

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LV
7—8
NAPOLI

[illegible]

SAMUELIS PUFENDORFI

COMMENTARIORUM

DE

REBUS SUECICIS

LIBRI XXVI.

Ab expeditione

GUSTAVI ADOLFI

REGIS in GERMANIAM

ad abdicationem usque

CHRISTINÆ.

ULTRAJECTI,

Apud JOHANNEM RIBBIUM,

M DC LXXXVI.

SERENISSIMO

ATQUE

POTENTISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO DOMINO

CAROLO XI.

SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE REGI, ET PRINCIPI HÆREDITARIO, MAGNO DUCI FINLANDIÆ, DUCI SCANIÆ, ESTHONIÆ, LIVONIÆ, CARELIÆ, BREMÆ, VERDÆ, STETINI, POMERANORUM, CASSUBIÆ, & VANDALIÆ. PRINCIPI RUGIÆ, DOMINO INGRIÆ ET WISMARIÆ; NEC NON COMITI PALATINO RHENI, BAVARIÆ, JULIACI, CLIVIÆ ET MONTIUM DUCI DOMINO MEO CLEMENTISSIMO.

Ostquam in morem eruditos inter invaluit, operibus suis, quos publicam in lucem emittant, certos patronos adsciscere, testandæ in hos devotioni, aut ut istis ab horum auctoritate favoris quid aut tutelæ concilient; haut sane alterius quam MAJESTATIS TUÆ augustum nomen potiori jure in frontispicio hujus libri fulgere debuit. Tuis

quippe auspiciis, Tuoque autoramento isthæc scriptio suscepta fuit, sic ut peculiari nomine ad neminem propius, quam MAJESTATEM TUAM spectet, Tuumque adeo opus habendum sit, quo publicæ memoriæ consignari voluisti gesta Tuæ gentis, quo tempore illa ab omni retro memoriâ viris armisque quam maxime floruit. Id institutum quantum favoris MAJESTATI TUÆ orbem apud eruditum conciliet, simul quam præclare de Antecessoribus Tuis, ac nomine Suecico merearis, fidentius exponerem, si ingenio ac Stylo meo argumenti splendorem æquare valuissem. Nec ideo tamen improbum fuerit sperare, aliquod operæ pretium à me factum, quod cordatis solita rerum magis, etsi non nisi nativa simplicitate commendata, æstimentur, quam adscititii cultus anxietas. Et solida sectantes ipsa rerum pondera ita explebunt, ut qui ab autoris eloquentia accedere poterat ornatum parum desideraturi sint; sicuti qui fulgorem gemmæ mirantur, metallum, cui hæc includitur, inter vilia ducunt. Jam igitur MAJESTATIS Tuæ cura extat justa Historia belli, quod hoc seculo maxima mole gestum fuit, nec minus gloriosissimę Suecico nomini pacis, quæ post exhaustas omnes tergiversationum artes demum multos per annos vix evalescere potuit: quam non incertis è rumoribus, conjecturisque, aut ad libidinem detortis aut interpolatis narrationibus, sed è documentis omni exceptione majoribus summa fide expressam damus. Non amplius igitur invidorum malignitati; aut temporum injuriæ obnoxia erit gloria rerum à Suecica gente per Germaniam gestarum, & quo successu ista non minus armorum vigore, quam consiliorum soliditate & constantia formidolosam Europæ tunc potentiam libraverit, veteremque Gothorum famam restaurarit, eo majori cum favore, quo meliore pro causa, & placidiore nunc exitu, quam ab istis olim pugnatum fuit. Nam qui de alienis certare Regiam laudem jactant, non cogitare videntur, omne Regnum sub graviore Regno esse, & nihil veræ laudis habere famam, quæ per aliorum injustam oppressionem paratur. Enimvero genuina illa, ac nulli querelæ obnoxia gloriâ est, nisi apud eos, queis injuriæ materia subtracta fuit, evolutos fortunis suis Principes Proceresque restituisse, ac libertatem Germaniæ instaurasse, jam exitio propinquam, & plures secum in servitium pertracturam, si scopum tunc suum attingere potuisset enormis dominandi libido. Et quod præcipuum est, puriora per Germaniam sacra conservata, queis exitium intentabat avaris juxta, crudelibusque sacerdotum instinctibus excitata ambitio. Nam etsi vis atque arma, & quicquid terroris lucrive specie animos mortalium labefactat,

ab-

absurdum sit instrumentum promovendæ religioni, quæ nisi à libera, & de veritate istius solide persuasa mente proficiscatur, inanis habenda est: haut nefas tamen fuerit vim exprimere, saltem adversus illos quorum imperio plane non sis obnoxius, qui ad diversa sacra compellere instituant. Cum vel delicatissima pars libertatis humanæ sit, invitum non cogi ad profitenda dogmata, quæ vel superstitio, vel sacerdotum ambitus aut avaritia commenta est. Ex eo quippe genere esse, queis Nostrates Ecclesiæ à Romana dissentiunt, nemo inficias iverit, nisi rerum plane ignarus, aut cui præjudicio mens plane occæcata fuit, vel in silicem frons obduruit; eo nocentiore instituto, quod tanto plus fraudium & violentiæ adhibeatur, quam magis veritatis fundamento ea scita destituuntur, istiusque sectæ sacerdotes proniores sint ad exitio involvendos à se dissentientes, stimulosque aliorum ambitioni subdendos. Cum igitur Suecicis armis effectum sit, ne magna Germaniæ pars tunc sacerdotum dominatum iterum subiret, simul Principum, Ordinumque libertas, quæ non parum titubabat, firmaretur, ingens sane nomini Suecico apud istam nationem favor partus esse debet, ipsis quoque cordatioribus adversæ factionis probantibus modestiam modico præmio adquiescentis victoriæ. Tanti erga Germaniam meriti monumentum MAJESTATIS Tuæ provisu condi eo plus gratiæ habet, quo magis consilia Tua eo collimant, ut beneficium istud persistat illibatum perpetuumque, cognatasque inter gentes æterna pax atque amicitia persistat, in ordinem redactis, qui alterare eandem aut evertere ausi fuerint. Quantum porro favoris huic inest officio, quod Antecessoribus Tuis MAJESTAS TUA procurato hoc opere exhibuit? A quibus cum Regnum ad Ipsam longe ornatius auctiusque sit devolutum, nil aliud, quod ipsorum meritis reponi queat, superest, quam gloriosam eorundem memoriam à temporum injuria conservasse, ac ne quid de illa deterere aliorum malevolentia aut inscitia valeat effecisse. Præsertim cum & divus Parens Tuus non modicam partem hujus Operis faciat, cui etsi pax mature superveniens occasionem tunc subtraxisset ostendendi, quas imperandi artes parendo didicisset; eo ipso tamen cæterorum hoc bello Imperatorum famam ac merita æquasse judicandus est, quod prudentia sua atque constantia effecit, ut solidos pacis fructus Germania perciperet, nec inanes tabulas executione cassas Suecia domum reportaret, postquam hostium artes eo demum incumbebant, ut quorum armis concedere cogebantur, eos elusa conventorum impletione irritos haberent. Preterea & isthoc MAJESTATIS Tuæ institutum populo Tuo non potest non esse gratissimum, dum tot civium

vium Tuorum toga ſagoque præclarorum facinora oblivione ſepeliri non pateris. Is quippe egregiis viris debetur honor, ut, cum mortalitatis lex omnes necis ſorte æquarit; memoria tamen ſuperſtes iſtos vulgo ſecernat. Et hic quam maxime durabilis eſt virtutis fructus, quem poſteritas læta commemoratione rependit, quando cætera temporum injuria & varietas dudum abſorpſit. Redundat autem & hoc in MAJESTATIS TUÆ decus, præclaris geſtis nobilitatæ nationi imperari; & eo acrius ad parem virtutem enitentur poſteri, ubi viderint majorum facta condigno monumento honeſtari, diſpari plane à veterum Gothorum conditione, quum iſti quidem ad exterminandas bonas literas nati viderentur, illi autem, quos præſens ſeculum tulit, Gothi gloriam armis partam ope literarum conſervare nitantur; quæ ſi recte æſtimes omnibus rebus amænam quandam lucem affundere valent, ſicuti & amotis illis quantascunque opes illætabili quodam ſqualore obfuſcari adparet. Denique & illos, queis non niſi curioſitatem ſuam demulcere cordi eſt, non parum hoc opere MAJESTAS Tua ſibi obſtrinxit, quo vix aliud hoc ſeculo tot memorabiles caſus, eventusque, tam acrem armorum & conſiliorum contentionem, tantamque rerum converſionem complectitur. Me quidem, cum MAJESTATIS Tuæ ægregia deſtinata induſtria mea æquare conarer, usque adeo pulcerrimi argumenti ſpecies ceperat, ut ſupra vires connixus tantum non labori huic immorerer. Licuit tamen favente Numine ſuperare exitiabilem morbum, ut reliquo MAJESATIS Tuæ deſiderio ſatisfieri queat, quo Divi Parentis Tui geſta peculiari volumine componi imperaſti. Ad quæ perficienda ingens mihi ſtimulus addetur, ſimul exhauſti laboris ærumnoſiſſimi ſolamen erit, ſi ſerena fronte opus hoc MAJESTAS Tua ſuſcipere dignata fuerit. Quod & ipſum læti inſtar augurii me eriget, ab Orbe literato idem improbatum non iri, ubi ei, cujus autoritate ſuſceptum eſt, æſtimetur. Ita DEUS O. M. MAJESTATEM Tuam Regni ſui Orbisque Chriſtiani bono diu incolumem omnique felicitate mactam conſervet.

REGIÆ MAJESTATIS TUÆ

Holmiæ Kal. Sextil.
A°. 1685.

Devotiſſimus

SAMUEL PUFENDORF.

LECTORI BENIVOLO SALUTEM.

Cum & communis mos, & ipsa decori ratio prodeunte in publicum hoc Opere quædam præfari exigat, id quidem supervacuum fuerit multa super argumenti præstantia memorare; quod sui nobilitate omnibus sese ultro commendat. Cui si à scriptore par cultus accessisset, ipse operis titulus splendidissimi elogii vicem implere posset. Enimvero tam vastam juxta, arduamque materiam ad fastidiosi gustum seculi adornare longe supra ingenii mei mensuram positum fuit; quin nec licuit saltem id temporis adhibere, quod eidem expoliendæ requirebatur. Nam cum initio huic functioni me admoveret Serenissimus ac Potentissimus Sueciæ Rex, CAROLUS Undecimus, Dominus meus clementissimus, divi Parentis sui CAROLI GUSTAVI historiam condere jubebat. Quæ etsi quantumcunque ingenium defatigare poterat; tamen postquam fontes historiæ Suecicæ adire mihi licuit, instinctu quodam raptus sum ad hunc prius laborem absolvendum; cum nossem & exterorum multos indignari, caliginem, quæ tam illustria gesta per aliorum inscitiam, aut malignitatem passim obfuscat, domestici scriptoris diligentia non dispelli; simul perspicerem raros in his oris dari, qui operi difficillimo ætatem impendere velint, isto præcipue fructu contenti, quem conscientia meriti in publicum, & qualiscunque nominis celebritas non nisi nobilioribus animabus adprobat. Et quia cum expeditione GUSTAVI ADOLFI, gloriosissimi Regum, nova velut tela rerum Suecicarum surgit, plurimum lucis sequentium temporum historiæ accessurum judicavi, si ista prius rite digesta fuerit. Sed cum CAROLUS GUSTAVUS subinde aurem velleret, hoc scriptum non licuit decimum in annum premere incerto mortalibus vitæ spatio, & quia satius duxi utcunque adornatum in lucem me vivo producere, quam post fata mea orbum aliorum novercali forte curæ transmittere. Cæterum hoc opere non diffiteor levamenti multum mihi accessisse è labore Bogislai Philippi Chemnitzii, qui bellum Germanicum à principio ad finem contexuit; cujus prima pars ad mortem Gustavi Adolfi Latino, & Teutonico sermone, altera Axelio Oxenstierna res Germanicas moderante Tentonico solo prodiit, quo & conscripta sunt

reliqua volumina, quæ Archivo Regio inedita custodiuntur. Nec pauca tamen ejus viri industria nostræ curæ reliquā fecit; quod facile deprehendet, cui isthanc historiam cum illius scriptis conferre libido, aut facultas est. Nam haut eo minus omnia Archivi Regii acta istorum annorum evolvenda fuerunt; ubi plurima ab eo prætерita inveni, quæ maxime ad rem mihi facere videbantur: è reliquis multa superflua; & lectori fastidium paritura amputare placuit, aut quantum per molem rerum dabatur, in castigatam brevitatem redigere. Sed quæ cum aliis extra Germaniam aut ipsa in Suecia acta sunt, illi prætermissa, suo quæque loco inserui, ut quid toto hoc tempore negotiorum Sueciæ cum exteris intercesserit, heic uno obtutu conspici queat. Domestica, nisi quæ summam rerum spectant, tangere omisi; quod istis exteri parum capiantur, apud quos CHRISTINÆ Reginæ gesta cumprimis illustrare instituimus. Cæterum in hoc opere, quod præcipuum historici officium est, fidem summa religione præstitimus. Consilia authenticis ex actis depromsimus, à nobis nullibi interpolata; eventus è literis Ducum bellicorum, & Legatorum repræsentavimus. Adversæ partis consilia, & acta non ulterius fere tradere curæ fuit, quam qua nostrorum velut oculis incurrerunt. Ejusdem arcana conjiciendo rimari, aut interpretari temerarium fuit habitum. Quin & lectori judicium ubique integrum reliquimus, quid nobis videatur, haut interposito; cum aliena gesta memorare, non censuram in eadem exercere constitutum fuerit. Affectibus porro usque adeo nihil me dedisse in aprico est, ut nec illorum offensam metuam, qui tunc cum Suecia adversis non minus consiliis quam armis certavere. Quibus tamen si forte displiceat non nulla à me publicata, quæ taceri, aut oblivione sepeliri maluissent, nosse debent, ea lege natos esse Principes, ut ipsorum egregia, aut prava facta non possint non in multorum notitiam incurrere, quæ qualiacunque invenerit ad posteritatis memoriam transmittere suo jure haut dubitat Historia, cujus liberrimam censuram nemo Principum nisi recte agendo effugerit. Et si maxime in præsens civibus silentium metus imperet, sequentis tamen temporis, aut exterorum calamos ne potentissimus quidem Monarcha coërcuerit. Dictionem sectatus sum quantum licuit planam atque perspicuam, nullo fuco, aut adscititiis ornamentis turgidam; nec abstinui aliquando vocabulis, ac loquendi formulis communi usu hujus seculi receptis,

utut

utut antiquæ Latinitati ignoratis. Id quod viri cordati facile condonabunt, qui solida rerum, non flosculos verborum; aut acumina sententiolarum ex ejusmodi scriptis petunt. Præsertim si vastitatem operis, & tempus, quo id absolvimus, cogitare velint. Nam quadriennii spatio ista conscripsimus, cum aliis negotiis subinde distracti, tum nec curis illis vacui, queis merito levari debuerant, qui operam suam ejusmodi monumentis condendis addixere; sic ut de singulis dictionibus in consilium ire, aut Taciti sententias hinc inde intexere, mihi haut vacaverit. Et ita contumax est materia tractatuum, ut si ad veterum Scriptorum indolem flectere eandem instituas, obscuritate præter necessitatem ipsam involuturus, cordatisque indignationem, aut nauseam moturus sis; quibus in historico id maxime quæritur, ut neque falsi quid dicat, nec veri quid non dicat. Quod cum optima fide à me præstitum sit; facile id cætera supplebit, quæ longior fortasse cura demulcendis delicatis addere poterat. B. V.

IN

AMPLISSIMI & CLARISSIMI
VIRI
SAMUELIS PUFENDORFI
SERENISSIMO SUECORUM REGI
A consiliis & Secretis,
NEC NON
Regni Suecici Historiographi
Commentarios rerum Suecicarum

CARMINA.

Ἡρακλεῖα καμὼν ἀλκτῆρα βορήϊον, ἀνδρῶν
Ἄλγος δυσμενέων, ἕρκος ἑῶν ἑτάρων.
Χερσὶν ἣν πάσης ἡρωΐδα κρείσσονα φήμης
Πουφενδορφιάδης ἱστορέει λιγέως.
Ἠνορέῃ Γυσταῦος ἀγακλέος ἔμμορε τιμῆς,
Χερσὶν σοφίῃ, δ' εὐεπίῃ σελίδες.

JOANNES GEORGIUS GRAEVIUS.

PRincipis herois princeps certamina vates
Divino cecinit carmine Mœonides.
Vidit, & ingemuit, fortunatumque vocavit
Dux Macedo Hæmonium, busta sub ipsa, ducem.
Quid faceret, si Gustavum spectaret Adolphum,
Et PuffendorffI prælia scripta manu!
Ederet hic iterum gemitus, puto, teque beatum
Diceret ad tumulum mœstus, Adolphe, tuum.

Aliud.

Docta manus Coi Venerem depinxit Apellis:
Dat PuffendorffI Pallada docta manus.
Tam pulchris certe vivisque coloribus illam
Exprimit, ut similis vix magis ipsa sibi.
Ante Jovis magni natam, Jovis ante sororem
Vicit in Ideis Cypria diva jugis.
At nunc germanamque Jovis, natamque Diones
Vincit in Arctois docta Minerva jugis.

P. FRANCIUS.

AD

AD LECTOREM.

Arma virumque legis, quo Gothica Principe ſigna
  Extimuit dubiis debilis Iſter aquis.
Quo ducente caput Germania ſuſtulit altum,
  Soſpite quo faciles ſenſit habere Deos.
Chriſtinæ pia geſta legis, gelidoſque Triones
  Inter Hyperboreas incaluiſſe nives:
Et Clarias, Phœbo non indignante, ſorores
  Templa ſibi Arctoïs conſtituiſſe jugis.
Filia magnanimo non inficianda parenti,
  Gradivum Aonios juſſit amare choros.
Magnæ molis erat bellacem condere Suecum:
  Majus erat docta geſta referre fide.
Quamlibet invicto jactet ſe Suecia Marte,
  Non alia condi debuit ille manu.

JANUS BROUKHUSIUS.

Horrida Barbaries totum fœdaverat orbem,
Cimmeriaque omnes nocte offuſcaverat artes,
Et quæ Blanduſiæ vitro ſplendidior olim
Manarat, terra Asphalti jam tetrior unda
Per terras ſeſe diffuderat Hippocrene.
Nam Latiæ expulſæ Veneres, Veneresque Pelasgæ,
Perque ſcholas omnes Thomas ſua ſceptra tenebat
Et Duns; raſorum par non ignobile fratrum,
Sed tenebris merſum, ac fœda ſtribligine plenum,
Albertusque utroque prior. Sed clarior oris
Verticis Aonii lux tandem affulſit opacis,
Heſperiæ imprimis magnæ, quam, nocte fugata,
Veſtierat primum meliori lumine Phœbus.
Tumque Arpinatis Pitho tumulata revixit
Rhetoris, Andinique Erato auguſtiſſima Vatis,
Et voces ſonuit Latium; velut ante, politas.
Nec ſua non Grajis rediit laus priſca Camenis,
Hellados umbroſis poſtquam de fontibus actæ,
Lautis in Italiæ atque aliis reperere Lyceis
Apenninicolas ultra, gelidamque Pyrenen,
Et fines, Hetruſce, tuos. Illuſtria ſed qui
Hiſtoris Arcadici aut Patavini exempla referrent;
Geſtaque victuris mandarent omnia chartis
Majeſtate ſtyli gemina, geminoque nitore,
Rari apparebant, Græcæ poſt famina linguæ
Reddita, & Auſoniæ. Juſto ergo concita Zelo
Mnemoſyne, Ardalidum mater grandæva Sororum,
Quæ promit, repetitque altæ monumenta ſenectæ;
Excitat haut cunctata Viros, qui, quicquid ab ævi
Principiis geſtum memorabile, pace vel armis,
Signarent faſtis per ſecula duraturis;
Utque erat ætatis Dea non ignara futuræ,
Sic & fatidicas præſago pectore voces
Edidit has tota Aonidum præſente Corona:
  Sint ſua ſint priſcis, dulces, mea gaudia, Natæ
Lumina, Thucydidæ, Herodoti, atque Polybii Achivis;
Sint ſua & antiquis radioſa Quiritibus aſtra,
Liviadæ, Flori, ac Criſpi, queis ore rotundo,
Nec ſine divino penetrantis acumine mentis,
Enarraſſe datum eſt clarorum facta virorum
Inclyta, & Irenes oleas, palmaſque Gradivi.
Non effœta adeo ſunt poſtera ſecula, tantis
Ut ſimilem Hiſtoricis nequeant producere in auras;
Barbaries poſtquam ceu nox aterrima ceſſit,
Pulchrior & noſter terris illuxit Apollo,
Hucusque obſcuræ velatus ſyrmate nubis.
Scilicet ut forti videre hæc tempora Achilli,
Leuctrico & Heroi æquales, queis Græcia palmas
Victrices antiqua dedit, videre Camillis
Invicta virtute pares, magnisque Metellis,
Romulidisque aliis Mavortia caſtra ſecutis:

Tali-

Taliter haut desunt, nec deerunt, credite Musæ,
Postea, perpetuis qui inscribant nomina Regum,
Magnanimumque ducum felicia prælia fastis,
Et proprium mittant sic ipsi in secula nomen.
Jamque alii atque alii monumenta hæc talia promti
Condere, describunt, Aquilæ quæ fata biroftri,
Quæ fortuna Tago fiet, quid Lilia spirent
Francica; quid regnis demtum adjectumve Britannis,
Quid Gothicis, Boreo positis subsidere sceptris;
Ausonios quid turbet agros, Hadriæque profundum,
Cur Scytha Sauromatam vexet, Russumque propinquum,
Quem Thrax infestet; quid Thraca & terreat ipsum.
Tres vero ante alios deiu isto ex ordine surgent,
Nulli antiquorum, quos Hellas, Romaque jactat,
Ingenio, calamo, atque oculata mente secundi.
Ac primum hos inter generoso stemmate cretus
Belga, sed Alsatiæ affixus felicibus arvis
Religionis opus tractans excurret in omnes
Europæ latebras, momentaque cuncta notabit.
Alsatieuai excipiet Gallus, clarissimus Heros,
Seu spectes præluftre genus, seu flumina fandi,
Candidulamve fidem. Patriæ nam fata potentis,
Ætati propiora suæ, dum deteget orbi,
Crimina nec Regum, post dotes, fœda tacebit,
Europæque simul memoranda novissima vastæ
Inferet æternis tabulis. Sed tertius illis
Non minor, Arctoi degens sub climate cœli,
Ast olim in Myseo prognatus SAXONIS agro,
SUECICI ALEXANDRI dum facta ingentia pandet
Divino eloquio, ter denos gesta per annos
Teutoniæ bella à primo, quod dicitur, ovo
Limpidus exponet postremi Livius ævi,
Nec vicinarum secreta indicta relinquet
Gentium Aristorida vel longe oculatior Argo.
Dixerat. Applaudit canæ mox consonus Ordo
Thespiadum Matri, memorique hæc mente reponit
Dicta, secuturis implenda fideliter annis,
Quin & Apollo Pater lætum ter sternuit omen.
Nec Dea vana fuit venturi temporis augur.
Ille etenim Argyropes Cato cordatissimus almæ
SLEIDANUS, telam postquam anno est orsus ab isto,
Tezelio quo se opposuit (qui cœlica nummis
Vendiderat per Saxoniæ Mysiæque feraces
Terras) cœlesti Lutherus percitus œstro,
Lucem Euangelii tenebrosa ex nocte reductam
Ostentans Orbi, variarum pondera rerum
Expendit pariter filumque extraxit ad illud
Tempus, quo Fratri Imperii commisit habenas
Ter magnus Carolus, quo sidera & ipse petivit
Autor. Eum excepit Gallorum è gente THUANUS,
Regni & grande decus, quo non facundius alter
Candidiusque sui percensuit omnia secli
Gesta per Europam, rabiosa Calumnia quicquid,
Et Lojoliticæ contra evomat ira cohortis.
Jamque illos sequitur, Mysiæ ingens gloria terræ,
Astrum & Hyperborei nitidum PUFEDORFIUS axis,
Tertius æternis celebrandus laudibus Histor.
GUSTAVI hic etenim (at quam celsi Herois!) ADOLPHI
Res cedro dignas, faustissima sceptraque magnæ
Virginis, ac veterum nulli imparis Heroinæ
CHRISTINÆ, augusto pulchroque volumine condens,
A Pace, ex altis Pragæ projecta fenestris
Quæ fuit, orsa capit, natasque exinde procellas
Teutonici Imperii, longique incendia belli,
Quicquid & hæc aliis actum per tempora regnis,
Æternante stylo serum transmittit in ævum.
I nunc, atque tuos tollas ad sidera priscos,
Græcia Thucydidas, tuque alma Oenotria, Crispos,
Liviadasque Tuos! habet en! Germanicus orbis,
Gallia habet, quin Suecia habet vel sola, corusco

Quo

Quo Vestros splendore potest fecisse minores,
Magnificosque illis facile extorquere triumphos.

Scrib. Lipsiæ XV. Cal. Sept. Anno CIↃ IↃC XXCIV.

L. JOACHINUS FELLERUS, Cygneus,
Poet. P. P. & Acad. h. t. secundum Rector.

Eidem.

EXposuit claro naturæ fœdera soli
Hactenus Arctoæ stella corusca plagæ:
Omnibus ostendens esse insita semina juris,
Et cuncta innata secula lege regi.
Quanquam & sub duro mores riguere metallo,
Perpetuos cunctis gentibus esse tamen.
Maxima nunc Gothicæ gentis regnique Trionum
Teutonico signat prælia gesta solo.
Et formidatæ Germani sedibus Arcti
Fortunas, clades, fœdera, bella notat.
Magni Gradivum GUSTAVI in imagine monstrans,
Nulla cui heroem secla dedere parem.
Palladis & vultus sistens, quos FILIA Regis
Magnanimi ingenio prodigiosa refert.
Quæ licet Aoniis patrium diadema Deabus
Posthabuit, Musis cedere sceptra jubens:
Sceptra tamen retinet, Clariæ sed sceptra cohortis,
Quam posito regni pondere Diva regit.
Mox etiam CAROLI GUSTAVI ingentia facta,
Clara per Eoas occiduasque plagas:
Et CAROLI, regni jam qui moderatur habenas,
Inseret æternis inclyta gesta libris.
Sic memores Regum fastos, sic tempora signans
Clarus Hyperboreæ conditor Historiæ:
Aureaque ostentans Geticæ diademata gentis
Sceptraque per Regum continuata manus:
Dividit Arctois famam cum Regibus ipsis,
Æquales titulos conciliatque sibi.
Fortibus est ingens laus inclarescere factis,
Non minus egregie scribere gesta decus.

Fridericus Benedictus Carpzovius,
Curiæ Lipsiensis Senator.

Eidem.

DOcte PUFENDORFI, cujus nunc altera surgit
Gloria, diffusæ nobile mentis opus.
Adspice, quam rapidis Dea vecta per æthera pennis
Pergat in amplexus obsequiosa Tuos:
Quamve renascenti qua fulget lucidus ortu
Cynthius, occiduas quave revisit aquas,
Læta Tuis meritis nomenque decusque rependat,
Et memor ad mundi cantet utrumque latus.
Namque Tui ingenii, meliore excocta metallo,
Contra omnem stabunt, signa reposta, necem.
Non illis ferrum, nec fulminis ira, nec ignes,
Ullaque nec poterit longa nocere dies.
Nec furor Invidiæ, nec squallida tesqua valebunt
Barbariæ, cultus obtenebrare Tuos.
Antea quæ terris, primæva repagula, leges,
Gentibus & mores composuisse dabat;
Ecce per immensi spaciosa volumina ponti,
Historia, moles ingeniosa ruit.
Inque unis *Sueonum* rebus (mirabile dictu)
Totius Europæ pandit, & Orbis opes;

Ar-

Armaque, Consilia, & motus quoque, spesque, metusque,
Quicquid & in vasto corpore labis erat.
Magnanimus tantum nec quantus staret in armis
GUSTAVUS, secli gloria prima sui:
Proque ara fusus mox Regius ipse, pavori
Intactus, flueret, victima sacra, cruor.
Pondere nec quantus rerum, quo numine plenus
OXENSTIERNIADES, maximus Orbis Atlas,
Axem humero ferret stellis ardentibus aptum,
Divinæ, solus, perpete mentis ope.
Gallia sed quicquid ferroque animoque valeret;
Et quid speraret, quidve timeret Iber;
Austriacasque vices, & Boica damna recenses,
Et si quid passa est Saxonis ora tui.
Velivolis quicquid Batavi successibus ausi;
Quicquid pernici Sarmata fisus equo.
Indicti tibi nec reliqui, quos illa solerent
Mergere bellifleris tempora sæva malis.
Usque adeo hec orbis totum complectitur orbem
Pagina; postgenitis lux data clara viris.
Hic tuus est campus, (rumpantur ut ilia Codrus)
In qoo te summus quærit & ambit honos.
Quippe tuo par est Majestas inclyta rerum
Ingenio: par est rebus & bocce tuum.

NICOLAUS WOLF.
in Aced. Upsal. P.P.

Ἄλλοι μὲν χρυσὸν καὶ κτήματα μυρία πόζων
Ὅσσα Δύσις τηλοῦ Αντολίηπ φέρει,
Προφερεστέροις σφετέρου κατέχειν ἀγάλματα θυμοῦ,
Ἡδέα τ' κερδῆς πηγεία καὶ φαέων
Τῶν πάντων γε μὲν οὐδὲν ἐς αὔριον οὐδὲν ἔμμενεν,
Ἴκελα γὰρ ῥοδίαν πήμμασιν ἀκρομένων.
Ἡ δ' ἀρετὴ αἰῶνα πολύχρονον ἐκτελέσσει
Γηραιοῖς μόνη καὶ πολιοκρόταφος.
Τὴν μὲν Αχιλλεὺς οἶδε πολυαιφάντες ἔντεσι χαίρων
Τὴν φίλος Ατρείδεω καὶ Φρυγίης πρόμαχος.
Θῆβαι τ' ὠγύγιαι τε καὶ Ἑλλάδος ὄρχος Ἀθῆναι,
Καὶ Λακεδαιμονίων δῆμος ἐγερσιμόθων.
Η τε Γότθοις ἤγτονε μέγα κλέος ἡμετέροισιν,
Η μὲν ἀν' Ευρώπης ἠδ' Ασίης πέδια.
Σθένος ἀλκίμου ἴσχος ἀρήϊα φῦλα δάμασσε,
Στιβαρῇ κρατερῇ πολλὰ τρόπαια χερί.
Οὐδ' ἔτι νῦν Αρεως στυγερῆς ἐκλήθετο φήμης
Οὔτε βίης, αἰνῶν εἴπετι φυλοπίδων.
Τὴν γε ΠΟΤΦΕΝΔΟΡΦΒ πῆ σελὶς ἐξανέσσα
Δεικνύει ὑψηλῆς ὥσπερ ἀπὸ σκοπιῆς.
ΓΟΤΣΤΑΤΟΝ θ' ἥρωα θεῶν γένος ἐκ ἀνθρώπων,
Οὐδέ τι γὰρ φύσιος τέκμαρ ἴδω βροτέης,
Καὶ στρέπτον ἀλκήεντα, πέρην περιβεβάντα θαλάσσης,
Χειμάρρῳ τ' ἴκελον πάντα κλονεῖν ποταμῷ
Τῶν ἔτι που χαίρων τὸ ἀνίσια μνήσετ' Ἄλβις
Ἄλβις ἀεὶ Ῥήνῳ ἐχθρὸς, ἀεὶ Ροδάνῳ.
Τῷ μὲν ἐλεύθερίη ἐπανήλυθε δηρὸν ἀπεῦσα
Ἄμπνευσε τε λυχνὶς ἀτρέμας θυλοσυνης
Τοῖς δὲ κακὴν ἐπίχει πολέμου φλόγα θέσπε Ενυώ
Πήμασιν Αὐσερλανῶν πλεῖστα χαριζομένη.
Ἆ δειλοὶ βασιλῆες οἱ ἤλιτον ἀφροσύνῃσι
Λαὸν ἑὸν στυγερῇ θέντες ἀμηχανίῃ
Νήπιοι οὐδ' ἴσασιν ὅτι τόδε λέξετ' αἰών·
Αἱ δὲ βίβλοι ἄχος ἐκβοάωσι κακῶν.
Τῶν δ' ἐσθλῶν φήμη τε τό τε κλέος ὕστατ' ὀλεῖτ'
Συμμίμνει τ' ἄστροις σύν τε καὶ ἠελίῳ
Σοὶ δὲ χάρις τ' ἀγαθὴν ὅτι πόθησας ΑΔΟΛΦΟΝ
Θρέξειν δὲ δάφνην ἀμφιβαλὼν θαλερήν.
Τῷ ἔσον εὐκλείης μεγάλης ἐπέβησας ἀνάκλας
Τόσσον ἔχοις τῇ σῇ ἀ' αὐτὸς ἐχεφροσύνῃ.

JOSEPHUS JOH. THUUN.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM

Ab expeditione Regis GUSTAVI ADOLFI in Germaniam

LIBER PRIMUS

Statum Germaniæ, & reliquæ Europæ tunc temporis complectens.

EPITOME.

INgressus operis. 2. Præcognita hujus historiæ. 3. Origo dissidiorum Germaniæ à Religione. Lutherus in Pontificem scribit. 4. Causa progressuum Lutheri. 5. Luthero favent Principes. 6. An Carolus V. dissidium aluerit? 7. Reformatio religionis instituitur. 8. Remedia dissidii frustra tentantur. 9. Indulta Cæsaris pro religione Lutheri, & artes. Augustana Confessio. Fœdus Smalcaldicum. 10. Concilium indicitur. 11. Bellum Smalcaldicum exardescit. 12. Quomodo victoria usus Cæsar? Cur Carolus Monarchiam in Germania stabilire non potuerit? 13. Mauritius bello Cæsarem petit. Transactio Passaviensis. 14. Pax religiosa sancitur. 15. Post pacem querelæ continuantur. 16. Protestantes in partes scissi. 17. Protestantium religio extenditur, & premitur. 18. Unio Euangelicorum. 19. Liga Pontificiorum. 20. Lutherana religio per Provincias Cæsaris invalescit. 21. De illa opprimenda consilium initur. Ferdinandus Hungariæ & Bohemiæ Rex designatur. 22. Motuum Bohemicorum initium. Proceres fenestra dejiciuntur. 23. Compositio amica frustra tentatur. Bellum suadent Batavi atque Unionistæ. 24. Bellum Bohemicum surgit. 25. Matthias Cæsar moritur. Bohemi Ferdinandum Regem abnuunt. 26. Ferdinandus Cæsar creatur. 27. Bohemi Fridericum Palatinum Regem eligunt. 28. Bethlenus in Hungariam irrumpit. 29. Fridericus coronatur. 30. Ferdinandus res suas reparat. 31. Inter Unionem & Ligam res componitur. 32. Fridericus undique invaditur. 33. Bohemiam Bavarus irrumpit. 34. Fridericus vincitur, & Bohemia decedit; 35. Idem proscribitur. 36. Cum Bethleno pax fit. Lutherani sacerdotes Bohemia pelluntur. 37. Spolia Friderici dividuntur. 38. Christiani Brunsuicensis expeditio. Prælia ad Wiselochum, ad Wimpinam, ad Hœchstam. 39. Fridericus exercitum dimittit. Prælium ad Floreacum.

40. *Conventus Ratisponensis, ejusque indoles.* 41. *Electoratus in Bavarum confertur.* 42. *Per Inferiorem Saxoniam gesta. Christianus Brunsuicensis apud Stadloam vincitur.* 43. *Bethlenus bellum renovat.* 44. *Nova fœdera contra Austriacos ineuntur. Bellum in Saxoniam inferiorem transfertur.* 45. *Ejus praludia. Wallensteinius exercitui Cæsareo præficitur.* 46. *Bellum in Saxones exasperatur.* 47. *De pace frustra agitur.* 48. *A Mansfeldio acta. Prælium ad pontem Dessaviensem. Mansfeldius moritur.* 49. *Cæsaris fortuna per Saxoniam. Prælium ad Lutheram.* 50. *Vinariensis exercitus è Silesia pellitur. Cæsarei in Holsatiam penetrant.* 51. *Conventus Mulhusinus.* 52. *Mare Balticum tentatur à Cæsare. Meclenburgici Principes ditione sua exuuntur.* 53. *Pomerania invaditur. Stralsunda frustra obsidetur.* 54. *Pax cum Dano Rege fit.* 55. *Bellum Mantuanum.* 56. *Status Germaniæ miserrimus.* 57. *Edictum de restituendis bonis sacris.* 58. *Conventus Ratisponensis.* 59. *Status & inclinatio Galliæ.* 60. *Hispaniæ.* 61. *Angliæ.* 62. *Pontificis atque Italorum.* 63. *Poloniæ.* 64. *Daniæ.* 65. *Belgarum Fœderatorum,* 66. *Et Muscoviæ.* 67. *Status Sueciæ.*

LIBER I.

L I B E R I.

Ingressus Operis.

Uecorum res domi forisque gestas ab eo tempore, quo Rex Gustavus Adolfus arma in Germaniam adversus Cæsarem Ferdinandum II. transtulit, componere est animus. Id enim argumentum scriptionis potissimum arrisit, quod tunc novo splendore inter Europæ populos enitescere Suecicum nomen cœpit, hactenus intra septentriones suos coërcitum, postquam stabilita intus libertate per bella sat aspera in Danos, Polonosque, & Moscos majoribus ausis præluserat. Sed tune patentiorem ingressus campum Gustavus Adolfus formidatam dudum vicinis Austriacam potentiam ad æquilibrium revocare instituit. Eo apud Luzenam cæso, quam orsus erat Rex telam magno animo, pari prudentia pertexere cœpit Axelius Oxenstierna, Regni Cancellarius, consiliorum etiam vivo Rege ipso arbiter, fortem & fidelem operam navantibus nationis Suecicæ Ducibus. Mox Christina susceptis Regni habenis majori vigore ac successu bellum persecuta est, ductuque demum Caroli Gustavi summum eidem diem imposuit, qui constantia ac prudentia sua obtinuit, ne Cæsari pacis leges eludere liceret. Quamvis autem fructus belli longe infra destinata Gustavi stetit: egregium tamen utique operæ pretium factum, constituta libertate Germaniæ, prolatis Regni finibus, partaque ingenti gloria, nec minore invidia, odioque, aliorum bellorum longo post tempore fomite. Nec temere ulla hoc seculo scriptionis materies illustrior, sive consiliorum in diversa tendentium ambages, seu ipsam belli molem, ac memorabiles præliorum exitus, & inopina eventuum species. Cæterum me præter ipsarum rerum magnitudinem excitavit quoque Fortissimi Regum Caroli Undecimi voluntas, qui huic me labori maturiores annos impendere jussit. Simul æternitati sacrata nomina, Gustavus, & Christina, & qui sub horum auspiciis militarunt Heroës merebantur, ut non tumultuaria Historia, aut ex libidine scriptorum infensorum, rerumve intima ignorantium, aut ineptorum interpolata posteritati traderentur. Nam ab iis, qui manum memorandis istis rebus hactenus admovêre, non parum nostræ quoque industriæ relictum fatebitur, cui isthæc cum illorum operibus conferre tanti fuerit. Ad memoriam quoque gestorum valiturum erat, ista sermone omnibus Europæ Eruditis noto, adornari.

Præcognita hujus historiæ.

§. 2. Sed antequam istarum rerum narrationem ordiar, necessum videtur exponere, qui tum temporis Germaniæ, quæ illi bello arenam præbuit, tum Sueciæ atque vicinorum fuerit status, qui apud socios hostesque animorum habitus, quæ spes & fiducia, quivè metus, quid firmum aut debile; ut non nudi tantum eventus, qui sæpe etiam à sapienter provisis aberrant, sed & eorum rationes noscantur; simul quis consilia conatusque suos temporibus dextrè adaptaverit, aut cui imprudentia sua ne querendi quidem idoneum prætextum reliquerit. Inprimis autem multum lucis operi accedet, si ab ovo repetatur, qua occasione in id miseriæ barathrum devoluta fuerit Germania, quo tempore cum exercitu in eam Gustavus Adolfus Rex ingressus est.

Origo dissidiorum Germaniæ à religione.

§. 3. Cum igitur ejus regionis populi, qui validissimam Europæorum nationem constituunt, prioribus abhinc seculis inter moderatam Cæsarum potestatem, atque Ordinum libertatem sic satis essent compositi, & non nisi peculiaribus paucorum litibus aliquando concuterentur, post initium proxime elapsi seculi in partes scindi, ac gravissimorum semina motuum concipere cœperunt. Occasionem præbuere, quæ circa corrigenda hactenus recepta dogmata ritusque Martinus Lutherus disputare instituerat. Is anno millesimo quingentesimo decimo septimo arguebat, inutile abolendis animi sordibus remedium esse *Indulgentias*, quæ tunc supplendo Pontificis ærario, & ut materia largitionum esset, passim venum exponebantur. Ei, ut solet, statim sese æmuli, aut quorum quęstus agebatur, opponebant, queis ratiocinandi compendium videbatur, hominem objecta Ecclesiæ & Pontificis Romani autoritate protelare. At iste intrepidus & cedere nescius, cum animadverteret, Pontificem, velut abdicato judicis munere, aperte in partes institorum descendere, fundamenta autoritatis illius, quæ omni exceptione major jactabatur, curatius rimari aggressus est. *Lutherus in Pontificem scribit.* Quę cum minus firma deprehendisse sibi videretur, ad alia quoque dogmata excutienda se vertit, quę lucro sacerdotum, aut imbuendis superstitione vulgi animis reperta accusabat.

Causæ progressuum Lutheri.

§. 4. Istum virum quare tantus passim applausus exceperit, has rationes adferunt non solum, qui ejusdem sectam sequuntur, sed & plurimi è Romanę Ecclesię addictis, qui clara in luce posita emendari, quàm magno paratu defendi honestius ducunt. Quę primum ab illo lis *Indulgentiarum* pręconibus intentata fuerit, ita manifesta subnixam ęquitate, ut initio hosce impudentiæ notatos constet etiam ab aliquibus ex ipsis Cardinalibus, ac Theologis, quos postea Lutherus experiebatur infensissimos: nec Cæsarem Maximilianum ab eodem alienum fuisse. Importunos quosdam Monachos, & quæstores lucro suo metuentes ita inficete vociferatos, ut dicto citius è parva scintilla vastum incendium conflarent. Ea tempestate multis tædium movisse maniam ceremoniarum, ac ad frivolam potius subtilitatem, quam solidam pietatem adornata religionis scita. Monachos irretitis superstitione vulgi animis pro lubitu insultasse. Mores sacri ordinis à summo ad imum non minus exosos, quam despectos. Alexandri IV, & Julii II, qui nuper Pontificatum gesserant, memoriam ob libidines, avaritiam, insolentiam, & quia bellis omnia permiscuerant, plerisque detestatam. Episcoporum multos negotiis aularum implicitos; cęteros per ignaviam, luxum, & venationes infulam prostituisse. Tum vulgus sacerdotum & monachos ruditate, segnitie, avaritia, aliisque vitiis inquinatos. Qui primi calamum in Lutherum strinxerunt, inscitos fuisse jejunæ sophisticę alumnos, qui ad insolitum disputandi genium attoniti hęserint. Porro ruditatem sordesque Monachorum barbarie priorum seculorum obumbratas per renascentes bonas literas in claram lucem protractas. Unde infensos Monachos clamorem in harum coltores sustulisse; & qua via certissimam sibi victoriam sperabant, literarias quæstiones ad *Inquisitorum* tribunal pertrahere connixos; eruditis contra istorum vecordiam omni ludibriorum genere exagitantibus. Eo certamine adhuc fervente controversiam Lutheri intervenisse.

nisse. Unde Monachis visum eruditos quoque huic negotio intricare, ut utrosque junctim perderent. Quam ob causam bonarum literarum cultores perGermaniam passim Lutheri partibus accessisse. Presertum cum Erasmus Roterodamus jam antea magnam partem superstitionis notasset, atque illustrato Codice Novi Fœderis, & antiquis Ecclesię doctoribus, viam ad solide tractanda studia sacra preivisset. Denique & Leonis Papę imprudentiam Luthero non parum favoris conciliasse, eidémque necessitatem attulisse ad extrema descendendi, quod litem statim suam fecisset, & per novum diploma sancitis *Indulgentiis*, omnem viam temperamento quodam rem componendi abrupisset. Nec minus peccasse Cardinalem Cajetanum repulso aspere Luthero, cum demum hic silentium promisisset, modo & adversę parti scriptionis interdiceretur.

Luthero favent Principes.

§. 5. Ingens tamen causę Lutheri momentum attulere Principes, quorum dignationem sacerdotum fastu hactenus proculcatam iste è divinis literis vindicatum ibat; simulque docebat, ipsis fas esse Ecclesię malis medicinam dispicere, ac sacerdotum vitia corrigere; tum bona sacra, quibus Monachi segnitiem suam alant, ad genuinos usus revocare. Inde isti passim claustris suis exturbati, eorumque reditus sustentando cultui publico, scholisvè adplicati sunt, aut ęrariis Principum accessere. Quę res non minus adversæ partis animos, quam repudiata dogmata, mutatique ritus irritavere.

An Carolus V. dissidium aluerit?

§. 6. Sunt qui arguunt Carolum V. Cæsarem Lutheri cœpta connivendo aluisse astuto consilio, ut post obtentu veteris cultus restituendi Principes liberasque civitates invadere, viamque ad dominatum sibi per Germaniam munire posset. Ipsi quippe exemplum Concilii Constantiensis fuisse imitandum, & cum Wormatiæ sua scripta retractare abnueret, flammis dandum; cum si qua labes sit non servatę fidei, utilitate Reip. pensetur, amputata tot bellorum radice. Enimvero Carolum adhuc juvenem inter primordia imperii talia jam tum animo volutasse, haut crediderim. Ac sublato licet Luthero non defuturi erant, qui telam ab ipso cœptam pertexerent. Vix etiam inter ista initia Carolo constare poterat, tot Germaniæ populos Lutheri scita amplexuros. Quin vero similius est, Carolum hautquaquam rebus suis expedire judicasse Fridericum Saxoniæ Electorem offendere, Principem potentem, magnæque autoritatis, detestante insuper facti turpitudinem Ludovico Electore Palatino, aliisque, Hispania vix satis adhuc pacata, imminente Austriacis ditionibus Turca, Galloque in atrocissima bella jam jam erupturo, cui maxime exoptandum fuerat, inter Cæsarem & Principes Germaniæ semina simultatum spargi. Fortassis etiam indecorum judicabat autoritati Pontificis Romani, quæ divinitus constituta jactatur, si aliter sarta tecta servari, quam Cæsare fidem fallente, non posse videretur.

Reformatio Religionis instituitur.

§. 7. Quanquam autem Cæsar proscripto Luthero satis declarasset, haut sibi placere quicquam circa sacra novari: non ideo tamen, qui Lutherum sequebantur ab instituto sibi discedere fas judicabant. Iniquissimum & liberis hominibus intolerabile esse, vi metuque ipsos adigere velle, ut quę vera agnoscunt, abnuant, quæ falsa, asserant, præcipue circa cultum Numinis, qui nisi ex liquida veritatis persuasione procedat, inanis sit. Etiam errantium pœnam non aliam esse debere, quam doceri. Se causam suam è divinis literis coram arbitris rerum intelligentibus, & non obnoxiis disceptare paratos, & in hunc campum ultro Pontificem cum suis provocare. Hanc conditionem dum is accipere detrectat, manifestum esse, ipsum causæ suæ diffidere. Denique si Cæsar edicti sui rationem velit haberi, necessum esse, ut causam prius probe cognoverit. Jam autem eundem de ipsorum doctrina infensissimis hostibus credere, qui omnes aditus obsideant, ne, quid à Luthero tradatur, is liquido noscat.

Remedia dissidii frustra tentantur.

§. 8. Porro quo minus Cæsar edicti sui adversus Lutherum autoritatem violentius assereret, non solum ingruens bellorum turbo prohibebat; sed & quia Germaniæ Ordines in Conventu Noribergensi Anno 1522. agnoverant, rem eo usque jam progressam, ut nisi in Concilio aliquo componi non possit, ad quod Lutherus jam provocaverat. Cujus desiderium tunc omnes fere, etiam qui a Luthero alieni erant, corripuerat, coërcendo Ecclesiasticorum dominatui, & abolendis pecuniarum aucupiis, queis Principes juxta ac plebs mire premebantur. Quarum rerum capita Legato Pontificis in isto Conventu fuerant exhibita. Ejusmodi autem Concilium Lutherus cum suis cupiebat, ubi è solis divinis literis omnia definirentur, nulla traditionum, juris Canonici, aut Theologiæ Scholasticæ ratione habita, & ubi nec Pontifex præsidis munere fungeretur, nec soli suffragia ferrent, qui sectam istius sequerentur: qui & ipsi tantisper sacramento, quo eidem tenebantur, forent exsolvendi; utque locus conventui celebrando in Germaniæ urbe aliqua non obnoxia deligeretur. Neque enim quid æqui sperari possę, ubi omnia è nutu ejus, qui hostem se ipsorum profitebatur, gererentur, & ubi illa ipsa, quæ impugnabantur, normæ vicem subitura essent.

Cęsar Concilium promittit.

Ast Cæsar etsi facile perspiceret, Pontificem nunquam in has leges descensurum, nec ut eum invitum huc pertraheret, rationes ipsius ferrent: tamen cum nullo ęquitatis colore Luthero addictorum postulata repudiare posset, laxioribus verbis de curando Concilio pollicebatur, ut tamen ad omnes, quæ ab istis adjiciebantur, conditiones haut quicquam sese obstringeret, ac protrahendo promisso effugium sibi reservaret. Quo ex instituto duplicem sibi fructum sperabat, tum ut Pontificem, cujus autoritas plurimum ad stabiliendas aut turbandas Italiæ res valebat, acrius aut segnius urgendo Concilium terreret aut conciliaret, eoque ad rationes suas attemperaret; (nam magnopere hunc à Concilio abhorrere constabat;) tum & Ordines Lutheri sequaces spe Concilii lactaret, quoad rebus suis compositis aliam viam iis coërcendis inire posset.

Indulta Cęsaris pro religione Lutheri, ejusque artes.

§. 9. Isthac rerum facie declinare Cæsar non poterat, quin Lutheri dogmata amplexis pacem, & sacrorum suorum libertatem indulgeret, sed ampliorem aut strictiorem, prout res ipsi prosperæ aut difficiliores fluerent, & laxioribus verborum formulis conceptam, tum ejusmodi rationibus innixam, ut facile precariam tantum appareret, & ubi commodum Cæsari videretur, revocandam. Unde in Conventu Spirensi Anno 1526. quilibet circa religionem ita se jubebatur gerere, prout Deo, Cæsarique id approbari posse consideret. Quod cum Luthero addicti laxius velut in sui favorem interpretarentur, alio Decreto in Conventu Spirensi Anno 1529. eam licentiam arctius constringere tentabat Cæsar, belli jam Gallici cura solutus. Quo decreto cum Saxoniæ Elector, & alii quidam Principes se nolle teneri protestarentur, *Protestantium* vocabulum illis partibus adhæsit. Sequenti anno Cæsar, rebus Italię ex voto compositis, & Pontifice acerrimos stimulos subdente, istis in ordinem redigendis animum adplicuit,

cuit, quo & Pontificem sibi obstringeret, & addictiori obsequio Germanos adigeret.

Augustana Confessio.

Audita tunc Augustæ Vindelicorum Protestantium Confessio, cui adversa pars aliud scriptum propere consarcinatum opponebat, sed cujus exemplum tradere Protestantibus recusabat, quod hi pudore ac diffidentia causæ fieri interpretabantur. Inde cum Cæsar postularet, ut nmnia in integrum restituerentur usque ad Concilium, super quo convocando cum Pontifice acturus sit, ac in neutrum horum Protestantes salvis suis rebus consentire possent, graviora veriti Augusta repente discesserunt. Res jam utrinqne ad arma spectabat,

Fœdus Smalcaldicum.

& Protestantes fœdère Smalcaldiæ inito ducibus Joanne Friderico Saxoniæ Electore, & Philippo Hassiæ Landgravio ad repellendam, si qua ob religionem intentaretur, vim se comparaverant. Sed Albertus Moguntinus, & Ludovicus Palatinus Electores, ostentato ancipiti certamine & metu Turcæ, divisæ in se Germaniç incubituri, rem ad compositionem deduxerunt, ut Cæsarem inter & Protestantes pax esset usque ad futurum Concilium: interim ne quis alteri noxam obtentu sacrorum inferret: & quæ Protestantibus à Tribunali Spirensi intentabantur lites, tantisper suspenderentur: Protestantes contra ad bellum in Turcas auxilia ferrent. Eam transactionem Cæsar ratam habuit, ac *liberum* Concilium ocyus indicendum promisit, vocabuli istius cavillatione, ubi res suæ ferrent, facile eandem elusurus.

Concilium indicitur.

§. 10. Cæsar dehinc Concilinm sibi cordi esse videri vnlebat; nec minus Pontifex cum apertior tergiversatio indignam Vicario Christi diffidentiam proditura esset, ejusdem se cupidum profitebatur. Invitantur igitur ad Concilium Protestantes eo ambitiosius, quod constaret, nunquam ipsos ejusmodi consessui, qualem instruebat Pontifex, causam suam submissuros. Ita Cæsari, postquam fidem suam super indicendo Concilio jam liberasset, nihil amplius obstare videbatur, quo minus Protestantes velut causæ suæ cognitionem adspernantes, armis invaderet. Ad quæ capienda Paulus III Anno 1536. istum impense impellebat, non tam studio religionis, quam ut alteri cuipiam ad ditionem Medinlanensem via sterneretur, dum Cæsar difficili bello per Germaniam distringitur. Id enim eumprimis libertati Italiæ fore periculosum, si Cęsar inde Neapoli, hinc Mediolano potitus velut compedibus vinctam eam regionem teneret. Sed Cęsar, cui nihil potius erat, quam nobilem illam & opportunam provinciam familiæ suæ adjungere, tunc quidem bellum in tempora sibi magis commoda differebat. Et interea diversos congressus utriusque partis doctoribus indicebat, num quæ ad concordiam dogmatum reducendam per istorum colloquia inveniri via posset: non quod aliquem ex istis successum speraret, sed ut studium suum circa religionem eo plausibilius jactare, & culpam durantis dissidii Protestantium pertinaciç impingere liceret.

Bellum Smalcaldicum exardescit.

§. 11. Inter has frustrationes aderat Annus 1546, quo dudum gliscens sub cineribus incendium in flammam demum erupit. Ita suas res Cæsar tunc disposuerat, ut isti bello jam unice vacare posset, cum Turca induciis, pace cum Francisco initis, à quo nihil novi metuebat bellorum fesso, & affecta valetudine de extremis cogitante. Valida Pontifex auxilia & auri vim ex Fœdere ad istud bellum conferebat; etsi non tam internecio Protestantium eidem cordi foret, quam ut Cęsar ancipiti & diuturno bello implicitus de Concilio & reformatione conticesceret. Eoque Pontifex istam belli causam tum aliis modis, tum literis publice ad Helvetios scriptis evulgaverat, ut tanto promptius vires suas conjungerent Protestantes. Contra Cęsar quidvis potius quam religionem apud Germanos obtendere; Protestantes fœderi Smalcaldico non adscriptos in suas partes solicitare, de sacris securos esse jubere. Id tantum abs se agi, ut Saxonis & Hassi, sociorumque insolentiam coërceat, qui nulla jam amplius Cæsaris reverentia pro libidine omnia gerant, & everso antiquo Reip. statu summam rerum ad se trahere conentur. Quem enim legibus reliquisse locum, qui complures Episcopos pecuniis emunxerint, Henricum Brunsuicensem ditione exuerint, Ulricum Wurtenbergicum jure ejectum, ditione ejus jam in Ferdinandum Regem translata, armis restituerint, exteros in ipsum incitent, tribunal denique Spirense flocci faciant? Ea quippe ac multa alia post Cęsar proscriptionis edicto objecit; quę isti, falsa, aut licita, aut transactione dudum sopita excusarunt. Cæterum quanquam Cęsar destinata sua solicite dissimularet, cavere tamen non poterat, quin claris indiciis Protestantes ea deprehenderent. Igitur haut segniter & ipsi arma corripuerunt, antequam Cæsar copias suas contraxisset. Et videbatur iis in proclivi fuisse Cęsarem opprimere, si, quę initio semel atque iterum offerebatur rei bene gerendę occasio, ea dextre usi forent. Enimvero postquam Cæsari spatium dabatur exercitum evocato passim milite firmandi, facile erat mora, & haut facta pugnandi copia dissolvere exercitum mole sua laborantem, prælioque magis quam bello paratum, non proviso commeatu, qui tantæ multitudini diu & eodem in loco sufficere posset, & mox deficiente pecunia, quam sociæ urbes parce atque ægre conferebant. Cum contra Cæsari in promptu forent suæ atque Pontificis opes, & è provinciis Ferdinandi fratris atque Bavari affatim subveherentur, quæ ducendo bello necessaria essent. Sed nec apud Protestantes solidis & concordibus consiliis res gerebatur. Saxoni maxima autoritas, sed qui remissiore ac leniore animo videbatur, quam qui in Duce belli civilis requirebatur. Hassus mann strenuus, sed impetu potius quam consilio valens. Et pleraque sapienter disposita per incuriam exsecutioni dari negligebantur, uti solet inter divisa multorum imperia. Post cum Dux Mauritius agnati Electoris terras à tergo invaderet, hic ad sua defendenda properans cęteris quoque dilabendi necessitatem aut excusationem attulit. Nec deinceps ulli in commune consulere curæ fuit. Ita Cæsaris arbitrio superior Germania relicta, quę nulla amplius resistendi facultate supplici prece delinito victori se submisit. Urbes pecunia & tormentis multatæ impensas belli solvebant. Insequenti anno Cæsar Saxonem improviso adventu nppressum tumultuario ad Mulbergam prælio cepit. Landgravio, cum deprecatione se defungi posse crederet, manus injectæ. Ita tantopere formidatum fœdus Smalcaldicum Cæsar intra vertentem annum incruento bello, redactis in potestatem Ducibus, prostravit. De sacris tamen victos esse securos jubebat, etsi nollet eam cautionem scripto reconciliationis inseri, ne bellum ea causa susceptum videretur. Id enim & Protestantes, qui castra ipsius sequebantur, graviter offendisset, & Ecclesiasticos, qui jam veteres ritus ubique restitutum iri sperabant, sinistris suspicionibus implevisset. Et satis adparebat, id agi à Cæsare, ut conniven-

tia potius adversus Protestantium Religionem uteretur, quam perpetuis pactis eidem libertatem sanciret.

Quomodo victoria usus Cæsar?

§. 12. Cæterum sunt, qui Carolum victoria non satis dextre usum arguant. Capto enim Saxone debuisse munita quæpiam loca in Electoris ditione, aut vicinis Episcopatibus valido præsidio firmare, quod modicis sumptibus illæ ipsæ regiones potuissent alere, prohibendis in futurum motibus. Dedisse uni Protestantium, quod alteri ademerat; cum satius fuisset, Mauritium bene licet meritum modico in præsens dono delinitum per pollicitationes in futurum prominentes obsequiis suis adstringere, quoad plenam victoriæ suæ messem colligere licuisset. Alium potuisse inveniri in familia Saxonica aut Luneburgica, qui dignitate Electorali auctus Cæsaris rationibus addictius se attemperasset. Mauritium ditionibus tam opportunis potitum eo provectum fuisse, ut Cæsaris nutus impune posset negligere. Enimvero etsi Cæsarem de Mauritio sua spes fefellerit, quem fortasse in officio continere poterat dilata Electoratus dignitate, & ditionibus victi tantisper sequestro depositis: Si quis tamen curatius rem expenderit, facile agnoscet, Cæsari rationem consilii constitisse. Neque enim Germaniæ invitæ sub jugo retinendæ sufficiebat illa victoria, per solertiam potius & distractis in partes Protestantibus, quam ipsius armis parta, ac sparsis potius adversariorum viribus, quam extinctis, exigua rerum conversione facile iterum coalituris. Nec in proclivi erat Cæsari tantum comparare aut alere exercitum, quantus violento imperio premendis populis tam validis requirebatur; cum præsertim ditiones Austriacas in Germania sitas in Ferdinandum fratrem transtulisset, propriis opibus firmandis intentum. Tum confestim Pontifex, Gallusque in diversa parte excitato bello ipsum distracturi, & Germanis jugum excutiendi ansam præbituri erant. Igitur tectiore via grassari tutius ducebat, ac populum Religionis usu, Principes beneficiis & arte obnoxios sibi reddere instituebat. Quo fundamento jacto Philippus demum filius desideratæ Monarchiæ fastigium impositurus sperabatur, quem sibi Ferdinandoque in Imperio successorem dare magnopere laborabat. Et cessisset fortasse sollicitationibus fratris Ferdinandus, cui hæc res velut præcipuum stabilimentum potentiæ Austriacæ ingerebatur; ni Maximilianus Ferdinandi filius, quem Cæsar obtentu regendæ per ipsius absentiam Hispaniæ amoverat, repente advolans patri persuasisset, ut sibi potius, quam fratris filio proximus esse vellet. Et ostentatus licet per Comitia Principibus Germaniæ Philippus, gratiæ ipsorum irrepere haut poterat, lingua, moribus merum Hispanum referens. Ac sine dubio Germaniæ Ordines libertati suæ magis cautum credebant, imperante Ferdinando mediocris potentiæ Principe, & cui auxilia contra Turcas ferenda imputare possent; quam Philippo tot regnorum domino, & qui Germaniam appendicis fere loco habiturus erat, cæterarum ipsius ditionum commodis subservituram. Ea res Cæsaris destinata evertit, & Ferdinandum, quo Cæsareum fastigium suæ domui firmaret, Protestantium favorem captare subegit. Porro Cæsar, dum victor omnia pro lubitu in Germania agit, inter alia futuri dominatus firmamenta hoc quoque astute providerat, ut in Comitiis Augustanis Anno 1548. milite armato obsessis provinciæ Burgundicæ intra Imperii Germanici complexum adscriberentur, ut hoc obtentu Galliam Germaniæ viribus, ipsosque Germaniæ Ordines quantum

Cur Carolus Monarchiam in Germania stabilire non potuerit.

vellet atterere posset; nunquam defutura cum Gallis litium materia, & quia bello inter Gallos Austriacosque exorto primum semper impetum istæ Provinciæ erant excepturę. Simul cum Concilium Tridenti indictum securius circa definiendas religionis controversias procederet, quam ut ullus apud Protestantes inde fructus sperari posset, temperatam quandam fidei formulam *interim* observandam conscribi curabat, quam istis omni arte obtrudebat, ut, ubi semel de dogmatibus suis aliquid remisissent, gradatim demum eo, quo tendebat Cęsar, deduci possent. Verum formula illa utrique parti exagitata, ac Protestantibus plerisque obnixe repudiata, turbarum ac querelarum affatim; Cęsaris rationibus emolumenti nihil attulit.

§. 13. Interim altissimam animo coquebat indignationem Mauritius Saxonię Elector, cujus fidem secutus Landgravius Cæsaris potestati se commiserat, à quo cum iste præter opinionem detentus, & in custodia duriter habitus fuisset, Landgravii uxor, filiique, ut fidem interpositam liberaret, instabant. Ac intolerandum planè videbatur Mauritio, honoris sui à Cęsare tam exiguam rationem haberi, ut sibi libertas soceri plus satis castigati post toties adhibitas enixissimas preces abnegaretur. Et fallebatur Carolus, si ornamenta in Mauritium à se collata, quę hic vel ob merita, vel jure, vel, uti quidam crediderunt, ex pacto sibi deberi judicabat, eo valitura credebat, ut idem æquo animo alienę fraudis instrumentum haberi vellet. Stimulabat quoque magis magisque nutans Protestantium religio, ac Ordinum libertas, cujus nupero bello proditæ infamiam sibi impactum iri providebat, ni mature malo imminenti occurreretur. Et spes erat, silentio & celeritate adhibita Cæsarem imparatum posse opprimi. Ipse igitur militem, quo in obsidio Magdeburgi usus erat, velut ob nondum soluta stipendia sub signis retinuerat, & per vicina loca disposuerat, mox ad nutum ipsius concursurum. Adsciscebatur in societatem belli Galliarum rex Henricus II, qui & pecuniam militi in stipendium suppeditabat, & ipse valido cum exercitu Rhenum versus procedebat. Sic rebus tecte dispositis, ac Cæsare per Legatos & literas obsequium simulantes in securitatem dato, repente in expeditionem provolavit Mauritius, ut isti spatium contrahendis idoneis copiis non relinqueretur. Augusta vindelicorum, & in aditu Alpium sita arx Ereberga, ac mox Oenipons capitur, unde paulo ante Cæsar Villacum summa cum trepidatione profugerat. Enimvero bellantibus sese statim medium ingerebat Ferdinandus Rex, ad amicam compositionem dissidentes inducere laborans. In quam Cæsar, licet omnis partæ nuper victoriæ, & per tot annos consumtæ industriæ fructus periturus erat, eo facilius consensit, quod & hinc Hungariæ minaretur Turca, illinc Gallus ingrueret; & Ferdinandus Frater parum, aut nihil in Protestantes auxilii collaturus esset. Ac bello extracto misera per Germaniam sacerdotes Pontificios manebat vexatio; quin fortasse plenam veteres ritus trahebant ruinam. Sed nec Mauritius ab æquis conditionibus alienum se ostendebat, indignante licet in sinu Galliarum Rege, cui Protestantibus pacatis tota belli moles incubitura erat, & qui ampliorem ejus societatis fructum, quam interceptas Metim, Tullum, ac Virodunum speraverat; palam quoque fremente Alberto Brandeburgico, qui rapinis & exactionibus suis tam cito finem imponi nolebat. Isti quippe stolidum videbatur, diuturno & ancipiti bello quærere, quod citra sangui-

Mauritius bello Cæsarem petit.

ſanguinem & incolumi patria aſſequi dabatur. Simul occultus metus ſuberat, ne Cæſar Johannem Fridericum nuper captivitate exſolutum ſubornaret ad ablatam dignitatem Electoralem ac ditionem vindicandam. Igitur poſt unum & alterum Mauritû cum Ferdinando, & hujus cum Cæſare congreſſum opinione citius Paſſavii de ſumma rerum tranſigitur, ac ſacris Proteſtantium ſecuritas ſancitur, donec in proximo Ordinum Imperii conventu via ineretur in perpetuum illud diſſidium extinguendi.

Tranſactio Paſſavienſis.

§. 14. Elapſo abhinc triennio Anno 1555. in Comitiis Auguſtanis ſacris Proteſtantium ampliſſime cavebatur, Pace quam vocant *Religioſa* inter perpetuas Imperii leges relata. Poſtquam enim diu ſuper ratione diſſidia circa religionem componendi nequicquam diſceptatum eſſet, tandem expeditiſſimum fuit viſum ad Auguſtanam Formulam adornatis ſacris pacem indulgere. Cujus præcipua capita ſunt; ne partes ſe invicem obtentu religionis invadant, lædant, aut ad eandem ejurandam vi adigant. Bona Eccleſiaſtica à Proteſtantibus hactenus occupata penes ipſos maneant, nec in occupatores eo nomine apud Tribunal Spirenſe actio detur. Epiſcopis nulla in participes Auguſtanæ Confeſſionis jurisdictio ſit, ſed ipſis circa ſacra ſua diſponere liceat. Ne quis alteri ſubjectos in ſuam religionem pertrahat, eorumvè defenſionem hoc obtentu ſuſcipiat. Subditis tamen diverſa à Principe ſuo ſacra amplexis liberum ſit bonis ſuis divenditis alio migrare. Si diſſidium religionis per licita media non componatur, pax iſthæc in perpetuum duret. Circa id præcipue acerrima ſurgebat diſceptatio: num Præſulibus Catholicis fas foret Proteſtantium doctrinam amplecti, ut cum dignitate ditiones ſimul ſacras retinere liceret. Id quod Proteſtantes obnixe urgebant. In magnam ſuæ religionis redundare contumeliam, ſi eandem profeſſi munere ſacro, & emolumentis excidere debeant. Multis hac ratione ad veros circa divina ſenſus aditum obſtrui. Haut quicquam ſibi in animo eſſe, bona ſacra in profanos uſus, aut Principatus hæreditarios convertere; Capitulis ſua Jura, & electionem illibatam fore. Enimvero cum iſthoc poſtulato jugulum Romani ritus per Germaniam peti ſatis pateret, non minus præfracte iſtis Pontificii ſe Ordines opponebant, jactantes; non deteriore ſe jure, quam Proteſtantes, circa res ſuas ſervandas eſſe debere. Si ipſis juſtum videatur quæ invaſerint retinere; nec ſibi vitio vertendum, ſi caveant, ne quæ adhuc reſtant amittantur. Si ipſi ſacerdotes ſuos, ubi ſacra mutare velint, munere dimoveant; quomodo ab ipſis poſtulari poſſe, ut ſui Præſules doctrina ejurata functionem, & bona eidem deſtinata retineant? Se non minus ample de veteri ſua religione, quam Proteſtantes de novata ſentire. Denique transeat qui velit in ipſorum partes, modo beneficiis, quæ à priori religione obtinebat, renunciet. Cum hæc res exitum non inveniret, & neutra pars ſententia cederet; tandem Ferdinandus Rex velut pro imperio in favorem Pontificiorum decreto Comitiorum inſeruit; ut ſi Præſul ad Proteſtantium ſacra tranſeat, munere ac bonis ſacris excidat, illæſa tamen exiſtimatione. Quo temperamento ſibi hautquaquam ſatisfactum fremebant Proteſtantes. Quid enim exiſtimatio, munere & bonis amiſſis? Ac poſtea ſæpius aſſerebant, in eam clauſulam ſe nunquam conſenſiſſe; & cum quæ in Comitiis ſciſcuntur pactorum habeant indolem, quæ alteram partem non niſi è conſenſu ſuo ſtringant, per merum Cæſaris arbitrium ſibi tam duram legem non potuiſſe dici.

Pax religioſa ſancitur.

Reſervatum Eccleſiaſticum.

§. 15. Ita quidem tunc ſuper ſacris lege publica cavebatur, per quam tamen non uſque adeo radix diſſidiorum exciſa fuit, quo minus novorum materia motuum inde pullulare potuerit, utraque parte circa propaganda ſua dogmata ſatagente. Inde mox in conventu Ordinum partes ſeſe mutuo arguere, quod poſitos in Decreto Auguſtano terminos migrarent, cum utrinque verba legis in ſuum favorem raperent. Neque vero in expedito erat judicem idoneum, & utrique parti æque acceptum invenire. Nam Cæſar quidem, adſtipulantibus Ordinibus Pontificiis, ad ſe & ſtata Germaniæ Tribunalia, Spirenſe & Aulicum pertinere contendebat, ſi quid in pacem illam peccatum argueretur, aut ſi ſuper genuino ejuſdem ſenſu ambigeretur. Neque enim tam frequentibus litibus judicem debere aut poſſe ſalva republ. deeſſe. Contra Proteſtantes jactare; Cæſarem alteri partium addictum, non poſſe non in eam, cui ipſe adhæreat, ſectam propendere. Nec à Tribunali Spirenſi aut Judicio Aulico æqui ſe quid ſperare. Eam jurisdictionem anſam præbituram variis ipſos modis exagitandi, & penitus demum opprimendi. Pacem illam uti partis utriusque conſenſu factam; ita per deputatos utriusque partis diſceptandum & componendum, ſi quid controverſiæ circa eandem obortum fuerit. Ac ut oſtenderent, vires ſibi animumque eſſe contra eundi, ſi qua vis intentaretur, ſimul quia verebantur, ne per Concilium, cui jam utcunque ultimam manum imponere Pontifex ardebat, pacem expiraſſe adverſa pars cavillaretur. Naumburgi conventum agitant obtentu ſumto, ut variantia Auguſtanæ Confeſſionis exempla in concordiam redigerent. Sed nec Ferdinando, Maximilianoque, aut Rudolpho vires erant armis Proteſtantes terrendi; & oborti deinceps per Belgium atque Galliam tumultus Hiſpanorum cogitationes alio averterant. Igitur tutius viſum tantiſper quieſcere, & quæ conſilio provideri poterant interea curare, donec opportunitatem rei gerendæ tempus adduceret.

Poſt pacem querelæ continuantur.

§. 16. Porro parti Pontificiæ ſpem opprimendi aliquando Proteſtantes faciebat ortum inter hoſce diſſidium, dum dogmatibus primum, inde conſiliis diverſi, ac tandem infenſi contra utroſque demum prævalendi viam communi hoſti munierunt. Originem diſſidio præbuit diverſa interpretatio verborum quibus myſtica ſacratur Cœna, dum Lutherus ſimpliciter vocabulis inhærendum cenſet; Zwinglius autem, qui apud Helvetios ſacra reformarat, iſta rationi magis & ſenſuum judicio adaptare ſtudet. Eam litem verborum amarulentia auctam, Pontificii in utilitatem ſuam callide convertere, ac jam in Conventu Spirenſi Anno 1529. diffidentiæ ac ſimultatis inter ipſos ferendæ occaſionem arripuere. Sed Landgravius Haſſiæ iſtorum aſtutia animadverſa concordiam propoſita conciliationis ſpe hactenus conſervaverat. Et mox eradicando ſi fieri poſſet diſſidio colloquium Marpurgi Lutherum inter & Zwinglium inſtituit. Ibi cum in cæteris quidem convenirent, ſed in iſto capite neuter à ſua ſententia diſcederet, tandem in fine colloqui, opera Landgravii eo uſque eſt conſenſum, ut partes caritatem ſibi invicem exhiberent Deumque orarent, concordiæ viam pandere vellet. Id conſilium cum calida ingenia negligerent, Proteſtantium res in partes diſtracta haut leviter debilitata eſt. Sed & poſt ad alia capita, uti ſolet irritatis ſemel animis, diſſenſus ſe diffudit, & incaleſcentibus calamis id ſibi præcipuum negotium datum crediderunt, uter alterius ſententias maximæ abſur-

Proteſtantes in partes ſciſſi.

ditatu arguere poſſet. Cum porro in decreto Auguſtano cautum eſſet, ut ea ſecuritate ac pace tantum fruerentur vel veteri religioni, vel Auguſtanæ Confeſſioni addicti, excluſis qui diverſa ſentirent; Pontificii in dubium vocabant, num ea pax ad Calvinianos, quos vocabant pertineret; præſertim poſtquam *Formula Concordiæ* à plurimis Auguſtanæ Confeſſioni addictis recepta foret, qua iſtorum doctrina plane damnabatur, abrupta quoque omni compoſitionis amicæ ſpe; utut iſti ab Auguſtana Confeſſione ſe haut diſceſſiſſe contenderent. Sane Proteſtantium ſacerdotes ad eos, qui Calvinum ſequebantur, nec Auguſtanam Confeſſionem, nec eidem ſuperſtructam pacem ſpectare clamitabant. Aſt Principes paulo lenius, non quidem per omnia ipſos ſecum convenire diſſerebant; nec tamen tanti eſſe iſtum diſſenſum, ut ideo pace ſint excludendi; ac ſpem eſſe, eoſdem errorem ſuum exuturos. Inde & iſtos in Conventibus Ordinum ad deliberationes ſuper communi ſecuritate & negotiis ſacra ſpectantibus admiſerunt, etſi paulo frigidius. & velut qui non proprio jure niterentur, ſed precario ſub ipſorum patrocinio ac privilegiis deliteſcerent. Quæ res Calvinianos ſubegit, ut ſeparata per conſilia ſalutem ſuam munire conarentur. Nec parum deinceps acerbitati animorum acceſſit, quod Lutherani Doctores Palatinatu, & inde Marpurgo, ac vice verſa Calviniani Electoratu Saxoniæ expulſi eſſent; gliſcente quoque in hoſce invidia è tumultibus per Belgium ac Galliam exortis, velut Calviniana Religio homines turbidos & novarum rerum adpetentes faceret. Simul Pontificii Lutheranis ſedulo inſuſurrabant utroſque à Calvinianis exitium manere, ſiquidem hi vires expromendis quæ animo agitarent nacti eſſent.

Proteſtantium religio extenditur & premitur.

§. 17. Interea Proteſtantium religio nova ſubinde incrementa capiebat late per ditiones Cæſaris effuſa, & quia per utramque Saxoniam non paucos Præſulatus ac alia bona ſacra Principes ditionibus ſuis, abolito ritu Pontificio, adjungebant. Præſul quoque Halberſtadienſis, & mox Magdeburgicus ductis uxoribus, & adſcitis Proteſtantium ſacris Epiſcopatus retinebant, fruſtra Pontificiis decretum Auguſtanum violari clamitantibus. Idem paulo ante tentaverat Gebhardus Truchſeſius Colonienſis Archiepiſcopus; ſed cui mox à Pontificiis validus æmulus immiſſus fuerat Erneſtus Bavarus, vibrante inſuper fulmen Pontifice, ac Rudolpho Cæſare dignationem Electoralem ipſi abrogante: magno & religionis repurgatæ & libertatis Principum præjudicio, ſi ſoli Cæſari poteſtas concederetur propria autoritate aut præeunte Pontificis decreto ditione aliquem exuendi. Equidem vi tueri Gebhardum moliebatur Johannes Caſimirus Palatinus, verum irrito conatu, cum Saxo & Brandeburgicus non niſi preces apud Cæſarem interponerent, arma una cum cæteris procul haberent, pacis amore, an invidia in Palatinum, qui Calvinianam doctrinam ibi ſtabiliturus erat. Qui & ipſe tamen mox negotium deſeruit ad Palatinatum adminiſtrandum revocatus; & copias ipſius metus intentatæ à Cæſare proſcriptionis non parum terruerat. Hic tamen eventus Saxonicos Præſules haut commovit, validis ſociorum viribus circumfuſos, & à vicinia Cæſaris Hiſpanorumque remotos. Eoque & fulmen in iſtos evibrare Pontifex neglexerat, velut ludibrio futurum. Argentoratenſem quoque Epiſcopatum armis tandem adhibitis ad ſe raptare laborabant inde Proteſtantes, hinc Pontificii; quo tamen demum hi licet paululum admutilato potiebantur opibus Cardinalis Lotharingii, & poſt Leopoldi Auſtriaci, in quos Præſulatum iſtum Pontificii contulerant. Contra Præſul Salisburgenſis, & Wurtzburgenſis aliique, tum præcipue Ferdinandus Archidux per Stiriam, & alias ſibi ſubjectas provincias Lutheranos non ſine aſperitate expellebant, Donawerda quoque ob turbatam Monachorum pompam proſcripta, ac Bavaro obtentu ſumtuum in exſecutionem proſcriptionis factorum detenta, ſatis arguebat, Pontificiis non deeſſe animos Proteſtantibus in ordinem redigendis, ſi occaſio arrideat.

Unio Euangelicorum.

§. 18. Rebus ita quotidie magis exulceratis, cum ſatis adpareret denuo ad manus deventum iri, multi è Proteſtantibus per ſuperiorem Germaniam, qui periculo ſe proximos ducebant, mature in fœdus mutuæ defenſionis cauſa conjunguntur. Ejus autor & conciliator erat Elector Palatinus, qui cum principem inter Ordines Proteſtantes locum obtineret, præcipuam quoque curam communis ſalutis ſibi incumbere judicabat. Simul metuebat, ne in ipſum ac cæteros, quos Calvinianos vocabant, Pontificiorum vis primum erumperet, præſertim cum ipſi ob interfuſos terris ſuis Præſules multæ lites cum his intercederent. Ac meminerat Superiorem maxime Germaniam Carolo V. proculcatam. Eidem fœderi nomina dederant reliqui Calviniani, & è Lutheranis, qui per viciniam commode auxilia invicem ferre poterant. Cauſæ fœderis (*Unionem Euangelicam* ipſi vocabant) hæ præcipue allegabantur; ut importunos proceſſus apud Aulam Cæſaris & Cameram Spirenſem ſibi intentatos amoliantur, per quos obtentu adminiſtrandæ juſtitiæ ſacra, libertas, ac fortunæ ipſorum evertantur; ut quæ adverſus leges pacis religioni conceſſæ ſibi inferantur repellant, quibus remedium adhibere Cæſar tot precibus licet fatigatus negligat: ut conſiliis Pontificiorum Monarchiæ Hiſpanicæ obſtetricantium obviam eant, cujus præcipuum fulcrum ducatur oppreſſis Proteſtantibus Germaniam jugo ſubdidiſſe. Hujus igitur fœderis ſocii, cum apud aulam Cæſaris, & in Conventibus Ordinum intrepide exponerent, queis religio ac libertas ſua injuſte lædebatur, eademque corrigi enixe flagitarent, ingentem Cæſaris atque Pontificiorum invidiam incurrerunt. Ac vulgo clamitabatur; illos hoc agere, ut veterem Reip. formam plane evertant, & ſubruto Cæſaris faſtigio ſummam rerum ad ſe trahant. Cæterum quamdiu verbis tantum res gerebatur, magni momenti ſibi iſta Unio eſſe videbatur. Ubi ad arma deventum fuit, vires ejusdem longe tenuiores adparuerunt, quam pro tanta mole ſuſtinenda; & qui ante periculum atrociter loquebantur, poſt potentiam ſe ſuam nimis liberaliter æſtimaſſe, & ſpei minus ſolido ſubnixæ fundamento plus juſto indulſiſſe agnoſcebant. Ut vix alius ejus fœderis uſus fuerit, quam ut dudum ſub cineribus gliſcens incendium eo maturius in flammam erumperet. Porro præter Pontificios iſtam Unionem averſabatur quoque Joannes Georgius Saxoniæ Elector, æmulatione in Palatinum, quod ſibi Proteſtantium antiquiſſimo & potentiſſimo præcipuas deberi partes putaret, ſi quid communi iſtorum nomine gerendum foret. Accendebat odia Theologorum intemperies, & Auſtriaci ſubinde ingerebant; Calvinianis Lutheranos juxta atque Catholicos exterminare propoſitum eſſe. Ac tanti ipſis videbatur Saxonem à Fœderatis disjungere, ut præter gravitatem Auſtriacæ Domui ſolitam ſat familiariter Dreſdam accederent, quo ſuis partibus illigato perſuade-

suaderent, ubi in arma eruptum à Cęsare fuerit, non religionis negotium agi, sed ut turbidi ac petulantes Calvioiani coërcerentur. Simul inani *infeudatione* ditionum Juliacensium eundem inescaverant, quas tamen ipsi jam spe devoraverant compescendis rebellibus Batavis, & firmando Belgio. Igitur Saxo Cæsaris autoritatem quovis modo asserere, & quæ Fœderati coarctandæ istius jurisdictioni postulabant velut iniqua rejicere, ac subinde monere, ne fervide nimis causam suam urgendo extremis rempublicam admoverent. E Domo Hassiaca Cassellanus Unioni nomen dederat, eoque Darmstadiensis, cui cum isto super ditione Marpurgensi lis erat, in Cęsaris partes concessit. Inferioris Saxonię Principes tanquam à periculo longius remoti de fœderibus jam tum cogitare præmaturum docebant.

Liga Pontificiorum.

§. 19. Com autem circa successionem Juliacensem controversia quam maxime ferveret, Principes *Unioni* adscripti, qui hactenus literarum fere commercio societatem coluerant, Anno decimo hujos seculi Halæ Suevorum conventum celebrabant, arctius stringendo fœderi, & ot mature bello gerendo necessaria providerent, urgente eam rem cumprimis Henrico Galliarum Rege, qui & ipse tunc societati illi una cum Belgis Fœderatis se jungebat. Ac videbatur tunc periculum proprius admotum, soluto ante biennium citra fructum Conventu Ordinum, in quo Fœderati querelis suis satisfieri frustra postulaverant: & quia vim jam parabant Austriaci occupandis ditionibus Juliacensibus, quarum possessionem Brandenburgicus Elector, & Palatinus Neoburgicus arripuerant, uterqoe Uoioni adscriptus, ejusque auxilio non parum confisus. Etsi postea Neoburgicus ex affinitate Bavatica, & adscitis sacris Pontificiis majus causæ suæ præsidium speraret. Iste igitur Euangelicorum Conventus Pontificios adverterat, ut & ipsi congressu Wurtzburgi indicto oppositum isti fœdus inirent, (*Ligam Catholicam* vocabant,) tuendis suis sacris ac ditionibus, si qua vis aut injuria inferretur, cujus dux Maximilianus Bavarus vetus Palatini æmulus constituitur. Ac armorum utrinque apparatus strepitum ac terrorem dabat, videbanturque jamjam in se velut impetu incursuri. Sed prævalente ratione cum utraque pars nil præter defensionem suarum rerum obtenderet, nec causa adpareret, quare se invicem nullo manifesto emolumento perdere vellent, intra primos motus ea res stetit. Et Cæsar ut fœderibus atque armis supersederent hortabatur, ne quid ipse tunc tentaret domesticis turbis prohibitus. Gliscebat tamen utrinque diffidentia, pruritusque bellandi, præsertim post solutum frustra Conventum Ratisponensem Anno 1613; in quo Unioni adscripti Protestantes sæpius ingestas querelas contra enormem Judicii Aulici autoritatem, Tribunalque Spirense in Pontificios pronum ingeminabant; simul quod decretum Augustanum in alienos sensus traheretur, & ipsorum salus in lubrico poneretur, si, quod hactenus factum erat, suffragia in Conventibus Ordinum circa negotia religionis, & alia ad statum ipsorum pertinentia, numero valerent, quo semper Pontificii vincere possent. Quibus & similibus ut Cæsar medicinam faceret interposita transactione, quæ omnem deinceps litium materiam extingueret, postulabant, testati se ad publicas consultationes non progressuros, nisi petitis suis satisfieret. Sed cum Cæsar Saxonis & Pontificiorum, qui non minus prolixum querelarum adversus Protestantes catalogum obtulerant, favore confisus non nisi inanibus verbis & in futurum prominentibus istos differre instituerет, irritatis utrinque animis, & infecta re discessum. Sic igitur atroci iocendio digesta erat copiosissima materia, levi quaotumvis occasione flammam conceptura, quam seditiosorum turbo libellorum à male feriatis ingeniis in publicum emissorum, non segniter provocabat. Nec ulla in medio potentia erat, quæ tumentes utrinque animos premeret, modica Cæsarum autoritate, qui jamdudum partis Pontificiæ accessio habebantur, & ex isto Ordinum dissidio viam aliquando ad utrosque opprimendos sibi munitum iri sperabant

Lutherana religio per provincias Cæsaris invalescit.

§. 20. Non minor bellorum fomes per provincias Cæsari peculiares gliscebat, apud quas demum incendium erupit, quo tota Germania conflagratura erat. Causa itidem è sacris Augustanis, quæ istas per regiones late se diffuderant; quorum dum securitas nimis forsan intempestive quæritur, maturius exitium inveniebatur. Jam Ferdinandus I. populis Austriæ id anxie desiderantibus, usum Calicis indulserat, sed precario, & iterum suspendendum, quoad in tributa extra ordinem consentirent. Verum Maximilianus amplissime cultui Augustanæ Confessionis caverat, adhibitis in consilium Joachimo Camerario, & Davide Chytræo clari nominis inter Lutheranos viris. Id privilegium cum post abolere conaretur Matthias, Austriaci captis armis ipsius copias profligarunt, ut tunc quidem cœptum persequi non auderet. Nec minos Bohemiæ subjectisque provinciis ea se religio infuderat, cui itidem Maximilianus, & inde Rudolfus, etsi non sine antegresso motu, & intercedente Saxone, securitatem *literis* quas vocant *Majestatis* promiserat, concesso quoque Protestantibus Consistorio minore & Academia Pragensi, quibus tuendis certi *Defensores* constituebantur, & nova templa extruendi facultate. Adversus hasce literas Præsules graviter fremebant; eas seni Rudolfo vi extortas, supra cujus potestatem fuerit talia indulgere, nec proceres Pontificios in eas consensisse. Inde horum aliqui in Protestantes sibi subjectos sævire, Jesuitæ novam Pragæ Academiam veteri oppositam erigere, omnia conviciis & invectivis perstrepere, *Defensorumque* actiones velut contra majestatem regiam susceptæ accusari. Nec deerant, qui literas illas ex astuto Jesuitarum consilio datas arguerent, ut iisdem abusi Protestantes in turbas erumperent, ipsique ansam arma adversus se capiendi præberent. Istas porro literas Matthias, cum Bohemiæ regnom susciperet, confirmavit.

De illa opprimenda consilium initur.

§. 21. Invalescens illa per ditiones Cæsaris religio magnam Pontifici eidemque addictis solicitudinem iojecerat, ne tam validæ provinciæ penitus Protestantibus accederent, ac subjectorum consensus ipsos quoque Principes Austriacos eodem traheret, aut renoentes ejiceret: unde certissima ritibus Pontificiis per reliquam Germaniam ruina imminebat. Omnia igitur circumspicientibus, qui huic incommodo medicinam adferre posset, maxime idoneus judicabatur Ferdinandus Cæsaris Ferdinandi è Carolo filio nepos, Maria Bavarica genitus, quæ zelum in religionem Pontificiam è domo paterna haustam mariti penatibus jam antea sat calidi intulerat, eumque omnimodo in filium transfundere laborabat, usa quoque opera præceptoris Protestantibus infensissimi. In hunc ergo sacerdotum maxime favor inclinabat, quod fratres Rudolfi lenes nimis in Protestaotes viderentur, ac è plerisque nulla sobolis spes. Honc fovere, hunc omni modo extollere, ac rebus gerendis admovere, eidemqoe captandæ Ordinum Imperii benevolentiæ occasionem dare, denique fastigium Cæsareum, & tam opimum patrimonium defuncto Rudolfo destinare. Qui & ipse in specimen odii adversus Protestantes eos sub ini-

tium hujus seculi Stiria aliisque sibi subjectis locis ejecerat, quamvis Maximilianus iisdem super religione amplissimo diplomate cavisset, postquam duos milliones extra ordinem tributi nomine solvissent; nec minorem summam contulissent, cum Ferdinandi pater Carolus istud privilegium retractatum iret. Enimvero Ferdinandus eo usque pro Romano cultu incaluerat, ut aperte profiteretur, malle se vitæ omniumque bonorum jacturam facere, quam sacra ab isto diversa in suis ditionibus tolerare. Ne tamen hic Rudolfo succedere posset, Matthias Rudolfi frater impediebat; cui indignum videbatur sibi juvenem & gradu remotiorem in cernenda tanta hæreditate præferri. Eoque is sibi vivo Rudolfo successionem firmaret, hunc admoto armorum terrore cogebat, ut magna ditionum parte sibi cederet. Atque hoc ut volentibus subjectis fieret, firmata ab ipso sacrorum libertas non parum conferebat. Cum tamen nulla sobolis spes ipsi, fratribusque superesset, quo religio Pontificia, ac Domus Austriaca novo munimento insisteret, tandem is suasu ac consensu fratrum Ferdinandum adoptavit. In cujus favorem etiam Philippus Hispaniarum Rex juri, quod in Regnum Bohemiæ sibi ferebat competere, renunciavit ea lege, ut istius sobole mascula extincta successio ad Reges Hispaniæ iterum devolveretur. Inde à Matthis Ferdinandus Bohemis Rex designandus offertur; qui & in hunc consentiunt ea conditione ut post susceptum regimen privilegia ipsorum confirmet, ac vivo Matthia citra hujus atque Ordinum consensum negotiis Regni se non immisceat: alias Ordines nullo obsequio ipsi fore devinctos. Inauguratione facta Cæsar una cum Ferdinando Dresdam ad Saxoniæ Electorem profectus est, ut tantæ amicitiæ ostentatione ipsius sibi favorem pigneraret, apiscendo Cæsareo fastigio, & si quis motus apud Bohemos aut ab Unione erumperet. Mox & Hungarica corona eidem Presburgi imponitur, quo tamen Matthias ob ingravescentem valetudinem accedere non poterat, fixa Viennæ aula. Quæ res motus Bohemicos maturasse videtur.

A. 1617.

Ferdinandus Bohemiæ & Hungariæ Rex designatur.

Motuum Bohemicorum initium.

§. 22. Cum enim Cæsaria valetudo promissum Ordinibus Bohemiæ conventum, qui suffocandis in herba tumultuum seminibus necessarius erat, impediret, Ordines Euangelici una cum Defensoribus congrediebantur, super conservandis literis Majestatis, & tuenda religione consilia collaturi. Inter alia plurimum querelarum audiebatur super Abbate Braunaviensi, cujus subjecti Euangelici templum sibi extruere cœperant. Id cum inhiberet Abbas, causatus Præsulum Catholicorum subjectis id juris non esse, ac isti haut eo magis desisterent, à Cæsare quoque literæ idem vetantes veniunt. Ast Braunavienses ad Defensores Pragam se conferunt, qui una cum Magistratibus Regni & Deputatis decernunt, istis jus extruendi templa è privilegio competere. Quo decreto iidem confisi structuram suam urgent; Abbas contra præcipuos civium in carcerem rapit. Pragensis quoque Præsul in sibi subjecto oppido Clostergrabio templum collecta stipe sat magnifice extructum solo æquaverat. Defensores ad Cæsarem & Magistratus Regni scribunt emendationem petentes, simul conventum Ordinum Euangelicorum indicunt, dispiciendo remedio adversus hanc, & graviorem, quæ imminere videretur, oppressionem. Ea destinata Cæsar ægre ferre, velut contra se suscepta, quod suo jussu templa ista destructa diceret; & ut conventu supersedeatur, jubere. Ast illi per privilegia id sibi licere, nec in Cæsarem quid suscipi testati, in proposito suo pergunt. Post deliberationem in arcem ad Magistratus Regni adscendunt, querelas suas exposituri; quibus cum Wilhelmus Slabata & Jaroslaus Martinizius durius respondissent, hosce correptos una cum Secretario Philippo Fabricio per fenestras præcipitant. Fuere qui traderent, instinctu Henrici Matthæi Comitis Turrii hoc factum, ut ob atrocitatem facinoris desperata venia pertinacius destinata persequerentur. Inde copiæ scribuntur, captivi carcere emittuntur, alii eodem conjiciuntur. Summæ rei administratio triginta directoribus creditur, legatique ad Silesios, Moravos, Lusatos atque Hungaros mittuntur ex fœdere auxilia petituri. Jesuitæ Regno velut malorum autores proscribuntur; qui tamen culpam in Calvinistas regerunt, literasque Majestatis, quas ita importune isti crepent, Rudolfo vi metuque extortas arguunt. Sed & Cæsar factum Bohemorum improbat, & arma omittere jubet, ostentata veniæ spe; ni pareant, & ipse arma minatur.

1618.

Proceres fenestra dejiciuntur. d. 21. Maji.

Compositio amica frustra tentatur.

§. 23. Ut ad amicam compositionem cœptæ turbæ deducerentur, Cæsarem vehementer hortati sunt tum multi alii, tum Ordines Austriæ atque Silesiæ; ac post Socii Unionis Roteburgi ad Tubarum congregati idem solicite petierunt, non obscure innuentes, se ex eo, quod in Bohemos sit statuendum, consilia capturos. Obtulit quoque interpositionem suam Saxoniæ Elector, una cum Moguntino, Palatino, ac Bavaro, quin & ipse designatus Rex Ferdinandus. Nec Bohemi abnuebant, modo ut Cæsar copias in Regnum mittere supersederet. Sed cum ab hoc nollet desistere Cæsar, & ut Bohemi copias dimitterent omnino postularet: illi in casses allici, & inermes inimicorum se libidini dedendos suspicati in solis demum armis præsidium sibi repositum judicarunt. Nativam quippe Principum Austriacorum mansuetudinem immitium sacerdotum instinctu expugnari, subinde ingerentium, hæreticis fidem servandam non esse, ac nullum illustrius pietatis specimen edi posse, quam velut Divini Numinis hostes exterminare, qui Pontificis Romani autoritatem adorare detrectant. Nec parum eam diffidentiam accendebant Belgæ Fœderati, à Bohemis in auxilium solicitati, qui diligenter monebant, ne tractatuum specie circumveniri se patiantur; exemplo quoque suo ad prægravem dominatum excutiendum ipsos animabant, omne studium velut in communem causam polliciti tanto prolixius, quod è re sua ducerent alibi Austriacis negotium facessi, ut expiraturis mox induciis Hispani minore mole ipsis incumberent. Addebat quoque Bohemis fiduciam *Unio*, quæ pacem quidem amplectendam, sed non minus defensioni invigilandum suadebat; simul communis religionis causam tum apud illos tum alibi agi asserebat. Per quas ambages auxilia sua ipsis non defore insinuabat. An quidam ex isto fœdere eos aperte in bellum incitaverint, tanquam parum compertum asseverare non ausim. Diversa ratione Bavarus oleum flammæ addebat, quem Bohemi misso legato sibi conciliare conati fuerant, aperte ipsorum facta damnans, nullaque ratione excusari eadem posse exprobrans; ut armati venia desperata satius judicarent non inulti perire. Nam si de venia & sacrorum libertate certi fuissent, facile persuaderi potuisse videbantur, ut præsentia & tuta, quam nova & periculosa mallent. Nec desunt, qui arguant, vicinos Principes Palatinum, Saxonem, & Bavarum remissius egisse, quam pro tanto periculo, discordantibus inter se studiis; an quia malo ingravescente auxilium suum carius imputaturi erant, aut ex alterius ruina incrementa sibi sperabant.

Bellum suadent Batavi. & Unionistæ.

Bellum Bohemicum surgit.

§. 24. Cum igitur literis hinc inde scriptis parum proficeretur, Cæsare jubente in Bohemiam irrum-

1618. irrumpit Henricus Dampierus, quem mox sequitur, qui Bohemos rebelles publice pronunciat. Statim cædes, incendia, rapinæ, stupra velut in hostico, cum Bohemi adhuc Cæsaris fideles se subjectos profiterentur; minæ quoque super mutanda religione, præpostera rei gerendæ auspicia consternatos ad obsequium reducere conantibus. Missus isti in subsidium Carolus Bucquoius veteranus apud Belgas dux cum amplioribus copiis, & mandatis. Contra Bohemis subsidio cum valida legione accessit Ernestus Mansfeldius, Petro Ernesto Lucemburgi quondam Gubernatore genitus; qui cum apud Hispanos ob genus maternum impar exiguam sui rationem haberi cerneret, ad Protestantes se contulerat, non postrema belli fax. Is urbem Pilsenam Cæsari faventem vi expugnavit. Sed adversus Budeweisam immissum a Bucquoio præsidium conatus irritos reddebat. Modicæ hinc velitationes, pari fere damno & quibus ad summam rerum nihil profectum est. Sed cum Bohemi numero prævalerent, quibus etiam è Silesia auxilio submissæ copiæ accesserant, & Cæsarei ad fines Austriæ locis impeditis se tenerent, Turrius Comes cum parte exercitus in Austriam irrupit, causatus prædam è Bohemia eo avectam se repetiturum; an ut & ibi bellum accenderet, ac Austriæ populos, qui & ipsi ob violata privilegia fremebant, ad arma secum conjungenda animaret.

§. 25. Post imbutos utrinque civili sanguine gladios exigua pacis spes supererat ex interventu Palatini, Saxonis, Moguntini, ac Bavari, cui tentandæ dies Egræ dicta fuit. Verum antequam ea cederet, Cæsar Matthias mense Martio Anno

1619. Matthias Cæsar moritur.

1619. fato fungitur, haut leve turbis latius spargendis momentum. Nam non Bohemi solum velut ad interregnum devoluti pro arbitrio circa summam rerum disponere; sed & Austriæ Ordines jam commodum tempus advenisse credere adversus incommoda, quibus hactenus pressi fuerant, sibi in posterum prospiciendi, novi Principis autoritate nondum coalita, & incumbentibus Bohemiæ turbis. Ac apud Bohemos quidem Ferdinandus, quem Moguntinus tanquam legitimum Bohemiæ Regem ad futuri Cæsaris electionem non sine gravi Bohemorum præjudicio evocaverat, suscepta Regni administratione per literas Præsidibus sub Matthia constitutis magistratum prorogat. Nec minus misso diplomate Bohemorum privilegia confirmat, pront cum Rex designaretur pollicitus fuerat. Enimvero Bohemi apud Palatinum & Saxonem queruntur, à Ferdinando regimen invadi non præstitis prius quæ debebantur; simul quod munus continuare jubeat malorum omnium regno autores, eoque crimine ab ordinibus loco motos: quodque externum militem è Regno non deducat, & alibi copias contra ipsos conscribat. Sed & Silesii juramentum dicere abnuerunt, nisi posito bello, & confirmatis privilegiis. Nec minus Moravi cum Lusatis in Bohemorum placita transierunt. Multa inde à Bohemicis Directoribus constituuntur in usum Regni & securitatem sacrorum; simul perpetuum foedus inter Bohemiam, eique annexas Provincias feritur, cui dein Austriæ, & mox Hungariæ Ordines sociantur. Nam Austriæ quidem regimen Albertus Archidux in Ferdinandum per literas transtulerat, quas dum Ordinibus Ferdinandus exhibet, ac ut iisdem obsequium præstent postulat, hi negotii gravitatem causati spatium deliberandi petunt, tum ut miles amoveatur, ac querelis medicina fiat, antequam juramento adigantur. Interea sibi provinciæ administrationem, quoad in novi Principis verba juratum sit, veteri jure competere asserunt. Inprimis Superioris Austriæ populi firmiter postulatis suis insistere, & cupide Bohemico foederi accedere. Inferioris Austriæ Ordines cunctabundos prævalidis adhuc Pontificiis Comes Turrius eodem compellebat, exercitu ipsis Viennæ moenibus, ubi tunc Ferdinandus agebat, admoto, cujus occupandæ spem per quorundam intus proditionem conceperat. Et in summo periculo versabatur Ferdinandus, ni Mansfeldius interim à Bucquoio in Bohemia vapulasset; cujus cladis terror Turrium Vienna abstractum Bohemis subsidio festinare coëgit. 1619.

Ferdinandus Cæsar creatur.

§. 26. Sed Ferdinandus, cum nihil rebus suis utilius judicaret, quam Corona Cæsarea potiri, relicto domi fratre Leopoldo Francofurtum se contulit, ut præsentia sua celeritatem ei negotio adderet. In quo quantum ad summam rerum momenti situm esset cum Bohemi satis intelligerent, apud Electores scriptis literis impedire conati, ne Ferdinandus velut Rex Bohemiæ ad electionem admitteretur: contendentes, jus eligendi Cæsarem non competere, nisi qui Electoratum reipsa, & citra contradictionem possideat: interregni tempore id jus penes Ordines Bohemiæ esse. Eoque & ipsi Legatos Francofurtum destinarunt, velut Regno Bohemiæ vacante electioni inter futuros. Qui tamen non longius quam M[illegible]purgum usque procedere ausi, cum Electores eorum petita negligerent, aut se non satis idoneos tantę rei judices ferrent, interposita protestatione domum reverterunt. Eo conatu depulsi Bohemi, saltem ut electio suspendatur, quousque turbæ compositæ sint, petierunt. Idemque suadebat Palatinus; qui cum antea Monachium ipse profectus Maximilianum ut ad fastigium Cæsareum adspirare vellet, frustra incitasset, nunc inter alia disserebat; circumstrepentibus armis electionem non satis fore liberam, & ante omnia id agendum, ut excluso milite externo, & compositis motibus Bohemicis intestina Germanię securitas constituatur; quę nunc eo usque periclitetur, ut Unio in sui defensionem copias conscribere necessarium judicaverit. Quæ tamen non impediebant, quo minus mense Augusto Electores (Friderico Palatino excepto, qui suffragio suo Maximilianum Bavarum designabat,) Ferdinandum Cæsarem renunciarent, cum denuo Bohemis sequestres se obtulissent, designato ad mensem Novembrem Ratisponam conventu; quam conditioné Ferdinandus à se acceptari significabat.

Bohemi Fridericum Palatinum Regem eligunt.

§. 27. Ast Bohemis potius visum indicto Ordinum Regni Conventu foedus inter se cum adjunctis Regno provinciis, & utriusque Austriæ populu firmare, legesque concipere, in quas Reges deinceps sint adsciscendi, adjecta clausula commissoria, ui iisdem staretur. Inde ulterius progressi Ferdinandum Regno excidisse decreverunt, quod contra leges metu aut per largitiones corruptis suffragiis Rex designatus sit, & conditionibus, ex quibus electionem suspendissent Ordines, contravenerit, jam sub Matthia hostilia in Regnum molitus, & adhuc immisso milite sæviens, qui & cum Hispano pactum super successione in fraudem liberæ electionis Ordinibus competentis iniverit. Mox Fridericus Palatinus Elector Rex ab istis designatur, eique missis legatis Regnum offertur. Fuerant, qui de Joanne Georgio Saxoniæ Electore, aut Carolo Emannele Sabaudiæ Duce eligendo mentionem injicerent. Sed hic remotus nimiu, nec tantæ moli par judicabatur; ille Austriacis nimium addictus, nec Bohemis satis æquus metuebatur, & ne insignia feuda, quæ à Regno Bohemiæ obtinebat, avelleret. In Friderico præter mite ingenium spectabatur vicinia, & quod Gallis Britannisque, ac Belgis amicitia, affinitate, aut foedere innexus, caputque Unionis esset. Si

1619. quid adversi accidisset, omnes, quos Austriaca potentia æmulatione accenderet, auxilio accursuros spes erat. Fridericum, ut tam periculoso bello asserendum diadema, dissuadentibus licet Saxone & Brandeburgico Electoribus, Bavaroque, tum Polono, ipsoque socero Jacobo Magnæ Britanniæ Rege, susciperet, præter splendorem fastigii regii, & tam opimarum ditionum accessionem, stimulabant præcipites quidam homines, in spes inanes proni, aut è novis rebus suarum fortunarum incrementa aucupantes; quos inter Ludovicus Camerarius præcipuus habebatur. Qui fortiter audentibus omnia prona jactabant. Ignavum esse ultro oblatum respuere, quod alii tot ultro provocatis periculis quæsitum iverint. Si ipse abnuat, non defore, qui cupide amplectantur tam egregiam fortunæ augendæ occasionem, degenerem ipsius modestiam irrisuros. Batavos induciis mox expiraturis sat negotii Hispano daturos; Unionem veteres ipsius ditiones protecturam. Denique omni humana providentia potius habendum Divini Numinis auxilium, cui in proclivi sit veræ religionis assertoribus adversus Antichristi satellites victoriam largiri. Nec tamen deerant, qui tutiora ingererent; nec præsentem fortunam sat splendidam apiscendo ambiguæ spei Regno aleæ exponendam. Ingentes Domus Austriacæ vires, immensam pecuniam, spectatos bello duces, militum affatim. Addictissima Ferdinando Pontificiorum per Germaniam studia, cujus magnitudini innexam Romanæ religionis incolumitatem haut falso credant. Ipsi contra neque duces, neque exercitum, nec pecuniam tanto bello parem. Galliam non satis firmata intus pace tantis Palatinæ Domus incrementis vix favorem accommodaturam memoria expeditionum quondam sublevandis Hugenottis susceptarum. Socerum pacis dulcedine fascinatum nunquam arma in Hispanos sumturum. Languidum à Batavis auxilium, qui incendio à se avertendo alienas ædes inflammari gaudeant. Saxonem ac Bavarum æmulos, ac sine dubio in Ferdinandi partes transituros. Danum nimis remotum. Nec in sociis Unionis multum præsidii, quos facile tædium belli sit capturum, si onera penes se, lucrum penes alios esse perspexerint. Tum facilem inter tam multos dissensionem, diversas spes; nec in arduo fore aliquos metu, aut ostentatis præmiis societate avellere. Ipsos porro Bohemos rerum novarum avidos & instabiles, non amore in ipsum coronam obtulisse, sed quia cæteri eam abnuerant. Metu depulso æque Friderici ipsos, quam Ferdinandi fastidium subiturum; ac popularis licentiæ cupidos metu Regem sumsisse, ne omni auxilio destituerentur. Transylvanum ingenii mobilis suas tantum res agere, quem levis rerum conversio partibus abstrahere queat. Ceteros Germaniæ Principes, ubi nullus ob sacra metus, non temere bellum adversus Cæsarem sumturos. Denique si semel Ferdinandus acie vincatur, non deesse unde vires reficiat. Ipsi pulso unde alium exercitum? Et ubi non amplius metuat Ferdinandus, Cæsaris personam exserturum, & non edictis minus quam armis fore formidandum. Sed hæc atque talia canentes timidi audiebant, & qui fortunæ bona ultro in sinum delapsa amplecti nescirent, præsertim cum Mauritius Arausionensium Princeps, & Dux Bullionæus Fridericum ad audaciam incitarent. Creditum quoque ab uxore Elisabetha Jacobi VI. Britanniæ Regis filia dubitanti calcar additum; ingerente; indecorum esse velut cælitus oblatum sceptrum repudiari ab eo, qui Regis filiam in thorum assumere ausus sit.

Betlenius in Hungaria.

§. 28. Sed & multum fiduciæ addebant Friderico Hungari, qui tunc quoque frænum mordere incipiebant ob molestias religionis causa illatas, & quia metuebant, ne Bohemis oppressis & ipsi conscientiæ servitio subderentur; inde quoque aucta consternatione, quod post tot intercessiones miles è Bohemia non revocaretur, omni immanitatis genere ibi grassari pergens. Hi ergo à Gabriele Betleno Transylvaniæ Principe, quem & Bohemi sollicitaverant, auxilium sibi petendum statuerunt. Qui postquam pacem cum Turcis firmasset, magno cum exercitu in Hungariam Superiorem irrupit & Cassoviam plurimaque alia oppida ipsumque Presburgum in potestatem redegit. Is terror Bucquoium Bohemia evocaverat, quem Bohemi junctis Transylvanorum copiis insecuti circa Viennam post acrem velitationem trans Danubium rejecerunt.

1619. am irrumpit.

Fridericus coronatus.

§. 29. Interea Fridericus Pragam se contulerat, ac solenni ritu coronam Regni Bohemiæ susceperat, Moravis inde, Silesiisque in verba sua adactis; factique sui rationes publico scripto reddit. Nec minus Betlenus ab Hungariæ Ordinibus abdicato Ferdinando Princeps Hungariæ declaratur, fœdusque inter id Regnum atque Bohemos sancitur. Etsi paulo ante Ragozius ab Humanajo Cæsareo duce, qui sub primam Betleni irruptionem in Poloniam concedens favore Regis validam manum comparaverat, profligatus fuisset; quæ res Betlenum Vienna abstrahebat, ac Ferdinando respirandi spatium dabat. Nam Betlenus parte copiarum in Hungariam Superiorem missa, cum cæteris Presburgum ipse se conferebat. Inde in aliquot mensium inducias consentit, compositione ad conventum Neosolæ habendum rejecta. In quo etsi fœdus Hungarorum & Transylvanorum cum Bohemis decerneretur, ac abdicato Ferdinando Betlenus Hungariæ Rex proclamaretur; id tamen pro Ferdinando effectum fuit, ut distracto interim Betleno tota belli moles in Fridericum incumberet. Quæ quidem tanta se conglomeravit, ut facili negotio ipsum opprimendum adpareret. 1620.

Ferdinandus res suas reparat.

§. 30. Nam Ferdinandus primo Friderici electionem irritam declarare. Mox Bavarum, quem post coronationem domum revertens Monachii adierat, inito fœdere rationibus suis illigare. Inde ad Conventum, quem Mulhusii Electores Ecclesiastici una cum Saxone, Bavaroque, & Ludovico Hasso, omnes ipsi addictissimi agitabant, querelas suas deferre, eorumque auxilia implorare. Qui Friderici conatus improbant, atque ut ultro Regno cedat hortantur; Bohemos cæterosque ut arma deponant non sine minis monent. Simul ab Unione, ne huic negotio se immisceat, postulant, cautione interposita religionem Protestantium aut bona sacra haut quicquam peti. Ferdinandus quoque pro Cæsarea autoritate Ordinibus ut quiescant imperat; ductoresque ac milites sacramento Friderici avocat. Quæ omnia eo majorem habuerunt efficaciam, quod ipse Fridericus antehac Ferdinandum Bohemiæ Regem, & inde legitimum Cæsarem agnovisse videretur. Legationibus quoque Rex Daniæ, & Inferioris Saxoniæ Principes demulcentur. Inferioris Austriæ Ordines in verba Ferdinandi jurant, fœderique cum Bohemis renunciant, postquam ille ipsis verbo super libertate sacrorum cavisset.

Inter Unionem & Ligam res componitur.

§. 31. Inter hæc post minacia utrinque scripta *Unio* & *Liga* contractis copiis, hæc circa Donaverdam, illa ad Ulmam castra castris opposuerant. Et jam jam ad manus videbantur deventuri, qui tam ferociter ante periculum locuti fuerant. Sed mox congressu utriusque partis Ulmæ indicto res componitur, ac Unio Bohemiæ defensionem abdicat solius Palatinatus tutela suscepta. Quæ res non parum Friderici partes debilitavit; præsertim cum

antea

1620.

antea magnificis verbis vires *Unionis* ostentassent, qui ipsum ad tam ancipitia consilia impulerant. Ut autem hoc modo transigeretur Galliæ Regis Legati, qui Ulmæ tunc aderant, multum momenti attulerant. Scilicet quod nollet Gallus tanta opum accessione Palatinum extolli, ne iste uti olim res Reformatorum per Galliam fulciret, quos ipse in ordinem redigere propediem meditabatur. Unde & idem Daniç Regem, & Saxonem, ne Friderico assisterent, monuerat. Nec deerant, qui Joachimum Ernestum Brandeburgicum Unionis ducem auro corruptum arguerent.

Fridericus undique invaditur.

§. 32. Postquam compositione facta Unionis copiæ in Palatinatum Inferiorem descendissent, Bavarus, qui supra triginta militum millia sub signis habebat, in superiorem Austriam tendit, eamque sub Ferdinandi obsequium redigit, hinc in Bohemia cum Cæsareis Ducibus copias conjuncturus. E diversa parte Cosacci Poloniæ Regis instinctu Silesiæ ac Moraviæ infusi late terrorem dabant. Saxo jamdudum in Austriacos pronus, quod oppressis hisce Electoratus ejus Domui à Carolo V. collatus periclitaturus videbatur, tum pollicitis super causa Juliacensi ad ipsius votum decidenda inescatus, stimulantibus insuper quibusdam sacerdotibus, qui Lutheranis Pontificios promiores quam Calvinianos clamabant, in Lusatiam cum exercitu irrumpit, expugnataque per vim Budissina, pleraque ejus provinciæ oppida recipit; frustra renitente Marchione Jægerndorfio, qui ad defendendam eandem à Friderico missus erat. E Belgio Ambrosius Spinola cum viginti millibus peditum, quatuor equitum in Palatinatum Inferiorem movebat, cui protegendo Unionis copiæ ad Oppenheimum castra posuerant haut quicquam Spinolæ pares, quippe tumultuario collectæ, nec disciplina satis compositæ, ac præter ducum dissensionem cum stipendii penuria conflictantes. Sunt qui judicent, graviter ab illis peccatum, quod non obviam Spinolæ extra Palatinatus fines processerint, veluti ad defensionem, quam solam sibi propositam testabantur, necessarium foret primum ictum excepisse. Cujus rei culpam multi in Jacobum Regem conjiciunt, qui noluerit Spinolam ab *Unione* lacessi, antequam is hostilia in Palatinatum exercere cœpisset. Iste enim, præterquam quod senio & indole ab armis abhorreret, generum Bohemia expelli haut ægre ferebat, quem & nunquam Bohemiæ Regem voluerat agnoscere, seu factum improbans, seu ne existimationis suæ causa pro genero arma sumere cogeretur, si in ausa ipsius contensisset, quibus sustinendis eundem haut sufficere credebat. Cui tamen ut avitæ ditiones salvæ manerent, apud Hispanos facile se obtenturum autumabat. Inde nil præter modicum pecuniæ, & quod stipis instar habebat, Friderico submissum, & ad tria millia peditum Britannorum ductu Horatii Veerii connivente magis quam jubente ipso Unioni accessere. Igitur Spinola à tergo Batavos haut metuens, quibus aliena pericula in se derivare, aut inducias ante tempus abrumpere non placebat, cum per Mosellam in Palatinatum irrupturus crederetur, apud Confluentes Rhenum trajecit, & Landgravio Mauritio obiter perterrefacto Francofurtum versus iter instituit. Ei cum copias suas ad Mœni ripas *Unio* opponeret, ipse repente apud Moguntiam Rhenum superavit, ac pleraque Palatinatus oppida maligne munita in potestatem redegit, illuso *Unionis* exercitu, cui Henricus Arausionensis cum equitatu Batavico accesserat. Nam neque Spinola sui copiam locis æquis fecit, nec dissensionem inter duces adversę partis occultas per artes alere neglexit. Et crediderunt multi, semel atque iterum occasionem rei bene gerendæ Unioni allubuisse, sed quam Marchio Anspacensis, penes quem summum exercitus imperium, vario obtentu eluserit auro Hispanico, uti putabatur, corruptus, & de cætero bellandi artibus Spinolæ nullo modo comparandus. Igitur nullo operæ pretio facto in hiberna dispergitur *Unionis* miles, ipse quoque partem perituri Palatinatus comesturus. Et Hispanos late regione potitos Palatinatus spolia haut satiabant, quo minus & ad vicinos passim rapaces manus extenderent.

Bohemiam Bavarus irrumpit.

§. 33 Haut segnius in Bohemia Friderici res pessum ibant, hostium armis, ac intestina labe. Ipsi neque vis animi, nec autoritas, nec pecunia tantæ moli par. Et refrixerat favor subjectorum, nativa ingenii mobilitate, &, quod inconsultos motus sequi solet, novitatis fastidio. Proceres, qui Britannicos thesauros, ac confluentia undique auxilia novasque sibi per Austriacas ditiones satrapias somniaverant, cum nihil horum adpareret, à Rege alienabantur. Vulgus belli incommoda, tributorum gravitatem, & hostilem juxta ac proprium militem per viscera Regni grassantem tacite exercrabatur. Nec paucos Fridericus offenderat remotis è templo arcis imaginibus, intempestiva scrupulosę religionis ostentatione ipsis quoque Lutheranis invisa, apud quos vis pietatis valet, inania transmittuntur. Exinde neglectus, aut contumacia adversus novum Regem, ejusque jussa, confusa consilia, pecunia, & alia bello necessaria maligne suppeditata, miles disciplinæ insolens, ignavus, ad imperia ducum piger, & ob tardius soluta stipendia fremens. Et ipse Fridericus ingruente hoste animis cecidisse visus erat, quem & multi parum circa conciliandos militum animos satagisse arguebant. Sic labantibus ejusdem rebus ingruunt Cæsarei, quibus Bavarus post subactam Superiorem Austriam se junxerat, hujus maxime consilio certi quamprimum prælio cum hoste decernere, aut si pugnæ copiam is non faceret, caput Regni Pragam petere. Nam metus erat, ne declinato primo impetu Bohemi se firmarent, aut Betlenus à tergo nudatam milite Austriam invaderet, hyemsque vicina luesque contagiosa tunc grassans exercitum re infecta dissolvere subigeret. Unde & re infecta dimissus est à Friderico ablegatus ad Bavarum Schlammersdorfius tribunus, diem locumque colloquio dici petens, in quo amicæ compositionis via tentaretur. Nam Bavarus abrupte nullam aliam pacis legem asseveravit, quam ut prius pacatum Bohemiæ regnum Ferdinando tradatur; quod moras à Friderico quæri judicaret. Igitur occupatis in transitu compluribus oppidis, ac secundo conflictu equestri terrefactis Hungaris, cum Mansfeldius circa Pilsenam remorari eos injecta deditionis spe frustra conatus esset, recta Pragam tendunt; quo etiam Christianus Anhaldinus exercitus Bohemici dux properaverat, Monte Albo prope Pragam insesso; cui tamen ut munitionibus castrorum frontem circumdare posset, hostis spatium non concedebat.

Fridericus vincitur & Bohemia decedit.

§. 34 Igitur invadentibus Cæsareis prælium committitur, & cum Anhaldinus junior primum oppositas sibi turmas impulisset, mox ipse rejicitur, & saucius capitur. Is terror Hungaros equites, antequam manum cum hoste conseruissent, consternatos in fugam impulit. Certatim inde cæteri se proripuerunt. Intra horam parta victoria, quę tanto Regno jugum imposuit. Equidem Fridericus suasu Turriani senioris, & Hohenloici, qui desperata victoria mature se Pragam contulerant, ad Bavarum miserat, viginti quatuor horarum spatium petituros tentandæ compositioni. Sed cum hic octo dun-

1620. taxat horas concederet ea leges, ut Fridericus Regno Bohemiæ, annexisque provinciis repudiatis, interea temporis ad Cæsaris obsequium rediret; hic desperatis rebus, & ne à Bohemis Cęsari dederetur veritus, postera luce cum uxore & parvulis liberis raptim Praga profectus est, quæ mox Cæsareos admisit. Inde Uratislaviam ivit, Silesios ad constantiam hortatus, spe facta res suas afflictas mox aliorum accursu Principum reparatum iri. Sed cum Moravos jam Cæsaris se gratiæ submisisse, ac Silesios Saxoni ad deditionem invitanti aures præbere intelligeret, & miseris nihil fidum, Berolinum, & hinc ad Batavos concessit. Nec moram Silesii faciebant, non tam metu armorum, quam quia Saxo de privilegiis & libertate sacrorum ipsis caverat, auxilium suum pollicitus, si hæc violari contigerit. Qui sero postea agnovit se à Cæsare deceptum fuisse, ut Silesios deciperet. Mansfeldius tamen, cui in solis armis census, & quod amitteret præter vitam nun erat, collectis prælii Pragensis reliquiis, & quos fides aut veniæ desperatio ultima tentare subigebat, afflictas Friderici res sustentare incassum conatus est; eo majorem gloriæ campum sibi aperiri arbitratus, quo pluribus cum difficultatibus conflictabatur. Simul ostensurus, quanto potior ipse Anhaldino foret, cui summum à Friderico imperium ipso posthabito delatum doluerat; & quia nullum apud Austriacos gratię locum sibi relictum intelligebat; qui repetita proscriptione, & pronunciata in caput ejus pecunia implacabile odium testabantur. Igitur Pilsena ac Tabore, vicinisque oppidis firmatis, citra pecuniam non spernendum comparat exercitum, quem prædis late actis alit.

Fridericus proscribitur. §. 35. Ast Cæsar ut perculsum Fridericum penitus opprimeret, ac Germaniæ Principes ab auxilio eidem ferendo absterreret, istum proscribit, una cum Johanne Georgio Marchione Jægerndorfiii,
1621. Christiano Anhaldino & Georgio Friderico Hohenloio Comite; etsi paulo post Anhaldinus & Hohenloius in gratiam recepti. Tum Bavaro injunctum, ut Superiorem Palatinatum, Alberto Austriaco, ut Inferiorem occupent. Eam proscriptionem illegitimam, & *Capitulationi*, quam vocant, Cæsareæ repugnantem multi arguebant, adversus inauditum & indefensum extra judicii formam in propria causa, & quia Friderico lis non cum Cæsare, sed cum Archiduce fuerat. Cæsar contra in notorio & enormi crimine id potestatis sibi competere asserebat eo securius, quod armis & felicitate sua consilius Germaniæ Principes jam despicere inciperet. Nam nec *Unio* moram amplius faciebat, rebus male gestis ultro senescens; & Ferdinandi literis territa, simul persuasionibus Moguntini, & Darmstadiensis dissoluta Friderici rebus plane renuntiat. Mauritius quoque Hassius gratiam sibi Cęsaris conciliare properabat. Non nihil metus Cęsari faciebant conventus Saxonum Inferiorum à Christiano IV. Rege Danię Segebergæ indictus, & quę ibi paratę esse copię dicebantur. Ac erat Dano ad audendum sat animi. Sed cum alii literis Cæsaris deliniti aut territi nollent, alii nihil possent, temerarium eidem visum tantam rem aggredi, præsertim cum Jacobus Rex verbis potius quam armis agendum censeret. Legatos tamen ad Cæsarem misit, Friderico veterem dignitatem & ditionem salvam petituros; quos æque, ac imbelles Jacobi preces Cæsar elusit. Qui & ideo in paucorum mensium inducias per Palatinatum Inferiorem consenserat, ut istum mani spe lactaret, ac Hispani per otium ibi res suas firmare possent, quas administrandas Spinola in Belgium remeans Gonsalo Corduę tradiderat. Interim Mansfeldium in Bohemia grassantem hinc Saxones, inde Joannes Tillius Bavarici exercitus dux oppidis infestis protrudebarunt; 1621.
qui in finibus Superioris Palatinatus non tam copiis sat numerosis, quam astutia sua confisus hærebat. Ei ne in Bohemiam regredi posset Tillius obstitit; ac interea istam ditionem in verba Bavari adegit. Igitur Mansfeldius, ne velut indagine cingeretur, intercluso commeatu, & grassantibus per ipsius castra morbis, eidem illusit simulatis pactis, quibus magnam pecuniæ summam sibi stipulatus fuerat, & traditis munitionibus, quas servare non poterat. Inde cum è difficilibus locis se extricasset, irriso Tillio in Palatinatum Inferiorem se proripuit, & Corduam obsidione Frankendalię depulit. Mox instante Tillio Spirensem in ditionem, & hinc Alsatiam secessit, magna quacunque transibat populatione facta.

§. 36. In Silesia tamen non parum adhuc turbarum dabat Jægerndorfius, occupata Neussa, Glatzio, & Troppavia, & excursionibus in Bohemiam factis. Is inde per Moravos in Hungariam tendebat ad Betlenum, qui magno cum exercitu è Transylvania in Hungariam veniebat, loca sibi à Cęsareis interim erepta recuperaturus, Filleccam, Presburgumque, simul Neuheuselio subventurus, in cujus obsidio Bucquoius ceciderat. Neque tamen aliquod operę pretium factum, nisi quod Austriæ & Moravię vastitas inferretur. Ac Betlenus Friderici res desperatas videns, tum constantię Hungarorum diffisus, quorum multi Cęsaris gratiæ jam accesserant, pacem tandem Niclasburgi cum Cęsare init honestis conditionibus, quod hic metueret, ne bellu per Hungariam extracto Turca se immisceret, & quia potius erat rebus per Germaniam incumbere. Et cedebat quidem Betlenus vocabulo Regis Hungariæ, sed vicissim titulum Principis Imperii, & Cassoviam cum septem districtibus in Hungaria, inque Silesia Oppelam & Ratiboriam Ducatus, quoad viveret, accipiebat. Nullo dein negotio Jęgerndorffii copię Silesia pelluntur, & loca ab ipsius, ac Mansfeldii milite infessa recuperantur. Sic pacata Bohemia, adjunctisque Provinciis Cęsar Lutheranos concionatores Bohemia & Austria pellit, spreta Saxonis intercessione, cujus auxilio non amplius indigebat, causatus ipsos dum publice perorant, rebellionem Bohemorum probasse. Quę res non modicum ruborem incussit quibusdam Lutheranis sacerdotibus, qui subdulis Pontificiorum blanditiis decepti infensis animis ad Calvinianorum excidium incumbendum clamitaverant, cum nunc sero perspicerent, pari se cum hisce dignatione apud Pontifici addictos haberi.

Cum Betleno pax fit.

Lutherani Sacerdotes Bohemia pelluntur.

§. 37. Cura hinc Cæsari erat, ut perpetuo vinculo Bavarum partibus suis adjungeret; qui magna apud Pontificios Ordines autoritate non æquo animo laturus videbatur, quæ Cęsar minuendæ Ordinum libertati jam animo agitabat. Igitur de transferenda in ipsum Electorali dignitate ac Palatinatu Superiore antehac promisso cum Hispanis egit, instigante etiam Pontifice Romano, qui hoc modo fastigium Cæsareum apud Pontificios, ac vetera sacra firmari ostendebat, numero prævalentibus Electoribus Catholicis. Quanquam autem Hispanis parum consultum videbatur, tantopere extolli veterem Domus Austriacę æmulum; prævaluit tamen Cęsaris voluntas, qui & hoc modo ęre alieno, quo isti ob pręstita auxilia obstrictus erat, tradita tantisper in pignus Austria Superiore, facta de alieno solutione liberari poterat; simul æterni semina diffidii Bavaros inter, ac reliquam Palatinorum Domum sparsurus, quali distractione nuper Domum Hassiacam, & olim Saxonicam Austriaci Cęsares debilitaverant. Hispani tamen Palatinatum Inferiorem sibi utique servare cupiebant, continendis in officio

Spolia Friderici dividuntur.

Belgis,

1621. Belgis, ac frænandæ Germaniæ valde opportunum, Belgicisque & Austriacis provinciis interjectum. Nec obliti fuerant, quantum olim fomenti seditio Belgarum inde ceperat. Ei negotio ne Saxo acriter nimis se opponeret, repetitis veteribus blandimentis efficere conabantur. Ac alias non parum autoritatis ipsius, ac Brandeburgici intercessioni detractura erat opinio invidiæ, qua hosce in Bavari incrementa aduri alus persuadere in proclivi erat. Regis Jacobi postulata, quantumvis æquissimis conditionibus adornata, quia armis non fulciebantur, variis dilationibus elusa.

Christiani Brunsuicensis expeditio.

§. 38. Ultimum conatum instaurandis Palatini rebus expromebant Christianus Brunsuicensis Dux, Georgius Fridericus Marchio Durlacensis, & Mansfeldius. Ille collectis copiis Palatinatum versus tendebat, & capto Amœnoburgo Hassiam graviter infestabat. Sed coëuntibus Bavaricis atque Hispanis retro in Westphaliam vertit, & expilata Paderbornensi atque Monasteriensi ditione militem suum auget, instruitque. Mansfeldius per Alsatiam grassabatur, ac novis Hagenoam munitionibus circumdabat, cum Tillius interim per Palatinatum minora oppida consectatur. Mox acriter bellum repetitur, postquam Fridericus è Batavis trajecto mari per Galliam Lotharingiamque ignotus ad Mansfeldium pervenerat, qui tunc se suasque copias opimis conditionibus Hispanis venditabat. Inde trajecto Rheno Tillium apud Wiselochum acri pugna

1622. Prælium ad Wiselochum. 29 April.

castigat. Qui tamen mox acceptam cladem reparavit victo apud Wimpinam post asperrimam pugnam Durlacensi, qui post prælium ad Wiselochum copias suas, quas reducendo Friderico collegerat, à Mansfeldio separaverat, ut Bavari vires facta in ipsius ditiones irruptione distraheret; an ob æmulationem inter ipsum & Mansfeldium, gloriam profligati hostis inter se partiri dedignantium. Huic tanta clade perculso paulo post Cæsar acrius incumbit, pronunciata adversus ipsum sententia, qua Eduardi Fortunati liberis Superiorem Marchionatum Badensem cum omni emolumento hactenus percepto restituere jubetur. Dum Mansfeldius in Palatinatu rem gerit, Leopoldus Archidux Hagenoam recuperare laborat; sed quem iste repente ingruens non sine clade repellit. Inde reversus Ludovici Darmstadiensis ditionem male mulctat, & ipsum cum filio captivum abducit, paulo post tamen pecunia emunctum iterum dimittit. Interea Brunsuicensis valido cum exercitu è Westphalia Rhenum versus progreditur, & male habita Fuldensi atque Darmstadiensi ditione Hœchstam oppidum capit, Mœnum ibi ponte transiturus. Verum ingruente celeriter Tillio, ac Cordua, asperrimo cum hisce prælio confligere cogitur. In quo cum post sex horarum pugnam hostes indefessos urgere cerneret, suos prælio excedere, Mœnumque superare jussit. Incumbentibus tamen hostibus fuga magis quam receptus fuit, ac fatiscente ponte plurimi flumine aut ferro hausti. Inde majorem copiarum partem prælio ereptam Mansfeldio junxit, ac una cum isto complura Alsatiæ oppida subegit.

Prælium ad Wimpinam. 6 Maji.

Prælium ad Hœchstam. 19 Junii.

Fridericus exercitum dimittit.

§. 39. Interea Daniæ Rex & Saxoniæ Elector apud Cæsarem pro Palatino intercedere non destiterunt, quibus iste solita clementiæ professione spem reconciliationis fecit; qua etiam Hispani Jacobum Regem lactabant. Et quia Cæsar causam dilatæ compositionis in pertinaciam Friderici rejiciebat, qui refectis subinde copiis pacem Germaniæ turbare non cessaret; Jacobus Rex ac cæteri pro illo restituendo verba interponentes, quo istud tergiversandi prætextum Cæsari præriperetur, eidem persuadebant, ut promovendæ amicæ transactioni Brunsuicensi ac Mansfeldio missionem daret; præsertim cum difficile ipsi futurum sit à pecunia destituto tantum exercitum in Germania sustentare. Enimvero exarmatus jam Fridericus impune spernitur, & cœptus Bruxellis tractatus varias per frustrationes trahitur. Donec totum negotium ad conventum Ratisponensem, quem Cæsar indicebat, rejiceretur. Interim Jacobus Rex primaria Palatinatus oppida, quę Friderico adhuc restabant, Heidelbergam, Manhemium, & Frankendaliam in tutelam se suam recipere profitetur, velut non ausuris Austriacis tam aperte ipsius autoritati insultare. Ast Tillius, neglecto inani terriculamento, Heidelbergam vi, Manheimium deditione capit. Leopoldus quoque Alsatiæ loca à Mansfeldio occupata recuperat, & Spiræ, Wormatiæque præsidium imponit. Ac passim miles Cæsareanus eo petulantius Protestantibus erat molestus, quod nemo quem metueret superesset. Mansfeldius enim sacramento Friderici solutus Cæsari primum ministeria sua offerebat. Sed mox Bullionæi pollicitationibus allectus per Lotharingiam in Metensem tractum una cum Christiano Brunsuicensi ducit, magno per Galliam terrore dato, ne partibus Hugenottorum, quos bello tunc in ordinem redigere Ludovicus Rex laborabat, accederet. Sed inani Gallis tractatu illudens, an ipse illusus, cum validas adversus se copias colligi videret, ad Batavos transire constituit. Ac depositis Sedani machinis majoribus, relictoque ibidem Friderico per Hannoniam festinato itinere in Brabantiam rapitur, undecim dierum spatio quinquaginta novem milliaria cum exercitu emensus. Ei apud Floreacum Cordua se objecit, iter ipsi interclusurus. Acre ibi prælium, & magna utrinque cædes. Perrumperunt tamen Mansfeldiani, fame licet & tanto itinere confecti, ac apud Bredam Mauritio Arausionensi juncti haut modicum momentum attulerunt, ut Spinola obsidionem Bergarum ad Zomam solveret. Inde Mansfeldius tacito Batavorum impulsu Frisiam Orientalem, opimam regionem irrupit, copias ibi suas refecturus, ac firmatis viribus denuo belli aleam tentaturus, postquam ita aperte Jacobi Regis credulitatem ab Austriacis ludibrio haberi adparebat.

1622.

Prælium ad Floreacum.

Conventus Ratisponensis ejusque indoles.

§. 40. Ferdinandus autem, cum artes juxta atque arma ita feliciter ubique succederent, jam opportunum tempus advenisse judicans, quo dudum destinata circa Electoralem dignitatem in Bavarum transferendam exsequeretur, pro quo etiam Galliæ Rex nitebatur, conventum Ratisponæ indictum obit; simul specimen daturus imperii proprio ex lubitu atque usu spreta Ordinum autoritate gerendi. Neque enim universos Ordines convocaverat, sed Electores duntaxat, & pauculos sibi fere obnoxios. Moguntinus quippe Palatino dudum infensus hoc destructo Viæ quam vocant Montanę inhiabat. Coloniensis Bavarica stirpe ortus pro sua Domo nitebatur. Trevirensis quoque atrocibus in Fridericum odiis quantalibet libertatis publicæ jactura litaturus erat. Salisburgensem ut nihil voluntati Cæsaris aut Bavari adversum mutiret, ditio utrique interjecta subigebat. Ludovicus Hassus dudum Cæsari velut mancipio addictus fuerat, ut hunc faventem sibi circa ditionem Marpurgensem haberet; de qua sub finem conventus sententia pronunciata est. Brandeburgici exigua eo tempore habebatur ratio. Saxo, ut conventui interesse vellet, ambitiose solicitabatur. Sed iste matris funus obtendens obnixe recusabat, indignatus pulsos Bohemia 1623.

1623. Lutheranos ſacerdotes, & ut deſtitutæ libertatis exprobrationem apud ceteros Proteſtantes declinaret; cum neque honeſte Cæſaris acta probare, nec coram pertinaciter abnuere citra iſtius offenſam poſſet; nec ſuam autoritatem ita coram vilipendi vellet; armis autem cum Cæſare ubique tunc victore collidi minime omnium conſultum duceret. Legatos tamen arctiſſimis mandatis circumſcriptos miſit, quod & Brandeburgicus fecit. His igitur, quos intimos ſibi ac fidiſſimos conſiliarios vocabat, Cæſar exponit, quid circa transferendam Electoralem dignitatem in Bavarum exſolvendo ſuo promiſſo, & ob iſtius in rempublicam & ſe merita decreverit; ſimul circa media ſtabiliendæ pacis ac ſecuritatis conſilium ipſos poſcit. Additur in ſpeciem de pecunia adverſus Turcam, de compeſcendis Batavis; ne ob ſolum Palatinum negotium conventus indictus videretur. Ac in Eccleſiaſticis quidem, qui majorem partem faciebant, nulla mora erat, quin citra exceptionem Cęſaris deſtinatis applauderent. Haſſus callide negotium ad Electores rejiciebat. Soli Saxonici ac Brandeburgici Legati diſſentiebant; ejusmodi agendi modum in cauſa tam ardua Capitulationi Cęſareæ, legibusque Imperii minus congruere aſſerentes, nec filiis fratrique, & agnatis innoxiis Friderici ob delictum jus quęſitum auferri debere, inaudita prę-ſertim indefenſaque cauſa. Neque hanc ſibi pacis conſtituendæ idoneam viam videri; ſed Fridericum potius in gratiam recipiendum. Iſthæc à Conventu quidem Cæſari exponebantur, ſed molliter, ut demiſſe potius monere, quam contradicere videri vellent. Paulo ferocius proteſtabatur Wolfgangus Wilhelmus Neoburgicus; ſe adverſus *Aureæ Bullæ* conſtitutionem tanquam proximum agnatum atque innoxium injuſte præteritum.

Electoratus in Bavarum confertur.

§. 41. Sed Cęſar in colorem ſibi ſufficere judicans majoris partis aſſentationem, neglectis qui contradicebant ſolenni ritu ſeptemviralem dignationem Bavaro confert; ac ne plane rationes eorum, qui molliora ſuadebant, inſuper habuiſſe videretur, addit; quamprimum à ſe Conventum indicendum, ubi ſuper Palatini liberis, agnatisque amica ratione aut formato judicio diſceptandum ſit; ac poſt mortem Bavari eam rem nemini præjudicio fore. Actui tamen inaugurationis Saxonis atque Brandenburgici Legati, Neoburgicusque, & Hiſpanus orator, ne quod agebatur adprobare viderentur, intereſſe recuſabant. Gallus contra legatis ſuis injunxerat, ut deinceps huic Electoris titulum tribuerent, Palatino negarent. Iſthoc negotio pertinacem futuris motibus materiam ſuffici, ſimulque introducendo Germanis inſolito dominatui, & opprimendæ Proteſtantium religioni fundamenta jaci, prudentes facile agnoſcebant. Nec in Republica tam inconcinne diſpoſita unquam occaſionem defore jactato juſtitiæ vocabulo ſubvertendi inviſos, aut opibus eminentes, ſi penes unum ſit de ſtatu bonisque Principum decretoriam ſententiam ferre, in ſolius judicis emolumentum redundaturam. Cæterum quia Brunſuicenſi atque Mansfeldio copiæ adhuc erant non ſpernendæ, & Inferiores Saxones factum non obſcure improbabant, Saxoque Elector, ac Brandeburgicus queri non deſiſtebant, ſua monita ſuper obſervandis Imperii legibus non fuiſſe audita; nec per clauſulam à Cæſare adjectam Palatini filiis agnatisque conſultum, quorum jus in dubium vocetur, & à lubitu Cæſaris incertove judicii eventu in infinitum ſorte extrahendo ſuſpendatur: igitur demulcendo Saxoni ablegatur Ludovicus Haſſus recenti juſtitię beneficio obſtrictus. Is poſteą adjuncto Moguntino, Tillioque Sleuſingæ cum Saxone congreſſus plene huic ſatisfecit, ut non ſolum Bavarum Collegam ſibi in Septemviratu agnoſceret, ſed & omne ſtudium ſervandæ autoritati Cæſareæ polliceretur. Id quod etiam Brandeburgicus triennio poſt allaborante Saxone fecit. Nec parum momenti heic attulit Luſatia, quæ ob factos in bellum Bohemicum ſumptus Saxoni addicebatur. Tum ipſi atque Colonienſi commiſſum, ut Ludovicum Haſſum in poſſeſſionem ditionis Marpurgenſis mitterent. His pondus addebant Tillii copiæ, quibus iſthoc obtentu per Haſſiam Inferiorem hoſpitia aſſignabantur. Cęſar quoque oſtentandę clementię Wilhelmum, & Fridericum Duces Saxoniæ, quos captivos tenebat, dimiſit, ac Chriſtianum Anhaltinum in gratiam recepit. Nec mora, quin Bavaro in perpetuum Electoratus confirmaretur, cautione tamen addita, cęteris Electoribus ad prę-judicio non fore. 1623.

Per inferiorem Saxoniam geſta.

§. 42. Interim Inferioris Saxonię Principes, quibus Ratiſponæ acta magnopere diſplicebant, copias comparabant, invaleſcente præſertim per Weſtphaliam Corduæ, & Joannis Jacobi Comitis Anholtini milite. Dux copiarum adſciſcitur Chriſtianus Brunſuicenſis, obtentu ſumpto, ut hoc modo à Mansfeldio abſtractus eo facilius Cæſari reconciliari poſſet. Sed Tillius, cui iſtius motus obſervare injunctum erat, admoto ad fines agri Brunſuicenſis exercitu minabatur Friderico Ulrico Brunſuicenſi; ſe Saxonicas ditiones ingreſſurum, ni frater ipſius arma deponat. Iſte contra ferociter petere, ut Tillius finibus ſuis abſcedat. Quod hic floccipendens jam late per ejusdem provinciam graſſari incipit. Unde territi Principes, nondum ſat proviſis quæ tanto bello gerendo requirebantur, Chriſtiano denunciant, ut aut à Cæſare oblatam gratiam amplectatur, aut Inferioris Saxoniæ finibus faceſſat. Igitur veritus iſte, ne amicis juxta atque inimicis invadentibus in anguſtias redigatur, per Weſtphaliam ad Mansfeldium tendere conſtituit. Sed inſequens acriter Tillius ultimum ipſius agmen carpebat. Inter aſperas velitationes aliquot impedita loca ſuperantur. Sed apud Stadloam totus Brunſuicenſis exercitus conſiſtere coactus eſt, qui nuper collecto & inexercitato milite conſtans Tillianis par non fuit. Magnam ibi cladem accepit Chriſtianus, amiſſis machinis, impedimentisque, & magna copiarum parte conciſa, capta, aut diſſipata. Ipſi cum reliquiis apud Batavos receptus fuit. Tillio Friſiam Orientalem, cui Mansfeldius inhærebat, invadere animus erat. Sed cum Batavi Embdæ præſidium firmaſſent, ac Mansfeldius immiſſis terræ aquis aditum interclusiſſet, retro cedebat. Perſuadebant tamen Batavi Mansfeldio, ut accepta pecuniæ ſumma Friſiam ſat jam exhauſtam relinqueret. Qui antequam exercitum dimitteret, cui ulterius alendo nulla ratio ſuppetebat, validam manum per Monaſterienſem & Paderbornenſem ditionem effudit, rapinis ſtipendiorum vicem ſuppleturis, aut importunos petitores amoliturus, ſi conciderentur. Neque difficile fuit cupienti exercitum perdere. Nam qui prædas actum iverant cæſi, aut diſſipati; cæterorum pars maxima ſtipendiorum inopia dilabebantur. Ipſe Dux cum reliquis in Batavos abiit, alia via bellum reparaturus. Interim Cæſarei Lipſtadium & ditionem Marcanam atque Ravensbergenſem, aliaque loca in poteſtatem redegerunt. Sed quæ unica Friderico reſtabat Frankendalia per Jacobum Regem in Iſabelię Belgicæ manus ſequeſtris titulo ad octodecim menſes conſignatur; quod iſte certiſſimam ſpem foveret, ſe per matrimonium, de

Chriſtianus Brunſvicenſis apud Stadloam vincitur.

quo

1623. quo inter Carolum Walliæ Principem, & Mariam Regis Hispaniæ sororem contrahendo agitabatur, Friderici restitutionem obtenturum. Verum ea spes irrito connubio post evanescebat; ac Hispanis solitum per connubia terras adquirere, non amittere. Qui & repetentem post ex pacto id oppidum usitato ludibrio differebant.

Betlenus bellum renovat.

§. 43. In diversa parte Betlenus Turcicis auxiliis suffultus, & quod à Brunsuicensi atque Mansfeldio aliquod operæ pretium factum iri speraret, bellum acriter reparabat, causatus nupera pace sibi promissa servata non fuisse. Igitur percursa Hungaria in Moraviam penetrat, ipsa quoque Bohemia jam trepidante. Ei à Cæsare obviam missus cum exercitu Nigromontius Marchio male habetur, & intercluso commeatu ad extremam necessitatem redigitur; cum repentinus pavor Betlenum retro vertit è falso rumore, velut multa millia è Germania Cæsari in auxilium advolarent. Petitas ab ipso duorum mensium inducias Cæsar rejiciebat, & qui præda onusti domum discedere conabantur Turcæ, male multabantur. Mox tamen idem Betleno honestis conditionibus pacem dabat, quod Turcico bello implicari nollet, & rebus suis in Germania promovendis vacare satius duceret.

Nova fœdera contra Austriacos ineuntur. 1624.

§. 44. Post pulsos ubique, qui adversus Cæsarem arma gesserant, bellum desiisse videbatur, pax nondum erat. Neque enim Cæsaris miles minus gravis Germaniæ incumbere pergebat; & armis parta armis utique retinenda erant. Et qui Palatino favebant, non cessabant omnes vias afflictam ipsius fortunam instaurandi tentare, postquam circa eundem restituendum Cæsar verbis sat æquum, re implacabilem se exhibebat. Nam quid isti Cæsaris gratia, dignitate ac ditione ablatis? Ac jamdudum vicinis immensum gliscens Austriacorum potentia formidinem incutiebat. Igitur in fœdus coeunt Gallus, Britannus, Danus, adjunctis Sabaudo, Venetisque, & Batavis, diverso singuli respectu; sed in eo omnes conveniebant, ut Austriacorum progressus sisterentur. Præcipue tamen obtentui sumebatur Palatinus in avitum patrimonium reponendus, & ut Hispani Valle Tellina, claustris Italiæ, exuterentur. Et circa Vallem Tellinam quidem res ex destinato succedebat. Friderici spes, simulque Protestantium fortuna in deterius ibant; & quo plures contra tendebant, eo latius Austriaci Dominatum per Germaniam proferebant.

1625. Atque Gallum quidem internos Regni sui morbos exscindendi cura Germaniæ negotiis admodum vacare non sinebat. Angli conatus adversus Hispanum irriti; mox orta cum Gallis simultate, & ægrescentibus civium animis distrahebatur. Venetis, Sabaudoque circa propiora tantum solicitudo. Batavos erepta Breda Hispani cominus urgebant. Hinc tota belli moles in Saxoniam Inferiorem, Daniæque Regem Christianum IV. incumbere, magni animi Principem, & qui inter arma ubique strepentia quiescere ignavum ducebat. Quem & miseratio in Palatinum stimulabat, & cura pro Christiano Brunsuicensi sororis filio. Simul opimos Præsulatus Bremensem, Verdensem, Mindensemque, ac plures fortasse in filios suos transvolvendi occasionem jam præberi rebatur, non modicum familiæ suæ decus, ac Regno levamentum. Eum in finem se

Bellum in Saxoniam Inferiorem transfertur.

Circuli Saxonici Inferioris ducem creari curaverat, abdicante id munus Christiano Lunæburgensi, in Cæsaris partes una cum Duce Georgio prono ob adjudicatam Lunæburgensibus ditionem Grubenhagensem; cæterum provectior ætas, ac tantis laboribus impares vires obtendebantur. 1625. Contra Dano præcipue favebant Brunsuicenses Duces ipsius è sorore nepotes, Christianus Wilhelmus Administrator Magdeburgicus affinis, & Mechlenburgenses Duces. Inde miles conscribitur, & cætera bello necessaria magno studio parantur, sociis non spernendam pecuniæ summam suppeditantibus. Mansfeldius quoque in Anglia, & Christianus Brunsuicensis in Gallia non invalidas copias conscripserant, quæ per Galliam in Alsatiam irrumpere debebant; Sed quas postea, Gallis promissum transitum negantibus, in Batavos adduxerunt; mox post frustra tentatam Bredæ liberationem in agrum Coloniensem effuderunt, numeris non parum minuentibus crebras ob mortes ac desertiones. Istis Anholtinum Tillius opposuerat. Ipse contractum è Wetteraviæ Hassiæque stativis exercitum in Brunsuicensium fines ducebat, velut Mansfeldio iter in eum tractum interclusurus, ac Huxteram, Holzmundamque transeundo Visurgi opportuna loca occupabat.

Ejus belli præludia.

§. 45 Frequens inde literarum Danum inter, Saxonesque Inferiores, ac Tillium commutatio. Illi arma nullius in offensionem sibi comparata testabantur, sed tuendis suis finibus adversus militum injurias, quas non mediocres hactenus experti essent. Simul petebant, ut Tillius exercitum removeat; & ne Cæsar circa possessos hactenus ab ipsis Præsulatus quid novet, non obscura ambage insinuabant. Tillius ferociter respondere; milites Cæsaris aves non esse, ut in aëre vitam agitare queant. Ceterum si ipsi prius exercitum dimittant, se quoque aliturum; ac Cæsarem in fide adversus ipsum persistentibus pacem circa profana sacraque in Imperio sancitam sartam tectamque præstiturum. Inter hasce disceptationes magno utrinque studio bellum parabatur; cum neque Saxones Tillio inermes se exponere consultum ducerent, & Cæsar ista Germaniæ parte non domita nihil à se actum crederet. Atque hic quidem sive Tillium solum ei bello non sufficere ratus, sive à Bavarico Duce id negotium confici nolens, cujus fructus

Wallensteinius Cæsareo exercitui præficitur.

sibi suisque destinatum ibat, Albertum Wallensteinium Fridlandiæ Ducem novo cum exercitu submittit, qui occupata ditione Halberstadiensi, ac Magdeburgica compedes Albi injiceret, dum Tillius circa Visurgim frænandum satagit.

Bellum in Saxonia exasperatur.

§. 46. A literis inde paulatim ad manus res deducitur. Dano primordia belli non satis auspicata fluxerant, qui dum vallum Hamelæ obequitat, improviso lapsu in fossam præcipitans aliquot per dies exiguam vitæ spem suis reliquerat. Eo casu perterriti ejus duces cum exercitu retro Verdam concesserunt, ne forte Tillius capite destitutis ingrueret, utque Brunsuicensis per Westphaliam adventantis copias sibi eo tutius adjungerent. Ast Tillius occasionibus imminens nudata præsidiis à Dano loca Hamelam, Mindam, aliaque occupat. Sed ab obsidio Nyenburgi non sine damno repellitur, quod tamen ulciscendi paulo post fortuna locum prebet. Rex enim Callenbergam à Tillio nuper occupatam recuperare cupidus Fridericum Saxoniæ Ducem & Joannem Michaëlem Oberntrautium cum aliquot legionibus eo mittit. His Tilliani obviam procedunt, ac non procul Hanovera utrumque post acrem pugnam magna cum copiarum parte cædunt. Post tamen Rex oppidum Stolzenaviam recuperat. At Fridlandus pontem Dessaviensem castello firmat. Miles inde in hiberna utrinque deductus, quæ dum in Lubecensium agro pro more licentius sumit Mans-

 feldius

1625. feldios, ab istis suboo irrumpentibus fit duriter habetur.

De pace frustra agitur.

§. 47. Neque tamen, dum per modicas velitationes majoribus ausis præluditur, de pace sarcienda cura decedit, circa quam in conventu Brunsvigæ indicto sequestre Saxoniæ Electore satagitur. Et Saxones quidem copias se suas dimissuros profitebantur, dummodo Cæsarei deductis præsidiis, & reparato damno provincia excederent, ac Cæsar circa Præsulatus à Protestantibus possessos nihil innovaret. Tillius contra postulare, ut isti priores exercitum solverent, Lunæburgico, qui a Cæsaris partibus stabat, damnom datum repararent, à Dano se removerent, inque posterum
1626. militem non conscriberent. Sed cum neutra pars de postulatis suis quidquam remitteret, Tillio viribus prævalente, Saxonibus non sat inter se concordibus, nihil effectum foit; præsertim cum Cæsareani super Præsulatibus cavere nollent, eoque satis quid animi super istis Cæsari foret proderent. Danus quoqoe, instaurato nuper cum Anglis, Batavisque fœdere firmatus majore animo, quam successu bellum sumebat.

A Mansfeldio acta.

§. 48. Ast Mansfeldius regione inter Lubecam & Hamburgom male habita, cum neque diutius ibi propter inopiam hærere, nec operæ pretium facere posset, in superiores Germaniæ partes distrahendo hosti tendere constituit; ægris quoque Silesiorum ac Moravorum in Cæsarem animis ob infestata ipsorum sacra, ut duce tantum illis ad reparandum bellum opus videretur. Igitur sumto per Brandenburgicas terras itinere in Anhaltinam ditionem accedens castellum ponti Dessaviensi à Fridlando adpositum expognare aggreditur, infausto conatu. Nam repente superveniens Fridlandus magna cum clade Mansfeldium repellit, ac cum reliquiis copiarum retro in Marchiam cedere cogit. Danos contra Osnabruga occopata, filium primogenitum ejus præsulatus Coadjutorem creari corat præpropere nimis; cum mox Danica præsidia per Comitem Anholtinum inde ejicerentur. Sed Christianus Brunsuicensis, post frustra tentatam Goslariam, cum Northeimum, Goettingam, & Mundam præsidiis firmasset, Guelferbytum revertit, ubi paulo post non sine veneni suspicione extinguitur. Contra Tillius ex agro Paderbornensi in Hassiam progressus Hirsfeldiam, & alia complura loca occupat, Munda quoque per vim expugnata, atroci militis præsidiarii & civium cæde edita. Ubi & Landgravius Mauritius cavere Cæsari, & agnato Ludovico Darmstadiensi Rheinfelsam, & Chattorum arcem Rheno imminentem sententia lata huic adjudicatam, tradere cogitur. Enimvero Mansfeldius reparatis utcunque copiis, assumtoque Johanne Ernesto Vinariensi duce in Silesiam tendit, inde ad Betlenum transiturus, qui & ipse denno fortunam adversus Cæsarem tentaturus erat. Fridlandus ubi Mansfeldii consilium animadvertisset, raptim copiarum partem per Lusatiam præmittit, quæ extremum istius agmen carperet, ipse toto cum exercitu insecuturus. Ac Mansfeldius quidem post multa in itinere exhausta incommoda tandem in Hungariam per Silesios penetrat, ubi Betlenus se jam movere cœperat. Sed incumbente acriter Fridlando perterritus Betlenus, & quia Turcarum auxilia ob acceptam à Persis cladem languide accedebant, pro more suo super induciis tractare instituit. Igitur Mansfeldius, consignatis Betleno copiarum reliquiis & tormentis, per Turcicas ditiones ad Venetos iter suscipit, fortunæ damna alia via reparaturus; ni morte in Bosnia

Mansfeldius moritur.

oppressus Austriacos pertinaci hoste liberasset. Interim Johannes Ernestus Vinariensis in Silesia restitans non modice vires suas firmabat, & apud Troppaviam munitis locis metabatur, inde per Silesiam, Moraviamque late excurrens. 1626. Adversus istum Fridlandus factis cum Betleno induciis tendebat; sed mors fato propera Ducem istum magni animi, nec minora minantem medios inter conatus abripuit, Cæsarique facilem victoriam ibi præbuit.

Cæsaris fortuna per Saxoniam.

§ 49. Nec minus in Saxonia Cæsari supra votum res fluebant, ubi Tillius Goettingam deditione ceperat, ac Danos ab obsidione Callenbergæ submisso Ludovico Jacobo Furstenbergio non sine clade repulerat. Sed cum Northeimum ob- 1627.
sidere pararet, Rege cum universo exercitu ad properante, Goettingam recedebat, ubi aliquot legiones à Fridlando & Luneburgico submissæ ipsi jungebantur. His copiis auctus Regem in Eichsfeldiam transgressum insequi constituit. Qui numero se inferiorem videns per impedita loca Guelferbytum retro tendebat. Sed Tillius abeuntem premere, & per triduum velitationibus infestare, donec ad Lutteram oppidum pugnandi explicata acie Rex copiam faceret. Ubi hic magno prælio victus cum reliquiis copiarum Guelferbytum, inde infra Hamburgum concessit. Impetus victoris infessa à Dano Saxoniæ loca Bremam usque, Guelferbyto paucisque aliis exceptis trahebat; & Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux, aliique Cæsaris gratiam pacisci properabant. Inter quos & Joannes Albertus, ac Adolfus Fridericus Mechlenburgici Duces, cum Cæsarea præsidia recipere decrevissent, præveniente Dano, & præcipuis ipsorum oppidis militem immittente, destinata exsequi prohibebantur. Unde Cæsari in Duces offensæ ansa sumebatur, quam post ditione exuti sensere. Eodem tempore in Austria Superiore sa rusticis quo que tumultuatum, ob prohibitam Protestantium religionem iratis, quos repetitis præliis acriter restitantes Godofredus Henricus Pappenheimius tandem in ordinem redegit.

Vinariensis exercitus ex Silesia expellitur.

§. 50. Impulsus Dani per Germaniam res plane pessumdare in proclivi deinceps Cæsareis ducibus fuit, Rege frustra renitente, qui Administratorem Magdeburgensem, & Turrium Comitem in Silesiam miserat, exercitui in locum defuncti Johannis Ernesti Vinariensis præfuturos. Sed Fridlandus suppletis suis copiis, & occupatis oppidis Liscbwicio, Carnovia, Kosela, & Troppavia istum exercitum tota Silesia exturbabat. Pars militum, quæ sub Carpezano Tribuno fuerat, post missionem dispersa; reliquos sub Baudisio duce per Poloniæ fines in Marchiam evadere conantes immissus a Fridlando Pechmannus, Tribunus cecidit, quo tamen in prælio & ipse occubuit. Regi interim ex Anglia sex militum millia sub Morgano duce auxilio venerant, simul ab Anglo Galloque pecunia submissa, serum subsidium, nec reparandis tot cladibus sufficiens. Ipse positis inter Visurgim atque Albim castellis progressus Cæsareorum sistere nitebatur, ac per excursiones Luneburgensis ditionem vastabat. Sed non diu hærere ibi dabatur. Tillius quippe apud Tangermundam Albi superato, loca per Marchiam à Danis insessa occupat; iisdemque Havelberga exturbatis Havelam fluvium transit. Mox incumbente simul Fridlando Boizeburgum, ac Lauenburgum recuperat, ac Regiis semper cedentibus in Holsatiam tandem penetrat. Cæsæ ibi, quas Durlacensis Marchio ducebat, copiæ; nec minus illæ, quæ in intimam Jutiam Alburgum usque refugerant. Captum quoque Rensburgum; sic ut Regi è Cimbrica Chersoneso præter Crempam & Glucstadium nihil restaret. Interea Furstenbergius Northeimum cepit non sine suorum clade, actis ad desperationem præsidiariis ob negatas honestas deditionis conditiones, quas tamen postea

Cæsarei in Holsatiam penetrant.

bis

1627. bis acriter ab oppugnatione repulsus ultro offerre cogebatur. Nyenburgum quoque Anholtino se submisit, qui omnem ad Visurgim tractum, & Bremensem ditionem, Stada excepta, in potestatem redegit. Tandem & Pappenheimio Guelferbytum deditur, obstructo Ockeræ alveo inundatum. Iste rerum successus Georgium Wilhelmum Brandenburgicum Electorem subegit, ut Bavarum Collegam agnosceret, quod hactenus abnuerat, seque in potestate Cæsaris fore testaretur, ejusdem militi transitum hospitiaque pollicitus, suosque Dano militantes avocans. Inde late per Marchiam, Mechlenburgicam, ac Pomeraniam Cæsaris miles se diffundit, ac provinciales gravissimis exactionibus pro libidine exhaurit.

Conventus Mulhusinus.

§. 51. Modica inter hæc pacis mentio, non quod ea Cæsari cordi esset, sed ne populi tot incommodis belli in desperationem verterentur. Nam legatis Danicis ad Conventum, quem Electores inter se Mulhusii agitabant, accessus negabatur, tum ejusmodi pacis leges dicebantur, quas Regem nunquam accepturum patebat. Inanis quoque opera Colmariæ à Wurtembergico, & Lotharingico Ducibus sumebatur circa conciliandum Cæsari Palatinum. Nam & tales conditiones à Cæsare proponebantur, quas præstare penes Palatinum non erat, & ab hoc oblatæ moderatiores plane respuebantur. Cæterum è Mulhusino conventu nullus in publicum fructus, nisi quod Cæsar per istum ad evertendam plane Ordinum libertatem viam sibi strueret, dum velut in Comitiorum locum istos è paucis, sibique fere obnoxiis congressus fovet, quibus sola consultandi, nulla decernendi facultas relinquebatur, & quorum consilia pro lubitu Cęsar aspernari poterat. Sed & ex eodem Conventu prætextus à Cęsare quæsitus esse videtur revocandis bonis sacris, quę post transactionem Passaviensem in Protestantium manus pervenerant; dum Electores Ecclesiastici scripto Cęsari demonstrant; ipsius munus esse petitis Catholicorum heic satisfacere; ac paci Augustanę repugnare, istos Episcopatus à Protestantibus sub Præsulum aut Administratorum vocabulo detineri. Quo quidem in negotio non expers lucri erat Cæsar, dum filium Leopoldum Wilhelmum Halberstadiensis Episcopatus, & Abbatiæ Hirschfeldensis Administratorem renunciari curat, in quem etiam Pontifex Pręsulatum Magdeburgensem contulerat, utut Electoris Saxoniæ filius Augustus abdicato Christiano Wilhelmo à Canonicis ei regimini designatus foret. Istum Bremensis, & alii Episcopatus sequuturi erant, pretium belli & serviturę Saxoniæ compedes.

Mare Balticum tentatur ab Austriacis.

§ 52. Neque his sese finibus successu irritata dominandi cupido coërcebat: sed & Maris Baltici tentatum imperium frenando septentrioni, simul subjugandis Batavis, quorum commercia navigatione illius maris fundantur, cujus faucibus occupandis Cęsar inhiabat. Ea res quanti momenti visa fuerit, vel inde judicare licet, quod per tam varias vias & artes eandem perficere laborarint, ne quidem post tot irritos conatus cupidine extincta. Quos junctim heic recensere ab instituto nostro haud alienum fuerit. Ut igitur commerciis Baltici maris Batavos arcerent Hispani, societatem cum Polonis & Hanseaticis inire instituerunt, oblato iisdem mutuo in Hispania mercaturæ usu, & libera per omnes Austriacæ ditionis partes navigatione, ea tamen lege, ut reliquis fœderibus in perpetuum renuncient. Jam primum regnante Stephano Batoreo Gedanum venit Legatus Philippi II. expositurus Regi & Proceribus Poloniæ summam frumenti penuriam, qua Hispania premeretur, eosque obsecravit, ut pro veteri amicitia, quę inter duo regna illibata semper viguerit, 1627.
concedere vellent ab ipso omne Poloniæ frumentum coëmi eodem pretio, quo peregrini mercatores Gedani essent soluturi. Ea ratione Polonos Regem Catholicum sibi obligaturos, & sumtuum compendium facturos, quibus opus sit frumento Gedanum usque devehendo. Sed Stephanus re deliberata concedendum non judicavit, sapienter judicans, mercatores peregrinos alias in oras deflexuros, & sic Poloniam mercibus, quibus carere nequeat, vino, pannis, aromatibus, destituendam. Ita repulsi Hispani eundem Legatum aliquanto post Gedanum misere, qui ad Senatum admissus, ac de benevolentia & amicitia Regis sui præfatus, rogabat omne civitatis frumentum sibi venale concedi, majus pretium offerens, quam mercatores peregrini solent. Hoc petitum etsi senatui multis nominibus esset suspectum, non ignaro, quo hæc consilia pertinerent, vix tamen honeste se poterat expedire. Sed cum Legatus cuipiam è primoribus civitatis interroganti, quid tanta copia frumenti facturus esset, respondisset; sat quidem improvide; quid eorum referret, etiamsi in mare projiceret, modo ad assem ipsis solveretur; eo responso accepto Senatus unanimi voce professus est, se Legati postulata nunquam admissurum, ne tam horrendæ profusionis particeps fiat, & quod hac arte & monopolio subductis mercibus peregrinis maximum damnum civitati inferendum sit. Hac repulsa haut quidquam protelati Hispani Regem Sigismundum III. in partes suas pertrahere conati sunt, ut ejus opera commercium Gedanense soli obtinerent. Eo fine ipsi matrimonio jungitur Anna Austriaca, Ferdinandi II. soror, & ea mature defuncta ejusdem soror Constantia. Ex qua affinitate factum, ut magna auxilia equitum Cosaccorum Cæsari subsidio mitterentur, Polonicæque naves classi ad Wismariam struendæ submitterentur. Ideoquè Rex Sigismundus tentavit quoque omnem pulverem tormentarium tota Borussia coëmere, quo Hollandos eo belli instrumento excluderet. Ita Hispani, favore Regis confisi, denuo rem Gedani tentant, pro Batavicarum navium jactura Hispanicas, Italicas, Indicasque, præter insignes immunitates, offerentes. Unde Anno 1625. Philippus IV. Gedanum ablegavit Baronem Auchium Belgam, qui Gedanensibus d'Anchy.
summum Regis sui desiderium cum ipsis amicitiam societatemque contrahendi significaret, amplissimaque Privilegia polliceretur, si in Hispania mercaturam facere vellent, unde plus utilium mercium, quam ex Hollandia percepturi sint. Sed ad hoc negotii opus fore, ut Rex Catholicus perpetuum procuratorem Gedani alat, qui literas commeatus det, rerumque invectarum libellos assertorios signet, ac subscriptione firmet. Ad hanc Legati propositionem cum Gedanenses directe respondere non possent, quod ea res ad omnes urbes Hanseaticas pertineret, à quibus divelli nequeant, ad proxima earum Comitia id negotii rejecerunt. Post Anno 1637. Legatus Hispanicus volumen articulorum Regi Ordinibusque Poloniæ Warsoviæ obtulit, qui spectarent ad instituendum cum utriusque Regni, Hispaniæ & Polonię, subditis mutuum mercaturę usum; quibus inter cætera caveretur, ne ex portu Gedanensi ulla solveret navis Hispaniam versus, quæ telis, funibus, cera, & nitro non foret onusta, quo his mercibus Hispania instrueretur, Hollandia privaretur. Et ne Gedanenses navibus in Hollandia structis, imo ne illis quidem uterentur, quæ Gedani ad modum Hollandicarum navium ædificatæ sint. Et cum Gedanenses monuissent, mutatione navigationis & mercaturæ suæ civitati ingens damnum illatum

1627. iri, iste pollicebatur ex Hispania vina, pannos, aromata, salem, & omnia similia. Rex Poloniæ Uladislaus ob contractam eo anno cum Austriacis affinitatem, ducta Cæcilia Renata, Ferdinandi III. sorore, articulorum libellum statim Gedanum misit, Senatores urbis exhortatus, ut Hispanorum postulatis faciles se præbeant. Sed qui ista altius penetrantia constanter respuerunt. Nec minus ut Hanseaticos specie societatis ad ministeria sua disponerent Hispani, laboratum. Horum caput Lubecam, quæ circa id tempus quinquaginta circiter navibus portus Hispanicos frequentabat, Anno 1625 Legati adiere Comes Schwartzenbergius Aulæ Cæsareæ præfectus, Baro Auchius jam dictus, & Gabriel de Roy, qui Cæsaris & Hispaniarum Regis tantam in eam societatem benevolentiam testabantur, ut amplas immunitates per Germaniam & Hispaniam jam ultro oblatum eant. Et quia ad utriusque regionis insigne commodum videatur facere, si arctissima insuper mutuæ navigationis & mercaturæ societas ineatur. Ea de re cum Senatores Urbis Legatos rogarent, ut mentem suam distinctius exponerent, & quibus modis id fieri queat; hi responderunt: necessarium esse aliquot navium classem instrui, quibus Cæsar naves suas adjungat insignibus & aplustribus Imperii ornatas, & si opus sit Rex Catholicus iisdem auxiliares naves submittat, ad tuendam Hanseaticorum securam navigationem, quocunque vela facere placeat. Adhæc, ad securam & constantem commercandi societatem stabiliendam utique requiri, ut Urbes Hanseaticæ cæteris fœderibus nuncium remittant, neque ullum aliud absque Cæsaris consensu, extra, intrave Imperium deinceps contrahant. De novo hoc negotiandi & navigandi modo delegati Urbium ad suos se relaturos receperunt, quod ipsi hac de re nihil in mandatis habeant. Sed quia ob continuam bellorum tempestatem ab eo tempore nullus Hanseaticarum Urbium conventus fuit habitus, negotium id in suspenso fuit relictum. Et quanquam monopolium mercium Hispanicarum lucrumque ingens inde redundaturum plausibiliter jactaretur; ea tamen illecebra haut quidquam capiebantur Hanseatici, minitante Daniæ Rege, & quod tot populi mari potentes ipsos talia conantes facile repressuri essent. Post aliquot mensium interpositam moram Lubecenses excusavere se Cæsari, rogantes uti sibi ejus pace liceat hærere intra limites pristinæ negotiationis, & vitata invidia illam cum omnibus tranquille & citra contentionem exercere; cæterum se de obsequio Cæsari debito nihil detracturos. Enimvero quod amicitiæ incitamentis obtinere non poterant Austriaci, id violentis modis ut assequerentur, operam dederunt, quo dominatum in partibus Borealibus, possesso mari Baltico, stabilirent. Eo fine Philippus II. Daniam opprimere constituit, haut difficulter pertracto in societatem Joanne, Rege Sueciæ, ob odia inter illas gentes, & quod spes foret hac occasione fines regni proferendi. A Philippo quoque instigatus Romanus Pontifex, & ipse Daniam ad cultum sui revocare cupidus, Stephanum Batoreum gloria facti præmiisque adduxerat, ut exercitu quadraginta millium equitum sub specie belli in Turcas aut Russos gerendi conscripto Pomeraniam pervaderet, ac inde Holsatiam & Jutiam, regiones apertas, intraret. Interea dum hinc Polonus, inde Suecus invadunt, Hispanicam classem Selandiam insulam cum Hafnia & Cronenburgo occupaturam. Ac jam spe devoraverant multas aureorum myriades, quas fretum illud Regis sui ærario quotannis infert, quod Dano tam improvisa procella oppresso nullum præter Norwegiam refugium fore putarent. Jam quoque Hispani constituerant instaurandis per Daniam sacris Romanis omnes regni incolas partim in Hispaniam ad agros colendos, partim in Americam ad metalla effodienda transportare, deductis in horum locum colonis ex Hispania & Belgio; tum famæ captandæ omnia bona Ecclesiastica restituere. Ac ut Dania perpetuo in fide Romana persisteret, ipsi Hispani freti Oresundici possessionem conservaturi erant, Regi Sueciæ præmii loco data Scania, Hallandia, & Bleckingia. Stephano præter immortalem gloriam ob navatam promovendæ religioni operam ad dies vitæ è vectigalibus freti Danici annua centena aureorum millia, & à Pontifice sexagena millia destinabantur. Enimvero id consilium frustra fuit, quod negotia à pluribus pendentia, quorum rationes sibi ex amussim conformes non sunt, raro ita disponi queant, ut omnes pari studio ad eadem perficienda incumbant. Sed post pulso è Germania Rege Daniæ facilis via dari visa dominatum maris & Borealium regnorum invadendi, occupata Meclenburgica, quam mox Pomerania secutura erat. Fridlandus quoque à Cæsare inaudito hactenus exemplo supremus classis præfectus per Oceanum ac mare Balticum declaratur, collato in eundem Meclenburgico Ducatu, quem velut in pignoris vicem ob sumtus in id bellum factos tantisper obtineret; qui tamen paulo post pleno feudi jure in eundem transscriptus est. Eum quippe Cæsar sibi competere asserebat jure belli & retentionis, quod Duces isti Dano favissent, & minus parate servitio se viderentur exposuisse. Is color tunc suffecit, ut Duces Meclenburgici avita ditione exuerentur, qua Maris Baltici imperium affectantibus opus erat; cum paulo post tamen Dano, qui istos bello implicarat, suæ ditiones à Germanico Imperio dependentes gratis restituerentur. Occupato littore, portuque, classi comparandæ incumbitur, negotiumque datum Comiti Mansfeldio, Wismariæ tunc Præfecto, ut quindecim naves bellicas extruendas curaret, quibus intra paucos menses perfectis, cum & Sigismundus Poloniæ Rex suas aliquot naves subsidio adjunxisset, Sueciæ Regem ita res ea advertit, ut principiis istis utique obsistendum sibi decreverit, ubi invalescerent, in exitium ipsius juxta Daniæque Regis redundaturis. 1627.

§ 53. Inde & Pomeraniæ manus injiciebantur, quæ licet toto bello extra omne armorum contagium remota immenso Cæsarei militis agmine inundabatur; cujus unicus Dux prolisque expers minore cum invidia Cæsarem hæredem habiturus videbatur. Eumque in finem jam Bavarus actionem in Pomeraniam, à Ludovico Romano Ludovici IV. Imperatoris filio derivatam, ubi Ducem fato fungi contingeret, meditabatur, qua Brandenburgicus successione excluderetur; quæ quantumvis infirmis & obsoletis nixa rationibus sufficere poterat, ut Cæsar sequestris titulo eam regionem velut litigiosam occuparet. Ut Stralsunda invaderetur, facile erat prætextum comminisci. Postulabatur, ut ea præsidium Cæsareum reciperet, & magnam pecuniæ summam solveret, & alia, quibus litis materia quærebatur. Cum ea urbs tardius in sui perniciem consentire videretur, mox obsidione cingitur. Cives hostis hactenus semper victoris insolentia haut territi ad vim propulsandam strenue se parant, quibus aliquot cohortes peditum Danus auxilio miserat. Sed præcipua fiducia in Rege Sueciæ erat, qui cum facile intelligeret, quanti sua interesset Cæsarem litore Baltico non potiri, ultro pulverem pyrium, quem isti à Gedanensibus petierant, submisit, ac per Legatum auxilia prolixe obtulit, cupientesque valido 1628. Pomerania invaditur.

milite

1628. milite firmavit. His subsidiis aucti oppidani acriter sæpius repetitos Cæsareorum insultus repulerunt, eosque post amissa duodecim militum millia obsidium solvere coëgerunt. Tentata quidem post cum urbe compositio; sed illa nihil fidi à Cæsare expectans fœderi Sueciæ Regis innexa est, eidem facilem mox in Germaniam ingressum factura. Ac Fridlando, ut Suecicum præsidium oppido deduceretur postulanti, ab Axelio Oxenstierna Sueciæ Cancellario responsum: neque urbis neque Regni Sueciæ securitatem permittere, ut miles amoveatur, nisi utrique solida præstetur cautio, quæ haut quicquam nudis verbis ac literis viri quantumvis magni inesse censeatur.

Pax cum Daniæ Rege sit.

§. 54. Interea ad finem tendebat bellum cum Dano, cui ad extremum usque fortuna adversa reflabat. Nam & Stada à Morgano infessa, & Crempa, fame compulsa, utraque cervices victori submittebat, ut toto in continente nihil præter Glucstadium Regi superesset, Batavis ad id servandum acriter connixis. Rex equidem classe oram Holsatiæ, recuperata insula Femera tentare; inde repulsus Rugiæ frustra assidere, mox Usedomum, & Wolgastum in Pomerania occupare. Sed supervenientibus Cæsareis non sine clade rejectus naves conscendit, & re infecta Hafniam navigavit, causatus non ideo se venisse, ut ea loca retineret, sed ut Ducem Pomeraniæ ulcisceretur, quod tormenta Cæsareis oppugnandæ Stralsundæ commodasset. Hunc ut pacem desideraret res ubique adversæ subigebant, & Daniæ Senatores bellum detestantes; & quod à Gallis, Anglisque destitutum se perspiceret. Nec satis arridebat, quod Batavi non alia lege militem mittere vellent, quam custodiendis arcibus freto Oresundico adpositis. Cęsar autem, Saxone, Holsatiæque Duce Friderico solicitantibus, durissimas isti pacis conditiones proposuerat, & Fridlandus rem extrahebat tentaturus, num in insulas quoque penetrare posset. Quem in finem, cum ab Hanseaticis commodato obtinere non posset, naves apud Wismariam ędificare instituit; & in locum equitum, qui dimittebantur, peditem scribit, velut navibus imponendum. Sed cum eam rem tardius procedere, ac facilius titulum Pręfecti maris adsumi, quam classem hostibus formidatam parari posse cerneret, simulque judicaret, quantopere Regis istius amicitia firmandis novis suis in Meclenburgica rebus utilis esse posset: pacem Dano dedit, Lubecæ conclusam honestis utique conditionibus, si præsentem hujus fortunam spectes; quippe per quam omnes bello amissæ ditiones ipsi restituebantur. Sed in qua nulla mentio Ducum Meclenburgensium fiebat, quos Regis amicitia in exitium traxerat. Atque insuper Regi facultas concessa novum vectigal in Albi flumine exigendi. Erant qui crederent, Fridlandum occasionem honeste bello sese extricandi cupide amplexum, quod deficientibus stipendiis, quæ tanto exercitui sufficerent, & corrupta plane disciplina rem suo ex ingenio gerere non posset, ac metueret, ne gloria parta bello diutius extracto destrueretur.

Bellum Mantuanum.

§. 55. Sed & Cęsarem, ut cum Dano æquis conditionibus transigeret, non parum movisse videtur negotium Mantuanum, sub illud tempus obortum. Cum enim Vincentius Mantuæ Dux sine prole decessisset, hæreditatem ipsius velut proximus agnatus adibat Carolus Nivernensis, quem Hispani in Gallia natum Mediolano vicinum aversabantur, ac provincias istas sibi adjungere cupiebant. Cui rei prætextum Cæsar suppeditabat, easdem velut dubio successionis jure ob litem à Guastallæ Duce, & Sabaudo motam sequestris nomine occupare instituens. Eoque sine validæ in Italiam copiæ mittebantur, quibus Mantua quidem urbs in prędam cessit. Verum irrito Casalis obsidio, & acriter connuentibus Gallis, Electoribusque, & quia Suecorum Rex ingruebat, Nivernensis Ducatum obtinuit; & Cæsar nihil aliud lucratus est, quam ut florem exercitus sui frustra perderet, & Gallos excitaret, ut Austriacorum progressibus eo majori studio se objicerent. 1629.

Status Germaniæ tunc miserrimus.

§. 56. Cęterum quo magis Cęsari hactenus omnia supra votum successerant, eo gravius Germania sub tam sęvi ac diuturni belli onere ingemiscebat; nec ullus malorum finis & modus, extinctis licet aut profligatis, qui Cæsaris arma provocasse arguebantur. Nam cædes, incendia, stupra, direptiones bonorum, & omne genus sævitiæ atque injurię belli genio imputabantur, quamdiu superesset, qui resisteret. Nunc cum post victoriam quoque belli calamitates non cessarent, non pacem, sed Germaniæ servitium quæri adparebat. Et cum finis belli adesse crederetur, legionum numerus immensum augebatur, ut à Fridlando jactatum sit, Cæsarem supra centum sexaginta millia militum sub signis habere. Ducum quoque inferiorum numerus pręter morem multiplicatus, ut integrę legiones ex illis solis componi possent; quibus ad unicum negotium, civium opes exhaurire congesta immensa pecuniarum vi, nec minore in luxuriosas epulas, vestes, ac pretiosos equos dissipata. Hi toti Germanię velut in prædam sibi concessę intolerandis modis insultare, hospitia ubicunque placeret sumere, inconsultis Principibus, ad quos eæ terræ spectabant. Nec ullus imperandi aut extorquendi modus; & abreptis quæ occurrebant, in corpora sæviebatur, depromendis quę occultata arguebant. Nullum quoque malis levamentum, sive ad summos exercituum duces, sive ad ipsum Cęsarem querelę deferrentur. Omnes culpam malorum in alios amovere, omnes verbis improbare, nemo medicinam adferre. Et tamen publicum latrocinium exercentibus non nisi Cęsaris ministeria, salus patriæ, ac publicum bonum crepabantur. Plerique tamen invidiam tantæ oppressionis in Fridlandum derivatum ibant, qui insolita fortuna ebrius velut dictatorem ageret, nec Cæsaris mandatis, nisi quantum ipsi collibitum, pareret. Et erant viro immensi spiritus; sed qui tamen haut quicquam culpa absolveret fortunæ suæ autorem Cęsarem, qui ministri sui facta sibi pręstanda norat. Equidem mittebantur, qui in militum facinora inquirerent, ac legiones aliquot sacramento exsolverent. Sed nullum inde malis levamentum; quin contra observabatur, quo plus pecuniarum conferretur, eo minus illam expensis sufficere, velut omnia abysso absorberentur. Accedebant & alia, indignationem plurimorum, querelamve in præsens, metum in posterum excitantia. In fiscum redacta eorum bona, qui superioribus temporibus militasse sub Palatino ipsiusque partes sectantibus arguebantur, velut in legem majestatis deliquissent. Quæ calamitas inprimis Equestri ordini per superiorem Germaniam incumbebat. Nec audiebantur Principes, qui ista bona sibi tanquam Feudi dominis vindicatum ibant, si fiduciarii possessores iisdem ob delicta excidissent. Nam eam prædam Cęsaris consiliarii sibi destinaverant, ne in direptione Germanię ipsi soli spoliorum expertes forent. Eo indignior autem videbatur ista res, quod executio commissa foret cuidam Rudolfo Ossę, qui non ita pridem vili ministerio Hanoviæ Comiti addictus jam in summos ęque ac medios insolenti rigore grassabatur.

Edictum de restitu-

§. 57. Enimvero extremam Protestantibus injiciebat desperationem Edictum à Cęsare promulgatum

gatum

1629. gatum super restituendis bonis sacris post transactionem Passaviensem per Protestantes occupatis; quo religionis juxta ac libertatis suæ oppressionem quæri judicabant. Seculum jam fere erat, ex quo ejus rei suscipiendæ occasionem Pontificii anhelaverant, quæ nunc pronissima videbatur allubescere, dudum sepulta Unione, Saxonia Inferiore domita, Dano repulso, Turca quiescente, exhaustis Protestantium viribus; cum contra Cæsar infinitis copiis, ac valido Ligæ exercitu Germaniæ incumberet. Igitur ad expromendos conatus, qui sub pietatis ac justitiæ vocabulo venditabantur, Cæsarem alias satis proclivem stimulabant sacerdotes; ac Liga Heidelbergæ congregata auxilium exsequendo negotio liberaliter offerebat. Diu tamen deliberatum, num satius foret pedetentim progredi, & facto à debilioribus initio cæterorum patientiam tentare; ac potentiores Protestantium excipere serendo inter ipsos dissidio. Super forma quoque negotii disceptatum, an non minus invidiosum foret, ad querelam Pontificiorum sententiam velut pro tribunali promulgare. Sed fiducia potentiæ, cui nemo amplius par credebatur, suadebat eo modo rem proponi ac suscipi, qui maxime liberam Cæsaris potestatem de summa rerum pro lubitu statuendi referre videretur. Igitur edictum promulgatur, quo bona à Protestantibus post Passaviensem transactionem occupata, sive ditionibus ipsorum subjecta fuerint, seu præter Imperium superiorem non agnoverint, Pontificiis restitui jubentur; simul declaratur, non esse Protestantibus justam querendi causam, si Lutherani Pontificiorum Ordinum ditionibus expellantur; & quod pax religioni concessa ad eos solos pertineat, qui Augustanam Confessionem amplectuntur. Quo ipso Calvinianos excludi in aprico erat. In recusantes proscriptio decernitur, & exsecutio citra exceptionem confestim facienda. Ac ut insultatio eo foret manifestior, ab Augustana urbe initium fit, abs qua Protestantium Confessioni nomen inditum, cujus cives publico exercitio Lutheranæ religionis arcebantur. Inde passim per omnes Germaniæ regiones constituuntur, qui res ex edicto ordinent, spretis quæ cum cæteri, tum Saxoniæ Elector super istius iniquitate querebantutur; cui præcipue à reliquis ejusdem religioni addictis exprobrabatur intempestivum pro Cæsare adversus Palatinum studium, quo fonte hæc pestis promanaverit. Quem & ipsum gravissime offenderat, quod nullo discrimine tamdiu possessis bonis exui videret, qui pro Cæsare arma gesserant, & qui in diversa parte fuerant. Quo insolentius autem Pontificii sacerdotes tanta victoria exsultabant, eo altius Protestantium lamentationes ira mixtæ resonabant, quorum multis metum adimebat desperatio, alii proprias & exterorum vires circumspiciebant, præsertim cum Cæsaris exercitum non mediocriter debilitassent validæ in Italiam, Hispanisque contra Batavos, & Polonis adversus Sueciæ Regem in Borussiam missæ copiæ, quarum maximam partem belli incommoda morbique absumserant.

Conventus Ratisponensis.

§. 58. Sopiendis tamen querelis Cæsar conventum Electorum Ratisponam indicit, velut malis medicinam facturus, cum interim nihilo segnius Edicti exsecutio procederet, ac Cæsar filio Leopoldo Bremensem quoque Præsulatum destinaret, urbemque Magdeburgensem occupare conaretur, magnum momentum frænandæ Saxoniæ. Ad istum conventum ipse Cæsar accesserat, & Electores Ecclesiastici, Bavarusque; sed Saxo atque Brandenburgicus sæpius licet invitati venire abnuerant, edicto offensi, & quia Cæsari pro filio suo, ut Rex Romanorum designaretur, prensaturo, in os negare nolebant. Proponitur ibi à 1630. Cæsare; culpam malorum penes se haut esse, sed penes Palatinum, cui omnis obtinendæ restitutionis spes sit præscindenda, ejusque ac Batavorum machinationibus obviam eundum. Additur de jure Cæsarum per Italiam asserendo; ac Sueco nihil causæ competere, quare Germaniam invadat. Denique ut de alendo exercitu, corrigenda militari disciplina, ac pecuniis in stipendium commode colligendis decernatur. Contra Saxo abrogationem Edicti per Legatos enixe exigebat, prolixe exposito, quam duriter Protestantes per Cæsarium exercitum habiti sint, ac ut res ad compositionem deducatur. Super hoc postulato ipsi Catholici haut eadem sentiebant; cum alii sublata aut suspensa edicti executione ad pacem Germaniæ stabiliendam incumbere satius ducerent; cæteri ut ex tenore Edicti bona sacra Protestantibus eripiantur contenderent. Illi disserebant: moderatione adhibita posse Protestantes revocari ad concordiam, ut non modo imminentem è Suecia hostem destituant, sed & pro communi Germaniæ salute consilia opesque Cæsari adjungant. Et in hanc sententiam ab initio propendebat ipse Cæsar, & Electores Catholici, & non pauci utrorumque consiliarii. Ac inprimis Bavarus per moderata consilia pacem reducendam suadebat, qui imminentem tempestatem satis prospiciebat. Cui & Tillius adsentiebat, utut fortuna hactenus secundissima usus, idemque ad omnia pericula interritus, qui omnibus modis concordiam saltem in Germania instaurandam ingerebat, ne Imperium domestico simul ac externo hosti lacerandum exponeretur, cui & optime perspectum erat, quibus defectibus Catholicorum vires laborarent. Et jam spes erat facta Saxoni & Brandeburgico possessionem bonorum sacrorum ad quadraginta annos retinendi, ut hac illecebra deliniti cæteri Protestantes, quos Edicti executio nondum tetigerat, simili benignitate contenti reliquis postulatis desisterent, mallentque certi temporis usuram, quam incertas spes ab exterorum auxilio, qui sæpe illos, quibus servandis auxilio se accurrere profitentur, exitio involvunt. Sed sacerdotes fere duriora ingerebant, superiorum annorum prosperis successibus, & continua velut victoriarum serie feroces. Jam matutuisse messem congerendis in Ecclesiæ horreum per tot lustra interversis reditibus. In expedito esse validos exercitus, qui hostem domesticum contineant, externum reprimant. Vix posse ignaviæ notam declinari, si à subjectis, à devictis, ab egentibus Cæsar autoritatem & edictum suum convelli patiatur. Quando tandem Cæsar munere suo functurus sit, quo defensor Ecclesię audit, si nunc divinitus oblatam occasionem negligat? Agi heic Dei gloriam, Ecclesiæ decus, fidei amplificationem, salutem infinitarum animarum. Protestantes hactenus pactis non stetisse. Ad spolia Passaviensi conventioni condonata subinde nova adjecisse: nec usurpationum finem fore, si nunc denuo ad novam transactionem admittantur. Passawi transactum ob spem finiendarum per Concilium controversiarum. Ea spes cum hodie nulla sit, jam tandem ad juris remedium confugiendum, & ab injustis possessoribus bona Ecclesiæ vindicanda. Nec vero Cæsari circa illa bona disponendi, aut transigendi, condonandive facultatem competere, sed solam tuendi & exequendi operam eidem relictam. Nec multo levius crimen esse Ecclesiam spoliare, & eidem cum possis & debeas ablata non vindicare. Cur denique Cæsar præsenti suarum victoriarum fructu gaudeat, Ecclesia ad quadraginta annos rejiciatur, forte in seculum extrahendos? Ad hæc

regere-

1630. regerebant, qui moderata suadebant: Priores Cæsares, Maximilianum, Rudolfum, Matthiam bona sacra non vindicasse, quos tamen nemo officii erga Ecclesiam neglecti arguerit. Nullo jure teneri aliquem ad instituendas vindicias, ubi id futurum sit cum evidenti periculo non modo non recuperandi amissa, sed & perdendi, quæ adhuc restent. Debere Cæsarem Ecclesiæ protectionem, ut tamen quid reip. rationes suadeant ferantque præ oculis habeat, ne plus damni afferat intempestive suscepta defensione, quam vitaturus esset mali tantisper quiescendo. Sed nec teneri solum Cæsarem sumtus in eam defensionem facere, immunibus, & otiose desidentibus, quorum bona defenduntur. Denique magnas esse Catholicorum vires: sed nec adversæ partis opes spernendas, desperatione cumprimis irritatæ, & ubi exterorum auxilia accesserint. Haut eo secius tamen pervicere tandem sacerdotes, pessimi fere in publicum consultores, apud animos sibi obnoxios, pacem irasque Numinis, velut in sua manu sitas ingerentes. Itaque Cæsar solitis verborum blandimentis, & designato Francofurti conventu, ubi de isto negotio ageretur, à fortioribus consiliis Saxonem avertere nitebatur. Quæ ludibria tamen ipsum non movebant, quo minus Protestantium plerosque Lipsiam invitaret, ac cum ipsis decerneret vim opponere, si quæ vis sibi ob Edictum istud intentaretur. Nec parum fiduciæ accesserat, quod Ratisponæ animadversum esset, Catholicos bello fessos, multosque ex iis inopiæ obtentu belli continuandi consilia detestari, velut aperta impotentiæ professione. Cæterum de injuriis & oppressionibus Cæsareani exercitus, ac insolentia Fridlandi, ejusque dictatoria potestate Pontificii juxta atque Protestantes querebantur, quem *odium ac nauseam generis humani* vocitabant. Simul immensæ pecuniarum summæ, quibus Ordines emuncti fuerant, recensebantur magna cum invidia Cæsaris, qui culpam in pertinaciam hostium, & fatalem temporum infelicitatem retorquebat. Sed Fridlandum cumprimis urgebat Bavarus odio peculiari in hominem, tum ut hac via nimiam Cæsaris potentiam destrueret. Cujus autoritatem circa disponendam rem militarem Fridlandus non mediocriter imminuerat, derivatis quoque in se plerisque bellorum emolumentis. Et Bavarus sibi summum belli arbitrium non obscure ambiebat; sed cui se Cæsaris Consiliarii vehementer opponebant veriti, ne Bavarus tanta potentia subnixus summam rerum in se traheret, & sibi quam Cæsari vincere mallet. Præsertim cum & ipse, ut Rex Romanorum designaretur, clam prensaret, inclinantibus non parum in ipsum Moguntino, Coloniensi, & Saxone. Nec deerant qui proponerent, exercitum triginta millibus constantem ad defensionem Imperii comparandum, cui Saxoniæ Elector sit præficiendus, quo ipse in Suecum irritaretur. Sed quod consilium Saxone recusante frustra fuit. Porro Cæsar, cum Sueciæ Rex inter causas belli ejectos ditione sua Meclenburgicos Duces ferret, conatus fuerat Fridlando persuadere, ut Meclenburgicum Ducatum, ejusque titulos utriusque Lusatiæ commutatione redimi pateretur; nam Saxoni pecunia satisfieri posse, ab ipso Fridlando & Meclenburgicis depromenda. Sed Fridlandus, causatus id agi per Imperii Principes, ut ipse præmio laborum, meritorumque privetur, à Cæsare p[illegible], ut hic sua ipse beneficia, fidumque clientem [illegible]tur. Sed cum acerrime Fridlandi abdicationem urgerent Electores, inter alias hac quoque usi ratione, quod Meclenburgica ditio facilius inermi, quam armato avelli possit; Cæsar tandem renitens licet in abdicationem ejusdem consensit, velut magnam partem invidiæ in istum devoluturus. Nec ille in ordinem se redigi adeo ægre ferre visus fuit, quod provideret brevi fore, ut ablatum imperium sibi non sine precibus iterum offerretur. Sed & complures legiones Cæsaris dimittebantur, levandis Germaniæ oneribus, & militum exactionibus modus statuebatur. Retinuit tamen sub signis Cæsar triginta novem millia. Ligistæ tricies mille trecentos, selectum, veteranum, & victorem militem. Ista Cæsari, cum rationibus ipsius haut sine congruentia, urgentibus Electoribus extorta non parum progressus Sueciæ Regis promovisse videntur, qui dum contemnitur velut levi negotio trans mare repellendus, opinione citius adversus vacuas Cæsaris legiones idoneo duce destitutas invalescebat; simul Protestantes, qui jam jam ultima à Cæsare metuebant, in novas spes erigebantur. Sic ut iste materiam rebus, quas deinceps gessit in Germania, reperit probe jam digestam ac maturam.

§. 59 Id bellum dum deflagrat, è reliquis Europæ populis quidam his, alii illis partibus studebant, prout rationibus suis expedire judicabant, nonnulli per otium aliena certamina speculabantur. Et Galli quidem secundas in hoc bello à Suecis partes agebant, læti jam tandem se invenisse, qui potentiam Austriacorum immenso militum numero succinctam comminus contunderet, istamque ipsius Germaniæ viribus oppugnatum iret. Galli quippe, statim atque Austriaci Principes, adjunctis sibi per connubia Burgundicis atque Hispanicis opibus, reliquis Europæ populis formidabiles fieri cœpere, eosdem intra limites coërcere præcipuum negotium habuerunt. Inde tanto ardore Franciscus Carolo V. se objicere, nec fortuna licet acriter restante defatigari; ut quod tunc Europa in unius Domus patrimonium haut concesserit, non minimam partem isti Regi debeat. Quin nec Arctois Regnis Christierni jugum excutere in proclivi futurum erat, si Carolo ipsius affini per bella Gallica vacasset, de isto restituendo impense cogitare. Sed post præmaturam Henrici II. mortem Gallia intestinis malis implicita sat habuit exitium Hispanorum artibus sibi intentatum evitasse. Hinc exhaustas vires sapientia & virtute Henrici IV. jam feliciter resumentem infelix hujus cædes non leviter afflixit. Post cujus fata fœminæ puerique sub regimine per mutatos primarios ministros, interque ambitionem procerum, artes Hispanorum, ac turbulentiam Hugenottorum, consilia vacillabant. Eoque erumpentes primum per Germaniam turbas Gallia in commodum suum vertere neglexerat. Hispanus quippe Pontifici persuaserat, oppressionem Domus Austriacæ cum ruina ritus Catholici conjunctam; tum illo munimento convulso Germaniam Turcis in prædam exponi. Unde Pontificis legatus Ducem Luynæum, flagrantissima tunc Ludovici Regis gratia florentem, in favorem Austriacorum pertraxerat; qui, Regina Maria in eandem sententiam adducta, Regem matris, & amici autoritati obnoxium à Palatini causa avertit, ac ut Ferdinandi rebus studeret, permovit. Credebatur etiam Luynæus consilia rationibus Galliæ adversa secutus conservandæ suæ potissimum fortunæ, quam adversus instabilia aulæ Hispanorum favore fultum ibat. Hisce destinatis eo tectius & efficacius expromendis Gallus pacis se arbitrum simulans, Protestantes inanibus promissis lactatos avertebat, ne Palatini causam eo, quem tempus requirebat, ardore susciperent, quando Ferdinandi res in angusto erant: eosque permovebat, ut in perniciosum Palatino tractatum Ulmæ

Status & Inclinatio Galliæ.

con-

consentirent, quo Cæsar spatium nactus est vires undique contrahendi. Quem errorem mox alio errore Unio cumulabat, dum arma exuit, quæ Liga in Protestantium exitium retinebat. Sed & quæ post Christiano Brunsuicensi auxilia dabantur modica erant, & ab ipsis Gallis Hispanorum sine dubio artibus corrumpebantur. Cæterum postquam Cardinalis Richelius summam rerum per Galliam tractare cœpit, meliore fide ac prudentia ejus Regni consilia processerunt, qui enormes Austriacorum progressus sibi utique sistendos decrevit. Propior tamen cura urgebat Hugenottos, qui divisum fere cum Rege imperium tunc tenebant, eo redegisse, ut nocere amplius non possent, aut Regis destinata divertere; præsertim cum istos occultu Hispanorum machinationibus ad res novandas stimulari constaret. Id negotium antequam confectum foret, præmaturum visum rebus Germaniæ manum admovere; eoque Angli fœdus ad Bellum Austriacis inferendum invitantis repudiatum. Interea satis habebatur per alios Cæsari negotium facessere, missisque legatis Daniç Regem, Inferioris Saxoniæ Principes, & urbes maritimas ad bellum strenue sumendum incitare, pecuniasque ac militem subsidio offerre. Simul multa millia militum in finibus Campaniæ dispou.bantur, suspicioni Hispanis injiciendę velut in Belgium irruptura Et cum Dani res laborarent alio misso legato pax aut induciæ tentabantur; tum ut tecte animi Electorum averterentur, ne Ferdinandi filium Cæsarem designarent, solicitatu cumprimis Bavaro, num ipse forte cupidine fastigium Cæsareum affectandi imbui posset. Sed proxima cura erat Rhætorum libertatem vindicare, ac Nivernio Mantuæ & Montisferrati possessionem salvam præstare eo majore vi, quod Rupellæ pertinacia jam tandem fracta fuisset. Verum ne mta belli mole hinc Cæsar, inde Hispanus ingrueret, Gallus Batavos quidem, ne inducias ab Hispanis propositas inirent, permuvebat, novo fœdere illis innexus. Pariter Suecorum Regem in Austriacos promissu subsidio pecuniario firmabat; quoad tandem ipse apertum in bellum adversus eosdem erumperet.

Hispaniæ; §. 60. Ex adverso Hispania, præcipuam Austriacæ potentiæ partem absolvens, cum sub Philippo II. Monarchiæ suæ per Europam colophonem impositura crederetur, retro ire cœperat, Belgicis tumultibus, & inani in Angliam conatu lassata, & incassum cadentibus, quæ circa Galliam machinabatur. Quanquam autem post astu & consiliis res suas sustentare non omisit; vetus tamen bellandi gloria valde decoxit, attenuatu militis indigenæ numero, & non sufficientibus Americæ thesauris, dum per Regum incuriam ministri opes publicas raptant, & Hollandi fontes divitiarum Indiam utramque infestant. Sic ut Cæsari tanta pecuniæ ac militum vi, quantam res ipsius requirebant, succurrere non posset. Cum ipse nimia sui fiducia, & contemtu Suecorum robur exercitus sui in gratiam Hispanorum per Mantuanam expeditionem, & irruptione in Velaviam non parum destruxisset; nec hisce ad compescendos simul Batavos, ac delassandis Gallis vires sufficerent.

§. 61. Angliam Elisabetha Regina per bellum Angliæ, adversus Hispanos opibus, civiumque virtute, ac gloria apud exteros extulerat. Sed Jacobus Rex ad ignavam pacem revolutus Palatini exilium, sibi non parum ignominiosum, manibus velut in sinum compressis spectabat, utut civibus ad tolerandos belli sumtus potuisset uti satis pronis; & ludibrio se ab Hispanis per inania tractatuum haberi malebat, quam tantopere invisum gladium stringere. Sub vitæ finem visus erat bona fide incalescere velle, cum subsidia, quæ Mansfeldio duce adornabat, sera jam forent, nec pro tanta hostium potentia Filius ipsius Carolus juventa animosior, quæ pater neglexerat, correcturus videbatur, maritima adversus Hispanos suscepta expeditione; sed quæ in irritum cadebat, classe apud Gades repulsa. Mox oborta cum Gallo lis Hispanici belli oblivionem induxerat. Cum nec heic melius destinata successissent, ægrescentibus civium animis cum utroque Regum pax inibatur, quos simul ho[...]s fecisse rationibus Angliæ summopere repugnabat. Nec deinceps intestina Regiu lues exterorum rebus serio vacare permisit; eoque ad bellum nostrum nihil aut parum momenti attulit, ut vix satis dignoscere liceat, in quas partes favore inclinarit.

§. 62. Romanus Pontifex hactenus Austriacis atque Hispanicis partibus addictissimus habebatur, quod hi singulare studium ritus Catholici præ se ferrent, ac destinata sua vocabulu ejusdem asserendi aut propagandi expromere solerent. Coquebat tamen illius animum cœca quædam adversus horum progressus invidia, metusque, ne postquam oppressis æmulis arbitria rerum per Europam ad se traxissent, sedis quoque Romanæ in ordinem redigendæ libido subiret. Cum enim tunc Pontificis autoritas atque securitas quam maxime efflorescat, quando potentia Principum Christianorum, & inprimis Galli, Hispanique, probe librata fuerit: post mortem Henrici II. Gallia per intestinos morbos languente, iste ingratiis Hispano obnoxius agere cogebatur. Neque deerant huic media Pontifices sibi obstringendi, quicquid vel interna animi propensio, vel rerum suarum conditio contra tenderet. Nam & per factionem, quam prævalidam inter Cardinales Hispanus fovebat, a Pontificatu excludebantur, qui animi ab ipso aversi signa dederant. Et nepotes Pontificis, quos brevis patrui vita circa corradendas opes festinare subigebat, stipendiis, beneficiis, prædiis, matrimoniis devinciebantur. Qui talibus inescari noluerant, post fata Pontificis patrui acerrimas molestias sentiebant. Igitur in sinu gaudebat Pontifex per Suecos Gallosque enormibus Austriacorum incrementis modum statui. Quanquam enim ut Protestantes oppressi ad obsequium Sedis Romanæ reducerentur, optare muneri ipsius decorum videbatur; potius tamen ipsi erat Protestantes superesse, quam ut summa rerum per Europam ad unum devoluta, ipse intra primævos modestiæ sacerdotalis terminos redigeretur. Præsertim cum in controversia Mantuana Austriaci ostendissent, se non Catholicis minus, quam Protestantibus infestos incumbere, ubicunque occasiu imperii proferendi allubuerit. Pontifex igitur per progressus Suecorum diuturno Hispanorum velut pædagogio solutus, & sui jam juris factus, dolorem adversus hæreticorum quos vocat victorias verbis testari satis habebat; de cætero favorem in hunc aut illum pro sola sua utilitate dispensare certus, & prout momenta bellorum inclinare videret; ipse ab omni armorum aut sumptuosæ societatis consortio remotus. Et eodem fere animo circa præsens bellum cæteri Italiæ Principes erant, cumprimis Veneti, quos antea armis cum Ferdinando collisos nuper hujus in negotio Mantuano conatus offenderat, juxta ac terruerat. Eoque incendium eidem domi ortum lætabantur, quo aliena invadendi otium non foret. Qui tam[...]um antea Gustavo Regi annuam pecuniam [...]ello in Austriacos gerendo ostentassent, post quando in rem præsentem veniendum erat, excusationum affatim, argenti nihil repræsentabant.

Pontificis atque Italorum.

§. 62.

Poloniæ. § 63. Poloni Suecis antea per prægraves utrique vicinos Moscos conciliati, cum arctiore vinculo nationes jungendæ viderentur vocato in Regnum Sigismundo Sueco, preter spem inimicitiarum occasio inde extitit. Et sane profundius rem expendentibus patebat, neutri Regno eam conjunctionem per communem Regem expedire. Nam & Suecia peculiarem sibi Regem postulat, ac alterius Regni accessio fieri adspernatur; & Polonicæ libertatis haut interest Regem habere luculento nimis patrimonio succinctum. Inde cum Sigismundus Sueciæ Regno excidisset, Polonia bello cum Suecis præter Reip. suæ rationes implicabatur; in quo Poloni primum Livonia pulsi; post per Borussiam strenue arma cientem Gustavum Adolfum senserant. Hinc in sexennium factæ induciæ annitentibus Galliæ, Angliæque Regibus, & Brandeburgico Electore; etsi Cæsar avertendis Gustavi conatibus contra tenderet. Sed Polonos belli cum Gustavo tædium ceperat, & subsidio missus à Cæsare in Borussiam miles exiguo operæ pretio facto insitam Polonis adversus Germanos aversationem accenderat. Quanquam igitur Poloniæ Regis animus Gustavo alienus, & in Cæsarem pronus foret; parum tamen Suecis Poloni metuebantur ob interpositas inducias, & munita per Borussiam loca ab istis insessa; & quia Polonis major emolumentorum spes è bello adversus Moscos ostendebatur. Unde & hi otiosos fere belli Germanici spectatores agebant. Nec tanto exercitu subnixos Suecos lacessere tutum visum, ne repente tota belli moles in ipsos devolveretur.

Daniæ. §. 64. Dania, utut à multis seculis Sueciæ insidiari, ejusque incrementa & vires subruere, contrariamque fere consiliorum viam inire solita, isto tempore Suecis minus formidabatur, quod & vires Christiani bello adversus Cæsarem infeliciter gesto forent attritæ, & non minus ipsius quam Suecorum interesset Austriacorum potentiam accidi, ipsosque à litore maris Baltici eliminari, veteribus ejus oræ dominis restitutis. Ac ipse Danus expertus crediderat, tantum à Suecis provocari hostem, ut dum eidem colluctantur consumpturi potius, quam aucturi vires sint. Ac si fortunam eo bello Sueci adversam experirentur, ipse vicinos debiles & injuriis opportunos habiturus erat. Sin secundæ istis nimium res fluerent, eo certiora sibi Austriacorum auxilia sperabat, ubi in Suecos forte bello certandum foret. Credebatur quoque aliqua animorum conjunctio inter utrumque Regem, dum Halmstadii quondam magna familiaritatis specie congrediuntur, contracta, qualis quidem in Principes cadere potest, quibus Regnorum suorum salus, & utilitas supra omnes affectus est. Et notum erat Gustavi Regis dictum; se præ Omnibus Principibus æstimare Daniæ Regem, & cum nemine magis quam cum ipso, ut amicitiam colere possit, optare; modo ne vicinus sit. Quod si forte Danos insitum odium Sueciæ impegisset, non defuturus huic erat Batavus, cujus intererat Austriacos Suecico bello distineri. Igitur Danus saltem primos intra annos ejus belli eventus otiose speculaturus videbatur, certissimo sibi lucro illucens, quod Cæsar, Suecusque pariter invisi vires suas mutuo attererent; prout res se darent consilium deinceps capturus.

Belgarum Fœderatorum. §. 65. Belgis Fœderatis ea tempestate Gustavi destinata duplici nomine favore prosequenda erant, & quod Austriacorum vires per ipsum distraherentur, & ut gliscentibus Sueciæ opibus Danus coërceretur, auctu vectigalis Oresundici subinde molestus. Etsi cum conversione rerum iste quoque favor sese facile circumacturus erat. Jam anno quarto decimo labentis seculi fœdus Suecos inter Belgasque pro asserenda commerciorum libertate, ac mutua defensione ictum, ac Sueciæ amicitia sat diligenter culta, quamdiu Danus faucibus Maris Baltici incubans metuebatur. Ea formidine expirante, amicitia quoque ista refrigescebat. Hinc cum flagrante per Borussiam bello Rex Gustavus à navibus ad portus Borussicos commeantibus vectigalia exegisset, eum belli nervum Petri Spiringii industria suggerente, eademque in Sueciæ quoque portubus intendisset, ægre id ferebant Batavi, eoque bellum illud Suecos inter Polonosque per legatos componere licet frustra laborabant. Indignatio tamen premebatur, ne Gustavum à bello Germanico diverterent; ad quod suscipiendum, cum ipse antehac eosdem, ac Arausionensem Principem misso Legato Theodorico Falckenbergio consuluisset, illi acriter eum stimulaverant. Gustavus autem quanquam istorum amicitiam cœptis suis utilem videret, malebat tamen pecuniam ab iisdem velut suo jure sumere, vectigalibus exactis, quam precibus ambire. Etsi eadem vectigalia effecerant, ut cum postea Gustavus Germaniam ingressus subsidium pecuniarium Batavos posceret, de quo antehac amplam spem fecerant, illi satis tarde huic expendendo manum admoverent, velut solutione in antecessum facta. Simul quia volebant Gallos primum aperte in partes descendere; ac metus, ne Austriacorum potentia Mari Baltico invalesceret, evanuerat. Eoque tergiversabantur, quoad vectigal illud Borussicum aboleretur, & ipsa portoria per Sueciam ad antiquum modum redigerentur. Sed cum Sueci necessitates belli excusarent, ac subsidio isto carere, quam vectigalia remittere mallent, & Batavis post subactam Germaniam universa belli moles incubitura erat, qua facile respublica ipsorum una clade accepta opprimi potuisset; tandem pecuniam subministrabant, sed velut donationem ultroneam, & decretis pro re nata factis, ac ut certo cum Suecis fœdere adstringi nollent, quo hosce magis haberent obnoxios, ac rivos pro lubitu claudere possent. Maximum tamen ad Germanicum bellum Batavi momentum attulere, licet suum tantum gerentes negotium, quod continuatis adversus Hispanum armis Austriacas partes insigniter debilitarent, ac translatis in utramque Indiam armis nervum rerum gerendarum isti non mediocriter acciderent.

§. 66. Cum Czare denique Moscoviæ Sueci post pacta Stolboviensia bona fide tunc pacem agitabant; atque iste intestinis turbis, & infelici contra Polonos bello debilitatus gaudebat à Suecia nihil hostile sibi imminere. Quin omni studio Suecorum amicitiam conservare cura erat, postquam finitis mox induciis bellum in Polonos resumere constituerat. Unde Suecis in res Germaniæ intentis haut metus erat, ne iste forte à tergo ingrueret; id quod Sueci à Moscorum amicitia præcipuum expectant. Et Moscoviæ.

§. 67. Sic igitur Gustavo Adolfo Sueciæ Regi, quo tempore arma Domui Austriacæ intulit, sat rationum erat, ut de auxilio aut favore Gallorum, Belgarum Fœderatorum, & Anglorum sibi polliceretur, nec ex Italia, Polonia, Moscovia, Daniaque destinatis suis impedimentum, saltem circa initium metueret. Domi quoque res ipsi probe dispositæ. Summus in eundem omnium Regni ordinum amor, summa veneratio, ut ad externum bellum profecto nihil turbarum intus metuendum foret. Miles indigena Status Sueciæ.

ab ipso egregia disciplina imbutus, ac certaminibus adversus Moscos, Polonosque duratus; nec minor in conductitio è Germanis Scotisque fiducia. Regnum ipse acceperat tenui civium censu, modicis ærarii reditibus; quorum ille ut glisceret, excultis metallifodinis, artibus manuariis, navigatione, maxima toto imperii sui tempore cura fuit. Unde & tributa ac vectigalia, quæ ultra veterem modum exigebantur, cives lubenter tolerabant, cum perspicerent, vicissim à Rege operam poni, ut ipsis suppetat, unde dare queant. Tum ne opes publicæ peculatui obnoxiæ forent, cura ærarii in affinem Joannem Casimirum Palatinum collata, virum diligentissimum atque innocentissimum; qui cum summa religione iterum exsolveret, quod quisque Regi credidisset, huic ubi necessitas exigeret, omnes privatorum opes patebant. Unde id saltem opum Gustavo è Suecia erat, quod saltem apparando & incoando bello sufficeret: ac certa spes erat, ubi initia recte se darent, ipsam Germaniam, amicosque suppeditaturos, quæ bello intra justam molem alendo sufficerent. Præcipuum tamen tunc rebus Sueciæ robur ab ipso Rege, belli juxta ac pacis artibus pollentissimo; cui apud Germanos summam admirationem conciliabat, quod raro exemplo summam belli ac consiliorum pari dexteritate tractaret, ac affabilitate, eloquentia, humanitate, liberalitate quorumcunque animos velut fascino in sui amorem trahere calleret. Quem cum præter egregios, fidosque duces Axelius Oxenstierna consilio sublevaret, vir prudentia, ingenio, rerum usu, fideque in Regem & patriam summus, & cui parem hisce artibus Suecia nunquam vidit; memorandos sane rerum successus sperari conveniens erat.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI RERUM SUECICARUM LIBER SECUNDUS

E P I T O M E.

1. *Veteres de bello Germanico consultationes.* 2. *Danus se bello Germanico immiscet.* 3. *Sueciæ periculum propius admovetur.* 4. *De bello in Cæsarem deliberatio.* 5. *Cæsarei Stralsundam infestant.* 5. *Gustavus Rex ejus defensionem suscipit.* 7. *Ejus rei rationes.* 8. *Oxenstierna Stralsundam soli Sueciæ conciliat.* 9. *Dux Pomeraniæ Suecos Stralsunda dimovere conatur.* 10. *Danicum præsidium Stralsunda educitur.* 11. *Consultationes aliæ super bello Germanico.* 12. *Legati Suecici à tractatibus Lubecensibus rejiciuntur.* 13. *Pax Lubecensis Gustavo suspecta.* 14. *Gustavus ad Electores scribit. Legatio ad Fridlandum decernitur. Fridlandi responsum.* 15. *Cæsaris conatus in Borussia contra Gustavum in irritum cadunt. Induciæ in Borussia ineuntur.* 16. *Novæ consultationes super bello Germanico.* 17. *Futuræ expeditionis adparatus.* 18. *Tractatus de pace Gedani institutus.* 19. *Gustavi circa eum consideratio.* 20. *Expeditio ideo non differtur.* 21. *Tractatus in irritum cadit.* 22. *Rugia Insula a Suecis occupatur.* 23. *Gustavus expeditioni Germanicæ accingitur.* 24. *Quam Legati Pomerani sistere frustra laborant.* 25. *Gustavus in Pomeraniam adpellit. Usedomum, Wollinum, & Caminum occupantur.* 26. *Stetinum Suecos recipit.* 27. *Fœdus inter regem, & Ducem Pomeraniæ.* 28. *Stargardia capitur. Conspiratio in Regem detegitur.* 29. *Anclamum, & Uckermunda occupatur. Wolgastum deditur.* 30. *Cæsareorum miser status.* 31. *Magdeburgensium turbarum initia.* 32. *Gustavus in Meclenburgicam cogitat. Pasewalki excidium.* 33. *Gesta per Meclenburgicam.* 34. *Ducis Lauenburgici infaustus conatus.* 35. *Cæsarei Colbergæ obsidionem frustra solvere laborant.* 36. *Navis pretoria Cæsareorum fugatur.* 37. *Comes Oldenburgicus neutralitatem ambit.* 38. *Cæsarei Gryphenhaga & Gartzio ejiciuntur.* 39. *Edicta Cæsaris, literæque in Gustavum.* 40. *Consilia in futurum annum.* 41. *Magdeburgi res male geritur.*

Veteres de bello Germanico consultationes.

GUSTAVO ADOLFO Sueciæ Regi, ut arma in Germaniam transferret, non repentino impetu in mentem venit. Sed multos ante annos ea expeditio apud ipsum aliosque consultationibus agitata, ac subinde dilata fuit, propioribus negotiis urgentibus, & quia occasio ejus suscipiendæ nondum satis maturuerat. Jam is anno hujus seculi quarto decimo ut *Unioni* nomen daret, per Joannem Zobelium à Mauritio Landgravio Hassiæ missum solicitabatur; quando incumbens sibi cum Russis Polonisque bellum excusabat; cæterum prolixe verbis studium in illas partes testatus. Complures post annos cum Angliæ Rex toties ab Hispanis ludificatus serio tandem prostratas Palatini res armis instauratum iret, Gustavus in societatem belli invitabatur, oblato in exercitum qui communi sumtu parabatur summo imperio. Et erat ipse pronus in eam expeditionem, tertiam onerum partem in se suscepturus Galliæ quoque Rex ad communem adversus Austriacos causam suscipiendam hortabatur. Etsi quod istius legatus laxis duntaxat verborum formulis uteretur, magis explorandi causa accessisse credebatur, quid animi viriumque huic foret, cum nondum Europæ constaret, quantum momentum in Gustavo, & Suecia foret. Sed magnæ tunc id negotium premebant difficultates. Cum enim non alibi commodius quam in Silesia sedes belli constitui posse videretur, primo omnium opus erat Suecis valido oppido, portuque ad Australem Maris Baltici oram exponendo militi, & ad asservandum belli adparatum, utque rebus adversis receptus foret simul; ubi eodem penetratum fuisset, ne Polonus à tergo infestus incumberet, metuebatur. Caveri sibi quoque Gustavus postulabat, ne si ipse foris cum hoste luctaretur, Danus interea Sueciam invaderet; tum quod ærarium continuis bellis exhaustum foret, ut pecunia sibi à sociis in antecessum numeraretur.

§. 2. Circa ista dum consultatur, Daniæ Rex seu invidia in Gustavum, seu ipse expeditioni huic inhians, se negotio ingesserat; in quem socii magis inclinare cœperant, quod & is commodiore situ ad effundendum in Germaniam bellum, quam Suecus gauderet, ac Principes inferioris Saxoniæ plerosque fœdere amplexus esset; simul longa pace magnam vim pecuniæ accumulasse crederetur. Eum Regem ut in isthoc bellum pertraherent, circa quod jam plures per annos sategerant, Belgæ, Angli, Galli, hoc demum artificium adhibuere, ut per Bellinum Legatum Brandeburgicum Gustavo summam ejus belli directionem offerrent. Quam hic non adspernatus ut exercitum tuto in Germania exponere posset, Wismariam, & Bremam sibi cum dominorum consensu tradi postulabat. Id secreto insinuatum Dano præcipuam vim habebat ad ipsum in arma pertrahendum. Et excipiebatur vox ejusdem sat ferox, qua istud factum abominabatur. Ne tamen Gustavi animus ob antehabitum sibi Danum offenderetur, propositum est, ut uterque Regum seorsim in Cæsarem duceret, ac sociorum copiæ, subsidiumque pecuniarium inter utrumque divideretur. Quod & ipsum haut expediebatur, negantibus sociis pecuniam sibi suppetere, qua utrique Regi satisfieret; nec qua ratione portu, & munito oppido in adverso maris Baltici litore Gustavus potiretur adparebat. Nec deerant malevoli, qui Gustavum sumtibus sociorum abusurum cavillabantur ad proprium negotium adversus Polo-

Danus se bello Germanico immiscet.

nos agendum. Gustavus tamen offensam dissimulare, ac gratum sibi testari; repertum esse, qui causam communem asserere, ac isto ipsum onere levare velit, commodiusque possit; nec se recusare, quo minus certam rei gerendæ partem socii, si velint, sibi mandent. Interea Danus avertendæ Cæsaris suspicioni, & ne Tillius nondum parato sibi ingrueret, bellum à se in Suecos parari sparserat, quibuscum sibi non conveniret. Et perstrinxerat quoque is rumor Gustavi animum, Danis nunquam satis fidentem; eoque ne forte imparatus opprimi posset, in omnem casum res suas disposuerat. Sed mox inani terriculamento discusso, cum Danus quoque minaci Gustavi Legatione compulsus ipsi prout postulaverat cavisset, bellum quidem Germanicum tunc seposuit, in quo primarias sibi partes Danom vindicare cernebat; nec ut eodem in negotio socias operas jungerent tanti animi Reges, æmulatio patiebatur. Igitur ad Polonicum bellum Gustavus se adplicabat, cujus gerendi necessitas ipsi imposita erat, quod, cum salvis induciis per Poloniæ fines in Silesiam tendere non posset, hisce prout conventum fuerat stato die renunciasset, quas prorogare alias in proclivi erat. Nam evanescente jam in Silesiam expeditione inducias denuo, aut pacem à Polonis petere turpe erat, quam bonis conditionibus nisi armorum suffragio obtinere non licebat. Simul novo hoste in Cæsarem movente hunc ab auxilio Polonis submittendo averti judicabat. Eoque in Livoniam primo translatum à Gustavo bellum, Polonisque erepta pleraque, quæ adhuc in ea provincia ipsis restabant, tum in Lithuaniam penetratum, diffundendo latius terrora, & ut Polonicam nationem eo citius belli tędium caperet, cujus damna ad ipsam, emolumentum ad alios perveniebat. Majus mox operæ pretiom factum redacta in potestatem non exigua Borussiæ parte; qua ut Gustavum iterum dimoveret, Elector Brandenburgicus subinde bellum Germanicum ipsi ostentabat.

Sueciæ periculum propius admovetur.

§. 3. Enimvero mox majoribus curis Gostavum inquietabant res Germaniæ, postquam Regis Daniæ arma pessum ire cœpissent, ac Cæsar oppressa Inferiore Saxonia ad Mare Balticum victricia signa promovisset. Jam enim quam maxime rem suam agi judicabat, postquam adparebat, Cęsarem ad subigendum MareBalticum, ac Septentrionis Regna animum adjecisse, eaque jam adeo spe devorasse, velut solidum monarchię suæ fundamentum, ac ad frænandos Europæ maritimos populos cumprimis necessarium. Neque ignorabat, Cæsarem per Legatos apud Poloniæ Regem contendisse, ne in pacem aut inducias cum Sueco consentiret; palam quidem pollicitus intra biennium Suecię & provinciarom ipsi ademtarum restitutionem: clanculum autem ab eodem stipulatus, ut sibi quidem Sueciam subjugandam concederet, pro qua ipsi familiæque hæreditarium in Regnum Poloniæ jus oppressa Ordinum libertate sit traditurus. Quin & cum Electore Brandeburgico agebatur de cedenda Cęsari Borussia, quæ jam olim ad Imperium Romanum pertinuerit; in cujus compensationem Meclenburgica ditio in ipsum sit conferenda. Neque dubitaverat à Pomeraniæ Duce Arnheimius postulare, ut is administrationem ditionis suæ in manus Cæsaris consignaret, receptis sibi quoad viveret certis reditibus, ne is Cæsari obstaculo foret circa destinata ad Imperii Romani amplificationem teudentia. Quibus consilus ut occurreret Gustavus, bellum in Borussia magna vi gerere constituit, adigendis eo citius Polonis, ut ad compositionem secum descenderent; ac ut Germanię rebus eo propior esset. Tum vicinos Mari Baltico Principes, urbesque sibi conciliare studet, spe sui auxilii adversus oppressionem Cæsaris facta. Daniæ quoque Regem ad constantiam hortatur, cumque ipso fœdus super mutua defensione Regnorum, marisque Baltici facit, octo naves bellicas in auxilium offerens; quas tamen nisi à suo præfecto imperia accipere nolebat. Tum Hanseaticos monitis minisque absterret, ne à Cæsare manibus ac dolosis promissis inescari se patiantur, neu Fridlando quas petebat naves concedant.

De bello in Cæsarem deliberatur. 1628.

§. 4. Inde Gustavus Rex sub initium anni vigesimi octavi Selectis Ordinum, quos tunc convocaverat, aperit, quę pericula Sueciæ immineant è vicinia Cęsaris, qui jam oram Maris Baltici, & partem Daniæ corripuerat. Neque de istius infenso in se animo amplius dubitandum. Nam superiore æstate non modicas turmas ductu Adolfi Holsatiæ Ducis auxilio Polonis missas. Literas suas ad Transsylvanię Principem scriptas, & quæ non Cęsarem sed Polonum professum sibi hostem spectabant, interceptas divulgatasque, latore hostiliter habito. Sibi præterea militem in Germania conducere, aut bello necessaria coemere à Cæsare vetitum, cum utrumque Polonis permitteretur. Cives denique mercatoresque ad Germaniæ portus adpellentes hostium modo vexatos, navibus mercibusque vi abreptis. Compositionem quoque cum Polonis omni modo ab isto impeditam; in quam plurimi ejus nationis proclives fuerint, qui è Cæsaris cum Rege suo conjunctione, exterisque auxilus suæ libertati exitium metuebant. Cæterum Selecti ad mentem plane Regis censebant: hautquidquam consultum esse eo usque expectare, quoad intra limites bellum recipiatur, sed obviam periculis eundum, & arma in regiones Cæsari infessas transferenda; neque concedendum, ut ipsius potentia ad Mare Balticum radices agat. Quæ consilia tunc intra paucorum conscientiam coërcebantur; mox ut expromerentur infesti Cæsaris conatus propius subinde advoluti subigebant; & fata tantis deinceps rebus gerendis, ac secuturę mox conversioni pronam ultro viam struebant.

Cæsarei Stralsundam infestant.

§. 5. Fridlandus enim, subacta Meclenburgica, & inundata milite Pomerania, cum ad Imperium Maris Baltici quod meditabatur cumprimis necessariam judicasset Stralsundæ possessionem, omnibus modis eam in potestate habere constituit. Nec prætextum illi oppido invadendo deesse poterat, cum jam Germanię res eo redussent, ut Cęsar, ipsiusque duces quidvis sibi à quibusvis postulare fas crederent, ac hostis in vicem habere, qui veteris libertatis memor minus promte servitio occurrere videretur. Quin eousque istorum hominum insolentia excesserat, ut in conventu Lubecensi à Cæsareis Legatis, cur Pomeraniæ Dux tam male haberetur, hæc causa allegaretur; quod is in salutem Cęsaris poculum cerevisia plenum bibisset. Ut igitur litis materiam strueret Fridlandus, militem suum hospitio intra urbem recipi postulabat. Id quod Stralsundenses abnuebant, aliorum exemplo edocti, quid isto vocabulo peteretur. Cum hac via res non succederet, ut Legioni equestri per oppidum transitus in Rugiam insulam detur, imperat. Sed isti pellucentes nimium insidias adspernati, modeste transitum per urbem excusant; navigia tamen pontonesque, ac nautas trajiciendo equiti promte offerunt. Cum & hic laqueus frustra fuisset, centum quinquaginta millia nummorum uncialium exiguntur. Eam pecuniam Stralsondenses perdere frustra nolebant, nisi ipsis adversus militum hospitia deinceps caveretur. Eo super negotio dum disceptatur, interim Arnheimius Fridlandi jussu Denholmiam insulam urbi adsitam occupat, ac

muni-

1628. munitionibus amplecti instituit, summo cum oppidi periculo. Mox tamen re denuo ad tractatus deducta Stralsundenses consentiunt, ut Cæsarei insulam quidem retineant, nullis tamen eam munimentis firment, neu tormenta eodem advehant; simul triginta millia uncialium solvunt, partem majoris summæ. Ast Cæsarei pecunia potiti validum statim castellum Urbi exadversum munire properant, machinis mox instruendum, quas jam jam è continenti navigiis trajecturi erant. Simul obsessisquę terra ad urbem ducebant viis commeatum præcludere incipiunt; quod conspicati Stralsundenses insulam in potestatem redigunt, amoto citra noxam Cęsareo milite. Mox & nova rixę materia cuditur. Asservabantur in Urbe duo tormenta ad Nobilem nescio quem spectantia. Hæc à Cæsareis emta dum oppido edocuntur, rumor dicitur, eadem mox adversus Urbem adhibenda. Unde consternata vulgi fex ad portas illa sistere. Brevi tamen tumultus sedatur, & post triduum tormenta oppido emissa, ac in autores turbarum animadversum. Id factum Cæsarei, quo tamen nihil damni sibi datum probare poterant, atrociter differre, velut admisso lęsę majestatis crimine; adjuncto Stralsundenses adfuisse, cum Danię Rex naves quasdam apud Wolgastum incenderet. Hæc satis videbantur Fridlando, ut Urbem vi subigendam decerneret; cujus tanta eo tempore confidentia erat, ut si vel ferreis catenis affixa Coelo foret Stralsunda, à se tamen eam inde detrahendam fremeret: Nec mora validum exercitum oppido admovet.

Gustavus Rex ejus defensionem suscepit.

§. 6. Contra cives sedulo quæ ad vim propulsandam faciunt comparare, militem conscribere, auxilia Hanseaticorum implorare, protestati, ni valida manus subsidio mittatur, necessum sibi fore exterorum Principum opem respicere. Duci quoque Pomeraniæ denunciant, ne Cæsareis obsidio necessaria subministret; aliàs se abdicata ipsius clientela Sueciæ Regis pręsidium admissuros. Nam hic & antea ejus oppidi benevolentiam sibi conciliarat, ac eo tempore pulveris pyrii aliquantum ultro miserat, quem ipsos à Gedanensibus ex literis à sua classe interceptis petere intellexerat. Adjungebat literas, quibus eos ad libertatem strenue tutandam hortabatur, auxilio suo prolixe oblato; quæ missus mox Legatus iterabat. Interea dum Cæsareus miles jam propius urbi admovetur, Hanseatici missis Legatis rem ad compositionem deducere laborabant. Sed duces Cæsarei intolerabiles primum pacis leges ferre: mox dum non nihil de illis remittendo in securitatem oppidanos solutos arbitrantur, repente violentam oppugnationem aggrediuntur. Unde cum Hanseatici viderent, inanibus sibi tractatibus tantum illudi, re infecta discessère. Nam quod jam in aula Cæsaris conceptum erat decretum de omittendo Stralsundæ obsidio, & ut oborta lis amice componeretur, id ut iterum aboleretur, misso nuncio Fridlandus effecerat. Quæ res necessitatem Stralsundensibus afferebat auxilium Suecię Regis jam antea oblatum amplectendi, idque ut maturaretur solicite instandi; utut Daniæ quoque Rex militem, bellique adparatum submitteret, cujus pariter magnopere intererat, ne oppido isto Cæsar potiretur.

Rationes defensæ à Suecis Stralsundę.

§. 7. Cæterum ut Gustavus Stralsundæ defensionem susciperet, graves causæ, & quæ apud rerum civilium peritos necessitatis vim habent, subigebant. Jam ora Meclenburgicæ ac Pomeraniæ occupata Stralsundam Cæsarei destinaverant novę Dunquerquæ vicem in Mari Baltico subituram, ex qua Arctoos populos, & qui ejus maris commerciis utuntur, deprædarentur. Ea semel insessa nemo erat, qui ipsos iterum expellere valeret. Quod si ruentem Germaniam fulcire animus esset, rem suscipiendam, quamdiu superessent, qui servari possent. Nam hactenus pressam quidem Germaniam, sed ut jugum excutere iterum queat: & multos avide circumspicere aliquem, quo autore in Cæsarem insurgant. Sed subactis cunctis, omnique obstructo aditu serum parari auxilium. Igitur tuendam utique Stralsundam, qua à Suecis obtenta hostis intra Pomeraniam sisti queat, ubi vires suas frustra sit consumturus. Quæ & ipsis commodum ad Germaniam adpulsum, portumque, & rebus adversis refugium præstare queat, occasionemque bellum procul Sueciæ finibus in alieno solo habendi. Ast ubi hostis eandem subegerit, quietam ei Pomeraniæ possessionem relinqui, quę ubi enormibus expensis relectis sobrie fuerit administrata, cæteris ejusdem destinatis utilissima esse possit. Ac satius esse sub Stralsundæ mœnibus, quam Suecico in litore cum Cæsareis decernere. Cumque Cæsar jam satis hostilem in Suecos animum declararit, non negligendam occasionem, quæ ad honestam & tutam pacem viam queat pandere. Nam qui inermis ab armato pacem exposcat, ludibrio haberi. Nec æqua se à Cæsare obtenturum, ni, quas vires Suecia, isti hactenus fere ignorata aut spreta, seposuerit, cominus ostendatur. Denique Danum jam illi oppido auxilia submisisse, quem solum ejus arbitria invadere in futurum rebus Sueciæ summo præjudicio periculoque esse possit. Nec ulterius dubitatum, quin fœdus cum Stralsundensibus iniretur defendendo oppido portuque, & ut Mari Baltico, commerciisque securitas præstaretur. Salva tamen sibi Urbs jura ac privilegia antiqua, fœderaque alia reservabat; nec ideo à complexu Imperii Romani, ac Provinciæ Pomeraniæ divellebatur. Ea tunc Suecicis Danicisque auxiliis suffulta insultus Cæsareorum fortiter repellebat, ac per Brandenburgicos, Pomeranosque Legatos conceptas pacis conditiones tanquam indecoras atque insidiosas respuebat; donec Fridlandus post amissa multa militum millia obsidium re infecta solvere cogeretur.

§. 8. Non multo post Stralsundam è Borussia appellebat Axelius Oxenstierna Regni Sueciæ Cancellarius, fœderis cum Stralsundensibus per ministrum Regium initi ratihabitionem afferens; tum ut Urbis conditionem propius inspiceret, & quæ defensioni in posterum necessaria forent, disponeret. Operæ quoque pretium videbatur civium animos rebus Sueciæ penitius conciliatos adversus solicitationes Cæsareorum præmunire, & ut solo Suecorum præsidio Danis amotis uterentur persuadere. Ac illud quidem Stralsundenses, propria jam experientia edocti, facile perspiciebant, sibi haut consultum arma exuere, ac solis Cæsareorum verbis suam salutem superstruere. Nec minus patebat, suas vires tantæ potentiæ repellendæ non sufficere. Danici quoque militis ipsos tædium ceperat, præsertim cum Fridlandus graviter quereretur, quod à Dano tunc Cæsaris declarato hoste præsidium accipere non dubitassent. Inde ab sese acta minus in reprehensionem patere arbitrabantur, si adversus militis Cæsarei injurias auxilio Sueciæ Regis se tuerentur, cui nullum tunc cum Cæsare condictum bellum erat. Etsi revera Fridlandi nihil interesset, uter ipsius destinata infringeret. Et gaudebant oppidani contubernio militis Suecici ob modestiam & disciplinam nationis, quem tantumnon in tutelaris genii vicem habebant. Cęterum id anxii circumspiciebant, quomodo Danicum præsidium absque ejus Regis offensa amolirentur.

Oxenstierna Stralsundam soli Sueciæ conciliat;

§. 9. Eodem tempore Stralsundam accedebat Ducis Pomeraniæ Legatus, qui exponebat; convenisse inter Ducem & Fridlandum, ut amoto extero-

Dux Pomeraniæ Suecos

1628. Stralsunda dimovere conatur.

terorum præsidio Stralsunda proprio, Ducisque milite firmaretur, eamque sponsionem prestandam Ducem periculo suæ ditionis recepisse. Igitur petebat, ne Sueci concederent sæviendi occasionem præberi Fridlando viro impotentis animi, & qui jus sibimet pro lubitu dicere possit. Pollicebatur quoque Ducem omni cura custodię urbis prospecturum, ac ne ex eadem cuipiam in Mari Baltico damnum detur, operam daturum. Ad quæ reponebat Oxenstierna: Conventionem Ducis iniquitatis plurimum, securitatis nihil habere, qua etiam Rex Gustavus non obscure notetur, velut qui rebellionem alienorum civium foverit. Regi suo hautquidquam placere, securitatem ac salutem Regni sui superstruere verbo aut literis viri quantumvis potentis: sed opus esse, ut vel arma armis opponantur, vel eadem utrinque exuantur. Inde proponebat, ut primum Danicus miles, super quo tam asperam querelam moverat Fridlandus, honesto modo amoveretur: utque ex fœdere Sueciæ Rex Germanico Imperio amicus innoxiam urbis tutelam susciperet, quoad vel universæ Germaniæ pax foret restituta, vel miles Cæsareus è Pomerania ac reliquo maritimo tractu sit deductus; id quod veræ instar cautionis Stralsundæ, marisque Baltici accolis cæteris futurum sit. Hoc obtento Suecis neque animum neque causam esse urbem eam ulterius milite suo insidendi. Regem quoque Gustavum mediatorem fore componendæ si qua esset adversus Stralsundenses litis; nec displicere super induciis Fridlandum inter, & urbem tantisper conveniri tollendo prætexto, quare tanto exercitu Pomerania opprimatur.

Danicum præsidium Stralsunda educitur.

§. 10. Hæc cum æqua viderentur Legato Pomeranno, & ipse certum hominem cum Oxenstierna Hafniam ablegat, qui à Daniæ Rege peteret, ut militem suum Stralsunda evacaret. Hafniam delatus Oxenstierna id quidem Daniæ Regi facile probabat, non nisi unius Principis præsidium Stralsundam capere, quisquis demum is sit; neque confidendum esse præsidiu urbis proprio, Ducisve, aut Hanseaticorum, qui domesticis rebus tuendis non sufficiant, ac facile blanditiis, minisve, aut insidiis Cæsareorum in fraudem induci queant. Sed Stralsunda penitus decedere ad palatum non erat Dano, quo bellum in Pomeraniam derivare posset, & quia existimationem suam in eo verti judicabat. Cum tamen temperamentum de imperio in prędiarium militem alternis vicibus gerendo non expediretur, tandem is infelici bello, malisque Regni sui intestinis fractus, & quia si pertinaciter contra tenderet vi cogi poterat, consensit, ut præsidium ejus Urbis penes solum Sueciæ Regem foret; honori tamen Regis Daniæ datum, ut ex ipsius milite trecenti ibidem manerent, imperio præfecti Suecici tantisper subjecti.

Aliæ consultationes super bello Germanico.

§. 11. Enimvero Gustavus facile judicabat è Stralsundę defensione Cæsarem jam antea satis infensum longe acrius irritatum iri; ac citra ambages Oxenstiernæ Fridlandus significaverat, auxilio Stralsundensibus submisso pacem inter Cæsarem, Gustavumque abruptam. Neque spes erat controversiæ per amicam compositionem finiendæ ob Cęsaris spiritus, quem Legatis ultro adire, velut iram ejus placaturis, indecorum erat; nec frustra metuebatur, eo indignitatis sese demittentem cum ignominia repulsum iri. Nam & proximo anno Anglico Legato, & à quibusdam Germaniæ Principibus missis aurem accommodare dedignatus erat. Quin quæ super pace agitaturi sint Austriaci, ficta fore ac falsa, in soporem dandis cæteris, quoad ipsi Germaniam plane sub jugum redegerint, ut inde eo commodius collectis viribus Sueciam invadere possint. Eoque ita res suas disponere constituebat Gustavus Rex, ut in Germania potius Cæsari occurreret, quam domi bellum exciperet, postquam hic omni ora Maris Baltici potitus esset. Quem in finem classis quoque augebatur, & ut navium bellicarum numerus gliceret, privati privilegiis invitabantur suis sumtibus naves bello idoneas exstruere, quę pro mercibus, quas veherent, minus vectigalis quam inermes solverent, sed belli tempore stipendia merere tenerentur. Nam non ea sola cura urgebat, ne Cęsar classem pararet, aut Mare Balticum prædonibus infestum redderet, quibus coercendis portus Wismariensis Suecorum navibus obsidebatur: sed & ne Angli demum, Batavique ejus maris defensionem non sine gravi Suecię præjudicio susciperent. Cæterum cum bellum adhuc Polonicum tunc flagraret, aliqui censebant, totam armorum molem in Cęsarem volvendam, & loca per Borussiam occupata tantum tuenda; quod majus Suecię periculum à Cęsare, quam à Polono immineat. Sed Regi potius visum, sequenti anno ultra Stralsundę tutelam in Germania nihil moliri, quod eo transgressis duo statim validi exercitus sub Fridlando & Tillio ducibus occursuri, & velut in litore primo pugnam conserturi essent. Ac spes erat Germanię res ejusmodi ausis mox fore magis opportunas. Eoque decernebatur, belli impetum in Polonos vertendum, ac Gedanum in angustias redigendum, interclusa Vistulæ navigatione. Quæ res & inter Polonos querelas excitatura sit, interceptis ipsorum commerciis, ut tandem vel invitum Regem suum ad ineundam cum Suecis pacem compulsuri sint. Credebatur quoque eo anno finem isti bello posse imponi. Simul metus erat, ne Brandenburgicus Polonorum partes aperte amplecteretur, ni valido ibi Suecorum exercitu premeretur. 1628.

Legati Suecici à tractatu Lubecensi rejiciuntur.

§. 12. Non tamen usque adeo belli adversus Cęsarem cupidus erat Gustavus, ut non mallet amica via rem componere, dummodo honestis conditionibus, & quę sibi vicinisque tutæ forent, decidere posset. Eoque Legatos Lubecam, ubi tunc de pace inter Cæsarem, Daniæque Regem tractabatur, destinabat Joannem Spanium, Carolum Banirium, & Joannem Salvium tentaturos, num in herba possent opprimi, quæ à Cęsare sparsa jam erant hostilitatis semina. Summa mandatorum erat, à Cęsare peterent, ut ex utroque Circulo Saxonico copias suas abduceret, munimenta ad Mare Balticum & Oceanum recens exstructa dirueret, nec in toto hoc tractu pręsidium uspiam locorum relinqueret; classes præterea bellicas amoueret, ac portibus Germanię antiquam libertatem concederet: tum in priorem statum reponeret Pomeraniam, Meclenburgicos, Holsatosque Duces, Oldenburgicum, & Frisię Orientalis Comites, nec non quicquid est Urbium per utramque Saxoniam. Si quid à Meclenburgicis Ducibus peccatum sit, id multa pecuniaria è sententia Electorum & Ordinum Imperii expietur; Regemque Gustavum cauturum judicatum solvi, modo isti statim in suas ditiones reponantur. Tum promissuri erant, Suecicum militem mox Stralsunda educendum, si damna urbi hoc bello data sarciantur, ejusque libertati, securitatique idoneè caveatur. Denique ne Gustavo fraudi sit ei oppido suppetias tulisse; neve Cęsar deinceps Polonis contra ipsum adsistat. Quæ conditiones etsi summam æquitatem habebant, & citra quas nec Germanię vicinę, nec Suecię securitas constare poterat, facile tamen prudentiores prævidebant, Cæsarem tot victoriis inflatum, & tantis exercitibus succinctum, ægre ad eas, ni vis admoveatur, descensurum. At vero id à Gustavo fuisse captatum, ut ignominiose rejectis suis Legatis

seat. gatis plausibilem armorum in Cæsarem causam nancisceretur, quod quidam malevoli cavillabantur, id absurdum plane commentum erat. Nam & jam antea non pauca Cæsaris in ipsum hostilia facta extabant; ac nemo tantam inhumanitatem expectare poterat, quæ à cultiorum gentium more plane abhorrebat. Nam præmissus à Legatis Joannes Salvius è Dania Joannem Lehusium Lubecam ablegaverat, qui Cæsareis Ministris adventum Legatorum Suecicorum denunciaret, ac fide publica eorundem securitati caveri postularet. Quem citra responsum non citra contemtum Cæsarei jussu Fridlandi dimittebant, extrema interminati, si Legati Suecici in Germaniam, & præcipue Lubecam accedere auderent: id quod instigantibus Danis factum, postea compertum est. Nec iterato licet per literas à Salvio compellati, scripto respondere dignati sunt. Qua contumelia Gustavus permotus Legatos ex itinere domum revocavit. Sed post longam demum moram velut injuriam istam emendaturi per literas excusabant Cæsarei; sibi nihil in mandatis fuisse datum, ut ipsis super accessu caveant. Quod si autem quid habeant bono publico, pacique promovendæ inserviens, Cæsarem iisdem esse adeundum.

Pax Lubecensis Gustavo suspecta.

§. 13. Pax porro Lubecæ opinione citius Cęsarem inter Danięque Regem coiens Gustavi animum aliquandiu non parum tenebat suspensum. Nam & per hanc nihil securitati Maris Baltici cavebatur, nec super eadem, prout fœdere vix ante annum cum Dano convenerat, sat sincere communicatum fuerat. Igitur ejus anni expeditionem in Borussiam haut præcipitandam judicabat, num forte clandestini quid consilii adversus ipsum à Cæsare Danoque captum fuisset. Fixum quippe hoc eidem sedebat, siquidem adpareret Danum quid in Sueciam moliri, cæteris omnibus posthabitis hunc in ordinem redigere, adscitis in societatem Batavis. Neque perniciosius quid rebus Sueciæ judicabat, quam novo bello implicitum Danorum insidiis nudum latus præbere. Sed cum nihil manifesti periculi ex hac parte adpareret, placuit dilato bello Germanico rem eo anno in Borussia tantum gerere, ubi finis belli spe præcipiebatur. Nam de solis Polonis, ni Cæsaris milite firmarentur, non difficilis expectabatur victoria. Quod si autem iisdem Cęsaris auxilio suffultis par aut superior fuisset Gustavus, Polonis ad incitas redactis pacis leges dici pro lubitu posse; præsertim si inter Germanos Polonosque insolita dudum æmulatio erupisset. In Germania autem sufficere videbatur Stralsundam custodire, ac Wismariensem & Rostochiensem portum claudere prohibendis Fridlandi prędationibus.

Gustavus ad Electores scribit.

§. 14. Interea Gustavus literis ad Electores scriptis, cum super aliis injuriis à Cęsare illatis, tum pręcipue super contumeliosa Legatorum suorum rejectione conqueritur; & quam injuste à Cęsareis Stralsunda fuerit habita exponit, cujus innocentiam adversus extrema intentantes tueri fas sibi duxerit. Simul postulat, autoritatem suam apud Cęsarem interponant, qua lis illa amice removeatur, ac ad tutam pacem via ineatur. Alias excusatum se apud Orbem Christianum fore, si per iniquitatem Cęsaris sua sibi securitas diversa ratione

Legatio ad Fridlandum decernitur.

afferenda fuerit. Sed & nova Legatio à Senatu Regni ad Fridlandum decernitur, num controversia ad tractatum deduci, atque interim inducię in Borussia, & apud Stralsundam iniri possint. Id enim non parum favoris causæ suę conciliaturum rebatur Gustavus, si semel licet tam aspere rejectus denuo promptum se testaretur Stralsunda decedere, modo securitati Regni sui idoneè caveretur. Sumtuosam autem Legationem ad Cæsarem adornare non placebat, ne fortassis illa occasionem majoris offensæ pręberet, si Cęsar Gustavo titulum Regis in Poloni gratiam tribuere abnueret. Porro Senatus potius quam Regis nomine Legatus ad Fridlandum mittebatur propter morositatem viri, qui ubi forte, ut solebat, in contumeliosa dicta prorumperet, minori injuria Senatum quam Regem adspersurus erat; & quia infra fastigium regium videbatur ministrum Cæsaris per Legatos adire. At Steno Bielkius, cui Legatio illa injuncta fuerat, Stralsundam delatus, cum mutatam rerum faciem, ac Arnheimium jam valido cum exercitu in Borussiam tendere intelligeret, ulterius progredi haut consultum ducebat. Per literas tamen adventus sui causam Fridlando exponit, & quæ spes amicæ compositionis adsit exquirit, & num Arnheimii expeditionem sistere velit; citra quod nihil pacati expectari queat. Ad quæ Fridlandus reponebat; Exundante militum multitudine Cæsarem eas copias suo sacramento exsolvisse, & ut apud Polonum stipendia facerent permisisse. Eas, cum jam alieno sub imperio sint, sibi revocandi jus non esse. Id ludibrium licet Legatus multis rationibus destrueret, cum tamen nihil æqui à Fridlando obtineri posset, quid inter se Fridlandumque actum esset, prout in mandatis habebat, ad Electores refert, quo de injuria Cæsaris manifestius constaret. Enimvero ab hisce nequidquam mali medicina expectabatur, qui ad literas à Rege ante hac scriptas sat frigide responderant, nulla de injuriis reparandis facta mentione. Quin & Regis vocabulum in literarum inscriptione omiserant, manifesto servitii documento, quo tunc à Cæsare premerentur, cujus affectus ireque ipsis per omnia exprimendi forent. Neque enim adeo ignari rerum erant Electores, ut ad se pertinere controversiam, quæ Gustavum inter Sigismundumque agitabatur, crederent; aut isti præjudicio fore, si ipsi Regium titulum tribuere abnuerent ei, qui viginti per annos in possessione Regni fuerat, quemque omnis reliqua Europa Regem agnoverat. Etsi Gustavo exprobrante ipsi postea veteres scribarum suarum formulas excusarent.

1629.

Fridlandi responsum.

Cęsaris conatus in Borussia contra Gustavum in irritum cadunt.

§. 15. Quanquam autem Cæsar crediderat, se misso in Borussiam exercitu Gustavum huc redacturum, ut in Germania quid deinceps tentandi facultas eidem adimeretur; cujus fiducia quoque Polonus pertinaciter pacem abnuerat, velut auxilio Cæsarei militis Suecos vi Borussia ejecturus: is tamen conatus plane in contrarium vertebat. Nam neque operæ pretium à Cæsareis factum, quorum magnam partem ferrum, pestis, aliaque belli incommoda absumserant: & acerrime inter se irritati Polonorum, Germanorumque animi, dum neque hi pro aliis pugnare serio satagunt, & illi horum auxilio non indiguisse videri volunt. Vehementer quoque Polonis suspectabantur prævalida illa auxilia, ne forte iisdem Rex ad subvertendam ipsorum libertatem abuteretur. Unde ut armis Suecorum tandem liberarentur, acerrime apud Regem suum instabant; cum præsertim ab altera parte Muscoviticum bellum imminere sentirent. Gallię quoque, & Britanniæ Reges per Legatos, & Brandenburgicus Elector bellantibus medii interveniebant; quorum opera tandem in sexennium induciæ conclusæ honestissimis pro Gustavo conditionibus, quippe per quas insignia Borussię oppida, ac vectigal in portu Gedanensi, ac Pillaviano, secuturis bellis utile instrumentum, retinebat. Cæterum ea præcipue de causa Gallus Britannusque ad istam transactionem incubuerant, ut Gustavus belli Polonici cura solutus Germanię rebus serio vacare posset. Ac Gallicus quidem

Induciæ in Borussia ineuntur.

1629. dem Legatus Hercules Charnaçeus expeditioni Germanicæ accelerandę fœdus sui Regis subsidiumque pecuniarium offerebat: affirmans Gallię Regem à Bavaro sociisque ad res Germaniæ suscipiendas solicitari, quo potentiæ Austriacæ, ipsis æque ac Protestantibus formidatę, occurreretur. A quo negotio non alienum se Gustavus laxioribus verborum formulis declarabat, quod non satu candide in eo negotio Legatus versari videretur, ut serio rem ageret, an expiscandi duntaxat gratia ista jactaret, liquido discernere haut liceret. Magis cordi res esse videbatur legato Britannico Thomæ Rowio, qui omnibus modis impediverat, ne super controversiis cum Cæsare per tractatus istos transigeretur; quod Gustavo quiescente tota belli moles in Batavos incubitura erat, quos vel unica clades accepta in exitium tractura memendabili cum damno omnium Protestantium videbatur. Contra & Gustavus misso Jacobo Spensio Angliæ Regem ad ponendas cum Gallo controversias ob ingruens ab Austriacis bellum hortatus erat, & ut præbita pecunia in futuram expeditionem firmare ipsum velit.

Propior consultatio super bello Germanico.

§. 16. Enimvero quo propius rei gerendæ tempora admoverentur, eo curatiore trutina apud Gustavum ea expeditio expendebatur. Jam enim in apertam hostilitatem descenderat Cæsar, præter alias injurias justo exercitu in Borussiam adversus Gustavum misso. Nec qua ratione honesta aut tuta pax per tractatus obtineri posset adparebat. Neque ulli prudenti dubium erat, quin bellum cum Cæsare serius ocyus gerendum foret. Id duntaxat ambigebatur, num domi bellum à Cæsare illatum expectare propulsareque, an eidem in Germania occurrere satius foret. Re in Senatu proposita non deerant, qui priorem in sententiam velut tutiorem propenderent, eamque non spernendis rationibus adstructum irent. Diuturno bello exhaustum ærarium, afflictas civium opes, populum quietis indigum. Arduum esse ob causam alienam Austriacæ gentis potentiam lacessere. Quanto satius Regi parto tot victoriarum fructu, gloriaque frui, ac post tot labores dulcedine pacis gaudere. Sacra ne aboleantur Deo curę fore. Meclenburgensium Ducum fortunas consilio facilius, quam armis restitui posse, eorumque causam Electoribus commendandam. Denique à Germania tanto mari dirempta, & classibus non instructis Suecię nil periculi imminere. Qui tamen fortiora suadebant, solidius momenta pręsentium temporum ęstimasse videbantur. Cęsari quippe propositum esse Protestantium sacra extirpare, eoque pretexto ad subjugandam Germaniam uti; hinc Septentrionem invadere, citra quem quieta Monarchiæ per Europam possessio frustra speretur. Utrumque negotium totis viribus aggrediendum, statim atque bellum Italium sit compositum. Germanię servitio magna jam posita fundamenta. Ditiones Cęsaris hereditarias frenum accepisse, Augustano ritu inde ejecto. Principes Germaniæ, firmamenta suæ patrię ac securitatis vicinorum, alios ditionibus suis exutos, alios ita debilitatos, ut adversus ingruentem dominatum vix hiscere audeant. Protestantium fortunas ademtis bonis Ecclesiasticis subtui. Ipsos Catholicos jam enormem potentiæ molem, quam suis auxiliis excitaverint, horrere. Omnia exercitibus inundari, qui immenso militum numero turgeant, certatim confluentibus, qui prędis impune actis, & emuncta civium pecunia saginari cupiant. Oram Maris Baltici, & in diversa parte Vallem Tellinam munimentis infestam, premendæ simul Germaniæ, & invadendis exteris. Jam Viennę agitari super constituendo militari ærario, quo perpetui exercitus quatuor sustententur; in Hungaria adversus Turcas; in Italis aut ejus finibus; ad ripam Rheni premendis Gallis, Batavisque; & ad littus Maris Baltici Arctoos in populos. Obtentui sumi Germanię defensionem; revera id agi, ut eadem opera Germania sub jugo habeatur, & per occasionem vicini invadantur. Ea destinata si plenam maturitatem nanciscantur, torpentibus interea quorum interest, quid periculi ipsos maneat? aut quę vires radicatam istam potentiam moliendi? Vehementer falli, qui putent Sueciam extra periculum constitutam propter litora scopulis infesta, & quia hinc Danus, inde Polonus objacent. Miseram enimvero Sueciam, si extra rupes suas prospicere non audeat; & quid navigationi atque commerciis futurum, unde pręcipua Regno opum materia, si mari hostis potiatur? Sed nec ideo certiorem spem amicę transactionis allubescere, quod Austriaci nunc blandiorem, quam antea, vultum videantur sumere. Nam destinata illis sua fixa manere; schema temperari, prout res ipsis fluant. Paulo ante enim, cum omnia supra votum ipsis succederent, & Danus cessim semper iret, dictis factisque maximam insolentiam præ se tulisse. Ast nunc, postquam ad Stralsundam fortuna eorum adhæsit, classis argento onusta Batavis in prædam cessit, Gallus subacta Rupella serio in bellum Mantuanum incubuit, mollius paulo procedere. Inde Dano pacem datam satis æquam, restitutis ditionibus, quas per occasionem iterum involare facile sit. Et Arctoo tantisper lateri quietem concedi, quoad alibi negotiis urgentioribus prospexerint. Interea classem instrui, ac validis munimentis litus Maris Baltici premi. In Germania post attritos plerosque Principes magnis jam Urbibus manus injici. Augustam Vindelicorum jugo subditam, Magdeburgum tentari; hinc Brunsvigæ, Hildesiæ, Bremæ, Lubecæ, cæteris eadem imminere. Hostibus per alios negotium facessi, amicos auxiliis sublevari, utrinque propriam potentiam quæri. Exercitus in Borussiam, in Italiam, & adversus Batavos missos, quorum conatibus si par fortuna arrisisset, quę Europæ facies futura erat? Sed nunc seposita paulisper superbia modestiam ipsos simulare. Fridlandum Magdeburgo mitiores leges ferre, nec solitam adversus Hanseaticos asperitatem amplius expromere. Suecos minus contemptim haberi, quibuscum Dano arbitro transacturum se jactet. Eundem, statim atque Suecicæ naves portu Wismariensi abscessissent, suas quoque exarmasse, velut abjecta de invadendo Mari Baltico cogitatione. Tres quippe adhuc superesse populos, reliquis debilitatis aut oppressis, qui Cæsaris destinata infringere possint, audeantque, Gallos, Suecos, atque Batavos. Eos ut disjungant, ac ne in ipsos pariter impingantur, operam Austriacos dare: præsertim postquam Sueci bellum Polonicum ab se amoliti sint, Hispani in Belgio langueant, ac Gallo res in Italia non improspere cedant. Inprimis ne Sueci Gallique Germaniæ se rebus pariter immisceant istis formidari, quorum his apud Catholicos, illis apud Protestantes magna sit autoritas, utrisque par metus, ne Cæsaris opes sub jugum redacta Germania immensum gliscant. Igitur id nunc agi, ut Hollandi per inducias, Sueci pacis ostentatione sopiantur, quoad Gallia fracta leges ipsis placitas acceperit. Et quiescentibus nunc Suecis, Gallo necessitatem imponi durioribus forte conditionibus cum Cæsare transigendi, nec eidem deinceps, quid Sueciæ fiat, curæ fore. Sedendo exitium ad pauculos duntaxat annos differri, intra quos Cæsar dominatum Germaniæ, marisque Baltici sibi firmaverit; ac insidiosæ quietis dulcedinem mox in gravius periculum remedii nescium versuram. Igitur invitantem occasionem,

&

1629. & pronam rei bene gerendæ ſpem non negligendam, quibus incolumitas ſua ſerio cordi eſt, ac Cęſaris conatibus obviam eundum, dum via adhuc iſtis ſiſtendis patet. Jam enim omnia adeſſe, quæ requiruntur, ut bellum juſte ac prudenter ſuſceptum dicatur. Poſt graves injurias à Cæſare illatas in bellum jam prruptum, cujus honeſte ponendi vias Cæſar hactenus eluſerit. Pacem fœde mendicari, nec ideo obtineri, niſi exercitu in Cæſaris ditione transmiſſo. Stralſuodam præſenti rerum conditione diu ſuſtineri noo poſſe; eam porro abdicare ſumma cum ignominia conjunctum. Nec minus ignavum ſacrorum participes Cæſaris libidini exponere, quos niſi in veterem ſtatum arma noſtra repoſuerint, ex illo latere nunquam Succiæ ſecuritatem perſtituram. Equidem arduum eſſe cum Auſtriaca Domo velle collidi, tantis opibus exercitibusque ſubnixa. Non deeſſe tameo vires, quę iſti opponi queant. Suppetere militem indigenam, non mercede conductum, aut propter periculorum ignorationem laborisque fugam in cauponis per crapulam data fide autoratum; ſed certo judicio ac delectu habito conſcriptum, laborum, frigoris, inediæ, vigiliarum patientem, nullis adſuetum deliciis, exiguo contentum vivere, obſequio paratum, diſciplinæ obſervantiſſimum, & ſi Duces idonei ſint, quorumvis periculorum, mortisque contemtorem. Eſſe præterea militis externi copiam, veterani, egregii, bellorum adſueti, & odio peculiari in Cæſarem fere ardentis; qui in Boruſſia ſuppetente è vectigalibus pecunia commode colligi, ac inde citra Succiæ incommodum in Germaniam effundi poſſit. Ac ubi ſemel in Germania pes figatur, militem non defuturum, ibidemque maximam virium ſuarum partem Regem inventurum. Quicquid porro Regis ibi acceſſerit viribus, id Cæſari deceſſurum; cujus legiooes non parum attenuandæ ſint, ſi non amplius univerſam Germaniam exactionibus detur exhaurire. Commeatum porro, ac reliquum belli paratum ſi Germania non ſuppeditet, mari poſſe ſubvehi, abundante navium copia. Eſſe præterea res Germaniæ in præſens confuſas ac turbulentas, plerorumque animos à Cæſare alienatos, conſumpta jam plane *ſinceratiouum*, quas vocant, fide, quibus hactenus credulitati Ordinum illuſerit. Inter ſpem metumque hærentes ouoc utcumque coërceri: ubi dux & autor ad pareat, certatim in exoſum dominum inſurrecturos. Stralſundam aditum in Germaniam pandere, qua poſſeſſa prohiberi nequeat, quo minus bellum in hoſtilem terram transferatur. Inſtigare quoque Gallos, Angloſque, qui nervum rerum gerendarum ſuppeditaturi ſint. Nec Batavos communi cauſę defore, aut ſi propriæ neceſſitates prævertant, ſaltem favore noſtra arma proſecuturos. Galliam ſine dubio in partem belli venturam, ubi nos ſtrenue rem aggreſſi fuerimus. Non audiendos, qui tam importune onera & incommoda belli occinant. Præterquam enim quod reſpublica hautquidquam ad querelas vulgi, ſed pro neceſſitatibus temporum gerenda eſt, non omni pacis fructu carituram Succiam intus tranquillam, & bello alias in terras effuſo. Ac bonos cives intellecta belli neceſſitate Reipubl. oneribus ſeſe non ſubtracturos. Equidem non plane inſuper habendam vicinorum invidiam, ac ſine dubio Anglos, Batavoſque ægre ferre Boruſſiæ portus à Suecis inſideri; Danum inſuper quævis Succiæ incrementa anxia mente librare, & velut ſuam ruinam adſpicere. Sed uti illos credibile ſit vectigalium moleſtiam condonaturos cauſæ communi per nos ſuſceptæ, quæ citra pecuniam ſuſtineri nequit; ita Dani motus probe obſervandos, & ne cum Cęſare luctantem Succiam à tergo invadere impune queat, nihil diſſoluti, aut invalidi domi relinquendum. Et quanquam metui quoque poſſit, ne Germanorum in arma noſtra favor refrigeretur, ipſique periculo ſervitii depulſo externa auxilia faſtidiant; non parum tamen ad eos io fide retinendos conducturum, ſi militis noſtri diſciplina atque modeſtia Cæſareorum licentię invidiam faciat; ſique Suecia nunquam cauſam ſuam ab Ordinum libertate, ac Religionis ſecuritate ſejungat. Et ut maxime prima belli ſcena in amicorum Principum terris ſit ſtruenda; tamen cum illi jugo longe aſperiore jam premantur, quod non niſi hac ratione excutere queant, prę́ſtare ipſis ab amico medicinam experiri non uſque adeo gratam, quam citra omne remedium perire. Quod ſi Deus cœptis faveat, mox ad Cęſaris & Catholicorum, qui cęteris hactenus inſultarint, ditiones viam aperiri, quę copioſum ac ſibi ipſi alendo ſufficiens bellum polliceantur. Denique licet egregia auſis omnia ſecus cadant, nihil atrocius tamen ipſos tune, quam quieſcentes manere, ac Germania pulſis mare, claſſem, aſpera litorum, ac in defenſionem patriæ ardentes civium manus ſuper eſſe. 1629.

§. 17. Iſtæ igitur, ſimileſque rationes, hisque potenoor quidam velut Genii inſtinctus uti apud Regem magnanimum prævalebant illis, qui pacis bona, ſed mox in atrocius bellum eruptura ingerebant: ita eædem apud Ordines Regni expoſitæ effecerant, ut & ipſi ſuaderent, terra marique bellum eſſe parandum, ac in ſuo potius hoſtem invadendum, quam domi expectandum. Si qua tamen via oſtendatur honeſtam ac tutam pacem per tractatus obtinendi, eam haud repudiandam. Igitur Rex omni cogitatione in bellum defixa futuræ expeditioni ſumma vi accingitur, ac poſt initas licet cum Polono inducias non modo quas habebat copias ſub ſignis retinet, ſed & eaſdem auget, confluente ad ipſum egregio milite, quem Daniæ atque Polonię Rex, Brandenburgicus Elector, & Gedanenſes exauctoraverant. Tres quoque legiones apud Batavos per Theoduricum Falkenbergium, quinque in Anglia per Jacobum Spenſium, & plures in Urbibus Germaniæ maritimis conſcriptæ. Nec Cæſareanotum minæ ardorem ſub tanto duce inclitandi infringere valebant. Futurę expeditionis adparatus.

§. 18. Haut ſecius tamen inter armorum ſtrepitus pacis vocabulum & ſpes jactabatur. Daniæ quippe Rex ſucceſſibus Guſtavi in Boruſſia ægreſcens, cupiduſque quovis modo materiam ipſi rei benegerendę ac augendę potentię pręſcindere; ſimul ut Sueci Stralſunda extraherentur, neve Rugia inſula forte potirentur, apud Cęſarem Guſtavumque ſedulo inſtiterat, ut Gedani congreſſus ſuper tractanda pace ſuſciperetur, cui ſequeſtrem ſe ipſe offerebat. Ac Cæſar quidem facile in eum conventum conſenſit, quod ſperaret, iſto ludibrio ſe impediturum, ne hoc anno in Germaniam trajiceret Guſtavus. Interim ſe, poſito bello Italico, & rebus Germanię digeſtis, Guſtavum plane excluſurum, vel ut primo in aditu ſiſteretur effecturum. Laborabant quoque circa hunc conventum Brandenburgicus Elector, & Pomeraniæ Dux veriti, ne Guſtavo in Germaniam adpellente belli ſedes ipſorum in ditionibus ſumeretur. Nam Cæſar militum hoſpitiis liberari flagitantibus metum Suecicæ irruptionis obtendebat, quæ ſola ſpem pacis per univerſam Germaniam conſtituendę remoraretur; quo metu amoto copias ſe ſuas amoturum pollicebatur. Cumque iidem ea ſuper re apud Oxenſtiernam per Legatos inſtarent, hic laxioribus verborum formulis Regis ſui animum paci pronum reſponderat, quod animadverteret iſtos etiam hoc agere, ut Regis deſtinata expiſcarentur. Nam antea Brandenburgicus aliquoties per Bellmum, Tractatus de pace Gedani institutus. 1630.

Gœſium,

1630. Gœzium, & Kneſebecium cum Guſtavo Rege ſuper transferendis in Germaniam armis egerat. Sed & Poloniæ Rex inſtigabatur, ut circa eum conventum fatigeret, velut Cæſar cum Bavariæ Duce induciis Polonicis incluſus eſſet. Contra Angliæ Regis Legatus mire ab iſtis tractatibus abhorrebat, quod metueret, ne ratio aliqua iniretur Guſtavo ſatisfaciendi. Quo facto conclamatum videbatur de rebus Germaniæ in integrum reſtituendis. Eoque ut bellum potius ſuſciperetur inſtabat, fœdus ac pecuniam à Rege ſuo oſtentans.

Guſtavi circa eum conſiderationes.

§. 19. Aſt Guſtavus, cum quo Cæſaris conſilia tenderent facile perſpiceret, nec æqui aliquid ſperandum ſibi cum iſto tractanti Danis intervenientibus, quos ſe ultro offerentes citra offenſam rejicere non potuerat, hautquidquam armorum curam ſeponebat. Neque tamen eo minus in tractatus conſenſit, ne pacem, quam Cæſarei ſubinde crepabant, ipſe ſolus impedire videretur; ac ut hoſtium motus & conſilia eo penitius exploraret. Suberat & alia ratio, quod Legatus Gallicus ſuſpicionem animi parum ſinceri incurrerat, velut de fœdere propoſuiſſet ſpeculandi duntaxat cauſa, & quo Galli bellum Italicum melioribus ponere conditionibus poſſent. Igitur ſuſceptis cum Cæſare tractatibus facile adpariturum ſperabat, num Gallis cum Guſtavo fœdus cordi foret, & quis Angliæ Regi animus, cui itidem de iſtis ſignificabatur. Legatis autem qui Gedanum deſtinabantur, injungebatur primo omnium procuratorium Legati Cæſarei inſpicere, num hic ab ipſo Cæſare; an à Fridlando mandatum accepiſſet, tum quæ agendi poteſtas in eundem collata foret. Nam cum miniſtro Cæſaris non niſi per inferioris dignationis delegatos acturus erat: & ſi quid vitioſi procuratorium contineret, eo clarius Cæſaris ludibria pellucebant. De cætero eædem fere pacis leges proponendæ erant, quas in conventu Lubecenſi ferendas diximus, niſi quod iis, qui in priorem ſtatum reſtitui poſtulabantur, adderentur Adminiſtrator Magdeburgicus, & Joannes Adolfus Bremenſis Archiepiſcopus. Quod ſi ſecuritati Sueciæ, Mariſque Baltici, & utriuſque Circuli Saxonici in poſterum ſolide caveatur, per Guſtavum moram non fore, quin ſtatim præſidium Suecicum Stralſunda deducatur.

Expeditio ideo non differtur.

§. 20. Interea cum nonnulli ſuaderent, expeditionem in Germaniam eſſe ſuſpendendam, quoad de eventu tractatuum conſtaret; Cancellarius tamen aliique Regi ingerebant; hos à Cæſare adornatos non niſi extrahendo tempori. Ubi tempeſtas mari trajiciendo, belloque gerendo elapſa ſit, obtentum non defore negotium abrumpendi. Interim militem mercenarium dilapſurum, quem neque in Boruſſia detinere, nec in Sueciam trajicere liceat: equitatum imprimis ſelectum, qui ſemel dimiſſus poſt non ita facile colligi queat. Ejus ſervandi nullam eſſe rationem, niſi materia rei gerendæ in Pomerania detur. Res quoque Proteſtantium in Germania præcipiti lapſu ruere, quibus niſi mox ſuccurratur, remedio non amplius locum fore. Et his plane ſub jugum redactis tam pulchram occaſionem expiraſſe, nunquam forte redituram. Nec ſalva exiſtimatione Stralſundæ defenſionem abdicari poſſe. Igitur conſultiſſimum fore, ſub umbone pacis tractatus continuare. Id quod & Ordines Sueciæ probabant, orantes, ſi tuta & honeſta pax obtineri poſſit, ne illa repudietur; ſin minus, ut bellum alacriter ſumatur.

Tractatus in irritum cadit.

§. 21. Cæterum Gedanum præmature quidem pervenerat Cæſaris legatus Carolus Hannibal à Dona, non tam quod iſti pax tantopere cordi eſſet, quam ut Guſtavi motus propius exploraret, ac diſſidia inter hunc, Gedanenſeſque excitaret, aleretve; ſimul ipſius delectus, quantum poſſet ea in 1630. Urbe impediret; tum ut Cæſar mature auxilia Ordinum petere poſſet, ſi nulla pacis ſpes adpareret. Serius advenere Danici Sequeſtres Otto Schielius, & Martinus à Meden. Guſtavus autem cum audiſſet, unicum duntaxat à Cæſare Legatum veniſſe, & ipſe ſolum Cancellarium iſti tractatui ſufficere judicabat, retentis tribus reliquis, qui adhuc in Suecia hærebant, Gabriele Oxenſtierna, Carolo Banerio, & Petro Sparrio. Sed quia Dani horum quoque adventum impenſe urgebant, profecti & iſti ſunt magis in honorem Regis Daniæ, quam quod neceſſarium id judicarent. Interea temporis Suecos inter atque Gedanenſes controverſiæ quædam enatæ erant, quæ nondum quidem apertam in hoſtilitatem eruperant, ut tamen Legati Suecici non ſatis tutum judicarent ei ſe Urbi credere, Cancellarius cumprimis, cui ſumma rerum per Boruſſiam incumbebat. Igitur ut ſuper ea re cum Danicis Legatis conſultaret, Cancellarius eosdem Elbingam ad ſe, aut in locum aliquem intermedium, tutumque invitaverat. Aſt illi hoc præfracte abnuere; neque ſe de mutando tractatuum loco, in quem ſemel conſenſum ſit, quidquam admittere poſſe, neque ſuper hoc quidquam in mandatis habere. Eadem cum ſemel iterumque, miſſis quoque internuntiis, Sueci repeterent, ac Danici Legati idem reſponſum ingeminarent, tandem cum de adventu Guſtavi in Germaniam, proſperisque ejus initiis allatum eſſet, Cæſareus, Danicique Legati re infecta Gedano diſceſſere, culpa ſoluti conventus in Oxenſtiernam rejecta. Qui contra recte à ſe factum defendebat, quod iſtorum ſe ludibrio præbere noluerit. Et ſane de iſtius tractatus ſucceſſu nemo prudentior prolixe ſibi pollicebatur. Nam & Suecis merito ſuſpectus erat præproperus Cæſarei Legati adventus, & quod cum iſto Danici Legati frequenter congrederentur; cum tamen iidem adeo pertinaciter colloquium cum Oxenſtierna extra Gedanum abnuerent; ac magis partis adverſæ in modum, quam mediatorum agerent, qui circa ejusmodi officium adeò difficiles eſſe non ſolent. Sed nimirum Cæſaris Legatio id ſpectabat, ut Guſtavi arma differrentur. Dani autem utique Suecos Stralſunda extrahere, & ne Rugiam inſulam invaderent, impedire cupiebant, cui ipſi mire inhiabant. Guſtavo tamen jam feliciter bellum auſpicante, facile perſpiciebant, aliis nunc conditionibus, quam de quibus ipſi in mandatis acceperant, tranſigendum fore. Eoque cum ſuper tractatuum loco Sueci ſcrupulum moviſſent, iſti eam occaſionem avide arripiebant negotium abrumpendi, culpamque in Suecos devolvendi. Enimvero quam parum Cæſari pax cordi tunc fuerit, vel hinc judicare licet, quod Danici Legati Suecis indicium facerent, in mandatis Cæſareis non Sueciæ Regis, ſed ſolius Stralſundæ mentionem fieri, quod Guſtavo Regium titulum tribuere Cæſar nollet. Quæ res ſtatim tractatum ſolutura, vel donec nova afferrentur diplomata, in autumnum usque dilatura fuerat, in irritum deducta ejus anni expeditione. Quin & ex interceptis Cæſarei Legati literis conſtabat, ipſum parum ſibi promiſiſſe de fructu mediationis Danicæ propter Danorum in Suecos odium. Unde quid ſermonum inter ipſos miſtum fuerit, non difficulter colligebatur. Sperabat autem Guſtavus, non temere Danum deinceps mediatorem ſe ingeſturum, poſtquam Gedani operam luſerat.

§. 22. Interea intellectum fuerat, Daniæ Regem ſuper inſula Rugia tradenda cum Pomeraniæ Duce agitare mutuo oblatis trecentis uncialium millibus; quem in contractum Fridlandus quoque

Rugia inſula à Suecis occupatur.

con-

1630. consenserat, qui sperabat, hoc modo vel insulam eam adversus Suecorum invasionem munitum iri, vel Daniæ Regem bello quoque immiscendum, si pax Gedani non coiret. Ea res Suecos valde sollicitos habebat, ne Rugia à Danis insessa expeditio in Germaniam interciperetur, aut bellum cum hisce gerendum foret. Præsertim cum Daniæ Rex castellum in Rudena insula, ostio Penæ fluminis objacente, exstructum iret, Stralsundenses ad vectigal ibi solvendum adacturus. Visum igitur Alexandro Leslæo Stralsundæ Præfecto, & Stenoni Bielkio Legato conatus istos antevertere, & Rugiæ possessionem ocyus invadere. Re quippe perpetrata non amplius Danum formidabant, quem haut credebant offensa intempestive ostentata Gustavi arma in se à Cæsare aversurum: cui satius erat è collisione istorum suum emolumentum captare. Accedebat, quod nulla alias ratio suppeteret diutius sustentandi turmas equitum, quas Leslęus interea Stralsundæ conscripserat. Insidebant Rugiam Cæsarei tribus castellis, ad Veterem, Novumque trajectum, & apud Gustovium pagum in opposito Brandeshagæ litore, cui in continenti exadversum aliud exstructum erat, impediendæ Stralsundensium navigationi. Hæc expugnare cum Leslæus decrevisset, primo quidem Hiddensæam Insulam in occidua Rugię ora modico freto divisam invadit, avertendis hanc in partem hostium animis. Inde castellum ad Veterem trajectum Cæsareanis resistere non ausis occupatur, novisque operibus firmatur. Paulo post & munimentum ad Novum trajectum post interclusum commeatum à præsidiariis vitam & res salvas sibi stipulantibus deditur. Ea loca recuperaturus Cæsareus Tribunus Joannes Goetzius cum tribus peditum millibus, sex equitum turmis in insulam trajecerat. Sed disposito velut ad vim in munimentum vetus faciendam milite, cum Suecos ad strenue resistendum paratos animadverteret, re infecta abiit, totaque insula, quam prius expilaverat, Suecis cessit, nisi quod valido præsidio tertium quod restabat castellum Gustovium dictum insideret. Cum vis non successisset, alia via Suecos insula dimovere Cæsarei instituunt, per Pomeraniæ Ducis Legatos propositione facta super concedenda insulæ ab utraque parte belli immunitate. Qua super re dum missis hinc inde literis disceptatur, Leslæus sub initium mensis Junii trajectis subito copiis, cum Cæsarei è continenti suis suppetias ferre frustra conati essent, castellum Gustovium vi expugnat, præsidiariis cæsis, aut captis. Sic tota ea insula levi negotio Sueci potiti sunt. Quo facto Cæsarei in opposito continentis litore situm Brandeshagæ castellum ultro deseruere.

Gustavus expeditioni in Germaniam accingitur.

§. 23. Inter ista belli præludia Gustavus invitante jam anni tempestate, provisisque quæ tantæ expeditioni necessaria videbantur, denuo literas ad Electores scribit, quibus de titulo Regio sibi denegato querebatur, & quod super injuriis sarciendis ne verbo quidem mentionem fecissent: professus quanquam adhuc optet æquas pacis rationes posse inveniri: sibi tamen vitio datum à cordatis non iri, si præteritis edoctus exemplis alia via, quam per inania tractatuum, securitati suę consultum eat. Qua ex re si forte innoxio cuipiam incommodi quid obtingat, non sibi imputandum, sed illis, qui ad talia suscipienda necessitatem attulerint. Inde & causas, quibus ad expeditionem hanc adactus sit, scripto typis impresso publicat. Alia clarigatione apud Cęsarem opus haut judicabat, à quo belli injuriarumque initium factum erat, quarum reparationem ipse manu sibi quæsitum ibat, postquam amica ratione eandem obtinere desperaverat. Domi res probe disponuntur, 1630. imprimis adversus Danum, quem satis norat à Cęsare ad invadendam Sueciam stimulatum iri. Tum convocatis eum in finem Regni Ordinibus valedicit, exercitumque, & belli adparatum studiose congestum classi imponit. Ceterum copiæ, quę tunc Gustavum è Suecia sequebantur, satis modicę pro tanta belli mole erant; quæ tamen postea è delectibus per Borussiam, Germaniamque maxima capiebant incrementa. Equitum duę erant legiones WestroGothorum sub Erico Sopio, Smalandorum sub Comite Petro Braheo Tribunis. Quatuor inde peditum Suecorum legiones, Tribuni Nicolaus Braheus, Georgius Johannis F, Lilius & Duwalius uterque Axelii prænomine ductabant. Duabus Germanorum peditum legionibus Theodoricus Falkenbergius, & Nicolaus Theodorici F. præerant, quibus duo Tribuni Hallii signa adjungebantur. Alias duas legiones recens conscripserat Dodo Cniphusius, summus vigiliarum præfectus, & Mitschefalius; & unam Scotorum Mececius Tribunus. Quæ copiæ sedecim alas equitum, ac nonaginta duas peditum cohortes explebant. Universum peditatum Joannes Banerius, rem tormentariam Leonardus Torstensonius moderabantur.

Legati Pomeraniæ expeditionem sistere laborant.

§. 24. Jam classis exercitu onusta in portu Elsnabbensi stabat, ventum secundum expectans, qui complures per dies adversus reflaverat; cum à Pomeraniæ Duce Legati Regem adeunt, orantes, ut ista expeditione supersedeatur, ne belli sedes Pomeraniam jam antehac satis exhaustam plane in vastitatem det. Id cum abnueret Gustavus, ut neutrarum ipsi partium esse liceret instabant. Quod & ipsum negabatur, utrinque allata causa, quod ex ea potissimum provincia sibi à Cæsareis hostilia forent intentata, quorum culpam non satis à se Pomerani videbantur amoliri posse. Cæterum hoc responso, speciem asperitatis habente, Legatos dimittere placuit, non quod serio Pomerani injurię insimularentur; sed quia non satis gratum amicitiæ specimen videbatur Martis arenam in alicujus ditione constituere; id quod tamen necessitas ac ratio belli subigebat. Igitur offensę quid præ se ferre malebat; simul ut eo citius Ducem in partes suas flecteret metuentem, ne utrinque hostiliter haberetur. Ne tamen is forte ad desperata consilia impelleretur, spes amicæ transactionis injicitur, quamprimum in Germaniam ipse adpulisset. Atque in eandem sententiam literas ad Ducem Rex deinde dabat, statim atque Pomeraniam ingressus fuerat.

Gustavus Pomeraniam adpellit.

§. 25. Transmisso feliciter mari dies vicesima quarta Junii Regis classem ad Rudenam insulam sistit, unde alias ipsi consilium fuerat copias in Rugiam exponere, ibique bellum auspicari. Sed cum hostem jam à Leslęo tota Rugia pulsum intelligeret, in Usedomiam insulam exscensionem facit. Ipse simul ac terram tetigit, in genua provolutus Divini Numinis favorem tantis cœptis exposcit. Tum ne forte hostis in primo litore adhuc incompositum adoriretur, sedulo castra munit. Ibidem adjungitur Stralsonda evocatus Leslæus cum sua legione, & Hallii sex, quatuor Jacobi Duwalii Tribunorum cohortes, quas equitum turmæ nonnullę sequebantur. Inter prima belli opera erat disciplinam militarem severis edictis sancire, ac ut rapinis injuriisque adversus pacatos abstineatur prohibere. Quæ res mirum ipsi favorem conciliabat apud istos, qui hactenus rapacitatem ac libidinem Cæsarei militis toleraverant.

Usedomia, Wollinum & Camm.

Cæterum cum nihil hostium in se tendere conspiceret, ad castellum Wolgasto oppositum copias promovet; quod statim ab hostibus resistere non

ausis

Wollinum occupatur.

ausis magna cum trepidatione deseritur. Hinc ad alterum insulæ latus, qua Suina flumen Wollinum dirimit, itur; ad cujus utramque ripam exstructa castella Cæsarei, ipsumque Wollinum oppidum præcipiti fuga deseruere. Post redactas in potestatem insulas Pomeraniæ adsitas in continentem ponte refecto exercitus traducitur, ac Caminum oppidum, quod Cæsarei prius expilatum deseruerant, occupatur.

Stetinum Suecos recipit.

§. 26. Sed majus operæ pretium in Stetino erat, ubi Ducis sedes hactenus à Cæsareo præsidio sola immunis; urbs situ cumprimis opportuna, inferre, seu arcere bellum opus sit. Et qui ista potiebatur, ipsum Ducem in potestate, atque obnoxiam totam provinciam habiturus erat. Ad idem oppidum invadendum non minus quam Gustavus animum intenderat Torquatus de Comitibus, Cæsareis copiis per eas oras summo cum imperio præfectus. Qui primo turrim medio in aggere, quo Stetinum Dammo conjungitur, intercipere frustra conatus, quod turris ista, adjectique pontes firma statione ex urbe missa insiderentur, validam inde manum ad Gartzium contrahebat, vi subito admota urbem oppressurus; eaque destinata intra proximum biduum exsecutioni daturus credebatur. Sed Gustavus istos conatus antevertere properans, minoribus navigiis, quæ magno numero collegerat, exercitum, bellicumque instrumentum imponit, ac intra duas horas vento mire favente per sex milliaria adverso Odera subvectus ad Stetinum improvisus adest. Miles cum minoribus machinis statim in terram expositus, & in aciem digestus intra tormenti jactum oppido succedit. Cui obviam missus a Sigefrido Damitzio præsidii Ducalis præfecto tympanotriba causam adventus sciscitatur, ac ut extra teli jactum recedatur postulat. Ast Rex ipsum præfectum responsa accepturum venire jubet. Qui & mox, nonnullis à Duce delegatis comitantibus, adest. Cui Rex: necessitate belli adductum se accessisse indicat, ac ut amice intra Urbem admittatur, petit, ne vi eam facere, quod quidem in proclivi sit, cogatur. Pomerani obsequium & fidem Cæsari debitam excusare, & ut potius exhausta provincia plane decedat rogare. Contra Rex non ut eos Romano Imperio abstrahat venisse testatus, sed ut ipsos, cæterosque per Germaniam iniquissimo servitio oppressos in libertatem vindicet, Ducis colloquium exposcit. Atque interim oppidanos, qui magno numero spectatum confluxerant, humaniter allocutus admirationem juxta & amorem sui excitabat. Duci cum consiliariis suis prodeunti, comiterque excepto Rex prolixe, quibus causis expeditionem hanc susceperit, exponit; ac ut ultro admittatur, adhibitis multis rationibus ac promissis, postulat. Adversus abnuentem vires sibi in promptu esse ostendit multa cum facundia, quam majestas oris, ac militaris ardor immensum animabat. Dux multa excusans ad ista petita tergiversari. Sed cum Gustavus Torquati conatus omnino prævertendos contenderet, simul in promptu sibi demonstraret paucas intra horas urbem maligne adhuc munitam vi expugnare, designatis quoque locis, qua impressionem facturus erat; Dux tandem ut Suecicus miles urbe reciperetur con-
10. Julii. sentit. Nec mora, ea ipsa qua venerant die Sueci non per portas, sed per opera adhuc imperfecta vallum recta adscendunt. Miles Pomeranus permissu Ducis sacramento Gustavi accedit.

Fœdus inter Regem & Ducem Pomeraniæ.

§. 27. Mox fœdus Gustavum Regem inter & Pomeraniæ Ducem Bugislaum XIV. initur, super mutua cumprimis defensione, salvo tamen jure Romani Imperii in eam provinciam, ac ut Du-

1630.

ciditio sua salva sit, & quæ à Rege loca jam occupata sunt, aut deinceps occupabuntur Duci restituantur. Id tamen præcipue sibi Rex reservabat; si Duci humanitus quid contingat, antequam Brandenburgicus Elector hanc conventionem adprobet, aut ad liberandam à Cæsareis provinciam operam conferat, aut si eidem super successione ab aliis lis moveatur, ut tunc Gustavo ac successoribus Pomeraniam sequestri ac clientelæ titulo detinere tantisper jus sit, quoad lis composita fuerit, & successor sumtus belli absque Pomeraniæ onere exsolverit, simulque fœdus hoc ratum habuerit. Quod fœdus sequenti anno ab Ordinibus Provincialibus confirmatum fuit. Petebant quoque Ducis ministri Stralsundam obsequio Principis restitui, dissidiis juxta provinciæ leges compositis. Sed Stralsundenses acriter obsistebant, causati, se per pravos Ducis consultores in gravissima pericula & incommoda præcipitatos, omnique istius ope destitutos fuisse. Quo ipso, si quæ sibi adversus Ducem obligatio fuerit, eam expirasse videri. Nec Gustavus æquum judicabat, urbem invitam Ducis potestati subdere: dissidiis tamen ipsorum componendis arbitrum se offerebat. Porro cum novis munitionibus Stetinum firmari necessarium videretur, ita Regem inter atque oppidanos convenit, ut miles laborem istum subiret, modica ab hisce mercede exsoluta. Ita paucos intra dies valida opera perfecta. Tum & super præsidio Suecico, quatuor militum millibus constante, cum Duce transigitur: ut Rex stipendium, oppidani hospitium præbeant; in quod species summi Imperii penes Ducem, vis penes præfectum Regium relinquebatur. Cæterum hanc Gustavi receptionem Dux literis apud Cæsarem excusatum ibat, culpam in Cæsareum militem conferens, qui post expilatam per triennium provinciam ad istius adventum trepidus diffugerit; neque sibi ad Regis ingruentis impetum sustinendum vires fuisse. Nec tamen à Rege aliud quæri, quam ut vicini Ordines in priorem statum reponantur, ac licentiæ militum modus statuatur. Enimvero isthæc excusatio Cæsari suspicionem haut adimebat, quo minus Dux jam ante clandestinis pactis Regem ultro invitasse, atque omnia è compacto egisse crederetur. Eoque tam atrox Cæsareorum in Pomeranos odium exarserat, ut si qui eorum Regi militantes in istos inciderent, extra cæterorum captivorum sortem ponerentur. Cui crudelitati vindicandæ paria Sueci in Croatas statuebant, per immanitatem ac libidines toto isto bello præcipue infames. Nec ideo cæterorum in Cæsareanos ardor remittebat.

Stargardia occupatur.

§. 28. Proximum hinc fuit Stargardiam occupare, septem hostium cohortibus infessam. Eo missus tribunus Damitzius cum milite nuper à Pomeraniæ Duce in Gustavum transcripto, ut fidei ac virtutis prima specimina ederet. Quæ nec infra expectationem fuere. Oppidum primo assultu expugnatum; magna Cæsareorum pars cæsa: qui supererant Gartzium semiermes dimissi. Magna ibi annonæ vis bellicique adparatus in prædam cessit.

Conspiratio in Regem detegitur.

Eos per dies in castris ad Stetinum conspiratio detegebatur, quam unus & alter Italus inierant, qui velut deserta Cæsaris militia ad Suecos se contulerant. Deprehensus quoque fuerat in castris explorator, eorundem situm delineaturus, & ipse destinati sceleris conscius. Hujus indicio alius proditur, qui ultro fatebatur, sæpius se sclopeto manum admovisse patrando facinori, sed semper velut oborto torpore destinata exsequi non potuisse. Ei præmium laqueus fuit. Alter cui nomen Quintini de Ponte fuit, maturo ad hostes

trans-

1630. transfugio idem supplicium declinabat. Et plures ferebantur à Cæsareis subornati, quorum tamen conatus Numinis favor à capite Regis avertit.

Anclamum & Ukermunda occupatur.

§. 29. Interea Cæsareorum dux Torquatus ut adversus Gustavum ad Stetinum metantem se firmaret, copias è castris ad Stolpam tum præsidia Anclamo & Ukermunda ad se Garzium evocat. Utrumque oppidum mox à Suecis occupatum. Ad Wolgastum expugnandum Cniphusius mittitur, qui oppidum quidem primo impetu capit. Sed circa arcem multus labor exhauriebatur, ex qua Cæsarei Stechtero duce mascule resistebant, qui primus adversus Suecos aliquid constantiæ ostentabat. Diu tamen tormentis operibusque ad angustias redactus extremam vim honesta deditione anteverttt. Clempenoam arcem durante Wolgasti obsidio à Cniphusio interceptam, & à Savellio Duce non sine operoso adparatu recuperatam vix operæ pretium est memorare. Eodem quoque tempore Cniphusii de intercipienda per insidias Grypswalda conatus in irritum cecidere.

Wolgastum deditur.

Cæsareorum miser status.

§. 30. Hæc Gustavi per Pomeraniam primordia non solum ægram militiæ Cæsareæ conditionem iis in oris denudabant, sed & multos dura hactenus passos, aut in posterum metuentes ad novas spes erigebant. Ac vigorem quidem roburque exercitus Cæsarei destruxerat collapsa plane disciplina, dum duces non nisi corradendæ pecuniæ incumbunt, ac gregarius miles rapinis, injuriis, atque libidinibus grassatur, ac nullas nisi in miseros paganos iras sumit. Inde per avaritiam atque luxum militum inducta provinciis paupertas suis demum autoribus gravissima incubuit. Eoque inopia, desertionibus, ac transfugiis exhausti numeri: cæteros, qui apud signa manserant, rerum omnium difficultate fractos, recens atque vegetus hostis plane exanimaverat. Tum plerique nullo in Cæsarem studio, ac nil nisi bellum secuti cum istius res senescere viderent, & ipsi in novas partes, quæ secunda fortuna ferebantur, inclinabant. Accedebat, quod amoto Fridlando qui solus tanto bello par videbatur, successoribus neque autoritas, neque usus rerum aut constantia esset, Gustavi auspiciis comparanda. Ac Fridlandus invidiæ se imparem, nec firmam sibi Meclenburgici Ducatus possessionem cernens, in sinu gaudebat res ibi collabi, quo majus sui desiderium, pretiumque apud Cæsarem aliorum clades faceret. Sed & Bavarus, Ligæque Socii haut ægre ferebant, Cæsarem istis locis pelli, cujus fortuna & ipsis, qui ad eandem tam multa contulerant, formidabatur. Unde nec intra principia Gustavi progressus sistere laborabant, quos & ipsi emolumento sibi cessuros sperabant, præsertim si ultra Pomeraniam, & Meclenburgicam non procederent. Igitur tunc Gustavo quam maxime Cæsareos Pomerania proturbante ipsi circa diminuendos Cæsaris exercitus satagebant, velut istum ad rem strenue urgendam invitarent. Illi autem, quos hactenus Cæsar oppresserat, aut qui paria horrebant, ad famam Gustavi animos resumere, plerique tamen alios circumspicere, ac è successu rerum consilia capturi maturiorem erumpendi occasionem aucupari.

Magdeburgensium ærumnarum initia.

§. 31. Primus aperte in partes descendere properabat Christianus Wilhelmus, Brandenburgicus Marchio Præsulatus Magdeburgici Administrator. Eum Cæsar proximis annis occasione belli à Daniæ Rege moti ditione sua exuerat, 1630. quæ Pontificis provisu in Cæsaris filium Leopoldum Wilhelmum conferebatur. Unde passim per Præsulatum, & in ipsa Magdeburgi urbe ritus Pontificii introduci cœperant, qua Præsuli atque clero patronatus jura competebant. Quæ res Magdeburgensium animos non mediocriter irritabat; eaque inclinatio Administratori fiduciam ditionis recuperandæ faciebat. Jam ante civitas ea à Cæsareis partibus alienata fuerat per insolentiam Fridlandi, qui cum fas sibi crederet quoscunque lubitum esset hospitiis militum premere, ad hanc quoque Altringerum miserat, uni legioni hiberna, aut eidem alendæ pecuniam postulaturum. Quod cum cives jam antea sat feroces jugique impatientes abnuissent, iste offensus civitatis, velut quæ Cæsari & reipublicæ nihil hactenus contulerit, aditus obsideri, commercia intercipi, messemque corrumpi jubet, Hanseaticis per legatos in cassum circa compositionem laborantibus. Ita inter Cæsareos & Magdeburgicos per semestre amplius variis excursionibus & velitationibus certatum; donec Fridlandus, cum Magdeburgicos quinquaginta uncialium millia arcendis in futurum damnis frustra poposcisset, copias inde avocaret, nec ipsas à damno immunes, quippe bis mille desideratis. Administrator porro in Sueciam profectus erat, antequam super expeditione in Germaniam certi quid statutum foret, ac post crebris apud Gustavum literis institerat de bello in Cæsarem sumendo. Et cum jam Gustavus in procinctu staret, per Legatum Joannem Stalmannum auxilia flagitabat. Vasta illi, ac speciosa consilia, sed incerto favore hominum, ac spe nimis facili fere nitentia; ad quæ in rem deducenda ipse Gustavum magnam pecuniæ summam poscebat. Gustavut, cui quæ proponebantur, lubrico valde superstrui fundamento videbantur, imprudens judicabat spem non satis exploratam pretio emere; eoque per proprios belli adparatus tantum pecuniæ sibi haut superesse causabatur. Quia tamen illi conatus, si eventus responderet, distrahendis hostibus valde conducturi erant, petita plane rejicere consultum non ducebat. Igitur promittebat, si ductores posset invenire Administrator, qui suis sumtibus militem conducerent, se sumptus factos ipsis refusurum, cum in finem summa centies mille uncialium designata. Sed quia solum Administratorem tanto negotio imparem judicabat, solicite monebat; ne destinata sua præcipitaret, aut immaturis ausis occasionem prodigeret. Sed prius alios Principes clam in societatem ostentato Sueciæ auxilio pertraheret: interim avertendæ Cæsaris suspicioni per idoneos homines veniam præteritorum, aut vitæ sustentandæ subsidia peteret, caute tamen, & ut citra perfidiæ opprobrium pedem, si res ferret, retrahere posset. Ast ubi se eousque progressum videret, ut commode auxilium ipsi ferre queat, demum in apertum erumperet. Nam tunc hostibus in se conversis spatium ipsi fore res Magdeburgi stabiliendi. Sin Administratori hostis ingruat, se rebus per provincias mari vicinas compositis Cæsareorum tergo inhæsurum. Enimvero Administrator sapienter consulta corrumpebat impatientia moræ, dum nulla re satis provisa exeunte mense Julio post tentatos oppidanorum animos Magdeburgum clam ingreditur. Ubi cum applausu receptus fœdere Urbem Gustavo ac sibi sociat, promulgatoque edicto totam provinciam in auxilium suum excitat. Tum raptim collecta manu loca

1630. quædam vicina in potestatem redigit. Halam tamen, quam irruerat, obtinere non potuit, arce ibi Mauritioburgo exclusus. Nonnullæ quoque Croatarum turmæ concisæ, & Mansfelda arx astu militari intercepta. Ac jam magnum videbatur excitasse incendium, quod aversis in Pomeraniam ac Meclenburgicam Cæsareis pauci, qui obsisterent, initio adessent. Rex autem quid actum foret intelligens, aulæ suæ præfectum Theodoricum Falckenbergium Magdeburgum mittit legati autoritate instructum, res ibi sua prudentia moderaturum, qui & evitatis, quæ tendebantur, insidiis eodem incolumis penetravit.

Gustavus in Meclenburgicam cogitat.

§. 32. Ast Gustavus Rex egregiis copiis auctus, quas Gustavus Hornius è Finlandia, Livoniaque adduxerat, accedentibus quoque è Borussia quibusdam legionibus, haut diu otiosus desidere suetus in Meclenburgicam movere instituit. Quanquam enim Pomeraniæ Dux suaderet, ut Torquatum Gartzio & Gryphenhaga exturbatum iret, unde is circumjectam regionem late vastabat: tamen quod idem omnes illuc vires contraxisset, ac locis probe munitis consedisset, ancipitis rem aleæ tentare præter necessitatem haut consultum ducebat; præsertim cum spes esset, per propinquam hiemem & urgente commeatus inopia divisas ultro copias facilius opprimi posse. Igitur cura exercitus & castrorum ad Stetinum Hornio commendata, ipse milite instrumentoque bellico in naves imposito Stralsundam tendit. Sed vix discesserat Rex, cum Cæsarei tempus rei bene gerendæ advenisse rati castra apud Stetinum invadere conantur. Acriter tamen ab Hornio repulsi non citra damnum pedem referunt. Et hoc unicum tota æstate virilioris ausi apud Cæsareos specimen fuit. Crudelitatis autem atque libidinis in provinciales exempla edebantur longe plurima. Quæ inter atrocitatis magnitudine imprimis circumfertur Pencuni direptio, ac longe sævius Pasewalci excidium, quod per triennium militari hospitio exhaustum tribunus Joannes Goetzius octodecim uncialium millia poscebat, àque miseris omni sævitiæ genere extorquere satagebat. Interea duæ Succorum cohortes apertum ingressæ oppidum exactores proturbant, ac idem tumultuario munire opere aggrediuntur. Sed advolans cum trium millium manu Goetzius Succos adhuc imparatos, ac laxiori loco defendendo impares opprimit. Inde in oppidanos omne genus immanitatis, nefandæque libidinis exercitum, ædesque flammis absumtæ magnam armis Cæsareis infamiam, invidiamque conflarunt.

Pasewalci excidium.

Gustavus Meclenburgicam ingreditur.

§. 33. Cæterum Rex Stralsundam delatus, cum in animo haberet Rostochium repente mari invadere, reflantibus per complures dies ventis consilium mutat, ac terra in Meclenburgicam ire constituit. In itinere munimentum ad Damgardiam expugnatur, in quo præsidiarii ad unum cæsi. Castellum ad Rekenitzam fluvium, & Ribnitza, primum ab ea parte Meclenburgicæ oppidum, post brevem moram deditur. Gregarius miles in verba Gustavi adactus, ductores captivitatem subiere. Inde Rex edicto provinciales monet, ut trucidatis aut ejectis Fridlandianis ad pristinos dominos redeant, ac armati apud exercitum suum se sistant: ni faciant extrema velut in rebelles minatus. In eandem sententiam Rostochienses peculiari edicto excitantur. Et transiissent hi sine dubio in partes Gustavi, ni Cæsarei obtentu transitus per oppidum sumendi validum præsidium immisissent, à quo oppidani deinceps pessime fuerunt habiti. Dum Ribnitzæ Rex agit Brandenburgicus Elector per Legatum petit, ut neutri bellantium parti addicto sibi esse liceat. Id quod duplici nomine rebus suis incommodum judicabat Gustavus, tum quod magna pars hostium in Marchia consedisset, quos utique inde exturbari necessum erat; tum quod appareret, istum hac ratione è Suecorum armis fructum velle capere, periculo, impensisque belli in solum Regem devolutis, simul pro rerum successu in utramvis partem consilia flexurum. Non tamen abrupte petita renuit, sed non aliam *neutralitatis* conditionem ostendit, quam ut aut eadem sibi, quæ hosti in Marchia permitterentur, aut ut hostis penitus eadem facesseret. Eo cum responso Legatus tunc dimissus. Quia autem Cæsarei sub Savellio Duce numerosas copias Regi objecerant, non ultra tunc progrediendum ratus ipse Stralsundam revertit, cura belli his in oris Joanni Banerio commissa. 1630.

Ducis Lauenburgici infausti conatus.

§. 34. Eodem tempore in diversa parte ad Albim novi motus, sed qui inter principia suffocabantur, exsurgebant. Meclenburgici Duces ditione sua exuti sub adventum Gustavi in spem quidem erecti fuerant hujus ope amissa recuperandi. Suadentibus tamen amicis, & Saxoniæ cumprimis Electore, tutius visum, precibus restitutionem à Cæsare efflagitare, quam ipsi suo suffragio se promoturos pollicebantur. Sed cum nihil æqui à Cæsare affulgeret, qui & Apologiam eorum, velut in qua ipse injuriæ insimularetur, aspere exceperat, clam se ad Regem convertunt, atque scribendo militi operam dare incipiunt: cui negotio Rex nomen suum dissimulandis istorum coeptis accommodabat. Et cum Franciscus Carolus Lauenburgicus Dux, à Falckenbergio persuasus, militiæ Regiæ nomen dedisset, ac delectus palam agere coepisset, sub istius nomine conatus suos obtegebant. Verum præmature erumpente conatu, postquam is Boitzeburgi, Lauenburgi, & Neuhusii militem suum distribuisset, advolante primum Reinachero tribuno, & mox Pappenheimio, ausis impar Raceburgi oppressus in hostium potestatem venit. Qui casus Succorum in illis oris institutos delectus dissipavit. Interim ad Stetinum aliquoties modicis velitationibus varia fortuna certatum; in quarum una progressis longius Regiis Cæsarei magno numero ingruentes quinquaginta ex illis ceciderunt, aut coeperunt, inter quos Tisenhusius, Sackius, Liliesparrius, & Witzlebius alarum præfecti.

Cæsarei Colbergæ obsidionem frustra solvere laborant.

§. 35. Antequam in Meclenburgicam iret Rex, Colbergam valido præsidio infessam, & quæ circumjectam regionem excursionibus male habebat, obsidio eminus circumdare instituit, cum vim adhibere supervacuum duceret, quod oppido ab annona maligne foret prospectum. Id obsidium ut solverent Cæsarei, simul equitatui è Borussia adventanti occurrerent, viginti sex equitum alas, & circiter bis mille quingentos pedites è castris ad Gartzium expediunt. Eorum conatibus intercipiendis Hornius non minorem manum Colbergam versus ducebat. Jamque in propinquo aderant Cæsarei, quos Regii firmato pede expectabant, cum ab exploratoribus cognitum retro istos abire. Igitur Sueci quantum possunt cedentes insequi, donec nebula coelum obumbrante qui longius præcesserant equites ad Falkenbergam pagum Cæsareis impingerentur. Anceps ibi pugna, & velut

1630. lut in tenebris commissa, ac nonnulli Suecorum longioribus hostilis peditatus tubis aspere excepti, retro ad subsequentes suos pedites cesserant. Sed nebula prospectum adimenre, an quod insidias metuerent, Cæsarei perculsis non instabant, ac in tutiora se recipere potius erat. Quæ res Colbergensibus non parum desperationis attulit.

Navis Prætoria Cæsareorum fugatur.

§. 36. Ineunte mense Decembri cum Suecorum naves, quæ fauces portus Wismariensis obsidebant, paulisper recessissent, Cæsarei repente portu erumpentes aliquot onerarias involaverant. Sed Suecis statim reversis cum cæteræ refugissent, prætoria quadraginta machinis instructa longius progressa in portum Lubecensium Travemundam compellitur. Eam ut Suecis traderent Lubecenses, aut ipsis portu extrahendam permitterent frustra postulabat Joannes Salvius, quod isti eandem à se retineri pensandis damnis, quas ea classis suis civibus dederat, æquius jactarent. Nec ultra quid super ea re actum, postquam Cæsarei militem, armaque isti navi ultro detraxissent.

Comes Oldenburgicus neutralitatem ambit.

§. 37. Eodem tempore Comes Oldenburgicus, ut neutras sibi partes sequi liceret, ambire cœperat. Cui Rex ostendit, id præsenti bello minime omnium quadrare, cum hautquaquam Cæsar eam exemtionem ultro ipsi permissurus sit, ac per eandem sibi ratio bellandi in arctum redigatur. Sibi quippe ejus vocabuli obtentu arma ab hisce regionibus procul habenda, quibus tamen hostis ad commodum suum sit usurus; ac in se solum belli onera devolvi. Cum satius sit, quicquid est Protestantium ad communem causam asserendam omnibus viribus conniti. Quod si tamen eam vehementer desideret, non in alias leges ipsam concedi à se posse, quam ut tota Comitis ditione Cæsareus, ac Ligisticus miles dimoveatur, nec ullum deinceps subsidium Regis hostibus inde accedat. Simul ut Cæsar, Ligaque eam immunitatem ratam habeant, & ipse Comes iis sese viribus instruat, ut Cęsareis adversus *Neutralitatis* leges tentare quid ausis par repellendis sit. Quibus conditionibus à Comite satisfieri non posse facile adparebat.

Cæsarei Gryphenhaga & Gartzio ejiciuntur.

§. 38. Interea Cęsar in Torquati locum Hannibalem Schaumburgium exercitui præfecerat; quem hic magnis miseriis conflictantem recipiebat, frigore ac rerum penuria absumtis plurimis; nec pauci quotidie ad Regem transfugiebant. Igitur circa Gartzium ad utramque Oderæ ripam militem per hiberna disponit. Ast Suecos pauco contentos hiems domestica longe mollior hautquidquam remorabatur; ac è Borussia dudum expectatus equitatus terrestri itinere accesserat, non repugnantibus magis quam annuentibus Polonis, per quorum terras transeundum erat. His copiis auctus Rex Cæsareos

21. Decemb.

Gryphenhaga & Gartzio expellere constituit, ac contractum ad Dammum exercitum, qui tunc duodecim peditum legionibus, octoginta quinque signis equitum constabat, postridie Gryphenhagam ducit. Cum nemo in campum prodiret, oppidum tormentis quassatur, ac mox edita ruina oppugnaturis via fit. Erant in oppido bis mille quingenti pedites, quibus Ferdinandus de Capua Neapolitanus præerat, qui velut de obtinendo oppido desperans pridie signa Gartzium in castra miserat. Unde animis lapsus miles, cum Suecos alacriter muris succedere cerneret, effusa per pontem in alteram Oderæ ripam fuga Gartzium mature se proripit, paucis desideratis. Ipse tamen præfectus duobus vulneribus saucius cum nonnullis ductorum, & quicquid inerat machinarum in regiorum potestatem venit. Ea res tantum Cæsareis pavorem injecit, ut licet in altera Oderæ ripa Gustavus adhuc hæreret, paucis duntaxat præcursoribus adparentibus castellum Marwitzianum Gartzio oppositum, & ipsum mox Gartzium magna cum trepidatione desererent. Annona & pulvis tormentarius igne absumtus; duæ insignis magnitudinis machinæ in flumen dejectæ, totidem nimio pulvere diruptę, ne Sueci potirentur. Minora tamen quædam tormenta, & adparatus bellici nonnihil victoribus cessit. Hostis receptu fugæ simili Francofurtum ad Oderam se contulit. Ea consternatio & cæteros, qui per Pomeraniam ac Novam Marchiam hiemabant, afflavit, ut alii Francofurtum, alii Landsbergam facesserent, Suecis extremos cædentibus, ac omnia fere impedimenta intercipientibus. Inprimis Pirizæ hospitatos Croatas Baudisius pessime multaverat, opima ipse præda ditatus. Sparriana legio Custrini transitu impetrato salva evaserat. Sed idem tunc insequenti Regi denegabatur; cum alias ad Francofurtum consternatos primo impetu debellari posse adpareret.

Edicta Cæsaris literęque in Gustavum.

§. 39. Dum ita Gustavus hostem pleraque Pomerania profligat, Cæsar edictis atque literis Ratisponæ istum oppugnare instituit. Ac primo decretum suffragantibus Electoribus factum, quo per singulos Imperii Circulos Ordines ad conferendam in hoc bellum pecuniam solicitantur; de qua antequam dispositum foret, consueta hactenus belli onera continuanda. Inde Gustavi Regis delectus edictis inhibentur, & qui jam nomina ipsi dederant avocantur. Literæ quoque à Cęsare ad Regem scribuntur, quibus mirari se ferebat invasionem nulla à se causa prębita, nec præmissa clarigatione factam; ac ut Germanico solo iterum decedat monebat: alias sibi totius Germaniæ viribus subnixo Imperii dignitatem ac defensionem curæ fore. Electores quoque ad Regis literas respondent, causas, quas hic pro armorum suorum necessitate allegaverat elevantes, & ad hæc ponenda hortati. In quibus id insolentię quid habere videbatur, quod in literis hisce nomina sua Regis nomini prępofuissent. De quo etiam in responso suo Rex monet, simul causas belli, injuriasque sibi illatas repetit, quęque ipsi in contrarium attulerant refellit; testatus præterea, se hautquidquam Imperio hostem venisse, sed potius ut oppressos Ordines in pristinam libertatem vindicaret. Ac tandem ab se quoque pacem honestam ac tutam optari, si quidem adversa pars eandem sibi cordi esse propositis æquis conditionibus ostenderit. Paria fere ad Cæsaris literas reponebantur, addito, pacis quę jactaretur firmitatem à se non verborum formulis æstimari, sed ut restitutis in antiquum statum Imperii rebus sibi de præteritis lęsionibus satisfiat, ac in posterum idoneè caveatur.

Consilia in futurum annum.

§. 40. Cæterum ex his Cæsaris atque Electorum literis id quidem satis patebat, illum bello adversus Gustavum libenter supersedere velle. Et constabat, jam antea Brandenburgicum promissis à Cæsare oneratum, si Gustavo ut quiesceret persuadere posset. Sed cum nulla alia pacis conditio offerretur, quam ut Gustavus, nulla pro Regni sui vicinorumque securitate obtenta cautione, ad pristinum statum metus atque suspicionis plenum revolveretur, & quæ hactenus magno labore, pari sumtu, parta erant gratis dimitteret; ignavo plane modo cœptam abrumpere telam existimatione ac magnitudine ani-

1630. mi sui indignum judicabat. Et amoto Gustavo destinatis suis facile potiturus Cæsar videbatur, qui grassante quam maxime per Pomeraniam Gustavo Protestantium sacra infestare non cessabat: Idemque post occasione data, cedente licet Gustavo, omissurus non erat ulcisci tentatam dominatus sui remoram. Igitur id facile Gustavo constabat, non tuto se, aut honeste arma ponere posse, nisi pace sacrorum per Germaniam denuo stabilita, ac vicinis Principibus in integrum restitutis; quorum stabilita fortuna Sueciæ quoque securitatem ab illa parte præstitura erat. Nec minus certum erat, Cæsarem consiliis suis, hucusque tanto successu ad exitum prope deductis, nisi magna vi dimotum non iri. Eoque Gustavus ad atrocissimum quod instabat bellum summo se studio præparabat, quod in ditiones Cæsaris hæreditarias, & qui hactenus ipsius ausis obstetricati erant, *Ligistarum* terras transferre meditabatur. Cui fini futurum in annum quinis exercitibus rem gerere constituerat, distrahendis in diversa Cęsaris viribus; quorum duo post Pomeraniam plane purgatam Cęsareos Marchia quoque exturbare, & inde in Silesiam irrumpere debebant; tertius Meclenburgicæ recuperandæ, quartus Magdeburgum, quintus ad Visurgim destinabatur, adscitis in societatem Archiepiscopo Bremensi, & Georgio Luneburgico Duce, qui jam fœderi pronos se ostenderant. Etsi post invitantibus rebus ab ea consiliorum designatione non nihil discessum. Spem autem rei bene gerendæ felix ejus anni successus faciebat, & quod jam nonnulli Ordines Gustavi amicitiam ambirent, quos inter Wilhelmus Hassiæ Landgravius durissime à Cæsare hactenus habitus se suaque Gustavi patrocinio commendatum ibat. Sed & Electoris Saxoniæ amicitia cum Cęsare jam nutabat, in quem plerique Protestantium respiciebant; & quia hic nondum de vi Cæsari opponenda constituerat, reliqui quantumvis clam invitati Gustavi auxilium implorare distulerant. Sed istum in Gustavi partes aperte transgressum cæteri Protestantes citra moram secuturi erant. Cæterum & hoc patebat, non amplius Gustavum a Cæsare, ut antea contemni, cui super titulo Regio nihil amplius scrupuli movebat; & ipsi Dani fatebantur, ad suum Regem literas pari verborum humanitate à Cęsare nunquam fuisse datas. Minus quoque jam Gustavo Danus suspectabatur, offensus Cęsari, quod is in Hamburgenses pronior ab ipso circa vectigal in Albi flumine novata aboleri jussisset. Veritus quippe Cæsar erat, ne si ipse Hamburgenses Dano pecunia emungendos destitueret, illi aperte ad Gustavi se partes adplicarent. Inde & Gustavus obtentu transitum sibi per Dani ditiones in Sueciam hiberna tempestate impetrandi, Joannem Salvium miserat, qui ipsius animum tentaret, num fœdere sibi adversus Cęsarem conjungi vellet, ostentatis Episcopatibus, quorum possessione aut spe filii ipsius exciderant. Hic tamen de fœdere abnuebat, præsertim cum ex altera parte Hispani omnibus modis ipsum demulcere laborarent, oblato inter alia imperio in classem, quam hactenus in Mari Baltico parturiverant; quod judicarent Suecos Germania expelli non posse, nisi mari exutos. Quin & Bremensis ditio, atque Wismaria Dano offerebantur, si in Gustavum arma movere vellet. Nec ipse Rex à talibus consiliis abhorrebat. Refragante tamen Senatu ob Gustavi metum & pacis cupidinem vel invito quiescendum erat, alias per invidiam & pudorem maxime anxio, quod Gustavi gloria res ejus per Germaniam male gestas velut prostitueret, & hic oram maris Baltici magis magisque amplecti videretur. Cui tamen sopiendo dissimulare visum tantisper, quod is vectigal ad Rudenam insulam exigeret. 1630.

§. 41 Inter cætera tamen ad votum succedentia Gustavum cumprimis Magdeburgi status sollicitum habebat, postquam Administratoris res, remittente quæ primis auspiciis afflaverat fortuna, cessim ire cœpissent. Cui si ab initio pecuniæ affatim in promptu fuisset, facile erat validum contrahere exercitum, confluentibus ad eum provincialibus, ac raro per eam ditionem Cæsareo milite. Sed deficiente rerum gerendarum nervo statim delectus languere; nec à Magdeburgicis, ut pecuniam ad hunc finem mutuo darent, ullo modo impetrari poterat; qui deflagrante primo favore adeo morosos se deinceps exhibebant, ut ne tecto quidem militem recipere dignarentur. Et licet Gustavus ea re cognita multa uncialium millia cambiu trajiceret; tamen invalescentes interim Cæsarei deinceps prohibebant, quo minus idoneus militum numerus cogi posset. Cum etiam Gustavus Administratori suasisset, ut ante omnia Magdeburgo tanquam rerum capiti prospiceret, nec plura complecti conaretur, quam commode tueri posset; hic recens collectum militem passim per oppida munimentis destituta dispersserat, quem levi negotio Cæsarei opprimebant. Nicolaus quoque Bockius tribunus, qui antea Mansfeldam arcem astu interceperat, cum ab Administratore Magdeburgum evocaretur, Halam deflectens cum duobus militum millibus quos ducebat Cæsareis succubuit; & mox Mansfelda arx, & Querfurtum oppidum hisce deditum. Magdeburgi quoque confusa rerum facies. Oppidani, qui ab initio sibi persuaserant, Gustavum seposito omni respectu confestim cum exercitu advolaturum, ac uno momento tranquillas ipsis res præstiturum, cum id ratio belli nondum permitteret, de prima animorum alacritate multum remiserant. Quos frequentes Administratoris querelæ super mora auxilii Regii magis exulcerabant; qui & ipse nec gerendis rebus idoneus, nec alieni consili patiens erat. Et quia è Regis consilio commeatus non statim in Urbem congestus, sed per minora Oppida relictus erat; eo ab hostibus intercepto Falckenbergius cum penuria conflictari cœpit, quod Oppidani nihil annonæ militi, nisi præsenti data pecunia, præbere vellent. Ipsi quoque cives factionibus inter se distracti, pars in Suecum, alii in Saxonem, aut Cæsarem proni, ne quid in commune decerni posset impediebant. Et vix mense demum Januario sequentis anni multo ambitu à discrepantibus impetrari poterat, ut sexcentis militibus per urbem hospitia concederentur. Nec parum dejecit animos, quod cum mense Decembri mille milites tribuni Sneidewini ductu Novam Alvenslebiam repentino assultu occupassent, trucidatis quos ibi deprehenderant Cæsareis, illi mox ab hisce obsessi in turpes se conditiones dedidissent. His igitur difficultatibus implicitus Administrator Regem de auxilio sæpius, idque anxie interpellaverat. Nec minus ferre opem Rex ardebat. Sed tam longe à mari in mediterranea loca progredi per flumina & terras alienas, relictis à tergo hostibus, ac nullo receptu, si res secus caderet, aut major hostium vis ingrueret, summamque totius belli in discrimen dare, imperatorium non erat. Igitur antequam è Borussia equitatus adveniret, per ambages inde hostem avertere parabat, suscepta

Magdeburgi res male geruntur.

1630. cepta in Mecklenburgicam expeditione, & per Ducem Franciscum Carolum tentatis ad Albim oppidis. Qui conatus si ex voto successissent, facilior Magdeburgum via pandi videbatur. Post adventum autem equitatus Borussici, quanquam & hic itinere defessus quiete indigeret, & difficiles hiberna tempestate viæ, ac Gartzio insidens Cæsareus miles obstarent: prævalente tamen pro urbe cura rem tentare instituebat. Sed prius ab Administratore edoceri volebat, quanta is cum manu ipsi obviam ire possit, & num suo exercitui eo venienti annonæ copia sit futura. Et jam in planicie ad Pasewalcum copias convenire jusserat, cum literæ Falkenbergii allatæ nunciabant, res ibi non ita male, uti primum videbantur, se habere, ac nondum extrema imminere, etiamsi suppetiæ adhuc differantur, modo pecunia submittatur, & oppidanorum animi literis confirmentur. Igitur Gustavo potius visum ad propiora se convertere, ac Oderæ incumbentem hostem deturbare. Simul Magdeburgicos consilii sui rationem edocet, ipsosque ad constantiam hortatus, suam pro ipsorum salute asserenda opem in posterum pollicetur. 1630.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER TERTIUS

E P I T O M E.

Acta cum Brandeburgico Electore. Is ambiguum se gerit. 2. Fœdus cum Galliæ Rege. 3. Ejus fœderis summa. 4. Sueci occupant Læckenizam, Prenzloam, Novum Brandeburgum. 5. Demminum, & alia isto tractu oppida. 6. Grypswalda frustra tentatur. Colberga deditur. 7. Oldenburgicus, & Frisiæ Orientalis Comes neutralitatem denuo ambit. 8. Tillius in Gustavum movet; Novum Brandeburgum expugnat. 9. Rex citeriori Pomeraniæ prospicit. 10. Tillius retro Magdeburgum tendit. 11. Gustavus Francofurtum expugnat, Landsbergam deditione capit. 12. Acta cum Conventu Lipsiensi. 13. Spandoa Gustavo traditur. 14. Saxo ad liberandum Magdeburgum Gustavo jungi detrectat. 15. Magdeburgi excidium. 16. Ejus culpam Rex ab se removet. 17. Acta cum Brandeburgico. 18. Legatus Moscoviticus auditur. Grypswalda capitur. 19. Gustavus Albim versus movet; castra ad Werbenam ponit. 20. Superior Germania fœderi Lipsiensi renuntiat. 21. Tillius in Thuringiam movet. Tilliani vapulant. 22. Meclenburgici Duces ditionem suam armis vindicant. 23. Hamiltonius è Britannia copias adducit. 24. Benedictus Oxenstierna è Gallia redit. 25. Fœdus cum Wilhelmo Hassiæ Landgravio. 26. Tillius Saxoniæ Electorem invadit. 27. Hic Gustavo jungitur. 28. Deliberatio de summa belli. 29. Prælium ad Lipsiam. 30. Lipsia recuperatur. Cæsareani ad Mersburgum vapulant. Anhaldini Principes in protectionem Gustavi concedunt. 31. Consultatio de bello in futurum gerendo 32. Protestantes per Superiorem Germaniam à Rege solicitantur. Gustavus Erfordiam occupat. 33. Tillius copias recolligit. Gustavus in Franconiam irrumpit; Kœningshoviam, & Herbipolin capit. 34. Tillii conatus. 35. Gustavi per Franconiam successus. 36. Hanovia à Suecis intercipitur. 37. Francofurtum ad Mœnum Suecos admittit. 38. Georgius Landgravius incassum de pace proponit. 39. Regii Rhingoam occupant. 40. Tillius Noribergam frustra tentat. 41. Rex in Palatinatum vertit. 42. Sueci Rhenum transmittunt. Oppenheimum expugnatur. Moguntia deditur. Manheimum intercipitur. 43. Hornius Mergentheimum, Winsheimum, & Heilbrunnam. 44. Tillius Wilzburgum occupat. 45. Rostochium capitur. Virmondius vapulat. 46. Wismaria deditur. 47. Inferior Saxonia Gustavo studet. 48. Cum Gustavo fœdus ineunt Archiepiscopus Bremensis, 49. Georgius Luneburgicus & Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux. 50. Cæsareani in Lusatiam irrumpunt, & recedunt. Saxoniæ Elector à Cæsare tentatur. 51. Saxones Bohemiam invadunt. 52. Fridlando à Cæsare summa belli offertur. 53. Dani habitus tunc erga Sueciam. 54. Ordinum Sueciæ consilium de pace.

1631. Acta cum Brandeburgico Electore.

Ulsis jam pleraque Pomerania Cæsareis bellum in Brandeburgici Electoris ditiones volvebatur, qui anceps consilii, dum neutri se parti penitus addicere audet, suspectans ipse ac suspectus fluctuabat. Equidem provincias ipsius Cæsarei hactenus gravissime afflixerant; idemque Cæsari non parum invisus erat tanquam vetus *Unionis* socius, & qui diu Bavarum agnoscere Collegam detrectaverat. Nec dubium habebatur, quin, si destinata sua ad exitum deducere Cæsari licuisset, eandem cum Meclenburgicis sortem subiturus fuerit, connectendæ cum Pomerania Silesiæ. Nec obscure jactaverat Fridlandus: in tabulario Meclenburgico ejusmodi istius scripta inventa, quæ sat causæ præbeant ipsum ditione multandi. Idem contra Suecos in Pomerania pedem figere ægris oculis adspiciebat. Ac inter tam validos hinc inde hostes medius ab utrisque conculcandus videbatur. Tunc autem Gustavum commotum intelligens ob negatum Custrini transitum, quem hostibus concesserat, ad eum ablegat Sigismundum

1631. Gœtzium Cancellarium obtentu sumto, quod ipse à cæteris Electoribus pacis conciliator inter Cæsarem ac Regem constitutus sit, cui negotio operam suam offerebat, petens ut significet Rex, in quas conditiones transigere velit. Inde in posterum transitum copiis Regis, omneque officiorum genus pollicetur; modo vicissim Rex recipiat; se adversus præcipuas ipsius munitiones nihil tentaturum, reditus alendis præsidiariis, ac aulæ suæ necessarios non intercepturum, nec aliis juribus, bonisque suis, ac civium suorum manus injecturum; denique bello posito omnes provincias, quæ ad ipsum jure spectant, ab omni onere liberas sibi redditurum. Ad ea Rex reponebat; paci se semper paratum, dummodo ab altera parte ea serio quæratur: de quo antequam constet, præmaturum esse super conditionibus agere. De oblato transitu gratum sibi, eoque se non nisi bona fide, & citra noxam usurum. Eundem tamen elapsa jam hostis profligandi occasione tanti sibi non esse, ut antequam arctiore fœdere jungatur Elector, in ea, quæ proponat Legatus, obstringi velit. Circa quæ tamen ipsi satisfacturus sit, ubi arma secum jungere placuerit. Atque eodem tempore à Rege missus Berolinum veniebat Joachimus Mitzlafius Tribunus Electori persuasurus, ut arma sua Regiis societ, stabiliendæ per Germaniam paci sacræ ac civili, ac restituendis in integrum oppressis, utque Austriacorum dominatio sistatur; promittens se Pomeraniam, magna ex parte jam hosti ereptam, morte Ducis insecuta ipsi, hæredibusve traditurum. Quod petitum Elector eludebat obtentu fidei Cæsari datæ, & quod sibi prius cum Saxone ex pacto consultandum sit. Sumtis quoque in Cæsarem armis hostem se declaratum iri, & hoc ipso inutilem fore ad causam communem apud istum agendam, ac impositum sibi à Collegis Mediatoris officium obeundum. Tum per incerta belli & casuum humanorum fortunas suas maximo discrimini exponi. Nec provincias suas penitus exhaustas multum momenti Gustavi rebus posse addere. Transitum tamen innoxium, si à Rege necessitate exigente petatur, se libenter concessurum. Quæ sat benevolentiæ in Regem præ se ferebant, ni interea Schwarzenbergium Comitem cum hoste colludere, ac varia in fraudem Gustavi machinari è literis interceptis intellectum foret. Quas Rex Electori transmittebat, addito; si clam ipso talia patrarentur, cavendum ab ejusmodi ministris; sin ipse horum conscius sit, sibi eadem documento esse, ut circa tractatus deinceps majorem circumspectionem adhibeat.

Is ambiguum se gerit.

Fœdus cum Galliæ Rege concluditur.

§ 2. Ast cum Galliæ Rege foedus feliciter tunc ad finem perducebatur, postquam tractatus semel atque iterum interrupti fuerant. Invitaverat ad isthoc fœdus Gustavum Legatus Gallicus Hercules Charnassæus, dum circa conciliandas cum Polonis inducias satagit: nec Gustavus abnuebat. Sed cum sub initium anni superioris circa ejusdem conditiones in Suecia agi cœpisset, insolentia Charnassæi, & agendi modus suspicionem excitabat, veluti res ab ipso non serio ageretur, & quasi non nisi Gustavi consilia rimatum venisset. Ita enim lubrice omnia tractabat, ut si visum foret, facile eludi conventa iterum possent. Et contendebat quidem Charnassæus, ut Gustavus acceptis trecentis uncialium millibus stricte se obligaret ad bellum per sexennium cum exercitu triginta sex millium in Germania gerendum: cum contra Galli aperte in bellum descendere nollent, expensaque modica pecuniæ summa periculum Gustavo relinquere cuperent, victoriæ fructum sibi vindicaturi. Quam conditionem Gustavus respuebat, qui nullo modo vel ad certum copiarum numerum vel ad belli continuationem ulterius, quam rationes sui Regni admitterent, teneri volebat. Neque tanti videbatur ea pecuniæ summa, ut mercenarii ad instar alteri obnoxius esse, aut omnem sibi aditum cum Cæsare tractandi præcludere vellet. Verebatur quoque, ne alii, qui ipsius fœdus ambiebant, aut ad idem invitabantur, segniores ad contrahendum fierent, si nossent, ipsi jam utique vi Gallici fœderis certos ad annos in Germania belligerandum. Nec satis dissimulaverat Legatus, id à se spectari, ut irrumpente in Germaniam Gustavo Gallus eo lautioribus conditionibus cum Cæsare circa bellum Italicum transigere possit. Sane constat, Gustavi victoriam apud Francofurtum ad Oderam pacem Italicam confirmasse, quæ non parum nutabat, quod Hispani Mantuam & munimenta per Rhætiam quatuor auri millionibus licitarentur. Sed ea clade audita Galli animosius tractatus impletionem urgebant, Cæsare tergiversari non amplius audente. Suspectus quoque tunc temporis erat Danus, cui ad Insulam Rudenam vectigal exigebatur, consiliis quoque super Rugia occupanda agitatis, & familiari nimis cum Fridlando literarum commercio. Nec adhuc de Batavorum in se animo certus erat, portoria per Borussiam ægre tolerantium, qui una cum Dano clam Gedanenses in ipsum animabant; sic ut longius progressura ea lis à tergo relinquenda haut videretur. Denique & ille adhuc metus urgebat, ne forte media deficerent sustentando equitatui per Borussiam selecto, quo tantum bellum ordiens Gustavus carere non poterat. Ne tamen negotium plane abrumperetur, Laurentius Nicolai à secretis epistolis in Galliam mittitur, qui dextre insinuaret, per Gustavum non stare, quo minus fœdus coëat, si æquæ conditiones offerantur. Postea transgresso in Germaniam Gustavo cum super legibus fœderis jam conventum foret, alia per Gallici Legati insolentiam remora objicitur, an quod post Mantuanam controversiam compositam Gustavi opera Galliæ superflua videretur, aut quia bello cœpto adigi posse sperabatur, ut isti magis obnoxius agere vellet. Nam & *protectionis* vocabulum formulæ fœderis injecerat magna cum Gustavi offensione, qui neminem præter Deum & ensem protectorem agnoscere se ferebat: & in utroque instrumento, etiam eo quod à Gustavo subscribendum erat, ut Regis sui titulus præponeretur obnixe contendebat; etsi super eo postulato in mandatis ipsius nihil adparebat. Et cum ipsi objiceretur; utrumque Regem esse, parisque adeo dignationis, regerere non dubitaverat; dari purpuram diversi pretii. Ast Gustavus dignitatis suæ tenacissimus auxilio Gallico carere, quam de antiquissimi Regni fastigio aliquid ut delibaretur concedere malebat: Galliæque Regi scribebat; se non sperare, ea duntaxat lege istum amicitiam secum inire velle, ut sibi de divinitus concesso honore aliquid detrahatur. Alias isthoc obstaculo remoto nullam in se moram ostendebat.

Ejus primo 1631. propositas leges Gustavus respuit.

Galli prærogativam frustra affectant.

§. 3. Itę tandem Bernwaldæ in Nova Marchia fœdus isthoc conclusum; cujus fundamentum ferebatur communium amicorum vicinorumque libertas recuperanda, eorundemque defensio, Oceani, marisque Baltici securitas, commerciorum libertas, restitutio oppressorum Imperii Romani Ordinum, utque munimenta ad litora, portusque Oceani, ac Maris Baltici, inque Rhætia destruantur, & in eum statum reducantur, in quo ante proximum bellum fuerant. Ad quem finem cum hactenus preces nihil valuerint, armis communium amicorum salutem Reges vindicare constituisse; eoque Gustavum triginta millia peditum,

Fœderis Gallici summa. 13. Jan.

sex

1631. sex equitum suo sumtu in Germania habitutum, Galliæ Rege quadringenta uncialium millia quotannis conferente. Cavebatur insuper, ut cum Duce Bavariæ & Liga amicitia aut neutralitas servaretur, siquidem ipsi reciprocam præstiterint, utque circa sacra Sueciæ Rex non aliter se gereret, quam secundum Imperii leges, ac in quibus locis exercitium ritus Catholici reperiretur, in integro relinqueret. Quæ verba fœderi inseri omnibus modis contendebat Gallus, ne ad detrimentum ritus Pontificii quid egisse argueretur, aut quod speraret, hac ratione se Ordines Catholicos à Cæsaris partibus abstractum. Nec Gustavo consultum videbatur professam Romanorum sacrorum extirpationem præ se ferre, ne in desperationem isti adigerentur; & quia satis actum judicabat, si Protestantium libertatem asseruisset. Ista tamen omnia præcipue huc spectabant, ut potentia Austriacorum intra terminos coërceretur, ne subacta Germania ad vicinos dominatum proferret; qui scopus nisi restituta Ordinum Germaniæ libertate obtineri haut poterat. Cæterum fœdus hoc rebus Gustavi non parum splendoris ac firmamenti addebat propter auctoritatem viresque ejus Regni, & quod auri Gallici fama venales animas certatim delectibus Suecicis alliceret. Nam alias omnibus erat persuasum, solius Sueciæ opes tanto bello sustinendo non sufficere, ni alienis pecuniis suffulcirentur. Et ipse Cæsar ideo remissius, quam res exigebat, principiis Gustavi obstiterat, quod crederet, ejus conatus mox ultro per pecuniæ inopiam expiraturos, indicio inde sumto, quod iste ulterius, cum commode posset, non processisset. Enimvero Gustavus ideo progressus suos inhibuerat, quod equitatum è Borussia desideraret, & haut prudentis duceret loca maritima in hostium potestate à tergo relinquere. Duraturum autem erat fœdus ad mensem usque Majum anni trigesimi sexti; ni pax interea coalesceret, consensu partium prorogandum. Formulam ejus fœderis nomine Gustavi Regis subscripsere Gustavus Hornius, Joannes, & Carolus Banerii; nomine Regis Christianissimi Hercules Charnassæus.

§. 4. Cæterum quæ aliis nationibus quietem imperat asperitas hiemis, Suecos haut retardabat, quo minus bellicis facinoribus operarentur. *(Sueci occupant Laeckenizam.)* Et quidem in excursiones avidus erat Suecicus miles ad intercipiendos potissimum Croatas, armis pretiosis, nummisque onustos. Lœckenizæ quoque arx à Lesla̋eo levi negotio expugnata. Rex autem postquam Hornio curam novæ Marchiæ, & Ulterioris Pomeraniæ commendasset, exercitus majore parte per Stetinum in Uckermarchiam ducta Prenzloam occupat. *(Prenzloam)* Inde Novum Brandeburgum procedit, à Francisco Marazino tribuno sexcentis cum militibus insessum, sed qui post paucos tormentorum ictus se dedebat, pactus, ut cum armis & impedimentis oppido excederet, nec intra tres menses contra Regem militaret. Pari facilitate Clempenoa Suecos admisit. *(Treptoam)* Treptoam Cæsarei ad famam adventantis Regis ultro deseruerant. *(Loizensem arcem)* Sed qui Loizensi arci præerat Peralta centurio Hispanus natione, popularis jactantia nescio quæ inusitata constantiæ specimina minatus, mox ludibrio fuit, precibus mulicrcularum, quibus paulo ante se ferro indutum ostentaverat, exoratus, ut postulante Rege statim ipse extra munitionem procederet, quæ sibi dicerentur leges arrepturus.

(Demminum) §. 5. Inde Demmino exercitus admovetur, munito oppido cum adjuncta arce, cui Savellius Dux præerat cum duabus peditum legionibus, sua & Holckiana. Ejus viri fœdum sordidæ avaritiæ specimen ferebatur, quod cum post abrepta in tributum cætera equis demum rusticorum manum injecisset, nec qui vel redimeret, vel emeret strigosa jumenta inveniretur, eadem demum carnifici addixerit, exiguum sibi corii pretium stipulatus. 1631. Cum sub vesperam accessisset Rex, machinæ mox per suggestus raptim extructos collocatæ; & eadem adhuc nocte munitionibus exterioribus succedens Teuffelius tribunos semilunare opus impetu cepit, Cæsareosque eruptione facta ipsum inde expellere conantes cum clade rejecit. Ex altero latere arcem in paludibus sitam, sed quæ gelu adhuc adstrictæ accedentes ferebant, adoriebatur Coiphusius immissa modica peditum manu, ad cujus conspectum Cæsarei statim arcem igne supposito relinquunt, in adsitam turrim crassissimam se recipientes. Quam tormentis disjicere cum ferum videretur, ad ejusdem fundamenta cuniculus agitur; cujus terrore isti statim Regis se arbitrio permisere, traditis septem Holckianæ legionis signis. Ea ab altera oppidi parte ostentata obsessorum animos fregerunt, qui mox in has leges convenerunt, ut signis explicatis, sarcinis armisque salvis cum duobus tormentis excederent, ac intra tres menses adversus Regem ad confinia Pomeraniæ, & Meclenburgicæ arma ne ferrent. Ita triduo oppidum captum, quod minimum tres septimanas Regem distinere posse crediderat Tillius, intra quod spacium ipse cum exercitu ingruens Gustavum ad iniquam pugnam compellere, aut cum ignominia obsidio dimovere destinaverat; eoque Savellium Viennam ad dicendam causam ablegabat. Et quia hic eam velut arcem belli elegerat, non modica ibi frumenti, apparatusque bellici vis cum triginta sex grandioribus machinis inventa. Dum ad Demminum Rex hæret, Joannes Moltkius alæ præfectus cum triginta sex equitibus exploratum missus, agglomerante se agrestium manu Malchinum duabus cohortibus insessum astu tentare instituit. *(& Malchinum.)* Eoque frequentibus circum excitatis ignibus, & appensis ad arbores ignitis funiculis magnæ manus speciem per noctem assimilaverat. Inde summo mane præsidiariis Regis nomine, quem toto cum exercitu adesse fingebat, deditionem imperat, iisque territis ut cooferim armis positis prodeant injungit. Cum pavor jussa facere subegisset, inermes à tantuplo paucioribus ad Regem deducuntur.

§. 6. Restabat in citeriore Pomerania sola Grypswalda, cui Franciscus Ludovicus Perusius præerat. *(Grypswalda frustra tentatur.)* Eum Banerius, quem Rex isti ore præfecerat, per literas solicitat, ut desperato subsidio imminentem necessitatem honesta deditione preveniat. Sed qui magnifice de Cæsaris fortuna prefatus ad extrema oppidum se defensurum respondebat. Nec segnius quam loquebatur faciebat. Nam & oppidum operibus insigniter firmabat, & deficientibus nummis argenteis stanneos cudebat impresso lemmate; *necessitas Gryphiswaldensis*, emissaque inutili turba accurate ac sobrie annonam dispensabat, donec extrema tandem fames id oppidum relinquere subigeret. Circa initium mensis Martii Franciscus de Mœurs Colbergam per quinque menses circumsessam deficiente annona, ac desperata liberatione Bootio tribuno tradiderat, pactus ut explicatis more militari signis, integrisque armis, & sarcinis cum duobus tormentis excederet. *(Colberga deditur.)* E mille quingentis, qui oppido exierant, quadringenti sacramento Regis accesserunt. Tormentorum & apparatus bellici magna vis ibi reperta. Triduo post deditum oppidum aliquot naves annona onustæ Rostochio, Wismariaque aderant, sed quæ comperto illud à Suecis teneri, retro vela dabant. Quanquam ne portum intrare possent, extructis ad ejus ostium castellis provisum erat. Hoc igitur

1631. modo ejectis Ulteriore Pomerania Cæsareis, ut à diuturnis belli oneribus respirarent provinciales, Gustavus disciplinam militarem severissimis legibus sanxit, & quæ militi suo præbenda forent, ad modestum ac tolerabilem modum redegit.

Oldenburgicus, & Frisiæ Orientalis Comes Neutralitatem denuo ambiunt.

§. 7. Circa finem superioris anni Antonius Guntherus Oldenburgicus Comes exemtionem à bello apud Regem ambiverat; de qua nunc ineunte mense Martio una cum Frisiæ Orientalis Comite denuo per legatos instabat, producto Cæsareo rescripto Electorum intercessione obtento, quo is promiserat, se militem ex utroque Comitatu abducturum, nec oneris quid deinceps imperaturum, si Rex vicissim caveat, se loca, quibus Cęsareus miles excederet, haut invasurum. Sed cum à legatis nihil proponeretur, quo modo Regi cavere vellent, se intra neutralitatis leges bona fide versaturos, neque Regi ex illis provinciis damni quid datum iri; res ad exitum perduci tunc non poterat. Præsertim cum Rescriptum Cæsareum à solo Secretario subscriptum foret; cui multum fidei adhibere præterita exempla vetabant. Spes tamen fiebat, siquidem idonèe caveatur, militem Cæsareum provinciis semel emissum deinceps iterum non admittendum, nec quid subsidii ullo modo hosti durante bello præstandum, Comites istos à Rege omni bellorum molestia eximendos. Cæterum quare iidem tantopere circa id negotium satagerent, causa erat; quod sibi ab Hamiltonio metuerent, qui illa ora copias in Anglia Scotiaque conscriptas exponere constituerat; & quia Oldenburgicus Gustavum sibi peculiariter offensum suspicabatur ob patrata à se in Archiepiscopum Bremensem Gustavi avunculum. Instigabat etiam Tillius, destinatis Gustavi explorandis, & ut securitati suæ ab ea parte prospiceretur, sibique copias inde fidentius abducere liceret. Quin & constabat, Batavos successibus Gustavi invidentes noluisse in propinqua sibi loca bellum transferri. Qui & segniter valde ad sublevandam causam communem pecuniam depromebant; ut Gustavus minaretur, ni aliam secum rationem inirent, pacem se cum Cæsare facturam, exiguo ipsis emolumento cessuram. Alias constabat ejusmodi à belli oneribus exemtiones Gustavi rebus damno cedere; quippe queis impediebatur, ne qua sibi commodissimum foret hosti noxam strueret. Et quicquid promitteret Tillius, Comitatus istos denuo invasurus metuebatur, quamprimum ratio belli id suaderet. Sed nec meritus erat Oldenburgicus, ut præ cæteris ipsi favoris quid exhiberetur.

Tillius in Gustavum movet.

§. 8. At Cęsar cum suffectos abdicato Fridlando duces Gustavi auspiciis impares cerneret, imperium in exercitus suos Tillio confert, Ligistici hactenus exercitus duci, bellandi callentissimo, & tot adoreis insigni. Quem & magna Ducatus Brunsuicensis parte donaverat, egregio liberalitatis in bene meritum specimine, si dono injuria in veterem dominum abfuisset. Nam ipsi Duci pauculas pręfecturas reliquerat, cætera ditione Hildesiensi Episcopo addicta, qui litem ante seculum cœptam nunc demum Marte suffragante obtinuerat. Is igitur Tillius cum post amissum Gartzium è Schaumburgio miserum Cæsarei militis statum intellexisset, excitis quę per Germaniam passim dispersæ erant copiis, mense Januario Francofurtum venit, & quę ex usu videbantur ibi, atque Landsbergæ disposuit; inde in Hornium moturus, qui Soldini, ac circumjectis locis stativa habebat. Sed quia hic absente Rege rem in discrimen mittere veritus Piritzam, & hinc Stargardiam retro cesserat, in omnes hostis motus intentus; Tillius mense Februario, postquam Francofurtum valido præsidio firmaverat, in Gustavum ire constituit, damnum Demmini acceptum, de quo in itinere audiverat, ulturus. Iram eius primum excepit Novum Brandeburgum, quod Cniphusius cum duabus legionibus sua, & Scotica Maccaji insidebat. Ei Rex, ut ex invalido oppido in tutum se reciperet, scripto mandatum transmiserat, sed quod ab hoste interceptum hunc stimulabat, ut præmisso raptim equitatu oppidum cingeret. Tillius ipse cum reliquo exercitu insecutus ex itinere Feldbergam arcem impetu capit, ad unum cæsis qui inerant quinquaginta militibus. Hinc magna vi ad oppugnandum Novum Brandeburgum convertitur. Obsessi strenue resistunt, & aliquoties assultantes repellunt, sæpius licet ad deditionem invitati, spe auxilii à Rege submittendi extremam vim expectaturi. Igitur demum facto ab universis assultu levidenses munitiones perrumpuntur, 9. Martii

& Suecici post asperrimam pugnam numero obruuntur. Cniphusio, & nonnullis Præfectis ac sexaginta gregariis vita conceditur, cæteris omnibus trucidatis. Nec pauciores tamen è Tillianis ceciderant. Eo obsidio durante agmen equitum Rostochio ductu tribuni Wingerskii ad Tillium tendens per Rheingravium ex improviso ingruentem dissipatur. Banerius quoque cum Cronbergio tribuno Cęsareo non procul Novo Brandeburgo pugnam æquo fere Marte committit.

Novum Brandeburgum à Tillio expugnatur.

§. 9. Contra Rex ut Brandeburgo subveniret, jam exercitum ad Pasewalcum convenire jusserat. Sed prævertente hostium violentia consilium mutare necessum fuit. Igitur ad impetum Tillii à Citeriore Pomerania avertendum Hornio, cui ex Ulteriore provincia evocato hæc cura injungebatur, mandatum, Fridlandiam, & Treptoam invalida oppida desereret, sed Clempenoæ, Landscronæ, & Spantcoæ arces valido præsidio insideret ad distinendum hostem: cæterum Demmino, & Anclamo tuendo maxime incumberet. In Pena quoque flumine navigia disposita, & ad Stolpam atque Gutzcoam viarum angustiæ excitatis castellis interseptæ. Nec minus Tribsesæ ad impetum excipiendum omnia provisa. Quod si utique Anclamum Tillius invadere conaretur, decretum erat Regi, castris ad Cabelam locatis hostem à tergo circumclusum commeatu, & pabulo prohibere, carptimque vires ejus atterere. His ita dispositis ipse Odera superato alibi occasionem rei gerendæ aucupaturus, ad Suetam castra metatur, juncto ibi duobus navalibus pontibus flumine.

Rex Citeriori Pomeraniæ prospicit.

§. 10. Ast Tillius facile animadvertens, quibus difficultatibus se induiturus esset, tentata Citeriore Pomerania, ac famem præcipue metuens in regione jam evastata, direpto Novo Brandeburgo ac dejectis munitionibus, Rupinum retrovertit, in itinere Miroa arce in deditionem accepta. Tum missus cum viginti quinque equitum alis Rudolfus Coloredus ad exploranda Regis castra, num iis forte expelli possit. Sed cum ea jam munita, ac se à Gustavo intrepide expectari intellexisset, Coloredo revocato Cæsareas copias Francofurtum remittit, ipse Magdeburgum toto impetu adoriri certus, quo istum, quem viribus imparem sibi judicabat, in patentia camporum eliceret, præliique necessitatem eidem imponeret, ni Magdeburgum perire vellet, maximi momenti urbem, & Gustavi æque ac Cæsaris destinatis opportunam.

Tillius Magdeburgum tendit.

§. 11. Tillio digresso Gustavus Rex Hornium è Citeriore Pomerania, cui nullum amplius ab hoste periculum, ad se evocat, Nova Marchia Cæsareos ejecturus, qui interea Landsberga excurrentes Mitslafii novos delectus Arenswaldæ oppresserant. Contractis igitur omnibus copiis Francofurtum tendit, ex itinere Croatis, qui Munchebergæ, & Zedenici agebant, male multatis. Insidebat

Gustavus Francofurtum expugnat.

1631. sidebat Francofurtum cum justo fere exercitu Schaumburgius, quo etiam Fridericus Tieffenbachius accurrit, qui summa rerum in se suscepta ædificiis suburbanis ignem injecit. In accedentes Suecos eruptionem statim faciunt Cæsarei; sed non sine damno repelluntur. Noctu Sueci in suburbiorum parietinis communire se, & actis obliquis fossis ad munitiones propinquare incipiunt. Quod etiam sequenti die continuatum inter vana Cæsareorum ludibria, velut istis sat animi non esset assuitum tentandi. Sed mox impetu facto exteriore munitione hostis ejicitur, simul tormentis Gubenensis porta acriter verberatur. Tum quidam sclopetarii præeunte cohortis vicario Andrea Anero injussi vallo ingruunt, ac dum propugnatores inter fumum fragoresque oculis & auribus non satis constant, ad summum enituntur. Rex occasionem rei bene gerendæ forte oblatam solerter amplexus, illico cæteris quoque invadendi signum dat. Nec mora Cæsarei vallo depulsi per interiorem portam in oppidum se conjiciunt; quos è vestigio Sueci insecuti una irrumpunt, diversis quoque locis interea vallo superato. Irruentes undique expellere iterum conabantur equites Cæsarei: sed quos Baudisius cum equitum legione per apertam portam invadens facile disjecit. Nec inde aliud quam cędes tanto atrocior, quod ruentes ad pontem quo Odera jungitur currus simul milites que, dum pro se quisque primus evadere nititur, sibi invicem impedimento forent. Nec paucos ponte detrusos flumen hauriebat. Castellum, quod trans pontem erat excitatum, itidem deseritur, machinis in aquam provolutis, & igne ponti injecto. Cęsorum in urbe mille septingenti amplius numerati sunt, inter quos insignes ductores Hedonius, Hardeccius, Herbersteinius, alii Capti circiter octingenti, quos inter tribuni Sparrius, Morvallius, Butlerus junior. E Regiis trecenti cecidere. Præda insignis ac bellici adparatus magna vis cum viginti & uno tormentis, nec non viginti quatuor signa in Regiorum manus pervenerunt. Qui cladi superfuerant cum Tieffenbachio Glogoviam Majorem se contulere. Oppidum ipsum tres per horas militi ad direptionem patuit, ibi inter cæteros Pelargus Calvinianus Theologus super sua domo exspoliata apud Regem questus id responsi retulit: divinitus ipsum pœnas luere ob falsa dogmata per Ecclesiam sparsa: Id dictum ab ipso ad Bremenses, & inde ad alios ejus sectę vulgatum non parum illos perturbavit, velut jam ab omnibus hominibus desertos, postquam tam infensum sentirent Gustavum, de cujus præsidio tantum sibi polliciti fuerant. Sed id dictum mox in favorem vertit Gustavus, postulato à Theologis Berolinensibus, ut quousque cum Lutheranis Ecclesiis in singulis fidei capitibus conciliari possent, scripto consignarent, ad Theologos Suedicos transmittendo; quod isti interpretabantur, velut Rex unionis inter Ecclesias Protestantium spem non abjecisset; cum revera non nisi metum illic eximere vellet, quasi opiniones eorundem serio impugnatum veniret. Cæterum Tillius cum ad suppetias Francofurto ferendas in viam se jam dedisset, res perditas intelligens ad Magdeburgi obsidium retro abit, omni urbem eam vi oppugnaturus, quo Regem ab invadenda Silesia diverteret. Sed Rex invitantem fortunam secutus selectas copias Landsbergam rapit, quam tres Cęsareorum legiones, quindecim equitum alę insidebant sub Cratzio juniore tribuno. Is, dum in adventantes Suecos eruptionem tentat, occisus suorum animos non parum fregit. Castellum ultra Wartam fluvium à Tupadelio primum expugnatur levi negotio, dum

Landsbergam deditione capit.

trecenti qui inerant pedites armis abjectis se dedunt. Ipse Rex flumen ponte raptim structo transiens opinione citius ad oppidum se ostendit, ac repulsis qui eruperant, intus conclusis deditionem imperat. Qui metu consternati honestis conditionibus postridie oppido cedunt plures numero, quam illi, qui ad ipsos oppugnandos venerant. 1631.

§. 12. Circa id tempus ad finem tendebat Conventus Lipsiensis, ad quem Saxoniæ Elector plerosque Protestantes convocaverat. Eum Cæsari hactenus plus satis addictum aperte jam erumpentes istius artes, & proditæ causę communis exprobratio tandem ad fortia consilia excitaverant. Sed præcipue tam ipsius, quam cæterorum animos Gustavi Regis in Germaniam adventus erexerat, ut edicto super bonis sacris restituendis se opponere, & oppressionem Cæsaris amoliri fœdere inito, paratisque armis auderent. Cæterum obtentui sumebatur, congressus Francofurti ad Mœnum indictus, quo amica compositio Catholicos inter & Protestantes tentanda foret; cui negotio præparando ut sententias prius inter se conferant Protestantes opus sit. Isto conventu demum concludebatur, à Cęsare literis mascule scriptis abolitionem edicti, & finem oppressionum petendum; nec minus arma paranda, quibus vis à quocunque intentata, ac injuriæ militis Cęsarei propulsentur; ac ut invicem sibi auxilium ferant, si quis eorum impetatur. Addita tamen protestatio: salvam sibi constare debitam Cęsari reverentiam. Eodem certos homines occulto miserat Gustavus, qui ad fortia ausa congregatos animarent, tentaturos quoque, num universi Protestantes fœdere ipsi innecti, ac junctim bellum in Cæsarem sumere velint. Aut si hoc anceps nimis videatur, ut arma ipsi compareut suæ libertati tuendæ, Regios autem conatus pecunia, prębito commeatu, transituque, & aliis modis foveant. Sed cum universi communi decreto ista probare metuerent, singuli tentabantur, ac Saxonię cumprimis Elector, cui pręcipuę tunc opes, & à cujus autoritate plerique pendebant. Huic diligenter de scopo Regis, qui cum libertate Ordinum, & religionis Protestantium foret conjunctus, exponebatur. At hic nihil aliud, quam Regis destinata laudare, ac studium suum testari; sed quamlibet Conventionem abnoere. Nec Magdeburgensibus aliud præstare, quam ut tecte & sparsim delectus per suam ditionem in istorum usum permitteret, ac ut pulvis pyrius, & frumentum ad eam urbem deveheretur. Quæ ipsa res tamen exitum non habebat, dum cui ejus deducendi cura demandata erat, circa intercipiendum Ladronium Comitem in Tilliana castra tendentem satagit, neglecta ad urbem perrumpendi occasione. Cæterum Saxo, quare Gustavo fœdere jungi tergiversaretur, has rationes jam antea Charnassæo à Galliæ Rege misso exposuerat; quod metueret, ne Gustavus proprium duntaxat negotium ageret, ac desideriis suis potitus ipsum destitutum Cæsaris libidini exponeret; neu paria in se statuerentur, quæ Brandenburgicus in Borussia expertum se querebatur, cujus terra evastata, ac munitissimæ urbes præsidiis infessæ fuerint, vix unquam forte recuperandæ. Addebatur, si Gustavo quid humanitus accidat, quem tantis ausis parem subiturum? Enimvero id revera agebat Saxo, ut fœdere Protestantibus inter se sociatis ipse summam rerum moderaretur, atque exercitu, quem isti conscripturi essent, suffultus neutrius se partis ferret, viresque Cęsaris ac Gustavi æqua lance libraret. Nam si Gustavo jungeretur, hic sine dubio summum belli arbitrium sibi vindicaturus erat. Ac nimis abruptum videbatur, cum professo Cæsaris hoste sociari; præsertim cum ipse nondum

Acta cum Conventu Lipsiensi.

exer-

1631. exercitum parasset. Simul fœdere isto viam sibi præcludere nolebat, quo minus, quandocunque commodum videretur, ad amicitiam Cæsaris redire posset. Interim & ipse, & plerique Germanię Ordines Protestantes hactenus Gustavo favebant, ut dum hic cum Cęsare colluctatur, militem conscribere, & occasionem libertatis suę restituendæ arripere vellent. In Cæsarem autem arma stringere non nisi tunc decretum erat, quando ipse extrema intentaret. Contra Cæsari fixum sedebat, Saxonem quamprimum se moveret tota belli mole obruere; quo prostrato reliquis Protestantium nec animum nec vires fore in ipsum quid tentandi; quos quidem adeo contemnebat, ut jactaret; Saxone remoto cęteros vix decem legionibus continuo alendis sufficere. Et sane mox patebat, quam levi negotio Cęsar plerosque per Superiorem Germaniam fœderi Lipsiaco renuntiare coëgerit; cui destruendo Liga quoque Pontificia conventu Dunkelspulæ habito se adstrinxerat; quę & literis datis istorum institutum improbavit; & ut eodem ultro desistant, impense hortata est.

Spandoa Gustavo traditur.

§. 13. Enimvero scrupulosa ista Saxonis & aliorum circumspectio Gustavum monebat, ut & ipse inter ambiguos caute procederet, nec eo usque se penetraret, ut summam rerum suarum ab aliorum placito fideque nudis verbis innixa suspenderet. Unde quanquam Magdeburgi liberatio magnopere cordi ipsi foret; temerarium tamen judicabat eo prorumpere, imminentibus à tergo munimentis, quæ receptum intercludere possent. Eoque antequam Magdeburgum iret, Custrinum sibi, & Spandoam, Oderæ & Havelæ claustra, à Brandeburgico tantisper tradi utique cupiebat; atque interim firmato præsidiis Francofurto, & Crosna cum robore exercitus Copenicum usque progreditur. Præmissi sunt inde ad Electorem Gustavus Hornius, & Jacobus Steinbergius, super traditione istorum oppidorum transacturi. Sed cum responsum, quod reportabant, Regi non satisfaceret, postridie Rex ipse cum Electore in colloquium ad Berolinum descendit, modica militum manu stipatus. Inter morosam Electoris tergiversationem Rex exercitum propius urbem accedere jubet, minatus, si omnes ipsum destituant, se quoque abdicata communi Protestantium causa, ac firmatis in Pomerania locis maritimis cum Cæsare transacturum, & Holmiam reversurum. Ubi quæ ipsum cęterosque Protestantes fortuna sit mansura, brevi in aprico fore. His rationibus expugnatus vix demum sequenti die Elector in Spandoę traditionem consensit, salvis tamen suis juribus, & ut illa citra moram restitueretur, ubi Magdeburgo subventum, aut Gustavus in tutum subductus sit. Nec mora deducto Electoris pręsidio, Spandoam miles Suecicus sacramento Brandenburgici simul adactus duce Axelio Lilio ingreditur. Potsdamum inde promota castra, ac Cæsareus miles, qui Vetus Brandeburgum, Ratenoam, & alia Albi vicina loca insidebat, ad famam adventantis Regis intra Tillii castra se recepit.

Saxo ad Magdeburgum liberandam Gustavo jungi non vult.

§. 14. Cum Saxone autem Gustavus jam antea per literas egerat, ut apud pontem Dessaviensem copias secum jungeret, Magdeburgi liberationem pariter suscepturus; utque suo exercitui annonam, ac pyrium pulverem, & machinas præberet. Sed iste hæc omnia abnuere, fidem Cæsari debitam excusans, & quod ingruentibus ex Italia Cæsareis ditiones suas milite nudare haut possit. Transitu porro Regi concesso facile bellum in suam provinciam attrahi. Annonam etiam Cæsari petenti negatam. Ista effugia quanquam Rex prolixis literis elevaret, addita protestatione, per se non stetisse, quo minus Magdeburgo subveniretur, quam urbem servari Saxonis magis & Brandenburgici, 1631.
quam sua interesse; is tamen nullo modo à sententia dimovebatur. Ea re Gustavus Magdeburgum tendere prohibebatur. Nam & inter tergiversationes istas non parum temporis incassum elabebatur, & cur Saxoni, ac Brandeburgico non satis fideret, affatim caussæ habebat; inter duos autem parum fidos amicos medium se immittere periculosæ plenum aleæ. Sed & miles Gustavi hiberno labore attenuatus, & exhaustus ob stipendia non soluta fremebat. Nulla quoque annonæ copia, circumjectis locis per hostem vastatis; cum hic contra numero & robore copiarum longe prævaleret. Nihilosecius secundo Havela Rex progredi, Albique propinquare constituerat, si qua occasio daretur Tillium vi aggrediendi, aut alia ratione obsidio Magdeburgi abstrahendi.

Magdeburgi excidium. 10. Maji.

§ 15. Inter has moras suprema dies Magdeburgo illuxerat. Ea urbe, in qua maximum momentum ad sistendos Gustavi impetus, simul coëreendis Saxoniæ, & Brandenburgi Electoribus positum erat, Tillius utique potiri connitebatur. Ac primo literis Administratorem civesque, ac magnificis promissis Falckenbergium tentare. Sed cum hac via nihil proficeretur, ad vim conversus munimenta, quę extra urbem Magdeburgenses hinc inde extruxerant, expugnat. Inde suburbiis Sudenburgo, & Neustadio ab ipsis civibus ignis injectus, cum quicquid militum superesset defendendæ urbi ægre sufficeret, errore Administratoris, qui dum novos delectus per minuta provinciæ oppida spargit, magnam copiarum partem frustra prodegerat. Adpropinquabant jam urbi Cæsarei, cum Administrator civesque inducias peterent, quo ad Saxonem & Brandeburgicum mittere possent, autoritatem suam componendis turbis interposituros. Sed abnuit Tillius, ne interim Gustavus Rex occasionem arriperet obsessis succurrendi. Qui & minabundus utrumque Electorem monet, ne Magdeburgo suppetias ferant, neu Gustavo transitum eodem concedant. Tentatæ equidem ab oppidanis aliquoties eruptiones, sed modico obsidentium damno, qui brevi ad labrum fossæ penetrant, ac magno machinarum impetu munitiones disjiciunt. Jam opera ad valli pedem promota erant, cum Tillius tubicinem in urbem mittit, ut 7. Maji.
extrema per deditionem prævertant imperaturum, quem illi ad tertium usque diem detinebant, quo ipsum responso dato dimittere decreverant, ni fatum urbis eo die ingruens obstitisset. Decretum fuerat Tillio, primo diluculo diei decimæ Maji undiquaque impetum in urbem dare, quando post pervigilatam noctem plerique domum dilapsi essent, cæteri insomnia marcerent. Idem tamen de successu ambiguus denuo in consilium rem deducit, ut ad septimam horam matutinam oppugnatio differretur. Igitur cum vallum civibus, periculo se jam defunctos arbitrantibus, fere nudatum foret, & Falckenbergius in curiam concessisset tubicini responsum adornaturus, quo nondum reverso nihil à Tillio tentatum iri credebatur, Pappenheimius subito assultu munimentum novum, quod suburbio Neustadio objacebat, invadit, quo facile superato mox in urbem penetrat. Id nonnulli instinctu centurionis cujusdam Itali à Pappenheimio susceptum tradunt inscio Tillio, qui licet copias ad impetum faciendum disposuisset, ostentare vim, quam inferre maluerit, ut integra urbe potiretur. Tumultu excitato advolat Falckenbergius, & acriter incurrentibus undique civibus hostem retro ferre pedem cogit. Sed cum ipsum aspere conserta pugna feralis globus stravisset, animi civium non parum minuebantur. Et quanquam

1631. cæteri ductores dubiam adhuc hosti victoriam reddebant; tamen cum & horum plerique cecidissent, & Pappenheimius frangendæ pertinaciæ ignem proximis ædibus injecisset, cives in domos suas dilabi cœperunt. Interim equitatus quoque in urbem penetraverat, ac flammam exortus turbo longe lateque distulerat. Tum vero nullum crudelitatis ac libidinis genus ab efferati militis rabie omissum; cum interim ignis avaritiæ materiam pleramque absumere properaret, velut prædatam opima multans, qui victoria tam atrociter abusi essent. Magnitudinem cladis miseræ ædificiorum atque hominum reliquiæ satis arguebant. Nam ex tanta multitudine quadringenti duntaxat cives superfuere, & præter ędem primariam centum quinquaginta piscatoriæ ad Albim domus. Extremum malorum fuit a Tillio indicta Numini supplicatio post edita plus quam barbaræ immanitatis specimina. Et vero fructum suæ victoriæ ipsi corruperant Cęsarei destructa urbe, qua integra vicinis regionibus late fręnum injecturi erant. Simul ad tam crudele exemplum tota Germania animis Protestantium desperatio, odium, vindictæ ardor adversus talium auctores gliscebant.

Hujus culpam Gustavus à se removet.

§. 16. Cæterum ne ab imperitis aut malevolis culpa perditi Magdeburgi in Gustavum devolveretur, ipse scripto publice emisso edocuit, non minimam cladis suæ causam Magdeburgenses ipsos præbuisse intempestiva tenacitate, ac inhumanitate adversus milites, & quod tanto hosti repellendo idonea parare media neglexissent, plus satis alienis confisi auxiliis, cum propriis stare potuissent. Regi pronam semper fuisse voluntatem, sed quam effectui dare ineluctabiles rerum difficultates prohibuerint; ac cæco impetu accurrere molientem, se ipsum, summamque rerum, ac tot oppressorum spes perditurum fuisse nullo urbis fructu. Hostem Gryphenhaga ac Gartzio exturbatum penitus profligare in proclivi fuisse, ac uno impetu Magdeburgum tendere, ni transitum ad Custrinum denegasset Brandeburgicus. Inde Francofurto, & Landsberga pulsum hostem, tergo progredientis hæsurum. Nec tamen sibi licuisse salutem suam, exercitusque ab arbitrio Brandeburgici suspendere, nulla accepta cautione. Citra hujus, atque Saxonis favorem Magdeburgi liberationem tentare haut quicquam cum prosperi spe successus potuisse. Utrumque autem ita ambigue secum egisse, ut quid solidi ab ipsis expectare posset, non adpareret.

Acta cum Brandeburgico.

§. 17. Idem audita Magdeburgi expugnatione retro ad Spandoam movebat speculaturus, quo Tillius deinceps se conversurus esset, aut quid cæteri Protestantes, ac vicini cumprimis Electores edito tam atroci exemplo in amicam ipsis urbem capturi forent. Simul verebatur ne augescentes in Silesia Cæsaris copiæ aliquid à tergo molirentur, si ipse rebus hac parte nondum sat firmatis longius progrederetur. Quas & nuper Crosnam impetu expugnare conatas Brossartus præsidii præfectus cum damno inde rejecerat. Etsi autem conditio, qua Gustavo Spandoa tradita à Brandeburgico fuerat, expirasse jam videretur; tamen cum neque versus Albim progredi auderet, ni firmus ad Havelam receptus foret, neque longius ab Odera discedere, ni transitu ad Custrinum hostis excluderetur; ante omnia Electorem quovis modo inducere conabatur, ut aut icto foedere in partes suas descenderet, aut Spandoam, Custrinumque in suam potestatem traderet. Alias enim facile erat hosti hisce in oris belli sedem figere, ac Gustavum mare versus propellere; quo ipso quicquid à tergo erat Protestantium Cæsaris arbitrio exponebatur. Enimvero isthæc à Gustavo proposita longe recusare Brandeburgicus; cujus Consiliarii partim in Cæsarem erant proclives, cæteri Magdeburgica calamitate attoniti à belli malis se removere, ac ostenso in neutram partem studio sibi utcumque cavere satis habebant, de communi Protestantium causa securi. Gustavus ut destinatis suis potiretur, in varias se formas vertere. Ac primo simulare, velut in diversa se cum exercitu recepturus, & suas tantum res curaturus sit, postquam intelligat, adventum suum nonnullis parum gratum esse. Ejusmodi discessum cum Elector deprecaretur, quippe tunc Cæsareorum libidini exponendus, Gustavus de foedere, ac armorum conjunctione proponit. Ast Elector per media consilia urgentes utrinque difficultates eluctari cupidus, *neutralitatem* occinere, conventus Lipsiensis decretum, consultandi cum Saxone & Ordinibus Provincialibus necessitatem excusans. Inde Rex de foedere quidem in præsens omittit, de Spandoa retinenda urget. Sed & heic Brandenburgicus vocabula pacti ingerere, Spandoæ restitutionem, & Gustavi abitum postulare, multa super militum petulantia questus. Igitur Gustavus tergiversationum fessus demum amicus, an hostis esse velit, ut intra triduum significet, postulat. Nam ut bona fide neutrarum esse partium possit Elector, positum provinciæ ipsius non permittere. Amicus si esse velit, eosdem secum amicos hostesque icto foedere habendos. Sin minus, Spandoam se confestim redditurum, sed mox hostilia adversus ipsum exerciturum; silentium belli indicium habiturum. Heic Arnheimius interveniens Gustavo, ut de Spandoa postulanda desisteret, persuadere conabatur, velut quo minus eam annueret Electorem sua dignitas, pactaque cum Saxonica Domo,& Imperii leges prohiberent. Sed cum Gustavus longe solidiores rationes opponeret, tandem spem faciebat, responso magis liquido Electorem ipsi satisfacturum. Ast cum Elector nil nisi foedus deprecaretur, tandem Rex illudi sibi, & inani disceptatione tempus extrahi indignatus, Electori quidem statim Spandoam fidei suæ liberandæ consignat; sed mox cum exercitu Berolinum tendit, præmisso tubicine portas reserari imperans, & hostilia minatus, si quis resistere audeat. Sic tandem absumta tergiversandi facultate conclusum, ut Spandoam iterum Rex præsidio suo custodiret, quoad bellum duraret; & apud Custrinum transitu, receptuque si opus foret, frueretur. Spandoæ præsidium Electori, Custrinense Regi juramento cavere super observatione horum pactorum adigebatur. Ut autem hoc modo procederet Rex, non tam propter ipsum Electorem, quam propter Consiliarios ejusdem necessum erat, quibus, ne Succiæ salutem cauponari possent, facultas præscindenda videbatur. Et quia Pomerania fundamentum erat rerum Suecicarum per Germaniam, ne ex Marchia hostis in illam effundi posset, firmius quam per verba ac literas caveri Gustavus volebat. Contra Elector, si secius res cecidisset, excusatum se Cæsari fore credebat, necessitate à Gustavo allata. Etsi Cæsar, quas sui purgandi causa scribebat literas Elector, inter inania putaret.

Legatus Moscoviticus auditur.

§. 18. Post initam cum Brandenburgico conventionem exercitus in castra ad Spandoam redit, ac Ratenoam, Vetusque Brandeburgum præsidiis amplectitur. Ipse Rex raptim Stetinum delatus Czaris Moscoviæ Legatum audit, qui ut arma in Suecia emere, ac militem, quem in Germania conducturus erat, per Ingriam deducere liceret petit. Quod facile Gustavus annuit, cui optandum erat bellum Polonos inter Russosque exardescere, sibi ab utrisque tantisper cautionis loco futurum. Hinc ad urgendum Grypswaldæ obsidium abiturus erat,

quæ

1631 Grypewalda capitur.

quæ sola Cæsareis in Pomerania restabat: verum rem sperato citius confectam reperit. Nam Achatius Tottius, cui ejus obsidii cura demandata fuerat, equites nonnullos exploratum circa oppidum præmiserat, in quos ipse Perusius præsidii præfectus longius quam par erat, progressus impingitur, ac diffugientibus qui comitabantur Croatis occiditur, eam laudem meritus, quod optime omnium è Cæsareis ducibus stationem suam in Pomerania defendisset. Præsidiarii tamen amisso quantumvis strenuo duce, adversus adventantem cum exercitu Tottium ferociam primo ostentare, & acri eruptione in subeuntem peditem decertare. Sed postridie animis lapsi, honestas conditiones pacti oppidum dedunt: in quo munitiones, & alia ita præclare disposita reperiebantur, ut si Perusius vixisset, aliquot mensium obsidionem tolerare potuisse videretur. Cum autem præsidiarii, quibus tutum iter Rostochium versus promissum erat Havelbergam tenderent, superveniens tribunus Hallius equites dissipavit; pedites mille quingenti arma deponere jussi plerique sacramento Regis accessere. Qui licet adversus pacta se violatos quæri non possent; quod diversum convento iter ingressi forent; factum tamen Gustavo displicuit, eoque in autores si deprehenderentur animadverti, qui captivi superfuerant, liberos dimitti jussit. Interea exercitus ad Spandoam levibus excursionibus hostem lacessebat. Ac inter cæteros Baudisius Ortenburgico Comite, & Hallio tribuno comitantibus Albim vado transiens ducentos Cæsareos equites Werbenæ cædit, captis qui necem effugerant. Sed dum ipse atque Ortenburgicus siti æstuque inflammati raptim se frigida proluunt, gravissimum morbum ambo contrahunt, ex quo Ortenburgicus paulo post extinctus est, juvenis manu consilioque pollens, & qui magnam de se expectationem concitaverat. A Regiis quoque Havelbergæ Basilica occupata, & nonnulli Cæsareorum Burgi non procul Magdeburgo oppressi. Ex adverso Cæsarei è Silesia Gœtzii Tribuni ductu recentem militem à Nicolao Bockio collectum nocturna irruptione dissipant; etsi plerisque cum ipso tribuno tenebræ effugium dabant. Quos tamen mox Gustavus Hornius ultus est, septem Cæsareorum alis Grunbergæ oppressis.

Gustavus Albim versus movet.

§. 19. At Gustavus purgata jam à Cæsareis Pomerania, partem copiarum ad ejus provinciæ muniones custodiendas, & ut Meclenburgicis Ducibus, qui tunc sua armis recuperatum ibant, adsisterent, sub Tottio reliquit; cæteros ad exercitum in Marchiam ire jussit. Ubi maxima peditatus parte sub Joanne Banerio ad Vetus Brandeburgum subsistente, ipse selectis cum sclopetariis, & universo pene equitatu Jerichoam cœnobium venit, ac dimisso passim equite vicinam regionem ad usque Magdeburgensem pontem explorat. Ad cujus adventum Pappenheimius, qui hactenus Burgi stativa habuerat, celeriter se Magdeburgum recepit. Rex nullo cis Albim hoste reperto ad Tangermundam id flumen trajicit, & in arcem oppido adsitam refugos Cæsareos cædit, ac ponte navali Albim ibi jungit. Eodem cum omnes copias contraxisset, deliberabat, num expediret ad recuperandum Magdeburgum incumbere. Sed quod Tillius cum exercitu non procul abesset, qui sine dubio obsessis auxilio venturus erat; nec cum Saxoniæ Electore quidquam adhuc convenisset, munito ad Albim loco exercitum continere instituit, expectaturus, quo Cæsaris arma in fœderis Lipsiaci socios per Superiorem Germaniam, ac gliscens inter Saxonem & Tillium diffidentia eruptura forent. Huic rei maxime opportunus locus visus, ubi Havela Albi absorbetur. Nam Havela commodam commeatus subvectionem, & ne hostis tergum circumire posset, præstabat. Unde & Havelberga Cæsarei exturbati, Winkelio tribuno per flumen humero tenus in oppidum irrumpente: ubi qui in armis deprehensi restiterant trucidati; quadringenti amplius, qui armis abjectis salutem petierant, capti. Werbenam igitur translata castra, medio inter oppidum ac Albim loco pone aggerem coercendis exundationibus quondam structum, qui tunc munimenti in vicem adaptabatur. Simul ponte fluvius insternitur, ac validum castellum in angulo, quo Havela Albi miscetur, excitatur. Ac ne præsidium Cæsareorum, quod Dæmitzam insidebat, in Suecorum pabulatores incurrere posset, stationes equitum idoneis locis disponuntur.

1631. Castra ad Werbenam ponit.

Superior Germania fœdere Lipsiensi renunciat.

§. 20. Interea Cæsar per exercitum Egonis Furstenbergii ductu ex Italia reducem Superioris Germaniæ Protestantes, cum literæ nihil proficerent, ut fœdus Lipsiense ejurarent, cogere instituit. Ibi Memminga primum, & Campodunum subacta, ac pecuniis emuncta. Inde Ducis Wurtenbergici Tutor trepida deditione transigit, cum jam in itinere essent, tria militum millia, auspiciis Gustavi Regis à Schlammersdorfio conducti, & manus peditum Ulmensium, qui auxilio mittebantur. Hinc Ulma & quicquid urbium per Sueviam, simul Circulus Franconicus Lipsiensi decreto renunciant. Miles ab his conscriptus exautoratur, & magnam partem Cæsaris sacramento accedit ingenti insuper pecuniæ summa exsoluta. Ita paucos intra dies isto tractu Lipsiense fœdus nullo negotio eversum.

Tillius in Thuringiam movet.

§. 21. Sed non pari facilitate res Tillio succedebat circa cæteros Lipsiaci decreti socios in ordinem redigendos. Is relicto cum idoneis copiis Pappenheimio ad defensionem Magdeburgi, & vicinorum locorum, Thuringiam versus movebat, ut Hassiæ Landgravio Wilhelmo, Saxoniæque Ducibus, & cumprimis Electore perdomitis Protestantium fœdus plane dissiparet. Ac jam in ditione Vinariensi, atque Schwarzburgensi hostili modo grassabatur. Frankenhusa direpta, & in cineres data. Erfordia blanditiis & prompto obsequio eundem a se avertit. Hinc Mulhusam se contulit, unde legatum cum durissimis mandatis ad Wilhelmum Landgravium misit; quem ubi hic animoso cum responso rejecisset, ac jam Tillius arma in istum expediret, à Pappenheimio de impressione Gustavi ad Albim nuntius venit. Igitur potius visum dilato Hasso illuc totis viribus incumbere, & vel præliandi necessitatem ipsi imponere, vel trans Albim eundem rejicere. Quo repulso in proclivi fore sibi sperabat Lipsiaci fœderis reliquias opprimere. Nam se quidem militum robore Gustavo longe præstare judicabat. Igitur circa Julii mensis initium Mulhusa digressus Tillius per Mansfeldam, & Ascaniam Wolmerstadium festinato itinere pervenit. Cujus adventu cognito Gustavus Rex cum magna equitum & dimacharum parte versus istum procedit, tentaturus num recens adventanti de improviso clades aliqua inferri possit. Nec successu res caruit. Nam in tres equitum legiones Montecuculi, Bernsteinii, & Holckii, quæ in vicis Burgstallo, Reindorffio, & Angero hospitabantur, noctu impressio à Rege facta, & earum magna pars cæsa; cæteri in fugam dispersi. Eo in conflictu tribunus Bernsteinius cecidit. Sed è Regiis Carolus Ludovicus Palatinus Lauterensis, dum ante Rheingravii legionem acriter pugnam ciet, graviter saucius paulo post non sine magno Regis dolore decedit. Inde Tillius toto cum exercitu Werbenam movet clam præmissis, qui sub ipsius adventum tormenta Suecica clavis configerent, & oppidum incenderent, num forte eo tumultu in castra Regia penetrari posset. Sed detecta proditione Gustavus tor-

Tilliani vapulant.

menta

1631 menta silere, & magnum ignem Werbenæ excitari jusserat, ut eo fidentius Tilliani castrorum munimentis succederent, velut peractis insidiis. Tanto majore damno in propiores fulminatum, ac Tillius amissis plurimis re infecta in castra sua se recepit. Inde quotidianis velitationibus inter equites utrinque certatum, nullo in summam rerum momento. Sed cum Tillius Gustavum in aciem elicere non posset, nec munitissima ejus castra oppugnare auderet, pabuli quoque & commeatus inopia urgente, cum Gustavo contra opportunitate fluminum omnia belli trahendo necessaria suppeterent, retro vertit, ac evocatis Vetere Marchia præsidiis Wolmerstadium exercitum reducit.

Meclenburgici Duces ditionem suam armis vindicant.

§. 22. Dum Tillius in Thuringia moratur, Regina Maria Eleonora e Suecia cum aliquot millium supplemento in Pomeraniam adpulerat, quorum partem ad se Rex in Marchiam accivit, partem Ducibus Meclenburgicis ad vindicandam avitam ditionem auxilio ire jussit. Isti enim hactenus inani spe ex Ratisponensi conventu concepta, à quo ad cognitionem Electorum rejecti fuerant, tandem fallacium morarum fessi occasionem fortiter arripere decreverunt. Quibus inter alia hoc quoque animum addebat, quod ad Conventum Lipsiensem à Saxone evocati, eoque ipso legitimi Principes agniti fuerant. Illi igitur super justitia conatus sui publico scripto testati partem copiarum à se collectarum Stralsundam navibus transportaverant, quæ per Ribnizam sub Tottii imperio, adsistente Joanne Alberto Duce, in Meclenburgicam irrumpebat. Suana, Gustrovia, Butzovia ab hostibus desertæ ultro patuerunt. Plavia arx, & Miroa post exiguam moram dedita. Oppressæ quoque hinc inde aliquot hostium alæ, & opima præda à Regiis parta. E diversa provinciæ parte Dux Adolfus Fridericus cum tribuno Lohusio irrumpens recta Suerinum, pristinam aulæ suæ sedem properabat, in cujus suburbio ducenti dimachæ (quos militari vocabulo *dragones* vocant,) deprehensi partim cæduntur, cæteri in stipendia Regis transeunt. Mox oppidum expugnatum paucis utrinque cadentibus; cæteri hostium in arcem refugere natura munitam, & proviso satis commeatu, sed tormentis destitutam. Adversus quos deditionem recusantes à Tottio Georgius Johannis, & Laurentius Caggius tribuni obsessoribus auxilio missi. Sed postquam machinis arx verberata, & omnia violentæ oppugnationi parata forent, obsessi honestas conditiones pacti arcem tradiderunt, ac pars Dœmitzam, cæteri Wismariam dimissi; etsi plerique gregariorum ultro Regiæ militiæ nomina darent. Sic Meclenburgica levi negotio ad antiquos dominos rediit, exceptis Wismaria, Rostochioque, & Dœmitzæ arce, quas adhuc Cæsareus miles tenebat. Circa has habito consilio decretum, ut Rostochium obsidio cominus premeretur, Dœmitzæ, ac Wismariæ præsidia disposito locis idoneis equite eminus includerentur. Principes isti terris suis jam redditi feriis indictis, solennique pompa Gustroviam ingrediebantur, cui maximum splendorem conciliabat Gustavus Rex, eodem excurrens, quem immensus populi plausus prosequebatur.

Hamiltonius è Britannia copias adducit.

§. 23. Circa idem tempus in Germaniam adpellebat Jacobus Hamiltonius Marchio cum sex Anglorum Scotorumque millibus, quos auspiciis Gustavi Regis propriis sumtibus adjuvante quoque Angliæ Rege conscripserat; in quos tamen Gustavus diserte summum sibi imperium reservaverat. Eas copias Gustavus Visurgi immittere destinaverat, quibus se juncturus erat Joannes Adolfus Archipræsul Bremensis, jamdudum in partes Gustavi pronus, simul & è Batavis aliqua manus expectabatur; quo illis in oris excitato bello Tillii animus, viresque distraherentur. Sed quia Batavos non parum suspicionis incesserat, quod bellum ea ratione finibus ipsorum advolvi videretur; igitur neque promovendæ Hamiltonii expeditioni quidquam gratificari volebant, & ne Wilhelmi Nassovii copiæ istis jungi possent, præter necessitatem eas suo sacramento adigebant. Cæterum cum naves, quæ Hamiltonii copias vehebant, Visurgim versus tendentes jam Heiligenlandiam insulam in conspectu haberent, adverso vento abreptę cursum mutare, & per Oresundam in Pomeraniam dirigere instituerunt. Id consilium è Daniæ Regis suggestionibus aliqui captum arguebant, qui Suecos in Bremensi ditione pedem figere, quam alicui è filiis suis spe destinaverat, abhorrebat. Ipse tamen Hamiltonius causabatur tironem se militem in ora hostibus infessa exponere non fuisse ausum, quod intellexisset nondum ibidem præsto adesse equestres pedestresque copias, quas eodem se missurum Rex promiserat. Ita iste præmisso ad Regem Leslæo, qui de adventu suo edoceret, & quo deinceps tendendum foret mandata exciperet, ad Penemundam militem in terram exponit, & per Pomeraniam in Novam Marchiam adscendit, ductis secum compluribus machinis leviori pondere à se ipso primum inventis. Rex igitur ex eventu consilio mutato ad Oderæ tutelam eas copias adhibere constituit, postquam Hornium, qui hactenus circa Francofurtum adversus Cæsareos excubaverat, ad se Havelam versus evocasset, in cujus locum Hamiltonius subiturus erat. Enimvero miles iste Britannicus egregia specie, & armis, vestibusque bene instructus, sequente autumno morbis fere consumtus paulatim evanuit insolentia asperioris cœli, victusque, & tam laboriosæ militię intolerans, ac sæviente tunc passim contagio. Nec memorabile quid ab eo gestum, nisi quod mense Octobri repentina in Cæsareos Gubenæ hospitantes impressione ducentos eorum cecidit, trecentos captivos abduxit.

Benedictus Oxenstierna è Gallia redit.

§. 24. E Gallia quoque revertebat tunc Benedictus Oxenstierna mense Martio illuc missus, ut, quæ recens contractum fœdus requirebat, honoris verba exprimeret, & promissam pecuniam dicto die exigeret. Qui honorifice in ea aula habitus, quæ postulabat facile obtinuit, nequicquam ringente Curtio, quem Cæsar disturbando fœderi miserat. Sed quæ de quater mille Gallis Gustavo submittendis petebantur, Rex iniquitate temporum excusabat, quod domi mater cum fratre turbas excitasset, quibus compescendis milite suo ipse opus habeat. Sed qui ad Venetos missus fuerat Christophorus Ludovicus Raschius fœdus iisdem cum Gallico Legibus conciliaturus, in quod proclives istos esse Legatus Gallicus Charnassæus fidem fecerat, præter inania nihil retulit, quod isti metu Italici belli jam soluti, iis quæ propius ipsos non tangebant immisceri nollent. Nec ab Helvetiis, qui itidem in belli societatem solicitabantur, quidquam obtentum, Cæsare veterem ipsorum cum Austriacis necessitudinem ingerente.

Fœdus cum Wilhelmo Hassiæ Landgravio.

§. 25. Dum in castris ad Werbenam hæret Gustavus, ad ipsum accesserat Wilhelmus Hassiæ Landgravius, fœderi de quo jam superiore anno actum fuerat, supremam manum impositurus. Ejus summa huc redibat, ut Rex Landgravio in protectionem, & clientelam recepto adversus quoscunque consilio auxilioque pro viribus adsisteret, nec cum Cęsare aut Pontificus pacem iniret, nisi ipso incluso, ac in statum, qui ante motus Bohemicos fuerat, restituto. Nec minus eidem opem ferret, si eo nomine à quopiam infestaretur, quod alicui è vicinis Pontificiis Statibus quid eripuerit. Contra Regi Landgravius fidem promittebat, quodque eosdem cum ipso hostes amicosque habiturus, nec absque ejusdem consensu de pace transacturus sit. Conventum

1631. quoque, ut requirente belli necessitate Regio militi Landgravii munita loca pateant, ut tamen receptus iisdem miles Landgravio quoque juramento se obstringat, eidemque jura sua salva sint, nec minus cessante necessitate gratis ista restituantur. Regi quoque in exercitum, quem propriis sumtibus Landgravius erat conscripturus, summum imperium reservabatur; cui regendo Rex se absente idoneum ducem Landgravio adjuncturum se receperat. Quę ipsa tamen ducis Regii dignatio in Landgravium conferebatur. Insuper quid Landgravii subditi Regio militi ditiones istius transeunti præstare deberent, definitum. Tum ne qua repetitio esset sumtuum, quos alteruter in alterius auxilium impendisset. Ad eandem formam pleraque fœdera, quæ post cum aliis Germaniæ Principibus feriebantur, concepta inveniuntur. Sic Landgravius inter primos fuit Germanorum Principum, qui citra hęsitationem in partes Gustavi descenderet, ad suam communemque Protestantium salutem ac libertatem adserendam, Cęsarei nominis terriculamento seposito. Tanto acrius in ipsum exarserat Tillius, qui & literis provinciales in absentem concitare nequidquam conatus erat, & Fuggerum Comitem cum decem legionibus à Liga recens conscriptis in Hassiam irrumpere jusserat. Quibus nihil territus Landgravius ad vim repellendam strenue arma comparabat.

Tillius Saxoniæ Electorem invadit.

§. 26. Enimvero Tillius, postquam re infecta ab oppugnando ad Werbenam Gustavo recedere coactus fuerat, ad evertendum Saxoniæ Electorem velut caput Protestantium, injussu quantumvis Bavari, se accingit, eo commodius tota deinceps belli mole Gustavo incubiturus, si nihil à tergo iotutum restaret: ultro quoque Suecorum res per Germaniam collapsuras ratus, si omnes Protestantes Cæsaris jugum subiissent. Primo tamen Cæsar dissimulata offensa per legatum Hegenmullerum à Saxone postulabat, cæteros socios permoveret, ut à decreto Lipsiensi desisterent, velut ipse ejusdem pręcipuus autor non foret. Tum ut idem Cæsarem inter Sueciæque Regem mediatoris partes susciperet, facultatem offerebat. Ast cum neque hæc legatio, neque subsecutæ Cæsaris literæ istum à decreto Lipsiensi dimoverent; tandem Tillio ut vim ipsi admoveret injunctum, capitali Cæsaris errore, quod Saxoni, ut cum Gustavo id dudum captanti se jungeret, necessitatem adferret, qui alias ab extranea societate vehementer abhorrebat. Cum facile fuisset vel solitis verborum blandimentis Saxonem demulcere, vel positis inter Gustavum Saxonemque castris utrumque cunctando atterere. Sed nimirum præteritæ felicitatis recordatio nimiam Tillio velut vinci nescio fiduciam inspirabat, ut ultro istorum conjunctionem procuraret, velut uno utrumque ictu perditurus. Qui ubi Furstenbergii copias jam in propinquo esse intelligeret, per delegatos Wolmerstadio missos denuo imperat, ut decreto Lipsiensi renunciet, delectibusque habendis absistat, ac suas copias Cæsari tradat adversus Suecum ducendas una cum tributis ad eas alendas destinatis. Quæ postulata Saxo abnuere, justitiamque decreti Lipsiaci adstruere, ac vim deprecari. Tillius interea Wolmerstadio Islebiam castra contulerat, ut copias ex Italia reduces quindecim millium numero sub Furstenbergii ductu sibi adjungeret. Hinc recta in Electoris ditiones cum exercitu quadraginta millibus bellatorum constante ingruit, Hala demum literis missis denuntians, ni postulatis satisfiat, vim inferendam. Tum statim hostili modo terras ipsius ingressus Mersburgum occupat, ac Lipsiam per unum diem tormentis verberatam ad deditionem compellit.

Saxoniæ Elector Gustavo fœdere jungitur.

§. 27. Ita tandem Elector, qui copias suas Torgam contraxerat, quod hactenus aversatus fuerat, misso Arnheimio Gustavi auxilium implorat; qui cum eam tempestatem isti incubituram prævidisset, Werbena Vetus Brandeburgum se contulerat, quo propius periclitanti adesset. Quia tamen Regis societatem sæpius oblatam Elector repudiaverat, decorum videbatur non statim velut ad nutum istius accurrere. Eoque primum Arnheimio frigidius respondebatur: dolorem se ex Electoris calamitate concipere, quam dudum ipsi prædixerit: quamque declinare licuisset, si in tempore fides sibi foret habita. Venturum se tamen eidem auxilio, licet alio jam ire destinaverit, si quidem Witteberga in receptus securitatem sibi tradatur, Electoris filius primogenitus in castra sua militatum veniat, stipendium trium mensium suo exercitui solvatur, proditores, quos circa se Elector habeat, sibi dedantur, aut ab ipso plectantur, ac fœdus mutuæ defensionis, & ut eosdem uterque hostes habeat, secum feriatur. Ast Elector, cujus tempora scrupulosas licitationes non ferebant, non Witebergam solum, sed universum Electoratum in receptum offerebat; nec filium modo, sed & se ipsum ad exercitum Regis affore. De stipendio quoque, & proditorum supplicio, si indicentur, liberaliter promittere; ditiones denique suas, ipsamque vitam causæ communi se impensurum. Contra Rex, ne magnitudine animi Saxoni concederet, reponebat; causam sibi fuisse, quare cautionem isthanc exegerit, quod Elector hactenus ita difficilem se postulatis ipsius exhibuisset. Sed nunc, postquam generosa consilia ab ipso capessi videat, cæteris omissis hoc unum postulare, ut strenue ad communem causam asserendam se accingat. Quod si tamen exercitui suo unius mensis stipendium exsolvere velit, ipsum brevi hujus impensæ fructum uberem capturum. Nec mora fœdus in has leges concipitur, ut sociatis viribus Rex defensionem Electoris suscipiat, in ejus præjudicium nihil agat; junctis utrinque exercitibus summa directio eorum, quæ communi consilio decreta fuerint, penes Regem sit; neuter absque alterius consensu de pace tractet; Regi locis ad Albim opportunis transitus concedatur, ejusque exercitui, quamdiu in territorio Electoris hospitatur, proque ejus salute pugnat, necessaria ab hoc alimenta præbeantur. Fœdere icto Gustavus exercitum tredecim peditum, novem prope equitum millibus constantem Witebergę trans Albim ducit, & inde apud Dibenam Saxonicis copiis jungit.

Deliberatio de summa belli.

§. 28. Ibi præsente quoque Brandenburgico Electore, qui cum Gustavo advenerat, de belli gerendi ratione deliberabatur. Rex etsi & ipse in prælium ardebat, tamen ut in omnem eventum excusatus esset, ac non nisi volentibus Electoribus alea tentaretur, in speciem prælium dissuadebat, circumspecte procedendum disserens, Tilliumque à tergo circumeundum, num quę occasio ipsi nocendi inveniri, aut idem in æquum locum protrahi possit. Neque enim credebat Gustavus, cautum senem relicto tuto loco citra necessitatem prælii aleam tentaturum; cum facile ipsi foret intra castra se continendo hostium impetum eludere, ac inani labore eosdem defatigare. Periculum quoque ingerebat tum sibi tum pręcipue utrique Electorum imminens, si clades aliqua fuisset accepta. Ast Saxo cui animus molestiarum ac periculorum belli insolens, eoq; omnis morę impatiens erat, prelio certandum contendebat, ac vel solum se in Tillium iturum jactabat; causatus provinciam suam utrique exercitui alendo imparem esse. Huic ergo concedens Rex, cum prelium sederet, confestim in hostem movendum suadebat, antequam Altringeri copię, quę jam Erfordiam attigerant, Tillio jungerentur, & Tieffenbachius è Silesia ingrueret. Unde Brandenburgico ad sua digresso recta Lipsiam versus tenditur, Regio exercitu dextram

1631. tram, Electoris sinistram manum obtinente. Tum animatos suos, & instructos Rex monebat; equos cataphractorum gladiis in vulnere circumtortis foderent, ubi sessorum corpora in ictus non paterent. Contra Tillius cognita Regis & Electoris conjunctione aliquandiu dubitabat, trahere bellum, an prælium tentare satius foret. Nam & ipse tuto loco consederat, ac hostis mora facile atteri posse videbatur: & adventante propediem Joanne Altringero, si utique acies placeret, auctioribus copiis certaturum. Eoque castra ad Lipsiam munitionibus circumdari, machinasque idoneis locis disponi mandaverat. Sed Pappenheimius aliique duces fiducia sui, & contemtu hostium, ut tutiora consilia abdicaret, permovebant; recens conscriptos Saxones, & fractos laboribus Suecos Cæsareo militi perpetuis victoriis assueto pares haut futuros. Observatum est ab illis, qui omina captant, consultationem istam in suburbio Lipsiaco intra vespillonis ædes habitam, pictis ad parietem sandapilis. Igitur Cæsarei summo mane relictis ad Lipsiam castris in aciem dispositi versus Breitenfeldæ campos uno à Lipsia miliari procedunt, ubi tot victoriarum gloriam fructusque paucarum spatio horarum perdituri erant. Tillio simul laudem prudentiæ suæ prodigente, qua hactenus jactaverat; nunquam altius se aquam ingredi, quam fundum conspicari possit.

Prælium ad Lipsiam.

§. 29. Sic igitur in prælium ad Lipsiam tantopere celebratú descendebatur, quo supra septuaginta quinque millia bellatorum patentissima planitie concurrebant. Ubi Tillius præcepta loci commoditate elatiora campi elegerat, in quibus tormenta disponebat acie retro lenes illos clivos explicata. Simul zephyrus à tergo insurgens pulvere fumoque hostium ora impleturus erat. Exercitum ejus componebant septendecim peditum, totidem equitum legiones. Pedes in quatuor grandiores phalanges more Hispanico digestus; ad utrumque latus eques se exporrigebat. Verum universæ copiæ unicam tantum aciem faciebant, nullis reservatis qui secundam ut solet aciem formarent. Tanta illis victoriæ fiducia erat, velut uno tantum impetu ad prosternendos hostes opus habituris. Enimvero mox observatum fuit, Tillium, postquam hostes ita fidenti animo, ac bene dispositis ordinibus gradum inferre conspiceret, expalluisse, ac vix lingua, auribusque satis competiisse, quasi nunc demum ancipitia fortunæ consideraret, & quantum esset, quod aleæ exposuerat, an futuræ cladis præsagium mentem externaverat? Ast Regio, Saxonicoque exercitui, priusquam patentibus campis aciem extendere posset, per objacentem rivum attenuato agmine transeundum erat; ut multi judicarent, si intra eas angustias impeditis hostis ingruisset, ipsorum ordines facile turbari potuisse. Sed Tillio potius videbatur occupati semel loci commoditatibus inhærere; an quia nihil veterano suo militi par credebat? Jam igitur apertam nacti planitiem Sueci, Saxonesque illi à dextris, hi à sinistris seorsim utrique duabus aciebus compositi constiterant. In dextro Suecorum cornu primam aciem implebant Ostro-Gothi, Smalandi, Westro-Gothi, & duæ Finnonum equestres legiones; post quos Rheingravii eques in subsidiis stabat. Secundam aciem Livoni, Curlandique, tum Damitzii, & Sperreuteri tribunorum legiones componebant. Eum locum tuendum Rex ipse sibi sumserat, adjuncto Joanne Banerio, si quis forte casus ipsum alio avocaret. In sinistri cornu prima acie Hornii, Callenbachii, & Baudisii, secunda Hallii & Cuvvillii equites collocati; quam stationem Gustavo Hornio Rex commiserat, quæ medium universi corporis locum adsistentibus a sinistra Saxonibus obtinebat. Interstitiā turmarum selecti sclopetariorum manipuli occupabant, longioribus tubis hostiles equites excepturi.

In medio pedes consistebat, cujus primam aciem 1631. absolvebant quatuor phalanges; prima Dalecarlorum sub Achatio Oxenstierna, altera Regis prætoria sub Maximiliano Teuffelio, tertia e Suecis Germanisque mixta sub Erico Handio, quarta, vetustior cœrulea dicta, sub Winckelio tribuno. Quibus subsidio stabat legio equitum prætoria sub tribuno Ussario, & tria valida peditum agmina sub Ramsæo, Hamiltonio, & Monavio, Scotis tribunis. In secunda acie tres phalanges erant sub Turrio Comite, Hebronio, & Vitztumio. Cochtitzii, & Schaffmanni equites aciem claudebant. Saxonum acies sex equitum, totidem peditum legiones continebat, queis ex judicio Regis dispositis Arnheimius imperabat. Acie sic instructa cum Regios jam intra tormenti ictum successisse Tillius judicaret, trium machinarum irritis ictibus ipsos salutabat. Rex duobus more Suecico respondebat, quorum prior Baumgartnerum tribunum discerpsit. Tormentis inde continuo fulminare Tillius, sed rarius Rex, quoad è propinquo certiores ictus dirigi possent. Circa secundam horam pomeridianam ad manus venitur. Ceterum quia Tillio ventus à tergo flabat, Rex sinistram versus quantum poterat aciem circumagere, ut ventus utrique æquus foret. Id cum Tillius animadverteret, quo venti opportunitatem retineret ad dextram manum aciem protrahebat. Sed eo ipso sinistrum ejus cornu, & Holsatica peditum legio à cætero corpore divellebatur, ut longe maturius heic, quam aliis partibus, pugna committeretur. Equites quoque Cæsarei, immissos primæ Suecorum aciei peditum manipulos declinantes, circuitu facto in Rheingravii legionem, & secundam aciem dextri cornu ferebantur. Verum hæc moderante Banerio, cui Rex è prima acie opportune subsidia submittebat, tanto impetu in sinistrum hostium cornu invehebatur, ut illud post brevem pugnam in fugam propelleret. Holsatica tamen peditum legio acerrime resistens ingruentes aliquoties Suecorum equites non sine damno rejecerat, donec eque juxta, ac selecto pedite incumbente ad internecionem cæderetur. Universus porro Tillii peditatus cum equitibus, qui latera utrinque tegebant, nec non dextrum cornu clivo descendens frontem ita circumegerat, ut Regiis fere præteritis tota mole in Saxones incumberet, quod eos recens conscriptos facilius pulsum iri Tillius crediderat, quorum strage Regios quoque terror invasurus esset; an quod istos tormenta Regia dexterrime excussa in eam partem averterant? Quicunque igitur horum in sinistrum Regis cornu impingebantur, facile dissipati in fugam propellebantur. Sed Saxonici cum primis pedites, & turmæ equitum, quos Vasalli armaverant, impressionem Cæsareorum haut sustinentes solutis ordinibus, armisque abjectis terga fugæ dabant. Quo successu præmature nimis inflati Cæsarei jam passim nuntios victoriæ dimittebant, evanidum suis gaudium daturos. Et pars dum præfervide Saxones persequuntur, aut ad impedimenta diripienda discurrunt; ordines solvebant. Reliqui Saxonicos adhuc resistentes circuitu capto a tergo circumventum ibant, Elector in isto tumultu Eilenbergam versus se proripuerat; Arnheimius ad Regem advolabat, consilium, & opem ipsius exposcens. Ast Rex hautquicquam territus sinistrum suorum cornu, & duas peditum phalanges è secunda acie Hebronii, & Vitztumii frontem Cæsareis à sinistra ingruentibus obvertere jubebat. Ac sinistrum quidem cornu latus hostium, phalanges frontem invadebant. Heic eques Cæsareus circa reliquias Saxonum dissipandas occupatus pugnæ fessus, & in prædam cædemque ordinibus pene solutis effusus, ab integris composi-

1631. tisque Regiis statim in fugam pellitur. Sed pedes acerrime pugnam ciebat. Sic ut asperrimo hocce conflictu Teuffelius, qui duas istas phalanges adduxerat, ac complures alii ductores occumberent. Tandem Hornius cum reliquis è sinistro cornu equitibus, ac selectis sclopetariorum, cui è dextro cornu Westro-Gothos Rex subsidio miserat, redintegratis assultibus undiquaque incumbebat; machinæ quoque legionariæ undique advectæ obstinatorum hostium agmina lacerabant, ut tandem convulsis ordinibus loco propellerentur. Quatuor tamen legiones, densa pulveris nube tectæ integræ evaserunt. Intereà Rex cum dextro cornu ad sylvulam in clivo sitam progressus tormenta hostium in potestatem redigit, & iterum pedem obfirmantes dissipat. Sed præcipuum peditatus Suecici robur, tota nempe prima acies quatuor phalangibus constans, & tertia phalanx secundæ aciei fere spectatores alieni certaminis steterant. Sic post atrocem quinque horarum pugnam plena victoria Gustavo cessit, equitatu Regio, terga fugientium cædente, quoad nox persequendi finem imperaret. Plurimos tamen dispersos, ac palantes rustici post trucidavere, dato vicatim per campanas signo exciti. Nuntius quoque à Rege ad Electorem missus è summo mœrore istum ad immensam lætitiam revocabat. Victor exercitus in loco pugnæ pernoctavit. Cæsareorum aliqui Lipsiam ex acie se receperunt; plures Mersburgum, Halam, & ulteriora trepidi petivere. Ipsum Tillium præfectus alæ sub legione Rheingraviana Fridericus cognomine Longurionis vulgo nuncupatus, in turba eminus agnitum assecutus fuerat, ac oblatam vitæ gratiam adspernantis caput, dorsumque breviore sclopeto non segniter contuderat. Ex vivo aut mortuo potitus fuisset, ni Rudolfus Maximilianus Dux Lauenburgicus à latere advolans Friderici caput globo transverberasset, ac fatiscenti jam seni effugium præbuisset. Qui Halam primum, ubi vulneribus plagisque medicamenta adhibuit, inde Halberstadium contendit, quindecim peditum signis comitantibus, quæ non supra sexcenta capita sequebantur. In itinere Pappenheimius se adjungebat cum quadraginta equitum alis, quæ vix mille quadringentos homines continebant. E Cæsareis in illa planitie cæsi numerabantur septem millia sexcenti, præter eos qui in fuga perierunt. Saxonum supra tria millia cecidisse feruntur: Regiorum circiter duo millia desiderati, maximam partem equites. E captivis quinque millia stipendio Regis accedebant. Occubuere ibi è præfectis Cæsareis Otto Fridericus Schœnburgius, Otmarus Erwittius, Baumgartnerus, Baro Grottius & plurimi alii. Adolfus Holsatię Dux ex vulnere paulo post decedebat. Sed & Rex egregiorum virorum jacturam fecerat, Maximiliani Teuffelii, Callenbachii, Hallii, Adercasii, Damitzii, & complurium inferioris ordinis. Curvillius levi vulnere in fronte perstrictus suffusis cruore oculis in hostes aberrans captivus abductus est. Saxones Bindauffium, Eustachium Læserum, duos Strarschedelios, Discavium, Lammingerum, alios amisere. Tormenta viginti septem, maxima prędę vis, supra centum vexilla equestria ac pedestria in Regis potestatem pervenerunt. Isthæc victoria non solum Cæsarem ac Ligistas in summam consternationem conjecit, sed & Polonos haut mediocriter perturbavit, qui jam de Borussia invadenda agitabant, si adversi quid Gustavo accidisset. Contra quicquid erat Protestantium animos inde sumebat excutiendo Cæsaris jugo, ac nulla amplius ejusdem reverentia in partes Gustavi transibat.

Der lange Fritz.

Lipsia recuperatur.

§. 30. Rex altero à victoria die Lipsiam accessit, quam Wangelerus Tribunus cum præsidio mille militum tenebat, in quam & plurimi è pręlio profugerant. Sed cum Wangelerus deditione imperata deliberandi spatium postularet, Rex Saxoni urbis suæ expugnationem commisit, qui & paucos post dies deditione eandem recepit. Et è præsidiariis quidem qui Pontificia sacra colebant hac lege dimissi, ut ne deinceps contra Regem, Electoremve arma gererent; Protestantes statim Electoris sacramento accessere. Qui in oppidum è prælio se abdiderant, captivitatis sortem subiere, quos inter Coroninus, & Blancardus tribuni, Reinardus Walmerodius Quæstor exercitus, & multi alii non infimæ notæ. Rex interea cum expedita equitum caterva Mersburgum properaverat, ubi valida manus prælio profuga iterum coiverat, è qua mille amplius cæsi, quingenti capti, sed qui plerique post militiam Gustavi subibant. Inde Halam itum, quæ una cum arce Mauritioburgo nullam moram fecit: præsidiariorum plerique legiones Suecicas suppleverunt. Oppidum istud juramento Regi fidem dedit. Magdeburgici Præsulatus regimen Ludovico Anhaltino Principi tantisper commissum. Paulo post & universi Principes Anhaldini in protectionem Regis se conferunt, promisso ad belli sumtus certo in menses tributo, operaque subditorum gratuita, si in ditione ipsorum vel munitionem extruere, vel Albim ponte insternere vellet.

Cæsarei ad Mersburgum vapulant.

Anhaldini Principes in protectionem Gustavi succedunt.

§. 31. Halæ inter Regem & Electorem, qui hic post receptam Lipsiam se contulerat, consultabatur, quę via bello gerendo deinceps insistenda foret. Ac id quidem utrique displicebat, Tillii fugientis vestigia legere, qui per Halberstadiensem, ac Brunsuicensem agrum ad Visurgim se proripuerat; ne belli sede in Inferiorem Saxoniam translata amici Principes belli incommodis involverentur, cæteri per Superiorem Germaniam sub cultro relinquerentur, Cæsareis ac Pontificiis provinciis immunibus, per quas facile exercitus reparari poterat. Sed cum duæ paterent viæ, per quas bellum hostium terris infundi posset, una ad dextram per saltus Thuringieos in Franconiam, altera ad sinistram in Cæsaris ditiones hæreditarias, Saxo quidem hisce Gustavum immittere laborabat, ipse in Franconiam suo cum exercitu moturus. Nec defuerunt qui crederent, si in prima consternatione Gustavus eodem irrupisset, ipsi in proclivi fuisse Cæsarem in summas angustias conjectum Vienna exturbare, & propioris damni sensu ad pacem amplectendam cogere, populis ei subjectis certatim ad Gustavum defecturis, quos ob violentam sacrorum mutationem exulceratos solus metus utcunque in officio continebat. Quo ipso eidem facultas subtrahebatur tanta mole bellum instaurandi. Præsertim cum nullæ ibi copiæ essent, quę torrentem sistere possent. Et capite obtrito reliqua membra ultro collapsura. Posse interim Ordines Euangelicos cum Catholicis committi. Certe id optimum judicaverat Oxenstierna, qui cum post Francofurti ad Mænum Regem adiisset, de victoria gratulatus addiderat; optasse se, ut hoc officio Viennæ potius fungi licuisset. Et cum Rex exciperet, Tillio huc vertente eandem sibi viam fuisse insistendam; iste reponebat: Regem istuc tendentem facile Tillium eodem tracturum. Præsertim cum & Principes, in quorum terras bellum transferebatur, ejus incommodis in se devolutis offenderentur, & Gustavo Rege ad Rhenum progresso Gallus Anglusque ad æmulationem provocandi essent. Quin & Pater Josephus Ratisponæ cum Moguntino, Coloniensi, Treverensi, ac Bavaro Electore egerat, ut si Gustavus arma in Silesiam transferret, ipsi suas ditiones tueri satis haberent. Hoc autem in Bavarum tendente necessitas eidem adserebatur cum Cæsare arma sociandi. Enimvero Gustavus sibi utique in

Consultatio de bello in futurum gerendo.

Franco-

1631.

Franconiam abeundum contendebat, quod Tillius adſcito Altringero, Fuggeroque validum brevi exercitum ad Viſurgim erat contracturus, ſine dubio in illum iturus, qui ad dextram ſe converteret, velut in propiorem. Eoque Saxones recenti adhuc clade perculſos, & numero inferiores hoſti ea parte objicere haut conſultum ducebat Rex, præcipue ſub Arnheimio Duce, qui conſilio quam manu promtior nuper rebus mutantibus haut nimium conſtantis animi ſpecimen ediderat. Et ipſo in ditiones Cæſaris hæreditarias digreſſo tota belli moles in Saxonem incubitura erat. Suberat & metus, ne Saxo in illas oras concedens Proteſtantium ſe ibi caput ferret, viresque Regi etiam formidandas compararet. Et quia ſummam rerum in eo verti judicabat Guſtavus, ut omne Proteſtantium nomen fœdere ſibi illigaretur, ipſi illuc vertere placebat: ſimul ut belli calamitates in Ligiſtarum ditiones effunderet, & Tillio ingruenti frontem obverteret. Saxonem autem vicinis Sileſiam immittere viſum, in ipſum pronis tanquam ſponſorem quondam ſacrorum & libertatis, apud quos jam fidem ſuam liberandi occaſio advenerat. Cæterum eo congreſſu Guſtavus Saxonem omnibus modis demulcere tanto beneficio obſtrictum, & ultro ipſi gratias agere, quod tam ſolicite prælium ſuaſiſſet; cum Saxo vereretur, ne Rex ſibi præproperam fugam, & rem male à ſuis geſtam exprobraret. Unde hic diffundente ſe in lætitiam animo jactabat, ſe omni ope connixurum, ut in Romanorum Regem Guſtavus eligatur: ſed quem affectum facile deinceps Auſtriacorum artes refrigerabant.

Proteſtantes per ſuperiorem Germaniam à Rege ſolicitantur.

§. 32. Rebus ita conventis Rex Martinum Chemnitium, & Marcum Relingium in Superiorem Germaniam præmittit, qui Proteſtantes ibi, ac inprimis validas urbes in ipſius partes ſolicitarent. Hi paſſim animos in Guſtavum propenſiſſimos invenerunt, niſi quod Noribergenſes publice aliquid decernere verebantur, fidem Cæſari nuper ſcripto datam cauſati, qui & amplis promiſſis eos ſibi adjungere ſtudebat. Cui tergiverſationi abrumpendæ Rex per literas atrociſſima quæque minatur, ni partibus ſuis aſſocientur. Qui terror omnem dubitationem eximebat; an ipſi ultro metu compelli cupierant? Dehinc Guſtavus Hala digreſſus per Querfurtum Erfordiam verſus tendit, quæ urbs Guſtavo legatos obviam mittebat præſidium & vim hoſtilem deprecaturos. Rex cætera prolixe pollicitus, de præſidio abnuit, quod ratio belli non ferat tam opportuna urbe à tergo relicta ulterius progredi. Legatis cum hoc reſponſo dimiſſis Wilhelmus Saxoniæ Dux Vinarienſis cum Curvilliana equeſtri legione portas Erfordiæ ſubito irrumpit, ac in medio foro diſpoſitis turmis ſenatui imperat, ut claves portarum ſibi tradant, id quod poſt modicam tergiverſationem factum, ſimulque ad portas Suecorum

Guſtavus Erfordiam occupat.

22. Sept.

ſtationes diſpoſitæ. Poſtridie Rex ipſe urbem ingreditur, ac poſtquam cives delinifica ſua Suada permulſiſſet, ut lubenter facere vellent, quod vi cogi poterant, conventione inita in fidem & tutelam eos recipit. Pontificii, qui in oppido erant, peculiariter fidem ſuam Regi obſtringere cogebantur. Inde munitiones veteres reparari, novas adjici jubet, ac urbi præfectum imponit Georgium Ludovicum Comitem Lœwenſteinium cum aliquot peditum, & una equeſtri legionibus, quæ novis adjunctis delectibus in juſtum exercitum augendæ erant, ſub Wilhelmi Ducis Vinarienſis imperio rem geſturum, qui cum fratribus Alberto, Erneſto, & Bernhardo fœdere ſe Regis illigaverat.

Tillius copias recolligit.

§. 33. Interea Tillii audita clade Altringerus, qui cum ſex millibus ad illum properans jam circa Erfordiam adpulerat, in tutiora ſe receperat. Fuggerus quoque & Merodius, qui cum exercitu decem millibus conſtante Haſſiam invaſerant, inde faceſſunt. Quibus digreſſis Wilhelmus Landgravius Faccham aſſultu iterum expugnat, præſidio Cæſareo, quod ibidem agitabat, maximam partem cæſo, Tillius autem Halberſtadium delatus palantes ex fuga iterum colligere cœpit. Mox tamen metuens ne à Regiis opprimeretur, abducto ſecum Joanne Reinhardo Metternichio Halberſtadienſis præſulatus adminiſtratore, ac Pontificio clero in Hildeſienſem agrum, inde Huxteram abit, ubi Ritbergii, & Sultzu Comitum, Farensbachiique tribunorum legionibus auctus ulterius in Paderbornenſem ditionem procedebat. Sed cum audiret Guſtavum in Franconiam irrumpere, in Haſſiam, adjunctis ſibi ad Fritzlaviam Altringeri & Fuggeri copiis, ſe confert, num iſtius in Pontificiorum ditiones ruentis impetum ſiſtere poſſet. Etenim Rex per Arnſtadium, & Ilmenoam ſumto itinere intra triduum ſaltus Thuringicos ſuperaverat, caſtroque inferioris Masfeldæ munito potitus, cujus præfectum venationi vacantem Regii equites interceperant, totum Hennebergicum Comitatum in poteſtatem

Guſtavus in Franconiam irrumpit.

redegerat. Inde Kœnigshoviam, munitum Wurtzburgenſis præſulatus oppidum, minis ac terrore perculſis oppidanis cepit, ubi inſignis annonæ copia, & adparatus bellici nonnihil repertum. Inconditæ agreſtium manus, quæ ingruentibus Suecis ſe hinc inde opponere audebant, nullo negotio cæſæ, aut diſſipatæ. Hinc Suinfurtenſes accedentis Regis fidei citra moram ſe permiſere. Mox Wurtzburgum properatum, cujus ſuburbia refractis portis miles irrumpit, ipſumque mox oppidum poſt tentatam nequidquam defenſionem deditur, in arcem refugientibus, qui Regis clementiæ diffiſi erant. Iſta in abrupta rupe trans Mœnum ſita opere antiquo, & anguſta foſſa cingebatur; extra foſſam ſemilunare munimentum portam obtegebat, qua parte clivo molliore adſcenditur. Eo in latere tormentis arcem quatere, & obliquis foſſis actis vallo ſuccedere inſtituit. Quatuor dies in opere abſumti, obſeſſis acriter in ſubeuntes ex arce detonantibus. Hinc Axelii Lilii legione præeunte in exterius propugnaculum impetus fit. Eo poſt acre certamen ſuperato, qui in arce erant, ut Suecorum ferro ſuos eriperent, pontem penſilem, quo labra foſſæ jungebantur, demittunt. Verum cum is cadaveribus cæſorum oneratus attrahi iterum non poſſet. Sueci eundem tranſgreſſi portam arcis occluſam admoto crepitaculo (*petardam* vocabulo militari adpellant) disjiciunt, ac in arcem interiorem irrumpunt; ubi quicquid in armis repertum ad ſeſquimille militum neci datum. Præfecti arcis, qui occultos ſe theſauros monſtraturum promiſerat, vitæ, ac imbellis ſexus pudicitiæ parcitum. Illa in arce ingens auri argentique facti atque infecti vis, è tota provincia eodem congeſta, adparatus quoque bellici, annonæque & vini ingens copia, nec non triginta tormenta & generoſis equis plenum equile in Regis poteſtatem pervenerunt.

Kœnigshoviam & Wurtzburgum capit.

Tillii conatus.

§. 34. Tillius cum ſatis intelligeret, quantum momenti in hac arce ſitum foret, omni ſtudio ad eam conſervandam properaverat, jam valido iterum exercitu ſuccinctus, quem recenſione ad Fuldam facta octodecim peditum millibus, centum octoginta duabus equitum turmis conſtantem comperiebat. Ei ſeſe ad Miltenburgum junxerat Carolus Lotharingiæ Dux cum octodecim millium exercitu, qui ſecurus offenſæ, quam Galliæ Rex ob arma in ſocium ſumta concepturus erat, Auſtriacis partibus totum ſe adplicabat, ſpe ut creditur facta Electoralis dignitatis, quæ Saxoni & Brandenburgico velut rebellibus adimenda foret. Sic numero jam longe Regiis ſuperior Tillius Wurtzburgum libe-

1631. liberare, simul ad prælium elicere Regem constituerat, num forte cladem Lipsiæ acceptam eluere posset. Sed audita Wurtzburgensis arcis præpropera expugnatione aliam consiliorum rationem inibat. Ac primo quidem ut Mœnum fluvium in potestate haberet, Hanoviæ quatuor adhuc cohortes præter tres illas, quæ ad tutelam oppidi excubabant, Cæsari juxta atque Comiti sacramento devinctæ, recipi in cassum postulabat. Bobenhusæ tamen arx astu ab ipso intercepta, & valido præsidio firmata. Inde quatuor ipsius legionibus subita Suecorum irruptione non sine clade pulsis, Rotenburgum ad Tubarum vertit, quod oppidum post defectionem frustra tentatam deditione facta à Lotharingico milite male habebatur. Quo exemplo territum Winsheimum adventanti Tillio portas ultro reserabat.

Gustavi per Franconiam successus.

§. 35. Porro ad famam irrumpentis in Franconiam Gustavi conventus, qui inter Pontificios ac Protestantes Ordines Francofurti agitabatur, re infecta solvebatur, veluti jam lite super bonis Ecclesiasticis alio disceptationis genere expedienda. Tum Protestantes per Franconiam, gravibus hactenus injuriis à Cæsare & Pontificiis pressi, ad societatem & protectionem Regis se conferebant, promissa ad belli sumtus certa pecuniæ summa. Christianus quoque Marchio Culmbacensis ad normam Hassiaci fœderis cum Rege transegit. Apud Pontificios contra summa consternatio; quorum plurimi secundo Mæno, ac Rheno Coloniam, aut alia in loca se recipiebant. Sed qui domi remanentes clementiæ Regis se submiserant, moderato tributo soluto ab injuriis tuti præstabantur, nec ob diversa sacra cuipiam vis illata. Quem in finem etiam Wurtzburgi regimen præsulatus à Gustavo constitutum è suis, & provincialium delectis, quod loco Episcopi profugi Francisci Hazfeldii eam provinciam administraret; edictoque omnibus provincialibus, ut isti parerent, injunctum, gravi in immorigeros denunciata pœna. Bambergensis quoque Episcopus jam in certas leges cum Gustavo transigere cœperat; sed mox adpropinquante Tillio, & abeunte in diversa Gustavo, tractatum abruperat.

Hanovia à Suecis intercipitur. 1. Nov.

§. 36. Inde Gustavo intercipiendæ Hanoviæ consilium suggestum, cujus executio Cristophoro Hubaldo commissa. Is aliquot equitum ac selectorum dimacharum centuriis stipatus raptim per unum diem noctemque emenso itinere, ut nuntios destinatorum suorum præverteret, Kalendis Novembris intra quintam & sextam matutinam superata retro arcem fossa in vallum enititur, ac oppressis excubitoribus, refractaque porta oppidum vetus irrumpit; moxque portam, qua novum oppidum discriminatur, obserat, atque præsidio insidet, excludendis qui ex hoc suppetias laturi accurrebant. Brandisius præsidii præfectus, qui sub initium tumultus Cæsareos adesse crediderat, segnius rem agere; post comperta re sero ad defensionem accingi, ac certum hominem confestim Steinheimum mittere, Cæsareas copias ibi agentes arcessiturum. Eoque cum Hubaldus novæ jam urbi vim intentaret, callido consilio inducias petebat. Sed dilationem omnem abnuente Hubaldo, ut clementiæ se Regiorum citra pactum statim committeret, adegit. Sic Brandisius, cæterique præfecti, quorum non pauci Lipsiaco prælio profugi vulneribus curandis ibi vacabant, captivorum sortem subiere; gregariorum plerique militiæ Regiæ nomen dederunt. Hubaldus ob facinus hocce Tribuni dignatione auctus est. Rex qua fortuna invitabat insecuturus, relicto cum parte exercitus in Franconia Hornio, Wurtzburgo Aschaffenburgum pergit, quod prius direptum Cæsarei deseruerant. Qui Steinheimi præsidium agebant, postquam muri tormentis paulisper percussi forent, liberum discessum 1631. pacti se dediderunt.

Francofurtum ad Mœnum Suecos admittit.

§. 37. Inde Francofurtum recta itum, quo Rex Philippum Reinhardum Solmensem Comitem præmiserat oppidanis persuasurum, ut ultro in ipsius partes transirent. Qui initio neutralitatem surdis ad istam Regis auribus per legatos Offenbachum missos ingerebant. Quibus Rex, nullo modo à se tanti momenti urbem à tergo relinqui posse reponebat, minis quoque adversus abnuentes intermissis: cæterum non nisi sexcentos suorum Saxenhusæ præsidio recipi postulabat. Legatis in urbem reversis Rex non expectato ipsorum responso 16. Nov. summo mane exercitum instructum ad Saxenhusam sistebat, ac ut citra moram portæ recluderentur imperabat. Quæ mox ut paterent, favor terrorque Regii nominis efficiebat. Potior pars exercitus cum ipso Rege per Saxenhusam, pontemque, quo Mœnus insternitur, urbem ingressa, altera porta Hœchstam versus iterum exiit. Sexcenti tantum Saxenhusæ præsidio relicti. Sed plus ad urbem in officio continendam valebat amor civium, quem in transitu Rex solita sibi humanitate pigneraverat. Cum Francofurtensibus conventum, ut durante hoc bello Regi, ejusque exercitui per urbem transitus concederetur, hostique negaretur. Rex contra urbi defensionem & salva sua jura ac privilegia promittebat, ac si de pace tractandum foret, se effecturum, ut isthæc conventio fraudi ipsis non sit. Eodem die Hœchsta se dedit, trecentis Cæsareis, qui præsidio erant sub Regia signa transgressis.

Georgius Landgravius in cassum de pace proponat.

§. 38. Ibidem Georgius Hassiæ Landgravius conventione cum Rege inita Russelsheimum Mœno trajiciendo opportunum præsidio Regio insidendum tradebat. Qui & de pace inter Cæsarem atque Regem concilianda mentionem injiciebat; se ipsum cum Marchione Culmbacensi è parte Protestantium, & ex altera Leopoldum Archiducem, & Wolfgangum Wilhelmum Palatinum Neoburgicum sequestres offerens, inani cœpto, & quod Regi cordatisque ludibrio erat. Neque enim ipse idoneus tanto negotio autor, & crudius adhuc erat bellum, quam ut tam celerem medicinam admitteret. Ut tamen iste de fide & obedientia, quam Cæsari deberet, servanda protestaretur, velut æquum utrique parti pacis conciliatorem se reservaturus, facile indulgebat Rex in Electoris Saxoniæ soceri gratiam, & quia id rebus suis exiguo præjudicio esse poterat. Ditio quoque ejusdem belli oneribus exemta, quoad de eventu horum tractatuum constaret. Eodem tempore Wilhelmus Landgravius evocante Rege cum plerisque copiis aderat, qui post occupatam Mundam jam ditioni Paderbornensi, & aliis vicinæ Westphaliæ locis imminebat. Sed his rebus dilatis Regium exercitum augere potior curæ erat.

Regii Rhingoam occupant.

§. 39. Cæterum Anselmus Casimirus Moguntinus Elector incendio proximus, præsertim cum Regem multa navigia, ac vim instrumentorum moliendæ terræ comparare audiret, quantum poterat defensionem adornare, ostium Mœni, quo Rheno infunditur, palis ac demersis navigiis obstructum ire, Hispanorumque ultra duo millia Moguntiam recipere. Ipse tamen aleæ Martis diffisus cum Episcopo Wormatiensi assumtis pretiosissimis rebus Coloniam facessit. Interea Regii Rhingoam, cujus aditum Hispani subitariis munimentis, ac valido præsidio firmaverant, armatis etiam delectis provincialium, irruperant, & Walloffii quicquid in armis repertum erat ceciderant. Reliqui incolæ pecunia multati ob capta arma, & in protectionem Regiam fide data recepti: tributi nomine impositum, quantum antea Electori Moguntino pensitaverant. Rex vero, cujus copiæ per oppo-

1631. oppositam Moguntiæ ripam tendebant, Erenfelsa arce, & Turre Murium vulgo dicta per ducem Bernhardum occupata, Rhenum jam transmittere parabat; quando Tillius Noribergæ imminens cœpta ista differre subigebat: quam urbem periculo eripuisse majus operæ pretium erat.

Tillius Norimbergam frustra tentat.

§. 40. Is quippe medio mense Novembri post Pappenheimium à se in Westphaliam dimissum isti urbi castra admotum ibat, quo Gustavum Rheni ab ora retraheret. Et cum oppidani imperatam ab ipso pecuniam, & commeatum abnuerent, ad vim faciendam comparare se videbatur. Neque segniter ad defensionem se accingere oppidani, & qui recens ibi sub Henrico Wilhelmo Solmensi Comite scribebatur miles assiduis eruptionibus in Cæsareos velitari. Rex quoque ut subsidio veniret, sollicitis literis implorabatur. Enimvero Tillium, ut mox cœptis desisteret, cogebat pulvis tormentarius à gregario quodam incensus, qui ab Ulmensium stipendiis non ita pridem sub Cæsaris signa compulsus, nunc ad veteres partes transiturus id operæ pretium prius facere voluerat. Miles quoque Lotharingicus tiro propinquante bruma ob cœli inclementiam morbis affligi. Sed & gravior causa suberat, quod Altringerus Bavarum suspectum haberet, ne, quod Galli vehementer urgebant, cum Gustavo transigeret, ac pro fortunæ varietate favorem quoque suum adplicaret. Eoque iste subjectas sibi copias in Bohemiam deducebat. Unde Tillius validissima exercitus parte nudatus motis Noriberga castris Lotharingorum reliquias ad Rhenum se refocillatum dimittebat. Cæteras copias ipse circa Norlingam & per Superiorem Palatinatum, tegendæ Danubii ripæ, & Bavariæ disponebat.

Rex in Palatinatum vertit.

§. 41. Ast Rex, qui exercitu à Rheni ripa revocato Noribergæ suppetias ferre constituerat, audito Tillii discessu denuo ad Rhenum vertit. Et quia jam ad fines Palatinatus ab Hispanis insessi promoverat, quibuscum pacem servare maluisset, prius Bernhardum Ducem ad Gubernatorem Hispanicum Philippum de Sylva misit, sciscitatum quid ab ipso expectandum sibi foret. Qui reponebat: nihil se aliud in mandatis habere, quam ut Moguntino adversus Suecos auxilium ferat. Unde apud Gustavum deliberabatur, num bellum peculiariter Hispanis indicendum foret, an vero alibi pax cum illis colenda, nec hostile quid in eosdem tentandum, nisi qua Germaniæ rebus se immiscerent. Ac prævaluit posterius consilium, ne Suecorum commercia mari per Dunquercanos turbarentur: Et quia Gustavum Galli nonnulla suspicione perstrinxerant, valido cum exercitu Metim usque progressi, rem sibi cum Hispanis integram cupiebat. Accedebat, quod jam multi ex ipsis Germaniæ Principibus Gustavi progressibus inviderent; nec Polono, Danoque satis fideretur, ac plerique ministri, á quibus Anglus pendebat, in Hispanum propenderent, nec à Batavis fere præter sterilem favorem quid expectandum foret. Sed nec opes Sueciæ tunc ferebant validam classem, qua ad bellum Hispano inferendum utique opus erat, armari. Unde nihil hostile adversus Hispaniæ Regnum professus Hispanum militem velut belli Germanici appendicem in Palatinatu invadere decrevit, quod alias nulla ratio foret Fridericum in ditiones suas reponendi. Quod si Hispani aliis quoque in locis hostilia adversus Suecos sumsissent, Angli, Batavique non defuturi sperabantur; & Galliam, ut æmulatione seposita arctius jungeretur, rationes suæ compullsuræ erant.

Sueci Rhenum transmittunt.

§. 42. Igitur Rex per Francofurtum, Darmstadiumque transitu capto oppida ad Viam Montanam ab hostibus deserta, Gernsheimumque occupat, simul ad Stockstadium, paulo supra stelliforme munimentum, quod Hispani in adversa Oppenheimo ripa excitaverant, Rhenum transmittere parat. 1631.
Impositi duobus majoribus navigiis trecenti è legione prætoria sub tribuno Nicolao Brahæo Comite primi trajecere, & exscensione in alteram ripam facta quatuordecim Hispanorum alas summa vi ter irruentes, toties insigni cum strage repulere. In cujus transitus memoriam pyramis eo loco erecta nuperis adhuc annis persistebat. Mox stelliforme munimentum, quod emissis telis Suecos ultrò lacessierat, deditione captum. Sed Oppenheimum vi expugnatum, quingentis Hispanorum cæsis. Quo Regis successu territi qui Steinium castellum insidebant, id subjecto igne ultro deseruere. Lotharingi quoque Wormatia pessime divexata se ejiciebant. Ab Oppenheimo exercitus statim Moguntiæ admotus, ubi Hispani quidem initio sat acriter tormentis in propinquantes fulminabant. Sed cum propius jam munimentis succedentes Sueci assultum minarentur, fracti animis honestis conditionibus oppidum dederunt, ipsi à Regiis Lucenburgum deducti. Maxima ibi adparatus bellici, annonæque & vini copia reperta. Paucos post dies Rheingravius cum legione sua novem Hispanorum alas ad Trarbacum in fugam conjecit, tribus vexillis ademtis. Inde ab ipso Simmera occupata, & Baccharacum oppidum scalis admotis captum: Staleccа arx sequenti demum mense in potestatem venit. Poppartum quoque, & Vesalia superior Regios citra pugnam admisit. Ex altera Rheni ripa Wilhelmus Landgravius post Falkensteinum, & Reiffenbergam arces occupatas, Kœnigssteinum, munitissimum castrum, deditione cepit; quod Rex Stolbergio Comiti, cui à Moguntino Electore id olim ereptum fuerat, restituit. Ab eodem Landgravio quoque Cauba, Gundelfelsa, & Palatina arx in Rheno sita expugnatur. Wetzlariam, & Gelnhusam, nec non Fridbergam Wetteraviæ oppida Hispani ultro deserebant. Circa idem tempus Spira Nemetum in Regias partes transiit, una cum Landavia & Weissenburgo. Unde Hispani, qui Germershemi, & Neustadii hospitabantur, ultro dilapsi. Tandem Manheimum à Bernhardo Duce astu interceptum. Is summo mane cum trecentis suorum recta ad portam ruebat, Cæsareum præfectum se ferens à Regiis insequentibus pressum; ac cum præsidiarii incautius portam velut amico reserarent, ipse irrumpens Germanis quidem parcebat, Hispanorum ducentos quinquaginta leto dabat. Maravallius centurio oppidi præfectus cum lytro soluto Heidelbergam dimissus esset, ob negligentiam capite pœnas luit. Et ita quidem sub anni finem ad Rhenum Gustavo Regi res ex voto fluebant.

Oppenheimum expugnatur.

Moguntia deditur. 22. Dec.

Manheimum capitur. 29. Dec.

§. 43. Nec minus Hornius in Franconia relictus feliciter rem gessit, cui Mergentheimum, quingentorum militum præsidio insessum, post brevem defensionem altero quam accesserat die patuit. Et quanquam liber militi discessus permitteretur, magna tamen gregariorum pars desertis ductoribus militiæ Regiæ nomen dedit. Eo loco magna vis annonæ inventa, quam congestis à vicinia copiis Sueci augebant. Neque Winsheimum Cæsareo milite vacuum moram fecit, quo minus Regios ultro admitteret. In Heilbrunna majus momentum fuit, quam Lotharingica legio Pfalzburgii Principis nuper defuncti insidebat, exarmatis, ne forte frænum morderent, oppidanis. Eam nocturno impetu intercipere Hornius statuerat, & jam omnibus exploratis, ac dispositis propius oppidum suggressus erat, cum repente consilium mutat, quod levi momento ejusmodi nocturni conatus incassum cadant: & quia metuebat, ne per tenebras irrita-

Hornius Mergentheimum Winsheimum, & Heilbrunnam capit.

1631. ta licentia miles oppidum sat locuples diriperet. Igitur expectata luce copiis ante mœnia explicatis tubicinem mittit, qui deditionem imperaret. Quo citra responsum dimisso Lotharingi ad defensionem acriter comparare se visi sunt. Sed postquam insequenti nocte molendinum fossæ imminens, quod quadraginta sclopetarii isti tuebantur, impetu expugnatum esset, è quo adversum oppidi propugnaculum à Regiis infestabatur, illi animis, fracti honestis legibus deditionem fecerunt. Dimidia tamen fere legionis pars, quæ Gallis constabat, militiam Regis ultro sequebatur; reliqui Philipsburgum deducti. Opportunus urbis situs monebat, ut validum præsidium imponeretur, ac novæ munitiones prioribus adderentur.

Tillius Wirtzburgum occupat.

§. 44. Heilbrunnæ captæ fama effecerat, ut Tillius sex legiones, quas per agrum Wurtenbergicum in hiberna distribuere destinaverat, ex itinere revocaret. Ne tamen sub finem anni nihil ageret, Wiltzburgum Marchionis Anspacensis munitissimam arcem occupat, nimis exterrita Principe vidua, quæ cum sobole ditionis hæredi ibi degebat, velut totam provinciam flamma ferroque vastaturus, ni arx dederetur. E qua deinceps Cæsarei per vicinam regionem ingentia damna dederunt.

Rostochium capitur.

§. 45. Dum Gustavus per Superiorem Germaniam victricia arma circumfert, quæ in Meclenburgica sub Achatio Tottio hærebant copiæ castellum ad Varni ostium trecentis è Rostochio delectis insessum jam ante Lipsiacum prælium expugnaverant. Cum enim præfectus post toleratam paucorum dierum verberationem super deditionis legibus tractaret, miles abjectis armis Regio sacramento accedebat. Hinc Rostochio obsidium circumpositum, quod non minore virtute defensum, quam oppugnatum, cum Virmondius oppidi Præfectus extrema tentare constituisset spe subsidii à Tillio submittendi. Sed idem nuntio cladis ad Lipsiam acceptæ perculsus, & quia miles ad seditionem inclinabat, de urbe dedenda pacisci cœpit. Nec honestas ipsi concedere conditiones abnuebant Sueci, quod is nulla adhuc necessariarum rerum inopia
6. Oct. premeretur. Igitur bis mille quingenti pedites, duæ Germanorum equitum, una Croatarum turma oppido excessere, qui una cum Fridlandi ministris Meclenburgicæ regendæ destinatis trans Albim versus Visurgim à Regiis deducebantur. Eo cum pervenissent, Wolfgangus Mansfeldius Comes, qui Magdeburgensi, & Halberstadiensi provinciæ Cæsaris nomine præerat, Virmondium arcessebat, ut Halberstadio oppido Suecos expelleret. Qui & Bœnnighusii legione equestri adsumta id oppidum tormentis verberare instituit. Sed mox deficiente pulvere pyrio absistere coactus Magdeburgum evocatur, ut itinera à Suecis obsessa commeatui in urbem subvehendo laxaret. In hujus motus intentus Joannes Banerius, qui istis in oris curabat, Wanslebiæ hærentem inproviso invadit. Ubi equites oppido progressi post acrem conflictum dissipantur. Qui in oppido remanserant, ut ad Visurgim deducerentur, paciscebantur. Sed gregarius miles in præfectos insurgens traditis quatuordecim pedestribus, duobus equestribus signis Banerii militiam sequebatur: peditum mille septingenti, equitum supra centum erant. Paulo post Calba Veteris Marchiæ arx, & Mansfelda Banerii ductu sub Regis potestatem redacta.

Virmondius vapulat.

Wismaria deditur.

§. 46. Rostochio capto Wismaria statim circumsessa, cui Tribunus Grammius præerat. Accedentes primo ad oppidum Suecos Cæsarei eruptione facta excepere; sed post acre certamen cadentibus utrinque non paucis in oppidum repulsi sunt. Nec deinceps erumpendi libido erat, & quod nulla auxilii spes affulgeret, id potius spectabant, ut honestis conditionibus oppido facessere possent. Igitur Grammius ab obsessoribus petebat, ut sibi ad Tieffenbachium in Silesiam nuntium liceret mittere, qui de oppidi statu referret: interea quoad ille rediret, in mensem induciæ essent, quo elapso oppidum dederetur. Quæ tamen induciæ Gustavo post displicuere, quod metueret, ne Tottio interea ad alia digresso occultis Ducum Meclenburgensium artibus id ageretur, ut exclusis Suecis ipsi soli oppido potirentur; quod ipse tamen suo utique præsidio teneri cupiebat. Igitur Tottio mandatum: diligenter prospiceret, ne sibi illudatur, ac si forte jam digressus sit, ut mox copias oppido iterum admoveat. Et ipse Grammius ultra conventum deditioni diem moras nectebat. Qui tandem urgente Tottio oppido excedebat. Sed cum 11. Januarii A. 1632.
is in fraudem Suecorum nonnulla conventis adversa admisisset, ac præfecto Regio militem ipsius ad Suecica signa solicitanti necem inferri jussisset, iratus Tottius misit, qui aliquot milliaria jam progressum retro traherent. Ab his nonnulli Cæsareorum primo impetu cæsi, bis mille capti sacramento Regis adacti; cæteri dispergebantur. Ipse Grammius, donec causam dixisset, Grypswaldam captivus abductus. Wismariæ magna vis adparatus bellici terra marique, quem Fridlandus eo congesserat, inventa. Mense quoque decembri Dæmitzæ arx, Lohusio tribuno operam navante, honestis conditionibus Cæsareum militem emisit.

Inferior Saxonia Gustavo studet.

§. 47. Porro Lipsiensis victoria Inferioris Saxoniæ Ordinibus, quorum plerique jam antea Gustavo studebant, animos addiderat, ut aperte in istius partes transirent, jugum à Cæsare impositum excussuri. Eum in finem mense Novembri indictus Hamburgi conventus; in quo aliqui certam pecuniæ summam Gustavo decernebant, ut ipsorum defensionem susciperet. Verum id impediebat Daniæ Rex, cæca jam dudum invidia ægrescens, caussatus parum id è dignitate fore, si tributariorum conditionem subiisse videantur. Cum igitur placuisset copias conscribi, Danus id laborabat, ut filius Ulricus iisdem præficeretur. Sed obnitebantur Georgius Luneburgicus Dux, & Archi præsul Bremensis, uterque Dano infensissimus; nec apud cæteros memoria belli Danicis auspiciis infeliciter gesti exoleverat. Ei quoque conatui ut manibus pedibus obsisteret, Joannes Salvius jussus fuerat, quod nunquam candem consiliorum viam cum Suecis inituri Dani judicarentur, neque Gustavus socium circa dirigendum bellum Germanicum admittere vellet. Quin & cum delectus, quos eo tempore Danus agere ferebatur, Gustavum gravi suspicione perstringerent, clam Joanni Banerio in mandatis erat datum, ut eos quacunque ratione dissiparet, & una cum Achatio Tottio, ne iste quiesceret, in Holsatiam irrumperet, denunciato simul, fore ut cum Cæsare transigatur, totaque belli mole in ipsum ruatur. Sed Dani destinata tunc leviori negotio eludebantur. Tandem Hamburgi conclusum, ut sex millia peditum quingenti equites liberando à Cæsaris militibus Circulo conscriberentur, pro re nata Gustavi Regis copiis jungendi, cui summum belli arbitrium deferebatur. Et ista quidem ab universis decreta.

Cum Gustavo fœdus init Archiepiscopus Bremensis.

§. 48. Sed & nonnulli peculiari fœdere Gustavo innexi, quos inter Johannes Adolfus Archipræsul Bremensis Gustavi avunculus, olim bello Danico Cæsari fidus, eamque ob causam a Dano Femera Insula patrimonii sui parte multatus. Nec eo secius per sacrum istud Edictum præsulatu suo exutus fuerat, qui in Cæsaris filium Leopoldum Wilhelmum conferebatur, non nisi modica pensione

annua

1631. annua isti relicta. Qua injuria idem irritatus Junio mense foedus interventu Joannis Salvii cum Rege concluserat, ut hujus auxilio sua bona ac jura ab alios detenta vindicaret, ipse vicissim ad præsens bellum militem pecuniamque pro virili pollicitus. Verum Tillius, quem ea consilia non fallebant, provinciales ab ejusmodi conatibus minis deterrebat, & ipsum Archiepiscopum intercipere laborabat, ni hic ab amico submonitus Bremam refugisset. Cęterum cum Hamiltonö copiæ, quæ istis coeptis destioabantur, alio vertissent, Tottio post prælium Lipsiense injungebatur, ut post Meclenburgicam liberatam huc arma transferret, & Archiepiscopo se conjungeret. Ast hic moræ impatiens, cum tirone milite, quem ipse conscripserat, solus periculum facere constituit, Langwedela, & Verda occupatis. Mox tamen Reinacherus tribunus adjuncto Maximiliano Gronsfeldio Comite cum trium millium manu repente ingruens, istis oppidis eum iterum expellit, ac oppressis, dissipatisque ejusdem copiolis Bremam repetere cogit.

Georgius, Fridericus Ulricus, & Christianus, Duces Brunsuicenses & Luneburgenses.

§. 49. Georgius quoque Luneburgicus Dux Regem Wurzburgi adiens inita conventione duas equitum, quatuor peditum legiones Gustavi auspiciis conscriptum ibat, quem Rex annua quinquies mille uncialium pensione donabat. Nec minus Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux, postquam se Guelferbyto Brunswigam subduxisset, foedere sibi auxilia Regis stipulatus ditiooes suas à Cæsareis vindicare instituebat. Denique Christianus Luneburgicus Dux, idemque Episcopus Mindensis tractatu cum Salvio inito se ad Gustavi patrocinium conferebat, Regis operam stipulatus, ut quæ ab Hildesiensibus sacerdotibus ad ejus familiam spectantia bona detinebantur, ipsi restituerentor. Tum ut præsidium haberet adversus Franciscum Wilhelmum Comitem Wartenbergium, Osnabrugensem Episcopum, qui bullis Pontificiis & Cæsareo munitus diplomate Mindensem Episcopatum conabatur vindicare. Quę tamen conventio à Rege post ratihabita non fuit, ac Salvio injunctum, ut ejusmodi foederibus contrahendis tantisper supersederet, quoad appareret, quomodo deinceps res se daturæ essent: quippe cum Rex ista oneri sibi magis, quam emolumento cedere judicaret. Circa idem tempus cum Brandenburgico quoque Electore super justo foedere per Salvium agebatur. Sed cum iste pronom quidem verbis se ad id profiteretur, moram tamen ponderandis ejus capitibus posceret, & hic per urgentia negotia alio avocaretur, tunc quidem ea res infecta mansit.

Cæsarei in Lusatiam irrumpunt, & recedunt.

§. 50. Cæterum post cladem ad Lipsiam acceptam Cæsarem statim poenitere coeperat consilii, quod Saxoniæ Electorem desperationi admotum in partes Gustavi propulisset; eoque si qoa posset ad ipsum sibi iterum conciliandum omnes artes expediebat. Ac primo quidem mense Septembri, quę in Silesia hærebant copiæ Goetzio Duce Lusatiam Inferiorem rapinis, ferro, flammaque populabantur. Tieffenbachius quoque Superiorem Lusatiam ingressus non minorem vastitatem dabat, ac Budissinam, Goerlicium, ac Zittaviam ut præsidia admitterent adigebat. Sed cum Electoris copiæ eodem moverent, isti non expectato eorum congressu, desertis quæ insederant oppidis, pars in Silesiam, reliqui in Bohemiam retro cedebant terrore Saxonum, an quod, uti ferebant, ita Cæsar jussisset. Nam & turpe videbatur ad primam offensam destruere præmium, quod pro navata tam utili opera Cæsar antehac Saxoni tribuerat; & tam abruptus rigor in perpetuum alienaturus erat, quem ad veterem Domus Austriacæ cultum revocasse præcipuum labantibus suis rebus fulcimentum credebat. Igitur cum abductis copiis animus Saxonis præparatus videretur, tribunus Franciscus Paradisius Dresdam ablegatur velut à Marchione de Cadreita Hispaniæ Regis Oratore. Ut enim Cæsaris nomine arma præcipitanter aut injuste illata excusarentur, & crimine agnito ab inferiore venia peteretur, istius fastigio indignum videbatur. Hic ergo Hispaniæ Regis nomine multo cum artificio Electoris animum mitigare satagebat, culpam in Tillium conferens, qui citra consensum & contra mentem Cæsaris in ipsum impegisset; sed qui jam sat poenarum sitæ temeritatis dedisset. Inde plurima de vetere Austriacorum cum isto conjunctione memorans, & quare Cæsaris amicitia longe præferenda sit societati extranei Regis, momentaneo fortunæ favore, & mox remissuro inflati, & qui sibi dominatum, sociis servitium strueret, petebat; ut scripto Elector consignaret, quibus rebus læsum se à Cæsare putaret; tum constitueret, qui super loco tractatuum convenirent, quibus ipse Orator Hispanicus adesse decreverit, omnem navaturus operam, ut & Cæsar eodem suos legatos mittat, & Electori plane satisfaciat. Neque enim à Cæsare pacem cum universis ambiri, modo Elector æquis conditionibus secum transigi patiatur, de quo cum primis Cæsari Hispanoque Regi cordi sit. Enimvero manifestius pellucebant laquei, quam ut Saxo istis tuoc capi posset. Igitur vicissim Paradisio merita Saxonis erga Cæsarem occinebantur, & quam malignum ipsi præmium persolutum fuisset. Sane per Tillium ejusque superiores non stetisse, quo minus Electoris saluti ad Lipsiam exequię irentur. Istius facta nunc abnuere, postquam secius alea ceciderit, serum esse. Nec sibi incognitum, quid Viennę in se decretum, & quibus sua, ac Brandeburgici mitra destinata fuerit. Ipsos adversarios fateri, se à Cęsare coactum ad amicitiam Sueciæ Regis amplectendam, cujus virtute obtinuerit, quod per innocentiam, ac merita sua non poterat. Istius post tantum beneficium amicitiam repudiare cum summa infamia fore conjunctum. De cætero se pacem universæ Germaniæ ex animo vovere, sed super ea cum Rege agendum esse, qui honestas conditiones non sit abouiturus. Peculiares conventiones nihil securitatis, plurimum turpitudinis habere. Isthoc tamen Regis Hispaniæ officium multo cum verborum honore pensatum, & ipse Legatus largis prolutus poculis amice dimissus. Ita quidem tunc respondebatur à Saxone, recenti Cæsaris injuria, & Gustavi beneficio, & quod in devia abeuntem omnes Protestantes execraturi fuerant. Quin & ipse Cæsar inter ancipitia probatam levitatem veris mox pretiis æstimaturus erat; & à Gustavo vindicta pręsens imminebat.

1631. Saxoniæ Elector à Cęsare tentatur.

Saxones Bohemiam invadunt.

§. 51. Igitur spretis tunc Austriacorum illecebris potius videbatur Saxoni post desertam à Cæsareis Lusatiam Arnheimium cum exercitu Bohemię immittere; qui post Sluckenoam, Tetschenam, Aussigum, & Leitmericiam nemine resistente occupatam, tandem Pragam versus progreditur, quam tantus terror afflaverat, ut togati primum Cæsaris ministri, & sacerdotum plerique, post miles è Silesia huc missus, una cum Fridlando, Balthasare de Marradas, Wangelero, & aliis pręfectis inde facesserent. Præsidio viduata urbs absque mora adventantes Saxones admisit. Paulo post quoque ad Limburgum Cæsarei à Saxonibus non perfunctorie vapulabant. Egra dehinc, Schlakenwerda, Falbenoa, & plura alia Bohemiæ oppida, distrahendo potius militi, quam usui alicui inservitura, in Saxonum potestatem concesserunt. Sed qui majus ad premendum Cæsarem momen-

men-

1631.

mentum allaturi erant, si, quod Gustavus sæpius iteratis literis inculcabat, progressibus suis alacriter incumbere, & circumlato per Moraviam, Austriamque bello delectus Cæsaris dissipare voluissent. Sed dum iidem luxu immersi torpent, spatium dabatur Matthiæ Gallasio Pilsenam valido præsidio firmandi, ac ne isti ulterius progredi possent prohibendi, Gustavo nequidquam asperis literis in ipsorum negligentiam invehente. Et satis animadvertebant sagaciores, de industria successus suorum stetisse Electorem, ut Cæsari spatium daretur exercitum recolligendi, & in immensum gliscentes Gustavi vires librandi; cujus beneficio & amicitia ita gaudebat, ut tamen, ne olim sibi ab ipso leges imponerentur, formidaret. Præsertim cum crederet, eo se jam profectum, ut quandocunque libitum foret lautis cum Cæsare conditionibus decidere, & ad pristinam cum ipso conjunctionem redire posset. Nec deerant ministri in Cæsarem proni, qui isthæc subinde Austriacorum illecebris dudum fascinato insinuarent; atque invidia, & suspicione in Gustavum ejusdem animum inficerent.

Fridlando à Cæsare summa belli offertur.

§. 52. At Viennæ trepidatio indies augeri, quo majora quotidie hostis incrementa capiebat; uti solet apud eos, quos adversorum securos ex improviso fortuna destituit. Inde passim dimissi legati quiritantes, ni omnibus viribus subveniatur, de Catholica religione actum esse; nimirum quia Protestantes ab exitio sibi intentato respirare videbantur. Pontifex cumprimis atque Italiæ Status super auxiliis, & pecunia solicitabantur; sed qui in sinu lætabantur, ita repente ad humiles preces descendisse, qui paulo ante omnes territaverant. Nec aliud fere præter verba, & excusationes retulere legati. Ac Pontifex ipse Cardinalis Borgiæ protestationem, Hispani Regis nomine factam, quod penes Pontificem culpa sit futura, si religio Catholica detrimenti quid capiat, surda aure transmittebat. Ea maxime solicitudo Cæsarem exercebat, cui deinceps summa belli committeretur, postquam Tillio omnia infeliciter cedebant, & is Bavarum magis quam Cæsarem respiciebat. Et quærebatur, qui Gustavo opponi, suumque sibi exercitum ipse facere posset. Qui in aula Cæsaris aderant Hispani suadebant, ut Hungariæ Rex Ferdinandus expeditionem susciperet, omnem nobilitatem domi desidem simul excitaturus; pronis quoque futuris omnibus ad conferendas pecunias, cujus penuria tunc maxime laborabatur, si Cæsaris filius accingeretur. Præsentiam Principis insignem rebus gerendis vigorem additurum firmandæ militis fidei, & consiliis promte expediendis. Si privato committatur quod reliquum est armorum, è quo spes, & salus publica dependet, metuendum esse, ne is hostium corruptionibus se præbeat, vel propria utilitate, aut ambitione ductus hero suo leges præscribere audeat. Enimvero huic consilio se opponebant Germani, quod suspicarentur Ferdinando in expeditionem prodeunte summam rerum penes Hispanos plerisque invisos fore, qui propter conjugem Hispanicam apud istum plurimum valebant. Anceps quoque videbatur Gustavo objicere juvenem belli expertem, cui si secius quid obvenisset, omnia conclamata fore. Igitur demum omnes in Fridlandum respicere, bellandi veterem, confidentem, summa apud milites autoritate, & cui pecuniæ immensa vis in promptu. Quem & ipse tandem Cæsar probabat, vel quod filium tantæ molis capacem haut judicaret, seu vanitate quod creditur Astrologica perstrictus, quæ Fridlando faustissima quæque pollicebatur. Id maxime metuebatur, ne parum esset homini superbissimo, quod Cæsar ante in ipsum acta damnaret, veniamque peteret, ac suam eidem salutem debere non adspernaretur. Quicquid tamen indignitatis heic erat, id ingens necessitas devorare suadebat. Et quia ipse ad aulam accedere fastidiebat, quod honorem ac titulum Principibus Imperii solitum tanquam Dux Meclenburgicus postularet, Znaimum Moraviæ oppidum, ubi tunc agebat, mittebatur Joannes Baptista Werdenbergius Comes, & Hermannus Questenbergius, mox Joannes Ulricus Eggenbergius Princeps, summa ipsi amicitia juncti. Heic quo acerbius iste ingratum Cæsaris animum, Bavari atque Tillii prave consulta à se haut quidquam reparanda exprobrabat, eo submissius illi excusationes, promissa, preces ingerere, quoad tandem velut importunitate rogantium victus hactenus duntaxat flecteretur, ut in amicorum gratiam citra ullum imperii vocabulum ad mensem usque Martium delectibus habendis se vacaturum diceret. Interea Cæsar dispiceret, quem exercitui ducem daret, aut quod ipse potius judicet, de pace ageret. Nec mora, dimissis undiquaque veteranis ductoribus miles contrahitur, septuaginta legiones, uti jactabatur, impleturus. Pecuniam ad tantos adparatus locupletissimus quisque ultro conferebat; cæteri cogebantur. Neque Bavarus audiebatur, qui quemvis alium quam Fridlandum summa rerum admotum voluisset, metuens, ne iste tanta potentia succinctus Ratisponæ antea in se declamata ulcisceretur. Quem & ipsum Cæsari suspectum tunc reddebat cum Gallo conjunctio, uti secundæ fortunæ socium, ita labantibus rebus sibi seorsim consulturum. Qui & necessitatibus Cæsaris ad ipsum emungendum uti velle videbatur, dum hypothecam sibi veterem in Austriam supra Anasum restitui petebat, quod Palatinatu in ejus vicem antehac tradito jam hostis potiatur. Paulo post tamen, ut Fridlandi tergiversatio expugnaretur, à Cæsare in has leges fuit descendendum. Fore Fridlandum totius Austriacæ Domus assensu exercitus Generalissimum in forma absolutissima, nec Cæsarem ipsum, nec Cæsaris filium eo munere functuros. Cæsarem recuperata Bohemia Pragę fixurum domicilium, Marradam vero cum duodecim armatorum millibus præsto futurum, donec pax generalis convenerit. Bohemos enim absque Rege præsente, Regem sine præsidio tutos esse non posse. Cæsarem de ordinaria remuneratione Fridlando cauturum, addicta ad securitatem aliqua provincia è Cæsareo patrimonio. Extraordinariæ mercedis loco futurum ipsi supremum regale jus in occupatas provincias: Jus item Fisco addicendi per Imperium, in forma absolutissima. Penes eundem fore, exclusis ab ea cognitione non modo Cæsareæ, sed Spirensis etiam Camerę Judicibus, arbitrium & publicationem bonorum, noxa Capitali commissorum, potestatem item condonandi. Sicubi in aula Cęsaris utcrę securitatis aut noxę venia fiat, nullius foret roboris citra Fridlandi assensum & confirmationem, & hęc quidem ad solam fidem & famam possint extendi, veniam vero realem à Fridlando duntaxat peti & impetrari oportere. Si quando pacis in Imperio tractatio susciperetur, habitum iri causæ Fridlandi privatę, de Ducatu pręsertim Megapolitano rationem, quę in acta publica referatur. Omnes belli continuandi sumtus Fridlando debere suppeditari. Omnes Cęsaris hęreditarias provincias Fridlando ad suum & exercitus receptum forę apertas. 1631.

Dani habitus tunc erga Sueciam.

§. 53. Eodem anno domi in bellum Germanicum versis animis ad pręcipuum negotium erat, veteranum & indigenam militem Gustavo submittere; in cujus locum scribebatur, qui sufficeret repellendo Dano, si quid forte in Sueciam moliretur. Etsi hæc quoad eventus belli adhuc in obscu-

1631. ro lateret, utrinque ab omni belli consortio reducere se statuisset, ut si penes Cæsarem victoria staret, quietis præmium amissos Episcopatus filius suus obtineret: circa quos Gustavus quoque, si vinceret, facilis sperabatur. Nec ab hoc proposito Cæsaris solicitationes ac promissa dimovebant. Quin & cum legiones aliquot velut in defensionem Regni sui conscribere statuisset; Senatus refragabatur, ærarii inopiam causatus, & ne temere aliena in se arma verteret. Nec obscure interminatus fuerat Gustavus, si quidem Dani circulos suos turbatum irent, se cum Cæsare transacturum, ac tota belli mole in ipsos ruiturum. Id tamen nunquam sibi persuadere Danus poterat, Suecis eousque res successuras, ut adversus Austriacorum potentiam diu consistere possent. Igitur ad prosperas Gustavi res lætitiæ imitamenta præ se ferre, ad nuntium victoriæ Lipsiensis Glucstadii festivo tormentorum sonitu detonare, Hafniæque per omnia templa Deo laudes gratesque decernere, magis quia Tillius vapularat, quam quod Sueci vicissent. Cæterum anxius livor suberat, & cum aperta via non auderet, per ambages successus istos inhibere moliebatur. Eum in finem tentabat circa pacem Russos inter Polonosque conciliandam 1631. satagere; Anglos, Hollandosque, & Saxonem invidia in Suecos accendere; pacem Hispanos inter, Hollandosque suadere, ut isti totis viribus Cæsari succurrere possent. Cum Russis quoque fœdus renovabatur infarctis quibusdam clausulis Sueciæ præjudicio cedentibus; etsi Russi tunc, quos pellicere eos conabatur, sequi abnuerent. Interim ipse domi rebus bene dispositis, & classe cumprimis aucta temporum opportunitatibus invigilabat.

§. 54. At Sueciæ Ordines ante Lipsiensem adhuc victoriam conventu habito id consilii Gustavo suggerebant, ut pacem quidem circa sacra Germaniæ procurare laboraret, modo Protestantes, quorum præcipue intererat, manum communi causæ admovere vellent. Quod si autem isti otiosi laboris alieni fructum aucupari, & in solam Sueciam devolvere onus instituerent vires istius superans; neminem Regi vitio daturum, si honestis conditionibus pacem quærat, ut tamen loca ad mare Balticum à Cæsare in priorem statum reponantur, inque eadem Gustavo patrocinii atque protectionis jus maneat. His obtentis circa refusionem sumtuum faciles se fore. Ordinum Sueciæ consilium de pace.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER QUARTUS

EPITOME.

De neutralitate Bavaro, Ligæque concedenda frustra agitatur. Galliæ, & Bavari consilia. Conditiones à Gustavo Bavaro latæ. 2. *Trevirensis neutralitatem amplectitur. Lotharingius compescitur.* 3. *Fœdus cum Gustavo ineunt Fridericus Ulricus Brunsuicensis, Brunswiga, Ulma, Lubeca, Lunæburgum, Brema, Comites Wetteraviæ, Duces Meclenburgici.* 4. *Fridericus Palatinus ad Gustavum venit.* 5. *Hispani ad Mosellam vapulant. Crucenacum à Gustavo expugnatur, ut & Bobenhusa, Braunfelsa, & Kirchberga.* 6. *Per Alsatiam gesta.* 7. *Magdeburgum à Cæsareis deseritur. Wilhelmi Vinariensis Ducis, & Wilhelmi Landgravii gesta.* 8. *Legatio ad Hollandos.* 9. *Hornius in ditionem Bambergensem movet; idem Bamberga pellitur, & duas hostium legiones cædit.* 10. *Rex in Tillium vertit.* 11. *Tillius in Bavariam recedit.* 12. *Eum Gustavus insequitur.* 13. *Et Donavertam capit,* 14. *Licumque transit. Tillius cadit.* 15. *Gustavus Augusta potitur.* 16. *Ad Ingolstadium de vita periclitatur.* 17. *Ratispona à Bavaro intercipitur.* 18. *Legati Danici ad Regem veniunt.* 19. *Minister Gallicus frustra de neutralitate agit.* 20. *Gustavus complura Bavariæ oppida capit. Bavari equites vapulant.* 21. *Suecorum per superiorem Sueviam progressus. Rusticorum per Sueviam motus. Ossæ irritus conatus. Bavarici Weissenburgum expugnant.* 22. *Rex in Franconiam regreditur. Wilhelmus Dux in Suevia bene rem gerit.* 23. *Cronacum à Regiis frustra obsidetur.* 24. *Fridlandus in Bohemiam movet. Saxones rem male gerunt. Elector Saxoniæ à malevolis solicitatur.* 25. *Ad eum Solmensis à Rege mittitur. Arnheimii cum Fridlando commercia.* 26. *Saxones Bohemia pelluntur.* 27. *Pappenheimii per Saxoniam successus. Regiorum per ditionem Bremensem gesta.* 28. *Eam Cæsarei in Danum transferre laborant. Dani Friburgum occupant: iterum inde ejiciuntur.* 29. *Sueci male rem gerunt: eos Pappenheimus cædit, qui & de Stada in Danum transferenda tractat; mox eam deserit.* 30. *Ossa ad Rhenum Suecis aliquid damni infert.* 31. *Hispani in Palatinatum irrumpunt; vapulant; Spiram occupant;* 32. *è Palatinatu non sine clade facessunt.* 33. *Bavarus, & Fridlandus junctim in Regem eunt. Rex Bavarum insequitur.* 34. *Legatus Ragotzii dimittitur. Regiorum statio cæditur.* 35. *Rex ad Noribergam statum capit. Regis exploratores cæduntur. Fridlandus castra castris Gustavi confert.* 36. *Pappenheimius per Saxoniam grassatur. Hassi vapulant. Pappenheimius Callenbergæ obsidium solvit. Ea cum Steinbruco ab hoste*

cum

deseritur. 37. Hermansteinum Gallis traditur. Confluentes ab Hornio capiuntur. 38. Bavari Fridbergam, Landsbergam & Fiessam recuperant: eædem mox à Suecis recipiuntur. 39. Acta cum Saxoniæ Electore. 40 Velitationes ad Noribergam. Lichtenavia ab hoste capitur. Hostium commeatus intercipitur. Cæsarei vapulant. 41. Gustavo auxilia passim adveniunt. 42. Is castra Fridlandi ad Noribergam oppugnat, 43. Hamiltonius Marchio in Angliam mittitur. 44. Regii Duderstadium expugnant; Guelferbytum frustra obsident. 45. Baudisius in Westphaliam abit. Paderbornæ obsidio decedit. Ad Brackelam conflictus. Baudisius Pappenheimio cedit. 46. Guelferbyti obsidio solvitur. Pappenheimius Hildesiam capit; in Thuringiam abit. Causæ rei a Regiis per Saxoniam male gestæ. 47. Cæsarei in Lusatiam irrumpunt. Arnheimius Glogoviam expugnat. 48. Regii & Brandenburgici Saxonicis junguntur. Transactio cum Saxonibus super conjunctione. 49. Æmulatio inter Regios & Saxonicos super præcedentia. Dissensio Ducum circa invadendum hostem. Cæsarei castris ad Stenaviam facessunt: ad Wratislaviam consident; ea castra deserunt. 50. Holckius in Misniam irrumpit. 51. Cæsareorum in Alsatia conatus. Philipsburgum frustra tentatur: Galli Treveros occupant. Cæsareani ad Wiselochum vapulant. 52. Hornius in Alsatiam movet. Ebenheimum superius, Offenburgum, & Ortenburgum capitur. Hornius Benfeldæ obsidium suscipit. 53. Gustavus castra ad Noribergam movet. Cæsarei Noriberga discedunt. Gustavus Danubium versus tendit. Rainum recuperat. 54. Ab Electore Saxoniæ auxilium poscitur. 55. Fridlandus Misniam versus tendit; Coburgensem arcem frustra oppugnat. Gallasius in Misnia grassatur. Pappenheimius Fridlando jungitur. 56. Rex in Thuringiam abit. Cancellarius ad habendum Protestantium conventum ablegatur. Rex ad Naumburgum castra munit. Georgius Luneburgicus Regi jungi cunctatur. 57. Per Bavariam, & Sueviam gesta. 58 Hornius Benfeldam expugnat. Lotharingiæ Ducis postulata. Sletstadium capitur. Colmaria, & Hagenoa se dedunt. Pro Basileensi Episcopo Helvetii intercedunt. Hornius in Sueviam abit. 59. Fridelsheimum à Regiis capitur. Frankendalia deditur. Fridericus Palatinus moritur. 60. Baudisii in Coloniensem ditionem expeditio. 61. In Silesia gesta. 62. Dissidia inter Regios & Saxonicos. 63. Prælium ad Lutzenam. Rex cadit. 64. Pappenheimius prælium instaurat; is occumbit. 65. Gustavi Regis elogium. 66. Saxoniæ Elector sua recuperat. 67. Legatio ad Polonos mittitur. 68. Dani habitus tunc erga Sueciam.

1632. De neutralitate Bavaro Ligæque concedenda frustra agitur.

Circa initium anni tricesimi secundi apud Gustavum Regem per Legatos Gallicos Marchionem Brezæum, & Charnaslacum super *neutralitate* Bavaro ac Ligæ concedenda satagebatur; de qua & in fœdere Gallico expresse cautum erat, & Bavarus mense Majo superioris anni foedus mutuæ defensionis in annos octo cum Gallo ferierat. Eo Rex Galliæ tenebatur ad defensionem Bavari, ejusque provinciarum hæreditariarum & adquisitarum propriis sumtibus expedire novem peditum millia cum convenientibus tormentis, si hostiliter invadantur; ut tamen penes Bavarum optio sit, vel militem ipsum, vel pecuniam petere tanto militum numero alendo sufficientem. Vicissim Bavarus eadem conditione tria peditum millia, equites mille promittebat. Tum ut neuter alteri arma inferat, nec directe aut indirecte milite, paratu bellico, aut pecunia adsistat alterutrum invadere cupientibus. Promittebat quoque Gallus, se agniturum, ac tuiturum dignitatem Electoralem in persona Maximiliani, ejusque Domo Bavarica contra omnes, qui tentarint illam dignitatem transferre, aut ipsum in ejusdem exercitio impedire, Reservaverat sibi Bavarus juramentum suum salvum, quo Cæsari atque Imperio obstrictus sit. Tunc ut illud in præsens summo silentio prematur, utrinque promissum. Sane optabat quidem imminutionem potentiæ Austriacæ Gallus, non minus atque ipse Pontifex; sed nequid sacra Romana detrimenti caperent. Cum autem Gustavus post Lipsiense prælium tanto cum successu terris Pontificiorum bellum immitteret, passim ab hisce clamores tollebantur, velut jam de sua religione actum foret. Idemque Episcopus Wurtzburgensis, qui ditione sua profugus Lutetiam Ligæ nomine profectus erat, magna cum asseveratione inculcabat, non sine assensu sacerdotum plebisque, qui insuper fremebant, Hugenottis jam veteres spiritus redire, eorundemque proceribus clandestina cum Gustavo commercia intercedere, postquam hic bellum ad confinia Galliæ promoverit, quem in Cæsaris ditiones recta ivisse Galliarum Rex maluisset. Unde sedandis Cleri, vulgique vocibus, qui societate Suecica religionem Catholicam prodi clamabant, ipse Rex sparserat, exercitus, quos tum comprimendis à fratre motibus conscribebat, adversus Gustavum parari. Quo tempore & à Gallis Argentoratum tentabatur, titulo idem adversus Suecos protegendi, eoque fine validum præsidium urbi immittendum offerebatur, applaudentibus primariis civibus auro corruptis. Sed cum re ad concilium relata unus ex infimo civium genere exemplum Metensis urbis ostendisset, conatus Gallorum in irritum cadebat, cum jam miles horum velut re confecta in vicina urbi processisset. Enimvero Richelius Cardinalis, penes quem tunc summa consiliorum per Galliam erat, negabat Austriacorum vires eousque jam depressas esse, ut successibus Gustavi remora injicienda sit. Præsertim cum Austriaci internas Galliæ turbas, quas Regina mater, Duxque Aurelianensis excitatum ibant, foverent, qui & ipsi in exitium Richelii incumbebant. Fœdus cum Bavaro adversus Austriacos, non adversus Suecos conceptum, ac intra meræ defensionis terminos consistere. Quos cum transsilierit Bavarus, & invito Galliæ Rege Tillium Saxoni immiserit, non teneri Gallos ad avertendum malum, quod iste suo sibi jumento arcessivisset, Bavaro frustra excusante, Tillium Cæsaris legatum injussu Maximiliani Ligistico milite adversus Saxonem usum esse. Missi tamen Legati ad Gustavum, qui super exemtione à bello in speciem agerent, quo Bavaro utcunque satisfieret, & ut tentarent, num huncce Cæsareis partibus dimovere possent, quem alias Gallus tanquam firmamentum religionis Catholicæ per Germaniam fovebat, & in quem fastigium Cæsareum Austriacis extortum si qua posset conferret; eumque ut vel vi partibus Cæsareis Gustavus abstraheret, haut sane ægre laturus erat. Et vero satis constabat, id à Bavaro agi, ut vel Gallos cum Suecis com-

d. 30. Maji 1631.

Galliæ consilia.

Bavari consilia.

1632. committeret, vel ut ipse à belli molestia tantisper semotus otio potiretur reparandis viribus, quo majoris deinceps sua auxilia licitantibus addicere posset. Ea in negotiatione cum Brezæus circa religionem Catholicam importunius Regem urgeret, in jurgium res erumpebat, Gustavo minante, sibi haut in arduo esse non levius quam Austriacis Galliæ quoque bellum movere, quæ sibi nequaquam formidolosa sit. Aliàs Gustavo Regi ut acta sua Gallo probaret, sedulo opera dabatur. Unde & antea Gustavum Hornium cubicularium nobilem ad istum Meti agentem miserat, removendis secius suspicandi causis, ac ut rationes ostenderet, quare ipse ad Rhenum arma transtulisset. Et nunc demonstrabat, per se non stetisse, quo minus Liga neutralitatem amplecteretur. Enimvero hanc bello adversus ipsum se immiscuisse; ad Lipsiam copiis suis pugnasse, postea Fuggerum cum exercitu in ipsum misisse. Nec alia via foederi Gallico satisfieri potuisse, cujus præcipuum caput erat, oppressos aut spoliatos restituere. Neque vero adparebat, quomodo rationes suas à Cæsare tunc sejungere posset Bavarus, quamdiu metuebat, ne Friderico detracta spolia iterum ipsi extorquerentur, nevè in vindictam sumendam incumberent, quibus hactenus pro lubitu insultaverat. Qui & extraneos licet omnes perosus, Gallo adrepebat, ut Austriacis necessitatem afferret amicitiam suam majori cum cura amplectendi. Addebant aliqui, dogmata sacerdotum, à quibus Bavarus dependebat, istam neutralitatem plane respuere, quod Austriacis oppressis protectio religionis Catholicæ ab his ad Gallos transferenda sit, quæ hisce minus tuto, quam illis crederetur. In honorem tamen Regis Galliæ & ne in desperationem Pontificios conjiceret, non recusabat Gustavus, quo minus cum Bavaro sociisque super immunitate à molestiis belli intervenientibus legatis Gallicis Moguntiæ ageretur. Ac promittebat Gustavus se loca Pontificiorum nondum à se occupata hostilitati exemturum, ac per Inferiorem Palatinatum capta Bavaro, quoad cum Friderico transactum sit, nec non Trevirensi Electori sua redditurum, dummodo Ligistæ vicissim Inferiore Saxonia decedant, copias suas ditionibus Protestantium deducant, easque ad duodecim usque millia exautorent, ut tamen dimissi ad Cæsarem non transeant, & qui retinerentur sparsim habeantur; tum ne Cæsari delectus apud se concedant, transitum utrique pariter aut intercludant, aut indulgeant. Nominatim tamen ab hac pactione excludebatur Bambergensis Præsul, quod inani tractatu antea Gustavo illusisset. Hujus pacti sponsor, ac vindex Galliç Rex postulabatur. Ex adverso legati Gallici à Bavaro formulam pacti offerebant, in qua præcipue loca quævis Pontificiis ablata restitui postulabantur. Sed cum stolidum Gustavo videretur in gratiam subdolæ neutralitatis ista amittere, scriptum legatis reddebat, denuntians, prius à se expositis conditionibus inhærendum, aut communi paci operam dandam. Simul cum legati intra duas septimanas responsum, & consensum Ligę in eas leges promitterent, in id spatium ut hostilia cessarent Gustavus indulgebat ea conditione, ut Pappenheimius statim è Saxonia Inferiore, & miles Ligisticus è Bohemia revocaretur. Sed cum à Bavaro prȩter inania verba nihil reponeretur, ac contra delectibus agendis apud ipsum omnia perstreperent, & Pappenheimius urgendę in Saxoniam Inferiorem expeditioni incitaretur, ludibrium istud Gustavus non amplius ferens, quas in aliud octiduum

Conditiones à Gustavo Bavaro latæ.

inducias prorogari postulabat Brezæus, abnuebat. Et sane non tam Gustavo quam Gallis tunc à Bavaro fuisse illusum eventus mox docuit, dum Legatis Gallicis quam maxime satagentibus, ipse interim Viennę novum foedus conjunctionemque cum Cęsare concludit. 1632.

§. 2. Nec melius succedebant, quę Palatinus Neoburgicus, & Ferdinandus Elector Coloniensis seorsim super neutralitate tractare coeperant. Nam neque conditiones hisce propositæ satis arridebant, & cum Rex in superiora tenderet, periculo se defunctos arbitrati ulterius eandem ambire supersedebant. Trevirensis tamen Elector Philippus Christophorus eam amplectebatur, renitente licet ipsius Clero, qui in Hispanorum partes propendebat. Et magnum in isto Principe momentum erat intercludendis auxiliis, quę ex Belgio ab Hispanis submitti possent; præsertim postquam mense Junio Hermansteinum pignus fidei in Gallorum manus consignaverat; vicissim tamen sibi à Gallo stipulatus, ut ejus opera Hispanis Treverorum urbe ejectis, ibi aulam sibi figere integrum sit. Sed Lotharingiæ Dux, etsi Gustavo arma in se citra causam arrepta expostulanti multa cum verborum humanitate amicitiam in posterum polliceretur, validiore vinculo constringendus erat, ob lubricum ingenium, & bellandi pruritum. Igitur Galliç Rex, ni quiesceret, eum à se compescendum receperat, simul Cæsareos Mojenvico & aliis locis, quæ in Metensi provincia antehac occupaverant, exturbabat, ipse quoque paulatim in id bellum descensurus, cujus primum impetum feliciter fregisse Gustavus videbatur.

Trevirensis neutralitatem amplectitur.

Lotharingus compescitur.

§. 3. Circa idem tempus Gustavus audita Pappenheimii in Saxoniam Inferiorem irruptione, Banerio, qui circa Magdeburgum curabat, metuens, arma eodem transferre meditabatur, eoque cum Regina, quam recens ad se accedentem Hanoviæ exceperat, jam Gelnhusam pervenerat. Sed cum istum Magdeburgo excessisse renuntiaretur, retro Francofurtum abit, quo tunc quamplurimi Principes, atque Legati confluxerant ambiendæ ipsius amicitiæ. Quos inter Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux, super foedere, quod superiore anno conceptum fuerat, jam plene transegit, societatem belli pollicitus, sibique vicissim Gustavi auxilia ad occupandum præsulatum Hildesiensem, & recuperanda majoribus suis quondam erepta stipulatus. Brunswiga quoque, Ulma, Lubeca, Luneburgum, atque Brema foederi ac clientelæ Regis accedebant; nec minus Comites Wetteraviam & Westerwaldiam incolentes: qui proximis abhinc annis magna fortunarum suarum parte à sacerdotibus Pontificiis spoliati jam ope Regis sua recuperatum ibant. Cum Ducibus quoque Meclenburgicis tunc foedus absolutum, super quo diu inter ipsos, atque Joannem Salvium disceptatum fuerat. Nam hic postulabat, ut Wismaria, & castellum ad Varni ostium perpetuo jure Sueciç Regno transscriberetur; id quod Duces enixissime deprecabantur. Et satius demum judicabatur istam rem ad finem belli differre declinandæ multorum invidiæ, & suspicioni, velut in proprium duntaxat emolumentum Suecis bellum gereretur. Igitur sufficere visum, præsidium Wismariæ & Varnemundæ, ac vectigalia tolerandis belli sumtibus pacisci salvis Ducum juribus, quos vicissim Rex in possessione ditionum suarum tuiturum se recipiebat.

Foedus cum Gustavo ineunt Fridericus Ulricus Brunsuicensis.

Brunswiga, Ulma, Lubeca, Luneburgum, Brema.

Comites Wetteraviæ.

Duces Meclenburgici.

§. 4. Mense quoque Februario ad Gustavum è

Fridericus

1632. Palatinus ad Gustavum venit.

Bataviâ accedebat Fridericus Palatinus Bohemiæ quondam Rex, per istum ditiones suas recuperaturus, de quo antea ipsi spes facta fuerat. Et egerat jam super istius restitutione cum Galliæ Rege Gustavus, ut eadem bona cum ipsius gratia fieret; cui etiam proposuerat, ut quia possessa semel Electoralis dignitas Bavaro haut facile iterum eripi possit, uterque eadem deinceps gauderet, quod septenarius Electorum numerus nulla lege æterna sit sancitus. Cæterum excipiebatur à Gustavo Fridericus omnibus amicitiæ signis, & honore Regibus solito. Magis tamen ad palatum fuisset, si valida militum manu succinctus advenisset ad sua recuperanda operæ quid collaturus. Nec succedebat fœdus, de quo cum Regis Angliæ legato super istius restitutione tractabatur; ubi cum Gustavus stipendium in tria equitum, octo peditum millia ad finem usque belli postularet, iste vehementer recusabat, quod minoris Palatinatum emi posse diceret. Et provocabatur ad scriptum à Gustavo sub initium belli emissum, quo restituendis se oppressis & ejectis Ordinibus Germaniæ arma sumsisse dixerat; veluti æquum foret, penes ipsum solum belli pericula & sumtus, penes alios immunes emolumentum esse. Asperaverat quoque Gustavi animum Legatus iste, dum in patrocinium suum suscipere conabatur Anglos quosdam ductores sub Gustavo stipendia merentes, quos missione, aut supplicio hicce damnaverat. Ad extremum tamen hæ conditiones Friderico proponebantur, ut Augustanæ Confessioni in Palatinatu libertas foret, & interea is à solo Gustavo dependeret. De cæteris deinceps pro temporum ratione transigendum.

Hispani ad Mosellam vapulant.

§. 5. Enimvero solis hisce negotiis totam hiemem terere hautquidquam Gustavo dignum videbatur; sed cum induciis, quas Ligæ indulserat, præterlapsis audisset, Hispanos ad Mosellam manu coacta Crucenaci & Frankendaliæ præsidia firmaturos, quæ oppida ipsis adhuc in Palatinatu restabant, iisdem repente Ottonem Ludovicum Rheingravium immisit. Is observato ex insidiis Mosellæ, qua transmissuri erant, trajectu, primæ Hispanorum legioni transitum permisit; secundam, quę sequebatur, rejecit in adversam ripam: tum primam adortus sic profligavit, ut pauci cladem evaserint. Septingenti Hispanorum cęsi, multique captivi, cum octo vexillis ad Regem deducti. Rex perterritus hac clade instandum ratus Crucenaco statim exercitum admovet. Oppidum primo impetu captum, plerisque Hispanis in arcem se recipientibus. Qui

Crucenacum à Gustavo capitur.

in eandem mox impetum dederant, ab Hispanis acriter repellebantur. Sed cum cuniculus actus munimentorum partem disjecisset, armis positis, vitaque venia petita Regis arbitrio se dedebant, quos hic non nisi gladiis accinctos dimittebat. E Regiis id obsidium ducentos absumsit, quos inter insignes Wolmarus Rosladinus, & Wolfartus Hallius erant. Paulo post quoque

ut & Braunfelsa, Bobenhusa, Kirchberga.

Braunfelsa Wetteraviæ arx, & Bobenhusa, illa à Philippo Reinhardo Solmensi, hæc à Wolfgango Henrico Isenburgico Comite circumsessa, in Regis potestatem pervenit. Et Rheingravius Kirchbergam in tractu, quem Hunsruckam vocant, sitam vi expugnat; ubi quicquid Italorum & Burgundionum inerat cæsi, Germani Regis militiæ transscripti. Eodem tempore Regis jussu novo munimento, quod Gustaviburgum adpellant, qua Mœnus Rheno infunditur, fundamenta jaciebantur, quod ut incolis frequentaretur, sequenti anno Oxenstierna viginti annorum immunitate, aliisque privilegiis donabat.

1632. Per Alsatiam gesta.

§. 6. In superiori quoque Rheni tractu nonnihil existebat motuum, dum Argentinenses Lotharingos per Alsatiam prædis agendis vacantes subito invadunt, ac aliquot centuriis cęsis cęteros in patriam remigrare cogunt. Ab Hanoviæ Comite jussu Regis munimenta ad Drusenheimum, & Lichtenaviam, quibus Cæsarei Rheno velut frænum utrinque injicere conati fuerant, solo æquabantur. Et Christianus Palatinus Birkenfeldensis, qui nuper militiæ Regiæ nomen dederat, in Badensi provincia, & vicino tractu novum exercitum concurrente alacriter milite conscriptum ibat. Contra Rudolfus Ossa Cæsareus dux assumtis bis mille militibus Brisaco movens Loram, Offenburgumque occupatum præsidio firmavit. Inde Wilstadium, quod Regius centurio cum sexaginta peditibus tuebatur, vi expugnatum in cineres redegit.

Magdeburgum à Cæsareis deseritur.

§. 7. In Saxonia Inferiore Laurentius Caggius Mansfeldium Comitem Magdeburgo præfectum infessis circa vicinis oppidis ad famem redigere conabatur, cum Pappenheimius à Bavaro isti succurrere jubetur: aut si hic prohiberetur, Mansfeldio injunctum, ut se subjectumque militem honesta pactione conservaret. Et jam hic super dedendo oppido cum Banerio agere cœperat, cum Pappenheimius è Coloniensi provincia movens Visurgi transmisso, & coacta è vicinis præsidiis valida manu, obsidium solvere instituit. Banerius militem laboribus fractum recenti hosti objicere, ac injussu Regis aleam prælii tentare consultum haut judicans, Halberstadio prius milite firmato trans Salam se recepit, castris Calbæ opportuno ad defensionem loco positis. Pappenheimius Magdeburgum delatus, cum vastatis circa locis oppido de annona prospici haut posset, & Cæsareis exercitum supplere tunc maxima cura esset, corruptis, aut in Albim præcipitatis quæ avehi non poterant tormentis, & convasatis cæteris post igne corrupta militum tuguria, molendina, navigiaque, & pontem, præsidium desolata urbe educit, ac Guelferbytum abiit. Habebat etiam in mandatis Pappenheimius munimenta urbis disjicere: sed assidens in vicinia Banerius moram ibi trahere non patiebatur. Pappenheimio digresso Banerius militem urbi immittit, & convocatis civium reliquiis ejus instaurandæ initium facit. Sed Pappenheimium Luneburgensibus dira minitantem junctus Banerio Wilhelmus Vinariensis Dux in Westphaliam abscedere coëgit. Et cum is nullam pugnandi copiam facturus videretur, Banerius ad stationem suam circa Magdeburgum redit.

Wilhelmi Ducis Vinariensis acta.

Wilhelmus autem Dux circa oram sylvæ Hercyniæ aliquamdiu hærens legionem hostium ad Hamelam securius hærentem opprimit. Inde Goslariam, & Northeimum ab hostibus desertum facile in potestatem redigit. Gœttingam trecentorum duntaxat præsidio infessam assultu expugnat, hostium plerisque occisis, ibique non modico belli adparatu potitur. Mox quoque Duderstadium agri Eichsfeldici caput eidem se submittit, & quæ ibi præsidium agitabat cohors Regiæ militiæ nomen dat.

Wilhelmi Landgravii gesta.

Sed & Wilhelmus Landgravius a Gustavo redux Paderbornensis provinciæ oppida tributum antea conventum propter adventum Pappenheimii abnuentia ad obsequium reducit. Ac Warburgum, quod pluribus hostium cohortibus tenebatur, vi expugnat, multis primo impetu trucidatis. Qui terror Stadbergam, & Volcmarsam imperata facere coëgit. Idem quoque Ericiburgum, ditionis Grubenhagensis arcem, & Amœnoburgum deditione in potestatem accepit.

Legatio ad Hollandos.

§. 8. Inter isthæc Gustavus mense Februario ad Batavos Legatum miserat Benedictum Oxen-

1632.

stiernam. Nam & ipsi Cornelium Pavium ad Regem ablegaverant, qui super prosperis successibus gratularetur, ac de studio Reipublicæ in communem causam prolixe testaretur. Istis non minus honorificorum verborum ab Oxenstierna repositum. Enimvero id præcipue spectabatur, ut si forte Rex Coloniæ, aut vicinis locis arma admoveret, sinistra suspicionum istis adimeret. Eoque ad explorandum penitus ipsorum animum offerebat Rex, se cum iisdem copiis ad debellandum Belgium Hispanicum sociaturum. Sed Fridericus Henricus Princeps Arausionensis id aversabatur, ea conjunctione gloriam suam obfuscatum iri metuens, & quia alienis auspiciis militare nolebat. Et qui prudentiores apud istos haberi volebant, inconsultum ducebant, letalem velut plagam Austriacis inferre, ne prægravis illa potentia in Suecos, Gallosve transiret; cum nihil sua interesset, hos an illos metuerent. Legatus tamen multo cum verborum honore dimissus; simulque significatum, sequenti æstate valido se cum exercitu Hispanis in Belgio incubituros, ne ipsis spatium sit missis in Germaniam copiis Gustavi progressus turbandi.

Hornius in ditionem Bambergensem movet.

§. 9. Sed majoribus mox rebus occasio struebatur, dum Hornius à Rege in Franconia relictus Bambergensem Præsulem ipsius jussu invadit, qui antea simulato tractatu eidem illuserat. Sub finem Januarii primus impetus ad Hogstadium fit, ubi obsessores a vicini fluminis exundatione, & erumpentibus ex oppido præsidiariis nonnihil damni accipiunt. Tribunus quoque cui ab Hispania cognomen *d'Espagne*, Forcheimo cum mille militum manu, qua Comitis Solmensis legio tendebat, impetum fecerat, ac recens conscriptos in fugam dederat, ni Cochtizkius accurrens hostem demum non sine clade repulisset. Inde territi obsessi oppido tradito plerique Suedicæ militiæ nomina dant. Bamberga præsidiarius miles Forcheimum se receperat; eoque ab Hornio præmissæ quinque equitum alæ, duæ peditum cohortes facile in oppidum receptæ. Sed cum eodem mox quinque cohortes è provincialium selectis accederent, oppidani pactorum immemores cum hisce in Suecos impetum faciunt. Post modicam tamen pugnam miles a Suecis profligatus unde venerat facessebat, oppidani in curiam inclusi extrema expectabant. In quos nihil durius statutum, quam ut quorundam domibus direptis universi armis exuerentur. Præcipui sacerdotum rebus pretiosis convasatis jam antea in tutiora se receperant. Turbidum continuis imbribus coelum impediebat, quo minus Forcheimo exercitus admoveri posset; nec præter modicas velitationes quidquam tunc patratum. Sed Bambergæ Præsul à Bavaro obtinuerat, ut Tillius juberetur milite hibernis excito Hornium, priusquam pedem figere posset, inde exturbare. Exercitus in Superiore Palatinatu convenire jussus viginti millia capitum explere ferebatur, quibus tamen aliquot millia selectorum provincialium admixta erant. His copiis succinctus Tillius per Noribergensium territorium Forcheimum versus tendit. Hornius audito hostium motu, cum parum decorum judicaret loco nuper occupato statim iterum facessere, munimenta oppido circumponere loci genio licet repugnante aggreditur. Verum antequam opus absolvi posset, Tilliani aderant, & Baudisianam equitum legionem, per errorem longius progressam, antequam recipere se posset, in fugam propellunt, simul imperfecta opera suburbio prætensa irrumpunt. Quo terrore consternatus quoque Solmensis Comitis pedes tiro, Hornio nequidquam obluctante, per pontem Mœno impositum in oppidum refugit, insequente eodem hostium legione; quam tamen mox Hornius tota vi connixus trans pontem iterum non sine clade rejicit. In eo tumultu quadringenti circiter Regiorum periere, ac Solmensis Comes è vulnere paulo post obiit. Hornius ponte dejecto ad alteram Mœni ripam hostem velitando tam diu detinebat, quoad impedimenta præmitterentur, & tormenta navigiis imposita secundo flumine veherentur; hinc ad Eltmannum Mœno iterum transmisso Hasfurtum se recipiebat. Ubi cognito hostilem equitatum per vicinos vicos securius agere, duas equitum legiones Oberheidæ hospitantes improvisus opprimit, & exceptis quatuor alis, quæ amandatæ fuerant, concidit, Croatarum quoque manu male multata. Id damnum ne hostis ulcisci posset, Hornius consultum ducebat cum exercitu Suinfurtum se recipere, quoad submissis aliunde auxiliis firmaretur. Cæterum quod initio ad Bambergam male res gesta foret, Rex inde factum judicabat, quod Hornius mandata sua, ut nihil aleæ belli committeretur, stricte nimis fuisset interpretatus. Nam ideo haut fuisse expectandum, quoad hostis vim admoveret, sed alacriter periculo occurrendum, & à circumspectione omnem timoris speciem removendam fuisse.

Hornius Bamberga pellitur.

Hornius duas hostium legiones cædit.

Rex in Tillium tendit.

§. 10. Ast Rex, ne Hornii ad Bambergam receptus suis terrorem, hostibus animos daret, sepolita Heidelbergæ & Philipsburgi oppugnatione, quam animo agitabat, in Tillium ire constituit; rebus tamen ad Rhenum prius dispositis: quarum summa directio penes Oxenstiernam Cancellarium relicta. Rei militaris cura Christiano Palatino Birkenfeldensi; & Bernhardo Duci commissa, quorum tamen æmulatio rebus gerendis non parum impedimenti afferebat, quoad Bernhardus Dux ad Regem evocaretur. Et jam tum querebatur Oxenstierna, melius res procedere sub ductu mediocris sortis hominum, quam ejusmodi Principum, qui imperata non ulterius exsequi soleant, quam ipsis placitum, quosque pœnæ metus non coërceret. Joanni Sparrio Moguntiæ Gubernatori peculiariter injunctum, ut Pontificios sacerdotes jurejurando prius adactos protegat, nec sacra ipsorum turbari patiatur. Severissimis quoque edictis militum petulantia coërcita, vias infestantium, aut concussionibus, angariisque provinciales opprimentium. Et quia non modicæ Gallorum copiæ ad Saram flumen hærebant, à Brezæo Legato Galliæ diligenter inquisitum, num illæ forsan aliquid infesti meditentur: qui amica omnia ab istis expectanda sancte confirmabat. Inde præmissis ad Noribergenses, Suinfurtensesque literis, quibus ad constantiam eos hortatur, & de adventu suo certiores reddit, ac sumto per Hœchstam, Steinhemium, Aschaffenburgumque itinere, Hornio Kitzingæ jungitur, ubi per triduum exercitus subsistebat, quod Wilhelmus Saxoniæ Dux, & Joannes Banerius cum milite suo huc evocati nondum appulissent.

Tillius in Bavariam recedit.

§. 11. Tillius autem seu viribus, seu fortunæ suæ diffisus, Gustavi adventum haut præstolandum sibi ratus, receptum circumspicere cœperat ad Forcheimum copiis contractis. Nec minor sollicitudo Bavarum tenebat, qui procellam mox sibi incubituram prospiciebat. Et initio dubitaverat, num Tillium juberet in Bohemiam se, & Austriam recipere, quo Regem vestigiis ipsius inhæsurum Bavariæ finibus averteret. Sed cum istud consilium, si Rex Tillio non insisteret, universam

1632. ejus ditionem præsenti exitio expositurum esset, Tillius eodem evocabatur, num forte Danubii, Licique objectu Regis impetum sistere posset. Tum anxiis precibus Fridlando, ut ad auxilium ferendum acceleraret, tantum non supplicabatur. Sed quem hautquicquam istæ preces movebant, nondum exoleta eorum memoria, quæ Bavarus ante biennium Ratisponæ ipsi struerat. An quod exercitu à se comparato suæ potius gloriæ, quam alienæ inservire, Tilliumque æmulum invidia attracti in Bavariam hostis onerare vellet. Nec ægre ferebat Bavarum paulisper castigari, ut deinceps auxilia sua tanto carius eidem imputare posset. Quin & Cæsar malebat tempestatem istam in Bavarum, quam in se deferure, quo Regi interim alibi occupato ipse spatium haberet exercitum prout res requirebat adornandi.

Gustavus Tillium insequitur.

§. 12. Cæterum Rex Tillio Danubium versus tendenti acceleratis quantum poterat itineribus instans, Winsheimum, inde Furtam pervenit. Hinc ipse, comitante Friderico Rege, ac Principum Procerumque manu Noribergam invitante Senatu divertit, ibique omnia honoris & lætitiæ signa, immensumque populi in se affectum pari humanitate excepit. Quam tamen hospitalitatem vix paucas per horas delibare permittebat potior hostis persequendi cura: eoque prandio peracto ad exercitum, qui Suabacum præcesserat, pergebat, icto prius cum Noribergensibus fœdere, quo Rex ipsis defensionem, hi vicissim fidem eidem studiumque, & patentem belli usibus suam urbem afferebant. Suabaco Neumarcum recta in hostem ducebat Gustavus; ubi ab antecursoribus nonnullæ ultimi agminis turmæ deprehensæ tarditatis suæ pœnas luebant. Missi etiam, qui Wilzburgum dedi imperarent, dira minati Pappenheimio juniori, qui ibi præsidebat, ni arce excederet. Sed ille seu constantia animi, seu quod crederet Gustavum vestigiis Tillii inhærentem tempus obsidio ejus loci non consumturum ferociter abnuebat: ac Gustavo potius erat Tillium non amittere. Cumque animadverteret istum Ingolstadium versus iter intendere, ipse ad dextram flectens Donawertam petere instituit, eodemque per regionem insidiis opportunam hoste ad sinistram intra modicum intervallum incedente inoffensus pervenit, in proximo

26. Mart. monte castra metatus.

Rex Donawertam cap.

§. 13. Oppidum tuebatur Rudolfus Maximilianus Lauenburgicus Dux cum octo cohortibus, ac provincialium manu, & aliquot equitum turmis; qui deditionem imperanti Regi ferociter respondebat. Nec segniter in Regios subeuntes tubis longioribus fulminare, & cum equitatu eruptionem tentare. Sed non sine clade repulsis, cum ex altero quoque oppidi latere Hebronus tribunus Wernitzam flumen transgressus mœnia infestare inciperet nocte impedimentis trans pontem missis ipse summo mane luce adhuc dubia cum plerisque eodem evasit, Suecis interea continuo in pontem detonantibus. Qui per Wernitzam, qua Hebroni statio erat, erumpere tentaverant, cæsi omnes captivè. Inter hæc Regius miles oppidum irrumpere, ac morantes trucidare, illæsis tamen oppidanis, nisi quod primo tumultu quædam domus direptæ sunt. Quo minus fugientium tergis hærere possent Regii obstructa fimo porta efficiebat; quæ antequam pandi posset, illis in tutiora elabendi spatium dabatur. Hostium ibi circiter quingenti perierunt. Oppido pristina conditio, & Augustana sacra à Rege restituta. Hinc ad utramque Danubii ripam diffusus regius miles longe lateque oppida arcesque Ulmam usque in potestatem 1632. redigebat.

§. 14. Proxima Regi cura erat Licum transmittere, cujus transitu Regem Tillius omni studio arcere conabatur, eoque castra supra Rajnum oppidum in sylva concædibus & subitariis operibus muniverat, ripa crebris stationibus Augustam usque firmata. Simul isti urbi præter sex cohortes, quæ jam ibi præsidio erant, duodecim cohortes peditum, duas equitum alas immittit, ac cives Protestantium sacris addictos exarmat. Rex Northeimi opposito hostibus loco castra ponit; & quanquam peritissimus quisque judicabat fluvium sine plurimo sanguine superari non posse; Rex tamen considerata loci Rex Licum transit.
natura fiduciam concepit in conspectu hostium transeundi; quod & ripa, quam ipse insiderat, elatior alteri depressiori velut dominaretur, & Licus in arcum sinuatus Tillianis quidem castris circumfunderetur, sed eo ipso magnam eorundem partem machinarum ictibus exponeret. Igitur à Rege tres suggestus extructi, ab utroque latere ejus flexus, & in medio, quibus septuaginta duo variæ magnitudinis tormenta imposita. Tum ad ripam lorica excitata, qua tecti sclopetarii continuo tubos in hostem displodebant. Cæterum globi tormentorum decussatim totis Tillii castris volitantes, hostem misere affligebant, ac nullibi tuto consistendi locum præbebant. Interea Licus ponte sternitur, fumi nube opus facientes obtegente: quo intra triduum absoluto trecenti Fin- 5. April.
nones præmissi semilunarem loricam ponti protegendo subito extruunt; in quos terna vice hostis impetum faciens ipsorum constantia, & globorum ex altera ripa imbre magno cum damno repellitur. Equites quoque vado reperto transierant, ac turmas quasdam Bavarorum velitationem ausas in castra rejecerant. Unde Tillius stationem hanc parum fidam deserere constituit, metu ne ab hoste jam fluminis potente cingeretur; an quia vulnera ducum, & consternatio exercitus exterrebat; eoque præmissis sub vesperum impedimentis noctu cum milite raptim Neoburgum, & Ingolstadium se recepit. Isto in conflictu Altringerus glande caput graviter perstrictus vix tandem ex vulnere iterum convaluit. Sed Tillius supra dextrum genu trilibri globo percussus ac Ingolstadium ægre delatus paucos post dies inter maximos cruciatus ex- Tillius cadit.
piravit, cum moribunda jam voce Ratisponam custodiendam ingeminaret. Magnus sine dubio, & multarum palmarum imperator, qui omnibus militiæ gradibus defunctus summam sibi experientiam comparaverat. Sed cujus gloriæ atrox Magdeburgi excidium non modicam labem adspersit; nec multo post auspiciis Gustavi impar succubuit. Cumprimum in aulam Bavaricam accederet, ipse sermone, cultuque modestus contemtum sui apud aulicos excitaverat, adeo ut quidam Ducem monerent, otiosum mensarum asseclam amoveret. Sed qui altius inspecta viri indole, magna se facinora ab isthoc expectare reponebat. Veneris vinique expertem tota ætate se fuisse ipse jactaverat. Cæterum jam Rex manum instruxerat, quæ ductu Nicolai Brahei superato ponte in hostium castra impressionem faceret, cum illucescente die ista vacua apparuerunt. Immissus tergis abeuntium equitatus circa mille hostium trucidavit. Rainam oppidum à Bavaro desertum, ultro Suecos admittebat.

§. 15. Lico transmisso Rex Augustam versus ad Lechusiam castra pogebat, cujus antecursoribus

bus

1632.

bus Fridbergæ incolæ claves sponte obtulerant. Ex altera quoque Lici ripa Leonardus Torstensonius cum majoribus machinis, & delecta equitum peditumque manu non procul urbe stationem capiebat. Interim legatus Neoburgo aderat hostilia deprecaturus; cui graviter prius increpito Rex commeatum exercitui suo subvehi, ac missa equitum manu istud oppidum à Bavaricis relictum occupari, pontemque refici imperavit. Porro ad

Gustavus Augusta Vindelicorum potitur.

Augustam disposita tormenta in speciem tantum & nulla displosione facta, licet Bavaricis continuo ex urbe fulminantibus. Sed literis missis à Senatu primum postulatum, ut præsidium urbe dimoveatur: qui isthoc in sua potestate haut esse excusabat. Mox Hornius ad præfectum præsidii literas dat, quibus monet, ne intempestiva defensione pulcerrimam urbem exitio involvat, non satis munitam, lubrica intus civium fide, ac nulla auxilii spe. Quibus persuasus iste cum suis militari mo-

10. April.

re egressus Ingolstadium deducitur, ac statim viginti quatuor Suecorum cohortes in urbem immittuntur. Inde Senatus ac civium delecti ad Regem in castra Lechusam evocantur, de futuro urbis statu acturi; tandemque constitutum, ut munia publica Pontificiis erepta penes Protestantes essent. Sed summa potestas, sacrorumque cura, & quę bel-

14. April.

lum spectant Regis arbitrio reservata. Quibus transactis Rex urbem ingressus ad ædem D. Annæ recta contendit, ubi sacra ritu Protestantium hactenus abrogata maxima cum civium lætitia instaurabantur. Hinc cives subjectionem ac fidem Regi Regnoque Sueciæ juravere; id quod à plurimis socius acceptum velut ipse altiora animo agitaret, quam quæ in vulgus de causis belli sui sparserat. Ob restituta tamen isti urbi pristina sacra Saxoniæ Elector supplicationem per universam suam ditionem decernebat.

§. 16. Occupata Augusta Rex id agitabat, quomodo valido ad Danubium oppido potiri, simul Electorem citeriore Bavaria excludere posset; eoque Ingolstadii pontem destruere, objectisque munimentis transitum ibi intercludere, ac Ratisponam in potestatem redigere constituerat. Enimvero Ingolstadium progressus Rex validum ab hoste castellum cis pontem excitatum, ac in altera ripa castris ad oppidum positis hostem insidentem reperit. Et cum ad manus veniretur, hostis acer-

20. April.

rime vim illatam repellebat. Equidem à Regiis castellum unum ponti præjacens expugnabatur, in quo hostium ad trecentos cæsi, captivè. Sed cum in majus propugnaculum proxime pontem situm impressio tentaretur, cum clade repulsi præfectos nonnullos, ac multos gregarios amisere. Eadem quoque dies ipsi Gustavo Regi pene suprema illuxerat. Cum enim is loci habitum contemplaturus paulo propius hostium munimentis successisset, hi è comitatu quis esset suspicati tormentum in eum direxerant, quo emissus globus tantum non suras Regis perstringens equum discerpsit, ut Rex sanguine oppletus in terram provolveretur. Is tamen mox sub equi cadavere se extricans, in pedes erectus suos è summa consternatione maximo gaudio perfundebat. Ac citra ullum animi perturbati signum Deo Custodi gratias persolvens alio equo adscenso qua cœperat, pergebat. Sed paulo post alius globus Christophori Badensis Marchionis capiti certiore ictu impactus ipsum exanimem illico prostravit. Cujus egregii sane Principis mors ut parcius lugeretur, periculum Regis effecerat. Nec tamen Gustavus, suis licet obtestantibus, ne caput suum, à quo tot millium salus dependeret, ita liberaliter casibus objiceret, ideo segnior ad quævis pericula reddebatur, metuendi ignarus, & quia persuasus erat, nil præter Numinis beneplacitum sibi eventurum.

1632.

§. 17. Cęterum Rex Hornium cum valida manu Ratisponam versus dimiserat, ut eam urbem quacunque ratione in potestatem redigeret. Sed Ba-

Ratispona à Bavaro intercipitur.

17. April.

varus, qui sine dubio id agi præsenserat, paulo ante astu, atque inscii civibus bis mille peditum, equites quadringentos urbi immiserat, prodente præfecto præsidii, quod paulo ante suasu Bavari & Ordinum Provincialium Bavariæ oppidani suo sacramento adactum admiserant. Ac ne jugum urbs iterum excutere posset, civibus statim arma adempta. Sic Hornius spe Ratispona potiundi evolutus, Rege revocante reliquo exercitui se iterum jungit.

§. 18. Dum ad Ingolstadium hęret Gustavus, Legati à Rege Danię ipsum adibant Tago Tottius, & Christianus Thomę F. Sesthedius Senato-

Legati Danici ad Regem veniunt.

res Regni. Occasio mittendi erat, quod paulo ante Baudisius, cum ob privata negotia Holsatiam adiret, à Gustavo Daniæ Regis animum tentare jussus esset, num & ipse ad communem Protestantium causam adjungere se vellet, spe facta restituendorum filiis ipsius Episcopatuum, quibus tractatu Lubecensi exciderant. Qua super re ut mentem suam Gustavo vicissim exponeret, simul abstergendis suspicionibus, quas ex actis quibusdam istius Gustavus conceperat, istos ablegaverat. Ac Isabella Belgii Princeps vehementer apud eum Regem institerat, ut bellantibus se medium interponere aggrederetur. Hi post præmissa honoris verba, quod arma cæteris Protestantibus non sociaret Danię Rex, pacis Lubecensis pactum excusabant; securum tamen Gustavum esse jubebant, nulla ipsum ratione armis tam piis remoram injecturum. Memoratis dein bellorum incertis exquirebant, num gratum Gustavo sit futurum, si Danię Rex interventu suo ad honestam, fidamque pacem reducendam incumbat. Ad quæ à Gustavo repositum: Nihil magis sibi quam stabilem, æquam, fidamque pacem cordi esse. Sed cum eam non tam sibi, quam sacrorum sociis per Germaniam quęsitum eat, prius inter Protestantes consiliorum, armorumque firmam societatem ineundam: cum citra istam statim post pacem factam ad vetera consilia Austriaci sint reversuri; ac singulos disjunctosque mox idem periculum servitii mansurum, à quo vix jam respirare cœperint. Igitur si Daniæ Rex de pace concilianda serio curare instituat, Protestantes prius ad firmam societatem, ac solida consilia disponendos, ut aliquid validius existat, quo adversarii à pace violanda absterreantur, quam chartæ sigillique reverentia. Eo confecto tunc demum ex interventu suo solidos ipsum fructus sperare posse. Istud responsum sic satis Dano probatum, ac non nihil inde invidia adversus Gustavum remittere visa, velut qui non tam suam quam communibus sacris addictorum causam ageret. Saltem legati insignem humanitatem, qua à Rege excepti erant amplis verbis deprædicabant.

§. 19. Io eadem quoque castra accesserat Regis Galliæ minister ad Bavari aulam residens, (de S. Stephano nomen erat,) velut fœderatum Regem

Minister Gallicus frustra de neutralitate agit.

heri sui salutaturus: sed sine dubio a Bavaro subornatus, num forte Gustavi impetus eludi, ac inani tractatu tempus extrahi posset. Hic cum super neutralitate Bavaro concedenda, ejusque consiliis excusandis irreverentius perstreperet, Rex tandem importunam loquacitatem coërcebat, cum nullo à Galliæ Rege mandato instructus veniret, ac inani verborum profusione Gustavum obtundere conaretur, ut se Bavaro illudendum præbere vellet. Idemque cum Gustavo Regis Galliæ offensam ob

1632. male habitum Bavarum ipsi foederatum ustentasset, ille reponebat: de sua amicitia Gallo satis se testatum, à quo etiam benevoli animi multa specimina perceperit. Quod si tamen hic aliorum sinistris persuasionibus seductus amicitiam abrumpat, haut ideo animis se collapsurum; cum experiundo didicerit, Martem cuique genti esse æqualem. Idem San-Stephanius cum questus esset, contra fœdus à Rege templa per Franconiam, & Bavariam direpta; cui rei ni medicina adferatur, Regem Galliæ velut primogenitum Ecclesiæ id impediturum cum exercitu quinquaginta millium: Gustavus Rex regerebat; ad Gallum itineris labore levandum cupere se cum centum millibus apud Parisios eidem occurrere. Et sane isto tempore Gustavi progressus Gallis non parum invidię ac solicitudinis injecerant; qui antehac velut mercenario se usuros crediderant, à nutibus Richelii, & Patris Josephi pendente; cum Gustavo longe sublimiores essent spiritus, quam ut ob subsidium pecuniarium alteri obnoxius esse vellet. Cujus & animum non leviter perstrinxerat, quod cum Galli de colloquio inter utrumque Regem proposuissent, summas consiliorum melius dirigendæ, sed locum Ludovici tenera valetudine itineris molestiam non sustinentis Richelium suppleturum; Gustavus offensus responderat; ad ejusmodi colloquium se quoque ministrum missurum; nec Regem Galliæ se majorem agnoscere, ut colloquium suum refugere debeat. Aucta mox utrinque fuerat offensa, quod cum Regina Mater, & Aurelianensis Dux Hayum ad Gustavum Regem misisset Moguntiæ tunc agentem, ut componendo ipsorum cum Rege dissidio operam navaret, Charnassæus Richelii jussu istum non procul Moguntia interceptum Metim abduxerit; Gustavo indignante velut Legato ad se misso intra territorium suum violato: Gallo contra suspicante altius penetrantia apud Gustavum fuisse agitata. Cæterum abeunti San-Stephanio significatum, non aliis legibus Gustavum Bavaro *neutralitatem* concedere posse, quam si copias iste dimittat, Cæsari auxilium non ferat, Regis amicis ac foederatis erepta restituat, idonea insuper cautione conventa servatum iri præstita. Sed Bavarus eas conditiones nihil moratus, rebus ad Ingolstadium dispositis Ratisponam movens, ut Cæsaris ditionibus propior esset; omnem cogitationem ad conjungenda cum Fridlando arma conferebat.

Gustavus complura Bavariæ oppida capit.

§. 20. At Gustavus consilio occupandæ Ratisponę depulsus, & ipse Ingolstadio discedit, Bavari ditionibus repositurus, quæ is hactenus aliis tot per annos intulerat. Mosburgum igitur, Landshutumque, & Freisinga cum cognomine Episcopatu in potestatem redigitur, deditisque magna pecuniæ vis ad redimendam direptionem imperatur. Sed ut in tecta militum se iracundia effunderet, ipsi provinciales in causa erant, dum in Regios palantes, & qui prohibendis excursorum injuriis passim distributi erant, atrocissime sæviunt, ac omni cruciatus genere vexatos necant. Qua agrestium immanitate efferatus miles, cędibus, & incendiis commilitonum suorum manibus litabat. Freisingæ ad Gustavum accellerat Minister Gallicus, qui haut nescius irarum Regis in Bavarum, eam permulcere satagebat, ut Monachio parceret, in quam urbem multi exemplum Magdeburgi reponendum censebant. Et hactenus annuebat Rex, ut ab incendio, & cæde essent liberi, sponte venirent in manus. Sin secus, alia omnia experturos, sumendamque vindictam de tot consiliis, quæ in ea urbe in ipsum, sociosque sint cusa. Id responsum Gallus statim Monachiensibus significavit, vehementer suadens, ut prompta deditione iram victoris placarent. Sed cum hi tempus extrahere conarentur, si qua forte interim conversio rerum fieret, Rex abrupta mora in ipsos cum exercitu pergit. Qui nullum tergiversationi locum amplius relictum cernentes, magna cum submissione portarum claves Regi adventanti obviam ferunt. Monachium aulæ Bavaricæ sedem Rex ingreditur, comitante Friderico Bohemiæ Rege, Augusto Palatino Comite, Wilhelmo Saxoniæ, & Johanne Holsatię Ducibus plurimisque aliis proceribus. Ut cives tanto curatius ab injuriis militum defenderentur, Rex Hebroonum tribunum egregie meritum, sed Pontificiæ religioni fervide addictum, id muneris in magni beneficii locum ambientem, urbi præfecerat. Eorum tamen, qui alio se contulerant, domus direptę. Rex armamentarium Electoris ingressus e vacuis vehiculis suspicatus tormenta non procul abesse, & mox prodente rustico sub pavimento defossa invenit, numero centum quadraginta, magnitudine ac opere pleraque insignia, quę omnia statim Augustam avecta. In una quoque machinarum triginta aureorum millia abscondita prædæ cedebant. Non deerant, qui Gustavo suaderent, ut magnificam Bavari arcem, ac Monachium oppidum flammis daret ulciscendis, quæ à Bavaro in alios hactenus patrata fuerunt. Verum longe istam odiorum acerbitatem aversabatur Gustavus, nec se veterum Gothorum immanitatem imitaturum, qui virtuti suæ haut modicam maculam adsperserant destruendo, quod uspiam egregium erat. Urbi trecenta uncialium millia imperata, quorum dimidia pars statim exsoluta; pro reliqua prędes dati Augustam deducti. Bavarus interea, qui circa Ratisponam hęrebat, mille equites Freisingam versus miserat, si forte Suecos per hospitia sparsos opprimere possent. Sed hi excubiis probe dispositis, & præcognito istorum adventu eosdem ita exceperunt, ut plerisque cęsis, captisvè, reliqui trepida fuga ad suos se reciperent.

7. Maji.

Bavari equites vapulant.

Suecorum per Superiorem Sueviam progressus.

§. 21. Dum hæc in Bavaria geruntur, quæ ad Augustam, & in Suevia à Rege relictæ copię erant nequidquam desides Memmingam, Campodunum, & pleraque per Algoam loca occupant: Landsberga quoque, & Fiessa ad Licum sita oppida in potestatem rediguntur. Weishornum, & Echinga exarmantur, quatuordecim tormentis, & duobus mortariis Ulmam inde avectis. Leutkirchæ ala equitum Rudolphi Ossæ à Georgio Christophoro Tupadelio tribuno oppressa, & pręter pauculos, qui primo impetu cædebantur, tota capta. Neque in universo isto tractu repertus, qui Regiis resisteret, nisi quod rusticorum aliquot millia apud Weingartum Suendio tribuno instigante arma sumsere. Sed qui mox adventantibus Regiis eadem posuerunt, duce suo in Suecorum manus dedito. Mox tamen cum Regii recessissent, alia agrestium multitudo ad Bregentiam coiens Wangam, & Ravensburgum, debili præsidio infessa, expugnat, obviosque Regios trucidat. Horum exemplo Algovienses quoque agricolę circa Campodunum arma induunt. Sed coëuntibus ex Augusta, Ulmaque, & vicino tractu Regiis, cæsi, disjectique posito pugnandi pruritu arma Campodunum deferunt, Regiisque se submittunt, ac seditionis autores ipsimet trucidant. Interea Ossa collecta quatuor millium manu Brisaco in superiorem Sueviam movebat, & confluente ad ipsum rusticorum Bregentinorum turba jam ferocior Memmingæ primum minitari. Mox desperato successu Biberacum aggredi, clam accersentibus quibusdam Pontificiæ religioni addictis. Sed oppidani Protestantium sacra amplexi bis assultantem hostem acerrime repellunt, qua-

Rusticorum per Sueviam motus.

Ossæ irritus conatus.

drin-

1632. dringentis cæsis, ipsis quoque fœminis in subeuntes laxa, & ferventem aquam effundentibus. Ossa tamen cognito Gustavi Regis adventu, qui è Bavaria Augustam delatus assumta manu jam Memmingam attigerat, relictis aliquot tormentis Lindaviam se mox recepit. Contra Bavaricis Rege absente denuo in Suecos ad Monachium restantes aliquid tentare placebat, num forte improvidis clades inferri posset. Eoque omnis equitatus adjunctis bis mille peditibus ductu Johannis Philippi Cratzii Comitis Ratispona movere jubetur. Sed hic vix Pfaffenhoviam progressus; intellecto equitatum Regium in se tendere, Ingolstadium itinere mutato deflectit, & ne nulla plane re gesta rediret Weissenburgum Norici oppidum adoriri instituit.

Bavarici Weissenburgum expugnant.

Ubi præsidio impositus à Rege miles per aliquot dies satis acriter resistebat: sed laceris jam mœnibus, & desperato subsidio, honestas conditiones pactus oppido excedit. Ast Bavarici causati quædam à Suecis præter pactum exportata in egressos impetum faciunt, eosque ad suam militiam cogunt, cæsis qui recusabant. In oppidum quoque sævitum, ac primarii cives sacerdotesque in captivitatem abducti velut permutandi cum obsidibus, quos Landshutenses Regi, quoad imperata pecunia exsolveretur, tradiderant. Eam fidei violationem Rex Bavaro asperis literis exprobrabat, Cratzium flagitii autorem pœna affici, captosque dimitti postolans, Monachiensibusque paria interminatus.

Gustavus in Franconiam regreditur.

§. 22. At Rex, postquam inter Bavarum, & Fridlandum super exercituum conjunctione agitari intellexisset, Memminga Augustam, inde in Bavariam regressus copias Landshuto, Freisinga, Monachio, aliisque eo tractu locis eductas in unum contrahit, ac Ramam, Donawertamque iter remetitur. Ipse cum equitatu, & delecto sclopetario equis imposito Weisseoburgum liberaturus frustra accelerabat, quo hostis jam potitus erat. Discedens Rex copiis, quas in Superiore Suevia relinquebat, Wilhelmum Saxoniæ Ducem præfecerat; qui ad Brejentiam Hannibalis Comitis Alta-Embsii legionem opprimit, ac quingentis amplius cęsis quadringentos cum ipso Comite capit.

Wilhelmus Dux in Suevia bene rem gerit.

Ad Weingartum quoque hostilem equitatum acri conflictu fundit, quinque vexillis eidem ereptis. Ipse tamen paulo post in Saxoniæ confinia regreditur, militem, qui sparsim ibi hospitabatur, in unum contracturus, ut qua necessitas exigeret, occurrere posset. In ejus locum summa rerum ipsius fratri Bernhardo committebatur, quem Rex Christiani Palatini Birkenfeldensis æmulum, & parere ipsi dedignantem à Rheno huc evocaverat.

Cronacum à Regiis frustra obsidetur.

§. 23. Dum ista per Bavariam, & Sueviam geruntur, in Franconia Dux Coburgicus, & Marchio Culmbacensis Cronacum per delectos provincialium oppugnare conati fuerant; cujus rei curam susceperat Hafvertus tribunus, Koenigshovio Regis nomine præfectus. Verum nihil gloriosi ejusmodi adjutoribus patrare dabatur. Cum enim capto suburbio hostem in oppidum rejecisset, ac dispositis in propinquo monte tormentis in urbem fulminare cœpisset, statim atque hostis paria reponere, quamvis ictibus incassum cadentibus, institueret, ipse sonitus imbelle vulgus adeo terrebat, ut frustra retentante tribuno trepidi diffugerent. Et hostis intra illam consternationem oppido erumpens tribus machinis potiebatur. Eandem sortem subiit Muffelius tribunus ex altera parte oppidum pari armatorum genere adortus, qui itidem dilapsis quos adduxerat duorum tormentorum, & unius mortarii jacturam faciebat. Haud quidquam tamen animo dejectus Hafvertus assumto milite suo denuo obsidium tentat, & aliquoties eos, qui obsessis suppetias latum venerant, strenue profligat. Sed cum hostis, contracta per Superiorem Palatinatum manu, nonnullas Suecorum turmas Pegnitii hospitantes oppressisset, ac Bareuto extrema minaretur, Christianus Marchio delectus suos Hafverto junctos ad propria tuenda revocabat. Quibus digressis hic non amplius cum suis obsidio continuando par omisso Cronaco in tutiora se recepit. Eodem tempore Bambergenses, quos Johannes Georgius Marchio Brandeburgicus, & Paulus Kevenhullerus eminus circumsidebant, eruptione in Marchionis stationem facta complures equites concidebant. Sed mox accurrente cum suis Kevenhullero hostes quadringentis amissis intra oppidum rejecti.

Fridlandus in Bohemiam movet.

§. 24. Dum Bavariæ insultat Gustavus, Maximilianus Bavarus Fridlandum seposita veterum simultatum memoria anxie super auxilio ferendo sollicitabat: nec Cæsar ejus precibus suos hortatus succenturiare omittebat, cum ne imperari sibi posset pacto ille cavisset. Enimvero statim annuere fastui suo indecorum Fridlandus ducebat, simul inter istas calamitates aliquantisper Bavarum luctari in sinu gaudebat, velut in offensarum ultionem. Ac Saxones Bohemia exturbare antiquissimum habebatur. Unde mense Aprili contracto ad Znaimum exercitu, qui ad quadraginta bellatorum millia adscendere ferebatur, recta in Bohemiam tendit, eo minus negotii heic habiturus, quo negligentius à Saxonibus res hactenus administrata fuerat, qui luxuriæ, socordiæque immersi ipsum delectibus habendis per otium vacare passi fuerant. Cum irritantem fortunam strenue secutis licuisset in Moraviam, Austriæque viscera bellum transferre, illosque populos ob interdicta Protestantium sacra æstuantes in Cæsarem excitare, vetus imperium exuere cupidos, & in Saxonem pronos, ni mox eum favorem effrenis militum licentia consumsisset.

Saxones rem male gerunt.

Ceterum quod tam male res ibi à Saxonibus gereretur, plerique flagitium Arnheimii suspicabantur, qui memor adhuc militiæ sub Fridlando actę amicitiam istius nondum exuerat, & occultum adversus Gustavum odium alebat, à quo objectam sibi quondam ignaviam questus mordaci responso rejectus fuerat. Is igitur cum Saxoniæ Electorem aperta via à Gustavo recentibus hujus meritis abstrahere non auderet, obliquis tramitibus rem aggressus ultro corruptis per Bohemiam successibus facilem ibi Fridlando struebat victoriam, ut ostentato nunc terrore & periculo, mox prono ad insolitam Cęsaris amicitiam aditu, dulcique pacis vocabulo animum Principis labefactaret.

Elector Saxoniæ à malevolis sollicitatur.

Et sperabantur istæ artes eo facilius successurę, quod Saxoni quidem ingenium erat probum, rectique amans, sed idem flexile, & consiliorum cum difficultate conjunctorum non satis capax. Ipse quoque vergente jam ætate, venationibus ultra modum deditus, voluptatibusque innutritus, eoque graviorum curarum, ac periculorum insolens, ac pecunias coacervare gaudens, facile belli tædium concipiebat, & ad pacem quacunque via anhelabat. Nec deerant, qui variis suspicionibus ipsum exagitarent: Gustavum altiora affectare, ac de Imperio in aliam formam redigendo meditari, sub quo duriores ipsum conditiones, quam Austriacorum regimine, fore mansuræ. Ingerebantur quoque fratres Vinarienses, veteres Domus ipsius æmuli, Gustavi gratia præcipue florentes; & quod Fridericum Palatinum Bohemiæ Regem agnosceret, qui restitutus veterum offensarum ultionem sumturus metuebatur. Nec confictam tantum talia, sed & Daniæ Rex subinde inculcabat, qui ad æquilibrium reducendæ Gusta-

1632. vi potentiæ tertias quasdam partes, ac fœdus inter Anglos, Danos, Batavosque, & Saxonem parturiebat; cui & uterque Saxoniæ Circulus innectendus erat, in securitatem utriusque maris, quo Germania alluitur. Et invidiose traducebatur Augusta Vindelicorum Regno Sueciæ juramento adstricta, velut Germania isti Regno subjicienda foret. Turpe esse Saxoni, qui hactenus Protestantium caput fuerit, Suecorum deinceps auspicia sequi.

Solmensis a Gustavo ad Saxonem mittitur.

§. 25. Et mox manifestius res patuit, cum Gustavus in Bavariam tendens Philippum Reinhardum Solmensem Comitem ad Saxonem mitteret, qui exponeret; ista expeditione bellum ab amicorum finibus in hostium viscera derivari; postularetque, ut si tota hostium moles Regi incumberet, magna exercitus sui parte Elector Regi subveniret; sin Electoris terras hostis inundaret, tantisper in locum tutum copias ipsi suas contrahendas, quoad Rex cum exercitu adproperaret. Ac consultissimum videbatur Regi, ut Elector cum majore copiarum parte per Superiorem Palatinatum ad Danubium se conferret, occasionem capturus hostem à tergo invadendi, & plebem rusticam per Austriam ad arma concitandi, cum Rex interim trans Danubium hostem urgeret. Enimvero nihil minus, quam fortia consilia locum inveniebant apud Saxonem, quem hostium solicitationes jam in transversum agere cœperant. Nam Fridlandus ut istum Gustavi partibus abstraheret, aut saltem suspicionum semina inter eos spargeret, Sparrium tribunum Pragam miserat, qui Arnheimium ingentibus promissis ad Fridlandi colloquium invitaret. Et dabat Elector Arnheimio veniam eundi, velut quod salvo fœdere cum Gustavo fieri posset, idque ipsi quoque Solmensi significabat. Sed cum Hofkirchius Pragę tunc præfectus, cui & ipsi Arnheimius suspectus erat, quasdam literas inter illum, & Sparrium commeantes, ac non obscuris in Gustavum aculeis refertas intercepisset, ac Solmensi transmisisset; hic vehementer ista commercia dissuadebat. Nec eo minus Elector, facile probata Arnheimii excusatione, post secretiorem cum eo deliberationem in Bohemiam ipsum remittit, facta cum Fridlando colloquendi potestate. A quo iste amplis promissis onustus redit, Fridlando dignitatem, religionem, bona sacra, sive ante sive post Passaviensem transactionem occupata, salva pollicente iis, qui oblatæ paci aures præberent. Etsi Brandeburgicus Elector Saxoni suaderet, ne cum Fridlando in tractatus descenderet, ejusque fraudibus se præberet. Sed ipse Fridlandus, per blanda pariter atque aspera Saxonis animum versandum judicans, literis ad hunc scriptis abrupte, ac non sine minis, pax placeret, an non, exquirit: tum denunciat, quamvis ampla potestate de pace tractandi sit instructus, citra moram tamen sibi cum exercitu progrediendum. Quanquam autem Elector peculiarem pacem, quam Fridlandus insinuabat, abnueret, ac nihil à se, nisi cum consensu Regis Sueciæ, Ordinumque Protestantium agi posse testaretur: tamen è responsis, quæ Solmensi dabantur, satis adparebat, ejus animum jam mutare. Nam initio quidem placebat, ut Rex validum exercitum in Superiorem Palatinatum, Saxo in Pilsenensem districtum mitteret, ubi prout res exigeret facile conjunctio fieri posset. Sed tandem discessuro nil nisi de pace amplectenda ingeminabatur; de conjunctione armorum nihil, aut ambigue. Et mox eventus docebat, id ab Arnheimio fuisse actum, ut Saxonicæ primum copiæ, inde hostiles exercitus in Electoris terras pertractæ eandem evastarent, quo huic necessitas admoveretur pacem inconsulto Rege amplectendi.

Arnheimii cum Fridlando commercia.

§. 26. Interea Fridlandus post recepta minora oppida Pragam versus movet, è qua paulo ante Hofkirchius duas legiones, unam peditum, equitum alteram eduxerat; ac disjectis muris vi urbem oppugnat. Ac primum quidem assultum strenue repellebant Saxones. Sed instaurato impetu hosti cedentes in arcem se recipiunt; ac mox positis armis, ac relictis viginti quatuor peditum, duobus equitum vexillis urbe inglorii excedunt. Praga amissa Saxonicus exercitus aliquandiu Leutmericæ subsistebat, ubi Fridlandus denuo propositis pacis conditionibus inhiantes circumvenire constituerat. Sed illi animadversis insidiis tempestive in Misniam retro cessere, unica Teschenæ arce apud Bohemos servata. Mox Egra, Falckenoa, atque Elleboga Saxones levi negotio ejiciuntur. Ita Fridlandus Bohemiam eadem facilitate recuperabat, qua à Saxonibus parta fuerat. His peractis quanquam Fridlando animus foret perculsum semel Saxonem urgere, & primo impetu obrutum ad pacem amplectendam cogere: tamen Bavari precibus, hortatuque Cæsaris expugnatus, & ne videretur Gustavum formidare, ad ferendum Bavaro auxilium proficiscitur.

1632. Saxones Bohemia pelluntur.

§. 27. Porro non iste solum Fridlandi successus Cæsaris animos ac res erigebat; sed & quæ strenue ac feliciter per Inferiorem Saxoniam à Pappenheimio gerebantur, qui rapta hinc inde expedita manu late terrorem circumferebat. Postquam enim Wilhelmus Saxoniæ Dux, & Banerius à Rege in Franconiam evocati forent, Pappenheimius sub initium Martii ad Visurgim reversus Caggii, Reinoldique Rosæ dimachas prope Huxteram subito ingruens disperserat, quibus subsidio accurrens Schafmanni legio, in vicino pago tendens, eodem perculsa turbine pedem retulerat. Culpa cladis acceptæ in Rosam conferebatur, qui arcem in vicinia sitam, ac receptui opportunam præsidio firmare neglexerat. Centum tunc è Regiis occisi, ducenti capti, reliqui dispersi ad signa post rediere. Eo successu irritatus Pappenheimius, Regias & Hassiacas copias, quæ sub Laurentio Caggio, & Uslario Huxteræ hærebant, circumfundere, & ad pugnam elicere statuerat. Sed hæ annonæ ac pulveris nitrati penuria laborantes, numeroque hosti impares, tormentis, quæ avehi à properantibus non poterant, in Visurgim projectis, desertaque Huxtera mature Eimbecam se recipiebant; unde Caggius Magdeburgicum agrum, Hassi Gœttingam, & Hassiæ fines petebant, Pappenheimio, si illuc verteret, sese objecturi. Ast hic post expugnatam Eimbecam, quæ ægre ab irato æquas conditiones exorare poterat, in Bremensem ditionem tendit, cujus magnam partem Archiepiscopus auxilio Regii militis expulsis Cæsareis sibi vindicaverat. Nam circa Bremervœrdam tribunus Dumenius paucos excursores vagari jusserat; in quos ducenti è præsidiariis erumpentes insidiis Regiorum circumventi, reditu ad arcem intercluso cęduntur, capiunturve. Ita arx defensoribus vacua in potestatem Regiorum venit. Ottersbergam Præsul suo milite recuperat. Buxtehudam Tottius post bidui acerrimam oppugnationem ad honestas deditionis leges adigit.

Pappenheimii per Saxoniam successus.

Regiorum per ditionem Bremensem gesta.

§. 22. Enimvero Cæsarei, queis exercitus tunc augere, ac sparsas colligere vires maxima cura erat, clandestinis cum Daniæ Rege pactis Bremensem Præsulatum, quem à se obtineri posse desperaverant, in istum transferre conabantur, ea ratione Suecos cum Danis commissuri. Danus autem etsi ditione ista Fridericum filium potiri summopere cuperet, cum Suecis tamen eo nomine bello implicari abhorrebat. Eoque caute procedendum ratus specimen prius capere volebat, quomodo

Cæsarei Bremensem ditionem in Danum transferre laborant.

Sueci

Dani Friburgum occupant. 12. Febr.

Sueci eam rem laturi essent, ex eventu conatum expromturus, aut inhibiturus. Igitur Penzius Glucstadii præfectus velut proprio ausu supra trecentos milites Friburgo, unde Cæsarei præsidium suum amoverant, immittit, non hostili facie, sed velut hospites, qui suo ære citra incolarum molestiam victitarent, nec vigilias ac stationes obire curarent. Enimvero is conatus Suecos eo magis excitabat, quod Danum tunc valde suspectum redderet invidia, quam in Gustavum flagrabat, & quæ ab isto occulte per Angliam, Hollandiam, Russiamque obtentu veterum fœderum renovandorum, ac per diversa Germaniæ loca, misso quoque ad Fridlandum & Tillium internuntio in fraudem Suecorum agitabantur. Unde principiis obstandum isti judicabant, qui circa idem tempus in Bremensem provinciam irruperant, ac Buxtehudam obsidebant. Sed ne statim inconsulto Rege hostilia adversus Danum sumerent, id consilii Archiepiscopo suggerebatur, ut propriis copiis Friburgum recuperaret, quo ipsi tanquam sequestres intervenire, & ex eventu consilia capere possent. Ac statim Salvius cum Penzio congressus, ut Danicus miles Friburgo educeretur postulabat, quod Gustavus Præsulis patrocinium suscepisset. Sed Penzius id abnuere, defectum mandati obtendens; nec alio id fine factum testari, quam ut Friderico Regis filio jus ad eam ditionem conservaretur. Cui tamen revera nihil juris vivo adhuc Præsule competebat; & facilis via potiundæ provinciæ ostendebatur, si communi causæ sociare se vellet. Igitur ne Dani istis in oris radices agerent, Archiepiscopi miles noctu Danos Friburgi agitantes opprimit, ac nonnullis primo impetu cæsis ceteros ipso cum ductore capit. Inde statim à Regiis Stadæ obsidium eminus circumpositum, ac Suingæ ostium armatis navigiis clausum, ne flumine subsidiorum quid Stadensibus advenire posset. Qua in re tanto magis à Suecis festinabatur, quod è Baudisio, qui tunc in aula Danica agebat, intellexissent, ex pacto cum Reinachero Stadę præfecto id oppidum Danis tradendum: Regem tamen Daniæ suis mandasse, ut si quis se opponeret, vim nequaquam adhiberent, ne bello cum Suecis ansa præberetur. Et Gustavus Rex interim suis injunxerat, ut Archiepiscopum velut suo nomine cum Danis agere sinerent, ac se mediatores ferrent, & ubi opus sit tecte isti auxilia subministrarent. Quod si contra tenderent Dani, in Holsatiam irrumperent velut sub auspiciis Archiepiscopi, cujus defensio sibi ex fœdere incumberet. Igitur Daniæ Rex, cum animadverteret eam rem Suecis cordi esse, evitandæ cum his collisioni occupationem Friburgi velut injussu suo factam excusabat. Nam voluisse quidem se, ut filius suus ea provincia potiretur: cum tamen agendi modum à se Penzio non præscriptum. Ita quidem ea res intra primos motus tunc stetit.

Dani Friburgo ejiciuntur. 3. Martt.

Sueci male rem gerunt.

§. 29 Enimvero adversus Cæsareos non ita feliciter res procedebant. Nam expugnaverat quidem delecta Suecorum manus castellum ad Suingam, cęsis primo impetu non paucis hostium. Sed cum istis non sat mature suppetiæ ferrentur, quindecim è Stadę præsidiariis delectæ centurię postera die animadversa Regiorum paucitate id munimentum iterum expugnant, & qui inerant partem cædunt, reliquos captos Stadam abducunt. Interea Pappenheimius, Rethemo & Verda occupatis, ac præsidio firmatis, Archiepiscopi equites ad Alleram flumen fuderat; ac licet à Finnonibus primum ipsius agmen non sine clade repelleretur, totus tamen exercitus ingruens obsistentes facile perrumpebat; ac citato agmine Stadam prius adpellebat, quam Tottius copias suas contrahere, ac isti sese objicere posset. Nec deerant, qui aliquid negligentię intervenisse arguerent, quod aditus provinciæ non satis diligenter explorati, aut firmati, nec mature dispersus per agros miles contractus foret. Inde Pappenheimius in tres legiones per Kedingensem agrum hospitantes subito impetu facto quadringentos cędit, multos capit. Reliquis Hadelensis tractus receptum prębuit, qui provincialium ope vim hostium feliciter repellebant. Cum ibi aliquot dies Pappenheimius consumsisset, interea Tottius è vicinis provinciis coëuntes copias in Oldelandiam contrahebat, in quam cum Pappenheimius impetum faceret, acriter repulsus Stadam re infecta revertit. Cæterum cum huic nulla ratio suppeteret oppido cum annonę penuria conflictanti prospiciendi, & veterano milite qui ad ter mille quingenta capita ibi præsidium agitabat, alibi uti cuperet; de Stada in Daniæ Regem transferenda tractat; quod cum in Suecorum aut Archiepiscopi manus incidere doleret, ac per istam Suecos, Danosque committere cuperet. Ac movebat quidem id oppidum Dano salivam, eoque Penzius ad Salvium mittebatur expiscaturus, num bona cum gratia Suecorum id fieri posset, misericordiam inter alia obtendens, quod Pappenheimius minaretur, ni Danus conditionem acciperet, se oppidum, totamque regionem evastaturum. Proponebatur etiam, ut Archiepiscopus in speciem Præsulatum Friderico resignaret, fiducia inita, Præsuli dum viveret reditus salvos fore. Sed Salvius re ad Gustavum Regem rejecta, interim ut ejusmodi conatibus, præjudicium Regi aut Archiepiscopo adferentibus supersedeatur postulabat. Ordines quoque provinciales Holsatiæ eo tempore Rensburgi congregati, cum Daniæ Rex sumtus peteret conscribendis sex millibus ad provinciæ defensionem, respondebant; optimam defensionem esse cum Gustavo amicitiam colere; ac istis delectibus nihil aliud effici, quam ut Sueci in Holsatiam alliciantur. Igitur cum Pappenheimius Stadam non alia lege tradere vellet, quam ut Danus Bremensem provinciam milite Sueco, & Episcopali evacuaret, hic recusabat, quod non nisi solita & amica via Præsulatum filio suo conciliare cuperet. Unde Pappenheimius paucis machinis secum abductis, cæteris corruptis, aut in aquam præcipitatis, claves oppidi magistratui tradit, ac cum omni præsidio Stada excedit, Verdam atque Roteburgum iter instituens. In transitu Bremervordam violento assultu tentabat, sed unde non modica suorum cum strage rejiciebatur. Eo digresso Sueci statim castello ad Swingam, & Stadæ præsidium immittunt. Imperium in copias Suecicas per istum tractum Baudisius in Achatii Tottii locum valetudinem adversam excusantis suscipiebat.

1632.

Pappenheimius Suecos cædit.

De Stada in Danum transferenda agit.

Stadam deserit.

5. Maji.

Ossa ad Rhenum Suecis nonnihil damni infert.

§. 30. Neque interim in Superiori Germania ab actionibus bellicis cessabatur, ubi Cæsarei circa dissipandos Suecorum delectus, qui passim ibi habebantur, satagebant. Ac sub finem quidem mensis Februarii septem equitum alæ Heidelberga egressæ Rheno ad Philipsburgum trajecto Lauterburgi aliquot equitum peditumque Regiorum recens conscriptorum cohortes prodentibus oppidanis oppresserunt. Ab iisdem Bellum quoque cohors Regiorum afflicta fuit. Paulo post Ossa cum ter mille peditibus, duabus equitum alis per Alsatiam descendens hisce jungitur, ac Weissenburgum facili negotio in potestatem redigit. Inde novis auctus subsidiis Rheno transmisso in Badensem provinciam irrumpit, & occupato Durlaco seniorem Marchionem illic commorantem adigit, ut novos suos delectus Cęsaris militię transcriberet. Sed eam necessitatem equites, qui in diversa abierant,

1632.

rant, declinabant. Hinc Stolhofio vis admota, quod Strasburgius equitum præfectus modica manu tuebatur; qui post repulsos binos assultus cum subsidia nusquam comparerent, deditionem facere cogebatur. Mox in Lichtenaviam versus impetus, cui Hornbergius centurio modica cum manu præsidebat, qui spe auxilii deditionem ad extrema differebat, quoad hostis se arbitrio permittere necessum foret. Oppidum prius direptum mox incendio deletur.

Hispani in Palatinatum irrumpunt.

§. 31. Ad alteram quoque Rheni ripam Hispani turbas dabant, qui ductu Joannis Ritbergii Comitis mense Aprili Mosellam transgressi ter equitum, decies mille peditum numero, per absentiam Regis antea acceptæ cladis ultionem minabantur. Ab his Kirchberga post aliquot tormentorum ictus, unde Simmera, Poppartum, Superior Vesalia, & Alzea nullo resistente occupata. His obviam iturus Oxenstierna, cui Rex summam rerum ad Rhenum commiserat, copias Moguntiam contrahit, revocato quoque Palatino Birkenfeldio, qui ad sistendos Ollæ progressus abierat. Ac præmissis quidem Rheingravius cum sua legione equestri, & mille selectis sclopetariis vicum Ulmæ Inferioris vocabulo insedit, Birckenfeldio cum reliquo equitatu sensim insequente, ac in omnes occasiones intento. Nec diu hoste tam propinquo rei gerendæ materia deerat. Nam Hispanici exercitus Quæstor Lucas Cayerus assumtis duodecim equitum turmis Rheingravium, quem rusticorum indicio in vico Ulma hærere intellexerat, opprimere constituit, reliquo equitatu subsequi jusso. Rheingravius adventante Hispano pavorem simulans retrocedebat, quo hunc ferociter instantem in insidias pertraheret, quoad universo Suecorum equitatui, cujus conspectum interjectus collis hosti ademerat, impingeretur. Hic

Hispani vapulant.

vero Rheingravius conversis equis, ac Torsto Stalhantschius, aliique in Hispanos magno ardore invecti, eos in effusam fugam propellunt, ac una cum his, qui subsidio futuri eminus subsequebantur, ad peditum usque agmen rejiciunt, nemine resistere auso. Hac in fuga Hispani quatuor turmarum præfectos, & quasi trecentos gregarios desiderarunt. Duo præfecti cum Cayeri vicario Antonio Alcurio, nec pauci gregarii cum septem vexillis in Suecorum manus pervenerunt. Cautius ergo deinceps iter continuantes Hispani ad Novam Leiningam Philippo de Sylva Palatinatui ab Hispanis præfecto junguntur, qui manum è Frankendaliæ Heidelbergæ, ac Philipsburgi præsidiis eduxerat.

Hispani Spiram capiunt.

Inde subito Spiram Nemetum adoriuntur, quam tribunus Horneckius cum legione nuper conscripta obtinebat, ac per triduum muros tormentis, oppidum globis ignivomis infestant, civibus magis quam militibus strenue resistentibus. Sed mox concidens animis Horneckius cum hostibus pro se suoque milite paciscebatur, exclusis oppidanis. Qui post ejus discessum frustra quæsita transactione magna pecuniæ vi emungebantur: ac multæ insuper domus, & quidquid opum à provincialibus eodem congestum fuerat, Hispanis in prædam cedebant. Id factum ægerrime ferens Cancellarius, qui jam ad subveniendum obsessis Wormatiam usque processerat, Horneckium ad causam dicendam custodiæ dabat.

§. 32. Ad Spiram Hispani integrum mensem nulla re memorabili gesta desidebant, quod copias à Consalvo Cordua adducendas expectarent, qui Gustavum à se trans mare repellendum per vaniloquentiam jactabat. Et jam iste Treveros pervenerat, cum irrumpente in Belgium Hispanicum Arausionensi Principe, & Cordua, & qui ad Spiram hærebant domum revocantur. Hostium motu cognito Oxenstierna contractis statim apud Moguntiam copiis in omnes partes intentus, postquam abitum moliri istos constabat, insequi constituit, ac duobus ab Alzæa milliaribus in conspectu habuit, impedita montibus sylvisque loca ingredientes. Quæ causa fuit, quod grave peditum agmen ac machinæ non sat mature possent adpellere, cum Hispani præmissis impedimentis, ac pedite magno studio iter accelerarent. Rheingravius tamen in ultimum agmen invectus late stragem terroremque dabat, ereptis hosti tribus vexillis. Sed idem mox in sylva fervidius instans, antequam ceteri suorum subsequi possent, converso in ipsum toto hostili equitatu retro cedere cogebatur; & surgebat aliqua inter recens conscriptos trepidatio, quam unus & alter suspendio dein expiabat. Mox tamen iterum collectos Regios, quo minus rem eo die gerere possent, ingruens nox impediebat, per tenebras & ignoto hostium statu sylvis se committere non ausos. Sed interea hi viam præceperant, ponte post se dejecto, & parte impedimentorum combusta. Unde postera luce tardius insequi Sueci poterant circa pontem reparandum occupati, & hostis interea Lautreccam evaserat. Ceterum cum appareret ab Hispanis prælium declinari, ac pedites machinæque magna cum difficultate iter molirentur, placuit exercitum retro Crucenacum subducere. Ac metus erat, ne Cordua Treviris subsidio suis advolans pugnam ancipitem redderet per loca cumprimis equestre prælium adspernantia. Nec ob Pappenheimium copias hinc inde raptantem longius à Rheni, Mœnique ripa digredi consultum videbatur. Immissi tamen abeuntibus diverso itinere Rheingravius, & Stalhantschius cum expedita manu, qui ultimo agmini imminentes plurimos tardius progressos concidebant, hoste nullibi consistere auso, quoad non citra trepidationem, amissis in hocce receptu tertia amplius copiarum parte, & plerisque impedimentis, Treveros pervenirent. Circa idem tempus Argentoratenses fœderi Regis Gustavi accessere non modicum rebus per Alsatiam dein gerendis momentum.

Hispani è Palatinatu non sine clade facessunt.

§. 33. Enimvero qua Gustavus ipse curabat major jam rerum moles surgere, in quem Bavarus, Fridlandusque omnibus viribus ruebant, quod hoc oppresso cæteros Protestantes facile sub jugum redituros sperarent. Ac fiduciam rei ex voto conficiendæ præbebant copiæ Suecicæ per totam tunc Germaniam sparsæ, quæ antequam coire possent, de summa rerum transactum iri putabant. Eoque Bavarus, firmatis idoneo præsidio Ratispona, & Ingolstadio, cum exercitu per Superiorem Palatinatum Ambergam, inde Weidam movet, ut Fridlando, qui Egram processerat, conjungeretur. In itinere Sulzbacum à Schœnburgio Barone acriter oppugnatum, nec segnius ab incolis defensum æquis demum legibus deditur: quibus tamen violatis Bavarici oppidum Principisque aulam expoliant. Gustavus autem Bavari itinere comperto Augustæ, Rainæ, & Donawertæ sufficiens præsidium relinquit, ac ad Rhenum Hornio, Banerio ad Donawertam, & Bernhardo Duce in Superiore Suevia præesse jussis, cum reliquo exercitu raptim in Superiorem Palatinatum tendit, itinere per Furtam, Lauffam, & Hersbruccam sumto. Ubi missa equitum manus, quæ Sulzbacum recuperaret; cujus præfectus citra moram pactus, ut impedimentis salvis excederet, oppidum dedidit. Sed nec id pactum servatum, ut Bavaricorum exemplis in Weissenburgenses, & ipsos Sulzbacenses editis par referretur. Eoque digredientibus circumfusus Regius miles præfectum cædit, gregariorum quadringentos vitæ veniam petentes militiæ Regis adigit. Cæterum consilium erat Gusta-

Bavarus, & Fridlandus junctim in Gustavum ruunt.

Gustavus Bavarum insequitur.

vo

1632. vo Bavarum, ne Fridlando jungi posset, impedire, & si occasio daretur opprimere, eoque & ipse Weidam properabat. Sed Bavarus citato gradu unius diei iter anteceperat, ac triginta sex Croatarum turmis, duabus peditum legionibus jam firmabatur. Regi autem antequam Weidam perveniret, aspretum sesquimilliaris longitudine densis sylvis horridum, ac duo flumina superanda erant. Quorum objectu Regis iter sistere, aut castris ad oppidum positis bellum extrahere, ac Fridlandum ad se evocare Bavaro in proclivi erat. Igitur mutato consilio Rex viam qua venerat relegens Hersbruccam redit, præsidiumque Sulzbaco loco parum munito excedere jubet.

Legatus Ragozii dimittitur.

§. 34. Hersbruccæ Gustavus Bonzidajum Ragozii Transylvaniæ Principis legatum cum responso domum remittit. Occasio legationis fuerat, quod Catharinæ Betlenii viduę, quę Reginæ Sueciæ soror erat, controversiæ quid cum Ragozio, & Ordinibus Transylvaniæ propter bona dotalitia intercepisset. Ei componendæ à Rege in Transylvaniam mittebatur Paulus Strasburgius, inde Constantinopolim ire jussus, ut negotium istud aulę Turcicæ commendaret. Utrinque res ex voto confecta. Sed simul inquirebatur, quid de Gustavo ejusque expeditione Turcæ sentirent. Qui quidem judicium suum insolitis, queis Strasburgium excipiebant, honoribus satis testabantur, ringente quantumvis Cæsareo Oratore, cujus in istum calumnias Vezierus facile agnoscebat, eludebatque. Præter hoc nihil peculiariter ibi vel quęsitum, vel tractatum fuit. Sed Ragozius tentabatur, num irruptione in Hungariam facta Cæsaris vires distrahere vellet. Qui tamen per legatum ancipitia belli excusabat, & ne in se ab aliis destitutum tota belli moles incumberet. Nec quidquam tunc aliud Rex repetitis hortatibus efficiebat, quam ut amicitię longo post tempore fructum pariturae semina jacerentur. Ibidem cum tenderet Gustavus, quadraginta sex Croatarum vexilla exploratum missa in Regiorum stationem sex equitum alis constantem impingebantur. Quos Regii licet numero impares impressione acerrima facta in fugam conjiciunt. Sed dum inconsultius ordinibus solutis insequuntur, Croatæ conversi numero istos obruunt, & ad ducentos cædunt; reliqui plerisque ductoribus amissis hinc inde sparsi. Nonnullos, quibus ab initio vitę veniam fecerant, Croatæ post jugularunt.

Regiorum statio cæditur.

Gustavus ad Noribergam statum capit.

§. 35. Ast Gustavus, qui huc usque de Saxonię Electore solicitus fuerat, ut si is ab hoste invaderetur, subsidio adesse statim posset, cum in se universas hujus vires ruere animadverteret, ad sui conservationem omnes cogitationes intendit. Et quia hostis numero longe pręvalebat, rationis erat opportuno loco considere, ubi neque invitus ad prælium, neque ad receptum cogi posset, quoad copiæ suæ undique excitæ convenirent. Quanquam autem ipsi spatium foret Mœnum attingendi, ad quem tutius atque commodius castra metari, subsidioque adventantes excipere licuisset; pręvalebat tamen Noribergæ respectus, quam à Rege desertam Fridlandus militi suo in prędam ostentabat, ut eo terrore cæteros ad obsequium reduceret, ac Gustavi existimationem destrueret, velut qui sociis exitii duntaxat causa foret. Unde ut hunc ista urbe diverteret, Fridlandus Adorphum, & Oelsnitzam iter simulabat, velut in Saxoniam moturus, ut Rege Noriberga digresso, ipse raptim agmine reflexo eum opprimeret. Sed Gustavus artium istarum intelligens, exposita Noribergensibus præsenti necessitate, confirmatisque eorum animis castra ad urbem metari, eaque magno ambitu munimentis complecti instituit; quæ paucos intra dies mo[l]is operarum ex oppido millibus in 1632. eam firmitatem surgebant, ut hostis quantumvis numero prævalens eadem oppugnare nunquam ausus sit. Interim Fridlandus Bavaro junctus Weidam, Ambergam, Sulzbacumque transiens quatuor militum millia Neumarcum præmiserat. Hos Tupadelius tribunus, cum sua dimacharum legione & quatuor equitum alis exploratum missus, invadere ausus est rustico cuipiam fidem adhibens, qui bis mille capita manum eam non excedere magna adseveratione firmaverat; etsi Croata interceptus verum numerum edidisset. Ac profligaverat quidem iste primo impetu quatuor Croatarum turmas, cęsis non paucis. Sed altius hosti se immergens mox circumfunditur, numeroque obrutus totam fere legionem amittit, ac ipse vivus cum duobus equitum vexillis in hostium manus incidit. Rex ad primum conflictus rumorem cum magna equoatus parte Neumarcum versus properabat, sed in itinere rem confectam audiens in castra revertit. Fridlandus lustrato ad Neomarcum exercitu supra ter centum vexilla equitum, ducentas peditum cohortes invenerat, magna cum fiducia jactans, intra quatriduum appariturum, utrum ipse, an Sueciæ Rex dominus orbis sit futurus. Inde movens in Noribergę conspectu loco celsiore, qui Pegneso flumini imminet, castra Regiis castris confert, eaque & ipse validis munitionibus circumdat. Quanquam enim præ se tulerat Fridlandus, velut primo impetu castra Regis invadere vellet, ac Gustavus isto adventante, ut ostenderet se hostium numero non terreri, equitatum suum ante castra aperto campo sed interlabente fluento in aciem disposuerat: tamen mox aliam se bellandi rationem auspicaturum ferebat, ac sat præliis certatum, nec è re Cæsaris esse istam aleam denuo tentare. Eoque Regem annona ac pabulatione intercludere aggrediebatur, ut ipsi necessitas fieret pacis petendæ, aut in diversa abeundi, Noriberga suæ libidini exposita. Quo fine Forcheimum, Neomarcum, Swabacum, aliaque vicina loca validis præsidiis firmabat, & equitatum, qui præpollebat, longe lateque agros persultare, & itinera infestare jubebat. Et sane in Regiis castris ad extremum pabuli angustia laborabatur. Sed annonæ affatim Noriberga suppeditabat, cujus cives & ipsi in castris vigilias, & alia militaria munia obibant; quibus Rex tutiores, & ab hoste aversas stationes assignaverat.

Regii exploratores cæduntur.

30. Jun. Fridlandus castra castris Gustavi confert.

§. 36. Dum magni isti bellatores ad Noribergam tempus extrahunt, in diversis partibus hautquicquam cessabatur. Et Pappenheimius quidem post desertam Stadam per Brunsuicensem agrum Hassiam versus iter intenderat. Ejus adventum cum præsentirent Hassi, qui Volcmarsiæ, & Mundæ hospitabantur, Cassellam se celeriter non citra impedimentorum jacturam recipiunt. Nec minus ab isto novi delectus vicina per oppida disturbantur. Vicissim tamen Hassi sex Pappenheimianorum equitum turmas Witzenhusæ opprimunt, ac ducentis cæsis plerosque cæteros cum præfectis suis capiunt, prædaque opima potiuntur. Inde Pappenheimius in Eichsfeldiam tendere, occupatoque Duderstadio Thuringiæ imminere. Unde Hassi ipsius abitu resumtis animis ad Volcmarsiam oppugnandam redibant. Hanc liberaturus Pappenheimius quinquaginta quinque equitum vexilla trans Visurgim ad Pollam raptim ducit, cui se cum nonnullis copiis Gronsfeldius Comes jungebat. Continuato per totam noctem itinere rubescente aurora Volcmarsiam perventum eo ipso fere momento, quo Hassi oppidum deditione receperant, quorum quatuordecim alæ sub dio tendebant. Hi conspecto hoste ante sylvam in clivo

Pappenheimius per Saxoniam grassatur.

ordine

1632.

Hassi vapulant.

ordines instruere, & subeuntium primos assultus fortiter sustinere: mox superante multitudine evadendi vias circumspicere. Sed fossa transversa sylvam intersecans impediebat, quo minus maturo sibi receptu consulere possent. Unde novem vexilla in manus hostium pervenere, ducenti cum duobus præfectis cæsi, decem ductores, ducentique gregarii capti, quinque insuper machinæ & unum mortarium. Reliquiæ cladis Cassellam receptum habuere. Hoc facinore patrato Pappenheimius Warburgi peditatum sibi adjungit, ac superato Visurgi Callenbergam recta tendit, quæ à Georgio Luneburgico Duce, & Baudisio obsidebatur. Hi Gronsfeldium cum quatuor legionibus subsidio venientem acriter, & non sine clade repulerant; & ad internecionem cecidissent, ni ponte post se dejecto subsequentes elusisset. Sed cum de adventu Pappenheimii audissent, obsidium deserere, & ad Hildesiam pedem figere consultum judicabant. Nam copiæ ipsorum ad octo millia peditum, quatuor equitum adscendebant; cum hostis equitatu par, quatuor peditum millibus excederet. Pappenheimius Callenberga movens ante Regiorum castra acie explicata constitit, ac in proximo monte machinis Hildesiam verberare instituit. Cui non segniter ex oppido responsum; ac emissi castris Finnones cum undecim hostium turmis velitatione suscepta, unum vexillum cum præfecto turmæ capiebant, cæsis circiter ducentis. Unde Pappenheimius nihil dissoluti heic inveniens Roteburgum retro, & mox Gronaviam discedit, missis qui Callenbergæ præsidio educto munitiones subito destruerent. Glenius quoque tribunus amotum Peina arce præsidium Guelferbytum abducit, relictis ibidem sedecim tormentis. Mox & Steinbrucca miles exemtus. Utramque arcem ab hoste desertam Georgius Dux præsidio firmabat. Istis peractis Pappenheimius ad Pollam Visurgi transmisso Rhenum versus properat, Trajecti ad Mosam à Batavis obsessi liberationem tentaturus.

Pappenheimius Callenbergæ obsidium solvit.

Callenberga, & Steinbrucca ab hoste deseruntur.

Hermansteinum Gallis traditur.

§. 37. Interim ad Rhenum Trevirensis Elector ex pacto Gallis arcem Hermansteinum seu Ehrenbreitsteinum sub finem Maji consignarat, eluso præfecto & præsidio, eam traditionem aversante. Quam rem ægre ferens Trevirensis Clerus in Hispanum pronus ipsa Treverorum metropoli, & Confluentibus præsidium Hispanicum recepit. Unde Rheno tantum flumine discretæ nationes æmulæ crebra invicem infensi animi facinora exercebant, Hispanis tunc illas per oras prævalentibus, donec Hornius Moguntia movens Confluentes acri obsidio premere instituit. Et resistebant quidem ab initio fortiter Hispani, sed propius succedentibus Suecis oppidum dedunt, pacti ut salvis armis & impedimentis more militari excederent. Id oppidum paulo post Gallis, & Electori Trevirensi restitutum, Hornio transitum illac Suecis liberum stipulante. Iisdem conditionibus Sueci etiam Vesalia Superiore, Popparto, & aliis provinciæ Trevirensis locis excedunt. Inde Hornius Greffenburgum Mosellæ incumbentem arcem, quæ Hispanis sæpius transitum præbuerat, post brevem verberationem dedente Hispano centurione capit. Kirchbergam autem ne hostibus usui esse posset, munitionibus nudat.

Confluentes ab Hornio capiuntur. 21. Jun.

Bavari Fridbergam, Landsbergam, & Fiessam recuperant.

§. 38. Circa idem tempus relicti in Suevia Bernhardus Dux, & Banerius tumultuantes rusticos compescebant. Sed in Bavaria Cratzius Fridbergam proditione incolarum portas ultro aperientium occupabat, trucidatis Regiis, qui protegendo adversus populatores oppido ibi morabantur. Ab eodem quoque Landsberga vi expugnata, civibus itidem in Regios insurgentibus. Cochtitzkius tamen tribunus, qui ibi præsidebat, cum ducentis circiter equitibus evaserat, amissis plerisque dimachis. Fiessam Leopoldi Archiducis miles duabus peditum, una equitum legione constans, post triduum tormentis verberatam vi capit, postquam Torsius præsidio præfectus majore globo discerptus fuerat. Sed ista damna statim ulciscebantur Regii. Nam in Fridbergam Banerius manum Augusta emittit, quæ extrema licet tentantibus civibus vi oppidum expugnat, trucidatis quicunque se offerrent puberibus. Imbellis ætas sexusque in publicum prodire jussi, ac post tectis ignis injectus. Bernhardo Duci Landsbergam moventi magistratus oppidanus claves obviam ferebat sedandæ indignationi ob antehac patrata. Et veniam supplicibus dabat Dux, validoque oppidum præsidio firmabat. Idem mox duas Leopoldinas desultorum cohortes, & equitum turmam Roshaupti concidit. Inde Fiessam itum, quæ ab ipso vi expugnata. Ubi in primo fervore trecenti trucidati, capti mille, ac centum, quos inter nonnulli magnæ dignationis viri. Gregariorum plerique Regiæ militiæ nomina dedere. Ea clade tantis hostibus incussus terror, ut tria in montanis castella Erebergam versus Regio milite nondum viso trepidi delererent. Et jam ipsi Erebergo metuebatur, claustrisque montium, quibus Tirolensis provincia aditur, cum Bernhardus Dux & Banerius à Rege in Franconiam evocatur. Quibus digressis hosti in proclivi fuit loca jam memorata recuperare.

Eædem mox à Suecis recipiuntur.

Acta cum Saxoniæ Electore.

§. 39. Inter armorum tota Germania perstrepentium tumultum, non modica Gustavum cura exercebat, ne Saxonem sociorum præcipuum Cæsaris artes in transversum agerent, isque intempestiva pace destinata ipsius turbaret; quem quacunque ratione Suecorum partibus abstrahendum Hispani suadebant. Igitur post Solmensem Comitem Rex ad eundem mittebat Augustum Palatinum Sulzbacensem, insignis prudentiæ Principem, qui & de auxilio Regis, si forte Fridlandus ingrueret, securum ipsum esse juberet; simulque moneret, ne præpropero desiderio pacis, quam subinde idem ostentabat, fascinatus transactionem præcipitaret, antequam solida futuræ securitatis fundamenta præstructa forent. Ita enim judicabat Gustavus, Ordines Protestantes in unum esse corpus redigendos, quod ab unius directione dependeret, armaque eorundem & consilia combinanda, ut si forte adversa pars conventa violare vellet, in promptu vires essent tuendæ libertati. Alias enim præcocem pacem, & haut provisis prius armis, quæ adversariorum potentiam librare queant, non nisi brevem malis pausam procurare, acrius mox incubituris. Nec Protestantium sacris securitatem perstituram, si ad pristinum statum revolvatur Germania. Eum in finem conventum omnibus Protestantibus indicendum, ubi de hisce rebus statuatur, in quo ut omnia tanto expeditius procedant, sibi prius cum Electore super præcipuis capitibus esse conveniendum. Nec obscure Palatinus insinuabat; huc provectas Euangelicorum res, ut suis sacris addictum creare Cæsarem queant; ad quod fastigium ut admoveatur Gustavus Rex, jam serio rationem esse ineundam. Sane Euangelicorum suffragia ipsum abunde meritum. Multorum Catholicorum ditiones occupatas; reliquos forte, sublato Reservato Ecclesiastico, haut ægre in partes transituros. Nam à Ferdinando tam atrociter violatis Imperii legibus dignationem Cæsaream dudum commissam. Ad quæ Elector speciosorum verborum affatim reponebat, sed quæ destinata Regis hautquidquam implerent. Nec super communi Protestantium fœdere, militiaque inter ipsos ordinanda mentem suam aperire volebat, quod summam hujus directionem penes Gustavum fore providere-
ret.

1632.

ret. Etsi Brandeburgicus Elector misso Legato id fœdus vehementer sibi probari testabatur, & ut quamprimum eo fine Protestantium conventus indiceretur monebat. Qui quidem eo tempore rebus Gustavi valde pronum se ostendebat spe matrimonii Christinam inter Gustavi filiam, & istius filium Fridericum Wilhelmum contrahendi, super quo tunc tractatus fervebat. Quo ipso controversiæ præverti posse sperabantur, quæ olim occasione Pomeraniæ inter ipsos oriturae videbantur. Sed apud Saxonem jam tum deprehendebantur semina consiliorum, quæ post in apertum eruperunt, Suecos nimirum quocunque modo amoliendi, postquam ope ipsorum voto suo potitus esset. Aliquot tamen legiones mittebantur, quæ Regis exercitum ad Noribergam augerent.

Velitationes ad Noribergam.

§. 40. Ad eam urbem, cum nondum omnes Gustavi copiæ convenissent, crebræ committebantur velitationes his auxiliis funestæ, castris ita propinquis, & quia è longinquo petendum erat pabulum, quod tantæ jumentorum multitudini arenosum solum maligne præbebat. Unde frequentes invicem insidiæ, aliis, & quandoque iis qui posuerant, exitiosæ. Eas minutatim enomerare tædiosum fuerit ob similitudinem eventuum, & quia in tanta rerum mole minuta parum curabantur. Igitur præcipuas velut in exemplum attigisse suffecerit.

3. Julii.

Initio à Regiis tres Croatarum alæ obtritæ, vexilla, & plerique ductorum capti. Cratzensteinius quoque tunc legionis vicarius, dum per excursionem Cassellam superioris Palatinatus Cœnobium & Pfaffenhoviam arcem expugnat, integram Croatarum alam cæcidit. Contra manus Regiorum, quæ Sulzbacum versus exploratum iverat, ad Hambacum in insidias præcipitans post strenuam pugnam opprimitur, ac octoginta cæsis pauci evadunt. Mox vices rependunt Regii, fusis ad Feuchtam centum quinquaginta Croatis, quos partim trucidabant, cæteros agrestium sævitiæ jugulandos relinquebant. Paulo post Croatæ stationem excubitorum Regiorum Furtam versus locatam, dum parum intenta agit, opprimunt, integra pene ala concisa. Inde ad Heubacum pari damno concursum, cadentibus utrinque quinquagenis. Aliquot post dies ipse Rex cum selectis turmis eodem accedit, ac in validam hostium manum incidens, acri certamine centum quinquaginta occidit, cæteris in fugam conjectis. Eam jacturam hostis mox pabulatoribus Regis rependit, quorum manu apud Furtam deprehensa ducentis equis, & compluribus vehiculis potitur, reliquos sub ipsa castra insecutus. Quo successu invitante paucos post dies prope Lauffam in sylva pabulatoribus insidias struebat; ac arridente cœptis primis fortuna multos jam currus abducebat. Sed didito rumore advolantes mox Regii prædam recuperabant, centum insuper ex hoste cæsis.

Lichtenavia ab hoste capitur.

Inter quæ Lichtenavia Noribergicæ ditionis arx per ignaviam à præfecto hostibus tradita non parum Gustavi rebus obfuit; quod ista à Regiis obtenta commeatus ac pabulum tuto, & recto itinere subvehi potuisset. Nam decreverat Rex partem copiarum huc collocare, quæ ad latus hostis posita interclusa subvectione castrorum movendorum necessitatem adferret. Inde Tupadelius (quem antea captum Fridlandus liberaliter habuerat, & postquam multa in laudem Regis, & de pacis desiderio ipso audiente jactasset, gratis dimiserat,) Regi indicat, à Fridlando magnam annonæ vim, quam vix mille vehicula caperent, Freistadii congestam, mox in castra hostium deducendam.

1632. Hostium commeatus intercipitur. 28. Julii.

Huic intercipiendæ Tupadelius cum aliquot equitum desultorumque turmis mittitur; qui per noctem portis crepitaculo refractis oppidum irrumpit; idque trucidatis obviis diripit. Armenti ad mille capita abducta, & si quæ facile asportari poterant; reliqua immisso igne corrupta, nullo Regiorum damno, nisi quod per nocturnum errorem Joannes Kevenhullerus à suis globo trajectus occubuerat.

Cæsariani vapulant.

Interea Rex; quo receptui suorum caveret, cum quingentis sclopetariis & equitatus parte Burchtanum versus processerat; ubi forte fortuna in Sparrium supremum vigiliarum præfectum incidebat, qui cum viginti octo equitum vexillis, & quingentis peditibus Regios pabulatores captabat. Illos inter & Regios antecursores acre certamen sumitur; sed ingruente cum cætera manu Rege hostilis eques statim in fugam conjicitur. Pedes tamen, qui sylvam vicinam insederat, acerrime resistebat, ita ut è Regiis tribunus Risius, duoque nobiles ministri aulæ Bojus, & Cratzensteinius caderent. Tandem tamen sylva expulsi maximam partem trucidantur. Occubuerunt eo conflictu Cæsareorum sexcenti circiter; nec paucos paludum voragines hausere. Ipse Sparrius, Terskiusque legionis vicarius cum quatuor centurionibus, & gregarii plus centum cum tribus vexillis equestribus in Regiorum manus pervenerunt.

Gustavo auxilia passim adveniunt.

§. 41. Interea exciti à Gustavo plerique ducum, qui per diversa Germaniæ loca rem gerebant, in Franconiam properabant. Cancellarius Oxenstierna cum Christiano Palatino Birkenfeldensi pluribus equitum peditumque legionibus stipatus à Rheni ora Wurtzburgum processerat. Wilhelmus Saxoniæ Dux contracto milite; qui per Thuringiam, ac Magdeburgensem agrum vicinaque loca hospitatus erat, Suinfurtum tenebat. Eodem è Suevia Bernhardus Dux, & Joannes Banerius festinabant. Adventabat quoque cum selecta manu Wilhelmus Landgravius, quibus aliquot Electoris Saxoniç legiones Hofkirchii ductu accedebant. Hi ergo post prosperos aliquot cum Cæsareanis, qui longe lateque vagabantur, velitationes apud Kitzingam lustrato exercitu; qui peditum quindena; equitum novena millia explebat, Winshemium procedunt. Heic agentibus Rex scripserat; caute iter facerent, ac opportuna stativis loca deligerent, ne ab hoste inviti ad pugnam adigi possent. Tum ostensa triplici via; qua ipsi conjungi possent, utram eligerent in ipsorum judicio relinquebat. Quod si hostis in ipsos iret, jubebantur commoditate locorum tecti unicum tantum sustinere diem. Regi quippe decretum erat hoste discedente simul movere; & tergo abeuntis inhęrere. Quod si hostis circumflexam frontem Regi obverteret, Rex aut idoneo loco capto impetum istius elusurus, conjunctionique viam inventurus; aut conflictui initium daturus erat; cujus strepitu, aut signo, quod convenerat; audito, ipsi à tergo hostem invaderent. Enimvero hęc cura tunc supervacua erat, quod Fridlando fixum sederet, fortunę nihil credere. Eoque Regii sumto per Neustadium ad Aischam, & inde Bruccam itinere citra ullum ab hoste obstaculum castra ad Norbergam tenuerunt.

Rex castra Fridlandi ad Norbergam oppugnat.

§. 42. Tanta jam accessione auctus Rex; cujus copię tunc ad septuaginta quinque bellatorum millia adscendere ferebantur, per otium diu desidere indignum ducebat: sed paucis ad quietem diebus ex itinere fatigato militi concessis, quo urbem tantæ multitudini diu alendę imparem exoneraret, hostem in prælium provocare, aut ab-

1632. nuentem castris expellere constituit. Igitur è castris progressus exercitu in aciem digesto æquis
21. Aug. locis pugnandi copiam hosti faciebat. Sed is jam numero inferior in castris se continebat, postquam Pappenheimius creberrimis licet nuntiis solicitatus venire abnuerat, Fridlandi imperium dedignatus, ambitione hoc non inferior, nec bellandi peritia multum concedens. Eoque non nisi paucas turmas emittebat, quæ mox acrius incumbentibus Regiis in castra pedem referebant. Inter quæ præludia Bancrius brachium globo trajectus post diuturnam curationem vix restitutus est. Subsequenti nocte altioribus locis tres suggestus struebantur, è quibus octodecim grandioribus tormentis Rex in castra Fridlandi fulminabat modico hostium damno, quod pedes vallo tectus latitaret, cæteri in remotiorem sylvam recessissent. Unde Rex parum hoc modo profici cernens, & quod interjectum fluentum eo loci castra hostium oppugnari non permitteret, apud Furtam, unde Cæsareos ejecerat, intra tubi longioris jactum ab hoste castra metatur, ex ipsa loci propinquitate eidem turbando occasionem aucupaturus. Et eo tempore exploratores referebant, hostem in receptu esse, nec nisi paucas in castris legiones restare tegendis abeuntium tergis. Unde Rex statim suos propius vallum succedere jubebat. Quanquam autem mox patebat exploratores, specie hostium tentoria mutantium deceptos, falsa retulisse; Rex tamen ideo cœptis non desistebat, dissuadentibus licet ducibus, ac milite alias pugnandi avidissimo ad irritum laborem parum prono. Ipsa quippe difficultas animum stimulabat; ac sunt qui tradant, subornatos fuisse à Rege duos, qui castra hostium ingressi sub ipsum assultus momentum pulveri pyrio tuguriisque ignem injicerent. Sed quorum unus in furto deprehensus vecordia animi ea destina-
24. Aug. ta prodiderat, atque irrita reddiderat. Unde atrox certamen surgit Suecis per acclivia ad castrorum munimenta ruentibus, hoste contra in ipsos continuum glandium imbrem effundente. Primum impetum sua cum legione dabat Wilhelmus Burtius, quo vulnerato Ericus Handius tribunus cum pluribus aliis succedebat. In hos equitatus hostilis castris effusus non leviter Regios turbabat; quo in tumultu Handius letali vulnere sauciatus, Leonardus Torstensonius captus est. Hoste tamen mox intra castra rejecto impetus recruduit; & per decem continuas horas ad noctem usque pugnatum, cunctis legionibus ordine pugnam excipientibus, ac integris in fessorum locum semper subeuntibus; nec eo magis hostium munimenta perrumpebantur. Dum hac parte pugna fervet, Rex ad Rednesum flumen in modica sylva septingentis sclopetariis stationem assignaverat, quibus Rosteinius tribunus cum ala sua adjungebatur. Hic otiosum agere spectatorem dedignatus & ipse hostiles sclopetarios lacessere cœpit. Sed idem mox vulnere accepto cum è pugna se subduxisset, ipsius ala duce destituta ingruentibus Cæsareis in fugam effundebatur, ni Torsto Stalhantschius cum ala Finnonum subsidio venisset, qui hostem turbatis instantem acriter repulit, & sub ipsa usque castrorum munimenta persecutus est. Hic tamen iterum quatuor vexillis erumpentibus pedem referebat, cum Henricus Nædingius cum Finnonum turma hostem denuo sub castra rejiciebat. Eas alternantis fugæ vices conspicatus Jacobus Fuggerus Comes cum validissimis turmis prorumpens oppositum equitem late submovebat, ad ipsam usque sylvam sclopetariis infestam persequendi ardore delatus, ubi asperrimo glandium imbre exceptus ipse ad necem saucius in Regiorum manus pervenit. Tandem cum Rex 1632.
operam à suis ludi videret, ut eos pugnæ subduceret, neve in abscedentes hostis erumpens turbarum quid daret, solicitus erat. Cum circumspiceret, cui mandata ad legiones perferenda daret, Hebronum tribunum Scotum prope se animadvertit veterem & egregium militia, sed qui non ita pridem missionem obtinuerat, ac sacramento solutus in castris hærebat; caput suum exsecratus si pro Rege gladium amplius stringeret. Causa irarum erat, quod cum nuper primi agminis honos juniori cuipiam tribuno obtigisset, & Hebronus huic secundus incedere dedignatus Vicarium suum misisset, ipse interim apud Anglicanum Legatum hærens; Rex isti pronum in missifices animum, & indecorem aulici habitum, functionemque exprobraverat. Ad eum Rex conversus, offensæ securus, laudata viri virtute postulabat; legionibus receptum imperaret, iisque ut citra confusionem fieret operam daret. Ille non minus generose; Ea sola causa est, inquit, quare contra destinata mea hanc Tibi, Rex, operam abnuere non audeam, quod illa sine periculo obiri nequeat. Eoque vectus magna cum dexteritate imperata perficit. Nec eo secius, licet honestis conditionibus solicitatus, missione uti præfracte perseverabat. Bernhardus tamen Dux montis partem prope Burgstallum (id veteri arci vocabulum) occuparat, eamque ad sequentem usque diem tenebat; unde hostem monte quem insederant, & castris expellendi aliqua spes erat. Sed quod machinas eodem attrahere supra humanas vires crederetur, & per noctem cadens imber solum lubricum, & excitandis munimentis incommodum effecisset; Rex incertam aleam tanto cum sanguine tentare veritus, postridie suos inde reduxit. E Regiis eo conflictu duo millia cecidisse feruntur, quos inter insigniores Bootius summus vigiliarum præfectus, Burtius tribunus, Scepterus, & Maccajus legionum vicarii, & plures alii inferioris ordinis. Vulnerati Rostenius legionis equestris tribunus, Kirbacensis, Castellensis, Ebersteinius, Turrius junior Comites, alii. Capti Torstensonius, & Ericus Handius, quorum hic postea è vulnere Ingolstadii decessit. Apud Cæsareos præter mille gregarios, & quod excedit, desiderati Jacobus Fuggerus, tribuni Marius Caraffa, Joannes Baptista Chiesa è vulnere paulo post decedens, & plures alii: Fridlando, Bernhardoque Duci equi, queis vehebantur, globis trajecti. Regi ipsi globus ocream ad dextri pedis pollicem stringens partem soleæ revulserat. Ferunt nonnullos Germanos, ac præcipue Wilhelmum Landgravium aliquod offensæ concepisse, quod Rex Germanos primum assultum dare jussisset, velut popularium suorum sanguini parceret, & Hassos repulsos, quasi non sat acriter connixos increpasset, immissis mox Finnonibus istorum segnitiem pensaturis; qui tamen nec ipsi munitiones hostium perrumpere valuerunt. Postera die nihil aliud, quam velitatum, exiguo utrinque damno; nec per sequentes dies, quousque inde discessum, quidquam memorabile patratum.

§. 43. Dum Furtæ hæret Rex, Marchionem Hamiltonium in Angliam ablegat per novos delectus supplendis ab ipso adductis copiis, quas morbi bellorumque incommoda fere absumserant; simul ut Angliæ Regem edoceret causas imperfecti adhuc fœderis. Equidem super isto Wurtzburgi cum Hornio, Moguntiæ cum Cancellario, Marchio Hamiltonius in Angliam mittitur.

1632.

ac Monachi cum ipso Rege actum fuerat, ubi de plerisque convenerat; ac cetera mox promissa utrinque moderatione compositum iri spes erat. Sed cum Tractatus ad Noribergam instauraretur, novæ ab Henrico Vanio Anglicano Legato conditiones proponebantur, adjectis ad articulos jam transactos appendicibus. Unde nihil serii ab isto agi adparebat. Et constabat Fridlandum ei Legatu persuadere conatum, ne fœdus istud perficeret: se quippe apud Cæsarem effecturum, ut Fridericus in utrumque Palatinatum restituatur. Nec minus Dano cordi erat sistendæ Gustavi potentiæ, Anglorum animos avertere. Quęcunque causa earum tricarum fuerit, id sane tunc animadvertebatur, in Anglicana societate Gustavo nihil fiduciæ esse reponendum.

Regii Duderstadium expugnant.

§. 44. Dum hæc ad Noribergam geruntur, Georgius Luneburgicus Dux, & Baudisius junctis copiis Duderstadium expugnare constituunt, è quo vicina regio crebris excursionibus infesta habebatur. Insidebant id oppidum undecim peditum centuriæ, equites quadringenti, quibus magnus agrestium numerus prædarum cupidine accesserat. Nec munitiones spernendæ erant, cum post exterius & spatiosius vallum interjectis pratis hortisque aliud vallum prætensa fossa, firmęque structuræ murus superesset, diuturni obsidii opus, si præsidiariis sat constantiæ ad propugnandum fuisset. Verum post sextum diem, cum Regii ad exterius jam fossæ labrum accessus promovissent, repente obsessi animis collapsi deditionem ultro offerunt. Sed dum super conditionibus tractatur, eadem adhuc vespera gregarii subito tumultu in præfectos suos exsurgunt, ut hi Regiorum defensionem adversus istos implorare cogerentur. Igitur postridie immissæ oppido duę legiones, & cum pręsidiariis ita transactum, ut gregarii Regiæ militiæ adscriberentur; ductores vero, inter quos Heislerus oppidi gubernator, octo turmarum præfecti, & decem centuriones captivitatis sortem subirent. Duodecim quoque tormenta, & insignis annonę copia victoribus cessit: Duderstadio capto vicina quoque loca, quæ Pappenheimii miles tenebat, moram non faciebant. Et plerique agrestium, qui in armis reperiebantur trucidati, vicique exusti libidinem prædandi ceteris adimebant. Duderstadii munitiones, quod numeroso pręsidio ad sui defensionem indigerent, solo æquatæ.

24. Jul.

Guelferbytum frustra obsidetur.

Eo peracto Georgius Dux cum Lohusio, & parte copiarum ad Guelferbyti obsidium ineunte Augusto mense accedit, quod superiore mense Dux Brunswicensis raptim collectis copiis eminus claudere cœperat, messe circum corrupta, & subvectione impedita. Cum ad summam rerum satius fuisset, ejus oppidi claudendi curam armatis provincialibus adjuncta modica militum manu committere, ac toto exercitu Westphalię infuso Pappenheimium Trajecto redeuntem intercludere; simul in regione militis boni feracissima delectus hostium, qui sub Gronsfeldio calebant, dissipare, & Regias copias novis supplementis firmare. Enimvero prævaluere privati respectus, & Baudisius partem duntaxat copiarum in Westphaliam deduxit; ceteri Guelferbyto adsidebant, cujus præsidiariis non plus quam duorum mensium alimenta superesse intellexerant. Ibi hærentibus nihil memorabile contigit, nisi quod obsessi crebris eruptionibus Regios turbarent: & aliquando Quęstor exercitus Ericus Andreę Trana comprehensus in oppidum abduceretur, qui postea elusa astu custodia postliminio ad suos rediit.

Baudisius in Westphaliam abit.

§. 45. Baudisius autem juncta Hassiacorum manu Volemarsiam, qua plerique cives abo diffugerant, direptam prius, murisque, ac portis nudatam incendio delet in ultionem perfidiæ quondam in Hassos exercitę. Quo terrore compulsi Warburgenses, ac vicinorum oppidorum incolæ ultro misere, qui imperata se facturos denuntiarent. Inde Paderbornæ exercitus admotus, quam Westphalus tribunus cum duobus peditum millibus, quatuor equitum alis, & sesquimille delectis provincialium strenue propugnabat. Ad quam Baudisius frustra vires suas atterebat, quoad Pappenheimius apud Trajectum repulsus, ac mense Septembri in Westphaliam reversus ad istud oppidum obsidio eximendum accelerarct. Cujus adventu audito Baudisius viribus impar Paderborna relicta Huxteram recedit, plures ad se copias evocaturus.

Paderbornæ obsidium decedit.

Nec multo post Gronsfeldius equitum manum & sesquimille pedites secum trahens Brakelam, quæ sexcentis Baudisii desultoribus insidebatur, interceptum venerat.

Ad Brakelam constitutus.

Eos ut hostium faucibus eriperet Baudisius, Jacobum Mercierum, Dewitzium, Plessiumque tribunos tribus cum legionibus mittebat. Quibus ingruentibus hostis callide retro cedebat, quoad in locum à sclopetariis suis insessum eos pelliceret. In has insidias præcipitans Mercierus præter complures gregarios duos turmarum præfectos, tria vexilla amiserat, ac jam campo pellebatur, cum erumpentes oppido dimachæ opportunæ adsultarunt, ac suis spatium ordines restituendi fecerunt. Inde versa fortuna hostis non sine clade pulsus duo tormenta, totidem vexilla amisit.

Baudisius Pappenheimio cedit.

Ast Pappenheimius undecim peditum, duodecim equitum legionibus succinctus in Baudisium, qui numero impar, nec aperto campo sui copiam facere audens ad Huxteram subitariis operibus se muniebat, recta tendit; simul Gronsfeldium cum parte copiarum ad Pollam trans Visurgim mittit, ex utraque fluminis ripa impetum in ipsum daturus. Ac jam summa vi in ipsius castra fulminabat, cum hic viribus inferior, & defectu farinæ mox imminentem famem metuens, quod hostis rivos, quibus molendina impelluntur, alio avertisset, receptui se disponit, impedimentis, machinisque præmissis, ac ingruentibus tenebris in tutiora se recipit, dum Pappenheimius circa tormenta in commodum magis locum disponenda satagit. Sed cum repetita verberatione à Baudisio non responderetur, quod res erat conjectans statim equites tergis abeuntium immittit; qui in Trescovii legionem impacti ipsum tribunum, cum præfecto vigilum, & turmæ ductore capiunt. Coëuntibus tamen mox aliis legionibus isti non modica cum clade & trium vexillorum jactura repelluntur. Utrinque ad quadringentos desiderati.

Guelferbyti obsidio solvitur.

25. Sept.

§. 46. Post Baudisium Visurgis ripa dejectum Merodius Comes cum viginti duabus equitum alis, quæ tamen septingenta capita non excedebant, Guelferbytum repente tendit, ac dum Dux Georgius Brunswigæ valetudinis curandæ causa abest, è vicina sylva erumpens nemine resistere auso in oppidum penetrat. Inde pręsidiariorum accessione auctior in Kingii & Mitschevalii tribunorum stationes invadit, easque expugnat; ubi Regiorum centum viginti cæsi, ad octingentos ipso cum Kingio saucio capti, & cum duobus tormentis, sex signis Guelferbytum abducti. Qui conatus Merodio eo facilius succedebat, quod Georgius Dux magnam copiarum partem Lohusii ductu Baudisio in subsidium ire jusserat. Is tamen cum Selam pervenisset, adversis nuntiis perculsus, omisso quod initurus erat itinere, Hercyniæ aspera, & Goslariam

1632. Pappenheimius Hildesiam capit.

riam petebat. Re ad Guelferbytum feliciter gesta Pappenheimius Hildesiæ exercitum admovet, quam quingentorum militum præsidium, tam spatiosæ urbi defendendæ impar numerus, obtinebat. Nam Marretichius tribunus à Georgio Duce cum sua legione eodem missus, audito rumore de mille equitibus viam insidentibus, re infecta pedem retulerat. Ac initio quidem defensionem meditabantur pauci illi præsidiarii cum oppidanis: sed mox territi, ostentatis ad Guelferbytum captis signis, & mendaci jactatione de clade Georgii Ducis, & Baudisii, adjectis minis, nullum veniæ locum fore, si ulterius obstarent, urbem in eas leges Pappenheimio dediderunt, ut cives ducenta millia uncialium solverent redimendæ direptioni, sacra pristina salva retinerent, nec ultra bis mille militum præsidio onerarentur: miles sacramento Cæsaris accederet. Sed ruptis istis legibus longe majore argenti summa urbs emuncta, aliisque oneribus misere oppressa fuit. Quo exemplo docta Hanovera Pappenheimium, amplissimas conditiones offerentem, constanter repudiabat, omnibus ad acerrimam defensionem comparatis. Brunswiga quoque de se solicita quingentos à Georgio Duce pedites admittebat. Et jam Pappenheimii terror ipsum Magdeburgum afflabat, ubi à Laurentio Caggio omnia hosti repellendo comparabantur. Sed is relicto Brunswicensi agro, ac imperio istorum locorum in Gronsfeldium consignato, in Thuringiam tendebat cum Fridlando se conjuncturus. Cæterum quod hac æstate Regiis res tam male in Saxonia succederent, in causa erat Ducum discordia, atque æmulatio, consilia, & vires sociare abnuentium. Neque enim Pappenheimium Trajecto succurrentem ad Rhenum usque persequebantur, nec reditu eundem excludere laborabant. Ac ipso post reverso distracti diversis locis tendebant, Baudisius ad Huxteram, Georgius Dux ad Guelferbytum, Lohusius Goslariæ: Franciscus Carolus Dux Lauenburgicus sparsim per hospitia militem habebat. Duo porro Principes, Luneburgicus, & Lauenburgicus neque imperare, neque parere docti. Lohusius invidia in Baudisium flagrabat tanquam juniorem, & sibi prælatum; qui & tacitam animo indignationem alebat, quod de Wismariæ præfectura in ipsum conferenda dubitatum fuerat. Baudisius equestris militiæ peritissimus, pedestris rei non ita gnarus, & alieni imperii promtissimus exsecutor, summam rerum maximo cum labore administrabat. Ordines quoque Inferioris Saxoniæ sustentando exercitui necessaria tarde, & gravatim conferebant. Adversus tales Pappenheimium invalescere, mirum non erat.

19. Sept.

Pappenheimius in Thuringiam abit. Causæ res à Regiis per Saxoniam male gestæ.

Cæsarei in Lusatiam irrumpunt.

§. 47. Interea Electoris Saxoniæ copiæ post cladem in Bohemia acceptam denuo se movere cœperant. Quanquam enim Fridlandus post easdem Bohemia pulsas edictum publicaverat, ne quis Electoris subjectos ullo modo læderet, ac Balthasar Marradas, Bohemiæ tunc præses, rurestrium colluviem Misniæ fines infestantem coërcuerat: tamen cum ista amicitiæ imitamenta nihil profecissent, mox infesta manus è Silesia Lusatiæ immittitur, quæ Lubena, Zittavia, Gerlizioque occupatis agros late populabatur. Et Lubena quidem Cæsareos Saxonici iterum ejiciebant, trucidatis fere septingentis. Sed mox Cæsarei par pari referebant, idemque oppidum denuo vi expugnatum vastabant, Saxonico milite cæso, aut sub Cæsaris signa coacto. Inde mense Julio Arnheimius post frustra tentatam Zittaviam, quam sex millia Cæsareorum Swarzburgio duce insidebant, in Silesiam vertit, ac Glogaviam Majorem irrumpit. Gœtzius tribunus, qui oppido præfuerat, cum sex equitum turmis, decem peditum signis trans pontem se in Basilicam receperat; sed Saxonicis acerrime instantibus enixa prece hâs tandem deditionis leges impetrabat, ut miles depositis armis, signisque relictis dimitteretur. Ita Pragæ accepta ignominia aliquatenus expiata, ac Saxones denis peditum, sex equitum vexillis cum præda non spernenda potiuntur. Post Lubena quoque, & Steinavia oppidum unà cum munimento ad Oderæ transitum facile Arnheimio cessit. Sed cum Cæsareani duces ad Lembergam copias contraherent, ac Arnheimius Glogaviam regrederetur, Regias ac Brandeburgicas copias exspectaturus, Steinavia cum adjuncto castello à Cæsareis nullo negotio recuperatur. Atque hi jam quindecim millia explentes Glogoviam petebant, quando Regii ac Brandeburgici ductu Jacobi Duwalii, qui ad Oderam & Wartam hactenus curaverat, Saxonibus juncti istorum impetum stiterunt.

1632. Arnheimius Glogaviam expugnat. 31. Julii.

§. 48. Cæterum super hac expeditione, & conjungendis copiis ante sex menses Brandeburgicus cum Saxone egerat; quod tegi simul, & incommodis belli exonerari suas ditiones judicaret armis in Silesiam translatis. Sed tunc Saxo, imminente sibi hoste copias dividere consultum haut ducens, abnuerat. Inde ut Gustavus quasdam copias suis sociaret Brandeburgicus petierat. Sed cum hic gravioribus curis distineretur, Brandeburgici rei gerendæ avidi soli tribuno Borgstorfio duce irruptionem tentant. Vix tamen Freistadium usque progressi, ingruente Croatarum manu pedem referunt. Igitur ea Brandeburgicorum expeditio interquiescebat, donec Arnheimius in Silesiam transgressus istorum conjunctionem ultro solicitabat. Quanquam autem de Regis animo nondum constaret; tamen Arnheimii postulata non plane repellenda videbantur. Nam ubi Saxonicis res succederet, hos sibi solis loca à se occupata vindicaturos; quo ipso Regiis postea & Brandeburgicis accessus in eam regionem præcludendus erat. Sin isti soli hostibus cederent, non minus Marchiam, quam Lusatiam horum incursionibus expositum iri. Sed junctos Saxonicis Regios & Brandeburgicos in partem victoriæ venturos, & sociatos hosti facilius pares fore. Inde Brandeburgici à Duwalio, ut ei se expeditioni jungere velit, petunt; qui proprio ausu id negotii suscipere metuens, re cum Stenone Bielkio per Pomeraniam Legato communicata tandem consensit, ne communi causæ defuisse videretur; stipulatus tamen sibi in Brandeburgicas copias summum imperium, & honoris prærogativam, evitandis è plurium æquato imperio malis, & quia Gustavus summam belli directionem suo sibi jure vindicabat. Neque circa isthæc concedenda Brandeburgici scrupuli quid movebant. Cum tamen postea super hac expeditione à Conrado Borgstorfio ad Regem relatum esset, hic, si quid jam peractum foret, id quidem retractare nolebat; sed si nondum conjunctio facta esset, rem in integro relinquendam, quoad ipse, aut Cancellarius eas in oras pervenisset. Sed Duwalius Regiæ voluntatis ignarus acceptis à Stenone Bielkio certis mandatis ad Zullichoum Brandeburgicis copiis junctus Glogoviam versus tendit. Cum tamen Arnheimius obviam mitteret, qui ad accelerandum iter hortaretur, quod hoste propinquante periculum glisceret, Duwalius antequam copias sociaret, postu-

Regii & Brandeburgici Saxonibus junguntur.

1632.

Transactio cum Saxonicis super conjunctione.

postulabat, ut Regius ac Brandeburgicus miles pari numero Glogoviam admitteretur, ac quæ deinceps occupanda essent loca Regio, & utriusque Electoris præsidio firmarentur, nec suis minus, quam Saxonicis super commeatu prospiceretur, copiisque Regiis ob dignationem Domini prærogativa ubivis servaretur. Arnheimius cæteris postularis non admodum repugnare visus, primum plane rejiciebat, quod à solis Saxonibus Glogovia expugnata foret. Sed com alia se lege processurum ulterius negaret Duwalius, quod receptus sui securitatem ab alterius quantumvis fœderati, & amici arbitrio dependere nollet, tandem post longam disceptationem Arnheimius hactenus consensit, ut Glogoviam Regis, & utriusque Electoris miles æquo jure obtineret, Basilica autem trans flumen sita Saxonicis solis relinqueretur. Ita ex Regio ac Brandeburgico milite octo peditum signa oppido immissa. Sed ut hic miles expeditione finita ad placitum Saxonum oppido iterum decederet, id quod Arnheimius petebat, ad istud se obstringere Duwalius abnuebat. Inde conventum, ut deinceps occupanda loca in utilitatem trium Principum, quorum copiis res gerebatur, verterentur; ac præcavendæ æmulationi Arnheimium inter ac Duwalium adjunctum: ut omnia consilia fideliter invicem communicentur: & quæ communi consensu decreta sint, ea Duwalius Regiorum ac Brandeburgicorum, Arnheimius Saxonicorum opera executioni mandet. Ita ad Glogoviam lustratæ copiæ, quæ ad sedecim millia capitum adscendere judicabantur, è quibus sexaginta sex peditum, equitumque signa Duwalius adduxerat. Has cum in se tendere hostis audisset, ipse retro Steinaviam properabat.

20. Aug.

Æmulatio inter Regios & Saxones super præcedentia.

§. 49. Enimvero postridie statim inter Regios & Saxonicos æmulatio erupit, exorta super prærogativa primæ aciei contentione. Eam enim Duwalius ob Regis dignitatem semper & ubique vindicabat; contra Arnheimius æquum censebat, ut alternis agmen ducerent, clauderentvè. Et fremebant Saxones, se quoque nauci hominum loco non censeri; atque interim per pontem, angustamque viam progressi locum preceperant. Sed tandem cum hostis non procul abesset, gradum sistentes Duwalio honoratiorem in acie locum concedebant. Steinaviæ adpropinquantibus hostis se initio objicere visus; sed mox facili negotio in castra rejicitur, in quę Fœderati tormentis oon sine clade istius acerrime fulminabant. Inter quæ vetus Duwalii legio, Mauritio Duwalio præeunte, Steinaviam impetu irrumpit, ac hostile præsidium partim cædit, partim in Oderam præceps agit; ipsum oppidum igne forte fortuna orto haustum. Dum ita fortuna primo labori adspirat, non minus Arnheimio quam Duwalio placebat instandum successui, ac hostem territum in ipsis castris invadendum; ubi omnia terroris plena conspiciebantur. Sed statim atque tympanotriba ab hoste missus literas nescio cujus argumenti ad Arnheimium detulisset, in diversam hic discedere sententiam, causatus angustias quasdam prius superandas, quam ad hostem perveniatur, ac solem ad occasum vergere. Duwalius, qui primam aciem obtinebat, ac jam sub hostium castra provectus impetum dare ardebat, misso semel iterumque nuntio ab Arnheimio postulabat, ut sibi cum hostibus implicito, si opus foret, succurreret; sed qui non sine admiratione omnium id recusabat; sic ut & isti pugna supersedendum foret. Interim hostis insomnem per noctem adeo se firmaverat, ut intra castra ipsum oppugnare anceps foret. Inde visum fœderatis dimidio supra Steinaviam milliari Oderam ponte insternere, ut ab utraque fluminis ripa hostis stativa infestari possint. Id

Dissensio ducum circa invadendum hostem.

opus cum hostis impedire frustra conatus esset, copias suas Oderam sensim traducere cœpit. Sed transgressis plerisque Duwalius in castra hostium impetum facit, ac qui restiterant tanto terrore implet, ut nulla pugnæ cura pro se quisque ad pontem ruerent, Regiis, dum fugientium tergis instant, multos cædentibus, nec paucos intercluso ponte in flumen propellentibus. Post hæc Duwalius tergiversante licet Arnheimio castellum trans flumen situm per sexaginta sclopetarios oppugnari jubet: Ejus præsidiarii armis illico abjectis vitæ veniam petunt, eaque impetrata quadringenti circiter militiæ Regię nomina dant. Interim dum Cæsarei solutis ordinibus Wratislaviam cursum intendere incipiunt, Duwalius Arnheimium obsecrare, ne hostem, cujus proterendi iterum occasio sit, elabi sinant, cum Odera ab equite vado facile transiri possit. Et verbo Arnheimius consilio tam expedito adsentit; sed dum nihil agendo moras nectit, duarum prope horarum spatium hosti ad se subducendum largitur. Demum iterum instanti respondet: sat victoriæ eo die partum, ac vesperam ingruere, hostemque multum jam viæ præcepisse. Ita Cęsareus exercitus quarta sui parte deminutus Wratislaviam evadit, ac castra inter Oderæ, Olaviæque fluenta loco commodissimo ponit. Sed dum oppidanos receptum liberumvè transitum per urbem poscit, & ut tormentis ipsorum protegeretur, hi præter spem abnuunt. Ea quippe fiducia huc fugam intenderat, cum alias montana circa Glatzium petere tutius fuisset. Postridie eodem accedunt Fœderati, quorum antecursores hostem statim trans Olaviam rejiciunt. Mox tormentis castra verberata, quibus multum damni datum, ut hostis statu quem ceperat, deserto, tutiora petere cogeretur. Unde gregariis tantus terror incussus, ut à præfectis vix stricto ferro contineri potuerint, quo minus castris se proriperent. Sub noctem tamen Olaviæ flumini non satis confisi castris motis in altera Oderæ ripa consident, ponte quo is jungitur flammis absumto. Arnheimius cum eo loco Oderam in conspectu hostium transire arduum judicaret, manum mittebat, quæ pontem ad Olaviam oppidum in protestatem redigeret, ipse cum parte exercitus eodem subsecutus. Sed pontem ab hoste jam dejectum reparari necessum erat, frustra in altera ripa opus impediente tribuno Eckstedio. Nec tamen prius transire flumen audebat Arnheimius, quam Cæsareos castra ad Wratislaviam deseruisse, ac Fœderatorum res ibi potiores comperit. Tunc demum Cæsareorum, qui transitu fluminis ipsum arcuerant, itidem se recipientium tergis incumbit, illata clade haut mediocri, ioterque alios tribuno Eckstedio capto. Reliquię Cæsarei exercitus, quæ vix amplius sex millia implebant, Oppelam se, & Coselam recipiunt. A quibus, quod res tam male gesta fuerit, nonnulli causam in ducum multitudinem conjiciebant.

1632.

Cæsariani castris ad Steinaviam facedunt.

Cæsarei ad Wratislaviam considunt.

Cæsareani castra ad Wratislaviam deserunt.

§. 50. Hisce successibus sistendis Fridlandus Henricum Holckium cum sex militum millibus Electoris Saxoniæ ditionibus immittit, ut ejus miles ad sua defendenda è Silesia revocaretur. Is primo Voigtlandiam omni crudelitatis ac libidinis genere vastat. Mox Zwiccaviam, quam nullo militum præsidio soli oppidani per aliquot dies sat acriter defenderant, ad deditionem redigit. Inde ulterius per Misniam prolata populatio, & Augustoburgum arx, Tschopaviaque direpta. Oederæ cives, cum vi majori temeraria audacia obniterentur, ad internecionem fere cæsi, oppidumque flammis absumtum. Quam sortem etiam Frauensteinum subiit. Totoque illo tractu sub Dresdæ usque conspectum rapinis, incendiisque sævitum.

Holckius in Misniam irrumpit.

1632.

Cæsareorum ex Alsatia conatus.

§. 51. Ad superiorem Rheni ripam nova eo tempore belli flamma surgebat. Tres quippe legiones, binæ equitum Bronckhorstii, & Roellingeri, una peditum Metternichii tribuni in Juliacensi agro & circa ad Trevirensis provinciæ defensionem conscriptæ, cum Confluentes expugnatos audissent, flexo per Lucenburgensem agrum & Lotharingiam itinere in Alsatiam penetraverant. Ibi adjuncta sibi è vicinis oppidis manu duce Montecuculo trans Rhenum movent, infestandæ Wurtenbergicæ, ac Durlacensi ditioni. Ac jam Durlacum oppresserant, Brettamque diripuerant, Regiis, qui ibi hospitabantur, sua sub signa compulsis. Adversus istos Julius Dux Wurtenbergicus sex millia peditum, octingentos equites contrahit, numerum hoste superiorem, sed provinciæ fere delectis constantem; quem cum ideo æquis locis eidem objicere non auderet, impeditis se tenebat. Unde Cæsarei istis contemtis in agrum Wurtenbergicum irrumpunt, & Cnutlingam, cujus incolæ arma opposuerant, cædibus ac incendio plane evastant. Igitur Dux Wurtenbergicus Gustavi Hornii auxiliom implorare, quem Rex eo tempore rebus ad Rhenum præesse jusserat. Qui eo minus socio Principi subvenire dubitabat, quod Galli tunc deturbatis Mosellæ ripa Hispanis Regiorum terga ad Moguntiam tuta præstarent. Galli quippe post Lotharingiæ Ducem in ordinem redactum mense Junio ad confinia Germaniæ progressi, Electoris Trevirensis, qui ad ipsorum patrocinium se contulerat, oppidis aliena præsidia exturbare instituerant. Et circa Philipsburgum quidem conatus irritus erat, cujus Præfectus Baumbergius, cum Elector Spiram comitante legato Gallico progressus literis per tubicinem missis imperaret, ut una cum præsidio oppido digrederetur, responderat; se Cæsari sacramentum dixisse, eique jam militare: simul sustinendo obsidio strenue se parabat. Ea spe dejecti Galli Augustam Treverorum deflectunt, eamque mense Augusto Hispanis, qui hactenus illi incubuerant, eripiunt. Hornius igitur ea parte tutus, & si forte Pappenheimius ingrueret facili per pronum fluvium regressu, assumtis copiis, quæ illius oræ præsidiis commode detrahi poterant, Manheimum pervenit. Ibi repente consilium capit liberandæ equitum alæ, quam Wiselochi Metternichius Heidelbergæ præfectus contracta ex isto oppido & Philipsburgo manu circumsidebat. Sed qui audito Hornii adventu propere per montana Heidelbergam se receperat, ut non nisi pauci morantes in præcursorum Regiorum manus inciderent. Cæterum iste antequam de Hornio nuntium accepisset ad Montecuculum miserat, qui subsidia ab ipso peterent. Hi in reditu omnium rerum ignari à Regiis excubitoribus intercipiuntur, è quibus cognitum, potiorem equitatus partem postridie ad Wiselochum Metternichio præsto fore. Eam occasionem amplexus Hornius copias suas opportunis locis disponit arctissime constipatas, & proviso ne quis nuntius hosti venire posset. Nec mora Montbellionius & Vitztumius tribuni cum mille circiter equitibus propinquabant, non exploratis insidiorum locorum recessibus; & jam ulterius penetraverant, quam ut citra pugnam recedere possent. Hos deprehensis insidiis receptum molientes immissus ab Hornio eques invadit. Nec isti segniter resistunt, & incumbente contra Rheingravio acerrima pugna conseritur. Sed cadente Montbellionio Cæsarei demum in fugam pelluntur, quos Regii per duo milliaria Mergelsheimum usque persequuntur. Ceciderunt in eo conflictu præter Montbellionium, ejusque vicarium, & aliquot alarum præfectos gregariorum amplius treccenti; non paucos è latebris protractos calones confecerunt: paucissimi captivitatem effugerunt. Ea clade audita Montecuculus propere ad Philipsburgum transmisso Rheno periculum evasit, quod postera die ab Hornio ipsi imminebat.

Philipsburgum frustra tentatur.

Galli Treveros occupant.

Cæsarei ad Wiselochum vapulant.

§. 52. Hornius successu invitanre in Superiorem Rheni tractum movere constituit, ut mediam Marchionatus Badensis partem, cujus Princeps Cæsari stipendia faciebat, tributis subjiceret, eamque Durlacensi ante duo lustra à Cæsare ereptam, & in Eduardi Fortunati liberos translatam restitueret. Simul ut Rheno ad Argentoratum transmisso Montecuculum si posset Brisaco excluderet. Igitur relicto ad Stolhoviam cum peditibus Hubaldo tribuno, qui oppidum istud centum triginta militum præsidio insessum expugnaret, ipse equitatum trans pontem Argentoratensem rapit; nec tamen hostem adsequi valuit, qui accelerato noctes diesque itinere jam se Brisacum abdiderat. Exin Hornius, adhibito in consilium Duce Wurtenbergico, ex utroque Rheni latere hostem urgere constituit. Et Wurtenbergico quidem relictum, ut vallem Kentzingensem ab hostibus purgaret fixo ad Offenburgum pede, quod nullo tunc præsidio tenebatur. Ipse autem ad Alsatiam subigendam animum adjecit, magni momenti provinciam, & colligendis copiis valde opportunam; in qua primordia novi exercitus Ossa moliri cœperat, quæ disturbari, tamque opimorum hospitiorum commoditatem Regiis acquiri, magnum operæ pretium erat. Accedebant hortatus Argentoratensium, qui omnia expeditioni necessaria, suumque militem offerebant. Ea cum sententia staret, postquam Hubaldus subacta Stolhovia cum peditatu pontem Argentoratensem transiisset, ad Ehenheimum Superius itur, quod Cæsarei adventu Regiorum cognito raptim deseruerant. Nec eo minus oppidani in subeuntes jaculari incipiunt; qui tamen mox pœnitentia ducti portas aperiunt, ac temerariam ferociam non modica pecuniæ summa luunt. Interim Offenburgici simulata induciarum pactione Wurtenbergicis obsidentibus illuserant, dum per illas trecentos pedites, centum viginti equites Brisaco venientes admittunt; quibus confisi strenue defensionem adornant, nec paucos Wurtenbergicorum incautius subeuntes prosternunt. Quo intellecto Hornius, metu ne in longum extraheretur obsidium, eodem cum peditum legione, aliquot equitum turmis advolat, ac majore cum vigore oppido vim admovet. Qua compulsi obsessi deditionem faciunt. Miles dimittitur; oppidani direptionem non modica summa pecuniæ redimunt, ac in Regis verba jurant. Triduo post Ortenburgum castrum Hornio deditur, ad quod ipse vitæ periculum adierat, latus globo perstrictus. Mox vicina quoque oppida Gengenbacum, Cellæ ad Hammersbacum, Hausena, Wolfacum, totaque Kentzingana vallis Rotwilam usque imperata facit. His rebus confectis Hornius in Alsatiam regreditur, Benfeldæ obsidium circumpositurus, oppido munitissimo, & quod magni momenti ad reliquam provinciam subjugandam esse poterat. Datum & aliquid Argentoratensibus, magno tunc in Regias partes studio pronis, qui tam molestis vicinis liberari optabant. Ex capta Benfelda aditus Regiis semper in Alsatiam iterum patebat, si vel maxime exercitus alio fuisset evocatus, cum cætera oppida hoc digresso facile ab hoste recuperari possent. Nec minus promtum se Inferioris Alsatiæ Equester Ordo ad tributa Regiis solvenda exhibebat. Quibus rationibus motus Hornius tota vi ad oppugnandum id oppidum convertebatur.

Hornius in Alsatiam movet.

Ehenheimum Superius capitur.

Offenburgum cum Ortenburgo capitur, 2. Sept.

Hornius Benfeldæ obsidium suscipit.

§. 53. At Gustavus Rex cum nulla occasio, aut

spes

1632. Gustavus castra ad Noribergam movet.

spes amplius allauceret Fridlandum è latebris suis protrahendi, castra tandem movere constituit, num forte se digressio aliquid in Noribergam tentaturus esset. Igitur præmissis impedimentis cum exercitu in aciem digesto extrema fere hostilium castrorum stringens Neustadium ad Aischam se confert: hoste adeo immoto, ut neque ultimum agmen tentaret, & ipsam equitum stationem ante castra excubantem intra vallum retraheret. Norbergæ tamen quater mille quingenti pedites, alaque equitum & desultorum relicta sub Cniphusio duce: Oxenstiernæ ibi tantisper summa rerum credita. Nec defuturus Rex erat; si quid hostis in urbem tentaret. Sed hic demum eo die, quo Rex

13. Sept.

Winsheimum movebat, castra ad Noribergam deserebat, pluribus circa vicis incendio absumtis;

Cæsarei Noriberga discedunt.

simul vicinis oppidis parum munitis præsidia deducta, nisi quod Lichtenaviam retinere operæ pretium videbatur. Forcheimi Fridlandus Bavaricas quasdam copias Danubium versus, & Gallasium ad Bohemiæ confinia dimittebat, inde in Electoris Saxoniæ ditionem iturum; quem tota belli mole obruere ardebat, quo istum Regis partibus abstraheret; Regemque Bavaria, & hæreditariis Cæsaris ditionibus averteret. Rex porro audito Fridlandi discessu & ipse exercitum suum dividit, & cum parte quidem Bernhardum Ducem Kitzingam ad Franconiæ defensionem ire jubet; cum cæteris ipse per Rotenburgum ad Tubarum Dunkelspulam, Nordlingamque Donawertam contendit.

Gustavus Danubium versus abit.

Consilium quippe eidem erat in Bavariæ viscera denuo bellum immittere, ac tumultuantibus per Superiorem Austriam agrestibus quas petierant suppetias mittere. Id quod Oxenstierna vehementer suadebat, quod hac ratione destinata hostis, belli sedem Protestantium in terras transferre satagentis, quam commodissime infringi viderentur. Nam Bavarus, ni regrederetur, Gustavo omnia sua prædæ exponebat, damnis domi accipiendis longe superaturis emolumenta, quæ foris captabantur. Neque Cæsari magis cordi erat integrum Imperii Circulum, quam unam provinciam hæreditariam conservasse. Nec ideo cœptis hisce desistendum rebatur, etsi maxime Electoris Saxoniæ ditio belli incommoda paulisper sentiret; quod salvis munitissimis locis cætera facile recuperari possent. Unde statim Gustavus Donawertæ Danubium superat, recuperandæ Rainæ, quam Bavarus auxilio Florentinarum copiarum ceperat, quas duo fratres Magni Duces Hetruriæ Cæsari ex

26. Sept.

Italia adducebant, Caspare Wilhelmo Mitschefalio tribuno præsidii præfecto languidam aut nullam defensionem auso, cum jam Regis copiæ in propinquo versarentur. Isto quippe oppido ab hostibus infesso Augusta Vindelicorum magnis mox difficultatibus involvenda erat. Nec mora ad Marc-

27. Sept. Gustavus Rainam oppidum recuperat.

biberacum ponte Licum insterni jubet. Postridie ad Oberndorffum aliquot Centurias Croatarum fundit, ac fugientibus septem vexilla eripit. Ponte perfecto exercitus, & tormenta transmittuntur, ac statim accessus ad munitiones oppidi promoventur, densa nebula Regios obtegente, quo minus hostis certos ictus in ipsos dirigere posset. Unde præsidiarii quadringenti animis fracti oppidum eadem die dedunt, gladiis duntaxat cincti discedentes. Ita paucas intra horas oppidum sat munitum, quod sex minimum, aut octo dies obsidium sustinere posse credebatur, Rex recepit. Nec eo minus Mitschefalius festinatam deditionem capite luit. Paucas post dies Landsberga ad Licum denuo in Regiorum potestatem concessit, cujus præsidiarii sexcenti armis ademtis albos gestantes baculos oppido abierunt.

§. 54. Enimvero quo minus Gustavi arma in Bavariæ intima, atque Austriam penetrarent, Elector Saxoniæ in causa erat, qui Cæsareo exercitu inundatus enixissimis precibus Regem obsecrabat,

1632. Gustavus ab Electore Saxoniæ auxilium poscitur.

ne de fortunis omnibus periclitanti succurrere differret. Regi destinata sua interrumpi sine dubio molestum erat; nec Elector, ipsiusve ministri suas actiones ipsi hactenus satis adprobaverant. Nam & Arnheimius non obscuris indiciis cum Cæsare colludere, istiusque exercitus in Saxoniam invitare credebatur, ut eo terrore Elector animo inter adversa mollior ad transigendum cum Cæsare adigeretur. Eoque fine expeditio in Silesiam inconsulto Rege videbatur suscepta, ut omni præsidio nudata Misnia hosti pateret. Neque ignorabat Gustavus, quæ sub initium anni in congressu Saxoniæ, Brandeburgicique Electoris ab isto Arnheimii potissimum instinctu fuerant jactata: quodque Saxo velut indignum suo fastigio respuerat duci ab Rege mittendo summam belli concedere, si utriusque exercitus conjungendus foret: ac cum de adventu Joannis Baneri fama tunc percrebesceret, Arnheimium aperte declarasse; statim ac iste accessisset, se imperio exercitus abiturum. Eoque Electori sedebat, non nisi extremis impendentibus Regis opem implorare. Nec ignota erant, quæ Saxoni continuo cum Cæsare commercia intercederent, sane in Gustavi emolumentum haut tendentia. Sed his non obstantibus Gustavus omissis cæteris destinatis auxilium isti ferre properabat, ne idem terrore compulsus ad pacta cum Cæsare descenderet, sibi, causæque Protestantium valde noxia. Urgebant insuper res per Inferiorem Saxoniam male à suis gestæ, & Pappenheimius ibidem pro lubitu grassans. Nam si res ipsius per utramque Saxoniam pessum ire contigisset, ultro collabi necessum erat, quæcunque per Superiorem Germaniam struebantur. Igitur Gustavus rebus Augustæ, Rainæ, & Donawertæ adversus Bavari impetum dispositis, relictisque eo tractu aliquot millibus, quibus Christianum Palatinum, quoad Banerius à vulnere convalesceret, præficiebat, cum reliquo exercitu Nordlingam, inde per mediam Franconiam Misniam versus fatalem sibi terram tendit, cui etiam universus Cæsaris exercitus se infuderat.

§. 55. Fridlandus quippe, postquam Culmbacensem ditionem rapinis atque incendiis fœde de-

Fridlandus Misniam tendit.

formasset, ideo quod Blassenburgum arx minis ipsius cedere abnuerat, Forcheimo Bambergam, inde Coburgum abierat. Ei oppido præerat Tupadelius tribunus cum dimacharum legione, qui sub adventum hostium cum plerisque in arcem secedebat, relicto ad oppidi defensionem centurione cum centum sexaginta gregariis, ac provincialium selectis. Hi primum ad strenue repugnandum se comparant; sed mox Ducis consiliarii, & oppidani magistratus suos arma ponere jubent, hostemque inscis Regis recipiunt. Qui tamen conglobati per circumfusos hostes in arcem se reci-

Fridlandus Coburgensem arcem frustra oppugnat.

piunt, Tupadelio opportune in ipsorum subsidium erumpente. Inde accessus arcem versus à Fridlando agi jussi. Sed cum loci asperitas laborantium opera respueret, hic atrocissimis minis, ac ipsa patibuli ostentatione Tupadelium nequicquam territare instituit. Qui haut eo segnius rem gerit, ut iste post triduum amissis amplius quingentis re infecta obsidium solveret, oppido tamen prius direpto, in quod tota circum vicinia pretiosissimas res congesserat. Hæc divisis copiis Bavarus quidem cum suis, & aliquot Cæsareis legionibus Ratisponam abiit. Fridlandus autem per Voigtlandiam in Misniam contendit, quam præmissus ab ipso Gal-

Gallasius in Misnia grassatur.

lasius misere habebat, direptis, aut incendio deletis plurimis oppidis, vicisque. Qui & post Chem-

1632.

niciam deditione captam Holckio junctus Freibergam occupat. Inde cum Albim apud Misenam transire frustra tentasset, transversam provinciam populabundus ad Altenburgum Fridlando jungitur. Inde Lipsiam versus itum, ubi Pappenheimius quoque accedebat, qui post persultatam Inferiorem Saxoniam, Thuringos qua transibat diripuerat, jamque ad invadendam Erfordiam animum adjecerat, cum audito Regis adventu inde flectit, & ad Mersburgum transmisso Sala cum Fridlando Lipsiæ exercitum admovet; quę una cum arce facili negotio capitur. Unde Pappenheimius Halam transiens oppido mox potitur, sed qui in arce agebant Regii subeuntes strenue repellebant.

Pappenheimius Fridlando jungitur.

§. 56. Porro dum Gustavus à Danubio movet, Cniphusius Noribergæ relictus Lauffam, quæ valido Cæsareorum præsidio tenebatur, expugnaverat. Hunc cum Bavarici Coburgo reversi vicissim circumsidere instituerent, Rege cum valida equitum manu accurrente se recipiunt. Quibus tamen instans Rex quinque desultorum, duas Croatarum turmas assequitur, cæsisque ducentis, ac captis duobus vexillis reliquos dissipat. Inter quæ Regius exercitus per Franconiam ad radices saltuum Thuringicorum magnis itineribus processerat, quem Rex ordinatis in Franconia rebus ibidem assecutus, saltibus superatis ad Arnstadium Bernhardo Duci jungitur, qui hucusque viam anteceperat sistendis Pappenheimii per Thuringiam progressibus. Eo ex loco Rex Oxenstiernam in Superiorem Germaniam ablegàt, quem alias, si ipse apud Danubium mansisset, dirigendis per utramque Saxoniam rebus destinaverat. Causa mittendi erat, quod Regi in animo esset, Protestantes universos arctiore inter se vinculo nectere, ac rem militarem concinna forma disponere, frangendo eo melius hosti, ac ut disciplina fere collapsa instaurari posset. Superiori quippe Germaniæ post tot victorias haut eo secius belli incommoda incumbebant, quod Ordines remissius causæ communi manùs admoverent. Quorum auxilio Rex destitutus ob angustias rei pecuniariæ nec exercitum pro hostium potentia augere, nec militum licentiam stipendiis non solutis coërcere poterat. Unde ad tollenda isthæc mala, stabiliendisque suis ac Protestantium rebus necessarium judicabatur universorum consilia atque arma arctius inter se, & cum Rege sociari. Cui negotio initium facturus Rex quatuor superioris Germaniæ Circulos, Suevicum, Franconicum, & utrumque Rhenanum, conventu Ulmam indicto, combinare instituerat; & quod ipse in Saxoniam evocatus ibi adesse non posset, Oxenstiernam cum amplissimis mandatis eodem ablegarat, cui etiam summa in exercitus ibi commorantes autoritas, pacisque ac belli directio collata. Qui ex itinere Wurtzburgo datis ad Ordines istorum Circulorum literis exposito Regis consilio, rerumque tractandarum capitibus ad conventum Ulmæ agendum eosdem invitat. Dimisso Oxenstierna Rex Erfordiam tendebat, ubi ultimum vale Reginę non amplius videndæ dixit. Inde per Butstadium Naumburgum itur, ubi audito Fridlandum Weissenfelsæ consedisse, castra munitionibus circumdantur. Cæterum arcessiverat quoque Rex ad se ex Inferiore Saxonia Georgium Luneburgicum Ducem cum suis copiis; cui mandatum Halæ pedem firmare, aut si per hostem id non posset, flexo ad dextram per Eichsfeldiam itinere Regi se jungere. Ast ille peditibus Magdeburgi relictis solo adsumto equitatu diversum iter ingressus trans Albim Witebergam se contulerat. Ubi denuo licet admonitus, ut omni ratione ad Regem perrumperet, in ipso rerum discrimine non adfuit. Cum enim Regi nuntiatum esset, Fridlandum Weissenfelsa Lipsiam versus movere, & ipse Naumburgo Weissenfelsam tendebat, inde Lutzenam usque cedentis vestigiis insistens, ubi fatali prælio decertabatur. De quo antequam memoremus, recensenda videntur, quæ in aliis Germaniæ partibus ad finem usque ejus anni gesta sunt.

Rex in Thuringiam tendit.

Oxenstierna ad habendum Protestantium conventum ablegatur.

Rex ad Naumburgum castra munit.

Georgius Luneburgicus Regi jungi cunctatur,

1632. 6. Nov.

§. 57. Ac in Bavaria quidem Christianus Palatinus Birkenfeldensis Monachium opprimere constituerat, irrito eventu, quod per opaca nebulæ posterius agmen à priore aberrasset. Ex adverso Bavarus Aichachum oppidum una Regiorum cohorte insessum levi negotio recuperarat. Inde Rainæ exercitus admovetur. Sed cum in altera Lici ripa ad Oberndorfum Birckenfeldensis consedisset, isto omisso Landsbergam invadit, ac, cum qui propugnabant tandem pulvere pyrio deficerentur, eam capit: Miles gregarius sub Bavarica signa redactus, præfecti Ingolstadium captivi abducti. Inde transmisso Lico in Sueviam irrumpit Bavarus, occupato inter alia Guntzburgo, & Kaufbeura, Regiis, quod viribus impares forent, objicere se non ausis. Contra in Superiore Suevia Wurtenbergicæ copiæ Husingam oppidum expugnabant, quadringentis amplius agrestibus qui restiterant cæsis. Ab iidem quoque Rotwila, post sustentatam aliquandiu oppugnationem deditione capitur.

Per Bavariam & Sueviam gesta.

§. 58. In Alsatia Hornius ad Benfeldam oppugnandam omnibus viribus connitebatur, quam natura atque opere munitissimam, abundante adparatu bellico Bulachius cum præsidio sufficienti acerrime defendebat. Eoque omnia, quę recentioris militiæ solertia invenit, adhibita; obliqui accessus ad fossam promoti, vineæ per fossam actæ, murus perfractus, vallo in ipso cuniculi instituti, aversum ab oppido Illæ flumen. Cæsarei quoque Duces, Wilhelmus Marchio Badensis, Ossa, Salmensis Comes, coacta è vicinis præsidiis & selectis provincialium valida manu, quæ ad decem millia adscendere credebatur, ter stativa obsidentium perrumpere conati, ter re infecta repulsi erant. Ita post sex septimanarum obsidium prę̨sidiarii desperato auxilio deditioni se offerunt, Hornio honestas conditiones non abnuente, quod in desperationem actis obsessis difficilis adhuc labor restaret adulto jam autumno, & quia integro potius vallo, quam disjecto oppidum capi volebat; simul quia servari potius quam perdi malebat, qui ex vicino agro eo confugerant. Igitur Cæsarei honestissimas leges stipulati oppido excedunt. 18. Octob. Nec eo minus quadringenti istorum desertis suis ducibus, Regiæ militiæ ultro nomina dederunt. In oppido viginti quatuor tormenta ænea cum non modica vi apparatus bellici annonæque reperta. Post Benfeldam deditam complura parum munita Alsatiæ loca haut gravatim imperata fecerunt. Inde ad Sletstadium oppugnandum Hornius convertitur, quod Breitenbachius cum decem peditum cohortibus, una equitum ala strenue tuebatur. Ei oppido dum Hornius adsidet, Lotharingiæ Dux per Legatum ipsi exponebat; ob debitum ducenties mille uncialium, quo Argentoratensis Episcopatus sibi obstrictus sit, vi sententiæ Cæsareæ Tabernas, Dachsteinum, & Ruffacum oppida sibi tradenda; id quod ne ipse impediret, postulabat, omnia amicitiæ officia vicissim pollicitus. Eo negotio Hornius ad Regem rejecto, de duobus posterioribus oppidis excusabat, quod ista deditioni imperatæ jam annuissent; à Tabernis tamen oppugnandis in ipsius gratiam se abstenturum, quoad à Rege responsum venisset. Id tamen Lotharingi gratiæ non dabat Hornius, sed quia oppugnatione oppidi valido præsidio insessi instante hieme implicari

Hornius Benfeldam expugnat.

Lotharingiæ Ducis postulata.

plicari

1632.

plicari nolebat. Nec eo secius post Lotharingus, inita cum Salmensi Comite Episcopatus Argentoratensis Vicario fiducia, possessionem Taberna-rum & Dachsteinu invadit, auxilium suum ad totius Diœceseos defensionem pollicitus. Quo facto Moltzeimum quoque ab Hornio sibi restitui postulabat velut præfecturæ Dachsteinensis partem, quam Regii citra vim admotam occuparant. Id quod Hornius recusabat, etsi satis pateret à Duce obtentum queri bello se immiscendi. Interim duodecim Cæsareorum equitum alę Rhenum ad Brisacum transierant, quibus propositum erat, assumto in Burgundia recens conscripto pedite, & quem vicina præsidia suppeditabant, Sletstadii obsidium solvere. Sed in istas Rheingravius cum legione sua propere movebat, ac famam adventus sui prævertens in hospitiis nec opinantes opprimebat. Trecenti cæsi, ducenti cum quibusdam præfectis septemque vexillis capti. Ipse Badensis Marchio ægre se fuga subduxerat. Igitur oppidum completa fossa, ac disjecto per cuniculos muro, ignivomis insuper globis confertim jactis, honestis legibus deditionem facit. Sub idem tempus Regii quinque equitum turmas, & mox duas peditum cohortes oppresserant. Ast Colmarienses, qui hactenus animis ambigui Sletstadiensis obsidii eventum speculati erant, cum interseptis itineribus multarum rerum inopia laborare inciperent, ac cominus periculum sibi imminere cernerent, præsidiarios urbem suo arbitrio subjicere parantes prævertunt, vique in istos conversa partem trucidant, cæteros cum præfecto in custodiam dant. Mox Hornium, conventione prius inita, urbe recipiunt; à quo statim sacra Protestantium ritu, quæ ante quinquennium abolita fuerant, restituuntur. Tandem & Hagenoa minis Hornii territa æquis cum ipso conditionibus decidit. Post pleraque Alsatiam subactam Basileensis Episcopus sibi metuens ad Pontificiorum Helvetiorum protectionem confugiebat; qui missa ad Hornium legatione, ut ipsius terris Solodurensium ditioni immistis abstineretur, petebant. Hic reponebat, adversus Helvetios nihil hostile sibi esse; sed cum iste Præsul Helvetico fœdere non contineatur, ac Ligæ addictus Regiis se partibus hostem tulerit, omitti adversus ipsum non posse, quæ belli ratio latura sit. Inde Hornius rebus per Alsatiam felicissime gestis, & aucto insigniter exercitu à Suevię Ordinibus adversus Bavari irruptionem in auxilium evocatur. Igitur præfecto Alsatię rebus Ottone Ludovico Rheingravio, (qui mox Senheimum, & Thannam Suntgoviæ oppida in ditionem redigebat,) cum parte copiarum ad Schonaviam Rhenum transit, & occupatis in itinere Kentzinga, Friburgoque per Nigrę Sylvę tramites Ulmam versus properat.

Sletstadium capitur.

6. Dec.

Colmaria, & Hagenoa se dedunt.

Pro Basileensi Episcopo Helvetii intercedunt.

Hornius in Sueviam abit.

§. 59. In Palatinatu Inferiore Hispani Fridelsheimum Frankendaliæ vicinum oppidum adhuc obtinebant, unde crebris excursionibus circumjectam regionem infestabant. Eo nido ut Hispanos exturbaret, simul Frankendaliæ arctius includendæ, Otto Rheingravius oræ istius Regius præfectus rogatu provincialium oppidum illud resistentibus strenue per octiduum Hispanis expugnat. Ita in arctum redacta Frankendalia, præfectus ejusdem ad Isabellam Belgii Principem literas dat, miseram præsidii conditionem exponentes. Illæ à Regiis interceptæ occasionem præbuerunt cum præfecto super oppidi deditione agendi. Sed prima vice colloquium irritum erat, Hispano ampliora, quam pro præsentis status sui angustius, postulante. Sed post circa finem Octobris consensu Isabellæ tractatus resumtus, ac tandem his legibus conclusus, ut Hispani militari more, salvis impedimentis, & quinque tormentis, quæ Hispaniæ Regis insignia præ se ferebant, oppido excederent, & ad Mosellam usque deducerentur. In oppido triginta novem tormenta ærea, ac bellici adparatus affatim repertum. Ejus tamen recuperati gaudio frui Friderico Bohemię Regi haut concessum, quem mors sub id tempus Moguntiæ rebus humanis exemit, cum jam maxime post diuturnum exilium spes restitutionis cominus affulgeret.

Fridelsheimum à Regiis capitur.

1632.

Frankendalia deditur.

26. Nov.

§. 60. Eodem tempore Wilhelmus Baudisius digresso in Thuringiam Pappenheimio in Westphaliam denuo movet, ac nullo obsistente per Occidentalem sylvam in Bergensem Ducatum, & Coloniensem Diœcesin penetrat. Ac initio Lincium oppidum Rheno adsitum, nec non Blanckenburgum, & Windecca arces deditione captæ. Siburgum autem, cum adjecta Abbatis arce in prærupto monte posita, vi expugnatur. Mox & idem Drachenfelsa arce, ac Leoburgo potitur. Inde ad Lincium Rheno transmisso Saftenbergam arcem impetu capit, cæsis qui propugnaverant. Andernaci, cum oppidani supra vires ferocirent, trajecto qui ad deditionem invitabat tympanotriba, quicquid in armis occurrebat trucidatum, ac oppidum direptum. Inter quæ Colonienses Tuitium, urbi trans Rhenum objacentem vicum, amplis munitionibus circumplecti instituunt, ac monente licet aliquoties Baudisio, ut cœpto desisterent, opus strenue urgent. Igitur hic cum selecta manu advolans noctu eum vicum exiguo suorum damno irrumpit; Coloniensi milite, postquam acriter initio restiterat, in D. Urbani ædem refugo. Sed orta luce cum Colonienses tormentis ex adversa ripa in Tuitium fulminarent, quorum ictibus Regii expositi erant, & quia ampla munimenta non nisi validissimo præsidio retineri poterant; Baudisius iterum inde ducentis circiter captivis militibus abductis recedit. Eo in receptu quidam milites prædam sectantes à Coloniensibus intercepti, mactatique. Quorum unus in ędem sacram pertractus, dum furibunda plebs necem intentat, per desperationem nitrato pulveri, qui ibi asservabatur, ignem injecit, cujus impetu ædes cum omnibus qui intus ac circa erant trecentis circiter in aërem evibratur. Colonienses tamen ea clade non territi, acrius ad muniendum Tuitium incumbunt, ita ut Baudisius denuo id irrumpere tentans frustra fuerit. Ad hujus progressus sistendos Isenburgi Inferioris Comes copias cogebat. Sed & Gronsfeldius Coloniensi Electore implorante, cum jam maxime Hassiam persultare inciperet, Rhenum versus movebat. Cujus retrocedentis vestigia insecutus Jacobus Mercierius impetu in hospitia ejus nocturnas per tenebras facto tres equitum alas penitus obtrivit.

Baudisii in Coloniensem ditionem expeditio.

§. 61, In Silesia tanto successu cœptæ res ad vadum velut adhærescebant, prævaricante ut adparet Arnheimio, qui eluso suorum impetu hostibus respirandi spatium concedebat. His quippe è Wratislavię vicinia depulsis, non arduum videbatur ab ea urbe obtinere, ut præsidium reciperet, si quidem serio, & unanimi consilio à Fœderatis rem geri sensisset. Sed cum hos in diversa tendere subolerent, & ipsa tergiversari incipiebat. Ac Duwalius quidem rem urgendam censebat, dum recens in partes Protestantium favor, & aversus à Cæsareis memoria veterum nuperarumque injuriarum animus foret. Cumque à cæteris rem segnius geri cerneret, ipse morę impatiens seorsim ad magistratus miserat, postulans citra ambages declararent, hostes se, an admisso in urbem præsidio amicos gerere vellent. Qui rigido isthoc postulato primum perculsi, exiguo ad deliberandum spatio petito,

In Silesia gesta.

postridie

1632. postridie responsuros se pollicebantur. Verum interventu Arnheimii ardor Duwalii elusus, ac postera die oppidanis responso supersedere impune licuit. Inde animo agitaverat Duwalius vi urbem ad imperata cogere non sine spe certi successus, quod Basilica, & Cænobium in arena situm duabus portis imminerent, & ex iisdem late in vallum despectus esset; ac in proclivi foret corruptis molendinis populosam urbem fame urgere: simul plerique civium, & miles recens à magistratu conscriptus in Fœderatorum partes propenderet. Sed & isthæc destinata multum reluctante Arnheimio incassum cadebant. Igitur Duwalii consiliis repudiatis per integrum mensem extracta cum urbe negotiatio inani tandem exitu, ut sexcentos pedites, centum equites à Fœderatis in Basilica, & Cænobio arenario collocatos urbs suis sumtibus aleret. Quo spatio dum otiosi desident Fœderati, vires hosti reparare in proclivi erat.

Diffidia inter Regios & Saxonicos.

§. 62. Interea sinistræ suspiciones, & diffidia variis de causis inter Fœderatos glicere. Nam & solus Ducatus Lignicensis, belli incommodis plane exhaustus, cum præfectura Drachenbergensi Suecis in hospitium ab Arnheimio assignatus erat, cum ipse reliquam sibi Silesiam vindicaret; & astute Duwalius cum Joanne Christophoro Katterizio Brandeburgico ductore commissus, ut hic plane istius se imperio subduceret. Sed & inter discordias ducum in immensum proruperat licentia militum, sacra & profana impune temerantium, dum flagitia quilibet in alterius subjectos conjicit, accusatque, nemo ulciscitur. Sic ut qui maxima cum lætitia adventantes Fœderatos exceperant populi, eosdem jam plusquam hostilia passi detestari inciperent. Importune quoque Arnheimius instare, ut Sueci Gloggvia velut ex pacto, & Cœnobio ad Wratislaviam velut extra hospitia sua posito decederent, variis artibus eam in rem adhibitis. Multa denique ambigua loqui, & agere, ut amicus, an hostis Cæsaris esset discernere vix posses. Certe Fridlandum dixisse constat: Cæsaris res in Silesia extra periculum constitutas, bellum ibi moderante Arnheimio in Cæsarem pugno. A quo etiam illi superiore anno octoginta millia uncialium numerata erant, velut reliqua è sumtibus in Borussicam expeditionem impensis; tum & spes Principatus facta: eoque à Gustavo Comitis dignationem non sine supercilio repudiaverat. Nec illud satis digerebant cordati, quod Electoris mandata semel iterumque repetita, ut in Misniam cum exercitu regrederetur adversus Cæsareos undique ingruentes, vario obtentu eluderet. Contra Duwalio, manu quam ingenio promptiori, ad omnes istius machinationes agnoscendas, aut discutiendas non sat solertiæ erat. Eoque Rex istis cognitis Andream Cochtitzkium juniorem mittebat, Silesium natione, & multa apud populares suos autoritate, qui amplissimis instructus mandatis Regii apud Silesios Legati titulo negotiorum civilium cura Duwalium levaret. Is Arnheimio congressus post acrem disceptationem deprehendit, illum summam rerum per Silesiam sibi vindicare; Regios in accessorii loco habere, pro lubitu suo retinendos, aut dimittendos; suisque consiliis causæ communi non parum obstare. Eoque judicabat, aut Arnheimium inde dimovendum, aut magnæ autoritatis ducem, copiasque Saxonicis pares a Rege in Silesiam mittendas. Nec paulo clarius, quæ animo agitaret, exserebat Arnheimius, quando audita Regis morte cum Wratislaviensibus de recipiendo præsidio tractare denuo instituit, exclusis plane Regiis, quorum mandata Gustavo defuncto expirasse jactabat. Hinc ergo factum, ut progressus Fœderatorum tam secundi repente sisterentur, ac hostis collecto è trepidatione animo complura loca, & inter ea Neissam reciperet. Ad quam recuperandam dum Regii Saxonicique movent, ac jam prope ab hoste absunt, hi repente in diversa abeunt, destituto Duwalio; qui tamen non deserente constantia hostem intra mœnia compellit, post & ipse in tutiora se recipit. Et quanquam sub finem anni ab Electore cum imperio missus Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux medicinam malis speraretur allaturus concepto tractatu, quo Suecis quicquid trans Oderam ad Poloniæ fines porrigitur hospitiorum loco assignabatur, citeriore regione Saxonibus reservata; tum super re communi consilio gerenda, disciplinaque militari instauranda decernebatur: irrita tamen omnia erant, quod tractatus iste utriusque partis subscriptione non firmaretur alentibus confusionem, qui ejusdem autores fuerant. 1632.

Prælium ad Lutzenam.

§. 63. Sed ut ad Regem revertamur, is comperto hostem Weissenfelsa movisse, & ipse Naumburgo relicto mox eodem pervenit non eo animo, ut prælio decerneret, sed ut per vicina hospitantes opprimeret. Ubi à præcursoribus Regiis una Croatarum ala, quæ ultimum agmen tegebat, ad internecionem fere cæditur, vexillo quoque, cui Imperii Romani aquila, & Fortuna pro insigni erat, erepto, quod multis io leti ominis vicem acceptum. Captorum indicio cognitum Pappenheimium cum legionibus aliquot in diversa abiisse. Diminuto igitur Fridlandi exercitu Rex Georgium Luneburgicum Ducem non amplius expectare, sed recta in hostem ducere, ac prælio certare statuit, priusquam Pappenheimius revocari posset. Fridlandus adventu Regis cognito ad Rippacum vicum aciem explicuerat; ubi inter selectas turmas acriter velitatum, ac minoribus machinis certamini prolusum, quoad nox pugnam dirimeret. Uterque exercitus eam noctem in acie perstabat; ac Regi animus erat ante solis ortum hostem adoriri, ni densissima nebula lucem expectari subegisset. Tunc vero post fusas ad Divinum Numen preces ordines obequitans, prout quemque accesserat solita sibi facundia ad virtutem accendebat. Exercitus, uti superiore anno ad Lipsiam in duas acies erat digestus. In primæ aciei dextro cornu Smalandus, Ostro-Gothus, Uplandus, Westro-Gothus, ac Finnonicus eques consistebat; post quos in secunda acie Ussarii, Landgravii Hassiæ, Beckermondi, Bulachii, Goldsteinii, & Wilhelmi Saxoniæ Ducis legiones equestres collocatæ erant. Hoc in cornu ipse Rex versabatur. Sinistri cornu primam aciem Bernhardi Ducis, Carbergii tribuni, tum Curlandus, Livonusque, & Curvillii eques; secundam Stechnicius cum Gallis, Steinbachii, Brandensteinii, & Lœwensteinii Comitum, Anhaldini Principis, & Hofkirchii turmæ explebant. Id cornu Bernhardus Dux moderabatur. Equitum turmis manipuli selectorum peditum hinc inde interjecti erant. In medio octo peditum phalanges, quaternæ in utraque acie cernebantur. In prima acie ad dextram consistebat Suecorum phalanx, inde prætoria seu flava, tum vetustior cœrulea sub Winckelio tribuno, quartam phalangem Bernhardi Ducis; & Wildensteinii tribuni legiones componebant. His omnibus præerat Nicolaus Braheus Comes prætoriæ tribunus. In secunda acie prima phalanx ex Bosii tribuni, & Wilhelmi Saxoniæ Ducis legionibus constabat: inde Cniphusiana legio, tum Turrius Comes cum suis, Hassisque adsistebant, sinistrum latus Mitslasius, Rossius, Geriborfius tribuni claudebant. Ea parte Cniphusius curabat. Horum terga Obmius tribunus cum equite suo fulciebat. Peditatum viginti majora tormenta,

equi-

equitatum quadraginta minora praecedebant. Sed nec Fridlandus imperatorii muneris quid omittebat, qui ab initio id tantum à Rege agi credebat, ut Georgii Luneburgici & Saxonicis copiis apud Torgam hærentibus accessum ad se tutum præstaret. Sed cum prælio utique confligendum videret, citatos per nuntios Pappenheimium Hala revocat, ac ut illi spatium redeundi foret, tempus quantum poterat extrahit; cui proposito densa nebula, quæ totum campum obtegebat; non parum velificabatur. Hujus enim ob caliginem cum Rex ita mature sicut constituerat in hostem movere non posset, Fridlandus interea exercitum Lutzenam usque retraxerat, eaque ad dextram relicta in latissima planitie pone viam regiam ordines explicarat, quam fossa, qua ligna defluere solent, altius raptim excavata præmuniebat, dispositis in ea sclopetariis, qui transitum Regis difficilem redderent. Ad eam fossam septem majora tormenta locaverat, reliquis quatuordecim in colliculum ad molam alatam, unde in totam planiciem despectus erat, subductis. Acies Suecicæ fere similis, nisi quod universus peditatus in quatuor ingentes pha-

6. Nov. langes esset digestus. Post matutinum tempus velitando fere transactum, cum sol altior nebulas discussisset, Rex in hostem, qui Lutzenam impediendæ ab hac parte Regiorum impressioni incenderat, recta vadit, ita ut circa undecimam horam prælium committi inciperet. Primo igitur ad fossam, quam viæ prætendi diximus, acerrime coitur, è qua Fridlandici sclopetarii ferociter resistebant. Hos Suecica phalanx ingruens, & mox prævalens ad internecionem fere cæcidit, ac septem tormenta ibidem posita in potestatem redegit. Altera phalanx quam prætoria legio componebat, fossa celeriter superata in quartam hostium phalangem numero longe superiorem tanto impetu incumbebat, ut eam disjectis ordinibus facile dissiparet. Inde & in alteram proxime adstantem pari ferocia impingebat, ut & ipsa cederet. Sed cum ad tertiam hostium phalangem perventum esset, hęc adjungentibus se quarta phalange, & duobus equitum agminibus prętoriam istam, rarescentibus jam diuturno conflictu ordinibus, ac viribus languescentibus, una cum Winkelii legione, quæ huic subsidio venerat, à fronte lateribusque circumventam non sine clade repellebat, recuperatis quę amissa fuerant tormentis. Quartam primæ aciei Regię phalangem tormenta hostium ad molam alatam posita ita infestarant, ut illa post molitoris tugurium paululum secederet, ac tormentis inde in hostem pugnaret. Et ea quidem ab initio pedestris pręlii facies erat. Sed equitatui non minus remoræ fossa ista adferebat, dum multi inde ægrius eluctati tarde ordines instaurant, nec pro ardore Regis in hostem rapiuntur. Igitur Rex in Smalandorum fronte consistens, quibus Fridericus Stenbockius tribunus erat, invocato Salvatoris nomine, & suos cohortatus ut se strenue sequerentur, fossam saltu superat, & cum paucis queis par alacritas in grandem cataphractorum catervam acerrime impingitur, cæteris adhuc circa fossam hærentibus. Fuere qui crederent, Regem opinione citius in hostem delatum, quod oculorum acies ad propin-

Rex cadit. qua tantum pertingens paulo remotiora non discerneret. Eo in conflictu Regis brachium sclopeti ictu trajicitur, fracto quoque osse; cujus vulneris dolorem etsi is aliquantisper dissimularet, alacri vultu ac voce suos ad pugnam capessendam incitans; tamen promanante ubertim sanguine, viribusque deficientibus à Francisco Alberto Lauenburgico Duce, qui latus ipsius stipabat, petit, ut è tumultu prælii in tutiorem locum deduceretur. Inter quæ cataphractus advolans admoto ad Regis

tergum sclopeto medium globo trajicit; quem alii 1632. qui subtribunum sub Gœtzii legione Pontificiæ religionis Falckenbergium nomine, ejus Falckonbergii, qui Magdeburgi occubuit gentilem ferebant, Paderbornensi ditione oriundum; qui Regem agnoverit. Id quod apud Cęsareos constanter jactatum fuit; etsi & iste mox iterum à Suecis occisus memoretur. Quanquam autem Rex adhuc sese conaretur eripere, hoste tamen acriter ingruente cum succussationem ferre non posset linquentibus viribus equo defluxit, qui stapedibus hærentem aliquantisper trahebat, donec inter hostes vivus adhuc procumberet. Tandem interroganti quis esset, Regem se Sueciæ respondit. Unde hic illum ad suos raptare conatus, cum Sueci equites Regis equum sessore vacuum conspicati acerrimam in hostes impressionem fecissent, sclopeto ejus capite trajecto facessebat. Alii ad indusium usque vestibus spoliatum gladio insuper transfodiebant. Post dimidiam horam corpus à Regiis recuperatum. Ab aliis traditum reperi, dum post vulnus in brachio acceptum prælio excedit à suis turmis longiuscule aberrasse, ac in hostilium equitum manum forte incidisse, à qua binis ictibus corpus, caputque trajectus neci datus, nec agnitus in campo jacens relictus sit. Enimvero pertinax eo tempore rumor erat, Regi post vulneratum brachium à Francisco Alberto Lauenburgico Duce letalem ictum illatum; suspicione inde orta, quod nuper missione à Cæsare obtenta ad Saxoniæ Electorem ab isto ablegatus fuerit, ut hunc Regiis partibus abstraheret; quodque statim post prælium ad Lutzenam relictis Suecis operam suam Saxoniæ Electori addiceret. Sane cum ad Regem in castra Noribergica tanquam voluntarius miles accederet, Oxenstierna dubitare se profitebatur, quantum ipsi foret fidendum. Ferunt etiam interrogatum, quare ipse, qui proxime circa Regem versatus erat, illæsus mansisset, respondisse; id debere se viridi teniæ, qua corpus cinxerat, quasi eo signo à Cæsareanis esset agnoscendus. Et ipse post vestem Regio sanguine adspersam ostenderat. Atque isthæc mihi omnia expendenti vero quam simillima videntur. Sane quin Cæsarei crediderint, Suecorum res sola Gustavi virtute stare, eoque sublato istas quoque ultro ruituras, dubitare non licet: nec minus, ipsos omnes vias circumspexisse, eundem è medio demovendi. Ejusmodi porro facinori patrando quis idoneus magis reperiri poterat, quam Franciscus Albertus, cui Principis Germaniæ dignatio, & sacra quæ profitebatur, hactenus saltem fidem apud Regem magnanimum, & in suspiciones non pronum adstruebant, ne facile sicarii personam suscepisse crederetur; eoque inobservato sceleri patrando occasionem per otium licebat captare, cum familiarem ad Regem accessum nobilitas, & militaris vitæ professio conciliaret. Ipse porro pauper, stipendiis Cæsaris innutritus, queis nulla idonea causa desertis ad hostem Regem accesserat, ejusque lateri diligentius, quam pro vulgari officio adhæserat; ac peracto flagitio confestim à Suecis digressus fuerat, quorum & partes capitali odio semper prosecutus, iisque impugnandis demum immortuus est. Fridlando insuper, & plerisque Cæsareis ducibus intima familiaritate innexus. Principe autem loco natum esse, & sacra Reformata profiteri uti per se aliquem à scelere immunem non præstat; ita subdolus animus eo schemate minus suspectus tanto fidentius ad faciendam cædem adrepere poterat. Cæterum fama mortis Regiæ cito per exercitum dispalata usque adeo Regiorum animos non fregit, ut potius immensum inflammati mortem tam cari capitis ulcisci, aut cum ipso occumbere arderent.

Sueci

1632. Succi cumprimis, ac Finnones, quibus prima acies dextri cornu constabat, in sinistrum hostium cornu tanto impetu ruebant; ut hi vim eorum non amplius sustinentes terga verterent. Croatæ tamen aciem ab hoc latere claudentes dextro Regiorum cornu circuito in impedimenta invaserant, ac non parum consternationis ibi dederant, sed mox advolantibus è secunda acie dextri cornu Wilhelmi Saxoniæ Ducis, Bulachii, & Goldsteini legionibus, & ipsi in præcipitem fugam compellebantur. Nec segnius in sinistro cornu à Bernhardo Duce, & Cniphusio res gerebatur; quorum ille dextrum hostium cornu adortus loco depellebat, captis, quæ ad molam alatam stabant, tormentis; hic autem eousque gradum inferebat, ut septem illas machinas, quas sub initium à Regiis captas hostis recuperaverat, denuo eidem extorqueret. Quibus in hostium aciem conversis hosce solutis ordinibus retro pellebat. Quo tempore etiam currus aliquot hostium, pulvere nitrato onusti igne concepto late stragem terroremque per hostilem exercitum dederant.

Pappenheimius prælium instaurat.

§. 64. Profligatis ubique Cæsareis Pappenheimius interea Hala evocatus, ut erat ingenio ferox, & manu promtus, magno ardore ad tam nobilem pugnam rapiebatur. Nec tamen in tempore acie Cæsareorum nondum inclinata adesse poterat, quod miles Halæ in prædam effusus tardius ad signa rediret. Loco tamen conflictus cum equitibus & dimachis, quos raptim conglomeraverat, adpropinquabat, quo tempore jam perditæ plane res Cæsareorum videbantur. Ejus adventu prælium instauratur, atrox, anceps que. Nam Cæsarei acerrima impressione facta Regios loco iterum depellebant, recuperatis quoque tormentis. Sed hi mox redintegrato impetu hostem, Pappenheimii letaliter vulnerati casu exterritum, denuo profligant, tormentisque iterum potiuntur; quoad nocturnis tenebris ingruentibus Cæsarei magna cum strage campo pulsi victoriam Regiis cessere. Bernhardus Dux, restitutis quantum tempus ferebat, ordinibus, noctem in loco conflictus exigebat. Numerus utrinque cæsorum ad novem millia adscendisse fertur; quos inter à Cæsaris partibus erant Abbas Fuldensis qui spectatum venerat, Lanius, Westrummus, Fovesius tribuni, Taxhemius, Lambertus, Cammerhofius subtribuni Pappenheimius globo minoris tormenti femur contusus postridie Lipsiæ ingentes inter cruciatus expiravit, vir animo, manuque æque promtus, & qui supra centum cicatrices corpore præferebat. Nec Bartholdus Wallensteinius Comes, Senior Breunerus rei tormentariæ præfectus, & Comargus tribunus vulneribus diu supervixere. E Regiis in ipso prælio occidere Uslarius summus vigiliarum præfectus, & Gerstorfius tribunus. Nicolaus quoque Brahæus Comes post edita cum legione sua eximiæ fortitudinis specimina genu graviter saucius paulo post obiit. E vulneribus quoque decessere Ernestus Anhaltinus Princeps, & Wildensteinius tribunus.

Pappenheimius occumbit.

Gustavi Adolfi Regis elogium.

§. 65. Sed multorum millium instar erat ipse Gustavus Adolfus Rex, in medio victoriarum cursu interceptus; Princeps omni laude superior, & quem ipsi quoque hostes summa admiratione sunt prosecuti. Corpus ipsi juxta proceritatem, magnæ vires, par agilitas, artus firmi beneque compacti, laboris militaris summa tolerantia. Singularis in quovis actu gratia, decorque: facies eximiam humanitatem majestate temperatam spirabat, quæ apud adspicientes reverentiæ non minus, quam amoris excitabat. Idem fastigii velut sui oblitus quibusvis se familiariter dispensabat, illæsa tamen majestate, ut neminem magis alliciendis hominum animis idoneum diceres. Juvenilibus annis præter Latinam; Gallicam quoque & 1632. Italicam linguam didicerat, Historiarum insuper veterum & recentium callens, & literarum quantum Regi decorum; quibus delenifica plane eloquentia accedebat. Mira præterea sagacitas, circa enodandas difficultates perspicacia, in consiliis promptitudo. Animus timere nescius, & inter difficillima quæque acrius insurgens. Summa rei militaris peritia, ac arte non minus, quam aperta vi Martem tractare callidus. Liberalissimus, sed & accuratus officii exactor. Neque ullum hoc seculo imperatorem Gustavo prætuleris. Cujus in re militari hæc præcipuè inventa commendantur; in conflictu equestri post displosum sclopetum non in gyrum sinuari, sed stricto gladio recta in hostem ruere; peditum phalanges non ultra tres aut ad summum sex ordines densare; sclopetarios sarissophoris dextre miscere. Summa porro in Deum pietas, & sacrorum reverentia (quæ primo loco memoranda erat,) quam seriam fuisse, nec captandæ populari auræ compositam tum infinitis documentis toto vitæ curriculo, tum memorabili cumprimis dicto colligere licuit. In castris ad Werbenam cum præter solitum clausis foribus intra conclave solus egisset; Jacobus Steinbergius Consiliarius Aulicus ad ipsum negotii quid relaturus aperto paululum ostio attente Sacra Biblia legentem animadvertit. Unde turbare eundem veritus statim ostium tacite clausum ibat. Sed Rex levatis oculis agnitum intrare jussit, & meditationes ipsius à se interrumpi veniam petenti dixit: Se heic è verbo Dei solatium sibi petere. Nam sentire se, nullis mortalium à Diabolo insidias infensius strui, quam quibus actionum suarum ratio soli Deo est reddenda. Justitiæ insuper, legumque cura, nec minor circa ærarium solicitudo, ut illud, sed & simul civium res familiaris innoxias per artes, industriamque gliscerent. Quibus omnibus summum populi in se amorem meritus est, posteritque nullo temporis tractu abolendum. Nec tamen desunt fastidiosi nimis magnarum animarum æstimatores, qui reprehendunt, quod immemor fastigii sui, & quid rerum ab ipso penderet, caput suum nulli non periculo objicere, & non rarius militem, quam ducem agere voluerit. Enimvero id commune habet cum omnibus, qui bello ad summa sunt eluctati: quibus non licet ea circumspectione corpus suum custodire, sicuti qui possessam diu potentiam per ministros propugnant, magnitudine sua velut in tutum subducta; cum hi præsentia, exemploque suo cæteris omnibus vigorem adspirare debeant. In iracundiam pronior videbatur, sed quæ raro ultra verba sæviebat; & mox bile defervescente etiam inferioris sortis hominibus satisfaciebat. Ac ubertim id pensabat ingenii bonitas, ac quod nihil acerbitatis animo resideret. Neque vero mirum erat facile scintillas quasdam concipere temperamentum igneum in tanta negotiorum mole, ac perpetua spirituum agitatione. Ac subinde jactabat; cum ipse diversa aliorum ingenia tolerare cogatur, suam quoque bilem veniam mereri. Nec parum extremis temporibus inquietabant in transversum abeuntia amicorum consilia, ut paucis ante mortem diebus diceret: nullam aliam ob causam se mortem optare, quam quod bellum sibi cum invidis amicis instare prævideat tanto difficilius, quod orbis ejus causas vix perspecturus sit. Nec Gallici Scriptores abnuunt, ni fata Gustavum Regem ad Lutzenam abripuissent, Gallos, aliosque ipsius socios in eundem arma fuisse capturos. Sane Galliæ Rex, cum de Gustavi victoria ad Licum audisset, Legato Veneto Joanni Soranzio dicebat: Jam tempus esse, ut ipse, & Respublica junctis consi-

Vid. Victor. Siri Memorie Recondite Volum. vii. p. 547.

liis

1632. lis ac viribus cogitent de sistendo celeri nimium cursu victoriarum istius Gothi. Eandem ob caussam, ut in varias scindi curas solent magna agitantium animi, cum quibusdam amicis differuerat; perspici à se belli Germanici molem, Evangelicorum Principum, & aliorum amicorum invidiam, ac renitentiam: nec Sueciæ in proclivi fore per Germaniam parta diu tueri, præsertim longius à mari dissita. Igitur sibi potius videri de Imperio septentrionis condendo meditari, quod terras ad utrumque maris Baltici latus sitas complectatur. Natus erat Holmiæ anno superioris seculi nonagesimo quarto, die nono Decembris; Regni gubernaculo admotus anno millesimo, sexcentesimo undecimo, nondum expleto ætatis anno septimo decimo, summas inter difficultates, quas feliciter superavit, ac postquam Danum necessaria pro statu rerum pace amolitus est, Russos, Polonosque ad gloriosas ipsi transactiones adegit. Demum ad temperandam Austriacam potentiam conversus tantillo temporis spatio Germaniç maximam partem à Baltico Mari ad Alpes usque victoriis suis peragravit. Nec si vita superfuisset, istis finibus arma ipsius videbantur includenda: Quin jam animo agitasse dicitur, si Fridlandum contudisset, commissa belli Germanici cura Oxenstiernæ, Bernhardoque Duci, cum selecto exercitu bellum in Hispaniam transferre, conscensa apud Batavos classe, exscindendis velut radicibus potentiç Austriacç, postquam ea per Germaniam in ordinem redacta foret. Et exscensione in Lusitaniam facta spes erat facile in partes transituros populos, qui Castellanorum jugo excutiendo nullam occasionem videbantur abnuituri. Id quod consilium jam antea Magdeburgicus Administrator suggesserat, cum in Suecia Gustavum ad bellum Germanicum solicitaret, qui classem sibi eo fine è Gothoburgensi portu accommodari petierat. Sed Regi neque iste tantç expeditioni idoneus dux, nec tempus sat maturum adhuc videbatur. Enimvero Deo aliter placuit, qui illum anno ætatis suç trigesimo octavo rebus humanis eripuit. Et ipse fatum brevi imminens non obscure prçsagiebat, dum paucos ante dies Naumburgi infinito populi plausu offensus dixit; enormem istum populorum amorem sinistri loco ominis sibi esse, & quod tantum non Numinis in vicem habeatur, ne Deus ipso erepto doceat, non nimis fiduciæ ullo in mortalium locandum. Corpus exenteratum & unguentis conditum, per Witebergam, Vetusque Brandeburgum in Pomeraniam devectum patria post sinu suo recepit.

Saxoniæ Elector sua recuperat. §. 66. Cæterum post exactam illi loco prælii noctem octodecim Croatarum turmç appropinquare visæ, velut tormenta ac impedimenta Cæsareorum in tutum deducturæ. Sed cum Regios in statu suo conspicarentur, trepidi Lipsiam facessebant. Ast Bernhardus Dux, ad quem summum in exercitum imperium ab obitu Regis devolutum erat, ut militem vulneribus ac labore exhaustum refocillaret, Weissenfelsam redit, Saxonicis & Luneburgicis, qui in itinere erant, junctus victoriam prosecuturus. Hostis contra campo relicto tenebris tectus per silentium majorem partem Lipsiam se receperat, quo etiam Fridlandus circa mediam noctem vix octoginta equitibus stipatus veniebat. Sequenti die reliquiç exercitus ibidem convenere, hesternæ cladis faciem præ se ferentes. Sed statim sub vesperam inde discessum, & per Zwiccaviam iter in Bohemiam sumtum tanto properantius, quod metus esset, ne à Saxonibus istud intercluderetur. Eo digresso statim Regius, Saxonicusque eques Torga veniens Lipsiam irrumpit, cæsis qui obstiterant Cæsareis. Inde junctus Saxonicis copiis Bernhardus Dux trium legionum reliquias, quç Chemnitzium insidebant, duris sat conditionibus ad deditionem adegit, ademtis signis viginti quatuor. Sed dum oppido excedunt, gregarius miles præfectis infensus in ipsorum impedimenta involat, ac inde paucis Italis exceptis in Regiorum militiam transit. Freibergam Cæsarei ultro deseruere. Qui Pleissenburgum Lipsiæ arcem obtinuerant, solis gladiis accincti dimissi sunt. Sed cum ad Bohemiç fines pervenissent, rusticis invadentibus retrocedere, & Regiorum signa sequi cogebantur. Tandem & Zwiccavia, non strenue minus defendente Susio Cæsareano duce, quam oppugnante Cniphusio recuperata, ac mille centum quinquaginta pedites sub viginti quinque signis, sexcentique equites honestis conditionibus dimissi. Sic ante exitum ejus anni Cæsarei tota Electoris Saxoniæ ditione iterùm ejecti sunt. 1632.

§. 67. Eodem anno legatio ad Polonos missa, cui occasionem dederat Christophorus Radzivilius, qui vergente ad extrema Sigismundo Rege favorem in Gustavum prolixe contestatus fuerat, pollicitus se operam daturum ut is Poloniç Rex designetur. Quam rem non plane spernendam judicabat Gustavus non tam desiderio Coronæ Poloniçç, quam ut occasio panderetur tollendç controversiç; quæ cum Polonia sibi intercedebat, aut distrahendis in diversa Polonorum animis, ac ut ipse suam in eo populo factionem haberet. Inde ut Polonorum animos præpararet, Jacobum Roussellum miserat; sed qui prçpostera rem via aggressus datis ad Poloniæ Ordines literis, animos eorum non mediocriter irritaverat, cum per ambages insinuasse deberet rem ipsorum legibus vetitam; vivo Rege de Successore agere. Unde & Gustavus hominem ob stolide tractatum negotium in custodiam dari jubebat. Quæ ipsa res Uladislaum Sigismundi filium primogenitum advertebat, ut suarum rerum solicite satageret. Unde & mox defuncto patre titulum Regis Sueciæ adsumebat, nequidquam vetante Senatu Poloniæ; cui is respondebat; cum à patre in se transmissum sine ignominia omitti non posse; & absque illo nihil, quod cum Gustavo tractet sibi superesse: eoque prçtensionem illam utique retinendam, cujus cessione opimæ à Suecis conditiones obtineri queant. Idemque Evangelicos potissimum, quos ob sacrorum similitudinem in Gustavi partes transituros metuebat, sibi conciliabat, singularem ergs istos favorem ostentans; universis præterea pollicitus, se consiliis & amicitiæ Austriacorum renuntiaturum, & ut cum Gustavo bene sibi conveniat operam daturum. Sicut omnes in Uladislaum inclinarent, præter Clericos, qui illum sacris Pontificiis non satis fervide addictum judicabant, utpote unica Missa per semestre contentum, & quod Bibliorum Teutonicam Lutheri versionem lectitaret; quam ne sacerdotes deprehenderent, iis conclave suum ingressis Livium eadem forma compactum substituebat; Cæterum Radzivilii promissis inductus Gustavus Stenonem Bielkium, & Joannem Nicodemi, morte Sigismundi cognita mittebat, quibus injunctum ut laborarent, ne quis filiorum Sigismundi Rex eligeretur, aut si id impediri non possit, ut prætensioni ad Sueciam prius renuntiarent, quo duraturæ paci fundamenta ponerentur. Tum ut insinuarent, quæ commoda in Rempublicam redundatura sint assumto in Regem Gustavo, cujus potentia ipsos a Moscis, Tartaris, Turcisque tutos præstitura, pacemque cum Succia Moscoviaque Legatio ad Polonos mittitur.

1632. daturus sit; cum contra Uladislap Rege cum utrisque bellum mox sit exarsurum, & filium sine dubio vestigiis paternis insistentem, Austriacisque consiliis implicitum libertati ipsorum insidiaturum. Denique cum religio, cui Gustavus innutritus sit, omnem coactionem adspernetur, nemini ob diversa sacra molestiam ab ipso creandam. Quę rationes, si quibusdam saltem se adprobarent, id effecturę videbantur, ut in partes, ac diversa studia scisso popolo electio suspenderetur. Hæc ut in animos Polonorum influerent Legati proponere jubebantur, bellum inter Suecos Polonosque culpa Sigismundi exortum, qui instinctu sacerdotum sacra Suecorum immutare, ipsosque opprimere aggressus sit; ac inde Rempublicam Polonię liti alienæ immiscuerit. Cum autem oexu adversus ipsum nuoc soluti sint, ac suo nomine nihil controversiæ cum Suecia habeant; ipsorum interesse media circumspicere, quæ conciliandis inter se ambobus Regnis inserviant, nevè propter inanem prætentionem eorum Respublica bello involvatur. Id quod fieri possit, si prætereantur, qui istas prætensiones jactant, ac potius eligatur Princeps, ex quo inter utrumque Regnum concordia, æternaque fœderatio, & plurima alia beneficia provenire apta sint. Aut saltem si eligendum adstringant, ut prætensionem abdicet, quo tandem aliquando paci via pandatur. Enimvero Legati, quanquam Brandeburgicus Elector, quicum id negotium communicare in Borussia jusserant, debili fundamento Radzivilii promissa niti judicaret; properato tamen itinere non prius cognoverant, in Radzivilio nihil opis esse, quam eousque progressi forent, ut retro pedem ferre non amplius possent. Nam excusabat Radzivilius, super hoc oegotio ministros Regios non sat diligenter secum commuoicasse, interim omnes in Uladislaum inclinasse, nec se torrenti potuisse resistere. Igitur Legati de Gustavo mentiooem frustra injicere indecorum judicabant; cui diversitatem religionis objici audiverant, & quod Polonis prægravis videretur futurus. Nec Suecos ęquo animo laturos in Polonia ipsum agere. Ingratum quoque esse regios liberos præteriri, & isthac electione hostilia in Austriacos suscipi. Nec deerant, qui vim mendaciorum de Gustavo spargerent avertendis Polonorum animis. Eoque laxioribus tantum verbis apud Ordines instabant, ut, antequam ad electionem procederent, semina dissidii duo inter Regna excinderent. Enimvero id oullo modo obtiocri poterat, ut electio suspenderetur, quod pleriqoe magnis cum sumtibus convenissent, ac ioterregni tempore lubricus reipublicæ status foret. Ut prætensioni ad Sueciam renuntiaretur, multi æquum judicabant; sed in eo differebant, utrum ea à Sigismundi filiis simpliciter facienda esset, an vero in manus Reipublicæ velut sequestro tantisper deponenda, ut penes 1632. hanc arbitrium belli pacisque foret. Quorum posterius Legatis displicebat, quod facilius cum uno, quam cum pluribus transegeris. In eo tamen omnes conveniebant, cessionem citra intervenientem tractatum, & absque satisfactione aliqua non faciendam. Sed dum quotidie respoosum expectaot Legati, Uladislaus concordibus suffragiis 8. Nov
Rex declaratur, tanto properantius, quod Poloni metuerent, ne mora interposita per Legatorum postulata dissidii quid in populo otiretur, aut ne Gustavus orba Republica quid moliretur. Et urgebant electionem maxime Euangelici, ut hoc officio Uladislaum sibi eo magis devinctum haberent. Post electionem responsum Legatis dabatur frigidum & absurdum, velut quę proponebantur à Polonis intellecta non fuissent, dum gratum sibi esse dicebant, quod Gustavus agnoscat, bellum à se injuste Polonię illatum, & quod jam pacem petat, ad quam & ipsi pronos se significabant. Quod responsum cum Legati respuissent, omissis absurdis aliud traditum fuit. Uladislaus tamen singularem affectum in Gustavum præ se ferebat, & quod magno desiderio amicitiam cum ipso jungendi teneatur, ut fortasse dissidium illud penitus componi potuerit, si paulisper idem supervixisset. Ita isti Legati re infecta, & novo Rege non salutato discedunt.

Dani habitus tunc erga Sueciam.

§. 68. Daniæ Rex quanquam post sopitum circa Friburgum negotium, missamque legationem studium erga Gustavum præ se ferret, testatus quoque ob minuta quævis inter vicinos non statim turbandum; haut ideo tamen sinceræ amicitiæ fidem adsequebatur. Nam & ab ipso foveri constabat dissidia Bremensem inter Præsulem & Ordines Provinciales; hisce auxilium contra Suecos & Præsulem pollicitus, quo Friderico filio viam ad eam provinciam muniret. Et ne Fridericus Gottorpiensis Dux aperte in Gustavi partes descenderet impediebat, dum ipse eam occasionem avide captat ejus ditionem invadendi, si Dux eo nomine Cæsaris edicto notatus esset. Sed & cum ex eventu consilia temperare coostituisset, Cæsari se venditabat, eoque filium Ulricum, quantumvis cupidissimum sub Gustavo militare nolebat, quod de hujus rebus adhuc dubitaret, ac de Episcopatibus filiis suis cautum vellet, si penes Cæsarem victoria foret. Cum Fridlando quoque amicitia alebatur, quo paci inter ipsum, Saxoniæque Electorem conciliandæ idoneus magis arbiter foret. Nec minus per Holckium magnis ipsum promissis Cæsar solicitabat ad invadendos, quos Sueci ad mare Balticum occupaverant, portus, interrumpendę inter Germaniam, Sueciamque communicationi. Quæ quidem ipsi mire animum movebant; dissoadente tamen Senatu, & ne proditæ Protestantium religionis argueretur quiescere, & ulterius eventum speculari tutius tuoc ducebat.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER QUINTUS.

E P I T O M E.

Motus animorum post mortem Gustavi apud hostes; 2. *apud æmulos,* 3. *apud Protestantes;* 4. *apud Gallos, Anglos, & Batavos;* 5. *apud Danos,* 6. *Polonos, & Russos.* 7. *Quæ tunc in Suecia difficultates, quæ adversus ista remedia.* 8. *Oxenstiernæ circa bellum Germanicum consultationes.* 9. *Is destinata sua Protestantibus aperit:* 10. *novisquè mandatis è Suecia instruitur.* 11. *Ejus cum Saxone Electore congressus;* 12. *Brandeburgicus causæ communi favet.* 13. *Conventus Inferioris Saxoniæ inhibetur.* 14. *Legati Gallici cum Oxenstierna acta. Saxo, & Brandeburgicus Dresdæ conveniunt.* 15. *Ad eosdem Legati Gallici propositio.* 17. *Landgravii Georgii cum Cæsareanis congressus.* 17. *Oxenstierna Erfordiensibus claves oppidi restituit.* 18. *Conventus Ulma Heilbrunnam transfertur.* 19. *Oxenstiernæ circa bellum deinceps administrandum dispositio.* 20. *Bernhardus Dux in Franconiam,* 21. *Hornius in Sueviam abit. Bavarici Memmingam, & Campodunum expugnant. Iidem ab Hornio vapulant. Hornius Altringerum Wurtembergico agro arcet; legionem hostium opprimit.* 22. *Hagenoa ab hoste intercipitur; Neoburgumque ad Rhenum. Brisacenses vapulant. Rustici per Suntgoviam tumultuantes compescuntur. Brisacenses denuo vapulant.* 23. *Dilsberga capitur. Gesta per ditionem Coloniensem. De neutralitate Circuli Westphalicè frustra agitur.* 24. *Gesta per Westphaliam. Gronsfeldius vapulat.* 25. *Wilhelmus Landgravius in Westphaliam irrumpit.* 26. *Gesta per Silesiam. Poloni domum abeunt. Inter Duwalium & Arnheimium dissensio. Status per Silesiam confusus.* 27. *Conventus Ordinum in Suecia decretum. Forma Reginimis.* 28. *Conventus Heilbrunnensis. Oxenstiernæ propositio.* 29. *Ordinum deliberatio.* 30. *Oxenstierna rem urget.* 31. *Daniæ Rex mediationem suscipit. Ejus apud Electores de pace propositio.* 32. *Saxonis consilia plerisque displicent.* 33. *Plures pacis mediatores se offerunt. De mediatorum multitudine judicium.* 34. *Fœdus Heilbrunnæ concluditur.* 35. *Oxenstierna Palatinatum restituit; Id quod Saxo improbat. Brandeburgicus connubium Christinæ Reginæ affectat.* 36. *Fœdus cum Galliæ Rege renovatur.* 37. *Cum Anglico Legato, & Hollandis acta.* 38. *Dux Bernhardus in Bavariam tendit; cui Hornius jungitur.* 39. *Torstensonius Landsbergam expugnat.* 40. *Conspiratio in exercitu Suecico. Ducis Bernhardi postulata. Conspiratio militum sopitur.* 41. *Gesta ad Rhenum.* 42. *Sueci Andernaco succurrunt; Engersam & Montaburium Gallis tradunt.* 43. *Hamelæ obsidium fervet.* 44. *Hassi Paderbornam expugnant; Lipstadium frustra tentant. Asseburgii legio deletur.* 45. *Wilhelmus Saxoniæ Dux rem bene gerit.* 46. *In Silesia res male geritur.* 47. *Dux Bernhardus Aichstadium capit; Ingolstadium intercipere frustra conatur.* 48. *In Brisgovia gesta.* 49. *Heidelberga à Suecis capitur.* 50. *Hamelæ obsidio continuatur.* 51. *Croatæ a Tupadelio vapulant.* 52. *In Silesia fœderati se movent. Fridlandus in Silesiam irrumpit; prælium cum Fœderatis declinat.* 53. *Ejus ad Fœderatos super pace propositio. Induciæ cum Fridlando ineuntur. Turrius Fridlando aures præbet.* 54. *Conventus Heidelbergensis.* 55. *Helvetii Fœderi Heilbrunnensi adscribi abnuunt. Neoburgicus neutralitatem ambit.* 56. *Daniæ Regis mediatio inanis. Locus & tempus tractatuum absurde constituitur. Brandeburgico is tractatus displicet.* 57. *Oxenstierna ad Danubium exercitui satisfacit.* 58. *Elector Treverensis Philipsburgi præsidium frustra tentat.* 59. *Gustavi Regis corpus in Sueciam defertur.* 60. *Hornius Pappenheimum expugnat. Croatæ, & Memmingenses vapulant. Hornius Neumarcum expugnat.* 61. *Rheingravius Neuburgum, Rœtelam, & urbes sylvestres occupat.* 62. *Brisacenses vapulant. Montecuculus capitur.* 63. *Cum Lotharingis hostilitas erumpit.* 64. *Siburgum frustra tentatur. Hamela in extremis agit. Prælium ad Oldendorpum. Hamela capitur. Hollandis miles subsidio mittitur.* 65. *Cronacum frustra tentatur.* 66. *Induciæ per Silesiam Oxenstiernæ suspectæ. Induciæ abrumpuntur.* 67. *Bellum in Silesia recrudescit.* 68. *Silesii Ordines conventum agitant. Induciæ denuo ineuntur.* 69. *Conventus Francofurtensis. Syndicus Ratisponensis capitur. Decretum Conventus Francofurtensis.* 70. *Acta cum Legatis Gallicis. Legati à Fœderatis ad Regem Galliæ mittuntur.* 71. *Salvus conductus ad tractatus pacis informis.* 72. *Acta cum Legato Brandeburgico. De Pomerania Brandeburgici postulatum.* 73. *Acta cum Rago-*

1633. *tio.* 74 *Arnheimii cum Oxenstierna congressus super Fridlandi defectione.* 75. *Lichtenavia expugnatur.* 76. *Hornius Constantiam frustra oppugnat. Helvetii propter Constantiæ obsidium turbantur.* 77. *Obsidium Constantiæ solvitur.* 78. *Bavari Neoburgum expugnant. Bernhardus Dux in Sueviam tendit.* 79. *Prælium ad Pfaffenboviam. Lotharingus castigatur. Dachsteinum expugnatur.* 80. *Bavari Biberacum capiunt. Dux Feriæ cum exercitu in Germaniam venit. Sueci, & Bavari ex adversum metantur.* 81. *Ad Brisacum gesta. Rheingravius Lotharingum persequitur.* 82. *Landgravii per Westphaliam progressus. Bœnnighusius in Hassiam irrumpit. Osnabruga capitur.* 83. *Holkius in Misniam irrumpit; eam deserit & moritur.* 84. *In Silesia induciæ renovantur. Ulricus Holsatiæ Dux interficitur.* 85. *Silesii Legatos ad Oxenstiernam mittunt.* 86. *Tractatus pacis in Silesia abrumpuntur. Sueci ad Steinaviam consident. Arnheimius in Misniam abit.* 87. *Legatorum apud Galliæ Regem acta.* 88. *Ab Hollandis postulata. Cum Coloniensi de neutralitate frustra tractatus.* 89. *Acta cum Palatino Neoburgico.* 90. *Dani de pace acta.* 91. *Cæsarei, & Bavari in Alsatiam tendunt. Brisaci obsidium solvitur.* 92. *Hornius in Alsatiam redit.* 93. *Ferianus, & Altringerus se disjungunt;* 94. *Mox conjunguntur. Bavarici male multati domum redeunt. Dux Feriæ moritur.* 95. *Wertanus Aichstadium capit. Ratispona a Duce Bernhardo expugnatur.* 96. *Idem Straubingam capit. Chamum capitur.* 97. *Dux Bernhardus Isaram transit.* 98. *In Alsatia hostis se iterum movet. Galli Philipsburgo inhiant.* 99. *Per Westphaliam gesta. Landgravius Werlam capit; Cæsarei Buckenburgum; Landgravius Saltzcotam expugnat; Marcanisque oppidis præsidia imponit.* 100. *Clades Suecorum ad Steinaviam.* 101. *A Fridlando recuperatur Lignicia, Glogovia major, Francofurtum, Gorlicium, & Budissina.* 102. *Fridlandus Electoribus conditiones pacis offert. Brandeburgici ad eas responsum.* 103. *Sueci in Pomerania hostem sistere laborant. Landsberga deditur.* 104. *Schafgotschii per Silesiam irriti conatus. Cum Wratislaviensibus acta.* 105. *Arnheimius Francofurtum frustra obsidet. Cæsarei vapulant.* 106. *Brandeburgici circa Pomeraniam postulata.* 107. *Polonorum eo anno habitus.* 108. *Moscovitica legatio.* 109. *Tartarica legatio.* 110. *Acta cum Holsatiæ Duce.* 111. *Dani adversus Suecos habitudo.* 1633.

Motus animorum post mortem Gustavi apud hostes.

Erepta rebus humanis ad Lutzenam Gustavo Adolpho Rege, diversi animorum motus apud illos, quos ea mors ullo modo spectabat, se exserebant, prout quemque odium, studiumve, aut æmulatio in istum tenuerat. Ac apud Cæsareos quidem, quantumvis acie victos, ac proposito suo evolutos Saxonem opprimendi, belique sedem in Protestantium terras transferendi, amisso insuper Pappenheimio, ac tot bellatoribus, gaudium prævalebat Regis morte conceptum: quo sublato Suecorum arma ultro collapsura, ac socii capite destituti, interque se divisi facilem de se præbituri victoriam sperabantur. Eoque Viennæ, Monachii, Bruxellisque publica lætitiæ signa edita, ac Madriti duodecim dies ludis scenicis, quorum argumentum Gustavi mors, dati; non minus gloriæ Regis, quam impotentiæ animi apud hostes indicium. Et quanquam Fridlandus Cæsari suaderet, ut amnestia universis promulgata ad pacem constituendam animum adplicaret; potius tamen huic videbatur, si qua posset vetera destinata hactenus interrupta instaurare; quo fine fessus miles hibernis refici, novosque per delectus diminuti numeri suppleri. Pari ardore Bavarus copias suas augebat, ut firmato trans Licum in Sueviâ pede Protestantibus denuo incumbere posset. Hispaniæ quoque Rex maximâ vi argenti in Italiam missâ, novum ibi exercitum conscribi jubebat, qui Cæsari primum in Germaniâ operam navaret, inde in Belgium transgressus Hollandos capto Trajecto superbientes coërceret. Ac ut Hispanus sumtibus sufficere posset, Papa per annos aliquot decimas è sacerdotum bonis isti per sua Regna capere indulserat. Sed & aliæ artes adhibebantur dividendis inter se, & in Suecos irritandis Protestantibus. Quo fine statim à Gustavi morte ad Wurtenbergicum, aliosque à Cæsare literæ mittebantur multa cum contestatione sinceri adfectus, vetera Austriacorum adversus credulos aucupia. Ipsum quoque Oxenstiernam lautissimis Cæsar conditionibus internuncio Arnheimio licitabatur, num decus, emolumentumque Sueciæ, remque Protestantium destituere vellet: sed cui quævis proditionis merces vilis habebatur.

Apud æmulos;

§. 2. Quos verò hactenus cæca adversus Gustavum invidia, metusque potentiæ nimium gliscentis exercuerat, morte istius auditâ in sinu gaudebant. Idemque uti antea Ordinibus Germaniæ insusurraverant, à Gustavo id agi, ut ipsos jugo Suecico subdat; ita nunc occasionem sibi datam rebantur progressus Suecorum sistendi, ac ad æquilibrium deducendi, iisdem si possent intra veteres limites compactis non extra spem prædæ ex turbido petendæ.

Apud Protestantes;

§. 3. Ast apud Protestantes, qui Gustavi ope sacra, libertatemque suam adversus Ferdinandi dominatum firmaturos se speraverant, immensus luctus, & invisa apud Lutzenam victoria, quæ irreparabili damno Regis emta fuerat, cum quanticunque exercitus jactura facili negotio farciri potuisse videretur. Sed nunc qui pari autoritate, providentia, constantia, ac felicitate summæ rerum subiret non adparebat. Et erat iste casus eò acerbior, quod Gustavus tunc quam maximè agitaret Protestantes communi vinculo innectere, ac rem militarem ita disponere, ne populi nimio oneri succumberent. Quod negotium nunc magnis difficultatibus videbatur involvendum. Statim quippe post Gustavi fata diffidentia, ac diffidia prorumpebant tum inter ipsos Protestantes, tum præcipuè cum Corona Sueciæ, cui summam belli directionem Gustavo delatam deinceps relinquere multi fastigio suo indignum ducebant; quod tamen non ita pridem plane ruebat, ni iste in tempore subvenisset. Quin & ipse Pomeraniæ Dux, tam indigne à Cæsare habitus, & qui magnum hactenus in Suecorum partes affectum præ se tulerat, inter pocula jaciebat: Sibi hautquidquam in animo esse penitus jugum Suecicum subire; seipsum milites conscripturum, ac oppidis suis præsidia impositurum: Saxoni ac Brandeburgico Electoribus, nec non Meclenburgicis Ducibus sat virium esse sibi ipsis defendendis: imperia Regis quoad is

vixerit

1633.

vixerit, se ferre potuisse; alterius cujuscunque deinceps non laturum. Quæ ab ingenio Principis aliena per malevolos indita judicabantur. Huic porro divortio à Suecia procurando adhibebatur amabile pacis vocabulum, cujus illecebris vivo adhuc Rege cum alii, tum imprimis Saxoniæ Elector tentatus fuerat, sed qui tunc ob illius reverentiam caute & tecte tantum eas solicitationes admiserat: nunc eo remoto istis palam aurem præbebat. Quanquam enim ubique jactaretur; ista ad solidam, & universos complexam pacem spectare; facile tamen providebant prudentiores, siquidem id negotium præcipitetur, nec viæ à Gustavo designatę insistatur, hunc ipsum velut cuneum fore dissociandis Protestantibus, summæque adeò rerum evertendæ. Præsertim cum aperte à quibusdam spargeretur; amicitiam cum Suecis colendam, ut tamen cuique libera & incircumscripta agendi facultas reservetur. Ex quo non obscure colligebatur, eos Suecorum opera uti velle, quousque res suas viderentur stabilivisse; extra periculum constitutos ut isti vacuis manibus domuitionem adornent postulaturos. Nec deerant, qui rerum suarum seorsim deinceps satagere instituerent, velut fœdera, & belli arbitria in Gustavum collata cum ipso expirassent. Quos inter Dux Brunsuicensis separatos delectus agere meditabatur, quibus promovendis postulabat, ut Sueci hospitiis, militumque conquisitionibus in sua, ac Luneburgica ditione abstinerent, indicto insuper Luneburgi conventu Circuli Inferioris Saxoniæ, quem peculiare in corpus sociare agitabat. Sic & Wetteravici Comites militem conscribere cœperant, ut hoc obtentu à conventus pecuniarum collationibus se subtraherent. Ex quo & illud consecuturum erat, ut dum isti novas copias magno cum temporis dispendio conscriptum eunt, veteres legiones subtracta stipendiorum materia extabescerent. Erant etiam, qui cum interdum ista tempora non omnia ex voto succederent, exuta reverentia erga eos, queis omnem recuperandæ pristinæ fortunæ spem debebant, alia præsidia circumspicerent. Sicuti Ordines Provinciales Bremensis Præsulatus, cum Cancellarii Oxenstiernæ intercessionem peterent amovendis quibusdam ab Archiepiscopo gravaminibus, inter alia minabantur, ni confestim sibi consulatur, sese aliena patrocinia ambituros. Ex ejusmodi igitur dissidiorum scintillis jam tum prorumpentibus prudentiores concordiam inter Protestantes, & cum Suecis haut diuturnam, fidamque augurabantur; eoque conjunctionem animorum armorumque, quam Gustavus meditatus fuerat, & citra quam optatus bello finis frustra sperabatur, ægre coituram. Præsertim cum omnibus fere persuasum foret, quæ hactenus egregie gesta forent solius Gustavi auspiciis, non viribus Sueciæ deberi. Apud quosdam tamen ea ratio ad concordiam non parum valebat, quod alias Galli non modicam Germaniæ partem avulsuri viderentur.

apud Gallos, Anglos, & Batavos;

§. 4. Reliquos autem Europę Status, quos, ut bellum in Austriacos faverent, sua quemque utilitas subigebat, mors Gustavi non mediocriter perturbabat, non tam amore in ipsum, quam quod spem frangendę istorum potentię hujus virtuti ac felicitati superstruxissent; nec credere possent repertum iri, qui tantam molem pari vigore sustineret. Equidem non deerant, qui judicarent, amicitiam inter Gallos Suecosque cum Gustavi morte mox expiraturam fuisse, absque Richelio si fuisset. Is quippe fulcrum sibi adversus Ducis Aurelianensis factionem in Suecorum, aliorumque exterorum fœderibus quærebat. Simul metuebat, ne Suecis conciliatis Austriaci totam belli colluviem in Galliam effunderent; nevè fœderis Gallici vinculo exsoluti Sueci Pontificia sacra professos ubique expellerent, unde plus subsidii ad bellum gerendum, quam è Gallica liberalitate ipsis proventurum erat. Spes quoque subibat, confusis rebus tractum Transrhenanum à Basilea ad Mosellam usque invadi posse; quam in rem ut operam navaret Oxenstierna, amplissimis promissis onerandus videbatur. Quibus rationibus motus Galliæ Rex Oxenstiernam, aliaque exercituum Suecicorum capita excitabat; ut destinata Regis sui pro virili persequantur; pollicitus se de studio suo in eam causam nihil remissurum, quin subsidia pecuniaria aucturum, ac propediem missurum, qui cum Gustavo initum fœdus renovet. Etsi constet, nuntiatâ Gustavi morte, Parisiis in aulâ ad magnitudinem lætitię nihil defuisse, nisi quod ignes festivi non incenderentur. Eadem Batavi per Legatum Cornelium Pavium ingerebant; promtiores se quam hactenus ad pecunias suppeditandas fulciendis Protestantium armis spondentes. Quę & ipsa Regis Anglię Legatus Robertus Amitruterus prolixe insinuabat. Nec minus tamen animadvertebatur, ipsos in Saxoniæ Electorem oculos convertere, autoritate & potentia inter Protestantes præcipuum, quem per ministros suos stimulabant: rem à Gustavo cœptam, ejusque morte prope collapsam mascule amplecteretur, ac in isto discrimine causæ communi se hautquicquam subtraheret.

§. 5. Apud Danię Regem non parum remittere videbatur morte Gustavi æmulatio; quam tanti successus excitaverant; quod isto remotu Suecorum res ultro huc devolutum iri putaret; ut sibi non magnopere ab illis foret metuendum. Et quanquam Cęsar ipsum in Suecos stimulare non cessaret, oblato milite & argento, simul ostentata Circuli Inferioris Saxonię præfectura cum duodecim millium exercitu, quo antea Holsatię Ducem inescare frustra laboraverat; ac limis oculis ab eodem adspicerentur urbes maritimę à Suecis infessę: tamen & nervus rerum gerendarum deerat, ac pudor prohibebat abrupta cum Suecis pace res Protestantium per Germaniam subvertere, quorum ruina tandem & ipsum involutura erat. Præsertim cum Sacerdotes & plebs apud Danos Gustavi gestis mire adplauderent. Concordiam tamen illis, penes quos deinceps rerum administratio futura esset, optabat magis quam sperabat; eoque consultissimum judicabat istos animum ad pacem mature adplicare. Sed & spes oriebatur filio suo Ulrico Christinam Regni Suecię heredem connubio jungendi. Quo super negotio statim à Gustavi morte Senatores Regni Danię ad Oxenstiernam scribebant; idemque apud Reginam viduam paulo post Christianus Penzius Legatus ambibat. Quod intempestivum sane petitum honorificis in speciem verbis rejectum, obtenta negotii gravitate atque indole; super quo certi quid statui nefas foret, nisi ex voluntate Senatus Ordinumque Regni, & antequam Christina adulta consentire posset.

apud Danos.

§. 6. Apud Uladislaum Poloniæ Regem, etsi cum Gustavo, si paulum supervixisset conventurum videbatur, spes Regno Suecię potiundi revivescebat, teneris Christinę annis, & tanto bello implicita Suecia. Ac juratu iste Ordinibus Polonię promiserat, se huic Regno ablata recuperaturum. Etsi Ordines secreto illum pacto adstrinxissent, ut, si Livoniam per transactionem recipere posset, titulo Regis Suecię cederet. Igitur clandestinis solicitationibus nonnullos Suecorum corrumpere, ac in suas partes traducere conabatur. Nec dubium habebatur, quin mox in arma iturus fuerit, ni ingruens à Russis bellum magno Sue-

apud Polonos.

1632. tię bono ipsum avertisset. Contra Russorum Czar Michael Foedorovicius Gustavi morte non mediocrem dolorem testabatur ob amissam auxilii spem, quam sibi ab isto in bello adversus Polonos conceperat.

Quæ tunc in Suecia difficultates, quæ adversus istas remedia. §. 7. Ast apud Suecos eo acerbior luctus omnium animos, queis ullus publicarum rerum sensus, occupabat, quo propius tanti Regis jactura ipsos tangebat; & quod repente Regnum è summo gloriæ fastigio ad metum gravissimarum calamitatum videretur devolutum. Nam firmata licet per Ordines Christinæ successione: tamen eorum, penes quos ipsa minorenni rerum administratio futura erat, autoritas nondum satis coalita exteris juxta ac civibus continendis vix suffectura credebatur. Magna insuper ærarii tenuitas, & apud plerosque libido publicis oneribus humeros subtrahendi; ægris præcipue rurestrium animis ob frequentes delectus, & diuturni belli onera, quæ maximam partem in istos solent incumbere. Quin persuaserant pravi quidam homines, & rerum novarum cupidi non paucis imperitis, apud Smalandos pręsertim, Finnosque; Sigismundi filios Confessionem Augustanam amplecti, eoque maxime idoneos esse, qui ad Coronam Sueciæ admittantur; idque etiam Gustavo, postquam nulla prolis masculæ spes, placuisse. Nec dubium erat, quin vicini omnem lapidem moturi essent, si qua statum Sueciæ turbare daretur. Neque tamen Senatus, cui in expeditionem profecto Rege cura Regni commissa erat, in publica consternatione animis plane concidebat, aut clavum è manibus amittebat; sed præcipuum fundamentum futuri status habebatur, CHRISTINAM Gustavi Adolphi filiam, quam anno millesimo sexcentesimo vicesimo septimo hęredem Regni non extante prole mascula designaverant, Reginam proclamare, & universos Ordines in ejus verba adigere. Tum prohibendis Principum Polonicorum machinationibus placuit, abdicationem Sigismundi renovari, perduellionis pœna in eos sancita, qui de ejus prole revocanda mentionem fecissent; simul literarum commercia cum Polonis, in Borussia cumprimis & Livonia, absque peculiari Senatus permissu interdici, & quę in Regnum mitterentur literę diligenter excuti. Ac ne forte sub legationis specie corruptelę tentarentur, decretum, si qui è Polonia accessum peterent Legati, diplomatibus securitatis inseri, ut neque aperte aut per ambages, nec publice aut privatim de Sigismundi prætensione vel verbo meminissent; si secus fecerint, securitatem expiraturam, & eos tanquam privatos causam dicturos. Quibus legibus nullus Legatus accessurus credebatur. Tum statutum, ut tutela Reginę, Regnique administratio penes quinque Collegiorum capita esset, quibus summa rerum de consilio Senatus tractanda. Nam uni administrationem deferre, quod olim in Sueciâ factitatum, ambitioni viam pandebat. Et numerus iste non nimis amplus, ut remora inde negotiis provenire posset; nec angustus nimis, ut uno aut altero mortuo novi statim sufficiendi forent, qui à prioribus disposita everterent. Sed & Johannes Casimirus Palatinus, qui Gustavi sororem in matrimonio habebat, & cui is ærarii curam commiserat, Regni administratione plane se excludi in sinu dolebat, simulans quoque in Germaniam se remigraturum, ut rogaretur. Quem Senatus, qui summam rerum sibi utique servare cupiebat, blandis, iisque ambiguis responsis differebat, quousque se stabilisset. Unde & statim post Gustavi mortem novem in Senatum adsumebantur, velut à Rege designati, isti Ordini firmando. Quę omnia in Conventu Ordinum, qui ad Februarium mensem indicebatur, publicâ lege sancienda erant. Cę- 1633.
terum Gustavi morte nuntiata, Præsides mox Provinciarum, & Episcopi, fidei suę erga Regni hæredem patriamque admonebantur, utque populum in officio continere studerent, omnes dissidiorum occasiones averterent, nec oppressione, injuriisvè plebis animos irritarent. Sed & ea cura erat, ut præsentium temporum necessitate persuasus populus recepta hactenus tributa deinceps quoque toleraret; à quibus non temerè alicui immunitatem indulgere placebat, avertendę cæterorum invidię. Si quod tamen periculum tumultus immineret, nonnullâ onerum remissione plebem demulceri consultum videbatur. Adversus exteros munimenta limitanea idoneis præfectis, præsidiisque, simul annona & apparatu bellico firmabantur, sed citra strepitum, & ne vicinorum animi adverterentur. Tum Præsidibus injunctum, pacta cum vicinis accuratè observare, erga eosdem amicitiam ostendere, nihil controversiæ præcipue in Russię finibus movere, minutas offensiones dissimulatione transmittere, ęquis ipsorum petitis, salvâ tamen Regni Majestate, annuere. De cætero in omni actu intrepidos animos constantesque prę se ferre, velut morte Gustavi nihil amissum foret, Regnique jura ac dignitatem magnifice tueri sedebat. Nec minus omnia ad bellum suscipiendum domi parabantur, miles, arma, commeatus; tum classis omni studio augebatur & instruebatur, ut proximo vere navigationi foret idonea. Nec placebat plus militis indigenę, aut pecunię in Germaniam trajicere, quam tuendis maritimis urbibus opus erat, ne Suecia viris, opibusque exhauriretur: cum iniquum videretur, eos, quorum res præcipuè agebatur, alieno sibi sanguine libertatem gratis comparare velle. Unde & à Cancellario quædam pedestres legiones, indigena milite constantes, ad loca maritima, & in Borussiam mittebantur firmandis ibi præsidiis, & ut paulatim in patriam reducerentur. Oram autem Germanię maritimam, quantum fieri poterat, non nisi modicis tributis onerari placebat, retinendo istorum populorum favori; & qua ista non pertingebant sustentandis præsidiis, è Suecia supplebatur. Ita dispositos, si concordes inter se agerent, haut temere quis lacessiturus erat; cum vacillantibus & animo lapsis nemo non insultaturus foret. Circa Moscum cumprimis visum amicitiam cum ipso studiose colere, sed cum gravitate, & non velut ex metu; ac quamprimum splendida legatione eundem adire; fœdus tamen adversus Polonos petentem probabili obtentu differre, eamque rem integram servare. Danus etsi non temere tunc quid moturus crederetur; si tamen armis invaderet, copiis quę ad Visurgim rem gerebant injungebatur, ut statim in Holsatiam Jutiamque se penetrarent. A connubio Christinæ cum Ulrico omnes abhorrebant; ac cum apud Gustavum statim post prælium ad Lipsiam per Einhusium subtribunum Rex Daniæ id ambusset, iste id petitum abrupte rejecerat, nec de eo cogitandum dixerat. Inde & diligenter inculcabatur Reginæ Viduæ Mariæ Eleonoræ, ne deinceps istis procationibus aurem præberet, aut ullam spem Danis voto suo potiundi faceret. Fore enim alias, ut Proceres se isti negotio opponant, ac Polonicorum Principum ambitus denuo stimuletur; unde ortis turbis intestinis ipsam Christinam de Regno periclitaturam. De cætero tutissimum videbatur simplicem cum Danis amicitiam colere, beneficium ab illis aut arctius vinculum ne affectare, omnemque offensam quantum fieri poterat evitare.

§. 8. Enimvero Axelius Oxenstierna quem ad Conventum Ulmę indictum properantem nun- *Oxenstiernæ cura*

nus

1633. bellum Germanicum consultationes.

tius de morte Regis Hanoviæ assequebatur, præter luctum omnibus bonis civibus communem gravissimis curis distrahebatur, quæ sublato capite circa Germanicas res consiliorum via ineunda foret. Nam & is antea vivo Gustavo magnam negotiorum partem sustinuerat, quæ nunc in solidum ipsius humeris incumbebant. Hunc igitur ex una parte terrebat non tam potentia hostium, quam concordia, & acerrimum pro causa sua studium, par in adversam partem odium placari nescium, quod tantis cladibus irritatum ad vindictam sumendam oune eo sit enixius incubiturum, quo major spes successus allubescat, Protestantibus capite suo orbis, consternatis, ac consilii expertibus. Equidem Protestantium rem per Gustavi arma victricia longe potiorem, copiasque hosti haut impares; sed discrepare consilia, nec in unum scopum tendere, eoque concordiam inter eos servare io arduo fore. Hactenus Regis autoritatem utcunque eos continuisse; hoc vinculo abrupto, dissociatis per hostium artes animis armisque, summam rerum collapsuram. Sibi ruentes res nomine Reginæ Sueciæ fulcire conaturo obstare dignationem Electorum & Principum, quorom supercilium laturum non sit, ut Vir Equestri loco natus, & extraneus tanta inter ipsos potestate polleat. Præterea exercitus numerosi, animis ægri, & qoeis magnam partem Germani Principes præerant à Gustavo constituti, & ab ipso solo dependentes, qui num ipsius directionem æquo animo essent admissuri, dubium reddebant spiritus, qui natales illustres comitari solent. Ex adversa parte animo obversabatur ignominia, ac inevitabile damnum ac periculum, quod Suecicam nationem mansurum erat, si quæ tanto sanguioe & labore, pari sumtu per superiorem Germaniam parta erant, citra aotegressos tractatus pro derelictis haberentur. Utcunque res caderet, honestius ac tutios esse vi Germania expelli, quam per ignaviam ultro facessere. Actum esse cum Suecis, si præsentium temporum difficultatibus territi manus statim dent · obi periculis intrepide obnitantur, spem honestæ transactionis superesse. Periculum quod nunc longius à Sueciæ finibus remotum videatur, si turpiter bellum deseratur, reciprocante velut æstu mox istam inundaturum. Hostem, si denuo superior evadat, jugo Protestantes subditurum, aut penitus excidio daturum; à quorum tamen incolumitate magnam partem Sueciæ securitas dependeat. His quippe oppressis hostem tot cladibus efferatum in Suecos malorum suorum autores bilem effusurum, eosque superiori Germania excedentes non ad littus tantum maris secuturum, sed & ut in Sueciæ fines penetret tentaturum, reponendis, quæ inde accepit, damnis. Quod si per distractionem animorum destinata Gustavi eo quo ipse orsus erat splendore ad finem deduci nequeant; saltem tamen continuato per Germaniam bello hostes à Sueciæ finibus longe removeri, æmolosque ne quid moliantur cohiberi, quoad nova & insolita hactenus imperii forma sub minorenni Regina stabiliatur, ac domi omnia rite disponantur. Nec eo secius tamen connitendum, ut firmata Protestantium religione & libertate, honestaque pace constituta arma non inglorie exuere liceat.

Oxenstierna destinata sua Ordinibus Protestantibus exponit.

§. 9. Hæc igitur sententia cum sederet, statim atque Francofurtum ad Mœnom pervenit Oxenstierna, quosdam Ordinum è quatuor superioribus Circulis, qui tunc ibi agebant, ad se evocat, & quid hoc rerum articulo suscipiendum sit, eorum sententiam exquirit. Ast cum illi dolore & desperatione oppleti ipsum consilia ac solatia poscerent, is de habendo apud Ulmam quatuor superiorum Circulorum conventu exponit, obi de arctiore inter ipsos & cum Corona Sueciæ fœdere, simulque disponenda re militari sit agendum; cui conventui ut Regis nomine præsit sibi in mandatis datum. Spem quoque sibi esse Saxonem, & Brandeburgicum Electores, ac cæteros utriusque Saxoniæ Ordines ei fœderi accessuros. Quod si ergo conventum istum adhuc celebrari placeat, sese omni studio in id negotium incubiturum, Prius tamen suscepto ad memoratos Electores itinere tentaturum, oum hi paribus legibus ad amplectendam causam communem permoveri qoeant. Hæc omnibus qui tunc aderant, aliisque absentibus, quibus hæc per literas significabantur, cum probata forent, ipsi totum negotium magno studio commendabatur. Cæterum quare Oxenstierna tanto studio conventum istum adproperaret, arcana causa suberat, quod Saxoniæ Elector de universis Protestantibus in coocilium cogendis agitaret, in quo ipse directoris sibi partes arrogaturus erat; quas ipsi deferre Sueciæ Coronæ indecorum, abnegare anceps erat. Quanquam & Brandeburgicus directionem istam citra exceptionem agnoscere recusabat. Hoc igitur superiorum Circulorum conventu Oxenstierna Saxonis destinata disturbatum ibat; ac facilius sibi cum istis Ordinibus conventurum judicabat, queis nihil æmulationis, aut controversiæ cum Suecis intercederet. Saxo autem etsi quo ista spectarent, intelligeret, aperte tamen contraniti non audebat, ne ad alia consilia capessenda Oxenstiernam adigeret, magis sibi forte molesta. Per ambages tamen remoram injicere conabatur, scriptis ad Wurtenbergicum, Badensemque, & alios literis, quibus monebat, negotium id utique sic tractarent, ne Germanica libertas detrimenti quid caperet, ipsique liberas manus retinerent; nullo cum fructu, quod Brandeburgicus contra istos vehementer ad consilia Oxenstiernæ amplectenda hortaretur.

Oxenstierna novis mandatis à Suecia instruitur.

§. 10. Hic igitur per literas Duces, præfectosque Regios, nec non præcipuos Ordinum Germaniæ, quæ præsens tempus requirebat, monet. Inde rebus ad Rhenum, & Moguntiæ dispositis Wurtzburgum profectus tribuno Claudio Hasverto injungit, ut contractis quibusdam copiis observet, ne tumentes animis provinciales novas res moliantur. Erfordiam delatus, in Sueciam ad Senatum mittit, qui faciem rerum per Germaniam, & quid sibi cum Ordinibus Francofurti convenerit, exponat; simul novis ut ipse mandatis instruatur petat. Quæ & paulo post amplissima allata sunt, quibus apud omnes & singulos Germaniæ Ordines, vicinos itidem Reges ac Respublicas, simul ad exercitus Suecicos Legatus cum plena ac liberrima potestate constituebatur, dirigendis belli pacisque consiliis, abs quo omnes ministri Regii sagati togatique imperia accipere debeant, ac penes quem sit pacem, inducias, fœdera per se suosve delegatos concludere, & omnia suo ex judicio agere, quæ Regno Sueciæ ac communi Protestantium causæ commodo duceret. Super summa autem rerum per Germaniam ea sententia Senatus erat, quam misso Petro Brahæo Comite ipsi exponebant: res quidem magnis periculis & difficultatibus implicitas fere ab exterorum arbitrio dependere: memoriæ tamen Regis suæque nationi indecorum, patriæ exitiosum fore, easdem nullo ulterius conatu evertere. Igitur bellum continuandum, qoousque favente Numine felix illi finis imponi queat. Eoque fœderibus renovatis

1633. Protestantes adstringendos junctis consiliis armisque rem gerere, nec nisi obtenta utrinque satisfactione dissociari. Quod si statim conditiones patriæ decoræ ab ipsis obtineri queant, eas amplectendas esse. Sed si de præmiis Suecorum ad pacis tractatus rejicere, ac hisce sociati bellum continuare velint, ita ut interim quilibet, quæ possidet, retineat; providendum Cancellario, ut maximi momenti loca, & præcipue maritima, & quæ per Saxoniam situ Sueciæ opportuna sunt, probe custodiat, præsidio ex indigenis, & quos fidissimos norit, imposito, ut ista eousque obtineri possint, quoad Sueciæ sit satisfactum, quæ loca quoque retinendo plebis favori tributis parcius sint onoranda. Quod si autem animadvertat, id ab Ordinibus Germaniæ agi, ut Suecos, postquam eorum opera res suas reparasse visi fuerint, citra ullam laborum pensationem ejicere iterum instituant, ei iniquitati extrema opponenda, & per externa fœdera conatus ipsorum frangendos, Gallosque, Anglos, & Batavos translatis in eos quibusdam superioris Germaniæ locis in bellum pertrahendos, vel etiam alicui è Germaniæ Principibus, si quis velit, eam regionis partem consignandam; ipsi autem adsuintis copiarum optimis, & fidissimis versus Mare Balticum tendendum, firmatoque inter Albim & Oderam pede hostem litore arcendum, quoad honestis conditionibus pacem facere detur. Ad extrema tamen hæc uti non descendendum, nisi necessitas subigat: ita ista potius arripienda, quam id tolerandum, ut patria pro tot impensis, effusoque tot fortium virorum, & qui omnem æstimationem superat, inclutissimi Regum sanguine nil præter dedecus, dolorem, ingratorumque hominum ludibria reportet. Ac satius esse per vim expelli, quam ultro cedendo præter certissimum patriæ damnum ignaviæ nota Suecicum nomen adspergere.

§. 11. Hunc igitur scopum cum in universum sibi proposuisset Oxenstierna, circa singula negotiorum pro re nata consilium capturus, Erfordia Electoris Saxoniæ congressum per literas petit; qui Dresdam ipsum invitat, alia loca ab hoste fere vastata excusans. Eo cum pervenisset, non minus honorifice, ac si Rex adhuc viveret, excipitur. Inde proponit; se post mortem Regis exercitus ne dissiparentur continuisse, superiorisque Germaniæ Ordines hortatum, ut conjunctim rem gerant, quoad honesta pace potiri liceat; quo fine istos quoque arma retinere constituisse. Sed cum Elector è præcipuis Suecorum fœderatis sit, ab eo se exquirere voluisse, quam viam ipse ineundam, & quousque Sueciæ deinceps in hanc causam descendendum judicet. Id quod tamen non tanquam Legatus, sed privato tantum nomine petat, ut inde quæ ea usu patriæ suæ videantur esse, consilia capere possit. Ad ea Saxo prolixe de sua in persequendo bello constantia, ac ut perculso hosti acriter instetur suadere, Suecis ex una, se ex altera parte in Bohemiam & Moraviam irrumpentibus, ne vires recolligendi spatium isti relinquatur. Addit tamen; certum finem designandum, ob quem arma sint gerenda, ac oblatam pacem non repudiandam. Heic Oxenstierna, de scopo armorum dubii nihil esse: qui sit sincera & universos complexa pax, per quam sacra Protestantium, & libertas Ordinum in tuto collocetur. Cavendum tamen, ne vocabulo pacis pestilens ludibrium subsit. Victoriam persequendam, sed ne intempestivo conatu ejus fructus corrumpatur. Ante omnia res occasu Gustavi fere collapsas esse instaurandas, Protestantesque arcto invicem vinculo innectendos, ut 1633. hostis intercepta fallaciarum via serio animum ad pacem applicare cogatur. Nec minus declarandum, quousque & qua ratione censeat, Sueciæ Regnum isti se bello debere immiscere. Heic Saxonici nil nisi priora ingeminare, de irruptione in Bohemiam, & ne pax rejiciatur. Et quanquam Oxenstierna rerum ordinem inversum ostenderet, & prius de rebus rite disponendis, quam de victoria agendum; nihil tamen præter inanes verborum ambages exsculpere licebat. Tandem cum isti sententiam Oxenstiernæ nosse cuperent, hic citra præjudicium superiorum suorum multis demonstrabat; triplicem esse viam labantes Protestantium res servandi. Vel enim omnes eos inter se, & cum Suecia fœdere ad finem usque belli innectendos, summa directione, uti antea vivo Gustavo, huic relicta, cui tamen Concilium ex Ordinibus circumponendum sit, ne ad unius placitum res administrentur. Vel in duo corpora discedendum, quorum uni Suecia, altero Saxo præsit, communicatis consiliis rem gestura, sibique invicem auxilio futura, ac non nisi conjunctim ad pacem descensura. Vel si Suecorum auxilio carere se posse judicent, hos idonea pensatione dimittendos, & ab Ordinibus solis rem suscipiendam, ut tamen Suecia post pacis tractatibus includatur. Ex his utra via arrideret, Saxonici ut declararent nulla ratione adduci poterant. Nam quod postea ex aliis intellectum, primam improbabant, quod Elector alterius directionem extranei præsertim dedignaretur; nec minus postremam, quod quæ præmia Suecis danda forent non dispicerent; media non displicebat, si quæ eam circumstabant difficultates superari possent. Tandem Oxenstiernæ significatum; non posse Saxoniæ Electorem super tanti momenti re decernere, nisi collatis cum Brandeburgico consiliis. Id tamen iste sancte asseverabat; se communi causæ deinceps non minus acriter incubiturum, nec de pace acturum nisi ex fœdere communicata re cum Suecis, aliisque quorum interest: nec beneficiorum à Gustavo acceptorum unquam immemorem fore, gratiamque filiæ, ac Regno Sueciæ relaturum. Præter isthæc nihil Oxenstierna extundere poterat; nisi quod satis intelligeret, ab ista aula tunc mascula consilia, & vigorem tantis rebus parem abesse; nec paucos in Cæsarem inclinare. Istos homines prosperis & copiosis rebus adsuetos, duraque pati indociles reflante fortuna animum statim despondere, ac ab inani spe malorum remedia expectare. De cætero solenne usdem, sensus suos tegere, in diem omnia differre, prolixarum orationum, & dubitationum, nec non ceremoniarum affatim, solidi nihil expromere. Si quis ut ad rem accederetur, instantius urgeret, imperiose secum agi querebantur.

Oxenstiernæ cum Saxoniæ Electore congressus.

§. 12. Cum nihil amplius heic obtineri posse cerneret Oxenstierna, inde ad Brandeburgicum Electorem proficiscitur; qui majus in causam communem studium ostendebat, & quæ ab isto super Protestantium conjunctione proponebantur utique probabat, addito; si vel maxime unus aut alter Ordinum in transversum abeat, se ideo hautquaquam cessurum, sed reliquis sociatum omnia sua communi saluti impensurum. Eoque fine conventum Ulmæ properandum censebat, datis quoque ad Ordines ibi congregatos literis, quibus ad concordiam & mascula consilia amplectenda eos hortabatur, ac ut cum Suecis societatem omnino conservent, ne si illi à cæteris destituti ad peculiares tractatus ineundos adigantur, ipsi irato hosti in prædam exponantur, qui summam spei in eo collocet, ut Ordi-

Brandeburgicus causæ communi favet.

1635. nes inter se, & à Suecis divellantur. Eadem quoque peculiariter Wilhelmo Hassiæ Landgravio, & Duci Wurtenbergico, quorum magna iis in Circulis autoritas, ingerebantur.

Conventus Inferioris Saxoniæ inhibetur.

§. 13. Interea Fridericus Ulricus Brunswicensis Dux conventum Inferioris Saxoniæ Luneburgum indixerat; simul copias suo nomine conscribere cœperat. Id quod eo tendere judicabat Oxenstierna, ut is Circulus Suecis avulsus suas seorsim rationes iniret; præsertim cum Saxoniæ Elector ad Præsulem Bremensem, aliosque scripsisset; ut amicitiam quidem cum Suecis colerent, sed usquequaque tamen liberam sibi, nullaque obligatione circumscriptam agendi facultatem retinerent. Igitur isti mature obviam ire constituit, missis ad Ducem Dodone Cniphusio, & Jacobo Steinbergio, qui ostenderent; non debuisse id fieri inconsulta Corona Succiæ, Magdeburgicum jam Præsulatum possidente, cui antiquitus jus conventus eo in Circulo indicendi competat. Et cum separati ejusmodi congressus non nisi ad dissociandos Protestantes faciant, eo conventu supersedendum: alias sibi constitutum vi eundem impedire. Ad quæ Dux quidem causabatur; arma sibi parari expellendis ditione suâ Cæsareis præsidiis: conventus indici solere à proximis Principibus, Directore impedito: non constituisse; quousque Sueci Magdeburgicam ditionem sibi vindicare decreverint: ejusmodi conventus legibus Imperii conformes; quos si impedire velint Sueci, visum iri eos libertatem Germaniæ oppressuros: nec eousque diffidendum Principibus, velut ipsi causam communem destituere velint. Ad quæ isti reponebant; non tam conventum, quam modum convocandi improbari; exclusâ Sueciâ; eo fine bellum geri; ut Imperii leges vigori suo restituantur; idquod per fœdera obtinendum, quæ non permittant insciâ Sueciâ separata consilia capessere: Ita tandem Dux cedebat, ac Ordinibus qua de causa conventus omitteretur, significari curabat. Quæ res inter alios Regem Daniæ non mediocriter mordebat; præsertim quod animadverteret Suecos suspicari; ipso instigante conventum illum indictum. Ejusmodi igitur conatibus observandis atque disturbandis Joanni Salvio Legati munus per Inferiorem Saxoniam prorogatum. Stenoni quoque Bielkin Pomeraniæ utriusque cura commissa. Cæterum quare deinceps Sueci universam Inferiorem Saxoniam fœdere sibi illigare non tentaverint; cum tamen plerique Ordines peculiari pacto illis jam juncti forent, causa erat; quod metuerent; ne Brandeburgicus & Meclenburgenses eo sibi fœdere caverent, nihil de Pomerania & Meclenburgica decerptum iri farciendis Suecorum impensis. Quod Suecos neque annuere Regni sui rationes, nec abnuere præsentium temporum conditio permittebat. Eoque potius videbatur occasionem declinare, qua ad animi sui sensa circa eam rem intempestive pandenda urgeri poterant, ac futuræ opportunitati ista reservare.

§. 14. Berolino Halam digressus Oxensternius severa edicta per Marchiam promulgat, ut copiæ absque provincialium vexatione transitum faciant, ac prædabundi coërceantur, constituto qui istæ exsecutioni dari curaret. Ibidem à Galliæ Rege Legatus accessit Grangius, qui prolixe hujus studium in Suecorum ac Protestantium arma testabatur, & quod idem solennem Legationem ad Cæsarem missurus sit, de sua cum Suecis societate expositurum, illumque ad æquas pacis conditiones amplectendas hortaturum; cui conciliandæ operam suam offerat. De *neutralitate* quoque Ordinum Pontificiorum ut cum Suecis, sociisque agatur, petebat. Quod postremum ad futurum conventum Oxen-

Legati Gallici cum Oxensternio congressus.

stierna rejiciebat. Idem Gallum mediatorem probabat, ut esset, quem Dano adjungeret, cui soli Succiæ negotia committi tutum non videbatur. De cætero an Rex Galliæ ad Cæsarem Legatos mittere vellet, ipsius judicio relinquebat. Qua super re Saxonis, & Brandeburgici Electorum sententiam quoque exquiri posse, qui Dresdæ tunc congressi erant, annitente Brandeburgico, ut Saxonem ad consilia ab Oxenstierna proposita permoveret. Ubi integrum mensem super pacis mediis, conditionibusque, aut bello continuando disceptatum nullo cum fructu. Nec dissimulabant Saxonici, vehementer sibi displicere; quod Oxenstierna in Episcopatibus per Suecos occupatis multa donaret; ac cæteris fœderatis inconsultis conventum Ulmæ indixisset; quodque Ducis Brunsuicensis delectus; ac conventum Luneburgicum inhibuisset; velut is dictatoriam sibi per Germaniam autoritatem arrogatum iret. Ac præcipue cum super indicendo omnium Protestantium conventu Saxonici proponerent, & Brandeburgicus moneret, ut prius de ejusdem moderamine cum Oxenstierna conveniretur; illi non modice incalescebant, frementes sub directoris vocabulo Suecos arbitrium belli pacisque per Germaniam invadere; quod nec aliis; nec Saxoni ullo modo ferendum sit, cui Lipsiensi conventu summæ rei inter Protestantes moderamen sit commissum. Id quod tamen Brandeburgicus aspernabatur, nec minore se dignatione quam illum habendum contendebat. Qui & id ingerebat; postquam Protestantes propriis se tueri viribus nequeant, satius esse exterorum auxilio uti; licet fors particula aliqua decerpenda Imperio sit, quam una cum libertate sacra ipsorum plane opprimi. Tum serio & omni conatu in bellum incumbendum, nec temperatis intempestiva erga hostem reverentia armis causam prodendam; cum nihil perniciosius sit; quam media & ambigua consilia sequi; ubi extrema ab hoste intentantur. Nihil tamen ista valebant, ut Saxo presse destinata sua declararet; aut ab Oxenstierna propositis se adplicaret; sed in universum studia sua erga communem causam, quam deserturus haudquaquam sit, testari satis habebat.

Saxo & Brandeburgicus Dresdæ conveniunt.

§. 15. Nec majus operæ pretium apud Saxonem faciebat Legatus Gallicus Grangius, qui post ablatam Regis sui ad futuros pacis tractatus interpositionem multis ostendebat; non satis constare, num pax Cæsari cordi sit, jam magna mole bellum reparanti, ac morte Gustavi resumtis animis. Eoque acrius concordiam Protestantibus amplectendam; omni privato respectu, atque æmulatione seposita, nec per peculiares tractatus in diversa abeundum. Tum bello communem ab omnibus scopum præfigendum, & quicquid copiarum est, in unum velut corpus redigendum, summæ rei moderamine in unum collato, ut omnia eo celerius atque tectius expediri queant. Cum autem id bellum Regis Sueciæ auspiciis cœptum, gestumque hactenus sit, cui Protestantes fœderibus sese adjunxerint, directione belli eidem relicta; par esse; ut & deinceps eadem penes Sueciæ Coronam maneat, dignatione cæteris potiorem, & in cujus manu plerique exercitus; hostibusque ereptæ provinciæ sint. Eamque rem à Rege suo vehementer suaderi. Enimvero Saxo præfracte abnuebat à se belli moderamen Suecis concedi posse. Brandeburgicus contra Legato adstipulabatur de concordia, ac maturandis belli adparatibus; nec minus de belli directore, verum non eo modo, ut bellum & pax in unius arbitrium conferatur, id quod libero populo intolerandum sit; sed ut ab universis confœderatis certi quidam delegentur congruis mandatis instructi, qui consilio bellico adjuncti de omnibus

Ad consilium Legati Gallici propositio.

omnibus negotiis consultent, atque decernant, quos inter uni directionem tam in deliberando, quam exsequendo eo quod decretum sit deferendam. Eidem quoque placebat Protestantium militiam in unum corpus redigi. Sed ea de re omnium quorum interest consensu decernendum; & quia de moderamine Coronæ Sueciæ relinquendo Saxo in dubium revocet, se suo suffragio rem definire non posse, sed eandem ulteriori consultationi esse reservandam. Sic & iste Legatus re infecta Dresda discessit.

Landgravii Georgii cum Cæsareanis congressus.

§. 16. Porro cum Cæsarei valde cuperent cognoscere, quid isto congressu decretum foret, à Cæsare Leutmericiam ablegatur Episcopus Viennensis, & Questenbergius; qui Georgium Hassiæ Landgravium tunc Dresdæ agentem ad se invitant, velut super pacis negotio cum ipso collocuturi. De qua profectione nihil sibi ante, quam Landgravius jam discessurus esset, constitisse Brandeburgicus testabatur. Saxo autem ei se itineri non obstitisse ferebat, ut quid consilii foret Cęsari expiscaretur. Revera autem congressium istum Antonius Wolfius Landgravii Cancellarius procuraverat, Cęsareis partibus addictissimus, quo Cæsarem de rerum statu istorumque consiliis, ac Dresdæ inter Electores actis edocere posset. Neque vero aliud ibi propositum ferebatur, quam de Cæsaris in pacem studio. Quod Landgravius probasse se ajebat, sed ut illa universos complecteretur & Cæsar præcipue Palatinatum restitueret, Suecisque satisfaceret. Peculiares tractatus in cassum tentari. Fridlandus tamen istum congressum se inscio susceptum indignabatur, ex pacto belli pacisque arbitria sibi competere jactitans. Qui & circa id tempus super affectato Bohemiæ Regno in suspicionem venerat; multosque in Cæsaris aula, & inter eos conjunctissimum sibi quondam Eggenbergium Principem à se alienaverat, quod prædia eorundem contributionibus oneraret, easque à detrectantibus manu militari extorqueret.

Oxenstierna Erfordiensibus claves oppidi restituit.

§. 17. Ast Oxenstierna Hala in superiorem Germaniam tendens Erfordiæ litem inter urbis Senatum, & præsidii præfectum super clavibus portæ cujusdam fervere deprehendit. Cum enim illæ hactenus penes præfectum fuissent, ex quo tempore Wilhelmus Vinariensis Dux urbem occupaverat, eas nuper oppidani incuria militum in portæ claustris relictas ad Consulem detulerant, frustra reposcente Præfecto, quoad Oxenstiernæ arbitrio res committeretur. Qui cum oppidanis rem magnopere cordi esse videret, universas urbis claves istis consignavit, quod ea tempestate homines benevolentia magis quam vi in officio continendos judicaret; simul constituit, ut præsidium Regium urbe ejusque territorio educeretur, civesque deinceps milite à se conscripto, qui tamen simul Coronæ Sueciæ verbis sit adigendus, urbem custodirent. Et ubi plus militum intromitti necessum sit, id absque civium onere fieret. Ab eodem quoque Thuringiæ Ordines invitabantur, ut superiorum Circulorum Ordinibus se adjungerent, ac militem stipendiumque conferrent, quorum prius ob Saxoniæ Electorem abnuebant: cætera sat liberaliter offerebant, ni idem missa ibi in hospitium legione non pauca intercepisset.

Conventus Ulma Heilbrunnam transfertur.

§. 18. Wurtzburgum delatus Oxenstierna res per Sueviam paulum mutatas deprehendit, quod ingruentibus ibi Bavaricis itinera circa Ulmam parum tuta forent. Igitur placebat conventum ibi indictum Heilbrunnam transferre, quo ad Calendas Martias Ordines eorumque Legati invitabantur. Wurtzburgi quoque offendit Manassem Passeum Marchionem Feuquerium à Galliæ Rege ad eum conventum Legatum, qui de studio Regis in communem causam prolixe testatus, si forte Sueci istis locis hosti impares forent, ad duodecim millia auxilio pollicebatur. 1633. Simul Regi molestum esse ostendebat, Lotharingiæ Ducem occupatis Tabernis Alsatiæ, & Dachsteino bello se immiscuisse; pro quo facinore si castigetur, id Rege non invito fieri. Quæ Oxenstierna libens acceptabat, addito; solum Galliæ Regis respectum obstitisse, quo minus iste dudum hostilia expertus fuerit. Idem Legatus ut Oxenstiernam plane Gallorum rationibus adjungeret, multa de Regis sui in ipsum benevolentia memorabat, pollicitus quoque auxilium Regis, si privatas augere opes cuperet: quin & autoritatem ejusdem, si Reginam filio suo vellet connubio jungere, ac militem pecuniamque, si ea ex causa bellum sit gerendum. Quæ cum eo spectarent, ut Oxenstiernæ opera Galli tractu Germaniæ Transrhenano sibi opportuno potirentur, obtentu modestiæ velut votis suis superiora ab ipso eludebantur. Paulo post idem Heilbrunnam adpellens Ordines magno numero convenisse invenit, ita ut statim manus negotio admoveri potuerit. De quo antequam exponamus, prius quid actionum bellicarum per hibernos menses patratum sit, referemus. 28. Februar.

Oxenstiernæ circa bellum deinceps administrandum dispositio.

§. 19. Ut statim post prælium ad Lutzenam in Bohemiam bellum transferretur, Saxoniæ Elector suaserat, ne hosti spatium recolligendi vires relinqueretur. Id consilium quantumvis speciosum Oxenstiernæ non probabatur, quod exercitus hautquidquam dispositus esset tantæ expeditioni cum aliqua successus spe suscipiendæ, plerisque animo ægris, & novum laborem eo anni tempore adspernantibus. Et cum hostes locis sibi opportunis invadendi essent, ubi secus res cecidisset, irreparabile damnum accipiendum erat. Pars quoque exercitus in Saxoniam Inferiorem mittenda erat reprimendo Gronsfeldio; & cum hostis proximo Vere bellum magna mole instauratum iret, copias hiberna expeditione atterere haut consultum videbatur. Igitur designationem Regis paulo ante mortem conceptam Oxenstierna sequi constituit, ac majorem exercitus tunc in Misnia hærentis partem ad quatuordecim millia Georgio Luneburgico in Saxoniam & Westphaliam, reliquam Bernhardo Duci in Franconiam deducendam tradebat, quorum illi Cniphusius, huic Lohusius adjungebatur. Luneburgico in mandatis datum; de transitu ad Visurgim sibi primum prospiceret, & si per Gronsfeldium liceat, unum atque alterum munitum locum ei flumini adsitum occuparet; aut ad Amisiam usque penetraret, positaque ibi velut arce belli hostem quantum posset Westphalia depelleret. Dum interim Wilhelmus Landgravius Westphalis ab altera parte incumbit, & præcipue prohibet, ne hostiles circa Visurgim copię, cum iis quę ad Rhenum hęrebant, sese conjungere possent. Bernhardus Dux Bambergam tendebat, copias suas quiete refecturus, simul tuendę Franconię, ac imprimis Noribergę, & ut copiis ad Danubium, si opus foret, subsidio venire posset. Hisce hactenus per invaletudinem Banerii Christianus Palatinus Birkenfeldensis pręfuerat; sed cum iisdem, pręvalente hoste, suppetias ex Alsatia Hornius ferret, iste ad Oxenstiernam se conferebat; à quo copiis ad Rhenum pręficiebatur, missionem flagitante Baudisio. In Silesiam denique, ubi confuse hactenus res gesta fuerat, Senior Turrius Comes cum imperio mittitur, affinitatibus, autoritate, & gratia ibi locorum pręvalens. Cui injungitur, eos, qui ultro Suecorum partibus accesserant, velut amicos habere, & omni modo Suecię devincire: inde cum Saxonicis & Brandeburgicis ducibus communicato consilio hostem

Pro-

1633. Protestantium terris arcere. Ut tamen semper ad Marchiam, & Pomeraniam respiciat; cui, si hostis ingruat, Silesia deserta sit subveniendum, nec unquam eo usque in Austriacas provincias penetrandum, ut non statim istis locis subsidio accurri possit. Turrium tamen in Silesiam cum ita amplis mandatis missum fremebat Arnheimius, velut is in ipsum quoque exercere imperium obtenderet. Et quanquam Oxenstierna scriptis ad Saxonem & Arnheimium literis declararet; Turrio in Suecicas duntaxat copias imperium commissum; non ideo tamen æmulatio tollebatur, quod Arnheimius in Silesia suo tantum arbitrio rem gerere, Suecosque in appendicis loco habere vellet; & quia superiori æstate Arnheimii proditione Saxonum res per Bohemiam pessum ivisse Turrius arguerat.

Bernhardus Dux in Franconiam abit. 28. Januar.

§. 20. Distributis hoc modo inter Duces provinciis, Bernhardi quidem Ducis copiæ Franconiam ingressæ ex itinere Staffelsteinam vi expugnatam diripiunt. Inde Bambergam nemine repugnante occupant, receptis in fidem Sacerdotibus, cæterisque civibus, qui remanserant. Nec ad Martium usque mensem memorabile quid actum, nisi quod Bulachio cum majore equitatus parte in superiorem Palatinatum ituro Joannes Wertanus improviso ingruens damni nonnihil intulerat: & oppidum Hochstadium, ex quo itinera circa Norbergam infesta habebantur, cum deditionem ferociter abnueret, vi expugnabatur cæsis omnibus puberibus. Ædificia direpta fortuito exortus ignis absumebat. Inde cum Forchemo obsidium circumponere intempestivum Duci videretur, propius Danubium processit; ut vel hostem Hornio incumbentem distraheret; vel si res ferret huic junctus istum invadere posset.

Jean de Wert. 25. Februar. 28. Febr.

Hornius in Sueviam tendit.

§. 21. Hornius quippe re per Alsatiam bene gesta Sueviæ adversus Bavaricos auxilio venturus trajecto Rheno ex itinere Kentzingam, & Friburgum Brisgoviæ occupaverat. Inde duobus Wurtenbergensium millibus, qui Rotwilam occupaverant, auctus Danubium versus properat, & Banerii copiis valde quidem deminutis ad Geeklingam jungitur; hoste iter ejus sistere non auso. Quo tamen antequam perveniret Hornius, hostis jam per Sueviam progressus fecerat non spernendos. Altringerus quippe Bavaricus dux, post Landsbergam ad Licum expugnatam, Sueviam irrumpens, Memmingam levi negotio occupaverat, nec præsidiarius, quas pacti fuerant, deditionis leges servaverat, gregariis sub signa sua redactis; ac oppidanis magna pecuniæ summa emuncta. Inde Campodunum invaditur, quod ducenti præsidiarii Suecici una cum civibus ad decimum usque diem acerrime propugnabant; fœminis quoque lapides & ferventes aquas apportantibus. Ac jam tres hostium assultus mascule repulerant; cum tandem impetu à meridie ad vesperam continuato hostis numero prævalens oppidum irrumpit; ac cædibus, stupris, rapinis, incendio omnia miscet. Qui in arcem refugerant cives pecunia vitam redimere cogebantur. Nec eo minus oppido magna argenti vis imperata, primariique cives cum uxoribus & liberis captivi Landaviam, aut ad Tirolenses abducti. Inde Biberaco hostis minitari videbatur; quod Hornius immissis ducentis dimachis, & promisso subsidio ad tolerandam obsidionem firmabat. Sed cum è præcursoribus, qui turmam hostium oppresserant, intellexisset, Bavaricos circa Memmingam, & Campodunum divisis copiis hærere, ipse transmisso ad Kirchbergam Illaro ex alterâ parte fluminis istos urgere constituit. Ac primo quidem non procul Memminga statio hostilis ducentorum dragonum opprimitur. Sed

4. Januar.

Bavarici Memmingam & Campodunum expugnant.

3. Jan.

isti ad Memmingam consistere non ausi, immissis 1633. in oppido duabus legionibus Campodunum retrocedunt. Quos Hornius non procul eo oppido assequitur, duasque equestres legiones, & quicquid desultorum habebant, conspiciente toto exercitu Bavarico, cædit. Quo conflictu septem vexilla, ac subtribunus cum aliquot ductoribus à Regiis capti, tribunusque Gallebertus occisus. Ac ni nox incidisset, totus hostium equitatus, qui jam vacillabat, in fugam dari poterat. Sed Altringerus nocte tectus ad Leibusium recedebat, objacente angusto transitu, quem pluvia præsertim tempestate in conspectu hostilis exercitus transire arduum erat. Igitur Hornius Ottenbeuram regreditur, reficiendo paulisper militi, & ut hostis conatus observaret. Quem cum diutius ibi hærere videret; facto per Mundelheimum & Kaufbeuram itinere, à Lico eum intercludere instituit, ut interea Banerio occasio foret Landsbergam tentandi. Eo consilio Altringerus animadverso, ut Hornium retardaret, trecentos milites raptim Kaufbeuræ immittit. Ipse per noctem bipartito copiis apud Schongam & Fiessam trans Licum rapit, & conjunctis iterum iisdem ad Schongam considet. Hornius interim Kaufbeuræ immissum militem modicâ vi adhibita in potestatem redigit. Sed cum hostem trans Licum insequi agitaret, cognoscit septem legiones è Bohemia & turmas aliquot è Franconia isti subsidio properare. Igitur post eam accessionem hosti se imparem judicans, præsertim cum Banerii miles male habitus esset, ac Wurtenbergici carpendum domum facesserent, paulum se reprimere satius ducebat, ac interim à Bernhardo Duce postulabat, ut is cum suo exercitu propius Danubium accederet. Et quia hostis Suevia excesserat, Campodunum in potestatem redigere statuebat, quod per biduum obsessum postera die capiendi spes erat. At Altringerus legionibus è Bohemia auctus Lico iterum transmisso recta Mundelheimum, & inde Biberacum tendebat, ut hoc raptim occupato Wurtenbergicæ se infunderet, opimis ibi hibernis fruiturus. Eo voto ne potiri hostis posset, Hornius deserto Campoduni obsidio Biberacum properat, idque præsidio firmat. Inde ad Munderkingam Danubium transit hostem anteversurus, ac capta idonea statione eidem se objecturus; quod non consultum videretur absque necessitate prælii aleam tentare. Nec hostis minus, cui non prælium, sed Wurtenbergica præda cordi erat, magnis itineribus ad Danubium festinabat, quem pridie ponte ad Greissingam extructo cum majore copiarum parte transierat. Ubi postremum Hornii agmen præter hujus imperium in primum hostium agmen acriter impetum facit, idque retro agit: sed mox tota vi incumbente hoste pedem refert, quoad Hornius subsidio accurrens istum sisteret. Inde Hornius copias suas in aciem ad Lauteram in monte explicat; quod idem Altringerus in subjecta valle facit. Nihil tamen inter illos actum, quam ut tormentis se mutuo impeterent, exiguo utrinque damno. Nam è Suecis non supra quinquaginta desiderati sunt. Ita citra ullum impedimentum Pfullingam Hornius processit, contentus hostem Wurtenbergica arcuisse, quam conservari Suecicarum rerum tantopere intererat. Et quia Bavaricis plures legiones è Bohemia accedere dicebantur; Hornius Rheingravio mandabat; ut præcipuis per Alsatiam, & Brisgoviam locis præsidio firmatis cum majore equitatus parte ad se accederet. Enimvero hostis Wurtenbergica exclusus frustra tentato Biberaco copias bifariam dividit; ac peditatum plerumque per oppida inter Licum & Illarum distribuit, cæteris versus Bodamicum lacum dimissis, quo in tractu tribunorum

9. Jan. Bavarici ab Hornio vapulant.

Hornius, Altringerum Wurtenbergico agro arcet.

2. Febr.

8. Febr.

Sunt

1633. Sant Andreani, & Forbesii novos delectus dissipabat, isto quoque capto. Hornius autem cognito hostem copias suas laxius per hospitia sparsisse, *Hornius legionem hostium opprimit. 27. Febr. d'Espagne.* assumta valida equitum manu nocte Dietfurti Danubium transit, & orto die tribuni Hispani legionem Simmeringæ & propinquis vicis metantem opprimit, & plerisque ductoribus ipso cum tribuno & quinque vexillis captis totam fere legionem destruit; ipse re bene gesta in stativa sua regreditur.

§. 22. In Alsatia Hornio digresso hostis iterum cristas erigere, & impositum sibi jugum excutere nitebatur. *Hagenoa ab hoste intercipitur.* Et Hagenoæ quidem nonnulli cives Pontificiis sacris addicti, adsumtis in societatem quibusdam rusticis, Cæsareum præsidium, quod nuper Tabernis Lotharingo traditis excesserat, in id oppidum introducere moliebantur, cujus ope Suecos apud se hospitantes trucidarent. Dolus hoc modo instruebatur. Rustici militum quosdam curribus fœno ac stramine onustis abditos sub portam usque vehebant; qui repente prosilientes vigiles securos jugulant, ac mox cæteros, qui extra oppidum insidiarum causa latitabant, signo dato immittunt, civibusque simul insurgentibus facile Suecicos opprimunt; quos partim ferro, partim fustibus atrociter necant, præfecto Croneckio, *5. Januar.* aliisque ductoribus captis. Cæsorum corpora centum triginta vestibus spoliata extra mœnia canibus lanianda projiciuntur. Triduo post eodem delatus Salmensis Comes ad illud oppidum muniendum omni vi incumbere cœpit, Argentorato inde multas molestias daturus. Sletstadii similis struebatur scena; sed consilio detecto exitium, quod Suecicis parabatur, in autorum capita vertebat. Ea res Argentoratenses advertit, ut ab insidiis probe sibi caverent, ac Equites Ordinis Teutonici, Monialesque domicilia mœnibus contigua deserere, *Neuburgum ad Rhenum opprimunt* alibique sedes capere cogerent. Brisacenses quoque Rheingravio circa occupandam Thannam, Altkirchamque, & Pfirtam, aliaque Suntgoviæ loca distento, Neuburgum ad Rhenum subito opprimunt, cohortemque Suecicam ibi præsidio locatam partim cædunt, partim capiunt. Is suc- *28. Januar.* cessus audaciam addebat, ut eadem circa Langendenzlingam tentarent, quo tribunus Einhusius Schafelitzkium & Canofskium ad epulas invitaverat. Sed hi media inter pocula nuntiato hostium adventu equites suos raptim ad pugnam cient; qui vix in ordines se utcunque disposuerant, cum hostis adesset, pugnamque inciperet, ac istos numero inferiores Friburgum versus propelleret, ubi Canofskii legio hospitabatur. Hic mox excitatis suis Einhusius turmis auxilio advolat, *Brisacenses vapulant.* iisque junctus Brisacenses invadit, & acrem post conflictum in fugam conjicit, cæsis circiter quadringentis, totidem captis, quorum plurimi post è vulneribus obiere. Sed & agrestium in Sunt- *Rustici per Suntgoviam tumultuantes compescuntur.* govia ad quatuor millia conglobati Pfirtam, Altkirchamque intercipiunt, & quos ibi ac per vicina passim deprehendunt Suecicos atrociter trucidant. Ad hos compescendos Rheingravius validam manum Thannam versus rapiebat; quo ante quam veniret, jam tribunus Harpfius coactis novendecim equitum turmis apud Blotzheimum eos *29. Jan.* in aperta camporum pertractos misere multaverat, cæsis mille amplius, totidem captis. Quo cognito Rheingravius, ut istum motum penitus sedaret, Befortum tendit, ubi Montecuculus Comes cum aliquot equitum turmis, & magna parte agrestium agebat. Sed hic inconditæ turbæ diffisus non expectato Rheingravii adventu Brisacum se recipiebat. Agrestes in cœmeterio vici Dommerskirchæ oppressi, veniam frustra implorantes immanitatis suæ pœnas dederunt occisis mille sexcentis. *1633.* Quæ clades tamen non deterruit rusticos per Brisgoviam, quo minus & ipsi in Suecicos interceptos sævirent; qui tamen pariter pœnas dederunt suspendio necati, aut ad opus faciendum abducti. Nec eo secius Brisacenses denuo fortunam tentare ausi mille numero Kentzingam interceptum tendunt. *Brisacenses denuo vapulant.* Quibus Suecici, destinatis ipsorum proditis in itinere insidias ponunt; in quas dum præcipitant, cæsis aut captis plerisque, pauci incolumes evasere; quos inter Wilhelmum Badensem Marchionem brachio arreptum eques ignotum jam trahebat, sed mox splendidius vestitum nactus dimittebat.

§. 23. In Palatinatu Ludovicus Schmidbergius *Dilsberga capitur.* legionis vicarius oppidum Dilsbergam subito assultu, arcem paulo post deditione ceperat. *14. Januar.* Quod non parum conferebat coërcendis Heidelbergensis præsidii excursionibus. Ad inferiorem Rheni tra- *Gesta per ditionem Coloniensem.* ctum Baudisius Andernacum superiore anno captum pro temporis ratione munitionibus firmabat; simul Noriburgum in Eifalia Ducis Arescotani oppidum in potestatem redegerat. Isti amoliendo Elector Coloniensis cum urbe Colonia ubique auxilia conquirit; cui & à Gronsfeldio valida manus sub tribuno Henrico Westphalo, & ab Isabella Belgii Principe aliquot Hispanorum millia sub Isenburgi Inferioris Comite submittuntur. Et ne Elector adversus neutralitatis cum Batavis initæ leges peccasse argueretur advocatis in suam ditionem Hispanis, illæ copiæ dicis causa Hispanorum sacramento solutæ Cæsaris militiæ transcribuntur. Hæ igitur primo Nonnenwertam, insulam in Rheno sitam, opprimunt, cæsis Suecicorum quinquaginta, centum captis. Inde Ohlbergam ad Aram fluvium deditione capiunt; ut & arces Saftenburgum, & Landscronam: sed illius præfectus acerrime restiterat; hujus autem per ignaviam prodita arce cum cohorte sua ad hostes transibat. Contra Baudisius Hammersteinam arcem occupaverat, & non paucos Hispanorum Rimagi oppressos ceciderat. Verum hosti magna mole ingruenti impar, numeris ob continuos labores valde deminutis, ac legionibus aliquot equitum ad Landgravium missis, cessim ire Lohnsteinum superius usque cogebatur, ubi Lani fluminis ob- *17. Febr.* jectu, & locis opportunis Wetzlariam usque insessis hostem transitu arcebat. Unde repulsus Isenburgicus omni vi ad oppugnandum Andernacum vertitur, quod præsidiarii maximam partem Finnones sub tribuno Josia Ranzovio strenue propugnabant. Interea de neutralitate Circulo Westpha- *De neutralitate Circuli Westphalici frustra agitur.* lico concedenda intervenientibus Hollandis tractari cœptum, qui grassantes in viciniis exercitus haut citra suspicionem adspectabant. Eoque ut utriusque partis copiæ inde excederent, nec deinceps eodem se penetrarent, caveri cupiebant. Baudisius autem, quanquam citra superiorum mandata ad ejusmodi tractatus descendere non auderet: tamen honori Hollandorum, & Principis Arausionensis id daturum se promittebat, ut per mensem induciæ essent, ipseque suas copias inde educeret, paucis tantisper locis præsidio insessis; ut tamen Coloniensis Elector, & Palatinus Neoburgicus caverent nihil in ea loca tentatum iri, quoad tractatus perficeretur. Eam conditionem cum isti abnuerent, incassum id negotium evanuit.

§. 24. Georgius Luneburgicus Dux, militiæ *Gesta per Westphaliam. 4. Febr.* Suecicæ per Saxoniam & Westphaliam præfectus, facto per ditionem Brunswicensem & Luneburgensem itinere ad Bremam cum exercitu Visurgim transit. Hinc cito agmine Cnipbusium in Westphalos irrumpere jubet, qui primo impetu Vechtam, Cloppenburgum, Haselunam, Meppam, Furstenavium, aliaque loca totumque adeo

præ-

1633. præsulatum Osnabrugensem, excepta metropo-
li, ac vicinum tractum in potestatem redigit.
Et quia plerique agrestes domibus suis profuge-
rant, ne permissa rapinæ militari regio mox so-
litudo fieret, edicto promulgato securitatem im-
perata facientibus promittit, refractariis extre-
ma interminatus. Sed cum hiberna tempesta-
te Osnabrugam, adsitamque arcem Petersbur-
gum obsidere non liceret, præcipuum tunc via
debatur de tuto sibi ad Visurgim trajectu prospi-
cere, quod Brema longius mare versus posita,
nec Succorum arbitrio subdita foret. Ei usui
Rintela opportuna visa, Hamelam, Mindam-
que interjectu suo separans. Igitur verso itine-
re Hervordiam, Flotamque arcem, & Bilefel-
dam occupat, Sparenberga arce eminus circum-
sessa. Nec minus Lemgoviam, ac Lybbecam
præsidio firmat, ac cum Mindensi præsulatu su-
per tributis transigit. Mox Rintelam itum, ubi
cum tumens nivalibus aquis Visurgis vado transi-
ri non posset, navigia conquiruntur, ut ad al-
teram ripam trajectus firmari posset. Interea
Gronsfeldius Comes, Guelferbyto quatuor men-
sium alimenta intulerat, & mox contractis co-
piis inter Hamelam, & Mindam ad Visurgis ri-
pam consederat, Suecicos transitu prohibitu-
rus, structoque contra Rintelam suggestu in
adversos tormentis detonabat; quibus hi non
sequius respondent. Verum detumente pau-
2. Mart. latim flumine Georgius Dux monstrante rusti-
co vadum reperit, quo equitatus summo mane
trans fluvium missus repente in hostem invectus
quatuor turmarum stationem opprimit. Mox
in pedites, qui ripam custodiebant, irruens mul-
tos eorum interficit, quingentos cum tribus cen-
turionibus capit, ac quatuor vexillis, duobus
Gronsfeldius vapulat. tormentis potitur. Mox in eos qui per vicina
metabantur, itum: qui consistere non ausi, ra-
ptim Mindam, alii Hamelam facessunt, pleris-
que impedimentis amissis. Ita profligatus Grons-
feldius cum in aperto Suecis imparem se judica-
ret, plerumque equitatum, & quicquid pedi-
tum ad præsidia oppidorum opus non erat, Rhe-
num versus ad Isenburgicum dimittit, ipse tan-
tisper intra oppida vim Suecorum propulsaturus.
Interea Osnabrugenses Furstenaviam prodisio-
ne quorundam civium subito irrumpunt, ac ple-
rosque Suecicorum cædunt, capiuntve. Cæ-
1. Mart. teris arx suffugium præbuit, quam isti oppu-
gnare non ausi, cum proditoribus abiere. Sed
cum eadem circa Lybbecam tentarent, conatu
propalato irriti fuere. Contra Sueci Buckebur-
gum præsidio insident, coercendis Mindensium
excursionibus, & Hamelæ obsidium circumpo-
nunt, spe modico negotio illa potiundi. Inde
præsulatui Osnabrugensi neutralitatem, men-
struum tributum stipulati, concedunt. Quam
etiam Palatinus Neoburgicus Westphalicis suis
ditionibus ambibat, & ut Sparenbergæ obsidium
solveretur. Quod Georgius Dux demum an-
nuit, cum copias diffundere inutile esset. Pol-
la quoque arx ab Uslario post bidui verberatio-
16. Mart. nem deditione capitur, octoginta qui excesse-
rant præsidiariis Suecicam militiam amplectenti-
bus.

Wilhelmus Landgravius in Westphaliam irrumpit. §. 25 Diversa parte Wilhelmus Landgravius
irruptione in Westphaliam facta Tremoniam
paulululum tergiversantem ad præsidium accipien-
dum adigit. Reclingshusa ultro imperata facit.
Jacobus Mercierius tribunus Dorstenam mitti-
tur, quæ nec ipsa diu moram facit, & centurio
oppidi præfectus captivi sortem subit, miles gre-
garius sacramentum mutat. Inde Haltera haut re-
luctans jugum accipit. Cosfelda quindecim cen- 1633.
turiis provincialium impigre per aliquot dies de-
fensa tandem & ipsa flectit, ac Hassiacum præsi-
dium accipit. Inde Dulmena, Borca, Bochol-
tum, & alia minora oppida ultro imperata faciunt.
Sed cum inter istos successus Landgravium hinc
Rheingravius, & Baudisius frequentibus literis
super auxiliis adversus hostem sibi imminentem
solicitarent, inde Georgius Dux ad copias se-
cum jungendas invitaret, quo hostem ad Visur-
gim eo gravius urgere posset: ut utrisque gra-
tificaretur Monasteriensi præsulatu iterum exce-
dit, Borca, Cosfelda, & Dorstena præsidio in-
sessis, ac quinque legiones sub tribuno Plessio ad
Baudisium Dillenburgum versus mittit. Cum
reliquo exercitu Paderbornam obsidet, ut è pro-
pinquo, si res exigeret, Georgio Duci adsistere
posset.

§. 26. In Silesia sub finem anni præcedentis Gesta per Silesiam.
Franciscus Albertus Dux Lauenburgicus cum
equitatu Olavia Grotcaviam versus iverat, tribu-
ni Winsii legionem non procul inde hospitan-
tem oppressurus. Sed hic re cognita statim
Neissam se recepit; ubi ad arma conclama-
tum, & sparsæ Cæsareorum copiæ in unum
contractę. Unde Dux retro Lowitzam rece-
debat. Interea Gallasius valida cum manu à prid. Kal. Jan.
Fridlando missus Grotcaviam adpellebat, cæ-
teris se Cęsareis juncturus: qui mox equitum
manum in Saxones emittit. Illi in pabulato- 2. Jan.
res quosdam incidentes, eos non sine vulneri-
bus in castra compellunt. Quo tumultu exci-
tatus Lauenburgicus, cum legionibus suis in-
vectus acriter eosdem repulit; queis Cęsareus
exercitus decem millibus militum constans in
propinquo suffugium fuit, de quo Saxonibus
nihil plane erat cognitum. Cęsarei in aciem di-
spositi adversus Saxones progredi incipiunt, ten-
taturi, num his consistendi audacia foret nul-
lo peditatu suffultis. Sed cum Saxones impi-
gre ad prelium committendum se accingerent,
Cęsarei ad trecentesimum passum subsistentes tor-
mentis istos impetebant. Inter quę nocte ingruen-
te hostis Grotcaviam, Saxones Olaviam mdem-
oes recedebant. Eo in conflictu Cęsareorum su-
pra centum quinquaginta, Saxonum vix trigin-
ta ceciderant. Cum autem hostis latius se diffun-
deret, interceptra quoque arce Kœnigsberga, & 4. Jan.
Olaviam usque excurreret, Saxones iterum Sue-
cis jungi cupiebant. In quod Duwalius non prius
consentire volebat, quam Lauenburgicus scripto
promitteret, Suecicas copias pari cum Saxoni-
cis conditione habendas. Quo obtento cum om-
nibus suis Olaviam se conferebat. Ast Cæsarei 7. Jan.
conjunctione istorum cognita Neissam se reci-
piunt, sera jam pœnitentia ducti neglectæ oc-
casionis Saxones solos apud Grotcaviam inva-
dendi. Quo tempore Briegensis Dux, post-
quam diu inter utriusque partis solicitationes
anceps hæsisset, cum tandem à Fœderatorum
exercitu vis ostentaretur, Briegæ præsidium
recipit trecentos Suecos, totidem Saxones, ac
æquis legibus cum istis transigit, quæ tamen
ipsum fidem Cæsari datam exuere non coge-
rent. Briega in potestatem redacta Fœderato- 19. Jan.
rum exercitus quievit, quoad Arnheimius adven-
taret; qui sumto per Ducatum Lignicensem, Sue-
corum hospitiis assignatum, itinere non sine am-
bage Wratislaviam versus tendebat. Interea ho-
stis Strelenam, Falckenbergam, Reichenba-
cum, & Landsbutam receperat, ac parum abe-
rat, quin Briegam ex improviso irrumperet. Op-
pelam quoque oppidum occupaverat; sed arcem

1633. 27. Jan. præfectus acriter defendebat, quoad hostis trecentis desideratis inde pelleretur. Apud Olaviam conjuncti iterum Saxonicis Sueci, ad Strelenam bis mille Polonos cum sexaginta desultoribus pugnæ paratos offendunt. Quos Duwalius acriter invectus post exiguam moram in fugam conjicit, cæsis non paucis, & centum captis. Mox Strelena recuperatur, ubi cum Duwalius relicti ab hoste adparatus bellici dimidiam partem sibi vindicaret, Saxones contradixerunt, causati suis potissimum auspiciis bellum geri. Et cum vilem particulam velut ex gratia post offerrent, Duwalius ignominiosum donum respuebat; quæ tamen offensa tunc dissimulata fuit. Cæterum Poloni, quorum aliquot millia Hannibal Dona opimis promissis exciverat, cum nec stipendia solverentur, & prædæ loco vulnera forent, Cæsaream militiam pertæsi domum inglorii revertunt, Arnheimio liberam abeundi facultatem concedente. Ast hostis post conflictum apud Strelenam Grotcaviam movebat, desertoque Reichenbaco & Landshuta apud Neissam castris munitis considebat.

Poloni domum abeunt.

30. Jan. Contra Fœderati Wansenam recedebant, Jacobum Duwalium cum viginti amplius cohortibus adventantem expectantes. Is postquam accessisset, Grotcoviam isti invadunt, à Butlari legione infessam, quæ spe subsidii à Cæsareis ferendi non procul inde metantibus strenue resistebat. Sed urgente ex una parte Duwalio cum Suecis ex altera Clitzingio cum Saxonibus, deditionem facere cogitur ea lege, ut positis armis sacramentum mutaret. Ubi iterum dissensio Arnheimium inter & Duwalium erupit. Obsessi quippe postquam super deditione cum Duwalio, & Clitzingio non absque præscitu Arnheimii transegissent, istorum arbitrio relinquebatur, ad Suecos, an ad Saxones quisque se conferre vellet. Sed cum istorum plerique Suecicas partes elegissent, nec supra triginta Saxonicis accedere cuperent, Arnheimius indignatus cum Lauenburgico advolat, Duwalii pacto se hautquicquam teneri clamitans: simul omnes deditos ad Saxones paucis exceptis abstrahit. Qua injuria offensus Duwalius ab exercitu Wratislaviam discedebat, relicto imperio in Suecicas copias Fellio Baroni, & tribuno Bohmio. Saxonibus tamen petentibus iterum redibat, dissidio isto utcunque obliterato. Ast hostis accessu Fœderatorum perterritus, Neissa triginta quatuor vexillis sub Schafgotschii ductu firmata, in Bohemiam recedebat, quem Fœderati non ultra Otmachiam arcem, quam & ipsi occupabant, persecuti sunt.

Inter Duwalium & Arnheimium dissensio.

13. Febr. Ubi hoste omisso Schweidnitzam vertunt, ibique exercitu lustrato in hiberna discedunt. Repetita inde à Duwalio vetus adversus Arnheimium querela super angustiis hospitiorum Suecis assignatorum, quibus ni remedium adferretur, metuendum erat, ne miles Suecicus ad Saxones, qui lautius habebantur, transiret; petitumque ut Sueci pari cum Saxonibus conditione forent, & Odera utrorumque hospitia dirimeret, Suecis Polonicum, Saxonibus Bohemicum latus obtinentibus; utque loca ad Oderam sita pari utrinque militum numero insiderentur. Ad quæ Arnheimius nihil, quod ad rem faceret respondere, ac in diem negotium extrahere, quoad infecta re Dresdam abiret, reditum sui intra duas septimanas pollicitus. Eo digresso Sueci veteribus hospitiis in Lignicensi Ducatu coarctabantur, reliquis per Saxones præreptis. Ita quiescentibus Fœderatis, Fridlandus per otium copias suas ex hæreditariis Cæsaris ditionibus augebat, vi ad militiam abreptis, quos stipendiorum promta solutio non permovebat. Et ut ignominiam cladis ad Lutzenam acceptæ leniret, non paucos Pragæ velut eo prælio turpiter profugos supplicio afficiebat. Circa id tempus fato fungebatur Andreas Cochtizkius, Regius per Silesiam Legatus. Paulo post eodem adpellebat Henricus Matthæus Turrius Comes, qui statim per publicas literas commissum sibi in Suecicas copias summum imperium passim promulgabat; hautquidquam par emendandis malis, quæ Suecorum arma eas per oras premebant. Euangelicos quippe per Silesiam in partes Fœderatorum pronissimos turbabant dissidia inter Suecicos, Saxonicosque duces post Gustavi mortem apertius erumpentia; dum Saxones rem suo tantum arbitrio gerere, Suecisque in auxiliariorum loco uti volunt, his vehementer repugnantibus. Unde Silesii ancipites utros potissimum respicerent hærebant, cum in illa collisione nemo eorum causam serio susciperet; quin nemo eos obsequio Cæsaris subducere postularet. Et Sueci prævalentibus ibi Saxonibus paulo minus quam ab hisce pendere, ac inter molestas dissimulationes tempus transigere cogebantur, satis habentes, quod in partem adhuc rerum ibi admitterentur. Neque ex hiberna isthac expeditione, & quod ita repente à fugiente hoste recessum erat prudentes præclari quid augurabantur. Superiore anno, dum intempestive Fœderati in diversa abeunt; Neissa & vicina loca amissa erant. Ea hac expeditione recuperabantur, sed direpta ac fere destructa; at Neissa tamen in manibus hostium remanserat. Pleraque transeuntibus hinc inde exercitibus, post hospitiis militum vastata. Militum affatim; sed quorum plures hiberna expeditio absumserat, quam novi delectus supplebant. Non nihil damni hostibus illatum; sed quod jacturam, quam Fœderatorum copiæ fecerant, non æquaret: nec minus altius inspicandi ansam præbebat, quod prout quisque in partes fidissimus, durissime haberetur; qui tamen nihil magis querebantur, quam isthoc modo media sibi communem sublevandi causam subtrahi, exhausto per transeuntes exercitus, & hospitia in amicorum terris sumta stipendiorum fonte.

7. Febr. 26. Febr.

Status per Silesiam confusus.

§. 27. Interim in Suecia conventu Ordinum indicto fundamenta rebus domi forisque deinceps gerendis firmantur, dum Christina, Gustavi Adolfi filia Sueciæ Regina denuo declaratur, eique ab omnibus fides datur. Simul antea facta Sigismundi, filiorumque ejus à Regno Sueciæ exclusio denuo sancitur, pœna perduellionis in eos statuta, qui de istis recipiendis mentionem facerent. Tum Reginæ tutela, Regnique administratio quinque summorum Collegiorum capitibus, quorum locum uno vel altero absente senior Collegii suppleturus erat, confirmatur, queis tamen in consilium Senatus Regni adhibendus erat. Cæterum ab Oxenstierna Gustavo adhuc in Borussia bellum gerente, ejus jussu concepta erat Regiminis Forma, uti ipse ferebat; quam Rex sibi prælectam minutiis quibusdam exceptis probaverat, sed mole rerum præpeditus, ac morte ingruente eam subscribere, ac promulgare non poterat. Id scriptum post mortem Regis ab Oxenstierna ad Senatum missum, ut quæ optima ipsis viderentur, retinerent, cetera mutarent aut omitterent. Idem tunc selectis Ordinum communicatum vehementer arrisit; sed quo minus in pragmaticæ sanctionis vicem promulgaretur, tempus tunc non tulit. Ut tamen eam formulam in gubernando

Conventus Ordinum in Suecia, decretum. 14. Mart.

Forma Regiminis.

1633.

do Regno Administratores interim præ oculis haberent, placuit. Denique firmando adversus aliorum invasiones Regno novi delectus, in quos vivo adhuc Gustavo consensum fuerat, ocyus agi jubentur. Ut tamen sub recenti imperio plebis animi placarentur, cui præcipuum querelarum argumentum tributa fere sunt, ea quę nuperis annis augmenta vectigalibus addita fuerant, remittuntur; etsi alias tempora Regni reditus augeri potius suaderent. Ista omnia summo Ordinum consensu decreta Polonorum, Danique machinationes non parum disturbarunt, qui Suecia post Gustavi mortem motibus intestinis convulsa, in turbido piscandi occasionem oblatum iri speraverant; sed nunc postquam nihil intus vacillare deprehenderent, falso se rationes iniisse taciti indignabantur.

Conventus Heilbrunnensis.

§. 28. Nec minus res Suecorum per Germaniam firmabat Conventus Ordinum Protestantium Circuli Franconici, Suevici, & utriusque Rhenani Heilbrunnæ indictus, quem Saxoniæ Elector per literas variis rationibus apud præcipuos Ordinum impedire frustra fategerat. Is quippe velut Lipsiaco decreto caput Protestantium declaratus sibi jus convocandi competere obtendebat, eoque communem Protestantium conventum animo agitabat, ut sibi arbitrium belli pacisque vindicaret, & Ordines ad stipendia suo exercitui solvenda adstringeret. Sed Ordines neglecto Saxone circa initium Martii frequentes convenerant, Wurtenbergicus Dux, Badensis Marchio, & complures comites; cæteri Legatos miserant. Cum in Oxenstiernę hospitio convenirent, & is inter quosdam super priore loco controverti animadverteret, prævenendis hisce litibus nulla sedilia inferri jubebat, & stans apud stantes exponebat: quæ caussa Gustavo Regi fuerit arma capiendi; utque ipsius progressibus Protestantes animos sumserint fœdus Lipsiæ ineundi, libertati suæ, sacrisque defendendis. Eo fœdere vi hostium dissipato, plerosque Ordinum peculiaribus pactis Gustavo innexos arma cum ipso adversus Cęsarem Ligamque sociasse. Inde Regi consilium fuisse universos in unum corpus componere, summa rerum rite digesta; eoque fine quatuor superiorum Circulorum conventum indixisse; cui cum ipse adesse, in Saxoniam avocatus non potuerit, se à Rege destinatum fuisse, ut ejus nomine quę in rem communem viderentur exponeret. Nec evocato licet rebus humanis Rege negotium istud à se abdicatum. Et quanquam universos per Germaniam Protestantes in concilium coire optandum fuerit; cum tamen res moram non ferat, & in amplis ejusmodi conventibus negotia non sine magnis ambagibus evolvantur, se communem conventum expectare nec voluisse, nec potuisse. Inde petebatur, ut deliberare, ac decernere velint de Circulis istis fœdere inter se connectendis ad restituendos oppressos Ordines, vindicandasque Imperii leges, ac ut Coronæ Suecię satisfactio pręstetur: neve in peculiares tractatus singuli cum hostibus descendant; & quæ pœna in eum statuenda sit, qui a fœdere secessionem fecerit. Cumque Cęsar adversus jurata pacta hactenus libertatem publicam oppressum iverit, strenue auxiliantibus Ligistis, an non tam ille, quam hi hostium vocabulo publice nuncupandi sint? Prę-ter hęc de numero exercituum, novis delectibus, summa belli directione, disciplinaque militari agendum erat. Ac denique si placuerit Sueciæ auxilio ad scopum istum obtinendum uti, quousque judicent eidem in causam descendendum, & quid vicissim Sueciæ, si ipsa aliunde invadatur, expectandum sit. Ista capita cæteris, qui ad conventum non accesserant, & inprimis Saxonię Electori ab Oxenstierna transmittebantur. Quę plerisque probata Saxoni hautquidquam ad palatum erant: qui & ideo literis ad Conventum scriptis ostendebat magni momenti ista esse; nec dubitare se, quin expenderint, quid Imperio debeant, quæ ad universos Protestantes, quę ad Electores pertineant; simul ne temere in extrema eatur monebat.

Oxenstiernæ propositio.
9. Mart.

1633.

3. April.

Ordinum deliberatio.

§. 29. Ad ista porro deliberanda cum Ordines descenderent, ab initio nonnullis, ac præcipue Suevicis videbatur de fœdere ad conventum universorum Protestantium rejicere, ubi etiam de directione rerum sit constituendum, quæ tantisper Oxenstiernæ deferenda sit. Post tamen universi sententiam suam super singulis capitibus scripto conceptam Oxenstiernæ obtulerunt. Qui præfatus quæ modestia requirebat, non pauca circa id scriptum libere monebat; velut quod circa pleraque nihil certi decernatur, ac res in longum extrahatur; & quod scrupulose nimis & ambigue quędam concepta videantur, cavillandi ansam prębitura; cum tempus nunc non ferat formularum aucupia trutinare; sed hostiles gladios jugulo omnium imminentes averruncare. Fœdus inter se, & cum Suecis à confirmatione communis conventus Protestantium videri suspensum, labili nimis fundamento. Præposteram religionem esse; cum arma adversus Cæsarem arripuerint, hostis vocabulo abstinere; cum ni justi Cæsaris hostes esse velint, non possint non rebelles esse. Etsi Suecorum parum intersit, qui aperte se Cęsaris hostes ferant. Consultissimum porro esse proprio milite, argentoque rem gerere; si quid ab exteris obtineri queat, in lucro putandum. Directionem belli ab Ordinibus sibi delatam, etsi cum infinita molestia conjunctam, se ideo non recusare, quod alias patriæ suę rebus consuli nequeat. Sed ut in singulis Circulis peculiares directores constituantur, qui in ipsius acta censuram quandam exerceant, id se ferre nolle: neque eam jam rerum faciem, ut omnia ad unguem exigi queant. Quia porro militi stipendium non solvatur, rapto eum vivere non adeo grande piaculum habendum; cum is conductus sit, ut in hostem, non ut in famem pugnet: ac non magis de petulantia militum, quam eorundem conservatione dispiciendum. De cætero amputandis moris, quas multitudo consultantium pariebat, pollicebatur Oxenstierna, se salvo ipsorum judicio sententiam suam ad modum fœderis conceptam declaraturum. Enimvero id quoque ab Oxenstiernio observabatur, non solum multos occultas per artes Cęsaris, ac consilia Saxonis vacillare, qui omni modo laborabat, ne summę rei directio ipsi committeretur; sed & quemlibet privato suo emolumento inhiare, & alios bona Ecclesiastica, alios insignia feuda, & simile quid captare: quæ nisi statim annuerentur, offensa in promtu erat. Quam ob causam ipse quoque Rex Gustavus jam pleramque partem occupatarum terrarum aliis donaverat, aut promissis assignaverat, ac inter alios Wilhelmo Hassiæ Landgravio Fulda, Paderborna, Corbeia, & Monasteriensis præsulatus cesserant: quæ promissa Oxenstiernæ utique implenda erant, ut è provinciis bello occupatis nihil Suecis præter Moguntinam ditionem, de qua tamen & ipsa nonnullæ particulæ decerpebantur,

17. Mart.

1633.

tur, restaret. Nec aliud quid suppetebat, ut ad communem causam amplectendam alacres fierent, nisi ut in pagem prædæ admitterentur. Quorundam donationibus ea lex dicebatur, ut ipsi militibus satisfacerent. Alii pecunias ultro offerebant.

Oxenstierna rem urget.

§. 30. Id tamen Oxenstierna pro cujusque captu adhibitis rationibus effecerat, ut Ordines in plerisque capitibus propius ad scopum accederent, ac formulam fœderis a se conceptam expendendam assumerent. Qui ut decretum maturarent, ille potentiam ac vigilantiam hostium ostendebat, quibus nihil magis cordi, quam istos inter se divisos opprimere; qui & ipsi non procul absint, sed in visceribus eorum hęreant. Apud nostros exercitus plus spei, quam virium; qui hactenus non tam stipendio, præmiisque, quam promissis allecti officium fecerint, fragilibus ad diuturnitatem vinculis. Gemina hisce ingerebat Legatus Gallicus Feuquierius, ad Societatem Suecicam amplectendam ipsos hortatus, simul Regis sui studium in eas partes extollens. Et hæc quidem palam. Sed idem in occulto apud singulos efficiebat, ut quod Oxenstiernæ deferebatur directorium molestis conditionibus circumscriberetur, per quas ejus vis valde enervaretur, idemque maximo cum labore & molestia ipsi foret gerendum. Tum & ne Moguntina dicio in ipsum conferretur, impediebat, eo usus prætextu, quod pacem utique pro scopo belli habentibus cavendum sit, ne tali ratione tractatus reddant difficiliores. De cætero tam hujus quam Oxenstiernæ hortamenta non parum conferebant ad maturandum decretum, in quod citius, quam à multis creditum fuerat, ab universis est consensum.

Daniæ Rex mediationem suscipit.

§. 31. Dum ista Heilbrunnę agitantur, interea Daniæ Rex tanto diligentius pacis se conciliatorem ferebat, quod metueret, ne res suas in Germania post Gustavi mortem ita stabilirent Sueci, ut deinceps haut facile inde possent dimoveri. Et plane in eo Danus cum Cæsare conspirabat, ut Sueci Germania, & præcipue maris Baltici ora specie tractatuum depellerentur, & vacuis manibus, aut erubescendo præmio domum ablegarentur. Constabat quoque Cæsarem Dano Bremensem, Verdensem, & Butzoviensem Presulatus promisisse, à filio ipsius possidendos, & ut per vectigal in Albi institutum Hamburgenses emungere liceret, si pacem Germaniæ ex dignitate & emolumento Cæsaris procurare amotis simul Suecis posset. Quod ipsum & Saxo omnibus modis quærebat; qui à Legato Grangio petierat, ut Gallię Rex Suecis persuaderet, summa argenti loco præmii accepta solo Germanico decedere. Enimvero uti Cæsari Saxonique nullus mediator Dano potior videbatur, redigendis ad æquilibrium Suecis: ita hi nemini minus, quam Dano causam suam committere cupiebant. Cum tamen se ultro offerentem ita abrupte rejicere non possent, obliqua ratione eludere conabantur, propositis ad mediandi simul officium Gallis, Hollandisque, quorum illis è mari Baltico nulla æmulatio, & proficuum Suecorum potentiam gliscere, Austriacis ad latus positam. Quos si Cæsar recusaret, aut iisdem Hispanum adjungere vellet, occasionem datum iri sperabant, omnes mediatores una cum Dano amoliendi. Cęterum ab initio Danus eo faciliorem destinatis suis successum sibi pollicitus fuerat, quod Suecorum res in Germania ultro corruituras putaret, Saxone in diversa abeunte, & Ordinibus imperia à Viro equestris dignationis, eoque extraneo accipere dedignaturis, cujus & ipse autoritatem limis oculis adspiciebat. Quin & aliquid turbarum intestinarum in Suecia oriturum sperabatur. Hoc igitur consilio Danus jam sub finem anni nuper elapsi operam suam circa conciliandam pacem Cæsari per literas, & mox misso legato obtulerat. Idemque postea per Reventlovium apud Saxonem, & Brandeburgicum Electores tunc Dresdæ congregatos insinuaverat. Id Dani officium Saxo quidem citra exceptionem acceptabat. Sed Brandeburgicus majore cum circumspectione honestam tutamque pacem à se optari quidem respondebat; id tamen valde metuendum esse, ne pars adversa ejus vocabuli illecebris ipsos circumvenire copetur. Igitur primo omnium dispiciendum, quę paci stabiliendæ cautio inveniri queat. Tum tollenda, quæ Protestantibus justam diffidendi causam præbeant. Quod si tamen æqua stabilisque pax, & cui nihil insidiarum subsit, opera Daniæ Regis procurari queat, id gratissimum sibi fore, seque ea super re cum Oxenstierna, aliisque communicaturum. Consultum tamen sibi videri, certas pacis leges alteri parti proponere, ad quas expediendas citra ambages accedatur; cum hactenus observatum sit, omnes tractatus eludendis Euangelicis susceptos. Isthanc Legati Danici propositionem, suumque responsum Saxo Oxenstiernæ quidem modestius significabat; se de prono ipsius in pacem animo non dubitare, utque autoritate sua istos tractatus promovere velit, petebat. Sed cęteros Ordines impensius ad pacem amplectendam hortabatur, addito, so communem conventum, quem indicere in animo habuerit, differre, ne forte congressus pacis causa mox instituendus istius concursu impediatur. Ut tamen eo paratiores ad omnia sint, se decem, aut octo dies ante dictam conventui diem legatos suos missurum, idemque ut cęteri faciant hortari, quo consilia invicem conferri, & de compacto omnia geri possint.

10. Febr.

Dani apud Electores de pace propositio.

Saxonis consilia plerisque displicent.

§. 32. Enimvero quę à Saxone proponebantur, non omnibus ad palatum erant. Nam & plus ille sibi, quam par erat, arrogaverat non sine diminutione aliorum, quorum intererat; dum inconsultis cæteris tantum non præscribere aggreditur, quid ipsis sequendum sit. Nec obscure adparebat, Cęsarem peculiares cum Ordinibus tractatus agitare, exclusis Suecis; quorum tamen Rex Gustavus ita de istis meritus erat, ut citra illos pax concludi nec posset, nec deberet. Eam suspicionem augebat, quod Wartenslebius Legatus Danicus, Vienna Dresdam regressus, cum retulisset, quam ample Fridlandus, ac Cæsaris consiliarii de studio suo in pacem jactassent; adderet, de Suecis nullam mentionem factam. Denique & id necessarium videbatur, inter Ordines prius, quam ad tractatus accederetur, conveniri super formula salvi conductus, mandatorumque, & in quas leges pax concludenda sit. Nam ista ad conventum de pace dilata facile dissidium inter ipsos excitare posse, adversariis tantopere captatum. Nec propositos à Saxone decem aut octo dies tantę molis negotio, & quod ad tam multos pertineat sufficere; inprimis si quis conventuum Teutonicorum indolem spectet.

Plures pacis Mediatores sese offerunt.

§. 33. Præter Daniæ Regem pacis conciliatorem quoque verbo se ferebat Galliæ Rex, etsi revera ipsi magis placeret bellum in Germania continuari, quod eo modo turbas Galliæ intestinas intercipi crederet; simul particulæ cujpiam Germaniæ inhiaret. Angliæ Regem Danus sibi hujus operæ socium adsciscere cupiebat. Quin & Poloniæ Rex, & Hollandi, & Palatinus Neoburgicus,

1633.

De Mediatorum multitudine judicium.

cus, & Moguntinus atque Coloniensis Electores aliquas circa pacem partes sibi assertum ibant. Eam tamen mediatorum multitudinem prudentiores parum proficuam judicabant, ob æmulationem inter se, discrepantes utilitates, & consilia in diversum tendentia, tractatibus ingenti remoræ futura. Quin & facile inter tot Principes super priore loco, uti in tractatibus Borussicis factum, dissidia oriri posse, ad quæ componenda aliis mediatoribus opus sit futurum. Fortasse quoque Mediatorum quosdam privata sua negotia in hunc tractatum deducturos; uti jam à Polono Legato propositum sit, annon simul controversia inter Suecos Polonosque componi queat? Eorum porro aliqui huic aut illi parti parum grati. Moguntinus & Coloniensis Ligæ præcipui, quicum Suecis bellum erat. Neoburgicus Brandeburgico suspectus, & Hispano nimis devotus. Gallus, Anglus, & Batavi Euangelicis grati, Cæsareis invisi, quod Gallus, & Hollandi Suecorum fœderati forent, Anglus Palatinæ causæ studeret. Ac non obscure Reventlovio Cæsarei significaverant; si isti tractatibus immiscerentur, a sua parte Hispanum adsciscendum: quo interveniente omnia sine dubio difficiliora fore. Polonus Austriacis gratus, à Suecis nullo modo admitti poterat. Ast Dani mediationem Saxo statim acceptaverat, & Cæsar probabat, cui respuendę Sueci non sat coloris reperiebant. Unde & ipse præ cæteris pacis negotium

21. April. persequebatur. Super quo etiam Oxenstierna, cum Heilbrunnæ de summa rerum foret transactum, selectis Ordinum secreto, proponit, ut antequam discedant deliberent, quibus conditionibus pax placeat; quæ super ea Directori mandata sint danda; qui Mediatores, & quousque admittendi; num induciæ tantisper ineundæ, quas hostis adpetere, nec Saxo recusare videatur, ipse tamen Protestantium rebus exitiosas judicet? Tandem quid agendum, si Saxo separatim cum Cæsare transigat, quem ab hoc non abhorrere, tum alia indicia, tum gesta per Silesiam arguant? Ac Gustavum Regem jam de hoc casu cogitasse, nec magnopere eum formidasse, modo copię istius Cęsari non accederent, & transitus per ejusdem ditionem relinqueretur. Verum quod Legati super hisce in mandatis se haut habere excusarent, nihil certi tunc decretum.

Fœdus Heilbrunnæ concluditur.

13. April. §. 34. Ast super negotio, ob quod conventus Heilbrunnę indictus erat, ita demum concludebatur; ut inter Ordines quatuor Circulorum invicem, & cum Regina Sueciæ fœdus sit pro asserenda libertate Germaniæ, legibusque Imperii, utque Ordines Protestantes restituantur, pax circa sacra & profana stabiliatur, ac Coronæ Sueciæ pro meritis satisfactio pręstetur. Quę tamen singulis Ordinibus cum Suecis intercedebant pacta salva persistere jubebantur, quantum illis hoc fœdere non sit derogatum, quæ nec ipsa huic fœderi obesse debeant. Inde directio rerum, quæ ad fœdus spectant, Oxenstiernæ defertur, cui Consilium quod vocabant *Formatum* adjungebatur. Cautum quoque, ne cuipiam peculiares cum hostę tractatus suscipere liceat, nisi de Consilii consensu; qui secus fecerit hostis loco sit. Tum de sustentandis exercitibus, stipendiis, adparatu bellico, commeatu, disciplinaque militari constitutum. Promittebant quoque Ordines, se Suecos in possessione eorum, quę armis in Germania occuparint, defensuros, quoad idonea iisdem, & æqua satisfactio obtingat. Quæ omnia tamen Ordines licitæ defensioni, cujus necessitatem iniquitas adversariorum imposuerit, à se suscipi testabantur, non ut cuiquam injusta vis inferatur, & salva Imperii

27. April. majestate. Id fœdus Oxenstierna statim Saxoniæ Electori, cæterisque per Germaniam Protestantibus communicat. A Fœderatis autem Ordinibus cætera eorum Circulorum membra, quæ ad conventum legatos non miserant, ad fœdus amplectendum invitantur. Galliæ quoque Rex rogatur, ut deinceps eam causam favore auxilioque suo sublevare velit; simul quod ordines fœderi inter Ipsum Suecosque tunc renovato non accesserint, defectus mandatorum obtenditur. Nec minus, quæ ex re videbantur, ad Angliæ, Daniæque Reges perscribuntur. Præter fœdus autem quod passim publicabatur, separata capita concipiebantur, quę ad executionem fœderis spectabant. Denique & cum Equestri Ordine, qui per hos Circulos habitat, super conferendis pecuniis transactum. Quia porro hoc fœdere *Neutralitas* inter Euangelicos sublata erat, & qui ejus obtentu communi causæ se subtrahere conarentur, hostium loco habendi decernebantur, Georgius Landgravius sibi metuens post cum Cancellario agebat, ut sibi certam pecuniæ summam contribuenti à belli consortio remoto esse liceret. Quod etsi palam annuere Oxenstierna propter exemplum nollet; connivere tamen, & decretum Heilbrunnense circa illum exsequi differebat; Saxoniæ Electore pro genero intercedente, quem omnibus modis conciliare communis causæ intererat. Quanquam autem quæ huic bello gerendo destinabantur media tantę moli haut sufficerent, cum tributa ab Ordinibus descripta non multum supra vicies quinquies centena millia uncialium adscenderent; Oxenstiernæ tamen haut consultum videbatur nimiis oneribus Ordines in desperationem conjicere; sed obtentis, quæ prȩsens rerum conditio ferebat, cætera Divinæ Providentiæ, ac tempori committebantur. Revera autem fœdus illud Heilbrunnense Sueciæ non mediocri glorię cedebat, quippe cujus nomine & auspiciis bellum gerebatur, & in cujus arbitrium directio belli collata erat, pacis quoque tractatibus fere ab eadem pendentibus. Unde & vicinis ad Suecos respiciendum erat; ac tam valido fœdere stipatos malevoli haut temere lacessere audebant. Nec parum ad rem faciebat, quod Ordines ad curandam Suecis satisfactionem sese obstrinxissent; de qua tamen distinctius significare tunc non visum, sed ad finem belli reservatum, ne illi rem forte difficultatibus involverent, quibus aliquid eadem decessurum videbatur.

Oxenstierna Palatinatum restituit.

§. 35. Ad eum conventum Regina Bohemiæ tribunum Kolbium miserat, qui restitutionem Palatinatus peteret; de qua & Brandeburgicus instabat, & ut Palatini liberi ad conventum istum admitterentur, quod ipse, ac Saxo nunquam in Friderici proscriptionem consenserint. 14. April. Eam restitutionem, jam a Gustavo Rege decretam, Oxenstierna non ulterius differendam judicabat, obligandis sibi Palatinis, Brandeburgico, Angliæ Rege, & Hollandis, quorum contra offensa metuebatur, si moras circa istam necteret. Et cum utique illa restitutio fieri deberet, multum gratiæ accessurum erat, si ultro facta videretur. Plus quoque emolumenti ad communem causam ea regio conferre poterat sub domini administratione, quam inter istam confusionem relicta. Quod si Palatinatus conservaretur, gratia facti perstabat: Sin iterum amitteretur, culpa in eos redundabat, qui istum tueri nescierant, salva Suecorum gloria. Sed & Palatinorum amici ad arma Suecorum fulcienda, & ut hi sua quoque satisfactione potirentur, incubituri sperabantur. Igitur eo conventu Friderici heredes in sessionem, suffragiumque, & dignationis Electoralis exercitium reponebantur. Tum quæ à Suecis in Palatinatu tenebantur, & deinceps occupanda essent, iisdem

1633.

restituebantur, nisi quod Suéci Manhemum tantisper præsidio tenere vellent; qui sibi certam pecuniæ summam vicissim stipulabantur, & ut sacra ad formam *invariatæ* Augustanæ Confessionis per Inferiorem Palatinatum libera permitterentur. Adversus eam tamen Palatinorum restitutionem postea Saxo protestabatur, velut ea in sui deminutionem tenderet; cum ipse eandem præstare nec posset, nec vellet. Et quanquam Brandeburgicus per Leuchemarum Legatum cum ipso ageret, ut eandem probare vellet; is tamen non minus hanc, quam universa Heilbrunnæ acta abnuere pergebat. Quæ res Brandeburgicum non mediocriter mordebat, sic ut amicitia cum isto aliquantum refrigescere videretur. Contra Brandeburgicus eo tempore singulare in Suecorum res studium ostendebat, non solum propter communem Protestantium causam, sed & quod spem concepisset filium Fridericum Wilhelmum per connubium Christinæ Reginæ ad Coronam Sueciæ promovendi; quæ res etiam tunc plerisque successura credebatur. Nec ab eo matrimonio Senatus Sueciæ valde abhorrebat. Nam par utrinque conditio, & ætas; & Gustavus pater voluerat. Nec parum ea conjunctio factura videbatur augendæ potentiæ Sueciæ, ac dominio Maris Baltici stabiliendo, belloque Germanico facilius sustinendo, ac ut Pomerania citra invidiam Sueciæ Regno adjungeretur, lisque infinita, quæ eo nomine surrectura erat, in herba suffocaretur. Ex adverso obstabat diversitas sacrorum, & quod, nisi Suecicis moribus imbueretur Princeps, graves in Regno mutationes metuerentur, inviso jam olim exterorum regimine. Et propria potentia subnixus libertati Suecorum prægravis futurus erat. Nec Christinæ ætas adhuc consensui declarando capax: & antea placuerat, ut illa alicui è familia Regia collocaretur. Cæsar quoque, & Poloni quantum possent adversaturi erant, à quibus infinita Sueciæ bella imminebant. Danusque tanto ægrius repulsam filii sui laturus erat. Nec minus ante oculos versabatur indignatio liberorum Joannis Casimiri Palatini, & aliorum Germaniæ Principum Regiæ prosapiæ innexorum, si iste præferretur; quibus etsi ad Coronam nihil juris competeret, molestum tamen futurum erat, sui nullam plane rationem haberi. Quin jam Palatinus è Senatu quæsiverat, cum ipsius liberi familia regia orti sint, num ad usum Sueciæ, an Germaniæ illos educare debeat? Cui Senatus reposuerat; se isthanc quæstionem non nisi de successione ad Regnum capere posse; de qua aliquid movere sibi periculosum, ipsi Palatino invidiosum fore apud Reginam viduam, velut is mortem Christinæ expectet. Ac commendasse quidem Gustavum Palatini liberos Senatui, sed ad nihil, quod ipsius filiæ, aut juribus Regni præjudicio foret. Enimvero salus & incrementum patriæ omnibus rationibus præponderabat. Et inde Oxenstiernæ in mandatis dabatur tractatus à Gustavo Rege cœptos non abrumpere, si quidem res serio ab Electore, uti profitebatur, ageretur: iis tamen legibus, ut Princeps sacra Lutheranorum amplexus in Suecia educetur, moribus ac lingua gentis imbuendus, atque Pomerania in perpetuum Regno Sueciæ connectatur; & si quid præterea Sueciæ salutare judicet. Quicquid enim tandem futurum esset, saltem ea spe Electorem istum conciliari rebus Sueciæ tunc expediebat. Quod negotium tamen diu extractum demum successu caruit.

Saxo Palatinatus restitutionem improbat.

Brandeburgicus connubium Christinæ Reginæ cum filio suo affectat.

28. Mart.

36. Missus quoque à Galliæ Rege ad conventum Heilbrunnensem fuerat Feuquierius, ut quæ consilia ibi caperentur observaret, eaque in Regis sui usum verteret. Ac initio quidem is Galliæ Regem fœdere cum Suecis, eorumque Sociis in Germania innectere conabatur. Sed cum Oxenstierna animadverteret Gallo prærogativam aliquam quæri, eundemque arbitria rerum in se tracturum, simul quod subsidium pecuniarium eo obtentu liberæ Suecorum dispensationi subtrahendum foret; id fœdus declinabat, defectum mandati excusans. Nec tamen ingratum sibi ferens, si ipse separatim cum Ordinibus tractare velit; quibus Sueci hautquidquam stringi velint. Igitur eo conatu depulsus Legatus Gallicus, fœdus cum Gustavo Rege quondam initum renovat, paucis tamen locis ob mutatam interim rerum faciem interpolatum. Inter quæ sacris pontificiis per loca à Suecis occupata cavebatur, utque Clericis fidem Suecis datam servantibus nihil noxæ inferatur. Tum circa *neutralitatem* cum Bavaro Ligistisque, hactenus ab his repudiatam, Gallus deinceps quoque se laboraturum profitebatur, ut tamen super eadem Suecis concludere liceat, quæ statui suo expedire visa fuerint. Id fœdus eousque prorogabatur, quoad firma pax obtenta foret; utque si quis sociorum post pacem factam læderetur, is conjunctis ipsorum viribus tutus præstaretur.

Fœdus cum Galliæ Rege renovatur.

1633.

13. April.

§. 37. Eodem accesserat Angliæ Regis Legatus Robertus Amstruterus, super restitutione Palatinatus & fœdere cum Oxensternio acturus. Sed cum ad rem accedendum esset, agnoscebat Legatus, sua mandata ad præsentem rerum faciem non quadrare. In Anglia quippe creditum fuerat, Suecos post Gustavi Regis mortem nullo amplius numero esse, ac omnes in Saxonem respicere. Ita sinistre quoque prior Legatus Henricus Vanius super restitutione Palatinatus Regi suo retulerat, ut is non mediocriter offensus fuerit. Cum autem ipse nunc aliter plane rem se habere deprehendat, nova sibi mandata domo expectanda ferebat. Is tamen non spernendam operam Oxenstiernæ hoc conventu navabat. Cum enim Galli ob respectum potentiæ, & quia auri affatim inter Deputatos distribuebant, maxima autoritate pollerent, ut pro lubitu Oxenstiernam, si ex re ipsis videretur, administratione rerum dimovere possent: Anglus sociata cum isthoc opera Ordinibus demonstrabat, quantum periculum sacris ipsorum immineret, summa rerum ad Gallos redeunte; qui & parcius istis circa incrementa suæ religionis satagentibus favebant, ne Catholicorum animos à se alienarent; & his ultro fœdus cum Suecis imputabant, velut qui ritus Romanos passim abolituri fuerint, ni Galliæ respectus obstitisset. Sed idem Anglus cum insinuaret, Regi suo propositum protegendo Palatinatui peculiarem in Germania exercitum alere, Oxenstierna plane abnuebat, quod facta heic rerum dispositio non parum sit confundenda. Quin non obscure innuebat, revocaturum se potius Palatinatus restitutionem, quam id admissurum. Ac multo satius esse ipsius Regem ad Galli exemplum fœdus cum Suecis inire, ac quotannis pecuniarium subsidium præstare, permissa insuper militem in Regnis suis conscribendi facultate. Quæ & ipsa satis sibi probari testatus Legatus in Saxoniam abiit.

Cum Anglico Legato acta.

§. 38. Hollandorum Legatus Cornelius Pavius summam pecuniæ ad bellum offerebat; pollicitus insuper, siquidem induciæ cum Hispanis, super quibus tunc tractabatur, succederent, ipsos milite, & pecunia causæ communi subventuros: Sin bellum continuetur, valida impressione hostem distracturos, non modico Suecis levamine. Cæterum eodem tempore Hollandi non mediocriter Bremensi provinciæ inhiabant, eoque per Legatum suum Foppium Aizemam apud Salvium quæ Suecorum mens inquirebant, polliciti, si eam ditionem Sueci concedere velint, se vicissim fœ-

Cum Hollandis acta.

dere

1633. dere inito laboraturos, ut ipsis omnia loca ad Mare Balticum retinere liceat. Quæ à Suecis furcia aure transmittebantur.

Dux Bernhardus in Bavariam tendit.

§. 39. Inter ista ab expeditionibus bellicis non cessabatur. Cum enim Bavarus amissa Bamberga parum moveretur, quo minus Hornio totis viribus incumberet; consultum videbatur Ducem Bernhardum ad Danubium se conferre, in itinere præcipua Superioris Palatinatus loca occupaturum laxandis Norimbergæ subvectionibus. Ne tamen Franconia interim incursionibus è Bohemia pateret, Wilhelmus Saxoniæ Dux sub Tupadelio manum contrahebat, quæ adjunctis provincialium selectis, apud Swinfurtum, si quid ingrueret, præsto esset. Sed cum hosti in Superiori Palatinatu è Bohemia vires accessissent, simul Weissenburgum in Norico ob famem periclitaretur, satius visum Duci Bernhardo, omisso Palatinatu ad dextram flectere, & Weissenburgum annona illata firmare; inde irruptionem in Bavariam tentare, aut Hornio 13. Mart. jungi In itinere Weismanum oppidum, inde Eschenbacum expugnatur. Herriedæ cum inter tractatus obsessi in collocutores tela emitterent, quicquid 23. Mart. in armis repertum cæditur. Postera die Joannes Wertanus cum duobus equitum millibus ad Ohrenbaviam repente hospitia Suecorum involabat; 24. Mart. sed illi strenue captis armis post acrem conflictum hostem pellunt, trecentis cæsis, ducentis amplius captis, duobus cum vexillis. Inde Donawertam Dux, ac mox Augustam tendit, cum Hornio copias sociaturus. Is quippe quamvis Rheingravii turmis auctus, hostique viribus non impar, ut tamen bellum in Bavariam eo majore cum terrore infunderetur, magnopere expetierat, 1. Mart. ut Bernhardus Dux una ingrueret. Ipse interim contractis copiis Balinga movens superato Danubio in hostem tendebat; quem hic hautquidquam expectans Campodunum abit, quo insequi per aspera itinerum gravatus Hornius Mundelheimum expugnat. Contra Bavarici contracta è vicinis præsidiis manu, Rainam ad Licum per supinam Suecici militis negligentiam interceperant. Ad 12. Mart. Augustam juncti Bernhardus Dux, & Hornius transmisso Lico in Bavariam irrumpunt; quos Al- 30. Mart. tringerus Bavaricus Dux expectare non ausus Monachium recedit, amissis in itinere moratoribus, & impedimentorum parte. Suecici ad Dachaviam interea subsistunt, quoad Leonhardus Torstensonius, qui nuper captivitatem cum Comite Harrachio permotatus evaserat, Landsbergam vi expugnasset. Hinc cum periculosum videretur in conspectu hostilis exercitus Isaram transi- 13. April. re, aut Monachium tentare, Neoburgum ad Danubium ibatur, ab hoste ultro desertum; quo ex loco Franconiæ, Sueviæque præsidio esse, simul Bavariam, & Superiorem Palatinatum premere possent.

Horinius Duci Bernhardo jungitur.

Torstensonius Landsbergam expugnat.

Conspiratio in exercitu Suecico.

§. 40. Enimvero quo minus tam valido cum exercitu ulterius aliquid suscipi posset, in causa erat erumpens tunc inter præfectos militares conspiratio; cui nisi mature obviam fuisset itum, facile summa rerum inde ruinam trahebat. Præcipui incentores erant Pfulius quem minorem vocabant, & Joachimus Mitschlafius tribunus, vir astutus, & volubilis linguæ. Hi reverentia adversus Gustavum Regem jam exolita, autoritatem Oxenstiernæ, & Ordinum fœderatorum inter vilia habere, ac residua sibi multorum annorum stipendia, præmiique loco opima prædia expostulare cœperunt. Labores à se immensos exhaustos; ne hiemem quidem ad requiem concedi. Omnes Heilbrunnæ de castigando milite clamitare; de præmiis nullum verbum. Immensam tributorum vim, ac partas bello provincias paucis in prædam cedere, calamos tantum tractare doctis. Suis tamen gladiis victorias ad Lipsiam, ad Lutzenam partas. Inde conceptis verbis se obligant in com- 20. April. mune conniti, quoad petitis suis satisfiat; utque deinceps certa cuique legioni loca assignentur, è quorum tributis stipendia ipsi exsolvantur. Tum à Duce Bernhardo & Hornio postulant; apud Oxenstiernam instent, ut intra mensem votis suis potiantur. Alias se in hostem non pugnaturos, & executionem sibi ipsis facturos. Cum autem ista ausa Bernhardus Dux tanquam rigida nimis & imperiosa languidius improbaret, Hornius autem nefariam conspirationem fortius damnaret, molliora quidem verba adhibebantur, ut tamen à destinatis suis non decederent. Et gliscebat indies conspirantium numerus, à quibus etiam Rudwenus, & Lohusius summi vigiliarum præfecti sollicitabantur; qui tamen id facinus magnopere detestabantur, turbarum autoribus nequidquam frementibus. Et in universum Scoti conspirationi nomina dare abnuebant. Scribebantur quoque ad alios exercitus literæ, eos in facinoris societatem tracturæ; sed quæ à ducibus suppressæ frustra fuere. Hæc igitur tempora ad petendum efficacissima ratus Bernhardus Dux, & ipse Franconiæ Ducatum cum Episcopatu Wurtzburgensi, & Bambergensi à Gustavo Rege sibi promissum tradi jam postulabat, utque summum belli arbitrium cum titulo *Generalissimi*, ac præmiorum distributio inter milites penes se foret. Quæ postulata cum Oxenstiernæ proponerentur, solvi Ducem munere, quod hactenus sub Corona Sueciæ gesserit, missionemque dari reponebat. Unde territus Dux exuta ferocia tantam ignominiam deprecabatur. Oxenstierna tamen exoratus, & quid malorum in nervum erumpens conspiratio dare posset reputans, consentit, ut Franconia exceptis Wurtzburgo & Kœnigshovia, quæ Suecis reservabantur, Bernhardo Duci tradatur: qui & eo nomine apud Suecos æstimabatur, quod Joannis Casimiri Palatini filia Christina ipsius connubio destinaretur. Nec minus propter autoritatem, qua apud milites pollebat, utique conciliandus videbatur; & ut hoc dono Domus Saxonica devincta eo acrius incumberet, ut Sueci idonea satisfactione potirentur. Ista donatio fœdere perpetuo mox sanciebatur, quo Sueciæ Corona defensionem ipsi, utque paci futuræ includeretur, ac post bellum finitum quatuor millia peditum, mille equites auxilium, si opus sit, pollicebatur. Vicissim Dux Bernhardus Coronæ Sueciæ fidem & auxilium contra omnes hostes, excepto toto Imperio Romano, promittebat, & quod in hoc bello à sola Sueciæ Corona dependere, directionemque ejus agnoscere velit; operam quoque daturus, ut ista satisfactione potiatur: omnes insuper machinationes contra Sueciam pro virili impediturus. Additum erat de auxiliis bis mille peditum, quingentorum equitum Sueciæ submittendis; & ut ipso defuncto ejus heredes id fœdus intra annum renovare tenerentur. Sed quod de titulo *Generalissimi* postulaverat, id hoc obtentu eludebat Oxenstierna, quod Gustavus Rex fratri ipsius Wilhelmo dignationem *Locumtenentis Generalis* contulisset, qui isto nunc sibi prælato, offensam concepturus sit. Postquam Bernhardus Dux quæ cupiebat, obtinuisset, statim quoque exercitus adquiescebat; qui & æquo satis animo admittebat legatos tribunum Georgium Joannem Peplitzium, ac Wetzelium à Conventu Heilbrunnensi missos, de studio Ordinum in eorum petita ample testantes, & ad officium deinceps faciendum adhortantes. Placandis tamen, aut devinciendis ductoribus post ingens pecuniæ summa distribuebatur, & præ-

Ducis Bernhardi postulata.

Conspiratio militum sopitur.

1633.

dia quadragies novies centenorum millium uncialium pretio; ut tamen omnia quæ donabantur, à Regno Sueciæ tanquam feuda dependerent. Ita conspiratio illa dissipata fuit, quæ tamen non modicam rebus gerendis remoram afferebat. Neque enim tutum erat ægrum animis militem in hostem ducere; & solus Bernhardus Dux apud exercitum permanserat, Hornio cursim ad Cancellarium profecto, ut ipsum arcana ejus motus edoceret; quæ ex isthac narratione conjectare haut difficile est.

Gesta ad Rhenum.

§. 41. Inter ista otia Otto Ludovicus Rheingravius cum copiis suis, quas Hornio adduxerat, in Alsatiam regressus est, ubi per id tempus nihil memorabile gestum fuerat, nisi quod semel atque iterum Cæsareorum manus ad Brisacum, & Ensisheimum cęderetur, & arcis Pfirtensis pręfectus proditionem machinatus scelere deprehenso pœnas lueret. Inter hęc Heidelbergę præfectus cum mille militibus in Suecicorum conspectu inde egressus Philipsburgum iverat, ubi assumtis aliquot cohortibus trajecto Rheno Hagenoam tendebat, ibidemque aliqua manu firmatus oppidum Weissenburgum, ut præsidium Cæsareum reciperet, cogebat. Inde cum Montecuculi copiis in exercitum non spernendum coaliturus ad superiorem Rhenum rem gerere constituebat, plerisque Suecorum viribus ad Danubium versis. Sed ab Oxenstierna subtribunus Abel Moda hostem Landavia propulsare jubetur, ejusque progressus tantisper sistere, quoad Christianus Palatinus Birckenfeldensis cum exercitu acceleraret.

Sueci Andernaco succurrunt.

§. 42. Is interim adscito apud Lohnsteinum Baudisii exercitu Andernaco suppetias tulerat, quod magna vi ab Hispanis oppugnatum, pari Suecorum virtute ad decimum diem defendebatur, profligatis in itinere trecentis hostium equitibus. Cum ad ripam Andernaeo oppositam pervenissent Sueci, licet Rheno adhuc divisi, hostis qui quatuor millia equitum, septem peditum explebat, repente obsidium non sine trepidatione deserit: cujus ultimum agmen Josias Ranzovius oppidi præfectus carpebat, multis moratoribus concisis, centum sexaginta cum adparatu belli non modico captis. Sed cum istud oppidum malignius munitum esset, quam ut vim diu sustinere posset, nec in promtu semper exercitus qui succurreret

15. Mart.

foret, Palatinus destructis raptim turribus atque operibus præsidium inde educit. Quo tempore Baudisius Palatino copias suas consignabat, & deposito imperio discedebat non sine offensa in Succos, per quos desideriis suis non fuisse satisfactum querebatur. Nec literis ad Senatum scriptis dissimulabat ultionem se sumturum; quem tamen

Engersam & Montaburium Sueci Gallis tradunt.

masculo responso hic retundebat. Inde Engersa à Suecis expugnata præfecto Gallico Hermansteini Saludio petenti conceditur, quod Suecis exiguo usui esse posset. Mox Montaburio Palatinus vim adhibebat; quod oppidum ut neutralitate frueretur Isenburgius Comes cum Saludio transegerat. Quo pacto etsi Succi haut tenerentur; quia tamen istis temporibus non omnia ad vivum resecare licebat,

13. April.

etiam his placebat, ut hostili præsidio emisso ad oppidum Gallis traderetur. Sed mox Palatinus ab Oxenstierna evocatus, firmatis præsidio ejus tra-

20. April.

ctus locis, Wormatiam properat, coërcendis ibi hostium progressibus; cujus adventu isti Hagenoam, & inde Tabernas recesserant, Montecuculo se sociaturi. Palatinus autem Abelem Modam ad continuandum Heidelbergę & Philipsburgi obsidium cis Rhenum dimittit. Ipse modico negotio Weissenburgum recuperat, coacto pręsidio, ut positis armis nulla exceptione se Suecis dederet.

Hamelæ

§. 43. Ad Visurgim Georgius Dux, & Caphusius Hamelę obsidium aggressi fuerant, quod oppidum positu opportunum, munitumque, ac milite, adparatu bellico, annonaque instructissimum subtribunus Schelhamerus strenue propugnabat. Nam pręter continua tormentorum fulmina crebris eruptionibus obsessores fatigabat;

1633. obsidium fervet.

Quarum una Buckwaldus, Weberusque subtribuni, cum quatuor centurionibus, multisque gregariis ceciderant. 24. Martii. Altera trans Visurgim sita castra repente impetita, 4. April. diffugientibus turpiter obsessoribus, quibus novem vexilla eripiebantur majore ignominia, quam damno, cum quatuordecim tantum milites occubuissent. Tertio post die 6. April. in diversa parte idem tentantes obsessi, post modicum damnum datum à Laurentio Caggio cum clade in oppidum repelluntur. Sed pręter vim hostilem magnopere Suecicos affligebat cœlum nivibus atque imbribus fœdum, & intumescens Visurgis, ut redundantibus passim aquis opera promoveri non possent. Nec minus interea per ditionem Coloniensem & vicina copiæ contrahebantur Hamelę liberandę. Quin Gronsfeldius Mindæ hærens jam mense Aprili obsidium solvere tentabat. Sed Arensburgum progressus conspecto procul igne, & strepitu audito, quem pauci currus annonam subvehentes excitaverant, velut itinere suo prodito territus retro verterat.

§. 44. Ex adverso Suecici duces Wilhelmum Landgravium orabant, ut suas copias ipsis sociaret premendę amplius Hamelę, & ut pares esse possent, si forte hostis ingrueret. Is postquam aliquandiu Paderbornam eminus circumsedisset, 22. Martii. summo mane ductu Jacobi Mercierii tribuni validam manum post collem oppido propinquum abdiderat, turma versus oppidum emissa; cujus insultationes dum obsessi ferre non possunt, trecenti quinquaginta eruptione facta cum Hassis manus conserunt.

Hassi Paderbornam expugnant.

Qui de industria cessim collem versos, ubi insidiæ latebant, euntes oppidanos per ferociam incautos eodem protrahunt. Quibus insidiatores regressum ad urbem intercludunt, ac trecentos cædunt, cæteros capiunt; quos inter oppidi præfectus Klipmullerus, & monachorum nonnulli. Post eum successum tormentis oppidum verberare, & vim cominus intentare Landgravius properat. 29. Mart. Qua territi obsessi deditionem faciunt ea lege, ut miles oppido excedat, idemque præsidio liberum mille unciales singulis mensibus solvat, expensarum nomine insuper octo millibus erogatis. Inde Lipstadium, ut ultro pręsidium recipiat, Landgravius verbis persuaderę tentabat, quod vim adhibere cœli inclementia non permitteret, irrito eventu, & amisso insuper tribuno Mercierio; qui dum paucis cum equitibus oppidum irrumpit, velut subito terrore incolas ad imperata facienda compulsurus, coeunte 11. April. mox plebe pellitur, globoque caput trajectus perit. 21. April. Hinc re infecta movens Landgravius, Hamelam se conferebat apud Neuhusium equitatu relicto ad conatus hostium observandos. Nec diu post nuntius adfertur, primum hostium agmen jam Paderbornensem ditionem ingressum Hamelę liberandæ. Unde assumto quicquid obsidio subtrahi poterat Landgravius, Melander, & Caggius hosti obviam tendunt. Ubi trecenti equites ductu Jacobi Comitis Hanoviensis ad explorandum emissi in hospitium legionis Asseburgii Willingshusam irrumpunt, eamque delent, captis septem vexillis. 26. April. Ipse tribunus Asseburgius gemino vulnere saucius ęgre Osnabrugam evasit. Qui successus tamen Hamelensium ferociam non frangebat, quo minus frequentes eruptiones facerent, illatis uti solet, acceptisque damnis, ut obsidium istud in longum extraheretur. Cum Oxenstiernę

Lipstadium frustra tentant.

Asseburgii legio deletur.

satius

1635. fatius videretur, exercitum per eas regiones diffusum se confirmasse, ac hosti occasionem vires colligendi ademisse, quam uni loco affixum attenuari. Sed cum salva ducum existimatione obsidium solvi non posset, istius moræ molestia devoranda utique erat.

Wilhelmus Dux Saxoniæ rem bene gerit.

§. 45. In Misnia, Thuringia, & vicino tractu eo tempore tranquilla omnia, quod hostes hiberna per Bohemiam cupide fruerentur: nisi quod Wilhelmo Saxoniæ Duci, qui in istis oris curabat, una atque altera excursio bene cessit. Cum enim cognitum esset, tribunum Corpusium cum duodecim equitum vexillis, manuque peditum, & aliquot tormentis Weismanum tendere; ipse ad

29. Mart. Curiam Variscorum assumtis Saxonicis hostem assecutus in fugam conjicit, cæsis supra centum, & præter multos captivos omnibus impedimentis

26. April. potitus. Paulo post cum tres hostium legiones circa Artaburgum ire cognovisset, ipse repente illorum hospitiis infusus tribunum Orosium Paulum octo cum vexillis capit, ejus legione, quę quadringentis equitibus constabat, ita deleta, ut viginti non plus vivi evaderent. Nec paucos tribunus Kegelwitzius ex sua legione desiderabat.

In Silesia res male geritur.

§. 46. Ast in Silesia res non præter solitum male gerebatur. Arnheimius Dresdam profectus præter promissum multas ibi septimanas hærebat. Interim Dux Lauenburgicus, Franciscus Albertus ad Schweidnitzam otiosius desidebat, incassum Arnheimium, aut literas ejus expectans. Egregius exercitus nihil agendo frustra minuebatur, nullis Dresda mandatis ad aliquid suscipiendum venientibus. Contra hosti quod summopere cupiebat, otium indulgebatur ad se futurę expeditioni parandum. Unde nec ab hoste, nec in eum quid tentabatur, nisi quod Lauenburgicus octo turmas

21. Mart. Croatarum, & Italorum Franckensteni oppresserat, ut vix sexaginta evaderent. Hostis contra oppidulum Cœbenam incendio delet, & arcem Falckenbergam non sine damno expugnat, ac disjicit. Tandem expectando Arnheimio defessus Lauenburgicus, cum periculosæ hostium machinationes ob oculos versarentur, & ipse Dresdam abit intra paucos dies reditum suum pollicitus, col-

9. April. lato tantisper imperio in Ulricum Regis Daniæ filium, equitatus Electoralis summum præfectum. Duwalius quoque permissu Turrii Comitis ad exsequias uxori ducendas in Pomeraniam profectus erat. De cætero diffidentia ibi Suecos inter & Saxones quotidie gliscere: Sueci hospitiorum angustiis premi; Brandeburgicæ copiæ aperte Saxonicorum duntaxat imperia agnoscere; sub quæ etiam Suecicas trahere nitebantur, rem non nisi ab uno capite bene geri posse jactantes. Cæsarei Glatzio & Neissa ad Saxonicos Schweidnitzam, hi vicissim ad illos commeantes amice inter se victitabant. Licebat quoque per Saxones Cæsareis res suas Wratislavia quo vellent avehere. Nec dissimulabant hi, primariis Saxonicorum ducibus ita esse satisfactum, ut vix adversi quid in Cæsarem suscepturi, sed ejusdem potius commodis velificaturi sint, quorum uni multa aureorum millia Viennâ transmissa constabat; sic ut Suecici, quo se tuto ibi verterent, non viderent.

Dux Bernhardus Aichstadium capit.

§. 47. Apud Danubium sedatis exercituum animis Bernhardus Dux Neoburgo in præsulatum Aichstadiensem moverat, reficiendis ex hostico uberius militibus; & ut arcem Aichstadii expugnaret, simul Ingolstadio insidias strueret. Et arcem quidem post ruinam mœnium, & admotos cuniculos deditione capit, adparatu bellico & an-

4. Maj. nona non mediocriter instructam. Sed scenam doli apud Ingolstadium adornaverat Joannes Philip-

Ingolsta- pus Cratzius, Bavaricus Dux. Aluerat is jam olim mortales inimicitias cum Fridlando. Hunc 1635.

dium intercipere frustra conatur.

ne pro conditione eorum temporum offenderet Bavarus, simul instinctu æmulorum, summum in copias suas imperium Cratzio præterito in Altringerum contulerat. Ne tamen Cratzium plane abalienaret, ipsum Bavariæ Gubernatorem, ac præcipue Ingolstadii constituerat. Ea res ita hunc mordebat, ut à Bavaro vindictam sumere tradito Suecis Ingolstadio decerneret. In conscientiam facinoris assumitur Tribunus Farensbachius, manu strenuus, sed animo lubricus, & dominos nulla de causa mutare suetus. Inde cum Duce Bernhardo de Ingolstadio prodendo transigit Cratzius, stipulatus sibi quicquid pecuniarum in oppido inveniretur, & ut sub Duce Bernhardo *Campimareschalli* dignatione gauderet. Consilio ex- 4. May.
sequendo nox quartum Maji diem præcedens destinatur. Cui fini Cratzius pridie rumorem sparserat, aliquot Bavaricas turmas ab Altringero sub noctem adventuras; quarum nomen simulantes Sueci audacter accedere, & per portam quam ipsis referaturus esset, in oppidum introire debebant. Plerosque interim præsidiarios ipse per munitiones exteriores & alia loca disposuerat, ubi conatus ipsius impedire non possent. Sed quo minus res succederet, in culpa erat tarditas Suecicarum turmarum, quæ momenta temporum non sat accurate observaverant; eoque illucescente demum die oppido propinquabant. Ubi excubitores ex insolentia vexillorum aliisque indiciis fraudem subodorati ad arma conclamant; ac mox portis hautquidquam reseratis omnes in vallum accurrunt. Ita consilium exquisite dispositum in irritum recidit. Sed cum ejus rei suspicio in Cratzium caderet, is de innocentia sua ample protestatus, Viennam ad causam dicendam proficisci se ferens, in itinere ad Suecicas copias in Silesiam elabebatur. Sed Farensbachius in carcerem raptus capite pœnas dedit, à quatuor carnificibus fœde concisus. Eo conatu evoluti Sueci retro ad Donawertam castra metantur; quibus tunc solus Hornius imperabat, Bernhardo Duce ad Oxenstiernam Francofurtum profecto. Hostes contra paulo inferius ad Danubium hærebant. Inter quæ manus Ratispona Noriber- 2. May.
gam versus excurrens, apud Reichelswangam cum Schlammersdorfio Noribergici militis præfecto collisa, ipsum numero imparem cederę cogit; inde post vicum incendio deletum arcem aggreditur satis munitam; quam præfectus miseratione uxoris, cui captę hostis necem minabatur, dedit, quæ mox ab hoste injectis flammis vastatur. Contra Lutzmansteinum arcem, è qua vicinis per excursiones multum damni dabatur, Noribergenses intercipiebant. Sed eam mox tribunus Manteufelius obsessam, & tormentis quassatam recuperat. Interea exercitus Bavaricus repente Neoburgum 10. May.
ex utraque Danubii ripa invadit, magna vi adhibita. Sed mox Hornius cum exercitu eodem adproperat; quem hostis expectare non ausus recedit, paucis in receptu desideratis. Circa idem tem- 28. May.
pus plerique Sacerdotes Pontificii Augustæ, cum fidem Regno Sueciæ jurato promittere pertinaciter abnuerent, urbe expulsi in Bavariam facessebant.

§. 48. In Brisgovia Brisacenses Badenweileram, In Brisgovia gesta.
Rœtelam, & Sausenbergam, Badenses arces, in potestatem redegerant. Qui ne ulterius progrede- 9. May.
rentur, commodum Rheingravius Otto Ludovicus ab Hornii exercitu è Suevia redux aderat, capto ad Wasenweileram opportuno loco tentaturus, num hostem regressu ad oppidum excludere posset. Sed dum inter equites utrinque confligitur, pedes interim sumto per montana itinere in tuta evaserat. Hostium eo in conflictu ducenti ampli-

1633. amplius cęsi; centum cum aliquot ductoribus capti. Succorum non supra quindecim desiderati. Ex altera Rheni ripa Rhemgravius Otto Masmunsteram, quam subtribunus Soyus cum quadraginta equitibus, sexcentis quinquaginta peditibus propugnabat, ad deditionem compulerat,

11. Maji.

cujus tamen leges non servatæ, sed plerique ad Suecicam militiam adacti, cæteri detenti in vindictam pacti à Brisacensibus ad Badenweileram violati. Oppidi mœnia solo æquata. Inde Andloviam, & Landsbergam arces idem occupat, speculæ in vicem Colmariensibus inservituras. Mox & Weileram oppidum cum valle cognomine multa cum incolarum cæde in potestatem redigit.

27. Maji.

Heidelberga à Suecis capitur. 5. Maji.

§. 49. In Palatinatu subtribunus Abel Moda Heidelbergam oppidum repentino assultu occupaverat. Arci à Palatino Birekenfeldensi vis admota, quæ paucos post dies à præfecto Hardenbergio Barone honestis conditionibus deditur. Et Salmensis Comes cum ter millium manu Philipsburgum progressus succurrere cupiebat. Sed cum nec fallendi hostis viam inveniret, nec aperte perrumpere valeret, re infecta in Alsatiam regressus est. Ita totus Palatinatus inferior hosti extortus, ad antiquos iterum dominos rediit.

24. Maji.

Hamelæ obsidio continuatur.

§. 50. Interea obsidium Hamelæ pari utrinque pertinacia extrahebatur, cui liberandæ Gronsfeldius validam manum è vicinis pręsidiis contrahebat. Ejus adventu cognito Suecicus equitatus, cum dimachę hostium densa nebula tecti in oppidum perrumpere conarentur, in istos acriter invectus multos occidit, plerosque repellit, ut non nisi ducenti Hamelam penetrare potuerint. Sueci contra obsessos, ad flumen arbores quasdam in oppidum pertrahere conantes, occisis sexaginta rejiciunt; & favente cœlo ad fossam urbis accessus promovent. Inde post ruinam editam quatuor in locis assultus tentatur irrito eventu, quod fossę non satis complete forent, & aliqui signo non audito impetum dare neglexissent. Paucos post dies repetito assultu exteriores munitiones uno & altero loco penetrantur; sed præfectis plerisque occisis aut vulneratis gregarius miles animis collapsus eas iterum deserit. Vicissim obsessi eruptione facta centum equos è pascuis abreptos in oppidum compellebant; sed ab obsessoribus pulsi quinquaginta amissis se recipiunt. Interim qui ad suppetias Hamelę ferendas congregati erant, Monasterium versus recedunt, ut Merodium Comitem opportuno ad Lippiam flumen transitu sibi adjungerent. Quos insecuti Sueci, Hassique in itinere Rhedam arcem inani terriculamento ad deditionem adigunt; mox ad Dellichtam non procul Monasterio cum hoste modico utrinque damno colliduntur. Sed cum hic opportunis se locis teneret, nihil amplius in ipsum tentare dabatur.

7. Maji. 16. Maji. 17. Maji. 20. Maji. 24. Maji. 27. Maji.

Croatæ à Tupadelio vapulant.

§. 51. In Misnia iterum hostium irruptio metui cœperat, dum Holckius ad Egram copias cogit; quibus ut obviam iretur, Wilhelmus Dux militem Suecicum ad fines provincię contrahit: Quę inter Croatę Hungarique equites in Tupadelii hospitium Weisstadii irrumpere decreverant. Quo conatu cognito ipse eos in itinere quiescentes, securosque opprimit, ac multis occisis insigni prędа potitur.

16. Maji.

In Silesia fœderati se movent.

§. 52. In Silesiam jam tandem Arnheimius regrediebatur, cum hostis magna se mole moveret. Nec eo minus sit aculeatis scriptis super prærogativa imperii certabant Arnheimius, Turriusque, ille parem, hic superiorem ferre dedignatus, nisi Lauenburgici interventu dissidium utcunque compositum foret. Inter quę licentia militum eousque excesserat, ut è vicina quoque Polonia prædas agere non dubitarent. Qua super injuria Poloniæ Rex apud Silesios Ordines missis legatis non sine minis querebatur; qui id prohibere penes se non esse excusabant. Inde Arnheimius à Wratislaviensibus postulat, ut quicquid in ea urbe redituum Cęsari obveniret, simul adparatus bellicus, & bona à Cæsareis ibi deposita sibi traderentur cum frumento ad alendum exercitum. Quę isti vario obtentu eo securius abnuebant, quod nullum jam tempus superesset ipsos cogendi, dum Fridlandus valido cum exercitu in Silesiam irrumpit Gallasio se juncturus. Cujus adventu intellecto fœderati contractis copiis exercitum lustrant, quem viginti quatuor millia complere deprehendunt, quorum tertiam partem Sueci absolvebant. Hinc recta Strelenam tendunt, manum cum hoste conserturi, antequam is omnes vires contraxisset. Sed cum ille pugnæ fugiens ad confinia Bohemiæ recederet, fœderati facto circuitu ad Lewinum Neissam flumen transire constituunt. Quo loco cum haut longe abessent, nuntiatur Fridlandum cum quadraginta millibus Munsterbergę appulisse, ac Schweidnitzam versus tendere. Igitur fœderati habito consilio Brigam inter, & Oplam ad Oderam castra muniunt. Inde dum Arnheimius cum parte copiarum Strelenam versus procedit ad motus hostium explorandos, parum aberat, quin male multaretur, ni reliquus exercitus auxilio adproperasset. Quanquam autem hostis sedecim millium numero fœderatorum copias excederet, nihilominus hi prælio istum lacessere certi Munsterbergam tendunt, ubi is metabatur. Ast Fridlandus intra munita castra se tenens impetum eorum eludebat. Ita fœderati octo per dies in apertis campis consistebant nulla re memorabili gesta, nisi quod inter varias velitationes ipsi tribunum Zeitzium, hostis pręter tribunum, duosque subtribunos complures præfectos amisisset. En ex loco Fridlandus Fœderatorum castra prætergressus Nimmitscham ibat, quam arcem à quadraginta peditibus insessam expugnabat, trajici jusso pręfecto, quod pertinacius restitisset. Fœderati mox insecuti postera die ultimum ejus agmen assequuntur, ut consistere, & in aciem copias disponere cogeretur, sed loco ita opportuno, ut fœderatos facile arcere posset. Ita cum hostis se inde movere nollet, novem per dies extra tubi majoris jactum in acie utrinque consistebatur.

Fridlandus in Silesiam irrumpit.

Prælium cum fœderatis declinat.

19. Maji.

20. Maji.

§. 53. Tandem à Fridlando missus aderat cum tubicine Terzkius Comes istius nomine petens, ut Arnheimius in ipsius castra accedere velit, magnis de rebus loquentem auditurus. Quod petitum cum altera vice repeteretur, Arnheimius adsumtis è Suecicis Raschino, è Brandeburgicis Borgsdorffio tribunis eò accedit. Ubi primo Fridlandus sex hebdomadum inducias postulabat. Quas Arnheimius concedere, nisi de cęterorum ducum consensu, penes se negabat esse; ad quos tamen relaturum se promittebat. Ita tunc discessum. Exinde placuit, ut è trium fœderatorum copiis bini ad Fridlandum mitterentur, quos inter è Suecicis Felsius Baro, & Jacobus Bohmius tribuni deputati erant. Apud hos iste magna cum asseveratione jactabat; se venisse, ut cum Suecis, & Imperii Principibus æternam pacem concludat, militi stipendia exsulvat, universis satisfaciat, hæc in sua manu esse. Si Cæsar ista abnuat, se cum Euangelicis pacem initurum, & Cæsarem in malam rem acturum. Quæ ultima verba tamen submissiore voce soli Felsio in aurem insusurrabat. Sed cum isti super tantis rebus nihil in mandatis haberent, aliud tunc actum non fuit, quam ut induciæ in duas septimanas concluderentur. Post hæc Fridlando petente, ad ipsum accedebat Turrius Comes, menti ejusdem penitius expiscandæ. Et tangebant

18. Maji.

Fridlandi super pace ad fœderatos propositio.

Induciæ cum Fridlando ineuntur. 28. Maji.

1633. 31. Maji. Turrius Fridlando mutes præbet.

gebant vehementer ejus viri animum, quæ à Fridlando proposita fuerant, ob populares suos Bohemos exules; in quorum restitutionem cum Cæsar ægre consensurus esset, ut cum alio tractatus susciperetur, opus judicabat. Nec in Daniæ Rege, aut propositis ab eo pacis tractatibus spei quid habebat; nec ullum Germaniæ Principem Bohemis satis favere noverat. Eoque Fridlandi opera voto se suo potiturum credebat. Quę spes ita animum ejus fascinaverat, ut quousque tam insolitis Fridlandi pollicitationibus fidendum foret, non consideraret; quin judicaret, hoc negotio suscepto magnifice de Suecis se meriturum. Cęterum Fridlandus eadem, quę ante, de pace cum Suecis, & utroque Electore, ac cogendo Cæsare, si abnueret. Addebatur de instaurandis privilegiis, restituendis exulibus, ipsorumque bonis, utque Jesuitæ velut turbatores pacis toto imperio ejiciantur, ac deinceps bona fide agatur, proscripto illo dicterio: hæreticis fidem servandam non esse. Præterea cum Suecis super expensis belli transigendum, tempusque solutionis diffindendum; interea loca munita ab ipsis occupata hypothecæ nomine obtinenda, fidejubentibus insuper Galliæ, Angliæque Regibus. Tandem omnes exercitus extra Germaniam contra Turcam educendos. Circumferebantur insuper certa capita, quæ pro se peculiariter Fridlandus stipulari volebat; de regno Bohemiæ in se transferendo; pro quo vicissim ipse exulibus erepta bona, Protestantium sacris libertatem, Palatini restitutionem pollicebatur. Utque loco Meclenburgicę, Saganique, & residuorum stipendiorum Moravia sibi assignaretur. Minatus quoque se Bavaro oppignoratam Superiorem Austriam ademturum, in vindictam sibi quondam summi in exercitus imperii erepti. Tandem omnes sibi exercitus simul tradi postulabat, quos ipse Viennæ admoturus esset Cæsari ad hæc omnia ratihabenda adigendo. De quibus omnibus ad Saxonem per Arnheimium, ad Oxenstiernam per Turrium referebatur. Sed ista huic à ratione alieniori videbantur, quam ut animus iisdem adverti deberet.

Conventus Heidelbergensis. 7. Jun.

§. 54. Inter hæc Oxenstierna conventui Heidelbergæ agendo vacabat, ad quem coiverant Ludovicus Philippus, Johannes, & Christianus Palatini, Bernhardus Saxoniæ, Everhardus Wurtenbergicæ Duces, Fridericus Badensis Marchio, Comitesque Hohenloici, Hanoviensis, & Isenburgicus, aliique. Ubi de explendis militum postulatis atque exsolvendis in posterum stipendiis decernebatur; utque omnium frugum, vinique decimæ militari annonæ attribuerentur; ac Philipsburgum & Hagenoa in potestatem redigerentur, illud eminus circumposito obsidio, hæc cominus intentata vi. De Lotharingiæ Duce placebat, etsi meritus sit, ut hostis loco habeatur: tamen tantisper arma inhibenda, ejusque actiones observandas esse; nisi qua vis aperte illata repellenda sit. Denique Georgius Landgravius, si ratam tributorum partem conferret, ac amicum se fœderatis exhiberet, nihilque hostibus auxilii præstaret, non ulterius urgendus videbatur. Quod decretum scripto, & mox missa legatione Landgravio insinuabatur. Qui tamen certa se obligatione induere abnuens, multa verborum ambage satis declarabat, ni vis admoveretur nihil se ad communem causam collaturum. Decreta quoque ibi promulgantur adversus avaritiam præfectorum, & ne hinc inde commeantes milites gratuitum victum provincialibus extorqueant. Tandem ab Administratore Palatinatus Oxenstierna postulat, ut Lutheranis ibi sacra sua exercere minus fastidiose concedatur.

Helvetii 1633. fœderi Heilbrunnensi adscribi abnuunt. 15. Junii.

55. Visum porro in Heilbrunnensi conventu fuerat, Helvetios ad commune fœdus invitare. Quam legationem Maximilianus Baro Pappenheimius ultro in se suscipiebat tentaturus, num fœderi cum Suecis quatuorque Circulis adscribi, aut saltem milite & pecunia citra fœdus istis adsistere vellent. Sin hæc abnuerent, ut delectus in terris suis haberi permitterent. Extremum erat, ut saltem neutri partium addicti, transitum per claustra sua hostibus denegarent. Verum quicquid rationum adferret Pappenheimius, permovere eos non poterat, ut quidquam præter *neutralitatem*, quam & ante promiserant, annuerent. Nam ab ista causa Pontificios Helvetios sua sacra alienabant. Unde si Evangelici Suecis peculiari fœdere sociati fuissent, damno id magis ipsis quam commodo cessurum erat, intestino dissidio mox orituro, & Pontificiis ad partis adversę fœdera transituris; qui occlusa hactenus montium claustra hosti aperturi essent; occasionemque præbituri, ut is angustias Rhetię Italiam à Germania secludentes invaderet, maximo Helveticæ libertatis periculo. Eodem tempore Palatinus Neoburgicus Oxenstiernam de *neutralitate* concedenda, & ut belli oneribus exemtus ageret, per legatum solicitabat. Sed cum Wilhelmus Landgravius intercederet, qui hospitiis inter Lippiam & Wipperam fluvios in ditione Neoburgica sibi assignatis commode carere non poterat, res ad communem sociorum conventum rejecta fuit.

Neoburgicus neutralitatem ambit.

Daniæ Regis mediatio inanis.

§. 56. Ast Daniæ Rex tunc circa pacem conciliandam quam maxime satagere videbatur; qui cum ab initio pronum id sibi negotium persuasisset, quod lubricas Suecis res domi & in Germania crediderat, post opinionis suę falsus, & difficultate rei perspecta pronunciaverat; Salomonem si nunc viveret, omni sua sapientia opus habiturum ad pacem Germaniæ dandam. Ac recusabat ei se mediationi immiscere Senatus Daniæ, quod desperaret temperamentum inveniri posse, quod utrique parti, ac præcipue Suecis satisfacere posset. Nec tamen idem repugnabat, quo minus Rex per consiliarios suos Holsaticos eam rem ageret. Cui haut eo minus destinata sua expromere sedebat, ut si non pacem, saltem divisionem inter Protestantes produceret, eorumque non nullos à Suecica societate abstraheret, invidia frustratæ pacis in Suecos devoluta. Igitur super studio suo circa conciliandam pacem Oxenstiernę significat, hortatus, ut & ipse operam suam eidem scopo adplicet. 17. Mart. Quæ literæ tamen mense demum Majo reddebantur; 16. Maji. neque exemplum literarum Cæsaris, de prono ipsius in pacem animo testantes, quod adjunxisse se scripserat, uspiam adparebat. Ad quę Cancellarius de pręclaro Regis studio, suoque in pacem animo pręfatus, reponebat: metuere se, ne hostis jactato pacis vocabulo nihil aliud quęrat, quam ut Ordines Protestantes à Suecis divellat; eoque, ni quis decipi velit, circumspecte heic procedendum. Noxios, non irritos solum, fore tractatus, nisi prius inter socios conventum fuerit, quę leges pacis ferendę, aut accipiendę. Quę si in ipso demum tractatu sint expediendę, labente tempore hostem scopo suo potiturum. Ob multitudinem eorum, quorum inter est, negotium hoc summis difficultatibus implicitum esse; quæ discutiendæ prius, & solidum tractatibus fundamentum substernendum, si quid egregii effici debeat. Cumque à Germanis Principibus Legati non nisi cum restrictis mandatis mitti soleant, quibus identidem domini sui consulendi sint, in immensum extractum iri negotiationem, ni materia prius digesta fuerit, ac pręcipue qua cautione pax sit stabilienda. Se tamen rem ad Reginam suam, sociosque, & Galliæ Regem relaturum, qui & ipse

ipse pacis proxenetam se obtulerit. Sed antequam hæ literæ Regi redderentur, jam is longius in eo negotio progressus erat. Cum enim Cæsar Ordinesque Catholici, & Saxoniæ Elector ejus mediationem acceptassent, idem de loco & tempore tractatuum constituere cœpit. Et repudiata Praga, quam Cæsar proposuerat, velut in quam Sueci cum sociis nunquam consensuri essent, Wratislaviam denominat, velut neutrarum partium urbem, & nullo milite infessam, in qua ut ad diem decimum tertium Julii adsint, omnium partium Legatos invitat, tertio post die tractatum orsuros.

Locus & tempus tractatuum absurde constituuntur.

Interea sat spatii fore literis salvi conductus utrinque expediendis, & ut legati mandatis instrui, omniaque discuti queant. Atque de his Cæsari medio mense Majo significat, ac pro Euangelicorum legatis salvum conductum postulat, addito, de eadem re jam Suecos sociosque certiores redditos; cum tamen integro post mense ad Oxenstiernam, & tardius adhuc ad Brandeburgicum Electorem literæ datæ fuerint. Quarum illæ responsum ad Oxenstiernæ literas continebant, quo omnia, quæ is super conditionibus pacis prius adornandis monuerat, ad ipsos tractatus rejiciebantur. Ac hę demum post mensem per peculiarem tabellarium Oxenstiernæ Francofurti reddebantur, cum sequens dies ordiendis tractatibus designatus esset.

15 May. 16. Junii. 20 Junii. 12 Julii.

Cęterum constabat displicuisse Dano, quod Oxenstierna in literis suis rem ad Gallię Regem rejecisset; qui & satis adparere ajebat, Suecos a sua interpositione, ipsaque pace abhorrere. Unde id agebat, ut cum pax inter universos constitui non posset Saxo, qui plane ab ipso pendebat, & quidam alii peculiari conventione transigerent. Quo fine idem æque, ac Saxo Inferioris Saxonię Ordines à Suecis alienare nitebatur, velut qui pacem impedirent, ac Germaniam argento emungere instituerent, tanta jam tributorum vi exacta, ut quod expensarum nomine postulent, parum aut nihil restet. Hos si ad Saxonis consilia adjungere possent, cum hoc tanquam Protestantium capite tractandum erat, Suecis ad appendicis conditionem redactis, quos pro lubitu Germania ejecturi essent. Ast Oxenstierna, quem nihil istorum fallebat, paucis Regi Daniæ rescribit de literis ipsius ita tarde redditis, ac tanti rem momenti esse, ut nisi capto cum Fœderatis consilio, à se nihil statui possit. Sed & Electori Brandeburgico literæ, queis Wratislaviam invitabatur, biduo tantum ante præfixum conventus diem obiter redduntur, dum Wolgastum ad Reginam Viduam, sororem suam proficiscitur.

11. Julii.

Quę omnia ita præpostere administrata, cum ad negligentiam aut errorem referri non possent, nihil sani tractatibus istis subesse arguebant. Nam neque Wratislavia locus erat huic negotio opportunus, urbs non libera, sed Bohemię Regno innexa, quam duo exercitus circumstabant, penuriam aut vastitatem facientes; tum à Fœderatis Circulis, & Oxenstierna remota, qui tanti momenti tractatibus ipse interesse cupiebat, nec tamen à commissa sibi directione rerum ita longe discedere poterat. Præterea nec literę salvi conductus ad Oxenstiernam missæ erant, nec earum mentionem ad ipsum scribens Danię Rex fecerat, velut nullo numero Sueci cum sociis suis essent. Denique per tam sero scriptas convocationis literas ita coarctatum erat tempus, ut nullo modo, quę tanto negotio instruendo requirebantur, expediri possent, etiamsi statim fuissent redditæ. Quin & ipsi Legati Danici die demum vicesimo secundo Julii Francofurti ad Oderam perveniebant, elapso jam conventus die, quem ipsi aliis dixerant. Hoc igitur modo suscepta à Dano mediatio procedebat, in qua multum spei Cæsarei collocaverant non tam pacis obtinendę, quam diffidii Euangelicos inter serendi. Et quia videbant, non nullos rem ita temere pręcipitare, jam eousque animis intumuerant, ut jactarent: Daniæ Regi hautquaquam mediationem concessam, sed ut querelas Protestantium duntaxat cognoscat, & ad Cæsarem referat, super quibus hic, quæ visa fuerint, dispositurus sit. Sed & Saxo qui causam suam Dano commiserat, magnam, ut adparebat, pacis spem ex ejus opera conceperat. Ast Brandeburgico ea res magnopere displicebat, eoque per Legatum Leuchtmarum apud Saxonem querebatur, id negotium se inconsulto susceptum, hortatus insuper, ut Heilbrunnensi fœderi associari velit, utut non omnia ad normam legum publicarum gesta videantur, quę & inter arma sileant, nec ab adversa parte observatæ sint: quarum tamen usus pace facta facile revocandus sit. Inde petebat, ut idem Friderici Palatini hęredes pro legitimis successoribus in ditiones Palatinas, dignationemque Electoralem agnoscere velit, uti à Fœderatis Circulis factum. Denique ne hosti in Silesia fideret monebat, neu temere inducias prorogari pateretur, quod hostis monstri quid alere videatur. Ad quæ Saxo super convocatione varia excusare; capita pacis in conventu Francofurtensi, & Lipsiensi satis digesta videri: in conventu Heilbrunnensi decreta ad totum Imperium, & præcipue ad Electores pertinere, quę horum fastigio & libertati Germanicæ repugnent: novis fœderibus pacem impediri: sibi sedere tractatuum eventum expectare, in quibus si insidias versari intelligat, è re consilia capturum: Palatini restitutionem non Heilbrunnæ, sed in tractatu pacis faciendam. Ita tunc & isti Electores in diversa tendebant.

Brandeburgico ii tractatus displicent.

25. Julii.

§. 57. Interim Oxenstierna cum ductoribus exercituum ad Danubium plene tandem transegerat, datis in solutum prædiis pro residuis stipendiorum. Inde militi placando menstruum stipendium in antecessum exsolvitur, idemque de integro in verba Reginæ Sueciæ, & fœderatorum Circulorum adigitur. Quam largitionem Palatinus Birckenfeldensis ægre ferebat, velut suus exercitus deterioris conditionis haberetur. Eum tamen facile Oxenstierna placabat, ostensis facti rationibus, nec ipsius minus rationem habitum iri pollicitus.

Oxenstierna exercitui ad Danubium satisfacit.

§. 58. Philipsburgum tunc per Schmidbergium tribunum indies arctius premebatur; cujus præsidiarii, postquam Electorem Trevirensem in Gallicas partes concessisse intellexissent, exuto ejus obsequio Cæsaris se milites tulerant. Eos sibi iterum conciliare mire cupiebat Elector, veritus, ne Sueci subacto à se oppido ægre carere vellent. Igitur Spiram se conferens præfectum & pręsidiarios edicto monet; oppidum sibi suum restituerent, hostilia adversus se, Suecosque & eorum Socios ne exercerent, & ad se mitterent, quicum super componendo negotio agatur. Sacerdotibus pręterea imperat, ne in rebellione persistentes Christiano ritu expient. Enimvero iste Electoris conatus utrique parti displicebat. Nam & præsidiarii abundante adhuc annona, & spe propinqui auxilii monita istius minasque flocci facere. Nec Oxenstiernæ par videbatur, tanti momenti oppidum, in quod tantum laboris & sumtuum inpensum fuerat, in alterius manus pervenire. Eoque cum Elector ministris suis introeundi & exeundi licentiam peteret, expugnando quacunque ratione præfecti animo, Oxenstierna abnuit; quod spes sit oppido propediem potiundi, nec mos militiæ ferat ad obsessa loca commeandi licentiam indulgere.

Elector Trevirensis Philipsburgi præsidium frustratentat.

15. Julii.

§. 59. Circa id tempus Gustavi Regis corpus, hactenus Wolgasti depositum, insigni cum pompa navibus imponitur, in Sueciam deferendum, comitante

Gustavi Regis corpus in Sueciam devehitur.

1633. Januar. 15. Julii. mitante Regina vidua, ac duobus Senatoribus Gabriele Oxenstierna, & Matthia Sopio hac de causa è Suecia missis. Eam pompam complures Principes sua præsentia honorabant, Elector Brandeburgicus cum Filio, ambo Duces Meclenburgici, Dux Croyæ. Tum fœminę Principes, Brandeburgici uxor & filia, Christiana Palatina virgo, Brunswicenses, Meclenburgicorum, & Croyensis Ducum uxores, duæ Meclenburgicæ, quinque Anhaldinæ virgines. E Senatoribus Regni præter duos jam dictos Hermannus Wrangelius, Achatius Tottius, Joannes Banerius, Steno Bielkius, pręter innumeram multitudinem, non minore planctu ac dolore defunctum prosequentes, quam passim ipse per Germaniam plausu exceptus
5. Augusti. fuerat. Classis Nicopiæ adpulit, ibiquè Regium corpus asservatum fuit, quoad omnia exsequiis pro dignitate ducendis pararentur.

Hornius Pappenheimum expugnat. §. 60. Ad Danubium Hornius cum pulso ad Neoburgum hoste animadvertisset, ipsum quamvis numero prævalentem à pugna ab horrere, Pappenheimum invadere constituit, locum tegendæ Anspacensi ditioni, & frænandis Wiltzburgensium excursionibus opportunum. Ac oppidum quidem statim cedebat; sed arx, in quam miles se receperat, strenue vim propulsabat, rejectis qui assultum tentabant. Post biduum tamen machinis verberata deditionem faciebat honestis con-
13. Junii. ditionibus, facili ad istas concedendas Hornio, quod rumor erat, hostem Aicham versus movere, à Suecis infessum oppidum, cui utique subvenire iste constituerat. Interea valida manus Ingolstadio emissa erat, liberando Pappenheimo, & ut adparatum bellicum Wiltzburgo inferret. Sed illo jam capto Wiltzburgi jussa conficit, & longa inde ambage per Hilpoltsteinum viam retro legit. Huic ut apud Berngriessam occurreret, ab Hornio cum equitatu mittebatur
15. Junii. Croatæ vapulant. Joannes Wachmeisterus subtribunus; qui deprehensis eo in loco mille quingentis Croatis Polonisquè, eorum ducentos quinquaginta occidit, quinquaginta cum trecentis equis cepit. Paulo ante rem quoque bene gesserat Dellonius tribunus, cum subtribuno Helmeleo Wrangelio, queis Babenhusę stationem assignaverat Hornius, ut iter Augustam inter Ulmamquè contra Memmingensium excursiones tutum præstarent. Isti intellecto vim annonæ & vini in cœnobio Buxheimo non procul Memminga asservari, oppido mox inferendam, eodem profecti res istas curribus impositas
& Memmingenses. Babenhausam avehebant. Quo cognito octingenti milites Memminga egressi istos reditu excludere instituunt. Sueci circumseptos se undique videntes, cum centum quinquaginta non excederent, desperata salute acerrime in hostem ruunt. Quorum impetum Memmingenses veriti paulisper cedunt; inde impellentibus Suecis in fugam effunduntur, his ad portam usque insistentibus. Cæsi centum quinquaginta, supra centum vulnerati, quorum plerique cum sexaginta equis, & reliqua præda Babenhausam abducti. Ast Hornius post captum Pappenheimum, cum Noribergenses sæpius de excursionibus è Superiori Palatinatu quererentur, ac annona ad Donawertam hęrentem deficere inciperet, simul ut Wilhelmo Saxoniæ Duci Cronacum obsidenti è propinquo, si opus foret, subsidio venire posset, in Superiorem Palatinatum tendit,
17. Junii. & Neumarco, quod sex peditum cohortes, una equitum turma tuebantur, obsidium circumponit,
Hornius Neumarcum expugnat. Noribergensibus tormenta & alia necessaria impigre ministrantibus. Sed vix triduum obsessi vim sustinuerant, cum deditionem faciunt absque vexillis & sclopetis permisso abitu; quorum plerique ad Suecicam militiam se contulerunt. Heimburgum in monte sitam arcem modica excursorum manus 1633.
verborum ferocia expugnabat. Ambergam tamen, uti ab initio constitutum fuerat, aggredi Hornius consultum non ducebat, trium legionum præsidio infessam, & Altringero in vicinia tendente; quem ne invadi posset, Naba & Vilsa amnes tegebant. Sed & commeatus ibi tenuitas premere incipiebat. Verebatur quoque ne, si tractatus in Silesia procederent, hostis irritatus totam belli molem huc transferret. Unde consilio ducum habito Donawertam in munita ibi castra recedebat.

§. 61. Ad utramque Rheni ripam patrueles Rheingravii Otto, & Otto Ludouicus strenue rem gerebant. Atque hic quidem Kirchhoviam, quam raptim excitatis munimentis agrestium manus cum ducentis quinquaginta militibus insidebat, aggressus, vicum quidem statim in potestatem redigebat. Rheingravius, Neuburgum, Rotelum & urbes silvestres capit. 8. Junii. Sed in arcem refugi sexaginta ex obsessoribus occidunt. Mox tamen globis ignivomis coacti absque conditione se dedunt. Unde militum plerique sub signa Suecorum recepti, cæteri cum ductoribus captivitatem subiere: agrestes trucidantur: vico atque arci ignis injectus. Post oppidum deinde & arcem Burcam captam Neoburgo ad Rhenum vis adhibetur, quod unius diei verberatione tolerata deditionem facit. Et quanquam præsidia- 19 Junii.
riis cum armis & impedimentis abire concessum esset; plerique tamen ultro sub signa Suecica concedunt, cæteri navibus Brisacum vehuntur. Inde Rætela vi ad deditionem compellitur. Præ- 24. Junii.
sidiarius partim militiæ Suecicę adscribitur, cæteri captivitatem subiere, cum Suecis ab hoste detentis permutandi. Hinc urbes vulgo Sylvestres dictę modico negotio subiguntur, duabus tantum languidam defensionem ausis. Nec Catholicorum Helvetiorum patrocinium implorasse profuit; qui cum legatione ad Rheingravium missa peterent, ut istæ urbes in sequestrum missæ *neutralitate* fruerentur, ille rem ad Oxenstiernam rejecit, nihil remissa expeditione. Arcium duarum Hohenstoffelæ vocabulo dictarum expugnatio jactura junioris Pappenheimii constitit, qui dum accessus incautius explorat, caput globo trajectus occumbit. Iis rebus gestis, ad Palatinum Birckenfeldensem in Alsatiam se confert, cum ipso adversus Lotharingum operam navaturus.

§. 62. Ad alteram Rheni ripam Brisacenses Meyenheimi manum Suecorum equitum oppresserant, occiso præfecto cum quadraginta gregariis, & duobus vexillis ereptis. Id ut ulcisceretur, Otto Rheingravius Caldenbachium subtri- 16 Junii.
bunum cum sexcentis equitibus hosti insidiatum mittit. Is prope pontem Brisacensem suggressus, parte equitum in insidiis locata, cum cæteris Brisacenses lacessitum it. Quibus erumpenti- Brisacenses vapulant.
bus is studio cedens in aperta camporum eos protrahit. Inde repente conversus acriter in eos impetum dat, prorumpentibus simul qui insidiis subsederant, & ad munimentum usque ponti antepositum, eosdem persequitur, cæsis ad octoginta, pluribus vulneratis. Inter captos quoque Montecuculus capitur.
erat Montecuculus ipse, & Baro Soyus Burgundus cum turmæ præfecto; quorum ille tribus vulneribus saucius, Colmariam delatus paulo post ex ægritudine animi obiit. Inde Rheingravius 17. Junii.
Otto cum trium millium castris ad pagum Biessam munitis, ea parte Brisacenses excursionibus in Alsatiam prohibebat, messe simul intercepta. Quem ut inde depellerent, omnibus cum copiis impetum 17. Julii.
in recens extructa munimenta faciunt, sed non sine clade repelluntur. Nec melius cessit altera die 18. Julii.
repetitus impetus, ubi & tribunus Mercius capitur. Ex altera parte Fridericus Badensis Marchio

Brisacu propinquabat, ut utrinque in angustias redactum oppidum inopia annonæ mox ad deditionem videretur cogendum, ni aliunde id obsidium abruptum fuisset.

§. 63. Ast qui circa Philipsburgum obsidendum satagebant, interea Grumbacum superius, 20. Julii. annona refertam arcem, deditione ceperant. Birckenfeldensis autem, dum Hagenoam tendit, in itinere oppidum & arcem Reichshofiam subigit. Porro de Philipsburgo cominus oppugnando etsi in conventu Heidelbergensi decretum esset; tamen Oxenstierna veritus, ne si præsidium tribus millibus constans, animum ad defensionem obfirmaret, obsidio in longum extraheretur, eminus tantum cingi eam voluit; quod rebus alio vocantibus minore cum damno & ignominia laxior, quam arctior obsidio solvatur; ac spes foret deficiente annona intra mensem eandem subigendi. Cum Lotharingo hostilitas erumpit. Inter quę Lotharingi pruritus demum in nervum erumpebat; cujus vellicationes hactenus in Galliæ Regis honorem dissimulabantur, & quod specioso colore acta sua velaret, cum Hornio quoque tractatione instituta. Nam & conscriptas à se copias dicis causa exautoratas Salmensi Comiti & Brisacensibus transmittebat; contra eos, qui è Gallia ad Suecos tendebant, partim transitu prohibebat, partim trucidari jubebat. Inde quingentos milites Hagenoæ immittere instituebat; & cum Sueci obsisterent, vi prorumpere conabatur, contractis ad Tabernas copiis, quarum nonnullas turmas propius progressas Sueci circa Petersbacum opprimebant. Ut igitur quo animo isti venirent constaret, Birckenfeldensis cum Ottone Rheingravio colloquium Villii Ta- 21. Julii. bernarum Gubernatoris expetit. Qui cum ad Palatinum produsset, multa de domini suo amico in Suecos animo testatus, ad copiarum Lotharingicarum duces Gastinorum, & Florinvillium eos remittit. Isti jussu Principis sui huc se venisse ferebant, de cujus mente sibi non ulterius constet. Cæterum questi tres suorum turmas nuper à Suecis cæsas; quod inultum non sint laturi. Relatum quoque sibi, Palatinatum expugnata Hagenoa in Lotharingiam moturum. Contra Palatinus negabat, istos velut Lotharingiæ Ducis milites cæsos, sed ut Cæsari sub Salmensi Comite merentes. Nec secius cum aliis actum iri, qui Cæsareis se conjungerent. Alias Lotharingicis nihil hostile metuendum, si intra fines suos maneant: ubi ultra Tabernas procedant, se facturum, quod belli ratio jusserit. Quanquam autem isti duces à Palatino peterent, ut ipse ad Lotharingum mitteret, qui rationem earum turmarum cæsarum exponeret; alias enim sibi eam contumeliam ulciscendi necessitatem incumbere; Palatinus tamen infra dignitatem hoc ratus, omnia ad vim eorum repellendam, si quid tentarent, 13. Julii. disponebat. Post Villius ad Palatinum accedebat, mandata se à Lotharingo habere ferens super neutralitate tractandi. Sed cum Palatinus quereretur, à ductoribus Lotharingicis tantum non publice sibi bellum indictum; & peteret, ut antequam ad tractatus descenderetur, copiæ illæ in Lotharingiam trans montes revocarentur: Villio id abnuente re infecta disceditur. Inter quę excursores Suecorum ac Lotharingorum frequenter in se mutuo impingere; & aliquando sexaginta Sueci in sexaginta equites, centum pedites Lotharingos incidebant; è quibus equites statim fugam arripiebant, pedites exceptis decem omnes cæsi, captiquè. Contra Lotharingi Frauenburgum Joannes Jacobi Eversteinii Comitis arcem diripiebant, ipsumquè captivum abducebant. Ita causam belli quærente Lotharingo Gallici ministri apud Oxenstiernam declarabant, citra Regis sui offensam fore, si Dux ob ista facta castigetur. Unde mandata Palatino dantur, Lotharingum hosti loco haberet, & nullam nocendi ipsi occasionem prętermitteret. Et mox cum Lotharingi Tabernis progressi in Alsatiam ulterius penetrarent, in apertum res bellum erumpebat.

§. 64. Ad inferiorem Rheni tractum nihil tunc memorabile gerebatur, nisi quod hostis, postquam Suburgi præfectum Abrahamum Loysonum pecunia corrumpere frustra tentasset, contracta ex Siburgum frustra tentatur. Andernaco, Bonna, & Colonia manu eam arcem noctu scalis ad motis intercipere conaretur. 27. Julii. Sed præsidiarii adventu eorum animadverso in subeuntes strenue scloperis fulminabant, ut quibusdam cæsis & vulneratis, cum omni oppugnationis adparatu relictis facessere cogerentur. Ast apud Visurgim Hamelæ obsidium ad finem tendebat. Hamela in extremos agit. Obsessores quippe exteriore munitione cuniculis disjecta, repletaquè fossa, jam ad interius 5. Junii. vallum penetrare instituebant; cum obsessi noctu duos emittant Gronsfeldio nuntios, utros, ad extrema se redactos, & deditionis necessitatem imminere, ni mox subveniatur. 25. Junii. Isti ab obsessoribus intercepti referunt, plerosquo ductorum occisos, ipsum prętectum vulneratum, & vix sexcentos superesse munia obire idoneos. Nec eo secius obsessi quamvis ad deditionem denuo invitati resistunt, extremam vim mox experturi, ni propinquus hostis Suecos sibi obviam ire coëgisset. Merodius quippe copias, quas opera Episcoporum Coloniæ exulum, aulęquè Bruxellensis collegerat non spernendas, intra Ruram & Lippiam fluvios cum Bęnnighusio, qui itidem quadraginta duo equitum, triginta peditum signa coëgerat, conjungit, inde Gronsfeldio se sociaturus. Eam coitionem etsi Sueci cum Hassicis in Westphaliam progressi impedire conati fuissent, prævalentibus tamen hostibus in castra ad Hamelam re infecta redierant. Igitur Merodius & Bęnnighusius ad Witlagam 24. Junii. Gronsfeldio, qui è pręsidiis Guelferbyti, Hildesiæ, Nienburgi, Mindęquè plerosque detraxerat, juncti exercitum paraverant paulo minus quam quatuor millia equitum, undecim peditum explentem. Inde superato ad Mindam ponte versus Oldendorpum oppidum tendunt vi Hamelam 26. Junii. perrupturi, & Suecos si ultro cedere nollent, depulsuri. Prælium ad Oldendorpium. Hostium adventu cognito Suecici duces consilio habito decernunt omissa tantisper Hamela in hostem ire, ac prælium tentare. Nec mora, operibus quæ ad oppidum egerant desertis, aliquot equitum legiones, & mille pedites tuendis præcipuis stationibus relinquunt. Quo facto obsessi ignibus in lætitiæ signum accensis oppido erumpunt, & pleraquè opera solo æquant, aut igne injecto corrumpunt. Interea hostis Oldendorpum, Suecico præsidio insessum, repetito quater assultu oppugnaverat, non sine clade rejectus, quoad subiens Suecorum exercitus id deserere cogeret. Ad dextram sylva erat, qua si hostis potiretur, per arbusta facile Hamelam penetraturus credebatur. In eam sylvam quam fossa aquis torrentibus excavata interscindebat, Suecici sclopetarii immittebantur, ut hostem transitu arcerent. In hos ita acriter iste impetum dabat, ut loco cedere cogerentur. Sed Laurentius Caggius iisdem, aliisque assumtis hostem iterum aggressus post acrem duarum horarum pugnam è sylva in campum propellit. Quanquam autem accessus ad hostem difficilis esset propter fossas & inæqualia loci, nec satis campi pateret, in quo acies utrinque commode explicari posset: Caggius tamen cum Suecis equitibus à dextris, & Li- 20. Junii. vonica, & Carbergica legio cum Hassis sub Melan-

dri

1635. dri ductu à finistris ita acriter ingruebant, ut hostilem equitatum turbatis ordinibus facile in fugam propellerent. Inde peditatus ab omni parte invaditur; quo & ipso mox turbato universus hostium exercitus penitus profligatur. Ea in pugna non parum ad victoriam contulisse judicabatur Gustavus Gustavi F. Cum enim rumor sparsus fuisset, hostem nullius Sueci Finnique vitæ parciturum, iste ut hi turmas suas conjungerent hortabatur, ne forte à Germanis desererentur, & eo acrius pugnarent, quod nulla nisi in victoria spes foret. In loco pugnæ tria millia centum triginta duo cæsorum hostium sepulta sunt; quos inter tribunus Quadius, & multi præfecti superiorum graduum. Merodius, in cujus præcipitatam festinationem culpa cladis à cæteris conferebatur, letaliter vulneratus evasit quidem, sed paucos post dies obiit. Gronsfeldius mature se periculo subduxerat, ac ipse primus nuncium cladis Mundam attulerat; quem paulo post Bænninghusius sequebatur. Captivorum tria circiter millia erant, inter quos multi insignes ductores, & Merodii uxor, ac nonnulli Canonici. Capta quoque sedecim tormenta, omnia impedimenta, ac septuaginta quatuor signa. Suecorum trecenti non amplius occubuerunt, quos inter tres turmarum præfecti, & unus centurio. Stalhantschius, & Sopius tribuni illi brachium, hic femur trajicitur; sed uterque convalescit: Ranzovius ex vulnere quarto die extinguitur. Post tam egregiam victoriam

12. Julii. Sueci ad obsidium Hamelæ redeunt; cujus præfectus clade suorum intellecta, ac desperatis subsidiis

Hamela capitur.

demum flectit, & honestis conditionibus oppidum dedit, cum octingentis circiter militibus inde egressus. Sexaginta ibi tormenta, & aliquot mortaria inventa. Mox Georgius Dux propriam legionem præsidio immittit, ac oppidanos in sua verba adigit, multum conquerente Brunswicensi Duce, quod Hamela Ducatus Callenbergici pars foret. Inde exercitui per vicina sparso ad aliquot dies otium indulgetur; ac Georgius Dux cum Cniphusio ad Oxenstiernam Casselias proficiscitur, de bello in futurum gerendo consilia capturus. Ubi cum Ordines

Hollandis miles subsidio mittitur.

Belgii, & Princeps Arausionensis per Cornelium Pavium ab Oxensterna petiissent, aliquot legiones sibi per quinque aut sex septimanas ad Rhenum & Mosam subsidio mitti, ille petito annuit. Nam & per Saxoniam hostis profligatus erat; & decori Suecis cedebat copiis abundare, quas exteris commodare possent. Tum hoc auxilio induciæ cum Hispanis, quarum tractatus tunc fervebat, interrumpebantur, ne hi auxiliis Cæsari subministrandis sufficere possent. Nec parum Hollandorum invidia in Borussica vectigalia hoc modo minuebatur. Huic expeditioni miles indigena Sueci Finniquè sub Stalhantschii ductu destinati, testando in Hollandos peculiari affectui, & quia ipsi hoc maluerant; simul ut iidem potius pingui militia fruerentur. Verum hisce postea segnis ratio bellandi tædio fuerat morarum ejusmodi insolentibus, & quia nulla dabatur occasio virtuti exserendæ. Et multis ridiculum, plerisquè indignum videbatur, quod præfectus Hollandicus turmas illas obequitans monuisset, ut arma sua expedita tenerent, quasi veteranus Gustavi eques id ab Hollando discere deberet. Aliquot præterea legiones istius exercitus in Franconiam evocantur. Cæteræ ibi relinquebantur coërcendis præsidiis hostilibus, & ad Osnabrugensem urbem occupandam.

Cronacum frustratur.

§. 65. Wilhelmus Saxoniæ Dux modicas, quas in Thuringia habebat, copias rogatu Ducis Coburgensis, & Christiani Marchionis Brandeburgici Cronaco repente admovere constituebat, si forte id subito impetu opprimere posset. Et penetraverant quidem in suburbium Kingius, ac Tiesenhusius tribuni: hoc tamen vulnerato nonnulla cum jactura repelluntur. Sed cum id oppidum intra breve tempus, & modica manu cogi non posset hærentibus in propinquo hostibus, qui subvenire possent, obsidio se applicare Dux consultum haut ducebat. Recedentem ex oppido miles ferocius in campum usque insecutus cum clade rejicitur; amissis tribus centurionibus. Inde satis habebat Dux illic irruptiones Cæsareorum in Misniam impedire; qui eam sibi viam interclusam videntes in diversa parte per Aussigam, & Zittaviam trans Albim in Dresdæ conspectum excurrebant, flammis ac cædibus omnia qua transibant miscentes.

Induciæ per Silesiam Oxenstiernio suspectæ.

§. 66. In Silesia factæ induciæ, & tractatus cepti Oxenstiernæ, & prudentissimo cuique minime ad palatum erant, quos & autor, & quæ ibi proponebantur capita suspecta valde reddebant. Nam isti à solo Fridlando originem trahebant, qui an ita omnes duces in potestate haberet, ut ipsi placita statim exsequerentur, dubium erat. Tum ipsæ quæ proponebantur pacis leges nihil solidi olebant. Nec ulla cautio, nisi in Fridlandis verbis, & militari aliqua exsecratione, invalido tantarum rerum firmamento. Quin rectius metuebatur, ne Fridlandus Evangelicorum oculis glaucoma objiceret, & quod aperta vi non audebat, per ambages & dolos aucuparetur; ne hisce illustis exercitui suo parceret ad alias occasiones reservando; neve per inducias plures ad se copias arcesseret, & numero, quem semper in militia amplecti solebat, Fœderatos obrueret. Aut plerisque jam per Silesiam adesis tempus extraheret, quoad hi fame compellente ad sua reverti cogerentur, quos deinceps ipse eosdem secuturus erat. Sed quod istarum rerum moderamen penes Oxenstiernam non esset, quæ sors ferret expectanda erant. Turrio tamen is in mandatis dabat, ut ne tractatus istos præcipitaret, aut se inconsulto ulterius progrederetur. Nam quicquid boni aut mali subsit, id mature satis in lucem erupturum.

1. Junii.

Cæterum Arnheimius dum induciæ promulgantur, movebat, ne sui nimium illis confisi in securitatem resolverentur. Inde ad Saxoniæ Electorem profectus has ab eo pacis conditiones retulisse ferebatur; ut Cæsar copias suas extra Ordinum ditiones eductas exauctoret; prætensioni ad Magdeburgensem & Halberstadiensem præsulatum pro filio suo renuntiet; ut Liga Suecis pro bellorum expensis satisfaciat, & bona cum ipsorum gratia eosdem ex Imperio dimoveat; Jesuitas Cæsar consiliis suis, & Imperio ejiciat; Silesiam duobus Electoribus in refusionem damnorum cedat; sacris Protestantium ubique libertatem indulgeat; pro Saxonis credito Superiorem Lusatiam, & dimidiam Bohemiæ partem ipsi jure hæreditario det; denique Friderici Palatini filium restituat. Ista ut Cæsar concedat, Fridlandus præstet. Quæ capita non parum crudi habere videbantur. Dum Arnheimius Dresdæ abest, Turrius Fridlandum inviserat, à quo honorifice habitus, ac ampla spe de restitutione suorum bonorum, aliisque promissis lactatus dimittebatur. Sed & alios inter duces magna in speciem amicitia colebatur, qui mutuo congressi poculis tantum Martem ciebant.

21. Junii. Mittebatur & Terzkius à Fridlando Strigaviam; quo Turrius quoque accesserat, ut ulterius de pa-

17. Junii. ce colloqueretur. Paulo post Gallasius Briegam eadem de causa veniebat. Inde plerique Fœderatorum duces ad hostem proficiscebantur, per quatuor dies ibi commorati. Enimvero dum Fœ-

1633.

deratis inani pacis spectro illuditur, Fridlandus interim solidum astutię suæ fructum ceperat suppletis defectibus ac pręcipue pulveris pyrii, quibus laborabat, ac pluribus ad se evocatis copiis, Cæsarei quoque per otium bona sua Wratislavię deposita in tutiora loca avexerant.

23. Junii.

Tandem repetito utriusque partis congressu ludibria Fridlandi erumpebant, dum postulabat, ut sibi prius Wratislaviensis, Schweidnicensis, & Glogoviensis Ducatus tradatur: aliter se tractatus non orsurum. Quod cum Fœderati adspernarentur, velut prioribus conventis repugnans, infecta re discessum fuit.

Induciæ abrumpuntur.

Ac memorant, parum tunc abfuisse, quin præcipui Fœderatorum duces Strelenæ ab hoste interciperentur, nisi quidam, qui forte fortuna turrim templi adscenderat, ut pullos columbarum nido detraheret, insidias prodidisset. Hic enim cum procul turmas aliquot Cæsareorum citato cursu ad oppidum tendere conspexisset, statim descendens, id ducibus significat, qui raptim in equos insilientes ægre in tuta evaserunt.

§. 67. Post abruptas inducias à Fridlando frustra Neumarcum tentabatur. Inde Lignitzam invasurum se simulabat, cujus pręsidium à Fœderatis quinis cohortibus firmabatur. Qui & ipsi copiis ad Briegam contractis hostem sequebantur.

24. Junii.

Sed is repente conversus, Schweidniciam totis viribus oppugnare cœpit, injecta globorum ignivomorum vi.

25. Junii. Bellum in Silesia recrudescit.

Obsessi tamen, miles æque ac oppidani, postquam sub adventum hostium suburbia incendissent, eo acrius se defendebant, quod hostis Magdeburgico simile excidium illis minatus esset, ac ter assultantem cum clade repellebant. Violentiæ tamen hostis tandem cessissent, ni obortus subito imber tormentorum ac sclopetarum usum corrupisset. Ac interea Fœderatorum exercitus subsidio accelerabat, numero quamvis inferior cum hoste prælium committere certus. Sed is adventu eorum cognito intra milliare ab oppido recedebat, opportuno loco ad Weissenrodam positis castris, quæ rivo & excitatis raptim munitionibus tegebantur. Quem cum ubi invadere non possent Fœderati, & ipsi elatiore apud Schweidnitziam loco considebant. Heic dum aliquandiu castra castris opposita hęrent, Fridlando è Moravia, & Bohemia commeatus large subvehebatur. Contra Fœderatis annona pabulumquè in angusto esse, nullibi institutis horreis; & levis hostium equitatus omnia persultans tantum non eos obsessos tenebat. Occupaverant quoque hostes Domantzam, non sat valido præsidio à Fœderatis custoditam; unde illi ad Lignitzam, Briegamquè, & ipsa Wratislaviæ suburbia excurrebant. Tenui quoque alveo fluens Odera vado passim prædatores transmittebat, cædibus ac rapinis id Silesiæ latus vastantes. Nec modestius Fœderatorum manipuli grassabantur. Unde eis Oderam nihil segetis in horrea condebatur, lęto ut videbatur hoste, cum ea vastitas Fœderatos mox in extremam necessitatem conjectura esset, quam ipsi provisu antevertere negligebant. Interim Duwaltus è Pomerania reversus in castra ad Schweidnitziam se conferre noluerat, sed collecta duorum millium manu in altera Oderæ ripa transitus fluminis custodiebat, & transgressos hostium prædatores male multatos rejiciebat. Lembergæ quoque missis quadringentis equitibus triginta machinas in potestatem redegerat. Id Duwalti institutum Oxenstierna probabat, & ut Oderam observaret, castrisquè cæterorum abstineret hortabatur, modo summæ rerum nihil decederet.

Silesii Ordines conventum agunt.

§. 68. Circa id tempus Ordines Silesiæ Wratislaviæ convenerant de provinciæ salute consulturi. Ubi inter alia conclusum, ut decimus quisque provincialium, & nobilium equites ad Oderæ, transitus locati excursionibus Cęsareorum trans flumen obsisterent: cum si ea vastitas nolente Cæsare fieret, illa prohibita nihil in ipsum peccetur; si ejus jussu talia patrentur, nimirum vim & libidinem à vita, uxoribusquè, & liberis propulsare fas piumquè sit.

23. Julii.

Ea occasione Arnheimius usus Wratislaviam profectus delectos Ordinum in Basilicam ad se evocat, graviquè oratione, ut aperte in Fœderatorum partes transeant, hortatur. Quos licet ea oratio non parum moveret; tamen quod nihil sibi in mandatis datum excusarent, ac à Suecis nemo adesset, ad suos se relaturos promiserunt, & propediem responsum daturos; rogantes, ut tunc utique Suecorum ducum aliquis præsto sit. Etsi autem fides Cęsari data Silesios urgebat; prevalebat tamen necessitas, quod repudiato Saxone, cæterisquè Fœderatis omni ope nudati destituerentur, nulla Cæsareę gratię spe, ac servitio animarum ęque ac corporum imminente, bonis quoque inter milites jam assignatis. Et non servata fide Cęsar ipse fide eosdem exsolvisse videbatur. Unde cum vim vi propulsare sederet, tandem respondebant; se super ea re ad Oxenstiernam, & utrumque Electorem missuros; interim ut saluti ipsorum duces invigilare velint, orabant.

Induciæ denuo ineuntur.

Cęterum quanquam Arnheimius omnem tractationem cum Fridlando abrupisse videretur, velut solis armis rem deinceps commissurus: Fridlandus tamen tam utiles sibi expertus inducias denuo circa easdem instaurandas satagebat, ac semel licet deceptum Arnheimium in casses iterum pelliciebat; prorsus ut ultro hunc dęcipi voluisse diceres.

Conventus Francofurtensis.

§. 69. Oxenstierna interim Francofurti ad Mœnum conventum Fœderatorum indixerat, ubi super Futurę pacis legibus, & aliis, quæ præsens tempus exigebat, deliberatur. Exempla eorum quæ proposita fuerant, ad Saxonem, aliosquè mittebantur, ut & ipsi sententiam suam causæ communi proficuam dicere vellent. Inter quæ Oxenstiernę refertur, Wolfium Ratisponensem Syndicum privati obtentu negotii Noribergæ nomine Cæsaris agitare.

Syndicus Ratisponensis capitur.

Unde is statim ad urbis magistratum scribit, ut illum apprehensum sibi transmittant, aut tantisper detineant, chartis ipsius bene excussis. Qui tamen manum inferre homini veriti clam ita disponunt, ut inde digressus à manu Suecorum in itinere comprehensus Neumarcum deduceretur. Ubi patebat id eum egisse, ut civitates Imperiales iterum ad partes Cæsaris alliceret. Wolfius inde Moguntiam deductus diu in custodia detentus fuit, quoad sub finem anni Georgio Landgravio intercedente liberaretur. Porro à Conventu illo ad Saxoniæ Electorem scribebatur super induciis Silesiacis, quæ omnibus vehementer displicebant, ut rationes earundum ipsos edocere, ac in reliquis communicato consilio agere velit.

23. August.

A Daniæ quoque Rege per literas petitum, ut pacem ad Ordinum libertatem, Suecorumquè satisfactionem referat; & si deinceps circa eandem operam navare velit, cum Oxenstierna & Consilia Fœderatorum super tempore & loco inveniat; quod Wratislaviam isti improbent.

13 Sept. Decreta Conventus Francofurtensis.

Confirmabat autem conventus iste, quicquid Heilbrunnę actum esset; tum decernebat, quæ Oxenstiernæ & Consilio Fœderatorum circa tractatus pacis observanda, quæ conditiones accipiendæ, aut pro re nata ferendæ: & ut omnia statim cum Fœderatis communicentur, nec quidquam concludatur, nisi sub conditione ratihabitionis ab universis

yersis

1633. versis addendæ. Circa Lotharingum placebat, ut cum factis hostem se declararit, hostilia in ipsum statuerentur. Tandem quia Landgravius Georgius promiserat, se pro rata parte onera belli laturum, ac amicum se Fœderatis exhibiturum, omni auxilio hostibus abnegato; visum ipsi de subscriptione fœderis Heilbrunnensis remittere, pari tamen cum reliquis defensione eidem præstita, ac Russelsheimum in ipsius manus iterum consignare. Ea decreta inter alios etiam Saxoni mittebantur, de conditionibus tamen & mediis pacis, quod scripto committere intutum foret, commodior referendi occasio expectabatur.

Acta cum Legatis Gallicis.

§. 70. Cum Legatis quoque Gallicis Fenquierio & Grangio, qui Francofurti tunc aderant, varia tractabantur. Inter alia illi questi fuerant, Catholicos contra fœdus Heilbrunnæ renovatum male haberi; quod secus esse Oxenstierna, demonstrabat. Offerebant quoque aliquot millia militum auxilio Regis sui nomine; sed de cujus negotii legibus tunc conveniri non poterat. Philipsburgum sibi tradi avide Galli instabant; Fœderati quantum poterant tergiversabantur. Præcipuum erat, quod Ordines fœderi inter Gallos, Suecosque adscriberentur;

5. Sept.

cui tunc addebatur, ut quemadmodum Galliæ Regi haut propositum sit Ordinum juribus circa sacra ante bellum obtentis, impedimentum adferre; ita hi vicissim, si quæ loca occupent, ubi ante bellum Romana sacra fuerint, & adhuc sint, eadem libera relinquant. Denique Galliæ Regem è Regno suo ne quod hosti subsidium veniat prohibiturum, idemque ne è vicinia fiat operam daturum.

Legati à Fœderatis ad Galliæ Regem mittuntur.

His rebus confirmandis à Fœderatis in Galliam Legati mittuntur Jacobus Loeflerus Vice-Cancellarius, & Philippus Streiffius Consiliarius Bipontinus; quibus in mandatis datum sinistras Regi suspiciones à Catholicis suggestas eximere; tum circa Philipsburgum ostendere, id munimentum adversus jura vicinorum pecunia Hispanica extructum, fundando his in oris ipsorum dominatui; super quo Trevirensis leges neutralitatis à Gustavo Rege superiore anno in gratiam Galli concessæ non impleverit, ut magis impensis id à Fœderatis in ordinem fuerit redigendum; quod nunc suo labore pactum aliis tradi iniquum foret. Præterea ut super auxiliis mittendis conveniant; & ne Rex Lotharingi protectionem suscipiat, aut si utique cum ipso paciscatur, ut hic Fœderatis de noxa non inferenda caveat, ac ablata restituat. Tandem ut Regis mentem explorent circa futuros pacis tractatus, ejusdemque securitate; & quis Regi circa hoc bellum scopus sit: & num idem permoveri possit, ut distrahendis hostium viribus in Italiam irruptionem faciat.

Salvus conductus ad tractatus pacis informis.

§. 71. Sub finem ejus conventus literæ salvi conductus à Cæsare datæ per Legatos Danicos transmittentur, forma valde insidiosa, utpote ad tractatum mense Julio jam elapso, & ad Ordines Protestantes Lipsiaci fœderis socios restrictæ, Reginæ ac Regni Sueciæ nulla pro dignitate facta mentione. Nec obscurum erat, non pacem à Cæsare quæri, sed ut hisce artibus Ordines à Suecis devellerentur. Igitur Fœderati Regi Daniæ literis eos defectus demonstrant, & quod isti fundamento tractatus haudquidquam superstrui possit: simul erant, ut antequam res suscipiatur, cum Oxenstierna communicare velit. Ipsas autem salvi conductus literas Oxenstierna Legatis Danicis remittebat Cæsari restituendas; sibi quippe non constare Regi quondam suo negotii quid cum Lipsiaco fœdere fuisse; easque adeo literas ad Suecos non spectare: addito, si Deus idoneum paci tempus annuat, nec Legatis Suecicis securitatem, nec dignam literarum formulam defore. Exempla istarum passim vulgabantur, ut omnibus constaret, quam non pro indole tanti negotii fuerit actum, & penes quem culpa abortientis pacis hæreret. 1633.

Acta cum Legato Brandeburgico.

§. 72. Aderat quoque tunc missus ab Electore Brandeburgico Sigismundus Goetzius Cancellarius, qui de variis ad rem publicam & privatas heri sui rationes spectantibus cum Oxenstierna agebat. Ei ad proposita in hunc sensum responsum; si quid deinceps super pace agatur, se nihil decreturum, nisi communicato cum Electore consilio. Si quis alius præter Danum mediator se offerat, de eo in tractatuum loco commode statui posse; cavendum tamen ne cui offensæ causa præbeatur. Conventum cui uterque Circulus Saxonicus, & Westphalicus sit adsciscendus, sibi optatissimum: sed cum obiri à se non posse, ingruente Duce Feriæ, & aliis urgentibus negotiis Consultius tamen fore, eos Circulos prius inter se convenire, nam Heilbrunnensi fœderi accedere velint; eaque in re Electorem utilem præstare posse operam: alias ejusmodi conventum dissidio præbere ansam posse. Erfordiam potiorem tractatus locum, quam Spiram à Brandeburgico propositam videri: quod circa hanc omnia sint vastata. Inducias eum periculo conjunctas. Sedem belli utique in Cæsaris ditiones transferendam, si fieri queat. De Juliacensi ditione Suecorum ope Brandeburgica adserenda Oxenstierna in præsens excusabat, quod exercitus satis jam districti negotiis essent. Interim parciturum se illis regionibus, quantum possit: petebat tamen ne ægre ferret, si ista in confusione quædam secius quam parcat fierent. De componendo inter Protestantes Ecclesias dissidio Oxenstierna post auditam cæterorum sententiam suam quoque expositurus erat; sed cum id negotium Principes Germaniæ præcipue spectet, Electorem plus heic quam ipsum pollere. Ut in Ducatu Saganensi & Glogoviensi præsidia soli Brandeburgico concederentur, Oxenstierna annuere non poterat, quod ita inhumaniter hactenus copiæ Suecicæ ibi sint habitæ, quasi studio id foret actum, ut perirent: eo magis illis cavendum, & ut tutum maritima versus loca regressum habeant providendum.

De Pomerania Brandeburgica postulatum.

Sed de Pomerania quæ præcipua legationis causa fuisse videtur, Goetzius postulabat, ut Duce defuncto Elector in capescenda Pomeraniæ possessione & regimine haut impediatur: de cætero ipsum fœdus à Duce initum ratihabiturum si & idem vicissim à Regina Sueciæ fiat. Cui postulato valide insistebat Goetzius jactans contumeliosum fore Principi suo ea provincia excidere: pactis ipsi antiquis ad eam jus quæsitum; nec æquum esse, ut is pro reliquis omnibus solus solvat. Nam non obscure dissentiant Ordines ibi congregati; commodius nihil inveniri, quod Suecis præmii loco detur, quam Pomeraniam; ac Brandeburgico alia ratione commode satisfieri posse. Quin Wilhelmus Landgravius dicebat; si vel melius quid esset, quam Pomerania Suecis id utique habendum, licet decem per annos pro eo sibi bellandum foret. Lubrica tamen erat ea res, & anceps, ne Brandeburgicus repulsa offensus cum Dano, Polono, ac Saxone se adversus Suecos conjungeret. Eoque Sueci cum istam contraversiam prævidérent, eam viam inire constituebant, ut Ordinum Pomeraniæ animos quavis ratione sibi conciliarent, ac munitas urbes indigena Sueco milite insiderent; cæterum caute rem tractarent, ac dilationibus uterentur. Unde & Oxenstierna Goetzio tunc respondebat: quia Corona Sueciæ pro tot sumtuum damnorumque pensatione nihil cautionis acce-

1633.

perit, quam quod fœdera quædam peculiaria & decretum Heilbrunnense afferrent, nec ipsum tamen securitati Suecicæ sufficiens, donec ab universis certi quid conclusum fuerit: igitur non posse se à factis jam fœderibus vel minimum discedere, aut eadem tollere vel novare, quoad Protestantes Ordines in arctiorem conjunctionem coiverint, ac idoneam Suecis satisfactionem præstiterint.

Acta cum Ragozio.

§. 73. Ragozius Transylvaniæ Princeps, ut in partes transiret, dudum à Suecis solicitatus fuerat. Ac superiore æstate quamvis exercitu jam instructum Legatus Suecicus Paulus Strasburgius permovere non poterat, ut in Cæsarem quid tentaret, quoad à Gustavo Rege ad postulata sua responsum accepisset. Sed literis Regiis in via interceptis, ac secuta post Regis morte res extracta. Nec eo minus pronum Suecis animum ostendebat, si petitis suis potiri daretur. Quam rem non negligendam ratus Oxenstierna, Strasburgio in mandatis dabat, ut Ragozium ad belli societatem pelliceret, ostentatis in præmium districtibus Hungariç; ac tractatibus pacis ipsum utique includendum; & prosperis Euangelicorum rebus eidem nihil periculi. Quod si citra pecuniam rem aggredi nollet, centum millia uncialium promittebantur, si in Austriam, Stiriam, aut Moraviam irrumperet; sed menstrua quindecim millia, si copiis Suecicis in Silesia junctus militare vellet. Sed cum Ragozius vicissim duras nimis conditiones proponeret, ac circa eas mitigandas Legatus Suecicus satageret non sine spe boni successus; interea Cęsarei tractatus cum ipso orsi erant, quibus convenerat, ut Ragozius ipsis Catharinç Betleni viduç pecunias ac supellectilem traderet, Mungacium vicissim jure hæreditario recepturus, Strasburgio frustra renitente. Qui, cum Ragozius amicus esse nollet, ne hostis fieret impediendum ratus, cum præfectis Temeswaræ & Budæ agit, ut minis eundem à fœdere Cæsareo deterrerent. Inde Constantinopolim profectus apud Aulam Ottomannicam agebat, ut istud negotium penitus disturbaretur. Ubi honorifice habitus, & revertens Zazynthum usque Turcarum sumtibus deductus fuit.

Arnheimii cum Oxenstierna congressus super Fridlandi defectione.

§. 74. Enimvero eo tempore Oxenstiernam maxime solicitum habebant res Silesiæ, non tam ob vires Fridlandi, quam Fœderatorum ducum distorta consilia, quibus ab initio re dextre administrata sat facultatis fuerat Fridlando opprimendo. Sed nunc suspecti cum ipso tractatus pacis, ac terna vice prorogatæ induciæ nihil fausti parturire videbantur. Super istis rebus Arnheimius cum Oxenstierna collocuturus Gelnhausæ, quo hic se Francofurto eam ob causam contulerat, excurrit.

3. Sept.

Ubi repetitis induciarum occasionibus id prçcipue proponebat; Fridlandum Cæsari offensum, recurrente memoria ante triennium illatæ ignominiæ, & quod Dux Feriæ ex Italia evocetur, ipsius autoritatem libraturus; quin ex interceptis literis Vienna scriptis intellexisse, ipsum plane imperio exercitus dimovendum, suffecto in ejus locum Feriæ Duce. Unde stare sibi sententiam ab ingratis hominibus vindictam sumere, siquidem cautum sit in omnem eventum apud Euangelicos auxilia sibi parata. Addebatur, Gallasium, atque Holckium, ac plerosque ducum in ejus esse potestate; eundem suspectos ab exercitu removisse, & adhuc id agere, ut, queis parum fidat aliquo extrudat. Atque ideo Arnheimium cum Fridlando in mensem inducias inivisse, ut super hac re cum Oxenstierna communicare posset. Postulabatur quoque Fridlandi nomine, ut Oxenstierna Holckio fidissimos Suecicarum legionum traderet, coërcendo Hatzfeldio, cui Fridlandus plane diffidebat, & si qui ex Holckianis copiis contranitis vellent. 1633. Fridlandum sex suarum legionum, quas suspectabat, Arnheimio traditurum. Inde Fridlandum, si de Euangelicorum auxilio certus sit, cum exercitu in Bohemiam, & mox in Austriam ac Stiriam, Holckium Passavium versus & Superiorem Bavariam moturum. Interim Bernhardum Ducem in Bavaricos ruere; Hornium Duci Feriæ obviam ire posse. Quæ omnia valde speciose exponebantur; ac si fidem tuto adhibere licuisset, brevi facta transacta erant omnia. Enimvero quo liberalius Fridlandus offerebat, eo magis verebatur Oxenstierna, ne id ageretur, ut ipse præstantissimis legionibus exueretur. Et cum penetrando rei fundamento variis sermonibus Arnheimium tentaret, is pro more tectus & ambiguus modo offensam Fridlandi ob Ducem Feriæ asseverare, modo perfido nihil credendum jactare; reliquos duces non ita in Fridlandi potestate, uti ipse sibi persuaderet; se Holckio collocutum mentem ejus non satis inspicere potuisse. Quæ ambages magis confirmabant Oxenstiernam, ut legiones Suecicas Holckio adjungere recusaret. Pollicebatur tamen, se Bernhardi Ducis exercitum aliquot legionibus aucturum, & ut hic in propinqua Holckio accedat jussurum, ut pro re nata ipsi adsistere possit; sed ita ut ipse Holckium, non hic Bernhardum Ducem in potestate habeat. Cæterum etsi omnia fraudulenter agi judicaret Oxenstierna, præsertim cum Arnheimius in omni sermone de Sueciç commodis nullam mentionem fecisset; ac eum fore eventum prçdiceret, ut Fridlandus, si in rem præsentem veniendum esset, faciem rerum interea mutatam obtenderet: tamen cum Arnheimio ita conveniebat; Fridlandum ad destinata exsequenda instigaret, nec de Euangelicorum auxilio dubitare juberet; consilus tamen de summa rerum ad ulteriores tractatus rejectis. Ita Arnheimius in Silesiam, Oxenstierna Francofurtum redibat; qui ampliora à Fridlando proposita forent, eo minus rationes & consilia iis superstruere certus; & ad fraudes ipsius evitandas intentus; quicquid prosperi inde eventurum esset in lucro habiturus. Sane talia à Fridlando simulari nimis crassum videbatur, & quæ demum non possint non ipsum Cęsari suspectum reddere, ac militares apud homines contemtum ejusdem excitare, velut consumta virtute ignavis fraudibus niteretur. Inde apud exercitus ita rem disponit, ut omnes intenti agerent, nec hostium fraudi se præberent. Steinackerus quoque subtribunus in Silesiam mittitur, quantum possit ad fundum negotii penetraturus. Ita agenti fraudibus post Fridlandi erumpentibus nihil improvisi accidebat.

§. 75. Inter hæc Hornius ad Danubium lustrato exercitu, qui duodecim equitum, totidem peditum millia complere inveniebatur, Hubaldum tribunum cum idonea manu in Franconiam mittit Lichtenaviæ arci in potestatem redigendç. Is eo delatus additum oppidum statim impetu capit. Mox ita suos disponit, ut si hostis ex arce eruptionem faceret, eidem immixti simul in arcem penetrarent, cujus rei exsecutionem Brinckius tribunus sibi depoposcerat. Verum eo ad madidas vestes mutandas digresso, hostis repente ex arce prorumpens recens conscripto militi tantum terroris intulerat, ut frustra renitentibus præfectis terga verteret, ac armis abjectis in vicinam sylvam rueret. Ea consternatio Brinckii legionem, mille antea capita complexam ad quingenta redigebat; cujus subtribunus arguebatur, quod cum ipse primæ stationi prçesset, vulneratus pugna excesserit, nemini in locum suum imperio commendato. Inde hostis, cum quicquid in oppido commeatus esset, in arcem

Lichtenavium expugnatur. 7. August.

compor-

1633.

comportasset, id ruinis aut incendio destruebat. Sueci tamen haut ideo destitere, sed arcem eminus circumsidere commeatu haut in longum instructam. Nec diu post præfectus Orpheus Strasoldus

31. August.

honestis eam conditionibus dedebat, non inopia annonæ, ut ferebat, sed quod nulla subsidii spes foret; quæ Norimbergensibus restituebatur. In Suevia Wurtenbergicus Dux Villingam diu obsederat modico cum successu. Ex adverso Schaftenbergius tribunus tria millia equitum à Bavarico exercitu in Superiorem Sueviam ducebat, adjuncto sibi Ossa cum tribus legionibus recens conscriptis. Illi post Kaufbeuram in itinere expugnatam apud Ravensbergam assumtis equitibus, quos Brisgovia, & Alsatia Rheingravius expulerat, exercitum non spernendum composuerant, cui propositum Villingę, ac Brisaci obsidium solvere, aut in Wurtenbergicam irrumpere. Ea de causa Hornius initio Ferdinandum Degenfeldium cum una & altera legione Wurtenbergico suppetias latum mittebat. Sed cum hostis magna vi Danubium versus properare nuntiaretur, ipse motis ad Donawertam castris cum toto exercitu eodem tendit.

18. August.

Interim hostis Schlosserum subtribunum in hospitio suo apud Muhlheimum oppresserat. Ei dum auxilio adcurrit Degenfeldius, in hostem impingitur viribus prævalentem, quicum per aliquot horas velitatus, non sine damno recedere cogitur. Et longius processisset hostis, ni Hornii adventus eum cohibuisset. De quo ubi perceperat, raptim Uberlingam, & inde Lindaviam facessit, Hornio cum equitatu frustra insequente.

Hornius Constantiam frustra oppugnat.

§. 76. Hucusque progressus Hornius, aliquid summæ rerum proficuum tentare constituit oppugnata Constantia. Ad hanc cum Suevico latere accessus non pateret, pontem ad Steinam, Helveticæ ditionis oppidum, tunc segniter custoditam transmittere, & inde per Thurgoviam exercitum urbi admovere decrevit. Enimvero successus consilii à celeritate pendebat, antequam copiæ Italicæ Bavaricis junctæ alio eum vocarent, aut oppidum milite per lacum Bodamicum immisso firmaretur. Veniam porro pontem transmittendi à Tigurinis petere cum mora conjunctum, & destinata vulgaturum erat, Pontificiis Helvetiis quoque in Thurgovia iter prohibituris. Igitur tectè habitum consilium repente exequendum judicans ad Tigurinos & oppidi Steinæ præfectum scribit: sibi constare Hispanos ex Italia adventantes sedem belli ad Bodamicum lacum Constantiæ fixuros. Ei consilio prævertendo eam urbem se intercepturum, ad quam non aliud sibi iter, quam per pontem Steinensem & Helveticum territorium pateat. Petere igitur, ne ægre ferant prius non significatum, quod necessitas subitarium capessere consilium subegerit. Transitum citra noxam fore. Steinenses cum frustra dilationem petiissent, quoad Tigurinis rem indicassent, cum Suecos statim ingruere viderent, nulla resistendi facultate transitum per pontem concedunt. Nec minus præfecti Turgoviæ quiescere, & connivere consultum ducebant, præsertim cum nemini à transeuntibus molestia inferretur. Ita celeriter autem ista expediebantur, ut Constantienses de Hornii adventu non prius rescisceren, quam de mœnibus exercitum prospectarent. Sed quo minus tam egregium consilium succederet, ea causa interveniebat, quod Hornius propter festinatum iter grandiores machinas Ulmæ reliquisset, ac alias sibi à Wurtenbergico Duce concedi petiisset. Qui libenter assensus statim mandabat, ut illæ, quæ ob metum Schaftenbergii Villinga Rotwilam sepositę erant, Dutlingam devehere ntur, misso ad Hornium qui exquireret, quid ulterius agendum. Sed hic cum Hornii responsum non rectè percepisset, efficiebat, ut machinæ Dutlinga retro Villingam ducerentur, quibus post novam ibi ruinam editam assultus non sine clade tentabatur. Interim Hornius tormenta expectans incassum occasionem, tempusque perdebat. Quę cum tandem aliquot post dies adpulissent, in obsidio Villingę ita detrita erant, ut parum violenter globos ejacularentur. Interea res initio facillima magna difficultate implicita fuerat, immissis in urbem duobus millibus militum, tormentisque in vallum protractis, ac defensioni omnibus paratis. Nec minus Tigurini de transitu Hornii per literas querebantur: qui necessitate ac ratione belli eum excusabat; ac hostes quoque per ipsorum terras aliquando iter sumpsisse.

2. Septemb.

Sed Catholici Helvetii apud Tigurinos acriter instabant, ut raptis repente armis Suecos solo suo exturbarent, ne forte Hispani ac Cæsarei finibus suis imminentes, huc quoque vertentes belli arenam apud se statuerent. Contra Tigurini moderatius disserebant; è missis literis patere, Suecis non aliud consilium esse, quam hosti suo nocere; eosque omni noxa in Helvetiorum subditos abstinuisse.

Helvetii propter Constantiæ obsidium turbantur.

Unde non ita temere in arma ruendum, sed in Conventu Sociorum jam indicto mature decernendum.

4. Septemb.

Ast Catholici, quod Tigurini non statim gladios cum ipsis stringere vellent, velut cum Suecis colluderent, utrique irati quatuor millia suorum cum Abbatis S. Galli copiis jungunt minati, se Hispanicis copiis, quę per vallem Rhenanam propinquabant, sociatos Constantiam liberaturos, ac Hornium pariter, ac Tigurinos bello persecuturos. Contra non segnius Tigurini & ipsi suos ad arma vocatos in finibus disponunt; simul cæteros Evangelicos socios hortantur, ut arma secum contra Catholicos conjungant. His autem denuntiant, ut vi abstineant; alias se in Suecorum partes transituros, copiis suis Hornio sociatis. Quæ constantia Catholicos repressit; & cum non metui se cernerent, ferocia concidit. Cæterum in Conventu Helvetiorum acriter res verbis disceptabatur; cum non deessent, qui Catholicos in Suecos incitarent. Contra Schaveliczkius tribunus ab Hornio missus illos mitigabat, eam expeditionem nullo modo in fraudem Helvetiorum tendere confirmans. Et cum animadverteret, eos inter se sententiis diffidere, Catholicis non obscure minabatur, Evangelicos contra quovis modo demulcens, & ad Suecorum fœdus trahere connitens. Tandem cum Dux Rohanæus Regis Galliç nomine se interponeret, ita ab universis Hornio responsum: Sese obsidium Constantię non potuisse non ægre ferre, quod Episcopo ejus urbis in suas Ecclesias sit inspectio, & nuper cum ex eo latere novis munimentis urbs esset firmanda, id prohibuerint, spondentes nullum hinc urbi periculum fore. Ac metuendum sibi esse, ne & Cæsarei sedem belli huc transferre velint. Igitur sperare, Hornium ipsorum solicitudinem haut ægre laturum. Copias à se coactas non ad ejus offensionem spectare, sed protegendis suis finibus, & arcendis excursionibus. Evangelici autem seorsim declarabant, se Catholicos, si vim Hornio inferre velint, inhibituros: & si isti Cæsareis socientur, se statim fœderi Suecico accessuros.

§. 77. Interim Hornius apud Constantiam assultum in vallum inter duas fossas positum tentabat, postquam paucos ante dies suorum aliquot exteriorem fossam transgressi, nonnullos hostium in ipso vallo occiderant.

4 Septemb.

Ac spes erat facili adscensu valli, ubi aliquot centurię hostium stationem agebant, suos hostibus immixtos in urbem simul irrumpere posse. Sed cum assultus ante lucem fieret, primum agmen à destinato loco deflectens

1633. per errorem ingruebat, qua fossa profundissima erat. Ita dum tarde enititur, occasio ut cum hostibus misceretur evanescebat. Nec ideo desistendum ratus Hornius, plura tormenta à Duce Wurtenbergico accersit, quibus pinnas valli plane dejectas defensioni inutiles reddebat; ac jam superato vallo mœnibusquè ad munimenta transversa recens excitata penetraverat. Enimvero inter sex millia selectorum militum urbi immissa erant, ac nullo negotio universo hostium peditatui per lacum ingressus in urbem patebat, obsessores numero facile superaturo. Igitur Hornius non ultra incassum luctandum ratus, cum & Bavaricus exercitus ad succurrendum Constantiæ adproperaret, & sibi ideo conjunctione cum Duce Bernhardo, & Christiano Palatino opus esset, impositis in navigia tormentis atque impedimentis, simul ægrotis ac sauciis, obsidium solvit, viam cum exercitu per Turgoviam, & pontem Steinensem retro legens. Qui in abeuntes ex oppido eruptionem tentaverant, cum clade repelluntur, cæsis ultimo incursu ducentis amplius, nec paucis captis. In hac obsidione Hornius non supra ducentos quinquaginta desideravit, quos inter ejus ex fratre nepos Carolus Hornius, egregius juvenis; ad sexcentos vulnerati. Sed longe maximum damnum fuit tanti momenti urbem capere non potuisse, qua obtenta facile Evangelici Helvetii in partes trahendi videbantur; quorum affectus irrito discessu non parum vacillabat. Quem tamen Schavelitzkius denuo missus utcunque firmatum ibat. Contra Catholici eousque insolescebant, ut impensas ac pœnas à Steinensibus & Tigurinis ob iter Succorum non impeditum exigere auderent. Quos tamen Tigurini vi exadversum ostentata, & de Suecorum auxilio in eum casum certi facili reprimebant.

Obsidium Constantiæ solvitur.

23. Septemb.

§. 78. Hornio in Superiorem Sueviam digresso Bernhardus Dux in veteribus stativis subsistebat protegendæ Franconiæ, & ut Altringero ad Danubium obsisteret. Hic audito Hornii discessu repente Neoburgum aggreditur, quod Schlammersdorfii legio insidebat. Id oppidum cum ad quinque aut sex dies vim sustinere posse speraretur, Dux copias interim è vicinis locis auget, ut hostem viribus æquaret. Ast hic noctu in castellum alteri Danubii ripę impositum, mox in oppidum tanta vi impetum faciebat, ut tota legio citra pactum in hostium potestatem perveniret, ac gregarii Bavaricis legionibus admiscerentur, ductoribus Ingolstadium in captivitatem tractis. Inde hostis pontem cum adsito munimento demolitur, tormentisquè Ingolstadium devectis oppidum plane deserit. Quo facto cum Altringerus superato Lico in Sueviam tenderet, Bernhardus Dux Sperreuterum tribunum cum manu aliqua ad Licum relinquit, ipse adverso Danubio progredi incipit, hostis conatus observaturus. Quem cum Bibera eo obsidium circumponere intellexisset, ipse Ebingam properat, si qua obsessis succurrere posset. Sed cum non constaret, an hostis Italicas copias, aut quæ sub Schaftenbergio collectæ erant sibi adscivisset, & idem jam ante peditatu prævaleret, haut consultum ratus liberando oppido prælii aleam tentare nisi æquatis viribus; à Palatino Christiano, qui jam Duzlingam processerat, petit, ut copias secum sociaret. Sed cum hic excusaret, sibi ut Hornio jungeretur, mandatum, & ipse in occursum Hornio tendere instituit, ut junctim rem in hostem administrarent.

Bavarici Neoburgum expugnant.

31. August.

Bernhardus Dux in Sueviam tendit.

§. 79. Ast Palatinus ille interea Lotharingos prælio profligaverat. Hi enim Tabernis progressi Pfaffenhoviam Hanovii Comitis oppidum invaserant, extrema minati, ni statim portæ panderentur. Sed quanquam invalidum oppidum non nisi centurio cum viginti quatuor militibus, & provincialium manu propugnaret; de adfuturo, tamen mox auxilio certior acriter resistit, ac Lotharingos, ne tormenta disponere possent, impedit. Ast Palatinus cognito istorum adventu statim cum exercitu, firmatis circa Hagenoam stationibus, Pfaffenhoviam versus tendit, ac elatiore loco adversus Lotharingos explicat. Nec minus hi pugnæ cupidi aciem struunt: & cum Suecicos altiora campi præcepisse viderent, circuitu facto è latere eodem pervadunt, æquis locis pugnaturi; in quos & ipsi Sueci circumactis turmis frontem obvertunt. Imber tunc cadebat, quem vehemens ventus Suecicorum oribus impingebat. Ea occasione usi Lotharingi equites, cataphracti omnes, Strictis gladiis ita acriter in Suecicos equites impetum faciunt, ut plerosque in fugam propellerent, Palatino in cassum obnitente, & ad instaurandos ordines retrahente. Sed tantus animos incesserat pavor, ut suorum impedimentis Direptis in diversa facesserent, ac tandem Palatinus uno duntaxat comitante cedere cogeretur, ni in manus hostium incidere vellet. Lotharingi ordinibus fere solutis Suecicos fugientes insequuntur, alii ad tormenta rapienda vertuntur, sed quos peditatus strenue repellebat, cujus virtute profligatę res restituebantur. Equidem ab initio Hodiowæ legio non nihil damni passa fuerat. Sed suppetias ferente Ranzovii phalange, & in hostiles pedites irruente, hi non minore cum consternatione abjectis armis, quam Suecici equites, Tabernas versus fugam arripiebant; unde altera die per montes in Lotharingiam profugiebant, inter quos vix ducentis integra arma supererant. Nec minus Lotharingi equites à Suecico equitatu persequendo reversi ita acriter à Suecico peditatu excipiuntur, ut & ipsi fugam capessere cogerentur, relictis quinque tormentis, & omnibus impedimentis. E Suecicis eo in conflictu rei tormentariæ tribunus Simon Schulterus, & subtribunus legionis, Hodiowæ Ruppa Baro cum ducentis circiter gregariis desiderati sunt. Lotharingorum nongenti in loco prælii jacentes numerabantur, Victoriam soli pedites sibi vindicarant, qui ductu Vitztumii, & Ranzovii præclare rem gesserunt; & major fuisset hostium strages, si equites officium fecissent, sique hosti fugienti potuisset insisti. Unde Palatino, antequam ulterius progrederetur, dispersi equites erant congregandi, & ad stativa Hagenoæ revertendum; missis literis ad Wormatienses, aliosque, ut fugitivos sisterent, & ad signa sua remitterent. Cæterum hęc calamitas Lotharingo non sola existebat. Nam Galliæ Rex, sententia in Parlamento Metensi adversus Ducem pronunciata, cum exercitu Lotharingiam ingreditur, misso Gardio ad Palatinum, ut is ex altera parte ingrueret. Sed tanto molimine opus non erat. Statim quippe Dux interventu Cardinalis fratris cum Rege transegit, tradito huic Nancejo. Palatinus autem solicitantibus Argentoratensibus Dachsteinum aggressus, per biduum edita ruina præsidiarios ad turpem deditionem adegit. Oppidum arxquè militi in prædam cessit. Inde mandata ab Oxenstierna accipit, ut ad Hornium sese in Sueviam conferat. Igitur idonea manu ad obsidium Hagenoę, & apud Ottonem Ludovicum Rheingravium relicta, ipse cum tribus millibus peditum, bis mille quingentis equitibus superato ad Argentoratum Rheno in Sueviam abit.

Prælium ad Pfaffenhoviam. 8. August.

Lotharingus castigatur.

9. Aug.

Docheinum expugnatur. 30. August.

§. 80. Ea in regione Altringerus Biberacum vi aggressus erat, edita mœnium ruina, & injectis ignibus. Nec segniter præsidium, duobus peditum cohortibus constans resistebat, assultu hostium magna cum strage repulso. Sed infirmis munimentis,

Bavari Biberacum capiunt.

1631.

nimentis, & prævalente hoste, dedito mox oppido excedit. Interea & Feriç Dux cum Italicis copiis, quæ duodecim peditum, duo equitom millia explere dicebantur, per Tellinam vallem, ac Tirolenses, Germaniam ingressus Altringero se conjunxerat.

Dux Feriæ cum exercitu in Germaniam venit.

Unde & Suecici Duces Hornius, Bernhardus Dux, & Christianus Palatinus apud Stocachum exercitus sociant, certi recta in hostem, qui apud Uberlingam tendebat; ire, & si occasio detur prœlio decernere.

23. Sept.

Sed cum intellexissent istum Meskircham Danubium versus iter capere, ut flumine superato ejusdem objectu Suecos arceret, ac Wurtenbergicam pro lubitu percurreret, intercepto qui inde veniebat commeatu; ipsi ad Dutlingam Danubium transire properant, hosti si qua flumen transgredi conaretur se objecturi. Nec mora intra dimidium milliare ad Dutliogam totus se hostium exercitus ostendit; cui exadversum Sueci statim in aciem se disponunt.

27. Sept.

Sed cum neutra pars ad alteram per ioiqua locorum accedere auderet, præter velitationes nihil tuoc susceptum. Et sequenti die hostis Meskircham recedebat.

28. Sept.

Mox cum idem Semmeringam iret velut in Wurtenbergicam irrupturus, Sueci transmisso apud Dutlingam Danubio Speichingam properant, ut transitu hostem prohiberent. Unde Bartlebius cum trecentis exploratum missus in tria millia equitum Bavaricorum incidebat: quorum primum agmen acriter aggressus, post numero obrutus in fugam vertebatur. Per excursores quoque multi quotidie captivi in castra pertrahebantur, de annonæ tenuitate apud suos querentes. Heic Hornius suadebat, ut ad Speichingam subsisteretur, quoad constaret, qua hostis iter facturus esset; præsertim cum suspicaretur, ipsum Brisaci liberationem meditari. Reliqui tamen duces pervicere, ut eo curatius protegendę Wurtenbergicç, Balingam, ac inde Ehingam iretur. Enim verò Hornium sua coojectura non fefellerat; dum hostis itinere repente converso urbes Sylvestres, Brisacunque petit. Unde & Suecici duces sua consilia mutare cogebantur.

Ad Brisacum gesta.

§. 81. Brisaci obsidium à fine Junii mensis nulla insigni re gesta præter aliquas eruptiooes, aot modicos assultus extrahebatur. Quos inter à Joanne Philippo Rheingravio munimentum exterius

23. August.

à ducentis quimqoaginta militibus insessum invadebatur; è quibus centum capti, reliqui cæsi, aut in Rhenum compulsi, ut vix vigioti salvi io urbem evaderent. Nec minus qui eodem die ex altera parte eruptionem fecerant, male multati intra moenia rejiciuntur. Ranzovius quoque illodentibus ipsius militem obsessis munimentum exterius Suecis oppositum ostentandę virtuti assultabat, ac plerisque qui inerant cæsis, duo tormenta & mortarium io sua castra trahebat, reliqua duo in Rhenum præcipitabat, munimento penitus disjecto. Quæ ne unius qoidem militis sui jacturà parrabat.

25. Sept.

Rheingravius Lotharingos persequitur.

Rheingavius autem Otto Ludovicus, qoi à Brisaci obsidio Argentoratum properaverat, ut Palatino Christiano adsisteret, cum jam commisso ad Pfaffenhoviam prælio adveniret, ab isto ad persequendos Lotharingos mittebatur. Sed cæteris in tuta ela digressis, una tantum dragonum legio Bockenheimi depreheosa, quę armis ademtis dimittitur; Bockenheimo præsidium imponitur. Quod oppidum paulo post Lotharingorum reliquię Villio duce oppugnatum veniebant. Qui tamen audito Rheingravii adventu licet soperiores in diversa dilabebantur.

30. Sept.

Landgravii per Westphaliam progressus.

§. 82. In Westphalia Wilhelmus Landgravius Ludingshusam, & Schonflietam ditionis Monasteriensis arces occupaverat. Inde Rheoam Amiso adsitum oppidum aggreditur, cujus præsidiarii ducenti quinquaginta cum oppidanis aliquandiu acriter resistunt; sed tandem deditione facta oppido excedunt.

1631.

25. Aug.

Nec multo post Ahausium oppidum cum arce in potestatem redigitur, trecentis præsidiariis dimissis.

8. Sept.

Bœnninghusius in Hassiam irrumpit.

Interim Bœnninghusius collecta è reliquiis cladis Oldendorpianæ manu; dum Landgravius ad Hammom metatur, repente versus Hassiam properat, & expugnato Corbaco, ubi duas Hassorum cohortes recens conscriptas opprimebat, Fritzlaviam usque, ac Franckenbergam progreditur. Iode subito conversus Amœnoburgum paucis provincialibus insessum scalis admotis expugnat, duarumque cohortium præsidio firmat. Sed cum Landgravius celeriter cum equitatu adproperaret, iste eo non expectato per Franckenbergam, Arensbergam, & Attendornam in Coloniensem dicionem remeat.

Osnabruga capitur.

In diversa parte Cniphusius Osnabrugæ primo emmus obsidium circumposuerat, quoad Georgius Dux post Pirmontium arcem captam, & Ustarios deserto Hildesiæ obsidio copias jungerent. Quibus firmatus vim cominus intentut, ut tandem oppidum certas in leges dederetur.

8. Sept.

Quę cum nimis liberales Oxenstiernæ viderentur, plerasque temperavit; velut à sua demum ratihabitione valituras. Inde Petersburgum sexcentorum pręsidio insessum ad deditionem compellitur.

24. Sept.

Nec minus Ustarius Brunswicensis Ducis summus præfectus Primam arcem,

11. Sept.

inde Callenbergam deditione cepit. Quo successu animatur Brunswicensis Dux Hildesiam denoo circumsidere iostituit; sed qui labor in multos menses extractus est.

Holckius in Misniam irrumpit.

§. 83. Ast in Misnia misera rerum facies surgebat, Holckio è Bohemia irrumpeote, instinctu, ut credebatur Danię Regis, Arnheimii, & aliorum; qui eo tempore Electorem ad separatam cum Cæsare pacem compelli posse judicaverant. Et iste quidem per Voigtlandiam, & montana Misnię ingruens qua transibat rapinis, cædibus, incendiis, libidinibus in fœminas, omoique atrocitatis genere grassabatur.

17. Aug.

Inde Lipsiam progreditur, qoę per biduom ignivomis globis perterrita, se dedit, septuaginta millibus uncialium direptionem redimens. Arx tamen sub Trandorfio pręfecto strenue vim intentatam propulsabat. Elector cujus copiæ pleræque in Silesiâ aberant, hosti sistendo impar, ac intra monita oppida se tenens, vastitatem ditionis suæ tristis spectabat. Implorati tamen ab ipso Joaones Banerius, qoi apud Magdeburgum curabat, Brandeburgicusque, & Wilhelmus Vinariensis Dux, auxilio se accingebant.

16. Aug.

Holckius Misniam deserit, & moritur.

Sed Holckius post factas in Silesia inducias mox ultro Lipsiam deserit, ac per Altenburgum recta in Bohemiam revertit ingenti onustus prędà, cujus auctuariom erat pestilentia, qua ipse per concubinam suam infectus Adorfii extinguitur, inter

30. Aug.

extrema nequidquam expetito Sacerdotum alloquio, quos vivus atrocitate sua in avia sylvarum fugaverat. Paulo ante mortem Ducibus Vinariensibus significaverat de induciis in Silesia factis; addito, se suis injunxisse, ut hostilitate adversus eos obstineant, paria sibi vicissim ab ipsis promittens. Ast Tupadelius nihil ista moratur Pauli Orosii legionem Hungarorum & Croatarum, præda gravem ex improviso opprimit, ipsumque tribunum & plerosque ductores octo cum, vexillis & quingentis equis capit cum oon modica Misnicarum manubiarum parte. Istum Tupadeliom paulo ante Manteufelius tribunus Forchemo egressus Bambergæ intercipere conatus erat, colludentibus quibusdam oppidanis, & jam suburbia irrumperat. Sed Tupadelius io oppidum evaserat; atque inde collectis suis in hostem iterum erumpens male multatum expellebat. Ast Saxonię Elector periculose

1633.

culose jam defunctum ratus, Succis, Brandeburgicisquè post actas gratias significat, se ipsorum auxilio non amplius indigere. Mox tamen cum tractatus in Silesia abruptos audivisset, novo terrore corripitur, quod ditio ipsius hosti ubique pateret, & hic adhuc quędam per Voigtlandiam loca insideret, unde nuper excursionem in Thuringiam fecerat, pulsis qui restiterant. Igitur denuo ad Banerium scribebat, ut copiis suis præsto sibi sit, & apud alios efficiat, ut irruptione in Bohemiam facta, hostis ab ipsius ditione abstrahatur. Qui operam suam isti prolixe vicissim offerebat.

21 Sept.

In Silesia induciæ renovantur.

§. 84. In Silesia Fridlandus abrubtos nuper pacis tractatus magno ambitu instauratum ibat, nulla quæ extrinsecus adpareret necessitate compulsus, utpote viribus longe prævalens, & omnibus rebus instructus. Post duodecim dierum missitationes Arnheimius demum assentiebat causa allata, ne Electores plane pacem respuere viderentur, & ut messis interea in horrea recondi posset. Obtendebatur quoque inopia commeatus, & quod hostis cataphractorum numero præpolleret. Denuo igitur in mensem induciæ concluduntur, addito, ut ductores militesquè diversarum partium inter se non congrederentur, nisi Arnheimii permissu; ac post elapsas inducias per tres adhuc septimanas hostilibus abstineretur. Cæterum dum super induciis tractatur, Octavius Piccolomineus Cęsareus tribunus Ulricum Danię Regis filium in campum colloquii causa invitaverat; ubi post varios sermones, cum jam iste Piccolomineo valedixisset, ab aliquo, qui non procul inde in fossa delituerat, globo trajectus paucas intra horas extinguitur. Quod factum Fridlandus apud Daniæ Regem velut se inscio factum excusabat, promissa ultione. Cui Rex, ne filius adversus Cæsarem arma tulisse videretur, reponebat: Filio à se id duntaxat permissum, ut in castris spectatorem ageret; quod si is spreto paterno mandato ulterius progressus esset, habere, quod sibi imputet. Ægre tamen idem ferebat, quod Fridlandus cædis patratorem impunitum dimisisset; qui & Viennæ istud facinus jactabat extra præmium, & pœnam habitus. Eo tempore rumor erat, constitutum fuisse, ut Ulricus abdicata Saxonis militia in Poloniam proficisceretur, ac Sigismundi Regis filiam in uxorem duceret, dotis nomine Borussiam accepturus, qua Poloni Danis juncti Suecos expulsuri essent. Induciis factis Fridlandus copias suas commode per hospitia disponit, octo quoque legionibus in Bohemiam missis. Ast fœderati ad veteres culinas revertunt dudum exesas, magis deminutis numeris, quam si adverso prælio certassent; cum Saxonicis tertia militum pars decessisset, Succici vix bis mille sexcenta capita adhuc implerent; ac universi exercitus jactura duodecies mille capitum æstimaretur; nec novorum delectuum, de quibus multa jactaverant Saxonici, quidquam adpareret. Interim utriusque partis miles ad vastandos agros certatim incumbere, & ne seges eis oderam in horrea convehi posset, sævitia in agrestes impedire, nulla futuri cura. Nec eo secius à miseris provincialibus argentum extorquebatur, in quos præter belli mala etiam pestilentia graviter sæviebat.

12. Aug.

Ulricus Holsatiæ Dux interficitur.

Silesii legatos ad Oxenstiernam mittunt.

20. Aug.

§. 85. Inter quę à Ducibus Lignitzaę Briegæ, & Munsterbergæ, ac Wratislaviensi civitate Legati ad Fœderatorum capita mittebantur. Ac Oxenstiernam quidem Christophorus Zedlicius, & Andreas Langius adibant declarantes: sibi constitutum esse cum Fœderatorum exercitu vires sociare, salva tamen adversus Cæsarem veneratione, ac cum Bohemiæ Regno conjunctione. Sed eo jam se redactos, ut quod ad communem causam contribuant nihil supersit. Spem tamen sibi esse, Suecos de suo in ipsos animo nihil remissuros, sed tutelam eorundum adversus sacra & privilegia Silesię turbantes suscepturos; addito, ut pacis tractatibus ipsos includant, hisquè aliquot Silesios adhibeant, de necessitatibus ejus nationis suggesturos: aut si pax non sequatur, ut belli sede alio translata à tantis calamitatibus respirare sibi liceat; simul ut ubi de assignandis hospitiis aliisquè negotiis agendum, ipsi in partem consiliorum admittantur. 1633.

§. 86. Ii Legati dum rerum suarum satagunt, interea tractatus pacis in Silesia, & induciæ, eum quem dudum metuerant prudentiores exitum sortiebantur. Quod Arnheimio in hoc negotio propositum, ac num serio rem egerit, ac ipse deceptus fuerit, an alios deceperit, è reliquo consiliorum illius contextu judicandum fuerit. Sane Kerfcritzius tribunus nondum elapsis induciis Berolini moriens, inter extrema fassus erat, meras ei negotio subesse fraudes. Id satis ex eventu patebat, quę Fridlandus de offensa ob Ducem Feriæ prę se tulerat, conficta fuisse lucrando tempori, & defectibus queis laborabat supplendis, & ut fœderatorum copias mora attereret, suas contra servaret, quod Italicæ legiones Bavaricis jungerentur; quę si Suecis per Superiorem Germaniam prævalerent, rem confectam habere se sperabat. Nec minus id agebatur, ut Saxo jamdudum belli pertæsus, à Suecorum societate abstractus, ad peculiarem pacem compelleretur. Nec ipse Fridlandus apud Promnicium aperte, & non sine insultatione alienæ credulitatis jactare dubitaverat: moris sibi esse, si aliter non possit, inducias facere, quoad occasionem nancisceretur hostem opprimendi. Cum igitur Arnheimius Dresda redux in Silesiam revertisset, ac jam finis tractatibus imponendus crederetur, Fridlandus significabat: Se perspicere, pacem duraturam fieri non posse, nisi exteris prius Germania dimotis; eoque postulabat, ut ambo Electores copias secum conjungant, ac Suecis plagas intentent, quibus oppressis pro lubitu pacem ipsos inter se facturos. Quæ inficeta postulata cum Arnheimius abnueret, tractatu abrupto spes pacis, quæ hactenus multos lactaverat, uno momento evanuit. Heic demum res fœderatis in angusto esse, quod exercitu tantopere diminuto fidere non possent, raris numeris, nullo commeatu, aut adparatu bellico; cum Fridlandus per inducias egregie se confirmasset. Cogebant tamen Saxonici copias suas intra Wratislaviam, & Kantium, strenue esurituras, nisi qua Wratislavienses panem maligne suppeditabant. Contra Fridlandus apud Zotenam exercitu lustrato, omnibus rebus abundabat. Interea Turrius Comes Duwalio mandata mittit, ut quia Dux Lauenburgicus confirmasset, ab Arnheimio apud Oxenstiernam, & Electores ex voto omnia transacta esse, ipse cum copiis suis lustrationi apud Kantium instituendæ adesset. Id quod Suecici ductores abnuebant, sub Saxonum auspiciis militare horrentes. Duwalius quoque Oderæ custodiam sibi precipue commissam excusans copias suas ad Steinaviam contrahebat, non prius inde moturus, quam ab Oxenstierna mandata accepisset. Fridlandus contra cum post elapsas tres septimanas ad bellicos actus iterum esset redeundum, ad veteres artes revolutus primo Schweidniciam nullo presidio firmatam diripit. Inde Zutaviam versus & in Lusatiam, Misniamquè iter simulat, edito rumore velut Piccolomineus jam præmissus sit occupandæ Torgę, qua Albis superandus foret. Unde Arnheimus Kantio movens è Silesia adeo propere exercitum in Misniam rapit, ut ipse Saxonię Elector negaret, se causam tantopere festinati itineris capere

Tractatus pacis in Silesia abrumpuntur.

Sueci ad Steinaviam consident.

Arnheimius in Misniam abit.

1633.

pere posse. Binæ tamen Saxonicorum, totidem Brandeburgicorum equitum legiones apud Turrium relinquebantur, nomen magis auxilii, quam vim habituræ, cum universæ vix trecenta capita explerent. Tribuno Dæhnio, qui illis præerat, ab Arnheimio injungebatur, ut Turrii quidem jussis pareret, sed si is quædam circa Saxonica & Brandeburgica præsidia movore vellet obsisteret. Sueci interim apud Steinaviam metantes, quanquam exploratum haberent, Fridlandum intra montana quietum se tenere, Arnheimio præter istius castra in Misniam properante; tamen captivorum indicio persuadentur, Fridlando constitutum esse Arnheimium sequi. Et jam viginti equitum signa præter Ligniciam transierant, totumquè agmen montes versus tendens unum duntaxat milliare inde aberat. Unde Sueci non minus quam Silesii velut explorato hostium abitu lęti, de Odera Gabeluncam usque occupando, dequè hospitiis per Superiorem Silesiam dilatandis agitabant, prę-ceptis quoque in Moraviam excursionibus; quæ destinata imminens mox clades eludebat.

24. Sept.

Legatorum apud Galliæ Regem missa.

§. 87. Sed nec in Superiorè Germania otia ad votum succedebant; ac legatio cum primus ad Galliæ Regem spem, quę de ipsa concepta erat, non explebat. Cujus causa erat, quod Richelius res Suecorum ibi ultra difficultatibus implicabat, ut Ordines paulatim ad Gallicam tutelam implorandam compellerentur. Obtentui sumebatur, quod Monachi nonnulli nidis suis ejecti forent, & quod circa Philipsburgum Gallis consignandum mora necteretur, scrupulos movente ut arguebant Oxenstierna, quo tamen oppido ipsi utique potiri cupiebant vel Suecorum ingratiis. Quæ duo capita & privatim, & cum publice apud. S. Germani Fanum Rex Legatos admitteret, non sine commotione animi perstringebantur, velut Regis existimationem & ex parte conscientiam tangentia, quæ is nullo modo se laturum declarabat. Simul postulabat, ita res administretur, ut bellum non de religione, uti Catholici clamitabant, sed profanis de causis geri videntur; enixius in partes studium promittens, operamquè ut plures Catholici Ordines à Cęsare abstrahantur, si postulatis suis satisfiat. Sin minus, abdicata illorum causa alia se consilia capturum. Ad quæ legati reponebant: sibi ad arma sumenda per aliorum injurias adactis hautquidquam propositum esse Catholicos opprimere, sed sacra ac libertatem suam legibus Imperii sancitam asserere. Neutralitate Catholicis concessa non levamentum, sed onus partibus suis accedere, istis interea respirantibus, viresquè colligentibus; quos potius eo adigi par sit, ut omissis, quæ hactenus agitaverint, consiliis ad libertatem publicam secum asserendam conspirent. Quæ uti facile Gallo probabantur; ita negabat fœdus se ratihabiturum, nisi caput de tolerandis Catholicis ita explicetur, ut fœderati ad istud à tempore Conventus Heilbrunnensis obligatos se profiteantur. Id quod legati, ne res plane abrumperetur, demum annuunt, & circa idem ita cum Gallicis ministris conveniunt, ut Rex caput istud laxissimo sensu ratum habeat; sed simul novum fœderis instrumentum conscribatur, in quo idem declaret, quo sensu caput istud intelligat; cui à legatis adderetur; se itidem credere, hanc fœderatorum Ordinum fuisse mentem, eamquè fœderi congruere. Circa Philipsburgum cum legati nihil in mandatis haberent, nisi ut factum excusarent, Rex Gournęum Francofurtum mittebat, qui super eo tradendo instaret. Quam rem Oxenstierna ad futurum fœderatorum conventum rejiciebat, prout res interea se darent consilium capturus. De copiis & pecunia submittendis

4. Nov.

Rex silentio transmittebat, satis innuens alias sibi conditiones esse proponendas, si istorum quid impetrandum sit. Circa Lotharingum res jam transacta erat, in qua licet fœderatis non omnia arriderent, tamen ut Rex eam conditionem retractaret, postulare non audebant. Cui & nullo modo ut apertum in Austriacos bellum declararet, permoveri poterat; quod res domesticę tunc non tenerent bello externo se immergere, cui pro lubitu finem imponere in manu ipsius futurum non erat. Quanquam autem Legatis non plane ex voto responsum daretur, honorefice tamen habiti, ac donati dimittebantur.

Ab Hollandis postulata.

§. 88. Ab Hollandis quoque per Ludovicum Camerarium postulabatur, ut impedire vellent, ne Hispani Ligæ se copiis ad inferiorem Rheni tractum jungerent; aut si Hispani quid in Suecicos moliantur, Hollandi copias subsidio mitterent; inprimis ut pecuniæ summa, quæ necessitatibus ipsorum responderet, subvenirent. Quæ postulata lentis deliberationibus subjiciebantur. Ita cum fœderatis res pecuniaria in angustum redigeretur, & alieni auxilii spes decollaret; hostis contra in sequentem annum validam expeditionem minaretur; minuendis belli oneribus id laborabat Oxenstierna, ut saltem unum & alterum ex hostibus amoveret. Unde facile consentiebat, ut tractatus & *neutralitate* cum Coloniensi Electore susciperentur. Sed cum Colonienses Legati, qui antea deputatis Consilii formati ob eminentiam Coronæ Suecicæ loco cesserint, postea pervicaciter priorem locum sibi deposcerent, re infecta negotiatio abrumpebatur. Nec minus qui cum urbe Coloniensi tractatus instituebantur, in irritum cadebant.

Cum Coloniensi de Neutralitate frustra tractatur.

Acta cum Palatino Neoburgico.

§. 89. Eodem tempore de Palatino Neoburgico, qui hactenus in hostilia nondum eruperat, rumor erat; eum fœdere inito in partes Ligistarum discessisse, imperio quoque in eorum copias suscepto: eoque fini delectibus agendis vacare. Nec deerant fervido ingenio homines, qui suaderent, novos illos delectus inter initia dissipandos, antequam in exercitum evalescant. Sed Oxenstiernæ consultius videbatur connivere, quousque adpareret, num quid in Suecicos tentare vellet, ne propere illata vis armis ipsius obtentum præberat. Ad Siburgi quoquè prędectum scribebatur, ne istos delectus turbaret; de cætero rebus suis bene prospiceret. Sed ad ipsum Palatinum ab Oxenstierna literę dabantur; quis de ejus machinationibus rumor sit, & ut delectibus supersedeat, aut ne istos hostibus transscribat. Ad quæ Palatinus prolixe, & non sine aculeis ac minis respondebat; quę ab Oxenstierna vicissim mascule ac solide retundebantur. Et videbatur ab acribus ejusmodi literis res in nervum eruptura, ni Cornelius Pavius Hollandorum Legatus interventu suo effecisset, ut Palatinus denuo *Neutralitatem* misso legato peteret. Ubi quanquàm plenam transactionem ad futurum fœderatorum conventum rejiceret Oxenstierna; tamen, quod è re non esset pluribus se hostibus implicare, nec è Palatini terris multum emolumenti fœderatis proventurum videretur, declarabat; se Ducibus mandaturum, ut omnibus locis præterquam Siburgo, Blanckenburgo, & Windecea decedant, & hostilibus abstineant, quoad super neutralitate plene conventum fuerit. Contra Palatinus Bennigshusium, aliasquè hostium catervas terris suis dimoveret; quod alias hostem ubicunque deprehendatur persequendi jus sit. Mandabatur quoque præfecto Siburgi, aliisquè, ut præter necessaria è Palatini terris nihil caperent. De cætero conservandis exercitibus, quæ summa Oxenstiernę cura erat,

19. Decemb.

decreto

1633. decreto promulgato qui à signis discesserant revocantur. Et quia plerique Germani equo merere malebant, Patricius Rudwenus in Sectiam mittitur, conducendis ibi aliquot peditum millibus. Tum de veteribus legionibus supplendis, utquè ægrotorum & sauciorum cura habeatur, disponitur. Et quia Anspacenses nova vectigalia instituerent, magno Norbergę oneri cedentia, caritate rerum in militem demum redundante; Oxenstierna ut ista iterum abrogarentur, ad ditionis ejus Administratorem scribebat.

Dani de pace acta.

§. 90. De pacis tractatibus Daniæ Senatores ad Succię Rectores scripserant, Regis sui studium circa pacem conciliandam commendantes, hortatiquè, ut & ipsi operam dare velint, quo res optatum ad finem deducatur. 20. Octob. Quæ literæ post tres demum menses reddebantur, cum agitati à Daniæ Rege pacis tractatus plane intercidissent. Nam hic propalatis in Silesia Fridlandi ludibriis, legatos suos revocaverat, culpa irriti negotii nunc in Cæsarem atque Fridlandum collata, cum antea Suecos tanquam pacem aversantes accusasset. 20. Octob. Istis literis Succiæ Senatus respondebat; in se paci moram non fore, si remotis ab hoste ludibriis serio res agatur. 19. Nov. Paria Legato Danico reponebantur; eadem Holmiæ coram ingerenti. Nec minus 21. Octob. Danię Rex literis ad Oxenstiernam super instaurandis tractatibus instabat, pro Wratislavia Mulhusium, Marpurgum, aut Lubecam proponens. Quam rem hic ad proximum conventum rejiciebat, ut communi fœderatorum consensu de eadem statueretur; rogans ut ad eundem Rex legatos mittere velit. Tum ad conventum sub initium Martii Francofurti habendum Oxenstierna non solum Circulos fœderatos, sed & cæteros Protestantes invitabat, propositis simul futuræ tractationis capitibus, de omnium Protestantium per Germaniam conjunctione, de pacis legibus, Dani interpositione, Suecorum satisfactione, dequè necessariis bello continuando suppeditandis. Addebatur de Gallorum circa Philisburgum petito, & Neoburgici neutralitate. Ubi quidam de hostibus quoque ad eum conventum invitandis monebant. Sed Oxenstierna & plerique id aspernabantur, quod fœderatorum res co in conventu planius forent disponendæ, adscitis reliquis Protestantibus; & admisso hoste corruptelis occasionem pandi. Porro Oxenstierna petente, Brunswicensis Dux ad finem mensis Januarii conventum Ordinum Busecioris Saxoniæ, & Westphaliæ Halberstadii indixerat, cui ut ipse Oxenstierna interesset summe necessarium judicabatur disponendis illis ad animotum armorumquè cum cæteris conjunctionem; ad quod ipsius præsentia plus quam alterius delegati valitura credebatur. Quo antequam proficisceretur, Ottonem Rheingravium tantisper Consilii præsidem in suum locum sufficiebat certis mandatis instructum, quæ se absente expedienda, quæ ad se rejicienda forent.

Cæsareani & Bavarici in Alsatiam tendunt.

§. 91. Interim in Suevia Feriæ Dux & Altringerus, cum irrumpendi in Wurtenbergicam consilium simulassent, ac Suecici duces istis avertendis ad interiora se contulissent, repente versus urbes sylvestres & Brisgoviam flectunt, & aliquot dierum iter antecapiunt, quam Sueci insequi possent. Ac Seckingæ quidem per socordiam pręfecti 5. Octob. transitu Rheni potiti mox Rheinfeldam petunt, atrocibus minis deditionem imperantes, & mox vi adhibita. Nec Croneckius oppidi præfectus ullum viri fortis officium intermittebat. Sed pręvalente hoste impetu perruptum oppidum, & præfectus omnesquè armati interfecti. Reliquis ejus tractus oppidis hostis nullo negotio potitur. Cæsareo exercitu adpropinquante agrestes per Brisgoviam arma corripientes quicquid Suecici militis 1633. deprehendunt trucidant. Inde pręter Basileę mœnia transibat hostis, quam civitatem etsi Rheingravius scripto moneret, ne quid hosti gratificaretur; tamen vetera quæ jactabantur cum Austriacis fœdera efficiebant, ut non modica frumenti vis, quam Suntgoviæ agrestes in urbem congesserant, ipsis traderetur. Ensisheimo, cujus præsidium jubente Rheingravio Ruffacum concesserat, hostis recta Brisacum tendebat, cum 10. Octob. extrema jam necessitate conflictatum, ut ni suppetię adfuissent intra duodecim dies deditio facienda 11. Octob. foret. Sed cum Joannes Philippus Rheingravius hostem Rhenum transisse intelligeret, soluto obsidio, castrisquè incensis Colmariam se conferebat. Eodem quoque Otto Ludovicus Rheingravius deserta Tabernarum & Hagenoę oppugnatione concedebat; captoquè inter Colmariam & Schletstadium idoneo loco progressus hostium sistebat, per prosperas aliquot velitationes centum viginti equitibus cęsis, captisquè. Nec minus idem per hospitia sparsos aut pabulantes infestabat, multum indignantibus Cęsareis, qui opima heic sibi & quieta hospitia spe pręceperant.

Brisaci obsidium solvitur.

Hornius in Alsatiam tedit.

§. 92. Ast è Suecicis ducibus qui Balingæ subsistebant inopino hostis ad Rhenum itinere cognito Palatinus Christianus, & Hornius, propere eodem & ipsi vertunt, sustinendis per Alsatiam & Brisgoviam rebus; postquam satis adparuerat, hosti nimium ferociæ non superesse. Bernhardus autem Dux secundo Danubio descendebat alibi negotium hosti daturus. Nec minus Helvetios Euangelicos damna ab hostibus in itinere data excitaverant quorum jam viginti millia in armis erant; iidemquè ab Hornio equitum manum auxilio petierant. Unde Hornius ipse cum mille quingentis equitibus Schafhusium proficiscitur, (Palatino per Kentzinganam vallem Offenburgum petente,) si qua ipsos, ut in bellum adversus Cæsareos erumperent, permovere posset: quod & post Oxenstierna missis literis conabatur. Sed Ferię Dux, & Altringerus solicite quę in Helvetiorum territorio patrata erant excusabant, velut se inscius & ægre ferentibus facta; oblata quoque potestate excursores prehensos castigandi. Qua modestia Helvetii placati quiescebant. Igitur Hornius nusquam se moventibus Helvetiis & ipse Offenburgum abit, aliquot hostium manipulis in itinere multatis. Inde Kentzingum progreditur, hosti, si illac ingrueret, se objecturus. Sed cum hunc in Alsatiam transisse constaret, Rheingravio metuens & ipse eodem tendit, & cum alia pontis copia non esset, superato ad Argentinam Rheno Colmariæ Rheingravio jungitur. 16. Octob. Facta conjunctione altera mox die in hostem ire constituit, si sparsum opprimere posset. Sed hic per unam & alteram stationem, in quam Sueci impegerant, de horum adventu certior factus, simul ingruente nocte copias contrahit. 18. Octob. Postera die ita prope hostem Sueci accedunt, ut non tormentis solum, sed & sclopetis totum diem se mutuo impeterent. Enimvero quantumvis Sueci cupidine præliandi flagrarent, hostis tamen apud Sultzam, Gebweileram, & Watweileram ad montes se tenebat, objectu vehiculorum, & mox excitatis castellis tutus, nec nisi ad modicas velitationes progredi ausus; in quibus semper Sueci prævalebant, multis occisis, captis actoginta cum subtribuno & turmę prefecto.

Ferianus & Altringerus se disjungunt.

§. 93. Sed hostis cum animadverteret Philipsburgum penetrare se non posse, ne tempus heic desidendo frustra absumeret, Ferię Dux cum Hispanis & Italis valde jam attritis Thannam versus tendebat, ut novis è Burgundia, & Lucenburgi-

ca

1633. ea copiis se firmaret. Altringerus autem cum Cæsareis & Bavaricis copiis Brisaci Rhenum iterum transit. Quo audito Hornius, relicto ad observandum Feriç Ducem cum Alsaticis copiis Rheingravio, ipse cum Palatino raptim Rhenum superat, hostis conatibus impediendis: ut, si iste in Brisgovia moraretur, apud Kentzingam pedem figeret; sin per Nigram sylvam in Wurtenbergicam penetrare instituerct, quam dudum spe devoraverat, per Kentzinganam vallem properato itinere aditu ejus provinciæ ipsum arceret. Cum Schletstadio moveret Hornius, Galli quidam aderant à Mareschallo Forcæo missi, qui cum exercitu ad octodecim millia ascendente Remiremontium progressus erat, conjunctionem sui exercitus cum Hornio offerens. Ad quem Hornius statim mittebat, qui ut ulterius procederet peterent; aut si toto cum exercitu venire gravaretur, aliquam manum Rheingravio subsidio mitteret. Ad quod iste reponebat: a Rege in mandatis sibi datum, ut si Altringerus, & Ferianus in Alsatia subsisterent, toto cum exercitu petenti succurreret, & junctim cum ipso in hostem iret. Sed Altringero trans Rhenum digresso, Feriano autem per Mosellam in Belgium ut fama est perrupturo, necessum sibi esse, ut huic se objiciat, eumquè vel commisso prælio sistat. Iguur partem exercitui decerptam in Alsatiam mittere sibi integrum non esse. Interea Altringerus Lichtenecca arce præfecti per flagitium potitus erat, simul Kentzingæ deditionem imperabat, jam jam tormenta admoturus; qua expugnata credebatur ista Rheni ripa Philipsburgum penetraturus. Quibus consiliis prçverteodis Hornius castra Herboltzeimi metatur, Eltzç fluminis objectu tuta. Cujus adventu cognito hostis, quas in Bavariam missurus erat copias, revocabat. Inde, postquam pridie statio hostium vapulasset, cum equitatu Hornius Eltzam transgressus, Rugelam, ubi quatuor equitum legiones hospitabantur, invadit: quæ licet de ipsius impressione mature certiores factæ in campum processissent, cum strage tamen fuodebantur, cæsis captisquè multis, quos inter Brugus Comes tribunus. E cæteris hospitiis, quæ secundum montes habebat à Cæsaris sella adpellatos, hostis raptim Brisacum, quo pridie tormenta præmiserat, refugiebat multis suorum relictis. Quem eodem persequi ob difficultatem itinerum, & quia Ducis Feriani exercitus eo die Rheoum apud Brisacum transierat, Hornius haut consultum ducebat; præsertim cum tormenta ita celeriter secum ducere non posset. Igitur aliquousque tantum progressus, io stationem suam revertit, hostis motus observaturus. Eo die minimum quiogenti ex hostibus interfecti, qui tardius hospitiis se proripuerant. Interea arx Lichtenecca ab Hubaldo tribuno iterum expugnabatur, præsidio citra conditionem dedito.

Dux Feriæ denuo cum Altringero jungitur.

§. 94. Feriæ Dux, qui io Alsatia Altriogero digresso restiterat, Betfortum interim expugnaverat; inde Altkitcham retro flexerat, Italis, qui asperitatem ejus cœli autumno jam præcipitante non ferebant, certatim procumbentibus; qui, licet tria Burgundionum millia, quadringenti equites accessissent non optimæ notæ miles, vix septem millia conficiebat. Ita debilitatus cum solum se tutum non credebat, nec Altringerus Hornio par foret, Thanna, Ruffaco, Ensesheimo, aliisquè locis præsidio firmatis, Brisaci denuo Altringero jungitur. Inde simul Friburgum eunt, supra id oppidum Stauffam versus metati. Quorum conatus ut eo curatius observaret, Hornius cum equitatu Emerdingam usque procedebat, duarum horarum itinere ab hoste distantem. Sed cum cognosceret, hunc firmatis Brisgoviæ locis per vallem Kirchzacheranam in Sueviam tendere, & ipse per Kentzinganam vallem Rotwilam versus proficiscitur, accersito ad se ex Alsatia Rheingravio cum suis legiooibus; qui in itinere unam atque alteram hostium manum profligabat. 1633.

11. Nov. Hosti hiberna per Wurtenbergicam capere cordi erat, quorum spem militi suo fecerat, missis quoque exploratoribus, qui aditus provinciç specularentur. Quorum octo deprehensi laqueo plectebantur. Istud ut Hornius impediret, ad latus semper hosti incedebat, quoad Danubium ad Dutlingam transmittere ipsum cogeret, incurrentibus hinc inde turmis Suecorum male habitum. Quem desperata Wurtenbergica Illarum versus tendentem Hornius vestigio iohçrens subinde carpebat. Sed cum in Algoviam demum penetraret, quo insequi ob crebras angustias commode non dabatur, Succi paululum retrocedunt, & Mettingæ metantur, quoad Hornius Berchingam excurrens cum Bernhardo Duce consilia contulisset. Dum ibi metantur, Vitztumius 13. Dec. Cæsareus tribunus coacta ex Memmingæ, Biberacique & vicinis prçsidiis octingentorum equitum manu Einhausii legionem Munderkingæ hospitantem opprimere conabatur. Sed succurrente è vicino vico Gassione tribuno, hostis in fugam propellitur, centum cæsis, octoginta captis. Tandem Feriæ Dux & Altringerus apud Schongam Lico transmisso io Bavariam redeunt, postquam postremo hoc itinere assultantibus, & carpentibus passim Suecis supra quinque millia militum amiserant, præter desertores, & quos morbi abripuerant; ita ut è tricies mille bellatoribus, quibus initio iste exercitus constare credebatur, vix duodecies mille superessent infa[illegible]tam militiam pertæsi. Qui cum initio Suecos numero longe prçvalerent, nunquam tamen prælium ausi erant, in omnibus fere conflictibus inferiores, vix ullo Sueco capto, cum Succi contra complures ipsorum centurias in captivitatem redegissent. Nec multo post Feriæ Dux, morbo ex ægritudine animi ob res adversas concepto, extinguitur.

Bavarici male mulctati domum redeunt.

Dux Feriæ moritur.

Wertanus Aichstadium capit.

§. 95. Dum hoc modo Hornius & Christianus Palatinus hostem atterunt, Bernhardus Dux rerum in Bavaria strenue satagebat. Equidem antea Joannes Wertanus Sperreuteri tribuni hospitiis ingruens oon parum damni attulerat; mox Aichstadii arce, tradente per ignaviam præfecto Antonio Claudio de Rascha, potitur; qui post eo nomine supplicium capite dedit. Bernhardus quippe Dux, audito Wertanum eo profectum, Caggium cum aliquot legionibus è Franconia Aichstadium versus tendere jubebat, ac ipse Beckermondo ad defensionem Sueviæ relicto, eodem adproperat. Sed jam emissum Aichstadio prçsidium non procul Donawerta ipsi obviam veniebat. Nihil tamen iste hac jactura territus iter persequitur, & apud Neoburgum structo è navigiis ponte maximam partem equitatus sub Curvillio Danubium trajicit, ipse cum Caggio peditatum ac tormenta secus sinistram ripam fluminis ducit. Præmissus ibi Tupadelius Kehlheimum Danubio adsitum oppidum occupat; ubi vis annonæ inventa, exercitui valde opportuna, & ponto sexaginta equorum capax. Cæterum crediderat Wertanus, Bernhardum Ducem ad Monachium oculos adeeisse; eoquè Freisiogam ipse se contulerat. Eo facilius fuerat Duci destinata sua circa Ratisponam exsequi. Relictis igitur Kehlheimi quatuor peditum phalangibus, quę majora tormenta expectarent, ipse in alteram ripam ad Curvillium transgressus cum equitatu raptim Ratisponę circumfunditur, à quindecim centuriis infessæ, tiroonibus fere, & sequio-

Ratispona expugnatur à Duce Bernhardo.

1633. ris notæ militibus. E sinistra ripa Caggius cum Tupadelio procedebant, ac reparato celeriter Nabæ
26. Oct. fluminis ponte, quem hostis dejecerat, Aulam Ratisponæ oppositum oppidum cum peditatu & tormentis adpellunt. Bavarum auditus Bernhardi Ducis conatus magnopere externabat, cum secum reputaret, quantum Cæsaris suaquè interesset eam urbem servari. Eoque literis Joannem Troibrezeum Baronem urbis præfectum ad extrema sustinenda obfirmabat, spe certa subsidii facta; tum quæ servandę urbi necessaria forent suggerens. Quæ literæ licet à Suecis interciperentur, iste tamen haut eo secius satagebat, incensis suburbanis ædificiis, quorum flamma ipsam pene urbem cor-
27. Oct. ripuerat, & uno pontis arcu dejecto. Oppidani quoque Protestantium sacris addicti concludebantur, ne commovere se possent. Contra Catholici agrestes armantur, & ab ipsis Sacerdotibus turma equitum paratur. Bernhardus contra Dux, quanquam apparatu bellico maligne instructus, acriter rem urgens ad Preprunnensem portam accessus promoveri jubet. Ubi præfectus urbis, dum
28. Octob. prospectat, graviter collum sauciatur; quod non parum celerandæ deditioni conferebat, præsertim cum postero die subtribunus Finckius quoque caderet, imperio ad præfectum vigilum Joannem Bennonem de Lichtenau devoluto, juve-
29. Octob. nem, nullo belli usu, nec militi æstimatum. Nam Northusius subtribunus, ad tumultum duntaxat excitandum missus, occasione invitante munimentum cornutum ad Straubingensem portam assultaverat, eoquè expugnato Finckium subtribunum cum septuaginta militibus cæciderat; ac jam pontem pensilem, binasquè valvas penetraverat, clathris duntaxat ab ingressu urbis dimotus, circa quas refringendas per horam certabat. Deficiente tamen pulvere pyrio non sine clade rejicitur. Corpora Suecorum simul cum Bavaricis, ut amplior cæsorum velut hostium numerus obsessi militis animos firmaret, per urbem trahebantur in Danubium præcipitanda, quæ inter centurio Wildensteinius vivus ne quidquam perita vitæ venia pariter projicitur.
30. Octob. Inde exteriora munimenta ad Preprunnensem portam cum cæde Bavarorum expugnantur; quę & ex aliis partibus accessibus actis urgentur, ut iis desertis intra pomœria obsessi se reciperent. Interea Wertenus intra duo milliaria se cum octingentis equitibus ostendebat, ut vel in urbem penetraret, vel Abensberga infessâ pabulatores Suecorum infestaret. Sed cujus conatus excubiæ diligenter actæ, & tribunus Berghofius cum sua legione ad tuendam Abensbergam missus eludebant. Inde cum adparatus bellicus
3. Nov. Noriberga submissus adesset, verberatio editur, quæ postero die acrius repetitur: tum cuniculo ad fossam acto omnia assultui parantur. Un-
5. Nov. de territi obsessi in certas deditionis leges transigunt, quæ militi tantum consulebant; Episcopum autem cum Clericis, & Bavaricis ministris arbitrio victoris exponebant, à quo illis ingens pecuniæ summa imperatur. Qui paulo post cum hostilia machinari non desisterent, urbe plane ejiciuntur, Episcopo cum præcipuis Clericorum in prędis vicem retento. Præfectus tamen ob propere deditum oppidum à Bavaro in custodiam datur, quantumvis miles clerusquè testaretur; istum à se exortum fuisse, ut imminens excidium præverteret.

Bernhardus Dux Straubingam capit. §. 96. Bernhardus Dux rebus Ratisponæ dispositis, cui Laurentium Caggium præficiebat, mox altius in Bavariam penetrare constituit, ut belli mole huc devoluta Euangelicæ provinciæ paulisper respirarent, & hosti quæ è Bavaria obveniebant subsidia subtraherentur; tum ut Au- 1633.
strium supra Anasium in arma pelliceret, novum fortassę exercitum, aut copiosa saltem supplementa daturam, cui etiam libertatem sacrorum restituere prȩclarum videbatur. Eo consi- 8. Nov.
lio Straubingam tendit, quam quingenti pedites sub Haslango tribuno propugnabant: qui adhibita vi, ut Landshutam deducatur, paciscitur. Sed in ipso temporis momento Oxenstiernæ literę veniebant, quibus postulabat, ut quia Cæsarei Suecorum præsidia per Silesiam contra datam fidem male habuissent, occasione oblata par referret. Unde & mox egressi oppido Bavarici exarmantur, ac ductores captivorum lo-
co habentur. Ex altero Danubii latere Cha- Chamum capitur.
mum ultro imperata faciebat, quo Tupadelius destinatus est; cujus metatores vix ibi adpulerant, cum manus Cęsareorum advenit, eorum quę ad Ratisponam gesta erant plane ignara, hospitiis ibidem sibi quęsitura; sed quæ à Suecis male mulctata rejicitur. Paulo post quoque occupatur Burglengenfelda, Neoburgicę ditionis arx, in qua viginti & unum tormenta, & annonę affatim repertum. Inter quos rerum successus Hasvertus quoque tribunus Neumarcæ præfectus Voldorffum non invalidam arcem, oppida præterea Lauterhovam, Pfaffenhovam, & Castellam in potestatem redegit.

§. 97. Bernhardus Dux post Ratisponam & Dux Bernhardus Isaram transit.
Straubingam captam hiberna quamvis tempestate faventem fortunam persecuturus, longius secundum Danubium progreditur, occupatoque
Deckendorfo Isaræ ostium, quo* infra id oppi- 14. Nov.
dum Danubio immergitur, subigere instituit. Quanquam autem Wertanus ex altera fluminis ripa consistens angulum, quem Danubii & Isarę confluentes faciunt, excitatis raptim munimen-
tis sepisset: Dux tamen in citeriore ripa fossis te- 17 18. Nov.
gendo pediti excavari, tormenta disponi, navigiaque adduci jubet, ac inter tormentorum displosiones copias trajicit successu adeo felici, ut hostis opera sua trepidus desereret. Ita citra unius militis jacturam transitu potitus Dux, & occupatis vicinis oppidis, apud Plettingam ponte Isaram insternere cœpit regressui firmando. Ac jam validam manum Vilthovam præmiserat cum toto exercitu secuturus, & trans Oenum in Austriam irrupturus. Enimvero cum ad Isaram Monachium usque & adsito tractu nullum conspiceret oppidum, ubi tuto pedem figere liceret, nec constricta gelu humus novam excitare munitionem *permitteret; Isara insuper passim vadoso, ultra Oennm penetrare non sat munito regressu haut consultum ducebat. Præsertim cum altera Oeni ripa Wassenburgo Passavium usque validis castellis & oppidis prȩcingeretur; in citeriore autem ripa prȩter Passavium locus idoneus non esset, illi obtinendo flumini. Passavium autem castello in adversa ripa sito obnoxium valido insuper cum milite Fernamondus insidebat, cui è Fridlandicis copiis Strozzius, ac demum ipse Gallasius accesserat. Et licet forte Passavium expugnare in promtu foret, invalidis operibus, & iniquo oppidanorum in Bavaricos animo: Gallasio tamen facile erat trans Oenum ire, junctisquè cum Wertano copiis, *Duci à tergo ingruere, Ratisponaque exclusum Isaram inter & Danubium in angustias redigere, aut ad Deckendorfum in Superiorem Palatinatum propellere. Ubi Fridlandus ad Chamum subsistens, utrinque exercitu circumdatum ad intempestivum prælium cogere, aut commeatu intercepto urgere poterat. Sed & jam Fridlandus Chamo deditionem imperarat, ac metus erat, ne Bernhardo Duce Oenum

trans-

1633. transeunte, Tupadelius interim, & quicquid per Superiorem Palatinatum obtinebatur, periret. Igitur satius visum parta tueri, ac hospitiis ad Danubium cavere, tum ne hostes jungere copias possent prohibere. Cui rei commoda videbatur offerri occasio, dum Fridlandus cum decem peditum legionibus, centum equitum signis circa Pfurtam & Rudingam metatur, Chami obsidium agitans, pronis ad pugnandum suorum animis, & Caggio instante, ut Tupadelio subveniretur.

Dux Bernhardus in Fridlandum movet. 23. Nov.

Igitur remenso Isara recta in Fridlandum tendebat, prælio cum ipso certaturus. Sed dum Danubium transmittit, nuncius adfertur,

25. Nov.

Fridlandum adventu ipsius cognito confestim in Bohemiam recessisse, non nisi manu Croatarum post se relicta. Igitur cum jam Tupadelius extra periculum foret, ad prius institutum revolutus Isaram obtinendi, & situm inter id flumen, Oenumquè regionem tributis subjiciendi, Isaram versus denuo movet. Quem fluvium hostis interim, Ducem trans Danubium agere credens cum equitatu transgressus in Ohmii & Ussani tribunorum hospitia impactus erat; damniquè nonnihil intulerat; sed mox ceteris adcurrentibus cum jactura rejectus fuerat. Eo magis festinabat Dux hostem cis Isaram deprehensum ad pugnam cogere, aut cum ipso pariter flumen superare, pontemquè ejus navalem in potestatem redigere. Sed is trepidus noctu trans flumen se proripuerat, omnesquè transitus operibus & milite ita firmaverat, ut Duci nisi excitatis contra operibus penetrare non daretur: id quod sæviens gelu vix admittebat. Igitur cum & cis Isaram locus non esset, copias tuto per hospitia disponendi, & equi continuis laboribus exhausti quiete indigerent, isto incepto desistens ejus anni progressibus finem imponebat.

In Alsatia hostis se iterum movet.

§. 98. In Alsatia cum digresso Rheingravio præter oppidorum præsidia nullæ Suecorum copiæ superessent, Cæsarei cristas iterum erigere cœperant, ac Schaumburgius aliquot infrequentes legiones per provinciam distribuerat supplementis firmandas, tertio quoque provincialium insuper ad arma vocato. Igitur ab Hornio, qui Palatino Christiano sociatus hosti in Suevia par erat, Rheingravius eo remittitur. Is dum per Brisgoviam iter facit, in tribunum Escherum, à quo paucas ante horas Lichtenecca arx expugnata fuerat, improviso impingitur, qui non paucis amissis ægre Edingam evadit; & a Rheingravio ibi circumsessus incuria militum inde Brisacum elabitur. Lichtenecca tamen iterum recuperatur, ac multi agrestium qui arma ceperant cæduntur. Inde ad Alsatię res curandas Rheingravius tendit, ubi & Galli magis magisquè rebus se Germaniæ immiscere cœperant, dum Mareschallus Forcæus per Blocquierium tribunum Buschweilen civibus denuntiat, quoniam id oppidum cum Ingweilero Pręsulatus Metensis feudum sit, idquè Galliæ Rex ejus Præsulatus possessor adversus vim hostilem à Tabernarum præfecto intentatam protegere constituerit, ut Gallica præsidia recipiant. Id quanquam Sueci Ministri suaderent, ut oppidani obtentu fœderis Heilbrunnensis abnuerent, ac rem ad Oxenstiernam rejicerent, spes tamen obtinendæ hoc modo securitatis prævalente

Galli Philipsburgo inhiant.

tria illa oppida mox tutelam Gallicanam amplectebantur. Nec minus circa Philipsburgum in extremis agens Galli satagebant, Legato Mirio apud Hornium, & Arpajovio Comite apud Schmidbergium ejus traditionem solicitante; quorum hic Landaviam jam adpulerat, & Magdeburgum Spirensis ditionis arcem præsidio firmaverat. Sed cum Suecis iniquum videretur suo labore partum tanti momenti locum aliis, qui nihil eo contulerant, cedere, negotium ad Oxenstiernam remittitur. Petebat etiam Philipsburgi 1633. præfectus veniam ad Altringerum, & Trevirensem Electorem mittendi; id quod Schmidbergius abnuebat, honorificas de cætero deditionis leges illi offerens. Sed quod metueretur, ne Galli abnegato Philipsburgo offensi militem suum ex illis oris revocarent, ac inde Hispanicæ copiæ in agro Lucenburgico subsistentes Philipsburgum penetrare conarentur: placebat omnia navigia Argentorato usque ad citeriorem Rheni ripam deducere, Manheimi tantisper custodienda. Schmidbergius quoque noctu teloneum apud Philipsburgum occupat, corruptis quę ibi inveniebantur navigiis; ut si forte Hispani ingruerent, Rhenum transeundi facultatem non haberent. Rheingravio quoque in mandatis dabatur, ut si Galli recederent, ipse Spiram versus tacite moveret arcendis Hispanis. Ad inferiorem Rheni tractum ad finem usque anni nihil memorabile gerebatur, nisi quod Andernaci præfectus Grimbergius excursionibus nonnihil damni Suecis daret, & inter alia turmam equitum sub Comitis Nassovii legione opprimeret; Suecis contra, cum id oppidum repentino assultu conarentur opprimere, non sine clade repulsis. 3. Decemb.

§. 99. In Westphalia, digresso ad reprimendum Bænnighusium Landgravio, hostis coacta bis millium manu Schonstetam, non tamen citra suorum jacturam occupaverat. Mox Ahlenæ centum quinquaginta recens conscriptos opprimebat. Inde Ludingshausam tentabat; sed adventu Suecicorum cognito celeriter Monasterium se recipiebat. Landgravius quippe post ejectum Hassia Bænnighusium, Cniphusium, ut secum copias sociaret, invitaverat. Ad quem dum hicce tendit, hostis non procul Paderborna præmissos equites intempesta nocte invaserat, ac centum circiter cum vigibarum præfecto cæsis, quinque signa, duosquè turmarum præfectos captivos abduxerat.

Per Westphaliam gesta.

Junctus Cniphusio Landgravius in hostem vadit, 5. Octob. qui circa Bueram metabatur. Sed is statim audito illius adventu in Bergensem ditionem se recipit, paucis tantum moratoribus desideratis. Igitur Werlam conversus Landgravius oppidum injecto igne 11. Octob. & quassatis mœnibus ad deditionem adigit, milite in arcem se recipiente; quam multos adhuc per dies strenue propugnatam Cratzensteinius subtribunus tandem honestis conditionibus dedebat. 10. Nov.

Landgravius Werlam capit.

Cniphusio interim spes fuerat Bænnighusii opprimendi, ni imbres festinantem moratı essent, cum ipse vix trium horarum iter anticipasset. Amœnoburgum quoque à Landgravio fame subactum recuperatur. 9. Nov. Contra Schelhammerus Cæsareus tribunus Minda progressus Hervordiam intercipere frustra tentabat. Sed Jodocum Hermannum Schaumburgium Comitem, dum Hamela domum tendit, prehensum, Mindamquè deductum intentato capitis supplicio cogit, ut arcem suam Buckenburgum in Cęsareorum manus consignaret; in qua isti multis tormentis, magna annonæ vi, ac pretiosa supellectile, è vicinia huc congesta potiebantur, quæ quinquies centenis uncialium millibus æstimabatur.

Cæsarei Buckenburgum capiunt.

Sed & Cæsarei Minda excurrentes recentes Bilefeldę delectus, & Eremita tribunus Hassicam 17. Nov. Seekirchii legionem Brielę hospitantem excubiis negligenter actis opprimunt. Bænnighusius tamen dum Stalhantichio trans Ruram Wetteræ tendenti improvisus ingruere conatur, in excubitores sexaginta Finnos impingens ita acriter excipitur, ut ipsius copię perterritę retro cederent, nec ad repetendum impetum permoveri possent. Pręfectus tamen turmę Finnonicæ, postquam aliquot hostium gladio conciderat, lethali plumbo trajectus ab hoste abducebatur. Sed nec Land-

1633.

gravio conatus circa Brackelam repente opprimendam succedebat; quam cum postea tormentis admotis oppugnare institueret, adventante Eremita, & Schelhammero re infecta discedebat.

4. Decem.

Inde contra Saltzcotam vertitur, uno milliari Paderborna dissitum oppidum; cujus præsidiarii trecenti quadraginta per varias contumelias ac damna Suecis, Hassisquè insultaverant. Id aliquot per dies tormentis fuisset verberatum, præfectus Niehusius omisso centurione deditionem hactenus aliquoties repudiatam, offerebat, petens, ut dum capita pacti concipiuntur, hostilibus abstineatur.

Landgravius Saltzcotam expugnat.

Dum Landgravius, & Cniphusius circa id occupantur, interim obsessi Suecos pedites ad portam alliciunt cerevisia & pane oblato. Qui cum frequentes ibi, & plerique inermes adstarent, obsessi repente in confertos jaculati centum amplius prosternunt. Qua perfidia irritatus miles temere assultum tentat; quem dum revocare conantur ductores, tres insuper centuriones lethaliter vulnerantur. Igitur dum & ruinam tormenta faciunt, & injectus globus ignivomus vastum incendium excitat; Sueci commilitones perfide cæsos ulcisci ardentes irrumpunt, & tam oppidanos quam militem, excepto imbelli sexu atque ætate, trucidant, nec ventus incendium restingui permittebat, quoad totum oppidum in cineres subsedisset. Præfectus oppidi, & duo ductores captivi abducti. Inde Landgravius Stalhantschio assumto Lipstadium tendit, quod hactenus præsidium recipere *neutralitatis* obtento abnuerat: sed nunc citra ambages responsum postulatur. Unde cives territi portas pandunt, ac in certas leges pręsidium admittunt. Quod exemplum Luna, Susatum, Hammum, & alia oppida Marcana sequuntur. Quę omnia etsi apud Electorem Brandeburgicum necessitate & ratione belli excusari possent; Oxenstierna tamen monebat, ut militem accurata disciplina contineat Landgravius, ne oppidanis querendi apud Electorem ansa præbeatur. Circa finem anni Nassovica legio dum

27. Dec.

Brulæ hiberna capere instituit, à Bœnninghusio repente ingruente vapulabat, captis septuaginta cum subtribuno & vigiliarum præfecto, triginta cæsis; reliquis in fuga salus quæsita.

Clades Suecorum ad Steinaviam.

§. 100. In Silesia Arnheimius jam sedecim milliaria nunquam velut respectans Misniam versus properaverat, ut ita celeriter convertere se non posset, priusquam hostis destinata peregisset, nec in Bohemiam irrumpendo eundem distrahere, quam peculiari insuper cum exercitu Gallasius tuebatur. Igitur Fridlandus occasionem tam diu captatam nactus, repente ex itinere, quod Misniam versus intendisse videbatur, retro flectens recta Steinaviam ferebatur, octo aut novem milliaribus intra unum diem emensis. Ita improvisus plane Suecis aderat, cum pedites excitandis ad utramque ripam munitionibus occuparentur, & equitatus per vicinos vicos tenderet. Poterat Odera tunc ob cęli eo anno siccitatem pluribus locis intra Glogoviam & Steinaviam vado transiri; sed cumprimis facilis transitus erat Kæbenæ & Bruckæ, quarum illam duæ legiones Suecorum custodiebant. Eas Schafgotschius cum octo equitum dimacharumquè millibus Oderam transgressus statim in effusam fugam conjicit. Inde reliquos Suecorum equitatus, qui circa Steinaviam per hospitia sparsus erat, raptis armis in Schafgotschium irruit. Sed acriter ab hoc repulsus qua quisque poterat fugam capessit. Saxonicus tribunus Dæhnius cum plerisque Wratislaviam evaserat, ac ut intra tormenti jactum subsistere liceret, sparsis recolligendis postulabat. Sed oppidani ne Cæsareis quidem hoc se concessisse excusabant. Igitur cæteris passim dilabentibus iste cum ducentis Briegam se recipiebat. Schafgotschius superato Odera, & pulso 1633.
Suecorum equitatu trans flumen contra Suecorum castra copias in aciem explicat, dum interim ex altera parte Fridlandus cum peditatu & septuaginta tormentis ingruit, divisisque tripartito copiis, & dispositis tormentis assultum minitatur. Sed cum sentiret Suecos dissipato equitatu animis concidisse, victoria citra sanguinem potiturus Tertzkio Comiti mandat, ut Turrio per literas imminens periculum ostendat, & ad colloquium eundem invitet. Cum citra moram hic prodiret, iste demonstrat: si clementię victoris se citra exceptionem tradere velit, vitam sibi suisquè servare posse: sed ultra dimidiam horam ad deliberandum non indulgeri. Erant Suecorum non amplius bis mille quingenti, pedites dimachæque, & opera adhuc imperfecta tantæ impressioni sustinendæ imparia. Igitur cum nulla spe in ferrum ruere stolidum videretur, deditio statim fiebat, ut Fridlandus Turrio omnibusquè præfectis superiorum Ordinum inclusis centurionibus ex gratia vitam donaret, facta quo vellent abeundi potestate; inferiores ductores & gregarii Cæsareæ militiæ adscriberentur. Prętерea hosti supra sexaginta vexilla, sedecim tormenta, apparatus bellici, & annonæ non modica vis cedebat. Nec tamen leges hę quantumvis durissimæ servabantur. Sed Turrius Duwaliusquè, velut omnia quæ per Silesiam obtinebant, loca tradituros se promisissent, cum præcipuis ducibus Felsio, Stœsselio, Bayero, Sirone, Crassortio, Joachimo ac Tobia Duwaliis in custodiam dantur; è qua tamen Turrius octo post dies dimittitur; Duwalius diu detentus post ipse evadebat. Coguntur quoque Turrius & Duwalius literas ad omnium oppidorum præfectos scribere, quibus ea Fridlando citra moram tradere jubebantur. Judicabant periti rerum, eam cladem facile à Turrio declinari potuisse, si cum tam exigua manu in campo subsistere ausus non esset; sed vel per munita Silesiæ loca copias distribuisset, vel Landsbergam se contulisset.

§. 101. His peractis Fridlandus Schafgotschium cum parte copiarum retro mittit, recuperandis quæ Fœderati insidebant oppidis. Ipse Lignicia prodente præfecto Andrea Lindesaio subtribuno 6. Octobr.

A Fridlando recuperatur Lignicia.

statim potitur, ac præsidiarios ad militiam suam adigit. Grętzbergę quoque arx citra teli jactum se dedit. Glogoviæ Majoris præsidiarii deditionem imperanti ferociter initio respondebant. Sed erant munitiones oppidi laceræ, & imperfectæ, tormentorum & adparatus bellici nihil: Odera vado passim pervius, miles discors, metuquè exanimatus. Suecis præterea qui intus erant denuntiatur, si vel sclopetum displosissent, Duwalium ante ipsorum oculos suspendendum. Et cum haut eo secius in Cęsareos jaculati essent, patibulum extruebatur, & Duwalius jam ritu Christiano expiatus morti se paraverat. Igitur in has leges oppidum deditur, ut 5. Octobr.

Glogovia major.

præsidiarii more militari excedentes Landsbergam deducerentur. Nec hæ tamen servatæ, dum illi variis ambagibus modo prorsum modo retrorsum ducti ita atteruntur, ut mense demum sequenti vix trecenti in Pomeraniam pervenirent. Mox cum manus equitum, desultorumquè nullis tormentis instructa, ad Francofurtum se ostendisset, telo nondum emisso pręfectus, Volckmanni subtribunus id oppidum fœdam per ignaviam tradebat. 9. Octobr.

Francofurtum.

Inde Fridlandus partem copiarum Wartam flumen versus mittebat, ut eo superato in Pomeraniam, & ad maris littus penetraret. Ipse cum reliquis in Lusatiam irrumpit; ac Gœrlicium impetu capit, diripitquè, præfectumquè plumbo trajici jubet. Budissinam Gruppachius, cum vix duas horas repugnasset, dedit. Et quanquam liberum pręsidio discessum stipulatus fuisset,

Gœrlicium, 20. Octob. & Budissina.

quadrin-

1633.

quadringenti tamen amplius, sub Cæsarea signa abstrahebantur, vix centum quinquaginta ad suos dimissis.

Fridlandus Electoribus pacis conditiones offert. 9. Octobr.

§. 102. Nec eo secius Fridlandus, quamvis post tot fallaciæ specimina dudum fidem decoxisset, ad vetera destinata revolutus, statim post victoriam ad Steinaviam Lauenburgicum Ducem misso tubicine ad se evocat, interruptos pacis tractatus resumturum, ut Electores à Suecorum societate divelleret. Cui accedenti certa capita traduntur ab Electoribus subscribenda & ratihabenda, quorum summa huc redibat: Electores considerata Germaniæ devastatione de mediis cogitasse; quibus ea si status, & exterorum prædationes arceantur, ac pristina rerum facies reponatur, convenisse, ut amborum copiæ Cæsareis sociatæ, & Fridlandi imperio subditæ, (quem consilia sua ad eum scopum direxisse Electores confidant,) junctis viribus pacem circa sacra & profana ad priorem, qui ante hoc bellum fuerat, modum instaurent, stabiliantquè adversus omnes, qui eandem perturbare perrexerint. Nec deerant apud utrumque Electorem, qui adductis variis rationibus, ostentata præcipue Cæsaris potentia, imminentiquè periculo eas conditiones acceptandas suaderent. Quin & Brandeburgico qui plurimum gratia apud ipsum florebant, quos inter Borgsdorffius Suecis infestissimus, fidem faciebant, hostem jam Berolino potitum, Spandoam tormentis verberare. Unde & ipse Vetere Brandeburgo, ubi tunc agebat, Havelbergam, & mox trans Albim Tangermundam concedebat. Quid Saxo ad isthæc reposuerit, nobis non compertum. Brandeburgicum sane, quo hęc tenderent non fallebat; ut ipsi copiis suis exuti, & cum Suecis collisi omni auxilio destituerentur, eoquè redigerentur, ut ipsorum fortuna ex Cæsaris, Fridlandivè libidine penderet. Eoque

Brandeburgici ad eas responsum. 20. Octob.

is declarabat; pacem se cupere, sed quæ jam offerantur media hautquicquam illi producendę idonea videri. Nec prius se certi quid statuere posse, quam re cum Saxone, cæterisquè sociis communicata. Proponebat tamen de induciis in mensem ineundis, quo ulterior tractatio institui posset.

Sueci in Pomerania hostem sistere laborant.

§. 103. Ast in Pomerania Steno Bielkius, cui ejus provincia cura commissa erat, accepto cladis ad Steinaviam nuntio non mediocri solicitudine perfundebatur. Nam præsidia per Pomeraniam multis inde in Silesiam missis, attenuata vix oppidis tuendis sufficiebant. Ac si Stargardia, Gartzium, Dammum, atque Wollinum milite firmanda forent, Stetino vix mille remanebant, impar tam amplæ urbi contra vim defendendæ numerus. Et quod initio Glogovia Landsbergam evocare constituerat præsidium, jam hostis interceperat. Commodum cadebat, quod legio, quæ cum classe corpus Regium deductura advenerat, in Germania remansisset; ac Suecię Senatus, audita ad Steinaviam clade, statim quatuor peditum phalanges in Pomeraniam trajecisset. Igitur propere è Bremensi ditione evocatur Leslęus, ut rei militari pręesset. E Silesiacæ cladis reliquiis circiter septingenti qui eo confluxerant promissis ad tractanda iterum arma alliciebantur. Urgebatur pręterea Dux Pomeraniæ, ut selectos provincialium statim Landsbergam amandaret, custodiendis Warta & Notetzæ fluviis; utquè misso legato à Polonis peteretur, ne hosti transitum per suas terras concederent. Et quia Petri Vergii legio tunc è Borussia adpellebat, eadem Landsbergam mittitur, revocatis qui Stetino isthuc iverant. Nec eo minus omnia difficultatibus plena reperiebantur. Nam qui è Silesia profugerant, nullius imperium agnoscere abnuebant, sed pro lubitu hospitia sibi sumebant, jactantes se exercitu soluto nemini amplius obnoxios esse; importunis præcipue Saxonicis qui huc delati erant, quos nil nisi populationi vacantes, urgente licet militis penuria, ad suos dimittere necessum erat. Pomeranorum quoque quintus quisque ad arma exciti tarde moliebantur, cum jam hostis Wartam superasset. Leslæus tamen quantum tempus & paucitas militum ferebat, omnibus provisus Landsbergam pręcipue firmabat, ad quam hostis sub Illoe, & Joannis Goetzii ductu se ostendebat. Eam per quindecim dies strenue defendebat Gustavus Sabellius vigiliarum pręfectus, qui hostem transitu fluminis, & omnibus ad utramque ripam munimentis arcebat; post Vergio tribuno imperium oppidi concedere jubebatur. Hosti tamen Poloni tandem ad Flemam transitum concedebant; unde post ad locum octo milliaribus Landsberga dissitum, cui à Nuptiis vocabulum, pontonibus octo cataphractorum & dimachorum turmæ transportantur, quæ Suecos ad Wartam à tergo circumveniebant, castellumquè ad Zantochum opprimebant, cęsis ibi centum quinquaginta Suecis. Inde Landsbergę deditionem imperabant; quibus initio Vergius ferociter respondebat; qui & octingentis militibus succinctus par defendendo oppido credebatur. Sed mox subigente ignavia, cum nondum ab hoste vis admota, nec tormentum displosum foret, oppidum dedit. Unde & Stetinum delatus è vinculis causam dicere jubetur. Sic hosti jam in Pomeraniam, & ad mare usque aditus patebat. Sed Fridlandus de capta Ratispona, & Ducis Bernhardi successibus per celeres nuntios certior factus, ac Cæsaris ditionibus metuens, plerasque copias suas in Bohemiam, & inde Superiorem in Palatinatum rapiebat, relictis tantum aliquot millibus sub Joannis Goetzii, & Philippi Mansfeldii Comitis ductu in Sternbergensi districtu: qui tamen Pomeranis interea armatis, ac firmantibus se indies Suecis, ingruente quoque ab altera parte Arnheimio, nil ultra tentare audebant. Nec minus Oxensterna ad Saxonię Electorem Tobiam Ponicam mittebat, ut ne ea clade territus ad peculiares cum hoste tractatus permoveri se pateretur, certa auxilii spe facta. Brandeburgicum quoque misso Philippo Rheinhardo Solmensi Comite confirmat, ne damno agrorum moveatur, quod munitis locis, si miles presidiarius suum officium faciat, parum sit metuendum, instante hieme, ac hoste per Ducem Bernhardum distracto. Insuper postulat, ut ituro in Silesiam Banerio copias suas jungere velit. Is quippe tunc exercitui ad Albim parando intentus agebat; cui Georgius Luneburgicus, & Fridericus Ulricus Dux Brunswicensis. Hildesiæ obsidio vacantes subvenire jubebantur, si forte ea parte hostis ingrueret.

1933.

Landsberga deditur. 25. Octob.

Schafgotschius per Silesiam irriti conatus.

§. 104. Dum Fridlandus arma per Marchiam, & Lusatiam diffundit, Schafgotschius per Silesiam sat tenui cum successu satagebat. Nam quæ ad præfectos Basilicæ, & Arenæ apud Wratislaviam, nec non Briegę, Oppeliæ, & Namslavię à Turrio, & Duwalio subscripta mandata mittebantur super tradendis iis oppidis, cum irrisu rejiciebantur. Ohlaviam tamen cum arce deditione capit, conventione non servata, dum ductores captivos abstrahit, gregariis ad suam militiam ad actis. Contra Sueci ut ostenderent, ob eam cladem animis se non defecisse, crebris excursionibus non parum damni dabant, oppresso inter alios Croatarum tribuno Raconicio, quem cum aliquot ductoribus & quinquaginta gregariis intercipiebant, supra centum cæsis. Sed ut Briegam in angustias redigeret, Schafgotschius, Oelsæ Ducem Carolum Fridericum metu direptionis adigit ad Cæsareos oppido suo recipiendos. Unde amissa Lignicia, & Briega circumsessa fratres Joannes Christianus, & Georgius

1633. gius Rudolfus Ligniciæ ac Briegæ Duces domi rutos se non arbitrati, Thorunium in Borussiam abeunt. *Cum Wratislaviensibus acta.* Porro Schafgotschius, ut alia ratione Suecos Basilica & Arena expelleret, cum Wratislaviensibus tractare cœperat; qui tamen initio, cum super libertate sacrorum, & hospitationum immunitate ipsis cavere nollet, aut non posset, ipsum rejiciebant. Hi tamen remittente eum fortuna in fœderatos favore, asperos se magis erga hosce gerebant, tandemque eo deducebantur, ut postquam cau- 13. Nov. tio, quam desideraverant, à Cęsare & Fridlando sponderetur, Basilicanis præbitam hactenus annonam, & liberum in urbem itum redituṁquè abnuerent; denuntiato, viderent quomode citra urbis damnum pręsidium inde deduceretur. Urbe sic à Suecis aversa Schafgotschius vi Basilicam tentare audebat, quam tormentis verberatam post 25. Nov. occupatum opus cornutum assultu oppugnare constituerat. Sed eo ipso die obsessi eruptionem in castra Cæsareorum faciunt, eosquè omnibus accessibus pellunt, tormentis corruptis; ingruente tandem equitatu indemnes, nec sine præda se recipiunt. Unde Cæsarei desperato successu obsidium solvunt, Ohlaviamquè recedunt. Ea res Euangelicorum animos per Silesiam non parum erexit, animosquè Wratislaviensium Basilicanis iterum conciliavit, hortantibus quoque ipsos ad constantiam Electoribus, atque Oxenstierna, spe venturi mox subsidii facta. Nullibi quoque comparebat promissa Cęsaris & Fridlandi cautio, ac satis constabat id agi, ut urbs arbitrio Cęsaris dedita privilegiis suis exueretur. Nec parum conferebat, quod Duwalius arcta custodia astu elapsus modi- 14. Nov. cam in Silesia manum collectum iret, qua pontem apud Ohlaviam destruebat, incensis quoque suburbiis, ac ducentos hostilium equitum cædebat. Igitur resumto in partes studio decernunt, se constantes deinceps Euangelicis adhæsuros, Basilicamque, & Arenam machinis suis protecturos. Mittuntur etiam, qui cum Basilicę præfecto de alendo ejus præsidio, mutuoquè auxilio convenirent. Idquè ipsum Oxenstierna literis significant ante actorum causam in grassantem tunc pestilentiam, (de qua tamen nihil auditum erat,) rejicientes. Nec minus Oxenstierna Legatos à Sileciis 25. Nov. Ordinibus antea ad se missos amice dimittit, postulatisquè eorum, quantum temporis ratio ferebat, annuit, hortatus, ne quovis adverso casu animis fatiscerent.

20. Nov. *Arnheimius Francofurtum frustra obsidet.* §. 103. Porro Oxenstierna à Saxoniæ Electore postulaverat, ut quoniam Bernhardus Dux facta in Bavariam impressione molem belli ab ipso in se avertisset, is vicissim Arnheimio mandaret, ut dilatis oppidorum obsidiis toto cum exercitu Bohemiam invaderet, hostemquè ad dividendas suas vires adigeret, neutri deinceps formidandas; & ut bello in proprias istius ditiones translato, eo facilius ad honestam pacem adigeretur. Nam copiis à Fridlando relictis Banerium sufficere. Enimvero postquam Arnheimius in Marchiam vertisset, jam tota Franconia, Misnia & vicinę regiones hosti patere cœperant; ac rumor erat Gallasium ad Visurgim penetraturum distrahendis Suecorum viribus. Igitur cum alias Banerium in Silesiam mittere destinasset Oxenstierna, nunc ad Albimeum subsistere jubebat, Saxonię Inferiori si opus foret succursurum. Arnheimius quippe, cum grassante per Lusatiam Fridlando circa Dresdam. Torgamquè quietus hæsisset, ipso in Superiorem Palatinatum digresso, in Marchiam abierat, velut Brandeburgici precibus exoratus, ut suis terris succurreret. Nec à vero alienum videtur, ejus adventu Berolinom liberatum, quod tribunus Volomannus educto præsidio hostium prædę quantum in se exposuerat; quod & hi jam quinquaginta imcialium millia, aut quinquè legionum hospitia poposcerant. 1633. Sed sub adventum Arnheimii hostis trans Oderam recesserat, forte metuens, ne circumventus in angustias redigeretur. Inde Francofurtum iste vertitur, operibus & valide præsidio firmatum, & quod fame urgere non dabatur, Cæsareis in altera ripa tendentibus. Cui obsidio ut & Banerius se implicaret, ipse ac Brandeburgicus Elector instabat. Sed iste sæviente hieme obsidia frustra suscipi cansatus, vano labore militem atterere abnuebat. Et mox ipse Arn- 7. Decem. heimius, cum decem per dies incassum circa oppidum luctatus esset, multis suorum amissis obsidium solvit, non sine trepidatione uno die sex milliaria Furstenwaldam emensus. Ac ut ludibrium intempestivi conatus averteret, ferebat: satis se prævidisse hiberna tempestate frustra suscipi obsidium oppidi tam valido præsidio infessi. Sed desideriis ac precibus populi hoc dedisse. Nunc facto quod penes se fuerit discedere. Revera tamen illa expeditio suscepta erat, ut probabilis color foret postulata Suecorum recusandi, ac destinata ipsorum turbandi; simul ut impediret, ne Brandeburgicus Suecis arctius se jungeret. Ast in Pomerania metus hostium exolescebat, qui ipsi se in arctum contrahentes non parum timiditatis præ se ferebant. Unde Lestæus equites suos Piriciæ non procul Landsberga collocat prohibendæ commeatus subvectioni, & turbandis operibus, queis montem oppido adsitum Cæsares munire conabantur. Nec minus quotidianis excursibus iidem carpebantur. Inter alia Crocovius tribunus cum quingentis equitibus Wartam glacie constrictum transgressus, Bucheimii legionem pedestrem, & cohortem equitum Landsberga Francofurtum ten- 22. Dec. dentem ex insidiis circumventam pene ad internecionem delebat, cæsis trecentis, ducentis captis, de- *Cæsarei vapulant.* cem peditum, uno equitum vexillis potitus. Et hoc quidem modo res Suecorum per Germaniam eo anno procedebant.

Brandeburgici circa Pomeraniam postulata. §. 106. Super Pomerania ab Electore Brandeburgico hoc anno multa cum alibi, tum in Suecia agitabantur. Eum quippe dudum cura versabat de prehendenda Pomeraniæ possessione, quæ in Suecorum manu erat, si quid Duci humanitus accidisset. Et jam tum Wolgasti apud Gabrielem Oxenstiernam & Matthiam Sopium Senatores, Gustavi funeris deductores, rem tetigerat, obtentu fœderis cum Succia, de quo tam diu actum fuerat, concludendi. Ubi id quoque jaciebat; Suecis ne per somnum quidem in mentem venire debere, ipsos Pomeraniam retenturos; cui Oxenstierna mascule reposuerat: Gustavum Regem eam occupasse; se eandem, quantum fœderi conveniat, tuituros. Ab istis tamen quod nihil in mandatis se habere excusarent, res ad Senatum rejecta. Eosdem & tunc Elector super aliquo è Sigismundi filius in Regem Sueciæ asciscendo tentabat; quod abrupte ab his negatum; & talia ab illo proposita Senatus ęgre ferebat. Etsi non serio id actum ab Electore vero simile sit; sed ut exploraret, quid spei filius ipsius super connubio Christinæ concipere deberet. Cęterum cum paulo post apoplexia Pomeraniæ Duci extrema minaretur, ac Steno Bielckius per Pomeraniam Legatus à Senatu exquireret, quomodo adversus Electorem eo casu gerere se debeat; Senatus responderat: fœderi cum Duce inito presse in hærendum, nec Electorem statim ad possessionem ac regimen provincię admittendum, quoad Sueciæ ea, qui fœdere exprimitur, modo sit satisfactum. Eoque Bielckius, qui alias in Succiam evocatus erat, ibi subsistere, patriæquè commoda observare jubebatur;

1633 batur, milesquè indigena firmandis Pomeraniæ præsidiis è Suecia mittebatur. Hæc ita secreto agi non peterant, ut Electorem plane fallerent; eoque providendum mature sibi ducebat, ne qua sibi aliquando remora à Suecis heic objiceretur. Sed cum perspiceret, si super Suecorum satisfactione inter Ordines conventum fuerit, jus istorum ad Pomeraniam eo ipso extinctum iri; id negotium apud Protestantes ad liquidum deducere conabatur. Unde cum conventus Inferioris Saxoniæ apud Halberstadium iodictus esset, Legatos ad Duces Meclenburgicos, Brunswicenses, & Luneburgicos, Lubecamquè, & Hamburgum circummittebat, ad concordiam eos & in bello gerendo, & circa negotium pacis hortaturum. Inde commendatis Gustavi Regis erga ipsos meritis ostendebat; Suecis utique præmium deberi, super quo conveniri inter ipsos par sit, antequam ad pacis tractatus descendatur. Ubi id præcipue dispiciendum monebat, quomodo beneficii Regii tale monumentum, per quod Regno Sueciæ inter Ordines Imperii certo modo locus fiat; & quomodo eadem hisce fœdere diligari queat, ut in posterum mutuo auxilio utrinque protegantur. Sueciam autem legationem destinabat obtinendę declarationi, se post fata Ducis in arripienda Pomeraniæ possessiooe haut impeditum iri. Cui legationi Pomeranos succenturiabat, qui eadem per Legatos urgerent; cum alias quorundam onerum remedia peterent. Legatus igitur Brandeburgicus Cunradus Bertramus Pfulius io Sueciam delatus, ut primo apud Reginam Viduam Nicopiæ audiretur, postulabat. Id cum Totorum Reginæ autoritati præjudicio cedere videretur, Holmiam ad Senatum remittebatur. Ibi ut apud ipsam Christinam Reginam alloquio super obitu Patris, ac gratulatione de successione defungeretur, pertendebat. Quod itidem Senatus abnuebat. Tandem cum apud Senatum, quæ testando dolori juxta, gaudioquè proferri mos est, recitasset, de dotalitio Reginæ viduæ, pace Polonica, ac negotio Pomeranico proponebat. Ac priora quidem facile expediebantur. Nam de dotalitio Reginæ pollicebatur Senatus, omnia actum iri, quæ ex dignitate Reginæ, Regniquè forent. De studio pacis cum Polonis conciliandę gratias Electori agebat; dubitare se tamen, num Uladislao pax cordi sit, qui titulum Regis Sueciæ sibi arrogarit, pacta post Gustavi mortem in dubium revocarit, Legatos in Galliam & Belgiom miserit auxiliis contra Suecos conquirendis. Facturos se tamen, quæ res ferat. Super tempore & loco tractatuum ad conventum Ordinum rejiciebatur. Denique Electoris commoda eo in tractatu à se observatum iri ample promittebat. Eoimvero super successione Pomeranica gravis oriebatur disceptatio. Legatus prolixe vetera ioter Brandeburgicos, Pomeranosquè pacta, homagium provincialium, Cæsarum confirmationem recensebat. Gustavum Regem scripto confirmasse, se non venisse, ut ulli amicorum qoid eripiat. *Reservatum*, quod fœderi Pomeranico iosertum sit, Electorem spectans, ipso inscio adjectum, nee penes Pomeranos fuisse in id consentire. Quia tamen Regis mens non fuerit Electorem jure suo exuere, hunc aliquoties paratum fuisse pacto illi ratihabendo, sed per varia impedimenta Regis rem dilatam. Nunc quoque penes Electorem moram non esse, quo minus idem ab ipso ratihabeatur. Inde petebat, ut Bielkio, aut si quis alius ibi curet, mandetur, ut ne Electorem post obitum Ducis possessionem & regimen Pomeraniæ capessiturum impediat. Electorem de cetero fœderi in omnibus, quæ præsens bellum spectant, satisfacturum. Eadem Pomerani Legati ingerebant; homagium hæreditarium memorantes; *Reservatum* id a solo Rege insertum, in quod Dux ac Ordines Pomeraniæ nunquam consenserint; sed potius eo se non teneri testati sint. Senatus hoc negotio in utramque partem expenso, id difficultatis plenum, ac valde arduum deprehendebat. Nam Electoris postulatis abrupte rejectis gravissimam is sine dubio offensam concepturus erat, cujus amicitia tamen sibi ad bellum Germanicum cumprimis utilis videbatur. Contra jus è Pomeranico fœdere quæsitum, quod jam in dubium vocabatur, cum spe futuræ amicitiæ, & auxilii per mutare, ac rem quam manibus tenebaot amittere, haut consultum erat. Nec dubitabaot prudentiores, quin dimissa Pomerania umbrę inhiaturi sint Sueci, Magdeburgo & Moguntia quæ ostentabantur, à Suecia longe remotis. Igitur mediam viam placebat incedere, & rem in suspenso relinquere inter pacis tractatus decidendam; ac tantisper fœderi presse inhęrere, & quæsito per id jure non decedere; dissimulato, quid peculiariter præmii loco sibi tradi cupiant. Unde Legatis post repetitam expeditionis Germanicæ, fœderisquè Pomeranici occasionem, respondebatur: sperare se, Electorem ea pacta salva velle, quoad novis & communibus tractatibus super omnibus sit transactum; prę̨sertim cum Regi magis curę fuerit sociorum salutem quærere, quam certam sibi satisfactionem stipulari, futuris temporibus adornandam. Id acerbius perstringebatur, quod Legatus argueret, fœderi aliquid clandestino modo irrepsisse; cum tamen *Reservatum* illud, ęque ac reliqua fœderis capita, Ducis subscriptione fuerit firmatum. Hoc responso Legatus haut adquiescens regerebat; eo Reservato, in quod ounquam consenserit, Electorem non teneri. Quin nec, quæ Sueciæ Regno Reservata jactetur, clieotelarem ac sequestratoriam Protectionem adversus Electorem locum obtinere. Ipsum quippe fœdus & ante voluisse, & nunc velle ratum habere; cujus ratihabitionis tempus nondum cesserit, Duce adhuc vivo. Circa clausulam de aoxilio ad Pomeraniam ab hoste repurgandam conferendo, Regem sioe dubio id non desiderasse aut expectasse, nisi ab eo, cui facultas & media fuerint ei repræsentando. Ast eo tempore Electorem à Cæsare oppressum nihil potuisse. Post ab exercitu Cęsareo liberatum statim militem scripsisse, quo cum Pomerania non amplius indigeret, in Silesiam eundem missum Pomeraniæ eminus tegendæ. Denique neminem esse, qui Electori de jure suo controversiam moveat. Igitur priora postulata repetens, addebat; si petita abnuerent, aperte declararent, an & quare fœderis ratificationem differant? quo novi isti & communes tractatus respiciant? & cum utique mortuo Duce Electori super apprehendeodo Pomeraniæ regimine controversiam movere velint. Idem Pomerani ingerebaot, aperte professi, se illo casu facturos, ad quod per homagium hæreditarium teneantur, & Electorem Principem suum agnituros. Enimvero Senatus superfluum & inutile ducebat in prolixam disceptationem cum Legato descendere; & uti nolebat aperta repulsa Electorem offendere; ita nec manus sibi adeo ligare placebat, quo minus pro ratione temporum, & prout Elector erga Sueciam se gereret, juri suo pressius inhærere, aut eo plane, vel ex parte decedere posset. Igitur priori responso insistebat, addito; casum, de quo soliciti sint, oondum extitisse; ac Duci vitam superesse posse, quoad per pacem de omnibus sit transactum: posse etiam tempora interim mutari, ut nec io Electoris potestate sit possessionem capessere, nec penes se eam dare. Reginam tamen, si casus iste contigerit, ita acturam, 1633

1633. ut honesto orbi id adprobare queat. Diluebantur quoque paucis, quę adversus Reservatum erant dicta. Tempus tunc non tulisse, ut Elector super eo fœdere consuleretur; idem quoque supervacuum visum, quod iste nihil ad Pomeranię defensionem conferre valuerit. Mirum videri, quod cum Elector omnia fœderis capita ratahabere velit, in eo uno tergiversetur, ubi de aliquo Suecię commodo agitur. Sibi non constare aliquam adversus Reservatum protestationem interpositam. Conditionem semel probatam, pro lubitu retractari non posse. Denique nescire se, quibus conditionibus Elector Gustavo Regi fœderis ratihabitionem obtulerit, aut quid hunc, quo minus ea fieret, moverit. De qua re cum Cancellario Regni sine dubio melius constet, se Electorem ad eum remittere, qui cum amplius agere queat. Ast neque id responsum Legato Brandeburgico arridebat; unde cum jam in procinctu foret, Senatui prolixam, & sat asperam protestationem scripto conceptam exhibebat; qua multis repetebatur, nec Ducem in id *Reservatum* consensisse, nec rem inter alios actam Electori posse nocere; qui & nulla ratione eodem teneri velit. Satisfactionem ex hostico potius petendam; nec rationis esse, ut ea magis à se aut Pomeranis, quam aliis exigatur. Addebat, se responsum, qua petito suo non quadret, acceptare, non velut à se probetur, sed ut hero suo de eo referre possit. Senatui id scriptum eo molestius accidebat, quod Legatus responso præsentibus rebus, uti ipse judicabat, accommodato non contentus à communi legatorum more videretur discessisse; nec in mandatis ei datum crederetur ejusmodi scripto sibi obstrepere. Nec utique consultum videbatur, super reservato isto & prætensione in Pomeraniam plane concedere, non quasi perpetuo isti inhærere vellent; sed quia patebat, reservatum id validi instar vinculi esse posse partibus Euangelicis Electorem adstringendi, ac intra limites firmæ adversus Sueciam amicitiæ retinendi. Igitur Senatus, circa id scriptum vicissim protestationem interponebat; eam non alio intuitu accipi, quam ut suo loco & tempore demonstrari queat, quam nullo fundamento Legati scriptum nitatur. Alias id se Reginę Regnoquè Sueciæ fraudi esse nolle. Ita Legatus iste abibat, prima collisione inter Suecos & Brandeburgicum circa Pomeraniam excitata. Pomeranis autem Legatis paucis responsum; Suecos fœderi inhærere; reliqua ad pacis tractatus referre. Et cum isti regessissent, se distinctius aliquod responsum expectasse: Senatus reponebat; se non videre, quorsum eo sit opus, nec propter varietatem temporum aliquid certi in futurum posse statui. Quę super vectigalibus, delectibus, & prę-sidiis questi fuerant, iniquitate temporum excusabantur, spe levandorum deinceps onerum facta.

5. Decem.

6. Decem.

Polonorum eo anno habitus.

§. 107. Qund Sueciæ cum cæteris vicinis hoc anno negotii intercesserit, nunc subnectemus. Et statim quidem post Gustavi Regis mortem Hermannus Wrangelius, qui Borussię tunc præerat, ad eam Uladislao, Poloniæquè Senatui literis significarat, postulans, ut deinceps quoque induciis isti stare velint. Quam solicitudinem Suecię Senatus suo in jussu susceptam vehementer improbabat. Inde quippe Uladislaus ansam arripuerat, titulum Regis Suecię contra ipsos Suecos usurpandi, ac de prætensione sua in Sueciam testandi. Simul Wrangelium, ut in suas partes transire vellet, solicitabat; & non pauca adversus fœdus patrata arguebat, in medio velut relinquens, stare pactis induciarum vellet, nec ne. Sic ut Senatus aliquandiu dubitaret, pacem an bellum ea parte habiturus esset. Nec multum amici promittebant, quę ab Uladislao apud Hollandos, invidia vectigalium Borussicorum flagrantes, tentabantur, ut cum hactenus utcunque ferri potuerit, Coronam Suecię Sigismundo debitam penes Gustavum consanguineum utique esse, eam autem nunc ad alienum matrimonio Christinæ devolvi intolerandum plane sit, sibi opem ei Regno vindicando ferre velint. Qui tamen ingratum petitum idonea verborum humanitate eludebant, promissa sua opera in componendo dissidio, quod Sueciæ inter & Poloniæ Regna vertatur. Ad Danię quoque Regem Uladislaus Dænhofium miserat petiturum ut quoniam sibi decretum sit Brandeburgicum bello invadere, ac Borussia ejicere, quod Suecis tanto cum Poloniæ damno in eam provinciam iter aperuisset, Danus interea mare teneat, ne ex Sueciæ copiæ eo transportari queant. Tum operam det, ut Gedanum à Suecorum vectigalibus liberetur. Quibus postulatis facilem præbebat aurem Danus. Verum ea consilia tunc in irritum cadebant, Russo magna mole ad Smolenscium ingruente. Unde Uladislaus, ne aperte in Russorum partes transirent Sueci, aliam larvam induere, & amicum se Suecis ferre, apud Reginam Viduam imitamenta tristitię per Legatum peragere, mediatorem se paci cum Cæsare conciliandæ offerre; quo ipse pace cum Suecis, aut prorogatis induciis potiri posset, quarum desiderium Poloni præ se ferebant. Sueci contra super pace perpetua tractatus cum Polonis refugiebant, quod satis prævidérent, Polonos prætensioni suæ in Sueciam noo renunciaturos: eoque se nihil aliud ex istis tractatibus lucraturos, quam ut invidiam apud alios populos contracturi sint velut pacis osores, si noo quavis sibi oblatas conditiones admittere velint. Sed circa inducias prorogandas consilia, prout res utrinque daturæ essent, capere consultius ducebant.

§. 108. Eodem anno legatia à Czare Moscorum Holmiæ adpellebat, quæ ad Gustavum quidem Regem destinata fuerat; sed audita ejus morte in itinere Wiburgi substiterat, quoad nova mandata ab hero suo allata forent. Isti Legati postquam dolorem è Gustavi Regis morte conceptum testati essent, copiam Regii corporis adspiciendi sibi fieri postulabant. Quod Senatus abnuebat, in ipsorum tamen arbitrio relinquens, an capulum, quo corpus condebatur, videre vellent. Inde super pacis confirmatione proponebant; quæ quidem in se nihil dubii habebat: tantum de modo ambigebatur. Cum enim Regina puellari adhuc ętate esset, Russi volebant, ut tantisper duo Senatores pacem juramento firmarent; vicissim in Muscovia duos Czaris consiliarios osculo crucis defuncturos; quoad adulta Christina juramentum, Czar osculum crucis præstaret. Id Senatui displicebat, quod alia longe foret dignatio Senatus in Suecia, penes quem summa rerum tunc administratio, quam Czaris consiliariorum. Eoque si Senatoribus jurandam foret, ipsi Czari crucem vivissim osculandam. Cum hac de re convenire non possent, proponebatur, ut ea confirmatio per novum instrumentum fieret. Sed & heic difficultas oriebatur, quod Russi de fœdere adversus Polonos inferi vellent, Suecis renuentibus. Igitur tandem placebat, ut quoniam pax alias firma persistebat, nihil confirmationis adhiberetur, quam ut utraque pars declararet, ei se firmiter deinceps inhæsuram. Inde postulabant Russi, ut Sueci fœdus cum ipsis in Polonos ferirent, junctimquè bello eosdem invaderent. Quod Sueci elapsis nondum induciis excusabant. Ut tamen istos in bello contra Polonos obfirmarent, spem fœderis faciebant, si induciæ finitę essent, utquè interim strenue bel-

Moscovitica legatio.

lum

1633. lum persequerentur hortabantur; polliciti, se legatis suis, quos propediem in Russiam missuri sint, super eo fœdere concludendo in mandatis daturos. Revera tamen Sueci super hoc fœdere pro conditione temporum consilia capturi erant. Cum fœdus obtineri non posset, Russi testabantur, interim sibi inconsultis Suecis cum Polonis transigendi jus fore. Quod & Sueci pariter sibi reservabant, quoad fœdus ictum foret, & ab utrisque simul in Polonos bellum gereretur. Petebant quoque Russi, ut quinque millia militum auxilio sibi adversus Polonos mitterentur. Contra Senatus molem belli in Germania sibi incumbentis excusabat; quod & ipsum Russis imputabat, velut per quod Cęsar distrahatur, ne Polonis adversus ipsos suppetias ferre possit. Acutilius cum militem in Silesia teneri, ubi Polonis suspicionem facile injiciat. Tandem cum Legatis literę ad Czarem afferrentur, diu circa eas acceptandas tergiversabantur, quod in titulo, circa quem ea gens mire superstitiosa est, aliqua mutatio facta esset; velut quod Gustavi Adolfi nomini vocabulum *Secundi* & *Magni* additum foret; & nomini Christinę vocabulum *Domine* bis præmissum; quodquè jam *Domina super Ingriam* poneretur, cum in pactis *Dominus in Ingria* extaret. Adversus quas ineptias cum nihil rationis admittere vellent, Senatus denuntiabat, ipsis tam diu Holmię manendum, quoad legatus à se in Russiam missus esset, de ipsorum importunitate questurus. Cum igitur domi asperum sibi præmium fore ob exercitam tam inficetam Criticam metuerent, cavillationum desinebant, petentes tantum, ut sibi literas acceptantibus dicere liceat; se sperare titulos in iisdem rite esse expressos.

Legatio Tartarica.

§. 109. A Tartaris Gustavus Rex postulaverat, ut irruptione in Hungariam facta, Cæsarem distraherent. Quod illi penes se negabant esse, nisi transitu per Transsylvaniam sumto, qui ægre obtineri possit. Inde vicissim à Chano Crimensi ad Gustavum Regem Legati mittebantur; quos cum ille audire distulisset, morte ipsius interveniente in Sueciam abibant operam suam adversus Polonos polliciti, si ea lis non componeretur. Quanquam autem ejus nationis fides valde lubrica sit, ac legationes illius fere in usum mendicandi adhibeantur; videbatur tamen Senatui quod offerebatur sub laxis verborum formulis acceptare, ac vicissim benevolentiam & officia testari; quod forte aliquando istorum usus bello Polonico esse posset. Saltem qualescunque amicos habere non nocebat.

Acta cum Holsatiæ Duce.

§. 110. Eodem anno Fridericus Holsatiæ Dux emporium mercium Persicarum & Indicarum Fridricistadii meditabatur, disturbandis Hollandorum monopoliis. Quibus mercibus transitum per Ingriam petebat, lubenter concedentibus Suecis, qui exinde nonnihil sibi emolumenti sperabant; eoquè cum Holsaticis Legatis super certo vectigalium modo contrahebant, & ut ipsi quoque summam pecuniæ ad eam societatem conferre possent. Id quoque negotium apud Czarem Moscoviæ commendandum suscipiebant. Ad Persarum tamen Regem, quod ab initio placuerat, Legatum mittere haut visum, quod cum Reges Orientis non nisi cum donis adiri soleant, quorum magnificentia, qui misit æstimatur, incerto adhuc negotii successu pecunias prodigere nollent. Non deerant tamen qui suspicarentur, Legatis Holsaticis in Moscoviam proficiscentibus injunctum fuisse, clam Russo persuadere, ut pace cum Polonis facta, dum Suecorum arma per Germaniam peregrinantur Ingriam invaderet, & ad Mare Balticum pedem firmaret; quod longe tunc securius ea commercia Persica progressura viderentur.

6. Junii.

Dani ad-

§. 111. Danię Regi illa tunc consiliorum summa erat, gliscentem Suecię potentiam castigare, & inter turbida Germaniæ aliquid piscari. Igitur cum post Gustavi mortem & Sueciam turbatum iri, & res per Germaniam ultro collapsuras speraret, commodam sibi occasionem rei gerendæ arbitrabatur, solicitante præsertim hinc Polono, inde Cæsare. 1633. versus Suecos habitudo.

Unde initio anni classem diligenter adornabat, naves primum aliquot ad *Novum* quod vocant *profundum* missurus, quę Stralsundenses vectigal poscerent, abnuentes vi adacturus, initium belli in Suecos, si eam vim repulsum irent. Etsi Oxenstierna suaderet, ut si Danus ista tentaret, Sueci tantisper conniverent; cum ea res Stralsundensium animos Danis alienetus, arctius cum Suecis conjunctura sit. Fœdus quoque cum Polonis & Gedanensibus à Dano inibatur, & odiosa vectigalium Borussicorum imagine, quę tantopere ipsum mordebant, Angli, Batavi, Hanseatici stimulabantur. Conquisitæ quoque variæ in Suecos accusationes, queis læsum se ab iisdem arguebat. Enimvero cum Suecis domi res tranquillas, bellum in Germania prospere videret cedere, idem ad tectiores artes revolvebatur; præsertim cum Senatus Daniæ, quem mense Aprili Hafniam exciverat, in bellum contra Suecos plane consentire nollet. Iste Rex proponebat, jam tempus esse dominium maris Baltici ex asse vindicandi, mortuo Gustavo Rege, puella Regina, Suecis bello Germanico implicitis; qui facile quævis postulata concessuri sint, quamprimum ipse movere se cœperit. Ast Senatus, qui autoritatem suam pace stare judicabat, istis destinatis obsistebat; Suecis se commodis hactenus vicinis usos; turpe esse puellam bello petere: amicitia potius Suecos obligandos, ut in connubium filii ipsius cum Christina Regina consentire velint: de vectigalibus Borussicis se ad Suecię Senatum amice scripturos, ut illa moderate exerceantur, abususquè tollantur. Igitur Rex suscepta mediatione ad scopum suum pervenire conabatur. Nec eo secius solicitationibus Cæsaris aurem præbebat, qui eidem devinciendo vectigal in Albi concesserat, revocato quod Hamburgensibus pauculos ante annos dederat privilegio. Quin & demum Cæsar omnia, quę Sueci ad Mare Balticum jam possidebant, vectigalia offerebat, auctoramentum belli in Suecos movendi. Et ita disposita erant belli machina, ut Fridlandus valido cum exercitu in Pomeraniam irrumperet, parte quoque copiarum in Borussiam missa; Danus interim classe sua mare obtineret, prohibendis è Suecia auxiliis; occupata quoque Pillavia, & aliis locis, ubi Sueci vectigalia exigebant. Quę tanto facilius successura sperabantur, quod Danus vix armatorum sex millia in Suecia superesse jactaret. Sed hæc consilia uti casibus transversim incurrentibus turbabantur; ita hoc curę Dano erat, ut in omnem eventum prætextum Suecis bellum faciendi, quandocunque arrideret occasio, in promtu haberet. Inde multa de fraudibus circa vectigal Oresundicum per Suecos admissis spargebat, quibus reprimendis ipsos demum ad istud exsolvendum adacturus sit. Mittebat & naves in Borussiam, literis suis commendatitiis instructas, velut istæ ad immunitatem sufficerent; quæ negata in magnæ vicem offensæ accipiebatur. Minabatur quoque naves se armatas ad Borussiæ portus missurum, vectigal æque ac Sueci exacturas. Huc spectabat, quod Senatus Danię ad Senatum Sueciæ per literas quereretur, quod Hermannus Wrangelius fere ante biennium Danicum Agentem Prosthium Canuti filium in publico, rixa nescio unde oborta, baculo dedolasset; quod ipsi velut adversus jus gentium admissum arguebant. Ad quod Sueci reponebant, privatam esse eam litem; Mense Octobr.

quæ

1633. quæ ipsa Regna non tangat; ac si Prostius jure experiri velit, justitiam ipsi denegatum non iri. Aliis quoque literis accusabatur Petrus Spiringius vectigalium per Borussiam præfectus, quod à Daniæ Regis peculiaribus mercibus vectigal exegisset, jactis insuper contumeliosis dicteriis. Ad quæ respondebatur: penes ministrum non esse immunitatem concedere; si Daniæ Rex à Senatu Sueciæ eam requirat, facile impetraturum. Si secius quam pro reverentia Regi debita locutus convincatur Spiringius, non impune laturum. Ita Sueci offensarum prætextus prudenter eludebant; nec secius ad omnes Dani motus intenti agebant, eo minus meticulosi, quod peculiares Danici Senatus rationes à bello abhorrere viderentur. 1633.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER SEXTUS.

EPITOME.

Rerum Suecicarum in Germania facies. 2. Germaniæ Ordinum habitus, 3. Ordinum Sueciæ super satisfactione decretum. 4. Wilhelmus Dux Vinariensis Saxonis directorio favet. Solmensis apud Brandeburgicum acta. 5. Saxones Suecorum hospitia turbant. 6. Inter Cæsarem & Saxonem denuo de pace tractatur. 7. Conventus Halberstadiensis acta. Butzoviensis Episcopatus Meclenburgicis traditur. 8. Oxenstiernæ cum Electore Brandenburgico congressus. 9. Querelæ inter milites, & Ordines. 10. Legatio in Belgium & Angliam. 11. De pace cum Dano agitur. 12. Consultatio de futura expeditione. Suecorum in Palatinatu Superiore progressus. Bavarici vapulant. 13. Fridlandus gratia Cæsaris excidit. 14. Imperium exercituum in Cæsaris filium confertur. Fridlandi conspiratio. Fridlandus imperio dimovetur. 15. Idem ad Euangelicos transire constituit. 16. Bernhardus Dux cum Fridlando se conjungere cunctatur. 17. Fridlandus Marchioni Culmbacensi se insinuat. 18. Fridlandus trucidatur. Ejus elogium. 19. Cæsareus exercitus in officio continetur. 20. Legio hostium opprimitur. Bernhardus Dux Cronacum frustra tentat. 21. Cæsarei Suecos Palatinatu superiore expellunt. Bavarici Straubingam recuperant. 22. Hornius Bavaricis damnum infert. 23. Cum Helvetiis acta. 24. Hornius Bavaricos multat, expugnatquè Biberacum, Campodunum & Memmingam. Cæsarei ad Wangenam vapulant. 25. Per Alsatiam gesta. Cæsarei vapulant. Galli Hohenbaarum, & Hagenoam præripiunt. 26. Prælium ad Watweilam. Rheingravii per Alsatiam progressus. 27. Philipsburgum Suecis deditur. 28. Hispani se movent. 29. Acta per Westphaliam. 30. Obsidium Hildesiæ lente procedit. 31. Saxo pacem captat. 32. Per Silesiam acta. Duwalius se movet. 33. Motus ob cædem Fridlandi. 34. Landsberga capitur. 35. Conventus Francofurtensis acta. Oxenstiernæ propositio. 36. De Palatini Neoburgici neutralitate. 37. Electoris Saxoniæ propositio. Fœderatorum responsio. 38. Daniæ Regi super loco & tempore tractatuum respondetur. 39 Acta cum Helvetiis, & Rhætis. 40. Infructuosa in Angliam legatio. 41. Saxoniæ Electoris querelæ. 42. Monita Circuli Inferioris Saxoniæ. Conditiones, quibus inferiores Circuli superioribus jungi volunt. Discrepantia superiorum Circulorum ab inferioribus. 43. Silesiæ Ordines fœderi adscribi cupiunt. 44. De belli sumtibus consultationes. 45. Super Suecorum satisfactione disceptatio. 46. Pomerania fis pomum Eridis. 47. Brandeburgici temperamentum non admittunt. 48. Gallorum de tradendo Philipsburgo postulata. 49. Francofurtensis Conventus conclusio. 50. Bernhardus Dux in hospitia secedit. 51. Cæsarei se movent, iidem Ratisponam tendunt. Dux Bernhardus Ratispona recedit. Oppidum Aulæ oppugnatur. 52. Hornius Uberlingam frustra tentat. Buchhornum munitur. 53. Rheinfelda acriter se defendit. Hallenburgum à Suecis opprimitur. 54. Gesta per Westphaliam. Ligistici ad Huxteram vapulant. Huxtera expugnatur. Hassiaci vapulant. 55. Gleenius Hammum & Lunam expugnat. Idem consistere non audet. Luna recipitur à Suecis, & Hammum. 56. Suecici ad Monasterium hostem frustra tentant. Batavicæ copiæ Suecicis junguntur. 57. Banerius Francofurtum expugnat. Saxones impediunt, ne Sueci Glogoviam expugnare queant. 58. Per Silesiam gesta. Prælium ad Liegniciam. 59. Saxoniæ Elector cum Cæsare tractatus suscipit. 60. Gustavi Adolphi Regis exsequiæ. Ordinum Sueciæ super satisfactione decretum. 61. Hostis ad Ratisponam nutare videtur. Dux Bernhardus Forchheimum obsidet. Ratisponæ obsidium. Hostis Kehlheimum capit. 62. Inter Hornium & Bernhardum Ducem super conjunctione agitata.

1634. *tata. Hornius Aicham bis occupat. Dux Bernhardus improviso se Hornio jungit. 63. Ratispona deditur. 64. Sueci frustra Ratisponæ succurrere tentant, Landshuta expugnatur. Altringerus occumbit. Sueci Bavaria excedunt. 65. Ad Bodamicum lacum, & in Alsatia gesta. Rheinfelda, & Brisacum fame urgetur. 66. Borckemum capitur. Simultates inter Luneburgicos & Hassos. 67. Hildesia capitur. Ligistici vapulant. 68. Arnheimius Glogoviam occupat. Idem Banerio, ut in Moraviam abeat, suadet. 69. Banerius occasionem rixæ cum Saxonibus declinat. Idem in Bohemiam tendit: & Leitmericiam capit. Praga nequidquam tentatur. 70. Hornius iterum se Bernhardo Duci jungit. Norlinga obsidetur. Sueci ad Bopfingam castra locant Iidem Norlingæ militem immittunt. 71. Cratzius ad exercitus Suecicos accedit. Rheingravius sero venit. 72. De prælio ad Norlingam consultatur. Primus cum hoste conflictus. 73. Hornii consilium negligitur. 74. Prælium ad Norlingam committitur. 75. Hornius se recipere conatur. Suecorum clades. 76. Oxenstiernæ post eam cladem consilia. 77. Idem res pro viribus restituere nititur. 78. Cum difficultatibus incassum luctatur. 79. Dux Bernhardus Rhenum trajicit. 80. Exterorum auxilia implorantur. 81. Acta exercitus ad Norlingam victi. Rheingravius Argentoratum tendit. 82. Hostis post victoriam late grassatur. Cæsareorum per Wurtenbergicam progressus: Rheingravius Argentoratum evadit. 83. Idem de Alsatia in Gallos transferenda agit. Idem moritur. 84. Cardinalis Infantis in Belgium descensus. 85. Hostis multa Franconiæ loca occupat. 86. Per Westphaliam acta. 87. In Saxonia Dux Georgius difficilem se exhibet. 88. In Bohemia tempus frustra teritur. 89. A Legatis fœderatorum in Gallia acta. Fœdus Ordinum Confœderatorum cum Rege Galliæ. 90. Misera apud Fœderatos rerum facies. 91. Conventus Wormatiæ indicitur. Oxenstiernæ propositio. 92. Ordinum deliberatio. Oxenstierna fœdus subscribere recusat. 93. Neoburgico neutralitas conceditur. 94. De Danica mediatione. 95. Judicia de Tractatibus Pirnensibus. 96. Militia fœderatorum magis turbatur. Alsatia Gallis traditur. 98. Bavarici Heidelbergam tentant. Schorndorfium capitur. 99. Mansfeldius in Wetteraviam irrumpit. 100. Heidelberga denuo frustra tentatur. 101. Augusta fame laborat. Francofurtum vacillat. Cæsarei vapulant. 102. Idem Schweinfurtum capiunt: ut & Wurtzburgum, Winsheimum, & Weissenburgum. 103. Ditio Anspacensis sequestratur. Hassi vapulant. 104. Minda capitur. 105. Banerius in Thuringia subsistit. 106. Brandeburgico non fidit Banerius. 107. multo minus Saxoni. Tractatus Pirnensis. 108. Saxo Banerii hiberna turbat. 109. Controversia circa Præsulatum Bremensem. Suecorum circa Bremensem ditionem intentio. 110. Fridericus Daniæ Regis filius eum præsulatum affectat. 111. Ordines Bremenses in Danum inclinant. Fridericus in Episcopum Bremensem eligitur. 112. Habitus Daniæ erga Sueciam. 113. Consultatio super fœdere cum Russis. 114. Legatio in Moscovium. 115. De commerciis Holsatorum in Persidem. 116. De Tractatibus cum Polonis consultatio.* 1634.

Rerum Suecicarum in Germania facies.

ANnus sequitur eventibus insignis, mutationibus memorabilis, atroci clade debilitatis Suecorum armis, Cæsareis revalescentibus, amoto licet præcipuo, quo hactenus stetisse videbantur, fulcro, Fridlando. Et vero jam ab initio anni res Suecorum per Germaniam in deterius ruebant. Nam quatuor superiores Circulos, in quibus plurimum fiduciæ Suecis repositum erat, belli satias ceperat, metu alternantis fortunæ, ac pro more suo nulla consiliorum firmitate. Militis quoque licentia omnium animos asperaverat, quem defectu stipendiorum hautquidquam disciplina coërcere licebat; cum eo in bello exercitus ad modum proventuum haut temperarentur, sed non nisi eorundem magnitudo spectaretur. Wilhelmus Landgravius, cætera amicorum firmissimus, peculiares sibi copias æque ac consilia habebat. Administrator Palatinatus, sine dubio consentientibus Anglis, Batavisque, de parando proprio exercitu agitabat, ad autoritatem juveni Electori uti ferebat conciliandam, revera ut à Suecis non amplius dependeret, eoque dum seorsim sua sibi consilia habet, fœdus magis turbabat, quam fulciebat; Idem Wurtenbergico conatus. Id si fieret, in dissolutas scopas abibat bellum, & Suecorum nomen paulatim obliterabatur. Sed & Galli consilia suspectabantur, cui destinatum erat Rheni tractum à Basilea ad Mosellam flumen imperio suo complecti. Quo fine Parlamentum Meti constituerat, Nanceium & munita Lotharingiç loca in potestatem redegerat, Trevirorum urbem, & Hermansteinum jam tenebat. Quibus fundamentis positis metuebatur, ne Catholicos in tutelam suam reciperet, & Euangelicos rationibus aut vi compelleret ad restituenda, quç illis eripuerant. Idem & mox Tabernas, Hagenoam, Luderique Fanum in protectionem suam recipiebat in fraudem fœderatorum, quibus tributa inde redigenda adimebantur. Qua de causa etiam Oxenstierna circa tradendum Philipsburgum tergiversatus fuerat, non sine gravi Galliç Regis offensa. Quem & cupido Cæsareum fastigium in se transferendi stimulabat; quod etsi æque commodo, quam damno Sueciæ posset cedere, in eum tamen eventum cautius consilia erant temperanda, Gallo non minus quam Austriacis Hispanisque Protestantium sacra aversante. Peculiaris quoque Gallo in Oxenstiernam offensa erat, quod hic promiscue omnibus hujus destinatis sese attemperare nollet saluti Germaniæ, decorique Sueciç parum quadrantibus. Hollandi præterea, Anglique Suecorum incrementis invidebant. Et quamvis isti, distractis Cæsaris armis, haut paulo facilius Hispanos propulsabant; Suecorum tamen res subsidio aliquo efficaciori sublevare abnuebant, proprio bello onerati, & premente alieno ære; & quia magis in Hassum inclinabant propter Reformata sacra, quç ipsi per Germaniam firmari cupiebant; Lutheranis prævalituris, si Suecorum potentia gliesceret. Simul partem Westphaliæ & Bremensem præsulatum suo patrocinio complecti cupiebant. Anglis pro more languida exterarum rerum cura, quas ad se parum spectare arbitrabantur, propriarum virium fiducia. Nec minus iidem Hispanicis consiliis penitus imbuti, præ valida quoque Hispa-

nica

1634. hica apud ipsos factione; æmulatione insuper adversus Galliam flagrantes, eoquè semper in diversas ab illa partes proni. Quin nec veterum consiliorum adhuc plane obliti superioribus mensibus Palatinatus Administratori suaserant, ut investituram à Cæsare peteret, acciperetquè. Oxenstiernæ tamen haut inconsultum videbatur tentare, num quid subsidii ab hisce, Hollandisquè obtineri posset, non quod multum ab illis speraret, sed retinendæ ipsorum benevolentiæ, & ne præteritos se, aut neglectos queri possent.

Germaniæ Ordinum habitudo.

§. 2. In universum porro Germaniæ Ordines libertati adsueti ad conferendas pecunias, & quæ temporum necessitas suadebat, inviti trahebantur, & ægre in officio contineri poterant; ac nimia eorum multitudo firmis consiliis inimica; plerisquè in peculiares sibi scopos tendentibus. Qui nondum communi fœderi accesserant, eorum potentissimi Suecorum consiliis obnitebantur. Et postquam omnibus devastatis nulla sublevandæ inopię subsidia aliunde adparerent, facile ruituri videbantur ad amplectenda remedia, quæ in pręsens nonnihil levamenti malis adferrent, nulla proventuræ deinceps pestis cura. Inter cęteros Saxo sua seorsim arma gerebat in detrimentum magis quam commodum causę communis. Cui jam olim adversus Gustavum Regem, & nunc major in Oxenstiernam ęmulatio ob summam belli directionem; quam in suum suęquè Domus pręjudicium tendere judicabat, cum ipse post Gustavi mortem ab Oxenstierna oblatam acceptare abnuisset: facultatemquè sibi ademptam dolebat, pro lubitu pacem faciendi, cæterisquè leges pręscribendi. Tanta porro pacis cupido, ut neglectis quæ expendi prius debebant, astutię se hostium exponeret: eaquè via istam sectaretur, qua obtineri non poterat, quin novum bellum produceret. Tam frequentes porro ipsum inter & hostem missitationes, ut amici quid ab ipso Suecis expectare vix liceret. Qui & non amplius obscure per Arnheimium omnia Suecorum destinata, qua poterat, disturbabat. Idem fere Brandeburgici habitus, postquam spes filium Reginæ connubio jungendi evanuerat, nisi quod super belli directione suo nomine parum controversię moveret. Quem & alias sua sectantem consilia gravissime cum Suecis committebat Pomerania, in quam oculos ab his conjectos non in obscuro erat; cum tamen ipse nunquam super eadem in justos tractatus descendere vellet, sed simpliciter postularet, ut Sueci Pomeranico fœderi citra compensationem aliquam renuntiarent. Etsi gliscens intus odium solita hactenus verborum humanitate, & singularis amicitiæ jactatione obvelare pergeret. Accedebant jam olim infensa Suecis Schwartzenbergii consilia, & nunc Arnheimii, ac Francisci Alberti Lauenburgici machinationes, aperta in Suecos odia professorum, queis adeo in transversum rapiebatur, ut magis inter hostes, quam amicos numerandus foret. Pomeraniæ Dux cum consiliariis & Ordinibus Suecos aversabatur, solito inter vicinos odio, & forsan etiam contemtu; & quia imperium eorum formidabant, sub quo minus licentię, quam antea sub Principibus, sperabant; eoquè plane in Brandeburgicum inclinabant. Unde ut adversus Suecos arma in promptu haberent, delectus militum agitabant, & vario sub obtentu alimenta ac stipendia Suecicis pręsidiis subtrahebant. Cum Meclenburgicis amicitia intra verba fere consistebat, beneficiorum sensu per Wismariam & vectigalia obtuso. Hanseatici & olim Suecis iniqui, & nunc eo insensiores, quod istorum incrementa in suam diminutionem acciperent. Eadem cæteris Saxoniæ Inferioris Ordinibus mens, quibus licet nihil peculiaris cum Suecia controversiæ foret; eorum tamen consilia, alias inter se discrepantia in hoc conspirabant, ut Suecis adversarentur. Et quanquam horum opera carere non possent, vel ideo tamen plerique eorum istos oderant, quod iisdem sui conservationem debere necessum foret. Ita quæ amoris & honoris causa adversus Suecos esse debebat, odiorum erat. Inter Suecicos porro duces quibusdam exiguæ imperandi artes. Cniphusii per superiorem annum gesta socordiæ, an malitiæ, aut cum hoste collusioni adscribenda forent, incertum. Bernhardus Dux egregius & magnæ autoritatis; sed ambitionis immodicus, militum animos Suecis alienatos sibi adjungere, nulli quoquè pręterquam sibi ipsi aliquid tribuere. Reliquis in universum Principibus, qui ducum munere sub Suecorum auspiciis fungebantur, magni spiritus, quibusdam inscitia, aut socordia: quorum actiones cum probari non possent, odium in Suecos concipiebant, quod non nisi his è medio remotis proprio arbitrio rem gerere integrum fore crederent. Hornius, & Banerius rerum suarum praeclare fategerant; sed quod maxima exercituum pars Germanis constaret, hi suæ potius nationis ducum, quam istorum imperio gaudebant; id quod tamen facile corrigi poterat, si pecuniæ affatim foret. Sed jam cum argento Suecici nominis existimatio deficiebat. Contra hosti undique vires exciebantur. Turcarum metu cessanre ingens Hungarorum & Croatarum colluvies. Hispanorum in Italia magni delectus. Liga extremos conatus expromere. Nec exigua spes in tractatibus cum Saxone & Brandeburgico, distrahendis Ordinibus, ac tota mole opprimendis illis, qui placitas istis leges abnuerent. Dani deniquè, Poloniquè Suecorum incrementis ægrescentes omnes occasiones captabant hos in ordinem redigendi, qui & Suecorum inimicos ultro invitabant, & rogabant, ut ipsorum amicitia & auxilio uti velint. His omnibus accedebat, quod ita alte huic se bello immersissent Sueci, ut salva existimatione inde excedere non posse viderentur, ni plus sanguinis, opumquè impenderent. Et tamen rationis non erat sua jactare, ni de præmio aliquo cautum foret, quod omnes Suecis deberi fatebantur, (excepto Saxone, qui ingerebat à Gustavo Rege dictum; se in hoc bello propriis commodis non velificari:) sed quid præmii dandum foret, nemo expediebat. Isthæc malorum semina quomodo non ita multo post in maturam segetem adoleverint, sequentium series rerum docebit.

Ordinum Sueciæ super satisfactione sua decretum.

§. 3. Porto ejus anni initio Rectores Sueciæ, altius perpensis Brandeburgicorum postulatis, omnes quotquot in Suecia erant Senatores convocant, super satisfactione ab Ordinibus Germaniæ postulanda consilium collaturi. Pręsertim cum Oxenstierna, quod sine dubio ea res in Conventu Halberstadiensi tangenda foret, de ipsorum mente certior esse cuperet. Senatus, etsi ad proximum mensem selectos Ordinum condixisset, in antecessum tamen declarat; Totam Pomeraniam cum Wismaria & Gustavo, & sibi semper oculis obversatam, situ Suecię pręcæteris opportuno: ut tamen Domui Brandeburgicæ & Meclenburgicę, quod hoc modo decedit, aliis terris pensetur. Quod si tamen Suecię cum amicis controversia inde sit surrectura, damno magis quam securitati ipsi cessura, ut saltem citerior Pomerania cum Rugia & Usedomo insulis, Stralsundaquè & Wismaria teneatur; pro ulteriore autem, si quidem ea utiquè sit Electori concedenda, Bremensis & Verdensis pręsulatus postuletur; Ordinibus insuper Germanię securam earum ditionum possessionem pręstituris, ac fœdere se ad mutuum cum Suecia auxilium 14. Januar.

lium

1634. lium obstricturis. Quanquam autem quicquid id erat terrarum Sueciæ tanquam provinciam pleno jure accedere commodissimum foret: tamen cum id ægre, & citra magnam invidiam obtineri non posse crederetur, ut ne Gustavus quidem Rex id proponere voluerit, cum in Noribergensibus castris pacis leges concipi juberet; placebat feudi titulo ab Imperio id tenendum petere, ne quid Germaniæ decerptum videretur, & ut jure Ordinum, suffragiisque in Comitiis & Conventibus Circularibus Suecia poriretur, perpetuo fœdere Imperii innexa, & si quid publice in eam struatur, contradicendi & malevolorum consilia disturbandi occasionem habitura. Id Senatus consultum Oxenstiernæ transmissum, ad quod consilia sua, quantum tempus ferat, accommodaret. Cui itidem petenti, ut è Senatu aliquis ad ipsum mitteretur, penitiore re-
17. Febr. rum notitia imbuendus, Petrus Braheus Comes designatur, si quid Oxenstiernæ humanitus contigisset succenturiandus. Qui statim eo profectus, & in partem curarum admissus est, quoad sub autumnum ad tractatus in Borussiam ablegaretur. Porro selectorum ex Ordinibus mens cum Senatus sententia fere conspirabat, quibus ad deliberandum
22. Febr. proponebatur, num susceptis de pace tractatibus Pomeraniæ stricte insistendum, an summa pecuniæ postulanda, aut acceptanda, si offeratur; & qua cautio ab hoste exigenda? Illi re expensa cense-
5. Mart. bant, Cæsarem Catholicosque etiam post pacem semper sibi fore similes, nec pactis ulterius quam collibitum sit, aut necessitas adigat, staturos; eoque Sueciæ ejusque sociorum utique interesse, ut ipsi pedem in Germania figant. Igitur agendum cum superioribus Circulis, ut Brandeburgico persuadeant, pro Pomerania: in feudum Imperii concedenda Magdeburgum Halberstadiumque, & Silesiæ partem accipere. Id si ab ipso citra bellum obtineri nequeat, saltem insulas Rugiam, Usedomum, & Wollinum, & tantum terrarum, quantum præsidiis alendis sufficit, cum Stralsunda asserendas. A Superioribus Circulis summam pecuniæ ad sexagies centena millia uncialium, & quod ea soluta sit, Bremensem ditionem & Westphaliæ partem cum Wismaria urbe postulandam. Sed quod ob varietatem temporum fixum decretum concipi nequeat, Senatus judicio rem committi; cui pro captu rerum, ac usu patriæ prætensionem tempe-
8. Mart. randi jus sit. Hac Ordinum sententia intellecta, Senatusconsultum fit; necessarium videri Sueciæ rebus intus firmandis, ocyus pacem in Germania constitui. Tum prius decretum repetitur; cui tamen non ita presse inhærendum sit; quin pro conditione rerum aliquid addi, demive queat. Pomeraniam præmium esse maxime congruum, aut saltem portus, tractumque litoralem, ut tamen aliunde Brandeburgico satisfiat. Si nullo modo huc consentire velit, satius videri aliquot Episcopatus accipere, quam propter Pomeraniam novo bello implicari; ut tamen utique aliquid literalis oræ, & unus alterve portus simul tradatur. Si nihil terrarum obtineri queat, vel summam pecuniæ in præmii vicem accipiendam, vel demum meritis devincta Protestantium amicitia honeste bello excedendum, fœdere mutui auxilii io futurum inito. Quæ tamen omnia dexteritati Oxenstiernæ expedienda relinquebantur.

Wilhelmus Dux Vinariensis Saxonis directorio favet.

§. 4. Ast Oxenstiernæ negotium Pomeraniæ apud Brandeburgicum, armorum directio apud Saxonem plurimum invidiæ conciliabant, præcipuum rebus feliciter expediendis impedimentum. Et Saxo quidem summam armorum inter Protestantes sibi debitam, per istum usurpari passim querebatur, animosque aliorum in Suecos accendebat, ut etiam Wilhelmum Saxoniæ Ducem non parum immutatum deprehenderit Solmensis Co- 1634.
mes, cum in itinere ad Brandeburgicum Erfordiæ ipsum convenisset. Is quippe multa in Suecicum directorium jaciebat, velut Ordinibus Germaniæ in fraudem tendens: nec vitio verti Electori posse, si dignationem suam vindicet. Eum mortuo Cæsare Imperii Vicarium, & quid nunc Cæsarem alter, quam defunctum aut munere motum haberi? Cui Solmensis reponebat: Directionem armorum ab Ordinibus Gustavo Regi, inde Oxenstiernæ delatam. Electorem Palatinum & Brandeburgicum agnoscere, fortunas suas ea ad tempus in Suecos collata servatas. Rege mortuo Saxonem directionem suscipere noluisse, ac Ordines Saxonis auspicia aversatos memoria rerum post Lipsiacum fœdus gestarum. Rationes Suecorum ita saluti Protestantium innexas, ut invicem divelli nisi horum ruina nequeant. Nec cæteros Ordines Saxoni subditos, ut ejus signa utique sequi debeant. His rationibus utcunque placato Wilhelmo Duce, Solmensis Berolinum delatus apud Electorem proponit de subscribendo Heilbrunnensi fœdere, copiisque suis cum Suecorum exercitu jungendis, quem Oxenstierna Albi firmato, & recuperatis ad Oderam locis in Silesiam Banerii ductu mittere destinabat; tum de securitate istius oris deinceps procuranda. Ac ex iis quidem, quæ statim respondebantur, Solmensis spem legationis è voto expediendæ conceperat, Brandeburgico conquerente, apud Saxonem & Arnheimium omnia somnolenter agi, recenti ad Francofurtum specimine. Sed proximo statim die Arnheimius eodem 24. Dec.
delatus sedulo cum Electore & ministris per triduum consultabat. Quæ ab Arnheimio proponebantur, huc redibant: Pacem in Imperio obtineri non posse, quoad res è Suecorum arbitrio gerantur. Nam Cæsarem quidem & Catholicos pacem cupere; Suecos bellum extrahere conari, quoad pedem in Imperio fixerint, ut post eo facilius Germaniæ, & reliquis vicinis, milite, opibusque Germanicis bellum facere queant: nec libenter eos restituere, quæ semel invaserint. Indignum esse Oxenstiernam extraneum Cæsari leges velle præscribere. Igitur Saxonem Brandeburgico junctum triginta millia militum cogere debere, ac pace cum Fridlando inita Suecis satisfactionem offerre, Imperio in posterum fraudi non futuram, adhibita Dani mediatione. Si Succi aut alii has leges accipere detrectent, Saxonem & Brandeburgicum adscitis Cæsareis vi ipsos adacturos. Sed quia Suecí aliquot Circulos sibi copulaverint, multos quoque beneficiis devinxerint, qui consiliis hisce reluctaturi sint: igitur cum Dano agendum, ut classe sua prohibeat, ne mari è Suecia subsidium accedere queat; simul vectigalia, quibus bellum alunt, adimenda; his quippe subtractis fore, ut vires eorum ultro elanguescant. Polonos istis insuper immittendos, ut omnibus partibus distracti socius suis nihil amplius subsidii ferre queant; unde & hos mutili societate rebcta ad honestas pacis leges acceptandas permotum iri. Addebat, magnæ sibi felicitatis loco futurum, si harum rerum ipse instrumentum esse queat. Hæc etsi intimis Brandeburgici sensibus probarentur; tamen cum alta isthæc dissimulatione premere tunc à re sua crederet, id agebat, ut tempus lucraretur, quoad appareret, quem eventum tractatus, qui super pace cum Cæsare agitabantur, habituri essent. Eoque Solmensi quidem declarabat fœderi Heilbrunnensi se accessurum, sed multis additis conditionibus: ut omnia ipsis defendantur, ablata restituantur, pax non fiat, nisi satisfactum

O tisfactum

1634. tisfactum ipsi sit, ut ope Sociorum Juliacenses ditiones recuperet, quibus per Neoburgicum adhibitis in auxilium Hispanis sit exutus, nec minus ademptas sibi per Silesiam ditiones Carnoviam, Troppaviam, Aderbergam, & Beutenam: ut præter sustentationem propriarum copiarum nihil pecuniæ conferat: ac ut de Pomeraniæ successione non impedienda sibi caveatur. Quam quidem gravibus verbis urgebat; non posse sibi æquipollens proponi, minus litigiosum, & commodiore situ. Quæ ex hostico dentur, non diutius mansura, quam suis, Suecorumque armis defendi queant. Ita se certum amittere, incertum adquirere. Domui suæ paucis post Electoratum annis jus ad Pomeraniam partum; quo pereunte & illi se male ominari. Non sperare se, Reginam Sueciæ velle, ut ipse omnium infelicissimus sit avitis juribus spoliatus. Circa conjunctionem suarum copiarum cum exercitu Suecico postulabat, ut qui huic præficeretur dux ipsi fidem daret, suis ductoribus idem adversus Reginam facturis: ut si in suis terris exercitus versetur, sibi honos summi imperii deferatur, è judicio tamen consilii bellici exercitum habeant Legatum, consilio duci adsistentem, ut & sibi habere aliquem liceat: ut legiones suæ pari conditione cum Suecicis habeantur, ac ipse partem prędæ eximiæ capiat; si in hostium terram transeatur, semper ad suas ditiones respiciatur, & si periculum iis ingruat, statim subveniatur; quo casu etiam sibi jus fore copias suas statim revocandi. Denique securitati harum regionum optime cautum videri, validis copiis intra Oderam, Wartam, & Suevum fluvios, aliis item ad Visurgim locatis, manu ad Albim velut in subsidiis posita: tum ut Francofurtum, & Landsberga, Crosnaque recuperetur: sed quamprimum illæ copiæ, de quibus spes facta sit, Albim versus procedant, sistendis hostium ulterioribus progressibus. Cæterum satis intelligebat Solmensis, Pomeraniam scopulum futuram, ad quem universa illa negotiatio sit adhæsura; eoque quanquam multis rationibus insinuaret; Protestantium omnium interesse, ut Sueci territorii quid in Germania habeant; tamen quoties Pomeraniæ mentio fiebat, defectum mandati excusabat; tantum ut aliud in tempus negotium id differretur rogans. Sed cum Electorem proposito suo firmiter insistere videret, ostendebat; penes se non esse aliquid circa eas conditiones decidere, de quibus Elector jam ad Senatum Sueciæ retulerat; aut ab Heilbrunnensis fœderis formula recedere. Elector contra; se cum Oxenstierna, si has in oras accesserit, acturum. Ita tunc ab Solmensi nihil effectum, quam ut ansa colloquio Electoris cum Oxenstierna paulo post prębe+retur.

Saxones Suecorum hospitia turbant.

§. 5. Ast Saxones, quid adversus Suecos animo agitarent, in dies magis expromebant, dum inter alia legiones suas Suecorum hospitiis intrudunt in Hennebergico, Schwartzburgico & Stolbergico Comitatibus, quantumvis ille Circuli Franconici membrum, hi Suecorum fœderi innexi forent: cum contra isti obtenderent, illum sibi in patrimonio, hos territorii sui partes esse. Quod uti speciem aliquam habebat; ita ferri non poterat, quod & per Anhaldinum Principatum hospitia sua extenderent, à Saxone haut dependentem, nec Circuli præfectura talem ipsi facultatem largiente, qui color Electori adsumebatur, & fœdere Lipsiaco in herba oppresso. Igitur querentibus Anhaldinis Oxenstierna Dietericum
5 Febr. Werderum Dresdam mittebat, qui cum Electore ageret, ut legiones suas ditione Anhaldina removeret. Cui Saxo nihil præter necessitatem occinebat, & quod alia ratio copias suas alendi non suppeteret. Quin & misso Vitzthumio 1634.
apud Oxenstiernam totum superioris Saxoniæ Circulum copiis suis in hospitium deposcebat. Quod iste abnuebat fœdera obtendens, quibus isti Ordines Sueciæ innexi essent, ac ut duplicato istos onere opprimere supersederet Saxo, postulabat. Ita quidem obtinebatur, ut hospitia sua tunc ulterius Saxo non dilataret: quæ tamen jam occupaverat, iis discedere hic recusabat, jactans: omnia sibi media bellum continuandi subtrahi, nec alendis ex hostico suis cupiis facultatem esse. Ni causam communem destituere debeat, utique sibi subveniendum; alias invitum se ad deserendum bellum adigi. Nec aliud rebus in dies ingravescentibus, quam pacem ingeminabat. Ista cum emendari à se non posse cerneret Oxenstierna sine majore rerum confusione, nimirum tantisper dissimulanda erant.

Inter Cæsarem & Saxonem denuo de pace tractatur.

§. 6. Quod autem Saxonici pacis spem iterum concepissent, ex instauratis cum Fridlando tractatibus proveniebat. Ab isthoc quippe Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux in Bohemiam arcessebatur, consensu Electoris eodem profectus. Ille studium suum in pacem multis verbis extollens postulabat, ut Arnheimius ocyus ad se veniret, adducto secum ab utroque Electore uno consiliario: simul literas salvi conductus transmittebat. Nec minus interea Henricus Julius Lauenburgicus Dux apud utrumque Electorem adpulerat, Cæsaria nomine optionem 13. Jan.
illis offerens, cum Fridlando plenis mandatis instructo tractare, an ad ipsam Cęsaris aulam Legatos mittere mallent. Enimvero idem hisce, quod prioribus tractatibus agitari, non dissimulabat Lauenburgicus, aperte disserens: Curę esse Cęsari hac pace prohibere, ne Germanica natio ab exteris amplius laceretur, neve abrupto per tot secula recepto Imperii temperamento exterorum dominatus introducatur cum ludibrio gentis, quę extraneis semper terrori, nunquam subjecta fuerit. Ad quæ Brandeburgicus mascule reponebat: penes illos culpam desolati ab extraneis Imperii hęrere, qui libertatem Ordinum conculca- 14. Jan.
verint, quique aliis, res nostràs otiose spectantibus, exercitus obviam miserint, & eos tantum non vi in Germaniam pertraxerint. Cæterum ab ipso proposita altioris esse indaginis, nec solum se quid statuere posse: cum fœderatis tamen communicaturum; & quia Conventus Francofurtanus instet, ab Universis commode responsum posse obtineri. Quid Saxo responderit, nobis non compertum, cum iste tunc Suecis circa pacis præcipue negotium parum admodum communicaret. Altius tamen à Cæsare proposita apud eundem penetrasse inde judicare licet, quod mox Arnheimium ad Brandeburgicum miserit, quæsi- 28. Jan.
tum, an cum Fridlando mandatis Cæsareis instructo citra moram ad tractatus sit accedendum. Tum si pax qualis optetur non plane obtineri queat, per quam sacra, libertas Ordinum, leges, justitia pristino vigori restituantur, quid & quatenus propter communem quietem, & ne omnia pessum eant, adversariis sit concedendum? Ac si honestæ pacis leges offerantur, an illę, quod res moram non ferat, haut expectata aliorum declaratione acceptandæ sint, ut tamen nemini, qui eandem suscipere velit, via præclusa sit? Ad quę Brandeburgicus multis demonstrabat: Ob- 29. Jan.
tinendæ securæ paci & quæ novum bellum non sit paritura, utique requiri, ut omnes quorum interest pariter tractatum suscipiant. Fridlandum debuisse conditiones, quas ferat, Oxenstiernę quoque significare. Suspectum valde esse, si Electores separatim tractatus incipere velint. Cum nondum constet,

1634. constet, quid adversarii offerant, premature quæri, quid illis concedendum sit. Se tamen cum Oxenstierna & privatim & in Conventu Francofurtensi acturum. Explorandum quoque prius, num Fridlandus mandata à solo Cæsare, an & ab Ordinibus Catholicis habeat, & quousque illa pertingant. An non idem cum Suecis simul tractare debeat, qui ob conjunctionem armorum cum Ordinibus, & quod plurima per Germaniam loca possideant, excludi nec possint, nec debeant. Monebat denique cum nondum de hostium mente constet, ob præcocem pacis spem haut minus intente agendum, & ita rem disponendam, ut si adversarii æquas conditiones admittere nolint, armis possint adigi. Id quod conjunctis Protestantium animis, consiliis, armisque obtinendum; quibus ut ipse accedere, legatosque Francofurtum mittere vellet, hortabatur. Ita circa pacem in diversa abire videbantur Brandeburgicus & Saxo, quod ille omnia ad universos Ordines, eorumque fœderatos referebat; hic autem à peculiaribus tractatibus se non alienum jam aperte ostendere non vereretur.

Conventus Halberstadensis acta. §. 7. Interea Oxenstierna, dilato Electoris Brandeburgici ad quod invitatus fuerat, colloquio, ad Conventum Halberstadiensem properabat, quem ex ipsius placito Fridericus Ulricus Brunsuicensis Dux sub finem elapsi anni indixerat. Comparebant ibi Ordines inferioris Saxoniæ ipsi, aut per delegatos, præter Holsatiæ Duces, & Lubecam. Sed qui simul evocati erant, Comites Westphalici, & Hanseaticæ Urbes emanebant. Capita deliberationis à Brunsuicensi Duce proponebantur. (4. Febr.) Quanquam autem Saxoniæ Elector scriptis literis suaderet, ut integra sibi omnia reservarent, nec ulterius se fœderibus constringerent; tamen decernebatur, (18. Febr.) ut inter Ordines ejus Circuli arcta esset conjunctio, ad quam Superior Saxonicus Circulus, & Protestantes per Westphaliam quoque invitarentur; simul ut cum quatuor Superioribus Circulis, & Succiæ Regno in fœdus coiretur, de cujus modo & conditione in conventu Francofurtensi sit agendum. Tum de exercitu quinque millibus ducentis equitibus, sedecim millibus sexcentis peditibus constante constituitur, & quid quisque illi sustentando conferre debeat, addito, ut alia onera peculiaribus fœderibus conventa, & aliarum copiarum hospitia penitus cessent. Suprema directio Oxenstiernæ deferebatur, cujus suasu summi Duces declarabantur Georgius Luneburgicus Dux, & Joannes Banerius. Sed belli propior cura, & inspectio penes Consilium ex Deputatis Ordinum constans esse debebat. Constituebatur insuper de castiganda calonum & impedimentorum turba, de commeatu, & adparatu bellico; ut armis quæsita, quæ antea ad aliquem è confœderatis non pertinuerint, in communes usus convertantur; ac Westphalorum, Hanseaticorum, nec non hostibus imposita tributa in commune conferantur, sublevando Circulo; denique de Hildesiæ, & Guelferbyti obsidio. De Suecorum præmiis ad Francofurtensem conventum remittebatur. Sed quod hæc omnia non plane ad mentem Oxenstiernæ essent, ideo ipso monente adnectebatur; cum spes sit Francofurti omnium Evangelicorum conjunctionem fore, ibique omnia ad eundem modulum redigenda: cum quatuor superioribus Circulis communicandum, quid pro re nata hisce conclusis addendum, quidve corrigendum sit. Tandem declarabatur; hoc fœdus non nisi ad honestam pacem reducendam spectare, super cujus conditionibus Francofurti deliberandum sit; suaque arma nulli Protestantium, nec ullius juri, legibusque Imperii fraudi fore. 1634. (20. Febr.) Holsatię Duces, & Lubecenses Oxenstierna literis ad amplectendum hoc decretum hortabatur, & ad Conventum Francofurtensem invitabat, quod idem Ordinum nomine Adolfus Fridericus Meclenburgicus Dux agebat: sed qui rem in futurum differebant. Et præcipue Daniæ Rex excusabat; se dum pace Lubecensi Cæsar ipsi Holsatiam & Jutiam restituit, promisisse, Cæsari deinceps nihil hostile ex Holsatia oriturum. Gustavum quoque Regem Danicis Legatis apud Ingolstadium dixisse: se nolle ipsi suadere, ut ullo modo pacem Lubecensem violet: eoque nihil sibi negotii cum ulla adversus Cæsarem conjunctione fore. Cum Westphalicis Ordinibus Augustus Dux Brunsuicensis agebat. Ad Saxonię Electorem Luneburgici Legatos mittebant, conjunctionem cum ipsis postulaturos, & ut is legiones suas Anhaldina ditione amoveret; qui tamen re infecta redierunt. Dum Halberstadii agit Oxenstierna, Adolfo Friderico Meclenburgico dudum id petenti, Præsulatum Butzoviensem, quem hactenus Sueci jure belli obtinuerant, tradidit, ut eo magis Succiæ ipsum devinciret; ea tamen lege, ut quæ à Gustavo Rege ibi constituta ac donata sint, in præsenti statu relinquantur, ac Coronæ Succiæ directum dominium tantisper reservetur. Quam traditionem Senatus Succiæ ratihabebat. Circa sacra quoque per Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum disponebat Oxenstierna, constituto Consistorio. Et quia Calviniani patrocinante Gubernatore Anhaldino, ac Stalmanno Cancellario passim ibi irrepebant, decretum fiebat; ne quis Calvinianus muneribus publicis admoveretur; & ut eadem suscepturi juramento in dogmata Lutheranorum adigerentur. Quod decretum cum agitari sentiret Stalmannus, Calvinianis opinionibus addictus, Cancellariatu quo hactenus functus erat, ultro se abdicabat. Ea super re Ludovicus Anhaldinus, & Magdeburgensis civitas apud Hollandos graviter querebantur, velut iniqua Calvinianorum persecutione: sed quas querelas ingruens post summa rerum perturbatio obruebat.

§. 8. Rebus Halberstadii confectis Oxenstierna Stendaliam se ad Brandeburgicum Electorem conferebat; (Oxenstiernæ cum Electore Brandeburgico congressus; 20. Febr.) cui primo iste, ut Heilbrunnensi fœderi accederet, multis rationibus suadebat. Nullum adversus ingruentia ab hoste pericula remedium nisi in concordia; omnium malorum hactenus ex diffidentia, ac consiliorum discrepantia originem fuisse. Se ipsius magis literis quam præteritis exemplis animatum inter superiores Circulos fœdus molitum, apud quos ipsius quoque autoritas magnum pondus habuerit. Ea conjunctione istos fecisse progressus non contemnendos; propter diffidentiam contra, res in Silesia pessum ivisse. Quæ Electori satis probari videbantur; ut fœderi subscripturum se promitteret, sed cum conditionibus, quas jam responso Solmensi dato expresserat. Ubi iterum circa Pomeraniam difficillimus oriebatur nodus. Cum enim Ducis valetudo semper iret in deterius, postulabat Elector ab Oxenstierna declarari, defuncto Duce Pomeraniæ possessionem sibi utique traditum iri. Fixum quippe sibi esse, eo casu jure suo uti, & regimen provinciæ suscipere, ut tamen nolit circa præsidia & res bellicas ibi quidquam innovare. Ad quę Oxenstierna; Jus Electoris à Gustavo Rege nunquam in dubium vocatum; nec eo secius huncce cum Pomeraniæ Duce, Meclenburgicis, aliisque fœdera iniisse, quorum singulis aliquid sibi reservarit, quę tollere in sua

1634. potestate non sit. Iis par esse insisti, quoad Suecis satisfactum sit. Rogabat itaque, ut eam satisfactionem accelerare velit. Eodemque fine à se caput istud indictioni Conventus Francofurtensis insertum; cui feliciter peragendo Elector operam suam adhibiturus sit. Sufficere si jam simpliciter fœdus istud amplectatur; de modo Francofurti tractandum; id quod etiam Halberstadii decretum sit. His tandem Elector visus est adquiescere promittens, se non solum Francofurtum Legatos missurum, sed & Saxonem ut idem faciat permoturum. Præterea quoniam Francofurti res in longum metuebatur extrahenda, placebat statim per utramque Saxoniam exercitus esse parandos. Unde ostendebat Oxenstierna, quid copiarum Banerio subditurus sit; quibus Elector quatuor millia peditum, mille sexcentos equites adjuncturum se promittebat, veteribus quoque legionibus suppletis. Tum super annona, adparatuque bellico conventum. Sed in eo discrepabant, quod Elector suis tantum legionibus stipendia exsolvere vellet. Id quod Oxenstiernæ displicebat, contra indolem fœderis id esse causatus; cum omnes legiones ad universos socios spectent, atque è communi sustentandæ sint. Militis porro multitudinem non ad opes nostras, sed vires hostium attemperandam, nec de accurata stipendiorum solutione cogitandum, sed sufficere subinde, isti quantum res fert dari. Sed nec ideo conveniens esse, ut singuli Ordinum suum duntaxat militem alant, cum sint nonnulli opibus plane exhausti; unde fore, ut optimis quandoque legionibus pessime prospiciatur, ex qua inæqualitate invidia, & seditionum materia proventura sit. Hoc modo quoque legiones tantum ad dominos suos respecturas; quod non parum vim communis imperii solututum sit. Tandem de instaurandis per Silesiam rebus agebatur, ut tamen prius hostis Francofurto, & Landsberga expelleretur, quæ ut suo tantum milite deinceps insiderentur Elector stipulabatur. Porro ista quidem scripto ab Electore consignari maluisset Oxenstierna; sed quia sine dubio aliquid circa Pomeraniam inserendum erat, quod nec in fraudem Sueciæ acceptare volebat, nec citra offensam rejicere poterat, verbis facta declaratione cogebatur adquiescere. Ista occasione etiam præsidium Spandoa deduci postulabat Elector, nec abnuebat Oxenstierna, quod causæ jam cessarent, ob quas ea quondam Gustavo fuerat tradita; ac ut suspicionum ansa isti tolleretur, velut Sueci terris ipsius inhiarent. Et cum satis constaret, quantum Schwartzenbergius Comes apud ipsum valeret, huic devinciendo bona ejusdem per Westphaliam bellicis oneribus exemit. Vicissim Brandeburgicus Saxonem, ut Francofurtum mitteret, & cum cæteris se conjungeret, per
26. Febr. literas hortabatur. In eadem cum reliquis navi ipsum esse, eandem ipsum sortem mansuram: eminentiæ ejusdem per Suecos nihil detrahi, cum inter turbida Reip. non omnia ad legum normam exigi queant; & reflante vento vela obliquanda. Hosti omnem spem in separatione Evangelicorum repositam, qua sublata pacem bona fide amplexurum. Concordia res per superiorem Germaniam hactenus stetisse, alibi dissidiu pessum ivisse. Paria ingerebat Oxenstierna; addito, cum hostium res cæso Fridlando vacillaturæ videantur, eo celerius consilia viresque in eundem jungendas.
12. Mart. Cæterum ad Brandeburgici literas Saxo frigide admodum respondebat; multa questus, summam rerum directionem sibi ademptam, ac peregrino datam nulla obligatione Germaniæ devincto. Se impeditum, quo minus communem Conventum indiceret; se inscio insolita fœdera icta: suis copiis media unde vivant circumcidi. Turpe esse 1634.
Germano nomini aliena imperia pati. Regem Gustavum auxilio tantum Evangelicis Ordinibus venisse; unde qui accessorii loco sint, directionem sibi vindicare non posse. Exterorum potentiam circumspecte habendam. Filium Augustum Præsulatu Magdeburgico excludi obtentu juris bellici, quod absurde adversus illum allegetur, cui alter auxilio venit. Magnam Germaniæ partem per Oxenstiernam donari, supremæ potestatis jure Sueciæ reservato. A Suecis se in societatem periculi vocari, ab omni emolumento excludi. Majestatem Imperii tutelam salutis esse. Conventum Francofurtanum ne quidem à Consilio formato, sed à solo Oxenstierna indictum; cum Cæsar Conventus Ordinum non indicat, nisi consultis prius Electoribus. Ignominiosum fore dignitati Electorali, si ipse ibidem compareat. Non nisi Cæsari dicto audientem esse sibi, majoribusque solitum. Conclusa ibi in antecessum jam formata, & suis rationibus nullum fore locum. Igitur talem viam ineundam, ac eam pacem quærendam, per quam dignitas sua Imperio, & Electoribus sarta tecta sit.

Querelæ inter milites & Ordines.

§. 9. Interea per Superiorem Germaniam omnia querelis Ordines inter militesque resonabant, illis horum licentiam rapinasque accusantibus, & quod multi desertis legionibus inter nova supplementa nomina darent, lucrando autoramento. Miles contra inhumanitatem Ordinum arguebat, ægrotis & inermibus hospitia abnuentium. Quidam etiam supplementa militum denegabant, plerosque viribus magis quam voluntate destituente. Inter quæ numeri inanes manere, ac cum inopia conflictans miles animu exulcerari. Quòd malum ne periculosum tandem motum parturiret, Oxenstierna quantum licebat, providebat, Duces ad tuendam disciplinam hortatus, utque vagus desertorque miles ad sua signa revocaretur. Ordinibus contra ingerebatur, salutem ipsorum in conservatione exercituum sitam, ac ubi extrema immineant, intempestivam parsimoniam.

Legatio in Belgium & Angliam.

§. 10. In Anglia isto tempore res Germaniæ adeo ingratæ erant, ut Reginæ Bohemiæ minister, cum ipsius negotia acrius & liberius urgeret, in Turrim Londinensem conjectus sit; ac Curtius minister Anglicus, cum Palatinorum nomine subsidia sustentandis præsidiis urgeret, parum abesset, quin munere suo dimoveretur. A ministris quoque Anglicis in Germania disserebatur bellum jam circa religionem geri videri, in quo Euangelici adversarios habituri sint nimis potentes: ac pacem amplecti optimum fore: Palatinam causam per Gallos facile componi posse. Ut satis intelligeretur, ipsos magis tractatus animo agitare, quam subsidii quid ad Protestantium causam conferre velle. Quia tamen Amstruterus Legatus Anglicus subinde jactabat; à suo Rege nihil auxilii petitum, eoque mirum non esse, si parum ab ipso collatum sit; si rogetur, vel Palatinam ob causam non defore: igitur cum & Duces ejus nationis id expeterent, diminutis suis legionibus supplementum inde sperantes; in Angliam à Cancellario Legatus destinatur filius Joannes Oxenstierna, aulæ isti jam antea non incognitus, nec ingratus. Cui cum per Belgium transeundem esset, ad Fœderatos quoque Ordines mandata dantur, ab iisque petitum, acri expeditione per æstatem vires Hispanorum distinerent, ne ex Belgio Cæsareis auxilia ferri queant; per hiemem autem partem copiarum in finibus Coloniam versus disponerent, disturbandis ipsorum consiliis. Quod si trans Mosellam in Palatinatum Hispani irrumperent, ipsi copias suas Sue- 11. Mart.
cicis in Westphalia conjungerent. Quod hactenus annue-

1634. annuebant Hollandi, ut copiis suis apud Reinbercam tendentibus injungerent, si opus sit, in Monasteriensem, Bergensemque ditionem, non tamen ulterius, transire. Pecuniam à Gallis mutuo se petere excusabant; spem tamen quinquaginta millium florenorum in menstruum subsidium faciebant; sed quia aliquæ provinciç adhuc tergiversabantur, negotium ad Ludovico Camerario urgendum relinquebatur. De permittendis delectibus, vendendoque adparatu bellico facile annuebant; nec non quod Gallum ad faciendum Hispano bellum stimulare, & ubi de pace tractandum, commodis Suecorum favere velint. His peractis Joannes Oxenstierna in Angliam digrediebatur.

De pace cum Dano agitur.

§. 11. Cçterum quo magis Protestantium res deficiente pecunia çgrescebant, eo minus pacis tractatus abnuendos censebat Oxenstierna. Igitur cum sub finem elapsi anni Saxo significaret, Daniç Regem denuo paci conciliandæ operaturum: iste reponebat; in se sociisque paci nullam moram fore, modo eadem adversariis cordi sit. (10. Febr.) Mox & Daniæ Rex, quem Oxenstierna ad Conventum Francofurtensem invitaverat, de studio Cæsaris in pacem ample testari, & ut in eo Conventu omnia ad pacem referantur, hortari. Quia tamen ibi de armorum consiliorumque conjunctione actum iri audiverit, eo ut Legatos mittat, dum mediatoris partes obit, non decere, ne alteri parti suspectum se reddat. (27. Febr.) Idem quoque toti Conventui literis pacem ingerebat. (25. Mart.) Cui ut par erat Oxenstierna respondebat, denuoque ut conventui interesse velit rogat, si non velut unus ex Ordinibus Imperii, saltem ut amicus Rex; nec armorum consiliorumque conjunctionem alio à se fine quæri, quam ut honesta pax obtineatur. (5. April.) Nec minus Ordines iterato rogabant, legatos ad hunc conventum mitteret, quibuscum super maturando pacis tractatu agi queat.

Consultatio de futura expeditione. 3. Jan.

§. 12. Ast Bernhardum Ducem inter, & Hornium sub initium anni Berchingç in Aichstadiensi prçsulatu super futura expeditione consultatum fuerat. Ubi ille quidem bellum in Bohemiam, Bavariamque & ipsam Austriam transferre ardebat. Hornio contra isto anni tempore, eoque rerum statu nihil præclari effici posse videbatur, insessis ab hoste opportunissimis locorum; cum contra ipsorum exercitus unitos fames mox ad incitas redactura sit. Facile quoque fore hosti cum parte copiarum in sociorum terras irruptionem facere, iisque evastatis belli gerendi media ipsis subtrahere. Igitur utilissimum visum exercitibus quietem indulgere, iisque firmandis, augendisque operam dare. Ita Hornius in superiorem Sueviam concedit, recens conscriptis legionibus ibi hospitia paraturus, simul prohibiturus, ne hostis manu è prçsidiis, & adventantibus ex Italia copiis coacta Wurtenbergicam invaderet. Nec minus selecto milite oppida ab hoste illo tractu insessa tentaturus erat; quibus si hostis subvenire vellet, Bernhardo Duci janua aperiebatur ulterius in Bavariam penetrandi. Et quanquam Bernhardus Dux postularet, ut Hornius equitatum suum sibi tantisper accommodaret, quoad Ambergam occupasset; Hornio tamen haut in proclivi videbatur tentare oppidum, quod Wahlus strenuus dux valido cum præsidio obtinebat, reluctante insuper iniquo anni tempore. Tum placebat, utrumque separatim exercitum habere, ac si hostis in alterutrum vaderet, hic interea loci opportunitate adjutus vim istius propulsaret, alter per hosticum grassaretur. Quod si hostis pugnandi copiam faceret, aut validi oppidi obsidio se implicaret, ex tempore se jungerent. Birckenseldensis copiç pro re nata huic aut illi adsisterent.

Suecicorum in Palatinatu superiore progressus.

Cçterum hæ ipsæ copiæ sub ductu Vitztumii, (nam ipse Birkenseldensis Wormatiam cesserat) in Superiorem Palatinatum progressæ Sultzbacum, Vilseccam, (1634.) Aurbacum, Hirsaviam, inde Nabburgum, & Waldmuncham facili negotio occupaverant. Weida Pappenheimii legio quadringentorum capitum solis accincta gladiis excedere cogebatur. Sic ut Amberga ab omni parte sat arcte includeretur. Quos progressus Bavaricorum manus, quæ apud Viltzhofam Danubium transmiserat, sistere frustra conabatur, pabulationes Suecorum coërcendo, & agrestes in arma ruentes firmando, quorum multi à Suecis concisi, eorumque vici combusti. Interea à Caggio Donastauffa arx, quæ navigationem Danubii Straubingam inter, & Ratisponam intercipiebat, ad deditionem compellitur, ac post subjecto pulvere pyrio disjicitur. Karbergius quoque tribunus Hohenaltacum munitum cœnobium à centuria dragonum insessum astu irrumpit; & cum hi in validum se ædificium conjecissent, nec alia ratio ipsos inde expellendi foret, igne injecto eos cremat; Falckensteinam arcem Waldavius subtribunus expugnabat. Wiltzburgo ad extremam famem redacto ne commeatus subvehi posset, Bernhardus Dux Joannem Landgravium Hassiæ valida cum manu, ut prohiberet, miserat. Is primo Aichstadium oppidum feliciter expugnaverat, præsidiariis centum sexaginta partim cçsis, partim captis. Et quanquam jussus erat oppidum incendere: tamen quod commeatus copiam heic inveniret, stativa ibidem ponebat, sperans ex isto se loco impediturum, ne quid Wiltzburgo inferretur, itineribus sylvarum per concçdes obstructis. Ast Bavarorum quatuor millia Ingolstadio multis cum curribus equisque annona onustis progressi, cum Sueci dispersi non ita cito coire possent, facile perrumpunt, & arci de cibariis prospiciunt.

Bavari vapulant.

Regredientes tamen Landgravius acriter invadit; & sexcentis occisis, mille centum capit; quos inter Haslangius, Schnetterusque tribuni; ac complures alii prçfecti; simul duobus tormentis quatuorque signis potitur; modico suorum damno. In diversa parte Joannes Wertanus Suecorum hospitia repente irruperat, & quod robur equitatus alibi abesset, Satleri, & Karbergii legionibus damni nonnihil intulerat, direptis plerisque impedimentis; & mox montes versus se receperat. Sed ab insequentibus Suecis octoginta equites cum duobus præfectis capti. Berghofius quoque tribunus lateri hostium invectus ipsius Wertani legionem penitus profligabat, ducentis equis captis; & ipse Wertanus equo dejectus ægre in montes evaserat.

Fridlandus gratia Cæsaris excidit.

§. 13. Cæsareo interim exercitui gravis motus à Fridlandi machinationibus imminere videbatur. Is post cladem Suecorum ad Steinaviam, cum totam Pomeraniam inundaturus crederetur, progressibus Bernhardi Ducis sistendis in superiorem Palatinatum concesserat. Sed ingruente hieme in Bohemiam regressus; ibi ac per vicinas Cæsaris ditiones exercitum in hiberna distribuerat: simul abruptos in Silesia pacis tractatus denuo agitabat, Evangelicis dividendis, an isto obtentu destinata sua velaturus. Enimvero eundem dudum malevoli suspectum Cæsari reddiderant, ipso enormi fastigio viri apud anxium potentiç principem sat materiæ calumniis præbente. Ac vulgata, quç in tractatibus Silesiacis apud Euangelicos in Cæsarem sat inficete jecerat, tum quæ sibi peculiariter stipulatus ferebatur, non parum scrupuli suspicacibus animis impresserant. Bellicæ quoque actiones carpebantur: tota æstas per Silesiam inter tractatuum ludibria citra fructum exacta, cum Pomerania & Meclenburgica potiri in proclivi fuisset: Ratispona subsidii tarditate prodita; hibernis Cæsareæ ditiones oneratæ, quç alibi commode sumi poterant; nulla Cæsarei Consilii ab ipso habita ratio; omnia ex libidine acta,

1634. & enormibus exactionibus multi Cæsaris provinciales penatibus ejecti. Quin ipsum nullam Cæsareæ commendationis rationem habere, nec muneribus admovere, quos Cæsar cupiat, sed omnia ex suo arbitrio distribuere: quę velut proprię potentiæ stabiliendæ usurpata traducebantur. Offenderat quoque residua salarii importunius flagitando; responsumque, ut Viennam ad subducendas rationes veniret. Sed ne in casses se indueret, Questenbergius monuerat. Accedebant flagrantia Jesuitarum & sacerdotum odia, queis hominem prosequebantur, velut ipsorum sacra frigidius colentem, & in Evangelicos non satis asperum, & quod de Jesuitis velut pacis turbatoribus toto Imperio exturbandis inter tractatus in Silesia jecerat. Ac sane solebat iste ægre ferre, sacerdotes circa aularum secreta satagere, quos templis & cathedris suis unice vacare satius ducebat. Sed & Bavarum præter antiqua odia recens offensa stimulabat, velut ab ipso hostium prędæ expositus foret; qua super re atroces in aula Cæsaris querelę movebantur. Inprimis Hispani, eorumque clientes infensi oderant ipsorum consiliis adversum, quique istam nationem, & quicquid ab ea procederet, alto supercilio despiciebat. Unde & Legatus Hispanicus Comes Ognatę largitionibus omnes amicos, ipsumque Eggenbergium Principem ab isto alienaverat, solo Questenbergio ad extremum fidem servante. Idemque legatus de grandi pecuniæ summa, quam ex Hispania ad continuandum in Germania bellum acceperat, quidquam se depromturum negabat, nisi circa summum exercitus ducem aliter dispositum foret.

Imperium exercituum in Cæsaris filium confertur.

§. 14. His causis permotus Cęsar Fridlandum imperio in exercitus dimovere constituit: idque ut plausibili specie fieret, istud in filium Ferdinandum Hungariæ Regem conferebat, obtentu sumto, quod Hungari, à quibus insignia auxilia expectet, non nisi suo sub Rege militatum ire velint. Idque Fridlando ut insinuarent, primum Questenbergius, inde facundia atque astutia celebris Capucinus ablegantur. His Fridlandus reponebat, se invito Cęsare imperium haut diutius retenturum. Nihilominus repetita contumelia insolentem animum miris modis exercebat, ac ad hoc unice cogitandum impellebat, quomodo militum ope imperium retineret, aut vindictam à Cæsare exigeret.

Fridlandi conspiratio.

Igitur palam jactabat, se aulæ suspicionibus declinandis munere abiturum: sed per intimos amicorum, Illoam, Tertzkiumque affinem suum inter pręfectos militares disseminabat: id à Cæsareis ministris agi, ut optime meritis viris præ[m]ia, quorum distributionem ipse sibi stipulatus [f]erat, intercipiantur, & in otiosos aulæ asseclas [de]riventur. Hispanos Cęsareorum consiliorum [p]otentes imperia exercituum in se trahere; unde [d]uces à Fridlando constitutos nullo deinceps numero fore, ac præmiorum expertibus ipsis parem cum Fridlando missionem imminere. Conciliandis quoque gregariorum animis spargebatur; Fridlandum ea de causa cum Consiliariis Cæsareis dissidere, quod hi intempestiva hieme militem in expeditionem extrudere velint; cum iste contra æquum duxerit, ut tot exhaustus laboribus miles per aspera hiemis quiete reficiatur. His sermonibus graviter commoveri miles, & præfecti præcipue, qui passim concursantes fremebant; isthanc abdicationem se ferre non posse; Cęsarem, publicamque rem, & exercitus detrimentum inde capturos; omnem præmiorum spem, ob quę fortunas vitamque prodegerint, se Fridlandi in promissis reposuisse; ejus patrocinio exutos in extremam miseriam prolapsuros. Ita animatos ductores Fridlandus Pilsenam convocat, ipsisque causas, ob quas imperio cedere constituerit, exponit. Sed 1634.
statim aderant, qui istis suggererent; à Fridlando peterent, ne ipsos deserat, utque suam abdicationem tantisper differat, quoad perspexerit, quæ media sustentando exercitui parentur; neve absque ipsorum prǽscitu & consensu ab exercitu discedat. Eaque per delegatos Fridlando omnium præfectorum nomine proponebantur. Ad quæ iste promptum se declarabat, si modo ipsi sancte fidem obstringant, se istum nunquam deserturos, sed quæ ad ejusdem atque exercitus conservationem faciant, pro viribus promoturos, suaque omnia ad extremam sanguinis guttam exposituros. In eum sensum syngrapha concipitur, quadraginta duorum tribunorum subscriptione firmata; addito, qui secessionem fecerit, à cæteris omnibus velut perfidum & infamem persequendum, vindictamque omnibus modis ab eodem exigendam. Istis conatibus Fridlando infensi, aut qui ex ipsius ruina fortunis suis incrementum quęrebant, hautquicquam se opponebant, sed eadem quoque à se probari simulabant, in sinu gaudentes, idoneam se causam nactos hominem subvertendi; eoque rem in majus auctam non sine trepidatione Viennam deferebant. Quos inter præcipui Piccolomineus, & Marchio Grana erant. Nec mollius ibi res excipitur, & mox edictum promulgatur, quo omnes duces milites que Fridlandi obsequio solvuntur, & ut tantisper Gallasio pareant, jubentur.

Fridlandus imperio dimovetur.

Addebatur de præmiis in Cæsari fidos, & venia conspirantium, non nisi duobus exceptis.

Idem ad Euangelicos transire constituit.

§. 15. Fridlandus jam non dignitatem tantum, sed & bona vitamque peti conspicatus, quod unicum supererat refugium ad Euangelicos transire constituit: eoque cum Saxonicis arctius se conjungere, & per Kintzkium Comitem ad Bernhardum Ducem aditum sibi struere cœpit. Quin eodem tempore cum Gallis interprete Arnoldo, & Kintzkio tractatum agitabat; qui antequam absolveretur, iste Egræ perierat. Ita rebus ad extrema vergentibus, & cum non amplius in occulto esset, quid iste agitaret, à Gallasio mandatum ad exercitus editur, ne quis amplius Fridlando, Illoæque, & Tertzkio, ipsorumque asseclis pareat. Mox & Cæsar edicto per omnes suas, Bavarique ditiones publicato hostem eundem rebellemque declarat. Nec mora, palatium ipsius Pragæ, & impedimenta, quæ Pilsena Egram vehebantur, diripiuntur, Bartholdus quoque Wallensteinius, Bredavius, & Kehrausius, nec non Schaftenbergius tribuni Viennæ in custodiam dantur; quorum hic urbem, ipsumque Cæsarem in potestatem redigere voluisse insimulabatur. Enimvero circa Fridlandum mox adparebat, quam fragilis res esset potentia non sua vi nixa. Statim quippe autoritas, quam hactenus sub Cęsaris auspiciis enormem obtinuerat, evanescere, ac tribunorum plerique subscriptionis suæ securi ad Gallasium se conferre. Unde indies magis debilitatus, ac cęteris diffidens cui se crederet non dispiciebat. Nec tutum se diutius inter nutantes arbitratus, cum pręcipuis amicorum Illoa, Tertzkio, Kintzkio, aliisque aliquot equitum, desultorumque turmis comitantibus Pilsena Egram se conferebat, ut à Bernhardo Duce propius abesset. Ad hunc quippe Pilsena Franciscum 11. Febr.
Albertum Lauenburgicum Ratisponam miserat, de offensa Cæsaris, & conspiratione ducum, cujus autographum ostendebat, expositurum, & uti Cęsaris iniquitate ad partes Euangelicorum amplectendas adactus sit. Simul Bernhardum Ducem rogabat, ut copiis suis, uti opus esset, sibi succurreret. Hic quæ proponebantur sibi non displicere verbis testatus, fidem tamen iisdem non adhibebat, ne forte Fridlandus obtentu tractatuum in

casses

1634. 14. Febr.

casses ipsum pelliceret. Et eadem Oxenstierna ingesserat, ut circumspecte ageret, nec copias suas Fridlando jungeret; ita tamen hujus consiliis faveret, ut propria destinata non negligeret. Et sane scrupulum non mediocrem Duci injiciebat, quod Fridlandus plerasque copias circa id tempus apud Pilsenam contraxerat, tormentaque curribus imponi, & omnia itineri parati jusserat, equitum manu versus Superiorem Palatinatum præmissa: simul Bavari, Hispanique circa Isaram se moverent velut Ingolstadium ituri. Quod metum isti fecerat, ne Fridlandus à fronte, hi à tergo ingruentes medium ipsum interciperent. Tanto cautius iste rebus suis invigilare, ac legiones in procinctu habere. Fratrem quoque Ernestum ad copias circa Bambergam mittere, si forte eas opprimere Fridlandus in animo haberet, jussum si res exigat Schweinfurtum recedere, & oppida Mœno adsita tutari. Lauenburgicus contra Bernhardo Duci eum scrupulum eximere satagebat, quę apud Steinaviam à Fridlando gesta erant excusans; aliter ipsum tunc agere non potuisse, ne immatura adhuc destinata in lucem erumperent. Ni enim id ipsum jam animo agitasset, nimirum stolidissimum fuisse, omnes internecione non delere, cum satis constaret, captos ad vetera signa reversuros. In promptu quoque ipsi fuisse Ratisponæ succurrere, aut mox eandem recipere. Enimvero Gallasium ab ipso in Silesiam evocatum, ut Bernhardo Duci occasio panderetur destinata sua exequendi. Copias ab ipso contractas non Duci offendendo, sed ut huic se jungeret, & uno momento Cęsarem maxima virium parte exueret. Manifestis rerum documentis ipsum fidem facturum, & in cautionis vicem Landsbergam, & Francofurtum ad Oderam Suecis redditurum.

Bernhadus Dux cum Fridlando se conjungere cunctatur.

§. 16. Statim post Lauenburgici adventum frequentes nuntii à Fridlando & Illoa missi advolabant, instantes, ut Bernhardus Dux non solum cum equitibus & dimachis, sed & assumta peditum manu ad confinia Bohemiæ tenderet obtinendæ Pilsenę, ubi tormenta asservabantur, suspectis præsidiariis; simul Passavium repente opprimeret, & Miesam Fridlandi oppidum transitu opportunum occuparet, desultorum adhibita opera. Et cum Gallasius Budeweisæ subsistens impediret, ne Ulseldius in Austria super Anassum hospitans cum suis legionibus ipsi se jungere posset; inde petebat, ut Bernhardus Dux cum equitum manu circa sylvam Passaviensem se ostenderet; ac Superioris Austriæ rusticos in arma solicitare haut negligeret. Ea petita suspicionem Ducis intendebant, quod istius festinationis causas non sat solidas adferri videret; debilitatem Fridlandi, nutantem præsidii apud Pilsenam fidem, præfectorum contumaciam. Inprimis id suspectum videbatur, quod ad tam diversa loca evocaretur, Egram, Pilsenam, Passavium, Austriam supra Anassum; velut id ageretur, ut copiæ ipsius hinc inde divisę, ac in importuna loca pertractæ insidiis circumvenirentur. Lauenburgicum tamen amice dimittebat, ac traditionem Landsbergæ, & Francofurti cautionis loco acceptabat, Fridlando pollicitus, si inter ipsum ac Cęsareos aperta hostilitas erumpat, se certo ipsi subventurum. Neque tamen usque adeo properabat, quod sibi haut persuaderet, Fridlandum ita cito à Cæsareis oppressum iri; & utcunque res caderet, summam inter hostes confusionem orituram rebatur, ubi semel ad manus perventum foret. Sed & quia de secretis Fridlandi cum Gallo tractatibus intellexerat, quo isti spectarent, dubitabat. Ita pedetentim ad iter se parabat, Illoam expectans, cui petenti literas liberi accessus, & tubicinem obviam miserat, per quem in fundamenta rei penetraturum se sperabat. Ac ubi serio rem agi cognosceret, Fridlando satisfacere constituerat, si & iste copias suas Suecorum partibus sociaret, & loca ipsi obnoxia traderet.

Fridlandus Marchioni Culmbacensi se insinuat. 11. Febr.

§. 17. Miserat insuper Fridlandus Joannem Eberhardum Eltzium Cancellarium suum ad Christianum Marchionem Culmbacensem, de ipsius in pacem studio memoraturum, quod in has molestias eundem conjecerit. Nec eo segnius tamen ad hunc scopum ipsum incumbere. Ac cum hactenus intellexerit, Marchionem pacis cupidum magnæque apud suos autoritatis esse, postulabat, tempus locumque designari, quo Fridlandus paucis comitantibus accedere, ac eo de negotio ulterius agere possit. Interim Musselium tribunum Egram cum ablegato suo mitteret, cui penitiora consiliorum suorum pandere velit. Isthæc Marchio ad socios, & cum primis Brandeburgicum Electorem, & Saxonem rejiciebat, quos ejus negotii autores fieri par foret. Nec parum rem promoturum Fridlandum, si ad conventum Francofurtensem ipse accedere, aut legatos mittere velit. Musselius tamen Egram ire jubebatur, de consiliis ac mediis pacis pressius exploraturus; quem ex itinere nuntius de Fridlandi cæde retro vertebat.

Fridlandus trucidatur.

§. 18. Pręfectus Egrę Joannes Gordonus Tertzkii subtribunus à Fridlando è paupere gregario ad istud muneris provectus, multisque aliis beneficiis cumulatus erat. Unde Fridlandus hunc præ cæteris sibi fidum ratus ad ejusdem præsidium velut tutum in portum confugiebat. Enimvero is seposito præteritorum respectu, futuri pręmii magnitudinem animo librabat, si Fridlandum è medio sustulisset. Adsumitur in facinoris societatem Walterus Leslęus vigilum præfectus, & Butlarus tribunus. Id ut citra tumultum patraretur, Illoam, Tertzkium, Kintzkium, Neumannum cum tribus aliis in arcem ad cœnam invitant; (nam Fridlandi genius ab ejusmodi conviviis abhorrebat;) qui nihil mali suspicati veniunt. Cœna fere peracta convento temporis articulo inter nonam & decimam horam stationes per arcem, & in foro tacite firmantur, & per superiorem portam dimacharum Butlari turma meris Hibernis constans in oppidum, & mox in arcem intromittitur, quæ ipsis ingressis iterum claudebatur. Hi statim strictis gladiis in convivium lætitia perstrepens irrumpunt, & fausta Cæsari ominantes, cum Butlarus, Gordonus, & Leslęus ad unum latus secederent, mensa eversa reliquos frustra resistentes, aut effugia circumspectantes trucidant eo minore negotio, quod ministri in separatum conclave ad cibum capiendum seducti, ibique conclusi erant. Hac cęde patrata Gordonus excubias arcis, Leslæus stationem in foro observabat, Butlarus cum centurione, & duodecim gregariis ad Fridlandi diversorium properat, ac edito clamore in ipsius conclave irrumpit: ubi centurio Deverouxius Hibernus natione in nocturno amiculo mensę se acclinantem, & ipso ingruente ad fenestram ruentem hasta transverberat, ut nullo edito verbo humi moribundus procumberet. Ita Fridlandus inglorio exitu finiit, in altum sublatus, ut lapsu graviore rueret. Prima illi tirocinia bello Forojuliensi contra Venetos, ubi Ferdinando Archiduci aliquot equitum turmas suo sumtu conscriptas adduxerat, & re cum alibi tum in Gradiscæ obsidio fortiter gesta insignem apud Ferdinandum gratiam inierat. Cui & in Bohemicis turbis constanter adhæsit, eaque occasione amicitia Comitis Harrachii, Cæsaris gratia florentissimi, potitus, ab ipso gener adsciscitur; quæ non infima magnitudinis futurę causa erat, ut dein bello Germanico è tribuno supremus exercituum dux in circum-

25. Febr.

Fridlandi elogium.

1634. scripta cum potestate, & è Barone Wallensteinio Princeps Imperii evaderet. Beneficiis, quę à Cæsare acceperat, maxima respondebant merita viri, dum præter cætera post cladem Lipsiacam, & stupendos Gustavi Regis progressus militiam Cæsaris ita instauravit, ut victricia istius arma in medio cursu stiterit. Vulgo morositas ipsius velut stultitiæ vicina exagitabatur, sub qua tamen profundam calliditatem recondebat. Astrologicæ vanitati ad superstitionem immersus, eoque parcus Numinis cultor, & Pontificiis sacris non admodum addictus. Unde mutuum inter ipsum Sacerdotesque odium. De cætero elatus animus, in iracundiam proclivis; imperia rigida, & multum è crudelitate trahentia; quæ tamen tempus indies mitigabat. Cæsari semper fidus, cujus fastigium omnibus viribus attollere nitebatur. Unde merito dubitaveris, num initio tractatuum serio in istum aliquid molitus fuerit; cum ejusmodi consilium superiore anno in Silesia, ubi castra cum Protestantibus contulerat, facilius quam nunc exsecutioni dari potuisse videatur. Sed dum simulationis mensura exceditur, irreverentes sermones, ac inficeta agendi ratio Cæsari suspicionem excitarant, ab invidis malevolisque eo usque irritatam, ut tandem quod ab initio astute & in speciem illudendis Evangelicis præ se tulerat consilium, post serio, sed sero nimis, amplecti cogeretur. Ac non frustra de ejusdem cœptis Oxenstierna judicaverat; ea effectui dare supra ipsius vires esse; ac majora eum moliri quam præstare queat. Nam apud duces, defectione istius erumpente, plus fides Cæsari data, quam ejusdem autoritas valebat; unde plerique ab eo secessionem faciebant; & è clientibus, quibus maxime fisus fuerat, ipsi percussores existebant. Fateri tamen post solebat Oxenstierna, se nunquam ad fundum istorum consiliorum penetrare potuisse. Etsi maxime probabile videretur, tertias ipsum partes meditatum, præsertim postquam Gustavo Rege mortuo pristini spiritus rediissent. Certe Arnheimium tertias istas partes agitasse constat, capitalem Suecorum hostem, eundemque astutissimum; quo remoto, cum Fridlando facile conveniri posse credebatur. Idem Fridlandus secreta cum Gallis commercia aluerat, quibus primum super destinatis suis Feuquierio Dresdæ agenti per Kintzkium insinuabat; hisce promtam operam ad invadendum Bohemiæ Regnum offerentibus. Quibus ea res adeo arridebat, Oxenstiernæ tunc succensentibus in Philipsburgi traditionem consentire abnuenti, ut spe conjunctionis cum Fridlando Suecos contemnere inciperent, fœdus cum solis Germanis exclusa Suecia meditati velut tractabilioribus, ac ut circa emolumenta religionis Catholicę jactare se possent, retundendis Austriacorum exprobationibus, quasi per fœdera cum Protestantibus istam destruerent. Unde & audita Fridlandi mors Richelium graviter perterruit, inter alia metuentem, ut amicitia cum Suecis valde tunc refrigerata iterum accendi posset.

Cæsareus exercitus in officio continetus.

§ 19. Interea Lauenburgicus Ratispona Egram revertens, ignarus quæ ibi gesta forent, cum præsidium militare sibi obviam mitti postulasset, à manu Croatarum non procul Dirschenreuta per insidias interceptus, Egram, & mox Viennam

18. Febr.

abducitur. Quem captum cogebant ad Bernhardum Ducem literas dare, quibus Egram invitabatur: sed illæ insidiæ frustra fuere. Parem cum Lauenburgico sortem subiisset Arnheimius & ipse Egram tendens, ni Zwiccaviæ paulisper moratus fuisset. Porro ne casus iste turbarum quid in exercitu Cæsareo excitaret, Gallasius, Piccolomineus, & alii solicite providebant, suspectis legionum in interiora Bohemię Pragam versus deductis, 1634. fidis in finibus collocatis, permutatisque passim præsidiis. Qua diligentia effecerunt, ut exercitus in officio continerentur, ac bene compositus adventanti Hungariæ Regi traderetur. Quod autem ea res, quæ magnas turbas datura credebatur, ita facile sopita fuerit, in causa erat, quod præcipui factionis Fridlandicæ cum ipso cæsi, aut capti fuerant. Quos inter Schafgotschius à Coloredo Olavię comprehenditur, qui hactenus se consiliis Fridlandi assensisse fatebatur, ut ad compellendos eos, qui in Cæsaris aula paci obsistebant, exercitus Viennę admoveretur. Porro Bavarus interitu inimici ita cristas erigebat, ut quam paulo ante pro se & fratre suo Gallica in aula protectionem ambiverat, jam negligeret, armis & auxilio Cęsareo deinceps se tuiturus.

§. 20. Ast Bernhardus Dux Fridlandi cæde cognita iter accelerabat, si forte partem copiarum Fridlando addictarum sibi adjungere, & Pilsenam intercipere posset, quod & ipsum Oxenstierna per literas monebat. Sed ob viarum difficultates copię serius Weidę adpellebant, unde Karpsius tri- 23. Febr.
bunus hostem versus excursionem facturus mittitur; qui cognito Corpusii legionem quatuor vicis non procul Egra distributam, suos quadripartito media nocte istis immittit, cæsis ducentis, multisque captis. Sexcenti equi cum armis in prædam cedebant: Tribunus per tenebras ægre evaserat.

Legio hostium opprimitur.

Hæc clades etsi Bernhardum Ducem non procul abesse testaretur; nemo tamen adparebat, qui Fridlandi necem ulcisci, aut Cęsareas partes deserere cuperet. Unde ulterius in Bohemiam penetrare, nondum firmato receptu haut consultum judicabat Dux, hosti, ni aliunde auxilia accederent, impar. Quia tamen unica ratio videbatur Evangelicas partes sustentandi, bellum in Cæsaris ditiones transferre, Saxonicorum conjunctionem eo fine solicitatum ibat. Unde Arnheimio qui antea ultro id ambiverat, per literas negotii utilitatem multis demonstrat, postulans, ut antequam hostis vires rite composuerit, junctis secum consiliis, armisque eum persequatur. Ad idem Oxenstierna Saxoniæ Electorem literis hortabatur, ablegato quoque ad eundem Christiano Culmbacensi Marchione, magnæ apud istum existimationis. Sed ne otia interim ageret Bernhardus Dux, Palatinatum Superiorem ab hostibus repurgare, & præsidia Cęsarea Kemnatho, aliisque locis pellere instituebat, dilatandis suorum hospitiis, & magis premendæ Ambergæ. Inde cum parte exercitus Cronacum tendit, ut a Saxonicis eo propius abesset, simul expugnationem ejus oppidi tentaturus. Quod licet milite, munitionibus, & omni adparatu instructissimum vi aggreditur, ruinaque edita assultum dat: & quanquam non sine clade rejectus spem brevi eodem potiundi conceperat, ni repente sex equitum Cæsareanorum millia in Culmbacensem ditionem irrupissent, incendiis, cædibus, rapinis omnia permiscentes. Nec satis constabat, utrum recto Cronacum tendere, an medios se Ducem inter, exercitumque ejus Aurbaci relictum interponere vellent. Unde cum Dux unam tantum equitum legionem, tres peditum phalanges secum haberet, ne ab hoste viribus prævalente opprimeretur, soluto obsidio in Coburgicam ditionem se conferebat. Inde 16. Mart.
cum Arnheimio Salfeldæ ex condicto congreditur;
qui multa prius de Suecorum adversus Electorem 20. Mart.
offensis, & Oxenstiernæ in se odio questus, tandem Duce ista diluente, spondebat; Electori se persuasurum, ut ad Conventum Francofurtensem legatos mittat; & Saxonicas copias, mutuum deinceps auxilium stipulatus, cum Duce juncturum.

Bernhardus Dux Cronacum frustra tentat.

8. Mart.

§. 21.

1634.

Cæsarei Suecos Palatinatu superiore expellunt.

§. 21. Dum ista Bernhardus Dux agitat, Cæsarei è Bohemia moventes invalida per Superiorem Palatinatum oppida paucis peditibus infesta, ipsumque Chamum occupant, præsidiariis ad Cæsaream militiam adactis; Suecosque tota [illegible] regione cedere, Furstamque se recipere cogunt. Bavarici quoque Straubingam vi oppugnatam, quam octingenti milites Suecici sub præfecto Borchauero obtinebant, ad deditionem sat duris legibus compellunt: ut relictis signis, tubisque, gladiis tantum accincti cum impedimentis Ratisponam deducerentur: & qui olim sub Cæsare, Bavaroque stipendia fecissent, ad vetera signa redirent, cæteris quoque Bavaricam militiam sumere liberum foret. Quæ leges nec ipsæ servatæ sunt. Nam præter veterem Bavari militem reliqui in custodiam dati fame ad Bavarica signa cogebantur, præter ducentos, qui mori præoptabant; quos Scherdingam captivos abstrahebant; Altringero eam perfidiam aversante. Obtentu sumebatur, quod Bernhardus Dux eodem oppido capto Bavaricos duces militesque contra pacta captivos abduxisset, farcinis insuper direptis; eoque hos tantisper detinendos, quoad isti dimitterentur. Post Straubingam captam Altringerus in hiberna trans Isaram redibat; Gallasius quoque Cæsareos è Palatinatu in Bohemiam reducebat, quod anni tempus nondum ferret Ratisponæ obsidium circumponi; cui fini magna vis annonę, adparatusque bellici Landshutę Pilsenæ, Chami, & Ingolstadii congerebatur. Nec minus Ratisponam Sueci, qui se haut obscure peti prævidebant, munimentis firmare omni ope laborabant. Ast Bernhardus Dux, cum periculosum judicaret tantum otii hostibus indulgeri, ut obsidendæ Ratisponæ omnia parare, & ad utramque Danubii ripam castra munire possent, Arnheimii conjunctionem ex promisso flagitabat, quæ sola hosti insperata ejus destinata infringere posset. Sed Arnheimius pro more suo ambigue respondere, de prętensionibus quibusdam in Silesia, ac belli directione prius ut caveatur postulare; ea occasione ad iniquas Suecis conditiones extorquendas usurus, quod eorum res ob glišcentem hostium potentiam in periculo versari viderentur. Quæ res gravissime Ducem offendebat; eoque asperis literis inconstantiam ipsi exprobabat, & ut postulata sua ad Oxenstiernam referret, monebat. Sed cum in Arnheimio, & Saxonicis nihil fiducię collocari posset, cum Hornio super instante expeditione consilia conferre satius ducebat.

Bavari Straubingam recuperant.

22. Mart.

Hornius Bavaris damnum infert.

2. Jan.

§. 22. Hornius fatigato militi tranquilla hiberna per Superiorem Sueviam paratutus initio anni Lauinga Biberacum versus moverat, si posset id oppidum hosti eripere. Sed comperto validam equitum Bavaricorum manum Licum superasse, ad Danubium relictas copias oppressuram, & Wurtenbergicam excursionibus infestaturam, quod istum cum maxima exercitus parte in Superiorem Palatinatum abiisse crederet, dilato obsidio, cui & asperrimum frigus adversabatur, peditatum plerumque circa Rietlingam per hospitia distribuit; cum equitatu, & selectis peditum Ravensburgum versus tendit, num forte Bavaricos dissipare, ac inde hibernum tempus per quietem exigere posset. Idem cum Waldsæam pervenisset, metatores Gronsfeldicę legionis Reutæ morari intelligit; quos ipse cum primo agmine ex improviso opprimit. Ex his cognoscit, quadraginta hostium vexilla sub Legiern tribuni ductu per Uberlingam, Ravensburgum, Leutkircham, Isnam, & Wangenam distributa esse. Igitur statim Reuta Platonem tribunum Ravensburgum mittit, portas oppidi obsessurum, quoad ipse cum peditibus subsequeretur. Mox Waldsæa Rosteinium, Canofskium Wangenam properare, utrumque inde Isnam junctim tendere jubet, num & ibi hospitantes opprimere daretur. Et Plato quidem Ravensburgi Kesserum tribunum cum sua legione, Comitemque Zielium, & Koenigseckium cum multis Ecclesiasticis viris in potestatem redigebat. Canofskius quoque legionem Croatarum Wangenæ ad unum cædit, capitque. Sed Rosteinii adventum, qui Leutkirchę & Isnę agebant, matura fuga pręvertentes Campodunum se receperant, paucis per præcursores occisis. Ita oppressis aut dissipatis hostibus per Superioris Sueviæ oppida equitatum in hiberna disponebat Hornius, quoad frigus desæviret. Eam per quietem nihil memorabile actum, nisi quod hostes Uberlinga, & è valle Rhenana excurrentes à Suecis semel atque iterum probe multati sunt, qui & trans Illarum excursione facta circiter sexaginta hostium, inter quos multi ductores, oppresserunt. Et quia Lotharingiæ Dux Brisaci Rhenum transierat, & per Friburgum ad Sylvestres urbes perrexerat, Constantiam aut Uberlingam si qua posset penetraturus; Hornius ipsi prævertendo Stocachum cum selecta manu ibat. Quo animadverso Lotharingus ea qua venerat via trans Rhenum iterum facessebat.

13. Jan.

1634.

Cum Helvetiis acta.

§. 23. Cæterum post Constantiæ obsidium inter Helvetios animorum exacerbatio indies gliscebat, Evangelicis Catholicorum insolentiam armis retundere ardentibus. Qui & ab Hornio initio anni quindecim equitum centurias subsidio petebant. His iste suadet, ut destinata sua dissimulent quoad ipse cum exercitu in Superiorem Sueviam quo jam iturus sit, pervenerit, ipse interim quid facto opus Oxenstiernam consulturus. Mox Helvetii misso Ulrico tribuno non equites solum, sed totum exercitum, aut magnam ejus partem subsidio sibi petebant, ut primo impetu adversarios proterere, & claustra montium occupare possint, quæ deinceps suis viribus sint tuituri. Hornius, qui probante Oxenstierna validam equitum manum ipsis commodare cupiebat, toto cum exercitu eo accedere dubitabat, quod intumescentibus fluviis difficillima itinera, & legionum supplementa per intempestivam expeditionem impedienda forent. Simul isto discedente, antequam alię copiæ Danubium tueri possent, hosti aditus in Wurtenbergicam & alias amicorum terras relinquebatur. Igitur eas rationes Helvetiis exponit, suadetque rem differri, quoad ipse Constantiæ obsidium circumponere queat, cujus capiendæ firma sibi spes sit, Helvetiorum navigiis prohibituris, ne per lacum subsidia introduci queant. Interea se Sueviæ oppida in potestatem redacturum, quę Bavaricis, quo minus huc adcurrere queant, remoram injectura sint. His consiliis Helvetii adquiescentes judicio Hornii belli sui exordia committebant. Sed re in longum dilata animi utrinque apud istos detumescebant, & Galli hac occasione arrepta interventu suo efficiebant, ut citra bellum ea dissidia expirarent.

3. Jan.

Hornius Bavaricos mulctat.

§. 24. Interea Hornius de Fridlandi cæde, & quod Bernhardus Dux Bohemiam versus movisset, certior factus nec ipse diutius sibi quiescendum judicabat, distrahendis Bavaris, ne isthus tergo ingruerent. Igitur primo Peschickium subtribunum cum expedita manu mittit, qui Frontæ quatuor legiones, quæ & paulo ante vapulaverant, plane delet, Logierio tribuno, ac plerisque ductoribus captis. Plato quoque tribunus Mundelheimum impetu occupat, trecentis, qui oppidum propugnabant, in potestatem redactis. Kaufbeuram hostes ultro deseruerant. Ipse Hornius Ravensburgo movens Biberaco exercitum admovet, ac Strasoldo tribuno honestis conditionibus oblatis de-

10. Mart.

1634. deditionem imperat; quam ferociter repudiatam, cum tertia post die ruina edita esset, iste ultro ambit, minis additis, ni impetraret, cives se Euangelicos curiæ inclusos subjecto pyrio pulvere in aërem elisurum.

Expugnatque Biberacum.

Sed cum non secius Hornius militees potiundi cupidus omnia faciendo assultui pararet, precibus tandem sacerdotum & fœminarum movetur, ut deditionem abscessis annueret

15. Mart.

his legibus, ut signis, sclopetis, atque equis relictis Ingolstadium deducantur, captosque aut transfugas restituant, in libertatem quoque repositis oppidanis, quos alio in custodiam miserant. Ast præter tribunum, ductoresque aliquot, omnes militiæ Suecicæ nomina ultro dabant, quindecim peditum centuriæ, una equitum, non spernendum peditatus supplementum. Inde Hornius cum expedita peditum manu, & levioribus machinis Campedunum movet, ac repente in suburbium, mox in oppidum irrumpens partem præsidii opprimit, cæteris in arcem refugis.

21. Mart. Campodunum,

Qui tamen defensionem non ausi, facultatem abeundi petebant. Quam Hornius eo lubentius indulgebat, quod tempus heic nollet terere, audito Bavaricorum motu. E quingentis sexaginta tamen peditibus, septuaginta equitibus, non supra centum quinquaginta ad suos rediere, cæteri ultro sub Suecica signa concesserunt. In arce triginta tormenta, & non parum pulveris pyrii, annonæque repertum. Præfectus ob præproperam deditionem apud suos capite pœnas post luit.

& Memmingam. 30. Mart.

Dehinc Memminga ab Hornio invaditur; ubi post accessus factos cornuum munimentum impetu expugnatur, cæsis ducentis propugnatoribus. Mox deditio extremis cum minis imperatur. Quibus territi præsidiarii, honestum abitum pacti oppidum

4. April.

dediderunt. Sed ex octodecim peditum centuriis, una equitum turma quingenti tantum sua signa secuti sunt; cæteri ad Suecos transiere. Interea Canofskium Wangenæ cum quatuor equitum turmis agentem, octodecim peditum, duæ

30. Mart.

equitum centuriæ Lindavia, Constantia, & Uberlinga contracta opprimere conabantur, facilis successus fiducia, quod pleraque munimenta invalidi alias oppidi paulo ante ipse disjecisset, cum ab Hornio inde evocatus esset; quæ tamen ab ipso reversi raptim reparata fuerant.

Cæsarei ad Wangenam vapulant.

Is igitur non solum hostium impetum strenue repulit, sed & eruptione facta ad Novum Ravensburgum usque recedentes insecutus est, ibique pedem figere coactos fudit, sexcentis cæsis, & præter tribunum Schmidium,

8. April.

aliosque ductores, quadringentis captis. Eo tempore quoque arx Hohenzollera, non nisi fame expugnari apta, in Wurtenburgici Ducis potestatem concessit. Bavaricis contra, quas Augustæ Fuggeri Comitis ductu struebant insidiæ irritæ fuerunt, transfuga prodente, quas Winckelius tri-

30. Mart.

bunus actis diligenter excubiis eludebat; ac hostis re intentata Monachium revertebat.

Per Alsatiam gesta.

§. 25. In Alsatia Cæsarei quam maxime satagebant, ut proximo vere validum educere exercitum possent: quo fine delectus in Burgundia, & Lotharingia servebant. Et Salmensis Comes ex Hagenoæ, Tabernarumque præsidiis, vicinisque locis duo millia militum coëgerat, quæ per montes Brisacum versus deducere cupiebat, cum prius quosdam vicos Hanoviensis Comitis, & Argentoratensium diripuisset. Eum hostis motum observans Otto Ludovicus Rheingravius, antequam is in justum exercitum adolescere posset, Salmensem opprimere conabatur. Sed hic percepto Rheingravii adventu, ad vicos Tabernis vicinos se recipiebat, à Lotharingis, quibus solis nuper id oppidum consignaverat, intra idem admitti postulans. Sed inde exclusus ipse cum præcipuis ductoribus Hohenbaarum arcem se conferebat. 1634.

Rheingravius, etsi in locis ob vineas impeditis nullus equitum esset usus, per pedites tamen hostes aggressus in fugam conjicit;

Cæsarei vapulant.

quorum pars in dictam arcem se receperunt, ducenti cæsi, quidam ultro ad Suecicos transiere, non pauci capti, multi palantes ab agrestibus trucidati. Impedimentis omnibus Sueci potiti sunt. Reliquias cladis Hohenbaaræ inclusas fames intra biduum Rheingravio traditura fuerat, ni paulo ante, aut ipso in tumultu tribunus Gallicus Blocquierius Hohenbaari adpulisset; quicum Salmensis in Gallos quam Suecos pronior, an ut inter hos dissidiorum semina spargeret, convenit, ut ista arx, simul Hagenoa, & Reichshofa Gallis consignaretur: vicissim Gallus Comitem, ejusque copias in suam tutelam reciperet, concessa quo velit abeundi facultate.

Galli Hohenbaarum & Hagenoam Suecis præripiunt.

De quo pacto Blocquierius Rheingravio per literas significat, & quod ipse arcem Galliæ Regis nomine occupatam possideat. Rheingravius laboris sui fructum hoc modo intercipi ægre ferens, super hac injuria per centurionem ad Marchionem Forcæum missum querebatur. Sed Blocquierius, qui celeribus equis prius ibi adpulerat, factum suum facile Forcæo adprobaverat. Ita irritus centurio remissus, & Gallicæ copiæ propius accedentes Rheingravio ubique obstabant. Ac parum aberat, quin ab hujus subtribuno manus Gallorum noctu per errorem, velut hostes, concideretur. Igitur cum nihil se istis locis gerere posse videret, in Superiorem Alsatiam transire satius ducebat, ne forte lacessentibus Gallis cum ipsis ad manus veniendum esset. Mox quoque Hagenoa & Reichshofa Salmeose concedente à Gallis occupantur. Sed & Lotharingi ferocia initio crepantes, post solis Forcæi minis territi, haut expectato tormenti ictu, Tabernarum oppidum Gallis tradunt.

Cæsareorum conatus in Alsatia.

§. 26. Interim Cæsarei Brisaco famem sentienti ex Helvetia secundo Rheno annonam inferebant; simul in Suntgovia Schaumburgius circa cogendum militem acriter satagebat; cui Salmensis cum suis reliquiis, & præsidio Hagenoa educto, Lotharingorumque manus accedebat. Hi jam eo usque animis intumuerant, ut Colmariæ obsidium minarentur. Igitur hos conatus mature disturbaturus Rheingravius, cum duodecim equitum turmis, mille peditibus, ac tribus tormentis Colmaria profectus Sultzam pervenit, ubi Lichtensteinius Comes, multique ductores intercepti, & 2. Febr.

insignis præda parta fuit: reliqui in montes sine jactura refugiebant. Gebwedà Mersii equites terrore correpti ultro se proripuerant. Inde Ruffacum Rheingravius aggreditur, ac resistente acriter præfecto, post ruinam factam quatuor locis assultum simul dat; & cadentibus licet aut saucis suorum non paucis, in oppidum penetrat, octoginta hostium cum centurione captis. Ceteri in arcem refugi, mox admotis machinis arbitrio Rheingravii se submiserunt.

3 Febr.

5. Febr.

Interea hostis circa Thannam exercitum sex millibus amplius constantem contraxerat, horæ tantum spatio à Rheingravii stativis positis. Sed Rheingravium dudum pugnandi avidum ne cum istis manus conserere posset tumentes ternis aquis fluvii, ac uda humus tormentis & equis incommoda, mox cadentes imbres retardabant. Tandem Zulovii legione equestri firmatus, exploratu hostium positu, in eos tendere constituit;

1. Mart.

præmissoque fratre Joanne Philippo cum equitum peditumque manu, repente ingruens locorum eosdem commoditate exuere conatur. Sed Cæsarei Rheingravii adventu per agrestes cognito, jam in aciem se disposuerant. Igitur prælio commisso Suecici pedites primum hosti altiora campi eripiebant;

Prælium ad Watweilam.

1634. bant; equites contra incumbente hostibi equita-
tu & peditum parte, ac tormentis licet innoxie
tonantibus, initio turbatis ordinibus retrocede-
bant, mox tamen pedem iterum figebant. Rhein-
gravius, qui cum legione sua equestri, & reliquo
peditatu machinisque insequebatur, à fratre cer-
tior factus, quantum poterat adproperans ab omni
parte hostem invadit, ac facili negotio in fugam
conjicit. In ipso conflictus loco Philippus tribunus,
magnę apud Lotharingos existimationis, multique
primorum ordinum pręfecti cum mille quingentis
gregariis cecidere. Salmensis Comes, olim Taber-
narum gubernator, Marchio Bassompierius Lotha-
ringorum summus dux, Mercius tribunus cum
quingentis gregariis, tormentisque aliquot, ac signis
capti. Victores fugientibus ad Thannæ usque por-
tas insistebant, multis in via cæsis. E Suecicis oc-
mo ductorum præter decurionem, & quinquagin-
ta circiter gregarii desiderati. Watweila & Senna
eodem die arbitrio victoris se permisere, ubi sex-
centis adhue militibus, & plerisque impedimentis
Rheingravii per Alsatiam progressus. hic potitur. Inde Thannę admotus exercitus,
quæ post unius diei verberationem citra exceptio-
nem se dedidit; ducentique pedites sub signa Sue-
5. Mart. corum recepti, ductores capti. Ensisheimum ju-
nior Comes Lichtensteinius cum trecentis militi-
bus ultro deseruerat, ac Brisacum se contulerat.
Castellum quoque ad Huningam, quod paulo
ante Cæsarei excitaverant, exigua Succotum ma-
7. Mart. nu adventante, ab istis vacuum destituitur. Befor-
11. Mart. tum itidem citra pugnam capitur, quod præsidia-
rii se in arcem recepissent; sed qui post admota tor-
menta in has se demum leges dedunt, ut ductores,
quos inter septem centuriones, in honesta custo-
dia haberentur; gregarii qui Teutonicæ essent
nationis, sub Suecica signa reciperentur, exteri
quo vellent dimitterentur. Sed ne Luderi Fano
Rheingravius potiretur, Gallicus Dux Hebro-
nus obstabat, qui deditionem ejus imperando an-
teverterat. Et quanquam Rheingravius obten-
deret, eum sibi præsulatum à Suecis donatum,
quem à Gallis præripi haut æquum sit: Hebronus
tamen ista flocci faciens oppidum occupabat; &
insuper Passavantium arcem tanquam ejus præsu-
latus appendicem sibi tradi postulabat. Id quod
Rheingravius abnuere, ac istum ad Oxenstiernam
remittere. Interim Wilhelmus Marchio Baden-
sis septingentos circiter è clade collectos Brisacum
deducere laborabat, firmando ibi præsidio. Sed
cum Rheingravii frater Pfirtam arcem intercepis-
set, iste via interclusa in Burgundiam se confere-
bat. Manus quoque Suecicorum castello ad Hunin-
gam excurrens, multis curribus sale & farina onu-
stis potiebatur, oppressa equitum centuria, quæ
illos comitabatur. Cęterum cum Rheingravius
post Altkircham ultro deditam Bruntrutum inva-
dere cuperet, ministri Præsulis Basileensis tributa
promittebant, si ab hospitiis militum immunes re-
linquerentur; qui tamen iidem simul Galliæ Re-
gis patrocinium apud ipsius duces imploraverant.
Unde contingebat, ut dum jam super deditione
oppidi cum Rheingravio tractaretur, Hajus Mum-
pelgarda accedens Galliæ Regis nomine declara-
ret; Episcopum Basileensem Gallica tutela com-
prehendi. Igitur iste collisionem cum Gallis de-
fugiens cis Rhenum regreditur, ac Neoburgum
invadit. Ubi qui id insidebant primum quidem
impetum repellebant; sed altero non expectato
1. April. Brisacum se conferebant. Hinc Friburgum Bris-
goviæ petitur; cujus suburbium impetu capitur,
cæsis centum quinquaginta oppidanis, rusticisque
qui in armis reperiebantur. Mox oppidum dedi-
tionem ultro facit; ac qui arcem insidebat miles
post brevem defensionem, tormentis, jactuque

ignium adigitur arbitrio se Rheingravii permitte- 1634.
re, qui plerosque sub sua signa recipit, cęteros
captivos detinet.

§. 27. In Palatinatu sub initium anni Philips- Philipsburgum Suecis deditur.
burgum in Suecorum potestatem pervenerat.
Quanquam enim præfectus Bambergius omnem
lapidem moveret, ut vario tractatuum ludibrio
id oppidum istorum manibus subtraheret: tamen
advigilante Ottone Rheingravio ejus conatus eli-
duntur, & exterioribus munimentis, teloniо-
que, & piscatoriis domibus occupatis, accessus
ad Rhenum præcluditur. Unde fracta tandem
pertinacia ipse ad Schmidberginm tribunum pro- 1. Jan.
cedens super deditione serio tractare incipit, cujus
leges per istum ad Rheingravium mittuntur.
Quanquam autem extrema Philipsburgicos fame
premi nosset Rheingravius, ita ut paucos intra dies
citra pactum ad deditionem adigi possent, tamen
ob machinationes Gallorum omnem moram peri-
culosam judicans, sat honestas conditionis istis in- 1. Jan.
dulget. Enimvero pridie, quam Cæsareis ex pa- 7. Jan.
cto excedendum oppido foret, miles adversus prę-
fectos tumultuari, & se illos secuturum negare;
queis & extrema à consternatis imminebant, ni
ad Suecorum protectionem confugissent, hosque
ut oppidum intrare maturarent, rogassent. Ita
nulla præsidii deductione opus fuit, & septingenti
qui supererant gregarii Suecorum se militiæ tradi-
dere; ductorum plerique Spiram, præfectus
Heilbrunnam concessit. Custodia oppidi dein-
ceps Schmidbergio tribuno, qui in eo subigendo
egregiam operam navaverat, traditur; & exhausta
penus annona diligenter iterum impletur.

§. 28. Ad inferiorem Rheni tractum Grimber- Hispani se movent.
gius tribunus Andernaci pręfectus Hachenbergam
subito opprimere conatus, cum clade repulsus fue-
rat. Paulo post iis in oris magnum terrorem da- 14. Jan.
bat Marchio Celadæ, qui cum Hispanicis copiis
è Lucenburgico agro Rhenum trajiciebat, ad syl-
vam Occidentalem Moguntini, & Coloniensis 12. Febr.
Electorum, Neoburgicique, & Colonię urbis
copias sibi juncturus, quæ in validum exercitum
surrecturę credebantur. Huic moli quę pares op-
ponerentur copiæ non adparebant. Ne tamen
aperta plane via hosti in Wetteraviam relinquere-
tur, bis mille qoingenti circiter mittuntur, qui
aditus obsiderent; quibus parem numerum Land-
gravius sociaturus erat. Conatus tamen hostis in
irritum recidit, auxiliis Coloniensium ob tumultum
ibi excitatum retardatis; Neoburgico quoque ar-
mis plane supersedente; quem instinctu Suecorum
Hollandi monuerant, ut quiesceret. Simul Arau-
sionensis validam manum Rheinbercam miserat,
Hispanorum motus observaturam. Unde territi
Hispani diutius his in oris morari haut ausi, post
direpta quędam loca Rhenum iterum transmise- 14. Mart.
runt.

§. 29. In Westphalia eo tempore non solum Acta per Westphaliam.
agrestium manipuli turbas dabant; sed & Cæsa-
reorum duo millia Monasterii ac vicinis oppidis col-
lecta Suecorum hospitia infestabant, Limburgum-
que arcem ad Ruram fluvium sitam, ac Benthei- 22. Jan.
mum occupabant; Ludingshusa quoque arce per
præfecti ignaviam facile potiti; cum intra triduum 7. Febr.
Hassi adfuturi essent, qui subvenirent. Oster-
holtius quoque, & Eremita tribuni Cæsarei cum
viginti duabus cohortibus Blombergam, & post
Uffelam oppressam misere diripuerant. His ho- 10. Mart.
stium conatibus obviam iturus Melander Hassicus
dux cum quindecim equitum centuriis, aliquot
mille peditibus ad Dulmenam progressus cohor-
tem peditum cum sexaginta equitibus, mox quin-
que Boenninghusii turmas conciderat. Sed dum
Dulmena Halteram tendit, hostis repente Rhe-

dam

1634. dam convertit, ac post oppidum direptum incensumque, arcem segniter resistente præfecto capit. Quo ipso hostis sibi viam ad Comitatum Lippiensem, Teeleburgicumque, & Osnabrugensem præsulatum aperuerat. His ut se conjungeret Gleenius, cum aliqua manu Minda trans Visurgim in Westphaliam tendebat; quem Ericus Andreæ Trana tribunus Suecicus insecutus non procul Mella aliquot ejusdem turmas improviso opprimit, centumque ac triginta in fuga interficit, præter duo vexilla non paucis captis. Nec Gleenius in Suecos firmato pede ipsum expectantes tentare quid ausus, Warendorfum se conferebat, hisce itidem ad sua regressis. Circa idem tempus Gustavus Gustavi F. in possessionem præsulatus Osnabrugensis à Regina Sueciæ donati per Oxenstiernæ delegatos immittitur. Et quanquam initio in ejus verba jurare Canonici obtentu privilegiorum, equestris ordo, & oppida metu vastationis à Gleenio imminentis tergiversarentur, mox tamen juramentum præstiterunt, plerisque Canonicis exceptis, qui recusationis suę rationes Oxenstiernę se approbaturos ferebant.

Obsidium Hildesiæ lente procedit. §. 30. In Saxonia Inferiore Brunsuicensis Dux obsidio Hildesiæ superiori anno coepto insistebat majore pertinacia quam successu, cum obsessi obsessores numero fere æquarent. Et quanquam Oxenstierna suaderet rem in commodius tempus differendam, nec labore jam tom attritas legiones plane pessundandas, ne post hoste ingruente obsidium cum ignominia foret deserendum: is tamen prefracte abnuebat, quod ditionum suarum salutem ex ea urbe pendere diceret; ac Hildesia capta Guelferbytum facilius cessurum. Igitur placito Ducis morigeratus Oxenstierna Cniphusium eo miserat rebus melius disponendis; qui statim observabat, obsessores pro paucitate sua plus laboris suscepisse, quam cui sufficerent. Neque tamen ipse operæ pretium facere poterat. Cum enim Oxenstierna conditiones, quas idem Clericis Osnabrugensibus indulserat velut Evangelicus, oneri cessuras retractasset, Cniphusius offensus missionem flagitarat, & obtinuerat, Hildesiæ tamen obsidio ad finem incubiturus, aut quoad alius in ipsius locum suffectus foret. Unde cum ob eam missionem ductores imperium ejus parum curarent, ac nisi consulto prius Georgio Duce parere
28. Febr. ipsi nollent; iste castris excedit, obsidii cura Uslario relicta. Cæterum obsessores quidem munimentum cornutum expugnarant, ac ad labrum fossæ penetrarant, circa quam replendam satagebant. Obsessi tamen acriter obsistere, crebris eruptionibus obsessores fatigare, quos morbi præterea, mœrorésque, ac crebræ desertiones valde attenuabant, ut ni plures accederent copiæ, vix spes esset urbe potiundi. Ea de causa Oxenstierna Kingio tribuno mandat, ut cum sua & Wilhelmi Ducis tribus legionibus Hildesiam se conferat; qui & jam Peinam duobus inde milliaribus distantem pervenerat. Sed Wilhelmus Dux contrariis mandatis legionis suas in Eichsfeldiam ire jubebat, quæ & mox à Kingio discesserunt, ne id quidem gratificantes, ut antequam abirent, in speciem se ante oppidum ordinibus explicatis ostentarent, terrendis obsessis. Sic isti quidem nihil effecerunt, quam ut obsessoribus annonam angustiorem redderent. Circa idem tempus Brunsuicensis Dux querelam movebat super ducentis equitibus Suecicis, quos superiore anno expetierat Brunswiga urbs, coërcendis Guelferbytani præsidii excursionibus; velut per istos ditionibus suis molestia crearetur. Re vera autem suos potius urbe recipi, ac Suecos paulatim iis oris dimoveri cupiebat. Sed cum magistratus urbis eos equites sibi necessarios obtenderet, alia via rem aggressus ab Oxenstierna 1634.
petebat, ut isti ad obsidium Hildesię evocarentur. Quod Oxenstierna necessitate urbis, & quod equitum exiguus usus in obsidio foret, excusabat.

§. 31. Apud Saxoniæ Electorem primum anni Saxo pacem captat.
tempus inter clandestina cum Fridlando consilia exigebatur. Sed ejus cędes summos juxta ac imos ejus aulæ mirum quantum consternabat; & postquam spes hac via Cæsari nocendi decollaverat, nil nisi pacem omnes anhelabant. Quanquam enim legiones apud Zwiccaviam coire juberentur: tamen nullo præterea conatu omnia ad Arnheimii adventum differebantur. Nec post huncce sat diu 4. Mart.
extractum res magis procedebat; ut ipse serio, an in speciem quereretur: pulcerrimam rei bene gerendæ occasionem cunctatione corrumpi. Se ut legiones Bohemiæ immitterentur diligenter institisse, & adhuc instare; si nihil masculi decernatur, se munere suo abiturum. Nec tanto magis res suscipiebatur, sed potius legiones ad Zwiccaviam contractę in hiberna dimittebantur. Eo facilius erat Cęsareis motus è cęde Fridlandi imminentes componere, & cum ex hac parte nihil impressionis metuerent, Ducis Bernhardi hospitia per Superiorem Palatinatum disturbare. Nec ullus pudor erat, conventionem, quam Arnheimius cum Bernhardo Duce, super sociandis copiis inierat, retractare. Eodem tempore ab Hispanico Legato 4. Mart.
Oquendi Duce Vienna mittebatur, qui Hispaniarum Regis ad Electorem literas adferret, quibus ille operam suam componendo dissidio Cæsarem inter & ipsum offerebat. Quem paulo post Henricus Julius Lauenburgicus Dux à Cęsare ad 14. Mart.
utrumque Electorem legatus sequebatur; ambos ad tractatus pacis secum suscipiendos invitans. Addebantur à Cæsare ad Saxonem peculiaria promissa de summo Cæsarei exercitus imperio in ipsum conferendo, si suas copias conjungere vellet; aut per totam Silesiam pro Saxonicis hospitia, si induciæ placerent. Quid responsi datum fuerit nobis non constat. Pacis tamen tractatus Saxoni non displicuisse, eventus ostendit. Ast Brandeburgicus peculiarem pacem abnuebat, infirmam eam, & recidivæ obnoxiam ferens, ni universos quorum interest complecteretur: eoque rem ad Francofurtensem conventum rejiciebat.

§. 32. In Sdesia Henricus à Dona Cæsareus Per Silesiam acta.
Dux Wartenbergam arcem deditione ceperat. Lautersonius quoque tribunus Namslaviam scalis 8. Jan.
improviso admotis oppressam, omni libidinis avaritiæ, & crudelitatis genere per triduum vexaverat. Urbs quoque Wratislavia ob favorem in Evangelicorum partes eminus circumsessa, ac subvectio interclusa irridentibus oppidanis, qui antea copiose sibi prospexerant, & auxilio Suecorum, Saxonumque in Basilica, & Arena Cęsareos per crebras irruptiones multabant. Et inter alia Ha- 28. Jan.
senburgii tribuni legionem, & mox quinque equitum turmas deleverant. Duwalius quoque dolore cladis ad Steinaviam acceptæ saucius, qua triginta per annos partam existimationem prodegisse arguebatur, ab Oxenstierna postulabat, omnes ductores, qui ibi fuissent, ad causam dicendam judicio bellico sisti. Nec ipse cum exigua, quam Duwalius semovet.
habebat manu, hosti quantum poterat damni inferre omittebat. Cumque aliquandiu Briegæ egisset, Wratislaviam iturus in itinere pontem Ohlavus incendit, impetu expugnatis ad utram- 1. Mart.
que ripam positis castellis, cæsisque aut captis propugnatoribus. Inde cum ab Wratislaviensibus aliquot peditum centurias ad paucos dies commodato accepisset, Oelsam, ubi legio cataphractorum sexcentis capitibus constans, & duæ dimacharum cohor-

1634. cohortes agebant, ipse cum septingentia noctu ten-
4. Mart. dit, ac primo mane oppidum arcemque assultu ex-
pugnat, omnibusque ductoribus, & quadringentis
quinquaginta gregariis captis reliquos trucidat, Du-
cem, qui jamjam in custodiam alio erat abstrahen-
dus, multosque nobiles hostium manibus ereptos
Wratislaviam deducit. Sed cum idem Wratisla-
vienses pecuniam posceret augendis copiis, illi lon-
ge recusabant, ac ad Oxenstiernam relaturos se di-
cebant. Unde is ex ęgritudine animi in morbum
incidebat, quod deficiente argento non solum de-
lectus sisterentur, sed & quem tanto labore jam
coegerat, miles dilaberetur.

Motus ob cædem Fridlandi. §. 33. Eo tempore Troppaviam Schafgotschii
subtribunus Freibergius cum octodecim centuriis
obtinebat, qui solus ob cædem Fridlandi, & ducis
sui captivitatem turbas dare ausus est. Is quippe
Fridlandi se partium ferens peculiarem hujus le-
gionem pedestrem, & Bohemicos dimachas sibi
adjungens in mortui jam Fridlandi verba adigit,
simul soluto menstruo stipendio conciliat, & qua-
tuor equestres legiones conscribere incipit. Erant
ipsi in oppido octodecim machinæ, & annonę af-
fatim. Tantum ducem petebat imperio geren-
do aptum, & manum equitum excursionibus in
Moraviam instituendis. Et videbatur ingentem
flammam genitura hæc scintilla, si spatium dare-
tur. Sed cum Evangelicorum auxilia Cęsarei prę-
verterent, intra primordia ignis exstinguitur. Sta-
tim quippe Gœtzius cum aliquot equitum pedi-
tumque millibus adproperat, ac post Leobschut-
ziam, Carnoviamque, quam Freibergius præsi-
dio firmaverat, expugnatam, Troppaviæ obsi-
dium circumponit. Et resistebat is quidem aliquan-
tisper; sed cum nihil subsidii adpareret, ac à Schaf-
gotschio è custodia deditio imperaretur, Gœtziusque impunitatem promitteret, flectebat, & ad
Cæsaris obsequium redibat. Nec eo secius Vien-
nam in custodiam rapiebatur.

Landsberga capitur. §. 34. Et tamen occasione usus Leslęus, cum
ad oriens istud incendium restinguendum Cæsa-
rei duces undique concurrerent, de Landsber-
ga invadenda consilium cepit. Eoque copiis per
Pomeraniam contractis apud Driesenam ponte
extructo Wartam transmittit, castellumque ad
15. Mart. ripam Landsbergæ oppositum citra jacturam in
potestatem redigit. Missi quoque qui per Stern-
bergensem tractum sparsos consectarentur. Ex
altera parte ad oppidum accessus fiunt, quod
Schlickius Comes cum duodecim centuriis strenue
propugnabat, crebrasque eruptiones etsi non ci-
25. Mart. tra suorum jacturam tentabat. Sed tandem fractus
honestis conditionibus deditione facta Glogaviam
Majorem dimittitur. In oppido viginti septem tor-
menta, & apparatus bellici, annonęque copia non
spernenda reperta.

Conventus Francofurtensis acta. §. 35. Inter ista tempus conventui Francofur-
ti ad Mœnum habendo aderat, ad quem omnes
Evangelici per Germaniam invitati erant; num
in unum connecti fœdus possent, æquandis ho-
stium viribus, & ut eo citius honesta, & secura
pax obtineri posset. Ad istum quatuor Superio-
rum Circulorum Ordines mature coiverant;
plerique Saxonicorum tardius adveniebant, Hol-
satis plane emanentibus. Westphali Comites va-
rio obtentu absentiam excusabant. Schaumbur-
gius tantum non captivum se, Frisiæ Orientalis
Comes minorennem ferebat, & Ordinibus pro-
vincialibus obnoxium. Oldenburgius neutralita-
tem sibi promissam, & citra Daniæ Regis consen-
28. Mart. sum nihil ejusmodi se audere. Oxenstierna tamen
Oxenstiernæ propositio. non eo minus negotio initium daturus; postquam
de suo circa bellum finiendum studio, hostiumque
tergiversationibus & artibus præmisisset, futuræ
consultationis capita proponebat; de animis, con- 1634.
siliis, atque armis conjungendis, quo unico me-
dio hostis ad honestam pacem bona fide ample-
ctendam compelli queat; in quas leges pax facien-
da; quid Danię Regi mediationem denuo offeren-
ti respondendum; de Suecorum præmiis; de me-
diis bello alacriter continuando suppeditandis;
quomodo Galliæ Regi circa Philipsburgum sit sa-
tisfaciendum; de neutralitate Neoburgico conce-
denda; quibus denique conditionibus extranei
Principes aut Respublicæ, si qui velint in societa-
tam adsciscendi sint. Quæ capita ab Oxenstierna
statim ad Daniæ Regem, & Saxonem transmitte- 29. Mart.
bantur, ut intelligerent, rectę ipsum via circa pa-
cem reducendam insistere; simul ut in eundem fi-
nem operam suam conferrent rogabat. Quanquam
autem res utique exigeret ob imminens ab hoste
periculum consultatione maturari; tamen quod
Saxonici Ordines nondum advenissent, cæteri ad
deliberationes super summa rerum accedere vere-
bantur, ne isti neglectos se, aut præjudicio onera-
tos queri possent. Et cum eo tempore Bernhardus
Dux quosdam Ordinum ex improviso hospitatio-
nibus onerasset, ea res initium Conventus non
modicis difficultatibus implicabat, irritatis Ordi-
num animis, & diversa consilia agitantibus, sic ut
tempus consultationibus de summa rerum impen-
dendum, asperis & altius penetrantibus querelis
consumeretur. Nec sane probari Ducis factum po-
terat non pręmonitis Ordinibus susceptum, &
quod nulla necessitas, aut ratio belli excusaret,
turbatis insuper militari petulantia sementis labori-
bus. Ita mensis prope elabebatur, quin nihil ad rem
faciens ageretur.

§. 36. Primum ibi disceptatum de Neoburgico De Palatini Neoburgici neutralitate.
Palatino belli molestiis eximendo, quem inter &
Oxenstiernam acres antea literę hinc inde scriptæ
fuerant, illo querente, bello se citra causam peti-
tum, hoc, ut Ligistarum fœderi se innectere su-
persedeat, non sine minis monente. Quæ tamen
disceptatio ultra verba non procedebat, ac res ad
isthunc Conventum rejiciebatur. Ubi per Palatini 23. April.
Legatum exponebatur de damnis in Juliacensi, ac
Neoburgica ditione datis, cum Princeps suus nihil
hostile in Suecos sociosve tentarit; ut satis eidem
causæ fuerit cum hostibus ipsorum arma jungendi.
Sed quia spes facta sit ista emendatum iri; nunc pe-
tere, ut ex omnibus Palatini terris miles Suecicus
deducatur, ac Siburgo pręcipue clientelę sibi no-
mine subjecto: tum ut saltem peculiaria ipsius bo-
na ablata restituantur; ac deinceps ejusdem ditio-
nes plena neutralitate fruantur; quam ipse quoque
à Cęsare, & Ligistis impetraturus sit. Ea occasione
Palatinus Sultzbacensis super Ducatu Neoburgi-
co litem intendebat, velut per avitum testamen-
tum ad se devoluto, quod istius leges à Neoburgi-
co violatæ forent. Sed cum intempestivum videre-
tur hac rerum facie Neoburgicum plane alienare;
Sultzbacensis monebatur modestius rem urgere &
commodiori tempori persecutionem juris sui reser-
vare. Ast de neutralitate Juliacensibus ditionibus
concedenda facile conveniebat. Sed super Neobur-
gico Ducatu, & Siburgo disceptatio per totam ęsta-
tem extrahebatur. Tandem mutuo concedebant
ob insecutam cladem Norlingensem, & quia Pala-
tino cum Ordinibus suis provincialibus lis orta fue-
rat, qui privilegia sua ab ipso violari apud Cæsarem
questi fuerant. Unde Cęsar ad causam cognoscen-
dam Philippum Mansfeldium Comitem eo miserat,
eaque occasione Palatini ditiones tributo subjicere
conabatur. Simul Ordines inimica in Principem
consilia agitabant. Igitur circa Neoburgicam ditio-
nem placebat, ut ea belli oneribus, sicuti aliorum 1. Sept.
Fœderatorum terrę subjecta foret, salvis tamen Pa-

1634. latini jurisdictione, ac quantum tempora ferrent reditibus, quoad belli ratio eam plane immunem reddi pateretur: Suecica quoque præsidia Ducatu Bergensi deducerentur, ipsoque Siburgo, cui tamen munimenta prius detrahenda sint. In posterum sincera iis in locis neutralitas sit; ac Palatinus copias suas exautoret, Sultzbacensiumque prætensionibus æquum se præbeat. Ac ne dimissus à Palatino miles Cæsareis accederet, cum Arausionensi agebatur, ut istum ad se pertraheret. Cæterum cum eam Evangelicorum declarationem Neoburgicus Catholicis Ordinibus Coloniæ congregatis offerret, utque sibi pariter ab ipsis caveretur peteret; illi Cæsaream ratihabitionem præstare non poterant. Unde cum eorum declaratio imperfecta, & obscura petito Evangelicorum non responderet, negotium hoc ad finem perduci non poterat.

Electoris Saxoniæ propositio. 8. Maji.

§. 37. Paulo postquam cum Neoburgico agi cœptum, Saxoniæ Electoris Legati à misero Germaniæ statu exorsi multis verbis Principis sui pacificam mentem extollebant, qua impellente universorum Evangelicorum conventum indicere voluerit, pro autoritate sibi per Lipsiacum fœdus collata: quod institutum per quatuor Superiorum Circulorum inter se & cum Suecis confœderationem interruptum fuerit. Inde exhaustis omnibus Rhetorum loculis ad pacem amplectendam eos hortabantur. Nec obscure improbabant, præsulatus bello occupatos alienari, ac in seculares ditiones mutari. Addebant, non omnia ancipiti aleæ Martis exponenda; & cum nemo Electori ad sustentandas suas copias subsidii quid conferat, sumtibus diutius ferendis ipsum imparem esse; eoque mature ad tractatus descendendum, nec omnia ad unguem exigenda, ac ejusmodi pacis conditiones proponendas, quæ commode obtineri queant; de quibus in antecessum sit conveniendum, ac certum scopum tam funesto bello præfigendum. Circa Suecorum præmia monebant, Gustavum Regem declarasse, se eo nomine Saxoni nihil imputare: etsi operam ejus nationis egregiam præmio mactari par utique sit: Suecos tamen prætensionem suam ita moderaturos, ut commode eidem satisfieri queat; præsertim cum Gustavus Rex professus sit, sua arma Romano Imperio, à quo læsus non fuerit, fraudi non fore.

Fœderatorum responsio. 31. Maji.

Ad hæc post mensem fere elapsum, Fœderati ob Heilbrunnense fœdus perstricti, quid post Lipsiacum conventum acciderit, exponunt, & quod rerum conditio non tulerit Saxonis conventum expectare. Cæterum pacis se quoque cupidos, nec bello causam dedisse, nec cur illud huc usque extractum sit, culpam penes se esse. Super conditionibus pacis se quam maxime solicitos esse, præsertim cum Succia conjunctas secum rationes habeat, ac tam multos præsulatus bello partos possideat. Sed cum hostis omni vi ad scopum suum grassetur, sibi vicissim omnia pro sui defensione expedienda, quoad honesta ac tuta pace potiri detur: super cujus legibus adornandis Saxonicos, ut mentem suam exponerent, rogabant. Sibi exploratum esse, uti hostis summam consiliorum in Evangelicorum divisione collocet; ita salutem suam conjunctione animorum, armorumque stare. Ad quam Saxonem invitant, ac ut ad finem usque belli durare, & communicatis secum consiliis rem gerere velit; suum vicissim auxilium prolixe offerentes.

Daniæ Regi super loco & tempore tractatuum responderetur. 30. Maji.

§. 38. Super loco & tempore tractatuum Daniæ Regi Fœderati respondent; Lubecam nimis remotam; Mulhusium bello attenuatum, & Marpurgum nupero contagio tam splendidi conventus haut capacia. Ipsi contra ubi Francosurtum non placeret, Erfordiam, Spiram, aut Wormatiam proponebant. Tempus quod spectet, rem quam primum suscipi placebat, ut tamen inter indictionem & tractatus initium mensis minimum intercederet. 1634.
Circa salvi conductus literas monebant, ut illæ non solum Lipsiaci fœderis socios, sed & quam maxime Coronam Sueciæ, cæterosque Reges ac Respublicas, qui legatos eo mittere velint, complecterentur; quarum formula, simul quomodo fiduciariæ literæ forent concipiendæ, proponebatur. Ista decreta cum ab Ordinibus subscribenda forent, lis inter Equestrem Ordinem, Urbesque Imperiales super digniore loco oriebatur; cui declinandæ peculiares literæ ad Daniæ Regem ab Equestri Ordine scribebantur. Rex cum alia ab Ordinibus proposita, tum de tractatu pacis Francofurti instituendo probabat, cujus initium mense Octobri fieri placebat; eademque ut à Cæsare quoque admitterentur, operam se daturum pollicebatur. Quæ tamen facie rerum post mutata, irrita fuere. At circa universorum conjunctionem, mediisque bello continuando expediendis tanto temporis spatio parum promovebatur, etsi gliscens indies hostium potentia isthæc ante omnia maturari suaderet. Quas moras Ordinum in tam arduo negotium tempus inutili sermocinatione terentium pertæsus Oxenstierna, Moguntiam tantisper secedebat, num forte ipso absente serio magis rem gerere instituerent.

Acta cum Helvetiis & Rhætis.

§. 39. Interea cum Helvetiis Evangelicis ac Tigurinis præcipue actum fuerat, ut fœderi Heilbrunnensi nomina dare vellent. Ad quod etsi permoveri non possent; pronum tamen satis animum in Fœderatos testabantur, ac copiis ex Italia per Gothardum montem iter occlusuros se promittebant. Rhæti quoque transitum per Vallem Tellinam in Tirolensem provinciam obstruere parati erant; sed soli eam rem absque Gallorum auxilio suscipere non audebant. Atque bis cunctantibus ad Oxenstiernam scribebant, operam suam apud Gallos interponeret, ut ei negotio manum admovere vellent. Sed frustra ministris Gallicis stimulos admovebat Oxenstierna, sic ut eo tempore claustra Alpium magno Evangelicorum cum detrimento non occluderentur.

Infructuosa in Angliam legatio. 26. Mart.

§. 40. Nec in Anglia operæ pretium fecerat Joannes Oxenstierna, quo è Belgio trajecerat. Is post tertiam ab adventu suo septimanam honore Legatis solito in aulam adducebatur, etsi pater, ubi quid ceremoniarum omitteretur, id negligere mandaverat. Inde cum post publice facta verba privatim Regi petita sua expositum venisset, ac multos proceres in conclavi adsistere conspiceret, quibus parum fidebat, prævalente tunc apud eam aulam Hispanica factione, sermonibus obiter oblatis tempus terebat ac verbo tantum innuebat, se militem ac pecuniam petitum venire. Cui paucis verbis Rex reponebat: pacem quærendam, & cogitandum, quos jam sumtus ipse fecerit. Sed tandem solo cum Rege loquendi copiam nactus de statu rerum in Germania demonstrabat, & ut Rex paci promovendæ operam conferre velit, cujus conciliatorem Danus denuo se ferat; tum ut bello continuando subsidia conferat, militis quoque per Britanniam conducendi copia facta. Contra Rex primo mirari se respondebat, quod nullis à Regina Sueciæ, aut Fœderatis Germaniæ Ordinibus literis fiduciariis instructus veniret. Nam si de fœdere cum ipso tanquam Legato tractandum sit, de autoritate ipsius constare debere. Oxenstierna de fœdere concludendo sibi in mandatis datum negabat: sed si Regi placeat suam mentem super eo declarare, se quid sibi videatur expositurum, ac ad suos relaturum. Cæterum à Patre se delegatum, cui summa rei Suecicæ per Germaniam, & fœderis Heilbrunnensis directio sit commissa; nec alia sibi autoritate opus esse: ac Fœderatorum nomine se militem ac pecuniam petere. Ad quæ Rex reponebat;

2. April.

hac

1634 hac tempestate viris à se Regnum exhauriri non debere, cum sibi in futurum cautum non sit, ac pax à vicinorum lubitu pendeat. A Patre suo ac se maximos sumtus factos, nullo emolumento, aut gratiæ spe. Evangelicos sępius de subsidio ipsum interpellasse, nec vicissim conditiones Regno suo proficuas obtulisse. Nepotum suorum restitutionem curæ sibi fuisse, ac fore. Alias se non videre, in cujus gratiam, aut quo fine isti bello implicari debeat; cum Germania situ remota parum ipsum tangat. Collaturum se tamen operam, ut pax iterum coëat; quæ optima ac tutissima sit via res afflictas reparandi. Cum inde Oxenstierna de rebus Germaniæ, Fœderatorum consiliis, ac necessitatibus multa exponeret, & quantopere ipsum Palatina causa tangeret, Rex probe rem percepisse videbatur, & parum quod reponeret habebat. Post tamen scripto responsum: cum Oxenstierna præparando duntaxat fœderi venerit, se Amstruterum Francofurtum super eodem concludendo missurum, ubi & de subsidio sit agendum, quod fœdus consequi debeat. Sed cum Oxenstierna rebus tantisper sustinendis à simplici liberalitate auxilium peteret; nihil aliud responsum, quam tale quid ante fœdus à se nec peti, nec præstari posse. Tandem ne id quidem impetratum, ut proprio argento in Anglia, & Scotia militem conducere liceret, supplendis ejus nationis legionibus, quod tamen antea quibusvis fere petentibus permissum erat, quicquid etiam Patritius Rudwenus, & Alexander Leslæus instarent. Nec aliud responsum, quam ipsi Regi fortasse mox milite suo opus fore, cum omnes circum vicini in armis sint, ac edicto quorumvis exterorum delectus jam prohibitos. Qua ex denegatione non modicam pecuniæ jacturam faciebant Fœderati, cum multi ductores spe militis conducendi eo profecti essent; aliqui, quos jam autoraverant, dimittere cogerentur. Sic nulla re obtenta Oxenstierna discedebat, aliquoties oblata à Rege magni pretii argentea vasa acceptare abnuens. Porro veniebat quidem Francofurtum paulo post à Rege missus Amstruterus; sed qui præter verba honoris, & monita ad amplectendam pacem nihil quod ad rem faceret, adferebat. Quin & per se, & stimulato Palatinatus Administratore, non segnem operam rebus turbandis una cum Gallis, & Saxone navabat.

Saxoniæ Electoris querelæ. 2. Junii.

§. 41. Ast Francofurti Saxonię Electoris Legati, Oxenstierna digresso novum Fœderatis Ordinibus scriptum tradunt, plurimis querelis refertum; ut Electori, qui in ipsorum gratiam pacem bello permutarit, nihil tantis meritis dignum sit relatum, sed potius propria ipsius ditio belli malis involuta; Magdeburgicus & Halberstadiensis præsulatus, in quos filio suo jus quæsitum, prærepti, qui nunc donationibus fœde distrahantur. Inde ut sua sibi jura salva præstentur, & militaris licentia corrigatur; postulabat. Simul utrumque Circulum Saxonicum sustentando suo exercitui deposcebat, cujus alias alendi nulla foret facultas. Tandem ne directio rerum extraneis committatur, neve exterorum fœderibus, aut peculiaribus inter se vinculis connectantur, sed ut legibus potius Imperii omnes adquiescant ita aperte suadebat, ut omnia, quę heic gererentur, ab ipso improbari satis adpareret. Quæ omnia etsi à Fœderatis Circulis sat solide excusarentur, aut convellerentur: tamen quid ab illo ad causam communem subsidii foret expectandum, non amplius obscurum erat.

Monita Circuli Inferioris Saxonici.

§. 42. Inter hæc Inferioris Saxoniæ Ordines non pauca monita circa rem suam militarem apud Oxenstiernam scripto exponunt. Quę in se quidem satis æqua videbantur, sed viribus hostium, ac præsenti rerum conditioni non usquequaque congrua, & quod hostis adhuc in visceribus Circuli hæreret, aut ejus eruptio indies metuenda foret, in chartam citius conjici quam exsecutioni dari apta Id quod ad Oxenstierna scripto Moguntia misso late demonstrabatur. Mox utriusque Saxonici Circuli Ordines, excepto Saxoniæ Electore, prolixo & multis capitibus constante scripto declarant, quibus conditionibus cum quatuor Superioribus Circulis, ac post cum Suecię Corona fœdere jungi velint. Quibus tamen hęc conditio præmittebatur: si prius super premiis Suecorum conventum sit; alias se nolle cæteris, quæcunque acta forent teneri; id quod instinctu Brandeburgici Pomeranię metuentis insertum fuerat. Quibusdam etiam hanc exceptionem addere placebat, ut Saxoniæ Elector, si non fœdere, saltem sincera amicitia ipsis conjunctus maneret. Quod si super his omnibus conventum foret, tunc demum & de summæ rei directione mentem suam declaraturi erant. Quid circa proposita ab his monendum foret, Superiores Circuli anxia & lenta deliberatione trutinabant; quas moras pertæsus Oxenstierna vicinos Ordines, ac cumprimis Landgravium Wilhelmum Francofurtum invitabat, ut autoritate sua istum lentorem castigarent. Et cum tandem bona fide negotium processurum videretur, ipse Francofurtum sub Junii mensis finem redibat, si qua negotio exitum invenire posset. Ac jam Superiores Circuli sua monita circa propositas à Saxonibus conditiones expromebant; qui in eo potissimum ab ipsis discrepabant, quod Superiores Circuli isthac conjunctione omnes Evangelicorum vires in unum redigere corpus vellent, quæ & Oxenstiernę mens erat; sic ut nulli Circulo peculiaris miles aut ærarium foret, sed quicquid virium esset ad universos indivisim spectaret. Contra Saxones obnixo contendere, se proprio milite & ærario cedere non posse, & conjunctionem ita temperandam, ut singulis Circulis suę copię, ac erogationum dispensatio relinquantur. Promittebant tamen, universorum conservationem sibi cordi fore, ac ubi hostis Saxonia pulsus fuerit, aut si citra manifestum periculum id fieri queat, se maxima exercitus sui parte laborantibus, idque proprio sumtu succursuros, eadem sibi ab istis stipulati. Heic infinitæ disceptationis campus pandebatur, dum utraque pars firmandæ suæ sententiæ rationes corradit. Ac prævidebant Superiores ni à Saxonibus subsidia sibi ferrentur, gliscentibus indies belli oneribus, ac attenuatis viribus res suas brevi collapsuras. Eoque hosce in suam pertrahere sententiam nitebantur, quod sperarent, si omnia in unam reducta massam, ac arbitrio summi Directoris subjecta forent, Saxonum se milite ac pecunia pro re nata usuros; præsertim cum belli moles jam ipsis incumberet, & ex sua conservatione summa rerum penderet. Id quod alias, ubi penes quemque Circulum suarum virium dispensatio foret, ob privatos respectus ægre obtinendum erat. Enimvero quo magis Superiores mentem suam panderent, eo magis Saxones tergiversari, ac sui sibi exercitus ærariique curam, & si sub summi Consilii directione, vindicabant; jactantes se ab initio maxima belli onera sensisse, Gustavi Regis destinata non minus quam alios juvasse, pari jure se ab aliis, quo alii à se subsidia postulare posse. Ita nemo non hoc in bello plurima pertulisse, impendisse, ac patrasse videri volebat: in futurum certabatur, quis minimum ferret, faceret, aut impenderet, quicquid tandem de summa rerum fieret. Testabantur tamen Saxonici, se bona fide cum Superioribus conjungi, & eandem cum ipsis fortunam subire velle: nec prærogativam à se quæri; nec à communi se causa secessionem facere, supremove Consilio se subtrahere sibi propositum. Sed, quam offerebant conjunctio iis conditionibus circumscripta erat, ut privati respectus communi sa-

1634

26. Junii. Conditiones, quibus Inferiores Circuli Superioribus jungi volunt.

29. Junii. Discrepantia Superiorum Circulorum ab Inferioribus.

1634. luti ubique non obscure præponderarent, ac supremo Directori parum potestatis relinqueretur. Nam Elector Brandeburgicus copias suas non longius à sua ditione abduci volebat, quam ut hoste invadente præsto esse possent. Et Inferiores Saxones prius loca ab hoste apud se infessa recuperare contendebant, tunc demum quæ necessariis superessent præsidiis auxilio cæteris submissuri. Sed & instigantibus Electoris Saxoniæ Legatis, Altenburgicus, ac Vinariensis Dux, Anhaldinique jactabant, utrumque Saxonicum & Westphalicum Circulum inter se sociatos Saxoniæ Electoris supremæ directioni committendos, tantum ut universorum conjunctioni remoram injicerent, ac Oxenstiernam administratione rerum dimoverent. Videbatur tamen ea fœderatio facilius processura, si cum solis Inferioribus Saxonibus negotium fuisset, etsi & inter hos non omnes æque proclives ad eandem erant. Sed cum isti Superiores Saxones sibi copulassent, per utrumque Electorem majoribus difficultatibus res implicabatur. Saxo enim ab initio societatem illam aversatus, eo commodiorem jam ansam nanciscebatur isthanc turbandi, quo tardius tanta multitudo capitum inter tam diversa studia moliebatur. Nec parum remoræ consiliis injiciebatur per istius cum Cæsare tractatus tunc quam maxime ferventes; qui non solum Saxones a conjunctione retrahebant, sed & quosdam è Superioribus Circulis adverterant. Cum enim considerarent, quid jam bello absumpsissent, & quid adhuc facultatum superesset, simul quam immensis sumtibus deinceps foret alendum, quos exhaustæ ac vastatæ regiones ægrius indies tolerabant; anxium pacis desiderium subibat. Et cum Dani mediatio in longum promineret, Saxonis autem cum Cæsare tractatus sinceram, tutam, & ad universos spectantem pacem jactarentur parturire; spes concipiebatur per istos viam apertum iri infinitis belli oneribus, simul gliscentibus indies periculis brevi amoliendis.

Silesiæ Ordines fœderi adscribi volunt. 22. Julii.

§. 43. Inter istas disceptationes Legati aderant à Lignicensi, Briegensi, ac Munsterbergensi Ducibus, nec non urbe Wratislavia nomine omnium Evangelicorum per Silesiam Ordinum missi, qui fœderi quod tunc Francofurti agitabatur adscribi cupiebant. Protestati tamen id à fieri adversus iniquas oppressiones, ac ad salutis libertatisque ac jurium suorum conservationem salvo vinculo, quo Bohemiæ Regno teneantur, salvisque pactis, quæ sibi cum Poloniç ac Hungariç Regnis intercederent. Conditiones quas ferebant huc fere redibant. Ut sui militis ærariique penes se ipsos administratio sit; pax non ineatur, nisi gravamina ipsorum abolita, libertatique cautum sit; ac ob isthanc confœderationem ab universis indemnes prçstentur. Et erat sane egregia occasio fœdus Evangelicorum extendendi. Sed cum inter Circulos nondum convenisset, quibus legibus ipsi inter se jungendi forent, tertium in societatem adsciscı prçmaturum erat. Unde re in longum extracta, ac interveniente clade Nordlingana, Oxenstiernæ id negotium, prout è communi usu videretur, perficiendum relinquebatur. Sed tunc summa rerum eversa, ac ingruente hoste is tractatus ultro evanescebat.

De belli sumtibus consultationes.

§. 44. Nec parum negotii Superioribus Circulis dabat consultatio super expediendis belli erogationibus; quibus tributa Ordinum, decimç fructuum, bello parta, extraneorum subsidia destinabantur. Quæ ut parce ac citra fraudes dispensarentur, non minus anxia disquisitio erat. Admiscebatur querelarum vis tum Ordinum inter se, belli onera inæqualiter distribui arguentium; tum adversus militum petulantiam, præfectorumque avaritiam, & quam in fraudem Ordinum sibi arrogarent autoritatem. Istæ querelæ, ac quç iisdem medendis proponebantur, etsi manifesta niterentur æquitate; tamen dum de summa rerum deliberatur, intempestive movebantur, ac rem majoribus difficultatibus involvebant, Ordinibus tributa, & alia bello necessaria depromere abnuentibus, nisi ista prius emendarentur. Cum tamen æger animis miles disciplinç militaris legibus nullo modo adstringi posset, nisi stipendiis, & annona prius expedita. Cæterum res ista sæpe hinc inde disceptata; sed nihil solidi decretum, multo minus executioni datum; prolixi sermones, excusationum affatim, rei nihil.

Super Suecorum satisfactione disceptatio.

§. 45. Enimvero longe gravius impedimentum adferebat Suecorum satisfactio, super qua ut prior suam sententiam proferret Oxenstierna, Ordines solicitabant. Ast illi potius videbatur, summam rerum conjunctis animis; viribusque in tuto collocare; quo obtento super reliquis facilius conveniri posse. Quia tamen iste ad quasdam conjunctionis leges à Saxonicis propositas annotaverat, eas sibi probari, modo Suecorum satisfactio expedita foret, Saxonici hanc ansam arripiebant, velut res citra istud caput ad exitum perduci non posset, denuo eundem urgendi, ut rationem definiendo isti negotio indicaret. 14. Julii. Sed is decori retinens, simul invidiam metuens, sinistrosque sermones in Regnum, ac se redundaturos, si quid non omnibus æque gratum proponeretur, aliorum prius sententiam audire, quam suam expromere malebat. Igitur ea disceptatio primum inter Ordines suscipitur; quorum aliquibus videbatur, eam rem ad pacis tractatus differendam, ibique definiendam; quod dubio adhuc belli exitu forte promitti queant, quæ tunc præstari non possint. Si quid nunc decernatur, quod uni vel alteri displiceat, causam offensæ inter Ordines orituram; nec hostem, si rescisçat, neglecturum ea dissidia in usum suum convertere. Nec Saxoniæ Electoris & cçterorum absentium quorum etiam intersit, mentem super ea re nisi inter pacis tractatus cognosci posse. Spem quoque esse collatis omnium consiliis exitum rei felicius inventum iri. Suberat insuper arcana ratio, quod bello finito, ipsisque extra periculum constitutis, facilius se Suecis quas placeret conditiones obtrudere posse sperarent, quam nunc, quando eorum auxilio carere non poterant. Sed & Oxenstierna eam rem fervide urgendam non judicabat, ne distractionem inter Ordines efficeret; & quod videret, Suecos commode se bello subtrahere non posse, quoad pacem communem Deus annueret. Vincebat tamen major pars, quç hanc rem utique decidendam pertendebat, quod non parum ad firmam conjunctionem faciat, si omnia suspicionum semina removeantur. Et inter præcipua consultationis capita id quoque fuisse propositum. Igitur collatis consiliis demum declarant; tribus modis satisfieri Suecis posse, tradita certa ditione, auxilio mutuo, aut pecuniæ summa. Sed cum Gustavus Rex inter causas belli tulerit oppressorum Ordinum liberationem, qui & statim atque facultas fuit ad promovenda ipsius destinata omnem operam contulerint; spem sibi esse Coronam Sueciæ nihil adpetituram, per quod sociis atque amicis aliquid decedat; eoque ex adversæ partis ditionibus bello jam occupatis ipsi esso satisfaciendum. Circa mutuum auxilium, ac pecuniarium præmium satis promtos se fore. Oxenstierna media satisfactionis abunde ab Ordinibus expensa esse judicabat, nisi quod parum distincte exprimerentur. Igitur cum nec ipse quid certi definire vellet, responso suo, quod paulo obscurius rem insinuabat, Ordinibus ansam præbere volebat, absque circuitione eam promendi. Eoque è præscripto Rectorum Sueciç gradatim processurus, quod difficillimum obtentu erat, primum per ambages insinuabat: terras hostibus ereptas ita positas, ut ex iis Sueciæ nihil

robo-

1634. roboris aut emolumenti accedere queat: quæ tamen eædem opportuno situ quorundam Ordinum ditiones contingant. Igitur ejusmodi regionem Ordinibus dispiciendam, quæ ad incrementum ac securitatem Suecię aliquid faciat, quaque ipsa commode uti frui queat. Ne tamen eo modo aliquid Imperio detrahatur, super eo cum Ordinibus conveniri posse. De reciproco, quod offerebant, fœdere gratias agebat. De pecuniis addebat impensas Suecorum ęstimatione superiores esse, profuso insuper sanguine Regis incomparabilis, & tot fortium virorum: & Ordinibus bello exhaustis pecunias conferre arduum fore. Sed cum ipsis placuerit, ditione quapiam data gratum in Suecos animum ostendere, talem propositum iri sperare, unde Sueciæ aliquod emolumentum, quod factas expensas soletur, redeat. Quod si forte uni aut alteri Ordinum inde quid decedere videatur, id ex occupatis Præsulatibus ubertim sarciri posse, Ordinibus evictionem præstituris.

Pomerania sit pomum Eridis. §. 46. Enimvero ab ista re Brandeburgici immane quantum abhorrebant, ne hilum quidem Pomeraniæ, quam innui ab Oxensternio non amplius obscurum erat, gratis aut accepta pensatione concessuri: tractis quoque in suas partes utriusque Saxoniæ Ordinibus, ut non parum à priore sententia circa Suecorum satisfactionem recederent, novamque declarationem Oxensternę offerrent. Ejus summa huc redibat; Pręmia Suecorum ex hostico petenda, nec pro hostium rebus haberi posse, quorum possessionem hi paulo ante amicis ipsorum per injuriam extorserint; nec jus belli adversus socios allegari posse. Unde sibi non persuaderi, Suecos quidpiam in quempiam ex Evangelicis pretendere. Satis tamen gratum animum adversus Suecos ostendisse se judicabant; si fœdere ipsis in communem hostem jungantur, pacem non facturi nisi comprehensis ipsis, ac satisfactione præstita; si magnos exercitus maximis sumtibus comparent; si perpetuam cum ipsis amicitiam sanciant; mutuum insuper auxilium, reducta pace, ac pecuniarum subsidium exhibituri. Sed ut sumtus ipsi refundant in causa communi, à se postulari non posse. Brandeburgici autem succinentibus Pomeranis prolixe insuper ingerebant antiqua Brandeburgicorum in Pomeraniam jura, Cęsarum investituris, subditorum homagio firmata, cujus titulos & insignia iidem dudum gerant, quamque tam tenero affectu complectantur, ut ne quadruplo quidem eandem permutare velint. Electorem invitum ad sua permutanda cogi non posse, Saxonicæ quoque & Hassiacę Domus propter fraternam cum Brandeburgicis conjunctionem ne id fiat interesse. Convelli Electoris statum, cujus velut clavis sit Pomerania, & vinculum conjungendę Borussię, & Marchiæ. Ista qui ponatur extraneus, arbitrum Marchiæ, & vicinarum regionum fore: Sueciæ bella in ipsos redundatura; commercia ad Mare Balticum in Suecorum arbitrio futura: si super litibus obortis sententiæ contra hosce in judiciis Imperii ferantur, difficilem exsecutionem, & medicinam ipso morbo molestiorem. Totius quoque Germanię statum inde alterari, quæ Suecorum cum Polonia & Dania bellis implicanda sit. Danis quoque peculiaria in Rugiam jura, ac Bohemiæ Regnum Oderę servitium impositum ęgre laturum. Ita hanc regionem in Suecos translatam, perpetuum fomitem belli fore, cujus eventus utcunque cadat, vicinia noxius sit futurus. Mutatis quoque ea parte Imperii finibus Cæsarem ac Ligam nunquam bona fide pacem acturos. Evangelicis probro futurum, per ipsos limitem Imperii ad Mare Balticum convulsum. Denique pestilens inde diffidium Suecos inter & Evangelicos Ordines oriturum, utrique parti exitiosum, cum tamen Sueciæ incolumitas ex parte à Protestantium benevolentia pendeat. 1634.

9. August.

§. 47. Huic difficultati removendæ id medium Oxensterna proponebat, ut postquam Sueci Electoris jus ad Pomeraniam in dubium non vocarent, nec hic istorum ad eandem, jus ex fœdere quęsitum solicitaret; ea res ad futuros pacis tractatus rejiceretur; interim universorum conjunctio amputatis moris promoveretur; & adversus communem hostem omnia rite disponerentur. Enimvero Brandeburgici acriter instare, ac ut prius super Suecorum satisfactione decernatur, jusque suum ad Pomeraniam in tuto collocetur, postulare. Nam fundamento conjunctionis, quod in unione animorum consistit, nil magis adversari, quam si, qui urgente periculo à communi hoste alteri sociatur, perpetuo suspicari cogatur, post victoriam à socio sibi rem suam pręripiendam, aut molestam cum eodem litem subeundam. Eoque per legatos ac literas Elector Oxensternam urgebat, ut nomine Regni Sueciæ se obstringeret, Pomeraniam inter satisfactionis media non repositum, ac defuncto Duce ipsum in plenam istius possessionem admissum iri; vicissim pollicitus, se circa pręsidia oppidorum ac portuum omnia in pręsenti statu ad belli finem relicturum. Heic si Elector conjunctionem serio & prout è communis rei usu judicabatur, amplecti voluisset, temperamentum invenire non adeo arduum erat. Nam vel Electori Pomerania præter tractum litoralem, & pręcipuos portus, quos Sueci potissimum respiciebant, concedi; vel Præsulatus unus aut alter, aut pecuniæ summa offerri poterat. Licebat etiam facta, quam Brandeburgicus postulabat, declaratione, satisfactionem ad aliud tempus differre; quin & plane satisfactionem condonare, ac Evangelicorum amicitia ac fœdere adquiescere; quo collisioni cum amicis declinandæ, Oxensternam mandata sua demum descendere permittebant. Aliqui etiam de Borussia utraque in Suecos transferenda proponebant, deinceps tanquam feudum Imperii ab his possidenda, ita ut Imperium in plenam ejus possessionem istos immitteret, ac adversus Polonos tueretur, qui non satis liquido titulo illam invaserant; Electori pro sua parte aliunde pensatione data. Et erant, qui crederent, hunc ab isto negotio non valde alienum esse. Sane id consilium ab initio belli Oxensterna foverat, ut restituta Pomerania, omnibusque in Germania locis, Borussia præmium belli foret. Quibus destinatis Gustavum Regem Bernhardus Dux averterat, ostentato velut ex facili totius Germaniæ imperio. Sed Legati Brandeburgici modum procedendi immutaverant, ex peculiari Electoris mandato, cum jam Francofurtum adpulissent, accepto. Nam in prioribus ipsorum mandatis primo loco de conjunctione, inde de cautione circa Pomeraniam positum erat. Sed id postea immutatum, & legatis injunctum, ante omnia cautionem super Pomerania urgere, nec nisi illa obtenta ad conjunctionem progredi. Enimvero quia hoc modo liberas retinebat manus Brandeburgicus, ut obtento quod voluerat, conjunctionem pro lubitu conditionibus circumscribere, ejusque vim plane eludere posset; Oxensterna istam cautionem præstare consultum non ducebat. Inde fiebat, ut Brandeburgicus non minore cum studio conjunctionem Ordinum impediret, quam antea Heilbrunnensis fœderis tempore, & post utriusque Saxonię Ordinibus eandem commendaverat. Ac gaudebant malevoli ejus negotii obtentu aversos Suecis animos obtegere, & Electorem à salutaribus consiliis abstrahere; cui persuaserant, omnes circa Pomeraniam tractatus cum Suecis fore irritos, hosque ne latum pedem unquam eadem cessuros.

Brandeburgici temperamentum non admittunt.

28. Aug.

1634.

Gallorum de Philipsburgo tradendo postulata.

§. 48. Tandem & in eo Conventu personam suam agebant Legati Gallici Feuquierius & Grangius, qui multo verborum honore Oxenstiernæ operam suam in omnibus offerebant, addito; cum Daniæ Rex filium naturalem Ulricum Christianum in Galliam miserit de ipsius mediatione expositurum, Galliæ Regem itidem in Daniam missurum, qui super eo negotio cum Dano conveniat, simul si quæ adversa ibi Sueciæ consilia agitentur, corrigat aut destruat. Eum Legatum inde in Sueciam abiturum testandæ benevolentiæ, & ut Suecorum mentem circa inducias, aut pacem cum Polonis percipiat; qui deinceps in Poloniam profectus omnia ad Sueciæ utilitatem sit temperaturus. Enimvero hæc in speciem tantum jactabantur; & vix aliud Gallis tunc Francofurti propositum, quam Oxenstiernæ autoritatem & consilia subruere, partes in æquilibrio retinere, ac res confundere, ut eo uberior in turbido piscatio foret. Unde & multos Protestantium, (ac cumprimis Wilhelmum Landgravium, qui & velut Generalis Regis Galliæ in Feuquierii manus juramentum præstabat,) in suas partes trahebant, Saxonis destinata contra Suecos fovebant, Ordines distrahebant. Et cum in aperto hosce hortati essent, ut Suecis satisfacerent, & eorum destinata omnibus viribus sublevarent; secreto idem dissuadebant, causati Suecorum potentiam nimis gliscere: simul aliquos Consilio Formato assidentes per largitiones sibi devinciebant. Oxenstierna tamen dissimulandi non minus callens, cum legationem in Daniam impedire non posset, vehementer verbis eam probabat. Ceterum satis constabat Gallis non placere, Suecos res suas per Superiorem Germaniam paulatim firmare; eosdemque ægre ferre, quod Oxenstierna uti non posset tanquam instrumento consiliis suis exsequendis, queis subjicere sibi destinabant, quicquid Galliam, Rhenumque terrarum interjacet. Ac nullo modo sibi ferendum arbitrabantur, Oxenstiernam Moguntina ditione potiri, quam Ordines Fœderati transferre in ipsum cupiebant. In quo non usque adeo ipsos movebat respectus religionis, qui obtendebatur, quam ne altissimæ vir prudentiæ conatibus ipsorum se objiceret. Sed & peculiaria inter ipsos ac Fridlandum consilia fuerant agitata de tertiis formandis partibus, quæ tam Cæsari quam Suecis leges præscriberent; ac jam nova factio cum Dano struebatur disturbandis Suecorum progressibus. Ac sane Danicus minister Trybius, qui hactenus Lutetiæ in obscuro egerat, nunc repente ibi coli, solutis etiam centum quadraginta millibus librarum velut e superiore bello Daniæ Regi reliquis; quod debitum hactenus agnoscere abnuerant; cum pecunias Sue-
11. Junii. cis ex fœdere debitas morarentur. Ast apud Ordines Fœderatos Gallici Legati, cum eos ad conjunctionem essent hortati, ac tacite moras earundem perstrinxissent, Philipsburgi traditionem precipue urgebant, velut ex pacto cum Treverensi Electore debiti; jactantes Regem suum hostes Treverensi ditione dimovisse, ac Hispanos Mosellæ transitu arcuisse, difficilibus Regni sui temporibus. Ejus tamen restitutionem pace facta pollicebantur; nec aliud præmium quæri, quam gloriam generose Ordinibus exhibiti beneficii. Ad quæ Ordines reponebant: Treverensem pacto, quod id ipse tradere tenebatur, non satisfecisse, quod jam immensis sumtibus, pari labore à se fuerit expugnandum, & è quo infinita damna vicinis data sint. Addebant, id oppidum contra jura Palatinis Electoribus, & Spiræ competentia munimentis circumdatum in meram æmulationem. Si id denuo in Austriacorum aut Hispanorum manus inciderit, maximo vicinorum damno, & stabiliendo istorum dominatui fore. Denique neutralitatem istam ab Ordinibus nunquam ratihabitam, nec ab excessu Gustavi Regis renovatam; nec pauca hostilia à Treverensis subjectis in Ordines patrata. Hac excusatione cum Legati non adquiescerent, Ordines munimenta istius ad solum se dejecturos proponebant. Sed & isthoc adspernabantur Lega- 11. Julii.
ti Regis sui offensam minitantes, ac in re tantilla difficultatem moveri mirati, cum Suecorum fidei munitissima loca credidenint. Ceterum cum Legati antehac innuissent, si Ordines Philipsburgo utique carere nollent, posse ejus loco oppida quædam Alsatiæ tradi; ipsis Beforum, aut Schlettstadium offerebatur, absque tamen Imperii præjudicio. Quæ permutatio cum nec ipsa Gallis arrideret, mire Ordines distrahebantur inter desiderium tanti momenti oppidum retinendi, & metum offendendi Regem, gliscentibus in dies periculis, & Gallis auxilium abnegantibus, quo Ordines maxime indigebant. Præsertim cum haut frustra metuerent, ne Galli isto munimento obtento plus molestiæ vicinis, quam Austriaci darent; quod per Badensem, & Rheingravium Oxenstierna insinuabat. Tandem tamen pervicere Galli, ut Or- 16. Augusti
dines in traditionem oppidi consentirent his legibus; ut salvis Imperii & Ordinum juribus Rex eidem præfectum ac mille præsidiarios imponat, sexcentos Gallos, quadringentos Germanos, qui tam Regi quam Ordinibus fidem jurent, ac Regis sumtibus alantur, vicinis nullo modo molesti. Id oppidum pace facta Rex restituat nulla pensatione petita: ac si Rex interea moriatur, in præsidium id solis Ordinibus imperium sit. Liceat quoque vicinis, aut exercitibus si necessitas exigat ad idem oppidum refugere. Deliniendis Ordinibus à Feuquierio declarabatur, summum oppidi præfectum è Principibus Germaniæ constituendum.

§. 49. Inter istas disceptationes tota æstas extracta erat, cum nuntio acceptæ ad Norlingam cladis perculsi Ordines, ne nihil egisse viderentur, raptim instar aliquod decreti formant super negotiis, quæ hactenus tractata fuerant, velut perfecta jam Saxonicorum Circulorum cum Superioribus conjunctione. Addebantur peculiaria capita de summa rerum administratione, bellique sumtibus corrogandis, & qua ratione id gerendum. Ea tamen neque ab Oxenstierna, neque ab omnibus Ordinibus, sed quibusdam duntaxat subscripta fuere: quæ mature concepta atque executioni data aliquid fortasse ad rem facere poterant; nunc rebus prope perditis inania erant. Isthæc in multos menses excurrentia conjungere placuit, ne dispersa minus ad memoriam valerent, nec seriem bellicarum actionum abrumperent, ad quas nunc revertimur.

Francofurtensis Conventus conclusio. 3. Sept.

§. 50. Bernhardus igitur Dux ab Arnheimii congressu regressus, exercitum Wilmersdorfi non procul Noriberga offenderat, quo è superiore Palatinatu recesserat. Ubi qua ratione Hornio junctus in hostium terras irruptionem faceret animo agitabat, velut unicum sustinendis Fœderatorum rebus remedium. Sed unde tantisper exercitum aleret, in arduo erat, gramine nondum adulto, ac vacua quam insidebat regione Palatinatuque plane exhausto. Simul miles continuo labore attritus, quieta quam maxime indigebat. Igitur utcunque militi consulturus, eum Rotenburgi ad Tubarum, Dunckelspulæ, Norlingæ, Halæ, Bopfingæ, Ahlæ, Gemundæ, & vicinis locis per hospitia disponit. Quod propria autoritate susceptum cum satis prævideret sinistre acceptum iri, statim Francofurtum proficiscitur, rationem apud Oxenstiernam & Ordines redditurus. Et sane non Ordines solum eo facto indignabantur, sed & ductores

Bernhardus Dux in hospitia secedit. 1. April.

Horniani

1634. Horniani exercitus fremebant, assignata stipen-
dijs ac supplementis oppida exhauriri, & quibus
ipsi hactenus pepercerant, ab istis præripi, ac ni-
hil prę ter Superiorem Sueviam jamdudum adesam
9. April. sibi relinqui. Ac destinati erant, qui ad Ducem
expostulatum irent, ni Hornius obstitisset, exacer-
bationem exercituum inde veritus. Dux necessi-
tatem excusabat, quę ad ultimum remedium arri-
piendum adegerit, ni perdere militem, aut fame
efferato amicorum terras diripiendas exponere
mallet. Ex istis hospitiis post mensem demum,
6. Maji. se iterum movebat Dux, lustratoque apud Dunc-
kelspulam exercitu versus Superiorem Palatina-
tum tendebat, præmisso Tupadelio ad observan-
dos Cæsareorum motus, de quorum adventu nun-
tii advenerant.

Cæsarei se movent. §. 51. Isti interim dandis in securitatem Suecis,
falsos rumores spargi curaverant de subita Turca-
rum irruptione, ad quos sistendos Hungarię Rex,
cui Cæsar pater summum in exercitus imperium
commiserat, raptim profectus sit. Enimvero is
12. Maji. studiosissime paratis omnibus lustratum apud Pil-
senam exercitum, quindecim peditum, decem
equitum millia explere compererat; quem cen-
tum & sedecim machinæ varię magnitudinis prę ter
legionarias, & maxima vis adparatus bellici seque-
batur. Tanta mole ingruentem hostem intelli-
gens Tupadelius, cum non amplius tribus milli-
aribus ab eo abesset, collisis jam inter se præcurso-
Cæsarei Ratisponam tendunt. ribus, mature se in tutiora recepit. Hungariæ
Rex recta Ratisponam ibat; Bavarici Duce Al-
tringero quater mille quingenti pedites, ter mille
equites Strauburgæ convenerant; qui soli ante
Cæsareorum adventum Ratisponam aggredi non
ausi ad Donastaufam metati fuerant. Cum Rati-
sponam peti manifestum esset, Bernhardus Dux
eodem adproperat urbem firmaturus, simul ten-
taturus, num Bavaricos nondum Cæsareis socia-
20. Maji. tos opprimere possit. Igitur Rocha Dietfurtum;
inde Kehlheimum progressus, ibique ponte nava-
li Danubium transmittens, tanto impensius adpro-
perat, quod intellexisset Bavaricos sub Wertano
urbem eminus cinxisse, ac stativa ad Cęnobium
Pruflingam posuisse; quam manum opprimere
gestiebat. Sed Bavarici de adventu ejus certiores
facti mature trans Danubium iterum recedebant,
trecentis tantum equitibus relictis, quos Dux de-
21. Maji. prehensos spectante Wertano cędit, paucis ducto-
rum vita donatis. Postridie Dux explorandi cau-
sa, tum hostium pedites Regenbusa expulsurus,
equitum, peditumque manum illuc mittit; qui
hostem inde non paucis interfectis ejiciebant. Ibi
cognitum, Hungarię Regem adesse, ac retro
montem cum toto exercitu consistere. Unde sta-
tim ex oppositis montibus machinę utrinque ful-
minant, exiguo damno, nisi quod Curvillius su-
premus vigiliarum præfectus, incertum suorum an
hostium telo, occubuit. Dux cum nulla ratione
montem Aulę oppido adpositum tueri posset, co-
pias inde, & tormenta abducit. Quo facto sta-
tim Hungariæ Rex eum montem occupat; ac re-
tro eundem castra ponit, inque munimenta Au-
23. Maji. læ machinis detonare incipit. Ast Bernhardus
Dux Bernhardus Ratispona discedit. Dux, ne ab hoste circumveniretur, aut trans Da-
nubium includeretur metuens, cum urbem pedi-
te sub Hafvertio & Brinkio tribunis firmasset, in-
24. Maji. de discedit; & quia transitu ad Kehlheimum uti
propter viciniam hostis non audebat, Forningæ
26. Maji. Danubium ponte navali transit. Miserat Ferdi-
nandus bis mille equites postremum agmen carptu-
ros, qui acriter repulsi nullum operę pretium fe-
cerant, nisi quod Fridericum Lewium subtribu-
num interciperent. Dux Neumarcum tendens
fame confectos suos commeatu Norbergo submis-
so refectum ibat, simul Hornium solicitare non 1634.
cessabat, ut copias secum liberandæ Ratisponæ
jungeret. Ast hostis Duce Bernhardo digressu, Oppidum Aulæ oppugnatur.
sexaginta amplius tormentis in Aulę oppidum tan-
to impetu fulminabat, ut fragur Weidæ undecimo
inde milliari audiretur. Magna quoque globorum
ignivomorum vis fere citra noxam injecta. Post
ruinam editam, in opus cornutum bis mille qua-
dringenti pedites ter repetito impetu assultant, to-
ties acriter repelluntur, trecentis cæsis, quos inter
summus vigiliarum præfectus Dietrichsteinius,
Tribunus Philippus Breunerus, subtribuni Phi-
lippus Corascus, & Godofredus de Salis, aliique
ductores saucii in oppidum trahuntur. Suecicus
miles tanto pugnæ ardore flagrabat, ut aliqui è
vallo ad hostem transilirent; quorum duodecim
non amplius ea pugna desiderati. Sed Laurentius
Kaggius urbis præfectus refecto raptim vallo, in-
terius ad pontem opus cornutum abscindit. Mox 26. Maji.
eruptione facta hostem non sine damno accessibus 29. Maji.
expellit. Eundem quoque cornutum opus denuo
assultantem pari successu rejicit. Unde cum ho-
stis videret, hoc loco se nihil efficere, obsessis
omnes huc vires conferentibus, cum maxima ex-
ercitus parte Danubium transit, ipsam urbem
omni vi aggressurus.

§. 52. Interea Hornius post captam Memmin- Hornius Uberlingam frustra tentat.
gam, Uberlingam aggreditur, ac mox accessibus
factis, ruinaque edita assultum tentat, quo miles
jam in oppidum penetraverat; sed incertum unde 14. April.
orta confusione repellitur. Postridie assultus in- 17. April.
cassum repetitur, reparatis per agrestes intus rui-
nis. Cum impetus non succederet, cuniculi ten-
tantur, qui per prædura m humum tarde procede-
bant. Et interea ad duo militum millia per lacum
ingressi oppidum erant. Igitur satius visum obsi- 16. Maji.
dium solvere. Ut tamen ad lacum Bodamicum
pes figeretur, Buchornum excitatis raptim muni- Buchornum munitur.
mentis firmatur, commodo portu; simul navigia
ibi struebantur cogendis lacui adsitis oppidis. Inde
quanquam copias ex Italia adventantes observare
justius esset; tamen præponderante Ratisponę con-
servatione, Bernhardo Duci succursurus, Augu-
stam vertit, si quid nocumenti hostibus, antequam
Italicę copiæ adventarent, inferre, aut proposito
istos suo avellere posset. Ne tamen tria hostium
millia ad Bregentiam collecta structuram apud
Buchornum turbarent, quatuor militum millia
sub Canofskio tribuno ibi relinquebat.

§. 53. Sed & in Alsatia prosperos hactenus Sueco- Rheinfelda acriter se defendit.
rum successus sistebat obsidium Rheinfeldæ, quam
Mercius tribunus consilio providus, manu strenuus
propugnabat, omnemque Suecorum vim non si-
ne horum clade eludebat; tanto obnixius, quod
dum hæc luctantur, interim eorundem impetus à
Brisaco averteretur. Quo oppido tamen Rhein-
gravius per vicina præsidia commeatum arcebat,
jussus etiam ab Oxenstierna diligenter observare,
ne tertius quispiam procus ea sponsa potiretur;
quod Galli oculos ad idem oppidum adjecissent.
Eodem tempore Schlerstadii periculosa proditione 2. Maji.
detecta, autores pœnas dedere. Ad Inferiorem Hallenburgum à Suecis opprimitur.
Rhenum tractum præfectus Suecicus arcis Dillen-
burgensis, Schwartzenbergium tribunum cum
quinque equitum turmis, septuaginta peditibus
Hallenburgi, ditionis Coloniensis oppido noctu 18. Maji.
opprimit portis petarda disjectis, ac plerosque cæ-
dit, capitque, nisi quod tribunum cum paucis
quibusdam tenebrę occultarent.

§. 54. In Westphalia Gleenius Ligisticus Dux, Gesta per Westphaliam.
postquam Suecus ad Warendorfum evaserat, as-
sumtis Bœnnigshusii, & aliis hinc inde sparsis co-
piis validum exercitum coëgerat; quo apud Saltz-
cotam lustrato, Paderbornę minari videbatur. Sed 1. April.

1634. mox cum quibusdam equitum legionibus Visurgim vado transmittit, Holtzmundamque diripit, ac ad istam fluminis ripam duo millia septingentos equites disponit, ne ibi Huxterę subsidium ferri possit. Contra Georgius Dux Kingium tribunum cum equitum ac dimacharum manu exploratum miserat; cui relatum fuerat, quingentos duntaxat hostium cis Visurgim Beveræ hospitari. Hos dum oppressum tendit, tres hostium legiones ordinibus explicatis offendit, in quas acriter invectus, versus alias tres legiones easdem propellit.

Ligistici ad Huxteram vapulant.

Quę initio gradum firmare visę, mox irruentibus fortiter Suecicis fugam pariter capessunt, ita ut à Bevera ad vadum apud Luthringam campus mortuis consterneretur: nec paucos ex iis, qui sylvis se abdiderant, reversi Sueci cædebant. Multi quoque Visurgi hauriebantur. Sex ibi signis multisque impedimentis & captivis Sueci potiuntur; ipsi non supra viginti desiderant. Ea clades quidem hostem avertebat, quo minus Hildesiæ liberationem tentaret.

5. April.

Huxtera expugnatur. 10. April.

Non eo secius tamen Huxterę vis admota, quam miles juxta ac oppidani spe certo venturi auxilii strenue defendebant, parum honestas deditionis leges oblatas adspernati. Unde hostis oppidum assultu irrumpens, non militi, non civi parcere, impuberibus quibusdam eradicatis. Mortuorum corpora quingenta in Visurgim projecta. Vix triginta cives latebræ texere. Pons corruptus, & oppidum penitus direptum deseritur. Hinc Gleenius in Westphaliam adversus Hassos sub Melandro Duce tendit, qui Landgravii jussu copias cum Georgio Duce juncturus erat. Is dum Hervordiam it, Cratzensteinium tribunum cum duodecim turmis explorandi causa præmittit.

Hassiaci vapulant.

Qui quanquam è captivis intellexisset, hostem universis cum copiis in propinquo esse, per horam adhuc ibi moratus à supervenientibus opprimitur, ipse cum plerisque captus, in hostium potestatem pervenit, paucis ad suos elapsis. Et vix Melander Hervordię adpulerat, cum Gleenius ibi adest,

15. April.

eundemque itinere ad Georgium Ducem excludit. Eodem tempore Monasterio progressa manus, Hassiacos Betcumi securius agentes subito opprimit.

§. 55. Ast Georgius Dux Ligistarum irruptione excitatus, castris ad Hamelam positis, legiones suas & quicquid Hildesiæ obsidio subtrahi poterat, Stalhantschiumque cum Suecis & Finnis equitibus ad se evocat. Mox cognito Melandrum Hervordiæ tantum non circumsideri, raptim ipsi suppetias laturn proficiscitur. Sed hostis pugnæ fugiens, relicto Melandro, in Comitatum Rietbergensem recedit, ac isti spatium dat ad Georgium Ducem in Lippiensi Comitatu penetrandi; qui tamen solum equitatum secum adduxerat, absque peditatu & machinis. Namque is Landgravio discors Hassos quidem hosti eripere, non tamen copias cum isto sociare volebat. Quas inter adversariorum simultates Gleenius hautquicquam deses

Gleenius Hammum & Lunam occupat.

Hammum & Lunam Lippię adsita oppida nullo resistente occupat, ac insigni præda ibi potitur. Eidem quoque Chamena & alia minora oppida se dedunt. Inde in Monasteriensium gratiam, ut à Suecis illum præsulatum purgaret, Cosfeldam oppugnare constituit. Illi progressus hostium, simul quia Oxenstierna æmulationem inter Principes mullire laborabat, permovere tandem Ducem, ut copias suas Hassis apud Susatum sociaret.

5. Maji.

Juncti Cosfeldam properant, manum cum hoste conserere avidi.

Idem consistere non audet. 6. Maji.

Sed hic nuntio de istorum adventu accepto pridie relicta obsidio discesserat, Bœningshusio cumprimis prælium aversante, ad quod tentandum Gleenius proclivis fuerat. Suecici tamen Hassique quantum poterant abeuntes consectati extremum agmen carpunt, multasque peditum centurias, equitumque cædunt, quos inter septem turmarum præfecti, nec modicam impedimentorum partem capiunt. Et si per difficiles vias hostem à latere invadere licuisset, maxima clades eidem imminebat. Cæterum quia hic paulo ante proclamari jusserat, ne cujus Hassi vitę parceretur; hi par pari referentes, quocunque deprehendere poterant, trucidabant. Apud Lunam demum loco valde opportuno consistebat hostis. Sed propinquantibus Suecis Hassisque propere per id oppidum, pontemque in alteram ripam transgreditur.

8. Maji.

Nec ibi pedem firmare ausus concubia nocte tormentis, adparatuque bellico partim relictis, partim flumine demersis, trepidus inde facessit, plerisque peditibus dispalatis, ut vix duodecim centuriæ ipsi remanerent. Porro cum, crederetur Ruram versus, Rhenumque se recepturus, Suecici vado Lippiam transeuntes ipsum statim insequi constituebant. Sed transgressi cognoscunt eundem Hammum refugisse. Cum autem Lunam insideret subtribunus Landsbergius cum duabus equitum turmis, sexcentis peditibus, hunc à tergo relinquere consultum non ducebant; & magnis itineribus viri & equi defatigati quiete aliquot dierum indigebant. Igitur Lunæ vis admota, quam recenti adhuc fuga consternati presidiarii statim dedunt sat duris conditionibus: ut inermes sine equis & impedimentis Unnam deducerentur.

Luna recipitur à Suecis. 9. Maji.

Sed preter ducentos quinquaginta, omnes Suecicæ militiæ ultro succedebant.

12. Maji.

Inde Suecici Unnam cujus præsidium Coloniam aufugerat, Werlamque progrediuntur. Ibi cum intellexissent, hostem apud Hammum loco commodo inter Hasiam & Lippiam fluvios consistere, ipsis in exhausta regione atterendis,

14. Maji.

Georgius Dux, & Melander Werla moventes Hammum tendunt, ac statim tormentis in hostis castra detonant; qui mox in oppidum se proripit, ac inde per noctem trans Lippiam trepidus Monasterium versus profugit; & cum Suecis non statim pons in promtu esset, unius diei iter anticipans, in tutum se subducit. Patebat jam satis, id ab hoste agi, ut hinc inde vagos Suecicos per ditionem Monasteriensem plane vastatam circumductos attereret, ipse apud Hammum in hanc aut illam Lippię ripam pro lubitu transiturus.

Et Hammum. 15. Maji.

Igitur Suecici Hammum aggredi statuunt, ejus commoditatem hosti erepturi, aut ad prælium eundem adacturi, ac pleroque equitatu in Monasteriense latus trajecto, cum peditatu altera ex ripa statim accessus moliuntur. Præfecto oppidi Seibelderfio mille peditibus, duabus equitum turmis succincto fiducia erat, sex minimum septimanas obsidium sustinere: interea Gleenium contractis aliunde copiis auxilio venturum; eoque oblatas deditionis leges adspernabatur. Sed mox per certum hominem Suecis locus ostendebatur trans Lippiam tenui tunc alveo fluentem, ubi per molendinum accessus ad portam patebat, quo loco hostis nihil periculi metuebat.

16. Maji.

Igitur tribunus San-Andreanus post mediam noctem eo mittitur, cum interim Suecici in diversa parte assultum simulant avertendo hosti. Ac succedebat consilium, tresque portę totidem petardis disjiciuntur: mox totum agmen præsidio nequicquam resistente, oppidum irrumpit. Heic plerique hostium terrore perculsi latebras circumspiciebant; pars ante templum in foro se collegerant, sed irruentibus equitibus disjiciuntur. Quartam quasi partem ferrum absumserat; reliqui cum præfecto captivitatem subiere. Hassiacorum tres tantum cum uno architecto militari occubuerunt. Capti nuper Hassiaci ductores, & erepta tormenta recuperantur. Sed quod noctu irruptio fieret,

miles

1634. miles à direptione oppidi contineri non potuit,
Suecici ad Monasterium hostem frustra tentant. §. 56. Redacto in potestatem Hammo, ac toto
Lippia fluvio, Georgius Dux, & Melander vi-
ctoriam persecuturi in Monasteriensem præsula-
tum vadunt. Quos hostis expectare non ausus sub
Monasterium oppidum se recipit, ac pedite intra
21. Maji. mœnia immisso, equites sub tormentorum jactu
continet, nulla pugnandi cupidine ostensa. Igi-
tur cum pabuli ac commeatus inopia, diu ibi hæ-
22. Maji. rere Suecicos non pateretur, hostem eo loco de-
pellere, aut vi in urbem rejicere constituunt. Sed
qui primum agmen ducebat Scharfius subtribunus
cum ducentis equitibus, à peditibus hostium, qui
per fossas latitabant, acriter exceptus ipse cum tri-
buno Cratzensteinio, nuper captivitati erepto, ac
Eppio capitur, plerisque equitum cæsis. Unde
cum Suecici duces deprehenderent, eo loco aditum
ad hostem non dari, receptui canunt; quibus dum
hostis acriter instat, non sine jactura repellitur.
25. Maji. Inde Ludingshusam versus recedunt; quam tor-
mentis verberatam ad deditionem sine exceptione
30. Maji. compellunt. Ibi ad eos Batavicæ copiæ, quater
28. Maji. mille quinquagenta capita explentes, accedunt,
par officium, quod superiore anno acceperant, re-
Batavicæ copiæ Suecicis junguntur. laturi. Erat iste miles Batavicus egregia specie,
sed molestiarum belli Germanici insolens, nec
aquam bibere doctus; unde multi morbis correpti
peribant; reliqui stipendia more Hollandico po-
scebant. Unde statim adparebat, ejus militis ex-
iguum fore usum, ni propediem insignes aliquis
conatus suscipiendus esset.

Banerius Francofurtum expugnat. §. 57. Ad Albim Joannes Banerius ex utraque
Saxonia exercitum collegerat, quo ut versus Ode-
ram & Silesiam properaret, Oxenstierna mone-
bat, si forte reliquias Fridlandicæ factionis in usum
suum convertere posset. Simul Brandeburgicus
Elector Francofurto obsidium circumponi insta-
bat, hoste intus trepido, & adversus præfectos
contumaci. Moram tamen aliquam injiciebat,
quod Stalhantschium adversus ingruentes Ligistas
Georgio Duci subsidio miserat. Quo reverso ex-
8. Maji. peditionem aggressurus, exercitum apud Munc-
henbergam lustratum octo millia peditum, sex
12. Maji. equitum complere deprehendit. Inde Francofur-
tum petitur, quod Manteuselius præfectus non
minore alacritate propugnabat, quam obsessores
infestabant. Tandem promotis ad vallum accessi-
23. Maji. bus, & præfecto lapidis jactu sauciato, oppidum
in has leges deditur, ut absque signis & tormentis
obsessi excederent. E mille tamen Cæsareis, queis
abitus permissus, dimidia pars Suecorum signa se-
quebatur. Inde in Silesiam Felsius præmittitur,
conciliandis Provincialium animis, ac ut reliquias
Suecicarum copiarum ibi curaret. Simul Stal-
28. Maji. hantschius cum majore equitatus parte Glogoviam
Majorem adpellens, deditionem oppido imperat,
præfecto ferociter respondente. Ast mox sequen-
Saxones impediunt, ne Sueci Glogoviam obsidere queant. ti luce quatuor Saxonicę legiones ad idem oppi-
dum accedunt, eminus id circumclusuri. Id cum
Banerio significatum foret, hic Arnheimio scribit:
duos simul exercitus eidem oppido assidere incom-
modum fore: & cum Sueci obsidium cœperint,
29. Maji. se petere, ut is Saxonicas legiones inde avocet,
nec suam expeditionem turbet. Ast interim dum
30. Maji. Bannerius ad Crosnam satagit, Arnheimius toto
cum exercitu adveniens Glogoviæ vim admovere
incipit, apud Stalhantschium excusans, non con-
stitisse sibi, ab ipso jam deditionem imperatam.
Sed cum huc usque progressus sit, desistere sibi in-
tegrum non esse. De cætero cupere, ut alia ra-
tione ipsi satisfiat. Banerius eam contumeliam
adversus bellantium morem sibi illatam ægerrime
ferebat; nec deerant vires sumendæ statim ultio-
ni, ac Arnheimium inde abigendi. Sed modera-
tius agendum judicabat, ne amicitiam cum Saxone 1634.
sat maligne cohærentem plane abrumperet; simul
quod manu cum Saxonibus conserta in Brande-
burgicis parum fiducię collocandum videret.
Quorum duces Arnheimio offerebant, si id oppi-
dum sibi traderet, Brandeburgicas copias ipsius
imperio subditum iri. Unde equitatum suum
revocabat Banerius, & exercitui quietem tantis-
per indulgebat, quoad ab Oxenstierna alia man-
data accepisset, interim Saxonibus, quantum si-
ne Suecorum fraude fieri posset, indulgere certus.
Ipse interjecto tempore septingentos, qui Crosnam 2. Junii.
obtinebant, in ordinem redegerat, albisque ba-
culis oppido emissos gregarios per suas legiones di-
stribuerat; solis ductoribus ad suos dimissis.

§. 58. In Silesia Joannes Goetzius post captam Per Silesiam gesta.
Troppaviam Oelsam invaserat, ac prima vice re-
pulsus copiis auctior vim instaurabat. Oppidum
vi expugnatum cædibus, libidinibus, ac rapinis 2. April.
misere habitum incenditur. Arcem qui obtine-
bant centum quinquaginta, violatis deditionis le-
gibus in captivitatem dantur. Contra Briegæ 5. April.
præsidium Olaviam scalis repente admotis ceperat,
cæsis quos deprehenderat hostibus, arcem tamen
expugnare non poterat. Croatę Prusnitii hospi-
tantes Wratislavię suburbiis ignem injecerant. Id
ulturi Wratislavienses, assumtis Suecicis Prusni- 7. April.
tium summo mane irrumpentes quinque Croata-
rum turmas ibi agentes opprimunt, & plerisque
cæsis tribunum Petrowicium insigni cum præda
captivum abducunt. Ab oppugnanda Oppelia 2. April.
Goetzius re infecta discedebat, acriter resistentibus
obsessis, & quia Saxonicis adventantibus Cæsarei 20. April.
copias suas contrahebant. Saxonię quippe Elector
exercitu suo ad Torgam lustrato in Lusatiam Su-
periorem iverat, cujus pręcursores novem tor-
menta Budissinam deducenda hosti eripiunt, fusis
qui comitati fuerant. Budissinę dum copias ad- 22. April.
movet, Cęsarei suburbium incendunt; sed ven-
tus surgens flammam in ipsum oppidum defert, id-
que in cineres redigit. Periere isto incendio op-
pidanorum septingenti, quos lamentantes, mo-
nente quoque Arnheimio, haut quicqdam portis
exire concedebat Goltzius præfectus. Qua im-
manitate licet extrema meritus esset, absque signis
tamen ut vastato oppido excederet concessum. 24. April.
Libaviam, Gorlicium, ac Laubam hostis ultro
deseruerat, ac Hainę in Silesia copias contrahe-
bat: in quem Elector Arnheimium vadere, ac
prælio decernere jubet. Arnheimius Electore
Dresdam reverso Ostervicio progressus Lember- 1. Maji.
gam pervenit, ubi centum equites deprehensos
concidit. Ea re excitatus hostis, Haina Ligni- Prælium ad Ligniciam.
ciam se confert, ibique copias suas centum equi-
tum turmis, quatuor peditum legionibus, con-
stantes in aciem explicat, tormentaque commo-
do loco disponit, firmato animo Saxones expe-
ctans. Arnheimius qui eo usque progressus erat,
ut nisi pugna conserta recedere non posset, habi-
to consilio prælium utique committere statuit.
Ac initio quidem machinis res gesta, non sine
Saxonum jactura. Inde manibus consertis per tres
horas acriter pugnatur; tandemque fortiter rem
gerentibus Saxonibus hostis in fugam vertitur. In
prælii loco quatuor hostium millia cecidere, ali-
quot centurię, cum tribuno Ganschicio, ac mul-
tis ductoribus captæ. Victores decem tormentis
duobus mortariis, quadraginta duobus vexillis
potiti. Plerique hostium Glacium versus fugam
arripiebant, qua transibant omni immanitatis ge-
nere grassantes. Arnheimius tam pręclara potitus
victoria, perculso hosti haut quicquam instans;
diversus Wratislaviam abit, ibique declarat, Saxo-
niæ Electorem Silesię tutelam, prout anno hujus
seculi

1634.

seculi vicesimo primo conventum fuerat, suscepturum, eamque in pristinum statum repositurum; certosque deputari postulat, quibuscum super omnibus transigatur. Insuper ut centuriæ aliquot militum in urbem recipiantur, postulat; id quod Wratislavienses abnuebant. Cæterum ea victoria Silesiæ Ordines in Arnheimii favorem pertrahebat, etsi vulgus in Suecos propenderet; ut reliquæ Duwalii copię ad miseram valde conditionem redigerentur, præcipue postquam is fato functus esset. (9. Maji.) Et cum ab Arnheimio hospitia & annonam petiissent, iste ut aut sub sua signa concederent, aut Silesia exirent, postulabat; alia se ratione istis consulere non posse testatus. Usque adeo Silesiam sibi suoque militi reservabat, neminem in ejus provinciæ societatem admissurus. Ea de causa quoque omisso hoste Glogoviam Majorem se convertebat, aditum Suecis in Silesiam pręclusurus.

Saxoniæ Elector cum Cæsare tractatus suscipit.

§. 59. Dum Arnheimius Banerii destinata turbat, Elector interea Suecorum hospitia ab initio belli possessa invadit, suique copiis ditionem Anhaldinam cum Comitatu Barbyensi exclusis Suecis vindicat, securus eorum, quę in Francofurtensi conventu decernerentur. Denique & palam invitante Cæsare legatos suos Leutmericiam mittebat, qui cum deputatis Cæsareis congrederentur. Ferebat tamen, illo tractatu de prævus duntaxat negotiis agi, & ut cognosceretur, quas conditiones ferre aut admittere Catholici velint; viamque adeo Danię Regis mediationi, ac communis pacis tractatibus sterni. Idque Regi Danię per literas, & Oxenstiernę per Legatos significat. (30. Maji.) Invitabatur quoque per Henricum Julium Lauenburgicum Ducem Elector Brandeburgicus, ut & ipse suos Legatos Leutmericiam mittere velit operam daturos, ut caput legitimis membris denuo concilietur, ac dominatus extraneus averruncetur. Qui tamen pronum in pacem animum testatus, Francofurti quam maxime super firma pace agitari; nec ejusmodi peculiares tractatus suspicionibus carere, respondebat.

Gustavi Adolfi exequiæ.

§. 60. Circa idem tempus Ordinum Suecię conventus habebatur, Gustavo Adolfo, quem merito suo post fata Magnum cognominabant, ducendis exsequiis, quarum splendor ac magnificentia civium facultatibus par, virtutem ac merita in patriam æquare haut poterat. Corpus exanime Nycopię deductum Holmiæ in templo Equestris Ordinis sacello, cui ipse fundamentum posuerat, conditum. (21. Junii.) Pompa funebri peracta super variis Regni negotiis decernitur. Christinæ imperium denuo confirmatum, ac ne ipsa de suo matrimonio nisi consensu Ordinum statuat. Sigismundi ejusque prolis exclusio à Succia Corona denuo sancita: Forma Regiminis promulgata; ac ut quinque Collegiorum capita tutelam Reginæ & Regni administrationem gerant. Tum de dotalitio Reginæ Viduę, tractatibus cum Polonis, legatione Muscovitica statuitur, ac ut limites Regni firmentur, classis augeatur, cui fini singulare tributum collaturi erant Ordines; delectusque futuro anno habeantur.

Ordinum Sueciæ super satisfactione decretum. 29. Julii.

Sed pręcipua cura circa bellum Germanicum erat, cujus honestis ac tutis conditionibus finiendi nullam occasionem recusandam decernebant; ac placebat, Danię Regis mediationem ab Oxenstierna admissam. Quæ tamen conditiones pacis ferendæ forent, ob tam multos belli participes, diversaque eorundem studia, ac instabilem Martis aleam in antecessum definiri non posse, sed eas temporibus accommodandas. Circa satisfactionem tres velut gradus constituebantur, quorum primus, idemque Sueciæ tutissimus judicabatur Pomerania, tota, aut magna ejus pars, præcipue ora maritima, ac Wismaria oppidum; sed ita, ut cęteri Ordines Brandeburgico ac Meclenburgicis persuadeant jure suo ad ea loca cedere, & aliunde pensationem accipere. Quod si Pomerania obtineri nequeat, Electore ac cæteris quorum interest obtinentibus, ut si nimis presse isti postulato insistatur metus sit, ne Suecię hactenus amici hostilia induant, ac foederibus cum hoste implicati bellum præmii sperati loco Suecis meditentur, jus quod in Borussiam obtendit Imperium esse petendum ea lege, ut in plenam & tutam ejus possessionem Suecia ab Imperio immittatur. Quod si & huic postulato Brandeburgicus reluctetur, aut Germani eo nomine cum Polonis bello collidi nolint, tandem ad pecunię summam descendendum, ac hypothecę loco oppida maritima, partemque Westphaliæ & Bremensem ditionem arcendo inde Dano retinendam. Quod si autem id agi adpareat, ut pro tot impensis, ac profuso inæstimabili sanguine præstantissimi Regum, totque fortium virorum vacuis manibus, & cum ignominia solo Germanico ejiciantur, loca occupata, ac præcipue maritima quantum datur propugnanda, & exitum fatis committendum. Iterum se bello continuando sanguinem ac bona conferre paratos. Tota tamen res ab Ordinibus Senatus fidei ac dexteritati committebatur, pro captu temporum accommodanda. Id decretum Oxenstiernę statim transmissum. Sed paulo post rebus in Germania nutantibus, cum post amissam Ratisponam, ac Russorum cum Polonis pacem Suecorum apud Germanos autoritas minuerat, Senatus Oxenstiernæ prioribus mandatis hoc quoque adjicit; si istorum nihil obtineri queat, potius quam separationi, aut bello cum Evangelicis causa præbeatur, amicitia, benevolentia, & auxilio eorundem ad alia Sueciæ bella esse adquiescendum, prætensionis satisfactionis ad aliud tempus reservata. (18. Sept.)

Hostis ad Ratisponam nutare videtur.

§. 61. Ast in Germania omium animos Ratisponæ obsidium adverterat; cujus initio Hungariæ Rex plerumque equitatum partim adverso Naba flumine versus Superiorem Palatinatum, partim sub Wertano Ingolstadium miserat, Bernhardi Ducis motus observaturum. Iste Wertanus excursione in Riesam facta Oettingam diripuerat, octingentis provincialium in captivitatem abstractis. Sed propinquante Hornio raptim se Ingolstadium receperat. Quin & ab initio vix judicare licebat, num Ratisponæ obsidium hosti serio cordi foret. Quanquam enim post frustra tentatam Aulam Danubio transmisso Cæsarei ante urbem castra posuerant: mox tamen iidem cum omnibus impedimentis in vetera ad Regum flumen castra regressi erant, solis Bavaricis ad urbem relictis. Pars quoque equitum Weidam versus dimittebatur. Quam hęsitationem videbatur inferre motus, ne Saxones post victoriam ad Ligniciam Suecis juncti in hæreditarias Cæsaris ditiones irrumperent. Atque ea res Bernhardum Ducem, Neumarci tunc reficiendo exercitui vacantem, in id securitatis dabat, ut tam solicite hactenus quæsitam cum Hornio conjunctionem parum curaret, ac propriis primum viribus niti, inde Banerium minus occupatum respicere institueret potius quam Hornium, cui copię ex Italia adventantes observandę erant.

Dux Bernhardus Forcheimum obsidet.

Sed ne interim otiosus desideret, Forcheimum aggredi placebat, quod obtinendi Circuli Franconici, & Noribergę plurimum intererat, excursionibus toti viciniæ infestum. Sed dum id obsidium lente procedit, ac varia per impedimenta parum ibi proficitur, tandem Ratisponę periculum re infecta, & exitiosa cum temporis jactura id solvere subigebat. Hungarię quippe

1634. pe Rex præter Ducis opinionem incredibili cum
Ratisponæ obsidium. ardore eam urbem oppugnare cœperat, tormen-
tis, ignivomis globis, accessibus eandem creme-
re, suosque hortatu, præmiis, pœnisque incita-
re; nec pulveri tormentisque aut militi parcere.
Nec segnius resistebat Laurentius Kaggius conti-
nuis eruptionibus hostem fatigans, quas inter tres
8. Junii. præcipue memorabiles, quarum prima centum
14. Junii. quinquaginta; altera totidem; tertia quadringen-
tos gregarios cum Strasoldo tribuno, ac pluribus
ductoribus trucidaverat. Annonæ affatim erat;
sed corruptis aquaticis jumentaria molendina adhi-
bebantur. Simul pyrio pulveri conficiendo mola
Hostis Kehlheimum capit. instituebatur, suppetente in urbe materia. Cæ-
terum cum Kehlheimum oppidum subvectionem
Ingolstadio impediret, ac commodam liberandæ
urbi viam præberet, Altringerus eo cum legioni-
bus aliquot mittitur. Qui oppidum id servabat
Fridericus Rosa cum sua legione, jam antea Duci
significarat, sibi non ultra quinque dies cibaria
suppetere. Ista quominus à Duce inferrentur,
18. Junii. hostis oppido circumfusus impediebat. Unde mox
iste Cratzio cum quibusdam legionibus ad eminus
includendum Forcheimum relicto, cum reliquo
exercitu ad servandum Kehlheimum properabat.
Sed eo jam hostis potitus erat malignis deditionis
legibus, traditis vexillis & tubis. Unde gregarius
miles partim ad hostem transire, partim Neumar-
cum delatus obsequium exuere, velut soluta cum
ademtis vexillis fide, ut tota illa legio dissiparetur.
Ea res Ducis animum mire confundebat, conatu
circa Forcheimum, & Kehlheimum irrito, ac dif-
ficili jam Ratisponę liberatione. Morbi quoque &
desertiones ad tria millia de ipsius exercitu dimi-
nuerant; ductoribus insuper defectu stipendiorum
ægris. Quod autem semel Forcheimo movisset,
eo redire iterum nolebat; sed Schwabacum ten-
20. Junii. dens quid susciperet incertus animi pendebat. In-
terea hostis ad Ratisponam omni parte assultum
26. Junii. tentaverat; quem obsessi acriter repulerant. Mox
copias ponte navali in superiorem Danubii insulam
immittit, ac excitatum ibi castellum impetu expu-
gnat, cæsa, præter unum centurionem, quæ ibi
servabat cohorte. Inde inferior quoque insula oc-
cupatur, Suecis de ponte incassum repugnanti-
bus. Ita cum illis, qui Aulam defendebant, ter-
ga ad ictus paterent, ac eodem tempore hostis mu-
nimenta extrinsecus assuliaret, Sueci per angu-
stum pontis aditum non sine jactura in urbem se re-
cipiunt. Ea occasione hostis toto lapideo ponte
cum adjectis turribus usque ad pontem pensilem
potiebatur; & suggestibus aliquot in utraquo in-
sula excitatis, Præpruinensem præcipue portam,
adsitumque propugnaculum infestabat. Nec pro-
hibere obsessi quamvis omnibus connixi viribus
poterant, quo minus indies hostis munimentis pro-
pinquaret. Quem tamen & ipsum non modicæ
premebant difficultates, quotidie multis ferro,
morboque absumtis, aut signa deserentibus, &
arcta annona. Nec is eo secius destinata pertina-
citer urgebat, jactans, malle se totum exercitum
consumere, quam obsidium solvere. Tum ex-
trinsecus castra munimentis circumdata, arcen-
dis Suecorum subsidiis. Ac ut Bernhardo Duci
eo majore circuitu opus foret, Neuburgum va-
lido præsidio, ac toto Bavarico equitatu firmatur.
Obsessi contra dum mendicabula urbe expellunt,
astutum & fidum puerum pariter emittunt, Duci
de conditione urbis relaturum, ac ne suppetias
ferre moretur. Quo ad Ducem penetrante, is
omnes cogitationes ad liberandam urbem confere-
bat, sinistram apud socios famam metuens, Rati-
spona deserta. Et quanquam hactenus ex Oxen-
stiernæ consilio ope Saxonicorum & Banerii ho-

stem distrahere, aut Ratisponæ liberationem ten- 1634.
tare constituerat, Hornio ad tuendam Sueviam
relicto: tamen metus urgebat, ne hostis irruptio-
nibus, quę alibi fierent, insuper habitis, proposito
suo pertinaciter inhæreret. Et vix ita cito adesse
Banerius poterat, quam necessitas urbis require-
bat, nec exercitum magnis itineribus lassatum ho-
sti objicere tutum erat. Cum ergo in conserva-
tione ejus urbis summa rerum verteretur, Hor-
nium in societatem solvendæ obsidionis adsumere
placuit. Nec enim Italicæ copię ita facile Supe-
riorem Sueviam perrupturę videbantur: & Fran-
coniam interea Cratzius defensurus erat, quoad
Banerius adventaret. Hoc consilio capto recta
Danubium versus tendit, præmisso ad Hornium,
qui de adventu ac destinatis suis ipsum certiorem
redderet.

§. 62. Hornius interea lustrato apud Memmin- Inter Hornium & Bernhardum Ducem conjunctione agitata.
gam exercitu, Augustam versus abiturus erat,
misso qui Bernhardum Ducem moneret, cum ob
Italicas copias ipse diu à Suevia abesse nequeat, ut
Dux Ratisponæ liberationem, si videatur, matu-
ret. Ac cum sibi longum sit in Superiorem Pala- 4. Junii.
tinatum ire, exposita interim hosti in prędam Sue-
via, Ducem, si Franconię cautum judicet, in
Bavaria secum commodo copias juncturum; ac
antequam Italicus exercitus adveniat, vel recta in
hostem iri, vel ad Isaram locum capi intercipien-
do commeatu, tum superiorem Austriam solici-
tari posse. Unde futurum, ut hostis vel obsidium
plane solvere, vel partem exercitus in tutelam
Austriæ mittere cogatur. Hoc consilio Memmin- 7. Junii.
ga movens cognoscit Wertanum in Riesam irru-
pisse. Unde & ipse statim cum equitatu eo adpro-
perat, num istum deprehendere possit. Sed is
audito Hornii adventu repente in tuta se recepe-
rat. Igitur omissa ea excursione recta Augustam
tendebat, ubi reversus à Bernhardo Duce nun-
tius referebat; Hornii judicio relinqui, quomo-
do res sit suscipienda. Ast ipse regionis, & quia
ad obsessos aditus ignarus, simul Duci præscribere
nolens, denuo ipsius, cui de istis melius constet,
sententiam exposcit. Interea cum hucusque pro- Hornius Aicham vi opprimit.
gressus esset, superato Lico Aicham opprimere
constituit; ac cum equitatu Bavariam persultat,
confundendo hosti, utque statum Ratisponæ ex- 11. Junii.
ploraret. Trecenti, qui Aicham obtinebant,
initio spe auxilii defensionem tentant; sed eo mox
desperato se dedunt, salvis duntaxat gladiis discef-
sum pacti; etsi plerique gregarii Suecorum mili-
tiam sumerent. Porro ut Aichæ subveniret, Wer-
tanus jam intra duo milliaria suggressus erat, Hor-
nii stativa repente oppressurus. De quo cum Hor-
nius è quibusdam captivis intelligeret, ipse cum
universo equitatu eo properat, ut insidiatorem in-
tra proprios casses involveret. Et successisset con-
silium, ni pręcursores Suecorum ferocius ruentes
hostem advertissent. Subtribunus tamen Hel-
moldus Wrangelius apud Dachaviam Corpusium
tribunum cum octingentis Croatis deprehensum
male multat, plerisque cæsis, nonnullis captis.
Aichæ ad Hornium à Duce Bernhardo missus cum
literis accedebat; quibus hic, se Forcheimo re- 18. Junii.
licto copias ipsi juncturum significat, modo Hor-
nius Duci caveat, se tres minimum septimanas ipsi
sociatum mansurum, annonam ipsius exercitui
suppeditaturum, ac transitum Danubii ad Neo-
burgum obtenturum; ut eo certius sua consilia
cum Hornio conformare queat, ac ne gratis For-
cheimum deseratur. Heic vero mirum videri
Hornio, à Duce, qui antea tam solicite ipsius
conjunctionem solicitaverit, nunc ultro difficul-
tates moveri, præscriptis conditionibus, quas
præstare penes se non sit. Neque enim ad certum
tempus

1634 tempus ut se astringeret, patiebatur status rerum in horas mutabilis, & quod facile plus alio loco negligi, quam heic profici posset. Neoburgum quoque paulo remotius, nec annonæ ibi copia: & palantes nostros hostilia circum præsidia, ac persultantes omnia Croatæ excepturi erant. In proclivi quoque hosti fore expedita cum manu Superiorem Sueviam percurrere, & relictas ad Bodamicum lacum copias opprimere. Igitur potius Danubium ad Donawertam, & Licum ad Rainam transeundum. Commeatum se bona fide cum ipso partiturum. Quod si nulla Ratisponam necessitas urgeat, sibi non consultum videri copias jungi, aut quæ alibi in manibus teneat emolumenta dimitti. Interim omnia in expedito habenda, ut statim si opus sit invicem auxilium sibi ferre queant. Atque inde Hornius cogitationem de conjunctione cum Duce ipso solicitante susceptam seponit, postquam eandem isti parum cordi è motis difficultatibus judicabat. Eoque Landsbergam ad Licum tentare instituebat observandis ibi Italicis copiis. Sed vix Aicha progressus erat, cum hostis novum oppido præsidium immittit, ac à tergo ipsum carpere incipit. Simul Altringerum & Wertanum non procul consistere audierat, oppido subsidium laturos, si denuo invaderetur. Tanto alacrius Hornius Aichę, ut prælio occasionem strueret, ingruit. Cum ter licet monitus præfectus deditionem pertinaciter abnueret, oppidum impetu expugnatur, mdesque & quicquid oppidanorum in armis repertum cæditur, tandemque invito licet Hornio tectis flamma immittitur. Præfectus autem quia absque missione quondam à Suecis ad hostes transierat, ac nunc stolida ferocia tot cædium causam dederat, ad pontem laqueo suspenditur.

Dux Bernhardus improviso se Hornio jungit.

Inter ista Hornius ex improviso literas à Bernhardo Duce accipit nuntiantes, cum recta Donawertam tendere, ut ipsi junctus laboranti Ratisponæ subveniat. Unde Hornius statim Donawertam advolat, super tam repente mutato consilio cum isto collocuturus; simul alia destinata omittit, copiasque cis Licum circa Augustam disponit. Et optaverat quidem Hornius, pridem Ratisponę subventum fuisse, Kehlheimo nondum capto, & antequam hostis castra munisset. Nunc urbs liberari citra prælium non poterat, quod declinare hosti intra munita castra confidenti facile erat. Premebat insuper annonæ inopia, copiæque Italicæ jam in Tirolensem provinciam pervenerant. Quia tamen ita repente Dux accesserat, ut aut cum ipso progrediendum foret, aut in his oris fame pereundum, prope invitus ad iter cum eodem in Bavariam suscipiendum accingitur. Is igitur aliquot legiones relinquit tuendæ Suevię, tum Rheingravio mandat, ut omissa Rheinfelda ex Italia venientes legiones observet, ac si eas in Sueviam irrumpere pateat, assumtis ex Alsatia legionibus huc tendat, & cum manu ad Bodamicum lacum se conjungat. Suadebat quoque mature è Saxonia & Westphalia exercitum contrahi, fulciendis Superioribus Circulis, si quid adversi ipsis accidisset: utque Augustæ de annona prospiceretur, cui summum à fame periculum imminebat, si re infecta è Bavaria recedendum foret.

Ratispona deditur.

28. Junii.

§. 63. Dum ita Suecici duces junctis exercitibus in Bavariam tendunt, jam Ratisponæ extrema admovebantur. Sub finem namque Junii Gallasius Caggio apertas literas, sed oppidano Senatui obsignatas miserat, quibus ista honestas deditionis leges, oppido Cæsaris gratiam offerebat. Sed habito consilio tubicini preter testimonium redditarum literarum nihil responsi datum; nisi quod Caggius exprobraret, contra belli morem obsignatas literas fuisse missas. Igitur hostis magna vi obsidium urget, insuper habita Suecorum in Bavariam irruptione; cum satius duceret, aperta Provinciæ semel in prædam hosti concedere, quam omissa Ratispona novas quotidie irruptiones ex urbe metuere. Mittebatur tamen è castris valida equitum peditumque manus, firmandis oppidorum præcipuis, & ut quantum possent Suecis resisterent. Italicæ quoque copiæ decem peditum, duo equitum millia explentes, quæ per Vallem Tellinam & Tirolenses aderant, ad Oeni ripam disponebantur, ne quid Suecis commercii cum superioribus Austriacis esse posset. Ast in urbe non tam animus obsessos, quam pulvis pyrius deficiebat, cujus non amplius trecentos sex centenarios Bernhardus Dux ibi discedens reliquerat, quorum vix quinquaginta adhuc supererant: quanquam proximo mense per eruptiones non tubis, sed hastis res gesta fuisset, omnesque inutiles displosiones vetitæ forent. Igitur Caggius vocato consilio ostendit, quam prope urbi hostis successerit, utque ruinas diversis locis facere cœperit. Quod si idem assultum continuet, uti transfugæ retulerant, metuendum esse, ne in medio pugnæ fervore pulvis deficiat; præsertim cum proximo assultu triginta sex centenarii absumti fuerint, ubi tamen majoribus machinis, quod in decretario assultu necessum sit, usus non fuerit. Unde de Consilii sententia aliquot dierum induciæ petitę, per quas Francofurtum ad Oxenstiernam mitteretur, quo aspera mandata revocentur, queis mori potius, quam urbem dedere jussi fuerant. Id dum agunt, hostu munimento cornuto ad portam Præprunnensem assultum frustra dat; quo durante Gallasius inducias abnuit, honestas deditionis leges denuo offert. 11. Julii. Advocato Consilio ostendebatur, triginta novem duntaxat centenarios pulveris superesse; & cum unam intra horam uno loco sex centenarii sint absumti; quid futurum, si cras aut perendie hostis circumcirca assultet? Placebat igitur, à Gallasio spatium ad deliberandum peti; qui ad paucas tantum horas cessationem ab armis annuebat. Unde tertia vice consilio convocato ostenditur, decrescentem in horas pulverem suppleri non posse, cum singulis diebus nonnisi quini seníve centenarii confici queant: hostem ad Pręprunnensem portam in vallum penetrasse, ruinamque edidisse assultui opportunam, qui continuato impetu ob defectum pulveris vix repelli queat. Igitur omnium suffragiis deditio decernitur; adstipulante etiam urbis Senatu, modo & civibus caveatur. 14. Julii. Interrupti tamen semel tractatus, cum super conditionibus non conveniret, & ad vim reditum. 16. Julii. Tandem Caggius honestas tam militi, quam oppidanis conditiones pactus urbem dedit; cui à Senatu testimonium fidelis & strenue navatæ operæ præbetur, ac quod in deditione illibatam urbis libertatem conservarit. Pręsidium, quod non plane bis mille capita præter ductores implebat, cum initio obsidii ter mille octingentos computatis ductoribus superasset, Noribergam deductum, cum ut recta via ad exercitum ire liceret, Caggius nullo modo obtinere potuisset. Ægroti autem & saucii, qui una cum sex tormentis, & plerisque impedimentis navibus Donawertam devehendi erant, diu detenti, tandem fame plerique mortui, aut sub hoste militare coacti sunt. Ab hoste per obsidium magna vis adhibita; quindecies mille tormentorum ictibus oppidum pulsatum, duo millia globorum ignivomorum injecta, septem assultus tentati. Hostium id obsidium octo millia absumsit, quos inter octoginta septem altiorum ordinum præfecti; præter sex millia desertorum, qui antea passim profugerant.

Sueci fru-

§. 64. Interea irritam Ratisponæ liberandę expedi-

1634. stra Ratisponæ subvenire tentant.

pedifionem moliebantur Suecici duces ad Augustam juncti, unde per Freisingam, Mosburgumque Landshutæ appellunt, cui deditionem imperant. Sed quod præter quinque peditum cohortes, tres dragonum legiones oppido immissæ forent, & Altringerus cum magna parte Cæsarei & Bavarici equitatus non procul trans Isaram consisteret, deditio abnuebatur. Igitur vis adhibita, ac biduo post arx cum oppido impetu capta. Tribunus Hindersonius, multique ductores vivi in potestatem venerunt. Equitatus trans Isaram; quid in oppido fieret conspicatus, raptim Ratisponam versus se recipiebat; quicum ne manus conseri possent, filatim transeundus pons, & pedites direptioni incumbentes impediebant. Eo in tumultu Altringerus in oppido moras nectens cum præ turba se mutuo impellente pontem superare non posset, dum flumen tranare conatur globo trajectus perit. Fuerat is humili apud Lucenburgicos loco ortus, ac prima juventa quorundam Gallorum Baronum famulus, inde scriba, mox per omnes militiæ gradus ad summum ducatum provectus, in expugnatione Mantuæ maximis quoque opibus potitus. Landshutæ insignis annonæ vis reperta, magno famelici militis solatio. De cætero res maximis implicita difficultatibus erat, dum hostis non solum numero militum, machinarumque, & adparatu bellico prævalet; sed & munitis circumcirca castris considet, per quæ viam ad urbem perrumpere arduum erat, ac Italicæ interim legiones à tergo incubituræ metuebantur. Nec deerant, qui in Austriam supra Anassum penetrandum censerent. Sed & heic obstabant Oeni ripam insidentes Hispani, ac ne à tergo Cæsarei toto exercitu ingruerent. Ergo placebat recta Ratisponam ire, fortunamque tentare. Sed cum ad quartum ab ea urbe milliare pervenissent, obvian venit, qui Ratisponam pulveris defectu deditam nuntiaret. Unde irriti Landshutam revertunt. Ubi dum dubitant, quid deinceps agendum, nuntius adfertur, hostium universas copias adverso Danubio proficisci, vel in Wurtenbergicam irrupturas, vel Augusta eos exclusuras. Igitur raptim è Bavaria Augustam contendunt, si hostis Ingolstadii Danubium transiret, ad Donawertam eidem se objecturi. Quo fine Hofkirchium cum legionibus aliquot præmittunt, ut interim Donawertam, Lauingamque, simul Nörlingam, & Dunckelspulam firmaret. Sed iter Augustam versus cadentes ubertim imbres molestissimum reddebant, non modica exercitus parte consumta, & qui restabant viris juxta equisque afflictis, ut quiete illis quam maxime opus videretur. Ac spargebatur Hungariæ Regem cum suo exercitu in Bohemiam vertisse sistendis Banerii progressibus: Bavaricos id agere, ut apud Landsbergam aut Schongam Hispanis se jungant. Quo nuntio motus Hofkirchius non ultra Augustam processerat; ac Suecici duces supervacuum judicantes apud Donawertam junctim tendere, vastatis circum omnibus, ac nullo pabulo, separatis exercitibus in diversa abeunt. Ac Bernhardus quidem Dux Laugiogam tendit, recreandis paulisper suis, ac ut hostem observaret, si apud Ingolstadium transire Danubium vellet. Hornius autem paulo altius ad Licum progressus, commeatum ibi indagaturus erat; & si forte Bavari Hispanicis copiis, uti superiore anno, juncti per Sueviam ad Rhenum perrumpere conarentur, capto ad Illarum idoneo loco eosdem moraturus, quoad Bernhardus Dux, aut Rheingravius auxilio veniret; qui ad Danubium supra Ulmam accedere jussus erat, prout res posceret Hornio, aut Bernhardo Duci jungendus.

8. Julii.

10. Julii.

Landshuta expugnatur.

17. Julii.

Altringerus occumbit.

27. Julii.

Sueci Bavaria excedunt.

1634.

Ad Bodamicum lacum & in Alsatia gesta.

§. 65. Ad Bodamicum lacum digresso Hornio, è Constantiæ, Lindaviæ, & vicinis præsidiis collecta manus Cellam oppidum à Suecis insessum oppugnare cœperant; quam Schafelitzkius inde facessere tormentis, adparatuque bellico relicto cogebat. Buchhorni quoque sub Siegrotho tribuno structura navium fervebat; ubi inter alias triremem paraverant, machinarum capacem, cui similis antea in eo lacu visa non erat, quam *Christinæ* vocabulo insigniebant. Et spes erat aliquod ibi operæ pretium faciendi, ni mox alibi collapsa summa rerum minores appendices sua ruina involvisset. In Brisgovia progressa Brisaco manus assumtis è Nigra Sylva agrestibus, Rheinfeldæ obsidium laxare frustra conabatur. Cum enim noctu in exiguam Suecicorum equitum turmam incideret, universi tubos displodunt. Quo facto statim agrestes abjectis armis ad latibula sua refugiunt, quos & miles mox insequitur, non paucis in fuga concisis. Eodem tempore quadringenti equites in Burgundia collecti Brisacum irrepere tentabant. Sed prodito itinere ad Hartam Sylvam deprehensi plerique dissipantur, aut cæduntur, ut vix centum Brisacum evaderent. Porro cum qui nuper in Nigram sylvam rejecti fuerant, indies se magis firmarent, ex improviso Rheinfeldæ subventuri, Joanni Philippo Rheingravio à Badensibus rusticis per montem aditus ex concædibus haut adeo impeditus monstratur; quo is cum equitum peditumque manu irrumpens nihil minus, quam inter ista aspreta hostem metuentes ita perterruit, ut salute petita omnes Brisaco progressi ductores cum trecentis gregariis in Suecorum potestatem concederent. Nec eo magis hac spe licet excussi Rheinfeldenses ad deditionem flectunt pertinacia desertorum, oppido capto laqueum metuentium. Qui & ipsi præfectum Mercium clam observabant, ne forte se oppido subduceret: simul cuniculum ad proximum usque Suecorum suggestum egerant, quo incenso inter tumultum per obsessores erumpere constituerant. Sed contrario cuniculo acto is conatus irritus fuit. Interim absumtis frumento, jumentisque, venter glandibus & equinis carnibus parce præbitis utcunque placabatur. Nec Helvetii à Cæsare solicitati, Urbes Sylvestres in tutelam suam recipere, aut Suecos Rheinfelda depellere voluerant, extra belli istius consortio manere certi. Circa idem tempus Brisacum quoque fame acriter urgebatur; ac gregarius miles certatim ad Suecos transfugiebat, ut Rheingravio spes esset intra paucas septimanas oppido potiundi. Eoque iste invitus, ac repetitis demum Oxenstiernæ hortatibus in Sueviam movebat, tarde quoque auxiliis coëuntibus. Quin & cum Bernhardus Dux, & Hornius in Sueviam regressi forent, præsentia ibi sua parum opus judicans, de isthac profectione cogitationes fere deposuerat.

5. Junii.

Rheinfelda & Brisacum fame urgetur.

Borckemum capitur.

§. 66. In Westphalia post Ludingshusam captam placebat Hollandicas copias duce Pinsio adjuncta Suecicorum manu Borckemum mitti, sexcentis præsidiariis insessum. Sed Pinsius dum accessus ad oppidum molitur, à Principe Arausionensi mandatum accipit, ut nullo modo à Suecicis & Hassiacis se disjungat, nec seorsim hostilia adversus Monasteriensia oppida suscipiat. Unde iste statim ab opere cessabat, obsidium plane soluturus, ni ipse Georgius Dux advenisset: quo rem urgente oppidum honestis conditionibus ad

1634. 16. Junii. Simultates inter Luneburgicos & Haſſos.

deditionem compellitur. Inter iſta ſimultates Luneburgicos inter & Haſſiacos gliſcebant, his querentibus, ab iſtis regionem immaniter vaſtari, incolaſque ad extremam paupertatem redigi; Luneburgicis contra arguentibus, eam expeditionem non publico bono, ſed privato Landgravii emolumento dari. Unde & iidem languide & cum faſtidio omnia agebant, ac Haſſiacorum hoſpitia male habebant, queſti inſuper legiones ſuas tertia parte in regione exhauſta diminutas. Inter quæ hoſtis copias ſuas diviſerat, ac Gleenius quidem cum parte peditatus Monaſterii periiſtebat: Bœnnighuſius Rhenum verſus ſupplementa inde petiturus ibat, quem immiſſus à Duce Georgio Beckermondus adſequi haut valebat. Reliquas Horſtius tribunus ad Viſurgim Hildeſiæ obſidio ſolvendo ducebat. Quam anſam Dux Georgius arripiens, quem alias conjunctionis cum Haſſis tædebat cum iis quas adduxerat copiis abſcedit, aſſumtis etiam quæ è Superiore Germania auxilio miſſæ erant, quarum partem ſibi relinqui Landgravius fruſtra petierat. Quam rem hic uſque adeo ægre tulit, ut de partibus plane deſerendis, ac ambienda neutralitate cogitaret, ni tractabilem Principis animum Oxenſtierna literis placaſſet. Duce Georgio digreſſo Pinſius cum Hollandicis copiis Begium verſus remeabat. Eodem etiam Landgravius ſuos propinquare jubebat, ut ſi opus foret Hollandorum auxilio ſulciri poſſent. Eodem tempore in diverſa Weſtphaliȩ parte Joannes Gieſius, Tribunus quadringentos prȩdones ad Scherbium vicum male multatos diſſipaverat.

3 Julii. Hildeſia capitur.

§. 67. In Saxonia Hildeſiæ obſeſſi prope ad extrema redacti erant; quibus liberandis Waldeccæ Comes aſſumto, quem Gleenius Monaſterio nuper miſerat, equite illuc perrumpere conſtituerat. Ac jam turmæ Leinam fluvium tranſierant, cum id ipſum præſagiens tribunus Ericus Andreæ Trana à Georgio Duce è Weſtphalia ad Viſurgim obſervandum remiſſus Hamelа propere advolat, obſeſſoribus ſuppetias laturus. Cujus adventu cognito hoſtis propere in tutiora ſe recipit, Eo ipſo momento obſeſſi liberationem ſperantes oppido erumpunt, nec parum damni Brunſwicenſibus dant. Ipſe quoque Uſlarius brachio arreptus trahebatur, ni advolans eques hoſte trajecto hunc eripuiſſet. Tandem, cum fruſtra ſuper deditione actum foret, Uſlarius aſſultum omnibus partibus tentare conſtituerat. Sed cadentes confertim imbres, & ingruens hoſtis prohibebat; qui coacta ter millium manu intra unum milliare proceſſerat, oppidulum Sarſtedum, in quo Brunſwicenſium penus erat, & adſitum pontem occupaturus. Quo obtento obſeſſoribus ultro Hildeſia faceſſendum erat. De hujus adventu mature moniti obſeſſores, ſoluto tantiſper obſidio omnibus copiis eidem obviam prodire conſtituunt; ac duarum circiter horarum ſpatio Sarſtedum anticipant, poſt montem non procul oppido acie explicita. Hoſtis illuc propinquans & ipſe ad proximum vicum aciem inſtruit, validam duntaxat excurſorum manum adeſſe ratus. Sed cum univerſas copias adveniſſe agnoſceret, ſimul tormentis peteretur, per duas horas ſubſiſtebat, impedimenta dimittere, ac turmatim recedere incipiens. Quo animadverſo Suecici Brunſwicenſeſque magno impetu hoſtes invadunt, eoſque ſemel atque iterum gradum firmantes in fugam propellunt. Hoſtium circiter mille quingenti cæſi, captique. Erepta ſex equeſtria vexilla, (nam pedes abſque ſignis acceſſerat,) & quatuor tormenta cum parte impedimentorum. Inter captos tres erant ſubtribuni, duo vigiliarum præfecti, ac multi alii ductores. Ob ſtrenue navatam operam Trana torque à Duce Georgio donatus eſt. Durante conflictu cum caſtra plane deſerta eſſent, erumpentes Hildeſienſes tuguria incenderant, ac opera demoliri cœperant. Sed mox reverſi victores obſidium inſtaurant. Igitur deſperato ſubſidio, & premente fame, Hildeſienſes tandem honeſtis ſe conditionibus dedunt. Quingenti è præſidiariis ultro ad Suecorum militiam tranſibant. Enimvero Georgio Duci diſplicebat, hoſti ad extrema redacto tam liberales conditones datas, & quod conceſſum foret diſcedentibus iter Monaſterium per media ipſius hoſpitia capere: quo etiam occaſio dabatur clam Mindam irrependi milita valde exhauſtam, quam ipſe mox invadere decreverat. Igitur alio itinere per Holtzmundam, Huxteramque in Paderbornenſem præſulatum iter iſtis ſumendum erat. Cæterum quanquam Georgius Dux è Weſtphalia reverſus præter ſpem nihil ex Halberſtadienſis Conventus decreto in Saxonia confectum deprehenderet, legiones non ſuppletas, nihil annonæ aut pecuniæ collatum; non eo ſecius tamen reliqua ab hoſte poſſeſſa oppida vi, aut eminus poſito obſidio invadere aggreditur. Et poſtquam Uſlarius Neuſtadium expugnandum ſuſceperat, ipſe Mindam converſus interjectam Hamelæ Mindæque arcem Buckenburgum deditione capit. Qui excedebant omnes ſigna ejus ultro ſequebantur. Hinc Mindæ obſidium admovetur. Sed & interim duæ legiones à Lohuſio Oxenſtierne juſſu mittuntur, qui Guelferbytanorum excurſiones inhiberent, eorumque meſſem corrumperent.

21. Junii.

24. Junii.

9. Julii.

Ligiſtici vapulant.

1634.

12. Julii.

Arnheimius Glogoviam capit.

§. 68. In Sileſia Arnheimius Glogoviam facili negotio in poteſtatem redegerat, præſidio turbido, nec amplis munitionibus tuendis pari, cui permiſſum ſine vexillis abire. Id oppidum cum ſibi tradi peteret Banerius, aut ut ſaltem Baſilicam milite ſuo inſidere liceret, Arnheimius præfracte abnuere, non obſcure ſignificans, ſibi in mandatis datum, totam Sileſiam ſuis hoſpitiis vindicare, nec in eorum ſocietatem Suecos admittere. Contra idem Banerio perſuadere, ut diſtrahendo hoſti, qui Bernhardo Duci gravis imminebat, in Moraviam tenderet, intactis tamen Sileſiȩ oppidis, & Saxonicorum arbitrio relictis: addito, ni id faceret, ſe cum Saxonico exercitu inter Oderam & Poloniam ſubſtiturum; quisquid damni rebus communibus inde ſit proventurum. Contra Banerio abſurdum videbatur in Moraviam penetrare, nullo ad receptum idoneo loco capto, & relictis poſt tergum hoſtilibus præſidiis. Ac potius ut in Bohemiam junctim iretur proponebat. Nec eo ſecius Arnheimius ipſe ad Banerium Freiſtadium accedebat, ſubinde Moravicam expeditionem ingerens, ac ſemper tamen ſolicite excipiens, ne is in Sileſia quid occuparet, ne ipſam Neiſſam quidem, qua Olmucium tendenti tranſeundum erat. Sed cum Banerius nullo modo ſalutem ſuam ex aliena libidine ſuſpendere vellet, re infecta diſceſſum. Ac Arnheimius copiis ſuis trans Oderam verſus Poloniam diſpoſitis, Dreſdam ipſe abiit.

Idem Banerio, ut in Moraviam abeat, ſuadet.

Banerius occaſionem rixæ cum Saxonibus declinat.

§. 69. Porro Banerius, num in Sileſiam ulterius procederet, deliberabat, pronis in ipſum Sileſiorum animis, & Wratiſlavia commeatum offerente, ſimul ut ipſi intra machinarum jactum receptum capere liceret. Nec deerant qui ſuaderent, caſtris ad Wratiſlaviam poſitis expectandum, quid Arnheimius tentaturus ſit: præſertim cum & ob ruentes ad finem cum Polonis inducias Suecorum intereſſet Sileſiam in poteſtate habere.

1634. bere. Ex adverso considerabat; sibi progredienti
Saxonicas copias, quę trans Oderam hęrebant,
cum Glogovia à tergo relinquendas; ac inferioris
Silesiæ loca, quæ Suecis addicta Arnheimium aver-
sabantur, se profecto hujus arbitrio exponi. Me-
tuebat quoque, ne Wratislaviam advolans Arnhei-
mius ad alia consilia urbem impelleret; neve tan-
dem importunius se jactando vim repoonendi neces-
sitatem ipsi afferret iniquis causæ Evangelicę tem-
poribus. Nec in Brandeburgicis copiis fiducię quid
habebat, cum Elector non obscure denuntiasset;
12. Julii. ubi diffidii quid cum Saxonibus eidem suboriatur,
se suas ipsi copias haut commodaturum. Atque eum
io casum suis ducibus in mandatis dederat, ut si tale
quid Suecos inter, & Saxones exsurgeret, Bane-
rio non amplius parerent & ab ipso discederent.
Quæ mandata vetante licet Electore, in vulgus
sparsa, haut parum voluptatis adferebant illis queis
ea diffidia in votis erant. Ad quæ mandata Electo-
rem Suecorum malevoli moverant fictis rumori-
bus, velut jam Banerius Wratislaviam tenderet,
cui apud Basilicam Arnheimius castra sit opposítu-
rus proximam manus conserendi materiam. Quas
16. Junii. calumnias Banerius scriptis ad Brandeburgicum
literis acriter retundebat; ac interim Novæ Saltzę
metabatur, expectaturus quid Arnheimius Dresda
adferret. Et quoniam recta in hostem tendere ne-
gabatur, super transitu per Saxonis terras in Bo-
hemiam petendo agitabat. Cum commode ab Ele-
ctore Legatus Pflugius adest postulans, ut Silesiam
ipsi relinquat, ac in Bohemiam potius tendat, ful-
Banerius in Bohemiam tendit. ciendo Bernhardo Duci, ac liberandæ Ratisponæ.
Quod ipsum à Banerio ante cupitum, facile arri-
piebatur. Mox & Arnheimius advolans super ea
profectione cum Banerio transigit; qui & statim
copias suas præter Saganum in Lusatiam ducit,
ubi cum reliquo exercitu ipse Elector agebat. Igi-
tur & Banerius Naumburgo, Griffenbergam mo-
11. Julii. vens recta Zittaviam versus teodit. Io itinere non-
nullæ Croatarum turmæ, quæ pręcursores Succo-
rum Griffenbergę opprimere voluerant, male
multatę, duobus signis ereptis. Inde arci Fridlan-
diæ deditæ, præsidium à Banerio imponitur. Inte-
rim Zittaviam impetu expugnaverat Saxonię Ele-
ctor, ad quem Banerius ipse accedit, de expeditio-
ne in Bohemiam junctim suscipienda conventurus.
Ubi iterum difficilis nodus objiciebatur. Nam
cum Banerius Leutmericiam eundum, pedemque
ibi figendum censeret, Elector id abnuere, quod
Cęsareis Legatis, ibi cum Saxonicis super pace tra-
ctare orsis, securitatem promisisset. Igitur cum
neuter sua sententia decederet, post duarum hora-
rum colloquium re infecta discessum. Nec eo se-
cius eodem properabat Banerius prævertendo ho-
sti, ne forte validum isti oppido præsidium immit-
teret; id secum statuens, ut si vel expugnare Leut-
mericiam non posset, vel hostis tota mole à Danu-
bio ingrueret, trans Albim ad Bernhardum Du-
cem penetraret, aut eis Albim in Misniam recede-
ret. Quo casu Electori oecessitas adferebatur, ipsi
suppetias ferendi, ni duos famelicos exercitus in
suam ditionem attrahere vellet. Enimvero qui
Leutmericiæ pacem tractabant Legati, præcedente
nocte Pragam abierant, mox Pirnæ coogressum
instauraturi. Leutmericiam duę dimacharum le-
Banerius Leutmericiam capit. giones, una peditum insidebant. Illorum paucæ
turmę primo Banerii adventu ante oppidum se
ostendebant: sed mox pręcipites intra mœnia re-
pulsę, defensionemque non ausę, trepide oppidum
dęserunt, ac trans Albim se conferunt, ponte post
12. Julii. se inflammato. Cum ita celeriter pons reparari non
posset, Banerius adverso Albi progressus, cum
apud Raudniciam hostium turmas trans flumen
conspiceret, machinarum jaculationibus ita eas
conterruit, ut Pragam raptim facesserent. Melnic- 1634.
ca quoque diffugiente pręsidio vacua relicta. Heic
ponte celeriter exstructo Banerius Albim superat
recta Pragam iturus, si solus hosti par videretur; 13. Julii.
ast hoste pręvalente locum ad Muldam capere, &
Saxonem expectare constituerat. Quod si conjun-
ctione cum Bernhardo Duce opus non foret, in
animo erat Viennam versus tendere, ac hosti, cui
hæc expeditio jam curam injecerat, negotium do-
mi facessere. Antegressum Banerium Saxones è ve-
stigio sequebantur, ac Albim ad Melniccam transi-
bant. Interea & Coloredus è Silesia acceleraverat, 14. Julii.
transitoque ad Podibroam, & Daussinum Albi, cę-
teris Cęsareis sub Marrada, & Lamboio ducibus se
junxerat. In quos Sueci Saxonesque recta ibant;
magna spe, nullo operæ pretio. Nam in Montem
Album progressis aliquot hostium turmæ conspi- 16. Julii. Praga nequicquam tentatur.
ciebantur; in quas cum præcursores Banerii, qui eo
die primum agmen ducebat, irruerent, ille statim
ad minus Pragę latus se subducebant, ubi prope ur-
bem excelso loco difficili accessu, castra hostis mu-
nierat; unde ferocius subeuntes viginti amplius tor-
mentis excepti, non sine damno recedere coguntur.
Cum loco tam incommodo irruere in hostem va-
num videretur, Banerio placebat, ut ipse transmis-
so Mulda veterem urbem milite vacuam invaderet;
Saxooes interim ad minus latus assultum minitao-
tes, hostem distinerent. Quod consilium Saxoniæ
Elector circa vesperam probabat, exsecutione in
crastinam lucem dilata. Sed postera die mutata
mente, eidem placebat Melniccam reverti, ac ad
Albim stativa ponere, eo melius arcendo hosti, si
Ratispona subinissis copiis augeretur, quas io ho-
ras expectabat. Sic nulla re gesta, Praga discedi-
tur, & Melniccam reditur, ubi Saxones metaban- 19. Julii.
tur; Banerius autem circa Leutmericiam copias 20. Julii.
suas distribuebat; cui difficiles se valde præbebant
Brandeburgici duces, desiderium ad Saxones, aut
domum transeundi ostendentes, & iniquis in ho-
spitia querelis; quo contagio, ne totus exercitus
infectus conspirationem parturiret, metus erat. In-
terea cum fama expugnatæ Ratisponæ increbres-
ceret, Elector metuens oe tota vi hostis in Bohe-
miam ingrueret, montium jam refugia circumspi-
ciebat: ni Banerius obstitisset, par ibi periculum
ostendens; ac sibi digressis Saxonibus, in Misniam
quoque eundum fore. Satius igitur judicabat eo
quem ceperant loco consistere, ubi facile erat ipsis
Albim, & quæ io Bohemia ceperant tueri, ac
prout res exigeret, junctim in hostem ire, aut in
tutiora se recipere.

§. 70. Ast regressos è Bavaria Suecicos exer-
citus, cum ob exhaustos labores, ac inopiam Hornius iterum se Bernhardo Duci jungit.
refectione quam maxime opus haberent, hostis
quiescere non patiebatur. Nam Hungariæ Rex
postquam Pragam extra periculum esse cogno-
verat, paucis duntaxat legionibus in Bohemiam
missis cum robore sui exercitus, Bavaricis simul
& Hispanicis copiis suffultus Ingolstadii Danu-
bium transibat; quem & ampla Pater potesta- 2. Augusti.
te instruxerat in gratiam recipiendi Ordines ob-
sequii hactenus oblitos, ac de privilegiis, sacro-
rumque usu iisdem cavendi. Ejus itinere audi-
to Hornius, qui vix Mundelheimum processe-
rat, iterum se cum Bernhardo Duce Guntzbur-
gi coojungit. Hic Hornii exercitum deterius suo 6. Augusti.
habitum conspiciens, animum fere despondere
cœperat, & Oxenstiernam rogabat, ut mature
de evocandis ex inferiore Germania copiis cogita-
ret: id quod tamen, quo minus fieri posset, an-
gustia temporis prohibebat. Interim Suecici du-
ces pro virili hostibus obluctaturi, ad Leiphei-
mum Danubium superant tegendæ Wurtenber-
gicæ, aliisque Francooiæ, & Sueviæ locis, ac

1634\. ut Norlingæ subvenirent. Interea hostis post captam Donawertam, ubi magna præsidii pars cæsa

6\. August. Norlinga obsidetur.

fuit, Norlingam tota vi aggrediebatur; simul populatores dimissi, à quibus Ginga, Ahla, Bopfinga, Heidenheimum, Leipheimum direptæ, ac incendiis deformatę, Hochstedum præcipue scalis admotis captum omni crudelitatis genere vexatum fuit. In diversa parte Strozzius, & Wertaous cum novem legionibus equitum dimacharumque Franconiam late persultantes plurima loca diripuerunt. Sed cum Rutenburgum, Mergentheimum, & Dunckelspulam Suecorum prę-sidiis infestas frustra tentassent, propinquantibus

10\. Aug.

Suecicis exercitibus in sua castra revocantur. Hi quippe junctim Heidenheimo Gingam iter intendebant, quo à Bernhardo Duce præmissus Bellingshusius tribunus sexcentos hostium cataphractos oppressit, ac multis interfectis non paucos cepit. Horum indicio cum cognosceretur sparsas hostium legiones, ac Wertaoum remotius stativa habere; nonnulli suadebant, occasione utendum, ac hostem, cui nondum unitę vires, opprimendum. Sed pluribus placebat, Wurtenbergicę ante omnia prospiciendum, & ut à tergo subvectio

11\. Aug.

annonæ in tuto sit. Inde Bernhardus Dux cum equitatu Ahlam præcedens, mille amplius hostium

12\. Aug.

excursores occidit, trecentos capit. Postera luce primum agmen Bopfingam progressum supra centum deprehensos occidit. Heic stativa ponere pla-

Sueci ad Bopfingam castra locant.

cuit, ac tentare, num excursiones hostis coerceri, Norlingęque succurri posset. Igitur mox, qui ibi servabant Cæsarei equites, loco altiore depelluntur, ut jam Sueci adjacente sylva tutoque accessu ad Norlingam potirentur. Sed consilio habito, Hornio aliisque ducibus hautquidquam visum recta in hostem ire, quod tenuato agmine per confragosa ad eundem commoda loca insidentem esset accedendum. Bernhardus tamen Dux, aleam pręlii utique tentandam censebat, cujus immensa cupidine miles quoque flagrabat. Nam & sat negligenter rem apud hostem administrari adparebat, & palantibus passim equite juxta ac pedite

14\. Aug.

numeri imminuti. Igitur in aciem dispositi progrediuntur, & Bernhardus Dux, qui dextrum tunc cornu ducebat, loca altiora à levi Hungarorum, Croatarumque, & Polonorum equitatu infessa facile obtinet, & ad Egram usque fluviolum, qui Norlingam perlabitur, procedit, omnibus qui citra constiterant trans fluentum pulsis. Enimvero cum indolem loci consideraret, in conspectu hostis, qui in altera ripa aciem explicuerat, transiri flumen à se non posse deprehendebat. Cum itaque ad hostem perveniri non daretur, oppidum interea inducto milite firmari placebat, quoad

Sueci Norlingæ militem immittunt.

Rheingravius & Cratzius advenirent, Unde ad fluminis vadum consistebat Dux arcendo hosti, dum Hornius ad oppidum accedit, bis rejectis, quæ flumen perrumpere tentarant, turmis, ac inspectante hoste ducentos quinquaginta sclopetarios oppido immittit. Ipse portæ adequitans, ad constantiam oppidanos hortatur, ac cum de panis inopia quererentur, intra sextum diem liberationem pollicetur, quod eo spatio Rheingravius ad fore speraretur. Interea hoste velut attonito obsessi eruptionem faciunt, & accessibus istum expellunt, quos magnam partem demoliuntur, ut de integro eidem opera ordienda fuerint. Hoc peracto cum Sueci recederent, hostis levem equitatum postremo agmini immittit; in quem Bernhardus Dux conversus, præcipitem cum trans flumen redigit, multis interfectis; & major clades fuisset, nisi nox pugnam diremisset. Jam Bopfingam fere attigerat Dux Bernhardus, ubi denuo Wertanus cum Croatis & bis mille Germanis equitibus incumbit; sed & is acriter repellitur. Ita citra damnum in recessu acceptum Suecici exercitus Bopfingam iterum attingunt. Heic Vitzthumius Hor- 1634.

15\. Aug.

nium monebat, longius tantisper recedendum, quoad auxilia quę expectabantur adessent. Sed hic abnuere, quod hostis secuturus, & in eas terras pertrahendus videretur, quas defensum venerint. Nec si Bopfinga relinquatur, propiorem stativorum locum esse, quam Schorndorfium; unde hosti januam pandi per Franconiam & Sueviam late se diffundendi, ac suos inopia laborantes reficiendi. Nec amplius copus, quas Cratzius & Schafolitzkius adducebant, tutum accessum fore. Istis quoque digressis Norlinga desperatione correpta intra paucos dies in manus hostium concessura erat; quæ jam repetitis literis tempus promissi auxilii cedere monebat. Et quanquam equites quererentur, pabulum sibi longius petendum, ac multos à Croatis omnia persultantibus intercipi: ea tamen ratio tanti non videbatur, ut ideo stativa mutanda essent; ac isti firmo stipati præsidio pabulatum ire jubebantur.

Cratzius ad exercitum Suecicos accedit.

§. 71. Interim Cratzius, quem Bernhardus Dux ad obsidendum eminus Forcheimum reliquerat, evocante isto id relinquit, exiguo operę pretio facto; cujus copię adjunctis, quas Caggius Ratispona eduxerat, quinque fere millia explebant. Is proximo ante commissum prælium die ad exercitus cæteros accedebat. Sed sero veniebat Rhein-

Rheingravius sero venit. 19. Aug.

gravius, qui post Rheinfeldam deditione captam pontem incendio absumtum prius reparaverat, ac opera à se excitata solo æquaverat, quam inde se moveret. Sed & propinqua spe Brisaco potiundi invitissimus Rheno digrediebatur. Tardius quoque accesserant à Palatinatus Administratore promissę copię, quas per oppida distribuere voluerat Rheingravius, veterano milite inde educto, ut eo validior in expeditionem procederet. Hoc facto cum tandem copias cis Rhenum contraxisset, quatuor turmas duce Goldsteinio pręmisit, quæ & prælio interfuerunt. Ipse quoque toto cum equitatu in tempore adesse poterat, ni una pedites adducere voluisset. Sed hi laboribus, & fame fracti tardius procedebant, ac si Rheingravius digrederetur, metus erat, ne plerique diffugerent, aut proficisci plane abnuerent. His igitur pręmissis ipse cum equitatu sequebatur, qui duo millia implebat, cum peditum tria millia essent, veteranus fere, & egregius miles, magnumque momentum daturus, ni prælium pręcipitatum foret, cum paucarum duntaxat horarum itinere Rheingravius adhuc abesset. Sed antequam de horum adventu certi quid cognovissent Suecici duces, postremum Norlinga missum nuntium per aliquot dies detinuerant; tandemque cum literis in oppidum remiserant, quibus ut per sex adhuc dies sustinerent hortabantur. Quod si eousque durare non possent, misso nuntio, aut signo dato, de quo convenerat, id indicarent. Tunc enim non expectato Cratzio atque Rheingravio, quos hactenus morati essent, se omnia tentaturos, ut ipsis subveniretur.

De prælio ad Norlingam consulitur. 20. Aug.

§. 72. Interim hostis oppidum indies magis urgebat, cui obsessi pro viribus resistebant, semel atque iterum eruptione facta, & incensis obsidentium operibus. Nec modica obsessores penuria premebat, qui turmatim excurrebant depellendę fami. Contra arcessebantur Hispanicæ quæ ex Italia advenerant copię, si Sueci forte oppidum liberare conarentur, viribus integris, animoque alacres, in quibus plurimum fiduciæ collocaverat Ferdinandus. Cæterum digressio Norlingam nuntio prima nocte è turri signum editur, salvus istum advenisse indicans. Sed sequenti statim nocte con-

ventum

1634. ventum extremæ necessitatis signum eadem è turri adparet. Ac cœperat sane hostis diversis è suggestibus mœnia proruere. Heic Bernhardus Dux monere; fidem obsessis datam liberandam, & auxilium maturandum. Contra in tanti momenti negotio Hornius reliquorum quoque ducum sententiam audiendam postulare. Ubi plerisque visum; cum hostis Hispanorum auxiliis jam firmatus sit, Cratzium saltem expectandum, si Rheingravius ita celeriter adesse non possit. Igitur decretum sit, statim atque Cratzius advenerit, qui Gemundam attigerat, promissa Norlinganis repræsentanda. Consultabatur inde, qua via liberatio oppidi tentanda. Ubi Vitztumius supremus vigiliarum præfectus censebat: castra Wallersteinum transferenda, ac inde oppido subsidium immittendum. Sed repudiabatur ea sententia quod hoc modo subvectio annonæ à Wurtenbergica impediretur, atque hosti contra in eam provinciam, atque Ulmensium agros excurrendi via panderetur. Ac translatis in desertam regionem castris, Norlingensium fami non posse subveniri. Denique Wallersteinum & Norlingam lata planicies interjacebat; unde si semel oppido propinquassent Sueci, in proclivi erat hosti retrocedentium terga invadere, ac postremum agmen turbare. Igitur placebat; propius Norlingam succedendum, ut tamen exercitus commeatu non excluderetur, nec amicorum regio hosti prædæ exponeretur. Simul missus, qui locum stativis idoneum ad viam, qua Ulma Norlingam itur, in monte Arensberga exploraret. Et quod hostilis equitatus late per vicos distributus esset, nec peditatus temere extra sua munimenta progressurus putaretur, citra impedimentum se è sylva & angustiis viarum, qua transeundum erat, in campum emersuros confidebant.

25. Aug. Decernitur igitur sub vesperam castra movenda, ac tentandum, ut sequenti luce orta destinatum locum tenere queant. Sed quia Cratzius ante sequentem diem adesse non posse nuntiabatur, profectio

25. Aug. ad eundem diem differtur. Quia porro à meridie tormenta hostium repente ad vesperam usque conticuerant, suspicio oriebatur oppidum jam captum esse, aut de deditione agere. Sed emissi sub noctem exploratores captivos adducebant, quorum relatu cognitum, oppidanos assultum depulisse; num autem ulterius vim hostium sustinere possint,

26. Aug. ignorabant. Postero die hostis verberationem acriter instaurabat, eodemque tempus promissi auxilii cedebat; & quia obsessi per tres continuas noctes extremam necessitatem per signa indicarant, dubium non habebatur, quin tardante ulterius auxilio hostis oppido potiturus esset. Quo facto Imperiales civitates, quæ hactenus belli onera sustinuerant, animum desponsuras, Ratispona nuper ac Donawerta, ac nunc Norlinga hosti in prædam concessa. Igitur priori decreto inhæretur ut non expectato Rheingravio, qui intra biduum adesse non poterat, oppidum liberaretur. Sed quod hostis ob Hispanicum militem Suecicis multum prævaleret, statuebatur, prælio non certandum, sed castra duntaxat propius oppidum admovenda. Sic Arensbergam versus procedunt exer-

26. Aug citus; quorum motum etsi mature sentiret hostis; cum tamen ignoraret, quam viam capturi essent, quietus se castris continebat. Jamque ad stationes vigilum perveniebatur, quæ licet aliquot cataphractorum legionibus constarent, Suecos sylvam egressos impedire non audebant, quo minus aperta camporum capesserent, quod isti primum

Primus cum hoste conflictus. in agmine selectorum peditum robur, ac minora tormenta secum ducerent: sed in Arensberga firmato pede eos expectabant. In hos Bernhardus Dux, qui primum agmen regebat, invectus, cum initiu Cratzii & Satleri legionem repulissent, in 1634. fugam eosdem conjicit una cum illis, qui subsidio venerant, ut longe demum à primo loco iterum restitarent. Eo in conflictu hostis Aldobrandinum tribunum, & complures ductores, simul septem signa amittit. Apud Suecos Ohmii subtribunus cadit, Hofkirchius, & Bodendorfius tribunus sauciantur.

Hornii consilium negligitur. §. 73. Felix hic conflictus secuturę cladi occasionem præbebat. Nam Bernhardus Dux dum hostes persequitur longius extra Arensbergam provectus, disposito ibi suo equitatu prius conventa plane negligit, & alium montem sylva obsitum ad dextram situm, à quadringentis Hispanis insessum, per selectos pedites invadi jubet, quibus repulsis Vitztumio mandatum mittitur, ut cum phalangibus eodem ingruat. Hornius tamen optaverat, ex priore consulto Arensbergam montem fuisse insessum, quem una cum colle ad sinistram posito munimentis includi placuerat; demissis ad fluvium Egram, qui Bopfinga Norlingam fluit, operibus. Quæ intra unam noctem eo provehi poterant, ut deinceps ingratiis hostium munimenta perfici, ac Norlingam via aperiri potuerit. Ea sententia si stetisset, longe secius res casura fuisse videbatur. Nam castris ita positis occasio dabatur oppidum novo subsidio firmandi; simul subvectio è Wurtenburgico & Ulmensi agro in proclivi, ac retro campi pabulo pleni; hoste contra magis coarctato. Nec Ferdinandus Austriacus Cardinalis Infans ultra decimum diem ibi mansurus erat, sed sumto ad Bodamicum lacum, & per Alsatiam itinere, in Belgium cum Hispanicis copiis abire decreverat. Ita spes erat Hungariæ Regis destinata adversus Franconiam & Sueviam in irritum casura. Enimvero qui hactenus Suecicis partibus allubuerant successus, multos tanta securitate, & contemtu hostium impleverant, ut cauta consilia velut à segnitie & timiditate profecta cavillarentur, aut quod data opera bellum extraheretur. Et quia initia tam bene se dederant, ac totus hostium equitatus conflictui adfuisse credebatur, parum negotii montis istius occupatio datura putabatur. Quos inter Hofkirchius turbido ingenio vir alte penetrantibus dictis Hornium perstrinxerat: an ne minus fiduciæ quam cæteri habere videretur. Eam ob causam Hornius, ut longius provectæ turmæ revocarentur, & priori consulto inhæreretur, suadere supersedebat, meliorem quam qui secutus est, eventum sperans. Mons iste, qua sylvis inumbratur, angustus est, sed ubi illæ desinunt, planitiem ad dextram, & versus colles castris hostium infessos diffunditur; è qua locus quem Hispani tenebant, ac tota vallis ad dextram telis exponebatur. Unde Suecis postquam hucusque processerant, iste mons utique obtinendus erat, quod alias in ea valle per machinas hostium subsistere non liceret. Contra eo monte obtento hostium castra tormentorum ictibus subjiciebantur; quibus si digredi voluissent, facile occasio rem contra ipsos bene gerendi dari poterat. Saltem tuto ibi metari, oppidumque nullo impediente accedere, ac iter Donawertam versus infestare dabatur, ut vix diutius hosti subsistendi facultas ibi foret. Quanquam autem Bernhardus Dux Vitztumio jam imperasset ad montem istum occupandum contendere; tamen quod hostis adversus ipsum validis catervis consisteret, ac peditum robur inde subducere tutum non foret, simul iste longius ab eo loco abesset, Hornius cum suis id copiis efficiendum recipiebat, quos mature adfore putaverat. Imperatum quippe fuerat, ut ubi ad sylvam Arensbergæ prætensam, viasque impeditas perventum esset, tor-

menta poſt ultimum agmen incederent, quo legiones celeriter iter perficere poſſent. Sed iis mandatis neglectu tormenta ante Hornii equitatum irrepſerant, & ingruentes per tenebras hinc inde everſa procubuerant, ut his obſtantibus media demum nocte equitatus iſte ſylvam ſuperare poſſet. Quæ non poſtrema ſecutæ cladis cauſa fuit, dum hoſti hac mora ſpatium datur eum montem per Hiſpanos occupandi. Id quod captivi retulere, cum quadringenti illi Hiſpani, antea incaſſum tentati, poſt majore vi adhibita ſtatione ſua depellerentur. Simul ex eo loco tormenta aliquot in Suecicas turmas explodebantur, ac per tenebras ſtrepitus humum molientium audiebatur. Cum igitur adpareret, circa occupationem ejus montis acre certamen ſurrecturum, Hornio æque ac Bernhardo Duci placebat, ad vitandas turbas tenebris ſolitas nihil ulterius, quoad dies illuceſceret, tentandum, cum vix duæ noctis horæ adhuc ſupereſſent. Nec credebatur hoſtis intra id tempus munitiones ad juſtam altitudinem educturus, præſertim cum ſcrupoſa humus ligones ægre admitteret.

Prælium ad Norlingam committitur. 27. Aug.

§. 74. Primo diluculo Hornius cum exercitu ſuo, qui tunc dextrum cornu obtinebat, adverſus montem inſtructis ordinibus tendebat. Ex illa porro ſylva, unde Hiſpani ſclopetarii ejecti fuerant, cava via vepribus ſepta tranſverſum campum, qua Suecis tranſeundum, ad tubi majoris jactum ſecabat. Cui evitandæ ad dextram cum equitatu flectebat Hornius pedite ut recta procederet juſſo. Primæ equitum catervæ ad clivum montis diſponebantur, ut adverſus tormenta & tubos hoſtium tutæ conſiſterent, ſimul peditum latus tegerent, quibuſcum prælium ordiri ſtatuerat, quod hoſtium peditatus intra munitiones eo loco inchoatas conſiſteret. Verum dum pedes tardius incedit, ipſe ad ſummum montis clivum adequitat, hoſtium ſitui explorando, qui alias conſpici non poterat. Heic ſubtribunus Witzlebius ſeu quod mandata non intellexiſſet, ſeu quod progreſſo ulterius Hornio ea mutata crederet, cum legione prætoria, quæ duabus catervis digeſta, ſiniſtrum latus equitum tegebat, in ſummum montem evadit, & antequam Hornius animadverteret, in phalangem peditum hoſtilium tribus legionibus conſtantem fertur. Sed cum legio cataphractorum è latere ſe oſtenderet, in hanc converſus Witzlebius eandem in fugam vertit, & ultra montem perſequitur. Accurrentibus tamen aliis hoſtium turmis, non ſine damno, & amiſſis duobus vexillis repellitur. Unde Hornio neceſſitas adferebatur, alias ipſi turmas ſubſidio mittendi, ac conflictus ordinem quem animo conceperat immutandi. Is conflictus fiebat inter hoſtilium peditum phalanges, grandinantibus machinarum ac tuborum globis, ut non parum læſæ alæ retro ad clivum montis paulo longius conſiſterent. Inter iſta peditatus acceſſerat, montem ab Hiſpanis inſeſſum invaſurus. Conſtiterant hi poſt tria ſemiperfecta munimenta ſemilunaria, ad trifolii inſtar diſpoſita, unde totus mons ictibus exponebatur. Ex his primum, cæteris magis abſolutum, qua mons in clivum vergit, poſitum erat, quod Suecos tuto conſiſtere, ac machinis ſuis uti non permittebat. Quo occupato haſce recte diſponere, majore vi reliquas munitiones adoriri, & monte, in cujus poſſeſſione ſalus eorum ſita erat, potiri dabatur. Id munimentum duabus legionibus inſeſſum Hornius duas phalanges ex utraque parte aſſultare jubet, addito, ut munimentum cepiſſe contenti hoſtem non perſequerentur, ſed commodo ſibi loco ſubſiſterent. Fit ab his impetus, & hoſtis cito pellitur, relictis minoribus tormentis; cadente utroque tribuno Wurmſero, & Salmenſi, ac non paucis aliis. Sed dum utraque phalanx pariter munimenta hinc & inde tranſilit, ſibique mutuo occurrit, ordines non parum turbantur: pulviſque ab hoſte relictus flamma correptus multum conſternationis excitat. Confuſos ingens cataphractorum caterva aſſultans in fugam conjicit: nam qua parte munimentum hoſti obvertebatur, apertum erat. Nec ullo modo ſemel perculſi adduci poterant, ut munimentum aliquandiu ab hoſte deſertum denuo capeſſerent. Inde hoſtium legionibus ſpatium dabatur ad priorem ſtationem regrediendi. Harum phalangum fuga facile evitari potuiſſet, ſi equitum turmæ iſtis ſuccenturiatæ ſtatim atque pedites munimentum tranſiliebant, præſto fuiſſent. Sed illæ poſt primum conflictum longius, quam juſſæ fuerant, conſtiterant; nec fumi nubes, quid facto opus eſſet, ductores judicare permittebat. Ergo dum iſtæ tardius accedunt, captus jam locus amittitur, hautquicquam deinceps recuperandus. Enimvero cum tanti momenti eſſet montem iſtum à Suecis obtineri, denuo extrema omnia ad illum occupandum tentantur, recentes phalanges admoventur, pulſarum ordines reſtituuntur. Sed quia equitatus in ſiniſtro cornu turbatis Ordinibus retro Arensbergam cedere dextro è cornu conſpiciebatur, Suecicus pedes animo fractus haut pro priſtina virtute ſe gerebat, nec Hiſpanos loco dimovere valebat. Interea Turrius Comes cum una phalange, duabus legionibus conſtante, à Bernhardo Duce dextro cornu ſubſidio mittitur; ſed qui infauſto Suecis fato non recta ad ſæpius memoratum montem contendit, ſed ad ſiniſtram deflectens adverſus Leſlæum, & Italicas legiones vadit, quas dum numero longe inferior pellere nequit, prope locum capiebat, obſiſtebatque ne hoſtilis peditatus ſylvam dextro & ſiniſtro cornu interjectam occupare, ac dextrum cornu à latere invadere poſſet. Ea phalanx diu rem fortiter adverſus hoſtium legiones gerebat, ac ingruentes aliquoties cataphractos acriter repellebat. Qua occaſione dum catervæ equitum ipſi ſubinde ſubſidio veniunt, equeſtris quoque pugna incaleſcit, ac latius diffunditur: in qua Witzlebius ſubtribunus amiſſa primo conflictu vexilla ſtrenue ulciſcitur. Sed quia Sueci iniquo loco pugnabant, nihil ad ſummam rei proficiebant, nec hoſtem perſequi poterant, ac poſt diſploſos tubos ad clivum montis ſubinde ſe recipiebant. Phalanx autem poſt longum & acre certamen plurimis amiſſis aut fauciis tandem è pugna ſubtrahenda, & in ejus locum aliæ legiones ſubmittendæ erant, quæ ex adverſa prius pugna adhuc trepidæ eam ſtationem diutius non tuebantur, hoſtique viam ad occupandam eam ſylvam aperiebant.

Hornius ſe recipere conatur.

§. 75. Jam per octo fere horas certatum erat, ac Hornii phalanges tot conflictibus, ac quod paſſim integri cum fauciis ex acie ſe ſubducerent, non parum rareſcebant; ſimul nutans ſiniſtræ alæ equitatus non parum terroris cæteris afflaverat. Contra hoſtis numero longe ſuperior integris catervis ſubinde feſſas mutabat; ac valida manus in ſubſidiis locata paulatim procedebat. Et poſt occupatam, de qua hactenus certatum fuerat, ſylvam Hornii exercitum à latere ac tergo invadere, ac plane à ſiniſtro cornu abſcindere poterat. Unde duces ſæpius Hornium monebant, eo loco relicto tutam ſtationem capeſſeret. Sed cum receptus interdiu, & conſerta cum hoſte manu valde periculoſus eſſet, ad Ducem Bernhardum mittitur, qui ejus ſententiam exquireret. Hic conſiderata receptus difficultate primo ſuadebat, ut quilibet locum ſuum extrema vi connixus ad noctem uſque tueretur. Sed cum parum ultra meridiem dies proceſſiſſet

1634. cessisset, loco tam iniquo inter hostes omni parte ingruentes tamdiu durari non posse, misso supremo metatore Morshausio Hornius Duci demonstrat. Ubi Dux promittit, se cum peditatu tamdiu sylvam tuiturum, ac cum equitatu hostem sustentaturum, quoad Hornius copias suas in tutum locum subduxisset; tunc & se illius tormentis ac turmis defensum ad eandem stationem recessurum. Id quod si factum fuisset, ad Rheingravii adventum res sustineri, aut saltem absque ulteriore damno, & capitali clade ab hoste discedi potuisset. Cæterum receptui eo commodius faciendo Hornius necessarium judicabat denuo impetum ab equitatu in hostem dari; quo spatium fieret tormenta longius provecta retrahendi; ac ne hostium catervę longius rejectę statim Suecorum receptum sentire, aut è vestigio ipsos insequi possent. Qua re ex voto perfecta, tormenta, inde primum equitum agmen præmittuntur, tandem & ultimum agmen incedit, nemine qui timendus foret insequente. Vicus in valle ad Arensbergam situs erat, à conflictus loco distans, quantum binis jactibus longiores tubi emetiuntur, cui Hirnheimum vocabulum; qui ex uno latere clivum montis tangebat, altero rivulus uliginosus prælabebatur. Trans illum vicum agmen cum tormentis consistere jusserat Hornius, ut postremo agmini, si forte hostis ingrueret, tutum receptum præstare posset. Quem locum si prætergressę forent copiæ, sclopetarios vico immittere destinaverat, qui hostem eo usque distinerent, quoad exercitus in summo monte rite foret dispositus. Jam igitur tormenta ultra vicum processerant, primumque agmen eundum attigerat, & ultimum ultra trecentos passus inde non aberat; cum è sinistro cornu, qua Bernhardus Dux curabat, penitus turbato, aliquot legiones per vallem laxatis habenis ruunt; quæ primum Hornii agmen secum in fugam abstrahunt. Et quanquam Hornius statim ab ultimo agmine advolaret, fugamque sistere, ac restituere Ordines satageret, quo pedites in montem subducere posset; incassum tamen laborabat, consternatis imperia non amplius audientibus; ac Cęsarei acriter incumbentes spatium instaurandi ordines non relinquebant. Exinde non pugna amplius, sed strages pedites precipue involvens; quorum plerique, nisi quos sylvæ abdiderant, cæsi, paucissimi capti. Equitibus, & iis qui mature pugna excesserant, Rheingravii copię tribus duntaxat milliaribus à conflictus loco distantes, saluti fuere, quę insequentium Croatarum ac levis equitatus impetum stitere. Cæsorum sex millia æstimabantur, quos inter Fridericus Anspacensis Marchio. Inter insignes captivos erant tribuni Wittenbergius, Wachtmeisterus, Schneidewinus, Zerotinus, & Felsius: supremi vigiliarum præfecti, Rostenus & Schavelitzkius, Cratzius Campi-Mareschallus, cui ea captivitas ob desertum quondam Bavarum capite luenda. Sed maxima jactura in Gustavo Hornio erat, quem per adversam licet pugnam fortitudinis juxta ac providentię egregia specimina nobilitarunt; è cujus sententia si res gesta fuisset, irreparabilis clades declinari poterat. Bernhardum Ducem ne in hostium manus incideret, à centurione ex Trpadelindimachis subministratus equus effecit. Pervenere quoque in Cæsareorum potestatem centum triginta signa, tormenta, & impedimenta omnia. Quicquid calonum adhuc Bopfingæ morabatur, à Cæsareis oppressum; ubi & omnis Bernhardi Ducis supellex, & equi deprehensi, ut præter vestimenta, quę corpore gestabat, nihil retineret. Apud hostes occubuisse ferebantur, Pilleheus Bavaricus Dux, tribuni Aldobrandinus, Salmensis, Wurmserus & Achatius, quorum hic inter Hungarię Regem, & Infantem medius globo tormenti interfectus fertur. In sinistro Suecorum cornu id præcipue peccatum, quod cum initio leves Croatarum, Polonorum, Hungarorumque turmæ variis velitationibus lacesserent, equitibus permitteretur, istis consectandis Ordines solvere. Unde mox totis viribus ingruenti hosti eos proruere in proclivi erat.

Suecorum clades.

§. 76. Ea clades Oxenstiernam maximis difficultatibus opprimebat, cui & antea directionis suę tædium Ordinum superiorum genius fecerat; qui velut hostium obliti privata inter se litigia agitabant, ac ad sustinendam communem causam facientia conferre gravati id potissimum meditari videbantur, quomodo Suecos paulatim amolirentur. Ast nunc Heilbrunnensis fœderis vis plane expirare, & quanquam intra primam consternationem nondum cum hoste tractarent, nihil tamen consilii aut rei amplius expromere, & velut conditis in sinum manibus futura mala attoniti expectare; quorum causam in Suecos conferebant, velut per hos ad arma capessenda inducti, aut per quos stetisset, quo minus pax dudum coaluerit; quos paulo ante libertatis suæ vindices in cœlum usque extulerant. Id quod jam olim animadvertens Oxenstierna solicitę circumspexerat, ut Sueciam honesta ac tuta ratione extra has turbas subduceret. Sed obstabat astutia hostium, qui per separatos tractatus id tantum quærebant, ut distractos inter se Protestantes sub jugum mitterent. Tum ita distortis consiliis hoc anno usi fuerant Ordines, ut æque inepti ad pacis tractatus, quam bellum gerendum viderentur. Sed post partam victoriam id insolentię hosti accesserat, ut tractatus amplius audire dedignaretur. Et tamen causam semel susceptam plane deponere Suecico nomini ignominiosum erat futurum. Igitur constituebat Oxenstierna labentes res quantum posset sustinere, quo spatium foret Gallos, quos antea procul rebus Germanicis habere laboraverat, in bellum pertrahendi, distinendo hosti, ne oram maritimam invaderet, aut ut forte metu belli Gallici ad pacem permoveretur. Eoque Ordines Superiorum Circulorum animare, nec, quod multi suadebant, in Saxoniam se recipere. Nam hoc facto isti in desperationem versi, statim cum Cæsare utcunque transacturi fuerant, Suecos velut ab ipsis deserti accusantes. Sed nec adparebat, quæ hospitia ibi defatigato militi inveniri potuissent; & ad securitatem Suecię intererat, hostem Rhenum versus pertrahi. Tum è vicinia tanto commodius cum Gallis transigi poterat. Quod tamen constaret, conjunctionem cum Ordinibus nullo emolumento, sed mero oneri cedere; si qua afferretur occasio honeste arma ponendi, eam non negligendam putabat. Interim oram maritimam omnibus modis firmandam, ac uti non plane bellum Germanicum deserendum, avertendis tantisper à Suecia malevolorum animis; ita nec nimis pecunię, virorumque eidem impendendum. Qua de causa etiam Oxenstierna magnam pecunię summam à Senatu sibi decretam remiserat, quod Ordines Germanię ita tardos ad Suecorum satisfactionem pręstandam cerneret. Et cum Banerius post è Suecia copias sibi submitti postulasset, Oxenstierna dissuadebat, quod nec ista manu tantę molis ruina sisti posset, & adversus Polonos vires in promtu habendæ forent.

Oxenstiernæ post eam cladem consilia.

§. 77. Talia agitantem Senatus Sueciæ literis insuper firmabat, quem tantæ cladis nuncius non usque adeo dejiciebat, ut statim de summa rerum desperandum censeret. Nam tot præliis in Germania victores una hac acię victi fuerant, ac præcipua

Idem res pro viribus restituere nititur.

1634. Imperii loca validis adhuc præsidiis obtinebant. Sub Banerio quoque, Georgio Duce, Landgravio, Rheingravio, aliisque insignes copię supererant, cladis expertes; per quas sisti progressus hostium posse spes erat, si Ordines junctis animis mascula consilia capessere vellent. Hortabantur igitur Oxenstiernam, solitam constantiam ne exueret, ac ad sustinendas ipsorum res omni vi conniteretur. Cæterum consilia temporibus accommodaret, & qua contingere daretur, pertendisse satis haberet. Huic igitur prolapsas res restituere laboranti prima cura erat sparsas copias colligere, præcipua loca, qua hostis irruptio metuebatur, firmare, novum exercitum opponere, aliis locis ipsius vires distrahere, ut Superioribus Circulis respirandi spatium daretur. Bernhardo Duci & Rheingravio scribitur, aditus Wurtenbergicæ muniant, palantes colligant, hostemque distinere tentent, quoad contractis aliis exercitibus ipsi iterum occurri queat. Præcipui quoque Ordinum literis confirmantur, ne animum despondeant, neu manus sustinendæ communi causæ subtrahant. Simul Wilhelmus Landgravius, Georgius Luneburgicus & Wilhelmus Vinariensis Duces rogantur, sepositis aliis omnibus in Wetteraviam & Franconiam copias adducant, summæque rerum subveniant; qua collapsa Saxonię quoque malum incubiturum. Banerius Egram se conferre jubetur, pro re nata ulterius progressurus. Elector quoque Saxonię rogatur in Bohemia, aliisque locis hosti negotium facessere, ne absumtis Superioribus Circulis incendium ad ipsum trajiciat. Et colligebatur quidem è fuso exercitu non spernenda multitudo, equitum præcipue, qui lustratione facta, non multum imminuto numero, quam ante prælium fuerant, reperiebantur. Non modicæ quoque hinc inde sparsæ Evangelicorum copiæ supererant, quæ si mature contrahi potuissent, fortasse res per Superiorem Germaniam restitui contigisset.

Cum difficultatibus incassum luctatur.

78. Enimvero quo se cunque verteret Oxenstierna, omnia difficultatibus plena erant. Saxo ne minimum quidem commotis suis copiis, per tractatus Pirnæ institutos ad Cæsaris amicitiam revertebat. Reliqui tardius molientes spatium hosti dabant, ipsis medium se insinuandi, eorumque conjunctionem impediendi. Alii ad Oxenstiernæ monita plane obsurduerant, eo languidiore boni publici cura, quo longius sibi ab incendio remoti videbantur. Circa Superiorum Circulorum exercitus prima quæstio oriebatur, quis summo cum imperio illis esset præficiendus. Hornium, quem omnium suffragia destinabant, ne fasces illos suscipere posset, captivitas impediebat. Supererant Bernhardus Dux, & Christianus Palatinus: sed nec ille parem, nec hic superiorem ferre doctus. Et quanquam utriusque opera uti cuperent, tamen neque iste persuaderi poterat, ut vel alternis imperarent, vel peculiaribus uterque copiis præesset; neque hic ut Bernhardi Ducis imperio se subjiceret. Igitur tandem Bernhardus Dux designatur suffragante militum favore, & animo alacrior; & quia temeritate sua res perdiderat, eo magis circa eas restituendas conniti tenebatur. Qua electione Palatinus offensus Wormatiam concedebat. Legiones porro ad Norlingam fusæ, & apud Francofurtum iterum collectę, animis tumentes, ni pecunia delinirentur, officium contra hostem facturæ non erant. Argentum & stipendium cum convitio exposcebatur; nec deerant, qui clam militem stimularent. Legionum nomina plurima, sed numeris imminutis, quas neque supplere tempora permittebant, & si plures conjungere in unam velles, stipendia exsolvenda erant; nec tamen ulla pecuniæ parandę facultas. Nam Wurtenbergicus Dux qui pro rata ad causam communem plurimum contulerat, aliique statim hoste oppressi erant. 1634. Augusta, Noriberga, Ulma à cæteris dividebantur. Reliqui pauperes, timidi, bellorum pertæsi non obscure fremebant; alia sibi in præsens media expediendę salutis circumspicienda. Ita Oxenstiernę conatus deficiente rerum gerendarum nervo, & immensum ægrescentibus militum animis, incassum cadebant. Equidem statuerat is cum Consilio Fœderatorum à mercatoribus, qui Francofurtanam tunc panegyrin frequentabant, bis centies mille unciales mutuo sumere; qui cum allatas persuasiones surda aure transmitterent, acri edicto argentum depromere jubebantur denuntiata ipsis ac mercibus detentione. Sed mox deprehensum, commercia Francofurtana magis collybis, & mercium mutatione, quam præsente pecunia peragi; ac ejus urbis magistratus cum extraneis mercatoribus, quibus data publice fide caverat, ita aspere agere verebatur. Erant quoque istorum mercatorum aliqui Gallię cives, uti Metenses, plerique è Fœderatorum ditionibus, quorum quilibet suis patrocinabatur. Per reliquos ad summam rei nihil proficiebatur. Ita & hoc consilium irritum erat, nec adparebat, unde exercitus reparari possent.

Dux Bernhardus Rhenum trajicit.

§. 79. Dum circa ista incassum laborat Oxenstierna, jam hostis trajecto apud Aschaffenburgum Mœno tribus tantum milliaribus Francofurto aberat. Heic iterum deliberatur, quo exercitus prælio superstes abducendus foret. Ubi Bernhardus Dux, aliique in Saxoniam recedendum censebant, quod his in oris nullo modo diutius subsisti posset inter malefidos, ac nihil amplius in rem communem conferre volentes. Monebatur quoque Oxenstierna, ut proprię salutis rationem haberet. Ast huic nullo modo consilium istud probabatur, quod exercitu digresso Ordines desperata salute utcunque cum hoste transactionem præcipitaturi forent: cum spes esset, rem usque eo sustineri posse, quoad ratio aliqua honestæ pacis inveniretur. Nec plus facultatis in Saxonia placando exercitui; hostemque è vestigio illuc secuturum, cui hisce in regionibus aliquid negotii dare constituerat. Denique exprobrari sibi nolebat, adversis rebus Ordines destituisse. In primis Galliæ Regem respicienti, quem bello implicare cupiebat, vicinis locis manendum erat. Alii ad Francofurtum stativa capienda censebant, urbe bello fovendo opportuna, & quam tunc ambiguę fidei pravis consiliis relinqui non expediebat. Sed quod copiæ adhuc indispositæ forent, nondum depulso nuperæ cladis terrore, ac ob defectum stipendii annonæque turbidi animis, nec repente castra muniri possent; insuper metus foret, ne hostis Francofurtum inter Rhenumque penetrans, accessum ad pontem Moguntinum interciperet; tergum inde ac latera infestaturus. Igitur Oxenstiernę placebat ad Rhenum vicinis Moguntię vicis militem disponi, atque ipse Moguntiam se conferebat declinando periculo, Joanni Wilgenstenio Comiti directionem consilii delegans. Enimvero iis locis parum annonæ erat, & continuus ab hoste metus urgebat; eoque importune ut trans Rhenum ducerentur milites flagitabant. Sed & heic non una difficultas se offerebat. Nam Rhenum transgressi quicquid adhuc Ordinibus facultatum supererat, nullo fructu absumturi erant, hoste interim cis Rhenum citra impedimentum grassaturo. Tum metuebatur, ne mixtim hospitantes Galli Germanique, obortis rixis ad manus pervenirent; neve absumtis omnibus Gallicus exercitus in Lotharingiam regrederetur, quem statim cum Cęsareis commissum optabant.

1634. tabant. Exadversum metuebatur, ne copiæ annona deficiente plane dissolverentur, & reliquos Ordines ex facili subjugandos hosti præberent. Enimvero istas dubitationes ipse exercitus expediebat, permissu Ducis absque Oxenstiernæ præscitu pontem Moguntię transire incipiens. Unde hic ne miles suæ libidini relictus Ordinum ditiones proruerer, raptim hospitationibus legem præscribit, aliaque disciplinę utcunque servandæ disponit.

Exterorum auxilia implorantur.

§. 80. Inde exterorum auxilia implorantur. Angliæ Rex ut nepotum salutem sublevare velit, rogatur. Ad Venetos Galeatius Gualdus mittitur, qui faciem rerum ipsis exponat, & quid periculi Italię immineat, subjugatis per Austriacos Protestantibus; horteturque consiliis & opere gliscenti istorum potentiæ obviam eant. A fœderatis quoque Belgis petitur, ut insigni pecuniæ summa afflictis rebus succurrant, & copiis suis Rheno admotis hostem ab eodem flumine transeundo prohibeant, aut saltem earundem motu suspicionem eisdem injiciant. Sed pręcipua fiducia in Christianissimo Rege erat, ob cladem Norlinganam perterrito, ne oppressis Suecis tota belli colluvies Galliæ infunderetur. Cujus eo tempore validus ac bene compositus exercitus sub Forcęi ductu non procul Rheno agebat; quem ut propius moveret orabat Oxenstierna sistendo hosti, quo fusę copiæ recolligendi se spatium haberent; siquidem ipse in Cęsareos hostilia sumere injussu Regis non auderet. Regi porro devinciendo Philipsburgum traditur, cujus summum ipse præfectum consti-

27. Sept.

tuit Everhardum Ducem Wurtenbergicum, pręsidiumque Gallis Germanisque mixtum imponit. Inde ut Galli bellum Cæsari indicant cum Legatis Gallicis secreto super fœdere agitatur, cujus capita ex istorum fere sententia concepta, Grangius ad Regem deferebat. Ei perficiendo Jacobus Lafflerus, & Philippus Streiffius in Galliam ablegantur, quibus in mandatis dabatur; omni ratione Regem ad bellum Cæsari faciendum permoverent, oblato etiam Brisaco, & tandem oppidis Alsatiæ, ipsaque Benfelda, ac ut Moguntinum præsulatum sicuti Treverensem in tutelam suam recipere possit. Ut tamen pace facta omnia ea loca legitimis dominis citra pensationem restituantur, Rexque libertatem ac jura Ordinum asserat, ac Suecorum satisfactioni curandæ operam det. Quod si in apertum bellum erumpere Rex nolit, ot saltem mature fœderatos milite ac pecunia fulciat, antequam omnia plane pessumeant.

Acta exercitus ad Norlingam victi.

§. 81. Porro ad Norlingam fusæ copiæ, cum passim qua transibant omnia diripuissent, ad Heilbrunnam uti jussæ erant pleræque iterum convenerant; quo etiam Rheingravius se cum suis conferebat. Sed quod nullus in vicinia locus esset sistendo hosti idoneus, ac metueretur, ne turbidus miles plane diffluerer, ni procul hoste quies aliqua indulgeretur; Bernhardus Dux Mœnum, Rhenumque versus copias dimittit. Ipse Schorndorfo & Aschberga pręsidio firmatis, Wurtzburgum excurrit, cui Turnium Comitem pręficit. Inde Franconię rebus pro captu temporum dispositis, Francofurtum properat. Eodem ut cum suis

Rheingravius Argentoratum tendit.

Rheingravius se conferret, iste frustra postulaverat, quod victi perruptis disciplinę legibus, integrum quoque militem infecturi erant. Simul spes erat, si Rheingravius à Duce diversus abiret, tracta in istum parte hostium huic ad se recipiendum largius spatium iri datum: præsertim cum oppida Alsatiæ pedite nudata, & castellum ad Kehlam segniter firmatum foret; quo si valida hostium manus ingruisset, reparabile damnum iis locis accipi poterat. Igitur quantum licebat circa Heilbrunnam moratus recipiendis è fuga palantibus, Argentoratum se conferre constituit. 1634.

Hostis post victoriam late grassatur.

§. 82. Ast hostis, altero post prælium die Norlinga dedita, copias suas in diversas partes dimittit, victis ubique incubiturus, nec requiem reparando exercitui concessurus. Pars Bavaricorum Augostam, parum provisa ibi annona eminus circumsidere jubetur. Cæteros Lotharingus in Brisgoviam ducebat. Ipse Hungariæ Rex cum præcipuis copiarum in Wurtenbergicam, cui tam diu Cæsarei inhiaverant, concedit. Cardinalis Infans recta ad Mœnum, inde in Belgium tendit. Ei dexter incedebat Piccolomineus, & Croatis suis stipatus Isolanus, res Protestantium per Franconiam eversuri. Quę destinata pleraque ex voto

Cæsareorum per Wurtenbergicam progressus.

succedebant. Nam Wurtenbergica exceptis munitis arcibus, velut diluvio inundabatur; ac ipse Dux accepto cladis Norlinganæ nuntio, confestim Argentoratum se recipiebat, soluto Villingæ obsidio, Hala citra moram hostem admittebat, Wimpfina, Stutgardiam usque claves victori obviam portabat, ac ut Cæsari sese venditaret, omnia prodere & agitare incipiebat, quæ Evangelicis fraudi esse possent. Heilbrunna ab initio defensionem meditabatur: sed cum injectus ignis complores ædes absumsisset, oppidani militem ad deditionem faciendam compellunt. Interea Lotharingiæ Dux, cum suis copiis per vallem Kentzinganam Argentoratum versus festinabat. Unde

Rheingravius Argentoratum evadit.

Rheingravius, qui hactenus per Vaihingam & Pfortzheimum lentius processerat, colligendis fugitorum reliquiis, pontem Argentoratensem capessere maturat, peditesque in vicinis Keblæ vicis equites Offenburgum versus disponit. Heic cum

17. Sept.

turmas nonnullas Wilstadum emissas cum quindecim equitibus insequi instituit, à suis, qui diversam viam iniverant, aberrans medios in hostes incidit, qui agnitum magna vi ad Kentzingam flumen usque persequuntur, salutem cum clamore offerentes. Ast ille mori, quam capi præoptans, cum equo per altissimam ripam in flumen desilit, eoque transmisso in alteram ripam per abrupta pedes inter creberrimos hostium globos enititur. Et quanquam multi trajecto fluvio insectarentur, tamen per sylvam monstrante viam rustico forte oblato ad suos incolumis evadit. Nec dubium erat, quin maxima clades ejus copiis duce destitutis incubuisset, ni eo temporis articulo comparuisset. Jam enim Lotharingiæ Dux, & Wertanus cum toto Bavarico equitatu, & selectis bis mille peditibus ingruebant. Unde statim à Rheingravio impedimenta trans pontem mittuntur, & omnes copiæ nullo amisso in totum pervenissent, ni telonæ ad transitum Rheni & centurionis in castello Kehlano importunitas totam horam exemisset. Unde dum nocte jam inumbrante hostis extremo immixtus agmini una in munimentum irrumpere nititor, displosis in confusos tubis, trecenti circiter Rheingravianorum occisi, aut sauciati fuerunt. Inter hæc Mareschallus Forcæus Busweilerum adpulerat, qui antea prolixissime sua officia obtulerat, si occasio ostenderetur, qua Fœderatis inservire posset. Rheingravius igitur cum viam perspexisse sibi videretur, Lotharingum Bavarosque repente opprimendi, si Forcæus ad tres quatuorve dies sex aut septem millia Gallorum sibi commodare vellet; super hoc officio hunc una cum Wurtenbergico Duce, Badensi Marchione, & Argentoratensibus rogat. Sed is multa verborum modestia excusabat, exercitum à se dividi non posse; ac ab Oxenstierna se rogatum, ut Spiram descenderet, ubi pons navalis traducendis ejus copiis struebatur. Ita quiescendum Rheingravio erat, præsertim cum ipsius copiæ, audito

fusis

1634. fusis ad Norlingam legionibus pecuniam promissam, & ipsæ pari conditione haberi vellent, frementes, sibi quoque vapulandum, ut aliquando argento potiri queant. Inde factum, ut præsidium Suecicum Kentzingam, cum nemo succurreret, hosti dederet.

Rheingravius de Alsatia in Gallos transferenda agit.

§ 83. Sed nec trans Rhenum omnia tuta erant. Nam circa Brisacum Wilhelmus Marchio, Reinacherus, & Mercius quantum poterant copiarum contrahebant: tum pons Brisacensis præter solitum firmabatur. Unde metus erat, ne Lotharingus cum parte Ligistici exercitus illas transgressus, unum aut alterum locum repente opprimeret. Et citra hunc cæteri sufficiebant Colmariæ eminus circumsidendæ. Quo facto abrumpebatur via super Alsatia cum Gallis transigendi, quam Rheingravius utique in horum manus, quam hostium incidere malebat. Nam subinde jactaverant Ministri Gallici; si eo usque res progressa foret, Regem, qui nondum bellum in Cæsarem decrevisset, Ordinibus amplius nec posse, nec velle adsistere. Considerabat quoque Rheingravius, eo tempore tam late diffusa presidia contrahenda, & copias in campum educendas. Qua de causa etiam Buchornum & Cellę ad Lacum Bodamicum, Rheinfelda insuper, aliaque minoris momenti oppida deserta fuerant. Accessa Gallis Colmaria, Schletstadioque sedecim peditum, duæ equitum centuriæ parabantur. Igitur adhibito in consilium Argentoratensium magistratu, Friderico Reichardo Mockelio Suecorum per Alsatiam
3. Sept. Residenti negotium datur cum Gallico Ministro Insulano tractatus instituendi; quos inter super eorum oppidorum cessione transigitur, inscio & invito Oxenstierna, qui Læflero, ut super ea re in Aula Gallicana ageret, in mandatis dederat. Cum Colmaria & Sletitadio omnia Superioris Alsatiæ loca tradebantur, quod illa alias in hostium manus perventura essent. Cavebatur porro ea conventione, ut isthæc traditio Imperio, Ordinibus Fœderatis, & Heilbrunnensi fœderi fraudi non esset; eadem loca in præsenti statu relinquerentur, ad futuram usque pacem, eaque tantisper contra hostem defenderentur. Colmarię libertati peculiariter prospiciebatur. Sponsio a Rheingravio & Forcæo probata Gallię Regi, & Oxenstiernæ ratihabenda transmittitur. Ast cum recedente hoste ad Argentoratum nihil amplius periculi esset, Rheingravius arcessente Oxenstierna Wormatiam movet, ubi paucos post dies fato concedit, magna cum Fœderatorum Ordinum jactura, apud quos longo rerum usu spectata viri virtus, singulari felicitate suffulta ingens desiderium sui reliquit. Hosti non minus laudatus, quam formidatus; equestris militiæ peritia pręcipue memorabilis.

Rheingravius moritur 6. Octobr.

Cardinalis in Belgium descendit.

§. 84. Ast Cardinalis Infans post navatam Cæsari tam insignem operam cum Hispanicis copiis, septem peditum, duo equitum millia implentibus, quas Ossa cum sex legionibus Germanis comitabatur; recta Miltenburgum ad Mœnum tendebat, cui ista arx sese mox dedit. Sed quingentos ad
19. Sept. Kingium tribunum opprimendum missos, qui Wahlstedii non procul Aschaffenburgo stativa habebat, Petrus Andreæ vigilarum præfectus acriter repellebat. Inde Aschaffenburgum, & minora circum loca in hostium manus incidunt. Eo Cæsareorum successu territæ, quæ ad Francofurtum collectæ erant copiæ, Rhenum transmittunt, uti jam supra dictum. Sed & Oxenstierna Moguntiam concedebat, suspecta Francofurtensium fide; qui & Comitis Witgensteinii cohortes urbi firmandę ab Oxenstierna missas recipere abnuebant, tecto alimentisque negatis, ut Hæchstam eas reduci necessum esset. Ipsi jactabant, se 1634.
propriis viribus urbem suam defensuros; cum hoste tam propinquo demum militem conscribere inciperent. Sed nihil tunc illis periculi; & satis habebat Cardinalis, si ipse illęsus in Belgium cum suis transire posset. Ac revera languebant, trepidabantque Itali & Hispani, ut ni Ossa præsidio fuisset, modica manu fundi potuerint. Unde per Hanoviæ, & Francofurto vicina loca contracto agmine ibant. Nec eo minus Hanovienses equites unam aut alteram moratorum centuriam concidebant. Inde per Gelnhusam, Fridbergamque ad sylvam Occidentalem deflectebant; ubi dum ex itinere Limburgum oppugnant, à Gallico pręsidio strenue repelluntur.

Hostis multa Franconiæ loca occupat.

§. 85. In Franconia Norlingam vicina Dunckelspula sequebatur, quem Wolmarus Rosa subtribunus per octiduum contra Piccolomineum strenue defendebat. Sed ad extremum oppidanis animum despondentibus, honestis conditionibus oppidum dedit cum præsidio Ulmam dimessus. Mergentheimum diffisi oppidanis Sueci ultro deserunt. 4. Sept.
Rotenburgum ducenti tantum pedites obtinebant; quos extrema interminati oppidani ad deditionem adigunt. Nec conventio servata, sed 8. Sept.
detentis gregariis ductores tantum Koenigshovam dimissi. Inde Piccolomineus ad Mœnum vertit, quem defendendum Wilhelmus Dux cum bis mille equitibus, totidem peditibus, quadringentis desultoribus susceperat. Sed quod flumen multis locis vado transiri posset, copias suas periculo exponere veritus post firmatum Wurtzburgum, ac Schweinfurtum Sleusingam versus recedit. Igitur Piccolomineus Mœno citra impedimentum transmisso Kitzingam, mox Oxenfurtum nullo negotio capit. Ast Isolanus cum Croa- 9. Sept.
tis circa Norибergam incendiis, rapinisque fœde grassabatur. Qua occasione usus Rotenbergę pręfectus Reichelswangam arcem capit, magno Noribergensium incommodo. Unde digressis Croatis Claudius Hasvertus tribunus eam arcem recuperatum ibat; ipse tamen ex vulnere ibi accepto, extinguitur, magno sui desiderio Noribergensibus relicto.

Per Westphaliam acta.
21. Aug.

§. 86. In Westphalia Landgravius cum Arausionensi Principe super conjungendis in certam expeditionem copiis convenerant. Et jam illa in procinctu erant, cum acceptis Oxenstiernę literis ad fulciendas Ordinum res in Weteraviam tendere potius habuit. Mox clade Norlingana audita ad Oxenstiernam Francofurtum advolat, Melandro cum equitibus celeriter subsequi jusso, de gerendo deinceps bello consultaturus. Ubi placebat, cum victæ legiones in hostem duci nequeant, neque Hassicorum in his oris usus sit, Landgravio in Westphaliam regrediendum, ibique junctis cum Georgio Duce copiis exercitum cogendum, qui pro re nata hostibus opponi queat. Dum Hassi in Wetteraviam tendunt, hostis interim collectis copiis Lunam invaserat; cui ut succurreret, Melandro Landgravius injungebat. Sed cum ipse solus hosti impar esset, Georgium Ducem quindecim equitum centurias auxilio poscit, qui Mindę obsidium excusabat, per quod equites se dimittere integrum non sit. Ita Luna auxilio destituta hostis potitur.

In Saxonia Dux Georgius Difficilem se exhibet.

§. 87. Porro susceptum à Georgio Duce Mindæ obsidium lente admodum succedebat, quod peditatus tanto par operi deesset. Nam Bremensis Præsul cohortes suas non nisi ad defensionem suę ditionis adhiberi volebat. Ac Brunswicenses copiæ Septembri demum mense accedebant, quibus Dux iste Guelferbytum & Neustadium oppugnare maluerat. Et quanquam duces intus discordes

ad

1634. adparatus bellici, annonæque inopia premeret, & lubrica oppidanorum fides: ipsa tamen munitionum firmitas obsidentium paucitatem arcebat. Eam rem ægerrime ferre Dux Georgius: frustra sibi summam belli commissam fremens, si singulis Ordinibus liceat de copiis suis in usum publicum conscriptis pro lubitu disponere, ac destituta communi causæ ad privata recuperanda impendere, insuper habito cui summa rei administratio commissa. Neque ipsum cum propriis ac Suecorum legionibus valde imminutis parem fore hosti, qui omni studio in Westphalia se confirmabat. Nec extra rationem talia ipse querebatur. Enimvero quod in aliis reprehendebat, id & ipsi jure objici poterat, dum invito Oxenstierna valde urbis obsidio intempestive implicatur, ut Mindensis præsulatus à Regina Sueciæ ipsi nuper donati possessionem plenam capesseret. Nam ante Norlingense prælium Oxenstierna postulaverat validam manum ab ipso submitti fulciendis superioribus Circulis. Id à Duce sinistre acceptum velut occupatæ gloria Mindæ ipsi invideretur; nec tantam istius necessitatem imminere. Ne tamen aperte Oxenstiernæ postulata adspernari videretur, promittit sub Kingio se tribuno copias missurum, quibus ipse commode heic carere possit. Sed summa eorum qui mittebantur, tredecim centurias non superabat, invalidum auxilium, etiamsi in tempore advenisset. Ast ipsi lentissimo itinere incedentes, vexandis tantum provincialibus operabantur. Post Norlingam cladem curatius Ducem Oxenstierna monebat, ut hostilibus Saxoniæ locis obiter circumsessis, universas copias in Superiorem Germaniam adduceret. Sed is longe recusare; caussatus suo discessu Saxoniam hosti aperiri; invalidas sibi copias, & quæ novam expeditionem adspernaturæ sint, ni stipendia solvantur; neque de receptu sibi satis cautum. Ad quæ cum reponeretur: summam rerum præcipue spectandam, quæ in conservatione Superiorum Circulorum vertatur: procul advenientia auxilia per ipsam famam in majus extolli; periculum Saxoniæ adhuc in longinquo esse. Sed quicquid rationum ingereretur, ille Mindæ obsidio inhærebat, de Superioris Germaniæ ruina securus. Fiebant & alia per Inferiorem Saxoniam, quæ non obscure arguebant id agi, ut excussa Suecorum directione, Ordines suas sibi seorsim res administrarent. Nam Ulserius Sueciæ Regno Sacramento non devinctus, inscio Oxenstierna toti exercitui supremus Vicarius præficiebatur; de quo tamen in decreto Halberstadiensi nihil erat constitutum, sed tantum de Banerio, in cujus fraudem hunc adsciscì patebat. Brunsuiga quoque à cognomine Duce tributa poscebatur, quicquid Oxenstierna intercederet ob fœdus, quo ista urbs Sueciæ Regno innexa erat. Sed & Dux Georgius, posthabita Oxenstiernæ dispositione de alendo Wismariæ præsidio, à Meclenburgico Duce postulabat, ut quæ in ejus ditione colligerentur tributa, sibi traderentur inter suas copias distribuenda; ni faciat, quatuor se legiones ejus terris immissurum. Tandem nec Consilium ejus Circuli directionis Oxenstiernæ delatæ ullam amplius rationem habebat. De cætero istis in oris nihil bel-
15. Aug. licarum actionum contigerat, nisi quod Loewerfoerdam a Schelhammero ante aliquot menses occupatam Osnabrugenses præsidiarii nocturno impetu ceperunt, tribunumque Bilandum, ac aliquos ductores in arcem refugos, ut ipsorum se arbitrio permitterent, adegerunt.

In Bohemia tempus frustra teritur.

§. 88. In Bohemia Sueci Saxonicique ad Albim immoti consistebant, nisi quod inter alias modicas excursiones emissa à Banerio manus Sarzam oppidum vi capit, oppressis duabus ibi cohortibus. Cum porro Hungariæ Rex post receptam Ratisponam 1634. neglecta Bohemia summam armorum per Superiores Circulos circumferre pergeret, Banerio haut consultum videbatur, aut decorum cum utroque exercitu tam debili hoste otiari. Eoque Electori varia consilia suggerebat, quomodo hosti damnum inferri posset. Sed nihil aliud responsi obtinebatur, quam ut ipsum Dresdam sequi velit, ubi super ea re plene sit decernendum. Mox cum è captivis intelligeretur, hostium equitatum late 5. Aug.
dispersum, Banerius ut is repente invaderetur, Arnheimium urgebat, ipse interim cum peditatu Pragam invasurus. Sed hic nihil sine consensu Electoris, qui Dresdam profectus erat, à se suscipi posse excusabat; ut Banerio necessitas fieret eodem excurrendi. Heic etsi in consilio bellico variæ viæ proponebantur, per quas hosti noceri posset; Elector tamen per præsentiam Banerii hautquidquam permovebatur, ut certi quid decerneret; sed Arnheimius mox decretum allaturus promittebatur. Ast hic Banerio digresso, cum Electore cervorum venationi operatus mora sua efficiebat, ut totus Augustus mensis inutilis elaberetur. Nam Banerio, siquid absque Saxonum consensu suscipere vellet, nihil ab his subsidii expectare licebat; ac hosti interim non modica auxilia accesserant; simul Brandeburgici ut sese ipsius imperio subducerent agitabant. Banerius tamen eas moras pertæsus, ne exercitum cum inopia conflictari incipientem, tempusque frustra consumeret, ni statim Saxones secum in hostem ire vellent, Egram abire decreverat, inde cum Cratzio, qui tunc in Franconia curabat, aut vicino alio exercitu se conjuncturus, rebusque per Germaniam Superiorem subventurus. Idque per Martinum Opitium Arnheimio Dresdæ denuntiari curat. Sed Elector va- 31. Aug.
riis adductis rationibus, ut paululum adhuc adquiesceret, contendebat: illum quippe mox ad 7. Sept.
exercitum adfore, ac super summa belli cum ipso conventurum. Porro his cunctationibus id ab Electore quæsitum post judicabant Sueci, ut tantisper ejus ditiones per duos validos exercitus tegerentur, ac meliores conditiones Pirnæ pacisci daretur. Dum indies sententiam Electoris expectat Banerius, nuntium de prælio ad Norlingam accipit. Unde statim Leutmericia movere, ac Pirnam versus tendere constituit, inde secundum Sudetos montes Curiam Variscorum, aut Ilmenoam, qua commodissime Thuringici saltus transiri possent, abiturus, Bambergamque, aut si quis alius ad Mœnum idoneus locus videretur, iturus. Nam quo minus Egram, qua brevissima in Franconiam via tenderet, in caussa erat, quod per vicina Pragæ transeundum foret, ubi pleræque hostis copiæ agebant; itineri ipsius forte remoram injecturæ. Ægrotorum circiter mille Magdeburgum mittebantur, ne convalescentes sub Saxonem signa traherentur. Digrediente è Bohemia
Banerio, Brandeburgicæ copiæ, acceptis à Principe suo mandatis ipsum sequi abnuentes, apud Saxones remanebant. 15. Sept.

§. 89. Qui in Galliam missi fuerant Legati à Rege Confœderatorum nomine petebant, ut is exercitum trajecto Rheno hosti opponeret, simul insignem pecuniæ summam depromere vellet, victo exercitui reparando. Quos Rex ad Richelium rejiciebat, apud quem cum super bello Cæsari inferendo, ac pecunia tractari inciperet, difficilius quam speratum fuerat res procedebat. Magnæ quippe molis jactabatur lacessere hostem belli veterem, ac victoria recenti elatum, ipsis nondum sat paratis. Unde quicquid rationum Legati ingererent, id tantum reponebatur; secreto jam de bello in Cæsarem, ac necessario ad idem adpa-

A Legatis in Gallia acta. 11. Octob.

ratu

1634. ratu agitari; petebaturque, ut istud Saxoniæ Electori, aliisque Saxoniæ utriusque Principibus significetur, impediendis separatis ipsorum cum Cæsare tractatibus. Ea tamen secreta teneantur, quoad in bellum eruptum foret. Cum super pecunia mature suppeditanda Legati instarent, ac de illa præcipue, quę ex fœdere jam ab anno tricesimo secundo debebatur; ostenso periculo, ni statim subveniretur, regerebatur; Regem ad eam pecuniam non amplius teneri, quod quę in fœdere de Catholicis conventa sint, Fœderati violarint; nec solutam antea pecuniam sustentandæ militiæ impensam. Nam ad faciendam Suecis invidiam malevoli tunc sparserant, magnam pecuniarum vim in Sueciam è Germania trajectam. Inprimis autem incommoda Legatis accidebat, quæ per Rhemgravium super cedenda Alsatia inita erat transactio. Nam cum isti Gallis Alsatiam excepta Benfelda offerrent, ridiculum id Ministris Gallicis videbatur, quod ipsi jam eandem absque onerosis ejusmodi conditionibus obtinuissent. Nec dissimulabatur tam Philipsburgum, quam Colmariam & Sletstadium Regi non ex benevolentia concessa, sed quia ipsi eadem oppida tueri nequiverint. Unde se Colmariæ ac Sletstadii defendendi onus non suscepturos, nisi cessa Benfelda, ac Forcæo mandaturos, ut præsidia jis oppidis iterum deducat. Tandem proponebatur, Regem in vicem omnium aliorum subsidiorum duodecim peditum millia conscripturum, ac ad finem belli sustenturum. Cum contra Legati ostenderent, quanti interesit, pecunias petitas statim exsolvi, deliniendo militi, & in hostem denuo educendo; Galli quinquies centena librarum millia, & intra quinque septimanas sex peditum millia offerebant: sed tradita Benfelda duodecim militum millia missuros. Sed quia Lœfleri secreta mandata ad hunc casum non pertinebant, has conditiones acceptare non licebat. Enimvero citra Benfeldam Galli auxilia, quę momentum aliqnod afferre possent, abnuebant; præsertim cum certi Comites Feuquierio & Grangio confirmassent, Oxenstiernam Alsatiam cum Benfelda accepta pecuniæ summa cedere decrevisse. Unde Lœflerum monebant, ut si in mandatis id non habeat, misso cursore Comites illos stimulet, quo apud Oxenstiernam declarationem illam obtineant. Ita tandem Lœflerus de Benfelda annuit, vehementer tamen lapsus citra ullam conditionem cessa, quam non nisi certa sub lege annuere per secreta mandata permissum erat. Et cum id præcipue ab Oxenstierna spectaretur, ut hac via insignis pecunię summa fulciendæ communi causæ obtineretur; Legatus non solum hoc insuper habebat, sed & illis subsidiis renuntiabat, quæ Galliæ Rex è fœdere cum Gustavo Rege inito, & Heilbrunnę renovato quotannis solvere tenebatur. Tandem cum super bello Cæsari denuntiando spem fecissent Galli, in has conditiones fœdus concipitur: Ut omnes Imperii Ordines ad hoc fœdus invitentur, cui nullus alius sit finis, quam ut per arma hostis ad honestam pacem compellatur: Operam dent Reges Ordinesque confœderati, ut Saxonię & Brandeburgi Electoribus, aliisque Saxoniæ utriusque Principibus, qui libertatem publicam vindicarunt, satisfiat. Galliæ Rex, ubi pacem cum Austriaca domo abruperit, duodecies mille pedites in Germania alat, Regi æque ac Fœderatis fide devinctos, & ex directoris judicio in causæ communis usum adhibendos: validum insuper exercitum transrhenano tractu habeat, pro re nata in hostem acturum: quinquies centena librarum millia statim exsolvat, inter Fœderatorum exercitum distribuenda, ut is statim cis Rhenum regressus in hostem movere queat: neutra pars pacem aut inducias nisi de consensu alterius ineat: 1634.

Fœdus Ordinum Confœderatorum cum Rege Galliæ.

Fœderati Romana Sacra in omnibus captis locis restituant, uti anno decimo octavo hujus seculi fuerunt, Clericosque suis bonis frui patiantur: Copiis istis Rex Principem aliquem è Fœderatis præficiat, adjuncto supremo Vicario, cujus suffragium Ducis suffragio æquipolleat: idemque in summo Fœderatorum Consilio Assessorem habeat: pace facta uterque Rex eam servatum iri præstet. Regi Gallię, si in bellum erumpat, Fœderati cedant totam Alsatiam cum Benfelda, ut tamen Gallica præsidia etiam Fœderatis fidem jurent, ac locis traditis sua jura sint integra: eidem in potestate sua habere permittatur Brisacum, & alia cis Rhenum loca Constantiam versus, ad quę occupanda Fœderati auxilium conferant, quorum præsidia tamen Fœderatis quoque jurabunt; & quoad Brisacum occupetur, pons Argentoratensis Gallis pateat; secuta tamen pace Rex ea loca restituat, nulla sumtuum petita refusione, prout in pacis tractatibus conventum fuerit: contra Rex non amplius è priori fœdere millionem librarum solvere teneatur: utque ipsi prius, quam in bellum prorumpat, caveatur, Electores, aliosque Saxonię Ordines cum Cæsare in peculiares tractatus pacis aut induciarum non concessuros: tandem liberum Regi sit in suam tutelam recipere Ordines, si qui velint ab hoste deficere, quibus Fœderati neutralitatis jura annuere tenebuntur. His ita confectis, Legati mense Novembri in Germaniam iterum properabant.

Misera apud Fœderatos rerum facies.

§. 90. Enimvero in Superiore Germania res præcipiti lapsu ruebant. Nam argentum omnes cum convitio flagitare: equites sine disciplina, peditatus exiguus, res tormentaria tenuis, pecuniæ annonæque nihil: qui restabant adhuc Ordines, partim inopes, partim timidi, bellumque perosi, maligna hibernorum occasio, externi auxilii spes illiquida. Equidem post Norlingense prælium Oxenstierna collectas iterum copias combinatis infrequentibus legionibus sic satis composuerat, quas facile in hostem iterum ducere licuisset, ni plerique Ordinum per intempestivam parsimoniam, aut obtensa propriarum ditionum conservatione publicę se causæ subtraxissent, omni onere in illum devoluto. Pecunia, bellicusque adparatus Francofurtensi conventu decretus non nisi à paucissimis solvebatur. Palatinus Administrator, quorum dies jam ante annum cesserat, exsolvere neglexerat, ne dum ut ad recens decreta quid conferret. Id exemplum Inferiores Ordinum secuti & ipsi ratam expedire tergiversantur. Quę non postrema causa erat trans Rhenum distributi exercitus; qui cum eam oram vehementer premeret, disciplinę oblitus, ac ob hospitiorum angustiam, infinitæ querelę inter Ordines surgebant, ejusque mali culpa in solum Oxenstiernam conjiciebatur; cujus mandata, ac facta hospitiorum designatio, 4. Octobr. ubi occasio erat, eludebantur. Quem etiam acerbis literis Palatinus Administrator minitabundus perstringebat; cujus aculeos Oxenstierna, alias ejusmodi voculas spernere aut dissimulare callidus, non minus acriter retundebat. Hospitia sat tenuia per accedentes Gallos coarctabantur, qui istorum partem consensu Ordinum occupabant, ac Fœderatorum copias, quibus eadem assignata erant, vi inde arcebant, quicquid apud Feuquierium, & Forcæum Oxenstierna intercederet.

Conventus Wormatię indicitur.

§. 91. Rebus indies ingravescentibus, ac animis tam militum quam Ordinum magis exulceratis, Oxenstierna tanto oneri sustinendo impar necessarium judicabat cum reliquis Fœderatis consilia conferre, quæ media afflictis rebus adhibenda forent. Quo fine ad duodecimum diem Novem-

bris

1634. bris Ordines Wormatiam invitat, expositis congressus causis, & ut plenis cum mandatis legatos mittant, queis ipsis accedere eo non liceat, ut eo maturius res concludi possit. Ea indictio, quid multi Ordinum aversionis animo coquerent, in apricum eliciebat. Francofurtum venire abnuebant, asperarum querelarum congerie contexta. Alii languide rem sibi cordi esse satis ostendebant, sic ut prædicto
12. Nov. tempore nemo adesset, præter Christianum Palatinum, Fratres Hohenloicos, Erbacensem, Hanoviensem, & Limburgum Comites, qui alias per aliquod temporis spatium ibi morati fuerant; nec quisquam præter Ottonem Rhengravium de suo adventu significarat. Unde & Oxenstierna exigua successus spe, eodem dubitabat accedere. Cum tamen mox Dux Wurtenbergicus, & Badensis Marchio advenissent, rogantibus Ordinibus, & Legato Gallico, idem Moguntia Wormatiam se conferebat; quo & rogatu Ducis Wurtenbergici Palatini Ele-
22. Nov. Oxenstiernæ propositio. ctorales, & Bipontini accedebant. Apud congregatos Oxenstierna proponebat; cum post cladem Norlingensem plerique Fœderati Ordines distracti sint, & reliqui licet fœdere nondum plane abrupto publicæ rei modica cura tangantur, ut ni aliter res constituantur, fœdus ultro expiraturum sit; quid Ordinibus deinceps fieri placeat? Si fœdus continuare sedeat, decernendum esse de reparando exercitu, stipendiis, annona, adparatu bellico, tormentis; de fœdere insuper Gallico, quid circa peculiares Saxonis cum Cæsare tractatus observandum; quid Neoburgico super petita neutralitate, Daniæ Regi ad literas circa mediationem respondendum?

Ordinum deliberatio. §. 92. Ad continuandum fœdus, qui aderant, Ordinibus sat voluntatis erant, facultatis parum: de pecunia inprimis altum silentium; annonę nonnihil, & adparatus bellici promittebatur. Circa conditiones fœderis cum Gallię Rege Ordines dubia quædam movebant, circa quę hilce Ministri Gallici verbis utcunque satisfaciebant: ut tamen mutatio aliqua aut declaratio fœderi adderetur, concedere nolebant. Quæ quamvis dura essent, Palatinatus tamen Electoralis, Administrator Bipontinus, Wurtenbergicus, Hassus, Badensis, & nonnulli Comitum persuaderi sibi patiebantur, ut ea fœderis capita absque exceptione rata haberent, atque subscribe-
18. Dec. Oxenstierna fœdus subscribere recusat. rent. De Succiæ Regni commodis ad peculiarem cum Oxenstierna tractatum differebatur. Sed cum Gallici Legati id fœdus Oxenstiernæ subscribendum offerrent, ille abnuere, causatus, id multis locis obscurum & ambiguum; quędam penes Fœderatos non esse prętare; velut de peculiaribus Saxonis tractatibus prohibendis: fœderis quoque, quod Galliæ cum Suecis intercedat, vim elusam. Querebatur insuper Suecos qui hactenus cum jactura prętantissimi Regum & tot fortium virorum contra Austriacos bella gesserint, hoc fœdere à summo belli ductu excludi, eo honore in Germanicum Principem collato. Super quibus rebus cum nihil in mandatis habeat, rem ad Reginam sibi referendam. Eam recusationem etsi Gallici Legati ægre ferrent; Oxenstierna tamen sententiæ suę tenax tandem declarabat; se peculiarem legationem ad Regem Galliæ missurum, causas recusatæ ratihabitionis isti adprobaturam; tum novos tractatus oblaturam, in quibus etiam Succiæ ac reliquorum ratio habeatur. Quam obiturus Hugo Grotius sub finem anni in Galliam mittebatur.

Neoburgico neutralitas conceditur. §. 93. Neoburgicus dudum petitæ neutralitati novas quasdam conditiones adposuerat, non citra circumspectionem acceptandas; ut in locis, queis prę-sidia deducenda, præter machinas annona quoque, & adparatus bellicus relinquatur; Siburgum post tradita demum reliqua oppida munimentis nudetur; si quis prefectus oppido quopiam abire nolit, ut Palatino fas sit vi eum expellere: ut Hassi & Luneburgici Martana, & Ravensbergica ditione decedant. 1634. Denique & ipse copias suas exauctorare nolebat obtentu ditionis suæ defendendę. Hinc multi Siburgo cedendum dissuadebant, commerciis inter Belgium Fœderatum & Francofurtum alendis. Ac fama erat Neoburgicum cum Cardinale, quem honorificè per suam ditionem deduxerat, fœdus meditari; & multi suspicabantur id agi, ut loca ista neutralitatis obtentu Evangelicorum manibus eriperentur. Quia tamen Palatinus hactenus aperte in partes non discesserat, ac jam copiis non spernendis instructus, simul opportuno terrarum situ magnum momentum dare poterat, nec debilitatis Evangelicis plures provocare hostes expediret; ut extra belli utrius consortia atque onera eidem agere liceret, largioribus quantumvis conditionibus indulgere placebat.

§. 94. Ad Danię Regem Cæsar scripserat, in formula mandatorum & salvi conductus à Fœderatis proposita sui non pro dignitate mentionem factam; ac discriminis utique aliquid ipsum inter, & Imperii Ordines esse faciendum. Id quoque honori suo dari postulabat, ut ipse locum tractatibus denominare possit; Bambergamque sibi placere significabat. Earum literarum exemplar Rex Oxenstiernæ & Fœderatis Ordinibus transmittit, petens ut & ipsi in id oppidum consentiant. Quod licet florentibus Ordinum rebus sine dubio repudiatum fuisset, quippe immunitum, aliquoties direptum, & vastata circum regione; declarabant tamen, quod Regi, & Saxonię, Brandeburgicoque Electoribus circa eum locum fuerit visum, id & sibi probatum iri. De Danica mediatione. 28. Sept. 4. Dec.

§. 95. De tractatibus, qui Pirnæ inter Cęsarem Saxonemque agitabantur, multi amplam spem conceperant, ac spargebantur Saxonis dicta; se nec posse nec velle separatam pacem facere, sed quæ universos Evangelicos complectatur, omnibusque probetur; alias nec se ipsum tutum, nec Imperium tranquillum fore, ac novis fortasse turbis materiam orituram. Sibi tantum propositum fuisse audire quas adversa pars conditiones ferat. Absolvendis tractatibus conventum omnium Evangelicorum instituendum, ubi Suecorum rationem grato animo habendam, nec magis hos, quam eorum socios per Germaniam excludendos. Quæ Pirnæ concepta sint, universis Ordinibus prius communicanda; quę si ipsis arrideant, tunc demum à se subscribenda. Contra Oxenstiernę & aliis grande id secretum valdè suspectum haberi, cum Elector ne agnato quidem Duci Altenburgico ejus tractatus exemplum communicare vellet. Et Georgius Landgravius cum id antea Oxenstiernę promisisset, ejus tractatus inspiciendi copiam facere abnuebat; excusans, imperfecta esse quę ipse habeat; & cum Elector eundem publicaturus sit, ejus facti se gratiam delibare vereri. Ast cum interim isti tractatus Pirnæ conclusi essent, super quibus Ordinum Legati novis mandatis opus habebant, simul instantibus feriis, in sequentem mensem cætera differri placebat. Judicium de tractatibus Pirnensibus. 12. Dec.

§. 96. Interea res militaris non solum per superiorem Germaniam, sed & in Saxonia indies in pejus vergere. Nam cum Oxenstierna copias ad Norlingam fusas iterum in centum sexaginta tres equitum turmas, centum quatuor peditum cohortes digestas trans Rhenum concedere permisisset, post modicam quietem in hostem ducendas; ea destinata militi juxta ac Ordinibus salutaria varie turbabantur. Nam nonnulli Ordinum assignatum sibi militem hospitio recipere detrectabant. Wormatia, Hodiegowę tribuni, Spira Canofskii legiones portis clausis arcebant, vi quoque intentata. Palatinus Administrator Rudwenii Scoticam legionem Crucenaci, Platonis Neustadii admittere nolebat; quæ loca selectis provincialibus, & milite Gallo firmaverat. Militia Fœderatorum magis turbatur.

1634. Nam hunc hospitio recipere plerique gaudebant, stipendiis accurate solutis disciplina bene compositum; Ordinum contra milite ob argenti defectum in omnem petulantiam effuso. Hinc exclusæ legiones in aliena hospitia promiscue ruere, ac turbis omnia miscere, sic ut istarum importunitatem omnes merito detestarentur, quibus dissipare, perdere, helluari, hospitibus insultare unicum negotium; præcipua ductorum exautoratorum insolentia, velut obsequio solutorum. Nec Bernhardi Ducis autoritas quid valebat modestiam ingerentis, circuitis passim hospitiis. Ita brevi tempore adesis istis provinciis nova hospitia circumspicienda erant, Rhenoque iterum transito Bernhardus Dux eos mox in Weteraviam deducebat, tantum ut militi & equis alimenta quæreret. Quam & paulo ante Isolanus cum Croatis persultaverat; Francofurtensibus multam agrorum suorum vastationem adspectantibus, cum nihil equitum in urbe haberent. Ab Hœchstæ tamen præsidiariis prædatorum quinquaginta occisi, triginta capti. Porro Wurtenbergicam versus Bernhardus Dux Rosam tribunum miserat, valida cum manu, si Schordorfum penetrare, ac Tupadelio jungi posset. Sed cum apud hostem nihil dissoluti reperisset, nullo operæ pretio facto rediit. Rex quippe Hongariæ Stutgardiæ agebat, toto exercitu vicinis circum locis disposito, ac arcibus eminus circumsessis; cujus militiæ provinciales certatim nomina dabant, alios deprædari, quam prædæ ipsi esse Statius ducentes.

Alsatia Gallis traditur.

§. 97. In Alsatia Colmaria & Sletstadium Gallis traditæ erant non expectato Oxenstiernæ consensu, quod summum in mora periculum foret, præsertim cum Insulanus Gallicus Minister spopondisset, præsidia inde iterum iri deductum, ubi Rex conventionem non ratihabuerit. Minoribus oppidis pauci tantum imponuntur, cohibendæ proprii militis licentiæ. Sed secundum Vogerum montem decem millia Gallorum distribuuntur Lotharingię pariter atque Alsatiæ protegendæ. In hos Cæsarei, licet sperata ipsis hospitia intercepissent, nondum hostilia exercebant; nisi quod eorum nonnulli Thannam irrepentes Gallos ibi agitantes trucidaverant. Sed cum arcem vi expugnare instituerent, missus à Forceo Rochius cum valida equitum peditumque manu istos excesse, oppidoque & arce in Regis sui tutelam recepta, abstinere jubebat. Et cum isti cunctarentur, ereptis repente ipsorum tormentis oppido iterum excedere cogebat.

Bavari Heidelbergam tentant. 3. Nov.

§. 98. Ast diversa in parte Bavari Gronsfeldio duce in Palatinatum vertunt, ubi Wertaeus summo mane Heidelbergę suburbium irrumpit. Inde cum oppidum tormentis verberaretur, miles in arcem refugit, sequentibus plerisque oppidanis. Mox summis viribus arx impetitur. Huic Bernhardus Dux è Weteravia subsidio venturus Mœno transito per Geraviam eo contendit. Sed ejus adventu audito hostis obsidio soluto inde facessit. Circa Schorndorfum Cæsareis res melius successerat. Nam quamvis Tupadelio, qui oppido præerat, constaret, id ignibus maxime ab hoste petitum iri; eoque ipse plerarumque domuum tecta demolitus erat, humo super ingesta: contingebat tamen, ut è primo ignito globo oppidum inflammatum, in cineres cum omni commeatu redigeretur. Ita deficiente annona, is deditionem fecit; cujus leges tamen non servatę. Nam gregarius miles vi sacramento Cęsaris adigitur; qui abnuebant, cæduntur: ductores direpta supellectile dimittuntur.

24. Nov. Schorndorfum capitur.

Mansfeldius in Wetteraviam irrumpit. 15. Nov.

§. 99. Vix Wetteravia digressus erat Bernhardus Dux, cum alius in eam irrumpit exercitus Philippi Mansfeldæ Comitis ductu; qui dudum Coloniæ ac vicinis locis delectu habito nunc Evangelicos è diversa parte invadebat. Andernaci Rhenum transgresso Bœnnigshusius & pars Ligistici exercitus è Westphalia adjungitur, ut ipsius copię ad decem millia capitum adscenderent; quibus plurimi sacerdotum è Franconia & Rhenano tractu profugorum sese adjunxerant, veteres sedes repetituri. Ex itinere ducentos pedites, quos Henricus Ludovicus Nassoviæ Comes Herborna Dillenburgum deducere conabatur, opprimit, ut ductores ęgre in arcem evaderent. Arcem Braunfelsam agrestibus tantum infessam, Cunradus Solmensis Comes non tentata defensione dedebat. Nec circa Fridbergensem arcem, cum tormenta admoveri inciperent, moram faciebat præfectus Christophorus Schultesius; qui mox eo nomine Hanovię pœnas capite luit; convictus pulverem pyrium inutilibus displosionibus prodegisse, ac ruina nondum edita, nec repleta fossa oppidum dedidisse. Totam per Wetteraviam magna frumenti vi hostis potitur, quod præpostera providentia provinciales Francofurtum, aut Hanoviam devehere noluerant, ne forte quid inde in usum Fœderati exercitus peteretur. 29. Nov.

Heidelberga denuo frustra tentatur.

§. 100. Interea hostis aliquot legionibus Diodati tribuni ductu auctus denuo arcem Heidelbergensem invadit, ac tormentis per octo dies acerrime verberat. Ubi Wormatiæ congregati Ordines à Feuquiero Legato Gallico petunt, Forcæum atque Brezæum Mareschallos permoveat, ut Gallicum exercitum liberandę arci commodare, aut saltem promissa sex peditum millia Fœderatorum copiis conjungere velint. Ast illi cum universo exercitu subsidio se ituros promittebant, si & Bernhardus Dux in hostem moveret. De quo his certior factus statim adproperat. Gallici Duces transmisso Rheno recta Heidelbergam tendunt, viarum compendia monstrante tribuno Abele Moda; ac mox Cæsareos monte, ex quo arcem machinis quassabant, dejiciunt, multis cæsis captisque, simol tredecim tormentis potiuntur, quæ mox in oppidum dirigunt. Agebant in eo ad sex Cęsareorum millia sub octoginta vexillis digesta; qui cum viderent quinque ex locis se invadendos, sequenti nocte deditione facta oppido Gemundam versus excedunt, omnibus machinis relictis. Hoc patrato Gallicus exercitus iterum trans Rhenum ibat, exceptis sex peditum millibus, tredecim equitum centuriis, quæ ad Ladenburgum Bernhardo Duci jungebantur. Huic animus erat Cæsareos ad Viam Montanam hospitantes invadere; sed hi nuntio de liberata Heidelberga accepto raptim trans sylvam Othonianam evaserant. Quos insequi, & in Wurtenbergicam ac Sueviam penetrare Dux non audebat, ne longius provectus à tergo circumiri posset. Ita juncti ad Viam Montanam nulla re suscepta hęrebant usque ad finem anni; ubi Galli toto cum exercitu tergum ipsi tutum præstabant, ut citra periculum in hostem movere posset. 12. Dec.

Augusta fame laborat.

§. 101. In Suevia Augustam gravis jam annonæ penuria premere cœperat, cujus granaria per transeuntes sæpius exercitus valde exhausta erant. Quę ipsi propriis sumtibus iterum replere, annitente quoque præsidii præfecto Winckelio, frustra satagerant, præcipua Ulmensium inhumanitate, qui ne saccorum quidem numerum avehendo frumento commodare vicinæ urbi voluerant. Post prœlium ad Norlingam urbem Teutonici Ordinis Magister per literas solicitabat ad partes ultro deserendas, oblata Austriaca gratia. Sed cum illi fidem Suecis datam excusarent, quibus inconsultis nihil sibi statuere fas, statim Bavarorum manus Gontzburgi castra muoit, ac cum præsidiariis Rainæ, & Landsbergæ ita itinera obsessa tenet, ut nihil in urbem inferri, ac ne nuntius quidem emitti posset. Unde statim frumenti pretium intensum, quod cum exsolvere penes gregarium 8. Sept. 13. Sept.

1634. garium militem & tenuem plebem non esset, ille frequentibus transfugiis esuritionem declinabat, hanc magno numero fames, aut contagium extinguebat. Ac cum penes Senatum foret, de commeatu ac bellico adparatu disponere, statim urbs hosti cedebat, ni tantum Senatui in partes studium fuisset; qui una cum præfecto extrema tolerare decreverat, quoad subsidium adveniret. Unde consumto frumento publico, quicquid apud privatos asservabatur, æqualiter distribuitur, ac nova tributa indicuntur, quo militi stipendium solvi posset. Wahlius Bavaricus Dux, qui obsidio præerat, magnum aquæductum intercipere conabatur: sed quem præsidium eruptione facta iterum aperiebat. Is urbis status per certum hominem Oxenstiernæ satis innotuerat; cui tamen tam longe remotę subveniri nullo modo poterat, multiplici hoste ad Mœnum & Rhenum urgente. Nam Mansfeldius id agebat, ut infesso Mœno in Rhingoviam usque Hanoviam & Francofurtum eminus circumsideret; spe fortasse concepta hac urbe levi negotio potiundi, quæ animum à partibus alienum indies magis expromebat. Nec obscure de reconciliatione cum Cæsare jactabatur; cui ne prætextum deesset, vallum reparare ultro neglexerant. Enimvero ista hostis destinata Heidelbergensis arcis liberatio corrumpebat, ac Galli jam primum bostilia sumentes id terroris dederant, ut Gallasius repetitis tiuntiis Mansfeldium ad auxilium sibi ferendum exciret. Qui & statim contractis ad Aschaffenburgum copiis, per Umstadium, Utzbergamque Nicrum versus tendere constituerat. Sed intellecto Gallos trans Rhenum recessisse, id iter jam supervacuum judicans copias circa Aschaffenburgum & Spessartum sylvam distribuebat, ad finem usque anni quiete ibi acta. Quæ tamen ne plane inconcussa foret, Ramsæus Hanoviæ præfectus Bullionium, & Tillium tribunos cum quadringentis quinquaginta equitibus, centum quinquaginta peditibus Comitis Wartenbergii & Baronis Monteledci legionibus, septendecim turmis constantibus, Michelbaci media nocte immittit; quas isti plane opprimunt, ac quatuor vexillis, (cætera ignis consumserat,) multis captivis, ac omnibus fere equis potiuntur. Unde hosti tantus terror injectus, ut licet in vicinia duodecim equitum legiones metarentur, Suecicos persequi non sit ausus; qui nullo suorum amisso opima præda macti revertebant.

Francofurtum vacillat.

23. Dec. Cæsarei vapulant.

§. 102. In Franconia Piccolomineus Schweinfurto intra triduum potitur, cum oppidani post conjectos tres ignitos globos subtribunum Kochium ad deditionem cogerent. Ei cum ex pacto militari more oppido excessisset, fides non servata, sed à Croatis abrepta signa, nec pauci militum cæsi, reliqui omnes sub Cęsaris militiam adsumti, ductores tantum Mainungam deducti. Neo eo magis oppidanis ob properatam deditionem fides habita; qui ademtis armis valido præsidio premebantur. Inde Piccolomineus in Hennebergicum Comitatum irrumpit, populatione passim facta, Ducis Wilhelmi copiis circa Sulam sparsis minans. Sed Hę de adventu istius certiores factę, mature se subduxerant, centum tamen amissis. Inde Kœnigshoviam minis, & igne injecto tentat; quorum neutrum cum succederet, re infecta abiit. Lamboius etiam post occupatum & direptum Culmbacum Blassenburgum arcem frustra impetebat, ex qua cum oppidum tormentis infestaretur, idem quoque relinquere cogebatur. Wurtzburgum tribunus Joannes Goetzius proditione oppidanorum opprimebat, plerisque pręsidianorum cæsis, quorum octoginta ęgre in arcem evadebant. Arcem aggressurus, ut militi parceret, agrestes cogebat suggestus excitare, ac tormenta eodem attrahere; quorum cum plurimi ciderent, reliqui late diffugiebant. Præsidiarii alacres crebris eruptionibus obsessos fatigabant. Cum aliquando ex erumpentium uno intercepto Goetzius intelligeret; seditionem nuper in arce extitisse, proxima nocte sexcentos pedites mittit, qui hinc inde ad arcem clamorem tollerent, velut undique assultus esset tentandus; quod turbidum intus militem pugnam detrectaturum speraret. Sed isti aspere excepti, relictis multis cæsis, captivisque repelluntur. Ita in sequentem annum obsidio extracta. Winsheimum Suisius Baro invadebat, quod subtribunus Balthasar Golhus cum centum duntaxat ac quindecim peditibus insidebat; qui tamen premente licet pulveris pyrii penuria strenue repugnabat, eruptionibus aliquot factis. Sed cum à Cęsareis globi quidam ignivomi injicerentur, Decuriones, ut is deditionem iniret, postulabant minati, se cum hoste excluso ipso transacturos. Ita iste cum suis oppido dedito excedit. Eodem tempore Noribergensibus res parum prospere succedebant. Nam emissa Lœffelholtzii ductu equitum turma pecoribus circa Bodensteinam abigendis, dum piscationi vacans moras nectit, à catervis Forcheimo & Amberga progressis opprimitur, & omnibus equis exuitur. Velburgum quoque arx à centurione Gerdeno Ambergensibus per ignaviam deditur. Weissenburgum in Norico, quod Streitbergius tribunus & ipso defuncto vigiliarum præfectus Christianus Sellius defendebat, longo tempore famem tenui ac sordido cibo propulsabat. Sed tandem omnibus consumtis hic deditione facta, cum nonaginta duobus militibus Noribergam deducitur, cum reliqui omnes ad hostem ultro transissent: prius tamen iste jurare cogitur, se intra tres menses in Cæsarem arma non gesturum.

25. Dec.

Wurtzburgum. 21. Octob.

1634.

Winsheimum 12. Octob.

19. Octob.

& Weissenburgum.

21. Dec.

§. 103. Inter istos armorum successus Hungariæ Rex Anspacensem ditionem sequestris titulo occupabat, ac Cæsaris nomine provinciales juramento, quo Principi suo obstringebantur, solvebat. Supremus quoque constituitur Quæstor in Ducatum Neoburgicum, Marchionatus Anspacensem & Bayrutensem. Comitatum Oetingensem, oppida Norlingam, Dunckelspulam, Rotenburgum, & alia inter Danubium & Mœnum loca; cui ut istæ ditiones, urbesque obtemperent Cæsar imperabat. In Fuldensem ditionem Isolanus cum Croatis penetraverat, eaque cum vicina Hirschfeldensi ope provincialium in potestatem redegerat; unde Hassiæ fines populabatur, & urebat. Huic ut resisteret, simul rebelles agrestes coërceret, satagebat quidem Landgravius, magno horum numero Hunenfeldi cæso. Sed invalescente indies hoste, Baneri, & Wilhelmi Ducis, auxilium implorabat. Quorum hic tria equitum, duo peditum millia certo die Vacham missum iri spondet. Unde & Landgravius quatuor equitum legiones, quadringentos pedites tribuni Cunradi Dalwigii ductu stato die Vacham ire jubet, cum istis jungendas. Quæ per tres ibi dies moratæ, de istorum adventu nihil audiebant; donec necessitate urgente Hirschfeldam regrediuntur, ab hoste desertam. Inter has moras hostis octo legiones equitum cum quadraginta desultoribus contrahit, Hassosque Hirschfelda digredientes densam per nebulam improviso opprimit. Ipse Dalwigius multis cum præfectis, & septingentis gregariis capitur. Reliquias cladis sua infelicitas in Hassiam usque prosecuta est, quas apud Ziegenhainum tribunus Bredavius delevit.

Ditio Anspacensis sequestratur.

Hassi vapulant.

12. Nov.

17. Nov.

§. 104. In Saxonia Guelferbytum tribunus Boyus cum duabus legionibus eminus circumsederat, cui arctius includendo jam Sperreuterus, summus vigiliarum pręfectus, destinatus erat. Hieme ingruente Boyus moram pertæsus obsidium solvebat. Ast Mindæ obsidium lente procedebat tenui obsiden-

1634. tium vi, & ob dissidium inter Suecos Brunswicensesque duces mutuo obtrectantes, ac imperia imperiis opponendo omnia confundentes. Ac ita supine oppido stationes circumpositæ erant, ut plena luce *Minda capitur.* primarius ductor quindecim equitibus stipatus Coloniam ex oppido abiret, suppetias acceleraturus. Ac quartum in mensem extractum obsidium, solvendi sat spatii fuerat, ni hostis omnes vires è Westphalia Rhenum versus, & Mœnum convertisset. Interim obsessores lente opera promovere; obsessi strenue resistere, ac non parum damni dare, occiso etiam Usłario supremo exercitus Legato, crebrisque eruptionibus fiduciam ostentare. Tandem cum per exteriora munimenta ad portam & fossam penetratum foret, post ruinam editam assultus tentatur; cujus initio cum statim Trana tribunus, idemque *14. Octob.* exercitus quęstor cecidisset, nec esset, qui ducis officium subiret, conatus irritus fuit. Ad extremum tamen annona deficiente honestis conditionibus oppidum deditur, cum circa Clericos aliquandiu tractatus adhęsisset, quibus demum Dux Georgius petita annuebat, ut tandem tædioso obsidio defungeretur. *25. Octob.* E quindecim centuriis, quę oppido excedebant, quadringenti cum aliquot ductoribus ultro ad Suecicam militiam transibant. Mox & Stoltenavia arx nulla urgente necessitate deditionem facit. *30. Nov.* Minda capta cum Landgravius Ducem denuo solicitaret super jungendis secum copiis, hic octo mensium labore exhaustum militem quiete reficiendum ferebat, ut proximo vere suppletis legionibus Saxonia hostem penitus ejicere, ac inde sociis laborantibus subvenire posset. Eoque mox partem exerci- *15. Nov.* tus per Westphaliam, reliquos per Saxoniam in hibernis disponit. Post tamen velut mutata sententia Sperreuteri ductu mille equites, totidem pedites Landgravio submittit, nullum pro hostis potentia momentum.

§. 105. De cætero post captam Mindam aversio animorum adversus Suecos per Saxoniam magis indies erumpebat, Duce Georgio id agitante, ut summam rei bellicæ per eas oras ipse invaderet, exercitumque haberet à nemine alio pendentem. Consilium quoque Circuli omnia pro lubitu agere, *Saxonum contra Suecos animorum aversio.* nec obscure fremere; Suecorum directioni nullum amplius locum esse. Mortuo insuper summo quæstore Trana, qui autoritate sua istis conatibus hactenus obstiterat, idem Consilium Circuli Westphalici arbitria invaserat, ac ne quid Suecici ministri tributorum amplius ibi exigerent, Georgius Dux vetabat. Qui & suorum hibernis Bremensem pręsulatum & Meclenburgicam designatum ibat, quantumvis Suecica pręsidia Stadæ, Buxtebudæ, & Wismariæ inde in egestatem prolapsura erant. Nam jactabatur, ea præsidia ad Circulum nihil spectare, sed ob peculiare Sueciæ emolumentum ibi locata Cum tamen non Bremensis solum pręsulatus, sed & pręcipuorum Saxonię fluminum securitas iisdem innitetur, & ne quid ex Oceano in eum tractum tentari posset; ac Wismaria præcipue opus esset alendis per Mare Balticum cum Suecia commerciis. Cum porro Banerius è Bohemia redux Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum, & alia quædam Saxonię loca hospitiis sui exercitus occupasset, Dux Georgius id ægerrime ferre, velut exercitus iste nihil plane ad Saxoniam spectaret. Ac suspicio erat, copias sub Sperreutero hoc tantum fine missas, ut Banerii expeditio in Franconiam accelararetur; nam in promtu jam erant legiones, quę isto digresso ea hospitia invaderent. In Saxonia quoque Brunswicenses legiones opimis Sueciæ exhaustis hibernis collocabantur. Quin & imminutas numero Suecicas legiones Brunswicensibus admiscere conabatur, cum tamen illis facile foret per supplementa numeros suos instaurare; donec Banerius Suecicos tribunos, ne id paterentur, admoneret. Quanquam autem Ordines Saxonię Ducis Georgii acta non plane *1634.* probarent, præcipue quod supplementorum pretia justo uberius taxasse argueretur: in iis tamen, quæ in fraudem Suecorum suscipiebantur, mire cum ipso conspirabant. Unde in conventu ejus Circuli, quem Ultzenæ, ac inde Luneburgi indixerant, inconsultis Suecis velut Magdeburgi ac Halberstadii possessoribus, pleramque actorum partem querelæ in Suecos absolvebant; quod Banerii legionibus, Magdeburgum, Halberstadium, Mulhusa, Northusa, Goslaria, Blanckenburgum & Rheinsteinum Comitatus insiderentur; tributa Westphaliæ Circulo Saxonico subtraherentur; pręsidia Stadę, Buxtehudæ, ac Wismariæ eadem oneri forent, præcipuæ urbes obtentu fœderum Suecicorum Circuli tributis se subducerent, & id genus alia. Cum igitur Suecorum eos plane pertæsum foret istis neglectis novum inter se regimen agitabant. Sed circa summam rerum sententiæ discrepabant. Quidam enim censebant, cum Cæsare ac Hispaniæ Rege de pace agendum, exclusis Suecis; pauci Galliæ Regi adhærendum; sed quem cæteri velut nimis remotum rejiciebant. Igitur satius visum, Halberstadiensi fœdere antiquato Saxonię & Brandeburgico Electoribus arctius innecti. Et quia magnam spem pacis è transactione Pirnensi conceperant, inde ad Saxoniæ Electorem scribebant; Saxonie superioris Ordinum conventum indicere velit, ad quem & ipsi Legatos cum amplissimis mandatis missuri sint, super pacificationis capitibus sententiam suam exposituros.

§. 106. Banerius denique è Bohemia reversus per Thuringiam exercitum disposuerat, ut fessum itinere militem reficeret, hostisque motus ac vires *10. Dec.* per Franconiam observaret. Sed quo minus ulterius versus Superiores Circulos tenderet, non hostis metu contingebat, qui copias ipsi pares in propinquo non habebat, sed quod jam ab amicis hactenus, vicinisque circum cavendum foret. Nam satis *Banericum in Thuringia subsistit.* constabat, statim atque ipse istis hospitiis digrederetur, eadem ab aliis invadenda; in quorum tunc manu futurum erat, viam ipsi ad Mare Balticum, si eadem forte opus foret, intercludere. Ac unicus iste Suecis erat exercitus, bene compositus, & quem plane in potestate habebant; cui solicite ad Balticum Mare erat respectandum, ne isti obserata ea porta intra Superiorem Germaniam includerentur. Nec committendum sibi ducebat Banerius, ut dum ipse cum hoste luctatur, alii hospitiis ejusdem interea fruerentur, ac per otium legiones suas supplerent, delectusque ab ipso institutos interciperent. Igitur præcipua cura erat exercitum reficere, ac supplementis diligenter conquisitis firmare. Nec quicpiam bellicarum actionum exercebatur, præter modicas excursiones, & quod Hodicius Comes Isenaci hospitans quingentos Polonos, & sexcentos agrestes ipsum opprimere conantes acriter & insigni cum jactura rejecerat. Cęterum pręter Georgicum Ducem, qui ad Saxonicum Circulum spectantibus locis inhiabat, Wilhelmus quoque Dux Suecorum hospitia captabat, qui copiis colligendis solers tunc novos delectus agitabat, & ubi occasio dabatur, hinc inde suos intrudebat. Simul qui apud ipsum morabantur tribuni Mitschlasius, & Rossius Suecis infensissimi, nihil amici suggerere credebantur. Ambo tamen hi Principes, si in hostem ducere vellet Banerius, copias suas cum ipso se juncturos pollicebantur. Et Wilhelmus Dux sat tractabilis, & rationes admittere suetus non adeo difficulter conciliari posse videbatur. Enimvero à Saxoniæ cumprimis ac Brandeburgico Electoribus cavendum erat, ne cum hostibus implicito, & longius progresso improvisam plagam à tergo inferrent. Brandeburgicum quippe successio *Brandeburgico non fidit Banerius.* Pomeraniæ semper coquebat, super qua sibi ab Oxensterino caveri denuo per literas petebat, addito;

1634. 5. Dec. Suecię magis interesse vicinorum amicitiam sibi pignerare, quam regionem adquirere, qua sine perpetuis bellis & vicinorum invidia gaudere non liceat; aut quantumvis grandem pecuniæ summam, quam expensarum nomine extorquere velint. Interea cum Pomeranis Legatis Berolini clandestina consilia agitabantur, quibus domum reversis conventus Ordinum Pomeranię indicitur, in quo de novis delectibus ad provincię defensionem tractatur. Sed tres equitum legiones à Banerio in hiberna eo missæ commodum adpellentes istas machinationes eludebant. Equidem quid Pirnę tractaretur, ignorare se simulabat Brandeburgicus. Quia tamen cum congressum non improbabat, ac copias suas post Banerii è Bohemia discessum sub Saxonis imperio reliquerat, non parum suspicionis excitabat; præsertim postquam iisdem è Bohemia reducibus in Magdeburgico agro trans Albim non paucas cohortes hospitaturas collocasset; simul à Banerio per literas postularet, ut ipse copias suas arctius contraheret, quo Saxonię Electoris militi spatium fieret. Sed & satis constabat, qui motus animorum istis in locis post cladem Norlinganam fuerint, cum domi Suecis nihil virium superesse crederent, & in proclivi fore istos pessumdare. Nec deerant, qui fremerent; portus intercipiendos, ac quicquid Suecorum in Germania superesset, trucidandum.

Multo minus Saxoni. §. 107. Saxo post Banerii discessum statim è Bohemia exercitum reduxerat, nec in Cęsareos hostile quid amplius tentaverat, tractatibus Pirnæ interim ferventibus, circa quos Electoris gener Landgravius Georgius strenue satagebat. Unde gliscente apud Suecos diffidentia, 10. Nov. Regina literis Electorem monebat; insidiosos tractatus caveret, ac bellum seu pax daretur, junctus cæteris persisteret; neu pacem honestam aut tutam putaret, nisi cui ipsa cum sociis inclusa sit. Eodem argumento ad pręcipuos Ordines Inferioris Saxoniæ, & inprimis Brandeburgicum Electorem literæ dantur, quem hortatur, ut non ipse solum bene sentire pergat, sed & Saxoni persuadeat, ne malevolorum consiliis aures præbeat, ad Protestantium divisionem spectantibus. Enimvero parum ponderis videbantur habituræ istæ literæ, licet maturæ advenissent, ad turbandos tractatus, in quibus omnem spem Elector reposuerat. Pręsertim cum Cęsarei Legati privatis ejusdem commodis promte velificarentur, concessa quoque Magdeburgica diœcesi filio ipsius secundo genito; quam pręsentissimam litis materiam inter

Tractatus Pirnensis. 13. Nov. Suecos ipsumque fore prævidebant. Ita dispositis utrinque animis facile negotium succedebat, ac tandem in certa capita Pirnę conventum, Pragæ dehinc ulterius confirmanda, quę tamen longo demum post tempore emanarunt, nec uti Pragensis pacificatio publicę promulgata sunt. Ea cum & prolixa sint, & ad ordinandum fere Germaniæ statum spectent, extra nostrum institutum est presse memorare. Suffecerit paucis perstrinxisse, quę peculiariter Sueciam tangebant. Jubebantur igitur omnes, qui hac pace frui vellent, Cæsari Catholicisque auxilium ferre ad recuperanda omnia, quæ ab extraneis Regibus tenerentur: Brandeburgico si hanc pacem amplecteretur, jus ad Pomeraniam à Cęsare confirmabatur, quę non minus quam utraque Saxonia & Westphalia peregrino milite sit liberanda; cui fini si Brunswicenses Duces operam conferre velint, restitutio Guelferbyti & aliorum locorum promittebatur. Omnium Ordinum copiæ in unum coalescere exercitum jubebantur, ab Imperatore Romano nomen gesturum, cujus major pars Cæsari, minor Saxoni subsit, per quem qui paci restiterint in ordinem redigendi sint. Incluserat tamen Saxo huic paci Galliam, Britanniam, Sueciam, & Fœderatos Belgas, sed ut ante vicesimum quintum Februarii diem sequentis anni acceptari eam à se declararent. 1634. Idem quoque in se receperat cum Oxenstierna agere, ut ne Germanię quietem, quę capitis & membrorum unione stat, impedire velit. Quod si is aliquid terrarum in Germania postulet, aut fœdus auxiliumque aliis Sueciæ bellis, respondendum: Imperium de sua dignitate nihil condonare posse, ne ullum Ordinum sibi quid detrahi velle; confœderationes Imperii legibus repugnare. Pecuniam tamen petenti, summum decies centena millia uncialium offerenda, intra sex annos exsolvenda. Ejus summæ dimidiam partem Saxo, reliquam cæteri Protestantes collaturi erant. Quam si acceptare Sueci abnuerent, vim iisdem intentandam.

§. 108. Absoluto hoc tractatu Elector Teschena arce pręsidium deducebat, quam solam in Bohemię Regno adhuc obtinebat. Saxo Banério hiberna turbat. Sed cum super hibernis suarum legionum agitaret, non parum difficultatis oriebatur, quod & Cęsareę ditiones ipsi non amplius paterent, & propriis terris parcere cuperet. Igitur à Banerio postulabat, ut partem hospitiorum suorum ipsi concederet, inprimis quæ ad Superiorem Saxoniam pertinerent, clientelę ipsius innexa, & è Magdeburgica ditione districtum ad Salam. Ea postulata Banerium, qui alias non ita laxe hibernabat, mire turbabant. Nam si abrupte id abnueret, offensam Saxonis pręvidebat, ex qua facile ad manus perveniri poterat; rem sibi absque mandato susceptu valde arduam. Sed si Electori gratificaretur, Suecis ea loca plane abdicanda erant. Neque alibi regio vacabat, in quam legiones abduci possent; ac si densius disponerentur copię, ipse simul cum provincialibus pessumdabantur. Ast Elector non expectanto ejus responso Naumburgum cum exercitu procedit, quo Banerium ad se invitat, velut cum ipso de Sueciæ ac communi salute acturus, ansam præbentibus quas acceperat Cæsaris literis. Eodem quoque Wilhelmus Dux evocatur. Banerius cum conjiceret super hibernis actum iri, Alexandrum Erskeinum ad Electorem ire jubet menti illius percipiendæ; qui propere Islebiam moverat. Ubi cum Electoris nomine Arnheimius de concedendis hospitiis, ac amplectenda pace, Wilhelmus Dux de jungendo cum Banerio exercitu ageret; hic tandem de istis ad Banerium se relaturum recipiebat. Addiderat Arnheimius, se non nisi mediatoris vice adesse, ac libenter operam accommodaturum, evellendis dissidiorum radicibus. Interim & ante & post illum congressum Saxonici non omittebant, ubicunque facultas dabatur, Suecorum hospitia invadere, his expulsis: unde maxima oriebatur animorum exulceratio, in atrox bellum antea Fœderatos inter, & sacrorum socios eruptura.

§. 109. Eodem anno pręter cætera mala Sueciæ valde intempestiva accidebat mors Joannis Adolfi Archiepiscopi Bremensis, qua cognita Leslæus, qui eam provinciam curabat, quatuor cohortes Wismaria raptim evocabat, quod controversiam aliquam heic orituram metueret. Controversia circa Præsulatum Bremensem. 3. Sept. Ac sane statim Daniæ Regis filius Fridericus cum sibi pręsulatum vindicare instituebat, quem Capitulum atque Ordines anno vicesimo primo hujus seculi Coadjutorem & successorem declaraverant. Pacificatione Lubecensi Daniæ Rex prætensioni ad eum pręsulatum renuntiaverat, quod Cæsar eundem in Leopoldum Wilhelmum filium conferre cuperet. Sed excipiebat Fridericus, in eam cessionem se nunquam consensisse, eamque non ad se sed tantum ad patrem spectare. Ac Cæsarem ea pace vicissim promisisse, se nemini Principum ac Ordinum Imperii, quorum numero ipse utique contineatur, adversus jus & æquum quid illaturum. Igitur ipse statim Oxenstiernæ & Ordinibus Fœderatis de-

1634. nuntiat, sibi constitutum esse, cum Ordines præsulatus electioni suæ constanter inhæreant, jus suum tueri; favorem atque auxilium istorum sibi exposcens. Ast Oxenstierna intellecta Præsulis morte statim Leslęum monuerat, circumspecte ageret, atque id præcipue operam daret, ut munita oppida in Suecicorum potestate forent. Laurentius quoque Grubbius Minister Residens patrię suę emolumento diligenter invigilare jubebatur. Suecis quippe haut arridebat, Danos ea provincia potiri, perpetuos Suecię ęmulos; cum ea situ sit huic non incommodo, & ex qua orto cum Danis bello hi à tergo invadi possint. Enimvero post Norlinganam cladem & alienatis passim Germanorum animis vix adparebat, quomodo vi obtineri ea regio posset; ac honestius videbatur ultro concedere, quam expelli. Igitur id primo placebat tentare, num Ordines provinciales permoveri queant, ut sede vacante res in integro retineatur, ac ditionis administratio interim penes ipsos maneat, quoad super eo negotio communi pace, aut peculiaribus tractatibus transactum sit. Nam malebat Oxenstierna negotium interventu Ordinum disceptari, ut siquidem isti Fridericum aversarentur, Sueci invidiam repulsę à se amolirentur: sin arceri idem præsulatu non posset, suam gratiam facerent, interim pręse laturus, se non repugnare, quo minus Fridericus ea provincia potiatur, modo eam rite à Regina petat. Ac spes erat, conditionem deinceps temporum consilia suppeditaturam. Præcipue autem præsidia firmari jubebat Oxenstierna, quod animadverteret, Inferioris Saxoniæ Ordinibus in votis esse, Suecos ea ditione ejici, eidemque Danum immitti, quo sibi hujus auxilium adversus istos pignerarent. Nam credebant, Danos non facile quid adversus Suecos tentaturos, quamdiu hi ea provincia potirentur, quod per eam classis Danorum, copięque distrahi possent. Cęterum cum Superiorum Circulorum Ordines favorem in Fridericum ostenderent, ipsique partam dignationem gratulari vellent, Oxenstierna demonstrato Suecorum jure ægre efficiebat, Palatino cumprimis tergiversante, ut Fœderati

16. Dec. Ordines ipsi in hunc sensum rescriberent: Præsulatum illum ab hoste aliquandiu possessum, sed illo ejecto per Gustavum Regem vindicatum, unde Sueciæ haut ambiguum jus quęsitum. Igitur optime facturum, si rem ita suscipiat, ne offensę, ac litis ansa præbeatur, & ad amicam transactionem eadem deducatur; circa quam expediendam studia sua offerebant. Eadem Oxenstierna ingerebat, ac rem ad tractatus omnium quorum interest consensu instituendos, differendam suadebat; sibi enim nihil super isto negotio peculiariter mandatum. Idem Daniæ Regi respondebatur, addito; Regi Gustavo acceptum fuisse futurum, si ab ipso super ea successione requisitum fuisset; sed cum nunc Sueciæ Regno tam manifestum jus in eum pręsulatum sit partum, æquum esse ejusdem occupationem differri, quoad amica compositio intervenerit.

Fridericus Holsatiæ Dux eum præsulatum affectat.

§. 110. Enimvero Fridericus tanto magis properare, quod fama esset Oxenstiernam eam ditionem in Arausionensis Principis filium transferre cupere. Ac jam ab Hollandis Legatus id ob negotium Bremam accesserat. Nam si quidem Suecię eum pręsulatum retinere non daretur, Oxenstierna quemvis potius quam Danum eodem potiri optabat, ac potissimum Arausionensem, ut eum Sueciæ devinciret ac potentem vicinum ab eo latere Dano adponeret. Sed quia Ordinibus provincialibus Hollandicum imperium non magnopere arridebat, eo intentius Fridericus agere, ut consensum sibi istorum conciliaret; quibus faventibus reliqua facile successura sperabat. Et erat Danis animus eodem modo Suecos Bremensi ditione excludere, 1634. sicut hi istos quondam Stralsunda extruserant, in ejusdem facti ultionem. Daniæ porro Rex jam antea à Petro Sparrio, qui ad primogeniti ipsius filii Christiani nuptias Legatus missus erat, postulaverat, ut Friderici causam Reginæ & Senatui commendaret, ac uti sua præsidia inde deducerent Sueci, quibus alibi melius uti possint; confirmans, eam rem Sueciæ fraudi non futuram, ac Fridericum, qua præsulatus iste Saxoniæ Inferiori obstrictus tenetur, communi Protestantium causæ non defore. Id quod Legatus ad Reginam se relaturum spondebat. Nec eo minus à Rege confirmatio prioris electionis apud Cæsarem quęrebatur, quæ Lubecensi pace in dubium revocata erat. Sed præcipue solicitabantur Ordines pręsulatus; quibus Rex initio acriter exprobraverat, quod sibi Filioque Præsulis excessum non statim significassent, Canonicis præcipue monitis, ut absque mora veterem electionem renovarent, nec ab eo instituto se dimoveri paterentur, aut alio se verterent; juris jactationem promissis miscens. Cæsar porro, uti fama ferebat, id petitum abnuerat, quod post victoriam ad Norlingam non magnopere amplius Daniæ Regis favorem ęstimaret, ac sine dubio eum præsulatum, aliosque recuperandi spem concepisset. Quanquam si alia tempora fuissent, non deerant Suecis rationes quibus Capituli potestatem elevarent. Nam Canonicos Protestantium sacris addictos Cæsar velut incapaces bonis suis ejecerat. Inde Gustavus Rex omnia à Ligistis occupata, post, derelicta bona, belli jure adquisiverat. Ac in fœdere Gustavum Regem inter, & Pręsulem Canonicorum mentio facta non erat, sed tantum Ordinum & subditorum, inter quos isti tunc temporis non censebantur, sed Equester Ordo duntaxat, & oppida. Concedebantur quoque Episcopo reditus, ad vitam, velut isto defuncto Suecis hos sibi vindicaturis. Post mortem tamen Gustavi Regis Canonici magis connivendo, quam expressa permissione vetera bona iterum invaserant, ac se pro Ordinibus gesserant. Enimvero jam tempus non ferebat eam litem movere, ac Daniæ Regem irritare. Igitur id cumprimis agebatur, ut si fieri posset, res ad futuros pacis tractatus extraheretur. Sed si acrius instaret Rex, accessionem non declinari posse adpareret, satius videbatur in re, quæ teneri non poterat, liberalitatem exercere, & imminentem necessitatem sponte prævenire. Quo fine Laurentio Grubbio Residenti in mandatis dabatur; Friderico præsulatus cessionem petenti amice re- 4. Nov. sponderet, Reginam ipsius desiderio cumprimis favere; sed cum Sueci suis sumtibus istum Ligistarum manibus eripuerint, duoque oppida præsidio valido adhuc obtineant; simul idem pręsulatus Ordinibus Evangelicis fœdere innexus sit, hosce prius consulere necessum fore. Unde Friderico tantisper expectandum, quoad amico tractatu, aut pace super hac re transigatur. Addebatur tamen, si videat Ligistas è Westphalia Mindę obsidium solvere, viamque ibi ad Bremensem provinciam struere, tractatus cum Dano maturet, ea lege, ut hic in defuncti Præsulis fœdus succedat. Joanni insuper Skyttio, Senatori Regni, inter alios ad Regem quoque Danię misso injungebatur, ea super re cum Rege agere, & quidem ut citra moram cum pręsulatum huic offerret, si Cęsarem consensisse intelligeret. Sed si hic abnuerit, nec ullum ei regioni ab hoste periculum cominus immineat, negotium ad pacis tractatus rejiceret. Ast ubi vim Rex meditetur, declinando bello eam concederet, alia vicissim officia ab eodem stipulatus.

1634.

Ordines Bremenses in Danum inclinant.

§. 111. Ast Ordines, super administranda Provincia conventione interim inita, non pauca à defuncto Episcopo constituta moliri cœperant, ac Monachos Monialesque in sua cœnobia reductum ibant, inconsultis Suecis. Initio tamen oppida, ac præcipue Brema in Suecorum partes propendere, ob commoditatem portus Gothoburgensis, quem sibi lucrosum sperabant. Sed Canonici unice Fridericum respicere, spe abs novo Principe quondam amissa recuperandi, eumque in leges sibi commodas adigendi. Qui & Equestrem Ordinem in suas partes traxerant, ac jam suffragio-
14. Octob. rum numero oppida vincebant. Grubbius Bre-
31. Octob. mervœrdam delatus primo per ambages, post apertius Ordines monet, ne Præsulem eligere properent, priusquam Oxenstiernam consuluerint, ac super Suecorum prætensione transegerint: utque suspenso vetere Præsules eligendi more ad amicos tractatus rem deducant. Hoc postulato Ordines in diversas curas trahebantur. Nam hinc obversabatur Suecorum jus, qui ex præcipua loca in potestate habebant, & Bremam cumprimis faventem
17. Nov. experiebantur. Unde & initio Danicis Legatis respondebant; ne Rex modicam moram ægre ferat, quam suborta impedimenta producant; ac rem apud Reginam Sueciæ urgere pergat. Ex altera tamen parte verebantur, ne elapsis tribus mensibus, Pontificio jure electioni Episcoporum destinatis, Pontifex per Cæsarem Episcopum sibi obtruderet, sacris Romanis addictum. Et quanquam suggerebatur, ut propter legitimum impedimentum interveniens, quo casu Jus Canonicum differre electionem permittit, protestatione interposita jus sibi suum reservarent: Daniæ tamen Rex vehementer instabat, cujus favorem non parum intendebant, imposita tunc à Georgio Duce hospitiorum & supplementorum onera, quæ Leslæus & Grubbius avertere non poterant. Nam spes ipsis oriebatur, Danorum ope istis medicinam fieri posse. Et Superiore Germania pugnam passim

Fridericus in Episcopum Bremensem eligitur.

minuebat. Igitur Friderici electio renovatur, addito tamen, ut ob varios respectus adventum suum in præsulatum differat. Suecici Ministri, cum designatum Provincia arcere, aut Ordinibus vim inferre, præsens rerum facies non permitteret; ne jure suo per silentium cessisse viderentur, rem ad Legati Skyttii adventum in suspenso manere cupiebant. Sed Fridericus voti sui jam compos, omnem moram adspernatus Ordinibus denuntiat,
9. Decem. se propediem Bremam venturum, velut sua præsentia res in conventu Ordinum melius expediri
12. Decem. possit. Id cum Ordinibus probaretur, Grubbio declarant, Fridericum se elegisse averruncandis oneribus per interregnum sibi impositis: eam rem tamen Suecis fraudi non fore, istumque in fœdus antecessoris subiturum, Stadamque & Buxtehudam ipsis relicturum, quoad super toto negotio transigatur. Grubbius urgebat; cum re non amplius integra tractatus difficiles sint, nec iisdem mandatum sit à Friderico eas conditiones ipsius nomine ferre, rem ad Skyttii adventum rejicerent. A Friderico quoque idem petebat, ut tantisper iter suum differret. Sed hic regerebat; sibi non esse in animo Sueciæ commodis adversari; nec certi quid in Conventu Ordinum Provincialium à se statui posse; petebatque ita rem geri ut amicitia inter patrem ipsius, Suecosque salva persistat. Statuerat Grubbius obviam Friderico proficisci, si qua posset ipsum ab itinere avertere; sed ne ab eodem in via aberraret metuens, subsistebat, quoad
22. Dec. Blanckenesam adventasse intelligens ad eum accederet, denuo postulans, ne prius in provinciam proficiscatur, quam tractatus sint instituti. Sed Fridericus immotus testabatur, iter suum Suecis præjudicio non fore, ad res in præsenti statu relinquendas, modo intra octavum diem Januarii tractatus incipiant, & sine mora perficiantur. Cum igitur nihil proficeret Grubbius, protestatione interposita, Suecis jus suum integrum reser-
vabat. Nec secius Fridericus Bremam pergebat, 24. Dec.
Suecicis Ministris vi obsistere non ausis, cum id in mandatis non haberent, nec bello movendo aut sustinendo parati essent, cum miles in præsidiis modicus; apparatus bellici parum, annonæ, ac pecuniæ nihil in promtu foret. Eoque Grubbius Reventlovio Cancellario scribebat, ut tractatus citra moram susciperentur; quorum locus Friderico pertendente Brema destinabatur. Exitum sequens annus pandet.

Habitus Daniæ erga Sueciam.

§. 112. Alias Danus ea tempestate amicam erga Suecos faciem præ se ferebat, ut tamen clam circa destruenda eorum commoda laborare non desisteret. Ac favebat is una cum Saxone Fridlandi destinatis, qui id potentiæ sibi comparare studebat, ut Cæsari juxta ac Suecis leges præscribere posset. Sed & circa mediationem pacis, quam tamen hoc anno remissius urgebat, id præcipue quærebat, ut ne Sueci in solo Germanico pedem figerent; ac sufficere judicabat, si tantam pecuniæ summam in præmii vicem acciperent, quantam ipsi quondam pro redimendo Elfsburgo dederant. Eo arctior autem ipsi cum Saxone consiliorum conjunctio circa Suecos Germania depellendos erat, quod jam inter filium ipsius primogenitum, & Electoris filiam nuptiæ conciliatæ forent. Qua occasione filium suum Christianum Ulricum in Galliam & Hispaniam miserat, verbo ut Reges istos ad nuptias invitaret, revera ut in aula Gallica demonstraret, quid periculi aliis nationibus immineret, è maritima Suecorum potentia gliscente; ni mature ipsis ungues circumcidantur, & vectigalia, belli nervum suppeditantia abrogentur, omniaque in pristinum statum reponantur. Nec sane amici quid in Suecos cudebatur in istis nuptiis, ad quas diversorum Regum Legati coiverant; quos inter etiam Reginæ Sueciæ nomine comparebat Petrus Sparrius Regni Senator, cui in mandatis datum erat, ne alterius cujusdam Regis Legato digniore loco cederet. Sed is cum obtinere non posset, ut cæteris vel propter cognationem Reginæ cum Sponsis, vel ob necessitudinem Regnorum præferretur, ab omnibus congressibus publicis, quibus alii Legati interveniebant, abstinebat, plausibilem obtentum præbente luctu ob non ita pridem sepultum Gustavum Regem, ob quem festivis actibus interesse minus decorum videbatur. Plerique tamen eorum Legatorum ex illis nuptiis cum aliqua offensa discesserant, utut vicies centena millia uncialium in easdem erogata dicerentur. Vicissim Regem non parum mordebat, quod cum Galliæ Rex filium ipsius Christianum V. literis ad eundem scriptis *fratris* vocabulo honestasset, hicque Regi respondens idem *fratris* vocabulum adhibuisset, Legatus Gallicus Comes Avanxius literas illas acceptare recusaret. Interim Danus varias querelarum occasiones captabat, ne, si ex re videretur, arma in Suecos movere, causarum catalogus deesset. Hinc jactatæ minæ, velut Suecorum naves Oresundam transeuntes, vectigalia poscere velit, quod nescio quas fraudes ab iis admitti argueret. Hoc mense Aprili emissa navis bellica, mare Balticum pervagatura cum mandatis, ut si Suecicæ navi occurreret, quæ vela nollet submittere, statim cum ea pugnam consereret. Sed & vehementer incaluerat, quod Spiringius teloniorum director in Gedanensi litore Danicæ navi circa vectigalia solvenda tergiversanti aplustria detrahere conatus esset, ni navarchus ea raptim occultas-

1634. set, quam ripæ materiam sibi subtractam adeo ægre ferebat Rex, ut navarchum suspendio destinaret, quod ista auferri non passus esset. Eo cum animo in Suecos ageret, non mirum erat, si & ab ipsis parum amici expectaret. Unde cum mense Aprili rumor dideretur, à Suecis multas copias è Germania domum mitti, mire perturbabatur; præsertim cum suspicaretur, instinctu Suecorum factum, quod Circulus Inferior Saxonicus Holsatiam tributis subjicere vellet: & quia Oxenstierna Josiæ Ranzovio tribuno Rotenburgum in Verdensi præsulatu donaverat, quo Fridericum filium aliquando potiturum sperabat. Tanto pronioribus animis accipiebatur amissa Ratispona, & clades Norlingana, super qua conceptam degenerem lætitiam Christianus Frisius Cancellarius ne publice quidem dissimulare poterat. Et cum paulo post tribunus Korfius Polonicus Legatus Hafniæ licentiam conscribendi militem alibique conductum per Regis ditionem ducendi peteret; simul ut navibus Polono adsisteret, si tractatus pacis in Borussia in irritum caderent; is ampla cum spe dimittebatur. Fœdus tamen dilatum, quoad appareret, num Sueci Bremensi ditione filium ipsius Fridericum exclusuri essent; cujus potiundi egregiam occasionem, rebus Suecorum in Germania dubiis, oblatam gaudebat.

Consultatio super fœdere cum Russis.

§. 113. In Moscoviam eo anno Legati erant mittendi, firmandæ ęternæ cum Russis paci, ac ut super fœdere contra Polonos, quod Russici Legati expetierant, tractarent. Id fœdus num expediret, necne, in Senatu expendebatur. 20. Jan. Quibus fœdus displicebat, memorabant; Moscum esse amicum reconciliatum, cui non amplius sit fidendum quam quantum necessitas ipsum urgeat, & cui magis cordi sit occasionem dispicere, qua ereptas sibi à Suecis terras recuperare queat. Per id fœdus Suecię non amplius fore liberum, si tractatus cum Polonis instituantur inducias pro libitu suo prorogare. Et quia pacto induciarum cum Polonis conventum erat, ut ante istas elapsas tractatus utique instauraretur, non adparebat, quomodo Russi ad hunc admitti possent, nisi ut à Suecis postularetur Russos futuris pactis includi; id quod Poloni ęgre admissuri erant. Neque animo exciderat, occasione fœderis quondam Sueciam cum Russis diuturno bello implicitam. Et ne arctior conjunctio cum gente scrupulosa ac suspicaci litium materiam præberet, non injuria metuebatur. Disserebatur contra: bellum cum Polonis evitari non posse; ac Moscovitici status rationes cum Suecia hactenus esse conjunctas, ut isto collabente hæc quoque periclitetur. Fœdus jam à Gustavo Rege oblatum, si nunc abnuatur, ad desperata Russos consilia posse compelli, ut vel cum Polonis adversus Suecos jungantur, vel saltem pacem cum illis ineant. Nec Danum neglecturum isthac occasione Russorum amicitię adrepere, quam antea per Maltam Julum aucupatus erat. Et quia verendum sit, ne Polonus pariter, Danusque Sueciam invadant, si quid adversi in Germania acciderit; satius esse eo casu Russos habere belli socios, quam otiosos spectatores. Polonos quoque in tractatibus æquiores fore, Suecosque in possessione provinciarum utrisque ereptarum firmatum iri; idemque fœdus Polonorum consilia turbaturum, & horum incrementis obstiturum. Collisionem denique ex ea conjunctione vitari posse, si uterque populus seorsim bellum moveat è diversis provinciis, ac si ad mutua auxilia pręstanda obligatio non contrahatur. Ob has causas placebat Senatui, fœdus cum Russis adversus Polonos repudiandum non esse, ut tamen ad tempus non ita longum, & sub laxissimis verborum formulis concludatur. Tum ut simplices 1634. conditiones proponantur; ne alteruter absque alterius consensu aut præscitu cum Polono pacem induciasve tractat; nec pax fiat, nisi Polonus titulo Sueciæ, & Russię abstineat, ac Russo Smolenscium restituat, Suecis quę possident, relinquat. Quas conditiones si abnuerit Russus, speciosa dabatur occasio fœdus excusandi. Videbatur etiam addendum de certa pecuniæ summa quotannis à Russo solvenda, quod Suecis bellum sumentibus iste non parum sublevaretur. Cui postulato tamen, si reliqua convenirent, nimis acriter insistendum non erat. Isthæc consilia post selectis Ordinum communicata iisdem probabantur.

Legatio in Moscoviam.

§. 114. Isti legationi obeundę destinabatur Philippus Schedingius Senator Regni, Henricus Hemingius, Ericus Gyldenstierna, & Andreas Buræus. Qui tamen ut tempus extraherent, quoad de eventu tractatuum Polonicorum judicari posset, jubebantur primo iniquas conditiones proponere, aut Russos urgere, ut ipsi prius conditiones ferant. Utque per ambages duntaxat fœdus insinuarent, & ultro rogari se paterentur. Enimvero, quę super hoc fœdere accurate ventilata erant, incassum cadebant, postquam Russi fœda clade ad Smolenscium accepta, simul urgentibus intestinis turbis, sat ingloriam cum Polonis pacem properaverant, Legatis Suecicis, qui nondum tunc in Moscoviam adpulerant, frustra ipsos ad constantiam per literas hortantibus, & ne pax à Principe confirmaretur, impedire conantibus. Qui si in tempore adfuissent, ipso Czare fatente, facile destinatis suis potiti forent. Ac post Czar Reginæ pacem cum Polono à se initam literis significabat, culpa in Scheinii ducis sui proditionem collata; nec eam pacem amicitiæ cum Suecia fraudi fore. 10. Aug. Credebatur præcipuam Russo pacis causam fuisse, quod subjecti fremerent, se fidem ipsi servare non posse, quamdiu instrumentum juramenti Uladislao dati restitutum sibi non foret. Ita nulla fœderis facta mentione cætera expediebantur, ac inprimis excusabatur, quod cum pactis cautum sit, ut qui recens Imperium suscipit, prior ad alterum Legatos mittat, legatio à Regina hactenus dilata sit, quod corpus Regis nondum in Sueciam advectum foret. Inde æterna pax confirmabatur, simplici literarum contestatione, absque juramento aut novi instrumenti confectione. Id quod sine dubio melius erat; cum è nimia solicitudine circa novam confirmationem argui potuerit, ejus pacis vinculum cum singulis Principibus intermori. Exhibebantur præterea à Suecicis Legatis quædam exigui momenti querelę super fugitivis Ingriæ in Russia receptis; quibus alias Russi opponebant; sed utrisque facili negotio satisfactum fuit.

De commerciis Holsatorum in Persidem.

§. 115. Ast ut Holsatis per Moscoviam cum Persis commercia exercere liceret, Flemingio & Buræo peculiariter in mandatis datum erat. Quibus adjunctus erat Arendus Spiringius mercaturæ callentissimus, quem post cæteros adpellentem Russi non nisi post longas demum tergiversationes Legati dignatione habere volebant. In eo negotio id præcipue spectabant Sueci, ut & ipsi primarum partium in ea societate haberentur, ac in concessionis diplomate ipsorum æque ac Holsatorum mentio fieret, eaque gratię Suecorum à Russis data diceretur. Etsi isthoc arcanum non satis tectum habuerant Legati, magis proprio judicio, quam ex mandati formula agentes. Eoque istis consiliis intempestive propalatis Holsati Legati manibus pedibusque obnitebantur, quod metuerent; ne post, ubi commercia bene succedere adpareret, Sueci hoc obtentu eadem sibi solis vindicarent. Inprimis

1634. primis postquam Spiringius contenderet, duo concessionis instrumenta esse à Russis formanda, quorum unum Suecis, alterum Holsatiæ Duci sit tradendum: & Amstruterus Legatus Anglicanus Holsatos monuisset, ut Suecorum societatem fugerent. Ipsi quoque Russi mirari se ferebant, quod non Daniæ potius Regem in societatem admisissent, Holsati, nec commerciorum istorum viam ad Fanum Archangeli direxissent. Qui hanc sibi rationem fuisse ferebant Suecos ei negotio innectendum, ut Russi horum respectu eadem pro lubitu ne abrumperent; præsertim cum constaret, Hollandos omnem lapidem moturos iis commerciis disturbandis; quæ revera eo fine suscepta erant, ut sericum Persicum istis interciperetur. Sed & Russi negotium isthoc anxie trutinabant, ne forte commercia suæ nationis in Persidem, & apud Fanum Archangeli detrimenti quid caperent. Metuebant quoque, ne suarum terrarum conditio Suecis nimium innotesceret; eoque expresse caverant, ut inter hinc inde commeaturos, nullus natione Suecus esset. Simul postulabant, ne cum Tartaris amicitia contraheretur, neve arma ad eosdem adveherentur excutiendo Russorum jugo. Cui suspicioni eo magis indulgebant, quod jam antea Sueci Legatum ad Tartaros, & hi vicissim ad Suecos misissent. Ast Holsati, quo utique ista commercia sibi solis quærerent, omnibus Russorum postulatis quantumvis enormibus annuebant, ipsis Russis tantam facilitatem mirantibus eoque tractatum concludere nolebant, priusquam nova ab Holsatiæ Duce ratificatio adferretur. Nam summa pecuniæ, quam Russis quotannis promiserant longe excedebat spem lucri, quod ex ista mercatura provenire poterat; postquam ne Russicis mercatoribus aliquid decederet, præcipuas merces isti exceperant. Quod ipsum postea Holsato occasionem præbebat super iniquitate Suecicorum Legatorum querendi; quem tamen Senatus per Salvium iterum placare conabatur. Ita negotium istud hoc anno ad exitum perductum non est.

De tractatibus cum Polonis consultatio.

§. 516. Denique & novas eo anno Suecis curas dabant ad finem properantes cum Polonis induciæ; præsertim cum præter opinionem Poloni ita celeriter tam gloriosum finem bello Russico imposuissent, ac imminens belli Turcici periculum feliciter declinassent. Etsi alias non inutile Succiæ videretur Russum ad modestiam redactum fuisse. Igitur primo omnium velut res utique ad arma iterum perventura esset, omnia disponebantur; postquam Poloni pace cum Turcis parta copias in finibus collocarent; ac bellum imparatis ingrueret, & ut inter tractandum eo major loquendi fiducia foret. Tractatus tamen utique erant suscipiendi, non solum quod pacto induciarum id cautum esset; sed & quod Succiæ videretur expedire per minorem Reginæ ætatem tranquillo statu frui, rebus domi firmandis. Et ubi cum Polono pax coiret, Danus non amplius formidandus erat, alias premente Suecos belli Polonici metu, insultaturus, & forsan plane in arma erupturus. Denique malevolis clamandi materia subtrahenda erat, veluti pacem Succia ferre nesciret. Inde super conditionibus, quæ isto tractatu ferendæ aut accipiendæ forent, dispiciebatur. Ac primo quidem utique urgendus videbatur Uladislaus, ut titulo Succiæ abstineret; præsertim cum hujus causa à Sigismundo diversa foret. Nam Uladislaus plane præter morem titulum istum adsumserat; quem 1634. gerere nulli Regis filio prius fas est, quam ex legibus Regni juramentum rite præstiterit, coronatusque fuarit; aut ab Ordinibus legitime designatus sit; quo casu tamen ante coronationem titulo electi Regis imperat. Contra Uladislaus per eos tractatus tentaturus erat; num Succiæ Regno potiri posset, quod jactaret; si agnatus sibi Rex Succiæ imperaret, id ferri à se posse; sed nunc coronam ad alienum devolvi, id indignum esse. Ac Christinæ se pro dignitate prospecturum, Suecis sacra ac libertatem relicturum; si has conditiones abnuant, nimirum arma sibi expedienda. Porro de Livonia fixum erat Suecis ne hilum Polono concedere. Sed circa Borussiam dubitabatur, quam si utique viĉueri vellent magna Europę pars id ægre latura erat propter vectigalia; Anglis, Batavis, Danis, Hanseaticis frementibus, ut cunque ferri posse, si in Pillavia vectigal capiatur; sed quod idem ad Gedanum exigatur, id plane præter rationem esse. Domi quoque rusticorum animi ægri, parum militis & pecuniæ, ut propter istam provinciam totum Regnum periculo non videretur exponendum. Nam quæ ex vectigalibus Borussiæ redibat pecunia, eam copiæ per hanc provinciam & Livoniam alendæ absumebant; in Sueviam præter invidiam nihil redibat. Ac Polonis, pace cum Russis Turcisque parta, bello totis viribus vacare licebat. Igitur placebat pro captu temporum Borussia cedendum, si Polonus Regni Succiæ titulo & Livoniæ in perpetuum renuntiet. Si pax obtineri non possit, saltem inducias in longum tempus quærendas; nam brevem armorum quietem ex usu Succiæ non esse. Ita cum & Brandeburgicus Elector tractatus vehementer urgeret, nec minus Galliæ & Angliæ Reges hortarentur, Rectores Succiæ tergiversandum sibi non ducebant, sed & ipsi Legatos nominabant Petrum Braheum Comitem, Hermannum Wrangelium, Stenonem Bielkium (quem tamen sua valetudo adesse non permittebat) Achatium Axelii F. Senatores; Joannem insuper Oxenstiernam, & Joannem Nicodemi. Locus tractatuum à Suecis primo Stetinum proponebatur; quo istis moderandis & facilius Oxenstierna propior foret. Unde Brandeburgicus occasionem arripiebat postulandi, ut id oppidum tantisper sibi sequestro consignaretur, quod alias Poloni in id consensuri non sint ob præsidium Suecicum. Sed cum Sueci, quo id spectaret satis intelligerent, consenserunt, ut in Borussia tractatus institueretur. Circa tempus tractatuum initio isti maturandi videbantur, si cum Russo fœdus non coiret, & quoad Polono bellum Russicum, Turcicumque adhuc incumbebat, ut per iniqua ipsi tempora meliores conditiones obtinerentur. Sed post ea ratio immutabatur: [illegible]iter quid in Borussiam accelerare Legati Suecici jubebantur, sed ita ut si Polonum arma meditari pateret, negotiationem extraherent obtentu sumto, quod Legatus Gallicus nondum adesset. Sed si nullum belli periculum adpareret, tractatuum primordia expedirent, ut tamen utique ad finem induciarum iidem protraherentur, ne si hos inutiles esse contingeret, induciæ ante tempus abrumperentur Nam quantum poterat tempus produci volebant, ut quam Germaniæ res spem præberent, perspicere daretur Sed quia demum circa finem anni utriusque partis Legati in Borussiam adpulerant, sequens annus negotiationi initium dabat.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER SEPTIMUS.

E P I T O M E.

Sueciæ Senatus finem belli Germanici optat. 2. Facies rerum Suecicarum per Germaniam. 3. Oxenstierna incassum pacem captat. Ejus circa pacem consilium. 4. Hugonis Grotii in aula Gallica negotiatio. 5. Conventus Wormatiensis instauratur. 6. Cum Duce Bernhardo de imperio in exercitum transigitur. De mediis sustentandi exercitum. 7. Scribitur ad Saxonem, & Daniæ Regem. 8. Pirnenses tractatus contenta emanant. Oxenstiernæ iter in Saxoniam decernitur. Conclusio conventus Wormatiensis. 9. Quæ mandata à Fœderatis Oxenstiernæ data. 10. Exteri in auxilium solicitantur. 11. Oxenstierna Saxoni & Brandeburgico satisfacere studet. 12. Ducis Bernhardi irrita in Wetteraviam expeditio. 13. Cæsarei per Wetteraviam grassantur. 14. Philipsburgum à Cæsareis intercipitur. 15. A Comite Nassovio Braunfelsa. Cæsarei Spiram capiunt. 16. Gallorum ducum consultatio cum Oxenstierna. 17. Per Wetteraviam gesta. Treveri ab Hispanis occupantur. 18. Lotharingiæ Ducis irritus conatus. 19. Augusta fame expugnatur. 20. Cæsarei capiunt arcem Herbipolensem, Pappenheimensem, & Coburgensem. 21. Wilhelmus Landgravius premitur. 22. Georgius Dux nutat. 23. Bremensis præsulatus Friderico conceditur. 24. Saxonis importunitas. Brandeburgicus Suecicis legionibus hospitia abnegat. 25. Banerius in hostem movere prohibetur. 26. Saxo Ordinibus Provincialibus de tractatu Pirnensi proponit: inducias particulares init. 27. Ad bellum se præparat: adjungit sibi Wilhelmum Ducem, Erfordienses, & Anhaldinos Principes. 28. Brandeburgicum ad amplectendam suam pacem solicitat. Pacis incommoda Brandeburgicus satis perspicit: eoque dilationem quærit. 29. Idem à Suecis alienatum se ostendit. 30. Hunc Sueci conciliare student. 31. Rectorum Sueciæ circa bellum consilia. 32. Oxenstiernæ acta in Gallia, & in Hollandia. 33. Turbatus in Saxonia status. 34. Oxenstiernæ consilia. 35. Is Magdeburgum tendit; cum Brandeburgico Legato obiter tractat. 36. Consilium Formatum ad interitum vergit. Lotharingi irrita expeditio. 37. Suecici Rhingoviam recuperant, & perdunt. 38. Bernhardus Dux Francofurtum excurrit. Cæsarei ad Spiram Rhenum transeunt. Bernhardus Dux in summas difficultates conjicitur. 39. Idem versus Galliam se recipit. 40. Wormatia Cæsari se dedit. Lautera capitur. 41. Moguntia premitur. 42. Christianus Marchio Brandeburgicus se dedit; ut & Noriberga, Ulma, & Memminga. 43. Pax Pragensis. Eam Gallus frustra impedire conatur. 44. Arnheimius à Saxone discedit. Ei Sueci non fidunt 45. Silesii de pace apud Saxonem frustra queruntur. 46. Erfordienses paci non fidunt. Anhaldini pacem sub conditione acceptant. Wilhelmus Dux paulatim in pacem flectit. 47. Brandeburgicus initio nutat; post artibus malevolorum corrumpitur. 48. Landgravius, & Luneburgicus congrediuntur. Banerii consilium. 49. Conventus inter Vinariensem, Luneburgicum, & Landgravium Banerio suspectus. 50. Conventus Inferioris Saxoniæ decretum. 51. [illegible]enstadium & Nienburgum deduntur. Sperreuterus à Duce Georgio secessionem facit. Ducis Georgii suspectæ actiones. 52. Sperreuterus jussu Ducis Westphalia non vult excedere. Oxenstierna Sperreuteri consilia adprobat: hic Nienburgum in potestatem redigit. 53. Conspiratio in Banerium detegitur. 54. Primi motus inter ductores exercitus erumpunt. 55. Oxenstiernæ circa præsens tempus consilia. 56. Is cum Saxone tractatus suscipit. Saxonicorum Legatorum propositio: hi re infecta discedunt 57. Banerius exercitum contrahit. Oxenstiernæ cum Landgravio conventio. 58. Ut & cum ductoribus. 59. Suecorum ad Saxonem irrita legatio. 60. Ductores copiarum denuo fidem suam obstringunt. 61. Cum ductoribus in Saxonia Inferiore agitur. 62. Alia legatio ad Saxonem mittitur. 63. Sueci ad resistendum Saxoni se comparant. Rectorum Sueciæ super bello Germanico sententia. 64. Saxo duces Suecicos solicitat. Edictum avocatorium publicatur. Animi exercitus Suecici alterantur. Saxo in Suecos movet. 65. Ductores Suecici cum Saxone tractare incipiunt. Hic contemtim Suecos habet. Suecicus exercitus Magdeburgum recedit. 66. Oxenstierna Saxoni capita transactionis proponit. Saxonis declaratio. 67. Is in Magdeburgicam ditionem irrumpit. Ductores exercitus denuo cum ipso tractant. 68. Oxenstiernæ consilia perturbantur. 69. Is ad Cæsarem scribit. 70. Saxonis destinata. Oxenstierna Magdeburgo discedit. 71. Saxonia utraque pacem Pragensem amplectitur. 72. Si-

gillatim de Duce Wilhelmo, 73. Erfordiensibus; 74. Saxoniæ Inferioris Circulo, 75. Augusto & Georgio Luneburgicis, 76. Meclenburgicis Ducibus. 77. Archiepiscopo Bremensi, 78. Hanseaticis urbibus, 79. Electore Brandeburgico; 80. Pomeraniæ Duce. Cæsarei Gartzium opprimunt. Marazinus in Pomeraniam irrumpit. Pomerani nutant. 81. De Wilhelmo Landgravio. Cæsarei Hassiam irrumpunt. Landgravius cum Cæsare tractare incipit. Is Banerio jungi cupit; Coesfeldæ succurrit; 82. Cum Cæsare tractare pergit. 83. Tractatus ductorum cum Saxone continuatur. 84. Banerius in Brunsuicensem agrum exercitum transfert. Animi ductorum magis turbantur. Conventus horum Helmstadii habetur. 85. Banerii destinata. 86. Oxenstierna Dæmitzæ præsidium imponit. 87. Oræ maritimæ prospicit; tractatus pacis non negligit. 88. Successus Cæsareorum per Superiorem Germaniam. Francofurtum pacem acceptat. Dux Wurtembergicus repudiatur. Argentoratenses nutant. 89. Consilium Formatum plane dissolvitur. 90. Heidelberga deditionem facit. Moguntia frustra obsidetur. Binga capitur. Saxenhusa expugnatur. 91. Dux Bernhardus, & Galli Rhenum transeunt. Iidem re infecta recedunt, Cæsareis frustra insequentibus. 92. Acta cum Saxone circa pacem. Meclenburgici Duces mediationem suscipiunt 93. Gallus belli continuationem suadet. 94. Banerius è Luneburgico agro discedit. Oxenstiernæ inter eas difficultates consilia. 95. Inter Suecos & Saxones ad manus pervenitur. Saxones hostilitatem ordiuntur. 96. Banerius in difficultatibus hæret; prior Albim attingit. Saxonici vapulant. 97. Banerius Albim trajicit. Saxonici peditatus clades ad Dæmitzam. 98. Pons Saxonum ad Lentzenam destruitur. 99. Cæsarei Stargardiam expugnant. 100. Copiæ è Borussia in Pomeraniam veniunt. Cæsarei ad Wollinum pelluntur. 101. Pomerani frænum mordent. 102. Rectorum Sueciæ sententia super rebus Germaniæ. 103. Mandata Senatus ad Oxenstiernam. 104. Ordinum Sueciæ decretum. 105. Meclenburgici de pace negotiatio. 106. Legatus Gallicus pacem impedire conatur. 107. Meclenburgici super pace negotiatio. 108. Durissimus pacis nodus. 109. De exclusis Ordinibus in amnestiam recipiendis disceptatio. 110. Super induciis frustra agitur. 111. Motus in exercitu Banerii sedatur. 112. Borussiacæ copiæ Banerio junguntur. 113. Cniphusius in Suecorum partes iterum transit. 114. Consilia Oxenstiernæ circa pacem ac bellum. 115. Rectorum Sueciæ super legibus pacis sententia. 116. Banerius in Saxonicos movet. Saxonici vapulant semel atque iterum. Banerius Havelbergam expugnat. 117. De induciis frustra agitur. 118. Banerius loca quædam Marchiæ occupat. Berolino minatur. 119. Sperreuterus ad hostem transit. Legiones in Westphalia vacillant: eædem ad saniorem mentem redeunt. Georgius Luneburgicus varium se gerit. 120. Landgravius tempus extrahit. Per Westphaliam acta. 121. Kænigshova hosti deditur. 122. & Franckendalia. Per Alsatiam gesta. Moguntia deditur. 123. Joannis Skyttii legatio in Daniam, 124. Hollandiam, 125. & Angliam. 126. Tractatus cum Polonis in tempus iniquum cadunt. 127. Tractatuum Stumsdorfianorum præliminaria. 128. Controversia super procuratoriis. 129. Procuratorii Polonici vitia. 130. Sueci bellum adparant. 131. Tractatus instaurantur. 132. Super legibus pacis frustra disceptatur. 133. De induciis agitur. 134. De legibus induciarum. 135. Poloni mitescunt. 136. Turbæ inter tractandum. 137. Catastrophe Tractatuum. 138. Danica. 139. Russica.

1635. Succiæ Senatus finem belli Germanici optat.

REbus Suecorum superiore anno per Germaniam non leviter concussis, ac ad finem properantibus induciis Polonicis, Senatus Succię bello Germanico quamprimum defungi cupiebat; quod in Germania pro aliena potissimum libertate bellum gereretur, tenui præmiorum aut grati animi spe; cum Polonis super ipsa Succiæ salute certaretur. Igitur repetito priore decreto circa satisfactionem Oxenstiernæ significant: Si in præmium belli terrarum quid in Germania obtineri queat, id optimum fore. Sin minus nec insignem pecuniæ summam spernendam esse. Ast ubi neutro horum citra novum bellum potiri detur, satius esse amicitia Protestantium Ordinum adquiescere, quam fortasse cum uno aut altero istorum bello implicari, ac tandem ingratiis ad omnia relinquenda compelli. Reliqua ipsius fidei ac dexteritati pro ratione temporum moderanda committebantur, data potestate concludendi, quicquid ex usu patriæ videretur, reservata tamen sibi ratihabendi potestate. Inprimis expendendum illi dabatur; annon expediat, Brandeburgici postulatis quamprimum satisfacere, ut is à Cæsaris ac Saxonis partibus abstractus Succiæ rationibus illigetur, simul declinandæ invidiæ, quam Pomerania apud nonnullos excitabat, quæ utique serius ocyus Brandeburgico restituenda foret, prout tunc quidem res se dare videbatur.

22. Mart.

Facies rerum Suecicarum per Germaniam.

§. 2. Ast Oxenstiernam initio anni maximę difficultates circumstabant, quomodo suscepta rerum tela ad patriæ sociorumque emolumentum pertextenda foret. Nam Norlingana clade res Suecorum in Germania collapsę, existimatio profligata; quæ multi hactenus vapido sub pectore texerant, in apricum erumpere. Multi prava consilia jam excluserant, multi adhuc parturiebant. Ordines superiorum Circulorum ab hoste oppressi, aut à cæteris separati, nihil amplius in commune conferre poterant: reliqui fortunæ inclinationem sequebantur, & alia præsidia ultro, aut invitati circumspiciebant. Per Inferiorem Saxoniam animi plane mutati. Brandeburgicum super Pomerania anxium pravi insuper Consiliarii transversum rapiebant. Saxo post tractatum Pirnensem brevi in hostilitatem erupturus videbatur, nimia in pacem festinatione non nisi hostem mutaturus. In Oxenstiernam omnes expensæ devolvi. Sed cum non esset, unde tantis necessitatibus aut cupidinibus satisfaceret, quod Succiam præter aliquot annorum sterilitatem adparatus belli Polonici exhauriret, propensio in Suecicum nomen valde imminui. Denique & omnes molestiæ, quantumvis modicæ, quæ bellum gerentibus evitare non datur, in majus extolli, ac solis Suecis imputari. Adversus quæ tutissimum medium erat, bellum honesta ratione exuere. Nam & Gustavum Regem jam istius belli satias fere ceperat ob refra-

ctario

1635.

ctarios quorundam mores, qui ipsius partes sequebantur. Sed adversus Oxenstiernam isti longe importunius genium suum exseruerant. Unde & ab initio pacem tenera præsertim Reginæ ætate utilissimam judicaverat; & nunc post Norlinganam cladem coeptum opus ad finem perduci non posse videbat, nec tanti laboris pretium, aut gratia adparebat. Eoque nihil magis optabat, quam occasionem offerri, qua honestam patriæ pacem conciliare posset.

Oxenstierna incassum pacem captat.

§. 3. Enimvero haut ita in proclivi erat arma tuto, & honeste ponere tanto belli incendio, & hoste potentissimo, simul turbatis plane consiliis. Equidem abjici eadem poterant, & omnia coepta abrumpi; sed simul existimationis, emolumentorum, amicitiæ jactura fiebat, ac per tantum sanguinis & laborum nil nisi odium, contemtus, damnum adquirebatur. Nec eo secius Cæsar & Catholici hostes permanebant, qui imminente cum Polonis bello his auxilia omnibus viribus laturi erant; ut perinde esset, cum iisdem in Germania, an in Borussia congredi. Peculiares cum hoste tractatus sociorum respectus non magnopere impediebat, apud quos nulla beneficiorum memoria, & quos conjunctæ cum Suecia rationes non impediebant, quo minus ad ejus emolumenta destruenda incumberent. Quin & eorum plerique, qui jurata fide Succiæ obstricti erant, tunc circa premendam eam potius, quam sublevandam laborare; ut quare istorum causa molestia susciperetur, ratio non esset. Sed heic Oxenstiernam valde ancipitem consilii reddebat, quod nulla idonea occasio tractatus ordiendi daretur; ac ultro ab hoste pacem petere indecorum juxta, ac noxium. Ea quippe intempestive ambientes fugere suevit: sed qui firmum adversus hostes animum ostendit, æquitatique & rationibus suæ reipublicæ inhæret, & quantum hæc admittunt pacem non repudiat; ei certiorem licet spem concipere arma bonestis conditionibus ponendi. Igitur ne patriæ suæ salutem hostium libidini plane subjiceret Oxenstierna, rem quantum posset sustinere constituebat, ac arma retinere, quoad tempus honestæ pacis occasionem offerret. Ac cum duæ se ultro viæ offerrent ad pacem perveniendi, aut efficacius deinceps bellum persequendi, Saxonis tractatus, & Gallorum destinata; utrisque ut in rem suam uteretur operam dabat. Pirnensis transactio sat æqua vulgo jactabatur. Galli Heidelbergæ obsidium solverant, ac validam manum Bernhardo Duci adjunxerant, plures copias in subsidium Fœderatorum polliciti. Quod si igitur pax Pirnensis salva existimatione acceptari posset, eam ansam arrepturus erat patriam suam bello extricandi, obtentu sumto, Sueciam belli pertæsam, nec paci à Saxone conclusæ intercedere, si quidem illa Ordinibus arrideat. Quod si autem pax illa insidiosa aut iniqua deprehendatur, placebat Gallorum destinatis connivendo aut aperte favere, ac plus negotii Austriacis dare, quo urgente per superiorem Germaniam tam valido hoste ad æquiores pacis conditiones adigerentur. De Pirnensi pace, quæ magna cum cura adhuc premebatur, liquido judicare nondum licebat. Sed qualiscunque foret, expedire censebat, si propior istis oris esset. Eoque constituerat, statim atque Galli res superioris Germaniæ arctius amplexi essent, eo bello istis relicto in Saxoniam se conferre. Quod & ipsum Senatus Sueciæ suadebat; & mox Wormatiæ congregati Ordines ultro occasionem offerebant.

Oxenstiernæ circa pacem consilium.

Hugonis Grotii in Aula Gallica negotiatio.

§. 4. Cum Galliæ Rege sub finem prioris anni Superiorum Ordinum Circuli in certa capita convenerant; sed quia Gallorum cum Suecis fœdus per ea in aliam plane formam conversum fuerat, Oxenstierna id subscribere abnuerat. Ea res ne Gallorum animos averteret, iste Hugonem Grotium ad Galliæ Regem Legatum mittit, causas recusatæ subscriptionis ostensurum. Huic initio acris disceptatio apud Regem primariosque ministros sustinenda erat, qui à conventis cum Lœflero nulla ratione discedere volebant, velut absque exceptione conclusis; ac mirabantur ab illo acta, cui tam ampla mandata forent data, in dubium vocari. Contra Grotius ostendere, ea non nisi accedente ratihabitione eorum, quos id negotium spectabat, valere; nec morem aut jus ferre, à legatis ita rigide conveniri circa res præsertim non prævisas, & superiores insolubili obligatione indui. Ejus modi vim nulla mandata quantumvis amplissimis concepta verbis habere. Ita tractatum anno hujus seculi tricesimo à Patre Josepho Ratisponæ cum Cæsare conclusum à Rege ex parte retractatum. Ostendebat tamen, quia major Ordinum pars, civitatibus licet refragantibus, fœdus ratum habuerit, Oxenstiernam quæ ad Ordines spectant circa directionem observaturum, quantum tamen citra fraudem Sueciæ fieri possit. Obnixe quoque Rex insistebat illis, quæ de Romanis sacris, & qui addicti iisdem sunt, caverat; citra quæ in causam se descendere posse negabat. Quanquam enim propter diversos suis ritus neminem odisse aut persequi velit; uti tamen aliis ipsorum, ita sibi suam religionem caram esse, nec ut eadem ab aliis conculcetur insuper habere posse. Circa quæ uti facile conveniebat; ita & quæ de summo belli duce in fœdere posita erant per declarationem Regis mitigabantur, ab eo munere & honore Suecos, quantumvis Imperii Principes non sint, haut quidquam exclusum iri. Acrius circa Benfeldam disceptabatur, quam Succi à se pignoris in vicem obtineri ferebant ob promissam ab Ordinibus satisfactionem; quo oppido, nisi aliunde facta pensatione, decedere nequeant. Ad quæ Gallici Ministri ingeminabant, rem cum priore legato jam transactam esse. Et cessissent hoc oppido per iniquitatem temporum Sueci, id quod etiam Legatus in mandatis habebat, modo Rex aperte Cæsari bellum indicere, id quod conventione Lœfleriana expresse cautum erat, voluisset, aut in ejus vicem pecuniæ summam Suecis exsolvere. Enimvero præcipua lis oriebatur, quod promissum olim Suecis subsidium pecuniarium recenti fœdere adimeretur, eoque præcipuum prioris fœderis fulcrum ipsis inscus & invitis tolleretur. Se quidem Regis munificentiam Ordinibus non invidere, modo sibi promissa, nec suo consensu unquam immutata, salva persistant. Galliæ Regem iis opibus pollere, ut & superioris Germaniæ Ordinibus suppetias ferre, & promissa Suecis exsolvere queat, qui ipsius instinctu, & spe certi auxilii facta tam difficili ac sumtuoso se bello implicuerint. Et cum Galli exciperent; militem & pecuniam Ordinibus promissam non eo minus Suecis emolumento cedere; Legatus reponebat: ipsis utique facultatem adimi eam pecuniam rerum suarum necessitatibus in Superiori Germania aut Pomerania, aliisve locis pro re nata adplicandi. Heic cum Galli per ambages insinuarent; ea subsidia alio aversa, nec in usus belli impensa: Legatus contradicebat non modice questus, istis malevolorum calumniis aures præberi. Quod de Saxoniæ & Brandeburgico Electoribus additum erat, uti ad casum aperte abruptæ cum Cæsare pacis pertinere Galli agnoscebant: ita Grotius monebat, alia quoque capita, & id præcipue de Benfelda tradenda eodem spectare debere; quæ ita ambigue concepta sint, ut vix constet, de plena belli denuntiatione, an de simplici tantum auxilio intelligenda

genda

1635. genda ſint. De neutralitate Catholicis Ordinibus indulgenda conditio quidem adpoſita erat, ut cum conſenſu Fœderatorum id fieret; revera tamen in ſolo Regis arbitrio poſitum manebat, quem bello eximere vellet. Denique nec illa minuta erat diſcrepantia, quod Grotius Heilbrunnæ renovatum fœdus totius negotii fundamentum duceret, cui ſi quid pro mutata temporum ratione addi, demive aut immutari conveniat, ſuper eo tractare ſe paratum oſtendebat. Id quod Galli adſpernabantur, ſed ſemper ad capita cum Lœflero conventa provocabant; in quibus ſi quid Oxenſtierna deſideraret, id illis velut appendicem ſeparatis articulis addi volebant. Ita res in utramque partem accurate expenſa & diſceptata, ſed nihil certi concluſum fuit. Nec eo ſecius tamen Galli res Superioris Germaniæ indies magis amplectebantur, in conventu quoque Wormatienſi magno ſtudio ad conſtantiam Ordines hortati.

Conventus Wormatienſis inſtauratur. 15. Jan.

§. 5. Huic inſtaurando dies decima Januarii condicta erat. Sed ſub eum id tempus eo ſe contuliſſet Oxenſtierna, paucos Ordinum inveniebat, qui dudum ibi ſedibus ſuis ab hoſte pulſi degebant. Nonnulli abſentiam ſuam iniquitate temporum, longa itinera ſumtuſque non ferentium, excuſabant; nec penes ſe eſſe aliquid ulterius militi alendo conferre. Inter hęc Oxenſtierna cis Rhenum ad duces Gallicos excurrebat, ſuper bello cum ipſis conſultaturus, poſtquam Philipsburgo intercepto hoſtis trans Rhenum ſe effundere inciperet. Ad improviſam hanc jacturam cęteris non parum conſternatis, Galli nihil ſe perturbari oſtendebant. Eoque mox Grangius Legatus Gallicus Ordines congregatos, poſtquam multis verbis ſtudium Regis ſui in ipſos extuliſſet, hortabatur, ne amiſſo oppido quantumvis munito terreantur. Jam quippe Regi neceſſitatem admoveri omnibus viribus ad vindicandum honorem ſuum connitendi. Ipſi modo juncti perſiſtant, ac communem cauſam ſaltem ſtudio ac favore ſublevent. Regem obtenta pace omnia, quæ ad Ordines ſpectantia jam obtineat, redditurum, ne lato quidem digito retento; cui gloria reſtitutę pacis, & vindicatæ libertatis Germaniæ ſufficiat, pro qua omnia ſua ſit impenſurus. Pacem, de qua Cęſarem inter & Saxonem agitatum ſit, nondum perfectam eſſe, nec ab hujus Ordinibus provincialibus adprobatam; id quod ipſe Elector Regi ſignificaverit; multa quoque in eadem à Brandeburgico deſiderari. Id agerent Ordines, ut Suecos Oxenſtiernamque in ſocietate ſua retineant, ac tam bene de ſe meritos paci includant. Gratum ipſorum animum Regi cauſam præbiturum ad auxilia eo alacrius ſubminiſtranda, ut meliore pace, quam de qua Pirnę actum ſit, potiantur. Erigebant ea promiſſa paulisper Ordines, ut cæteros abſentes denuo literis invitarent. Igitur accedentibus Legatis Palatinis, & Comitibus quibuſdam, cum numerus Ordinum Conventus inſtar jam prę ſe ferret, & Oxenſtierna ab exercitu Gallico reverſus eſſet, tandem capita conſultationum proponuntur; quibus legibus Bernhardo Duci imperium in exercitum deferendum, unde miles ſuſtentandus, quid circa tractatum Pirnenſem ipſis ſit obſervandum. Mox quoque Feuquierius aderat, qui poſt repetita Grangii promiſſa confirmabat, Regem ſumma vi ipſis ſubventurum.

19. Jan.

31. Jan.

7. Febr. Propoſitio.

8. Febr.

Cum Duce Bernhardo ſuper imperio in exercitum tranſigitur.

§. 6. Tam amplis pollicitationibus erecti Ordines alacriter deliberationibus incumbunt. Ac primo quidem ſuper conditionibus diſceptatur, quibus Bernhardo Duci imperium in exercitum deferendum foret. Is quippe amplas nimis propoſuerat, ac ut ſibi bellum adminiſtrare, duces ac quæſtores conſtituere, bene meritis præmia diſtribuere, de tributis & præda ex hoſtico pro lubitu diſponere liceret. Præterquam quæ ſuper ſtipendio ſuo, & ut in tractatibus pacis ipſi expreſſe caveretur poſtulabat. Ac cætera quidem pro captu temporum facile conceſſa. Imperium autem, quod plane illibatum videbatur affectare, ita temperatum, ut in rebus, quæ ſummam rerum ſpectent, è judicio ſupremi Fœderatorum Conſilii, & qui ipſi adjungendi forent Deputatorum agere teneretur. Aſt unde exercitus ſuſtentaretur, haut quidquam inveniebatur. Nam Ciſrhenanos Ordines bonis omnibus exutos non tam voluntas quam vires deficiebant: eoque clamitabant; reduceret miles ipſos in amiſſas ditiones, tunc omnia ſe pro virili collaturos. Nec minus Transrhenani impotentiam excuſabant, per militum hoſpitia fere ad incitas redacti. Nec ſingulis deerant rationes, quibus commune onus declinatum irent. Haſſus proprium ſibi militem ſat gravem incumbere oſtendebat: nec ſupereſſe, quod in commune conferat: exercitu tamen ſuo in cauſam communem ſe connixurum. Hanovienſis Comes vix præſidio opppidi ſui ſe ſufficere querebatur. Argentoratenſes plus ſe jam quam pro rata, contuliſſe imputabant, ſuſtentatis nuper Rheingravii copiis; nec parum ſibi ſumtuoſum Rheni tranſitum tueri. Wormatienſes quoque multa extra ordinem præſtitiſſe videri volebat, cura ſauciorum, mortuorum ſepultura, ac receptis nutritiſque captivis. Contra Oxenſtierna demonſtrabat; Ordinum onera, & quid quiſque damni privatim fecerit, ſibi non incognita; nec tamen eo ſecius publicę cauſę neceſſitatem pręponderare, qua neglecta conatus omnes inanes eſſe. Nam militem ſervari nullo modo, nec res quid geri poſſe, ni media iſti ſuſtentando comparentur. Et quoniam inſuper ſumma pecuniæ opus erat animandis ad fortia militibus, aliiſque erogationibus, tres heic vias proponebat; primo ut Galli, Angliquè, ac Batavi ſubſidia poſcerentur; quorum iſti jam multum ad cauſam communem contulerint, ac deinceps plura ab iiſdem expectentur; à quibus bis centena uncialium millia tales in uſus obtineri poſſe ſpes ſit. Anglorum ſubſidia, quæ cauſæ Palatinę videantur debere, in rationes non referenda. Batavos propriis oneribus urgeri; tentandum tamen utrinque, numquid exſculpi queat. Sed pręſentiſſimum medium eſſe, ſi quilibet pro facultatibus ſuis contulerit; aut ſi cuilibet Ordinum certæ legiones aſſignentur ea lege, ut, ubi quiſque ditionibus ſuis fuerit reſtitutus, illis pecunia aut prædiis ſatisfaciat. Circa annonam quoque varia media proponebantur; nec deerant, qui à Gallo aliquid petendum cenſerent, id quod pluribus diſplicebat; tam modica re iſtum Regem non obtundendum, ſed majoribus neceſſitatibus reſervandum. Et apud Gallos rem frumentariam à privatis adminiſtrari, qui lucro ſuo quid decedere non ſint paſſuri. Tandem placebat, reliqua primum exigenda, inde ab illis, qui lucri faciendi cauſa frumentum coemerant, quintam, à cæteris decimam frumenti partem ad uſum exercitus capiendam. Conventum quoque de pulvere pyrio, alioque belli adparatu conferendo pro pręſentibus Ordinum opibus; ſed tanto bello incumbenti haut ſuffectura, nec diu duratura. 24. Febr.

De mediis ſuſtentandi exercitum.

1635.

§. 7. Circa tertium deliberationis caput placebat ad Saxonem & Brandeburgicum, Inferiorisque Saxoniæ Ordines ſcribi, ne ſeparatis tractatibus cum hoſte tranſigant, quod honeſta ac tuta pax obtineri nequeat, ni conjunctis conſiliis ac viribus omnium, quorum intereſt, res agatur. Sibi adverſa licet fortuna oppreſſis conſtitutum extrema tentare, quoad pulſi reſtituantur; ac ſacris, libertatiſque Proteſtantium cautum ſit. Ipſos quoque, uti hactenus, cauſam communem fortiter ſuſtentaturos. De cætero pacem ſibi quam maxime cordi eſſe, nec ab ea Gallos abborrere. Interim ipſi arma retineant, & cum Suecis Fœderatorumque ducibus conſilia communicent: peculiares tractatus, utriſque exitio futuros, fugiant. Daniæ quoque Regem, cujus mediationi

Ad Saxonem ſcribitur.

& Daniæ Regem.

S diationi

1635. diationi plus, quam Pirnensibus tractatibus fidebant, per literas rogant; susceptam negotiationem urgeat; prout Imperii & oppressorum Ordinum necessitas id postulet.

Pirnensis tractatus contenta emanant.

§. 8. Interea Pirnensis pacis secreta, magno licèt studio occulta, magis indies erumpebant; ac inter cætera Palatinam causam inde exclusam esse. Undè Legati Palatini consternati à Fœderatis contendebant, ut plenam Palatinatus restitutionem pro communi & minime controversa re habeant, nec ullos tractatus admittant, qui non isto fundamento nitantur. In quam sententiam quoque ad Ordines utriusque Saxoniæ, Reges Galliç, Angliç, Daniç, Batavosque scriptum. Sed & reliquos Ordines metus subibat, ne ipsorum quoque forte sinistra mentio iis in tractatibus facta esset: Igitur suggerente Oxenstierna necessarium judicabant hunc in Saxoniam se conferre, cominus arbitrandis inter Cæsarem & Saxonem tractatibus, ac ut tam Sueciç, quam Fœderatorum Ordinum emolumentis invigilaret. Cui ut operam sociaret Wilhelmus Landgravius rogabatur. Ea res à Fœderatis Brandeburgico significatur, idemque rogatur ut istis quantum possit adsistat, ac interim operam det, quo communis causa in Pirnensibus tractatibus sustineatur Et quia Oxenstierna recto itinere in Saxoniam tuto ire non poterat, interea Culmbacensis Cancellarius Feiltschius, & Oelhafius Noribergensis ad Saxonem mittuntur petituri ut ejusmodi tractatus suscipiat, in quibus omnes quorum interest audiantur, & causę belli ac diffidentię radicitus exscindantur, resq; ad Oxenstiernæ adventum differantur; addito, Fœderatos Ordines nullas honestæ pacis leges recusaturos, atque id acturos, ut Imperii constitutiones, Ordinumque quorumlibet dignitas ac jura sarta tecta serventur. Cæterum in abituri Oxenstiernæ locum ab hoc & plerisque Ordinibus Otto Rheingravius destinatur, qui summo Consilio interim presideret, quod munus idem antea absente per Saxoniam Oxenstierna egregie suppleverat. Ast Palatini sequendum censebant id, quod in aliis Collegiis usu receptum est, ut absente præside primus assessorum hujus vices subeat. Et cum animadverterent, plura suffragia in diversam partem inclinare, protestationem interponebant, velut suffragium Domus Palatinæ reliquis autoritate præpolleret, nec ab hisce illi prejudicium adferri posset. Contra Oxenstierna ferebat; aliis se expendendum relinquere, quanti cujusque suffragium æstimandum sit, aut quantum prerogativæ alii Domui Palatinæ deferant. Sperare se tamen Sueciç suffragium nemini postponendum, nec ejus ita leve apud Palatinos momentum fore; præsertim cum Sueci adhuc Moguntinam ditionem obtineant, in cujus possessione per fœdus Heilbrunnense ab Ordinibus tuendi sint. Sic vicaria directio Rheingravio delata: Atque isthęc omnia Wormatiæ acta in formam decreti rediguntur; quod tamen Oxenstierna subscribere abnuebat, ne fœdus Gallicum in fraudem Sueciæ probare videretur. Sed & Legatus Argentoratensis ob eandem causam, & ob Benfeldam hactenus tantum subscribebat, ut ad suos relaturum se promitteret. Hassicus quoque caput de neutralitate Neoburgici, quæ Landgravio haut probabatur, excipiebat. Ipse tamen Princeps Neoburgicus, audito Neutralitatem à Fœderatis sibi concessam, quo eandem à Cæsare obtineret, Viennam proficiscens ex itinere Oxenstiernam per literas rogat; non concedat, ut ei negotio à Duce Georgio, ac Landgravio Wilhelmo aliisque remora injiciatur.

20. Mart. Conclusio Conventus Wormatiensis.

Quę mandata à Fœderatis Oxenstiernæ proficiscenti data.

§. 9. Cæterum Oxenstierna capto circuitu per Galliam, & inde mari Saxoniam petere constituerat vitandis rectæ viæ periculis, ac ut patriæ sociorumque commoda apud Galliæ Regem intransitu observaret. Nam discedenti Ordines Superiorum Circulorum commendaverant, apud Galliæ Regem instaret de promovenda pace, ac ut interea ipsorum exercitui argento subveniretur. Sed in Saxoniam delatum rogabant, ut re adhuc integra Pirnensis tractatus ratihabitionem impedire, ac ad generales tractatus rem deducere studeret, ubi omnes auditi, ac firma pax restitutis omnibus iniri queat. Quod si autem Saxo, quæ Pirnæ conclusa forent, rata jam habuerit, Brandeburgicum, & Inferiores Saxones permoveret, ut juncto cum superioribus Circulis consilio vel novum conventum communem instituant, vel Pirnensia acta recoquant, admissa quoque Saxoniç Electoris interpositione, siquidem ad eandem suscipiendam adduci queat. Ipsius quoque judicio committebatur, quousque Daniæ Rex ad continuandum mediatoris munus invitandus sit. Insuper ut præparatis omnium animis cum Saxonicis Ordinibus conveniat, quomodo omnes quorum interest in unam circa pacis leges sententiam disponi queant. Denique ut & exulum è Bohemia, Austria, & aliis Cæsareis ditionibus in futura pace ratio habeatur. Interim in antecessum Oxenstierna adventum suum Saxoniç Electori per literas significat; rogatque, Fœderatorum Ordinum salutem ipsius rationibus utique innexam, Sueciçque commoda sibi commendata habeat, memor officiorum à Gustavo quondam Rege ipsi exhibitorum; ac eousque rem in integro relinquat. 21. Mart.

Exteri in auxilium sollicitantur.

§. 10. Dum ita Wormatię circa restituendam rem prolapsam satagitur, Oxenstierna circa excienda exterorum auxilia interim nihil omiserat. Nam & eum scopum Hugonis Grotii Legatio in Galliam habebat; & ad Venetos Galeatius Gualdus missus erat suppetias petiturus; qui tamen præter excusationes nihil obtinuit; Remp. suam ab aliquot retro annis ingentibus expensis oneratam, dum Ducis Mantuani præsidia, & decem insuper millia militum extra ordinem quotannis fuerint sustentanda. Anglia hactenus parum ad causam Protestantium contulerat. Ut tamen respectus causæ Palatinæ plus ibi ponderis fortasse haberet, si eadem Regi per sororem Bohemiæ Reginam commendaretur, Oxenstierna ad hanc scribit, ac memorato quam ampliter Galliæ Rex Ordinibus Fœderatis promiserit, ruinosam reip. faciem repræsentat, cui salus aut exitium Domus Palatinæ sit innexa. Inde postulat, apud fratrem instet, quo ejus conservationem cordi sibi esse velit, ac is autoritate, consilio, atque auxilio eandem fulciat. Belgii Fœderati Ordines jam Oxenstiernæ subsidium pecuniarium ad menses aliquot promiserant; simul vires Hispanorum proprio bello non parum distrahebant. Enimvero solutio lente procedebat, quoad singularum provinciarum consensus, & rata portio obtineretur. Igitur & hos Oxenstierna literis monet, ut promissa reprę sentent; postulatque, ut id subsidium ad aliquot adhuc menses prorogent, quod maximis sumtibus opus sit, si Germaniæ Ordines ex imminentibus se difficultatibus eripere debeant.

18. Febr.

28. Febr.

Oxenstierna Saxoni & Brandeburgico satisfacere studet.

§. 11. Porro quia in Saxonia omnis invidiæ atque adversitatum causa Suecis è Magdeburgensi ditione, atque Pomerania proveniebat, quarum illam Saxo, hanc Brandeburgicus istis extorquere nitebatur; utrique ut satisfieret Oxenstiernę curæ erat. Et cum Saxone quidem super Magdeburgo aliquoties transigere instituerat; sed qui ita difficilem se exhibebat, ut nulla cum ipso tractandi occasio preberetur. Et quia nemo tunc ipsius ministrorum aderat, quicum negotium id disceptari posset, idem ad suum in Saxoniam adventum differendum erat. Pomerania ut non ita facile relinqueretur, gravissimę erant causę. Tamen cum Cæsar Ordinesque Pontificii urgerent, bellum cum Polonis immineret, Danus invidia ob portus ad Mare Balticum ęstuaret, & ut Suecos inde extruderet

1635. deret omnem lapidem moturus videretur, Brandeburgicus sua actione dimoveri non posset, cui Saxo, ac alii fortasse Protestantium Ordinum auxilium laturi erant, conspirantibus insuper Ordinibus Pomeraniæ provincialibus: Oxenstierna judicare aliter non poterat, quam tandem cedendum esse, ne universum velut orbem in Suecos irritaret,
8. Jani neu dum umbram captat, carnes amitteret. Cum igitur statuisset propius mentem suam declarare, primo ad literas Brandeburgici sub finem proximi anni datas respondet, & quare negotium Pomeranicum decisum non fuerit, culpam in Ordines Francofurti congregatos confert, qui variis disceptationibus tempus extraxerint, quoad clades Norlingana superveniens conventum sine fructu dissolveret. Se quidem rem ad Senatum Sueciæ retulisse: sed ob infesta itinera locorumque intervalla nondum responsum accepisse. Inde cum Goetzio Cancellario Francofurti adhuc agente, ansam se arripuisse transigendi, quo Electori omnibus modis satisfieri queat. Num peculiarem legationem eam ob causam in Sueciam mittere velit, in ipsius arbitrio positum esse.
12. Febr. Mox quoque cum Goetzio capita conventionis concipiuntur, ea tamen expressa cum conditione, ut Reginæ per hanc sponsionem nihil præjudicare velit, penes quam futurum sit, eandem probare aut rejicere: utque ipse ad nihil præterea teneatur, quam ad operam pro virili dandam, quo Regina ad istam ratihabendam permoveatur. Idem & Goetzius excipiebat, cui haut mandatum erat conventionem inire, sed tantum responsum ad literas exigere. Spondebat autem Oxenstierna Reginæ nomine, mortuo Pomeraniæ Duce Electorem non iri impeditum, quo minus possessionem ejus provinciæ adprehendat: Goetzius contra, Electorem fœdus Regem Gustavum inter & Ducem initum ratum habiturum, Suecisque præcipua oppida milite suo ad finem usque belli insidenda permissurum, operam insuper daturum, ut Sueci in præmium vindicatæ Ordinum libertatis Magdeburgicum, Halberstadiensem, atque Osnabrugensem præsulatum perpetuo jure accipiant, salva tamen Imperii Majestate. Electorem quoque Suecis idoneum portum oppidumque, & præfecturam in Pomerania concessurum ob commodiorem ad Magdeburgum accessum. Quod si autem istud præmium obtineri nequeat, Electorem ob sumtus a Gustavo Rege in vindicandam Pomeraniam factos ex fœdere cum Suecis transacturum. Enimvero ista sponsio temporibus postea mutatis effectu caruit, utut eadem Rectoribus Sueciæ satis probaretur.

Ducis Bernhardi irrita in Wetteraviam expeditio.

§. 12. Inter hæc Bernhardus Dux quantumvis media hieme quiescendum sibi haut judicabat, cujus exercitus centum quinquaginta duabus equitum, centum quadraginta duabus peditum cohortibus numeris expletis constabat; quibus Hebronus Gallicus jam dux jungebatur. His copiis stipatus
1. Jan. initio anni apud Francofurtum Mœnum transgrediebatur, ut vel Mansfeldio exercitui per hospitia disperso medius ingrueret, vel eundem Wetteraviæ annona exclusum fame attereret; irrito utrumque
3. Jan. conatu. Nam Mansfeldius adventu istius cognito omnes suas copias Aschaffenburgi contrahebat, munitionibus raptim excitatis utramque Mœni ripam complexus. In legiones aliquot Croatarum Hirnhemii metantes cum duobus equitum millibus Joannes Philippus Rheingravius à Duce missus erat; qui universi velut in nido deprehendebantur, ni quorundam tarditas, & aliorum aviditas in prædam manus pulcre destinata corrupissent. Nam Suecicorum adventu excitati Croatæ in cœmeterium se contulerant. Quibus omissis plerique ad oppidum diripiendum dilabebantur, ut confusioni sistendæ ignis tectis esset injiciendus. Inter has moras hostis magna cum celeritate trans montem Aschaffenburgum evaserat, amisso præfecto turmæ cum aliquot equitibus, & ducentis quinquaginta equis. 1635.
Hoc consilio dejectus Bernhardus Dux Gelnhusam ab hoste desertam se confert, eundem Wetteravia exclusurus: ac jam Fridbergam, annona refertam, & vicina loca invadere destinaverat, stationem his in oris firmaturus, ni hostis numero prævalens pedem referre subegisset. Mansfeldici quippe etiam apud Aschaffenburgum cum inopia annonæ conflictari incipientes eo se redactos cernebant, ut aut turpiter, nec citra damnum retro cedere, aut in Bernhardum Ducem movere necessum foret. Sed cum è Wurtenbergica novem Cæsareæ, sex Bavaricæ sub Joanne Wertano legiones subsidio venirent, eis Mœnum iterum regressi ex altera parte Kintzingæ fluvii Gelnhusam versus tendunt, ita ut solum id fluentum hostiles tunc exercitus dirimeret. Ac parum aberat, quin ad prælium res deveniret, fluvio per intensissimum frigus glacie constricto. Quanquam autem Bernhardo Duci uberior annonæ pabulique copia, quam Mansfeldio esset; huic tamen indies novæ vires accedebant, evocatis quæ sub Bredavio per Fuldensem agrum hibernabant copiis, & quæ hactenus arcem Wurtzburgensem obsederant, quâ expugnata hosti annona quoque laxari cœperat. Igitur Bernhardus Dux Hano- 15. Jani
viam recedit, Gelnhusa & Wechtersbaco idonea dimacharum manu insessis. Atque interim fama intercepti Philipsburgi ejus destinata plane confundebat. Unde apud Francosurtum trans Mœnum se iterum confert, ut cum Gallicis ducibus, qui ad Viam Montanam tendebant, consilia conferret, quid invalescente passim hostis potentia; & tam felici ubique progressu suscipiendum foret. Duce Bernhardo digresso relictus Gelnhusæ & Wechtersbaci miles impetu hostium expugnatus cedebatur octo signis amissis. Ita non alius ejus expeditionis fructus fuit, quam ut exercitus importuno anni tempore, ac Gallicus cumprimis miles frigoris insolens, non parum affligeretur, & qua transierat regio funditus evastaretur vicis passim inflammatis.

Cæsarei per Wetteraviam grassantur.

§. 13. Vix istas oras Suecici deseruerant, cum hostis iisdem denuo infunditur, multoque commeatu ibi potitur, simul modicam tironum manum, quæ Cronbergam oppidum obtinebat, in potestatem redigit. Montana quoque arx Falckensteina, nec non Hœchsta oppidum occupatur, jussu Bernhardi à præsidio Suecico desertum, sed munitionibus non satis disjectis. Unde facile fuit hosti istis reparatis Francofurtum Moguntia interscindere. Heic necessarium quidem Oxenstiernæ videbatur Francofurti præsidium augere adversus improvisos assultus, & quod post obsidium circumpositum non nisi tentata prælii alea isti subveniri posset. Sed abnuebant oppidani, paupertatem & annonæ tenuitatem causati; & quia jam dudum occasionem cum Cæsare transigendi captabant. Ad Bobenhusam tamen hostis irritus fuit, quam quatuor legiones famelicæ obsidebant, ab erumpentibus subinde Suecicis non superfunctorie vapulantes. Nec plus injectis globis ignivomis proficiebatur; aut quod edita ruina tribus pariter locis assultus daretur; quo Cæsarei acriter repulsi ducentos desiderabant. Unde post frustra consumtam operam tormenta Aschaffenburgum reducunt, per vicinos pagos circumpositis copiis, quas obsessi felici eruptione male habebant. Sed & Moguntiæ videbatur hostis inhiare, quod Rhenus glacie constrictus machinis transportandis sufficeret. Unde Hohendorfius tribunus oppidi præfectus pleraque tormenta ac cibaria in adsitum castellum contulerat, vallo aquis perfuso, quæ in glaciem duratæ lubricitate ascensum arcerent, quod diffusæ oppidi

1635. munitiones contra vim defendi tum possent. Sed remittens frigus eam mox solicitudinem adimebat. Nec minus Ramsæus Hanoviæ præfectus hoste undique cinctus vigilantia sua omnes istius insidias eludebat.

Philipsburgum à Cæsareis intercipitur.

§. 14. Ast Philipsburgum socordius custoditum magnu cum Fœderatorum damno in hostium manus incidebat. Ea super jactura diverse traditur, quod cum præsidium è Germanis Gallisque mixtum foret, utraque natio culpam à se in aliam amoliri satageret. Ac post Arnoldus edito libello ejus oppidi amissiunem in Germanorum proditionem retulerat, eo nomine centum millibus librarum donatus; cujus commenta tamen etiam à plerisque Gallorum explodebantur. Id constat, eo tempore non supra quingentos milites in oppidu fuisse, numerum longe imparem violento assultui repellendo, cum omnes circum aquæ glacie obductæ accessum præberent. Nam ut de Gallis taceamus, Germanicæ cohortes vix quadragenos bellatores implebant, tirone milite morbis aut per transfugia dilapsu. Idque præfectus Gallicus Arnuldus Wurtenbergico Duci summo oppidi præsidi significaverat, ac ut de supplemento cura susciperetur monuerat: addito tamen, se cum solis Gallis oppido adversus quantamlibet vim tuendo sufficere. Unde Dux proposuerat, ut sua legio pedestris in oppidum reciperetur, turmæ equitum circum collocarentur persultandis itineribus; aut saltem è legione sua deminutæ intus cohortes tantisper supplerentur, quoad novi delectus Wormatię facti essent; simul qui jam collecti erant eo mittebantur. Sed dum utrumque consilium Gallicus præfectus adspernatur, viam hosti destinatis exsequendis sternit. Nam oppidi conditionem proni in Cæsarem oppidani, ac quotidie ad vendenda cibaria commeantes agrestes hosti prodebant. Sed & reliqua tunc per oppidum haut satis provisa. Fossæ segnius à glacie purgabantur, aut quod diurnus labor ruperat, nocturnum frigus solidabat. Palos vallo circumpositos miles ipse in nocturnos ignes absumserat, cum prope oppidum sylva foret Miles porro sibi ipse pyrium pulverem comparare jussus erat; unde plurimis ne granum quidem in promtu. Et quanquam ejus in oppido maxima vis foret, ne libra tamen in vallu disposita erat, qua si necessitas posceret, uti licuisset; nec apud machinas reperiebantur, qui disploderent. Pręterea hostis per complures noctes inanem tumultum excitaverat, quo auditu præsidiarii ad arma accurrerant; sed sæpius iteratæ ludibria in securitatem verterant, ut cum serio res ageretur, segnius molirentur. Sed cum inter Germanos constitutum esset, ut signu dato quisque ad suam stationem in vallo advolaret, Galli contra apud ductorum suorum hospitia congregabantur non sine jactura temporis. Cum igitur de his omnibus hosti constaret, invadendi Philipsburgi consilium veteri præfecto Bambergio exsequendum committitur.

24. Jan. Qui contractis apud Menzingam copiis, ibique assumtis scalis, asseribusque noctu Philipsburgum tendens circa quartam horam matutinam duobus locis assultum dat, maxima tamen vi ad dextram inter turrim rubram, & proximum propugnaculum. Postquam rupta per fossam glacies spatio non satis lato, ac nocturnu frigore iterum solidata injectis asseribus facile superata esset, vallum alacriter scalis adscenditur. Intus miles securus, & pręter solitas vigilum stationes iat modicas nemo in armis. Et quanquam statim signum tympanis esset datum, miles tamen inanibus tumultuum adsuetus lente moliebatur, & priusquam hic in armis foret, jam hostis vallum superaverat, ac vigilum stationes conciderat. Germani tamen, qui pro more suo statim ad vallum accurrebant, in tempore aderant, antequam hostis ibi pedem firmasset, ac vir viro 1635. compositus vallo ipsum iterum dejiciebant. Et cum is impetum repeteret, accedentibus quinquaginta circiter Gallis subeuntes denuo pellebant, non paucis occisis, aut vulneratis, quo in conflictu fere inversis sclopetis res gerebantur. Hoc loco dejectus hostis, circuitu per glaciem vallu ad turrim rubram Gallorum stationem impetum vertit, ac confertim vallum transscendit, cum adhuc Galli ad hospitia suorum ductorum coirent. Unde cum nulla amplius facultas esset repellendi hostis, Galli relicto oppido una cum præfecto in arcem se recipiunt, & mox orto die hosti eam dedunt. In capto oppidu hostis magna pręda potitus est. Centum viginti octo machinæ æneę, immensa frumenti vis, farinę centum saccorum millia, quater mille dolia sulphurei pulveris, duodecim millia vasa salis, vini ingens copia, Gallicę pecunię sedecies centena duplorum aureorum millia, duę præterea cistæ auro refertę, plurimumque res vicinorum illuc congestæ.

§. 15. Post tantam jacturam modico Fœderatis solatio fuit, quod Henricus Ludovicus Comes Nassovius Braunfelsam, munitissimam Wetteravię arcem, eodem tempore in potestatem redegit, è qua Cæsarei circumjectam regionem intolerandis exactionibus opprimebant. His sistendis Comes Dillenburgu cum trecentis peditibus, centum viginti equitibus initio noctis progressus recta Braunfelsam tendit quo vix primo diluculo adpellebat, ut jam à mille passibus adventantem hostis prospiceret. Unde Comes celeri cursu omissis quę oppidulum firmabant portis, ad semilunare munimentum portæ arcis objectum ruit, idque ab hostibus incustoditum conscendit, & occiso centurione prohibet, ne qui in oppidulu agebat miles arci subvenire posset. Hinc portæ arcis ignis injectus, quam nequicquam satagente hoste Comes inter primos irrumpit, cęteris strenue insequentibus. Ita citra ullius militis jacturam Comes arcem cum centum quinquaginta pręsidiariis, ac ductoribus aliquot sexque vexillis in potestatem redigit. Unde territus Schelhammerus tribunus Wezlaviam, & alii Solmensem arcem Weilburgum, Klobergamque trepidi deserunt; breve isti oræ levamentum. Hostis contra successibus suis instans trans Rhenum glacie concretum quinque millia Wertani ductu mittebat; qui Spiram quantumvis tormentis destitutus minis ad deditionem compellit. Inde excursione Landaviam versus facta arcem Magdeburgum pręsidio vacuam occupat; tum duas Gallorum equitum turmas Gebweileri ad deditionem adigit, & contra pacta equis vestibusque spoliatos dimittit. Sed remittente frigore, ne trans Rhenum intercluderetur, raptim regreditur valido pręsidio Spiræ relicto.

Comes Nassovius Braunfelsam intercipit. 18. Jan.

Cæsarei Spiram capiunt. 25. Jan.

Gallorum Ducum consultatio cum Oxenstierna.

§. 16. Interea Oxenstierna petentibus Gallicis Mareschallis Forcæo, & Brezęo Benshemium accesserat, consilia cum illis collaturus, quæ tam insignis rerum mutatio non parum turbaverat. Galli, quanquam conjunctis cum Bernhardu Duce copiis satis deprehendere Cęsareorum in ipsos odia poterant, qui suis mandaverant quicquid Gallorum nanciscerentur citra veniam neci dare: non tamen sibi persuaserant, Cæsareos priores aperte hostilia adversus se sumturos; eoque Philipsburgi oppressio ipsis plane inopinantibus acciderat. Haut ideo tamen ullum perterriti animi signum edebant disserentes; unius loci jacturam in tanta rerum mole parum momenti adferre; nec Galliæ statum tali ictu concuti; damnum hoc, quod magis à frigore, quam virtute hostium datum sit, brevi reparandum, modo animi sumantur, quos justitia causæ pro communi libertate pugnantibus suggerat, ac bene consulta pari alacritate exsecutioni dentur. Quanquam autem aliqui suaderent per frigus istud

Philips

1635. Philipsburgum pari impetu, quo ereptum fuerat, recuperandum: tamen quod nulla spes foret tam numerosum pręsidium improviso opprimi posse, & aperte rem aggredientibus eventus anceps, ac rigidissimo cœlo certum militi exitium, consultissimum visum, fame præsertim jam iis locis ingruente, trans Rhenum ire, ac hostem Spira expellere, eundemque quantum posset, transitu fluminis arcere. Sed iis destinatis fluitantia glaciei fragmina, quę pontis structuram impediebant, moram injiciebant, 26. Febr. donec purgato flumine ad Manheimum Galli Rhenum transirent, quos aliquot post dies Bernhardus Dux sequebatur: Ubi commodum istis accidebat quod structura pontis, quo Rhenum ad Spiram jungere destinaverant Philipsburgenses, impediretur, interceptis per Suecicos, quæ materiam advehebant curribus. Inde Galli Duces magnam 2. Mart. exercitus partem Bernhardus Dux bis mille peditum Spirę admovent. Et quia sentiebatur, hostes ex altera Rheni ripa militem oppido immittere velle, Galli castellum inter oppidum & flumen ab 5. Mart. hoste excitatum strenue invadunt, ac vi expugnant cęsis hostium circiter quadringentis. Quo tempore Dux ex altera parte portam versus progressus omnem viam obsessis auxilia submittendi pręcludebat. Nec, quos Gernsheimi pręfectus cymbis transmiserat milites in oppidum penetrare poterant, aut aliud operę pretium faciebant, quam ut vicina 6. Mart. hospitia infestarent. Inde post acrem Gallorum cum hostibus conflictum duo suburbia capiuntur, ac quinque locis ruina editur: tres quoque cuniculi effodiuntur, ac omnia assultui faciendo parantur, cum obsessi territi absque pacto se dedunt. Ita Metternichius Heidelbergæ quondam præfectus cum tribunis Hardenbergio, ac Golzio, aliisque ductoribus captivitatis sortem subeunt; gregariorum bis mille selectus miles per Fœderatorum legiones distribuuntur. Expugnatæ Spiræ Bernhardus Dux consensu Gallorum præsidium imponit, qui & eidem Landvia, Weissenburgo, ac Germersheimo dedunt reficiendo utcunque militi. Ipsi Lotharingiam versus recedunt illius ac Gallię finibus tegendis, postquam Rohanęus Dux, qui hactenus ibi servaverat, in Rhætiam & Vallem Tellinam abiisset.

Per Wetteraviam gesta. §. 17. Interea Mansfeldius digressio Bernhardo Duce Darmstadium, & alia ad Viam Montanam loca præsidiis firmaverat, per totam late Wetteraviam copiis distributis, quæ præcipuæ vicinum Francofurto tractum pessime habebant: cujus miseriam Francofurtensium inhumanitas non parum augebat, per avaritiam & graves exactiones in orbem profugos provinciales tenuibus fortunę reliquiis emungentium. Cum contra, quæ ad muniendam aut defendendam urbem pertinerent, tarde procederent: quod sibi persuasissent utcunque res cedat æquis se deditionis legibus potituros, ac sua urbe devicta proniorem ad pacem viam fore. Eo-26. Febr. dem tempore Galli Limburgi ad Lanum securius agentes à Cæsareis opprimuntur. Sed illi vicissim 13. Mart. Grentzaviam arcem improviso obruunt. Quę Moguntiæ tunc ab hoste insidiæ struebantur, in irritum cadebant, deprehensis ac supplicio affectis, qui isti faciles oppidi accessus prodere, oppidanosque ad arma in Suecos arripienda excitare instituerant. Treveri ab Hispanis occupantur. Ast apud Treveros securius agente pręsidio Gallico Hispani summo mane urbem irrumpunt, ac quicquid Gallorum resistebat concidunt; cęteros quos fuga non eripuerat, ipsumque Electorem 26. Mart. Treverensem, & Bussium præfecti filium in captivitatem dant. Quod facinus Gallis obtentui sumebatur paulo post bellum Hispanis publice indicendi; ad quod præter veterem inter Austriacos, Gallosque æmulationem Richelium peculiariter detectæ in caput ipsius insidiæ stimulabant.

§. 18. In superiore Alsatia Lotharingię Dux cum 1635. Lotharingiæ Ducis irritus conatus. sex equitum, multisque peditum millibus per pontem Brisacensem irrumpens late terrorem dabat; de cujus conatibus varie conjiciebatur. Nam & Argentoratenses glacie adhuc obductis omnibus ponti suo, adsitisque castellis metuebant. Ac si Cęsareis ad Philipsburgum & Spiram junctus Wormatiam ac Moguntiam movisset, credebatur Fœderatorum res ibi plane eversurus. Sed Galli verebantur, ne concursu ad ipsum è Burgundia ac Lotharingia facto, accedentibus Joanne Wertano & Hispanis è Lucenburgico agro, plane in Galliam irrumperet, antequam ipsi copias suas contrahere possent. Ac ferebantur dicta Ducis jactantis, intra tres septimanas non procul Parisiis se abfore; & Cæsareorum ducum; egregias quasdam Gallię provincias sibi in præmium navatæ operæ assignatas, ac Lotharingo Duci spem Gallicæ coronæ factam. Benfeldæ prętera præfectus se peti ratus omnia ad vim propulsandam sedulo comparabat. Quin & Rohanæus Dux equitatu longe inferior Lotharingo, ab aliis Gallicis ducibus auxilia propere exciverat. Enimvero quicquid consilii Lotharingo fuerit, vel aliorum vigilantia, vel remittens repente frigus, ac liquentibus nivibus intumescentia flumina irritum reddebant. Ita tunc ejus gesta populatione & vexationibus provincialium absolvebantur, nullo sacrorum discrimine, ut qui Pontificii adventu ejus gavisi erant; jam non minus quam cæteri rapinarum proluviem detestarentur ignaviæ junctam, cum ubi ullam sibi vim oppositum iri pręsentiebat, longe refugeret. Sed & annonæ penuria premente miles ipsius passim deserebat. Igitur Brisaci cis Rhe- 15. Mart. num regreditur incassum defatigato milite, ac existimatione non parum imminuta. Post ejus abitum à Rohanæi Ducis copiis Ruffacum oppidum vi, arx deditione capitur: quæ per eas oras distributę omnia absumebant, quoad initio mensis Aprilis in Vallem Tellinam moverent.

§. 19. Apud Suevos Augusta, à Norlingensis Augusta Vindelicorum famé expugnatur. prælii tempore eminus circumsessa, gravissimis miseriis premebatur, eo majore dolore præfecti Joannis Georgii Winckelii, & veteranorum militum civiumque, quorum in Suecos obstinata fides, quod ignavum à fame exitium immineret, nulla virtutis ostentandę occasione. Jam multa inaudita ac fœda in usum sibi convertebantur; & cum plerisque nihil domi esset eduliorum, è publicis granariis panis petebatur. Unde Magistratus accurate pervestigatis privatorum ædibus non plus annonæ reperiebat, quam quantum parce in unum mensem sufficeret. Igitur placebat ab obsessoribus veniam petere ad Oxenstiernam ablegandi, qui urbis conditionem significaret, & maturum auxilium rogaret. Et dissuadente licet præfecto ad Walium Bavaricum ducem eam ob causam mittitur; qui re infecta revertebat. Sed major præfecto cura erat vim frumenti in urbem importare: eoque cum Hofkirchio, qui è Norlingensi prælio Ulmam se receperat, ac Mentzingio Circuli Con- 4. Jan. siliario per literas convenerat, ut certa die vehicula frumento onusta Ulma Tanhausam deducerentur, quæ ipse Augusta progressus excepturus esset. Sed id consilium irritum fuit, difficilibus per remissum frigus viis, & quod destinatis propalatis Wahlius copias, qua vehiculis transeundum erat, disponebat. Sed & per Memmingam frumentum subvehere frustra agitabatur, hoste circum omnes aditus obstruente, aut insidente. Nec excursiones in Bavariam, qua parte laxius erat obsidium, tantę necessitati sufficiebant, quarum una Aicha oppidum opprimebatur, cæsisque aut captis ibi Bavaricis omnia cibaria avehebantur. Absumto frumento summa cum miseria urbs conflictabatur.

1635. Canes, feles, mures non amplius reperiebantur,
equinæ carnes divitum tantum mensarum deliciæ
erant. Multi quotidie fame confecti in publico
concidebant: ipsis mortuorum cadaveribus rabida
fames manus injicere subigebat. Ex quo crebra
militum transfugia, ac per infensos quosdam literæ
per urbem spargebantur, quibus cives ad vim
Magistratui inferendam, & urbem hosti aperiendam
incitabantur. Quæ etsi ob firmatos in fidem
civium, militumque animos parum moverent;
tamen cum abunde expleto officio frustra adversus
insuperabile malum luctarentur, Magistratus
super deditione urbis cum hoste agendum statuit,
non tamen alia lege, quam salvis sacris, privilegiisque,
ac Suecici militis dignatione; idque ad
ampliorem Senatum adsumto in consilium præfecto
Winckelio, & tribuno Caspare Ermesio refert.
Qui licet quantum possent dissuaderent;
prævalente tamen necessitate decernitur, hisce testimonium
expleti officii publice dandum, ac denuo
investigandum, quid cibariorum superesset.
Quia tamen jam ante constabat, vix esse quod utcunque
sufficeret, quoad Legati irent, redirentque,
statim ad Gallasium tubicen mittitur, qui
liberum deputatis accessum impetraret. Mox
inquisitione instituta tam tenuis penus reperitur,
ut ante absolutos tractatus multis adhuc fame pereundum
esset. Unde ab urbe, & præsidio juxta
6. Febr. deputati citra moram proficiscuntur, qui cum hoste
super deditione convenirent. Dum ista agitantur,
ab Hofkirchio Ulma aliud consilium adfertur,
qui metuebat, ne hostis necessitatis ipsorum
gnarus turpes militi leges diceret, aut pro superbia
post Norlinganam pugnam concepta pactum non
servaret, uti plerique hactenus captis locis factum
erat. Is militi conservando suadebat, ut extremis
imminentibus præfectus citra antegressum cum
hoste pactum urbem improviso desereret, ac cum
milite, adparatu bellico, obsidibus, tormentisque
quotquot avehi possent, Ulmam tenderet,
ubi ipse militi sit prospecturus. Enimvero cum super
eo consilio præfectus adhibitis ductorum fidissimis
deliberaret, multis id difficultatibus involutum
deprehendebatur. Nam cum claves portarum
apud Duumviros essent, his utique de profectione
significandum erat; qui nisi consulto Senatu nihil
suscepturi erant. Ita re ad hostem emanante
iter ipsorum facile intercludi poterat. Sed & miles
fame emaciatus vix intra triduum Ulmam perventurus
erat, multis insuper in via defecturis.
Quod si secius consilium cecidisset, apud hostes
juxta atque amicos id reprehensioni patebat, reliquis
insuper urbibus sociis hoc exemplo valde offendendis.
Denique turpe videbatur tam bene de
partibus meritam, ac ob fidem tam multa perpessam
urbem hostium libidini exponere. Unde præoptatidum
videbatur fame potius perire, quam
10. Febr. ab urbe causam dissociare. Cæterum ablegati Au-
16. Febr. gustani Stutgardiam ad Gallasium accedentes post
elapsos demum aliquot dies ad tractandum admissi
Augustæ concepta deditionis capita delegatis à
Gallasio ductoribus offerunt, qui & illa acceptant,
spe maturi responsi facta. Sed mox Wolckensteinius
Comes, & Joannes Cranius se offerunt certa à
Cæsare mandata præferentes in quas leges Augustani
recipiendi sint. Qui statim pro imperio dictabant;
quid Cæsari circa sacra & regimen urbis
placeret; simul quæ de beneficio pacis Saxonicæ
sibi Augustani reservaverant, aliaque passim expungebant;
ac ablegatis, ut domum se conferant,
indicabant. Quibus nunc consilium in arcto hærebat.
Nam & quæ concedebantur conditiones,
mandatis ipsorum repugnabant; & rationes, ac
infimæ demum preces incassum consumebantur,

saltem ut domum mittere liceret, qui super istis 1635.
conditionibus sententiam civium exquireret. Nec
aliud reponebatur, quam ita à Cæsare præscriptum,
de cujus fastigio, & urbis pertinacia multa
jactabantur, addito: si hasce leges abnuant, Augustam
ipsis reditum patere; sed nemini deinceps
exinde aditum ad Gallasium iri concessum, nec
aliam ipsis rationem ineundam, quam ut fame ibi
inclusi omnes extabescant. Cæsarem ipsos sacris
suis arcere nolle; nec dubitandum, si is rite oretur,
ampliora eundem, quam nunc præscribantur,
indulturum. Ita ablegati, repugnantibus li- 8. Mart.
cet à præfecto missis ductoribus, tandem subscribunt
leges, militi quidem pro præsenti tempore
sat honestas, civitati autem durissimas. Quas cum
domum attulissent, Winckelius cum cæteris præfectis
declarabant, etsi suis ipsi conditionibus adquiescere
possint; tamen quia civium pleraque postulata
sint negata, se ubi ipsis idem videatur, fame
simul morituros. Sed consultius videbatur necessitati
cedere, postquam haut amplius tantum panis
superesset, ut famelico militi frustulum in viaticum
dari posset. Igitur milites accepto à civibus
testimonio expleti officii, Thuringiam versus ex 18. Mart.
pacto discessere. Cæterum licet urbi dictę leges satis
asperæ forent; tamen ne illæ quidem servabantur,
sed cives Protestantium sacris addicti gravissimis
vexationibus, & exactionibus ita opprimebantur,
ut populosæ urbi non multo post vix bis mille
quadringentę familiæ superessent.

§. 20. In Franconia hostis per quatuordecim Cæsarei capiunt arcem
septimanas arcem Wurtzburgensem omni vi ad- Wurtzburgensem.
hibita incassum oppugnaverat. Sed tandem cum Pappenheimensem.
invalescens contagium plerosque præsidiarios ab- Coburgensem.
sumsisset, pauci qui restabant per continuos labores
& vigilias nulla vicissitudine exhausti per selectos
Turrio Comiti præfecto ostendunt, se tuendæ
arci non amplius sufficere. Et super hæc lignorum
penuria intensissimo frigore premebat. Igitur
ille honestis sibi conditionibus discessum stipulatus
arcem dedit; etsi multi gregariorum fortu- 8. Jan.
nam secuti ultro in Cæsareorum partes transirent.
Hostis in arce non modica vi frumenti adparatusque
bellici, ac grandiorum machinarum potiebatur:
insuper Episcopus Ratisponensis, & alii sacerdotes
hactenus in custodia ibi detenti liberabantur.
Ast Dux Bernhardus ea deditione offensus,
ductores præsidii judicio militari sistendos decernit,
ac imprimis Freitagium tribunum, cujus socordia
oppidum hosti cesserat, & subtribunum Carolum
Martensonium, qui olim arcis præfectus
arguebatur non in tempore ea procurasse, quorum
penuria post adparuit. Arcem Pappenheimum
præsidiarii ultro deseruerant, Noribergam
incolumes delati. Coburgensem arcem lento obsidio
Lamboyus premebat, quem inde abstrahere
Saxoniæ Elector frustra satagebat obtentu induciarum,
quæ ipsum inter & Cæsarem convenerant.
Unde & illa tandem hosti per Zehmium
tribunum præsidio præfectum dedebatur. Is dimisso
milite retentus fuit, quod induciarum tempore
tormentorum jaculatione Cæsareos aliquot
interemisset. Isto Cæsareorum successu territi Noribergenses
jam maximam salutis spem in Saxonis
transactione reposuerant, cui & misso legato suam 10. Jan.
causam commendatum ibant. Nec tamen impune
tulerunt Cæsarei propius suggressi. Nam &
Altorfio erumpens Sellius vigiliarum præfectus
quingentos circiter recens conscriptos illac transeuntes
invaserat, ac plerisque cęsis reliquos ceperat,
dissipaveritque. Et cum hostium manus
Freibergii tribuni ductu Hershruccam oppidulum 22. Febr.
oppugnaret, Noribergenses eam inde depellunt,
quinque tormentis captis trecentis militibus cæsis.

§. 21.

1635. Landgravius Wilhelmus premitur. §. 21. In reliquis Circulis vix ullus Ordinum restabat Suecorum partibus fidus, præter Wilhelmum Landgravium, cui pronum ad sustentandam causam communem studium; sed quem incumbentia domi onera parum de aliis cogitare permittebant. Pleræque vires ipsius ab hospitiis Westphalicis pendebant, quæ amici juxta & hostes turbabant. Nam & Georgius Dux magnam partem Westphalici Circuli suo exercitui vindicabat; unde aliquot Landgravii legiones hospitiis exclusæ, dum hinc inde vagantur, non parum atterebantur. Et valida hostium manus occupatis quibusdam Monasteriensibus oppidis Hassos ibi in angustum redigebat. Ea ut recuperaret tribunus Rabenhauptius Rhena, cui præfectus erat, cum selecta manu progreditur. Qui dum circa occupandam Wredam & Bocholtum satagit, hostis interea Rhenam subito impetu opprimit, cum per 15. Jan. socordiam glacies fossarum fracta non fuisset. Quam recipere ipse pares per insidias paulo post detecto consilio frustra conabatur. In ipsam Hassiam Croatarum ductores Isolanus, Corpusius, aliique locis frequentes excursiones faciebant: qui tamen sæpius aspere depexi discedebant. Nam ne de minoribus conflictibus memoremus, Joannes 20. Mart. Wilhelmus Dalwigius Neustadii quingentos Cæsareos equites præda onustos opprimebat. Et mox 21. Mart. Ebersteinius Comes duodecim Croatarum cohortes non procul Isenaco ad internecionem fere delebat. Inter hæc Landgravio Saxonica pax, quæ tunc in lucem erumpebat, non parum curæ injecerat, quod & tempus nimis angustum esset præfixum eam suscepturis, & externi Principes, causaque Palatina præteriretur; simul quod aliqui pace excludendi nomine tenus non exprimerentur. Nam non sine causa suspicabatur, se esse illum ipsum, quem amnestia non comprehenderet, quod & induciis à Saxone initis excluderetur; & nuper Leopoldus Wilhelmus Archidux præsulatum Hirschfeldensem in sua verba adegisset, quem tamen Landgravius anno vicesimo septimo hujus seculi quieta possessione obtinuerat; sicut ea ditio penes Landgravium manere deberet, siquidem pax eundem complecteretur. Igitur Legatum ad Saxonem mittit, qui multis rationibus suaderet; aliquam viam iniret, ut conventus omnium Protestantium Ordinum indicatur, ubi una cum exteris Principibus bello huic implicitis obstacula quædam securitatis removeri, & fida pax constitui possit, perquam remota diffidentia arma deponere liceat. Simul sciscitabatur, num ipse pacis particeps esse debeat? Petebat insuper, ne Saxo inducias prorogaret, quibus hostis ad cæteros opprimendos uteretur; sed ut potius reliquis junctus animose in hostem iret, cui hac ratione pax longe 28. Mart. magis cordi sit futura. Sed istum Saxo non alio cum responso dimittebat, quam Wilhelmo Duci Vinariensi in mandatis datum, ut cum ipso, ac Georgio Luneburgico Duce transigeret.

Georgius Dux nutat. §. 22. Inferioris Saxoniæ exercitus sub Georgio Duce per hiberna dispositus fere quietem agebat, nisi qua excursiones hostium ex infessis adhuc locis arcendæ forent. Sed ab ipso Duce quid Sueci sibi polliceri deberent, vix adparebat. Nam palam quidem conventionem Pirnensem improbabat, velut cui firma pax superstrui nequeat nec eam se 12. Mart. subscripturum jactabat. Et cum Saxo significaret de induciis, quibus ipse cum exercitu suo inclusus esset, Dux respondebat; sibi, qui peculiari fide Suecicæ sit obstrictus, Oxenstiernam prius consu- 18. Mart. lendum. Id quod etiam ab ipso fiebat. Nec eo secius indies alienati à Suecis animi indicia erumpebant; cujus causa videbatur, quod is universum Inferioris Saxonię Circulum suis copiis vindicare, deque eo pro habitu disponere vellet. Unde gra- 1635. viter querebatur, quod Ludovicus Anhaldinus Princeps nomine Præsulatus Magdeburgensis & Halberstadiensis in conventu Luneburgico comparere noluisset, ac eas Provincias, quo minus ibi decreta admitterent, cohibuisset. Sed & quod Banerius eos præsulatus, & Thuringię loca ad Inferiorem Saxoniæ Circulum spectantia hospitiis suis obtineret, frequentibus literis, non citra aculeatas ac altius penetrantes querelas expostulabat. Nec minus erga Banerium abstinebatur, ni copias suas abduceret, (id quod ea rerum facie fieri non poterat) se totidem legiones præsulatibus immissurum. Urbibus quoque Lubecæ, Hamburgo, & Bremæ tributa imperabat, manu militari abnuentes compulsurus, ac vetito, ne cum alio legato aut ministro Suecico tractarent. Landgravius ut cum ipso Eimbecæ congrederetur Dux, simul aliquot legiones in subsidium repellendo Mansfeldio petierat. Quorum utrumque iste abnuebat causatus, sibi decretum esse omnia loca, quę adhuc ab hoste in Saxonia obtinerentur, eodem tempore obsidere. Et cum Landgravius Residentem ad eum mitteret communicandis eo melius consiliis, & alium à Duce apud se expectaret, Dux id supervacuum, ac sibi molestum ostendebat. Sed & Banerio ipsum, ut copias secum jungeret, ac 24. Mart. de rebus communibus colloqueretur, invitanti per literas id acerbioribus verbis abnuerat. Et mox 26. Mart. tamen apud Lohusium, & Heidium iisdem de rebus missos declarabat; se ad utrumque pronum. Isthæc repugnantia sibi responsa satis arguebant, Ducem, quam in partem se verteret, ancipitem hærere, nec fiduciæ quid in ipso collocari posse.

§. 23. Eodem tempore res Suecorum per Saxoniam concessus Friderico Daniæ Regis filio Bremensis Præsulatus non parum imminuebat. Bremensis Præsulatus Friderico conceditur. Petierat cum à Rectoribus Sueciæ Rex per Petrum Wibium Residentem; qui responderant; Joanni 5. Jan. Skyttio Legato super eo tractare in mandatis datum. Atque illi quidem ab initio, ut super eo cum 7. Jan. ipso Rege Daniæ transigeret, injunctum erat, quo hunc sibi eo nomine obstringerent. Sed cum post de itinere Friderici in præsulatum, & quod is ad transactionem se offerret, innotuisset, ulterius Skyttio mandatum, ut una cum Laurentio Grubbio negotium susciperet, ac quantum possit in præscriptas sibi conditiones pacisci laboraret, data tamen potestate ea, quę amice obtineri nequeant, remittendi, aut temperandi, prout ratio, & rerum Germanicarum status requirat. Ac si plus obtineri nequeat, ut saltem salva existimatione, & amicitia ea ditio amitteretur. Nam metus erat, ne mox ista absque transactione foret relinquenda: eoque præstabat velut ex conventione cedere, quod per difficultatem temporum teneri non poterat. Præsertim cum tunc Sueciæ expediret amicitiam Regis Danię conservare, ac si arctius ipsi jungi non posset, saltem offensæ ansam non præbere. Cum igitur Skyttius apud Daniæ Regem super eo negotio proponere cœpisset, & Rex id plane Bremam rejiceret, ut tamen filii sui causam quam diligentissime commendaret; festinato iste Bremam tendebat. Ubi mox cum Laurentio Grubbio conditiones, quibus Sueci præsulatu isto cedere ve- 17. Jan. lint, Duci Friderico & Ordinibus Provincialibus exponit. Quarum summa huc redibat, ut Rex Regnumque Danię cum Duce atque Ordinibus Suecię vicissim perpetuam amicitiam promittant, ac præcipue Rex circa conciliationem pacis operam det, ut Suecis alibi satisfiat, simul in bello Polonico hisce quantum potest faveat: ut Dux in fœdus atque obligationem prioris Archiepiscopi succedat: Regina Sueciæ Coadjutorem nominet,

1635. (cui Palatini filium secundogenitum ipsa destinaverat.) Succis deinceps ex eo præsulatu nihil damni inferatur, iisdem delectus concedantur, hosti denegentur: ut Provincia certam pecuniæ summam solvat, & præsidia Stadę ac Boxtehudæ ad proximum usque ver sustentet: ut Dux donationes à Suecis factas ratihabeat; denique ut hæc cessio libertati Hamburgensium & Bremensium in Albi ac Visurgi fluminibus fraudi ne sit. Enimvero istę conditiones Duci atque Ordinibus parum gratæ erant. Nam pro Danię Rege spondere quid recusabant, cujus facta præstare nequeant cujus & nullę in hoc negotio partes sint, nisi quod pater filio consiliis adsistat. Pollicebantur tamen operam se daturos permovendo Regi, ut in tractatibus pacis Suecis faveat, etsi ipsi hoc nomine obligationis quid contrahere nollent. Sed nec negotium cum decessoris fœdere sibi Dux volebat esse, ac pactum duntaxat anno tricesimo tertio initum & Halberstadiense decretum agnoscebat. De Coadjutore itidem abnegabat, jure tamen primariarum precum Reginæ oblato. Atque hisce Dux cum Ordinibus inhærebat. Et quanquam postea Ordines novum fœdus recusare desinerent; Dux tamen ad fœdus, & quamvis obligationem aures obstruxerat; ac ita presulatu potiri cupiebat, ut Suecis nihil deberet. Igitur Suecicis Legatis discedere, ac tractatus suspendere placebat, quoad superiorum sententiam exquisivissent. Sed cum Ordines solicite instarent, ut cœptum negotium in præsens absolveretur, id temperamentum à Legatis propositum, ut Dux quidem ipse neutrarum partium esset, Ordines autem fœdere se obstringerent. Id quod à Danicis legatis ac Ducę libenter acceptatum; ac ita negotio per geminam transactionem, quarum una Ordines, altera Ducem spectabat, finis impositus.

5. Febr. Ac cum Ordinibus quidem fœdus renovatum, aut confirmatum; nisi quod Bremensis civitas peculiari conventioni cum Suecis initæ durante hoc bello inhæsuram se declararet, salva de cætero veteri sua cum presulatu conjunctione.

8. Febr. Cum Duce autem conventum, ut ipsi neutrarum esse partium liceat, inque ejus gratiam, & sublevandæ provinciæ præsidia statim imminuantur, ac Stadense mense Martio penitus educatur, certa tamen pecunię summa prius soluta. Dux vicissim pollicebatur, se promissis Ordinum, fœderique cum Suecis inito non obstiturum, quoad alia via horum juri quæsito sit satisfactum. Addebatur de una præbenda dispositioni Reginæ Succiæ reservanda, de ratihabendis donationibus; & quod Halberstadiensem ac Verdensem præsulatum sibi non sit arrogaturus, nisi transactione cum Suecis antegressa. Quę conventa citra moram à Rectoribus Sueciæ rata habebantur.

19. Febr. Ita Fridericus mox Archiepiscopus proclamatur; qui parta præsulatus possessione id maxime agebat, ut Suecorum præsidia inde plane amoliretur, Verdensemque præsulatum sibi adjungeret. Nec Sueci, postquam majora temporum iniquitas extorsisset, circa minora difficiles erant. Undo & hic Friderico iisdem quibus Bremensis, legibus traditur. Et quanquam inter alia Verdenses Ordines recepissent, se Coadjutorem non admissuros, nisi à Suecis nominatum; tamen cum ad hoc caput Fridericus se obstringere nollet, Sueci eam rem isthoc tempore non magnopere urgendam judicabat. Sed & solicite neutralitatem pro utroque præsulatu ambienti Friderico Sueci tandem annuebant, ut tamen is eandem ab adversa quoque parte obtineret, ac Sueci ad finem usque belli reservarent, quantum actionis sibi eo nomine quæsitum foret, quod præsulatibus istis hostem ejecissent. Ita Stadense præsidium circa finem mensis Julii à Suecis deducebatur.

§. 24. Enimvero per Superiorem Saxoniam longe confusior rerum facies, & quę atroces turbas minitari videbatur. 1635. Saxoniæ Electoris importunitas. Postulaverat sub finem anni Saxonię Elector colloquium cum Banerio, qui ad tuendam Magdeburgicam, & Halberstadiensem ditionem è Thuringia moverat. Cum autem Elector, diffusis per utrumque præsulatum, Anhaltinamque copiis, Banerii hospitia turbare pergeret, denuo hujus congressum instanter expetebat; imo ipse Eglam, ubi tunc Banerius metabatur, accedere, & huic velut necessitatem colloquendi afferre constituerat. Unde tandem hic intervenientibus Anhaltinis Principibus ad Electorem Sanderslebiam se confert.

2. Jan. Ubi summa colloquii huc redibat, quod & Banerius jam animo præceperat; ut hic Electori omnia hospitia per Thuringiam, atque Anhaltinam, velut ad superiorem Saxoniam spectantia statim concederet; alias sibi necessum fore, aliis hospitiis deficientibus copias suas per præsulatum utrumque destribuere. Banerius, diu licet tergiversatus, tandem intempestivis litibus declinandis ista pleraque annuit, excepta Erfordia, ac Mansfeldica, Honsteinensique Comitatu. Sed cum ista transactio scripto perficienda foret, à Banerio, & Arnheimio subscribenda, gravis difficultas oriebatur. Illi quippe exemplo, quod Banerio subscribendum offerebatur, inserta erant quædam verba altius penetrantia, velut is toti Circulo Superioris Saxoniæ plane renuntiaret, ac presulatus in presentem duntaxat hiemem ipsi concederentur; quæ inter pocula ab ipso non animadversum iri sperabantur. Ast Banerius insidiosum scriptum firmare abnuens discedendi veniam petebat. Ubi in Electoris conclave vocatum hic asperis verbis, adstantibus Anhaltinis Principibus, excipere, utique ipsum ad subscribendum adacturus, minitans, fremensque, seu subscribat, seu minus, hospitia se illa habiturum, ac nisi iste ultro cedat, vi ejecturum, quin presulatus insuper erepturum. Cui Banerius haut trepide reponebat: id ante aliquot dies faciendum fuisse, antequam Erfordia huc accesserit. Nunc non facile aliquem sibi eosdem erepturum; & si quis tentet, digitos sibi ambusturum. Heic Elector commotior quęrebat; num is digitos ipsi amburere vellet? addito, facesserent solo Teutonico Sueci, aut se pedibus eorum alas additurum. Cui Banerius, alios sermones auditos fuisse, quando primum Sueci in Germaniam adpellebant: dolendum rem huc jam reduisse; ejusmodi gratiam & missionem Gustavum Regem non meruisse. Heic paulo mitius Elector; bona verba, inquit, nec Suecos præmiorum expertes fore; & ad Anhaltinos conversus Banerio ulterius dicebat; hi vobis dabunt, nam ego ad id eosdem compellam. Ad extremum amica facie discessum: neque pactum illud subscribebatur; quæ tamen verbis convenerant, observabantur. Sed in vicem hospitiorum sibi concessorum Elector literas ad Brandeburgicum Banerio dat, ut huic aliquot legiones in Veterem Marchiam distribuere concedatur; id quod Brandeburgicus recusaturus non sit, quod utique Saxonicæ legiones alias ipsi sint admittendæ, quas jam Saxo apud se retenturus sit. Brandeburgicus Suecicis legionibus hospitia abnegat. Inde Banerius Brandeburgico Electori, quid Sanderslebiæ actum sit scribit, petitque ut ex novem legionibus, quibus nondum certa hospitia forent, quinque per Veterem Marchiam diversari indulgeat; tum Saxonis literas mittit; & quod nihil recusatum iri crederet, quatuor legiones eò proficisci jubet. Ast jam antea Arnheimius Brandeburgico eam rem longe aliter retulerat, velut Banerius duodecim legiones Marchię immissurus sit; eoque necessarium sibi visum istum prævertere,

1635. ac Francisco Alberto Lauenburgico Duci mandasse, statim ex Anhaltina in Marchiam transire, & amicos æque ac inimicos aditu arcere. Unde Banerio mox acriter à Brandeburgico respondebatur; vi repulsum iri legiones, ni ultro facessant. Quanquam autem Banerio, si absque detrimento reip. fieri potuisset, in proclivi erat, Brandeburgicos vim iotentantes pro meritis exceptos dimittere: temperabat tamen sibi, ac legiones istas statim Marchia iterum excedere jubebat.

Banerius in hostem movere prohibetur.

§. 25. Porro qum minus antea in hostem moveret Banerius, à Saxonicis objectao bstacula inhibuerant, & quia inopia commeatus Luneburgicas & Hassiacas copias, quæ jam anxilio accesserant, ad sua redire subegerat. Sed nunc in herba oppressis, quæ ob hospitia cum Saxonicis oriturae videbantur, litibus, denuo copias contrahere statuerat, tentaturus, num adsumtis Luneburgici, Landgraviique, & Wilhelmi Saxoniæ Ducis copiis incumbentem Bernhardo Duci hostem abstrahere, & isti spatium vires reparandi facere posset. Eo fine Landgravium, & Georgium Ducem, rogabat, ut quamprimum copias quantas possent mitterent, quorum ille promtum se exbibebat, petens vicissim à Banerio, ut Eimbeccam accedat, quo & ipse venturus sit, & Georgium Ducem invitarit, ut super conjunctione copiarum conveveniatur. Sed cum Dux & congressum, & conjunctionem abnueret, cujus imperio non modica virium Suecicarum pars suberat, Banerii destinata in irritum cadebant. Quia tamen paulo post idem Dux Lohusio, & Heidio super congressu & copiarum conjunctione annuerat, Banerius inde conjectabat, ipsius animum inter diversa consilia adhuc fluctuare; eoque constituebat ad ipsum Hildesiam proficisci operam daturus, ut is ad Oxenstiernæ usque adventum in officio contineretur. Interea in id incumbebat, ut quantum licebat omnes offensas declinaret, & exercitum conservaret, firmaretque; simul duos præsulatus, & oram maritimam tutam præstaret; in quibus tunc summa rerum Suecicarum per Germaniam vertebatur, postquam infesta, quæ in Suecos coquebantur, consilia indies magis erumpebant, Pirnensi transactione paulatim in lucem prorepente.

Saxo Ordinibus provincialibus de tractatu Pirnensi proponit. 11. Jan.

§. 26. Saxoniæ quippe Elector Ordines suos Provinciales convocaverat, ea quæ Pirnæ acta forent ipsis exponens, & si non omnia votis respondeant, temporum iniquitati imputari jubens, & quod satius sit aliquam rempublicam, quam nullam habere. Tum quæ ipsorum sententia super eo negotio sit, exquirit, & num imperium in partem exercitus publici ab ipso sit acceptandum, circa quod statuere adhuc sibi integrum sit. Ordines etsi non pauca desiderarent, quod in ea pace, quæ communis audiebat, nemo eorum, quorum intererat auditus, ab eadem alii exclusi, alii dilati forent; nec temere fidendum illis videretur, qui pro tot beneficiis immanem sævitiam reposuerant: ipsum tamen princeps negotium, quod corrigere penes eos non erat, probabant. Monebant tamen, ita rem moderaretur, ut Ordines Imperii ultro potius in pacem consentiant, quam vi compellantur, Palatina quoque causa quamprimum decidatur. Circa exteros autem Principes verebantur, ut pacem se insciis conclusam probent; neu belli adparatus in clarigationis vicem accipiant, & ad vim reponendam sese comparent, ac ita pax isthæc novum bellum pariat. Igitur urgebant Suecis satisfaciendum, qui insessis à se locis haut ita facile sint expellendi; ac ne Austriacorum cum Gallo bellis Elector se immisceat. Tum orabant, si forte Ordines aut exteri Principes lentius mentem suam declarent, non statim ad arma ruatur, 1635. sed leniora media prius tententur. De imperio in exercitum probabant, quod hoc modo belli onera à se declinari posse sperarent, ac Elector consiliorum Cæsaris particeps fieret. Numerus copiarum justo grandior videbatur; tum providere jubebant, ne tributis deficientibus stipendia militum à se forent expedienda. Tandem & hoc suspectum videbatur, ad isthanc circa arma dispositionem hæredes quoque adstringi, eoque in longum tempus conceptam esse, id quod liberæ electioni & juribus Vicariatus sit adversum, ac multis suspicionem affectatæ Monarchiæ injiciat. Ita quidem isti super conceptis Pirnæ capitibus pacis censebant; quibus plene concludendis Aussigiæ dies tertia Januarii condicta erat. Sed quia Cæsarei multas mutationes circa istas meditabantur, iisdem adornandis dies semel atque iterum ab hisce proferebatur. Toto hoc tempore etsi Cæsareum inter Saxonicumque militem nihil hostile patratum foret; Cæsarei tamen rebus suis expedire judicabant expressa conventione inducias firmare, ne forte Elector tædio morarum, aut aliis causis motus ad arma cum Suecis jungenda denuo se verteret. Circa quas adeo faciles se præbebant Saxonici, ut cum Cæsarei inducias inter omnes utrinque belligerantium partes recusarent, isti peculiaribus adquiescerent, quæ præter ipsos Saxonicos Brandeburgicum, Wilhelmum Ducem, si copias suas Electori jungeret, & Georgium Luneburgicum tanquam ductorem Circuli Saxonici complecterentur. Adversus ceteros hoc pacto non comprehensos Cæsari armis interea agendi facultas reservabatur. Induciæ primo in unum mensem conceptæ, dein subinde, quoad Pragensis pax perficeretur, prorogabantur. Colorem jactabant Saxonici, quod communes inducias Cæsar recusaverit, nec sibi constiterit, num ab aliis illæ acceptandæ forent; quibus tamen per exiguum hoc temporis spatium, & hibernam tempestatem à Cæsare periculum non immineat. Sed peculiariter circa Landgravium, & Banerium excusabatur, quod ille prorogatis induciis includi possit, si copias suas Saxonicis jungere velit, quibus interim munita loca refugium præbere queant. Inter Banerium autem, & Cæsareos induciis comprehensos exercitus interpositos, quorum hospitia se non tacturos Cæsarei promiserint. De induciis hisce cum ceteris, tum præcipue Luneburgico significatur petito, ut quid sibi videatur declaret.

Saxo inducias particulares init.

§. 27. Quanquam autem Saxo velis remisque ad pacem properaret, non eo segnius tamen bellum parabat, aucto exercitu, suppletisque legionibus, velut proximo vere expeditionem suscepturus. Simul ceteros Ordines per Saxoniam à Suecis alienos in suas partes pertrahere satagebat. Jam Wilhelmus Dux Vinariensis eo usque in amicitia Electoris valebat, ut eo parario ad Landgravium & Luneburgicum uti constituerit. Erfordiæ unam atque alteram legionem Banerius immittere cupiebat, prævertendis insidiis, quæ isti urbi à Cæsareis, & Saxonicis struebantur. Id cum Erfordienses abnuerent, ac circa hospitia Suecis per vicos suos concedenda difficiles se exhiberent, Saxo illos omnibus modis captabat, suum anxilium ostentans adversus Suecorum injurias. Unde hi Electorem, & ab eo conciliatam pacem unice respiciebant, exulescente erga Suecos reverentia, quibus, ut nummos Reginæ Sueciæ insignia præferentes apud ipsos cuderent, non amplius permittere volebant, velut Saxonis animadversionem metuentes. Anhaltini Principes etsi satis prævidebant fragilem pacem absque omnium Ordinum & Principum exterorum consensu conclusam, ac tempus

Saxo ad bellum se præparat.

Adjungit sibi Wilhelmum Ducem.

Erfordienses,

& Anhaltinos Principes.

1635. tempus ſuper pace admittenda decernendi anguſto nimis termino circumſcriptum querebantur: tamen cum ipſorum cervicibus Saxo incumberet, qui ad omnes rationes paci ſuę adverſas aures obſtruxerat, actis ipſius adplaudere cogebantur. Unde & Ludovicus Anhaltinus Princeps declinandæ ab Electore moleſtiæ præfectura in præſulatus Magdeburgenſem & Halberſtadienſem Cęſaris & Saxonis filiis deſtinatos in eventum ſecuturæ pacis ſe abdicabat.

Saxo Brandeburgicum ad amplectendam ſuam pacem ſollicitat.

7. Jan.

§. 28. Aſt Brandeburgicum; quem paulo ante Gallicus Reſidens Rorteus Regis ſui nomine ſollicite monuerat, ne conventioni Pirnenſi ſe obſtringeret, Saxo Sebottendorffium, & Joannem Zeidlerum mittebat: qui à ſe acta exponerent, & quod non omnia ad emolumentum Domus Brandeburgicæ, præſertim circa reſtitutionem Ducatus Carnoviæ in Sileſia fuerint confecta, culpam in adverſæ partis duritiem conferrent, per victoriam Norlinganam immane quantum inflatæ; ſimul ad pacem amplectendam hortarentur. Inde concepta Pirnæ capita offerebantur, ſuppreſſis tamen ſecundariis conventionibus de Luſatia, Magdeburgo, Sileſia, & ab amneſtia excluſis, velut nondum ad umbilicum deductis, & quibus ultima Cæſaris declaratio deſit, in conventu Auſſigię exhibenda. Sed quid cum Oxenſtierna tractandum, ad quem ipſe miſſurus ſit, merito adhuc ſecretum haberi. Heic Brandeburgicus initio querebatur de anguſtia temporis declarationi relicta, & quod nullis monitis aut temperamentis locus videretur relictus; cum utique par fuerit convocatis omnibus quorum intereſt, communi conſilio rem expediri. Nec diffitebantur Saxonici, Cæſareos deputatos diſerte proteſtatos, ſe ulteriorem tractationem in conventu Pragenſi haut admiſſuros; nec de prorogando declarationis termino certi quid ſe promittere poſſe. Enimvero quod Brandeburgicus ſolus nollet ſuper tanti momenti negotio decernere, Ordines ſuos provinciales convocaverat, è quibus exquirebat; quid eo caſu faciendum ſit, ſi antequam cæterorum quorum intereſt mens percipiatur, propera declaratio fortaſſe vi oſtentata expoſcatur? Ubi cordatiores ac patriæ amantes viri facile agnoſcebant; iſthanc tranſactionem Germaniæ, & præcipue Proteſtantibus hautquidquam ſtabilem pacem daturam. Quos inter Levinus Kneſebeccius nervoſo ſcripto oſtenderat: quid emolumenti Pontificiis, præjudicii Evangelicis allatum ſit, quod Pirnenſi tractatu cauſa præſentis belli non ſublata, ſed ad quadraginta duntaxat annos ſuſpenſa ſit; quodque terminus reſtitutionis non ab initio belli ſumatur, ſed ab eo tempore, quo jam omnibus turbatis arma Cæſaris ubique prævalebant. Veterem belli inteſtini fomitem manere; vix ullam diſſidiorum inter Ordines cauſam amotam: omnia quæ ſpeciem habeant commodi alicujus Evangelicis concedendi duriſſimis conditionibus circumſcripta, nec hiſce aliter, quam charta & atramento caveri, nullo ſponſore; Pontificiis ampliſſime cautum armis penes Cæſarem manentibus, exarmatis Evangelicis, quibus &, dum fœderibus ſuis renuntiare cogantur, omnis auxiliorum ſpes in poſterum præcluſa ſit; quorum & hactenus ſuſcepta defenſio damnetur, dum non obſcure omnia Cæſaris acta probantur. Hæc liquidiſſime demonſtrata etſi Electoris animum non parum diſtraherent; ex adverſo tamen ſubibat, bello jam pleraſque vires abſumtas, ac hoſtes non ſolum ſecunda fortuna ferri, ſed & omnia majore ibi concordia, ac propriis viribus geri, cum Evangelici diverſis ſtudiis diſtrahantur, ac fere externis auxiliis nitantur. Igitur judicabat, honeſtæ pacis viam utique amplectendam, etſi nonnulla ſint remittenda, quę ſummam rerum non evertant. Præcipue tamen torquebat anguſtia temporis, quę non permittebat ſuper ea re cum amicis & ſociis conſilia conferre. Eoque metuebat, ne non ſolum cæteri inique ſe circumſcriptos quererentur; ſed & multi, qui ita raptim fœderibus aliorum expedire ſe nequeant, ex tanta præcipitantia anſam arriperent actius ſeſe cum iis connectendi. Sic ut patria vel ſpe pacis plane evolvenda, vel novo cum hactenus Fœderatis bello implicanda ſit. Quo caſu ſuæ ditiones potiſſimum bello ſedem ſint præbituræ. Unde tutiſſimum ducebat, pluſculum temporis ſumi conferendis invicem conſiliis, quo aut pax certior communi conſenſu conſtitui, aut arma ſpecioſius ſumi queant, ſi vere dici poſſit, quemlibet ſatis auditum, & æqua ſatisfactione potiri potuiſſe, ſed ea non contentum quietem Imperio invidiſſe. Et ſpem eſſe, hac via facile ad pacem perveniri poſſe. Nam & Proteſtantes omnes belli pertæſos pacem anhelare. Fœderatos quoque, ſi hoc modo procedatur, querendi cauſam non habituros, nec quo minus ii, quibus hactenus auxilio fuerint, quiete fruantur repugnaturos. Adverſam quoque partem ſi pax cordi ſit, & non potius Evangelicorum diſtractionem, & novum bellum meditetur, non adſpernaturam rationem, quę negotium quam ſolidiſſime componat: Cum nec Cæſar abſque Pontificiorum Ordinum conſenſu Pirnenſia acta ſit ratihabiturus. His ergo rationibus motus reſponſi loco à Saxone petit, ut dies decima quinta Februarii declarationi præfixa utique prorogetur, ac interea ratihabitio, & copiarum è Sileſia deductio differatur: tum conventus Ordinum Superioris Saxoniæ ocyus indicatur, ad quem Inferioris quoque Saxoniæ Ordines, & quatuor ſuperiorum Circulorum Fœderati una cum Gallicis & Suecicis Legatis invitentur. Vix hoc cum reſponſo Saxonici diſceſſerant, cum Arnheimius à Saxone adeſt, excuſaturus, quod nupera Suecicarum legionum per Marchiam hoſpitatio non Saxonis culpa facta ſit, cui ipſe contradixerit; ac literas ad ipſum datas, inſtante Banerio expreſſas, nil niſi poſtulata Banerii ſignificaſſe, nullo Brandeburgici præjudicio. Idem quoque juſſus erat Electori perſuadere, ut aperte & citra exceptionem Pirnenſe decretum amplecteretur. Enimvero Brandeburgicus uti excuſationem facile admittebat; ita circa hoc priori reſponſo inhęrebat; addito; haut gravatim Saxonem permiſſurum, ut obſcurorum illuſtrationem petere, aut quæ quiſque neceſſaria ſibi judicet, peculiariter cavere liceat. Monebat quoque, ut Palatina cauſa ocyus decidenda ſumatur, & quæ alia Ordinum animos diſſocient, novoſque motus excitare apta ſint; quibus tranſigendis Danię Rex ſequeſter adhiberi poſſit. Et cum nota ſint Guſtavi Regis in Evangelicos merita, nec minus Galliæ Regis in partes ſtudium, ac potentia, ut ad utramque Coronam quam primum res referatur: pręſertim cum regiones ſuæ Suecis ita implicitę ſint, ut ipſe hiſce inimicis nec velit, nec commode poſſit uti. Tradebantur quoque Arnheimio certa capita Saxoni proponenda, qua Pirnenſes articuli illuſtratione aut correctione opus habere videantur, ſiquidem juſtitiæ aut ſecuritatis in poſterum ulla ratio habenda ſit. Digreſſo Arnheimio ſtatim Schwartzenbergius Comes Dreſdam mittitur ſuper iiſdem rebus acturus, ac præcipue obſervaturus, ne quid in cauſa Juliacenſi in fraudem Brandeburgici ſtatueretur; quem tamen re infecta inde diſceſſiſſe referebant.

18. Jan. *Ejus incommoda Brandeburgicus ſatis perſpicit.* *Is dilationem quærit.* *20. Jan.* *21. Jan.* *1. Febr.* *25. Mart.*

Brandeburgicus à Suecis alienatur.

§. 29. Quanquam autem Brandeburgici conſilia nondum penitus cum Saxone conſpirabant;

1635. non eo fecius tamen à Suecis aversum se ostendebat, pravis consultoribus subinde Pomeraniam ostentantibus, quorum suggestionibus ipsi omnia suspecta habebantur, quę à Suecis super eadem proponerentur. Eoque & Cancellarius Goetzius, quem cum Oxenstierna transactionem concepisse supra dicebamus, offensam Principis sui fere incurrerat, velut in Suecicas partes nimium proclivis. Sed & asperis literis Banerius jussus erat legiones suas Marchia amovere, minis confestim intentatis. Ac cum tribunus Karbetgius cum ducentis quinquaginta circiter equitibus Marchiam transisset, jam Magdeburgicos fines ingresso sexcenti equites immittuntur, qui captivum Berolinum abducebant, plerisque militibus cæsis, & ereptis impedimentis; stimulantibus sine dubio ægrum animum malevolis, velut à transeuntibus provinciales indigne forent habiti. Cum igitur Elector hactenus, quæ belli incommoda regiones ipsius tetigissent, æquo animo ob causam communem tolerasset; ex isthac asperitate satis patebat, respectum Suecię apud ipsum fere exolevisse, & cultam huc usque amicitiam labili jam pede inniti.

16. Jan.

§. 30. Ista porro animi mutatio apud Brandeburgicum Rectores Suecię hautquicquam latebat apud quos idem verbis altius penetrantibus super Banerii hospitatione questus erat, de Pomerania quoque injiciens, ex qua omnis causa pronianarit, quare Francofurti universorum conjunctio coalescere non potuerit. Cum autem Rectoribus Succiæ tunc sederet Pomerania potius cedere, quam Electorem & alios à se alienare; inde literis suspicionem ipsi adimere conahantur, quasi in ipsius fraudem actionem suam in Pomeraniam servate voluerint. Se quidem pro meritis Gustavi Regis gratię quid sperare; sed eam spem amicitia potissimum Electoris innixam fuisse. Eoque Oxenstiernæ mandasse, ut super ea re ipsi satisfaciat. Suecia quidem non parum referre, ut Evangelici per Germaniam beno sit: ipsius tamen, & cæterorum Ordinum eo plus interesse, quo propius belli flammis involuti sint; à quibus restinguendis se non sperare istos ob privatas rationes cohibitum iri. Potius se confidere, si certa pacis spes allubescat, ipsum operam daturum, ut ea communis, honesta, ac tuta sit, & quæ æquam Succiæ satisfactionem, ac Galliam includat. Quod si bellum continuandum sit, plurimum interesse, Evangelicos junctis animis rem gerere. Sibi pacem ita cordi esse, ut bellum non formident. Pari modo Landgravius, & Dux Georgius, qui plurimum momenti ad causam communem adferebant, literis confirmabantur, ut in suscepta semel causa constantiam adhibeant, nec arma prius deponant, quam de honesta pace cautum sit. Paulo post quoque cum Georgius Dux graves querimonias moveret, quod Banerius per Brunsuicensem agrum copias distribuisset, factum id necessitate excusabant, quod ereptis in Thuringiæ hospitiis nulla alia ratio fuerit conservandi exercitum; quem ipse non alienum, sed partem suarum virium habere debeat.

Sueci Brandeburgicum conciliare student.

3. April.

9. April.

17. Junii.

§. 31. Rebus hoc modo in Germania turbatis, in Suecia quoque consilia indies difficilius expediebantur, præter Germanicum Polonico quoque bello ingruente; quæ duo pariter, sustinere magnæ molis erat futurum. Nam & facile res Germanię ita converti poterant, ut solis Suecię impensis, isthoc bellum foret alendum; & si uni aut alteri summorum Ducum humanitus quid contigisset, non patebat, quis in ejus locum subire posset. Unde optabant Rectores Succiæ, utroque bello, aut alterutro defungi. Cui fini tractatus in Borussia cum Polonis susceptus; ac Oxenstiernæ in mandatis datum, nullam compositionis in Germania occasionem omittere. Cæterum Heilbrunnensi fœdere fere dissipato, ac reliquis Galliam respicientibus, satis intelligebant, summam rerum suarum Banerii exercitu inniti. Unde illi injunctum copias quantum posset firmare aut augere; nec temere prælii aleam tentare, ac Magdeburgensem, Halberstadiensemque præsulatum tueri. Si Saxo in hos quid tentaret, ipsum dehortaretur, & ad tractatus cum Oxenstierna remitteret: vim intentanti post protestationem interpositam pro viribus resisteret. Nam etsi à Saxone nihil amici expectent: tamen ob cæteros Evangelicos initium rixæ à se oriri nolle. Tum oram maritimam observaret, sed ad eandem se non reciperet, quamdiu mediterraneis locis ullo modo subsistere daretur. Quo altius enim in Germania rem gerat, eo melius locu maritimis esse cautum. Quod si ab hoste invadatur, optimum videri ad Albini pedem firmare, & si ab una parte iste ingruat, in alteram ripam se conferre. Sed si ab utraque ripa urgens hostis Albim deserere subigat, satius videri ad Landgravium & Luneburgicum se recipere, quam ad mare propelli, quo hostis mox tota mole incubiturus sit, ademto agrorum usu, & modica auxilii è Suecia spe, quamdiu Polonicum bellum urgeat. Nec stationem aliquam versus Poloniam capessi consultum videri, ne hinc Germani, inde Poloni circumveniant. Ast si in Germania pax coëat, ad Wartam fluvium in Poloniam tenderet. Sin cum Polonis transigatur, adverso Odera exercitum hæreditariis Cæsaris ditionibus infundendum; ita apud Rhenum incumbentibus Gallis, ac Batavis spem honestioris pacis esse, quam Pirnæ conflata sit. Quod si utrinque bellum gerendum sit, Polonicum cum Germanico propius Sueciam tangere. Hoc enim fere in emolumentum Germaniæ Ordinum redundare, modica gratiæ aut commodi Suecis spe. Polonicum bellum solam Sueciam spectare. Igitur hoc casu aliquot Germanicas legiones in Borussiam mittendas. Sed Suecum ac Finnum militem, qui prædia stipendii loco obtinet, domum remittendum, ut recens conscriptis mixtus disciplina eos imbuat. Cæteros secum retineat, & Germano milite suppleat. Præsidia Magdeburgo, & Erfordia nisi ultima necessitate urgente ne educat. Hu tamen mandatis non ita precise adstringebatur Banerius, ut non pro captu temporum consilia mutare ipsi liceret.

1635.

8. April.

Rectorum Sueciæ circa bellum consilia.

§. 32. Interea Oxenstierna facto per Argentoratum, & Lotharingiam itinere Regem Galliæ Compendii adierat, splendide ab eo exceptus, habitusque. Richelius se accedenti honoratiorem locum offerebat; sed abnuente Oxenstiernę ipse eum capiebat. Post idem Oxenstiernę valedicturus, velut ex itinere occursatus ad eum adicendebat, ut obiter duntaxat istum honorem exhibuisse videretur. Quę tunc utcunque dissimulanda erant. Cæterum heic non amplius urgebatur ratihabitio fœderis à Lœflero conclusi, aut Benfeldę traditio; sed potius prius fœdus renovabatur, conditionibus ad præsentem rerum faciem attemperatis. Qui tractatu etsi supersedere maluisset Oxenstierna, ultro tamen invitatus declinare eum absque offensa Regis non poterat, cujus amicitiam colere Suecię rebus tunc expediebat. Et ad famam non parum intererat, si firmata cum Gallis amicitia discederet. Accedebat, quod Galliæ Rex nondum Hispanis, nedum Cæsari bellum publice indixisset; unde ut rem huc deduceret Oxenstierna, nonnulla erant Gallis concedenda. Ne tamen quid in fraudem patrię fieret, omnia ad ratihabitionem Reginæ referebantur, qua non secuta ipse ab obligatione immunis erat. Capita fœderis, quę tunc con-

Oxenstierna in Gallia acta.

28. April.

1635. concipiebantur, huc redibant; Ut cum Austriacis pax aut induciæ non fierent, nisi utriusque Coronæ consensu: Sueci exercitium sacrorum Romanorum in locis hoc bello occupatis, simul clericis usumfructum suorum bonorum relinquerent. Quod tamen ita à se intelligi profitebatur Oxenstierna, ut istud exercitio Confessionis Augustanę præjudicio ne esset, nec sub bonis Sacerdotum reditus Episcopales, superioresque Prælaturæ comprehenderentur. Nullus munitus locus, qui nunc ab alterutro Rege obtinetur, nisi communi consensu hosti restitueretur: uterque certo modo confœderatis Germaniæ Ordinibus auxilium ferret. Galliæ Rex Suecos in possessione ditionis Moguntinæ, & Wormatiensis, aliisque pignoris in vicem à Fœderatis pro lato auxilio traditis, tueretur, & si quid horum ab hoste ereptum Galli recuperarint, id Suecis restituerent; ac donationes à Suecis factas servarent; in futuris tractatibus invicem operam darent, ut utrique Regno satisfiat. De pecuniario Gallorum subsidio, & quantum copiarum Suecis in Germania ex fœdere foret habendum, ad futuram declarationem differebatur. Et quia cętera quoque capita tunc non plane poterant expediri, Galliæ Rex brevi Legatum in Saxoniam missurus erat; qui hunce tractatum absolveret, ac ruentes ibi res cum Oxenstierna fultum iret. Agnoverat apud ipsum Richelius errorem suum, quod Pontificiis in Germania fidem habuissent Galli, eorumque tam operose coluissent amicitiam. Digredientem Rex
30. April. magni pretii annulo, gemmisque donabat. Oxenstierna lustrata Lutetia Diepam se conferebat, ibi conscensis Hollandicis navibus, quæ ipsum expectabant, in Bataviam adpellens splendida cum
Ejusdem in Hollandia acta. pompa Hagæ excipitur. In consessum Ordinum Generalium adductus explicabat de causis belli à
25. Maji. Gustavo Rege suscepti; quis ejusdem scopus, qui successus; ut res ad Norlingam profligatæ restitui potuerint, ni magnæ urbes pecuniam conferre abnuissent, & Saxo intempestivę paci operatus fuisset. Laudabat inde Belgarum constantiam, qua magno causæ communis bono Hispanorum vires distraxerint. Simul ut in eo proposito persistant hortatur, neu concedant Germaniam sub unius dominatum devolvi, vicinis omnibus prægravem futurum. Præcipue urgebat, ut cum ipse Inferioris Saxoniæ conventum indicere constituerit, Legatos eo mittere velint, ope ac consilio sibi adfuturos, ut isti Ordines in communi causa tuenda confirmentur, & Pirnensis tractatus sufflammetur. Ad quæ amice, sed laxioribus verborum formulis responsum. Super mittenda tamen Legatione inter Ordines Generales non satis conveniebat. Nam vel ideo festinandum non videbatur, quod de loco & tempore conventus nondum constaret. Et Oxenstiernę discessum è Superiore Germania in argumentum trahebant, velut tota Germania in Cæsarem inclinaret, facta cum Saxone pace, quæ reliquos omnes tractura esset. Ideo Belgis non consultum videbatur penitius Suecorum consiliis immisceri, multo minus in rem ipsam descendere; aut palam in Cæsarem hostilia induere, quem utcunque placatum retinere cupiebant. Cæterum cum inter Ordines deliberaretur, num dona quædam Oxenstiernæ forent offerenda; placebat tandem, ipsum ampliore honore, quam Legatum æstimandum, eoque sumtus tantum hospitii publice exsolvendos, muneribus abstinendum.

Turbatus in Saxonia status. §. 33. E Batavis Oxenstierna in Saxoniam adpellens res ibi non minus turbatas reperiebat, quam in Superiore Germania reliquerat, ut quibus mediis illæ sustineri possent vix adpareret. E quidem hosti non adeo arduum videbatur resistere, 1635.
cum Gallię Rex jam magnam belli partem in se averteret, & Batavis junctus prosperis initio successibus uteretur: sic ut si Cæsar omnibus viribus succurreret, Hispanus parum ab amittendo Belgio abesset. Huc autem converso Cæsare vires ejusdem per Superiorem Germaniam insigniter minuebantur. Ac si Saxo pro communi causa niteretur, spes erat, res reparari ac sustineri posse, quoad communis, honesta, ac solida pax obtineretur. Enimvero quę apud plerosque amicorum reperiebatur invidia, ambitio, socordia, & inconstantia nihil spei reliquerat. Concluserat Saxo pacem sibi privatim proficuam, sed cum Suecorum ac cæterorum ignominia, & jactura conjunctam; ab hoste sibi stipulatus, quæ à Suecis possidebantur, nullo hisce facto indicio. Neminem iste insuper cujus intererat, audiverat, nullius consilium admiserat circa pacem universos spectantem. Idemque improviso desertis amicis ad hostes se contulerat; quo his magna virium accessio facta erat, Evangelicis non solum ea desertione debilitatis, sed & exemplo atque autoritate labefactatis. Brandeburgicus pro more inter ambigua consilia nutans, prævalentibus apud ipsum pravis consiliariis, quid præjudicii allatum sibi foret facile agnoscebat, modumque agendi à Saxone adhibitum oderat: ast adversum quid moliri nec audebat, nec poterat. Ordines Inferioris Saxoniæ tunc Brunswigę congregati pacem Pirnensem captabant, nulla fœderum cum Suecis, ac beneficiorum à Gustavo Rege acceptorum ratione habita. Georgius Dux anceps aliquando sana consilia prę se ferre, mox alienati animi indicia ostendere. Inducias is à Saxone initas amplexus fuerat, quarum intuitu hostile quid in Cæsareos tentare abnuebat, ac edicta quędam promulgabat hostibus emolumento, Suecis fraudi cedentia. Jam quoque haut alia nisi Circuli Ordinum auspicia prę se ferebat, Suecię pro communi causa postulatis insuper habitis. Nec qui ipsi suberat, militem ad Sueciam amplius pertinere agnoscebat, & si quas legiones veteris sacramenti peculiariter observantes norat, durius habebat. Banerii denique commercia aversatus de ipso ejusdemque copiis atroces querelas non sine minis jactabat. Solus Landgravius Wilhelmus in fide perstabat; sed remotior, & à Banerii exercitu aliorum interjectu divisus. In ipso Baneris exercitu ducum juxta ac gregariorum animi ob stipendia non soluta ægri, & gliscebat sub cineribus ignis in periculosas flammas erupturus, sic ut omnia præsentem ruinam minitari viderentur.

§. 34. Rebus ita fere conclamatis, cum pręsertim eventus tractatuum in Borussia adhuc in dubio esset, Oxenstiernæ consultissimum videbatur honesta ratione bello excedere; & quoad de hoc constaret copias firmare, ac in potestate habere. Oxenstiernæ consilia. 14. Julii.
Unde & Banerium, qui difficultates queis premebatur ipsi exposuerat, hortatur, ut ne animum despondeat, aut defatigetur, sed onere potius opprimi se patiatur, quam per tædium opus imperfectum deserat. Cum etiam Sperreuterus supremus vigiliarum prefectus, cui Georgii Ducis acta haut arridebant, & præcipue quod ipsum procul ad Werram flumen ablegare vellet, à Banerio & Oxenstierna, quid sibi agendum foret, quęsivisset; 4. Junii.
hic ne Sueci tam egregiis copiis exuerentur, metuens injungebat, à Duce mandatam profectionem differret, & ad suum adventum provocaret, quicum ob fidem qua Sueciæ teneatur, rem communicare debeat. Interea quoad ipse pro animo Ducis consilium formasset, in Westphalia permaneret, & Nienburgum, si dederetur, in potestate haberet. Sed cum judicaret, Ducem id

1635. id ægre laturum, congressum ejus expetebat, si forte ad saniora consilia adducere posset, misso Lohusio eidem præ cęteris grato; apud quem prolixe Dux declarabat, se paratum ad arma iterum in communem hostem stringenda, & Oxenstiernę colloquium vehementer cupere. Sed mox mutato animo congressum differebat, quoad legiones istę sibi iterum subditę forent. Quod cum Oxenstiernę consultum noo videretur, congressus intermissus est.

Oxenstierna Magdeburgum tendit.

§. 35. Porro quia gravissimam sibi Oxenstierna disceptationem cum Saxone imminere intelligebat, qui de pace ab se facta Banerio jam significaverat, Magdeburgum ire constituit ut è propinquo negotium id tractare posset; simul ductorum ac militum tumentes animos componeret, & occasionem cum Landgravio, & Brandeburgico colloquendi captaret. Eo tendentem Soltquellæ adit à Brandeburgico missus Blumenthalius, qui Pragensis pacti exemplum exhibebat, non significato quid ipse de eodem sentiret. Tum durioribus verbis urgebat, ut super Pomeranica successione Electori caveretur. Addebat de neutralitate Pomeraniæ concedenda, si Polonicum bellum exardescat, & ne per Brandeburgicas terras copiæ in Poloniam ducantur, quod Elector isti bello plane implicari nolit: tum ut Clivicis ditionibus à bello immunitas indulgeatur, Landgravii copiis inde deductis. Sed cum Oxenstierna quæreret, num quid ipsi super instaurandis rebus communibus agere secum injunctum foret, Blumenthalius negabat; si tamen Electori de Pomerania prius cautum fuerit, tunc & super istis mentem suam expositurum. Ex quo non obscure colligebat Oxenstierna, hunc à pravis consultoribus ablegatum, ut aut rebus arctis iniquas conditiones Suecis extorqueret, aut si postulatum abnueretur, Elector magis irritaretur. Eoque responsum ita temperabat, ut nec patriæ quid fraudi futurum annueret, nec offensæ ansam præberet: prius noscendum sibi esse, inquiens, Pragensem pacem amplexurus sit Elector, an minus. Nam pace illa subsistente, rem jam decisam, nec ulteriore cautione opus esse. Sed altero casu prius super summa reipublicæ transigi par esse. Circa quam si quæ optentur consilia Elector capessierit, se ipsi Reginæ nomine quantum possit satisfacturum. Hoc responso dimittitur Legatus; ipse Magdeburgum iter persequitur.

Cum Brandeburgico legato obiter tractat.

Consilium Formatum ad interitum vergit.

§. 36. Cæterum digresso è superiore Germania Oxenstierna suffectus in ejus locum Director Otto Rheingravius, & reliquum Consilium consultando, hortando, rerum suarum incassum satagebat, exolescente jam plane ejus autoritate, sic ut eundem à Bernhardo Duce Moguntia Francofurtum reductum Magistratus urbis vix post octiduum salutare dignatus sit. Nec quidqnam abeo memorabile gestum, nisi quod cum Neoburgicus significasset, Cæsarem in ipsius *neutralitatem* consensisse, operam dederit, ut quæ circa eam Fœderati promiserant perficerentur. Interim hostis reliquias Fœderatorum oppressurus omni vi ad Rhenum tendebat, diversis locis transitum tentans, ut aliqua saltem perrumpens destinatis suis potiretur. Ac Lotharingus quidem cum Ligistico exercitu Rheno ad Brisacum superato in Mumpelgardensem agrum se conferebat, ut ibi & in vicino Comitatu Burgundiæ refectis copiis in Lotharingiam, ac plane in Galliam irrumperet; cui atrocissime minabatur, cusis quoque nummis, quorum unum latus Fulmen exprimebat hac inscriptione: *Flamma metuenda Tyrannis.* Alterum gladium lilia Gallica dissecantem adscriptis verbis: *Talem dabit ultio messem*, addito, *DEO duce auspice Carolo.* Enimvero nihil tanto dignum hiatu præstabatur. Nam redactis in potestatem invalidis oppidis Mumpelgardam aggressus acriter repellitur. Inde Bruntrutum, Vallis Sancti Georgii, & Spitzenberga capitur, modicum operæ pretium. Degenfeldii recens conscripta legio à duabus Croatarum legionibus circumventa strênue tandem perrumpebat pari fere hostium damno. Urgente post penuria, cum insuper Galli copias undique contraherent, acceptu à Bernhardo Duce quinque equitum legionibus, Lotharingus præmissis impedimentis ad Rhenum se non sine trepidatione recipit, cujus ultimum agmen Galli assecuti profligant; alia insuper caterva cæsa. 15. Maji. In Suntgoviam tamen penitus devastatam Galli cedentem insequi nolebant. Inde idem apud Brisacum statim impedimenta & peditatum cis Rhenum remittit; 20. Maji. sed cum equitatu nemine resistente hinc inde excurrens prædas agit. Ista expeditione Lotharingicos fames & alia incommoda ita imminuerant, ut cum initio sex equitum, octo peditum millia explere se jactarent, regressi vix quatuor equitum, duo millia peditum, ducentos numerarent. Sed cum Gallasius mox Rhenum superasset, ac Galli versus Lotharingiam se recepissent, Dux iste reparatus viribus capta Gemehra denuo movet, ut Ducatum suum 23. Julii. ope popularium recuperaret, aut saltem Gallos distineret, ne Bernhardo Duci contra Cæsareos auxilium ferre possent.

Lotharingi irrita expeditio.

Sueci Rhingoviam recuperant, & perdunt.

§. 37. Interea Ducis Bernhardi jussu Hohendorfius Moguntię prefectus cum aliquot equitum legionibus & selectu peditum catervis transmisso Rheno Rhingoviam irruperat oppressis Weisbadę duabus Bœnnighusii turmis, & qui 1. April. Wallosii, Elfeldę, & in arce Ehrenfelsa agebant; insuper Bœnnighusium cum valida equitum dimacharumque manu subsidio suis accurrentem in fugam conjecerat. Quo facto post firmata modico pręsidio capta loca trans Rhenum se iterum recipit. Ea tamen mox ab hoste contractis viribus nullo negotio recuperantur. Paulo post Tupadelius cum aliquot equi- 10. April. tum legionibus à Duce Bernhardo versus Wurtenbergicam dimissus tribuni Hispani legionem Schweigerę hospitantem opprimit, non spernenda pręda potitus. Sed quod frequentes circa Cæsareorum turmæ tenderent, non ulterius progredi ausus ad suos revertit.

Bernhardus Dux Francofurtum excurrit.

§. 38. Cum autem Francofurtensium studia in Suecorum partes vehementer refrixissent, ut neque necessariam urbis defensionem adornarent, & Vitztumio Saxenhusæ præfecto variis modis se opponerent, Bernhardus Dux conciliandis ipsorum animis eo proficisci constituit, quod magnum momentum in conservatione ejus urbis esset; simul Mansfeldium si posset Wetteravia expulsurus. Igitur ipse assumto pleroque equitatu & selectis peditum Moguntiæ pontem transit, postquam Tupadelium Spiræ cum idonea manu reliquisset ad hostem transitu arcendum. Quanquam enim nosset, Cęsareos in adversa ripa magnas copias contrahere; tamen quod Galli tunc ingentem exercitum Belgio infunderent, Gallasium Hispanis auxilio ire, & circa pontes extruendos adparatum illudendis Suecicis fingi credebat. Ac jam Dux Francofurtensium animos non pa-

1635. rum correxisse videbatur, hoste Fridbergam usque rejecto: Hœchstæ quoque obsidium parabatur instaurandis Francofurtum inter & Moguntiam commerciis; quando adfertur hostem apud Spiram Rhenum trajecisse; unde & ipse propere trans fluvium se recipit. Cæsarei quippe, cum ad Philipsburgum plurima navigia extruxissent aut collegissent, inter Heilbrunnam, & Pfortzheimum contracto viginti millium, uti ferebant, exercitu, Gallasio duce Heidelbergam primo tendebant, quam equestris legio insidebat. Huic extructis raptim tribus suggestibus deditio citra conditionem imperatur. Sed legionis subtribunus Hesserus pactione in noctem extracta relictis impedimentis cum equitibus Nicrum transnatat, ac casses, quibus circumseptus tenebatur, nemine suorum amisso evadit. Gallasius post occupatum oppidum haut tentata arce ad Ladeburgum considet; sed valida manu ad Rhenum dimissa, diu paratum pontem Rheinhausæ protegentibus tormentis & sclopetis fluvio injicere incipit. Peditum interea manus quatuor navigiis Rhenum trajiciens stationem à decurione incuriosius custoditam, & mox castellum ad ripam extructum quadringentis circiter peditibus insessum, sed machinis defectum occupat. Quanquam autem Tupadelius cum bis mille militibus Spira statim accurrens quinquies in hostem, jam firmare se incipientem, impetum repeteret: eum tamen commoditate loci gaudentem pellere nequibat. Unde desideratis circiter centum quinquaginta cum subtribuno Toppio, paulo majore tamen hostium numero cæso, se recipit; & quod militis dispendium facere tunc consultum non esset, deserta tacite Spira discedit. Bernhardo Duci, qui nuntio hoc accepto trans Rhenum se statim receperat, castris Franckendaliam inter & Wormatiam positis, in angusto valde res hærebat. Nam & quæ restabant Fœderatæ urbes eminus ab hoste inclusæ id modo captabant, ut communi naufragio singulæ se eripere possent. Ordines Transrhenani hoste irrumpente statim animum despondebant, ac relictis suis ditionibus in tutiora se recipiebant. Magna ubique frumenti, major argenti penuria; nec ullus munitus locus, cui vel ad mensem de annona prospectum. Promissa à Gallis duodecim auxiliarium millia nusquam apparebant, quin ipse Dux quinque legiones equestres Forcæo in Alsatiam subsidio mittere necessum habuerat. A fronte validus hostis viribus longe exsuperans. Nec tergum tutum erat, quod Piccolomineus Mansfeldio junctus Weisbadæ metaretur; de quo non constabat, an transmisso in Rhingovia Rheno istum à tergo circumventurus, an eum Mansfeldio in Belgium esset descensurus. Sane is ad Rhenum acriter ingruens noctu castellum ponti tuendo contra Moguntiam positum assultaverat; strenue tamen repulsus centum desideratis cesserat. Ad Elfeldam quoque manus militum in adversam insulam trajecerat; quam tamen sequenti die Sigrothus tribunus adductis duobus tormentis iterum expellebat.

Cæsarei ad Spiram Rhenum transeunt. — 31. Maji. — Bernhardus Dux in summas difficultates conjicitur. — 7. Junii.

§. 39. Has difficultates Dux Bernhardus primum Feuquierio, Forcæoque demonstrat, hortatus, ut propere suæ sibi legiones, & auxilia Gallica submittantur. Inde dubitabat, num Moguntiæ pedem figeret, contracta ibi annona, quoad hostium vires mora attererentur, aut ipsi subsidia aliunde advenirent. Ac jam impedimentis Oppenheimum præmissis ipsi tantisper ad Wurmatiam consistere decreverat, quoad hostis tota mole incumberet. Enimvero id consilium equestribus præcipue ductoribus displicebat. Nam urgente Gallasio vel prælii alea erat tentanda adversus hostem viribus longe prævalentem; aut subvectione interclusa, corruptaque messe mox cum fame luctandum. Quin si hostis infra Moguntiam irrumperet, præceps ad oppidum fuga erat arripienda, nondum proviso hominibus, jumentisque alimento; ac incerto adhuc Gallico auxilio. Unde suadebant cum equitatu montana versus concedendum, quo receptus ad Galliam pateret. Quam sententiam secutus Dux, cum tota vi hostis Rhenum superaret, Wormatiam duabus legionibus, Moguntiam pleroque peditatu firmat; ipse cum equitatu, ac duabus peditum legionibus ad montes vertit. Initio tamen non longius quam Lauteram ire constituerat, quo propius à suis abesset, & si quæ loca sua præsidio insessa hostis invaderet, hunc à tergo distringere posset; ac ut ad conjunctionem cum Gallis via pateret. Eoque & pleraque montium claustra Landavia Crucenacum usque milite firmabat. Sed cum hostis validius ingrueret, præsidio Lauteræ relicto Sarbruccam, & longius Galliæ versus limitem recedere cogebatur.

Idem versus Galliam se recipit. — 1635. — 18. Julii.

§. 40. Bernhardo Duce pulso Gallasius statim Wurmatiam aggreditur, ostentata vi, simul pacis jam factæ obtentu portas sibi aperiri postulans. Nec oppidani moram faciunt tribuno Holtzio compulso, ut honestis conditionibus liberum sibi discessum pacisceretur; quem Hagenoam discedentem multi milites deserebant. Wormatiæ plurimi ex Equestri Ordine, qui intra id oppidum se receperant, pacis leges subeunt. Ad quas acceptandas Argentoratenses quoque à Gallasio invitantur. Necjam jam amplius clanculum cum Francofurtensibus tractabatur, multis passim dulcedinem pacis ingerentibus, Regum, Ordinumque Fœderatorum potentia contumeliose elevata. Wormatia Gallasius Melchiorem Halzfeldium cum septem circiter millibus Lauteram mittit, quam Schonbeckius tribunus acriter & ad extremum usque spe adventuri auxilii defendebat. Sed tandem oppidum impetu expugnatur, ac præsidio cæso præfectus saucius cum subtribuno Hessero capitur. Zweibrucca quoque vi in potestatem redigitur.

Wormatia Cæsari se dedit. — Lautera capitur.

§. 41. Interea hostis in Rhingovia quoque Rhenum transierat Hohendorfio id impedire non valente, quod Gallasius è superiore tractu Falckensteinium Comitem valida cum manu immisisset. Horum pars ad Moguntiam considebant omni aditu intercluso. Erant in urbe ad sex millia militum, numerus vix par amplitudini mœnium defendendæ, sed quem castellum urbi adpositum non capiebat. Nec pro tanta multitudine sat annonæ suppetebat, urgente insuper funiculorum penuria; etsi pulveris pyrii aliquantum, & egregiæ machinæ forent. Antequam tamen extrema oppido admoverentur, Gallicum subsidium sub Ludovico Valetta Cardinale adventabat. Id quod Hohendorfio Dux significabat, hortatus ut strenue oppidum tueretur, certus auxilii intra quatuordecim dies adfuturi. Et commodum valde accidebat Duci, quod alibi tunc Gallis res feliciter cederent, pulsis in Valle Tellina per Rohanæum Ducem Cæsareis, & quod in Belgio Thomas Sabaudiæ Princeps à Chastilionæo, & Brezæo magna acie victus foret. Unde à Gallasio Piccolomineus cum triginta equitum turmis Namurcum missus est; quem

Moguntia premitur. — 30. Jun.

1635. quem per Treveros Beckius cum septem legionibus sequebatur: sic ut vires Cæsareorum ac Rhenum non parum distraherentur.

Christianus Marchio Brandeburgicus se dedit. §. 42. In Franconia Christianum Marchionem Brandeburgicum Lamboyns post expugnatam arcem Coburgensem urgebat, ut Cæsareum præsidium arce Blassenbugo reciperet, vi se id introducturum minitatus si abnueret. Nec adquiescebat Lamboyus, cum Marchio modicam moram peteret cum agnatis suis consultandi, & quoad pax promulgaretur, quam ipse statim amplecti constituerit. Unde avertendæ isthus insultui in hoc demum temperamentum consentiebat Marchio ut arcis præsidiarii Cæsar juxta, Imperioque ac ipsi sacramentum dicerent. Noribergenses Wahlius Bavaricus dux premebat; qui post Weidam vi expugnatam minora circum oppida Horsbruccam, Laufam, Altorfium in potestatem redegerat, ac urbem indies magis in arctum redactum ibat. Sed bono suo fato urbi ad pacem usque Pragæ promulgatam, & ultra frumentum suppetebat; alias fortasse parem cum Augusta sortem subituræ. Statim porro atque de pace perfecta constitit, præsidium Neumarcæ impositum cum subtribuno Magno Hansonio in urbem evocatur, verbo quod summa rerum in hac defendenda verteretur; **ut & Noriberga.** revera autem, ne forte hic deditionem abnuens transactioni urbes cum Cæsare remoram injiceret. **27. Junii.** Indu Regi Hungariæ Neumarcum venienti obviam mittunt, & pacis Pragensis legi se subjiciunt, stipulati tamen dicto subtribuno, & aliis Suecorum ductoribus, qui in urbe erant, liberum ad suos discessum. **& Ulma, ac Memminga.** In Suevia Wurtenbergicas arces mora temporis, & fames paulatim sub jugum Cæsaris redigebat, excepta Twila. Ulma quoque non longe post Noribergam Pragensem pacem amplectitur. Tandem & Memminga prævalentibus ubique Cæsaris armis se submittit. Ita fœdus Evangelicum per Superiorem Germaniam penitus extinctum.

Pax Pragensis. §. 43. Interea plene adornandis, quæ Pirnæ conceptæ erant, pacis legibus Legati à Saxoniæ Electore, & Georgio Landgravio Pragam **12. Mart.** venerant. Qui postquam ad negotium expediendum cum Commissariis Cæsareis accessissent, statim deprehendebant, Cæsareos Pirnensi instrumento multa addidisse, in eodem multa omisisse, aut interpolasse; ut Electorales istud subscribere non ausi quosdam suorum Dresdam remitterent, expetendæ Electoris declarationi. Hunc ne istam pacem perficeret, frustra **Eam Gallus frustra impedire conatur.** monebat Legatus Gallicus Rorteus Baro, Regis sui nomine pollicitus validum exercitum oppressis à Cæsare Ordinibus subventurum, quoad communis, tuta, & stabilis pax obtineatur, & quæ omnibus quorum interest satisfaciat. Nam Elector paci suæ affixus responsi loco prolixe exponebat mala belli, pacis necessitatem, quam diu captatam nunc propiore spe complectatur. Et cum Rorteus ex hoc intelligere non posset, num à Rege suo oblata auxilia grata forent, eadem denuo apud secretius consilium proponebat. A quo cum præter solitas verborum ambages nihil extundere posset, atque Regis sui promissa parvi fieri animadverteret, istis denuntiabat: Regi suo parum curæ esse, num Elector sacrorum socios & communi causæ innexos deserat, qui haut eo secius amicis ac fœderatis succurrere decreverit. Mox postquam **26. April.** Electoris Deputari Pragam iterum se contulissent, & ipse Dresda Berolinum ad Brandeburgicum Electorem abit. Illis Pragam reversis intra paucos dies negotium absolvitur, & pax per- **1635.** fecta proclamatur, statimque Cæsari & Ele- **20. Maji** ctori subscribenda transmittitur. Ejus capita quantum à Pirnensi conventione abeant, cum peculiari scripto sit expositum, recensere extra institutum nostrum, & cum tædio conjunctum fuerit. Id tamen utrinque immotum manebat, extraneos Reges ad restituenda omnia, quæ bello hoc in Germania occupaverant, si abnuerent, vi compellere, ipsoque Imperio, & Gallum simul Lotharingia ejicere. Cæterum quare in isthanc pacem tam multa continentem, quæ vix ullum juris & æqui colorem admiserint, Saxo consenserit, hæ rationes jactabantur; quod per cladem Norlinganam afflictis Protestantium rebus, quæ Cæsaris successus sisteret potentia nullibi adpareret; & quod Sueci omnia ad suum libitum disponere per Germaniam vellent; simul plures quoque extranei bello involverentur, qui Imperium penitus quassaturi videantur. Ipse Elector longe post tempore Carolo Christophoro Slippenbachio Comiti dixerat: Sine dubio Sueciæ se amicum fuisse permansurum, ni Regis Gustavi Adolfi mors intervenisset. Post eam nobiles Suecos ita omnia miscuisse & confudisse, ut scopum belli non amplius liceret dignoscere. Observabatur quoque Saxonis animo autoritas inter Protestantes hoc facto insigniter stabilienda, & Maurinus Saxoniæ quondam Elector, qui Passaviensi transactione cæteris sacrorum libertatem stipulatus fuerat Galliæ Rege excluso; cujus factum imitandum sibi proposuerat. Nec deerant, qui Electori persuaderent, habere eum quare sibi gratuletur, rem hucusque deduci potuisse; nec dubitandum, ubi exolita animorum exacerbanoue concordia inter Cæsarem & Ordines instaurata sit, ipsum uno verbo plus apud Cæsarem obtenturum, quam si decennium adhuc inter tractatus absumtum fuisset. Sed adversus exteros Reges & Suecos præcipue, qui hac pace ita indigne habebantur, spes præcipue reponebatur in edictis Cæsaris avocatoriis; quod maxima pars exercituum Suecicorum Germanis constaret, quos istorum sacramento intenta infamiæ, confiscationisque, & capitis pœna abstractura esset. Ac certo credebatur, illis promulgatis, qui nunc numero sui militis gloriarentur, ad tenuem mox manum redactum iri. Id constabat, ad eam pacem conciliandam non parum contulisse Landgravium Georgium, qui patri suo moribundo jurasse ferebatur, se nunquam Austiacæ Domus partes deserturum. Cujus Cancellarius Wolfius sedulam Cæsari eam circa pacem operam navabat. Landgravio post pro isto officio à Cæsare donata præfectura Lauba cum vectigali non exigui momenti, quæ quondam ad Electorem Palatinum spectaverat, nec non Comitatus Isenburgicus Budingensis, exclusis & in exilium ejectis quindecim ex ea familia adhuc superstitibus. Arguebatur quoque Saxonicus Theologus Matthias Hoëus decem uncialium millia à Cæsare accepisse, eximendis Principis sui animo scrupulis, quos alias facile ista pax generare poterat. Ob eandem suppli- **24. Maji.** catio per Electoris ditiones indicitur, & ipsa, ut in omnium notitiam perveniret, typis exscripta publicatur. Et quia per superiores Circulos omnia jam sub Cæsaris obsequium redacta erant, Elector Lipsiam se confert, ubi & copias suas contrahit, ut cum Suecis, qui non procul in Magdeburgico agro stativa habebant, transactionem susciperet.

§ 44. Inter recentis pacis gaudia Arnheimius **Arnhei-** obtentu

1635.

Sannus à Saxone discedit. 28. Maji.

obtentu curandæ valetudinis insalutato Electore ab ipsius exercitu, cui summo cum imperio præerat, Vetus Brandeburgum improvisus se confert. Causam ipse ferebat, quod pacem non probaret, qua sua quoque salus in lubrico posita videretur. Nec dubitabat apud præfectos

2. Junii.

quosdam Suecicos, qui ipsum inviserant, asperis verbis in Saxonem invehi, jactans; se pacem Christiano indignam judicare, quæ aliquos Ordinum libidini Cæsaris dedat, & de Suecorum satisfactione nihil contineat. Si talibus Elector utatur consiliariis, qui persuadere ipsi possint, ut contra fidem tam sanctè, se quoque interprete datam Silesios pace excludere, & *Babylonicæ meretricis* tyrannidi tradere non vereatur: quem præstiturum non repertum iri, qui Electorem permoveat ad manus ipsi injiciendas? Se nolle imperium gerere in exercitum Saxonicum, qui jam Cęsaris sit; nec Cęsari sacramentum dicere posse, cui suspectetur, velut ipse Electorem ad bellum in Cęsarem incitaverit, hujus ditiones vastaverit, Pragam ceperit, ac Fridlandum fidum alias Cæsaris ministrum seduxerit, nec Austriacum esse ejusmodi offensas oblivisci. Invehebatur præterea in Hoëum Theologum: qui sententiam ipsius super Pragensi pace sibi communicatam Christiano dignam, honestam, & saluti Protestantium patriæque proficuam agnoverat; Electorique denuntiaturum se dixerat, ni ab ea pace discedat, conscientiam & honestatem ipsum læsurum. Et nihilo secius sequenti die Numini pro ista pace gratias nuncuparat. Unde propria cum confessione convinci, Deo grates exsolvisse, quod Elector cum læsione conscientiæ, & posthabito honesto pacem iniverit. Addebat; si salva conscientia adversus Cæsarem hactenus arma gesta sint, eadem etiam adversus Saxonem geri posse, qui turpem & causæ Evangelicorum perniciosam pacem cuderit.

Et Sueci non fidunt.

Nec eo magis tamen vir iste sinceri animi fidem Suecis faciebat, ipsis antea semper adversus, & præcipuus autor Pirnensis tractatus; qui licet paulo æquior quam Pragensis, iisdem tamen fere defectibus præsertim circa Silesios laborabat, quos nunc iste in Pragensi pace tantopere damnabat. Et qui viri astutiam noverant, ista omnia in speciem fieri, dicique judicabant ad fucum populo faciendum, ac ut impediret, ne Brandeburgicus se cum Suecis jungeret. Qui & his ipsis diebus à Brandeburgien legationem ad Saxonem susceperat obtentu laxius spatium petendi Ordinum declarationi, & satisfactionem Sueciæ procurandi. Et sane constabat, ipsum plerisque nobilibus per ditionem Brandeburgicam favorem in Austriacos inspirasse, quibus persuaserat; Gustavum Regem id egisse, ut libertatem nobilitatis Germanicę circumcideret, eidemque opprimendæ novos homines opibus, & honoribus extolleret. Quod fatum quoque Ordinem Equestrem mansurum sit, prævalentibus Germaniæ Principibus, qui pleraque bona, ac beneficia sacra sibi suisque vindicaturi sint, reliquis inter gratiosos aulicos distributis. Contra florente Domo Austriaca nobilitatem Germanam bonis sacris fruituram, ac Principibus in ordinem redactis istam ad verę libertatis fastigium enixuram. Quo fine & ipse tractatum Pirnensem suaserit.

Silesii de pace apud Saxonem frustra queruntur.

§. 45. Enimvero bona fide eam pacem detestabantur Silesiæ Ordines, qui jam dudum per legatos Saxonem rogaverant, ut cum ipsi per ejus exercitum nulla sua culpa in partes pertracti sint, idem pro fide sibi sanctissime data efficiat, ne pacis instrumento suæ existimationi nota inuratur, neu tam fœdis criminibus onerati durissimis conditionibus subjiciantur. Ad quæ Elector promiserat; transactionem anno hujus seculi vicesimo primo Dresdæ initam, & à Cæsare confirmatam, salvam ipsis fore. Hac in spe inter postremos tractatus eo magis confirmabantur, quod legatis quantumvis solicite instantibus nihil eorum, quæ agebantur, communicaretur; unde ipsi collegerant, causam suam ita liquidam esse, ut nulla amplius deductione indigeat. Conclusa quoque pace ne verbum quidem ipsis indicabatur eorum quæ ad Silesiam spectarent. Ast cum post intelligerent, quæ Pirnæ circa ipsos decreta erant Pragæ renovata, & durioribus legibus adstricta, ac extrema intentari, ni ista subeant, prolixo scripto innocentiam suam denuo demonstrant; ut atrocissimas à Cæsare oppressiones patienter tolerarint; ut Elector immisso exercitu, metu promissisque ipsos compulerit in cæterorum Evangelicorum causam descendere; ut ipse autor sit eorum omnium, quæ sibi objici queant. In mentem inde revocatis ejus promissis obsecrant, ignominiæ ipsos eximat, ac libertatem, juraque Silesiæ sarta tecta conservet. Ni hoc fieret, interposita protestatione, jus sibi è Dresdensi transactione quæsitum reservabant. Eodem argumento literas ad Arnheimium dabant, cui & omnium dictorum factorumque memoriam refricabant, quibus ad arctiorem ipsos conjunctionem permovere sategerat. Sed neque hic secessione facta, quicquam amplius ad rem conferre poterat; & Elector paci suæ inhærens querelas istas surda aure respuebat. 9. Jun.

Erfordienses paci non fidunt. 12. Junii.

§. 46. Sed nec Superioris Saxoniæ Ordines super ista pace eadem sentiebant. Erfordienses quippe eam suspectam judicabant; eoque Oxenstiernam per literas orabant, ut in tractatibus, qui cum Saxone suscipiendi videantur, ipsorum rationem habeat. Idque petitum paulo post repetebant; ratione addita, quod cum de pace nuper conclusa vicinis Ordinibus significaretur, ipsorum urbs præterita sit. 9. Julii.

Anhaldini pacem sub conditione acceptant.

Anhaldini Principes etsi Saxonis imperia abnuere non auderent, cujus metu etiam Ludovicus Princeps præfectura in duos præsulatus plane abierat, ejusque abdicationis testimonium sibi ab Oxenstierna exhiberi petierat: tamen quod in pace Pragensi passim quædam desiderarent, non nisi certis conditionibus eam acceptare decernebant, ut conscientię, & decoro utcunque consulerent, postquam contra torrentem niti supra vires erat.

Wilhelmus Vinariensis Dux paulatim in pacem flectit. 8. Jun.

Wilhelmus Vinariensis Dux, etsi jam non vulgari amicitia Saxoni junctus, per Legatum apud Oxenstiernam multa de studio suo in communem causam Suecosque testabatur, rogans, ut ipse sibi deinceps quoque faveat, ac Protestantium salutem cordi habeat. Sed ea mens non diu persistebat; an quod ista tantum simulaverat. Initio tamen declarabat: se constituisse pacem amplecti, & à bello remotum quiescere. Non posse tamen copias suas, quas nec plane in potestate habeat, obstringere, ut cum Cęsaris se exercitu conjungant adversus Gallos Suecosque, aut si qui alii eam pacem abnuant. Cujus rei graves sibi rationes esse, ac confidere, non plus a se postulatum iri. Et ut eo circumspectius agat, copias se suas eousque retenturum, quoad ab Electore sibi sit idonee cautum. Sed si ad plura urgeatur, quam conscientia ferat, alia sibi consilia capienda.

Brandeburgicus initio nutat. 10. April.

§. 47. Brandeburgicus Electoe, Dresda reverso Schwartzenbergio, selectos Ordinum provincialium denuo Berolinum evocat, illorumque sententiam exquirit; num Saxoni adhęrendum, si is vel

1635. vel ad Cæſarem tranſeat, vel tertias ſibi partes formet? Quorum etſi non pauci in conjunctionem cum Saxone inclinabant ab autoritatem popularis ſui Arnheimii, & quod anxie pacem anhelabant, ad quam iſthæc via expeditiſſima videbatur: tamen aliqui è conſiliariis, & ipſorum ſuaſu Elector valde dubitabant, num ita repente ad Saxonem tranſeundum foret. Nam eo caſu ſumma rerum Saxoni credenda erat, quod cum ob alias cauſas durum erat, tum quod iſte magna ab hoc ſibi deberi contenderet ob hæreditatem Boruſſicam, & ſucceſſionem Juliacenſem, ex qua fructuum perceptorum & percipiendorum nomine ducenties quinquagies centena uncialium millia poſtulabat. Igitur placebat pauliſper ſpectandum, quo res ſe darent, omniaque integra ad Oxenſtiernæ adventum differenda. Sed cum mox articuli Pirnenſes paſſim interpolarentur, Elector non aulicos ſolum, ſed & Theologos in conſilium adhibebat. Quos inter Wolfgangus Crellius prolixe demonſtrabat: hautquidquam fas piumque eſſe Electori, cum Cæſare & Saxone arma conjungere ad perſequendos illos, qui amneſtia excluſi, & ſoli clementiæ Cæſaris reſervati ſint; quantumvis ditiones, dignitatem, ac ſacra ipſi ſalva fore promiſſum ſit. Quin nec fas ipſi ratam habere pacem, qua aliqui Ordinum Evangelicorum excludantur. Unde ſpes erat, Electorem à cauſa communi non defecturum: de qua ſua mente etiam Banerium per Legatum Heidium eſſe ſecutum juſſerat. Enimvero Schwartzenbergius, ipſiuſque factio duplici potiſſimum machina oppugnatum Electoris animum in ſequiora detorquebant. Nam cum Elector Oxenſtiernam in Saxoniam adpellentem legatione aditurus eſſet, id perficiebant, ut ei obeundæ deſtinaretur Blumenthalius, Comiti iſti penitus addictus; utque ſepoſita communis cauſæ reparatione ſola cautio de ſucceſſione Pomeranica exigeretur: cum ſatis conſtaret, Oxenſtiernam ſine ulla conditione iſtam non annuiturum: qua repulſa ad irritandum Electoris animum abuſuri erant. Quem inſuper quaſſabant collapſæ per Superiorem Germaniam res, & Gallorum in Belgio arma initiis non reſpondentia, gliſcenſque Cæſaris atque Saxonis potentia, quæ malevoli immenſum extollebant, inania quoque miſcentes, ut Electori tandem perſuaderent, res Suecorum & Evangelicorum conclamatas, nec ſpem eas inſtaurandi ſupereſſe: unde unicam viam ſe ſuoſque extremis malorum eripiendi patere, ſi pacem amplectatur. Quibus artibus labefactum Electoris animum demum in partes ſuas pertraxere.

Poſt artibus malevolorum corrumpitur.

§. 48. In Saxonia Inferiore Landgravius Georgium Ducem tandem ad congreſſum Hildeſiæ habendum permoverat, invitato quoque Banerio, ut conſultarent, quomodo ipſorum copiæ neceſſitate exigente invicem ſibi ſuccurrere poſſent. Eo ſe conferre Banerius, quod initio conſtituerat, impediebatur adverſa valetudine, & quia conſtabat id agi, ut ipſe ab exercitu abſtraheretur. Mittebat tamen eodem tribunum Werderum Landgravio cumprimis gratum, qui demonſtraret; conſultum ſibi videri, ipſos intra hoſpitia quietem agere, quoad appareat, quid inter Cæſarem & Saxonem concludendum ſit: tunc demum enim certi quid ſtatui poſſe. Sibi ſane ſtativis ſuis digredi haut tutum, poſitis ad latus Saxonicis, à tergo Brandeburgicis copiis, à quibus quid expectandum ſit, non conſtet: unde ſibi utique rebus ſuis invigilandum, & quid tempus ferat expectandum eſſe. Quod ſi hoſtis Landgravium premat, firmatis valido præſidio munitis locis cum copiis Viſurgim verſus ad Georgium Ducem recedendum, apertis agrorum hoſti in prædam relictis, quibus æque vaſtitas immineat, ſi amicos exercitus eodem evocet, ſede belli ibidem locata. Quod ſi tamen omnino auxilia petat Landgravius eſſe Duci Georgio ad ſuccurrendum facultatem, & ſe quantum tempora ſua ferant, equitatum ſubmiſſurum. Omnino tamen ſuadebat Landgravio, conſervationem potius exercitus hoc tempore, quam agrorum ſpectaret. Cæterum Hildeſiæ Luneburgicus Landgravio aliquot legiones promittebat, quibus hic de annona proſpecturus erat. Sed cum Landgravius mandata eis legionibus danda huc extendi vellet, ut ſi occaſio arrideat, Haſſiacis junctæ in hoſtem irent, & Bernhardo Duci ſociarentur, id Luneburgicus obtentu induciarum, in quas conſenſerit, recuſabat. Ita ad extremum eo congreſſu parum effectum fuit.

Landgravius & Luneburgicus congrediuntur.

18. Adril.

Banerii conſilium.

1635.

§ 49. Alio inde conventu Wilhelmus Vinarienſis, Georgius Luneburgicus, & Landgravius Northuſæ agitabant, quid circa pacem Pragenſem ſtatuendum foret, quam à Pirnenſibus articulis multum diſcrepare intellexerant. Ubi id ab ipſis decretum vulgabatur; ſi honeſta & omnes complexa pax obtineri poſſit, libenter ſe eam arrepturos. Aſt ſi Saxo conventa ſua ipſis utique obtrudere conetur in fraudem cauſæ communis, ſe conſtanter in ſocietate permanſuros, quoad Proteſtantibus firma ſecuritas parta ſit. Eo fine ipſos è copiis ſuis unum exercitum compoſituros, ingruenti qua opus ſit hoſti opponendum. Enimvero quod ſuper eo congreſſu Banerio nihil communicatum foret, ipſe his, quæ publice jactabantur, fidem derogabat. Quanquam enim de ſtudio Landgravii in Suecos non dubitaretur, reliqui tamen ſuſpecti erant, & præcipue Vinarienſis indies magis Electori Saxoniæ addictus. Unde ab ipſo id ſpectari judicabat Banerius, ut Luneburgicus Suecorum partibus abſtraheretur, aut ſaltem ejus ſibi copiæ adjungerentur. Id quod hac via obtenturus erat, quia iſte exercitus diverſis quidem ducibus ſubditus, ſummæ ejuſdem directioni ſubeſſe debebat.

Conventus inter Vinarienſem Luneburgicum & Landgravium Banerio ſuſpectus.

20. Maji.

§. 50. Aſt univerſos Saxoniæ Inferioris Ordines Auguſtus Brunſwicenſis Dux Brunſwigam convocaverat, ubi ad propoſitionem ab ipſo factam decretum; inducias à Saxone initas utique amplectendas: pacis quoque Pirnæ conceptas leges admittere ſatius eſſe, quam ancipiti aleæ fortunas omnes exponere, aut miſeros cives per belli mala diutius trahere: operam tamen utique dandam, ut Gallis & Suecis amica ratione ſatisfiat. Quod ſi Pragæ quid additum ſit, aut Pirnenſibus capitibus detractum, quod divinæ gloriæ & doctrinæ ſtatuique Evangelicorum repugnet, novo conventu indicto pro re nata conſilium capiendum. Interim ſuper alendo exercitu decernebatur, quoad de pace conſtaret. Ita Inferior Saxonia fere cum Electore conſpirabat, niſi quod Suecorum Gallorumque rationem curatius habendam duceret, quibus validi exercitus, ac plurima munita oppida præſidiis infeſta. Unde ni bona illorum cum gratia res componeretur, adparebat, eas oras novis, ac forſan gravioribus quam hactenus turbis involvendas. Nec placebat Landgravium ab induciis excluſum, qui ſi per deſperationem ad imploranda exterorum auxilia adigeretur, vicinum incendium Saxoniam quoque correpturum videbatur. Unde Electorem literis monebant, æquum ſibi videri Suecorum amicitiam conſervari, ac ob inſignia merita rationem eorum ita haberi, prout fas, & decus exigat.

Conventus Inferioris Saxoniæ decretum.

29. Maji. 9 Junii.

1635.

Tum omnes adversus duas Coronas offensarum causas declinandas, & Landgravium induciis includendum.

Neustadium & Nienburgum deduntur. 30. April. 19. Jun.

Sperreuterus à Georgio Duce secessionem facit.

§. 51. Inter ista ob susceptas inducias eo tractu ab exercitibus nihil memorabile actum, nisi quod Cæsarei Neustadium ad montem à rapis dictum, & Nienburgum post longam eminus obsidionem premente fame dedere sunt coacti, illud Aprili, hoc Junio mense, quorum huic Wernerus Meridius tribunus, qui obsidium curaverat, præficitur. Paulo post Sperreuterus supremus vigiliarum præfectus à Georgio Duce cum aliquot legionibus secessionem fecit; cujus rei causa paulo altius repetenda. Post acceptatas inducias Dux copiis sibi subjectis, ac præcipue legionibus, quæ Nienburgum obsederant, imperaverat omni hostilitate adversus Cæsareos abstinere. Sed quia istud inscîis Suecis, & in fraudem eorundem factum erat, suspicio oriebatur, quasi Dux tractatuum Saxonicorum particeps foret: præsertim cum non modicas occasiones hosti noxam inferendi omisisset.

Ducis Georgii suspectæ actiones.

Nam monuerat Sperreuterus, intra paucas septimanas fame ad deditionem cogi posse Wiedenburgum Osnabrugensis præsulatus arcem, quę vicinam late regionem exactionibus premebat. Id quod obtentu induciarum Dux recusabat; quo nomine etiam voluerat Rhedam munitionibus ac præsidio firmari, non parum securitati hospitiorum Westphalicorum inservituram. Præterea querelarum & minarum adversus Banerium, ejusque exercitum nec finis erat, nec modus. Nec dubitabat palam profiteri; plus sibi jam Ordines sui Circuli respiciendos, quam Sueciam: illos quippe solos onera belli pertulisse, cum ab extraneis nihil auxilii, ac potius multum impedimenti ipsis allatum sit. Idem quoque arguebatur, Suecicas legiones, & qui Suecis favebant durius, Brunsuicenses contra largius habere, ut hæ potissimum numero militum gliscerent. Jam quoque titulum *Generalis Suecici*, quo hactenus fere nuncupatus fuerat, & quem lubens admiserat, fastidire incipiebat, causatus; à Gustavo Rege pacto Wurtzburgi inito in ipsius arbitrio relictum, cum imperium in copias Circuli Saxonici tanquam Princeps Germanię, & non simplicis ducis, Suecici dignatione suscipere velit, modo in negotiis summam rerum spectantibus à Regis directione dependeat. Neque repugnare ipsum velut liberum Imperii Principem conscriptis à se copiis præesse, & Regi dum viveret summam belli directionem deferre. Unde & in pacto deditionis Nienburgensis omisso Suecico vocabulo Circuli Saxonici se ducem duntaxat vocitaverat. Cum etiam Banerius animo ipsius explorando literis & nuntio misso exquisivisset; quid ab ipso expectandum sibi foret, si Saxo Cæsareis junctus invaderet; simul aliquot legiones Suecicas, & machinas triginta quatuor sibi mitti postularet:

25. Maji.

Dux inanes verborum ambages reponere; nec suis se legionibus, ac machinis carere posse; addito, sibi non constare, legiones aliquas Suecicas, aut Sueciæ obnoxias suo imperio subesse. Præsertim cum istæ legiones Ordinibus Saxonię traditæ, atque ab hisce acceptatæ, & hactenus sustentatæ sint. Non igitur penes se, sed Ordines Circuli esse aliquas legiones dimittere suum esse illas conservare, & in usum causæ communis adhibere. Imo cum Banerius postularet, ut Dux hosti propior dimachis suis opportunos aditus custodiret, ne id quidem annuebat.

21. Maji.

§. 52 Cum igitur ex conventione Ducis cum Wilhelmo Vinariensi, & Landgravio junctis ipsorum copiis exercitus ad Werram flumen esset formandus, Dux Sperreutero mandabat, contractis in Westphalia legionibus, ac superato Visurgi in agro Brunsuicensi commodo loco castra metaretur, hostemque diligenter observaret, ac ad Wilhelmum Vinariensem, & Landgravium quicquid ageretur referret; se tamen in consulto cum neutro copias conjungeret.

1635.

Sperreuterus jussu Ducis Westphalia non vult excedere.

Contra Sperreuterus Duci ostendebat; non convenire Westphaliam milite nudari, ne forte hostis Nienburgo succurrat, tunc in extremis agenti. Ast Dux mandata sua iterare, causatus ad Nienburgum nihil esse periculi ob nuperam Hispanorum in Brabantia cladem: ac si qui ingruant, sat spatii fore istos dispiciendi. 28. Maji. Igitur ad condictum locum festinaret, sed inducias observaret, nec Melandro Hassiaco Duci se misceret. Ea mandata Sperreuteri suspicionem, velut Dux in Saxonem inclinaret, non parum confirmabant; præsertim postquam intelligebat se imperio Ducis Wilhelmi in Saxonem jam aperte proni subjiciendum. Unde id agi judicabat, ut ipse Luneburgico vicissim suspectus Westphalis dimotus in talem conjiceretur locum, ubi è medio tolli, aut in potestate haberi posset; simul legionibus Nienburgo obsidentibus Sueciæ addictissimu abstraheretur, quę deinceps una cum Nienburgo in Ducis manu futuræ essent. Constituerat igitur moras nectere; ac interim à Banerio, quid sibi agendum, literis exquirebat. Enimvero huic non minus Dux suspectabatur; nec ferendum videbatur Westphaliam, & tot legiones insuper haberi. Igitur Sperreutero respondebat: legiones circa se expeditas teneret; interim suam mentem dissimularet, quoad ipse, quid ulterius faciendum, significaret. Quod si nimis urgeatur, nec alia via pateat, legiones quas possit contraheret, & secessione à Duce facta secum jungeretur. Dum ita tergiversanti Sperreutero Dux repetitis mandatis instat, ad Oxenstiernam, quem è Gallia in Saxoniam adpulisse innotuerat, Hammersteinium præfectum turmæ ablegat, ut sibi expressa mandata dentur, 30. Maji.

Oxenstierna Sperreuteri consilia adprobat.

num repudiato Luneburgici imperio ad Banerium transire, abductis simul à Regina pendentibus legionibus; ac Nienburgum, ubi captum sit, fido præsidio firmare debeat? Oxenstierna, quanquam prospiciebat, Luneburgicum hac re gravem offensam concepturum, ac eam fortasse obtentui sumturum in partes Saxonicas transeundi: tamen haut consultum judicabat, tot legiones jacturæ periculo exponere. Inprimis animo obversabatur Nienburgum, quo si Luneburgicus potiretur, jam Hamelæ ac Mindę potens, Suecis nihil firmi ad Visurgim restabat, transitus ejus fluminis in placito Ducis deinceps erat futurus. Igitur mandata à Banerio missa confirmabat, ac ut legiones à Suecia pendentes in fide retinere studeret; tum curaret, ut Nienburgum in potestate haberet non solum ob transitum Visurgis, sed & ut tormenta Suecica, quæ Dux ad se non spectantia Petersburgo avexerat, eo pignore facilius ab ipso recipi possent. His mandatis acceptis Sperreuterus Duci significat, se contrariis Oxenstiernæ jussis prohiberi, quo minus injunctum ab ipso iter persequatur. Quæ istum rationes moveant se ignorare, nec inquirere suum esse. Id vero Dux ęgerrime ferebat, ac in acerbas de Sperreutero querelas erumpebat, velut is non ob bonum publicum, sed ut Comitatum Lippiensem argento emungeret, falsis narrationibus Oxenstiernam circumvenerit. Multa simul de fide sua testabatur, & vindictam se de Sperreutero sumturum. Eam animi ægritudinem Oxenstierna colloquio eximere conabatur, ad quod Dux initio se cupidum ostendebat. Sed post mutata sententia abnuebat, quoad super istis legionibus sibi satisfactum foret. Interea Sperreuterus associatis sibi novem legionibus primo Huxteram versus tendebat,

1635. bat, ubi in proclivi videbatur Hamelam astu occupare, si propria autoritate tantam rem suscipere ausus fuisset. Inde per præsulatum Mindensem, & Osnabrugensem Nienburgum flectit, tunc recens ab hoste deditum, idque feliciter in potestatem suam redigit, postquam præfecto Wernero Merodio, & tribuno Stralendorfio Oxenstiernæ mandata; queis ejus imperio parere jubebantur, ostendisset. Et Stralendorfius quidem cum sua legione statim oppido dimotus, solis Astoni cohortibus ibi relictis, & quod parum annonæ esset, Merodio ut è vicinis pręfecturis statim importaret injunctum.

Sperrentorus Nienburgum in potestatem redigit. 19. Junii.

Conspiratio in Banerium detegitur.

§. 53. Eodem tempore conspiratio in Banerium detegitur, cujus autores erant Joannes Stalmannus pręsulatus Magdeburgici & Halberstadiensis nuper Cancellarius, & Jacobus Capo Rugia insula ortus. Quorum ille ob Reformata sacra; quæ profitebatur, abdicato munere priorum beneficiorum memoriam acerrimo odio mutaverat. Hic in Poloniam exploratum missus, cum operam suam non ex voto æstimari vidisset, in vindictam exarserat. Qui in societatem sceleris pertrahere nitebatur Erasmum Platonem tribunum; qui Banerii offensam incurrerat. Adhibebatur flagitio color, quod tranquillitatis Germanię intersit enim virum è medio tolli, qui solus pacem remoretur, nec ex usu Sueciæ rem gerat. Ast Plato percepta sceleris machina; quanquam ipse Banerio invisus, & conspiratio non adversus Sueciam instituta simularetur, illam ad hunc deferebat. Isti tamen rem detectam odorati in fugam se dant. Et alterum quidem latebræ texere. Stalmannus ad fines Poloniæ deprehensus, cum desperabundus vulnus sibi cultro intulisset non letale, in vincula datus est; quibus post ruptis una cum decurione custodię adposito se proripuit.

13. April.

26. Sept.

Primi motus inter ductores exercitus erumpunt.

§. 54. Sed & apud ductores exercitus novarum rerum indicia erumpebant, postquam de infenso Saxonis, & aliorum in Suecos animo intellectum est, & eum exercitum Pragensi pace exclusum. Inde enim è Banerio sciscitandi ansam arripiebant, cui deinceps militaturi, & à quo stipendia accepturi essent? Quorum conatus etsi Banerius hoc artificio eludere studeret, quod singulos tribunos apud legiones suas presto esse juberet, velut in adventantis Oxenstiernæ honorem, ac ut rebus ita exigentibus exercitus eo promtius contrahi posset; quo ipsos divisos teneret: impedire tamen non poterat, quo minus Winckelius, Hodicius, Comes, Berghofius, Dewicius, & Crocovius tribuni scripto ipsi oblato postularent; ut superiores duces tribunosque exercitus convocaret, quo periculosis hisce temporibus super salute Suecię, & exercituum consultari queat. Quos ille ad Oxenstiernæ adventum quiescere jubebat. Cæterum non modicæ curæ Banerium exercebant, quod Arnheimius Werdero tribuno indicaverat, Saxonem recta in Pomeraniam iturum, quam Brandeburgico pacem Pragensem acceptanti se traditurum Schwartzenbergio Comiti promiserat. Eoque metuebat, ne Brandeburgicus transitus Havelę validis presidiis firmaret, ut priusquam ipse perrumpere posset, Saxo copiis Witebergę & Torgę trans Albim ductis, eodem pręverteret, ipsumque ora maritima excluderet. Contra tamen suspicari in mentem veniebat, ne forte rumor iste studio spargeretur, quo ipse Magdeburgico agro abstractus in Pomeraniam se proriperet, quem norant ad id receptaculum oculos semper reflectere. Igitur in procinctu stabat, ut si Saxo in Pomeraniam moveret, ipse eum præverteret. Sed postquam iste ad Lipsiam copias contrahebat, Banerio ad Salam metari placebat.

23. Maji.

§. 55. Inter Ista Oxenstierna Magdeburgum accesserat, quem rebus plane turbatis ac prolapsis magnæ difficultates circumstabant. Saxo quippe post pacem cum Cęsare factam Suecorum partibus desertis omni modo id agebat, ut cęteros Saxonię Ordines ad se pertraheret, jam indies magis vacillantes. Ita ab amicis nudato Oxenstiernę duæ patebant viæ; quarum alterutra utique ingredienda erat, ut vel per tractatus cœptam rerum telam abrumperet, vel continuato bello pertexeret; quarum neutra tamen sat expedita videbatur. Nam circa tractatus potissimum dignitas, securitas, & satisfactio patriæ respicienda erat. Dignitas in eo vertebatur, ut quemadmodum bellum cum Cæsare ac Liga gestum fuerat; ita & pax cum utrisque, aut saltem cum Cæsare iterum sanciretur. Id quod suscepta cum Saxone tractatione futurum non erat, nisi hic mandatis à Cęsare instructus negotium susciperet. Quantum porro securitatis in Saxonis cautione pro aliis interponenda foret, recens Silesiorum exemplum ostendebat. Denique pensationi sumtuum nec plane renuntiare placebat; & tamen quid terrarum citra novum bellum obtineri posset non adparebat; modica autem argenti summa mactum discedere apud omnes nationes probro erat futurum. Quod si bellum sederet, erat quidem sub Banerio egregius exercitus, Saxoni par; sed qui fere extraneo, & Germano milite componebatur; cui an præsenti rerum facie satis tuto fidendum foret, non constabat; pręsertim cum ductores jamtum super stipendiis in posterum scrupulos movissent. Sed & status Sueciæ animo observabatur, quę finientibus induciis Polonicis, ac incerto adhuc tractatuum eventu duobus tantis bellis diu sustinendis vix sufficiebat. Eo rerum articulo commodum valde cecidisset; si Galliæ Rex, & Batavi Legatos suos mature, prout convenerat, huc misissent, autoritate sua effecturos, ne vel tractatus cum Saxone abrumperentur, vel Ordines inconsulto impetu ad Pragensem pacem amplectendam ruerent. Enimvero Gallus Legatum mittere distulerat, ne invidia ob tardatam Germaniæ pacem in ipsum devolveretur; qui per Italiam & Galliam credi volebat non nisi suas injurias contra Lotharingum exsequi; atque interim non tantum Episcopis & Bavaro, sed & Cæsari se venditabat; velut pacis cupidissimum, ac Romanæ Ecclesiæ si quisquam studiosum. Neque desinebat tunc Julius Mazarinus Pontificis Nuntius in Protestantium damnum fabricare pacis Austriacam inter Domum, Regnumque Galliæ consilia. Apud Batavos quoque multum temporis deligendo Legato terebatur, quoad tandem id negotium Fopponi Aizemę apud Hanseaticos Residenti deferretur; cui exigua ubique fides & autoritas, ut parum auxilii ab ipso Oxenstierna expectare posset. Sed neque Galli residua subsidiorum, neque Batavi de promissa pecunia quidquam solverant; sic ut Oxenstiernam pecunia deficeret; cujus si affatim fuisset, promptum videbatur non solum Banerii exercitum componere, sed & fortasse Saxonicas copias ad se allicere.

1635.

Oxenstiernæ circa præsens tempus consilia.

§. 56. Haut eo secius tamen Oxenstierna solus nullo sublevante, ac inter argenti tenuitatem destitutus, patriam suam si qua posset per amicos tractatus molesto eripere bello conabatur ansam præbente ipso Saxone. Cui Banerius, cognito à Cæsare Pirnæ conventis non pauca dura adjungi, scripserat; se paratum esse cum exercitu ipsi succurrere, si tractatuum obtentu Cæsar ut antea hostilia machinetur; simul monebat, ne in leges causæ Protestantium communi, Sueciæque noxias consentiat; tum quid vicissim auxilii Succia ab ipso expectare debeat, requirebat.

Oxenstierna cum Saxone tractatus suscipiat.

24. Maji.

1635.

bat. Ad quæ Elector initio præter inania verborum nihil reponebat. Mox tamen factam pacem Banerio significat, addito; se quamprimum cum ipso transacturum, qua ratione Sueciæ gratia referri queat, prout æquitas viresque ferant. Eam ansam arripiebat Oxenstierna prolixe ad Saxonem scribendi; uti Suecis ac Fœderatis Imperii Ordinibus semper propositum fuerit res Protestantium per honestam fidamque pacem stabilire; cui fini ipse maxime expedire judicaverit bellum juxta ac pacis tractatus junctis consiliis geri. Id quod nunc quoque factum optet. Sed quia Electori aliter visum, cupere se, pacis capita simul sibi transmissa, quo ea mature expendi queant. Nam quæ in vulgus sparsa sint, pro genuinis à se haberi vix posse, quæ Sueciam hostili modo persequendam decernant, multosque Ordinum Evangelicorum durissimæ conditioni exponant. Equidem quid ipse cæterique Ordines Germaniæ expedire credant, id a se in medio relinqui. Ita tamen Gustavum Regem de Electore, cæterisque meritum, ita quoque ipsum fœdere promisisse, ut pax nisi præscia & consentiente Suecia concludi non debuerit. Quod si tamen isthæc pax honesta sit ac fida, se Suecæque socios libenter operam daturos, ut ea quamprimum perficiatur. Ad quę Elector paucis reponebat; se propediem super hoc negotio legatos missurum. Et mox Magdeburgi aderant Joannes Porta, & Joannes Paulus Munchius, qui multis verbis memorabant de studio Electoris circa Germaniam belli malis eripiendam; quid operę ab ipso circa pacem sumtum sit; ut ea tandem Pragæ coaluerit; quam Suecis quoque probatam iri confidat. Tum ut hi Magdeburgico præsulatu, qui in filium Electoris collatus sit, cedant, ac in cæteris quoque paci sese conformes gerant. Se uti omnem operam daturum quo Suecis satisfiat; ita sperare hos æqua postulaturos; præsertim cum Gustavus Rex initio belli declaraverit, causam in Germaniam adpellendi sibi præcipuam fuisse, ut proprias injurias ulcisceretur, & Maris Baltici ac Succię securitati prospiceret. Evangelicos Ordines plane exhaustos; & generosum esse solo glorię præmio afflictos malis eripuisse. Saltem Gustavum Regem declarasse, se ab Electore nomine lati auxilii pensationis nihil postulare. Multis denuum rationibus monent, æquitatem sectandam, nec omnia in armis reponenda. Ad ista cum Oxenstierna scrupulos quosdam circa pacem conclusam movere inciperet, illi quid super Suecica satisfactione in mandatis habeant, expromunt: Dignitatem Imperii non ferre, ut quid ditionum aut jurium ei decerpatur; neminem Ordinum de suo quid concedere velle, nec salvo jure posse. Catholicos sua armis recuperasse; à Protestantibus aliquid petere contra finem auxilii esse, nec quę ipsis servandis arma sint sumta, iisdem destruendis inservire debere. Unde Electori consultissimum videri, ut Suecis insignis pecunię summa, super qua conveniri queat, exsolvatur, postquam omnia loca, quę obtinent, salva restituerint, exercitum absque mora deduxerint, & omni actioni in futurum renuntiaverint. Horniium insuper, cæterosque captivos Suecos absque lytro liberandos. De amnestia jam ipsa pace satis cautum esse, si exteri Principes eam ultro suscipiant. Nec temporum rationem & incumbentia Germaniæ belli mala moram admittere ut res ad Gallię Regem, Ordinesque Fœderibus Suecorum innexos, aut in ipsam Sueciam referatur. Ista cum Oxenstiernę non arriderent, sed is super dignitate & securitate Sueciæ, cujus Pragensi pace nulla ratio erat habita, aliisque quæ desiderabat prius satisfieri sibi cuperet, antequam præsulatibus cederet; contra Legati nihil amplius in mandatis se habere dicerent; iste re infecta eos dimittebat, spe facta paucos intra dies ad Electorem missurum, qui supra scrupulis circa pacem occurrentibus declarationem petant. Sed Elector moræ impatiens per literas nonnihil ad dubia, quantum ex Legatis suis perceperat, reponebat, parum sane ad rem faciens. Nec super securitate Sueciæ aliud proponebat, quam æterna oblivione sepultum iri, quo alias ob auxilium alteri parti latum moveri queat. Ac denuo super maturanda declaratione urgebat.

Marginal notes (left): 21. Julii. — 18. Julii. — Saxonicorum Legatorum propositio. — Legati Saxonici re infecta discedunt.

Marginal notes (right): 1635. — 27. Julii.

§. 57. Dum hæc aguntur Banerius apud Munch-Neuburgum exercitum lustraverat, ac peditatum ad Gattersłebiam, equites per vicinos vicos disposuerat, ut pauculas intra horas universæ copiæ coire possent. Insuper sparsos per præsidia & hospitia, & aliquot Sperreuteri legiones evocaverat. Ea re Elector, cujus copiæ nondum omnes convenerant, commovebatur, ut Hanavium legionis vicarium mitteret sciscitatum; quid iste sibi motus vellet? Cui placide Banerius; ita ex usu sibi fuisse, nec Electoris ditionibus aut hospitiis id fraudi fore, aut amicos inter tractatus quidquam adversi ipsi metuendum. Cæterum revera parum spei in tractatibus istis reponebatur, & paulatim quæ bello exorto opus forent præparabantur. Simul Oxenstierna cum Wilhelmo Landgravio, qui Magdeburgum ipso petente accesserat, convenit; ut is Reginæ nomine sibi adjungat quicquid per Westphaliam & vicina loca copiarum Suecicarum furet, una cum Wilhelmi Vinariensis legionibus per Eichsfeldiam hospitantibus: utque si res exigat Banerio, qui hæc & vicina loca sit servaturus, subveniat. Inde mutuo fides datur, neutrum pacem facturum, nisi incluso altero; nec arma positurum, nisi honesta utriusque consensu pace obtenta. Seorsim quoque conveniebat, ut Landgravius, assumtis Suecicis sub Sperreutero legionibus & Vinariensis copiis, Rhenum versus moveat, ac Bernhardo Duci junctus res ibi reparet, continendis quoque in officio Francofurtensibus; aut saltem ut Assessores *Concilii Formati* anxie id petentes in tutum subducantur. Facta tamen de pace Pragensi mentione Landgravius stipulabatur, ut si absque manifesto exilio sui status eam repudiare non posset, vitio sibi haut verteretur, id medium salutis extrema necessitate arripuisse.

Marginal notes: Banerius exercitum contrahit. 22. Julii. — Oxenstiernæ cum Landgravio conventio. 24. Julii.

§. 58 Oxenstierna hinc retinendis in officio Banerii copiis omnes Duces superiorum Ordinum convocat, ac præsentem rerum conditionem illis exponit: Ut Pragensi pace Evangelici Ordines divulsi sint; ut rebus prolapsis nullum humanum auxilium supersit, præterquam in hoc exercitu, qui hostibus formidetur. Eo destructo omnia conclamata esse, militem stipendiorum exsortem fore, duces periculum vitæ ac fortunarum incursuros, Sueciam contumelia præmii loco mactam bellum deserturam. His malis præveniendis, & obtinendę honestæ paci unicam rationem esse, si ipsi cum Suecia, & inter se insolubili nexu jungantur, quoad scopo suo per amicos tractatus, aut per arma potiantur. Ad quæ isti quatriduum rei mature deliberandę petebant; quod, ubi cum Electore bellum sit gerendum, sententiis inter se discreparent, non minus nationibus, quam studiis diversi. Eam moram uti Oxenstierna facile annuebat, ita ostendebat, præsentes res erigere, ut omnes præ se ferant, ac in vulgus spargant, universis fixum sedere cura militum ac Sueciæ satisfactionem nullos tractatus admittere. Vicissim promittebat, futuro tractatu absque ducum consensu nihil concludendum; eoque fine aliquot tribunos ab ipsis designatos in consilium adhibendos. Decernunt inde duces: Si sex ab ipsis delecti tractatibus adhibeantur,

Marginal notes: Oxenstiernæ cum ductoribus conventio. 25. Julii. — 30. Julii.

1635. antur, citra quorum consensum de bello & pace non agatur, se exercitui firmiter adhæsuros, quoad pax per tractatus cum Saxone obtineatur. Sed si in bellum res erumpat, cuilibet ipsorum liberum fore rebus suis ita exigentibus bona cum venia militiæ renuntiare, ut tamen legiones atque cohortes suæ apud Suecos persistant, quo casu de stipendiis sibi satisfactum iri sperent. Sed cæteri, qui ad extremum persistere decreverant, scire cupiebant; quem stipendia merita poscere debeant, si ortum cum Electore bellum Suecis secus succedat, ac ipsi forte solo Teutonico depellantur? In has conditiones duces universi datis dextris fidem Oxenstiernæ obstringebant.

Suecorum ad Saxonem irrita legatio. 1. Aug. §. 59. Inde missi ab Oxenstierna Brandensteinius Comes, Lohusius supremus vigiliarum Præfectus, & Henricus Schwalenbergius Electorem Lipsiæ adeunt, eidemque exponunt; Spem fuisse Superioribus Circulis, atque Oxenstiernę, negotium pacis ab Electore ad hujus adventum in integro habitum iri, ac apud ipsum monita Evangelicorum ęque locum inventura, quam apud Cęsarem Catholicorum. Hunc tamen adventu suo in Saxoniam deprehendisse, pacem jam promulgatam iniquis Ordinum Evangelicorum conditionibus, & exclusis Suecis, præterque meritum hostium loco habitis. Equidem a pace se cæterosque nunquam abhorruisse rerum optima, sed quæ nec servitium stabiliat, nec novo bello, eique longe atrociori originem det, quæ insuper sit honesta, omnesque complectatur; per quam sacra, legesque Imperii & libertas Ordinum firmentur; quæ denique exterorum aliquam rationem habeat, Sueciæ inprimis, cujus sanguine & sumtibus res Protestantium sustentatæ sint. Enimvero pacis Pragensis decreta à Suecis salva conscientia & existimatione, tutoque acceptari non posse, nisi quædam obstacula removeantur, aut ipsa emendetur, refingaturve. Exclusam quippe esse Domum Palatinam, ac multos Ordines Superiorum Circulorum; Galliæ, & Fœderatorum Belgarum haut factam mentionem; Sueciam quoque præteritam, quę non suo tantum, sed & ipsius Electoris, ac reliquorum Protestantium nomine adversus Cæsarem arma gesserit; quam inter Cæsarem & Electorem solum acta obligare nequeant. Nihil reperiri de compositione controversiarum, è quibus bellum primo ortum est, aut de aliqua transactione inter Sueciam, ac Cæsarem ejusque socios. Pro imperio tantum juberi Suecos occupata restituere, & Germania facessere. Atqui horum arma ipsius Electoris, & plerorumque Ordinum fœderibus adprobata; super quibusdam quoque locis conventum, ut ea tamdiu à Suecis detineantur, quoad ipsis satisfactum sit. Denique & Germanos maximo numero sub Suecię auspiciis militare, quorum indemnitati & stipendiis caveri par sit. Super his omnibus quæ mens Electoris foret, requirebatur. Ad ista Elector parum, quod ad rhombum faceret, reponebat;

3. Aug. coeptos cum Cæsare tractatus, abrumpi aut differri non potuisse, quos à quibusdam Principibus invitatus conscio Electore Brandeburgico susceperit, recreandæ à belli malis defessę patriæ, & quia versa armorum fortuna ad hunc portum confugere subegerit. Neque eosdem ignaris cæteris Ordinibus, ipsoque Oxenstierna institutos. Nunquam sibi propositum fuisse Gustavi Regis merita insuper habere. Reliqua pace promulgata exprimi, cui à se nihil addi queat. Omnes tam exteros quam indigenas, si pacis legibus conformes se gerant, amnestię includi, super qua extendenda adhuc se cum Cæsare agere. Igitur non posse aliud responsum dare, quam quod nuper per legatos suos Oxenstiernę exposuerit: ad quod ut quamprimum mentem suam declaret, postulabat. 1635. Inter ista Electorales in prefectura Juterbocensi & Dammensi, oppidoque Burgo hospitia sibi sumebant. Quod etsi Banerius durante tractatu ferendum non censeret; Oxenstierna tamen ut istud vi prohiberetur concedere nolebat; sed Legatis suis scribebat; monerent Electorem ut ejus modi actibus supersedeat, qui suspicionem injiciant, velut Suecis manu negotiatione lactatis ipse interim pro lubitu pacis decreta exsequi instituerit. Enimvero ista à Legatis monita Electorem haut movebant;

5. Aug. & cum iidem denuo difficultatibus à se motis, quarum æquitatem multis demonstrabant, satis fieri peterent, nec nisi his remotis Oxenstiernam super pace acceptanda animum declarare posse; Elector pauca respondebat, & conditiones satisfactionis à Legatis suis expositas repetebat, addito; summam pacis refingi, novosque tractatus suscipi majestate Imperii & Cæsaris indignum esse. Nec sibi integrum quidquam in Pragensi pace emendare. Sic re infecta Legati Magdeburgum revertunt;

9. Aug. referentes, Electorem aperte jactasse; ni Oxenstierna confestim sibi Magdeburgica urbe ac ditione, ac propositis à se conditionibus, suaque circa Sueciæ satisfactionem dispositione per omnia adquiescat, se omnibus viribus in ipsum moturum, eundemque cum suis Suecis Germanico solo ejecturum.

Ductores copiarum fidem suam denuo obstringunt. §. 60. Ista Oxenstierna ad summos copiarum prefectos, quos tunc Magdeburgum evocaverat; referebat, ipsisque demonstrabat cum Elector Pragensi paci mordicus inhęreat, quæ Suecos, eorumque sago togaque ministros excludat, manifestum esse, ni ipsi fidei datę, suęque salutis memores sint, Sueciam, remque Protestantium communem, illosque ipsos summo cum dedecore emolumentis, juribusque partis evolutum iri. Unde ductores, quod ante per deputatos suos Oxenstiernæ, ac Banerio verbo promiserant, nunc scripto conceptum denuo confirmant: Se fidem Reginæ Regnoque Sueciæ datam sancte servaturos; & quanquam pacem optent, utque cum Saxone res amice componatur; cum tamen nunc modica spes pacis allubescat, & consilia hujus in incerto sint, animos se viresque invicem sociaturos, quoad Germanię tranquillitas, Suecię honesta pax, & ęqua satisfactio parta, sibique super salute, fortunis, existimatione, stipendiisque cautum sit: preterea ducibus à Regina Suecię sibi prefectis obsequium prestituros, disciplinamque militarem observaturos. Si quem tamen graves rationes urgeant, ei liberum fore missionem petere, salva sua legione aut cohorte, salvisque stipendiis. Vicissim nomine Reginæ Regnique Sueciæ Oxenstierna, & Banerius spondebant: se illos non deserturos, nec pacem cum hoste inituros, nisi iisdem idonee cautum, ac satisfactum sit. Tum ut eo certiores forent, eorum rationem futuris tractatibus habitum iri, placebat è ductoribus utroque adprobante deligi, citra quorum consensum nihil, quod militum emolumentum spectet, decerneretur; & ubi negotii gravitas id requirat, cæteros quoque duces in consilium adhibendos. Tandem si per adversam fortunam Germania pellantur, ipsis receptum in Suecia, ac pro Regni facultatibus cuique ex meritis præmia fore. In hæc capita omnes duces fidem suam obstringebant.

Cum ductoribus in Saxonia inferiore agitur. §. 61. Ad reliquos ductores exercitus Luneburgici, præfectosqua oppidorum in Saxonia Inferiore & Westphalia ab Oxenstierna mittebatur Lohusius cum literis, quibus monebantur in fide Sueciæ data firmiter persistere, quoad pax Sueciæ

&

1635. & ipsorum commoda complectens obtineretur. Unde omnes tribuni, eorumve mandatarii Brunswigæ congressi mutuo stipulabantur; (12. Aug.) se in obsequio Reginę Suecię fideliter perstituros; tum legiones suas contrahere parabant, ut circa Mindam ad Visurgim modicum exercitum formarent. Sed Georgius Dux, eo cognito singulis tribunis seorsim ad se convocatis ostendit; in quanto periculo ipsius ditio versetur, hęrentibus in limite Cęsareis, si milite plane destituatur. Sibi hautquidquam in animo esse hostilia in Suecos induere, sed tantum media dispicere, quo ipsi grata pace potiantur; quod commodius à se copiis stipato, quam inermi, effici queat. Qua ratione tribunos istos permovebat, ut deinceps quoque apud ipsum mansuros se pollicerentur.

Alia legatio ad Saxonem mittitur. 15. Aug.

§. 62. Inde placebat denuo tentare, num ad æquiora Saxo permoveri posset. Quo fine mittebatur Henricus Schwalenbergius, qui Electori proponebat; circa traditionem Magdeburgici pręsulatus nullam fore difficultatem, modo Sueciæ de honesta pace cautum sit. Tum petebat, ut is super satisfactione clarius mentem suam explicet, ac super dubiis priore legatione expositis; ostenso, quantopere Sueciæ intersit, cujus securitas, & existimatio in eo vertatur. Ad quę Elector verboso scripto reponebat: vi pacis non Magdeburgicam tantum ditionem, sed & omnia loca occupata veteribus dominis restituenda. De satisfactione, quę non nisi summa quapiam pecunię fieri queat, se pro virili curaturum. Cæterum à conclusa pace discedi non posse. Id responsum scripto conceptum cum Schwalenbergius præsente Con- (20. Aug.) silio Electorali perlegere vellet, ut si quid monendum foret, cum ipso ulterius disceptare posset, idem graviora negotia sibi incumbentia excusabat. Enimvero cum Oxenstierna salva dignitate Reginę Regnique Sueciæ isto responso adquiescere non posset, (23. Aug.) missa epistola denuo demonstrat; ad restituenda loca per transactionem inter alios initam se obligari non posse, cum nulla Cæsarem inter Suecosque pax facta sit. Et cum ipse Saxo, Bavarusque Cæsaris uterque vasalli ab hoc pro navata opera tam laute sibi satisfieri curaverint, par esse, ut & Suecia sanguinem sumtusque suos non plane gratis prodegerit. Addebat, pacem Pragensem non Suecos, sed Imperii Ordines spectare. Sane retineret Elector suam pacem; modo eam sibi operam præstet, ut tractatum cum Cęsare promoveat, quo non cum Suecis solum, sed & cęteris Regibus, Rebusque publicis, & fœderi adhuc ipsorum innexis Imperii Ordinibus transigatur. Quia tamen utriusque exercitus conditio longiorem moram non ferat, sibi placere, ut initio cum Sueciæ Regno transactio suscipiatur, cui cæteris accedere liberum sit; qua itidem iis, qui sub Suecorum auspiciis militarunt, caveatur. Sin postulatorum suorum nulla ratio habeatur, sibi non imputandum quicquid malorum inde secuturum sit. Ad hasce literas Oxenstierna ejusmodi responsum sperabat, quod ansam honestis tractatibus præberet. Sed Elector silentio eas transmittebat, verboque tantum eorum latori dixerat; se quid respondere debeat, nescire; neque id suo judicio transactioni expedire.

Sueci ad resistendum Saxoni se comparant.

§. 63. Cum igitur res indies magis ad arma spectaret, Oxenstierna Sperreuterum cum legionibus, quas hactenus Landgravius apud se habuerat, arcessit, ut eo validiores copias Electori vim intentanti opponere posset. Ac ne forte Elector istius itineri obsisteret, Rudwenus Supremus vicarius cum legionibus aliquot obviam mittitur, (9. Sept.) qui ad Gernrodam in sylva Hercinia isti junctus incolumis cum eodem ad exercitum pervenit. Enimvero majus firmamentum sperabatur è copiis 1635. Borussicis & Livonicis, post conclusas circa id tempus cum Polonis inducias, per quas majore vi bello Germanico incumbere licebat. Unde & à Rectoribus Sueciæ ad mensem Novembrem Con- (3. Sept.) ventus Ordinum Regni indicebatur, in quo de bello Germanico deliberaretur. Tum ad Saxo- (26. Sept.) nem nomine Reginæ literæ scribuntur, quibus de induciis Polonicis ipsi significatur, & ne rem ad extrema deducat, monetur. Inde disponitur, ut quæ hactenus in Borussia & Livonia egerant copiæ, in Germaniam trajiciantur una cum adparatu & commeatu, qui bello Polonico destinatus erat.

Rectorum Sueciæ super bello Germanico sententia. 19. Sept.

Senatus quoque sententia Oxenstiernę declaratur; Ut quos ipsi antea præscripserant gradus observaret, & si nihil præterea obtineri possit, saltem id ageret, ut amice Germania decederet. Malle porro se, ut ipso cum Cæsare tractatus institui queat. Sin minus, providendum, ut Elector aut si quis alius cum ipso acturus sit, idoneis mandatis à Cæsare sit instructus, & ut Liga impriniisque Hispanię Rex includatur, quo in Hispaniam navigatio tuto institui queat. Inde ut miles honeste & benevole exautoretur Ordinum Germaniæ impensis, ut si Sueciæ præmii expers foret, saltem onus istud in eam ne devolvatur. Tum ut Galliæ Regis, & Landgravii ratio habeatur, ne bis querendi ansa prębeatur. Cętera prudentiæ ipsius, & tempori committebantur. Si bellum exardescat, suppetias ipsi missum iri. Ubi victoria obtigerit, eadem uteretur non ad arma solum proferenda, sed & pręcipue ad novos tractatus instaurandos: qui honestissime tunc offerentur, quando minima istorum necessitas est. Impar hosti decore se reciperet, ac vim propulsaret, cumque Gallis & aliis quorum interest amicitiam coleret. Pręcipue autem oram maritimam firmaret, ut in omnem eventum receptui sit cautum; quo tamen non temere verteret, sed mediterraneis quantum possit locis inhęreret. Tandem apertam sibi semper viam tractatus retineat.

Saxo duces Suecicos solicitat. 18. Aug.

§. 64. Interea aliam rationem res Suecorum subruendi inierat Saxo, misso ad universos ductores exercitus Suecici scripto, quando adhuc Legati Lipsiæ hærebant, quo significabat; securitati ipsorum legibus pacis cautum esse, modo ei conformes se gerant, patriæ quietem ne invideant, & vel cingulum deponant, vel ad sua signa transeant, stipendia hospitiaque, simul ob toleratam sub Suecis militiam præmia accepturi. Eodem quoque tempore à Cæsare publicatum edictum passim affigebatur, quo omnes, qui sub adversa parte militaverant, arma ponere, aut sacramento ipsius accedere jubebantur, gravissima in tergiversantes pœna denuntiata.

Edictum avocatorium publicatur.

Animi exercitus Suecici alterantur.

Isthæc promissis minisque temperata non parum concutiebant animos exercitus Suecici, maximam partem Germanis constantis, quorum plerique peculiari vinculo Imperio, Ordinibusve innexi erant. Et parum efficaciæ jam deprehendebatur habere ad reprimendum terrorem, illecebrasque scripto nuper obligata fides, eo celerius propagato contagio, quod peditatus munitis castris apud Munch-Neuburgum in Anhaltina ditione ad Salam consedisset, equitatu per vicinos vicos disposito. Accedebat Baudissius, supremus exercitus Saxonici legatus, Sueciæ infestissimus ob non impleta ipsius postulata nimium avara; quo nomine ultionem se sumturum scriptis antea ad Senatum literis non obscure denuntiaverat. Iste multis familiariter notus cum aliis Saxonicis ducibus, quorum cognati amicique sub Suecis merebant, hos quotidianis literis nuntiisque compellabat. Id quod prohiberi non poterat apud militem ob non soluta stipendia severioris disci-

1635. disciplinæ impatientem, & quia Elector nondum aperte se hostem professus erat. Contra Elector quem ista animorum mutatio non fugiebat, copiis è Silesia firmatus exercitum duodecim equitum, quindecim peditum millia explentem, propius Suecis admovere constituit. Eoque Halam tendens misso tubicine à tribuno Crocovio oppidi præfecto postulat, ut sibi exercitusque per oppidum transitus concedatur. Qui initio ut hospitiis suis parcatur petebat, cum Sala passim vado transiri queat. Sed mox denuntiatur; Electorem absque ponte Salam transire non posse, ac necessario ipsi per oppidum iter capiendum. Cui tribunus, sibi non mandatum Electorem vi transitu arcere; unde sibi ferendum, ut se digresso Elector eam viam capessat. Mox ipse cum duabus legionibus Hala discedit, arce Mauritiobnrgo duabus cohortibus firmata cum hisce mandatis, ut ubi discessus imperetur, rem ad Banerium rejiciant; vim intentatam vi propulsent. Sed Elector omissa arce, postquam oppido duas dimacharum cohortes præsidio imposuerat, Bernburgum versus movet, nuntio ad Oxenstiernam, Baneriumque misso: ne in sinistram partem accipiant adventum suum; quod circa Lipsiam alimenta deficiant; ac à Cæsare Magdeburgicus præsulatus filio ipsius sit assignatus; quo si cederent, promittebat, se exercitui de commodis hospitiis prospecturum. Cui Banerius absente tunc Magdeburgi Oxenstierna respondebat; cum ea propositio non bellum duntaxat, sed & summam pacis spectet, sibi rem ad Oxenstiernam referendam. Eodem die Bernburgum usque progrediebatur Elector; quod oppidum cis Salam situm Banerius præsidio firmaverat; ponte interscisso; arcem trans flumen positam vacuam relinquens; inquam Elector divertebat castris ad Salam positis; sic ut utraque castra non nisi dimidio milliari distantia flumen sejungeret. Nihil tamen hostile ab alterutra parte patrabatur, nisi quod utrinque pabulatores, ubi occasio dabatur, se mutuo ademtis equis, vestibusque nudos dimitterent.

Saxo in Suecos movet.

§. 65. Inter ista ductores congressi à Banerio petunt, ut sibi aliquem suorum ad Electorem liceat mittere sciscitatum, amicus, an infestus ita prope cum exercitu accesserit? Quo ipso etsi ille corruptelis, vanisque opinionibus spargendis januam aperiri perspiceret; tamen prępollente milite nullis stipendiis delinito, & qui magis Germanię Principes quam Sueciam respiceret, prohibere non audebat, quo minus duo tribuni in castra Electoris mitterentur. Qui reversi referebant; Electorem nihil hostile adversus Suecos agitare, modo præsulatu sibi cedant, & Imperii quietem ne turbent: ipsum Suecię satisfactionem militi hospitia curaturum. Postera die apud eosdem in castra Electoris redeuntes multa jactabantur de affectu Electoris in Suecos, ipsorumque militem, deque ejusdem desiderio honestam istis pacem conciliandi, modo propius ad rem accedere; & tractatus serio ordiri velint. Sic ut Oxenstierna mox in castra accedente plerisque ducibus persuasum foret, Electorem nil nisi amicam transactionem quęrere, sane non repudiandam. Simul fremebant, Oxenstiernam Baneriumque de bello extrahendo meditari, ac egregias, quæ offerantur conditiones, adspernari. Et quanquam Oxenstierna ostenderet, animum Electoris à verbis discrepare, nec Sueciæ aliud propositum, quam honesta ratione arma ponere; tamen concepta semel opinio ducibus hærebat, ut ab eodem scripto peterent; cum Elector ita liberaliter promittat, ipse rem ita moderetur, ne tractatus in irritum cadat, neu Sueciæ & exercitus actio periculo exponatur. Ut igitur duces en clarius Electoris mentem perspicere possent, annuebat Oxenstierna, ut Lohusius, & Crocovius ad Electorem irent, expositurí, dignitatem & securitatem Suecię non ferre, ut illa tali, quem Elector nuper proposuerat, modo paci includatur: cum Gustavus Rex initio solus, & quando nullus Ordinum arma capere audebat, bellum Cęsari intulerit. Unde Suecos non velut in accessorii vicem pace comprehendi, aut inter meros Ordinum auxiliares referri posse; sed more inter gentes recepto Cæsarem inter, Regnumque Suecię, tanquam partes bello hactenus collisas, tractatus instituendos. Eam ad rem suscipiendam Oxenstierna Electoris consilium exposcebat, & num qui à Cæsare missi expectentur, aut ipse tale quid in mandatis habeat. Sin minus, ut idem apud Cæsarem se interponat, quo negotium dicto modo componatur; ac insuper cum Liga & Hispaniarum Rege amicitia sanciatur. Ad hæc Elector; commissum sibi à Cæsare cum Suecis tractare; seque declarationem, qualis desideretur; ab isto, Regibusque Hispanię & Hungarię curaturum: Oxenstierna modo quantum petat designet. Addebantur plura auditu grata. Sed quod serum diei foret, pollicebatur, se postridie responsum scripto conceptum transmissurum. Ast postero die ipse castris motis ad Albim vertens Aquis metabatur; simul responsum mittebat sat contumeliosum, & ab eo, quod duces retulerant, plane diversum. Ad obtinendam cum Cæsare, ac Liga, Hispaniæque Rege pacem nihil utilius fore, quam ut Sueci primo præsulatibus cis & ultra Albim decedant: tum ut exercitus Suecicus solo Imperii citra noxam abeat. Hæc si Oxenstierna receperit, se pro commissa sibi facultate sponsurum, à Cæsare & Imperio, quicquid Sueci, eorumque ministri ac milites hoc bello patrarunt, æterna oblivione sepeliendum. In idem quoque pro Rege Hispanię, & tota Domo Austriaca cautionem interpositurum. De satisfactione, ubi inter proficiscendum summa significata fuerit, & siquid aliud Sueciæ proficuum stipulari velit, responsum Stralsundam transmissurum, in quam urbem interim ut se conferat, liberum ipsi fore, quo etiam conducendus, & quoad satisfactio præstetur, à nemine lædendus sit. Commodum aderat ab Oxenstierna evocatus Dietericus Taubius Electoris Supremus Vigiliarum præfectus, cum id responsi adferretur. De quo cum missi ductores, & Oxenstierna quererentur, iste errorem scribæ excusabat pollicitus, ab Electore aliud se responsum obtenturum, cum verbis ipsius congruens. Sequenti die ductores postulabant, ut declinandæ collisioni longius ab exercitu Saxonico recedetur. Id quod, etsi repugnante belli ratione, & non citra fraudem rei Suecicę, istorum importunitati dandum erat; cum satis constaret, Electorem mox insecuturum, & omnibus commodis ipsos exuturum. Ita Sueci Munch-Neuburgo moventes altera die Magdeburgum perveniunt. Quo die aliud responsum ab Electore aderat prioris asperitatem correcturum: velut non id postuletur, ut præsulatus tradantur, & exercitus prius deducatur, quam cum Suecis transactum fuerit; sed ut capita duntaxat conventionis designentur. Stralsundam tantisper pignoris loco à Suecis detinendam, quoad satisfactio præstita sit. Si quid Oxenstierna præterea monere velit, id à se mature expendendum.

Ductores Suecici cum Electore tractare incipiunt.

1635. 1. Sept.

2. Sept. Saxo contemtim Suecos tractat.

Suecicus exercitus Magdeburgum recedit. 3. Sept.

4. Sep.

§. 66. Ex hoc ergo, & quia Electorales ministri jactaverant; si ab Electore latę conditiones displicerent, alias ab Oxenstierna concipiendas, hic movebatur, ut denuo Brandensteinium Comitem ad Electorem ire permitteret certis manda-

Oxenstierna Electori capita transactionis proponit.

tis

1635. tis instructum. Ubi, quod alias in limine tractatuum usu receptum est, non placebat ab Electore procuratorii editionem postulare, sed sub spe rati transigere, quod Cæsarea ratificatione secuta id Suecię fraudi esse non posset; pręsertim cum nec Oxenstierna mandata sua ostendere posset. Nam quæ habebat, unice ad bellum cum Cæsare & Liga, pacemque referebantur. Sed postquam hostis callido artificio magna ex parte se bello subduxerat, ac Suecos cum sociis suis commiserat, immutata rerum facie vis quoque mandati expiraverat. Nec spatium fuerat alia mandata, ad præsentem rerum statum quadrantia, ex Suecia obtinendi. Porro quę capita Electori proponebantur hæc fere erant: Bellum inter Cæsarem, Regesque Hispaniæ, & Hungarię, Ligamque Catholicam, & Regnum Suecię cesset, & amicitia mutuo restituatur: Rex Hispaniæ banc pacem confirmet ob securitatem navigationis & commerciorum: Omnium bello patratorum æterna sit oblivio: Omnes captivi, & pręcipue Gustavus Hornius citra lytrum dimittantur. Sumtus Suecis ob navatam Protestantibus in hoc bello operam refundantur: Quoad solutio sit facta, Pomerania, aut alia certa loca ipsis hypothecæ nomine relinquantur: Omnibus, qui sago togave Suecis, & communi Protestantium causæ ab anno hujus seculi decimo octavo inservierunt, impune sit: Militi de residuis stipendiorum satisfiat absque Suecię onere: Inter Sueciam Electoremque & Ordines Evangelicos foedus mutui auxilii sit: Capita transactionis rite adornata Cæsari, Regibusque Hispanię & Hungarię, Ligæque, nec non Reginæ Suecię ratihabenda transmittantur, ut tamen Suecis liberum sit Legatos Viennam ad accipiendam ratificationem mittere, & lautiorem si possint satisfactionem obtinere; qui Ordines nondum Pragensem pacem acceptarunt, amnestia fruantur: Rex Galliæ & Belgæ Fœderati, si velint, paci inclusi sint: statim atque hæc ab Oxenstierna & Electore subscripta fuerint, præsulatus Magdeburgicus evacuetur, excepto oppido Magdeburgo ac proximis duabus præfecturis; Halberstadiensis usque ad ratificationem penes Suecos maneat: Statim atque ratificatio adfuerit, omnia loca à Suecis insessa veteribus dominis restituantur; præter ea, quę hypothecæ nomine ipsis concessa fuerint: Machinæ Cæsaris atque Ordinum insignibus notatæ in locis restitutis maneant, quę Suecię arma præferunt, avehantur: Militi Suecico stipendia & hospitia usque ad ratificationem præbeantur; post eam iste exautoretur, & exteri, qui sponte sub Cæsare aut Saxone militare nolunt, ex Imperii territorio deducantur. Elector contra respon-

Electoris declaratio. so suo in plerisque ad Pragensem pacem provocabat, Succis sane hautquidquam probandam. Inprimis movebat, Regem Hispaniæ inter auxiliares tantum fuisse, nec ejus peculiarem declarationem morandam. Commercia Suecorum in Hispania Germanos non tangere. Multa quoque adferebantur, quibus Suecorum satisfactio in dubium vocabatur, aut elevabatur: Regem Gustavum proprias injurias ultum ivisse; paucas copias è Suecia venisse, plerasque in Germania & hujus opibus conscriptas; sumtus distincte computandos, & Ordinibus communicandos; exactiones & vectigalia in compensationem deducenda: nec eam satisfactionem ad Saxonem spectare, cum Rex Gustavus declararit, se nihil ab ipsis auxilii lati nomine postulare; post ejus mortem se Suecorum auxilio haut usum: Banerium ultro in Bohemiam movisse. In Magdeburgica ditione, dum mora nectitur, tantum damni datum, unde saltem unius mensis stipendium exercitui Suecico exsolvi potuerit. Pollicebatur tamen se 1635.
pro virili operam daturum, ut decies centena millia florenorum Misnicorum ab Ordinibus Protestantibus intra quinquennium exsolvantur, ex qua summa militi sit satisfaciendum, nec ab ullo Ordinum quid præterea peculiariter exigendum. Alium præter Stralsundam locum hypothecæ nomine concedi non posse. Qui ante annum tricesimum hujus seculi arma contra Cæsarem gesserint, Suecos non tangere; pro iis tamen se apud Cæsarem intercessurum. Fœdus cum Suecis velut suspicioni & novis fœderibus inter Catholicos ansam præbiturum abnuebatur. Pro Cæsare sociisque scripto se cauturum, ab hisce Suecię ob hocce bellum nihil mali unquam intentatum iri; quod longum sit Regis Hispaniæ & aliorum ratihabitionem petere, Liga autem Catholica per pacem sublata sit: se Sueciæ ad præstandam securitatem sufficere. Exclusorum pace Pragensi Ordinum quosdam jam receptos, de reliquis recipiendis agi. Hospitiis pro milite opus non fore transactione completa; nam exteros Imperio deducendos, Germanis vel sub Cæsaris signa vel domum concedendum.

§. 67. Inter hęc Suecos trans Salam secutus Barbyam, Calbam, Bernburgum, Munch-Neuburgum, Stasfurtum, Saltzam, & Schœnbeccam occupabat, modica oppida, & defensioni parum apta, sed ex quibus istius exercitui non pauca commoda accedebant, quæ Suecis detrahebantur. *Saxo in Magdeburgicam ditionem irrumpit.* Istis tamen insuper habitis ductores inter se constituebant utique tractatus cum Electore persequi: quod spes esset super summa rerum facile posse transigi, modo circa inania formularum conveniret. *Ductores exercitus denuo cum Saxone tractant.* Igitur postulabant, denuo sibi permitti duos suorum Electorem adire. Quanquam autem valde periculosum foret, talia suscipi à milite, rerum momenta expendere fere nescio, & variis corruptelis ac fraudibus obnoxio: tamen quod plerique Germani forent, queis erga Principes suos veneratio, & à Suecis nulla stipendiorum spes, ab Oxenstierna & Banerio permittendum erat, quod prohiberi non poterat. Denuo igitur Electorem adeunt Lohusius, & Crocovius scripto exquirentes; quare ipsis deprecantibus Elector Salam transierit, & quid deinceps ab ipso expectare debeant; & quia tractatus cum Suecis aliquo tempore indigeant, qua ratione interim exercitus sit sustentandus? Ad quæ Elector, quicquid egerit, id suo se jure egisse: nec in exterorum actiones censuram sumere, nec istis in suas concedere. Se possessionem ejus, quod sibi debetur, adprehensum ivisse. Suecos non invisuros filio suo pręsulatum, multos ante Gustavi Regis adventum annos partum; cum hic professus sit, se venisse, ut amicis sua restituat. Hospitiis opus non esse, cum non edictum tantum avocatorium, sed & fas patriæ Germanum militem jubeat vel ipsius exercitui accedere, vel armis potius quiescere. Ad hæc ductores excipere: Traditionem præsulatus 8. Sep.
ad capita pertinere, super quibus cum Oxenstierna tractandum, qui æquum se sit exhibiturus. De cætero fidem qua Regno Sueciæ teneantur, mutuamque inter se obligationem & utrique innixam existimationem suam non permittere, ut Suecorum partes deserant, antequam honesta & ęqua pax obtenta sit. Et cum Elector in hanc se pronum ostenderit, postulabant hospitia sibi adsignari, ad finem usque tractatuum fruenda. At Elector verbosis rationibus eos solicitabat, ne exteris auxilium adversus se sua vindicantem ferant, utque Suecorum sacramento renuncient. Ita re infecta tunc discessum. Paulo post cum Elector 15. Sep.
declarationem ad proposita ab Oxenstierna capita

ducto-

1635. ductoribus communicasset, hi literis ad Electorem datis querebantur; honestam & æquam cum Suecis transactionem ab ipso negligi, & hisce contra dignitatem Regni sui pacem Pragensem obtrudi; tum milites tam egregie de patria & ipso meritos ita contemtim dimitti, velut offa in præmium laborum objecta. Rogant quoque, aliam mentem sumere velit, ostensis malis secuturis, si res in bellum erumpat; quæ sibi æqua postulantibus haut imputanda testantur. Adduntur literę ad Vitztumium, & Taubium duces Saxonici exercitus; operam dent, ut Elector ad æquiora permoveatur, cum sibi non sit integrum superiorum suorum dignitatem deserere. Ad has literas nihil aliud responsum, quam quod Elector eos post triduum Schoenbeccam in castra sua redire juberet, sententiam ipsius super omnibus rebus percepturos.

18. Sept.

Oxenstiernæ consilia perturbantur.

§. 68. Per isthæc Oxenstiernæ consilia mirum quantum turbabantur. Jamdudum quippe Suecię nihil utilius judicaverat, quam honesta ratione rebus Germanię se subtrahere; ejusque rei occasionem omni studio captaverat. Sed arma non ita facile, quam stringuntur, ponere licebat, tot pręsertim fœderatis, quorum tam diversa studia atque commoda, implicito; quos negligere, ac pro sola Suecia pacem pacisci honeste non poterat. Nunc autem plerisque Ordinum, excepto Landgravio, deficientibus facilius fuerat rem componi, ni Elector summam difficultatem objecisset. Fundamentum quippe pacificationis erat, ut quemadmodum Sueci in Cæsarem Ligamque bellum gesserant, ita cum iisdem super pace tractarent instaurandæ inter ipsos amicitiæ. Enimvero heic se ingerebat Saxo, cum Suecis utique tractare cupiens, quibuscum eidem nihil controversiæ intercesserat; aut potius Pragensem pacem obtrusum ibat iisdem insciis ac invitis factam; simul omnem occasionem honeste cum hoste transigendi intervertebat. Nec obscure pellucebat contemtus Cæsaris erga Sueciam velut dedignantis cum ipsa tractare, nisi interventu Electoris; quo ipso Regnum Ordini alicui Imperii æquabatur non sine maxima fastigii Regii contumelia. Idque tanto magis, quod utique cum Danię Rege tota Germania ejecto, occupata insuper Jutia, Cæsar tractatus suscipere non abnuerat, cum Suecis tam multa adhuc munitissima per Germaniam loca obtinerentur. Igitur satius judicabat per vim Germania pelli, quam hac ratione amoveri, & velut supplicem ab hoste pacem emendicare. Nam istud multis potentissimis Regnis ac Rebuspublicis contigerat, & fatorum iniquitati attribui poterat; hoc perpetuam ignaviæ infamiam habebat; præsertim cum ne hac quidem via stabilis pax obtineri posset. Si maxime enim patriæ satisfactionem ob injurias temporum pro derelicta habere placeret, modo externi militis postulata amoliri licuisset; ne hoc tamen per Electorem dabatur, qui Sueciam præfracte Pragensi paci subjicere conabatur, Germaniæ Ordinibus, nedum libero Regno ignominiosæ. Ex adverso nulla facultas adparebat bellum continuandi, Ordinibus deficientibus, & nutantibus militum animis. Sane numerosus & egregius exercitus Suecis erat, duodecim equitum, quatuordecim peditum millia explens, Saxonicis robore par, sed qui manus cum his conserere horrebat. Equidem gregarios officium facturos spes erat; Sueci quoque, & exteri, nec minus exules Bohemi, Silesii, Moravi, Austriaci, multique aliorum Germanorum obnixa in partes fide. Sed ductorum pręcipui, Lohusius, Wedelius, Winckelius, Sperreuterus, tum tribuni Crocovius, Werderus, alii, queis magna apud milites autoritas, transversi abibant, & immemores fidei nuper scripto renovatæ nonobscure jactabant: 1635. se in Saxonem aliosque Germaniæ Principes arma gerere non posse, sed per tractatus finem negotio imponendum. Et jam non pauci missionem petere incipiebant. Nec movebantur Electoris contumeliis hospitia extorquentis; qua ratione etiam ferro non stricto exercitui subtractis alimentis brevi pereundum erat. Ad Oxenstiernæ quoque & Banerii monita aures obstruxerant, quos non nisi de bello alendo meditari arguebant. Ita quo se verteret nesciebat Oxenstierna, quod miles hactenus sat laute habitus pugnam defugeret, ac sua hospitia tueri nollet, & sua ex libidine super pace agitaret, Oxenstiernæ summæ rerum moderatori ipsos sequendi necessitatem impositurus. Neque tamen iidem dimitti poterat, ni omnia simul perdenda forent. Ita nec honesta pace ob deficientes socios potiri, nec armis uti per corruptos militum animos licebat. Horum porro nihil Saxonem latebat, qui nullo metu immunitis castris trium horarum itinere cum peditatu ante Suecicorum ora consederat, equitatu per viginti quatuor amplius milliaria ad utramque Albis ripam disperso; ut si miles Suecicus officium facere voluisset, iste facili negotio opprimi potuerit.

§. 69. Inter hæc Brandensteinius Comes Oxenstiernam obtundebat, ut cum ipso Cæsare tractatus ordiri conaretur, velut quicum facilius forte transigi possit; quod Curtius Comes nuper ipsi in castris Electoribus confirmasset, Cæsarem, si occasio daretur, ab ea lite componenda non alienum esse. Offerebat quoque, se adjuncto alio Legatum Viennam profecturum. Quo fine ut sibi accessus paretur, postulabat ab Oxenstierna literas ad Cæsarem scribi. Hic etsi tale quid in mandatis non haberet, nec rationes deessent, quæ id dissuaderent: tamen ne Comitem offenderet, consilii à se dati pertinacem, in hunc sensum ad Cæsarem literas componit: Cum adpareat, Cæsarem cum Ordinibus Imperii, quos ea res præcipue tangit, priores controversias compositum ire, sibi à Rectoribus Sueciæ injunctum, ut si Cæsarem pronum deprehendat, operam det, quo bellum honestis legibus finiatur. Et quanquam neque rationes pacem ultro ambiri dissuadentes, nec media bello gerendo desint: tamen cum Suecia minime omnium quietem Germaniæ invideat, hęc se scribere non dubitasse. Equidem ostendisse, Saxoniæ Electorem se Cæsaris nomine transacturum; cum tamen tractatus isti nulla idonea pacis lege ab ipso proposita velut vado adhæserint, malle se gloriam pacatæ Germaniæ in Cæsarem potius, quam quemvis alium derivare. Penes ipsum nunc esse, pacem an bellum habere malit. Si illa placeat, salvus conductus daretur pro Brandensteinio Comite, & Laurentio Grubbio, quos Legatos super hoc negotio Viennam missurus sit. Hę literæ Brandensteinio traditæ & ab hoc ad Justum Gebhardum Consiliarium Aulicum transmissæ; ad quas tamen nihil responsi repositum. Ita & ista via pacis potiundæ intercidit.

Oxenstierna ad Cæsarem scribit.

17. Sept.

§. 70. Saxo interim trans Albim minora oppida inter Magdeburgum, & Havelam flumen in potestatem redactum ibat, missis etiam Havelbergam sex desultorum cohortibus, qui manipulo Brandeburgici militis expulso oppidum insidebant. Unde colligebatur, ipsum paulatim ulteriorem Albis ripam occupare conari, ut transitu ejus fluminis, oraque Maris Baltici interpositu suo Suecos arceret, ac ne cum copiis è Borussia adventantibus se conjungere possent. Cum igitur ductores inscio fere Oxenstierna & Banerio deputatos suos Schoenbeccum ablegassent, Banerio, ac fidissimis ducum Rudweno, Leslęo, aliisque videbatur, Oxenstier-

Saxonis destinata.

17. Sept.

Oxenstierna Magdeburgo discedit.

18. Sept.

1635. nam ad tractum maritimum se conferre isti custodiendo, adsciscendis copiis Borussicis, ne si miles fidem exueret, aut intercluso itinere uterque simul in casses incideret. Nam regione litorali salva, utut cętera secus cadant, ansam adhuc superesse honesta ratione bellum ponendi. Banerius autem ad Albim permansurus erat, contractis quae in Sueciae fide persistebant copiis Electori se objecturus, ne cum exercitu longius mare versus descenderet. Unde Oxenstierna illa ipsa nocte comitantibus aliquot turmis propere iter Wismariam versus arripit.

Saxonia utraque pacem Pragensem amplectitur.

§. 71. Dum ita Elector militis Suecici animos sollicitat, edictum Caesaris de pace Pragensi passim promulgatum fuerat; nec cessaverat Elector Ordines utriusque Saxoniae ad eandem amplectendam pertrahere, jactans; modo Sueci ex hoc negotio remoti forent, se cęterorum Protestantium copiis stipatum lautiores quam Pragae conditiones à Cęsare obtenturum. Nec successu conatus carebat. Nam plerique Ordinum qualemcunque pacem, fidam aut lubricam, honestam aut foedam pari desiderio concupiscebant, eoque certatim Oxenstiernae pacem Pragensem à se acceptatam significabant juxta, excusabantque, sic ut brevi tempore Sueci sociis deficientibus soli destituerentur. Ac mirum erat, omnes in ista pace aliquid desiderare, nec eo secius eidem se subjicere. Et quanquam eadem statutum foret, ut acceptatio intra decem dies, & citra exceptionem fieret: plerique tamen praefixum tempus pręterlabi patiebantur, & certis conditionibus acceptationem circumscribebant; ac omnes tamen pacis participes se fore credebant. Omnes quoque de grato in Suecos animo verbis testari; nemo re ipsa quid conferre, causati supra vires suas esse decreta pacis Pragensis moliri. Cum tamen etsi singulis infirmis, inter se, & cum Suecia junctis spes foret, longe honestiores, quam Pragae, leges obtineri posse.

Sigillatim de Duce Wilhelmo.

§. 72. Inter alios Wilhelmus Vinariensis Dux, hactenus neutras partes sequi velle visus, jam plane Pragensi se paci adplicabat, idque Oxenstiernae literis significabat; testatus apud Electorem sedulo se

20. Julii.

institisse, ut omnes Ordines paci includerentur, Sueciaeque satisfieret. Nunc ne se suosque fratres omnibus fortunis evertat, necessitati fuisse cedendum. Quod utcunque ferendum ducebat Oxenstierna, ni iste copias sibi hactenus subditas, quę in auxilium Landgravio destinabantur, & jam ei conjunctioni pronas se declaraverant, artibus suis avertisset, operam praecipue navantibus tribunis Ramstorfio & Mitzlasio, ut seposito Suecię respectu Saxoni accederent. Sola Uslarii supremi vigiliarum praefecti legio, & subtribuni Dreuschii modica manus ad Landgravium se conferebat. Brossartus tribunus à sua legione desertus aliique fidei memores pręfecti milite nudati ad Banerium perveniebant. Et quanquam circa revocandos in fidem defectores Uslarius & Sperreuterus satagerent; eorum tamen conatus prave solertis Mitzlasii vigilantia eludebat. Ipse quoque Dux Eichsfeldensi districtu, quem hactenus è Suecorum donatione possederat, ultro cedebat.

De Erfordiensibus.

§. 73. Erfordienses, quos Oxenstierna literis ad constantiam hortatus fuerat, cum Elector privilegia ipsis sua salva sponderet, si amoto praesidio Suecico pacem admitterent, levi negotio manus dant.

8. Julii.

Unde mox literis ab Oxenstierna petunt, militi Suecico urbem vicosque ipsorum insidenti discessum imperet. Simul subtribuno Arvido Krabbio

10. Julii.
17. Julii.

denuntiant, se pacem acceptasse, & ut Sueco milite bona cum gratia exonerentur, optare. Qui rem ad Oxenstiernam rejiciebat, alias quingentis non amplius militibus succinctus populosę urbi coërcendae impar. Et ideo Erfordienses, ut praesidio suo validiores forent, semel atque iterum oblatam majorem manum in urbem admittere abnuerant. Cum autem Oxenstierna Krabbium in sua statione persistere juberet, ac interim duae Electorales legiones per Erfordiensium vicos hospitia cepissent testatae se non discessuras, nisi amotis Suecis isti prius urbanas cohortes, Suecis pariter urbique juramento devinctas, in suas partes pertrahunt, novoque sacramento adigunt. Inde Krabbio praefecturam urbis,

28. Julii.

quam hactenus gesserat, abrogant, militique hospitia & alimenta subtrahunt, isto incassum petente quiescerent, quoad ab Oxenstierna responsum venisset. Quibus hic quidem in memoriam revocabat fidem datam, & Gustavi Regis merita; saltem ut in integro rem relinquerent, quoad tractatus cum Saxone absolverentur. Sed isti male, quae tergiversantes mansura essent, modicasque suas vires obtendebant, cavillati quoque foederis verba, quasi pace reducta pręsidio liberari debeant: Oxenstierna nequidquam ista omnia refellente. Ita tandem ab hoc militi imperandum fuit, ut relicta Erfordia

29. Aug.

Halberstadium se, aut Magdeburgum conferret. Ne tamen ingrati animi maculam Erfordienses contraherent, literis Gustavi Regis in se commu-

5. Sept.

nemque Protestantium causam merita praedicant; tum Oxenstiernae pro praestitis beneficiis, & quod pręsidium Suecicum nunc deduxerit, gratias agunt.

De Saxoniae Inferioris Circulo.

§. 74. Apud Inferioris Saxoniae Ordines foederibus Suecicis longe praeponderabat autoritas Electoris, fortuna Cęsaris, Protestantium Suecorumque attritae vires, pacisque cupido. Iis respectibus imbuti mense Augusto Luneburgi conventum agitabant, super acceptatione pacis Pragensis, cujus dies dudum cesserat, decreturi. Eodem Oxen-

14. Aug.

stierna ablegaverat Jacobum Steinbergium prolixe demonstraturum, quam inique ab Electore cum Suecis actum sit, & quod Pragensis pax dominatum Caesaris stabiliat, firmamenta status Protestantium subruat; insuper petiturum, ne istius acceptationem praecipitent, ac ut consilium operamque suggerant, qua ratione novi belli emicans flamma opprimi queat. Sed cum iste Luneburgum

19. Aug.
13. Aug.

perveniret, jam Ordinum Legati discesserant. Qui licet nodos pacis Pragensis satis perspicerent; tamen cum Elector plus à se obtineri potuisse negaret, accedente etiam animorum post pugnam Norlinganam mutatione, pure eandem à se accipi decreverant. Legati tamen ad Electorem destinantur apud ipsum acturi, ut Suecis utique amica ratione satisfiat data pecuniae summa, cum terrarum quid in eos transferri rationes Imperii non ferant; ostenso periculo Circuli sui, ubi in bellum res eruperit. Petebant quoque, ut pace exclusi Ordines eadem recipiantur, & ea quibus Luneburgica ac Meclenburgica Domus praecipue premi se querantur, mitigentur, tum Landgravius utique pace comprehendatur. De jungendis cum ipso copiis per deputatos actum iri pollicebantur.

De Augusto, & Georgio Ducibus Luneburgicis.

§. 75. Ad Augustum Brunswicensem Ducem Circuli tunc directorem mandati sui exemplum Cellas transmiserat Steinbergius, quo minus ipse eodem iret vagantibus passim Guelferbytanis absterritus; qui magnifice de Gustavi Regis meritis pręfatus, sibi cęterisque ejus Circuli Statibus nihil magis in votis testabatur, quam ut Sueciae satisfiat: eoque fine

22. Aug.
27. Aug.

ad Electorem Saxonię Legationem missam. Ejus frater Georgius Dux post publicatam apud suos pacem, supplicationesque eo nomine habitas ad Oxen-

29. Julii.

stiernam literas dabat, quarum initio querebatur, quatuordecim legiones suo imperio non citra ignominiam subductas. Inde ostendebat, per rationes Domus suae se subactum qualemcunque potius pacem amplecti quam omnes fortunas belli aleę exponere; cum pręsertim ipse sua tergiversatione causę

communi

1635. communi parum prodesse queat. Petebat insuper, literas, quibus Gustavo Regi fidem obstrinxerat, ac Nienburgum sibi restitui, ac ne hujus prefectus Astonus Stoltenaviam arcem munire pergeret. 10. Aug. Ad quæ Oxenstierna id precipue exprobrabat, Succię in pace usque adeo nullam rationem habitam. Legiones subtractas per necessitatem temporum excusabat; literas ipsius *reversales* in Sueciam missas. Nienburgo, & Stoltenavia per rationes belli careri jam non posse; quę tamen restituenda sint rebus in meliorem statum mutatis.

De Meclenburgicis Ducibus. §. 76. Meclenburgicos Duces initio angustia temporis, intra quod pax acceptanda foret, aliæque pacis leges ipsis iniquissimæ vehementer perturbaverant; quos & restitutio quondam ipsorum peculiari præ cæteris obligatione Sueciæ devinxerat. Ob oculos quoque versabantur mala, quæ ipsorum terras è Wismaria, & exercitu Suecico manebant, si hic ab aliis Protestantibus destitutus ad oram maritimam infestus se reciperet. Enimvero quæ Pragensi è pace sperabatur stabilis suæ ditionis recuperatio omnibus respectibus prevalebat, ac satius videbatur vastatas, quam nullas habere terras. Suecos quippe hostes vastitatem inferre Cæsarem omnibus ipsos fortunis exuere posse. Quo magis tamen Sueciæ ob Gustavi Regis beneficia obstricti erant, eo curatius satagebant Oxenstiernæ excusationem suam adprobare, 29. Jul. missis Legatis, qui ostenderent; per summum periculum, quod sibi suisque liberis ac subjectis imminebat, ad hoc consilium sibi descendendum fuisse. Omnem se operam daturos, ut Sueciæ satisfiat, cui æterno beneficio devinctos se profiteantur, cujus referendi facultate se privari ademptis ob recusatam pacem terris, simul Suecis beneficiorum datorum fructum intercidere, ac fortasse suo loco infestum iisdem vicinum adpositum iri. Exiguum à se momentum adferri posse sublevandis Suecorum rebus. Culpam violati fœderis à se abesse, cum non ipsi cum Cæsare aut Liga pactum inverint, sed metu majoris mali fuerint amplexi, quod declinare non licebat. Legatos præterea ad Saxonem mittebant ipsum permoturos, ut res salva Reginæ dignitate componatur, eique pro meritis utique satisfiat; adfuturos quoque tractatibus, si qui inter Oxenstiernam & Saxonem suscipiantur: Gemina respondebantur Steinbergio ad ipsos 20. Sept. profecto per quem Oxenstiernam orabant; daret aliquid temporum iniquitati, & si tolerabiles offerantur conditiones eas non respueret, quo tandem Germaniæ à tam funesto bello respirare liceat.

De Archiepiscopo Bremensi. §. 77. Archiepiscopus Bremensis agebat, ut post Stadam Boxtehudo quoque præsidio Suecico evacuata ipse in plenam concederet neutralitatem, ac Cæsari omnis in ipsum pretextus adimeretur. Enimvero ejus status tunc in lubrico versari videbatur, quod stante Pragensi pace, quę Lubecensia pacta confirmabat, præsulatu ipsi decedendum, isque in Leopoldum Wilhelmum Cæsaris filium transferendus erat. Idque jam Saxo ipsius patri Daniæ Regi significaverat, aliud à se obtineri non potuisse excusans. Quo hic non mediocriter offensus, dolorem suum prolixis apud Electorem literis testatur; tum filii sui jus adstruit, petitque apud Cęsarem efficiat, ne is deteriore conditione, quam cæteri præsulatuum possessores sit.

De Hanseaticis urbibus. §. 78. Urbes Hanseaticę, Lubeca, Hamburgum, Brema, & Brunswiga, cum de pace ab Electore ipsis significatum foret, conventu habito in ejus acceptationem facile consentiebant, quod per eandem statum ac jura sua sibi relinqui intelligerent. Idque Electori vicissim denuntiabant, addito; spem sibi esse cum exteris Regibus transactum iri, quorum amicitia commerciis suis necessaria sit. Brunswiga peculiari fœdere Suecis innexa seorsim 1635. apud Oxenstiernam excusabat, cum socię urbes, 26. Aug. & Domus Brunswicensis pacem amplexæ sint à se eam citra præsens exitium repudiari non potuisse. Cui Oxenstierna respondebat: tam subitam à fœ- 9. Sept. dere secessionem suo loco relinqui; petere tamen, ut residua conventæ pecunię exsolvantur, & exercitus Suecicus commeatu, aliisque necessariis sublevetur.

§. 79. Brandeburgicus Elector Arnheimium, & De Electore Brandeburgico. Conradum Borgstorfium tribunum ad Saxonem miserat, acturos, uti ferebatur, ut tempus accep- 10. Julii. tandæ pacis prorogetur maturius tanti momenti negotio expendendo; utque Suecię satisfiat; ne ingrati ipsos accusare queat; tum quid pace secuta super Juliacensi negotio ab ipso expectandum sibi sit. Quid tamen revera ab istis tunc actum, ad nostram notitiam non pervenit. Eodem tempore Electori à Blumenthalio hujus ad Oxenstiernam ablegato relatum fuerat; de hoc precipue solicitus iste foret, ut Sueci disertis verbis paci includerentur, Cęsarique, & Hispanię Regi reconciliarentur, abolita ante actorum memoria; utque pro meritis iisdem satisfieret. Unde is ad Oxenstiernam li- 8. Julii. teris datis exponebat; plenius se circa Pomeraniam responsum expectasse, de quo tamen propediem obtinendo spes sit. Cęterum etsi reconciliatio Suecię cum Cęsare sociisque non obscure pacis tabulis contineatur; se tamen operam daturum, ut peculiaris declaratio super eadem edatur. Monebat preterea, cum tantę obstent difficultates, quo minus terrarum quid Suecię premii loco detur, accepta insigni pecunię summa adquiescat. Huic Oxenstierna reponebat: Se animadverte- 16 Julii. re, sua verba sinistre, & in fraudem Suecię accepta, nec de reconciliatione, aut ante actorum memoria abolenda apud Blumenthalium verbo mentionem factam. Suecię Regnum nullam subjectionem, aut factorum culpam, quibus reconciliatione opus sit, agnoscere, quippe quę variis modis lacessita justum piumque bellum susceperit. Sed si res ad amicos tractatus deducta fuerit, Sueciam facile in oblivionem hostilium, tali casu solitam, consensuram. Post has literas aliquantisper Elector scriptione ad Oxenstiernam abstinebat. Sed post cum res ad arma cum Saxone spectaret, Oxenstierna Legato Heidio, Magdeburgi ipsum visenti, cum Berolinum reverteret, in mandatis dabat: Cum à Saxone tractatus tantum obten- 4. Aug. tui sumi adpareat extrahendo tempori, Suecique paulatim suis hospitiis exuantur, & variis contumeliis lacessantur, ut Brandeburgicus suas copias cum Suecis conjungat, honestiori quam Pragensis sit paci obtinendę. Sin id abnuat, saltem apud Saxonem se interponat, quo hic injuriarum desinat, nec & Suecis aliam viam ineundi necessitas imponatur. Circa Pomeraniam paratum esse Oxenstiernam Ipsi satisfacere; sed eam nunc temporum conditionem esse, ut priusquam Elector super acceptanda pace mentem suam declaret, certi quid à se statui nequeat cum stante illa pace jam omnia sint definita. Enimvero ista sero & in cassum movebantur. Quanquam enim uxor, materque Principis Palatina Domo ortæ Suecis studerent, ac plerique Consiliarii Pragensem pacem detestarentur, ostenso quid malorum secuturum sit, si Elector eidem implicetur; prævalebant tamen Schwartzenbergii artes, quibus ostentata causa Pomeranica, tum Cæsaris Saxonisque potentia Electoris animum indignatione juxta ac terrorę agitabat. Unde ipse solus ad Saxo- 3. Aug. nem Legatus mittitur, his palam mandatis: Brandeburgicum in Pragensem pacem consentire non posse, nisi prius Sueciæ sit satisfactum omnesque

1635. amnestia comprehensi, ac Palatina Domus non plane exclusa, simul super Juliacensi negotio transactum sit. Eademque à se urgeri Elector 12. Aug. Joanni Wolfgango Heidio, quem Oxenstierna ad eundem miserat, declarabat. Enimvero secretis insuper mandatis idem instructus ferebatur, quorum vi citra exceptionem cum Saxone transigere posset; idque eventus ipse declarabat. Cum 13. Aug. enim iste à Saxone Berolinum rediisset, quid ab eo confectum foret silentio tegebatur. Ipse tamen secreto fatebatur, Brandeburgico demum pacem Pragensem acceptandam esse, conditionibus Galliæ Sneciæque gratissimis. Sed paulo post omne dubium sustulere Electoris literæ, quibus initio 17. Aug. studium suum in Suecos extollebat, deinceps quoque continuandum. In votis sibi fuisse, ut Sueciæ plene satisfieret. Peculiares tractatus semper fuisse aversatum. Pace per solum Saxonem facta, ad quam cæteris quoque via pateat, se rem non præcipitasse, sed quæ ad causam communem faciunt monuisse. Optare quidem Protestantium rebus melius fuisse prospectum; sed postquam cæteri pacis leges subierint, se solum tergiversantem suis terris exitium, Sueciæ nihil emolumenti fuisse comparaturum. Se necessitate compulsum pacem acceptasse citra fraudem sociorum Regum, quibuscum ut amice transigatur omnem lapidem moveat. Suecos ita de facto suo judicaturos, velut ipsi suo loco positi forent; quorum amicitiam in posterum quoque speret. Nec sibi impurandum, si 9. Sept. non plane voto suo potiantur. Cui Oxenstierna dissimulato animi dolore respondebat: Quæ necessitate adactus fecerit, bene cederent. Inde qualem Saxo se adversus Suecos gerat, ostendit; & cum bello exorto facile terni exercitus ditioni ejus se infusuri sint, media isti malo avertendo ut mature circumspiciat monet. Se ad honestas & æquas conditiones acceptandas paratum. Mox cum Suecorum res circa Magdeburgum infirmo stare talo viderentur, Brandeburgicus metuens, ne isti Magdeburgico præsulatu cedentes per Marchiam iter sumerent, Blumenthalium ad Oxenstiernam ablegat postulaturum, ut si omnino per ipsius ditiones eundum sit, id prius denuntietur, quo mature commeatus curari queat, utque citra noxam transitus fiat, nec à Suecis aliqua sua loca præsidiis aut hospitiis insideantur, ne forte insequentibus aliis exercitibus suæ terræ sedem bello præbeant. Transitu-22. Sept. ris omnia necessaria à se suppeditatum iri. Cui Oxenstierna post multas in Saxonem querelas respondebat; Si res ita cadat, se pro virili operam daturum, ut ipsius ditioni parcatur. Cæterum circa tractatus cum Saxone Brandeburgicus tunc censebat; cum summa pacis novis tractatibus subjici nequeat, nec ut unus & alter præsulatus ambigui inter Catholicos ac Protestantes juris Suecis præmio cedat, per iniquitatem temporum effici potuerit, id quod ipse semper spectaverit; optime facturum Oxenstiernam, si insigni pecuniæ summa, & æterna Protestantium amicitia adquiescat, utque Saxo scripto Sueciæ securitati caveat, qui & in se recepturus sit, intra certum tempus cautionem scripto conceptam à Cæsare, Hispaniarum Rege, ac Liga curare. Et si quid in tractandi modo desideretur, id tanti non æstimandum, ut in ipso velut portu pacis versanti denuo novi belli anceps fortuna sit tentanda. Ita quidem verbis non adeo se infestum ostendebat Brandeburgicus; re ipsa tamen copias suas cum Saxone jungebat; insuper hosti transitum concedebat cum alibi, tum per Landsbergam, & Francofurtum; quæ oppida per Suecos recuperata ea lege Electori restituta erant, ne hosti deinceps paterent; denique, & aliis modis hostium conatus ad Suecos opprimendos fulciebat. 1635.

§. 80. Duci Pomeraniæ eo difficilius erat Pragensem pacem profiteri, quod ipsius oppida præsidiis Suecicis tenerentur. Unde cum Saxo pacem ipsi denuntiaret; is Ordines provinciales sibi prius consulendos, respondebat. Quibus convocatis eorum consensu ad Electorem Brandeburgicum mittuntur, qui sententiam ejus exquirerent; etsi Theologi consulti eam pacem plane damnabant. Interea Felsius Baco sexcentos pedites, qui hactenus Arenam ad Wratislaviam insederant, post desertam à Saxonicis Basilicam, & urbem ad obsequium Cæsaris reversam adduxerat, quos firmandis Pomeraniæ præsidiis Steno Bielkius commodum distribuerat. Nam dum Dux de altero Ordinum Conventu agitat, absolvendis super pace consultationibus, aliquot equitum & dimacharum Cæsareorum turmæ raptim percursa Marchia invadendi Gartzii consilium capiunt; idque noctu per fœdam centurionis socordiam opprimunt. Aberat tunc Stetini ad plures petendas copias præfectus oppidi Rutencrantzius subtribunus, solicite commendata interim loci cura Erico Suenonis F. centurioni. Qui licet insuper de adventu hostium monitus vigilias neglectim disposuerat, nec pulverem pyrium inter militem distribuerat. Unde cum hostis ad portam Stetinensem assultum daret, non nisi quatuor displosionibus pulvis præsto erat. Ita oppidum à non multo pluribus, quam intus erant, opprimitur. Addebat centurio socordiæ perfidiam ad sacramentum hostis transgressus; sed post captus debitas flagitii pœnas luit. Ab hoste statim pons ad Gartzium reparatur, nullo impediente, quod castellum Merwicianum ante biennium à Suecis dirutum foret, ob vicinos montes ad vim propulsandam ineptum. Eodem tempore Cæsareis sub Marazino duce transitus ad Landsbergam concedebatur; undę raptim Stargardiam tendebant, à Bobmio tribuno cum quatuor cohortibus insessam. Cui cum iste aliquot turmis stipantibus deditionem imperasset, occisis suorum nonnullis hinc iterum facessit. Oppidum mox à Bielkio legato ducentis insuper militibus firmatur. Marazinum sequebantur literę Saxonis ad Ordines Pomeranię: ne sinistri quid sentirent de copiis quas ipse capessendo Oderę, & arcendis è Borussia copiis miserit. Militi suo de necessariis prospicerent; extraneo quantum possint damni inferrent; suos disciplinę observantes fore. In eundem sensum Brandeburgicus Pomeraniæ Duci respondebat, cum hic de oppresso à Cęsareis Gartzio ipsi significaret: se apud Saxonem operam daturum, ut à Cęsareis in ipsius subjectos nihil hostile patretur. Eidem tamen gratum fore, si Dux de acceptanda pace Pragensi decernat, & Saxonicis copiis pronum se præbeat, Suecis omnia subtrahat. Ea res animos Pomeranorum non parum immutabat. Nam nec Sueci locis istis hosti pares erant, nec à Banerio auxilii spes, & Borussicæ copiæ nondum adparebant. Contra Cæsarei tota vi ingruentes aperta provincię nemine obstante persultabant, Stargardię quoque obsidium intentantes. Neque vero hostes se venire ferebant, sed exsecutores pacis, favente ipsis Brandeburgico, cujus maxima apud Pomeranos autoritas. Inde valde nutare Pomerani. Stargardiæ cives nihil, quod defendendo oppido faceret, parare, jactantes; Cæsareos amicos esse, qui pacem utriusque Electoris nomine adferant. Et quanquam hortante Bielkio demum se cum præsidiariis ad tuendum oppidum incubituros pollicerentur; mox tamen ancipites parum in se fiduciæ locari posse ostendebant. Stetinenses animum in Suecos plane refractarium expromebant.

De Pomeraniæ Duce.

Cæsarei Gartzium opprimunt. 18. Sept.

Marazinus in Pomeraniam irrumpit.

21. Sept.

24. Sept.

25. Sept.

Pomerani nutant.

1635. mebant. Et consiliarii Ducis palam Bielkio occi-
nebant; se non videre, quid auxilii Pomerania
Suecis præstare queat ceteris omnibus deficienti-
bus. Ita heic omnes magis pacem Pragensem,
30. Sept. quam fœdus Suecicum respicere. Unde & Dux
Oxenstiernam literis hortabatur; oblatam à Sa-
xone satisfactionem acceptaret potius, pro præ-
senti rerum conditione Protestantibus sat onero-
sam, nec Sueciæ indecorem, quam inter sacro-
rum socios novo bello causam præberet, suę cum-
primis ditioni graviter incubituro. Et si non ea,
qua par sit, ratione actum fuerit, id publicæ tran-
7. Octob. quillitati condonaret. Cui Oxenstierna repone-
bat: de suo in pacem studio rem ipsam loqui; sed
cum id frustra fuerit, & Saxo tanto cum vicino-
rum periculo rem ad extrema deducat, se extra
culpam esse.

De Wilhelmo Landgravio. §. 81. Præ omnibus Germaniæ Principibus con-
stantiam in partes Suecicas ostendebat Wilhelmus
Landgravius, nova quoque conventione Magde-
burgi cum Oxenstierna inita, cum jam plerique
alii in transversum abiissent. Dum ibi abest, Bœn-
naghusius cum quatuordecim legionibus ad Amœ-
Cæsarei Hassiam irrumpunt. noburgum in Hassiam irrumpit, castris ad Hirsch-
feldam positis plures copias expectans. Et jam lon-
gius grassari audebat, cum Melander contractis ad
17. Jul. Milsungam Hassicis copiis castra ipsi loco opportu-
no opponit. Unde hic trepidus recedebat, quin-
quaginta circiter desideratis, ipse aliquot curribus
ex Hassiacis impedimentis potitus. Sed cum mox
eidem Grana Marchio cum duodecim legionibus
ac tormentis aliquot jungeretur, Hassi numero im-
pares ad munita se oppida recipiunt, hoste interim
agros impune populante. Eodem tempore Episco-
pus Wormatiensis Rhenani Circuli director Land-
19. Jul. gravio pacem Pragensem denuntiat, ut pace juxta
ac armis ostentatis eo facilius flecteretur. Ceterum
id precipue incommodum accidebat, quod Vina-
rienses copiæ, quę ipsi jungendę fuerant, ad Saxo-
nem transirent, ut è quinque millibus quæ expe-
ctabantur, vix trecenti in Hassiam pervenirent.
Sed & Sperreuterus in auxilium eidem ire jussus
tarde moliebatur, præfectis Westphalica hospitia
ęgre deserentibus, nec illo recens imperium severe
expromere auso. Et cum tandem ab Oxenstierna
missus Paulus Strasburgius ad iter ingrediendum
istos permovisset, aliquot inde legiones sub Glau-
bicio tribuno ad Banerium evocabantur; sic ut
Sperreuteri copię numero valde imminuto, & ægris
ob toleratam in itinere inopiam animis accederent.
Landgravius tractare cum Cæsare incipit. Hisce initio Landgravi animus quassatus aures pre-
bere incipiebat pacem in promtu, juxta periculi
magnitudinem, ac virium utrinque disparitatem
ostentantibus. Unde tractatus cum Cęsare admitte-
batur, ad quem ex parte Cęsaris se offerebat ipsius
Consiliarius Henricus Christopborus Griesheim-
mius, qui tamen nihil scripti mandati proferre po-
terat. Huic Landgravii deputati declarant, prius-
18. Jul. quam pax acceptetur, cavendum prius; Landgra-
vium citra exceptionem aut ulteriorem cognitio-
nem pace comprehensum; sacra ipsi sua salva fore;
à nemine ob damnum illatum actionem intenta-
tum iri, ditionem ipsius hospitiis non onerandam,
Hirschfeldiam relinquendam, ac tantisper sibi Cæ-
27. Jul. sareorum vim propulsare fas esse. Inde Landgra-
vius datis ad Oxenstiernam literis se ab omnibus
destitui queritur; ac ni ex convento sibi succurra-
tur, avertendis extremis eo sibi descendendum,
30. Jul. quod hoc casu per fœdus sibi liceat. Mox tamen
Cassellis adest Sperreuterus cum tribus equitum
peditumque millibus, quibus juncti Hassiaci labo-
ribus & velitationibus attriti vix septem millia ex-
plebant, cum hostium numerus duodecim millia
superaret. Nec eo minus hac conjunctione audita
Cæsarei deserta Hassia in Fuldensem agrum rece- 1635.
dunt, Gallorum & Bernhardi Ducis ad Rhenum
adventum metuentes; an quia Succica auxilia ma-
jora credebant. Quos perculsos Landgravius per-
sequi instituit; loco tamen commodo considentes,
& numero superiores prælio lacessere consultum
non ducens; ad Burcgemundam, inde ad Hom-
bergam castra castris confert, nulla utrinque me-
morabili re gesta; nisi quod inter ipsum, & Land-
gravium Georgium, cujus terræ ista expeditione
tangebantur, acerbæ literæ commutatę infensos
antea animos magis irritabant Sed & Sperreuterus
aliquid offensę contraxerat, quod Landgravius po-
stulasset, ut ipsius pedites & machinę tantisper in
unum corpus suis compingerentur, queis junctis
ipso apud equites curante Eberfteinius Comes im-
peraret. Quod Sperreuterus sinistre accipere, ve-
lut pedites sui sibi plane subtraherentur, & quan-
quam à Landgravio placari visus exulceratum ani-
mum pervicacia & tergiversationibus subinde ex-
serebat: ejusdem quoque ductoribus frementibus,
quod annonæ quidem affatim, sed argenti parum
ea expeditio præberet. Quæ inter alias causa erat,
quare Landgravius nihil in hostem tentare aude-
ret; ut nullus fructus conjunctionis istius foret, nisi
quod hostis pro lubitu Hassiam populari prohibe-
retur, intra Pontificiorum terras redactus; cujus &
maxima pars Gallasii copiis mox accedebat. Land-
gravius igitur hoste exoneratus initio conjunctio-
nem cum Bernhardo Duce, & Gallis agitabat. Sed
defectione Francofurtensium, & commeatus ino-
pia motus, simul quia Gallasius commodo loco in-
ter Rhenum, Mœnum & Nicrum se tenens, invi-
tus ad prælium pertrahi non posset; eo consilio de-
posito, quod & plurimi ductorum adspernabantur,
Banerio se jungere decrevit invadendo repente, &
ad prælium compellendo Saxoni, cui neque duces Landgravius Banerio jungi cupit.
magna opinione, nec miles in sacrorum socios arma
ferre pronus. Quo auso succedente Banerio via da-
batur in Cæsaris ditiones hæreditarias penetrandi,
quibus si Gallasius auxilio adcurreret, Bernhardus
Dux incumbente sibi mole levabatur. Id consilium
huic significat, omissam cum ipso conjunctionem
excusans; & ut suis se stativis tantisper teneat,
quoad favente cœptis fortuna ipsi facultas fiat Gal-
lasii abeuntis tergo inhærendi. Hac de causa motis 24. Aug.
Homberga ad Olimam castris per Vacham Mulhu- 1. Sept.
sam tendebat. Ex itinere Sperreuterus cum trigin-
ta quinque equitum turmis excursione per agrum
Fuldensem facta Kœnigshovæ obsidium solvit, 27. Aug.
ereptis hosti tribus tormentis, omnibusque impedi-
mentis, multis cęsis. Inde oppido annona illata, ac
imbellis turba educta. Enimvero animis ductorum
in Banerii exercitu ægrescentibus, ab hoc nihil ho-
stile in Saxonem tentari poterat, ac prępostéris isto-
rum tractatibus habenę laxandę erant. Hostis insu-
per absente Landgravio & Sperreutero per West-
phaliam grassari cœperat, occupata Neuenhausa
Benthemensi oppido, cui muniendo Rabenhaup-
tius tribunus operabatur. Coesfeldæ quoque tria 29. Aug.
militum, septem agrestium millia obsidium cir-
cumponebant; quod oppidum rebus Hassicis valde
opportunum magno periculo versabatur, oppida-
nis præsidiarios numero fere superantibus; quo
amisso omnia Landgravii per Westphaliam hospi-
tia ruitura videbantur. Igitur postquam Sperreu- Landgravius Coesfeldæ succurrit.
terus evocante Oxenstierna cum legionibus suis
ad Banerium abiisset, Landgravius Melandrum
cum copiis in Westphaliam mittit; cujus adventu
audito hostis statim in diversa discedit.

§. 82. Interea ad acceptandam pacem Landgra- Idem cum Cęsare tractare pergit.
vium stimulabat Saxo; misso Bodenhausio subtri-
buno, confirmans ipsum amnestiæ inclusum, & si
quid desideret, se operam daturum, ut ipsi satisfiat.

1635. Id quod tamen parum à Landgravio curabatur,
qui magis tractatibus cum Hungariæ Rege per
Greishemium cœptis attendebat. Præsertim cum
22. Aug. Oxenstierna literis declarasset; se quod exitio decli-
nando susciperetur, improbare non posse; ac ipsius
judicio relinquere, quomodo rebus suis consulere
velit. Stipulatur tamen affectum in Suecos conser-
varet, & ne copias suas Saxoni aut Cæsari conce-
30. Aug. deret. Greishemius igitur à Rege Hungariæ de-
clarationem ad Landgravii postulata adferebat,
quæ cum Landgravio non plene satisfaceret, ne-
que ea, quæ isti explicandæ à Greisheimio adde-
12. Sept. bantur, hic tandem ad Regem Hungariæ remitti-
tur, tradita à Landgravio formula, qua utique
sibi Cæsaris nomine caveri cupiebat. Sic igitur
Suecorum fœderati post publicatam pacem Pra-
gensem se gerebant.

Tractatus ductorum cum Saxone continuatur.
27. Sept. §. 83. Ast apud Banerii exercitum missi ad Sa-
xonicos Lohusius, Wedeliusque cum Crocovio
tribuno responsum Electoris retulerant; quibus
declaraverat, nihil preterea concedi à se posse,
quam literæ & mandatum Cæsaris ferant. Illis au-
tem Cæsar significaverat; Sueciam utique paci in-
clusam, ac Suecis eorumque sago ac toga ministris
tutum discessum à solo Imperii indulgeri. Sed ut
super ea re demum cum Ipso, & Hispaniæ Rege,
Ligaque tractetur, extrahendo tempori inven-
tum, ac supervacuum conciliatis jam Ordinibus,
& causis controversiarum sublatis. Concesserat
quoque Cæsar facultatem Electori, omnes Ger-
manos, qui decem intra dies militiam Suecorum
desererent, suo nomine in Cæsaream gratiam, &
pacis amnestiam recipiendi. Hoc cum responso
29. Sept. Magdeburgum regressi inopino Oxenstiernæ dis-
cessu non parum turbantur; qui & variis inter istos
sermonibus jactabatur. Per sequentes dies semel
atque iterum in Saxonis castra itum, nullo fructu,
nisi quod Saxo oblatam Suecis ad exsolvenda mili-
tum stipendia pecuniam ad quindecies, inde vicies
centena millia florenorum extenderet, intra se-
xennium nomine Protestantium Ordinum exsol-
venda.

Banerius in Brunsuicensem agrum exercitum traducit.
§. 85. Enimvero deficiente annona Banerio ad
Magdeburgum diutius subsistere non dabatur,
sed nova utique hospitia erant quærenda. Ac initio
quidem in Thuringiam ad Werram flumen con-
cedere constituerat. Sed abnuebant ductores, tra-
ctatus cum Saxone abrumpi causati, & cum ip-
so ad manus hoc modo deveniendum; id quod
concedere nec possint, nec velint. Igitur nihil
23. Sept. aliud supererat, quam ditio Brunsuicensis & Hil-
desiensis, quo motis castris tendebatur. Magde-
burgi validum præsidium sub Lohusio duce reli-
ctum. Declinandæ tamen offensæ Brunsuicensi
Duci de adventu suo significat, ac inevitabilem
Animi ductorum magis turbantur.
necessitatem excusat. Ast Saxoni discessus Oxen-
stiernæ optatam videbatur præbere occasionem ma-
gis turbandi Suecicorum ductorum animos, istum-
que invidia obruendi, velut ipse ac Banerius ple-
raque propria ex libidine facerent, Sueciæ Recto-
ribus haut probata; idque literis è Suecia missis sibi
significatum jactare non verebatur. Et revera non
deerant, quibus istius consilia atque actiones displi-
cerent; postquam nemini contigit sua omnibus
adprobare. Eoque ductoribus ingerebatur; ma-
nifestum nunc esse ab Oxenstierna hunc exerci-
tum pro derelicto haberi & unicam spem in Boruf-
ficis copiis collocari, ad quas se contulerit, hujus
cura plane abdicata. Igitur sibi tandem consule-
rent, ac gratiam Cæsaris laborumque præmia am-
plecti ne differrent. Electorem Germanicis legio-
nibus apud Suecos merentibus vicies centena mil-
lia florenorum exsolutum, data quoque ante acto-
rum venia, si exercitui suo accedere velint. Di-
gnitati Sueciæ ab Electore pro ratione tempo- 1635.
rum consultum; & si quid forte præmii pro Sue-
cia postuletur, se facilem fore. Sed nunc absen-
te Oxenstierna super præmiis militum, Regni-
que Sueciæ simul agi vix posse. Dolere sibi, Sue-
cicos duces commodis suis ipsos obstare, ac tanta
merita incassum prodigere. Accedebant literæ
Brandeburgici, quem cum ductores Suecici super
tractatibus cum Saxone consulerent, ipse ut faci-
les se præberent acceptandis à Saxone oblatis hor- 20. Sept.
tabatur. Adjungebantur à Leuchtmaro ad Lohu-
sium agnatum literæ, quibus persuadere ipsi sata-
gebat, operam apud alios daret, ut militibus à Sa-
xone oblata non amplius repudiarentur. Unde Conventus
alienatis jam magis animis Banerius universos du- ducum
ces superiores Helmstadii convocat, & quid ab iis Helmstadii habetur.
expectandum sibi sit, exquirit. Ubi unus & alter
quidem sat ampliter promittere. Sed aliqui, quos
inter Sperreuterus, tanto licet nuper in Suecos
ostenso studio, & Wedelius, difficiles se valde præ-
bebant. Proponebatur quoque à Banerio vetus
consilium de profectione in Thuringiam; cui om-
nes fere obnitebantur. Quin Wedelius, Sperreu-
terus, Beckermondus, Glaubicius, alii non obs-
cure fremebant; subducendas cum singulis legio-
nibus rationes, & direptis vexillis abeundum, quo
cuique placeat. Unde Banerio, ni exercitum pla-
ne dissolvi vellet, necessitas imponebatur hospitia
per agrum Brunsuicensem & Hildesiensem præ-
sulatum distribuendi, quibusdam legionibus etiam
in Westphaliam missis. Et quia Halberstadiensis
præsulatus interim à Saxone occupatus erat, We-
delii, & Duglassii tribuni legionibus destinatus, hi
quoque in Hildesianum agrum remittendi erant.
Jeswitzkius subtribunus cum legione Werderiana
Dœmitzam & Boizeburgum trajectus Albis serva-
re jubetur. Eo in conventu non obliviscebantur
ductores tractatus cum Saxone continuandi. Et
quia Brandensteinius Comes parum commoda mi-
litum curare, Lohusius suis tantum inhiare ar-
guebantur, Wedelius binis adjungitur; absurdo
plane ausu, cum nemo Regni Sueciæ nomine,
uti hactenus factum, illis associatus foret; & fru-
stra sibi arbitrium pacis vindicarent, qui suo nomi-
ne bellum non gesserant. Neque in literis ad Saxo- 27. Sept.
nem amplius de Sueciæ, sed de solis militum præ-
miis mentio fiebat; quibus oblatam pecuniæ sum-
mam augeri postulabant, & ut interea hospitiis
quiete sibi frui liceret, quoad plane fuerit transa-
ctum. Enimvero ultima hæc missio successu ca-
ruit. Nam Wedelio, cui Halberstadii hospitium
erat assignatum, hoc per Saxonicos prærepto lon-
gius erat discedendum. Unde Lohusius negotium
solus in se suscipere abnuebat; præsertim cum cer-
ta mandata non haberet, & se suspectum esse ægre
ferret.

§. 85. Ast Banerius in distribuendis hospitiis id Banerii destinata.
maxime respexerat, ut suspectæ sub Sperreutero
legiones longius amoverentur, ne reliquas conta-
gio inficerent; fidis propius Albim locatis, ut si
opus foret intra triduum contrahi possent. Id
porro is consilii ceperat, ut, si Elector nil aliud
quam circa dilatanda hospitia satageret, & ipse in
captis jam stativis subsisteret, rebus cis Albim
quantum possit sustinendis. Sed si idem hostili
animo ingrueret, contractis legionibus placebat
idoneo ad Albim loco castra munire, pontemque
aut navigia trajiciendo exercitui prompta habere:
ubi si diutius sustinere non valeret, raptim trans-
misso exercitu, & ponte post se dejecto aut cor-
ruptis navigiis, Havelbergam & ultra iturus, se-
que improviso terris istius infusurus: aut adscitis
Borussicis copiis quæ res tempusque ferret susce-
pturus erat. Inter hæc modestæ à Banerio literæ 6. Octob.
ad

ad Saxonem dantur, quibus Oxenstiernæ discessum in Cæsareos Pomeraniæ ingruentes referebat, præsertim cum ipsius præsentia parum ad promovendos tractatus contulerit, aliorum dexteritate non minus absolvendos. Exercitum porro in has oras translatum inopia annonæ, & evitandæ cum Saxonicis collisioni. Quanquam autem confidat, Electorem Succiæ meritorum non immemorem fore; tamen cum post occupatos præsulatus ejus copiæ huc quoque tendere videantur, quo animo veniant nosse cupere. Et quia plura indies hostilitatis signa à Saxone erumpebant: Banerius ad omnes duces tribunosque scribebat: quoniam accessus Saxonis nil amici minetur, fidei Sueciæ Regno datæ memores sint, deque ea sibi significent. Jubet insuper, ut in horas ad proficiscendum parati sint; & Saxonicis incumbentibus ad ipsum se recipiant.

Oxenstierne Dœmitzæ præsidium imponit.

§. 86. Interim Oxenstierna per noctes diesque properato itinere cum Dœmitzam pervenisset, intelligit, Meclenburgicos Duces Ellenum tribunum ad se evocasse, ex iis qui apud Georgium Ducem remanserant, præsidio firmandis Dœmitzæ, Poelę, Suerino, & Rostochio; qui & prope hinc aberat. Vetuisse præterea, ne Suecicis copiis transire Albim concederetur. Id cum in fraudem Suecise suscipi pateret, Oxenstierna, qui reliquum agmen prægressus erat, ægre pontonem nactus, eum detinebat, quoad impedimenta & comites ipsius advenirent. Simul Goldsteinio subtribuno, qui ipsum deduxerat imperat, ut militem arci, & oppido tunc præsidio vacuis immittat. En vix cum cæteris Wismariam versus digresso Ellenus Dœmitzæ adpellit, destinati jam irritus, alia transitum in Meclenburgicam

22. Sept. quærere coactus. Eam arcem mox Oxenstierna Wismariam veniens adparatu bellico, & pluribus militibus firmabat. Idem Poelæ pręsidium imponit, quam milite suo insidere Duces agitabant. Ea tamen loca, si Duces revera Suecis studerent, illis restituere volebat; sed si in hostium partes transirent, trajectum Albis, & portus Wismariensis ostium in potestate habere expediebat. Et quia Saxonici jactaverant, plura se loca hoc tractu occupaturos, quo & Elleni tribuni adventus spectabat, oppidum Suerinum milite suo occupari jubet, arce Ducis sede omissa, quæ tamen paulo post nonnullos ex Elleni legione, reliquos Rostochium recepit. Querenti Duci super Suerinn præcipue occupato, Oxenstierna Saxonis destinata antevertenda excusabat. Nec minus de admissis Luneburgicis copiis exprobrat, quę deserto Suecico fœdere & decreto Halberstadiensi hostium magis quam amicorum loco Suecis sint. Eo-

25. Sept. que & Rostochienses monet, ne Suecis sinistre

28. Sept. de ipsis sentiendi causam præbeant. Ad quæ isti reponebant; ex pacto se teneri Ducibus Meclenburgicis portas receptus gratia aperire. Admissum militem urbis sacramento adactum; nec ullius hominis, nedum Suecorum offensam spectare, sed ne denuo urbs externi præsidii servitio subjiciatur.

Oxenstierna oręs maritimæ prospicit.

§. 87. Porro cum satis animadverteret Oxenstierna comious jam ingruens periculum, prima cura erat Wismariam milite, & operibus firmare. In citeriorem Pomeraniam, cum ulteriorem Steno Bielkius curaret, pręmittitur Lesslæus; qui Stralsundæ civium animos tot adversis Suecorum casibus plane dejectos, & valde immutatos, opera imperfecta, in validum præsidium reperiebat. Cætera quoque oppida, præter Grypswaldam, maligne munita, ac in tota provincia vix bis mille militum. Igitur iste Stralsundensium animos arte tractare, non plus exigere, quam ultro vel-lent; tum revocatis in memoriam prioribus bene- 1635.
factis conciliare, ac in futurum firmare, quoad honesta pax obtineretur, quæ Suecis quam maxime cordi foret. Ostentabatur quoque exemplum Elbingę, quæ Suecorum opera pluribus privilegiis aucta sit. Et sane scrupulum Stralsundensibus injiciebat, quod amnestia ad annum hujus seculi tricesimum restricta foret, nec ab Hanseaticis quidquam de pace illis significatum foret. Ita paulatim vetus affectus in Suecos recalescebat. Nec minus omnia defensioni necessaria adornat Leslæus, præfectosque oppidorum recenti exemplo flagitii Gartzensis nthcu admonet. E Borussia quoque arcessuntur copiæ, & quidquid adparatus bellici, annonæque, & pecuniæ illis destinatum erat. Modica insuper classis ad oram Pomeraniæ præsto esse jubetur. Et Banerio significatur, ne ad oram maritimam, nisi extrema compulsus necessitate, se recipiat. Id denique omnibus modis agebat Oxenstierna, ut si non victoria, saltem mora ac tædio belli honesta pax hosti extorqueretur, si alia media paci obtioendæ haut sufficerent.

Idem tractatus pacis non negligit.

24. Sept.

Quorum ne quid omitteretur, Brandensteinium Comitem Magdeburgi reliquerat continuandis qua daretur tractatibus. Et cum Duces Meclenburgici per Legatos exquirerent, quo loco tractatus cum Saxone forent; suamque operam iis promovendis offerrent; ipsos ad interpositionem eosdem invitabat, durissimum cum nodum ostendens; quod Cæsar cum Suecis peculiari conventione transigere dedignetur, ac non nisi alienæ paci eosdem includere velit; cum tamen ipsi non auxiliarium vicem sustinuerint, sed suis auspiciis bellum gesserint. Unde com ratio & mos omnium gentium cum Regina Succiæ tanquam principe parte transigi jubeat, sibi utique providendum, ne patriæ suæ pro benefactis ea contumelia inferatur. Quod si igitur Saxo Cæsaris oomine tractatus secum suscipere velit, paucis hosce capitibus, & brevi tempore absolvendos, queis abolitis utrinque offensis pax & amicitia, vetusque commerciorum usus restituatur; circa satisfactionem & alia capita, moderationem suam omnibus adprobaturum.

Successus Cæsareorum per superiorem Germaniam.

Francofurtenses pacem acceptat.

4. Jul.

§. 88. Ast in Superiore Germania Cæsarei læti per pacem Pragensem Saxonem cum sociis sacrorum bellique commisisse, ad Gallos Germania eliminandos totis viribus incubuerant. Nec minus quicquid Protestantium supererat, ultro, aut vi pacis legibus se submittebat. Francofurtenses denuotiatam pacem statim accipere decernebant, missis ad Regem Hungariæ Heilbrunnam legatis, consensu tamen Vitztumii præfecti, qui isti legationi contradicere non audebat, modo discessus sibi liber indulgeretur; an quod civibus, urbanisque cohortibus par non esset. Et mox perfecta urbis transactione, ab Hungariæ Rege aderat, qui cum isto super discessu ageret; & negotio prope ad exitum perducto idem jam convalare cœperat. Sed cum de adventu Bernhardi Ducis, & deserto Moguntiæ obsidio percrebuisset, abrupto tractatu Saxenhusam tueri constituit. Qui Argentorati degebant Principes, Comites, & ex Equestri Ordine omnes pacem respicere, missis ad Hungariæ Regem, qui pro ipsis transigerent; quorum aliquibus sat æquæ, reliquis asperæ leges dictæ. Marchio tamen Badensis Gallorum promissa secutus his sese plane addixerat.

& multi alii.

Dux Wurtenbergicus repudiatur.

Ducis Wurtenbergici Legatis, quos Hungariæ Rex ipse audire dedignabatur, Curtius respondebat; eum Principem pace exclusum, eoque ipsi adquiescendum, aut rem ad conventum Electorum devolvendam, aut cum Cęsare agendum, ut ex gratia partem regionis ipsi restituat. Interim etsi Pra-

1635.

gensi pace sacra per Wurtenbergicam pristino loco relinqui juberentur; quoad super exclusione Ducis ab Electoribus, aut in Conventu Ordinum Imperii cognosceretur; statim tamen Coenobiis Duci subjectis Romani ritus obtrudebantur, abolitis scholis. Simul complura Ducatus oppida, præfectureque à Cęsare in alios transferebantur.

Argentoratenses nutant.

Argentoratenses porro, cum hostis propius ingrueret, omnesque in pacem ruerent, ipse quoque Oxenstierna cum Saxone tractare nuntiaretur, desperato quoque Gallorum ac Ducis Bernhardi reditu; Cæsarem utique responso dignandum judicabant, nec sibi post cæteros omnes transigendum. Præsertim cum Wilhelmus Badensis Marchio polliceretur, si quid displiceret, id ut emendetur, se effecturum. Illi igitur hac lege pacem à se acceptari declarant; si Basilica, & alia templa sibi relinquantur: ob destructa Cœnobia actio non intentetur: ne sibi necessum sit hostilia in Suecos Gallosque exercere; ut ea pace omnes urbis clientes fruantur; & quæcunque apud se deposita bona dominis suis salva sint. Sed cum de templis non ex voto responderetur, Saxonis interventionem petunt. Satagente tamen Suecico Residente Mockelio apud vulgus civium in Pragensem pacem parum pronum, & hortatu Legati Gallici Vicecomitis Roussillii acceptatio pacis differtur; ut tamen fortunam ipsos secuturos esse facile adpareret.

Consilium Formatum plane dissolvitur.

§. 89. Qui porro Francofurti agebant Consilii Fœderatorum assessores, rebus plane collapsis, & urbe in partes adversas transgressa, extrema metuebant. Et cum pace exclusos se intelligerent,

10. Jul.

literis ad Saxonem datis à se acta defendunt, aut excusant; petuntque ne quod Ordinum nomine gestum sit, ipsi luant, aut è vinculis causam dicere cogantur. Eodem argumento ad Brandeburgicum, Ordinesque Inferioris Saxoniæ scribunt; simul Oxenstiernæ salutem suam commendant. Nec eo secius veterem adhuc autoritatem exercere placebat, confecto Neoburgico *neutralitatis* instrumento, datisque ad Siburgi præfectum, aliosque mandatis, ut istis locis præsidia deducerent. Sed cum læsæ majestatis, argui se intellexissent, ac Francofurtenses eorum deditionem poscerentur, premente insuper inopia, jam extrema supplicia metu præcipiebant. Abnegaverat quoque Hungariæ Rex liberum Francofurto discessum; vetito, ne deinceps talia petere auderent. Tandem Otto Rheingravius opera Falckensteinii Comitis, ut Francofurto discedere liceret, impetrat, Comite Salmensi sui patruelis captivo pro se in libertatem restituto. Unde Moguntiam, hinc Argentoratum dimissus, omni rerum cura deinceps abstinuit. Reliquos latebræ apud amicos exitio subtraxere. Eum finem id Consilium habuit.

Heidelberga deditionem facit. 28. Jul.

§. 90. Paulo post Dilsberga inde & Heidelberga deficientibus alimentis deditionem fecit; cujus præfectus Abel Moda tribunus, cum discessum sibi in Saxoniam ad Oxenstiernam stipulatus esset, à plerisque militibus deseritur.

Moguntia frustra obsidetur.

Moguntiæ à Gallasio vis admota, qua paulo ante Beckermondus cum sua legione equestri, cui ob inopiam pabuli alias pereundum erat, transmisso repente Rheno per Hassiam ad Banerium, evaserat. Tria urbi castra circumposita, & accessus præcipue versus castellum S. Albani promoti. Hohendorfius contra Moguntię præfectus omnia defensioni utilia

9. Jul.

strenue adparare, facta etiam eruptione, in qua subtribunus Uculius occumbebat; Gallasioque

10. Jul.

deditionem imperanti animose respondere. Unde hic diversis è suggestibus urbem adsitaque castella, ac Gustaviburgum tormentis quatere incipit. Nec segnius obsessi fulminant, plurimis hostium cadentibus: quos inter Diodatus summus Vigiliarum præfectus, magnæ apud Cęsarem ęstimationis. 1635. Disjiciuntur quoque ab hoste quatuor molendina navalia tormentis Castellæ dispositis ad famem promovendam; quam obsessis ingruere hostis è transfugis, & occultis sacerdotum nuntiis intelligebat.

21. Jul.

Sed antequam assultus tentaretur, literæ à Duce Bernhardo adveniunt, ipsum propediem affuturum nuntiantes; quę obsessos ad extremam constantiam animabant. Et paucos post dies hostis, accessu Gallorum & Ducis Bernhardi cognito, incensis castris peditatum & tormenta Oppenheimum præmittit; equitatus postero die insequitur, indeque raptim Wormatiam se recipit, impar sociato Ducis Bernhardi, & Cardinalis Valettę exercitui, viginti millia longe excedenti; premente insuper fame, & lue contagiosa, quæ quotidie supra trecentos abripiebat.

29. Jul.

Dux Moguntiam adpellens mox duas legiones in Rhingoviam trajicit, Gallis interim Bingam occupantibus, è qua omnes Cæsarei in arcem refugerant.

Binga capitur. 1. Aug.

Qua tamen mox absque exceptione dedita quingenti amplius, quos inter plurimi ductores, in potestatem venerunt. Inde navalis pons ad Moguntiam jungi jubetur, ut Vitztumio Saxenhusæ à Cæsareis oppugnato subveniretur; quo tamen opere tardius procedente id oppidum jam perierat. Inter hunc quippe ac Francofurtenses, statim atque Moguntiam Bernhardus Dux pervenit, in hostilia proruptum, dum iste id agi sentiens, ut oppido ejiceretur, cohortes Francofurto ad se Saxenhusam evocat, quingentis insuper

2. Aug.

Hanovia excitis, turres inde occupat, & custodes à Senatu constitutos expellit, oppido plane in suam potestatem redacto. Corbibus hinc terra expletis in ponte dispositis oppidanos molendinis arcere conatur. Id non ferentes Francofurtani

5. Aug.

tormentis corbes petere; mox eruptione ex urbe facta illas disjicere, & Suecicos ponte ac molendino depulsos intra Saxenhusam repellere: qui tamen resumto impetu oppidanos iterum in urbem retrudunt. Eo conflictu utrinque aliqui ceciderunt, ac molendino ignis injectus.

Saxenhusa expugnatur.

Ast Francofurtani soli Suecicis impares se cernentes à Gallasio auxilium petunt; qui aliquot millia sub Lamboio & Kehrausio tribuno istis auxilio submittit.

7. Aug.

8. Aug.

Inde statim Saxenhusa, qua Mœnus alluit, tormentis ubique pulsari, ruina quoque ad inferiorem portam edita:

9. Aug.

Sueci contra ruinas obstruere, aditus transversis aggeribus intercipere. Sequenti die sub vesperam Cæsarei assultu facto in rotundam turrim, ipsumque oppidum ad templum usque penetrant; unde tamen iterum expelluntur fumo ejectis qui turrim insederant.

10. Aug.

Postridie repetita verberatio, ac duo tormenta portæ admota; tum ædibus quæ obstabant ignis injectus, quarum viginti sex incendio absumtæ. Qua de causa accedentibus insuper incolarum lamentis Vitztumius sub vesperam in certas leges oppidum dedit.

11. Aug.

Quę tamen non servatæ; sed miles portis egressus cum quatuor minoribus tormentis, & sarcinis vi à Cęsareis abripitur, cavillantibus hisce, concessum quidem militi oppido excedere; sed in promissa Gustaviburgum deductione Vitztumii tantum, non militum factam mentionem. Ita Vitztumius direptis omnibus, uno comitante Gustaviburgum venit. Miles sacramento Cæsaris adigitur; Hanovienses tamen plerique ad suum pręsidium refugiunt.

Dux Bernhardus & Galli Rhenum transeunt.

§. 91. Galli interim cum Bernhardo Duce Moguntiæ Rhenum transgressi nihil memorabile gerebant, irrita spe conjunctionis cum Landgravio, nec vicino Gallasio Francofurtum tentare ausi. Quin nec ista urbe facta subito excursione eripi

poto-

1635. poterant reliqui è Consilio Fœderatorum anxie id petentes una cum scriptis publicis; nec Hanoviæ miles immitti, cujus præsidium supplemento valde indigebat, cum intra duos menses maligna lues quinque hominum millia absumsisset, armis & labori idonea; sic ut reparatio valli cessaret, & superstes miles stationibus obeundis ægre sufficeret. Vitztumius tamen regionis gnarus ulciscendæ in-

3. Sept.

juriæ cum valida manu Francofurtum versus excurrens Cæsareos in se alliciebat, eosque in insidias pertractos ita excipiebat, ut multis cæsis, captisque, Hazfeldio equus, cui insidebat occisus, Lambojus in brachio vulneratus sit. Paulo ante Moguntinus Elector Comitem Stolbergensem, licet nuper cum Cæsareis pactum, ut proprio milite arcem Kœnigsteinam obtinere liceret, intentato metu adegerat eandem in ipsius manus consignare.

Fidem re infecta regrediuntur Cæsareis frustra insequentibus.

Cæterum cum Valetta & Bernhardus Dux aliquandiu in stativis inter Costheimum, Cassellam, & Hochheimum egissent, nulla rei gerendæ occasione, fame insuper urgente, & morbis ex esu immaturarum uvarum contractis, tandem

6. Sept.

decernunt, per Sarbruccam Metim versus recedere, postquam Moguntiam septem legionibus, quæ bis mille quingentis capitibus constabant, sed exigua annona, & adparatu bellico firmassent. Nec frustra verebantur, ne hostis indies viribus auctior regressum in Galliam intercluderet. Vix enim iter Crucenacum intenderant, cum hostis eodem tempore ad Wormatiam Rhenum transiens levem equitatum istorum tergo immittit; cum reliquo exercitu Meisenheimum, inde Birckenfeldam, Walderfangam, qua istis transeundum erat, adproperans, quo prævertens Gallia eosdem excluderet. Ita inter continuas velitationes iter faciebant Galli, & Vinariensis copiæ, & Sobernheimi jam mille equites, bis mille desultores ante se inveniebant, quos tamen, ereptis tredecim legionariis machinis, ac cæsis tribuno Bindero, duobus subtribunis, ac multis aliis ductoribus & gregariis, profligatos in castra ad Meisenheimum repulere. Ad Peresium quoque, cum extremum ipsorum agmen ab antecursoribus hostium acriter invaderetur istos dissiparunt, ereptis septem vexillis, captisque inter cæteros tribuno Goetzio & Langio, cæsis quadringentis. Ita inter famem, continuosque labores, combustis ob lassitudinem equorum plerisque impedimentis, & relictis in aperto campo majoribus Gallorum tormentis incumbenti cum triginta amplius millibus Gallasio strenue se subduxerunt. Hostem quoque festina-

18. Sept.

ta itinera sic afflixerant, ut ultra Walderfangam abeuntibus insistere non auderet. Galli cum Bernhardo Duce Metim se receperunt. Gallasius Sarbruccam, & Saræmundam flectens, cum annonæ & pabuli nihil inveniret, Dicusam versus tendit, ut Lotharingo, qui magnis itineribus adproperabat, junctus longius irrumperet. Nec minus undique coibant Galli, hostibus se cum Bernhardo Duce objecturi. Mox tamen legiones Germanæ prope seditionem venerant, quod missus à Duce ad Regem Galliæ Ponica parum grata responsa retulisset: Regem annonam statam nega-

24. Sept.

re, nec intra suam militiam istos recipere. Unde ductores coitione facta Duci denunciant, nosse se cupere, cui stipendia faciant. Sed Dux & Satlerus tribunus sermonibus eos tandem deliniebant, spe facta à Rege Galliæ stipendia & hospitia obtinendi, simul captos ductores redimendos, & pace facta amnestię includendos. Ita isti adquievere. Cæterum non ea solum expeditio Gallorum in Germaniam irrita erat; sed & res eorundem in Italia, & imprimis per Belgium parum prospere succedebant, Batavorum insuper rationibus ob interceptum Schenckii munimentum valde turbatis. Quę omnia Cæsareorum animos immane quantum inflabant. 1635.

Acta cum Saxone circa pacem.

§. 92. In Saxonia res indies magis ad bellum spectabat, dum Elector postrema declaratione ad Brandensteinium Comitem missa nil nisi toties repudiata ingeminat: Scripto se cauturum, Sue-

6. Octob.

ciam pace Pragensi comprehensam id si non sufficiat, Cęsaris ratihabitionem secuturam; interim restitutio locorum citra moram fieret. Satisfactionis loco vicies quinquies centena millia florenorum offerebat, à Protestantibus convento tempore exsolvenda; cui summę tamen detrahenda, quæ militi pro residuis stipendiis promissa sint: nec ad peculiarem satisfactionem ullus Ordinum teneatur: Stralsunda tantisper hypothecæ loco à Suecis insideatur, salvis ipsius privilegiis, & absque vicinorum onere. Addebatur, Gallię Regem non esse morandum, cum jam dies locusque tractatibus inter ipsum & Cęsarem sit constitutus. Insuper peculiaribus ad Banerium literis Oxenstierna perstringebatur, veluti qui per inanes cavillationes pacem remoretur. Ad quę Oxenstier-

21. Octob.

na; Electoris cautionem dignitati & securitati Sueciæ non convenire. Tractatus æque ac ratihabitionem ab adversa parte proficisci debere. Cum Gallię Rege tractatus institui, qui nunquam Cæsaris hostem se professus sit; cur ab iisdem Suecia arceatur? Tractaret Elector velut Cæsaris Commissarius secum à Sueciæ Regina plenis mandatis instructo: conventa inter ipsos hinc Cæsar, inde Regina confirmaret. Ubi super summa pacis convenerit, circa satisfactionem facilem se fore. Stipendia militum Sueciæ præmii loco imputari non posse. De tractatibus cum Galliæ Rege ipsius Legatum negare. Aliis insuper literis culpam retardatæ pacis à se in Saxonem devolvit, qui hactenus pro imperio cum Suecis egerit, velut subditis, aut bello victis; ut ei magis iisdem contumeliis insultandi, quam justis tractatibus transigendi animus videatur fuisse. Pragensi pace non magis Suecos, quam Gallos, Anglosque teneri. De præmiis patriæ suæ parce à se actum. Stipendia militum, & refusionem sumtuum non absurde peti Saxonis & Bavari exempla docere, qui vasalli Cæsaris latam ipsi operam sat care imputarint. Quod arma Saxonis per Suecos suffulta in ipsos jam vertantur, Nemesi curæ fore. Ita incalescentibus querelis spes pacis fere expirabat. Nec eo secius Oxenstierna destinatis suis inhærere, ut quantum salva dignitate Sueciæ fieri posset, eam bello eriperet: eoque aliam viam tractatus instaurandi init, opera Ducum Meclenburgensium,

Meclenburgici Duces mediationem suscipiunt.

quos imminens terris suis periculum maxime sollicitos tenebat. Ad quos Paulus Strasburgius mittitur, eos de omnibus actis informaturus. Qui & vicissim per legatos Oxenstiernam hortantur, ne inter erumpentia jam licet hostilia spem pacis abjiciat, ad quam Duces pro virili sint incubituri. Eorum operam Oxenstierna non solum probare se testatur, sed & vehementer rogat, ad ipsum Electorem ocyus proficisci ne graventur, antequam discordia latius serpat, instituendis quamprimum justis tractatibus, in quibus idoneis utrinque mandatis certo tempore locoque congrediantur, qui Regni Sueciæ dignitatem insuper ne habeant, & ad solidam Germaniæ quietem omnia referant. Ab hoc se postulato non discedere, quantumvis extrema omnia immineant. Ita è duobus fratribus de compacto Dux Adolphus Fri-

28. Octob.

dericus ad Electorem Saxoniæ iter ingreditur.

Gallus belli continuationem

§ 93. Dum hac ratione circa pacem satagitur, Legatus contra Gallicus Chaumontius Marchio Wismariam adpellens Suecos bello implicitos tenere,

1635. Suadet. 27. Octob. nere, ac à pace cum Cæsare avertere conabatur, ad fœdus provocans cum Gustavo Rege initum, ac Heilbrunnæ post confirmatum, & quæ cum ipso Oxenstierna in Gallia convenerint. Cui hic ostendebat, primum fœdus expirasse; suam conventionem ratihabitioni Reginæ inniti, quæ secuta non sit. Facturum se tamen, quę tempora & rationes Regni Suecię ferant. Habebat insuper iste Legatos in mandatis apud utrinsque Saxoniæ Ordines agere, ut pace Pragensi repudiata fœderibus cum Suecia starent, quoad universos complexa pax iniretur. Sed rebus non amplius integris opera ludebatur. Ad Brandeburgicum tamen, quem peculiariter accedere jussus erat, mittit, qui exploraret, num accessus suus gratus sit futurus, an minus. Simul ab Oxenstierna pôstulat, ut quia sine dubio Elector de causa Pomeranica moturus erat, super hęc declaratio scripta concepta sibi tradatur. Quod hic annuit, ut si Elector mordicus Pragensi paci inhæreret, eo plus favoris Suecorum causæ adderetur; aut si ea permotus in horum partes transiret, haut leve momentum rebus ipsorum adferret. Declarabat igitur Oxenstierna, Electori à Suecis nullum impedimentum circa adprehendendam ejus provinciæ possessionem iri allatum, si Ducem bello durante absque masculis hæredibus mori contingat: bello finito omnia loca præsidiis deductis ipsi restituenda, salvis tamen Stralsundæ privilegiis. Refusio quoque sumtuum ex foedere Pomeranico debita Electori remittebatur, ut tamen ad ea, quę ab universis Protestantibus Regi-
22. Octob. næ decernenda sint, ratam partem conferat. Ea occasione ad istum quoque literas dat Oxenstierna; quibus super injuriis à Saxone illatis queritur, & quod copias isti suas ipse junxerit, hostique transitum per Francofurtum, & Landsbergam concesserit. Petit quoque, ut Suecis sese iterum jungat, & ad idem alias hortetur. Enimvero Brandeburgicus negabat se Legato Gallico super tuto itu reditque cavere posse; eumque itine-
3. Nov. re isto Legatus supersedebat. Oxenstiernę prolixe respondebatur; quicquid à se factum, necessitate temporum excusandum, nec petito ipsius nunc annuere in sua potestate esse. Eodem tem-
13. Octob. pore Augustus Luneburgicus Dux per Legatum petebat, suam provinciam Suecorum copiis saltem ex parte liberari, prædiisque suis peculiaribus, & præfecturæ Cellensi parci; utque Nienburgum sibi restituatur, à se vel munimentis exuendum,
16. Octob. vel intra neutralitatis leges obtinendum. Apud quem Oxenstierna hospitationem necessitate excusabat, in quam Saxonis iniquitas Suecos conjecerit. De prædiis peculiaribus ad Banerium se scripsisse. Nienburgum per rationes belli detineri, & quia frater ipsius Dux Georgius tormenta Suecica nondum reddiderit.

Banerius è Luneburgico agro discedit. § 94. Enimvero mox Banerius contractis legionibus hospitia ita deserere coactus est, ingruente Saxone, jam hostem professo. Ubi quid consilii capiendum foret non adeo in expedito erat. Saxoni validæ copię; Suecos plerique oderant, & persequebantur, aut prodebant; omnes defecerant non ob malefactum aliquod, sed Saxonis exemplo, ac desperato istarum partium successu, aut quod pacis fructum ab istis sibi crederent intercipi. Magna pars Suecici exercitus minis ac pollicitationibus Saxonis corrupta erat, sic ut superiore ęstate pugnam detrectarent, ac peculiares tractatus orsi res Suecorum summis difficultatibus implicarent; quos nutans istorum fides, vim & injurias propulsare prohibebat, Saxone pro lubitu ipsis insultante. Et quantumvis jure suo cedere vellent, ita imperiose tamen & insolenter iste agebat, ut salva dignitate arma ponere non possent. Igitur tantę ignominiæ à pátria sua depellen- 1635.
dæ Oxenstierna judicabat satius esse vi expelli & Oxenstiernæ inter eas difficultates consilia. prodi, quam humili prece pacem mendicare: qua tamen ne sic quidem potiri aut frui licebat. Visum igitur Banerium invadente Saxone, si occasio daretur prælium tentare. Nam si vinceret, rem restitui; sin adversi quid accideret, modo ipse salvus foret, summæ rerum parum decedere, cum exercitui istius in angustum redacto alias pereundum foret, ac per Borussicas copias, & quę è Suecia expectabantur, ora maritima satis defendi posset. Sed si prælium minores vires, aut ægri militum animi dissuaderent, trans Albim quoad posset se tenere jubebatur. Ubi si diutius subsistere non liceret, cis Albim recedens Meclenburgicam, ac Pomeraniam complecteretur. Ita bellum ad prima velut principia revocatum ibi tamdiu extraheret, quoad defessus hostis honestam transigendi rationem non amplius abnueret, aut aliam fata viam panderent. Si enim ora maritima ad proximum ver teneatur, accedentibus è Suecia auxiliis, vastitate suarum ditionum vicinos Principes ad quærendam pacem adactum iri. Imo honeste transigendi facultatem non dari, ni hostis strenue vim sibi opponi cernat, & Suecos non ita facile, quam credatur expelli posse. Unde præcipue loca maritima firmabantur; & nonnihil pecunię sustentandis pręsidiis Oxenstierna curaverat; ea qua non pertingeret, parsimonia aut alia ratione supplebatur. Leonardus autem Torstensonius, qui copias è Borussia in Pomeraniam adducebat, jubebatur post firmatam idoneo præsidio Colbergam isti oppido, & Stetino interjectam regionem, insulasque Wollinum, & Usedomum tueri; de cætero copias periculo non exponere, sed bellum per hyemem ducere; simul militum quantum daretur augere, & disciplina componere, ut eo alacrius, si opus sit, bellum sumi queat. Ipse quoque Oxenstierna post dispositas Wismariæ res, ordinando Pomeranię statui 27. Octob.
Stralsundam trajicit.

§ 95. Tandem ad manus inter Suecos ac Saxo- Inter Suecos & Saxones ad manus pervenitur.
nes veniebatur. Saxo instante Curtio Cęsaris Legato Ascanię bellum Suecis inferre decreverat, & eo ipso die, quo ultimam super pace declarationem ediderat, primum *sanguinarium*, ut ipse voca-
bat, jussum Baudisio, supremo exercitus sui Le- 6. Octob.
gato injungit: postquam Suecis, eorumque militibus satisfacere frustra hactenus laboraverit, iisdem velut imperii turbatoribus quantum possit, & ratio belli ferat, damnum daret. Et quia Banerius ipse cum parte legionum in Brunsuicensem ac Luneburgensem agrum se contulerat, Rudweno supremo Vicario per Veterem Marchiam cum quibusdam disposito; Saxo quoque copias suas divídit, sinistrum quidem cornu sub Damiano Vitz-
tumio, & Dæhnio summis Vigiliarum præfectis 10. Octob.
Garlebiam ire jubet, ut medium se Banerio, & Rudweno interponeret. Ipse cum Baudisio secundum Albis ripam descendit, valida caterva trans fluvium Havelbergam & Meclenburgicam versus dimissa, quę Suecos transitu Albis Dœmitzę, & alibi arceret. Cum igitur Saxonici Tangermundæ adpellerent, Ericus Slangius subtribunus oppido excedit, & Stendaliam ad Tobiam Duwalium se confert. Quem Baudisius statim misso tubici-
ne facessere jubet. Unde ipsi junctim cum Solt- 9. Octob.
quellam ad Rudwenum, quo totum sinistrum Saxonis cornu tendebat, penetrare non possent, ad dextrum latus secundum Albim procedunt, ut eo
tutius cęteris jungi possent. Tangermundę Saxo 12. Octob.
ad Banerii literas respondebat: ferendum non esse, ipsum abruptis per Oxenstiernam tractatibus è regione exesa in opimam concedere obtentu finem ibi tractatuum expectandi: cui auso ipse ob-
viam

1635. viam iturus sit, prout Imperii leges postulent. Adjungebatur ultima ipsius circa pacem sententia. 10 Octob. Scribit etiam ad quosdam Inferioris Saxoniæ Ordines; Oxenstiernam tractatus secum cœptos turbasse; unde Suecos eorumque socios hostium loco habendos.

Saxonici hostilitatem ordiuntur.

Hostilitati præluserant Saxonici; dum Eglæ portam petardis disjiciunt, triginta Suecicis occisis, reliquis dimissis, jactantes vi potuisse supersederi, ni præfectus Electori cupienti per noctem ibi divertere abnuisset. Sed citra colorem hostilia exseri cœperant Wolfsburgi, 2. Octob. ubi duæ Psulii tribuni cohortes opprimebantur. Werbense castellum Ungarus tribunus summo mane improviso invadebat, admotis duobus navigiis, cum ex altera parte selecti pedites per tenebras propius suggressi essent, nullo inde telo emisso. Præfectus Georgius Patrulius subtribunus captivitatem subibat.

Banerius in difficultatibus hæret.

§. 96. Banerium incumbentes Saxonici non parum perturbabant. Quanquam enim vires ipsi non spernendæ, centum octoginta equitum, centum triginta quatuor peditum, novendecim dimacharum cohortes, & pedes sat promtus foret; equitatui tamen plane diffidebat, gregariis exemplo præfectorum non minus turbidis. Et exitium imminebat, si ita cito, antequam paulisper se refecissent, contraherentur. Legiones in Westphaliam, & Hildesiensem ac Brunsuicensem agrum dimissæ incertum erat, an ipsius jussu statim se moturæ forent, hospitiis vix delibatis. Cum cæteris solis Electori impar erat. Neque tamen isto hostilia intentante alia via supererat, quam contractis raptim propioribus legionibus ad Albim tendere, & Danne- 9. Octob. bergæ, Hitzcaræ, aut Bleckedæ pede fixo remotiores legiones expectare. Nec mora ipse Albim versus iter ingreditur, Rudweno è Vetere Marchia eodem properare jusso; remotiores qua tutissimum videretur etiam per ambages ad ipsum penetraturæ erant. Et jam summa rerum in eo vertebatur, ipse an Saxo prior Albim attingeret. Nam Banerius, si præverteret, ad flumen consistere vimque arcere, aut, si videretur, in alteram ripam trajicere poterat. Sed præveniente Saxone Banerii exercitus perierat, ad deditionem, aut fœda pacta adigendus.

Banerius prior Albim attingit.

Enimvero quantumvis Saxonicorum primum agmen intra biduum quatuordecim milliaria emensum esset; eos tamen præ- 25. Octob. vertens Banerius Albim attingebat, quem Rudwenus Altenburgi assequebatur. Ita omnes peditum legiones, Crachtii & Goltzii exceptis, & fidissimi equitum salvi ad ipsum pervenerunt. Et quanquam paulo altius Albim complecti cupierat, Dannebergæ aut Bleckedæ, tamen adproperantibus eodem Saxonicis, qua proximum erat flumen attigisse gaudebat. Interea Psulius duas cohortes suas ultus inter Bleckedam & Dorrenbergam centum quinquaginta Saxonicos plerosque cædit, præfecto cæterisque captis. Heic iterum Banerius hærere, quod longius remotæ legiones nondum advenissent, quas Albim transgressus haut facile sibi jungere poterat. Sed si cis Albim istarum adventum expectaret, metus erat, ne Saxo Teutzenæ, ab Ungaro tribuno jam insessæ, ponte Albim insterneret, ipsumque Meclenburgica, Pomerania, & Borussicis copiis excluderet. Quin & istæ legiones, si priorem animi habitum retinerent, adventu suo plus damni, quam virium allaturæ erant, reliquis istarum contagio infectis; quas & eam ob causam ita longe removerat; cum de Borussicarum copiarum fide certus esset. Igitur Albim cum præsentibus legionibus transgreditur Borussicas sibi juncturus, aut per 22. Octob. Marchiam hostem distracturus. Remotioribus legionibus scripto significat, se ipsarum adventum expectare non potuisse, & ut Wilhelmo Landgra- 1635. vio junctæ in hostem rem gerant. 19. Octob. Porro dum circa trajiciendas Altenburgi copias Banerius satagit, Drehnius cum primo Saxonicorum agmine decem legionibus constante inter Luneburgum, & Bardevicum adpellens legionem Vitztumianam, & è ceteris selectos equites ad septendecim centurias Ludershulam usque exploratum mittit; ubi raptim excitatum munimentum tres Suecicorum equitum legiones, sexcenti pedites custodiebant.

Saxonici vapulant.

Quo intellecto Banerius statim cum istis copiis ultra angustias viæ progressus è captivo de hostis conditione cognoscit; eoque non consultum ducit totum agmen expectare. Utraque parte consistente cum Saxonici animadverterent, citra pugnam se abire non posse, in conflictum prorumpitur, quo hi mox funduntur, etsi tres duntaxat Suecicorum alæ manum consererent, reliquæ tres aggere filatim transmisso serius advenirent. Fugientibus instabat Banerius, donec reliquæ legiones Saxonicæ in conspectum venirent. Quas cum aliquantisper firmato pede expectasset, istis progredi non ausis retro vertit. In eo conflictu multi Saxonicorum cæsi, primarium legionis Vitztumianæ vexillum, & cum aliquibus ductoribus septuaginta circiter gregarii capti. Inter Suecicos omnes pugnæ se paratos ostendebant; & pedes, qui otiose conflictum spectabat, Saxonicis cum clamore exprobrabat; recte eos pœnas dare, qui meritis ipsorum non aliam exsolvere mercedem voluerint.

Banerius Albim trajicit.

§ 97. Quanquam autem capto specimine Banerius judicaret, adscitis reliquis legionibus Saxonem non magnopere sibi fore metuendum; tamen intermedio hoste ab illis separatus, necessarium judicabat trajectionem quantum posset accelerare, quod Saxonicos de intercipienda Dœmitza agitare cognoverat; quam & Ungarus tribunus jam incassum licet tentaverat.

Saxonici peditatus clades ad Dœmitzam. 22. Octob.

Illis præveniendis Rudwenum cum pleroque equitatu & mille peditibus propere mittit, ut arci subveniret, pontisque structuram inhiberet, quoad ipse cum reliquo exercitu & machinis, si opus foret sequeretur. Iste Dœmitzam perveniens Baudisium cum septem prope millibus peditum selectorum inveniebat absque machinis & vexillis, quos Elector raptim trajicere jusserat Dœmitzæ oppugnandæ. Cum igitur Baudisius quos penes se equites habuerat, Grabaviam duobus abhinc milliaribus misisset, unam Joannis Wachmeisteri turmam intercepturos, rationis videbatur Rudweno hostem equite destitutum invadere, præsertim cum eodem tempore Jeswitzkius subtribunus arce erumperet, incensoque oppido Saxonicos in campum prodire cogeret. Id ausum usque adeo feliciter cessit, ut ex tot millibus Saxonicorum maxima pars concideretur, gregariorum circiter bis mille quingenti caperentur, qui fere signis Suecorum succedentes non modicum incrementum istorum peditatui attulerunt. Capitur quoque tribunus Bunovius mox è vulneribus defunctus, & subtribuni Julius Christophorus Arnheimius, & Stammerus. Baudisius baltheo prehensus hoc gladioque relicto evaserat. Wilsdorfium supremum Vigiliarum præfectum, & Schneidium tribunum equi eripuerant. Ea victoria maximi momenti Suecorum rebus fuit, fidis legionibus insigniter confirmatis, nutantibus ad saniora flectentibus.

Pons Saxonum ad Lentzenam destruitur.

§. 98. Re feliciter gesta Rudwenus Lentzenam tendit, ubi ducenti pedites, qui eam obsederant, jam se subduxerant. Eodem adproperat Banerius, quod Rudwenum solum ponti destruendo, qui prope perfectus erat, non sufficere crederet. Per noctem igitur minoribus tormentis opus impeditur; sed orta luce majoribus pons plane disjicitur,

Saxone

1635. Saxone ex adversa ripa incassum fulminante. Interea dimidio infra Lentzenam milliari aliquot Saxonicorum equitum turmæ sub tribuno Schierstedio Albim vado transierant, eodemque ipse Elector cum quatuor peditum legionibus, octo machinis tendebat, insequente equitatu. Quo nunciato Banerius Slangium subtribunum cum legione sua eo mittit sustinendo hosti, quoad ipse adesset. Is statim impetu facto Saxones rejiciebat. Et mature quidem tribunus se subduxerat, reliqui cæsi, aut aquis submersi, pauci, quos inter turmæ præfectus, capti. Banerius mox cum legionibus eodem perveniens per noctem ibi subsistebat, quoad Electorem perrumpendi spe abjecta discedentem vidisset. Post hęc Banerio visum continuis laboribus fatigato militi paulisper quietem indulgere, quem ea de causa Dœmitza Wahrenam usque distribuebat. Enimvero id non sinebat Saxo Werbenam usque retrocedens, ubi quod castellum in potestate haberet, transitu Albis prohiberi non poterat. Nec procul inde Sandaviæ flumen equitatus vado transire commode poterat. Ea causa Banerium subigebat copias iterum contrahere. Nec tamen consultum videbatur hosti obviam procedere, quod aut prælii alea foret tentanda, aut recedenti cataphractis Saxonicis incumbentibus machinæ forte, & fidissimus peditatus delinquendus esset. Unde locis commodis se tenere, Saxonemque expectare statuit, ac circa finem Octobris mensis ad Malchinum consedit, tuto ibi Borussicarum copiarum accessu, occasionem rei gerendæ aucupaturus.

Cæsarei Stargardiam expugnant. 7. Octob.

§. 99. In diversa parte Cæsareis res ad Stargardiam ex voto successerat, sub adventum istorum igne totum oppidum depopulante, per proditores supposito; an quod prope mœnia incenso horreo surgens ventus incendium oppido intulerat. Eo tumultu dum oppidani circa sua flammis subtrahenda satagunt, à Suecis quidem hostis assultans aliquoties strenue rejicitur. Sed cum præter cibaria ignis adparatum bellicum, unamque & alteram portam absumsisset, destructis etiam alicubi operibus, nec milite ob fumum in vallo consistere valente; Bohmius flagitante id insuper magistratu, & lamentis fœminarum ac puerorum resonantibus, super deditione hostem compellat. Quam iste hac rerum facie abnuens assultus continuavit, quoad intempesta nocte per portam incendio consumtam cum jactura quinquaginta militum irrumperet, Suecis in propugnaculum à D. Joanne dictum se recipientibus. Qui tamen cum nec frustum panis suppeteret, sequenti luce arbitrio se hostium dedere coguntur. Gregariorum circiter sexcenti, selectus miles, per Cęsareas cohortes distributi, ductores captivitatem subiere. Hostis in oppido incenso aliqua manu relicta Dammum versus progreditur, ibique per aliquot dies otiosus hæret, incertum proditionis cujusdam eventum expectans, an Borussicarum copiarum adventu turbatus, cum & ipse circa augendum exercitum accessu Saxonicorum & Brandeburgicorum, nec non Polonorum satageret.

Copiæ è Borussia in Pomeraniam veniunt.

§. 100. Cæterum è Borussicis copiis quæ mari se commiserant, aliquæ oborta tempestate dispersæ; sex cohortes sub Fletwoodo tribuno Pillaviam rejectæ; nonnullas cohortes Kinnighami tribuni fractis navibus littus excepit, è quibus octoginta tantum Pillaviam reversi, reliquis hinc inde dilapsis. Sed bis mille equites, sex peditum legiones Jacobus Gardius Regni Sueciæ Archistrategus itinere terrestri ductu Torstensonii adjuncto Axelio Lilio ire jubebat (25. Sept.): qui per Schemmicham Pomerolliæ, Stolpamque Costinum delati, cum serum Stargardiæ auxilium venirent (6. Octob.), ac de multitudine hostium multa jactarentur, ad littus deflectentes Wollinum tenuerunt (1635. 15. Octob.), dies aliquot ad requiem sumturi, quoad Oxenstiernæ mandata acciperent. Horum adventu cognito Marazinus relicta Damma peditatum & equitum partem Greifenhagam miserat; quatuor equitum legiones cum una dimacharum Wollinum versus excurrebant, Suecorum statui explorando. Isti cognito Suecos equites trans viarum angustias per vicinos oppido vicos tendere in hospitiis eos suis opprimere tentabant. Sed Torstensonius per exploratores intellecto eorum adventu suos propius oppidum succedere jubet.

Cæsarei ad Wollinum pelluntur.

His vix itineri accinctis, hostis tota vi è sylva in Uplandicam legionem sibi propiorem irruit, quæ velitatione cœpta paulatim versus oppidum recedebat, subvenientibus interim Ostrogothis. Mox cum plerique hostium cis viæ angustias progressi essent, Sueci impetu invecti non sine damno eosdem ultra eas angustias repulerunt. Quod tamen è captivis cognovissent, præter dimacharum legionem, quę fauces vię servabat, manum quoque validam in insidiis latere, ibi substiterunt quoad receptui signum daretur. Hostis Golnoam recedebat desideratis non paucis, quos inter tres turmarum præfecti, & quidam alii ductores. E Suecis non supra viginti sauciati, aut cęsi. Post primum hocce specimen copiæ istæ plures subinde in hostem excursiones faciebant, quarum una triginta equites cum præfecto concidebant.

Pomerani fræ[illegible] mordent.

§. 101. Sed & in tempore aderant Borussicę istę copiæ ob alienatos tunc Pomeranorum animos. Rurestres quippe cum Cæsareis velut amicis agere: Dux subinde suos ad istorum præfectos ablegare, frustra contradicente Legato Stenone Bielkio. Causa ferebatur, ut raptas res repeterent, prorsus velut amica expostulatio locum haberet. Eidem Legato annonam pro Borussicis copiis petenti, abnuebatur eo inter alia prætexto, quod Saxoni pro legionibus suis idem petenti negatum foret. Nec constituere volebant, qui tantisper rem frumentariam dispensarent; nequidquam testante Bielkio, sibi haut imputandum, si dum ipse sumit miles provincialibus molestiæ quid inferatur. Sane adparebat id agi, ut dum Sueci necessaria rapere videntur, hos invidia onerarent, aut ipsi apud Saxonem & Brandeburgicum magis essent excusati. Torstensonius tamen, ut quanta posset modestia ex hospitiis caperentur alimenta providebat. Id insuper spectabant Ducis Consiliarii, ut Suecos à se amolirentur, aut ipsi saltem neutrarum partium essent. Unde à Legato postulabant (12. Octob.), ut præsidium Suecicum Stetino deduceret, pluribus allatis rationibus: Ducem ipsum tuendo oppido sufficere; digresso pręsidio expeditius ipsum super componenda inter Cæsarem Suecosque pace acturum, cujus rei facultas nunc sit adempta. Oppido libero Ducis aulam melius habituram Ordinesque commodius super salute provincię, ipsorumque Suecorum consultaturos. Inutilem Suecis & damnosam tam diffusorum operum tutelam, quæ à Gustavo Rege excitata sint, non ut perpetuo præsidio obtinerentur, sed ut urgente necessitate exercitui receptus ibi pateret. Ad hæc Legatus paucis reponere; altioris rem esse indaginis, quam ut à se statui quid possit; nec dubitare se, quin Oxenstierna quod ratio & ęquitas ferat sit facturus, ad quem isti rem detulerant. Iidem à Brandeburgico quoque petebant (28. Octob.); cum nunc nemo non armis confisus pro lubitu in Pomerania agat inermi Principe, ut consilio & ope ipsis adsit. Qui velut de compacto respondet (30. Octob.); Securitati Ducis quam maxime expedire, Stetinum dimisso præsidio Suecico belli oneribus utrinque eximi. Sin Sueci discedere abnuant, aulam in aliud oppidum

1635. pidum transferendam. Sed quia res Suecorum non ferebant Stetino excedere, Consiliarii Ducis juxta & oppidani hactenus præberi solita negabant velut subtracto alimento brevi perituris. Erant Stetini tria millia militum, quibus si detraherentur ægroti, & qui Dammam atque Lastadiam custodiebant, vix octodecim centuriæ remanebant, modicus numerus tam laxis operibus tuendis, & librandis oppidanorum viribus. Nec plures arcessere licebat, deficientibus sustentandi mediis, cum nihil ultro daretur, & vi adhibita seditio metuebatur, cui citra mandatum occasionem præbere Legatus non audebat. Quin & perpetuos inter labores maligno victu externus præcipue miles animis ægrescere; nec deerant, qui Suecorum inhumanitatem ingererent, labore, & inedia miseros atterentium. Has inter difficultates in Borussicis copiis spes erat, quarum ope tam Stetinum, quam reliqua provincia ad suppeditandum necessaria compelli poterat, si ultro officium facere abnueret.

Rectorum Sueciæ sententia super rebus Germaniæ.

§. 102. Hæc omnia cum in Sueciam perlata essent, Rectores Regni cum Senatu id quidem facile perspiciebant, Cæsarem juxta ac Saxonem, aliosque Germaniæ Ordines id uoice moliri, ut Sueci ocyus solo Germanico dimoveantur. Idque per tractatus fieri gratissimum erat futurum Maris Baltici præcipue accolis, queis belli mala erant incubitura. Pragensis pacis decreto tota Germania conspiraverat ad eosdem vi expellendos. Et sane temporibus & inclinationibus hominum tantopere mutatis, non adeo molestum erat Germaniam deserere, modo id honeste & secure posset fieri, & præstita expensarum reparatione. Quin & fuerant in Senatu, qui hactenus semper dissuaserant, ne quid terrarum in Germania satisfactionis loco postularetur; vires Sueciæ distrahi judicantes provinciis transmarinis, ac sumtuosæ tutelæ, nil nisi plus æmulorum parituris. Ceterum si secura pax & amicitia constituenda esset, omnes, quos inter hactenus bellum fuerat, super ista invicem cavere oportebat. Idemque ut honeste fieret, ipsæ partes inter se transigere debebant. Ast Saxo eam belli compoοendi rationem plane everterat, Suecis à tractatu cum Cæsare & Liga exclusis; ac pacis à solo se confictæ evictionem istis obtrudere pertendebat, qui hactenus adversarum partium non fuerat, non citra importunitatem, & præter decorum inter Principes debitum. Et tamen bellum in Saxonem decernere, quamdiu tolerabiles conditiones sperabantur, arduum erat. Exercitus magnam partem Germanis constabant, qui nulla aut modica à Suecis beneficia, certas a Cæsare & Ordinibus pœnas, aut præmia expectabant. Omnes fere in Germania socii non solum defecerant, sed & contra ipsos se junxerant. E Gallia aut Belgio exigua auxilii spes. Quod è Suecia submittebatur, vix ad diuturnitatem valere poterat adversus tam potentes hostes, & interclusis hiberno mari itineribus. Longe tamen durius erat circa tractatus Saxonis se libidini attemperare. Nam cum ipso solo tanquam Electore transigere, aut Pragensem pacem nude amplecti, istiusque cautione absque Cæsaris ratihabitione adquiescere; id Regno indecorum juxta atque intutum erat. Pax Pragensis Sueciæ adversa; Saxo hactenus in Suecos bellum non gesserat, sed Cæsar & Liga: solo Saxone cavente, quid fiduciæ in Cæsaris amicitia collocare licebat? Nec obscurum erat, ideo Saxonem ab aliis tractatibus abhorrere, ne in ipsum abolitæ suæ pacis ignominia redundaret, aut in alios gloria ejusdem in melius mutatæ. Et sane Ordinum Germaniæ nemo non pacem Pragensem animo aversabatur, & aliliquid circa eandem desiderabat. Sed quia pacem sibi necessariam ducebant, in gratiam Cæsaris ac Saxonis simpliciter eam à se acceptari testabantur, sed dum sub conditionum vocabulo, quæ omissa erant, 1635.
aut quæ peculiaria ipsorum commoda respiciebant, infarciunt, eandem oblique tollere instituebant. Quo exemplo & Sueci scopum se suum obtinere posse sperabant, pace Pragensi, quoniam Ordines Germaniæ eam sibi expedire judicarent, suo loco relicta. Ast quia non solum auxiliarium numero, sed primariarum partium actores in hoc bello fuerant, utique peculiari tractatu amicitia inter ipsos, Cæsaremque, & Ligam instauranda erat. Hoc modo spes erat Electorem postulatis Suecorum facilius assensurum, si Pragensem pacem subsistere videat. Si tamen ad tractatus perveniatur, cum utique inter Regnum Sueciæ & Principem aliquem Imperii discrimen sit, non aliter cum eo agi posse, quam Cæsaris mandatario, & accedente hujus ratihabitione. Ita Regni Sueciæ dignitati & securitati satis cautum credebant. Circa satisfactionem gradibus à se antehac designatis insistebant, quorum postremus erat, declinando bello omittendam terrarum aut pecuniæ petitionem, ac sola Protestantium amicitia adquiescendum esse. Nam plus fortasse impendendum præmii per arma vindicando, quam quanti illud erat, nec certam tamen ejus potiundi spem esse. Et quam initio offerebat Saxo pecuniam, vile judicabatur accipere; modo Ordines Germaniæ residua stipendiorum, & quod æris alieni in Germania ejus belli nomine contractum erat, in se reciperent. Id quod, si ullus pudor foret, recusari non posse judicabant. Sed postquam Elector summam pecuniæ auxerat, oblata in hypothecam Stralsunda, id non adeo spernendum videbatur, non tam propter pecuniam, quam hypothecam. Quippe cum gratum foret quocunque titulo Stralsundam, aut Wismariam meliore portu aut utramque retinere, saltem quoad pateret, quam sancte pax ab adversa parte observaretur. Et tanti erat præsidium ibi alere ad securitatem Maris Baltici, & Sueciæ. Etsi conandum, ut tantum simul terrarum adjiciatur, quandum alendo præsidio suffecerit.

Mandata Senatus ad Oxenstiernam. 20. Octob.

§. 103. Hoc consultum Senatus Oxenstiernæ significabat, missis simul fiduciariis literis, queis integer Cæsaris ac Saxonis titulus insertus erat, ne quid in mora esset: addito, pacem sibi utique magis quam bellum cordi esse; cæterum qua via ad eandem sit perveniendum, id ob tempora mutationibus obnoxia certo à se non posse definiri, sed ipsius dexteritati relinqui, reservata tamen sibi ratihabitione. Si pax hiberna tempestate concludatur, monebant, tantisper hospitia militi stipularetur, quoad aperto mari in Sueciam trajici possent. Quod si autem pax obtineri nequeat, placebat oram maritimam omnibus viribus tenere, qua insessa, si reliqua omnia deficerent, adhuc honeste transigendi facultas supererat. Ut tamen exercitus huc se non reciperet, nisi extrema necessitate subigente; cum omnis regio, qua decedatur, hosti in prædam relinquatur, nec hieme è Suecia quid submitti queat. Igitur præsidia in maritimis oppidis firmarentur, exercitus quantum posset superiore tractu se teneret, idque sibi persuaderet, quæ ex Suecia mittuntur præsidiis duntaxat alendis destinata esse; his siquid superfuerit, in lucro habendum; & exercitui id agendum, ut suo se gladio alat. Quod si tamen ob hostium vires ad mare sit recedendum, frumentum & pecus in munita oppida deducendum ne hosti ob annonæ inopiam diuturnum obsidium moliendi facultas sit. Si negotium non ita cito confici queat, Oxenstierna rebus apud exercitum dispositis in Sueciam redire jubebatur, mandatis super pace Banerio, Stenoni Bielkio, & Laurentio Grubbio relictis.

Ordinum Sueciæ decretum.

§. 104. Paulo post Conventu acto Sueciæ Ordinibus exponitur, quæ facies rerum in Germania; simul eorum consilium exquiritur, quousque cum

1635. 21. Octob. Saxone in tractatus descendendum, quid premii pro navata Protestantibus opera petendum, & de exantorando pace insecuta externo milite: tum si necessum sit, de belli continuandi mediis. Super quibus 30. Octob. delecti Ordinum idem quod Senatus censebant; Pacem Pragensem à se nullo modo admitti posse: tractatus utique cum ipso Cęsare instuuendos, quibus si Saxo ingerere se velit, mandata Cæsaris ipsi proferenda: nec minus si idem circa præmia Suecorum transigere velit, mandatis Protestantium Ordinum ipsum esse instructum oportere. Quin magis placebat, alios Ordines mediatorum vices Cæsarem inter & Protestantes sibi sumere, quam Saxonem, qui toto hoc bello tam difficilem & scævum se exhibuerit: potius tamen istum admittendum, quam aleam belli tentandam. Præmium fastigio Regni & meritis dignum si obtineri possit, non repudiandum; aliàs præstare sola Protestantium amicitia adquiescere, quam ut vile munusculum sibi impingatur pati. A Cæsare tamen omnia ratihabenda; ac tantisper Stralsundam & Wismariam, aut alterutram detinendam: aliis locis præsidia deducenda. Sed quia consilia temporibus adaptanda sint, res tota fidei & 12. Nov. prudentiæ Rectorum committebatur. Tandem & ab universis Ordinibus decernitur; etsi à Saxone longe aliter, quam fas requirebat, actum sit; tamen ut ipsi æquitatem suam eo magis omnibus bonis adprobent, simul declinando cum sacrorum sociis bello, placere sibi, rem salva dignitate & securitate Regni amice componi. Sed si pars adversa honestas conditiones adspernari, & iniqua postulata obtrudere non cesset, nec sanguini suo, nec facultatibus parsuros, quoad honesta pax parta fuerit.

Ducis Meclenburgici de pace negotiatio. 29. Octob. §. 105. Pacis porro spes non modica tunc ex interpositione Adolfi Friderici Ducis Meclenburgici allucere videbatur, qui Sandoviam ad Saxonem profectus multis ipsi rationibus persuadere satagerat, ut velut Cęsaris mandatarius cum Oxensterna tractatus susciperet, à Cęsare & Regina Suecię ratihabendos. Eum quippe legitimum & usu receptum esse modum inter supremos Principes controversias componendi; ac jam spargi de tractatibus cum Galliæ Rege, qui nil nisi auxilium superioribus Circulis tulerit, cum Sueci utique propriis auspiciis bellum gesserint. Dignationi Cęsaris, & Electoris nihil decedere, cum Pax Pragensis utique persistebat, quam Sueci ea transactione evertere non cupiant. Ostendebantur quoque incommoda vicinas regiones mansura, si Sueci tot munitis locis sint pellendi. Elector initio Cęsaris rescripto insistere, novos tractatus abnuentis velut extrahendo tempori inventos; præsertim cum nondum constet, an Sueciæ Regina omnia illa, quę post Gustavi Regis mortem gesta sint, pro suis agnoscat, & Cæsari atque Ordinibus unitis partem se adversam constituere velit; sic ut nulla amplius tractandi materia super31. Octob. sit. Contra Dux latius deductis prioribus, simul dilutis quæ objiciebantur, tandem pervincebat, ut formulam transactionis Saxo ipsi traderet: cujus exordio testabatur, à Cæsare sibi diserte facultatem non concessam ejusmodi tractatus suscipiendi, ac in promtu esse rationes, quę id dissuadeant; Ducis tamen & aliorum Ordinum precibus se hoc dare, quod paci Pragensi, Cęsarique & Imperio sine fraude sit. Ea formula his fere capitibus constabat: Suecię impune sit ei bello se immiscuisse; inter Cęsarem & Imperium, Sueciamque pax & amicitię restituatur: commercia utrinque libera sint, captivi utrinque gratis dimittantur; post perfectam hanc transactionem Sueci omnibus locis decedant: milites Germani, si sub Saxonis signa concedant, aut domum se conferant, amnestia fruantur; Suecis è Germania tutus discessus concedatur: loca maritima post digressos Suecos præsidiis vacent, in statum reponantur, quo fuerant anno hujus seculi vicesimo septimo; quæ machina insignia Sueciæ pre se ferunt avehantur, reliqua maneant: transactionem hanc Cæsar ratihabeat. Ea capita Dux ipsi Stralsundam ad Ox- 11. Nov. ensternam adferebat, multis ipsi persuadere laborans, ut eadem acceptet. Sed hic post ostensos eorundem defectus à Duce petebat, ut aliam ipse formulam concipiat, quam æquitati congruere arbitretur. Sed quia nec illa, quantumvis Saxonica paulo concinnior & plenior, de satisfactione Sueciæ, & stipendiis militum mentionem faciebat, Oxensterna tandem formulam adornavit, quam dignitati & securitati Sueciæ convenire judicabat: in qua id præcipue addebatur, ut residua stipendiorum ducibus & militibus Sueciçis absque onere Regni Suecię persolvantur, simul sumtus belli Suecię ex equo & bono prout conventum fuerit pensentur, certis interim locis hypothecę nomine relictis; tum ut exclusi pace Ordines in amnestiam si velint recipiantur. Ad eam formulam à Duce quædam annotabantur, quæ Oxensterna partim discutiebat, partim admittebat, tradito quoque scripto, quousque Electori concedere velit. Tandem super satisfactione instante Duce Oxensterna declarabat; cum ob præsentium temporum iniquitatem nihil terrarum obtineri queat, se contentum fore quatuor millionibus uncialium per certa temporum intervalla solvendis, postquam militibus de residuis stipendiorum absque Sueciæ onere satisfactum fuerit. Nam Ordines Sueciæ decreverant; de satisfactione penitus remittendum potius, quam infra tres milliones accipiatur. Ita Dux Stralsunda discedebat, lætitiam velut re ex voto confecta præ se ferens, Ro- 18. Nov. stochio futuris tractatibus designato. Et ipse quoque Oxensterna spem pacis conceperat, quod Saxo propius ad rem accedere videretur. Quę & precipua causa erat, quare iter in Sueciam differret, ne qua inde negotio remora injiceretur.

§ 106. Ejus rei fama didita cum apud multos spem pacis excitasset, Chaumontium Legatum Gallicum, Hamburgi tunc agentem permovebat, ut per ablegatum San-Romanum, inde literis apud Oxensternam acriter instaret, ne cum Saxone transigeret, sed ad communes pacis tractatus omnia differret, ad fœdera provocans, & præcipue formulam ab ipso Compendii conceptam. Enimvero Oxensterna ostendebat, primum fœdus à Gallis non servando velut abolitum fuisse. Lœfleri & Streiffii legationem à Fœderatis Ordinibus profectam, qui & mandati sui limites excesserint, & fœderi inseruerint, quę à se salva dignitate Suecię probari non potuerint; ea conventione quoque prius cum Suecia fœdus hac inscia sublatum; unde & ipse idem Wormatiæ subscribere detrectaverit. Compendiensem formulam ratihabitioni superiorum inniti, quæ secuta non sit. Ejus primo capite poni, *Reges Sueciæ & Galliæ bello cum domo Austriaca implicitos* inter se convenisse. Atqui huc usque Gallię Regem negare, sibi cum Cæsare bellum esse, sed cum solis Hispanis. Inde Legatos in Gallia & Hispania utrinque abire jussos, sed Residentem Gallicum adhuc Viennæ, Cæsareum Parisiis agere. Commercia cum Hispanis sublata, non item cum Austriacis. Et licet bellum ardeat, Gallos tamen nolle videri proprio nomine bellum gerere. Richelium, & alios ministros Regios quotidie Pontificis Nuncio Mazarino sequestre super pace cum Cæsare, Residente agere, re cum Legato Suecico Hugone Grotio haut communicata. Et spargi à Danis Chaumontium id tantum agere, ut Suecos tantisper bello implicitos teneat, quo horum armis in commodum suum versis Galli lautiores à Cęsare conditiones obtineant. Porro faciem rerum nunc mutatam. Bellum & fœdera conservationem, & restitutionem Fœderatorum Germaniæ Ordinum spectasse. Jam horum plerosque à fœdere discessisse, & ultro ut è Germania facessant

Legatus Gallicus pacem impedire conatur.

1635.

cessant petere. Sic ut bellum non amplius contra Domum Austriacam, sed contra priores fœderatos geratur. Adversus eos esse quidem bellandi causam; esse tamen & rationes, quę pacem suadeant, si honesta obtineri possit. A Gallia se pecunia & consilio destitutum: fuisse promissum, residua anni tricesimi secundi statim repræsentanda, ac Legatum mittendum continendis in fœdere Saxonicis Ordinibus: utrumque horum neglectum, nec Legatum venisse, nisi rebus plane desperatis. Cum igitur rationibus nihil efficeret San-Romanus, amplis promissis Oxenstiernam onerat, si tractatus omittat: Legatum residua statim exsoluturum; inde ipse Oxenstierna proponeret, milite an pecunia sibi à Galliæ Rege adsisti velit: Ordines à se iterum in Suecicas partes solicitandos; copias Gallicas in Belgio ad ipsius judicium adhibendas, & similia. Eas pollicitationes, cum eventus tractatuum pacis adhuc incertus foret, Oxenstiernæ non penitus repudiare placebat. Igitur ablegatum humanis verbis dimittit. Sed an-

5. Dec. tequam hic proficisceretur, Dux Meclenburgicus à Saxone iterum aderat. Igitur evitandæ suspicioni velut in aliorum fraudem tractatus secreti haberentur, istum tamdiu detinet, quoad Dux à se acta exposuisset. Inde San-Romano literas ad Legatum

7. Dec. dat: Saxonem non amplius ita rigide Pragensi pacto insistere, sed ad pacem ęquis conditionibus pronum se ostendere: reliqua, quę Ordines Germaniæ spectent, in conventu ipsorum Luneburgi habendo esse decidenda. Hujus eventum, & num serio res ab isto geratur, sibi judicare haut in proclivi esse. Certe Meclenburgicis Ducibus rem magnopere cordi esse, cum alia ratione bellum à suis ditionibus avertere nequeant: eorum operam repudiare inhumanum fuisse, cum ipsi se hostes profiteri nolint, & eorum restitutio Gustavo Regi non postrema belli causa fuerit. Accedere inclinationem militum, magnam partem Germanorum, qui ob edicta avocatoria superiori ęstate ferrum in Saxonem stringere abnuerint; & quibus persuasum sit, bellum à se data opera trahi. Quę opinio animos Ordinum utriusque Saxonię, militumque ab se averterit, dum tollendo isti malo amicorum nemo ope & consilio sibi adest. De tractatuum eventu certi quid affirmare se non posse. Paulo post idem San-Romanus à Chaumontio adest, cui id enixe agebatur, bellum duceretur, & separatis tractatibus locus ne daretur. Promittebantur residua statim repręsentanda, modo his tractatibus Oxenstierna desisteret, & ad communem pacis negotiationem omnia differret. Tum novum fœdus proponitur, & ut neuter sine alterius consensu ad tractatus descendat; Ordines denuo in partes trahantur, exercitus Suecicus milite augeatur: quotannis quinquies centena librarum millia in usum exercitus præbeantur. Petebatur quoque Oxenstiernæ congressus Wismarię cum Chaumontio, simul quærebatur; num conventus Luneburgi habendus foret, quis eum indicturus, quæ ibi agitanda: num Oxenstierna efficere possit, ut Chaumontius eodem vocetur? Tandem, num Oxenstierna consilia sua cum ipso conjungere velit incitandis in Cęsarem Ordinibus? Ad hæc Oxenstierna residua ex debito postulabat: reliqua ad superiores suos rejiciebat. De Luneburgico Conventu Meclenburgum Ducem retulisse; cum à Saxone indicendum, & de Suecorum satisfactione ibi tractatum iri. Suam autoritatem parum valere apud Saxonem & Ordines, ut aliquem eo invitent, pręsertim Gallicum Legatum, cum Residens Gallicus aula Brandeburgica excedere jussus sit. Facturum se tamen, quantum possit; & ad concitandos in Cæsarem Ordines operam cum ipso conjuncturum, nisi per amicam transactionem Suecię satisfiat. Eo cum responso ablegatus iste sub finem anni dimittebatur.

Meclenburgici Ducis super pace negotiatio. 4. Dec.

§. 107. Ast Meclenburgicus Dux, postquam decem dies Parchimi cum Electore de pace egisset, Stralsundam reversus Oxenstiernæ referebat, post longam demum disceptationem Electorem fuisse permotum, ut aliam pacis formulam conciperet, ab Oxenstiernę scripto parum abeuntem paucis exceptis, super quibus facile conveniri posse videatur. Duo tantum capita de Sueciæ satisfactione & stipendiis militum, quę Cęsarem non spectent, ab Electore seposita ad Conventum Protestantium, sequenti mense Januario Luneburgi indicendum; eaque separato instrumento concipienda. Petebat igitur, cum plus à se obtineri nequeat, ut huic formulæ subscribat, & Magdeburgum, Nienburgum, Dœmitzamque restituat. Oxenstierna contra aliam formulam Duci tradebat, cui duo ista capita simul de comprehendendis pace exclusis Ordinibus, atque extraneis Principibus inserta erant. Inde qua parte Saxonica formula ab Oxenstierna discreparet, inter hunc & Ducem accurate excussum. Et in exordio quidem Gustavi Regis nomini ab Oxenstierna additum erat elogium *gloriosæ memoriæ*, pro quo Saxo *quondam* substituerat; cum Oxenstierna judicaret, id elogium etiam Ethnicis Principibus tribui posse, & dubium non sit, quin ipse Cęsar istum gloria dignissimum Regem & imperatorem habeat. Sed quoniam ea occasio quæratur malevolentiæ expromendæ, tanti id non esse, ut ideo in bello persistendum sit. Circa capita summam pacis spectantia fere inter ipsos conveniebat. Ut de satisfactione Sueciæ, & stipendiis militum ad conventum Luneburgicum differatur, annuebat Oxenstierna, modo is circa diem decimum octavum Januarii utique indicatur, ibique duo ista capita pariter cum pace perficiantur. Interea circa princeps negotium se nolle obligari, & exsecutionem pacis tantisper suspendendam; tum si quæ ibidem concludantur Cæsarem & Imperium spectantia, ea Saxo à Cæsare rata haberi curet. Promittebat quoque Oxenstierna se ad eum conventum iturum.

Durissimus pacis nodus.

§. 108. Enimvero Dux contendebat, ut Oxenstierna ante istum conventum, & transactione super istis capitibus nondum perfecta, principale de pace instrumentum subscriberet, ibique conventa exsecutioni mandaret. Id quod Oxenstierna plane non concedendum censebat. Equidem ostendebat Dux, ni summa pacis perfecta fuerit, scopum tractatuum everti, & omnia adhuc à dubio belli eventu pendere. Nec sperandum esse, pace & amicitia nondum constituta Saxonem Protestantium Conventum indicturum, aut Cæsarem ut id fiat permissurum. Sic ad priorem confusionem rediri, & operam à se incassum sumtam. Contra Oxenstierna; ni super illis duobus capitibus transactum sit, cæterorum subscriptionem inanem esse; nec à Suecis salva fronte postulari posse, ut ipsi armis se exuant, occupatis locis decedant, aut ad ea reddenda fidem suam obstringant, cum de reliquis capitibus nondum cautum sit. Si res in conventu Luneburgico amice componi nequeat, Succiam bello cum Protestantibus implicitum iri. Militis alendi facultatem subtrahi, & per tractatus adimi, quæ armis extorqueri non poterant. Hypothecam non sufficere assequendis, quæ præsens rerum status postulet. Militem nisi stipendiis solutis arma non positurum, sed ne gratis sanguinem fuderit, eandem retenturum; quo casu Succiam se ab istius causa se jungere non posse. Sed & secreta causa Oxenstiernam movebat, quare ad absolvendum princeps pactum non magnopere festinaret. Nam exclusorum pace Pragensi Ordinum jejuna adhuc à Saxone mentio erat facta, quibus Oxenstierna amplius caveri cupiebat. Sed cum heic difficilem se exhiberet Saxo, sperabat hic, si res ad conventum Luneburgicum servare-

1635.

tur integra, per universos Protestantes eandem efficacius urgeri posse cum ejusmodi reservata facilius re integra remittantur, quam, ubi semel istis adquieveris, retractentur. Quod si ab Ordinibus Protestantibus eo in negotio destituatur, se facilius excusatum iri, culpa in istos unice devolvenda. Hancce difficultatem superari Dux posse sperabat alio adjecto pacto, per quod Suecis liceret loca maritima, etiam post ratihabitam utrinque pacem retinere quoad super istis capitibus fuerit transactum. Sed ista quo spectarent Oxenstierna facile animadvertebat, ut nempe Sueci pro modica & incerta spe omnibus in superiore tractu locis evoluti ad mare in angustias compingerentur; quo redactis in Conventu facile leges quantumvis ingratæ obtrudi poterant; cum jam primario pacto de omnibus locis citra exceptionem restituendis conventum foret. Unde si Ducis temperamentum probaretur, Luneburgico postmodum tractatu irrito, aut princeps pactum cum damno & ignominia implendum erat, aut, si id abnueretur, Cęsari, partique adversę ansa præbebatur Suecos violatæ pacis accusandi, ad eosque Germania plane exterminandos bellum continuandi. Declarabat tamen Oxenstierna, se principale pactum subscripturum, illoque se teneri professurum ea lege, si quę dilata sint capita itidem perfecta fuerint.

De exclusis Ordinibus, in amnestiam recipiendis disceptatio.

§. 109. Longa inde super recipiendis in amnestiam exclusis Ordinibus disceptatio; quos formula Saxonica gratiæ & arbitrio Cęsaris relinquere videbatur; cum Oxenstierna ita verba concipi vellet, ut obligationem continerent. Dux referebat, Saxonem pro desperato habuisse, Cæsarem eo se obstringi passurum: unde satius se duxisse eo modo ipsorum mentionem inseri, quam eosdem plane silentio transiri. Oxenstiernæ præter rationem videbatur, Sueciam ob istos solos statum suum periculo exponere, abrupto præsertim foedere, & parta plerisque Cęsarea gratia, aut circa eandem ambiendam satagentibus, qua obtenta nemo non Suecos insuper habiturus erat. Et ejus prætentionis invidiam facile in Saxonem, & reliquos Ordines derivare licebat. Obversabatur tamen animo periculum, quod non Protestantes solum per Germaniam, sed & vicina Regna ipsamque Sueciam manebat, ni Protestantium res iterum firmarentur; Tum quantæ gloriæ Suecis cessurum foret, si isti Ordines ab aliis deserti ipsorum opera restituerentur. Cum contra, ni ea res acriter urgeretur, existimationi Sueciæ non parum decessurum esset. Spes quoque erat, plerorumque restitutionem haut ægre obtineri posse. Denique cum super aliis capitibus ante conventum Luneburgicum transigi non posset, æxcusatius judicabat, si apud omnes Protestantes post adhibitam à se enixam operam, ipse ab his desertus nihil impetrare potuisset, quam si quę semel derelicta forent, denuo moverentur. Inde Duci ostendebatur; ni superiorum Circulorum Ordines in amnestiam statim recipiantur, Protestantium autoritatem in Collegio Electorali valde imminutum iri, Pontificios per superiorem Germaniam plane prævalituros, per utramque itidem Saxoniam arreptis quibusdam præsulatibus, pomœria sua sine dubio prolaturos. Istos ad communem causam fidelem contulisse operam, ac pleramque hostium vim in se avertisse; quin constantia sua effecisse, ut Saxo cæterique rebus suis consulere potuerint. Imperio nunquam solidam quietem absque hoc redituram. Vix fieri posse, ut non inde per oram maritimam aliquid moveatur, unde turbarum cum vicinis materia sit oritura. Id equidem sibi satis constare, ad hoc concedendum Cæsarem ægre descendere, cum id vastis ipsius destinatis, quę imperii sui tempore satis expromserit, adversetur. Cum tamen ipse, Hispanique gravibus jam bellis implicentur, Germania nondum composita, nec alio modo unquam firmiter componenda: spem esse, Cæsarem non pertinaciter reluctaturum, nec omnia incertæ belli aleę expositurum. Dux ista omnia vera agnoscebat, ac ipse optabat, Oxenstiernæ formulam eo capite obtineri posse. Sed immensum pacis desiderium propriæ, & cæterorum Protestantium utilitatis oblivisci ipsum subigebat, ut Saxonicam formulam heic admitti peteret; usus inter alias hac ratione, quod istud caput non Sueciam, sed Imperii Ordines spectet, & quod Oxenstierna declarasset, pacem Pragensem, qua ad Imperii statum formandum pertineat, à se non solicitari. Ad quæ Oxenstierna: pacem se Pragensem illis non invidere, qui eam velint, & possint adprobare: sed exclusos, & Sueciæ auxilium implorantes deseri honeste non posse. Disputabatur inde de Bernhardo Duce, & Landgravio exercitus Suecici ducibus, & qui foedus cum Suecis adhuc agnoscant. Circa quos nihil difficultatis fore Meclenburgicus judicabat, modo ipsi vellent. Stralsundæ quoque id petenti peculiariter caveri volebat Oxenstierna, quod istæ turbæ ante Gustavi Regis in Germaniam adventum ortæ forent; cum pacis Pragensis amnestia non nisi ab eo tempore acta includat. Contra Dux censebat; non expedire Stralsundæ peculiarem mentionem fieri, cum universus Circulus Saxonicus, & Pomerania paci sit inclusa, ne peculiaris cautio communi quid detrahere videatur. Magdeburgo quoque donationes à Gustavo Rege factas Oxenstierna valere cupiebat non immodicas, & qualecunque excidii solatium. Et ut Osnabrugæ super sacris Augustanis caveretur, antehac per injuriam illi ereptis; quę si restitui pars adversa sibi postulet, Suecos utique istorum sacrorum libertatem eidem stipulari recte posse. Nam ut adversæ partis ritus non turbandos concedatur; sacrorum tamen suorum socios injuste oppressos, cum commode possis, non sublevare nefas esse. Tandem cum Saxo Suecos milites Germania deduci, Germanos aut ipsius exercitui accedere, aut ad quietem se conferre vellet; Oxenstierna ita caput istud concipiendum contendebat, ut Germanus miles, quo Suecia ipsa opus non habeat, exautoretur, & nemini legionatim, aut turmatim in præjudicium Imperii assignetur, aut tradatur. Hęc fere tunc circa discrimen Oxenstiernianæ & Saxonicæ formulę disceptabantur; in quibus Dux jam digressus quædam remitti ab Oxenstierna per literas petebat: qui tamen vicissim testabatur, à sententia Duci exposita discedere sibi fas non esse. 16. Dec. 19. Dec. 22. Dec.

Super induciis frustra agitur.

§. 110. Præter ista Dux quoque mentionem injecerat de ineundis induciis, quoad tractatus absolverentur: in quas facile consensurum se ostendebat Oxenstierna, si serio eas quæreret Saxo, dummodo interim exercitui Suecico de idoneis hospitiis, & sustentatione prospiceretur. Et quia per Saxonicos duces apud Suecicum exercitum de iisdem quoque propositum fuerat, ab Oxenstierna ejus pacti capita concipiebantur; inter quę pręcipuum erat, ut Suecorum hospitiis ad finem induciarum adsignarentur Pomerania, Meclenburgica, Marchia, Magdeburgicus & Halberstadiensis pręsulatus, cum Comitatibus Mansfeldico, Honsteinensi, & Regensteinensi; quod alias istis intra solam Meclenburgicam, & Pomeraniam constipatis brevi tempore cum fame confligendum foret. Eam conditionem Saxones adspernari ansam inde arripiebant Suecos arguendi, velut pacem aversantes, & perpetuis turbis Germaniam exercere cupientes. Scribebantur quoque à Taubio Saxonico duce ad Torstensonium literæ, 25. Dec. multis in Oxenstiernam aculeis refertæ: Insolitum plane esse, per inducias adversę parti hospitiis suis cedere, pace tamen perfecta Electorem de Suecici militis sustentatione curaturum, quoad per anni tempestatem in Sueciam transportari queat. Suecos

1635. eos honesta nunc pace potiri posse, si velint; quos mirum sit tam parum Electoris fidei deferre: iisdem utile non fore Imperium bello lacessere; nec idoneam ipsis belli causam esse, cum Saxo quietis cupidus pacem æquis legibus jam obtulerit. Hunc amica ratione nihil proficientem ad arma cogi, quæ si fortuna prosequatur, Suecos pacem, qualem in præsens repudient, post nequidquam desideraturos. Eam accusationem non ferens Oxenstierna scripto omnem pacis non secutæ culpam in Saxonem rejicit, à quo ignominiose valde Sueci sint habiti. Saxoni non minus, quam Suecis incertos belli eventus cogitandos. Mirum esse, Saxonem & reliquos Imperii Ordines id non perspicere, dum Austriaci Catholicos cum Protestantibus, & hos inter se commiserint, ipsorum ditionibus placida pace gaudentibus, Ordinum terris contra indies magis devastatis; præclaram iisdem viam strui utrique simul, aut uni parti post alteram jugum imponendi, & diu agitatum dominatum stabiliendi. Porro etsi quiete Suecicus exercitus magnopere indigebat, tamen cum Saxo negatis laxioribus hospitiis in Meclenburgicam & Pomeraniam eum per inducias includere vellet, facile judicabat Oxenstierna à Saxone id agi, ut ipse per otium sparsas copias recolligeret, & adjunctis Cæsareis aliisque firmaret, post instauratis viribus Suecos inopia attenuatos invasurus. Igitur inducias eo rerum statu inutiles judicans armorum cursum interrumpere nolebat: cum etiam citra has Saxo, si pax cordi foret, tractatum persecuturus esset.

Motus in exercitu Banerii sedatur. 111. Dum circa pacem incassum laboratur, denuo Banerii exercitum motus invadit, ni mature obviam itum fuisset, in grave malum erupturus. Ansam præbebat Oxenstiernę in Sueciam iter, velut id ageretur, ut milites in hostium manus traderentur, quo omnis stipendiorum aut præmiorum postulandorum spes adimeretur. Accedebat invidia in Borussicas copias, quas in ulteriore Pomerania pingui quiete frui credebant, cum apud ipsos inopia cum laboribus glisceret. Ita attenuatis istis legionibus ductores citra præmium iri dimissum interpretabantur, gregarius per Borussicas legiones distribuendis. 3. Nov. Igitur coitione facta ductores literis ad Banerium datis de factis sibi ab Oxenstierna promissis super hospitiis, & stipendiorum residuis monebant, questi insuper Borussicas copias mollius haberi, Oxenstiernam abdicata ipsorum cura in Sueciam facessere. Quęrebant porro, unde & à quo promisso sibi sint repræsentanda? quorum exsolvendorum si nulla adsit ratio exautorari volebant, quo mature cum adversa parte transigere possent, ne in diuturnæ militiæ præmium tandem exilium sortiantur. Addebantur minæ, ni petitis suis satisfiat, Banerium tantisper pignoris in vicem detinendum. Banerius hoc exercitus motu non parum sollicitus, cum frustra verbis ægros animos sanare fategisset, propere rem Oxenstiernæ nuntiat, num is sua autoritate malo remedium adferre possit. Qui & citra moram Jacobum Kingium summum vigiliarum præfectum, & Paulum Strasburgium cum 7. Nov. literis & mandatis ad exercitum ablegat; Magdeburgi cum illis conventa à se utique servanda: à Suecia stipendia ipsis expectanda, vicissim ab iisdem fidem Sueciæ ad belli finem præstandam. Nova hospitia ferro ipsis quærenda, quibus Pomerania haut sufficiat. Borussicis copiis non lautius quam ipsis prospectum: nec istas magis, quam ipsos cordi sibi esse. Aliter se meritum, quam ut ita sinistre de se sentiatur. Sibi qua Regina jubeat, eundum: iter in Sueviam in ipsorum usum susceptum, & capto prius cum præcipuis ducibus consilio. Hisce propositis fremere nonnulli, se cum legionibus suis discessuros: plerique tamen in modestiam inclinantes persuadente Banerio ad Oxenstiernam ablegant 1635. Jarofskium, & Goltzium tribunos, tradito libello, 10. Nov. quo fidem in Suecicas partes sibi mansuram pollicebantur, quoad honesta pax, & cautio circa pręmia ipsorum obtenta fuerit. Sed simul postulabant, ut duo tribuni semper tractatibus pacis cum Saxone adhiberentur commodis militum observandis; ductoribus argenti quid, gregariis vestimenta statim darentur; hospitia legionibus assignarentur, capiendæ à tantis laboribus quieti, & expediendis supplementis; ipsis quiescentibus Borussicæ copię in expeditionem ducerentur: tandem si ab hoste capiantur, super redemtione ipsorum sibi caveretur. Oxenstiernæ quo minus argenti suppetebat, eo largius plena humanitatis verba adhibebantur istis deliniendis, & ad patientiam componendis. Et quia ductores pręsentem rerum conditionem satis perspiciebant, & quod Oxenstiernam hautquidquam voluntas deficeret ipsorum desideriis satisfaciendi, spe futurorum iterum adquiescebant. Et insecuti mox felices successus istorum motuum oblivionem fere inducebant.

Borussicæ copię Banerio junguntur. §. 112. Ea pręcipua causa erat, quare Oxenstierna Suecicas copias contrahendas judicaret. Unde accepto mandato Torstensonius, relicto Wollini Axelio Lilio, cum Borussicis copiis per Usedomium & Demmium ad Banerium se confert. Quanquam enim Steno Bielkius istas ad defensionem Pomeraniæ Ulterioris relinqui cupiebat, agitatis quoque tunc in Stetinum insidiis, ubi non deerant, qui consilia cum hoste miscerent; tamen cum Banerius intra istas angustias diutius hærere non posset, accedente ductorum ęgritudine, & in Borussicas legiones invidia, junctis copiis tentandum erat, num Saxones vi repelli, ac hospitia latius extendi possent. Bielkius tamen de insidiis monetur, & ut dissimulato metu eas omnibus modis eludere laboret. Nec tamen publica literarum commercia interdiceret, quod id speciem hostilitatis habeat, occultis missitationibus haut secus continuandis: sed in vigilantia præsidii omnia reponeret, ac ne quæ coitiones in oppido fierent inhiberet.

Cniphusius in Suecorum partes iterum transit. §. 113. Eodem tempore Dodo Cniphusius denuo operam suam Suecis offerebat, conditionibus non spernendis, & ad reparandas per Westphaliam res proficuis. Pollicebatur is, se Hassicas copias sibi adjuncturum, si Landgravius Pragensi paci se submitteret; nec minus illas, quę Banerio propere Albim trajiciente in Westphalia & Brunswicensi agro remanserant; utique Minda in Suecorum potestatem redigeretur. Oppido huic præerat Wolfius Ludingshusius Cniphusi gener cum maxima parte suæ legionis, à Georgio Duce Suecorum auspiciis conscriptę, & sacramento eorum devinctę. Post cum hic recepta Pragensi pace Suecico se ducatu abdicasset, tribunus iste fide violata Luneburgicum sequi nefas judicabat. Sed quia pręter vigiliarum pręfectum Hieronymum Plettenbergium nemo ductorum cum ipso sentiret, gregariis quoque in Luneburgicum inclinantibus, affectum suum dissimulabat, quoad occasio cum fructu eum expromendi arrideret. Idque socero suo significabat, qui inde in spem ingrediebatur Mindam Suecis adjungendi. Isthæc consilia Oxenstierna cupide amplexus Cniphusium, qui eadem se exsecuturum promiserat, summum Suecicę militię ducem per Westphaliam, vicinasque oras constituit, easque in hospitia ipsi adsignat, datis idoneis ad ista mandatis. Oxenstierna tamen sibi duces, tribunosque, & pręfectos oppidorum creandi potestatem reservabat. Præfectus Mindæ, & Plettenburgius promissis ad exsequenda destinata animantur. Ita iste in Westphaliam digreditur.

Consilia §. 114. Cæterum tunc quidem pax Oxenstier-

1635. *Oxenstiernæ circa pacem & bellum.*

næ quam maxime in votis erat, quod bellum Sueciæ valde molestum, & si longius duceretur intolerabile foret. Id enim si tuto & certa cum spe gerendum esset, robur exercitus indigena milite constare debebat; quo ipso Regnum viris exhauriebatur, patriæque disciplina extranei belli licentia corrumpebatur. Opes quoque Sueciæ exhauriebantur, sumtibus belli in ipsam solam devolutis; præsertim cum aliquot annorum sterilitas, & ruinam trahentes æris fodinæ reditus Regni non parum imminuissent. Sed quia res magis in bellum quam pacem inclinare videbantur, pax in lucro reputanda erat; quod vix credibile foret, Cæsarem tanta rebus suis accessione facta occasionem Protestantes opprimendi amissurum, postquam eam ad rem opera ipsorum Protestantium uti posset. Igitur bellum omnibus viribus adparandum erat, ut, qui defecerant, socii spe sua exciderent Suecos per vim ejiciendi; simul errorem suum, & imminens periculum perspicerent: & ut Cæsar Suecorum arma contemnere desineret. Hanc quippe ad honestam pacem tutissimam viam, & prout armorum adparatus sit, ita & pacem sperandam. Quæ porro Suecorum bellum hactenus difficile reddiderant, ex inconstantia Ordinum, militum corruptelis, ac penuria rerum necessariarum fere orta erant. Sociorum defectio armis Banerio feliciter succedentibus, emolumento Suecis potius, quam damno vergebat, quod nunc ipsorum ditionibus liberius frui, locaque opportuna occupare, & pręsidiis tenere liceret, sublatis fœderum repagulis. Ergo placebat Oxenstiernæ, ut Banerius militem disciplina coërceat, adversus Principes nobilesque verborum modestiam adhibeat: nec eo secius, ubi opus sit, amica via aut per vim loca opportuna quantum possit in potestatem redigat. Principum placitis neglectis, eorumque copias dissipet, delectus inhibeat. Tum retinendis in officio militibus visum nemini superiorem in exercitu imperii gradum committere, cui Principum aliquis Saxoniæ utriusque respiceretur; sed quos constaret in Suecia sedem fortunarum locaturos. Missionem petentibus non abnuendam, modo ne ad hostium sacramentum transeant. Ac si qui tribuni aut inferiores ductores suspecti sint, commoda ratione amovendos. Legiones quæ ad Georgium Ducem transissent, & præcipue earundem ductores ad causam dicendam evocandos; si judicio se non sistant, infamia notandos. Literarum quoque commercia cum hostibus plane vetanda; ductorum conventicula haut toleranda. Ut porro militis copia suppeteret, videbatur Suecicarum legionum supplementa domo, Germanicarum ex hospitiis petenda; & quicquid militum in Borussia superesset cum Hermanno Wrangelio summo duce in Pomeraniam evocandum. Argenti difficultatem hospitia suppletura, quæ post recentes successus Banerius quantum posset extendere, & inter legiones tam quæ per præsidia, quam quæ in castris agebant, distribuere jubebatur. Conandum quoque erat, ut è Suecia, tum è Gallia & Anglia pecuniæ quid obtineretur. Quod si igitur bellum in Cæsaris aut Saxonis ditiones transferri posset, Westphalia simul conservata, decorum belli exitum sperandum. Sin illuc pertingere non liceat, sedem belli inter Albim, Havelamque & Mare Balticum collocandam, & tamdiu connitendum, quoad ab hoste æquæ conditiones offerantur.

Rectorum Sueciæ super legibus pacis sententia. *31. Dec.*

§. 115. Isthęc omnia hactenus ab Oxenstierna acta Rectoribus Sueciæ probabantur; cumprimis formula pacis Meclenburgico Duci tradita. Quanquam enim noluerant cum Saxone tractatus suscipi non prolatis à Cæsare literis fiduciariis; perinde tamen videbatur sub spe rati illos cœptos, præsertim postquam principes conventionis partes Cæsar, & Regina Suecię constituerentur, Saxone delegati vicem subeunte. Quod si non omnia ibi expressa obtineri possent, monebant, sumtuum refusionem plane potius omittendam, quam infra quatuor milliones, aut paulo minus accipiatur, modo militibus citra Sueciæ onus satisfiat. Posse quoque sufficere, si illis tantum consulatur, qui ab anno hujus seculi tricesimo arma in Cæsarem gesserint. Nitendum porro quantum possit, ut omnes Ordines amnestiæ includantur; ad extremum abnuente Cæsare, non ita istos esse meritos, ut in eorum gratiam bellum continuandum sit. Gratum quoque sibi fore, si Galli & Hollandi expressis verbis paci includantur ob officia sibi hoc bello exhibita, & quod in posterum eorum amicitia potissimum sit respicienda: præstare tamen eos plane silentio transiri, quam captiosa Saxonis clausula admittatur. De cætero pro sua dexteritate rem dirigat, quo per honestam & securam pacem quamprimum bello exire detur. Monebant tamen, ut cum Legato Gallico Chaumontio omnia communicentur, & quantum fieri possit ex ipsius placito res expediatur. Ut quoque sparsæ in vulgus calumnię retunderentur, velut opimæ conditiones Oxenstiernæ oblatæ ab ipso repudiatæ forent, utrinque circa pacem acta typis publicari jubebantur. Simul literæ Reginę nomine ad Saxonem dabantur, testando suo in pacem studio, & quam inique hactenus secum actum foret, expostulantes. Eodem fere argumento ad pręcipuos Protestantium scribebatur. A Daniæ quoque Rege petebatur, ut si videatur pro sua cum Saxone necessitudine eum à sinistris consiliis revocet. Quod si ratio apud istum locum non inveniat, amicitiam adversus Sueciam conservet, quamdiu arma pro sui defensione gerere cogatur.

1635. *2. Dec.* *19. Dec.*

Banerius in Saxonem movet.

§. 116. Inter hęc irritæ pacis conamina majus armis operæ pretium fecerat Banerius. Saxo quippe transmisso ad Werbenam Albi per Havelbergam recta in Meclenburgicam iverat, primoque ingressu Plawenam à Suecis infestam oppresserat, præfecto vigilum & duobus centurionibus captis, aliis duobus centurionibus, & gregariorum manu cæsis. Inde longius progressus peditatum per oppida inter Dœmitzam, & Wahrenam sita, equitatum propius Malchinum disposuerat; ubi Banerius stativa habebat, peditatu Saxonicis paulo inferior, sed equitatus vix dimidiam partem adæquans. Unde fluminibus, lacubusque paucitatem suam tegere consultum judicarat, si forte Saxo totis in ipsum viribus moturus esset, ac ut Borussicas sibi copias adjungeret. Heic initio ductorum refractarius animus egregiam rei bene gerendæ occasionem corruperat. Cum enim Banerius Rudwenum Cummerovia Wahrenam misisset, distribuendis ibi per hospitia equitibus, hic eo delatus intelligit, partem Saxonici equitatus non procul inde morari; quam improviso opprimendi facultas erat. Sed rem aggressurum ductores sequi abnuebant, jactantes; se contra Electorem, aut aliam Germanum Principem non amplius arma laturos, cum nesciant, an ulla tam diuturnę apud Suecos militiæ præmia se maneant. Ita re infecta iter relegere Rudwenus cogebatur. Sed placatis mox animis, Banerius adhibitis in consilium ducibus in hostem movere constituit. Nam neque diutius illa in statione subsistere licebat, deficientibus cibariis; neque propius mare recedere consultum erat, hoste mox insecuturo, & junctis viribus Suecos ibidem in angustias compulsuro, non sine metu fœdæ sponsionis. Nec ulli oppido tantum annonę inerat, quod eam multitudinem recipere, & alere posset. Igitur nulla ratio alia supererat

15. Nov. *5. Nov.* *8. Nov.*

pererat

1635. pererat depellendę inopię, qua ductores ęque ac gregarii urgebantur, quam qua hostis ingruebat perrumpere. Sed cum hostis bipartito tenderet, Marazinus cum Cæsareis in Pomerania Ulteriori, Saxo in Meclenburgica, istum quantumvis numero imparem invadere non placebat, quod ingruentibus Suecis idem cessim iturus fuerat, Saxone vicissim Suecos insecuturo. Ita tribus exercitibus Pomeraniam mundantibus, mox ea quam declinatum ibant inopia oppressura erat. Igitur visum in Saxonem ire, cumque longius à mari propellere: pręsertim cum nuntiatum esset, Electorem quatuor legiones ad Marazinum, quinque Magdeburgum misisse urbi eminus circumsidendæ, ut non nisi quatuordecim equitum, totidem peditum legiones illi superessent. Ita adjunctis Borussicis catervis peditatu Sueci Saxonicis pares aut superiores videbantur: qua equitatus deficiebat, solertia erat supplendum. Quod si res secius caderet, tantum copiarum utique superfuturum, quod Pomeraniæ & maritimis oppidis tuendis sufficeret. Sed favente successu res Suecicę insigniter restituendæ erant. Igitur Borussicę copię per Malchinum Grubenhagam properare jubentur, quem locum Banerius universarum copiarum conventui edixerat, quæ centum & quinque equitum, centum quatuordecim peditum cohortes explebant. Sed cum Banerius intellexisset, octo equitum Saxonicorum legiones circa Goltbergam hærere, istorum hospitia cum equitatu tentare constituebat, dum peditatus ad Grubenhagam coit. Eoque Teteravia Dobinum, hinc in Streinii legionem sesquimilliari inde tendentem rapitur, quæ adventu Banerii cognito è vico in campum procedit. Sed mox

Saxonici vapulant semel & iterum. 28. Nov.

invadentibus duabus Suecorum alis haut emissis telis in fugam effunditur; in qua tribunus ipse cum vicario legionis, tribus turmarum præfectis, aliisque ductoribus, nec minus trecenti equites ex ista, & Kalesteinii legione, quæ in proximo vico tendebat, capiuntur; multi cæduntur, impedimentis quoque in Suecorum manus incidentibus. Sed dum reliquas legiones aggredi cogitat Banerius, illæ per fugitivos excitæ Parchimum pręcipites iter arripuerant, Banerio eos assequi non valente ob interjectas viarum angustias, & quia nox ulterius instare vetabat. Mox cum Marazinus Odera superato è Pomerania ad Saxonem tenderet, sine dubio junctis cum hoc viribus Banerium longius mare versus submoturus hic antequam iste adesset

3. Dec. Saxonem Parchimi aggredi constituit. Ejus adventu cognito Elector Parchimi subsistere non ausus raptim noctu motis castris Havelbergam recedit, octo tamen equitum legionibus sub Vitztumio & Dœhnio ducibus Kiritzam versus dimissis ad excipiendum Marazinum, qui jam Rupinum pervenerat. Hoc Saxonicorum motu è captivis cognito Banerius extremum istorum agmen carpere decreverat. Et sane Kiritzam inter ac Havelbergam progredienti apud Schrebeoviam duas legiones equestres opprimere in proclivi erat. Sed potius visum octo illas legiones Kiritzam dimissas

7. Dec. è vestigio insequi. Eas igitur quatuor Suecicæ legiones ad Kiritzam deprehendunt, jam de Suecorum adventu certiores factas; quæ statim in oppidum, & per adversam portam in campum trepidæ se recipiunt. Ibi paulisper restitantes invadentibus Suecis omnes in fugam ruunt, multi ne telo quidem misso, ac recta Havelbergam properant, insequentibus ad dimidium ab eo oppido milliare Suecis. Eo in conflictu multi cæsi, multi in paludes compulsi; capti præter complures ductores bis mille equites cum decem vexillis, & magna vi impedimentorum. Eo in certamine Torstensonii, & legionis Curlandicæ virtus cumprimis eminebat.

Inciderat quoque in casses Marazinus, ni cognito conflictu apud Fehr-Berlinum trans fluentum se recepisset. Quanquam autem Banerius videret, ægre à se impediri posse, quo minus Marazinus Saxoni jungeretur, ad quem etiam aliquot Luneburgicę legiones subsidio properabant: arridentem tamen fortunam persequi rationis ratus, as-

9. Dec. sumto peditatu tormentisque Havelbergam tendit. Adventantibus Suecicis ante Basilicam duæ equitum legiones se offerunt, quibuscum statim velitatio suscipitur cadentibus utrinque uno subtribuno, & aliquot gregariis. Sed cum Suecicæ alæ confertim ingruerent, Saxones semel tantum displosis sclopetis, non paucis cadentibus præcipites trans flumen pelluntur, ubi totus exercitus Saxonicus in acie consistebat. Sexcentis peditibus ad Basilicam hærentibus Banerius accessum ad pontem interceperat; qui deditione facta vita donati, & dimissis ductoribus gregarii sub signa recepti.

Banerius Havelbergam expugnat.

Oppidum Havelbergam, Basilica capta adhuc sexcenti pedites Saxonici insidebant, incenso Basili-

12. Dec. cam inter, & oppidum ponte. In eos assultum tentans Banerius, Saxonibus adhuc inter Havelbergam & Sandaviam in acie consistentibus, intra dimidiam horam nemine amisso id expugnat; & quia statim ad aversam portam properaverant Sueci, eo pauciores è Saxonicis mortem aut captivitatem effugiebant. Captis inter alios ibi tribunus Trandorfius cum aliquot centurionibus, & quatuor tormentis.

De induciis frustra agitur. 12. Dec.

§. 117. His peractis Elector Banerio significat, ab ineundis induciis se non alienum, ni ipse abhorreat. Banerius primo rem ad Oxenstiernam rejicere. Nec minus tamen præ oculis erat miles laboribus & itineribus exhaustus, quietis quam maxime indigus, qua citra inducias frui non licebat; & si diutius his locis constipatus hæreret, inopia consumendus. Simul à perterritis Saxonibus proficuas sibi conditiones sperabat. Igitur Oxenstiernam non improbaturum confidebat, si tractatus ordiretur, quibus durantibus Munimentum Werbense in potestatem redigere conabatur. Ita mox placet, ut ab utraque parte deputati Sandavię in

15. Dec. castris Electoris conveniant. Interea versus Werbenam Kingius cum quatuor legionibus præmittitur, quem Banerius cum tormentis sequitur. Kingius eo accedens non sine atrocibus minis centurioni deditionem imperat, qui territus statim prodit, id tantum petens ut militari more excedere liceat. Quod à Banerio primo repudiatum: mox ea lege concessum, ut confestim castello facessat. Ita iste cum centum septuaginta peditibus citra teli jactum munimento prodit operibus integris, & quod octo machinis firmabatur. Eidem tribunus Drakius cum trecentis peditibus imponitur. Ast Sandaviæ super legibus induciarum conveniri non poterat Suecis postulantibus, ut sibi præsulatus Magdeburgicus & Halberstadiensis, cum Marchia inter Havelam & Albim in hospitia assignetur; tum à Cæsareis & Saxone præsidia Pomerania & Meclenburgica deducantur: & ut ad finem Maji mensis induciæ durent. Contra Saxones extensionem hospitiorum Suecis abnuebant, nec inducias nisi ad modicum tempus cupiebant, quoad constaret, quid circa pacem conciliandam Meclenburgicus proficeret. Circa hoc cum defectum mandati excusarent Suecici ad superiores

18. Dec. ista se relaturos promittebant, testati, Banerium declarando in pacem studio hostilia certo modo intermissurum, quoad ab Oxenstierna responsum veniret. Mox cum Banerius de duarum hebdomadum induciis proponeret, quo pedites suos attritis vestimentis per vicina oppida paulisper reficere posset, illæ à Saxone repudiabantur, quod bre-

1635. vius id foret ſpatium, quam ut à laboribus remittere quid liceret. Ita variantibus ſententiis tractatu abrupto ad arma reditum eſt.

§. 118. Porro, cum per hibernam tempeſtatem utraque pars id ageret, ut vel hoſtem caſtris concluſum attereret, vel per hoſpitia diſperſum opprimeret; Banerio tranſitus ad Fehrberlinum ei conatui opportunus videbatur. Eo igitur Axelius Lilius ſupremus vigiliarum præfectus cum aliquot catervis mittitur, qui Ungarum tribunum trans pontem pulſum Vetus Brandeburgum abire cogit. Mox Slangius ſubtribunus quingentis militibus ſtipatus Bœzoviam nullo teli jactu occupat, Brandeburgico centurione cum ducentis peditibus Brandeburgum dimiſſo. Carolo Guſtavo Wrangelio ſubtribuno poſt unus diei moram Zedenicum deditur. Nec minus Miroa arce præſidium Saxonicum depellitur. Ita hoſti per Meclenburgicam nihil reſtabat præter Plawenam, quæ in menſem uſque Martium obtinebatur. Inter ea Saxo tota vi ad Fehrberlinum tendit, quod è transfugis intellexiſſet, Suecos per octodecim milliaria copias ſuas diſperſiſſe, iſtas per fauces Suecos oppreſſurus.
25. Dec. Et ter quidem in caſtellum aggeri viæ ſuperpoſitum aſſultus fruſtra tentatur; quod tamen poſtera die per ignaviam centurionis, qui feſſo priori ſuc-
27. Dec. ceſſerat, expugnatur. Quia tamen opinione citius Banerius aderat, Saxo poſt caſtellum deſtructum, pontemque dejectum cum maxima exercitus parte Brandeburgum recedit, quiete ſuos, ut videbatur, refecturus. Banerio itidem conſilium erat inter Havelam, & Fuhram flumina diſpoſitis copiis otii quid indulgere; ſed quod ea regio paludibus interſciſſa, nec hoſte ingruente copiæ ſtatim contrahi poſſent; omiſſo eo conſilio
Banerius Berolino minatur. Berolinum ſpectabat; quo per Bœzoviam trium milliarium iter patebat, obſeptis à tergo viarum anguſtiis, ne hoſtis ea parte invadere poſſet. Unde ſumma Berolini trepidatio, & ipſe Elector ita raptim Peitzam ſe contulerat, ut ne conjugi quidem, quæ Berolini reſtitabat, de ſua profectione
28. Dec. ſignificaret. Ea mittebat ad Banerium, qui peteret, ut Principis ſedi parceret. Qui reponebat; ſi tradito ſibi munito oppido caveatur, Electorem nihil hoſtile in ſe tentaturum, non modo Berolino ſe parciturum, ſed & militem quantum poſſit Marchia educturum. Ni hoc fiat, nihil amici à ſe expectarent. Sed terrorem adventus Saxonis diſcutiebat, qui de conatu Banerii certior factus ſtatim Brandeburgo movens ſuperato ad Spandoam Havela retro Berolinum Bernaviç conſidebat. Eo in ſtatu utrumque exercitum finis anni deprebendebat, non parum difficili ob tenuia hoſpitia, & conſtipatis legionibus. Et jam Suecicos inter ductores fremitus audiebatur, penuriæ remedia expoſcentes. Saxo quoque complurium acceſſu legionum ita firmatus erat, ut citra periculum tentari in ipſum nihil poſſet. Igitur & Banerius quantum poterat copiatum contrahebat, ut vel hoſtem repelleret, vel alia ratione lautiora hoſpitia invaderet, conciliandis militum animis; in quo tunc ſumma rerum vertebatur.

Sperreuterus ad hoſtem tranſit. §. 119. Exponendum quoque de legionibus, quas feſtino Banerii trans Albim receptu in Saxonia & Weſtphalia remanſiſſe diximus. Earum dux Sperreuterus jam Auguſto menſe difficili in Haſſiam itinere, & ob tarditatem ab Oxenſtierna reprehenſus, miſſionem perere cœperat. Inde ad Magdeburgum turbidis ſemper conſiliis immixtus, tandem Octobri menſe Wiſmariæ ab Oxenſtierna miſſionem obtinuit cauſatus, in Livoniam ſe abiturum conſtituendę rei domeſticæ; legionemque ſuam in Reginæ obſequio conſervaturum. Enimvero mox quid animo agitaret exprimebat, & ex interceptis à Landgravio Georgio, 1635. & Grana Marchione ad ipſum literis patebat, non ſolum ipſum Cæſaris partibus acceſſiſſe, ſed & legiones eodem pertrahendas recepiſſe. Quod tamen conſilium fruſtra fuit, ut ipſe prope ſolus initio ſequentis anni Cęſareum ſacramentum profiteretur. Legiones porro ab Octobri menſe duce Legiones in Weſtphalia vacillant. ſummo deſtitutæ, cum & Wilhelmus Landgravius inter tractatus curam earundem ſuſcipere nollet, hinc inde vagabantur. Quas inter Merodica, exuto ſacramento, fractiſque vexillis ſolvebatur, 23. Octob. una turma excepta. Nec patum à ſimili conſilio reliquæ aberant, cum Martinus Chemnitius Conſiliarius Suecicus, tunc Gallici Legati quædam mandata ad Viſurgim expediens, aſſumto Nienburgi Hodicio Comite, & poſt tribuno Glabicio Rechburgum ſe confert, ubi iſtę legiones luſtrabantur, eas in Suecię obſequio retinere tentaturus. Hic ductores convocatos fidei admonet; qui re ad milites relata declarant: ſe Merodicę legionis flagitium damnare, & fidem ſibi fore illibatam: ſed cum duce deſtituantur, nec ad Banerium pervenire queant, ſibi quid agendum ſit non conſtare. Cum igitur promitteretur, ducem ipſis non defore, tantiſper adquieturos ſe profitebantur. Inde iſtorum conſenſu Merodica legio militari judicio habito infamia notatur, cęſis qui deprehendi poterant. Ita ſine capite ad Viſurgim hęrentes Georgius Dux Luneburgicus, ſub cujus imperio plęreque antea fuerant, ſolicitat, jactans; ſibi hautquidquam in animo eſſe ipſas Reginæ ſubtrahere, ſed potius Sperreuteri conſilia turbare; ſe ex iiſdem, & aliis ſuis copiis exercitum formaturum non ſolum defendendæ ſuę ditionis, ſed & in Suecorum uſum, quibuſcum brevi conventurum ipſi ſit. Huic plerique ductorum, renitente quantumvis Chemnitio, aures præbebant; promiſſo tamen, fidem ſibi adverſus Sueciam fore integram: & ideo tantum Duci velle adjungi, ut in priores partes eundem retrahant. Sperreuteri tamen legionem Joannes Chriſtophorus Kœningsmarkius ſubtribunus, qui eidem pręerat, in officio retinebat una excepta turma, clam ad Luneburgicum tranſeunte, & Cartzenſteinio itidem fido in Weſtphalia jungebatur. Hodicius Comes cum ſua legione hinc inde vagabatur, quoad Cnipbuſius res Suecicas in Weſtphalia ſuſciperet. Cnipbuſiana quoque legio ſub Lohio vigiliarum pręfecto fida perſiſtebat. Reliquarum legionum ductores fidei immemores Hildeſiæ cum Electoris Saxoniæ deputato, & Georgio Duce paciſcuntur, 15. Nov. ut amneſtię legiones incluſæ poſt ſolutum argentum ſacramento Cęſaris & Imperii ſuccedant, Duciſque Georgii imperium agnoſcant. Conventionem ſubſcribebant Ulſarius, & Beckermondus ſupremi vigiliarum præfecti, tribuni Boyus, Glaubicius, & Chrachtius; & à Cracovii, Dewicii, & Berghoſii legionibus deputati ductores. Enimvero eam conventionem plerique militum Eædem ad ſaniorem mentem redeunt. improbabant, poſt tam longam ſub Suecis militiam flagitio infamiam contrahere abnuentes. Eadem quoque multorum præfectorum mens. Inprimis Crocovii, Dewicii, & Berghoſii legiones indignari, quarum deputati Hildeſiæ minus ad ſubſcribendum compulſi fuerant, eoque animum ſuum tantiſper texerant, quoad occaſio daretur ad Suecicum exercitum perveniendi. Quo conſilio à Duce Georgio petunt hoſpitia ſibi prope Albim aſſignari, cauſati præſulatus Oſnabrugenſis, & vicini tractus vaſtitatem. Igitur Dewicii legio in Bremenſi diœceſi, Crocovii in Lubecenſium & Hamburgenſium agro, Bergboſii in Pinnenbergico Comitatu collocatur; ut in proclivi foret Crocovio, & Dewicio tribunis promiſſa ſua Oxen-

ſtiernæ

1635.

fstierne nuper facta de reducendis suis legionibus repræsentare. Ad reliquas legiones hinc inde sparsas Cratzensteinius mittit, qui fidei istas Sueciæ datæ admoneat.

12. Nov.

Quod & post Cniphusius in Westphaliam regressus facit ad singulos tribunos literis scriptis, quas fructu non caruisse sequens annus ostendet. Astonum Nienburgi præfectum Glaubicius tribunus in Luneburgici partes solicitabat; quem iste aspero responso protelabat. Mindæ præfectum Ludingshusium idem tentabat eo maxime colore, quod Dux brevi ad amicitiam Suecorum rediturus sit. Igitur is adhibito in Consilium Chemnitio tamdiu blande cum Duce agere constituit, ne abrupto responso in apertam hostilitatem prorumperet, quoad pateret, quid iste animo agitaret.

Georgius Luneburgicus varium se gerit.

Cæterum Dux ipse varium se plane gerebat. Nam modo velut Suecorum rebus studeret legiones de vitandis Sperreuteri machinationibus monuerat. Mox cum fratribus suis, & cum Saxoniæ Electore Werbenæ collocutus in Cæsaris partes transierat, missis quoque Saxoni auxilio aliquot legionibus. Quas tamen paulo post à Chemnitio persuasus revocat, injuncto ut ni ultro dimittantur, vel singuli ad se refugiant. Quo minus tamen imperium in copias iterum susciperet, vergentem ætatem & preces provincialium Ordinum excusabat. Nec tamen se intercedere, quo minus subjectæ sibi quondam legiones ad Cniphusium transeant. Cum Mindam spectandi cupidine teneri se diceret, suæ ditioni finitimam, ne forte Cæsareorum in manus incideret; id abnegare in præsens haut visum. Ita cum comitatu Principe digno, sed qui præsidio non foret formidabilis, immissus honorifice excipitur. Nec ullam ibi quid novandi voluntatem ostendit, Suecicis non minus diffidentiam dissimulantibus, quod spes foret Ducem in partes rediturum: præsertim cum interceptas à se ad Sperreuterum literas Suecicis tradidisset, & restitutionem Hildesiæ Pragensi pace præceptam non digereret, sacerdotibus, qui super eadem instabant, aspere rejectis. Unde & præfectus Mindæ permittente Oxensterna adversus Ducem, salvis tamen Sueciæ emolumentis, obsequium ostentabat.

Landgravius tempus extrahit.

§. 120. Ast Wilhelmus Landgravius, cui soli ex Ordinibus super Pragensi pace pacisci licuit, productis per sex menses tractatibus tandem ne manifestus ludibrii foret, in pacem certis legibus consentit; ut præter Cæsaris ratihabitionem nihil deesse videretur. Id tamen clam agebat, ut tempus extraheret, copiasque suas conservaret, ac præcipue paci, exteros quoque Reges cumplexæ fundamentum poneret. Eoque adjectis clausulis sibi caverat, ut ante ratihabitionem Cæsaris, de qua non sine causa dubitabatur, rem sibi integram servaret, & loca occupata, militemque retineret, decem peditum, tria equitum millia, queis totus inter Rhenum, Visurgimque tractus infestus tenebatur. Hancque suam mentem per Legatum Hermannum Wolfium Oxenstiernæ significat, simul se in fœdere perstiturum, & tractatus quantum liceat extracturum. Quo citius Legatum istum Oxen-

22. Dec.

stierna remittebat, confirmando Landgravii animo. Aderat quoque à Galliæ Rege missus Jacobus Hanoviæ Comes, qui eundem ad constantiam in fœdere Suecico hortabatur, odium Austriacorum ostentans; & si à Gallia Sueciaque se disjunxerit, neminem fore, qui communis pacis tractatibus ipsi studeat: simul pecuniam & militem offerebat. Quod si Landgravius jam cum Cæsare transegisset, idem in mandatis habebat operam dare, ut Hassicæ copiæ in militiam Gallicam pertraherentur. Hactenus igitur Landgravii tractatus Suecis sine fraude fuerant, nisi quod dum illis durantibus arma ejus quiescunt, hosti occasio præberetur ipsis per Westphaliam acrius incumbendi. 1635.

Per Westphaliam acta.

Hic quippe contracta è Monasteriensi diœcesi, & vicinis locis manu, Haselunam, Cloppenburgum, & pleraque circa Osnabrugam loca ceperat, oppido hoc in angustias redacto, quod Lumsdainius tribunus sexcentis cum peditibus ægre tuebatur. Huic se obvium ferebat Cratzensteinius tribunus, quibusdam locis istum iterum expellens damno subinde dato, quandoque & accepto. Donec Cniphusius summam belli istis locis susciperet, & circa justum exercitum contrahendum satageret. Is ad Vechtam octo cohortes hostium opprimebat.

16. Dec.

Hostis contra Wilshusam, ubi is agebat, improviso irrumpebat, non modico illato damno, ac præcipue multis equis ereptis. Ipse nudus fere per tenebras evaserat; Kœnigsmarkius capiebatur. Circa idem tempus tamdiu agitata *neutralitas* Neoburgica exsecutioni dabatur, sat quidem intempestive, cum Cardinalis Infans magnam Clivici Ducatus partem occupasset, & Dux Cæsari militem suum transscribere cogeretur. Sed cum iterata à Bernhardo Duce jussa advenirent, obtrudentibus quoque Palatini ministris, Abrahamus Loysonus Siburgum Blanckenburgum, & Windeccam Neoburgico tradit. Sed cum nulla via ad Suecicos exercitus penetrare posset, cum quingentis militibus in Belgium transiens Gallicæ militiæ succedit.

Kœnigshova hosti deditur. 19. Nov.

§. 121. In Franconia unicum Suecis superstes oppidum Kœnigshovam diu eminus circumsessum, tandem tribunus Steinhofius vi oppugnare cœperat, ac jam exterioribus munimentis potitus erat, aquis fossa deductis. Neque prohibere id valebat præfectus Ericus Andreæ F. subtribunus, ob crebra suorum transfugia ad centum quinquaginta gregarios, triginta ductores redactus; qui & continuis laboribus ac vigiliis, tum inopia efferati minabantur, si assultus tentetur, arma se posituros, aut ductores trucidaturos.

5. Dec.

Ita is ad deditionem adigitur, honestas sibi conditiones stipulatus, sed quæ servatæ non sunt, parte militum ultro ad hostem transeunte, reliquis vi compulsis; ut ipse præfectus cum paucis tantum ductoribus ad suos perveniret.

Et Franckendalia.

§ 122. Ad Rheni tractum Franckendalia fame coacta mense Octobri in hostium manus concesserat. Mox Gallasius è Lotharingia re infecta regressus, & magna exercitus parte per famem ac pestem consumta, in Alsatia Tabernis cum arce Hohenbaara per ignaviam præfecti Burii potitur.

Per Alsatiam gesta.

Dachsteinum inde oppidum, strenue resistente Friderico Mosero protribuno assultu expugnatur, Mosero cum militibus se in arcem recipiente.

18. Nov.

Hanc incassum hostis non sine multorum jactura oppugnatam tandem deserit, obsidio eminus circumposito. Hagenoam per octo dies hostis tormentis verberaverat, sed premente fame, & contagio immensum grassante re infecta discedit. Interim Benfeldæ præsidium palantibus passim Cæsareis per excursiones non parum damni intulerat. Moguntiam, maligno annonæ & adparatus bellici provisu Hohendorfius spe subsidii obnixe defenderat. Sed eam abrumpebant Bernhardi Ducis literæ, suadentes ut deserto oppido militem Confluentes subduceret. Id cum anceps nimis videretur, tandem subigente inopia cum Dohnavio paciscitur de tradenda Moguntia, Binga, Ehrenfelsa, & Lohnsteino, ut vicissim ipsi eum militibus ad Bernhardum Ducem discedere, ac tres majores machinas in Belgium mittere liceret.

Moguntia deditur.

Et ipse quidem milites Metim deducebat quingentis exceptis, qui per iter diffugerant. Tormenta Bopparti detenta, quod Lohnsteini præsidiarii pactum adspernati Gallicam militiam profiterentur.

§. 123. Eo-

1635. Joannis Skyttii legatio in Daniam.

§. 123. Eodem anno præter belli Germanici molem metus quoque belli Polonici Sueciam urgebat. Circa quod ea non postrema cura erat, explorare, quæ vicinorum in alterutram partem studia, quæ judicia, quid ab illis sperandum, metuendumve. Tum ut quantum possent eorum animi Polonis aversi Sueciæ conciliarentur. Et rumor increbuerat Polonis cum Anglo, & Dano occultum fœdus intercedere. Eo fine circa exitum superioris anni in Daniam ablegabatur Joannes Skyttius, qui Coldingæ apud Daniæ Regem post memoratam Christinæ in solio patrio successionem, ac ut Rex deinceps quoque componendo bello Germanico navare operam velit, super usurpationibus Uladislai Poloniæ Regis querebatur; addito, ut si in bellum res eruperit, militem per Daniam conscribere, bellicumque adparatum per ipsius terras & freta transvehere liceat, eadem Polono denegentur. Ad quæ Rex præmisso solito verborum honore; paci Germaniæ conciliandæ pro virili se incubiturum, negotio licet difficillimo. In Polonica quoque controversia officia sua interpositurum, si eadem requirantur. De concedendo Suecis transitu annuebat, si ex convento is prius petatur. Idem tamen se Polonis ob antiqua foedera negare non posse. Sed præcipua legationis causa erat expiscari, num quod fœdus inter ipsum, Polonumque adversus Sueciam initum foret; de quo Nicolaus Korfius tribunus nuper à Polono in Daniam missus palam jactaverat: super quo ut scripto Rex declararet Skyttius petebat. Id quod Rex plane recusabat, questus ultro ex ejusmodi incertis rumoribus se in suspicionem vocari. Sed & cæteri constanter de tali fœdere abnuebant; antiqua duntaxat amicitiæ pacta inter ista Regna per Korfium fuisse renovata. Alias Rex omnem odiosam sermonum materiam studio declinabat; nisi quod de belli Germanici eventu nihil fausti ominaretur, ac Suecos nimii rigoris argueret, quo impedierint, ne ad tractatus res perduci potuerit. Ex itinere Fridericus Holsatiæ Dux Gottorpii salutatur, ubi præter mutuam amicitiæ contestationem nihil actum fuit.

27. Dec.

In Hollandiam.

§. 124. Post absolutos Bremæ circa cum præsulatum tractatus in Hollandiam Skyttius tendebat; ubi apud Ordines Generales post honorariam de Christinæ successione significationem, super Uladislai in Suecos iniquitate exponebat; qui & spargere non dubitaverit, sibi cum aliis Evangelicis, & præcipua cum Belgis Fœderatis contra Sueciam fœdus esse; id quod tamen de ipsis Suecı non credant. Petebat insuper, ut Hollandi legatos in Borussiam ad tractatus mittant; & si bellum cum Polonis exarserit, ne his indulgeatur militem conducere, aut naves, armaque & alia belli instrumenta emere; id quod tamen Suecis permissum sit. Postulabat quoque, ut super fœdere cum Polonis, de quo sparsum fuerat, quid veri subsit declarent. De quo isti constanter negabant; quæsitum id à Polono per Zawadzkium Legatum, sed ab ipsis recusatum. Vicissim Hollandi de vectigalibus in Borussia graves querelas movebant; quę cum licita ipsorum Hollandorum exemplo Skyttius ostenderet; illi non tam rem ipsam, quam modum & taxationem mercium ac pecuniæ reprehendi ajebant, ac publicanorum fraudes; inviso imprimis apud mercatores Spiringio velut inventore. Et quanquam proceres Skyttii excusationibus tandem adquiescerent, mercatorum tamen bilis nullo modo sedari poterat. De cætero responsum dabatur verbis multum benevolentiæ præ se ferentibus: Legatis in Borussiam mittendis emolumenta Sueciæ diligenter commendanda; quibus & injunctum, ne publice super vectigalibus querelas moverent. In casum belli emere Suecis instrumenta bellica apud 1635.
se permittebatur, quod ipsis aliunde is foret arcessendus, nec domesticus proprio exercitui supplendo sufficeret. Sed & Polonis emtionem armorum apud se interdicere abnuebant, ne id forte impedimento foret, quo minus ipsorum Legati ad mediatorum munus à Polonis admitterentur; & quia Suecı eadem intercipere poterant, si ad hostilia loca deferrentur. Obiter quoque à Skyttio super renovando fœdere mentio fuerat injecta; ad quod Hollandi statim se paratos ferebant. Sed is excusabat, nihil aliud sibi in mandatis datum, quam ut cognosceret, quæ ipsorum ad fœdus inclinatio, & quæ conditiones proponerentur. Expiraverat id fœdus anno vicesimo nono; eoque Rex Gustavus Ludovico Camerario Legato in mandatis dederat, ut id prorogatum præsentibus temporibus adaptaret. Et in cæteris quidem facile inter ipsos convenerat; tantum ad sextum caput de liberis commerciis res hærebat; unde id subinde dilatum. Efficiebat quoque Skyttius per promissa, & distributis inter præcipuos Ordinum centum pondo nauticis cupri, ut ad bellum Germanicum centena millia florenorum decernerentur; cum dudum ab ipsis nihil obtineri potuisset.

Et in Angliam.
12. April.

§. 125. Apud Angliæ Regem Skyttius itidem exponebat de Regno in Christinam devoluto; de vetere inter Suecos Anglosque amicitia; de injuriis Uladislai, & quod jactaverit, sibi cum Angliæ Rege fœdus adversus Sueciam esse. Tum ut Rex per legatos pacem in Borussia promovere velit, & ne legati ibidem intempestivis mercatorum querelis aures præbeant. Quod si bellum exardescat, petebat veniam in Britannia militem conscribendi, & bello necessaria coëmendi. Invitabat denique eundem ad amplectendam Protestantium in Germania causam, & ut ei sustentandæ fœdus inire velit; tum quæ fœderis illius leges placeant, ut eo intellecto Regina alium mittere legatum queat, qui istud perficiat. Post 18. April.
peculiari actu in conventu Equitum Ordinis Periscelidis Skyttius insignia ejus Ordinis, Gustavo Regi gestata, pro more restituebat. Ad petita ipsius respondebatur: de Regis Poloniæ prætensione aliquid in alterutram partem statuere vel ominari non esse ejus officium, qui ad pacem conciliandam, firmandamque amicitiam Mediator utrinque sit constitutus; eoque nec temere ea credere, nec inficiari par esse, quæ ad partium studia, animosque commovendos vulgo jactata sunt. Privatim Rex Skyttio dixerat, nisi ab utraque parte tam diligenter rogatus fuisset, libenter tractatibus inter Suecos, Polonosque abstenturum fuisse. Uladislaum quoque vehementer institisse, ut controversiam illam tanquam arbiter decidendam susciperet: id quod abnuerit, si vel utraque pars in ipsum compromitteret. Quia etiam missus in Borussiam legatus Georgius Duglassius in Suecos parum pronus credebatur, Skyttius petierat, ut collega eo in munere isti adjungeretur. Sed Rex promittebat, istum uni non plus parti fauturum, quam alteri. Non posse tamen se non audire querimonias mercatorum, quibus remedium adferri par sit. De conscribendo milite, aut coëmendo belli instrumento nunc tractare non esse aliud, quam pacis aut induciarum tractatui temere renuntiare; quod vel requiri vel concedi fas non sit. De fœdere circa causam Protestantium ad Parlamentum rejiciebat. Addebatur, Regem sæpius operam suam obtulisse; nec de Palatinatu toties frustra acturum fuisse, si quorum plurimum intererat, in diversum non abiissent consilia. Quæ verba quo pertinerent cum Legatus quæreret; Rex Principes Germaniæ argui significabat;

1635. ficabat, ipsumque Oxenstiernam, qui initio in Gallos fuerit durior ac iniquior; sed defendente hunc Skyttio in Saxoniæ Electorem culpam rejiciebat. Enimvero circa abnegandum militem non opus erat tam austero responso, cum id non nisi tentandi causa propositum fuisset. Nam jussus erat Skyttius circa scribendum militem Anglicanum non laborare, quod tirones ejus nationis in rigidius cœlum translati primo fere militiæ anno extinguantur. Sed id potius cordi tunc Suecis erat, ejus nationis benevolentiam conservare, quam fœdus ambire: cum eadem suas sibi peculiares rationes & consilia habeat, & quæ velut reliquo orbe divisa non credat sibi cum aliis quid necessitudinis intercedere, nisi quantum ultro & ex gratia velit. Ac post ubi cum Polonis transactum fuerat, fœdus Anglicanum & Hollandicum eo minus curabatur, quod oneri potius, quam emolumento tunc videbatur fore. Neque tamen plane abrumpere eam negotiationem placebat, quoad appareret, quo res Germaniæ se darent. Id quoque tunc agebat Skyttius, ut si matrimonium inter Uladislaum Regem, & Elisabetham Palatinam coiret, id citra Sueciæ fraudem fieret. Ad eam conditionem Uladislaus per Radzivilium imprimis stimulatus erat, qui sacra Evangelica eo matrimonio per Poloniam stabilitum iri sperabat; præsertim cum Uladislaus ipse Austriacam affinitatem repudiasset; quod Cæsar fratrem Joannem Casimirum potius, quam se sceptro Poloniæ admoveri optaverat. Unde Uladislaus in Angliam miserat, qui Palatinam in uxorem peteret. Nec Rex se alienum ostendebat; addens tamen, id apud matrem & puellam ambiendum esse. Etsi legatus ille in Anglia haut satisfactum sibi ostenderat, quod frigidius Rex illam rem videretur agere; quia fama erat, eodem tempore ab Uladislao Florentiæ Ducis sororem connubio peti. Quanquam post Elisabetha Bohemiæ Regina virginis mater censebat, id matrimonium in speciem duntaxat quæsitum, Anglis à Suecorum partibus avertendis, eique eludendo prætextum à sacrorum diversitate arreptum. Sane graviter offendebatur Angliæ Rex, cum Polonicus Legatus Zawadzkius postularet, ut Elisabetham Principem ad suscipiendos Romanos ritus permoveret, si matrimonium id succedere vellet. Promittebat tamen Rex Skyttio, id matrimonium si perficeretur, Sueciæ damno non fore. Denique cum in Anglia multis persuasum foret, à Gustavi Regis morte in Succia confusam plane Remp. faciem esse, Skyttius errori isti dissipando aliquot exempla *Formæ Regiminis* Regi, Proceribusque distribuebat, quæ omnibus velut insigne prudentiæ civilis specimen vehementer probabatur.

Tractatus cum Polonis in tempus iniquum cadunt.

§. 126. Ceterum tractatus cum Polonis in tempus Sueciæ valde iniquum incidebat, afflicto domi ærario ob quatuor annorum sterilitatem, & nonnullas in cuprifodinis ruinas; incumbente insuper bello Germanico, quod neque commode deseri, nec nisi magno molimine sustineri poterat. Cum Polonicum bellum Germanico longe potius foret, quippe Sueciæ velut peculiare, & quod bene an secus cederet, alios parum tangeret; Germanicum autem bellum in aliorum potissimum usum gereretur, & quod, si male succederet, alios quoque contagio periculi involuturum erat. Inprimis autem ægerrime ad Borussiæ cessionem descendebatur. Ea namque possessa Sueciæ adversus omnes Poloni invasiones cavebatur, neque Suecis classem armare opus erat. Contra è Borussia Polono facultas dabatur continuis turbis Sueciam agitandi, classemque in Mari Baltico comparandi, cum ipse contra modica manu ea parte Regno suo quietem præstare posset. 1635.
Vectigalia quoque Borussica Suecis demta Polono deinceps accessura erant. Sed & tractatus eludere in proclivi erat, si Polonus titulo & actione in Sueciam cedere nollet, aut ut ablata sibi restituantur pertenderet. Et facta vectigalium moderatione extraneos facile placare licebat. Enimvero præsentium temporum iniquitas, & indies in pejus ruentes Germaniæ res, quas honeste abdicare non dabatur, Rectores Sueciæ subigebant, ut tandem longas inducias minimum triginta annorum cessa Borussia redimere constituerent, civibus belli fessis, & deficiente rei gerendæ nervo. Simul quia Regiomontani & Gedanenses Poloni partes sequi decreverant, suspensis ad unum & alterum annum commerciis, quo ipso vectigalia, præcipuum belli nutrimentum, intercipiebantur. Sed & mox deprehensum, Gallos juxta ac Anglos, Hollandosque Suecis Borussiam invidisse, tacitaque conspiratione sub amicorum & sequestrium vocabulo ad istam tam bene alias munitam Suecis extorquendam incubuisse.

Tractatuum Stumsdorfianorum præliminaria.

§. 127. Initio tractatuum interventu Brandeburgicorum, qui soli tunc è Mediatoribus aderant, efficiebatur, ut partis utriusque subdelegati Hollandiæ oppido Borussiæ congrederentur expediendis, quæ tractatibus præmitti mos est. Brandeburgici Legati tunc erant Andreas Kreytzius, Borussiæ Gubernator, Joannes Georgius Sauckius Cancellarius, Bernardus Konigseccius Consiliarius provincialis, Georgius Rauschkius, Petrus Bergmannus, Consiliarii. Subdelegatorum vices obibant à parte Suecorum Joannes Nicodemi, à Polonorum parte Christophorus Lodus, & Daniel Nawarenskius Secretarii. Ubi super loco placebat, ut partis utriusque legati Hollandiæ congressus celebrarent, Succi autem Elbingæ, Poloni Salfeldæ commorarentur. Tempus conventui dies decima quarta Januarii statuebatur. Circa comitatum Legatorum decernebatur, utrosque præter ministros aulicos centenis equitibus, totidem peditibus stipandos, sed sine vexillis, ne speciem belli præ se ferrent. Securitati istorum per ipsa induciarum pacta satis cautum credebatur; quæ ad Kalendas usque Julias adhuc durabant. Conventum quoque, à Mediatoribus eos Legatos priores salutandos, qui primi Hollandiam accessissent. Legatis sic condicto die Hollandiæ congregatis initio placebat, ut primo congressu iidem post mutuam salutationem procuratoria ederent, paucis adhibitis verbis, & titulis Regum non expressis. Congressus locus in templo adornabatur triquetra forma, asseribus cinctus. Pars Brandeburgicorum Mediatorum ad ostium templi Suecos, pars altera Polonos, qui priores accesserant, excipiebat. Polonorum Legati erant Jacobus Zadzickius, Christophorus Radzivilius Palatinus Vilnensis, Raphael de Lesno, Palatinus Belsensis, Magnus Ernestus Doenhof, Castellanus Pernaviensis, Remigius Zaleskius Regni Referendarius. Legati datis dextris humaniter invicem salutabant, addito pro felici successu voto. Ubi consedissent, sermonem ordiebatur Sauckius, Cancellarius Brandeburgicus, quem excipiebat Zadzickius Cancellarius Polonicus; inter alia quoque hæc verba jaciens: *ut fœderati olim populi in pristinam amicitiam, & legitimum obsequium reflorescant*; Suecis tunc non observata, quod Polonus ista obscurius, & velut degluttiens protulisset. Petrus Braheus Comes, prout conventum erat, pauca tantum verba faciebat.

14. Jan.

Controversia.

§. 128. Hinc Brandeburgici proponebant, ut partis utriusque procuratoria in Mediatorum ma-

nus

1635. *super procuratoriis.* nus consignarentur. Ea Sueci prius utrinque inspici, & examinari expetebant; Polonis contra eorundem exhibitionem subterfugientibus, vel quod illa in promtu non haberent, vel quod iisdem sepositis ad rem ipsam Suecos deducere vellent, causati: non dubium esse tantæ dignationis viros sufficientibus mandatis instructus accedere nec ullus procuratoriis opus habere. Ast Sueci vel in privato negotio citra ea rite quid agi negabant. Igitur tunc conventum, ut tertio post die subdelegati utrinque mitterentur, qui procuratoria Mediatoribus invicem communicanda exhiberent, receptaque in stativa utrinque deferrent, & examinarent: Ita Elbingam Sueci discedebant. 17. Jan. Mittitur inde ex convento cum procuratorio Suecico Hollandiam Secretarius Lardingius, idque Mediatoribus tradit. Qui rogabant, cum Christina tantum designata sit Regina, num Legati procuratoria quoque à Regno Sueciæ, sicut Poloni, habeant. Quod hic negabat, cum Regina plenum jam Regni jus habeat per Tutores administrandum. Contra Brandeburgici exemplum duntaxat procuratorii Polonici Suecis ostendere, non ipsum autographum volebant, quod ipsum & Poloni, ut Elbingam deferretur, permittere abnuebant, sed ut in loco congressus inspiceretur. Ita 19. Jan. Suecicum procuratorium Elbingam reportatur. Post quidam Brandeburgicorum Elbingam veniunt petentes, ut Sueci Hollandiam accedant inspiciendis procuratoriis. Id Sueci abnegabant, postulantes, ut partis utriusque procuratoria Hollandiam deferantur, & per Mediatores Polonicum Suecis, Suecicum Polonis ostendatur. Ita de- 22. Jan. nuo Suecicum procuratorium Hollandiam mittitur.

Vitia procuratorii Polonici. 23. Jan. §. 129. Sequenti die Elbingæ adest Bergmannus, Brandeburgicus Consiliarius, Polonicum procuratorium afferens, idque à Suecis perlectum restitui sibi petens; addito, periculum in mora esse, quod cœptis jam Warsoviæ Comitiis, si tractatus ipso in limine abrupti sint, Ordines Poloniæ sine dubio bellum decreturi sint. Perlecto procuratorio Sueci respondent: etsi istud verbis injuriam continentibus refertum sat causæ præbeat tractatibus abstinendi, antequam emendetur: in honorem tamen Mediatorum Hollandiam se venturos, ac in hospitio audituros, quam rationem ipsi inventuri sint procuratoria corrigen- 26. Jan. di, & tractatus promovendi. Hollandiam cum Sueci accessissent, Mediatoribus quærentibus vitia procuratorii Polonici exponunt; quod Uladislaus titulum Sueciæ sibi arroget, addito in fine, *anno Regnorum Sueciæ tertio*; nec Reginæ Christinæ ullam mentionem faciat. Nec ea verba ferri posse, *utrinque nostris & Regnorum Commissariis*, velut Sueci Legati ipsius subditi forent. Negant igitur tractatus se suscipere posse, priusquam Polonus titulum Regni Sueciæ sibi demat, Christinæ tribuat. Audituros se tamen, numquid temperamentum Mediatores proponant. Advenerat tunc quoque Legatus Anglicus Georgius Duglassius, adjuncto Ordinario apud Gedanenses Agente Francisco Gordonio, quem Poloni statim salutatum ibant, & hic illos vicissim. Mittebat tamen Anglus ad Suecos; se ipsos prius invisurum fuisse, ni Poloni prævenissent. Quanquam enim parem humanitatem ab ipsis expectarit, quam Poloni exhibuerant; tamen cum non ob inania rituum Legatio sibi suscepta fuerit, se paratum esse statim ipsos invisere. Regerebant Sueci; cum ipsi prius quam Poloni in oppidum advenerint, par fuisse se ab eo prius salutari. Nam si is ad locum, ubi Sueci commorabantur, accessisset, primæ salutationis honorem eidem fuisse debitum, in congressus loco eum honorem à Mediatoribus sibi deberi. 1635. Inde ad Suecos accedens Anglus eos rogabat, ne circa procuratorium nimis anxie scrupulos consectarentur. Polonos quippe ad vitia ab illis notata reponere; summam causæ in titulo versari, quo si Uladislaus cedat, nil controversiæ superesse. Si tractatus in pacem finiant, Christinæ titulum cum Regno manere; si bellum recrudescat, procuratoria nihil in alterutram partem efficere. Uladislai, quam Sigismundi causam meliorem esse. Illum anno hujus seculi quarto in Regum Sueciæ evocatum ob minorem ætatem, & patriam potestatem pervenire non potuisse; alieno facto jus ipsi adimi non potuisse; neminem Suecorum ab eodem læsum; avi Joannis legitimum hæredem esse. Ad ea Sueci reponere: Uladislaum conditiones vocationis neque circa sacra, neque circa mores, & leges Sueciæ implevisse: eoque ex ea vocatione jus ipsi quæri non potuisse. Cæterum negabant se tractare posse, ni Uladislaus titulo Sueciæ abstineat. Præter Christinam non alium Sueciæ Regem esse. Cum inde Anglus censeret; procuratoria in manus Mediatorum cum protestatione deponenda, & ad rem ipsam accedendum: Sueci regerebant; procuratoria basin esse totius negotii. Post longam disceptationem Anglus ad Polonos discedebat, & ad Suecos reversus referebat: Polonos proposuisse, si Suecis placeat, se princeps negotium ordiri velle, fide data alia se procuratoria à Rege & Republica obtenturos. Sed Sueci, perinde id esse causabantur, ac si citra procuratoria tractetur; quod fieri nullo modo queat; cum utique constare debeat, qui cum negotiatio suscipiatur. Anglus inde proponebat; Polonos Christinæ titulum daturos, sed sui Regis titulum plane omissuros, quod Uladislaus neget, gratis se isthoc cedere posse. Sed & hoc Sueci abnuebant, causati, eam rem ad superiores à se referendam. Contra Anglus minari [illegible]cessurum; quo facto nunquam deinceps Polonos ad tractatum adductum iri. Ita bellum imminere ominatus pronuntiatis ad circumstantes Poetæ verbis; *Arma, virumque cano*, ad Polonos transibat; qui & ipsi cedere abnuebant, frementes; se quoque ad Comitia Warsoviam accessuros, ibi sine dubio bellum decernendum sit. Et constabat Anglum omnibus viribus id agere, ut inter Sueciam & Poloniam bellum recrudesceret. Sed Sueci insuper habitis terriculamentis nihil aliud, quam ad superiores se relaturos testati, Elbingam discedebant. Eodem mox Anglus, & Brandeburgici veniunt, referentes, Polonos in moram illam consentire nolle; ac sine dubio bellum in Comitiis placiturum; quo istis metum incuterent. Proferebant etiam aliquot vitia in Suecico procuratorio: velut quod titulus *designatæ* Reginæ esset novus: quod Christina Esthoniæ titulum sibi tribuat, cum Sigismundus eam provinciam Poloniæ donaverit: quod denique procuratoria non à Regina, sed tantum à Tutoribus sint subscripta. Quæ inania Suecis facile refellebantur: *designatæ* Reginæ vocabulum Polonos haut tangere: Esthoniæ donationem nullo jure, insciis Sueciæ Ordinibus factum, eamque primam abdicationis causam Sigismundo fuisse: subscriptionem minorennis legibus Regni non requiri. Excipiebant tamen isti; hæc ideo tantum à Polonis notata, ne & Sueci scrupulose nimis cum ipsis agerent. Polonos denuo ad rem ipsam accedere velle, cautione scripto interposita, idonea se procuratoria allaturos, & quæ eventuri tractatuum congruerent. Sed Sueci prioribus insistebant: in Sueciam se scripturos, & intra sex septimanas responsum obtenturos; ut tamen hæc mo-

ra

1635. 21. Febr. ta hautquidquam ad abrumpendos tractatus, multo minus ad resecandum induciarum tempus spectet. Aliud demum temperamentum à Sigismundo Marchione Brandeburgico proponebatur: procuratoria ita formanda, ut tituli in præsens omissi post pro eventu tractatuum inseri queant. Quod & ipsum Sueci adspernabantur; cum id perinde sit, ac sine procuratorio tractare; idemque sine exemplo fiat; ac demum rebus diu disceptatis omnia eludi queant. Dum hoc modo tractatus per duos amplius menses comperendinantur, à Brandeburgicis de mutando tractatuum loco agebatur, quod circa Hollandiam annonæ, & pabuli copia non esset; tandemque placebat, ut stativa Polonorum Marienwerderæ, Suecorum Jonasdorfii, Mediatorum Marięburgi forent, Stumsdorfii congressus haberentur. Scripserat interim Brandeburgicus Elector ad Oxenstiernam, ne super titulo nimis rigidos se Sueci exhiberent. Cui Oxenstierna reponebat: nihil heic concedi posse, cum de Regni libertate agatur.

Sueci bellum adparant. §. 130. Isthæc tractatuum auspicia in Sueciam nuntiata modicam pacis spem relinquebant; ac satis constabat, solitam Polonorum pertinaciam instigationibus Pontificis, & promissis Cæsaris, pecuniam & militem offerentis, magis obfirmari. Eoque cum judicaretur, nulla magis ratione Polonos ad æquas conditiones admittendas adigi posse, quam ancipitis belli ostentatione, summa vi arma parari, delectus per totum Regnum haberi nobilium equites per Livoniam, Esthoniam, & Ingriam lustrari, classem denique adornari, ut adulto vere Jacobus Gardius Sueciæ Archistrategus cum valido exercitu, qui ad viginti millia militum adscendere ferebatur, in Borussiam trajiceret. Jam quoque super neutralitate cum Ducali Borussia, Jacobo Curlandiæ Duce, & Gedanensibus agebatur, quam & sibi in eventum belli concedi Dux Pomeranię misso legato petebat, ob antiquam necessitudinem, quæ Pomeraniæ cum Polonia intercederet: quam & Senatus annuebat. Nec dubium est, quin exercitus ille mense Junio in Borussiam adpellens maximum tractatibus promovendis momentum attulerit. De cætero annuebant Rectores Sueciæ, ut procuratorium Polonicum eo modo, sicut in tractatibus anno vicesimo nono adornaretur, quod parum interesse videretur, si Polonus Sueciæ titulum in eodem usurparet. Nam si induciæ duntaxat coirent, prætensio istius salva manebat: pace facta, eadem cedendum erat.

Tractatus instaurantur. 4. Maji. §. 131. Mense Majo suspensi hactenus tractatus instaurabantur, Mariæburgi primo exempla procuratoriorum permutabantur, Suecis priori congressu exhibita denuo offerentibus, cum à Polonis nihil, quod ad rem faceret, in iis desideratum foret, Anglo & Brandeburgicis agnoscentibus. Ast Poloni novum à Suecis procuratorium exigebant; alias nec se novum prolaturos: & ut Sueci Uladislao titulum Regis Suecię tribuerent, siquidem Poloni istum Christinæ dare deberent. Mediatores insuper nosse cupiebant, quid responsi è Suecia Legati obtinuissent. Ad quæ Sueci reponebant: id ipsos
6. Maji. in progressu tractatuum intellecturos. Post iidem novum procuratorium offerebant, non velut debitum, sed ostentando in pacem studio; cui Uladislai titulus, in priori omissus insertus erat; in reliquis cum priori congruebat. Contra in Polonico Sueci hęc vitia observabant, quod Polonus integrum sibi Sueciæ titulum tribueret, Christinam simpliciter tantum Sueciæ Reginam vocaret: & quod peculiari clausula suum sibi jus reservaret: nec Reipublicæ procuratorium adesset. Spem tamen faciebat Anglus, integrum titulum Christinæ, addita protestatione tributum iri, excepta Esthonia. Id quod tandem Sueci admittebant, 1635.
modo titulus ita exprimeretur, sicut superioribus cum Gustavo Rege tractatibus factum erat. Inter 6. Maji.
hæc Legatus Gallicus Claudius Memmius Avanxii Comes è Suecia adpellebat, ubi præteritam hiemem exegerat; cui à Rege Gallię injunctum, ut omnem operam daret controversiis inter Suecos Polonosque componendis, quod merus esset, ne armis Sueciæ, quæ mors Gustavi Regis, & clades Norlingana jam satis debilitaverat, alio avocatis, Austriaci tota mole Galliæ incumberent. Qui & diligenter id egerat, ut Suecos belli Germanici pertæsos, & in Polonicum, velut propius ipsorum res tangens, conversos, rebus Germaniæ immersos retineret. Ejus adventus eo gratior Suecis erat, quod Angli & Brandeburgicorum in Polonos studium aperte nimis pelluceret, quorum & hi oppida sua Polonico milite firmarant. Post paucos quoque dies ab Hollandis Legati aderant Rochus Hœnartus, Andreas Bickerus, &
Joachimus Andreæ. Primo Stumsdorffii con- 14. Maji.
gressu Sueci & Poloni se invicem salutabant, Gallo, Hollandisque Suecos, Anglo, & Brandeburgicus Polonos comitantibus. Heic Sueci declarabant; Uladislaum Regis Sueciæ titulum gerere posse; adversus quem tamen ipsi peculiari instrumento protestationem sint interposituri. Vicissim Poloni Christinæ plenum titulum tribuerent, protestationem in procuratorio omitterent; sed si alio scripto protestari velint, id se ignoraturos. Alia lege se ad tractatus haut descensuros. Ac ne verbis id tantum jactari crederetur, exercitum è Suecia jamjam adventantem ostendebant.
Mox procuratoria invicem exhibebantur; ubi in 18. Maji.
Polonico omissum ad Ducatus Finlandiæ *Magni* vocabulum, post nonnullam disceptationem Polonicus Cancellarius propria manu instrumento inserebat; quo Sueci in gratiam Mediatorum adquiescebant. Procuratorium Suecicum in Legati Anglici, Polonicum in Gallici manus depositum fuit. Utraque pars protestata est, ne tituli diversæ partis Regi dati, suo Regi, Reique publicæ noceant, si forte tractatus ad optatum finem non perveniant. Quæ protestationes pariter in Legatorum manus consignatæ sunt, easque se recepisse Legati scripto testabantur, peculiari cautione polliciti, se infecta re procuratoria bona fide restituros.

§. 132. Post inter Mediatores convenit has pacis Super legibus pacis frustra disceptatur.
leges partibus ferre, ut Uladislaus pro se & fratribus Regno Sueciæ renuntiet ea conditione, ut post mortem Christinæ, ejusque lineæ Uladislaus atque ipsius stirps in Regno Suecię succedat, & omnia loca hoc bello occupata, in Borussia atque Livonia Regi Regnoque Poloniæ restituantur. Quas leges Sueci juxta ac Poloni adspernabantur. Et Sueci quidem postulabant, ut Uladislaus pro se ac fratribus prius renuntiet omni actioni ad Regnum Sueciæ ditionesque ab eodem nuper aut olim adquisitas, simul titulo & insignibus Sueciæ abstineat. De hoc sibi constare debere, antequam super restitutione mentio fiat. Contra Poloni super restitutione prius cognoscere cupiebant, quam de renunciatione ageretur. Igitur instantibus maxime
Anglo & Brandeburgicis Sueci demum decla- 20. Maji.
rant: Uladislaus plene pro se & fratribus æternæ pacis causa renuntiet, se quoque mero pacis amore, nec velut in pensationem ejus renuntiationis locis Borussiæ à se possessis cessuros. Eam declarationem nonnulli præmature factam censebant, ac Polonis metum Suecorum inde conjectantibus spiritus accessisse. Judicaverant tamen Sueci legati, ut ostenderent, serio sibi pacem cordi esse, aliquid utique pro renunciatione esse of-

1635. ferendum : simul Mediatores sibi conciliarum iri, postquam intellexissent, ipsos Borussiæ, unde omnis invidiæ origo, mordicus non inhærere. Denique frustra à se dissimulari, quod jam ad Polonorum notitiam permanaverat, incertum cujus culpa, aut imprudentia. Contra Poloni tergiversari, ambiguis verbis incertam renunciationis spem facere, ac frustra tempus extrahere. Jactabantur

22. Maji. interim per Brandeburgicos potissimum conditiones, quibus renuntiatio debeat fieri; puta, ut decreta contra stirpem Sigismundi facta aboleantur; liberum sit Suecis si velint ex ea familia Regem sibi sumere, Regi & fratribus è terris Livoniæ satisfiat, prout Regi cum Ordinibus Poloniæ convenerit. Regina Christina jungatur matrimonio cum marito non inimico Regi & Reip. Poloniæ. Idemque faciat Uladislaus vice versa. Liberi ex Uladislao nascituri liberis Christinæ futuris connubio jungantur. Mutua denique auxilia contra utriusque partis hostes ferantur. Quæ Sueci partim fieri posse negabant, partim intempestive moveri ostendebant; cum nunc de renuntiatione Regni, non de nova electione quæstio sit. Inde ut super Livonia quoque restituenda consentirent Sueci Sequestres instabant; Suecis ne cogitandum quidem de ea asseverantibus. Eandem junctis viribus à Suecis Polonisque Mosco ereptam : sed divisionem prædæ à Polonis inique factam, qui terras sibi sumserint, machinas Suecię reliquerint. Extare quoque literas Cæsarum Caroli V, Ferdinandi I, & Maximiliani II, quibus Suecię Regibus protectio Livonię, sit delata. Sueciæ quoque jus in Livoniam ex adoptione Magistrorum Ordinis partum. Nam quod jactetur, Gustavum Regem anno vicesimo octavo pro induciis triginta annorum Livoniam æque ac Borussiam voluisse restituere, id gratis fingi. Nec minus abnuebant Sueci admittere, quæ super redimendis pecunia illis locis proponebantur. Inter quę Anglus immodicum in Polonos studium ostendebat; ac ut querelis suis adversus publicanorum principes Hollandi succinerent satagebat. Qui tamen modestius excusabant; se in mandatis habere non tam quæri de præteritis, quam cavere in posterum. Et judicabat Gallus, Anglum magis ad impediendam, quam promovendam pacem missum. Quin & Brandeburgici Gallum solum tunc Sueciæ utcunque studentem urgebant, ut junctim cum cæteris nomine superiorum suorum Suecis bellum indiceret, ni propositas pacis leges admitterent, omnibus locis ad Sueciæ Regnum non pertinentibus restitutis pro Uladislai renuntiatione. Contra Poloni Sueci manifeste illudebant, dum apud Mediatores disserunt : Uladislaum his forte legibus ad renuntiandum permoveri posse, si Sueci eum statim Regem, eoque defuncto ipsius filium eligant, sique fratribus ejusdem, ac sorori è Finlandia & Ingria satisfiat; Uladislao absente Joannes Casimirus Sueciæ Regnum administret, Christinaque cum ipsius consensu connubio locetur, cui ipse de idonea dote sit prospecturus; si denique Esthonia Poloniæ restituatur, exules revocentur; & alia, quę vix

29. Maji. victis imperari poterant. Quin & post aperte significabant, à Rege sibi mandatum non de renuntiatione, sed de recuperanda potius Sueciæ possessione agere. Penes Regem quidem esse quousque suo jure velit cedere : facta tamen renuntiatione par esse, ut Regi & ejus familiæ aliunde fiat pensatio. Nam restitutionem Borussiæ & Livoniæ ad Rempublicam pertinere, nec Regi emolumento cessuram. Nec si Rex quidem velit, Remp. in Livoniæ cessionem consensuram, cui sat virium sit isti armis recuperandæ. Quæ ludibria diutius non ferentes Sueci, Elbingam fecedebant, bello se paratos ostendentes, totamque 1636.
armorum molem in Borussiam & Poloniam devoluturos, quicquid de rebus Germaniæ fiat : nec deinceps circa offerendam Borussiam ita faciles fore. Quos discessuros Anglus rogabat; num & post elapsas inducias vectigalia exigere velint; id quippe Regem suum armis probibiturum. Brandeburgici quoque Memelæ pro Mariæburgo sequestro datæ restitutionem ex convento petebant, simul ut collapsa munimenta reficiantur, aut cautio detur, id oppidum à Suecis post finitas inducias non invadendum; alias nec se loca vicissim sequestro sibi data restituere posse. Quibus Sueci reponebant; nihil hostile inferentibus à Suecis nihil metuendum, Memelam quoque longius ab suis stativis remotam : ruinas munitionum non socordia militum, sed violentia fluminis factas.

133. Consumta igitur pacis spe, cum tandem Uladislaus renuntiare quidem vellet, sed non nisi restituta Livonia; Suecis autem evanidum jus tanti redimere haut placeret; Mediatores de induciis prorogandis agitare cœperunt. Et petebat Gallus inducias jam ad finem vergentes aliquot per hebdomades prorogari, quo ipsi spatium foret ad Uladislaum Regem proficiscendi. Sueci contra eas moras repudiabant, causati, à Polonis tantum tempus quæri adparando bello. Acrius tamen instantibus Gallo & Hollandis, ea lege consentire se dicebant, ut in quatuordecim dies inducię prorogentur, si Thorunio Gallus significaret, Uladislaum in pacem pronum esse; alias se omnes moras aversari. De induciis agitur.

4. Jun. Hollandi quoque palam disserebant; se circa inducias viginti quinque annorum & restituenda Borussia acturos, quod longæ induciæ paci fere æquiparentur, seposita renuntiatione aut suspensione tituli; ac spem sibi esse istas obtinendi. Ita ad vicesimum secundum Julii induciæ proferuntur, Anglo testante, nil sibi cum illis negotii fore, quod forte interea naves bellicæ ex Anglia sint adpulsuræ. 11 Jun.

12. Jun. Interea Mariæburgum Suecis à Brandeburgico restituebatur, quod hic sequestro hactenus tenuerat, quibus vicissim Memela à Suecis hactenus eodem nomine insessa redditur. Reversi Thorunio Mediatores referebant, Uladislaum declarasse; se renuntiaturum, restituta Borussia, & Livonia, aut saltem aliqua hujus parte, ut tamen familiæ suæ honos conservetur, obliteratis adversus eam factis in Suecia decretis. Addito, non dubitare ipsum, quin Ordines Suecię, ubi in Comitiis ista proponantur, sint consensuri; cum nunc per paucos Senatores ista supprimantur. Id quod Mediatores acceptandum urgebant, offerentes se in Sueciam missuros, qui ipsorum omnium nomine apud Ordines ea proponat. Anglus insuper testabatur, sibi mandatum ubi bellum exardescat, non permittere, ut Angli vectigal solvant : Si Sueci idem vi extorqueant, suo periculo facturos. Jactabat præterea, ni Sueci Livoniam totam aut partem restituant, se eum cęteris bellum ipsis Regis sui nomine indicturum. Quin & multum lætitiæ prę se ferre videbatur, cum res utique in bellum eruptura crederetur. Ast Poloni inducias adspernabantur, causati, ubi Livoniam per triginta adhuc annos Sueci possederint, se eandem oblivioni plane tradituros, apud quos primus tantum impetus valeat. Et ipse Uladislaus in pacem magis quam inducias inclinabat, quod per has omnem spem recuperandæ Sueciæ amitteret. Sed cum Suecis fixum sederet, ne hilum Livoniæ Polonis concedere, ac jam Mariæburgo Elbingam conferre se vellent, instantibus Mediatoribus manebant. 2. Jul. 4. Jul.

134. Inde à Suecis hæ induciarum leges proponebantur, ut illę centum, aut minimum quinquaginta annorum essent; Uladislaus titulo Sueciæ abstine- De legibus induciarum.

1635. ftineret; fe viciffim Boruffiam reddituros remiffis belli fumtibus, nifi quantum deducendo exercitui opus foret. Interea Livoniam penes Suecos manfuram, fuper qua finitis induciis denuo tractandum. Aft Mediatores ultra viginti quinque annos inducias vix obtineri poffe ferebant. Simul Gallus inclinatas in Germania res oftendebat; ac inducias iftas interno quoque Sueciæ ftatui expedire. Judicabat quoque Suecos initio nimis liberaliter obtuliffe; cum Poloni modico conceffo immenfa petere foleant. Quanquam idem poftea gloriaretur, fe Suecos illufiffe, dum fimulando fe jam extrema ipforum mandata noffe, eadem ab illis elicuerit.
12. Jul. Viciffim Mediatores ifthanc Polonorum declarationem afferebant; pacem fe quidem præoptaffe cum renuntiatione & parte Livoniæ, qnam vel pecunia redimere velint: in gratiam tamen Mediatorum in inducias confentire his legibus, ut Uladiflaus non renuntiet, infula Dalena Dunę fluvio adfita Poloniç reftituatur; quo Livonis fides fiat, Regem Poloniæ illorum recuperandorum fpem non abjeciffe; induciç in duodecim annos fint; fpem tamen plurium annorum effe. Cum Sueci prioribus inhærerent, Gallus negabat, plus quam viginti quinque annos obtineri poffe; & Rectores Sueciæ id ipfis probari privatim fibi declaraffe: fe Polonos dehortaturum à petendis Livoniæ partibus: contra fufpenfionem tituli per inducias poftulare iniquum effe. Nec Uladiflaum quadragenario majorem
14. Jul. triginta annos fupervicturum, eo mortuo titulum ultro expiraturum. Tandem poftquam Gallus fpem feciffet, Uladiflaum titulo Sueciæ faltem adverfus Chriftinam abftenturum, declarant Sueci fe in triginta annos confentire. Inde à Gallo concipiebantur capita induciarum apud Polonos proponenda; ut in triginta annos induciæ fint; Boruffiam Sueci reftituant, Livoniam retineant: fecuritas mari præftetur Sueciæ à Polonia, Electore Brandeburgico, & Gedanenfibus: pecunia detur deducendo exercitui, aut vectigalia Suecis ad finem anni relinquantur: vectigalia ad eum
15. Jul. modum redigantur, quo ante bellnm fuerant; ac Uladiflaus titulum adverfus Sueciam non adhibeat. Petebat quoque, ut in fuo arbitrio relinquatur, quinque adhuc annos remittere, fi opus fit. Ita Gallus in reliquorum Mediatorum aliqui Thorunium ad Uladiflaum excurrebant, prorogatis denuo pauculos ad dies induciis; id quod ad finem ufque tractatuum repetebatur. Quanquam enim Rectores Succię minutas iftas prorogationes vetuiffent. Gardius tamen, & Legati eas abnuere confultum non judicabant; quod non adpareret occafio rei bene gerendæ, quoad tractatus ad finem perduceretur. Sed & miles terra, marique morbis infeftatus, fimul domi res parum lætæ, & per Germaniam valde prolapfæ haut fuadebant ferrum ftringere, quamdiu ulla pacis fpes fupereffet. Quia tamen iftæ prorogationes in Lithuaniam non accurate nuntiatæ effent, Radzivilius interim fuperato Duna fluvio in Livoniam irruperat late per agros populatione facta; nil tamen pręter vile munimentum terreum Rigam inter & Kokenhufam occuparat, cum Sueci contra Duneburgum cepiffent, ac in diverfa parte fuperato Duna populando par pari retuliffent. Eodem quoque tempore typis excufum fcriptum Uladiflai nomine per Germaniam ac Daniam vulgabatur, quo Suecos, ut ipfius imperio fuccedant, multis rationibus ac promiffis follicitabat. Ejus multa exempla in fafcem compacta per quempiam telonii miniftrum in freto Orefundico Gothoburgum tranfmiffa fuerant; fimul duo literarum ftudiofi per Smalandiam vagi id paffim diffeminabant. Quod uti feditioni excitandæ inventum erat; ita Rectores Sueciæ edictum promulgabant, quo fub capitis poena interdicebatur, id fcriptum fpargere, habere aut legere. Etfi Uladiflaus, cum Legati in Boruffia inter tractatus talia tentari quererentur, fuo confenfu idem publicatum negaret. 1635.

§. 135. Enimvero poftquam totus jam exercitus Succorum in Boruffiam adpuliffet, Boruffi Ducales neutralitatem ambire cœperunt, qui antea non modicos fpiritus gefferant. Nec parum Poloni turbabantur, antehac à Gedanenfibus & Regiomontanis ad bellum ftimulati; quod iftius adventus ipfis inopinus accidiffet. Poloni mitefcunt.
Regreffi Thorunio Mediatores fpem felici fine tractatus claudendi adferebant: & ipfe Uladiftaus Mariæwerderam ad fuos Commiffarios accedebat, quo mentem fuam eo expeditius declarare poffet. Ac ut tandem eo facilius partes coirent. Polono quidem Mediatores oftentabant immenfum glifcentem Cæfaris potentiam, qui & ipfe in Boruffiam jus obtendat; cui recrudefcens bellum facile anfam præbere queat iftam recuperandi. Quam ob caufam & legatio Saxonis pecuniam bello offerentis apud Polonum eo minus ponderis habebat. Viciffim Suecis imputabat Avauxius, quod in ipforum gratiam Germanico fe bello Galliæ Rex mifcuerit, eoque par effe, ut & ipfi nunc aliquid Polonis concedant, quo rebus Germaniæ tanto efficacius vacare queant. Igitur cum fuper fufpentione tituli arbitrio Mediatorum Uladiflaus commififfet, ut tamen neutri parti præjudicium adferrent, convenit, ut ifte durantibus induciis adverfus Sueciam eum titulum non adhiberet. Hæreditariæ Principis vocabulum Poloni Chriftinæ tribuere initio recufabant, quod teftamento Guftavi I. filiæ à Corona exclufæ, nova poft abdicatum Sigifmundum conftitutione certo modo admiffæ fint; quam Uladiflaus pactorum fubfcriptione adprobare nolebat; defignatæ tamen Reginæ nomen non abnuens. Super numero annorum diu difceptabatur, cum Sueci obnixe triginta poftularent, Uladiflaus contra ultra viginti quinque concedere nollet, caufatus; cum fibi utra viginti annos vita ægre fit producenda, pofteris fe fuis ita multum præjudicare nec velle, nec poffe. Sed nec triginta iftos annos velut pro imperio obtrudi fibi volebat. Tandem cum Sueci eam rem Mediatorum arbitrio commififfent, viginti fex anni induciis definiebantur. De fumtibus deducendo militi Suecico velut ignominiofum fibi recufabat Uladiflaus; ne Turcarum quidem Imperatori iftos præbitos: ac fibi quoque longe copias in Boruffiam fuiffe deducendas. Qui muius tamen aliunde peterentur, non repugnabat. Igitur placebat, eo nomine Suecos vectigalia ad menfem ufque Decembrem retinere. Cupiebant quoque Sueci per inducias fibi caveri, ne naves in portibus Boruffiæ armare liceret; ideo quod Sueci Danique nullum unquam Poloni jus in Mari Baltico agnoviffent. Contra monebant Mediatores, ut mollioribus id verbis exprimeretur, ne ignominiæ Polonis cederet. Ac Rectoribus Sueciæ fatius videbatur laxiore hcic formula uti; ne ex Boruffiæ, & Curlandiæ portubus aliquid fufcipiatur in fraudem Suecię tendens; quam peculiariter exprimere, de claffe non habenda, non armanda, aliifve concedenda; ne forte Poloni anfam inde arriperent contendendi tale jus utique fibi competere, aut iftud à Suecis agnofci. Ratihabitionem Reipublicę 4. Aug.
prius exhiberi debere Sueci contendebant, quam ipfi Boruffia militem deducerent; aut faltem fex millia militum his locis tantifper retinenda, majore exercitus parte abducta. Poloni contra offerebant, Regem & Commiffarios, omnefque qui adeffent Senatores cautionem interpofituros. Proponebatur quoque Elbingam, & Pillaviam tantifper fe-

1635. questro deponendam. Quod Suecis non placebat, cum utique hac ratione istis locis sibi excedendum foret. Tandem in Suecorum postulata Poloni consentiebant, ut isti Elbingam & Pillaviam retinerent, quoad Reip. ratihabitio advenisset; quod intra diem decimum Decembris futurum sperabatur. Iojunctum quoque fuerat à Rectoribus Sueciæ Legatis, ut Elbingę securitati diligenter caveretur, quo eadem ob studium in Sueciam si non meliori, saltem deteriori conditione foret. Ita super plerisque 31. Aug. capitibus jam convenerat, ac Legati utrinque multa cum amicitiæ significatione, mutuaque gratulatione congrediebantur. Inter ista cum super digniore loco inter Hollandos & Brandeburgicos controversia moveretur; Gallus Brandeburgico videbatur favere; Sueci in neutram partem inclinantes, promiscue & stando res expediri suadebant.

Turbæ intertractandum. 14. Aug. §. 136. Supererat, ut pacti formula conciperetur: cui ab utraque parte lima adhibebatur. Ubi parum aberat, quin subito totum negotium in ipso velut portu allideretur. Zadzickius designatus Episcopus Cracoviensis obtinendæ eo citius Pontificis confirmationi, ubi de relinquenda Suecis Livonia agebatur, annotaverat, ut Catholicis per Livoniam sacra sua exercere concederetur haut ratus, cæteros Senatores ita avide id arrepturos. Idem inde Legatus Gallicus intempestivo suæ religionis zelo, contradicente licet Anglo, crebro urgebat, causatus Cancellarium Polonicum alias non subscripturum, Episcopi nimirum munus gerentem, aliosque Polonos idem velle. Et jactabant Poloni, si titulo pacis perpetuę Livoniam Sueci obtinerent, posse ipsos circa sacra ex legibus Regni sui disponere; quod secus sit, cum istam temporario duntaxat jure possideant. Anglus & Hollandi id temperamentum proponebant, ut verba ita conciperentur; *salvo jure religionis Catholicæ in Livonia, ubi aliquis cœtus est*. Cum autem nullus cœtus sit, eam clausulam inanem fore. Ast Sueci reponebant; prioribus tractatibus nullam ea de re mentionem factam: nec Polonos aliud quærere, quam ut tractatus abrumpantur. Et si utique bellum sit futurum, potiorem sibi hanc, quam aliam bellandi caussam fore. Alias verbo nobilium virorum promittebant, istis uti hactenus nullam molestiam exhibitum iri, si quiete agant; sed ut pactis id inseratur, in sua potestate non esse. Intra quatuordecim annos Romana sacra ibi non fuisse exercita; nec constare, an ullus ibi nobilis degat ea sacra professus. Quod si itaque pactis publice super ea re inseratur, statim sacrificos advolaturos, pro more varia molituros. 17. Aug. Consumserat ea disceptatio aliquot dies, donec tandem Poloni ita caverat vellent: *ut Catholici libertate conscientiæ gaudeant, nec in eos inquiratur, & si qui Catholicæ religionis cultu rituve privatim usi fuerint, ut illis fraudi noxæque non sit*. Nec amplius tamen postulabant pactis id inseri, aut scripto à Suecis caveri; sed satis habebant verbis id promitti, utque Mediatores de eodem testimonium scripto conceptum ederent. Cum Suecos priori declarationi inhærentes Gallus super concedendo privato cultu urgeret, & illi rem utique eodem redire reponerent, nec se amplius quid largiri posse, aut præscriptam formulam admittere; Gallus commotior, *nec ego*, inquit, *quidquam aliud dicam*; *valeant, nec revertar*. Cum igitur Mediatores diu nullum à Polonis responsum adferrent, Suecis, die jam in vesperam inclinante, & maturandę disceptationi, placebat equos curribus jungere, & per tubicines discessus signum dare; quod & antehac factum erat. Eo ipso momento in Polonorum tentorio quæstio de sacris à Gallo aliisque acriter disceptabatur; & quia Gallus Suecorum declarationem paulo asperius retulerat, velut utique bellum mallent, quam ista concedere, Jacobus Sobieskius *Regni Incisor*, exclamabat; *ergo bellum*: quod vocabulum statim inter assistentes Legatorum ministros diditur. Et cum simul clangor tubarum Suecicarum resonaret, idem Sobieskius: *en Musicam*, inquit, *in qua nati, & educati sumus*. Statim hinc ad equos conclamatur; & instigante turmæ præfecto Joanne Dzialinskio Husari ad tentorium usque Polonicum ruentes, inclinatis lanceis longius impetum daturi erant; ni Mediatores, qui jam à Polonis ad Suecos redibant, & Poloni Legati istos cohibuissent. Succi quoque tumultu animadverso, comitatum suum, & præcipue duas Finnorum equitum turmas ad vim repellendam disposuerant, vetito tamen, ne pugnę initium ipsi facerent. Quaterni utrinque sauciati, antequam tumultus iste sedari posset, quod turba promiscue apud caupones potaret. Zadzickius postea, tantillam controversiam tanto fervore agitatam pœnitens, ut honeste se inde 20. Aug. extricaret, ita demum verba temperabat, ut privatę *devotionis* libertatem istis hominibus permitti vellet; quo vocabulo Gallus negabat jus sacerdotes in Livoniam introducendi, aut celebrandi Missas comprehendi. Quanquam autem Sueci aliquandiu contenderent, privatam duntaxat *professionem* ejus religionis fore liberam; tandem tamen abrumpen- 21. Aug. do inutili litigio laxioribus verbis declarabant; se consentire, sicut antea scripto & sermone factum, hac lege, ut Mediatores testentur, quæ sua mens circa eam concessionem fuerit. Quam superficiariam declarationem libenter Mediatores admittebant; neque amplius de interpretatione istius formulæ mentionem facere volebant. Sic tandem discussis omnibus instrumentum pacti formatur.

§. 137. Inde Poloni vehementer instabant ut in- Catastrophe tractatuum. tra biennium aut triennium tractatus de pace perpetua instaurarentur, quod Rex semper ab induciis abhorruerit: sed Sueci ad certum tempus adstringi nolebant. Curlandię quoque Dux quædam sibi loca à Suecis restitui petebat; quem Poloni ad Reginam Sueciæ remittebant. Dabat quoquo negotium lis super pręcedentia inter Mediatores, dum Gallus priorem, Anglus æqualem locum postulat. Jactabat Gallus antiquitatem, ac potentiam Regni autoritatemque Ecclesiæ & summorum Pontificum, qui hunc Regibus Christianis velut filiis suis ordinem assignaverint; longam quoque Regum Gallorum seriem, & alia id genus. Tum & veteribus in Consiliis, ac nuperis Belgii constitutis induciis Legatos Gallię priorem prę Anglis locum obtinuisse. Quin induciis sexennalibus inter Sueciam & Poloniam opera eorundem Regum, sancitis, Herculem Charnassęum Gallicum Legatum Rowinm Anglicum pręcessisse. Ad quę Anglus reponebat; omnes Reges pares esse, ac si quæ Gallo honoris ac ordinis pręrogativa tributa sit, id à Pontificibus Romanis profectum, quorum autoritati Anglia pridem renuntiaverit. Quod ante sexennium factum sit, causam fuisse, quod Charnassęus prior in Borussiam advenerit. Unde se vicissim, qui nunc prior adfuerit, eodem privilegio gaudere debere, saltem apud Polonos: nec tamen intercedere, quin in Suecorum instrumento, quorum Regnum Gallus adierat, priore loco scribatur. Post tamen concessit, ut Gallus priore loco in utroque instrumento nominaretur, dummodo à Legatis pacta non subsignarentur. Nec minus Hollandos inter & Brandeburgicos certabatur; circa quos in neutram partem tunc inclinabat Gallus, sed Sueci proponebant, ut in Suecico instrumento Brandeburgici ob cognationem cum Regina, in Polonico Hollandi priore loco subscriberent. Postea tamen magis placuit, ut exordium pacti ad formam

1635. formam narrationis conciperetur, quantumvis Gallo id parum arrideret; utque nemo Mediatorum subscriberet, præter Gallum, qui tamen reliquis insciis hoc faciebat. Super deductione exercitus Suecici in Pomeraniam Poloni nonnihil scrupuli movebant, ne ista concessa viderentur pacta cum Austriacis violare.

1. Sept. Tandem inter archistrategos Gardium, & Konispolskium convenit, ut duodecimo die post exhibitam Regis & præsentium Senatorum ratihabitionem Sueci Marieburgo, Capite Vitulæ, quod solo æquandum erat, Insula Majore, Brunsberga, Tolcamito, & Stuma decederent; sed usque ad ratihabitionem Reipublicæ cum idoneis præsidiis retinerent Elbingam, Insulamque Minorem cum superstructis castellis, & Pillaviam. Miles ocyus & catervatim deduceretur, arcendæ

2. Sept. regionis vastationi. Tandem subscriptione Stumsdorfii facta in specimen novæ amicitiæ Poloni Suecis Curlandi petita commendabant. Sueci contra apud Polonos intercedebant, ut linea Franconica Marchionum Brandeburgensium Ducatu Borussiæ simul investiretur. In quo Legati Poloni operam suam pollicebantur, si Marchio Sigismundus

7. Sept. ipse id negotium apud Comitia ageret. Cum ratihabitio Regis exhiberetur, in sigillo titulus Suecorum, Gothorum, Vandorumque Regis plenis literis expressus erat; eoque istam Sueci admittere abnuebant. Sed quia Polonis aliud sigillum in promtu non erat, placebat, ut is titulus Cancellario Poloniæ è cera eluderetur. Quo nomine tamen scripto testimonium perhibere neque ipse Cancellarius voluit, ideo quod in tractatu conventum expresse fuerat, ne de illa omissione articulus fieret, aut quidquam scriberetur: neque Avauxius, præjudicium Polonis facere vellet. Istis porro induciis Ordines Sueciæ in Comitiis ad mensem Octobrem inductis applaudebant, eoque nomine per totum

8. Nov. Regnum supplicationes habebantur. Restabat disceptatio super Pillaviæ castello, à Suecis primum extructo, qui à Brandeburgico postulabant, ut sibi sumtus in id facti refunderentur; alias idem so-

26. Dec. lo se æquaturos. Tandem conventum, ut Brandeburgicus Suecis decem millia uncialium solveret, remissa actione ob vectigal Elbingense, & abreptas olim quatuor naves, & abolito ære alieno, quod Momelæ præsidiarii contraxerant, quod ad quindecim millia uncialium adscendebat. Ita sub initium anni sequentis Pillavia integra Brandeburgico tradebatur.

Dania. §. 138. Eodem anno Danus eo securius animi sui sensum adversus Suecos exserebat, quo minus hosce sibi ob res in Germania ruentes metuendos credebat. Unde palam de Oxenstierna, ejusque actionibus contemtim loqui: Vix aliquid vesanum magis à viro prudentiæ opinione celebri potuisse patrari, quam quod ipse equestri loco natus summam rerum per Germaniam directionem sibi arrogare, Saxone & aliis præteritis; Ducique Bernhardo Franconiam, aliis alia donare sustinuerit. Absurde quoque eundem nunc fructus belli repetere, cum antea jactarit: Gustavum Regem injuriam à Cæsare in Borussia illatam ultum ivisse. Dudum quoque in Germania pacem fuisse, si mediatoris sibi munus exercere contigisset, cui solus Oxenstierna obstiterit; qui verbis ipsum acceptare visus reipsa eluserit; ac animi sui sensa obscuris verborum ambagibus involverit. Et quanquam fateretur, Cæsarem nunquam cum Suecis tractare voluisse; judicabat tamen, se id correcturum fuisse, si Suecis pacem cordi esse vidisset. Cæsari insuper victoriam augurari non desinebat, etiam postquam Gallus bello se immiscuisset. 1635. Pacem tamen Pragensem improbabat, partim quod sua mediatio ab omnibus acceptata, plane posthabita foret; partim quod ea conditionibus adeo erubescendis constaret. Quanquam autem concesso Bremensi præsulatu Sueci eum sibi æquiorem speraverant: apertius tamen quam antea aversum ab ipsis animum cum contemtu expromebat, quod crederet, haut ita facile bello Germanico istos se extricaturos, novo insuper bello cum Polonis involvendos; stulte facturum Polonum differens, si pacem nunc aut inducias ineat, tanta ultionis sumendæ occasione. Quo casu arbitrum se belli fore credebat. Hinc & nutantibus in Borussia tractatibus quatuordecim bellicas naves in freto Oresundico disponebat, causatus Anglum se, cui tunc magna classis parata erat, accessu Maris Baltici prohibiturum; revera ut bello conflato solus, aut Anglo junctus vectigalia Suecorum per Borussiam disturbaret. Idem quoque, cum neutrarum se partium ferret, ac Suecos militem in Dania conducere vetuisset, in custodiam datis, qui id ausi fuerant; Polonis permittebat Hafniæ naves armare, socios navales conscribere, annonam emere. Sed & ipse venditionis specie duas illis bellicas naves dabat cum omni paratu, quibus commercia Suecorum in Mari Baltico turbaturi erant, si pax non coiret, promisso etiam receptu in Holsatiæ portus. Etsi deficiente pecunia Poloni vix quatuor parare naves modicæ formæ possent. Induciis tamen conclusis Danorum naves statim freto amovebantur, ipsosque animis non parum concidisse animadvertebatur. Eodem quoque anno magis quam antea Sueciæ naves in freto Oresundico molestiis afficiebantur, publicanis obtendentibus, testimonia navium nimis vetusta esse; diem, quo datæ sint, falsum substitutum; Hollandicas merces sub Suecorum nomine vectigal cludere. Absentibus nautis telonarum ministri obtentu inquirendi, num quæ merces veherentur, quas professi non essent, naves perscrutabantur, cistasque refringebant; quod visum erat abripiebant. Quandoque testimonia plane auferebantur, velut invalida; & iter persecuturis nautis pecuniæ extorquebantur, nulla ratione reddita, quam quia sic placeret. Sed quia ob iniquitatem temporum istæ injuriæ Suecis tantisper mussitandæ videbantur, Senatus Sueciæ Residentem Stramfeldium jubebat velut ultro, & proprio nomine vexationum remedium exposcere. Qui tamen parum proficiebat, Rege causante ob mercatorum fraudes accurata opus esse inspectione. In dubium quoque idem revocabat Gothoburgensium privilegia, quod diceret; Hollandos suas merces ibi paulisper depositas inde per fretum alio transportare, & obtentu immunitatis Sueciæ ipsius vectigalia defraudare. Sub finem tamen anni per Residentem suum Holmiæ denuo se bello Germanico Mediatorem offerebat, uti putabatur, quod Saxonem imminentibus malis ereptum cuperet, cui initia belli Russia. male se dare videbat; an ut pacatis vicinis suo quoque Regno securitatem compararet, ingravescente jam ætate, & quod filium Christianum artibus belli pacisque parum pollere conspiceret.

§. 139. Cum Russis eo anno nihil memorabile gestum, nisi hoc forte scriptione dignum sit; quod cum ipsis convenit, ut utrinque Residentes ordinarii, qui antea sumtibus ejus, apud quem agebant, vixerant, deinceps sui quisque Principis impensis sustentarentur.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER OCTAVUS.

EPITOME.

Facies rerum sub initium anni. Habitus Hollandiæ, 2. Angliæ, 3. & Galliæ. 4. Galli Fœderum ratihabitionem quærunt, quam Succi abnuunt. 5. Danus ad pacem hortatur. 6. Rectorum Sueciæ circa pacem, 7. & bellum consilia. 8. Oxenstiernæ consilia. 9. Daniæ Rex Oxenstiernam ad pacem invitat. 10. Inter Saxonem & Oxenstiernam super pace acta. Fœdus Gallicum impedire conatur Meclenburgicus, & Daniæ Rex. 11. Oxenstierna cum Legato Gallico tractatus suscipit. 12. Controversiæ circa fœdus cum Gallo. 13. Temporaria transactio inter Oxenstiernam, & Chaumontium. 14. Oxenstierna pecuniæ inopia urgetur. 15. Idem tres exercitus parare instituit. 16. Belli genius mutatur. 17. Observanda circa Pomeranos, Electorem Brandeburgicum, 18. Wilhelmum Vinariensem, Archiepiscopum Bremensem, Comitem Oldenburgicum, Ducem Neoburgicum, 19. Georgium Luneburgicum, 20. & Wilhelmum Landgravium. 21. Banerius improviso trans Albim abit. Legio Saxonicorum opprimitur. Mitzlafius Barbyæ capitur. 22. Saxo ad subveniendum suæ ditioni advolat. 23. Irriti Saxonicorum in Suecos conatus. Saxo prælium detrectat. Banerius à Sala recedit. 24. Saxonici vapulant. Banerii consilia. 25. Saxo Hatzfeldio junctus in Banerium movet. Banerius trans Albim se confert. Idem cis Albim regreditur. 26 Lohusius missionem obtinet. 27. Banerius nascentem ductorum conspirationem opprimit. 28. Saxo Albim transit. Banerius Werbenæ subsistit. Ratenavia bis capitur. 29. Saxo Magdeburgum obsidet. Baudisius imperium abdicat. 30. Banerius Magdeburgo frustra succurrere cupit. 31. Gesta per Pomeraniam. Wrangelius in Pomeraniam venit. Marazinus denuo in Pomeraniam redit. 32. Pomeranorum in Suecos animus. 33. Gesta per Westphaliam. Cniphusius occumbit. Cæsareorum ad Haselunam clades. Suecici cis Visurgim cedere coguntur. 34. Leslæus in Westphaliam mittitur. Georgius Dux Luneburgicus ambiguum se gerit. 35. Leslæus legiones devias ad se pellicit. Idem Visurgim transit: & duas hostium legiones opprimit. 36. Minda in Suecorum potestatem redigitur. 37. Wilhelmus Landgravius diu nutat. 38 Idem post longam deliberationem se cum Suecis conjungit. 39. Circa Hanoviam acta. 40. Ejus obsidium solvitur. Leslæus ad Visurgim se confert. 41. Acta per Alsatiam. Gallasius ex Alsatia se proripit. 42. Dux Bernhardus Lutetiam proficiscitur. 43. Coloredus à Gallis vapulat. 44. Misera Rhenani tractus facies. Valetta in Alsatiam movet, 45. Uti & Dux Bernhardus, qui Tabernas obsidet. 46. Saxo ad Reginam Sueciæ scribit. 47. Daniæ Rex inanem Lubecæ tractatum molitur. 48. Ministri Anglici apud Oxenstiernam propositio. 49. Cum Meclenburgico super pace acta. 50. Oxenstierna in Sueciam discedit. Ordinum Sueciæ decretum. 51. Saxo Magdeburgo potitur. 52. Banerius Leslæum ad se evocat. 53. Idem Luneburgum, & Winsenam in potestatem redigit. 54. Hostis Havelberga, Werbena, Ratenavia & Brandeburgo potitur. 55. Banerius cis Albim tendit. 56. Hostis ad Perlebergam considet. Banerius in hostem tendit. 57. Hostis prælium detrectat. 58. Pugna ad Witstocum. Hostium clades. 59. Motus animorum post eam pugnam. 60. Eadem machinationes Dani & Luneburgici eluduntur. 61. Banerius paulo tardius hostem persequitur. 62. Hostium conditio. 63. Banerius in hostem tendit. 64. Idem Cæsareos ultra Hassiam propellit. Erfordia in partes Suecorum concedit. Banerius in Misniam tendit. 65. Gesta per Pomeraniam. Stargardia vi expugnatur, & iterum ab hoste deseritur. Improvisa Suecorum cum hoste collisio. 66. Wrangelius Gartzium expugnat; 67. Idem in Marchiam progreditur, Custrinum nequidquam captat; in Pomeraniam redit. 68. Stralsunda à Cæsare tentatur. 69. Gesta per Westphaliam. 70. Gœtzius per Hassiam grassatur. 71. Hanoviæ status. 72. Per Alsatiam gesta. 73. Cæsarei in Burgundiam tendunt. Insignis Bernhardi Ducis velitatio. Iste cum Gallis Alsatia excedit. 74. Gallasius in Galliam irrumpere conatur. 75. Transactio cum Archiepiscopo Bremensi super neutralitate. 76. Consilia Rectorum Sueciæ super pace. 77. Meclenburgicus frustra circa pacem satagit. 78. Daniæ Rex pacis mediationem in Suecia urget. 79. Idem pro filio matrimonium Reginæ Christinæ ambit. 80. Ratificatio fœderis Wismariensis cum Gallo differtur. Rationes contra fœdus Gallicum. 81. Galli parum observantes fœderis se ostendunt. 82. Sueci ad conventum Coloniensem venire abnuunt. 83. De fœdere cum Landgravio consultatio. 84. In conventu Ratisponensi acta. 85. Anglica. 86. Hollandica. 87. Curlandiæ Ducis petita.

Initia

1636. *Facies rerum sub initium anni.*

INitia tricesimi sexti anni quanquam Suecis paulo auspicatiora viderentur, amoto Polonici belli metu, & Saxonicis hinc inde non leviter castigatis, ut qui primo impetu trans mare pellendos à se Suecos speraverant, jam terris eosdem suis arcere satis haberent: non eo minus tamen horum res ad priores difficultates revolvebantur, haut sufficientibus viribus adversus gliscentem in dies Cæsaris potentiam. Huic quippe post pacem Pragensem insignis accessio facta erat, subactis superioribus Circulis, & Saxone in ipsius partes concedente, cujus autoritas plerosque Protestantium eodem pertraxerat. Unde haut difficile erat Saxoni acceptas clades recentibus copiis farciri, ac Suecorum progressius sistere. Hos contra omnes fere per Germaniam socii destituerant; nec quos alias id bellum tangebat, ea qua par erat alacritate sublevatum ibant. Solus Wilhelmus Hassiæ Landgravius immotum in Sueciæ partem studium præ se ferebat, sed quem hostis circum intentata vi, & consiliaris monitis urgebant, ut & ipse alieni auxilii indigus, tandem paci Pragensi cervices submissurus metueretur. *Habitus Hollandiæ.* Hollandos neque Suecici Ministri, neque Landgravius permovere poterat, ut serio bellum Germanicum amplecti vellent. Quin potius amicitiam Cæsaris captabant, ut ipsi neutris partibus addicti libere commercia sua per Germaniam exercere possent; misso Viennam Foppone Aitzema, qui modicam spem quæsita obtinendi fecerat, annitente insuper Coloniensi Electore, qui bello inter Cæsarem & Hollandos exardescente, prima præda erat.

Angliæ; §. 2. Angli quanquam post Joannis Skyttii legationem nonnihil desiderii fœdus cum Suecis incundi ostenderant, mirati quod tota bieme nemo adesset, qui super eo perficiendo ageret; prævalebat tamen apud eos factio Hispanica, cui callidissimus quisque addictus erat; cui non obscure jactabant: longe minore impendio in Britannia Palatino terras dari, quam si recuperando Palatinatui bellum in Cæsarem & Hispanum sumatur. Hispanicus quoque Legatus de isto restituendo Londini multa spargebat. Et cum per totam hiemem bellum minari visi fuissent Angli, Cæsaris literæ adveniebant pollicitæ, si quamprimum Legatus Viennam mittatur super restituendo Palatino, de successu negotii dubitandum non esse. Igitur isti velut obliti veterum ludibriorum denuo Austriacorum sese artibus præbebant, misso ad Cæsarem Thoma Howardo Arundeliæ Comite. Quem insolito exceptum, habitumque honore perque inania dilatum Ratisponam demum remisere. Ubi cominus ostentata spe diu lactatus, tandem extracto nequidquam tempore vano cum responso dimittitur: Palatinatum restituendum esse, si Hispanis & Bavaro impensæ exsolutæ fuerint; Electoralem dignitatem Bavaro auferri non posse, ad quem & olim ea jure pertinuerit. Cæterum Rex usque adeo istorum ludibriis animum adplicuerat, ut ductoribus Suecicis in Angliam missis conducendi militis facultatem abnegaret, caussatus; cum Cæsar nuper leges pacis obtulerit, & ipse Legatum eo nomine Viennam miserit, non convenire, ut Cæsaris hostibus militem apud se conscribere permittat, antequam de legationis exitu constet. Et quanquam jactaretur; ni postulatis Anglorum annueret Cæsar, ipsos statim in bellum erupturos; & eousque differrentur Suecici ductores territando Cæsari: ultra verba tamen non progressum iri satis perspiciebant ejus aulæ gnari. Quin & alia interea Anglus faciebat, quæ animum à fœdere contra Austriacos abhorrentem satis arguebant. Nam & à Gallis Lotharingiæ restitutionem postulabat, ut eo minus prætexti esset Cæsari Palatinatum detinendi. 1636. Et Hollandos sibi alienabat, mota super velorum dimissione, & piscatura lite, & sublevatis Dunquercanis, ne ab istis coërceri possent. Quæ huc spectare judicabantur, ut Hollandis necessitas adferretur inducias cum Hispanis ineundi.

§. 3. Denique Galli quanquam Cæsari arma in superiore Germania opponere cœpissent: tamen quia præcipuam virium partem adversus Hispanos in Belgium, & Italiam converterant, languidius, quam res exigebat, bellum Germanicum amplectebantur. *& Galliæ.* Et Cæsareis, inani quamvis in Galliam irrumpendi conatu, spatium relictum fuerat totam Rheni ripam, Argentorato excepto, in potestatem redigendi, Gallosque aditu Germaniæ excludendi. Quin & post intentata per Picardiam irruptione Hispani istos ad tutanda sua revocatum ibant: simul Bernhardo Duci modicum tantisper exercitum objicere Cæsarei constituerant, quoad diversa in parte Suecos tota mole oppressissent, aut saltem ad littus maris in angustum compulissent. Sed nec deerant in Gallia, qui Regnum Sueciæ longe infra Galliam depressum vellent; & cum Legatus Grotius ea in re parum facilis fore videretur, varia ratione istum amoliri conabantur, instigato etiam Legato Veneto, ut ipsi super honoratiore loco controversiam moveret. Obtentui sumebatur, quod is non à Regina, sed ab Oxenstierna tantum literas fiduciarias haberet; utut hoc non obstante idem tecto capite antea coram Rege verba fecisset. Et quanquam Richelius omnia consilia ad deprimendam Austriacorum potentiam dirigeret, privata etiam caussa stimulante, quod istos exitio suo imminere nosset: tamen & ipse non modicis urgebatur difficultatibus, deficiente argento, & plebe ob tributorum magnitudinem frænum mordente; quam ostentata propinquæ pacis spe demulcebat. Sed & Bavari non modicus in Gallia favor erat; ob quem post Bernhardo Duci Rhenum transire non permittebatur, qui de invadendo isto consilia agitabat. Denique & multum efficiebant monita Pontificis, pacem cum Austriaca Domo ingerentis; quibus præcipuus arcanorum arbiter Pater Josephus succinebat: cui dignitas Cardinalitia in præmium ob eversas ubique sub imagine fœderum res Protestantium destinabatur.

§. 4. Quia tamen Gallorum quam maxime intererat, pax seu bellum cum Austriacis placeret, hosce Suecorum armis distringi; inde ne pax cum Saxone coiret, impedire summo studio nitebantur. *Galli fœderum ratihabitionem quærunt.* Simul per Residentem Avaugurium apud Rectores Sueciæ instabant, ut fœdus à Lœflero Parisiis conclusum, & quæ cum Oxenstierna Compendii convenerant, ratihabeantur. Et quia super numero exercitus in Germania habendi nihil expressium erat, ut circa istum certi quid definiretur, petebat. Ad quæ reponebatur; ratihabitionem mature & rebus integris non fuisse quæsitam. *21. Jan. Quam Sueci abnuunt;* Nunc cum res aliam plane faciem induerint, dubium esse, num Rex necessarium judicet pacta præsenti tempori parum congruentia firmari; & an non malit novos institui tractatus, aut saltem vetera pacta hisce temporibus adaptari. Ista hæc quippe præcipue conservationem sociorum per Germaniam spectasse, qui nunc repudiato Regum auxilio hostilia induerint; quibus invitis utique auxilium obtrudi nequeat. Nec eo se animo in Germaniam venisse, ut socios sacrorum subruerent. Scopo igitur fœderis sublato, circa idem firmandum frustra satagi. Percepisse quoque ipsos, Galliæ Regem instinctu Pontificis alios in tractatus consensisse: hi quo spectent, prius constare sibi debere; simul quid Chaumon-

1636. tius attulerit; quid alii, quorum æque interest, ad rem conferre velint; num Regi animus sit Cæsari bellum indicere, & quæ circa reparandas Germaniæ res ipsius sit sententia? Super quibus omnibus Oxenstiernæ, ut cum Chaumontio agat, mandata transmissum iri. Hoc responso Avaugurius non adquiescens denuo postulabat, ut Regina saltem Heilbrunnensi fœdere stet. Quanquam enim Rex promissam ibi pecuniam non solverit, ejus loco tamen duodecim militum millia sub Bernhardo Duce sustentari. Utque ex vi Parisiensis fœderis tota Alsatia cum Benfelda & Brisaco in Regis manus consignetur, Catholicique bonis suis restituantur; tum ne ulli tractatus absque Regis consensu circa pacem aut inducias cum adversa parte admittantur. Repetebantur promissa per Chaumontium Oxenstiernæ facta super reliquis subsidiorum solvendis. Nec addere verebatur: Reginam tot fœderibus vinctam salvo officio peculiaribus tractatibus haut posse aurem præbere, ni apud omnes Principes fidem sibi demere velit. Quæ jactura nullo emolumento, quod è separato
7. Febr. tractatu speretur, pensanda sit. Ad hæc importunius jactata Senatus reponebat: Fœdus Heilbrunnense à se rati habitum post se insciis nova cum Fœderatis Ordinibus conventione Parisiis magnam partem rescissum. Lœflerum non à se, sed quatuor Circulorum Ordinibus Legatum missum; qui & mandati limites excesserit. Ibi quoque in contumeliam nationis Suecicæ summum belli imperium in Ducem aliquem, aut Principem collatum; qualem in Suecia non dari constabat. Imo tertio decimo capite ejus pacti fœdus Heilbrunnense plane sublatum; unde & Oxenstiernam eidem contradixisse. Quod autem pauca capita sibi molesta ex invalida conventione excerpantur, & ratihabenda offerantur, id sanæ rationi, & moribus gentium repugnare. A Chaumontio oblata è priori fœdere dudum debita fuisse. Quin si promissam pecuniam Galli tempestive repræsentassent, cum Oxenstierna & Banerius adhuc Magdeburgi agerent, haut necessum fuisse, cum exercitu versus littus maris Baltici recedere. Denique ratihabitionem nostram postulaturum sui utique Regis ratihabitionem vicissim exhibere debuisse; quam se non habere fateatur. Porro res ita comparatas, ut nova conventione utique opus sit, super qua agendi Oxenstiernæ facultatem datam. Eidem fœdera cum Gallia hautquidquam obstitisse, quo minus cum Saxone tractatus susciperet, qui eo tempore, quo ista feriebantur, socius fuerit; nunc recens bellum moverit, quod amica potius via componi, quam ulterius produci, non Sueciæ solum, sed & Galliæ intersit. Cæterum parceret ipse aculeatis verbis fidei violatæ Reginam arguere, cujus sanctimonia Suecis semper integra constiterit, haut remissius deinceps colenda. Ita quidem tempus tunc extrahere studebant Rectores Sueciæ, quoad facie rerum penitius inspecta decernere possent, num sibi expediret pro modica pecunia ita bello immergi, ut citra Galliæ consensum excedere eodem non liceret. Eoque id negotium ad Oxenstiernam rejiciebant, ut is, qui comminus res arbitrabatur, pro captu temporum statueret.

Danus ad pacem hortatur. 30. Jan. §. 5. Aderat quoque à Daniæ Rege Legatus Tago Tottius Senator, qui post commendatum Regis sui studium circa quietem Germaniæ, & ut Suecia tam periculoso bello subducta in tuto collocaretur, querebatur tractatus Wratislaviæ indictos fuisse elusos. Nam si quæ in literis salvi conductus desiderata fuerint, ipso in tractatu corrigi potuisse. Sed dum circa ista trutinanda tempus teritur, talia intervenisse, ut qualis tunc sperabatur pax, postea obtineri nequierit. Inde Rectores denuo hortatur, ut de Suecia in pacatum statum reponenda serio curam suscipiant; inopiam casuum, belli magnitudinem, vires hostium, vicinorum indignationem, odia Protestantium, immanes belli sumtus, iram Numinis ob sacrorum socios oppressos memorans. Huic à Senatu responsum: penes se culpam non fuisse, quo minus 5. Febr. Regis opera scopum suum obtinuerit. Inde memoratur, quam perverse Saxo egerit, qui post habita Regis mediatione ab omnibus acceptata peculiarem pacem enixus sit. Quod porro Rex digesta hac indignitate ulterius paci conciliandæ operari velit, id à se magnopere probari. De suo in pacem studio, quæ cum Meclenburgico acta sint, satis testari; ac ut æquæ pacis conditiones haut repudientur, dudum se Oxenstiernæ in mandatis dedisse.

§. 6. Ita cum hinc ad pacem, inde ad bellum sollicitarentur Sueciæ Rectores, pax quidem optanda quam maxime videbatur; præsertim postquam bellum jam gereretur cum sacrorum sociis, & qui paulo ante junctis armis eandem causam propugnaverant. Rectorum Sueciæ concilia una pacem. Neque dubitabatur, quin Protestantes Ordines pacem serio exoptarent. Pontifici autem, etsi ægre à destinatis suis hosce plane opprimendi crederentur dimovendi: tamen si recti rationem subducerent, non minus causarum videbantur habere pacem desiderandi, quam Sueci, Cæsar inprimis; urgente hinc Gallo, inde Suecis, ac plerisque Ordinum ægris, queis invitis pax Pragensis suscepta fuerat. Sed & Germania diuturno bello exhausta. Cæsarei exercitus fame imminuti, ex Italia Hispania supplementorum nulla, aut modica spes. Ipse Ferdinandus senio & valetudine debilis, cui si subito quid accidisset ante stabilitam filii successionem, facile in aliam Domum fastigium Cæsareum migrare poterat. Unde in Suecia spes erat ab hostibus utique honestam pacem obtineri posse. Ad eam porro tres viæ ostendebantur. Nam & Galliæ Rex tractatus mediatore Pontifice proposuerat, & Danus conciliatorem se pacis denuo ferebat; & Meclenburgicus non parum in eo negotio promovisse visus erat. Enimvero Pontifex sequester Suecis nunquam satis æquus credebatur, utut Avaugurius jactaret; meliorem ipsis Mediatorem inveniri non posse, quam Pontificem, Cæsari & Hispaniæ offensum, Gallisque faventem: neque Gallum Protestantium salutem insuper habiturum. Sed & Dani quantumvis pacis Germaniæ cupidi mediatio Suecis invisa, qui & antea in hoc negotio dignitatis Sueciæ modicam rationem habuerat, & nunc satisfactionem ab ista postulari cum irrisu accipiebat. Unde id saltem constabat, omnibus eum modis impediturum, ne quis in Germania locus Suecis hypothecæ nomine relinqueretur. Nec parum suspicionem augebat, quod Legatus istius ita fervide negotium urgeret. Simul crebro inter ipsum ac Cæsarem commeantes nuntii clandestini quid commercii arguebant. Quin & de animo ipsius satis testabatur, quod Uladislaum Poloniæ Regem stultitiæ argueret ob initas cum Suecis inducias; nec dissimularet, non Cæsarem solum, sed & Saxonem Suecos non dignari, ut cum ipsis tractatu misceantur; eoque Meclenburgicum ab istis substitutum. Quia tamen apparebat, Danum isti negotio inhiare, nec citra offensam, quæ hac rerum facie declinabatur, repudiari posse; inde istis omnibus dissimulatis ipse multo verborum honore demulcebatur. Igitur Meclenburgico parario de pace agere tutissimum videbatur; eoque Rectores Sueciæ Oxenstiernæ facultatem isto interveniente cum Cæsare trans- 5. Jan.
igendi

1636. gendi miserant; addito, ut quantum liceret, tractatus absolveret, antequam alii se mediatores ingererent. Et maximi momenti habebatur conventus omnium Protestantium Luneburgi indicendus, cui Meclenburgica interpositio ansam dederat; quem si tempus ferret, Oxenstierna adire jubebatur, aut idoneos homines eodem delegare, ne absque fructu iste solveretur. Placebat quoque duo tractationis instrumenta concipi, unum, quo cum Cæsare hactenus hoste transigeretur juxta capita à Saxone concepta; alterum quo cum Protestantibus tanquam amicis super pensatione lati auxilii conveniretur; quæ materia Luneburgici conventus erat futura. Ubi & opera danda erat, ut Protestantes Ordines fœdere mutui auxilii Sueciæ innecterentur. Circa satisfactionem prior fere sententia stabat; nisi quod cum alias selecti Ordinum aut eximiam aut nullam petendam censuissent, Senatui jam satius videretur aliquid mediocre, quam nihil accipere, sive exsoluta statim pecunia, seu in diem accepta hypotheca. Quod si tamen præter stipendia militum nihil obtineri queat, præstare amicitia Ordinum adquiescere, quam ob solam satisfactionem in bello persistere, incerto eventu, & majore Sueciæ periculo, si reliqui bello se subduxerint, aut plures hostes accesserint. Cum dignitati Sueciæ satis consultum sit, si pacta à Cæsare ratihabeantur. Nec habiturum Gallum, quod de neglectis fœderibus queratur, quæ partim ab ipso abrupta, partim Sueciam non spectent, partim ratihabita nondum sint. Præsertim cum & Viennæ & Parisiis, ut fama fert, annitente Pontifice, tractatus pacis ferveant.

& bellum. §. 7. Quod si tamen pax non procederet, placebat arctius cum Gallia jungi. Equidem id consultum non videbatur, ita negotium præcipitare, uti Gallici Ministri urgebant, ut absque placito Gallorum bellum deinceps ponere non liceret; æque tamen noxium habebatur, ambiguas inter res

6. Febr. Gallum abrupta repulsa offendere. Igitur & Avaugurio dandum responsum suspendebatur, & Oxenstiernæ scribebatur; videret, quomodo negotium pacis succederet. Hoc enim ad optatum perducto finem non defuturæ erant apud Gallum excusationes. Etsi utique Gallicus Legatus paciscı velit, super peculiari utriusque Regni securitate, commerciisque, & aliis olim conventis tractatus miri posse. Sed pace irrita ita tractatus dirigeret, ut auxiliis Galliæ frui liceret. Et cum interea nuntiatum esset, Meclenburgicum jejunius quam antea responsum à Saxone tulisse, ex eoque colligeretur, pacem illi parum cordi esse:

13. Febr. iterum Oxenstiernæ injungitur; si intelligat, bellum utique continuandum, Gallos, Anglosque & alios ad causam suscipiendam excitaret. Sicuti & postea Avaugurius accepto responso non contentus, ducenta millia uncialium annuum subsidium offerebat. Et cum ea summa longe infra onus, quod isto bello subeundum foret, esse judicaretur; duplum fortasse & amplius, si postuletur, obtineri posse ferebat.

Oxenstiernæ consilia. §. 8, Paria consilia ab Oxenstierna in Germania agitabantur; sed quo propius is negotio immixtus esset, eo minus spei concipiebat honestam pacem obtinendi. Saxonem quicum tractandum erat, superbia & importuni quidam spiritus ita transversum egerant, ut eo tempore citra contumeliam cum ipso transigi vix posse videretur; quin nec idem sui juris erat, & super omnibus Vienna responsa petebantur. Tempus conventui Luneburgico destinatum jam propinquabat. In istum oculos converterant Sueci; in eodem spem reponebat Regina Bohemiæ, cui ut adsisteret, Angliæ Rex Josephum Averium apud Hamburgenses Residentem jusserat. 1636. Eundem quoque captabat Gallicus Legatus Chaumontius. Et spes erat Oxenstiernæ, quæ super exclusis amnestia adhuc disceptabantur, ibidem componi posse. Sed de istius conventus indictione altum adhuc silentium & à Cæsaris rationibus abhorrebat, occasionem præberi Protestantes iterum inter se & cum exteris Coronis uniendi. Igitur placebat Oxenstiernæ pacem quidem non negligere; sed quod ejus spes valde anceps foret, quæ à Gallis offerebantur, non insuper habere; ac utraque simul agere, & aut pacem si detur, amplecti, aut ea fallente, bellum auxiliante Gallo acrius sumere, quoad res alio verterent, & aut Protestantes Pragensis pacis vincula exuerent, aut hostis justam pacem offerret, vel admitteret.

§. 9. Porro & apud Oxenstiernam paci conciliandæ operam suam obtulerat Daniæ Rex, misso Stralsundam Secretario Cleenio; qui exponebat, Regi magnopere dolere, inter Suecos & Saxonem bellum exarsisse, quod propinquo periculo ipsius quoque Regnum adflet; unde & suam, & aliorum salutem ejus negotii curam Regi imperare. Daniæ Rex Oxenstiernam ad pacem invitat. 2. Jan. Quo fine is, legatos Holmiam, & ad Saxonem miserit, adversus quos utrinque desiderium pacis fuisse ostensum. Idem ab ipso expectari, qui pro sua prudentia facile perspiciat, quam difficile Suecis futurum sit hoc Germaniæ statu bellum sustinere; quam periculosum quoque Daniæ belli flammam in limite suo grassari, cujus ut otiosus diu spectator Rex desideat, propriæ securitatis rationem non permittere. Declararet igitur Oxenstierna, quæ ipsius super mediatione Regii sit sententia; quas pacis leges ipse proponat, & quo vado hactenus negotium pacis adhæserit; ac ut tantisper induciæ ineantur. Ex his Oxenstierna satis perspiciebat, Danum jam minitabundum Sueciæ vires contemtim habere, eoque Suecis parum æquum futurum; ac pacis sibi arbitria arrogantem ostentatis armis, leges quæ sibi viderentur, iisdem obtrudere instituisse. Nec eo secius id alta dissimu- 9. Jan. latione transmittere, ac multo cum verborum honore Regis destinata laudare, deque suo in pacem studio testari; prolixe insuper ostendens, non sua sed Saxonis culpa res in hunc statum devolutas; simul cum Meclenburgico Duce acta communicat, ut quam nihil æqui a se prætermissum sit, eo liquidius arbitrari queat.

§. 10. Interea Saxo ad transmissa à Meclenburgico pacis capita per Oxenstiernam concepta declarationem distulerat, causatus, rem magni momenti esse, & consiliarios ad alia negotia digressos, propediem tamen se responsurum. Et quia non nulla ex istis capitibus ad Cæsarem referenda sint, illa statim à se Viennam transmissa. Inter Saxonem & Oxenstiernam super pace acta. 7. Jan. Isthæc à Duce Oxenstiernæ communicata huic suspicionem injiciebant, velut Saxo circa hactenus agitata nullam facultatem aut mandatum babeat certi quid concludendi; 17. Jan. quippe qui nullo in capite sententiam suam distincte explicare ausus sit: Idque Oxenstierna Duci literis significat; necessum ideo sibi esse rebus Sueciæ cautius invigilare; testatus tamen, optare se, ut à Duce res felicem ad exitum deducatur; nec se honestæ paci moram allaturum. Eas literas Dux Electori mittit, velut negotium 18. Febr. promoturas, addito, ut sistendis belli malis, & declinandæ majori animorum exacerbationi declarationem suam acceleret. Enimvero Oxenstiernæ literas ægerrime ferebat Saxo, velut quibus fides ipsius in dubium vocaretur, & ipse argueretur plus potestatis sibi arrogare, quam revera concessum foret. Eoque vicissim Oxenstiernam perstringebat velut ambiguum ac lubricum, cui nun-

quam

1636. quam aliqua elabendi rima desit: cujusque adeo responsum alnus penetrans curatius sibi expendendum sit. Ita tractatus cum Saxone cessim indies ibant. Postquam tamen Oxenstierna Wismariam se contulisset, cum Chaumontio tractatum suscepturus, eodem accedebat Dux, utut parum sibi superesse spei fateretur, & fortasse plura nosset, quam pandere vellet; solicite apud istum instans, ne foederi se Gallico immergat, quod tractatibus pacis non parum difficultatis sit injecturum. Contra Oxenstierna ostendere, foedus Gallicum non sine damno Sueciæ dilatum, dum paci cupide imminetur; cujus cum exigua nunc spes allubescat, Saxone indies insensum animum magis expromente; vitio sibi verti non posse, si plures in Sueciam hostes concitare, & occasionem vires firmandi omittere nolit. Nec eo secius Dux instabat, ut postremam Saxonis declarationem, à sua parum abeuntem probare velit; satisque habeat, quos pax Pragensis exclnserit, clementiæ Cæsaris, de qua magna spes sit, relinquere. Quin & Daniæ Rex literis Oxenstiernæ significabat; se nuper cum Saxone per ablegatos de pace egisse, & quanquam in Saxonis declaratione aliquid adhuc desideretur, spem tamen esse, conventum à se ad secundum Maji diem Lubecæ propositum fructu non cariturum. Eoque petebat, daret operam, ut Legati è Suecia ad eum conventum mature adsint, quo & ipse suos sit missurus. Ex hisce literis Oxenstierna de Saxone ab æquis conditionibus averso satis colligebat; eoque tractatibus cum Chaumontio insistebat, dilato ad Regis literas per aliquot dies responso, quoad de successu istorum constaret, cui hocce adaptandum erat. Tractatibus cum Gallo ad finem perductis Regi respondet: summam negotiationis de pace in eo verti, quod Suecis non cum solo Saxone, sed præcipue cum Cæsare, sociisque negotium sit. Nam etsi istum propria libido in Suecos impegerit, summam tamen controversiæ cum Cæsare agitari. Igitur necessum esse literas fiduciarias ab iis, quorum nomine tractandum sit, exhiberi, more inter Principes & Respublicas recepto. Addebat, cum Suecis hactenus omnis spes honestæ pacis fuerit præclusa, sibi non licuisse Gallorum foedus abnuere, quo de gerendo & ponendo pariter bello conveniatur. Præsertim cum ipse Rex Chaumontio confirmarit, sibi non aliam pacem præter communem cordi esse, cuique adeo Rex Galliæ inclndatur; ac Legatus vicissim Daniæ Regi ostenderit, ejus interventionem suo Regi gratissimam fore. Unde petebat Oxenstierna, ea quæ conventui isti constituendo præmittenda sunt, ita adornet Rex, ut omnes quorum interest dicto die convenire ibi queant, ne in primo limine negotium hæsitet. Tandem & Luneburgici Duces, ac præcipue Georgius Dux Legatos ad Oxenstiernam mittebant, qui mediationem suam in negotio pacis offerrent, additis querelis de hospitiis exercitus Suecici, & ut Nienburgum restituatur, quorum hoc & illud uti necessitate, & belli ratione excusabatur; ita ultro iidem iocitabantur, ut assumtis in societatem aliis Ordinibus paci ad omnes pertinenti operam navarent.

Foedus Gallicum impedire conatur Meclenburgicus.

7. Martii.

& Daniæ Rex.

8. Martii.

21. Martii.

& Luneburgici Duces.

Oxenstierna cum Legato Gallico tractatus suscipit.

§. 11. Isthæc tamen omnia non obstabant, quo minus Oxenstierna cum Legato Gallico tractatus susciperet: quod Saxonis acta nullam pacis spem facerent, ut res aliam faciem induerent; & bello implicitis potius videbatur alteri sociatis, quam solis cum hoste luctari. Et quanquam eo foedere via ad peculiarem transactionem præcludebatur; tamen incerta adhuc pace ita ad futuros tractatus respiciendum erat, ut præsentis belli rationes haut negligerentur. Et vel sola Gallici foederis fama, Suecis firmamentum, hosti hæsitationem, dubiis amicorum constantiam, militi animos videbatur additura, utut de cætero parum Gallia conferret levandis belli oneribus. 1636. Accedebat pecuniarium subsidium, quod Gallus offerebat, ea argenti angustia, qua tunc Oxenstierna premebatur, non insuper habendum. Et quia Chaumontius utique tractatus cum Saxone abrumpi postulaturus erat, placebat audire, quid conditionum is proponeret; simul credebat hostibus inde suspicionem injectum iri, ut tanto magis transactionem maturarent. Igitur invitante Oxenstierna Chaumontius Hamburgo Wismariam se conferebat, quo & iste Stralsunda adpulerat. Ubi ab initio Oxenstierna velut foedus declinaturus disserebat; opus foedere non esse, cum jam antea utrumque Regnum strenue in communem hostem nitatur; nec Sueciæ tam difficiles cum Cæsare controversias esse, ut non statim illæ componi queant; cum Gallis super Lotharingia cum Cæsare disceptetur, quæ apertam velut januam in Galliam pandat: perpetuum fore bellum, diversis utriusque Regni litibus conjunctis: foedera quoque priora hactenus fere effectu caruisse. Ad quæ Chaumontius: Ni foedus utrumque Regnum connectat, posse unum bello se subducere, tota mole in alterum solum devoluta, cui sane Gallia haut æque facile, quam Suecia sit succubitura. Galliæ quoque si omnia Cæsari concedere velit, non minus in proclivi fore bello excedere, quam Suecis. Conjunctionem horum Regnorum multum ponderis habere, eoque facilius communem pacem producere posse: nec ejus conjunctionis nullum hactenus fuisse fructum, & ampliorem deinceps sperandum. Inde diu disputabatur, num priora foedera sublata forent; id quod Oxenstierna culpa Gallorum factum arguebat, Chaumontio contra suorum actiones defendente. Sed quod ea res odiosa esset, istam silentio involvi satius videbatur. Hinc Oxenstierna foederis leges Gallo primus proponebat, destinatis Suecorum adaptatas, ne ab ipso propositas, si scopo suo non congruerent, diluere, ac secreta Status Suecici tangere necessum haberet. Simul ut illæ sic concipi possent, quo apud Germanos plausibiles forent; utque ipse Gallicorum consiliorum gnarus, unum & alterum caput inserere posset, quod ansam elabendi præberet, si forte foedus commodis Sueciæ obstaret, aut Regina idem ratum habere nollet. Has leges cum Gallus non probaret, alias hic proponebat: quarum Oxenstierna nonnullas admittebat, reliquas rejiciebat, aut distinctius exprimebat; donec postremam formulam, & cui plane inhærere statuerat Oxenstierna, isti exhiberet; 19. Mart. quam, si placeret, ipse subscriptam Reginæ ratihabendam transmissurus erat, si & Gallo subscribere placeret. Ast hic in controversa capita absque peculiari mandato se consentire posse negabat; super quibus tamen ad Regem relaturus sit. Simul ipse postremam suam formulam offert, quæ si Oxenstierna adquiesceret, & ipse sub ratihabitionis Regiæ spe subscriptam Oxenstiernæ consignare volebat. 20. Mart.

§. 12. Cæterum super eo præcipue controvertebatur, quod Oxenstierna vellet, ut Gallus Cæsarem ejusque socios hostes declararet, ac una cum Suecis professum in ipsos bellum gereret; quod rationis non sit, ad arma in illum gerenda à Gallo obstringi, quem ipse hostem agnoscere nolit. Ad quæ Chaumontius; Oxenstiernæ rationem improbare se non posse; sed deficiente mandato in id caput consentire sibi fas non esse. Præsertim cum primo foedere id postulatum non fuerit; nec Galli à Suecis Hispanos hostes declarari petant, cum tamen Galli obstringere se velint, nisi Suecorum consensu

Controversiæ circa foedus cum Gallo.

1636. consensu cum Hispanis haut transigere. Aut si Oxenstierna postulato suo insistat, se nosse velle, num & Sueci bellum Hispanis indicturi sint? Contra Oxenstierna: mandati defectum legato excusationem præbere; sed idcirco hautquaquam sibi aliquid admittendum rationi atque æquitati repugnans. Prius quoque fœdus à præsenti multum differre; per istud quippe Sueciæ liberum fuisse cum hoste pacisci, non impediente Gallo, cui nihil tunc litis cum Austriacis, ut etiam, si vellet, mediatoris munus subire posset. Fœdera quoque temporibus mutatis adaptari. Super Hispania nihil sibi in mandatis datum, neque Suecos intercedere, quo minus pax inter Gallos, Hispanosque coeat. Id quod eo liberius jactabat, quod nosset, non ita facile bello Hispanico Gallos extricare se posse. Inde super Heilbrunnensi fœdere, & superstructo isti Directorio disceptabatur; quod caput Gallus seponere cupiebat; Oxenstierna autem id urgebat, alliciendis Ordinibus, velut quorum libertas & commoda quærantur; ac asserendæ Sueciæ dignitati. Circa donationes quoque à Gustavo Rege, & Oxenstierna Reginæ nomine factas, non conveniebat; quanquam id caput tanti non esset, ut tractatus ad id adhærescere deberent. Subsidiorum dimidiam tantum partem Gallus offerebat, quam Oxenstierna postularet; cum id præcipuum caput foret, ex quo Sueciæ aliquod emolumentum proveniret. Urgebat Gallus, ut ad certum se militum numerum in Germania habendum Sueci obstringerent. Vicissim ut & Galli ad parem numerum tenerentur Oxenstierna postulabat. Volebant quoque Galli militis scribendi facultatem in locis per Suecos occupatis sibi concedi; id quod Oxenstierna abnuebat, in tanta licentia milite Suecico ob argentum Gallicum ad istorum sacramentum transituro, non sine magna Suecici exercitus imminutione. Cui incommodo declinando hanc clausulam addebat Gallus; neminem à Gallis conducendum, qui Sueciæ sacramento sit devinctus. Sed arcana ratio suberat, quod Galli tunc novum exercitum istis in oris parare meditarentur, sub Arnheimio, aut Francisci Alberti Lauenburgici ductu; id quod obliqua ratione Oxenstierna impedire conabatur. Hæc igitur obstabant, quo minus inter ipsos plane convenire posset; eademque ad superiorum declarationem rejiciebantur, quatuor mensium spatio constituto, intra quod ratihabitio utrinque sit curanda. Scilicet quia rem integram sibi Oxenstierna servari cupiebat, ut si vel fœdus Senatui displiceret, aut interea occasio daretur bello honeste excedendi, ratio foret tractatum tollendi. Quod si autem fœdus placeret, nova gratia illo ratihabito iniri poterat. Inde anquirebatur, quomodo intra quatuor istos menses utraque pars adversus hostes se gerere debeat. Oxenstiernæ placebat, utrique bellum quantum possit persequendum, ut tamen liberum interea sit pacem inire. Contra Gallus obtendebat: id utriusque consilia turbaturum, & hosti occasionem præbiturum ipsorum destinata eludendi. Scilicet quia satagebat Suecis viam ad separatos tractatus intercludere metu, ne Sueci bello se subducerent. Id consilii cum satis perspiceret Oxenstierna, optabat, ita à Saxone negotium fuisse administratum, ut spem amicæ transactionis concipere liceret. Sed quod illa longius adhuc abesse videretur, terrendis hostibus, & confirmandis amicis, ac militibus in Galli heic voluntatem concedebat.

Temporaria transactio inter Oxenstiernam, &

§. 13. Ita tandem inter eos pactum inibatur, cui ad finem usque quatuor mensium conformes se debeant gerere. Scilicet constanter professuri erant, velut omnia inter ipsos convenissent. Unde & Sueci Daniæ Regem, & alios Mediatorum partes suscepturos ad communes tractatus, qui utrumque Regnum complectantur, remissuri erant, ad Kalendas usque Augusti cum Cæsare & sociis pacem haut inituri, nec inducias nisi forte ad paucos dies reficiendo militi. Si quis tamen interea se Mediator offerat, liberum utrique parti fore oblatas conditionibus audire, & studium pacis ostendere; rem tamen integram servandam, & quæ agantur invicem bona fide communicanda. Præter ista Oxenstierna Chaumontio quædam capita tradebat, ut super illis Regis sui declarationem procuraret; de Moguntino & Wormatiensi præsulatu Suecis restituendo; ut donationes ab his factæ ratæ sint, & si qui possessione exciderint, in eam reponantur; ut si qui Cæsarei aut Bavarici duces à Gallis capiantur, cum Gustavo Hornio permutentur: ut Suecorum hospitia in Alsatia circa Benfeldam & Dachsteinum ne turbentur, denique ut pecuniam Suecis promissam è Gallia exportare liceat, parcendis collyborum impendiis. Postremum tunc à Gallo reliquorum subsidiorum sexaginta millia uncialium exsolvebantur, formando per Westphaliam exercitui, aliisque necessariis expensis valde opportuna. Cæterum quod ratihabito isthoc fœdere diuturni belli consilia capessenda erant à Rectoribus Sueciæ selecti Ordinum ad mensem Majum convocabantur, è quorum sententia de pace, & bello decretum formaretur. Quia tamen satis patebat, Gallos eo fœdere nihil aliud quærere, quam ut per modicam pecuniæ summam Suecos bello illaquearent, qui tamen utique pacem præoptabant; inde nulla occasio hujus obtinendæ amittenda videbatur. Eoque Oxenstierna jubebatur ad institutos Lubecæ à Dano tractatus ipse se conferre, si Cæsarei Legati eodem accederent; aut delegatos eodem mittere, si &, qui à Cæsare facultatem haberent, per delegatos agere mallent; neque tamen pacem concluderet, quod per conventionem cum Gallo non licebat, sed fundamenta eidem locaret; quæ si post elapsos quatuor menses perfici posset, ratihabitione Gallici fœderis opus non erat. Cui fini in Germaniam mittebatur Joannes Salvius; contra Oxenstierna in Sueciam evocabatur, Rectores Sueciæ de rebus exterioribus penitius informaturus, tum ut ipse statum patriæ curatius inspiceret. Interim ne quid ibi rerum negligeretur, Generalis Legati munus tantisper in Stenonem Bielkium transfertur, Nam primo decretum erat, statim à peracto Ordinum conventu Oxenstiernam in Germaniam remittere. Post satius visum, tractandæ summæ rerum in ipso velut centro reipublicæ ejus opera uti.

1636. Chaumontium. 1. April.

14. Aprilis

§. 14. Inter ista Oxenstiernam circa rem militarem disponere satagentem argenti penuria quam maxime premebat, cum ista tarde è Suecia curaretur; & quæ ad Mare Balticum supererant hospitia vix alendis præsidiis sufficerent. Galli hactenus ex fœdere dudum debita solvere neglexerant. Hollandi clausam crumenam tenebant, proprias necessitates causati, & quia militem Suecorum per Westphaliam instaurari parum arridebat, metu, ne Austriacus miles ad confinia ipsorum pertraheretur, quem longissime remotum optabant. Neque ex Anglia quid sperabatur, utut iste Rex Palatinam causam acriter suscipere velle videretur. Quod tamen res omnino sustinenda foret, aut cum ignominia deponenda, circa pecuniam conquirendam prima cura erat. Cui fini per Pomeraniam & Meclenburgicam aliquot legionibus hospitia assignabantur, quæ provinciales oblatis tributis redimebant. Summa quoque mutuo sumitur, & ad extundendos Hollandis nummos Petrus Spiringius mittitur, ejus nationis ingenia arte tractare callidus.

Oxenstierna pecuniæ inopia urgetur.

1636. callidus. Accedebat post à Gallo soluta pecunia, jam memorata. Ad Reginam quoque Bohemiæ, & Carolum Ludovicum Palatinum Electorem ine
28. Mart. Domus causam commendantes scribitur; apud Regem Angliæ instent, alia quam hactenus consilia instaurandis Palatinæ Domus fortunis capesseret. Alias Suecis, quibus solis tantum onus incumbebat, vitio verti non posse, si ab omnibus destituti, premente insuper multorum invidia, propriæ saluti consulentes tam gravi se bello subducant.

Idem tres exercitus parare instituit.

§. 15. Quia autem non solum Saxo respiciendus erat, jam aliquot cladibus debilitatus, sed & Gallasius è Lotharingia redux magnam exercitus partem in Westphaliam hiematum miserat; simul valida manus in Silesia colligebatur; Oxenstierna quoque post firmatam oram maritimam, ad tria flumina, Albim, Oderam, & Visurgim totidem exercitus hosti opponere constituerat. Ad Albim Banerius præcipuo cum exercitu curabat, quem in Saxonis ditiones penetrantem monebat, exercitum quantum posset augeret, ac vim frumenti Magdeburgum convehendam curaret. Hermannum Wrangelium ad Oderam rem administrare placebat, è copiis Borussicis, novisque delectibus exercitu composito, quo vel Banerio succurreret, vel hostis progressus iis in oris sisteret, vel pro re nata ultro in istum moveret. In Westphalia post cæsum Cniphusium ingruens multis cum legionibus Marchio Grana Cratzensteinium tribunum acriter licet resistentem cis Visurgim rejecerat, Suecosque omnibus fere hospitiis ibi exuerat. Supererant tamen quædam loca præsidiis Suecicis insessa, Osnabruga inprimis, & Nienburgum, mox ni subveniretur amittenda; simul hostis Visurgi superato Banerium nemine prohibente à tergo circumventurus erat. Accedebat quod Landgravius pronum se ostenderet ad suas copias cum Suecis per Westphaliam jungendas; & Georgius Luneburgicus, etsi nondum aperte in veteres partes regressus, hosti tamen transitum Visurgis negaret, ac Oxenstiernæ per Chaumontium significaret; se facile in Suecorum partes iterum concessurum, si vires in vicinia videat, quibus innitatur. Igitur si quæ copiæ istis in oris cogi possent, Landgravii & Luneburgici conjunctio sperari poterat: sin minus, dubium non erat, quin isti vel quietem acturi, vel ad hostem sponte aut necessitate transituri forent; quod incommodum ut præverteretur, opera utique danda erat. Igitur placebat tria peditum, totidem equitum millia illic contrahi è veteribus legionibus, aut recenti delectu, quibus summo cum imperio præficiebatur Alexander Lesleus veteranus & fidus Suecis dux, cui supremus Vicarius Jacobus Kingius, & Cratzensteinius summus Vigilum præfectus adjungitur. Hæc destinata si perfici daretur antequam hostis præveniret, spes erat cum distractis viribus commode sustineri, Suecicosque exercitus mutuo sibi succurrere posse. Enimvero cum Saxoni Hatzfeldius cum validis copiis subsidio veniret, & Banerio acriter incumberet, ut ipsum Albi dimoveret, sede belli in Pomeraniam & Meclenburgicam translata; Oxenstierna ut ocyus destinatæ è Suecia copiæ trajicerentur instabat. Quæ in tempore advenissent, hostis ab ora maritima removeri, & ad serias pacis cogitationes, quæ hactenus parum cordi fuerant, compelli posse videbatur.

Belli genius mutatur.

§. 16. Uti porro bellum jam diversam induerat faciem, ad hostes transgressis, qui communem hactenus causam propugnaverant: ita & diversa à prioribus veluti fundamenta substernere Oxenstierna instituebat. Hucusque enim id innixum fuerat fœderibus, quæ Sueciæ cum Ordinibus Germaniæ intercedebant. Ubi dum quilibet belli incommoda suis ditionibus arcere contendit, 1636.
Oxenstiernæ nihil ad summam rerum faciens suscipere dabatur, nisi post longam disceptationem fœderatis in suam sententiam pertractis: quos dum discrepans studiorum aut consiliorum genius in diversa trahit, multa utilia impediebantur, multis malis via pandebatur. Ast abruptis nunc ipsos per Ordines fœderibus è solius Sueciæ judicio bellum geri poterat minore quidem quam hactenus mole, sed majore consiliorum æquabilitate. Unde licet forte unus vel alter ad fœdus renovandum se pronum ostensurus foret; Oxenstiernæ tamen parum id curandum videbatur, cum nunc minore respectu ditionibus istorum ad belli necessitates uti liceret. Nisi quod ad Germanum militem in officio continendum interesset, unum & alterum Ordinum in partibus persistere, ne bellum adversus totum Imperium geri videretur. Igitur Banerio & aliis ducibus injungebatur, 20. Jan.
adversus omnes Ordines, quorum terras attingerent, Saxone excepto, qui hostium se præcipuum ferebat, humana verba, & accuratam inter milites disciplinam adhiberent, errata ipsis sua, & Suecorum benevolentiam ostenderent, quam nondum exuerint, sacra ipsorum & libertatem adhuc asserere parati. Quod si quis ultro super renovando fœdere proponat, conditiones quidem oblatas audirent, & de Suecorum propensione testarentur, sed eos ad Oxenstiernam, ipsive sufficiendum, aut Rectores Sueciæ remitterent: interea opportuna sibi loca, & unde hosti damnum inferri queat occupare, & præsidiis firmare ne omitterent. Circa diversos tamen Ordines diversa consiliorum ratio ineunda erat.

Observanda circa Pomeranos.

§. 17. In Pomerania, præcipue qui ad clavum Reipublicæ sedebant, non ultra Suecis favebant, quam necessitas exigeret, pars fortunę se accommodaturi, plerique ab aula Brandeburgica dependentes. Unde cum Steno Bielkius Ordines ibi provinciales in conventu tunc habito ad fidem citra exceptionem Sueciæ durante bello servandam, novamque cautionem præstandam adigere meditaretur; Oxenstierna id supervacuum ducebat, quod 3. Febr.
Suecis post Deum præcipua fiducia in seipsis, ac validis oppidorum præsidiis collocanda esset. Ac novæ cautionis exactionem nil nisi novis disceptationibus causam prebituram, nullo fructu. Igitur censebat, simplici tantum admonitione apud Ordines defungendum, ut fœdus servent, obiter tamen insinuandum, non obscurum nobis esse quonsque adversæ parti sint addicti. Inter omnes Germaniæ Principes nemo Gustavi Regis, & post Oxenstiernæ destinata magis turbaverat, quam Brandeburgicus, verbis eximium in res Suecicas favorem præ se ferens, & sub amicitiæ velamento adversæ partis consiliis alte immersus. Cui quanquam omni ratione satisfacere conaretur Oxenstierna, prævalebant tamen Schwartzenbergii Comitis consilia, nulla mutationis spe, utut Galli hunc, ejusque opera Electorem sibi adjuncturi, istius filio in Gallia agenti Ducatum promitterent. Ipse Elector hostilia palam induerat, copias suas Saxoni adjunxerat, Suecos per impressa denuo edicta Imperii & suos hostes declaraverat, quæ per universam ditionem promulgari curaverat. Simul avocatoria mandata & confiscationes adversus eos, qui Suecis militabant, Pfulium, Zabelticium, aliosque exsequebatur. Uxor tamen Electoris ab 21. Febr.
istis consiliis abhorrens, & in Suecos prona ab Oxenstierna petebat, præfecturis sibi destinatis, & Berolino securitatem præstaret. Cui is de præfecturis statim annuebat; super Berolino ad Rectores Sueciæ rejiciebat, tum alias ob causas, tum

Electorem Brandeburgicum.

ut

ut Electorem hac via in aliam sententiam pertraheret; addito, si exuta hostilitate ad pristinam amicitiam redeat Elector, Suecos vicissim ostensuros, ipsis non fuisse in animo bello persequi, sed officiis potius cum iisdem certare.

Wilhelmum Vinariensem.

§. 18. Wilhelmum Saxoniæ Ducem si Succorum partibus iterum accedere vellet, non repudiandum censebat Oxensterna, ut tamen imperium militare ipsi non amplius committeretur; cumque ut data occasione invitaret, Banerius monebatur. Circa Bremensem Archipræsulem Alexandro Leslæo, Laurentio Grubbio Residenti injungebatur, ejus favorem conciliare studerent; inprimis ubi animadverterent, Cæsarem ipsum præsulatu dimovere velle, isque ideo arctius Sueciæ conjunctionem affectaret, omni ratione eundem ad se pertraherent. Sed apud Ordines provinciales operam darent, ut menstrua tributa & alia bello necessaria annuerent. Apud Comites Oldenburgi, Delmenhorstæ, & Frisiæ Orientalis iidem clam subsidii quid solicitare jubebantur; ipsosque monere, ut parem immunitatem, quam Succi præstarent, ab hoste quoque impetrarent. Quod si autem hostis intra eos Comitatus hospitia cepisset, neglecto immunitatis diplomate, cum inde ejectum irent, & tributis hospitiisque eas ditiones subjicerent. Quæ super neutralitate cum Neoburgico convenerant, a Suecis re ipsa impleta erant, tradito Siburgo, aliisque arcibus; ipsumque instrumentum Ludovico Camerario in Batavos transmissum erat, ubi ab altera parte omnia perfecta essent, tradendum. Ast cum Cæsarei insuper habita ista conventione totum fere Juliacensem agrum occupassent id instrumentum Neoburgicis exhiberi vetabatur. Simul Leslæo injunctum id pactum negligeret, ac Neoburgici ditionibus, prout belli ratio ferret, uteretur.

20. Jan. Archiepiscopum Bremensem. 24. Febr. Comitem Oldenburgicum. Neoburgicum Ducem. 12. Febr.

Georgium Luneburgicum.

§. 19. Enimvero præcipuus in Georgium Luneburgicum Ducem, & Landgravium Wilhelmum respectus erat, validis adhuc copiis succinctos. Quorum isti Pragensis pax non satisfaciebat ob Hildesianum præsulatum & oppidum, quo cedere hautquicquam constituerat. Nec à Suecis & præcipue Oxensterna aversum animum ostendebat; pro more tamen hæsitabundus nondum certi quid statuere norat. Quia tamen eo cum Suecis juncto hisce non modicum robur accessurum erat, Oxenstiernæ Leslæo & Grubbio certa mandata dederat, ut cum Duce transigere tentarent, prout ipsius inclinatio ferret. Si enim ipsi placeret summum imperium in Suecicum per eas oras militem denuo assumere, hæ conditiones ferendæ erant; ut statim Westphalicæ legiones ipsius copiis jungerentur, super Hildesiensi & Mindensi præsulatu eidem caveretur, nec pax fieret, nisi de hisce ipsi satisfactum foret. Cui vicissim vetus obligatio instauranda, simul cum Banerio super hospitiis, & cum Landgravio super conjunctione copiarum certi quid conveniendum erat, evitandæ æmulationi & discordiæ. Ea conditio si Duci non placeret, Suecis sufficiebat, si vel ipse suis auspiciis exercitum parare, & fœderi Suecico innexus in communem hostem pugnare vellet; vel etiam Pragensem pacem verbo professus clam Suecicorum armis faveret. Eo casu, si Mindam Suecis durante bello cederet, detenta tormenta restitueret, legiones suas traderet, & si res exigeret, istis oppida sua ad transitum receptumve præberet, hi vicissim Nienburgo munimentis exuto præsidium deducturi, ac super jam dictis præsulatibus ipsi cauturi erant. Si ad alterutram harum conditionum Dux permoveri posset, Leslæo injungebatur, operam daret, ut amicitia cum isto sarta tecta servaretur. Ast si intelligeret, eundem vel Sueciæ adversum se ferre, vel ambiguum hærere, omnes ipsius conatus, ac progressus impediret; inprimis legiones Suecis subductas quavis ratione ab ipso abstraheret, ac Mindam opera Ludingshusii ac Plettenbergii in potestatem redigeret.

Wilhelmum Landgravium.

§. 20. Landgravius denique uti affectum in Suecos per metum occultabat, ita transactioni cum Cæsare ab hoc nondum ratihabitæ parum fidebat. Aperte tamen ad arma prorumpere nondum audebat, viribus impar, & ni aliunde sustentaretur, exitium sibi arcessiturus. Eoque partim in Georgium Ducem, partim in Succorum progressus oculos intenderat, postquam Marchio Grana copias suas ita Landgravii hospitiis interposuisset, ut se movere, aut exercitum contrahere non posset, ni alius hostem imminentem distraheret. Cum igitur de Landgravii animo dubitandum non esset, sperabat Oxenstierna Leslæo cum manu non spernenda in Westphaliam tendente occasionem fore, ad arma ipsum iterum permovendi. Unde hic jubebatur omnia benevolentiæ signa adversus ipsum ostendere, consilia communicare; quin eodem petente ubi necessitas exegerit, & quantum citra periculum exercitus Westphalici fieri queat, cum ipso copias jungere, ejusdem vicissim auxilio data occasione usurus. Et quia Chaumontio Legato Gallico itidem curæ erat, ambos istos Principes in arma pertrahere; quo fine & Hamburgo Mindam se conferebat; Grubbio Residenti injunctum, operam suam cum Gallo sociaret, ut istis in partes concedentibus valida hostem vis ad Visurgim destineret.

Banerius improviso trans Albim abit.

§. 21. Sed ut ad bellicas actiones redeamus, initio ejus anni Banerius satis perspiciebat, se una cum Saxonicis loco quem ceperat diu subsistere non posse. Nam Saxo pedetentim Pomeraniam versus movebat, Banerium uti adparebat ab Havela eodem pertracturus, & fame atque inopia ibi confecturus, adempta bibernorum quiete; tentatisque per occasionem Pomeraniæ oppidis, simul Hermanni Wrangelii è Borussia accessum impediturus: an quod in animo esset Banerium à tergo circumire? Contra Banerio inter minuentia in dies alimenta, duæ patebant viæ exercitum conservandi, vel ut hostem prælio lacesseret, vel ut improvisa excursione ipsum distraheret. Sed circa prius animo obversabantur ancipites pugnarum exitus, & aleæ exposita omnis Succorum per Germaniam fortuna; præsertim cum hosti recentes legiones è Magdeburgica & Silesia accessissent. Quod si hostis munitis se locis tenens pugnam detrectaret, in Meclenburgicam & Pomeraniam cessim eundum erat, regiones jam exhaustas, ubi Suecis ex inopia exitium imminebat, antequam supplementa è Suecia advenirent; aut gramen subnascens equitem in campum educi permitteret. Ita quicquid Suecis adhuc per Germaniam restabat periculo exponebatur, milesque jam antea mutans plane frenum excussurus erat. Igitur tutius videbatur subita irruptione Saxonem ad sua defendenda retrahere, facili Albis transitu apud Magdeburgum aut Werbenam, nec ob interjectas viarum angustias Saxone statim iter ipsius sensuro, nec longius progressum assequi valituro. Quid si Saxo toto cum exercitu sequeretur, ora maritima hoste liberata usibus Succorum patebat, & Wrangelio expeditior in Pomeraniam via dabatur. Ast si idem in Pomeraniam tendere pergeret, ista anni tempestate parum effecturus judicabatur, oppidis valido præsidio insessis: ac vicissim omnis trans Albim regio Suecis in prædam exponebatur. Divisis autem copiis Saxo neutrobi par erat. Hac

1636. denique ratione omnia Electoris consilia turbabantur, soluto insuper Magdeburgi obsidio non sine Suecorum gloria; & ipso in angustias conjecto meliores pacis conditiones sperabantur. Nec ab hisce destinatis Banerium Meclenburgicus Dux divertebat, propositis induciarum
7 Jan. tractatibus, in quos Saxo consenserat; quem
11. Jan. iste ad superiores rejiciebat. Ita castris raptim motis relicta quingentorum equitum caterva ad hostem observandum recta Havelbergam & Werbenam properat. Equitatus, ne trajiciendo Albi tempus tereret, duce Rudweno & Axelio Lilio citeriorem Albis ripam legere, & pontem
12. Jan. Magdeburgi transire jubetur. Ipse peditatum & tormenta cum impedimentis ad Werbenam trajicit, apud Magdeburgum iterum equitatui se juncturus, & prout occasio daret, pontes Wittenbergæ & Torgæ destructurus, aut regionem ad Salam Naumburgum usque subacturus. Et equites quidem per Havelbergam & Jerichoam
16. Jan. tertio die Magdeburgum attingebant; unde statim Joannes Wachmeisterus tribunus Wanslebiam mittitur, qui deprehensam ibi Dœhnii legionem concidit.

Legio Saxonicorum opprimitur.

Rudwenus mox cum selectis e Magdeburgico præsidio Barbyam properat, à Mitzlafio tribuno insessam, qui imperatam deditionem abnuebat. Quem ipse tantisper equitibus cominus circumdat; & mox Calbam, quam una Mitzlafii cohors tenebat, ac Bernbur-
16. Jan. gum in potestatem redigit. Banerius interim Magdeburgum & ipse tenens, duas inde legiones vegetas & numeris completis educebat, Drakio tribuno in earum locum ibi relicto. In itinere cohors tironum peditum, Stendaliæ centurio cum sexaginta pedinbus à Psulio tribuno Haldenslebiæ oppressus fuerat. Brinckius tribunus mature Halberstadio se proripuerat. Mox & Garlebiense præsidium, se dedit, quod maximam partem captis in Werbensi munimento constabat; unde centurio dimissus, gregarii ad vetera signa Magdeburgum rediere. Barbyam porro Mitzlafius obtinebat cum tribus veteranis, octo tironum cohortibus, arcemque excitatis raptim munimentis sic satis firmaverat. Eo
17. Jan. cum accessisset Banerius, quo militi parceretur,
18. Jan. denuo deditionem imperat. Sed cum nihil responderetur, postero die ex omni parte assultum dari jubet.

Mitzlafius Barbyæ capitur.

Nec mora, omnibus locis irrumpitur, ac Mitzlafius præfectusque vigilum Coshotius, aliique ductores cum quingentis gregariis capiuntur; nonnulli ductores & trecenti quasi gregarii cæduntur. Suecicorum circiter triginta ceciderant, totidem fere saucii. Cæterum Mitzlafius ille, dum militiam Suecicam sequebatur, seditiosum se semper gesserat, turbarum quondam ad Donawertam præcipuus autor, consiliis itidem Oxenstiernæ, & Suecorum successibus pro virili obnixus, simul contumeliosis verbis nationem Suecicam proscindere suetus; qui & idem dissensionum semina inter Bernhardum Ducem & Gustavum Hornium sparserat non modico reipublicæ damno. Idem expromendo in Suecos odio citra missionem eorum sacramentum deseruerat ad Saxonem transgressus, ubi sedulam operam turbandis Suecici exercitus animis navaverat. Hic ergo cum jam citra pactum in Suecorum manus incidisset, nec ut pari humanitate cum aliis captivis frueretur meritus esset; & tamen neque judicio militari eundem sistere, nec apud Germanos inusitato more tollere consultum videretur., declinandæ offensæ ejus nationis militum; à Banerio Stralsundam ad Oxenstiernam, inde in Sueciam mittitur, in arcem Wiburgensem abdendus. Unde tamen post corrupto custodiæ præfecto se proripuit. Capta Barbya Sueci Halam tendunt, in qua sexcenti equites subtribuno Wolframsdorfio, & tredecim dimacharum cohortes sub Gallo tribuno agebant: arcem Mauritioburgum Fabianus Ponica cum quingentis peditibus insidebat. Ei oppido cum 22. Jan. præmissus Dœrflingius protribunus caterva ducentorum equitum stipatus propinquaret, equites istos, dragonesque ante oppidum deprehendebat, qui ad primum Suecorum impetum statim in oppidum repelluntur, ac mox Mersburgum, & Weissenfelsam se proripiunt. Ita oppidum à Saxonibus desertum Sueci ingrediuntur. Arci, quæ resistebat, cuniculi admovebantur; quibus tarde procedentibus adproperans interim Electori id obsidium solvebat.

Saxo ad subveniendum suæ ditioni advolat.

§. 22. Saxo enim, qui anni hujus initio Bernaviæ non procul Berolino metatus fuerat, ne Sueci isto oppido potiri possent, inde Templinum descenderat, Marazino Bernaviæ propius Banerium disposito; seu Banerium eodem tractutus, seu in Stetinum quid tentaturus. Sed mox an- 10. Jan. dito Suecos Albim versus tendere, præceps Templino Bernaviam, inde per Spandoam Witebergam recta properat. Post traductas per eum 17. 18. Jan. pontem copias, quibusdam legionibus, quæ hactenus en tractu hospitatæ fuerant, & nonnullis Cæsareanis è Franconia firmatus, Mauritioburgo subvenire constituit. Eoque cum viginti tribus equitum legionibus, validoque peditatu & multis machinis ante Halam in aciem dispositis adest. Nec Banerio lubido pugnandi deerat, 27. Jan. quod exercitui suo plus damni è tantis itineribus citra hibernorum quietem, quam à prælio imminere videret. Sed obstabat imparitas copiarum, cum pars peditum ad custodiendos transitus relicta, cæteri morbis & continuis itineribus non parum confecti essent. Sed & Saxonicus equitatus numero prævalebat, quod nondum Crocovii, Dewicii, & Berghosii legiones, quas Banerius ad se evocaverat, adessent. Quin nec munitis ante Halam castris considere licebat, Mauritioburgo post tergum imminente, ac loco ob frequentes colles vallesque defensioni parum idoneo: nec properus hostis adventus tam diffusa opera absolvere permittebat. Igitur noctu deserto oppido Salam transit, paucis qui per ebrietatem aut socordiam moras traxerant, amissis. Mox pons igne injecto destruitur, & in altera ripa lorica excitatur, suggestusque tormentis instructus. Heic plerique pedites tendunt. Infra Halam idoneis locis catervæ disponuntur ad hostes transitu arcendos, quæ ubi res exigeret cito iterum contrahi possent. Ipse cum parte equitatus Mersburgum & Naumburgum abit, ut & ibi transitu fluminis Saxonem arceret, aut ipso eodem pertracto sedem belli in ejus ditiones transferret. Unde destructis Mersburgi & Weissenfelsæ pontibus, Naumburgum nullo resistente occupat. Ast Saxo cum de profectione Banerii cognovisset, septem cum legionibus sub ductu Bosii Salam perrumpere tentat. Qui post Bernburgum frustra tentatum à Calba per noctem repetito sexies assultu non paucis amissis repellitur. In diversam quoque partem legiones aliquot Lutzenam mittuntur, ingruentibus ibi Suecis occursuræ. In quas quo minus iret Banerius, cura summæ rei, quæ circa Halam vertebatur, prævalebat. Igitur Rudweno cum equitatu ad Salam & Onestrum disposito, reliquis legionibus pro captu hospitia adsignat, quæ in castris adversus hostem subsistentibus annonam ac stipendia præberent. Edictum quoque ad Misnicos publicatur, quo

humanis verbis invitantur, ut vastationi agrorum prævertendæ cum ipso super alimentis militum transigant, modestiam militis contra pollicitus. Ac sane illorum plerisque acta sui Principis displicebant, cujus etiam miles majore, quam ullus unquam hostis, petulantia grassabatur. Quin vulgus hautquidquam Suecis infensum palam jactabat; injusta arma in Suecos sacrorum socios, & quondam tutelares geri, successum non habitura. Invidiam quoque paci Pragensi faciebat, quod Moguntinus Elector Erfordiensibus libertatem sacrorum in dubium vocaret; & quod Silesii, ac inprimis Wratislavienses ad omne obsequium compositi immitem Cæsaris animum, secus ac ipsis persuasum fuerat, experirentur. Contra apud Saxonem odium in Suecos indies gliscebat, promulgato Halæ iterum edicto Cæsaris, quo non citra affectatam verborum acerbitatem extremis pœnis intentatis omnes, qui Suecico sacramento adhuc hærebant Germanos ortu, hoc abire jubebat; velut Sueci opimas à se conditiones oblatas repudiaverint odio pacis, & privati commodi studio, quod antea sub velo auxilii socialis latitaverit.

12. Febr.

4. Febr.

Irriti Saxonicorum in Suecos conatus.

§. 23. Quanquam autem Suecicus peditatus frigido sub æthere continuis laboribus & vigiliis non parum fatigaretur; constituerat tamen Banerius quantum posset Saxonem transitu Salæ arcere, quo diutius is propriam intra ditionem coërceretur, Banerium alias abeuntem mox insecuturus. Unde dum paulisper ipse Magdeburgum digreditur, ob lethalem uxoris morbum, & curandæ propriæ valetudini, curam rerum interim Torstensonio delegat; qui & ita vigilanter administrabat, ut hostis aliquoties transitum fluminis tentans non sine damno repelleretur. Inter cætera duæ Saxonicæ legiones vado Salam ad Mersburgum transgressæ amissis suorum triginta trans flumen rejiciuntur. Post attenuatum magis flumen quingenti equites ad Giebichensteinam superantes, silentio prætervecti quæ non procul inde constiterat excubitorum stationem, in Schulmanni & Pfulii tribunorum stativa improviso irruunt, & occiso vicario cohortis subtribunum Princium cum duobus vexillis capiunt; eorum tamen qui utrinque cadebant, non supra viginti erant. Ad tumultum statim è proximo vico accurrebat tribunus Dewicius, hostisque ad flumen rejicitur captivis quibusdam relictis, ubi protegentibus sclopetariis, & quibusdam tormentis in alteram ripam evadit. Ad Mersburgum quoque octo equitum legiones & nonnullæ peditum centuriæ perrumpere tentabant, ac jam sex catervæ in alteram ripam transierant; cum Slangius subtribunus adventante à Torstensonio auxilio istos unde venerant repellit, quorum nonnulli aquis hauriebantur. Ad Halam quoque Saxonici pontem è ratibus confecerant, cujus structuram inter detonantia continue tormenta Sueci impedire non poterant. Per eum transgressi mille equites, præcipites abiguntur. Simul Saxo instructa acie ad flumen se ostendebat velut vi perrupturus. Contra Banerius ad exercitum reversus, quem ideo contraxerat, quo hosti occasio adimeretur in sparsos aliquid ex improviso tentandi, numero licet impar prælium non abnuebat. Et quia in conspectu suo, & intra tormentorum jactum hostis filatim flumen transiturus non erat, à flumine paulisper recedens spatium ipsi dabat; ac per quadrantem horæ observabat, num quæ hostem pugnandi libido subitura foret. Ast is trans Salam immotum se tenens fidem fecerat id abs se agi, ut Suecicos ibi junctos teneret, qui vastatis & exesis circa omnibus inopia fatiscerent. Igitur dubium non amplius erat, quin castris alio translatis istius destinata eludenda forent. Et cum non consultum videretur in Misniam aut Thuringiam penetrare, ubi à Pomerania disjungi, & incumbente hinc Saxone, in Cæsareis io angustias redigi possent, placuit retro Halberstadium versus cedere; quo exercitus Magdeburgo propior illo ponte si opus foret uti posset, ac interea quiete se reficeret; tum eo commodius alias à Pomerania copias, ipsumque Leslæum sibi adjungeret. Igitur præmissis impedimentis machinisque Banerius Ascaniam se confert, ubi per aliquot dies subsistit observandis Saxonum conatibus, simul Magdeburgo frumenti vim illaturus. Quod si tota vi hostis ingrueret, statuerat repente Albi ad Magdeburgum superato, Witebergam tentare, ut ad domesticum incendium restituendum Elector revocaretur. Inde Saxonici Bernburgum arcem trans Salam invadunt, quorum binos assultus centurio Suecicus fortiter repellebat; sed tertio impetu hostis numero prævalens irrumpit, captoque centurione, & signifero, sexaginta gregarios, qui propugnaverant, jugulat. Et parum aberat, quin ipse Anhaldinus Princeps confoderetur, cujus gynæceo spoliando rapax miles manus non abstinebat. Inde hostis trans Salam quietus agebat, milite per hospitia distributo, quo se reficeret, & Hatzfeldii adventantis conjunctionem expectaret.

18. Febr.

23. Febr.

Saxo prælium detrectat.

1636.

Banerius à Sala retrocedit.

4. Mart.

Saxonici vapulant.

17. Mart.

18. Mart.

20. Mart.

§. 24. Dum Ascaniæ Banerius hæret, semel atque iterum emissæ ab ipso catervæ rem bene gesserant. Apud Alslebium Slangii legio vado reperto Salam repente transiens Gallæ tribuni duodecim dragonum cohortes opprimit, magnamque partem cædit, capitque. Subtribunus quoque Hœckingius duas cohortes Mansfeldia venientes in itinere exceperat. Enimvero neque Ascaniæ diutius subsistere licebat ob pabuli inopiam: neque consilio habito prælium tentandi occasio adparebat, ad quod hostis Hatzfeldii adventum expectans ægre descensurus erat: & Salam transgressos Suecicos, ni mox ad manus perveniretur, in desolata regione penuria confectura erat. Quod si Saxo retro Hatzfeldium versus cederet, ejusque copiis auctus Suecos iterum ad relegenda vestigia compelleret, non poterant non hi magnis difficultatibus implicari. Ast si ad Onestum procederent impediendæ Hatzfeldii conjunctioni cum Electore, metuebatur, ne iste trans Salam in Misniam deflectens alia via ad Electorem penetraret, & hic firmato ad Halam pede Magdeburgo, ac Pomerania Suecos plane disjungeret, eorumque tergo infestus incumberet. Igitur placebat Ascania deserta ad Bodam flumen stativa transferre. Prius tamen in duodecim Saxonicas legiones, quæ non procul Bernburgo tendere dicebantur, aliquid tentaturus Banerius equitatum ad Munch-Neuburgum, peditum mille selectos, & decem leviores machinas Calbæ per pontem trans Salam ducit. Unde Gunnius tribunus cum quadringentis peditibus ad Bernburgum eminus includendum mittitur, à septem cohortibus Saxonicis infessum. Hinc ad Grobschiam Warburgii & Schafelitzkii tribunorum legiones opprimuntur, & aliquot signa magno cum numero militum capiuntur. Sed longius progressi Sueci ultra Kœrneram oppidulum juxta montem D. Petri duodecim Saxonicas legiones ordinibus instructis consistentes inveniunt. In has statim primum agmen quod Livonica, Curlandica, & Ducis Francisci Henrici Lauenburgici legiones componebat, vadit; quibus adversum se Schavelitzkius tribunus validis

1636. tribus cum aliis fert, binisque factos in Livonos displosionibus duos turmarum præfectos sauciat. Contra subtribunus Fridericus Lewius cum Livonis acriter in hostem invectus Schavelitzkium sua manu prosternit, tresque illas alas turbat, ac è fugientibus multos cædit, capitque; quos inter erat Vigilum præfectus Santhierius, quatuorque turmarum præfecti, & plures alii ductores; quibus quatuor insuper vexilla accedebant. Inde Banerius toto agmine hostem celeriter se subducentem insequitur, multisque cæsis aut captis reliquos Halam intra munitiones compellit. Suecorum pauci admodum sauciati, cæsive. Ulterius hostem urgere lassitudo equorum non permittebat, intra biduum sedecim milliaribus percursis. Retro euntes fiduciæ ostentandæ inter Halam, & Bernburgum pernoctant. Gunnius tribunus ab obsidendo Bernburgo revocatur, quo capto nullum operæ pretium fiebat, & copiæ per pontem Calbensem Ascaniam revertunt. Inde ad Bodam flumen stativa transferuntur; cum Hatzfeldius jam in Thuringiam pervenisse nuntiaretur, ut cum Electore se conjungeret. Cæterum id spectabant tunc Banerii consilia, ut hostem laboribus & inopia attereret. Quo fine, ne quid commeatus iste inter Salam Albimque, Luneburgum usque inveniret, omne frumentum Quedlinburgo, Ascania, Halberstadio, aliisque locis Magdeburgum convehi curat. Inde pontis Magdeburgici commoditate usus, modo in hanc, modo in alteram Albis ripam se conferre decreverat, ut inanibus hostem itineribus defatigaret, ac interea occasionem damnum ipsi aliquod inferendi captaret.

Banerii consilia.

SaxoHatzfeldio junctus in Banerium movet. 31. Mart.

§. 25. Ast Saxo junctis apud Eislebiam cum Hatzfeldio copiis, quem Cæsar isti subsidio miserat, simul ejusdem consilii observandis, totum exercitum recta in Suecos rapiebat, num istis adhuc dispersis improvisus ingruere posset. Sed Banerius adventu ejus mature cognito exercitum ad Stasfurtum cis flumen contraxerat, septem aliis exceptis, quas in adversa ripa secum retinebat; quibuscum propinquanti hosti propius succedit, vires ejus exploraturus. Interim mille sclopetarios ad alteram Bodæ ripam fossis tectos, & decem machinas disponi jubet, quo receptus tutus præstaretur. Nec mora Marazinus cum undecim aliis equitum aderat, insequente toto exercitu. In quem cum pugnare non placeret, Banerius cum suis ad flumen recedens tubos majores & machinas in propius subeuntem displodi jubet; qui post levem velitationem statim retrocedit, nonnullis per tormenta prostratis. Enimvero Banerio ad Bodam fluvium subsistere non placebat sicco tunc cœlo passim vado pervium, & quia hosti in proclivi erat ad Eglam aut alibi eo transmisso ipsius tergo repente ingruere. Simul illis locis cibaria ac pabula deficere cœperant. Igitur cum usque ad seram vesperam in acie constitisset, noctu Magdeburgum hoste haut insequente abit. Ubi pedites in urbem rejiciuntur, equites trans Albim ultra Zervestam Cosvicum usque disponuntur. Elector contra lustrato apud Stasfurtum exercitu, Marazinum Pomeraniam versus Suecos ibi distracturum dimittit, etiam absque hoc numero militum prævalens: castrisque Eglæ positis oppugnando Magdeburgo omnia adparat: tum ad Witebergam pontem navalem extruit, quem secundo flumine delatum opportuno loco figeret. Banerius contra Marazini tergo nequaquam imminens, qui longius jam viam præceperat, Axelium Lilium cum octo equitum legionibus, totidem desultorum cohortibus mittit, ut subito Brandeburgum Vetus, & Ratenaviam oc-

Banerius trans Albim se confert.

4. April.

cuparet, firmando ibi transitu. Alia manus cum 1636. quibusdam tormentis sub Pfulio tribuno Cosvicum mittitur, ut pontem navalem Witeberga devehendum corrumperet. Cum sic hosti nulla via 10. April. nisi apud Witebergam Albim transeundi superesset, Banerius peditatum in adversa Barbyæ ripa 12. April. disponit, ac Scrubkue non procul Zervesta, ubi angusto alveo Albis arctatur, castellum excitari jubet, ne qua cymba struendo ponti navali prætervehi posset. Inde simulat, in Witebergam aut pontem ibi aliquid se tentaturum, ut Electorem eodem pertraheret. Quo facto ipse ad Magdeburgum rursum cis Albim regressus, Lipsiam repente excurrere, aut pro captu temporum aliud quid moliri constituerat. Interim ut famem hosti faceret, omnibus qua poterat locis frumentum Magdeburgum devehi curat. Ast hostis, cui longe ex Misnia ac Thuringia commeatus petendus erat, insuper contagio per Cæsareas maxime copias grassante, diu ibi subsistere consultum non judicabat, sed totum exercitum ad Witebergam trans Albim ducebat. Quo cognito Banerius Magdeburgi denuo cis Albim regreditur. Sed quod neque ad Salam, nec Barbyæ pedem figere commeatus inopia concederet, & ad Magdeburgum hærens exercitus cito eodem congesta consumturus erat, nulla novi penus facultate; placebat Magdeburgo firmato paulo inferius ad Albim metari. Præsertim cum Marazinus retro Havelam versus tendere nuntiaretur, à tergo Banerio incubiturus, ut hoc averso Electori spatium fieret destinata adversus Magdeburgum exsequendi. Contra Banerius ejus oppidi obsidio Saxonem atterere cupiebat; postquam quiete suos refecisset, ac copiis à Suecia auctus fuisset, recentibus viribus in istum iturus.

21. April. Banerius cis Albim regreditur. 24. April.

§. 26. Magdeburgo porro Lohusius diu præfectus fuerat; & quanquam superiore anno turbulentis ductorum consiliis immixtus, tamen cum de fide sua in Sueciam sancte testaretur, offensioni Germanorum militum vitandæ ibi relictus erat. Sed cum primo adventu Banerius ipsius legionem vegetam oppido educeret, Drakii fessa in ejus locum substituta, ægre id ferre Lohusius, & frustra imperio summi ducis aliquandiu obluctatus, missionem flagitare cœpit. Quem Banerius ad Oxenstiernam, à quo constitutus ibi fuerat, rejiciebat. Etsi alienati ipsius à Suecis animi non pauca indicia eruperant, qui & Stasfurti oborto adversus Torstensonium jurgio jactaverat; enormes Suecos spiritus gerere, qui adversus omnes Electores & Principes Imperii bellum gerere præsumant. Post Banerius Stasfurto Magdeburgum regressus, cum istum res suas convasare intelligeret, ejusque facti causam quæreret, responsum accipiebat; missionis sibi spem ab Oxenstierna factam; qua etiam non obtenta stationem isthanc diutius tueri nolit. Cui Banerius; præfectos mutare penes Oxenstiernam esse; si tamen ipsi utique abire placeat, aliquem tantisper ejus vices subiturum, manente penes ipsum summa oppidi præfectura. Hinc Lohusius declarare; oppido se, cui hostis jam ingruere videatur, præfuturum, quoad missionem obtineat; siquidem ejusdem cura sibi plene concredatur suspicione amota, & omnia defensioni necessaria præstentur, tria peditum millia, quingenti equites, dimachæque, argentum, cibaria, pabulum, adparatus bellicus, tormenta, ligna, & alia; tum certa quæ sequeretur mandata. Queis postulatis in se non iniquis, asperitas temporum, quicum Suecorum arma tunc confligebantur, satisfacere non permittebat. Igitur accedente Oxenstiernæ missione, quam is haut ægre indulserat, abdicata præfectura Magdeburgo discedit. Ei oppido relinquebantur præsidio

Lohusius missionem obtinet.

sex

1636. ſex peditum legiones cum idoneo commeatu, & adparatu bellico. Præfectura committebatur Joanni Drakio, & Salomoni Adami tribunis, junctis conſiliis gerenda; qui vetabantur deditionem facere, ni probatum foret, omnem commeatum & adparatum bellicum tempeſtive, & debita cum parſimonia conſumtum defeciſſe. Ita

27. April. diſpoſitis rebus Banerius Tangermundam abit; quo in itinere falſus nuntius de hoſte ingruente exercitum per totam noctem in acie detinuerat.

Banerius naſcentem ductorum conſpirationem opprimit.

§. 27. Tangermundæ res parum à conſpiratione ductorum aberat, dum tribuni coitione facta à Banerio veniam petunt, ut ſibi ad Oxenſtiernam tribuoos Crocovium & Herberſteinium ablegare liceat. Quod cum iſte abnueret, literas ad Oxenſtiernam concipiunt in bunc ſenſum: quia ipſe poſt concluſum cum Gallis fœdus inſigneio vim pecuniæ accepiſſo feratur, ut in ſingulas legiooes idonea ſumma diſtribuatur. Nam ſi quid ex aſſignatis hoſpitiis redactum ſit, id firmandis legionibus impenſum: plerorumque boſpitia ab hoſte turbata, quorum legiones plane fatiſcant. Has literas omnes ductores Germani, Scoti, & Succi, qui Germann militi præeſſent, ſubſcribere debeant; eamque rem ut Banerio pro-

30. April. poneret, ad ipſum conveniebant. Aſt Banerius id præſentiens, cum interea de fœda quorundam militum petulantia querelæ ad ipſum delatæ eſſent, anſam hinc arripiebat, antequam tribuni ſua proponere inciperent, univerſos acriter increpandi, addito; ſe miſſurum, qui graſſatores indagarent, & ſi qui deprehenderentur, non ipſos modo, ſed & ductores, ſub quibus mererent, pœnas daturos. Inde in conclave digreſſus, ne quis ſuper his rebus alloqui eum poſſet, Crocovium ſolum intus vocat, cique expooit; ſatis notum ſibi, quam legationem ad Oxenſtiernam ipſi adornent. Id ſe conſpirationis loco habere, nec impune, ſicut ſuperiore anno laturos, ſed autores capite luituros. Officium ſuum facerent, neu lenitate ſua abuterentur, & confeſtim quiſque ad legionem ſuam faceſſeret, militiſque petulantiam coërceret. Simul ipſum Crocovium cum ducentis equitibus ire jubet ad inveſtigandos graſſatores. Qui cum conventum huncce non pro conſpiratione habendum excuſaſſet, quod deſideria duotaxat ſua exponere, non in ſuperiores quid tentare voluiſſent, juſſa exſecutus, quatuor libidinis & fœdorum flagitiorum manifeſtos cum viginti vagabundis captos adducebat. Ita conſpiratio in herba opprimitur. Crocovius poſt literis ad Banerium ſcriptis factum excuſabat, vehementer queſtus, ſe velut auto-

4. Maji. rem increpitum. Cui Banerius: nemini ductorum fas inſcio ſummo duce cæteros ad congreſſum convocare, id quod ipſe fecerit; ſuperiore anno ductorum colloquia exercitum turbaſſe, & Oxenſtiernæ ſibique multum negotii dediſſe; ac ſatis conſtare, ipſum apud ſuperiores affectum in Succos, inter familiares diverſa omnia præ ſe ferre.

Saxo Albim tranſit.

§. 28. Hoſtis interim raptim & abſque impedimentis Albim tranſierat, ſpe Banerium repente apud Zerveſtam opprimendi. Sed ea ſpe hujus vigilantia exclusſus, cymbis è Bohemia accitis opinione citius pontem navalem ad Wuſterhuſam intra milliare à Magdeburgo ſtruit, ibique caſtra metatur, validis ſtationibus verſus oppidum

2. Maji. diſpoſitis. In quos Slangius ad explorandum miſſus, ſub ipſis ſuburbiorum ruderibus rem bene gerit, multis captis & ſupra viginti cum præfecto turmæ occiſis. Quo tempote quædam Brandeburgicæ catervæ duas Suecicotum turmas Witſtoci degentes oppreſſerant. Porro cum Banerius crederet, Saxonem non niſi modica manu Magde- 1636.

burgum circumſeſſurum, totoque exercitu ſibi incubiturum, Marazino poſt tergum ingruente,

Banerius Werbenæ ſubſiſtit.

Tangermunda relicta Werbenæ pedem figere conſtituit, quo & frumentum convehi, ac vetera caſtrorum munimenta reſici jubet, ſi neceſſitas ſubigeret ibi Albim tranſiturus. Septem tamen legiones equitum Tangermundæ & Stendaliæ ſub Dewicio tribuno relinquuntur, obſervandis hoſtium ad Magdeburgum motibus; quæ iſtis incumbentibus ceſſim Werbenam recedere jubebantur. Ea ipſa nocte, qua Suecorum peditatus Werbenam pervenerat, valida hoſtium caterva ſub Schœniekelio, & Joanne Hinderſonin mittitur, quæ Suecicos inter Brandeburgum, & Ratenaviam opprimeret.

Ratenavia bis capitur.

Illa improviſo exteriores Ratenaviæ munitiones, tum oppidum ipſum, quod Livonica legio cum quadringentis dimachis inſidebat, irrumpit. Succi interea excitati aſcenſis equis perrumpere conſtituunt; ac in obſtantes trecentos cataphractos ſe concitant, quos multis cæſis repellunt; ipſi amiſſo vicario & aliquot equitibus ex oppido trans fluvium evadunt, ponteraque poſt ſe dejiciunt. Oppidum id deinceps Hinderſonius tribunus cum quadringentis dimachis inſidet; reliqui cum Schœnickelio retrovertunt. Eo tumultu Brandeburgum delato Jonas Hadeſlebius tribunus cum legione ſua progreſſus hoſtem inſequitur, & campo aperto deprehenſum acriter invadit, primamque catervam turbatam cæteris, quæ non ſat laxis iotervallis diſpoſitæ fuerant, impingit. Ita omnes in fugam conjecti, in qua circiter ducenti occubuerunt, prope octoginta capti, ipſe tribunus Schœnickelius graviter ſaucius evadit. Banerius cum de capta Ratenavia audiſſet, quod rumor ferret ipſum Hatzfeldium adeſſe, & magni quid ejus loci commoditate favente tentaturum, octo equitum legiones, mille ſelectos pedites cum octo machinis ad Werbenam propere trans Albim ducit, præmiſſo Torſtenſonio, qui hoſtis habitum & Ratenaviæ conditionem exploraret. Qui in oppido erant acriter initio reſiſtere; mox tamen cum vim adhiberi viderent, oppidum dedunt, pacti, ut gladiis ſolis accincti diſcederent: Omnes tamen gregarii exceptis ſexaginta ad Suecorum militiam tranſiere. Banerius Brandeburgo & Ratenaviæ denuo præſidia imponit, quod ſe vicino hoſtis non facile quid ea in loca tentaturus eſſet, quin ſtatim ſubveniri poſſet. Cæterum in eo tunc Banerii conſilia vertebantur, ut ſperaret, hoſtem ſi juſta obſidio Magdeburgum invaderet, fame & aliis incommodis non parum atterendum, ſuo exercitu interim quiete & per ſupplementa firmata; unde recentibus ipſe viribus in feſſum hoſtem iturus erat. Circa Werbenam omnia ſic erant exhauſta, ut eo accedens cum exercitu hoſtis vix per triduum ſubſiſtere poſſet. Aſt ſi hoſtis copias divideret, in quam partem ipſe primum incideret, non impune abitura erat.

Saxo Magdeburgum obſidet.

§. 29. Aſt Elector ponte navali propius Magdeburgum admoto, ipſe ad oppidum, Hatzfeldius in adverſa Albis ripa metatur. Quanquam enim inopia cibariorum pabulique premeret, morbi inſuper ob metum irruptionum Suecicarum anguſtius tendentes acrius infeſtarent, & crebris deſertionibus numeri minuerentur: quod tamen Succi ejus urbis opportunitate uſi facile in hanc aut illam Albis ripam tranſeundo inſtantes fatigare poſſent nec illa poſt tergum ſalva tuto ulterius progredi liceret; Electori ſedebat quocunque diſpendio, & vel jactura totius peditatus id oppidum ſubigere. Igitur Hatzfeldiani primo caſtel-

1636. lum ponti adsitum invadunt, & binis assultibus
repulsi tertium adparant. Sed propugnatores,
18. Maji. tantæ violentiæ impares castellum deserunt, ac
ponte dejecto in oppidum se recipiunt. Inde & ipse
Hatzfeldius eis Albim castra transfert, magnoque
studio una cum Saxonicis accessus ad oppidum mo-
litur. Nec minus obsessi acriter resistere, ac con-
tinuis eruptionibus noctu diuque hostem fatigare.
Inter multos cæsos sauciosque, Baudisius femur
8 Junii. Baudisius imperium abdicat. globo trajicitur, unicum emolumentum mutatæ
militiæ. Nam paulo post ægre scipionibus se su-
stentans abdicato imperio Electori valedicebat,
acerbe postea questus, nec præmii quid, nec resi-
dua salarii, & ne centum quidem unciales in viati-
cum datos, ac consumtam valetudinem, existi-
mationem, fortunam impatienter dolens. Por-
ro ad Magdeburgum vis hostium præcipue in no-
vum propugnaculum incubuerat, ad quod ita
prope accesserant, ut tormentis ex urbe lædi am-
15. Jun. plius non possent. Inde tribus è suggestibus mu-
nimenta oppidi per octiduum verberantur; quo
22. Jun. elapso obsessi petebant, ut oppidanis cum uxori-
25. Jun. bus & liberis liceret excedere. Mox & decurio-
nes Electoris gratiam implorant, ac ut civibus par-
ceretur, Suecicum præsidium honestis conditio-
27. Jun. nibus dimitteretur. Paulo post hostis toto cum
equitatu & aliquot peditum millibus Tangermun-
dam improviso invadit, tribus Suecicorum equi-
tum legionibus infestam; quæ tandem armatæ in
campum prorumpunt; sed hoste prævalente ce-
dere coguntur, non paucis desideratis, & inter
alios Schulmanno, & Jarofskio tribunis, ac legio-
nis Livonicæ subtribuno captis. Tandem obsessi
hoste propius subeunte, & pyrio pulvere deficien-
te, quem initio obsidii justo liberalius prodege-
rant, cum per totum Junium mensem strenue re-
stitissent, & creberrimis eruptionibus hostem in-
30. Jun. festassent, super deditione pacisci incipiunt.

Banerius Magdeburgo frustra succurrere cupit. §. 30. Eo tempore Banerius circa Werbenam
in stativis hærebat, exercitum refecturus, qui pe-
ditum quinque, equitum quatuor millia explebat;
cujus in provinciales petulantiam severis edictis
coercitum ibat, agricolas quoque hortatus, ut
operi rustico & messi colligendæ vacarent. Sed de-
ficientibus per Marchiæ oppida alimentis, cum
equites quoque è publico penu jam alendi essent,
simul literis de extrema Magdeburgi necessitate
moneretur, statuebat cum illis, quas secum ha-
bebat, copiis inde movere, utut quæ ex Suecia
expectabantur nondum adpulissent. Non quidem
ut prælio decertaret, sed ut hostem operibus suis
detraheret, obsessisque occasio fieret ita subruen-
di ac vires recolligendi. Et quanquam periculo-
sæ plena aleæ res videretur eo se conferre, unde
per decem milliaria receptus quærendus erat; ta-
men cum nulla alia superesset via urbem servandi,
quicquid fors ferret expectare decreverat; ni pro-
pera ejus loci deditio cogitationes alio vertere jube-
gisset.

Gesta per Pomeraniam. §. 31. In Pomerania sub initium anni Saxo Ste-
tino imminere credebatur, non ignaro Ducis Con-
silio, cui ab Electore id significatum fuerat. Sed
Banerio Misniam versus erumpente, is conatus
evanescebat, abeunte simul Marazino, ut ho-
stium istis in oris nihil superesset præter duas le-
giones vix septingenta capita explentes, & duas
Croatarum turmas. Stargardia quoque desereba-
tur, plerisque tormentis Landsbergam abductis,
& corruptis quantum licebat munitionibus. Sed
cum ne turma quidem equitum Suecicorum in
Pomerania foret, hostis Landsberga, Gartzio,
& Lœckenitza excurrens impune passim vagaba-
tur. Simul quia pedites à Polonis exautorati in
Silesiam transisse ferebantur, novæ irruptionis me-
tus oriebatur. Quem tamen mox discutiebat Her- 1636.
mannus Wrangelius, qui post restitutam Elbin- 2. Jan.
gam, & traditam Brandeburgico Pillaviam, tria 5. Jan.
millia, quadringentos quinquaginta pedites, &
nonnihil adparatus bellici, sed sexaginta tantum
equites è Borussia adducebat. Hujus adventu ter- Wrangelius in Pomeraniam venit.
riti qui castellum Marwicianum tenebant hostes,
eo deserto Gartzium se recipiunt. Id mox à Sue-
cis centum quinquaginta peditum præsidio firma- 5. Febr.
tum. Grisenhagæ quoque miles imponitur, &
in Nova Marchia Soldini, Kœnigsbergæ, & alibi
catervæ disponuntur, quæ ad tributa solvenda
provinciales compellerent. Quo tempore septua-
ginta Sueci superiore anno Gartzii capti, & mili-
tiam mutare coacti, Custrino ad alia quædam ne-
gotia emissi duce Joanne Muhrio cohortis vicario
Stetinum postliminio revertunt. Porro Wrange- 1. Mart.
lius hostium excursionibus inhibendis Lœckenit-
zam primum expugnare decrevit, quam subtri-
bunus natione Hispanus strenue propugnabat.
Sed cum serum videretur accessus moliri, ne for-
te inter moras hostes contractis copiis ab equitatu
destitutos invaderent, idem oppidum toto die tor-
mentis verberatum, noctu tribus locis impetu da-
to capit, quinque tantum suorum desideratis. Præ- 5. Mart.
fectus ductoresque reliqui captivitatem subibant,
gregarii per Suecicas cohortes distributi. Inde
Gartzium eminus circumsidere instituit, inopia
cibariorum laborans, sed validiore præsidio insef-
sum, quam ut modicis copiis impetu posset oppri-
mi. Huic cum quatuor legionibus subsidio venie-
bat Streinius tribunus, ducentis prius equitibus
immissis. Sed dum ipse cum sexaginta equitibus
in oppidum tendit, à Dromondo supremo Vigi-
lum præfecto non procul Vierrada cum triginta
suorum capitur. Unde territæ quatuor istæ legio- 13. Mart.
nes retro cedebant. Post tamen ad Custrinum in
Novam Marchiam transgressæ Suecicos Kœnigs-
bergæ hærentes opprimunt per socordiam præfe-
cti, qui primo hostium adventu, cum non am-
plius centum pedites secum haberent, deditio-
nem offerebat, ac istis postulantibus statim cum
vicario cohortis prodibat, citra conditionem mox
ab iis in captivitatem abreptus. Cæterum Sueci
aditus Gartzii terra ac flumine vix insederant,
cum Dromondus de Marazini adventu nuntio ac-
cepto statim Vierrada deserta Pencunum se reci-
pit, ægre id ferentibus Bielkio Legato, & Wran-
gelio, qui maluissent expectatum fuisse, quoad
de hostis itinere liquidius constitisset; præsertim
cum inopia Gartzenses brevi ad deditionem com-
pulsura videretur. Et jam ad priorem stationem
redire Dromondus jubebatur; sed cum undi-
que nuntii de Marazini adventu confirmarent, Marazinus denuo in Pomeraniam redit.
placuit dilato obsidio copias circa Stetinum retra-
here. Is quippe post adventum Hatzfeldii à Saxo-
ne dimissus magnis itineribus per Witebergam
Custrinum iverat. Inde ulterius progressus, per
desultores in Grisenhagam impetu facto acriter re- 17. April.
pellitur multis desideratis ac sauciis. Post ad mi-
nas conversus nihilo plus proficit. Ita frustra
habitus discedit, ac Piriciæ castra metatur. Ha-
bebat iste quatuordecim equitum legiones, quæ
tamen vix quatuor capitum millia explebant,
ac dimacharum manum; è Silesia pedites ex-
pectabantur, citra quos adversus munita oppi-
da nihil tentare licebat. Cæterum trajectus ad
Schwetam opportunitate usi Cæsarei aperta pro-
vincia ex utraque Oderæ ripa impune persulta-
bant. Sueci contra oppidis tuendis invigilabant,
qui & in insula Grisenhagæ adsita novam munitio-
nem excitabant ad tuendum ibi Oderæ transitum.
Simul Joannem Skyttium juniorem cum legione
sua, incensæ quantumvis Stargardiæ immiserant;
qui

1636. qui à Marazino cominus circumsessus ob crebras eruptiones ac velitationes pulvere pyrio, ac præterea farina defici cœpit. Unde Bielkius Legatus triginta equites eo destinat, qui singulos sacculos pulvere plenos post ephippia gestarent, insuper triginta amplius currus farina & sale onustos, quin-
4. Maji. quaginta sclopetariis deducentibus. Ii nocte Dam-ma profecti facile in oppidum se penetraturos sperabant, quod reliquo itinere vacuo haut procul mœnibus stationem sat debilem hostis disposuisset. Et equitibus quidem res succedebat, qui repulsa hostium statione, occisisque quindecim, & quinque captis, suorum uno duntaxat cadente, in oppidum pervadebant. Etsi plerique in conflictu sacculos pulvere plenos abjecerant, frustra inhi-
16. Jun. bente Arensonio præfecto; qui post deficiente pabulo iterum medios per hostes incolumis Wollinum perrupit. Sed pedites ab hoste circumventi, post tentatam frustra pugnam ad unum omnes cum vehiculis in hostium potestatem venerunt. Obsessi tamen pulveris defectum parsimonia, & farinam novo extructo molendino utcunque supplebant.

Pomeranorum in Suecos animus.

§. 32. Porro in Pomeranos hautquidquam hostilem animum præ se ferebat Marazinus, quin & aliquot ad se Consiliariorum Ducis in colloquium evocabat. Quod his valde lubentibus erat, etsi Bielkio Legato promitterent, omnia cum ipso bona fide communicatum iri, ac nihil à se in fraudem
27. April. Sueciæ suscipiendum. Ea porro mandata iis, quos ablegaturi erant, dederant; ut militem suum Marazinus intra modestiam coërceret; tributa ad fortunas provincialium temperaret, eaque non manu militari, sed per magistratus provinciales exigeret, Ducis aulæ destinata prædia immunitate ab hospitiis frui permitteret, concesso simul rebus ejusdem libero transito; & quia exhausta regio tantum exercitum alere non posset, ut vicinæ provinciæ in partem onerum venirent. Ea cum hoste commercia Bielkius vehementer sibi displicere ostendebat, quod isti ultro media offerrentur, quibus Suecos oppugnaret. Quod tamen in mandatis non haberet talia vi prohibere, eos conatus suo loco relinquere cogebatur, de quibus ad Ox-
19. Mart. enstiernam relaturus erat. Paulo ante & isti nomine Ducis ad Cæsarem scripserant, rogantes, ut amica via Suecos Germania dimoveat, quod maris Baltici accolarum multum intersit eam nationem amicam habere; nec citra ruinam tractus maritimi tot munitis isti locis ejici queant. Enimvero id luculentius erat alienati animi indicium, quod à sacerdotibus postularent, ut preces publicas hactenus receptas mutarent, & disertam Cæsaris mentionem facerent; simul eam formulam omitterent, qua Deus orabatur, ut Pontificios & Calvinianos compesceret, declinandæ Cæsaris & Brandeburgici offensæ: & quod eam ob causam hostis in sacerdotes per Pomeraniam atrocius, quam alios provinciales, sæviat. Sed ista sacerdotes abnuebant, causati; preces illas ad præsentem Germaniæ miseriam attemperatas: Cæsarem sub communi vocabulo Principum Christianorum comprehendi; à longo tempore usu receptum adversus infensos nostris sacris vota concipi; mutationem nihil profuturam, & adversariis potius ludibrio fore; parum Theologicum esse ita timide ad tempora se componere: pro hostibus orandum esse, non ut Deus auxilio suo illorum conatibus allubescat, sed ut eosdem convertat, aut pertinaces frangat.

Gesta per Westphaliam.

§. 33. In Westphalia novi anni auspicia memorabilis conflictus insigniverat. Cniphusius enim circa finem anni superioris post tentatam frustra Hasclunam Moppam reversus, mox Neuhausa capta Amasi flumine hostem depulerat. Sed dum 1636.
ipsis Kalendis Januarius Moppa Osnabrugam ten- 1. Jan.
dit, ut relictas ibi Hodicii & Sperreuteri legiones (quarum huic jam Kœnigsmarckius præerat,) sibi conjungeret, hostium supra tria millia ad Haselunam ducibus Vehleno summo Vigiliarum Præfecto, & Lautersheimio tribuno coiverant, ut Suecicos in itinere opprimerent; ante capto commodiore loco, & numero quo prævalebant confisi. Ast Cniphusius cum nulla prælium declinandi ratio esset, suos cohortatus, dum ipse primum agmen in hostem ducit, initio conflictus globo caput trajectus occumbit. Ducis summi casus etsi Suecicos nonnihil perturbasset, mox tamen Cratzensteinii tribuni hortatu animos resumunt & post ternas peditatus hostilis displosiones sustentatas ita acriter in hostem ruunt, ut hic in fugam effusus, plus quam mille cæsos in loco conflictus cum quatuor machinis relinqueret. Multi, quos inter Collortus tribunus, aquis hausti. Lautersheimius tribunus, duo protribuni, aliquot alarum præfecti, centurionesque & alii ductores cum quingentis amplius gregariis capti. Lautersheimius tamen Buxtebudæ aliquandiu detentus, post astu Hamburgum, inde ad suos evasit. Eo in conflictu Cratzensteinius egregie rem gesserat, cui & ideo Oxenstierna dignationem summi Vigiliarum præfecti à Cniphusio delatam confirmabat. Jordanus quoque tribunus præclaram operam navarat, cui Cniphusii legio concessa. Cniphusii mors omnibus acerba acciderat, qui jam conciliandis militum animis utiliter operari cœperat, ut si supervixisset, insignem Suecicis rebus operam præstiturus speraretur. Cratzensteinius etsi nullis mandatis instructus, administrationem rerum eo tractu suscipiebat; ac Vechta aliquot equitum turmis eminus circumsessa, cum reliquis copiis Cloppenburgum ad deditionem compellit. Sed ne plu- 30. Jan.
ra tentaret Marchio Grana efficiebat, qui eodem tempore partem Cæsarei exercitus è Lotharingia regressum per totam Westphaliam in hiberna deducebat. Septuaginta amplius legionum vocabula erant, sed quas fames morbique ita attenuaverant, ut vix septem millia capitum conficerent. Sic hostis ad Hasclunam fusus tanta nunc accessione auctus, Cratzensteinium valde urgebat. Jam quoque advenerat Sperreuterus, qui cohortem suam prætoriam Nienburgo ad se pellexerat; idem circa totam suam quondam legionem agitans. Cratzensteinius igitur hoste immensum prævalente, ut militem suum servaret, trans Visurgim se recipere constituit; eoque fine Wiltzhusam tendit, à Sperreuteriana legione infessam. Quo antequam perveniret, absente Kœnigsmarckio viarum angustiæ negligentius à legione custoditæ fuerant. Unde hostis illic repente ingruens legionem turbat, simul Cratzensteinium à suis præclusum cymba Bremam trajicere cogit. Reliquæ tamen legiones, cum Brema transitum plane abnueret, & Nienburgum aditus non pateret, ad Petershagam Visurgim superant. Sperreuteriana quoque legio ægerrime cum cæteris evadebat, amissis tamen omnibus impedimentis, & equis supernumerariis.
Vix hæ legiones Visurgim transierant, cum Dux 6. Febr.
Georgius molestiam illis facessere instituit, denuntians, ut quicunque in ipsius territorio deprehenderentur, sibi & Romano Imperio fidem jurarent. Abnuentes ut comprehenderet, tribuno Boyo mandatum erat. Sed id quidem frustra erat, & unicus tantum turmæ præfectus ad Ducem tacite transibat. Reliquæ legiones trans Alteram & Leinam flumina se recipiebant, numeris tamen ita imminutis, ut cunctæ vix sexcenta adhuc capita explerent. Paulo post Sperreuterus cum tribu- 13. Febr.

Cniphusius occumbit.

Cæsareanorum ad Haselunam clades.

Sueci cis Visurgim cedere coguntur.

1636.

no Weſterholtio, ac Commiſſario Cæſareo à Bremenſibus inſignem pecuniæ ſummam, adparatum bellicum, annonam, & tranſitum per ipſorum urbem delendis penitus Suecis poſtulat: cui utcuoque amoliendo quinque uncialium millia promittuntur. Nam licet Senatus temporibus obſecundans, forte à petitis explendu nnn abborrebat, plebs tamen Cæſareas partes averſata, levi de cauſa oborta rixa Sperreuterum fere ad necem dederat, ni Senatus defenſione ejus ſuſcepta, quinquaginta ſclopetariorum præſidio addito extra urbem deduci curaſſet. Dum ſic apertis Weſtphaliæ locis Succi cedunt, Cæſarei laxis hoſpitiis gaudentes affluxu ruſticorum atque latronum legiones ſupplebant. Oſnabruga quoque in periculo non modico verſabatur, non ſolum ob acre obſidium, quo premebatur, ſed & quod Epiſcopus civium animos promiſſo uſu ſacrorum Auguſtanorum, aliorumque privilegiorum ita corrupiſſet, ut præfectus oppidi vix eos amplius in officio continere poſſet.

Leſlæus in Weſtphaliam mittitur.
14. Febr.
19. Febr.

§. 34. Inſtaurandis Suecorum per Weſtphaliam rebus fere collapſis ab Oxenſtierna Alexander Leſlæus ſummi ducis titulo mittitur, qui Hamburgum prægreſſus inſequentibus è Pomerania copiis primo Bremenſes, qui non parum in Cæſaris partes inclinare dicebantur, literis hortatur, ut in Suecorum amicitia perſiſtant, nec hoſtem commeatu aut aliis rebus juvent, ut tranſitum ei per urbem concedant. Inſuper Archiepiſcopo ſcribit, ut Bremenſes à ſtudio in Cæſarem abſterreat, ac frigore tunc ſæviente impediat, ne Cæſarei per glaciem eis Viſurgim excurrant. Mittuntur quoque Jacobus Kingius ſupremus Vicarius, & Laurentius Grubbius, qui cum Duce Georgio agerent, ut legiones ſuas Suecicis junctas una hoſti immittat: ita enim ditionem ejus inſigniter levari, cum alias ſibi ad Alleram ſtatio capeſſenda ſit, ſede belli in ejus terras tranſlata. Quod ſi autem Duci placeat ſummum in Suecicas copias imperium uti ante recipere, ſe, cæteroſque ad juſſa ipſius agnoſcenda paratos eſſe. Ad quæ Dux reponere: ademtis ſibi per Suecos copiis, aliiſque injuriis tantum non ſe coactum ad Pragenſem pacem amplectendam; de qua cum ſcripto teſtatus ſit, retractari id non poſſe: eoque oblatum imperium à ſe acceptari fas non eſſe. Favorem tamen in Suecos ſe ſervaturum; ſimul mediatoris partes, Cæſarem inter, ipſoſque ſuſcepturum; & ubi adpareat, adverſam partem aliud præter honeſtam pacem quærere, conſilia Suecis placitura capturum. Promittebat quoque ſe prohibiturum, ne Cæſarei Viſurgim tranſeant, quo ſine copiis ſuis ipſe opus habeat. Deprecatus denique, ne Sueci copias ſuis terris immittant, quod alias Cæſarei ſint idem facturi, ac ut Banerius ditiones ſuas parcius exactionibus premat. Id reſponſum ambiguum Leſlæo haut ſatisfaciebat, qui aliis quoque indiciis de ſincero Ducis animo dubitabat. Nec eo magis tamen in Cæſareas partes propendere comperiebatur, utut Gleenius, aliique Cæſarei ductores blanditiis & promiſſis ipſi adrepere ſatagerent, ſpe quoque facta amicæ in cauſa Hildeſiana tranſactionis. Quin cum Cæſarei Viſurgim tranſituri viderentur, copias ſuas ſecus id flumen diſpoſuerat, juſſas perrupturis vim opponere. Et credebatur de comparando in defenſionem Inferioris Saxoniæ exercitu agitare, Suecis æque ac Cæſareis partibus dimotus. Quod cum præſtare penes ipſum ſolum non eſſet, ſpargebatur, eundem cum Daniæ Rege fœdus icturum, & hunc componendæ cauſæ Hildeſienſi operam impenſurum; ſimul Circulum Saxonicum Daniæque Regem Bremenſem, & Hildeſienſem præſulatum utique vindicaturum.

21. Febr.

Georgius Dux Luneburgicus ambiguum ſe gerit.

§. 35. Cum igitur Duci perſuaderi non poſſet, ut ad Suecicas partes rediret; Leſlæus id deinceps curabat, ut legiones Suecicas, quæ nuper ad Ducem tranſierant, iterum ad ſe pertraheret, quæ & animo in Suecos prono ferebantor. Ad has ergo Oxenſtierna, ac inde Leſlæus, ipſe atque Grubbius literas dederant. Quibus iſtæ initio reponebant in votis ſibi eſſe cum reliquis Suecorum copiis conjungi: ſed ob nuperam cum Duce Georgio tranſactionem, & quod ab ipſo diſpoſitæ ſint ad cuſtodiendos Viſurgis tranſitus in uſum utique Suecorum, ſe ab illo deſidere non poſſe. Alias ſibi affectum in Suecos conſtare, & eorum emolumentis omni ſtudio inſervituros. Mox tamen Martinus Chemnitius alterius negotii obtentu ad Ducem miſſus iſtis plane perſuaſerat, ut ſecum Leſlæo junctim in hoſtem ituras promitterent. Unde hic, poſtquam aliquandiu ad Alleram hæſiſſet, paulatim Viſurgim verſus regreditur, in Weſtphaliam adverſus hoſtem licet numero longe prævalentem iturus; quo fine & navigia Nienburgum navali ponti extruendo adduci curat. Contra hoſtis & ipſe Nienburgo propinquans omnia circumvaſtabat, ac Petershagæ muniendæ incumbebat, quo Suecorum impreſſionem impediret. Leſlæus igitur luſtratis apud Stochenam copiis, egregiis ſane, ſed quæ non multum quatuor millia excedebant, noctu repente Viſurgim ad Nienburgum tranſit. Qui Libenaviæ egerant hoſtes, quos opprimere conſtituerat, ejus adventu audito ſe proripuerant. Inde Petershagam vertebat, quam Ketlerus Baro cum ſua legione ſed numeris valde imminutis inſidebat. Hic deditionem imperatam primo abnuere; ſed cum aſſultus faciendo omnia parari videret, arbitrio ſe Leſlæi permittere; à quo ipſe ac triginta præfecti cum centum octoginta quinque gregariis captivi Nienburgum deducuntur. Inde Stoltenaviam regreſſus, Glaubicii, Boyi, & Bruneckii legiones cum quatuor cohortibus Beckermondi, hactenus à Duce Georgio detentas ſibi adjungit: quibus auctus Oſnabrugæ ſubſidio ire conſtituit. Sequenti die duabus Cæſareis legionibus Witlagæ & Eſſenæ tendentibus, Metternichii & Loirii improviſus ingruit, ac magna parte cæſa, ducentos quos inter duo turmarum præfecti aliique ductores cum vexillis octo capit. Sed poſtquam hoſtem Oſnabrugæ obſidio ſoluto Warendorſum receſſiſſe audiret, plures ſibi copias adſciturum; circa Lemgoviam ſubſiſtere conſtituebat, ſucceſſus Banerii ad Albim ſpeculaturus; nulla inſigni re ſuſcepta, niſi quod excurſorum catervæ quotidianis fere damnis hoſtem carpebant.

Leſlæus legiones devias ad ſe pellicit.

2. April.

4. April.
LeſlæusViſurgim tranſit.

15. April.

16 April.

Duas hoſtium legiones opprimit.

§. 36. Sed majus operæ pretium fuit Minda in poteſtatem redacta, cujus præfectus Wolfius Ludingshuſius, & vigiliarum præfectus Hieronymus Plettenbergius inconcuſſam in Suecos fidem gerebant. Sed præſidiarii plerique Ducis Georgii ditione oriundi, tum Magiſtratus fide eidem obſtricti, civeſque in eundem reſpicere. Igitur neceſſarium videbatur curare, ut iſtud oppidum plane in Suecorum poteſtate foret; circa quod viro adhuc Cniphuſio cum præfecto clam conventum fuerat. Sed res ejus morte interrupta adventu Leſlæi demum perficitur. Igitur mittuntur præfecto mandata, ut deinceps non Duci, ſed ſoli Leſlæo pareat, plus militum in oppidum recipiat, ac conceſſo tranſitu, aliaque ratione Suecico exercitui inſerviat. Et maturandum videbatur Oxenſtiernæ, quod fama eſſet, Ducem ſuper tradendo oppido & præſulatu iſto cum hoſte tractatus agitare. Præfecto ad juſta ſocero Cniphuſio facienda digreſſo Plettenbergius id exſequendum in ſe ſuſcipiebat. Tranſibant quotidie Suecorum catervæ per oppidum nemine prohibente.

Minda in Suecorum poteſtatem redigitur.

26. April.

1636. hibente. Igitur summo mane Hodicius Comes cum sua legione, & Finnica tribuni Bergii legio, quibus id a Leslæo injunctum fuerat, condicto die ad portam oppidi adsunt, densatis ordinibus, & immisto pedite, tubis versus terram demissis. Cum autem centurio Standingius consilii ignarus, portam aperire nondum sat elara luce tergiversaretur, Plettenbergius, statim accedens portam pandi jubebat. Nec mora Hodicius ingreditur, reliquis è vestigio insequentibus. Et Equites quidem, in forum progressi ordinibus dispositis consistebant: pedites ex utraque parte in vallum tendentes stationem excubitorum domum ire jubent. Hinc Wolfiana legio in aream Basilicæ convocatur, eique exponitur ipsam auspiciis Reginæ Sueciæ conscriptam, eidemque sacramento devinctam; quod nunc renovare haut grave futurum sit. Et initio quidem nonnulli ductorum ob natale solum Duci Georgio obnoxii renituntur, gregarius quoque in suam sententiam solicitatis; mox tamen adquiescunt, quod, qui ultro sacramentum dicere nollent, abire cum omnibus sarcinis permitterentur. Eodem mox die Leslæus per literas Duci Georgio facti hujus rationes exponit: Variis indiciis constitisse, Ducem super illa urbe hostibus tradenda pacisci, & hos eidem summopere inhiare; quibus conatibus obviam eundum fuerit. Id tamen Ducis juribus fraudi non fore, quin ad tuendum ipsum, ejusque ditionem spectare, ac non Mindam solum, sed & totum exercitum ejus usibus patere. Ast Dux hisce literis hautquidquam placatus, vehementer excandescere, ac Ludingshusium cum tota legione edicto avocare; 29. April. ac præcipue Plettenbergium velut facinoris autorem ad causam perduellionis dicendam citare. Tum asperis literis à Leslæo oppidum sibi illæsum restitui ipso cum Plettenbergio postulat. Contra Plettenbergius demonstrabat; dudum se Sueciæ sacramento devinctum, cum anno tricesimo primo Hamburgi sub Francisci Caroli Ducis Lauenburgici legione centurionis munus susciperet: id sacramentum deserere, ac longam militiam fœdo fine maculare nunquam sibi in mentem venisse. In diplomate, quo Dux biennio post ipsum ad conducendum militem autoraverit, eundem Coronæ se Sueciæ Generalem vocitasse, se totamque legionem tunc Sueciæ sacramentum dixisse: eoque cum sub isto munus militare suscipit, hautquidquam fidem Sueciç datam abolevisse; nec aliud se imperium in Duce agnovisse, quam quod ipsi à Gustavo Rege delatum sit. Ducem Georgium passim in literis copias queis præerat, Regium exercitum sibi commissum nuncupasse. Equidem à se non accusari Ducem ob exutam Suecicam militiam: nec tamen ideo se ob priorem fidem sancte servatam meritum, ut perfidiæ arguatur, suaque existimatio ignominiosis verbis, & illegitimo processu maculetur. Nunquam se verbis juramenti loco fidem Duci dedisse: nec quod nuper ejusdem Minda discessu cultum suum in eundem vulgari honoris formula testatus sit; ideo se aut priori sacra- 8. Maji. mento renuntiasse, aut novum induisse. Sed & Leslęus per literas à Duce postulabat, ejusmodi edictis adversus legionem, & Plettenbergium su- 5. Jun. persedeat. Simul Oxenstiernam monet, ut autoritate sua istum prolegat. Ac ut par pari referret, legionis Wolfianæ protribunum Beisehum, Hamelæ apud Ducem degentem, edicto ad causam dicendam evocat, quod fidem Sueciæ datam absque missione exuisset. Sed tum hæc actio, quam quæ Plettenbergio intentabatur, incassum inter- 28. Jun. cidit; præsertim postquam Oxenstierna acriter pro isto ad Ducem scripsisset; recte à Plettenbergio factum, & cum à Regina Sueciæ utique defendendum; tum ut ejusmodi contumeliosis verbis 1636. parcat. Cæterum Dux cui nuper & legiones & Minda subtracta fuerat, quo de reliquis copiis sibi caveret, omnes denuo in Cæsaris & Imperii verba adigit. Id ubi Leslæus intelligit, literis Ducem 28. Maji. percontatur; cum ea res Sueciæ, quæ aperto adhuc bello cum Cæsare implicita sit, summo præjudicio cedat, se nosse cupere, amicum an hostem se profiteatur? Ad quę Dux ambigue; sedulam à 2. Juni. se operam sumi, ut cum Suecis Gallisque amice transigatur; a se nihil factum legibus Imperii adversum: in conventione cum Gustavo Rege exceptum, ne exercitum contra Imperium ducere teneatur: super communi Protestantium causa pro virili se connixurum; adversus injuste intentara quę jus gentium permittat, à se reponenda. Rebus Mindæ dispositis Leslæus hosti semper ce- 29. April. denti instans Hervordiam usque progreditur; & cum istum ultra Bilefeldam loco idoneo castra munire intelligeret, viginti tribus equitum, sex peditum legionibus instructum, & ipse ad Hervordiam considet, rei gerendæ occasioni intentus.

§. 37. Sed novum robur Suecorum rebus à Wil- Wilhelmus Landgravius dimicat. helmo Landgravio sperabatur. Nam tractatus, quem hic fine anni superioris cum Hungariæ Rege concluserat, velut vado adhærescere, ac Cæsaris ratihabitio quæ vicesimo quarto Januarii ex convento tradenda fuerat, nuspiam adparere; quæ Colonia Viennam remissa additis quibusdam novis; ferebatur. Ac ipse Landgravius parum sibi de ista transactione pollicebatur, in qua plura, si stipulatus fuerat, quam Cæsarem concessurum sperare poterat. Jactaverat quoque Darmstadiensis Cancellarius Wolfius à Todenwart, Cæsarem jus tertii condonare non potuisse, ac damnum quod Principi suo per Wilhelmum Landgravium sit datum, vicies quinquies centenis uncialium millibus æstimari; quæ non ita temere condonari queant. Quin & Cęsar datis ad Darmstadiensem literis declarasse dicebatur; se nemini de jure suo quid detrahere posse, aut velle. Paria Brandeburgicus de damnis per Westphaliam ab isto sibi datis differebat. Unde Landgravio constitutum erat, adventante Cęsaris ratihabitione postulare, ut ei transactioni Brandeburgicus quoque & Darmstadiensis subscriberent. Igitur instante Hermanno Wolfio Legato Suecico, is supremo exercitus sui Vicario Melandro injungit; Cæsareorum per Westphaliam hospitia repente invaderet; inde Confluentes & Hanoviam liberarent, adscitis Suecorum in Westphalia legionibus, & Gallis qui in Fœderato Belgio sub Brezæo Mareschallo agebant. Enimvero & Galli jam navibus in patriam 1. Febr. revecti erant; & Melander mandatum exsequi tergiversabatur, multis rationibus id consilium improbans; Causas quæ ad tractatus pacis permoverint usque adeo non sublatas, ut auctæ sint. Bellum nunc non in Cęsarem tantum, sed & in Ordines geri; ejus sustinendi media minuisse; sociorum opes, studiaque remisisse: nec sat rationum resumendi belli adparere. Expectandum, quoad Galli, Angli, Hollandi aperte in causam descenderint. Tandem si arma utique placeant, prius querelas apud Cæsarem interponendas, cum sociis omnia transigenda, bello necessaria providenda: inde tutam viam rem ordiendi circumspiciendam. Nunc negotium sibi viribus superius imponi. Simul veniam in Hollandiam proficiscendi petit; quam abnuere Landgravius non audebat. Ita iste quidem conatus incassum cadebat. Igitur Landgravius ambiguis adhuc rebus caute agere, nec tractatus cum Cæsare abrumpere; denique omni diffidentia abscondita nil præter pacis desiderium præ se ferre. Nec minus adversa pars vulpinari;

ac

1636. 17. Jan. ac Gleenius hospitia per Westphaliam sumta necessitate excusare; ac Hassis à se omnia amica expectanda profiteri. Crebræ quoque Vienna literæ spem secuturæ mox Cæsareæ ratihabitionis faciebant. Inde uti Landgravius tempus trahendo occasionem erumpendi aucupabatur, copiis interea per opima hiberna non parum firmatis, quæ selecta peditum millia decem, equitum duo millia quadringentos explebant, è quibus detractis præsidiis minimum quatuor peditum, duo equitum millia educi in expeditiooem poterant: ita & Cæsarei quiete suos reficiebant, auctis mox viribus Landgravium oppressuri. Simul id agere, ut Hassico militi media se conservandi subtraherentur, idemque disjunctis haut facile in unum cogi posset, Cæsareis legionibus per Hassica Hospitia ioterjectis. Suspicionem augebat, quod Wurtzburgensis Episcopus Landgravium ad novum super pace congressum invitaret, velut probata jam à Cæsare transactione dubia quædam discutienda superessent effectum ejus transactionis spectantia. Nam non obscurum erat id quæri, ut firmatis inter moras tractatus Cæsareis copiis, iste uno ictu prosterneretur. Quia tamen Georgius Luoeburgicus ambiguus agebat, ac Suecorum auxilium longe aberat, ipsi interim ab hostibus undique cincto dissimulationem nondum tuto licebat exuere. Eoqoe respondebat; circa primariom negotium novis tractatibus opus non esse, sed si alia quædam monenda forent, missurum se, qui proponenda audirent, & ad se referrent. Solus quippe tentare quid non poterat, præsertim cum idoneus bello dux deesset, & cui tuto fidere liceret. Nam & Melandri nupera tergiversatio scrupulum injecerat; & Ebersteinius Comes missionem flagitabat, opimis quæ offerebantur conditionibus repudiatis, per Brandeburgicum uti putabatur absterritus, qui bona se ejus publicaturum minatus fuerat. Et ita se Cęsarei Hassorum hospitiis insernerant, ut ni alio isti averterentur, his congre-
17. Febr. gandi se facultas non esset. Unde cum Wolfius legatus Oxenstiernæ jussu denuo ad arma stringenda Landgravium hortaretur, hic pronum se ostendebat, modo adventu Leslæi obstacula, quibus obseptus hærebat, disjicerentur. Id cum Cęsareis suboleret, indulgendo destinata ista eludere conabantur; ac congressu Hassiacorum cum Episcopo Wurtzburgensi testabantur: Conventa cum Landgravio Cæsari probari; id tantum dubitari, num ipse solus anno vicesimo septimo præsulatum Hirschfeldensem posséderit. Moguntinum enim confirmare; se biennio ante ejus præsulatus possessionem adprehendisse. Sed si Landgravius suam possessionem demonstrare possit, nihil scrupuli superfore. Mox tamen Hassiacis copiis per Westphaliam in angustum redactis, cum Hatzfeldius per Franconiam ingrueret, cujus aoxilio Saxo non magnopere indigere videbatur, Cæsarei asperius agere, ac pleraque in dubium revocare; non-
16. Febr. nulla aliter concipienda contendere. Saxo quoque jam antea postulaverat, ut quia ratihabitio Cæsaris utique secutura sit, Landgravius copias suas ex-
6. Mart. autoraret. Et cum his nefas esse diceret ferrum in fidissimos socios stringi, Saxo acrius contendere; copias istas utique Cæsari concedendas. Igitur misso Guntersrodio aulæ præfecto Georgiom Luneburgicum in societatem belli pertrahere nitebatur. Qua spe elusus, tandem Suecos unice respicere cœpit; lætus Hatzfeldium in Saxoniam properare, & Cæsareos in Westphalia adhuc quiesce-
4. April. re. Igitur ad Leslæum versus Westphaliam jam progredientem mittebat, qui destinata ejus exquireret, & ut certum hominem ad Landgravium ablegaret, quicum de communi re sermones conferret: simul insinuaret ipsum non alienum esse à conjungendis copiis, modo spatium nanciscatur eas contrahendi. Leslæus postquam id ab se maxime respici testatus esset, ut Landgravio succurreretur, multisque verbis animum ejus laudasset, Steinackerum tribunum Cassellas mittit, qui super conjunctione copiarum transigeret. Ubi non deerant, qui consiliis hisce obluctarentur, pacis amœnitatem, ancipitem belli aleam ingerentes; nec tractatus cum Cęsare ullo idoneo colore abrumpi posse; nec in promtu commeatum esse, & adparatum bellicum expeditioni oecessarium. Wurtzburgensis quoque eundem blandis verbis lactare; ipse quæ desideraret scripto conciperet; se curaturum, ut ea ab Cęsare confirmentur. His rebus labefactus Landgravius, Steinackerum ambiguo cum responso dimittit, ac de affectu suo prolixe testatus conjunctionem copiarum abnuit. Nam ex convento induciis prius renuntiandum esse. Et in Belgium se misisse argenti ac instrumenti bellici causa denique Melandrum Ducem abesse: intra mensem tamen plenius mentem suam declaraturum.

Landgravius post longam dubitationem cum Suecis se conjungit.

§. 38. Mox tamen cum Hanoviæ liberatio jam inter extrema luctantis ipsi valde cordi esset, legatos ad Episcopum Wurtzburgensem missos revocat, acribus literis datis, nisi Hanoviæ obsidium solvatur, arma sibi iterum stringenda. Et cum Sueci adparatum bellicum adferrent, ac in hospitiis nonnihil commeatus superesset, tandem securus quid Melander sentiret, tractatus cum Cæsare abrumpere, & adjunctis Suecis Hanoviæ liberationem tentare constituit; non parum ipsius animum confirmante uxore; & quod Callenbergius tribunus per sententiam Cæsaris ad Helvetios relegatus, & Wolfskehlius, uterque quondam Consilii Formati assessor, una cum Wolfio legato obloquentes acriter retunderent. Igitur cum Georgius Dux de intercepta Minda ipsi significaret, monens, ut & sibi caveret: Landgravius Suecos sibi suspectos obtendens, pacis se quoque certum copias exautoraturum, eas contrahi jubet. Sed clam Hervordiam mittitur, qui cum Leslæo super loco & tempore conjunctionis conveniret; ac postularet, ut Leslæus ista statione hostem depellat, quo laxius spatium Hassiacis coëundi sit. Ea relatus Leslęus hostem quidem invadere haut 2. Maji.
timebat; sed quod alea prælii secus cadente exitium Landgravii terris incubiturum erat, satius censebat, junctis prius copiis tota vi in hostem ire. Inde Landgravius misso ad Marchiooem Granam, & Vehlenum tubicine, questus inani pacis tractatu sibi illusum, induciis renuntiat. Mox Calenbergium tribunum cum duodecim equitum centuriis ad Leslęum pręire jubet; ipse statim cum 12. Maji.
machinis & reliquis copiis secuturus. Bis mille quingentos equites, tria peditum millia conficiebant, Leslęo adjuncto sat formidandus hosti exercitus. Quod tamen induciæ demum decimo octavo Maji die expirarent, ante eum diem vetabantur hostilia in Cęsareos exercere. Hassiacos dum expectat Leslęus, quotidianis excursionibus plurimos hostium intercipiebat; & inter alia ducentos equites cum quadraginta desultoribus opprimebat, plerisque cęsis, & tribuno Christiano à Munster, aliisque ductoribus captis. Ad eundem & quatuor Luneburgicorum equitum turmæ, ad Saxonem deducendæ, fastidita ista militia transibant. Hostis autem intellecta Hassiacorum cum Suecis conventione sibi diffisus Warendorfum, inde Monasterium se recipit, nullo insequente, quod novis iterum difficultatibus & consultationibus apud Landgravium ortis tempus frustra tereretur. Melander enim, cui & alii succinebant, ex Hollandia reversus

1636. sus conjunctioni cum Succis acerrime resistere; jactans, se salva existimatione id bellum attingere, & alterius imperium subire non posse: Landgravium totam belli molem in se trahere: Piccolomineum & Wertanum prope diem apud Vehlenum adfore, quod Hollandi hoc anno exercitum non sint educturi: controversiam Leodiensem compositam: Gallum omni ratione pacem quærere; Danum delectibus agendis incumbere; Ducem Georgium præsidiarios Hamelæ in Cæsaris verba adegisse, & ipsum Vehleno jungendum: auxilium Suecorum anceps; Hanoviam liberari non posse, quod eo penetrantibus Gallasius à fronte, Vehlenus, & Piccolomineus à latere & tergo incubituri, ipsumque sua ditione exclusuri sint. His rationibus postquam Landgravii animum labefactasset, Hammum digreditur velut æmulatione in Lesleum, qui sibi longiore militia expleta à Suecis antehabitus sit. 26. Maji. Sed & Wurtenbergensis Præsul literis de ratihabitione Cæsaris confirmabat; ac ad novum congressum Neostadium ad Salam invitabat. Sic Landgravio iterum nutante, tractatus quoque cum Chaumontio legato Gallico parum procedebant; illo acusante, se fide sua semel obstricta post ratihabitionem Cæsaris pacem non posse non amplecti. Cui Gallus commotior; nec Regi suo à cæteris post repudiatum cordi amplius fore; ut parum abesset, quin tractatus abrumperetur. Sed & Lesleo declarabat Landgravius; non diutius se ad conjunctionem cum illo teneri velle, quam sibi visum fuerit. 27. Maji. Ast Landgravii uxor Amalia Elisabetha & Melandrum literis demulcere, ut non amplius consiliis suis obsisteret; & marito acriter instare, ne Hanoviæ liberationem negligeret. Ita hic tandem posthabitis quæ movebantur difficultatibus animum obfirmat; ac cum Gallico quidem legato in has leges convenit: 2. Jun. Ut certum ipse militum numerum adversus communem hostem usque ad pacem omnes complexam alat; in præsens cum Lesleo Confluentium, ac Hanoviæ obsidium solvat, adparatu bellico commeatuque illa, cujus pretium Galliæ Rex sit exsoluturus: exercitui sive suis sive Regis Galliæ auspiciis præsit; de bello partis locis deinceps transigendum; interea inconsulto Rege ista in alterum ne conferat: Gallis & Suecis integrum sit quos velint Ordinum in fœdus, aut neutralitatem recipere, id quod & Landgravio sit observandum, ut tamen ipse ad restituenda loca occupata non teneatur, nec ejus tributa imminuantur. Denique idem Romana sacra in locis occupatis relinquat, uti anno decimo octavo fuerunt, nec quid circa eadem novet. Vicissim Galliæ Rex annuam pecuniam bello gerendo ipsi promittebat. Quo facto demum serio de liberanda Hanovia decernitur.

Circa Hanoviam acta. §. 39. Id oppidum superiore anno Lamboius Cæsareus dux circumsidere cœperat, pluribus circa castellis loricisque excitatis non sine multorum militum dispendio. Ejus tamen copiæ ter mille capita non excedebant, deficientibus per vicina alimentis, & Darmstadiensi ac Francofurtensibus annonam præbere pertæsis. Inde languide oppugnatio procedebat, & qui magno numero injiciebantur globi igniti ne stabulum quidem inflammaverant. Contra obsessi crebris eruptionibus hosti damnum inferebant, quarum una duæ stationes occupatæ, quinquaginta militibus cæsis, quibusdam ductoribus, ac duabus machinis in oppidum abstractis. Extinctis in oppido per pestilentiam multis hominibus annonæ parcebatur; & panis ac vini satis adhuc erat, sed obsonii vicem equinæ carnes, canesque & feles subibant. Super eo oppido conventionem Metus inverant Philippus Mauritius Hanoviæ Comes, & Burggravius à Dona, Moguntinæ ditionis præfectus; qua hic effecturum recipiebat, ut oppido tradito tota Hanoviensium Comitum familia in amnestiam reciperetur, ac ipse bonis suis restitueretur: Ramsæus more militari dimitteretur; quæ in oppido remanerent copiæ in Cæsaris juxta Comitisque verba adigerentur. 1636. Adjunxerat quoque Comes alia monita à suis, dum deditionis leges concipiuntur, observanda. Sed ea conventio irrita fuit, quod qui istam in oppidum delaturus erat, à Lamboio deprehensus suspendio necaretur. Cæterum tenui liberationis spe Ramzæus cum Lamboio tractatus ordiebatur, primo postulans, ut venia sibi daretur ad Oxenstiernam, & Bernhardum Ducem mittendi; quod Lamboius abnuebat, causatus illum in Sueciam, hunc in Galliam abiisse. Inde postulatum, ut Comes suis bonis restitutus pace Pragensi frueretur. Quod & ipsum recusabat Lamboius, qui oppidum atque Comitatum citra exceptionem Cæsari vindicatum ibat. Nec magis audiebatur Ramsæus, cum oppidum tantisper intra manus Principis cujusdam neutrarum partium, Angliæ Regis, aut Arausionensis Principis deponi postularet. Tandem is mediatores proponebat Moguntinum Electorem, Wormatiensem Episcopum, & Landgravium Darmstadiensem. Quorum hic à Lamboio acceptabatur, velut vicinus, & cujus quam maxime intererat Suecos isto oppido dimoveri. Hic igitur negotio suscepto statim consilia- 21. Jan. rium suum Porsium Hanoviam mittit Ramsæo persuasurum, ut sibi suisque militibus honestas deditionis leges pacisci contentus oppido excedat. Nullum à Suecis subsidium; posse eundem honeste imitari exempla præfectorum, Moguntiæ, Bingæ, Kœnigshoviæ: denique si extrema expectaret, arbitrio victoris adquiescendum. Simul ad Consiliarios Comitis à Landgravio scribitur; ut Ramsæo suadeant de militari duntaxat pacto satagere, ac ne ulla ab ipso mentio Comitum Comitatusve fiat; minis additis, ni mox deditio fiat, ab ipsis pensationem damnorum terris suis datorum exigendam. Sed Ramsæus brevi cum responso Porsium dimittebat; longe adhuc dedendi necessitatem abesse; & quia non in consiliariorum Hanoviensium, sed in Reginæ Sueciæ potestate sit super talibus transigere, hujus mentem exquirendam. Nec eo secius conventum Niddam indicit 18. Febr. Darmstadiensis, quo Lamboius & Ramzæus aliquos suorum cum idoneis mandatis mitterent; addito, si Ramsæus alia, quam quæ ad pactum militare pertinent, miscere velit, aut superiores suos prius consulere, satius fore molestia hujus congressus, supersedere. Ramzæo etsi de animo Darmstadiensis satis constaret, non inutile videbatur saltem paucos dies lucrari, queis à continuo labore miles respiraret. Igitur diem conventus proferri 26. Febr. petebat, quo spatium foret suos mandatis instruendi; addens, suum esse de quibus agendum sit proponere; nec quicquam à sana ratione alienum à se postulandum. Enimvero conventus iste irritus erat, quod Lamboius in mandatis haberet de solo militari pacto agere, Hannoviamque cum Comitatu Cæsari reservare, excluso Comite. Cui etiam Darmstadiensis deputati succinebant. Ast alia mandata suis Ramsæus dederat, qui & eosdem inde statim revocabat, causatus, sibi cum ipsis super nonnullis capitibus colloquendum; deinceps ulterius mentem se suam declaraturum. Qua super re graviter querenti Landgravio Ramsæus reposuerat; 14. 17. è mandatis, quæ ipsius deputatis data fuerint, satis se perspexisse, tractatus eos in irritum casuros. Mart. Denuo tamen postulabat, ut vel sibi ad superiores liceret mittere; vel Darmstadiensis certum hominem ad Lamboium, inde ad se ablegaret, qui utrius-

1636. utriusque sententiam cognosceret. Quæ omnia tempori extrahendo proponebantur. Nam sedebat ipsi extrema expectare, antequam tanti momenti oppidum dederet: & ad Junium usque mensem alimenta habenti, liberatio hoc spatio expectabatur. Interea eruptionibus hostem fatigabat, quarum una duo castella evertit, multis cæsis, ac statione equitum direpta prædæ non nihil peperit; alia ipsum Lamboium graviter sauciavit; alia hostes castello ad Mœnum expulit, captis duobus navigiis pretiosa merce onustis. Tum inopiam hilaritate & jocis, queis Lamboium lacessebat, dissimulare, parcaque panis & vini dispensatione alimenta longius quam creditum fuerat producere carnibus ducum absumtis. Sed & Francofurtenses, qui jam quo Cæsareorum destinata tenderent agnoscebant, Hanoviensibus qua poterant clam favere, & eorum liberationem optare, quod his subactis sibi obsidium imminere metuerent, præsertim postquam deprehensum fuerat, quatuor Cæsareorum millia circa Darmstadium congregata in animo habuisse Saxenhusam subita per veteres ruinas invasione opprimere. Qui tamen cum Francofurtenses nuntiis passim excitati rebus suis prospicerent, re non tentata retro abibant, jejuna cavillatione jactantes; errore scribæ Hanoviam versus iter se instituisse, cum Hagenoam abeundum fuerit.

Hanoviæ obsidium solvitur.

§. 40. Ast Wilhelmus Landgravius jam certam liberandæ Hanoviæ spem conceperat, quod de Gallasii motu nihil adhuc audiretur, Piccolomineus ad Leodium, Goetzius ad Hermansteinum desideret, Vehlenum inopia commeatus, & turbulentia militum distineret, nec Georgius Luneburgicus bellum in se aversurus videretur. Et Leslæus promtum se exhibebat, ne ipso tergiversante, qui consilio huic adversabantur, causam arriperent Landgravium à Suecis disjungendi, culpa in hos conjecta. 3. Jun. Igitur iter ingressi per Comitatum Waldeccensem Kirchainum paulo tardins attingunt ob aspera viarum, & quia aliquot centurias curruum frumento onustorum secum ducebant. Inde Landgravius cum expedita manu prægressus ad explorandum hostis habitum Windeccæ subsistit, 12. Jun. quoad Leslæus quantum poterat accelerans cum toto exercitu adesset; ubi obsessis adventus sui indicium binis ignibus totidemque machinis displosis faciebant. Occupaverat Lamboius omnes ad oppidum aditus, & validis operibus ad circumdederat selecto pedite insessis; sperans tamdiu ingruentes se sustenturum, quoad à Gallasio auxilium veniret, qui circa Spiram & Wormatiam copias contrahebat. 13. Jun. Ast Landgravius & Leslæus summo mane præcipuum aditum, qui Hanoviam ducit, agressi Cæsareos inde expellunt. Hinc validam manum in Lamboium, qui non procul cum suis consliterat, immittunt, eumque post acrem conflictum propellunt, ut præceps se per pontem ad Steinheimum prorpere cogeretur. Interea oppido circumposita castella viginti à bis mille peditibus insessa intra quatuor horarum spatium impetu expugnantur, omnibus qui intus erant promiscue cæsis; suorum non supra decem desideratis, præter nonnullos quos in uno castellorum abditus pulvis incensus afflaverat. Unum castellum supererat in via, qua Francofurtum itur, insigniter firmatum. 14. Jun. Id cum sequenti die tormentis verberaretur, Cæsarei deditionem offerebant; quod successu ferox miles adspernabatur, nec ad Landgravium aut Leslæum id referebat. Castello adsita erat lorica; qua prosilientes pedites salutem petebant, militiam mutare parati. Sed incitans se eques omnes trucidat; simul peditibus acclamat, hostem è castello profugere. Unde hic velut instinctu injussi nullo ordine, nullisque instrumentis ad castellum ruunt, velut nemine repugnaturo. 1636. Sed à propugnatoribus vita desperata acriter repelluntur, quinquaginta cæsis, inter quos duo centuriones, nonnullis sauciis. Post depulsum tamen assultum statim se arbitrio victoris dedunt. Ita captivitatem subiere duo subtribuni, septem centuriones cum inferioris gradus præfectis, & quingentis viginti quinque gregariis, ac tribus tormentis. Hanovia liberata magnum Pontificiis eas per oras terrorem incussit, ut jam Moguntinus Elector ad remotiora se loca conferret. Ut inde Steinheimum, aut Fridberga invaderetur, Wetteravia & vicinæ regiones tunc in solitudinem redactæ non patiebantur. Igitur postquam oppido frumentum illatum, præsidiumque recenti milite firmatum, destructis circa operibus retro viam legunt, paulum in Darmstadiensi ditione quietem acturi, 16.17 Jun. & Lamboii, Gallasii, atque Goetzii motus observaturi. Isto in itinere Leslæus, connivente Wilhelmo Landgravio, Darmstadienses menstruum stipendium pro exercitu suo poscit; ac Georgio Landgravio denuntiat; si amicum se profiteatur, copias suas secum conjungat; sin hostis esse malit, extrema quævis à se expectet; ad quæ nihil iste responsi reposuit. Sed provinciales ad preces conversi, intercedente etiam Joanne Landgravio, centum millibus uncialium promissis Leslæum placant, partim nunc, partim in diem solvendis, etsi præstatio longe infra promissum esset. Et quia rumor erat, Gronsfeldium, & Goetzium, omisso Hermansteino, Gleenio junctos propius movere, quingenti equites sub Kœnigsmarckio tribuno exploratum mittuntur, qui Rotkirchæ in sylva Occidentali magnam manum Co- 23. Jun. mitis Dillenburgici hostilia præ se ferentem profligant, quinquaginta cæsis, & Solmensi Comite capto. Quo tempore & Hassiaci Tremonia excurrentes Comitis Dillenburgici legionem oppressere, magna parte concisa, & inter cæteros etiam Comite Witgensteinio. Progressi Landgravius Leslæusque Amœnoburgum ditionis Moguntinæ oppidum deditione capiunt: 22. Jun. cui Landgravius suum militem imponit præsidio, quod id oppidum in ditiones ipsius accessum præberet, & Leslæus peditatum imminuere nollet. Inde Berga, ditionis Coloniensis oppidum, in excelso monte situm 1. Jul. invaditur, quod miles prædonibus mixtus insidebat. Id postquam imperatam deditionem abnuisset, tormentis verberari coeptum. Sed confertim ruentes imbres Landgravio suadebant obsidium potius solvere, quam per coeli iniquitatem 5. Jul. milites incassum fatigare, præsertim cum hostis oppido subventurus spargeretur. Ita Paderbornam versus discessum. Ibi quid ulterius suscipiendum, Leslæus in ancipiti hærebat.

Leslæus ad Visurgim se confert.

Nam Landgravio Hanoviam digresso Cassellis nova pacis promissa jactabantur, ac dolor è præcepto tam pingui bolo conceptus à Cæsareis callide dissimulabatur, velut id factum paci obfuturum non esset, modo Landgravius prius placitis stare vellet. Et metus erat, ne plerique consiliariorum, universique provinciales pacem ingeminantes Landgravii constantiam demum expugnarent. Hostis per Westphaliam suppletis numeris viginti millia conficere dicebatur. Et quia rumor ferebat hostem recta Cassellas & Zigenhainum petere Landgravius plerasque copias per opportuna ditionis suæ loca distribuebat, sexcentis tantum equitibus apud Leslæum relictis; ut nunc solus hic hosti par non esset. Miles præterea æger animi, & itinere per vastatas regiones inter omnium rerum inopiam non parum attritus. Et quæ à Darmstadiensibus expectabatur pecunia recreando exercitui, con-

ventu

1636. venta longe minor repræsentabatur; cum vix digressis Suecicis Georgius Landgravius sub capitis pœna suos reliqua solvere vetuisset. Ita Leslæo ad Visurgim loco idoneo stativa transferre placebat, & inopia confectum militem recreare; præsertim cum rumor de Magdeburgi periculo increbresceret, ut Banerio si res exigeret junctus isti oppido suppetias ferre posset.

Acta per Alsatiam.

§. 41. In Alsatia Colmariam, Schletstadium, & Hagenoam annonæ inopia premere cœperat; cui malo ut prospiceretur, præfecti in aula Gallica diligenter institerant, protestati, ni subveniatur, ea loca ultro in Cæsareorum manus perventura. Igitur Cardinali Valettæ, & Mareschallo Ranzovio negotium datur, frumentum & paratum bellicum Colmariæ & Schletstadio inferendi, cum de Hagenoa prope desperatum esset. Qui dum Spinali, cum quatuor peditum, duobus equitum fere

26.17. Jan.

millibus eodem tendunt, Cæsarei per superiorem Alsatiam hospitati, & morbis fameque confecti Dambacum se recipiunt. Trepidis Ranzovius Schletstadium delatus instandum ratus, primo centum cataphractos Ehristeino expulsos apud Geispitzam profligat, triginta sex captis, reliquis

28. Jan.

cæsis aut in aquas compulsis. Colmariæ inde præfectus Gehmeram tormentis admotis in potestatem redigit. Et Hebronus Dambacum versus progressus invenit Cæsareos propere Tabernas se recipere; & Ehenheimi, ac Molzeimi præsidium quidem reliquisse, sed Dachsteini arcis obsidium, quam Moserus subtribunus strenue propugnaverat, solvisse. Igitur Ranzovius, & Benfeldæ præfectus Quernheimius acriter contendere, ut hosti trepide ac famelico instaretur. Sed Valetta præter mandata quid suscipiendum negabat. Ut tamen Hagenoæ & annona & adparatus bellicus inferretur, Ranzovius & Guichius Comes cum valida

Gallasius ex Alsatia se proripit. 25. Jan.

manu Argentoratum versus movent. Quo audito Gallasius, qui aliquandiu Tabernis inter grassantem licet pestilentiam pergræcatus fuerat, cum omnibus copiis quæ ad eum se receperant, propere Weissenburgum se confert; ipse agnoscens opprimi se potuisse, si statim Galli omissis minoribus locis Tabernas contendissent. Quin & audito Gallos in Wanzenaviam progressos, Weissenburgo raptim facessit, inter id oppidum ac Landaviam militibus per famem & lassitudinem extinctis. Et credebantur eorum, quos iste à Lotharingia in Germaniam reduxerat, duas tertias partes fame ac pestilentia interiisse, passimque mortui insepulti jacebant, queis devoratis canes in rabiem agebantur, ipsis vivis inde formidandi. Ista Gallorum expeditione plus quidem profici poterat, si occasione invitante uti placuisset: operæ pretium tamen fuit istis oppidis firmatis Cæsareorum consilia disturbasse, ac intempestivo itinere famelicos attrivisse; simul eosdem longius Argentorato amovisse. Quæ urbs una cum Gallasio mox ultro fame ac peste peritura putabatur, dum per noxiam misericordiam ad triginta provincialium millia laribus suis profugorum intra mœnia recipiuntur. Cui malo obviam iturus magistratus edicto profugos urbe exire jubet, non nisi selectis deinceps receptu præbito; ac ne annona ad Cæsareos deferatur cavet.

Dux Bernhardus Lutetiam proficiscitur.

§. 42. Quæ adhuc supererant Fœderatorum copiæ sub Bernhardo Duce sat male habebant, spe quam super hibernis hic conceperat fallente. Nam quæ adsignabantur hospitia jejuna erant, ad fines Luneburgicæ sita, & ab incursionibus hostium parum tuta, ut continuas per vigilias & explorationes eques juxta pedesque paulo minus quam in expeditione fatigaretur; nec ductores conducendo in Germania militi possent dimitti. Sub finem quoque superioris anni cum Rege Galliæ conven- 1636.

26. Octob. 1635. tionem per Ponicam inierat Dux, qua Rex quadragies centena librarum millia annua quamdiu bellum duraret promiserat ea lege, ut Dux copias suas ad sex equitum, duodecim peditum Germanicorum millia augeret, & omnes sustentandis illis sumtus expenderet; tum rem tormentariam idoneo numero in promtu haberet. Solutio pecuniæ fieret per Commissarios Regios post factam lustrationem. Si in lustratione justus numerus non adfuerit pro singulis equitibus quadraginta libræ pro singulis peditibus duodenæ, pro ductoribus ad hanc proportionem. Ut tamen Rex onere hujus pecuniæ levetur, Dux laboret, ut ex hostico quid capere possit exercitui sustentando. Si Dux conventum numorum non possit præstare, Rex cum Gallico aut extraneo milite supplebit. Denique ne cum Cæsare citra consensum Regis Dux transigeret. Cui vicissim Rex pollicebatur, se pacem non facturum, nisi Duce ejusque exercitu incluso, & si qui ductorum ejus caperentur, eorum redemtionem procuraturum: & si adverso prælio Dux exercitum imminuerit, Regem ut istum supplere queat laboraturum. Huic conventioni subnectebantur articuli secreti; ut deinceps Dux exercitum à Rege sustentandum gubernet sub hujus autoritate, eidemque isto inserviat contra quoscunque, quicquid mandatorum in contrarium ipsi datum fuerit, utque exercitum ducat in quævis loca, & quævis destinata, quæ Regi placuerint, salva tamen Ducis directione circa actiones bellicas, quas examinare & definire illi integrum erit, prout causæ publicæ expedire judicaverit cum consilio eorum, qui apud eum nomine Regis, & Fœderatorum Principum residebunt, ut tamen Rhenum non transeat, nec magni momenti obsidium suscipiat, nisi de sententia Regis, qua hic exinde alia sua destinata temperare possit. Peculiari Ducis stipendio promittebantur quadringenta librarum millia, & post pacem factam annua pensio centum quinquaginta millium librarum, quoad vita superest. Tum in eundem donatione conferebatur Landgraviatus Alsatiæ cum præfectura Hagenoënsi, à Rege recognoscendus, cum omnibus juribus, quæ ad Domum Austriacam spectarunt, ut tamen ritus Catholici, & bona sacra ne turbentur. Rex quoque daturus erat operam, ut pacis tractatibus Alsatia, & quæ à Suecis donata sunt, penes Ducem maneant; id si obtineri nequeat, æquivalente possessione Duci satisfacturus. Enimvero conventio ista hactenus inanis fere fuerat, non nisi semimenstrua pensione soluta. Unde Ducis milites fremere; se dum pro vallo Gallis sint, & ad pericula primi, ad stipendia ultimos haberi; enormi insuper omnium rerum pretio præsertim linguam Gallicam ignorantibus. Itaque diffluebat miles, ut vix dimidia pars superesset: multi quoque itinere in Alsatiam, redituque signa deseruerant. Ne igitur plane pessumiret exercitus, ipse Dux Parisios ire constituit, apud Regem Richeliumque negotium suum promoturus. Etsi nec ipsius actiones aulæ satis probarentur. Nam arguebatur egregias pugnandi occasiones transmisisse, seu pavida Norlingani prælii memoria, seu quod omne militum damnum grave putaret, cum id unicum haberet salutis, autoritatisque suæ præsidium. Ad quæ tamen Ducis domestici reponebant; Gallos pecuniæ suæ tenaces pericula exteris delegasse, & cum in hostem progrediendi tempus esset, Comitem Suessionensem revocatum. Cæterum Dux Lutetiam veniens, cum ob Saxonici sanguinis antiquitatem & decora multum se Pontificum poste-

1636. ris, & vasallis præferret, parem saltem honorem sibi, atque Parmensi Duci, qui paulo ante tecto capite Regem allocutus fuerat, exhiberi par censebat. 4. Mart. Itaque cum primum ad Regem admissus esset, postquam pauca locutus fuerat, Rege caput tegente, idem ipse facit injussus. Apparebat in Regis vultu offensa, qui nudato capite, ut Duci quoque eadem necessitas imponeretur, sermonem abrumpebat. Post apud Reginam fuere ambo, tectus Rex, nudo Dux capite, quod Dux honori sexus more Gallico datum interpretabatur; Galli quod ante peccatum fuerat, eo correctum volebant, eique indicabant; tegendi capitis honorem non negaturum Regem Duci, si titulum sibi Franconiæ, aut alterius ditionis adscriberet; non soli sanguini eum deferri haut solitum.

Coloredus à Gallis vapulat.

§. 43. Interea Gallis rem bene adversus Cæsareos gerendi occasio oblata fuerat. Nam Coloredus Cæsareus Dux, qui post receptum è Lotharingia per Basileensem præsulatum hibernarat, eodem exhausto trans Mosellam in Luneburgicum agrum abire constituerat, adsumtis in itinere, quæ hinc inde adhuc disperse agebant, turmis. Ubi adjunctis Piccolominei Hispanicis copiis ingens formandus erat exercitus Gallis opponendus, ut Gallasio spatium fieret, refectis suis in Suecos eundi. Ast Forcæus Marchio, qui absente patre exercitui præerat, audito istius itinere, & præmisso cum sexcentis equitibus Gassione tribuno, ipse cum bis mil- 5. Mart. le sclopetariis, quindecim equitum centuriis insecutus, improviso Blamontii adest, tribus Diæo milliaribus, ubi Coloredus pridie adpulerat. Hunc nequidquam inde se proripientem, & Gallos declinare conantem Forcæus prævertens inter Raonum & Baccaratum invadit, primum impetum Degenfeldi legione faciente. Post acrem trium horarum conflictum Gallis victoria cedit. Cæsareorum in loco prælii sexcenti cæsi numerabantur, supra sexcenti; quos inter quadraginta sex ductores, & ipse Coloredus Nanccium captivi deducti. Simul omnia impedimenta, & tredecim signa equestria erepta. Galli tamen ea victoria contenti non longius hosti insistebant.

Misera Rhenani tractus facies

§. 44. Isto tempore dira fames regiones Transrhenanas premebat, & audiebantur passim exempla horrorem incutere apta. Ad Ruffacum fœmina ac puer cadaver canibus & corvis sociis arrodere inveniebantur. Palatinatu Inferiore mater infantem proprium mactarat, & sale conditum comederat; quæ in carcere eo nomine conjecta, mortua ibi post inventa fuit. Neostadii Nemetum custodes cœmeteriis adponendi erant, ne mortui sepulcris eruerentur. Nec minor Cæsareorum immanitas, qui tenuia famis solatia miseris extorquebant, Walmerodo exercitus quæstore jactante: satius esse omnes provinciales fame perire, quam Cæsaris ministeria negligi. Wormatiæ & Oppenheimi senatores conclavi includebantur, nullo scamno aut lecto, & stramine quidem ad requiem concesso; intensissimo æstu parce aqua, parcius panis præbebatur, ut viginti florenorum millia exsolverent: & cum omnem spem messis & vindemiæ, & quæ supererant pecora offerrent, respondebatur; ista omnia ante militum esse. Unde portis licet custoditis, cives plerique clam se subducebant. In Palatinatu Inferiore vix ducenti rustici superesse dicebantur fami & pestilentiæ, & quia Cæsarei quos deprehendebant, in militiam abstrahebant, aut trucidabant. Gallasius tamen in vastata regione immotus ad messem usque hæsurus videbatur; qui & Ehenheimi atque Moltzheimi præsidiariis farinam submiserat, quo inde Benfeldensium messis turbari posset. Argentoratenses quoque ad amplectendam pacem 1636. Pragensem urgebantur, repudiata quam petebant neutralitate; qui tamen cum non satis super templis sibi cautum foret, in casses se inducere abnuebant. Bellicorum actuum interea nihil, nisi quod Benfeldenses catervam pecoribus ipsorum insidiantem castigaverant. Paulo 12. Maji. post Valetta Cardinalis sex equitum, peditumque millibus, & quatuor Ducis Bernhardi legionibus stipatus ex hibernis in Alsatiam movet, de 18. Maji. frumento præsidiariis prospecturus, & præcipue Hagenoæ obsidium soluturus. Is in itinere quatuor Croatarum legiones subinde restitantes, in fugam propellit; quas inde Hebronus cum mille selectis equitibus præmissus apud Dachsteinam acriter licet resistentes penitus fundit, aliquot centuriis eorum cæsis, ac opima præda & mille quingentis equis potitur. Hinc Hagenoam versus cum progrederetur, qui oppidum id eminus cinxerant, raptim se Weisseburgum proripiunt. Ita nullo impediente annona Hagenoæ illata.

Valetta in Alsatiam movet.

Uti & Dux Bernhardus.

§. 45. Ast Bernhardi Ducis copiæ per macilenta hiberna valde imminutæ, cum nulla ratio easreficiendi esset, Burgundiæ Comitatui immittuntur, regioni diviti; ubi brevi tempore egregie se recreabant. Dux ipse nova conventione cum Rege inita, & insigni pecuniæ summa, magnificisque donis onustus, inde ad easdem reversus statim per Pfaltzburgum in Alsatiam tendit. Ubi mille cum sclopetariis & quingentis equiti- 1. Jun. bus prægressus improviso luce nondum orta castellum supra Tabernas situm, nemine suorum desiderato occupat, oppidi præsidiariis frustra ipsum iterum expellere nitentibus. Eam ansam Dux arripiebat Tabernas obsidendi; sed quod nondum machinæ adessent, spatium obsessis fiebat defensioni necessaria præparandi. Tormentis demum advectis post ruinam editam assultus 9. Jun. inclinante in vesperam die datur, præeuntibus Gallis à Valetta submissis, quos Germani sequebantur, acri virtutis æmulatione. Jam in tertiam horam intra mœnium ruinas pugnabatur; sed cum perrumpi in oppidum non posset, ac tenebris ingruentibus amicus ab hoste discerni non amplius posset, re infecta recedendum erat, quadringentis amissis, quos inter Gaudeckerus tribunus, & protribuni aliquot ac vigiliarum præfecti; & præcipue Jacobus Joannes Hanoviæ Comes. Ipsi Duci, dum rem confectam putans ad ruinam properat, index digitus sinistræ manus globo avellitur, simul crus perstringitur. Nec 15. Jun. eo secius per novam ruinam impetus fit, quo in extimum oppidum penetratur, hoste post inflammatas plerasque domus in oppidum interius se recipiente. Eodem die ducenti dimachæ Bockenheimo ad Saram Hohenbaaram, ac inde per fruticeta propius Tabernas successerant, nondum ex omni parte cinctas. Ad quos Mulenheimius tribunus, aliique ductores conscientia flagitii, quondam post Schorndorfum deditum Fœderatorum militia deserta, vindictam metuentes erumpere conabantur. Sed acerrime licet connixi in oppidum repelluntur, triginta suorum cæsis, viginti captis. Et hactenus citra impedimentum obsidio vacaverat Dux, nisi quod quinque Croatarum legiones Weissenburgi stativa habentes, aliquando pabulatores & qui inter castra atque Argentoratum hinc inde commeabant, interciperent, quos inter & Wurmbrandius tribunus erat. Cum tamen Gallasius propius accederet, 18. Jun. Dux quoque omnes suas copias, & Valetta Turennium toto cum exercitu arcessebat. Tentatur inde assultus ad interius oppidum, & acerrime licet

Qui Tabernas obsidet.

resisten-

1636. resistentibus præsidiariis jam centum pedites unam domum occupant; nec eo minus non sine jactura repelluntur. Igitur quo militi parceretur, tormentis rem magis gerere Dux instruit, Benseldæ præfecto, accepta de restituendo cautione, globorum affatim suppeditante. Cum denuo lata ruina facta, [25. Jun.] & omnia assultui parata essent, increbrescente de Cæsareorum adventu rumore, is omittitur. Eodem die Hebronus dum ostentantandæ fiduciæ intentus, & lentiore gradu opera lustratum circumit, globo collum trajectus intra horam extinguitur. Turennius quoque brachium leviter perstringitur. Nec obsessorum, licet vis externa & fames premeret, constantia frangebatur; & Mulenheimius præfectus Duci denuntiarat, injunctum sibi obsidium per integrum mensem sustinere, ne forte per inanem pertinaciam deditionem à se extrahi putet. [19. Jun.] Dum ista ad Tabernas geruntur, Mumpelgardæ præfectus Susius Comes Befortum modico præsidio insessum deditione capit. Quernheimius quoque Benseldæ præfectus cum delectis suis, & quingentis [9. Jun.] Gallis Ehenheimum superius invadit, cuniculis [23. Jun.] actis citra militis dispendium. Inde edita duobus locis ruina & incenso cuniculo, qui triginta militum stationem in auras evibrabat, assultus datur, & pars mœnium turrisque ingens occupa- [24. Jun.] tur. Ita præfectus Briaumontius subtribunus deditionem honestis legibus facit, tradito simul Ehenheimo inferiore arce, & Moltzheimo. Munimenta oppidi jam quassata, ac multo labore reficienda solo æquantur. Ea deditio opportune valde facta erat, quod duo equitum millia à Gallasio subsidio missa forent, quorum primum agmen non nisi duarum horarum itinere aberat: sed deditione oppidi audita illi viam relegebant. Porro apud Cæsareos nupero Gallorum adventu valde trepidatum fuerat, ita ut cum nondum hi Bruntutum adpulissent, illi castellis ad Drusenheimum, & Bischofsheimum se proriperent, relicta quæ ibi erat annona. Et ita male habitæ erant illæ copiæ, ut Gallis & Bernhardo Duci nullo modo pares forent, Polonis insuper in seditionem prorumpentibus. Sed dum hic ad Tabernas occupatur, Gallasio tempus dabatur ad Spiram exercitum non spernendum contractis passim copiis parandi, valido cumprimis peditatu, quem apud Hanoviam pulsi augebant. Unde sub finem Junii Drusenheimum movebat; longius tamen progredi non ausus, castra ibi muniebat; quod satius duceret deditionem obsessi oppidi eminus adspicere, quam tentato prælio exercitum periculo exponere.

[Saxo ad Reginam Sueciæ scribit.] §. 46. Inter incalescentia arma circa pacem frustra satagebatur. Et redditæ quidem Saxoni fuerant literæ à Regina Sueciæ, in quarum inscriptione *Confœderati* vocabulum ipsi non fuerat initio observatum, nisi monente demum Marazino, qui [22. Febr.] gravi id præjudicio cedere jactaverat. Igitur peculiaribus id vocabulum literis refutatum it: Sueciæ Domui non solutum fœderibus ad posteros transituris illigari. Fœdus cum Gustavo Rege initum ipsius morte expirasse; conceptum adversus eos, qui jam fato functi sint, sublatis quoque ejusdem causis, quæ cum expeditionibus mortem illius insecutis nihil commune habeant. Post Regis obitum, quamdiu cum Cæsare controversia superfuerit, nunquam se Suecis socia arma junxisse, Oxenstiernam quondam Dresdæ ne verbo quidem mentionem fecisse, ipsum fœdere adhuc teneri; quin ultro agnovisse ejus obligationem jam subla- [5. Mart.] tam. Ex eo tempore rationes se suas à Suecis sejunxisse, ac de pace & republica constituenda laborasse. Sed ad ea quæ literis Regina exprobraverat, reponebat; Legatos & duces Suecicos ditionibus suis, suorumque agnatorum & vasallorum 1636. damni plurimum dedisse, destinata sua per Silesiam turbasse, ad repellendam vim hostium nihil contulisse. Ita re ipsa testatos fœdus nullum superesse. Post sublatum fœdus, Pirnensi & Pragensi tractatu nihil admissum, à suo officio & honestate alienum. Nec fœdere contineri, ut ipsi absque Suecorum consensu pacem non liceat inire. Francofurtensi conventu neminem Legatis suis objecisse, tractatus à se non posse suscipi, de quibus passim jam innotuerat. Quin Oxenstiernam eos ultro hortatum fuisse, paci sedulo operarentur, ne nova belli flamma à Gallia surgeret. Formam tractatui dare non penes se, sed Cæsarem fuisse. Pace omnes, qui alterutri parti auxilia tulerunt, comprehensos, modo occupata dominis suis restituerent. Omnia bello patrata oblivione abolita. Quin Cæsarem peculiariter declarasse, Suecos pace comprehendi, & liberism è Germania discessum in patriam iisdem indulgeri; sed peculiares super eo tractatus suscipi superfluum, & trahendo tempori inventum. Eo gravius esse à quibusdam Reginæ ministris pacem diffamari; qui inaudito exemplo Germaniæ leges dictare præsumant, qua ratione caput inter & membra transigendum sit; nec credibile talia Reginæ jussu facta, aut ab ipsa probari omnia, quæ à morte Regis ab istis suscepta sunt, aut Reginam se hostem toti Imperio ferre. Pacem porro Sueciæ invitæ non obtrudi; sed se curasse, ut paci hæc includeretur, quia id inter amicos solitum, & quod istam Sueciæ expedire judicaret. Nec se obstitisse, quo minus Regina cum ipso Cæsare tractaret. Transactionis cum Oxenstierna capita ipsi Meclenburgico æquissima visa; sed cum jam omnia confecta crederentur, istum alia movisse, quæ pacem parum ipsi cordi fuisse arguerent. Conventum Luneburgi expediendæ Suecorum satisfactioni habendum irruptione Baneri in Magdeburgicam turbatum; cujus facinora Turcicam & Barbaricam immanitatem superantia obtentu defensionis hautquidquam excusaveris. Suecicos ministros id tantum agere, ut Germaniæ insultent. Jure à se Ordines monitos, nulla fœdera adversus Imperium valere; & milites, ne arma in patriæ viscera convertant. Reductis domum Suecis, & concessa Germaniæ pace Reginam æterna laude mactandam. Sin secus fiat, haut sibi imputandum, quid mali bello extracto secuturum sit. Post quoque ab ipso literæ ad Ordines Sueciæ dantur, quibus Oxenstiernam Baneriumque falsa de ipso sparsisse arguit, qui effuso sanguine & vastatis terris delectentur, & per libidinem injustum adversus Imperium bellum gerant; cum ipse nihil aliud quam pacem quærat; ad quam amplectendam istos hortabatur.

§. 47. Cæterum postquam Daniæ Rex per legatos ad Cæsarem denuo se pacis cum Suecia mediatorem obtulisset, Cæsar Saxoni procuratorium tractantibus eo nomine suscipiendis, licet post aliquot demum menses, transmiserat. Ejus exemplum hic ad Regem mittit, addito; Cæsari primaria capita, in quibus ex Oxenstiernæ sententia Regni Sueciæ dignitas & securitas vertatur, probari. Satisfactionem Sueciæ & militum Cæsarem non spectare, sed inter Protestantes expediendam. Nec circa amnestiam quid difficultatis superesse, cum pro Palatino Legatus Anglicus, Wurtenbergicus Dux, & Landgravius pro se apud Cæsarem agant. Sed in eo jam cardinem controversiæ volvi, quod Oxenstierna oppidis insessis non prius cedere, aut militem abducere velit, quam satisfactio Sueciæ & militum sit expedita, nec chirographo aut hypotheca adquiescere velit, sed vel præsentem pecuniam, vel terrarum quid postulare videatur; quorum id supra vires Protestantium, hoc contra [Daniæ Rex tandem Lubecæ tractatum molitur. 18. April.]

 leges

1636. leges Imperii sit. Igitur daret operam Rex, ut Oxenstierna ad cedendum occupatis locis, & militem deducendum persuadeatur, ac moderata pecuniæ summa in diem solvenda sit contentus. Nam si iste in priori sententia perstet, tractatum ioanem fore. Promittebat tamen, Legatos se couventa
12. Maji. die Lubecam missurum. Inde Rex literis Reginæ Sueciæ significat: ad decimum quintum Junii conventum Lubecæ à se deouo indictum, quo ut ipsa Legatos cum idoneis mandatis mittat, petit; simul quid à Cæsare obtineri queat exponit, multisque rationibus adductis hortatur, ut oblatas con-
12. Maji. ditiones ocyus amplectatur. In eundem sensum ad Oxenstiernam quoque scribitur. Enimvero literæ ad Reginam vicesima demum Junii die Holmiæ reddebantur: & quæ Oxenstiernam spectabant, per errorem Hamburgo Holmiam mittebantur, quod iste jam in Sueciam solvisse crederetur. Etsi aliunde is exemplum procuratorii Saxonici, sed sero satis, accepisset. Ita neque Regina, neque Oxenstierna condicto die Lubecam mittere poterat; & procuratorium Cæsareum ita conceptum erat, ut vix privatus quispiam ex eo tractatum suscipere ausurus esset. Ac sane patebat, in eo tractatu Danom Suecis suasurum, ut omoem satisfactionem Coronæ & militum remittercot; aut si quid pecuniæ prumitteretur, solo chirographo abiqoe hypotheca adquiescerent. Pellucebat quoque contemtus Regis in Suecos, quibus vix duodecim millia militum in Germania superesse censebat, etiam illis computatis, qui eodem in supplementum trajecturi erant. Ac revera nihil aliud agebat, quam ut Suecis insultaret; & ut Reginę Legati cum subdelegatis Cæsaris tractarent; ad quam indignitatem ipse quondam Lubecæ adactus fuerat; & Suecia commodis suis evoluta haut gloriosius, quam ipse olim, Germania excederet. Quin & ministri Danici jactaverant; justo liberaliorem fuisse Saxonem circa satisfactionem, & oblata bypotheca; id quod aote omnia Daniæ Rex corrigere, eoque Protestantium gratiam captare velit. Igitur uti stolidum videbatur rem ipsam incertis promissis permutare; ita & animi constantia adversus istum ostentanda erat; cum si utique metu mali aliquid foret concedendum, honestius esset à Cæ-
19. Jun. sare, quam à Dano terreri. Respondebatur tamen Regi à Regina: Optasse se, ut literæ ad conventum invitantes non demum elapso jam dicto die redditæ forent. Nunc missionem legatorum suspendendam, quoad sibi constet, num alii quoque legati eo pervenerint. Ostenduntur inde defectus procuratorii Cæsarei, quod utique fundamentum sit totius tractatus; in quo solius Regni Sueciæ, non Reginæ facta sit mentio, Saxonique injunctum, nihil tangere, quod statum Germanię spectet, sed eo taotum incumbere, ut Sueci Germania dimoveantur; usque adeo Cęsarem suę dignitatis retinentissimum Reginę fastigium insuper habere. Id denique agi, ut pro incertis & io fututum prominentibus promissis rem ipsam è manibus amittat. Falso sibi exprobrari studium proprii commodi, finium dilatandorum cupidinem, oppressionem Evangelicorum, consumta patientiam in nervum erupturam: cum quo minus pax dudum coierit, penes illos culpa sit, qui ita contemtim ipsam habuerint, nec transactione, qualem Regium fastigium requirit, dignari voluerint. De cętero si adversa pars perversum agendi modum mutet, se suum in pacem studium orbi sat adprobaturam. Oxenstierna autem etsi mature de conventu significatum fuisset; tamen ad ita contumeliose conceptam plenipotentiam nunquam tractatus admittere ausus esset. Simul videbatur restitutionem exclusorum Ordinum à Cæsare plane rejectam; de qua sola cum isto agendum restet, 1636.
cum satisfactionem Protestantes Ordines in se receperint. Igitur Regi per literas significat, Or- 14. Jun.
dinum restitutione sublata ad tractandum nihil superesse; sed & inauditum, vitiosa procuratorio tractatus ordiri. Cuique Regum suam non minus dignitatem, quam Cæsari, cordi esse. Exclusos Ordines restitui etiam vicinorum Regnorum interesse, & citra id Germaniam nunquam sat quietam fore. Rem quoque cum Legato Gallico & Anglico communicandam, qui de communis pacis tractatibus spem fecerint. Quod si tamen utique Lubecæ tractandum sit, petebat à Rege, sua autoritate efficeret, ut plenipotentia emendetur, nec pręcipua tractandi materia secludatur, utque firma Europæ pax promoveatur. Sic istum quidem conventum Suecorum nemo adiit, aut adire potuit. Et ipse Saxo excusabat, nullum è Consiliariis sibi superesse, quem eo mittere queat, cum sibi ounc legatio Ratisponam adornanda fuerit. Revera autem huic pax cordi non erat, postquam destinata circa Magdeburgum succedere videbantur; quo capto facile Suecos ad oram Maris Baltici in angustum compactum iri sperabat. Sed & hoc constabat, Dani mediationem Cæsari, Saxoni atque Meclenburgico hactenus tantum placuisse, quod isti propositum esset, Suecos Germania, & ora Maris Baltici dimovere. Extra boc istius operam aversabaotur, quod metuerent, ne suis commodis velificatus, Pragensi paci derogare cooaretur.

§. 48. Inter hæc Angliæ Rex Josephum Ave- Ministri
rium apud Hamburgenses Prolegatum, quem Anglici
obeundo Conventui Luneburgico destinaverat apud Oxe-
causam Palatinam Ordinibus Protestantibus com- nstier-
mendaturum, ad Oxenstiernam miserat, qui nam pro-
reddita Regis ad Reginam epistola, qua pro af- positio.
11. Jun. fectu in Domum Palatinam gratias agebat, ac de parta bello Germanico gloria gratulabatur, in eundem sensum magna verborum pompa perorabat; inter alia exponens, quid Viennæ spei factum sit, & ut Arundelius Comes eo missus fuerit ad extremam Cæsaris sententiam super negotio Palatino cognoscendam; quæ ubi Regi non satisfecerit, huoc vi tandem rem gesturum. Addebat, si Cæsar in pacem pronus deprehendatur, Arundelio injunctum, sociata cum Danico Legato opera eniti, ut pax Pragensi melior ac tutior, debito cum Sueciæ honore conficiatur. Porro ut quo loco pacis negotium sit, sibi communicet; ac num Suecis placeat, junctim cum Angliæ & Daniæ Regibus ad communem pacem procurandam incumbere? Ei Oxenstierna non minore verborum honore occurrebat; addita, ni communis pax, & præcipue Palatini restitutio sibi tantopere cordi fuisset, dudum Suecos viam inventuros fuisse bello se extricandi: ac si deinceps alii, quorum ęque interest, nihil communem ad causam conferant, onere in solos Suecos devoluto; vitio verti ipsis noo posse, si peculiari transactione sibi consulant. Fortia consilia capessenda, nec Palatini restitutionem legationibus obtineri posse, ni eædem armis suffulciantur. Eoque melius ei negotio consuli, si vel statim arma arripiantur, vel Suecorum militia auxilio sublevetur; ne forte pax interventu Dani aut Meclenborgici coeat, antequam Regis, ejusque cognatorum commoda rite observata fuerint. Circa idem tempus Carolus Ludovicus Elector Palatinus causam suam Oxenstiernæ in Luneburgico conventu urgendam literis commendabat; quæ huic pro istius præsenti fortuna paulo imperiosius scriptæ videbantur; quod istud velut à Suecis de- 19. Jun.
bitum exigeret.

§. 49.

1636. Cum Meclenburgico super pace acta. 5. Maji. §. 49. Denique & Meclenburgicus Dux circa pacem satagere non desinebat. Monuerat hic Oxenstiernam, ut ob restitutionem eorum, quos pax Pragensis excluserat, pacem ne moraretur, sed eos clementiæ Cæsaris relinqueret. Ad quæ Oxenstierna; Totius Imperii omniumque Ordinum interesse istos restitui, nec alia lege stabilem Germaniæ pacem sperandam, aut cuique Ordinum de suo statu satis caveri. Omnium quoque vicinorum interesse, ut vetus Germaniæ harmonia, atque libertas instauretur. Sueciam effuso tanto suorum sanguine, salva conscientia & existimatione concedere non posse, ut tot illustres familiæ in exilio contabescant. Et cum Gustavus Rex iis promiserit, se curaturum, ut omnes paci includantur; ea verba utique Reginæ filiæ præstanda, neque concedendum, ut exprobrari ejusdem memoriæ queat, aliquem ipsius culpa fortunarum suarum jacturam fecisse. Quod si tamen vel Electores in futuro conventu Ratisponensi, vel Ordines Protestantes in conventu per Saxonem indicendo commodiorem rationem istos restituendi, & Imperio tranquillitatem stabilem conciliandi mire possint, magno Sueciam onere levari. Ast Dux post intellectam Saxonis sententiam denuo tentare constituit, num bello finem imponere possit: eoque per Joannem
12. Jun. Cottmannum Oxenstiernæ demonstrat; cum reliquis fere compositis super amnestia exclusis maxima difficultas supersit, Cæsarem jam instante Saxone non parum ibi remisisse, ac super restitutione Wurtenbergici Ducis, atque Palatini Anglici Legati interventu tolerabilem exitum sperandum.
18. Jun. Ad quæ Oxenstierna: Cæsarem ad nihil certi se obstrinxisse, ac spem tantum fecisse: nec de solo Palatino & Wurtenbergico, sed de multis insuper & insignibus Imperii Ordinibus eorumque ditionibus agi, quorum neque Cæsar neque Saxo mentionem fecerit: quos restitui, quantum pacis & libertatis Germanicæ intersit, multis rationibus demonstrabat; in quo Cæsarem tandem quoque concessurum Ordinibus diligenter instantibus, dubium sibi non esse. Ut igitur pari passu de satisfactione Sueciæ atque militum transigatur, Duci apud Saxonem urgendum esse, quo Protestantium conventus quamprimum indicatur. De his omnibus, Oxenstierna Ordinibus, qui nondum cum Cæsare transegerant, significat; monito, ut non solum consilio se juvent, sed Electores Ordinesque Protestantes, Regemque Daniæ ad operam secum jungendam permoveant, ne Suecia sola oneri succumbat.

Oxenstierna in Sueciam discedit. §. 50. Jam in procinctu erat Oxenstierna ad iter in patriam suscipiendum, cum Chaumontius de tractatibus pacis Pontificis interventu instituendis significat; ad quos si ipse legatus proficiscatur, gratissimum Regi suo fore. Sed iste rem ad Rectores Sueciæ rejiciebat. Idem mox post fœdus cum Wilhelmo Landgravio conclusum, cum Wismariensis fœderis ratihabitionem adesse diceret, congressum ejusdem expetebat. Sed hic molem negonorum & instans iter jam justo longius prolatum excusabat. Potius erat, omnes per Germaniam ministros sago togaque, inprimis Banerium, Wrangelium, & Leslæum summos duces officii monere, atque huic, Landgravioque liberationem Magdeburgi commendare, qua obtenta bellum facilius in ditiones Cæsaris hæreditarias devolvi poterat. Stenoni Bielkio negotia pacis dirigenda committebantur, Salvio, & Jacobo Steinbergio succenturiatis. Ita is Stralsunda solvens in Sue-
4. Jul. 14. Jul. ciam adpellit, magno omnium Ordinum honore, plausuque exceptus, prout tanti Viri merita requirebant. Et postquam in Senatu de gestis suis exposuisset, & quomodo se ope summa connixum importunitas quorundam hominum, & vis fatorum impedierit, quo minus destinatis suis potiri valuerit. Et cum paratum se reddendis super quavis actione rationibus ostendisset, Senatu ab ipso acta summopere probante ad Cancellarii munus deinceps exercendum se conferebat; id monens, ne cui unquam deinceps tam ampla mandata, atque sibi, darent pro arbitrio de bello & pace statuendi. Nam iis si abuti voluisset, plures sibi occasiones fuisse privatas fortunas immensum augendi, ni amor & fides patriæ ante omnia fuisset. Habebatur eo tempore conventus selectorum ex Ordinibus, qui Oxenstiernæ adventum aliquot per septimanas expectaverant, quo plenius de facie rerum in Germania ab ipso instruerentur. Et omnes quidem bello tam formidabili defungi cupiebant, exercitumque continuis periculis patriam, pacis suavitate recreare, cujus spem è tractatibus Meclenburgici opera institutis conceperant. Et plerisque videbatur remissa fumtuum refusione satis habendum, si Protestantes Ordines militis Teutonici, & peregrini residua stipendia in se susciperent. Quo facto ipsi indigenæ militi satisfacere, & omnibus Germaniæ locis cedere parati erant. Quod tamen quæ pacem suadebant rationes citra extremam necessitatem essent, cordatioribus non ita ad pacem festinandum videbatur, ut hostibus, totique orbi ludibrium deberent. Nam qualem pars adversa pacem dare volebat, semper obtineri posse, si mascule rem gerant. Cujus & repudiandæ nunc plausibile prætextum suppetebat; exclusos amnestia Ordines deseri nefas esse. Ac si fallente plane fortuna Germanico solo depellantur, hostem tamen ne in Sueciam perculsis instet, paucis in Oelandia & ad Calmariam dispositis legionibus prohiberi posse. Et cum Gustavi Regis felicitate omnibus jam locis potiantur, ex quibus sub initium belli Sueciæ periculum imminebat; stolidum esse tanta commoda temere projicere, ac ultro velut latus sibi nudare, non sine gravi Sueciæ damno, si Danus solus, aut Polono junctus bellum moveat. Denique composito licet Germanico bello non diuturnæ tamen quietis spem concipi posse, non nostra bellandi libidine, sed ob iniqua vicinorum odia, & machinationes. Igitur prius decreta repetunt Ordines; 21. Juli ut pax honesta ac tuta omni ratione quæratur; cujus conditiones qui ad clavum Reipublicæ sedent, pro captu temporum intendant, vel remittant. Sed si hostis ignominiosum, quo hactenus usus est, cum Suecia agendi modum non omittat, nec alium, quam huc usque ostendit, animum induat, vindicando patriæ honori ac saluti neque sanguini, neque bonis suis se parcituros.

Ordinum Sueciæ decretum.

Magdeburgo Saxo potitur. §. 51. Ast in Germania post Oxenstiernæ discessum res initio non admodum lætæ fluebant. Banerius enim triginta quinque cohortibus adducente Gustavo Gustavi Filio è Pomerania firmatus, cum id ageret, ut Magdeburgi liberationem si non aperta vi, saltem aversis alio hostibus tentaret; urbem jam in hostium potestatem concessisse intelligit. Deditionis causam præfecti solum pulveris defectum prodige nimis consumti adducere poterant; cum præsidiarius miles adhuc alacris ferret, nondum captis exterioribus munitionibus, aut tentato mœtis viribus assultu. Discessuro præsidio honestæ leges concessæ. Sed oppidano- 3. Jul. rum nulla ratio habita, secus quam à præfectis promissum erat, quis desideria sua commendaverant; nec istorum deputati prius porta emittebantur, quam militari pacto jam absoluto; sic ut leges, quas Saxo ferret, omnino subeundæ forent. Igi- 5. Jul. tur præfecti Joannes Drakius, & Salomon Adami 15. Jul.

1636. Werbenam delati ſtatim in cuſtodiam dabantur, cauſam ſuper dedito oppido dicturi, hautquidquam probata, quam afferebant, excuſatione de pyrii pulveris defectu, cujus ducenta quinquaginta tria vaſa inutiliter conſumſerant. Et cum Banerius Rectores Sueciæ ſuper ea re conſuleret, hi reſpondebant, ut quicquid tum circa hos, tum alios flagitii compertos jus militare pronuntiaret, ſtatim exſecutioni daret, cauſa ad ipſos haut relata. Quanquam nihilo ſecius iſtis capite damnatis vitæ gratia facta eſt. Inſperata iſta deditio Banerii conſilia non parum turbabat, cui Werbenæ ideo ſubſiſtendum adhuc erat, obſervandis hoſtium conatibus. Simul equitatus intra caſtra recipiebatur, ne forte ab hoſte opprimeretur. Et quod hoſtem copiis ſuis attenuatis aggredi non auderet, expectandum cenſebat, quoad plurium legionum acceſſu firmaretur; citeriorem tamen Albis ripam inſeſſuturus, ut Leſlæo propior eſſet, obſervandis quoque Georgii Luneburgici, & Daniæ Regis machinationibus. Hoſtis contra integrum menſem circa Magdeburgum hærebat, abſumto adparatu bellico, & commeatus inopia premente. Eas moras ad Werbenam Sueci ferre non amplius poterant, annona deficiente, & quod pabulum ab octo & amplius milliaribus ex agro Brunſwicenſi petendum eſſet, non ſine certo equitatus exitio. Nam ſi trans Albim pabulatum mitteretur diſciplinæ negligens miles, vaſtatio diſtrictus Pegnicenſis, & Meclenburgicæ metuebatur, quibus exeſis, ſi forte ratio belli eo ſecedere ſubigeret, ad oram maritimam plane deſcendendum erat.

Banerius Leſlæum ad ſe evocat.

§. 52. Sed cum Banerius ſolus nihil ardui ſuſcipere poſſet, & Wrangelius copias à Suecia miſſas validis per Pomeraniam Cæſareis, penes ſe retinere cuperet; cujus rationi etiam iſte aſſentiebat: ad Leſlæum Andreas Trotzigius mittitur, qui faciem rerum & Banerii deſtinata aperiret, ejuſque conjunctionem expeteret. Sed quia metus erat, ne hoſtis eo conſilio animadverſo in Luneburgicam ſe conferret, adſcitoque Georgio Duce medium ſe ipſi, Leſlæoque interponeret; conſtituebat Banerius, motis Werbena caſtris Leſlæo, qui à Viſurgi per Nienburgum profecturus erat, in Luneburgica occurrere. Locus conjunctioni deſignabatur Luneburgum oppidum, quod in poteſtatem redigere una cum Winſena tentaturus erat. Poſt junctas copias conſilium erat Brunſuicenſem atque Halberſtadienſem ditionem ad obſequium redigere; inde tranſmiſſo Sala bellum in Electoru ditiones transferre, in obſiſtere audentem prælio tentato.

Banerius Luneburgum & Winſenam in poteſtatem redigit.

§. 53. Sic Banerius locis ad Albim Havelamque idoneo præſidio & annona firmatis, Werbena in Luneburgicam movet, præmiſſo Crocovio tribuno, ut hoſtium circa Ultzenam manipulos disjiceret; ſed qui jam mature in tutiora ſe receperant. Ultzenam Luneburgico præſidio inſeſſam, ac hoſtilia ſpirantem, Banerius admoto exercitu mox

7. Aug. in Ordinem redigebat. Inde Luneburgum tendit, motus hac quoque inter cæteras ratione, ut poſt ereptum Magdeburgum interventu ejus oppidi commercio Hamburgenſium uti poſſet, ſi forte ſibi in Miſniam denuo abeundum foret. Eodem quoque tempore è Weſtphalia movebat Leſlæus, cura rerum ibi in Cratzenſteinium tranſlata, cui tres equitum legiones, cum tribus dimacharum cohortibus adjunxerat. Reliquas copias, quæ quindecim peditum centurias, bis mille quingentos equites explebant, Luneburgum ad Ba-

12. Aug. nerium adducebat, id iter Georgio Duce fruſtra impedire conato. Conſtituerat Leſlæus poſt traditas Banerio copias imperium abdicare, ac in patriam ſe conferre, afflictam triginta annorum militia valetudinem cauſatus. Sed a Banerio perſuaſus tantiſper munus retinebat. Luneburgo Banerius decuriones evocabat, poſtulans, ut præſidium intra oppidum reciperent. Qui modica pecuniæ ſumma oblata declarabant; extrema ſe malle expectare, quam militem recipere. Sed cum is vim propius admotum iret, oppidani territi vetus cum Guſtavo Rege fœdus ſe inſtauraturos, ac præſidium in arcem Calebergam recepturos pollicentur. Banerio etſi ſat virium erat expugnando oppido; tamen ne tempus obſidio tereret, & exercitum detractis tribus peditum millibus, quem numerum ſpatioſi oppidi præſidium requirebat, imminueret, quæ offerebantur acceptare conſtituit, præſertim cum per arcem oppido ſat fræni injiceretur. Igitur fœdus, quo urbs 14. Aug.
in fidem & partes Suecorum concedebat, renovatur, & arci trecenti pedites præſidio imponuntur. Mox quoque Winſena arx, dum præfectus 15. Aug.
temere ad colloquium amici quondam ductoris prodit, ab irrumpente ſubito milite Suecico opprimitur.

§. 54. Saxo interim Hatzfeldio junctus Magdeburgo Tangermundam deſcenderat, ibique navali ponte Albim inſtraverat. In quem Banerius valido jam exercitu inſtructus Luneburgo recta ire decreverat, ſi prælium detrectaret, ſedem belli in Miſniam & Thuringiam tranſlaturus. Ea tamen deſtinata hoſtis ad Albim & Havelam progreſſus impediebant, quos modica cum manu duce Clitzingio præter ſpem fecerat. Is quippe Havelbergam primum invaſerat, quatuor cohortibus inſeſſam; quæ languide intentatam vim aliquandiu propulſabant; poſt cincto ab altera quoque parte oppido, collapſis repente animis ductores ad deditionem indecoris legibus faciendam compellebant, abſque ſignis & armis dimiſſæ. Mox Clitzingius à ſubtribuno Watzio, Havelbergæ nuper præfecto, & aliis ductoribus poſtulat, ut ſecum ad Werbenſe caſtellum progreſſi eidem præſidio deditionem perſuadeant. Quibus abnuentibus gregarius, qui operam ſuam ultro obtulerat, cum tympanotriba mittitur, quæ Havelbergæ contigerant expoſiturus, additis minis ni ſtatim ſe dederent, Havelbergæ emiſſos huc adducendos, & ante ora ipſorum concidendos, pari exemplo mox in ipſos edendo. Qua iſti re territi, abjectis armis turpi pacto caſtellum hoſti tradunt eo feſtinantius, quod præfectus ante quatriduum fato functus eſſet. Ratenavia impetu expugnatur, cæſis pleriſque præſidiariis, ubi quatuor ſignis hoſtis potitur. Ad Brandeburgum ſtatim atque hoſtis ſe oſtenderet, Vetus Oppidum, & Baſilica à Suecis deſeritur; Novum Oppidum poſt vim admotam, cum pulvis deficeret, ſe dedebat. Ita Sueci levi negotio toto Havela depelluntur. Præſidiario tamen milm Havelbergæ, & caſtelli poſt cauſa judicio bellico dicenda fuit, nec ductores, cum in gregarios culpam devolverent, plane abſoluti, quod verbis tantum refractarios, haut ſtatuto exemplo coërcitum iviſſent. Sed inter gregarios auctores flagitii capite pœnas luerunt; reliquorum decimus quiſque forte ductus ſupplicio deſtinatur; quod tamen unius aut alterius morte piatum.

Hoſtis Havelberga, Werbena, Ratenavia, & Brandeburgo potitur.
5. Aug.
16. Aug.

Banerius cis Albim tendit.

§. 55. Dum circa Havelam Clitzingius fatagit, Banerius Luneburgo Soltquellam proceſſerat, ulterius in Miſniam iturus, cum inſperatus de amiſſis ad Havelam oppidis nuntius iter ſiſtere, & Dœmitzam flectere ſubigit, ne & iſta pari ratione opprimeretur. Heic conſilio habito pleriſque placebat, propius ad Wrangelium accedendum, quo iſti, atque oræ maritimæ ſubveniri poſſet. Banerio

1636.

nerio tamen id cum pernicie rerum Suecicarum & exercitus conjunctum videbatur. Se quippe in Meclenburgicam digresso hostem toto Albi potiturum; simul rebus per Westphaliam plane collapsis Landgravium desperabundum cum Cæsare transacturum; tum Gallos alia consilia capturos. Extremum quoque ipsorum refugium Pomeraniam, & Meclenburgicam si nunc exhauriantur, in perniciem exercitum tracturas. Tum pereunte existimatione Germanos ductores seditionem induituros. Quod si è Meclenburgica in hostem iretur, metus erat, ne iste munitis se locis tenens prælium detrectaret. Ita in Pomeraniam recedentibus mala jam dicta imminere; aut si ad illa loca, quæ totam per æstatem insederant, denuo reverterent, inopia mox consectura erat, hoste destinatis suis hautquidquam depulso. Igitur optimum judicabat, impressione in Misniam facta hostem eodem pertrahere; simul prohibere, ne gliscentes Georgii Ducis copiæ isti conjungi possent. Ac si Saxo ad sua defendenda properaret, abducto simul è Pomerania Marazino, Wrangelius occasionem nanciscebatur se confirmandi, & occupata ab hoste per Pomeraniam loca recuperandi. Enimvero dum ea destinata jam exsequi parat, è captivis intelligit, quinque equitum, totidem peditum legiones Dœhnio Duce Perlebergam venisse, incertum in navalem Suecorum pontem, an in Wrangelium subito quid tentaturas. Igitur seposito priore consilio istas expedita cum manu opprimere constituit, si hostis tota mole iisdem subventum iret, prælio certaturus. Mox tamen nuntiatur, eas legiones ad exercitum regressas, ac Marazinum cum omni equitatu & dimachis Electori & Hatzfeldio se conjunxisse. Ac fama erat, Georgium Luneburgicum, & Gœtzium Saxoni se sociaturos; qui auctis immane quantum copiis explorata victoriæ spe in Banerium sit moturus. Igitur Banerius, ne per temeritatem in exitium ruere videretur, & ipse Wrangelii copias evocare constituit, præsertim cum præter oppidorum quorundam præsidiarios nullus in Pomerania hostis superesset; castraque ad Parchimum metatur, gravibus edictis, suppliciisque libidinem ac rapacitatem vagabundi militis coërcens.

4. Sept.

Hostis ad Perlebergam considet.

§. 56. Hostis contra ad Perlebergam munitis castris consederat eo uti adparebat consilio, ut una cum Suecis Pomeraniam & Meclenburgicam exhauriret, & exercitum juxta ac oppidorum præsidia ad inopiam redigeret; interim adsitis Luneburgicis & Gœtzii copiis ita se firmaturus, ut si qua perrumpere Banerius aggrederetur, numero istum obruere posset. Ast Banerius cum à Wrangelio submissę copię ductu Vitztumii Generalis Vicarii accessissent, lustrato exercitu novem equitum millia centum quinquaginta, peditum septem millia, ducentos viginti octo reperit. Et quia eo progressum hostem videbat, unde non facile recipere se posset, nec forte numero confisus vellet, frontem ipsi obvertere, ac ante Luneburgicorum & Gœtzii adventum potius aleam prælii tentare, quam ut cum exercitu in præsens exitium compelleretur pati constituit. Quod si hostis sui copiam non faceret, medium se inter istius castra, Havelamque & Albim insertum ibat intercipiendæ annonæ, id quod si prohibere conaretur hostis prælio occasionem præbiturus sperabatur. Quod si idem diviso exercitu cum parte copiarum mare versus descenderet, præcipitante jam in hiemem anno munitis oppidis parum metuendus erat; altera parte, quę adversa ipsi tenderet, certo vapulatura. Ast si toto cum exercitu eodem se penetraret, Banerio insequente, in eosdem casses se induebat, quos Suecis structum ibat, mari æque, ac Cæsareis, Saxonicisque ditionibus exclusus. Accedebat conditio sui exercitus non sane optima, equitibus late palantibus ac dilabente pedite, ut nupero itinere inter Dœmitzam & Graboviam trecenti, qui defecerant, desiderarentur; ingruente insuper inopia, ut aut pugnandum esset, aut esuriendum.

Banerius in hostem tendit.

1636.

13. Sep.

Motis igitur Parchimo castris Putlitzam, inde Wolfshagam tendit, ubi quinque cataphractorum legiones, & Ungarus tribunus cum dragonibus se suis ostendebat. Et quia Wolfshagam inter & Perlebergam via aliquoties rivis aut paludibus arctatur, ab unis angustiis ad alias, levi brachio iter Suecorum morati; sed ad extremum acriter in suorum castra rejecti sunt, uti captivi ferebant, quadringentis amissis, & Ungaro non nisi sexaginta dragones reducente. Sic propius sub Saxonis castra Banerius succedit, copiis in aciem dispositis.

Hostis prælium detrectat.

§. 57. Ast hostis, qui tredecim peditum phalanges, quindecim equitum millia explebat, castris suis prodire nolebat, quæ post munimentum agreste, duasque profundas fossas posuerat, exterius palude & dumetis frequentibus, ut vix hostium quisquam conspici posset; aciemque retro istas munitiones instruxerat. Eum loco tam iniquo invadere citra ulteriorem consultationem Banerio haut placebat. Igitur vespera ingruente ad quadrantem milliaris recedebat; ubi habito cum ducibus consilio judicabatur, eo loco hostem non invadendum.

15. Sept.

Postera tamen die iterum ad castra hostium instructis ordinibus acceditur; sed qui immobiles hærebant, nisi quod quingentos equites emitterent levem velitationem orsos. Hoste igitur prælium detrectante aliam viam inibat Banerius eundem in pugnam protrahendi.

16. Sept.

Castra quippe istius prætergressus Wilsenacum abit; Vitztumio cum idonea manu ad Havelbergam occupandam dimisso, quem ipse toto cum exercitu insequitur, Werbense simul castellum aggressurus.

18. Sep.

Atque Havelbergæ quidem centum qui insidebant pedites arbitrio ipsius se dedebant. Interim Banerius navigia hostium, ne ponti extruendo amplius inservire possent, destruit, nec modica ibi annona potitur. Mox quoque Werbense castellum in potestatem venturum erat, ni Banerius audito hostis motu statim in eum vertisset. Hic quippe, relictis ad Perlebergam castris, sub Clitzingio dimissam trium millium quingentorum manum ad

19. Sept.

se trahere post captum Brandeburgum cupiebat. Audito tamen Banerii regressu ad Witstocum iterum considebat. Tanto magis properare Banerius, ne aut hostis se subduceret, aut Clitzingii accessu vires augeret. Et quia è præteritis ejusdem actionibus colligebat id ab isto agi, ut ipse intra munita castra desidens, Suecicos inani labore & inopia attereret, conceptæ jam sententiæ inhærens aleam tentare malebat, quam cum fame luctantis militis seditionem experiri.

23. Sept.

Uno ab hostium castris milliari rivus erat, uliginosa utrinque ripa; cujus pontem ab hoste dejectum reparat, ac statim mille pedites munito Wernstadiorum prætorio cum duabus equitum legionibus immittit.

24 Sept.

Pugna ad Witstocum.

§. 58. Postera luce à summo mane ad meridiem totus exercitus pontem filatim transibat, ubi sua cuique statio assignabatur. Dextrum cornu, quem locum & ipse sibi Banerius elegerat, Leonardus Torstensonius; mediam aciem Lesleus obtinebat, in sinistro cornu Jacobus Kingius, & Stalhantschius curabant. Secundam aciem Vitztumius ducebat. Sed sylva in dimidium milliare patens transeunda erat, antequam campus occurreret, in quo acies explicare poterat. Sylva transmissa in conspectum dabatur hostis, qui retro aliam sylvam excelso monte consederat, cujus frontem excitati aggeres, & objecta vehicula tegebant machinis

1636. antepositis. Intra istam loci opportunitatem cum hostem aggredi numero prævalentem temerarium judicaret Banerius, sinistrum cornu sylvam & montem circuire jubet, ut à latere eundem invaderet. Ipse dextrum cornu ad dextrum sylvę latus oppidum versus circumducit ad radices mootis ab hoste insessi, ut eum munimentis suis extraheret. Nec spes fallebat, dum hostis statione sua deserta per sylvam celsis ac rarioribus quercubus consitam totum equitatum Banerio immittit, quem peditatus insequitur, ut sic tota hostium vis dextro Suecorum cornu incumberet. Heic igitur asperrima pugna surgere, & cui parem se vidisse Banerius negabat; ut nulla isthoc in cornu ala foret, quæ non sexta, octava, aut decima vice cum hoste concurrerit. Et quanquam ductores ęque ac gregarii summa virtute rem gererent, sic ut inter alia, tres legiones, Livonica, Wittenbergii, & Wachtmeisteri totum dextrum hostium cornu repellerent; tamen inter repetitos toties conflictus, cadentibus & saucis plurimis, ęteri lassitudioe confecti eo redacti erant, ut jam fugam spectare viderentur. Et hostium duces suis persuaserant, Banerium occubuisse, aut captum esse, eoque jam clangentibus tubis victoriam exclamabant. Sed in ipso tempore Leslæus cum quinque peditum phalangibus aderat, qui quatuor hostium phalanges, dextrum Suecorum cornu à latere invadere agitantes, felici impressione repulsas avertit, & equitatui modicam respirandi facultatem præbuit. Sed cum cataphracti hostium suis phalangibus subvenirent, recrudescente pugna duæ Suecorum phalanges male multabantur, cæsis aut sauciis plerisque, & ereptis aliquot signis, ab equitatu tamen post recuperatis. Incurrebat id periculi dextra ala, quod sinistro cornu sylva, & mons longo circuitu esset ambiendus; & secunda acies cum primam hosti implicitam sensisset, ita tarde gradum promoveret. Cujus rei culpa in Vitztuminm à cæteris tribunis conferebatur, quod non permiserit illis gradum, uti cupiebant, & necessitas exigebat, accelerare; quin jactabant contra ipsius jussum se properasse, alias adhuc tardius adventuros fuisse. Qui & nuntio per Banerium misso, ut adproperaret, respoodebat: se satis nosse, quando tempus sit veniendi. Ac jam antea prælium hoc die Norlingensi simile ominatus fuerat. Tandem cum ingruente vespera sinistrum cornu manum cum hoste conserere cœpisset, simul secunda Suecorum acies eminus conspiceretur, hostis territus turbatis subito nrdinibus in plenam fugam effunditur. In loco conflictus cæsnrum hostium inter quatunr & quinque millia reperta præter eos, qui in fuga trucidati sunt, quos inter undecim equitum centuriæ. Sed maxima clades peditatui Cæsareo incubuerat, qui parum ab internecione absuit. Ex hnstium ducibus ceciderant Wildbergius tribnnus, Hatzfeldius junior, & Falckensteinius Comes. Signorum pedestrium Sueci potiebantur centum viginti septem, equestrium novendecim, dimacharum quinque cum tormentis triginta tribus, ac duobus mortariis; simnl adparatu bellico, omnibus impedimentis, & Electoris suppellectile argentea. E Suecorum exercitu occubueraot equites septingenti, sexaginta quatuor, pedites trecenti septuaginta octo; sauciati equites septuaginta sexaginta quatuor, pedites mille quadringenti, octoginta unus. E ductoribus ceciderant Bergbosius, & Cunigamus tribuni, Perschkofskius, & Sabortzkius subtribuni. Inter saucios erant Crocovius tribunus, Gadovius subtribunus, multique alarum præfecti, & inferiorum graduum ductores. Tburooem Bielkium tribunum, strenue re gesta hostis captum

Hostium clades.

abstraxerat. Ut ea victoria non pauco sanguine Suecis emta foret, ad quam post Banerium Torstensonii constantia non parum contulerat. Sequenti die summo mane Banerius Kingium, & Stalhantschium cum sinistro cornu fugienti per diversas vias hosti immittit Pritzwaldam versus, & Werbense castellum; qui bis mille amplius capiunt, & invia, quæ Pritzwaldam ducit, magnam multitudinem trucidant. Quod equitum supererat apud Werbense munimentum Havelam cursim superat; peditatus reliquiæ navigiis trans Albim vectæ Magdeburgum properere facessunt. Eo autem insignior erat isthæc victoria, quod Sueci adversus hostem numero & locn potiorem iniquo ex loco subirent, cumque extra munimenta sua protractum cum parte duntaxat sui exercitus funderent. 1636.

25. Sept.

§. 59. Isthæc victoria per magnam Europæ partem insignes animi motus producebat, prout quisque studio in has, aut illas partes propenderet. Ac Sueci quidem etsi summopere lætarentur armorum suorum gloria, & contusa hostium superbia, sumtaque tot injuriarum atque insultationum ultione; potius tamen habebatur, quod nunc occasio honestis conditiooibus pacem obtinendi, parata foret. Nam hactenus pax metu, aut desperatione quæsita videri poterat; nunc rebus secundis nihil insolentiæ ostendere præclarum, & florentibus armis pacem affectare maximum favorem habebat; simul invidia belli in adversam partem devolvebatur. Nec tamen ideo velut, confectn bello remissius agebatur, sed huic continuando omnia diligenter parabantur, non modo sustinendis per Germaniam rebus, sed & ut Danus metu coërceretur. Hic quippe cum nuntium hujus pugnæ Rensburgi accepisset, alliso in mensam pilco, verbisque summam indignationem præ se tulerat, velut abrupta nunc, quam adversus Suecos struebat, consiliorum tela. Hanseaticæ urbes, & quicquid provinciarum mari alluitur, hanc victoriam cum gaudio accipiebant non tam favore in Suecos, quam quod belli flamma à se in superioris Germaniæ partes devolvenda speraretur. Sed superioris Germaniæ Ordinibus ob incumbentes cervicibus Cæsareos gaudium premendum erat, subnascente jam melioris, quam quæ Pragæ conflata fuerat, pacis spe. In Galliam quoque, Angliam, & Hollandiam ejus victoriæ sensus penetraverat. Quod tamen Gallos & Hollandos belli tædium cepisset, suspicio erat ipsos hac occasione usuros cum hoste perculso transigendi, bellumque in alios devolvendi. Quæ res & Suecis necessitatem afferebat, ne pacis consilia abjicerent. Etsi in Gallia Richelio cumprimis hæc victoria optata acciderat, quem res hactenus parum ex voto fluentes, & acriter instans Pontifex in pacem propellebat privatis ipsius rationibus exitiosam; quam nunc securius elnsum ibat. Sed & Hispanus Legatus Ratisponæ Cæsarem urgebat, ut Suecos facta pace amoliretur, oblata etiam mutuo pecunia, qua istis satisfaciendum foret; ut tota belli mole Gallia premi posset. Cui fini & Paradisius ad Saxonem mittebatur, eidem quoque pacem persuasurus.

Motus animorum post eam pugnam.

§. 60. Iste quoque non inter postremos ejus victoriæ fructus erat, quod quæ in Saxonia Inferiore adversus Suecos struebantur machinationes, ultro nunc corruerent. Præcipuus earum autor habebatur Rex Daniæ, de cujus clandestinis cum Cęsare commerciis multa spargebantur, velut fœdere inter ipsum & Austriacam Domum icto præfectura maris Baltici & Oceani, curaque adsitorum portuum, nomine Romani Imperii eidem defendenda foret; Rugia insula in feudum concessa. Id

Eædem machinationes Dani & Lauenburgici eluduntur.

sane

1636.

sane constabat, Cæsarem de Bremensi præsulatu filio ipsius confirmando annuisse ea lege, ut Rex pro Ducatu Holsatiæ, & filius una cum Capitulo Bremensi Pragensi paci plane se submitteret, bello in Suecos tanquam Imperii hostes sumto. Saxo quoque conventum Ordinum Holsatiæ Chilonii habentem per legatum monuerat; ne Suecos Mari Baltico dominari pateretur, utque arma in promtu haberet secum in istos jungenda, si æquas pacis leges aspernarentur. Unde & Rex paulatim bellum terra marique parare; indignationem adversus Suecos variis indiciis expromere, Pinnebergico Comitatu ipsorum hospitiis subtracto, Albiquo per naves suas bellicas occluso, ac transitu per Holsatiam indies difficiliore reddito, nonnullis, qui heic deprehendebantur, spoliatis, captis aut trucidatis, ipso si non jubente; saltem permittente, & connivente; cum Cæsarei & Saxonici tuto ibidem commearent. Post Danum Luneburgica Domus, & præcipue Georgius Dux iis consiliis implicabatur, quem inter ac Regem frequentes nunnii missitabantur. Et aperte Dux militem conscribere, supplendis veteribus legionibus, aut novis formandis; selecti provincialium lustrari, transitus fluminum, & oppida præsidiis firmari, & hospitia quibusvis per ipsius ditionem abnui. Sed & de Meclenburgici animo dubitabatur, cujus subjecti maximam contumaciam ostenderant adversus onera, quæ sustentando exercitui inevitabilis necessitas imperare coëgerat, talia tolerare à Duce sibi interdictum jactantes. Accedebant delectus ab eodem clam habiti, nec modicus eorum numerus autorari, qui Suecorum signa deseruerant. Idemque ægrotos in sua provincia relictos ad exercitum remittere detrectabat, causatus, iisdem se nunc magnopere indigere. Nobilibus quoque provincialibus equites imperabantur duplo numero; Suerinum, Gustrovia, Butzovia operibus firmabantur, cum contra munitio Wismariæ detractis inde operariis requiesceret. Neque ista consilia agitata fuisse post hanc victoriam à Duce ad Banerium missus Legatus dissimulabat. Eidem fini Duces Lauenburgici circa idem tempus Franshagæ conventum egerant, quorum protectionem ab ipsis delatam Daniæ Rex suscepturus dicebatur. Inter quos etiam Francisco Alberto Duci post Baudisii missionem imperium in Saxonicum exercitum oblatum erat, quod & ipsum durioribus licet legibus acceptasse fama erat. Denique & id agebatur, ut Lubeca & Hamburgum in eam societatem pertraherentur. Quæ tamen metu fœderis inter Gallos & Suecos ei negotio misceri recusabant; præsertim cum Chaumontius jactaret; si quis Sueciam vellicaret, id Gallos perinde habituros, ac sibi factum. Cæterum istorum consilia, quæ per Saxoniæ Electorem cumprimis urgebantur, verbo defensionem Circuli Saxonici præ se ferebant ad eum fere modum, quem Daniæ quondam Rex adversus Cæsareos & Ligistas susceperat; cui tamen hic in præsens non aliter, quam pro rata Ducis Holsatiæ accedere volebat. Sed res auspiciis Georgii Ducis, qui Circuli præfecturam gerebat, suscipienda erat, regimen exercitus administrante Arnheimio, qui Regem inter & Ducem hinc inde cursitans satagebat. Ex hoc adparatu quid Suecis expectandum foret, facile patebat, non minus ambiguis hisce, quam apertis hostibus formidandis. Nam exercitu inter Albim & mare Balticum contracto statuerant denuo leges pacis proponere, quas si Sueci abnuerent, junctis cum Saxone copiis hos invasuri erant, eo certiore victoriæ spe, quod tempore hiberno è Suecia nihil copiarum advenire posset. Et jam ista destinata in apertum eruptura videbantur, ni ad Witstocum victoria intervenisset; qua divulgata Daniæ Rex delectus omnes statim supprimebat, cæteris quoque in altam dissimulationem compositis. 1636.

Banerius paulo tardius hostem persequitur.

§. 61. Ast Banerio, quo minus statim hosti perculso insisteret, id maxime obstabat, quod citra impedimenta per exhaustas plane terras iter facere non posset; ad quæ trans Albim vehenda, navium aut navalis pontis copia non erat, quod hic didito adversæ pugnæ rumore Dœmitza Lauenburgum devectus esset, tardo molimine in priorem locum retrahendus. Igitur prima cura erat saucios ter mille amplius per Meclenburgicam, Pegnicensemque, & Ruppinensem districtum distribuere. Adversus quos tamen Meclenburgici cumprimis inhumanos se valde exhibebant, denegato multis in locis tecti usu, sic ut plurimis, qui servari alias poterant, frigido sub cœlo pereundum fuerit. Et Suerinensis Dux edicto non modo immunia hospitia, sed & tecta cibumque pecuniam licet offerentibus præberi vetuerat. Unde una nocte tredecim saucii ante portam frigore extincti, quos inter subtribunus Gadovius veteranus ductor, & nupera pugna meliora meritus, animam exhalabat. Inde quia hostium equitatus magnam partem salvus è prælio evaserat, & Gœtzius è Westphalia suis auxilio venturus erat; Suecicis contra legionibus tam aspera pugna debilitatis; Leslæum cum suis copiis, & plerasque à Wrangelio submissas turmas apud se retinere statuit, quoad hostem penitus profligasset. Ita ad Castellum Werbense itur, quo expugnato per pontem ibi structum exercitus traducitur, hinc Garlebiam tenditur. Interim Plato, & Mortaignius tribuni Plauenam arcem ad deditionem compellunt, trecentis, qui eam insidebant peditibus Suecorum sacramento adactis. Garlebia Banerius ad Georgium Ducem, qui nuper defuncto fratri Augusto successerat, literas dabat, ad veterem cum Suecis amicitiam recolendam eundem hortatus, & ut consilia sua ab hostibus sejungat; quo pateat, quid ab ipso deinceps sibi expectandum foret. Ad quæ Dux ambigue; multa super causis, quæ Pragensem pacem amplecti subegerint, memorans; nec aliud se hactenus egisse, quam ut Suecis æqua ratione satisfieret. Contra sibi, suæque Domui gravissimas injurias illatas, quibus in posterum avertendis operam dare fas sibi sit. Demum pacis studium Banerio ingerit, quæ & sibi curæ deinceps sit futura.

12. Octob.

17. Octob.

29. Octob.

Hostium conditio.

§. 62. Hostis contra post acceptam cladem copias diviserat, Hatzfeldio in Halberstadiensem agrum Electore in Misniam digresso. Quorum hic ægre bis mille peditum iterum collegerat, equite quoque valde imminuto, armis fere, aut equis sarcinisque amissis. Quibus refovendis vicinæ provinciæ valde premebantur, & soli Erfordienses menstrua octodecim millia uncialium, præter frumentum quatuor millium pretio poscebantur. Accedebat aliud malum, quod triginta Polonorum turmæ apud Rhenum deserto Galasio per has oras iter domum capesserent, omnia qua transibant diripientes; quorum tamen non paucos palantes rustici trucidabant. Nec melius Cæsarei habebant, quorum pauci pedites supererant; eoque Hatzfeldius Gœtzium, ut copias secum sociaret, evocaverat; qui & ex Electoris sententia ad Georgium Ducem Cellas profectus erat ejus conjunctioni ambiendæ.

Banerius in hostem tendit.

§. 63. Ast Banerio fallaces nuntii retulerant, hostem adscitis Gœtzii, & Lauenburgici copiis grandiorem quam ad Witstocum exercitum coëgisse; ac jam lustratione apud Eislebiam habita obvium ipsi tendere. Huic quanquam durum videretur recentis victoriæ fructum novi prælii aleæ denuo exponere; tamen quia Magdeburgicam, ac

Hal-

1636. Halberstadiensem ditionem fames ac pestilentia in
solitudinem redegerat, ut in tam populosa alias re-
gione rarum nunc esset hominem conspicere, eo-
que longius utique cum exercitu progrediendum
erat, denuo cum hoste manum conserere statuit.
25. Octob. Igitur Garlebia movens Mansfeldiæ arci à centum
2. Nov. peditibus insessiæ deditionem imperat. Quam cum
præfectus abnueret, nec operæ pretium foret ob
tantillam rem moram ibi trahere, relicta de sulto-
rum manu arci eminus obsidendæ, Sangerhusam
pergit. Ubi referebatur Hatzfeldium cum Cæsa-
reo exercitu, & septendecim Saxonicis legionibus
4. Nov. trans Onestrum consistere. Unde ipse cum Tor-
stensonio assumtis novem equitum legionibus, &
quingentis selectis peditibus, ac machinis nonnul-
lis eas in oras tendit, hospitiis ipsos ejecturus.
Enimvero prægressus jam cum exercitu Hatzfel-
dius non nisi Schoenickelium tribunum cum octin-
gentis equitibus ibi reliquerat; qui cognito Sueco-
rum adventu celeriter se subducebat; ad Schwan-
seam centum quinquaginta suorum amissis. Quo
audito Hatzfeldius, qui peditatum & impedimen-
ta præmiserat, expedito cum equitatu statim per
Longam Saltzam, & Creutzbergam noctu trans
Werram flumen ad Gœtzium properat. Ei trepi-
do quo minus instaret Banerius, uti cupiebat, aspe-
ræ, aut luto profundæ viæ obstabant, quas tor-
mentis plane invias pedeq; ægre moliebatur. Igi-
tur ne fatigatum jam satis militem pessundaret, di-
lata hostium persecutione catervas duntaxat quas-
dam cedentium vestigia legere jubet, motus eo-
rundem observaturas. Nam si isti copiam sui face-
rent, prælio iterum certare constituerat: sin lon-
gius facesserent, ipse suos per hiberna dispositurus,
ac Erfordienses in potestatem redacturus erat. Hos
quippe, ut ad fidem quondam Gustavo Regi da-
tam redirent, annonamque exercitui præberent,
6. Nov. Banerius per literas hortabatur. Quarum latorem
tubicinem illi velatis oculis in urbem deductum,
7. Nov. hoc cum responso dimittebant; Fœderi Sueccico
se ad finem usque belli adhæsisse; postea in Suecos
nihil deliquisse; eoque ne quid molestiæ sibi dam-
nique inferatur petere. Annonam abnuunt, cau-
sati, urbem suam præsenti rerum statu ea carere
non posse. Portis inde clausis nullum Suecorum
in urbem admittunt; & cum Banerius vim mini-
taretur, si verba nihil proficerent, ad resistendum
se parant.

Banerius Cæsareos ultra Hassiam propellit. §. 64. Gœtzius interim, audita ad Witstocum
clade, è Westphalia Hatzfeldio adversus urgentes
Suecos subsidio properans, transito apud Mundam
Visurgi, Creutzbergæ isti conjungitur. Quo co-
1. Nov. gnito Banerius dilata Erfordia copias in hostem ra-
10. Nov. pit, id saltem effecturus, ut Hassi hoste liberati eo
constantius Suecorum partibus adhærerent. Quan-
quam enim ante prælium ad Witstocum, Ordi-
nes Hassiæ conventu Altendorfi acto super pace
Pragensi acceptanda decreverant, idque Cæsari ac
Hungariæ Regi denuntiaverant: tamen post vi-
ctoriam Suecorum, cum hostis nullibi subsistere
auderet, spreta pace Banerii adventum enixe soli-
citabant. Qui & mox Isenacum, cujus non mo-
dica pars fortuito incendio absumta, inde per
Creutzbergam in Hassiam tendit. Sed hostis sem-
per retrocedens non citra trepidationem non Rote-
burgi Werram inde & Fuldam fluvios transmittit.
Et quanquam Hassi Banerio compendia viarum
per Eschwegam & Witzenhusam proponerent,
ponte etiam navali ad Cassellas extructo; tamen
ne hac quidem via iste hostem antevertere poterat,
qui Warburgum & Dimelam, inde Stadbergam
se jam proripuerat, aliquot vehiculorum centuriis,
& duabus machinis relictis. Igitur Hassia liberata
Banerius post Lesliæum in Westphaliam remissum
retro in Thuringiam & Misniam vertit, Saxonis 1636.
copias sat tenues dissipaturus, ne firmare se iterum 1. Dec.
possent; simul ut suos per hiberna reficeret. Prius
tamen Erfordiam in potestate habere destinatis
ipsius summe necessarium erat; quam cum septem
per dies frustra persuasionibus solicitasset, tandem 13. 19. Dec
neutralitatem oblatam aversatus vim admovere,
& ignes in eam jaculari instituit tanto successu, ut
intra unam horam sex locis incendia excitaret. Un- Erfordia in partes Suecorum concedit.
de oppidani territi, consentientibus Moguntinis
ministris, inita transactione partibus Suecorum
accedunt. Ejus præcipua capita erant; ut urbs in- 22. Dec.
tra Cyriaciburgum ducentos Suecos præsidio ad-
mitteret, ab ipsa alendos; ac in urbe præfectum
Suecicum haberet, Reginæ & urbi fide obstri-
ctum: Ipsa urbs ne præsidium admitteret, sum-
ma pecuniæ & vestibus militaribus redimebat, de
cætero omnem favorem, ac transitum Suecis præ-
bitura. Vicissim Banerius Cyriaciburgi restitu-
tionem facta pace, integra quoque jura, illæsa
prædia itinera ad urbem tuta, & immunitatem à
molestiis militaribus promittebat, & quod inte-
rim à Suecis defendenda, ac futuræ paci expressis
verbis inserenda esset. Quæ conditiones sat libe-
rales ut urbi concederentur, anni tempestas suade-
bat, diuturni obsidii intolerans, & quia Misniæ
hibernis imminebat miles reliquis circa regionibus
vastatis. Accedebat, quod Elector copias suas
apud Torgam colligeret, cum Clitzingio jungen-
das, Wrangelii destinatis turbandis. Igitur & ipse Banerius in Misniam tendit.
Torgam vertit, consilia ista elusurus, redacto in
potestatem ponte, & catervis Dresdam usque di-
missis. In itinere subtribunus cum centum quin-
quaginta dimachis Naumburgi post brevem defen-
sionem arbitrio se victoris dedebat; ipse cum du-
ctoribus in captivitatem redactus, gregarii sacra-
mento Suecorum accessere. Et quia Misniam Cæ-
sarei & Saxones non parum exhauserant, aliquot 30. Dec.
legiones in Hennebergicum Comitatum in hiber-
na dimittuntur, quo cæteræ laxius agerent. Ea
quippe tunc præcipua Banerio cura, exercitum
per hiemem refovere, & suppletis peditum legio-
nibus equitatum insigniter augere, quo hosti hac
virium parte prævalenti par esse posset. Provincia-
les edicto mittere jubentur, qui super exercitui
præbendis transigant, tum ut intra penates suos
maneant, tutelari milite promisso, & additis in re-
fractarios minis. Quæ res istis sat inopina accide-
bat, eum hactenus de victoria suorum apud Wit-
stocum falsis nuntiis persuasi forent: nunc acerbos
Pragensis pacis fructus frustra exsecrabantur. Ele-
ctor contra sententiæ suæ pervicax vim utcunque
propulsabat, quoad à Cæsare auxilia venirent.
Lipsia quoque tribus legionibus firmatur sub Tran-
dorfio tribuno, qui antea in Basilica Wratislavien-
si strenue rem gesserat.

§. 65. In Pomerania circa idem tempus, quo Gesta per Pomeraniam.
Magdeburgo Saxoniæ Elector, Marazinus Star- Stargardia vi expugnatur.
gardia potiebatur; quam frustra aliquoties tenta-
tam tandem manu peditum Glogovia firmatus; &
plerisque equitum pedestre hoc munus subeunti- 6. Jul.
bus, per tenebras assultu invadit, ac resistente li-
cet acriter præsidio irrumpit. Præfectus oppidi
Joannes Skyttius tribunus, strenue munere suo
functus, cum jam hostis mœnia superasset, post
abscissas ad flumen, quo oppidum interluitur, vias
fortiter se defendebat, & hostem quo minus flu-
men transire posset arcebat; donec femur globo
trajectus, & prolapsus altero quoque crure fracto
in manus hostium perveniret, aliquot post dies è
vulneribus extinctus. Subtribunus Bethonius in
turrim à Divo Joanne dictam cum magna præsidii
parte se recipiebat; sed nequidquam paulisper re-
sistans hostium se arbitrio permittere cogebatur.

Amissio-

1636. Amissionem ejus oppidi plerique non tam viribus
hostium, quam proditioni quorundam civium, &
socordiæ unius & alterius ductorum adscribebant.
Post Stargardiam expugnatam Marazinus nihil ul-
tra tentare, nisi excursionibus per agros dimissis;
ac Saxonis potius exercitum respicere. Quo fine
& Oderam ad Suetam ponte insternebat utrinque
validis castellis firmato; quem medio mense Au-
gusto transgressus Templinum tendebat, Stargar-
dia, & Wildenbruca arce præsidio firmatis. Sed
16. Aug. Et iterum ab hoste deseritur. idem paulo post operibus oppidi raptim destructis,
ac tormentis partim fractis, partim abductis per
Landsbergam Custrinum versus abibat. Ita nihil
hostium in Pomerania restabat preter Gartzii præ-
sidiarios, & qui Suetæ ac Kœnigsbergæ hærebant.
Eo hostium motu cognito Wrangelius Stetino in
citeriorem se Pomeraniam confert hostis impres-
sioni ea parte arcendæ, copiisque octodecim cum
dimidia equitum, quatuordecim peditum centu-
18. Aug. rias explentibus ad Fridlandam lustrationis diem
condicit. Hostium contra primum agmen cohor-
tem desultorum Suecicam Pasewalci opprimere
frustra tentaverat, quod illa mature se subduxis-
set, non nisi quinque suorum & plerisque impedi-
mentis amissis. Mox hostis, cum Zedenicum ire
se simularet, repente agmine converso ad transi-
tum fluminis apud Fridlandam aderat, cum quin-
que equitum millibus, octodecim dragonum cen-
Improvisa Suecorum cum hoste collisio. turiis, uti videbatur Gustavum Gustavi F. tribu-
num, qui Fridlandæ legioni suæ equestri supplen-
dæ vacabat, aliasque circa Suecicas catervas op-
pressurus. Ast iste statim cum legione & impedi-
mentis Fridlanda excedens trans flumen se confe-
rebat, relictis ad alteram ripam centum sclopeta-
riis, qui mox hoste incumbente, cis flumen ad
equites se recipiebant, nullo suorum desiderato.
Interea Kinnemundus tribunus, & mox Thuro
Bielkius cum legione sua aderant, quorum ille
duabus peditum cohortibus immissis qui hostium
transgressi fuerant ultra flumen iterum rejiciebat,
ubi universæ copiæ ordinibus explicatis consiste-
bant. Sed cum reliquæ Suecorum turmæ adpro-
perantes pontem transire cœpissent, displosis in
hostem aliquot tormentis; hic ita raptim præter
Fridlandam Strburgum properabat, ut quæ ab-
euntium vestigia urgebant Suecicæ catervæ pau-
cos adsequi possent. Sueci hac collisione tres tan-
tum milites desiderabant, cum hostium supra tri-
ginta cæsi, sexaginta capti fuissent. Post cum
Wrangelius per exploratores cognovisset, Mara-
zinum ad Saxonem properare, Ostę non procul
Demmino castra munit, Pœnæ flumini custodien-
do, & ut Banerio commodius sociari posset. Ad
quem, cum prælium instare videret, quo minus
ipse accederet commissa peculiariter Pomeraniæ
tuendæ cura prohibebat, à qua longius recedere
non audebat; præsertim cum nec ipse firma vale-
tudine uteretur, Legatumque Stenonem Biel-
kium gravis morbus teneret. Igitur satis habebat
plerosque equitum, & Cunigami legionem pede-
strem ad Banerium misisse. Interim Bielkius per
Dromondum summum Vigiliarum prefectum pon-
21. Sept. tem ad Suetam corrumpere conatus erat, quod
consilium minus tecte habitum, & copiis tardius
procedentibus, in irritum cadebat, dum ab hoste
jam parato adventantes repelluntur.

Wrangelius Gartzium expugnat. 13. Sep. §. 66. Porro Wrangelius cum ob vicinum Ba-
nerii exercitum Meclenburgicæ, & citeriori Po-
meraniæ nil periculi imminere videret, ac magni
interesset Gartzio expugnato Oderam liberari;
Ostà Stetinum regreditur, ut machinis ibi assum-
tis pontem ad Suetam, inde Gartzium tentaret.
Ejus motu audito cum hostis crederet, eundem
per Stetinum in ulteriorem Pomeraniam tendere,
copias suas in alteram Oderæ ripam traduxerat. 1636.
E quibus unam Borgsdorficæ legionis turmam Pi-
ricii tributa exigentem superveniens Suecorum 20. Sept.
caterva opprimebat, cæsis octodecim, & præfe-
cto Vigilum cum duobus ductoribus & viginti sep-
tem gregariis captis. Eo hostium motu circa de-
stinata sua confirmatus Wrangelius, Bohmium
tribunum cum quadringentis peditibus, & duo-
bus majoribus machinis navigiis adverso Odera
mittit; ipse cum reliquis copiis terrestri itinere
Suetam tendit. Ubi omnia munimenta deserta, 24. Sept.
pontemque sublatum reperit, quod Rostokius tri-
bunus cum mille quingentis peditibus trepidus
trans Oderam, inde ultra Wartam flumen se re-
cepisset. Tanto fidentius Sueci Gartzium invade- 27. Sept.
re, ex utraque parte accessus agere suggestusque
excitare inter continuas licet defensorum displo-
siones. Mox è suggestibus & navigiis in oppidum
fulminatur, & castellum ponti additum, simul
cornutum opus occupatur. Unde territus hostis
colloquium, & sex dierum inducias petit. Sed
Wrangelio moras abnuente acrius ad verberatio-
nem reditum, & alterum quoque cornutum mu-
nimentum à Suecis occupatum. Ita obsessi dedi- 30. Sept.
tionem faciunt, honestas leges concedente Wran-
gelio, quod anni tempus diuturno obsidio incom-
modum foret, & sex legiones obsessis auxilio pro-
perare dicerentur. Oppido præfectus Felix Zu-
niga Gusmannus nongentos pedites, centum qua-
draginta equites Croatas atque Hungaros educe-
bat, cum enormi calonum numero. Suecorum
isto in obsidio non supra viginti occisi aut sauciati.
Duabus post factam deditionem horis nuntius vi-
ctoria ad Witstocum adfertur, cum molles dedi-
tionis leges non amplius honeste retractari pos-
sent.

§. 67. Ejus victoriæ ut & hisce in oris fructum Wrangelius in Marchiam progreditur.
caperet Wrangelius, de sententia Bielkii Legati
in Marchiam Mediam progreditur, dilatandis suo-
rum hospitiis, & quia spes erat, Brandeburgicum
hac rerum conversione in partes Suecicas retrahi, 21. Octob.
aut ad oppidum aliquod tradendum permoveri pos-
se. Igitur provincialibus ostendit, si hac ratione
suis à tergo cautum sit, belli sedem ipsis incum-
bentem in alias terras devolvi posse. Literis quo-
que apud Sigismundum Marchionem absente Ele-
ctore provinciæ præsidem declarat; non sibi viam
videri terris hisce belli molestia levandis, quam si
Custrinum, unde hostiles copiæ in has oras infun-
dantur, in Suecorum manus consignetur, saltem
hac lege, ut dimidia pars præsidii Suecis, altera
Brandeburgicis constet, quorum hi Reginæ, illi
Electori simul fidem obstringant. Qua super re 30. Octob.
etiam Blumbergæ cum isto colloquitur. Quo tem-
pore Ungarus tribunus cum sua legione Lubbenæ
oppressus, ipseque captus erat. Sed cum Elector
parum ex voto respondisset, ad minas conversus
missis Berolinum duobus tribunis magistratui op-
pidano denuntiat; postridie totum exercitum in
urbe hospitia capturum, ac ut stipendia vestesque
militi expediant. Credebat quippe, Electorem
facilius in Custrini traditionem consensurum,
quam sedem suam, totamque provinciam prædæ
expositurum, munitis oppidis nihilo secius mox
fame expugnandis. Enimvero cum oppidani ac
sacerdotes, & ipse Sigismundus Marchio hospitia 4. Nov.
deprecarentur, natale Reginæ Matris oppidum in
summam calamitatem conjectura Wrangelius, cui
ea res serio non agebatur, facile ut id differretur,
consentiebat; ac Ericum Steenbockium, Satle-
rumque tribunos petente Marchione mittit, qui
super tradendo Custrino ulterius agerent. Apud
quos hic Electoris in Suecos affectu multa jactare,
& uti is invitus cum hoste se conjunxerit, nec nisi
cum

1636.

cum exceptione pacem Pragensem acceptaverit, cujus perniciosi fructus quotidie adpareant. Sed quia Custrino tradito aperte hostilia in Cæsarem induisse judicandus sit, hac tempestate tale quid ab ipso postulari non posse. In sex tamen septimanas induciæ petebantur, ut in conventu Ratisponensi ab Electore aut pax serio urgeri, aut ea non succedente pro re nata consilium capi possit: tantisper Berolini tuto sibi agere liceat. Simul liber Suecis transitus præter Custrini munimenta offerebatur. Ast Bielkius Legatus, ad quem responsum istud relatum erat, satis perspiciebat, inducias in speciem propositas, quoad aliunde Berolino caveatur. Et Oxenstierna præscripserat, si quid super induciis moveretur, id obtentu pro tempore sumto eludendum. Haut inconsultum tamen judicabat hostilitate tantisper supersedere, & regione in commodum exercitus frui, & si qua occasio detur munitis oppidis potiundi, eam haut negligere. Sed cum tandem Elector declarasset, omnia se potius perpessurum, quam ullo muoito loco cessurum; Wrangelius serio rem acturus Berolino pecuniæ summam & vestimenta militaria imperat; quibus acceptis duodecim cohortes antea impositas oppido inducit. Custrinum inde emious circumsidere instituit perfossis quibusdam aggeribus, quod tamen ita arcte circumcludi non poterat, ut famem sentiret. Nec Landsbergam hiberna tempestate invadere tutum putabatur, septingentis peditibus & centum equitibus insessam. Francofurtum tamen occupatur, cui quas immittere copias hostis constituerat, paulo serius veniebant. Neque tamen in Silesiam penetrare, & ita longe à Pomeraoia discedere consultum ducebat. Nam hostis apud Gubbenam tria equitum, quatuor peditum millia collegerat. Ipsi contra pauci equites erant, & insuper tribuni Woperschoovii recens conscriptam equestrem legionem iocautius agentem hostium caterva Bescoviç oppresserat, multis cæsis captisque. Pedites quidem sex millia implebant Sueci Finnique, sed quibus solicite parcendum erat; tum ad oppida maritima semper respiciendum, modicis præsidiis insessa, ne hostis subita irruptione damni quid daret. Sed mox cum Cæsareis aliquot Saxonicæ legiooes accessissent, ac Odera gelu constrictus passim transiri posset, nec Francofurti annona esset, militi sustentando; Wrangelius ne hostis medium se inter ipsum ac Pomeraniam interponeret, deserto Francofurto legiones paulo inferius circa Fuhram flumen Neustadii, Freinwaldæ, ac vicinis oppidis distribuit, ipse Stetinum regressus. Vix Sueci biberna attigerant, cum novendecim legiones equitum dragonumque Cæsareæ, Saxonicæ, & Brandeburgicæ Clitzingio, & Saradetzkio ducibus, decursis intra biduum octodecim milliaribus, ingruunt spe Suecicos divisos opprimendi. Sed adventu istorum mature cognito, Vitztumius contractas ad Neustadium copias Angermundam, inde Gartzium ac Stetinum reducit nullo damno accepto, cum contra Haraldus Stackius Angermunda Oderbergam missus Knobelsdorfii legione oppressa tribus signis & aliquot ductoribus potitus esset. Hostium inde catervæ passim per Pomeraniam & Meclenburgicam excurrebaot; quarum una in subtribuni Stuarti stationem irrumpens triginta equites occiderat, aut ceperat. Ac suspicio erat hostem occultis machinationibus uni vel alteri Pomeraniæ oppido imminere; præsertim cum erumperent, quę isto tempore corrumpendis Stralsundensibus tentabantur.

Custrinum nequidquam captat.

Wrangelius in Pomeraniam recedit. 5. Dec.

§. 68. Ansam conatibus istis dederat, quod Sparrius dux Cæsareus in aula Viennensi retulisset, Fridlandi temporibus secreto tractatu Stralsundenses non alienos se ostendisse ad ejiciendum præsidium Suecicum, & resumendum Cæsaris obsequium. Igitur Alexandro Greiffenclovio in aula Polonica Cæsaris Residenti mandatur promissis Stralsundenses solicitare, ut Suecos amoliantur. Is Lubecam se confert; unde transmisso mandati sui exemplo, expositisque pollicitis sciscitatur; cum factionis Suecicæ capita in urbe pleraque mortua sint, extioctis simul qui urbi quondam apud Cæsarem molestiam creasse arguebantur; num Cæsaris exercitu ad mare Balticum accedente ad obsequium ejus redituri sint; Cui ab oppidanis responsum: sibi ab eo tempore, quo cum Fridlando tractaverint, semper animum fuisse in obsequio Cæsaris vivere, ac mori. Id modo optare, ut bellum idonea ratione componatur, quo exterorum auxilia amice deduci queant. Suspicioni tamen apud Suecos declinandæ præfecto præsidii Reinoldo Metstackio ista omnia communicant, parum sane probanti ambiguum & frigidum responsi genus; & quod res non ab initio ad se relata foret. Sed nec Cæsareus Minister, qui Rostochium se contulerat, adquiescere, sed novis literis instare, ut distinctius mentem suam explicent. Ad quæ Stralsuodenses nihil reponebant. Quod & ipsam Suecis, postquam anteacta sibi displicuisse leniter significassent, probabatur. Mittitur tamen Stralsundæ præsidio augendo Adolfus Hardius, cum quatuor cohortibus, & Ericus Steenbockius ad Penæ transitus custodiendos: cęterę copię per Novam Marchiam in hiberna disponuntur: quibus inde exturbandis jam Clitzingius Brietzam usque ad Oderam processerat. Sed hujus destinata Banerii progressus in Misnia dissipabant, dum arcessente Saxonię Electore cum Saxonicis & Brandeburgicis legionibus eodem propere se confert, Saradetzkio cum Cęsareis in Silesiam abeunte.

Stralsunda à Cæsare tentatur.

1636.

5. Dec.

14. Dec.

§. 69. In Westphalia Leslęus Hanovia redux Artzenam usque progressus erat, una cum Banerio Magdeburgi liberationem tentaturus. Sed ejus deditiooe audita copias longa expeditione & morbis attritas hospitiis ad Visurgim recreare constituerat; quę vix delibata quiete à Banerio evocantur. Quanquam autem eodem tempore Landgravius misso subtribuno Baumbachio ipsius auxilium adversus irrumpentem in Hassos Gœtzium, imploraret; tamen cum summa rerum in Banerii exercitu verteretur, necessitatem apud Landgravium excusans copias suas statim ad Nienburgum convenire jubet, ibique superato Visurgi ad Luneburgum Banerio jungitur. Cratzensteinius autem in Westphalia interim relictus Gœtzio incumbente Mindam se recipere cogebatur. Mox Gœtzio ad disturbanda Hassiacorum hospitia converso, iste assumtis quingentis peditibus, trecentis desultoribus, & sexcentis equitibus subito Lemgoviam irrumpit, oppressis duabus Cæsarearum cohortibus, & Sperreutero capto. Inde Georgius Dux Luneburgicus nonnullas suarum legiooum Mindensi præsulatui immittit, reliquis secundum Alleram flumen dispositis, auxilio Cæsareorum Mindam & Nienburgum tenui annona instructas eminus obsidio cincturus. Quo fine & Bremensibus denuntiat, ne quid cibariorum Suecis subvehi patiantur, publicationem deprehensarum mercium minatus. Sed istos conatus victoria ad Witstocum dissipabat. Post Leslæus à Banerio digressus, cum ob sæviens frigus Muodam una cum Landgravio obsidere frustra constituisset, Witzenhusæ transito Werra flumine Northeimum progreditur; unde ad Bruosuicenses ac Luneburgicos Duces mittit, qui ditionem ipsorum in usum hibernorum expeterent; ipse interim, dum responsum adfertur, ad Oldendorfum considens. Ast Duces missis legatis

Gesta per Westphaliam.

3. Sept.

1636. 21. Dec. 23. Dec. gatis circa hiberna tergiversari de neutralitate ineunda mentionem injiciebant. Quos Leslæus Hildesiam remittit, ut gratius responsum reportent. Copias tamen per designata licet hospitia distribuere differt, quod, ni Ducum consensus accederet, exiguus eorundem usus foret, agrestibus jussu eorundem in oppida munita diffugientibus, queis vim admovere anni tempestas non patiebatur. Interea trans Visurgim sub Hatzfeldio, Gœtzio, Gleenius, & de Salis validus exercitus coiverat; cui augendo quædam legiones Saxonicæ accesserant, & Landgravius Georgius sub fratre Joanne aliquot millia militum auxilio submittebat. Quorum ad Visurgim accessu turbatus Leslæus, copias per hiberna distribuere non audebat. Cæterim ipse hosti impar, cui sæviente gelu passim per Visurgim ad ipsum accessus patebat, simul Georgio Duci diffisus, quo arcessente hostem advenisse putabat; in Thuringiam regredi decrevit; ne vel ipse ab hoste opprimeretur, vel Banerius solus eidem sustinendo non sufficeret. Eoque Northusam se confert, Banerii super conjunctione sententiam expectaturus. Ipsi enim placebat junctis copiis in hostem ire, ac intercepta ejusdem per Brunsuicensem agrum quiete in Westphaliam ipsum rejicere, cum inopia ibi luctaturum. Sed potius Banerio visum incumbentem Wrangelio hostem detrahere; eoque malebat Leslæum tantisper circa Mindam & Nienburgum se tenere, trajectus opportunitate hostium conatus facile elusurum.

Gœtzius per Hassiam grassatur. §. 70. Ast Hassiæ interim gravissima tempestas incubuerat, quam post Leslæi cum Banerio conjunctionem Gœtzius decem equitum, quatuor peditum millibus infensus invaserat, rapinis, incendiis, cædibus immane quantum grassatus. Is Amœnoburgum primo receperat. Mox Homburgum oppidum, præsidio in arcem refugiente *16. Jul.* occuparat. Sed in hanc assultum tentans repellebatur, ducentis desideratis, quos inter Reinackero tribuno fœmina caput projecto saxo obtriverat. Mox tamen cum provincialium multitudini neque cibus neque aqua suppeteret, præfectus, deditione facta more militari dimittitur: provinciales tamdiu clausi tenentur, quoad quisque pro fortunæ captu se redimeret. Paderbornam Geisius tribunus cum duabus equitum, septem peditum cohortibus per *5. a 25. Aug.* viginti dies strenue propugnabat. Ad extremum tamen arbitrio se hostium permittere coactus ipse cum ductoribus captivitatem subit, gregariis per cohortes hostiles distributis. Equidem tentabat *16. Jul.* Landgravius literis ad Gœtzium scriptis hostilia avertere, obtentu tractatuum cum Cęsare, & indu*21. Jul.*ciarum. Sed hic reponebat; expeditione ad Hanoviam pacis commercia sublata; & si quid desideret, Hungariæ Regem adeundum. Igitur hosti prævalenti cedens in Westphaliam se conferebat, ut suas ibi copias contraheret, ac undique auxilia exciret, Suecorum primo, inde Belgarum subsidium implorans, in Batavos ipse profectus. Nec minus interim de pace tractabatur, cujus propinquam spem Cęsarei Ministri ostentabant, plerisque Hassiacorum in eandem pronis. Post Paderbornam captam *17. Sept.* Gœtzius Susatum, inde Tremoniam, utramque *24. Sept.* injectis ignibus, ad deditionem adigit. Nec minus Wertensis arx, & Hammum capitur, Dorstena incassum tentata. Et videbantur Hassi tota mox Westphalia expellendi, ni clades ad Witstocum Gœtzii progressus stitisset. Nam & reliquis in oppidis exiguus erat paratus, & plerique ductorum animo alienato missionem flagitabant, quos Melander clam stimulare credebatur. Apud Belgas quoque parum subsidii obtinebatur, obnitente Coloniensi ministro, & Brandeburgico ob detenta Marcæ oppida difficultates movente, ipsis quoque *1636.* Belgis neutralitatem cum Cæsare & Imperio ambientibus. Igitur cum Suecorum auxilium longius abesse videretur, cum Gallis novum fœdus Vesalię *16. Sept.* init, ubi Chaumontius Legatus Gallicus agebat. Præsertim quia pacis cum Cæsare nulla spes erat, Gœtzio jactante, à Cæsare sibi injunctum omni modo Landgravium persequi; & Saxo atque Darmstadiensis acriter instarent, ne Cæsar damna huic data condonaret. Ast audita Witstokiensi pugna, Landgravius statim Hamburgum se conferebat, cum Banerio & Leslæo super belli deinceps gerendi ratione consulturus; paratus etiam partem copiarum suarum cum istis conjungere; nihil aliud ab iisdem sibi stipulaturus, quam ut paci ineundæ includeretur. Sed cum ægre Luneburgum per insidias evasisset, ulterius progredi non ausus, Hamburgum retro, inde per Westphaliam domum revertit.

§. 71. Hanoviæ præfectus Ramsæus obsidio li- *Hanoviæ status.* beratus longe lateque excurrebat, sæpe hostibus non modico damno illato, nec spernenda præda potitus. Ei Gallasius inducias offerebat, simul Moguntinus cum eodem super neutralitate agebat; unde & ipse nihil hostilitatis adversus hunc exercebat. Wetteravicis autem Comitibus, & Francofurtensibus modo amicum, modo infestum se ostendere, prout circa subvehenda Hanoviam necessaria promtos aut difficiles se exhiberent. Sed maxime infensum se gerebat Georgius Darmstadiensis Landgravius sub capitis pœna suis interdicens, ne quid tributi Hanoviensibus exsolverent, necatis si qui literas in oppidum ferre prehendebantur. Nec segnius odiis certare Hanovienses, ejusque subditos rapinis & exactionibus vexare. Unde tandem Langravius copias suas à Gœtzio & Saxone avocare, peculiaremque sibi exercitum parare instituit coërcendis Hanoviensibus, & intercepta subvectione ad deditionem adigendis. Tanto magis Hanovienses properare, omniaque necessaria in oppidum convehere, Offenbaco ad Mœnum tantisper insesso protegendis subvectionibus. Cum Moguntinis post, & Francofurtensibus super neutralitate transactum, cui demum & Georgius Landgravius accedebat, postquam copiæ ipsius adversus Suecos in Misniam evocatæ essent; gliscente quoque inter ipsum & Moguntinum æmulatione, uter eo oppido potiretur, magno Hanoviensium commodo, quos omni exhibito favore Moguntini peculiariter sibi conciliare studebant.

§. 72. In Alsatia Tabernæ demum cum arce *Per Alsatiam gesta.* Hohenbaara deditionem faciunt. Oppido quan- *4. Jul.* tumvis ruinis & incendiis valde deformato præsidium Gallicum impositum. Inde Bernhardo Duci consilium erat, si Argentoratenses cœptis favere vellent, ad eam urbem Rhenum transire, & infesto Nicro flumine Gallasii subvectionem impedire, aut bellum ad Danubium transferre. Argentoratenses ut pontis sui usum concederent, Valetta asperioribus postulatis compelli posse crediderat, imperato præter pontis usum frumento ad tres menses pro triginta millibus hominum, quadraginta uncialium millibus, & magna vi pulveris pyrii, simul libero in urbe foro. Addebantur minæ, ni ante vesperam respondeatur, se discessurum, urbe ipsorum & tota provincia libidini Cæsareorum exposita. Ast isti insolentia postulatorum offensi præter usum fori, & modicum frumenti omnia abnuebant; cum moderata petentibus, quod Mockelio Residenti Suecico, ipsique Duci videbatur, plus obtineri potuerit. Nec operæ pretium post factum mollioribus propositis; cum & Gallasius istos promissis demulceret, & oppidanis cordi foret utriusque favorem retinere.

1636. Quanquam enim plerique animo in Suecicas partes propenderent: Cæsareos tamen offendere non audebant, ne commercia ipsorum cum Basileensibus & Francofurtensibus, & ex agro Wurtenbergico turbarentur. Hostem interim ad Drusenheimum munitis castris considentem magna premebat inopia, & miles immaturis fere pomis victitans labefacta valetudine frequens moriebatur, 14. Jul. aut deserebat, excursionibus quoque subinde multatis. Ad quem Galli Bernhardusque Dux propius movent, intra horæ iter ab hostium castris Brumati considentes; ubi Dux, intra biduum quingentis profugis aut captivis potiebatur. Consilium erat prælio decernere, si Gallasius sui copiam faceret, aut si pugnam abnueret, castris oppositis eum fatigare; quod ipsis in propinquo pabuli copia; hosti contra trans Rhenum omnia petenda. Habebat Vinariensis quatuor equitum millia, octodecim peditum centurias; Gallorum sex peditum, duo equitum millia quingenti erant, egregius miles, & qui præclari quid in hostem gerere poterat, si Argentoratenses favere cœptis voluissent: qui frumentum, quod antea promiserant, Gallis pretio vendere abnuebant. Unde Vinariensis alia via frumentum comparaturus militi veniam dat segetem pro lubitu demetendi, eamque in certa loca deferri jubet à se redimendam, quo exercitui, simul Tabernis, atque Hagenoę prospiceretur. Sed cum miles pleraque Argentoratum deportaret, Dux positis ante urbem stationibus id impeditum ibat non sine oppidanorum offensa.

Cæsareani, in Burgundiam tendunt. §. 73. Inter hæc Hungariæ Rex in castra ad Drusenheimum perveniebat, paucas tantum horas ibi moratus, componendis, uti credebatur, quorundam ductorum simultatibus. Paulo post Lamboius cum quatuor equitum dragonumque milli- 15. Jul. bus per alteram Rheni ripam Brisacum, inde transito ponte in Burgundiam properat, quo etiam Mercius, qui Bockenheimi ad Saram hactenus stativa habuerat, cum quatuor equitum millibus, duabus peditum legionibus tendebat, aliis etiam catervis adscitis, Dolæ liberandæ. Gallasium non supra sex militum millia in castris superesse ferebantur. Unde Bernhardo Duci denuo consilium capitur ponte navali extructo Rhenum transire, & Gallasium ad incitas redigere, nullo effectu, quod Argentoratenses ad navigia, rudentesque, & as- 27. Jul. seres vendendos permoveri non possent. Inter hæc Cæsarei catervam, quæ sub Guichio Comite frumentum Hagenoæ illatura erat, intercipere conabantur, centuria equitum è singulis legionibus electa. Ex his ducenti Croatæ ad rivi transitum constiterant, cæteri post frutetum ordines explicaverant. Ast viginti quinque Vinarienses equites reliquum agmen prægressi impetu facto Croatas istos in fugam propellunt, qui reliquis suorum impacti tanto eos terrore implent, ut in paludem præcipites ruerent, & plerique amissis equis, abjectisque loricis in castra refugerent. Ubi tanta consternatio oriebatur, ut jam legiones cum impedimentis per pontem cis Rhenum refugere inciperent; cum tamen nemo fugientibus institisset. Nam Guichius Comes conspectis eminus cataphractorum ordinibus late extensis suos retinuerat. Ita præter præfectum turmæ, duosque vicarios quinquaginta tantum equi in Vinariensium manus incidunt, plurimi tamen in palude perierant. Sed & quotidianis fere excursionibus Cæsarei subinde vapulabant, exiguo ad summam rerum momento. Enimvero cum Bernhardo Duci nulla esset facultas Rhenum transeundi, & Gallasius intra munitiones suas tutus esuriendo cum isto certare vellet, Cæsareis interim per Burgundiam viam inGallias molientibus; post Hagenoam, Tabernasque milite atque annona firmatas, ac nullo obsidii metu ex Alsatia paucis equitum legionibus relictis abire constituit. Et 1636. Valetta præcipue urgebat, quod Hispani in Picardiam irrupissent, ac Lotharingiæ Dux ad liberandam Dolam se moveret. Antequam tamen discede- Insignis Bernhardi Ducis velitatio. ret Vinariensis ostentandæ virtuti cum sola sua legione prætoria ad castra hostium accedit, & post rejectam excubitorum stationem tamdiu consistit, quoad universus hostium equitatus instructus prodiret. Ubi quanquam Valetta suaderet, quem iste nulla consilii sui facta mentione secum duxerat, ut cæteræ legiones arcesserentur; tamen virtute suorum fretus per duas horas cum hoste velitatus tenebris ingruentibus decoro se ordine recipit, uno tantum equite amisso, cum hostium supra triginta caderent. Id factum Galli magnis laudibus extollebant, etsi nonnullis displicebat, duo exercitus capita periculo non necessario se commisisse. Ita Vi- Iste cum Gallis Alsatia excedit. nariensis castra movet, vegetis copiis & non parum auctis, ac per Tabernas Pfaltzburgumque in Lotharingiam tendit, Argentoratensibus per literas exprobrans, quod ipsorum tergiversatione pulcerrima occasio rem bene in communem hostem gerendi, corrupta sit. Sed & statim Gallasius cum gravi agmine cis Rhenum Brisacum, inde in Burgundiam movet; quo & levis equitatus recta per Alsatiam properabat.

§. 74. Inter quæ nuntius desertæ à Condeo Do- Gallasius in Galliam irrumpere. lę ut Cęsareis magnos spiritus dabat; ita Gallorum, Ducisque Bernhardi consilia non parum turbabat, qui summam expeditionis suę in Germaniam Condęano exercitui superstruxerant; cui injunctum fuerat post expugnatam Dolam ad Rhenum movere, inde ulterius in Germaniam penetrare. Igitur Cęsarei de Gallorum consternatione persuasi, contractis undique copiis bellum in Ducatum Burgundię transferre conantur. Quibus ut obsisteretur, non solum Valetta, qui in Picardiam tendebat, sed & Vinariensis è Lotharingia, ubi interim Blamontium & Rambervillam expugnaverat, evocatur. Quorum hic tamen duas antea legiones in Alsatiam dimittebat excursionibus hostium sistendis; quę & aliquoties rem bene gesserunt, oppressa inter alios Dischleri ad Weissenburgum legione. Eodem tempore Rex Hungarię Brisaci, cujus penus per ipsius comitatum non parum exhauriebatur, edicto cau- 8. Sept. sas belli in Galliam moti promulgat: statim post pacem Mantuanam, cum Sueciæ Rege fœdus in Cęsarem initum, apud alios Reges infesta in eundem consilia agitata, Ordines Imperii concitatos, oppida complura vi expugnata, aut ab hostibus emta, adversus Cęsareos exercitus vim adhibitam, Lotharingiam occupatam. Hinc Gallos invitat, ut tam pravorum consiliorum autoribus non adhæreant, ac sibi suoque exercitui omnem favorem exhibeant non Galliæ perniciem, sed id tantum molienti, ut Rex ad honestam pacem adigatur. Ast in Burgundia Gallasius Champlietę loco opportuno castra posuerat, tribus inde leucis Gallico & Vinariensi exercitu considente. Et iste quidem mox cum annonæ inopia conflictari cœperat, cum his omnia abunde suppeterent. Idem quoque modicis, sed crebris excursorum cladibus carpebatur, si quid in Gallos tentaret semper repulsus, aggrestibus quoque in palantes sævientibus. Nec mitius famem comitata pestilentia grassabatur. Inprimis male multabantur levis armaturæ equites, Hungari, Croatæ, Poloni, qui à quinque millibus ad mille tandem redacti erant; quorum etiam castra Vinariensis, Ranzovio 30. Sept. Mareschallo succenturiato, improvisus cum equitatu irrumpit, ipsosque in peditum castra compellit, magna præda & duobus equorum millibus captis. Qua clade efferati Croatę, cum quos diu secum habuerant captivos trucidassent, istorum captivis per

Gallos

1636. Gallos par relatum est. Per quinque septimanas intra ista castra Gallasius consederat, cum novis copiis sub Grana Marchione, & Butlaro tribuno auctus longius in Burgundiam penetrare constituit; eo- 22.Octob. que Champlieta movens Bellomontii Divionem versus consedit, capta arce Mirabella frumento & vino referta. Abeuntium vestigia legebat quidem Vinariensis, sed quod isti pugnæ copiam non facerent, ac numero prævalerent, parum iisdem damni inferre poterat. Inde à Gallasio oppidum Launeum à Divo Joanne dictum omni vi impugnatur, aliquoties assultibus datis. Sed inde non sine strage repulsus, irritusque consilii in Comitatum Burgundiæ regreditur, maximas inter difficultates ob profundas luto vias, & incumbentes Gallos & Vinarienses. Ac ipse fatebatur, eo receptu quinque millia militum amplius se amisisse, præter plurima impedimenta, reliquis fame ac fœda anni tempestate pessime habitis. Casparis quoque Mercii legio Jussu à Tupadelio oppressa, & Jonvilla à Bernhardo Duce deditione capta. Jam Gallasius hiberna spectabat, cum denuo Gallis digressis, in Vinariensem per Comitatum Burgundię hiberna capturum convertitur, qui solus hosti impar deserta Jonvilla in Barri Ducatum se recipit, exiguo damno dato aut accepto. Ita & hoc anno Gallasii conatus in Galliam irritus erat, & satis judicabant prudentiores, expeditionum in Galliam vix secundos successus sperari posse. Vicos quippe ibi vacuos relinqui, & omnia intra oppida convehi validis præsidiis firmata, quibus expugnandis famelicus miles frustra admoveatur: modicis copiis nihil effici, magnos exercitus advecto aliunde commeatu ali non posse.

Transactio cum Archiepiscopo Bremensi super neutralitate.

§. 75. Inter hęc cum Friderico Bremensi Archiepiscopo super neutralitate isti pręsulatui concedenda transigebatur, sic ut idem omnibus belli oneribus foret exemtus citra fraudem tamen Suecorum, & ut his innoxius per eas terras transitus concederetur, aliaque amicitiæ officia exhiberentur, & quæ super Coadjutore quondam convenerant firma persisterent. Pro Buxtehuda tradenda certam pecunię summam pollicebantur Ordines provinciales. Quę tamen tunc demum rata forent, si intra sex menses à Cæsare par immunitas obtenta foret; alias res priore loco mansuras. In easdem fere leges super Verdensi pręsulatu conventum, cujus regimen Friderico concedebatur, salvis Reginæ cum Capitulo pactis, ac ut super Rotenburgo cum Josia Ranzo- 23. Sept. vio transigeretur. Ea pacta à Rectoribus Sueciæ rata habebantur, utque istis iidem præsulatus fruerentur Banerio & Leslæo injunctum.

Consilia Rectorum Sueciæ super pace. 4. Aug.

§. 76. Inter ferventia tamen passim arma Rectores Sueciæ de pace cogitare nunquam omittebant, eoque post solutum Ordinum conventum denuo id negotium incudi in Senatu subjiciebatur, quod Oxenstierna in Sueciam regresso sublata esset ratio hucusque usurpata tempus extrahendi, ac responsa à Senatu ad Oxenstiernam, ab hoc ad illum rejiciendi. Cum ergo in tractatibus cum Saxone super tribus adhuc capitibus controverteretur, exclusis pace Ordinibus restituendis, Sueciæ satisfactione, & militum stipendiis; placebat restitutionem Ordinum quantum posset urgendam. Id quippe pium, Gustavi Regis destinatis congruum, Sueciæque gloriosum, & favorem Germanorum ac vicinorum conciliare aptum. Simul Suecię securitas in eo vertebatur, ut istis restitutis antiquus Germaniæ status instauraretur, Austriacorum potentia librata. Sed quia res Sueciæ non ferebant, ut præter necessitatem bellum gereretur, cujus fructus fere ad alias, damnum ad ipsam rediret; ac plerique Protestantium in hostium partes defecissent, reliqui seorsim cum Cæsare tractarent, nec ab ullo auxilii quid expectandum, quin & metuendum foret, ac & hi aliique vicini cum hoste adversus Sueciam se jungerent; rationis non erat, ubi de posterioribus capitibus transactum, & omnia media istis Cæsari conciliandis frustra consumta forent, in eorundem gratiam bellum dubio eventu continuare. Cujus rei invidia facile in ipsos Ordines devolvi poterat, qui in istorum exclusionem consenserat, & Suecos pro iisdem connixos destituerant; qui post preces pro istis interpositas honeste bello se subducere poterant. Enimvero isthæc destinata summo silentio premenda erant, quod Ordines si à Suecis destitui se animadverterent, acerrimum in istos odium induituri erant. Nec minus illud dissimulandum, hisce constare, quod isti super sua reconciliatione apud Cęsarem agerent. Cum hoc ipso tamen duo capita reliqua pari passu tractari decorum erat, & quia si circa hæc res non succederet, obtentu prioris tractatio honestius abrumpebatur. In pensationem sumtuum sex milliones uncialium postulare placebat, si omnibus Germaniæ locis cedendum foret, de quibus tamen tres remittendi erant, si æs alienum à Suecis in Germania hujus belli causa contractum Ordines in se susciperent. Quod si militibus ab his satisfieret, vel uno millione adquiescere volebant, hypothecæ loco maritimis quibusdam oppidis acceptis cum territorio, quantum præsidiis alendis citra onus Sueciæ sufficeret, si Ordinibus pecunia in promtu non esset. Potius tamen, quam eam ob causam diuturno bello implicarentur, ista omnia remittere placebat; etsi ea res quantum posset urgenda, & jactandum, citra eam pacem fieri non posse. Omnino tamen militi per Ordines satisfaciendum erat, eoque onere Sueciæ levanda; cum utique iste operam libertati Ordinum stabiliendæ navasset. Enimvero postquam incertum erat, num hostis æquas leges admissurus esset, Gallorum amicitia cumprimis colenda videbatur. Cum Hollandis quoque arctior conjunctio sperabatur jam frementibus, quod Danus vectigalia in Albi flumine exigeret; & arcem Fleckeræ ad Norwegiæ littus excitare meditaretur conducendis navibus, quæ Mare Balticum frequentabant; id quod istis non modico oneri futurum erat. In Anglis exigua spes reponebatur, æmulatione adversus Gallos, Hollandosque flagrantibus. Nec tamen plane eos negligere placebat, sed eodem adversus ipsos modo agere, quem ipsi adversus Suecos hactenus adhibuerant; verbis subinde singularem amicitiam, & jamjam coalitura foedera jactare; saltem ut militis conscribendi facultas ibi foret; præsertim si matrimonium Elisabethæ Palatinæ cum Uladislao Poloniæ Rege succederet. Ratihabitionem tamen Gallici fœderis vario obtentu differre visum, quoad adpareret, quo Saxonis destinata spectarent, & quomodo Banerio res succederent. Interim optabatur, ut Meclenburgici potissimum interventu cœpta pacis tela pertexeretur, cujus maxime intererat rem amice componi, & cujus studium, aut aversio & invidia parum momenti ad negotium alterandum afferebat.

Meclenburgicus frustra circa pacem satagit. 28. Jun.

§. 77. Enimvero Meclenburgicis, utut rerum suarum satageret, circa pacem parum promovebat. Is quid responsi ipsius Legatus Joannes Cottmannus ab Oxenstierna retulisset, Saxoni per literas significarat, rogans, ut Protestantium conventus quamprimum indicatur; ac quia Oxenstierna, à Gallo licet aliisque ad bellum instigatus, studium pacis constanter præ se ferat, denuo apud Cęsarem super exclusorum restitutione instet, ut is offensam suam bono publico condonet. Ast Elector responso 30. Jul. suo novam difficultatem movebat, velut Oxenstierna postularet, etiam post transacta omnia à Suecis loca quæ insideant retinenda, nec exercitus

1636. deducendos, quoad super satisfactione transactum sit, velut circa eam nulla cautio aut hypotheca sufficiat: id quod præsentes Germaniæ res nullo modo ferant. Alias rem se Cæsari commendaturum; nec sibi minus, quam Suecis cordi fuisse exclusos restitui, ni metuisset omnes Protestantium fortunas periculo exponere ob tres aut quatuor inferioris sortis Ordines turbulentia insignes, qui ulterius quam decretum Lipsiense pateretur grassari leges Imperii plane insuper habuerint, nec adhuc Pragensi paci se submittere dignentur. Inde cum post Oxenstiernæ in Sueciam discessum spargeretur; tractatus pacis in speciem hactenus susceptos hoc obtentu plane abrumpi, aut in longum differri; Salvius Meclenburgicum Ducem convenit istis suspicionibus eximendis, & ut eum quantum posset ad cœptum negotium persequendum excitaret, quo adversæ parti Suecos calumniandi ansa eriperetur.

26. Sept. Cęterum Dux Saxonis responso accepto, errorem, quem iste super Oxenstiernæ postulatis conceperat, eximit, simul ad pacem hortatur, ac si videatur, ad ipsum se venturum promittit. Sed apud Saxonem isto tempore bello plane immersum de pace cogitationibus parum loci relinquebatur. Ac revera ipsis Cæsareis Saxonica negotiatio parum cordi erat, ne iste hoc obtentu aliquod regiæ dominationis instar in reliquos Protestantes, ac præcipue utriusque Saxoniæ Ordines affectaret. Et paulo post in Ratisponensi conventu alia paci tractandæ fundamenta sternebantur, sic ut deinceps Meclenburgici conatus parum ponderis haberet.

Danię Rex pacis mediationem in Suecia urget. § 78. Ast Daniæ Rex eodem tempore mediationem suam Suecis parum gratam denuo ingerere: cujus alias judicium de pacis negotio erat; Cæsarem ægre ad molliores conditiones descensurum, Saxone cum Suecis commisso, qui ut se mutuo atterant, isto sane lubente fieri. Nec Suecis causam esse, cur super exclusis Ordinibus laborent, cum id negotium ipsos Germanos maxime tangat; & Palatinum à Cæsare serius ocyus utique restituendum; cæterorum quemque pro se satagere. Præmii Suecis nihil expectandum; cum nec terrarum quid dari queat, nec Ordinibus pecunia sit; in chirographis parum securitatis, nec Cæsarem passurum, ut Sueci hypothecæ titulo quid retineant. Denique nec militum stipendiis valde insisti posse, si rationibus subductis inspiciatur, quid ab Ordinibus acceperint, & quam utilem operam istis navarint. Alias à Suecis nunquam Cæsarem debellandum, nec illos extracto bello aliud agere, quam ut viciniæ molestiam dent, suasque ipsi vires exhauriant. A Gallorum armis nihil levamenti iisdem sperandum. Hac igitur sententia imbutus, simul

31. Aug. infestiora animo agitans ad Reginam literas dat, quibus operam suam circa pacem conciliandam incassum sumtam, & quibusdam suspectam habitam querebatur, quam ut deinceps plane deponat sat rationum sibi esse. Affectum tamen in ipsam & conjunctas Borealium Regnorum rationes ad negotium istud porro urgendum subigere. Et quia Saxo propositas ab ipsa conditiones aspernetur, alias ut dispiciat petit, quas ab adversa parte admissum iri spes sit; nec propter modicam pecuniæ summam, aut maritimorum locorum ad incertum tempus possessionem fortunas Suecię belli aleæ exponat. Inde ut sibi secreto pandat, quibus tandem legibus pacem concludere velit; quas si rationi congruas inveniat, omni se studio tractatus pacis instauraturum. Ostendebatur quoque moles belli non cum Cæsare tantum, sed toto Imperio gerendi: & cui periculo cum Suecia, tum vicini, ac ipse præcipue exponatur. Et quanquam à Daniæ Regno nihil adversi Sueciam manere testabatur; tamen Holsatiæ Ducatum Imperio annexum aliam sibi personam imponere. Pragensem pacem apud 1636.
Germanos in vim legis transiisse Ratisponæ denuo confirmandam, quam & alii Holsatiæ Duces jam susceperint, nec à se amplius repudiari posse. Nec sibi consultum in alterius gratiam Cæsarem & Imperium in se irritare, aut Holsatiam periculo exponere. Denique Regina suis & hostium viribus æqua lance trutinatis sat gloriosum duceret, salvis Sueciæ provinciis bello excessisse. Pari argumen- 4. Sept.
to Danię Senatus ad Sueciæ Senatum scribebat; ostenso, quantum sibi cum Germania junctioribus ex belli ejus contagio periculi immineat. Ne belli nonnullis successibus ad idem alendum permoveantur, nec Germanorum Principum fœderibus confidant, quorum fragilitatem ipsi quondam senserint. Galliam omni vi invadi, ut ad peculiares tractatus compellatur, & ut Sueciæ, quæ gravius offenderit, eo duriores leges impingi queant. Unde optime sibi consulturum, qui primus pacem amplexus fuerit. Hinc petunt, ut extremam super pacis legibus sententiam explicent ita conceptam, ut spem boni successus præbeat. Non ita lautas nunc sicut quondam conditiones obtineri posse; & per iniquitatem temporum parum spei esse Gustavi Regis merita præmii quid mansurum: ac lucri vice habendum, si honesta pax citra jacturam Sueciæ obtineatur. Eodem tempore missus à Daniæ Rege ad Salvium Cleenius absque ambagibus culpam frustra à Rege in pacem impensæ operæ in Suecos conferebat, qui Cæsaris procuratorium Saxoni datum plane rejecerint, cum id saltem ad tractatus usque ferri potuerit; nec ad congressum Lubecæ indictum miserint; & Oxenstierna in Sueciam digresso negotium pacis plane deposuerint. An non tempus tandem esse tam funesto bello finem imponi? Scopum belli jam obtentum; neminem superesse, qui Suecorum auxilium imploret; ipsosque suas injurias ultos. Igitur pacem arripiendam, ne vicini ad sistendam Protestantium oppressionem in arma trahantur. Cavendum quoque ne Ratisponæ totius Imperii nomine bellum Suecis indicatur, simul iidem à Gallis & proprio milite deserantur, Polono quoque isti occasione imminente. Quæ Salvius, ad superiores se relaturum recipiebat. Cum etiam Dani jactarent, Suecos pacem nolle, nec Regni ipsorum rationes aliter ferre, quam ut in bello persistant Senatus Salvium monebat, ut isti opinioni quantum posset contradiceret. Etsi alias istos rumores tunc non adeo ægre ferebant, nec sibi multum obesse judicabant, cum nemini magis à vicinorum injuriis cautum sit, quam qui impune lacessi non posse creditur. Quanquam autem ista à Dano proposita, non obscure minas spirarent; Rectores tamen Sueciæ dissimulata offensa ad Regis literas respondent;
Culpam frustra consumtæ ab ipso operę penes ad- 25. Octob.
versam partem fuisse; quæ & ideo ejusdem mediationem suspectam habuerit, ne forte pax Pragensis refingeretur. Et cum intima destinatorum nemini minus quam Dano pandere vellent, de conditionibus pacis per ambages respondent; postulari ab se non posse, ut pressius mentem suam declarent, quoad appareat, quid adversa pars consilii capiat. Ubi serio res ab hac agatur, se quoque æquitatem suam omnibus ad probaturos. In eundem sensum Daniæ Senatoribus respondebatur: Bellum à Gustavo Rege motum, avertendo à Baltico littore Austriacorum dominatui Danis inter primos incubituro; simul restituendis oppressis. Hæc destinata, quo minus ad optatum finem perduci potuerint, Saxonem in culpa fuisse, qui hostem induens demum & ipsos ad ferrum stringendum adegerit. Si Cęsar alia ratione controversię super exclusis Ordinibus mederi velit, Suecosque

ea

1636. ea curà levare, facile id se ferre posse, ut de istis in pace mentio noo fiat. Ut militibus satisfiat, ipsi Saxoni æquum visum. Quid præmii Gustavi Regis meritis debeatur, nondum certi quid se petusse, & commodius ipso in tractatu definien-
29. Octob. dum. Eadem & Petro Wibio Danico Residenti inculcabantur, addito; aut ab hoste sibi concedendum, ut honesta ratione arma exuant; aut vi se Germania pellendos. Enimvero post victoriam Witstockianam Danus mediationem segnius urgere, quod metueret, ne Sueci conditiones pacis intenderent, & quia bellum ab ipsius finibus jam remotum erat; simul expectaret, quid conventus Ratisponensis & Coloniensis pariturus esset; unde non nisi frigide super instaurandis tractatibus ab ipso disserebatur. Omnes porto hasce Dani machinationes Sueci altissima dissimulatione premebant, ac suo in Dania Residenti Stroemfeldio iojungebant; publice ac privatim de prono Suecorum in Danos animo testaretur, nec quidquam apud istos sinistræ adversum hos suspicionis hærere pateretur. Tantum apud unum aut alterum obiter jaceret, è Germania parum æquos rumusculos spargi, ut iotima eorum sensa eliceret. Tum ne ulla Dano querelarum causa præberetur, civis quidam Sueciæ graviter plectebatur, qui peregrinas merces pro suis professus in freto Oresundico vectigal defraudaverat: Residentique injunctum, omnia nautarum testimonia accurate inspiciat, & si quid fraudis deprehendat, statim ad Rectores Sueciæ referat. Neque tamen ideo de suo jure in Dani gratiam quid remittere placebat; eoque cum hic quereretur, subditos suos in Livonia gravibus vectigalibus adversus pacta Stetinensi premi; Sueci id contra pacta fieri negabant, quippe quæ isto tempore inita fuerint, cum Livooia nondum Sueciæ subjecta foret. Sed & cum eodem anoo Danus postularet, argenti fodinas in Lapponia, metallumque inde erutum sibi restitui rejiciebatur, ostenso, locum istum in Pithæensi tractu situm cis juga montium, quę Suecię & Norwegię fines constituunt.

Danus pro filio matrimonium Christinæ Reginæ ambit.
6. Febr.
§. 79. Eodem anno Daniæ Rex misso ad Oxenstiernam Hannibale Seestedio super matrimonio inter Reginam Sueciæ, & Fridericum ipsius filium conciliando ejus consilium operamque requirebat. Quod negotium Oxenstierna mollibus verbis declinabat; addito, cum id matrimonium dotis loco Regnum sit secuturum, non Reginam solam, sed & Sueciæ Ordines statuendi potestatem habere. Nec cuipiam fas esse ejusmodi firmare consilia, quæ ulla ratione libero Reginæ consensoi vinculum injiciant. Nec Rectores Sueciæ autoritate circa hoc ab Ordinibus instructos. Eoque consultissimum judicabat, omnem prensationem in justum tempus differri. Nec tamen iste Oxenstier-
29. Mart. nam variis urgere quæstionibus omittebat; num censeat, à Rege in Suecia super hoc negotio mentionem injiciendam; & num ullius responsi, aut pollicitationis obtinendæ spes sit, antequam Regina nubilis fiat? Ad quod Oxenstierna verbis respondebat, cum scripto mentem suam obsignare abnueret; se quid Regi faciendum sit nec suadere, nec dissuadere posse; id tamen nosse, Regem intra id tempus liquido responso non potiturum. Inde super annis queis Regina consensum suum declarare posset, sciscitabatur. Cui Oxenstierna; Reginę decimo octavo ætatis anno dimidiam Regiminis partem, vicesimo quarto integram Regni administrationem capessendam; sed quomodo hi temporum articuli antiquis legibus definiti ad matrimonium applicari debeant, à Senatu & Ordinibus Sueciæ suo tempore definiendum. Id vehementer urgebat Seestedius, ut interea nemini alteri connubium istud promitteretur. Quod postulatum Oxenstierna maximo cum præjudicio conjunctum censebat; cum absurdum sit citra necessitatem libertate se sua privare; & si quis tale quid ausus fuerit, apud Reginam id hautquidquam excusaturum. Quod si forte deinceps status patrię ejusmodi consilia poscat, liberam statuendi facultatem jam ademtam, ac hujus salutem in alieno arbitrio fore. Ac si ea conditio post Reginæ aut Ordinibus displiceat, offensam repulsæ longe majorem fore. Tam longo quoque temporis spatio non posse non eam rem variis sermonibus, ac fortasse controversiis ansam in patria præbere. Alios, qui ad idem connubium forte animum adjecerint, abrupta spe indignabundos ad consilia Sueciæ turbanda incubituros. Cum etiam ob teneram Reginæ ætatem nemini certum dari responsum queat, iocongruum esse, uni spem facere cum aliorum offensa. Nec minus præposterum, spem connubii facere, quando super conditionibus simul agi non potest. Cum enim id matrimonium Regnum sequatur, Ordines non aliter in id consensuros, oisi ut robur ac utilitas Suecię inde proveniat: eosdemque cum idem liberæ electionis speciem habeat, hautquidquam passuros, suffragio se obliqua ratione privari. Eoque judicabat Oxenstierna non modo nihil grati responsi Danum obtenturum; sed & Rectoribus atque Ordinibus Suecię necessitatem allatum iri, istis postulatis, nil nisi discordiam parere idoneis, per publicas sanctiones aditum præcludere. Denique cum ab Oxenstierna peteretur, ut id negotium in Suecia cum collegis communicare, Regique respondere vellet, simul adulta Regina ei connubio favere; hic ullo modo fidem suam obstringere abnuebat. Idem negotium postea Rex per Petrum Wibium apud Rectores Sueciæ insinuabat; qui literis se apud 4. Aug.
Regem soper eo postulato excusatos haberi petebant; easdem, quas jam memoravimus rationes Wibio ingerentes.

Ratificatio fœderis Wismariensis cum Gallo differtur.
§. 80. Cæterum cum post elapsos quatuor menses, qui ratihabendo fœderi Oxenstiernam inter & Chaumontium Wismariæ inito destinari fuerant, Avangurius Gallicus Residens sedulo instaret, ut ratihabitio perspiceretur; id negotium in Seoatu diu anxieque disceptabatur, gravibus ex utraque parte rationibus se ostendentibus. Abnuere quippe istam, ac fœdus cum Gallo plane abrumpere bello implicitis, cujus exitus nondum prospici poterat, absurdum & periculosum videbatur, Gallo fortasse ansam inde arrepturo separatim cum hoste transigendi, Suecosque solos bello immersos destituendi. Subtrahebantur quoque subsidia, quæ ex fœdere sustinendo bello debebantur. Quin & forte Gallus arguere Suecos poterat, velut qui inani conventione ipsi illusissent; & cum aliis in eorundem exitium conspirare. Sed nec constabat, num Sueci à Gallis disjuncti honestam pacem obtenturi essent. Et Cæsar Gallo reconciliatos sine dubio omnes vires ad ulciscendos Suecos conversurus erat, parum curans, oum ea occasione Protestantium terris vastitas inferretur. Eo quoque fœdere militi, & si qui adhuc Suecorum rebus in Germania studerent, fiduciam accessuram, cum alias Landgravius citra moram cum Cęsare videatur transacturus. Denique hinc Gallis, inde Suecis ingruentibus hostis distrahebatur; & utriusque Regni, ac Protestantium in Germania rationes eam conjunctionem utique requirere videbantur. Nec spernenda tamen erant, quæ in alteram partem adferebantur. Hoc fœdere ratihabito prohiberi Suecos pacem oblatam arripere; belloque immergi, cujus finis animo prospici nequeat. Acceptatam semel Daniæ Regis, ac Meclenburgici mediatiooem repudiandam; aut fal-

1636. tem iis denuntiandum, ut diversa eandem via, quam hactenus, adornent. Unicum eum finem fœderi à Gallo propositum, ut Suecos bello implicitos teneat, quoad ipse eodem se extricaverit; quod metuat, ne pace Suecis parta ipse solus destituatur. Fundamenta status atque armorum Suecicorum in eo consistere, ut Protestantium sacra & libertas sarta tecta serventur; quę Gallo non aliter cordi sint, quam quantum rebus suis expedit: Protestantes in Germania ad desperationem adactum iri, velut bello jam in infinitum grassaturo ob inextricabiles, quæ Gallos inter Austriacosque agitantur, controversias, Gallis hoc fœdere velut arbitria Suecicarum rerum tradi, illorumque onera Sueciæ deinceps incubitura, tenui istorum, quod in hanc conferendum est, subsidio. Diversę esse indolis controversias, quę utrique Regno cum Cæsare intercedant. Verendum quoque, ne, si conjunctim deinceps tractandum sit, Gallus prærogativam sibi præ Suecia arroget, ac principes semper partes agere velit, Suecis in accessorii loco habitis. Gallum ita profunde bello immersum, ut haut facile inde emergere queat; idque non minus efficax vinculum, quam fœdus esse. Nec priora fœdera ab eo ita religiose culta; & in hoc fortasse rimam non defore, per quam elabatur, ubi rebus suis ita expedire judicaverit. Nunc Succiam suo arbitrio de pace aut bello statuere posse: fœdere firmato fata Sueciæ in aliena libidine fore.

Galli parum observantes fœderis se exhibuerunt. §. 81. Hac occasione repetebatur, quales se toto belli tempore Galli adversus Suecos exhibuerint. Postquam à Charnassæo Gustavus Rex in arma stimulatus fuisset, his adspirantibus Galli commodis suis in Germania velificatos. Toto hoc tempore ministros Gallicos magnifice de pecunia & milite pollicitos; ubi super promissis repræsentandis moniti fuerint, vario obtentu ista elusa. Semper eosdem Suecorum consilia in Germania turbasse. Et quod multis Ordinum parum perspicaciæ esset, ac plerique vana æmulatione tum inter se, tum adversus Suecos agitarentur, istos hanc singulari artificio aluisse, ac pensionibus annuis, aliisque corruptelis plerosque à Sueciæ studio abstraxisse: nec eo secius jactasse, ista omnia eum in finem fieri, ut in Suecorum obsequio isti confirmentur. Post cladem Norlinganam, quamdiu Oxenstierna adhuc in superiore Germania hærebat, nil aliud eosdem egisse, quam ut Suecos contumeliose haberent, & verbo Protestantium conservationem, revera horum exitium struerent. Porro Oxenstiernam, ut conventionem Compendii iniret, non tam inclinatio quædam animi, quam præsentium temporum necessitates permoverant; quod alia via non pateret, quam per Galliam, nec eam aulam declinare liceret; rebusque Sueciæ tam in Polonia, quam Germania non expediret, Regem ejusque ministros palam offendisse: ad famam quoque multum interesset, amica specie inde discessisse. Presertim cum eo tempore Galli nondum aperte bellum in Hispanum & Austriacos sumsissent, & omnes rationes id declinandi inirent; ac in proclivi foret idem prævertere, si paululum concedere voluissent. Igitur cum Suecia quidem bello jam implicita foret, ac nondum constaret, num in arma erupturi essent Galli, Oxenstierna horum desideriis morem cogebatur gerere. Sed quia animadvertebat, Richelium Cardinalem aliosque ministros Gallicos id quærere, ut ipsi quidem nihil præstarent, & Suecos tamen obligatos tenerent; ac in eo tunc omnia istorum consilia verterentur, ut blandis verbis, amplis promissis, & pauculo auro aliarum nationum laborem, pericula, ac sanguinem emerent, suæ securitati firmandę, destinatisque exsequendis; Oxenstierna plus quam vellet, annuebat, præviso tamen subterfugio, & cautione adhibita, ne Sueciæ ea conventio fraudi fo- 1636.
ret. Nam & ita fœdus concludebat, si à Regina id ratum haberetur, quod ipse post dissuadebat; nec Galli primum caput de bello Cæsari indicendo impleverant; cum tamen nec Hollandi in fœdus cum Gallo prius consentire voluissent, quam Hispano bellum indiceretur. Et cum cautum esset, ne seorsim de pace ageretur, à prima conventionis die per Legatum Pontificis, aliosque à Gallis tractatum fuerat. Post cum metuerent, ne Suecis cum Cæsare conveniret, verbis quidem multo liberaliores esse cœperant; nec eo minus tamen Chaumontius impedire studebat, ne isti cum Protestantibus transigere possent; Principesque passim invisebat, ut eos in suspenso teneret. Suecorum quoque ductores turbabat spe copiosæ pecuniæ, novorumque delectuum facta; simul cum Arnheimio, cum Francisco Alberto Lauenburgico Duce, aliisque consilia miscebat, non nisi confundendis Suecorum rebus. Ob famam tamen, & ne simultates inter utrumque Regnum esse crederentur, Oxenstierna cum Chaumontio Wismariæ congrediebatur, ut tamen jus de bello ac pace libere statuendi Reginæ reservaret. Hæc igitur rationum momenta cum utrinque solicite librarentur, tandem placebat vitandę Galli offensæ fœdus subscriptione firmare; sed circa traditionem instrumenti moras nectere; quod non ita facile bellum deserere Gallus posse videretur, etsi non minus eum in finem manibus pedibusque conniteretur. Eoque & Salvio scribebatur, ut super conficiendis quæ nondum fœdere definita erant cum Chaumontio ageret; & tempori extrahendo illa maxime capita urgeret, à quibus Galli abhorrebant. Satius quippe videbatur rem tantisper in suspenso tenere, ut sui juris foret Regina, pacem seu bellum tempora suaderent. Et si Gallus utique cum Cæsare transigere decreverat, ab isto fœdere remora oritura hautquidquam erat. Igitur Avau- 26. Nov.
gurio respondetur: Rectores Sueciæ ad tradendum fœderis instrumentum paratos esse, modo Galliæ Rex Cæsarem prius hostem declaret, & pauca capita, super quibus Chaumontius defectum mandati excusaverat, acceptet.

Sueci ad conventum Coloniensem venire abnuunt. §. 82. Idem quoque Avaugurius instabat, ut Legati Coloniam mitterentur, ubi Pontificis opera conventus super pace ineunda agendus erat. Cupierat Pontifex Urbanus VIII, ut de eadem Romæ ageretur. Galli cum nollent sub istius oculis negotiationem institui, obtendebant, pacem communem condi non posse, nisi plurium Principum Protestantium desideriis satisfiat, qui Romam Legatos missuri haut sint. Contra Cæsar, cui & Protestantes & multos Catholicos tractatibus excludere lubido erat, ut ipsi de eorundem negotiis pro arbitrio disponere integrum foret, facile in Romam consentiebat, Hispanis quoque eandem probatum iri spondens. Verum Gallis adspernantibus Spiram, Augustam Vindelicorum, Constantiam, & Tridentum proponebat. Sed cum nulla horum Gallis accideret, tandem Colonia placuit. Enimvero ad hanc accedere varias ob causas Rectores Sueciæ abnuebant. Nam inductus erat iste congressus Suecis inscüs; ad quem ipsi non à mediatore aut adversa parte, sed à Galliæ Rege invitati erant, amico & socio, ac hostium suorum hoste. Id quod Sueciæ indecorum, velut jam appendix alieni negotii haberetur, cum tamen ipsius auspiciis bellum cœpisset. Quin & taciti instar jussi invitatio ista habere videbatur. Nemo insuper mediationem suam ipsis obtulerat; & quanquam Pontifex sequestrem se ferre diceretur, tamen nec iste de eo negotio Suecis significaverat, nec eodem pa-

rario

1636. rario tractatus honeste ac tuto suscipi poterat. Sed nec obscurum erat, quid æqui ab isto expectari posset, qui Jubilæo indicto vota ab orbe Christiano concipi jusserat ob extirpandos hæreticos, qua classe ipsi omnes Protestantes censentur. Qui & nunquam inevitabilem ejus pacis conditionem adprobaturus erat, ut bona sacra post Passaviensem transactionem occupata penes Protestantes manerent. A quo & Legatus ipsius in mandatis acceperat, ut omni modo obniteretur, ne Palatinis dignitas Electoralis, aut ditio restitueretur. Sed nec præparatio ejusmodi tractatibus præmitti solita, antecesserat; nec Suecis constabat, num hosti animus esset cum ipsis tractare, non magis quam hosti cognitum quid Sueci vellent. Equidem jactabant Galli, nihil Protestantibus iniqui à Pontifice esse metuendum, cum hic tantum negotiis sua sacra profitentium se immixturus, istorum autem rebus Rex sit consulturus. Sed Sueci hoc patrocinii haut petierant, & tutore sibi opus esse non censebant. Scrupulus quoque nonnullis oriebatur, quo titulo Pontifex ab ipsis compellandus esset. Nam Carolus adhuc Sudermanniæ Dux epistola quadam anno præteriti seculi ultimo eum *Sanctissimum Romanæ Ecclesiæ Patrem, & Sanctitatem Vestram* nuncupaverat, quam epistolam ne nunc legatus Pontificius allegaret metuebatur. Etsi autoritas ea facile eludi poterat, quod Carolus tunc nondum Sueciæ Rex esset, & paucos post menses mutato titulo, eundem *Reverendissimum & Potentissimum Romanæ Ecclesiæ Pontificem Maximum, & Reverentiam Tuam* adpellasset. Igitur Avaugurio ostendebantur rationes, ob quas Sueci honeste ad eum conventum Legatos non possent mittere; de cetero se idonea media non repudiaturos, quæ paci inter Christianos instaurandæ inserviant. Enimvero illum ipsum conventum Coloniensem, & alia de pace colloquia Richelius Cardinalis omni arte eludebat, apud Regem felicibus Galliæ Suecorumque rebus, apud Pontificem semper aliquid interjiciendo, quod Hispanus nollet. Videbat quippe nullam pacis spem à Pontifice ostentari, nisi reditu concesso Reginæ matri, quam rem sibi merito exitiabilem judicabat; dein formato matrimonio Ducis Aurelianensis cum Lotharingica. Jam vero Pigneroli & Lotharingiæ restitutio, magnam ipsi gloriam detractura, evitari non poterat. Quæ artes eo facilius succedebant, postquam per victoriam Witstockianam Regis animus, aliorumque, qui ob argenti penuriam, aliaque incommoda in pacem præcipites ruebant, in spem meliorem erigebatur.

De fœdere cum Landgravio consultatio. 19. Nov.

§. 83. Minus difficultatis habebat deliberatio, cum Wilhelmus Landgravius novum fœdus peteret; qui ne desereretur, variæ rationes suadebant. Nam præterquam quod nondum belli finis adpareret, istius fœderis obtentu Sueci non pro suo tantum Regno, sed & pro Ordinibus Imperii futuris tractatibus agere poterant: & soli isti è Germaniæ Principibus tuto exercitus committi poterat; qui & reliquos facile prudentia antecellebat. Cujus itidem opera commode adhiberi poterat, si quid forte dissidii Germanicos inter ductores oriretur; idemque Legati vices apud Anglos Hollandosque subire non sine honore Sueciæ valebat. Et vel sola constantia meruerat, ut ejus cumprimis ratio haberetur.

Inconventu Ratisponensi acta. 5. Sept.

§. 84. Ast in Germania Cæsar non minus rebus suis firmandis incumbebat, indicto Ratisponam Electorum conventu; in quo de filio ipsius Ferdinando in Romanorum Regem creando, tum de pacanda Germania proponebatur. Et circa pacem quidem id maxime anquirebatur, quomodo Galli Suecique Germania dimovendi forent, ac num omnes pace Pragensi exclusos eadem recipere fas esset? Agitabatur quoque de separato cum Suecis tractatu instituendo, cui Foppo Aitzema Hollandorum apud Cæsarem Legatus ansam dederat, misso Hamburgum ad Salvium filio suo, qui multa de studio Cæsaris ac Hungariæ Regis cum Suecis transigendi testabatur, præsertim si Regina Legatum Pragam aut Viennam destinare velit; ubi sine dubio abunde ipsi satisfaciendum, & idonea hypotheca cavendum sit. Quanquam autem Salvius negaret, se in hanc propositionem consensisse, testatus se ob defectum mandati rem ad superiores suos rejecisse: Aitzema tamen responsum istius vel non satis perceperat, vel prave retulerat. Nisi credibilius est, Cæsarem & Electores, qui transigere quidem cum Suecis sed citra interventum Daniæ Regis & Meclenburgici Ducis cupiebant, utcunque oblatam occasionem arripuisse; simul eminentiam quandam in eo captasse, si legati ad ipsos velut pacem ultro ambituri accederent. Igitur decernebatur, tractatui isti in aula Cæsarea locum dandum, cui nomine Electoralis Collegii Moguntinus ac Brandeburgicus interesse debeant, ut tamen cæteris quoque Electoribus si velint adesse licitum sit. Id ut Stenoni Bielkio significet, Sigismundo Marchioni injungebatur, utque id negotium omni opera promoveat: addito, literas salvi conductus statim à Cæsare expediendas, si legatorum nomina innotuerint. Spes autem erat brevi cum Suecis transigendum, quod super præcipuis capitibus jam convenisset; ac offerebat pecuniam mutuam Protestantibus Hispanicus Legatus, ut statim Suecis satisfieri posset. Interea quoad adpareret, quem successum id negotium habiturum esset, Dani medistio suspendebatur. Componendis inter Austriacos & Gallum controversiis Pontifex se mediatorem ferebat; cui tractatui Coloniæ peragendo Pontificis nomine Ginettus Cardinalis interfuturus erat; in quem conventum Cæsar facile consenserat, non modica spe boni successus concepta. Sed durissimus nodus circa Ordines Pragensi pace exclusos erat, quos duorum Protestantium Electorum Legati amnestia comprehendendos contendebant, nec citra id Imperii tranquillitatem sperandam. Et præcipue Saxo suis presse injunxerat, ne ad electionem progrederentur, nisi hoc negotio expedito. Neque hi segniter apud Cæsarem & Electorale Collegium rem urgebant, succinentibus initio Brandeburgicis. Et videbatur Cæsar hac ratione ad communem amnestiam concedendam facile compelli posse, cui electio filii quam maxime cordi erat; ni Brandeburgici, quos inter primus erat Schwartzenbergius Comes Pontificiis factis addictus, Saxonicos destituisset, qui soli deinde tanto negotio sustinendo impares erant. Unde mox cum Cæsar Electorum sententiam super eo negotio exquireret, omnes exceptis Saxonicis censebant; hoc postulato nunc apud Cæsarem supersedendum. Wurtenbergico tamen Duci restitutionis spes fiebat, durissimis quantumvis legibus. Contra in promtu jam erant edicta, quibus Wilhelmus Landgravius proscribendus foret, executione Georgio Landgravio demandanda; ni clades ad Witstocum accepta temperasset, ac amicos potius tractatus tentare suasisset. Pro Palatini Electoris restitutione Anglicus Legatus Thomas Howardus Arundeliæ Comes nitebatur; simul ipse Palatinus literis ad Electorale Collegium datis late ostenderat, nullo se jure avita dignitate & ditione exui posse, non paterna hæreditate, sed primævæ concessionis vi in ipsum devolutis; nec si quod paternum sit delictum sibi nocere; simul petebat, operam darent, ut ipse jure suo potiri queat. Enimvero super dignitate Electorali 1636.

1636. 16. Sept. Arundelio plane abnuebatur, quamdiu linea Wilhelmina superesset, praesertim cum eo tempore Bavaro filius natus foret, cui & superiorem Palatinatum adimi non posse jactabatur. De Inferiore duntaxat Palatinatu restituendo ex gratia spes fiebat his legibus, ut Angliae Rex Hispano ac Bavaro sumtus belli restitueret, qui tribus florenorum millionibus taxabantur, Gallum ad restituendam Lotharingiam permoveret, cum Austriacis foedus super procuranda pace communi iniret, ac Pontificiis sacris libertatem in Palatinatu Inferiore concederet. Quo responso accepto Legatus indignabundus discedebat. Caeterum Ferdinandi Tertii electio facili negotio expediebatur. Nam Moguntinus Austriacis dudum obnoxius, quem & Hispani hactenus, pignori acceptis Rheni vectigalibus splendidi sustentaverant, insigni quoque pecuniae summa Ratisponam nunc missa, Trevirensis nulla habebatur ratio. Coloniensis Bavaro fratri succinebat, cui dignitatem Electoralem & adjunctam ditionem praestandam Ferdinandus cum Legato Hispanico recipiebat. Brandeburgici favore in causa Juliacensi & Pomeranica promisso deliniebantur; & dudum Schwartzenburgius totus ab Austriacis pendebat. Ita Saxonici soli parum valebant; qui & ideo forte remissius nitebantur, quod crederent, electione licet facta coronationem suspendendam, quoad super amnestia conventum foret. Ast eos spes sua fefellerat, cum paucos post electionem dies coronatio perficeretur. Eo conventu Caesar res Domus suae egregie firmasse sibi visus est, post subjugatam pace Pragensi Germaniam, per separatos tractatus hinc Suecis, inde Gallis solo Germanico amovendis. Cum Belgis neutralitas firmabatur; Anglus contemnebatur.
F. Febr. Idem tamen Viennam reversus seqnenti anno fato concessit, post varias rerum vicissitudines sub extremum vitae tempus ad summum felicitatis culmen subductus, ni clades ad Witstocum florentes res interpolasset, ex qua concepta animi aegritudo non parum vim morbi auxisse credebatur.

Anglica. §. 85. Porro Angli ita contemtim Ratisponae à Caesare habiti jam tandem fortius loqui incipiebant. Et Josephus quidem Averius apud Hamburgenses Residens nomine Regis Banerium in Thuringia post pugnam Witstockianam adibat, multo cum verborum honore ad promovendam communem Protestantium, & praecipue Palatinam caussam eundem hortatus. Cui Banerius reponebat; cum à Suecia postulari nequeat, ut ipsa sola belli in aliorum utilitatem redundaturi onera sustineat, par esse ipsam ab Anglis subsidio levari, ne exemplo aliorum & ipsa privatim sibi consulere cogatur. Ad quae Averius; Regem cum amica via ab Austriacis nihil obtineri queat, exercitum comparare, cui Palatinus Elector adjuncto Rudweno sit
16. Dec. praeficiendus. Adpellebat quoque ex Anglia Holmiam Fleetwodus tribunus, qui ad militem conscribendum eo missus erat; sed cum ejus facultatem abnuisset Rex, in Sueciam reversurum id jubebat excusare, quod Legato suo apud Caesarem morante isthoc parum decere visum sit. Sed nunc veniam concedi novas in Anglia legiones conscribendi, & veteres supplendi. Addebat, quia nulla spes sit cum Caesare amice transigendi, Legato ipsum suo mandasse; ut cum Gallis foedus concludat; super quo hactenus exiguo cum successu actum fuerat, uti Angli querebantur, quod negotia apud Gallos tunc fere ex sententia Pontificis gererentur, & hi Carolo Ludovico Electoris Palatini titulum tribuere nollent, studio in Bavarum, cui per totum hoc bellum occultae rationes cum Gallia miscebantur; an quod Galli non optarent, Principem potentem professionis Protestantium loca ipsis vicina obtinere, memores quondam res Hugenotorum Palatinorum viribus restitutas? Offerebat quoque Anglus, classem suam in Oceano curaturam, ne Suecicis navibus noxa inferatur. Denique è Suecis scire cupiebat, quid ab ipso ad causam communem conferri posse censerent? Se enim paratum esse, quantum per distantiam locorum liceat, omnia ad restituendam Germaniae libertatem & Palatinum conferre. Cui respondebatur; supervacuum esse super hisce rebus tractare, quoad constet, num Anglus bellum in Caesarem suis auspiciis movere, an auxilia duntaxat Suecis submittere velit. Quae Fleetwodus ad Regem se relaturum recipiebat, cum ipse parum haberet, quod responderet. Paria proponebantur ab Ale- 18. Dec.
xandro Forbesio, quem eo nomine Rex miserat; qui & petebat unum vel alterum Westphaliae oppidum Anglicanis copiis in receptum concedi: quod negotium tunc differebatur.

§. 86. Hollandi licet foedere non obstricti fo- Hollandia.
rent, & ipsi pecunias à Galli acciperent, trium mensium subsidia tunc conferebant, non tam singulari aliquo in Suecos studio, quam Petri Spiringii industria, qui liberalitate & artibus istos homines tractare norat; admixtis tamen subinde minis, Suecos ni auxilio subleventur, bello se subducturos, nulla ipsorum habita ratione. Id quod & seqnentibus fere annis usu veniebat.

§. 87. Curlandiae Dux Jacobus misso Woldero Curlandiae
Ludingahusio castellum majus ad ostium Dunae Ducis petita.
fluminis positum, districtum Ballensem, domum 23. Aug.
insulae Dalensis & Spilvensis, una cum bonis Friderici Soldersbackii vulgo dictis restitui sibi petierat. Id quod Rectores Sueciae abnuebant, quod ea loca limitem inter Sueciae & Poloniae Regna tempore induciarum constituerent, publicis pactis adsertum, & Livoniam, ac cumprimis Rigam oppidum tegerent; sic ut aliqua heic mutatio facile novis litibus ansam praebere possit; praesertim cum & Ducis parum interesset ea littora possidere. Immunitas quoque vectigalium in portu Rigensi, quam petebat, negabatur, confusioni vitandae, & quia ipse Dux Libaviae ac Windaviae sat portuum habebat.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER NONUS.

E P I T O M E.

Facies rerum sub initium anni. 2. Suecorum circa bellum pacemque consilia. 3. Banerius Saxonicos ad Eulenburgum fugat: Torgam capit; Pfulius in Hennebergica rem bene gerit. 4. Saxonici munimentum ad Witebergam deseruit. Banerius Lipsiam obsidet. Eam re infecta deserit. 5. Hatzfeldius & Gœtzius in Misniam veniunt. Banerii consilia. Is Eulenburgum se confert. 6. De induciis frustra proponitur. Banerius ad Torgam considet. 7. Ejusdem ad Torgam acta. 8. Velitationes ad Torgam. 9. Hostis Banerium ad Torgam includere constituit. 10. Is Torga movere instituit. Ejus in Pomeraniam receptus. Is incolumis in Pomeraniam evadit. 11. Acta per Pomeraniam. Brandeburgici inducias quærunt. Sueci Landsbergam occupant. Driesenam frustra tentant. 12. Status Suecicarum ibi copiarum. Suecorum per Germaniam accepta damna. 13. Brandeburgicus edicta avocatoria promulgat. Alia per Pomeraniam acta. Stralsundenses denuo à Cæsare tentantur. 14. Banerius in Pomerania adpellit. Exercitus Suecici dura conditio. Hostium progressus. Hostis in citeriorem Pomeraniam tendit. 15. Sueci hostem carpunt. Hostis ad Anclamum considet; inde iterum discedit. 16. Acta in ulteriore Pomerania. 17. Hostis denuo in citeriorem Pomeraniam movet. Sueci ad Ribbenitzam subsistunt. Hostis iterum recedit. Banerius in ulteriorem Pomeraniam abit. Eum hostis insequitur. 18. Cæsarei in Pomeraniam irrumpunt. Sueci equites profligantur. Stralsundeusium morositas. 19. Gallasius in Pomeraniam irrumpit. Res Suecorum male se habent. 20. Hostium per Pomeraniam progressus. 21. Cæsarei Usedomum occupant. 22. Banerii consilia. 23. Wolgastum vi expugnatur. Demmium hosti deditur. 24. Cæsareus exercitus Pomerania iterum excedit. 25. Gesta per Saxoniam inferiorem & Westphaliam. Novi motus in Saxonia opprimuntur. 26. Sueci Stadhagæ hostem opprimunt. 27. Iidem aliquot loca in Saxonia amittunt. Georgius Dux Suecis insidiatur. 28. Landgravii gesta. Sueci Hassiacis juncti Vechtam capiunt. 29. Iidem amittunt Ratenaviam, Havelbergam, Werbense munimentum, Dœmitzam. 30. Luneburgum & Winsenam. 31. Landgravius in Frisiam penetrat, & moritur. Georgius Landgravius Hassiam Inferiorem captat. 32. Hassiacorum post Landgravii obitum acta. 33. Meclenburgici Ducis ambigua consilia. Wismarienses hostem carpunt. Georgius Luneburgicus hostem se Suecis fert. 34. Erfordienses ab hoste solicitantur. Induciæ cum istis fiunt. 35. Ramsæus Hermansteino annonam infert. Hermansteinum fame expugnatur. Hanoviensium gesta. 36. Super Hanovia transigitur. Comes Hanoviam redit. Ramzæus Comitem in custodiam dat. 37. Cæsareorum destinata. 38. Bernhardus Dux expeditionem in Germaniam agitat. Dux Bernhardus in Burgundiam irrumpit. Lotharingiæ Dux vapulat. 39. Dux Bernhardus Rhenum transit. Velitationes cum Wertano. Dux Bernhardus à Rheno recedit. 40. Munimenta ad Rhenum ab hoste expugnantur. 41. Controversia circa successionem Pomeraniæ, & tam Suecorum quam Brandeburgicorum rationes. 42. De reservato fœderis Pomeranici. 43. Suecorum exceptiones. 44. Brandeburgici replica. 45. Ordinum Pomeraniæ consilium super regimine ejus provinciæ. Ordines Pomeraniæ vacillant. Dux Pomeraniæ moritur. 46. Brandeburgicus possessionem Pomeraniæ adprehendere vult: Cui Bielkius resistit. 47. Alia Ordinum propositio; Quam Bielkius rejicit. Brandeburgicus armis Pomeraniam vindicare constituit. 48. Decretum Ordinum Pomeraniæ; Quod Bielkius improbat. 49. Idem decretum discutitur. 50. Suecorum super pace considerationes. 51. De animo Cæsaris in pacem dubitatur. 52. Brandensteinii Comitis irrita circa pacem opera. 53. Fopponis Aizema inanis conatus. 54. Tractatus cum Marchione Sigismundo. Marchio Stetinum venire vult. Id Bielkius abnuit. Congressus Vierradæ habetur. 55. Arnheimius capitur. 56. Subdelegatorum congressus. Disceptatio super procuratorio Suecico. 57. Alium congressum Bielkius abnuit. Defectus procuratorii Cæsarei. Tractatus cum Marchione expirant. 58. Augusti Brunsuicensis Ducis super pace conatus. Cæsarei ministri narrata. 59. Augusti Ducis consilia. 60. Lauenburgicorum Ducum circa secretum tractatum conatus. 61. Daniæ Rex frigide circa pacem laborat. 62. Meclenburgici Ducis conatus. 63. Ad conventum Coloniensem Sueci venire nolunt. Veneti mediationem suam offerunt. 64. De salvi commeatus literis ad conventum Coloniensem.

Gallo-

1637. *Gallorum nova propositio de loco tractatuum. 65. Galli Ferdinandum III. nolunt agnoscere Imperatorem. 66. Cæsar Ordines Germaniæ ad tractatus admittere non vult. 67. Gallorum de induciis propositio. 68. Galli ratihabitionem fœderis urgebant. Banerio observator à Gallis adponitur. 69. Suecorum suspiciones. 70 Sueci tempus extrahunt. 71. Sueci in fœdus Gallicum demum consentiunt: Nec eo minus cunctantur. 72. Sueci Regem Galliæ ad bellum hortantur. 73. Inter Avauxium & Salvium super fœdere disceptatio. Avauxius de novo fœdere movet. De initio fœderis disceptatio. 74. Circa alia fœderi conjuncta Gallorum sententia. 75. De Anglorum animo dubitatur. 76. Fœdus inter Gallos & Anglos friget. Fletwodo respondetur. 77. Angliæ Rex Suecos ad fœdus invitat. Suecorum de eo judicium.. Sueci respondent. De fœdere Anglicano spes exigua. 78. De matrimonio Reginæ cum Palatino Electore propositio. 79. Collisio Legati Suecici, & Anglici. 80. Fœderis inter Gallos & Anglos difficultates. 81. Ad id fœdus Suecia invitatur. 82. Landgravii postulata. Sueciæ Rectorum considerationes. 83. Iterata Landgravii postulata. Conditiones à Rectoribus Sueciæ propositæ. 84. Ragotzii legatio irregularis. 85. Danica. 86. Polonus frustra Suecos lacessit.* 1637.

Facies rerum sub initium anni.

PRincipio anni tricesimi septimi quo magis Sueci arma sua adspirante ad Witstocum fortuna diffundere laborabant; eo diligentius istorum progressibus sistendis Cæsaris sociorumque copiæ contrahebantur. Galli hostem Regno suo ingruentem arcuisse satis habuerant; ac nihil aliud agere videbantur, quam ut bello se subducerent; quam ob causam Sueci fœderis cum iisdem initi ratihabitionem distulerant. Anglus per Fletwodum spei plusculum ostentabat, sed in quo parum fiduciæ reponebatur. Visum tamen oblata militis per Scotiam conducendi facultate uti supplendo exercitui; aut si eam veniam Rex retractaret, penitius inspiciendo ipsius animo. De Poloni delectibus fama ferebat, sed causa in obscuro erat, aliis Turcam Tartarosque, aliis Cæsari auxilia parari conjectantibus. Nec eo minus Suecis providendum, ne quid forte insidiarum subesset. Jactabatur quoque eundem cum Dano consilia agitare junctis classibus Suecos ad pacem compellendi. Danus in occulto quid struere credebatur, multum hinc inde cursitante Arnheimio; id quod tamen nondum sat maturuisse, ut exsecutioni dari posset, adparebat. Saxo, Brandeburgicus, & Georgius Luneburgicus palam hostilia induerant. Meclenburgicus quoque suspectus haberi. Fato Pomeraniæ Ducis vicino Brandeburgicus ejus provinciæ possessionem invadere ardebat, Suecis ut eum arcerent non minus solicitis. Reliqui Protestantes Ordines fere oppressi, & exiguarum virium, quos incumbens belli calamitas magis adhuc atterebat, Cæsaris contra sociorumque rebus gliscentibus.

Suecorum circa bellum pacemque consilia.

§. 2. Ea rerum facie fundamentum consiliorum habebatur, si honestam ab hoste pacem Sueci obtinere vellent armis eundem compellendum; nec amoto metu aliquid ab illo expectandum. Eo quoque fine opera erat danda, ut Saxoni, Brandeburgico, & Luneburgico, quæ supererant arma manibus excuterentur, eorumque provinciis ad firmandos exercitus Suecicos adhibitis, inde bellum in ditiones Cæsaris hæreditarias infunderetur. Ac putabatur occupato ad Torgam Albis transitu viam eodem pandi, Wrangelio interim ex altera parte in Silesiam penetrante. Etsi qua ratione bellum administrandum Banerii dexteritati relinquebatur, cum consilia in eam rem è Suecia subministrari tardum foret. Id tantum monebatur, ne summam rerum prælii aleæ exponeret, nisi urgente necessitate, aut explorata rei bene gerendæ fiducia. Circa pacem tenuis valde spes allucebat, qua ne Sueci potirentur Galli obnixe laborabant. Nec Anglo pro pace studia. Danus mediatorem se denuo ferebat, sed quo consilio haut obscurum erat. Nec à Sigismundi Marchionis opera proficui quid sperabatur. Meclenburgi cœpti tractatus, plane sopiti jacebant. Aliorum circa pacem conatus magis sermonum ansam, quam firmę quid spei præbebant. Quia tamen scopus belli pax erat, nec ad hanc nisi per tractatus pervenire licebat nemini non de eadem mentionem injicienti aures prębendæ erant, saltem ut armis Sueciæ favor conciliaretur. Eoque Stenoni Bielkio, & Joanni Salvio in mandatis dabatur, nullam occasionem de pace agendi repudiare, eidemque quantum possent viam sternere. Banerius quoque jubebatur, ubicunque res ferret, de Suecorum in eandem studio testari, ac culpam belli continuati invidiamque in hostes devolvere.

§. 3. Porro huic initio anni hautquaquam spernendi armorum successus arridebant; qui è Thuringia Torgam tendens Dœhnium summum excubiarum pręfectum cum aliquot legionibus securius agentem obiter opprimere constituerat. Sed iste vix dimidiam ante horam de adventu ipsius monitus inde se proripuerat. Stalhantschius tamen terga fugientium premens, plusquam trecentos, quos inter & Schleinitzius tribunus, capiebat aut cædebat, & quatuor equitum, omnibus dimacharum signis potiebatur. Dœhnius ægre pedes cum reliquis Torgam evadebat. Id oppidum, quod pręter fugatos bosce equites Wilsdorfius summus excubiarum præfectus cum duabus peditum legionibus insidebat, Banerius statim milite cinctum duris legibus ad deditionem adigit; ut ductoribus harum legionum Dresdam abire permitteretur, omnibus signis armisque penes Suecos relictis; gregarii captivitatem subirent, quam tamen mox in Suecorum sacramentum transeuntes exuerunt. Complures quoque præfectos ad istas legiones non pertinentes Torgæ deprehensi detinebantur. Duodecim peditum triginta duo equuum signa tradita. Sic intra triduum octo hostium legiones nullo Suecorum damno destructæ. Castello ibi ad Albim firmato Lipsiam retro Banerius se conferre constituebat, quo Leslæo propior adesset, si iste ab hoste è Westphalia urgeretur, pro re nata ipsi adjuncto prælium iterum tentaturus. Sed quoad à Leslæo certi nuntii venirent, circa Lipsiam subsistere, & si nullus ab hoste è Westphalia metus foret, id oppidum invadere placebat; quod spes esset isto capto exercitum ea hieme ita firmatum iri, ut proximo vere insigni cum incremento in expeditionem produci posset. Inter hæc Pfulius tribunus cum quatuor equitum, una dimacharum legionibus trans Thuringicos saltus missus, ut Smalcaldiæ & vicino tractu se reficeret, cum hostium copias adversus se contrahi cognosceret, istas prior invadere decrevit. Igitur præmissi ab ipso Carolus Gustavus Wrangelius tribunus, & Doerlingius subtribunus apud Meinungam hostiles equitum turmas in fugam conjiciunt. Ipse Pfulius cum reliquis subsecutus, ex itinere Meinungæ complu-

Banerius Saxonicos ad Eulenburgum fugat. 5. Jan.

Torgam capit.

5. Jan.

Pfulius in Hennebergica rem bene gerit.

12. Jan.

1637. res ductores, ac supra centum dragones capit. Inde Mellerstadium prætergressus dimidio à Kœnigshova milliari peditum hostilem dissipat, captis tribus tormentis, omnibusque impedimentis, & mille circiter militibus, quos inter Wolframsdorfius & Manteufelius tribuni; exigua suorum jactura, quod segniter valde hostis pugnam cieret.

Saxonici munimentum ad Witebergam deserunt.
§. 4. In Misnia porro cum Saxoni castellum ponti Witebergensi adsitum ultro deseruissent, in oppidum ponte dejecto refugi, Banerius catervam suorum mittit, qui id insiderent. Sed quia idem, qua oppidum spectabat, apertum erat, nec constrictam gelu humum ligonibus moliri licebat, fulminantibus insuper ex oppido machinis, miles inde revocabatur, ponte prius quantum dabatur

Banerius Lipsiam obsidet.
destructo, ne facile reparari posset. Inde Lipsia invaditur, quam peditum aliquot legiones sub Adolfo Trandorfio tribuno custodiebant, oppida-

13. Jan.
nis quoque strenue arma capessentibus. Cum deditionem imperatam obsessi abnuissent, ignes & saxa intra oppidum conjiciuntur; his cum nihil

22. Jan.
proficeretur, accessus cuniculique aguntur. Postquam porta Grimmensis tormentis quassata esset, ac denuo atrocibus cum minis imperatam deditionem Trandorfius abnuisset, cuniculus ad istam portam igne immisso evibratur modica ruina data.

5. 6. Febr.
Inde per biduum ad viginti quatuor ulnas mœnibus dejectis alii duo cuniculi accenduntur. Sed nec hi fossam satis complebant, & obsessi obstructis utcunque ruinis, ac transversis intus egestis fossis assultum expectabant, ad quem omnia jam disposita erant, cum en ipso momento nuncius adfertur de hostium exercitu ad subveniendum oppido ad-

Eam re infecta deserit.
properante. Igitur assultus omittitur & noctu abductis tormentis, solutoque obsidio, Banerius Zwenecaviam ad Elistrum se confert.

7. Febr.
Hatzfeldius & Goetzius Misniam veniunt.
§. 5. Hatzfeldius quippe & Gœtzius Cæsarei duces Banerio ingruente ex Hassia in Westphaliam cedentes, hoc in Misniam regresso iterum ad Visurgim verterant, Leslæum oppressuri, aut à Banerio sejuncturi. Sed hic istorum consilio animadversa, mature in Thuringiam se receperat. Unde isti adsumtis Georgii Darmstadiensis copiis, quæ quinque millia quingentos explere ferebantur, nec non Georgii Ducis Luneburgici legionibus, qui & apud Hamelam pontis navalis usum ipsis concesserat, & commeatu tormentisque juverat, in Misniam tendunt, Saxoni laboranti, & auxilium anxie

16. Jan.
imploranti subventuri. Et jam Northusam usque processerant, Leslæo paulatim ad Banerium pro-

Banerii consilia.
pius movente. Ast Banerio, Lipsiæ obsidio suscepto, cum legiones vix hiberna delibassent, is hostium adventus valde intempestivus accidebat, quos militum numero pares sibi aut superiores judicabat, eoque animo venire, ut prælio decertuerent, aut ipsum ad retro cedendum cogerent. Quanquam autem prælio iterum certare ancipitem aleam habebat; tamen quia mare versus recessuro inopia, & defatigati militis ægritudo metuebatur, initio quidem satius ducebat, fortiter audendo fortunam tentare, quam absque pugna cedendo exercitum destruere. Quod si tamen longe exsuperans hostium numerus prælium dissuaderet, Torgam abire constituerat, opportunitate fluminis eosdem elusurus. Neque tamen longius adventantibus obviam ire placebat, quod interim Lipsia potiundi spes foret, & è diversa parte Clitzingius à Pomeraniæ finibus per Furstenwaldam Torgam versus tenderet; qui ex itinere Brandeburgum Vetus proditione oppresserat, cæsis qui inerant dimachis, & tribuno Boyo capto; ac jam Bischofswerdam usque processerat. Qui ne assumtis Saxonicarum copiarum reliquiis Torga iterum expugnata Banerio viam in Pomeraniam intercluderet, metuebatur. Igitur decreverat Banerius quantum per hostem liceret ad Lipsiam hærere, simul Tor- 1637.
gam observare, Cæsareosque ingruentes ad Onestrum, aut Salam fluvios sistere. Eo fine Pfulius ex Hennebergica propere evocatur, & una cum Stalhantschio, qui hactenus cum pleroque comitatu, circa Gotham & Arnstadium hæserat, Leslæo se jungere jubetur, ut hostem dejectis ubique pontibus Onestri transitu arceant. Et Pfulius quidem frustra insequente cum octo legionibus Bredavio Arnstadium incolumis pervenerat. Sed Stal- 18. Jan.
hantschius post hujus adventum non recta ad Leslæum ibat; sed apud Jenam superato Sala Naumburgum tendebat, declinandis viarum angustiis. Sic valde indignante Banerio Onestrus deserebatur, cum solus Leslæus illi se tuendo parem non judicaret; qui & Salam apud Portam Cœnobium 23. Jan.
transibat, cum non nisi modicæ hostium catervæ ingruerent, exercitu adhuc longius remoto, de cujus magnitudine ac destinatis nondum constabat. Ita hostis nemine impediente secundum Onestrum se explicabat. Inde ut ad Salam hostis sisteretur, Leslæus & Stalhantschius jubentur Mortaignium tribunum ad pontis Jenensis custodiam collocare, reliquas legiones opportunis cis Salam locis disponere, Jenam inter & Mersburgum, exploratoribus diligenter trans flumen missis, ne hostis Banerio improvisus ad Lipsiam supervenire posset. Sed & hoc frustra erat. Nam licet isti viginti quatuor equitum legionibus, tribus peditum phalangibus, & dragonum manu, ac nonnullis tormentis succincti forent; hostilem tamen exercitum, qui triginta millia explere jactabatur, ad flumen expectare non audebant. Ita hic nemine obsistente Salam quoque superat. Ea causa Banerium subigebat Lipsiæ obsidium, omnibus ad assultum paratis, repente solvere, & Iwencaviam Leslæo obviam procedere, qui jam inter Weissenfelsam, & Lutzenam adpulerat. Heic Banerius, cognito hostium duo millia circa Pegavium hærere, 9. Febr.
assumtis aliquot legionibus istos opprimit, multis cæsis, nec paucis captis, quos inter & Meuterus tribunus. Inde cum universæ hostium copiæ in Banerius
propinquo essent, Eulenburgum se conferre in- Eulenburgum se
stituit, quantum daretur istas ibi moraturus; aut confert.
si non amplius sustinere heic posset, Torgam abiturus, ubi castra muniri cœperant.

§. 6. Huc tendentem missus à Sigismundo Mar- De induciis frustra
chione Bertramus Pfulius adit, inducias Saxoni proponitur.
concedi petens obtentu tractatuum pacis, quos suscipiendos Electorale Collegium Moguntino & Brandeburgico Ratisponæ commiserit; ac ut commercia in Albi flumine libera relinquerentur. Ast 12. Febr.
Banerius negotium pacis ad Bielkium rejicere; inducias concedere penes se non esse: circa commercia facturum, quod ratio belli suaserit. Et jusserant Rectores Sueciæ omnes inducias repudiare, tempori tantum extrahendo inventas. Eulenburgi hostem Banerius fixo pede expectabat. Sed is circa Pegavium, Bornam, & Grimmam, mox Coldiciam inter & Leisniciam stativis se quietus tenebat. Unde Banerius cum equitatu & selectis peditum adverso Mulda movens vel tentare quid in hostem, vel saltem vires ipsius explorare conabatur. Ægre tamen Wurcenam inter & Grimmam per flumen vernis aquis tumens reperto vado Cratzensteinium cum aliquot equitum legionibus trans Muldam mittit: qui in sexcentos hostium equites incidens ex iis inter profundas vias fossasque compulsis supra quadringentos cædit, paucis captis. Ex his intelligebat, hosti minores quidem, jam jactabantur, copias esse, sed quæ tamen equitum peditumque numero ipsum longe excederent, quippe plus quam septuaginta equitum legionibus, trede-

1637. tredecim peditum phalangibus constantes, quas
triginta & unum tormenta comitabantur. Unde
3. Mart. cum hostis ad Leisniciam Muldam transgressus Mi-
senam versus tenderet, Banerio non amplius tu-
tum videbatur ad Eulenburgum subsistere; sed in
Banerius ad Torgam considet. munita ad Torgam castra se conferebat. Ibi pedi-
te cum tormentis & octo equitum legionibus se-
cum retento, majorem equitatus partem trans Al-
bim sub Stalhantscio, Cratzensteinio, & Pfulio
Dresdam versus dimittebat, ob commodiorem pa-
bulationem, & ad impediendum, ne hostis prope
ipsum ponte navali Albim insternere posset: simul
ut frumenti copiosior Torgam esset subvectio, &
in Clitzingium circa Haynam tendentem data oc-
casione aliquid tentaretur. Ita Misnia tunc tantis
exercitibus inundata misere lacerabatur; & Cæsa-
rei, qui amicos se venire ferebant, cædibus, crucia-
tibus, incendiis, rapinis immane quantum grassa-
bantur, velut ad perdendam eam provinciam evo-
cati essent. Nec Suecici deterius sibi jus quam istis
ad rapienda aut consumenda quæ occurrebant esse
credebant, Electore præsertim de ipsis tam male
merito.

Ejusdem ad Torgam consilia. §. 7. Porro Banerio apud Torgam aspera rerum
facies surgere videbatur. Cum enim hostis sæpius
antea ab ipso lacessitus pugnandi copiam non face-
ret, & circumspecte commodis se locis teneret ex-
citis tota Germania copiis; satis adparebat id agi,
ut numero idem obrueretur. Et jam Marazinus
atque Mansfeldius è Silesia Sprembergam cum
non spernenda uterque manu processerant; simul
Gallasius è superiore Germania huc movere fere-
batur. Igitur uti hoc rerum statu prælium tenta-
re temerarium erat; ita Pomeraniam versus rece-
dere non minus inconsultum. Nam & hac ratio-
ne nimis longe à Westphalia removebatur, obi se-
mel penitus collapsæ Suecorum res haut facile in-
staurari poterant: & miles, cujus fides ac fiducia
è successu rerum pendebat, isto receptu animis
collapsurus, aut frænum plane morsurus metue-
batur. Et quanquam ipso in Marchiam transgres-
so Hermanni Wrangelii copiis accessus pateret;
quibus auctus hosti par videri poterat; tamen in
arbitrio hostis futurum erat, num sequi ipsum &
pugnandi copiam facere vellet; quem circumspecte
omnia agere patebat. Quin metus erat, ne dum
ipse cum exercitu, quod commeatus per Mar-
chiam, Meclenburgicam, & Pomeraniam super-
erat, absumit, hostis interim immensum auctus
ingrueret, & vel ad intempestivum prælium adi-
geret, vel ad littoralem tractum in angustias reda-
ctum inopia attereret. Igitur placebat obnixe sta-
tionem Torgæ arreptam tueri: simul Wrangelium
cum suis copiis excire, ut antequam magis intu-
muissent hostium copiæ, prælium tentare posset.
Et ut hostem distraheret, partemque incumben-
tis molis à se averteret, Leslæi quasdam legiones
sat imminutas Kingio & Rudweno ducibus ad Vi-
surgim mittit, ut suppletis ibi numeris, & adscitis
quæ hinc inde dispersi hærebant manipulis, res
Suecicas per Westphaliam instauratum irent; op-
pida insuper à Suecis isto tractu possessa annona fir-
marent, ac novos delectus Georgii Luneburgici,
qui legiones suas cum Cæsareis junxerat, impedi-
rent; invitato etiam ad conjunctionem Landgra-
vio, qui apud Cassellas tria millia militum contra-
xerat. Cui ut gratificaretur Banerius, præfectu-
ra Smalcaldica cedit, qua ipse alias præsenti rerum
conditione parum frui poterat.

Velitationes ad Torgam. §. 8. Interim tam propinquis exercitibus modi-
cas per catervas frequenter certabatur, prospero
sæpius Suecorum successu. Ad Riesam arcem,
5. Mart. ubi Goetzius castra locaverat, quadringenti Cæ-
sareorum equites vado Albim transgressi, cum
Suecicos in se tendere conspicerent trepide refugi 1637.
magnam partem cædebantur, aut flumine submer-
gebantur. Apud Haynam Pfulius cum quatuor
legionibus duas hostiles deprehendit, quas resti-
tantes in fugam conjicit, cæsis supra centum quin-
quaginta, captis centum; reliquos sub Veterem
usque Dresdram persequitur. Haynam tamen ope-
ribus sat munitam, & septem dragonum centuriis
insessam ipse cum modica suorum manu oppugna-
gnare non ausus eminus obsidet. Unde acri eru-
ptione facta, Carolum Gustavum Wrangelium
tribunum graviter globo ad caput saucium jam ho-
stis captum abstrahebat, quem tamen sui statim
iterum liberabant. Cis Albim Bredavius Cæsareus
dux octo cum legionibus duas Suecorum legiones
dimidio à castris milliari tendentes opprimere con-
stituerat, quo fine quadringentos equites in stativa
Suecorum impetum facere jusserat, ipse cum cæte-
ris intra sylvam subsistens. Sed Suecici mature isto-
rum adventu animadverso promte in campum ar-
mati prodeunt, istosque strenue repellunt captis se-
ptuaginta magnam partem ductoribus, nec paucis
occisis. Ipsorum octo duntaxat desiderantur. Et
exercitu mox in castris ad arma vocato, Bredavius
re infecta discedit. Inde Slangius & Joannes Mauri- 15. Mart.
tius Wrangelius tribuni à Banerio missi castellum
ponti Witenbergico adsitum à Saxonicis repara-
tum, improviso opprimunt, cæsis aut in Albim com-
pulsis sexaginta Saxonicis, qui id insidebant, pedi-
tibus; eidemque ipsi præsidium imponunt. Eodem 15. Mart.
die totus hostium equitatus Albim ad Riesam vado
transire constituerat; jamque tres legiones in ad-
versam ripam enixæ erant: quas impetu facto Sue-
cici præcipites repellunt, ut pauci ad suos evade-
rent plerisque ferro aut flumine haustis. Post ipse
Banerius versus hostium castra progressus primam 20. Mart.
eorum stationem viginti turmis constantem delet,
paucis per fugam elapsis. Slangius quoque incensa 22. Mart.
Coldicia & Leisnicia aliquot centurias hostium oc-
ciderat, compluribus ductoribus captis. Hostis
interim cum alibi per Suecicos impeditus esset,
tandem non procul Dresda ponte navali structo co- 30. Mart.
pias trans Albim ducere cœperat; cum Banerius
equitum legiones hactenus in altera Albis ripa ho-
spitantes Torgam revocat; qui & incolumes eo se
receperunt, paucis tantum pabulatoribus deside-
ratis, & Mortaignio tribuno exploratum misso in
hostium manus delapso. Ita ex altera quoque Al-
bis ripa incumbente hoste etsi satis habebat Bane-
rius vim istius propulsasse; miles tamen promtus
ad omnia jussa quotidianis excursionibus hosti dam-
num inferebat; paucis duntaxat, queis præda ma-
gis quam militaria munia cordi, mussitantibus;
quos si apertius frænum morderent, ipse missione
aut acri castigatione coërcere constituerat.

§. 9. Inter pleraque tamen prospera adversi non- Hostis Banerium ad Torgam includere constituit.
nihil miscebatur, quod Dœrflingius à Banerio in
Thuringiam missus ad tributa Mansfeldiæ & vici-
no tractui imperanda simul agendis delectibus,
Hecstadii à Druemullero tribuno oppressus est; 3. April.
ubi quadraginta Suecicorum cæsi, & aliquot signa
cum impedimentis, multisque captivis amissa, ip-
so Dœrflingio ægre manus hostium evadente.
Circa idem tempus universus hostium exercitus
raptim versus castellum ponti adsitum ex altera Al-
bis ripa progrediebatur, ut tumoltu ibi excitato
in oppido per proditionem annonæ & adparatus
bellici corrumpendi occasio panderetur, omnium
animis in hostem versis, aut ut molendina navalia
ipseve pons corrumperetur. Sed Banerius ad-
ventu istius mature cognito, omnibus rite ad Tor-
gam dispositis, ut eos distraheret, cum magna
equitatus parte, selectisque equitibus & aliquot
machinis cis flumen Misenam progreditur, velut
tredecim

1637. tredecim Saxonicas, quæ ibi tendebant, legiones, oppugnaturus. Unde hostis turbatus verso itinere & ipse eodem adproperat. Scopo suo potitus Banerius iterum Torgam se confert, munimentis hostium apud Riciam obiter disjectis. Ex inde hostis stationem suam mutabat, & peditatum adud Misenam commodo loco castris munitis disponebat, cum equitatu versus Lusatiam superiorem progressus nulla manifesta causa, cum omnia necessaria Albi fluvio è Bobemia aliunde subvehi possent. Unde & Banerio facultas dabatur legiones suas laxius disponendi; simul Stalhantschium ad Havelam mittendi, ut adparatum inde bellicum & duas equitum legiones cum pedi- a. Maji. tum manu in castra ad Torgam adduceret. Paulo post hostis ad Muldam movebat, copiis ad utramque ripam distributis; & castris apud Eulenburgum munitis, unde Banerius opportune legionem ibi hospitantem subduxerat. Hunc contra, ne arreptam Torgæ stationem desereret, variæ causæ subigebant. Nam & metus erat, ne longiore ipsius discessu Landgravius Wilhelmus, & Vinariensis armis conciderent; & Saxo, dum uterque exercitus ditioni ipsius incumbit, anxie apud Cæsarem de pace Suecis concedenda instabat. Sed quod hostes viribus prævalerent vim arcuisse interim satis habebat, quoad à Suecia subsidia venirent; cum quinque aut sex militum millibus auctus facile hosti se parem, aut superiorem fore confideret. Nec minus insigne levamentum sensurus erat Wrangelio in Silesiam irrumpente, ac in se versa modica Marazini & Mansfeldii manu, quæ in Altera Albis ripa hærens impediebat, quo minus è Lusatia Superiore annona peti posset. Nam ita validam manum, quæ isti repellendæ sufficeret eodem mittere, cum hostis ex hac parte incumberet, nec consultum erat, & miles tot laboribus fatiscebat. Marazino autem & Mansfeldio amotis ab exercitu ad Muldam parum sibi metuebat; simul laxæ tunc annonæ copia facta fuisset. Cæterum quod Banerius suspicaretur hostem id agere, ut infra Torgam Albi pontem injiceret, Leslæum cum valida caterva per alteram ripam Witebergam versus dimittit hostium ibi navigia corrupturum. Quod facile successerat, nisi Leslæus castello quodam intempestive oppugnando spatium hosti dedisset, navigia sub ipsum oppidum deducendi. Mox idem cum Pfulio Luccam mittitur, quam tres equitum Saxonicorum turmæ insidebant; quæ natura loci in paludibus sibi confisæ, aliquantisper 12. Maji. acriter resistebant, quoad tandem honestis con- 13. Maji. ditionibus oppidum dederent. In eo magna frumenti vis inventa, Torgamque avecta. Hostis porro id tunc agebat, ut post firmatum apud Misenam pontem castellum ad Witebergam recuperaret, & infra Torgam alio ponte Albim frænaret. Et quia Sueci Torga moventes, mare versus recepturi se credebantur, maxima pars exercitus ex altera Albis ripa infra Torgam collocabatur, quæ digressuros exciperet. Marazini autem & Mansfeldii copiæ prohibituræ erant, ne à Wrangelio, aut è Meclenburgica auxilia accedere possent. Quod si Banerius mature se inde subduceret, id hostis obtinuerat, ut Albi Suecos, totaque Misnia detractos ad mare compelleret, facilius ibi in angustias redigendos. Sed si Banerius expectaret, quoad inferior pons absolveretur, certa spes, concipiebatur, universum ipsius exercitum intercluso undique receptu ferro ac fame delendi. Ita Suecos libenter paci Pragensi se submissuros. His consiliis exsequendis 15. Maji. hostis Muldam transgressus, castellum ad Witebergam petebat, quod Osterlingius subtribunus cum legione insidebat. Huic dum Banerius va- 1637. lida cum manu suppetias latum adproperat, id 20. Maji. jam gregariorum militum rebellione in hostium potestatem concesserat, alias haut levi labore expugnandum. Plerique perfidorum apud hostem manebant; Osterlingius cum reliquis ductoribus, & paucis flagitii immunibus ad Banerium redibat. Inde hostis ponte apud Witebergam reparato in alteram Albis ripam transit, pontemque navalem altius adverso flumine subvehere nititur. Eum ut 28. Maji. destrueret Banerius validam manum per citeriorem ripam demittit, quæ nonnulla navigia infra Pretscham demergit. Mox ipse insequitur Pret- 29. Maji. scham arcem dimachis hostium insessam expugnare animo agitans. Sed obstabat hostis ex altera ripa tormentis fulminans, & Albis tenui tunc alveo passim vado superari idoneus; simul ex adsita insula per hostem insessa novus subinde miles navibus immitti poterat; ut non sine multo sanguine ista expugnanda videretur. Ac hostis per Witebergensem pontem facile tota se mole infundere valebat. Igitur hac oppugnatione omissa machinarum jaculatione hostem castra in adversa ripa deserere cogit. Banerio digresso pons ad Pretscham ab hoste perficiebatur. Cum ita hostis altero ab ipso milliari metaretur, receptus difficillimus fore videbatur. Nec eo secius Banerius fiduciam ostentare confirmandis suorum animis: hosti longum fore famem ipsius expectare: saltem non prohibiturum eundem quo minus castris desertis ipse prælium sumat, aut declinet, prout ratio belli suaserit. Non quidem sibi placere summam rerum incertæ aleæ exponere; nec tamen esse, cur ab hoste sibi metuat. Cæterum ea se circumspectione usurum, ut nec per temeritatem, nec per segnitiem quid peccatum videatur.

§. 10. Enimvero etsi Banerio apud Torgam *Banerius Torga movere instituit.* commeatus pabulique inopia haut ita brevi incubitura videretur, & eo, quem insederat loco præsentis hostis vim parum metueret: tamen postquam Gleenius, qui cum maxima exercitus Gallasiani parte Erfordiam hactenus obsederat, ipse Gallasius, & Isolanus cum decem, Schwartzenbergius Comes cum tribus Croatarum millibus, iste è Thuringia, hi è Bohemia ingruerent, reliquis se conjuncturi, diutius ibi subsistendum sibi hautquidquam ducebat. A tanta enim hostium multitudine undique cinctum vel à fame tandem exitium, vel ex deformi receptu dedecus manebat. Cæterum antea quidem, si Torga deserenda foret, in superiorem abire Germaniam agitaverat, ubi Gallis Bernhardoque Duci sociatus hosti negotium daturus erat; Wrangelio interim ad Pomeraniam tuendam incubituro. Quia tamen Rectores Sueciæ ante omnia ad maritimam oram oculos convertere jusserant, & supplementa è Suecia nondum adpulerant, fortasse si venissent adversus hostem non suffectura; tum in superiora tendenti Gallasius à fronte, alii à tergo imminebant: tutissimum erat, in Pomeraniam properare. Ita parte impedimentorum minus *Banerii in Pomeraniam receptus.* utili relicta, Torga movens primo die ultra Elistrum flumen procedit. Hostis quoque audito istius 19. Jun. discessu eodem die Jessenam attingit, misso tribuno Schutzin cum mille selectis equitibus & Croatarum manu, qui ultimum agmen carperet; sed qui mox, cum quædam Suecorum catervæ se in ipsum convertissent, retro abibat. Postero die Luccam 20. Junj usque Sueci, hostis Juterbocam veniebat. Vesperi Pfulius cum sex legionibus Lubbenam præmittitur intercipiendæ, quæ ibi hospitabatur, Croatarum legioni; sed quæ ante istius adventum fuga se subduxerat, nonnullis moratoribus, & præfecto excubiarum desiderato. Cum Lucca progrede- 21. Junj

1637. rentur Sueci, Schutzios cum manu foa, & qor recens sub Schwartzenbergio Comite adpulerant Croatæ, quater mille numero, uti ferebant, in planitie post ultimum agmen, cui ipse Banerius aderat, se ostendebant. In quos cum turmæ aliquot immitterentur, retro versi manum conserere detrectabant. Unde Banerius exploratum duntaxat eos venisse ratus, & ut unum vel alterum captivum interciperent, reliquos pergere jubet, ipse cum Slangio tribuno, & noa eaque valida legione agmen claudit. Ubi improviso hostis denuo circumfunditur, ut progressas jam turmas revocandi spatium non foret. Igitur ipse cum legione impetu facto eos in fugam conjicit, & per integrum milliare persequitur, compluribus cæsis, paucis captis. Inde superato apud Lubbenam fluvio, medio inter hanc & Lubberasum spatio pernoctat, hoste interim Barrutum tendente. 22. Jun. Dum Lubberasum pergunt Sueci, eadem hostium manus per angustum aggerem duobus lacubus interjectum ingruit. In quam aliquot Suecorum turmæ se concitantes impedita per angustias fuga plurimos trucidant, aut in lacum utrinque compellunt. Ita citra impedimentum ultra Lubberasum progrediuntur Sueci, præmisso cum sex legionibus Pfulio ad Oderę vada exploranda, & navigiis ac pontonibus comparandis. Cęsarei 21. Jun. interim circa Furstenwaldam metabantur. Inde apud Furstenbergam totus Suecorum exercitus cum omnibus tormentis & impedimentis Oderam vado superat, nemine militum inter transeundum desiderato; tum duæ equitum, una dragonum legiones sub Hadersleblo tribuno Landsbergam præmittuntur. Ea nocte Sueci ad Oderam, Cæsarei Fur- 24. Jun. stenwaldæ agebant. Summo mane Drossenam flectebant Sueci, cum rumor adfertur, hostem iisdem Oderæ vadis tota mole insequi. Sed Banerius cum parte copiarum regressus non nisi trecentos Croatas deprehendit, qui ultra flumen repellebantur. 24. Jun. Eodem die Maraziu's cum sua manu summa cum celeritate per Custrinum Landsbergam properaverat, viam in Pomeraniam Suecis ibi interclusurus; ac statim oppido vim admovere, pontemque destruere quanquam inani eventu, conabatur. Se- 25. Jun. quenti luce cum tormenta oppido admotum iret Marazinus, Suecicæ legiones sub Hadersleblo præmissæ improviso ingruentes illum inde depellunt, ac post complures cæsos triginta captivis potiuntur. Interea Banerius medio inter Drossenam & 26. Jun. Landsbergam spatio exacta nocte, postera die Landsbergam delatus Wartam superare constituerat; cum transitum interclusum deprehendit. Nam universus hostium exercitus, qui sexaginta millia explere jactabatur, revera tamen triginta bellatorum millia excedens, properato per Custrinensem pontem itinere in adversa Wartæ ripa structa acie adstabat, tanta rei bene gerendæ fiducia, ut jam duces superioribus suis scriberent: Suecos intra casses teneri haut quidquam perrumpendos. Inter has angustias deprehenso Banerio temerarium videbatur recta in hostem ruere numero longe superiorem, & qoi opportuno trans flumen loco insederat; cum præsertim Suecicæ turmæ, multis passim palantibus non parum imminutæ forent. Nec per Poloniam iter suscipere absque Regis & Reipublicæ consensu licebat; cum præsertim metus esset, ne à Polonis certior factus hostis utique ipsum præverteret. Igitur nihil aliud restabat, quam ut retro ad Oderam verteret. Id destinatum ne hostis impediret, à Banerio spargitur, se utique per Poloniam iturum; ac palam ductores monentur, ut citra noxam ibi transeant, præsentique pecunia annonam emant: uxor quoque ipsius cum agmine muliebri eam viam velut prægressura mire jubetur.

Et ut eo expeditius iter foret, viliora impedimentorum corrumpuntur; qoatuor majoribus machinis, quibus avehendis equi deficiebant, tamdiu in hostem fulminatur, quoad desilirent. In- 1637. 10. Jun. de postquam Landsbergæ præsidinm trecentis peditibus firmasset, repente Oderam versus iter intendit; cum hostis dedito rumore deceptus ad iter ipsius per Poloniam impediendum adverso Warta processisset. Ita spatium dabatur Banerio omnes copias, tormentaque, & adparatum bellicum cum reliquis impedimentis Gœricii, uno supra Custrinum milliari, trans Oderam altera vice vado ducendi. Quo die onum ultra Brietzam milliare proceditur. Postera luce Freienwaldam pervenitur, exercitu præter omnium opinionem in tuta deducto, cum non amplins impediri posset, qnominus Banerius cum copiis, quæ apud Suetam metabantur, se conjungeret.

Banerius incolumis in Pomeraniam evadit. 2. Jul. 3. Jul.

§. 11. In Pomerania circa initium anni Brandebnrgicus misso Adamo Winterfeldio super induciis in aliquot menses proponebat obtentu sumto, quod sibi ut Moguntino à Collegis injunctum foret, paci Cæsarem inter & Sueciæ Reginam conciliandæ operam navare; cui negotio maxime conveniat, ut ipsi consiliariisque securis degere concedatur. Earum istæ leges ferebantur, ut Sueci tota Marchia decederent, eamque tantisper omnibus belli oneribus immunem paterentur, nec è Pomerania aut Meclenburgica Banerio auxilia submitterentur. Addebatur de sincero Principis sui in pacem studio, & ut à Daniæ Regis mediatione sibi Sueci caverent. Enimvero cum non obscurum esset, quid ejusmodi induciis quæreretur, responsum differebatur, velut re prius cum Banerio, & Rectoribus Sueciæ communicanda: qui istas non nisi illudendis Suecis peti, & moderationem incassum apnd istos consumi judicabant. Cæterum plerasque tunc copias Hermannus Wrangelius per Novam Marchiam hibernatum dipotuerat ad levandam Pomeraniam, & ut hosti ejus regionis fructum interciperte. Et cum hostes illis ex oris in Lusatiam adversus Banerium digressi essent, Wrangelius ea occasione utendum ratus Vitztumio injungit; Landsbergam, Driesenamqoe tentaret, ac pontem Custrinensem destrueret, intercludendo hostis in Pomeraniam Ulteriorem accessu. Et Landsbergam quidem permissu Electoris præsidiarii ultro deseruerant eo ipso tempore, quo Vitztumius eodem tendebat, machinis, & bellico adparatu corruptis: ruinæ tamen munimentorum à Suecis facile reparabantur. Driesenæ oatura & operibus munitæ spem faciebat præsidium pro captu loci modicum, inanis penus, & quod constrictæ glacie paludes facilem accessum darent. Et bis jam oppidulnm, arcemque occupaverant Sueci, propinqua spe adsitum in insula munimentum capiendi; bis Vitztumius ab isto opere eos revocaverat. Tertia vice Dromundus summus excubiarum præfectus eo mittitur disertis cum mandatis, ut vi aut mora munimentum expugnaret. Interdicitur quoque Vitztumio, ne eundem inde avocet, nisi ubi hostem numero superiorem ad solvendum obsidium ingruere constaret. Igitur Dromondus accessus jam ad munimenti fossam promoverat, & præsidiarii inducias futuræ deditionis prænuncias petebant, cum Vitztumius obsidium solvere jubet obtentu sumto, quod quædam hostium legiones trans Oderam adparerent. Et quanquam Diomondus jussis parere detrectaret tam propinqua capiendi munimenti spe, ac expectari peteret, quoad certius de hostis adventu constaret, propositis avertendæ subitæ oppressioni remediis; tamen repetitis secunda & tertia

Acta per Pomeraniam. Brandeburgici inducias quærunt. 18. Jan.

Sueci Landsbergam occupant.

Driesenam frustra tentant.

12. Febr.

1637. tertià vice mandatis demum invitus licet paret; non minus Wrangelio indignante, præmature & per in tempestivam solicitudinem opus ita propinquo fine abruptum. Incassum quoque cadebat, qui circa incendendum ad Custrinum pontem conatus sumebatur.

Status Suecicarum ibi copiarum.

§. 12. Alias copiæ tunc Wrangelio erant satis tenues, ut vix peditum bis mille trecenti, equitum quindecim centuriæ in expeditionem educi possent. Quanquam si pecunia ad manum fuisset, occasio dabatur equitatum insigni accessione augendi. Nam triginta duæ Polonorum turmæ ob stipendia à Cæsare non soluta obsequio exuto exercitum deseruerant, & in Moravia licentius egerant. Quos cæde aliquot centuriarum castigatos, post modica argenti summa utcunque delinitos Mansfeldius exautoraverat. Isti vindictam spirantes Suecorum militiam ambibant. Sed cum præter stipendia statis diebus solvenda gratuita quoque hospitia, & missionem quandocunque liberet stipulari vellent, circiter quingentos duntaxat eorum Wrangelius conducebat, cum ab universa istorum turba idem incommodum, quod Cæsar senserat, metuendum foret. Ea porro copiarum tenuitas, & quia mors Pomeraniæ Ducis sub idem tempus incidebat, in causa erat, ut nec Banerio ad Torgam auxilium submitti, nec longius à Pomerania discedi posset; cum potius haberetur inter Brandeburgici machinationes, & nutantes provincialium animos res Pomeraniæ firmasse. Interim jam antea tenues Suecorum copiæ hinc inde per Marchiam subitis hostium incursionibus carpebantur.

Suecorum per Marchiam accepta damna.

Cappunii tribuni turmas Berwaldę hospitantes Custrino erumpens manus improviso opprimebat, cæsis sexaginta, ac Seidlicio excubiarum præfecto cum quibusdam aliis capto. *4. Febr.* Quod damnum isti tamen, incenso post Custrini suburbio utcunque ultum ibant. Stuarti quoque subtribuni quatuor turmæ Neustadii ad Fuhram agentes ab hoste cædebantur, paucis elapsis. *17. Mart.* Paulo post nongenti equites cum dragonum centuria duce Rochovio subtribuno quatuor Suecorum equitum turmas Gœricii & Sonnenbergæ hospitantes oppressum veniebant. Ast Haraldus Stackius subtribunus, qui Suecis præerat, signis atque impedimentis Landsbergam præmissis, cum tantum hostium numerum qui jactabatur non putaret, manum prius conserere cupiebat. Fit igitur pro modo copiarum asperrimus conflictus, quo ducenti amplius hostium occiduntur, aut sauciantur, ipseque Rochovius capitur. Suecorum circiter centum cadunt, & Stackius saucius in hostium manus pervenit, reliqui Landsbergam se recipiunt. *April.* Paulo post Karbergii tribuni sex equitum turmæ recens conscriptæ Fridbergæ cæduntur, vix triginta elapsis, ipseque tribunus captivus abducitur. *10. April.* Idem fatum Montromi dimacharum cohors Dramburgi subibat, è qua vix viginti supererant. Crebra isthæc damna cæteris tantam trepidationem incusserant, ut ad primum de motu hostium rumorem in tutiora se subducerent. Unde & Vitztumius, cum de quatuordecim Cæsareorum centuriis, quæ Polonis apud Custrinum hærentibus insidias tenderent, nuntiatum esset, statim cum universis se copiis Stargardiam recipiebat. Eo tamen rumore evanescente Kœnigsbergam iterum revertit. Inde apud Suetam castra metari jussus, cum annonæ ac pabuli nulla ibi copia foret, in Ucker-Marchiam progredi instituit. Sed cum Odera vix superato Petrus Goetzius cum bis mille equitibus, quingentis dimachis Aogermundam pervenisse nuntiaretur, iste Stetinum propere facessit cum copiis ad modicum numerum redactis, ac male habitis, & quibus totam per hiemem nulla facultas se supplendi, aut reficiendi fuerat. 1637.

Brandeburgicus edicta avocatoria promulgat.

§. 13. Sed & alia ratione Suecorum copias carpere conabatur Brandeburgicus, edictis per Marchiam & Borussiam publicatis, queis earum provinciarum indigenæ ipsis cum Pomeranis Suecorum militia avocabantur, pœna mortis aut confiscationis bonorum denuntiata. Quæ pœna cum in nonnullis statuta foret. Sueci per literas Brandeburgico significant, in Electoris vasallos ac ministros, si deprehendantur, talionem exercendam.

Alia per Pomeraniam acta. 30. April. 2. Maji.

Stetino copias Lœckenitzam iterum deducebat Wrangelius, unde duces hostium Prenzloviæ hospitantes opprimere constituerat. Sed isti ea nocte, qua consilium exsequendum fuerat; se subduxerant, in Marchiam Mediam transgressi metu catervæ à Banerio Havelam versus tunc missæ; & quia hic per literas Marchioni Sigismundo significaverat; Berolini novis hospitibus excipiendis omnia pararet. Unde isti urbi tuendæ Cæsarei recedebant; quorum vestigiis immissus Wrangelius Dromondus paucis duntaxat moratoribus cæsis, re infecta revertit. Ast trans Oderam Vorhauerus subtribunus Brandeburgicus, turmam Polonorum, quæ Dramburgi hospitia capessebat, repente invadit; sed quæ acri conflictu istum repellebat, amissis aut sauciis suorum viginti. Idem Vorhauerus mox Satzigiam arcem ab ipsis Pomeranis custoditam levi negotio in potestatem redigit. Inde Stargardiam progressus Pomeranis nobilibus tributa imperat, & ad homagium Brandeborgico præstandum eosdem evocat, quorum tamen nemo manibus jussis parebat. Ea causa Wrangelium movebat, ut *7. Maji.* Stetinum reversus Vitztumium cum equitibus dimachisque, & quadringentis selectis peditibus trans Oderam mitteret, opprimendo Vorhauero, & Satzigiæ recuperandæ, antequam Brandeburgici pedem ibi figerent. *11. Maji.* Sed iste mature se Stargardia subduxerat. Satzigia post triduanum obsidium deficiente intus pulvere pyrio recepta; unde Cæsarei, qui insederant, dimachæ dimissi; Brandeburgici arbitrio se Suecorum dedere cogebantur. Viginti quatuor Sueci, & inter eos, Kulemannus subtribunus, ibi desiderati. Mox à Brandeburgicis vetus arx Odeberga in Oderæ insula sita occupatur, & tumultuario excitatis munitionibus firmatur. Ad eos inde pellendos Dromondus missus, dum tardius molitur, reparatis jam intus operibus repellitur, non paucis suorum amissis. Sed quo minus in Nova Marchia Sueci stativa caperent tegendæ à Brandeburgicorum incursionibus Pomeraniæ, annonæ, pabulique defectus obstabat. Unde spreta quæ Satzigiæ relicta erat, equitum manu, Vorhauerus Driesenæ præfectus, excurrendi solers, passim vagabundus impune populabatur. Interim Wrangelius Stetino Lœckenitzam, inde Prenzloviam progressus, stativa ibi posuerat. Sed cum de Marazini adventu ac munimento ad Witebergam amisso nuntiaretur, & quod Hatzfeldius Albim transisset, Gartzio & castello ad Suetam firmato Pasewalcum retrocedit, ut urgente hoste Stetinum se, aut ad Penam fluvium recipere posset, quoad auxilia è Suecia adpellerent.

Stralsundenses denuo a Cæsare tentantur. 7. April.

Inter ista Alexander Greiffenclovius Cæsareus in Polonia Residens literis Warsovia scriptis denuo ad expellendum Suecorum præsidium Stralsundenses solicitaverat. Sed isti statim Halleno Residente Suecico in curiam evocato literarum exemplum tradunt testati, cum Greiffenclovio nihil sibi commercii intercedere. Nec vim aliquam in animis oppidanorum eæ literæ habuisse deprehensæ sunt. Eodem tempore Crocovius tribunus convasatis quas corraserat pecuniis haut petita missione in

1637. Poloniam abit, literas fingens, queis à Poloniæ Rege evocaretur; cum tamen in Pomerania natus esset, ac non nisi exiguum Polonia in prædium possideret. Et quanquam apud Bielkium Legatum testaretur, se Suecorum sacramento hautquaquam renuntiare; nunquam tamen post ad hos revertit.

Banerius in Pomeraniam adpellit.

§. 14. Ast Banerius Torga discessurus Wrangelio de adventu suo mature significaverat. Unde hic ut isti occurreret, Pasewalca relicta Suetam se contulerat, pro re nata cis aut trans Oderam eundem excepturus. Vix Suetæ isti copias conjunxerant, cum hostis Odera transmisso tota vi incumbit; cui cum junctis licet copiis pares non essent; Gartzium primo, inde Stetinum se recipiunt. Ad hoc oppidum, Banerius castra à Gustavo Rege quondam munita reparatis operibus insidet, pleroque equitatu trans Oderam in Ulteriorem Pomeraniam misso, ut ex itinere se paulisper reficeret. Wrangelius ad tuendam citeriorem Pomeraniam Anclamum se confert, secundum Penam dispositis copiis. Cæterum maligna tunc exercitus Baneriani erat conditio. Pedes gregarius fame, labore, ac lassitudine, confectus. Ductores sarcinas suas ultro deseruerant equis ad trahenda tormenta commodatis; quorum jacturæ pensandæ nil argenti suppetebat. Multi equitum equos amiserant; & quæ assignata erant hospitia tantam multitudinem parum sublevabant, quorum & fruitio haut diuturna sperabatur, hostibus tanta vi incumbentibus. Peditum tamen plerique, qui per lassitudinem agmen deseruerant, in castra ad Stetinum paulatim veniebant, ut parum exercitui hoc receptu decessisse sentiretur. Tum equites plerique è provincia novis equis instruebantur. Quanquam autem exercitus insigniter levandus videbatur infrequentibus legionibus combinatis, & castigata ductorum multitudine; Banerio tamen ad id remedii nondum descendere placebat, ne ductores irritaret, qui exautorati ubi ad hostes transissent, fere gregarios secum trahebant; ac spes erat hoste repulso brevi hospitia iterum dilatatum iri. Quin sua mole exercitus Cæsareus in regione inopi ruiturus sperabatur; quam vel inde judicare licet, quod viginti sex superiorum graduum duces illi interessent, viginti sex millia trecenta vehicula impedimentorum sequerentur. Ab isto Landsberga primum facili negotio ad deditionem compellitur ea lege, ut dimissis ductoribus gregarii sacramento Cæsaris accederent. Inde Clitzingius cum Brandeburgicis fere copiis à reliquo exercitu digreditur, Suecorum præsidia ad Havelam & Albim ejecturus. Nam Brandeburgicus Elector pecuniam suppeditantibus Hispanis, & Schwartzenbergio Comite, militi conscribendo diligenter hactenus incubuerat interceptis non paucis, qui nupero Banerii itinere agmen deseruerant; quorum tamen plerique post ad vetera signa refugiebant. E Borussia quoque non paucæ catervæ adducebantur; è quibus Slangius tribunus Dargicii legionem apud Schifelbeinam, quingentis capitibus constantem, delebat; ut ipse tribunus ægre evaderet. Reliquus hostium exercitus, superato iterum ad Custrinum ponte, Suetam descendebat, ubi pontem castellumque à Suecis leviter corruptum reparat, castris lorica circumdatis. Contra Banerius Torstensonium cum valida equitum peditumque manu per alteram Oderæ ripam eodem mittit; licet castello ad Suetam jam à Cæsareis occupato veniret, confidebat tamen castris ad Melissam flumen positis se impediturum, ne Cæsarei in Novam Marchiam & Pomeraniam irrumpere possent. Sed quia hostis ad Odebergam ponte structo Oderam transierat, Banerius ipsum,

Exercitus Suecici dura conditio.

Hostium progressus. 2. Jul.

ne circumveniretur, Griefenhagam recedere jubet. Ita hostis Odebergæ & Suetæ pontibus structis castra munit, ex utraque fluminis ripa pro re nata Suecis incubiturus. Banerius contra ejusdem progressibus sistendis Griefenhagam & Gartzium valido præsidio firmat. Quibus locis exutus ad Dammum castra ponere decreverat, hostium terga, si in ulteriorem Pomeraniam penetrarent, infestaturus; quo fine & Stargardiam numeroso milite firmat. Ast Cæsarei cum Gartzii, mox Lœckenitzæ obsidium suscepturi viderentur, utroque omisso Sueta moventes Prenzloviam, inde in Citeriorem Pomeraniam tendunt, fame, morbisque urgentibus, & quia ignavum videbatur tempus nihil agendo terere, an quod ad Griefenhagam & Gartzium parum se effecturos putarent? Inde valida manus Uckermundam mittitur, quam Dromondus subtribunus, cum per triduum strenue restitisset, ea lege cogebatur dedere, ut ipse cæterique ductores ad suos dimitterentur, gregariis sub Cæsaris signa redactis. Major exercitus pars Anclamum vertebat. Hostis profectione cognita Banerius statim Zabeltticium supremum excubiarum præfectum cum tribus peditum phalangibus navigiis Anclamum mittit; ipse mox eodem insecutus, relicto Stetini apud exercitum Torstensonio cum mandatis, ut si hostis Citeriorem Pomeraniam urgere pergeret, ipse trans Oderam per Wollinum insulam cum omnibus copiis eodem sequeretur, castris tamen ad Stetinum & Dammum idonea manu firmatis, quorum cura Pfulio commissa. Inter hæc Poloni cumprimis, qui nuper à Cæsareis ad Suecos transierant, strenue rem gerebant, & commoditate transitus ad Lœckenitzam usi quotidianis excursibus hostem carpebant cæsis quamplurimis, & nongentis amplius captis; cum non nisi unus ipsorum in hostium manus incideret, qui ab hisce crudeliter plumbo liquefacto in fauces infuso necatus sociis eo majores ad sæviendum stimulos addiderat. 1637.

13. Aug. Hostis in citeriorem Pomeraniam tendit.

21. Aug.

19. Aug.

21. Aug.

§. 15. Banerio ad Stetinum subsistente, Hermannus Wrangelius citerioris Pomeraniæ curam susceperat, arrepta Anclami statione; cujus filius Carolus Gustavus octingentis equitibus stipatus septingentos hostium dragones, trecentos equites Novi Brandeburgici oppresserat, & plerisque cæsis tres subtribunos, plerosque ductores, cum trecentis gregariis omnibusque impedimentis abduxerat. Paulo post Thuro Oxenstierna tribunus Stargardiæ in Meclenburgica quingentos hostium ceciderat, totidem ceperat. Cujus optio mox Penslini centum quinquaginta trucidabat, triginta captis. Sed & Haraldus Stackius cum centum equitum caterva Treptoviæ centenos hostium sternebat quinquaginta abductis. Contra Mullerus turmæ præfectus cum viginti quatuor equitibus, duodecim dimachis apud Fridlandam in hostium manus incidebat. Thuro quoque Oxenstierna, cum accedente ad Anclamum hoste velitatus corruente equo, à suis desertus capitur. Hostis porro post occupatum ad Anclamum aggerem agrestem, tribus castris cum parte exercitus ibi considet. Hoc in oppido validum præsidium reliquerat Wrangelius, ipse cum reliquis copiis transitus Penæ aliosque provinciæ aditus custodiebat, quoad Banerii exercitus adventaret. Inde ab hoste apud Stolpam irruptio in Citeriorem Pomeraniam tentabatur, ubi jam trecenti cymbis trans flumen immissi exiguum castellum in citeriore ripa situm occupaverant. Sed ex his plerique à Steenbockio tribuno cæsi aut in aquas compulsi, triginta capti, pauci, qui raptim in cymbas se conjecerant, evaserunt. Post biduum denuo trecenti cymbis ac pontonibus

Sueci hostem carpunt.

21. Jul.

19. Aug. Hostis ad Anclamum considet.

25. Aug.

transmit-

1637. transmittuntur, idemque castellum expugnant; mox tamen iterum ejiciuntur, non paucis utrinque cadentibus. Enimvero cum Anclamum fru-
28. Aug. stra tentari judicaret hostis, incensis castris recedit, alium uti videbatur accessum in Pomeraniam quæsiturus. Igitur Banerius inter Penam flumen & Triebsesam considet, Wrangelius Loitium se confert, pro re nata sibi auxilia invicem
1. Sept. laturi. Hostis contra ad veterem arcem Demminium castra figit, ibique in aggere Penam inter & Tollense flumen munimentum excitare incipit. Id non ferens Torstensonius, qui Banerio Usedomum profecto exercitui interim præerat, militem partim terra partim navigiis in istum aggerem immittit; dum Wrangelius interim apud Broocam & Ostam excitato tumultu hostem distinet. E quingentis, qui ibi deprehendebantur, plerique interfecti, reliqui capti, quos inter Felix Zuniga Gusmannus tribunus, cum subtribuno & duobus centurionibus. E Suecis præter unum centurionem nemo alicujus notæ desideratus. Eodem tempore excubitorum caterva proximo vico profligatur. Hoc damno accepto
Hostis Anclamo discedit. hostis Malchinum versus recedit. Abeuntis vestigia explorandi causa legens Eppius inter Hassiacos subtribunus dimidio à Demmino milliari ducentos equites opprimit, & cum lacus fugæ obsisteret, plerosque concidit, subtribuno, excubiarum & turmæ præfecto captis; ex quibus intelligebatur, hostem longius progredi. Mox per exploratores intercepti uno ore ferebant, Wismariam peti vi, aut proditione tentandam. Quod eo magis fidem inveniebat, quia iste in urbe deprehensus fuerat, qui de plebe quosdam pecunia corrumpere voluerat, ut facillimum sibi ad oppidum accessum ostenderent; omnibus vilem proditionis mercedem adspernantibus. Igitur Banerius statim phalangem peditum Stralsundam mittit, ibique naves conscendere jubet; ipse eodem, si revera eam urbem peti constet, se collaturus. Interim Wrangelius filium Carolum Gustavum cum mille equitibus, quingentis peditibus mittit, qui hostem aditibus
11. Sept. Pomeraniæ expelleret. A quo Osta, Clempenoa, Fridlanda cum adsito castello ad Cabelam, demum
14. Sept. & Brooca recipitur, eadem lege, quam Suecis Uc-
17. Sept. kermundæ Cæsarei dixerant, ut ductoribus dimissis gregarii legionibus Suecorum admiscerentur, quorum supra trecentos istis locis deprehensi.

Acta in ulteriore Pomerania. §. 16. Interim per Ulteriorem Pomeraniam nonnihil turbarum dabant triginta sex Hungarorum turmæ; qui post sororem Cæsaris Uladislai Regis sponsam ad Poloniæ fines deductam persuaderi sibi passi fuerant, ut his quoque in oris Cæsari operam
5. Sept. navarent. Hi per Landsbergam in Novam Marchiam & Pomeraniam & Schonfliesam tendebant. In hos catervam ducentorum equitum, quin-
12. Sept. quaginta dimacharum Pfulius emittebat, quæ altero ultra Piriciam milliari extremum istorum agmen vico quodam hospitans, in fugam propellit, viginti captis. Eo tumultu excitati universi coëunt; quorum multitudini cum impares se Sueci cernerent, per integrum milliare inter continuas velitationes ad vicum usque recedunt, ubi fixo pede tamdiu sustenturos se hostem sperabant, quoad per tenebras tutus receptus daretur. Enimvero Hungari undique incumbentes Suecicos fundunt, dissipantque; quorum plerisque tamen vicinæ sylvæ paludesque effugium dabant, nisi quod desultorum magna pars minus velocibus equis instructa, antequam sylvam assequi posset, conci-
18. Sept. deretur. Eam jacturam ulturi Poloni, denuo sibi eos invadendi veniam deposcunt; quibus & initio fortuna satis arridebat. Sed cum justo longius sub ipsam Piriciam successissent, tota Hungarorum caterva in campum provolans ad manus conferendas Polonos cogit, qui numero oppressi fugæ se dant. Hungari Dammum usque instabant nonnullis Polonorum interceptis, queis minus pernices equi fuerant. Porro cum istos Hungaros iteratis jussis in Cæsareorum castra evocari cognovisset Pfulius, eos in itinere invasurus, Suetam versus cum equitatu procedit. Ubi forte fortuna in quinque Croatarum turmas incidebat; quos ci- 27. Sept.
tato cursu ad vicinum oppidum ruentes ipse insecutus non paucos cædit, capitque; quos inter duo turmarum præfecti cum optione & signifero; simul omnia istorum impedimenta prædæ cedunt. Hungarorum tamen nemo deprehensus; qui insuper habitis Gallasii mandatis, quod belli Germanici genius ipsis ad palatum haut foret, superato Warta per Silesiam in patriam revertunt. Præter isthæc pauca ibi memoratu digna agebantur, nisi quod Vorhauerus late Pomeraniam deprædaretur, Pfulio haut prohibere valente, quod Hungari observandi essent, & eques, cui pabulum longe petendum, excursionibus fere ineptus foret. Post Pfulio in citeriorem Pomeraniam evocato iste impunius grassabatur, ipsam quoque Stargardiam 23. Octob.
tentare ausus; ubi tamen non sine clade repulsus est. Sed & antea Dromondus per emissos Gartzio 8. Sept.
trecentos pedites Vierradam arcem expugnaverat, præsidiariis partim cæsis, partim captis; quos inter & centurio Suecus Ericus Suenonis repertus, qui antehac tradito per flagitium Gartzio apud hostem remanserat, & nunc meritas pœnas capite luebat. Vicissim Bohmius tribunus, dum Gartzio cum 11. Sept.
paucis venatum exspatiatur, à Brandeburgicis interceptus abducitur.

§17. Postquam hostis à citerioris Pomeraniæ finibus in Meclenburgicam recessisset, Torstensonius, qui absente Banerio exercitui præerat, superato Pena Gnoium usque & Dargumum insequitur. Inde valida cum manu hospitia ipsius tentare constituerat; sed occurrentibus decem hostium legionibus consilio propalato, re infecta redit. Ast hostis aliquot per dies circa Goldbergam Sternbergamque metatus, postquam evocatus Saxonicis & Brandeburgicis sub Damiano Vitztumio, & Chtzingio copiis se firmasset, iterum de invadenda Pomerania agitat. Quod ipsum Banerius præsentiens copias Wismariam destinatas ad exercitum revocaverat. Eo hostis consilio intellecto Torstensonius exercitum intra Triebsesam reducit, indeque Damgartum progreditur; quo etiam Banerius Wrangeliusque, qui hactenus ex morbo decubuerant, accedunt. Heic consultatione habita tam misera exercitus facies adparebat, qualem duces isti vidisse non meminerant. Gregarios vestimenta, inferiores duces nummi deficiebant. Adparatus bellici & annonæ summa penuria; provincia itineribus copiarum exhausta. Nec eo secius ad Ribbenitzam subsistere, & locum prælio committendo capessere decernunt, invitante situs opportunitate, militumque alacritate, qui ex inde præsenti paupertati levamentum sperabant. Et hostis ob dejectos pontes tardius movens, castris muniendis spatium præbuerat. Sed idem ad dimidium à Suecorum castris milliare progressus, cum per quatriduum otiosus substitisset, exuto quem jactaverat præliandi ardore, aut aliis occasionibus imminens retro ad Varnum flumen abit, castrisque ad Schwanam positis hospitia suis circa Rostochium assignat, velut diu ibi hæsurus; cum præsertim, quæ regio ista non suppeditaret, mari per Rostochium commode subvehi possent. Hac rerum facie ratio quidem suadebat Suecis in arrepta ad Ribbenitzam statione subsistere, ut si quid denuo tentaret hostis, totis

[Margin notes, right column: Hostis denuo in citeriorem Pomeraniam movet. — Sueci ad Ribbenitzam subsistunt. — Hostis irritum cedit.]

1637. viribus reſiſti poſſet. Enimvero cum exhauſto vicino tractu non adpareret, unde exercitus ſuſtentaretur, Banerius proponebat, ſe capto inter Penam & Tollenſe flumen itinere Oderam verſus abiturum, quo hiſce oris hoſtem abſtraheret. Ea re in [Banerius in ulteriorem Pomeraniam abit.] conſilio probata ipſe relictis apud Wrangelium quinque infrequentibus peditum legionibus per Damgartum Loitium, ibique ſuperato Pena Iſ- [10. Octob.] ſam progreditur, qua incedebat pabuli ne hilum, [14. Octob.] ſed fœdam paſſim hominum inſepultorum, pecudumque ſtragem inveniens. Statuerat autem poſt captam Suetam valido caſtello excitato pontem ad Cuſtrinum claudere, & Landsberga recuperata novos Brandeburgici delectus turbare; tum copias ſuas per Novam Marchiam & Pomeraniam reſicere, ipſamque Sileſiam irruptionis metu terrere. Ea ratione ſperabat ſe hoſtem ora maritima abſtractum in ſe averſurum, & opportunitate tranſitus apud Gartzium Stetinumque pro re nata ludifica- [11 Octob. Eum hoſtis inſequitur.] turum. Eo Banerii motu cognito hoſtis repente Schwana Teſſinum & Sultam regreditur, unde equitatum iſthus veſtigiis ita celeriter immitit, ut idem jam de itinere Anclamum reflectendo cogitaret. Sed quia biduo fuiſſet opus antequam pedita- [18. Octob.] tus & tormenta trans flumen eniterentur; itinere accelerato Suetam pergit; cujus adventu hoſtis ſtatim oppidulum, inde & arcem deſerit, ac in [19. Octob.] munimenta trans Oderam ſe recipit. Ea ſequenti die vi expugnantur, quadraginta duntaxat Suecorum ſauciatis, cum hoſtium non modicus numerus cæſus captuſque foret, quatuor inſuper machinis partis. Reſtabat munimentum in inſula ſitum, lato utrinque amne circumfluum, in quod multi hoſtium refugerant. Sed cum id oppugnare arduum, nec operæ pretium videretur, nulla circum annonæ aut pabuli facultate, Banerius duabus phalangibus ad iſtud obſidendum relictis, & deſtructo ponte Gartzium abit, ibique pedita- [21. Octob.] tum, Stetini equitatum in ulteriorem Pomeraniam tranſmittit. Aſt Gallaſius nulla amplius Banerium aſſequendi ſpe circa Dargumum & Malchinum inter Penam & Reckenitzam flumina conſidet; ibique complures pontes, combinatis inanibus doliis, conſarcinari jubet, invadendo uti [15. Octob.] ſpargebatur Anclamo. Contra Wrangelius Loitium progreſſus Anclamum, omneſque Penæ tranſitus copiis firmat. Unde hoſtis iterum retrocedens, ſuperato apud Malchinum flumine trifariam copias dividit. Primum agmen Prentzloviam verſus tendebat; peditatus Galenbecam & Lammendorfum, ultimum agmen Treptoviam flecte- [22. Octob.] bat. Heic Wrangelius contractas raptim copias ad Loitium trans flumen ducit; inde Vitztumium in ſex hoſtium legiones inter Treptoviam & Clempenoam duobus vicis tendentes, ire jubet, hoc agendi præſcripto modo, ut Haraldum Stackium per Broocam uni vico immitteret, alterum ipſe per Clempenoam invaderet. Sed iſte juſſis inſuper habitis uno agmine Clempenoam progreſſus, inde noctu Stackium cum trecentis equitibus præmittit. Cui initia bene ſe dabant, oppreſſis excubitoribus; & jam ſub ipſum vicum proceſſerat, cum uno tantum tubicine claſſicum canente Vitztumius territus re infecta regreditur. Interea Gallaſius cum exercitu Novum Brandeburgum & Prentzloviam proceſſerat, relicto ad tuendum tergum ægrotoſque Bredavio; quem haut eo ſecius Suecici carpebant, multiſque captivis potiebantur. Ita Wrangelius, cum periculum hiſce oris depulſum, ac hoſtem plane in Banerium ire cre- [24. Octob.] deret, Griefswaldam digreditur, cum Leſlæo, qui recens è Suecia advenerat, collocuturus, cura copiarum in Vitztumium tantiſper collata. Hinc citerioris Pomeraniæ oppida pedite firmare, equitatumque per Uſedomum Banerio auxilio mittere decreverat; quod inter ipſos conventum fuerat, ſiquidem hoſtis tota vi in eundem iret. 1637.

§. 18. Inter hæc Kuſſovius quidem nobilis Pomeranus Gallaſium adierat, aditum ſe ipſi in Pomeraniam oſtenſurum pollicitus, quem hic multa præmiorum ſpe oneratum ad Bredavium remittit, poſtremo cum agmine adhuc circa Treptoviam hærentem. Is propere Tripſeſam regreſſus noctu eam rem ex voto conficit, viam præeunte Kuſſovio, & alio Georgio Behtio quodam, qui ob equos à Suecis ſibi ereptos indignabatur. Eo fine duæ cymbæ Malchino curribus advehuntur, quibus poſt quadrantem milliaris ſupra Tripſeſam funibus per paludes ad flumen pertractis centum pedites, fere omnes inferiorum ordinum ductores, tranſportantur. Ad caſtellum accedentes, antegreditur Scotus quidam ductor, qui vernaculo ſermone excubitores Anglos recens per Fleetwodum tribunum conductos caſtelli præſidiario familiariter alloquitur, ne fraudis quid ſubeſſe ſuſpicarentur, neve tumultum excitarent. Et negligenter ſane Angli iſti agebant, ne aſſeribus quidem, quibus pontis in vicem foſſa ſternebatur, per noctem amotis. Unde Cæſarei facile per eos aſſeres in caſtellum penetrant, & obvios quoſque trucidant, ipſo præfecto intra lectum deprehenſo. Mox novendecim equitum, tres dragonum legiones, quæ trans flumen paratæ conſtiterant, dato ſigno adproperant, & per demiſſum pontem penſilem ingruunt. Orta luce Tipſeſa oppidum, & quicquid intus militum erat, arbitrio hoſtium ſe dedit. Ita quinque cohortes è Fleetwodi legione plane delentur. Iſthæc irruptio paulo poſt mediam noctem, per Anglicum militem, qui caſtello ſe proripuerat; in equitum ſtativis nuntiatur. Unde hi ſtatim excitati ante vicum conſiſtunt, quinquaginta ſuorum emiſſis ad rem explorandam. Conſultantibus præfectis demum placebat, ad pedites ac tormenta non procul inde diſpoſita recedendum; id quod etiam tumultu excitato à duce juſſi fuerant. Sed cum ad viam iſtam ingrediendam ſe convertiſſent, Vitztumius adeſt, ſimul emiſſa caterva nuntiat, hoſtem Grimmam verſus tendere videri. Eodem ergo ut ſe ſequerentur Vitztumius animadverſa ad latus hoſtium turma gradum figit, nec tamen turmas per campum explicat, ſed tantum decurionem cum paucis equitibus mittit percontatum, hoſtes an amici veniant. Hic propere regreſſus, hoſtem magno agmine adeſſe confirmat. Unde Vitztumius priore via omiſſa repente peditum ſtativa petere conſtituit. Id dum tardius & [Sueci equites profligantur.] confuſis ordinibus fit, hoſtis citato gradu à latere ingruit, ac Suecos facili negotio profligat, ereptis quatuor ſignis è legione Oſtrogothica, & cæſis ſubtribunis legionis Finnicæ, & Uplandicæ cum nonnullis aliis præfectis. Fugientibus uſque ad Guntersbergii & Kinnemundi legiones, quæ non procul inde in vico conſtiterant, incumbit. Harum ope, & quia non procul pedites cum tormentis aberant, Vitztumius cum reliquis exitio ſe eripit, dum Cæſarei iſtis conſpectis ab horum perſecutione deſiſtunt. Ubi rerum periti magnopere Vitztumium reprehendebant, quod non ſtatim è cæterorum præfectorum ſententia ad pedites ſe & machinas receperit, junctiſque viribus in hoſtem ierit, cui parem ſe hautquidquam fore ſola cum equitum manu facile judicare poterat. Nec deerant, qui fœdiora ſuſpicarentur. Saltem non ſat conſtantiæ dubiis rebus iſti adfuiſſe patebat. Hac clade accepta, Vitztumius Grypſwaldam ſe con- [26. Octob.] fert, ubi diſperſi equites iterum coibant, ad mille ducenta capita. Aſt Wrangelium, quo minus ſtatim hoſtem Pomerania ejicere conaretur, antequam à Galla-

[Cæſarei in Pomeraniam irrumpunt.] [23. Octob.]

1637. Gallasio plures copiæ advenirent, paucitas militum prohibebat, animis insuper nupera fuga debilitatis. Unde primo placebat raptim à Banerio auxilia arcessere; cum pediti secundo flumine, equiti per Torgeloam facilis accessus foret. Sed quia serum id auxilium fore videbatur, Gallasio jam toto cum exercitu Tripsesam tendente, potius erat de primariis oppidis firmandis cogitare. Et cum intelligeret, Bredavium Bartam pervenisse, metuens ne Stralsunda excluderetur, cum
28. Oct. omnibus quas secum habebat copiis eo tendit, & in vico Ludershaga considet, ab oppidanis petens, ut ipse cum cohorte sua prætoria equestri & pedestri, quingentis præterea peditibus, & ala Suecorum equitum, tormentisque in urbem reciperetur.
30. Oct. Stralsundensium morositas. Ast hi deliberatione in tertium diem extracta postulata abnuere; oppidum multitudine hominum refertum; parum frumenti, nec sat molendinorum conficiendæ farinæ esse; tum Teutonicum militem turbulenter agere, & Gustavi Regis fœdere talibus se oneribus exemtos. Interea adfertur Bredavium bis mille peditibus, & aliquot equitum legionibus firmatum postridie
31. Oct. Franshagæ adfore. Igitur Wrangelius, Saltero tribuno ad Stralsundam cum parte copiarum relicto, propere Grypswaldam se confert, & plerosque equites in insulam Usedomum, peditum alios Wolgastum, alios Anclamum dimittit. Ipse rebus Grypswaldæ dispositis, cujus curam filio Carolo Gustavo committebat, navi Stralsundam se confert; ubi post longam demum tergiversationem Gustavi Ottonis Stenbockii legio Suecica admittitur, exclusa Felsii legione Germanica, & Haraldi Stackii turmis, utut hisce vehementer opus fuisset explorandi causa & arcendis hostium insultibus, qui quotidie sub ipsas portas excurrebant, cædibus ac rapinis sævientes. Vitztumius consumta autoritate in Sueciam abit, rationem gestorum redditurus, simul impetrandæ missioni, quam haut ægre obtenturus erat. Is licet non extra culpam reperiretur, tamen annitente Oxenstierna salva existimatione dimittendus erat. Sed ipse post annum clam se e Suecia subducebat, haut ægre ferentibus Rectoribus, se molesto negotio liberatos, quod iste partem culpæ in Hermannum Wrangelium derivare vellet.

Gallasius in Pomeraniam irrumpit. §. 19. Ita Suecorum res post elusam toto anno hostium vim repente summis difficultatibus immergitur, propinqua jam insignis levamenti spe. Hostiles quippe copiæ fame, morbis, laboribus, desertionibus, ferro attritæ non multo melius se habebant, quam si acie victæ forent. Unde fatiscentes Gallasius in Eichsfeldiam abducturus, & hinc inde per hiberna refecturus erat, cum fortu-
27. Oct. na invitante retro Prentzlovia Novum Brandeburgicum, inde Tripsesam properat, totam mox
Res Suecorum male se habent. Pomeraniam citeriorem inundans. Isthac in provincia Suecorum res summo in periculo versabantur. Nullibi penus instructus; ubique in diem vivebatur; munimenta oppidorum diuturna incuria fere procubuerant; nec sat adparatus bellici ad obsidium tolerandum. Stralsundæ præcipue propugnacula collapsa, quam quindecim peditum centuriæ insidebant, longo otio fere desides, detritis vestibus, nudipedes, nullo lignorum provisu. Ad Rugiæ defensionem non nisi duodecim equitum peditumque centuriæ supererant, quibus nullus tota insula receptus erat, si constricto glacie freto, aut alia occasione hostis eodem penetrasset. Provinciales fere post adventum Suecici exercitus alienati, Suecorumque pertæsi pacem anhelabant; nunc res adversæ consternationem addiderant. Proditorum omnia plena, nec quid suscipi à Suecis poterat, quin id statim hosti enuntiaretur. Accedebat apud Stralsundenses magna 1637.
securitas, & importuna fœderis exprobratio; per quod ægre precibus obtentum, ut copiæ catervatim per oppidum in Rugiam transmitterentur; & Stenbockii legioni antequam reciperetur octo per dies in navigiis decumbendum erat; octodecim ægrotis interim frigore extinctis.

§. 20. Ast Bredavius perruptis Pomeraniæ clau- Hostium per Pomeraniam progressus.
stris mox Loitium centum peditibus infessum post bidui oppugnationem deditione capit, obsessis Gripswaldam dimissis. Inde pars Demminum ag- 2. Nov.
greditur, quam Burtius tribunus cum sex cohortibus strenue propugnabat. Equitatus Anclamum 8. Nov.
aditu Penæ excludere conabatur; sed quem Sueci eruptione facta inde repellebant, & mox intumescens fluvius trajectum prohiberi non amplius patiebatur. Et quia Leslæus paulo ante duas peditum phalanges à Banerii exercitu immiserat, hostis omissa vi castella aliquot in aggere ultra oppidum excitat, simul valida equitum statione omnes aditus obsidet. Inde Wolgastum accedit, à Banerii 13. Nov.
legionibus infessum; quæ ad mediam usque noctem acriter resistebant. Sed quia invalida mœnia vim sustinere nesciebant, paucis relictis saucis in arcem se recipiunt dejecto ponte, quo illa oppido jungitur. Ita arx numero gregariorum, quem ductores fere æquabant, obruitur, queis nulla annonæ & lignorum parsimonia, ac tot inter tribunos Haquino Skyttio præfecto modica autoritas. Et quanquam in receptu pars oppidi conflagrasset; tamen reliquæ domus hosti ad peragendum obsidium multum facilitatis adferebant.

§. 21. Inde ut in Usedomum insulam trajicere Cæsarei Usedomum occupant.
possent Cæsarei, curribus cymbas eodem convehunt; plures à piscatoribus & rusticis submersas aut occultatas horum fere indicio deprehendunt; utut omnia navigia in alteram ripam trajicere jussi forent. Custodia insulæ tribuno Isaaco Axelii Silbersparrio commissa erat; sed qui procul à ripa in cœnobio Puddegla tendebat, non nisi vicenis aut tricenis equitibus missis, qui ripam obirent. Qua socordia animadversa hostis statim peditum manum trajicit, quibus cum nemo obsisteret, reliqui eodem adproperant. Et quanquam tribuno Sueco statim de irruptione hostium per emissarios equites nuntiaretur; tamen quoad hi ad ejusdem stationem, & ille ad ripam pervenire possent, hosti spatium fuerat non pedites solum, sed & equitum catervam trajiciendi, qui ephippiis tantum in cymbas impositis, equos juxta frænis natantes trahebant. Id quod tribunus metuens ad trajectus locum accedere insuper habuit, ut de numero hostium, qui in insulam transmisissent, judicare posset; sed de receptu magis quam pugna solicitus cum equitibus nupera clade adhuc consternatis Suinam versus accelerat tanta cum trepidatione, ut ne Finnis quidem de suo discessu significandum curaret. Hostis cum nongentos pedites, mille equites transmisisset, ad cedentes Suecos statim se vertit. Sed jam plerique horum cum tribuno trans Suinam in tutiora pervenerant, multis equis atque impedimentis hosti in prædam relictis. In Finnos tamen, qui serius de adventu hostium intellexerant, strages maxime incumbebat, in quorum alam aliquot catervæ hostium se concitant. Isti semel atque iterum acriter rejecto hoste tertio concursu fusi partim cæduntur, partim in aquas compelluntur, ut præter optionem & paucos gregarios nemo evaderet. Ita hostis insula illa, quæ tam facile arceri poterat, potitur, una cum magna vi frumenti, quod in usum exercitus Banerius ibi colligi curaverat; intercepto simul inter hunc & Wrangelium itinere, & Anclamo Wolgastoque majori periculo expositis; nec minus inter-

1637. clusa fere Stetina navigatione. Inprimis acerbum erat, Sueci ac Finni militis celebratam hactenus famam non parum detritam, ac hostium ludibrio expositam. Inde hostis castellum in adversa Wolgasto ripa situm valido præsidio firmat, ne Wolhnensi ex insula subsidium arci Wolgastensi inferri posset; cujus oppugnandi curam Florentinus Dux suscipit. Reliquum exercitum Gallasius per totam provinciam, præcipue secundum Penam à Damgarda Anclamum & Wolgastum usque distribuit; qui non solum sat alimentorum unde viveret, inveniebat, sed & insignem penum Loitii congerere incipiebat. Ita Suecicos duces spes sua fallebat, qui hostem inopia annonæ non diu his in oris acturum crediderant, querelis provincialium decepti imperata per istos cibaria ægre expedientium. Nec isti præter conventa provinciam onerare sustinuerant; cum alias facile fuisset, exercitui Succorum & præsidiis uberius prospicere, & hostem fame expellere, si legum ac fœderum apices nécessitati cedere jussi forent.

Banerii consilia.

§. 22. Ast Banerius, cognita hostis in citeriorem Pomeraniam irruptione, duas peditum phalanges Leslæo statim Anclamum deducendas tradit, oppido isti firmando. Neque tamen Silesiam versus movere consultum judicabat, etsi ista efficacissima videretur ratio hostem è Pomerania revellendi; quod vereretur, ne fluminibus glacie constrictis hostis ipsum mari ac Pomerania plane secluderet. Igitur satius videbatur reficiendo exercitui operam dare, hospitiis per Novam Marchiam & Ulteriorem Pomeraniam assignatis, magnamque frumenti vim Stetinum convehendam curare. Inter quæ Vorhauerus Driesena cum sexcentis equitibus progressus, per biduum in sylva latitaverat, opprimendæ Erici Slangii legioni, quę Lippanum inter & Piriciam tendebat. Sed insidiis proditis Slangius ultro investigatum latibulis proturbat, & Driesenam usque pręcipiti fuga agit, quinquaginta cæsis, non paucis captis. Contra Jarofskius tribunus cum sua legioni & desultorum manu Pasewalci tendens, cum secus atque à Banerio jussus erat, negligentius exploratores dimisisset, improviso oppressus maximam suorum partem ab hoste cæsam aut captam vidit. Cæsarei interim Banerii conatibus observandis Petrum Goetzium in Novam Marchiam miserant, cui Clitzingius se cum Brandeburgicis & Saxonicis copiis junxerat; quæ causa erat, ut Banerius omisso Landsbergæ invadendæ consilio pontem ad Gartzium reparari juberet, pedites Grifenbagæ & Dammæ, equites Sarzigiam versus disponeret, subinde versus Novum Brandeburgum excursionibus hostem infestaturus; cum facile provideret, hac hieme sedem belli intra Pomeraniam fore. Sed cum de Usedomo occupato intelligeret, in ancipiti consilia hærebant. Nam & providendum erat, ne Petrus Goetzius, & Clitzingius, qui validis cum copiis circa Custrinum consistebant, in Pomeraniam Ulteriorem irrumperent, & quæ sola ipsi hospitia supererant vastarent. Et belli ratio postulabat Usedomum recuperari, quo legiones suas Wolgastana arce eripere, eidemque commeatum inferre posset, quam alias multitudine militum oppletam fames hosti traditura erat. Igitur utrinque provisurus majorem equitatus partem circa Stargardium ad Ihnam flumen disponit. Ipse Wollinum se confert, peditatu & aliquot equitum legionibus paulatim subsequi jussis. Suina flumine lustrato deprehendit, peditem quidem passim in terram ad Usedomum exponi posse, equitem autem non nisi uno loco, qua communis trajectus est. Sed hostis consilio istius animadverso excitis in insulam pluribus copiis apud ipsum trajectum explicatis in aciem turmis, ac dispositis machinis se ostendebat. Quanquam autem Banerio facile foret in diversa parte peditem insulæ immittere, & excitato raptim munimento stationem firmare: tamen cum nulla ratio foret equites trajiciendi, solos pedites periculo exponere haut consultum rebatur, ruente præsertim in hiemem anno, ubi fluvio gelu constricto facile futurum erat, omnes in insulam transgressos, tergo nudatos circumvenire. Igitur nulla Usedomi recuperandi facultate Wollinum stationibus equitum, peditumque custoditur; peditatus inter Wollinum & Golnoam, equites longius Stargardiam & Zachanum versus disponuntur, ut si Clitzingius propius moveret, contractæ cito copiæ cum ipso manus conferere possent. Sed si tota mole hostis illa parte ingrueret, Stetinum in vetera castra concedere, consilium erat, moraque istum atterere. Wolgasto liberando nulla via adparebat citra periculum exercitus, cui tunc res Sueciæ in Germania unice innitebantur. Per Usedomum eo penetrare non dabatur. Ut copiæ Wollini navigiis impositæ, & ad trajectum Anclamensem expositæ, Wolgastum inde properarent, ita cito effici non poterat, quin hostis omnes vires venientibus opponeret. Et ubi interea flumen gelu constringeretur, interclusa navibus via, copiæ manifesto periculo exponebantur. Quod si toto cum exercitu per Citeriorem Pomeraniam Stetino Wolgastum tenderetur, præter ancipitem prælii aleam excitata ab hoste in aggeribus viarum ad Anclamum, & Demminum castella obstabant. Loitii pons dejectus, & arx hostili præsidio infessa; nec isto tractu vel hilum cibi pabulive. Clitzingios quoque Banerio huc digresso citra dubium in Ulteriorem Pomeraniam irrupturus erat; & servata licet arce Wolgestana, hosti navigationem fluminis impedire in proclivi erat.

Wolgastum vi expugnatur.

§. 23. Dum Banerius ista agitat, Matthias Florentinus Dux Wolgastanam arcem acerrime machinis verberaverat. Inde ratibus ad utrumque latus valido assere firmatis, copias in insulam, cui arx imposita est, transmittit. Quo patrato obsessos ad deditionem invitat, Krichbaumio & Hersteinio Baroni tribunis ortu Austriacis Cæsarea gratia oblata. Ast illi, quo minus hanc amplecterentur, fidem Sueciæ datam excusantes petunt tantisper ab armis cessari, quoad duces suos super deditione consuluissent. Quam moram adspernatus Florentinus repetita verberatione assultum fieri jubet. 1. Dec. A primo mane ad secundam post meridiem horam acerrime pugnatum, donec obsessi munitionibus exterioribus ejiciuntur. Huc redacti obsessi deditionem offerunt, nec Dux ab ea concedenda alienus erat. Sed miles cædis prædæque avidus vi perrumpens multos extra & intra arcem cædit, reliquis in captivitatem redactis; quos inter tribuni tres, subtribuni quatuor, excubiarum præfecti sex, triginta duo centuriones, præter alios inferiorum ordinum ductores, simul quadringenti octoginta quinque gregarii. Accedebant quadraginta sex vexilla, & tormenta octo, bellicique adparatus, & annonæ aliquid. Nonnulli paulo post ab hoste fide data dimissi cladis hujus culpam in plerorumque ductorum segnitiem unice conferebant; qui Schlammersdorfium tribunum aliosque cum quinquaginta gregariis exteriora munimenta propugnantes, postquam numero obruti forent, auxilium inclamantes deseruerant, porta insuper occlusa; unde tribunus cum aliis cædi hostium exponebatur. Quin & Herbersteinius eo ipso tempore insciis aliis ductoribus centurionem occulta porta ad hostem miserat, ipse mox cum vexillis eodem insecuturus. Quas inter

turbas

1637. Demminum hosti deditur. 13. Dec.

turbas reliqui cæsi, captive. Demminum inde deditionem fecit ea lege, ut præsidiarii salvis armis impedimentisque Stralsundam deducerentur, vexillis tamen relictis. Ita tunc citerior Pomerania, præter Stralsundam, Grypswaldam & Anclamum, in Cæsareorum manus incidebat. Rugiam insulam mollior hiems tutam præstabat.

Cæsareus exercitus Pomerania iterum excedit.

§. 24. Ast Gallasius etsi diu his in oris moraturus videbatur, congesta frumenti vi non modica, & comparatis urbium expugnandarum instrumentis, simul impedimentorum superfluis coërcitis; tamen famem metuens exercitui tam numeroso reficiendo circa finem anni alia hospitia quærere constituit. Igitur primum statio ad Suinam, & Usedomum insula deseritur; in quam statim à Banerio immissus Arvidus Wittenbergius tribunus, apud Mellentinum quosdam adhuc hostium deprehensos cædit, capto turmæ præfecto, aliisque nonnullis. Inde firmato præsidiis Wolgasto, Loitio, Demmino, & Uckermunda, Anclami obsidium solvit, destructis quæ circum excitaverat operibus, totoque cum exercitu trans
25. Dec. Penam & Rekenitzam concessit, uti ferebat per Meclenburgicam, agrumque Luneburgicum, & Brunsuicensem, Holsatiæque partem hibernaturus. Ab eodem summa Pomeraniæ vastitas illata, circa Anclamum præcipue; & in Usedomo insula; post absumtum frumentum ipso stramine ignitus absumto, ut quos eo miserat equites Banerius nihil plane pabuli invenirent. Banerius interim quæ instaurandis rebus facerent diligenter providere, animos suorum ad constantiam erigere, collapsam disciplinam sancire, militem vestimentis & equis instruere. Tum quicquid frumenti in agris erat, intra munita oppida convehere, ut hostes forte ingruentes fame conficere posset, ipse interim quietis desidens. Et quia in Stetino summa rerum vertebatur, omnes Marchia oriun-
26. Dec. di, qui Suecorum sacramento non tenebantur, edicto urbe excedere jubentur, ne Suecorum destinata hosti prodere, aut ad istam intercipiendam consilia suggerere possent. Et hæc quidem isto anno apud præcipuum Suecorum exercitum gesta sunt.

Gesta per Saxoniam Inferiorem & Westphaliam.

§. 25. In Saxonia Inferiore, Westphalia, Hassiaque primis hujus anni mensibus pauca memoratu digna occurrebant, quod tota belli colluvies Misniæ infusa foret. Semina tantum novi motus spargebantur per quendam Hermannum, qui cum centum viginti equitibus Goetzii jussu è præsidio Guelferbytano ipsi traditis, improviso Boizeburgum venerat, variisque artibus militem colligere conabatur. Commodum tunc istis oris propinquabat Jacobus Kingius Torga à Banerio Visurgim versus missus, qui per Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum Winsenam tendebat, assumtis quæ sparsim agebant catervis per Luneburgicam in Westphaliam iturus. Is à Salvio monitus Boothium oppressum cum suis Winsenam captum abducebat. Consilii tela ita disposita ferebatur, ut ubi à Boothio Raceburgum & Travemunda in potestatem redacta foret, Lautersheimius, Wertanus, & Isolanus accurrerent; simul adscitis Rostochii, Suerini, & Butzoviæ præsidiariis Wismariæ obsidium circumponeretur, in partes quoque vocato Daniæ Rege Sane Meclenburgicos nihil amici agitare satis constabat, quod Rostochiensis assignatam sibi tributorum portionem pertinaciter abnuerent, hostium delectus omni studio foverent, connivente Duce, ac Lohusio, qui post missionem acerrimum in Sue-
23. Mart. cos odium induerat, quævis adversa istis alente. Eam ob causam & Banerius Oderskium subtribunum Torga in Meclenburgicam mittebat, certis mandatis instructum, ut malevolorum machinationes observaret, delectusque istorum dissiparet; tum Rostochium ad exsolvenda tributa compelleret; nec minus injurias militum à provincialibus averteret. Eoque & Duci Plawenam arcem munimentis nudari postulanti, Banerius abnuebat, quod is locus idoneus foret disturbandis Meclenburgicorum cum hoste collusionibus.

Sueci Stadhagæ hostem opprimunt. 6. Febr.

§. 26. In Westphalia Koeningsmarckius tribunus sociatis Meppæ & Mindæ præsidiariis, sex peditum cohortes, unam equitum turmam Stadhagæ opprimit, scalis oppido admotis, ac cum isti resistere concursu in forum facto conarentur, centum concidit, reliquis ad unum captis, quod ipsi duas oppidi portas obstruxissent, tertia Sueci ingruerent. Ex Hassia quoque Geisius tribunus, Croatarum tribunum Budeanum Burglengenfeldæ in Fuldensi agro cum suis hospitantem male multaverat, ut multis suorum amissis ipse Budeanus paulo post è vulneribus Fuldæ obiret.

Sueci aliquot loca in Saxonia amittunt.

§. 27. Post Banerio apud Torgam arctius incluso, Sueci hinc inde impunius carpi, simul malevoli affectus suos fidentius expromere. A Saxonibus oppidum Hala facile recuperatum, & arci Mauritioburgo per Ponicam subtribunum obsidio circumposita, quæ tandem Octobri mense confictis Banerii literis velut deditionem suadentis ca- 1. Jun.
pitur. Egla quoque deditione subacta, & dimissis ductoribus gregarii hostium cohortibus admixti. Qui Garlebiam insidebant septuaginta pedites, oppido dedito Werbenam dimittuntur. Widerholtium tribunum Hassicum, qui cum sexcentis recens conscriptis in Pinnebergico Comitatu hospitia capere voluerat, coeuntes agrestes inde vi expellunt, cadentibus utrinque quinquaginta. Declarabat quoque Daniæ Rex, se non amplius permissurum, ut in Britannia à Suecis conductus miles in Albi aut Visurgi in terram exponeretur: etsi quo minus per fretum Oresundicum in Pomeraniam navigarent non impediebat. Unam tamen atque alteram navem tali milite onustam velut connivendo Glackstadium prætervehi patiebatur ea lege, ne miles infra Hamburgum in terram exscenderet. Hamburgenses quoque & Lubecenses literis conducendi facultatem apud se condere, aut quid favoris iisdem exhibere vetabantur, ejusdem edicta avocatoria eo fine in urbibus suis affigi curabant, omnesque ductores, ac milites Suecicos inde facessere jubebant; quæ res istorum delectus non parum turbabat. Ast Bremensis Archiepiscopus tandem à Cæsare obtinuerat, ut sibi neutrarum esse partium liceret, ab omnibus belli oneribus præsulatu exemto; quod ipsum Salvio significabat, ac ratihabitionem transactionis Sta- Georgius Dux Suecis insidiatur.
densis vicissim exhiberi sibi postulabat. Denique Georgius Luneburgicus Dux à Cæsareis, quibus legiones suas tradiderat, quingentos milites repetebat eminus obsidendis Mindæ & Nienburgo. Id cum ipsi negaretur, apud Wahlium Cæsareum ducem asperius ea de re querebatur. Cui contumeliosis verbis Wahlius reponebat: ni à Cæsare expresse sibi injunctum foret, ut ipsum ad pueri instar tractaret, mox graviora sensurum. Quæ contumelia acerrime Ducis animum mordebat; præsertim cum paulo post à Cæsare ipsi cum Electorum consensu injunctum foret, ut præsulatu & urbe Hildesiensi cederet. Unde multis spes surgebat, ipsum ita graviter offensum ad Suecorum partes rediturum. Et jam misso ad Salvium Cancellario Drebberno de affectu suo in Suecos prolixe testabatur, præterita excusans velut necessitate extorta. Nec eo secius inter ista amicitiæ incitamenta Nagelium subtribunum Nienburgi præfectum amplis promissis solicitaverat, ut oppi-
dum

1637. dum sibi traderet; qui tamen fidem potiorem ha-
bens de istis corruptionibus ministris Regiis indi-
cium faciebat.

Landgravii acta. §. 28. In Hassia Gleenius iterum incendiis rapi-
nisque, & omni sævitiæ genere multum damni
dederat; cui repellendo Landgravius Kingium
cum Suecis legionibus nuper ad Visurgim pro-
19. Apr. gressum in auxilium evocabat; qui & recta Cassel-
las adproperabat. Conjunctæ Landgravii atque Kin-
gii copiæ bis mille quingentos equites, quatuor pe-
ditum millia explebant; queis impar hostis, qui
vix tria millia conficiebat, consistere non ausus in
Fuldensem præsulatum se recipiebat; amissis non
paucis, qui segnius abitum moliti erant, & op-
pressis, qui Allendorfi hospitabantur. Apud
Eschwegam quoque aliquot turmæ dissipatæ; cum
vicissim Croatæ non paucos palantes interciperent.
Sed cum mox Gleenius accessu Lamboji & Wahlii
è Westphalia auctus Suecis Hassicisque prævale-
ret, placebat hisce ad Visurgim denuo concedere,
ut Rudwenum sibi sociarent, qui modica cum
manu Lewenfœrdam interim, & Diephoitam
ceperat, & nunc Melandro junctus Vechtam op-
27. April. pugnare constituerat. Eo consilio isti Allendorfo
motis castris, transitoque apud Cassellas ponte
5. Maji. navali, Rintelium perveniunt. Isto in itinere
ducenti hostium equites, centum dragonum à
Wahlio in Hassiam ad abigenda pecora missi, in
viginti Hassicos equites incidunt, à quibus retro-
cedentibus ad primum suorum agmen pertrahun-
tur: unde fusi Petrum Goetzium subtribunum
cum præfecto turmæ, ac dragonum centurione,
simul gregariis centum in Suecorum Hassorum-
que manibus relinquunt. Reliqui ad vicum quen-
dam se receperant, in quo ducenti suorum equites
hospitabantur; quis socii subventuri parem cum
ipsis fortunam subeunt, præfecto turmæ, mul-
tisque ductoribus desideratis. Cæterum cum ho-
stis Landgravium, Kingiumque non insequere-
tur, hi Vechtam invadere constituunt; quam
initio, quoad de motu hostium constaret, eminus
29. Maji. per equites claudunt. Inde cominus intentata vi,
Sueci Hassicis juncti Vechtam capiunt. Lautersheimium tribunum oppidi præfectum ad
deditionem compellunt, qui militari more Rhe-
nam dimittitur. Inde Bilefeldam iter, quam Bo-
sius tribunus cum tribus equitum turmis, & du-
centis peditibus insidebat; qui cum alio se recipere
conatur, repentino istorum adventu clauditur,
& mox deditione facta oppido excedit; invito ta-
men Landgravio Kingioque, gregariorum ple-
rique abstracti, ut tribunus cum solis ductoribus
ad suos perveniret. Qui Lemgoviæ tendebant
hostes mature Paderbornam se subduxerant. Inde
23. Jun. constitutum fuerat, adscito Ranzovio, qui pro
Gallis duo militum millia istis in oris conduxerat,
Hermansteino succurrere. Sed cum id fame subi-
gente hosti cessisset, Landgravius in Paderbor-
nensem præsulatum regressus Gesecam occupat,
eoque ansam dat Joanni Wertano, qui post cap-
tum Hermansteinum Hanoviam circumsidere cœ-
perat, hac omissa in ipsum arma convertendi.
Quem declinans Landgravius Rintelium recede-
bat, ponte ibi structo hostem expectaturus.

Sueci amittunt Ratenoviam; §. 29. Enimvero ad Albim, postquam Bane-
rius Torga se in Pomeraniam receperat, res Sue-
corum plane collabi. Nam Clitzingius & Damia-
nus Vitztumius hic Saxonicarum, ille Brande-
burgicarum copiarum dux, junctis viribus Rate-
noviam primo invadunt, quam præfectus citra mo-
Havelbergam; ram dedit. Havelbergæ, quam centum viginti
27. Jul. tantum pedites tuebantur, impetu expugnatur;
& nonaginta duo, quos inter unus & viginti du-
ctores, cæduntur, reliqui cum tribuno Thoma
Werbense Thomæ F. capti. Werbense castellum, cui
abunde de annona & adparatu bellico prospectum 1637.
erat, excubiarum præfectus Ruthius, ut defen- munimentum;
sionem quidem ausus hosti oblata ultro deditione
tradebat; ob quod flagitium Wismariæ post capi- 5. Aug.
te pœnas luit. Ast Dœmitzæ præfectus Otto Sac- Dœmitzam;
kius subtribunus quam hostis semel iterumque of-
ferebat deditionem adspernari. Unde adversus
acerrime resistentem hosti omnia expugnandis vi
oppidis reperta adhibebantur, & post accessus fa-
ctos cuniculus sub unum propugnaculum agitur,
ac tormentis munimenta valde lacerantur. Unde
cum obsessos pulvis tandem deficeret, nec sat mi-
litum foret tam latæ ruinæ tuendæ, honestis con-
ditionibus ea arx Clitzingio deditur.

§. 30. Hinc ad invadendum Luneburgum Cæ- Luneburgum & Winsenam.
sarei cum Saxonicis & Brandeburgicis se adparant.
Sed eos Luneburgici præveniebant, ne id oppi-
dum in alienas manus incideret, non sine verbo-
rum asperitate expostulantes, quid ipsis sua cum
urbe negotii esset? Quia tamen in eo omnes con-
veniebant, ut Sueci inde expellerentur, facile
controversia inter ipsos composita fuit. Petierant 27. Jul.
urbis decuriones id præsentientes à Banerio, ut
cum ea situ & operibus parum munita foret, nec
ad receptum Suecis inserviret, legio præsidio im-
posita amoveretur. Ab eo Hamburgum ad Sal-
vium remissi, alios mox Cellas ad Fridericum Du-
cem ablegant petentes, ut propinquantes urbi co-
piæ tantisper detineantur, quoad amice cum Sue-
cis transactum fuerit. Placebat autem Banerio,
Stammeri quidem legionem ex urbe deduci, mo-
do oppidani caverent, conventionem cum Sue-
cis initam fartam fore tectamque, & Calcbergam
arcem ipse Stammerus cum ducentis peditibus in-
sideret, cui omnia necessaria ex urbe suppedita-
rentur. Stammerus quoque jubetur, si necessi-
tas aut defectio oppidanorum sibi gereret, in arcem
refugere, & ad extremum se defendere. Ast in
urbe cives Senatui discordes, autore potissimum
Joanne Sternio typographo, jactare; de conven-
tione, quam cum Banerio senatus fecerit, nihil
sibi constare; Principi se fide obstrictos, in quem
pugnare nolint; simul atrocia Senatui minari. Et
frustra erat Stammerus, istis conciliandis sese in-
terponens; cui aperte declarabant; adversus Cæ- 28. Aug.
sareos & Electorales ad extremum se cum ipso ur-
bem defensuros; in Georgium Ducem ferrum non
stricturos. Post cum idem arci de aqua necessaria
prospicere vellet, siphones machinæ qua aquæ
sursum levantur ab oppidanis obstructos reperit.
Nec minus cum Lunensem portam consentiente
senatu obstruere vellet, plebis concursu prohibe-
batur. Inter hæc tribunus Wormius cum quin- 2. Sept.
gentis equitibus à Duce Georgio aderat, statione
post cœnobium Lunam capta. In eos cum displodi
tormenta Stammerus juberet, cives prohibebant,
addito, tribunus in arcem se conferret, urbis cu-
stodiam sibi curæ fore: qui adveniant hostes non
esse. Mox ipse Dux cum reliquis copiis adest.
Unde Stammerus cum suis in arcem se recipit, cui 3. Sept.
ad defensionem sui nihil amplius supererat, quam
ut igne dejecto urbem ad obsequium cogeret. Id
quod cum citra exitium urbis fieri non posset, ad
extrema hæc descendere dubitabat. Interea facile
Ducem inter & cives transigitur, hisce ultro obse-
quium deferentibus, insuper habitis senatus dele-
gatis, à quibus id tantum quærebatur, num cæ-
teris cum civibus operam recuperandæ arci con-
ferre vellent; addita increpatione cum super una
aut altera re manere vellent. Admissi inde in ur-
bem quingenti milites senatu inscio, mox trecen- 4. Sept.
ti; & quod ab ignibus ex arce jactandis maximus
metus esset, Dux Stammero denuntiat; si vel
unicum ignitum globum in urbem dejiciat, ipsi

suorum-

1637.

ſuorumque nemini veniam vitæ fore: ſimul undique aquarum copia diſponitur reſtinguendis ignibus. Enimvero nihil ad ſui defenſionem auſus
7. Sept.
Stammerus Calcbergam, & Winſenam inſuper à ſuæ legionis milite inſeſſam tradit, ac cum ſexcentis militibus Wiſmariam pervenit; ubi ſtatim in cuſtodiam datus, ac militari judicio damnatus capite pœnas luit. Wiſmariam inde tentare hoſti in animo erat, qui & Hamburgenſes ac Lubecenſens magnam vim pecuniæ annonæque in ſingulas hebdomades, quamdiu id obſidium duraret, poſcebat. Sed vergens in hiemem annus, ac Banerius è Pomerania terga iſtorum infeſtaturus diſſuadebat obſidium validæ urbis, & cui è mari ſubſidia quantalibet adduci poterant.

Landgravius in Friſiam penetrat.

§. 31. Interea Landgravius & Kingius, poſtquam aliquandiu Rintelii hæſiſſent, per Mindam in præſulatum Oſnabrugenſem concedunt, adſcita Gallorum qui è Belgio venerant, & Ranzovii manu, ac Furſtenaviæ obſidium circumponunt. Circa hanc cum plures dies ſategiſſent, in-
20. Aug.
tellecto hoſtes in Weſtphalia copias cogere, ac Cæſareos Brunſuicenſem agrum propius venire, ſoluto obſidio Haſelunam iter intendunt. Quanquam enim Banerius peteret hoſti ad Albim graſſanti obſiſtere, ac ſibi incumbentem diſtrahere: Landgravius tamen id abnuere, qui captis apud Friſios Orientales hoſpitiis copias ſe ſuas ita refecturum ſperabat, ut adjunctis poſt Electoris Palatini novis delectibus quo placeret ſe convertere poſſet. Eodem ut ſequi ſibi cum ſuis liceret Kingius vehementer inſtabat, obtendens in mandatis ſibi datum à Landgravio non diſcedere. Sed Landgravius id recuſabat, cauſatus Batavos nolle extraneum militem iſta in loca deduci. De cætero non alia ſibi hoſpitia patuiſſe; & propere iſta fuiſſe occupanda, antequam alii eadem præriperent, aut reſtagnantes autumno aquæ aditum intercluderent. Id quod ægre ferebant Rectores Succiæ, velut Landgravius copiis Suecicis ad privatum duntaxat commodum abuteretur, de ſumma rerum parum ſolicitus. Quanquam non deerant, qui cauſam ſeparati cum Suecicis legionibus Kingii hanc ferrent, quod ſingulares tractatus inter Landgravium, & Capitulum Monaſterienſe ac Paderbornenſe agitarentur. Quod uti nobis parum compertum, ita Landgravius ferebat; cum hoſtis Luneburgicæ ditioni propinquaret, ſatius eſſe Suecicas copias per oppida ad Viſurgim diſtribui, & quantum poſſit annonæ iiſdem è vicina regione importari. Quo converſus Kingius, adſumtis ex Oſnabrugæ, Mindæ, & Nienburgi præſidiis, Lemgoviam ſcalis noctu admotis opprimit, Sperreuteri equitibus, qui ibi hoſpitaban-
21. Sept.
tur abductis, direptoque oppido. Ranzovii tamen attenuatas valde catervas ſecum abducebat Landgravius, quod iſte ipſi, ac multo minus Melandro ſubeſſe nollet, ad privata in Holſatiam negotia expedienda digreſſus. Porro Landgravius per Rheidanum agrum in Friſiam penetrans, quæ ultro tradere munita loca Comes recuſabat, vi in poteſtatem redigebat, Grietſielam, Friedenbergam, caſtella ad Potshuſam, & Delam. Sed dum
Landgravius moritur.
obſidio Stickhuſæ, qui munitiſſimus totius provinciæ locus, adſidet, gravi morbo correptus ex-
24. Sept.
tinguitur, incertum fato, an alieno ſcelere. Sane Laurellius medicus fatebatur, Melandro autore, aut ſaltem conſcio venenum ipſi propinatum fuiſſe.
30. Sept.
Nec eo ſecius Haſſici Stickhuſam vi ad deditionem compellunt, inita cum Comite Friſię tranſactione, ut quindecim millia uncialium menſtrui tributi ea provincia ſolvat; tuendis acceſſibus & munitis provinciæ locis viginti peditum cohortes, quinque equitum, duæ dragonum turmæ ibi maneant; reliquę copiæ abducantur. Landgravio difficillimis temporibus defuncto, uxor, Amelia Eliſabetha, cordata & virilis conſtantiæ fœmina, commendatam ſibi à marito liberorum impuberum tutelam ſuſcipit, & cum iis Groningam ſe confert, in Haſſiam redire tunc non auſa ob peſtilentiæ contagium, & quod adverſa ſibi conſilia hac rerum mutatione haut fruſtra metueret. Quanquam enim conſiliarii Caſſellani audita Principis morte ſtatim provinciales & militem in verba ſibi cognominis adigerent, in quem & omnium animi proni reperiebantur: non tamen deerant, qui horum fidem ſolicitabant; quos inter Darmſtadienſis edictum proſcriptionis à Ferdinando II. conceptum, à Tertio confirmatum, ſed hactenus nondum publicatum
Georgius Landgravius Haſſiam inferiorem capeſſit.
Caſſellas mittit, una cum literis, quibus admini- 8. Oct.
ſtrationem provinciæ ex Cæſaris autoritate ſibi depoſcebat, in refractarios atroces pœnas denuntians, & cominus oſtentato Cæſareo exercitu. Mox edicto Haſſiæ Ordines Alsfeldam ad conven- 19. Oct.
tum agendum evocat; intercedentibus Caſſellanis, ſuique Principis cauſam aſſerentibus. Sed 22. Nov.
& Saxoniæ Elector eoſdem literis hortatur, ut Cæſaris ſe voluntati, pacique Pragenſi adplicent. His monitis ut pondus accederet, Goetzius cum exercitu ſuo Haſſiam verſus tendebat præmiſſis minacibus literis; ut extrema quæque expectent, ni Cæſaris arbitrio ſe ſubmittant. Cui avertendo Melander adſumto Kingio in Haſſiam properabat. Qui tamen, cum acceſſu plurium copiarum Gœtzius augeretur, poſt retrocedere cogebatur; & Darmſtadienſis regimen provinciæ à Cæſare ſibi delatum, acrius poſcebat. Unde Caſſellani hortantibus multis Imperii Principibus, & flagitantibus Haſſiæ Ordinibus Marpurgi cum Darmſtadienſi tractatus ſuſcipiunt. Ubi quanquam hic circa affectatam adminiſtrationem, damnique refuſionem aliquam multis myriadibus taxatam, nonnihil remiſiſſe videretur: tamen cum oblata ab ipſo juramenti formula intolerabilis videretur, tractatus tunc incaſſum cadebat. Mox novo Cæſa- 27. Nov.
ris edicto Landgravii teſtamentum, & Ordinum juramentum novo Principi præſtitum irritum declaratur; ſimul hiſce injungitur, ut Darmſtadienſem provinciæ adminiſtratorem agnoſcant, copias ſuas Cæſareis jungant, loca occupata reſtituant, Pragenſi paci ſe ſubmittant, fœderibus exterorum renuntient; quod à Darmſtadienſi hortatibus ſuis additis tranſmittitur. Igitur Land- 14. Dec.
gravia, cum Melandrum & Kingium hoſti impares intelligeret, huic eludendo ac tempori extrahendo conſentit, ut Caſſellani tractatus cum Darmſtadienſi inſtaurent, ut tamen quicquid concluſum foret, ab ipſius ratihabitione ſuſpendatur. Quod conſilium Suecicis per Germaniam miniſtris ſignificat, de conſtantia circa ſuſtinendam cauſam communem teſtata, & Succorum auxilia rebus ſuis implorans.

Haſſicorum poſt Landgravii obitum acta.

§. 32. Porro poſt fata Principis Melander Landgraviæ juſſu rebus per Friſiam diſpoſitis in Haſſiam tendebat, ac juncto ſibi apud Hervordiam Kingio. Quibus cum par non eſſet Gœtzius, qui nuper duo militum millia ad Rhenum miſerat, retro cedebat. Unde iſtis occaſio dabatur munitis Haſſiæ oppidis neceſſarias res inferendi. Sed cum iidem ulterius Gœtzium inſequi conſtituerent, hic vero acceſſu Wahlii, & octingentis equitibus, ſeptingentis peditibus, à Georgio Luneburgico ſubmiſſis augeretur, Lubbecam recedunt, Lemgovia à præſidio firmata. Inde hoſte ingruente per Quackenburgam longius verſus Amaſin abeunt; mox copiis è Friſia aucti Leuenfœrdam & ad Huntam flumen regrediuntur, hautquidquam hoſtem laceſſere auſi, etſi pares eidem judicabantur. Interim

1637. terim Gœtzius & Wahlius Lemgoviam ad deditionem adigebant, & pacto violato omnes, qui Cæsareum sacramentum recusabant, spoliatos in captivitatem abstrahebant. Melander autem & Kingius serum Lemgoviæ auxilium molientes, cum hostem in se vertere viderent, denuo cedentes in diversa abeunt, & Melander quidem circa Coesfeldam, Lipstadiumque & vicina loca hiberna capessit; Kingius Suecicas legiones per oppida ad Visurgim distribuit: hostis Lemgovia & Bilefelda præsidio firmatis in Bergensem ac Marcanam ditionem concedit.

Meclenburgici Ducis ambigua consilia.

§. 33. Circa isthæc tempora Meclenburgicus Dux nova consilia coquebat, militemque comparare instituebat, provinciam suam Cæsareis pariter ac Suecis exoneraturus. Ac apud Cæsareos quidem jactabat, se copiis primo succinctum per tractatus Suecos sua ditione, ipsaque Wismaria dimoturum, data pecuniæ summa. Apud Suecos ostendebat, delectus à se institui arcendis militum injuriis, & ut Brandeburgico Dœmitzam iterum extorqueret, quam hic velut hosti ereptam sibi vindicatum eat, Cæsare insuper vectigalia ad Albim isti donante. Suspicioni avertendæ ducem se copiis suis impositurum ferebat, qui clam juramento Reginæ esset obstrictus, de fide sua in eandem testatus. Postulabat præterea, ut loca sua extra Wismariam, Pœlam, Warnemundam, & Wustroviense castellum suo milite insidere daretur, provincia ab omnibus tributis, nisi quantum alendo Wismariæ præsidio requirebatur, immunis foret, ac ut super vectigali ad Warnemundam cum ipso transigeretur. Circa Wismariam, cujus cessionem aperte postulare non audebat, tractatus cum ipso institui volebat in speciem duntaxat, ut hoc obtentu Cæsareos ab ejus urbis obsidio, ac vastanda sua ditione averteret: Sueci contra spargerent, sibi non displicere super ista urbe cum Duce transigere, modo hic Cæsaris consensum ad id negotium obtinere queat. Enimvero nihil horum Suecis ad palatum erat; quin ne quid insidiarum subesset, accuratius custodiendæ Wismariæ invigilabant; simul Stammeri legionem, quæ post deditum Luneburgum eo accesserat, inde amovent, quod milite è Meclenburgica oriundo fere constaret. Interim Wismariæ præfectus Jonas Lilliesparrius hosti semel atque iterum damnum dederat, Schœnbergio subtribuno Cæsareo cum suis oppresso, & centum peditibus cum centurione, qui Schwanam insidebant abductis. Ejusdem quoque jussu Ewaldus Bruno subtribunus cum quadringentis militibus duas Cæsareorum legiones Wahrenæ considentes ad includendam eminus Wismariam delet, cæsis plerisque & supra quinquaginta captis, quos inter duo turmarum præfecti, totidem optiones cum quatuor signis, & plus quam quadringentis equis; solus Cnoeckenbergius tribunus cum subtribuno, monstrantibus per paludes viam rusticis, pedes evaserat. Porro Georgius Luneburgicus Dux Cæsari promiserat, si ditio sua à Suecis repurgata foret, se reliquas suas copias Cæsareis ducibus subditurum. Ejus promissi Cæsar post receptum Luneburgum ipsum monebat; nec minus Cæsarei duces valde laborabant, ut eundem plane suis partibus adjungerent. Quo fine & Gœtzius Cæsarem triginta uncialium millia poscebat, corrumpendo uno atque altero Ducis ministro. Ita persuasus Dux cum Cæsareis tractatus suscipit, ac ipse cum Gœtzio & Wahlio Hamelæ congreditur, consiliis adversus Suecos cudendis. Et postquam octingentos equites, septingentos pedites istis concessisset, cum reliquis Minzelii in Comitatu Schauenburgico munitis castris considet, qua poterat Suecos carpens.

Wismarienses hostem carpunt. — 22. Octob. — 1. Dec. — Georgius Luneburgicus hostem se Suecis fert.

§. 34. Dum Banerius apud Torgam metatur, hostis interim Suecos Erfordia dimovere laborabat, cui eminus circumsidendæ cum magna parte legionum Galassicarum Gleenius è superiore Germania accesserat. Quitum non nisi per modicas velitationes certatum, quarum una quinquaginta equites urbe progressi, peditum manu succenturiata, cum trecentis hostium equitibus sub ipsam urbem strenue confligunt, ac triginta amplius cædunt, sauciantve, quos inter subtribunus & turmæ præfectus, suorum duobus tantum desideratis. Sed quia validæ urbis obsidium longi temporis multique sumtus futurum erat, vicino insuper tractu non parum vastando; compendiosius videbatur oppidanos in Suecos concitare. Quo fine à Cæsare literæ scribuntur, queis ipsos accusat, quod nulla necessitate Suecicum præsidium admiserint, postulatque ut eodem amoto Cæsareum militem recipiant, quamdiu periculosa hæc tempora durent, & de cætero ad Pragensis pacis leges se componant. Eas literas Griesheimius in urbem mittit, destinari petens, quibuscum ipse colloquatur. Ast senatus oppidanus ad literas Cæsaris respondet; vi se compulsos, & nullo in vicinia auxilio cum Suecis transegisse, quos nunc amoliri in sua potestate non sit; tum hostilia deprecantur. Griesheimö quoque congressum abnuunt. Post Banerio in Pomeraniam cedente, Saxoniæ Elector obsidium urbis simulans, Bosium tribunum cum quinque legionibus equitum ad alterum ab urbe milliare accedere jubet; literisque civium animos sollicitat. Sed vicini Duces Saxoniæ, Altenburgicos, Vinariensis, & Isenacensis ditionibus suis metuentes, si obsidium urbi circumponeretur, interventu suo rem ad amicos tractatus deducere conantur: quo fine missis Erfordiam legatis id primo agunt, ut Goltzius tribunus cum sua legione urbe ultro cedat. Sed cum oppidani ostenderent, id penes se non esse, Cyriaciburgo à Suecis insesso, de armistitio proponunt, & ut urbs de suo Goltzii legionem alat; nec à vicinis tributa amplius exigantur, aut hostilia in Electoris ditionem exerceantur. Hæ conditiones oppidanis quidem probabantur; sed Goltzium rationem utrinque momenta ancipitem reddebant. Nam admissis istis, omnia tributa simul media legionum augendi, & Cyriaciburgo prospiciendi, aliosque sumtus tolerandi adimebantur, totaque vicinia Cæsareorum & Saxonicorum quietis usibus relinquebatur. Ast si abnueret, metus erat, ne Saxo obsidii obtentu copias suas per cum districtum disponeret, ipsumque tributis exutum in summam egestatem conjiceret, cum ab urbe nihil exigere liceret. Unde mittebat, qui Banerii sententiam exquireret. Sed cum is longe abesset, nec responsum ita cito adferri posset, tandem & ipse in armistitium consentiebat; cujus leges erant, ne à vicinis Ordinibus Imperii ulla tributa, aliaque belli onera exigerentur, præsidium non augeretur, munimenta urbis ne ulterius firmarentur, commercia libera essent; vicissim adversus urbem ejusque agrum nihil hostile tentaretur, copiæque inde citra noxam deducerentur. Si inducias prorogare alterutri parti non placeret, quæ initio in unum mensem conveniebant, octiduum ante istis renunciaret. Interim ad Cæsarem & Banerium super istarum prorogatione mitteretur. Istas Saxo probat, & Bosio, ut Erfordiensi agro excedat, hostilibus abstineat, imperat. Gœtzius etiam qui sub exitum Septembris in Thuringiam perveniebat, Erfordiensem ditionem tangere vetabatur. Ast Banerio, qui de istis tractatibus antea nihil audiverat,

Erfordienses ab hoste sollicitantur. — 19. April. — 20. Maji. — 26. Maji. — 6. Jul. — 19. Jul. — Induciæ cum Erfordiensibus fiunt. — 10. Aug.

1637. id negotium plane displicere, ac inducias vehementer improbare. Quia tamen, quod jam con- 17. Sept. clusum erat, retractare non licebat ulterioribus Goltzium tractatibus supersedere jubet; ac si oppidani frænum mordeant, ut in Cyriaciburgum digressus urbi se hostem exhibeat. Quia tamen istud armistitium rebus necessariis in urbem convehendis valde opportunum erat, id ut ratum esset, permittebat, ut ne tamen ultra duas septimanas prorogaretur. Postquam elapso ejusdem termino hostis illi non renuntiaret, Goltzius id suis rebus conducere ulterius non judicabat; quod legionem suam augere, aut munimenta urbis firmare ex pacto non liceret. Quia tamen oppidanos hactenus libertas commerciorum non parum delinierat, armistitium abrumpere, ne civium animos offenderet, non audebat. Et mediatores ut istud continuaretur, vehementer instabant. Pariter Erfordienses à Goltzio contendunt, ad Banerium scriberet, ut is in prorogationem, quæ & Saxoni placebat, consentiret. Quod & iste facit petens, ut mandata sibi ad tractandum transmittantur. Nec eo secius, quanquam Erfordienses de fide sua prolixe testarentur, Cyriaciburgo diligenter prospicit, & quid in omnem casum ejus præfectus sequi debeat, præscribit. Ast cum Suecorum res per Pomeraniam durius se habere viderentur, Erfordienses animis cum fortuna mutatis mediatores cir- 26. Dec. ca altioris indaginis interpositionem solicitant; & uti apud Cæsarem cautionem super sacris aliisque sibi procurent; qua obtenta à Banerio deductionem militis Suecici petituri sint sed cum Goltzius super ejusmodi destinatis quereretur, excusabant; id non alio fine fieri, quam ut coëuntibus jam Cæsareis & Saxonicis copiis obsidium urbe sua avertant, quoad resurgentibus Suecorum rebus istæ alio deducantur.

Ramsæus Hermansteino annonam infert. §. 35. Hanoviæ præfectus Ramsæus cum vicinis Moguntino, Darmstadiensi, & Francofurtensibus inducias ad Majum usque mensem pepigerat, queis inter alia cavebatur, ut Hanoviensibus præter cætera necessaria, frumentum quoque in ipsorum ditionibus coëmtum, in oppidum convehere integrum foret. Ita exhaustum fere oppidum omnis generis cibariis abunde instruitur. Hinc ad annonam Hermansteino inferendam animum Ramsæus intendit, cum fame acriter conflictanti; postquam quę Januario mense Hassici è Westphalia inferre conati erant, à Joanne Wertano sub obsessorum conspectu abrepta fuerant, profligatis sexcentis, qui currus onustos prosequebantur. Meliore successu Ramsæus duas naves annona onustas Hanovia secundo Mœno, non sentientibus Francofurtensibus, inde Rheno Hermansteinum dimise- 3. April. rat. Sed cum aliam post navem singulari astu in- 22. Maji. struxisset, ea Moguntiam præterlapsa Bingæ deprehenditur. Ita tandem arx natura & opere, mu- Hermansteinum fame expugnatur. nitissima, & tantum non inexpugnabilis, post absumtos equos, asinos, canes, feles, muresque ac glires, quarum octoginta ipse præfectus Burius ab- 16. Jun. sumserat, ad deditionem adigitur; quam Elector Coloniensis depositi titulo insidet, post Treviren-si, aut ejus successori restituendam. Præsidium militari more Orsoyum usque deducitur. Copiæ quæ Hermansteinum circumsederant, fere Hanoviæ includendæ adducuntur. Ramsæus quippe incassum hactenus cum vicinis super prorogandis induciis agitaverat, quod iisdem Hermansteinum Hanoviensium gesta. quoque includere vellet. Sed illis elapsis quod Moguntinus Hermansteino expugnando operam contulerat, navi quæ annonam, intercepta, isti se hostem denuo declarat, & cum trecentorum militum caterva Aschaffenburgum scalis summo mane admotis irrumpit, diripitque, præda Hanoviam avecta. Inde Slingstadio repente occu- 1637. pato trecentorum militum præsidium imponit. Quod tamen mox Moguntinus auxiliantibus Francofurtanis iterum invadit, & post depulsum assultum, in quo suorum centum septuaginta desideraverat, deditione occupat. Hanovienses tamen inde egressi violato pacto spoliantur, & ad mutandum sacramentum adiguntur, obtentu sumto, quod secus atque conventum foret tympana pulsassent. Inde Hanovia iterum à quibusdam Cæsareis legionibus circumsidetur, intercipiendæ messi; quas tamen mox Landgravius Wilhelmus Paderbornensem præsulatum invadens eo avertit, ut Hanoviensibus messem suam nemine impediente colligendi spatium foret.

§. 36. Ita cum Cæsareos spes sua fefellisset Ha- Super Hanovia transigitur. noviam fame expugnandi, tractatus instaurantur; quo fine jam à defuncto Cæsare Comiti Hanoviensi literæ tuti commeatus datæ fuerant. quod Ramsæus id ab se quæri professus esset, ut Comes Cæsari reconciliatus ditioni suæ restitueretur. Moguntiæ tandem intervenientibus Moguntini Darmstadiensis, & Francofurtensium delegatis transigitur, Alberto Ottone Solmensi Comite Ha- 21. Aug. noviensis vicem subeunte. Eo pacto Hanovia oppidum, totusque Comitatus, simul Philippus Mauritius Comes cum omnibus suis abolita ante actorum memoria, in Pragensem pacem recipitur. Cavetur quoque, ut cœnobium Schluchtera penes Comitem maneat; nec Hanoviæ præsidium nisi à Comite imponatur, quod tamen Cæsari quoque fide obstrictum sit. Ramsæo quinquaginta uncialium millia promittuntur, & ut prædia, quę à Suecis in Meclenburgica ipsi donata erant, commendatione Cæsaris retineat, aut aliis pari pretio donetur. Quibus re ipsa præstitis, & post transactionem hanc à Cæsare ratihabitam, de quo Moguntinus in se receperat, oppido se cessurum promittebat, missis tamen prius ad Kingium obsidibus tantisper detinendis, quoad ipse ad suos salvus perductus esset. Ea transactione perfecta, cujus etiam Wilhelmus Landgravius conscius dicebatur, copiæ Cęsareæ è Comitatu deducuntur, & commercia utrinque libere iterum exercentur. Sed cum non deessent Suecorum partibus addicti, qui super hac transactione cum Ramsæo per literas expostularent; ille sat acriter respondebat: in sustentationem præsidii à se viginti duo uncialium millia erogata, præter septuaginta duo millia, quæ ex præda redacta sint. Nec consumtis omnibus quidquam sibi amplius superesse. Se utique conventa servaturum, si hostis quæ promiserit re ipsa præstet; de quo tamen, cum antea non semel fefellerit, ipse dubitet. Etsi autem super Schluchtera cœnobio Wirtz- Comes Hanoviam redit. burgensis Episcopus controversiam moveret; Moguntinus tamen negotii perficiendi cupidus Comitem, tunc in Batavis ex morbo decumbentem hortatur, ut insuper habito Wurtenbergensi in Germaniam redeat. Et ipse Comes eodem ire ardebat, cum non amplius esset, unde se sustentaret. *Nec captum semel consilium mutare placebat, etsi Secretarius Gallicus Brasetus iter semel atque iterum dissuaderet, Regis sui nomine summam pecuniæ pollicitus, unde victitaret. Mox tamen tantæ fe- 3. Nov. stinationis fructus adparebat, dum Coloniæ possessione Cœnobii Schluchteræ, licet ante transactionem Passaviensem occupati, cedere cogitur, actione duntaxat reservata, & fructibus perceptis condonatis velut in magni beneficii locum. Ita emunc- 22. Nov. tus Hanoviam demum adpellit. Ramsæus interim ita adversus vicinos se gesserat, ut omnes crederent, soluta pecunia & obsidibus traditis oppido ipsum cessurum; cum dissidium inter ipsum atque Comitem obortum remoram injicit.

1637. Iste enim ægre ferebat, Comitem pacto nondum impleto circa oppidanos militemque disponere, & Reginam Regnumque Sueciæ precibus publicis excludere. Unde cum suspicaretur id agitari, ut promissis haut impletis ipse per insidias oppido ejiciatur, subito ausu Comitem Hanoviensem in custodiam dat una cum Solmensi, qui tractatibus intervenerat. Mox militem denuo sacramento Reginæ Sueciæ adigit, & quæ defendendo oppido requirebantur, diligenter adparat infelici successu, qui sequenti anno memorabitur.

Ramsæus Comitem in custodiam dat. 13. Dec.

Cæsareorum destinata.

§. 37. Circa finem anni superioris Gallasius non ultra in Gallia consistere ausus in Burgundiæ Comitatum redierat. Sed deprecantibus id onus provincialibus, tum æmulatione Hispanorum, & successibus Suecorum ab Albim motus, ad Rhenum regressus ipse Friburgum in hiberna concedit, exercitum per transrhenanum tractum dispositurus. Quia tamen dira fames ad fœdissimos cibos provinciales ibi compellebat, nec quid esset unde miles reficeretur, in Franconiam & Sueviam abducendus idem erat; ubi insigniter augebatur, provincialibus, quos præter varias molestias fames premebat, certatim nomina dantibus. Conventum inter Cæsarem Bavarumque erat, Cæsareas ditiones, Circulumque Bavaricum, & quædam inde dependentia loca ab invasione hostium tueri, per reliqua Germaniæ loca bellum continuare; quod crederent, quocunque se Suecorum reliquiæ, (ita enim vocabant) verterent, omnia ita vastata esse, ut ipsa inopia attritas facile sibi delendas traditura esset. Gallis autem alium in Burgundia exercitum objicere meditabantur, adscitis ex Italia copiis, quorum ibi res defectione Rhætorum & Parmensis Ducis non parum tunc adflictæ fuerant. Rhæti quippe diuturna Gallorum apud se mora, & lasciviente ob non soluta stipendia milite offensi, clandestino cum Austriacis & Hispanis fœdere inito Robanæum Ducem cum Gallicis copiis facessere jubent. Cui utique abeundum, simul omnia munita loca & regionis claustra tradenda erant, ni cum suis internecione deleri vellet. Parmensi quoque cum Hispanis clam convenerat; qui obtentu lustrationis præsidium Gallicum extra Placentiæ portas eductum exauctoraverat.

Bernhardus Dux expeditionem in Germaniam agitat.

§. 38. Interim Vinariensis copiis per biberna dispositis Lutetiam profectus, futuræ expeditioni necessaria tarde expediebat. Tandem obtenta pecuniæ summa circa finem Aprilis ad suos regreditur. Adjungitur illi Hailerius cum aliquot equitum peditumque millibus, qui Ducis imperio subesse jubebatur; quod Rex nondum suis auspiciis in Cæsarem bellum gerere, sed accessorii duntaxat vicem subire videri vellet. Et Dux Cardinalis Valettæ prægravem potestatem expertus non obscure jactaverat, hanc se sortem diutius tolerare non posse; ac nisi seorsim cui imperet exercitum accipiat, id se acturum, ut a Gallia plane se liberet. Eoque tandem ipse cum summa potestate bellum pro re nata gerendi mittebatur. Animus erat superato Rheno bellum ad Nicrum, Mœnumve, aut ipsum Danubium transferre. Id quod aversis in Banerium Cæsareorum viribus in proclivi fuerat, si Gallis eo anno res Germaniæ serio amplecti placuisset. Sed vel ærarii inopia, vel incumbens alibi Hispanus, vel artes ministrorum efficiebant, ut Ducis justo auxilio destituti ardor incassum caderet. Et credebantur pleraque ista à Josepho Patre provenire, qui per adversam Richelii valetudinem publica fere negotia tractabat; cui ob spem purpuræ Cardinalitiæ Pontificem demereri quavis ratione cordi erat. Pontificis enim gratia cum Bavarus floreret, cujus ditionibus bellum infundere Vinariensis ardebat, ejus impetum frangere inhibitis Gallorum auxiliis instituebat. Cæterum transeundo Rheno expeditissimum fuerat, si Vinariensis ponte Argentoratensi uti potuisset. Cui fini & antea Benfeldæ præfectus Quernheimius, & nunc misso Schafelitzkio summo exercitus quæstore ipse Dux apud Argentoratenses instabat; sed quibus fixum erat, neutralitatem à Cæsare ad tempus indultam non infringere. Pollicentur tamen, si alio loco Dux Rhenum transeat, & felici utatur successu, se pulverem ipsi globósque clam subministraturos. Inde de Lauffenburgo & Rheinfelda opprimenda consilia agitantur. Sed nec ipse Dux in tempore aderat; & Schafelitzkius, qui bis mille trecentis peditibus succinctus Ruffacum, Sultzam, Gebweileram, & Altkircham interea occupaverat, rem istam suscipere non audebat, quod equitatu destitueretur, & hinc Lotharingiæ Dux, inde Brisacenses imminerent. Interim spatium dabatur Cæsareis transitus Rheni à Sylvestribus usque oppidis ad Spiram occupandi, firmandique. Vinariensis quippe sub finem demum Maji movens ita postulantibus Gallis in Burgundiam irrumpit, ubi octodecim oppida arcesque machinis admotis in potestatem paucos intra dies redigebantur ad necessaria exercitui curanda, quod nihil annonæ in vicis reperiretur. Mox Lotharingiæ Dux, cui se Cæsareorum & Burgundorum manus sub Mercio adjunxerat, apud Cryssam oppidum acie funditur, cadentibus suorum octingentis, mille ducentis amplius captis; quos inter Reuxius Comes tribunus, tres subtribuni, tredecim turmarum præfecti, alii ductores magno numero, sedecim insuper vexilla cum omnibus impedimentis. Reliqui Vesontionem refugiebant.

Dux Bernhardus in Burgundiam irrumpit.

Lotharingiæ Dux vapulat.

Vinariensis Rhenum transit.

§. 39. Hac victoria parta etsi Vinariensi aperta provinciæ paterent, ipsiusque copiæ annona & præda affluerent; potius tamen erat ad Rhenum vertere, copioso prius penu Mumpelgardæ instructo. In itinere Luderi arx per triduum tormentis quassata ad deditionem adigitur; præsidiarius miles solis cum gladiis dimittitur, qui tamen fere ad Ducis signa transit. Cum ad Rhenum progrederetur, Helvetii per literas postulant, ipsorum aut vicinas Austriacorum terras ne tangat; alias vim eidem oppositum iri. Ad ripam hinc Rheni nemo Cæsareorum ducum erat, præter Wertanum, qui jussu Bavari è Wetteravia cum tribus non amplius millibus eo se contulerat. 13. Jun. Cum Argentoratenses denuo rogati pontis usum abnuerent, Benfeldense præsidium utilem Duci ad transeundum Rhenum operam præstabat, commodatis compluribus muniis cymbis, quæ ex Illa fluvio ad Rhenum curribus devehebantur. Consilio exsequendo selecti è quatuor legionibus pedites destinantur, quibus quingenti Galli è Colmaria, & ducenti Suecici Benfelda accesserant. Distrahendo hosti Hailerius cum Gallicis copiis, & tribus Germanorum equitum legionibus propius Basileam suggredi jubetur, velut ibi transitum Rheni tentaturus. Rosa & Caldenbachius tribuni ad Marckelsheimum, Tupadelius cum tribus legionibus ad Brisacum se ostendunt. Joannes Philippus Rheingravius peditatum & tormenta Ensisheimo admovet, quod & paucos post dies impetu expugnat. Omnibus dispositis 18. Jul. Schœnbeckius tribunus ad Rheinaviam militem trajicit, ac in altera ripa tria majora navigia in po- 27. Jul. testatem redigit, quibus aliquot peditum centuriæ transportatæ commodo loco apud Wittenweiram subitario opere castellum excitare incipiunt.

1637. 29. Jul. cipiunt. Pluribus subinde accedentibus, auctoque opere Wertanus subito cum octodecim equitum turmis ingruit: qui objecta peditum manu primum sistitur, inde majorem quam ceciderat numerum jam transmisisse sentiens, à Duce longo spatio repellitur. Mox munimenta eo tractu ab hoste excitata deseruntur. Rogabantur inde Argentoratenses, ut machinas saltem & impedimenta per pontem suum transire permitterent; quod ab ipsis recusatum. Indulserunt tamen, ut sex navigia majora apud ipsos emerentur. Paulo post Wertanus pluribus copiis au-
31. Jul. ctus in castella cis Rhenum excitata summis viribus impetum dat, animis militum vino efferatis. Sed fortiter exceptus post duarum horarum pugnam repellitur, ad mille suorum cæsis, aut
2. Aug. saucis. Biduo post à Duce caterva octoginta equitum emittitur, quam ipse cum quinque alis, insequitur. Sed istam Wertanus exceptam rejicit, quadraginta cæsis. Dux ipse post tubos in primum Wertani agmen displosos retrocedit.
7. Aug. Interim Wertanus tredecim Croatarum & Hungarorum centuris firmatus fuerat, qui in pabulatores, sub ipsa hostium stativa incautius progressos, repente impetu facto plurimos istorum
12. Aug. abducunt. Paulo post pacem prædam Wertanus captabat, omnibus Croatis, & cataphractorum legione assumtis. Sed Wilhelmus Otto Nassovius Comes subtribunus, qui protegendis pabulatoribus cum quadringentis equitibus in vicina sylva latitabat, erumpentes Croatas fundit, cataphractisque impingit; mox totum Wertani agmen præcipiti fuga in castra pellit, multis cæsis, triginta captis. Interea Dux magno cum labore machinas, & impedimenta, Hailleriumque cum Gallis Rhenum transire tergiversantibus traduxerat, ponte navali extructo, ad quem Argentoratenses navigia & alia necessaria subministrabant. Inde aliquoties Wertanum subito opprimere, aut ad prælium elicere tentabat. Sed hic commodis ac munitis locis se tenebat, undique excitis copiis indies valentior; penuque Offenburgi congesto id agebat, ut Ducem ad Rhenum sisteret, defatigatumque & inopia attritum trans flumen cedere cogeret. Nec ut hic vi perrumperet, minuentes indies morbis copiæ, & maxima pars equorum mortua prohibebant. Quæ incommoda quo minus hostis sentiret, nova supplementa indies accedentia efficiebant. Equidem ut è Gallia validæ sibi copiæ submitterentur, & ipse Dux, & Suecorum nomine Grotius Legatus diligenter instabant, quod totis viribus in Pomerania urgens hostis impressione in superiorem Germaniam facta non parum distrahendus erat. Quibus ample promittebat Rex, designatis etiam, quæ magno numero illuc ire deberent legionibus. Sed nec veniebant nisi paucæ tironum centuriæ, & quæ sub Hailerio aderant copiæ à Rheno longius abduci recusabant, quæ & ipsæ ad quatuor fere centurias redactæ erant, dum Hailerius missionem non modo petentibus dat, sed & ultro offert non petentibus. Unde & Dux jactabat, videre se id à Gallis agi, ut ipsum perdant, quomodo Rohanæum apud Rhætos perdiderint. Se vero daturum operam, ut si pereundum sibi sit, honeste pereat. Quæ ipsius minister Ponica palam Parisiis, non tamen velut à Duce jussus, profitebatur. Etsi & hunc Galli quotannis octodecim librarum millibus datis sibi devinxerant, quo dominum ipsius pro lubitu versare possent. Ac revera Galli metuebant, ne Dux trans Rhenum pede fixo frænum morderet, nec uti hactenus di-
Dux Bernhardus à cto foret audiens. Igitur hic cum imparem se hosti videret, castella in utraque Rheni ripa & insula interjecta Manicampo, Gallisque custodienda tradit, aut servanda, aut ipsorum cum dedecore amittenda; quibus quatuor Schmidbergii cohortes Germanorum addiderat. Ipse cum suis in Alsatiam regreditur; ubi missa peditum manu Marckelsheimum à centum prædonibus insessum expugnat. Hinc relicto Rheno in præfecturam Bruntrutensem seu Delspergensem vallem se penetrat, ubi magna vis equorum inventa, ut equitatus ejusdem brevi se insigniter reficeret. Magna quoque è Burgundis præda agebatur. Nec minus peditatus gliscere, novis legionibus conscriptis, veteribus suppletis, quod magna vis pecuniæ è Gallia submissa foret. Equidem Helvetii ob impressionem in præsulatum Basileensem fremebant, Romanis præcipue ritibus addicti. Quos tamen missus Schafelitzkio placatum ibat; iidemque cum suis subjectis nihil injuriæ inferri viderent, resederunt iræ, ac fotum Vinariensibus libenter præbitum. 1637 Rheno recedit. 29. Sept. 5. Octob.

§. 40. Digresso Duce Wertanus castella ab isto ad Rhenum structa expugnare constituit, copiis trifariam divisis. In Alsatica ripa, ubi minus firmum erat castellum, ipse cum majore parte copiarum rem gerit. E Brisgovica ripa Enckefortius invadit. Pontem Wurtzius tribunus imposita navigiis manu petiturus erat. Manicampus, cui castellorum custodia à Duce tradita erat, tunc ob adversam valetudinem Argentorati aberat, de suorum virtute securus, cujus quidem specimina isti tunc edidere valde ingloria. Trecenti quippe, qui extremum in ripa Alsatica castellum obtinebant, Wertano ingruente, eminus audito tubarum clangore nondum emisso telo arma projiciunt, pars navigiis insilientes, cæteri fuga per pontem arrepta, quo per modicum Rheni brachium insula adibatur, ponte post se dejecto; paucos serius molientes hostis in castello deprehensos cædebat. Wertanus reparato ponte in insulam transmittit, summa vi in isthoc castellum impetum facturus, quod crederet, Gallos ideo prius deseruisse, ut hoc tanto acrius defenderent. Sed centuriones nullo emisso telo statim arbitrio hostis se permittunt, nulla ignaviæ causa allata, nisi quod de vilitate vestium protestarentur. Restabat primarium in altera ripa munimentum, cui Enckefortius propinquaverat. In id cum Wertanus ex insula semel tantum machinas interjecto Rheni alveo displosisset, præfectus Privatus statim animis concidens deditionem malignis quantumvis conditionibus petit; & cum Wertanus subtribunum intus misisset, eum toto castello circumducit, ac de penuria annonæ, & adparatus bellici questus, arbitrio se hostis permittit. Wertano ingresso Galli statim funes ignitos jussi extinguunt, & arma deponunt, in lacrymas effusi, hostibus tantam imbelliam mirantibus. E Schmidbergii peditibus vix sexaginta aderant, qui è separato castello acriter resistebant, nonnullis hostium prostratis. Sed tandem & ipsi se dedere, ac Cæsarea subire signa coguntur. Augebat flagitium, quod istis castellis de annona & adparatu bellico saltem ad integrum mensem prospectum esset; cum hostis haut paratum se obsidio fateretur, ac vix per triduum ob inopiam & imbres ibi subsistere potuisset. Ac querebatur apud Wertanum Privatus iste non sine lacrymis, ante octiduum Regi ab se castellorum delineationem missam, addita asseveratione illa invicta esse, ac nullam hostium vim metuere. Pari socordia Galli qui munimentum ad Drusenheimum insidebant, ostentatis tantum tormentis deditionem expetunt; quos Cæsarei exarmatos cum albis baculis Hagenoam dimittunt. Ita Munimenta ad Rhenum ab hoste expugnantur. 22. Octob.

1637. recuperato Rheno Cæsarei in hiberna discedunt. Argentoratenses, quod Vinariensem sublevasse viderentur, omni subvectione secundo aut adverso Rheno jussu Cæsaris excluduntur. Qua re plebs offensa veteres amicos respectare: sed Senatui fixum sedebat neutri se parti hoc bello addicere. Sub finem anni Wurtenbergicus Dux in durissimas conditiones, quibus mutilata ipsi ditio restituebatur, meliorum desperatione consentiebat. Etsi ne Twila inexpugnabilis arx, quam Cæsar sibi stipulatus fuerat, tradi posset, à Vinariensi prospectum erat, qui præfectum Widerholtium promissis, & data grandi pecuniæ summa sibi adjunxerat.

Controversia circa successionem Pomeraniæ, & tam Suecorum quam Brandeburgici rationes.

§. 41. Hoc anno controversia circa Pomeraniam magna contentione à Brandeburgicis agitabatur morte Bugislai XIV. ex Pomeraniæ Ducum stirpe postremi; cujus hereditatem cernere omnibus modis cupiebat Elector Brandeburgicus, passimque jactato suo jure Suecos velut alienæ rei detentores in invidiam vocare satagebat. Quibus utraque pars rationibus certaverit, non abs re fuerit cognoscere. Et nitebantur quidem Sueci jure belli, velut qui Cæsarem sibi hostem Pomerania depulerant, eandemque post retinebant, cum Elector suscepta Pragensi pace hostilia induisset. Etsi Gustavus Rex ob communia sacra, & cognationem, qua Electori & Pomeraniæ Duci jungebatur, belli jure decesserat, idque in fœdus mutaverat, quo sibi reservaverat, si Dux nulla mascula prole obiret, antequam Elector velut *præsumtivus hæres* id fœdus ratum habuisset, aut ad provinciam liberandam reipsa auxilii quid contulisset, Rex ejusque successores eandem sequestratoria & clientelari protectione obtinerent, quoad super successione fuerit transactum, & à successore sumtus belli absque Pomeranorum onere refundantur, hocque fœdus ratihabeatur. Elector contra eam sibi provinciam deberi ferebat vetustis pactis, per quæ controversiæ inter antecessores suos, Pomeraniæque Duces ita compositæ sint, ut horum mascula stirpe extincta provincia illa ad Brandeburgicos Marchiones devolveretur. Ea pacta per Cæsares & Imperii Ordines confirmata, singulis Ducum successionibus renovata, per simultaneam investituram, & provincialium Ordinum homagium stabilita. Neminem fuisse hactenus, qui sibi super eo jure litem intenderit. Suecos ipsos id nunquam in dubium vocasse, ac titulum Ducis Pomeraniæ sibi citra scrupulum tribuisse. Sueci contra eam successionem suo loco relinquebant; sed hac Germaniæ facie præstantius sibi jus esse rebantur, quo Electoris actionem non quidem plane abolere, sed suspendere tantum, quoad pax reducta foret, cupiebant. Equidem se Pomeraniam velut belli præmium obsitum Sueciæ opportunum respexisse; non tamen ut isti postulato mordicus inhærere decreverint, quin pro successu armorum eo vel cessuri vel aliam satisfactionem admissuri sint. Id quod Electori multis documentis constet. Ita Elector per Suecorum prætensionem jure suo non privabatur, sed id negotium ad futuros pacis tractatus rejiciebatur.

De reservato fœderis Pomeranici.

§. 42. Enimvero eousque expectare Brandeburgico serum videbatur, qui statim provinciæ possessionem arripere gestiebat. Idemque eludendis Suecorum rationibus jactabat; ultimum fœderis caput solius Gustavi Regis reservatum esse, in suam fraudem adjectum, cui Dux & Ordines provinciales contradixerint. Nec hisce in id consentire per vetera pacta licuisse. Se quantum res tulerit fœderis conditiones implevisse. Et quicquid de fœdere sit, rem inter alios actam sibi fraudi esse non posse, cujus jus in Pomeraniam non ab ultimo Duce, sed Cæsarea investitura, & vetustis 1637.
pactis promanet. Ei reservato à se omni occasione contradictum; ex superfluo tamen vivo Gustavo Rege, & post ejus fata contendisse, ut abolito eodem sibi caveretur, à morte Ducis successioni suæ remoram non injiciendam. Jus belli à Suecis jactatum huc non non pertinere. Regi cum Imperio & peculiariter cum Electore & Duce nihil hostile intercessisse; ipsis negotii nihil fuisse cum copiis à Cæsare in Borussiam missis, quas iste belli in Germaniam translati causam attulerit. Ita cum à belli causa Elector & Dux immunes sint, ex eodem Regi in Pomeraniam jus quæri non potuisse. Præsertim cum Rex initio declaraverit, se venisse, ut vicinos suos liberaret, non ut cuipiam sua eriperet, aut fines Regni proferret. Absurde jus belli adversus eos, quos liberatum venias, jactari. Ducem ipsumque Electorem licet milite Cæsareo pressos bellum adversus Cæsarem non habuisse, nec per eundem ditionibus suis ejectos. Neque Regem Cæsari velut hosti suo id potuisse adimere, quod hic pro suo non habebat; sed quod ab illis possidebatur, quos amicos Rex agnoscebat, nullo belli consortio implicitos. Denique jus belli non ulterius extendi potuisse, quam ut exemplo Cæsareorum & ipse copias suas illis è provinciis aleret. Ita subverso jure belli, fœderis, quod in hujus locum subiit, & ex eo firmitatem suam mutuatur, vim expirare.

Suecorum exceptiones.

§. 43. Sueci contra disserebant; Discrimen ultimi capitis in fœdere à prioribus in eo verti, quod hæc Regem ac Ducem simul, illud solum Regis commodum spectet, & in hujus solius gratiam fuerit adjectum. Unde ut id caput peculiari modo conciperetur Regem permisisse, Ducem cupiisse, quo hic apud Electorem excusatior foret, velut per præsentem exercitum ad isthoc annuendum compulsus. Ducem equidem & Consiliarios ob Electoris respectum non lubentes huc descendisse: Rege tamen instante manus dedisse. Rationes belli & salutis, quæ ex apicibus legum non pendeant, præsenti fœderi adversus vetusta pacta favere. Electorem conditiones fœderis non implevisse, cum nec fœdus ratum habuerit, nec ad Pomeraniæ à Cæsareis liberationem quid contulerit. Quin reservato isti semper contradixisse, nec nisi isthoc excluso ad fœdus ratihabendum se obtulisse. Eundem à Rege in societatem vocatum cum promisso Pomerania defuncto Duce cedendi, semper abnuisse. Conjunxisse post copias cum Suecis, sed sero & elapso jam tempore istas conditiones implendi; easdem brevi revocatas; mox hostem induisse. Sane Electorem fœdere, in quod nunquam consenserit, non teneri, nec impediri, quo minus per idonea media jus suum persequatur. Nec eo secius ex fœdere Sueciæ jus quæsitum, quod & ipsi per licita media asserere fas sit. Cæsarem porro Regis utique hostem extitisse. Ejus copias Ducem & Electorem ditionibus suis recepisse, aluisse, super earum injuriis in Cæsaris aula querelam movisse, ex ipsorum terris in Borussiam adversus Regem exercitum eductum. Unde Regem stricto jure Electorem, Ducemque hostium numero habere potuisse, velut hostis sui vasallos ac cives, id quod & Rex Legatis Pomeranicis, ad ipsum in portu Elsnabbensi accedentibus, denuntiaverit. Equidem Regem scripto publico testatum, nil sibi hostile adversus ullum ex Ordinibus Imperii esse, nec arma sua in eos stringi; non quod jure id facere non potuerit, sed suadente prudentia, quod levius sibi bellum speraret, si Ordines hac declaratione in societatem, aut saltem ut neutris partibus se darent, permovere pos-

1637. set. Accessisse vinculum communium sacrorum & cognationis, ob quod Rex, si ullo modo rationibus suis se attemperarent, amicorum loco ipsos habere decreverat. Unde & Regem, cum Dux Stetino progrederetur, cum ipso transegisse, & ex fœdere deinceps, quam belli jure, agere maluisse. Post Pragensem pacem novum belli jus Suecis adversus Electorem natum, ex quo Pomeraniam ipsis detinere fas sit; dum is junctis cum hoste copiis varios hostilitatis actus in eos exercuerit.

Brandeburgici replica.

§. 44. Hæc facta cum Brandeburgicus abnuere non posset, reponere tamen conabatur: Pacem Pragensem à se non factam, nec eo nomine litem sibi intentari posse. Nullo Suecis fœdere junctum fuisse, nec defectionis argui posse, quod aliorum exemplo cum Cæsare in gratiam redire voluerit. Cum Sueci defensionem ipsi præstare non possent, iniquum fuisse à se postulari, in illorum gratiam se suosque manifesto exitio exponeret. Quin nec eo ipso tempore Suecos sibi de Pomerania cavere voluisse. Suscepta pace Pragensi sibi non fuisse propositum Suecis hostilia inferre; nec se infensa orsum, aut in ipsorum fraudem cum hoste se conjunxisse; sed peditatu per oppida distributo equites, quo minus communi Imperii exercitui accederent, prohibere non potuisse. Potius cordi sibi fuisse amicitiam Suecorum colere, & cum ipsis pacem communem promovere, Sueciæ honorificam & tutam. A Suecis inde in suos hostilia multa patrata, quibus non potuerit non omnibus modis resistere. Nec ideo pacis cogitationes exuisse, nec à Suecis postulasse, ut ex aliorum libidine arma deponerent. Sed cum intelligeret, illis per pacem Pragensem non satis cautum videri, operam dedisse, ut peculiares cum iisdem tractatus susciperentur. Enimvero isthæc Suecis tanti non videbantur, quo minus Elector pro hoste ab ipsis haberi posset. Nam sufficiebat eundem paci Pragensi accessisse; quo facto non quidem perfidia se velut fœdere violato obstrinxerat, sed simplici ratione in hostem abierat. Vires defendendi ipsum aliosque Evangelicos defuturas non fuisse, ni inter se discordes à Suecis se disjunxissent. Ex obtentu necessitatis consilia Electoris forte excusari, id autem non effici, ut ipse ideo Suecorum hostis haut sit. Nam quacunque de causa recepta Pragensi pace, cum neque amicus sit, qui in hostis partes concessit, nec neutrarum partium, qui super hoc cum bellantibus non convenit; nil superesse, quam ut idem hostis sit, quoad pace facta amicitia instauretur. Suecos non adeo à cautione Electori super Pomerania danda abhorruisse, constare ex iis, quæ quondam Francofurti cum Gœtzio Cancellario, & post cum Legato Gallico acta sunt. Enimvero Brandeburgicos cautionem flagitasse; mentem suam super Pragensi pace declarare, ac vicissim Suecis cavere noluisse, quod ab ipsorum partibus discessuri non essent; unde non consultum visum istam cautionem annuere mox ad hostem transituris. Pacem Pragensem acceptatam salva adversus Suecos amicitia, protestationem esse facto contrariam; & colores ejusmodi nimium quam dilutos. Post pacem Pragensem ambiguo hostilium initio id saltem constare, hostilia invicem exerceri. Tractatus ab Electore institutos tanti non esse, ut is ideo hostis esse desinat. Denique quod tanta cum invidia subinde Gustavi Regis Germaniam ingredientis testatio occinatur, sane istum ab initio de dilatandis finibus non cogitasse; sed post arridente fortuna, uti solet, invitantem honestam occasionem Regnum firmandi repudiandam non censuisse. Eo fine Pomeraniam maxime opportunam Sueciæ visam, non ut Electori sua eriperentur, sed ut pensationem ex aliis belli jure hosti ereptis facta abunde ipsi satisfieret. 1637. A morte Regis hisce destinatis Suecos hautquicquam ita præfracte inhæsisse, ut ideo omnia sursum deorsum vertenda, & Electorem extreme offendendum ducerent; quin jam decretum de ista prætensione remittenda conceptum. Sed postquam Elector in hostium partes transierit, nihil nunc interesse, invito an volente isto Pomerania detineatur; quin vel Marchiæ insuper partem eripere fas esse. Gustavi Regis mentem haut fuisse, ut Elector aliique Protestantes, quocunque se gerant modo, ipsum an hostes sequantur, sana an prava consilia agitent, amicorum esse loco, ipsorumque bona sacrosancta haberi debeant; sed tunc demum, si & ipsi ad rationes ejus se componant, nec offensarum ansam præbeant. De cætero, naturali & omnium gentium jure fas esse, hostem & qui ejus partes sequuntur, hostium loco haberi, in istorum res invadere, eosdemque detinere, quoad bellum pace compositum fuerit.

Ordinum Pomeraniæ consilium super regimine ejus provinciæ. 25. Febr.

45. Porro vergente ad extremum Ducis valetudine Ordines Pomeraniæ Stetini coiverant, super regimine provinciæ post istius mortem decreturi. Qui deliberatione habita per deputatos Bielkio Legato declarant. Non præsentius sibi medium videri exitio à patria avertendo, quam si Electori Brandeburgico à se persuadeatur, ut quoad pax inter Suecos ipsumque composita sit, jus suum in suspenso relinquat, Pomeraniæ nihil hostile inferat, ac homagium ipsos cousque poscere differat. Interim regimen provinciæ Ordinum nomine administretur ad formulam ante triennium abhinc conceptam: literæ sigillo Pomeraniæ figuarentur: Ducales reditus ad dissolvendum æs alienum adhiberentur, qui tributis militaribus & salariis ministrorum superfuerint. Ita Suecis satisfieri credebant, fœderique, quo Rex Ordines suis privilegiis relinquendos promiserat. Respondebat Legatus, cui isthæc non displicebant; ad Reginam se relaturum; simul duce mortuo Ordines se non turbaturum ea tamen lege, ut Electorem Pomerania arceant, neque consilio aut opera eidem, ut provinciæ rebus se immiscere queat, adsistant. Isti cum de excludendo Electore annuere se posse negarent, antequam sua placita isti exposuissent, literas tuti commeatus petunt deputatis suis ad Electorem mittendis. De quibus cum Wrangelio deliberaturum se Legatus reponebat.

Ordines Pomeraniæ vacillant.

Ast mox cum scripto Ordines exhiberent, quæ verbis Legato exposuerant, hic multis modis ea interpolata deprehendebat. Nam & omnia Electoris approbationi submittebantur, ac de suspendendo Electoris jure omittebatur; simul additum erat, ne Sueci à se quid postularent, quod fidei Electori datæ repugnaret; & si Electori rationes suæ non probarentur, hæc omnia juri ipsius fraudi non fore. Quæ Legatus plane rejiciebat; nihil se cum Electore, professo Sueciæ hoste, aut cum alio sub istius ratihabitione tractaturum. Tum postulabat, fidem darent Ordines, si Elector propositis non annuisset, se non passuros, ut iste ullo modo Pomeraniæ se negotiis ingerat, nec jussa ejus accepturos. Id quod Ordines adspernabantur causati, prematurum esse talia promittere: omnia prius ad Electorem relaturos, à quo si nihil obtineri queat, cum Suecis ut bonos viros decet, acturos. Scriptum ad mentem Legati emendatur. Porro Legatos ad Brandeburgicum ire parum Bielkio gratum erat, qui per literas ista agitare malebat. Sed cum isti obnixe proficisci portenderent, magis non impediebat, quam annuebat, negatis commeatus li-

1637. [Dux Pomeraniæ moritur. 10. Mart.] teris; quibus neglectis illi nihilo secius iter ingrediebantur. Vix Custrinum pervenerant, cum Dux extinguitur; (cui inter diuturnas super ditione ejusdem contentiones exequiæ demum die 25. Maji anni 1654. per Reginam & Electorem Brandeburgicum contigere.) Unde statim sequenti die Bielkius Ordines scripto ad fœdus observandum hortatur, ac ne permittant, ut Elector regimen provinciç invadat, aut quid novet, actumque fœderi repugnantem exerceat. Alias se vindicando Sueciæ juri non defore.

[Brandeburgicus possessionem Pomeraniæ apprehendere vult. 14. Mart.]

§. 46. Ast Brandeburgicus absque mora possessionem Pomeraniæ capessere ardens, literis primo à Regina Sueciæ petit, Bielkio & aliis ministris injungat, ne se in suscipiendo ejus provinciæ imperio impediant. Inde edictum format typis excusum, quo Ordines provinciales monet, ut ipsum legitimum Principem agnoscant, nec per alios à debito obsequio abduci se patiantur. Ejus complura exempla in Pomeraniam perferenda Legatis Ordinum obtrudere conabatur, qui ægre tandem [20. Mart.] ad ministerium amoliebantur. Iisdem hoc responsi Elector dederat: se successioni suæ inhærere fœderis Suecici securum; de propositis per Ordines amplius deliberaturum. Dubitabant initio Suecici ministri, num serio res ab Electore ageretur; cum magis è re ipsius crederent, administrationem provinciæ Ordinum nomine interim geri, quam Suecis ansam dari regimen utique arripiendi. Ideo autem consensum suum dissimulasse, ne de suo jure quid remisisse videretur, & ut post Ordinum acta irrita declarare posset. Quam viam si Elector instituisset, forte & Sueci rem tantisper in suspenso reliquissent, prout tempora se darent expediendam. Nec eo secius Bielkius atque Wrangelius decernunt hostium numero habere, si quis Electoris edictum adferat, aut acceptet, eive obtemperet. Concipitur quoque contrarium edictum publicandum, ubi Elector regimen sibi vindicare in- [Cui Bielkius resistit.] stituat. Paucos post dies ab Electore tubicen adest cum pluribus edicti exemplis, ac literis ad Ordines pari cum edicto argumento & ad Bielkium, Wrangeliumque. Cui Bielkius in carcerem conjecto capitis supplicium intentabat, ni vidua Ducis intercessisset; cujus precibus datum, ut dimitteretur, monitus, ne is aut alius quispiam tali modo rediret. Edictum & literæ ad Ordines supprimuntur. Quæ ad Bielkium scriptæ erant, remittuntur aspero responso addito; absurdum esse, durante cum Suecis bello imperium velle exercere in possessa ab hisce, & ad quæ jus sibi tam insigne ex fœdere quæsiverint. Ei conatui se omnibus modis reluctaturum. Talia deinceps à se aut Ordinibus postulare supersedeat. Cæterum Ordines pronum in Suecos animum testati, quanquam haut volente Legato, tunc discedebant, paulo post conventu repetito mentem suam plene declaraturi.

[Alia Ordinum propositio.]

§. 47. Ordines denuo congressi, cum antea ab se proposita Electori haut probari intelligerent, huc jam descendebant, ut regimen provinciæ ad receptam hactenus formulam administraretur, sub Electoris tamen nomine, idque deinceps regimen Electorale Pomeraniæ appellatum, sigillo Ducali [3. April.] tantisper uteretur. Id decretum Bielkio scriptum exhibent, petentes, ut istud adprobet, & ad Electorem mitti concedat, qui id ab eo ratum haberi curent; testati tamen, fœderi se fidem præstituros. Et conabatur Philippus Hornius Præses, & Cancellarius Schwalenbergius Bielkio persuadere, ne sinistri quid ex hoc suspicetur, quod ea magis in speciem sint decreta, ut in posterum apud Electo- [Quam Bielkius rejicit.] rem excusati esse queant. Enimvero Bielkius ista plane respuebat, quod perspiceret, Electorem in hæc facile consensurum, cum hac ratione regimen provinciæ nulla cum Suecis antegressa transactione nancisceretur; hortaturque Ordines, ut hisce altius penetrantibus desistant. Petunt inde iidem, ut denuo deputatos ad Electorem mittere sibi liceat, qui primum proposita ipsi adprobare conentur, & ut tantisper ad sua digredi queant, ad Kalendas Maji huc reversuri. Quorum utrumque Legatus abnuebat, cui ejusmodi cum Electore commercia prohibere injunctum erat: Inutilem juxta & periculosam fore eam missionem. Si quid Electori utique denuntiare velint, scripto id facerent. Interim manerent, & deliberationibus suis summam manum imponerent, ubi antea promiserint. Alias creditum iri, id ab ipsis agi, ut extracto negotio pro successu rerum consilia capiant. Quod si tamen utique rem differre pertendant, sibi quidem haut injunctum ab ipsis decretum vi extorquere, sed rationibus tantum moræ periculum demonstrare. His insuper habitis Ordines discessum adornant, causati, multos ipsorum jam abiisse, aut non comparuisse, nec sine omnium consensu de summa rerum statui posse. Interim rem in integro relinqui petunt. Quod Bielkius annuebat, modo & ipsi interim ad sinistra consilia non descendant, nec Electori aditum ad regimen provinciæ concedant, aut ullos possessionis actus exercere permittant. Omissa porro legatione literas [6. April.] ad Electorem scribunt, à Bielkio qua subjectionis quid præ se ferre videbantur emendatas, quibus alteram suam propositionem à Bielkio rejectam exponunt, utque is priori adquiescere velit, rogant testati, sibi non esse in animo jus ipsius infringere, aut officio se suo subtrahere; sed ut omnia in integro maneant, ac ruina patriæ avertatur; in quam is hostilia ne exerceat. Ast Electori fiduciaria ista [28. April.] administratio plane displicebat, nisi saltem sub nomine ipsius gereretur. Cæsarem aliosque Imperii Ordines dissuadere, ne in eam consentiat. Simul omnibus modis Pomeranos in Suecos irritare conabatur. Ipse quoque indies magis in eos exacerbatus, & armis jus suum persequi certus undique consilium opemque expetebat. Jam paulo ante mortem Ducis rem ad Cæsarem detulerat; qui literis causam ejusdem Imperii Ordinibus commendabat, hosque ad auxilium isti ferendum excitabat. [Brandeburgicus armis Pomeraniam vindicare constituit. 15 April. 10. April.] Vicini quoque Reges, & Danus cumprimis stimulatur ostenso, quantum ipsius interesit, eam provinciam in pristino statu permanere, nec Sueciæ accrescere; utque Reginæ persuadeat; finibus suis contenta Electori debita ne affectet. Pariter ad Utriusque Saxoniæ Ordines scribitur, ut Suecos ab istis destinatis dehortentur, aut ad sua vindicanda auxilium ipsi ferant. Ast Suecis fixum erat hoc rerum statu Electorem à Pomeraniæ possessione adprehendenda arcere, prohibita Pomeranorum cum isto communicatione, & hostium loco habendis, si qui ab isto ad Ordines mitterentur, aut horum aliqui negotii quid cum eodem miscerent. Regina quoque literis ad Electorem [26. Maji.] instituti sui rationes deducit, & ut eam controversiam ad futuræ pacis tractatus remittat, petit.

[Decretum Ordinum Pomeraniæ. 9. Maji.]

§. 48. Tertio congressu Ordines decernunt, ut Consiliarii & Magistratus munia sua deinceps ad formulam antea conventam exerceant, velut à Pomeraniæ Duce relicti; mutuam defensionem stipulati, si cuipiam ob id decretum à Brandeburgico aut alio molestia intentetur. Regalia quç vocantur, & summæ potestatis jura, & quæ citra peculiarem Principis consensum exerceri non solent, tantisper quiescere jubebantur. Addebatur protestatio, se neque Ducis jura invadere, aut indebitam potestatem exercere, neque suis privilegiis quid derogare cupere. Quanquam autem videri vellent hoc decreto primam propositionem,

quam

1637.

quam Legatus ad arbitrium Reginæ rejecerat, confirmasse; tamen in ipso instrumento nonnulli defectus reperiebantur, & in agendi modo impegerant Ordines, quod decretum secreto habitum subscriptumque obsignassent, ac statim discessissent, ac cum plerique jam abiissent, demum Legato communicassent velut sanctionem, qua isti utique adquiescendum sit. Statim quoque exercendæ administrationi se accingebant, Bielkio inconsulto. Unde hic confestim apud accitos Consiliariorum protestatur, actaque irrita declarat, quoad cum ipso super eadem re conventum fuerit. Ita ad justitium denuo reditum, & novo conventui dies indicta.

Quod Bielkius improbat.

Idem decretum discutitur.

§. 49. Congressis iterum Ordinibus Bielkius, quæ circa agendi modum impegissent exprobrabat, præsertim cum eo decreto non pauca contineantur, quæ in fraudem Sueciæ videantur tendere. Se inconsulto Episcopatum Caminensem in Croyæ Ducem collatum. In exordio decreti poni, ipsos morte Ducis humana protectione orbatos; cum tamen ex fœdere isto casu tutela provinciæ penes Sueciæ Regnum sit. Nec fœderis, nec communicationis cum Legato mentionem factam. Suspectum quoque esse, quod munia è priori obligatione continuanda dicantur, velut ad Electorem respicerent, cui in eventum morituri sine prole Ducis fides erat data; quodque eundem clementissimi sui domini titulo insignirent. Quæ etsi non absurda interpretatione Ordines lenirent: ea tamen postulante Legato mutare tergiversabantur, quod multi, qui decretum subscripsissent, non adessent. Mox belli se torrente in Pomeraniam infundente ea tractatio abrumpebatur. Suecis tamen pro captu temporum sic satis decretum probabatur, quod defectus ejusdem posterioribus scriptis fere emendarentur, Ordinesque declararent, bona fide se fœdere staturos. Equidem Bielkio injunctum erat, tentare, num Ordines permovere possit, ut vel sine exceptione summum provinciæ imperium Reginæ Sueciæ deferrent, vel in summo provinciæ Consilio Bielkius ejusque successor præsidis vicem obiret. Sed hic ambiguo rerum statu de istis proponere consultum haut judicans id tantum quærebat, ut administratio provinciæ ex recepta formula penes Ordines, res militaris, & quæ inde pendent, in solidum penes Reginam forent. Idque etiam Rectoribus Sueciæ probabatur ea lege, ut in isthac administratione Ordinum nulla Electoris mentio fieret, nec quid commercii cum ipso foret, nisi Legato consulto. Dissimulabat tamen legatus ista à Rectoribus Sueciæ ratihabita; quod expedire judicaret, rem in suspenso manere, ut temporibus mutatis tractatio instaurari, & aliæ conditiones proponi possent. Ita arbitrium armorum penes Suecos ut antea manebat. Jus per provinciales magistratus dicebatur, per quos & reditus bonorum Ducis mensæ destinatorum, detractis expensis exigui momenti, & molestiæ plus quam emolumenti habentes, dispensabantur.

Suecorum circa id decretum mens.

Suecorum super pace considerationes.

§. 50. Inter ista super pace à diversis diverso modo satagebatur. Ejus ineundæ ne quam viam plane repudiarent, Suecis graves rationes erant. Gallia tantum aberat, ut Cæsari, à quo magno cum exercitu petita erat, bellum indicere vellet, ut ad pacem non iret, sed rueret, exhausto tributis populo, terris hostili, & suo milite vastatis; consumtis fere Richelii Cardinalis artibus, cujus privatim intererat bellum trahi. Tenebat porro hostis in Piccardia Castelletum & Capellam, in confinio Hispaniæ Ciboram & Socoam; in mari insulam Honorati totam, Margaritæ maxima ex parte. Perierant hactenus immensa classis impendia; Mutinensis & Parmensis Dux, & Rhœtia omnis defecerat, de Mantuano & Sabaudo paria metuebantur; Vinariensis expeditio languide procedebat. Gerebat bellum cum Hispano Gallia, à quo ut sua recuperaret, facile Germaniæ rebus se exuitura videbatur. Et jam literæ, jam nuntii Bruxellas commeabant. Angli nondum desinebant inanibus legationibus & tractatibus tempus juxta, & pecuniam perdere; etsi vel paululum sibi circa Palatinatum satisfieret, circa reliqua parum laboraturi erant. Et quantillum erat, quod per Fleetwodum offerebant, ut militem conscribere apud se Suecis liceret; nempe quod Hispanis sæpe annuerant. Spargebatur equidem de navibus Palatino concedendis; sed quibus neque istius ditio recuperari, neque cætera Austriacorum destinata infringi poterant. Neque aliud ea classis actura videbatur, quam ut interclusa Batavis, Hanseaticisque Hispanica commercia Angli sibi solis occuparent. Quod lucrum pluris ipsis erat, quam Palatinæ Domus splendor, & Germaniæ Ordinum libertas. Batavi nec cum Cæsare sibi bellum volebant, & cum Hispano clam socios agebant; nec exercitum educere prius volebant, quam pecunia à Gallis numerata. Regis Poloni media ætas, è rebus gestis gloria, favor apud suos, Austriacorum affinitas, & in Sueciam spes non poterant non huic suspectæ esse. Vires maritimas ab eo quæri adparebat. Amicitias facile reperturus erat apud eos, qui Sueciæ invidebant. Germaniæ Principes plerique arma in Suecos converterant, præter Landgravium, & Bernhardum Ducem, quorum uterque rerum Gallicarum factus erat accessio. Regiones, in quibus bellum gerebatur, indies magis exhauriri & vastari; unde militi pecunia, aliaque bello necessaria largius quam ante hac è Suecia subministranda erant, ut & ipsa belli molestias non parum sentiret. Has ob caussas uti media pacis, undecunque proponerentur, repudianda non erant; ita nec consultum videbatur anxium ejusdem desiderium præ se ferre, aut hosti suspicandi caussam præbere, velut pacis conciliatores ab ipsis subornati forent. Et cum tam multi circa pacem satagerent, super tractandi modo, pacisque legibus discrepantia jactantes, tanto cautius procedendum erat, quoad constaret, num res serio ab hoste ageretur, & quam is tractandi viam demum insistere vellet, ne per præcipitantiam commoda sua destruerent.

1637.

§. 51. Sed & valde dubium erat, num Cæsari pax cordi foret. Equidem à nonnullis multa de prono ejusdem in pacem animo jactabantur. Belli adversus Suecos ipsum tædere, qui maritimæ oræ affixi hactenus sui nihil amiserint. Imminere cum Turca bellum, qui pacem cum Persis fecerit; & sine dubio ab adversa parte ad bellum illi faciendum stimuletur. Metum esse, ne pressi bello Germaniæ Ordines ad desperata demum consilia vertantur; aut ne in belli societatem cum Suecis Gallisque Angli quoque Batavique coeant. Cupiditate ulciscendi Gallos ipsum flagrare, quibus cumprimis sit offensus ob Mantuanum quondam negotium, & nunc ob ea, quæ in Lotharingum, & bello hoc Germanico patrata sint: nec ferre constituisse, ut isti Lotharingia potiantur. Animum quoque ejus à Jesuitis remotiorem, quorum consiliis nimium violentis uti ipse nolit, patremque usum doleat. Iisdem edixisse, ne posthac laborem fumant consiliis publicis se ingerendi; quod sapientes judicent; ubi superstitione capti Principes sacerdotibus se dent regendos, prævalere consilia violenta, periculosa, & Pontifici quam Principibus, ut fortuna maxime faveat, utiliora. Eundem pro certo habere, nihil magis ex usu esse

De animo Cæsaris in pacem dubitatur.

1637. Domui Austriacæ, quam Protestantium Catholicorumque per Germaniam libratas tenere vires, & utriusque partis modo gratia, modo metu res suas provehere, ut Rudolphus, & ante eum Maximilianus fecerit. Confirmabant aliqui velle ipsum, ut Sueci parte Pomeraniæ potiantur, ne Princeps Calvini dogmata amplexus nimis potens fiat; & Succorum interjectu Poloni Danique, & Saxonici Principes dividantur ac distrahantur. Ista quanquam sat speciose differebantur, facile tamen post deprehensum, istas qui proponebantur tractatibus à Cæsare nihil aliud quæsitum, quam ut Suecos Gallorum societate avulsos, ac per diffidentiam separatos primum amoliretur, inde totis viribus Galliam obrueret. Quo fine etiam per Cæsareos ministros spargebatur, Suecos cupide in pacem ruere, quo commodis suis apud Gallos, Anglosque & Batavos velificarentur. Etsi Sueci judicabant, parum sibi nocere, si ab istis credatur, viam sibi ad transigendum cum Cæsare patere, postquam iidem fere otiosi parum aut nihil ad communem causam conferebant; ac enixius sublevandos Suecos, si diutius eosdem in bello detinere vellent. Ex eo quoque conjiciebant rerum periti, Cæsari pacem parum curæ esse, quod is nunc specioso auxilii ferendi prætexto occasionem haberet potissimos Protestantium atterendi; quam ab his ipsis præbitam Pontificii in sinu gaudebant. Nec dubitarant Cæsarei duces jactare; sibi non defuisse facultatem Banerium apud Torgam in castra compellendi; sed ultro noluisse. Banerium quippe sibi operam commodasse ad Saxonem enervandum; nunc ejusdem opera Brandeburgicum quoque atterendum; post non defore sibi vires & ipsum in ordinem redigendi. Denique cum Banerius longe à finibus Cæsarearum ditionum discessisset, Cæsarei universorum Ordinum restitutione repudiata de illis tantum in gratiam recipiendis disserebant, quorum res ingressu Suecorum in Germaniam salvæ fuissent. Quin addebant, si Sueci ita rigide restitutionem Ordinum urgeant, ab ipsis quoque Pomerania fore cedendum

Brandensteinii Comitis irrita circa pacem opera. §. 52. Inter pacis conciliatores eo anno se ferebat Brandensteinius Comes, in aula quondam Cæsaris sat gratiosus; qui Oxenstiernæ superiore anno se obtulerat itineri Viennam suscipiendo, & tentandis de pace tractatibus; eundemque permoverat, ut literas ad Cæsarem scriberet, & mandatis ipsum super hoc negotio instrueret. Et jactaverat idem, utiliorem se Sueciæ operam navaturum, quam magnos mediatores, queis sui potius status rationes, quam Sueciæ cordi sint. Sed Cæsarei tunc rebus secundis inflati, non nisi de Suecis Germania exturbandis crepabant. Post fallente hac spe, ad proposita à Brandensteinio revolvebantur, ac Justum Gebhardum, ad quem iste Oxenstiernæ literas miserat, eidem respondere jubent; non ingratum Cæsari fore, tractatus in aula ipsius suscipi parcendo tempori, si quidem à Suecis mittatur quispiam idoneis mandatis instructus. Brandensteinius quoque in aulam Cæsaream evocatur, venia præteritorum data, cui & de tuto commeatu diplomate Cæsaris cavetur. Sed Suecorum rebus in melius euntibus, haut decorum visum ultro Legatum Viennam mittere, ignominiæ metu, si negotium non successisset; & ne velut ad extrema redacti pacem mendicare viderentur, simul quod Hamburgi, aut vicino loco tractare Sueciæ commodius foret. Unde à Rectoribus Sueciæ per literas Brandensteinii mandata revocantur. Quæ tamen serius in castra Baneri ad Torgam perferebantur, cum iste rei gerendæ cupidus, ac Cæsareo commeatu fretus iter jam ingressus foret. Eo diplomate insuper habito, cum Dresdam pervenisset, à Saxoniæ Electore in arctissimam custodiam una cum uxore partui vicina rapitur, in qua per aliquot annos detentus, vitam demum clausit, Banerio frustra apud Hatzfeldium expostulante, fidei à Cæsare datæ tam exiguam rationem haberi. Putabatur iste Cæsari has pacis leges propositurus, ut Suecis tota Pomerania, Brandeburgico Inferior Lusatia daretur. Saxo, cur manum isti injecerit, causam ferebat avocatoria neglecta, ac consilia adversus ipsum Suecis suggesta. 1637.

§. 53. Sed & Foppo Aizema Belgarum ad Cæsarem Legatus circa pacem satagebat, qui superiore anno Ratisponæ jactaverat; a Salvio sibi per literas significatum, Suecos in Cæsaris aula pacis tractatus ordiri velle; quod tamen Salvius à se factum negabat. Eam ad rem iste operam suam offerebat, spe boni successus facta; simul Brandensteinii conatus cavillabatur, qui præmature nimis de legibus pacis effutiisset. Enimvero Suecis hautquidquam placebat Austriacorum se ludibrio præbere; nec Aizema idoneus tantæ rei autor habebatur, omnibus, qui hominem norant, irridentibus, quod iste heic se ingerere non dubitaret; quem præsertim post suscepta sacra Romana gratiæ Cæsaris omnibus modis adrepere constabat. Fopponis Aizemæ inanis conatus.

§. 54. Majoris momenti videbatur Moguntini & Brandeburgici interpositio, Electoralis Collegii nomine suscepta, qui Sigismundum Marchionem delegaverant, expediendis, quæ tractatui præparando requiruntur. Quanquam & de hoc Sueci parum spei conceperant, quod Electores utique in professi hostis partes concessissent; & difficillima controversia cum Brandeburgico super Pomerania futura esset; cujus Legati etiam acerrime Suecorum res impugnaverant. Neque vero Marchionis ea apud Cæsarem existimatio erat, ut judicare liceret, illum dignum tam ardui negotii instrumentum haberi. Nec vana erat suspicio, eos tractatus tantum extrahendo tempori susceptos, quoad omnes Cæsareorum copiæ adversus Suecos undique coissent. Hautquicquam tamen placebat abrupte congressum abnuere; sed non inutile videbatur audire, quæ proponerentur, expiscandæ quantum licebat istorum menti, eosque in suspenso tenere. Initio igitur Marchio offerebat, se Stetinum venturum, quod Bielkius gravibus negotiis districtus oppido excedere vix posset, & super auspicando tractu acturum; addito, ut ne interim hostilia in Electoris terras exerceantur, ac præcipue sedi Principis securitas præstetur. Bielkius cum honorificum Reginæ judicaret istum ad se accedere, ut Stetini congrederentur facile annuebat. De Berolino Principis sede ad Banerium rejiciebat. Suecicas copias in Electoris ditione modestiam exercituros, prout Brandeburgici se erga istos gerere deprehendantur. Hoc responso non adquiescens Marchio super Berolini securitate denuo urgere, cujus cura sibi præcipue mandata sit, ut ni eidem prius caveantur, inde se movere nequeat. Mox tamen Bielkio re curatius expensa haut consultum videbatur Marchionem Stetinum venire. Nam & de Arnheimii machinationibus, quarum Brandeburgici conscii ferebantur, atrocia spargebantur; & expirante Duce iste Stetini præsens sine dubio possessionem provinciæ nomine Electoris invasurus erat; præsertim cum animadversum esset, ab Ordinibus conventum tunc agitantibus ejus præsentiam avide expectari, eamque ob causam eosdem negotiis jam absolutis discessum distulisse. Ergo ambabus manibus à Bielkio arrepta ansa quæ concesserat retractandi, quod ipse Marchio, ut Berolino cavetur, Stetinum venire

Tractatus cum Marchione Sigismundo.

Marchio Stetinum venire vult.

15. Jan.

5. Febr.

Ad Bielkio abnuit.

re

1637. re dubitaret; præsertim cum eodem tempore Brandeburgici Suecos Berwaldæ hospitantes oppressissent. Igitur denuo securitatem Berolino, & cessationem armorum abnuit; & exercitis per Brandeburgicos hostilibus post datas tuti commeatus literas, hasce jam expirasse. Novas se tamen 5. Febr. missurum, si Marchio Suetæ aut Prentzloviæ congredi secum velit. Marchio omissa, quam antehac 16. Febr. tam fervide urserat, de Berolino cautione, & nulla mentione de mutato loco facta, simpliciter commeatum renovari petebat, quo ad ipsum accedere posset. Ex eo suspicio augebatur, Brandeburgicu non tam tractatus pacis cordi esse, quam ut cum Ordinibus Pomeraniæ super successione capessenda ageret; qui & ipsi interea Stetini cupide istius 18. Febr. accessum expectaverant. Bielkius tamen, velut nihil istorum sentiret, respondebat; si fortasse Sueta aut Prentzlovia non placeret, alium congressui locum proponeret; super quo ubi conventum fuerit, in concedendo commeatu moram non fore. Igitur Marchio, cum artes suas non processuras Congressus Vierradæ habetur. animadverteret, demum consentit, ut Vierradæ congrediantur. Heic Marchio de Electorum instituto præfatus super tempore & loco tractatuum, 1. Mart. & quos Regina Legatos destinaret exquirere incipit; tum ut literæ tuti commeatus Cæsareis & Electoralibus Legatis expediantur. Ast Bielkius primo omnium procuratorium Marchionis inspicere cupiebat, velut totius negotii fundamentum; suum ipsi mox exhibere paratus. Ad quod Marchio ambigue; non dubium esse, quin Cæsar Legatos suos idonea agendi facultate instruxerit. Sibi præter ea, quæ jam exposuerit, nihil injunctum. Electorum mandata Custrini esse. Interim quæ sua mens super propositis sit, exponeret. Bielkius etsi parum hoc modo effici posse videret; tamen ne frustra iter susceptum foret, simul ne malevoli Suecos velut pacem aversantes, calumniandi ansam arriperent, super propositis disserere instituit, ut tamen nihil definiretur; sed omnia integra ad superiores rejicerentur; quod & Marchio se facturum dixerat. Nam absurdum erat, ipsum Reginæ nomine ad certi quid se astringere, cum Cæsari integrum foret ista acceptare, aut repudiare. Monebat porro Bielkius, non solum literas fiduciarias super expediendis præliminaribus, sed & illas, quæ circa summam negotii agendi facultatem tribuant, exhibendas; quas ab ipso Cæsare, non à solis Electoribus profectas oporteat, quippe qui tantum accessio Cæsarei belli sint. Tum accelerando negotio valde expedire, conventum Protestantium quamprimum indici, ubi soper amnestia, ac Sueciæ, militumque satisfactione transigatur, quo isthæc cum primario pacis negotio pari passu expediri queant. Legatos ferebat, se, Joannem Salvium, & Jacobum Steinbergium destinatos. Hamburgum utrique parti commodissimum locum fore; etsi Marchio de Lubeca, Brunswiga, & Francofurto ad Oderam mentionem quoque faceret. Ante Pentecostes festum congressui initium fieri vix posse. Literas tuti commeatus Marchio etiam pro cæterorum Electorum Legatis confici postulabat. Ista uterque ad superiores suos relaturum se promittebat. Et quia certi nihil definitum erat, supervacuum visum scripto ista complecti. Ita tone discessum.

Arnheimius capitur. §. 55. Dum Vierrada Gartzium Bielkius regre-3. Mart. ditur, cognoscit Arnheimium in prædio suo Boitzeburgo in Marchia Uckerana hærere. Fuerat is vir dudum rebus Suecorum valde pestilens, quorum consilia turbaverat, progressus stiterat; & vivo adhuc Gustavo Rege inauspicatæ pacis Pragensis fundamenta jecerat. Idemque præcipue circa finem superioris anni perpetuæ cum Cæsareis ministris conversatione, ac multis hinc inde itineribus ad Polonum, Danum, Saxonam, Brandeburgicum, Luneburgicum, Holsatum, valde suspectum se reddiderat, velut periculosa Sueciæ consilia coqueret. Ac constabat, Poloniæ ac Daniæ Reges ab ipso stimulari, ut armatæ pacis mediationem suscipiant, ac Sueciæ pacem, quæ ipsis placeret, obtrudant. Cui intercipiendo Rectores Sueciæ jam antea Wilmariæ præfecto mandata dederant, quod iste frequens inter Lubecam & Suerinum commearet. Mittit igitur Gartzio 6. Mart. Bielkius tribunum Bohmium, qui istum comprehensum sequenti die Stetinum abducit. Is initio paulo abjectiore animo se excusare, de studio pacis & innocentia sua testari. Sed cum intelligeret, cum alios, tum præcipue Meclenburgicum causam ipsius suscipere, ferocius loqui, velut rationem ab illis exacturus, qui manus ipsi injicere ausi essent. Igitur insuper habitis, quæ ille jactabat, fas esse credebant Sueci per turbida saltem hæc tempora, quibus ipsorum rebus multum nocere poterat, virum custodia detinere; quo fine & paulo post in Sueciam mittebatur. Unde sequenti anno iterum se proripuit, dum solennis in arce convivii incautius custoditur.

§. 56. Quæ Vierradæ acta erant, à Brandeburgico ad Cæsarem & Moguntinum transmittebantur; quorum hic super loco tractatuum omnia Cæsaris & Brandeburgici arbitrio relinquebat. Subdelegatorum congressus. Cæsar autem Marchioni procuratorium de loco & 5. Apr. tempore tractatuum agendi expediri jusserat. De 20. Apr. quo Marchio statim Bielkio significat, copiam ejusdem ipsi facturus, ubi iste exemplum sui prius transmiserit. Simul locum tempusque constitui postulat autographis procuratoriorum inspiciendis, ac præviæ conventioni absolvendæ. Bielkius ne quid prærogativæ Marchioni deferret, prius oblato procuratorii exemplo proponit, ut ab utroque delegati ipsa autographa mutuo inspiciant; quod & Marchioni placet, conventumque, ut isti in Oderæ fluminis insula inter Oderbergam & Suetam congrederentur. Die dicta ibi 1. Jun. conveniunt Joannes Lilliestroemus à Bielkio, & Joannes Georgius Bornius, & Johannes Marenholtzius à Marchione substituti; qui primo in navigio, inde in proxima ripa remotis arbitris diplomata mutuo exhibita perlustrant. In Bielkii pro- Disceptatio super procuratorio Suecico. curatorio Brandeburgici cavillabantur; quod istud de primario duntaxat negotio ageret, nulla præliminarium facta mentione; quod alicubi in ipso literarum contextu Reginæ nomen ante Cæsaris positum foret; quod Cæsar odioso & acerbo *partis adversæ* vocabulo insigniretur; & quod propius jam ad pacem accedere diceretur, velut ante hac à pace abhorruerit, aut ultro nunc pacem petat. Ordinum quoque Sueciæ subscriptionem desiderabant. Ad quæ pro tempore Lilliestroemius reponebat: Minorem facultatem superiore contineri; alios Reges Cæsari prærogativam quandam honoris vetere consuetudine deferre; sed in Regna sua pari jure summum imperium obtinere; cujus vi cum ejusmodi diplomata proficiscantur, non esse cur suum nomen alterius nomini non anteponant; cum & alteri pari jure uti sit integrum. Et cum Cæsari apertum cum Regina Sueciæ bellum intercedat, adversæ partis vocabulum molle quid & modestum præ se ferre: neque tamen difficile fore id tollere, si quid offendat: de cætero innoxie posita verba ultra scribentis mentem non esse producenda. Denique non moris esse, ut iis, quæ cum extraneis Principibus à Rege aut Tutoribus aguntur, Ordinum Sueciæ confirmatio accedat. Hisce sibi satisfactum fere Brandeburgici ostendebant, nisi quod *adversæ partis* vocabulum utique

1637. utique expungi postularent: omnia tamen ad superiores se relaturos polliciti. Exemplum procuratorii Cæsarei prælegebant quidem delegato Suecico; id tamen eidem tradere abnuebant. Sed & Cæsarem vix in Hamburgum aut Lubecam consensurum significabant. His actis ad suos Delegati utrinque revertunt.

§. 57. Marchio inde per literas alium congressum postulabat. Bielkius etsi id agi perspiciebat, ut Cæsarei singulare studium pacis ostentarent, ejusque extractæ invidiam in Suecos devolverent; hautquicquam tamen in congressum consentire volebat, quod inanem istum futurum perspiceret. Nam & quæ isti super procuratorio moverant in Sueciam referenda erant, cum ab se istud refingi non posset: & iidem Hamburgum ac Lubecam tractatibus habendis repudiaverant, cum ipse de nullo alio loco in mandatis haberet. Sed & in procuratorio Cæsareo quæ desideraret; & suspectum erat, quod exemplum ejus, quo super principali negotio agendi facultas conferebatur, communicare abnuissent. Igitur prius per literas exquirendum censebat, num Marchioni super scrupulis circa procuratorium suum motis, satisfactum foret; ac num hisce insuper habitis super primordiis tractatuum transigere vellet? Ast Marchio congressum urgere, quod ibi curatius utrinque dubia discuti queant; tum Bielkium arguere, velut postulato Protestantium conventu Cæsari leges præscribere, ac negotium extrahere vellet. Contra hic frustra congressus institui judicabat, ni Marchio declaret, motos à suis scrupulos circa procuratorium non obstare, quo minus tractatio suscipiatur. Et ubi is tergiversetur, satis indicare, pacem ipsi parum curæ esse. Crebræ hinc inter istos literæ, sed quibus nihil ad summam rerum proficiebatur. Inprimis Cæsarei notaverant, Imperatorem *Serenitatis* tantum, non *Majestatis* titulo salutari, quem cæteri Reges omnes ipsi deferre soleant. Equidem Gustavum Regem quadam epistola *Serenitatis* tantum vocabulum adhibuisse; sed ea de causa ad eandem nihil responsi repositum, & statim remittendam fuisse, ni tam sero reddita foret. Et constabat Cæsarem ab Angliæ Rege, & in pactis Stetinensibus à Joanne Sueciæ, & Friderico Daniæ Regibus Majestatis titulo honestatum. Quem nec Bielkius abnegatum iri pollicebatur, si & alii Reges, qui in eadem causa versarentur, eundem Cæsari tribuerent. Vicissim Bielkius in procuratorio Cæsareo notabat, quod Reginæ lingua Teutonica *Serena*, non *Serenissima* vocabulum foret tributum. Nam etsi Stetinensi pacto *Serenus* tantum titulo Sueciæ Rex à Cæsare nuncupetur; tamen cum ex eo tempore gliscentibus honorum vocabulis ab eodem alii Reges *Serenissimi* sint appellati, merito & Reginam Sueciæ eum sibi titulum postulare. Sed & absurde videbatur positum, quod Cæsar quæ acta essent, *clementer* se observaturum scriberet; quod vocabulum cum inter summas potestates invicem adhiberi non soleat, ex errore scribæ à Marchione profectum judicabatur. Inter hæc Marchio per literas Bielkio significat, cum ab Electore ad nuptias Poloniæ Regis legatus destinatus sit, alios à se suffectos, qui super præliminaribus tractatum cum ipso, aut ejus delegato concluderent. Enimvero quo minus Bielkius istos admitteret, obstabat, quod in procuratorio Marchionis de substituendi facultate mentio facta non esset; & quod *Serena* tantum titulum Reginæ tribueret; cum à Germaniæ Principibus nullus Regum aliter, quam *Serenissimus* & *Potentissimus* vocabulo nuncupetur. Ista cum ad Cæsarem relata essent, hic quidem de *Serenissima* titulo tribuendo, nec minus super vocabulo *clementer* omittendo facile annuerat; ut tamen utique *Majestatis* titulus sibi daretur. Marchioni quoque potestatem substituendi expressis verbis conferebat. Cætera quæ in procuratorio Suecico Marchio cavillatus fuerat, Cæsarei velut tricas scholasticas adspernabantur. Enimvero indies minus Brandeburgicam interpositionem æstimabant Sueci, gliscente animorum exacerbatione, quod Brandeburgici nuper vulgatis, quæ super successione Pomeranica agitata fuerant, Gustavum Regem perstrinxerant, & Bielkii contumeliosam mentionem fecerant. Et constabat ipsos Viennæ pacem magis sufflaminare, quam promovere, Cæsari ingerentes, in proclivi jam fore Suecos Germania vi expellere. Unde potius visum tractatus istos non quidem plane abrumpere, sed tantisper in suspenso tenere, quoad adpareret, quem successum ratihabitio Gallici fœderis habitura esset. Accedebat inde Bielkii valetudo, per quam publicis vacare negotiis ipsi non licebat. Eoque Brandeburgicis Legatis de novo congressu postulantibus, responsum. Rectorum Sueciæ declarationem super motis dubiis nondum adpulisse. Mox cum Bielkii morte quæ insequenti vere secuta est, ea tractatio plane expiravit. 1637.

Defectus procuratorii Cæsarei.

23. Jul. Tractatus cum Marchione expirant.

16. Oct.

§. 58. Eodem anno secretos Hamburgi cum Salvio tractatus moliebatur Augustus Brunsuicensis Dux internuntio Werdenhagio, clam succinente Cæsaris apud Hamburgenses Residente Menzelio. Rectores Sueciæ etsi in universum Germaniæ Principes suspectos haberent, tamen præ quovis alio hujus Principis operam amplectendam judicabant, qui & prudentia pollebat, nec ministro cuipiam suo obnoxius erat; simul aulæ Cæsareæ gnarus, notusque, & ob aditam nuper hæreditatem cæteris potentior, ac majore forsan autoritate. Cujus insuper intererat pacem coire, sed quem ea, ad quæ Sueci adsperabant, parum aut nihil tangebant. Ab isto negotium ita designabatur, ut Salvius & Menzelius, commeante inter utramque Werdenhagio, cui res valde cordi videbatur, primordia tractatus absolverent. Inde è Cæsareis Consiliarius Hamburgum veniret, qui cum Salvio super controversia articulis secreto transigeret. Tandem Augustus Dux, & Osnabrugensis Episcopus mandatis Cæsareis instructi solenni more tractatui colophonem imponerent; id quod Sueciæ honori sit dandum. Ostendebat in hoc negotio singulare studium Augustus Dux, & quoad procuratorium quod expectabat à Cæsare adesset, leges pacis à Salvio proponi postulabat. Sed qui cum ad acta Oxenstiernæ cum Saxone remittebat, ad propiora descendere veritus, quoad susceptis tractatibus adpareret, quid solidi negotio subesset. Ubi id cumprimis mirum videbatur, quod Menzelius omnium aliorum circa pacem operam elevabat, ac ultro, ne Sueci festinanter agerent, monebat. Cæsari quippe omnes, qui heic se offerant, admittendos, ne quam pacis viam repudiasse videatur; sed quorum nemo rem confecturus sit. Multa insuper de Poloni, Dani, Saxonisque, & Brandeburgici conspiratione jactabat, quæ & ipsi Cæsari sit suspecta, eoque velle ipsum æquis conditionibus cum Suecis transigere. Regem Daniæ præfecturam bellicam Inferioris Saxoniæ, simul Baltici maris & Oceani affectare, suffragante Saxone, Brandeburgico, & Meclenburgico. Eundem jam Cæsari obtulisse, se ex legibus pacis Pragensis Sueciæ bellum illaturum, circa ductores in exercitu Suecico corrumpendos satagere; cum Hispano fœdus inivisse, qui magnam pecuniæ vim suppeditaturus sit. Polonos per Joannem Casimirum Principem omnia agere, quem pacta Borussica non teneant. Illis consti-

Augusti Brunsuicensis Ducis super pace conatus.

Cæsarei ministri narrata.

1637. constitutum, non in Germania solum Suecos aggredi, sed & ipsam Sueciam invadere. Eo fine duas classes in mari Baltico adornari, quarum uni in portubus Holsatiæ, alteri ad Gedanum statio sit futura. Nominabat etiam, qui classem Suecorum incendendam suscepisset. Sigismundi Marchionis tractatus mera esse ludibria, & qui Danicis & Polonicis consilus regantur: eoque si abrumpi plane non possint, scriptis duntaxat agendum vitato congressu. Danum & Polonum de Suecia inter se dividenda agere; eoque Cæsarem satius judicare, Sueciam subsistere, quam ipsius vicinis accrescere. Suadebat quoque, ne Sueci per inducias seduci se patiantur, utque omnibus viribus Saxonis ac Brandeburgici copias opprimant, quibus & ipse Cæsar parum fidat. Talia ab hostis ministro prolata incertum erat, num revera ita se haberent, an ad diffidentiam serendam pertinerent, & ut Sueci timore correpti eo cupidius in pacem ruerent; præsertim cum & vulgo Werdenhagius nimiæ credulitatis, & Menzelius jactantiæ insimularetur. Quicquid tamen subesset, rationis erat ista non plane insuper habere, & quanta liceret circumspectione uti.

Augusti Ducis consilia.

§. 59. Id porro constabat, Augustum Ducem apud reliquos Protestantes Principes id agere, ut ne ipsis insciis pax cum Suecis coiret: & videbantur isti secreto id moliri, ut in unum corpus juncti mediatores se Cæsarem inter, & Reginam Sueciæ ferrent, quo commodis suis, quæ in isthoc negotio vertebantur, tanto melius invigilare possent. Et præcipue Brunsuicenses & Luneburgici Principes jam manifesto deprehendebant, per Pragensem pacem, & Electorum Ratisponæ conventum ad Germaniæ quietem parum profectum; Ordinum ac præcipue Protestantium salutem ac libertatem in lubrico versari; ac Principum fastigio, dum ad publicas consultationes non admittuntur, non parum detractum. Igitur ejus familiæ Principes Hildesiæ congregati de summa rerum consilia conferebant. Ubi id imprimis agnoscebant, nunquam Germaniæ stabilem quietem redituram, nisi omnibus Ordinibus restitutis. Exclusos quippe extrema omnia tentaturos; exteros hoc obtentu pedem magis in Germania firmaturos. Extracto bello autoritatem Imperii, omnibus quondam nationibus formidatam evilescere, provincias desolari, Ordines pessumdari. Aleam Martis ancipitem; infinito labore & sumtu opus fore ad Suecos ora maritima depellendos; & ut fortuna Cæsareis arrideat, Saxoniam utramque misere vastandam. Igitur primo omnium illi censebant, omnes qui pacem acceptare velint, abolita præteritorum memoria, dignitati & bonis restituendos. Tum ut onus satisfactionis Sueciæ, non in solos Protestantes devolvatur, sed in omnes distribuatur, eos præsertim, qui à bellorum oneribus immunes hactenus egissent. Quapropter conventu quamprimum indicto opus esse, quo de his omnibus transigatur. Denique ferendum non esse, de negotio pacis neque sibi, neque quantum sciant alteri è Principum Ordine quid communicatum; quod tamen velut communis salutis firmamentum universorum Ordinum consensu expedire par sit, nec solis Electoribus eam curam relinquendam, quorum alias eminentia non solicitetur. Atque isthæc Cæsari & Electorali Collegio per literas exponunt, rogantes, ut ipsi ac reliqui Ordines nego-
16. Apr. tio pacis adhibeantur, suaque desideria audiantur ac quod omnes tangat, communi cura expedia-
18. Apr. tur. Eadem quoque Saxoniæ Electori peculiariter commendant; utque si fieri possit præparandæ paci conventus Protestantium indicatur. Simul Brandeburgicum, ut paci reducendæ operam det, hortantur. Enimvero uti per hæc arcana pacis Pragensis convellebantur; ita mirum non erat, Augustum Ducem deinceps Cæsari parum idoneum pacis sequestrem visum, cujus rationibus non quadrabat, Principes Germaniæ ipsius destinata nimis profunde inspicere, ac sua emolumenta tractatibus infarcire. Ita & istius Ducis mediatio in ipso velut ortu suffocata est. Equidem longo post tempore Werdenhagius denuo ad Salvium accedebat, diuturnum heri sui silentium excusans, quod is cœptos à Sigismundo Marchione tractatus distrahere noluerit. Nunc autem Cæsarem declarasse, sibi placere, ut Hamburgi citra strepitum res transigatur; qua perfecta Regem Daniæ accessurum, qui sua autoritate tractatui splendorem adderet. Enimvero ista tanquam vanitatis manifesta repudiabantur; ac potius suspicio erat, eundem Legato Gallico Avauxio operam navare, ab ipso subornatum, Suecorum destinatis expiscandis. Nam mire tunc anxii erant Galli, ne Sueci seorsim cum Cæsare transigerent. Eoque Salvins istum cum ambiguo responso dimittebat, ut neque pacem repudiasse videretur, neque Gallis sinistre suspicandi ansam præberet.

Lauenburgicorum Ducum circa secretum tractatum conatus, mense Aprili.

§. 60. Reducendæ paci operam quoque navabant Duces Lauenburgici fratres, Franciscus Albertus, & Henricus Julius, qui ad Banerium in castra apud Torgam accedebant, ubi iste petito secreto Banerio coram & Torstensonio exponit: jussum se à Cæsare è Banerio sciscitari, num ipse facultate super pace tractandi sit instructus; quo casu Cæsar non ingratas pacis leges sit propositurus. Banerius nihil super pace in mandatis se habere confirmabat, nec absque superiorum autoritate tale quid suscipere audere. Nosse tamen honestam pacem à Regina non repudiatum iri. Id Dux ad Cæsarem relaturum se recipiebat, addito, Cæsarem sibi Vienna discedenti confirmasse; si Sueci nihil terrarum in Germania postulent, quas dare penes se non sit, & pacem Pragensi sartam tectam relinquant, se *chartam* quam vocant *blancam* missurum, cui pacis leges pro lubitu ipsi ininscribere possint. Hamburgum inde delatus Dux cum Salvio statim agere secreto cœpit, de studio Cæsaris in pacem confirmans, super amnestia & stipendiis militum difficultatis nihil fore; ac si Sueci in provincias Cæsaris hæreditarias penetrare possint, Cæsarem circa cedendam Pomeraniam facilem fore; alias ægre eam obtentum iri. Addebat, si præscivisset, operam suam Suecis gratam fore, statim procuratorium allaturum fuisse. Sed metuisse, ne paria sibi cum Arnheimio struerentur. Quod si ipse pacis conciliator admittatur, spem sibi boni successus esse. Salvius laudato ipsius studio de insidiis securum esse jubet. Arnheimium si nihil aliud peccaverit, in eo graviter offendisse, quod tantæ dignationis dux, absque commeatu Suecico hinc inde ad hostes itaverit. Reginam paci pronam; & si ipse Cæsareo mandato instructus veniat, lubenter admissum iri. Quo responso lætus Dux, cum Cæsarem ad separatos cum Suecis tractatus quamprimum suscipiendos percupidum ostenderet, statim cum Francisco Carolo fratre, & Mithobio, quem consiliarii in vicem adsumserat, ad iter Viennam ineundum se accingit. Hærebant tunc Hamburgi Legati Gallici Chaumontius & Avauxius valde solliciti, ne Sueci separatam cum Cæsare pacem concluderent, quo casu operam daturi erant, ut Suecos præverterent... Eoque Duci commiserant, operam daret, ut cum Gallis Suecisque pariter transigeretur. Sin id obtineri nequeat, utique efficiat, ut cum Gallis prius fiat; præter alia promissa decem millia coronatorum Hamburgi statim repræsentanda offeren-

1637. offerentes. Dux Viennam delatus circa primordia tractatus parum difficultatis reperiebat, nisi quod Cæsarei pro Hamburgo Francofurtum ad Oderam, Erfordiam, aut Wratislaviam tractatunm locum proponerent, ac separatim cum Suecis non junctim cum Gallis agere vellent. Ac spes erat rei bene conficiendæ, si Banerius stationem ad Torgam obtinere, aut in Cæsareas ditiones penetrare potuisset. Sed illo ad oram maritimam pulso, uti qui Suecis favebant animis debilitabantur; ita Cæsarei elati facili negotio bellum adversus Suecos patrari posse sperabant. 7. Jul. Igitur frigide Francisco Alberto Duci respondetur: Sigismundo Marchioni de pace agere jam commissum, qui Reginæ Sueciæ declarationem expectet; ea si æqua fuerit, inde paci moram non fore; ac si res ita ferat, oblata à Duce opera usuros. Et fatebatur ipse Dux; antea persuasum sibi fuisse, serio Cæsarem in pacem inclinare, sed nunc omnia simulata comperire. Unde ipse mox offensus negotium deponit, idqne fratribus persequendum reliquit. Cæsar suspectum habuerat ob Calvini dogmata valde tunc invisa, in quæ iste pronus erat, & quod conjunctim cum Suecis Gallisque tractandum urgeret; id quod Cæsari plane ad palatum non erat. Post fratribus ejusdem Henrico Julio & Francisco Carolo, ulterius satagentibus 14. Sept. pariter responsum: cum à Marchione Sigismundo super primordiis tractatuum agatur, & Bielkius ad Reginam acta retulerit, se antequam ejusdem declaratio adveniat, progredi longius non posse, ne iste tractatus novo instituto turbetur. In ipsorum tamen arbitrio esse, si suo nomine è Salvio velint cognoscere, num iste solus idoneis sit mandatis instructus paci concludendæ. Etsi tractatus Brandeburgici non succedant, istorum operam repudiatum non iri. Nec eo secius isti jactabant, secretos hosce tractatus successuros, si Cæsar *Majestatis* titulo salutetur, & pro Hamburgo Brunswiga admittatur, quod Cæsar Hamburgi tractare nolit ob Legatos Gallicos, qui sine dubio negotium disturbaturi sint. Enimvero ista Suecis valde suspecta erant, ac loci mutatio plane à scopo agitandi in occulto negotii aberrabat: cum Salvius unque Hamburgo Brunsuigam se conferre non posset, quin id Galli resciscerent. Et si capita, super quibus tractandum erat, considerarentur, Cæsar, quod sui arbitrii erat, exclusos à pace restituere præsertim circa Palannum abnuebat; satisfactionem Sueciæ ac militum in Protestantes Ordines rejiciebat; de qua re an ipse solus secreto præsertim tractatu statuere posset, merito dubitabatur. Igitur cautissime procedendum erat, cum Cæsarem nil aliud quærere adpareret, quam ut Suecis illuderet, ac ipsorum consilia, diremta cum Gallis societate, turbaret. Nec tamen Franciscus Carolus Dux cum Mithobio Hamburgum reversus, Henrico Julio Viennæ relicto, iterum apud Salvium instare desistebat, de studio Cæsaris in pacem multa jactans, & ut in Brunsuigam consentiatur, quo is commeatum Gallicis & Anglicis Legatis non sit daturus, qui Hamburgi tractatibus remoram injecturi sint. Cæsarem in universum omnes amnestiæ inclusurum; sed quæ circa singulos observanda sint, in conventu omnium Ordinum definiendum. Suecis summam pecuniæ dandam, & in Pomerania hypothecam constituendam. Super militum stipendiis facile conventum iri. Contra Salvius, uti jussus erat, Hamburgo insistebat; de cætero idoneis se mandatis instructum, sed quæ ut exhibeat, à se postulari, nequeat, nisi viso prius Cæsareo procuratorio. Reginam titulum Cæsari, quem alii Reges tribuant, non negaturam; vicissim eum, quo Cæsar alios hæreditarios Reges salutet, deposcere. Veniant modo Cæsaris mandata, ut serio rem agi adpareat, ne Suecis necessitas adferatur Wismariensia pacta confirmandi, & fœdus concludendi. Id quippe Salvius agere jussus erat, ut ostentatis pacis tractatibus Gallos ad satisfaciendum fœderi, & contra fœdere ingesto Cæsareos ad pacem compelleret. Dux contra solicite instare, ne fœdus Gallicum præcipitetur, quo perfecto spem pacis ad aliquot annos evanescere; pericula belli, commoda pacis longe præponderare utilitati, quæ ex fœdere Gallico speretur. Et quia circa locum tractatuum discrepabatur, offerebat, se removendæ isti remoræ cum Mithobio Viennam iturum, & vel procuratorium pro se allaturum, vel Cæsareum adducturum. Enimvero isti secreti tractatus indies Suecis minus arridebant, si expenderent, quem agendi modum Cæsar observaret, & quæ ratio foret istos tractatus in occulto peragendi, simul quos homines istis adornandis adhiberet; Henricum Julium Franciscum Carolum Duces, Mithobium, alios, quorum artes tanto negotio idoneas nemo non norat; nec aliter judicari poterat, quam eosdem in contumeliam Sueciæ huic operæ admoveri. Nec adparebat, quomodo Salvius nemine sentiente Hamburgo Brunsuigam se conferre posset: cum tamen isti tractatus secreto forent peragendi. Igitur nihil sane aliud agere Cæsareos adparebat, quam ut tempore per inania ludibria extracto invidiam belli continuati in Suecos devolverent, & hos ab illorum amicitia & fœdere divellerent, à quibus opis quid rei bene conficiendæ expectare poterant.

§. 61. Inter tot alios circa pacem satagentes frigebat Daniæ Regis mediatio, ab initio Suecis invisa, nunc & ipsi Cæsari suspecta, quod dum filio suo Reginæ connubium affectat, Suecis se venditaturus crederetur. Et dixerat Cæsar; compendiosas sibi ad pacem vias competere. *Daniæ Rex frigide circa pacem laborat.* 5. Maji. Berolinum tamen missus à Rege Christophorus Lippius Cancellarius Stetinum transiens apud Bielkium exponebat; Regi suo mirum videri, quod cum superiore anno ipsius mediatio in Suecia denuo acceptata fuerit, variæ nunc viæ ad pacem cum Cæsare ultro quæsitæ, aut admissæ dicantur. Inde scire istum velle, quo loco res sint, quæ spes pacis allubescat; ut si pacis negotium hac via parum procedere videatur, ipse pro virili eam alia per media promovere queat; cum sua maxime intersit tractatus accelerari. Ad quæ Bielkius: Reginæ dolore, partis adversæ culpa Regis operam hactenus infructuosam fuisse; & à Cæsare alias occasiones arreptas ipsum prætereundi. Inde qua ratione tractatus cum Marchione Sigismundo cœperint, exponit. Nam eo nondum rediisse res Sueciæ, ut à Cæsare pax ultro ambienda sit. Sed ut audiantur, qui de pace disserere instituant, saltem ut mens eorum exploretur, Regi non adversum fore. Ostendebat præterea privatis sermonibus Lippius ille; Regem suum valde cupere tractatus accelerari, ut perspicere queat, penes quem culpa extracti belli hæreat. Addebat; Sueciam facile honesta pace potituram. Sed Protestantes Pragensi conventione fructu pacis religiosæ juxta ac profanæ fere privatos. Nec eosdem animo concipere posse, quantum servitium sibi arcessiverint, quod Pragensi pace aula Cæsarea pro foro competente sit agnita. Ad quæ reponebatur: penes Suecos non stetisse, quo minus honesta pax dudum coiret. Pragensis pacis incommoda facile abolenda, si & alii, quorum interest, parem cum Suecis operam navare velint. Quanquam autem iste & tunc, & post reversus, nil nisi de pace dissereret; suspicio tamen erat, cum clandestini quid circa

1637. Aug. ca Pomeraniam, & præcipue Rugiam insulam agitasse. Sicut & post parum sincere Rex ipse egisse deprehendebatur, dum Salvium, quem Glückstadii honorifice exceperat, inter multa familiariter dicta monebat; non esse quod Gallis multum confidant Sueci; illos enim quando occasio arriserit, pacem facturos exclusis Suecis quod idem paulo ante de Suecis Chaumontio & Avauxio Gallicis legatis ingesserat, addito, se, cæterosque quorum interest, omnia potius sursum deorsum versuros, quam passuri sint, ut vel latum pedem in 25. Nov. solo Germanico Sueci retineant. Post tamen Cæsar Regis mediationem denuo acceptat; quas lite- 12. Dec. ras Rex Salvio transmittit; simul percunctatur, quo loco negotium pacis è parte Suecorum se habeat, & quousque ipse idem suscipere queat. Cui Salvius: integrum adhuc Reginæ esse, pacem facere; cujus studio ratihabitionem fœderis Gallicani hucusque distulerit, & pacis conciliatoribus aures præbuerit. Sed cum adpareat ab hoste rem serio non agi, necessum esse, ut propius se amicis societ, ratihabitione propediem utrinque permutanda, quo facto non amplius sibi concessum absque Gallia pacem tractare.

Meclenburgici Ducis conatus.

§. 62. Adolfi Friderici Ducis Meclenburgici operam, etsi nulla successus spe, Rectores Sueciæ haut plane abdicandam duxerant; quin denuo significarant; non ingratum fore, si vel apud Saxonem, vel ipsum Cæsarem rem gerere pergat. Unde & is post, infuso in Meclenburgicam utroque exercitu, sperabat summis ducibus ita vicinis negotium forte compendiosius confici posse. Eoque à Banerio exquirit; num ipsi placeat ab se rem suscipi, in qua fidelem operam sit navaturus. Cui Banerius; super pace nihil se in mandatis habere; si tamen constet, Cæsareos duces tractandi facultate instructos, se promovendo negotio non defore. Conabatur autem Dux ad eum modum, quo antehac Oxenstiernam inter, & Saxonem ipso interveniente agitati fuerant, tractatus instaurare sub spe rati, ut de quibus inter istos jam convenerat firma persisterent, reliqua nunc definirentur, summorum utrinque Principum ratihabitione accedente. Ita tædiosa super præparatoriis disceptatione supersederi posse, cui tractatus cum Marchione adhæserit. Isthæc ille apud Gallasium proponebat, simul Sal- 8. Nov. vium invitat, propere Wismariam veniat, ac se intermedio cum Gallasio negotium secreto suscipiat. Enimvero hanc tractandi viam inire quidem poterat Oxenstierna, cui nullo limite circumscripta mandata erant concessa. Salvius autem certis mandatis alligatus, id superiorum injussu audere non poterat. Præsertim cum constaret, Cęsarem non temere ulli ducum pacis negotium commissurum, uti Fridlando quondam factum. Igitur 30. Nov. excusabat se Salvius, & in Cæsarei legati Comitis Curtii adventum rem differebat. Missus hic fuerat contrahendo legionum numero, & ut super hibernis disponeret. Sed fama spargebat venisse pacis causa; & magna spes erat, per eum rem brevi confectum iri, ni ratihabitio Gallici fœderis interveniret. Eoque passim Principes civitatesque Salvium per literas rogabant, ut pace tam propinqua fœderis instrumenta permutare differat. Et non Meclenburgicus solum, sed & Lauenburgicus congressum istum adornare properabant. Enimvero evanida erat ista pacis spes, cum Curtio de pace nihil mandatum esset; sed ut proximo vere per hiberna rejecto exercitu bellum acrius sumeretur, Pragensis pax exsecutioni daretur, animi omnium in Suecos concitarentur, & commercia istorum cum Hanseaticis turbarentur. Apud Hamburgenses idem quoque instabat, ne exterorum Legatis locum præberent fœderibus suis cudendis. Nec 1637. multo post iste cum Gallasio locutus Viennam revertit. Quin ipse Lauenburgicus minister literis Vienna scriptis fatebatur, à Cæsareis Lauenburgicos Duces adunco naso suspensos ob susceptum pacis negotium, cui ipsi hautquicquam pares forent.

Ad conventum Coloniensem Sueci venire nolunt.

§. 63 Non major erat successus tractatibus communi paci instaurandæ Coloniæ institutis, quo Legatos non mittere Suecis fixum sedebat. Nam præterquam quod tota civitas alieno ab ipsis animo foret, Pontificis legati exsortes suorum sacrorum ne adspicere quidem dignabantur, adeo quidem, ut qui olim Vervini ad pacificationem Galliæ Hispaniæque missus fuerat, abiturum se dixerit, si Angli eodem admitterentur. Metuebatur quoque ut evitari posset certamen de Legatorum inter se dignitate atque ordine, haut dubie animos asperaturum. Franciæ quidem Regnum vindicare sibi velle locum ab Imperio Romano proximum. Sed in Conciliis quæ ad Ecclesiam pertinerent, nihil observatum aliud, quam ut pro tempore, quo Regnum unumquodque Ecclesiæ Romanæ se aggregasset, locum obtineret. Id vero ad res civiles nihil pertinere. Et tamen ab Upsaliensi Archiepiscopo principem locum ob antiquitatem deberi Regno Sueciæ in Consilio quondam Basileensi, disputatum fuerat. Cæterum quæ plurimum ad conciliandum Regnis dignitatem valent, antiquitas & finium amplitudo si spectentur, his Sueciam facile vincere. Opponenti possessionem Regum Galliæ dici, ea si vera esset, non ultra tamen posse extendi, quam adversus eos, qui cessissent. Suecos nulla pridem habuisse negotia extra suum septentrionis orbem, ubi cessissent nemini. Ex quo latius ipsos sua virtus tulisset, in fœderibus rebusque aliis cum Galliæ Regibus ex æquo egisse. Nec eo secius Avaugurius Holmiæ instabat, ut eo Legati mitterentur: Pontificem non nisi Catholicorum controversiis sese immisturum. Protestantium negotia à Venetis, aliisque mediatoribus suscipienda. Regem Galliæ fortasse Legatos suos eodem præmissurum, ut tamen ante Suecorum adventum nihil agatur. Igitur Legatos ocyus in Hollandiam mitterent, ut accepto per Venetum Legatum commeatus diplomate Coloniam se conferre statim possint. Enimvero ista Sueciæ Rectoribus haut arridebant. Nam & Venetis Suecorum negotia parum cordi erant, quos minore loco habebant, quam Hispaniæ, Galliæ, Angliæque Reges; qui & Gallorum rebus in Italia adflictis operam suam Hispano adprobare studebant, antiquo apud ipsos more, ut ventus fert ita vela vertere. Sed nec Veneti adhuc Reginę mediationem suam obtulerant, nec à quopiam aliorum Regum apud istam de hoc conventu actum erat, præterquam à Gallicis ministris. Cum tamen necessum utique foret, mediatores prius operam suam offerre, Reginæ Sueciæ non minus quam hostibus institutum suum exponere, utramque partem audire, super primordiis tractatuum utriusque consensu constituere, & utriusque dignitati ac securitati cavere. Quę 6. Febr. omnia Rectores Sueciæ Avaugurio demonstrant; & ob isthæc neminem sibi vitio versurum, quod non ita temere ad tractatus ruant. Quod si negotium id rite suscipiatur, in se nihil desideratum iri. Mittebant post Veneti literas ad Reginam, quibus conciliandæ paci operam suam promptam testabantur. Quæ tamen ideo displicebant, quod Reginę solum *Serenissimæ*, non & *Potentissimæ* nomen tribuissent. Id quod sequenti tempore Legatus Venetus Lutetiæ apud Legatum Suecicum Hu- 21. Oct. gonem Grotium excusatum ibat. Non id factum,

Veneti mediationem suam offerunt.

1637. quod minoris quam oportet Regnum Sueciæ æstimarent, sed ex suo more veteri. Nec Regi Galliæ aliter scribi, quam *Serenissimo & Christianissimo*; nec Regi Hispaniæ quam, *Serenissimo & Catholico*. Cui Grotius reponebat: Se Venetis nihil præscribere. Cæterum Reges Sueciæ à Galliæ & Angliæ Regibus salutatos semper *Serenissimos Potentissimosque*; nec æquum esse, ut ab ullo Principe aut Republica aliter salutentur. Reges quoque nominatos forte titulum *Christianissimi*, & *Catholici* tanti æstimare, quanti illum *Potentissimi*. Quanquam facile patebat, qua ratione Veneti istum errorem admisissent. Aula quippe Romana Reges, qui nascendi sorte Regnum accipiant, electis præfert, & his *Serenissimi* tantum dat titulum, illis insuper *Potentissimi*; quem morem Cæsarei & Veneti sequuntur: queis de mutatione Regni Sueciæ sub Gustavo parum constituisse videtur. Quidquid ejus esset, sane à Pontifice id profectum credebatur; & quia Veneti in Domum Austriacam, ac in Poloni quoque ideo amicitiam inclinabant, è Suecia nihil boni malive expectantes. Quorum & Legatus Grotio Lutetiæ de honore debito quid detrahere instituerat, quod & sequenti anno ejus successor paulo apertius faciebat, instinctu sine dubio aulæ Romanæ, & quorundam Gallorum Suecis iniquorum. Obtentui sumebatur, quod Grotius non à Regina, sed ab Oxenstierna solo literas fiduciarias habebat. Etsi iste postea ad Grotium mittebat, qui pro offensa satisfaceret, si quid peccatum esset, non id dolo malo admissum, sed errore & inconsiderantia.

De salvi commeatus literis ad conventum Coloniensem. §. 64. Interea Gallorum instinctu Veneti apud Cæsarem, Regemque Hispaniæ institerant de expediendis tuti commeatus literis pro Legatis Galliæ Regis, ejusque sociorum, & peculiariter pro Regina Sueciæ, Protestantium Germaniæ Ordinum, Belgarumque legatis. Etsi Suecis displicebat, quod Galli se haut petentibus, qum ne admonitis quidem ipsorum egissent negotium, seque Austriacis venditassent, velut Suecos inter accessiones suas haberent. Enimvero Cæsar salvo conductui legatorum Gallicorum hæc verba inseruerat; *si modeste se gerant, sincere agant, & pacem Pragensem salvam relinquant*; quæ miram indignitatem spirabant, & vel sola testabantur, quam parum in pacem Cæsar inclinaret. Hispaniæ autem Rex Suecis quidem literas tuti itineris dederat, non item Belgis. Viceversa Cæsar Belgis easdem concesserat, etsi formula incongrua; Suecis autem & Protestantibus Ordinibus ut daret, nullo modo adduci poterat. Nec eo secius Austriaci Papæ aliisque persuadere conabantur, culpam extractæ pacis penes Gallos hærere. Quo fine & Hispaniæ Rex Legatos suos Joannem de Melo, & Cancellarium Mediolanensem mense Aprili Coloniam mittebat. Ea ludibria Galliæ Rex literis prius inde misso Gardio Pontificis Nuntio Coloniæ demonstrabat; & quam in se mora non esset, quo minus pax orbi Christiano restituatur. Quanquam autem Galliæ Rex in conventum Coloniensem consensisset; tamen cum videret, Suecos non sine causa eum locum adspernari, veritus ne si ipse pertinaciter eidem insisteret, Sueci separatis tractatibus cupidius aurem præberent; per Chaumontium & Avauxium declarat; si Sueci nullo modo Legatos Coloniam mittere velint, se in Hamburgum aut Lubecam consensurum. Quod si autem Sueci utique separatim tractare cupiant, aut si adversa pars cum utrisque simul tractare nolit, Avauxio in mandatis datum, ut Suecorum tractatibus Hamburgi intersit: Suecis tamen vicissim integrum fore aliquem Coloniam mittere, quæ ibi agantur observaturum. Etsi alias Galli separatos tractatus dissuaderent; jactantes junctim majore cum efficacia rem posse perfici; divisos locis tractatus speciem dissensionis inter socias Coronas dare: Austriacos ansam inde arrepturos easdem disjungendi. Quæ omnia eo spectabant, ne forte clam Gallis cum Cæsare Sueci transigerent.

Gallorum nova propositio de loco tractatuum.

§. 65. Mox Ferdinando II. mortuo nova tractatibus Coloniensibus mora objiciebatur, quod Galli Ferdinando III. Regis Romanorum aut Imperatoris nomen tribuere nollent. Rationes afferebantur quod Trevirensis custodia teneretur; Moguntinus jam quinquennium Hispanica pensione victitarit, cui & ab Hispanis sexaginta uncialium millia donata sint, ut Ratisponam iret. Bavari jus ad Electoratum adhuc in ancipiti, controversiam Palatino movente. Coloniensem fratri Bavaro obnoxium, & pensione Hispanica illigatum; qui & Ognatæ Legato Hispanico promiserit, se effecturum, ut Hispani non solum Comitatu Sarwerdensi, & Ducatu Bipontino, sed & omni tractu transrhenano potiantur, qui ab Imperio dependet. Legatos Saxonis & Brandeburgici à mandatis suis discessisse, artibus Ognatæ seductos. Ferdinandum sibi ipsi suffragium tulisse, cujus tamen in Bohemiæ Regnum jus nondum sit liquidum. Cæsarem illudendis Electoribus eos non convocasse, nisi ad deliberandum de pace, & mox, cum illos inani spe generalis amnestiæ lactasset, de filio in Regem Romanorum eligendo proposuisse, cum & ejusmodi actibus Francofurtum sit destinatum. Neque vero Ratisponæ tunc justam constitisse libertatem valido præsidio duorum millium infesso, quod à Cæsare & Bavaro pendebat; ibique multa violenter patrata; Magistrum aulæ legati Anglici cæsum, ejusdemque ministros fustibus dedolatos; Visolicum quondam Doctorem corum prudentem & bonum, instinctu Ognatæ media nocte trucidatum, ideo tantum quod dixerat; Comitiorum initium debere fieri à propositione de bona pace, quæ gloriam Dei, & bonum orbis Christiani spectet. Denique Hispanos Ratisponæ tunc omnia egisse, Ognatam conventui præfecisse, virum sanguinarium, qui Electoris pecunia corruperit; sic ut ista electio nil aliud sit quam conjuratio Hispanica Germaniæ libertati opprimendæ. Præcipue urgebant, quod à Bavaro quondam suggestum ferebatur; quod Rex Romanorum non uti Imperator majore suffragiorum parte fieri possit, sed consensus singulorum requiratur, veluti ad dignitatem extraordinariam, & non necessariam. Enimvero cum Galli Pontificem solicitarent, ut & ipse controversiam status Ferdinando moveret, is abnuens citra exceptionem eundem Imperatorem agnoscebat. Id cum & post apud Rectores Sueciæ Rorteus Baro Galliæ Regis nomine postularet; his eam litem movere consultum haut videbatur, quod per eandem via tractatibus plane obstrueretur: neve Ferdinandus eam ansam arriperet Christinæ quoque jus in dubium revocandi; præsertim cum omnes Electores ab ipsis defecissent, & à Ferdinandi partibus starent. Et si forte hi in Aureæ Bullæ legem peccarint, id extraneos non tangere, cum universi Germaniæ Ordines eum Imperatorem agnoscant. Unde & Ferdinandus ejus controversiæ securus dixerat; ni ipsum Imperatorem agnoscat Ludovicus, se quoque eum pro Rege Galliæ non habiturum. Et mox à Gallis suscepta calide disputatio refrigescebat. Simul Stella quidam, qui in novam electionem librum scripserat, admonebatur; si eum edere vellet, ne suum ipse nomen, aut ullam Galliæ urbem adscriberet. Judicabant quippe cordati, id genus libris hostem irritari, vires ejus non minui. Sed & inepte à Gallis eam controversiam moveri judicabant Austriaci, non solum quod ad Gallos

Galli Ferdinandum III. nolunt agnoscere Imperatorem.

1637. los non spectaret, quem sibi Cæsarem Germani adsciscere vellent, sed & quia cum præsenti bello Hungariæ Regno nihil negotii foret. Unde quia cum Ferdioando utique tractare non abnuebant, is utique non tanquam Hungariæ Rex, sed tanquam Germaniæ Imperator considerandus erat, quod in Germania, non in Hungaria bellum à Gallis, sociisque gereretur. Sed & mox alia ratiooe sibi ipsis contraria fecisse Galli arguebantur, quod à Ferdioando stipulari vellent, ot Christinam Sabaudiæ Tutricem & Regentem agnoscere vellet; quod ipsum Imperatori Romano, nollo etiam modo Hungariæ Regi competebat. Denique circa pensationem Cæsareæ dignitatis neminem cum Ferdinando concurrisse, eumque adeo in legitima & quieta possessione coostitutum.

Cæsar Ordines Germaniæ ad tractatus admittere non vult. 21. Sept.

§. 66. Cæterum Galliæ Regi fixum sedebat ad tractatus non descendere absque sociis, præcipue Suecis, Hollandisque, idque Pontificis Legato Ginetto Cardinali denuntiat. Contra cum Venetus Legatus Cæsarem literas tuti itineris pro foederatis Galliæ posceret, initio respondebatur; si Sueci salvum conductum velint, per se ipsos quærerent absque Galliæ opera. Circa Hollandos quod Rex Hispaniæ statuerit Cæsarem secuturum. Post tamen diplomata utrisque concessa, sed quibus insertum erat; ot oon valerent, nisi pari tenore Cæsareis Legatis, qui per aliquot jam menses Coloniæ hæserant, à Gallo darentur. Id quod eo pertinere judicabatur, ut Gallus Ferdinando titulum Imperatoris hactenus negatum tribuere necessum haberet, ni invidiam retardatæ pacis in se derivare vellet. Sed de Ordinibus Germaniæ plane abnuebat, quod quidam eorum id ipsi nollent, ut Wurtenbergicus Dux, & Argentoratensis civitas, ac Imperatoris subditi & vasalli Gallis foederati esse nullo jure queant. Æquum esse, ut Regum cuique jus relinquatur liberum de suis subditis statuendi. Etiam in Ratispoox cum Gallia conventis id primum esse, ne alterius jussa detrectantes subditos adjuvet. Addebat Cæsar: Venetos, quæ hac in re agerent, magis agere, quod rogati a Gallis operam negare non potuerint, quam quod ipsi postulata æqua existiment. Ac si qui Ordinum paci Pragensi se submittere, & veniam præteritorum petere nolint, sibi magis jus competere hos velut rebelles puniendi, quam ipsis velut ex æquo tractatus cum hisce postulandi. Id tamen ad extremum non abnuituri videbantur Cæsarei, ut Gallicis Legatis eorum negotia in tractatione pacis observare concessum esset. Ad quæ Galli reponebant: Ordioum Germaniæ conditionem ab aliorum Regum subjectis longe discedere. A multis seculis eosdem esse in possessione foedera faciendi communem patriam non lædentia. Ipsos Cæsares sæpe cum iisdem foedera misse quin fas illis esse adversus oppressiones Cæsarum atque injurias ope exterorum jus suum asserere, eoque & pacis tractatibus interesse, suæque ibi securitati cavere. Io pace Vervinensi Galliæ & Hispaniæ Reges moltos Germaniæ Principes ut socios & amicos suos comprehendisse. Sabaudi Legatis literas salvi conductus datas, qui Imperii Vasallus sit, ejusque per Lombardiam Vicarius. Quod enim Germaniæ Principes præter homagium etiam judiciis quæ Spiræ exercentur teneantur, in eo par esse in alios jus, quale aliis in ipsos, tantundemque eis accedere, quantum decedere. Nam & ab ipsis quosdam legi judices, & ipsum Cæsarem, si causa ex ejus ditionibus promanet, ibi conveniri. Enimvero cum Cæsar pro Ordinibus salvum conductum constanter abnegaret, Galliæ Rex, ne ipse pacem morari videretur, dubitabat, num hac in re Cæsari concederet, & de Germanorum foederatorum commodis per suos Legatos pacisceretur. Id quod pro tempore satius videbatur, quam ut omni spe pacis orbati perpetuo bello implicarentur. Deque eo Reginæ Succiæ, & per Hailerium Vinariensi significat; se denuo ipsi cauturum nullam cum Aostriacis pacem ioire, nisi qua socii, & imprimis ipse Dux comprehendatur, cujus rationes à suis disjuncturus non sit; simol sponsorem se fore pro iis, quæ pace ipsi promissa forent. Adversus quæ Vinariensis, quo minus Cæsari concedendum foret, multas rationes adferebat. Commoda causasque tam multorum Legatis parum cognitas, eoque nec observari posse. Versari in ea re libertatem & dignitatem Ordinum Germaniæ, quos, si ne audiri quidem debeant, Cæsar plane sub jugum missurus sit. Quæ res non istos solum, sed & Regem tangat, cui deinceps exprobrandum sit, quod citra legitimam causam arma arripuerit, & cum alienis subditis injusta foedera inverit adversus horum Principem. Nec eorundem auxilia deinceps Galliæ profutura, quippe quorum nunc cum opibus autoritas plane corruat. Eoque Regum Galliæ quam maxime interesse, ne antiqua Principum Germaniæ libertas ab Austriacis pessumdetur. Indecorum quoque id esse Regiis armis, velut eo jam redactis, ut commoda sociorum tueri nequeant; sed eadem tractatibus è libidine Austriacorum subjicere cogantur. 1637.

Gallorum de induciis propositio.

§. 67. Inter hæc Legatus Pontificis apud Galliæ Regem de induciis communibus ad sex aut decem annos proposuerat; super quibus priusquam se declararet Rex, Rectorum Succiæ mentem per Rorteum explorabat, ad quam responsum Pontifici dandum adaptaturus erat. Super quibus integrum istis judicium relinquebat, neque suadens eas, neque dissuadens. De conditionibus obiter ferebat; quemlibet interea retenturum quæ possideat; & præcipue Galliæ Regem operam daturum, ut Sueci Pomeraniam tantisper obtineant. Intermedio tempore de perpetua pace agendum. Ea res in Senatui in utramque partem disceptata. Contra inducias proferebatur: Cæsarem, tota jam fere Germania subacta, firmatis immensom viribus bellum majore mole post instauraturum. Nunc formidari à vicinis Suecos, ne armorum torrentem in ipsos effundant: armis eorundem sopitis in bellum erupturos, atque omnibus viribus enixuros, ut eos Germania depellant; cum magna exercitus pars utique sit exautoranda. Nec eo secius maximis sumtibus opus fore ad alenda tot præsidia. Dari spatiom hosti Suecorum destinata moliendi; à cujus invasione non satis cautum sit; simul dominatum in Germaniæ Ordioes radices acturum. Ast pro induciis disserebatur: posse interea rempublicam domi melius constitui; ac æs alienum diuturno bello contractum dissolvi; commercia cum Hispanis fundari; per Pomeraniam invicta muoimenta exstrui. Militi sustentando vectigalia oræ maritimæ, & reditus Pomeraniæ impendendos. Cum Brandeburgico, postquam arma exuerit, commodius super Pomerania transigi posse. Principes quoque Germaniæ belli pertæsos, ac dulcedine degustatæ pacis captos ægre ad arma redituros. Si pax obtineri nequeat, inducias arripiendas, per quas tractatus pacis melius expediti videantur, quam inter arma tantæ varietati obnoxia. Interea tempus consilia suppeditaturum, & forte Cæsari aut Polono cum Turca bellum fore; & quod præcipuum sit, Christinam hoc spatio adolescere. Rationibus utrinque libratis, id præcipue considerandum videbatur, quomodo pos-

1637. sessio occupatorum per Germaniam locorum interim obtineri posset, ad quam vel exercitu opus erat, vel præsidiis ita validis, quæ exercitui æquiparanda forent; ut si forte hostis inducias abrumperet, aut iis elapsis pax secuta non foret, bellum statim resumi posset. Atqui ea res maximo Sueciæ oneri futura erat, cessantibus hospitiis & tributis ex hostico; ut revera ipsum bellum minus grave foret, quam induciæ, per quas ipsa Suecia inutiliter suas opes consumtura erat, dum hosti parcitur. Igitur ante omnia nosse oportebat, quid subsidiorum Gallus durantibus induciis præstare vellet. Qua de causa placebat conditiones induciarum concipi, super quibus cum Gallo ageretur; quæ huc redibant: Ut per inducias Sueci retineant Pomeraniam utramque, restitutis si quæ ejus loca ab hoste occupata forent; insuper Wismariam cum Pœla, & castellis Balœnæ, & Warnemundæ; inde Benfeldam & Dachsteinum in Argentoratensi præsulatu, & in Westphalia Osnabrugam & Mindam cum utroque præsulatu, Nienburgum, Hoyam, Meppam, Neuhausam, Vechtam, Cloppenburgum, Wilzhausam cum adjunctis quoque territoriis. Penes Landgravium quoque Frisia, & loca per Westphaliam possessa maneant; Bernhardo Duci dignitas ac jura sua salvâ sint usque ad communem pacem; de qua interim tractatus junctim & admissis utriusque sociis instituantur. Protestantes Ordines Suecico militi super residuis stipendiorum satisfaciant. Fœdus inter Galliam & Sueciam per inducias duret, & conventa subsidia solvantur. Aleodo militi Sueci interea portoria Pomeraniæ & Meclenburgicæ retineant, & Gallus ducenta uncialium millia subsidiis jam coventis addat; insuper idem caveat, Suecos Pomeraniam satisfactionis loco pace aut bello habituros, de restituendis Germaniæ Ordinibus, qui adhuc ditione sua expulsi sunt, cura suscipiatur. Denique bello capti, & præcipue Gustavus Hornius libertati restituantur. Enimvero has conditiones ita distincte expressas Rectores Sueciæ Rorteo non exponebant, sed potius ab eo per ambages expiscari conabantur; quid Regem inter & Pontificem super hisce convenerit, quis earum scopus; quas leges Rex proponendas judicet modo Sueciæ circa Pomeraniæ possessionem, & quæ alia adhuc in Germania obtinent, cavendum; quid Landgraviæ Vinariensi agendum? Ad quas quæstiones Rorteus parum aut nihil quod responderet habebat, sed potius urgebat, ut ipsi sententiam suam panderent, & leges scripto conceptas exhiberent. Unde Salvio injungebatur, ut cum Avauxio Hamburgi eade re ageret. Qui tamen ipse obiter duntaxat disserebat. Inducias Sueciæ non inutiles videri; Pomeraniam sua præsidia alere posse; interim eam velut usu capi. Posse etiam cum Gallia conveniri, ut anno ante elapsas inducias ducenta millia uncialium solvantur habendis delectibus, & adparando resurgenti bello. Id quod Salvio parum arridebat, quod exhausta Pomerania tam validis præsidiis alendis non sufficeret. Ita maximam partem onerum in Sueciam redundaturam, cui æque ac in bello arma per inducias retinenda. Interim & Polonicas inducias ad finem ruere, unde fortasse novum bellum sit expectandum. E quibus facile judicari poterat, quid de exitu hujus negotii sperandum foret. Sed & constabat, Hispanis inducias non placere, nisi in antecessum intelligatur, quæ Galliæ Regis super legibus pacis sit sententia; ideo quod istæ induciæ pertineant ad confirmandos Gallos in rerum alienarum possessione, quæ paulatim in speciem juris sit transitura.

§. 68. Quibus de causis Sueciæ Rectores ratihabitionem Gallici fœderis suspenderint, supra 1637. Galli ratihabitionem fœderis urgent. est expositum. Ea ut perficeretur Gallici ministri Holmiæ, & Hamburgi solicite instabant; è sua parte omnia parata, quæ fœderi implendo requirerentur. Et satis agnoscebant Galli periculum suum; si soli in bello destituerentur; eoque omnibus modis Suecos bello implicitos tenere cupiebant. Suspectum autem erat, quod Danus, Brandeburgicus, & alii, qui circa pacem satagebant, non nisi de separato cum Suecis tractatu loquerentur. Unde post Chaumontium Avauxius quoque Hamburgum veniebat, explorandis Suecorum actionibus, & impediturus, ne qua pax nisi junctim cum Gallis coiret. Uterque Salvio ingerebat, quam necessarium sit Suecos Gallosque sociatis viribus consiliisque bellum gerere, aut pacem facere; simul ostentabant controversiam Suecorum cum Polonis, horum in Sueciam machinationes, indelebile Austriacorum in eandem odium, Polonum jam Austriaca affinitate innexum. Tanto arctius veteres amicos, & præcipue Gallos amplectendos. Quod si tamen præter spem Sueci diversa consilia sequantur, etiam se vias pacis cum hoste inventuros. Et satis constabat tunc operam ipsos daturos, ut in pace Suecos præverterent. Cæterum quod iidem metuerent, ne forte Banerius cum hoste Banerio observator à Gallis adponitur. Beauregard. secretos tractatus susciperet, in castra apud Torgam mittitur Belloregardius, velut de Regis sui destinatis circa bellum & pacem cum ipso communicaturos: confirmans, Regem nunquam seorsim tractaturum, quantumvis lautis ab hoste conditionibus oblatis; simul magnopere ipsius virtutem à Rege æstimari, qui de tota ratione belli ejus sententiam intelligere cupiat. A quo & sibi injunctum sit, exercitum ipsius comitari. Cui Banerius earum artium non incallidus pari verborum honore respondet; de se modeste, de studio Regis magnifice. Addebat tamen, immensum à suo exercitu laborem bina hieme exhaustum, dum socii præmature in hiberna concedunt, ac nihil agendo permittunt, ut contractis undique copiis hostes in ipsum ruant. Simul hortatur, ut Rex quamprimum Austriacas vires valida alibi impressione distineat, quod mora hosti valde proficua, Suecorum autem rebus perniciosa sit. De cætero se libenter cum sociis exercitibus consilia viresque collaturum. Revera tamen molestus erat ille speculator, cui nihil aliud propositum, quam observare, quid circa pacem gereretur, & omni tractatu Suecos arcere, resque ipsorum turbare magis, quam promovere. Vitandæ tamen Gallorum offensæ connivendum erat, & idem legati dignatione habendus. Id tamen Rectoribus Sueciæ probabatur, quod Ministri Gallici offerebant, se cum Polonis acturos, quæ ad causam communem gerere valebuntur. Quibus sententiam horum ea super re exquirentibus responsum: Non abs re fore, si Regi Reique publicæ Poloniæ nomine Galliarum Regis demonstretur, quam periculosa ac formidanda orbi Christiano, ac vicinis præcipue statibus sit Austriacorum in alios dominandi libido, quam præsens Germaniæ conditio, & ad placitum ipsorum temperata Pragæ pax non parum inflammavit. Quæ cum Poloniæ quoque sat grave periculum minitetur, spem esse, Polonis isthæc anxia mente trutinaturos. Quod si Polonus hac ratione & ostentatâ Silesia quondam ad Poloniam spectante in arma adversus Cæsarem pertrahi queat, causæ communi multum inde levamenti proventurum. Iidem quoque in Pomerania locum sibi concedi petebant hospitiis quater

mille

1637. mille Cæsareorum; quos Gallico stipendio autorari instituebant, Wrangelio aut Landgravio jungendorum. Sed Suecis cum ea res parum arrideret; conditionem ejus proviticiæ obtendebant, novum onus adspernantem; ne tamen diffidentiæ quid ostendere viderentur, rem totam ad duces suos in Germania conjiciebant.

Suecorum suspiciones 20. April.

§. 69. Contra Sueciæ Rectores variis indiciis colligebant; Galliæ Regem non usque adeo Cæsari infensum esse, uti ministri ejus jactabant. Diu is post Ferdinandi II. mortem præter opinionem vestes lugubres sumserat, & Legatis edixerat, ne quis ad se veniret, nisi pari habitu. Etsi Grotius interim à Rege adeundo abstinere malebat. Controversia quoque Ferdinando super Imperio mota subito refrixerat, sed majoris momenti erat; quod cum superiore anno Suecorum arma advertendum à Gallia maximum periculum non parum contulissent; hoc anno vicissim Galli nihil in Germaniam tentarent, sed hosti spatium concederent omnes in Banerium vires effundendi cum summo Sueciæ & communis causæ periculo; ac tam egregias occasiones rem bene gerendi amitterent. Nec probabile videbatur Gallos ad indicendum Cæsari bellum venturos, quod Pontificis ministri manibus pedibusqun niterentur ad pacem perpetuam aut temporariam inter Romana sacra amplexos Principes constituendam; & Gallia tunc aulam Romanam plus justo respiceret, in cujus gratiam res Protestantium hactenus everterat. Eidem quoque aulæ venditabat se Pater Josephus, in quem pleraque curarum Richelius per malam valetudinem rejecerat, Cardinalitiæ purpuræ inhians. Cujus imperio Belleureo in Angliam è Gallia Legato misso comes addebatur Jesuita; id quod & aliis fiebat. Fuerat & in familia Avauxii Legati, dum apud Suecos ageret Fleurius quidam, qui cuncta quæ expiscari poterat, ad Cardinalem Barberinum transscripserat; cujus operæ mercedem is postea opimum Viroduni beneficium nactus est. Equidem quo minus Richelius pacem adpetere crederetur, in causa erat; quod belli impendia multas ipsi & consanguineis ejus lucrandi latebras præberet; & quod ipsius interesset & sparsos & occupatos tenere eos, qui potentiæ ejusdem se possent opponere. Nutabat tamen Regis in eum animus, ac multorum in Gallia sermonibus pax anxie expetebatur, in quam & haut dubie ipse Rex propendebat. Quin & Regina Galliæ dixerat; se si optio daretur, ut aut Delphinum pariat, aut pacem faciat, hanc prælaturam. Favebant quoque Galli præcipue Bavaro, & Brandeburgico, quod sperarent; se horum opera usuros, ut Cæsareum fastigium in aliam ab Austriaca domum transferretur; eoque metus erat, ne istorum in Palatinatum & Pomeraniam prætensiones, durissimi pacis nodi, à Gallis fulcirentur. Et multa sane tunc in Gallia jactabantur contra jus Sueciæ in Pomeraniam quæsitum; addito, sufficere, si Stralsundam isti retineant velut aditum Germaniæ, sicut Galli Pignerolum, Italiæ claustra, insideant.

Sueci tempus extrahunt.

§. 70. Cum tamen interim Gallici ministri complementum tractatus Wismariensis urgerent, testantes, si Suecica ratificatio adsit, statim se instrumentum à Rege suo confirmatum exhibituros; Salvius propediem eam adfuturam ferebat, simul asseverans, Suecis, utique cordi esse, ut communis pax ineatur. Sed vicissim postulabat, causam à Gallis majore studio suscipi, ne Suecis necessitas adferatur separatis tractatibus animum applicandi. Utque ipsi apud Regem instent, quo is diversa in parte hostem valide distringat, ne Suecis succumbentibus unitæ hostium vires ipsi ingruant. Chaumontius tamen moræ impatientior tandem Hamburgo discessum adornabat, fremens; se perspicere, Suecos serio rem non agere, ac non nisi frustra tempus extrahere; Gallos quoque rebus suis ocyus consulturos. Enimvero satis constabat, Gallos non ita abrupte acturos, præsertim cum ipsis persuasum foret, Oxenstiernam in belli continuationem propendere. Nec ea moræ impatientia in causa erat, quod Chaumontius Hamburgo in aulam evocaretur, sed quia pecuniam Regiam male dispensasse arguebatur, interceptis centum quinquaginta uncialium millibus; quo nomine aspere in aula excipiebatur. In cujus locum mox aderat Avauxius, Borussicis induciis magnam dexteritatis famam adeptus, qui cœptam ab isto telam pertexeret. 1637.

Sueci in fœdus Gallicum demum consentiunt.

§. 71. Ast in Suecia quo magis pacis spes indies minuebatur, eo pronior ad ratihabendum fœdus Gallicum Senatus fiebat. Equidem erant qui dissererent; fœdere quo sui velut arbitrii Suecia esse desineret, opus non esse; quod si vel maxime Gallia separatim cum Cæsare transigat, Suecia in bello manente; istam tamen non omissuram clam huic favere ob periculum sibi ab Hispanis imminens. Sacra quoque & rationes utriusque Regni in diversa ire. Gallum quippe nullo religionis Euangelicæ respectu Lotharingiam potissimum & Vallem Telliuam respicere, cum Suecia oculos in Pomeraniam & Mare Balticum defixerit; cujus securitas magnam partem in conservatione Ordinum Protestantium consistat, quibus repugnantes rationes aut destinata ipsa hautquidquam habeat. Unde Sueciæ maxime interesse, ut Ordinum Protestantium sacra, & pristina libertas sarta tecta persistant; quod sacra ista cum libertate & statu eorum ita sint implicita; ut illis sublatis & hunc corruere necessum sit. Galli autem scopo sufficere, si per Bavarum aliosque Catholicos Ordines potentiam Austriacorum libret. Sed quæ fœderis ratihabitionem suadebant, longe graviores erant rationes, Galliam; si nunc sola destituatur, à Cæsare & Hispanis acrius castigatum iri, quam rationes Sueciæ ferant: Banerio ad oram maritimam compulso præter pecuniam Gallicam nullum esse medium reficiendo exercitui, cui nunc summa rerum innitatur; quo disperso nec domi nec foris eum instaurari posse. Spem pacis adhuc tenuem aut nullam, æque ut Gallis. Cum itaque utrisque in bello ad tempus adhuc sit persistendum, rationis esse, à conjunctis potius fieri, quod singulis utique est faciendum; & ut Suecia aliena pecunia sublevetur. Quod si soli bellum gerant Sueci nullo insigni vigore, hosti ipsos contemtui fore; & ut paulisper successus arrideat; tamen hostem confidere semper se conditionibus, quas velit, potiturum; succumbentibus leges pro lubitu dictaturum. A conjunctis magna mole bellum cieri posse; nunc languide rem geri; ac metum esse ne tandem, dum singuli pugnant, utrique ab hoste opprimantur. Non esse metuendum, ut Gallia bello se subducat, cui alte adhuc immersa hæreat; & nunc fidei vinculo eandem stringendam. Hostem Suecis jam gravius incumbere, quam præterito autumno post victoriam ad Witstocum, cujus majore cum fructu persequendæ spes erat; & ob quam serio ad pacem animum adpliciturus credebatur hostis; quæ & causa ex parte fuerit ratihabitionem fœderis suspendendi. Nunc mutatam rerum faciem; & è Ratisponæ actis facile patere, hosti utique propositum vi Suecos tota Germania pellere, omnesque Protestantes opprimere; quod nunc in proclivi fore credat debilitato Saxone, cujus copiæ, quæ Arnheimio referente triginta

1637. sex millia implebant, plane destructæ; qui nunc sub specie lati auxilii plane viribus evertatur. Præterea Cæsarem ætate vegetum, Gallo æmulum, qui nunc bellum propulsare satis habet. Si uno prælio Cæsar vincat, oppressa Germania utrique Regno terribilem fore. Quæ superiore autumno pro fœdere adferebantur rationes, nunc validius stringere, quod tunc victoria ad Witstocum recens, & Ferdinandus nondum electus, eoque major pacis spes. Jamdudum satis patere tractatuum vocabulo à Cæsare id tantum quæri, ut disjunctas invicem Galliam & Sueciam eo facilius opprimat. Quæ de pace jactentur, magis à privatorum votis, quam Cæsaris mente promanare. Denique quantivis esse potentiam Austriacorum rite librari; & indecorum Suecis hucusque bello progressis imperfecta destinata abrumpere; & Gallos elusa conventione offendere; qui soli bona fide amici Suecis esse possint, quod cum illis solis nulla offensæ occasio, multæ autem amicitiæ causæ interveniant. Igitur placebat Senatui instrumentum fœderis Hamburgum ad Salvium mitti, ut id Avauxio ostendat, ac Gallicum vicissim inspiciat. Neque tamen id statim cum Gallico permutare jubebatur, donec adpareret, quo tractatus cum Sigismundo Marchione, & Francisco Alberto Lauenburgico evaderet, præsertim cum hostis vix de pace cogitaturus videretur ante præsentis expeditionis eventum. Interea investigari poterat, num serio causam communem amplecti, & pecuniam reipsa numerare Galli vellent. Simul eo testatius orbi studium, quo in honestam pacem Suecia ferretur, futurum erat. Sed quo tempus citra offensam Galliæ traheretur, Salvius jubebatur in antecessum cum Avauxio disserere de modo conjunctim tractandi, de abrumpendo Coloniensi conventu; qui mediatores adhibendi; & ut pecunia fœdere promissa ad valorem uncialium reducatur; quod interim mutatio in moneta Gallica contigisset. Denuntiato, ni accurate pecunia statis diebus solvatur, nec Suecos ita stricte fœdere teneri velle. Interim cuneum cuneo trusuri ejus fœderis respectu Cæsareos ad honestam pacem, Gallos pacis separatæ metu ad complementum fœderis compellere instituebant. Quod si fœdus succederet honestum suppetebat prætextum tractatus à Cæsare oblatos declinandi; fœdus Gallicum in istorum gratiam tamdiu dilatum, quo tunc demum amplectendum fuerit, postquam ab illo rem serio non agi adparuerit. Contra si fœdere Gallico irrito pax cum Cæsare succederet, Salvio injungebatur, primum de satisfactione Sueciæ & militum agere, amnestia ad extremum reservata, remissius aut strictius urgenda, prout circa priora se Cæsar declarasset; quod favorabile foret ob amicos non desertos tractatus potissimum abrumpi; aut si idonea satisfactio obtenta sit, ne ob alienos, & parum memores beneficii futuros, æterno Suecia bello implicaretur. Si satisfactionis loco Pomerania & Wismaria obtineri nequeat, tribus uncialium millionibus adquiesceret, intra decem aut quindecim annos solvendis, relicta interim hypothecæ nomine Pomerania citeriore, Wismaria, & Warnemunda cum vectigalibus. Si exclusorum à pace restitutio obtineri nullo modo possit, primum circa Palatinum remittendum, velut cujus causa difficillima sit, nisi quantum commendando & intercedendo effici queat.

Nec eo minus cunctantur.

Succi Regem Galliæ ad bellum hortantur.

§. 72. Ast excitando Galliæ Regi ad causam communem strenue amplectendam literas Rectores Sueciæ dabant, quas dum tradit Legatus Hugo Grotius prolixa oratione rem altius repetens commemorat; quam intrepidum se gesserit Oxenstierna, cum è Gallia in Germaniam pervenisset, quanquam non desertus modo à Germanis Principibus, sed & oppugnatus; ac potuisse tunc quoque illis in locis, in quibus bellum erat, sustentari, si ex alia parte hostibus negotium factum fuisset. Eo neglecto tantas in unos Suecos insurrexisse undique hostium copias, ut multitudine impares coacti sint ad oram se maritimam referre. Idem nunc accidisse iterum. Haut ignotum Regi, quanta fortitudine intulerit gradum fixeritque in media Germania Banerius, cum maxima spe majorum successuum. Sed quia nulla aliunde fiebat hostium distractio, quinque in unum conglobatos exercitus, qui se ad sexaginta millia esse jactent: Eo vi coactum recessisse ad eandem oram maritimam, ibique locis arctis premi. Quæ hæc alia sequi possint mala, si nihil aliud habeat quod agat tam potens hostis, malle id se tacere, quam male ominata eloqui. Non cessari in mittendis è Suecia supplementis. Sed minus ea sint valida, effica trium Regnorum suspecta Suecis vicinitate. Polonum non pacem cum ipsis habere, sed inducias nunc etiam quam ante incertiores ob Austriacam affinitatem, facile ejus consilia suos in usus tracturam. Cum Dano, cum Russo controversia multa, atque ita triplicem limitem custodiis validis sepiendum. Haut obscure hostem eo tendere, ut quando nihil in Germania præter Suecos adversum sentiat, eos inde moveat, in Galliam postea iturus multo quam ante formidabilior. Magnos esse Domus Austriacæ etiam sine Imperio fines: Hungariam, Austrias, Bohemiam cum Silesia, Moravia, Tirolin cum Carinthia, Dalmatiam & Croatiam ingentia terrarum spatia complecti: multum inde virorum, non parum pecuniæ suppeditari. Annexam ei non sanguine tantum, matrimonioque & fœderibus, sed & mutuæ successionis lege vim Hispanorum, late per quatuor orbis partes regnatricem, ita ut stirps utraque pro uno corpore habenda sit. Ad has vires si accedat Germania, Europæ tanta pars, neque jam jure Principatus delati suffragiis adstricti legibus, sed bello quæsita, retenta armis provincia ad Bohemiæ modum, quantum id futurum sit incrementum prægravis jam dudum potentiæ Regis prudentiam non latere. Non ignotum Imperatori ejusque sectatoribus præcipuum concupiti ipsi. Dominatus impedimentum in Gallia esse positum, quod velut vallum Christiano orbi obtenditur. Id vallum ut diruant aut lacerent nulli parsuros operæ. Etiam antequam ad illam omnia vastissima spei suæ proponentem Domum Austriacam devolutum esset Teutonicum Imperium, semper Regibus Gallis æmulos atque infestos fuisse Cæsares. Quanto nunc magis ex quo dignitas illa in Domo per se adeo valida, tantisque suffulta possessionibus radices egit? Etiam si Rex cedere cupiat, quæ nuper armis quæsivit, quod de Rege tam magnanimo credi nefas; nihil tamen id ad pacem profuturum, cum Imperatores Metim, Tullum, Virodunum repetitum sæpe miserint. Regnum autem Arelatensa adscribant Imperio, sub quo nomine comprehendatur Burgundiæ Ducatus, Provincia, Delphinatusque, nobilissimæ partes Galliæ. Neque verbis tantum, sed & factis adparuisse infensos Galliæ animos. Carolum V. Cæsarem ipsum ingentes armorum motus in Provinciam intulisse. Visa nuper intra Burgundiæ Ducatum magno totius Galliæ periculo Cæsareana signa. Neque vero jure tantum belli, apertaque vi agere illos solitos. Esse illis pecunias, artes, atque audentiam dissidia serendi in Domum Regiam; si quid in Principibus, si quid à plebe turbidum ab illis ali. Neque vero solos Imperatores esse tales, sed & Saxonem, ex quo de cæteris earundem partium conjectura fieri debeat, 1637.

1637. debeat, eo in Galliam odio accendi, ut discessioni sine ab amicitia Sueciæ causam obtendat, hujus cum Galliæ Regno foedera. Non ergo quæri, obsistendum ne sit tam grandi, tamque inimicæ potentiæ; id enim extorturam ipsam necessitatem: sed quando id facere ex usu maxime sit Galliæ, & quomodo. Tria autem circa deliberationes tales præcepta posse verissima ex bonis malisque Regum aliorum eventibus demonstrari, nisi ipse Rex suis actibus ita ostendisset ea infixa esse animo suo, ut non aliunde potius depromenda sint, quam ex rebus hactenus gestis ipsius, optima in se documenta continentibus. Ea autem præcepta hæc esse: Crescenti magnitudini contra eundum, dum adhuc supersunt ii, quibus exitium de proximo imminet. Non esse cunctandum, donec hi accessio fiant inimicorum virium, victique una ad vincendos alios trahantur. Melius esse turbamenta in alios inferre, quam tempus illis dare nostra turbandi. Bellum in hostico quam domi tutius, ac minore impendio geri, idque ipsum pacis internæ esse munimentum. His de causis orabat Regem, ne differret à Suecis abstrahere partem hostilium copiarum. Bellum esse occasionem, quod Dux Vinariensis non Rhenum transierit tantum, sed & ibi se immuniverit. Verum non sat id fore, si copias habeat, quibus ea munimenta possit tutari. Aperiendum ei in penetralia Germaniæ iter, quod nisi magno exercitu fieri nequit, quando non Isolanus tantum magnam Croatarum manum ad Werranum adduxerit, sed & valide cum agmine in eum irruat Goltzius, aliique, delectus agantur in Bavaria, & apud Episcopos Wurtzburgensem, Salisburgensem, & alios. Quod si Duce Vinariensi in Germaniam se penetrante signum ad libertatem erectum adpareat, resurrecturos qui jam jaceant Principes, ac civitates, quæ jura sibi adempta nunc silentio gemant, animos vocemque resumturas. Suecos vero amota parte eorum, à quibus nunc velut obsiderentur, inventuros viam redeundi in Germaniam, aut invasuros avita Austriacæ Domus bona. Ista a Rege magna cum attentione audita vehementer probabantur; & ita facturum se promittebat. Accedebat post & alius casus, qui Regem in Austriacos irritaret, quod post defunctum Sabaudiæ Ducem tutelam successoris pupilli matri Regis sorori delatam Austriaci pati nollent. Præsertim cum fratres Ducis defuncti Thomas pro Hispano arma ferret, alter Cardinalis Romę aperte negotia totius Austriacę Domus ageret. Qui & Romę antea testationem præscribi fecerant, Ducem Sabandiæ fratrem suum satis marem non esse. Ita quidem istis liberis, quos Regis soror pepererat, controversiam status intendebant. Etsi facetiores matrem ideo adulterii traduci negarent; quod adultera non sit, quę maritum non habet.

Inter Avauxium & Salvium de foedere disceptatio. §. 73. Porro Hamburgi, antequam ratihabitio foederis è Suecia allata esset, Avauxius apud Salvium injecerat; quæ Wismariæ acta forent justum foedus non fuisse, sed nudam delineationem conveniendorum; nec foedus ibi subscriptum, sed pactum adjectum, ut quoad ratificatio hinc inde tradita fuisset, apud alios spargeretur, plene inter ipsos convenisse.

Avauxius de novo foedere movet. Eoque non sufficere ratificationem ibi actorum nunc permutari, cum nihil ratum haberi soleat, nisi quod antea sit conclusum: sed necessum fore, negotium denuo incudi subjici, & foedus præsentibus temporibus adaptari. Aut si hoc longum videatur, aliud instrumentum conficiendum, quod capita primaria conventionis Wismariensis contineat, à se & Salvio subscribendum, velut ab ipsis initio nuperi Augusti post Chaumontii discessum Hamburgi confectum. Quid hoc postulato sibi vellet Avauxius, non satis 1637. constabat; subsidiane, quotum dies jam cesserat, Suecis subtrahere institueret, an Gallia separatos tractatus tunc agitarit; an pecunia, quæ ex foedere solvenda erat, in promtu non foret; an ambitio, quædam & invidia adversus Chaumontium fuerit, velut ipse circa ratihabenda ab altero acta laborare dedignaretur, gloriam confecti foederis in se translaturus, parum nobis compertum. Mox De initio foederis disceptatio. tamen cum ratihabitio foederis è Suecia adferretur, missis hisce tricis circa alia disceptatum. Ac primo quidem ab Avauxio scrupulus movebatur super initio foederis, quod instrumento Suecico dies primus Augusti anni tricesimi sexti esset adscriptus: cum in Gallico annus tricesimus septimus expressus foret, spatio relicto pro die & loco inserendo. Videbat enim hac ratione tribus pensionibus jam diem cessisse; eoque disputare coepit, initium non á die foederis conclusi, sed exhibitæ ratihabitionis capiendum. Id quod Salvius negabat, cum hoc modo foedus in triennium conclusum ad biennium redigatur. Reginam Superiore anno quæ foedere requirantur abunde præstitisse, in quo ipso foederis substantia consistat, hostesque ex ipsa Lotharingia ac Burgundia in se avertisse. Foedus convento die à Rectoribus Sueciæ subscriptum, quo minus statim traderetur, Gallos præpostere instituto Coloniæ conventu in culpa fuisse. Cum inde Avauxius inficias ire non posset, quin præterito anno utilissimam Galliæ operam navasset Suecia, unam duntaxat elapsi anni nomine pensionem offerebat, detracta altera; asseverans, ni hoc acceptetur, nihil addere se posse, nec plus in mandatis habere; sed ad Regem esse referendum. Cum Salvius præter alia reponeret: tantopere ipsius Galliæ interesse, Banerium submissa quam primum pecunia firmari, ut is etiam citra foedus omnibus modis sublevari debeat; Avauxius contra à Rege suo anno superiore gesta extollere: non plus daturum Regem, ne ad eas angustias redactus videatur, ut omnia, quæ Sueci cupiant, annuere, & ipsorum amicitiam non sine ignominia emere cogatur. Denique præter mandatum se agere non posse. Eo minus autem Suecis ferendum videbatur, se ista pecunia fraudari, quod documentum inde capere vellent, num Gallis foedus revera cordi foret. Nam si serio Suecis jungi vellent, propter ducenties mille unciales negotium abrupturi non erant. Et mox istius cauponationis causa è Chaumontii ad Avauxium literis patebat, queis rogaverat; ut centies mille unciales summę Suecis à Rege destinatæ decerperet, inter ipsos dividendos: *id enim Suecis barbaris non nocere.* Et jam pridem omnis pecunia Suecis promissa ad Chaumontium collybo transscripta fuerat, sed qui eadem ad alias res sat libere abusus erat. Pergebat inde Avauxius Salvio persuadere, ut ea quæ offerebatur summa adquiesceret, multa incommoda memorans, quæ eventura essent, si ad superiores utrinque res referatur. Tempus interim labi, & dimidium foederis spatium abire, antequam id plene perficiatur. Aliarum interim pensionum diem cedere, quas cumulatas Regi suo exsolvere difficile sit futurum. Fortasse utrumque discrepantia domo mandata accepturum; novarum dilationum ansam. Ea incommoda non abnuebat Salvius; quin addebat, Cæsareos hanc moram adversus utrumque Regnum in emolumentum suum versuros: Anglicum foedus interim vado adhærescere; exercitus, & qui adhuc in Germania his partibus faveant, in desperationem agi. Et ut eo magis Gallum urgeret, fatebatur, à multis se Principibus rogari, ratificationem inhibeat, quod spes jam alluceat ho-

1637. nestæ à Cæsare pacis obtinendæ, quæ post fœdus pro desperata sit futura. Id quod & Avauxius non diffitebatur, addito, Viennæ decretum, Suecis summam pecuniæ, & Pomeraniam hypothecæ loco concedendam. Sed ut vicissim terreret Salvium, memorabat: periculosa in Suecos consilia cudi. Nam statim atque pace in soporem dati sint, Pomerania iterum ejiciendos; ad quod non alio prætexto opus sit, quam consensu Ordinum Imperii in Comitiis. Ita conclamatos Suecos fore. Cæsarem insuper & Hispanum cum Polono fœdus iniisse, & huic terra marique auxilia missuros ad vindicandam Sueciam. Cui rei jam primordia struantur, dum adversus conventa induciarum à Polono ad Gedanum vectigalia exiguntur. Igitur cavendum Sueciæ à Cæsaris pace, & Gallicam potius amicitiam amplectendam, quam fallaciis Austriacis aurem præbendam. Cui Salvius: Cæsareos utique declarasse, se Suecis satisfacturos, si Galliæ se litibus miscere supersedeant. Id an hoc fine factum, ut ipsos in soporem dent, sibi non constare. Sane Suecos non ita somnolentos fore, ut Cæsarem destinatis circa Pomeraniam potiri patiantur. Nullam rempublicam nudis aliorum verbis confidere; & pacta validioribus firmamentis, quam atramento & charta stare. De trium Principum fœdere contra Sueciam inane commentum esse à Polonis dudum decantatum. Cæsarem & Hispanum non ita mente cassos, ut Polonum Septentrionis Monarcham velint facere, ne si pater quidem aut frater sit; cum non majus libramentum Monarchiæ, quam ipsi animo agitant, constitui possit. Et si detur inter eos ita convenisse; Suecis tamen eam curam somnum non abrupturam. Nam his licet dormitantibus Gallos, Anglos, Danos, Belgas nullo modo ferre posse, ut Austriaci, aut Polonus mari Baltico potiatur. Russos quoque & Danos ultra se Polono oppositurос; quod à conjunctione Sueciæ & Poloniæ certum exitium immineat. Cæterum de pace à diversis quidem propositum, sed in tractatus nondum à Suecis consensum, quoad perspiceretur, quid ratificationi fœderis futurum sit. Igitur non esse eam tam modicis obstaculis remorandam, cum de ducentis millibus uncialium duntaxat controversia sit, & in Hollandos quotannis duo milliones prodigantur; ac nemo utiliorem Galliæ operam navare possit, quam Suecia. Sed cum Avauxius dejeraret, sibi plus offerre non licere, & Salvio, quo minus quod offerebatur acceptaret, mandatum obstaret, res utrinque ad Superiores referenda erat.

Circa alia Fœderi conjuncta Gallorum sententia.

§. 74. Enimvero circa alia, quæ fœderi conjuncta erant, facilius conveniri posse videbatur. Et quidem ut à Rege bellum Ferdinando Cæsari indiceretur, post aliquam tergiversationem Gallus annuebat. Circa communis pacis tractatus in arbitrio Reginæ relinquebat Gallus, num ipsa Legatos Coloniam mittere, an tractatus universos Hamburgum deducere vellet, in quam urbem omnes viderentur consensuri, præter Pontificem & Hispanum. Si neutrum horum arrideat, placere Regi, Coloniæ suos, Hamburgi Suecicos tractatus suscipi. Quo casu Regius minister, nulla agendi facultate instructus, Suecis Legatis adfuturus esset observandis quæ agerentur. Quod & Suecis pariter Coloniæ integrum sit futurum. Hamburgi negotia Suecica & sociorum in Germania, Coloniæ quæ Gallo cum Germanis, Hispanis, Italis intercedunt, expediri posse. Si à Cæsare impetrari nequeat, ut Germanici socii velut ipsius subditi ad tractatus admittantur, id obtinendum esse, ut Regis Legatis ad istos proficisci, & consilia cum iisdem conferre liceat, commodis ipsorum observandis. Si Regina Sueciæ Daniæ Regis mediationem admiserit, eum Galliæ quoque Regi placere: sin minus, Venetis à Regina probatis adquiescebat. Sociorum causam tam Coloniæ quam Hamburgi paci includendam, super qua prius inter ipsos conveniendum. Denique utramque Coronam pacis sibi mutuo evictionem præstituram. Circa satisfactionem Sueciæ fatebatur Avauxius injunctum sibi, non pro tota Pomerania laborare, quæ modici Regni instar sit, sed pro parte duntaxat: & non obscure Stralsundam insinuabat, aut summum Rugiam insulam, quo Suecis semper porta in Germaniam pateat, una cum Gallia coërcendis Austriacis. Et cum Salvius exciperet; solam Stralsundam, aut exiguam Pomeraniæ partem Suecis oneri fore, quod numerosum ibi alendum sit præsidium, sperans ab Avauxio media ad eam rem propositum iri; hic tacebat. Mox expiscandæ ejusdem sententiæ de portoriis mentionem injiciebat Salvius; de quibus Gallus frigide valde annuebat. Denique circa Palatinam causam judicabat Avauxius temperamentum inveniri posse, quod utrique parti satisfaciat; si Palatinus post mortem demum Bavari Electoralem dignitatem adeat. Ea quidem tunc inter istos disputabantur.

De Anglorum animo dubitatur.

§. 75. De Anglicano fœdere isthoc anno verborum affatim, rei nihil. Ejus Regis Legatus Arundelius Ratisponæ illusus, & in reditu apud Confluentes à præfecto Cæsareo adpositis custodibus violatus, in Batavis apud Ludovicum Camerarium Legatum Suecicum ingenue fassus erat; post tot inanes legationes in causa Palatina nil nisi armis effici posse. Nec se defore Regi hortando, ut fortia consilia capessat, ac Sueciæ arctius jungatur. Paulo post & Residens Anglicus Bosweliis apud Camerarium ultro mentionem injiciebat de fœdere mutuæ defensionis & commerciorum inter Sueciam & Angliam; super quo meundo ut is mandata è Suecia peteret monebat. Angliæ Regem non uno impetu, sed pedetentim ad onus belli Germanici pertrahendum: ac si isthoc fœdus prius successerit, Regem ultro ad auxilium ferendum iri permotum. Sed quo minus solidi quid subesse hisce crederetur, multa obstabant. Qui aulam Anglicam penitus norant, ajebant; Anglos hieme semper bellum minari, æstate nihil agere. Pontificis res agens Londini sacellum sibi apertum habebat more Nuntiorum. Post Arundelii adventum non modo Legatus Hispanicus longum cum Rege Angliæ habuerat colloquium, sed & una cum Arundelio magnifico convivio interfuerat. Et vix credibile erat novum Romanorum Regem ita palam se ingesturum fuisse Palatino negotio, nisi sperarет, aliquid se conficere posse, quo amicitias pararet utiles imperium inchoanti. Quanquam enim circa idem tempus Palatinatus Inferior denuo Hispanis à Cæsare traditus esset; spes tamen aliqua circa eundem adhuc supererat. Eoque Taillerus Residens Anglicus adhuc Ratisponæ hærebat, & Curtius à Cæsare ad Bavarum mittebatur, num alia satisfactione oblata ipsum movere posset, ut Palatinatu ipse cederet, & Electoralem dignitatem deinceps linea Wilhelmina & Rudolphina alternis teneret, sicuti quondam inter Ludovicum Bavarum, & ipsius è fratre Rudolpho nepotes conventum dicebatur. Quin & Taillero Regis Hungariæ nomine scripto significabatur, ipsum adhuc 29. Jun. satagere, ut circa causam Palatinam Regi amplius satisfiat; ac circa dignitatem Electoralem etiam Wilhelmina linea durante temperamentum aliquod inventum iri. Id quod is Regi suo nunciaret, ac mandatum super eo negotio tractandi peteret. Quin & liber, qui pro Palatino in Anglia scriptus

fue-

1637. fuerat, supprimebatur. Nec offendebantur Anglici in Gallia Legati, quod Galli Electoris nomen in Anglia Palatino tributum subticerent.

Fœdus inter Gallos & Anglos friget. 6. Febr.

§. 76. Sed & fœdus, quod Lutetiæ Gallos inter & Anglos cudebatur, languide procedebat, cujus capita in Angliam transmissa fuerant: ad quæ Rex declaraverat: Se quindecim naves bellicas Electori Palatino dare constituisse ad prædas mari agendas; quod ut majore juris specie fieret, literas marcæ à Galliæ Rege eidem dandas: iis navibus alias adjungere civibus suis liberum fore. Paratum esse polliceri, se neque recta neque obliqua via adjuturum res Cęsaris aut Hispani, neque seorsim cum illis pacta initurum. Permissurum, ut quibus bellum cum Cæsare aut Hispano est, iis militem scribere per Britanniam liceat ad definitum duntaxat numerum. Vicissim petebat, ne Galli, Sueci, Batavi ipso non conscio aut consentiente pacem aut inducias faciant, donec eorum omnium adjuncto quoque Dano instituatur conventus; in quo proponant singuli, quas putent pacis leges æquas, suisque rebus convenientes fore; invicemque se obligent, nisi obtentis iis, arma se non posituros. Is conventus ut intra tres menses habeatur. Postulata deinde omnium intra mensem perferantur ad Cæsarem, qui nisi eadem acceptet, tum se ad arcendam inferendamque vim cum illis omnibus fœdus facturum, quoad Protestantibus omnia quæ habuerunt, restituantur. Enimvero satis patebat, Anglum alieno damno impensaque res suas agere, pacem velle sui arbitrii facere; nec temere florentia suorum commercia bello turbaturum. Neque vero tractatus ille de fœdere aliorsum spectabat, quam ut idem se partibus venditaret, & tempus extraheret, quoad occasio rei bene gerendæ elapsa, & belli facies mutata foret, ut postea culpam in alios conjicere posset, quod non plus ad rem conferre liceat. Et vero dispari plane erant, quæ sibi stipulabatur Anglus, & quæ ipse vicissim præstare vellet. Classis illa ad prædas magis agendas, quam ad justum bellum pertinebat, & non tam Hispano, quam Batavis & Hanseaticis, in Hispania commercia exercentibus molesta erat futura. Et si forte Galliæ litora tuta præstaret, ad bellum tamen Germanicum nihil plane momenti adferebat. Unde & Rectores Sueciæ Fletwodo tribuno, qui superiore anno de Angliæ Regis in causam communem studio testatus erat, simul militis scribendi licentiam, quantum citra fraudem status sui fieri posset, obtulerat, mentione quoque fœderis & classis injecta, responderunt: His mediis causæ communi haut consuli. Quod si cæteri quorum interest, otiosos tantum spectatores agere velint, & ex alieno labore commodum suum captare, id secuturum, ut qui soli cum bello luctantur tandem succumbant, aut tædio arma abjiciant. Si pulsis Principibus omnem spem restitutionis perituram, & vicinis Regnis maximum periculum incubiturum. Igitur ut serio causam amplectatur, Regem hortantur, & ut vel milite & pecunia sibi adsistat, vel suis auspiciis exercitum in Germania comparet, qui sociatis consiliis eundem ad scopum rem gerat; quo casu Regina ipsi quicquid oppidorum inter Rhenum ad Visurgim obtinet, cessura sit, ubi pedem firmare, & inde in Palatinatum, aut alio arma inferre queat. Et quia id consilium Regi probatum iri sperabat, intra tres menses, etiam si occasio detur, pacem cum hoste non inituros se pollicebantur, quo spatium is habeat mature rem expendendi. Ubi longiores moræ necterentur, excusatam se Regina haberi cupiebat, si oblatas pacis conditiones ad Regni sui emolumentum amplecteretur. Isthanc Anglo factam oblationem Galli ex invidia erga se profectam arguebant, quod nunc tam liberales forent Sueci circa Westphaliam cedendam; cum antea tantas difficultates circa Philipsburgum movissent; sic ut de Benfelda amplius verba facere nollent, etsi non mediocriter isti oppido inhiarent. Oxenstiernæ tamen tunc ratio satis constabat; ne Ordines Germaniæ suspicarentur, inter Suecos Gallosque super dividenda Germania convenisse. 1637.

6. Febr. Fletwodo respondetur.

Angliæ Rex Suecos ad fœdus invitat.

§. 77. Paulo post in Sueciam adpellebat ab Angliæ Rege missus Joannes Barclaius, qui multis testabatur de Regis desiderio priora amicitię vincula cum Suecis arctius adstringendi, & quam fixum illi sit Electoris Palatini restitutionem consilio & re promovere. Quo fine Suecis milites conducendi licentiam apud se factam, quibus & insuper terra marique auxilium ferre decreverit ex fœdere deinceps inter utrumque Regnum firmando. Cui maturando petebat quamprimum Legatos plena agendi facultate Hagam aut alio mitti, cum suis, qui statim atque à Suecis dies locusque congressui fuerit dictus, eodem se collaturi sint, fœdus conclusuros, in utriusque Regni emolumentum, & Palatinæ Domus restitutionem. Ex aliis autem istius Barclai sermonibus colligebatur, ipsum Anglum haut quicquam in arma erupturum, sed tantum Palatino auxilia laturum, sic ut Regi integrum maneret, quandocunque placeret partibus hisce se subducere. Nec aliud nunc agi, quam ut ipse quidem periculorum belli exsors Suecos constrictos teneat, ne bello se pro lubitu extricare possint. Unde Rectoribus Sueciæ haut arridebat ejusmodi fœdere super restituendo Palatino se illigare, ubi non vicissim adpareret, quod operæ pretium ipsi facturi sint, ubi res succedat. Neque vero nunc aliæ conditiones offerri poterant, quam quæ Fletwodo jam expositæ erant, ad quas nunc nihil præter inania verborum reponatur. Legatos porro Hagam mittere, antequam constaret, quæ Anglorum destinata forent, incongruum erat: & istæ missitationes multum temporis absumebant, oculosque omnium advertebant, cum satius foret, nullo strepitu tractatus peragi. Et quia per Reginæ minorennitatem fœdus inconsultis Regni Ordinibus concludi non poterat, nullibi commodius quam in Suecia de fœdere agi poterat. Patebat igitur hæc omnia ab Anglo ostentationis causa duntaxat fieri, velut & ipse aliquid ad causam communem conferret. Quo fine & tenuis sortis homo missus erat, nullis mandatis super legibus fœderis quid proponendi. Placebat tamen ita responsum concipi, ne ansa præberetur Anglo querendi, se super bello Germanico fœdus pangere voluisse, sed Suecos abnuisse. Probari à se congressum Hagæ institui. & ne qua mora sit negotio confestim suscipiendo, Ludovico Camerario mandatum, statim atque Legati Regii eo venerint, cum ipsis tractatus ordiri. Addebant tamen, molestum sibi esse, ita remisse rem geri, & cum ipsi sub belli onere gemant, votis magis & verbis, quam reipsa sibi subveniri. Quod si alii quorum æque interest, manum operi demum aliquando admovere nolint, vitio datum sibi non iri, si & ipsi proprio commodo etiam cum aliquo detrimento causæ communis velificentur, ac bello se subducant. Ideoque optasse, ut paulo distinctius mentem suam super legibus fœderis exposuisset Rex, quo & ipsi per minorennitatem Reginæ rem mature trutinare, ac legatos idoneis mandatis instruere potuissent. Quin tractatuum ambages in compendium redigi posse, modo Regi declarare placeat, utra ex conditionibus Fletwodo expositis ipsi arrideat. Enimvero non obscure patebat, id quidem

Suecorum de ea re judicium.

Sueci respondent. 5. Junii.

De fœdere

1637. Anglicano spes exigua.

fœdus inane fore. Ac spargebant ipsi ministri Anglici, promissis super Palatinatu sibi factis Regem adquiescere. Obtulisse Austriacos Inferiorem Palatinatum gratis restituendum. Superiorem acceptis sex millioòibus, cujus pecuniæ partem ipse Hispanus sit præbiturus redimendæ Anglorum amicitiæ; cam enim legem additam, ut vicissim Anglus cum Austriacis & Hispanis fœdus ineat adversus ipsorum hostes. De dignitate Electorali Anglos non magnopere laboraturos, modo ejus recuperandæ in futurum aliqua spes Palatino fiat. Ea de causa consilium de classe Palatino danda retractatum. Et judicabant sagaciores, Anglum rumore armorum terra marique parandorum, ac fœderis cum Gallo Suecisque ostentatione Austriacis scrupulum voluisse injicere, ut æquiores in causa Palatina conditiones ferrent.

De matrimonio Reginæ cum Palatino Electore propositio.

§. 78. Cum Barclaio simul adpellebat Eleazarus Borthwicus Sacerdos, cui cum uno atque altero è Sueciæ proceribus commercium literarum excultum fuerat, qui epistolas à Marchione Hamiltonio ad Regni Drotzetum Gabrielem Oxenstiernam, Archistrategum Jacobum Gardium, & Cancellarium Axelium Oxenstiernam afferebat, super matrimonio Reginæ cum Palatino Electore proponentes. Quibus & de connubio inter Carolum Gustavum Palatinum, & Reginæ Bohemiæ filiam addebatur. Enimvero his hautquidquam placebat, fœdus Anglorum tanti emere; nam addiderant Angli, fœdus se non conclusuros, ni connubium id succederet. Et præter ea, quæ Dano reposita erant, obstabat diversitas sacrorum, afflicta Principis fortuna, & quod ea occasione Regnum facile nova lite involvendum foret. Apud Hamiltonium tamen ea res mollibus verbis excusata, velut minorenne Regina hac de re agere per leges Regni non liceat.

Collisio Legati Suecici & Anglici. 9. Febr.

§. 79. Paulo ante Lutetię collisi inter se fuerant Legatus Suecicus, & Anglicus Hugo Grotius, & Leicestrius Comes, cum Batavorum Legatus Lutetiam publica pompa ingrederetur. Miserat huic obviam carrucam suam Grotius, miserat & Leicestrius Comes cum omnibus domesticis suis, cum paucos Grotius misisset. Sueci locum ceperant ante Anglos, & tenuerant aliquandiu. Cum rixa oriretur, & educerentur gladii, Mareschallus Forcæus, qui Legato introducendo à Rege missus fuerat, se interponebat. Cum Sueci nihil se iniqui facere ostenderent, Forcæus dicebat; Henrici III. temporibus decretum, ut Angli Suecos præcederent. Sueci reponebant, nescire se, an eo tempore legatio aliqua è Suecia in Galliam venerit: nec Gallorum ipsis judicium obstare posse: se Regni antiquitate justissima causa, niti. Sed cum impar futurum esset vi certamen, Sueci conditionem, quam Forcæus ferebat, sine juris sui detrimento accipiunt, ut utraque carruca pariter pompa discederet. Querebatur post apud Grotium Leicestrius, quod de priore loco ipsi cessum non fuerat, cum Daniæ & Norwegiæ antiqui iidem Regni Rex Anglis concedat. Cui Grotius; quid alii faciant, & qua de causa, sibi non constare. Nec si hoc esset, id Sueciæ jus lædere. Quod Sueci sero Christiana sacra susceperint, ad rem nihil facere, cum etiam pagani, & Muhammedani pari jure regnent. In fœderibus cum Gallia initis alteras semper tabulas Sueciæ nomen priore loco ferre; cum tamen olim receptum fuerit, ut Angli semper Gallis priore loco cesserint, etsi proximis annis controversiam moverint. Et sane quæ post proferebatur fœderis inter Gallum Anglumque formula, in utroque exemplo Regis Galliæ nomen priore loco exhibebat. Etsi hac in controversia Gallos tunc Anglis favere comperiebatur. Et relationum hebdomalium, (*gazettas* vocant) opifex, 1637.
qui nil nisi consultis potentibus facere solitus erat, cum id factum narraret, quod commode omitti poterat, data opera Anglorum nomen Suecis præposuerat, & controversiam eam compositam scripserat. Quorum utrumque cum emendari postularet Grotius, frustra erat.

Fœderis inter Gallos & Anglos difficultates.

§. 80. Porro in fœdere quod Gallos inter & Anglos tamdiu coquebatur, hi quidem Palatinatus restitutionem potissimum urgebant, eamque capitibus fœderis utique inseri postulabant, & tamen non nisi naves aliquot vicissim offerre, & bello tantum in Cæsarem, non item in Hispanum miscere se volebant. Gallis contra iniquum videbatur, Palatinum negotium, infiniti forsan belli causam, suscipere, nisi Anglia in totam belli societatem descenderet; præsertim cum Hispani magnam partem provinciæ, cujus restitutio quærebatur, possiderent. Et revera absurdum erat, illi se tantum hostem velle profiteri, cui nocere non poteras. Proponebant quoque Angli de Lotharingiæ restitutione, velut per eam Palatinatum redemturi. Quod Gallis nulla ratione subnixum videbatur, cum ipsi eam regionem suis armis occupassent, nec ea Angliam quidpiam tangeret. Contra Galli Batavos fœderi includere, ac simul controversiam super imperio maris, & piscatione abolere cupiebant; id quod cum Angli abnuerent, ea lis in suspenso relinquebatur. Tandem capita fœderis designabantur, sed tunc demum valitura, quando Sueci & Hollandi in eadem consentirent; quo fine Hamburgi congressus legatorum proponebatur. Interim quid inter istos ageretur, Suecos juxta & Hollandos clam habebatur. Moræ culpam Angli in Gallos conjiciebant, quod hi absque sociorum consensu nihil concludere vellent. Contra ministri Gallici, etsi palam diversa simularent, clam fateri non dubitabant; ab Anglia nihil se proficui expectare, eoque nihil cum ipsa circa fœdus conclusum; sed ad conventum sociorum id rejectum. Interim per tractatus eam detineri, ne Hispano se adjungat, aut alias noceat.

Ad id fœdus Suecia invitatur.

§. 81. Reginam Sueciæ Galliarum Rex per Rorteum, Anglus per Averium invitabat, ut Hamburgum legatos idoneis cum mandatis mitteret, qui super communi illo fœdere ibi concluderent; cujus tamen capita simul non transmittebantur. Rectoribus Sueciæ dudum quidem in votis fuerat, Anglum in hoc bellum descendere: maluerat tamen cum ipso solo pacisci, quam alienis tractatibus accedere. Averio tamen respondent; 23. Aug.
capita fœderis prius inspicienda, quam certi quid statui queat; & noscendum, quo fundamento totum negotium innitatur. Cæterum se nihil intermissuros, quod stringendæ arctius inter utrumque Regnum amicitiæ, simul causæ communi, & restituendo Palatino faciat. In eundem sensum Hollandi Boswelo ministro Anglicano respondebant, quibus & ipsis capitum fœderis copia non erat facta. Neque isti ultro ea petere volebant, nec Boswelus ea communicare, nisi rogatus, antequam nosset Hollandos certo legatos missuros. Mox idem capita fœderis prælegebat quidem, sed exemplum tradere abnuebat. Nec Hollandi certi quid constituere volebant, nisi re cum Arausionensi Principe communicata, qui tunc Bredæ obsidio vacabat. Sed & dissidii semina Anglos inter Belgasque gliscebant ob halecum piscationem, & incommode accidebat mors Charnassęi Legati Gallici, qui id negotium magno studio urgebat. Tandem tamen Hollandi ministrum suum in Dania Carolum Crocovium Hamburgum se conferre jubent, visurum quid ibi gereretur. Ita in ancipiti adhuc erat fœdus, & parum sibi de eodem

1637 dem prudenter pollicebantur, quod Angli florentia sua commercia bello hautquidquam turbaturi viderentur; & inter Gallos Anglosque non modica diffidentia emicaret, dum Galli per Normanniam manus in naves, mercesque Anglicas injiciunt in pensationem earum navium, quas ceperant de Gallis Angli, ideo quod per Gallos libere uti Hispaniensi navigatione non sinebantur. Et Daniæ Rex Salvio familiari sermone dixerat; se caput suum pignori expositurum, si Anglus quidquam ad restituendum Palatinum, aut communem Protestantium causam conferret. Tandem tamen in Sueciam exemplum fœderis transmittebatur, ac denuo per literas Angliæ Rex petebat, (12. Oct.) ut Regina Hamburgum aut Hagam legatos cum idoneis mandatis mitteret, se utrinque suos ministros tractandi facultate instruxisse. Et jactabat Averius Hamburgi apud Salvium; Regem suum ante hac Regis Bohemiæ causam non probasse, eoque nec suscipere eandem voluisse: nunc innocentibus liberis auxilio deesse non posse. In aula Anglicana jam factionem Gallicam Hispaniensi, quæ huic negotio hactenus obstiterit, prævalere. Suppetere Regi media bello gerendo, si vel maxime Parlamentum nihil pecuniæ conferat. Et tamen cum eo ipso tempore Grotius Lutetiæ Anglicum Legatum urgeret, ut Anglus ad bellum saltem quid pecuniæ suppeditaret, iste dixerat, pecuniis carere Regem; Grotio non reticenti; cum Europæ prope totius commercia in Angliam corriventur, fieri non posse, quin multum inde increscant Regis vectigalia, quæ tunc ad sex milliones librarum Anglicarum adscendere ferebantur. Quanquam autem Angli serio circa fœdus satagere videri volebant; pauci tamen de isto spei quid sibi conceperant. Et utut tractatus demum procederet, magnæ tamen se difficultates objecturæ erant, ideo quod à singulis sua postulata proferenda, & ubi omnibus æqua fuissent visa, Cæsari transmittenda essent. Quæ inter diversa studia ac discrepantes utilitates male cohæsura, ac se mutuo destructura videbantur, tot capitibus difficulter in unum conspiraturis. Et præcipue Hollandi ægre in bellum adversus Cæsarem permoveri posse credebantur, qui tamen præcipuus fœderis scopus erat. Rectoribus tamen Sueciæ, etsi nulla successus spe, tractatus recusandi non videbantur, quod hosti inde suspicio injiceretur, & fortasse subsidii quid & licentia militem copiose conducendi obtineri posset, conciliatis quoque ductorum Scoticorum animis. Per tractatus quoque posse investigari, quæ nunc occultentur. Saltem quæ circa Pomeraniam Gallorum & Anglorum mens foret, adpariturum erat; quos cæca jam eo nomine invidia æstuare, non minus quam quondam circa Borussiam, haut obscura suspicio erat. Certe Anglici ministri, quibus rationibus Brandeburgicus niteretur, ad unguem callebant; quorum intimos sensus ut expiscaretur Grotius, Lutetiæ istos subinde urgebat; promerent, quibus legibus Suecos pacem facere æquum judicarent. Eoque pro re nata Sueci circa id fœdus tractare, aut concludere decreverant, quantum sibi expedire videretur.

(Landgravii postulata. 23. Mart.) §. 82. Eodem anno Wilhelmus Landgravius à Suecis postulabat, ut quæ ipsi per Westphaliam obtinebant loca, sibi cederent, simul milite, argento, annona, adparatu bellico se juvarent. Ea (Sueciæ Rectorum considerationes.) res cum in Senatu disceptata foret, non inutile quidem videbatur ejus Principis amicitiam colere, velut qui primus Suecorum fœderi in Germania accesserat, & ad postremum perstiterat; simul expediebat aliquos Germanos Principes in partibus manere autoritati inter milites conservandæ, & ad favorem armis suis conciliandum. Vicissim animo obversabantur, istorum Principum singulos sua 1637. sibi peculiaria agitare destinata; & hactenus distortas valde armorum & consiliorum vias iisse. Eosdem per separatos tractatus facile sibi consulere solere; nec nisi cum Suecorum fortuna loqui, & ubi non omnia ex istorum voto succedant in eosdem invehi, quæ sibi displicent carpere, parum considerantes quid rerum conditio ferat. Insuper mira sui æstimatione turgere, & omnia ad proprios sibi fines referre. Et ipse Landgravius suæ mentis & consiliorum sat speciminum dederat. Igitur censebant Rectores Sueciæ; si Anglia in bellum pertrahi non possit, in præsenti statu rationes cum Landgravio relinquendas, ut penes ipsum sit, copias suas Suecicis jungere, aut propriis auspiciis rem gerere; modo amicum se exhibeat; quem vicissim non destitui expediebat. Quod si autem Anglia in bellum descendat, efficiendum esse, ut iste Anglicis copiis societur. Eoque isti respondebatur; quæ peteret jam præstare penes Sueciam non esse: sed si societas cum Anglis coëat, (quod negotium ut studiose urgeret monebatur,) occasionem fore postulatis ipsius annuendi.

§. 83. Ab eodem paulo ante obitum Joannes (Iterata Landgravii postulata.) Henricus Gunterrodius tribunus cum mandatis in Sueciam missus erat; qui morte Landgravii intervenieute, quod sibi injunctum erat nomine ipsius Viduæ & liberorum expedire constituerat. Is ergo superioribus postulatis addebat; ut Landgraviæ Meppam à Cniphusii hæredibus redimere liceret; quæ ab Hollandis obtinerentur subsidia, sibi transscriberentur: ipsius ratio in futuris pacis tractatibus haberetur; ac si per adversam fortunam ditione exuatur, sedecim uncialium millia, à Gustavo quondam Rege promissa, in pensionem annuam sibi liberisque exsolverentur. Ipsa vicissim pollicebatur in partibus constantiam, nec inscia & non consentiente Regina quidquam cum hoste acturam, aut conclusuram, utut forte separati tractatus offerantur. Paulo post Hermannus Wolfius Legatus apud Cassellanos Suecicus literas à Landgravia adferebat, quibus significabat; se mariti sui destinata constanter persecuturam; simul à Regina nosse cupiebat, qua ratione fœdus Sueciam inter & Hassiam conservari possit; expositis difficultatibus, quæ post mariti fata ipsam premebant. (Conditiones a Rectoribus Sueciæ propositæ.) Enimvero circa Gunterodii postulata non parum scrupulorum occurrebat. Tanti momenti oppida gratis prodigere non placebat: argenti penuria ipsi premebantur: militem alteri concedere, suo arbitrio rem gesturo, parum tutum erat, & ea res quondam fortunam Sueciæ in Germania subruerat. Melander suspectus, Belgarum consiliis plane obnoxius, queis sua tantum commoda spectabantur. Nec Hassici consiliarii omnes in Suecos proni, qui non dubitaturi erant cum Cæsare transigere, si commodum ipsis videretur. Res Hassiæ infirmas, quæ Cassellis amissis, quod socordia aut proditione præfecti facile contingere poterat, plane collabebantur, Hassis deinceps satis habituris, si Cæsaris gratiæ utcunque adrepere detur. Accedebat nunc lubricus Hassiæ post obitum Principis status, & num provincia ac miles in fœminæ potestate futurus esset. Eoque necessum erat, si tanti momenti loca Hassicis tradenda essent, ut Sueciæ vicissim caveretur, istos arma constanter pro communi causa gesturos, ac non nisi ejus consensu depositturos. Igitur Legato capita quædam proponuntur, ad quæ ipsius declaratio postulatur: Ut omnia quæ concludenda sint, ab Hassiæ Ordinibus adprobentur; simul demonstretur, tutelam filiorum Landgraviæ jure competere: armorum directio penes Reginam sit, conferenda in quem ipsa velit; ac ut præcipue summum ducem constituere

1637. stituere penes ipsam sit; ut omnes duces militesque Sueciæ pariter ut & Landgraviæ juramento obstringantur: captaant porro capienda per Westphaliam loca utrique fidem dent. Landgravia aut Ordines Hassiæ de induciis aut pace nihil decernant, nisi cum consensu Reginæ; & si tale quid ab istis fiat, miles ac oppida capta penes Suecos maneant. Regina Legatum suum apud exercitum in Westphalia habeat, è cujus consilio negotia belli ac pacis gerantur. Westphalicus exercitum cum Banerio, aut qui in ejus locum subierit, diligenter consilia communicet, & prout res exegerit, auxilium ferat, admittatque; ac si uterque exercitus conjungendus sit, penes Banerium summa Imperii maneat. Circa hæc capita si Reginæ satisfiat, parata erat circa traditionem oppidorum in Westphalia Landgraviæ gratificari. Sed cum Legatus super hisce nihil in mandatis haberet, nec iis, quæ ab ipso differebantur, Rectores Sueciæ adquiescere possent; ipso Legato suggerente responsum: cum plenis mandatis ad Landgraviam mittendos, qui super omnibus, quæ ad Sueciæ securitatem, & ipsius desideria pertinent, transigant.

5. Dec.

Interea ipsa res bellicas ex fœdere ita administret, ut Suecis, ubi opus sit, auxilium ferat, nec hosti ansam præbeat diffidentiam inter ipsos serendi, aut plane eorum amicitiam separandi. Reginam vicissim in omnibus tractatibus Hassiæ commoda curæ habituram.

Ragotzii legatio irregularis. 27. Sept.

§. 84. Circa idem tempus Holmiæ nova forma Legati adpellebat Henricus Meerbottus, qui se Legatum Plenipotentiarium Principis Transsylvaniæ Georgii Ragotzii ad Protestantes Imperii Ordioes & Regnum Sueciæ ferebat. Is primo solita aliis Legatis pompa in Senatum deduci recusabat, quod negotium secretum, & ipse Sacerdos foret.

29. Oct.

Cum Senatum ingressus esset, literas, legationis suæ fidem facientes ut exhiberet, postulatum. Ille negabat, alias sibi esse, quam quas proferebat; quibus jubebatur à Ragotzio varios artifices in Germania conductos in Transsylvaniam deducere. Ideo autem his ambagibus negotium istud involutum, ne forte è suspectis locis venienti, & per Poloniam eunti literæ adimerentur, & ipse in carcerem daretur. Unde & absolvendæ dissimulationi à Poloniæ Rege commeatum pro istis artificibus obtinuerat. Si de mandato suo dubitaretur, jussum se juramento id confirmare. Ni hoc sufficeret, injunctum sibi tractatibus supersedere. Cum objiceretur, musitatum esse, Legatos tali modo fidem sibi facere; dicta repetebat; aliud se procuratorium non potuisse adferre, nec ad cæteros Principes aliud sibi esse. Mandatum sibi tentare, quid in Suecia efficere possit. Si negotium heic non succederet, ad alios quoque proficisci omitteret. Exponebat inde mandata sita ipsius Ragotzii, uti ferebat, manu occultis notis scripta, quæ ipsi in sclopeto minori jam Gedanum prægresso per certum nuntium allata sint. Orabat per omnia sacra, ut negotium id habeatur secretum, cujus in Transsylvania præter Principem ipse solus cum Joanne Henrico Alstedio, & alio Theologo nemo conscius fuerit. Addebat graves querelas de Paulo Strasburgio, velut, qui olim in Principem suum calumniatus fuerit, de quo vindictam sumendi occasionem ipsi non defore. Inde ex notis suis evolvebat capita fœderis, quod Ragotzius meditabatur, fere cum illis congruentia, quæ olim cum eodem agitata fuerant. Ita velut legationis suæ plenam fidem fecisset, sat importune contendebat, ut solenni ritu sibi Senatus daretur. Enimvero Rectoribus Sueciæ absurdum videbatur, honorem Legatis solitum tribuere, aut in tanti momenti tractatus descendere cum eo, qui mandata idonea proferre non poterat; nec tanti videbatur aliorum se ludibrio exponere. Igitur responsum: Probari Rectoribus Sueciæ studium Principis circa sustentandam causam communem Protestantium; optasse, ut Meerbottus ad tam salutare negotium, idoneo procuratorio instructus fuisset, ut id statim suscipi & expediri potuerit. Sed quia rite demonstrare non valuerit, sibi facultatem de eodem agendi concessam, non potuisse ad publicæ audientiæ honorem admitti, more inter Reges & Principes usitato. Nec aliud videre quid nunc agendum, nisi ut Meerbottus interea ad alios proficiscatur, & à Ragotzio justas literas fiduciarias petat; quibus instructus si redeat, debito studio voluntari Principis occursuros. Quo responso iste adquiescere nolebat: fassus quidem hunc modum fidem faciendi inusitatum esse; Principem tamen suum haut unquam alias literas missurum. Ita iste multa fremens re infecta discedebat. 1637.

Danica.

§. 85. Circa initium hujus anni Daniæ Rex non nihil suspicionis Sueciæ fecerat, quod classem pararet, munimenta limitanea Scaniæ ipse lustraret, instrumenta bellica strueret, pecuniam conquireret. Et si peritiores judicabant, haut temere aperta vi quid tentaturum, plerisque Senatorum pacis dulcedine à bello abhorrentibus; & quia certo sibi persuaserant, Sueciam belli Germanici mole utique tandem succubituram. Post comperiebatur, classem ideo armari, quod Elector Palatinus ex Anglia classem educturus diceretur, ne forte per Danica maria prædas ageret. Simul quia naves aliquot in Albi disponere constituerat vectigali per vim tuendo, quod Cæsaris decreto iterum revocatum erat. Quæ naves aplaustria Holsaticis insignibus notata præferre debebant, ne Imperii Germanici Majestas violata videretur, si Danica aplaustria in fluminibus Imperii conspecta fuissent.

Polonus frustra Suecos lacessit.

§. 86. Ast Poloniæ Rex positis ante portum Gedanensem armatis navibus vectigal ibi exigere cœperat; secus ac pactis induciarum cum Suecis cautum erat, sine dubio hisce irritandis. Et credebatur Cæsaris instinctu id factum ad Sueciam cum Polonis committendam. Ac jam multi Cæsarei ductores, quos inter & Sparrius, Warsoviæ agebant, ut si Suecia eo nomine quid moveret, in Livoniam irrumperent. Enimvero Suecis ad istud connivere placebat, quod Polonus hoc facto proprios subditos, aliosque populos offenderet, portu Gedanensi utentes, Anglos, Danos, Hollandos. Et si in bellum adversus Gedanenses erumperet, proprias vires attriturus, insuper Suecis ansam præbiturus erat eam urbem sibi conciliandi. Nam si forte bello Turcico aut Russico Polonus distringeretur, tunc demum tempus erat quærendi, quare induciæ violatæ forent. Et quia vectigalia ista eos potissimum onerabant, qui Suecis quondam Borussiam inviderant; stolidum videbatur, ob istos liti se non necessariæ ingerere; cum id caput magis propter istos, quam propter Sueciæ commoda pactis insertum foret. Verebantur & hoc, ne si ipsi super isto vectigali quererentur; Poloni ansam arriperent super introductis per Suecos in Livonia portoriis controversiam movendi. Daniæ tamen Rex paulo post nonnullas naves mittebat, qui Polonicas ora Gedanensi depellerent, quarum duæ Hafniam abstrahebantur, reliquis Pautzeam fugatis. Ac credi volebat, ista vectigalia privato Isaaci Springii ausu tentata; quem si deprehendisset, veteri ex odio piratæ ad morem tractare constituerat. Revera tamen intolerandum Daniæ Regno duxerat, si quis alius præter ipsum & Suecos classem in mari Baltico habere instituerat. Post tamen compertum, negotium ilthoc ab Austriacis & Hispanis promanasse, quorum capi-

1637. cupidinem Maris Baltici invadendi toties irriti conatus nondum extinxerant. Fridlandi enim destinatis per Suecos eversis non tamen cessarunt Poloniæ Regem stimulare, ut vectigal à Gedanensibus exigeret, quo obtento paratum iri pecuniam struendis navibus, lapsuque temporum portus ejus dominium vindicari posse; quo negato Regi justam præberi causam urbem refractariam in ordinem redigendi. Eo fine cum post pacem Pragensem res ipsorum in Germania secundo vento ferrentur, constituerant Polonum pecunia ac milite, aliisque rebus juvare, ut ipsi ope socii & affinis Regis eo loco potirentur, unde Belgas juxta & Arctoa Regna in ordinem redigere possent. Eo fine clientes suos in Polonia hortati sunt, ut Gedanenses Regi, Ordinibusque quam maxime invisos redderent, inter alios insigni opera usi Georgii Ossalinski tunc Vice-Cancellarii. Is à Ferdinando II. Principis Imperio titulo mactus, (Carolus V. majoribus ipsius Comitum dignationem tribuerat,) expromendo vicissim grato animo Austriacum matrimonium & vectigalis Gedanensis institutionem summa vi suasit, ac uti summa Uladislai gratia florebat, familiari quotidie colloquio istum incendit: Vectigal Gedanense utique esse vindicandum, quo & autoritatem sibi aliquam in Polonia comparare, & hæreditarium regnum aliquod vindicare possit. Excepto enim Regio vocabulo non majore potentia in regno suo pollere, quam Senatus alicujus Principem, Ducem Venetorum & Genuensium, cum infimus Nunciorum Terrestrium consilus Regiis se opponere valeat. Quamdiu portubus & classibus destituatur, Sueciam nunquam recuperandam. Haberet ergo rationem commodi sui & posterorum, ac Gedanensi portu potiretur, ex quo affatim argenti proventurum sit, struendis classibus, & Polonis coërcendis, nec tantis conatibus Austriacorum auxilia defore. Quibus rationibus adductus Uladislaus isthoc anno vectigal Gedanense exigere statuit. Ast Gedanenses avitæ libertatis tenaces, ac imminenti tempestati precibus & hortatibus primo, ac demum vi armisque occurrere parati, Legatos Warsoviam misere, qui demonstrarent, olim ob violata sua privilegia, institutumque contra Borussiæ antiqua jura vectigal maritimum sese Crucigerorum imperio subtraxisse, ac Casimiro Regi anno 1454. ultronea deditione subjecisse, pro se & successoribus suis sponte pollicito, se Borussiæ jura & privilegia conservaturum, ac mutato Principe mutatum etiam & sublatum iri oppressionem, Id quod à reliquis Poloniæ Regibus renovatum, ab ipso Uladislao confirmatum sibi innoxiis, ac de Rep. Poloniæ, familiaque Regia superioribus Suecorum bellis optime meritis malevolorum invidia eripi doleant, ac enixe petant, ut res in pristino statu permaneat. Ast Uladislaus ingratam orationem adspernatus, ad destinata utique perficere cupidus, Spiringiis fratribus, Pillaviensis quondam sub Gustavo Rege vectigalis autoribus, Gedanensis quoque portorii exigendi curam demandat; quem in finem tres bellicę naves ad ostium Vistulæ excubare jussæ, quæ omnes portu isto utentes ad vectigal exsolvendum adigerent. Sed Gedanenses defensioni libertatis suæ intenti, nullam navem è portu suo solvere patiebantur, extrema quoque experiri parati. Id factum maxime Regem Daniæ commovit ob interceptum vectigalis Oresundici emolumentum, ut non expectandum sibi duceret, quod Poloniæ Rex justam classem in Mari Baltico proventibus suis adeo exitiosam comparasset. Igitur missis suis navibus cum Polonis fere inermibus nec ad prælium paratis nocte intempesta supervenisset, nullo negotio captas in Daniam avexit, & è suis ad Gedanum reliquit, qui portus libertatem tuerentur. Ita navigatio per aliquot menses intercepta rursum instaurata est. His super navibus abductis Uladislaus acerbissimis literis ad Daniæ Regem scriptis expostulavit, inter alia his quoque verbis usus: *Quare integris humanis juribus, salvaque securitate publica, & amicitia nostra nihil grave & acerbum a Serenitate Vestra expectare poteramus, nedum ut tam inopinata injuria atque hostilitas ad nos portumque nostrum navigaret, nobisque insidias adversus duas naves, hominesque & dignitatem nostram uteretur. Digna res tenebris, nisi ultra ipsa durasset, nihilque eorum palam & interdiu omisisset, quæ res acerbitatem atque indignitatem augerent. Novum sane & inauditum jamdiu injuriarum exemplum, ac non amicis vicinisque modo indignum, sed ne barbaris consuetum.* 29. Dec. Ad eas Daniæ Rex respondit: invitum 13. Januarii 1638. se mercatorum precibus adductum fecisse, quorum merces situ corrumperentur, & quod vectigalia sua imminuerentur. Tum sibi ob supremum Maris Baltici dominium commerciorum protectionem eo in mari competere. Nec multo post naves Polono restituit, ea tamen lege, ut ne amplius iisdem ad receptam hactenus navigandi rationem turbandam uteretur. Interceptę quoque sunt eo anno literæ à viro rationum Austriacarum scientissimo ad amicum quendam ex Hungaria perscriptæ, in quibus hæc verba extabant: *Quamdiu septentrio in eo, in quo jam versatur, cardine manebit, nec domus Austriaca hostes everti, nec universalis Monarchia Ecclesiæ Catholicæ, totique Orbi saluberrima solide fundari poterit.* Enimvero Austriaci hoc licet consilio excussi paulo post tamen super emendo portu Memelensi ab Electore Brandeburgico Georgio Wilhelmo egerunt, inani successu, cum suo sibi jumento malum arcessere stolidum haberetur.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DECIMUS.

EPITOME.

Facies rerum sub initium anni. 2. Remedia malorum separata pax, aut fœdus Gallicum. Separatis tractatibus non fiditur. 3. Fœdere Gallico opus est. Venetorum mediatio acceptatur. 4. Belli difficultas. Decretum Ordinum Sueciæ. 5. Negotiatio circa fœdus Gallicum. 6. De belli indictione. 7. De numero copiarum. 8. De religione. De duratione fœderis. 9. De subsidiis. 10. De loco tractatuum. 11. De sociis. 12. De guarantia. 13. De induciis & quibusdam aliis. Fœderi Gallico colophon imponitur. 14. Fœderis Gallici formula. 15. Pactum fœderi adjectum. 16. Provisionale Regimen Pomeraniæ expirat. 17. Rectorum Sueciæ super ea re consultatio. 18. Banerius per hiemem quiescit. 19. Idem vernis mensibus invitus quiescit. Hostis Gartzium expugnat. Bielkius Legatus moritur. 20. Cæsareorum misera conditio. Munimentum ad Warnemundam à Cæsareis capitur. 21. Dani Wolgasto cibaria inferunt. Iidem ad portum Rostochiensem satis pro imperio agunt. 22. Banerius ex hibernis movet. Gartzium recuperatur, Loitium, Tripsesa & Damgardam. Cæsarei vapulant. 23. Wismariensium excursio. Slangius rem strenue gerit. 24. Wolgastum deditur. 25. Banerius in hostem ire constituit. Gallasius cedit. 25. Banerius in Meclenburgica consistit. 26. Gallasius Suecis damnum infert. Rostochienses Warnemundam destruunt. 27. Eam Sueci instaurant, ne quidquam contradicente Dano. Danus pro Luneburgicis neutralitatem postulat. 28. Cæsarei multantur. Gallasius trans Albim concedit. Idem in Cæsaris ditiones abit. 29. Banerius trans Albim abire constituit. Luneburgici hostes se exhibent. 30. Cæsareorum in ulteriorem Pomeraniam conatus. Uckermunda recuperatur. 31. Cum Erfordiensibus acta. Banerius de Erfordia servanda satagit. Erfordienses super sua reconciliatione tractant. Iidem nutant. 32. Hisce duriores conditiones proponuntur. 33. Erfordienses Suecos fame ejicere conantur. 34. Hassiaci cum hoste denuo tractant. Induciæ Hassiacorum in Westphalia. Hassici rem bene gerunt. 35. Pax inter Cæsarem & Hassos concluditur. Eam Cæsar ratihabere abnuit. 36. Kingius conjunctionem cum Palatino Electore affectat. Idem modicis conflictibus rem bene gerit. 37. Meppa amittitur. 38. Cum Electore Palatino frustra de fœdere agitur. 39. Ejusdem in Suecia negotiatio. Rectorum Sueciæ considerationes super fœdere cum Palatino. 40. Responsum Palatino ministro datum. 41. Palatinus cum Kingio copias jungit. Suecicorum Palatinus junctorum acta. Eorum apud Flotham clades. 42. Hatzfeldius à Witlaga repellitur. Idem Vechtam expugnat. 43. Conatus Inferioris Saxoniæ; ejusdem conventus. 44. Hanovia intercipitur. 45. Dux Bernhardus denuo Rhenum versus movet: Seckingam & Lauffenburgum capit: Rheinfeldam obsidet. 46. Cæsarei obviam ipsi procedunt. Conflictus ad Buckenam. 47. Prælium ad Rheinfeldam. Caterva Cæsareanorum vapulat. 48. Rheinfelda capitur; ut & Rætela & Friburgum Brisgoviæ. Twila Cæsari se dedere abnuit. 49. Bernhardus Dux res suas firmat. Wertanus & Enckefortius in Galliam mittuntur. 50. Gœtzius advenit: Brisaco annonam infert. Grauarium Brisaci perit. 51. Mutui Ducis Bernhardi & Gœtzii conatus. 52. Prælium ad Witteweiram. 53. Brisacum arctius clauditur. Cæsarei pelluntur. Croatæ Brisaco frumentum inferunt. 54. Cæsarei Brisaco succurrere moliuntur. Lotharingiæ Dux vapulat. 55. Brisacum arctius premitur. Gœtzius Brisaci liberationem tentat. Cæsarei repelluntur. 56. Lotharingici Ensisheimum occupant. Iidem delentur. 57. Brisacum in angustias redigitur. Idem se dedit. 58. Tractatus Gallo-Britannici præcipua capita. 59. Secreta intentio circa hunc tractatum Gallorum, Anglorum, & Hollandorum. 60. Rectorum Sueciæ judicium. 61. Negotiatio super fœdere Anglicano. 62. Palatini Electoris propositio. 63. De particularis pacis tractatu mediantibus Lauenburgicis. Lauenburgici multa de studio pacis in Cæsare jactant. 64. Legati Cæsarei diversum credendi occasionem præbent. 65. Lauenburgici peculiarem pacem suadent. Salvius Cæsaris mentem expiscari conatur. 66. Communium tractatuum difficultas. A Cæsare Suecis oblata. 67. Lauenburgici denuo Viennam proficiscuntur. Curtius Salvium tentat.

1638. *tat. 68. Sueci separatos tractatus suspectos habent. 69. Daniæ Rex Suecos ad tractatus pacis Lubecam invitat. 70. Danus pacem Hamburgi urget. Idem circa tractatus Lubecenses festinat. 71. Quinam per fœderatos intelligantur disceptatur. 72. Commeatus Cæsarei literæ proferuntur. Super præliminaribus disceptatur. De admittendis ad tractatus Germaniæ Principibus. 73. Mediatores Avauxium ad tractatus præliminares admittere nolunt. Demum tamen admittunt. 74. Tractatus præliminaris. De plenipotentiis. De salvis conductibus. 75. Circa salvum conductum fœderatorum Salvii postulata. Cæsareorum exceptiones. 76. Salvii & Avauxii replica. 77. De socijs Gallorum extra Germaniam. 78. De die conventus. 79. An propter moras Gallorum tractatus differendus? Salvius Curtio circumspecte respondet. 80. Curtius Regem Daniæ ad fœdus invitat. Dani ad Rectores Sueciæ propositio. Rectorum Sueciæ responsum. 81. Dani nova circa pacem tentamenta. Salvius paulo liberalius annuit. Gallus in concessa à Salvio non consentit. 82. Rectorum Sueciæ super tergiversatione Gallorum sententia. 83. Sueci à Gallis disjungi nolunt. 84. Id quod Dano displicet. Danus diplomatum missionem urget. 85. Salvus conductus Cæsareus adest. Ejus vitia. Disceptatio super salvo conductu. 86. Temperamentum à Dano propositum. Id per Gallos admitti non potest. 87. Danus Suecis magis fit suspectus. 88. Salvii cum Danis disceptatio. 89. Status pacis circa finem anni. 90. In conventu Coloniensi acta. 91. Super induciis acta. 92. Danus Wismariæ præsidium deduci postulat. 93. Idem copias conscribit. Danus in Suecos est iniquus. 94. Dani Suecos in freto Oresundico vexant. 95. Polonica. 96. Transsylvanica.* 1638.

Facies rerum sub initium anni.

SUb finem superioris anni res Suecorum per Germaniam prope desperatæ videbantur hostis in citeriorem Pomeraniam irruptione, Wolgasto & Demmino amissis, intercepta Penæ ac Suinæ navigatione. Hostis præter solitum ferox, velut victoriæ jam certus, & successus urgere alacris Suecos Stralsundæ, Grypswaldæ & Anclamo incluserat; inde digressus provinciam fere nudam reliquerat. Ulterior Pomerania stativis Banerii exhauriri. Ductores, quos hactenus Banerii autoritas & dexteritas in officio continuerat, deficiente pecunia mussitare, & qualia quondam ad Magdeburgum consilia agitare. Provinciales exitum belli anxie captare. Nobiles ægri ob imposita onera, queis per iniquitatem temporum mederi non licebat. Stralsundenses non dissimulabant, penes se clavum fore, nec ferre volebant præsidium augeri, aut firmando oppido parari plus, quam ipsis placuerit. Nec Stetini deerant, queis parum licebat fidere. Hostili exercitui quamvis valde attrito tota retro Germania in usus patebat; cum Banerio omnia jam ex ipsa Suecia suppeditanda essent.

Remedia malorum separata pax, aut fœdus Gallicum.

§. 2. Ita afflictis Suecorum armis aut separati cum Cæsare tractatus ineundi, aut absoluto per traditam ratihabitionem fœdere Gallico junctim bellum persequendum erat. De tractatibus hactenus adversa pars multa sparserat, ac plerisque proni in pacem animi fidem fecerat. Sed post Curtii Comitis in aulam Cæsaream reditum altum fere de pace silentium. Nec obscure Cæsarei jactabant, Suecis nunc in arctum redactis victoriam armis absolvendam. Quo plus autem de pace rumoris, eo curatius Gallici ministri Suecorum actionibus rimandis imminere; ac non obscure minas jacere, ubi Suecia titubet, ac de sua societate Galliam diutius in suspenso relinquat, hanc destitutam ista cum Cæsare transacturam. Sane Lutetiæ non parum trepidabatur, cum de Curtio Suecis pacem adferente sermones spargerentur. Et qui præcipue bellum hoc urgebat Richelius, in gratia Regis nutabat, cujus invidi clandestinis machinationibus id quoque agebant, ut Regis animus religione quadam ab hoc bello continuando averteretur. Quanquam autem Gallia non crederetur ita repente bello se extricatura; satius tamen erat, certi tandem quid statuere, quam inter ancipitia consiliorum fluctuare, & aut fœdere Galliam sibi illigare, aut pro suo arbitrio separatis tractatibus se applicare. Equidem res duræ Suecis quantum possent, pacem amplecti suadebant; præsertim cum spes facta esset separato tractatu Cæsarem ipsorum cupitis satisfacturum; id quod conversis rebus deinceps forte haut quidquam obtineri poterat. Sed facile prudentes perspiciebant, pacis cupidinem à Cæsare simulari ad fucum vulgo faciendum, & ut in Suecos invidiam continuati belli derivaret, eosdemque apud quietis amantes exosos, sociis & amicis suspectos redderet. Curtium Comitem Franciscus Carolus Lauenburgicus Dux cum Mithobio Viennam insecutus fuerat; sed num ipsi aut alii instituendis tractatibus reversuri essent, incertum erat. Quin tales habebantur, ut ab hoste potius velut instrumenta alios decipiendi, quam tanti momenti negotio ordiendo adhiberi crederentur, quorum offensa, si illusum sibi sentirent, non curabatur. Quin cœptis licet tractatibus longe adhuc clausula aberat; & perductis ad finem iisdem Cæsari ratihabitionem extrahere licebat. Quo facto fœdus cum Gallis evanuerat, amici offensi & avulsi, sperata pecunia, qua tantopere egebatur, intercepta erat: nec eo secius cum bello luctandum absque sociis duriore quam antea conditione. Quin & licet tractatu per Cæsarem ratihabito pace ad tempus potiretur Suecia, tamen hæc amicorum jacturam fecerat; & Austriacis, confluente ad ipsos quicquid militum in Germania erat, immensa in Galliam mole ruendi facultas dabatur, quam si non oppressissent, tamen ad leges pro suo lubitu accipiendas adacturi videbantur. Ita gliscente immensum potentia Cæsaris, certissimum Protestantes per Germaniam servitium non sine summo vicinorum periculo manebat.

Separatis tractatibus non fiditur.

§. 3. Has ob causas stabat sententia fœdus Gallicum amplecti, quo nullum magis idoneum medium erat vires Austriacorum librandi, & sacra Protestantium adversus molitiones Pontificiorum, ac Sueciæ statum contra vicinos, & præcipue Polonos firmandi. Simul hac conjunctione omnium eorum favor pignerabatur, queis adversæ Austriacis rationes, & veteres amici Galli, Angli, Hollandi, pro novis & incertis

Fœdere Gallico opus est.

retinebantur. Ac sancito fœdere cautum erat, non temere Galliam separatim cum hoste transacturam, aut si hoc tentaret, commodior occasio futura erat id impediendi. Igitur placebat moras amputare, ac negotio tandem aliquando finem imponere, ut pro hujus successu firma capi consilia; simul pecunia mature necessariis usibus adhiberi posset. Ex quo consequebatur, ut deinceps abdicatis separatis tractatibus non nisi ad communem pacem attenderetur: quæ licet ob tam varios respectus multum difficultatis habitura, nec ita brevi adaptanda videbatur; eadem tamen plus firmitatis ac dignitatis habitura erat. Et quia Venetis mediationem offerentibus responsum hactenus non fuerat, quo Coloniam legatos mittere non placeret, nunc cum Galli consentirent, ut Suecici tractatus Hamburgi susciperentur, istis respondebatur: Si Cæsar in æquam pacem pronus sit, & dictum locum probet, ab ipso securitatis literas postularent pro legatis, ac tabellariis inter Coloniam & Hamburgum commeaturis, tum pro eo, qui Reginæ nomine tractatibus Coloniensibus adfuturus sit, nec minus si qui ex Germaniæ Ordinibus Suecis Gallisve fœderati tractatibus adesse velint.

Venetorum mediatio acceptatur.

Belli difficultas.

§. 4. Cæterum uti ad Gallicum fœdus amplectendum post biennii fere tergiversationem hostis à pace abhorrentis iniquitas Suecos compulerat; ita longe magis in votis fuerat tandem aliquando tam atroci potuisse bello exire, cum præter potentissimum hostem intra Pomeraniæ angustias redactos penuria argenti, & instrumenti bellici premeret, valde quoque imminuto militum numero. Et regio in quam bellum tunc devolutum erat, parum aut nihil præbebat supplendo aut refovendo exercitui; ut pleraque ex ipsa Suecia subvehenda forent. Sed quod alia via honestam ad pacem pertingere non daretur, armis quantum licebat connitendum utique erat, cum non nisi horum respectu hostis ad æquas conditiones descensurus esset. Et quia proximo anno hostis maxima virium parte in Suecos ruerat, Galliæ conatum levi brachio arcere contentus, facile inde judicabatur, ipsi decretum, quicquid de reliquis fieret, Suecos primo omnium opprimere; connitente simul Saxone & Brandeburgico, ac fortasse aliis, odio, desperatione, metu aut spe, queis unica pacis ratio in ejectis Germania Suecis habebatur. Tanto acrius hosti obluctandum, viresque augendæ erant, ne destinatis suis ille potiretur. Eo fine ut res communi consensu Ordinum Regni gereretur, ac tanto bello necessaria pararentur, horum conventus ineunte anno indicebatur. Quibus congregatis exponebatur, quid hactenus circa bellum, aut pacem actum foret. Exercitum in arctum redactum; pacem incassum captatam. Unde periculo patriæ depellendo maturis consiliis, alacri studio, validis subsidiis opus esse. Re probe deliberata decernitur; honestæ & tutæ pacis nullam occasionem esse prætermittendam. Sed quia hostis omnem spem in armis collocasse videatur, ac inane pacis vocabulum per ludibrium jactet; delectus agendos quibus conductitius miles addendus, classem armandam, tuendis Regni finibus, & ut exercitus in Germania, quantum intrinseca Regni securitas admittit, augeatur, quo ad vim inferendam idoneus reddatur. Simul pecuniæ, annonæ, instrumenti bellici vis confertur. Reliqua dexteritati Rectorum & Senatus committebantur; queis placebat novem millibus octingentis peditibus, bis mille trecentis quinquaginta equitibus è Suecia mense Majo missis Banerii exercitum augere; bis addendæ erant duodecim cohortes, quæ in Livonia conscribebantur.

Decretum Ordinum Sueciæ.

17. Jan.

Negotiatio circa fœdus Gallicum.

§. 5. Inde Salvio injungitur fœderi Gallico supremam manum imponere, quod negotium difficilius, quam creditum fuerat, procedebat ob lubricitatem Legati Gallici, qui subinde novos scrupulos movebat, & antea concessa mox retractabat, cavillatus quæ in speciem jactantur obligationem non continere. Idem quod una die acriter abnuerat, postridie probabat; denuo adpellatus scripto se id concipere posse negabat. Hac molesta agendi ratione, uti adparebat, iste penitissimam Suecorum mentem explorare conabatur. Sed ne ipsius sententia inspiceretur, eorum quæ in dubium revocabat rationes proferre declinabat. Istis ambagibus amputandis Salvius scripto agere cum ipso voluerat; sed & huc descendere idem nolebat. Ita prolixo labore opus erat, & omnia denuo ventilanda, ac vel decies refingenda, antequam ad ipsius palatum forent. Nec minus Salvius nitebatur, ut Suecorum conditionem meliorem redderet, simul totum negotium ejusque scopum clarius exprimeret; & ubi uno in capite remittendum quid foret, id altero pensaretur.

De belli indictione.

§. 6. Ac primo quidem Salvius postulabat, ut solenni actu Cæsari à Galliæ Rege bellum indiceretur. Id quod Avauxius non tam iniquum, quam superfluum censebat; quod Rex jam biennio apertum cum Cæsare bellum gessisset. Unde clarigationis in vicem sufficere ferebat, si caput hoc fœderis per totam Germaniam evulgetur; aut si publica Rex edicta ad Vinariensem mittat, bellum jam indictum esse; aut si Rex Pontificis Legato scripto significet, Ferdinandum à se hostem haberi. Tandem Gallus in ista verba consentiebat, *decretum esse*; quæ tamen non ad solum Galliæ Regem restringi volebat, uti Salvius cupiebat, sed ut ad utramque partem adplicari possent. Eoque defuncti Cæsaris filium neque *successorem* patris, neque *Ferdinandum* III. adpellare volebat, ne ipsum Cæsarem agnoscere videretur. Sed nec ferre volebat, ut instrumento insereretur vocabulum *publice decretum esse*, velut id bellum minus solenne foret, quodque adeo facilius deseri posset. Sed quia Salvius in mandatis habebat, isthoc caput vel penitus præterire, facile placito se Galli attemperabat; & satius tamen judicabat, id hocce modo conceptum fœderi inseri, quam plane omitti.

De numero copiarum.

§. 7. Cupiebant præterea Sueci, ut Gallus obstringeret se ad transeundum Rhenum; bellumque cis illud flumen in Germania gerendum addito copiarum numero, aut ut Vinariensis validæ impressioni faciendæ firmaretur. Præsertim cum ipsorum arma jam in Germania versarentur, per quæ Cæsar distinebatur, quo minus tota vi in Galliam ruere posset. Et præteriti anni acta monebant, ut certi quid definiretur. Ast Gallus nihil sibi mandatum excusabat; & melius de istis Lutetiæ transigi posse. Quod si hoc utique fœderi inserendum sit, ex Suecorum parte idem exprimendum. Ad id Gallos teneri velle, quod fieri possit; plura exigere absurdum esse. Quicquid denique verborum heic à Salvio proponeretur, ea Gallus in Suecos retorquebat. Unde tandem satius visum laxioribus vocabulis rem exprimi, ut *summis viribus* utrinque res gereretur.

De religione.

§. 8. Ut Evangelicis & Catholicis sociis denuo caveretur, opus non erat, cum id jam articulis

Wis-

1638. Wismariensibus factum esset. Sed indulgendum erat aliquid Avauxio, qui ut studium suum circa tuenda sua sacra Pontifici venditaret, enixe id flagitabat. Ponebatur autem *Catholici* & *Protestantes*, non *religio Catholica*, quod Avauxius *Evangelicam religionem* dicere piaculum putaret.

De duratione fœderis.

Circa durationem fœderis duæ erant viæ, ut vel triennio, de quo Wismariæ conventum erat, unus annus adderetur, vel ut initium triennii à permutatione ratihabitionis computaretur. Priori casu fœderi finis erat futurus Kalendis Sextilibus anni quadragesimi; posteriore casu sex insuper menses accedebant. Postulabat Gallus, ut id saltem ad finem anni quadragesimi, quin & ad mensem Aprilem sequentis anni porrigeretur. Quorum hoc concedere uti Salvio per mandata sua non licebat; ita prius libenter indulturus fuerat, ni Gallus postremam pensionem subsidiorum in dubium revocasset. Igitur placebat tandem triennii ejus initium a tempore traditæ ratihabitionis computare, addita cautione ut postremæ pensioni nihil detraheretur. Volebat autem Gallus pacto exprimere, fœderis initium à die traditionis esse; id quod Salvius nullo modo ferre volebat, ne pactorum Wismariensium vis respectu temporis jam elapsi tolleretur, neu obligatio, qua Gallos ob præstita interim munia Succiæ teneri obtendebat, remitteretur; eoque simpliciter tempus durationis designabatur.

De subsidiis.

§. 9. De subsidiis acerrima erat disceptatio. Residuo è priori fœdere tot per annos detenta fuerant, ut jam in conditiones novi fœderis venirent, ac denuo imputarentur. A tempore conventionis Wismariensis ducenta millia uncialium detrahebantur. Et contendebat Gallus Regem ad hoc usque tempus ad nihil teneri, cum pacta Wismariensia nonnisi nuda delineatio fœderis fuerint; & ut maxime perfecta sint, vim tamen à ratihabitione duntaxat accipere. Unde quæ pro toto interjecto tempore offerebat quadringenta millia uncialium Regiæ liberalitati, non debito in acceptis ferri volebat, utque id expresse pacto adjecto insereretur. Contra Salvius ut insuper ducenta illa millia extunderet, omnem lapidem movebat; solutionis diem proferre paratus, si forte pecunia in promtu non esset. Sed aspernabatur ea omnia Avauxius, mandata sua ostendens; & antequam oblata summa acceptaretur, ulterius in tractatu progressurum se negans. Igitur amputandis moris tandem consentiebat Salvius, repudiatis tamen verbis, quæ Gallus pacto inserere volebat, quasi Rex eam summam ex benevolentia, non ex debito solvisset. Termini solvendatum pensionum Wismariæ dicti erant Kalendæ Octobris, & Aprilis. Eos Gallus ad Kalendas Januarias & Quintiles proferri postulabat, eo obtentu, quod jam primæ pensionis dies cederet; nec penes se esse priori summæ ducenta adhuc millia addere. Sibi debitori longe difficilius esse tantam summam in Germania solvere, quam Suecis eam moram ferre. Tanto curatius terminos solutionis deinceps observandos. Se nolle adstringi ad id, quod præstare nequeat, ne videatur in ipso fœderis primordio fallere. Sed cum Salvius terminos Wismariæ fixos haut movendos contenderet, annuebat tandem Gallus, modo primæ pensioni mora aliqua indulgeretur; sed vicissim postulabat, ut solutio non uncialibus nummis, sed libris Turonensibus fieret, uti Wismariæ conventum erat. Salvius, qui moras abrumpere jussus erat, quod exercitus pecunia vehementer indigeret, satius ducebat diebus prorogatis obtinere, ut Imperiales nummi solverentur, quod majoris momenti erat, nec Hollandi nuper obtinere potuerant. 1638. Tandem mutuo concedentes convenere, ut termini solutionum essent decima quinta dies Maji, & Novembris novi Kalendarii. Movebat tamen novum scrupulum Gallus, dum pertendebat, singulas pensiones velut in antecessum salvi pro secutoro semestri; quo ipso ultima pensio magna parte truncabatur. Contra Salvius cupiebat pensiones velut pro elapso jam semestri solvi. Tandem convenit, ut quia primæ pensionis dies post duos menses à tradita ratihabitione cedebat, singulæ pensiones in duos præteritos, quatuor sequentes menses imputarentur. Ea ratione Suecis ultima pensio cujus terminus decima quinta Novembris anni quadragesimi erat, salva manebat; quod ab ea die ad finem fœderis quatuor menses superessent. Circa nummorum genus nolebat Avauxius tolerare monetam Imperialem, aut ut pro millione librarum Turonensium quadringenta millia uncialium ponerentur; negans penes se esse Regem ad solvendam monetam extraneam obstringere; quod apud ipsos hactenus nondum sit usu receptum. Sed quia monetæ Gallicæ valor interim valde minuerat, & Salvius de terminis pensionum remiserat, tandem de uncialibus nummis assensit, testatus id præter mandatum à se fieri fœderi promovendo. Nolebat tamen Avauxius à Salvio summis solvendis addi vocabulum *absque diminutione*, aut *integra*; quod qui certam summam pecuniæ certo loco solvendam reciperet, intelligatur utique ad eam pecuniam suo sumtu ac periculo absque alterius detrimento trajiciendam teneri. Et ea verba ignominiæ sibi, aliisque ministris Gallicis cedere, velut de ista pecunia quidquam delibaturis, cum Suecis, si minus solvatur, liceat non acceptare. Vicissim Salvius Avauxio de loco solutionis concedebat, pro Hamburgo Amstelodamum acceptans. Quanquam enim Hamburgum pecuniis dispensandis commodius foret; tutius tamen erat in Hollandia pecunias habere. Et ipse senatus Hamburgensis Salvium rogaverat, ne multum argenti in *banco* suo quod vocant deponeret, quod Cæsareo Legato Stralendorfio injunctum foret manus eidem injicere.

De loco tractatuum.

§. 10. Super communis pacis tractatibus postulabat Avauxius pacto inseri, ut si unus locus cunctis quorum intererat, idoneus & tutus videretur, tota negotiatio eo transferretur; & si vix credebat, ejusmodi locum inventum iri. Id Salvius facile annuebat; quod verbis hisce designatum locum Reginæ repudiare liceret, velut parum idoneum aut tutum. Judicabat autem Avauxius, Pontificem hoc modo tractatibus protelandum; ac cæteris omnibus Hamburgum facile probatum iri. Quod si tamen Regina collisioni vitandæ utique separato loco negotium suscipi velit, facile Regem permissurum, ut Galli Hamburgi, Lubecæ Sueci tractatus instituant, promta utrinque communicatione. Ita ipso pacto Lubecæ tantum, & Hamburgi mentio fiebat.

De sociis.

§. 11. Cupiebat porro Avauxius, ut Coloniæ transigerentur non solum, quæ suo Regi cum Cæsare, sed & quæ cum Hispanis in Italia, Belgio, & alibi lites intercederent; eoque Principes Italiæ & Hollandos eo pertrahere conabatur, idque pacto exprimi postulabat; sic ut Regina, priusquam omnia illa composita forent, suam pacem concludere non posset, super iis omnibus præstandis Galliæ se obligatura. Sed quia hoc modo Regina omnibus non Galliæ solum, sed

1638. & sociorum ejus cum Hispano controversiis involvenda erat. Salvius ista adspernabatur. Id tamen facile ferre poterat, ut inter communes tractatus, & favente conjunctorum armorum successu eas lites componere Galli tentarent; modo præsenti negotiatione illarum mentio non fieret, & mutua cautione non comprehenderentur.

De guarantia.

§. 12. Mutuam evictionem Galli ab initio postulabant simpliciter concipi; & ut utraque pars alteri sumtis armis subvenire teneretur, non solum quando alteruter à Cæsare directa aut obliqua via ob isthoc fœdus, sed & quovis alio obtentu bello peteretur. Id præter rationem non erat, & uni non minus quam alteri expediebat, cum uti Cæsar Galliam sub Lotharingi, aut cujusdam Itali, aut Hispaniæ Regis nomine, & alterius Germani Principis, aut Lubecæ, Regisve Poloniæ obtentu armis peteret, & suas clades ulcisci posset. Quia tamen ista in longum prominere videbantur, satius erat præsenti bello inhærere, reliqua futuræ tractationi seponere.

De induciis & quibusdam aliis.

§. 13. Tandem & de induciis peculiare caput concipi postulabat Avauxius, laxioribus duntaxat verbis, & ut tractatus super istis ordiendo ansa præberetur. Sed quia Salvius de istis in mandatis nil habebat, id negotium Lutetiam remittebatur. Quæ præterea capita Oxenstiernæ Chaumontio Wismariæ separatim commendaverat, Salvius pacto inseri cupiebat. Sed excusabat defectum mandati Avauxius, promittens tamen se id negotium in aula diligenter commendatutum. Et hoc ipsum Salvio sufficere videbatur, ut res in integro maneret. Sed nec Avauxius Suecica super obtinenda Pomerania cavere volebat, ni Suecia vicissim Gallo Lotharingiæ possessionem præstare vellet. Unde satius demum visum utramque rem ad tractatus pacis seponere. Ita rebus solicite disceptatis separatum istud pactum, quo fœdus Wismariense illustrabatur, à Salvio & Avauxio subscriptum absolvitur, repetitis plerisque capitibus, quod Avauxius prolixitate ejusdem jactare se velle videretur. Paucos post dies primarii quoque fœderis instrumenta invicem traduntur.

Fœderi Gallico colophon imponitur. 24. Febr. 2. Mart.

Fœderis Gallici formula.

§. 14. Ei fœderi cum bellum deinceps gerendum, & futura pax velut fundamento innitatur, id iisdem verbis, quibus Wismariæ ab Oxenstierna & Chaumontio conceptum est, heic inserere non abs re visum. I. Sit fœdus mutuum inter Reginam Regnumque Sueciæ ex una, & Regem Regnumque Galliæ ex altera parte, & bellum pro virili utriusque geratur adversus Domum Austriacam imprimis Imperatorem Romanum, ejusque adhærentes pro præstanda defensione utriusque Regni, & suorum respective communium amicorum, pro conservandis libertatibus Germaniæ, & asserenda securitate Maris Baltici, & denique pro obtinenda constituendaque justa & decora utrique Regno pace. II. Regina Sueciæ suis armis Imperatoris ejusque adhærentium vires distineat in Germania, atque in id incumbat; ut penetrare possit in ditiones Cæsareas hæreditarias, atque ibi belli sedem figere. Rex Galliæ itidem suis armis versus Rhenum progrediatur, eumque apprehensum transeat, ac in Germania ab altera parte Imperatoris ejusque adhærentium vires distrahat, ac in hæreditariis ditionibus Imperatoris sedem belli figere conetur. III. Uterque Regum, Sueciæ & Galliæ, pro viribus allaboret, ut Principes & Status Imperii, qui hactenus in Fœderibus constanter persstiterunt, in ditionibus ac juribus suis conserventur, & si bellorum iniquitate dejecti sunt, restituantur; qui se opposuerunt, & hosti conjunxerunt, aut rationibus attrahantur, aut si nolint vi adigantur ad fœdus Heilbrunnense: ut legibus justis, quæ conveniant tam Regnorum Sueciæ & Galliæ, quam 1638.
Imperii statui, sua Imperio libertas, ac utrique Regi ac Regno suus honos, salus, & securitas constare possit. IV. Eo contendatur ab utroque Regum, atque is belli scopus sit publicus, ut postquam Regum omnium Europæ intersit, statum Germaniæ, qualis ante hos motus fuit, manere salvum, is qui fuit Anno 1618. ante hotum motuum exortum, reducatur tam ratione religionis & Ecclesiæ, quam libertatis publicæ; Ideoque si quæ Provinciæ aut civitates addictæ Romano-Catholicæ Religioni, durante bello aut venerint jam in potestatem Reginæ Sueciæ, aut armorum vi venturæ sint, fruantur sine omni impedimento, aut perturbatione libero suo Religionis exercitio & suis reditibus. Ac vice versa, si quæ provinciæ & civitates Evangelicæ religioni addictæ durante bello venerint in potestatem Regis Galliæ, aut venturæ sunt, fruantur sine omni impedimento aut perturbatione libero religionis suæ exercitio & suis reditibus, neque in religionis & Ecclesiæ statu ulla mutatio admittatur ab eo statu, qui fuit ante bellum. V. Uterque Regum mutuum cujusque commodum & salutem sibi cordi ac curæ habeat, nec bello desistat Rex Galliæ, priusquam Coronæ Sueciæ satisfactum sit. Ac vice versa Regina Sueciæ bello insistat, donec Regi Galliæ etiam satisfactum sit. VI. Uterque Regum det operam, ut Principes Statusque Imperii in utraque Saxonia à partibus Cæsaris abstrahi queant, & secum jungi pro causa communi. VII. Quod si belli ratio postulaverit, ut Regina Sueciæ aut Rex Galliæ exercitum suum aut ejus partem ex uno loco in alium ducere velit, & belli rationi congruum judicet, quo penetrare, nisi transitu per terras aut stativa alterius in Germania sumto, non possit, erit id liberum, ac minime denegatum, modo sine noxa transeat, & id tempestive illi, qui rebus ibidem præsederit notificetur. Quo casu, si opus erit, majoris securitatis causa ab altero subsidium habeat, & in cunctis, quantum ferunt res & rationes, promoveatur. VIII. Plerisque confœderatorum Germaniæ Principum ac Statuum ad fœdus & in partes utriusque Regis retractis, directorum ex præscripto Heilbronnensis fœderis & subsecutotum cum suo Consilio Formato, si statibus confœderatis ita placuerit, restituatur, & novis ac necessariis legibus ad præsentem rerum statum adaptetur. IX. Quæ quisque confœderatorum Regum hostibus ademta hoc bello occupaverit, ea durante bello retineat & fruatur: exceptis iis de quibus aliter convenit, neque hosti restituat, nisi ex communi consensu. X. Si durante bello utrique Regi ac Regno aut alteri eorum enascatur novus hostis unus vel plures ex quacunque occasione, alter tentata amicabili compositione, si bellum sopiri non poterit, subsidium ferat alteri eo modo, quo conveniri poterit. XI. Rex Galliæ cum exhibita ratificatione præsentium pactorum confestim solvat Reginæ Sueciæ quingenta millia librarum Turonensium, ultimam solutionis partem facientia millionis promissi debita ab Anno 1632; & in posterum quotannis durante bello det eidem Reginæ in subsidium millionem librarum Turonensium, partem mediam nempe scocco Turonensium duobus à reddita ratificatione mensibus, hoc est 1. Oct. novo stylo; alteram partem mediam scocco itidem librarum Turonensium sex post mensibus, hoc est 1. Aprilis novo stylo Anno 1637. Amstelodami aut Parisiis ex optione Reginæ Sueciæ solvenda sine dilatione. In subsequentibus etiam annis sint termini solutionis dicti 1. Aprilis & 1. Oct. iisdem in locis ex optione Reginæ Sueciæ faciendæ.

1638. faciendæ. XII. Nulli tractatos seu de pace seu induciis cum Imperatore aut ejus adhærentibus instituantur, directe, vel indirecte, clam aut palam, nisi conjunctim & communi consensu ac consilio Reginę Suecię, & Regis Galliæ. Poterit tamen uterque suspensionem armorum inire, prout necessiras rerum exposcet, modo noo extendatur ultra tres hebdomadas, nec possit ulterius prolongari, nisi communi consensu. Et si quis mediatorem se offerat, audiatur semel atque iterum, ac communicatio illico fiat cum altera parte sine ulla interposita mora. Cæterum neque cum mediatore se offerente, agatur, multo minus cum adversa parte, nisi cum scitu & consensu alterius partis. XIII. Ut vero communicatio eo commodius institui possit, habeat uterque Regum suum Legatum in aula alterius, aut si ob distantiam locorum, ubi res geritur, illis magis placuerit, apud eos, qui per Germaniam illorum vices obituri sunt. Cum hisce Legatis utrinque cuncta sincere communicentur, & in iis, quæ ad fœdus faciunt, consilia votaque eorum audiantur, ut sic suus fœderi constet vigor, & cuncta recte referri possint. Ideoque quisque Regum per sua territoria & exercitus securitati tabellariorum eo magis provideat. XIV. Ubi ad pacis induciarumve tractatus perventum fuerit, utriusque Regis ac Regni causa simul & eodem momento pertractanda suscipiatur, agatur, & transigatur. XV. Is eligatur tractatui locus, qui æque commodus & tutus utrique sit: qualis pro præsenti rerum statu creditur esse Colonia. XVI. Si post pacem initam contigerit alicui Fœderatorum ea, quæ in tractatu pacis promissa & conclusa erunt, non servari, aut illi bellum inferri ex causa & occasione præscotis fœderis, teneantur Fœderati junctis viribus arma sumere sine mora, aut tergiversatione ad repellendam injuriam, statim atque post mensem ex eo die, quo fuerint ab injuriam passo admoniti, idque observetur ad decennium, à die firmatæ pacis. XVII. Pacta hæc concludantur sub libera & solenni ratificatione Reginæ Sueciæ ac Regis Galliæ, mutuo addenda ad diem 1. Augusti oovo stylo proxime insequentem, si ratificare utrique placuerit. Ratificata vero mutuoque reddita obligent Reginam Regnumque Sueciæ, & Regem Regnumque Galliæ, nec non transeant in eorum successores. XVIII. Durent vero ad annos tres, nisi de pace ante exitum dicti triennii cum adversa parte convenerit. At si bellum interea justis conditionibus finitum oon fuerit, sit penes utrumqoe & in libera cujusque voluntate, si continuare velit, nec oe. Wismariæ die 20. Martii Anno 1636.

Pactum fœderi adjectum. §. 15. Ast quæ inter Salvium & Avauxium convenerant, his capitibus constabant. I. Inprimis mortuo Ferdinando II. Romanorum Imperatore, in quem articulus primus pactorum Wismariensium conceptus est, bellum à Serenissima Regina Sueciæ, & Rege Christianissimo decretum esto, geratur, ac contiouetur in filium ejus Ferdinandum, & Domum Austriacam ejusque adhærentes. II. Hi ut ad honestam tandem pacem universalem eo potentius adigantur, uterque Regum, Regina Sueciæ quidem è Saxonia, Rex Galliæ vero per Superiorem Germaniam summis utrinque viribus arma sua in hæreditarias Austriacorum provincias, quantum fieri poterit, transferre, ac belli sedem illic figere contendant. III. Articulus quartus in gratiam Catholicorum, ut fruantur libero religionis suæ exercitio & suis reditibus juxta tenorem fœderis exacte servetur. Idem qooque in gratiam Protestantium dictum esto. IV. Tempus fœderi statutum ex tenore articuli 17. & 18. à traditis ratihabitionum instrumentis in triennium numeretur à 15. mensis hujus ad 15. usque diem Martii Anni 1641. inclusive. V. De subsidiis articulo undecimo controversis ita conventum est, ut tametsi traditio ratihabitionum suspensa hactenus fuerit, ad belli tamen onera, quæ Serenissima Regina Sueciæ à prima dicti fœderis firmatione ad hanc usque diem sustinuit, sublevanda, Rex Christianissimus det eidem statim hic Hamburgi (præter residuum Anni 1632.) quadringenta Imperialium thalerorum millia. Quibus rite cum dicto residuo, numeratis, Regina Sueciæ nihil ulterius à Rege Galliæ in hunc diem ex causa horum fœderum prætendat. VI. Pro tribus vero annis sequentibus ad quos fœdus excurrit, videlicet à 15. Martii 1638. ad eandem usque diem anni 1641. inclusive Regina Sueciæ à Rege Christianissimo quotannis millionem unum librarum Turonensium Amsterodami accipiat, mediam partem duobus à ratificatione mensibus, hoc est, 15. die Maji Anni 1638, alteram sex post mensibus, nempe die 15. Novembris ejusdem anni; & ita deinceps tum pro præteritis duobus mensibus, tum in anticipationem quatuor subsequentium, solutiones fiant iisdem diebus 15. Maji & 15. Novembris cujuslibet anni. Et quoniam mooeta Gallica in his oris minime commoda est, Rex Galliæ gratificabitur Reginæ Sueciæ moneta imperiali, dando eidem pro singulis millionibus quadringenta millia Imperialium thalerorum in specie. VII. Et quia ad tractatus cum hoste instituendos & Serenissima Regina Sueciæ, & Christianissimus Rex crebris amicorum Principum officiis invitantur, ne quid in se desiderari possit, honestas pacis universalis conditiones nunquam recusaturis, quantocyus notum Mediatoribus faciant, sibi esse decretum de pace induciisve non nisi coojunctim agere, nihil absque mutuo consensu pacisci, & utramque causam simul & eodem momento pertractare, ut ipsi mediatores suam operam & sua officia eo dirigant. IIX. Quibus vero modis certius maturiusve id fiat, ita coovenit: Si unus idemque locus omnibus quorum interest, tractaturis tutus commodusque visus fuerit, ibi Suecici & Gallici cum potestate Legati cum hostium ac Fœderatorum Legatis conjunctim agant, transigaotque. Sin minus, loco quidem seorsim, at re, causa & tempore conjunctim utrobique tractetur. Et à Serenissima quidem Sueciæ Regina Lubecæ vel Hamburgi, à Rege vero Christianissimo Coloniæ Agrippinæ, advocatis utrinque communibus per Germaniam sociis & amicis. IX. Agantur Hamburgi vel Lubecæ res Regni Sueciæ; Coloniæ vero res Regis Christianissimi, & utroque loco communium per Germaniam Fœderatorum. Intersit tamen tractatui Hamborgensi Agens Gallicus, Coloniensi Suecicus, uterque tam sine potestate agendi cum hoste communi, quam sine voto, sed honesta cum sessione: ut audiant, referant ad Plenipotentiarios quisque suos, & sicubi opus præsentes moneant. Nihil autem illis insciis aut inconsultis utrobique tractetur. X. Uterque Regum salvos invicem conductus & securitatem per mediatores ab hoste communi procurent, tam pro mutuis utriusque Legatis & Agentibus, quam pro communium Fœderatorum deputatis & singulorum nunciis, cursoribus, literis. Et neque Hamburgum neque Coloniam, aut alio prius mittant, quam acceptis utrinque prædictis omnibus salvis conductibus, idque apud mediatores constanter profiteantur. XI. Si tamen communibus per Germaniam Fœderatis salvi conductus à Ferdinando negabuntur, eo insistat uterque Regum apud Mediatores, ut ab illo saltem securitatem pro iis scripto impetrent, quos dicti Principes ac civita- 1638.

1638. tes Germaniæ ad utrumque conventum ablegare voluerint. XII. Utriusque conventus idem sit primus, idem ultimus dies, & utroque loco omnia collatis consiliis peragantur, pari passu & lente utrobique festinando. XIII. Nihil quicquam uno alterove loco concludatur, sine mutuo & explicito consensu hinc inde Legatorum Sueciæ & Galliæ per dictos Agentes declarando. XIV. Uterque conventus alter ab altero totus pendeat, & ita cohæreat, ut pace vel utroque loco confecta, vel neutro discedatur. Ideo nullus pacis induciarumve tractatus Hamburgi subscribatur, nisi per Agentem Galliæ, liquido constiterit, tractatum Coloniæ subscriptioni quoque proximum esse: Ac vice versa idem Coloniæ à Legatis Gallicis observetur, donec per Agentem Sueciæ certiores fiant, tractatum Hamburgi subscriptum iri. XV. Regina Sueciæ præstabit eventum Coloniensis tractatus, Rex Galliæ Hamburgensis; & ita quidem, ut si alterutrum directe vel indirecte violari contigerit, vel alicui Fœderatorum bellum inferri ex causa vel occasione præsentis fœderis, teneatur utrumque Regnum sine mora aut tergiversatione repellere communibus armis injuriam: idque observetur ad decennium à die firmatæ pacis. XVI. Utrique tractatui supra dictus articulus inseratur, & idcirco utrumque etiam tractatum ultro citroque transmissum Suecici & Gallici cum Potestate Legati respective subscribant. XVII. Quod de Hamburgo & Colonia dictum est, de aliis quoque locis, si alibi tractare contigerit, intelligatur. XVIII. Si generales induciæ octo, decemve annotum obtineri possint, non recusentur; dum quæ quisque Regum occupavit conditionibus utrinque commodis retineat. Idque vel uno loco vel duobus, ad præscriptum modum tractetur conjunctim.

Provisionale regimen Pomeraniæ expirat.

§. 16. Pomeraniam eo tempore præter torrentem belli, quo tota inundabatur, alius quoque casus non parum turbabat. Fuerat ejus provinciæ post mortem Ducis administratio penes Consiliarios superstites magis conniventibus Suecis, quam expresso eorundem consensu, quod eo nomine instituta inter Legatum Bielkium, & Ordines tractatio adventu exercitus Torga se recipientis interrupta fuisset. Ac satis habebatur, quod Electori, in quem isti studiis ferebantur, omnis occasio actus quosdam imperii exercendi sublata foret. Unde cum Ordines Bielkium veniam poscerent ad Electorem scribendi, ut avertendo ab ipsis exitio pacem maturatum iret, abnuebatur velut inutile; revera quod suspicio foret, ab ipsis occasionem captari, ut Elector se Principem ejus provinciæ gerere posset. Sed cum veteri more Witebergensium Jurisconsultorum sententiæ super gravioribus litibus exquiri solerent, illi hac occasione arrepta tabellarios literis tuti commeatus à se instructos iter per Berolium capere jubent. Quos Elector comprehensos, acriterque increpitos, tandem velut per ignorantiam in fraudem inductos dimittit; capitis tamen pœna denuntiata; si quis deinceps literis ab isto Regimine confisus iter in-
27. Febr. gredi auderet. Redeuntibus decretum Electoris traditur, quo declarabat; se nunquam in ejusmodi regimen vicarium consensisse, juri suo adversum, nec tranquillandæ provinciæ idoneum; quin potius inventum ad se in dubia sua ditione arcendum, alienamque usurpationem stabiliendam. Cum igitur omne veterum Ducum jus ad se devolutum sit, regimen à se non probatum, & quo debitum sibi obsequium detrahatur, nullo plane jure niti. Et hanc se injuriam suo tempore ulturum. Eo decreto allato, Consiliarii isti plane exanimati id præsentibus Stetini Ordinibus significant, quos non minor trepidatio corripit. Et mox visum, istos sigilla deponere, & magistratu abire. Quibus hi statim obtemperant, nulla amplium rerum cura suscepta. 1638.

Rectorum Sueciæ super eare consultatio.

§. 17. Ea re nuntiata Rectores Sueciæ non parum consilium Electoris mirabantur, cum hic melius sibi consuluisse videretur, si Pomeraniæ Ordines eo loco reliquisset, ut Sueciæ non alio quam fœderis vinculo innecterentur. Et credebatur Schwartzenbergius Comes id consilii suppeditasse ad struendam viam subruendis Ordinum privilegiis, & publicandis eorum bonis, qui Suecis favisse arguerentur; præsertim cum jam olim Pomeranos inter & Marchicos non leves simultates extitissent. Tum ut apud provinciales Sueci exosi redderentur, velut per hos staret, quod nulla amplius Reip. facies esset: ut obliqua via fœdus plane tolleretur. Cum contra hoc ipso necessitas juxta, & prætextum Suecis afferretur imperium provinciæ capessendi. Equidem non deerant, qui contra dissererent: Rem esse invidiæ plenam, & ad calumnias multorum patentem, velut obtentu fœderum aliena invadere conentur. Posse eam rem præbere occasionem collisionis cum Polonia, quicum Pomeraniæ Ducibus pacta, & circa fines ac jura quædam lites intercederent. Dano quoque decimas, & alia jura per Rugiam insulam competere. Quibuscum si quæ controversia oriatur, posse eam nunc in Ordines provinciales devolvi. Denique vicinos excitari, ut eo enixius Sueciæ destinatis obsistant. Plerisque tamen ea occasio provinciæ regimen capessendi amittenda non videbatur tam plausibili obtentu, quod ipsi Ordines id pro derelicto habeant nulla Suecorum vi compulsi. Et magnopere interesse Sueciæ Ordines clavo dimoveri, qui non parum Reginæ destinatis, & quæ belli necessitas exegerit, obstiterint. Et cum munita provinciæ oppida præsidiis teneantur, in quibus fundamentum rerum Suecicarum per Germaniam positum sit, non posse utique eam imperio summo orbatam destitui. Quin ultro imputari posse, quod dum Sueci clavo subeunt prohibeatur, ne reip. nullum plane vestigium relinquatur. Haut conqueri posse Ordines id à Suecis adprehendi, quod ipsi abjecerint. Nec horum offensam valde metuendam illis, qui Cæsarem armis lacessere non dubitaverint. Igitur placebat Senatui regimen provinciæ utique in se trahere, sed quam minimo cum strepitu, & velut nihil novaretur: Leges, statuta, eadem magistratuum vocabula retinenda, & alios duntaxat homines in eorum locum, qui muneribus se abdicarint, surrogandos, Germanos plerosque natione, spectatæ erga Suecos fidei. Et hæc omnia velut ad tempus constituenda, ne leges & jura plane sileant; & sub vocabulo bellicæ directionis paulatim omnia summi imperii jura exercenda. Sane constat, Electorem, Pomeranosque Consiliarios pœnitentia tactos eversi istius fiduciarii regiminis, ac ut idem instaurari denuo posset, optasse. Sed Suecis eos, postquam semel ipsi semet excluserant, arcere in proclivi erat.

Banerius per hiemem quiescit.

§. 18. Sed ut ad bellicas actiones redeamus, Banerius cum fine Superioris anni hostis Citeriore Pomerania excederet, intentus agebat, omni frumento ex ulteriore provincia Stetinum, & Colbergam convecto, ut si forte hostis eo perrumperet, fames pedem ibi figere non fineret. Sed cum bona fide istum in hiberna concessisse constaret, & ipse suis post continuam fere triennii expeditionem parum quietis indulgendum ducebat, legionibus tamen ita dispositis, ut si res exigeret, brevi tempore contrahi possent. Enimvero misera eorum hibernorum facies erat, amicos juxta hostesque in solitudinem fere redacta. Agrestes partim mortui,

tui,

1638. tui, partim metu militum, & instinctu Ordinum intra Poloniæ fines profugi, vacuas militi ædes reliquerant. Accedebat dira pestilentia, in omne jumentorum & pecudum genus immane quantum grassata. Eaque non postrema erat causa inopiæ, quæ rapacitatem militis incendebat, quotidianis fere suppliciis hautquidquam compressa. Ac ni Banerii provisu frumenti vis intra oppida congesta fuisset, omnibus per agros cibariis absumtis, militi æque ac pagano fame pereundum fuerat. Solabatur tamen militem spes pecunię à Gallis ex fœdere solvendæ, extra quam si fuisset, inopia feroces animos facile in desperationem vertisset.

Idem veris mensibus invitus quiescit.

§. 19. Porro cum hosti decretum videretur, Gallis & Vinariensi ad Rhenum insuper habitis tota vi Banerium deinceps quoque urgere, rationis quidem fuerat mature in istum movere, prius quam idem per hiberna se refecisset, nisi copiarum conditio expeditionem respuisset. Sane equites numero & paratu non spernendi, sed plerique Germani, Suecis ac Finnicis turmis valde attenuatis. Unde has è Suecia suppleri necessum erat, quo extranei militis vires per indigenas liberarentur. Peditis autem in Germania conducendi nulla Banerio facultas, & hoste vicino plerique per oppidorum præsidia distribuendi fuerant. Sed & in expeditionem ituro nihil erat, qui equi alerentur; & hostis objectu Albis & Havelæ Suecos facile arcere poterat in vastatis terris mox perituros, Brandeburgicis interim à tergo ingruentibus. Quod si Cæsareis trans Albim concedentibus in Brandeburgicos movere vellet, his facile venientis impetum eludere cedendo licebat. Et quanquam illis profligatis in Silesiam iter pateret, Gallasius tamen à tergo relinquebatur, receptum ad oram maritimam interclusurus. Nil igitur restabat, quam copias à Suecia expectare, quas quamprimum anni tempestas ferret mitti flagitabat prævertendis Gallasii destinatis, & ut dispersos adhuc hostes invadere posset, antequam conscriptæ à Brandeburgico in Borussia legiones adventarent. Actionum bellicarum ea hieme nihil, nisi quod dum Banerius

22. Febr. catervas aliquot in Usedomum trajicit, illi insulæ penitus ab hostibus repurgandæ, præsidiarii, qui castellum in adversa Wolgasto ripa situm obtinebant, conspectis Suecis inde se proriperent, ac cymbis Wolgastum trajicerent. Castellum ab hoste desertum Banerius præsidio firmat. Contra dum Banerius Stralsundæ abest, cum Wrangelio

Hostis Gartzium expugnat. 21. Febr.

super bello consilia collaturus Clitzingius cum bis mille peditibus, ter mille equitibus, quadringentis dimachis Gartzium noctu circumdat, quod Dromondus cum sua legione parum frequenti insidebat. Sequenti die impetu per horam amplius continuato in oppidum irrumpitur. Qui primo furori superstites fuerant, in captivitatem abstrahuntur. Ipse Dromondus paulo post Spandoæ in custodia extinguitur; cujus nulla culpa aut negligentia arguebatur; cum numero obrutum constaret. Manebat tamen Marvicianum castellum Gartzio oppositum in Suecorum potestate, ne hostis transitu Oderæ, uti posset; cujus progressibus sistendis Banerius id castellum cum Greiffenhaga & Dammn validis præsidiis munit. Paulo post Le-

Bielkius Legatus moritur. 6. April.

gatus Steno Bielkius Stetini supremum diem obit, vir prudentia, usuque rerum insignis. Nec minus Hermannus Wrangelius senio, & olim acceptis vulneribus debilis in Sueciam permissu Reginæ regreditur, & ne æmulatio, quę inter Banerium & ipsum gliscebat, reipublicę obesset. Hinc Banerio non solum armorum per Germaniam directio, sed & civilium rerum ac Pomeranię summa administratio committebatur, cui succenturiati erant Joannes Lilliehœckius, & Axelius Lilius, ille Ulterioris, hic Citerioris Pomeraniæ gubernator. 1638

Cæsareorum misera conditio.

§. 20. Ast Gallasius Pomerania relicta in Meclenburgicam & Marchiam Albim propius exercitum subduxerat, quem fames, nuditas, morbi per homines æque ac equos immane grassantes ad miserrimam conditionem redegerant. Familiarem Cæsareo militi licentiam paupertas immensum accenderat, & commilitones juxta atque pagani spoliabantur, ac cædebantur, Accedebant creberrimæ desertiones, ut qui centum viginti legionum numero superbiebat exercitus ad undecim equitum quatuor peditum millia redactus esset. Huic reficiendo supplendoque Gallasius Inferioris Saxoniæ provinciis quam maxime inhiabat. Sed in Holsatiam penetraturum Daniæ Rex prohibuit, positis apud Oldesloam castris, & excitis tota Chersoneso provincialibus. Ne tamen hostilia in Cæsarem sumsisse videretur, cum Gallasio centum sexaginta uncialium millibus decidit. Id exemplum Lubecensis Præsulatus, & Hamburgensium atque Lubecensium agri imitabantur Bremensis Archiepiscopus immunitatem à Cæsare concessam obtendebat, simul humilium terrarum inundatione accessum arcebat. Tandem & ipse data pecunia adesis provinciæ elatioribus locis istos dimovet. Cum tamen utique aliquo loco hibernandum esset, Luneburgici ac Brunsvicenses demum effugere non poterant, quin minus dimidiam ditionum suarum partem stativis istorum concederent. Antequam tamen longius digrederetur Gallasius, quatuor militum millia Damiani Vitztumii ductu mittit, qui castellum ad Varni ostium invaderent. Quo intellecto Wismariæ præfectus quinquaginta sclopetariis castellum firmat. Validiorem manum Banerius immitere parabat; sed jam post quatridui oppugnationem centurio Stiggo Arsidi F. deditionem honestis legibus fecerat, postquam sat strenue restiterat, occisis hostium sexaginta amplius, quos inter & ipse Vitztumius, dum accessus lustrat, occubuerat.

Munimentum ad Warnemundam à Cæsareis capitur. 12. Mart.

Dani Wolgasto cibaria.

§. 21. Quæ in Pomerania relicta erant Cæsareorum præsidia non minus fames urgebat, Wolgastum inprimis ab omni parte clausum; ut brevi in Suecorum manus cessura sperarentur. In eam arcem è navi Danica, quæ ad exigenda vectigalia apud Rudenam insulam excubabat, furtim cibaria subinde submittebatur. Id quod cum Banerius captivorum indicio cognosceret, literis ad publicanum scriptis de hocce facto conqueritur; ac ut deinceps talibus absistatur postulat, addito, id se vi prohibiturum. Sane eo minus id ferendum erat, quod bello Danorum cum Cęsare, Suecorum merces ab illis publicarentur, qui ad portus à Cęsareis infessos navigabant. Ast publicanus cum navarcho impudens plane ac inficetum responsum reponebat. Unde Banerius cum sordidis hominibus literarum commercia amplius exercere dedignatus, navem bellicam Suecicam juxta Danicam ancoras jacere jubet cum mandato, ut amicam se adversus Danos gerat, accurate tamen istas fraudes observet. Simul idoneis locis stationes disponit, quæ cymbas Wolgastum irrepturas interciperent. Tres insuper naves bellicæ ad Varni ostium statuuntur, ne quid ex eo portu hostile tentaretur; binæ litoribus oberrare jubentur. Et ne quam litis ansam inde arriperet Danię Rex, sat contemtim tunc Suecos habens, Stroemfeldio in mandatis datum ipsi insinuaret; non esse Suecis animum vectigalia ibi capere, sed tantum prohibere, ne Cæsarei ex eo portu noxam inferant. Hauc eo minus tamen ad istam oram accedebat Danicus navarchus cum quatuor navibus bellicis postulans, ut Danis navigatio libera Rostochium, tum à vectigalibus

14. Maji.

Iidem ad Rostochiensem portum satis pro

1638. *imperio agunt.* galibus immunitas relinquatur. Alia negotia curare vetitum. Isto impetrato statim se inde abscessurum; sin minus, vi se istum portum Danicis navibus aperturum, nec alias naves Gedano & Hafnia sibi auxilio defore. Dicebatur color; id fieri Polono deliniendo, ut si videat ita servide libertatem Maris Baltici Dano cordi esse, contumeliam ad Gedanum acceptam minus ad animum revocet. Id cum ad Banerium delatum esset, de navigatione quidem concedenda dubium non erat; id enim diserte Regina jusserat. Quanquam enim rationis erat portum claudi, hostibus usui cedentem: tamen satius videbatur tantisper connivere, quod metus esset, ne ferocior tum Danus tale quid patraret, quale superiore anno ad portum Gedanensem. Quam contumeliam nec ferre Suecis licebat, nec pacem cum isto abrumpere tempora tunc ferebant. Et vectigal suspendi, quoad castellum recuperatum foret, tanti non babebatur. Igitur mandat suis, ut Danos libere & absque vectigali in istum portum navigare permittant, ac modeste adversus eosdem se gerant, offensarumque occasiones declinent, salva tamen Reginæ dignitate. Unde cum navarchi Danici familiari conversatione & compotationibus cum Varnemundano præsidio sat proterve se jactarent, Sueci ista dissimulabant, commodius tempus his & aliis multis ulciscendis præstolantes.

Banerius ex hibernis movet. §. 22. Tandem cum diu expectatæ è Suecia copiæ sub finem Junii mensis adpulissent, Banerius contracto apud Stetinum exercitu expeditioni se accingit. Lustratione facta undecim phalanges pedestres numerabantur. Primam Banerii vetus cærules, & Magni Hansonii legiones componebant. Secundam Torstensonii infrequentes, Telsii, & Braunii legiones: Tertiam Zabeltitii, summi vigiliarum præfecti propria legio, & sex Ostrogothorum cohortes: Quartam Tribunorum Baneri & Mortaignii: Sextam, Erici Joannis Ulfspartii & Jeswitzkii; septimam Lindesaji, Kiunemundi, Cunigami, & Fletwardi: Octavam tres legiones Hassicæ: nonam Gustavi Ottonis Stenbockii legio: decimam Archatii Joannis Ulfsparrii: undecimam Oesterlingii, & Flatovii legiones; quæ decem fere bellatorum millia explebant. Equestres legiones triginta duæ: Stalhantsku, summi vigiliarum Præfecti; Teutonica, & Finnica; Thuronis Bielkii, Wittenbergii, Wachmeisteri, Livonica, Curlandica, Francisci Henrici Lauenburgici Ducis, Dewicii, Leslei, Pfulii, summi Vigiliarum Præfecti, Duwalii, Jonæ Haderslebii, Duglassii, Hœckingii, Wirtzburgii, Slangii, Witzlebii, Prætoria, Torstensonii, Hodicii Comitis, Cratzensteinii, Glaubitii, Konigsmarcki, Knipbusii, Eberstainii, Dalwigii, Eppit, Haraldi Stackii, Ostrogothica, Uplandica, Joannis Wrangelii, undecim fere bellatorum millia conficientes. Recens è Suecia pedes fere per oppidorum præsidia disponitur, quod & idem minore sumtu aleretur, & strictiori disciplinę adsuetus, nec ob inopiam in seditionem abiturus, hostiumve corruptelis patens, & nullis uxoribus aut calonibus oppidano molestus foret. Tum ut per oppida munus militiæ, & alieno cœlo adsuesceret. Veterani in campum educuntur, Gallasius contra

30. Jun. & ipse contractas ex hibernis legiones apud Dœmitzam lustrat; quibus Brandeburgici sub Clitzingio se conjuncturi Novum Brandeburgum processerant. Isti propositum videbatur capta apud Francofurtum statione Suecos accessu Silesię arcere, ac ad maritimam oram plane exhaustam inclusos inopia atterere. Ei consilio ut occurreret Ba-

Gartzium recuperatur. nerius, motis Stetino castris Gartzium primo vertit, quod sequenti die impetu expugnat exiguo suorum damno. Sexcenti, qui intus erant præsi- 1638.

diarii per Suecicas legiones distributi, tribunus Dargicius, cæterique ductores captivitatem subiere. 18. Jul.

Sed quia oppidum id Banerio digresso facile ab hoste recuperari poterat, & si quod immitteretur præsidium frustra perdebatur, contra hostis eodem insesso non parum damni provinciæ dare posset: disjectis munitionibus, portisque & turribus tectorum reliqua cum ponte flammis absumuntur. Inde in Citeriorem Pomeraniam conversus cum 26. Jul.

Pasewalco moveret, hostis quæ circum insederat oppida Torgeloam, Spancoam, Clempenoam, & castellum ad Cabelam ultro deserit. Et quia nuntiabatur, Gallasium cum majore exercitus parte ipsi obviam iturum, reliquos cum Brandeburgicis & Saxonicis legionibus Ulteriori Pomeraniæ immissurum, Banerius Stetinum pluribus cohortibus firmat. Ipse ad Penam fluvium, & fines Citerioris Pomeraniæ considere constituit, speculandis hostium destinatis, & pro re nata aut prælio certaturus; aut inter flumina lacusque mora eundem attriturus. Anclamo Loitium itur, cujus præ- *Et Loitium.*

sidiarii statim depositis duodecim vexillis, armisque sine exceptione se dedunt; plerique Suecicum 30. Jul.

sacramentum suscipientes: reliqui captivitatem subeunt. Castellum ad Tripsesam qui insidebant *Et Tripsesa atque Damgarda.*

trecenti Cæsarei sub Banerii adventum inde se proripiunt, & dejecto post se ponte per paludes evadunt. In oppido centurionis vicarius & quadraginta pedites capiuntur; qui Suecicam militiam subeunt. Damgardam insidentes statim quoque Banerii arbitrio se submittunt. Ast Gallasium omisso de dividendis copiis consilio, adjunctis apud Miroviam Saxonicis & Brandeburgicis legionibus Prentzloviam, inde propius Banerium suggreditur, uti conjiciebatur expectaturus, num hic Demmini obsidio implicitus aliquam sui invadendi occasionem præberet. Nam alias nulla adparebat ratio, quare in famelica regione militem fatigare vellet. Banerius cum è captivis intellexisset ho- *Cæsarei vapulant.*

stiles copias sparsim per vicos dispositas, id quod & exhaustæ terræ suadebant, Torstensonium & Stalhantschium cum aliquot equitum legionibus, & selecta peditum manu mittit, qui ignoto hostibus transitu apud vicum non procul Malchino inopinantibus superveniunt, ac tribunum Munsterum cum quatuordecim Teutonicorum, simul septem Croatarum equitum turmis opprimunt. Eorum maxima pars cæditur; ipse tribunus cum multis præfectis & gregariis ac vexillis undecim capitur: paucos latebrę tegunt. Regressi Malchinum quinquaginta pedites captivos abducunt. Ita Sueci 13. Aug.

quidem ad Tripsesam cis fluentum, Gallasius ad latus ipsis apud Malchinum consederat. Nec ægre ferebat Banerius, hostem istis stativis obnixum hærere, quod speraret, per inopiam eundem brevi conficiendum. Nam Suecis parce quantumvis cibaria suppetebant; & à contagiosis morbis, qui tunc per Pomeraniam grassabantur, fere immunis miles agebat. Equi tamen magno numero extinguebantur; sed id malum hosti gravius incumbebat, & Banerio pecuniam præbente, equi facile supplebantur. Tum ne miles dilaberetur, omnes qui citra ipsius veniam discedere conarentur, in custodiam dabantur.

Wismariensium excursio. §. 23. Inter hæc Wismaria egressi ducenti pedites, equitumque manus legionem equestrem tribuni Krœcbergii Gresmœhlæ invaserant, & sat 19. Jul.

acriter licet resistentem profligaverant non paucis cæsis, ac sedecim captis omnibus cum impedimentis, & ducentis amplius equis potiti. Inde ut eo melius hostium catervæ hinc inde vagantes carperentur, & commeatus qui Rostochio subvehebatur interciperetur, Ericus Slangius tribunus à

Banerio

1638.

Slangius rem strenue gerit.

Banerio Wismariam cum quingentis equitibus destinatur; prius tamen stativa hostium longa ambage legere jussus. Hic apud Gustroviam quadraginta currus annona onustos diripit, occiso quod comitabatur præsidio. Inde Sternbergam, Wahrinum & Planam progressus ad intercipiendam legionem equitum Parchimi tendentem properat. Sed cum eandem jam Neustadium movisse cognosceret, ipse insecutus inter id oppidum & Perlebergam deprehensam, ita multat, ut plerisque cæsis captisque subtribunus, duo turmarum præfecti aliique ductores: nec minus septem signa in ejus manus inciderunt. Sic re bene gesta Wismariam pervenit, in quod oppidum ex vicinia quicquid poterat frumenti comportat.

Wolgastum deditur. 30. Aug.

24. Ast Wolgasti præfectus Antonius Webelius tribunus urgente cibariorum inopia Strykium subtribunum, ejus arcis obsidio vacantem super honesta deditione concedenda compellat. Webelius licet fame cogi posse videretur, ut citra exceptionem se dederet; tamen quia Suecorum rebus plurimum intererat eam arcem quamprimum in ipsorum ditionem redire, & copiarum eidem assidentium alibi usus esse poterat; cum Banerii consensu veteri Cæsaris militi permissum, ut traditis

7. Sept.

signis sclopetisque, simul transfugis captivisque arce excederet, sarcinarum quoque auferendarum facultate concessa. Plerique tamen gregariorum ultro militiam Suecicam subiere, quod tunc in utroque exercitu fere mos esset, militem, quo signa sua pervenissent, eodem sequi.

Banerius in hostem ire constituit.

§ 25. Porro Gallasius inopia licet ac miseria premente in stativis suis obnixe hærebat, quod metueret, ne in receptu uti solet sibi à Banerio noxa inferretur. Et nuper tres legiones ad Wartam hactenus hospitatas exciverat; ut facile adpareret, non nisi extrema compellente necessitate isto loco abiturum. Banerium contra moræ tædium jam capiebat. Unde propius hostem movere constituit, subvectionem ab Albi intutam redditurus, & locis, quę nunc insidebat, eundem abstracturus. Et quanquam hoste conatibus obsistente prælium declinari non posse videbatur, cujus exitu adverso haut facile erat ejusmodi exercitum flore militum constantem reficere: censebat tamen par aut majus damnum sibi imminere heic hærenti. Hosti quippe omnis retro Germania patebat, ex qua proximo vere instauratis copiis validior ingruere poterat. Contra sibi vastatam regionem insidenti isthoc autumno atque hieme exercitus consumendus erat, & sequenti vere nulla supplementorum spes. Insuper equorum mortes indies gliscebant, annona minuebat; nec in exesa plane Pomerania hiberna sperare licebat. Ita his oris inclusum militem mox fames consumtura erat. Accedebat metus pestilentiæ, quæ jam ex Ulteriore in Citeriorem Pomeraniam serpebat. Igitur libratis in utramque partem rationibus satius videbatur prælii aleam tentare, quam desidendo certum & inglorium exitium expectare. Hoc animo castris motis aggerem viæ apud Tripsesam enixus Gnoiam, inde Malchinum recta tendit. Sed hostis de Banerii instituto monitus, & in loco ingruentem expectare veritus, propere Wahrinum iter arripit; quem statim Banerius insequitur, prælio certaturus, aut quantum daretur eidem nociturus; eoque citatum agmen Grubenhagam rapit. Et jam prope ad latus hostis incedebat certa spe ad pugnam eum adigendi, cum hic fugæ ad modum receptum accelerabat, quod copias in castris ad Malchinum attritas prælio impares judicaret. Unde passim ægroti juxta ac valentes, equites peditesque itinere fessi per vicos & agros relinquebantur. Banerius contra transmisso apud Ellenburgum flumine toto cum exercitu Witstocum cum præcesserat, extremo hostium agmini imminens, quod Ritbergius Comes, quindecim equestribus constans ducebat. Sed dum præfecti catervarum, qui ad istud morandum immittebantur, non satis ex compacto rem gerunt, spatium eidem elabendi datum est. Quanquam & sic plurimi intercipiebantur, quos inter & ille, qui Ritbergio mandata à Gallasio adferebat, ut quantum posset accelerarat, & si quindecim quas ducebat legiones, perirent, se saltem servare conaretur. Ita quidem tunc Gallasius ad Havelam evadebat, desideratis tamen fere tribus militum millibus, quos insequentes Suecorum catervæ ceciderant, aut ceperant. Quo minus tamen Banerius hostem è vestigio sequeretur, nullo ad resistendum spatio concesso, graves causæ obstabant. Hostis enim jam Havelam Albimque attigerat, unde commeatus ipsi commode subvehi poterat: ac loca sibi opportuna insederat, ut absque tormentis, & valido equitatu invadi non posset. Contra Banerio equi morbis absumti, & qui restabant, festinato itinere fatiscebant, ut nec machinæ provehi possent, & magna equitum pars ephippia & sclopeta tergo gestaret, aut enerves caballos fræno post se traheret. Et ea, qua nunc consistebat, regio plane exhausta erat, nec vehiculorum per Meclenburgicam facultas petendis aliunde cibariis. Ita necessitas subigebat in Meclenburgicam recedere, & quietis paululum exercitui indulgere; tum & equos coëmere, quorum mortes per veneficia mulierum procuratæ credebantur. Quo nomine nonnullæ militum uxores extremum supplicium luerunt, id flagitium à se susceptum fassæ, ut eo citius bello finis imponeretur. Ne tamen licentia militis provinciæ vastitatem, sibi famem arcesseret, severissimis edictis disciplinam, & quæ conservandæ provinciæ, exercituique faciebant, sancit. Simul Duci causas hujus hospitationis exponit, & ut provinciales ad penates se suos conferant hortatur, annonamque militi dispensent ipsi, ne huic sumendi necessitas foret. Animus autem erat, quamprimum se exercitus paululum refecisset, in Misniam aut Lusatiam, inde in Silesiam penetrare, quæ provinciæ vetus in partes studium resumturæ, suoque subsidio ita exercitum refecturæ sperabantur, ut proximo vere formidandas hosti vires ipse objicere posset.

25. Sept.

Gallasius cedit.

24. Sept.

27. Sept.

30. Sept.

Banerius in Meclenburgica consistit.

10. Oct.

Gallasius Suecis damnum infert.

§. 26. Ast Gallasius è districtu Prignicensi, ubi aliquandiu hæserat, mille equites emittebat, Glaubicii tribuni legionem, & Andreæ Trotzigii subtribuni turmas Boitzenburgi stativa habentes invasuros; qui & secure agentibus superveniunt, & cæsis circiter quadraginta, impedimentis, equis, tribus vexillis, ac cum præfecto turmæ compluribus gregariis potiuntur. Eodem tempore ipse Gallasius lustrato apud Kiriciam exercitu Groboviam iter intendebat, velut universo cum exercitu in Banerium ruiturus. De cujus motu cum hic è tribuno Slangio, qui Parchimi tendebat, cognovisset, & ipse confestim legiones ad Suerinum convenire jubet. Unde Gallasius, qui fortasse Suecos per hospitia dispersos oppressurum se speraverat, ad Albim vertit, & apud Lencenam considet loco cætera satis opportuno, sed ubi maligna pro equis pabuli copia. Quo loco ut suas copias per inopiam attereret, cum facile ferre posset Banerius, ipse legiones in priora stativa reducit. Carolus Gustavus Wrangelius, qui nuper ad recuperandum castellum Warnemundanum missus, sed motu hostium audito avocatus erat, ad id expugnandum redire jubetur. Sed antequam ipse eodem reverti posset, jam Rostochienses castelli munitionibus disjectis ædificia inflammaverant. Con-

19. Oct.

12. Oct.

20. Oct.

Rostochienses Warnemundam destruunt.

ut

1638. venerat quippe inter Daniæ Regem, & Gallasium,
ut hic quidem ejus munimenti destructionem per-
mitteret, is contra Cæsareum præsidium mari Tra-
vemundam deduceret. Ea de conventione Lo-
22. Oct. husius Rostochii præfectus Banerio significaverat,
ut & ipse consentiret in destructionem castelli, non
citra laborem recuperandi, & quod non nisi pre-
mendis commerciis inserviret, nullo usu bellico.
26. Oct. Ast Rostochienses Banerii responso non expecta-
to, binis navigiis Cæsareum præsidium impositum
comitantibus Danorum navibus Travemundam
deducunt; & cum de Suecorum adventu audirent,
avectis sedecim machinis, ac corruptis, quæ po-
terant, in naves se recipiunt.
28. Oct. §. 27. Nec eo secius Wrangelius castellum re-
parare, ac præsidio firmare jubetur non tam ob
vectigalia, quam ne hostis ex eo portu per navigia
Rostochiensium oram Pomeraniæ ac Rugiæ infe-
Jam Sueci instaurant, nequid-quam contradicente Dano. staret. Tum Banerius acribus literis oppidanis ex-
probrat avectum hostem, qui jam in Suecorum
manu fuerat, amotaque tormenta; quæ ut resti-
tuant, & disjecta instaurent postulat; alias id fa-
ctum non impune laturos. Ast Daniæ Rex castel-
li instauratione audita Banerio per literas significat:
13. Nov. Superiore æstate se portum istum navibus custodi-
22. Nov. isse, ne Cæsarei commercia in fraudem potissimum
suorum civium onerarent. Inde cum Cæsarei id
castellum sibi obtulissent, ejus demolitionem ma-
luisse evitandæ æmulationi: præsertim cum idem
ab initio emungendis suis civibus sit extructum. A
se nihil præter veterem portus libertatem quæri;
quam & Sueci causam belli sui allegent, ut omnia
in pristinum statum reponantur. Quin & ipsis ali-
quando id munimentum damno esse posse, immi-
nutis per idem ejus portus commerciis. Sua autem
nunc magis interesse, quam antea, qui ejus demo-
litionis autor fuerit, & Cæsareum vectigal inhi-
buerit. Ejus reparationem Suecis parum prodesse,
sed Rostochio certum exitium creare. Postulat
igitur instauratione supersedeat, portui veterem
libertatem relinquat, nec cives suos contra morem
& pacta oneret: neu impediat, quo minus pro-
missum à se Cæsari factum præstare possit. Enim-
vero cum pactum Regis cum Cæsare Suecos non
tangeret, & Rex justo imperiosius agere videre-
tur: Banerius nequaquam ita agendum censebat,
velut Danus metueretur, aut ejus jussa admitte-
rentur; ne uno indulto ad plura postulanda auda-
cior iste redderetur. Modeste tamen responsum:
De conventione Regis cum Cæsare nihil sibi con-
stitisse: nec à se vectigalia spectari, sed securita-
tem oræ Pomeranicę, totiusque Maris Baltici,
quæ ex isto portu turbari queat: Alias Reginæ
Sueciæ statutum omnem offensarum causam ad-
versus Regem declinare. Cum porro Danus ita
fervide id negotium amplecteretur, Salvius qui-
dem, aliique censebant, tantisper reparationem
munitionis omittendam; modo Rostochienses tor-
menta restituant, & de portu suo caveant, ne is
ab altero insideatur: quod manifestum sit à Cæsa-
reis hanc occasionem captari, Suecos, Danumque
inter se committendi. Sed Banerius ferocibus Dani
verbis nil solidi subesse judicabat, quod neque Hol-
satiæ neque Danię Ordines consensuri essent, ut
Suecorum exercitu in vicinia hærente bello non
necessario involverentur. Et quanquam vectigalis
modicus haberetur respectus, securitatis tamen in-
tererat castellum id non deseri: quod & expressis
mandatis Rectores Sueciæ injunxerant. Igitur
brevi tempore munitionem firmius quam antea re-
ficit, ducentorum peditum præsidio imposito.
Idem Rex paulo ante cum Banerius Albi propin-
Danus pro Luneburgensibus quaret, suspicatus Luneburgicum agrum peti, à
Banerio datis literis postulaverat, ea ditione absti-
neret, communia sacra cognationemque suam al- 1638.
legans, & quanti sua interist sedem belli eodem neutralitatem postulat.
non transferri. Banerio satis constabat, omnes
qui desertis Suecorum partibus paci Pragensi acces-
serant, nullam occasionem omissuros Suecis no- 19. Oct.
cendi; eoque nec ipse causam habebat, quare illis
parceret. Ne tamen Duces illos ad desperationem 28. Oct.
adigeret, aut abrupto responso Regem protelaret;
præsertim cum tunc animus esset intacto Lune-
burgico agro cis Albim in Misniam aut Lusatiam
tendere: spem facit, si Georgius Dux copias suas
cum Cæsare non conjungat, & stativa, transitum,
aliaque commoda Cæsareis neget, se itidem ejus-
dem ditionibus parsurum, utut per consilia & ge-
sta sua id non meriti. Demulcendo Regi addebatur;
si qui in provincias Regias prædatores irrumpant,
id se invito fieri, & in deprehensos acriter animad-
versurum. Eadem paulo post Rex apud Rectores
Sueciæ solicitat. Cui hi annuunt, modo & Cæ-
sareis nihil ejusmodi ex ea provincia obveniat, de-
que eo à Cæsare ipsis caveatur, & Georgius Dux
sibi quondam commissas machinas restituat, ac ni-
hil auxilii hostibus exhibeat.
§. 28. Interim Gallasii exercitus apud Lence- Cæsarei multantur.
nam summa cum annonæ & pabuli inopia confli-
ctabatur, quam quo minus naves Hamburgo le-
vare possent, Pfulius cum aliquot legionibus Lau-
enburgi tendens impediebat. Sed nec Banerius
quiescebat; qui cognito septem cataphractorum
legiones seorsim à reliquis circa Perlebergam hæ-
rere, easdem invadere constituerat. Cum raptim 10. Nov.
excita majore equitatus parte improvisus apud Per-
lebergam adesset: non quidem cataphractos ibi re-
perit, sed duas Saxonicas legiones à Marazino nu-
per è Misnia adductas, quibus cataphracti stativa
sua concesserant. In istorum ergo octingentos pri-
mum Banerius invectus plerosque cædit, non pau-
cos capit, quos inter subtribunos Knochius, tres
turmarum præfecti, & centurio dimacharum
Abrahamus Klugius. In reliquos Stalhantschius
immittitur, qui duarum legionum reliquias delet,
etsi subtribunus Callenbergius cum vexillis evade-
ret. Pugnæ tumultu excitati cataphracti, qui vi-
cinis pagis tendebant, auxilio suis adproperant:
sed quos ita excipiebat Stalhantschius, ut centum
in loco conflictus caderent, reliqui abjectis fere
thoracibus Albim versus in castra se proriperent.
His peractis Banerius per tres horas sub castris con-
sistebat; quæ uti solo cum equitatu invadere ra-
tionis non erat: ita nemo hostium ex illis movere
audebat, aut discedentem insequi. In reditu Stal-
Hantschius & Slangius cum caterva equitum Per-
lebergam trecentis peditibus insessam invadunt, &
istis incassum resistentibus, in oppidum perrum-
punt. Primo impetu centum cæsi; duo centurio-
nes cum quinque optionibus & ducentis gregariis
capiuntur. Eo ipso temporis articulo Gallasius Gallasius
trans Albim concedere decreverat; quæ destinata trans Al-
tumultus iste accelerabat, ut magna cum trepida- bim conce-
tione pons navalis superaretur: & dum pro se quis- dit.
que festinat, pars pontis rupta non paucos in aquas 21. Nov.
effundebat. Superato flumine castra primum Se-
hausæ locat Gallasius; inde per Veterem Marchiam
& vicinas præfecturas Luneburgicas legiones di-
stribuit, non minus & ibi cum inopia conflictatas,
secus atque spem conceperant. Cæsar quippe cum
omnium Imperii Ordinum conventum indici tem-
pora non ferrent, compendiosum duxerat singu-
lorum Circulorum congressus agitari; ad quos
ipse Commissarios ablegabat istis persuasuros, ut
exercitui suo hospitia per hiemem, & alia necessa-
ria præberent, Qua spe innixus in sequentem an-
num quatuor cum exercitibus octoginta millia im-
pleturis rem gerere constituerat, quibus Galla-
sius,

1638. sius, Piccolomineus, Hatzfeldius, & Goetzius præessent. Gallasio adjungi debebant Saxonis & Brandeburgicæ copiæ, quorum ille suis Marazinum præfecerat; hic suas in Cæsaris quoque verba adegerat, & vexilla ex uno latere Cæsaris, ex altero propus insignibus notaverat. Eum exercitum ad octodecim peditum, equitum octo millia augere decreverat; quorum hospitius uterque Saxoniæ Circulis destinabatur. Simul Georgius Dux solicitabatur, ut copias suas Hatzfeldio jungeret, Banerio negotium facessituras, quoad Gallasii se exercitus per hiberna refecisset. Sed cum ista destinata frustra essent, & inopia indies glisceret, simul rustici Dremlingenses, ferocia istis in nris celebres, multos militum passim trucidarent; Gallasius relicta Marchia in Magdeburgicum agrum abit, populatione longe lateque facta. Sed cum & heic inopia dominaretur, citra finem anni cum famelicis copiis, quas & crebræ catervatim desertiones attenuabant, apud Magdeburgum iterum separato Albi in Silesiam & Bohemiam concedit.

Gallasius in Cæsaris ditiones abit.

Banerius trans Albim abire constituit.

§. 29. Digressis Cæsareis Banerius quid sibi deinceps suscipiendum foret tanto curatius trutinabat, quod Daniæ Regis ac Luneburgicorum Ducum destinata non parum forent suspecta. Neque ad extremum inopiæ gradum redacta Meclenburgica, & Lauenburgica ditio eam moram ferebant, ut Rectores Sueciæ consuli possent. Equidem initio animus non fuerat Albim transire; eoque mirum

23. Nov. videbatur, quod Daniæ Rex per literas Ducem Georgium monuerat, velut Sueci in ipsius ditione hiberna capessere vellent. Nam utut fortasse id sermonibus & votis militum agitatum fuerit; Banerio tamen de ea re nondum cogitatum erat; præcipue postquam Danus defensionem Luneburgicę jactare cœperat. Idemque vehementer dissuadebat Salvius, ne Danus, & Luneburgici aperte hostilia inducerent: ac satius judicabat Berolinum versus iter intendi. Enimvero Banerio exercitus conservatio ante omnes alios respectus erat. Nam ad sinistram flectenti Westphaliæ res, & Erfordia pro derelictis habebantur, & per quadraginta milliaria vastatæ regiones nec annonæ quid, nec pabuli præbebant. Tum à tergo relicta Spandoa & Custrinum communicationis lineam cum Pomerania interscindebant. Et capta licet Landsberga, & Francofurtum ob inopiam annonæ teneri non poterant; ac si obsidium sustinerent, fame exercitus periturus erat. Quod si Danus & Inferiores Saxones hostilia utique decrevissent, ideo destinata sua non omissuros, quin hoc ipso spatium accepturos eadem exsequendi; ac ubicunque exercitum invenissent, ad eum opprimendum connixuros. Inde receptus difficilioris, quam Torga quondam, necessitatem impositum iri: & reversum licet cum attenuato exercitu in Pomeraniam fame conficiendum. Igitur stabat sententia Albim transire, inde pro re nata consilia capere. Sed quia arduum erat ponte Albim insternere, deficiente materia & navigiis, ac Luneburgicis ex adversa ripa se objecturis; expectandum erat, quoad gelu flumen constringeretur. Statuerat tamen innoxium per Luneburgicam transitum sumere, ni Dux prior lacesseret. Id quod & mox contigit. Nam cum sub initium Decembris, glacie aliquot locis solidata, Pfulius cum aliquot equitum legionibus ad Lauenburgum Albim transisset, hostium navigia frumento onusta corrupturus; trans flumen Luneburgicum tribunum Meierum cum legione equitum offendit. Cui initio denuntiat se venisse, ut vicos Lauenburgicos hospitiis suis destinatos occuparet, & hostiles naves destrueret; ipsi noxæ nihil illaturum, si hospitiis illis ultro sibi cedat, nec ad naves iturum impediat. Ast Luneburgici adventuris vim ferociter minantur, & ipse tribunus cæso equite pugnæ initium facit. Unde Sueci paria reposituri impetu facto in fugam datos ad Butlingam usque arcem, à trecentis peditibus insessam, inde longius Luneburgum versus propellunt. Sed quia frigus remittebat omissa Butlinga Pfulius ignem frumentariis navibus injicit; & cis Albim cum suis se recipit. Ita cum Georgius Dux, instigante non segniter Dano, hostilia orsus esset, eo minus dubitabat Banerius pari modo eidem occurrere. Inter quæ Slangius tribunus duas equitum Brandeburgicorum turmas Zedenickæ, totidem Nawæ deleverat. Sub finem anni Banerius legiones circa Dœmitzam contrahit, & servandæ communicationi cum Wismaria & Pomerania Gadebuschum, Neuhausam, Boitzeburgum, Lauenburgum, inde Gustroviam, Bitzoviam, & Schwanam præsidiis firmat. Duodecim ægrotorum centuriæ passim per Meclenburgicam relinquuntur, abductis contra tribus Meclenburgensibus cohortibus, quæ Gustroviam & Butzoviam hactenus insederant. Vexilla Duci restituuntur ea lege, ne novas in istarum locum cohortes scribat.

Luneburgici hostes sese exhibent. 5. Dec.

1638.

§. 30. Dum Banerius in Meclenburgica hæret, Cæsarei subitam irruptionem in Ulteriorem Pomeraniam meditati erant; quod consilium tamen clade Saxonicarum copiarum ad Perlebergam incassum cadebat. Obtulerat se quoque Laurentius Ambrosius quidam, assumtis in Borussia aliquot navibus, cum ter mille militibus oram Pomeraniæ maritimam tentaturus. Quod consilium Banerio per optionem quendam Jacobum Ramtunum Caminensem proditur: qui & addebat; magnum aliquem Principem, incertum Danum an Polonum, eos conatus fovere. Et suspectum erat, quod recens conscriptæ Brandeburgici copiæ in Borussia non procul Pomeranię finibus hospitarentur. Adversus quę Banerius omnia provide disponi jubet. Etsi ultro id consilium evanuit, subtribuno isto dum Lubeca in Borussiam navigat, per naufragium extincto. Contra Joannes Lilliehœckius Pomeraniæ Ulterioris præfectus, Uckermundam primo insidiis tentatam post vi petit. Ac oppidum quidem brevi impetu expugnat, tribus tantum desideratis, duodecim saucius. Sed dum machinæ adducuntur verberandæ arci, nuntiatur hostem irruptione in Pomeraniam facta jam ad Dammum consistere. Igitur is propere Stetinum revolat, relicto ad obsidium arcis Hacquino Skyttio. Sed rumor iste vanus deprehendebatur, nisi quod valida hostium manus Piriciam tentaverat; quæ tamen acriter repulsa, re infecta abscesserat. Et mox qui arcem Uckermundanam insidebant, honestis legionibus deditionem fecerunt.

Cæsareorum in ulteriorem Pomeraniam conatus.

Uckermunda recuperatur. 24. Octob. 20. Dec.

27. Dec.

§. 31. Erfordienses sub finem superioris anni, rebus Suecorum parum secundis fracti id agebant, ut Saxonicorum Ducum interventu cum Cæsare seorsim transigerent. Eo fine à Banerio per literas petunt, Goetzio tribuno in mandatis det, ut sibi super sacris ac privilegiis suis tractare permittat. Addebatur tamen, nil nisi sub ratihabitione Reginæ Sueciæ concludendum. Ast Banerius qun ista tenderent facile perspiciens, responso sun pacti fidem ingerit; quæ vicissim ipsis promissa sint sancte servatum iri; nec auxilium in tempore defore, si propius vis ipsis admoveatur. Moguntinum & Saxonem parum æquo in ipsos esse animo, quorum arbitrio ubi se subdant, libertatis jacturam imminere. Sic Luneburgenses inconsulta deditione veterem libertatem perdidisse. Ipsorum securitatem non nisi communi pace firmari posse, de qua Reginæ curæ sit futurum. Goltzio autem injungitur, ut labantes oppidanorum animos erigat. Si nullus sanis consiliis locus sit, mature in Cyriaciburgum

Cum Erfordiensibus acta. Banerius de Erfordia servanda satagit. 11. Jan.

4. Mart.

1638. gum se recipiat, & ad idem tuendum extrema quęque tentet, expectetque. Paria præfecto ejus arcis præcipiuntur, addito, si forte Goltzius accessu arcis excludatur, ne ipsius mandata de tradenda arce admittat; neu per ficta jussa velut à se profecta imponi sibi patiatur. *Erfordienses super sua reconciliatione tractant. 6. Jan.* Interim Saxoniæ Elector Erfordiensibus denuo literis pollicitus erat, se ipsos in statum, quo anno vicesimo septimo fuerant, repositurum, obtenta quoque Moguntini ratihabitione; atque ab omnibus injuriis tutos præstiturum, modo ipsi Suecicum præsidium amoveant. Ea occasione, & interventu Saxoniæ Ducum Vinarię tractatus instituuntur. Ubi in eo pręcipue difficultas erat, quod Saxonici postularent, ab Erfordiensibus prius caveri de Suecico præsidio amovendo; quod indignum foret, si postulatis ipsorum magno cum labore apud Cęsarem obtentis, Sueci post excedere nollent. Contra Erfordienses ante omnia sibi de privilegiis, sacrisque suis, & anteactorum venia caveri volebant; alias nullo colore se pręsidii deductionem petituros. Ea cautione obtenta se omnem operam navaturos, ut Sueci ultro discedant; interposito etiam jurejurando, ne dubium sit, quin bona fide ab se agatur. Inde capita transactionis concipiuntur, sub Cęsaris tamen & Saxonis ratihabitione, per quam Erfordiensibus post factam deprecationem, ac datam in futurum fidem, omnemque operam ad pręsidium Suecicum deducendum impensam, promittuntur pacis Pragensis beneficia, pręteritorum oblivio, & pristina privilegia ac jura, sacrorumque libertas; tum ut Suecico præsidio incolumi ad suos abire liceat. *7. Febr.* Ea conventio, protestatione Goltzii insuper habita, ab Erfordiensibus subscribitur, & Electori ad ratihabendum transmittitur. Inde à Banerio per literas petitur, Goltzium urbe & arce excedere jubeat. Irritandis in Suecos oppidanis scripta clandestina sparguntur; quibus inculcatur, cum Sueci promissam urbi tutelam præstare nequeant, nec hanc pactis amplius teneri. Adduntur à Saxone minæ de vi adhibenda. Et sane ipse jam eodem se conferre constituerat, ni Bernhardi Ducis successus ad Rhenum Cæsareas copias avertissent. Cæterum Goltzius ab initio istos tractatus prohibere nolebat, quod & inscio ipso si vellent tractandi occasionem haberent; & extrahendi tantum temporis causâ iidem suscipi jactarentur. Sed post cum longius quam putarat processissent, non amplius eosdem prohibere poterat. Et quanquam oppidani verbis ipsi suspicionem adimere conabantur: aperte tamen mentem suam declarare nolebant, num & pactis stare, & vim hostium sustinere vellent, si Regina conventionem ipsorum improbaret? Ita in lubrico agebat Goltzius; simul legio ipsius parce habita desertionibus non parum tenuabatur. Cyriaciburgum tamen annona & paratu bellico in longum tempus instruebatur, extremum continendis in officio oppidanis frænum, quos & prolixis literis Banerius confirmare nitebatur, *26. April.* certa spe auxilii facta, si opus esset. Sed Goltzio injungitur, nutantes animos quantum possit demulceret. Sed si in furorem erumperent, in arcem se conferret, & ad hanc servandam nulli operæ parceret. *Erfordienses nutant.* Cum Banerius turmas aliquot equitum eo mittere vellet, tuendis oppidanorum agris, hi abnuebant, quod hac ratione induciæ ipsorum, & tractatus plane abrumperentur; per quos sperabant rebus suis melius consultum iri, quam si communem pacem expectarent. Equidem ut vi Suecos ejicerent, quod Saxo postulabat, iniquum & anceps putabant: rationibus tamen & precibus obtenturos se sperabant, ut isti ultro urbe excederent. *23. Maji.* Quo fine repetitis literis Banerium solicitant, adducto prolixo rationum agmine; *1638. 14. Junii.* quas ille responso suo destruit, periculum elevans, quod præter necessitatem videantur formidare, *18. Junii.* cum inde Vinariensis, hinc ipse hostem urgeat, ut validæ urbis obsidio se implicare non vacaturum sit.

§. 32. Post Erfordienses denuo Vinariam ad conventum invitantur, quo ne accederent Goltzius vetabat; si Saxonici tractare quid vellent ad salutem urbis spectans, secum agerent, & vel suos homines Erfordiam mitterent, vel à se deputatos Vinariæ exciperent; minatus si infensa tentarent, se extrema oppositurum, nec suppetias sibi & ultionem flagitii defore. *Erfordiensibus duriores conditiones proponuntur.* Ast ea intercessione insuper habita Erfordienses Vinariam mittunt, velut audituros tantum quæ proponerentur, & domum relaturos: ac demulcendo Goltzio exemplum mandati ostendunt. Vinariæ istis multa exprobrantur, velut Cæsari pro imperio præscriberent, & hunc ad certa præstanda, se ipsos ad conatum duntaxat obligarent, ac omnia ex arbitrio Banerii suspenderent. Inde alia capita à prioribus plane diversa traduntur; ut statim atque de Cæsarea ratihabitione constet, Suecicum præsidium utique urbe vel ingratius amovere teneantur; sexies centena uncialium millia exsolvant in usum exercitus Saxonici impendenda; munimenta urbis prout Electori visum manerent, penes quem etiam sit, quantum præsidii post amotos Suecos urbi imponere velit. Hæc Erfordiæ audita oppidanorum animos non parum alterabant. Et quia sub idem tempus à Rectoribus Sueciæ; & Banerio literæ adventabant, tractatus cum hoste ipsis exprobrantes; simul querelæ vicinorum oppidorum Mulhusæ & Northusæ resonabant, à Cæsareis & Saxonicis copiis durissime habitorum; plerisque periculum imminens, ni caverent, oculis obversabatur. *10. Maji.* Unde ab Erfordiensibus literæ ad Saxonicos mittuntur, quibus ista velut supra vires posita admitti à se posse negabant. Ex eo tempore minus refractarie quam antea cum Goltzio agebant, nisi quod de magnitudine sumtuum ad alendum præsidium, aliosque belli usus quererentur importunius, quam necessitates ipsorum requirerent. Saxo contra cum legiones per Thuringiam disposuisset; velut eminus vi ostentata, per molliora quoque animos oppidanorum tentat, pecuniaria multa ad centum millia uncialium remissa. Unde oppidanis spes oriebatur, circa reliqua quoque capita temperamentum posse inveniri. Nec cessabant Saxonici præsertim Isenacenses, oppidanos ad transactionem amplectendam solicitare, præter sæpius ingesta id inculcantes; conventioni cum Suecis non repugnare, si ipsi ex urbe in arcem dimittantur; nam de præsidio tantum in arcem admittendo conventum, non de legione in oppido alenda; quæ sexcentis capitibus constans à duodecim millibus armatorum civium nullo negotio vel invita ejici possit; nec in arduo esse prohibere, ne incendium urbis tentare queant; nec à Cyriaciburgo urbi periculum esse.

§. 33. Unde denuo tractatus fervent, & ad id medium devolvuntur Erfordienses, quo & antea Suecos urbe amoliti erant, ut alimenta milili subtraherent. *Erfordienses fame Suecos ejicere conantur.* Eoque Goltzio denuntiant, ad exiguum duntaxat tempus milites ab se ali posse. Tum Banerium repetitis literis obtundunt; quoniam Saxo de postulatis suis remitteret, Goltzio injungeret, ne tractatus suos impediat, & iis absolutis militem abducat, cui alendo ultra duos menses urbs non sufficiat. Nec concedi à se posse, ut vicinis ex urbe molestiæ inferantur, ac induciæ abrumpan-

1638. 30. Aug. rumpantur. Hos Banerius literis confirmare satagit, addito promisso de pecunia Goltzio submittenda, quo urbs onere liberetur. Tum sublevando præsidio, quod Erfordiæ cum inopia conflictabatur, Kingio mandat, ut è Westphalia in Eichsfeldiam & Thuringiam se conferat; & hac tributis subjecta certas præfecturas alendo præsidio Erfordiensi destinet, Salvius quoque literis ad ipsos scriptis confirmarat, rationem ipsorum melius habitum iri communi pace, quam separata conventione. Nec eo minus isti proposito suo inhærent; idque Banerio, & Salvio, Goltzioque significant: Saxonem & Moguntinum ad æquiora propendere, communis pacis tractatus procul abesse. Suecos quippe à pace abhorrere, dum postulanr, quæ concedi nequeant. Eo sibi oblatam pacis viam repudiari non posse. Inde tractatus clam & inscio Goltzio continuantur; licet hic ingereret, nihil urbi periculi esse, & plerasque Saxonicas legiones ad supplendum Gallasii exercitum avocari. Sed locupletissimus quisque opibus suis timere, & cæteros partibus Suecorum pronos labefactare. Nec diu post in urbe tumultuatum, cum Senatus milites civibus alendos assignasset; qui concursu facto non tam onus ipsum, quam inæqualitatem querebantur, immuni fere locupletissimo quoque. Unde Goltzius militis inopiam de suo tantisper sublevat; simul eidem imperat, ne importune cives alimenta poscat: quod metueret, ne ista occasio caperetur committendis cum milite civibus. Nec cessabant malevoli plebis animos stimulare, jactantes, urbem ex conventione cum Suecis ad alendum præsidium non teneri. Ac præcipue Rennemannus Consul in conventu publice testabatur; se permittere non posse, ut cives tributis onerentur; quæ in fraudem Cæsaris impendantur: eoque operam dandam, ut quscunque via Sueci urbe emutantur. Plurium tamen suffragiis decernitur, in duos adhuc menses ad finem usque Septembris præsidium alendum; interea laborandum, ut honesta ratione Sueci excedant. Ita in lubrico hærere Goltzius, cui ex circumjecta regione tributa exigere non dabatur, quod Erfordienses inducias nollent abrumpi. Ut jam in Cyriaciburgum receptus circumspiceretur; quod & ipsum Saxonici captabant, ut saltem urbe Sueci prius amoverentur; quos deinde arce exturbare in proclivi rebantur. Et ter repetitis literis urgebant Banerium Erfordienses, paupertatem suam ingeminantes, ut legio ex urbe evocetur, præsidinm tantum in arce retineatur; induciæ ad paeem usque communem prorogentur. Banerius contra ad modicam ipsos patientiam hortatur, & brevi malis ipsorum remedium fore: securitatis urbis interesse legionem non abduci, alias libidini hostinm exponendæ. Goltzio quoque pecuniæ, & vicini subsidii spes ostenduur. Circa finem Septembris, cum successu Vinariensis, & miseranda facie Gallasiani exercitus Suecorum autoritas glisceret, & Erfordienses abrumpi cum vicinis inducias nollenr, denuo in alendam legionem consentiunt; etsi revera parcissime ista haberetnr, inusitata annonæ caritate tunc Thuringiam premente. Paulatim tamen Erfordienses de successu tractatuum suorum desperabant, quod pateret, Suecos ultro urbe non cessuros; & ni super hoc cautum foret, Saxonici circa tractatus conciliandos laborare amplius nollent.

Hassiaci cum hoste denuo tractant. §. 34. In Hassiam sub initium anni Horstius summus excubiarum præfectus magnam partem Goetziani exercitus infuderat. Unde Ordines provinciales majore pacis cupidine incensi denuo cum
10. Jan. Georgio Landgravio Marpurgi tractatus suscipiunt, non repugnante RegimineCassellano; quod metueret, ne isti declinando belli onere ad pe- 1638.
rieulosa consilia descenderent, & Darmstadiensis administrationi se subjicerent. Et intra 23. Jan.
paucos dies capita pacti adornata Landgraviæ Viduæ ad ratihabendum transmittuntur. Eadem in Westphalia, quo laxior copiis & præsidiis prospiciendi facultas foret, propositis per Cæsareos induciis in Martium & Aprilem mensem consentiebat, quibus omnes Cæsaris & sociorum exercitus comprehendebantur; exclusis Gallis, Suecisque, quibus interea impugnatis Hassi auxilium ferre vetabantur. (Induciæ Hassorum in Westphalia.) Conventionem tamen cum Darmstadiensi aversabatur, quod potius videretur comminnem pacem expectare. Unde quo majore vi bellum persequi posset, postulabat, ut legiones suæ, quæ apud Banerium erant, sibi in Frisiam mari mitterentur. Sed quia Suecis in Pomerania res angusto erant, tanto ardentius pacem urgebanr Ordines Hassiæ, minati, se etiam citra Landgraviæ ratihabitionem pacem amplexuros, in quam & Melander non parum inclinabat; ut valde metueretur, ne Principis constantia tandem labasceret. Alias primordio anni, Hassi in Westphalia adversus Cæsareos rem feliciter gesserant, (Hassici rem bene gerunt.) Susati & Gesecæ novendecim horum cohortibus oppressis, sex vexillis, quinque machinis cum magno captivorum numero Lipstadium abductis. Sed post initas inducias Hassici Cæsareis immixti, quiete agere, non vulgari cumprimis Melandri cum Goetzio familiaritate, quæ ne in fraudem communis causæ evaderet, non immerito metuebatur; cum Melandrum ingentibus promissis tentatum constaret. Quanquam autem Hermannus Wolfius Legatus è Suecia regressus, novum cum Landgravia fœdus agitaret non sine spe sueeessus; Melandri tamen & aliorum malevolorum instinctu mox negotium extrahi, nec ad proposita directe responderi; tantum gravitas negotn, dobia Martis alea, Principis pueritia jactari: vel quia credebatur, Cæsarem post Vinariensis victoriam æquiorem fore, vel à Suecis Gallisque, qui illorum auxilio indigere videbantur, lautiores conditiones obtentum iri. Inter hæc post 21. April
elapsas inducias Paderbornam, inde Warburgum Hassi oppresseranr. Dorstenæ quoque præsidiarii Lunam occuparant, capto cum ducentis gregariis tribuno Ohmio. Instantibus tamen Ordinibus Hassiæ provincialibus induciæ ad Kalendas usque Julias renovantur; per quas Paderborna restituitur, frustra connitente Wolfio Legato, ut isthoc oppidum in Suecorum manus consignaretur.

§. 35. Interea Moguntini Electoris opera tractatus pacis inter Cæsarem & Hassos Moguntiæ concluditur, (Pax inter Cæsarem & Hassos concluditur.) Cæsareis ad omnia fere Hassorum postulata facilibus ob recentes Vinariensis victorias. Eorum tamen vis è Cæsaris & 12. Aug.
Landgraviæ ratihabitione suspendebatur; quædam etiam capita in arbitrium Coloniensis Electoris referebantur. Equidem intenderat sua postulâta Landgravia, sperans, Cæsarem non facile in ea consensurum; unde extracto tempore aliis consiliis ansam suppeditatum iri. Sed cum Darmstadiensis omni prætensione cederet, & vix communi pace meliores conditiones obtinendæ viderentur; judicabat vitio sibi versum non iri, si ipsa Vidua & pupillorum tutrix pacem amplecteretur. A Banerio quippe nulla auxilii spes: Gallorum & Hollandorum arma hactenus non optime processerant; eoque metus erat, ne sub hiemem hostis è Belgio se Hassiæ infunderet, eamque plane in vastitatem daret, uno insuper aut altero munito loco expugnato, quibus ob infestos undique vicinos de necessariis parum prospici pote-

1638. rat. Ab Hollandis quoque nihil auxilii extundere dabatur; & quæ Galli promiserant, subsidiorum solutio tarde procedebat. Urgebant quoque Hassiæ Ordines non obscure minati, alium sibi Principem circumspiciendum, si preces & monita sua negligerentur. Tum Casselani Consiliarii Hassiam viris exhaustam; ac fere in cineres redactam ingerebant; nec Ducis Bernhardi victoriis fidendum ob mutabilem belli aleam. Denique & ipsa cum liberis Cassellis agere, ac regimen provinciæ præsens capessere cupiebat; quod vix aliter quam pace facta fieri poterat. Igitur constituit transactionem Moguntinam adprobare; præsertim cum sibi persuasisset, suas res aliis parum curæ esse, & se exterorum armis modicum momentum addere.

Eam Cæsar ratihabere abnuit.

Enimvero circa ratihabitionem Cæsaris negotium hærebat, ideo, quod Landgravia non sibi solum, sed & aliis Imperii Ordinibus liberum sacrorum usum stipulata esset, quæ in cujusque ditione hactenus recepta forent. Quanquam autem Hassiæ Ordines ea clausula cedere, quam diutius in ancipiti agere malebant; idemque Landgraviæ ingerebant: decreverat tamen ipsa, ni Cæsar libertatem sacrorum eo, quo à se designatum fuerat modo, sanciret, conventionem non acceptare. Id quod misso Hamburgum Henrico Vultejo Salvio significat; addito tamen, si Cæsaris ratihabitio recte se habeat; à pacto resilire, sibi oon integrum fore. Nce id vitio sibi datum iri tanquam fœminæ, & cui Ordines sui, sumtuumque belli defectus necessitatem transigendi cum hoste attulerint.

Kingius conjunctionem cum Palatino Electore affectat.

§. 36. In Westphalia Kingium Suecicarum copiarum ducem induciæ, quas cum Cæsareis Hassi iniverant, non parum turbabant, quod solus expeditioni par non esset. Eoque intra munita oppida miles continendus erat, quoad tempus alia consilia suppeditaret. In Westphalia hæ tunc Suecorum copiæ erant: Mindam triginta cohortes, Nienburgum quatuordecim, Osnabrugam septendecim, Vechtam insidebant, quater mille, septingenta capita explentes, quæ tamen vix tuendis tanti momenti oppidis sufficiebant. Kingium insuper sexcenti amplius dimachæ in tredecim cohortes digesti, & triginta atque una equitum turmæ mille trecenta amplius capita explentes, sequebantur. Et quia circa idem tempus Carolus Ludovicus Elector Palatinus militem conducebat, conjunctionem cum Hassis meditatus, inde Kingius ansam arripiebat ad sociandas secum copias Electorem invitandi. Etsi ea conjunctio Banerio displiceret; qui & disertis verbis denuntiabat, ut eam, si ultro ambiretur, ad Rectores Sueciæ rejiceret; quibus eandem non probari satis sibi constet. Et maluerat hic istum in Thuringiam penetrasse, nutanti tunc Erfordiæ servandæ. Quin & Rectores Sueciæ maluerant Landgraviam in suis potius partibus retineri, quam ejusdem copias Palatino adjungi, quem Angliæ plane obnoxium judicabant, nec consilia sua ad Sueciæ destinata attemperaturum. Sed mox cum Gallasius in Luneburgicum, Bremensem, ac Verdensem agrum se effunderet, Kingius in id intentus erat, ut Cæsareos transitu Visurgis arceret.

Idem modicis conflictibus rem bene gerit.

Quo tempore modicis conflictibus res à Suecis bene gerebatur. Inter alia Philippi Corasci legio dimacharum quadringentis capitibus constans in Schâumburgico Comitatu opprimitur, vexilla sex capiuntur, qui

10. Maji. necem effugerant omnes Mindam captivi abducuntur. In Tedingshussana tamen præfectura hostis Visurgim transierat, occupatis Hoyam usque, qui secundum ripam excitati fuerant, reductibus. Eum invadens Kœnigsmarckius tribunus cis Visurgim iterum rejicit, cæsis centum, totidem captis, aut flumine mersis. Plures postea turmæ à Kingio 1638. submissæ non solum reductus omnes recuperarunt, sed & cis Visurgim & Alleram irruptione facta, Lamboji legionem plane oppresserunt, ut vix triginta salvi evaderent. Huic cum Bruæi Comitis cataphracti, & Carettæ legio dragonum subsidio adcurreret, & ipsi in Alleram flumen compulsi sunt, cæsis non paucis, aut flumine suffocatis. Unde isti Verda deserta sub Rotenburgum ad alias suorum catervas se recipiunt. Mox tamen & eo 27. Maji. irrumpentes Suecici, dictam Bruæi legionem, & reliquias Lambojanæ legionis cum aliis selectis maoipulis ad Ottersbergam plane profligant. Bino isthoc conflictu bis mille equorum, undecim vexilla, centum triginta gregarii cum multis ductoribus capti.

Meppa amittitur.

§. 37. Inter hæc Palatinus Elector Meppam, Cniphusio quondam à Regina Sueciæ donatam, ab hujus hæredibus redemerat, sedem armis futuram, quæ auxilio Regis Angliæ, & aliorum adparabat, & ubi recentes delectus coirent. Id oppidum, viam præmonstrante Hagedornio quodam, qui ob offensam nescio quam Suecorum militiam deseruerat, à Cæsareis opprimitur: qui sum- 1. Maji. mo mane vado per Hasam flumen, inde repente in vallem, qua infirmissimum erat, evaserant. Præfectus oppido erat Horneckius tribunus, quondam amissa Spira non optimæ apud Snecos famæ, qui admonitus, hostem Furstenaviæ congregari, ea vespera quidem stationes obierat; sed post mediam noctem cubitum se contulerat, stationibus non satis prout res exigebat firmatis, nec toto excitato præsidio. Unde resistentes licet acriter Palatinorum manipuli numero obruuntur, antequam reliqui subvenire possent. Captivitatem ibi subierunt, præter Sarazinum subtribunum, aliosque præfectos, quadringenti gregarii. Ipsi Horneckio Cæsareus ductor jam vitam promiserat. Sed dum hic cum alio circa istum rixatur, idem desperabundus colaphum captori suo infringit. Unde is irritatus gladio transadigit negligentię sine dubio pœnas daturum.

Cum Palatino Electore frustra de fœdere agitur.

§. 38. Paulo ante amissam Meppam Palatinus Elector cum Legatis Suecicis Camerario & Wolfio non procul Haga Comitis super fœdere agere cœperat. Proponebatur ab hisce; Suecicas ad Visurgim copias cum Palatinis & Hassis in unum compingendas exercitum, qui tam Reginæ, quâm Electori & Landgraviæ juramento fidem obstringeret. Is à Regina penderet, penes quam sit summum ducem constituere. Proximum ab isto Ducem Hassi præberent. Elector sumtus conducendis militibus, & menstruam pecuniam, adparatumque bellicum & annonam curaret. Vicissim Regina pollicebatur, de pace non acturam, nisi præscio Electore & Landgravia, effecturamque, ut utrique satisfiat, & Elector in statum, qui fuit ante motus Bohemicos, reponatur. Ast Palatini ministri primo sibi reservabant, quæcuoque heic agerentur Electorem non obligatura, nec aliis ipsius actionibus impedimento futura, quoad Rectorum Sueciæ ratihabitio accesserit. Inde protestabantur, hac ratione Electorali dignitati nihil præjudicatum iri. Tandem tamen consentiebant, ut summus Dux à Regina constitueretur, sed ea lege, ut si Elector adesset, summum imperium ipse gereret, cum consensu Suecici & Hassiaci Ducis exercendum. Satius quoque judicabant quodlibet corpus à peculiari suo Duce regi. Suecicis Legatis id responsi inopinum accidebat, qui à se proposita ambabus manibus acceptatum iri crediderant, nec protestationum quid, aut difficultatum præsumpserant. Nam qui ditiones suas quiete possideat, dignitatis suę accuratam habere rationem posse,

1638. posse, & quantum velit auxilium suum aliis imputare, qui tranquillo è statu in bellum protrahere ipsum conantur. Sed nunc incongruum videbatur, Reginæ, quę super illius restitutione ita arctam obligationem inditura erat, leges præscribere, & quæ ita liberaliter offerebantur, fastidiose trutinare. Igitur isti reponebant; nec se ante ratihabitionem Reginæ ad quid teneri velle, nec incerto adhuc negotio hospitia concessuros, aut delectus Electoris promoturos. Protestationem super dignitate vix æquo animo à Regina acceptatum iri, quippe cui hautquidquam animus sit Electoria dignitatem imminuere, aut quantum ratio belli ferat negligere, sed quæ potius id, de quo protestatio interponitur, armis aut tractatus recuperare velit, citra suam operam hostium manibus ægre extorquendum. Igitur è re fore censebant de ista protestatione silere; præsertim cum ipso in pacto dignitati Electoris caveri queat. De supremo in exercitum imperio tunc facile conventum iri, ubi in Palatinatum arma promoveri queant. Quod si statim Elector ad exercitum adesse velit, Reginam fortasse & id concessuram, modo summum armorum moderamen penes ipsam maneat, & Elector imperium ipsi acceptum referat, nec sine ducis Suecici præscitu quid agat, & hunc simul cum ipso mandata subscribere patiatur. Tandem tamen iu huc subsistebant, ut Elector à Regina restitutionem omnium ditionum & jurium stipularetur, ipse arma totumque negotium Suecis committeret, ac citra laborem, periculumque alieni Martis fructus expectaret: contra in singulos menses ad certam summam pecuniæ, commeatus, & paratus bellici se obstringeret, militemque à se collectum Suecis traderet. Quu sine Palatinis ostendebatur; Meppam jam amissam; ab Anglia præter spem nihil ipsos expectare. Nisi negotium nunc perficiatur, copias Palatinas hospitiis destitutas ultro dilapsuras. Ita omnes sumtus incassum perituros, Regina Succiæ non modo non devincta, sed & insuper offensa. Et quæ nunc ultro offerantur, alio fortasse tempore frustra captatum iri. Nec eo secius Palatini tergiversabantur, scrupulusque movebant obtentu fastigii Electoralis, quod ut accurate observarent, ab Anglis sibi serio injunctum memorabant. Unde Suecici judicabant eam de dignitate contentionem ab ipso hoste suggestam, fœderi tam salutari disturbando. Nec apud Palatinos ministros dissimulabant: salutis potiorem rationem habendam, quam ut intempestiva circa dignitatem disceptatione restitutio impediatur. In ditiones suas reposito speciosius, & solidus super dignitate agi posse. Nunc id quæri, num satius sit, ob inania ditione carere, quam temporibus cedendo rem ipsam recuperare. Nec eo minus declarabat Elector negotium sibi tantisper differendum, quod Suecici Legati omnia ad ratihabitionem Reginæ referant, & quia ipsi prius cum Landgravia & aliis, à quibus media cœptis exsequendis obtinenda forent, consultandum sit. Et quanquam Suecici demonstrarent; occasionem rebus Palatinis instaurandis frustra omitti. Si Regina prius pacis tractatus suscipiat, quam Electori se obstrinxerit, exiguam causæ Palatinæ, quam omnes, & ipse Angliæ Rex deseruerint, rationem habitum iri: nihil tamen istis proficiebatur. Ita tunc re infecta discessum.

8. Maji.

Electoris Palatini in Suecia negotiatio.

§. 39. Paulo post ab Electore Palatino missus in Succia adpellebat Fridericus Paulus Rammingius; qui primum petebat, ut Regina Domus Palatinæ, sicuti antea ita id deinceps, & præcipue in tractatibus, qui tunc Lubecæ adornabantur, rationem haberet. Significabat præterea, Electorem copias suas Kingio in Westphalia sociaturum, ac junctim rem in communem hostem gesturum; quo nomine postulabat, Regina tantisper, quoad fœdus absolveretur, ducibus suis injungeret, ipsius destinatis favere, consilia conferre, ubi necessitas exigat ad Suecica præsidia receptum præbere, inducus, si quæ ineantur, ejusdem copias includere. Præcipue ut quædam hospitia illis concedantur, & munitum oppidum struendo penui tradatur. Addebatur, ut Regina contendat, quo Electori, ejusque legatis super tuto accessu ad conventum de pace caveatur. Tandem ut Regina Commissariis suis Hamburgi mandet, quo non fœdus solum commune, sed & cœptos cum Electore tractatus maturent; id quod variis rationibus persuadere nitebatur. Eo super negotio eum ad Senatum referretur, id primo alienum videbatur, quod minister Palatinus ostenderat, Sueciam ad plenam Domus Palatinæ restitutionem utique teneri. Nam etsi Heilbronnæ de eadem decretum fuerat; tamen eo ipso tempore Angli apud Cæsarem invitis & inconsultis Suecia Palatinam causam agitarant. Quin & semel jam Palatinos restituerant Sueci. Sed cum illi deserta patria nihil ad sui conservationem contulissent, Sueciam in infinitum obligari par non erat. Nec ob solam Palatinatus restitutionem bellum à Gustavo Rege sumtum; sed & securitatem Sueciæ, ac vindictam illatæ à Cæsare injuriæ præ oculis fuisse. Equidem Sueciam Palatini causæ quantum potuerit studuisse, etiam citra peculiarem obligationem, præsertim cum illo non restituto Germanię quies solidari non posse videatur. Sed fœdere certas præstationes requirente illigari cum illo, qui nihil amplius quod amitteret habebat, altioris indaginis erat. Jam quoque à Suecia postulabatur, ut in alienam gratiam tam ardui belli necessitatem sibi imponeret, cum tamen vix quisquam majori hactenus, quam Angliæ Rex, invidia æstuarit, ne quid terratum Sueciæ in Germania adcresceret. Sed durissimum erat, quod Palatinus gratis Sueciam sibi obstrictam tenere vellet; præsertim cum hactenus semper gratiam Cæsaris pro eodem ambierint Angli; qui post toties exhausta Austriacorum ludibria jam demum ad Suecos eant. Quamobrem Oxenstierna Paulu citra ambages exprobrabat; id tantum quæri, ut Suecia perpetuo bello implicita teneatur, nullu vicissim præstito operæ pretio. Manipulum militum offerri: contra postulari, ut Suecia plenam Domus Palatinæ restitutionem in se recipiat. Ab Anglia nihil in communem causam collatum; quin potius Anglicanis consiliis Suecorum res in conventu Francofurtano turbatas.

1638.

Rectorum Sueciæ considerationes super fœdere cum Palatino.

Responsum Palatino ministro datum.

§. 40. Publice tamen respondebatur: Legatis Lubecam ituris injunctum iti commoda Palatinæ Domus pro virili observare. Salvio quoque mandatum, ut fœdus pro utriusque partis conditione adornet: tum ut de tutu Electoris accessu laboret. 14. Sept.
Sed cum ea res non modicam difficultatem habeat, præsertim circa Electoris titulum, citra quem neque Palatino consultum eas literas acceptare neque Cæsar nisi coactus eundem daturus sit: optandum esse ab Electore temperamentum investigari, quo jus ipsius illibatum servetur, & pacis tamen negotium citra remoram procedat. Eoque bene factutum Electorem, si mediatoribus aliisque causam suam commendet; ne Regina sola oneri succumbens aliorum exemplo propriæ utilitati & securitati cogatur velificari. Satius quoque fore priusquam copiæ jungantur, super uno & altero conveniri tollendæ diffidentiæ, quæ alias facile diversim inter militem gliscere solet. Cumque spes successus non tam è militum conjunctione, quam justæ fœderis aliarumque necessariatum rerum designatione dependeat: optandum fuisse Palatinum

1638. ministrum idonea mandata habuisse, ut cum eo transigi posset. Sed quia ipse id consilii suggerat, rem Hamburgum ad Salvium remittendam, qui cum Electore super hisce postulatis, & aliis ad decentem, causæque communi proficuam armorum conjunctionem necessariis legibus conventurus sit. Quod si tamen Elector jam copias cum Kingio, uti fama fert, conjunxerit; confidere se, hunc officio strenui ducis functurum; Electorem autem durante ista conjunctione debitum Reginæ respectum non insuper habiturum; ne eadem Reginæ & exercitui oneri aut fraudi, sed potius emolumento sit.

Elector Palatinus cum Kingio copias jungit. §. 41. Enimvero Palatini Electoris delectus sat frigide processerant, deficientibus militi colligendo locis. Equidem ab Ordinibus Belgii Fœderati obtentum fuerat, ut miles ipsius Neomagi, Vesaliæ, & vicinis locis reciperetur. Sed eum hi tædio ejus oneris, ut suos inde deduceret, denuntiarent, & frustra Hassiacorum societas ambiretur, occasionem inde arripit Elector ad Suecorum se conjunctionem vertendi. Eo fine ad Kingium mittitur Richardus Cravenus, qui super Imperio copiarum has conditiones fert: si Elector apud exercitum ipse non adsit, Kingius summum imperium militare gerat, præsenti Electori proximus habeatur. In eas conditiones vocatis in consilium præcipuis ductoribus Kingius consentiebat; quod eam conjunctionem hac rerum facie non inutilem judicaret, ut munita oppida educto in expeditionem
30. Aug. milite levarentur. Fit igitur conjunctio apud Stadloam. Palatinæ copiæ sedecim turmæ equitum, viginti peditum cohortes, mille septingenta capita explebant; cum antea de quinque millibus spem fecissent. Aderat ipse Elector, fraterque Rupertus, ac Ferenzius summus dux isti muneri exercendo parum idoneus judicatus, multique illustres
Suecicorum Palatinis junctorum acta. viri. Junctæ copiæ Haselunam iter instituunt, ut Meppam tentarent. Sed quia Westerholtius summus excubiarum præfectus cum octodecim equitum centuriis vestigia ipsarum legens circa Meppam easdem præverterat, consilio mutato Osna-
24. Sept. brugam, inde Lemgoviam tendunt, in quam Kingius si ea potiretur, Palatinum se militem recepturum pollicebatur, modicis itineribus non parum jam adflictum, & ad nongenta capita redactum. Belgæ plerique erant, quibus promissum fuerat Hollandico more ipsos habitum iri, eoque asperitatem Suecicæ militiæ adspernabantur; ac catervatim domum diffluebant; sic ut obsidium Lemgoviæ languide procederet. Hatzfeldius contra in Westphaliam à Cæsare missus, copias à Gallasio & aliunde subministratas apud Tremoniam contrahebat, Lemgoviæ liberandæ intentus; cujus adventu Suecici Palatinique obsidium deserere
2. Octob. constituunt. E primo tamen Cæsareorum agmine Boyus senior tribunus Nassovicam cataphractorum legionem apud Bilefeldam profligat, centum amplius cum excubiarum præfecto, aliisque ductoribus captis, subtribuno cum multis aliis cæso. Sed cum isti Hatzfeldium tota mole ingruere intellexissent, in recipientes se è transverso incursurum, præmissis vesperi impedimentis per mon-
6. Octob. tes Flotham versus, mane cum universis copiis subsecuti circa meridiem non procul ab eodem loco aberant. Ubi primo hostis à latere se ostendit, quicum velitatio conserta; mox tota vi incum-
Eorum apud Flotham clades. bens, eos ad consistendum cogit in valle, quæ Assingshusana dicitur, sed ita repente & improviso, ut neque legiones recte disponi, neque tormenta
7. Octob. potuerint. Conserto prælio Suecici ac Palatini profligantur. Ad elevandam ejus cladis ignominiam Kingius, & Palatini præfecti multa jactabant de hostium multitudine, & suorum virtute, qui longe minore numero octo millia tres per horas sepium & dumetorum ope sustinuerint. Sed alii fatebantur, hostem numero superiorem fuisse, duo millia peditum, totidem equitum quingentis additis explentem; solas tamen equitum legiones totam rem confecisse. Arguebantur quoque duces imprudentiæ, quod diutius quam res ferebat, ad Lemgoviam morati fuerint, dum decretam vesperi aut nocte profectionem sequenti demum die orta jam luce suscipiunt, etsi de appropinquante hoste satis moniti. Ac potuisse eos angustiis apud Flotham in commodum suum uti, sed citra eas deprehensos vapulasse. Equidem primo impetu Suecicos equites strenue rem gessisse; sed ordinibus non rite digestis omnia mox turbata. Addebat Kœnigsmarckius, penes summos duces neque consilii quid adparuisse; & cum hostis primum conspiceretur, peditatum dimidio milliari retro omnia impedimenta abfuisse. Clades pro numero copiarum non modica accepta. Suecicorum peditum mille circiter, veterani plerique, partim cæsi partim Visurgi submersi. E Suecicis capti tribuni Boyus, Lumsdainus, præfecti Osnabrugensis frater, & Brossartus; quorum hic paulo post è vulneribus extinguitur. E Palatinis in hostium manus inciderunt Rupertus Electoris frater, Ferenzius summus dux, Cravenus Eques, aliique. Apud Cæsareos ceciderat Petrus Goetzius, & Tirellus tribunus natione Hibernus, cum triginta amplius gregariis. Cladi superstites Kingius per 24. Octob.
oppida munita distribuebat. Palatinarum copiarum reliquiæ Suecicis legionibus tantisper immiscentur, quoad super iis aliter conventum foret.

§. 42. Hostis post victoriam apud Flotham constituerat Suecorum hospitia intra Huntam & Hasam flumina evastare, simul unum & alterum oppidum invadere. Quo consilio Witlagam tendit, Hatzfeldius à Witlaga repellitur. subtribuno Glaubergio cum quinquaginta duntaxat peditibus Suecicis infessam, qui per decem licet dies verberato oppido, ac deditione ter atrocibus cum minis imperata strenue resistebat. Inter hæc Suecici munitis oppidis prorumpentes semel atque iterum bene in hostem rem gerebant. Kœ- 10. Oct.
nigsmarckius Minda egressus postremum hostis agmen deprehensum magnam partem concidit, vexillo uno, & multis captivis potitus. Braunius quoque tribunus Osnabruga excurrens Ottonem Christophorum Sparrium tribunum à Gallasio ad Hatzfeldium proficiscentem apud Wahrendorfum media nocte deprehendit, peditum centum quinquaginta, qui istum comitabantur, cædit, septuaginta amplius ipso cum tribuno, ac vigiliarum præfecto, & centurione capit. Recuperantur quoque vexilla pedestria quatuordecim, equestria quatuor, quæ hostis antea Suecicis eripuerat. Contra Schneidewini summi vigiliarum præfecti modica manus in præfectura Sierca à Cæsareis oppressa dissipatur. A Witlaga repulsus Hatzfeldius ad Vechtam oppugnandam verterat, cui liberandæ tardius se movens Kingius per Hojam Comitatum 25. Nov.
ad Huntam stationem capessere constituerat, hostem obsidio abstracturus; sero, & cum hic jam oppido potitus esset. Mensem is in obsidio absum- Idem Vechtam expugnat.
serat, amissis non paucis militibus, acerrimo præsertim assultu, quo Westerholtius summus vigiliarum præfectus, Goetzius subtribunus, & centuriones aliquot ceciderant. Quanquam nec obsessi indemnes manserant, quorum præfectus Georgius Leslæus tribunus tormento capite truncatus peribat. Hinc inter ductores discordia, & quanquam Lindesaius subtribunus in defuncti locum sufficeretur, ejus tamen apud ceteros exigua autoritas. Igitur dum auxilia desperantur, oppidum tandem honestis legibus deditur, præsidio

Mindam

1638. Mindam deducto. Constat tamen si paucos adhuc dies sustinuisset, ab hoste ob famem & imbrium importunitatem obsidium fuisse solvendum. Nec, quem obsessi obtendebant, militum & plumbi defectus acceleratam deditionem satis excusare judicabatur. Post captam Vechtam hostis quę inter Bremam & Mindam sita erant, lentis itineribus atterebat, ut Suecicis prę︎sidiis inopiam faceret. Kingius inde in Sueciam evocatur; quod cum ideo fieri crederetur, ut causam ibi ob nuperam cladem diceret, Anglicus Legatus & Palatinus minister apud Banerium & Salvium ejus facta excusabant, orantes, ne quid duri in ipsum statueretur. Quibus responsum: literas, queis evocaretur, nihil aliud præ se ferre, quam ut ipsius sententia super instaurandis per Westphaliam rebus exquiratur, quæ tunc quidem valde prostratæ jacebant. Copiæ per cladem ad Flotham non parum attenuatæ. Hostis post Vechtam occupatam ad reliqua oppida infestanda, & præcipue Osnabrugam gradum struxerat. Suecicus miles per mutata oppida distributus ad quietem se composuerat, velut omnia recte se haberent. Kingius, & Cratzensteinius discordes mutuo se impedire; munitis oppidis inopia ingruebat: vicina circum regio plane exhausta; oppidani numerosa hospitatione attriti. Nec parum molestiæ dabant sacrameoto soluti ductores, qui magno numero, quæ autorato militi debebantur, importune absumebant. Munitiones ruinosæ, res tormentaria maligne provisa, annonę & paratus bellici exigua copia. Nec patebat Banerio, quem summę rerum ibi prę︎ficeret, cum Torstensonium à se dimittere non posset, in summi imperatoris locum subiturum, si quid humanitus sibi accidisset; & Stalhantschius quantumvis manu strenuus tam turbidis rebus vix par credebatur. Sed cum Kingius in Sueciam properaret, Cratzensteinio tantisper curam armorum eam per oram committebat.

Conatus Inferioris Saxoniæ. §. 43. Eodem anno quæ per Inferiorem Saxoniam parabantur arma Suecis non parum suspicionis injiciebant. Ansam istis præbuerat Gallasius captis per eas provincias pro suo lubitu hibernis, quæ nonnulli data pecunia redemerant. Unde Luneburgici Holsatique Principis cum Daniæ Rege, ac 4. Jun. Bremensi Præsule conventum Stadę indicunt; cujus finem ipsi ferebant pacem communem promovere, aut si eadem obtineri nequeat, ut ab utraque bellantium parte neutralitas postularetur, simul miles scriberetur arcendis bellantium injuriis. Daniæ præcipue Rex, quanquam Cæsareos argento dato Holsatia avertisset, nec ab illis periculi quid ipsi immineret, militem conscribere, & arma parare non desinebat. Et fama erat, eundem summum belli ducem per Inferiorem Saxoniam constituendum, & hanc cum Superiore Saxonia foedere connectendam mutuæ defensionis gratia. Quanquam autem nihil in fraudem Cæsaris aut Suecorum conclusum ferretur; neutri tamen iste conatus placebat. Nam & Cæsarei judicabant, ejusmodi arma citra suam offensionem parari non posse. Et quia Saxonia Inferior pacem Pragensem dudum acceptarat, eoque ipso Suecis hostem se declaraverat, non parum hi verebantur, ut invalescentia ista arma suis rebus proficua forent. Congressu inde Ducis Georgii cum Rege Daniæ, ac Deputatorum Cellis ac Gluckstadii ea res tandem 21. Oct. absolvitur. Luneburgici Legati Hamburgum transeuntes Salvio de facta conclusione significant; rogantes ut Reginæ Sueciæ, Banerioque omnem suspicionem adimat, & huic persuadeat, ne transitum Albis tentet; testati arma sua non alio spectare, quam ad arcenda ditionibus suis belli incommoda. Quanquam longius ista tendere ex eo colligebatur, quod jactarent; adversus utramque bel- 1638. lantium partem amicitiam ostentandam, quoad ejus fieri possit, & Cæsarem æque ac Suecos ad componendum bellum solicitandos; sed eum, qui æquas conditiones repudiaverit, junctis cum altero armis ad pacem compellendum. Huic fini conscribenda erant decem peditum, quinque equitum millia, quibus Daniæ Rex summo cum imperio præficiendus. Invitabantur in societatem cæteri ejus Circuli Ordines; Landgravia insuper, Frisiæque & Oldenburgicus Comes. Et sane Dux Georgius ab eo tempore, quo Gluckstadii apud Daniæ Regem fuerat, non parum adversus Suecos irritatus videbatur, & Hatzfeldio in Westphaliam auxilia submisisse dicebatur; qui literis eidem vi- 18. Oct. ctoriam adversus Suecicos, Palatinosque nuntiabat, addito; se expectaturum quid Dux hoc tempore amplius suscipiendum judicaturus sit; quæ quidem literæ in Suecorum manus inciderant. Idemque tunc copias suas Winsena Bleckedam usque ad ripam Albis disposuerat, Suecis transitu ejus fluvii arcendis. Indicitur inde conventus In- Conventus Inferioris Saxoniæ Novemb. ferioris Saxoniæ, volente sane Cæsare, qui hos bello adversus Suecos implicare satagebat. Sed cum idem de neutralitate, ac armis pro sui defensione agitari audiret, Electores subornabat, qui lite- 17. Nov. ris ab hoc instituto eosdem dimoverent; velut ea neutralitas & peculiaria foedera legibus Imperii pacique Pragensi adversarentur, malique exempli forent. Ab eo conventu Gallasius, inde Legati Cæsarei Curtius Comes, & Soldnerus postulabant, 19. Dec. ut sedecim millibus de Gallasiano exercitu per eum Circulum hospitia præberentur. Id quod Deputati Ordinum abnuebant, à Superioribus nihil in 21. Dec. mandatis sibi datum excusantes, neque antea Cæsareis literis tale quid insinuatum: eoque id utique ad Superiores suos referendum. Non obscure tamen innuebant, nullo modo eam hospitationem sibi ferendam. Tum postulabant, ut in futuris de pace tractatibus ejus Circuli desideria audiantur, ac paci maturandæ Cæsar exclusis Ordinibus veniam promulget. Quæ quidem Cæsari parum grata erant. Nec eo minus tamen Cæsarei ministri Saxones in Suecos incitare laborabant, exaggerantes cumprimis nuperam Pfulii cis Albim excursionem velut eo spectantem, ut totus Suecorum exercitus eo principio per agrum Luneburgicum & Brunsuicensem hibernaret. Quia tamen iidem à Dano & Georgio Duce, queis arma in manibus, hiberna Cæsareo militi ægre obtentum iri videbant, id agebant, ut hos quidem pecunia emungerent, & militem per reliquorum Ordinum ditiones distribuerent. Contra Banerius ad eundem 3. Dec. conventum literas dat, quibus mala Pragensi pace orta demonstrat, per quam factum sit, ut socii sacrorum, & queis eædem salutis rationes ferro in sua invicem viscera stricto hostibus communibus gratum spectaculum exhibuerint. Simul monet, ne ad parem furorem abduci se patiantur, sed ad pacem potius consilia referant, vetere cum Suecis amicitia instaurata. Quæ ideo à se significari, ut norit, quid ab ipsis expectandum sibi sit, quo & sua per instantem expeditionem consilia rite attemperare queat. Gemina per literas Salvius, & mox 10. Dec. Avanxius ingerebant. Quæ literæ Cæsareorum 21. Dec. conatus non parum turbabant, & præcipue quia Daniæ Regi responsum Banerii super neutralitate Georgio Duci concedenda fere satisfecerat. Eoque conventus iste in decimum sextum Januarii diem prorogatur, discutiendis Cæsareorum postulatis. Melius tamen hisce conatus successerant apud Superioris Saxoniæ Ordines, qui in conventu Lipsiæ habito, autoritate Saxonis & Brandeburgici Electorum inducti sunt, ut centum viginti menses

1638. Romanos, quos vocant, in usum Cæsarei & Saxonici exercitus solverent.

Hanovia intercipitur.

§. 44. Eodem anno Ramsæus Hanoviæ improviso opprimitur, quem super eo oppido tradendo pepigisse supra memoravimus, executione variis casibus extracta. Voluerat is promissa sibi quinquaginta uncialium millia uxori suæ Edinburgi in Scotia prius numerari una cum usuris, & damno ob dilatam solutionem. Insuper postulabat, ut Cæsar certa prædia designaret, quæ sibi in pensationem danda essent, si circa donata prædia Dux Meclenburgicus dubium moveret. Sed & literas tuti itineris cavillabatur, ac duos obsides, qui ad Kingium transmittendi erant, sibi dignatione pares esse debere contendebat; nec minus interim Comitem Hanovium, & Solmensem custodia premebat. Et facile credere licet, ansam eum quæsivisse extrahendo tempori ob gliscentes Vinariensis successus. Igitur moras nectentem Moguntinus Elector, & Francofurtenses ducibus Ludovico Henrico Nassovio Comite, & Metternichio tribuno opprimere constituunt, contractu septingentis peditibus, & modica equitum manu. Hi
11. Febr.
12. Febr.
per noctem Francosurto egressi summo mane Hanoviam perveniunt, cum Kintzigam flumen rustico monstrante vado superassent. Inde duplex fama est. Alii memorant apud molendinum per fossam in arcem penetratum, ac triginta, qui ibi servabant, Scotos trucidatos. Alii tradunt, subtribunum Dannerum, & quosdam oppidanorum è compacto apertis portis adventantes in vetus oppidum & arcem admisisse. Ramsæus cum plerisque præsidiariis in novo oppido tendebat, quod à veteri quidem fossa & vallo discriminatur, ut tamen duabus portis ab hoc in illud aditus detur, idemque veteri oppido plane obnoxium jaceat. Idem nihilo secius cum quibusdam ductoribus & septuaginta gregariis in domum quandam se receperat ad extremum usque se defensurus. Sed ingruente hoste femur globo trajectus vivus in hostium manus incidit. Ita ignobili modo tanti momenti oppidum amissum. Ramsæus è vulneribus paulum recreatus Dillenburgum abducitur, ubi ex-
11. Mart.
asperatis in ipsum vicinorum animis duræ custodiæ inclusus vitam finiit.

Dux Bernhardus denuo Rhenum versus movet.

§. 45. Eodem anno Bernhardi Vinariensis Ducis successus Suecorum rebus non exiguum levamentum præbuere. Is sub finem Superioris anni in vallem Delspergensem, quæ Præsulatus Basileensis pars est se conjecerat, copiis refectis denuo transitum Rheni tentaturus, utut Gallica auxilia plane destituerent. Cum enim Rex suis ob hiemem, si qui discedere vellent, liberum fecisset, nemo plane istorum remanserat, ipseque ad postremum abierat Hailerius; quod omnes Galli à Rheni transitu, & quam è priorum temporum experientia metuebant, fame abhorrerent. Sed & cum Ducis ablegato Lutetiæ graviter expostulaverat Richelius, quod Galli tam male ab ipso ejusdemque milite haberentur, ut quæcunque istuc mitterentur, copiæ, in certum exitium ire censerentur. Id quod Dux ægerrime ferebat, animique sui motus sat acres apud Hailerium nudaverat. Etsi hos æstus non nihil sedabat Feuquierii adventus, & in proximum ver magnæ pollicitationes. Idem quoque Alsatiæ principatum à Rege oblatum recusaverat, pleno in præsidia imperio contentus. Sed & Gallis suspicio ex amicitia ipsius cum Duce Rohanæo culta accesserat, ne partes Hugenotorum pridem exarmatas resuscitaret, validis adhuc apud Cebennas eorum reliquiis. Quin & rumor erat, Ducem seorsim apud Cæsarem pacis tentasse vias. Tanto magis ardebat hic fortiter audendo res suas ita firmare, ut non penitus sibi deinceps à Gallorum nutu pendendum foret. Igitur quo 1638.
hostem ad Rhenum in securitatem daret spargit se cum copiis in Burgundiam, aut Bressiam abiturum. 18. Jan.
Ast mox assumtis mille selectis equitibus, totidem peditibus Rheinfeldam prætergressus Steinam procedit, non spernenda ibi præda potitus. Inde duabus cymbis, quas curribus advexerat, 20. Jan.
quinquaginta pedites cum centurione in alteram Rheni ripam trajicit, quibus Seckinga, nullis copiis aut paratu bellico instructa, statim se dedit. Pluribus ibi cum copiis transmissus Schoenbeckius tribunus id oppidum, ac Buckenam præsidio firmat. Mox ipse per eam ripam, Dux in Helvetico latere Lauffenburgum tendunt.

Seckingam & Lauffenburgum capit.

Præerat oppido Weickersheimius centurio, qui nullum sibi è Germanica ripa periculum metuens cum pleraque manu, quam secum modicam habebat, non nisi Helvetica ripa hostem expectabat. Ei cum Dux deditionem imperaret, nullo emisso telo pacto se pronum ostendebat. Ast interim Schoenbeckius machina, cui petardæ vocabulum, portam disjecerat, ibique irrumpens mox per pontem in alteram oppidi partem penetraverat. Ita præfectus frustra paciscendi facultatem inclamans cum milite suo in captivitatem redigitur; etsi plerique gregarii sub signa Ducis concederent. In itinere jam erat legio pedestris, cum duabus equitum turmis ad Lauffenburgum firmandum Brisaco missa. In quam statim Rosa tribunus trans pontem catervam rapit, ac turmas istas plane profligat, ductoribus captis; pedites in sylvam se receperunt. Ita levi negotio Dux transitu Rheni potitur; quod hostis, frustra monente Wertano, Lauffenburgum idoneo præsidio instruere neglexerat, velut oppidani alendo militi non sufficerent; nec Dux ita cito Rheno propinquaturus esset, quin id præsentiri, ac mature satis, qui arcerent, opponi possent. Inde Dux Rheinfeldæ obsidium circumponere instituit, quo de transitu Rheni magni sibi cautum foret.

Rheinfeldam obsidet.

Eo fine omnes copias ex hibernis evocat, insessis tamen tantisper vallis Delspergensis aditibus, quoad appareret, quantis cum copiis hostis in ipsum maturus esset, ut multitudini impar haberet, quo se reciperet. Rheinfeldam situ & opere munitam validum forti sub præfecto præsidium intrepida cum oppidanorum atque agrestium manu propugnabat; quos insuper spes maturi auxilii sustentabat. Simul quinque millia modiorum frumenti ibi collecta erant; quibus si Dux potiretur, id magno rebus ipsius levamento, Brisacensibus insigni damno cessurum erat. Igitur vis oppido complu- 16. Febr.
res per dies admovetur, cuniculi aguntur, mœnia tormentis verberantur, ac tandem per munimenta ad intimam usque oppidi portam penetratur, ut obsessi unici duntaxat asseris objectu tegerentur. Sicut intra biduum vi, aut per deditionem id capiendum foret. Inter hæc caterva equitum Twilam versus, & lacum Bodamicum emissa quadringentos amplius hostium hinc inde per hospitia sparsos oppresserat, & omnia circum terrore impleverat.

Cæsarei Bernhardo Duci obviam procedunt.

§. 46. Ista Vinariensi eo facilius peragebantur, quod ipso ingruente nullus Dux aliqua autoritate in Brisgovia, totaque Suecia adforet, Savellio tunc Vesontione apud Lotharingum agente, Bertano in Bavariam profecto. Sed fama de Vinariensis irruptione didita Savellius per Helvetios Basileam, inde exigua cymba Brisacum revolat. Wertanus quoque propere Monachio regreditur, excito quicquid circa hibernabat copiarum, Vinariensi se objecturus. Et decretum isti initio fuerat, castris ad Villingam positis conatus Ducis observare, simul Danubium tueri, quoad omnes à tergo vires coirent. Sed cum Rheinfeldæ præfectus à

Reina-

1638 Reinachero Brisaci gubernatore subsidium anxie imploraret, vim hostis demonstrans, nec sat pulveris nitrati sibi esse; hic porro Savellio ingereret, quantum in eo oppido momenti foret: Savellius, cujus imperio Wertanus parere jussus erat, acribus hunc mandatis excitat, ut liberando oppido secum accingatur. Ita Wertanus, cum ceteræ quas expectabat legiones paucis adhuc milliaribus abessent, cum octo equitum, una desultorum, quatuor peditum legionibus Villinga movens continuato per quatuor dies noctesque itinere, apud
18. Febr. Buckenam, dimidio supra, Rheinfeldam milliari, adpellit, statimque itinera, quæ Lauffenburgum ferebant, valida manu insidet, ne Dux ipse eodem se recipere, aut quas trans Rhenum adhuc habebat copias, per istum pontem ad se arcessere posset. Vinariensis contra adventu hostium cognito, com
Conflictus ad Buckenam. mille ducentis equitibus apud Buckenam constiterat, intrepido animo hostem excepturus. Hic initio præ se ferebat, velut declinata cum Duce pugna Rheinfeldam recta tendere cuperet. Sed cum vidisset, à Duce turmas aliquot equitum quo loco iter ipsi capessendum erat dispositas, mutato consilio quatuor per horas constitit, levi tantum velitatione cum Vinariensibus commissa, quoad pedites, qui tardius incesserant, advenirent, quo spatio & Dux alam equitum & quadringentos pedites cum sex minoribus machinis ab altera Rheni ripa ad se evocat. Hostis peditatu suo jam auctus primo vicinam sylvam transibat, inde per adjunctam vallem Rheinfeldam iter sumturus. Sed cum Dux motus ejusdem accurate observans eodem frontem obverteret, Cæsarei pagum proximum, situ sibi valde opportunum, occupare instituunt. Sed præveniens Dux Hatsteinium tribunum cum peditum manu eo immiserat, qui horæ spatio hostes inde arcebat. Igitur cum isthac parte nihil se proficere animadverterent, vi tandem Ducem aggrediuntur; qui & ipse mox pedites suos è pago revocat, & istis excipiendis se parat. Primum agmen dextri cornu ducebat Nassovius Comes, qui cum sua legione ita strenue in hostem impressionem faciebat, ut quinque alas sinistri cornu, in quo Wertanus ipse curabat, in fugam conjiceret, & una cum Tupadelii & Putbusii legionibus per spatium sat amplum persequeretur. Eo conflictu Comes in Wertanum incurrens genas hujus globo perstringit; ipsius vicissim pileus à Wertano trajicitur. Tribunus quoque Wolfius aliique ductores à Vinariensibus capiuntur. Ast sinistrum Ducis cornu à dextro Cæsareorum pellitur, ubi Schafelitzkius summus exercitus quæstor, Bernoldus, & Joannes Ludovicus Erlachius tribuni, cum subtribunis Dannebergio & Erdmanno in hostium manus incidunt. Etsi Bernoldus, dum captori suo persuadet, ut Basileam deduceretur, statim libertatem recuperat. Eo conflictu Dux Rohanæus, qui tunc apud Vinariensem exercitum agebat, tres globos thorace ferreo exceperat, inde humerum & dextrum femur trajectus, cum jam ab hostibus abstraheretur, per Vinarienses iterum liberatur; paulo post tamen è vulneribus extinguitur. Peditatus denique Vinariensis equitatu utrinque nudatus à Cæsareano pedite, quem duæ equitum alæ fulciebant, turbatis ordinibus pellitur, duobus minoribus tormentis ereptis. Enimvero dum hostis sinistrum Vinariensium cornu persequens è Buckena arce sclopetariis Vinariensibus infesta acriter excipitur, simul alii circa diripienda horum impedimenta occupantur, Duci spatium dabatur copias suas colligendi, & retro Buckenam disponendi. Unde impetu iterum in hostem facto aliquot ipsi signa eripit; amisso tamen equitatus sui duce Joanne Philippo Rheingravio, qui ab hoste circumventus, dum oblatam vitæ veniam adspernatur, cæditur. Hostis vicissim & ipse dispersas turmas patrocinante peditatu colligit, & advesperascente die occasionem arripit Rheinfeldam penetrandi, quam milite & paratu bellico firmat. Ita pari fere Marte pugnatum; nisi quod Cæsareani Rheinfeldam obsidio liberaverant, qui expeditionis istius scopus fuerat. Unde & Savellius successus suos longe ultra verum apud Cæsarem aliosque passim vulgans effecerat, ut quibusdam in locis supplicationes velut parta victoria haberentur. Vinariensis cum videret, hostibus accessum Rheinfeldam patere, in Helvetica ripa obsidium solvi, 19. Febr.
& tormenta cum peditatu, & qui ibi supererant equitatu Lauffenburgum movere jubet. Eodem & ipse tendit, perruptis binis angustiis ab hoste infessis, ad quarum alteram ex hoste, postquam horam amplius sustinuisset, complures cæsi, centum quinquaginta capti. Sic hostis hoc & superiore die quadringentos, Vinariensis centum quinquaginta desideraverat. Hic apud Lauffen- 20. Febr.
burgum contractu omnibus copiis postridie statim retro Rheinfeldam tendere instituit. Et cum accelerando itineri Tupadelium cum equitatu per partem Sylvæ Nigræ jussisset ire, ipse cum peditatu & tormentis per ripam Rheni descendit, & 21. Febr.
cum isti apud Buckenam denuo se junxisset, recta in hostem vadit.

§. 47. Ast Wertanus cum Cæsareos scopum suum obtinuisse censeret, soluto ex utraque ripa Rheinfeldæ obsidio, altero statim die in Sylvam Nigram abeundum judicaverat, locoque tuto considendum, & militem quiete reficiendum, quoad reliquæ legiones cum tormentis advenissent. Repugnabat Furgenbergius Comes, ne Sylva Nigra introiretur, causatus, agrestium animos ibi jam satis exulceratos, nec ad desperationem eosdem adigendos. Ita Wertani sententia repudiata, copiæ per binas noctes sub dio tertia nocte in desolatis ad oppidum vicis subsistunt. Ingruente autem Vinariensi primo credebatur validam catervam ex- 21. Febr.
plorandi causa accedere. Mox cum totus se exercitus sub adspectum daret, animo non parum perculso ordines disponuntur. Per fruteta, queis Rheni ripa vestitur, sclopetarii locantur; Wahlii legio in sylva apud pagum Nollingam abditur: reliqua acies retro fossam consistit, quam & ipsam pedite impleverant. Primum Vinarienses impetum in eos vertunt, quos ad ripam Rheni arbusta tegebant; qui male multati inde extrahuntur fauciato subtribuno Kellero ipsorum præfecto; quo loco duo tormenta priori conflictu amissa recuperantur. Inter quæ Dux terna tormentorum displosione hosti non parum damni dederat. Inde Bodendorfium, & Rosam tribunos cum legionibus suis equestribus, Forbesium, & Hatsteinium com pedestribus trans fossam invadere in hostem jubet. Tupadelius cum dextro cornu in equitatum hostium, & Wahlii legionem sylva tectam tendit. Postquam acerrimam peditum è fossa displosionem Vinarienses interriti sustinuerant, impetu in eos ruunt non prius displosis tubis, quam corporibus hostium eos admovissent, ut nullum telum frustra emitteretur. Quo conspecto reliquus hostium peditatus vacillare, & arma abjicere incipiebat. Sed & eques vix tubulis semel exoneratis fugam arripit. Wertanus equo sauciato effusus, cum alius ad manum non esset, in sylvam se ad Wahlii legionem conferebat, quingentis capitibus constantem, quæ ad extremum usque sustinebat; tandem tamen & ipsa reliquis profligatis fugam circumspiciebat, nisi Tupadelius subtribunum Lœwensteinium à tergo isti se circumfundere cum ala equitum jussisset. Ita præcluso effugio illa

Prælium ad Rheinfeldam.

1638.

la cum omnibus vexillis se dedere cogitur, quo loco & ipse Wertanus captus ad Vinariensem deducitur. Cladem cætera modicam id cumprimis insigniebat, quod vix ullus Superiorum ducum evaderet. Et occubuerant quidem Valesius tribunus, Stubenvollius, & Garthusius subtribuni, tres vigiliarum præfecti, & cum aliis ductoribus magno numero quingenti amplius gregarii pedites, equitesque. Egerus subtribunus è vulneribus paulo post obibat. Capiebantur Savellius, & Joannes Wertanus summi duces, Sperreuterus, & Enckefortius supremi vigiliarum præfecti, Neuneckius, Goltius, Hindersonius tribuni; Zellius Baro, Scharffensellius, Rougerius, Urellius subtribuni; præfecti vigiliarum Vinarius, Antonius Wertanus ducis frater: insuper septendecim præfecti turmarum, centuriones quatuordecim, viginti duo optiones, triginta quatuor signiferi, octingenti equites, mille ducenti pedites; simul quadraginta duo equestria, viginti duo pedestria signa cum tribus tormentis. E Vinariensibus occiderant Bodendorfius tribunus, dum per fossam ad hostem irrumpit, Vorbringerus, ac Klœpperus præfecti turmarum, nec multo plures quam decem gregarii. Ejus cladis culpam Wertanus in Savellium conferebat, velut qui ipse primus fugisset, suoque exemplo aliis viam præisset. Savellius paulo post Lauffenburgi habitu Sacerdotis, qui ad ipsum intromissus fuerat, captivitatem evadebat. Id quod velut consensu Bernhardi Ducis arguebant, qui in Gallia huic obtrectabant; quo per istum gratia Cæsaris florentem lautiores conditiones, ubi de pace ageretur, obtineret. Quod facile per malignitatem confictum facile agnoscas; & suspendio luebant, qui operam effugio præbuerat, aut custodias solutius obierant. Eodem die Tupadelius præter Basileam perrumpens capello Huningano deditionem imperabat. Cui licet præfectus pronum se ostenderet, tamen pacto diffisus in navigia se cum suis conjicit, vacuumque castel-

21. Febr.

lum Vinariensibus relinquit. Sed & alibi eo ipso die victoribus res prospere cadebant. Nam cum complures Cæsarei ductores, ac quadringenti circiter equites Rheinfeldę hærentes cum subito accessu Vinariensis ad suos ire non daretur, conspecta suorum clade per Helvetios circuitu sumto Brisacum evadere constituerant. Enimvero aliquot ante dies Rosa subtribunus cum caterva trecentorum equitum, quibus post ducenti fere hinc inde sparsi se associaverant, Ensisheimum missus fuerat. Hic à Duce revocatus dum Lauffenburgum retro tendit, fugam Cæsareorum conspicatus, simul de adventu catervę Rheinfelda progressæ certior redditus, non procul Brettela hanc deprehensam partim cædit, partim in avia fugat: centum quinquaginta captivis, quos inter Furstenbergius Comes, in castra Ducis adductis.

Caterva Cæsareorum vapulat.

Rheinfelda capitur.

§. 48. Post victoriam Dux citra moram ad Rheinfeldæ obsidium redit, ac præfecto deditionem imperat cum minis in tergiversantem. Ac ne de clade suorum dubitaret, tympanotribæ ex oppido in castra venire permittitur, qui captos duces recognosceret. Sed cum præfectus nihilo secius novi spe præsidii sustineret, vim iterum Dux adhibet; & quod assultibus militem prodigere nollet, majoribus machinis Benselda, & Twila arcessitis oppidum quatit. Ita demum præfectus honestis conditionibus deditione facta cum suis Brisacum dimittitur. Libertatem recuperant, qui Vinariensium ibi captivi asservabantur, quos inter Schafelitzkius summus quæstor, & Erlachius tribunus. Rheinfelda capta Dux Tupadelium cum pleroque equitatu & selecta peditum manu in Sueviam Danubium versus mittit, ubi Doneschinga,

27. Febr.

18. Mart.

Dutlinga, Balinga, ac vicina oppida statim imperatà faciunt. Ipse cum peditatu & tormentis Rœtelam arcem petit. Cujus præfectus cum deditionem abnuisset, post quassatos tormentis muros, & propylæum arcis vi expugnatum arbitrio se Ducis permisit. A quo in furcam agi jubetur, quod cum arci tuendę par non foret, machinas admoveri passus esset. Gregarii per cohortes distributi. Ea in arce non modica frumenti, vinique copia adservabatur, quæ Brisaci inferri debuerat. Mox Neuenburgum, quod hostis ultro deseruerat, à Duce occupatum. Inde Friburgum Brisgoviæ itur, quod Escherus tribunus, militiæ vetus, valido cum præsidio ac desperata Sacerdotum, civium, atque rusestrium manu defendebat. Heic tria suburbia adhibitis scalis impetu expugnantur, nullo Vinariensium desiderato. Inde decem tormentis mœnium ruina editur, ac duo cuniculi aguntur. Ita obsessi deditionem honestis conditionibus paciscuntur. Sed cum præfectus Escherus plura, quam quæ stipulatus fuerat, oppido secum abducere auderet, ac præcipue transfugas eorumque res occultaret; Vinarienses autem sibi debita investigare atque abripere instituerent, inscio Duce tumultus oritur in cædes demum erumpens, ac plerique gregariorum detinentur, ut Escherus cum paucis discederet, ductoribus tumultum frustra sedare, etiam cum occisione nonnullorum satagentibus. Id factum magnopere Duci displicebat, qui & in autores tumultus animadvertebat, ac detentis ad suos citra lytrum redeundi veniam dabat. Apud Reinacherum quoque Brisaci præfectum, qui graviter id factum exprobraverat, res excusatur, quod initium pacti violandi non à se, sed ab obsessis profectum esset; & noxios ulteriore inquisitione facta non impune laturos. Porro Cæsarei qui cladem effugerant, plerique Tubingam, inde metu Vinariensis equitatus Halam, Gemundam, & Norlingam se receperant, soluta plane disciplina, quod duces ipsis ac signa non superessent; ac nisi novis autoramentis acceptis militiæ munia abnuentes. Sic ut rebus ibi locorum instaurandis, unica spes in Joanne Gœtzio reposita foret, qui ex inferioribus Germaniæ provinciis lentis itineribus huc movebat. Fuit & alius ejus victoriæ fructus quod cum circa id tempus Twila inexpugnabilis arx Cæsari dedenda foret, prout inter leges Ducis Wurtenbergici restitutioni dictas conventum erat, Widerholtius tribunus arcis præfectus Vinariensis suasu Wurtenbergici mandata adspernatus, traditionem ejusdem abnueret, Suecicas partes deinceps quoque secuturum se declarans. Etsi contra Duci Wurtenbergico fixum sederet, gratiam Cæsaris malignam quantumvis amplecti, ac mutilam ditionis suæ restitutionem ambire, avulsis bonis Ecclesiasticis, & magni momenti donationibus, in Twilæ quoque locum Asperga Cæsareis relicta. Nec minus Argentoratenses duriter licet à Cæsareis habiti, spreta Vinariensis adversus se benignitate, in Cæsaris partes propendebant.

1638.

Ut & Rœtela & Friburgum Brisgoviæ. 18. Mart.

20. Mart.

24. Mart.

1. April.

Twila Cæsari se dedere abnuit.

§. 49. Præclara jam occasio res Protestantium per Superiorem Germaniam instaurandi parta erat, si Gallis valido ac mature misso subsidio Vinariensem fulcire placuisset. Id quod vehementer Rectores Sueciæ apud Gallicum ministrum Holmiæ, & Hugo Grotius Lutetiæ urgebant. Enimvero lente admodum & segniter à Gallis res gerebatur, ut satis adpareret, hos quidem velle Austriacis negotium facessi; nolle tamen res Protestantium eousque invalescere, ut propria ipsi subsistere vi possint. Cum igitur Dux videret, certissimum sibi in se ipso præsidium esse, eo diligentius rerum suarum satagere, ac adversus coëuntes undique hostes se firmare instituit. Friburgi præter pedestrem legionem

Bernhardus Dux res suas firmat.

1638. gionem etiam equestris collocatur, intercipiendis Brisacum subvectionibus. Lauffenburgum & Rheinfelda novis munimentis firmantur. Copias inde Dux apud Neurenburgum contrahit, conatus hostium observaturus, quo fine & equitatum è Wurtenbergica ad se iterum revocat. Ubi Rosa tribunus quinque dimacharum cohortes, & octoginta pedites apud Gæppingam oppresserat, ut pauci admodum cædem ac captivitatem effugerent. 21. April. Tandem expostulatum diu, ac promissum è Gallia auxilium adest quinque legionibus constans, quæ tria capitum millia explebant, sub Guebriani Comitis ductu. Sed & post victoriam ad Rheinfeldam magna copiis ipsius accessio facta erat, ut jam ad quindecim millia adscenderent; è quibus ter mille quingenti per præsidia spargendi fuerant, sex peditum, quatuor equitum millia quingenti in expeditionem educi poterant, selectus ac veteranus fere miles. Hoste appropinquante stipendia suis Dux distribuit, ut pecuniarum ostentationem transfugas ad se pelliceret. Erlachius quoque Lutetiam mittitur, ut plus militum ac argenti à Rege peteret. Qui paulo ante Millerico

Wertanus & Enckefortius in Galliam mittuntur.

misso postulaverat, Savellium & Wertanum captivos sibi tradi, ut clari nominis ducibus ostentatis populum, quem dudum belli tædebat, alacriorem redderet; & quod fortasse locus non satis tutus in Germania iis custodiendis foret: hac tamen lege, ut iidem Duci restituerentur, si cum aliis captivis eos permutare, aut lytro redimendos dare placeret. Abnuere placitum Regis Dux non poterat, rogans tamen, prout militares viros decet isti haberentur, neu Lutetiæ spectaculo forent. In Savellii locum, qui custodiam evaserat, Enckefortius mittitur. Etsi Wertanus valde deprecabatur, ne in Galliam mitteretur, ac Gustavum Hornium secum intra paucas septimanas permutatum iri pollicebatur, Nec aliter quam vinctus, & per violentiam currui imponi potuisset, ni confirmatum fuisset, ipsum in Ducis potestate permanere, ac operam datum iri, ut pro Gustavo Hornio libertati restituatur. Eodem quoque Dux capta signa mittit, quæ Lutetiæ in summa æde solenni cum pompa suspendebantur.

Goetzius advenit.

§. 50. Interea Cæsareæ ac Bavaricæ legiones, quæ hactenus apud Lotharingiæ Ducem circa Mumpelgardam, aut in Superiore Suecia, ac passim hæserant, Goetzii copiis junctæ per Dutlingam ingruebant, ac jam excursorum catervæ velitationes miscebant, ut ad decretoriam pugnam res spectare videretur. Sed Goetzio magis cordi

Brisaco annonam infert. 19. Maji.

erat Brisaco fame laboranti annonam inferre, Offenburgo immissis ducentis sclopetariis, & quingentis farinæ saccis, antequam Vinariensis accurrere posset. Quo facto Goetzius repente recedebat, velut transito apud Philipsburgum Rheno in Alsatiam penetraturus, ac ejus provinciæ messem Brisaco illaturus. Contra Dux ut hosti undique occurrere posset, apud Neuenburgum ponte navali Rhenum instraverat; simul duas equitum legiones in Alsatica ripa aditus Brisaci claudere jubet; ipse in Brisgovia totum exercitum oppido eminus

21. Maji. Granarium Brisaci perit.

circumfundit. Eodem die quatuordecim milites, tenuem quo alebantur cibum gravati, Brisaci noctu in granarium furandi causa irrepsere candelis è sulphure paratis, quas fune ardente accendere possent, ubi intro penetrassent. Disposita ibidem erant octoginta pulveris bellici dolia, quorum unum dum curatius inspicere volunt fures, gutta ardentis sulphuris illabitur. Unde emicans repente flamma totum granarium, quo quadringenti medimni frumenti, ac medicamentorum vis asservabatur, disjicit, quadraginta insuper vicinis ædificiis quassatis, ac non paucis hominibus elisis. E furibus duodecim pulveris afflatu periere; duo superstites 1638. cum factum omne narassent, laqueo necantur. Qui casus jam antea sat malignam oppidi annonam non parum afflixit.

Motus Ducis Bernhardi ac Goetzii conatus.

§. 51. Goetzius omisso Rhenum transcundi consilio, in citeriore ripa iterum Brisacum versus adscendit, ac lustrato apud Stolhofiam exercitu, sex peditum, octo equitum millia invenit, veteranum & egregium militem, sed quem inopia ac fames vehementer urgebat; cujus præcipua causa penes immensam colluviem calonum ac lixarum erat, qui octoginta millium numero exercitum sequi ferebantur. Adverso flumine trahebatur via frumenti Brisacum destinata. Et in mandatis habebat Goetzius isti oppido subvenire, si vel totius exercitus jactura esset facienda. Contra Vinariensis ut Brisacensium excursiones in Alsatiam inhiberet, qui nuper Colmariensium armenta abegerant, 8. Jun. Neuenburgo duo navigia secundo Rheno dimittebat, machinis ignivomis plena, Brisacensem pontem usilem disjecturus. Sed eorum unum tormentis perforatum subsidebat, alterum concepta flamma oppido nonnihil damni dabat ponte illæso. Sed cum hostis Kentzingam pervenisset, Vinariensis 8. Jun. copias suas Brisaco circumpositas Neuenburgum retrahit, quod nondum munitis castris, aut commeatu proviso inter Brisacum & hostem medius includi nollet, nec adhuc legiones suas in unum coëgisset. Ita Goetzius Burckenam usque progressus 9. Jun. denuo quadringentos farinæ saccos Brisaco immittit, ac statim Ottersheimum ac Meissenheimum recedit. Dux contra contractis jam omnibus copiis in Goetzium circuitu per Friburgum facto vadere constituebat. Quod cum sensisset Goetzius, 12. Jun. raptim Brisacum movet, ibique Rhenum transit, 14. Jun. præsidiorum in Alsatia, ac præcipue Benseldensium messem corrupturus. Ast Dux Tupadelium cum septem legionibus apud Neuenburgum in hostem ire jubet, certus si hostis circa Benfeldam ipsum expectaret, cum reliquis copiis eodem sequi, ac prælium tentare. Sed Goetzius haut multum ibi moratus, urgente ac carpente Tupadelio Drusenheimum cedit, ubi extructo navali ponte cis Rhenum redit, eo itinere nongentis militibus 7. Jul. desideratis. Eum cum semper Brisaci cura coqueret, ab Argentoratensibus postulabat, ut quod navibus erat impositum frumentum per suos nautas eo convehi curarent: sed qui studium suum in neutram partem propendendi excusabant. Interea Dux Neuenburgo se iterum Friburgum contulerat, 4. Jul. & explorandi causa cum aliquot equitum legionibus, ac mille quingentis peditibus Offenburgum versus progressus erat, Mahlberga arce occupata, & præsidio munita, ac trecentis equitibus per Canofskium apud Stolbofiam oppressis. Quo facto Friburgum se recipit, Croatis frustra Waldkircham usque insequentibus; cui adsitam vallem Vinariensis equitatus insederat, cum Goetzii exercitus Gengenbacum, & Haslacum ad vallem Kentzingensem usque processisset. Per complures ibi dies uterque exercitus hærebat, nulla re præter modicas velitationes tentata. Sed cum Henricus Turennius Vicecomes è Gallia sexcentos equites, mille trecentos pedites Duci subsidio adduxisset, huic decretum erat in conspectu hostis Kentzingam oppidum invadere, ac si Goetzius ei subvenire vellet, prælium tentare; quod cognovisset Savellium adpropinquare, ut Goetzio junctus Brisaco frumentum inferret, Vinariensem obsistentem vi repulsurus. Igitur Dux Langendentzlingæ lu- 27. Jul. strato exercitu recta Kentzingam tendit, ac prope id oppidum considet, equitatu Mahlbergam præmisso. Sed Goetzius interea omisso vallis Kentzingensis ostio, Offenburgum, inde Wilstadum re- 27. Jul. cesserat:

1638. cesserat: ubi Savellius cum tribus militum millibus ac aliquot centuriis curruum annona onustorum ipsi jungebatur. Unde ambo statim iterum Offenburgum vertunt, ac nocte ad cœnobium Schutteram consident. Eodem & Dux tendit, ac per præcursores primam hostium stationem profligat. Hostis opportuno ac celso monte consederat, unde in subeuntes Vinarienses fulminabat modico damno, Duce non segniter respondente; sed & sclopetarii eminus jaculabantur. Hostis eo die centum quinquaginta, Dux viginti desiderabat, triginta sauciis: Galli tunc hostem duabus stationibus dejecerant, octoginta cæsis, ac primo successu arridente in ipsum montem ad hostem eniti ardebant, ni Dux inconsultum impetum attinuisset, ne manifesto se periculo exponerent, nullo ad summam rei fructu. Ubi paulum substitisset Dux, & hosti pugnandi animum non esse intellexisset, retro ad Mahlbergam exercitum reducit. Pariter & hostis relicto monte dextram versus secundum Rhenum iter instituit, Brisacum cum annona perrupturus.

30. Jul. — Prælium ad Witteweiram.

§. 52. Sequenti die cum hostem prope Witteweiram processisse per exploratores Dux cognovisset, & ipse properans circa meridiem eodem pervenit. Hostis id præsentiens jam campum instructa acie occupaverat, cum contra Duci sylva, ac pons inter profundam utrinque, ac sentibus obductam fossam tenuato agmine esset transeundus, ubi Cæsareis facile fuisset iter ejus sistere aut morari. Sed cum nemo obstaret, citra moram copias cum tormentis traductas ante sylvam in aciem disponebat, suos continens, ut æquata fronte, ac uno impetu hostem invaderent. Circa primam à meridie horam machinis certari cœptum, initio à Vinariensi facto. Post dimidiam horam tota vi concurritur. Per sinistrum Ducis cornu, in quo Rosa Nassovius Comes, & Putbusius constiterant, dextrum hostium cornu haut magno negotio repulsum proprio pediti impingebatur; ubi hostis non parum damni sensit, ac statim peditum pars fugam arripere cœpit. Sed dextrum Ducis cornu, quod Tupadelius curabat à sinistro hostium, ubi validissimæ legiones constiterant, ad secundam aciem retro pellebatur, quam Canofskius tribunus administrabat; qui pulsos sustinebat, & in Cæsareos ita acriter ruebat, ut ipsi subsidia circumspicere necessum haberent. Interea & apud pedites ad manus perveniebatur, ubi Cæsarei tubos prius displodere nolebant, quam Dux cominus immissis catervis eos lacessisset. Post emissos globos pes pedi collatus, ac tandem inversis tuborum scapis capita mutuo contusa. Hostis Duci tria tormenta majora, quatuor minora eripiebat, sed sine globis & pulvere: contra Dux omnibus Cæsareanorum tormentis cum toto paratu potiebatur. Unde hosti exiguus tormentorum captorum usus: sed Dux hostem suis machinis acriter premere, & fatiscentibus lassitudine, qui easdem tractabant, equitum robustissimus quisque istorum vices obibat; qui insignem operam navasse ferebantur. In quintam usque horam prælium extrahebatur, nutante fortuna, veterano utrinque milite acerrime connixo. Et qui in secunda acie constiterant, omnes pugnam conferebant; nec quisquam loco cedebat, nisi summa vi dimotus, sic ut inter Vinarienses nulla legio foret, quæ non ter aut quater conflixerit, semper inventis qui obsisterent. Ad extremum tamen hostis campo cedit. Sed quia Vinarienses equites ad hostium impedimenta diripienda effusi ordines solverant, ut Dux cum solo peditatu ac paucis equitibus aciem teneret, hosti fuso non prout par erat insisti poterat. Unde & quatuor peditum, quinque equitum hostilium phalanges, etsi numeris sat imminutis, se 1638.
iterum recollegerant, & ad opportunam fossam constiterant, quoad tenebris tectæ turbatis ordinibus pars Offenburgum, alii alio facesserent. Hostium mille quingenti amplius in loco pugnæ occubuerant, præter eos, quos Rhenus absorbuerat. Inter cæsos erant tribuni, Stephanus Albertus, Meiselius, Edelstetus, & Limbachius. Captorum magnus numerus, quos inter tribunus Seneschallus, & multi præfecti. Reliqui ita dispargebantur; ut è duodecim bellatorum millibus, queis exercitus constabat, vix duo millia quingenti circa Goetzium iterum conglobarentur. Potiebatur quoque Dux præter sua amissa undecim tormentis, duobus mortariis cum omni paratu. Tria millia curruum impedimentis & annona onustorum militi diripienda concedebantur. Octoginta tria signa militaria Regi Galliæ transmittebantur. Vicissim & ipse Dux inter ancipitem pugnam quatuordecim pedestria, octo equestria signa amiserat. E ductoribus desiderabantur duo excubiarum præfecti Weickersheimius & Vitztumius cum nonnullis turmarum præfectis ac centurionibus, & inferiorum graduum quibusdam, ac quingenti circiter gregarii; nullo legionum detrimento, cum captivi statim numeros supplerent. Mille amplius sauciabantur, inter quos tribunus Rotenhanius ex vulneribus obiit. Capti ab hoste fuerant, subtribunus Ruthius, sex centuriones, duo turmarum præfecti & nonnulli alii ductores. Tupadelius dum post victoriam fugientibus servide nimis instat, ac suos hinc inde dimittit; moxque velut nemo hostium superesset, solus regreditur, in conglobatam fugitivorum catervam illapsus ab iisdem abducitur. Goetzius qui culpam cladis in Savellium conferebat, Offenburgum evaserat; unde statim insequente nocte cum aliis ex prælio profugis Oberkircham ad angustias montium contendit, quibus *Kniebus* vocabulum; per quas cum mille quadringentis equitibus, nongentis peditibus in Wurtenbergicam abit, concædibus viam post se claudens. Unde & Ohmius tribunus cum aliquot legionibus fugientibus instans frustra erat, dum Oberkircha capta Cæsareorum neminem deprehendit.

§. 53. Inde Vinariensis Kentzinga oppido ac Lichtenecca arce potitur, cujus præsidiarii numero ducenti, etsi venia abeundi concessa, ultro ipsius sacramento accedebant. Burckenam, Sponeccam, castellum ad Drusenheimum, insulamque ad Rheinaviam hostis ultro deserebat. Brisaco parum annonæ supererat, quæ vix per Augustum mensem suffectura credebatur, & si in singulos milites non plus quam libra insipidi atque avenacei panis distribueretur; pecoris aliquantum, salis nihil fere erat. Ita sub finem Septembris deditio sperabatur. Reinacherus tamen inopia dissimulata fiduciam ostentare, parce omnia dispensare: simul quindecim centurias eorum, qui in oppidum refugerant, aut armis tractandis inepti erant, ejicere, queis Helvetii refugium præbebant. Ast Vinariensi satius videbatur Brisacum tam propinqua spe expugnationis premere, quam per vastatas late regiones hostem persequi. Eoque statim copias oppido admovet, totoque Augusto mense castra munit, ac idonea loca castellis firmat. Etsi opera ista non parum remoraretur febris, quæ Ducem ac plerosque Superiores ductores invaserat, qua inter alios Putbusius tribunus extinguebatur; cujus curandæ causa Dux Colmariam se deferri jusserat. Morbum corporis non parum augebat ægritudo animi, quod apud Gallos non ea ipsius haberetur ratio, quam & merita & tempora ejusdem exigebant, ac tam parce sibi subveniretur. Unde & per impatientiam — Brisacum arctius clauditur.

amicis

1638. amicis scripserat: se si Turcis militaret, plus fidei reperturum. Equidem metuebant Galli strenuum ad fines suos Principem Germanum, & Protestantem; quod tamen multo satius erat, quam Austriacos habere vicinos, & hostem intra Galliæ viscera, quod hactenus Ducis virtus prohibuerat. Sed multa tunc in Gallia peccabantur, peccarique necessum erat, dum is, qui cunctis præsidebat, ministris multa delegaret, qui aut res non satis intelligebant, aut sua admiscebant studia, sive religionis, sive privati honoris, aot commodi. Quos inter Pater Josephus occulto io Bavarum favore conceptam rebus Protestantium non parum nocebat, quem tamen sub finem anni mors rebus humanis eximebat: nonnullo eorum damno quibus vivus obstiterat, quod aliquot se pejores in negotiis reliquisset. Fuerat is Monachus habitu, sed altissima ambitio suberat purpuram Cardinalitiam invadendi, quam subruendus Sueciæ atque Protestantium in aula Gallicæ emolumentis promeritum ibat; arcanis Regni secundum Richelium tractandis negotiosus, cum mundanos ter solemni voto abjurasset. Interea hosti sparsas colligere copias maximus labor fuerat, ut si qua posset via pandi, Brisacensium inopiæ subveniretur. Jamque oovem legiones sub Horstio supremo excubiarum præfecto coiverant, quæ ope rurestrium Reinoldum Rosam tribunum, qui cum suis per Waldkirchensem vallem hospitabatur, opprimere, viamque ad oppidum aperire conabantur. *[Cæsarei pelluntur. 4. Sept.]* Sed Rosa re mature animadversa ita strenue obviam ibat, ut agrestibus è castello apud vicum à Divo Petro dictum ejectis, per primum suorum agmen centum equitibus constans, omnes Horstii legiones in fugam daret, (quæ tamen vix septingenta capita implebant,) ut nisi nebula effusos texisset, *[7. Sept.]* nemo evasurus videretur. Eo conflictu ducenti Cæsareorum oppetebant. Paulo post idem alias duas hostium catervas pulsabat, cæsis inter *[10. Sept.]* alios duobus turmarum præfectis. Inter hæc trecenti Croatæ, singulos frumenti saccos equis vehentes repente ex Alsatia per pontem Brisacum in- *[Croatæ Brisaco frumentum inferunt.]* trant, ac depositis statim per oppositam portam iterum erumpunt tanta celeritate inter duo castra elapsi, ut sisti nullo modo possent, & non nisi quatuor desiderarent. Landavia isti cursum noctu diuque properaverant, ut nuntios de se prævertérent. Ita ad paucos dies oppido panis suffectus. Unde Dux è morbo nondum satis recreatus *[13. Sept.]* ita omnes aditus obstruebat, ut nulli catervæ deincepspenetrare daretur; nec rusticis amplius irrepere liceret, qui hactenus subinde quædam *[27. Sept.]* furtim importaverant; quorum duo sale onusti in conspectu oppidi suspendebantur. Hinc primum inter exteriora Brisaci castella Rheno adsitum impetu expugnantur, cæso intus centurione cum quinquaginta peditibus.

[Cæsarei Brisaco succurrere moliuntur.] §. 54. Interea passim ab hoste miles excitatur, ac jam Lamboius cum quinque equitum, duabus peditum legionibus (quinque millia capitum fere explebant,) è Belgio adventans, apud Hœch- *[22. Sept.]* stam Mœnum transierat, Gœtio, qui Villingam inter & Rotwitam tendebat, se juncturus, qui & ipse quatuor peditum millia, octingentos cataphractos contraxerat. Et jactabant Cæsarei duces, Brisaco esse succurrendum, si vel pluribus exercitibus internecione foret pereundum. Vinariensem contra non modicæ difficultates circumstabant. Nam nec Gallis in Lotharingia res prospere succedebant, Blamontiu & Espinati, aliisque locis à Doce Carolo recuperatis, ut metus esset, ne iste ex eo latere ingrueret. Et Batavi post varia damna accepta mature militem in biberna deduxerant; unde Lamboio spatium erat datum cum copiis suis in superiorem Germaniam abeundi. Simul crebræ equorum mortes jam bis mille equites ad pedes de- 1638. scendere coëgerant. Et plerosque ductores morbus adhuc tenebat; Schafelitzkio quoque Quæstore à Croatis apud Neuenburgum intercepto. Decreverat nihilominus Dux ad Brisacum subsistere, & si hostis iogrueret, denuo prælii aleam tentare. Quo fine castra operibus magis firmat, ad justi fere oppidi instar ædificiis adornata. Et inter utraque castra, quæ supra & infra oppidum extruxerat, loricam ducit, fossa palisque munitam, interjectis castellis & reductibus, ut nisi valido assultu perrumpi non possent. In altera ripa aditum pontis valida statio observabat, ne qui illic in oppidum irrumpere possent. Supra oppidum ponte navali Rhenus stratus erat, ut hinc inde copiæ auxilium sibi ferre possent. Tum ot eo minus distraheretur miles, Kentzinga mœnibus oudatur: Friburgum ejectis incolis, quibus diffidebatur, paucis Gallis custodiendum datur: utrumque præsidium in castra receptum. Gœtzius autem cum quinqoe circiter millibus media Sylva Nigra consederat, Lamboium præstolatus. Ei discors Savellius, ac culpam cladis ad Witteweiram in istum vicissim devolvens, circa Landaviam ac Weissenburgum hærebat modica cum manu, & quam quotidianæ desertiones magis adhuc attenuabant. Ast Lotharingiæ Dux *[Lotharingiæ Dux vapulat.]* mille quingentis equitibus, bis mille peditibus stipatus, veterano & selecto milite, Thannam processerat, aliquot centurias saccorum Brisaco immissurus. De cujus adventu cum Vinariensis Colmariæ ex captivis cognovisset, etsi nondum à morbo satis recreatus, ac multa jam de hostibus trans Rhenum fama in hunc velut proximum recta ire con- *[3. Oct.]* stituit, pugnam tentaturus, antequam reliqui junctim impetum darent. Igitur eadem vespera cum Rosa tribuno, & quinque equitum legionibus ad S. Crucis Fanum procedit; & quia ex interceptis intellexerat, hostem de ipsius adventu nihil suspicari, cavet, ne isti de se nuntius venire posset. E castris ad Brisacum Nassovius Comes cum duabus equitum legionibus, sexcentis selectis peditibus, ac quatuor machinis arcessitur, qui & sequenti die adest. *[4. Oct.]* Hac cum mano summo silentio & circumspectione Dux Ensisheimium, inde multa adhuc no- *[5. Oct.]* cte in patentes ad Thannam campos, à bobus dictos pervenit, & pone vicum se tectum tenet, quoad hostes propius subiissent, ac tunc dispositis in aciem copiis se ostendit. Post pauca hinc inde displosa tormenta statim concurritur. Ac initio quidem Lotharingicus eques strenue pugnare, oec à peditatu suo divelli. Sed cum Rosa tribunus cum aliquot aliis Vinariensis jussu è transverso impressionem faceret, Lotharingici cedunt; quorum magna pars in vestigio trucidatur, cæteri palantes diffugiunt, quos Nassovius Comes insectatur. Eo impetu etiam quinque hostium machinæ in potestatem redigontur, cæsis qui eas tractabant, & fractis instrumentis quibus onerari solent. Sed pedes Lotharingicus rem fortiter gerere, ac sua tormenta recuperare, etsi ob corruptum instrumentum ac incensum pulverem nulli usui. Et quanquam Rosa, ac Wittersheimius tribunus cum equitatu acriter in eos impetum darent, objectu sarissarum vim eludebant. Nec Vinariensis pedes numero longe inferior quid promovebat. Igitur Vinariensis omni ex parte tormentis in eos fulminat, quæ licet non modicam stragem darent, impediri tamen non poterat quo minus integris ordinibus sylvam attingerent. In qua demum soluti in diversa facessunt. Quos Rosa tribunus ad *[6. Oct.]* alteram usque diem lateri eorum imminens carpebat; multique saucii aut fessi obortis imbribus per sylvam procubuerant. Vinariensis ne suos nimis fatigaret, & quia de adventu hostium trans Rhenum nuntius venerat satius ducebat parta in præsens vi-

1638. ctoria adquiescere; & nonnullis hostium centuriis effugium indulgere, quam summam rerum negligere. Amiserat Lotharingus eo conflictu omnia tormenta; viginti signa equestria, equitatum fere omnem, ac multos egregios doctores, magnam peditatus ac impedimentorum partem. Capiebatur Bassompetra rei tormentariæ, Mercius summus excubiarum præfectus, tribunus Vernierius Fleckenstinius subtribunus. Ipsum Lotharingum undique jam à Vinariensibus circundatum robur equi Hungarici, quo vehebatur, eripiebat. E Vinariensibus Wittersheimius tribunus postremo in pedites impetu occubuerat; sauciabatur Nassovius, & præfectus turmæ Witgenstienius Comes.

Brisacum arctius premitur. §. 55. Prælio confecto intelligit Vinariensis auxilia Gallorum dudum promissa Ensisheimum pervenisse, simul hostem ante castra ad Brisacum se ostendere. Igitur citra moram assumtis Gallis in castra sua ad Brisacum redit; ubi cognoscit, hostem aliquot per dies ante ista hinc inde vagatum, parum alacritatis exseruisse, animo ob cladem Lotharingicam fracto. Qua cunctatione hostis Dux ad castra magis firmanda utitur; ac inde cum equitatu trans Rhenum regreditur. Et quia Lotharingus pedites suos, ac quadringentos equites circa Thannam iterum contraxisse nuntiabatur, ne fortasse auxiliis è Burgundia adscitis, aut Savellio sociatus denuo quid ea parte tentaret, & quia copias utrinque divisas habere molestum erat, castellum ex altera Rheni ripa ponti objacens vi expugnat unius duntaxat militis jactura. Inde octo juga pontis dejiciuntur. In id castellum Brisacenses per continuos aliquot dies frustra detonabant, quoad Schmidbergius, cui ejusdem tutela obvenerat, fasciculis & ex-
9. Octob. citata subito lorica adversus ictus se texisset. Inter quæ à Reinachero scriptæ ad Goltzium literæ intercipiuntur: non nisi in biduum panem superesse, carnes in pauculos dies: magnam militum partem extinctam, dilapsam, aut ægram, superstites animis infensos. Tempus auxilio destinatum dudum præteriisse; ad extrema perventum, se tamen parem cum Hermansteinensibus patientiam præstiturum.
Goetzius Brisaci liberationem tentat. Eam necessitatem cum Goetzius aliis ex literis intellexisset, serio ad liberandum Brisacum accingitur, & omnibus cum copiis accedit, velut tribus locis castra Ducis invasurus, Brisacensibus interim in dispositas equitum stationes incassum fulminantibus. Sed Goetzius vix paucis eminus majoribus machinis exceptus, pedem statim referebat.
13. Octob. Sequenti die ante lucem ortam, castellum in celso monte situm, unde in tota castra despectus Mosero tribuno insessum idem opprimere conabatur, quod transfugæ nuntiassent, plerosque præsidiarios inde abesse. Sed cum Moserus in adventantes aliquot machinas displosisset, repente iterum recedunt.
14. Octob. Hinc majus castellum medio Rheno situm jussu Ducis à Gallis ductu Charlevesii luce nondum orta expugnatur. Sed mox illucescente die tandem Cæsarei duces Goetzius, Lamboïus, Horstius, ac Schnetterus, cum frustra hactenus Vinariensem extra castra pertrahere conati essent non minore consilio, quam vi Brisacum perrumpere tentant. Ac primo quidem viam præeuntibus aliquot rusticis, queis vada per emissarios Rheni humili tunc aqua, simul densa arbusta nota erant, castellum ad ostium fluenti à molendino dicti triginta peditibus insessum expugnatur, qui numero obruti ad unum cæduntur. Statim hinc ad castellum interiori parti navalis pontis adpositum properatur, per Leslæi tribuni socordiam sæpius monente Duce nondum sat permunitum, nec palis obseptum: quod itidem superatur, parte Scotorum cæsa, reliquis fugatis, tribuno ipso capto. Et jam Cæsarei equites per brachium Rheni, aliumque veterem alveum inter utrumque pontem navalem, castellumque majori ponti adjacens, & Ducis castra penetrare incipiunt; ut parum abesset, quin hostis majore ponte, quo primarius Rheni alveus insternebatur, potiretur, una cum omnibus navibus frumentariis, quæ ibi adstabant. Quo facto & proprio Ducis frumento Brisaci fames levata, & Dux à tota Alsatia divulsus fuisset, maximo cum dedecore, & certo exercitus exitio. Et eo majus periculum erat, quod inter hæc hostis è diversa parte in apertis camporum se ostenderet, velut castra Ducis oppugnaturus. Enimvero Vinariensis Guebrianum, quem cum Turennio & aliis proxima nocte è Gallicis castris ad se vocaverat, cum Gallis recta ad amissum castellum ire jubet, quo & Schoenbeckii atque Harsteinii legiones sequuntur. Duas legiones ad defensionem majoris pontis & navium frumentariarum ipse ducit; quæ statim hostium equites repellunt. Galli trecenti tantum numero, sed tertiam partem Cæsarei repelluntur.
ductores, summo ardore in hostem ruunt, ingenti clamore sublato, ut hosti majoris multitudinis metum incuterent, quod arbusta prospectum adimerent. Hi amissum castellum recuperant, hostibus qui intus erant cæsis, aut in Rhenum præcipitatis. Interea duæ legiones Germanicæ, licet Schanbeckius tribunus initio statim globo trajiceretur, hostem ex altero latere ita acriter urgent, ut is terrore oppletus in fugam abiret, magno armorum numero objecto; cui quantum ratio ferebat, per arbusta insistebatur, mille minimum cæsis. Copiæ, quæ ad castra Ducis tendebant, clade suorum audita retrocedunt. Supererat extremum castellum ad fluentum molendinarum, ultra sylvam situm; in qua diu hostis perstrepebat, velut novum munimentum excitaturus. Sed sub vesperam cognoscebatur idem ad vineas usque retrocessisse. Qui eadem adhuc nocte Friburgum versus, inde longius ibat, Brisaco inter derelicta habito, nisi quod solatio jactaretur, quod Domui Austriacæ & Hispanis sat virium foret isti recuperando. Constabat tunc hostium exercitus quatuor equitum, octo peditum millibus; qui magnus pro conditione vastatæ regionis numerus erat. Unde & pabuli inopia grandes ac bene pastos equos, quos Lamboii miles è Belgio adduxerat, plane consumserat. Et gliscebat inter Lomboium, & Goetzium discordia, dum ille huic omnem culpam rei male gestæ impingit. Ast Vinariensis arctius in- 18 Octob.
cludendis Brisacensibus aliud castellum ad Rhenum, qua isti catenam flumini prætenderant, per Gallos ductu Turennii invadi jubet, qui clara luce id perficiebant, licet sexaginta pedites id strenuo propugnarent, qui paucis exceptis omnes trucidantur. Eodem centum boves, & tredecim equi, quos extra mœnia in pascua compulerant oppidani, abiguntur, extremum, famelicis solatium. Post quæ Dux de- 19. Octob.
mum literis Reinacherum monet; ne ulterius deditionis moram faciat, omni spe absumta. Ille modestis verbis respondet, sibi ad extremum spiritum oppidum defendendum, nec liberationis spem nullam superesse. Goetzius interim novis è Bohemia copiis auctus circa vallem Kentzingensem hærebat, velut structo apud Stolhofiam ponte navali in Alsatiam transiturus, & illa parte liberationem oppidi tentaturus. Quibus conatibus ut obviam iretur, Vinariensis in altera Rheni ripa tria castella excitat, ut omnis aditus hosti ad pontem jam antea dejectum præcluderetur; pariter apud castra Gallorum, quæ infra oppidum sita erant, navali ponte Rhenum insternit.

§. 56. Inter hæc Lotharingiæ Dux, qui Thannæ hactenus hæserat, cognito præsidium Ensisheimi morbis imminutum oppido tuendo non sufficere, Mercium cum quingentis peditibus è nupera clade collectis mittit. Is noctu oppidum scalis ad- Lotharingici Ensisheimum occupant.

motus

1638. motis occupat, arcem, quę statim capi non poterat,
lorica ab oppido separat, ac duas machinas Thanna
adduci curat, eidem ad deditionem cogendæ. Ac
sine dubio id agebatur, ut excitn Savellio annona,
quæ ex Helvetiis Vinariensi subvehebatur, interci-
peretur. Enimvero is conatus Lotharingicis ipsis
exitio vertit. Nam Vinariensis re cognita statim
Rosam cum quatuor equitum legionibus, centum
Iidem delentur. peditibus Germanis totidem Gallis eo mittit, qui
oppido circumfusi præfectum arcis animant, Mer-
cioque si velit discedendi facultatem offerunt: qui
ferociter ac contemtim respondet. Mox Turennius
à Vinariensi cum aliquot equitum centuriis loco in-
ter pontem navalem & Ensisheimum medio consi-
dere jubetur, Rosę, si forte Lotharingus ingrueret,
22. Octob. subventurus. Ast Lotharingus trecentos equites,
qui adhuc ipsi supererant, multa adhuc nocte En-
sisheimo immittit; qui & Rosæ excubitores inter-
ceperant, ut hic motum Lotharingicorum non
prius sentiret, quam Mercius equitibus istis junctis
oppido excederet. Mox tamen & Rosa abeuntes
insequitur, præmissis qui ultimum agmen mora-
rentur, quoad ducenti pedites accelerare gradum
possent. Nec consilio defuit successus, dum Mer-
cius repellendis præcursoribus ad sylvam latus ipsi-
us tegentem bis consistit, ac displosis tubis eosdem
repellit; quo ipso spatium dabatur Rosę cum suis
appropinquandi. Is ducentos suos pedites equita-
tu suffultos à fronte Lotharingum peditem impe-
tere jubet, dum pars equitum per sylvam à latere
eundem invadit; simul duas equitum alas equiti-
bus hostilibus immittit. Ita equites quidem statim
in fugam vertuntur, pedites abjectis armis salutem
petunt. Enimvero istorum quidem tergis ita acri-
ter inhærebant Vinarienses, ut præter paucos prę-
fectos nemo fere evaserit. In pedites Galli ad inter-
necionem sævire ardebant, ut Germani ductores
vix ductoris vitæ veniam impetrare possent, quod
isti priore prælio tam fortiter rem gessissent. Mer-
cius & tribunus Bonnevallius mature se subduxe-
rant. Ita reliquiæ Lotharingicarum copiarum non-
gentis selectis militibus constantes, quos inter cen-
tum amplius ductores, deletę. E Vinariensibus duo
tantum, idque citra vitę periculum, sauciati.

Brisacum in angustias redigitur. §. 57. Interea Brisacensibus vis propius admo-
vebatur, qui castellum molendino suo adsitum ul-
tro deserebant, molendino incenso. Castellum in
29. Octob. monte quem ferreum vocant, à Turennio impe-
tu expugnatur, cæsis triginta peditibus, qui id de-
fendebant; cui imposita tormenta statim in por-
tam oppidi vertuntur, prohibendis Croatarum
eruptionibus. Simul noctes diesque tumultus ex-
citatur, ut obsessi fame jam satis languidi vigiliis
& laboribus insuper attererentur. Hinc denuo
Reinachero deditionem suadet Dux; Lotharingi
copias deletas, Gœtzium per valles Sylvæ Nigræ
se abdidisse: ne ob inanem gloriam ac pertinaciam
tot innocentes frustra perderet: minis additis, ni ra-
tioni locum daret, deinceps militari modo habi-
tum non iri. Ast hic negabat, tanti momenti op-
pidum ab Austriacis desertum iri; nec tanta se ad-
huc necessitate premi, quantam forte transfugę
fingant. Cum tamen equinæ carnes, ac brassicæ,
cujus magnam vim Brisacenses in suis insulis plan-
taverant, præcipuæ mensarum deliciæ essent,
gregarii pane è corticibus querneis admixto furfu-
re, ductores avenaceo pane victitarent, præ-
cipua captivorum miseria, quos neque pretio
neque permutatione Reinacherus dimittere vo-
lebat; quorum jam triginta amplius fame extin-
cti erant, obsessoribus eo nomine magnopere exa-
1. Nov. cerbatis. Paulo post Gœtzius cum circa Walkir-
cham se ostendisset, retro in Hegoviam vertit,
Sylvestribus opppidis impetitis Vinariensem di-
stracturus. Tum & septingenti circiter equites 1638.
apud Stolhofiam trans Rhenum mittuntur, qui
Lotharingo juncti in Alsatia turbam darent. Et
Waldshutam quidem pręsidio vacuam Gœtzius oc-
cupat; inde Neuenburgo, aut castello Huninga-
no intercepto Rheni subvectionem Vinariensi in-
terclusurus. Ast hic cum majore copiarum par-
te Rœtelam usque obviam isti procedit. Simul
Longuevillium Ducem, qui in Lotharingia inte-
rim Savellii copiolas plane deleverat, ipso ægre
elapso, auxilium poscit; qui & post vi expugna-
tam Lunevillam validam manum Rhenum versus
mittebat. Etsi nullum amplius à Gœtzio pericu-
lum foret, quem Cæsar cum ignominia imperii
exutum, in custodiam abstrahebat. Mox tertia
vice Reinacherus ad deditionem invitatur; qui ob- 7. Nov.
tentu adpropinquantis auxilii eam abnuit. Et li-
cet moneretur, ut in castra mitteret, qui muni-
menta inspicerent, quibus omnis subsidii spes præ-
scindebatur, haut eo minus tergiversari pergebat.
Igitur quod ultimum obsessis castellum exterius
restabat, à Divo Jacobo dictum, postremæ pon-
tis parti ultra alveum Rheni oppido proximum, à 19. Nov.
Schmidbergio tribuno vi expugnatur, ut nil am-
plius restaret, quod portam oppidi tegeret, ni ob-
sessi intimam pontis partem dejecissent. Sed &
omnis spes liberationis decollabat, postquam Golt-
zius qui in Gœtzii locum Cæsareis copiis impera-
bat, falso nuntio de Vinariensis adventu territus
Villingam se trepidus receperat: & Horstius eodem
tempore infecta re è Lotharingia ne dimidiam qui-
dem suorum partem cis Rhenum reduxerat. Ut
è Cæsareo exercitu vix millia sex superessent, vi-
ribus plane attritis; quæ per Sueviam, & ad Rhe-
num in hiberna distribuebantur. Jam igitur in Brisacum se dedit.
proclivi erat Duci Brisacum vi expugnare; id
quod & miles avide exposcebat. Sed verebatur
Dux, ne in cædes ac libidines effusus, miles ignem
oppido injiceret, quod integrum servari ipsius in-
tererat. Et jam tandem Reinacherus fame subi- 3. Dec.
gente super deditione pacisci incipit, quæ paulo
post in has leges convenit. Permissum Reinache-
ro cum tribunis Eschoro & Witzio, cæterisque
præfectis & gregariis famulisque honesto ac mili-
tari modo partim terra, partim flumine Rhe-
no Stolhoviam usque discedere, abductis simul
duabus machinis globos octolibros ejaculantibus
cum necessario adparatu. Captivi utrinque permu-
tentur, exceptis transfugis. Reinacherus omnes
machinas, paratumque bellicum bona fide indica-
ret, nec quid cuniculorum, ignium que tectorum
in oppido relinqueret; præfecto quoque Landse-
renę imperaret, ut eam arcem statim Duci tradat.
Austriacorum ministrorum aliqui statim quo vel-
lent discederent; cæteris post duos menses cum
suis abire indultum, ut tamen omnia ad Auli-
cum, ærariumque spectantia acta extradant; ad
quę exhibenda Reinacherus quoque adstringeba-
tur, nisi quod tunc auferre secum liceret ratio-
nes structurarum militarium, & frumentariæ rei
se profecto habiturum. Cives & incolę sacris suis
hucusque receptis relinquerentur, intactis quoque
templis & cœnobiis: integrum tamen esset Sacerdo-
tibus & Monachis, si ultro velint, discedere. Cum
illis, qui intra oppidum refugiant, ex æquo & bono
transigendum. Omnia Austriacorum bona, &
quæ a vicinis huc illata sint, ad militem disceden-
tem, aut cives non spectantia Duci ex asse trade-
rentur. Additum, si à milite quopiam privato au-
su in has deditionis leges admissum quidquam fue-
rit circa res summa pacti capita non spectantes so-
lum delinquentem luiturum, solo, in cæteros, &
inviolato pacto. In eodem tamen pacto Dux ne-
que Sueciæ, neque Galliæ aut Fœderis Evange-

1638. lici mentionem fecerat; sed omnia suo duntaxat nomine concluserat. Idque eo altius penetrabat, quod cum Galli antea ipsi Alsatiam concessissent, & hic ad eandem etiam Brisacum velut Alsatiæ partem petiisset, id Galli denegassent. Qui & illud notaverant, quod Dux tam solicite omnes chartas ad urbem & provinciam pertinentes sibi tradi cavisset, velut certus de possessione. Excessere oppido quingenti gregarii, præter ductores; sed gregarii plerique Reinachero deserto, ultro sub Ducis signa se conferebant. Qui graviter istum increpabat, quod ita barbare captivos habuisset, quos rabiosa fames in se mutuo dentes vertere subegerat. Et sane Reinacherus, paulo ante quam obsideretur, frumentum vetus vendiderat, spe novum coëmendi, cujus facultas mox ei intercluſa fuerat. Et illud ipsum vetus frumentum magnam partem ad Vinariensem pervenerat, qui agrestium specie suos milites ad emendum subornaverat. Quam culpam incredibili post pertinacia pensatum ibat. Nec eo secius Reinacherus ex pacto dimissus, quo tamen ipse non adeo sancte steterat, & Isaaco Volmaro Cancellario, qui contumeliosis antea dictis scriptisque Duci illuserat, cum in genua provolutus deprecaretur, venia data: cui tamen asperrimis verbis exprobrata fuit maledicentia, & quod interceptus D. Chemnitius tam dura custodia habitus foret, cujus liberationem se curaturum idem sanctissime pollicitus est, inani post fide. In oppido magna vis machinarum & paratus bellici inventa, sed hautquidquam id auri & argenti, quod quidam ad invidiam Duci apud Gallos conflandam publicaverant. Sed nec ea munitionum firmitas, uti opinio fuerat, deprehendebatur. Unde Duci nova ibi opera designantur, annonæque vis congeritur, velut in posterum promtuarium belli heic futurum esset. Exercitus post undecim mensium labores, ac tot prælia sex millibus peditum auctior, quam initio expeditionis fuerat, per Burgundiæ Comitatum hiberna sumit montibus Helvetiæ vicinis, qui

30. Dec. belli incommodis adhuc intacti fuerant. In itinere Landscrona, munitissima supra Basileam arx deditur, cum præfecto leges deditionis Brisacensis ostensæ fuissent, quibus Reinacherus eam quoque arcem in Ducis manus consignaturum se receperat; licet idem occultis notis ut imperium suum ne curaret, præfectum monuisset. Atque hæc isto anno armis gesta.

Tractatus Gallo Britannici præcipua capita.

§. 58. Inter hosce bellantium labores ea togatos cura exercebat, ut bello subsidia, aut honestum exitum struerent. Ad quem finem spectabat fœdus, quod superiore anno Gallos inter & Anglos Lutetiæ delineatum, sed paulo serius in Sueciam transmissum erat. Ejus exordio uterque Rex profitebatur, sibi nihil aliud propositum, quam sibi suisque sociis tutam pacem firmare, suaque tueri, utque per Austriacos oppressi, & præcipue Palatina Domus in sua restituantur: cui tamen tractatui tunc demum ratihabitio accedere debeat, quando Sueciæ Regina, & Belgæ Fœderati in eundem consensissent. Quibus ambagibus uterque destinata sua secreta involvere, ac gratiam promoti boni publici captare conabatur; ut tamen speciosum prætextum conventa eludendi sibi reservaret. Capita tractatus præcipua huc redibant. Anglus Austriacis eorumque sociis nihil auxilii ferat; Gallo permittat sex militum millia per Britanniam conducere; classem triginta navium bellicarum instruat custodiendis utriusque Regni portibus & litoribus, neve mari miles paratusque bellicus ad communes hostes perferatur; Gallus absque Angli consensu de pace aut induciis cum Austriacis non tractet, nec pacem includat, nisi restituta Domo Palatina; vicissim Anglus nihil in fraudem hujus tractatus paciscatur. Ad hoc fœdus invitabuntur Sueciæ Regina, & Hollandi. Horum omnium Legati Hamburgi congredientur, ac de suis prætensionibus, & capitibus futuræ pacis quæ omnibus votis respondeat, inter se conveniant. Quæ omnibus placuerunt, certum intra tempus Regi Hispaniæ, Hungariæque, ac Bavaro denuntientur, ut ipsorum postulatis satisfaciant. Si Palatinarum ultro restituant, Bavarus Electoralem dignitatem, dum vivit, retineant. Sin recusaverint, uterque Regem in Austriacos bellum gerat, quoad scopus iste obtineatur, ac Anglus triginta naves bellicas instruat, impediendæ communicationi inter Hispaniam & Flandriam. De pace aut induciis non nisi communi consensu agatur. Munitiora capita recensere nihil attinet. 1638.

Secreta intentio circa hunc tractatum Gallorum.

§. 59. Cæterum qui penitus secretis singulorum machinationes, ac peculiares utilitates perspectas habebant, parum aut nihil sibi de isthoc tractatu pollicebantur. Nam Galli quidem id maxime spectabant, ut hoc obtentu Anglos retinerent, ne in Austriacorum partes transirent. Ac revera non optabant, Anglos serio in bellum descendere, sed ut neque boni quid, nec mali facerent. Unde & Avauxius Suecis suadebat, ne ullo modo ad restituendum Palatinum citra exceptionem se obligarent; quod ipse nulla ratione fieri posse judicabat. Nam si Angli, una cum Hollandis & Transsylvano, in bellum adversus Austriacos prorumperent, id quidem utile fore premendis horum viribus, sed inde Romanis sacris periculum imminere. Angli autem id agebant, ut Succos bello implicitos tenerent, ac ipsi nihil ad rem conferrent: eoque semper Suecis sua pericula ob oculos ponebant, propriorum obliti. Cæterum nec lubido erat bellum sumendi, nec rationes ipsorum id ferebant. Sed potius cupiebant tam pacis tractatibus, quam consilia belli moderari, & omnia ad firmitatem sui status dirigere, adeoque progressus Gallorum & Hollandorum temperare, ac arbitria rerum Germaniæ sibi vindicare. Iidem quoque Gallis, & Hollandis parum fidebant, ac hosce non æqua animo laturos judicabant, si ipsi pedem in Flandria figerent. Quin minabantur, si à se oblata repudientur, Hispanorum se amicitiæ accessuros. Et eodem tempore, quo Hamburgi de fœdere tractabatur, Bruxellis cum Hispanis agebant, sit ut jactatione fœderis Gallicani Hispanos terrore ad æquiores circa Palatinum negotium conditiones compellere velle viderentur; spe quoque inde concepta, quod Franckendaliæ & vicinis oppidis Reformata religio relicta foret; & quia durante Gallorum & Hollandorum societate, quæ isthoc Europæ statu necessaria erat, non possent non Austriaci & Hispani Anglorum amicitiam affectare. Quin in sinu gaudebant Angli, Arausionensi eo anno in Brabantia, Gallis ad Fanum D. Audomari arma improspere cessisse; quod per rationes Regni sui viderentur obligati aperte in Hispanorum partes transire, si isti magnos eo anno in Belgica progressus fecissent. Sed & (si talia dignum est heic memorari,) refrigerabat tunc amicitiam Gallorum & Anglorum res non magna per se se, nisi omnia tanti essent, quanti æstimantur. Apud Reginam Angliæ neque Legatorum uxoribus, neque Principibus fœminis considere mos est, contra quam apud Galliæ Reginam. Cheureusia tamen ab itinere statim Reginam Angliæ accedens velut ab itinere lassa considere jussa est. Dissimulatum id forte in alia foret; sed in hac fœmina è Gallia exulante mul-

Anglorum;

tum

1638.

tum displicuit Legato Gallico, qui uxori suæ jus considendi à Regina poposcit. Neque enim çquum Legati uxorem minore esse honore, quam Cheureuliam. Regina huic semel id datum dixit ob lassitudinem ex itinere, nec repetitum postea; neque adduci se posse, ut veterem Angliæ morem immutet. Id in Galliam perscriptum ei aulæ non satisfaciebat; eoque cum Legati ordinarii uxor ad salutandum Reginam itaret, obviam ei missus est, qui diceret, eam Reginæ non assessuram. Quæ inania licet animos asperabant. Sed & pellucebat Anglorum animus erga Suecos ex eo, quod Legatus Anglicus Hamburgi diceret: Suecis utique soli quid in Pomerania retinendum, ne gloria per Gustavum Regem parta iterum evanescat, si post rupes suas se iterum occultarent. Hæc initio ad invidiam declinandam in perpetuum eandem petendam, sed ad quadraginta & quinquaginta annos hypothecæ in vicem. Querebantur etiam Angli, Suecos ideo ab isto fœdere abhorrere, quod Lutheranę religioni, non etiam Reformatæ per pacem cautum velint. Qui & una cum Gallis in adversis tunc Suecorum rebus id gaudebant, quod pacis non modo bonæ, sed & tolerabilis conditiones istis in longum tempus perisse existimarent. Hollandis denique hautquidquam animus erat, ob incertum aut lubricum cum Anglia fœdus neutralitatem cum Cæsare infringere; quorum opera etiam factum credebatur, ne Gallia postulantibus id Suecis Cæsari bellum indiceret. Quin & inter ipsos, Anglosque indies magis gliscebant odiorum semina, sub represaliarum specie bis illorum naves complures in Oceano intercipientibus.

& Hollandorum.

Rectorum Sueciæ judicium.

§. 60. Ast Sueciæ Rectores tractatum illum pro inani ludibrio habebant. Equidem speciosus erat, qui jactabatur, fœderis finis; statum Europæ in justo æquilibrio tenere ac dominatum Austriacorum prohibere, neque permittere, ut horum consilia ad aliorum ruinam, & præsertim oppressorum in Germania Ordinum præponderarent. Ad quem finem concepta capita nonnihil quidem facere poterant, sed quod ad summam rerum exigui foret momenti. Cum enim omnium æque interesset, Austriacam potentiam temperari, Sueci tamen totam prope molem sustinuerant, dum alii velut otiosi spectatores desident; quod deinceps continuare præter rationem, & supra vires Sueciæ erat. Præsertim cum hæc minus quam aliæ regiones invasionibus Cæsareis pateret, ac facillime bello se subducere posset, si amicorum commoda deserere placeret. Accedebat, quod illud fœdus fere accommodatum esset adsitum Galliæ atque Angliæ, quo respectu Sueciam plane non tangebat. Nec talibus mediis, quæ ibi proponebantur, Germanicum bellum geri poterat, neque restitutio oppressorum, & præcipue Palatini obtineri. Erant quoque suspecta Suecis illa verba, queis ambo Reges initio tractatuum sanctissime testabantur, neutri propositum esse aliud, quam propria tueri imperia, velut hoc modo Suecis prætensionem expensarum nomine præscindere, & adeo Pomeranię adipiscendæ spem adimere vellent.

Negotiatio super fœdere Anglicano.

§. 61. Quanquam igitur Sueciæ Rectores de isthoc negotio nihil sperarent, hautquidquam tamen tractatio super eodem repudianda videbatur, declinandæ offensæ, & quia ad famam favoremque id facturum erat; contra si negotium exitu careret, invidia in alios devolvenda. Quo fine Salvio mandata Hamburgum mittuntur, ut super eo fœdere tractatus suscipiat; ac præcipue ut articulos Parisiis delineatos, ad Sueciæ conditionem aptari curet, ac ut proportio inter commoda & onera sociorum observetur. Cum ministri Anglici Henricus de Wyck, & Josephus Averius fiduciarias Salvii literas sufficientes judicassent, proponebant, ut ipse & Avauxius absque Hollandorum ministris tractatus secum susciperent. Id quod Avauxius abnuebat, frigide hoc de negotio locutus, velut id parum sibi cordi foret. Unde Anglici ministri cum solo Salvio tractare cupiebant: id quod hic repudiandum non judicabat; quod Sueciæ cum Gallia & cum Hollandia peculiares tractatus forent. Enimvero ostendebat, media in designatione Parisina proposita scopo non sufficere; & si serio ab Anglis res agatur, alia consilia esse çapessenda. Ast Angli excusabant, nihil aliud sibi in mandatis datum, quam quod Parisinis articulis contineretur. Qui cum Gallos quoque Hollandosque spectarent, frustra Salvius cum Anglis solis agi censebat. Eoque ab Anglicis postulalabat, ut Hollandos incitarent ad Legatos novus Hamburgum mittendos. Adpellebat post Hamburgi ab Angliæ Rege missus Thomas Rowius Legatus. Aderat quoque Hollandorum in Dania Residens Crocovius; sed qui neque solidi quid in mandatis videbatur habere, neque tale quid ab Anglis expectare. Ac iste quidem una cum Avauxio tempus tantum extractum ibat. Contra Anglus rem cito confici urgebat, non obscure jactans, nisi negotium heic succedat, aliam sibi consiliorum viam esse incundam. Idem Glucstadium profectus Regem Daniæ ad commune fœdus invitabat. Sed qui negabat in partes à se descendi posse, mediatoris munus obeunte. Proponebat inde Rowius apud Salvium de fœdere ad designationem Parisiensem ineundo; rem tardam & exigui momenti. Nam nolebant Angli pacem cum Cæsare & Hispano abrumpere, nisi hoc tractatu absoluto, & omnium utilitatibus expensis, pacisque legibus inter ipsos communi consensu probatis. Inde legationes ad Cæsarem, Hispanumque, & Bavarum mittendæ erant. Quibus ambagibus minimum integer annus elabebatur. Interea Suecis Gallisque negotium pacis plane suspendendum, nec pax concludenda, nisi Palatino Electore restituto. Et tandem in bellum prorumpens Anglia nil præter triginta naves in Oceano instruere volebat, ut sub communi fœderis vocabulo res suas firmaret, ac cives suos ditaret, exiguo causæ Protestantium emolumento. Et quanquam fortasse litora Galliæ tegerent; nil tamen inde Suecorum arma levabantur. Id quod Anglici Legati abnuere non poterant. Sed & pecuniarii subsidii ab Anglia obtinendi exigua spes erat, quod Rex volens licet, id præstare non posse videretur, Parlamento discors, per quod nova imponere tributa non licebat. Igitur Avauxius & Salvius è compacto verborum humanitate Anglicos demulcere conabantur, saltem ne nocerent, aut hostile fœdus induerent; qui præcipuus ex hoc negotio fructus sperabatur. Porro in fœderis bujus tractatione ita inter Legatos convenerat, ut per vices se mutuo inviserent, sicut communi loco, congressuque opus non esset, vitandæ collisioni. Quanquam Angli Gallis non parum cedebant, non solum in exordio tractatus Parisiensis, sed & quod Anglicus Legatus apud Suecicum, Hollandicumque ministrum, ipsumque Avauxium sermone Gallico uteretur. Porro in ipsa circa fœdus disceptatione Salvius postulabat, ut Angli bellum Austriacis ac Hispano denuntiarent, idque vel suis auspiciis gererent, vel Suecis subsidia, quæ alicujus momenti forent, suppeditarent. Angli contra istos ad perpetuam belli continuationem obstringere volebant; quoad Palatina Domus plane foret restituta. Iidem belli indictionem in longum extrahebant ob legationem prius ad Cæsarem

1638.

1. Jun.

21. Jun.

1638. Hispaniamque mittendam; & quia viginti amplius milliones pecuniæ Anglicanæ in ditionibus Hispanicis hærerent, quæ non ita repente revocari inde posset. Subsidii quid non abnuituri videbantur, sed exiguum, non ultra ducenties mille unciales annuos; summam nullo modo comparandam cum eo, quod ipsi vicissim exigebant. Addebatur, Regem plura in Electorem Palatinum, nepotem suum collaturum, quod & ipsum in causam communem cederet. Enimvero Succos ad gerendum se bellum obstringere, quoad Palatinus foret restitutus, arduum erat, præsertim quod Electoralem dignitatem spectabat, quamdiu Bavarus ejusque filius viveret, cui Gallus quoque favebat. Igitur æquum erat, tanto oneri apud Anglos parem respondere obligationem; & iniquum pro tantilla summa; & eo, quod Rex Palatino præstiturus erat, eousque obstringi. Tota in tractatione Anglicus Legatus lubricum valde & inconstantem se gerebat; ad postremum tamen magnum ardorem rei conficiendæ ostendebat, propositis, quæ propius ad scopum accedere videbantur; de quibus tamen nihil se in mandatis habere fatebatur, sed quæ ad Regem relaturus sit non dubitans, quin iste eadem sit adprobaturus. Difficillimum in toto negotio erat restitutio Palatini, de qua cum Rowius innuisset; modo regio restituatur, circa dignitatem temperamentum aliquod inveniri posse; Salvius proponebat; Succos circa istam connixuros quantum possint: contra Angli se obstringerent ad certa subsidia usque ad finem tractatuum pacis, & bis incassum cedentibus, ad bellum sine subsidiis. Nam & jam ante ex Gallico fœdere Sueci ad bellum continuandum tenebantur; nec inutile videbatur, Angliam Sueciæ in tractatu pacis junctam partem odii ab hoste in se derivare. Sed quod frigidius ista exciperentur, causa erat, quia Curtius Legatus Cæsareus obtulerat, se cum Rowio separatim de causa Palatina acturum. Quanquam autem hic profiteretur, se Curtio parum fidei adhibere, nisi facultatem agendi à Cæsare concessam ostenderit; ac sibi rem prius in Angliam referendam: deprehendebatur tamen, tam Rowium quam Rustorfium Palatinum ministrum apud Curtium cira id negotium satagere. Quin & iste minas non obscure jaciebat, nec invidiam in Gallos dissimulabat. Nec dubitabat Succos palam monere; non esse quod Gallis nimium confidant, à quibus non amplius quid subsidii expectandum sit, quam quoad Richelius viveret Avauxius contra nil fere aliud agebat, quam ut Anglicanos tractatus in sinu videret. Hactenus tamen negotium Salvio commendabat, ut quoque modo Anglos Conciliatos teneret, ne in alteram partem transirent. Cracovius quoque ex Hollandia nihil certi attulerat, nec pleniora mandata expectabat, & Anglicanos tractatus inanes docebat. Quin palam profitebatur, Hollandos neutralitatem cum Cæsare non exulturos, ni Anglus palam bellum sumeret; id quod huncce facturum non rebatur. Nam si Anglus ad nihil certi se obstringeret, consultum non esse manifesta sibi incommoda conciliatum ire & neutralitatis emolumenta abjicere. Universi autem judicabant, ab Anglis serio rem non agi, & nil aliud quam famam ab ipsis captari, velut magni quid ad causam communem collaturis, culpa negotii infecti post in alias derivata. Neque vero iis, quæ Rowius proponebat, solidi quid suberat. Ac Palatini, ipsaque Bohemiæ Regina parum spei in Anglicano auxilio reponebant: & si quid præter spem eveniret, in lucro habendum censebant. Lutetiæ quoque Leicestrius Comes Legatus Anglicus Hugoni Grotio cum ob cognationem Palatinum ab Anglo præ cæteris juvandum dixisset, reposuerat: ad eam normam Principes consilia 1638.
sua non exigere solere. Unde & Angli Lotharingi restitutionem, quam Palatini longe potiorem habebant, quo istum æmulum Gallis ad latus adponerent; quippe cum arctum inter Anglum ac Lotharingum fœdus esset, quo inter alia continebatur, ut Anglia ad obtinendam Palatini restitutionem in præjudicium Ducis nihil consentiret; nec ullos tractatus cum aliquo concluderet, nisi plena ejusdem Ducis restitutio exprimeretur. Cum ita aliquot menses nihil agendo elapsi essent, Salvius alia capita fœderis Rowio proponebat: Ut Anglus instantibus pacis tractatibus adesset, ac commoda sua observaret. Sed si isti tractatus ante Kalendas Martias anni sequentis non inciperent, aut si re infecta abrumperentur, Rex statim Austriacis bellum indiceret, idque terra ac mari juncto cum Suecis Gallisque consilio gereret, cumque his eosdem amicos ac hostes haberet. Interea quoad de tractatuum eventu constaret, Anglus Suecis menstrua subsidia daret, quanta Jacobus Rex quondam Dano dederat. Sed si bellum ipse gereret, ad minorem summam teneretur. Vicissim Suecos pari cum Gallis Anglisque studio ad restitutionem Palatini incubituros. Enimvero istas conditiones repudiabat Rowins velut iniquas, & ad eas nihil responsi reponere dignabatur. Addebat, in Sueciam scripturum, num ea quoque Reginæ mens foret. Nam si & hæc ita sentiret, sibi necessitatem imponi statim tractatus abrumpendi. Spargebat insuper aculeata verba de mercenaria amicitia; quæ à Salvio non segniter retundebantur. Et plane eversum foret hoc negotium, ni Rustorfius medium se obtulisset; qui alias conditiones proponebat, à Salvii quidem designatione longe differentes, sed super quibus tamen utrinque remittendo aut addendo conveniri tandem posse videbatur. Sed Rowius nihil se horum in mandatis habere excusabat; ad Regem se relaturum. Ita jam id fere inter Salvium & Rowium certabatur, uter alteri culpam irriti fœderis impingere posset.

mense Novembri.

§. 62. Cum igitur id negotium tarde procederet, Rustorfius Electoris Palatini nomine peculiaris cum Suecia fœderis certa capita proponebat, quorum summa hæc erat: Elector Palatinus quatuor millia peditum, quingentos equites Suecorum in Westphalia copiis jungat, ipsi juxta ac Reginæ juramento obstringendos: tum tormentorum, paratusque bellici præbeat, quantum possit. Vicissim omnes Suecorum copiæ in Westphalia & ad Visurgim cum oppidorum præsidiis, Electoris quoque sacramento obstringantur. In eum exercitum Elector summum obtineat imperium, Suecis proximum ab hoc ducem Legatumque ibi habere liceat. De omnibus bello partis pari jure à Regina & Electore simul disponatur, nulla prærogativa Sueciæ reservata, prorsus uti duo Principes dignatione & opibus pares florentibus ambo rebus pacisci solent. Super his conditionibus tractare abnuebat Salvins, ac id tantum reponebat: quia Elector totus ab auxilio Anglicano dependeat, cum ipso nihil, nisi Anglia juncta, agi posse. Et sane ista capita Rectoribus Sueciæ plane à ratione aliena videbantur; ac nisi Anglorum consilia nota fuissent, contumeliæ loco accipiebatur; Suecis victoria arma gestantibus talia proponi à Principe terris suis exuta, & qui amplius quod perderet non habebat. Non tamen abrupto negotio Anglos, & si qui alii Palatino faverent, protelare placebat, sed tractatus alere, famamque moderationis captare. De cætero Elector Palatinus cum Hamburgi esset, neque Salvium aut Avauxium invisebat, neque eorum accessum admittebat, quod ipsius

Palatini Electoris propositio.

ministri

1638.

ministri dubitarent, quousque Electori istis obviam ire, & num iisdem priorem locum in propria domo concedere decorum foret. Idem Regi Galliæ non nisi titulum *Regiæ dignitatis* more Germanicu, non *Majestatis* tribuerat. Unde & literæ ejus in Gallia non recipiebantur: cum tamen Bavarus, & Brandeburgicus *Majestatis* titulo Gallum honorare non abnuerent; & ipse Palatinus ex Anglia scribens eundem adhibuisset; Saxoni quoque, non nisi *Regiæ dignitatis* vocabulum Gallo adscribenti suæ literę remissæ forent. Eam dignitatis tuendæ solicitudinem, quę plerisque per adversam fortunam intempestiva videbatur, Angli inculcasse credebantur. Porro ex Anglia quid obtinendi spes inde quoque non parum minuebat, quod tumultus per Scotiam invalescerent. Quorum causa & Alexander Leslæus à Suecis ad aliquod tempus dimitti petebat, quo patriæ suæ succurrere posset, uti ipse ferebat. Quanquam & alia causa suberat, quod cum Rectoribus Sueciæ expedire videretur, quicquid erat in Germania copiarum unius summo imperio subdi, vitandæ è ducum paritate æmulationi, Leslæus Banerio velut juniori subesse dedignaretur. Unde volentibus istis erat Leslæi discessus, quod per ipsum de rebus Westphalicis pro lubitu disponere non possent. Quanquam autem Angliæ Rex Suecis parum æquus habebatur, dubitabant tamen initio Rectores Suecię istum dimittere, ne seditiones Scoticas fovere viderentur. Tandem tamen minus suspectum aut reprehensioni obnoxium videbatur plane eum sacramento Sueciæ exsolvere. Cui & petenti aliquid armorum præmii titulo datum est.

De particularis pacis tractatu mediantibus Lauenburgicis.
8. Jan.

§. 63. Majore in speciem studio circa pacem satagebatur, quam inter Cæsarem Suecosque seorsim ut conciliarent, Lauenburgici Duces sedulo operam dabant. His Cæsar Posonii scripto declaraverat, à se Curtium Comitem ad pacis tractatus Commissarium constitui, quos Hamburgi, Lubecæ aut Luneburgi mediatoribus Ducibus suscipi placeat. Quorum & Consiliario Mithobio Cæsar prædia à Gustavo quondam Rege donata confirmaverat. Hac cum declaratione Julius Henricus & Franciscus Carolus Duces Saxoniam versus properant, ac cum de fœdere Gallico intellexissent, ad Salvium ex itinere scribunt; ne novis difficultatibus negotium pacis involvi permittat, nec à Cæsare rem non serio agi à Gallis persuaderi sibi patiatur; sed ad ipsorum adventum rem integram retineat. Cum tamen Hamburgum pervenissent, jam fœdus Gallicanum confectum erat; super quo isti magnum animi dolorem testabantur jactantes; se effecturos fuisse, ut Salvius statim cum Curtio & Soldnero Lubecæ, Hamburgi, aut Lüneburgi congrederetur. Adesse literas tuti itineris, & fiduciarias cum titulo *Serenissimæ* Reginæ. De felici exitu dubitandum non esse. Cæsarem universos Ordines in gratiam publico edicto recepturum ante tractatus favori captando, & ne istud ipsi invito extortum videatur; neve Protestantes eo nomine Suecis obstringantur. In causa Palatina id temperamenti inventum, ut post obitum Ducis Bavariæ dignitas Electoralis inter Wilhelminam & Rudolfinam lineam alternis geratur. Militibus à Cæsare satisfaciendum. Pomeraniam pecunia à Suecis redimendam, quam si Hispani non suppeditent, Daniæ Rex sit exhibiturus; id quod hic per Penzium Comitem Cæsari obtulerit. Sed si acriter Sueci contendant, Cæsarem tandem Pomeraniam Citeriorem cum Rugia concessurum. Eundem tamen non nisi seorsim cum Suecis tractate velle. Addebant, Cæsarem pacem à Suecis quovis pretio redimendam ducere, ut eo commodius Gallos ulcisci queat. Hisce ostendebat Sal-

16. Febr.
23. Febr.
Lauenburgici multa de studio pacis in Cæsarem jactant.

1638.

vius: post elapsum biennium, & tot neglectas pacis occasiones creditum fuisse, pacem Cæsari haut cordi esse; unde necessitatem incubuisse Gallicum fœdus concludendi. Addebat tamen; à se effectum, ut Reginæ adhuc res integra sit; & omnia ab ipsius ratihabitione pendere. Scilicet quia non inutile judicabat Ducibus persuaderi, velut Regina fœdus ratihabitura non esset; isque rumor Viennæ, & apud exercitus Cæsareos dideretur, ut consilia & paratus belli eo languidius procederent. Addebat tamen, fœdere ratihabito cum utraque Corona junctim tractandum, cum Suecis Hamburgi aut Lubecæ, cum Gallis Coloniæ. Ita operam Ducum suo, utique effectu potituram.

9. Martii

Legati Cæsarei diversum credendi occasionem præbent.

§. 64. Venit inde Hamburgum Joannes Soldnerus cum fiduciariis literis ad Duces; quem mox Ferdinandus Curtius Comes insequitur. Hi non parum fidei à Lauenburgicis jactatis detrahebant; dum expresse declarant; Cæsarem isthoc congressu à Brandeburgico cœptos & aliquo usque progressos tractatus abrumpere nolle; ac Daniæ Regem mediatoris munus simul subiturum. Addito, Cæsarem Hamburgi neque de præparamentis tractatus, neque de reipsa acturum. Postulabant inde literas tuti commeatus à Regina Sueciæ datas introspicere. Enimvero uti Lauenburgici ægre ferebant, Daniæ Regis mentionem fieri velut præcursorum ipsius vicem obituri; ita Salvius suspicabatur sub hoc negotio nihil aliud quæri, quam ut sensa ipsius elicerentur, ea alio tractatu, sicut Pirnæ & Pragæ factum, refingerentur. Quare autem Hamburgicum ipsi agere nollent, in promtu causa erat, quod omnem accessum ad tractatus Gallis, Anglis, Hollandis, aut Germaniæ Ordinibus præcludere vellent. Igitur quia per fœdus Gallicum separatim tractare non licebat, iste ad communes tractatus rem rejicit; addito, si serio res agatur, literas tuti itineris ita esse formandas, ut Suecis Hamburgi aut Lubecæ, Gallis Coloniæ caveatur. Ast Cæsarei respuebant ejusmodi tractatum, qui ullo modo Coloniensi connecteretur; nec aliam Cæsaris mentem esse. Coloniæ negotium tarde processurum, & Cæsarem tædio morarum, quas Galli nectant, Legatos suos inde avocaturum. Quod si non prius heic tractandi initium Sueci velint facere, quam Coloniæ, fat adparere pacem ipsis cordi non esse. Postulabant igitur à Ducibus, ut si Salvius facultatem haberet seorsim tractandi, nullo respectu ad Coloniensem negotiationem habito, de die congressus cum ipsis loquerentur, quo initium negotio fieret. Isthoc cum è Salvio Duces quærerent, is declinabundus respondebat; expectandum sibi, quoad constaret, num Regina pacta fœderi adjecta rata habuerit. Confirmabat tamen, etiam ratihabitione facta Gallos statim atque tractatus Suecici Lubecæ cœperint, ad tractatus Coloniæ ordiendos teneri; quod fœdere diserte cautum sit, nulla honesta media pacis obtinendæ repudianda esse. Nec eo secius Cæsarei Legati Lauenburgicos, & hi Salvium urgebant, ut hic ocyus Lubecæ cum ipsis congrederetur; confirmantes initio statim Reginæ ac militibus ex voto satisfaciendum; nec circa amnestiam difficultatem fore, præsertim quia jam plerique Ordinum cum Cæsare transegerint. Quin Curtius jam Lubecæ domum conduxerat, ac propediem eo se migraturum simulabat. Ac persuaserant sibi Lauenburgici & alii, Cæsarem serio pacem cupere. Enimvero quia antea, cum Suecis adhuc res integra foret, nemo à Cæsare Legatus comparuerat: & nunc demum, cum nossent manus istis ligatas, tractatus crepare inciperent, Sueci judicabant, à Cæsare id quæri, ut Sueciæ à Gallis avulsæ illuderet, tunc armis suis justitiæ opi-

1638. nionem circumponeret, ac sibi favorem quæsitæ pacis, Suecis odium continuati belli conciliaret; & hoc ipso Ordines Saxoniæ sibi adjunctos, Danumque mediatorem in Suecos concitaret.

Lauenburgici peculiarem pacem suadens.

65. Conabantur tamen Lauenburgici Salvium omnibus modis ad secretos cum Cæsare tractatus inducere. Moræ causas penes Cæsarem pacis semper cupidum, aut penes primarios ejus ministros haut fuisse, sed penes eos, qui hactenus pacis mediatores se tulerint. Longe lautiores nunc conditiones obtineri posse quam si multos adhuc annos bellum geratur, aut junctim cum Gallis, Danove sequestre tractetur. Gallos in gyrum rationis redigi non posse, quamdiu à Suecis fulciantur. Eorum prætensiones pacem diu extracturas, & Sueciæ emolumenta circumscripturas. Igitur Regina honorem amplectatur per se confectæ honestæ pacis, & Austriacæ amicitiæ se dedat inter Imperii membra transscripta. Nec esse quod Gallicum fœdus moretur. Nam uti Curtius confirmet, Gallos quoque secreto cum Cæsare tractare; sed Cæsarem cum Suecis pacem malle, ut Gallos ulcisci queat. Si tamen aliter res non ferat, Cæsarem Gallo circa Lotharingiam gratificaturum, sicut Suecis circa Pomeraniam constituerat. Nec dubium esse, quin Galli oblatis, quas desiderent, conditionibus exiguam fœderis rationem sint habituri. Quo facto quid satisfactionis Sueciæ expectandum sit, in aprico esse. Nec Dani mediationem morandam, quæ in fraudem Sueciæ suscepta sit, ac ne quid illa terrarum in Germania retineat. Qui & nuper Landgravio Joanni Glucstadii dixerat: ridiculum esse, Suecos post vastatam totam Germaniam adhuc satisfactionem exigere. Et proponebant Lauenburgici medium Dani operam eludendi; si ipsius mediatio admittatur non ut Regis Daniæ, sed ut Ducis Holsatiæ. En casu se ipsi litem super priori loco moturos, utpote quorum familia longe ante Holsaticam Ducali dignatione præfulserit. Gemina hisce Dux Meclenburgicus per literas, & misso ministro ingerebat. Nec Salvio ista displicebant, qui judicabat, quæ terræ præmii loco in Germania Suecis volente Cæsare darentur, facilius teneri posse, quam si per conjunctionem cum Gallia velut extortæ viderentur. Enimvero mandatis Reginæ parendum erat, & omnia ad communes tractatus remittenda; addito, si pax Cæsari curdi esset, eam non minus cum Gallis quam Suecis conclusum iri. Id si abnueret, nil aliud ipsum agere, quam ut Suecis exarmatis Galliam ulciscatur, inde armis retentis, Imperium servitio premat, suæque Domus dominatum stabiliat. Per Cæsaris tergiversationes Reginam ad fœdus Gallicum compulsam: sed cupidinem pacis usque adeo non exuisse, ut speret hac via Germaniæ eandem tanto tutiorem conciliatum iri. Igitur seposita peculiari pace ad communem constituendam animum adplicandum. Hæc quidem palam Lauenburgico reponebantur, re prius cum Avauxio communicata; quod declinandæ suspicioni facere jussus erat. Secreto tamen illis confirmabat: se pro virili separatos tractatus procuraturum, si norit Cæsarem serio eos cupere, ac si indicare sibi velit, quid utique circa capita illa nondum decisa facere constituerit. Unde à Meclenburgico quoque petebat, ut super postrema delineatione, inter Oxenstiernam & Saxonicos quondam agitata, cum Curtio sermones conferret, ac reliqua ibi capita concinnare tentaret. Quæ eo fine faciebat, ut mentem Cæsaris penitissime expiscaretur.

Salvius Cæsaris mentem expiscari conatur.

Communium tractatuum difficultates.

§. 66. Exinde novam spem Lauenburgici concipiunt, ac denuo peculiares tractatus persuadere conantur, offensis communium tractatuum molestius Mediatoribus utrinque Legatos habendos; interventuros ibi Anglos, Hollandos, Danum, plerosque Imperii Ordines, singulos circa emolumenta solicitos, longi rem temporis. Interim faciem belli mutari posse, & prout in hanc aut illam partem fortuna inclinet, novas paci remoras fore. Coloniam & Lubecam longo intervallo dissitas. Sæpe circa unum aut alterum vocabulum tractatus posse hærere, quoad hinc inde, aut ipsam in Galliam Sueciamque res referatur. Aliquot capita utrinque communia fore, de quibus antequam Regna fœderata inter se conveniant, multum temporis elapsurum; his placita fortasse cæteris non arrisura. Quod si forte cladis quid Sueci accipiant, Cæsareos fortunam persecuturos, abdicatis tractatibus, quibus & alias volupe sit. Protestantium terris vastitatem inferri. Ut igitur negotium eo tectius procederet, proponebant, ut Salvius cum Curtio non congrederetur; sed se inter utrumque commeaturos, & leges pacis adornaturos. Ad quæ Salvius: Difficultates communium tractatuum non esse exiguas, minores tamen, quam jactentur. Si patriæ ipsos cura tangat, facile agnituros, non expedire Protestantibus à Suecis se paratam pacem iniri, & hoc modo Cæsari ansam præberi non solum Galliam premendi, sed & Germaniæ Ordines præcipue Protestantes sub jugo detinendi. Nosse insuper cupiebat, num Cæsar Suecis plus per peculiares tractatus, quam communes concessurus sit. Ubi Mithobius referebat: Curtium verbis, non scripto, declarasse; Cæsarem salva existimatione non posse Pomeraniam statim amico adimere, hosti donare, ne pacem emisse videatur. Ut tamen oblique cum dignitate Cæsaris, & absque Suecorum invidia eodem pertingatur, Suecis summam pecuniæ quantamcunque velint postulandam, ac partem Pomeraniæ pignoris loco capiendam ea lege, ut ni intra certum tempus pecunia exsolvatur, Sueci deinceps feudi nomine eam obtineant. Ubi tamen suspicio erat, Hispanos statim pecuniam illam repræsentaturos, hypotheca sibi retenta, & sic pedem ad Mare Balticum fixuros. Addebat, onus militibus satisfaciendi Cæsarem in Protestantes devoluturum. Ni Sueci tractatus maturent, paucos ex Ordinibus pace exclusis superfore, pro quibus opera sumi queat. Cum Hassis pacem confectam: Wurtenbergicum pro se transigere. Vinariensem, si velit, statim Cæsari amicum fore, cui terrarum nihil habenti Cæsar parum gratificari, sed qui exercitu succinctus Cæsari multum nocere queat. Super Palatinatu cum Anglo Bruxellis agi, nec Palatinum à Suecis magnopere sui restitutionem quærere. Inferiorem Palatinatum recuperari posse, si Hispanis summam pecuniæ solvere Angli velint. Dignitatem Electoralem ab omnibus Imperii Ordinibus ipsi abjudicatam. Cum tamen nuper Lauenburgici ostendissent, eandem à linea Wilhelmina & Rudolfina alternis gerendam. Ac repentitius expensa facile animadvertebatur, Cæsari animum non esse Palatinum, & Badensem restituere, nisi cogeretur. Cui & propositum erat Lotharingum non destituere, ac insuper Metim, Tullum, ac Virodunum Imperio vindicare.

A Cæsare Suecis oblata.

§. 67. Paulo post cum Curtius ad Daniæ Regem Glucstadium profectus hunc invitasset, ut conciliandæ paci operam dare vellet, Lauenburgici ægre id ferebant, quod Cæsar ipsorum mediationem minoris, quam Dani videretur facere. Et aperte Curtium incusabant unice id meditari, quomodo tractatus abrumperet, & culpam protractæ & elusæ pacis in Suecos devolveret; Dano vicissim istorum conatus subsannante, velut quibus Cæsar ludibrii causa objecisset, circa quæ frustra satagerent. Unde Dux Julius Henricus, Curtio viæ à

Lauenburgici denuo Viennam proficiscuntur.

Dano

1638. Dano digresso, ad Cæsarem proficiscitur, de præparamentis pacis relaturus, simul Cæsari persuasurus, ut Curtio Collegam pacis cupidiorem adjungeret. Sed ejus frater Franciscus Carolus cum Mithobio paulum adhuc Hamburgi subsistebat, ut instrumentum conficeret circa ea, quę præparandis pacis tractatibus faciunt. Sed cum istud neque Curtius neque Salvius subscribere vellent, velut superfluum, & inanibus disceptationibus circa vocabula ansam præbuurum, instrumento omisso Salvium & Avauxium jubebat scripto concipere, quid circa literas salvi conductus desiderarent. Utrique libello accepto Viennam & ipse contendit, cum spe istas literas expediendi. Ab eodem antequam discederet Curtius postulabat, ut quia ex disceptatione circa præparandos tractatus perspexerit, quantum difficultatis in ipso primario tractatu, præcipue circa Galliam occursurum sit, apud Cæsarem operam det, ut præter communia mandata Commissariis suis facultatem quoque concedat secreto & seorsim cum Suecis concludendi, neve rem ad Colonię tractatum deducat, aut saltem in speciem eundem adhibeat. Simul per eundem ex Salvio tecte quærebat, num Sueci seorsim sine ambagibus cum Cæsare transigere velint? Quo casu petebat, ut Salvius mandata ei sini ad se transmitti curet. Et cum hic reponeret, à Gallico fœdere discedi non posse, quamdiu Galli servarent quod promiserant; eoque omnia ad solennem & communem tractatam dirigenda: ipsi respondebatisr; Cæsarem mille modis efficere posse, ut ipsi Galli fœdus violent; ac Suecis ultro occasionem suggesturum, ut honeste isto fœdere exsolvere se queant. Et sancte asseverabant Werdenhagius, & Mithobius, intra tres septimanas adpariturum, Succos à Gallis deceptos. Id quod cum Salvius Avauxio narraret, is risu istam astutiam excipiebat, affirmans, eodem modo Cæsareos apud se, & in Gallia de Suecis disserere.

7 Sept. Curtius Salvium tentat.

Sueci separatos tractatus suspectos habent.

§. 68. Tanto minus Sueci separatis tractatibus tribuebant, quos diffidentiæ inter ipsos & Gallos serendæ tentari judicabant. Qui si non succederent, invidia & sinistra fama illis apud alios conciliabatur; ubi succederent, fortasse minus quam antea securitati Sueciæ consultum erat. Equidem non deerant, qui Gallorum fidem suspectam reddere conabantur. Mithobius Praga scribebat; Colonienses tractatus servere. Danicus Cancellarius Reventlovius confirmabat, è gestibus Curtii se collegisse, inter Cæsarem & Gallos socretos tractatus agitari per Bavarum, aut per sorores Imperatricem, & Galliæ Reginam. Et quia Galli communes tractatus extrahant variis obstaculis objectis, nil aliud ipsos agere, quam ut clam cum hoste transigant, Suecis solis belli sub onere destitutis. Quin ipse Vinariensis Succos obsecrabat, si ulla spes firmæ pacis affulgeret, eam citra alterius respectum acceptarent, quod nihil solidi Gallorum fidei subesse judicaret. Ac censebat Salvius, Succiam posse pace potiri, sed Gallos manibus pedibusque id impedire; quod gravi bello cum Hispanis in Italia & Belgio impliciti Cæsaris vires ad mare Balticum distinere velint ne iste Hispanis auxilium ferre possit. Nec eo minus Cæsari bellum indicere detrectabant, nec Vinariensis exercitum suum exercitum, nec Wertanium suum captivum appellare volebant. Enimvero hæc tanti Suecis non videbantur, ut cœptus consiliorum tenor ideo mutaretur. Equidem in Deo, ac seipsis maxima fiducia erat reponenda; nec obscurum erat, si bello Galli se subducerent, id Suecis difficillimum incubiturum. Quicquid tamen hujus foret, bello jam erat implicita Succia, nec tuta via adparebat eodem excedendi. Igitur & absque Gallis idem quantum res ferebat gerendum; sed per societatem Gallicam id longe fiebat levius. Nec rationes deerant, quæ constantiam Gallorum in fœdere persuadebant. Nam quærenda utique illis erat amicitia eorum, quorum intererat potentiam Austriacam castigari; cui cum plerique Catholicorum essent juncti, Evangelicorum societas affectanda ipsis erat. Et Anglis, Danoque, aut Principibus Germaniæ non sat voluntatis, aut virium erat. Unde cum post Mithobius Salvium denuo literis urgeret, ut mandatum sibi procuraret secreto cum Cæsare transigendi, & nihilominus publicos Lubecæ tractatus in speciem obiret; simul quę extrema Suecorum postulata circa satisfactionem suam forent, si forte Cæsar ad concedendam Pomeraniam adduci posset, Salvius nihil respondebat, quod metueret, ne si ista ad loca scripto quædam consignata transmitteret Cæsarei Gallis ista excitandæ invidiæ ac diffidentiæ communicarent. 1638.

Danię Rex Suecos ad tractatus pacis Lubecam invitat.

§. 69. Nec minus circa pacem conciliandam satagebat Daniæ Rex; qui amputandis ambagibus super adornandis tractatuum præparamentis proponebat; ut utriusque partis Legati circa initium Aprilis Lubecæ convenirent. Quo fine Pentzium Comitem ad Cæsarem miserat; idemque Holmiæ per Residentem Petrum Wibium Rectoribus Sueciæ insinuabat. Ac Cæsar quidem ad Dani proposita pronum se ferebat. Sed Rectores Sueciæ, qui à communibus tractatibus ad peculiares retrahi nolebant, Dano respondent; ratihabitionem fœderis Gallici annum amplius dilatam, quo ipsis integrum foret pro lubitu tractatus suscipere, qsoad deprehensum sit, obtentu tractatuum id quæri, ut tempus extrahatur, ipsique in securitatem dati ab amicis suis divellantur. Fœdus tamen absolutum non cupidine belli perpetui; sed ut juncti eo facilius communem & firmam pacem obtineant. Idque negotium Regi diligenter commendant, ut Cæsarem sociosque ad ejusmodi pacem incundam permoveat. Locus tractatuum Hamburgum aut Lubeca probabatur, sed ut prius idoneo salvo conductu utrique parti caveatur. Paulo post Wibius Regis nomine proponit; Cæsarem atque Electores declarasse, utique se Legatos ad tractatus pacis missuros: iis auspicandis tempus à Rege post festum Pentecostes prorogatum: Regina quoque Legatos eodem mitteret. Nec obscure innuebat Danus, non opus esse, quæ instruendis tractatibus præmitti solent ante congressum definiri, sed ea commodius in ipso tractatuum loco adaptari posse. Ac salvo fœdere Reginæ integrum esse, re cum Gallis prius non communicata Lubecam Legatos mittere, modo hoc ipsis significet, & si velint ad tractatus simul eosdem admittat. Ast Rectores Sueciæ censebant, isthoc salvo fœdere fieri non posse, sed tam primordia tractatuum, quam princeps negotium communi consilio ac consensu suscipienda esse. Eoque Wibio respondent; se mentem suam, re cum Gallis communicata, latius declaraturos. Insuper hortantur, conciliandæ communi paci Daniæ Rex operam det. Ubi omnia præformandis tractatibus confecta sint, Legatos se Lubecam missuros. Salvos cooductus tamen justa forma prius à Cæsare dandos, Coloniæ pariter, ac Lubecæ tractatus auspicandos. Proponebantur inde à Wibio quæstiones, quas Cæsarei ministri movisse dicebantur: quid per communes tractatus intelligatur? Qui utriusque Coronę fœderati & dependentes in Imperio forent? Num Salvio facultas data sit tractatus ordiendi, statim atque salvi conductus pro Imperii Ordinibus, quales Coloniam ad Commissarios Cæsareos missi sint, adveniant? Quid Suecis facere decretum sit, si Galli Coloniæ circa salvos conductus scrupulos

1638. los moveant, tempuſque extractum eant, uti hactenus fecerint? Ad quæ ſatis captioſa respondebatur: Communes tractatus pro indole negotii, de quo agitur, intelligi, ut comprehendant Reges, Reſpublicas, Principes & Ordines bello Germanico implicitos. Fœderatos & *dependentes* in Imperio eſſe, qui cum utraque Corona ſervandis ſacris, & bono publico ſe junxerint, quotquot eorum adhuc arma gerant, aut ditionibus ſuis ea occaſione ejecti ſunt, aut Pragenſi pace ſeducti, pœnitentiaque tacti in integrum reſtitui velint, aut qui querantur paucula illa Pragenſi pace promiſſa ſervata non eſſe. Quod ſi omnes, quorum intereſt, idoneo ſecuritatis diplomate inſtructi, & præliminaria tractatus abſoluta fuerint, communi conſilio & conſenſu, eodemque tempore ad tractatus accedendum. Ubi denique poſtremus caſus evenerit, è re nata ſibi conſilium capiendum.

Danus pacem Hamburgi urget.
10. April.

§. 70. Eodem tempore Rex Salvium per literas percontatur, cum ipſe à Suecis non minus quam Cæſare mediator admiſſus ſit, num is eo nomine mandata acceperit? Nam ſuos paratos eſſe ſtatim Lubecam ſe conferre, ubi partis utriuſque Legati præſto ſint. Idem è Curtio ſciſcitatur; addito, quia Sueci de communi pace, & includendis fœderatis Galliæ cumprimis mentionem fecerint, ex vi recentis cum Gallia fœderis, quouſque Cæſar illam clauſulam admiſſurus videatur? Curtius promtum ſe ferre; ac ſtatim ubi Legati Regii Lubecam verſus iter ſint ingreſſi, eodem ſe acceſſurum. Mandata ſe habere cum Suecis Rege conciliatore agendi, ſed ſeparatis tractatibus. Super communi pace, & quæ Galliam, ejuſque ſocios complectatur, nihil ſibi injunctum. Sed ſi auſcultandi duntaxat & monendi cauſa adeſſe velint, nec ullam pacis concluſioni remoram adferre, ſe Cæſaris ſententiam exquiſiturum, eamque Regi ſignificaturum.

24. April.

Salvius autem reponebat, mandata ſua per fœdus Gallicum, & Stenonis Bielkii, tanquam primarii Legati mortem nonnihil alterationis cepiſſe; eoque ſuper congreſſu nihil certi ſtatui à ſe poſſe, niſi ulterioribus è Suecia mandatis acceptis.

Danus circa tractatur Lubecenſes feſtinat.

Nec eo ſecius Rex Legatos ſuos Albertum Schielium, Chriſtianum Thomæ Seoſtidium, Georgium Urnium, & Lippium, Lubecam verſus progredi jubet, etſi poſtremus tantum urbem ingrederetur, reliqui in propinquo ſubſiſterent. Ubi Sueci mirabantur, quare tantopere feſtinaret Danus; cum tamen è Rectoribus Sueciæ ſatis intellexerit Petrus Wibius, ita raptim ad tractatus nulla præparatione facta convolari non poſſe. Etſi cauſam, quare tam anxie mediatorem ſe ingereret Danus, non diſſimularet ipſe Curtius, ut ne quid terrarum ſcilicet in Germania Sueci acciperent; eoque verebatur, ne aliis quoque circa pacem conciliandam clam ſatagentibus, opinione citius inter partes conveniret. Acriter inde Salvius urgetur; Lubecam ſe conferret, eum Curtio congrederetur. Ita omnia præformandis communibus tractatibus componi, diffidentiam tolli, fundamentum paci communi ſtrui poſſe. Aſt Curtio re infecta diſcedente rem in longum extrahi. Eadem ingerebant Auguſtus Dux Brunſvicenſis, & Bremenſis Archiepiſcopus. Mox Curtius per Soldnerum, & Lauenburgicos ſciſcitatur: ſi Cæſar ſalvum conductum pro Agente Gallico mittat, num Salvius Lubecam profectus permutatis plenipotentiis, quas vocant, initium tractandi facturus ſit? Nam ad communem tractatum iſte ſufficere judicabat, ſi Galli non penitus, quod initio volebat, excludantur, ſed fœderi ſatisfactum iri, ſi Agens ipſorum ad audiendum & monendum admittatur. Qua de cauſa etiam à Dano & aliis Principibus cum Avau-

14. Maji.

xio nihil communicatum fuerat. Aſt Salvius quæ ex fœdere Gallico neceſſaria forent oſtendebat; 1638.
quæ ſi omia præſto forent una cum idonea agendi facultate, auſpicando negotio penes ſe moram non fore.

6. Jun.

§. 71. Daniæ inde Rex Salvio per Cleenium Secretarium eaſdem quæſtiones, quas Petrus Wibius Holmiæ apud Rectores Sueciæ, proponebat.

Quinam per fœderatos intelligantur diſceptatur.

Ad quas Salvius vago ſermone evitandis captionibus eadem fere quæ Rectores Sueciæ reſpondebat, niſi qnod circa fœderatos & adhærentes diceret: Gallos quidem poſtulaſſe, ut Itali Principes & Belgę fœderati ad tractatus ſimul admitterentur, ſed cum nemo eorum apud Reginam id ambierit, intelligi tantum communes Sueciæ & Galliæ fœderatos per Germaniam, inprimis qui bello adhuc ſint impliciti, uti Vinarienſis, Landgravia, & pace Pragenſi excluſi. Pro his ſi idonei ſalvi conductus advenerint, paratum ſe eſſe tractatibus initium facere. Etſi Rectorum Sueciæ mens foret, id quoque urgere, ut Hollandis atque Italis tutus acceſſus detur, ſed non velut ad hos ex fœdere Gallico teneantur, verum declarandæ erga iſtum benevolentiæ. Addebat Salvius, ſe communicata re cum Avauxio latius reſponſurum. Eam occaſionem Cleenius arripiebat cum Avauxio ſuper ea re agendi. Cui hic reponebat: Galliæ Regem legatos Coloniam non miſſurum, ni omnes ipſius ſocii, ac præter Germanos Itali & Belgæ præliminaribus pacis tam cum Cæſare quam Hiſpano comprehendantur: Nec Suecos prius Lubecam per fœdus mittere poſſe. Nam communem pacem non fore, niſi Hiſpanis, Italis, Hollandis incluſis. Addebat; Regem Ferdinando Cæſaris titulum non in ſalvis conductibus, ſed in ipſo tractatu velut conditionem pacis daturum. Enimvero diverſum heic ſentiebat Salvius. Nam voluiſſe quidem Gallum omni ratione ſocios ſuos extra Germaniam includere, ſed Suecos id abnuiſſe, ac ſolos in Germania ſocios complecti voluiſſe. Cum Italis Principibus Sueciæ nihil negotii. Hollandos id à ſe non petiiſſe, quibus bellum cum Cæſare non ſit. Et quę Reginæ cum hiſce intercedant rationes, ad hoc bellum non ſpectare. Equidem Galliæ cum diverſis ſuper pace Coloniæ agendum, ſed Germanicum bellum iſti cum Suecia commune eſſe; & ad hoc ſolum fœdus pertinere. Circa titulum Cæſaris Regem jam remiſiſſe Grotius ſcripſerat; eo magis mirum, Avanxium heic ſcrupulum movere. Hic priora quidem non abnuere; excipiebat tamen: Regem Galliæ vereri, ſi pax cum Cæſare abſque Hiſpanis concludatur, illum hiſce tecte auxilia laturum. Ita dum Cæſar oblique pacem violat, Sueciam ex fœdere Gallis adſiſtere teneri id quod nunc commodius in tractatu pacis, quam poſt in bello fieri poſſe. Aſt Salvius iſthoc tanti non judicabat, ut tractatus ideo differendi forent, præſertim cum iſti incommodo in pace cum Cæſare obviam iri poſſet. Circa titulum Cæſaris Avauxius eadem repetebat, negans à Grotio Regis mentem recte perceptam. Iſthæc à Gallo jactata mediatores ægerrime ferebant, & Cæſarei anſam inde arripiebant Coronas, inprimis Galliam diffamandi, velut pacis negotium tantis difficultatibus intricatum irent, ne unquam in tranquillum ſtatum Germania reponi poſſet; & obtentu communis pacis perpetuum bellum alerent, quoad deſtinatis ſuis pontę eſſent.

Commeatus Cæſarei literæ proferuntur.

§. 72. Haut eo ſecius tamen Danię Rex Curtium exhibere jubebat, quæ circa præparandos tractatus in mandatis haberet. Ubi hic proferebat fiduciarias literas, quibus plena de pace agendi poteſtas conferebatur, à Salvio jam probatas; literas item tuti commeatus pro Salvió & pro miniſtro Gallico, Agentis nomine tractatibus Lubecenſibus

1638.

bus interfuturo, pro fœderatis item Suecorum in Germania. Circa salvum conductum Agentis Sueciæ Coloniam mittendi nullam fore difficultatem, cum jam diploma securitatis pro Legato Suecico ad Ginettum Cardinalem Coloniam transmissum sit. Interim isti, ac tabellariis à Daniæ Rege, & se cavendum, addito militari præsidio, si id postuletur. Non plura à Suecis desiderata fuisse; ac Salvium confirmasse, si isthæc adfuerint, se statim Lubecam abiturum. Ita circa præliminaria nihil deesse, ni Sueci asseverationes suas toties iteratas retractare velint. Hoc responsu accepto Cleenius cum ministris Lauenburgicorum, & Ducis Brunsuicensis ad Salvium se conferunt, ostenduntque, Curtium quæ Sueci desiderarint annuisse. Igitur nunc ab ipso diem tractatibus designandum, nisi culpam extractæ pacis, & ruinæ, vicinorum in se derivare velit, totam simul Saxoniam in desperata consilia propulsurus.

Super præliminaribus disceptatur.

Salvius cum satis perspiceret, Cæsareos causæ suæ speciem justitiæ circumpositum ire, Suecisque vicinorum odia conciliare, Avauxium, quicum mediatores hactenus nihil communicaverant, congressui suo cum Clenio, Mithobio, & Wardenhagio adhibet. Ubi perlectis omnibus actis, ac præcipue postremis Curtii literis, mediatoribus mentem suam exponit. Et circa plenipotentiam quidem cæteris probatam Danus id desiderabat, quod Regis sui tanquam mediatoris mentio facta non esset. Sed excusabat id Salvius, eam scriptam antequam constaret, num Rex Daniæ mediationem suam instaurare vellet. Præterea idem superfluum esse, cum per plenipotentias Commissariis duntaxat autoritas conferatur; sed munus mediatoris Cæsaris & Reginæ literis niti. Denique cum plures se mediatores ferant, neque omnes simul, neque unum exclusis reliquis commode potuisse exprimi. Se tamen ea de re Rectoribus Sueciæ scripturum. Nec in formula salvi conductus quid desiderabatur. Nam cursoribus per Legatos caveri satis videbatur. Sed maxima difficultas circa fœderatos Coronarum in Germania erat.

De admittendis ad tractatus Germaniç Principibus disceptatur.

Concedebat Cæsar, ut Lubecam & Coloniam adire, secure ibi degere, & ad sua reverti possent. Ipse tamen commeatum daturus non erat, sed Commissariis suis potestatem collaturus istum concedendi. Ac non nisi *nondum reconciliatos* admittere volebat. Sed & immediate cum ipsis agere dedignabatur, ut tamen per Regios Legatos desideria sua proponere possent. Eos quippe suos esse subditos, Pragensi pace à toto Imperio damnatos, & arma adhuc adversus Principem gerere. Id jam à Gallo formula Coloniæ recepta probatum. Regii contra Legati initio postulatis suis firmiter insistere, ut istis ab ipso Cæsare caveatur, & cum Cæsareis Commissariis tractandi licentia sit, negantes aliter se in mandatis habere. Nam Cæsarem caput quidem ipsorum, eosdem Imperii Vasallos esse; sed non eo modo subjectionis teneri, uti jam stabiliendo dominatui obtendatur. Et Saxonem cæteris utique libertatis eminentia non Superiorem, Pirnensi & Pragensi pace cum Cæsare, & quidem armatum & sub clypeo, quod dicunt, tractasse. Contra sequestres nullo id modo obtineri posse credebant, eoque vehementer rogabant, temperamentum aliquod excogitaretur, nè totum negotium ad isthunc scopulum adhæresceret. Unde demum Legati Regii formulam concipiunt plenipotentiæ Cæsareæ, & salvi conductus, quam Cæsarei Legati Regnorum sociis darent. Quæ formula omnes & singulos, nullo discrimine reconciliati Cæsari an minus forent, complectebatur, & ut sua negotia ibi expedire queant; sic ut in medio relinqueretur, per quem & quomodo id fieri deberet, in ipso tractatu definiendum. Nam ut soli non reconciliati admitterentur, id Sueci ideo inter alia concedere nolebant, ne tacite pacem Pragensem adprobare viderentur. Volebat quidem Avauxius socios & adhærentes simpliciter nominari, ut nec ipse prius Coloniam, & Salvius Lubecam proficisci teneretur, nisi Italis & Belgis salvi conductus traditi forent. Sed abnuebat Salvius, nec mediatores istam extensionem admittebant. Uterque tamen Legatus hanc conditionem addebat; si Reges sui hæc probarent, ad quos ea relaturi essent. Tandem cum mediatores postularent, ut Legati Regii certum diem ordiendis tractatibus nuncuparent, Avauxius quidem respondebat, salvis conductibus traditis statim se Coloniam abiturum: Salvius autem spatii quid insuper postulabat adparando itineri, & hospitiis Lubecæ, & Coloniæ disponendis. Igitur placuit quartum decimum diem post exhibitos salvos conductus tractatibus initium fore. Ita quidem isthoc congressu, qui in Salvii ædibus habebatur propinqua spes videbatur affulgere tractatuum sat splendidorum, quod Moguntinus & Brandeburgicus Elector Lubeca, Coloniensis & Bavarus Coloniam destinati forent. Et judicabant Mediatores ocyus esse congrediendum, antequam exercitus ad manus pervenirent. Nam si quæ pars cladis quid acciperet, ea non sat honeste tunc ad tractatus accessura videbatur, velut pacem peteret. Sed inchoati semel tractatus honeste continuari poterant, utcunque belli alea caderet.

1638.

Mediatores Avauxium ad tractatus præliminares admittere nolunt.

73. Quanquam autem Avauxius congressui mediatorum apud Salvium obiter interfuisset; haut eo secius tamen hi Gallicam pacem non ad se, sed ad Pontificem ac Venetos spectare testabantur; & Curtius se cum Salvio tantum, non cum Avauxio de solis Lubecensibus tractatibus agere jussum asseverabat. Quin neque hunc Legatum agnoscebat, ut qui legationis suæ fidem nunquam fecisset, nec Hamburgi aliud ageret, quam ut Suecos à pace forsan non alienos in bello detineret. Cæsarem quoque nolle præliminaria pacis Gallicæ Hamburgi absolvi, in quem locum Pontifex, Galli mediator, ac Cæsar nunquam consenserint. Quin & Cæsaris nomine postulabat Curtius, ut Avauxium Hamburgenses in custodiam darent, aut saltem urbe ejicerent. Quod & ipsum Cæsar frequentibus literis, proscriptionem urbi interminatus, postulabat. Contra Salvius ostendere; propter fœdus tractatum alia ratione procedere non posse; cumprimis dissuadens, ne infesti quid in Avauxium tentarent, quod congressus Lubecensis eo facto plano abrumpendus esset.

Demum tamen admittunt.

Igitur post longam tergiversationem Curtius, ac Soldnerus tandem permittebant à prævio tractatu Avauxium non excludi, testati tamen à se unice tractatu Lubecensem cum Suecis respici, Gallico negotio Coloniam rejecto.

Tractatio præliminaris.

§. 74. Tarda hinc & tædiosa negotiatio uritur, Gallis ulterius quam Sueci tendentibus; ita ut si quædam inter Curtium & Salvium convenissent, huic inde velut mediatoris partes inter Curtium & Avauxium obeundæ forent, majore quam pro suo negotio contentione.

De plenipotentiis.

Dum igitur quæ præparandis tractatibus requiruntur, expeditum eunt, Curtius circa Salvii plenipotentiam id monebat; quia credebat eam ratihabitione fœderis Gallici revocatam, ut eam renovari, & ad præsens tempus accommodari curaret. De quo in Sueciam scripturum se Salvius promittebat. Avauxio amplissima agendi cum Cæsare & Hispano quovis loco facultas diplomate Regio collata erat; verum neque id Curtio exhibere, neque Salvio exemplum tradere volebat, non alio ut adparebat fine, quam ut tractatus differre posset, quoad è re Galliç videretur,

1638.

De salvis conductibus.

tur. De salvis conductibus pro legatis utriusque partis nihil scrupuli erat, nisi quod Curtius utique Cæsari titulum suum in diplomate Gallico contendebat, quem hactenus in sermone cum mediatoribus Avauxius studio declinaverat. Quanquam isto diplomate none non opus foret, quod initio ob Hermansteinum Gallis tunc infestum, requisitum fuerat. Et habeat penes se Avauxius ejusmodi literas, justo titulo conceptas; sed quas exhibere ob causas jam dictas abnuebat.

Circa salvum conductum fœderatorum Salvii expostulata.

Cæsareorum exceptionis.

§. 75. Sed maximus nodus erat circa fœderatos utriusque Regni in Germania, & Galliæ extra Germaniam; circa quos totum negotium velut vado adhærebat. Postulabat Salvius, Reginæ caveretur, ut ipsius socii & adhærentes ad locum tractatus tuto se conferre, ibi commorari, sua negotia expedire, domumque inde se conferre possent: ut Cæsar Commissariis suis facultatem daret istos ad eundem locum conducendi: tum peculiare diploma pro Bernhardo Duce, & Landgravia; & hæc omnia Cæsaris manu subscripta. Præterea sub Commissariorum Cæsareorum manu poscebatur peculiaris salvus conductus pro singulis Regnorum sociis, qui isto opus habituri, aut eundem petituri sint. Avauxius circa Germanicos socios monebat, ut propter Trevirensem vocabulum *Electoribus* insereretur; testatus insuper Gallicos Legatos Coloniam non profecturos, ni diplomata tuti muneris pro Italis & Belgis exhibita sint, quæ Cæsar ab Hispanis conficicoda curaret. Cæsarei contra horum nihil, præter diplomata pro Vinariensi & Landgravia annuebant, ut tamen non nisi Deputatos mitterent. Reliqua adjectis clausulis & conditionibus fere eludebantur. Nam primo cautionem Reginæ dandam de securitate sociorum superfluum ferebant, cum Cæsar id ipsum jam in salvis conductibus promisisset. Cui enim bono eandem rem bis polliceri? Dein nolebant ejusmodi laxam cautionem indulgere, ne forte Bohemi & alii è ditionibus Cæsaris hæreditariis exules ad tractatus se conferrent, & Suecis ansam præberent eorum causam tanto acrius agendi. Igitur postulabat Curtius, ut nomina sociorum & adhærentium Salvius ederet. Nec aliis quam Ordinibus Imperii Cæsar cavere volebat, eoque vocabulum *adhærentes* in formula Cæsarea omissum erat. Restringebantur porro securitatia literæ ad *nondum reconciliatos*. Nam cæteros, qui pace Pragensi aut peculiari transactione in gratiam recepti sint, esse Cæsaris amicos, quibus Lubecam aut Coloniam proficisci non vetitum, nec salvo conductu opus sit, nisi forte Suecicus miles hostilia intentet; Reginæ integrum esse eorum negotia curare, etsi ipsi Lubecam non accedant. Quod si conditionem suam meliorem fieri posse sperent, id non per salvos conductus, sed ipsa pacis conclusione obtineri. Quin nocere istis, quod Sueci nunc salvos conductus pro ipsis postulent; dum securitas à Cæsare jam obtento hoc modo, in dubium revocatur, antequam uberius ipsis cautum sit. Quæ Curtius speciose, nec sine verborum acerbitate deducebat, Gallos cumprimis arguens, qui quod in omnibus tractatibus clausulæ loco esse solet, fœderatos includere, id nunc initio congressus præmittant, ut ne materia deesset pacem remorandi. Excludebantur quoque Palatini hæredes, quibus Cæsar quem postulabant titulum tribuere nolebat; eorum tamen Deputatos in Comitatu Legatorum Regiorum tutos fore. Trevirensi præterea Electori, quamvis nondum reconciliato tutum accessum Coloniam præstare recusabat, eoque vocabulum *Electoribus* è formula plenipotentiæ Cæsareæ pro dandis commeatibus expugnabat. Sed & ita Cæsaris diploma intelligi volebat, non velut ipse cum suis Imperii Vasallis Lubecæ tractare velit, sed ut ipsis permissum sit Cæsareos Legatos de negotiis suis informare, ut eorum pro re nata in pace ratio habeatur. Tandem non ipsis Ordinibus, sed eorum duntaxat Deputatis tutum accessum permittere cupiebat, eoque ex formola ista expugnabat *veniant*, substituto *mittant*. Nec ferebat, ut iidem *fœderati* Regnorum vocaretur jus fœdera inter se & cum exteris incundi, Pragensi pace ademtum. 1638.

Salvii & Avauxii replica.

§. 76 Ex adverso Salvio mirum videbatur jus certo casu fœdera ineundi, quod Ordines Imperii semper pertenderant, in dubium revocari; præsertim cum Cæsar in Curtii plenipotentia & Gallico commeatu citra scrupulum *Regnorum fœderatos* expressisset. Non tamen ideo acriter contendendum putabat, quod parum interesset, modo omnes, qui à Suecorum partibus steterant, quocunque titulo conventui adesse, suaque negotia conficere ibi possent. Nec in eo multum momenti videbatur, ipsi venirent, an suos mitterent; præsertim cum Vinariensis ab exercitu suo abesse non posset. Habebat quoque Salvius in mandatis, ut adquiesceret, modo sociorum commoda per Legatos Regios curarentur. Sed Avauxio acriter connixo Curtius concedebat, eam clausulam *per Legatos Regios* in salvo conductu deleri; & in ipso conventu decidi, per se an per Legatos Regios negotia sua agitare deberent. Circa Palatinos hæredes acceptabatur temperamentum à Curtio propositum, cum Cæsar ad dandum Electoralem titulum compelli non posset, & ipsi diverso admisso istis præjudicare nollent. Præsertim cum isthoc modo Palatinus missionibus ad conventus Imperii, & aulam Cæsaream usus foret, cujus ministri in Anglici Legati comitatu nunquam violati fuerant. Et Rustorfius cum Rowio Legato Anglico in id consentiebat. Sed cum Salvius istud instrumento inserere vellet, repugnabat Curtius, injunctum sibi à Cæsare ferens, ne Palatinum negotium huic actui admisceretur, Bruxellis decidendum. Pro Trevirensi ut contenderet Gallus causam habebat; qui inter Sueciæ fœderatos nunquam fuerat. Ut porro communi diplomate omnium Ordinum nomina, quod Curtius proposuerat, exprimeretur. Salvius è dignitate istorum non ducebat, & quia non expresse nominati exclusi videbantur. Ergo postulabat, ut Ordinibus Imperii honoris gratia Cæsaris manu vel communi formula caveretur, vel illis, quorum Catalogum ipse Curtio exhibuerat, (non exclusis tamen qui per oblivionem forte prætermissi forent) peculiaria diplomata, uti Vinariensi & Landgraviæ darentur, Cæsaris manu subscripta. Tum ut Cæsareis Legatis facultas tribueretur illis, qui Ordines Imperii non erant, cavendi, quem honorem Curtius affectabat. Avauxio quoque tandem probabatur, ut si Cæsar commune diploma negaret, illis, quos Gallia nominatura esset, pari formula uti Vinariensi & Landgraviæ caveretur. Circa illos, Cæsarei *reconciliatos* vocabant, Salvius non minus quam Avauxius in mandatis acceperant, acerrime contendere, ut pro ipsis æque ac reliquis salvi conductus darentur. Quanquam enim liberum erat illis quo vellent proficisci; tamen num absque permissu Cæsaris cum ministris inimicorum huic Regnorum tractare usdem concessum foret, ambigebatur; nec Curtius istum nodum solvebat, Reconciliatos eos vocare, tacitam adprobationem videbatur habere pacis Pragensis, & transactionum cum Cæsare initarum; quarum plerisque isti enormiter fuerant læsi, qui non sine causa restitutionem in integrum petebant. Quibus hac in re operam navare Suecia poterat, imo per conscientiam & rationes status sui tenebatur. Eoque transactiones istas Pragensemque pacem,

cem,

1638.

cem, quantum Ordines spectabat, nec tacite nec aperte probare poterat. Quin judicabat, si communis pax concludenda foret, omnes quorum interérat utique admittendos esse.

De sociis Gallorum extra Germaniam.

§. 77. Major difficultas erat circa socios Gallorum extra Germaniam, Italos & Belgas. Nam id pertendebat Curtius: præsentes tractatus ad istos non pertinere; Salvium aliquoties declarasse, communes tractatus ad rationes duntaxat Suecorum in Germania spectare: non esse quod ipsi controversias Hispanorum cum Gallis, Hollandisque & aliis curent, aut ideo suum negotium differant. Nec alio sensu Cæsarem in hosce tractatus descendisse; alias ipsum facile deprehensurum fuisse, duos communes tractatus successum impedire, ac Gallis inservire, ad rem pro lubitu extrahendam, omnemque negotiationem turbandam. Unde præfracte negabat, se salvos conductus Italorum & Belgarum promoturum; neque sibi neque Avauxio de hisce huic loco agere injunctum, sed ea Coloniam spectare: Pontificem & Venetos in contumeliam sui accepturos, si ista heic decidantur. Contra agnoscebat quidem Avauxius apud Salvium, Italos & Belgas ad negotium Suecicum & fœdus non spectare; eoque Suecos ut istorum tractatus morentur non teneri. Sed quia Galliæ Rex citra Suecos Coloniensi tractatu nihil proficere possit, vehementer instabat, eam quoque causam Salvius in se susciperet, nec prius Lubecam proficisceretur, aut diem diceret, quam Galli salvos conductus pro istis obtinuissent, præsertim pro Belgis, quos veteres amicos atque socios Sueci non insuper habituri sint. Ast mediatores acriter Salvium urgebant; ista omitteret, cum Sueciam hac in causa qui extra Germaniam sunt, non tangant. Haut eo secius tamen Salvius id negotium non statim abdicare poterat, ob verba fœderis *conjunctim tempore*. Et quanquam apud Avauxium ostendebat ex mera benevolentia citra obligationem id fieri; apud mediatores tamen velut per dictam clausulam obstringeretur, id negotium propugnabat. Scilicet quod necessarium videretur tanto arctius Galliam complecti, quo magis Cæsarei illam Sueciæ avellere nitebantur. Id ipsum tamen rem reddebat longe difficillimam, cum Curtius heic aures plane obturasset.

De die conventus.

§. 78 Diem conventui quamprimum dici urgebant mediatores, & ipse Curtius saltem circa finem mensis Augusti; Avauxius contra circa initium Augusti mandata super ea re expectari à se ferebat. Sed cum intra id tempus nihil adferretur, jactabat diem se non nominaturum, nisi traditis prius omnibus salvis conductibus Vienna, & Madrito pro Germanis, Italis, & Hollandis: quod circa initium sequentis anni dubitabundus licet fieri posse dicebat. Salvius, uti jussus erat, ante initium hiemis congressum incipi optabat, nisi Gallus obstitisset, qui nullo id modo concedere volebat, antequam omnia diplomata adessent. Et cum ostendisset Salvius, difficile fore præcipitante autumno Legatis Suecicis mare trajicere, aut terra iter per Daniam capessere; reponebat Avauxius; posse istos ante hiemem Stralsundam aut Wismariam se conferre, modo Lubecam non prius ingrediantur, quam dies Coloniæ sit constitutus. Statim atque salvi conductus adessent, Coloniam se iturum; ad certum diem obstringere se non posse; subinde ingerens verba fœderis, *conjunctim tempore*, ita sententiæ suæ pervicax, ut Salvium ad paucos dies Lubecam excurrere posse negaret hospitiorum inspiciundorum gratia. Tandem cum Salvius testaretur, post allatos omnes salvos conductus pro fœderatis Germanis ad locum tractatus accedendum, nec per fœdus amplius sibi morandum; & quæ pro Italis & Hollandis à se hactenus dicta sint, ex liberalitate profecta; Avauxius diu contendebat, Coloniam se non iturum, ni saltem Hollandi eodem proficiscantur. Inde erumpebat, si Sueci Lubecam accederent, sibi utique Coloniam eundem: verum Cæsari titulum negaturum, eoque tractatum utcunque remoraturum, id quod per fœdus liceat, ubi is solo Ferdinandi vocabulo notetur.

An propter moras Gallorum tractatus differendus.

§. 79. Sic quo minus circa præviam negotiationem conveniri posset, motis per Gallos difficultatibus fiebat. Ac non immerito dubitabatur, si Sueci omnia quæ desiderabant diplomata à Cæsare obtinuissent, & Galli nihilominus moras necterent, tractatusque auspicari tergiversarentur, num ipsi Italos, Hispanos, & Hollandos utique morari debeant; & an non salvo fœdere denuntiare possint, ut simul cum Suecis & ipsi tractatus ordiantur, aut si nolint, Suecos haut eo minus initium negotio facturos? Id quod acriter suadebant Dani; ingerentes, Gallos in Suecorum gratiam sua commoda non neglecturos. Et Rex ipse jactabat; Suecos non minus à Gallis decipiendos, ac ipse deceptus fuerit, cum bellum in Germania gereret; cui promissa subsidia non exsolverint, nec inter postremas causas suæ calamitatis fuerint. Et inclinabat quidem in hanc sententiam Salvius, nisi diserta è Suecia mandata obstitissent. Nam quo fine moras necterent Galli in aprico erat, ut per Suecos Cæsarem ad Mare Balticum distinerent, quoad ipsi Hispanos in ordinem redegissent. Sed & quam tarde tractatus processuri forent inde patebat. Nam extortis licet diplomatibus pro sociis extra Germaniam; Cæsarei tamen Coloniæ ista ostensuri, sed non tradituri erant, quoad Gallus quoque diplomata pro ipsorum fœderatis, Lotharingo, aliisque exhibuisset; quorum nonnullis titulum in controversiam iste vocabat. Curtius porro ut nosset, num Salvius conventum obiturus esset, diplomatibus pro Hollandis ab Hispano non allatis, quæstiones à Petro Wibio Holmiæ, & à Cleenio ipsi Salvio antea propositas recoquebat, scripto conceptum responsum exposcens. Non obscurum erat id fieri, diffidentiæ inter Suecos, Gallosque serendæ. Et si responsum plane abnegaretur, exclamaturus erat Curtius Suecos nihil aliud quam pacem extrahere; tum deprædicato Cæsaris in pacem studio Sueci invidia belli onerandi, ac Ordines, Danusque in ipsos concitandi erant. Igitur caute responsum concipit, ut neque Gallos offenderet, neque Cæsareis calumniandi ansam præberet. Per communes tractatus intelligi, quibus honesta pax per universam Germaniam, & cum Suecia atque Gallia constituenda sit: fœderatos non alios haberi, quam qui in Germania cum utroque Regno, ad sacrorum & libertatis, bonique publici defensionem se conjunxerint: quamprimum diplomata à Cæsare pro utriusque Regni Legatis atque Agentibus, nec non utriusque fœderatis exhibita fuerint, more inter gentes recepto adornata, & uti à se propositum fuerit, tractatus pacis Lubecæ & Coloniæ ordiendos: quanquam præposterum & iniquum sit, conventui certum diem postulari, antequam salvi conductus adsint; tamen ne in se mora sit, Reginam constituisse sub finem Septembris Legatos mittere, si mature diplomata afferantur: Avauxium denique scripto mediatoribus declarasse, statim atque postulata diplomata pro fœderatis Germanicis adfuerint, se Coloniam cum Collegis profecturum; ac licet is certum diem non designaverit, penes Cæsarem esse tempus maturatis diplomatibus anticipare. Id responsum omnibus, qui pacem optabant, placebat, nec Avauxius queri poterat, quin idem fœderi ac declarationi ipsius congrueret. Et Curtius, licet non plane ad omnes ipsius quæstiones quadraret, tamen eodem se adquiescere testabatur, quod propius ad

1638. vauxius, suspicabatur Salvius à Gallis id agi, ut dum Sueci bello impliciti hærent, ipsi se inde extricent. Quia autem Avauxius antehac sermone & scripto declaraverat, quamprimum diplomata tuti itineris allata essent, se Coloniam profecturum: igitur negotio promovendo nihil aptius judicabat; urgere, ut ista ocyus adferantur; sperans Avauxium ob id vocabulum *nondum reconciliatos* eadem non rejecturum.

Rectorum Sueciæ super Gallorum tergiversatione sententia.

§. 82. Isthæc Gallorum tergiversatio Rectoribus Sueciæ haut modicam curam injiciebat, qui & ante id incommodi ratihabitionem fœderis Gallici secuturum metuerant, & ideo tamdiu eandem extraxerant. Quanquam igitur per fœdus non tenerentur Galliæ socios extra Germaniam morari; Salvio tamen injungebatur, quantum res ferret conniteretur, quo super utriusque tractatus præliminaribus Hamburgi transigeretur, ac ut Avauxio de industria moras nectenti postulati sui iniquitatem demonstret, & ad maturandum negotium eadem incitet. Enimvero si hisce nihil proficeretur, altæ indaginis quæstio erat, num hoc casu utique ad tractatus cum hoste absque Gallis foret descendendum; Galli equidem id citra violationem fœderis fieri non posse contendebant. Nam utut fœdus ad solos in Germania fœderatos restringatur; addi tamen, Suecicos & Gallicos tractatus *simul & eodem tempore* suscipi debere, nec Suecos Lubecæ prius, quam Galli Coloniæ negotiationem ordiri posse. Galliam autem nec velle nec posse tractatus auspicari, quam salvo conductu pro omnibus suis intra & extra Germaniam sociis obtento. Eoque & Sueciam hucusque expectare utique teneri. Sed & si Sueci ante Gallos pacem concludant, Cæsarem copias suas Hispanis auxilio posse mittere, & ita obliqua ratione pacem Germanicam violare. Quo casu cum Regina teneatur bellum in Cæsarem instaurare, satius esse id incommodi prævertere, & Germanicam pacem non concludere, nisi eadem simul cum Hispanis, Belgis, & Italis inita. Enimvero ex adverso patebat, nunquam Sueciæ Rectoribus id consilii fuisse, ut tantis ambagibus & infinito bello in aliorum gratiam se obstringerent, suamque pacem tot difficultatibus implicarent. Nam Lubecæ ipsis una pax cum Cæsare erat adornanda. Sed Gallo Coloniæ sex tractatus absolvendi cum Cæsare, cum Hispano, cum quibusdam Italiæ Principibus, inter Hispanos & Hollandos inter Cæsarem & aliquot Italos Principes, inter Hispanos & quosdam Italos. Et quanquam optabant ob Christiani orbis tranquillitatem omnes hosce tractatus cum Lubecensi pariter inchoari & absolvi; tamdiu tamen bello implicari, quoad isti omnes perficiantur, & ad id obligatos se profiteri, arduum nimis erat. Ac superiore hieme cum Avauxius Suecos ad isthoc adstringere vellet, Salvio id abnuenti cesserat. Sane non nisi conjunctim cum Gallia tractandum erat; sed ea conjunctio non latius porrigebatur, quam ipsa fœderis obligatio, quæ Suecos hautquidquam stringebat ad bellum Hispanis aut Italis faciendum. Unde nec Sueci Hispanicos aut Italicos tractatus morari tenebantur, sed statim atque Gallus idonea diplomata pro se & fœderatis Germanis accepisset, vi fœderis Sueci tractatus ordiri poterant, & Gallus simul Germanicam negotiationem auspicari debebat, quamvis cæteris tractatibus nondum institutis. Et licet fœdere cautum esset, ut unus tractatus ab altero dependeret, & ita uterque inter se connexus esset, ut aut neutrobi, aut utrinque pax conficeret; id tamen ad materiam fœderis erat accommodandum, quæ ad solum cum Cæsare bellum in Germania pertinebat. Alias enim Suecis omnes quoque tractatus Colonienses subscribendi atque præstandi forent. Ne autem Cæsar directe aut oblique pacem violet, peculiari capite caveri posse. Ac si præter spem id contingat, Reginæ pacem præstandam incumbere. Igitur Sueci ex fœdere post exhibita ad socios Germanicos necessaria diplomata Gallos plura tergiversantes audire non tenebantur; sed si isti simul ad tractatus pervenire nollent, vel soli tractatus ordiri poterant. 1638.

Sueci à Gallis disjungi nolunt.

§. 83. Enimvero alia consideratio interveniebat, ob quam à Gallia pacis haut sejungere, utut ad isthoc non tenerentur, consultum videbatur. Nam si à Cæsareis adhibitus agendi modus, & quæ consilia in Polonia & alibi agitabantur, expenderentur, & inter se conferrentur, patebat Cæsareos inani pacis jactatione auram popularem captare, & Suecos à Gallis divulsum ire. Ac licet cum Cæsare tractari inciperet, eventus tamen negotii incertus erat. Contra tractatu absque Gallis suscepto etsi hoc casu fœdus non violabatur; hi tamen istud utique abruptum questuri erant, subsidiis aliisque promissis negatis. Quod si Cæsar ipsos ludificaret, ut tractatus re infecta solverentur, Gallica auxilia perierant, & belli moles gravior quam antea incumbebat. Ita ab hostibus illusi, ab amicis destituti & avulsi, fama consumta majori quam antea periculo se induerant, ac hostium machinationibus per imprudentiam se præbuerant. Ne igitur certum pro incerto amitteretur, placebat caute procedere, & insidiosum conventum Gallia nondum parata haut præcipitare, bujusque postulata non segnius quam propria urgere, ac si quæ difficultates inciderent, tractatus potius differre, quam Galliæ ad abrumpendum fœdus, & subtrahenda subsidia ansam præbere. Et quanquam Belgæ ab ipsis non petierant, ut hisce tractatibus sui mentionem facerent; tamen culta diu cum ipsis amicitia, & quæ in eorum conservatione vertebantur Regni Sueciæ rationes postulabant, ut hac occasione affectum in eos testarentur.

Id quod Dano displicet.

§. 84. Dano, cum de isthac Suecorum sententia intelligeret, ea hautquidquam probabatur, velut priori ipsorum declaratione parum congruens. Idque per Petrum Wibium significat, addito, se 30. Oct. sperare ipsos declaratione semel facta staturos, nec concessuros, ut ullo injecto scrupulo tam salutare negotium impediatur. Cui responsum: Quanquam 15. Nov. alii quam Germani fœderati ad Lubecenses tractatus spectent; tamen quia per fœdus tractatus non nisi conjunctim sint instituendi, & Galliæ Rex absque sociis præsertim Hollandis, negotiationem suscipere nequeat; placuisse Reginæ ad omnia pacis obstacula removenda, & ut fœderi Gallico satisfaciat, per Legatum suum instare, ut à Cæsare & Hispano pro Galli sociis diplomata exhibeantur, qui tractatuum initium pariter fieri queat. Qua in re adversarios non difficiles fore spes sit, quod prætensioni ipsorum nihil inde decedat, & jam ante salvi conductus inter Hispanos Hollandosque usu recepti sint. Unde qui istos nunc abnuat, suspicandi ansam præbere, velut pacem serio non quærat. Atque id negotium uti Rex promovere vellet, petebatur. Ast Salvius cognita Reginæ sententia sat prævidebat, quam difficile sibi futurum esset declarationem Dano nuper factam retractare, & culpam dilatæ pacis, quam Cæsarei oblatis diplomatibus à se amolitum ibant, declinare. Et quia per solos Gallos stabat, quo minus diplomata acceptarentur, nihil superaret, quam maximam invidiæ partem in hosce derivare. Cum igitur Daniæ Rex Salvii declarationem ex Reventlovio cognovisset, insuper habitis, quas iste addiderat, conditionibus eam velut puram arripit, ac statim ad Cæsarem refert; petens ut diplomata ad priorem formulam, litigiosa illa vocabula complexam, transmittantur. Et quia spes fiebat propediem ista adfore; proximum erat, ut apud Suecos diplomata pro Moguntino &

Danus diplomatum missionem urget.

1638. 4. Oct.

Brandeburgico Electoribus ad Lubecenses tractatus deputatis expediri curaret. Id Rex Salvio per literas significat, monens, ut parcendo tempori Legati è Succia quamprimum in viam se dare velint. Ast Salvius cum Regem id agere sentiret, ut post exhibita diplomata tractatus cum Suecia Gallorum ingratiis susciperentur, istis conatibus obviam iturus, Reginæ voluntatem ipsi denuntiat; & quia conjunctim cum Gallia tractandum erat, hæc autem

6. Nov.

nisi salvo conductu pro Belgis exhibito tractare abnuebat, à Rege petebat; operam daret, ut iste ad formulam, quam simul transmittebat, conficeretur, ne Gallis prætextus sit post allata ad Lubecenses tractatus diplomata Sueciam diutius detinendi.

11. Nov.

Ista enim vero Rex respuere: Belgis se amicum, & si id petatur, quævis officia exhibere paratum, quod citra fraudem præsentium tractatuum fieri possit. Sed istorum causam per Suecorum cum Gallis fœdus Coloniam spectare, nec ab Hollandis, aut Hispanis unquam mediatoris munus sibi impositum, & cum Gallicum fœdus socios tantum Germanicos spectet; id negotii Salvium non tangere. Unde se circa Hollandicum diploma satagere non posse salva dignitate, & citra remoram negotiationis jam longius progressæ. Alias semel conventis se insistere,

14. Nov.

& quantum in se enisurum, ut allatis à Cæsare diplomatibus pax longius ne protrahatur. Cui Salvius aliis literis prolixius demonstrat, quare sibi tractatus ordiri non sit integrum, quoad diplomata pro Hollandis saltem sint exhibita; quorum maturationem Regi commendat.

Salvus conductus Cæsareus adest.

§ 85. Viennæ cum initio constituissent ob vocabulum *nondum reconciliatos*, quod omittere nolebant, nulla potius peculiaria diplomata, quam commune pro fœderatis dare; post intellectam è Dano Salvii declarationem sententia mutata malebant commune diploma pro fœderatis, & duo peculiaria pro Bernhardo Duce, & Landgravia tradere. Ea Hamburgum sub finem Novembris ad Legatos Cæsareos transmittuntur, aliis in usum Gallorum pari formula Coloniam allatis. Istis inserta erant voca-

Ejus vitia.

bula *Adhærentes*, & *veniant*, de quibus Salvius monuerat, non minus quam tantopere hactenus exagitata, *per Plenipotentiarios Reginæ*, & *nondum reconciliatis*. Sed satius fuerit eorum formulam integram heic inserere. *Ferdinandus* III &c. *Universis & singulis, quorum interest, aut quomodolibet interesse potest, notum testatumque facimus, Nos, ad instantiam serenissimæ Reginæ, Regnique Sueciæ, consensisse, prout vigore harum consentimus, ut omnes & singuli suæ serenitatis fœderati status* & Adhærentes per Germaniam, Nobis nondum reconciliati, *qui negotia sua in futuro inter Nos, dictamque Reginam Tractata Pacis* per Plenipotentiarios serenitatis suæ *peragere voluerint, secure Lubecam vel Hamburgum* veniant *vel mittant, & ut tam ipsi, quam qui mittentur, secure ibidem ad finem Tractatus commorentur, & res suas peragant, & secure vicissim ad suos quisque revertantur, & ut ipsi quoque Eorum Mandatarii, una cum Comitatu, Ministris, Nunciis, ac Tabellariis, ultro citroque eo nomine mittendis, tam quoad personas quam res & bona omnimoda hac securitate & libertate inviolabiliter fruantur; Verbo Imperatorio & Regio promittentes, hoc salvo Conductu generali singulos Eorum in specie æque tuto ac secure frustituros, ac si nominatim hic inserti & expressi essent. Quæ quidem securitas ut eo commodius ad unumquemque eorum perveniat, parem auctoritatem transsumtis hinc apographis, quæ Autographo huic ipsi debetur, tribuimus; ex abundanti insuper datum nostris ad dictum Tractatum constitutis, & constituendis Commissariis plenam potestatem, ut, si ita postulatum fuerit, nomine nostro singulis eorum singulos ejusmodi salvos Conductus in optima forma dent ac distribuant. In quorum fidem præsentes, manu nostra subscriptas, sigillo nostro Imperatorio firmari jussimus. Datum in Civitate nostra Vienna, die decima quarta Novembris Anno Millesimo, sexcentesimo, trigesimo octavo, Regnorum nostrorum, Romani secundo Hungarici decimo tertio, Bohemici vero undecimo. Ferdinandus. V. Conr. Hilsprandt D. Ad Mandatum sac. Cæs. Majestatis proprium. Joan Walderode.* 1638.

Addebatur catalogus eorum, quibus diploma istud prodesse deberet, longe minor, quam qualem Salvius exhibuerat, omissis præter alios etiam Electore Palatino, & Wurtenbergico Duce. Ita inclusis paucis reliqui omnes exclusi intelligebantur.

Disceptatio super salvo conductu.

Cum igitur Daniæ Rex Salvio denuntiasset, diplomata nunc adesse, & diem constitui postulasset hisce invicem permutandis, & auspicando tractatui; molesta hunc inter & istum oriebatur disceptatio. Danus jactabat; Cæsarem salva dignitate & propria securitate non posse permittere, ut omnes, qui cum Cæsare in gratiam redierint, Ordines cum inimicis Regnis iterum conjungantur; multo minus ut cum subjectis sibi velut pro tribunali disceptet, & apud exteros Reges causam dicat, quod de consilio omnium Ordinum unus & alter contumaciæ malitiæ subditus pœnas dederit. Magis decorum fore Reginæ, si sua tantum negotia curet, idque Cæsarem æquiore animo ferre posse. Contra Salvius demonstrare, quantum præjudicii rebus Protestantium fiat, si pax Pragensis à Regina oblique adprobetur, & qui reconciliati vocantur, in hisce tractatibus prætereantur, quorum multi enormiter læsi sint, uti Wurtenburgicus & alii; qui æque opus habeant patrocinio, quam nondum reconciliati. Nec ullum deinceps remedium fore id jugum, quo nunc premuntur, excutiendi, ni hæc occasio arripiatur. In eo Suecorum existimationem & conscientiam verti. Sed & Curtium jam ante concessisse, ut Ordines per se ipsos possint agere; qui non sint appendices, sed socii fœderis, quorum dignitati, imo naturali & gentium juri repugnet, si non audiantur. Non quæri novos in Imperio tumultus, nec Cæsarei fastigii decrementum, sed æquam & honestam pacem. Sed & in peculiaribus diplomatibus omisso justo titulo non nisi *Dux Bernhardus Vinariensis*, & *Amelia Elisabetha Landgravia Hassiæ* exprimebatur. De quo cum Salvius moneret, Dani ferebant; ita usu receptum, ut Cæsare subditis arma adversus ipsum gerentibus titulos suos non tribuat. Id quod tamen formulæ utrinque conventę adversabatur; & ferendum non erat istos ita contemtim haberi, velut viles quosdam homines & facinorosos. Denique addebant Dani; Regem pro Hollandis nihil operæ suscipere posse, nisi ab ipsis rogetur.

Temperamentum à Dano propositum.

§ 86. Post longam disceptationem cum Dani animadverterent, Salvium diplomata ita simpliciter non accepturum; proponebant, ut is interposita protestatione sibi caveret; hac acceptatione Pragensem pacem non adprobari, ac nihilo secius tam reconciliatorum. quam cæterorum causam à se agendam, quod plerique istorum læsi judicarentur; utque id dignationi Ordinum fraudi non sit, si non per se ipsi cum Cæsare tractare possint. Addebant, Regem hancce protestationem æquam judicare, eam bono Ordinum asserere velle. Hac ratione Suecos favorem sibi Ordinum pignerare, invidiamque Cæsari facere, ac destinata sua obtinere; & Ordinibus perinde esse, Regina an ipsi tractent, modo sibi consulatur. Sed si Regina id abnuat, Cæsareos gavisuros, gratia sibi apud omnes conciliata, Ordines indignaturos, ob rem tam modicam bello ipsos diutius premi: Regi tædium morarum subiturum; Reginæ invidiam incubituram; omnia in periculosum statum ruitura. Ad extremum rogabant, diplomata ea conditione admitterentur, ut interim quoad dies conventus cessisset, de eorundem emendatione

agi

1638. Id per Gallos admitti non potest. agi posset; & ita citra moram ad diem conventui designandum descenderetur. Enimvero quo minus hoc temperamentum non sane absurdum admitti posset, conjunctio cum Gallis obstabat. Unde Salvio hac de re cum Avauxio communicandum erat; qui nihil aliud desiderabat, quam quod vocabulum *nondum reconciliata* insertum legatur, quod ne toleraret, presse sibi injunctum sit. Et quia Vimariensi atque Landgraviæ debiti tituli denegati sint, nec de Hollandorum diplomate quidquam audiatur, Cæsarea diplomata non acceptari petebat. Et quanquam Salvius variis rationibus persuadere ipsi niteretur, vocabulum istud tanti non esse; cum Galliæ non sint alii fœderati, quam non reconciliati, ejusque adeo nihil intersit, id omittatur an minus: nihil tamen horum probare is volebat, subinde ingeminans; firmiter modo persisteret, Cæsarem ut id quoque concedat utique adigendum. In isto bivio constitutus Salvius neque cum Avauxio asperioribus verbis expostulare volebat, quoad videret, quam promte à Gallis subsidia exsolverentur, accedentibus quoque Reginę mandatis, ut citra Gallorum consensum nihil decerneret. Neque tamen Danum irritare consultum ducebat, pręsertim cœpto tunc Luneburgi conventu Inferioris Saxoniæ, ubi prout nunc adversus Regem se declararet, consilia vel ad conjunctionem Saxonum cum Cæsare contra Suecos, vel ad promotionem pacis, aut neutralitatem inclinatura erant. Igitur tandem Danis demonstrat; penes Reginam & se non stare, sed penes Gallos & Avauxium, quem denuo ad temperamentum aliquod admittendum, aut nuncupationem certæ diei permovere conaturus sit. Interim Rex in integro rem teneret, & Cæsari quantum posset correctionem diplomatum persuaderet.

Danus Suecis magis fit suspectus. §. 87. Dum ista agitantur, Daniæ Rex Suecis indies magis suspectus fiebat, immodici in Cęsarem studii. Jactabatur ab ipso ejusque ministris; Hollandos & Italos ad fœdus Suecorum cum Gallis nihil spectare; si hoc obtentu Sueci pacem extrahant, Regem junctis cum Cæsare viribus Suecos ad eam amplectendam compulsurum. Miseriis Germaniæ tandem aliquando subveniendum. Satius esse qualemcunque pacem habere, & reliqua tempori emendanda committere, quam exteris prædæ exponi. Cęsarem in pacem pronum, quam soli Sueci remorentur in Gallorum gratiam, quorum intersit Germaniam nunquam tranquillari. Igitur utile fore Suecos Germania dimoveri. Consumtam Regis patientiam, & ad alia ipsi consilia descendendum. Satius esse in aperto bello, quam tali statu vivere. In Suecia militari ætate exhausta, præter seneciones, fœminas, & pueros neminem superesse; ut non sit, quare tantos spiritus Sueci gerant.

Salvii cum Danis disceptatio. 4. Dec. §. 88. Porro Rex insuper habitis, quę Salvius circa diplomata Cæsarea monuerat, ab hoc statim postulat; ut diem tractatibus inchoandis dicat, quo facto diplomata invicem permutari posse. Curtium enim de amovendis omnibus scrupulis confirmasse, cui ipse plenam fidem adhibeat. Cęsarem circa omnia, quæ ad promovendos tractatus ab ipso postulata fuerant, facilem se exhibuisse. Unde cum Salvius ferre non posset, Danum velut pro tribunali secundum Cæsarem calculum ferre, Suecosque protra-

10. Dec. ctæ pacis damnare, Regi prolixe respondet: Moram honestæ & tutæ paci non à Suecis, sed unice à Cæsare allatam. A Suecis omnia, quæ conventui ordiendo faciunt, citra tergiversationem exhibita; contra postulata sua quantumvis æquissima à Cęsare vario obtentu elusa. Vitia diplomatum fidem facere, Cæsarem haut omnes scrupulos amovisse, ut is ita plane absolvi, Regina damnari mereatur, si hujus Legati tam fragili fundamento diem conven-

tui nuncupare dubitent. Cum Cæsar post tot disceptationes novos subinde scrupulos moveat, 1638. veteres recoquat, sat indicare, pacem sibi cordi non esse, sed potius ut dominatum suum in fraudem omnium Europæ statuum firmet. Addebat; ne ægre ferat Rex modicam adhuc dilationem postulari, sed potius autoritate sua ad removenda omnia obstacula utatur. Hasce literas Salvius ipse Reventlovio, & Cleemo tradebat, velut privato sermone de minacibus Danorum in Suecos dictis tangens; quas isti justo asperiores censebant, & quibus aperte nimis Regi contradiceretur. Eaque de re apud Anglicum Legatum Rowium querebantur, confirmantes, Regem gravissime offensum iri, & negotium pacis plane abjecturum. Id quod Rowius per Rustorfium Salvio significat, ut literas istas aliis lenioribus commutet; addito, Regem Cæsari scripto promisisse, si tractatus non successerit, se armis sumtis cum hoc adversus Suecos junctum iri: Cæsarem vicissim prorogationem vectigalis Glucstadiensis concessisse. Igitur Salvius priores literas excusat, 15. Dec. velut quibus hautquidquam Regi contradicere voluerit. Nam Cæsarem quidem circa illa annuenda facilem forte fuisse, quæ Rex desideraverit; Reginæ postulata locum perinde non invenisse. Rogabat, ne sibi imputetur, quod negotium pacis non ita expedite succedat, sicuti fieri possit, si Regina Gallico illigata fœdere non foret. Se apud Avauxium nulli operæ parsurum, ut quamprimum dies conventus inchoandi definiatur.

Status pacis circa finem anni. §. 89. Is status tractatuum pacis erat circa finem anni. Inter mediatores Lauenburgici Viennæ initio dilati fuerant, quoad Curtius de facie rerum propius exponeret. Hic cum de Salvii erga Danum declaratione nuntiaret, formulæ à Regis Legatis conceptę frustra erant. Et aperte jactabant Lauenburgici, quod vocabula *nondum reconciliati*, & *per Regnorum Legatos* diplomati inserta fuerint, id unice Danię Regi in acceptis ferendum, qui facile id posse admitti judicaverit: se quidem culpæ heic immunes esse. Incusabant Salvium, quod cum de alternativa proposuisset, post per Danorum negotiationem eadem destiterit, & communi diplomati adquieverit. Contra Cæsarei neglectis Lauenburgicis soli Danicæ mediationi se videbantur addixisse, quod sperarent, Cæsarem Dani opera lautiores conditiones adversus Suecos obtenturum, cujus maxime intersit, Suecos quam tenuissima satisfactione in Germania potiri. Ac si Soecia oblatas conditiones respueret, sperabant se effecturos, ut Danis Suecisque bello implicitis Cæsares res Germaniæ pro lubitu temperare posset. Quod consilium Curtius vehementer urgebat. Qui &, cum Penzius postremum Legatos Regis ad diem conventus nominandum impelleret, Hamburgum ipse accedebat, non quod non prævideret ob incumbentes tunc difficultates nihil effectum iri, sed ut apud Ordines Inferioris Saxoniæ eo speciosius jactare posset; se usque eo descendisse, ut fœderatis Regibus ad pacem permovendis Hamburgum ipse adierit; Ordinesque tanto acrius ad bellum in Suecos sumendum stimularentur. Qui tamen idem, cum de capto Brisaco innotuisset, dixerat; Cæsarem salva dignitate longum intra tempus ad tractatus accedere non posse. Alias Sueci Cæsarea diplomata facile admisissent, interposita protestatione, diemque conventui dixissent, nisi Avauxius obstitisset, à quo per fœdus in tractatibus pacis Salvius disjungere se non poterat. Qui & in declarationibus suis semper ad communicationem cum isto provocaverat, easque conditionibus circumscripserat, ut via semper pateret ad emendandum, quæ tempus rerumque conditio, aut superiorum jussa corrigi jubebant.

1638. In conventu Coloniensi acta.

§. 90. Quæ Coloniæ isto anno circa pacem agitabantur, hæc fere erant. Declaraverat Galliæ Rex Ginetto Cardinali Pontificu Nuncio, se Legatos Coloniam non missurum, ni Hungariæ Rex omnibus ipsius foederatis salvos conductus exhiberet, & cumprimis Germaniæ Principibus; ac ni pro Belgis justa forma Hispanus eosdem expediret; id quod hactenus obtineri non poterat. Tandem Ginetto diligenter instante Cæsar promittebat, se Legatis suis Coloniæ in mandatis daturum, ut etiam pro Germanis Principibus diplomata tradant; ea tamen lege, ut horum deputati omnia per Legatos Regios agant. Unde spem concipiebat Ginettus de negotii successu, quod Rex promisisset, si foederatis suis diplomata tradita forent, se quoque salvos conductus pro Cæsareis Legatis, tum Legatos Coloniam missurum. Sed quia metuebat, ne moti circa formulam diplomatum & plenipotentiarum scrupuli tardius hinc inde scriptitando tollerentur, per Nuncium Pontificis in Aula Gallica proponit, ut si Rex utique ante diplomatum traditionem Legatos Coloniam mittere nolit, alium saltem ministrum cum plenipotentiæ & salvi conductus formula ablegaret, qui præsens cum Cæsareis & Hispanis Legatis ista omnia adornaret, ac tandem ea permutaret, amputandis moris, & ut Legati statim ad pacis negotium accedere possent. Id quod Rex annuebat, modo constaret, Cæsarem & Hispanum suis Legatis injuncturos diplomatum formulam exhibere, & rite examinatam demum permutare. Paulo post Gratio, qui Lutetiæ nomine Reginæ Sueciæ super maturandis tractatibus instabat, Rex demonstrabat; se litem, quam Ferdinando super Cæsareo titulo moverat, remissurum, si iste pro utriusque Regni foederatis, & adhærentibus Salvos conductus dare velit. Sed cum Grotius instaret: opera daretur, ut istis aut eorum Deputatis cum Legatis Cæsareis per se agere liceat; reponebatur, circa id frustra hactenus laboratum, & si denuo idem moveatur, inutilibus moris occasionem præbitum iri. Quod & Gratius tandem admittebat, cum id, quod Cæsar contendebat, & Gallus jam annuerat, Reginæ citra fraudem videretur; quin ex dignitate potius futurum, si sociorum negotia, per ipsius Legatos
6. Dec. peragerentur. Mittebantur tandem Coloniam à Cæsare diplomata pro Legatis Regiis & foederatis, eadem cum Suecicis formula; quorum exemplum à Ginetto Hamburgum transmissum Avauxius magis fere probabat, quam à se ipso conceptam formulam, & præter vocabulum *nondum reconciliatos*, nihil desiderabat. Sed quæ pro Hollandis transmissa erat formula non satisfaciebat. Nam etsi Hispani rebelles ipsos non vocarent, quod ipsi cupiebant, sed Hollandi adspernabantur; tamen neque liberos populos eosdem declarabant, uti Hollandi postulabant, Hispanis abnuentibus: sed temperamento quodam ipsis sub communi vocabulo foederatorum Regis cavere volebant. Sed quia tractatu induciarum alia formula horum Legatis cautum fuerat, nunc postulari ab ipsis non poterat, ut diversam admitterent. Igitur rejecta ista formula petebatur, ut quæ tractatu quondam induciarum data fuerat, in præsens repeteretur.

Super induciis acta.

§. 91. Super induciis paucula isthoc anno movebantur. Proposuerat eas ab initio Pontifex. Inde jussu Reginæ de iisdem Hugo Grotius Lutetiæ cum Chavignio sententias contulit. Ubi hic mirum sibi videri ferebat, quod Sueci sperare ausi forent, tantundem subsidiorum à Rege per inducias se accepturos, quam bello promissum foret; cum illæ in longum tempus sint ineundæ, & multo minus expensarum quam bellum requirant. Cui Grotius; Induciis bellum non tolli, nec Sueciam onere levari; cum hoc gravius forte incubiturum; quod retinenda per Germaniam loca justo fere exercitu sint insidenda, sublata ex hostico tributorum materia. Chavignius censebat; conveniri invicem posse, quo copiarum numero limitanea utrinque loca sint firmanda. Grotius contra; id Suecis æque intutum atque Hollandis, qui suis induciis necessum judicaverint stipulari, ut integrum sibi foret, quot vellent copias custodiendis finibus retinere; eoque Henricum IV. Regem subsidia illis induciarum tempore numerasse citra imminutionem, quæ per bellum dederat. Cum Chavignius exciperet; hasce inducias tanto tutiores fore, quod qui eas inirent, plures, viribusque validis forent, ut hostis non facile illas infracturus sit: regerebat Grotius; loca, quæ Sueci retenturi sint, ita longe à sociis suis dissita, ut non horum; sed Sueciæ viribus securitas illorum nitatur. Tandem Chavignius ducenties mille unciales annuos offerebat, multis infinitas Regis expensas memorans: & longius videbatur processurus, nisi quidam Petrus Smaltzius, qui mandata Grotio è Suecia attulerat, vana in hunc emulatione Gallicis ministris spem fecisset: Reginam de postulatis suis aliquid remissurum, ac mandata Grotio data prodidisset. Injungebatur post Avauxio, ut cum Salvio Hamburgi de induciis tractationem susciperet, non plus tamen quam ducenties mille unciales offerret. Quam summam cum Sueci adspernarentur; inutile habebatur de istis agere; cum præsertim præliminaria pacis fervěrent, quæ facilius, quam induciæ, processura videbantur, cum hæ tamen bellum duntaxat suspenderent, & velut adpararent. Quanquam autem Richelius credebatur inducias, quam pacem malle, quod pace reditus Reginæ matris evitari non posset, quem ipse magnopere metuebat; & quod per inducias Lotharingiam, & alia Gallis occupata loca retinere cupiebat, quæ pace restituenda forte erant: Ordines tamen Germaniæ censebant, inducias certissimum ipsorum exitium post se tracturas. Unde & Suecis illarum tractatus declinandi videbantur, quoad ulla spes pacis obtinendæ superesset.

92. Eodem anno Daniæ Rex per Petrum Wibium Holmiæ postulabat, ut præsidium Suecicum Wismaria deduceretur, obtentu periculi, quod Arctois Regnis immineat, si quis extraneus eum portum in potestatem redegisset. Id Cæsarem Hispanumque jam dudum varias per artes agitasse. Eadem Dux Meclenburgicus ingerebat. Enimvero Rectores Sueciæ contra ostendebant; eam ipsam non postremam fuisse causam belli à Gustavo Rege quondam moti, quod animadverteret, infessa Wismaria fundamentum ab Austriacis poni Septentrionem infestandi: nec eo tempore aliud medium malo illi antevertendo fuisse. Eo minus nunc consultum, id oppidum Meclenburgico custodiendum credere, nutibus Cæsaris obnoxio, & cui de sua ditione nondum satis sit cautum. Ei forte ad tempus à Cæsare caveri posse, illudendis aliis. Sed ubi occasio arriserit destinata sua exsequendi, vetera in ipsum, Pomeraniæque Ducem edita exempla facile repetiturum. Neque enim temporibus licet paululum mutatis consilia & destinata apud Austriacos & Hispanos ideo alterari. Reginam insuper bello adhuc urgeri à Cæsare & veterum parte sociorum; quæ absurde factura sit, si speciosis promissis capta, quæ manibus teneat, amittere, & ultro in angustias se redigere velit. Recenti specimine adparere, quid præsidium Ducis Rostochio impositum Suecis profuerit, quo Gustavus Rex ultro cesserat. Has ob rationes postu-

Danus Wismariam evacuari postulat.

lata

1638. lata Dani abnuebantur, ifque rogabatur; vitio Reginę non verteret, si ejusmodi cautioni non fidat, & commoda sua è manibus sibi extorqueri haut patiatur, quoad tuto id à se fieri posse adpareat.

Danus copias conscribit.

93. Idem porro Rex, cum Suecicus juxta ac Cæsareus exercitus in vicinis mari oris hæreret, non modicas copias; undecies mille ferebantur, collegerat, adscitis præcipue Suecicis desertoribus, & qui infensi Suecorum militiam abdicaverant ductoribus. Obtentui sumebatur; Gallasio se obstiturum, ne per Holsatiam hospitia capiat; id quod iste minari videbatur. Nam si Gallasio id indulgeatur, Banerio quoque paria tentandi libidinem subituram. Se quidem neutri ludibria debiturum. Ista arma Suecis magis quam Cæsareis suspecta erant, quod Penzius Comes à Rege Viennam missus Wismariam & Rugiam insulam in feudum à Cæsare isti petierat una cum continuatione vectigalis Gluckstadiensis; vicissim Danum Suecis aut pacem persuasurum, aut tergiversantes vi compulsurum.

Danus in Suecos est iniquus.

Quanquam autem nondum judicari posset, Danum certo decrevisse Sueciam aperto bello petere; præsertim postquam Vinariensis tam splendidis victoriis potitus esset: tamen si expenderetur; qualem ipse circa mediationem pacis gessisset, & quæ ipsius ac ministrorum familiaritas cum Suecorum hostibus aut invidis, nimis quam aperte in adversam partem inclinare deprehendebatur. Nec dissimulandæ amplius invidiæ, odioque in Suecos par erat, cum mediatorem se pacis ferret, Suecorum actiones & consilia contemni, ac damnari traducique non ab hoste magis, quam mediatore; velut eandem adversus istos causam ageret, aut paribus in Suecos odiis arderet. Omnes Suecorum rationes, etsi toti orbi probitæ, & quæ ad ipsam quoque Daniam spectabant, reprobantur. Nihili fiebat existimatio eorundem, quæ huic bello innexa erat, & quid Regni Sueciæ salus exigebat. Ita à Dani mediatione nihil glorię, securitatis, aut emolumenti expectandum erat. Quin contra patebat, id ab ipso agi, ut è Suecorum sanguine & sumtibus, quin eorundem dedecore ac damno commodum suum quæreret. Jam abductum Warnemunda Cæsareum præsidium; prohibitum per armatas naves vectigal, quod foedere à Meclenburgico Sueci stipulati fuerant; cum magna Saxonicorum Ordinum parte Foedus contra Suecos initum, ut media hisce adimeret exercitum sustentandi, & Inferiore Saxonia eosdem penitus arceret. Adparabat etiam secretum ipsi foedus cum Meclenburgico esse ad defensionem Rostochii; quo initio facto forte in Pomeraniam quoque pedem promoturus erat; quod crederet, durioribus Suecorum rebus impune ipsi fore his pro libidine insultare. Nec obscure minabatur, ni ad ipsius placitum pacem vellent inire Sueci, se vim iisdem illaturum; Ita sub specie amicitiæ longe periculosius adversus Suecos bellum gerebat, quam ipsi hostes professi.

Dani Suecos in freto Oresundico vexant.

§. 94. Idem porro circa ea, quæ rem maritimam spectabant, velut pro imperio agere & loqui; plenum sibi maris Baltici dominium vindicare, in freto Oresundico Suecicos cives variis injuriis vexare, & vectigali suo servitio ipsos subjicere, ut omnia rem augendi media iisdem adimeret, & Sueciam sibi plane tributariam. Et ne conatibus hisce color deesset, veteres rationum libros evolvi jubebat, & quanti Suecorum in freto immunitas sub Carolo IX. & Gustavo Adolfo Regibus fuerat, tantundem nunc quoque ac non amplius istis indulgendum censebat. Nam cum nunc duplo plures merces Suecicæ fretum transeant, quam istis temporibus, necessum esse magnam partem alienarum mercium pro Suecicis venditari defraudando vectigali. Sed reponebatur; istis temporibus Suecorum commercia magnam partem intra Borussiam & Germaniam substitisse, quæ nunc flagrante bello Germanico in Hollandiam, Angliam, Scotiam & Galliam transierint: ferri fodinas in Suecia indies magis excoli; nec uti ante hac rudis ferri massas Gedanum avehi, sed omne ipsa in Suecia in perticas cudi. Nunc quoque plus vini, aromatum, ac peregrinæ materiæ vestiariæ in Suecia consumi, quam olim. Quæ etsi manifesta forent, ea tamen à Danis flocci fiebant, qui vexandis Suecis novas in freto inquisitiones instituerant, ac *certificationibus*, quas vocant, Suecicis in dubium vocatis naves sistebant, litibusque irretiebant. Queis ullus prætextus hærebat; una cum mercibus publicabantur; ubi calumnia nullum invenerat locum, dimittebantur cum maximo temporis lucrique dispendio. Accedebat publicanorum intoleranda insolentia, & acerba verborum asperitas. Nec apud judices, ipsumque Daniæ Senatum vexatis auxilium; qui petulantiam publicanorum probabant, alebantque, ac querentibus ultro ludibria addebant. Inter alias navis è Lusitania veniens, utut legitimis certificationibus instructa, ad vectigal solvendum adigebatur. Pernaviensis navis frumento onusta sesquialtero plus, quam vehebat, exsolvere cogebatur obtentu majoris mensuræ quam Rigensis, cum id discrimen vix decimam sextam partem faceret. Magna vis tormentorum & tuborum ferreorum, quam Ludovicus Geerius in Hollandiam missurus erat, detenta. Ex alia navi Jacobi Mieleri, quæ in Scotiam tendebat, itidem tubi sublati; cum tamen eodem tempore par genus armorum, quod Gedano veniebat, citra scrupulum transmitteretur. Has injurias etsi Suecis statim exsequi licuisset, tamen iniquitas temporum, & gravissimum, quo distinebantur, bellum istas tantisper dissimulare subigebat, quod alio Regni statu factum non fuisset; præsertim cum Galli & Hollandi non modicas Anglorum insultationes hactenus tolerassent. Strœmfeldio tamen apud Danos Residenti injungebatur, modestis verbis indignitatem istam demonstraret, & quam hæc pactis, amicitiæque repugnarent, utque Dani istis remedium adferre vellent. Sed & prohibere studebant Rectores Sueciæ, ne circa certificationes fraudis quid admitteretur, neve Danicis civibus in Suecia injuriæ quid inferretur; si forte ultro injuriarum desistere vellent Dani, aut ad melius eosdem convincendos. De cætero nihil pusillanimitatis præ se ferre; sed arma terra marique parare; interim & fiduciam sui, & animum amicitiæ colendæ pronum adversus Danum ostentare. Banerio quoque præcipiebatur, omnem occasionem declinaret, ne res ad manus veniret; & læsiones non enormes tantisper dissimularet, ne iniquis temporibus in bellum prorumpere necessum foret, quo ad efficacius remedium istis malis adhibere daretur. 9. Dec.

§. 95. Cum Polonis eo anno apertæ hostilitatis nihil. Sed subdola pax suspectabatur, quod rumores ferrent, inter Cæsarem, Poloniæ Regem, & Brandeburgicum id agitari, ut de improviso exercitus Livoniæ immitteretur; quo fine delectus per Poloniam, & Silesiam haberi dicebantur. Quæ consilia tamen Vinariensis successus dissipabant, quod Cæsareæ copiæ eo destinatæ, ad Rhenum avocarentur. Non indignum forte memoratu est, eo anno Legatum Polonicum Reyum, cum ex Anglia redux Hamburgum adpulisset, Salvium se invisentem admisisse, omnique honoris genere prosecutum esse, qui Regis Legatis deferri solet. Id quod antea Zawadskius Grotio, & Camerario Polonica.

 abnuerat.

1638. abnuerat. Cujus inhumanitatem hicce Reyus vehementer improbabat, Sacrificulorum istum Legatum, non Regium adpellans. Idem alias de aula Anglicana sinistre loquebatur; nil se ibi reperisse præter Hispanicam calliditatem, ac Hispanorum ibidem factionem præpollere, ut Suecis nihil auxilii inde sit expectandum. Negatus isti accessus ad Regem fuerat, quo nomine idem Anglos irridebat, quod cum spretæ neptis formam tantæ injuriæ loco accepissent, eam non potius prudenti dissimulatione texerint, quam tantopere exaggeraverint, nulla ulciscendi facultate. Fatebatur quoque is Polonum à Cæsare instigatum ad exigendum Gedani portorium, quo istum oblique simultatibus cum Suecis, Danis, Hollandisque involveret, & ab horum amicitia averteret. Cum addidisset, Regem valde amare gentem suam, Suecicam innuens, Salvius ridendo id eludebat.

§. 96. Eodem anno missus à Ragozio, Henricus Bisterfeldius Gedano in freto Oresundico adpulerat. Unde ad Rectores Sueciæ scribebat; Camerario in mandatis darent, ut consilia cum ipso conferat. Inde in Hollandiam ibat, quod ita ipsi à Ragozio injunctum foret, primo Arausionensem Principem accedere, quem is fidissimum sibi amicorum habebat, & quia Hollandia in medio foederatorum sita est. E consilio Arausionensis hinc in Galliam primo abibat, velut ubi res pecuniaria maxime in expedito sit, Unde Hamburgum regrediebatur, consiliis cum Salvio collatis. Habebat ad Oxenstiernam Cancellarium fiduciarias literas, nulla de cætero tractandi, aut concludendi facultate; eoque in Sueciam proficisci nolebat. De conditionibus tamen, quas Ragozius postularat, sat aperte disserebat. Inter quas præcipua erat, quod censeret, trecenties mille uncialibus subsidio annuo contentum ipsum fore; cujus dimidium jam Gallia obtulerat, altero dimidio inter 1638. Sueciam, Angliam, & Hollandiam partiendo. De sex millibus peditum Germanicorum, qui sumtibus fœderatorum conscribendi, ac subinde suplendi forent, Ragozium remissurum putabat. Quanquam autem Betlenus quondam, & hactenus Ragozius parum serio rem egisse deprehensus erat; & quæ Superiore anno Meerbottus proposuerat, ob defectum idonei mandati insuper habita fuerant: tamen quia jam rumor erat, Ordines Hungariæ Cæsari offensos conventum agitasse, cui Ragozius interfuerit; & alium conventum ad mensem Septembrem Cassoviam indixisse; res non spernenda videbatur, si Ragozius Ordinesque Hungariæ permoveri possent, ut aperte in partes descenderent. Unde tam à Salvio, quam Gallico & Anglico Legato spes ipsi fœderis facta est: & tanti judicabant Sueci sexaginta millia uncialium annua in Ragozium expendere. Banerio quoque injungebatur, ut commercia literarum cum Ragozio coleret. Ad quem etiam Salvius scribebat; 8. Oct. vicinorum securitatem in æquilibrio Germaniæ fere verti; ac ni Austriaca Domus intra limites æquitatis coërceatur, ut cæteri Ordines vires librare possint, sed isti horum libertatem opprimere concedatur; dubium non esse, quin eadem impellente ambitione longius grassatura, libertatemque Europę pessundatura sit. Ea causa Gustavum Regem in arma compulsum; nunc quoque Gallos, Anglos, Hollandosque permotos, ut de communi foedere ineundo agitent; cui tanto cupidius nomen Ragozium dare, quo propius ejus parietibus incendium advolvatur, eique sistendo cum Suecis operam conjungere par sit. In Angliam inde Bisterfeldius tendebat, suadente Rowio, & quod in eam nationem ob communia sacra magis propenderet.

SAMUEL

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER UNDECIMUS.

E P I T O M E.

Ordinum Sueciæ decretum super pace; 2. *Super Dani injuriis, & Poloni machinationibus: super tumultibus in Westrogothia: super educatione Reginæ, & morositate Reginæ matris.* 3. *Facies belli sub initium anni.* 4. *Banerius Albim transit.* 5. *Ejus destinata. Helmoldus Wrangelius cum sua legione ad Suecos transit. De Salis vapulat; ut & Saxonici.* 6. *Banerius Freibergam frustra obsidet.* 7. *Prælium ad Chemniciam.* 8. *Freiberga incassum tentata. Mansfelda & Pirna capiuntur.* 9 *Banerius omissa Dresda in Bohemiam progreditur.* 10. *Albim ibi transit. Cæsarei vapulant.* 11. *Banerius Pragæ exercitam admovet.* 12. *Difficultates, quæ Banerium premebant.* 13. *Cæsarei apad Glatzium vapulant. Saxonici Pirnam frustra tentant. Hatzfeldii inanis conatus. Saxonici iterum Pirnam invadunt. Caterva Suecicorum intercipitur.* 14 *Hatzfeldius in Misniam tendit, Hungari vapulant. Banerius in Misniam regreditur. Hungari denuo vapulant, Pirna à Saxone frustra oppugnatur. Eadem à Banerio munimentis nudatur. Slangius duas Saxonicorum legiones delet.* 15. *Banerius Pragam tentat.* 16. *Saxonici Budissinam occupant. Iidem a Suecis intercipiuntur.* 17. *Cæsarei copias undiquaque contrahunt. Cæsarei exercitus conditio. Suecici exercitus difficultates.* 18. *Acta per Pomeraniam. Demminam recuperatur. Stralsundenses militem conscribunt. Ordines Pomeraniæ conventum agitant.* 19. *Landsberga frustra tentatur, Brandeburgicorum legio opprimitur. Landsberga expugnatur. Sueci in Silesiam irrumpunt.* 20. *Stalhantschii per Silesiam gesta.* 21. *Sueci Driesena potiuntur.* 22. *Iidem Plauenam capiunt: Dœmitzam frustra tentant: Ruppinum occupant, quod Brandeburgici frustra oppugnant.* 23. *Gesta per Westphaliam.* 24 *Kœnigsmarckius Westphalicis copiis præficitur. Is hostilem legionem intercipit. Gleichensteinam arcem capit. Præsulem Herbipolensem argento emungit.* 25. *Inferiorum Saxonum conventus. Eorundem decretum. Rex Daniæ conjunctionem armorum dissuadet.* 26. *Idem neutralitatem pro Domo Luneburgica urget. Rectores Sueciæ respondent.* 27. *Luneburgici cum Banerio de neutralitate agunt. Temporaria cautio.* 28 *Formula neutralitatis concipitur.* 29. *Sueci conventa ratihabent. Luneburgici moras nectunt. Iidem novas difficultates movent.* 30. *Luneburgici Hildesiam restituere jubentur. Dux Georgius offensam in Cæsarem concipit.* 31. *Suspecta Inferioris Saxoniæ ad Banerium legatio.* 32. *Banerii responsum.* 33. *Dux Georgius nutat. De tertiis partibus formandis machinationes.* 34. *Cæsar tractatum cum Landgravio non plene ratihabet. Hæc in bellum propendet.* 35. *Melander est suspectus. Landgravia de conjunctione agit.* 36. *Hassi movent, sed non promovent.* 37. *Iidem res suas agunt.* 38. *Dux Bernhardus multa Burgundiæ oppida expugnat. Lotharingi vapulant.* 39. *Ducis cum Gallis discordia.* 40. *Quæ ipsius progressus impedit. Dux Bernhardus à Cæsare tentatur.* 41. *Idem morbo corripitur; & moritur non sine veneni suspicione.* 42. *Deliberatio Rectorum Sueciæ super Vinariensi exercitu.* 43. *Gallici Legati mens & negotiatio super eodem.* 44. *Anglicus Legatus, & Rastorfius Palatinum Electorem commendat.* 45. *Vinarienses de fide in Sueciam testantur. Testamentum Ducis aperitur.* 46. *Erlachius imperium exercitus suscipit. Vinarienses in Palatinatum descendunt.* 47. *Wilhelmi Ducis consilia.* 48. *Palatini Electoris conatus.* 49. *Galli argentorem agunt.* 50. *Vinariensis exercitus inclinatio. Mockelii consilia.* 51. *Gallici ministri mentem suam dissimulant.* 52. *Cæsar Vinarienses captat.* 53. *Gallorum artes prævalent. Eorum prima propositio. Altera Gallorum propositio* 54. *Ductores pactum abnuunt. Tertius congressus. Galli voto suo potiuntur.* 55. *Gesta Vinariensium Gallis junctorum sub Longuevillio Duce. Illis in Palatinatum descendentibus Bavarici occurrunt. Aliquot oppida Vinarienses capiunt. In Rhingovia vapulant. Eorum misera conditio. Rhenum transeunt.* 56. *Fœdus commune friget. Anglici Legati sermones. Gallici Legati judicium.* 57. *Fœdus cum Palatino hæret.* 58. *Anglicus Legatus formulam fœderis exhibet.* 59. *Elector Palatinus*

1639. *tinus in Gallia detinetur. 60. Motus animorum ob detentum Palatinum. 61. Angli classi Hispanicæ favent. Ejus classis intentio. 62. Rectorum Sueciæ de pacis negotio judicium. 63. Tractatus pacis circa salvum conductum hærent. 64. Daniæ Rex Sueciæ Rectores tentat. Hi respondent. 65. Darius diem tractatus inchoandi dici postulat. Sueci tergiversantur. Danus Hamburgi eadem urget. Diplomata non emendantur. Dani mediatio friget. 66. Secretus inter Curtium & Salvium tractatus. 67. Lauenburgicorum circa secretos tractatus negotiatio. Formula pacis à Lauenburgicis proposita. 68. Salvio isti tractatus non displicent. 69. Absurda Lauenburgicorum postulata. Suecorum de iis judicium. 70. Secreti tractatus cum Banerio in Bohemia instituuntur. 71. Senatus Suecis de his tractatibus judicium. 72. Cæsareorum cum Banerio negotiatio. Ea per Cæsareos divulgatur. Calumniæ in Banerium. 73. Is in Salvium irritatur. Banerii postulata. Cæsarei liberaliter annuunt. Tractatus unus alterum impedit. 74. Cæsarei ulterius rem in speciem urgent. 75. Rectoribus Sueciæ tractatus isti sunt suspecti. 76. Super induciis acta. De neutralitate Ligæ concedenda. 77. Super Westphalia Gallorum propositio. 78 Querelæ Gallorum de Grotio. 79. De oneribus Catholicorum. De induciis Gallorum cum Hispanis. Galli naves à Suecis petunt. 80. Acta cum Rogozio. 81. Irruptio Hermanni Bothii in Livoniam. Senatus Sueciæ ad Senatum Poloniæ eo nomine scribit. Poloni culpam à se amoliuntur. 82. Dani vectigal ad Warnemundam tolli volunt. Sueci respondent. 83. Dani Suecos in freto Oresundico vexare pergunt. Danorum in Suecos inclinatio. 84. Hollandi fœdus arctius cum Suecis affectant. 85. Commercia Persica Holsatorum expirant.* 1639.

Ordinum Sueciæ decretum super pace.

INitio anni tricesimi noni necessum videbatur Rectoribus Sueciæ apud selectos Ordinum Regni Arosiæ convocatos exponere, quibus difficultatibus pacis negotium adhæresceret: tum de Dani iniquitate atque injuriis, Polonique machinationibus, & quid consilii adversus ista capessendum foret. Ubi re mature expensa decretum fuit; operam dandam, ut patria quamprimum molestissimo bello emergat, modo honestis & tutis conditionibus pax obtineri queat. Id tamen enixe contendendum, ut Cæsar salvo conductu prosequatur illos, qui cum ipso in gratiam redire, & ad Pragensem pacem amplectendam coacti fuere, quo sacra Protestantium, & libertas Ordinum rite constitui ac firmari possit. Quod si tamen Cæsar nullo modo huc descendere velit, eam quæstionem ad ipsos tractatus rejiciendam, & commentum pro solis non reconciliatis acceptandum, interposita protestatione, & ut isti negotia sua per legatos Suecicos expedire queant, postquam id impetrari non potuit, ut per se ipsi cum Cæsareis Legatis tractare queant. Ut tamen in his & aliis junctim cum Galliæ agatur. Cæterum his postulatis insistendum quantum detur; ob eadem tamen, ut & incongruos Ducis Bernhardi, & Landgraviæ salvos conductus, tractationem non abrumpendam. De sociis Galliæ extra Germaniam placebat; quoniam ipsi tractatus junctim cum Gallis ordiri ac finire per fœdus teneantur, ac ut hisce gratificentur, tum ob veterem cum Hollandis amicitiam, in quorum conservatione rationes quoque Sueciæ vertantur, de concedendo hisce commeatu quam diligentissime agendum: ita tamen ut Suecia ad hoc se non obstringat, nec fœdus Gallicum eo extendi patiatur. Diem ordiendis tractatibus, quem tantopere urgebat Danus, & ipsi quamprimum nuncupari cupiebant, ne tamen importuna festinatione socii alienentur; & circa præliminaria prius transigatur, declinandæ confusioni, quæ alias circa tractatus oriri queat.

Super Dani injuriis.

§. 2. Super Dani iniquitate circa negotium pacis, ac vectigal Oresundicum censebant; quæ citra magnum Regni præjudicium dissimulari queant, ad commodius tempus differenda, aut lenibus mediis amolienda esse. Crassioribus injuriis medicinam amicam adhibendam per monita. Residentis, per literas ad Senatum Daniæ, missa, solenni legatione, aut conventu deputatorum in finibus utriusque Regni instituto, prout pactis veteribus cautum est. Quibus si nihil proficiatur, videndum ut tempus extrahi possit, quoad Germanici belli moles amota sit. Interea conatus istius quantum fieri possit declinandos, & terra marique in omnem casum arma paranda. Eodem fine ducibus per Germaniam injungendum; ut & ipsi motus Dani probe observent, nec offensæ causam præbeant. Quod si tamen nulla ratio foret bellum evitandi, sanguinem, opesque pro conservatione patriæ promte offerebant. Quia etiam Polonus cum Sueciæ hostibus consilia miscere sentiebatur, classem insuper struens, ac vectigalia per Borussiam, & Curlandiam augens; itidem placebat, machinationes ejusdem accurate observari; ac oppida Livoniæ milite & operibus firmari; ut tamen pactis exacte observatis nulla offensæ occasio ipsi præbeatur. Præter ista monebatur circa tumultus, qui nupero autumno in Westrogothia & Wermelandia excitati erant ob recens introductum vectigal quod vocant, minus, & publicanorum asperitatem; moderatione & prudentia prævertendum, ne ista scintilla sufflantibus vicinis in vastum incendium exsurgat: compescendam si quæ fuerit publicanorum importunitatem; ac populo persuadendum, ut ob necessitates reip. ista onera libenter tolerent; quo fine & Sacerdotes exemplo atque doctrina: plebi præire jussi. Quia etiam fato functo erat Catharina Reginæ amita, quæ hactenus curam educandæ hujus magna cum laude obierat, dispiciebantur matronæ, quæ in istius locum subire possent. Quibus inter alia id præcipue injungebatur, Reginam adsuefaciant, ut ne affectus suos uni alicui mancipet, ab ejusque solius placito dependeat; quod Principibus è Domo Brandeburgica familiare fere compertum erat. Nam matrem ab educatione filiæ excludere dudum necessarium videbatur, querulam, & regioni juxta ac Nationi Suecicæ infensam; ne pari labe filiæ animum imbueret. Cujus actiones Rectoribus Sueciæ multis modis molestæ erant, quia & commercia literarum cum hostibus Regni alebat, & præterito anno invitis istis Gothoburgum profecta cum Danis suspecta colloquia, mox & cum Legato Danico Guldenlœwio miscuerat, ac neminem Suecum inter ministeria sua ferre volebat. Quæ ne in patriæ malum erumperent, Senatus ut prospiceret rogabatur.

Et Poloni machinationibus.

Super tumultibus in Westrogothia.

Super educatione Reginæ matris.

§. 3. Porro sub initium anni arma Suecorum hactenus in angustias redacta iterum diffundere se, & novo velut vigore animari cœperant. Hosti aliquandiu

Facies belli sub initium anni.

1639. quandiu id actum fuerat, ut Suecos ad oram maritimam inclusos commeatus, & pabuli inopia attereret. Qui sine nupero anno castra castris opposuerat, atque diu pertinaciter hæserat, quoad consumtis incassum propriis viribus loco cedere, ac locum quærere cogeretur reficiendis copiis, quæ vix instar exercitus amplius præ se ferebant. Quanquam enim consilium hosti fuerat hiberna per Inferiorem Saxoniam capessere, ejusque Circuli copiis sociatis denuo Suecos ad mare compellere, aut saltem transitu Albis arcere, frustra tamen id fuerat, eoque longius discedendum, & ingratiis spatium Suecis dandum erat. Trahebat secum Gallasius miseras exercitus reliquias, nemini amplius formidandas. Brandeburgicæ quoque & Saxonis copiæ ad exiguum numerum attenuatæ. Suecicus contra miles, attritis licet vestibus ac tenui zona, sed animo viribusque vigens, vere flos virorum, jamjam terris imminebat, ubi ab exhaustis molestiis reficere, ac in posterum firmare se posset. In diversa parte Vinariensis non fortuna minus, quam virtute, & constantia Brisaccum tandem expugnaverat, victoque toties hoste clarus agebat. Ac spes erat, si ambo duces vim hosti cominus admotum irent, ipsum ad honestas pacis leges admittendas brevi compulsum iri.

Banerius Albim transit.

§. 4. Contraxerat Banerius exercitum circa Domitzam, sex peditum totidem equitum millibus constantem, ista arce occupata transitum sibi Albis firmaturus. Sed arcebat ad ipsa usque propugnacula exundans amnis, qui tenui glacie obductus ferendis hominibus non sufficiebat. Nec diu heic desidere extrema inopia sinebat, militis patientia jam ad canum & felium esum descendente. Igitur famelicam regionem fugitans ad Lauenburgum, Luneburgicis non obsistentibus, copias pontonibus trajicit. Ac ne provincialibus, qui sat amicos se Suecis exhibebant, molestus esset, Luneburgenses atque Hamburgenses commeatum poscit; quorum illi propriam inopiam excusabant, hi promte militi emendi necessaria copiam faciebant. Transgresso Albim Banerio à Ducibus Luneburgicis missus aderat Cancellarius Hacburgensis. Drebbernus: qui de mediatione Ducum inter Cæsarem ac Reginam, tum de neutralitate concedenda proponebat, percontatus simul amicus an hostis veniat. Cui Banerius: de mediatione mirum sibi videri, cum post abdicatum fœdus Suecicum Dux Georgius palam hostilia in Suecos exercuerit, detentis inter alia ipsorum machinis, & copiis istius aperto prælio adversus hosce decertantibus. Unde ipsi prius mediatore opus fore, quam bellantibus se interponere queat. Quod si tamen amicos se exhibeant provinciales, & commeatum militi suppeditent, modeste suos & amice transituros. De neutralitate nihil sibi à Regina in mandatis datum, nec ita repente istam annui posse; sed prius de conditionibus, & quomodo Duces vicissim Reginæ cavere velint, constare debere. Porro cum promissus à Luneburgicis commeatus, tarde exhiberetur, Banerius apud ipsos queritur; ni ultro detur, à milite sumendum minitans. Vicissim Ordines Inferioris Saxoniæ, & separatis literis. Luneburgici Duces postulabant, ut copias toto Circulo, præcipue Luneburgico agro deduceret. Quibus Banerius reponebat: Ipsorum postulata defensionis juri à natura concesso repugnare, cum ipsi utique vires cum Cæsare sociarint, ac Suecos variis modis lacessierint. Unde sibi vitio non vertendum, si paria reponat. Istæ moræ in causa erant, ut Banerii iter tardius procederet, eique per dies aliquot apud Ultzenam quiescendum foret.

Banerii destinata.

§. 5. Eadem porro duæ patebant viæ; una ad sinistram in Misniam & Thuringiam, ad dextram altera in Westphaliam, ubi collapsæ res præsentia ipsius quam maxime opus habebant. Sed quia Golzius Erfordiæ præfectus Suecorum ibi res in extremis agere significaverat, prævalentibus oppidanis, & præsidiarios inhumaniter habentibus, suis ibi subvenire constituit quod urbem istam in potestate tenere magni momenti judicaret. Igitur peditatum cum majoribus machinis in agro Halberstadiensi, & Goslariæ, Quedlinburgi, atque Ascaniæ sub Leonardo Torstensonio relinquit. Ipse raptim equitatum ducit, ut Salisium summum rei tormentariæ præfectum, qui hactenus circa Mulhusiam hæserat, opprimeret, Erfordiamque firmaret, tum si res ferret per Franconiam hibernantes hostes dissiparet. Etsi oculos semper ad Georgium Luneburgicum reflecteret, quo turbante facilis ad peditatum receptus erat. Nec destinatis dimovebatur, quod Vinariense, & Gallis in Burgundiam regressis forte universa Cæsareorum moles, ipseque Hatzfeldius sub vernum tempus in ipsum se effusuri viderentur. Adventantem Banerium Magdeburgica & Halberstadiensis ditio, cum Anhaltinis & Hercyniæ sylvæ accolis non sine gaudio excipiebant, quos omni immanitatis genere Cæsarei hactenus oppresserant. Garlebiam cum selecta manu præmittitur Johannes Wachmeisterus, quod oppidum Helmoldus Wrangelius tribunus cum quingentis equitibus, trecentis peditibus insidebat. Is quondam ob patratam cædem ad Brandeburgicos transfugerat; sed nunc omissa oppidi defensione cum omnibus suis Suecorum partibus accedit. Mittit inde Augustus Brunsuicensis Dux, qui Banerii iter Helmstadio averti, idemque belli molestiis eximi peterent. Quibus Banerius: itinerum ambages destinatis suis inutiles; nec ita de partibus meritum Ducem, ut istius ditionem usibus belli subtrahere debeat: quem potius decebat utilia Protestantium rebus consilia capessere. Interim Banerio nuntiatur, Salisium cum septem legionibus Mulhusa relicta Franckenhusam petiisse, Orlestrumque transmisisse. Huic persequendo iste Halæ Salam transit. Versus Bohemiam magnis itineribus properantem præmissus cum septem legionibus Pfulius inter Reichenbacum & OElsnicam adsequitur, ac commisso prælio profligat. Ipse Salisius, ac duæ peditum legiones, quę in vicum proximum esse receperant, cum tribunis Spiegelio & Bourreo, cæterisque ductoribus se dedunt ad octingenta capita. Capiuntur signa pedestria quindecim, equestria viginti sex. Hac clade Cæsareis illata Banerius, postquam Zwiccaviam præsidio firmaverat, Saxonicis copiis circa Freibergam imminebat. Sed illæ cognito istius adventu Dresdam versus se receperant. E quibus tamen quatuor legiones Stalhantschius, qui primum agmen ducebat, non procul Dresda deprehensas profligat, capto Schweinizio juniore tribuno, ejusque vicario, & sex turmarum præfectis, aliisque ductoribus, quinque simul signis. Qui cædem effugerant, in Dresdæ suburbia se receperunt.

Helmoldus Wrangelius ad Suecos cum sua legione transit.

4. Febr.

De Salis vapulat.

24. Febr.

Ut & Saxonici.

3. Mart.

§. 6. Inde Banerius Freibergam aggreditur, quam Haugwicius tribunus cum trecentis dimachis, ac multis metalli fossoribus, & agrestibus insidebat. Is vim illatam, & assultum tentantes Suecos strenue repellit, cæso tribuno Magno Hansonio, cum ducentis fere aliis, totidem sauciatis. Huic oppido liberando sub Buchaimio Comite valida manus apud Frauensteinam coiverat, quinque peditum phalanges septem fere millia explentes. Cum illis manum conferere Banerio sedebat, ni de Hatzfeldii motu certior factus esset. Igitur hoste à tergo ingruente anceps certamen, subire veritus Freiberga decedit; quo die inter velitandum

Banerius Freibergam frustra obsidet.

23. Mart.

20. Mart.

Bruxus

1639. Bruæus Comes capitur. Hostis peditum manu
oppido immissa statim Dippoldiswaldam recedit.
Banerius Cizam se confert, Hatzfeldium observa-
turus, simul ut Torstensonium cum peditatu &
machinis ad se arcesseret; inde iterum in hostem
moturus. Paulo post caterva equitum Lipsia erum-
pens subtribuni Roerscheidii ductu Duwalium
23. Mart. tribunum, & Gustavum Banerium Petri F. cum
aliquot inferiorum ordinum ductoribus Altenbur-
gi cepit. Schulmannus tribunus & Laurentius
25. Mart. Gribbius ægre ex arce evaserant. Vicissim Sue-
ci tribunum Ungarum Banerii cohorti prætoriæ
insidiantem ita exceperunt, ut è ducentis quin-
quaginta quos ducebat pauci effugerent, ipse tri-
bunus saucius caperetur. Alia manus quinquagin-
ta equitum non procul Altenburgo cæsa. Quin
passim Saxonicæ catervæ hinc inde vapulant. Ita
reviviscente Suecorum fortuna miles agminatim
ad Banerium confluebat. Apud Cæsareos contra
Gallasius imperium abdicaverat, in cujus locum
Cæsaris Frater Leopoldus Wilhelmus sufficitur,
cui Hofkirchius succenturiatur; qui brevi aliquot
Suecicorum millia in Cæsaris partes se pertractu-
rum per vaniloquentiam jactaverat. In Hispaniam
Hannibal Gonzaga mittebatur auxilia inde exci-
taturus. Nec minus per omnes Cæsaris ditiones
hæreditarias delectus militum fervebant.

Prælium ad Chemniciam. 6. April. §. 7. Banerius Torstensonio jam junctus cum è
captivis, qui magno numero adducebantur, co-
gnovisset, Cæsareas & Saxonicas copias sub Ma-
razino duce intra Zwiccaviam & Chemniciam hæ-
rere; necessum judicabat citra moram prælio de-
cernere, antequam Hatzfeldius iisdem jungere-
tur, qui per Eichsfeldiam & Thuringiam ingruere
3. April. nuntiabatur. Igitur Ciza movens Chemniciam
versus tendebat, cum captivorum indicio nosci-
tur hostem per hospitia sparsum quiescere, de ipsius
adventu ignarum; eoque multa adhuc nocte ca-
stra movet, dispersis se interfusurus. Ast hostis
sub vesperam ejus diei allato nuntio raptim copias
contraxerat, ac multo mane Chemniciam versus
4. April. se recipere constituerat. Banerius contra mature
Glaucham, inde Hohensteinam, ubi proximam
noctem hostis egerat, attingebat. Heic postre-
mum hostis agmen trecentis equitibus constans,
restiterat; quod statim in fugam compulsum cæ-
teris copiis prope Chemniciam progressis impingi-
tur. Sed dum Banerium per paludes angustata
utrinque via detinet, hosti spatium dabatur pugnæ
locum capessendi. Sinistrum cornu quod fere ca-
taphractis consistebat, post illas angustias cis oppi-
dum locabatur: dextrum longius trans fluentum
oppido cognomine consistebat. Banerius dimachas
suos equis desilire, & pedites in hostiles desultores,
qui angustias illas insederant, ire jubet. Quibus
cito pulsis superiorem locum occupat, subjectos-
que campos infestat, ac filatim equitatum tradu-
cit. Inde prætoriam, ac Torstensonii, Wach-
meisteri, & Wittenbergii legiones in sinistrum ho-
stium cornu ducit. Ubi ipse quidem cum sua le-
gione asperrime excipitur; reliquis tamen non mi-
nus acriter connixis obstantes fundit, fugatque.
Et quia à tergo duæ fossæ profunda uligine fugam
impediebant, atrox cædes editur, paucis ad dextrum
cornu effugientibus. Sueci reliquis suorum legio-
nibus accelerantibus magno impetu per flumen in
dextrum cornu ruunt. Sed diffuso è cæterorum
clade terrore ibi de fuga magis quam pugna cogita-
tur, quamvis ternæ angustiæ viam arctarent, post
quas commode explicare aciem poterant. Fugi-
entium tergis Sueci acriter inhærent, magnamque
stragem edunt; nec pauci Tzoppa flumine haurie-
bantur. Peditatus, qui in sylvam prope oppidum,
inde montana versus se recipere meditabatur, à
Stalhantschio, Slangio, & Hammersteinio cir- 1639.
cumventus conciditur. Ita totus fere exercitus ho-
stium deletur. Cæsorum cadaveribus integrum
milliare spargebatur. Captivorum mille quingenti
erant, quos inter summus excubiarum præfectus
Bucheimius Comes, tribuni Webelius, & Wan-
gelerus, subtribuni Paradisius, & Wachtmius,
ductores alii numero trecenti. Capta turmenta
sex, pedestria signa viginti unum, equestria qua-
draginta duo. Suecis ea victoria minimo stetit,
nisi Stalhantschii subtribuno sauciato, & Witgen-
steinio Comite præfecto turmæ cæso.

§. 8. Post paucos dies quieti datos Freibergam Freiberga
itur, num ea obiter, & recentis terrore cladis ex- frustra
pugnari posset. Sed id oppidum interea milite, & tentatur.
adparatu bellico firmatum erat, ut non nisi adhi- 10. April.
bitis obsidentium artibus expugnari posset. Unde
operæ pretium non visum ibi tempus terere; sed
potius erat bellum Bohemiæ infundere, hostique
facultatem adimere copias suas reficiendi. Inter Mansfelda
hæc Mansfelda arx munitissima in Suecorum ma- capitur.
nus perveniebat, obsidentium pervicacia, & quia 3. April.
obsessos pulvis pyrius defecerat. Suecis Freiber-
ga digredientibus cum Haugwicius tribunus in po-
stremum agmen erumperet, à Wittenbergio ma- 15. April.
le multatur, ac ipse ad necem saucius capitur. In- Et Pirna.
de Pirna invaditur, quæ octavo die assultu expu-
gnatur, strenue licet præsidiariis resistentibus;
quorum magna pars cæditur; reliqui cum præfe-
cto Libenœvio subtribuno in arcem refugiunt, ru-
pi editæ superstructam; qui oppidum & subjectos
campos telis acriter infestant. Banerio tanti non
erat vim admovere, sed lento obsidio expugnan-
dum oppidi præfecto commendat, præsertim cum
aquæ inopia eadem laboraret.

§. 9. Deliberabat inde Banerius Dresda in po- Banerius
testatem redigenda, quam annonæ caritas urge- Dresda
bat, intercepta Albis subvectione. Et jam impe- omissa in
raverat Elector oppido excedere, qui in annum ci- Bohemiam
baria sibi prospicere non possent. Contra videbat progreditur,
Banerius, ista mora Cæsareis spatium dari copias
suas reficiendi augendique; qui & omnem lapidem
moturi erant, quo Dresdæ subveniretur, & irru-
ptio Banerii in Bohemiam sisteretur. Et jam de
evocando Piccolomineo, & quæ per Superiorem
Germaniam hærebant copiis spargebatur. Quibus
coëuntibus idoneus locus Suecis erat capessendus
ad hostium vim sustinendam. Id quod in Misnia
& ad Albim fieri non poterat, summa tunc anno-
næ caritate. Eoque longius progrediendum, ubi
si res ita ferret sedendo hostis atteri posset. Ac di-
serte vetuerant Rectores Sueciæ ne diuturno obsi-
dio validorum oppidorum iste se implicaret. Qua
in re quondam à Georgio Luneburgico, & Cnip-
husio peccatum erat, qui pertinaciter Hamelæ ad-
sidendo rei bene gerendæ occasionem corruperant.
Dum ad Pirnam satagit Banerius, præmissus ab
ipso in Bohemiam Stalhantschius cum novem equi-
tum legionibus, quingentis selectis peditibus,
Aussigiam & Leutmericiam nullo præsidio firma-
tas occuparat. Melniccam assultu expugnaverat, 24. April.
cæsis duabus dragonum cohortibus. Sed & Ca-
rolus Gustavus Wrangelius cum valida equitum 20. April.
peditumque caterva Tetschenam arcem Albi im-
minentem in potestatem redegit. Eo tempore
Ebersteinii & Witztebii tribunorum copiæ in
Thuringia relictæ apud Saltzungam centum quin-
quaginta Croatas, ceciderant, viginti captis. Præ-
fectus quoque turmæ è Pfulii legione turmam
Croatarum trans sylvam Thuringicam oppressit,
Præfecto & quibusdam aliis Erfordiam abductis.
Cæterum Banerio propositum erat castra ad Leut-
mericiam munire, Albimque ponte navali jun-
gere; inde quantam posset Bohemiæ partem am-

plecti

1639.

plecti alendo augendoque exercitui; adeoque belli sedem in ditionibus Cæsareis figere, quo Cæsar domi suæ belli calamitates sentiret, atque Bohemi Silesiique in eundem concitarentur. Quo fine Joanni Lilliehæckio imperatum; assumtis è Suecia supplementis, quantum citra Pomeraniæ periculum fieri possit, in Silesiam irrumperet, ubi Glogovia Major, quæ ea parte prima occurrit, quinquaginta non amplius militibus custodiebatur; inde longius progressus lineam communicationis cum ipso aperiret, tum militum modestia, atque humanitate incolarum sibi animos conciliaret.

14. April.

Ipse quoque in castris ad Fribergam edictum typis excriptum promulgat, quo Bohemos hortatur, lares suos ne relinquant, sed militi necessaria præbeant, operasque sibi socient, durissimo servitio pressos veteri sacrorum libertati vindicaturo. Tum militi gravissimis pœnis interdicit, ne incolis ullam molestiam inferat, ductoribus quoque extrema interminatus, ni suos quisque intra disciplinæ limites coërceat. Cui tamen post contrarium edictum Cæsar opponit; quo suos monebat, ne Suecis aures præberent. Inde toto cum exercitu Leutmericiam pervenit, ubi aliquot per dies subsistit observandis hostium conatibus: qui excitis undique copiis ad Pragam in Monte Albo castra munierant. Hofkirchius vicariam summi ducis dignationem gerens Brandeisiæ ripam Albis tueri jubebatur. Ac palam quidem plurimum fiduciæ præ se ferebant Cæsarei, cladem apud Chemniciam elevantes, ac mox copias repellendo Banerio pares adfore. Tum & Saxoni spe certi auxilii animus additur.

Banerius Albim transit. 27. Maji.

§. 10. Ast Banerius cum locum trajiciendo Albi dispexisset, qua huic Mulda miscetur, ut Hofkirchio illuderet, exercitum in altera ripa Veterem usque Boleslaviam Brandeisiæ oppositam ducit; ubi Hofkirchium cum decem equitum legionibus, ac peditum manu in adversa ripa consistentem reperit. Unde velut vi istbac perrupturus tormentis castellum ponti antepositum verberare incipit. Interea quæ collegerat navigia & pontones Leutmericia Melneccam adverso flumine subigi jubet, ubi post insulam arboribus tectam latebant, ne ex altera ripa conspici possent. Mox relicto apud Brandeisiam cum quibusdam legionibus Wrangelio & Pfulio, totius exercitus opinionem facturos, reliquas copias tacite retro Melneccam ducit hoste propter objecta arbusta, quæ ripam tegebant, non animadvertente.

19. Maji.

Ubi ad constitutum locum perventum esset, machinæ disponuntur arcendo ab altera ripa hosti; pedes pontonibus trajicitur, ut orto sole jam septem phalanges spatio inter utrumque flumen medio ordinibus explicatis consisterent. Equitatum navigiis trajicere tardum erat, ni rusticus vadum monstrasset, centum aureorum præmio mactus. Neque tamen ita tacite hæc peragebantur, ut Hofkirchio Suecorum adventus non nuntiaretur; cui sat spatii erat, si voluisset, citra periculum se in tuta recipiendi. Sed is pro soluta temeritate gloriosum facinus minatus, an quod de tam celeri Suecorum trajectu sibi non persuaderet, summo mane quinque validas catervas Montecuculi ductu præmittit, qui transeuntes sisterent. Ipse mox cum aliis insecutus ad sylvam qua campus distinguebatur, consistit.

Cæsarei vapulant.

Enimvero Montecuculum jam Suecica tormenta repulerant, Hofkirchium quoque mox immissi per sylvam sclopetarii statione sua dejiciebant. Et Banerius occasioni imminens, cum id equitum flumen transisset, quantum hosti par judicabat, statim transmissa sylva prælio se offert. Hofkirchius contra cessim ire, quoad latam planiciem celsiore situ attingeret, in qua legiones suas explicat velut prælium tentaturus. Sed cum Sueci tela emittere inciperent, isti repugnare non ausi terga vertunt, unica legione Bucheimii junioris excepta, quæ cum ala, quam ipse Banerius ducebat; confligit; mox tamen cæterorum exemplum secuta se proripit. Fugientibus Pragam usque insistebant Sueci mille amplius trucidatis. In Suecorum manus pervenit ipse Hofkirchius, & Raimundus Montecuculus Comes, quorum hunc Banerii nobilis puer Patricius Patculius comprehenderat. Capti insuper plurimi alii ductores, & gregariorum aliquot centuriæ. Quia tamen hostis de fuga magis, quam pugna solicitus erat, non nisi sex signa eripi eidem poterant.

Banerius Pragæ exercitum admovet. 20. Maji.

§. 11. Altera post hanc cladem die Hatzfeldius cum quatuor equitum, duobus peditum millibus Pragam pervenit, ad quam etiam Banerius accedebat. Huic obviam se ferebant trecenti Hungari magnam ferociam spirantes; sed quos unica equitum ala è legione prætoria in fugam dabat non paucis cæsis. Cæsarei ista otiose spectabant, nemine ad subveniendum Hungaris emisso, ac intra mœnia aciem struebant. Banerius displosis in urbem aliquot tormentis hostem lacessit, ac postera die à mane in vesperam in acie consistit, si hostem manus conferendi libido subiret.

21. Maji.

Sed cum hic intra mœnia se teneret, nec tam validam urbem vi invadere rationis esset, Brandeisiam iste regreditur; cujus præsidiarii ducenti numero arbitrio se ipsius dedunt; ac dimissis præfectis gregarii Suecicam militiam suscipiunt.

22. Maji.

Reparato ponte in alteram Albis ripam exercitus reducitur.

23. Maji.

Inde summus excubiarum præfectus Zabelticius Kœnigsgræciam vix per duas horas resistere ausam deditione capit ubi magna vis frumenti inventa, non modicum Suecorum penui incrementum. Inter quæ Saxoniæ Elector Suecos Pirnam insidentes adortus ter impetu in mœnia, & ex arce in ipsum oppidum facto non sine strage suorum repellitur. Banerius inde exercitum secundum Albim Limpurgum usque, Pardubitzam, Kœnigsgræciam, & circa Bolcslaviam distribuit, cupidus paulatim Silesiam & Moraviam bello amplecti, Fridlanda, quæ primos Silesiæ aditus servat, occupata, ubi magnam rebus Suecorum accessionem sperabat. Quo fine ad Lignicensem Ducem, Baronem Schœnaichium, aliosque Suecis faventes literas dat, simul ductores ea regione oriundos eodem dimittit, ad civium suorum animos alliciendos. Modicæ tunc excursiones frequentabantur, fausto fere Suecis successu.

7. Jun.

Quas inter Wachmeisterus non Praga procul Croatarum impedimenta diripit, quadringentis qui eadem servabant fere cæsis, ac septendecim signis ereptis.

22. Jun.

Munchusius subtribunus apud Glacium plerasque turmas legionis Broycæ una cum impedimentis delet. Eberfteinii equites Leutmericia progressi centum quinquaginta amplius Cæsareorum cædunt, aut capiunt. Pfului quoque turmæ sexaginta Croatas, & quadraginta pedites, qui Suecorum commeatui insidiabantur intercipiunt. Minuta memorare longum foret.

Difficultates, quæ Banerium premebant.

§. 12. Nec eo secius tamen successus armorum spei ab initio conceptæ parum respondebant. Equidem exercitus hucusque Banerio incolumis, cui Cæsarei etiam post Hatzfeldii adventum obviam ire non ausi apud Pragam opportunis se locis tenebant. Iidem tamen indies augeri, ac valida supplementa ex Hungaria, Austria, & aliunde expectare. Unde Suecis difficile futurum erat non modo latius se per Bohemiam diffundere, sed & cis Albim stativa tueri, flumine insigniter attenuato, & passim vadis pervio. Sed nec per Silesiam sat proferre arma licebat, obstante Cæsareorum paratu, ac tardius procedente expeditione, quam à Pomerania Lilliehæckius agitabat, quæ hostium delectus turbare, aut Suecorum res, aperta inter utrumque

1639. exercitum communicatione, insigniter promovere potuisset. De exulum Bohemicorum & Austriacorum promtitudine plurima jactata fuerant, quid subsidii partibus per illos accessurum esset. Sed nunc ubi in rem præsentem veniendum erat, metu stupebant, ac non nisi pauci nobiles ad prędia sua vindicanda aderant. Sacerdotes quoque viginti annorum exilium perpessi rari adparebant, qui templa sibi sua restitui peterent, quorum exemplo & provinciales, qui alias moturi se videbantur, quiescebant. Quin pauci illi, qui ad prædia sua redierant, præ cæteris belli molestias querelis differre, quasi per arma reductis statim pacis commoda præstari possent. Augebant curam continuę pluvię messem corrupturæ, & quod raris agrestibus fruges per milites forent metendæ, pessimos ad frugalitatem ministros. Et mira erat ejus regni vastitas, etsi per quinque annos ab hoste intacti. Nec melius per Silesiam res procedebant, ubi Suecorum catervæ qua poterant, pellebantur; nec erant, qui templa quoodam clausa reserare, sacraque Protestantium instaurare auderent. Tantum metus Cæsaris, ac diffidentiæ præsentium animos imminuerat. Iidem tamen Silesii, cum Cæsar quintum quemque militiæ adscribere vellet, responderant; se pro ipso omnia sua expendisse, præter solum, in quo consisterent, & aerem etiam belluis communem. Nunc cum vita deposcatur, malle sibi exilium hactenus tam familiare permitti.

Cæsarei apud Glacium vapulant.

§. 13. Paulo post miserat Banerius legionem prætoriam sub Munchusio subtribuno, centumque equites ex Hodicii Comitis legione Glacium versus, tuendis eo districtu Suecorum hospitiis. Istis obviam procedit, quæ se conglobaverat hostium manus, novem equitum, duabus dragonum turmis constans, adjectis quadringentis peditibus, & agrestium manipulo. Hi prope Suecicos loco ita opportuno consederant, ut isti alio stativa transferre constituerent. Cæsarei, dum Suecos metu cedere arbitrantur, & ipsi desertis impeditis locis in aperta camporum descendunt; quos cum suis conversus Munchusius ita acriter invadit, ut omnem istam manum profligaret. Cadebat tribunus Schutzius cum duobus subtribunis, aliisque compluribus ductoribus ac gregariorum centuriis aliquot; captus Baumgartius subtribunus cum multis aliis; cæteri per montana dispergebantur. Qui tamen mox apud Saganum iterum collecti centurionem Suecicum in arce ibi obsidere instituunt. Sed commodum superveniunt Schulmannus & Helmoteus Wrangelius tribuni atque Hammersteinius subtribunus à Banerio in Silesiam missi; qui tumultu cognito statim oppidum irrumpunt, ac totam manum delent, capto Pompejo Comite, multisque ductoribus;

Saxonici Pirnam frustra tentant.

reliqui cedebantur. Interea Saxo Pirnam denuo tentat, ac magna tormentorum ac globorum ignivomorum vi reductum, quo Sueci arcem incluserant,

7. Jun.

proruit. Sed dum assultum parat, statio equitum Suecicorum turmam Saxonicorum trecentis equitibus constantem invadit, & in fugam conjicit. Unde obsessores, velut Suecici suis subsidio venturi adessent, territi raptim se Dresdam recipiunt.

Hatzfeldii inanis conatus.

In Bohemia Hatzfeldius fortunam tentaturus cum universo equitatu suo ac trecentis dragonibus, simul quingentis equitibus è Gallasii exercitu Praga procedit, diversum Albim eminus legens; & cum nequidquam Pfulii, ac Zabeltici stativa tentasset, ubi nihil soluti inveniebat, tandem Munchusium intercipere instituit. Sed cum ab isto ad Glacium rem bene gestam intelligeret, irritus revertit, cum per octo dies, quibus circumvagabatur, quinque duntaxat captivis potitus esset, multum irridentibus Gallasianis, qui magna adversus Hatzfeldianos æmulatione flagrabant. Cum Suecorum catervæ vix unquam nisi magno captivorum numero adducto redirent: ipsa etiam equitum statio- 1639.
ne ad Pragam intercepta.

Saxonici Pirnam invadunt. 16. 17. Jul.

Invaditur inde Pirna iterum à Saxonicis & post acrem verberationem reductus arci dispositus assultu expugnatur, cæso inter alios Suecico subtribuno. Statim hinc mœnis oppidi tormentis quassantur, ac bis assultus fit, Saxonicis multa cum cæde repulsis. Nec eo minus hi aliquot dies oppido assident, arcique commeatum inferunt, quoad Stalhantschius subsidio suis

22. Jul.

venire nuntiatus, Dresdam redire cogeret, triginta amplius è postremo agmine cæsis, & quadringentis in oppugnando oppido amissis.

Caterva Suecicorum intercipitur. 20. Aug.

Adducebatur post Suecis Hamburgo magna vis pulveris pyrii, qui frustra insidiantibus hostibus salvus Chemniciam pervenit. Sed qui præsidio fuerant ducenti quinquaginta equites, quinquaginta pedites, cum Chemnicia Mariæbergam se contulissent, occasionem tuto ad Banerium perveniendi expectantes, à Saxonicis opprimuntur, ac nonnullis cæsis reliqui capiuntur; quos inter Knitzkius senior, tribunus Hanckius, subtribuni Seckendorfius, & Luttermannus, multique alii præfecti, ac nobiles Bohemi, qui postliminio in patriam redire cupiebant.

Hatzfeldius in Misniam tendit.

§. 14. Hatzfeldius interea, ut quem jam memoravimus paratum bellicum interciperet, ac Suecica præsidia oppidis Misniæ Zwiccavia, Chemnicia, ac Pirna expelleret, petente Electore Praga in Misniam movebat, longo circuitu Egram petens, quo iter suum Banerium lateret. Qui tamen mox è captivis magno numero subinde adductis, intelligit, istum Praga discessisse, etsi quo tenderet non constaret.

Hungari vapulant.

Igitur placebat castra hostium ad Pragam tentare; quo fine quindecim equitum legiones, tres peditum phalanges cum aliquot tormentis Brandesiæ trans Albim ducuntur. Præmissi, qui primum agmen ducebant, cum sexcentis equitibus Wittebergius, & Robertus Duglassius tribuni, ita celeriter iter faciebant, ut reliquæ copiæ ipsos insequi non possent; & crepera adhuc luce stationi Hungarorum impingebantur. Hanc in castra Hungarica, quæ à Germanorum castris Mulda flumine distinguebantur, compellunt, ac cum ipsis eodem simul irrumpunt. Tuguriis statim ignis injicitur, & qui non repente conscensis equis subducere se poterant, trucidantur; fugientibus ad portas usque urbis insistitur. Interim Germani equites propinquo castris vado Hungaris auxilium laturi Muldam transierant, quorum multitudine Suecorum turmæ in angustias rediguntur, quoad Banerius cum tribus legionibus quantum poterat accelerans è superiore loco adpareret. Hic suos prope circumventos conspiciens citato cursu ad illis subveniendum ruit; nec minus isti resumtis animis strenue hostem sustinent. Sed Germani Banerium expectare veriti una cum Hungaris in urbem facessunt, magno suorum numero per campum, & suburbia desiderato.

Banerius in Misniam regreditur.

Inde cum de Hatzfeldii destinatis Banerio innotuisset, eludendis ejus conatibus Stalhantschium primo, inde Wrangelium cum valida utrumque manu in Misniam mittit, ipse ad postremum eodem secutus. Eorum adventu cognito Hatzfeldius Dresdam se confert, tribus Croatarum legionibus ad Chemniciam circumsidendam relictis. Sed & cum hi mox facesserent, pulveris pyrii vis quæ Chemniciæ asservabatur, comitante Eber-

12. Sept.

steinio tribuno in Bohemiam deducitur, Banerio ad Brixam ipsi occurrente. Ejus oppidi cives cum cibaria Banerius poposcisset fesso militi reficiendo, stolide feroces emissis in subeuntes telis octo equites prostraverant. Unde is irritatus oppidum assultu expugnat, & direptum incendit

ad

1639. dit ad terrorem aliis incutiendum. Mox cum quas ducebat legiones Aussigiæ disposuisset, cominus observandis Hatzfeldii motibus, in castra ad Leutmericiam redit, quibus interea Torstensonius præfuerat.

Hungari denuo vapulant.

Hic qui recens advenerant Hungaros, pabulatoribus Suecicis insidiantes, graviter multaverat magno ipsorum numero cæso, ac præter multos ductores tribuno Barsimo Comite, reliquis Pragam usque fugatis. Idem mox Torstensonius repente apud Brandeisiam Albim transgressus sexcentos amplius hostium pabulatores intercepit. Hostis contra inter Leutmericiam & Melniccam cum quindecim equitum alis vado flumen transiens Witzlebii tribuni legionem stativis suis excedere subigebat: quam tamen retro in vinea locum capessentem aggredi non audebat, quoad Banerius cum modica manu advolaret; quo conspecto hostis cursu se subducebat.

Pirna à Saxone frustra oppugnatur. 22. Sept.

Inter hæc Saxoniæ Elector cum Hatzfeldio copias Pirnæ admovet. Quo cognito Banerius, assumtis quæ Aussigię tendebant, legionibus eodem properat. Jam accessus ad fossam usque excavati erant, & suggestus ad ruinam mœnium edendam extructi, cum primum Banerii agmen se ostenderet. Sed hostis etsi favente loci opportunitate, cum Suecis inter confragosas & angustas vias emergendum esset, pugnam tentare non ausi Dresdam magna cum trepidatione, & confusis ordinibus se proripiunt; Croatarum tamen, qui agmen claudebant, septuaginta circiter, capti quos inter subtribunus & duo turmarum præfecti.

Eadem à Banerio munimentis nudatur.

Cæterum erat quidem oppidum istud idoneum Dresdę in angustum redigendæ. Idem tamen citra arcem arduo situ ęgre teneri poterat, ac jam aliquoties ejus servandi cura Suecos huc averterat; nec per obstructum palis apud Kœnigsteinam Albim è Bohemia commeatus subvehi poterat. Et gliscente indies apud Pragam hoste Banerio copię undique contrahendæ erant.

26. Sept.

Igitur hic istius se oppidi cura exsoluturus mœnibus dejectis, munimentisque exterioribus solo æquatis præsidium inde amovebat. Quo minus ignis tectis injiceretur, precibus Electoris conjux obtinuit. Regressus in Bohemiam Banerius copias Leutmericiam contrahit, eam stationem tueri certus quantumvis coëuntibus undique Cæsareis magna belli moles imminere videretur.

Slangius duas Saxonicas legiones delet. 30. Sept.

Paucos post dies Slangius duas Saxonicas legiones Hanavii & Reuschelii in Satzensi districtu per hospitia dispersas oppressit, parte ductorum & gregariorum cum quinque signis capta, reliquis cæsis.

Banerius Pragam tentat.

§. 15. Nuntiatum inde Banerio fuerat, hostilem equitatum jam aliquoties Pragæ seditionem induisse, sed à ducibus spe lautorum hibernorum, in quę intra tres septimanas deducendus esset, placatum; quod tempus promissis haut servatis elapsum erat. Igitur num isthanc rem in usus suos convertere

11. Octob.

posset tentaturus, toto cum exercitu Albi ad Melniccam transito Pragam accedit, ac in Albo Monte aciem explicat. Sed hostis quietus intra munitiones consistere, nec ullam pugnę spem prębere, ac non nisi modicas catervas emittere velitandi causa, nullo utrinque memorabili damno; crebro quoque tormenta displodere, quibus Sueci segniter respondebant immissis globis ignitis si qua urbem inflammare possent. Enimvero & castra ad Pragam ita muniverat hostis, ut vi ista oppugnare Banerius rationis non duceret: & Pragam fames atque pestilentia ita infestabant, ut si vel maxime illa occupari posset, satius foret hostem istis malis consumendum relinquere, quam suos iisdem objicere. Aliquot tamen dies ad urbem subsistebat Banerius, & ut hostem fame urgeret, Bellingshusium tribunum cum quatuor legionibus Budeweisam versus, Pilsenamque, & Raconitzam dimittit ad igne corrumpendum, quicquid frumenti pabulique occurreret. 1639.

19. Octob.

Quo peracto motis Praga castris Melniccam regreditur; ubi ex altera Muldæ parte Tabor versus omnia vastari jubet.

Saxonici Budissinam occupant.

§. 16. Dum ad Pragam Banerius hęret, sexcenti Saxonici sublevante oppidanorum proditione Budissinam irruperant, quam Jacobus Wanckius subtribunus cum aliquot desultorum turmis insidebat. Qui tamen nullo suorum amisso in arcem se receperat, nuntio raptim ad Banerium dimisso. Hic statim Wittebergicum, Ebersteinium, & Slangium cum legionibus equestribus, insuper Ericum Joannis Ulfsparrium cum duabus peduum phalangibus istuc ire jubet. Equites oppidum eminus cingebant, Ulfsparrius cum suis arcem ingressus statim sequenti die non explorato hostium positu, aut accessu, trecentos pedites ex arce emittit, qui in proximas 25. Oct.

26. Oct.

lapide structas domos à Saxonicis insessas impetum facerent. Enimvero hostis sublicas, quibus pons pensilis innitebatur, amoverat. Unde pons cum tres catervæ transissent, cardinibus fractis posteriores in fossam effundebat. Ita priores istæ catervæ, etsi strenue impetum darent, à reliquis destitutæ repelluntur, amissis sexaginta, quos inter excubiarum præfectus & centurio; octoginta sauciati, quos inter Jeswitzkius tribunus, & Copya subtribunus. Cum res hoc modo non succederet, Ulfsparrius cuniculum ex arce agi contra domos istas jubet. Sed is incensus retro impetum in Suecos vertit, duobus centurionibus, & compluribus gregariis elisis. Quo intellecto Banerius inconsultum suorum impetum increpans certa rei peragendæ mandata mittit. Sed cum & sic incassum isti niterentur, amputandę moræ Torstensonium cum sex majoribus tormentis eodem ire jubet. Qui statim machinis in arcem sub- 27. Nov.

ductis improvisa re Saxonicos terret, ut citra exceptionem ejus se arbitrio permitterent.

Iidem à Suecis intercipiuntur. 28. Nov.

Ita tres vigiliarum præfecti, Taubius, Wedelbuschius, Delovius cum duabus equitum turmis, septem peditum cohortes, una cum præfectis signisque in Suecorum potestatem pervenerunt; è quibus gregarii omnes sacramentum mutaverunt. Oppidum direptionem pecunia redemit, destructis munitionibus absque præsidio relictum. Dum Budissinæ adsidetur signifer è Slangii legione cum triginta equitibus exploratum emissus, cum in ducentos Saxonicos equites improviso incidisset, ac se circumventum videret, impetu facto eos profligat, ac cæsis aliquot suorum nemine desiderato non sine præda ad suos revertit. In Bohemia Hodicius Comes apud Castelitzam quadringentos Hungaros deleverat. Nagottæ quoque à Munchusio subtribuno centum Cæsareorum cæsi, quadringenti captivi Kœniggræciam abducti.

Cæsarei copias undiquaque contrahunt.

§. 17. Interea Hatzfeldius è Misnia longo circuitu per Thuringiam & Franconiam in Bohemiam redibat, cujus copiæ tamen à quinque millibus ad duo millia hac expeditione imminutæ erant. Piccolomineus quoque è Belgio, postquam à Gallis & Hollandis, hiberna bella adspernantibus, nullus ibi metus amplius foret, in Bohemia aderat, numeroso cumprimis, & selecto pedite succinctus. Cum autem Cæsareæ copiæ inter Pilsenam & Grunbergam contraherentur, Banerius suspicabatur eas districtui Satzensi, cujus uberem messem extremis suis necessitatibus reservaverat, inhiare, alienæ parsimoniæ fructum intercepturas, ac inde propius admotis castris ipsi incubituras. Igitur ut has præ- 14. Dec.

verteret cum equitatu Leutmericia Satzam movet, & legionibus ad Egram flumen qui continuis pluviis immensum intumuerat, dispositis, quicquid erat frumenti Leutmericiam avehi, tum vicinam Pilsenę regionem populatur, ne hosti prope ipsum subsistendi facultas foret. Eo tempore Cæsaris fra-

Cæsarei

1639. Exercitus conditio.

ter Leopoldus Wilhelmus summum imperium in exercitum suscipiebat, qui Pragę hactenus fame & pestilentia, & interceptis quotidie per Suecos pabulatoribus valde imminutus erat. Cui malo medendo machinæ è castris Pragæ in arcem conferebantur, ac paucis ibi legionibus, quot subitaneo insultui repellendo sufficerent, relictis, reliquæ circa Pilsenam distribuuntur, pabulatione quoque deinceps cautius facta. Per provincias Cęsaris bello intactas delectus militum fervebant, veteribus legionibus supplendis novis formandis. Tum magnus equorum numerus ex Hungaria & Austria adducebatur. In hibernis tamen hactenus quiescebant, ac referebant captivi, non prius aliquid tentandum, quam Piccolomineus Vienna, quo profectus erat, rediret.

Suecici exercitus difficultates.

Apud Suecos contra miles vegetus, numeri integri, quibus augendis Banerius omnem operam navarat. Quæ tamen loca insederant, jam antea sat vastata, indies magis exhauriebantur, ut si diutius ibi hærendum esset, fames tandem immineret. Cæterum ita copias suas disposuerat Banerius, ut brevi tempore contrahi possent, seu arcere vim, seu inferre placeret. Sed hostium viribus gliscentibus satis habiturus videbatur, invasionem arcuisse, præsertim si Albis frigore constringeretur. Quo casu metuebat, ut sibi in Bohemia subsistere liceret, pręsertim cum Saxones à tergo in Misnia se confirmarent, quibus dissipandis nullam partem suo exercitui detrahere audebat. Nec adparebat qui partem aliquam hostium alio averteret. Nam qui ad Rhenum se commoverant Vinarienses & Galli, à Cæsareis parum curabantur. Hassi & Luneburgici validis copiis instructi, & Cæsarem suspectantes; sed qui commoturi se non erant, nisi lacesserentur. Igitur nihil aliud supererat, quam ut Axelio Lilio mandaret, quantum posset peditum è Pomerania & Meclenburgica Stalhantschio in Silesiam mittere, qui is nonnihil ad summam rerum faciens ibi suscipere posset. Kœnigsmarckiu quoque injungitur, ut iterum in Franconiam irrumpat; ac prius obiter Saxonicos per Voigtlandiam & Misniam sparsos ex improviso opprimat. Et hæc isto anno apud Banerii exercitum agebantur.

Acta per Pomeraniam.

§. 18. In Pomerania initio anni Cæsareis solum Demminum supererat; cujus præsidio per mensem Januarium annona supererat, Suecis quæ Rostochio subvehebantur sedulo intercipientibus. Circa finem tamen ejus mensis nonnihil frumenti per Brandeburgicos inferebatur; quo fere absumto Axelius Lilius citerioris Pomeraniæ præses detractam præsidiis manum propius admovet, & Brandeburgicos denuo frumentum inferre conantes arcet.

3. Mart. Demminum recuperatur. 12. Mart. Stralsundenses militem conscribunt.

Unde fame subigente Cæsarei tandem istud oppidum Suecis dedunt. Inter hæc Stralsundenses inscio Lilio centum viginti milites conscripserant, queis plures addituri videbantur. Qua de re cum iste quereretur, acris inter ipsum & Stralsundensium magistratum disceptatio oriebatur. Hi quippe factum id ferebant, ut oppidani onere vigilias agendi sublevarentur, & qui heic intervenirent abusus tollerentur, si munia ista per certos homines, quibus id solum negotium, obirentur. Ast Sueci ista altius penetrare judicabant, ac fœderi repugnare, quo rei militaris cura Regno Sueciæ reservatur. Et quanquam Stralsundenses exciperent; per fœdus utique vigilias oppidi sibi relictas; nec militem à se conscriptum, sed cives tantum certos peculiariter conductos vigiliis eo curatius obeundis; Sueci tamen non poterant non pro militibus illos habere, qui sacramentum dixissent, & ad tres menses conducti essent; quæ vetus est apud Germanos formula militem conscribentium. Disceptatione incalescente cum Stralsundenses fremerent; per se non stare, quo minus vigiliis neglectis portæ quibusvis pateant; Sueci reponebant; non defore qui has custodiant, si ipsi nollent. Quanquam autem tunc re infecta discessum; paulo post tamen decuriones sententia mutata quæ fecerint non in sinistram partem accipi petunt, id à se unice spectatum, ut cives ad vigilias eo diligentius obeundas excitarentur. Tum quos conscripserant, citra moram iterum exautorant. 1639. 8. Febr.

Ordines Pomeraniæ conventum agitant. 16. Jan.

Ab Ordinibus quoque Pomeraniæ Ulterioris congressus Stetinum indictus fuerat, invitatis etiam eodem quibusdam è Citeriore provincia: quem prohiberet, an permitteret, Joannes Lilliehæckius gubernator dubitabat. Nam illinc quidem verebatur, ne Suecico regimini ea res fraudi foret, restituto temporario Ordinum provincialium imperio, ac ne forte Stetini res novas molirentur, aut cum Brandeburgico consilia miscerent. Hinc autem considerabat, supervacuum fore isthunc congressum prohibere, cum aliis locis clam aut palam convenire possint: & ista prohibitione animos plane alienandos velut publico servitio stabilito. Nec Suecorum rebus ab eo conventu periculum; cum nec à principe indictus, nec propositio rite facta sit, & si quæ decreta fuerint, ea vel irrita declarari, vel ad Reginæ ratihabitionem rejiciendo eludi posse. Denique inanes fore Ordinis Equestris conatus, attritis opibus; & Stetinum utique in Suecorum potestate esse. Cæterum revera id agebant Ordines, ut vicarium provinciæ regimen ab obitu Ducis Bugislai institutum, ac post Brandeburgici interdicto ab ipsis ultro dissolutum, instaurarent. Id quod apud Lilliehæckium proponebant, velut 22. Jan. quondam à Legato Bielkio permissum; utque adeo supremum provinciæ tribunal iterum aperiretur, ac veteres reditus consiliariis alendis adplicarentur. Ad quæ Lilliehæckius; negotium istud a Bielkiu ad Reginam rejectum, & ab ipsis ultro desertum. Et tamen non dubitare, quin vel Banerius summus provinciæ præses, vel Regina ipsorum desideriis sit satisfactura. Ordines contra pri- 25. Jan. vilegia & jura sua allegare, quæ violatum à Præside iri non sperent. De instaurandis judiciis utique ad Electorem referendum; quod dum scripto facturi sunt, ne id in sinistram partem accipiat. Ad 28. Jan. quæ Lilliehæckius; cum ipsi privilegiis suis repugnare non crediderint, quod Bielkius olim id negotium ad Reginam rejecerit, ne nunc quidem diversum sensuros. Sed ne quid communicationis ipsi durante hoc bello cum Brandeburgico instituant, id omnibus sibi modis prohibendum; cum ea ratione Brandeburgici summum in provinciam imperium non obscure agnoscatur. Ita conventus iste re infecta solvebatur, supremi tamen tribunalis vices deinceps à provinciæ præside & consilio, quod vocant, status tantisper obibantur.

Landsberga frustra tentatur. 9. April.

§. 19. Verno tempore adpetente Lilliehæckius tribunum Nicolaum Kaggium cum quingentis peditibus, trecentis equitibus Landsbergam versus mittit, si forte id oppidum improviso opprimere posset. Et ceperat is quidem in vicino monte positum castellum, sed quia oppidum copioso milite nuper hostis firmaverat, Kaggius idem adoriri non ausus re infecta discedit. Mox ut Pomeraniam onere levaret Lilliehæckius Stargardiæ legionem equitum collocat, coërcendis hostium excursionibus; reliquas cis Oderam ducere constituit, ut ex hostico viverent, donec supplementis è Suecica appellentibus in Silesiam expeditio suscipi posset. Unde superato apud Greifenhagam flumine Suetam, hinc Oderbergam procedit, ubi castello, 16. Maji. quod ponti antepositum erat, hostem ejicit. Sed cum ibi cognovisset, Brandeburgicos in Marchia Nova se movere, fortasse irruptionem in Pomeraniam Ulteriorem tentaturos, ipse Stetinum regreditur

1639. 24. Maji. ditur hostium conatibus observandis, Dewicium tamen tribunum cum copiis Neustadium progredi jubet, tractui inter Fuhram & Spream fluvios tributa imperaturum. Hic Neustadio progressus Borgsdorfium juniorem tribunum cum quadringentis equitibus Bernaviæ agentem invadit, (Brandeburgicorum legio opprimitur.) portis petarda, & securi diffractis. Ubi cæsis nonnullis ipse tribunus, ejus vicarius, duoque turmarum præfecti cum trecentis gregariis capiuntur; pauci perruptu obstantibus evadunt. Gregarii plerique numeris se Suecorum addunt. Quanquam autem Banerius jusserat capta Landsberga Silesiam invadere, ubi Glogovia Major quinquaginta tantum peditibus insidebatur; quia tamen expeditio non ita celeriter adornari poterat, & supplementa è Suecia tardius aderant; hosti spatium interim dabatur se ibi confirmandi. Conscripserant Ordines Silesiæ Cæsare instante tria peditum millia, sexcentos dimachas; quibus octingenti equites Cæsarei accedebant. Habebat & Brandeburgicus circiter octingentos equites, nongentos è Borussia expectabat, præsidiis quindecim centuriæ peditum subtrahi poterant: qui juncti manum non spernendam faciebant, & Suecicis copiis parem. Sed nec Pomerania extra periculum credebatur, quod Crocovius tribunus cum provincialibus Sueciæ infensis de intercipienda Colberga agitare diceretur. Arnheimius quoque Holmensi custodia elapsus, & à Daniæ Rege duabus bellicis navibus Gedanum deductus, cum Crocovio, Mitzlafio (qui & ipse custode corrupto arce Wiburgensi evaserat) Hubaldo, aliisque malevolis consilia miscebat; ut satius videretur Pomeraniæ servandæ invigilare, quam in ulteriora tendere. Post tamen cum supplementa è Suecia adpulissent, Lilliehœckius adsumtis peditum tribus millibus trecentis, equitum tredecim fere centuriis apud Gartzium
9. Jul. Odera transmisso ex itinere castellum ad Oderbergam, quod *ursorum caveam* vulgo vocabant, oppugnare instituit. Sed cum ea res longiorem moram desideraret, satius videbatur ignobili castello omisso Landsbergam ire; cui oppido cum copias admovisset agendis accessibus, ipse interim cum selecta manu Zantocham properat. Eo castello,
25. Jul. cum jam omnia assultui parata essent, præsidiarii ultro profugiebant, in vicinam Poloniam se recipientes. Pariter & aliud ad Wartam castellum
27. Jul. (Landsberga expugnatur.) Brandeburgici deseruerant. Sed dum Landsbergam Lilliehœckius retro properat, everso curru crus frangit, non levi susceptæ expeditionis impedimento. Haut eo secius tamen ipso jubente Ericus Steenbockius tribunus in vallum oppidi enititur, & cum Brandeburgicis simul oppidum irrumpit, ubi primo æstu non pauci cædebantur; tres centuriones; totidemque optiones cum trecentis quinquaginta gregariis capiebantur, quorum hi Suecicam militiam ultro inbibant. Præfectus loci Knœringius subtribunus cum parte præsidii trans pontem in castellum evaserat. Qui & ipse, cum omnia assultui dando disposita essent, atrocibus insuper minis territus, ea lege deditionem facit, ut ipse absque vexillis & armis discederet, gregariis sequi ipsum, aut apud Suecos manere integrum foret. Ita castello Sueci, & in eo quinque vexillis & quatuor machinis æneis potiuntur, cum non spernendo adparatu bellico, & commeatu. Abeuntem præfectum vix quinquaginta gregarii Custrinum comitabantur, reliqui Suecicis se signis associabant. Cum ob fractum femur Lilliehœckio Landsbergæ subsistendum foret, imperium in peditatum Erico Steenbockio, in equites
6. Aug. Dewicio committebatur. Quorum hic Francofurtum præsidio vacuum nemine repugnante occupat. Dum Berolinum tendit, catervam Brandeburgicorum male multat, præfecto turmæ Goltzio, & octoginta circiter equitibus captis, non paucis cæsis. Idem mox Berolinum, undè vice absentis Electoris provinciam administrans Schwartzenbergius Comes Spandoam se receperat, irrumpit, & oppidanos redimendæ direptioni viginti uncialium millibus, ducentis equis emungit. Francofurtum hinc progressus Steenbockio jungitur. 19. Aug. (Sueci in Silesiam irrumpunt.) Ita simul Crosnam tendunt, qua nullo negotio potiuntur, quod trecenti præsidiarii oppidum ultro deseruissent. Ulterius adverso Odera progressi Beuthenæ pedem figunt. Dewicius mox cum quinque legionibus hosti investigando excurrens Bergii tribuni legionem Lubenæ, opprimit, ac plerisque trucidatis cæteros captivos abducit.

§. 20. Enimvero dum isthæc expeditio tarde procedit, Philippus Mansfeldius Comes à Cæsare ad tuendam Silesiam missus haut spernendas copias coëgerat, Glogovia cumprimis, cui imminere Suecos constabat, bis mille militum præsidio firmata. Eam ob causam, & quia per æmulationem pares inter duces segnius res administrabatur, Banerius Torstonem Stalhantschium cum tribus equitum legionibus in Silesiam mittit, copiis ibi præfuturum. Iste Oderam Beutenæ ponte insternit, (Stalhantschii per Silesiam gesta.) cumque castellis utrinque adpositis, oppidum lorica firmat, ac assignata suis hospitia trans Oderam occupat. Ab eo emissa turma manum Croatarum in Glogoviæ suburbio agentem opprimit, ac non segniter licet resistentem profligat, cæsis compluribus, ac nonnullis captis. Quanquam autem oppugnandæ Glogoviæ impar Stalhantschius foret, mediocrium tamen oppidorum unum post alterum occupando stativa sua non parum per Silesiam, præcipue Poloniam versus, extendebat. Ac jam Draebenbergam arcem invadere parabat, cum Mansfeldius copiis auctus Beutenæ minitans Carlathum retro copias ducere subigeret. Et quia prælio hostem lacessere, aut supra Glogoviam locum capere decreverat, Oderam apud Beutenam transit. Sed hostis cedere, nec pugnæ copiam facere ac tandem in alteram Oderæ ripam Poloniam 1. Dec. versus se conferre. Stalhantschius inde Steinaviam progressus omnia adhuc cineribus sepulta, ac circum vastata reperit, ut nulla ibi consistendi facultas foret. Igitur Parchwitzam cum adsita arce in potestatem redigit. Neumarcum in quintum usque diem resistebat; sed cum assultus mox dandus esset, centurio cum centum peditibus absque exceptione se dedebat, gregarii sub signa Suecorum succedebant. Duodecim Wratislaviensium milites in arce deprehensos Stalhantschius liberos domum dimittebat suis nuntiaturos; se amicum venire, si recte rem æstimare velint; & tempus nunc esse veteres partes instaurandi. Oderam tamen transire, & hostes insequi conantem tumentes ac glacie fluitantes undę prohibebant. Hostis interim Guraviam tentans non sine jactura repulsus erat. Alias modicis excursionibus provincia persultabatur, quarum una Helmolcus Wrangelius viginti amplius equites ceciderat, triginta ceperat. Nec ulteriores isto anno per Silesiam progressus facere dabatur, quam ut Crosna, Beuthena, Carlathum pro captu situs ac temporis munirentur, ac Guravia, Herrenstadium, Lubena, Parchwitza, Neumarcum, & alia non spernenda loca legionum hospitiis occuparentur non valde opimis, quod regio partim à Cæsareis vastata, partim ultro à provincialibus in Poloniam profugis deserta esset: qui tunc demum affectum suum in Suecos se expromturos ferebant, quando hi capta Glogovia res suas stabilissent. Cui oppugnandæ cum non sat peditum Stalhantschio esset, Banerius utriusque Pomeraniæ præsidibus injungebat, ut quicquid peditum

1639. tum præsidiis oppidorum detrahere possent, ocyus, in Silesiam mitterent.

§. 21. Ast in Ulteriore Pomerania absente plerosque equitatu Driesena egressus Wedelius, quem vulgo temerarii cognomine insigniebant, cum modica caterva late prædas agebat. Quem tamen Tarwyckii subtribuni equites non procul Woldemberga deprehensum præda exuunt, ejusque manum
Sueci Driesenam potiuntur. paucis exceptis concidunt. Nec diu post illa ipsa Driesena, quæ Pomeraniam Ulteriorem diu infestam habuerat, in Suecorum potestatem pervenit. Ex ejus præsidio duo inferioris gradus ductores Landsbergam ad Lilliehœckium transfugerant, eique consilium invadendi munimenti suggesserunt, demonstrato loco, ubi pali putrefacti facilem accessum præberent. Huic consilio exsequen-
27. Nov. do, iste Gordonium tribunum, & Rachcam sub-
28. Nov. tribunum cum trecentis peditibus mittit; qui tres cymbas curribus secum vehebant. Hi cum postridie nondum orta luce eodem pervenissent, statim cymbis fossam transmittunt, ac dimotis palis in vallum enituntur. Et quanquam tumultu excitato præsidiarii arreptis armis in Suecos jacularentur, hi tamen tanto alacrius ingruebant, ut Brandeburgicis oppressis duorum duntaxat militum jactura loco potirentur. Præfectus munimenti Gresius subtribunus primo impetu saucius, quod vitam adspernaretur, cum viginti aliis confoditur. Reliqui, centum & viginti numero, quos inter præfectus vigilum, & vicarius cohortis capiuntur. Repertæ ibi sunt viginti sex machinæ æneæ, sex mortaria jaciendis ignivomis globis, adparatus bellici magna vis. Decem millia uncialium notis delectibus destinata militi in prædam cedebant. Multi quoque captivi, qui heic adservabantur, liberati, Noteræ, & Dragæ fluminibus cum circumjecta regione imperans, quodque Brandeburgici communicationem inter Marchiam & Borussiam valde difficilem deinceps redditurum erat. Cui Gordonius in præmium navatæ operæ præficitur, idemque novis munitionibus firmatur.

Sueci Plauenam capiunt. §. 22. In Meclenburgica hostis Plauenam adhuc obtinebat; quam cum manus equitum Suecicorum eminus assidens jam fame eousque compulisset, ut qui intus erant, super deditione agerent, Brandeburgici supervenientes istam opprimunt, & præter præfectum turmæ, quinquaginta amplius captivos obducunt, locoque annonam inferunt. Unde post Axelius Lillius Meclenburgicam ab hoste repurgaturus, quadringentos pedites præsidiis suis detractos, quibus Lilliesparrius Wismariæ præfectus quingentos addebat, subtribuno Ribbingio Plauenam miserat. Hic oppido statim occupato accessus ad arcem agit, ac munimentis exterioribus potitur. Superveniens inde Joannes Lilliesparrius non fine minis Cæsareo præfecto deditionem imperat, quàm & hic honestis legibus fa-
4. Aug. cit, Havelbergam cum suo deductus. Qui tamen hinc discedentem comitati ex pacto fuerant Sueci, à Brandeburgicis oppressi dissipabantur; nec à Cæsareis dati obsides damno reparando sufficiebant, Etsi plerique post manus hostium elapsi ad
Dœmitzam frustra tentant. sua signa redirent. Dœmitzam hinc tentare visum, majoris operæ negotium, vastata circum regione, ac difficili machinarum vectura. Eo demum Lilliesparrius bis mille pedites, quingentos equi-
15. Sept. tes ducebat, ac post occupatam insulam ad oppidum, à trecentis quinquaginta peditibus defen-
22 Sept. sum, accessus moliebatur, quod & repentino assultu expugnat, sex tantum suorum desideratis. Hostis ædibus aliquot incensis in arcem se recipiebat; cui itidem vis admovebatur, cum de Brandeburgicorum ac Saxonicorum adventu, qui arci subventum ibant, intelligitur. Ad quos arcendos et-

si iste sat virium habebat; tamen nullo annonæ 1639.
provisu famem ab hoste circumfuso metuens, soluto obsidio discedit. Hostis Grabowiam processe- 26. Sept.
rat, illic flumen transiturus; sed qui oppidum istud insidebant pedites acriter assultantes repellunt, cæsis cum subtribuno quadraginta militibus. Quanquam autem Lilius cum quadringentis peditibus jam Demminum pervenerat obsidium Dœmitzæ instauraturus; tamen commeatu deficiente, ac nulla pabuli copia fatius visum copiis per oppida distributis nonnihil quietis indulgere. Post Novembri mense idem Ruppinum Novum tendit, districtum Prignicensem & Havelandiam tributis subjecturus. Ac Ruppinum quidem favente Ruppinum capiunt.
nebula improviso occupat, quod peditum legione ac centum equitibus firmat. Ipse mox Stralsundam redit, plures equites excitaturus, ut in Havelandiam penetraret. Paucos post dies octingenti equi- 21. Nov.
tes Brandeburgici ad Ruppinum aderant, quibus spes erat, Suecicis equitibus in campum pellectis, cum ipsis simul in oppidum irrumpere. Sed fallente consilio à sclopetariis ad portam dispositis ita ex- 13 Brandeburgici frustra tentant.
cipiuntur, ut nonnulli eorum ex equis deflecterent. 9. Dec.
Sed & mox iterum accedentes irriti fuerunt. Tandem Crachtius tribunus valida equitum peditumque manu, machinisque admotis statim ignes jaculatus, quos Sueci diligenter restinguebant, latam mœnium ruinam edebat. Tota vi assultantes Brandeburgicos subtribunus Antonius acriter repellebat, multis ductorum atque gregariorum cæsis. Nec isti amplius quid tentare ausi trans aggerem ad Fehrberlinum se recipiunt. Paulo post Li-
19. Dec. lius aderat, per eundem aggerem in Havelandiam irrupturus, Et jam castellum in medio aggere expugnaverat, inde octingenti pedites Lilliesparrii ductu ad sinistram Rhenum fluentum, & duos insuper canales superaverant. Sed quo minus tertium, qui supererat alveum superarent, pratum profundissima uligine, & confertæ in adversa ripa hostium catervæ obstabant. Unde nocte ingruente receptui canebatur. Nec denuo tentare operæ pretium visum quod superato licet flumine vacua occursura erat regio, omni frumento Spandoam avecto. Et Brandeburgicis constitutum erat, si perrumperent Sueci, Vetus Brandeburgum se recipere; quos non nisi machinis admotis expellere inde licuisset, queis promovendis per invias luto vias nulla tunc facultas erat. Ita reductæ copiæ per hiberna distribuuntur.

§. 23. In Westphalia initio anni hostis in Ra- Gesta per Westphaliam.
vensburgicum se Comitatum contulerat, stativis Mellæ, & circa positis, donec per præsulatum Monasteriensem, ac Montanam, Marcanamque ditionem in hiberna concederet. Kingius contra, qui hortante Banerio eurum exercitus tantisper retinuerat, dilato in Sueciam itinere, post hostis discessum in Brunsuicensem agrum ad Leinam flumen, inde longius Oldendorfum oppidum abierat Kœnigsmarckium præstolatus, qui excursione in Paderbornensem præsulatum facta Niemæ 22. Febr.
duas equitum turmas deleverat. Inde per Holtzmundam Rintelium demum concedit, ubi cum peditatu subsistit, equitatu per Lippiensem Comitatum distributo. Inter quæ Kœnigsmarckius otiari nescius catervam equitum, quæ Curtium Comitem Brema Vechtam deduxerat, opprimit, tribus ereptis signis; ac parum aberat, quin ipsum Comitem intercepisset. Mense Aprili cum Hatzfeldius plerasque copias è Westphalia eduxisset, præter necessaria præsidia pauculis equitum legionibus sub Velheno relictis, Kingius iterum se movere incipit. Ac primo Lemvœrda petitur, quæ post paucorum dierum oppugnationem deditione capitur. Præsidiarii sexaginta licet abeundi venia 4. Maji.
con-

1639. conceſſa; præter præfectum, omnes apud Suecos manebant. Eandem ſortem Auburgum, cum per quatriduum reſtitiſſet, ſubit, pleriſque gregariorum, qui excedebant, Suecica ſigna ſubeuntibus. 14. Maji. Ehrenbergam, & Drecvœrdam hoſtis ultro deſerebat, quibus à Kingio præſidium imponitur. Ita dilatatis paululum Suecorum ſtativis, cum quæ ſupererant his in oris hoſtiles copię Monaſterium verſus abiiſſent, Kingius ſuos, ut ſe reficerent, numeroſque ſupplerent, idoneis locis diſtribuebat.

Kœnigsmarckius Weſtphalicis copiis præficitur. §. 24. Enimvero Banerius de inſtaurandis Weſtphaliæ rebus dudum agitans, tandem Kingio flagitatam diu miſſionem indulget; præſertim cum modicam ejus apud veteres ductores autoritatem eſſe intelligeret, idemque nimis ab Anglicis conſiliis dependeret. Et ipſe vetus militię non lubenter alterius imperium admittebat; cum tamen Sueciæ Rectores è re judicaſſent, quicquid foret in Germania copiarum unius ſummæ directioni ſubdere. Cratzenſteinio ibi ducum veterrimo ob valetudinem expeditionibus impari Nienburgi præfectura relinquebatur. Lumbsdaino miſſionem petenti in Oſnabrugæ præfectura Luderus Henrioſonius Reuterus tribunus ſufficitur. Reliquis copiis, quæ in campum educendæ erant Kœnigsmarckium tribunum præficit, apud milites gratioſum, & ob ſingularem induſtriam ac fortitudinem omnibus æſtimatum; cui adjungitur Hieronymus Plettenbergius, pedeſtris rei curam habiturus. Quę imperio ejus ſubdebantur copiæ peditum cohortibus viginti quatuor, dimacharum ſex, equitum triginta ſex turmis conſtabant, etſi parum frequentibus. Huic injunctum in Eichsfeldiam ſe conferre, ſupplendis numeris, & ut Erfordiæ laboranti propior eſſet. Tum ut vicinas regiones quouſque pertingere poſſet tributis ſubjiceret. Aleam tamen præliorum non tentaret, niſi explorata rei bene gerendę occaſione, & quantiſcunque progreſſibus ſemper ad Weſtphaliæ res oculos reflecteret, quarum ipſi præcipua eſſe cura deberet. Tandem Brunſuicenſem ditionem tranſiens provinciales moleſtia ne afficeret. Quam ob cauſam etiam ad Ducem Georgium ſcripſerat, ut tranſitum iſti concederet, ac neceſſaria militi pręberet. Kœnigsmarckius haut diu cunctabundus contractis copiis
21. Jun. Minda progreſſus per Brunſuicenſem agrum recta in Eichsfeldiam properat. Cum Katelburgum
25. Jun. perveniſſet, intelligit Eppium tribunum cum ſeptingentis equitibus è Weſtphalia eodem contendere, ut adſumtis aliis turmis ipſius deſtinata
Is hoſtilem legionem intercipit. anteverterent. Igitur cum equitatu progreſſus hoſtem non procul Duderſtadio offendit, quem cæſis duobus turmarum præfectis, aliiſque ductoribus, ac centum amplius gregariis in oppidum compellit, ac obſeſſis portis, ne quis effugere poſſet, pedites cum machinis arceſſit. Ita Eppius in
26. Jun. oppido parum munito deprehenſus arbitrio ſe Kœnigsmarckii cum omnibus ſuis permittere cogitur. Mox in Franconiam vertit, ac in itinere Mansfeldæ arci præſidium imponit. Eam regionem dum longe lateque perſultat. Griesheimius Eichsfeldiæ præfectus è Gleichenſteina arce in Suecos hoſtilia molitus erat. Igitur iſte è Franconia regreſ-
Gleichenſteinam arcem capit. ſus tormentis admotis hunc ad deditionem adigit, eumque pacta ſua ultro violantem Erfordiam in
21. Jul. cuſtodiam mittit; præſidiarii plerique ſacramento Suecorum accedebant; cæteris Oldendorfum in Haſſiam deductis. Ita tota Eichsfeldia in Suecorum poteſtatem redigitur, cui in officio continendæ Duderſtadium & Gleichenſteina munitionibus firmantur. Modica inde militi quies indulgetur. Ipſe cum ducentos Epiſcopi Wurtzburgenſis pedites Lauringæ tendere cognoviſſet, ſtatim
25. Jul.
eo accurrens iſtos opprimit, ac nonnullis cæſis reliquos captivos abſtrahit. Præſul omnia Suecicis 1639.
catervis infeſtari cernens, cum Kœnigsmarckio ſuper tributis agere cœpit. Quem ut hic tanto magis urgeret; toto cum agmine iterum Franconiam ruit. Præſulem Herbipolenſem argento emungit.
Inquem cum ex arce tela licet innoxia emitterentur, ipſe vicina ædificia, vicoſque circum inflammat. 9. Sept.
Ita compulſus Præſul grandi pecuniæ ſumma cum ipſo decidit, ſimul Ferenzium Palatini Electoris ducem apud Flotham captum libertati reſtituit. Nec minus ſuperiores Haſſi ingenti ſumma populationem redimunt. Quo facto copię per Eichsfeldię vicinas regiones diſtribuuntur, ut ſupplendis numeris vacare poſſent. Paulo tamen poſt Hatzfeldius adpropinquans contractis iterum legionibus Kœnigsmarckium apud Mulhuſam conſidere ſubigebat. Et quia hic neque Haſſis, neque Luneburgicis ſatis fidebat, poſtquam Eichsfeldiam idoneis præſidiis firmaſſet, & Goltzio Erfordiam cohortes aliquot ſubmiſiſſet, in Weſtphaliam regreditur rebus ibi ordinandis. Inde cum Georgius Dux caviſſet, hoſtile nihil, ſed amicam potius conjunctionem à ſe expectandam, ne ipſius terris crebro tranſitu moleſtus foret, trans Viſurgim iterum Eichsfeldiam verſus adſcendit, obiter Horvordiam & Bileſeldam occupaturus. Sed circa Hervordiam, Luneburgico præſidio inſeſſam, 7. Nov.
res ad Georgium Ducem rejiciebatur. Bileſelda globis ignivomis territa imperata faciebat, & præ- 9. Nov.
ſidium recipiebat. Quo facto Kœnigsmarckius per Paderbornenſem agrum Huxteram, hinc in Eichsfeldiam tendit, Franconiam denuo aditurus, quod Banerius conventionem cum Wurtzburgenſi Præſule, ratam habere nollet. Enimvero iſto vix digreſſo Vehlenus è Cæſareis præſidiis contracta ter mille peditum, mille quingentorum equitum manu, Bileſeldam properat, eamque tor- 24. Nov.
mentis, atque ignibus injectis terret. Præſidium tam diffuſo loco tuendo impar, honeſta deditione facta Mindam deducitur. Kœnigsmarckius audito hoſtium motu repente ſuis auxilio properat; ſimul Melandro ſcribit, ut dum ipſe à fronte ingruit, à tergo ille hoſtem invadat, & receptum ad Monaſterienſem præſularum eidem intercludat. Sed quia tumentem tunc aquis Viſurgim vado nul- 3. Dec.
libi tranſire poterat, & longo ambitu Minda petenda erat; Cæſarei jam in præſidia ſe ſua receperant. Igitur viam per quam venerat relegit, deſtinata ſua in Franconiam exſecuturus, ac obiter Saxonicos per Voigtlandiam diſſipaturus.

§. 25. Inferioris Saxoniæ Ordines conventum Inferiorum Saxonum conventus.
fine ſuperioris anni comperendinatum initio hujus anni Luneburgi inſtauraverant; quo Soldnerus, & ipſe demum Curtius ſe contulerant, ut eos ad 11. Febr.
jungenda cum Cæſare adverſus Suecos arma, aut ſaltem pecunias conferendas permoverent. Quorum utrumque Saxones adſpernabantur, licet Curtius ad extremum vel decem menſes Romanos, quos vocant, flagitaret ſub quacunque conditione, ne ſolus hic Circulus obſequium Cęſaris exuiſſe, aliiſque noxio exemplo præiviſſe videretur. Enimvero illis pax Germaniæ cordi erat, & ut quouſque hæc obtenta foret, ipſi malis belli eximerentur. Ac de pace quidem Daniæ Rex literis con- 11. Jan.
ventum monuerat, ejus fundamentum eſſe, ut amotis exterorum armis per amneſtiam cum omnes Ordines, tum præcipue Palatina Domus reſtituerentur, cujus cauſam à communi tractatu ſeparatam Cæſarei Bruxellas decidendam rejicere cupiebant. Hanc quippe de injuria illata queſturam; ac facile occaſionem inde naſcituram tractatus pacis in ipſo exordio abrumpendi. Eoque hortatur, apud Cæſarem tum de communi amneſtia, tum de cauſa Palatina diligenter agerent, ut illa pace futura

1639.

Decretum eorundem.

componatur. His literis conventus in proposito suo firmatus longius, quam Rex voluerat, procedebat, decreta ad Cæsarem legatione, qua rogandus erat, ut literas salvi conductus tam conciliatis, quam exclusis pace Pragensi Ordinibus daret, & communem amnestiam decerneret; tum suum Circulum extra belli incommoda remotum agere pateretur, neutri bellantium addictum. Id quippe commodissimum medium sui conservandi videbatur. Quo decreto facto, nequidquam intercedente ac fremente Curtio conversus solvebatur. Suecis licet decretum istud non per omnia satisfaceret; id tamen non exigui momenti videbatur, quod ipsorum postulata super salvis conductibus ab his probata forent; ac isti petita communi amnestia, ac neutralitate à Pragensi pace dicessissent, cui tamen tuendæ se antea obstrinxerant.

Rex Daniæ conjunctionem armorum dissuadet.

Actum etiam fuerat de conjungendis in unum exercitum Circuli copiis, id quod Georgius Dux cumprimis urgebat. Sed dissuadebat Daniæ Rex, qui onus istud soli Domui Luneburgicæ, & Holsaticæ haut suspecturæ incubiturum ostendebat, reliquis imbellibus, aut alio respectu distractis; ac utriusque partis odium atque diffidentiam irritandam. Unde satius fore, si peculiaribus quisque copiis suas terras quantum possit tueatur.

Idem neutralitatem pro Domo Luneburgica urget. 5. Jan.

§. 26. Sed super neutralitate Domus Luneburgicæ Rex Daniæ ad Rectores Sueciæ scripserat, exaggerato præcipue periculo, quod Inferiori Saxoniæ à Cæsareis immineret; qui licet jam discessisse videantur, experientia tamen præteritorum temporum constare, eam esse Domus Austriacæ potentiam, ut cum maxime pressa videatur, majori mole resurgat. Mox illos in his oris, ad sua destinata mire commodis, adfore, ubi nonnihil adhuc virium Evangelicis superfit. Quos nulla ratione avertere liceat, quam impetrata à Cæsare neutralitate; sed quę ab hoc peti non possit, nisi Regina in eam prius consenserit. Addebatur magna invidia non esse istos Principes ad desperata consilia adigendos, ut se Cæsareis jungant: id quod magno ambitu ab his quæratur. Arma à Gustavo quondam Rege liberandis Evangelicis mota per aliquot nunc annos iisdem opprimendis adhiberi; cum certum sit, istis eversis penes Arctoa Regna non sat virium esse Pontificiorum destinatis retundendis. Ita Suecos Catholicis ad destruendos Protestantes operam navare. Ast suorum armorum respectù superiore anno multa Evangelicorum servata esse. Denique eam neutralitatem Regnis Arctois commodo cedere, quorum incolumitas hoc tempore è conservatione Domus Luneburgicæ dependeat, cujus ruina etiam ista sit involutura.

Rectores Sueciæ respondent. 31. Jan.

Efficiebat tam acerba exprobratio, ut Rectores Sueciæ prolixo responso declararent; Protestantes ipsos sibi malorum causam fuisse, qui autore Saxone post separatam cum hoste transactionem arma in Suecos verterint, hosque interclusa honestæ pacis via ad abrupta consilia compulerint; simul dum eosdem ejectum eunt, hostem in viscera sua attraxerint; dementiæ ipsorum illudentem. Horum iniquitate adactos satius iudicasse hosti extra Regnum occurrere, quam cum eodem intra fines proprios decertare. Dolere sibi hostem pravis Evangelicorum consiliis ad sua destinata uti. Nec ideo tamen sibi armis parta commoda abdicanda ante honestam & communem pacem obtentam; aut hostem in proprios fines pelliciendum; aut ex timiditate facultatem eidem concedendam, ut vires Evangelicorum in se trahat, & quicquid ipsorum superest plane opprimat. Non adeo spernendas Evangelicis vires, modo eadem ipsis, quæ apud Catholicos, animorum conjunctio sit. Sane incumbere Arctois Regnis periculum, si Catholici omnibus Evangelicorum ditionibus ac portubus potiantur. Ast tanto minus sibi concedendum, ut quocunque obtentu illis viam ad ista aperiant. Gratulari se Regi tot millia Evangelicorum ejus armis servata, nec eandem felicitatem aliis sacrorum sociis invidere, nisi ea sibi causæque communi fraudi sit. Septentrionis securitatem non sola Inferioris Saxonię, sed communi Evangelicorum conservatione, totiusque adeo Imperii libero statu niti, quem Pragensis pax in dominatum verterit. Neutralitatem uni vel alteri ex favore concessam ad summam rerum nihil facere; quam Cæsarei indulgere non soleant, nisi quando ipsis ea regione frui haut licet, quo & hostium suorum usibus eandem subtrahant. Temporibus mutatis in promtu esse prætextum concessa retractandi. Exemplo esse Neoburgicam neutralitatem, & quo proximo anno in Bremensem præsulatum tentata sunt. Se nihilominus certa lege in istam consensisse, repugnantibus licet belli ac status rationibus, ac sperare Duces illos, ac præcipue Georgium, bona fide hostilia exuiturum; qui hactenus ambiguus egerit, discedente hoste Suecos inani amicitię spe lactans; eidem mox invalescenti denuo se venditans. Unde suspicandi sibi causas esse, istum Regis benevolentia abuti, ac cum ipse parum fidei in Suecia inveniat, per alios ad destinata sua grassari. Ea lege tamen postulatis Regis annuere, ut à Cæsare prius exemtio à molestiis belli Ducibus concedatur iisdem, quas à se desiderent conditionibus: ut Duces Reginę caveant nullam à se hosti opem latum iri, utque Georgius Dux detentas machinas bellicas restituat. Hoc fundamento jacto ita Reginam declaraturam, ut Rex intercessionem suam ingens pondus habuisse intelligat; qui vicissim ita aliorum conservationem cordi habiturus sit, ut per eam incumbentia Suecię onera ne augeantur.

Luneburgici cum Banerio de neutralitate agunt. 31. Jan.

§. 27. Eodem tempore à Brunsuicensibus ac Luneburgensibus Ducibus missi apud Banerium aderant Legati super neutralitate acturi. Quos cum ipse ad arma secum socianda permovere mallet, circa istam initio tergiversabatur: inutilem eandem disserens: ac opportunitate temporum utendum, & validius paci communi promovendæ remedium adhibendum. Et cum Legati objicerent, Ligam itidem apud Gallum neutralitatem ambire, reponebat: tanto magis necessum esse omnes Evangelicorum vires secum jungi. Nam isto casu totam belli molem sibi incubituram, ac si quid adversi contingat, Cæsarem in ipsos graviter animadversurum. Tandem ostendebat, nisi munitis quibusdam locis traditis sibi caveatur, de neutralitate agere non posse. Sed quia Legati super conditionibus nihil in mandatis habebant, tunc quidem discesserunt. Quanquam autem aliqui monerent, rem non serio agi, & occasionem captari securo damni quid inferendi; judicabat tamen Banerius negotium non plane abrumpendum, quod Domo ista utcunque pacata aliorum per Inferiorem Saxoniam machinationes ultro corruituræ forent. Reversi paulo post iidem Legati præter literas fidei plenipotentiam justa forma non edebant, sed tantum mandata super tractatu præparando, & ut acta ad Principes suos referrent. Tandem formulam exhibebant a Ducibus subscriptam, cautionis loco tradendam, si Sueci pari scripto cavere vellent.

Temporaria cautio.

Deputati Suecici, quanquam id scripti plenipotentiæ, aut idoneæ cautionis vice habere non possent; ne tamen re plane infecta discederetur, idem acceptant ea lege, ut ne Banerio ejusque exercitui ea res fraudi sit, nec ulterius eos stringat, quam spes de successu futuri tractatus superet. Tum vicissim scripto illis cavent, si Duces, quæ scripto recepissent, bona fide servent, à Suecis nihil hostile

1639. ipsis inferendum, quamdiu tractatus hic plane abruptus non fuerit.

§. 28. Aderat paulo post Drebbernus Cancellarius apud Banerium, tractatum istum absolvi quamprimum cupientem quo longius à Saxonia discedenti nihil retro timendum foret. Post exhibitam plenipotentiam capita conventionis scripto concepta utrinque traduntur, sed pluribus locis non parum discrepantia. Banerius totum negotium Cæsareæ cautioni superstruxerat, quam Duces à Cæsare obtinere, sibique tradere deberent. De qua Duces quidem mentionem fecerant, sed ut ad eam utique exhibendam obligari nollent. Contra ostendebatur; hanc esse neutralitatis indolem, ut ad eam utraque bellantium pars pari ratione obstringatur, nec ex ea uni plus emolumenti, quàm alteri accedat. Jam Cæsare conventionem non probante, integrum ipsi fore pro captu rerum suarum cum Ducibus agere; Suecos contra iis, quæ jus belli indulget, cessisse. Cum Drebbernus exciperet; si Cæsar non consentiret, Duces per se neutralitatem tuituros, reponebatur: Duces Cæsari impares. Quod si vires comparent Cæsari verendas, utrique parti suspectos fore, & in bellum, quod fugiant, ruituros. Tandem placebat, deficiente licet Cæsaris adprobatione, conventa inter Suecos & Luneburgicos nihilo secius firma fore. De restituendis machinis Luneburgica formula silebat, negabat Drebbernus sibi de iis quid mandatum; nec tanti eas esse, ut negotium ideo abrumpi debeat. Sueci quoque expresse agminatim aut singulis innoxium sibi transitum per Ducum terras stipulabantur, pro captu temporum necessarium; quo tamen molesti ipsis esse nollent, si munito infra Magdeburgum capto loco communicationem cum ora maritima jungere queant. Luneburgici porro integrum sibi volebant copias pro lubitu augere tuendæ suæ ditioni. Sueci contra eas exauctorari malebant tanquam parta ipsis securitate inutiles, & suspicionibus ansam præbituras; aut sibi concedi. Sed cum Drebbernus id abnueret, caput istud omissum. Banerius inde, quod Cæsari jam insesso Guelferbyto cautum sat foret, Hamelam aut Luneburgum in manus Reginæ consignari postulabat ea lege, ut si Cæsarei Guelferbyto cederent, Sueci quoque traditum sibi oppidum restituerent: scilicet ut Duces cum Cæsareis, de Guelferbyto utique tergiversaturis, committeret. Ast contra Duces cautionem non dare, sed accipere volebant, super Nienburgum, Hoyam, Bleckedam, Wulfsburgum; & alia suæ ditionis loca, etiam Mindam Cellensi Domui tradi postulantes: vicissim apud Cæsarem de evacuando Guelferbyto laboraturi. Denique Duces Goslariam, Mulhusam, & Northusam ea conventione comprehendi volebant, suoque præsidio ista oppida tuituri: id quod Banerius abnuebat. Demum re utrinque disceptata placebat; ut Duces neutri parti in hoc bello quacunque ratione auxilium ferant, simul idoneam à Cæsare cautionem obtineant, Banerioque tradant, istum plenam neutralitatem iisdem indulgere, & nihil bello subserviens exigere velle: Cæsaris tamen adprobatione non secuta, neutralitatem nihilo secius inter Suecos & Duces firmam fore: Reginam vicissim omnibus belli oneribus Ducum terras exemturam: Duces operam daturos, ut Guelferbyto, & aliis suæ ditionis locis præsidia Cæsarea deducantur: omnia deinceps hostilia utrinque cessatura: si qui contra fecerint, comprehensos ac superioribus suis oblatos pœnas luituros. Transitum innoxium per utriusque loca invicem fore concessum: ubi super casibus heic non comprehensis controversia oriatur, eam amice componendam. Peculiari deinde conventione distinctius addebatur, ne quid ullo modo à Ducibus in fraudem Suecorum admittatur. Si Cæsar pacta hæc probare abnuat, Suecis integrum sit Guelferbytanos obsidio eminus circumposito coërcere, Ducibus annonam subministrantibus. Si copias augere Duces velint, ut id fiat in sui tantum defensionem, non in fraudem Suecorum, aut causæ communis. Tandem ut necessitate id exigente Suecorum copiis per Ducum terras iter innoxium cum annona concedatur. Enimvero utrumque hoc instrumentum probabat quidem Drebbernus, negabat tamen facultatem sibi datam aliud subscribendi præter formulam à se allatam. Spondebat tamen se curaturum, ut intra sex Septimanas idem Principum suorum subscriptione firmatum exhiberetur. 1639.

§. 29. Ea pacta quo minus perficerentur, penes Rectores Sueciæ mora non erat. Quanquam enim unum & alterum caput omissum foret, quod insertum cupiebant, & hoc modo Westphalicis copiis stativa circumscribi viderentur: satius tamen habebatur pacta hæc rata habere, velut quæ pacem Pragensem infringerent, per quam neutrarum esse partium Ordinibus non licet, & quia Duces per ista apud Cæsarem exosi reddebantur; tum Danus impediebatur eosdem fœderibus & machinationibus suis implicare. Eoque utrumque instrumentum subscriptione perfectum Salvio Hamburgum transmittebatur. Enimvero cum dies, quam transmittendis subscriptis instrumentis Drebbernus dixerat, cessisset, Duces per literas Banerio significant; se utique constituisse placita firmare, eoque fine nonnullos ad ipsum ablegaturos; moram tamen excusabant infestis itineribus: haut eo secius conventa se bona fide observaturos. Quibus Banerius respondebat; legatos Erfordiam mitterent, unde curaturum se, ut tuto ad se perveniant. Sed cum nihilo minus alter jam mensis laberetur, Banerius eas moras suspectans literis à Georgio Duce exquirit; quid animi circa conventa ipsi sit, ut quid sibi agendum, vicissim statuere queat. Aderat tandem Drebbernus, qui summam quidem conventorum inter se & Banerium Ducibus probari ferebat; tantum vocabulorum quorundam duritiem corrigi velle, & pro *neutralitate*, aut *emtione*, *assecurationis* vocabulum substituendum ducere, ne Cæsari se aut Imperio plane subducere videantur: Id quod Banerius absurdum judicabat. Hactenus quippe istos admissa pace Pragensi Cæsaris amicos, Suecorum hostes fuisse. Quod si nihil jam novi, sed assecurationem tantum petant, perinde fore ac si dicant; se in eadem, quæ hucusque fuerint, conditione mansuros, Cæsari amicos, Suecis hostes, ut tamen sibi à Suecis de noxa non inferenda caveatur. Pertendebant insuper Goslariam, Mulhusam, & Northusam velut clientelæ suæ obnoxia oppida belli oneribus eximi, aut eadem semel soluta pecuniæ summa velut per aversionem redimi. Sed & suspectum valde erat, quod pacto inseri postularent; se quidem durante bello copias cum hoste non sociaturos, nec fœdus contra Suecos aut eorum socios inituros; integrum tamen sibi fore cum aliis Imperii Circulis, ac vicinis fœdera inire, ne tam nobilem libertatis suæ, partem abdicare videantur. Quæ non obscure insinuabant, de tertiis formandis partibus ipsos meditari, quæ frequenti tune rumore agitabantur. Mox quoque patebat, ipsos totum Circulum belli molestiis exemtum velle. Interim Drebbernus secreto jactabat; neutralitatem tantum in speciem quæri, ac sibi peculiaria mandata, & quæ cæteros, qui venturi erant, legatos laterent, à Georgio Duce data super armis cum Banerio jungendis.

Sueci conventa rata habent.

Luneburgici moras nectunt. 26. Jun.

15. Julii. Iidem novas difficultates movent.

§. 30. Inter hæc asperum à Cæsare edictum Ducibus Luneburgicis traditur, quo jubebantur ci-

Luneburgici Hilde-

tra

1639. *ſiam reſtituere jubentur.* *5. Sept.* tra moram Hildeſienſem præſulatum Colonienſi Electori cum omni cauſa reſtituere. Mox tamen blandæ à Cæſare literę aderant, quibus novos tractatus ſuper ea ditione in aula ſua ſe moderatore ſuſcipiendos proponebat. Addebatur alia epiſtola, qua Cæſar declarabat, omnia, quæ circa conceſſum Banerio tranſitum Albis à Duce Georgio admiſſa ſint, oblivioni tradi, & omnem ipſi gratiam à Cæſare expectandam, modo is copias ſuas Cæſareis jungere velit. *Dux Georgius offenſam in Cæſarem concipit.* Nec eo ſecius Dux vebementer commoveri, & alia conſilia circumſpicere; præſertim cum fama eſſet, Piccolomineum è Belgio Viſurgim verſus tendere, deſtructis in itinere Suecorum ſtativis Hildeſiæ poſſeſſionem prehenſurum, ſimul ut compulſo ad jungendas copias Duce trans Albim io Meclenburgicam & Pomeraniam impreſſionem faceret. Igitur Dux Hildeſiæ munimenta firmare, & copias ſub id oppidum contrahere inſtituebat; diſſuadente Daniæ Rege ne ſe Cæſari opponeret, ſed Hildeſia potius cederet: qood utique Sueci à Gallis ſint decipiendi, eoque in iſtorum ſocietate nihil præſidii ſit futurum. Ad paria conſilia cum Luneburgico inclinabat Bremenſis præſul, cui Cæſarei hoſpitia ſua minabantur. Uterque ad Regem Daniæ mittebat ſciſcitatum quid ſibi ab ipſo expectandum foret? Qui parum probari à ſe arma in Cæſarem oſtendebat. *20. Sept.* Scribebat quoque Dux Kœnigsmárckio, qui Banerii juſſu auxilium ſuum obtulerat, ut propius ſubſiſtere & conſilia ſecum communicare velit. Quamvis enim nihil hoſtile meguat, nec cauſam ulli offenſæ dederit; ſi tamen quocunque obtentu Domui ſuæ exitium intentetur, ſe ad vim propulſandam conceſſa per naturam media oppoſiturum. Ejuſdem quoque Legati à Rege Danię Glucſtadio reverſi Salvium Hamburgi adeunt, eique exponunt: Ducem ſatis perſpicere, quid periculi Germaniæ, ac peculiariter ſibi immineat: Stare ipſi, ſi Cæſar laceſſat, una cum Bremenſi præſole arma arripere. Ne in ſiniſtram partem acciperent Sueci, ſi Dux copias ſuas augeat; ipſum pro re nata Suecicis exercitibus eas ſociaturum. Spem eidem eſſe Reginam inducis, aut pace ineunda ipſius rationem habituram. Addebant, Drebbernum arcana mandata habere ſuper conjunctione cum Banerio agendi. Salvius providentiam Ducis & maſcula conſilia laudare, periculum exaggerare; neutralitatis oullum amplius uſum; arma & coojunctionem cum Suecis unicam malis propulſandis viam eſſe. Tum nomine Reginæ prolixe pollicetur. Legati agnoſcebant, armis quam optime ſecuritatem Ducis ſtabiliri; quia tamen non temere ab uno extremo in alterum ruitur, optabant, probabilem à Cæſare armorum arripiendorum cauſam præberi. Et quanquam Salvius cenſeret Guelferbyti detentionem, & Hildeſienſe negotium huic ſcopo ſufficere; Legati tamen infeſtiora, & quæ nullus juris color emolliret facta deſiderabant, quibus Dux in arma compelleretur. Tandem oſtendebant, licet Dux nondum ad conjunctionem armorum proceſſurus videatur, non eſſe tamen Suecis hoſtile quid ab eodem verendum. Ita Ducem tunc ad Suecorum ſocietatem impellebant horum ſucceſſus, & quia ingens ſibi periculum metuebat, ſi iſti ſeorſim cum Cæſare tranſigerent. Accedebat, quod cum antea ſuſpicio fuiſſet, Suecos periculoſam in Germania mutationem, & enormia præmia affectare, jam nil aliud ab ipſis, quam Pomeraniam in feudum peti pateret; quod oon ſolum innoxium cenſebatur, ſed & Proteſtantibus egregio firmamento, ſi Regnis Arctois à tergo ſulcirentur.

Suſpecta ſaxonum §. 31. Veniebant poſt ad Banerium in Bohemiam Legati Luneburgici, quibus Danicus Bremenſis, & Holſaticus ſe adjunxerant. His propoſitum erat pro toto Circulo Inferioris Saxoniæ neutralitatem ambire, quod plerique ejus oræ Principes Reginam cognatione attingerent; eademque cum ipſa ſacra colerent, quorum conſervationem iſti cordi fore ſperarent. Et hoc quidem univerſi proponebant. 1639. *Saxoniæ ad Banerium Legatio.* Peculiariter autem Danus pacem commendare, ac quibus legibus eam Sueci inire vellent in quirere. Continua ſanguinis effuſione rebus Proteſtantium noo conſuli. Cæſarem omnia æqua afferre; Regem quoque omnem operam paci conciliandæ navaturum. Bremenſis Legatus dudum ſuo Principi cautum agnoſcebat, Luneburgicis tamen rogantibus non potuiſſe negare, quin ſuper neutralitate toti Circulo, ac imprimis Luneburgicæ Domui concedenda inſtaret. Magdeburgicum inſuper Præſulem commendabat velut honeſtę pacis cupidum, & dignum, qui belli incommodis eximatur. Aſt Luneburgici *aſſecurationi*, quam quærebant, Goſlariam quoque, Mulhuſam, & Northuſam cum Ilfeldia, & Walckenrietha cœnobiis comprehendi volebant. Tum ut Sueci omnibus ad Duces ſpectantibus locis decederent, Nienburgo, Hoya, Bleckeda, Wulfsburgo; ipſa inſuper Minda, ſi Duces Goelferbyti reſtitutionem à Cæſare obtioerent. Quę jam antea à Drebberno poſtulata Banerius repudiaverat, iiſdemque iſte deſiſtere viſus fuerat. Præterea Drebbernus ſecreto de fœdere mutuæ defenſionis proponebat, ſed duris admodum legibus: inter quas erat, ut Sueci Ducibus concederent, quicquid locorum in Weſtphalia intra Amaſim & cis Lippiam tributis ſubjeciſſent, una cum Goſlaria, Mulhuſa, Northuſa, Minda, Huxtera, Corveja, Eichsfeldia, & Honſteinenſi Comitatu.

§. 32. Banerio mirum videbatur, Luneburgicos ſibi hactenus quæſitam oeutralitatem nunc ad totum Circulum extendere velle. *Banerii reſponſum* Simul ex Drebberno ſciſcitabatur, quare Duces cæteros ad hanc Legationem induxerint; cum ipſe ſat noverit, quid Menſe Majo ſecum tranſactum; nec amplius ſibi indulgere conceſſum eſſe. Is reſpondebat Duces hanc legationem à Rege & reliquis non ambiiſſe, ſed ultro ſe obtrudentes repudiare non potuiſſe. Eoque ſibi & collegis ſuis injunctum, ſi Banerium ea miſſio offenderet, eam hoc modo excuſare. Aſt Danicus legatus Geiſtius, cum itidem de cauſa mittendi inquireretur, diverſum plane aſſerebat; Regem, cæteroſque non proprio motu hanc legationem decreviſſe, ſed Duces ſedulo id quæſiviſſe, & velut crinibus (ita loquebatur) ipſos huc pertraxiſſe. Quæ diſcrepantia animum Banerii diverſas in ſuſpiciones trahebat. Univerſis tamen reſpondebat; Circa Bremenſem dudum rem tranſactam eſſe. Præter Luneburgicos nulli neutralitatem concedere ſibi licere; ac reliquorum aliam eſſe conditionem. Meclenburgica & Lauenburgica ditio ut præſidiis à ſe cuſtodiatur, neceſſitatem belli ſubigere. Magdeburgicum & Halberſtadienſem præſulatus initio hoſtibus ereptos, Suecisque jure belli adquiſitos, nunc à ſe recuperatos. Nec de his tranſigere ſibi in mandatis datum. Danico Legato ſeorſim reponebatur; moram paci non penes Suecos, ſed hoſtes eſſe. Hi ubi ſerio rem agant, non defore qui cum iis tractent; de conditionibus pacis jactare ſuum non eſſe. Porro cum Luneburgicis ſuper neutralitate facile convenerat, ſi conceptæ jam formulæ iohæſiſſent. Sed cum Banerius ſuper novis, quæ movebant, nihil in mandatis haberet, & Legati ſancte aſſeverarent, à ſuis poſtulatis diſcedere ſibi non licere res in Sueciam erat referenda. Idem Drebberno circa propoſitam conjunctiooem reſpondebatur.

§. 33. Interea Georgius Dux Piccolomineum *Dux Georg.*

metuens

1639. gius notat.

metuens apud Hildesiam copias lustraverat, præter ideonea oppidorum præsidia quinque millia explentes; quas sacramento Cæsareo, quo eas antea adegerat, nunc palam exsolvebat, ac castra inter Northeimum, & Gœttingam ponebat. Enimvero quia Cæsar executionem circa præsulatum Hildesiensem distulerat, & Piccolomineus recta in Bohemiam tendebat, Dux conjungere se Suecis tergiversabatur, quantumvis Kœnigsmarckius & antea literis, & nunc coram Embeccæ instaret; ni extrema subigeret necessitas, & utrique ingens incumberet exercitus. Mox cum Legati è Bohemia revertissent, nullo cèrto responso allato, ipse solutum exercitum per hiberna distribuit, tempus extrahere, ac fortunę se attemperare callidus.

De tertiis partibus formandis machinationes.

Alias multa eo tempore de tertiis formandis partibus spargebantur, in quas præcipue Danię Rex inclinabat. Qui cum nuper Legati Luneburgici ad conjunctionem adversus Cæsarem ipsum invitassent, eam quidem probaverat, addito tamen, eandem simul adversus Suecos fieri debere. Alias enim sibi pacis conciliatori in alterutram partem concedere fas non esse. Eam rem Arnheimius quoque diligenter urgebat, qui aliquandiu Brunsuigæ cum Augusto Duce multa secreto agitaverat. Et ex literis interceptis adparebat, ipsum ab Electore Saxonię mandata habuisse cum Danię Rege Georgio Duce, & Inferioris Saxoniæ Circulo super novo defensionis fœdere tractandi. In quod Hassos quoque pertrahere conabatur, certa successus spe, quod Melandri studia atque consilia cum Arnheimii destinatis mire congruerent.

Cæsar tractatum cum Landgravia non plene ratihabet.

§. 34. Landgravia, cum Moguntiæ conventis præter ratihabitionem Cæsaris nihil deesset, quamdiu aliqua ejus obtinendæ spes, non reperiebat, quo colore ab illis resiliret. Nec eo secius tamen misso Hamburgum Vultejo à Salvio petebat, in communi pace sui rationem haberi, eidemque se includi melioribus aut iisdem, quæ Moguntiæ convenerant, conditionibus. Tum ut literæ tuti accessus sibi curarentur adquieturæ titulo, quem Cæsar dederit; cum id pace facta sibi fraudi non sit futurum: promittens, se copias ita exautoraturam, ut hostis iisdem ne potiatur. Interea palam fiebat, Cæsarem probatis reliquis circa sacra hactenus indulsisse, ut eorum libertate ipsa, ac provincia sua frueretur: sed quod eandem quoque aliis Imperii Ordinibus stipulari voluerit, id à Cæsare repudiatum. Quo insuper habito ut Cæsaris confirmationem admitteret, Moguntinus Elector Landgraviæ suadebat: Non sat ipsi causæ ad talia postulanda: ab initio tractatus de iisdem nihil motum. Nihil ex eo in ipsam commodi redundaturum: nec alios mandasse ista pro se stipulari. Quin cæteros pari libertatis gradu gaudentes ignominię id sibi ducturos. Ita pro gratia offensam lucraturam.

Landgravia in bellum propendet.

Queis parum commota Landgravia de armis denuo arripiendis circumspectabat. Nec deerant, qui ostentato periculo, & temporum opportunitate animos adderent. Fallaci pacto confidere, ac duorum Regnorum amicitiæ renuntiare, anceps esse. Etiam ratihabitæ conventioni parum securitatis inesse; eadem protracta in ancipiti ipsius conditionem fore. Interim pace communi procedente bosce tractatus velut peculiares exclusum iri, nec deserta Regna amplius in ejus gratiam connisura. Bello resumendo commodissimum nunc tempus. Nam prævalentibus deinceps Suecis Gallisque ipsius conjunctionem non magni fore; ubi iterum succubuerint, parem cum iisdem sortem subituram. Igitur non tantum de accipiendo, sed & ferendo auxilio agendum, nec societatem suam nimis care imputandam.

Melander

§. 35. In isthæc pronam maxime cohibebat Melander, qui censebat, deficiente quantumvis in uno aut altero Cæsaris ratihabitione, non ideo bellum suscipiendum: à sociis destitutæ, qualis obtineri queat, pacem acceptandam. Idem ut exercitum in sua potestate haberet, operam dare: primores ducum promissis sibi adjungere, alios exautorare, & præfectum exuere, suffectis sibi obnoxiis. Et spem quidem fecerat Anglico apud Hollandos ministro; si Gallus & Anglus exercitui Hassico sub Electoris Palatini ductu stipendia promitterent, se istum decem peditum, quatuor equitum millibus constantem ipsi traditurum. Et tamen per exercitum fama erat, eidem in animo esse ad Electores Ecclesiasticos transire.

1639. est suspectus.

Landgravia de conjunctione agit.

Nec eo minus Landgravia de conjungendis armis iterum agitabat; eoque fine per Vultejum apud Salvium de studio suo in partes; & aversione à peculiaribus tractatibus tentari, in quę ipsa fœmina, Ordinibus suis impar, invita sit pertracta; provisum tamen à se inserto de sacris capite per Cæsarem repudiando, ut isti exitu carerent. Sed cum absque Suecis, Gallisque tantæ moli impar sit, pressius cognoscere velle, quid à Suecia sibi expectandum foret, quo Ordines Provinciales tanto facilius in sua consilia pertrahere possit? Cui Salvius Reginam nunquam credidisse, caput istud de sacris à Cæsare probatum iri; eoque doluisse, Landgraviam inanes ob tractus tamdiu ab armis cessasse, nullo privatim emolumento, publico damno. Sibi quidem nondum quid cum ipsa agere mandatum; non dubitare tamen, quin Regina ipsi abunde sit satisfactura. De cujus affectu vel inde constare, quod ipsa tantum non deserta, Kingio & Palatinis in hostium manus traditis; cum per Hassos servari potuissent, in præparando pacis tractatu acriter causam ipsius egerit. Promittit inde; se rem in Sueciam relaturum, hortatus; ne sibi diutius imponi patiatur, sed arma ocyus cum Suecis iterum societ, Melandrique machinationes caute observet. Media consilia nec gratiæ pariendę, nec odio declinando idonea; & successus sociorum nimis anxie trutinantem, ubi fortuna his arriserit, vilem fore; iisdem succumbentibus non minus hosti prædæ cessuram.

Hassi movent, sed nihil promovent.

§. 38. Fecerat quoque Landgravia Gallis spem de subito movendis in Cæsarem armis, si promissa ante subsidia isti præbere velint. Quę Galli annuebant, superque isto negotio Avauxio mandata mittebant. Sed & Melander cum Arausionensi Principe de trimestri expeditione egerat, irrito eventu. Mittebatur & Gunterrodius ad Vinariensem, secreto super conjunctione copiarum cum ipso acturus; sed qui audita in itinere ejusdem mortę inanis redierat. Etsi Galli istam conjunctionem fœderatis Regnis fraudi fore judicarent. A morte Ducis cum Salvius literis Landgraviam hortaretur, ut tandem ali- 23. Jul.
quando manum operi admoveret, & per arma pacem quæsitum iret; ipsa quicquid penes se foret 7. Aug.
facturam prolixe recipiebat. Vultejus etiam, qui propediem Hamburgum rediturus ferebatur tractatui cum Legatis Regiis absolvendo, præmissa epistola jactabat, si quid separato tractatu peccatum, sit, seria conjunctione facile pensatum iri. Inter hæc novus tractatus Vesaliæ inter Gallicum ministrum Amontotum, Hassicosque deputatos suscipitur, interveniente Hollandico Legato; qui & tandem ad ipsam Landgraviam se conferebat. Ne heic tamen quid effectum, quod Gallus tantum pecuniæ non offerret, quantum Gunterrodio Lutetiæ promissum fuerat ob mutata tempora, & quia ingentes interea sumtus Rex fecisset. Vicissim Hassi sibi reservabant; hoc negotium tractatui cum Suecis instituendo nihil præjudicaturum, sed isthoc demum valiturum. Super quo

in

1639. in Sueciam abeunti Legato Wolfio in mandatis datum erat. Et nihilominus in antecessum sexaginta uncialium millia ab Avauxio numerari volebant; quod hic abnuebat, cum instante jam hieme nihil ab istis bello actum iri judicaret. Nec pro præterito tempore solvere quid volebant Galli, quod Landgravia conventis non stetisset: in futurum pecuniam repræsentare parati, si & ipsa operam sociis navasset. Alias causam habebant, quare isti diffiderent, quia plus cum Cæsare, quam sociis tractatuum agitaverat. Constans contra fama ferebat, Cæsarem in pace Hassica ista quoque capita, de quibus hactenus dubitaverat, adprobasse, ac Moguntinum Landgraviæ denuntiasse, ut Coloniam mitteret, qui instrumentum acceptarent. Cæsarem autem ideo Hassici militis exautorationem non rigide exacturum, quod is adversa tunc ipsius fortuna sine dubio ad Suecos transiturus sit, traditis simul, quę insidebat, oppidis.

Hassi suas res agunt. §. 37. Inter hæc exercitus Hassicus stativis suis dilatandis vacare, Ducatum Montium magna vi pecunię emungere; Wetteraviæ quoque Comites, & oppida tributis subjicere. Ferebantur & Hassiæ Superioris tutelam suscepturi, ut Suecos inde excluderent. Smalcaldiam digressis Suecis statim præsidio suo firmabant; nec minus ab hoste deserta oppida Warburgum, Amœnoburgum, &

30. Aug. in Paderbornensi diœcesi non pauca. Accedens inde ad Kœnigsmarckium in Franconiam Gunterrodius, abruptas jam hostilium oppidorum occupatione inducias ferebat; Landgraviam sex millia militum Suecis jungere constituisse, eamque circa fœdera cum Gallis renovanda occupari. Nosse tamen prius velle, num Kœnigsmarckii copiæ in Westphalia mansuræ sint. Nam solam se hosti non sufficere. Cui ab hoc responsum: se ad arma sociandum promtum; sed quæ ratione id fieri debeat,

16. Oct. à Banerii arbitrio pendere. Paulo post iterum iste aderat, super dividendis tributariis locis acturus, & ut junctim iterum in Franconiam iretur. Nihil tamen tunc concludebatur; quod Hassi reditum Hermanni Wolfii à Suecia expectandum sibi dicerent; qui si quale speretur responsum attulerit, Landgraviam in arma aperte erupturam: interim copias expeditioni adornare. Eodem tempore etiam cum Georgio Duce super sociandis copiis tractabatur, qui gemina cum Hassis consilia fovebat, ut si Piccolomineus aut Hatzfeldius ingruerent, Suecis junctus periculum propulsaret; quo evanescente in hiberna discedebatur. Cæterum inter ambigua ista de Landgraviæ animo non dubitabatur, etsi & ipsi induciæ, quę à Gallis in Italia initæ erant, nonnihil scrupuli injicerent; sed culpa omnis in Melandrum conferebatur, qui Germanus Italica astutia imbutus pecuniæ corradendæ, quam expeditioni vacare malebat. Qui & cum Slickio aliisque Cæsareis ducibus in occulto amicitiam colebat. Hic & Kœnigsmarckio se movente statim Vehleno indicium fecerat, cujus monitu hic Bilefeldam invaserat. Qui & post insignem operam causæ communi navare omittebat, Vehleno Monasteriensi ditione excluso, cum Kœnigsmarckius à fronte ingrueret; id quod hic instanter rogaverat. Sed nimirum nihil solidi ab Hassis expectabatur, quamdiu imperium in eos penes Melandrum foret. Eoque & Rectores Sueciæ nihil circa fœdus cum Landgravia præcipitandum judicabant, quę hactenus privatas suas res egisse visa fuerat, nullo ad fœdus cum Suecis respectu. Vicissim autem, qua pax cum Cæsare non succederet, dextre istam retinere, & quantum poterat emolumenti ex ejusdem amicitia quærere placebat.

Dux Bernhardus §. 38. Vinariensem ut in Burgundia potissimum hibernare vellet, invitabat intacta bello & locuples regio, ac ut deficientes equos supplere posset, 1639.
quorum in illis Germaniæ oris, ubi ab eo bellum gerebatur, nulla facultas. In istam se penetrans miles aditus omnes ad Helveticos ita obsepserat, ut illibatis provinciæ opibus potiretur. Occupatur inde Ivignona arx; mox Pontarlinum penu locupletissimo instructum, tum Noseroya, & Descia. Sed & Jouxia arx, invicta hactenus habita, postquam cuniculus sub mœnia actus; ac machinæ verberationi dispositæ essent, deditionem facit; quæ aditum in cultissimam vallem præbebat. (multa Burgundiæ oppida expugnat.) (6. Febr.) Sat exercita tamen isthæc hiberna faciebat provincialium pervicacia, qui vitæ prodigi qua poterant Vinariensibus nocebant, his non minus acriter illos castigantibus. Sed & Lotharingiæ Dux contracta è Burgundionibus quatuor millium manu Rosæ & Mulleri legiones opprimere conabatur; quæ tamen mature in tutiora se recipiebant, inanibus vehiculis relictis. Mox ingruentibus Vinariensibus ea manus dilabebatur. Excurrebat inde Dux ad Rhenum rebus ibi inspiciundis. Unde reversum circa finem Februarii acutissimus morbus invadebat; cujus causam aliqui liberaliori invitationi in convivio apud Obmium tribunum adscribebant. Alii de toxico propinato non dubitabant, quod ut vitaret Dux etiam Venetus & Mediolano monitus fuerat. Post aliquot tamen dies valetudini restitutus reficiendo militi & supplendis numeris strenue operabatur, ut spes foret validi equitatus comparandi. Unde & Banerio scripserat, tantum per unum & alterum mensem fortiter rem gereret; inde se vices excepturum. Nam antequam graminis copia foret, in expeditionem prodire non licebat, nulla ad Rhenum fœni facultate. Inde denuo cum sexcentis equitibus, trecentis dimachis ad Rhenum excurrit. Ubi in Lotharingicas legiones, quæ Ducem Carolum Philipsburgum deduxerant, domum regredientes Rosam tribunum immittit. (5. April. Lotharingi vapulant.) Is pedestrem legionem Francisci Principis ad Diæum plane concidit, ductoribus tantum vita donatis. Sed & equestris legio cum duabus turmis apud Veselizam deletur, cum reliquæ raptim in Lucenburgicam se recepissent. (27. April.) In Burgundia interim tribunus Ohmius Divi Hippoliti Fanum, Guebrianus & Nassovius Comes Castellum Villænum, & Musangeonam subegerant. In Alsatia quæ sola hostibus restabat Thanna una cum arce intra paucos dies ad deditionem adigitur. (8. Maji.) Cum porro de Hohentwilæ præfecto sinistra quædam spargerentur, Dux ipse cum valida equitum manu repente eo proficiscitur, ac rebus rite dispositis istum in fide confirmat, duosque fidos homines consiliis ejus adjungit. Simul Bavaricos, qui sub Gleenio & Mercio ducibus circa Ulmam metabantur, tria equitum, quatuor peditum millia explentes, non modico terrore afflat. In 18. Maji.
Burgundia demum Nassovius Comes Divi Claudii Fanum, aditus provinciæ servans, dudum imperata facere detrectans, opprimit, ac ducentos milites, qui servabant, numeris suis adjungit. Quo ipso & Hispanis, qui è Sabaudia in Burgundiam illac irrumpere conabantur, accessus præcludebatur.

§. 39. Enimvero istis in se non spernendis parum ad summam rerum proficiebatur; cum satius fuisset Ducem quamprimum valida in Germaniam impressione hostem distrahere, ne hic tota mole incumbens Banerium ditionibus Cæsareis iterum avelleret. (Ducis cum Gallis discordia.) Et magnam cumprimis spem rei bonæ isthoc anno gerendæ Rectores Sueciæ animo præceperant, ingruente visceribus Cæsaris hinc Banerio, inde Vinariensi. Quæ quod falleret, causa erat è discordia Gallorum cum Vinariensi super possessione Brisaci cujus obtinendi immensum Gallos

1639. los coquebat desiderium. Sed id ne in Gallorum manus traderetur, Grotius suaserat. Ac cupiebat Dux certam sibi in usum belli & pacis sedem parare, simul hoc modo apud amicos juxta & hostes pretium sui accendere. Nec obscure destinata sua pandebat, cusa moneta, Saxonicis & Brisacensibus insignibus notata. Tentabant inde Galli Ducem, ut parem aut majorem numerum Gallorum cum Germanis in præsidium oppidi admitteret, ne si quid humanitus ipsi accidisset, in hostium manus id perveniret. Quod Dux excusabat exemplo Philipsburgi per discordiam nationum amissi. Idem tamen amoliendis Gallorum solicitationibus, & ut spatium haberet Brisacum sibi firmandi cum Rheno discederet, sparserat, se in aulam ire, ac Guebrianum, omnesque Gallos secum in Burgundiam abduxerat. Ad blandiora inde conversi Galli mittebant, qui Ducem in aulam pertraherent, ut fructu tot victoriarum ibi frueretur, spectaculis & choreis in ipsius honorem adornatis. Quod & ipsum abnuebat; præsentia sua in Alsatia opus esse ferens, nec otium & luxum aulę sibi cordi. Tum metuebat, ut dignitatem ibi suam prout vellet, tueri posset. Ast judicabant periti rerum, si Dux in aulam venisset, Brisacum certo Gallorum futurum; eosque in hoc peccasse, quod cupidinem suam præmature nudassent, cum prius id agere debuissent, ut istum in potestate haberent. Et suaserat eidem Grotius, ut consilia & spiritus sumeret Principis magnum territorium possidentis, cui ut finibus suis excedat, nisi necessaria plane de causa consultum non est. Sed & per matrimonium illaqueare conabantur Ducem proposita Combaleta Eguillonię Duce Cardinalis cognata, sed quam velut Saxonico sanguini imparem adspernabatur, Richelio non parum indignante arctioris conjunctionis vincula ab ipso repudiata. In Rohanæi Ducis viduam pronior judicabatur; id quod Regi displicebat, ne forte per id matrimonium Hugenoti animos resumerent. Demum id à Duce postulabant Galli, ut saltem in casum mortis aut captivitatis sibi Brisacum relinqueret; quod & ipsum recusabat iste, multum indignantibus Gallis, qui credebant, eundem à Suecis obfirmari. Miserat tamen Dux Erlachium in Galliam, qui negotia & morbum excusabat, quo minus Lutetiam ipse accesserit. Cum isto Galli super tradendo Brisaco, si quid Duci humanitus accideret, clam conveniebant. Palam tamen differebatur, quasi nulla spes esset transigendi, quod cum nimis aperte ageretur suspicionem augebat, præsertim cum hominem istum auro non invictum constaret. Ut igitur Ducis destinata infringerent Galli, quem & potentem, & vicinum habere nolebant, pecunias ipsi subtrahebant, quas è Suecia subministrari non posse noverant. Unde &, cum nomine Reginę Suecię apud Regem Gallię Grotius instaret, ut Duci Bernhardo milite & pecunia subveniretur, quo in ditiones Cæsareas, prout fœdere
5. Mart. conventum erat, bellum transferre posset: Rex istud petitum silentio transmittebat. Simul ne novorum delectuum ipsi copia foret, conquisitores militum magna cum vi pecuniæ Basileam, & Argentoratum mittebantur; qui Gallis militem conducerent. Et sane malebant Galli ejus Ducis armis privatum Galliæ, non commune negotium geri: nec placebat res Protestantium, per Helvetios & Genevam in illis oris sat validas, magis adhuc invalescere, ne aliquando, quæ tunc in Gallia oppressæ erant partes, ea vicinitate reviviscerent. Sed & Bavaro cavebatur, quem toto hoc bello Galli tacite fovebant. Denique & Pontifex malebat Gallorum arma in Hispaniam verti, ubi nihil periculi sit sacris Romanis, quam in Imperatorem, aut socios ejus, ubi cum Gallorum rebus Protestantium fortunæ permixtæ erant.

§. 40. Hanc ob causam Dux, cum parum à Gallis auxilii speraret, suis rebus cum primis expedire judicabat, quæ occuparat oppida magno numero à Divi Claudii Fano prope Genevam ad Hohentwilam usque & Dachsteinum validis præsidiis firmare. Quorum tamen multitudo magnam exercitus partem absorbebat, ut ultra tria equitum, duo peditum millia in campum educere non posset. Quibuscum nihilominus è Burgundia ad Rhenum se conferre decrevit, facturus quantum posset, saltem ut Bavaricos destineret, ne & ipsis in Bohemiam contra Suecos ire vacaret. Interea Cæsar Ducem per Sigismundum Heusnerum, olim ipsi familiariter cognitum, corrumpere tentabat; sed cui iste accessum abnuens fustes minitabatur. Idem tamen Heusnerus mox in aliam faciem mutatus ferebat: Cæsarem optare, ut Dux pacis tractatuum moderamen in se suspiciat, & autor paci restituendæ fiat. Audiret modo à se proponenda; acceptare aut respuere, aut cum Gallis communicare ipsi integrum sit: neque enim furtim agere sibi constitutum. Ac Cæsarem, initio facto, majoris dignationis viros tractatibus adhibiturum. Interea armis quietem hautquidquam imperandam. Enimvero Dux re cum Mockelio ministro Suecico communicata, satis animadvertebat, ad diffidentiam & æmulationem serendam ista spectare, non minus quam ea, quæ cum Banerio in Bohemia agitabantur.

1639. Quæ ipsius progressus impedit.

Dux Bernhardus à Cæsare tentatur.

§. 41. Cæterum jam è Burgundia Neuburgum pervenerat Dux, postera die copias trans Rhenum, unde Friburgensi via in Sylvam Nigram contra hostem ducturus, alacris & spe rei benę gerendæ plenus, quod Bavarici adhuc divisi tendebant, quibus profligatis iter in Bavariam meditabatur, nuntio de Banerii victoria contra Hofkirchium tunc allato exhilaratus. Cum improviso morbus invadit, momento invalescens, ut statim agnosceret, nunquam dum vixerit, pari se ægritudine correptum. Id tamen unice questus, se nunc in ipso articulo operæ pretium faciendi lecto affigi. Inter alia Mockelio, de exercitu in obsequio Reginæ continendo monenti, respondebat, eum nulli alteri, quam sacramento Suecico obstrictum. Morbo ingravescente, cum extrema instare sentiret ritu Christiano expiatus testamentum paulus verbis condit, idque in suum tempus secretum adservari jubet. Mox constante ad ultimum sermone & ratione inter edita pietatis indicia placide expirat. Paucis ante mortem horis nigræ maculæ in corpore eruperant. Unde aliqui malignam febrem suspicabantur, quæ & dum Pontarlino moveret, in castris intra biduum quadraginta homines absumserat. Sed veneno necatum à pluribus creditum. Nam neminem eorum, qui circa virum aut mortuum versati fuerant, iste morbus infecerat. Et chirurgi, dum corpus aromatibus condit, manus paulatum à cranio perstricta, statim intumescebat, mox & brachium tumore corripiebatur, idemque gangræna accedente undecimo post die extinguebatur, nullo alterius morbi signo. Nec ipse Dux decumbens de veneno dubitaverat; & sacerdos funebri sermone de eo palam profitebatur; idque à Medico Genevensi, cui Blandino vocabulum, missum putabatur. Venerant quoque Basileam literæ remotis è locis scriptæ, sciscitantes, num Dux mortuus esset, cum de morbo ipsius nondum rumor eodem perferri potuisset. Sed & apud Cæsareos pridem rumor ac spes fuerat, ipsum non diu victoriis suis supervicturum.

Idem morbo corripitur. 4. Jul.

5. Jul. & moritur non sine suspicione veneni.

§ 42. Injecit ea mors Rectoribus Sueciæ non parum solicitudinis, qua maximam rebus suis in Germania plagam post mortem Gustavi Regis, & Norlinganam cladem illatam judicabant. Ac statim audiebatur, non Gallos solum Vinariensi

Deliberatio Rectorum Sueciæ super Vinariensi exercitu.

1639. exercitui, & possessis ab eo locis imminere, sed
& Electorem Palatinum, qui vivo adhuc Duce
successioni ambiendæ gradum struxerat. Sed &
de Francisco Alberto Lauenburgico Duce fama
erat. Cæterum tanto difficilior erat deliberatio,
quod in Suecia non constaret, quis militi ac du-
cibus in Reginam affectus, quidve ab illis expe-
ctandum foret. Nec ignotum, quam mobilis mi-
liti animus hoc præsertim rerum statu, ubi amis-
so capite vel rupto obsequio diffluere, vel pro lu-
bitu privatis commodis inhiare solet. Tum lon-
ge remota erat Alsatia, quo è Suecia consilia post
rem afferebantur, cum Gallia è vicino in milita-
res animos influere posset. Nec deerant, qui ul-
tro eum exercitum una cum oppidis Gallo offe-
rendum suaderent, quod ea res amicitiam & mu-
tuam fiduciam inter duo Regna insigniter auctura
esset. Contra alii disserebant; Exercitum sub Gal-
lorum imperio destructum iri, qui eundem aliis
suis copiis sint admixturi, quo istum militem si-
ne exceptione in potestate habere queant. Aver-
ti à Suecis animos legionum, quæ ab imperio Gal-
lico abhorreant, extra unum & alterum ductorum
auro corruptum. Sed & suspectos Germanis Prin-
cipus fore Suecos, velut super lacerando Impe-
rio cum Gallis convenerint. Major in Palatinum
Electorem inclinatio erat, hac ratione una cum
amicis suis Sueciæ magnopere devinciendum, à
quo nulla cum Bavaro collusio metuebatur; &
cui hoc modo robur & autoritas circumponebatur
futuris tractatibus communem juxta & suam cau-
sam propugnandi. Igitur talia consilia erant ca-
pessenda, quæ prout res se darent urgeri, aut mu-
tari citra ignominiam, aut damnum possent. Ac
potissimum quidem erat exercitum deinceps quo-
que in potestate habere. Proximum, ut Palati-
nus in defuncti Ducis locum subiret. Quod si Gal-
lus istum in suas partes pertraxisset, offensa ut-
cunque dissimulanda videbatur, ut tamen docu-
mentum inde capere vellent, quid circa fœde-
ris prorogationem, & pacis tractatus sibi sequen-
dum foret, ne & ipsi temere in Gallorum gratiam
commoda sua prodigerent. Et fortasse id factum
obtentui sumi poterat separatis tractatibus admit-
tendis, si Cæsar honestas conditiones bona fide of-
16. Aug. ferret. Placebat igitur ad singulos exercitus di-
rectores literas dare, quibus ostendebatur; eas le-
giones Gustavi Regis auspiciis conscriptas, & Re-
gni Sueciæ ac fœderis Evangelici sacramento ada-
ctas, quo & Dux semper respexerit, eodemque
consilia & actiones suas retulerit. Ejus ut me-
mores sint, simul destinata Ducis persequantur,
atque apud exercitum, & insessa oppida in integro
omnia retineant, hortantur. Addebant, apud
Galliæ Regem se acturos, ut is deinceps quoque
19. Aug. stipendia præbeat (de qua re & literas ad huncce
dederant,) tum ut reliqui sui exercitus cum ipsis
5. Octob. consilia atque operam conferant. Eadem respon-
so suo ad literas Directorum repetebant, addito:
non solum futuræ pacis tractatibus ipsorum ratio-
nem habitum iri, sed & super eorundem conser-
vatione se cum Galliæ Rege consultaturos, &
transacturos. Distinctius mentem suam explica-
re haut visum, donec pateret, quousque compe-
titorum ambitus processurus esset.

Gallici Legati mens & negotiatio super exercitu Vinariensi.

§. 43. Ast in aula Gallica omnia tristitiæ imi-
tamenta exprimi: Rex, Regina, Cardinalis,
cæteri atrati; literæ luctum testantes aut levatu-
ræ ad Reginam Sueciæ scribi. Sed & Avauxius
cum suo comitatu lugubres vestes induere jubetur.
Quanquam hic morte Ducis plus lætitiæ quam do-
loris ostenderat, jam ante graviter de ipso questus,
quod Brisaci omnia pro lubitu disposuisset, & ex-
pulsis Pontificiis in summa, & Jesuitarum æde sa-
cra ritu Protestantium celebrasset. Qua re Ponti- 1639.
ficem magnopere offensum apud Regem insiste-
re, ut securitati sacrorum suorum istis oris pro-
spiciat. Idem & nuper ægre tulerat, Ducem id
oppidum Gallis in eventum mortis consignare ab-
nuisse. Ast nunc defuncto Duce jactabat; Regi
suo Brisacum utique obtinendum: statimque à
Salvio postulabat; apud Rectores Sueciæ ageret,
ut Vinariensis exercitus Regi tradatur, cui alias
nihil è Gallia subsidii sit expectandum. Scilicet
Regem à Pontifice ita urgeri, ut ipsius & omnium
Catholicorum offensa sit incurrenda, ni oppido
isto in potestatem redacto sacra Romana instauret.
Nolle Regem id sibi servare, sola Lotharingia con-
tentum; sed ut eo plura habeat, quæ restituat, pa-
cemque pro universis sociis tanto æquiorem obti-
neat. Gallica pecunia oppidum expugnatum; &
Regem repulsam ægerrime laturum. Nec minus
exercitum à nutu Regis dependere necessum esse
contendebat, cui imperatorem ostendebat Henri-
cum Aurelianensem Ducem Longuevillium Hel-
vetica stirpe ortum, eoque Germanico & Gallico
sanguine mistum, nec Vinariensibus pro externo
repudiandum. Contra Salvius ad fœdus commune,
& Ducis cum Rege Galliæ in fœdere fundatam
transactionem provocabat. Sueciam equidem Re-
gi quantum possit gratificaturam, nec tantopere
Brisaco tangi longe remoto, quod utique in amici
quam hostis manu esse malit. Dubitare tamen, se
etsi quid Rectores Sueciæ decreverint, nondum
cognoverit, num citra scrupulum istud in Gallos
sint translaturi: quod metus sit, ne Ordines Ger-
maniæ in hostium partes transeant, si suspicari inci-
piant, socia Regna, Germaniç libertatem jactantia,
eandem inter se partiri velle. Contulerit sane Gal-
lia pecuniam, quę tamen vix quartam partem con-
ventæ summæ expleverit; ast Sueciam viros con-
tribuisse. Sed & quæ de Romanis sacris memoret,
Evangelicis Ordinibus suspecta fore. Catholicos
utique suam libertatem retinuisse; sed quo minus
Dux in istis templis suo ritu sacra peragere potuerit,
nullo fœdere prohibitum fuisse. Non constare,
num Gallicus dux exercitui placeat. Si Galli sti-
pendia subtrahant, verendum esse, ne iste Hassicis
ac Luneburgicis junctus consilia capessat utrique
Regno noxia. Interea hosti spatium dari Brisaco
eminus obsidium circumponendi, & Galliæ arma
propius, quam nunc forte credatur, admovendi.
Igitur caute hoc negotium tractandum, nec spe-
ciosi commodi spe consilia præcipitanda. His audi-
tis Avauxius dein circumspectius disserere: non-
dum sibi constare, quid consilii Rex circa Brisa-
cum & exercitum ceperit. Regem non minus
quam antea Vinarienses cura sua amplexurum, &
ad strenue rem in Germania gerendam incitatu-
rum. Censebat tamen, Suecis perinde esse, cujus
auspiciis aut ductu iste militaret, modo una cum
ipsis in causam communem conniteretur.

§ 44. Contra Legatus Anglicus Gallorum desti- Anglicus Legatus, & Rustorfius Palatinum Electorem commendant.
nata aversari, ac palam disserere; si Galli Brisaco &
Vinariensi exercitu potiantur, ipsos Suecorum po-
tentiam in Germania libraturos, aut restituto Brisa-
co lautas sibi pacis conditiones paraturos. Proinde
Palatinus Elector exercitui pręficeretur. Aderat & 2. Aug.
Rustorfius à Regina Bohemię missus, qui à Salvio
petebat, causam Principis sui apud Rectores Suecię
commendaret, quoad Legati à Rege Anglię, Arau-
sionensi Principe, & Hollandis mittendi id publice
ambirent. Jam exercitum innuisse, si socia Regna
suffragentur, & Angli stipendia suppeditent, nul-
lum alium ducem malle. Suecos præter Palatinam
Domum, Angliam, Batavos, quatuor superiores
Circulos sibi obligaturos. Hoc medio Angliam
commodissime in bellum contra Cęsarem pertrahi.

Land-

1639. Landgravium promisisse, se & ipsam bellum resumturam, si Palatino ab Anglis auxilium feratur, Regem Daniæ, si quid in Sueciam infensi meditetur, haut movere se ausurum tam potentibus Sueciæ sociis. Suecos tanto certiores de felici belli eventu reddi. Principem latas à Suecia conditiones accepturum; bellum sub eorum directione administraturum. Leslæum summi Legati munus subiturum, Suecicę militię alumnum, & affectu in Suecos pronum, quique parem militiæ locum antea expleverit, & cui nemo in exercitu Vinariensi super imperio controversiam moturus sit. Exercitus animos ita jam dispositos, ut licet Sueci abnuant, iste tamen huc inclinaturus sit, Gallici ducis fastidio; nec è suo numero Suecos habere, qui locum subeat. E Suecia parum subsidii eundem expectare, tam longe remota, nec plus è Gallia, ni Brisacum, & summum imperium huic deferat, id quod plane nolit. Palatinum Anglicis aureis onustum sine dubio suffragia laturum, prensantibus simul Arausionensi, Hollandis, Landgravia, ipsoque Daniæ Rege. Nullam tunc Sueciæ gratiam fore, & affectum Palatini amicorum in ipsam valde minuiturum. Quod si Palatinus spe excidat, fortasse Vinarienses Hassiacis se sociaturos, ad Melandri instar deinceps ambiguos, aut plane ad Cæsarem transituros. Salvius ista non adspernari videbatur, & ad Rectores Sueciæ relaturum se promittebat, obiter tamen super conditionibus ostendebat: ut Anglus ad certa auxilia se obligaret, Leslæus exercitum Anglis & Scotis constantem educeret, tum Princeps Gallię Regis consensum sibi impetraret; quas haut facile obtentum iri norat; & de postrema Avauxius jam Salvio abnuerat.

Vinarienses de fide in Sueciam gestantur.

§. 45. Ast apud Vinariensem exercitum Mockelius minister Suecicus defuncto Duce præsentes præfectos fidei Regno Sueciæ & Fœderi Evangelico datę monuerat, ac ut legiones unitas & in officio retinerent. Qui prolixe pollicebantur; neminem eorum, cui fides & honestum cordi, à Suecia desciturum; fas sibi tamen fore pacta cum Gallis à Duce inita prorogare, & stipendia ab iisdem accipere, obsequio Sueciæ retento, & ut ad communem cum ipsa scopum connixuri sint. Visum inde testamenti tabulas aperire, suadente ipso Mockelio, ut constaret, quid super exercitu & republica Dux disposuisset. Sed quia Relingius testamenti scriptor indicium fecerat, Erlachii, Ohmii, Rosę, & Wilhelmi Ottonis Nassovii Comitis mentionem ibi fieri, quatuor hi coitione facta soli testamentum inspicere constituunt, Mockeliumque nequidquam adesse contendentem excludunt, ęmulationi, (sic ferebant,) Gallorum declinandæ, qui par sibi jus vindicaturi sint. Inspecto testamento mox Nassovius, Rosa, & Relingius Mockelio indicant; Duci placuisse: quatuor istos tantisper exercitui præesse, & fratribus ipsius scribi, ut alterniter regimen provinciæ suscipiat; simul Sueciæ auxilium requirendum, & ejus auspiciis exercitum conservandum. Eam Ducis voluntatem sibi sequendam, & pro fide Sueciæ data facturos, quod honestos viros decet. Erlachius interea & Ohmius Guebrianum adierant, eique, ut ferebant, indicaverant, ipsis quatuor regimen exercitus à Duce commissum; simul Gallię Regem oraverant, sueta stipendia, & peditatum præbeat, quo rem validius in hostem gerere, & hiberna commoda sibi adquirere possint, vicissim polliciti, in causam se communem uti hactenus incubituros, & quamdiu ad Rhenum agant, Regi contra hostes auxilium laturos.

Testamentum Ducis aperitur.

31. Jul. Scribunt inde Directores isti ad Reginam Sueciæ, & Banerium super morte Ducis; addito, decretum sibi, quod & Dux hortatus sit, pro Suecia, Protestantibus, patriaque sua conniti ad honestam pacem adquirendam: tum petebant, consilia deinceps quoque cum ipsis conferri, utque futura pace ratio ipsorum habeatur. In Galliam Flersheimius tribunus 1639. mittebatur, pecuniam & militem petiturus. Acceperat porro Mockelius superiore anno literas ab Oxenstierna ad precipuos ductores, quas hactenus suasu Ducis Bernhardi suppressas jam reddebat; quibus gesta eorum extollebantur, spesque gloriæ & præmiorum ostendebatur. Quas illi gratas sibi testabantur; affectum in Sueciam quoad viverent retenturos; nec Reginam vicissim meritorum suorum immemorem fore.

§. 46. Constahat porro iste exercitus quater millibus ducentis equitibus, ter mille peditibus, qui in expeditionem educi possent. Imperium quod quatuor primariis ductoribus Dux commiserat, à reliquis in Erlachium solum confertur, quod is summi excubiarum præfecti dignatione antestaret, probante etiam exercitu, qui pecuniam a Duce adhuc vivo nuper promissam repręsentari petebat. Quanquam autem Duci propositum fuerat exercitum trans Rhenum ducere, quo & pedites plerique jam transgressi erant: mox tamen morte istius vulgata Erlachius hos in Alsatiam revocat, & inter Markelsheimum ac Benfeldam distribuit. Ferebat is, velle se, post pecuniam militi solutam inter Hagenoam & Philipsburgum Beinheimii Rhenum ponte navali insternere, ac Pfortzheimum versus copiis immissis Bavaricos in se trahere, ubi impar foret cis Rhenum se recepturus; quod speraret ibi se inventurum, unde exercitum sustentaret, eo tractu sic satis iterum exculto. Primum facinus novi imperii 16. Jul. erat, quod in gratiam Basileensium castellum ad Huningam dirueretur. Inde quia hostilis caterva Seckingam supine custoditam diripuerat, Rosa cum duabus legionibus equitum inter Lauffenburgum & Rheinfeldam hostis conatus observare jubetur, qui circa Scaphusiam metabatur, Hohentwila eminus clausa. Ipse Erlachius Brisaci remanet, Nassovium & Ohmium, postquam è relicta Ducis pecunia militi menstruum stipendium non integrum solutum esset, cum reliquis legionibus equitum in Palatinatum mittit, sequente idoneo machinatum numero, sed non nisi mille peditibus, quod Guebrianus una proficisci nollet, & oppida præsidiis firmanda forent, hoste per Sylvam Nigram irruptionem minante. Isti igitur post Weissenburgum, & Landaviam occupatam Neustadium ab Hispanis desertum nullo negotio capiunt. Nassovius inde Alzæam progressus turmam Hispanorum equitum ibi stativa habentem profligat, triginta amplius captis. Interim Ohmii jussu Moserus tribunus Germersheimum noctu vi expugnat; mox & arcem ad deditionem compellit. Ast excurrentes longe lateque equites tantum terroris dederant, ut Elector Moguntia profugus Lohnsteinam se contulerit, si propius exercitus subiisset, jam Moguntini cives decreverant, ad alterum milliare claves urbis obviam isti ferre; ubi tunc magna frumenti vis multos in menses suffectura asservabatur. Enimvero brevis impetus ad Spiram adhærebat; cui, dum morantur Vinarienses, Bambergius Philipsburgi præfectus octingentos milites immiserat, ita opportuno temporis articulo, ut è postremo agmine nonnulli sub ipsam portam cæderentur. Et mox isti Brisacum versus revocantur, mutato plane exercitus statu; cujus imperium tres potissimum ambibant, Wilhelmus Dux defuncti frater, Palatinus Elector, & Gallię Rex, quorum conatus atque successus memorare non abs re fuerit.

Erlachius imperium exercitus suscipit.

Vinarienses in Palatinatum descendunt.

Wilhelmi Ducis consilia.

§. 47. Wilhelmus Dux pręcipuo jure nitebatur, si fratris testamentum valuisset, quo disposuerat, ut loca à se occupata penes Imperium Germanicum manerent, & illius essent, qui è fratribus ista acceptare vellet; cui opera danda foret, ut Suecorum auxilio ista tueretur. Verum quia testator ipse op-

1639. pida ab exercitu distinxerat, cujus imperium Dux Wilhelmus fratrum natu major pro temporum captu sibi haut adpetendum judicabat: mediam quandam consiliorum viam agitabat, ut nmisso exercitu solorum oppidorum, & præcipue Brisaci ex testamento cum consensu Cæsaris possessionem capesseret, quæ tamen pace facta restituenda forent. Vicissim Cæsar promitteret, ea loca tantisper in Ducis potestate mansura, neque obsidio, aut alia vi impetenda; simul ut Suecis ad ea, si opus sit, receptus, ac Rheni transitus pateat; ac Cæsar alendis locorum præsidiis nonnihil conferat. Has leges Cæsari ac Suecis probatum iri confidebat, quorum consensui obtinendo Werderum tribunum ad Electorem Saxoniæ, inde ad Banerium, ac demum ad Archiducem Leopoldum Wilhelmum Pragam destinabat, ut hæc consilia ipsis exponeret, ea præcipue ratione usurum, quod ni frater hæreditatem ipse cernat, sine dubio Galliæ Rex fratribus substitutus ea loca involaturus sit summo cum Imperii prejudicio, remoram paci, aut perpetuam belli ansam præbitura. Sed quia his expediendis tempore opus erat, ad directores exercitus, qui fratris mortem significaverant, literis dat; ne in sinistram partem accipiant, quod in tanti re momenti nondum certi quid statuere potuerit: ne in honorem fratris suumque exiguam moram ægre ferant; interim rem in integro relinquant, nec in fraudem testamenti quid suscipiant.

4. Aug.

Palatini Electoris conatus.

23. Jul.

§. 48. Ast Palatinus Elector jam vivo Duce, cum hic subinde morbis tentaretur, occultis ad exercitum literis in casum mortis ad successionem viam sibi muniverat. Unde audito Ducis fato Haga repente in Angliam advolat, relicto qui Ordinibus Generalibus institutum suum significaret, & quod insalutatis illis discessisset, excusaret. Cui Arausionensis vehementer suaserat, ne ad exercitum Vinariensem se conferret, ejusque imperium summum invaderet. Interea dum in Anglia pecuniam conquirit, Peplitzum tribunum ad exercitum mittit, quem mox Paulus Ramingius, & ab ipso Angliæ Rege nuntius sequebatur, ut ad concordiam & constantiam duces hortarentur, & spe auri ac militis Anglicani eos confirmarent. Regina quoque Bohemiæ per literas pollicebatur, se quod opum superesset servando exercitui impensuram, simul ad Galliæ Regem profecturam stipendiorum prorogationem oratum, ab Angliæ insuper Rege pecuniam & militem obtenturam: denique prope diem filium ipsis adfore.

Galli argento rem agunt.

§. 49. Galliæ denique Rex testamento Ducis fratribus substitutus erat in eum casum, si neuter eorum hæreditatem cernere vellet, ea tamen lege, ut pace communi secuta ea loca Imperio restituerentur. Unde per testamentum, cum frater hereditatem adire vellet, locus Gallo non patebat. Enimvero hic longum valere jusso testamento aliam viam potiundi istis oppidis molitur; simul exercitum in potestate habere instituit imperatore Gallico præposito. Quam in rem destinaverat Ducem Longuevillium, velut Germano & Gallico sanguine mistum, qui cum parte copiarum ex Italia in Alsatiam mittitur, licet res Gallorum ibi non optime se haberent, intercepto per Hispanos Turino. E Gallia quoque statim ab audita Ducis morte Choisius, inde Oisonvillius ad exercitum mittuntur, quos multi alii sequebantur. Aderant insuper, literæ à Rege & Cardinale ad præcipuos ductorum. Flershemius quoque reversus retulerat, humanissime se à Rege & Cardinale exceptum, qui abunde exercitus desideriis satisfacturos se promiserint. Humanitati verborum maximum pondus à tribus millionibus, ad eum exercitum missis accedebat.

Vinarien-

§. 50. Enimvero inter exercitus duces diversa se studia exserebant. Nam Erlachius quidem palam pro Gallis se ferebat; jactans, ne fratrem quidem Ducis intra Brisacum se admissurum, ni cum aliis, qui jus ad id oppidum obtenderent, transegisset. Ea statim atque Longuevillius Dux Colmariam venerat, eodem advolabat. Reliqui fere omnes in Suecos initio propendere, testati, se quod salus patriæ, fidesque Sueciæ inquireret, facturos. Etsi nec Galliam insuper habendam censerent ob stipendia, quę inde expectabant. Eoque Palatinis ministris respondebant: penes se non esse ducem sibi eligere, sed quem Suecia proposuerit, Gallia probaverit, admissuros. Credebatur desideriis ejus non parum obstitisse, quod tunc fama crebesceret de nuptiis inter Hispanię Principem, & Angli Regis filiam. Et spes, quæ exercitui ab Anglia dabatur non magni fiebat, velut è Regno sibi longinquo non admodum pecunioso, & in consiliis nutante. Mockelius porro minister Suecicus alia ratione Gallis satisfieri posse censebat. Si Galli stipendia hactenus solita prorogare velint, concedendam illis esse liberam emendi facultatem in omnibus locis captis, ut Gallicus miles intra teli jactum se recipere sub ista queat, si opus sit, ut turmatim transire liceat: quæ omnia hostibus deneganda sint. Tum ut omnes horum locorum præfecti jurejurando adigantur, ad extremum usque eadem adversus hostem se defensuros. Denique per Burgundiam capta in Gallorum manus consignanda. Quod si Galli repudiatis hisce conditionibus pecuniam negent, oppida milite, annona, & paratu bellico firmanda, erogantibus interim pecuniam Ducibus, quibus in ipsis oppidis sat cautionis sit. Cæteris in Bohemiam ad Banerium penetrandum, & stipendia ex hostico quærenda. Gallos ubi mascula consilia capi viderint, fidem eorum probaturos, ac pecuniam ultro oblaturos. Et cum eidem fidem datam ostentanti Gallorum fautores objicerent; Ducem eo ipso die, quo palam cum Rege Galliæ transegerit per Ponicam secreto se pacto obstrinxisse, quod sub auspiciis ac ad voluntatem Regis bellum deinceps esset administraturus; reponebatur: quid Ponica spoponderit, suo loco relinqui; de Ducis ratihabitione dubitari. Sane cum nuper Feuquierius Delspergæ à Duce ejusmodi obligationem exigeret, ipsum abnuisse. Quin Ducis factum alios non stringere, nec juri Sueciæ fraudi esse posse. Nec de oppidis in pacto, cujus exemplum circumferebatur, mentionem fieri. Denique per mortem Ducis summum in exercitum imperium non ad ductores devolutum, sed ad Coronam Sueciæ, quæ in Ducem imperium contulerit sub ipsius auspiciis administrandum. 1639.

sis exercitus inclinatio.

5. Aug.

Gallici ministri mentem suam dissimulant.

25. Aug.

§. 51. Ast Gallici ministri, Guebrianus, & Choisius Benfeldę apud Mockelium de Brisaco ne verbo quidem mentionem faciebant. Tantum sibi propositum, concordiam exercitus & conservationem quærere; qui ut hibernis potiri, ac incumbentem Banerio hostem distrahere possit, prope diem quatuor millia Gallorum ipsi socianda, præter eos, qui jam adsint. Mox juncto agmine Bavariam irrumpendam. Inde iidem Hagenoam proficiscuntur; qui Ohmium, & Nassoviam Comitem, qui nuper cum copiis suis in Palatinatum descenderant, ad se evocant. His eadem quę Mockelio Benseldę ingerunt, addito; nil superesse, quam ut ocyus copię contrahantur; ac suos jam circa Sletstadium adpulisse. Eodem temporis momento copiæ de compacto ab Erlachio Brisacum versus revocantur. Cui rei ansam iste arripuerat, quod caterva Bavaricorum sub Friburgum excurrerat, abactis pecoribus, & quinquaginta militibus cęsis. Inde Erlachius re non ulterius explorata statim vulgare; hosti animum esse Friburgum, ac Neuburgum invadere. Ita cum Erlachii literæ Gallorum propositioni mire quadrarent,

ducto-

1639. ductores respondent: quia nunc ad hostem depellendum ab Erlachio evocati sint, nec Palatinatum tueri queant, eo magis festinaturos, ne Gallicæ copiæ diu otiosæ detineantur. Ita Vinarienses statim Brisacum versus iter ingrediuntur. Quibus vix tergum vertentibus, Bambergius Landaviam & Germershemium Vinariensi præsidio infessa recuperat, ducentis circiter peditibus sub sua signa retractis. Is fructus irritæ expeditionis fuit. Et mox ludibrium patebat, cum de Gallicarum copiarum adventu nihil dum certi constaret; ac Friburgo usque adeo nullum esset periculum, ut Bavarici de irruptione in Palatinatum metuentes propere Philipsburgum

20. Aug. versus iter arriperent. Nec eo secius in Alsatiam reditum, & aliquamdiu circa Benfeldam legiones dispositæ, velut de industria isti oppido famem facturæ; tum circa Brisacum contractæ, ut eo melius corruptioni paterent, ac miles tædio famelicæ regionis quasvis conditiones eo facilius admitteret.

Cæsar Vinarienses captat.

§. 52. Nec minus hoc rerum transitu Cæsar Brisacum captabat; qui cum antea fœdus pro eodem recuperando cum Claudia Archiduce Oenipontana, & Hispanis fecisset, eique fini quindecim millia militum destinasset, nunc morte Ducis faciliorem viam ostendi sperabat. Igitur ad Wilhelmum Ducem mittitur Mitzlafius nuper carcere Suecico profugus, qui hortaretur, pro fide in Cęsarem operam daret, ut ista loca penes Austriacam Domum permaneant. Sigismundus Heusnerus, & alii Basileam missi in multas se formas vertunt. Sparguntur primum per exercitum literæ avocatoriæ. Inde tractatus proponuntur; si ea loca Cæsari reddant, veniam prętеritorum, pacem aut lautiorem militiæ gradum apud Cæsarem obtenturos. Singulis, qui operam recuperando Brisaco navare velint, magnifica præmia ostentantur. Inter quæ Schœnbeckio tribuno quinquaginta uncialium millia, & Comitatus promittebantur. Tum de induciis proponitur, & ut ductores aliquem ad Cęsarem mittant, pro quo tuti itineris literæ jam præsto sint. Denique Gallis excludendis offerebatur, ut ductores velut Germaniæ cives oppidum sibi retineant, quibus Cæsar stipendium, annonam, & alia necessaria præbiturus sit. Spes quoque fiebat, Palatino hac occasione satisfactum iri.

Gallorum artes prævalent.

§. 53. Enimvero prævalebant Gallorum artes, quorum instinctu post expeditionis Bavaricæ ludibrium pedes in desolatum oppidum Ensisheimum compingitur, equites per vallem Urbicam, Divi Georgii, Damarini, aliamque prope Landscronam

Eorum prima propositio.

disperguntur. Inde apud ductores Gallici ministri primo modeste admodum proponunt; ut exercitus Gallicum ducem tantisper admittat, quoad idoneus ex ipsorum popularibus fuerit inventus. Tum Brisaci præfectus se obstringat, ut idem oppidum Gallis æque ac Evangelicis receptui pateat, quoad pax fit. Vicissim pollicebantur conventa sub Duce stipendia continuatum iri, quoad pace inita quilibet suæ libertati restitutus foret. Probabantur hæc ductoribus, & quas hi vicissim ferebant conditiones à Gallis læta mente acceptari videbantur. Ac jam scripto conceptis capitibus res transacta putabatur. Differebant tamen conclusionem Galli, ac negotium Colmariam pertrahebant, ut præcipuum ibi caput, quod hactenus reticuerant, de tradendis oppidis, præsente Duce Longuevillio eo facilius obtineretur. Deputantur inde, qui cum Guebriano, Choisio, & Oisonvillio tractarent, Morshausius summus castrorum metator, & Wolkerus castrensis judex; quorum hic cum antea fidem Sueciæ datam præ cæteris crepasset, mox aureo imbre perfusus huic infestissimus pro Gallia maxime nitebatur.

Altera Gallorum propositio.

Cum aliquot per dies res agitata fuisset, tandem Galli quod hucusque dissimulaverant proponunt, de captis oppidis Regi tradendis hac lege, ut Rex Brisaci & Friburgi quos vellet præfectos constitueret, præsidii pars dimidia Germani, reliqui Galli forent. 1639. 19. Sept.

In aliis oppidis qui nunc essent præfecti ac præsidia manerent, juramento Regi præstito, se loca adversus quoslibet defensuros, eaque nemini citra Regis consensum tradituros. Cum hisce postulatis aliquantisper contradiceretur, ad extremum Galli velut plurimum remisissent, hactenus cedebant, ut principali pacto cautio adjiceretur, quod Rex eosdem pręfectos Brisaci & Friburgi relinquere vellet, qui vivo Duce fuissent, & adhuc essent; ut tamen fidem suam jurejurando Regi adstringerent. Si tamen Regi videatur præfectos in captis oppidis mutandos, alios ex isto exercitu sufficiendos. Tum sacra Protestantium in oppidis & apud exercitum libera fore. Hoc ipso deputati Vinarienses, velut magnifici quid obtinuissent, sub ratihabitione ductorum pactum absolvunt. Etsi scopum suum plane attingerent Galli, quod Erlachius, qui Brisaco pręfectum se à Bernhardo Duce ferebat, Gallis mancipio addictus esset.

§. 54. Id tamen pactum ductores initio ratum habere abnuebant: eoque cum Longuevillius Dux magnifico epulo Colmariæ istos excepturus esset, pręter Erlachium & Rosam nemo comparebat. Igitur tertius conventus à Gallis Brisacum inciditur, Mockelio inter hæc acriter contranitente; qui Gallis iniquitatem postulatorum demonstrabat, & quam non heic loci negotium tractari deberet apud ductores Suecico sacramento devinctos. Interea rem in integro relinquerent, quoad inter ipsos Reges transactum fuerit; ac stipendia, quorum dies cesserat, simul militem diu promissum repræsentarent, quo exercitus rem gerere, ac Banerio partem hostium detrahere posset. Tum ductores officii sui monebantur, & quam noxia res foret causæ Protestantium in alienas manus tradere, per quod Sueci meliores pacis conditiones, & opimiora ipsis pręmia conciliare parabant; speciosa dictu & altius penetratura, si ab auro pondus accessisset. Quanquam Mockelius eam rem nimis fervide, & non ad mentem Rectorum Suecię tractasse judicabatur. Enimvero Galli fortioribus rationibus Brisaci pugnabant, per stipendia militi promissa, & corruptis singulis ductoribus. Si qui fidei memores erant negligebantur. Accedebat, quod exercitus è Palatinatu in vastatam Alsatiam reductus esset, rapinis deditus, & exigua ducum autoritate; nec pauci tædio præsentium deserere, aut ad hostem transfugere. Tum hieme jam ingruente nulla his in oris subsistendi facultas; hibernis autem alibi quærendis copiæ istæ impares erant, ni Gallico milite & stipendio sublevarentur. Ita tandem duces pactum Colmariæ conceptum subscribunt. 29. Sept. Hoc modo exercitus sub Ducis Longuevillii imperium, loca à Vinariensi Duce capta in Gallorum potestatem cauponante Erlachio rediguntur. Quia tamen Galli abnuere non poterant, istum exercitum à Suecis prius conscriptum, & ab ipsis Bernhardo Duci subditum fuisse, qui & ad mortem usque Sueciæ & fœderis Evangelici titulum gesserat; non alium colorem facto suo obtendere poterant, dum exercitum istum nulla Sueciæ mentione facta sibi subdunt, quam nimium studium ministrorum Regiorum pro emolumento Galliæ, per quod de Suecia, uti debuerat, illis in mentem non venerit. Directores isti post in Sueciam scribebant, se quicquid fecerint fecisse salva obligatione in Sueciam. Erlachius quoque ultro excusabat, acriter in Mockelium invectus, inficeto nimis ludibrio.

Ductores pactum abnuunt.

Tertius congressus. 21 Sept.

Galli voto suo potiuntur.

Gesta Vinariensium Gallis junctorum sub Longuevillio.

§. 55. Inter hæc Gallicæ copiæ Vinariensibus jungendæ aderant, duodecim centuriæ peditum, quadringenti equites, etsi major numerus ab ipsis jactaretur. Vinariensium tria erant peditum millia;

 equi-

1639. [guevillio Duce.]

equitum rite instructorum non supra quindecim centuriæ, sed queis equi deerant major numerus. Promissum erat duorum mensium stipendium: sed vix unius mensis exsolvebatur. Inde Longuevillii jussu iter sumitur non trans Rhenum Bavariam versus, uti hactenus diditum fuerat, sed ad loca nuper citra necessitatem deserta. Consilium erat imposito navigus pedite sub Schmidbergio Campi ductore Philipsburgum obiter tentare: tum Moguntia oppressa vicino tracto hiberna capessere. Enimvero Bavarici, qui hucusque irriti ad Hohentwilam desederant, motu Longuevillii audito raptim per Sylvam Nigram, & Badeosem ditionem Philipsburgum progressi Vinarienses prævertunt, tunc arcem Germersheimensem oppugnantes; ac confestim quingentos prodites Spiræ immittunt: mox integro cum exercitu structu navali ponte Rhenum transeunt, ac Spiræ & in suburbiis considunt. Aderant & post, qui hactenus Hohentwilam frustra obsederant, amissis circiter mille quingentis, cum obsessi vix decem desiderassent, inter omnium rerum abundantiam. Bavari porro Spiræ adsidentes pugnæ copiam non faciebant, lacessentibus licet Vinariensibus, & modicas per velitationes strenue rem gerentibus. Quarum una Nassovius Comes Joannis Werthani fratrem cum trecentis equitibus circumventum concidit, paucis ductoribus vita donatis. Sed fame urgente, & quia à Piccolomineo sibi metuebat Longuevillius, soluto Germersheimensis arcis obsidio, cujus præsidiarii strenue repugnaverant, trans montes Luteram concedit; cum deficientibus equis majores machinas in terram defodisset, quas mox Bambergius proditas Philipsburgum avehebat. Sed cum Piccolomineus Rhenum transgressus esset iste retro movens Neustadium, mox Alzeam, & Oppenheimum occupat. Qui Bingam tenebant, post repulsos binos assultus mox citra exceptionem se dedunt. Crucenaco oppido statim potiuntur Galli; sed arci post ruinam editam assultantes non sine damno rejiciuntur: postera tamen die præfectus sacramenti prioris oblitus cum suis altro Gallorum numeris accedit. Eberburgum arcem Rosa astu intercipit. Inde legiones toto isto tractu ad Mosellam usque dispergunter. Quarum aliquæ in Rhingoviam quoque trajiciunt, arcemque Ehrenfelsam capiunt. Ast Bavarici licet occasio dari videretur Vinariensibus late sparsis cladis quid referendi, cis Rhenum recedunt, ac per Viam Montanam descendunt velut de industria Gallos declinantes, tacita ut credebatur inter se ducum collusione. Transgressis tamen in Rhingoviam repente ingruunt, eosque apud Elfeldam in fugam agunt, cæsis peditum centum quinquaginta, reliquis captis. Ductores tamen plerique evadebant, quietibus passim in Hassiam usque refugis. Ac mirabantur duces hostium, eam manum in ista loca missam, ubi neque trans Rhenum se recipere, neque à suis tegi posset; velut ideo venissent, ut perirent. Erat alias exercitus istius misera facies. Nulla ibi disciplina, nullus imperii respectus. Vetera exercitus capita se tantum, suasque legiones curare, querelas militum ad Longuevillium non sine fastidio rejicere. Dux ipse belli Germanici insolens; qui proximum ab isto gradum tenebant Guebrianus, Lenoncurtius, Schmidbergius discordes. Ejus passim populabundus vagari, nec parum minui, pedes fame fatiscere, res tormentaria dilabi; annonæ nulla cura. Apud exercitum rumor erat Chotsium mox adfuturum, & Germanicas legiones in Regis Galliæ verba adacturum. Indignationem inde accendebat hostis, valut ex interceptis literis cognovisset, legiones in diversa sparsum iri; & autographum Ohmio se transmisisse rum Glenius scripserat. Id passim jactabantur; Gallos Brisaco jam potitos exercitum istum non amplius curare; irasci potius, ab ipsis emendum fuisse, quod Regi jure competebat. Frustra sperare ipsos conventa servatum iri. Quin Gallos studia illas legiones destructum ire, ut pecunia flagitatores, & infensos animis ductores amoliantur; gregarios ultro ipsorum numeris se addituros. Inter has miserias, cum fames os, quæ insederant locis subsistere non permitteret, Germanici ductores Rhenum transire statuunt, si Galli non sequantur Hassicis se aut Kœnigsmarkio juncturi; prout occasio ferret. Machinis igitur Bingæ relictis, apud id oppidum, & Bopparti, ac Baccharaci Rhenum trajiciunt; ac primum in Sylva Occidua hiberna capessunt. E Gallicis Ducibus Lenoncurtius cum quadringentis Metim se conferebat. Longuevillius, & Guebrianus cum reliquis Gallis quingentis numero Vinarienses sequebantur. Sed & Bavarici, frustra instante Moguntino, ut Crucenacum recuperarent, postquam præsidium Moguntiæ, Wormatiæ, & Spiræ reliquissent, in hiberna properant. 1639.

[Illis in Palatinatum descendentibus Bavarici occurrunt.] [16. Octob. 19. Octob.] [Aliquot oppida capiunt. 11. Oct.] [In Rhingovia vapulant.] [Eorum misera conditio.] [Rhenum transeunt.]

§. 56. Hoc anno fœdus cum Anglo adversus Cæsarem, hactenus in speciem fere agitatum, indies magis frigebat. Legatus Anglicus Thomas Rowius dum Regis sui responsum expectat, ac Salvius rem pro deserta haberet, moræ culpam in tumultus Scoticos referre; ac ne nihil plane agere videretur, hactenus proposita paulum interpolare, ac inanibus sermonibus differre, & de conditionum difficultate conqueri. Inde palam in Gallos invehi, ambitionem atque insatiabilem dominandi libidinem perstringere. Fœdus commune cordi ipsi non esse; sed velle tantum Anglos alibi distinere, interim Regni sui fines proferre, Suecos perpetuo bello implicare, & mercenariorum loco habere: tum sacra Protestantium per Germaniam extinguere; quo fine cum Bavaro colludant. Suecos Gallis nimium fidere, sensuros demum ab iis se deceptos; qui omnium gestorum gloriam in se trahant, & haut obscure imperium Europæ animo volvant. Contra Gallicus Legatus quæ ab Anglico agitabantur, ridere, & effectu caritura sibi aliisque persuadere; Anglos neque in Sueciam, neque in commune quid collaturos; nec aliud quærere, quam ut citra suam impensam bellum in Germania alant, quod ita cito componi non optent; utque pacis negotio immixti eandem ad commoda sua dirigant; interea jactato fœderis vocabulo sese orbi venditent, atque expiscentur, quousque fœderata Regna bello occupata retinere velint. Quæ parum à vero abire videbantur, adeo ut Rowius diu Salvium invisere omitteret; pudore tamdiu ex Anglia dilati responsi, ac diutius salva existimatione Hamburgi hærere se posse negaret, ludibrii jam manifestus. Sane nunc, si vel maxime voluntas fuisset, quo minus externa amplecti negotia possent Angli invalescentes turbæ Scoticæ faciebant; quas Galli haut ægris oculis adspiciebant, ut si Anglia auxilii nihil in commune conferre vellet, saltem ne noceret. Quin credebantur motus pauperis nationis Gallica pecunia sustentari, non solum ob veterem Gallos inter & Anglos æmulationem, sed & quia tunc Galli cuotilia cum Hollandis sociabant circa maritima Flandriæ oppida subigenda; quod cum soli Angli prohibere possent, domesticis negotiis iidem distinendi erant. Quicquid ejus esset, sane uti Angli ob tumultus Scoticos rationes habebant se excusandi, quare arma non sumerent; ita quo minus & alii ipsorum exemplo spectaculo isto fruerentur, obstare non poterant.

[Fœdus commune friget. Anglici legati sermones.] [Gallici Legati judicium.]

§. 57. Sed & non amplius inhiabatur Rowius, super Palatino negotio Bruxellis per Taillerum cum

[Fœdus cum Palatino hæret.]

1639. cum Cæsare & Hispano agi. Quo etiam Curtius, quoties de isto mentio inciderat, idem rejiciebat: quod super eo sine Hispano transigi non posset, nec hic ideo Hamburgum missorus esset: spe insuper facta, plenius ibi Palatino satisfactum iri, quam per communes tractatus. Idem & Dano probabatur, qui Anglo juxta, & Palatino arma vehementer dissuadebat. Ipse porro Elector Palatinus ad Banerium proficisci voluerat, super pacis negotio cum ipso consilia collaturus: id quod hic deprecabatur, bellicas occupationes obtendens, Rectoribus Sueciæ Banerii factum probantibus. Mox sub initium Februarii Elector repente Hamburgo in Hollandiam profectus erat, non salutatis Regum Legatis. Quod indicio habebatur, fœdus Suecicum parum curæ ipsi esse. Etsi Bohemiæ Regina id mox excusaret, quod cum ventus diu adversus reflasset, nunc faventem negligere noluerit. Istud porro fœdus nec Sueci magnopere affectabant ob enormes ejusdem prætensiones; cum ipsi summum belli moderamen sibi utique vindicarent, nec vicissim nisi ad summum conatum Palatinatus restituendi se obstringere vellent. Nec tamen idem plane repudiabant, Anglorum & aliorum offensæ declinandæ. Tota hinc æstas Legato Anglico per inanes sermones absumta, ut plane negotium deposuisse videretur: nuper mandata se à Rege suo accepisse continuandis tractatibus: Regem haut velle Bruxellis super Palatina causa transigi; Taillerum inde revocatum, ut digna pœna afficiatur, quod inscio Rege illos tractatus suscepisset. Saltem inter Suecos & Anglos fœdus sanciendum, adscito etiam Dano & aliis Protestantibus; super quo mandata propediem expectet; omnia vanitatis manifesta.

Anglicus Legatus formulam fœderis exhibet.

§. 58. Tandem Octobrimense formulam fœderis Salvio & Avauxio offerebat, eadem cum Parisiensi delineatione complexam, nisi quod Angliæ Palatino Electori, si Vinariensi exercitu potiretur, aliquid subsidii promitteret, prout cum ductoribus convenisset. Cæterum Gallis Suecisque permittebatur per Britannica Regna militem suo argento conducere; ac Rex quindecim naves armare ante bellum denontiatum, quadraginta post pollicebatur. Vicissim Angli utrumque Regnum ad bellum continuandum cupiebant obstringere, quoad omnium consensu pax iniretur: tum ut dotalitium Reginę Bohemiæ & Palatinatus restituantur, si bello forte in alterutrius potestatem pervenerit; ac ut loca Belgii Hispanici hoc bello occupata reddantur. Tandem ut utrumque Regnum secretam & extremam suam sententiam declaret, cui futura pace utique insistere velit; unde certa sint formanda capita Cæsari ad approbandum transmittenda, quibus repudiatis Anglus demum ad arma sit descensurus. Salvio etsi mirum videretur, Rowium, qui totam per æstatem siluerat, nunc demum ingruente hieme post elapsa agendi tempora de fœdere jactare tamen cum Avauxio & Rowio super ea re disserere constituit. Enimvero statim deprehendit, negotium exitu cariturum. Nam Avauxius non obscure innuebat, Gallis propositum fuisse hoc fœdere Angliam distinere, ne impedimentum rebus suis objiceret, aut noceret. Restitutionem locorum Belgii Hispanici Parisiensi formula promissam non animo servandi, sed ut Anglia tantisper deliniretur. Pari modo extremam sententiam circa leges pacis promissam; sed animum promisso standi nunquam fuisse; quam alteri propalare stolidum fuerit; præsertim cum leges pacis pro fortuna belli laxari, aut restringi soleant. Angli contra pollicita valde erant tenuia, nec pro ratione eorum, quæ iste vicissim stipulabatur. Quod si forte Sueci Gallique hisce adquiescere, ac bellum tamdiu gerere vellent, quoad 1639. Angli scopo suo potiti essent; tamen negotium in eo hærebat, quod Angli utique nosse pertenderent, quid satisfactionis utrumque Regnum, & præcipue Gallia quæreret, cujus successus limis oculis adspiciebant. Sane ex oblata formula patebat, Anglos id velle, ut singula Regna suam duntaxat conservationem & securitatem quærerent. Si Gallia ulterius tenderet, facilius credebatur Anglos se cum Austriacis contra Gallos, quam cum his contra illos esse sociaturos. Adversus Sueciam minor erat Anglorum invidia, ut tamen non plus satisfactionis eam obtinere vellent, quam summam pecuniæ, olim ab Electore Saxoniæ oblatam, & exiguam Pomeraniæ partem hypothecæ loco. Cum igitur Anglo præcipue propositum esset utriusque Regni destinata expiscari, nihil solidi de istis tractatibus sperabatur. Quin suspicio erat, Rowium tempus tantum extrahere voluisse, quod facile judicaret, Gallos Suecosque secreta sua non revelaturos, ut ipse auram popularem captaret, invidia irriti negotii in alios devoluta.

Elector Palatinus in Gallia detinetur.

§. 59. Enimvero ut inanis fœderis simulatio plane deponeretur, non minima videbatur causa Electoris Palatini in Gallia detentio. Is audita Vinariensis morte instinctu maximo Arausionensis Principis in Angliam se contulerat pecuniis corradendis, ut eo acceptior ad Vinariensem exercitum accederet. Super isto itinere Angliæ Rex cum Legato Gallico Bellevreo locutus fuerat; Palatinum per Galliam iturum, Lutetiæ apud Leicestrium Comitem diversurum, inde ipsum Galliæ Regem accessurum. At Bellevreus monuerat, ne quid tale susciperet, nisi Rege suo prius consulto, ne forte à præfecto quopiam manus ipsi injiciantur. Offerebat quoque Angliæ Rex Gallo; se Hispanicæ classis, quæ Hollandos fugitans sub Angliæ litora se receperit, tutelam deserturum; simul octo millium militum Palatino daturum, Gallicis stipendiis sustentanda, si Gallius imperium, quod Vinariensis gesserat, Palatino permitteret. Ast Galli repentinam facilitatem suspectabant, cum ipsi ab Anglis semper postulassent rem æquissimam, fœdus & societatem adversus aliena detinentes; quę si placeret Regi Angliæ, parati essent pacem non facere, nisi reddito Palatinatu. Quin credebant ab Anglis Palatino datum consilium, ut Brisaco & aliis locis Cæsari restitutis Palatinatum redimeret, pacemque sibi peculiarem faceret. Haut eo secius 3. Oct. tamen, cum Paulus Ramingius ab exercitu Vinariensi Londinum redusset, sequenti statim die Palatinus navem conscendit, viginti quinque millibus librarum Anglicarum, alii majorem summam ferebant, onustus. In eo tamen prudentes graviter errasse ipsum judicabant, quod non solum tamdiu moras nexuisset, jam dudum re apud exercitum transacta; sed & quod cum Galliam incognitus transire decrevisset, anceps ausum non majore silentio texisset; cum passim de itinere isto innotuisset. Ipse ex Anglia solvens à tribus Classibus, Anglicana, Hispanica, & Hollandica salutari se passus fuerat. Boloniæ quoque in terram descendenti navis, qua vehebatur, festivo machinarum displosione valedixerat. Sed nec semper celeribus equis, & modico sat comitatu usus fuerat; uti ante hac Walliæ Princeps, cum ignotus per Gallias in Hispaniam proficisceretur. Igitur cum 18. Oct. Lutetiæ apud Legatum Anglicum non divertisset, secus atque Angliæ Rex Bellevreo prædixerat; & pareret, ipsum prætermissis locis, ubi Rex tunc erat Genevam petere, apud Molinum sistitur. Obtentui sumebatur, quod tantæ dignationis Princeps alienum Regnum transire ausus esset ignotus, & absque Regis venia. Et jactabatur edictum Re-

1639. gium, id genus itinera vetans, quod tamen nemini ante hac visum fuerat; eoque in speciem illo ipso die scriptum credebatur. Sperabant nonnulli Principem benevole à Gallis exceptum iri; Gallicoque matrimonio illigatum plane in horum partes trahendum ob beneficia à Palatina Domo quondam in Henricum IV. collata, & opportunum Gallis Palatinatus situm. Enimvero præsentia tunc veteribus prævalebant, & Princeps Molino meritoria rheda in castrum Vincennarum deductus asperius quam bello capti aliquamdiu habebatur, unico duntaxat ministro concesso, & omni literas scribendi, aut admittendi facultate adempta; ac per sex dies ne in hortum quidem purioris aeris captandi causa progredi permissum. Duobus quoque Electoris fratribus Mauritio & Eduardo, qui Lutetiæ tunc equitare & arma tractare discebant, ne quo discederent, indicebatur. Quin ultro querebantur Galli, Regis sui pro Germanorum restitutione laborantis conatus istum itinere per dolum suscepto turbare voluisse.

Moras animorum ob detentum Palatinum.

§. 60. Isthanc Palatini detentionem ægre cumprimis ferre videbatur Daniæ Rex, qui sponte perscriptis sua manu Reventlovio mandatis hunc cum Avauxio super ejus facinoris indignitate asperrime expostulare jubebat strictissime postulans, ut ob ipsius intercessionem ocyus libertati restituatur citra ullum sponsionum vinculum. Id nisi absque mora fiat, injuriam Electoris velut sibi factam Regem putaturum. Et cum Avauxius comiter excusata Electoris detentione spem de ejus libertate faceret, si Anglus arma cum Gallis Suecisque sociare vellet, Reventlovius, antequam Elector liber foret, neque de fœdere, neque de aliis rebus agendi locum esse contendebat. Nec segnius Rowius, & Rustorfius apud Salvium querebantur; in gratiam Bavari id factum arguentes cui cum Gallis secreta fœdera sint, simul petebant, Reginæ Sueciæ Principis causam commendari. Quæ & postea modestis literis, ac per legatum Grotium pro isto liberando apud Regem Galliæ intercedebat, facilem exorari, postquam destinatis suis potitus esset. Quanquam ita jubebatur agere causam Palatini Grotius, ut ne offensam Regis, aut suspicionem incurreret, velut iste Suecorum instinctu ea quæ in fraudem Galliæ tendere videbantur, consilia suscepisset. Frustra speraverant Angli Vinariensem exercitum acres iras detento Palatino sumturum: cum super omnes ibi affectus pecunia prævaleret. Ista occasione Legatus Anglicus varia apud Salvium disserebat: proximo anno trium Britannicorum Regnorum Parlamenta habenda, ubi penes Gallos fore, honorifice dimisso, an detento ulterius Palatino fœdus cum Anglia, an bellum habituri sint. Gallorum consilia ad exitium Protestantium spectare; eoque necessum esse, omnes hosce in commune fœdus coalescere; ad eundem scopum tendere tertiam factionem tunc ab Arnheimio agitatam, quę mediam se Cæsaris & Gallorum ambitioni interpositura sit. Succis separatam cum Cæsare pacem ineundam, exclusa Gallia, quæ utique Sueciam ni præveniatur, præventura sit. Addebat; circa fœdus pro tempore nihil amplius agi posse, quoad constiterit, quid de Palatino, cui fœdus innitatur, futurum sit. Quæ Salvius modeste eludebat; Anglorum studium in rem communem commendare, Gallorum destinata excusare, aut interpretari. Arnheimii factionem, & separatam pacem respuere; tanto apertius, quod ista iterum ad Avauxium emanare norat, qui tunc secretam Suecorum pacem suspectans omnes istius sermones anxie captabat.

Angli clas-

§. 61. Sed & spem fœderis Anglicani non parum elidebat apertus nimis Anglorum in Hispanicam classem favor, qui impedierant, ne Hollandi septentrionale latus portus navibus suis claudere possent. Unde magna pars Hispanorum Dunkercam elapsa erat: multos ipsi Angli suis navibus transportaverant. Idem ex arce in Hollandos machinas disploserant, cum hi ad diripiendas Hispanorum naves litori impactas accederent. Quin credebatur secretum inter Anglos Hispanosque fœdus esse, & quo minus aperte his sese Anglus adjungeret, solas turbas Scoticas obstitisse. Sane prioribus inter Anglos & Hispanos pactis cautum erat, ne plures quam octo naves Hispanicæ ad portus Britannicos accederent. Nunc cum tota classis sub Angliæ oram se reciperet, citra secretum fœdus id non factum videbatur; præsertim cum ex armamentario Regis globi & pulvis bellicus Hispanis suppeditaretur; & Vicarius maris præfectus Penningtonius in vincula post daretur, quod non fortius pugnæ navali intercessisset. Paulo ante fœdus quoque inter Anglum Danumque renovatum fuerat, & suspicio erat inter Danum quoque Hispanos fœdus tunc per Hannibalem Sestedium ictum, qui obtentu veterum fœderum renovandorum in Hispaniam missus fuerat; classemque illam conscio Dano, forte & Anglo, destinatam potissimum fuisse ad Gothenburgum subito opprimendum, Sueciamque ex eo litore invadendam, cui Danus copias suas per Jutiam tunc dispersas adjuncturus erat. Sane rumor id tunc Hamburgi, & per Hollandiam ferebat; nec alia manifesta ac sat idonea causa tantæ classis istas in oras mittendi, quæ præter duodecim centurias bellatorum equorum rite instructorum, tria millia eo ephippiorum vehebat; quæ ex Hispania in Flandriam trajicere supervacuum erat. Quin & initio illa classis facile in Flandriam appellere poterat, cum Trompius septendecim non amplius naves secum haberet, absumto insuper pulvere, globisque. Accedebat insolita Danorum ferocia Succos, Hollandosque in freto Oresundico immensum insultantium, & quod Christianus Ulricus Guldenlewius nuper ex Hispania reversus, ubi maximis honoribus exceptus fuerat, sub id tempus Bruxellis ageret. Ita quidem tunc super ejus classis destinatis conjecturæ erant. Cæterum undecimo post anno illius negotii secretum, Andreæ Reusnerii tribuni Germani indicio Holmiæ proditum fuit. Is ante aliquot annos in Sueciam se receperat: ubi in jus vocabatur ad exsolvendam mercedem cuipiam Schimlero, qui in itinere Persico ipsi inservierat: cui tribunus opponebat, se ipsi jam satisfecisse, assignatione ad Ducem Holsatiæ data. Aliter ut ostenderet, nihil sibi solutum fuisse, proferebat responsum à Duce datum, cum assignatio offerretur, contemtum tribuni & exprobrationem perfidiæ præ se ferens. Causa per omnes fori instantias ventilata, demum Reusnerus in judicio revisorio damnabatur, ut Schimleri viduæ quam petebat mariti mercedem exsolveret. Unde hic iratus coram Delegatis è Senatorum numero habere se ostendebat de quibus Ducem arguere possit. Qui cum in hujus causa cognitionem suam esse negarent, tunc quidem audire ipsum abnuebant, nisi peculiari jussu Reginæ accedente. Mox cum Regina veniam daret proferendi, quæ nosset, ostensis documentis totum secretum ipsi pandit; cujus hæc machina fuerat. Ad subvertendos Hollandos convenerat inter Hispaniæ, Daniæque Reges, ac Holsatiæ Ducem, ut illis ingressus Maris Baltici clauderetur, simul commercia eorundem in Persidem, & ex parte in Orientalem Indiam averterentur. Quorum prius fieri non poterat, nisi subjugata Suecia, quæ ex convento

1639.
sis Hispanicæ favent.
Ejus classis intentio.
1. Maji.

1639. vento penes Danum manere debebat. Posterius effectum ibant commercio cum Persis instituto, mercibus ejus Regni ac vicinæ Indiæ per Mare Caspium, ac Moscoviæ flumina ad Mare Balticum traducendis quarum Emporio Fridrichstadium destinabatur; quo fine & Mare Balticum cum Oceano fossa per transversam Holsatiam ducenda conjungendum erat. Subigendæ Sueciæ Hispani validam classem paraverant, quę assumtum è Flandriæ oppidis veteranum militem, in cujus locum recens è classe sufficiendus erat, transito freto Danico, prope Stockholmiam in terram exponere debebat; cui & Danus classem suam juncturus erat, ac viginti militum millia, quæ clam conscripta per Jutiam & Holsatiam dispersérat. Sed gravem istum casum à Soccia aliena virtus depulit, classe ista per Hollandos sub Angliæ litoribus Duce Martino Trompio deleta. Ottoni Brugmanno in Persidem quondam Legato Reusnerus hanc præcipuam mortis causam fuisse ferebat, na arcanum id propalare posset; seque ipsum ideo Holsatiam reverti noluisse, ac post in Sueciam concessisse. Ita pariter secretum Legationis Holsaticæ in Persidem, quod ante hac nunquam satis assequi se potuisse ferebat Oxenstierna Cancellarius, tunc patuit.

Rectorum Sueciæ de pacis negotio judicium.

§. 62. Circa communis pacis negotiationem Hamburgi agitatam Rectoribus Sueciæ Salvius nimis aperte cum Dano egisse, ejusdemque iras plus satis metuisse judicabatur. Igitur monebatur plus circumspectionis in posterum adhiberet: quod semel concessa retractare non ita in proclivi sit. Nec statim trepidandum vicino fulgurante; cum male se habeat respublica, cujus incolumitas vicinorum misericordia stat. Priores ipsius literas ad Regem Daniæ recte se habuisse, ac posterioribus potuisse supersederi. Nam si eo res apud Danum redierit, ut priores literę offensam pariant, præstare, ut quamprimum ista erumpat, quo paria reponi queant. Porro sibi constaret; & caute ac intrepide, modeste non tumide ageret; nec responsa sua præcipitaret. Tum quantum possit aliis opinionem demeret, velut Sueci à pace abhorreant. Omnia quoque cum Avauxio communicaret; & quia hic circa tempus extrahendum laborabat, quas ipse nectéret moras imputaret velut in Gallorum gratiam factas. Sed & insuper haberet à Dano jactata, quasi imbellis tantum ætas sexusque in Suecia superesset; nam id credi parum sibi obesse, etsi tempus tulerit, ostensurum Sueciam, quos viros Danicis mulieribus reservaverit. Cæterum si vel maxime nulla alia impedimenta tractatibus pacis se objecissent, mediator Danus parum ipsos decere videbatur, studii in adversam partem, & odii in Suecos manifestus, qui cum tot difficultates circa præformandos tractatus injecisset, super primario negotio longe plures moturus metuebatur; ut inde in Suecos plus molestiæ, invidięque ac criminationum apud omnes, quam per ipsam belli continuationem, redundaturum esset. Eoque censebant, negotium hoc nondum sat maturuisse; ac proinde nec salvio properandum, aut accelerandis tractatibus aliquid de postulatis remittendum; sed stricte contendendum, ut vocabulum *nondum reconciliatis* è salvo conductu communi deleatur, tum Bernhardo Duci debitus titulus detur, ac tuti commeatus literæ Hollandis ab Hispanis ad priorem formulam exhibeantur. Nec diem tractatui inchoando designandum, nisi salvis conductibus, etiam pro Belgis Fœderatis justa forma traditis; denique ad fœdus Gallicum semper provocandum, & si quid dubii inciderit, in Sueciam referendum.

Tractatus pacis circa

§. 63. Hamburgi negotiatio pacis circa formulam Salvi conductus, super qua hactenus controversia fuerat, hęrebat. Daniæ Rex per Penzium Comitem denuo Salvium urgebat, ut acceptatis quæ Cæsar miserat diplomatibus diem ordiendis primariis tractatibus diceret. Et sane Danus absurdum plane jactaverat, Suecos illorum Ordinum causam suscipere velle, qui jam cum Cæsare in gratiam redierant; cum id ipsi non peterent, & lis inter Principem & cives fuerit, quæ extraneos non tangeret. Addiderat Penzius; ad liberandam modo Regis fidem tractatus inciperentur; si post quamdiu placeret extraherentur, Regi parum curæ fore. Ast Salvius id, nisi consentiente Gallo, ac nunc etiam Anglo, negabat fieri posse; qui nullo modo temperamentum interpositæ protestationis admittere volebant. Igitur omisso priori; postulato Penzius pertendebat; si ex diplomate vocabulum *nondum reconciliatis* exclusum fuerit, de quo apud Cæsarem Rex sedulam daturus operam sit, ut nunc statim declararet, quota septimana post exhibitum diploma tractatibus initium sit faciendum. Id quod Avauxius facere abnuebat, sancte tamen confirmans; statim atque diploma rite conceptum adfuerit, se cum Salvio diem congressui nuncupaturum, non longius proferendam, quam literis Lutetiam mittendis, ac Legatorum itineri Coloniam perficiendo opus sit. Enimvero num Cæsar diplomata mutaturus esset, multi dubitabant. Curtius tamen & Soldnerus id futurum putabant, quo Cæsar culpam protractæ pacis à se amoliretur; id quod & Hispani suasissent. Penzius quoque, qui multa cum ferocia hactenus mutationem diplomatum aversatus fuerat, nunc comem valde ac mitem, se exhibebat, spe mutationis desideratæ facta. Simul percontabatur; num Gallus correctis diplomatibus Cæsari titulum, ejusque sociis Lotharingo, Parmensi, ac Mutinensi salvos conductus Coloniensem ad conventum debito cum titulo dare velit. Avauxius cum circa reliqua annuisset, de Lotharingo respondebat; si Cæsar Palatino Electori diploma tuti itineris cum titulo daret, Galliæ Regem Lotharingo pariter facturum. Aut Regem commune diploma pro omnibus Cæsari adhærentibus, sub quibus Lotharingus æque, ac in Cæsareo Palatinus comprehendi censendus sit, exhibiturum, una cum separatis duobus pro Parmensi, & Mutinensi, uti Cæsar circa Vinariensem & Landgraviam fecerit. Sed nec prius Cæsari, nec posterius Penzio placebat; qui omnem lapidem movebat, ut Salvium permoveret ad diem congressui citra Gallum nuncupandam. Cui Salvius ostendebat; quam anceps sit, fœdere & amicitia Gallorum neglecta hostium se arbitrio exponere; præsertim cum Sueci à Gallis nihil iniqui postulari judicent. Circa diplomata pro Hollandis Daniæ Rex operam navari abnuebat, quod hi sub sociis fœderatorum Regnorum in Germania non comprehendantur, nec causa ipsorum Lubecæ ventilanda sit. Se velut Suecorum mediatorem circa promovendum Lubecensem tractatum satagere; Coloniensem Pontifici, & Venetis curę fore. Id quod Regi Galliæ ad literas ipsius respondebat. Quanquam enim revera optabat, Hollandos datis diplomatibus libertatem suam stabilire; tamen ullam hac in re Suecorum gratiam esse nolebat, ne isti hoc beneficio Sueciæ arctius innecterentur. Haut eo secius tamen sperabatur, Hispanos diplomata ad formulam tractatu induciarum expressam daturos. Cæsarei contra judicabant, etsi omnia diplomata petito modo formata adsint; Gallos tamen nova dubia moturos, nec felici armorum suorum successu tractatus orsuros, quoad ullus color extrahendo negotio superesset. Iidem tamen & ipsi fatebantur, Cæsarem nunc de pace agere non posse salva dignitate, quoad

1639. salvum conductum hærent.

30. Jan.

1639.

quoad arma sua iterum ad æquilibrium cum hostibus perducta fuissent. Ex interceptis quoque Trautmansdorfii ad Curtium literis patebat; Cæsarem velle, ut hic tractatus cum Salvio integros servet; conjunctionem tamen armorem cum Dano & Georgio Luneburgico acrius urgeat. Quod satis arguebat tractatus pacis à Cæsare post principia collocari, ubi arma successerint insuper habendos. Et manifestum erat, Cęsarem hactenus id tantum egisse, ut Sueciam à Gallia disjungeret. Nam quamdiu Suecis integrum fuerat pro arbitrio suo pacem admittere, nihil minus quam serium in pacem studium Cæsarei ostenderant; mox perfecto foedere nil nisi pacem crepaverant. Et Curtius magna cura à Salvio quid aucupabatur, quod Gallis ostenderet diffidenoæ inter ipsos serendæ. Igitur placebat Sueciæ Rectoribus, circa pacem lente festinaodum, ac insuper habito Penzii temperamento diem ordiendo tractatui oon denominandum, antequam diplomata qua postulatum erat forma exhiberentur. Id quod etiam nomine Regis Galliæ Rorteus petierat. Contra Hamburgi oeque Daniæ Rex, oeque Curtius spei quid faciebant diplomata emendatum iri, velut repugnante Cæsaris dignitate. Inprimis autem Rex Salvio indignabatur, quod cum prius declarasset, Reginam hæcce diplomata admissuram, post dicta sua retractasset. Unde fremebat, sibi cum ipso deinceps nihil negotii fore. Excusabat tamen Salvius, ista non simpliciter à se dicta, sed cum conditione, si Rex apud Cæsarem pro emendatione diplomatum extrema nequidquam tentasset. Id quod Rex non fecerit, sed statim Salvii dictis ad Cæsarem relatis effecerit, ut hoc modo diplomata formarentur. Tum semper se ad Legati Gallici consensum provocasse; qui obnixe urgeat, vocabula ista, *nondum reconciliatis* & *per Legatos Regios* expungenda: quod postulatum cum sit æquissimum, absque illo ad pacis tractatus accedi noo posse.

Daniæ Rex Sueciæ Rectores tentat.
13. Maji.

§. 64. Inter hæc Danus è Rectoribus Sueciæ per Petrum Wibium denuo sciscitatur, quænam extrema ipsorum circa leges pacis sententia sit, cui plane inhærere decreverint. Pacem quippe ideo difficilem reddi, quod utraque pars suspicetur talia postulatum iri, quæ ad bellum potius extrahendum, quam pacem promovendam faciant. Cæsarem declarasse, serio se honestam & stabilem pacem cupere, modo æquas à Suecis conditiones propositum iri oorit. Igitur ipsos non amplius defugere posse, quo minus mentem suam liquidius explicent. Circa pacem à se magno studio, pari sumtu laboratum, ut Sneciæ, tum suo Regno securitatem procuret. Nam si bellum Suecis secus succedat, Daniæ quoque non modicum periculum imminere.

Rectores Sueciæ respondent.
29. Maji.

Ad quæ Rectores Sueciæ laudato Regis studio reponunt: Si Cæsar legitimos tractatus velit, cupide se eos amplexuros. Sed dum is circa salvos conductus tamdiu tergiversatur, noo immerito de siocera ejus mente à se dubitari. Conditiones pacis jam dudum tractatibus cum Electore Saxonię, quantum io antecessum fieri possit, expressa; unde quam faciles aut difficiles illæ sint ipse judicare queat. Longius nunc progredi in principali negotio ante cœptos tractatus, ac nondum cognita sententia sociorum, inusitatum esse, & plus dubitationis, quam spei producere aptum. Pacis conditiones primo intuitu semper asperas videri, post mediatorum moderatiooe mitigari, & utrinque concedendo ad finem perduci. Non posse quoque easdem ita accurate præformari, ut noo variantibus rebus aliqua mutatione opus sit: præsertim cum hostis securius prolata captet, quę si interpretari velis, is clamores tollat, velut nova semper effugia quærantur. Cæterum facturos se, quantum citra magnum Regni Sueciæ præjudicium fieri possit. 1639.

Danus diem tractatui inchoando dici postulat.

§. 65. Idem Rex postea per euodem Wibium à Rectoribus Sueciæ postulabat, ut diem auspicandis tractatibus nuncuparent. Id oune ipsis tanto facilius fore, quod & Gallus circa pacem satagat, factis in Italia cum Hispanis septuaginta dierum induciis, intra quod spatium pax coitura, aut induciæ in longum tempus prorogandæ credantur. Inde universas Catholicorum vires Suecis superfusum iri, magno cum Protestantium, & Septentrionalium Regnorum periculo. Landgraviam cum Cæsare jam plane transegisse, Vinariensis postulata cum ipsius morte extincta, cujus exercitui Cæsar veniam, ac plenam restitutionem obtulerit. Igitur amotis difficultatibus Sueci exemplo sociorum per pacem Protestantium salutem, & Septeotrionis quietem in tuto collocarent.

Sueci tergiversantur.

Enimvero Rectoribus Sueciæ non obscurum erat à Dano id agi, ut Suecos ad separatos tractatus, & abrumpendam cum Gallia conjunctionem induceret. Et tamen non parum scrupuli Gallorum cum Hispanis induciæ injiciebant. Igitur utile sibi judicabant tempus extrahere, quoad appareret; quomodo res se datura esset. Declinando responso allegabatur 30. Sept. paucitas Senatorum, qoi grassante tunc passim pestilentia hinc inde sparsi erant; & quod oondum constaret, quo loco sedem deinceps Senatus fixurus esset. Eadem denuo ingerentem Wibium pa- 16. Nov. ri excusatione differebant.

Danus Hamburgi eadem urget.
10. Aug.

Gemina apud Salvium Hamburgi, licet digresso jam Curtio, Danus urgebat, misso Secretario; qui molestias belli fere Protestantibus iocumbentis exaggerans, cujus periculum etiam Holsatiam & Daniam afflaret, confirmabat, certe sibi constare, Gallos jamdudum cum Cæsare secretos tractatus agitasse, ac propediem inter ipsos conveoturum. Regem quoque Pontifici, & proprio Clero jurejurando promittere coactum, non alium sibi deinceps belli scopum fore, quam Romana sacra propagare. Pace porro inter Cæsarem, Gallum, & Hispanos facta, quid periculi Evangelicis omnibus immineat in aprico esse. Ei prævertendo tractatus maturandos; & ocyus diem definiendam. Cæsarem sibi confirmasse, die indicta statim Curtium cum diplomatibus Vienna mittendum, & Moguntinos ac Brandeburgicos Legatos in viam se daturos. Igitur quærebat, oum tandem aliquando diem designaturus sit, aut quid obstaculi urgeat? Cui Salvius: periculum sibi non ignotum; moram paci per ipsos Evangelicos objectam, qui Suecos hostes declaraverint, & per Cæsarem circa idonea diplomata tergiversaotem. Quę obi adfuerint, se una cum Gallico Legato diem dicturum. Idem Secretarius cum interrogaretur; oum Rex quid apud Cæsarem circa omittendum vocabulum *nondum reconciliatis* obtinuisset; respondebat. Regem hactenus ut illa expungerentur, oihil movisse, qood censeret, Suecorum securitati satis cantum, & si quibusdam Ordinibus ad tractatus accedere placeret, id absque diplomate liberum ipsi esse.

Diplomata non emendantur.

Cui Salvius: nec mandatum se habere circa diem nominandum, ni verba ista omissa forent. Ostendebat præterea iste scriptum, quo Galli declarabant, se Coloniæ tractatus orsuros si Cæsar Palatinam causam eo remitteret. Id Dano novum pacis obstaculum videbatur; & ex eo arguere conabatur; etsi Cæsar litigiosa ista vocabula excluderet. Gallum tamen nova subinde effugia inventurum, ac Suecorum tractatus elusurum, quoad ipse suam sibi pacem confecisset. Nec minus Vienna scribebatur; non minore obstinatione Cæsarem ista vocabula retinere velle, quam Galli, Suecique eadem

dem

1639. Dani mediatio fugit.

dem expungi postulent; nec spem esse conjunctis licet tribus Regnis Cæsarem ab istis destinatis dimotum iri. Cæterum optabant Sueci Danicam mediationem effugere, etsi id offensæ declinandæ dissimulabant, quod rebus suis noxiam eandem censerent. Sed & multi serebant, Cæsarem quoque eam mediationem non amplius magnifacere, quod suspicaretur, secretæ quid conjunctionis Dano cum Suecis intercedere, & quia iste servidius Palatinam causam commendaret: tum præcipue ob inania Penzii promissa, qui asseverarat; Regis opera Cæsarem à Suecis pacem qualem cuperet obtenturum. Unde cum Cæsar antea istis promissis motus Regi vectigal Gluckstadiense indulsisset, Hamburgensibus inclementer habitis, nunc istorum vanitate comperta Hamburgo privilegia omnia confirmarat, vectigali illo abrogato. Nec obscure ministri Danici querebantur, in aula Cæsaris nil præter blanda verba, & meras fallacias reperiri. Quin & novam paci remoram Brisacum videbatur objicere, quod Cæsar suæ Domui restitui cupiebat; velut iniquum sit, ab extraneis Regibus Cæsarem ad omnia restituenda urgeri, cum ipsi quę invaserint, retinere velint. Et Catholici Ordines jactabant: se communem amnestiam fervide quæsituros, modo constet, Brisacum & alia ab exteris occupata loca restitutum iri. Ita quidem hoc anno circa publicos pacis tractatus parum promovebatur.

Secretus inter Curtium & Salvium tractatus.

§. 66. Ast secreti ac separati tractatus majori in speciem conatu agitabantur. Super quibus Suecorum mens erat; nihil solidi istis subesse, Cæsareis nondum in angostum redactis: sed id duntaxat ab iisdem quæri, ut aliquid expiscentur, quod in suos usus vertant; aut si enormia postulari videantur, Suecos publice iniquitatis arguant; aut hos ad ejusmodi actum pelliciant, quo à Gallis divellantur. Ac sane ardua quæstio erat, num salvo fœdere separatim tractari possit; quod sane Galli, si qua rescirent, vehementer improbaturi erant. Sed cum nec Galli data occasione id omitterent, ac super induciis cum Hispano agerent, ejus copiis transitum per suas terras concederent, aliaque signa animi non plane infesti ederent, Cæsare quoque in Delphini patrinum adscito: neque sibi nefas esse credebant, modo ad plenam conclusionem non procederent, hostis mentem super legibus pacis explorare. Igitur placebat secretam negotiationem non penitus repudiare. Huic inter Curtium & Salvium Hamburgi adornandæ Luntzmannus, & Menrerus Hamburgenses Jureconsulti, ille Suecis, hic Cæsari favens comminiscuntur, ut hic Curtium domi suæ invisens, ille cum Salvio in templo collocutus, mox ipsi inter se congressi utrinque dicta mutuo communicarent, ac num conciliare istos possint, tentarent. Id commentum Legatis eo facilius probabatur, quod Curtius Lauenburgicis succenseret, quorum opera Salvius libenter utebatur; Salvius contra Danicam mediationem Curtio gratam declinatum iret. Hi igitur mutuam primo diffidentiam tollere satagebant. Curtius primo nosse cupiebat, num nova agendi facultate Salvius instructus foret, cujus exemplum postulabat. Id quod Salvius negabat, mandata tamen veteribus similia sibi esse affirmabat, nisi quod dies mutatus esset. Curtius initio cupidum se valde negotii conficiundi ostendere, & hanc tractandi viam commodissimam prædicare: tum Salvii colloquium expetere; & quia ipsi domi lectulo affixus decumbebat, vero an simulato morbo incertum, ut occulto ad se accederet postulare in vicinia diverticulum. Id quod Salvius adspernabatur; & ipse Curtius post agnoscebat, crudo adhuc & indigesto negotio id non congruere. Igitur potius visum per pararios rem tractari. Assumebantur autem fundamenti loco, quæ olim inter Oxenstiernam, & Saxonicos agitata erant; quod Salvius admittebat, modo capita ista præsenti tempori pressius accommodarentur. Sed præcipue captabat Curtius, quid Sueci satisfactionis postulaturi, Salvius quid Cæsar oblaturus esset. Ac Cæsar quidem summam pecuniæ, & Pomeraniam totam, ejusve partem hypothecæ in vicem abnuiturus videbatur, Salvius in feudum eandem concedi postulabat. Curtius contra censebat; Cæsarem etiam seposita Brandeburgici actione citra consensum Ordinum Comitialem id concedere non posse: nec Ordinibus Domui Brandeburgicæ quæsitum jus auferre integrum esse. Tum Cæsarem velut bello victum cum damno vasalli sui pacem emere visum iri, Sed hypothecam longe plausibiliorem esse; & plura exempla in Germania dari eorum, quę semel hoc titulo obtenta in perpetuam possessionem transierint. Nec metuendum Suecis de hujus pignoris reluitione. Vicissim Salvius; Pomeraniam à Suecis jam justo belli titulo possideri: pro tot aliis locis à se cessis facile esse, ut feudi titulus surrogetur. Cæsari & Imperio nihil decedere; quin ejus dignationem gliscere tam potenti Rege in vasallorum numerum recepto. Nec longius tunc processum. Nam Curtius frustra operam insumi asserebat, si à feudi postulato non discederet Salvius: sed si hypotheca contentus sit, negotio statim à se finem imponendum. Quanquam autem Curtius sedulam operam daret, ut Salvium in suam sententiam pertraheret: hic tamen parum fidei isti adhibebat, quod ipsi non tam pax cordi videretur, quam ut Danum Saxonesque Inferiores in Suecos concitaret: quorum isti vectigal Gluckstadiense ad sexaginta annos, Præsulatum Bremensem Holsaticæ Domui in perpetuum, & Hamburgi proscriptionem obtulisse dicebatur, si arma in Suecos sumere vellet. Sed qui rem ad deliberationem cum Senatu suo Danico rejecerat. Idemque cum objectum foret, neutralitatem Luneburgicis adversus promissa Regis quęri, copias suas Georgio Duci nuper offerentis; reposuerat; stativa duntaxat militum declinari, non autem ut Cæsari & Imperio per pacem Pragensem debita tributa subtrahantur. Ita Curtius cum incassum circa pacem laborasset per Poloniam Viennam regreditur, tribus bellicis navibus à Daniæ Rege Dantiscum deductus.

Lauenburgicorum circa secretos tractatus negotiatio. 15. April.

§. 67. Curtii negotiatione expirante, Lauenburgicorum hactenus velut sopita reviviscebat; ac Mithobius Praga scribebat; Cæsarem denuo Ducum opera circa pacem uti cupere: quo fine & Henricus Julius Praga Viennam evocatus fuerit. E Trautmansdorfii tamen literis ad Ducem patebat; id fore absque præjudicio Danicæ mediationis, quam Cæsar tollere haut velit; atque id tantum agi, ut conditiones pacis, quas Sueci ferant, è Salvio cognoscantur, quas scripto consignatas habere cupiebat, ut hoc velut certo fundamento niniti posset, novis effugiis, & morarum ambagibus præcludendis. Quo obtento Cæsarem pro re nata mentem suam declaraturum. Ea causa erat, quare istam mediationem Sueci parum curarent, cum censerent, hoc modo Lauenburgicos modeste ab hoc negotio excludi; aut aliud quid subesse, quod à Cæsare non pacem, sed ad fraudem causæ communis adhibendum sit, cum ipsi interim res integra maneat, & declarationem pro lubitu temperare liceat. Isti tamen negotium suum persecuturi Salvio per literas significant; Cæsari placere cum Succia prius quam cum Gallia pacem fieri, Curtium Cæsaris offensam incurrisse ob neglecta mandata, quibus jussus erat, conjunctionem armorum cum Dano prius urgere, quam mediationem

1639. nem ipsius admittere. Illud quippe Penzium spopondisse, velut commodissimum medium Suecos Germania dimovendi nulla terræ particula retenta. Id cum frustra fuerit, jam Cæsarem vel Danicam mediationem plane repudiaturum, vel eousque suspensurum, quoad tractatus sit solenniter promulgandus. Idem ut Dani operam Suecis suspectam redderent, suis se oculis vidisse asserebant syngrapham Cæsari à Dano traditam; qua receperat, admissa sua mediatione se Suecos amica ratione aut per vim eo redacturum, ut ne vestigium quidem soli in Germania retineant. Idque à Penzio quoque confirmatum, quem Cæsar ideo Comitis dignatione mactaverit. Porro tractatus separatos cum Suecis eosdem & secretos fore; qui ut eo tectius procederent, Legatos Cæsareos, ipsosque Duces obtentu componendæ controversiæ cum fratre Augusto obortæ Hamburgum profecturos.

Formula pacis à Lauenburgicis proposita. 24. Aug. Ut negotio fundamentum substernerent, formulam pacis futuræ Salvio transmittunt, parum abeuntem ab illa, super qua olim inter Saxonem & Oxenstiernam interventu Meclenburgici disceptatum fuerat, nisi quod circa tria capita controversa paulo aliter foret definitum. In amnestiam recipiebantur omnes, qui hactenus nondum in gratiam cum Cæsare redierant: qui peculiariter cum Cæsare transegissent, uti Wurtenbergicus, Augustani, alii suis pactis relinquebantur, & pax Pragensis sarta tecta permanebat. Suecis in satisfactionem offerebatur summa pecuniæ statis diebus exsolvenda, ac tantisper citerior Pomerania hypothecæ loco. Ni solutio dicta die secuta foret, ea provincia Reginæ, ejusque masculis hæredibus in feudum Imperii daretur, Regina absque prole mascula extincta in perpetuum eam provinciam reluendi jus integrum fore. Militibus, qui ad Cæsaris ac Imperii sacramentum transire velint, trium mensium stipendia, tum hospitia Cæsareo militi paria offerebantur. Spem præterea faciebant Duces, Cæsarem Inferiorem Palatinatum Hispanorum ingratiis redditurum: Superiorem Anglis pecunia redimere liberum fore. Electoralem dignitatem post mortem junioris Ducis Bavariæ alternis gerendam. Wurtenbergicum, si acriter contendat, bonis sacris iterum potiturum. Denique & Suecis Pomeraniam Citeriorem in feudum dandam; quo fine Justum Gebhardum ad Brandeburgicum ablegari: qui inde Hamburgum absolvendis tractatibus sit accessurus. Contra iidem nosse cupiebant, quid Regina Cæsari restituere possit: & quid circa Brisacum & Alsatiam futurum. Habebant autem ista omnia formam Cæsareæ declarationis, velut Salvius primo loco propositionem fecisset, ac Cæsaris declarationem petiisset. Atque hæc Salvio partim per literas Mithobii, partim per Josephum Hetlerum Secretarium indicabantur, quem ea de causa Duces Hamburgi reliquerant. Quanquam autem interim cum Banerio quoque in Bohemia super pace agi cœpisset: Duces tamen contendebant, gloriam confecti negotii penes se fore; quod Cæsari persuasissent; Suecos soli Banerio arbitrium belli & pacis simul haut commisisse; & quidquid cum eo agatur, non nisi ad extrahendum tempus spectare.

Salvio isti tractatus non displicent. §. 68. Enimvero Salvio id cumprimis molestum erat, quod Ducis sibi impingerent, velut ipse prius, quam circa præliminaria convenisset, de primario negotio proposuisset, & quidem quasi plura qua postularet non haberet; eoque statim & scripto & sermone isthis contradicebat. Censebat tamen eam formulam instar materiæ esse posse, quæ deinceps curatius disceptetur. Et credebat jam randem serio rem à Cæsare agi, bello in ditiones ejus devoluto, & pace inter Turcas, Persasque, ac Venetos, ut fama ferebat, facta. Necdum constare, an Piccolomineo Belgium carere possit. 1639. Cæsarem porro libentius eum ipso, quam cum Banerio tractaturum, quod hic militiam professus magis circa alendum, quam componendum bellum inter Bohemiam & Sueciam negotium tarde processurum. Et quia Pontifex pacem cum Gallo urgebat, Cæsarem separatos potius quam communes tractatus cupientem cum illis malle decidere, quibuscum faciliores controversiæ forent. Has ob causas non judicabat tractatus abnuendos, si Legati Cæsarei Hamburgum venirent; ne Cæsar forte dilatis Suecis Pontifici auscultans cum solis Gallis transigeret. Quia tamen his tractatibus plene confidi non poterat, magno secreto opus erat, & res interim cum Gallis, Anglis, Hassisque integra servanda, & quæ hactenus erant iisdem instituta fuerant commercia continuanda. Ut porro pararii inter utrumque ignorati commearent, haut adeo difficile erat. Id maxime timebatur, ne si pars adversa scripti quid nacta esset, istud Gallis ostenderet, discordiæ inter ipsos, Suecosque serendæ; aut ne Cæsar subscriptum jam utrinque instrumentum ratihabere nollet; quo casu utique Salvii manus ostendi poterat. Igitur huic periculo avertendo placebat, Cæsareis neque salvum conductum in manus tradere, nec inter tractandum aliquid scripto consignare; sed si quid opus foret Mithobio velut proprio motu scribendum permittere: tandem ubi ad conclusionem perventum fuerit, subscriptum instrumentum operculo clausum, & ab utraque parte obsignatum tantisper apud juratum virum in urbe deponere, quoad confirmatio Cæsarea adfuerit. Ast dum Salvius circa occultandos illos tractatus meditatur, jam fama de itinere Gebhardi Cæsarei Legati, ejusque instituto passim loquebatur, incertum è Cæsaris aula divulgata. Suspicabatur Salvius, id à quibusdam Germaniæ Principibus disseminatum, qui metuebant, ne Sueci oblata idonea satisfactione cum Cæsare seorsim transigerent; cui negotio abrumpendo ista publicata sint. Sane Avauxius totam negotii seriem Salvio recitare norat; qui ridendo ista eludebat; solitum id hostibus ejusmodi rumoribus discordiam inter fœderatos serere; ac gemina de Gallis spargi. Nam iis, quæ de tractatibus cum Banerio narrabantur, eo minus movebatur Avauxius, quod istum in pacem minime pronum crederet. Paulo post, cum Lauenburgici, & Gebhardus Cæsareus ad Saxonem & Brandeburgicum Legatus à Banerio commeatum per Succorum stativa peterent, hic absque superiorum consensu eum concedere non audebat, quod Gebhardus ab hoste ad hostes Legatus iret, & Franciscus Carolus Dux summi excubiarum præfecti dignatione apud Cæsarem mactus foret. 10. Sept.

Absurda Lauenburgicorum postulata. §. 69. Contendebant inde Lauenburgici à Salvio, scripto sibi caveret, se ipsis mediatoribus secretam & separatam pacem cum Cæsare tractare velle. Qualem cautionem quoque à Rectoribus Sueciæ exigere non dubitabant. Transmittebatur simul pressior Cæsaris declaratio circa Suecorum satisfactionem, vicies quinquies centena millia uncialium, senis pensionibus intra decennium exsolvenda, & in hypothecæ vicem Stralsunda urbs, ac *Riga* insula, (ita enim scripserant Rugiæ loco.) Vicissim Cæsarem sibi Brisaci restitutionem stipulari, quam si præstare Sueci non possint, metuendum esse, ne Cæsar potius cum Gallis transigat. Fatebantur præterea, se apud Cæsarem finxisse, primam propositionem à Salvio factam, ut eo ampliorem à Cæsare declarationem elicerent; obsecrantes ne Salvius aperte contradiceret, quo fides sua Viennæ maneat illibata. Addebant, Curtium

1639. tium honorem pacis conciliatæ sibi utique vindicare: sed quia Salvius ipsi dignitate impar sit, aliquem à Sueciæ Senatoribus Stralsundam, aut Wismariam mittendum, nisi forte Banerius Plenipotentiarii vices sit subiturus. Denique Scheninga in locum tractatus proponebatur, Banerio propior, & ubi negotium à notitia Dani facilius subtrahi queat. Eo Curtium accessurum obtentu controversiæ circa Hildesiam cum Georgio Duce componendæ. Ast Rectoribus Sueciæ mirum videbatur à se ejusmodi cautionem exigi, cum sibi potius cavendum foret, rem à Cæsare serio agi. Nec adeo desipiebat Salvius, ut tale scriptum traderet, quod ad longe alios usus, quam qui ferebantur, ab adversa parte adhiberi posset. Ad proposita à Cæsare super satisfactione supervacuum erat quid reponere, quod ea res ad principale negotium pertineret, ipsi autem hactenus circa præparandos tractatus fategerint; de quibus cum nondum convenerit inde- corum Sueciæ fore, conditiones pacis Viennam transmittere: cum præsertim Cesar ista velut non à se aut suis Commissariis profecta abnuere, aut pro lubitu interpretari posset. De Curtii dignitate infi- ctum videbatur, qui jam ante Salvium Legatum Regium agnoverat; nec ob tantillam rem, si nulla alia causa subesset, Cæsarem ditiones suas Sueco- rum populationibus diutius expositurum. De loco dudum sedebat nihil concedere. Ita & Luneburgicis hoc anno circa pacem opera ludebatur.

Suecorum de iis judicium.

§. 70. Sed & alii secreti tractatus in Bohemia cum Banerio adornabantur ea occasione, quod hoc Oswaldum quendam Medicum antea sibi cognitum curandis liberorum suorum morbis, permissu Cæsareorum ducum Praga evocasset: per quem Schlickius Comes, & Gallasius Banerio modestis verbis significabant; si ipse à Regina facultate agendi super pace instructus sit, idque sibi indicare velit, se mox sibi quoque à Cæsare mandata obtenturos, spe æquissimarum conditionum facta: cum Gallis tamen heic nihil fore sibi negotii. Banerius cum nihil tale in mandatis haberet, rem statim ad Rectores Sueciæ referebat, petens ut si proposita sibi placeant, idoneum virum huc ablegent: se quippe talium haut satis callentem, & aliis negotiis distineri. Salvium interim in sua negotiatione haut secius progredi posse; & hoc modo rem secretius peragendam [illegible]deri. Sed quia verebatur, ne Cæsar forte nil aliud quam divulsionem Suecorum à Gallis quæreret, ante mandata è Suecia accepta certi quid declarare nolebat. Nec tamen rem abrupte repudiabat, sed Cæsareis spem faciebat, ue ansam hi arriperent aversum Succorum à pace animum diffamandi.

Secreti tractatus cum Banerio in Bohemia instituuntur.

§. 71. Ea de re cum ad Senatum in Suecia relatum esset, in utramque partem res disceptabatur. Ex una parte pugnabat cupido honestæ tutæque pacis, quæ cujusvis belli scopus est, cujus conciliandæ tanto major videbatur difficultas, quo diutius bellum extraheretur. Hac ratione invisam Dani mediationem declinari; ac forte lautiores conditiones obtineri posse, quam si conjunctim tractetur. Verendum esse, ne Galli seorsim facta pace Sueciam bello immersam destituant, vehementer id urgente Pontifice; qui ictus exeundus, & in illos avertendus sit. Nec infrequens Gallis esse, prout usus aut necessitas tulerit fœderum vinculis se exuere, eaque unice suis commodis metiri. Equidem mense Januario decretum esse, ne à Gallis discessio fiat: sed in republica temporibus consilia accommodari; quæ in præsens non parum mutata sint, silentibus Hamburgi tractatibus, & profecto Curtio. Ab hostium ducibus jam pacem bonis conditionum offerri, attritis vehementer istorum copiis. Quin & Gallos fœdere haut

Senatus Sueciæ de his tractatibus judicium.

stetisse; qui nec bellum in ditiones Cæsari hæreditarias transtulerint, nec subsidia stato die exsolverint, infractis quoque Vinariensis conatibus. Qui & manifesti sint invidiæ in progressus Banerii, & uti eladem sane Suecorum non optent, ita semper res Sueciæ in angusto hærere, perpetuisque eandem bellis implicitam cupiant. Nec dubium esse, quin Pontificis opera inter Cæsarem & Gallos super conditionibus pacis disceptetur. Ex adverso constabat, post conclusum cum Gallis fœdus ab hoste omnes artes adhibitas societati duorum Regnorum divellendæ; nec verosimile ista consilia ab ipso jam abdicata. Gallos equidem non semper accurate fœderi satisfecisse: negari tamen non posse, ipsorum pecunia & opera Sueciæ res non parum sublevatas. Quin durius licet à Gallis habitam Sueciam istos destituere non posse, cum statim fœdere cum ipsis abrupto Danus ad eorum amicitiam se adplicaturus sit. Præsertim cum alii non sint, quorum fœdere Suecia uti queat, Polonia infesta, Russorum auxilio contra Danos ac Cæsarem inutili, Anglo Danis per fœdera & cognationem innexo, Succisque infenso, Hollandis circa propria districtis. Nunquam Cæsari tantopere offenso à Suecis fat tuto consilio, qui forte ipsa post abdicatum fœdus Gallicum, & deserta Ordinum Germaniæ commoda Pomeraniam daturus; sed mox eandem contumeliâ ab his fide, existimatione, & gratia iterum erepturus. Scopum inter alia belli hujus esse, ut Germaniæ Ordines pristinæ libertati restituantur; id quod nisi vi & armis à Cæsare extorqueri non possit. Nam cur alias Cesar tantopere à communibus & honestis tractatibus abhorreat? Igitur id tutissimum æque & honestissimum habebatur fœdus stricte observare, licet Galli in uno & altero capite eidem examussim non satisfecerint. Ne tamen hostibus ansa exclamandi præberetur tractatibus plane repudiatis; se omnia quæ potuerint fecisse, Suecos à pace abhorrere, ac Germaniam perpetuo bello implicitam velle; placebat Banerio facultatem tractandi dare, utque is cupidum pacis se ostenderet, simul tamen hosti significaret, se non nisi conjunctim cum Gallis tractare posse, utque salvos conductus tam pro Ordinibus Germaniæ Cæsari jam reconciliatis, quam pro Hollandis urgeret; interim velut præparando ac maturando negotio, quousque in tribus controversis capitibus hostis descendere velit, exspiscaretur. 1639.

§. 72. Oswaldus interea ineunte mense Julio ad Banerium redierat, ipsum autographum plenipotentiæ Schlickio, & Gallasio datæ ostendens, exemplo quoque concesso, ac sciscitatus; num hæc sufficiat, ac num ipse aut alius à Regina agendi facultatem acceperit? Addebat, in omnibus satisfactum Suecis iri; velut secreto tamen monens, maximam difficultatem fore, si Regina Bohemorum & Silesiorum patrocinium ob communia sacra suscipiat. Nam quod jus omnibus Germaniæ Principibus usurpetur de sacris in sua ditione pro lubitu disponendi, id Cæsarem sibi adimi non passurum. Banerius breviter; si serio rem agi adparuerit, commissarios non defore. Circa Cæsaream plenipotentiam à peritioribus forte desiderari quid posse; de legibus pacis in ipso congressu agendi locum fore. Tantum vereri, ne tractatu à se suscepto Galli in Suecos concitentur, velut fœdere violato. Oswaldus contra sancte testari; serio rem agi; si quid in diplomate Cæsareo desideretur, id emendatum iri. Non cum Suecis solum, sed & cum Gallis Cæsarem transacturum. Petenti porro Oswaldo Banerius ostendebat, illa verba; *si quis nomine Regina & Regni Suecia ad tractatus pacis sese obtulerit*, in diplomate Cæsareo posita, id videri insinuare, quasi pax à Cæsare petenda sit. Hoc vero facile

Cæsareorum cum Banerio negotiatio.

Mm corre-

1639. 15. Jul.

correctum iri Oswaldus pollicitus mox iterum adest confirmans ea verba sic jam concepta; *si occasio tractandæ pacis sese offerat.* Addebat, maturandæ paci Cæsareos cum ipso tanquam honesto ac nobili viro tantisper tractaturos, quoad è Suecia fiduciariæ literæ afferantur: tum commeatum statim dandum, si per Cæsareorum stativa ultro citroque mittere velit. Cæsarem Reginæ circa controversa capita plene satisfacturum. Banerius citra mandatum tractatus suscipere veritus, & ex nimia facilitate insidias metuens, id tantum reponere; ubi tractatus serio suscipiantur, Reginam amore pacis tamdiu desideratæ nihil æqui repudiaturam, ac de prætensionibus sane quam gravibus non parum remissuram. Enimvero hæc quæ secretæ

Ea per Cæsareos divulgatur.

speciem negotiationis habebant, & quæ Oswaldus à Banerio accurato silentio tegi petierat, publica passim fama ferebat; & quæ Coloniæ imprimi solent hebdomadariæ relationes Oswaldi nomen, negotiomque diserte exprimebant. Cum Banerius Bucheimium Comitem fide de revertendo data dimisisset, circa liberandum Gustavum Hornium operam navaturum, statim spargeba-

Calumniæ in Banerium.

tur, id pacis conciliandæ causa fieri. Fingebantur quoque literæ velut à Banerio ad istum Comitem scriptæ, quibus ultro ipse ad tractatus pacis se obtulerit. Addebatur de promissis Banerio factis, ut dignatione Principis Imperii & Glogoviensi Ducatu mactandus, & exercitus Suecicus post pacem factam sacramento Cæsaris sit accessurus. Isthæc de se vulgari, velut quo honores opesve ante patriæ fidem habere posset, uti ægerrime Banerius ferebat: ita statim suspicari cœpit præter alia id quoque hostem machinari, ut à cura belli ipsum diverteret. Unde cumprimis de urgendis armorum progressibus nihil sibi remittendum statuebat.

Is in Salvium irritatur. 28. Sept.

§. 73. Postquam aliquamdiu negotium hoc interquievisset, Oswaldus nuntiabat, Schlickium & Gallasium à spe pacis fere dejectos literis à Salvio, aut hujus relatione ab Hetlero ad Mithobium scriptis; quæ si vera narrarent, facile inani se opera supersedere posse. Argumentum epistolæ huc redibat: negotium pacis Lauenbergicorum opera melius, tutiusque processurum, ac horum tractatus Sueciæ Rectoribus longe gratiores esse, quam qui cum Banerio in Bohemia cœpti sint. Honorem confectæ pacis Banerio petenti ob dignationem & merita ipsius abnegare haut consultum; nec minus anceps uni viro summam belli pacisque committere, saltem Cæsari post Fridlandum haut temere tentandum. Sed cum pacis negotium affectanti citra offensam plane abnegari non potuerit, in speciem quod petierit concessum, sed ita molestis conditionibus idem circumscriptum, ut Cæsari prior via longe potior sit futura. Eoque plenipotentiam è Suecia Banerio transmissam non huc spectare, ut Lauenburgici tractatibus excludantur, sed potius ut Cæsar tanto cupidius ipsorum operam amplectatur. Banerius dissimulata offensa respondebat; quid veri hisce subsit, se non dijudicare, nisi re cum Salvio communica-

Banerii postulata.

ta. Sed cum nuper è Suecia mandata acceperit, antequam ulterius progrediatur scire velle; num Cæsari placeat pariter cum Gallis tractare; tum Ordines Evangelicos jam ipsi reconciliatos ad tractatus admittere, ut ipsi non per Regios solum Legatos, sed & per proprios delegatos negotia sua agere queant: iisdemque diplomata concedere; num denique etiam Hollandis salvi conductus debita forma sint dandi? Quæ si à Cæsare admittantur, rem ad Gallos prius referendam, ac moræ quid interponendum, quoad ab istis declaratio ve-

Cæsarei liberaliter annuunt.

nerit. Isthæc omnia Oswaldus concessum iri asseverabat, addito, perspicere quidem Cæsareos, istam communicationem cum Gallis absque dispendio temporis fieri non posse; sed aliquando tamen initium faciendum, si bellum pace mutandum sit. Ut igitur Banerius non minorem pacis cupidinem quam Cæsarei ostenderet, arcessito statim Belloregardio, Gallico apud exercitum ministro, rem præsente Oswaldo exponit. Ille negabat se ad talia mandatis instructum; non dubitare tamen, quin Rex facile in pacem consensurus sit, ad quem hæc confestim sit relaturus. Addebat Oswaldus; Cæsarem se subdelegato uti velle; cujus fidem statim idoneo diplomate sit facturus, modo è Suecorum parte aliquis adsit, mandatis ad hanc actionem instructus. Alias omnem missionem mutilem fore. Ita tunc iste discedebat. Cæterum ea constantia res ab Oswaldo agebatur, ut Banerio nihil fraudis subboleret; eoque ne mutatis belli momentis, ac se forte iterum Bohemia pulso hostis sententiam mutaret, quam primum sibi formulam plenipotentiæ, & salvi conductus, insuper callidum ejusmodi rerum virum transmitti petit, ne qua forte à se artium harum insolente impingatur. Enimvero

Tractatus unus alterum impedit.

qui singuli forte operæ pretium fecissent, dum plures eodem tempore circa idem negotium satagunt, sibi mutuo impedimento erant; dum Schlickius & Gallasius diserte Banerio denuotiant, tractatus cum Lauenburgicis expirasse, his contra ad subvertendam Banerii negotiationem incumbentibus. Ac vero simile erat eam occasionem captare Reginæ ministris inter se committendis. Nam Praga Hamburgum scribebatur, Banerium contemtim de Salvio locutum, velut ipsum in tractatibus collegam dedignaretur Doctoris Medici titulo auctum, & qui totum mensem unico vocabulo cavillando incassum desidere soleat. Quarum literarum exemplum Salvius Banerio transmittebat, num ista sua agnosceret, scholasticam imprimis dignationem adspernatus. Vicissim Banerius illa, quæ Hamburgo Pragam perscripta erant, non plane de nihilo ducere, quod forte Salvius metuerit, ne ipse negotium pacis in se transferret excluso Salvio. Uterque tamen hostium fraudes subodoratus irritatum animum temperabat, ne privata offensa publicæ rei obstaret.

Cæsarei ulterius rem in speciem urgent. 18. Nov. 19. Dec.

§. 74. Nec eo minus hostis deinceps quoque cupidinem pacis præ se fer[illegible] Nam Gallasius abdicato imperio Praga digressus Banerio significat; quæ se absente à Schlickio circa pacem facta fuerint, perinde rata fore, ac si ipse adfuisset. Idem & Schlickius literis declarabat: addito tamen; alium statim in Gallasii locum surrogatum iri, si Banerius velit; in cujus arbitrio etiam repositum sit, secretos, an publicos tractatus malit. Cui & denuo offerebat, privata ipsius fide tractatus suscipiendos paci maturandæ, licet nondum diploma plenipotentiæ è Suecia allatum sit. Apud se jam plenipotentiam Cæsaream, salvosque conductus, tum Cæsaream declarationem ad primaria capita adesse. Enimvero in exemplis salvi conductus, qui è formula Salvio probata expressus dicebatur, litigiosa vocabula *nondum reconciliati, & per Regnorum Legatos* adparebant, quæ tamen omissum iri Oswaldus promiserat. Ut fidem faceret, eam formulam Salvio probari, addebatur exemplum epistolæ Salvii ad Reventlovium, & Regis Daniæ ad Cæsarem: omissis tamen Salvii ad Regem Daniæ literis die decimo quinto decembris scriptis. His accedebant excerpta literarum Hamburgo missarum; Banerii subdelegatum una cum Salvio diverso à castris loco tractatus suscepturum, si quidem arbitrium pacis rever[illegible]enes Rectores Sueciæ esse debeat. Salvium quoque nolle se in manus Banerii apud exercitum committere, quantumvis amicum hic se ferat: (quæ sibi in mentem venisse Salvius constanter

1639. ſtanter negabat.) Videbatur quoque Salvium Schlickius, uti antea Curtius faſtidire; jactans, magis è dignitate Sueciæ fore, ſi pax per Banerium Senatoria dignatione præfulgentem concludatur. Denique & Cæſarea declaratio ſuper Suecorum ſatisfactione tranſmittebatur, ſuper qua quid Banerio videretur, noſſe cupiebat. Eodem tempore Danicus Legatus in caſtra Banerii venerat, qui inter alia confirmabat, à Cæſare denuo negotium pacis ſuo Regi commiſſum; ſimul quę Banerii ſuper pace mens foret, & quid ipſe in mandatis haberet, exquirebat. Ita hinc Schlickio & Lauenburgicis, inde Daniæ Rege circa pacem ſatagentibus, Banerius fere quo ſe verteret neſciebat. Quæ tamen à Schlickio proponebantur in Sueciam ſe relaturum promittit, ac diploma plenipotentiæ, aliaque neceſſaria in horas à ſe expectari confirmat, prolixe de ſtudio in pacem teſtatus. Tractatus privata autoritate ſuſcipere abnuebat, hoſtis mentem quantum poſſet expiſcari contentus. Quin ipſe captioſum tractatum averſatus, ac bellicis negotiis plus ſatis diſtentus denuo à Rectoribus Sueciæ petebat, inſueto ſe onere ſublevarent.

Rectoribus Sueciæ tractatus iſti ſunt ſuſpecti. §. 75. Enimvero quantumvis Cæſarei conſtanter teſtarentur, pacem ſerio à ſe affectari; Rectoribus tamen Suecię iſti tractatus plane erant ſuſpecti. Nam offerebant nunc Cæſarei ſalvos conductus eadem formula, ſuper qua per integrum fere annum Hamburgi litigatum fuerat: quam dum emendare detrectat Curtius, re infecta inde diſceſſerat. Quod ſi nunc eadem Cęſari mens ſuper iſtis diplomatibus conſtabat, incaſſum omnis tractatio ſumebatur. Sin iſtis correctis pacem ſerio volebat nullus Hamburgo propior locus, ubi à Suecia, Gallia, & Anglia Legati erant idoneis mandatis inſtructi. Cum contra Belloregardius Gallicus apud exercitum Banerii miniſter, tractatus attingere recuſaret, juſſus ad Avauxium iſtos rejicere. Augebat ſuſpicionem, quod qui circa pacem apud Cæſareos ſatagebant, in diverſa tenderent, & mutuo ſibi fidem demere niterentur. Nam Mithobius jactabat, Schlickii & Gallaſii mandata, ipſis ad alia munia admotis, expiraſſe. Hi contra contendebant, Lauenburgicis hautquidquam plenam tractandi facultatem conceſſam, ſed ut ſubſidiariam duntaxat operam negotio promovendo adhiberent. Sed & communicata Banerio literarum exempla, quibus ipſum cum Salvio committere hoſtes conabantur, diverſum plane effectum producebant, Banerio perſuaſo iſtas conflictas, & tantum pacis deſiderium eo fine jactatum ut ſe illuſum ab actionibus bellicis diverterent, quoad Hatzfeldius è Miſnia, & Piccolomineus è Belgio adeſſet. Sed & Salvius circa eas literas ipſi ita ſatisfaciebat, ut facile perſpiceret, unde iſtæ promanaſſent, & quid per eaſdem hoſtis captaſſet. Hetlero locum aliquem è mandatis ſuis oſtenſum reprimendæ famæ, quæ de ſecretis Banerii tractatibus multa fœderatis Suecorum ſuſpecta ferebat. Ac ipſe Hetlerus ſcripto fatebatur, cætera literis iſtis contenta non à Salvio, ſed à ſe aliſque profecta propriis è conjecturis, & ne pacis negotium à Principibus ſuis poſt impenſum tantum laboris in alios devolveretur: nec pauca per Cæſareos interpolata. Quo ipſo & Salvius apud Rectores Sueciæ ſe excuſabat; quibus ea res non parum cordi erat, Andrea Gyldenclovio Secretario, qui ſciſcitaretur, quare mandata ſua divulgaſſet, aut num forte penes ſe aliquem haberet, qui ſecreta ipſius proderet? moneretque ne deinceps ita familiariter cum Mithobio & Hetlero ageret. Qui & cautior hac admonitione factus iſtorum aucupiis deinceps facilem ſe haut præbebat.

Super induciis acta. §. 76. Eodem anno Galli per Avauxium aliquoties, ſuper induciis movebant, quas diuturnas magis, quam pacem affectare videbantur, velut firmandæ poſſeſſioni eorum, quæ occupaverant inſervituras. 1639. Ferebant à Pontifice acriter iſtas urgeri, qui judicaret, communem tractatum; qui univerſam fere Europam tangeret, inter flagrantia undique arma tardius coire eoque paci inducias velut fundamentum ſubſterni utile videri. In eadem ſententia Regem eſſe; ſed Pontifici non prius reſpondere poſſe, quam ſuper iis cum Regina Suecię convenerit. Sueci contra eaſdem rebus ſuis parum proficuas, Germaniæ Ordinibus exitioſas judicabant. Eoque Salvius circa iſtas feſtinato negabat opus, quoad de eventu tractatuum pacis conſtaret. Subinde tamen de iſtis ingerentem Avauxium, quadringenties mille uncialibus, quos Sueci durantibus induciis à Gallis ſtipulari capiebant, protelabat; cum Avauxius ultra dimidiam ſummam annuere nollet. Poſt variam diſceptationem neutro concedente Avauxius demum jactabat; Regi non tam de induciis agi, quam ut certi quid habeat, quod Pontifici reſpondere queat; cui à Cæſare de illis admittendis ſpes videatur facta. Et rem eſſe non ſpernendam, ſi occupata loca per decennium obtineri, civeſque alieno imperio adſueſcere queant. Quod ſi tamen Succis placeat in bello ad plenam uſque pacem perſiſtere, ſe quoque adquieſcere: ſed hoc caſu de prorogando fœdere, cujus tempus elabatur mature agendum fore. Salvius uti ab induciis, modo conditiones ęquę ſint, ſe non abhorrere ferebat; ita fœderi prorogandu ſatis adhuc temporis ſupereſſe; & Rectores Sueciæ propter peſtilentiam in præſens ſparſos, aut aliis negotiis diſtrictos. Idem Avauxius quoque Salvium tentabat ſuper neutralitate uni aut alteri ex Ordinibus Germaniæ concedenda; quam præcipue Ligæ adſcriptos Principes apud Regem Galliæ affectare fama erat, ad eandem indulgendam ſatis pronum. Sed Rectores Sueciæ id citra certiſſimam exercitus ſui perniciem fieri non poſſe judicabant, ſublatis aut attenuatis, ſubſiſtendi mediis. Simul exitium Evangelicorum queri adparebat, omnibus belli oneribus in iſtos ſolos derivatis. Ergo rem illam omnibus modis declinare placebat. De neutralitate Ligæ concedenda. 17. Maji.

§. 77. Propoſuerat quoque Salvius antehac, ut inſtaurandis per Weſtphaliam rebus Galliæ Rex ſubſidii quid conferret. Ad hoc Avauxius è Gallia id reſponſi obtinuerat: Regi cumprimis neceſſarium videri Landgraviam armatam detineri, ut in bello, quod formando Germaniæ ſtatui gerebatur, quidam ex Ordinibus arma Regnis ſocia haberent: Unde ſi ipſa in bello perſiſteret, ac Melandrum imperio copiarum dimoveret, ſatius videri, ea ſubſidia in ipſam conferri. Sed ſi illa ſeorſim cum Cæſare tranſegerit, Rex ad Suecorum res ibi firmandas centum quinquaginta millia uncialium offerebat ea tamen lege, ut Weſtphalicus exercitus, ejuſque dux utrique Regno jurejurando foret devinctus, bellumque ibi de conſilio miniſtrorum utriuſque Regni adminiſtraretur. Tum ut imperium exercitus in Joſiam Ranzovium conferretur. Id quod Suecis parum ad palatum erat, tum propter alias rationes, tum quod Ranzovius Banerii juſſis ſubeſſe nollet; cum è re Sueciæ videretur, non niſi unum ſummum caput rei militaris per Germaniam exiſtere. De Weſtphalia Gallorum propoſitio.

§. 78. Sed & nonnihil querelarum eo anni inter utriuſque Regni Legatos intercedebat, cum Salvio ſuper mora ſubſidiorum querenti Avauxius culpam in Legatum Hugonem Grotium conferret, velut qui cum Cardinale & primariis miniſtris parum communicaret; ac inprimis debitum Cardinali honorem, dum ad ipſum domi ſuæ inviſit, denegaret. Cæſareos quippe & Hiſpanicos Legatos etiam in Cardinalis domo dextræ manus honorem ipſi deferre tanquam ſacro munere præfulgentem. Idemque Leyceſtrius Comes Legatus Querelæ Gallorum de Grotio.

 Angli-

1639. Anglicus semel fecerat. Sed post audito Grotium id recusare, & ipse idem detrectabat, declarans, si Grotius faceret, ejus se exemplum secuturum. Hoc ut in Sueciam Salvius referret, postulabat Avauxius, ut Grotius hoc honore Cardinali delato studia ejus erga res Suecicas provocaret. Contra Salvius ostendere; absurdum esse, Regem qui alteri Regi non concedat, ejus ministro cedere; neque Ecclesiæ Romanæ munia in Suecia æstimari. & Rectores Suecici Grotium Leycesterii exemplum sequi jusserant. Eo nomine non parum invisus erat aulæ Gallicæ Grotius; quem ut suspectum Suecis Galli redderent, spargebant ipsum Regis Angliæ ministeria affectare. Ac rogabat Chavignius istum virum è Gallia evocari, qui deterrima quæque de ista passim devulgaret. Nec minus tamen sequentis anni initio idem jussu Regis Grotio denuntiabat; Regem, & Cardinalem magni ipsum facere, & cum eodem acturos amice & candide. Si quid antea ei adversum sit factum, causam à Patre Josepho fuisse. Videre Cardinalem, iniquis ipsum criminationibus vexatum. Reponebat Grotius, scire se omnia illa, quæ adversus se fierent, à Batavis proficisci, qui cum semel ipsum tam inique læserint, tanto atrocius deinceps odisse. Nec ideo tamen Galli sinceri in Grotium affectus fidem consequebantur, quem alia via apud Suecos subversum ibant, de subsidiis exsoluto eidem salarii residuo, ut cum Camera stationum in Suecia ipsum committerent. Nec minus ut ob crebras collisiones tædium sui apud Suecos excitaret, Franciæ Cancellarius, cum iste ipsum inviseret, bune infra se collocare instituebat; Grotio tamen sellam statim in superiorem locum transferente.

De oneribus Catholicorum.

§. 79. Conquestus etiam fuerat Avauxius per literas apud Banerum, quod ipso Præsulatum Halberstadiensem transeunte Canonici & Monachi male habiti essent, velut fœderi isthoc repugnaret. Banerius ad factum negabat; nec Canonicos Catholicos ultra ratam partem impositi tributi contulisse. Addito, si ipsi in Cæsaris ditiones penetraret, ex fœdere Gallico Catholicis immunitatem à tributis & hospitiis absurde postulatum iri. Nec tam divesfibi ærarium esse, ut menstruis stipendiis militem alere citra provincialium impensas queat. Idem Avauxius apud Salvium querelas movebat, cives Catholicos in præsulatu Mindensi & Osnabrugensi tributis & hospitationibus gravius quam Protestantes premi; id quod corrigi, & utrosque æqualiter haberi postulabat; velut & hoc ex fœdere deberetur. Salvius falso Catholicos istos queri demonstrabat, & ea occasione exprobrabat, cur isthoc in capite ad unguem omnia exigerent Galli, cum circa alia nonnulla sat incuriosos sese gererent? Et sane longe majoris momenti videbatur, quod Galli cum Hispanis in Pedemontio inducias, ad modicum licet tempus pepigissent: idque Gallorum æmuli non parum exaggerebant: Regis Galliæ consensu eas initas. Milleræo quoque per Belgium armorum quietem imperatam. Inducias illas de mense in mensem prorogandas; interim de pace transigendum. Regem ipsum Lugdunum ire, verbo, ut cum sorore sua, Sabaudiæ Vidua colloquatur; revera ut istis tractatibus propior sit. Unde Legatus Anglicus Rowius suadebat, ut Sueci ocyus Dano mediatore ad pacem properarent. Methobius quoque harum induciarum exemplo ostendere nitebatur, quid Suecis à Gallia expectandum foret, confirmans; ejusmodi conditiones Gallis per Hispanos oblatas, ut si Galli velint, momento pax fieri possit. Quo facto scabiem extremum occupaturam. Quin communem opinionem invaluisse, fore ut Sueci demum à Gallis destituantur. Ast Avauxius in Danos, velut qui istos scrupulos Suecis injecissent, stomachatus subdolam ipsorum circa pacem operam ut caverent monebat, timerentque Danos vel dona ferentes. Inducias inde excusabat necessitate initas, quo castello Turinensi prospiciendo spatium foret: ac recentibus copiis in Italiam submissis bellum summa vi instaurandum. Et quia Galli octo cum exercitibus rem gerant, parum esse, si uno in loco arma paululum quiescant. Præsertim cum bellum Italicum ad fœdus ipsorum nihil spectet, quo salvo etiam pax cum Hispanis concludi queat. Ne Sueci aliter de Gallis crederent, quam ipsi de se credi velint. Regem Galliæ uti dignatione cæteros Principes supereminet; ita & primum sibi fidei ac magnanimitatis locum vindicare. Addebat, Cæsarem mediante Pontifice tales conditiones separata pace offerre, quæ communi pace obtineri vix queant. Sed à Rege istas respui. Ni magis securitas Europæ, & cumprimis Galliæ cordi foret, quam emolumenta, quæ peculiari pace Austriaci ostentant, satius fuisse, bellum nunquam movisse. Equidem commoda ejusmodi pacis longe superari à sumtibus in bellum factis: longe majores tamen impendendos potius, quam in veterem eumque in tutum statum Gallia relabatur. Chavignii tamen literæ, per quas Suecis suspicionem separati tractatus eximere nitebatur, de opimis illis conditionibus, quas Avauxius jactaverat, diversa plane referebant; ac Pontificem non nisi communi verborum formula ad pacem hortatum. Peticrat denique isto anno decem naves bellicas, pluresve à Suecis commodato Galliæ Rex, aut si hoc nollent, ut sibi venderentur, pretii solutione post finitum bellum dilata. Qua super re Richelius ipse ad Oxenstiernam scribebat. Ac serio rem in Suecia urgebat Rorteus, jactans; Gallis in animo esse Hispanos mari aggredi, ac impedire, ne hi Cæsari auxilium submittere possint, omni inter ipsos communicatione abrupta. Ast Suecis nullo modo classem, alterum Regni sui præsidium, imminuere placebat, suspecto præsertim Dano; eoque petitum istud modesta oratione eludebant.

8. Nov.

Galli naves à Suecis petunt.

17. Jul.

De induciis Gallorum cum Hispanis.

§. 80. Circa initium anni Ragozii Legatus Bisterfeldius Hamburgum reversus domum se revocatum ferebat, quod Ragozius vellet à fœderatis Regibus junctim aut sigillatim Legatos in Transylvaniam mitti, tum pecunias Constantinopolim trajici; ac inprimis Portæ consensum ad bellum obtineri: minatus, nisi intra Calendas Aprilis isti legati adessent, Ragozium cum Cæsare transacturum. Proponebantur quoque Salvio quædam capita, commodum Ragozii spectantia: Portæ persuadeatur, ut in bellum adversus Cæsarem consentiat; Ragozium ubi opus sit adversus Cæsarem, Polonum, alios recipiat, ac ditione fortasse pulsum armis restituat: tum unum è filiis Ragozii ab Ordinibus Transylvaniæ electum in principatu confirmet. Addebatur, ut certam pecuniam annuam Ragozio, ejusque uxori, & liberis fœderati Reges pendant, si is Transylvania expellatur: tum subsidia annua persolvant, & sex millia exterorum peditum sua pecunia conscribant, alantque. Quanquam autem Salvius hinc negotio parum solidi subesse judicaret; tamen una cum Avauxio consultum judicabat, quo Ragozius saltem ad tempus à tractatu cum Cæsare dimoveretur, de mittendis in Transylvaniam Legatis spem facere. Ac de consensu Portæ Avauxius facile impetraturum se dicebat, ut tamen scripto se ad id nollet obligare vitandæ invidiæ sedis Romanæ, & ob odium ejus negotii: esse quippe hæc ex illis, quæ oporteat facere, non dicere; (ea erant ipsius verba.) Ita tunc Bisterfeldius per Galliam, Italiam, & Dalmatiam domum rediit. Ea de missione Ragozius postea per literas Salvium monebat; par esse apud

Acta cum Ragozio. 26. Jan.

Bisogna fatto non ditto.

14. Febr.

1639.

apud se potissimum de fœdere agi, quod fœderati Reges jam bello impliciti sint, se contra altissima pace fruente, ac deinceps quoque si velit fruituro. Ad quam missionem Galli pronos se declarabant, modo & Suecis eadem probaretur. Mense Augusto missus à Ragozio nuntius Gedani aderat, fœderatorum Regum Legatos ibi excepturus, & per Poloniam deducturus. Cui adventum suum significanti Salvius spem fecit de Legato brevi è Suecia mittendo. Sed mox tædio moræ commotior iste jactabat dominum se revocatum, quod Legatus à Cæsare adesset, plenam Rogozio satisfactionem offerens. Idem & Ragozius Avaugurio Gallico apud Polonos ministro literis denuntiat: si amicitia ipsius opus non habeant Reges, ne inanibus verbis diutius se detineant, quo rebus suis mature prospicere possit. Se nulla necessitate in arma trahi, ac nemini obnoxium, cujus jussu bellum sibi sumendum sit: sed quæ agitet, ex benevolentia proficisci, cujus si ratio non habeatur, vitio sibi non vertendum, si etiam cum aliorum detrimento suas res in tuto collocet. Avauxius isthæc non serio dici censebat, sed tantum maturandæ Regum declarationi. Nihilominus monebat Salvium, ut ea legatio promoveretur. Et quia Suecos judicabat præcipue circa subsidia Ragozio solvenda herere, proponebat, Hollandos quoque ratam conferre partem æquum esse; super qua re Legatus Gallicus Hagæ cum Hollandis acturus sit. Ita Gallis dimidium solventibus quartam duntaxat partem Suecis incumbere, ad quam Hollandica subsidia impendere queant. Quod si Hollandi ob neutralitatem cum Cæsare pecuniam Ragozio aperte conferre abnuant, obliqua via id facere posse, tanto majora subsidia Suecis exsolvendo. Etsi Ragozii fœdus Gallis revera parum cordi foret, ne Protestantium partibus nimis invalescentibus periculum forte Romanis sacris crearetur: Aderat paulo post iste nuntius Hamburgi, nil præter argentum ingeminans. Ubi suadebat Avauxius missionem ad Ragozium non omittendam, saltem ut ejusdem cum Cæsare tractatus impedirentur. De quo etiam Bisterfeldius per literas Salvium monebat, à Cæsare per Palatinum Hungariæ Esterhasium omnia liberaliter offerri. Sed quia missio lente procedebat, nuntius iste Hamburgo iterum dimittitur, ac Salvius Bisterfeldium literis rogat; Ragozium ad constantiam hortetur; studiumque ejus in partes alat, quoad ab utroque Regno Legati in Transylvaniam adfuerint.

Irruptio Hermanni Bothii.

§ 81. Idem annus novas repente turbas è Polonia minitari videbatur, Hermanni Bothii in Livoniam irruptione. Is animo turbidus, projectæ audaciæ, ac fœdis moribus præterita hieme ac vere per Borussiam & Memelensem districtum nomine Cæsaris militem collegerat, velut in Germaniam deducendum. Sed mox per Samogitiam

23. Jun.

& Lithuaniam Radzivilium se confert, unde quinquaginta equites apud prædium à Virginibus dictum octavo à Riga milliari trans Dunam fluvium immittit, qui cæso prædii præfecto id diripiunt, ac cum præda cis Dunam regrediuntur.

30. Jun.

Paucos post dies totum agmen eodem deducit Bothius, ac prædium istud munitionibus raptim excitatis firmare instituit. Tum triginta equites Creuzbergam, quadraginta per Cackenhusanum districtum populabundos dimittit, terroremque late dat, provincialibus passim diffugientibus. Spargebat idem, quatuor millia Cæsaris se nomine conducturum, quibus tria millia à pulsis Livonia nobilibus accessuri sint. Præses Rigæ Andreas Erici eo tumultu audito nuntiis Narvam ac Revaliam dimissis provinciales equites confestim excitat. Tum per exploratores cognoscit, hostem nongenta capita non excedere, male digestam colluviem. His ne spatium relinqueretur in limite se firmandi, trecentos pedites cum centum triginta desultoribus, ac triginta equites, simul duas minores machinas eo mittit, excursionibus hostium prohibendis, & si res ferat incompositis adoriendis. Quibus & res feliciter succedit, expugnato eversoque munimento utroque. Octoginta quinque hostium in ipso loco cæduntur, magna pars in Dunam compulsa aquis absorbetur: reliqui fuga salutem quærunt; inter quos ipse Bothius, quem alias patibulum manebat, quod ob patrata scelera in Suecia carceri inclusus, post quia contemnebatur dimissus scripto caverat, nil hostile se adversus Sueciam consilio, aut facto tentaturum. Ita momento tumultus ille deflagrabat. De quo cum in Sueciam nuntiatum foret, Rectores Regni præfecto Rigæ statim scribunt; adversus Polonos humaniter se gereret, ac si injuriam isti inferant, expulisse contentus ultra limites suæ provinciæ eosdem ne persequatur. Tum ut querelam ad Ducem Curlandiæ deferat, ac ut malo huic medeatur postulet, nulla tamen in Rempublicam Polonicam exprobratione, velut ea conscia hæc patrarentur. Et quanquam Poloni non credebantur publico consilio quid ad hanc irruptionem contulisse; metus tamen erat, ne ubi primi conatus successissent, eidem se negotio immiscerent. Unde & Banerio mandata mittuntur, ubi Poloni in partes descenderint, statim totam belli colluviem in Poloniam effunderet, eoque armorum sedem transferret. Quia porro non consultum videbatur nomine Reginæ ad Poloniæ Regem scribere, Senatus Sueciæ ad Poloniæ Senatum literas dat; quibus nulla in Polonos culpa collata, & citra magnificas verborum ampullas ac minas, adversus Electorem Brandeburgicum tanquam Borussiæ Ducem querelæ moventur, petiturque, Senatus operam det, ut isti conatus reprimantur, Regnoque Sueciæ satisfiat, ne sibi necessitas imponatur securitati suæ per se prospicere, & allatam injuriam ulcisci. Adjungebantur privatim literæ à Jacobo Gardio & Oxenstierna ad Radzivilium, aliosque sibi notos Poloniæ proceres. Simul Gabriel Gyldenacker ad instantia tunc Comitia in Poloniam mittitur. Enimvero culpam ejus irruptionis tam Poloni quam Elector à se amoliebantur; cui tamen, si fortuna adfuisset, autores defuturi non erant. Nam ea quæ præcesserant inter Regem Poloniæ & Electorem Grodnoæ in Lithuania colloquia, quo spectarent etiam ante istum eventum nemo dubitabat. Senatores Poloniæ responso suo negabant eam irruptionem à se aut Rege profectam, testabanturque eandem sibi displicere, ac se statim illa audita de remedio cogitasse, jusso Radzivilio, ut illam catervam dissiparet; Brandeburgicum quoque se autorem abnuere; quem se monituros promittebant, ne tale quid in posterum tentet, aut permittat. Ac ut Suecorum querelam velut objecta compensatione abolerent, vicissim postulabant, ne Sueci militi suo permitterent, Polonis ad confinia Marchiæ & Silesiæ damna molestiasque inferre. Quin & sequenti anno ipse Poloniæ Rex ad Stalhantschium literas dabat, ut suos milites coërceret, multa de excursionibus & rapinis eorundem questus. Iis literis omnes formulas adhibuerat, quibus Reges, dum ad suos cives scribunt, uti solent.

1. Jul. 4. Jul.

Senatus Sueciæ ad Senatum Poloniæ eo nomine scribit. 26. Sept.

Poloni culpam a se amoliuntur.

19. Dec.

§. 82. Daniæ Senatus ad Sueciæ Senatum mense Aprili literas dederat, quibus significabat, Regem querelis civium suorum de insolitis ad Warnemundam oneribus motum decrevisse, istis omni navigatione in Meclenburgicam & Pome-

Dani vectigal ad Warnemundam tolli volunt.

1639. Pomeraniam interdicere: id edictum ut ſuſpenderetur ſe petiiſſe quoad cum Senatu Sueciæ communicaſſent. Eoque poſtulabant, id vectigal aboleri, Danicoſque cives à miniſtris Suecicis humaniter haberi. Quondam Roſtochienſibus haut licuiſſe à Danicis civibus iſtum portorium exigere; nec Suecis plus juris poſſe competere, quam ipſi indigenæ habuerint. Nec Roſtochium Sueciæ imperio ſubeſſe, aut hanc in iſtud juris quid obtendere; aut ſi quod ſit, iniquum tamen eſſe, onus aliquod Regis ſubditis, quos id bellum non ſpectat, imponere. Idem & ipſe Rex à Strœmfeldio poſtulaverat, præter ſolitum blandus, quod Ordines ſuaſiſſe dicerentur, ne Suecos temere irritaret. Ad hæc Sueci paulo ſerius, Senatu ob peſtilentiam diſperſo reſpondent: Ex fœdere cum Meclenburgicis Ducibus inito portorium illud inſtitutum, & à quo tempore Guſtavus Rex hoſtem ea provincia expulerit exactum. Quid indigenis juris competat definiendum differri, quoad omnia in priorem ſtatum reponantur. A ſe Sueciæ jura non latius extendi, quam quo æquitas & ratio ſuadeat. Roſtochium per Suecos à Cæſareis liberatum, eoque beneficio ſimul fœdere Meclenburgico ſibi obſtrictum. Ad portorium exigendum iniquitate ſe temporum adigi, & Daniæ ipſius intereſſe, nidulantes ad Mare Balticum Cæſareos expelli, Suecicoſque iſtis non ſuccumbere. Quoſvis Principes, ipſumque Daniæ Regem ſimili caſu idem ſibi jus vindicare etſi cum majorum onere conjunctum. Igitur excuſatos ſe petebant haberi, ſi à fœdere Meclenburgico ejuſque conſectariis non diſcederent ſperare ſe, ipſos apud Regem rem hanc dextre interpretaturos, & quæ offenſam parere apta ſunt prohibituros. Se quoque ſuis injuncturos, ne quid admittatur amicitiæ inter vicina Regna minus congruum. Quia autem verebantur, ne forte Danicum Roſtochienſibus aliquid in caſtellum iſtud tentarent, præfecto iſtius Arnoldo Levizovio ſubtribuno injungitur, ut in id neminem niſi Sueciæ fide devinctum admittat.

Sueci reſpondent. 30. Aug.

§. 83. Cæterum vexationes in freto Oreſundico adverſus Suecicos cives continuabantur. Inter alia magnus tuborum longorum numerus manu injecta detinebatur, etſi miniſter Suecicus Strœmfeldius cavere vellet, in Hollandiam, non in Scotiam illos tranſvehendos. Nam Anglicus Legatus Rowius cum Rege egerat, ne arma in Scotiam vehi pateretur. Addebat Rex hoc ſtatu Europæ non tutum eſſe ejuſmodi rebus tranſitum concedere. Et cum Strœmſeldius reponeret; ergo Rex ipſe emeret; hoc quoque abnuebat, nec minus merces illas detinebat. Poſtulabat quoque Danus, cum eo tempore machinæ bellicæ è ferro fuſili magno numero in Suecia confici cœpiſſent, ut ſuper earum per fretum tranſvectione conſenſus ipſius ſemper requireretur; quod veteribus inter ea Regna pactis conventum eſſet, ut ſi Sueci copiarum quid, aut adparatus bellici per fretum trajecturi eſſent, veniam prius Daniæ Regem poſcerent. Quod uti ſecuritatis ſuæ cauſa Dani ſtipulati fuerant; ita Sueci illud huc porrigi iniquum judicabant, cum fuſiles iſti tubi, nondum ad belli uſus plene adaptati non armorum, ſed mercium loco habendi forent. Cum Dani contra utique Regem ob iſta rogari vellent, penes quem ſit circa talia ex gratia concedere quantum velit. Iſtis porro moleſtus ut medicina fieret, Strœmfeldius apud Senatum Danum modeſtis verbis agere juſſus erat. Qui tamen reſponſum eludebat, nunc infrequentiam Senatorum excuſando; nunc jactando iſta ad ſupremum Regis imperium, redituſque ſpectare, in quæ ipſius abſque conſenſu Regis nihil liceat. Quo nomine & poſt à Senatu Sueciæ ad Daniæ Senatum ſcribebatur. Quid alias animi Danis in Suecos tunc foret, præter alia inde conjicere licebat, quod cum rumor ortus eſſet, à claſſe Suecica Pillaviam occupatam, Dani ſtatim magno ſtudio claſſem ſuam armare inciperent, naveſque omnes in freto ſiſterent, velut mox arma Suecis illaturi. Qui tamen rumor cum falſus inveniretur, confeſtim adparatus iſte interquievit. Sic & cum Rex de victoria Hollandorum adverſus claſſem Hiſpanicam audiiſſet, diu ſilentio defixus ſedebat; non obſcuro indicio, ſua deſtinata turbata fuiſſe. De Banerio quoque quem acerrime oderat, ſolitis ſibi facetiis pronuntiabat: Suecicum caprum in Cæſarea circa Pragam viridaria irrupiſſe; mirum fore, ni aſpere ſit inde expellendus. Non parum quoque Suecos offendebant Secreta Reginæ matris cum Dano commercia ſuper matrimonio Reginæ filiæ, & Friderici Bremenſis Archiepiſcopi, non tam ex prava ipſius Reginæ intentione, quam inſtinctu malignorum miniſtrorum profecta. Quæ & querimonias ſuas in aurem Dani deponere ſueverat, velut in Suecia duriter nimis haberetur. Denique & multa indicia erumpebant, ex quibus non aliter colligi poterat, quam fœdus Dano cum Hiſpanis & Anglis adverſus Suecos intercedere. 1639.

Dani Suecos in freto Oreſundico vexare pergunt.

Danorum in Suecos inclinatio. 4. Octob.

§. 84. Quia porro Daniæ Rex Hollandos quoque in freto Oreſundico aſperrime tractabat, ipſorum Legatis contemtim habitis, jam ultro ſemina arctioris fœderis Suecos inter & hoſce pullulabant. Nam & metuebant Sueci, ne orto cum Danis bello Anglus in horum partes deſcenderet; & hoc fœdere mollienda ſperabatur invidia, quæ Hollandos ob Sueciæ incrementa adurebat. Æque porro iſtorum atque Suecorum nationum commercia in freto Oreſundico premeret. Ac bello exorto Hollandi portum Gotheburgenſem Suecis apertum præſtare, Danoſque in Oceano diſtrahere poterant. Et jam velut captandæ benevolentiæ ſex menſium ſubſidia in hunc annum iſti promiſerant, mentione quoque fœderis apud Camerarium, & Spiringium ultro injecta. Igitur conſultum judicabant Rectores Sueciæ expectare quoad Hollandi priores ſuper fœdere proponerent. Camerario tamen in mandatis daret, ut laxioribus verbis Suecorum in fœdus propenſionem declaret; interim quid ipſi potiſſimum ſpectent, expiſcetur. Id tamen Suecos non parum mordebat, quod cum eodem tempore Generalis Belgii fœderati Ordines edictum condidiſſent, quo honoris ſigna, verborumque formulas ab aliis Regibus adverſus, ſe adhibendas definirent, Regnum Sueciæ cæteris poſtpoſuiſſent eo ipſo tempore, quo arctiorem cum hoc conjunctionem affectabant; cum tamen ipſi à Suecis majore honore, quam ab aliis habiti fuiſſent. Unde Camerario injunctum, aliquandiu à congreſſibus publicis ſe abſtinere, aut ſi neceſſitas urgeret, veteri ritu agere, & mandati defectum excuſare, quoad adpareret, quid alii Reges facturi ſint. Abſurdum quoque videbatur, quod iſto decreto Poloniæ Regi titulum Sueciæ tribuerent, cum illud ipſis Belgis præjudicio foret. Nam hactenus ſubinde eædem rationes, ob quas Sueci Sigiſmundo ejuſque poſteris imperium abrogaverant, ab iſtis adverſus Hiſpanos adhibitæ fuerant. Nec minus ridiculum erat, quod Hollandi ferre nollent, Reges exordio literarum ſuum nomen iſtis præponere eo obtentu, quod Galli & Angli alia ſcribendi formula utantur: cum tamen adverſus ipſum Cæſarem alioſque Reges alia formula adhiberetur.

Hollandi fœdus arctius cum Suecis affectant.

§. 85. Denique & hoc anno Holſatiæ Dux miniſtrum in Sueciam miſerat, qui quondam conventa ſuper tranſitu mercium Perſicarum refingeret, centeſimam partem aut ſeptuageſimam quintam

Commercia Perſica Holſato rum expetunt.

vecti-

1639. vectigalis nomine offeretis. Id quod facile annuissent Sueci, modo commercia ista successum habuissent. Enimvero periti rerum ferebant, si cum Russis res dextre tractata fuisset, decem millibus uncialium pro licentia transeundi decidi potuisse. Ast nunc Holsatici Legati sexcenties mille unciales annuos obtulerant, immensam summam, & ipsa forte longe superiorem. Ac insuper Russi omnes merces exceperant, quas ipsi è Perside exportare solent; ut Holsatis vix quidquam præter aromatum commercium relinqueretur. Sed & Persarum Rex licentiam commercii, ac itineris terrestris in Indiam annuerat quidem, sed tamen ut misso in Holsatiam Legato explorare prius vellet, num in promtu ibi essent opes tantis cœptis pares pro re nata abnuiturus pacta, aut firmaturus. Eum Legatum Sueci nave sua Revalia in Holsatiam trajicere nolebant, ne forte à Dano ignominia aliqua ipsi inferretur. Sed suadebant, ut potius terrestri itinere Gedanum proficisceretur. Accedebat Russorum importunitas, qui in hunc annum sexcenties mille unciales Holsatos poscebant, velut Persarum Rex jam plene commerciorum libertatem annuisset, cum pacto nondum ratihabitio accessisset: ac Dux eo se teneri negaret ob Bruggemanni malam fidem, qui mandata sua excessisset; quo nomine & capite pœnas luit. Universo huic negotio prudentiores jam ab initio exitum parum prosperum augurati fuerant, quod per tot Principum terras merces transituræ essent inter se infensorum aut æmulorum, quorum uno à pactis discedente tota negotiatio sistebatur. Aliqui ex missionibus; quæ à Duce tunc Bruxellas fiebant, nescio quæ cum Hispanis misceri suspicabantur. Circa Bruggemannum credebatur; ipsum Principis sui negotia non nisi obiter egisse: cæterum Persarum Regem ingenti pecuniæ summa emunctum ivisse, obtentu militiæ Persicæ ad formam Germanicæ instituendæ; in cujus negotii partem etiam Cæsar & Polonus venerit. Sed verum negotii secretum supra exposuimus. 1639.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DUODECIMUS.

EPITOME.

Conditio armorum Suecicorum. 2. *Cæsarei in expeditionem procedunt. Banerius se movet. Kænigsmarckius Saxones mulctat.* 3. *Cæsarei Suecis complura loca per Bohemiam eripiunt. Banerius in hostem tendit. Ejus consilia.* 4. *Is Danubium versus cogitat. Sed mutato consilio in Misniam concedit. Croatæ vapulant. Cæsarei Suecos frustra insequuntur.* 5. *Kænigsmarckius Saxones profligat. Banerius conjunctionem quærit Vinariensium, Hassiacorum, & Luneburgicorum; Cæsare contranitente.* 6. *Suecorum ala sinistra vapulat. Banerius auxilia sollicitat. Landgraviæ postulata. Banerii declaratio. Vinarienses & Hassi conjunctionem decernunt.* 7. *Cæsar Luneburgicos Duces sollicitat. Horum responsio. Luneburgici Cæsari non fidunt.* 8. *Duces consilii sui rationes publice exponunt. Luneburgicorum postulata. Banerii declaratio. Fit conjunctio.* 9. *Hostis apud Salfeldam considet; Chemniciam recuperat, & Tetschenam.* 10. *Banerius cum sociis itidem ad Salfeldam considet. Cæsarei Hassicos & Luneburgicos nolunt ut justos hostes tractare.* 11. *Cæsareorum ad Salfeldam difficultates, uti & Fœderatorum.* 12. *Fœderati Salfelda movent. Hassi discedere cupiunt.* 13. *Cæsarei Banerium antevertunt. Fœderati in Hassiam tendunt.* 14. *Semina discordiæ inter Fœderatos. Controversia super directorio belli. Melander à Landgravia dimittitur. Clitzingius fit suspectus.* 15. *Banerius Fœderatos auxilium poscit. Hi abnuunt. Landgraviæ, & Luneburgicorum postulata.* 16. *Banerius his diffidit. Ejus responsum. Luneburgici in separatum exercitum inclinant.* 17. *Banerius Ducis Georgii responsum.* 18. *Misera conditio exercitus Suecici. Banerius discessum in Silesiam simulat. Landgravia & Luneburgici Banerium retinere cupiunt.* 19. *Hostis Fritzlaviam tendit: Banerius cum Landgravia Cassellis colloquitur. Luneburgici & Hassi consilium* Banerii *exquirunt.* Banerius *cum Georgio Duce colloquitur.* 20. *Fœderati Fritzlaviam tendunt. De monte ad Fritzlaviam certatur. Fœderati Wildungæ considunt. Longuevillius Dux ab exercitu discedit.* 21. *Diffidia in Fœderatorum exercitu.* Banerius *Fœderatos habet suspectos. Hostis copiæ augentur. Hostis Fritzlavia movet. Ejus destinata.* 22. *Banerius itidem castra movet. Hostis Huxteram expugnat: Visurgim non potest transire.* Banerius *hosti obsistit.* 23. *Banerius per Luneburgicam ditionem hospitia capit. Hostis Huxteram deserit.* 24. *Banerius Luneburgica ditione exire cupit. Hildesiæ de bello deliberatur.*

Convivium Hildesianum. 25. *Hostis in Hassiam regreditur. Rosastnenue rem gerit. Idem Bredavium profligat.* 26. Banerius *ex agro Luneburgico movet.* 27. *Guelferbytani includuntur. Hassici rem bene gerunt.* 28. *Heldrunga arx a Suecis capitur. Banerii destinata sub finem anni.* 29. *Gesta per Silesiam.* Cæsarei *Hermstadium occupant; Sueci Wolaviam.* Cæsarei *Jauram capiunt & Strigaviam.* 30. Cæsarei *vapulant.* 31. *Iidem* Hirschbergam *obsident.* 32. Brandeburgici *Francofurtum frustra tentant.* 33. Cæsarei Hirschbergam *tentant. Stalhantschius modica auxilia è Pomerania accipit.* 34. *Idem Hirschbergæ subvenit. Utrinque in hiberna conceditur.* 35. *Per ulteriorem Pomeraniam gesta.* 36. *Axelius Lillius* Havelbergam *occupat.* Cæsarei *Neuhausam non sine suo damno tentant.* 37. *Mutatio rerum per mortem Electoris* Brandeburgici. 38. *Sueci Pomeraniæ regimen instaurant; quod Selecti Ordinum probare tergiversantur. Novus Elector* Brandeburgicus *Pomeranos sollicitat.* 39. *Acta ad Rhenum. Vinarienses per Wetteraviam &* Hassiam *biberna capiunt.* Hispani *Alzeiam capiunt. Legio Vinariensium deletur. Verdugi inanis conatus.* 40. Hispanorum *circa recuperandum* Brisacum *irritus labor.* 41. *Galli* Brisacum *sibi plane vindicant.* Cæsarei Hohentwilam *vapulant.* 42. *Sueci Saxoniæ Inferiori neutralitatem abnuunt. Machinationes Arnheimii &* Bothii. 43. *Luneburgici Duces fœdus cum Suecia ambiunt. Rectorum Sueciæ super isto fœdere judicium.* 44. *Tractatus cum Legatis Luneburgicis super fœdere. Luneburgicorum intentio. Suecorum scopus.* 45. *Disceptatio super oppidorum cessione. Luneburgicorum rationes. Salvii responsio.* 46. *Salvius tractatum concludit.* 47. *Luneburgici ratihabitionem urgent, quam Sueci differunt.* 48. *Temperamentum proponitur.* 49. *Cum Hassis acta. Salvius de Landgravio queritur. Vultejus eam excusat.* 50. *Landgravia socios belli quærit, Luneburgicos, & Gallos. Nec tamen pacem adspernari videtur. Tractatus cum Suecis extrahitur.* 51. *Tractatus circa fœdus commune evanescit. Rowii de armis Anglorum ratiocinium. Rowius in Angliam revocatur.* 52. *Elector Palatinus in Gallia iterum dimittitur.* 53. *Negotiatio circa prorogationem fœderis Gallici. Sueci fœderis leges declarare cupiunt.* 54. *Salvius postulata sua oblique insinuat. Galli correctionem fœderis abnuunt.* 55. *De induciis à Gallis proponitur. Tractatus* Colmariensis *ab iisdem excusatur. Rorteus paria apud Rectores Sueciæ proponit.* 56. *Suecorum postulata. Avauxii ad ista declaratio. De mutandis tractatuum locis.* 57. *Disceptatio super instrumento fœderis. Modus tractandi ab Avauxio adhibetur.* 58. *Disceptatio super bello in Austriam transferendo; Super induciis cum Hispano;* 59. *Super augmento subsidiorum; super Vinariensi exercitu.* 60. *Nova Gallorum postulata de termino fœderis; de loco tractatuum: de induciis universalibus: de sacris* Catholicis. 61. *Artes Avauxii destinata sua obtinendi.* 62. *Galli prorogationem fœderis in Suecia urgent.* 63. *Consultatio Rectorum Sueciæ. Rationes contra.* 64. *Rationes pro fœdere.* 65. *Rorteo respondetur. Regis Galliæ declaratio. Negotiatio circa fœdus paulisper differtur.* 66. *Negotiatio cum Ragozio.* 67. *Tractatus secretus cum Banerio expirat.* 68. *Lauenburgicorum inanis circa pacem opera.* 69. *Ernesti Ducis Saxoniæ circa pacem conatus, ut & Waldeccæ* Comitis. 70. *Rectores Sueciæ secretos tractatus rejiciunt.* 71. *An Cæsar pacem velit dubitatur.* 72. *Galli cupidinem pacis præ se ferunt.* 73. *Luzovius à Cæsare Hamburgum mittitur. Ejus propositio. Salvii responsio.* 74. *Rectoris Sueciæ Petro Wibio respondent.* 75. *Danus circa pacem languide rem gerit.* 76. *Luzovii cum Salvio colloquium.* 77. *Cæsar diplomata ex mente Coronarum format.* 78. *Luzovius secretos tractatus urget. Ejus super satisfactione Sueciæ sententia.* 79. *Salvius circa Luzovii intentionem dubitat. Salvius Luzovio colloquitur.* 80. *Conventus Noribergensis acta. Luneburgicorum monita. Daniæ Regis consilium. Gallicus minister Noriberga expellitur. Meclenburgicus de Suecis ad* Comitia *vocandis agit. Electores Luneburgicos, & Hassos demulcent.* Comitia *Ratisponam indicuntur.* 81. *Ibi facta propositio. De invitandis* Coronis *deliberatio. Diplomata conceduntur. Cæsar bellum magis quam pacem agitat. Super Amnestia consultatur. Palatina causa ad peculiares tractatus seponitur.* 82. *De hospitationibus & contributionibus.* 83. *Fœderis inter Sueciam & Hollandiam causa.* 84. *Consultatio super fœdere cum* Hollandis. *Rationes contra.* 85. *Rationes pro fœdere.* 86. *Legati Hollandici non nisi oblique fœdus insinuant.* 87. *Disceptationes circa formandum fœdus. Summa fœderis.* 88. *Disceptatio circa ceremonias.* 89. *Consultatio super titulis.* 90. Legatio Scotorum *in Sueciam.* 91. *Danica.* 92. *Regina Mater è Suecia profugit.*

1640. Conditio armorum Suecicorum.

Uæ hactenus multum prævaluisse visa fuerant Suecorum arma; sub initium hujus anni vergere rursus cœperant. Banerius quippe Bohemiæ pro lubitu insultans Cæsareos copiam pugnæ facientes non modicis cladibus affecerat, quos & intra Pragæ mœnia inclusos fames ac pestilentia non parum attriverant. Progressus tamen spe minores fuere, quod qui magnas partibus vires additturi putabantur Bohemici exules, aut quibus sacris suis interdictum erat, tum Protestantes Silesiæ Ordines diffidentia præsentium, metuque commovere se haut quidquam auderent. Regio, quam hactenus insederant Sueci, sustentando utcunque exercitui; non augendo suffecerat; nec incrementi multum ceperat. Cæsarei contra magno studio studio copias suas auxerant; quibus è Belgio accesserat veteranorum equitum peditumque valida, ac invicta hucusque manus, sub Piccolomineo, egregio duce, qui jactaverat, intra ipsa castra Suecos aggressurum. In Silesia Suecorum progressibus remoram injiciebat Glogovia à Cæsareis firmata. Sed præcipuam plagam rebus eorundem intulerat mors Bernhardi Ducis, qui vivus magnam 1640.

partem

1640. partem hostium sine dubio in se avertisset, aut viam sibi in Bavariæ interiora fecisset. Nec exiguum Banerio scrupulum injiciebant Saxonis & Brandeburgici à tergo gliscentia arma; tum quæ per Inferiorem Saxoniam Dani, Arnheimiique instinctu agitabantur tertiæ partes, arbitrium belli pacisque sibi vindicaturæ, ubi invaluissent.

Cæsari in expeditionem progrediuntur.

§. 2. Ea rerum facies erat, cum Cæsarei, quos hactenus profundæ luto viæ detinuerant, gelu indurata humo contractum exercitum apud Tabor lustrant, qui peditum tredecim millia, quadringentos, equitum octo millia trecentos quinquaginta explebant præter Croatarum turmas.

14. Jan. Inde Pardubitzam versus tendunt ac Colini Albim ponte sternere incipiunt.

Banerius se movet.

Banerius, qui jam ante legiones ita disposuerat, ut statim si qua opus foret contrahi, & in hostem obverti possent, decreverat vel transitu Albis hostem arcere, vel si fieri id non posset, & hic Kœnigsgræciam aut Brandeisiam satis munita oppida aggrederetur, alio ipsum loco distinere, ac cumprimis Leutmericiam ipsum pertrahere, ubi opportunitate locorum quæ præceperat, adversus eundem usurus erat.

17. Jan. Eo fine Leutmericia Mælniccam ducit, unde Pfulius cum sex equitum legionibus dimittitur, Kœnigsgrææciæ adparatum bellicum illaturus. Huic tuendæ iste Penaticum, Limburgumque progreditur. Sed quo minus Podiebratam pergeret, dejecti passim à Pfulio pontes impediebant; nec longa ambage per vastatas terras trahere exercitum consultum judicabat. Igitur Penaricum, Novamque Boleslaviam regressus legiones circum disponit, quoad destinata hostium se expromerent. Interim ut adversus ingruentes se firmaret, quod recens conscriptus in ora maritima miles longe in Bohemiam itinere magnam partem diffugerat, duas legiones ex Halberstadiensi agro, unam ex Vetere Marchia, tum præcipue Kœnigsmarckium cum Westphalicis copiis ad se evocat, quem mox una cum Wittenbergio summi excubiarum præfecti dignatione mactat.

Kœnigsmarckius Saxonicos multat. 20. Jan. 21. Jan.

Is in itinere Saxonicam Taubii legionem Geraviæ profligaverat, aliquot centuriis cæsis, non paucis captis. Nec levius Hanavii legionem Schmelnæ multaverat. Inde late Misnea populatus fuerat; Querfurto quoque vi in potestatem redacto, & præsidio ex Wendelsteina arce ultro diffugiente. Mox tamen evocante Banerio

1. Febr. cum omnibus copiis in Bohemiam concedit. Quo vix digresso Saxonici Mauritioburgum arcem Halę per insidias intercipiunt.

Cæsarei Suecis complura loca per Bohemiam eripiunt.

§. 3. Ast in Bohemia Cæsarei apud Colinum Albi superato dextram versus movent, Suecos ista regionis parte ejecturi, simul aditus sibi in Moraviam & Silesiam firmaturi. Prima Chlumnitza invaditur, situ & operibus non invalida arx. Hanc vix dispositis, nondum displosis machinis centurio præfectus arbitrio hostis permittit, cui subje-

9. Febr. cti milites centum triginta numeris Cæsareorum adduntur.

11. Febr. Inde Kœnigsgræcia petitur; cui exterius circumposita munimenta primo impetu expugnabat miles tanto magis connixus, quo citius labore isto sæviens inter gelu defungeretur. Mox

12. Febr. cum mœnia tormentis quassari cœpissent, obsessi metu perculsi absque exceptione non sine flagitii nota se dedunt. Gregarii sacramento Cæsareo accedunt, ductoribus in captivitatem redactis. Eo loco hostis duodecim signis, ac sedecim minoribus machinis cum magna frumenti vi potitur. Raptim inde Schmirsitza, Jacomiria, Kœnigshovia, Trautenavia, Neustadium, Gitschinum recuperantur, omnibus, qui ibi deprehendebantur, militibus sub Cæsarea signa redactis. Ita paucos intra dies non modicum damnum Suecis inferebatur.

Banerius in hostem movet.

Banerius etsi speraret, hostem Kœnigsgræcia haut ita facile potiturum; tamen motu istius cognito, 1640. assumtis Kœnigsmarckii copiis contra istum Leipam Bohemicam procedit, prælium planis campis, quod equitatu prævaleret, tentaturus, ubi hostis montano tractu descendens sui copiam fecisset. Sed hic circa Gitschinum ita opportunis se locis tenebat, ut nullo modo invadi posset; nec ullum indicium edebat, velut in pugnam descensurus.

Ejus consilia.

Banerius cum suspicaretur, hostem in Silesiam oculos intendere, ut Mansfeldio Comiti per Stalhantschium in angustias redacto subveniret; huic imperat; si Mansfeldius ad Archiducis exercitum se reciperet, ipsum persequeretur quantum posset, salvo tamen semper ad Oderam receptu. Si Mansfeldio novis copiis firmato par non esset, fixo ad flumen istud pede eum sustineret. Sed si forte totus Cæsareus exercitus ipsi ingrueret, idoneis locis peditatu insessis ipse cum equitatu raptim Havela & Albi superato ad se properaret. Jacobus quoque Wanckius subtribunus cum legione dimacharum Gœrliciam ad extremum tueri jubetur.

Is Danubium versus iter cogitat.

§. 4. Enimvero quia circa Leipam Boheimicam longe lateque nulla pabuli copia, cura servandi equitatum, in quo robur exercitus Suecici consistebat, Banerium de Bohemia deserenda cogitare subigebat, alias hostium vires hautquidquam formidantem. Igitur retro Leutmericiam, hinc Egram concedere statuebat, qua expugnata ad sinistram Passavium versus & Danubium progressurus erat; sine dubio hostem eodem pertracturus tegendæ Austriæ. Quod si forte eo progredi impediretur, tamen Egra capta Bohemiam, Franconiam, & Misniam in potestate habere poterat; simul occasio dabatur residuas Kœnigsmarckii copias è Franconia & Eichsfeldia ad se evocandi. Tum animus erat, Vinarienses per Wetteraviam tendentes sibi adjungere, aut cum Bavaricis committere, prout ex usu videretur; simul è propinquo conjunctionem cum Hassicis & Luneburgicis promovere.

27. Febr. *Sed mutato consilio in Misniam recedit.*

Eo consilio Banerius Leipa Bohemica Leutmericiam regredi instituit. Enimvero gelu remisso per profunda viarum tardum iter relegebat exercitus; ac tumefacto flumine glacies pontem Leutmericiæ penitus abripuerat. Bavaricæ insuper & Moguntinæ copię superato Mœno sub Glenio & Lamboio ducibus Thuringiæ & Bohemiæ propinquare nuntiabantur, primo agmine jam Schmalcaldiam progresso. Unde videbat Banerius, si destinatum iter pergeret, Thuringiam atque Erfordiam periclitaturam, ac se è Vinariensibus, Hassicis atque Luneburgicis plane seclusum iri; forte etiam Bavaricis circa Egram ipsum præventuris, ac his à fronte, Cæsareis à tergo incubituris. Temere autem summam rerum aleæ prælii exponere leges prudentię, ac mandata Rectorum Sueciæ non permittebant. Igitur mutato consilio in Misniam & Thuringiam concedere decrevit, conjunctioni cum Vinariensibus, Hassicis, ac Luneburgicis opportunam, quorum societas plurimum ad summam rerum profectura erat. Sed & occulta formido suberat, quia de Hassorum & Luneburgicorum destinatis sibi non satis constabat, ne forte vel ad hostem transirent, vel tertias partes formarent. Id periculum, si quod esset ut in herba opprimeret, in has partes vertebat, cum alias per ditiones Cæsaris bellum circumferre non adeo in arduo fuisset. Eodem præmittitur Kœnigsmarckius, ut Saxonicos improviso opprimeret, inde quicquid sibi copiarum per Eichsfeldiam & Westphaliam superesset, exceptis præsidiis, adjungeret. Brandeisiæ, Melniccæ, & Leutmericię, quę defendi citra validissima præsidia non poterant, excitata nuper munimenta detrahuntur. Tantum Arci Novæ prope Tæpliciam centurio, & Tesche-

1640.

næ subtribunus Copya præsidio imponitur, ut Dreſdæ ſubvectio per Albim è Bohemia intercluderetur; ac tranſitus fluminis in poteſtate eſſet. Sic relicta Bohemia Banerius itinere per Commothaviam & Annæbergam ſumto Zwiccaviam attingit.

14 Mart. 24. Mart.

Ex itinere Slangius tribunus cum quatuor equitum legionibus Cadenam mittitur, de hoſtium conatibus exploraturus.

14. Mart.

Hic catervam hoſtilium equitum centum triginta intercipit, quindecim tantum cum ſubtribuno elapſis. E captivis intelligit, Saradeſcium cum ter mille Croatis & Germanis equitibus Cadena Maſcham, inde Kitſcham progreſſum.

Croatæ vapulant.

Unde mandatis à Banerio acceptis, ac pluribus turmis firmatus in ipſum raptim profectus deprehenſum profligat, ac pleriſque cæſis magnam præfectorum partem capit. Qui Suecorum manus effugerant fere ab agreſtibus, quos iſti male antehac habuerant, trucidati. Saradeſcius ipſe pedes evaſerat. Hoſtis interim circa Gitſchinam in montana regione quietus ſe tenuerat, niſi quod catervas paſſim dimitteret; ac Fridlandam arcem octoginta peditibus infeſſam poſt quatuordecim dies impetu expugnaret.

7. Mart. Cæſarei Suecos fruſtra inſequuntur.

Mox intellecto Banerii itinere & ipſe caſtra movet, Suecoſque Cadenam uſque ſequitur, inde validam equitum manum Commothaviam uſque mittit, nullo operæ pretio facto, quod Banerius poſtremo ſuorum agmini caute proſpexiſſet. Hinc Cadenam inter & Egram copias diſponit, cum Bavaricis, qui per Franconiam ingruebant, uti credebatur ſe conjuncturus, ſimul equis per profunda viarum laſſatis nonnihil quietis indulturus.

Kœnigsmarckius Saxonicos profligat.

§. 5. Interim Kœnigsmarckius in Miſniam præmiſſus cum Saxonicos adventu ipſius cognito ad Lipſiam coiviſſe intelligeret, quantum poteſt eodem adproperat: ibique Schlenicii legionem è ſtativis Mocca Lipſiam ſe recipientem profligat:

25. Mart.

Sed nocte ingruente retro ad fluenti tranſitum recedit. Hunc per tenebras aggreſſuræ Saxonicæ legiones equeſtres adſumtis quadringentis peditibus Lipſia procedunt. Sed orta luna & cadentibus nivibus, ſimul vigilantia ducis detecti, cum magno clamore ingruerent, ab inſtructis Suecis acriter excepti in fugam conjiciuntur. In ipſo conflictus loco & in fuga ob viarum anguſtias magnus numerus cæbatur. Capti ſubtribunus Callenbergius, duo turmarum præfecti, totidem optiones ac ſigniferi, gregariorumque centum quinquaginta. Pedites tamen hinc flumine inde foſſa, tum tenebris tecti paucis exceptis incolumes ſe recipiunt. Poſt hunc conflictum Suecos ut Grimmam recederent, pabuli inopia ſubigebat. Quę & ipſa cauſa, ſed multo magis Suecorum metus Saxonicos impellebat, ut trans Albim ſe conferrent. Totus inde Suecicus exercitus Miſnię infuſus ſecundum Muldam flumen collocatur, equite ob pabuli penuriam paulo latius diſtributo. Wittenbergius cum novem legionibus, quę ſiniſtram alam conſtituebant; per Voigtlandiam ſtativa capit.

Banerius conjunctionem quærit Vinarienſium.

Heic Banerio præcipuus labor adſcitis ſociis ſe firmare. Et hactenus quidem nulla ipſi cum Longuevillio Duce literarum commercia interceſſerant. Unde Obmii, & Roſæ opera Ducem ſolicitat ad copias ex fœdere adverſus communem hoſtem jungendas.

Haſſicorum.

Landgravia quamvis copias ſuas Kœnigsmarckio ſociare abnuiſſet; non eo minus tamen enixum in partes Suecicas ſtudium teſtata fuerat.

7. Mart.

Unde Banerius jam Leutmericia de profectione ſua ipſi ſignificat, conjunctionemque copiarum flagitat. Ni unitis viribus hoſti nunc obſiſtatur, Proteſtantium cauſæ immedicalem plagam illatum iri; quę ſola concordia ſtabiliri poſſit. Weſtphaliæ curam tantiſper ſeponendam, quoad ſummæ rerum conſulatur; qua in tu-

31. Mart.

to collocata, minora diſpendia facile reparatum iri. Eadem miſſis Zwiccavia literis denuo ingerebantur. 1639.

& Luneburgicorum.

Georgius quoque Luneburgicus Dux, cum agnatis Principibus ſat amicos ſe hactenus Suecis tulerant, ut tamen propter poſtulata quædam tractatus plene abſolvi non poſſent. Hunc non literis tantum Banerius ſolicitat, sed & miſſo

7. Mart.

tribuno Caſparo Cornelio Martaignio, & Gabriele Gabrielis F. Oxenſtierna; oſtentans inter alia Guelſerbytum à Cæſareis detentum, & Hildeſianam cauſam, ex qua magnum ipſi malum ſit dandum, ubi cæteris moleſtiis Cæſar ſe extricaverit. Si nunc deſeratur, neceſſitatem ſibi imponi receptum in ipſius terris quærendi: nunc longe ſatius eſſe hoſtem eminus ſiſti. Ubi bellum in Evangelicorum terras iterum devolutum fuerit, nunquam ipſos pace qualem velint potituros: eoque omnibus viribus connitendum, ut bellum in Cæſareas & Pontificias ditiones retrudatur. Super poſtulatis ipſius Rectorum Suecię declarationem à ſe expectari: ac ſumma rerum ſalva de iſtis facile conventurum.

Cæſare contranitente.

Ex adverſo Cæſar, qui expeditionis initio ſpem conceperat Suecos ſuis ditionibus expulſos in Saxonia Inferiore ſibi receptum quæſituros, ejus Circuli Principes hortatus fuerat; tranſitu Suecos arcerent, & quævis hoſtilia ipſis intentarent. Et nunc eadem literis ingerebat; quas miniſtro ſuo Hamburgi reſidenti Cunrado Lutzovio in anteceſſum tranſmittebat, tantiſper ſecreto apud ſe ſervandas, quoad Banerium his oris ingruere pateret. Quatum literarum tamen apographis per Haſſicum Conſiliarum Vultejum ſtatim potitus erat Salvius, cum à quodam tabellariorum magiſtro ſubtili arte reſignatæ, deſcriptæque forent.

Suecorum ala ſiniſtra vapulat.

§. 6. Aſt Piccolomineus cognito Wittenbergium cum ala ſiniſtra per Voigtlandiam à reliquis diviſum agere, Bredavium ſummum excubiarum præfectum Talckeno cum valida manu ipſi immittit.

4. April.

Qui & non ſegniter licet explorationibus operanti ex improviſo ingruit, ut Polonos, qui extremi tendebant, in ſtativis opprimeret, eoſque præcipites Plauenam ageret. Ubi Wittenbergius quidem nonnullas legiones raptim contraxerat: ſed quia ſigna, ne in hoſtium manus inciderent, mature in tutum miſſa fuerant, ſimul impedimentis turbatis, equites pugnam detractantes ſua ſigna ſequebantur, ſicut ſola Wittenbergii legio pugnam capeſſeret. Quæ licet ſtrenue repulſo primo agmine, cum nemo ſubſidio veniret, numero obruta male multabatur, amiſſis duobus ſignis. Nec pauci è cæteris legionibus deſiderati. Primariorum tamen ductorum nemo præter Guſtavum Hornium Eberhardi F. captus eſt.

14. April.

Totus inde Cæſareus exercitus Voigtlandiæ infundebatur, caſtris apud Curiam Variſcorum poſitis. Banerius contra ad Erfordiam copias contrahebat,

11. April. Banerius auxilia ſolicitat.

peditatu in urbe ac vicinis pagis, equitatu longius collocato. Ubi maxima ipſi cura erat auxilia adverſus tantam hoſtium vim undique excire.

9. 20. Apr.

Eo fine ſemel atque iterum ad directores exercitus Vinarienſis literæ dantur; quibus & ſuas ad Longuevillium Ducem Belloregardius Reſidens Gallicus addebat. Et hic quidem facile petitis annuebat miſſo Lutzovio tribuno, qui Banerium de ſtatu ſui exercitus edoceret, ſimul quid ipſe conſilii agitaret diſceret; collato in itinere cum Landgravia ſermone, ad quam & mox ipſe Longuevillius Caſſellas ſe confert.

Landgraviæ poſtulata.

Landgravia quamvis tractatibus ſuper novo cum Suecia fœdere nondum abſolutis, ſat cupidam ſe communi cauſæ ſublevandæ oſtendebat; modo quæ nunc Banerio jungendæ forent legiones cum olim ſubmiſſis ſibi reſtituerentur: Utque hoſpitiis ſuorum per Weſtphaliam, & Friſiam Orientalem caveretur, à quibus longius digredi verebatur. Eoque initio malebat impreſſio-

1640. pressione potius alibi facta hostem distrahere, quam Banerio copias jungere. Idque misso Legato apud hunc exponebat, addito, quantum hosti accessurum foret, si iste in Frisiam penetrare possit. Ast Banerius ostendebat; difficultatibus, queis ipse nunc prematur, non aliter quam sociatis omnium quorum interest copiis consuli posse. Tum festinato opus esse, cum sibi diu his locis per pabuli ac annonæ inopiam morari haut liceat. Auxilia abnui, an differri perinde sibi esse. E legionibus Hassicis à Leslæo quondam adductis paucos superesse, easque nunc novis fere supplementis constare. Sed quas in præsens aut deinceps sibi juncturum sit, periculo depulso statim remissurum; nec minus vicissim eidem, ubi res exigat, auxilio adfuturum. Westphaliæ loca idoneis præsidiis firmanda; si quid per agros damni forte hostis det, id parum curandum. Summa enim rerum salva hæc facile reparari posse: istius ruinam cætera omnia secum tracturam. Hoc cum responso Legati Cassellas redeunt, ubi & Longuevillius Dux tunc agebat. Convenit igitur inter hunc & Landgraviam, ut intra decem dies Hassici Mulhusæ, Vinarienses Isenaci essent, pro re nata Banerio jungendi, aut alibi hostem distracturi. Eodem Landgravia statim duas equitum legiones, quatuor dimacharum turmas, quæ in Hassia, & Paderbornensi agro stativa habuerant, præmittit. Reliquas copias, quinque equitum ac peditum millia explentes Melander apud Reclingshusam lustratas eodem accelerare jubet.

Banerii declaratio.

Vinarienses & Hassi conjunctionem decernunt. *17. April.*

21. April.

§. 7. Ast Luneburgicis Ducibus Cæsar discessum Banerii è Bohemia statim significarat, addito fratrem Leopoldum Wilhelmum quantum possit Suecos persecuturum. Et ut omni ope adsistant, & ad eundem scopum omnem operam navent hortabatur; tum ne persuasionibus ac promissis Suecorum in transversum rapi se patiantur. Eaque Ducibus per Reuschenbergium Baronem Guelferbyti præfectum literis exponuntur, cum ipse oppido excedere dubitaret. Ad quæ Duces nihil infensi præferentes reponebant: Ea postulata non ad se solos, sed totum ad Circulum vi decreti superiore anno facti fuisse deferenda. Fœderatos Reges Germania dimoveri, aut pacem restitui haut posse, si vel maxime ipsi in eos arma sumant. Superioribus annis quinquies arma Cæsareis junxisse, nullo cum fructu. Sibi nunquam animum fuisse Cæsari, aut ulli ex Ordinibus damnum inferre nec aliud sibi quæri, quam salutem Imperii, & subjectorum suorum tutelam. Quod si tamen ad legitimam defensionem adigantur, Deo rem se commissuros. Nec Cæsarem sibi vitio daturum, si quæ media necessitas suggesserit, innoxiis suis destinatis arripiant. Paria Leopoldi Wilhelmi literis reponebantur, quibus prolixe auxilium suum obtulerat, siquid injuriæ ipsis per Suecos intentaretur. Enimvero Ducibus plane persuasum erat, quicquid blanditiarum istæ literæ ostenderent, Cæsarem ipsis gravissimam noxam meditari, quod superiore hieme Banerium transitu Albis non prohibuissent. Ac constans rumor erat, Cæsarem Duces eo nomine ditionibus suis multare decrevisse. Cæsari ipsi Guelferbytum destinari: Comiti Wernero Tillio ob tercenta uncialium millia, quę Daniæ Rex quondam Tillio seniori cesserat, Callenbergicum Ducatum assignatum; reliqua Dano danda, si arma cum Cæsare in Suecos jungere velit. Ac dejerabat Mithobius ista instrumenta jam Cæsaris manu subscripta Viennæ jacere. Idem Augusto Duci Henricus Julius Lauenburgicus detexerat, suadens; mature idonea consilia capesseret, nam securim jam radicibus arboris admotam esse. Idem porro Dux Augustus valde indignabatur Guelferbyto tamdiu à Cæsare detento; & quod Brunsvicensi urbi jus nundinarum Cæsar indulsisset adversus Ducis jura, quæ obtendebat. Idem quoque nobilibus provincialibus multa prædia à decessoribus suis concessa iterum eripuerat, repetitis quoque fructibus perceptis. Sed illi querelis Viennam delatis mandata restitutoria sub poena proscriptionis adversus Ducem obtinuerant. Isthæc elati animi Principem ita mordebant, ut antea semper in Cæsarem pronus, & cautissime in negotiis suis progredi solitus, nunc amica Suecis consilia caperet. Fridericum denique Cellensem Ducem, quem nullæ peculiares causæ stimulabant, frater & agnatus in suam sententiam pertrahebant.

Cæsar Luneburgicos Duces sollicitat.

8. April. *Horum responsum.* *12. April.*

2. Maji.

Luneburgici Cæsari non fidunt.

1640.

§. 8. Publicant inde Duces has consilii sui rationes: Exemtionem ab oneribus belli, quam Sueci annuerint, à Cæsare obtineri non potuisse. Sibi velut autoribus imputari, quod Banerius è Meclenburgica superato Albi in Misniam & Bohemiam penetraverit, qui nomine horrendorum criminum se reos peragi. Ipsum Cæsarem literis suis istas imputationes suo loco reliquisse, veluti ultionem reservaret. Ex aliis quoque indiciis quid sibi immineat constare. Piccolomineum cum toto exercitu ad Inferiorem Saxoniam se vertisse sibi infensissimum, Viennæ in se decreta sine dubio exsecuturum. In solitudinem redactas à Cæsareis ducibus regiones; quibus auxilio venerint: quid futurum illis, ad quos infensi ingruant. Ita extrema subigente necessitate decrevisse illis se conjungere, qui belli malis exemptos voluerant, horumque auxilio ad sui defensionem uti; non quidem ut Cæsarem aut ullum Ordinum bello petant, sed avertendo à suis exitio. Id non magis vitio sibi verti posse, quam aliis Electoribus & Principibus, qui longe dispari periculo fœdera cum exteris Regibus colant. Ita Banerii Legati grato cum responso à Georgio Duce dimittuntur, ipsique Duces decernunt hoc rerum articulo Suecis succurrere certis tamen legibus super quibus, ut cum Banerio transigeretur, Bodo Hodenbergius & Hilmarus Obergius Erfordiam ad Banerium mittuntur. Proponebant ibi eadem fere, super quibus hactenus variis legationibus disceptatum fuerat. Contra Banerius conjunctionem copiarum ante omnia urgere, ne inter has moras summa rerum detrimenti quid caperet; rogareque omnia, quæ ad fœdus spectant, nunc seponi, quę sibi à mandatis destituto ad Rectores Sueciæ rejiciendæ sint. Sed inter Landgraviam & Longuevillium convenerat, ut duces maturo Mulhusæ convenirent, ibique cum Banerio super modo conjunctionis, & belli gerendi ratione colloquerentur. Quo fine Landgravia ad Banerium scribit, ut Langensaltzam, aut alium intermedium locum congressui designet. Luneburgicos enim quasdam adhuc conditiones annui velle: quas ipsa æquas judicet; nec putare hanc moram summæ rerum fraudi fore. Eadem & Clitzingius Luneburgicorum Dux, statim atque Mulhusam venerat, literis expetebat. Ast Banerio non multis tractatibus & consultationibus, sed sociatis copiis opus erat, hoste indies magis incumbente; qui ni mature conjunctio fieret, medium se istis interturus, & omnia consilia disturbaturus erat. Sed nec ratio ferebat, illum vel per horam ab exercitu digredi hoste ita propinquo. Et nullo modo ad Erfordiam diutius hærere penuria premente licebat. Tum judicabat, ad plura annuenda se non esse adigendum, quam quę in sua potestate sint: ac Duces conjunctionem omnibus aliis respectibus antehabituros. Hæc omnia Landgraviæ per literas demonstrat; rogans perficiendæ conjunctioni potissimum operam det, per quam solam extrema malorum, quę imminere videantur, arceri queant.

Duces consilii sui rationes publice exponunt.

Luneburgicorum postulata. *20. April.* *24. April.*

28. April.

2. Maji.

30. April.

1640. ant. Addebat, si conjunctio ita cito fieri nequeat, id sibi mature significetur, ut alia via sibi consulere queat, nedum vana spe apud Erfordiam moratur, receptus difficilior fiat. Eadem Clitzingio respondet, quem & misso Mortaignio ad colloquium invitat. 4. Maji. Qui statim cum Friderico Schenckio adest, ac postulata Ducum scripto tradit. Deposcebat sibi Georgius Dux summum belli arbitrium in ditionibus Ducum cui etiam Suecicæ copiæ subessent, si quæ ipsis auxilio mitterentur. Tum satius judicabat copias suas adhiberi propriæ ditioni tuendæ, Saxonicis & Brandeburgicis ab Albi, Cæsareis è Westphalia incubituris; insuper bis mille militum Cæsareorum præsidio Guelferbytum obtinente. Quod si tamen omnibus placeat, copias suas aliquantisper reliquis jungi, volebat eas non à Banerii imperio dependere, sed Hassicis sociatas peculiare corpus constituere. Porro ut si opus illis haberet ditioni suæ tuendæ, sine mora dimitterentur. Postulabat etiam suas ditiones à Confœderatorum exercituum oneribus immunes manere, ac loca ad patrimonium Ducum pertinentia à Suecis detenta restitui. Reliqua ad tractatus Hamburgi

Banerii declaratio. susceptos remittebantur. Ad ea Banerius: Ut Georgius Dux summum in Luneburgica ditione habeat imperium concedere; vicissim par esse, ut auxilia à Ducibus submissa sibi subsint, quoad expeditio absolvatur. Quæ interim ab Hassicis & Luneburgicis geri possint, nihil facere ad periculum, quod summæ rei nunc immineat. Ea salva, reliqua se bene habitura. Vinarienses & Hassicos, quibus nunc bene inter se conveniat, satius esse junctos manere salvo fœdere, quod Reginæ cum Landgravia intercedat; Luneburgicos autem Suecico exercitui adhærere. Nullo modo diutius hosce detinendos, quam belli necessitas ferat, quos & nunc ocyus ad sua digredi posse optet. Ut ditionibus Ducum super immunitate ab oneribus belli caveatur, fieri non posse ob incertos belli casus. Et si calamitas quædam sibi acciderit, ut in Ducum terris receptus sit quærendus, sperare id Ducibus non repugnantibus fore, quin se potius pro necessitate rerum ab ipsis sublevatum iri; nec hanc postremam fœderis partem esse. Reliqua Hamburgenses ad tractatus rejiciebat, queis opus plane non sit, si ipse omnibus postulatis satisfacere queat. Hac Banerii declaratione Luneburgici Legati adquiescebant, adstipulante cumprimis Clitzingio; quem ut Reginæ eo magis devinciret, Banerius, quindecim millium uncialium dono mactabat. Ita

Fit conjunctio. sepositis aliis postulatis conjunctio ad Erfordiam fit. Vinariensibus Longuevillius Dux, & sub illo Guebriantius, Otto Nassovius Comes, Ohmius, & Rosa imperitabant, Hassicis Melander, Clitzingius

8. Maji. Luneburgicis præerat. Consilio de summa belli

7. Maji. habito statim exercitus Erfordia movet. Dextri loci honorem Banerius Longuevillio cum suis deferebat, proximum Hassicis & Luneburgicis; ipse cum Suecis sinistrum sibi cornu sumebat. Procedebat exercitus validissimus; miles egregius, probe armatus, ac pugnandi cupidus; nec parem multi anni conspexerant, viginti duæ peditum phalanges, equitum viginti millia. Educebatur simul Erfordia Goltzius cum sua legione urbanis parum gratus; cui Caspar Ermes tribunus placidior moribus, ac prudentia constantiaque insignis suffectus est.

Hostis apud Salfeldam considet. §. 9. Hostis interim è Voigtlandia movens ad Salfeldam castra metatur, ac Jenæ, alibique destructos à Banerio pontes reficit. Eduardus Bra-

12. April. gantiæ Dux cum aliquot millibus Chemniciam mittitur, cui præsidio relictus erat subtribunus Printzius cum Stackii legione equestri. Ei deditionem Bragantinus imperat, quod eques absque pedite oppidis tuendis ineptus foret. Ast ille ad extremum remorari hostem jussus defensioni strenue accingitur. Igitur intra biduum accessus ad fossam fiunt, quæ derivatis aquis siccatur. Mox exterius munimentum expugnatur, scalisque admotis assultus per quinque horas continuatur, obsessis strenue hostem rejicientibus. Sed cum sequenti die Comes Suissius plus copiarum & machinarum adduceret, cives coitione facta deditionem inclamare: tum & miles stationes deserere; suum esse fremens in campo rem gerere, non retro mœnia jugulandum se præbere; præfectis nequidquam hortantibus, ut unum saltem assultum adhuc sustineant. Ita ancipiti malo pressus Printzius duris conditionibus deditionem facere cogitur, ademtis signis, equis, armisque dimissus. Intra quinque tamen obsidii dies non nisi præfectum turmæ novemque gregarios amiserat, cum hostium ducenti amplius cecidissent, inter quos subtribunus aliique ductores. Eodem die Teschena arx in Bohemia tormentis ac mortariis quassata deditionem facit. Quo minus autem post Chemniciam Zwiecavia quoque peteretur, sociorum exercituum conjunctio efficiebat, ob quam quicquid erat Cęsarei militis in castra ad Salfeldam evocabatur.

1640. Chemniciam recuperat. 24. April. 25. April. 26. April. Et Teschenam.

§. 10. Fœderati quippe, cum hostem se nusquam movere viderent, & ipsi recta Salfeldam tendunt, ac ante istius castra in acie consistunt. Sed ille nulla pugnandi cupidine ostensa non nisi turmas aliquot emittit, quæ Suecicis ingruentibus præcipites intra castra se recipiunt. Sed quia angustię camporum, ac montibus vallibusque inęqualis regio juste explicatam aciem non capiebant, nec castra munimentis probe firmata citra grave periculum oppugnari poterant; Banerio placebat Salam transire, num latior ibi planities, & occasio hostem intra castra infestandi posset inveniri. Igitur fœderati exercitus ad Rudolstadium Salam transgressi in monte, ex quo in hostis castra despectus erat, consident, ac per aliquot dies machinis in ista fulminant, ut is tentoria semel atque iterum mutare, demum plane retro montes occultare se cogeretur. Tentaverat hostis per noctem in machinas impetum facere; sed mox excitatis loricis arcebatur. Contra & Sueci globis ignitis Salfeldę incendium molientes frustra erant. Periere ista fulminatione non pauci ductores gregariique, quos inter tribunus, qui solus adhuc Hungaris superarat; quo cęso reliquię istius nationis domum se receperunt. Hostium machinę inter fœderatos exiguum damnum dabant, nemine alicujus nominis læso, nisi quod Slangius tribunus brachium ictu globi amitteret. Quanquam autem Cæsarei tormentis non amplius lædi, nec castris suis expelli, aut in illis invadi possent; fœderati tamen loco quem ceperant consistebant, quod sperarent, eos non diu intra istas angustias duraturos, hinc sylva Thuringica, illinc hoste cingente. Quod si autem obnixi hærerent fœderatos fame fatigaturi, Banerio placebat in Culmbacensem Marchionatum transire, mediumque se Cæsareis ac Bavaricis inserre tune circa Bambergam hærentibus; & vel hos tota belli mole obruere, vel illos castris extractos ad prælium cogere. Castris ita propinquis quotidianæ velitationes, & modici conflictus, fecundiore fere fœderatorum fortuna. Inter alios Hundius apud Cæsareos excubiarum præfectus cum aliquot equitum centuriis Rudolstadium excurrens nonnullos currus annona onustos interceperat quem Ebersteinius tribunus sexcentis equitibus stipatus securius suggressum ob paria cum suis signa, undique circumdatum oppressit, ac cæsis plerisque reliquos cum ductore captivos abduxit. Porro si qui ut solet ex fœderatis caperentur, Sueci Cæsarei

Banerius cum sociis ibidem ad Salfeldam considet. 8. Maji. 10. Maji.

quidem

1640.

Hassicos & Luneburgicos nolunt ut justos hostes tractare.

quidem more militari babebantur, ac permutatione facta ad suos remittebantur, Luneburgicis contra & Hassicis vel citra veniam cæsis, vel permutationis beneficio exclusis, etsi hi à se captos restituerent. Nam publice in castris Cæsareis tubis & tympanis resonantibus promulgatum erat; ne quis Hassum aut Luneburgicum captivum in castra adduceret. Ea de re Banerius, querentibus istorum ducibus, ad Piccolomineum scribit, ista aboleri postulans: alias sibi paria referre in proclivi fore. Cui Piccolomineus: de conjuncto Hassico & Luneburgico exercitu sibi nil constitisse; ac credidisse desertores quosdam fuisse, qui prædandi causa Suecicum exercitum secuti sint. Sed postquam nunc intelligat Hassicas & Luneburgicas copias ipsius imperio subesse, pari deinceps jure cum reliquis habendos. Banerius ista perstringendis Hassis ac Luneburgicis dicta sentiens, culpam incongrui responsi in scribam rejiciebat; cæterum causam conjunctionis ostendit solidiorem Pragensi pacem, & pleniorem securitatem. Ista porro probra Melander dissimulabat, qui haut sane lubens huic expeditioni se accinxerat. Sed Clitzingius indignatus copias suas manipulum prędonum, & se talium ducem haberi, cum Piccolomineo per literas acriter expostulat, addito, data occasione ostensurum, justi se militis ducem esse. Cui vicissim Piccolomineus: Legatos Ducem in conventu Noribergensi, ipsosque Duces, cum ante biennium Viennæ investituram acciperent, diversa pollicitos. Ut tamen post pari cum Suecis jure baberentur, permittebat.

3. Jun.

Cæsareorum ad Salfeldam difficultates.

§. 11. In castris porro Cæsareorum inopiæ, famis, ac miseriarum affatim, de qua captivi ac transfugæ, quorum duo amplius millia in Fœderatorum castris asservabantur, satis exprimere non poterant. Maximus quoque equorum numerus à Suecis inter pabulandum interceptus. Nec eo secius in arrepta statione obnoxius hærere Piccolomineus, jactans, si prior inde moveat, Cæsarem de imperio periclitaturum: & sibi heic persistendum, quoad ulli bellatores superforent. E Franconia tamen nonnihil frumenti subvebebatur; ubi & Bavarici post lustratas apud Bambergam copias Cronacum & Hilpershusam propius Thuringicos saltus progressi erant, ut si placeret Cæsareis jungi possent, interim ipsorum terga tuta præstarent. Ast Fœderatos præter annonæ ac pabuli inopiam aliæ quoque molestiæ exercebant. In tanta multitudine diversæ nationes, nec unius omnes imperio subjecti. Pugnandi cupido apud omnes fere par, sed peculiaria singulorum studia rem publicam non parum turbabant. Banerius cum hosti ad Salfeldam noceri non posset, ocyus inde in Culmbacensem agrum transire cupiebat; sed cæteri duces in diversa tendere. Quanquam enim Longuevillius cum Hassicis ac Luneburgcis Banerio summam belli directionem detulissent; tamen Duci subinde scrupuli quidam suboriebantur, tantum non intempestivæ ac perniciosæ separationi ansam præbentes. Nam Vinarienses quidam milites pecuniam promissam non sine minis flagitabant; quibus de suo soluturum se Dux metu majoris mali promiserat, si Rex non solveret. Quæ seditiones ne inter istam inopiam in nervum erumperent, metuebat. Et erat alias magna inter ductores Vinarienses discordia, Rosa & Ohmio Directoriam autoritatem mordicus tueri, Nassovio cum reliquis abrogari eam nolentibus. Et quanquam per pactum sese Galliæ illigassent, proprio tamen arbitrio omnia agere cupiebant, in eo tantum concordes, quod Longuevillium nihili facerent. Ac in proclivi erat Banerio istas legiones iterum sibi adsciscere, ni aversatus esset militem, infinitæ licentiæ adsuetum. Et cum Longuevillius proposito sacramento citra exceptionem eos Galliæ obstringere vellet, plerique abnuebant, & Hassos, Luneburgicos, aut Suecos circumspiciebant. Mox tamen dato argento iterum placabantur. Sed acriores stimulos subdebant Guebrianus, & Belloregardius Residens, veluti Dux longius se, quam fastigium Regis ferret, submisisset; quod indignum foret, si copię Gallicę Suecicarum accessio viderentur factæ. Igitur fremere Dux; sibi machinas idoneas non esse, non adparatum bellicum, non equos, non pecuniam exsolvendis duorum mensium stipendiis, quorum dies cesserit. Supplementa sua per Palatinatum Inferiorem incedere, queis maxime opus habeat, à peditatu cumprimis destitutus; usque obviam Rhenum versus sibi eundum. Ei directores quondam Vinariensis exercitus pecuniarum expectatione assentiebant. Quin & Hassici ac Luneburgici, ut eodem simul tendant, solicitantur. Sed hi consilio babito decernunt; Principum suorum sententiam expectandam, interim apud Banerium manendum. Offerebant quoque Luneburgici octo equitum, sedecim peditum cohortes. Hassi duodecim peditum, totidem equitum turmas, si forte irruptione in Bohemiam facta hostem distrahere vellet; quibus tamen copiis Melander aut Cluzingius seorsim imperaturus esset. Isthęc Banerium valde anxium habebant. Ipse enim solus hosti impar; ac cæteris digressis ad Visurgim aut Albim recedendum erat, Cæsareis è vestigio incubituris. Igitur ut Longuevillium de sententia deduceret, ostendebat: hoc discessu qui recens in partes transierint nutaturos, aut per desperationem alia consilia capturos: si quibus aliis accedere animus sit, pedem retracturos: hostem contra majores spiritus sumturum. Erat Dux ingenio probo ac candido, multoque in rempublicam studio: qui & antea cum Banerio, qua ratio ducebat, semper senserat, & nihil nisi de ejusdem consilio susceperat. Eo facilius erat ad saniora ipsum revocare. Et qui eum irritaverant, spe sua circa Luneburgicos & Hassos exciderant, quod Duces sui jusserant in omnem casum Banerium sequi. Igitur Banerii, aliorumque opera, annitente cumprimis etiam Clitzingio, effectum est, ut Dux declararet, se apud Suecos mansurum, quoad supplementa sua, aliaque necessaria advenissent, (de quibus tamen nondum certi quid constabat) post è communi consilio junctim cum aliis aut seorsim rem in hostem gesturum.

8. Maji.

uti & Fœderatorum.

Fœderati Salfelda moveant.

§. 12. Porro uti Banerio, ac reliquis ducibus temerarium videbatur intra tam munita castra hostem adoriri; ita cum quantacunque inopia istum Salfelda non dimoveret, nec ipsis placebat in excesa regione frustra cum fame luctari. Quo minus tamen, quod Banerio ante fuerat constitutum, inter Schlœtzam, & Curiam Variscorum in Culmbacensem agrum penetraretur, Bavarici obstabant, qui interea ad saltus Turingicos loco opportuno consederant, ut eorum cum Cæsareis conjunctio impediri nullo modo posset. Accedebat, quod eo itinere suscepto Longnevillius Rhenum ad excipienda sua supplementa, Luneburgici, & Hassi retro ditiones suas respecturi erant; præsertim cum rumor esset, Croatas, ac tres equitum Germanorum legiones Bavaricis junctos irruptionem in Hassiam Inferiorem moliri. Quo igitur sociorum conjunctione diutius frueretur Banerius, dextram versus per sylvam Thuringicam in Bavaricos ire, aut ad Mœnum inter Gemundam, Wurtzburgum, aut Aschaffenburgum pedem figere, prout res ferret, decrevit; qua ratione hoste longius abstracto Hassia & Brunsuicensis ditio ab irruptione ejusdem tuta præstabatur. Ita motis Salfelda castris per Tannerodam, Arnstadiumque ac transita Sylva Thuringica

3. Jun.

10 Jun.

1640.

Hassi discedere cupiunt.

ringica Smalcaldiam pervenitur; unde iter Neustadium Franconiæ, ac mox ad Mœnum capessendum erat. Aderat heic à Landgravia missus Adolfus Wilhelmus Crosiegus, qui partem copiarum Hassicarum remitti postulabat ad expeditum una cum Luneburgicis exercitum formandum, reprimendo Hatzfeldio, qui in Westphaliam cum aliquot legionibus venerat, ibique Wahlio junctus non spernendam manum conficiebat. Quo fine & Dux Georgius aliquot alas equitum per Mulhusam & Gœttingam ad Visurgim mitti postulabat. Ast Banerius contra plures potius copias à Landgravia & Duce Georgio sibi submittendas contendebat; nam succedente hac expeditione Hatzfeldium facile repressum iri. Siquid heic cladis acceptum fuerit, cætera quoque pessum itura.
11. Jun. Fœderati Mellerstadium centum quinquaginta
12. Jun. prædonibus insessum occupant, his citra exceptionem se dedentibus. A Kœnigsmarckio quoque Masfelda arx, ad extremam famem diuturno obsidio redacta, & sequenti die hosti dedenda liberatur.

Cæsarei Banerium antevertunt.
7. Jun.

§. 13. Enimvero Cæsarei consilia Banerii subodorati & ipsi Salfelda movent, Bavaricisque juncti Kœnigshoviam, inde Neustadium breviore via adproperant, dimidio tantum die Banerium antevertentes; ubi excitatis raptim munitionibus tam idoneo loco castra ponunt, ut ipsis integrum foret prælium sumere aut declinare, nec ibi citra manifestum periculum invadi possent. Quanquam nec prælium nunc Banerio tentare licebat; Cæsareis accessu Bavaricorum à quiete recentium prævalentibus.

Fœderatorum exercitus valde imminuitur.

Cum Hassici contra ac Luneburgici ad Salfeldam & post valde imminuti forent, equitibus singulis unico tantum equo instructis, qui multiplici labore fere satiscebat, cum Suecici ac Vinarienses equites singuli ternos aut quaternos equos possiderent, alternatim labori admovendos. Sed nec istos sat impedimentorum ac mercatorum castrensium sequebatur, extremum inopiæ remedium; ac ipsi longo otio molliti duram & inopem expeditionem ægre tolerabant. Unde crebris desertionibus signa nudabantur. Erant quoque apud Luneburgicos pauci superiorem graduum ductores, qui ad militem continendum sat autoritatis haberent. Sed nec Landgravia plenas legiones sub suis tribunis, quorum intererat eas servari, miserat, sed hinc inde cohortes sub alienis fere du-
18. Maji. ctoribus compegerat. Id quod ut corrigeretur jam antea Banerius à Duce Georgio, & Landgravia per literas requisiverat. Ita prævertente hoste Franconia exclusi Fœderati, cum inopia ipsos diutius ibi consistere non pateretur ob continuas pluvias tardius maturescentibus frugibus; communi consensu retro Creutzbergam, & Isenacum vertunt.

Fœderati in Hassiam tendunt.

Unde quanquam Banerius itinere per superiorem Hassiam capto ad Mœnum penetrare cuperet; tamen fame confectus miles laboribus viæ impar utique reficiendus erat, ac dilapsis numeris Luneburgicorum Hassicorumque inania
19. Jun. fere signa istum sequebantur. Unde hic Mortaignium ad Landgraviam mittit postulatum, ut plenas sibi legiones mittat, desertores ad signa edictis revocet, plures copias subministret; tum annonam in finibus Hassiæ versanti exercitui præ-
21. Jun. beat. Id quod ipsa responso suo ægre tulisse visa est, causam irritæ expeditionis in suos ac Luneburgicos conferri: cum ipsa utique plenas legiones, cohortesque miserit. Cæterum paucas sibi copias superesse, queis in præsens carere possit, Walio apud Stadbergam suos contrahente: qua de re tamen cum Duce Georgio sit consultatura. Annonæ nonnihil pollicebatur, ut tamen ditionibus suis non plus molestiæ inferretur. Sed quia quæ ex Hassia subministrabantur ad explendas necessitates parum proficiebant, & ubi constiterant copiæ regio plane exhausta erat, stationem mutare necessitas subigebat. Quo tamen castra transferenda forent, inter duces parum conveniebat. Melander in præfecturam Mulhusinam, & secundum Ouestrum copias distribuendas censebat, quoad segetes maturuissent. Contra Banerius & Longuevillius satius judicabant in aliquo Hassiæ loco subsistere, prope Brunsuicensem agrum, unde uberior quam ex Hassia subvectio. Horum sententia 2. Jul.
prævalente, Creutzberga, & Isenaco relicto Eschwegam itur, haut parum dolente Landgravia, conjunctionis suæ diversum, quam ipsa speraverat, effectum fuisse, amicis juxta ac hostibus in Hassiam nunc pertractis. Nam & Cæsarei Neustadio pro- 22. Jun.
fecti per Fladungam in Fuldensem agrum, Hassiæque fines transibant.

Semina discordiæ inter fœderatos.

§. 14. Enimvero Banerium ea maxime cura coquebat, quomodo junctas semel sociorum copias retineret, qui peculiares ob respectus in diversa ferebantur. Unde caute cum illis agere, & quantum poterat mollissimis verbis uti; & qua non semper ad placitum suum, & quod belli ratio poscebat adduci poterant, ipsorum se ingenio accommodare, quantum salva summa rerum licebat, nec omnia ad unguem exigere. Nec eo minus, ubi summa belli ratio urgebat multa admittenda erant, quæ reliquis parum ad palatum forent. In Franconiam ideo potissimum iter molitus fuerat Banerius, ut sedem belli eo transferret, hostemque Hassia & Brunsuicensi agro longe abstraheret; tum ut sociorum copiis eo diutius conjunctis frueretur. Nam & illi ab initio protegendis suis ditionibus cum Banerio se conjunxerant: & hoc inter hostem ipsosque posito, ubi res exigeret; statim iisdem succurri poterat. Ast quo longius ab hoc scopo discedendum erat, eo magis difficultates gliscebant, conjunctione illa secus cadente. Præcipua dissensio circa summam belli directionem erat, quam sibi Banerius vindicabat; quod judicaret, Ordinum Germaniæ copiis parum profici, ni singuli Suecorum moderamen respicere tenerentur.

Controversia super directorio belli.

Contra Luneburgici & Hassi, uti Gustavo Regi summum belli arbitrium citra scrupulum detulerant; ita nunc à ministro Regio dependere indignum suo fastigio judicabant, præsertim à quo interdum paulo asperius habebantur. Quin nec satis tutum videbatur vires suas in alterius manus consignare. Querebantur quippe, suas copias antea Suecis auxilio missas ipsorum numeris admixtas, nec rebus suis exigentibus restitutas. Præterea non nisi æquali lege, etsi salva cujusque dignitate, fœderi accedere volebant, utque nil nisi de communi ducum sententia susciperetur, ubi copiæ conjungendæ forent. Quanquam enim Banerio in honorem Reginæ, primum inter duces locum non abnuerent; copiis tamen suis non nisi per proprios duces imperari volebant, & ardua negotiorum communi è consensu suscipi. Ejusmodi porro consilium, in quo super arduis belli negotiis decerneretur, & ab initio isti proposuerant, & nunc quam maxime ingerebant. Et quia, quæ intempestive nuper agitata erat, separationem nunc noxiam agnoscebant, simul in eo vehementer erratum fatebantur, quod, cum ad Salfeldam hosti noceri non posset, alibi impressione facta eundem non distraxissent; talibus in posterum avertendis utilissimum judicabant ejusmodi consilium constitui; quo & Banerio gestorum suorum ratio melius constare posset, nec uni aut alteri ita temere causæ communi se subtrahere liceret.

Melander à Landgravia dimittitur.

Quanquam etiam turbandis rebus plurimum contulerat Melander, qui nil nisi Hollandica & Vene-

ta

1640. tabella, crumenis præfectorum replendis idonea, crepabat, novisque semper postulatis, ac Venetorum stipendiorum ostentatione lautiores subinde conditiones Landgraviæ extorserat. Is à Norlinganæ cladis tempore Suecicis partibus iniquior, nuper conjunctioni cum Banerio acriter contradixerat, & nunc eadem minus ad votum succedente reditu suo Cassellas Landgraviæ multum molestiæ dabat; haut dubitans ipsi consiliariisque provinciæ & exercitus ruinam in faciem exprobrare; ipsam filii tutelæ ineptam, quem sua per consilia omnibus fortunis everteret. Quin & uxor istius Landgraviæ velut pro imperio præscribere. Sed acriter retusus, intempestive expromta importunitate, ab exercitu & præsidiis Westphaliæ sibi obnoxiis remotus quam petebat missionem statim obtinebat, quem ut amoliretur Landgravia, Galli dudum suaserant. Quo amoto sincerior deinceps inter Suecos, Hassosque amicitia exculta fuit.

Clitzingius fit suspectus.

Clitzingius contra maximo hactenus in Suecos studio ostenso invidorum calumniis petebatur, donatione ipsi facta à Salvio non sat tecte habita, velut pecunia corruptus Principis sui salutem post Suecorum commoda haberet. Qui suspicioni declinandæ affectum deinceps parcius exserebat, non modicum rebus turbandis momentum.

Banerius Fœderatos auxilium poscit. 9. Jul. Hi abnuunt.

§. 15. Ast hostis Vacham progressus tota vi quamprimum in Banerium ruiturus videbatur. Unde hic denuo per literas à Landgravia, & Georgio Duce petit, omnes copias extra necessaria præsidia sibi confestim auxilio submitti. Ast Landgravia excusabat, ob Hatzfeldium & Wahlium in Westphalia se confirmantes præsidiis suis nihil detrahi posse, ne loca ista hostium præda exponantur. Nec si qua forte ibi manus supersit, ob interpositum Wahlium huc deduci posse. Per Frisiæ quoque castella, quibus tantopere inhiet hostis, augenda potius sibi quam minuenda præsidia. Sed & Georgius Dux negabat plura à se conferri posse, nisi præmissa justa conventione. Ditioni suæ ingens periculum imminere, si res eo quo hactenus modo deinceps administretur. Non insolitum, ejusmodi conventiones sub oculis hostium iniri. Ita inter Gustavum Regem, & Saxonem transactum. Quod si hostis incumbat, idoneo loco incesso vim ejus tantisper propulsandam, quoad conventio illa absoluta fuerit. Huic adornandæ, re prius inter se communicata, Luneburgicus Clitzingium, Fridericum Schenckium, & Jacobum Arnoldum Papium, Landgravia Gunterrodium, & Geisium tribunos in castra Banerii mittunt, quod hic hoste tam propinquo iis excedere non auderet.

14. Jul. Landgraviæ & Luneburgici postulata.

Hi primum de consilio firmando proponunt, in quo magni momenti negotia omnium quorum interest consensu decidantur, illi exsequenda, penes quem belli administratio sit. Tum & extra conjunctionem consilia invicem communicanda. Fœderatos nonnisi de consilii sententia toto exercitu, aut expedita manu, aut aliquot catervis sibi invicem succurrere, hostemque distrahere velle, prout ratio belli exegerit. Junctos tamen exercitus non miscendos, & singulis sociorum suos pro re nata revocare integrum fore, aliis impedire non ausis. Exsecutionis directionem penes illum fore, cui cæteri se adjungant, aut cui auxilio veniatur. Cui in sua ditione auxilium feratur, ab eo annonam & pabulum præbendum. Ubi extra ditionem sociorum principem juncti fuerint, hospitia pro rata dividenda, & forte assignanda. Unus alterius ditione & hospitiis abstineat, nec nisi ex necessitate, & de sententia Consilii eadem tangat. Desideria Luneburgicæ Domus Banerius Reginæ diligenter commendet. Denique si quæ loca recuperentur ad aliquem ex sociis spectantia, illis non nisi à domino præsidia imponenda. 1640.

Banerius his diffidit.

§. 16. Banerius ab hisce legatis id agi suspicabatur, ut ad reconciliationem cum hoste sibi viam struerent, & pro lubitu societatem Suecicam deserere possent. Causa diffidentiæ erat, quod nihil hostile inter Luneburgicos & Guelferbytanos, tum Hassos inter, & qui per Paderbornensem præsulatum agebant, exerceri auderet. Et cum percrebuisset Banerium Mundam, & inde Brunsuicensem in agrum cogitare, legati non obscure fremere, ni ditionibus suis abstineatur, & petita conventio absolvatur, se sibi consulturos, & alia consilia capessituros saluti suæ expediendæ. Et facile per desperationem adduci posse, ut illos in auxilium advocent, adversus quos alias se Suecis libenter sociaturi fuerant. Nil adhuc contra Cæsarem inexpiabile patratum, ut non aditus ad ipsius gratiam iterum pateat, præsertim si quo officio offensam pensaverint. Id saltem patebat, proprio istos commodo studere, publicum in postremis habere.

Ejus responsum.

Ex hisce igitur Banerius ansam arripiebat circa istorum postulata monendi: Fœderati bona fide communi hosti persequendo insistant, nec uno loco hostilia ostendant, altero neutralitatem aut amicitiam cum eodem exerceant, eoque neuter absque communi consensu cum hoste super neutralitate, induciis, aut pace tractet, nec literas aut legatos ad hostem mittat. Tum publicum privato anteponatur, nec illud nisi hoc salvo respiciatur. A Consilio bellico idem non abhorrebat, modo ne sit necessum ea destinata, quæ nisi celeritate & silentio expediri nequeunt, ibi proponere; præsertim cum in eo Consilio forte assidere possint, qui num isti conatus necessarii sint, nec ne, judicare nesciant; dissensu suo egregie destinata corrupturi. Porro conjunctis copiis id saltem par esse, ut miles auxiliaris illi obtemperet, cui succurritur; & huic lato auxilio uti liceat, prout causa communis & præsens expeditio requirere videatur. Tum auxilia missa tamdiu apud alterum relinquantur, quoad causa mittendi cessaverit, & is, cui missa sunt, rationi belli, suique status id convenire judicaverit. Si alteri distracto hoste consulendum sit, ubi periculum revera depulsum fuerit, pluribus postulatis ne molestus amplius sit. Reliqua ab istis proposita fere probabat, nisi quod adderet: urgente necessitate non nefas fore absque alterius consensu ipsius ditionem aut hospitia ingredi, si idem consensum suum præbere tergiversetur, & alteri, ut celeriter in tutum se recipiat, opus sit. Utique si recuperentur loca, quæ antea hoc bello à Suecis occupata fuerant, deinceps quoque penes hosce maneant, ni Reginæ aliter visum fuerit. Denique ut Georgius Dux machinas Suecicas restituat. Ad isthæc monita legati reponebant: cum eadem à mandatis suis abeant, de iis ad superiores esse referendum.

Luneburgici in separatum exercitum inclinant.

Sed nec Luneburgici spem ullam auxilii ostendebant, quod hinc Saxo & Brandeburgicus, inde Hatzfeldius & Wahlius infesta minitarentur, & Guelferbytani ipsis provinciæ visceribus incumberent. Quibus placebat expeditum potius exercitum formari; qui quamdiu hostis Banerium premeret, istius vires distraheret; hoste cedente Guelferbytum eminus clauderet, Hatzfeldioque & Bavaricis negotium facesseret. Banerium tunc si tria millia è Westphalia & Inferiore Saxonia ad se evocarit, facile Piccolomineo parem fore absque Principum sociorum auxilio; præsertim cum majores exercitus annonæ penuria infestos habere soleat, ac Banerius longe minore cum manu gloriosissimas res gesserit. Majorem tamen exerercitum, & alterum expeditum necessitate exigente sibi mutuo succurrere debere. Ita re infecta isti legati discesserunt.

1640. §. 17. Interim Piccolomineus sex equitum, una
Banerius denuo Ducis Georgii auxilia postulat. peditum legionibus è Bohemia auctus jam in Ba-
nerium ruiturus, ac de summa rerum certaturus
videbatur. Cui ut hic occurreret, denuo exci-
tandis Hassicorum ac Luneburgicorum auxiliis
Carolum Gustavum Wrangelium ad Georgium
Ducem ablegat, ostensurum, quid mali eventu-
rum sit, si Suecis eo, quo nunc agant, loco diu-
tius consistendum fuerit, nec iidem ut hosti ob-
viam ire possint, firmentur. Instare praeterea
hiemem, nec ullum hibernis locum adparere,
cum hostis à fronte urgeat, retro omnia vastata
sint praeter Luneburgicam ditionem; in quam
Martis sedem devolvere, rationi belli, sociisque
Principibus, & causae communi adversum sit.
Quae in Hassia supersiot, intra has moras brevi una
cum exercitu consumtum iri. Ex his angustiis
emergendi nullam aliam esse viam, quam ut col-
latis omnium viribus in hostem eatur. Qui si pu-
gnae copiam faciat, jaciendam aleam esse. Sin trans
Moenum recedat, sedem belli eodem transferri
posse. Quo facto peculiaria Ducis destinata circa
Guelferbytum, & alia eo facilius succedere posse.
Denique cum tam prope Dux Goettingae absit,
petebat, ut ipse ad exercitum se conferre velit,
conditionem ejus inspecturus, ac sua praesentia
Ducis Georgii responsum. multis malis medicinam facturus. Ad ea Dux: Se
in ipso rerum articulo quantum in se ad causam
communem contulisse. Nunc hostem in visceri-
bus, & ad latera utrinque habenti copias nullas su-
peresse, quae vix praesidiis suis sufficiant. Praetereà
ne si pares quidem numero sint, in hostem sibi eun-
dum videri; cum non nisi certum inde exitium sit
expectandum, hoste opportuna loca insidente cel-
sis objectis montibus, ubi ad praelium invitus cogi
nequeat. Nec ullam illis oru annonae, pabulique
copiam. Unde satius videri commodo ad Visur-
gim loco castra munire, ibique hostem ingruen-
tem propulsare: ad quod ipse omnia pro virili col-
laturus sit. Quod si retro abeat hostis, consilium
è re capiendum; ac hiberna tunc ultro se praebitu-
ra. Hostem trans Moenum abiturum, ac sedem
belli eo devolvi posse non videri; nec id è republi-
ca esse, cum praeter exiguum Moguntini tractum
omnes ibi terrae Evangelicorum sint, magnam jam
partem vastatae. Nec in proclivi esse hac anni tem-
pestate trans Spessartum sylvam Wurtzburgum
penetrare. Denique sua praesentia exercitui nihil
consuli, conventione & Consilio bellico à se pro-
posito nondum instituto.

Misera conditio exercitus Suecici. §. 18. Gliscebant inter haec indies per exercitum
Suecicum miseriae, annonae pabulique inopia pre-
mente. Ac Longuevillius quidem praesenti pecu-
nia panem suis emebat; Hassos ac Luneburgicos
sui Principes alebant; soli Sueci aliena gratia victi-
tabant. Et ejus anni segetem continui imbres fere
corruperant, molendinis insuper passim destructis.
Submissum à Luneburgicis frumentum ob lutosa
viarum tardius adveniebat. Unde morbi, mor-
tesque crebescere; nec minor post famelicis è su-
bita repletione pestis. Quin & ipsos duces ad pa-
nem & aquam redactos Banerio indignum videba-
tur. Nec miseriis hisce sat consuli judicabat, si lo-
cum ad Visurgim è consilio Ducis Georgii capesse-
ret. Sed quod ipse utilissimum judicabat, ut con-
tractis omnibus copiis denuo in hostem iretur, eo-
que rejecto tempestivae separationi spatium fieret;
id caeteris hactenus persuadere nondum potuerat.
Banerius discessum in Silesiam simulat. Igitur cum alia via istos in sententiam suam pertra-
here non posset, simulare instituit, quasi trans Vi-
surgim & Albim in Silesiam ad Stalhantschium abi-
turus esset, Luneburgicis Hassisque solis adversus
hostes destitutis demum experturu, quid consilus
suis emolumenti sibi peperissent. Igitur à Duce
Georgio transitum Visurgis per Mundam oppi- 1640.
dum postulat, scripto cauturus, idem à se haut de-
tinendum. Simul toti exercitui Eschwega Wit-
zenhausam iter indicit. Landgravia hoc audito 22. Jul.
perterrita literis à Banerio petit, ne hosti ultro ja- *Landgravia & Luneburgici Banerium retinere cupiunt.*
nua pandatur irreparabili ipsam damno afficiendi.
Sed & Georgius Dux frumentum in posterum of-
ferebat, ostendens, hostem non minoribus mise-
riis conflictari: ac si obnixe suam stationem teneat,
brevi ipsi pereundum. Unde sibi non persuaderi, 23. Jul.
cum tam mature, ac majoribus quondam difficul-
tatibus exhaustis hosti cessurum. Si tamen ea mens
sedeat, excusatum se apud Reginam haberi velle.
Nec Munda transita opus fore, cum pontes nava-
les defuturi non sint. Banerius haut eo secius per
difficillimas vias Witzenhausam eluctatus, non mi- 25. Jul.
nus ibi miseriarum, quam Eschwegae reperit, nul-
lo cibariorum provisu, dilapsis incolis, nec aliquos
per dies pane è Brunsuicensi agro allato, ut is ne
Banerii quidem mensae sufficeret. Dux Georgius
profectione hac audita statim Ulricum Tabbertum
cohortis praetoriae centurionem cum literis ad Ba-
nerium mittit, tentaturus, num instituto ipsum
dimoverè possit. Eo in rem praesentem deducto
Banerius respondet: commissum sibi exercitum 26. Jul.
utique in tuta subducendum. Quod si tamen sibi
demonstretur, heic loci à se aliquid ad causam
communem conferri posse, se rationi & aequitati
haut reluctaturum. Landgraviae quoque denun-
tiat, se hoc loco, ubi nihil annonae reperiatur,
diutius cum exercitu haerere non posse: & quia à
caeteris quorum interest sibi non subveniatur, ut
ultro in hostem tendere possit, alibi securitatem
sibi suam quaerendam. Equidem sibi non in ani-
mo esse hosti in perniciem amicorum cedere, quin
cupere hunc regionibus hisce arcere, si ipsi non
plane manum negotio subtraxissent, ac mature
auxilium submisissent. Optasse se, ipsorum copiis
suffulto in hostem ducere licuisse. Sed quia pe-
tito & consilio suo locus datus non sit, nil aliud
sibi relictum, quam tutum receptum circumspi-
cere.

§. 19. Inter haec hostis Vacha motis castris Ro- *Hostis Fritzlariam tendit.*
tenburgum ad Fuldam processerat, uti captivi as-
serebant, Fritzlariam, inde per Waldeccensem
Comitatum in Westphaliam penetraturus; ac jam
numerosę catervę Fritzlariam praecesserant. Huic 23. Jul.
rei penitius explorandae Banerius cum octingentis
equitibus excurrit. Qua occasione apud Landgra- *Banerius cum Landgravia Cassellis colloquitur.*
viam Cassellas divertit, quam cupidam colloquii
cum ipso Hermannus Wolfius Legatus significa-
verat. Ubi initio Landgravia graviter quereba-
tur; se repudiata Caesaris pace sat commoda ob
communem Protestantium causam arma corripuis-
se, sinistro eventu, provincia sua per amicos jux-
ta ac hostes in solitudinem redacta. Sed cum Ba-
nerius contra demonstraret, ipsam Luneburgicos-
que in culpa esse, qui spretis suis monitis nunquam
tantum sibi auxilii submittere voluerint, ut hosti
invadendo, & è vicinia depellendo par foret: ad-
quiescebat, ac qua ratione res reparari, quidque à
se auxilii peteretur, exquirebat. Cui Banerius;
extremis quae immineant malis omnes copias opes-
que opponendas. Alias sibi constitutum ad Geor-
gium Ducem excurrere, & quid ab ipso expectan-
dum sit, exquirere, ne amplius inter ambigua haec
consilia exercitum suum exitio objiciat. Rever- *Luneburgici & Hassi consilium Banerii exquirunt.*
sum in castra Banerium à Duce Georgio Legati
adeunt Papius, & Koetlericius tribunus, & à
Landgravia Gunterrodius, ac Schefferus quaestor
militaris, super destinatis hostium cum ipso con-
sultaturi. Banerio ea sententia sedebat, non aliam
viam ex omnibus se molestiis nunc & in futurum
eripiendi esse, quam si contractis universis copiis in
hostem

1640.

hostem eant, secundoque prælio eundem profligent. Tunc enim singulos peculiaribus suis destinatis commode vacaturos. Inter varios sermones legati interrogabant; num data occasione pacem sibi apud hostem quærere debeant? Id quod ipsi, dissentiente quantumvis Banerio, vitio sibi non verti posse contendebant; ut tamen omnia, quæ agerentur, bona fide communicaturos se reciperent. Ita isti legati discedunt.

Banerius cum Georgio Duce colloquitur.
3. Aug.

Enimvero plus sua præsentia ad rempublicam profici judicans Banerius ipse Gœttingam ad Georgium Ducem excurrebat, à quo obtinebat, ut omnes suas copias ad exercitum mitteret, exceptis solis, queis ad necessaria præsidia opus habebat. Et quia nuntiabatur hostem Fritzlariam progressum castra ibi munire, conveniebat junctis copiis in eum movere, ac fortunam prælii tentare.

Fœderati Fritzlariam tendunt.
7. Aug.
10. Aug.

§ 20. Ita denuo Hassici Luneburgicique majore quam antea numero Suecis juncti Fuldam flumen apud Mundam ponte navali transeunt: Inde per Grœbensteinam, Burgufelam, Volemarsamque itinere facto Wolfshagam perveniunt. Ubi in vicino vico nonnulli hostium populabundi intercipiuntur, simul in triginta exploratores incurritur, quorum plerique captis reliqui Fœderatos adesse nuntiant. Ita tribus machinis displosis Cæsarei ad arma vocantur. Eo die quia peditatus cum tormentis tardius sequebatur, castra inter Wolfshagam & Marxhausam, uno à Fritzlaria milliari ponuntur.

11. Aug.

Sequenti die proprius ad castra hostium succeditur, ac duabus majoribus machinis in eadem fulminatur, nullo damno illato, simul cum catervis hostium, qui in valle constituerant, velitatio committitur. Dum castra hostium lostrat Banerius montem sat celsum & præcipitem animadvertit, ex quo hosti noceri posse putabat.

De monte ad Fritzlariam certatur.

Ad eum occupandum statim manus peditum, & Braunii tribuni desultores mittuntur. Sed qui jussu hostis eodem adproperabant, Suecos prævertunt. Unde cum hostis loco prævaleret, Banerius duas peditum phalanges, & aliquot equitum turmas suis subsidio mittit. Acerrime ibi confligitur; sed tandem Cæsarei monte depelluntur, quem Sueci valida manu insident, duabus machinis eodem pertractis. Eo conflictu è Fœderatis non multi cæsi, aut fauciati. Hostium plures desiderabantur, & Sueci tribus centurionibus & sexaginta aliis captivis potiebantur, præter eos, qui in sociorum manus inciderant.

12. Aug.

Sequenti die Fœderati in acie ante hostium castra consistunt, prælio decernere cupidi. Ast cum illi intra munimenta se sua quieti tenerent, nec inviti ad pugnam adigi, aut intra castra oppugnari possent situ & opere firmissima; Banerio cæterisque ducibus videbatur propius hostem castrametari, & intercepta annona pabuloque eundem urgere.

Fœderati Wildungæ consident.
13. Aug.

Ita sequenti die Fritzlaria iterum digressi, mox transmisso Adrana fluvio Wildungæ, & circa consident. Ubi brevi hostis fame conficiendus videbatur, cum qua is venerat, & ubi Sueci castra habuerant, omnia absumta forent, tum in Waldeccensem Comitatum ob Fœderatos penetrare non daretur, & tractu Cassellas versus parum inveniretur, nec sine periculo adferri quid posset. Qum si maxime frumenti quid corrasum foret, duo tantum molendina tanti exercitus usibus patebant. Dum ita castra castris opposita habentur, pauca memoratû digna patrabantur, præter quotidianos excursorum velitationes, ac mutuas in pabulatores insidias. Ubi hostis denuo acerbitatem animi adversus Luneburgicos, Hassosque ostendebat, quotquot deprehenderat internecioni datis. Quanquam autem hoc modo hostis ad extremas miserias redigeretur; Fœderatis tamen res non multum lautiores erant, exhaustis circumcirca regionibus, & messe intra breve tempus consumta. Quam porro Luneburgici præbebant annonam, Mundam tantum afferebatur, unde valido cum præsidio curribus per quatuordecim milliaria advehenda erat, magna cum militum vexatione, nec ipsa tamen tantæ multitudini suffectura. Ita fere toleranda fame invicem certabatur.

Longuevillius Dux ab exercitu discedit.

Inter hæc Longuevillius Dux valetudine adversa correptus Cassellas abibat, imperio in Gallicas & Vinarienses copias in Guebrianum collato. Erat is alias ingenio placido, sed uti consilio ex se capessendo impar, ita aliorum suggestionibus obnoxius, eoque & Gallis & Germanis parum æstimatus. Eum cum duobus equitum millibus deducebat Pfulius cui tribus cum equitum millibus insidias incassum hostis struebat, quod Banerius pari manu istis immineret.

Diffidia in Fœderatorum exercitu.

§. 21. Porro per Fœderatorum exercitum miseriæ istæ tanto impatientius ferebantur, quod pluribus ille corporibus constaret, simul priora dissidii semina super Consilio bellico ac directione gliscebant, de quo duces Banerio alias sat concordes ex aulis suis nova mandata acceperant. Quanquam enim Banerius Consilium bellicum non abhorreret certo modo constitutum: Luneburgici tamen & Hassi eo inconsulto nihil suscipi volebant, cum tamen subiti hostium conatus, & quotidiana belli negotia, silentio fere ac celeritate constantia, prolixis agitari consultationibus inter belli præsertim imperitos respuant, occasione rei gerendæ inter has moras fere elabente, & destinatis hosti proditis. Sed & facile ferebat Banerius, singulis exercitibus à suis ducibus imperari modo communes belli actus sibi dirigendi relinquerentur, tantumque autoritatis, quæ cæterorum dissensiones componere posset. Ast Principes moderamen belli in solidum à Consilio isto dependere, nec sua suffragia minoris, quam Reginæ haberi volebant. Præterea Banerius in castris ad Salfeldam Luneburgicas quasdam præfecturas suis hospitiis exemerat, ut in aliis rebus istos haberet eo faciliores. Ast nunc isti omnia Westphaliæ loca Suecis infesta sibi vindicarum ibant; simul quæ cum aliis intercedebant lites, huic negotio immiscere conabantur.

Banerius fœderatos habet suspectos.

Accedebant alia, Banerio non parum suspecta. Quo die ad Fritzlariam accesserat Fœderatorum exercitus, duo tubicines ab Hassis ac Luneburgicis in castra hostium literas tuti itineris pro Judice castrensi attulerant, eumque secum Cassellas deduxerant Banerio plane inconsulto & inscio. Obtendebatur color valde dilutus; istum cognatos suos invisere, ac vestimentorum quid pro quibusdam ducibus emere voluisse. Cum constaret ipsum Cassellis cum ministris Landgraviæ secreta consilia agitasse; nec Hassi abnuerent, mandata eundem ab Archiduce habuisse.

11. Aug.

Quin & Georgius Dux ad Archiducem scripserat, petens Cæsareum exercitum Inferioris Saxoniæ finibus & Hassia abduci; nec conjunctionem eum Suecis alio fine factam, quam arcendis belli malis. Cui Archiduc non sane ex voto responderat: cum Dux Cæsari plane reconciliatus fuerit, nec ipsius ditioni ullum periculum à tam longe remoto exercitu imminuerit, non posse animo se concipere, quomodo ista conjunctio non ad apertam Cæsaris offensionem spectaverit. Non eo minus tamen Banerius conjiciebat; Principes inter se convenisse auxilio Suecorum ad sui defensionem uti, interea Cæsarem remissius offendere, viamque ad instaurandam pacem quærere. Et constabat, à Cæsare iisdem ostentari sinistrum conjunctionis eventum, gratiam suam adhuc expositam; à Suecis indigne ipsos haberi, ditiones vastari. Ac scripserat inter alia Piccolomineus; se Banerium velut columbam

1640. comprehensurum. Quæ non exiguam vim habebant in animis Principum ætate aut sexu debilium, qui timidis fere, ac legum magis quam belli peritis consiliariis stipabantur sed & Clitzingius à Georgio Duce mandata acceperat, ut si Banerius alio concederet, ipsum ne sequeretur: cum tamen exercitus his locis diu contineri non posset, ingruentibus hinc valida cum manu apud Giessam Gleenio & Gonzaga, inde copiis ad Stadbergam se congregantibus, quæ frumento Munda subvehendo insidiabantur. Quod si igitur his malis declinandis alio movere vellet Banerius, perniciosa copiarum separatio metuebatur. Quæ mandata ipsi quoque Clitziogio, cæterisque ducibus displicebant; qui & Banerium monebant, ut ipse belli conditionem Duci demonstraret. Unde Banerius à Duce petebat; consilii sui copiam faceret, & quid emolumenti hisce in castris causæ communi adferre possit, ostenderet: aut si videat, non diutius heic loci posse subsisti, quid deinceps suscipiendum sit? se quidem ad omnia, quæ ratio belli suggerat, paratum; curam tamen utique suscipiendam, quomodo commissum sibi militem præsenti exitio subducat. Hæc discordia hosti cognita ipsum majoribus quantumvis malis conflictatum ad patientiam obfirmabat, quod Fœderatos suis

Hostis copiæ augentur.

diffidus brevi pessum ituros speraret. Gleenium tamen & Hatzfeldium Wahliumque ad se evocabat, quorum adjunctis viribus sub oculis Fœderatorum eo penetraturus erat, ubi damna hactenus accepta reparare posset. Et Gleenius quidem, atque Hannibal Gonzaga post captam Bingam & Bacharacum cum septem peditum, una dragonum, & duabus peditum legionibus per Hassiam superiorem Fritzlariam pervenerant,

12. Sept.

ubi & biduo post Hatzfeldius & Wahlius aderant.

14. Sept.

Horum copiis auctus Archidux, quod antea citra periculum facere non poterat, jam tuto Fritzlaria Wolfhagam se confert.

Hostis Fritzlaria movet.

Et quanquam nonnulli crediderant, ipsum retro Franconiam iturum, ubi & Suecis illudendis magna vis panis parabatur;

18. Sept.

tamen is Warburgum Borcholtumque, ac recta Huxteram versus ad Visurgim tendit. Consilium ipsi erat post devastatam Hassiam Luneburgicam ditionem populari;

ejus destinata.

ut bellum à Cæsareis ditionibus dimoveretur, simul istis Principibus omnis facultas copias reficiendi adimeretur. Ac speraverat capta Huxtera, transitoque Visurgi Einbeccam, inde Hildesiam modico delectu provinciali insessam in potestatem redigendam; aut si subvenire vellent Fœderati, ad importunam ipsos pugnam adigendos.

Banerius indem castra movet.

§. 22 Banerius tunc Arolzæ cum Principe fœmina è Badensi familia nuptias agitabat, ac sacerdos solennia sacrando connubio administrabat; cum de profectione hostis nuntius adfertur. Unde abruptis ceremoniis, nec expectata nocte statim ad exercitum properans sequenti die & ipse iter ingreditur,

15. Sept.

ac initio apud Waldeccam considet. Mox animadversis hostium destinatis cum Clitzingio convenit, ut is assumto equitatu Luneburgico, ac superato Tulda ac Werra fluminibus stationem trans Visurgim capesseret.

16. Sept.

Qui tamen à Banerio digressus non ea qua convenerat, & quam res exigebat, celeritate iter faciebat, consumtis quinque diebus in via, quam intra biduum conficere licuerat. Et cum hosti vim opponere debuisset, semel & iterum à Duce Georgio ad Banerium se remitti patiebatur. Sic ut hanc ob negligentiam summa rerum ingens periculum incurreret, si hostis destinata sua ita celeriter exequi, Suecosque superato Visurgi ac Leina prævertere potuisset. Nam Suecis prævenientibus in proclivi erat commoditate Solinganæ sylvæ, ac riparum altiorum Cæsareos arcere. Enimvero obstabat horum conatibus Huxtera, cujus expugnatio tardius procedebat, quam speratum fuerat.

1640. Huxteram hostis expugnat.

Ad hoc oppidum Piccolomineus cum equitum manu accesserat;

19. Sept.

sed peditatu longius adhuc absente oppugnationi necessaria non nisi sequenti die adferebantur;

20. Sept.

nec alta luce accessus ad oppidum moliri dabatur. Ac Braunius tribunus à Banerio cum manu dimacharum tuendo oppido immissus post aliquot assultus honestas deditionis leges paciscitur;

21. Sept.

quæ tamen servatæ non sunt, omnibus gregariis sub signa Cæsarea redactis, ac solis ductoribus dimissis. Caussa ferebatur, quod Braunius discessum ex oppido ultra conventam horam distulisset, velut auxilium interim expectaret. Porro capta licet Huxtera pons deerat, per quem universæ statim copiæ traduci possent.

Visurgim non possit transire.

Etsi nonnullæ turmæ trans flumen Luneburgos recens conscriptos Holtzmindæ, & vicinis locis oppresserant, magnoque terrore totam regionem afflaverant. Ast Banerius crebris à Georgio Duce nuntiis urgentibus, ne se has inter angustias desereret, ac summo belli moderamine, de quo hactenus litem moverat, in ipsum collato, quantum poterat approperare sistendis hostium conatibus.

Banerius hosti obsistit.

Cum autem à Clitzingio emissi exploratores, & à Suecis capti uno ore confirmarent, hostem apud Furstenbergam duos pontes Visurgi injecisse,

23. Sept.

ac jam partem exercitus transmisisse; Clitzingius, omnesque Luneburgici Consiliarii censebant, ultra Leinam concedendum, exposita hosti inter hunc & Visurgim regione. Sed intercedebat Banerius, qui satius putabat prælium tentare, ac magna constantia progressus Furstenbergam attingebat, ubi pontes ab hoste cœpti, nondum absoluti erant; & aliquot Croatarum turmas præcipites trans flumen rejiciebat. Ita Banerius loco in opposita hosti ripa capto, ac præclusa eidem spe flumen superandi Luneburgicam imminenti vastitati eripiebat.

Banerius per Luneburgicam ditionem hospitia capit.

§ 23. Judicabant Sueci hoc officio Luneburgicis exhibito se meruisse, ut aliqua hospitiorum quiete recrearentur. Eoque instantibus ductoribus Banerius statim atque Furstenbergam pervenerat, à Ducibus per literas petebat; curarent,

23. Sept.

quicquid frumenti Mundæ superesset, cum quatuor machinis majoribus, & ponte navali huc devehi. Sed his moras nectentibus, penuria non minus quam indignatio apud militem, Vinariensem cum primis; Gallumque augescere, qui vehementer flagitabant relicto flumine per vicos disponi, Banerio inhibente, ne hosti janua velut in eam regionem panderetur. Mittebatur tamen Pfuelius, & Duglassius ad Ducem;

28. Sept.

qui demonstrarent; continuis imbribus ac longa inedia militem plane confectum; nec ullam in propinquo urbem unde quibus pecuniæ quid sit, emere necessaria queant: tum mercatores castrenses nullibi in oppida admitti, plerorumque insuper zonis inanibus. Igitur celeriter quæstores mitteret, ne sibi necessitas imponatur ad alia loca discedendi quam maxime nunc intento, ut hostis Visurgis transitu prohibitus alio facessere cogatur. Simul aliquot equorum millia supplendo equitatui postulabat. Ac de equis quidem Dux plane abnuere. De sustentatione exercitus deputati mittebantur. Et cupiebat quidem Banerius legiones per totam provinciam distribui, hoc ipso minus onerosas futuras, quam si modico districtu coërcerentur. Tum ut militi pecuniam loco alimentorum pacisci liceat, si velit. Contra Luneburgici hospitiis Suecorum loca jam transitu exercitus exhausta destinabant, haut diutius quam quoad hostis abscederet obtinenda. Tum ut præter alimenta militi pecuniæ nihil præberetur; quod ita cum Salvio Hamburgi convenisse dicerent. Enimvero cum inter has Lunebur-

1640. neburgicorum tergiversationes, gliscente exercitus miseria, a ductoribus coitiones jam fieri inciperent, ac minacia postulata, qualia quondam apud Magdeburgum, ad Banerium deferrentur, demulcendo utcunque militi, tractu inter Visurgim & Leinam nuper hostibus derelinquendo legiones ipse disponit, quæ ex quo tempore Visurgim accessissent, nudo sub æthere, & panis fere exsortes egerant. Ea in hospitatione Vinariensium æque ac Suecorum ratio habita quorum duces antequam in diversa discederent, confirmabant, se ipsum denuo moventem secuturos. Hostis contra spe in Luneburgicam penetrandi elusus urgente fame Huxteram deserit hinc inde ad Visurgim vagatus, ut de instituto ipsius liquido judicari non posset. Ex interceptis literis, & captivorum confessione colligebatur, ipsum apud Bremam Visurgi superato in cognominem præsulatum iturum. Quæ consilia Banerius omni modo impedire conabatur: simul frequentibus catervis hostem carpebat, Hassis à tergo eundem infestantibus. Ac fatebantur Cæsarei, hoc tempore, quo apud Huxteram, & in Paderbornensi præsulatu egissent duo millia se militum desiderasse. Iidem ægerrime ferebant, præclusa Visurgim superandi spe ad proprias regiones repetendas se compelli magna cum molestia peditatus, qui numeris exhaustus, ac continuis laboribus, inediaque ita emaciatus erat, ut non nisi singula milliaria diurno itinere absolvere posset, binis ad quietem interjectis diebus; & qua incesserant, viæ procumbentium cadaveribus sternerentur. Majora quoque tormenta jumentis deficientibus Statbergæ relicta. Nec in promtu hibernorum copia, inter Visurgim & Lippiam omnibus absumtis: cum Monasteriensi & Coloniensi præsulatu, ac multo magis Cæsareis provinciis parcere cuperent. Nec alibi fere, quam in Franconia aliquid militi supererat. Initio tamen Coloniensis ditio petebatur.

Hostis Huxteram deserit.

§. 24. Suecicis contra pro captu earum regionum commoda hospitia, & saltem annonæ affatim. Sed quia Luneburgici Duces eos quam primum inde digredi optabant, Banerium crebris literis, tum & legatione Hildesiam invitabant, super bello deinceps gerendo consilia collaturi. Et nolebat Banerius his diu molestus esse; cùm militi heic quidem esset unde viveret, non unde numeros supplere: nec hosti detrimenti quid inferretur, si ipse diu his oris desideret. Unde necessarium judicabat hostilibus iterum terris propinquare; præsertim cum hac anni tempestate, ac tumente flumine ne si vellet quidem hostis cis Visurgim penetrare posset. Unde in Misniam ac Bohemiam quam primum cogitabat, propior Stalhantschio in Silesia futurus; ac Luneburgicis facultatem daturus copias suas augendi. Igitur præmittitur in Misniam cum aliquot legionibus Pfulius. Ipse Hildesiam excurrit, cum Georgio Duce, & Guebriano super administrando in posterum bello conventurus. Ac Banerio quidem videbatur Fœderatorum copias prius firmandas, quam in hostem quid tentaretur. Nam ut hosti qua præcesserat insistatur, vastitatem regionum, ac anni tempestatem non permittere; qui & facile in Franconiam & Sueviam se sit subducturus; Fœderatis cis Mœnum inter omnium penuriam destitutis. Supplendis porro Luneburgicis copiis ipsorum regio sufficiebat. Reficiendo Suecico exercitui major difficultas, exhausta fere Thuringia & Misnia. Quod si tamen Duces propriis terris tuendis suffecturos se sperarent, eo viam capessere Banerio, & in Cæsareas inde terras penetrare placebat, quantovis labore suorum sustentationem quæsituro. Postulaverant insuper Duces præsidia Suecica Nienburgo, Hoya, Lemfoerda, Bleckeda, Wulfsburgo deduci, Minda oppido & præsulatu ipsis cedi tributa quibusdam suis præfecturis à Westphalicis præsidiis imposita remitti; super quibus nihil se in mandatis habere Banerius excusabat. Volebant quoque iidem Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum, Stolbergensem, Wernigerodanum, Honsteinensem, Lippiensem, Ravensburgicum Comitatus, Eichsfeldiam, oppida Goslariam, Mulhusam, Northusam, Hervordiam suarum copiarum hospitiis concedi. Id quod fieri posse negabat Banerius præsertim cum & Vinariensibus secum junctis prospiciendum esset: & cum Sueci Luneburgicorum terras crudelitati hostium subtraxerint, nullo colore postulari, ut hisce de proventibus suis aliquid detrahatur. Quibus petitis eo facilius desistebant Duces, quod Banerius promtum se propediem educendo suo ac Vinariensi exercitui ostendebat. Nam Guebrianus ac Chosius Gallici Duces Banerium se in Misniam secuturos promiserant. Vicissim Georgius Dux amicitiam in posterum, & quantum penes se auxilii, ac pro re nata copiarum conjunctionem sancte spondebat. Cæterum eo tempore multus de convivio Hildesiano rumor erat, convivatori æque ac hospitibus exitioso, quo utrisque malefica arte medicatum vinum opera cujusdam Monachi Gallici propinatum fuerat, Catholicis gaudium suum male dissimulantibus. De quo scelere etsi nobis parum distincte compertum; eventus tamen rumorem non vanum fuisse arguit. Nam Christianus Hassiæ Landgravius, & Schaumburgius Comes largius hausto liquore mox extincti sunt. Dux Georgius & Banerius, qui præcipue petebantur, parciore potione exitium ad proximum ver distulere.

Banerius Luneburgica ditione exire cupit.

Hildesiæ de bello deliberatur. 28. Oct.

Convivium Hildesianum.

14. Nov.
15. Nov.

§. 25. Interea Hatzfeldius partem copiarum Cæsareorum in Marcanum Comitatum, ac Ducatum Montium duxerat. Cum reliquis Archidux & Piccolomineus in Hassiam superiorem tendebant, sistendis Gallorum per Wetteraviam progressibus. In itinere Amœnoburgum subtractis aquis ad deditionem compellitur. Sed dum tribunus Cæsareus Galla Fridbergam adpetit, accurente Rosa non sine damno repellitur, qui meliore fortuna usus repentino assultu Hamburgum expugnat; ubi centum quinquaginta Cæsarei capti, quingenti equi, non spernenda præda parta. Idem & in itinere catervam centum quinquaginta desultorum profligat. Sed quia Rosæ, Cæsareo propinquante exercitu, & pabulo deficiente apud Fridbergam subsistere, ibique includendum se præbere haut consultum videbatur, oppido isti, arcique quadringenturum militum præsidium imponit, ac Ziegenhainam recedit. Unde procurrens Petri Losii Croatarum, & tribuni Rublandi legionem desultorum Allendorfi concidit. Cui ignominiæ ulciscendæ Bredavius vicaria summi ducis dignatione mittitur cum viginti quatuor alis selectorum toto exercitu equitum dragonumque; qui in Rosam apud Zigenhainam deprehensum acriter impetum facit, velut plane ipsum oppressurus. Sed quia primum Bredavii agmen tribus alis constans à Rosa acriter repellebatur, plurimis cæsis captisque, fugitivis agmini incedenti impactis; cum reliquis iste Neukirchain recedebat uno milliari à Ziegenhaina, plures copias, pedites præcipue & tormenta auxilio poscens. Interim Rosa octingentis equitibus auctus, sedecim cum aliis Bredavium apud castra sua in campo consistentem invadit, ac penitus profligat, fugientibusque ad ipsum Cæsarei exercitus agmen instat. Inter sexcentos cæsos ipse quoque Bredavius inveniebatur. Capti subtribunus & præfectus vigiliarum, decem turmarum præfecti, quatuor optiones tres signiferi,

Hostis in Hassiam regreditur.

Rosa strenue rem gerit. 19. Oct.

Rosa Bredavium profligat.

1640. 21. Nov. & gregarii quingenti. Post hanc cladem Cæsarei in Wetteraviam progressi Fridbergam oppidum & arcem occupat, mox ingruente frigore in hiberna distribuuntur; qui cum Bavaricis centum & undecim legiones conficiebant, præter viginti sex Silesiæ tuendæ destinatas. Vix isti abierant, cum Rosæ pecunias è Gallia Francofurtum missas acceptarus in itinere tribuni Gallæ legionem apud
30. Nov. oppidum Pörnerum deprehensam cædit, ipsumque tribunum, sex signa ac quadringentos equos cum insigni præda capit, ac cum pecunia Ziegenhainam deducit.

Banerius ex agro Luneburgico movet. §. 26. Banerius interim exercitum modica quiete non parum refecerat, rei gerendæ cupidum, ac parum curantem nuper à Cæsare & Electoribus promulgata edicta avocatoria, quod ductores magnam partem Sueci, Livoni, Scotique essent; & Germani fere, parum in patria quod amitterent haberent. Præmissus ab ipso Pfulius Saxones, qui Zwiccaviam eminus circumsederant, terrore sui in tutiora recedere subegerat, cum ipse ob pontes ubique dejectos ita repente istis ingruere non
23. Nov. posset. E Luneburgicis moventem Guebrianus initio segni paululum tergiversatus fuerat, nisi con-
3. Dec. ventione præmissa, qua placuit, Gallos & Vinarienses alternis vicibus cum Suecis honoratiorem in agmine & acie locum obtinere; tum hospitiis pro rata parte frui per sortem assignandis. Denique si quæ ipsis è Gallia supplementa advenitant, ut Sueci præsidio suo eadem deducant. Peditum tamen Gallorum vix trecenti supererant præter volones; quibus una cum Vinariensibus Guebrianus, & Tupadelius præerant, quod Longuevillius imperium abdicasset, & Schmidbergius in Galliam revertisset.

Guelferbytani includuntur. 2. Nov. §. 27. Inter hæc Guelferbytani Steinbruccam arcem proditione ceperant: queis Dux Georgius statim obsidium circumponit, Banerio in auxilium submittente tribunum Carolum Ruthium cum sexcentis equitibus, totidem peditibus. Ea
5. Nov. arx statim deditione capitur uti & Liebenburgum. Qui Hessendammum, Westerburgum, & Schladenam insidebant ultro Guelferbytum refugiunt. Ita Guelferbytani omnibus, quæ exterius tenebant, locis expulsis intra oppidum compingebantur, quos Clitzingius eminus circumposito obsidio compescere aggrediebatur. Quo tempore à Ruthio tribuno arx Tangermundana à septingentis peditibus, triginta equitibus Brandeburgicis infessa occupatur, præsidiatiis sub signa Suecica redactis. Arx præsidio indigna munimentis nudatur. Dehinc Luneburgici æque ac Hassi in hiberna concedentes circa hospitia dilatanda satage-
Hassi rem bene gerunt. 27 Sept. 3. Nov. bant. Et hi quidem jam antea Susatum scalis repente admotis expugnaverant, capto ibi Butlaro tribuno cum tota sua legione. Inde Hulsium castellum in Clivensi ditione situm, mox & Reutum oppidum occupant, & quo munimentis raptum firmato vicinam regionem late percurrebant. A Santena tamen re infecta repellebantur; iisdemque Lambojus Sonsbeccam etsi non citra suorum jacturam eripiebat.

Heldrunga arx à Suecis capitur. 5. Dec. §. 28. Banerius porro itinere in Thuringiam suscepto Carolum Gustavum Wrangelium miserat, qui Heldrungam arcem Erfordiensibus valde infestam expugnaret; cujus & præsidiarii citra exceptionem se dedunt. Ipsi decretum erat in Gulm-
Banerii destinata subsinem anni. bacensem Marchionatum progredi. Et quia judicabat, hostem, cui hoc modo quies sua turbatur, se ipsi oppositurum prælio forte copia præbita, ac
17. Dec. omnem ventum suos instruebat. Erfordia Neustadium ad Orilam progreditur, ubi Guebrianus
23. Dec. cum Gallis & Vinariensibus, ipsi se jungit. Hinc Curiam Nariscorum tendit, sperans medium se

stativis hostium irrupturum, eorumque conjun- 1640.
ctionem impediturum. Curiæ captivi & explora- 29. Dec.
tores referebant, hostem circa Ambergam omnes copias contrahere. Unde ille suspicabatur prælium instare; cujus cupidine Bayreutum septimo ab Amberga milliari progreditur. Ubi intelligit, longius Danubium & Ratisponam versus hostium legiones coire. Igitur & ipse ulterius progredi, hostemque lacessere constituit, applaudentibus omnibus ducibus, quos inter Tupadelius nomine Gallorum ac Vinariensium declarabat; nullum esse in orbe terrarum locum, quo non ipsum sequi ac hostem investigare velit. Atque hæc isto anno à Banerio gesta, qui ferebat, à morte Gustavi Regis nunquam sibi tam gravem belli molem incubuisse, quam nunc juncto cum Hassis & Luneburgicis exercitu, quorum astutus & insidiosus agendi modus egregia ipsius destinata magno cum animi sui dolore corruperit.

§. 29. Per Silesiam eo tempore Suecorum res non spernendæ erant. Francofurtum, Crosna, Beutena, Carlathum, Guravia, Hernstadium, Lieba, Jaura, Striega, Parchwitza, Sprottavia, Saganum, Boleslavia, Lemberga, Hirschberga, Landshuta modicis præsidiis tenebantur. Duodecim ibi legiones equitum septuaginta septem cohortibus compositæ, tria millia amplius capita explentes, tum sedecim turmæ recens conscriptæ: Quinque peditum, in quibus tantum octingenti quinquaginta numerabantur, præter eos, qui passim per præsidia dispersi erant. Sed tres legiones in viginti sex cohortes digestæ recens conscribebantur, & è Pomerania sexcenti pedites submittebantur. Duæ denique desultorum cohortes ducentis quinquaginta capitibus constantes. Hosti contra præcipuum robur tria equitum millia erant. Cæterum initio anni, quod Sueci sub Stalhantschio duce Oderam transire non possent, Mansfeldius Comes hac occasione usus cum duabus majoribus machinis Hernstadium movet, centum peditibus insessum: qui ejus adventu in arcem se conferunt; quam tamen mox dedere coguntur. Sed dum idem Guraviæ obsidium circumponit, Stalhantschius Oderam glacie contractum superans cum equitatu ita subito ingruit, ut Mansfeldius ægre se recipere posset, Hernstadio præter arcem iterum deserto. Quibusdam Cæsareis legionibus Sueci sub Wratislaviam usque instant, multisque cæsis ducentos ductores ac gregarios capiunt. E captivis intelligit Stalhantschius, legionem equitum & centuriam peditum Wolaviæ agere. Igitur id oppidum statim equitatu circumdatum, mox peditatu ac tormentis admotis in potestatem redigitur. Ductores legionis equestris dimissi; reliqui omnes detenti; è quibus gregarii ultro Suecorum sacramento accesserunt. Captæ ibi & duæ machinæ. Sed Brachenberga arx incassum tentabatur, soluta mox glacie, & aquis stagnantibus. Inde Stalhantschius recta per Bernstadium & Guraviam Carlsthum redit, superato ibi flumine in hostem ducturus. Sed dum complures per dies pontem impetu glaciei abreptum reficit, hostis interim Jauram expugnat, oppidanis arma abjicientibus, nec milite defendendis mœnibus sufficiente, eoque in arcem se recipiente. Unde signifer cum viginti equitibus noctu per medios hostes erumpens incolumis evadit, captis insuper totidem Cæsareis; cæteri citra exceptionem dedere se coguntur. Strigavia tamen resistentibus acriter militibus atque oppidanis justo obsidio petebatur. Interim octingentorum equitum hostilis caterva Beutenam versus excurrens Freystadium irruperat, atque diripuerat, Suecico milite in arcem se recipiente: quam tamen in regres-

Gesta per Silesiam.

Cæsarei Hernstadium occupant.

Sueci Wolaviam. 2. Febr.

3. Mart.

Cæsarei Jauram capiunt.

1640. regressu Sueci non parum carpebant. Ista caterva rumorem excitabat adventantis cum universis copiis Mansfeldii. Unde Stalhantschius quicquid legionem eo tractu habebat, evocat hostem expectans; sed is Oderam transire non audebat. Tandem iste perfecto jam Beutenæ ponte circa finem Martii cis Oderam ducit. Ast hostis eo cognito statim ad stativa sua retro Ligniciam properat. Nec præter modicas excursorum velitationes quid utrinque memoratu dignum gestum est;
9. April. quarum una Bœttigerus subtribunus non spernendam
8. April. hostium manum delevit. Quo tempore & Wanckius atque Witkopfius subtribuni Gerlicio progressi duas equitum turmas Zittaviæ agcotes ad unum interceperant. Interim arx Hernstadii scalis noctu admotis à tribuno Suecico expugnatur; & qui eam tuebatur Cæsareus centurio cum quinquaginta peditibus capitur. Cum porro octodecim Brandeburgicorum centuriæ sub Goldackero tribuno Gubbenam versus tenderent, ut Mansfeldio, qui Haynæ copias instrabat, se
21. April. jungerent, Stalhantschius relictis Beutenæ impedimentis Sprottaviam se confert, conjunctionem istam impediturus, & prout hic aut isti propius subirent pugnam tentaturus. Sed cum neutri se moverent, iste in castra ad Beutenam regreditur. Ubi interim ducenti quinquaginta equites Cæsarei sub ipsum pontem abactis pecoribus à Seidlicio tribuno male multati fuerant, quadraginta cum præfecto turmæ cæsis, triginta captis, quos inter quatuor optiones.
Cæsarei Strigaviam capiunt. Inde Strigavia post toleratum aliquot septimanarum obsidium, ac postremo assultu ducentis Cæsareorum desideratis, ad extremum, cum ob rumentia liquefactis nivibus flumi-
2. Maji. na subvenire Stalhantschius nequisset ad deditionem compellitur: Suecicum præsidium honestis conditionibus dimissum; sed è provincialibus, qui in oppidum confugerant, & arma gessisse arguebantur, sexaginta Wratislaviam in custodiam ducti, in ultionem sexcentorum militum, quos eo obsidio Cæsarei amiserant.

§. 30. Interea & Hirschbergam Cæsarei tentant, simul Saxonici & Brandeburgici per superiorem Lusatiam ingruunt, istis se sociaturi. Igi-
29. April. tur illi oppido liberando, ac prohibendæ conjunctioni Stalhantschius cum equitatu, & selectis peditibus, sexque machinis Beutena Sprottaviam & Boleslaviam contendit. Ubi è captivis intelligit, Warlofskium tribunum cum novem equitum legionibus ad Schonaviam oppidulum stativa habe-
Cæsarei vapulant. re. Unde raptim per totam noctem facto itinere, mane legiones apud oppidum celso in monte lu-
30. April. strationi vacantes in conspectu habet. In quas ipse statim duabus legionibus & quadringentis selectis equitibus assumtis impetum facit, ac primum agmen posterioribus turmis impingit, ut universi in præcipitem fugam tuerent. Quos Sueci per duo milliaria ad Bolkenhainam usque arcem persequuntur. Et pauci effugissent, ni Suecorum equi longo itinere defessi forent, & fugientibus montes saltusque præsidio fuissent. Capiebantur tribuni Warlofskius, & Lembcovius, unus subtribunus, duo turmarum præfecti, sex optiones, quatuor signiferi, viginti sex inferioris ordinis ductores, & quingenti gregarii, præter eos, qui antea sub Suecis meruerant, qui sub signa sua revocabantur. Accesserant sex vexilla, & omnia impedimenta. Cæsorum qui passim per sylvas ac montes dispersi jacebant, numerus iniri non poterat. Ducenti saucii Ligniciam curandi causa portabantur. Post hanc victoriam Stalhantschius recta Hirschbergam properat, unde Cæsarei jam in tuta se receperant. Mox ut cum Saxonicis Brandeburgicis circa Zittaviam hærentibus manus con-

sereret, Lembergam vertit. Sed & hi Cæsareo- 1640.
rum clade audita hinc jam facesserant. Statim tamen cum de mille Brandeburgicorum è Borussia adventu nuntiaretur, Beutenam cui metuebat revertit: ubi qui ultimum agmen ducebat subtribunus Petrus Andreæ F. Goldbergam irrumpens Croatarum tribunum cum octoginta equitibus cædit. Dehinc Cæsarei retro Ligniciam flumine, paludibus, ac montibus tecti consident, expectantes, quo se res apud Salfeldam daturæ essent, simul ut pluribus copiis firmarentur, ac segetes maturescerent. Nec à Suecis damni quid inferri ipsis poterat, nisi deprehensis excursorum catervis; quarum unam centum quinquaginta equitum apud Wollaviam centum triginta Sueci graviter multant, quadraginta amplius cæsis, quos inter turmæ præfectus, ac compluribus captis. Sed & Stalhantschium oppositi ad Salfeldam exercitus suspensum tenebat, quos citra prælium divelli non posse rebatur; ac in stativa hostium penetrare anceps habebatur invalido peditatu ad majora ausa; tum & supplementa è Suecia expectabantur.

§. 31. Cæsarei demum aucti copiis Hirschber- Cæsarei Hirschbergam obsident.
gam invadunt, centum peditibus Suecis, totidem equitibus infessam, qui una cum oppidanis vim in-
9. Jul. tentatam strenue propulsabant. Stalhantscius initio quid facto opus foret, anceps hærebat. Nam & Cæsarei numero superiores, ac difficile longumque isthuc iter; ac suspicabatur, Cæsareos ideo hoc obsidium suscepisse, ut ipsum castris suis extraherent. Contra ni Cæsareis obsisteret, post Hirschbergam amissam, Lemberga, Boleslavia, Sprottavia, Saganum periculo exponebantur; tum via ad conjunctionem cum Brandeburgicis patebat. Ac miseratio subibat oppidanorum, queis ob studium in partes internecionem Cæsarei minabantur. Igitur medium quoddam consilium secu-
12. Jul. tus cum equitatu & mille selectis peditibus Lembergam progreditur, pro re nata Cæsareos distracturus, aut liberationem oppidi tentaturus. Sed
17. Jul. vix ille Lembergam accesserat, cum Cæsarei soluto obsidio in tuta se conferunt, trecentis ad Hirschbergam desideratis. Sed quia Stalhantschius suspicabatur, Cæsareos fortasse ideo recessisse, ut Beutena ipsum excluderent, tutius rebatur, Hirschbergam adparatu bellico firmatam, in castra ad Beutenam regredi.

§. 32. Eodem tempore Brandeburgici Franco- Brandeburgici Francofurtum frustra tentant.
furtum ad Oderam tentant quod subtribunus Radica cum quatuor peditum cohortibus, una equitum turma tuebatur, cui munitiones reparare non pa-
18. Jul. tum curæ fuerat. Et primo quidem oppidum insidiis petebatur per milites, qui agrestium habitu portas invadere parabant. Quorum conatu prodito quindecim centuriæ sex cum tormentis apertam
17. Jul. vim moliuntur, ac edita mœnium ruina statim assultum faciunt, simul in diversa parte, qua oppidum fluvio alluitur, adpulsa cymbis manus petardam portæ adplicat. Sed hos quidem Sueci acriter repellunt; & mox eruptione facta aliquos in cymbas compellunt, quæ multitudine irruentium subsidebant, reliqui centum amplius in adsitam ripæ domum confugiunt, quorum nonnulli primo fervore cæduntur, reliqui capiuntur. Ita è ducentis, qui eo loco assultaverant, vix decem evasere. Ex altera parte vineas versus etsi octingenti adhuc in armis consisterent, tamen & inde sexaginta amplius captivi in oppidum pertrahebantur. Cæsorum altera luce sexaginta jacentes numerabantur, etsi per noctem multi a suis sepulti forent. Ita
19. Jul. Brandeburgici re infecta discedunt, quingentis fere desideratis, cum à Goldackero prius messis corrupta foret. Nec Stalhantschio in auxilium adproperante opus erat. Cæsarei interim quatuor

sibi

1640. sibi Saxonicorum equitum legiones adjungunt. Mox circa Hirschbergæ messem, & molendina 25. Aug. corrumpunt, famem oppido facturi. Simul arcem Lubenam subito impetu in potestatem redigunt. Stalhantschius & ipse copiis suis supplementa quæsiturus Joannem Nicodemi Lilliestrœmium, in Pomeraniam dimittit, qui dum tardius ac securius iter facit, apud Landsbergam à Brandeburgicis, valde in ipsum exacerbatis capitur insigni cum præda, ac non paucis secretis scriptis.

Cæsarei Hirschbergam tentant.

§. 33. Cæsarei contra copiis jam aucti, ut tuta inter Silesiam & Superiorem Lusatiam itinera præstarent, tertia vice Hirschbergam petunt, ac mœnibus quassatis vim adhibent. Stalhantschius etsi numero impar, tamen distrahendo hosti Liebenthaliam se confert, tribus Hirschberga milliaribus ibique idoneo loco considet, si qua nocere hosti posset circumspectans. Cujus adventu audito hostis statim subductis machinis in vicinos recedit, oppido eminus tantum clauso, quod penuria annonæ ac bellici adparatus premi incipiebat. Nec Stalhantschius propius subire audebat, hostilibus numeris duplo superantibus, & ex Pomerania tenui auxiliorum spe.

Stalhantschius modica auxilia è Pomerania accipit.

Equidem jussi erant ejus provinciæ præsides quantum possent copiarum ipsi submittere, quod periculum foret, ne hoc è Silesia pulso hostis in Pomeraniam irrumperet. Sed præsidiarius ibi miles morbis passim grassantibus minuerat, & metus erat, ne ex Borussia, ubi delectus fervebant, irruptio in Pomeraniam fieret. Unde non nisi modicam peditum manum submittebat Lilliehœckius, cum equitibus suis carere non posset, inhibendis Brandeburgicorum excursionibus, & ut illos distinere posset, si forte in Silesiam ad Cæsareos conferre se vellent. Paulo majorem equitum peditumque manum Axelius Lilius in Silesiam destinaverat, quæ in Prignicensi districtu hactenus stativa habuerat. Eam, dum Witstoco Malchinum tendit, Brandeburgici apud Rœlam Goldackero & Ludeca ducibus invadunt; ubi eques quidem sine damno in tuta se subducebat. Sed è quatuor peditum cohortibus septuaginta tantum evadebant. Brandeburgici illos incassum Stetinum usque insecuti iram in agrestes effundunt, quorum pecora magno numero abigunt. Post cum copiæ istæ tardo & sinuato itinere in Silesiam tenderent, Brandeburgici denuo in Sternbergensi districtu istis ingruunt, ut ægre in arcem Lagoam recipere se possent. Quibus è manu hostium eripiendis Lilliehœckius Stetino subtribunum Petrum Andreæ F., Stalhantschius Lubenthalia quingentos selectos equites mittit; quorum adventu audito Brandeburgici Gœriciam recedunt, ac mox longe lateque Ulteriorem Pomeraniam populantur; quibus retrahendis Lilliehœckius suos equites Havelandiæ & Mediæ Marchiç immittit par pari relaturos. Auxilia ista ad Stalhantschium perveniunt, numero centum quinquaginta pedites, quadringenti quinquaginta equites; exiguum majoribus conatibus momentum. Idem tamen, dum Liebenthaliæ hæret, excursionibus mille equos, ac multos equites inter pabulandum intercipit. Aliquando & pulsa hostium statione nonnihil pulveris pyrii Hirschbergæ intulit.

§. 34. Inter hæc Cæsarei Hirsebergæ denuo vim cominus admovent & accessibus ad fossam 14. Oct. actis, & mœnibus cuniculo disjectis assultum dant; ab obsessis tamen non sine jactura repelluntur. Quos, cum virtutis abunde esset, annona & sal deficere cœperat. Eis subvenire cupidum Stalhantschium respectus periculi retardabat, quod Suecorum res per Silesiam incurrebant, si secus 10. Oct. alea cecidisset. Et hostis jam antea validior nuper mille equitibus Hungaris auctus erat, submissis 1640. & undique è Cæsarea ditione supplementis cum Stalhantschii copiæ indies attenuarentur. Aspera quoque Hirschbergam via simul natura munitis locis hostes consederant. Igitur expectare statuit, quoad imbribus geluque, ac pabuli penuria Cæsarei pellerentur. Sed cum intelligeret Goltzium injunctum non discedere, nisi rebelli oppido subacto, ac inopia obsessos valde premeret; tandem his subventurus Stalhantschius recta Hirschbergam tendit.

Stalhantschius Hirschbergæ subvenit. 29. Oct.

Quem hostis expectare veritus desertis operibus in montana & impedita loca se recipit, pugnæ copiam facere non ausus. Exiguum castellum, quod accessum ad oppidum impediebat, vi à Suecis expugnatur, conciso qui id tuebatur milite. Nolebat oppido annonam inferre Stalhantschius. Sed cives Evangelici, quibus extrema minati fuerant Cæsarei, exitium metuentes malebant, dum Sueci cum Cæsareis velitantur, convasatis rebus, ac relictis laribus oppido excedere, ac Beutenam se conferre. Ita vacuis tectis Cæsarei potiuntur, cum octo tantum Pontificii cives remansissent. Abeuntes Suecos Cæsarei insequuntur, inter Glogoviam & Ligniciam castra metati; quibus tertio inde milliari Beutenam inter & Freystadium Stalhantschius castra opponit. Ubi præter crebras excursorum velitationes nihil actum; quarum una Sueci præfectum turmæ Saxonicum, & sexaginta amplius equites interceperunt.

Utrinque in hiberna conceditur. 16. Dec.

Tandem Cæsarei motis castris in Superiorem Silesiam hibernatum concedunt, populatione undique, qua pertingere poterant facta. Quanquam autem ratio belli suadebat hosti quietem turbare; tamen quia fama erat Brandeburgicos irruptionem in Pomeraniam meditari, Stalhantschius istis distrahendis circa finem anni ad Inferiorem Lusatiam & Marchiam vertit; jussus à Rectoribus Sueciæ severe prohibere, ne ipsius 12. Dec. miles in Poloniam excurreret ibive damnum daret, quo Polonis ansa hostilia sumendi subtraheretur.

Per Ulteriorem Pomeraniam gesta.

§. 35. In Ulteriore Pomerania solicitos habebant Suecos, qui per Borussiam & Poloniam fervebant delectus; præsertim cum, qui à Polonis obtendebatur adparatui bellico prætextus, morte Imperatoris Turcici expirasse videretur. Et agebant plures in illis locis veteres Suecorum duces, nunc infestissimis odiis, Arnheimius, Hubaldus, Mitzlafius, Felsius, Crocovius, alii, qui nullum non lapidem movebant, si qua Suecis nocere possent. Quos inter Crocovius manus pro Cæsare in finibus Poloniæ cogere nuntiabatur. Qua de causa Lilliehœckius ad Palatinum Posnaniæ, aliosque datis literis petit, ut talia prohibeantur. Quæ postulata insuper habentes Poloni Brandeburgicis mille paulo post transitum è Borussia concedunt. Qui cum in Pomeraniam irrupturi metuerentur, Lilliehœckius quicquid poterat equitum raptim Stargardiam mittit; quos vetiti Brandeburgici flexo itinere præter Landsbergam Custrinum evadunt. Inde à Lilliehœckio castellum ad Marwitzam munitissimum quidem, sed uliginoso solo insalubre, & in quo non toto biennio bis mille militum morbis consumtum erat, solo æquatur; quod ejus transitus nunc post dejecta Gartzii munimenta exiguus usus foret. Post & cum Goldackerus Lagoam arcem opprimere constituisset interrumpendæ communicationi Stalhantschii cum Pomerania, Lilliehœckius propere centurionem cum octoginta peditibus arci immittit. Et cum nihilominus impetum daret Goldackerus, acriter repellitur, amissis triginta gregariis & septem ductoribus. Unde hic discedens omnem circa Sternbergensem districtum late populatur.

§. 35.

1640.

§. 36. E Citeriore Pomerania Axelius Lilius ſub exitum ſuperioris anni copias in Marchiam deduxerat. Hinc irrito in Havelandiam conatu Havelbergam tendit, cujus adventu ſexaginta pedites Brandeburgici, qui eam inſidebant, noctu in caſtellum Werbenſe confugiunt. Ei oppido trecentos milites præſidio Lilius imponit. Werbenſi caſtello fruſtra deditio imperatur, abnuente præfecto, & quia ſtagnantibus circum aquis vis admoveri non poterat, Brandeburgici interim Ratenaviam & Brandeburgum Vetus validis præſidiis firmaverant, tum quicquid frumenti per Havelandiam erat, in ea oppida & Spandoam avexerant, ne quid Sueci invenirent. Sed ne quid amplius in Havelandiam tentaret Lilius, mandata Banerii efficiebant, queis jubebatur partem copiarum in Siliſiam mittere. Igitur deſerta Havelberga legionem equeſtrem Smalandorum, & alam Suecorum, deducentibus aliquot equitum & peditum catervis, Francofurtum verſus viam ingredi, ſimul ex itinere Berolinum invadere jubet. Sed cum Brandeburgici raptim militem urbi immiſiſſent, iſte conatus irritus erat, nec ob inopiam commeatus, ac intenſum frigus diu ibi ſubſiſtere licebat. Ita iſti in Sileſiam, reliqui Pomeraniam verſus eunt. Joannes Lillieſparrius autem, dum ſuos Wiſmariam reducit, forte fortuna operæ pretium facit. Centum pedites Dœmitza progreſſi Neuhauſam foſſis glacie conſtrictis ſubito aſſultu opprimere ſtatuerant. Sed non niſi optio cum ſuis acceſſum invenerat, qui tamen in vallum enixus à Suecis cæditur, reliqui præcipites vallo deturbantur, aquis fere hauſti. Ita irrito conatu dum Dœmitzam iter retro legunt, Lillieſparrius, qui non longe cum ſuis conſtiterat, turmam equitum ad eos perſequendos mittit. Ex his quindecim cum præfecto prægreſſi Neuhanſa reduces ſeptuaginta numero arboribus tectos deprehendunt, & inſuper habita eorum diſploſione in iſtos ruunt, ademto tubos iterum onerandi ſpatio. Tum cæſis decem reliquos ſexaginta cum centurione & ſignifero ad dedendum ſe adigunt. E Suecicis equitibus quatuor tantum leviter ſauciati; ſed præfectus turmæ letali globo trajectus mox expirabat. Poſt auctis Brandeburgicorum copiis Lilius ſuos Rupino & aliis Marchiæ locis deductos ad Penam flumen collocabat. Unde Brandeburgicis late graſſandi ſpatium fiebat; qui ſuperato ad Barbyam Albi duas equitum Suecicorum turmas Staſſurti ſecure agentes delent. Tum Meclenburgicam perſultantes Neuſtadium, Grabaviam, Gadebuſcham occupant, paucis militibus inſeſſa oppida. Hinc catervam Suecicorum equitum ad ipſam Suerini portam compellunt, intercepto turmæ præfecto Lillichœckio, qui prolapſo equo evolutus erat: Modicum quoque caſtellum, quod Lillieſparrius ſupra Dœmitzam in inſula Albis extruxerat, obiter munitum in poteſtatem redigunt.

Axelius Lilius Havelbergam occupat. 4. Jan.

5. Jan.

10. Febr.

8. Febr. Cæſarei Neuhauſam non ſine ſuo damno tentant.

§. 37. Enimvero rebus per has oras inſignem mutationem attulit Elector Brandeburgicus Georgius Wilhelmus Regiomonte fato functus; cujus conſiliarii à Schwartzenbergio Comite aula ejecti, Gœtzius Cancellarius, Leuchtmarus, Winterfeldius à filio & ſucceſſore Friderico Wilhelmo revocantur. E quibus Winterfeldius, qui Hamburgi hactenus egerat, à Salvio ſciſcitabantur; annon induciæ Suecos inter & Brandeburgicum iniri poſſent ad impediendum, ne forte Schwartzenbergius Comes Spandoam Cuſtrinum in Cæſaris manus tradat, ac ut inſtauranda amicitiæ fundamenta ponantur quod & fœminæ Principes, & novus Elector in Suecorum partes propenderent. Cui Salvius, cum nihil ſuper hac re in mandatis haberet, in Sueciam ſe iſthæc relaturum promittebat, de ſtudio ſuo circa hoc negotium ample teſtatus. Sane qui per Boruſſiam fervebant armorum paratus, queis Colberga peti credebatur, morte Electoris ſtatim ceſſabant. Et quanquam Schwartzenbergius Comes initio novi Principis Spandoæ reſidens non ita repente adminiſtratione dimoveri poſſet; non tamen dubium habebatur, quin mox ad reddendam rationem vocandus eſſet.

Mutatio rerum per mortem Electoris Brandeburgici. 21. Nov.

1640.

§. 38. In Pomerania porro Sueci nunc apertius ſummum provinciæ imperium exercere conſtituerant, conſcripta eum in finem novi ſtatus formula. Cui promulgandæ conventus Conſiliariorum provincialium, & ſelectorum ex Ordine Equeſtri & Urbibus Stetinum indicitur. Proponebatur heic de inſtaurandis judiciis, Scholiſque publicis, tum de ſublevanda re militari. Simul formula novi ſtatus è Suecia transmiſſi exhibebatur, qua deinceps omnia negotia in ſummo provinciæ Conſilio, & ſacro civilique tribunali nomine & autoritate Reginæ Sueciæ expediri jubebantur. Ac ſuper inſtaurandis quidem ſcholis inopia excuſabatur, & neceſſitas belli earum erogationum, queis quantum reſiduæ facultates ferrent, paratos ſe oſtendebant. Sed conſpecta novi regiminis deſignatione fremebant; tolli adminiſtrationis formam anno triceſimo quarto in vicem perpetuæ legis ſancitam; everti leges provinciæ; Reginam plus ſibi poteſtatis, quam ex fœdere promanet, aſſerere. Igitur petebant, relinqueretur ea conſtitutio, quæ anno triceſimo ſeptimo ſuper adminiſtranda tantiſper provincia fuerat ſancita. Contra demonſtrabatur; poſteriorem conſtitutionem à Regina nunquam probatam, & ab ipſis Ordinibus ſubverſam. Priorem, quæ vivo Duce facta ſit, certum provinciæ caput præſupponere, à quo omnia Collegia dependeant. Nunc in locum extincti Ducis tantiſper ſubiiſſe Reginam, cui ex fœdere tutela provinciæ debeatur. Bello finito vetera inſtituta reditura; in præſens quoque eadem, quantum conditio temporum patitur, obſervanda.* Interim fiduciariam obligationem erga Brandeburgicam Domum in ſuſpenſo habendam, & fœdus cum Guſtavo Rege unice reſpiciendum. Aſt ſelecti iſthoc ad conventum omnium Ordinum remitti poſtulabant, cujus ſit ſuper id genus negotiis decernere. Si hoc abnuatur legatos ad Reginam à ſe expediendos. Quæ in ſententia firmabantur à paucis quibusdam, qui munera, queis fungebantur, retinere cupiebant, nulla adverſus Reginam obligatione. Cum rationibus nihil proficeret provinciæ Præſes,* aſperius agere inſtituebat exprobrans, cum antehac abſque conſenſu Ordinum jus tutelare Reginæ quæſitum circumſcribere auſi ſint, cur nunc ad propoſita ab ſe mentem ſuam declarare tergiverſentur? Noſſe utique Reginam velle, quid ab ipſis ſibi expectandum ſit. Qui non cum Regina ſentiat, pro violatore fœderis, & hoſte habendum. Reſpectum ad Brandeburgicum bello durante plane ſeponendum. Si univerſi ſententiam dicere abnuant, ſingulos interrogandos, ut quo quisque loco deinceps habendus ſit conſtet. Pleroſque ipſorum inſcitia peccare, paucos ſtudio rem extrahere, quos cæteri ſequantur. Si velnt ex conventione ſecum agi nolint, reſtare, ut pro imperio adigantur; ipſe haut libenter deſcenſurus ſit. His minis perterriti denuo rem in deliberationem deduci petebant. Ubi pertendebant Sueci, magiſtratus omnes autoritate Reginæ conſtituendos, eique juramento devinciendos; tum omnia decreta, ſententiaſque ejusdem nomine promulgandas. Summum provinciæ regimen antea penes Ordines non fuiſſe, quod nunc fruſtra ſibi vindicent. Iti

Sueci Pomeraniæ regimen inſtaurant. 12. Nov.

Quod ſelecti Ordinum probare tergiverſantur.

quod

1640. quod isti ob mortem Electoris Brandeburgi eo facilius consensuri credebantur, quippe cum novo Electori nondum peculiare homagium præstitissent. Ast isti ad communem Ordinum conventum hæc rejicere pergebant; addito tamen hoc temperamento, ut edicta promulgentur nomine *Ducatus Pomeraniæ sub protectione Serenissimæ Reginæ Sueciæ*; ac juramenta ad conditionem cujusque muneris aptarentur, nulla Principis facta mentione. Cum Sueci hoc non adquiescerent, ad disertam declarationem postularent, quod durante bello Brandeburgicum respicere non velint, ut de fide

20. Dec. ipsarum Regina certa esse possit: tandem scripto demonstrant causas, ob quas hoc negotium ad conventum Ordinum sit devolvendum, ubi facile transigi queat, prout fastigium Reginæ & salus patriæ requirat. Alias se neque consilio neque facto contra fœdus & in fraudem Reginæ quid machinaturos. Ita conventus ille nullo certo decre-

Novus Elector Brandeburgicus Pomeranos sollicitat. 12. Dec.

to solvebatur. Eorum tamen præcipue Lilliehoeckio ostendebat literas à novo Electore Brandeburgico scriptas; quibus monebat, ne in Suecorum postulata consentiant, sed ipsi velut patris successori se subjiciant, ac obtinendæ possessioni pecuniæ quid conferant. Sibi decretum pro ista provincia omnes fortunas suas impendere; nec Cæsaris & Imperii auxilium sibi defore. Privilegia ipsis sua salva futura, & curaturum ut in conventu Ratisponensi eorum ratio habeatur. His ne periculum aliquod olim ob communicatas eas literas crearetur placebat in publicum spargere, de bisce literis aliunde fuisse significatum; eoque nomine inquisitionem faciendam. Ita velut ab investigantibus literæ illæ deprehensæ. Injunctum, ne ad illas responderent, nec iisdem obtemperarent. Id quod isti sancte pollicebantur. Interim à Lilliehœckio idonei viri sacro & civili tribunali designabantur, post allatam ratihabitionem Reginæ magistratum inituri.

Acta ad Rhenum.

§ 39. Vinarienses Gallique sub Longuevillii ductu antequam Banerio se jungerent Rhenum circa finem anni superioris transierant, Crucenaci tantum & Bingæ præsidio relicto; quod istis locis

Vinarienses per Wetteraviam & Hassiam hiberna capiunt. 5. Jan. 10. Jan.

ob annonæ penuriam hibernare non liceret. Hi superato ad Limburgum Lano Siegam oppidum in potestatem redigunt, ac nemine obsistente per sylvam Occidentalem, & Wetteraviam late se diffundunt. Braunfelsam ab agrestibus tantum defensam nullo milite amisso subigunt. Qui Fridbergam insidebant Cæsarei nullo telo emisso honestam deditionem paciscuntur; gregarii tamen plerique Vinariensibus accedunt. Ursellis quoque Gelnbusæ, & Budingę manus disponitur coercendis inde Hœchstæ, hinc Aschaffenburgi præsidiis. Et quod improviso se per Superiorem Hassiam diffuderant, Georgius Landgravius certa pecuniæ summa cum ipsis decidit, ut modeste agerent: rapinisque abstinerent. Sat opimis heic hibernis isti fruebantur, ac insigniter se reficiebant, magna quoque equorum vi parta. Et quia Longuevillius periculi quid à Bavaricis suspicabatur, cum Landgravia transigit, ut si opus sit suis copiis ipsi suppetias ferat, datis quinquaginta uncialium millibus. Tum & machinas, quas Bingæ reliquerat, arces-

Hispani Alzejam capiunt. 3. Febr.

sit. Contra Hispani & Bavarici, contractis per vicina præsidia duobus militum millibus, Alzeiam expugnant, amissis centum amplius gregariis, undecim ductoribus. Discedentium ductorum sarcinæ contra leges deditionis direptæ. Ex altera parte

Legio Vinariensis deletur. 27. Jan.

Bavarici Sporckii & Druemulleri ductu raptim superato Mœno legionem peditum Bobenhausæ hospitantium opprimunt. Tribunus Eccardus, aliique ductores captivi abducuntur. Trans Rhe-

Verdugi- num Franckendaliæ præfectus Wilhelmus Verdugus copiis è Lucenburgica auctus Crucenacum frustra tentat. Mox Baccharacum oppidum invadit & præsidiarios in arcem refugos eminus claudit. Inde Bingæ obsidium circumponit, Gallis qui intus erant acriter resistentibus; quibus & mox suppetias laturus Guebrianus cum duobus millibus auxilio adcurrit. Hic cum centum militibus vix in oppidum adpulerat, cum Hispanus præceps se Moguntiam proripit, relictis octo tormentis unoque mortario cum globis ac pulvere, navibusque, queis eas secundo Rheno devexerat. Simul, qui Baccharacensem arcem obsederant, diffugiunt. In diversa parte Nassovius Comes Masfeldam arcem diuturno obsidio cum fame luctantem liberat, profligato qui eam obsidebat Gillio Hasio. Demum cum à Banerio ad conjunctionem solicitarentur Vinarienses, initio quidem ægre commoda hospitia deserebant causati, se aliquot millia in supplementum, & menstruum stipendium è Gallia expectare, quod ipsis à Rheno longius progressis facile hostis intercipere possit. Demum tamen conjunctione decreta Fridbergæ præsidium sub Kolhasio tribuno imponunt, qui vicinum tractum tributis subjiceret, novisque delectibus operam daret.

1640. nanis conatus. 26. Febr. 12. Aart.

Hispanorum circa recuperandum Brisacum irritus conatus.

§. 40. Superiore anno inter Cæsarem, Hispanum, & Claudiam Archiducem fœdus ad recuperandum Brisacum, Alsatiamque initum erat. Cui exsequendo delectus hoc anno ad lacum Bodamicum, inque Tirolensi provincia, & Italia instituebantur, Hispanis pecuniam suppeditantibus: tum vis frumenti Constantiæ, Cellæ, & Lindaviæ congerebatur. Sed in Germania delectus segniter succedebant, diffugientibus fere iterum, qui nomina dederant; ac Italis Germanam militiam abhorrentibus. Ut igitur alia via ad scopum suum

8. Mart.

grassarentur, Cæsar ab Helvetiis obtinet, ut conventum communem Badenas indicerent; ubi persuadere ipsis nitebatur, ostentatis fœderibus, quæ Domui Austriacæ cum ipsis intercedunt, ut aliquot militum millia secum in usum Domus suæ conjungere velint. Ast deputati defectum mandati excusantes obiter innuebant; superiores suos extra contagium hujus belli mansuros; nec fœdera Austriaca huc pertinere. Frumenti tamen emendi facultatem offerebant, quantum sine incommodo suorum civium fieri possit. Mox ista expeditio expirabat, quod Hispani ob cladem ad Casale acceptam copiis suis in Mediolanensi Ducatu ipsi indigerent, evocatis insuper, qui apud Tirolenses conscripti erant. Ex iis autem, qui ad Bodamicum lacum collecti erant, quingenti per sylvam Nigram Sausebergam tendebant. Quos collecta è Vinariensibus ad Rhenum præsidiis manus ad Badeweileram deprehensos dissipat, trecentis cæsis.

Galli Brisacum plane sibi vindicant.

§ 41. Brisacum post mense Majo Oisonvillius è Gallia venerat cum titulo Generalis Vicarii pro Galliæ Rege in tractu superioris Rheni & Alsatiæ. Is sede Brisaci sumta oppidum id pluribus munimentis, ac una cum Erlachio imperium sibi vindicat. Et mox ubi Erlachius cum valida equitum

26. Jun.

peditumque manu Brisaco versus urbes sylvestres, Comitatumque Sultzensem tenderet tuendæ messi, & ut Hohentwilæ frumentum inferret, solus præfecturam retinebat: ac ne quid difficultatis Hattsteinius tribunus moveret, iste quoque cum sua legione Teutonica in expeditionem educitur. Ita Galli citra exceptionem Brisacum usurpabant, insuper habitis quæ cum Vinariensis exercitus ductoribus iniverant pactis. Id quod ductoribus ejus exercitus, illustri ac nobili è Germania stirpe oriundis, vehementer displicebat, factum suum sera nunc pœnitentia prosequentibus, excepto Rosa, qui se totum Gallis mancipaverat.

1640. rat. Vocabat quoque Rex Galliæ literis ad Erlachium Brisacum urbem *suam*: & monetam ibidem cudi curabat cum hoc lemmate: *Deus transfert Regna.* Cæterum ea expeditione Erlachius non solum Hohentwilæ annonam inferebat, sed & vicinum oppidum arcemque Engam expugnabat, cæsis qui restiterant; ac arcem, portasque oppidi incendebat. Eo Brisacum regresso recens conscripta militum manus vicina Hohentwilæ loca occupat, eamque eminus circumsidere instituit. Eorum conatibus observandis Erlachius ad Lauffenburgum considet. Cujus adventu territæ hostiles copiæ initio Lacum Bodamicum versus recedunt; post animo resumto Engæ stationem capessunt; unde tamen fame urgente frequentes ad Erlachium transfugiunt. Post trecenti Cæsarei quotidie in arce Stauffa stationes agere, & insidias Hohentwilanis tendere instituerant. Quo audito ducenti equites Brisaco sub Joanoe Rosa subtribuno, Reinoldi Rosæ fratre, isthuc mittuntur, quibus quadringenti pedites Hohentwilæ se adjungunt. Hi catervam hostilem statione discedentem profligant magnamque partem cædunt, quos inter Albertus Fursteobergius Comes subtribunus, multique ductores erant: duo alarum præfecti, nec pauci gregarii capiuntur. Inde Stauffa arx impetu expugnatur, omnibus qui intus erant trucidatis. Huic serum auxilium advolabant quingenti Cæsarei equites, quos Rosa alacriter invectus profligat, & ad Engam oppidum insequitur. Tribus hisce conflictibus hostes mille amplius suorum desiderabant. Reliquiæ istarum copiarum etiam ipsis provincialibus ludibrio erant; quarum manum Reichenaviæ hospitia capessentem oppidani ademtis armis ejiciebant. Inter ista Gleenius Baccharacum & Bingam Vinariensibus iterum eripiebat. Simul tribunus Wolfius, Aschaffenburgo progressus Ursellis ducentos equites incautius agentes, opprimebat. Contra Rosa à Longuevillio missus ad novos, qui ibi habebantur, delectus tuendos, Cæsareos Hocheimi opprimit; ac tamdiu detinet, quoad Balthasar subtribunus, aliique ductores; qui Ursellis capti fuerant, dimitterentur. E desertoribus quoque Cæsareis, qui è castris ad Fritzlariam profugerant, Fridbergæ præsidium ad duodecim centurias augebatur.

Cæsarei circa Hohentwilam vapulant.

19. Sept.

§. 42. Ut universus Circulus Inferioris Saxoniæ belli oneribus eximeretur, Daniæ Rex per Petrum Wibium mense Novembri superioris anni apud Rectores Sueciæ institerat. Ad hoc isti longe post excusata mora respondent; id promiscue toti Circulo annuere neque rationem belli, salutemque sui exercitus, nec situm earum regionum pati; ac Magdeburgicum & Halberstadiensem præsulatum à professis hostibus possideri. Neque aliud hac indulgentia effici, quam ut opima hosti hospitia parentur invadenda, ubi occasio arriferit. Igitur petebant, ne Rex vitio sibi vertat, si ita amicorum commodum præ oculis habeant, ut ne per id res suas destruant. Enimvero & hoc Regis Daniæ postulatum, & legatio ad Banerium eo nomine missa suspecta videbatur; quod judicarent, istos aliquid extorquere velle Suecorum armis noxium; aut negatam neutralitatem obtentui sumturos armis vocabulo tertiarum partium in Suecos arripiendis. Et ferebatur nupero Cellis conventu, cui Bremensis præsul, & Domus Holsaticæ Legati interfuerant, decretum fuisse de militia Circuli augenda. Gliscebat diffidentia, quod hinc inde per eum Circulum concursarent malevoli quidam infesta Sueciæ consilia struentes. Quorum coryphæi erant Arnheimius, & Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux; inter Principes ejus Circuli, Electoremque Saxoniæ, & Brandeburgicum, Regemque Daniæ ultro citroque commeantes. Et ferebatur Arnheimii dictum; non minus promte adversus Suecos, quam Turcas operam se navaturum. Quibus succenturiati erant Hermannus Boothius, & Vitzthumius, antea absque missione Suecia digressus; nec non Grieffenclovius Cæsaris in Polonia minister, & Gabriel de Roy Hispani negotia Glucstadii curans. Ac prodebantur ista consilia Salvio per Brunsuicensem quendam civem, ubi Boothius diversatus fuerat. Irruptionem superiore anno in Livonos factam ad Suecorum copias eo pertrahendas, ut interim Gothoburgum tentari posset. Nunc aliam irruptionem in Livoniam, ac maritima Sueciæ loca, Gothoburgumque ope Dunkercanorum agitari; ac ut eodem tempore præsidia maritimis in oppidis Germaniæ trucidentur. Quorum tamen multa inania habebantur, aut si revera struerentur, quia prævisa facile eludebantur. Et Salvius ita omnia sibi cognita passim publicabat, ut ipsi successu desperato consilia ista ultro deponerent. Sane ab ipsis hostibus Boothii tanquam odio in Suecos furentis conatus demum spretos constat. 1640.

Sueci Saxoniæ Inferioris neutralitatem abnuunt.

18. April.

Machinationes Arnheimii & Bothii.

§. 43. Luneburgici Duces, cum Banerius tractatum super neutralitate, ac propiore societate Holmiam remisisset, eo nomine ad Reginam scripserant ut Salvio aut cuipiam alteri in Germania mandata darentur; causati difficile Legatorum in Sueciam iter hiberna tempestate; revera quod præsenti rerum facie negotium hoc Cæsarem, Daniæque Regem celare vellent. Inde huic fœderi intenti aliquoties apud Salvium per literas, ac misso Drebberno sciscitabantur, num ea mandata allata essent. Qui & judicabat, seponendam nunc neutralitatem, dum propiorem cum Succia societatem struunt Duces. Simul ostendebat exemplar capitum & conditionum, quas à Suecia obtinere ac vicissim præstare vellent, negotio accelerando dum arma Suecorum adhuc florent, & antequam malevoli animos Principum ad alia consilia diverterent. Rectoribus Sueciæ quæ à Luneburgicis ferebantur, conditiones parum ad palatum erant, quod appareret, illos ad multa Sueciam velle obstringere, à mutua præstatione immunes; nec minus varia effugia eludendo fœderi sibi struere. Tum id agere, ut Suecica arma ipsorum ex arbitrio pendeant, eaque ipsi in suum emolumentum vertere possint, si placeat bello se subducturi; ac ut Suecis nihil supersit, unde copias eo tractu alere queant. Præterea ut mos Principibus Germaniæ, non solum suis ipsi copiis imperare, sed & suo jure ac placito cupiebant. Super hæc Georgius Dux per senectam infracto animi vigore ministris obnoxius, qui fere per timiditatem ancipites consilii nutabant. Reliqui etiam Principes ejus Domus ætate provecta, ut parum firmitatis illo ex fœdere speraretur. Placebat tamen tractatus non abnuere, saltem ut tempus extraherent, illosque à conjunctione cum Rege Daniæ, & formandis tertiis quæ agitabantur partibus abstraherent. Id tamen præcipue providendum ducebant, ne loca ad Visurgim è manibus amitterent, neve arma sua alieno arbitrio subjicerent; tum ut obligatio reciproca foret. In antecessum tamen Salvius Drebbernum monuerat; mirum sibi videri, quod Duces tam multa à Suecis stipulentur, ipsi contra, nisi ab hoste invadantur, & vi compellantur, movere se nolint. Ad quæ Drebbernus; solenne esse ejusmodi fœderibus defensionis vocabulum circumponere, eo melius adstruendæ istorum justitiæ. Ceterùm Georgium Ducem, ubi cum Suecia transactum fuerit, statim Guel-

Luneburgici Duces fœdus cum Suecia ambiunt.

Rectorum Sueciæ de isto fœdere judicium.

1640. ferbyto obsesso ad vim inferendam progressurum. Et quanquam Legatos ad conventum Noribergensem miserit: tamen nisi ultro sibi à Cæsare circa Guelferbytum & Hildesiam satisfactum fuerit, armis sumtis sibi consulturum. Eo fine etiam duplicem cum Landgravia tractatum conclusum; unum publicum, qui omnibus ostendi possit, super mutua amicitia, commerciisque; alterum secretum, quo sibi invicem auxilium ferre, copiasque jungere mutuæ defensionis causa convenerint. Ac nihil magis ipsum, ministrosque præcipuos optare, quam idoneam invenire occasionem à Pragensi pace resiliendi, quam nimis festinanter olim acceptarit.

Tractatus cum legatis Luneburgicis super fœdere.

§. 44. Salvius acceptis è Suecia mandatis super fœdere Luneburgico agendi, id statim istis Ducibus significat; qui licet copias suas interim cum Banerio sociassent, mensis tamen Junii principio Botmarum, Stitekium Cancellarium, & Schraderum adjuncto Drebberno Legatos Hamburgum mittunt. Tractatu cœpto nolebant Duces Cæsarem hostis vocabulo notare; aut quidquam adversus ipsum, ullumve ex Imperii Ordinibus moliri; nec super quo agitare constituebant *fœdus*, sed *conjunctionem super defensione* nuncupabant. Tum respici à se ferebant gloriam Dei; conservationem invariatæ Augustanæ Confessionis, leges Imperii, vetus inter Cæsarem & Ordines æquilibrium, ac ut concordia caput inter & membra, simul pax cum Suecia, vicinisque Regibus instauretur, ac peculiariter suæ Domus securitas stabiliatur. Inter leges hujus conjunctionis præcipua erat, ut vetera sibi hospitia inter Visurgim & Lippiam, quondam Duci Georgio sub Sueciæ auspiciis militanti assignata restituantur, una cum clientelis suis Minda, Huxtera, Corveia, Eichsfeldia, Honsteinoque Comitatu: Nienburgo, Hoya, Bleckeda, Wolfsburgo, Lemvœrda, Suecorum præsidia deducantur; Comitatus Hoyensis & Diepholtensis tributis liberentur; oppida Goslaria, Mulhusa, & Northusa Luneburgico milite insideantur. Contra Salvio injunctum erat, circa scopum fœderis & alibi Sueciæ non in appendicis vicem, sed tanquam præcipui fœderati mentionem facere ejusque dignitati, securitati, & commodis cavere, & quantum citra offensam ac suspicionem fieri possit, de ipsius satisfactione diserte inserere. Tum ut Suecia ad reducendum antiquum Imperii statum non pura obligatione obstringatur, sed quantum commode fieri possit. Præterea ut æqualis hinc inde sit obligatio, & ut Duces cum illis, quæ sibi stipularentur, paria faciant. Denique ut Reginæ potestas in exercitum, & loca ad Visurgim cumprimis salva maneant.

Luneburgicorum intentio.

Suecorum scopus.

§. 45. Cum ad discutiendam conventionis formulam à Luneburgicis propositam accederetur, id quidem facile obtinebat Salvius, ut vocabulum *invariata* Augustanæ Confessionis expungeretur; non quod Sueci quidpiam in hac mutare, aut Reformatorum placita fovere cuperent, sed declinandæ offensæ Anglorum, Hollandorumque, & Landgraviæ. Vicissim cum isti vocabulum *hostis* Cæsari tribuere nollent, Salvius demum concedebat, cum rem ipsam hæc conventio satis exprimeret. Sed præcipue circa cessionem hospitiorum & oppidorum controvertebatur, super qua Legati enixissime contendebant, Salvius autem circa quædam duntaxat annuere, de cæteris spem facere, si tempora ferant, jussus erat. Legati jactabant: Arma sua utique Reginæ probari, & conjunctione copiarum cum Banerio omnem diffidentiæ causam sublatam. Ditiones suas in angustum redactas, è quibus tot Principes sint sustentandi. Ac Cæsare Guelferbytum & vicinum tractum, à Suecis tot oppida cum circumjectis agris detineri, quorum reditus ad sex uncialium millia annua surgant. Quid militi suo superesse? Ludibrium se Catholicis debere, quod post tantum fidei specimen ne propriæ quidem ditionis tutela sibi relinquatur. Alios Protestantes, qui de amplectendis his partibus meditentur, hoc exemplo protelari. Securitati Reginæ deinceps æque cautum, nec liberum minus transitum Albis atque Visurgis fore per loca Ducum præsidiis insessa. Nullum in Sueciam istis ex locis emolumentum redundare, sed omnem proventum à præsidiariis absorberi, provincialium expilationibus præfectos locupletari, nullo in publicum lucro. Addebant; ni circa hoc caput Ducibus satisfactum fuerit, hos ægerrime id laturos, refrigeratis non parum egregiis eorum destinatis. Ne dubitaret Salvius isthoc concedere, cum tractandi facultatem citra exceptionem habeat. Contra Salvius: Mandatis suis nil amplius contineri, quam Ducibus spem facere super eorum locorum cessione mutatis temporibus, quæ isthoc nunc hautquidquam ferant. Tam arcta Ducum cum Suecia conjunctione perinde fore, Suecico an Luneburgico milite ea loca obtineantur, cum in hos æque ac illos reditus sint impendendi, nullo in fiscum Ducalem proventu. Et quia Sueci sint in possessione, cui bono hanc mutationem? Ducibus nihil accedere, Suecis plurimum decedere ademto Albis & Visurgis transitu, & nulla Osnabrugæ succurrendi via, ubi opus fuerit. Offerri quidem à Ducibus transitum; sed bellatores amare cautionem, quam ipsi præstare sibi queant; quæ precario expectantur, extra rationes haberi. Per priorum temporum mutationes, (quod tamen non exprobrandi animo proferat,) Suecos cautiores reddi; qui licet nihil de Ducibus sinistri suspicentur, altioris tamen videri indaginis, quod toto inter Albim & Visurgim tractu, & Westphalia insuper ipsi eliminentur. His & similibus de causis petebat Salvius, Legati adquiescerent in præsens; rebus in melius mutatis, & ubi per superiorem Germaniam arma proferre licuerit, Reginam Ducibus abunde satisfacturam. Legati vicissim communicationis lineam, transitumque, & receptum, si opus foret, ad ea loca Suecis promittebant, æque ac si ipsi eadem suo milite custodirent. Id modo honoris Duces postulare, ut propriæ ditionis arbitri sint, suosque cives ipsi defendant, immunes ab importunitate quæstorum, & quorundam præfectorum, ac ne diutius summam per ignominiam querelas subditorum audire cogantur, quibus medelam adferre nequeant. Ducem Augustum cumprimis elati esse animi, qui præter omnium spem mascula nunc consilia arripuerit cum Suecis se sociandi, & Guelferbytum invadendi. Si is hanc repulsam ferat, ac parum sibi fidei haberi videat, gravissimum dolorem animo concepturum. Tandem sancte dejerabant, si hoc petito exciderint, re infecta discessuros. 1640.

Disceptatio super oppidorum cessione.

Luneburgicorum rationes.

Salvii responsio.

§. 46. Salvius initio dubitabat, tractatus concluderet, an abrumperet; præsertim cum junctis jam copiis periculum in mora non amplius videretur, & Duces eousque adversus Cæsarem processissent, ut etiam Suecia haut peculiariter obstricta in bello iisdem perseverandum foret. Nec abs re fore eventum conjunctionis expectare; interea tempus alia consilia suppeditaturum, vel tractatus continuandi, vel corrigendi, aut plane tollendi. Sed Legati vehementer instabant, decretum sibi, ni mox Salvius finem negotio imponat, re infecta discedere, culpa Suecis impacta, velut quibus res parum cordi sit, postquam Duces necessitatem in partibus persistendi jam sibi imposuerint. Addebantur minæ; non defore Ducibus viam bello

Salvius tractatum concludit.

iterum

1640. iterum emergendi ni major sui ratio à Suecis habeatur. Ac intelligebat Salvius, Cæsarem & Electores denuo avocatoria mandata Ducibus misisse, ac Legatos ad Ducem Augustum destinasse, blandis aut asperis verbis istos à conjunctione Suecorum revocaturos; de quo & Daniæ Rex agere cœperat, eo facto ira & curis æstuans. Has ob causas rebus Sueciæ utilius ducebat Salvius tractatum absolvere, ac Duces bello magis implicare, quam offensos ac diffidentia plenos ad infesta consilia ultro propellere. Circa cessionem tamen oppidorum & hospitiorum, de qua nihil in mandatis habebat, id temperamenti inveniebat, ut de ista ad Reginam referret, ejusque declarationem intra sex hebdomadas pro virili pro-

17. Jun. movendam reciperet. Ita formula fœderis concipitur, hinc à Regina, inde à Ducibus ratihabenda; cui nomen suum inserere Legati Luneburgici nolebant declinandæ apud Cæsarem offensæ, si forte res secus cecidisset. Quo fine etiam postulabant, rem hanc accurato silentio tegi. Et ipsi Salvio id secreto habendum videbatur, tum ne Cæsar conventionis leges cognosceret, tum præcipue ne Galli foedus cum Suecis segnius curarent, si intelligerent, hosce jam hac conventione ad bellum persequendum obligari. Et eam ipsam ob caussam suspicatus fuerat Salvius, Reginam hoc fœdus non ante ratihabituram, quam cum Gallis esset transactum; idque Legatis diserte denuntiabat, etsi ipsis instantibus breve tempus ratihabitioni foret præscribendum. Id quod ipsi solida ratione niti agnoscebant. Stuckius Cancellarius torque quingentorum coronatorum donatus, & annua pensione autoratus est, quod penes ipsum consiliorum moderamen foret. Nec Drebberno opera sua sterilis abibat.

Luneburgici ratihabitionem urgent; quam Sueci differunt.

§. 47. Vix dies ratihabitioni dicta cesserat, cum repetitis literis ac missionibus Duces Salvium fatigant super ratihabitionis permutatione, ac declaratione de cedendis oppidis & hospitiis; præcipuo Drebberni studio, qui multis demonstrabat, quanti momenti Suecorum rebus hæc Ducum accessio sit, ac ne iidem diutius in suspenso habeantur. Se metuere, ne horum consilia alterentur, ni citra moram obligatione stringantur. Nam Cæsarem, Electores, Archiducem Leopoldum, Daniæ Regem vehementer urgere, ut copias suas à Suecis dissocient. Ast Rectores Sueciæ quanquam Salvio facultatem foedus concludendi contulissent; tamen quia facies rerum interea mutata fuerat, maluissent id negotium fuisse dilatum. Nam uti antea isthoc tractatu Duces ad arma secum in Cęsarem jungenda pertrahere voluerant: ita nunc dispiciendum erat, quomodo ex ea conjunctione fructus capiendus esset. Pręcipue maluissent, tempus ratihabitionis non ita fuisse arctatum, cum talia Duces postulassent, per quæ res Suecorum in Germania plane everti possent. Ac sane ista societate parum adhuc profectum erat, ambiguis eorum animis, & parum constantiæ promittentibus. Ac multi suspicabantur, ideo de Minda & Halberstadio istos contendisse, ut iis locis redditis lautiores sibi à Cęsare conditiones emerent. Ipse quoque Banerius optabat, non adeo à Salvio festinatum fuisse, nec tam liberales conditiones indultas, quod isti ita difficiles se apud exercitum gererent, subinde jactantes, tractatu nondum ratihabito rem sibi in integro esse, nec quidquam obstate, quo minus ampliora offerentibus aurem præbeant. Ac de Augusto Duce Cæsarei ministri gloriati fuerant; ipsum recentibus literis de constanti suo in Cæsarem cultu testatum: nec Clitzingio eousque progredi in mandatis datum, qui facti istius nomine causam sit dicturus. Igitur non consultum videbatur tam multa Ducibus concedere, & tantis se commodis exuere, an- 1640.
tequam de eorum constantia magis cautum foret. Ne tamen iidem statim offenderentur, placebat ratihabitionem extrahere, quoad pateret, quam isti consiliorum viam insisterent. Et quia animo prospiciebant hanc societatem parum fore diuturnam; igitur quantum ex tempore fieri poterat, eadem frui in lucro habebant. Interim spes fiebat ratihabitionis brevi secuturæ, blandisque iidem verbis demulcebantur, ni adversas partes transirent. Ac plausibilem moræ colorem præbebat fœdus Gallicum tunc renovandum; cujus utilitas prolixe deducebatur: provincias Imperii fere vastatas, Protestantes ad paupertatem redactos, ut ad bellum continuandum parum conferre queant. Causæ communi plurimum decessurum subtractis subsidiis Gallicis. Circa adstringendas fœderis Gallicani leges nunc laborari; si Galli animadvertant, eo tractatu Suecis bellandi necessitatem impositum, spem subsidiorum augendorum perisse. Reginam non minus fœdus implere, quam ratihabitione permutata. Quin è dilata oppidorum cessione Duces eum fructum capere, quod tanto plus copiarum in campum educere queant rem præsenti tempori cumprimis necessariam. Quod si redditis hisce locis exercitui Suecico facultas adimatur his oris subsistendi, Banerio facile in mentem venire posse, ut in Silesiam se conferat, ubi de receptu ipsi sat cautum sit. Quo digressio quantum periculi ipsis instet, non obscurum esse. Reginam nihil, quod ipsorum sit, detinere velle, quamprimum tempora, & propria eorum salus admittant. Magis curandum ipsis de amoliendis hostibus, quam amicis, ac de Guelferbyto vitalibus provinciæ incumbente, quam de limitaneis locis, quæ à Suecis in istorum usum custodiantur. Fœdere Gallicano perfecto Ducibus longe commodius satisfieri posse. Istas rationes Duces rejicere non poterant; qui certo sibi persuaserant, Salvio jam Hamburgum ratihabitionem transmissam. Quem errorem is ipsis hautquidquam adimebat, neque affirmans, neque abnuens, ne mutandis consiliis ansa ipsis præberetur: & ut crederent, ob solum fœdus Gallicum ratihabitionem differri.

Luneburgici rem urgent.

§. 48. Nec tamen eo secius Drebbernus subinde Salvium obtundere; Suam fidem, cum ipse circa hoc negotium inprimis satagerit, in aulis ob hasce moras labefactari. Ni Duces fœdere innectantur, facile eosdem Ratisponæ ad alia consilia pertrahendos. Et palam voces impatientiæ plenas jam jactari: Gallicum fœdus obtentui sumi; cæterum veram morarum causam à diffidentia esse, & quod Ducibus loca petita Sueci concedere nolint. Salvius contra ostendere; Luneburgicam conventionem ad communem usque pacem porrigi. Nunc autem cum Gallis disceptari aut super fœdere in triennium duntaxat prorogando, aut super augendis subsidiis; quorum utrumque inane sit futurum Luneburgico fœdere ratihabito. Neque tamen diffitebatur scrupulum suis injici per frequentia literarum commercia, & quod Duces Suecis inconsultis Ratisponam legatos miserint, ac de fide & cultu suo in Cęsarem prolixe testentur: quę omnia cum amicitia & auxilio Reginę promisso parum quadrent. Drebbernus inde censebat; circa Mindam Duces facile remissuros, modo cautum sit, eam secuta pace ipsis tradendam, ac interim præsidium Ducibus quoque fidem suam obstringat. Nienburgum ante omnia hisce cordi esse, præsertim Cratzensteinio præfecto ita inhumaniter in provinciales sæviente: quo reddito Reginæ utique nihil decedere. Duces de conjunctione copiarum consensisse, ut laxioribus hospitiis potirentur; nunc arctioribus limitibus ipsos circumscribi. Et habebat sane ista res difficilem

1640. disceptationem. Nam si injecto foedere Banerius istis oris discederet, metus erat, ne Duces separatim cum Cæsare transigerent. Idem periculum imminebat, si ratihabitio foedere de oppidis abnegaretur, quibus Duces vehementer inhiabant. Ea autem his temporibus tradere anceps erat. Unde ipse Drebbernus id temperamentum proponebat; ut Regina foedus ratihaberet; sed super cessione locorum cum Luneburgicis tractandi potestatem Salvio daret, quantum ista salvis Suecorum rebus fieri possit. Id quod satius fore, quam Duces citra obligationem relinqui. Id consilium Salvio haut displicebat. Nam & effici hac ratione poterat, ne Duces Ratisponæ Cæsareis partibus accederent: & sufficere videbatur, si ratihabitionis instrumentum ostenderetur dilata traditione, quod cum Gallis convenisset. Tractatus autem super cessione locorum pro lubitu extrahi poterat, culpa moræ etiam in Duces devoluta. Igitur super hoc temperamento diligenter ad Rectores Sueciæ relaturum se pollicebatur.

Temperamentum proponitur.

§. 49. Februario mense à Landgravia Vultejus Hamburgum ad Salvium mittebatur; qui multa testatus de cupidine istius in arma adversus Cæsarem erumpendi, dolere eidem magnopere ferebat, Wolfium legatum, quem ipsa super foedere in Sueciam miserat, tamdiu detineri. Quas inter moras agendi tempora elabi, nec quid sequendum sibi sit constare; ejusque tarditatis causas nosse cupere. Salvius studium Landgraviæ laudare, modo tandem aliquando res serio agatur, & dictis facta respondeant. Hassos multis annis otiosos desedisse; ac tempus jam esse, ut se movere incipiant. De Wolfii mora se nescire, nisi quod forte, quæ ab ipso proposita sint, maturam deliberationem desiderent. Esse Suecis causas, quare Hassos suspectos habeant. Tractare ipsos ut tractent, & in infinitum rem extrahant, ut ab omnibus quorum interest colantur: interim lautis hospitiis gaudere, temporibus imminere, ac faventibus Suecorum armis, horumque periculo commodis suis velificari, consilia pro tempore capturos; omnia sinistris opinionibus excitandis valde idonea. Unde mirum non esse, si Sueci circumspecte cum ipsa agant. Addebatur, Hassos tractatibus Moguntinis firmiter inhæsisse, cum isto Electore amicitiam diligenter coluisse; Piccolomineo & Hatzfeldio cum possent, non obstitisse, quo minus totam belli colluviem in Banerium effunderent. Interim Suecorum hospitia hinc inde intercipere. Isthæc tamen non publice jussum disserere. Alias negotium hoc diligenter in Suecia commendaturum. Hortabatur demum, Landgravia suum, & Imperii statum expenderet majori quam Sueciam periculo obnoxium. Si Banerius cladis quid accipiat, sensurum, quo loco res suæ versentur; nec alteri quam sibi ipsi causam suorum malorum imputare posse. Ad quæ Vultejus: Nec alias Wolfio conditiones datas, quam ab ipso antea in Frisia nomine Reginæ propositæ fuerint. Causas suscepti cum hoste tractatus Landgravium quondam Oxenstiernæ Magdeburgi adprobasse; quo hostis impetum à se averteret, cum subveniri tunc ipsi non posset. Quod autem post temporibus in melius euntibus in arma non eruperit, Gallos in culpa esse, qui novam remoram injecerint, dum Reformatis sacris cavere abnuunt. Moguntinis tractatibus non potuisse renuntiari, antequam cum Suecis & Gallis convenisset: ita tamen frigide id negotium eam tractasse, ut adversa pars non obscure conjicere posset, quid ipsa animo agitaret. Piccolomineum sistere penes se non fuisse. De interceptis hospitiis negabat, aut excusabat. Ceterum ita frequenter super Wolfii reditu sciscitabatur, ut Salvius non dubitaret, quin si is gratum è Suecia responsum reportaret, Princeps illa serio rem aggressura esset. Præsertim cum promitteret, se Melandrum dimissurum amicis suis suspectum, si modo Regina scripto id à se postulare velit. Id quod tamen Rectoribus Sueciæ hautquidquam è dignitate videbatur. 1640.

Cum Hassis acta.

Salvius de Landgravia queritur.

Vultejus eam excusat.

§. 50. Interea Georgium Luneburgicum Ducem foedere sibi innectebat Landgravia; & cum audiret Lamboium in Juliacensi provincia hospitia sibi sumsisse, multum indignante Palatino Neoburgico ad arma in Cæsarem sumenda hunc stimulabat. Cum Gallis quoque super foedere tractabat, cui absolvendo Estrada Comes in Batavis adpulerat. Ubi tamen remoræ nonnihil injiciebat caput circa sacra Reformatorum, dum Landgravia à Rege stipulari cupit, ne pax fiat, nisi sacris illis in Imperio cautum sit. Id quod Galli eo colore abnuebant, quod legibus Imperii duplicia tantum sacra permittantur; Reformata autem huc usque non nisi connivendo tolerata sint. Super qua re cum Avauxius ad Salvium referret, huic ista exceptio intempestiva, & paulo durior videbatur; quod Reformati semper jactarint, pro libertate conscientiarum sibi pugnandum fuisse, & sub Augustana Confessione comprehendi velint, litem quantumvis moventibus Theologis; quam hoc tempore non tangere consultissimum fuerit. Unde potius pactis Wismariensibus inhærendum, quibus cavetur, omnia tam in sacris, quam civilibus in eum statum reponenda, qui ante bellum fuerat, ad pacis tractatus rejecta disceptatione, permittenda an toleranda sint Reformatorum sacra. Quod monitum secuti Galli foedus cum Landgravia absolvunt, quo de resumendis armis conveniebatur; ac ratihabitione utrinque permutata eidem centum quinquaginta millia uncialium Amstelodami numerant. Capita ejus foederis erant, ut Landgravia cum exercitu septies mille peditum, ter mille equitum bellum continuet communicatis cum Gallia & Suecia consiliis. Quæ loca ceperit; hosti ne reddat, nisi cum consensu Regis. Ut Regi Galliæ, & Reginæ Sueciæ liceat in pacem relictis hostibus ad ipsorum partes transire velint; quæ pacta Landgravia observare teneatur, modo muniatur, ut tamen non teneatur restituere loca, quæ jam obtinet, nec contributiones suas imminuere. Nec Landgravia quid circa sacra Romana & reditus sacerdotum novet contra statum anni 1618. nec Rex circa sacra Protestantium. Si Gallicus exercitus necessum habeat intrare Hassicam ditionem suppeditentur cibaria, si diutius manendum sit, suo argento vivat. Ne cum Rege Hungariæ tractatus pacis aut induciarum ineat, excepto in unum mensem si necessitas exegerit, nec menstruas illas inducias renovet absque consensu Regis. Landgravia suos Legatos mittat ad loca conventa tractatuum pacis mediante Papa suscipiendorum, ac quantum penes se conventa præstet, Rege idem facturo, & ut ipsius Legatis caveatur curaturo. Idem Rex Landgraviæ quotannis ducenta octoginta uncialium millia Amstelodami aut Hamburgi solvat, & præterea ducenta viginti millia instruendo eo melius exercitui, modo statim in arma erumpat. Rex eandem foederi, quod cum Anglo facturus est, & foederi cum Hollandis recipi curet. Si Landgravia vi hostium ditione expellatur, receptus ipsi in ditione Regis sit honorificus, quoad restituta sit. Pensionem quam Landgravius pater habuit, filius quoque percipiat. Si Landgravia infelici prælio exercitum amiserit, Rex ad eum reparandum connitatur; ac se principalis ipsius munitio obsideatur, idem ad eam liberandum incumbat. Guarantiam futuræ pacis Rex ad decem annos præstet. Landgraviæ integrum

Landgravia socios belli quærit Luneburgicos & Gallos.

1640. grum sit cum aliis quoque tractare de armorum conjunctione & neutralitate, salvo tamen hoc fœdere, quod durabit, quamdiu bellum fuerit. Denique Rex cum omnibus suis tractatibus includat.

Nec tamen illa pacem adspernari videtur. 14. Mart. Nec eo secius illa ad literas Electorum Norberga missas respondebat: Quo minus transactio Moguntina perficeretur, non per se, sed per Cæsarem stetisse, qui caput, quo sacris cavebatur, confirmare abnuerit. Nec peculiari pace patriæ, suisque ditionibus consuli. Ad communem potius pacem, pristinumque Imperii statum instaurandum incumberent, ut exteris belli prætextus adimatur. Quo fine legatos Norbergam missura sit, ubi tuti itineris literæ dentur; simul cum exteris Regibus

Tractatus cum Suecis extrahitur. acturam, ut æquas pacis leges admittant. Redierat post è Suecia Wolfius Legatus: cujus responsum etsi Landgraviæ non satisfaceret; non eo minus tamen copias Banerio conjungit. Mittitor inde Hamburgum in Vulteji locum Deichmannus Cancellarius, qui de constantia Landgraviæ ad communem usque pacem ample prædicabat, multis Melandrum incusans, qui diffidentiæ causam dederit, ac per socerum suum Baronem de Effern multa sinistra de Landgraviæ & Luneburgicorum destinatis in Sueciam scripserit, discordiæ inter ipsos serendæ: & eam ob causam inter alios Melandrum exautoratum. Idem post tam apud Salvium quam Avauxium legatos Ratisponam missos defendebat. Quod uti fœderi repugnans Avauxius arguebat; ita & Salvius in suspicionem idem valere ostendebat. Qui tamen non eo minus Banerio suadebat, cum hic dubitaret, num legatis istius Ratisponam ituris tutum iter concederet; velut ultro indulgeret, quod impedire, aut citra offensam negare non possit: ut tamen scripto caverent, nihil ab illis in fraudem Sueciæ actum iri. Mox denuntiabat Deichmannus, Vultejum Legatum in Sueciam mittendum dudum agitato fœderi absolvendo. Quem tamen Ratisponam ivisse excusabat, quod alius ei legationi obeundæ idoneus præsto non fuisset. Nec alium tamen defore, qui in Sueciam legatus eat. Sic illa Sueeicas quidem partes aperte sequebatur, ut tamen peculiaria sibi consilia clam fovere videretur.

Tractatus circa fœdus commune evanescit. §. 55. Negotiatio circa fœdus commune cum Anglis tot per annos inani studio agitata jam tandem in nihilum desinebat. Excusabat Rowius detentionem Electoris Palatini, & quod exitus Parlamentorum per tria Regna Britannica expectandus foret. Sed quia adparatus armorum qui tunc terra marique in Anglia fiebant, multorum animos adverterant, Salvius quid spei metusve isti

Rowii de armis Anglorum ratiocinium. præberent, è Rowio sciscitabatur. Hic igitur negare, bello Germanico ullum inde levamentum sperandum, quod ne volente quidem Rege Ordines permissuri sint. Stare sententiam Anglo Germanicas res non ulterius tangere, quam ut milite & pecunia Palatinum sublevet, si Vinariensis, aut alterius exercitus imperio potiri queat: sed de illo auxilio agi non posse, quamdiu is custodia detineatur. Galli contra suspicabantur, in se forte ea arma parari, non quidem ob Palatinum, & si ejus liberatio obtentui posset sumi, sed ut gliscens nimis eorum potentia coërceretur. Et auxerat suspicionem Velada Marchio ab Hispanis in Angliam missus, insuetato se splendore jactans. Negabat tamen Rowius illa arma Gallos spectare. Anglis quippe bello idoneam causam non esse, & Galliam armis nunc instructissimam; quæ ab Anglis lacessita, forte raptim cum Austriacis ac Hispanis pace facta totam belli colluviem in Angliam effundere possit, nunc etiam maritimis viribus succincta. Sed nec ad Hollandos pertinere istos paratus. Eam Rempublicam cumprimis Angliæ sua incunabula debere. Conjunctis Angliæ & Hollandiæ maritimis viribus utramque tutam fore; ubi hæc ab Anglis subversa fuerit, hos quoque simul ruina involvendos. Conditorem Reip. Batavicę Wilhelmum Arausionensem duas regulas velut testamento reliquisse, à quibus Hollandi hactenus gravissimum per errorem discesserint: Amicitiam Gallorum Hollandis utilem, Anglorum necessariam esse. Ac fuisse olim tam arcte illos Angliæ innexos, ut Anglicus Legatus summo Reip. ejus consilio tantum non præesset. Alterum, ut Hollandi bellum terra arcuisse contenti, mari idem inferrent. Nunc Hollandos verso rei ordine opes sumtuosis oppidorum obsidiis prodegisse, conflato insuper grandi ære alieno, cujus usuræ prope reditus ipsorum æquent: quo ipso vires eorum valde debilitari, gliscentibus contra Dunquercanis & Gallis. Quæ Hollandorum errata ipsi quoque Angliæ fraudi sint, invalescente Gallorum & Hispanorum potentia, Hollandis languentibus. Consilia Anglorum eo spectare, ut Hollandos amica ratione sibi innectant præstandæ securitati maris & deducendis ad æquilibrium vicinorum viribus: de quo nuper Hollandorum Legato Arsenio leges proposuerint. Igitur non nisi ad Scotos illa arma pertinere, quibus Rex amice alias cum ipsis transigere cupidus, terrorem incutere velit, ne iidem armis suis quid Regi extorsisse videantur. Alias Rowius iste odium in Gallos non dissimulare, ac Salvium monere; caveant Sueci, ne à Gallis sibi imponatur. Anglis quidem non displicere, Suecos cum Gallis arcta societate jungi, quod nulla alia spes sit Palatinum restituendi. Sed his solenne esse fœderibus ludere; ac jam separatos tractatus inter ipsos ac Cæsarem agitari, mediante Bavaro. Tandem vetus votum repetebat de uniendis Evangelicis; præsertim cum statui Principum Germaniæ exitium intentari adpareat, ni mature obviam eatur. Sed tot capita diversis studiis ac commodis ducta vix in eandem sententiam cogi posse. Post Rowius invitante Daniæ Rege *7. Febr.* Glucstadium abit, uti ferebat moderationem vectigalium pro Anglicana natione in freto Oresundico obtenturus. Sed prudentiores judicabant, de fœdere inter Hispanos Anglos ac Danos agitari. Id sane dubium non erat, arcana commercia Dano cum Hispanis intercedere, Penzio subinde Regi inculcante, ut Hispanica societate Suecorum vires libraret: ac prohiberet, ne illi Pomerania potirentur certissimo cum Daniæ exitio. Talia tamen constanter abnuere Rowius; sed Angliæ potius cordi esse, cum Suecis, Danis, atque Hollandis fœdere jungi combinandis Protestantium viribus. Tandem iste circa finem Martii à Rege in *Rowius in Angliam revocatur.* Angliam revocabatur; quo ipso & Rustorfii Palatini Legati mandata expirabant. Qui licet Rowius magnam indignationem præ se ferre videretur acresque querimonias eo nomine moveret; tamen censebat, Anglos in sinu gaudere colorem se invenisse commune fœdus declinandi. Manebat tamen Rowius ad mensem usque Majum, ac valedicens Salvio Gallorum consilia denuo suspecta reddere conabatur, de statu Protestantium Coloniæ pro lubitu Catholicorum decernendum, cum Suecis Lubecæ in speciem agendum, iisque Coloniæ decreta obtrudenda. De se dubitabat, Coloniam ipse mittendus, an vero tractatibus cum Hispano Legato Londini super Anglicano matrimonio adhibendus sit. Quod tamen irritum fore confirmabat, Hispanis eadem ludibria recepturis, quæ antea Anglis in pari causa intulerant. Cæterum de Regis sui in Protestantium causam studio prolixe testabatur, culpam irriti fœderis in fata temporum & fraudes Gallorum referens. Nec tamen

1640.

men tractatus plane abrumpere, sed tantum incommodiora tempora differre videri volebat. Enimvero quo minus de isto postea cogitatio susciperetur, intestinæ per Britanniam turbæ prohibebant.

Elector Palatinus in Gallia iterum dimittitur.

§. 52. Interea temporis de liberando Palatino agebatur, quem Galli jure à se detineri jactabant. Nam antequam ex Anglia discederet, cum ipso & Angliæ Rege Galliæ Regis nomine actum fuisse de Vinariensi exercitu eidem certis sub legibus tradendo. Sed Hispanorum instinctu ipsum in potestatem redigere eum exercitum instituisse una cum Brisaco, & aliis oppidis à Bernhardo Duce occupatis, ut eorum restitutione suum sibi Palatinatum redimeret. Quæ consilia ipse Leicestrius Legatus Anglicus improbarit.

21. Jan.

Cæterum elusis Palatini destinatis, Chavignius ultro Grotium monebat, cum nondum è Suecia Reginæ literæ essent allatæ, ut circa illum liberandum operam navaret. Ac ut gradatim procederent, ministri Gallici, primo proponebant; Lutetiam accedendi facultatem fore, si scripto profiteatur; se nihil circa exercitum Vinariensem conari voluisse Rege invito, nec deinceps adversus Galliam quidquam tentaturum. Utique Grotius atque Leicestrius fidem suam interponant, eum citra Regis consensum Lutetia non excessurum. Sed Grotius oblatam cautionis formulam adspernabatur, quod Galli innuerent, Vinariensem militem Regis Galliæ fuisse: nec minus Leicestrius fidejussionem abnuebat. Mox eum innotuisset, è Suecia Grotio injunctum pro Palatino agere, arctiore is custodia sepiebatur, ut forte duriorem ab ipso cautionem

18. Febr.

extorquerent. Allatas è Sueciæ literas solenni admissione Grotius reddebat, quas ipse apto movendæ miserationi sermone prosequebatur, facunde memorans de veteri splendore Palatinæ Domus, felicissimis terris inclutæ, quæ primo loco inter seculares Imperii Principes, ac per interregnum vicaria administratione gaudeat; quæ nunc sine terris, sine populis, vaga, & extorris apud exteros agat. Eandem maximum erga Galliam studium semper ostendisse, ac jus Henrici Magni ad regnum, quod ipsi per summam injuriam controversum fiebat, pro viribus defendisse. Austriacos eidem semper fuisse infestissimos, qui & nunc secundum ejus Domus principem captivum detineant, & huic perpetuam custodiam optent. Contra ejus liberationem Protestantibus per Germaniam, multisque aliis fore gratissimam. Cumque Rex in misericordiam pronus excepisset; causas se habere hujus facti; se huic Principi optime voluisse: Grotius reponebat, si quid secius factum sit, ætati imputandum, & quod non optimis consiliariis uteretur: commodissimum fore ad instaurandam amicitiam præterita oblivione delere. Leicestrius contra ab Anglo in mandatis habebat nihil pro eo agere, antequam liber esset, velut metu ejus liberationem extorturo; Gallis parum curantibus circa intestina mala frustra laborantem.

14. Mart.

Tandem Chavignius intempesta nocte Electorem è Vincennarum arce Lutetiam in Leicestrii domum adducit, ut ibi moraretur, quoad Joanne Casimiro Poloniæ Principe digresso in domum transiret, qua legati extraordinarii solent excipi. Obstrictus tamen manebat è Gallia non discedere, nisi Regis consensu. Splendide hinc habebatur, impensis è publico in dies singulos mille quingentis libris; & quanquam Electoris titulo negato, majore quam Joannes Casimirus honore habeba-

21. Mart.

tur. Literis ad Reginam Sueciæ Rex profitebatur, etsi causam habeat eum detinendi, in ipsius tamen gratiam eundem dimittere. Quo nomine Regina Bohemiæ, & Elector Reginæ gratias agebant; indignantibus contra Anglis, quod is scripto se Gallis obstrinxisset. De cætero circa restitutionem istius Galli nihil movebant causati, se expectaturos, quid Angli pro ipso facturi sint; honesta in speciem excusatione, quod satis nossent ob intestinas turbas istam nihil facturam. Hamburgi propositum fuisse, quid ab ipsis desideraretur; eam sententiam adhuc stare. Tandem Electori permissum est, quo vellet proficisci: retinuit tamen Rex cautionem, quam iste in carcere scripserat, se contra commoda Regis Galliæ nihil facturum. 1640. 15. Jul.

Negotiatio circa prorogationem fœderis Gallici.

§. 53. De prorogando fœdere Gallico Avauxius subinde apud Salvium instabat; quo fine & Rorteus è Gallia Hamburgum missus erat. Uterque tamen rogabat id secreto haberi, ne Cæsarei idem rescifcentes omnem lapidem moveant Suecos inde retrahendi. Postulabant autem Galli fœdus non ad certos annos prorogari, sed quoad bello finis per communes tractatus foret impositus, & non aliis legibus, quam quæ Wismariæ & Hamburgi quondam convenerant. Ast Sueci novo tractatu opus esse censebant, & leges fœderis hinc inde plenius declarandas; quod præteritis annis nonnulla admissa sint, quæ curatius adstringi mereantur. Inter quæ præcipuum erat, quod Galli ne tentarint quidem in ditiones Cæsaris penetrare, quin Vinariensem insuper exercitum corruperint, ac in diversa abduxerint, cum commune periculum longe aliud desideraret. Ab isto exercitu capta Gallos sibi solis usurpasse, velut ea non Sueciæ quoque & fœderi Evangelico quæsita forent. Subsidia die convento non soluta. Conditionem belli ac provinciarum, in quibus illud gerendum, interea valde mutatam, hisce vastatis & exhaustis, ut exercitus longe majore cum molestia nunc, quam antea, sustentari queat. Majore autoramento nunc militem conduci. Unde oneribus gliscentibus subsidia quoque augeri par esse. Quæ omnia in antecessum definienda, ne deinceps quid difficultatis oriatur. Extare quoque duo fœderis instrumenta Wismariense & Hamburgense; de quibus dispiciendum, num in unum compingenda ac præsenti tempori accommodanda, an eodem confecto tertio duntaxat declaranda & confirmanda sint. Salvius cum crederet Gallis petito subsidiorum augmento suspicionem injici, ac fortasse ipsos ad separatam pacem permoveri posse, quæ sibi mandata forent dissimulare, ac conventum Ordinum Sueciæ obtendere; ratus sat spatii superesse præscripta sibi proponendi: interea tempus consilia suppeditaturum. Contra Galli suspicabantur, quia Sueci hoc negotium ita frigide gerebant, ac Cæsarei de communis pacis tractatu conticescerent, istis secretam cum Cæsare negotiationem agitari; eoque Salvium tanto acrius urgebant. Sed cum soluto Ordinum conventu color tergiversandi expirasset, ac Rectores Sueciæ judicarent, ipsius solicitudinem inanem esse, Gallis ita profunde bello immersis ut haut facile eo se explicare possint; hisce ita acriter instantibus initium utique erat faciendum.

Sueci fœderis leges declarari cupiunt

Salvius postulata sua oblique insinuat.

§. 54. Ac primo placebat postulata magis innui, & conjectanda Gallis relinqui, quam distincte exponi. Quo fine exaggerabatur onus & periculum Banerio in Bohemia incumbens, socordia aut securitas, Gallorum Piccolominei iter non sistentium, ac nihil in Cæsareos ditiones tentantium. His & similibus actibus fœderi vim fieri, ut Rectoribus Sueciæ, quantumvis ad continuandum fœdus pronis, vix constet, quid faciendum sit, nisi rebus istis medicina fiat. Et quia Gallici Legati denuntiaverant, licet verbis in prorogationem fœderis consentia-

tur,

1640.

tur, tamen se reipsa foedus recusari judicaturos; si super ulla ejusdem lege interpolanda verba fiant; late demonstrabat, opus utique esse præmissa aliqua declaratione, ac in quibusvis fœderum renovationibus moris esse veteres leges pro re nata præsentibus temporibus adaptari. Galli quæ objiciebantur, quantum poterant excusare, diligenter se in Galliam scripturos, ut de quibus Sueci querantur, deinceps emendentur. Subsidia vero nullo modo augeri posse ob immensa, quæ Galliam premant, onera; provincias magis nune quam antea exhaustas, cives frænum mordere. Quin deliberatum fuisse diminuendis subsidiis, quia prorogatio tantum fœderis, non mutatio quęratur, placuisse summam semel conventam retineri. Inter quos sermones Rorteus aliquando incalescens jactare: quia Suecos adpareat negotium extrahere, Gallię vitio verti non posse, si mature sibi consulat. Interdum contra cœpare Galliam haut eo minus bellum acriter persecuturam, etsi Suecis fœdere excuntibus, velut illis subsidiis Ragozium ad arma permoturam.

Galli correctionem fœderis abnuunt.

§. 55. Cum ita negotium circa fœdus prorogandum difficultatibus involvi sentirent Galli, de induciis movebant, super quibus Pontifex tam in Gallia, quam apud Cæsarem & Hispanum instaret: in quas Rex ipsorum pronus sit, non tamen nisi in annos decem aut duodecim. Reginam quoque Sueciæ ab iis se non abhorrere, per Grotium declarasse. Et modicum duntaxat discrimen esse circa subsidia interim præstanda. quæ ad trecenta uncialium millia jam auxerint. Non plus tamen per inducias quam Pomeraniam & Lotharingiam posse retineri. Salvius nova sibi mandata expectanda excusabat, cum diu induciarum mentio facta non sit. Sibi tamen non persuaderi consideratis induciarum incommodis, Reginam in tam jejunas conditiones consensuram. Circa Colmariensem tractatum cum Vinariensibus ipse Rex ad Reginam scripserat; quas literas Avauxius Salvio in Sueciam mittendas commendabat. Dolorem hinc præseferebat, quód Jacobus Gardius, & Axelius Oxenstierna Secretario Gallico id factum acerbe exprobrassent. Ac fatebatur à ministris Gallicis erratum, sed Regis ac Cardinalis nullam culpam esse; Petebat no ista res sinistre capiatur; ac periculum nonnullum inde metuebat; quod in universum omnes Germani id factum improbarent. Etsi ista in speciem dici adparebat, nec Gallis id factum emendandi animum esse. Rorteus inde in Sueciam digressus apud Rectores super prorogando fœdere proponebat, ut tamen omnia prius conventa manerent præter tempus fœderis, quod ad finem usque belli sit porrigendum. Huic declarabant Rectores Sueciæ: fœderi prorogando se paratos; sed cum tempora mutata sint, ac nonnulla explicatione indigeant, à se deputandos qui cum ipso tractent. Is excipiebat; cum Rex nihil mutari velit, mandatis ipsum instrui non fuisse visum. Si tamen tractatu opus utique judicent, cum Hamburgi posse suscipi. Quod & ipsum Rectoribus Sueciæ placebat qui idonea se Salvio mandata transmissuros pollicebantur.

Deinde induciis à Gallis proponetur.

Tractatus Colmariensis ab iisdem excusatur.

Rorteus paria apud Rectores Sueciæ proponit. 19. Maji.

§. 56. Cæterum capita super quibus tractandum Rectoribus Sueciæ videbatur, hæc erant: ut Galli deinceps majore vi quam hactenus bellum in superiore Germania gererent, ac valido cum exercitu per Sueviam & Bavariam in ipsam Austriam penetrarent: ne inducias cum Cæsare aut Hispano in Germania aut Italia, aut ullibi inirent: extrema sua in pace postulata sibi secreto aperirent: exercitum Vinariensem, & loca ab eodem occupata sibi satisfacerent: ac subsidiis insigne augmentum adderent. Sed quia annus adhuc fœderi superat, haut noxium videbatur negotium extrahi, si forte interim aliquid obtineri possit. Quod si nulla spes meliorum conditionum esset, sat mature remitti, ac pro lubitu ad conclusionem perveniri poterat. Salvius igitur lentius rem gerere, ac primo causari, Rorteum sine dubio cum Rectoribus Suecię acturum. Avauxio tamen acrius instante tandem ista capita proponebat, etsi circa augmentum subsidiorum certam summam non exprimeret, quo novæ propositionis materia esset. Cui statim Avauxius, nihil super hisce in mandatis se habere, sed non nisi de fœdere ad finem belli iisdem legibus prorogando. Nihilominus velut privato nomine disserere. De bello in Cæsaris ditiones transferendo non difficulter probatum iri, quantum fieri possit. Inducias in Italia cum Hispanis bellum Germanicum non spectare, ac salvo cum Suecis fœdere Gallis pacem aut inducias cum Hispanis facere integrum esse. Neque tamen ita longas inducias conclusas, ut copiæ hostiles ex Italia in Germaniam transferri potuerint, nec tales deinceps incundas. Quod si tamen Sueci in partem belli Hispanici venire velint, æqua peti; alias id non facile à Rege postulari posse. De hoc tamen haut ægre conventurum. Leges pacis se communicaturum, si Sueci idem faciant. Circa publicas pacis conditiones nihil dissensionis esse nisi forte circa restitutionem Domus Palatinæ, quæ in Galliis difficillima habeatur, nec credi illam in statum, qui antea bellum fuerat, reponi posse. Privatam utriusque Regni satisfactionem æquandam: si Suecia totam Pomeraniam deposcat, Gallos quoque totam Lotharingiam postulaturos; si parte istius Sueci adquiescant, & Gallos hujus parte fore contentos. Vinariensem exercitum post Norlinganam cladem dilapsurum, aut per Palatinum in privatos usus adhibendum, à Gallis servatum ultro Suecis imputabat, qui nunc æque ac antea Suecis obstringatur, & in usum causæ communis militet. Loca occupata non minus Sueciæ quam Galliæ inservitura ad idoneas pacis conditiones hosti extorquendas. Gallicorum duntaxat ministrorum culpam fuisse, quod transactione Colmariensi Sueciæ mentio facta non sit. Sed ut subsidia ad eam mensuram, qua Vinariensi & Hollandis data sint, augeantur, iniquum esse, ac fieri nullo modo posse. Nam Suecos paribus auspiciis una cum Gallis bellum gerere: istos à Gallos in accessorii loco haberi. Suecis quæ promissa sunt accurate solvenda; ita exactam solutionem factam. Denique facultates Galliæ id non ferre. Ad quæ Salvius: Reginam hoc postulato libenter supersedere voluisse. Sed quia Suecia diuturno bello sit exhausta, & Germania vastata, Galliam contra opes non deficiant: cujus quam maxime intersit Suecicom exercitum servari fartum tectumque; ideo confidere se, Regem communi causæ non defuturum. Neque isthoc velut ex debito postulari, sed ne tanta rerum moles defectu sumtuum ultro collabatur. Avauxius cum nec subsidia augeri posse, nec de hisce rebus quidquam sibi mandatum constanter ingeminaret, de istis in Galliam se quam diligentissime relaturum promittebat; ut tamen spem non faceret aliquid impetratum iri; sed potius metuere se ferret, ne isthæc postulata recusati fœderis loco accipiantur. Salvio contra asseverante, Reginam æterno fœdere Galliæ innecti cupere, quantum rationes Regni sui ferant. Ita diu negotium istud quiescebat, Gallis subinde jactantibus; easdem ob rationes Suecis fœdus iisdem sub conditionibus continuandum, ob quas id primum inivernt. Nupera conjunctione Longuevillii Ducis multum diffidentiæ Suecis sublatum. Si res à sociis exercitibus bene gera-

Succorum postulata.

Avauxii ad ista declaratio.

1640. geratur, Banerio viam itinerum in Cæsaris ditiones pandi, ut subsidiis auctis nihil opus sit futurum. Rem pecuniariam multo difficilius nunc in Gallia expediri, quam antea. Galliam potius quam huc descendat solam continuaturam, quoad fata viam paci inveniant. Sibi imperatum, ni Sueci cito certi quid statuant non amplius de prorogando fœdere agere, ne dignitas Regis sui prostituatur. Addebantur minæ, Gallos hoc casu finem fœderis non expectaturos, sed mature naves in siccum subducturos. Qua occasione Salvius ostendebat; literis se certiorem redditum, Gallos Norbergæ, Monachu, Pampelonæ, & Burgi per peculiares ministros secreto tractare. Id quod Avauxius non quidem annuere, neque tamen valde inficiari, velut suscipiendis mox tractatibus ejusmodi, ni fœdus succederet. Idem tamen mox movebat de aliis urbibus in Coloniæ, Hamburgi, aut Lubecæ locum surrogandis, quod communicatio, quæ frequentissima sit facienda, ob intervallum istarum urbium difficillime sit processura. Eam difficultatem augeri bello interim continuato, dum utraque pars pro successu armorum leges adstringit aut remittit: ut tantum non quotidianis literarum missitationibus opus sit futurum. Igitur pro Suecis Osnabrugam, Francofurtum ad Mœnum, & Coloniam, pro Gallis Monasterium, Moguntiam & Vesaliam proponebat. Salvius ista suo loco relinquebat; etsi cum non fœdere solum, sed & consensu hostium Colonia & Lubeca designatæ sint, ægre circa eas quid mutari queat. Et cum Salvius proponeret, ut ut Galli Hamburgi, Sueci Lubecæ tractarent; Avauxius ob Pontificem mediatorem id fieri posse negabat, nullo ibi publico cultu, & populo sacra Romana subsannaturo. Tandem denuo ad inducias revolvebatur, quod Galli nollent Sueciam arma ponere, antequam ipsi alias suas controversias extra Germaniam composuissent, & quia id magnis difficultatibus involutum erat, longas sibi inducias expedire censebant, quo spatio super istis transigere possent.

De mutandis tractatuum locis.

Disceptatio super instrumento fœderis.

§. 57. Isthæc omnia prolixius post inter legatos disceptabantur. Ac primo quidem malebat Salvius tertium fœderis instrumentum confici, in quo capita Wismariensi & Hamburgensi contenta exprimerentur, insertis quæ correctione & declaratione indigeant, adjecto die & anno, quo id nunc conclusum foret. Sed Avauxius veritus, ne forte tertium id instrumentum diversam à Gallorum scopo faciem indueret, priora manere volebat, parvo aliquo adjecto, quo eadem confirmarentur, & si quæ capita ob mutatam rerum faciem correctione opus habeant, declararentur. In ipsa disceptatione Avauxius hoc fere modo utebatur, ut rationes à Salvio adductas non tam contrariis rationibus quam silentio & contractis humeris eluderet. Quædam abnuebat, velut supra vires Galliæ posita, quædam quod mandata deficerent. Ferebat quoque Rorteum è Suecia spem facere, conditiones Wismariæ & Hamburgi conventas mansuras, & Salvium postulata initio intendere, post gradatim ad veteres leges descensurum. Interdum Salvio quid concedebat, ut vicissim ex eo quid eliceret; mox dicta sua retractabat: ut quæ ipsius mens esset vix liceret judicare.

Modus tractandi ab Avauxio adhibitus.

Disceptatio super bello in Austriam transferendo.

§. 58. Priori fœdere de bello à Gallis in ditiones hæreditarias transferendo primo loco conventum fuerat; circa quod Galli nihil aliud præstiterant, quam ut Vinariensem pecunia & milite paululum sublevarent. Quo factum fuerat, ut hostis tota vi Suecos non semel obrueret, & nuper ad receptum è Bohemia cogeret. Id caput paulo distinctius exprimendum censebat Salvius, ut Galli diserte promitterent, se justum exercitum in superiore Germania habituros, & postquam Rhenum jam in potestate tenerent, pedem in Sueviam ac Bavariam, ipsasque demum Cæsaris ditiones prolaturos. Contra Avauxius ejus rei difficultates ostendere; in Germania non esse, unde magnus exercitus ali queat; Gallos nolle tam longe à finibus suis in Germaniam penetrare: nec Teutonicum militem tanto numero, ut justo exercitui sufficiat, conduci posse: eo quoque casu bellum adversus Hispanos in Italia & Belgio languidius processurum. Et cum Salvius proponeret, ut in Germania Galli bellum inferrent in Italia & Belgio tantum propulsarent, id Avauxius adspernabatur. Ac satis patebat, Gallos vires suas alio convertere malle, Germanicum bellum Suecis relinquere, modica manu ab se firmandis. Tandem ut Suecis satisfaceret, Avauxius id annuebat, si vel alibi languidius à Rege sit res gerenda. Sed cum ad concipienda fœderis verba accederetur, hinc inde hærebat. Justum exercitum idonee instructum ad Rhenum alendum modo annuebat, mox retractabat. Pro Salvii verbis, *valido cum exercitu omnibus necessariis instructo sedem belli transfer-figere*, substituebat, *valide distrahere*. Mox tamen iterum Salvio instanti adstipulari videbatur. Ut bellum à Gallis cis Rhenum gereretur, primo disertis verbis exprimere nolebat, sed ambigue ponebat, *Regem hostes in Germania distracturum*; id quod etiam trans Rhenum, & in Belgio Hispanico fieri poterat. Demum Salvio urgente non amplius repugnare videbatur. Bavaro iratum se ferebat, præsertim postquam ejus copiæ cum Cæsareis junctæ forent, jactans, licet è Gallia mandatum non acceperit, non dubitaturum tamen vocabula *per Sueviam & Bavariam* inserere. Et credebat Salvius, fiduciam Gallorum in Bavarum minuisse, quod ipse senio provectus, filius puer Austriaca matre natus esset, patre defuncto fortasse Austriacis tutoribus usurus. Sed cum in rem præsentem veniendum esset, id detrectabat Avauxius: belli rationem non ferre, ut itinera certo loco alligentur, sed actiones bellicas pro re nata instituendas. Ac revera jussus erat Salvius de Bavaria concedere, si Galli promitterent, valido cum exercitu se in Cæsaris ditiones irrupturos. Pro *Austria* substituebat *Austriacas provincias*, sub quo vocabulo ex Gallorum mente non Brisgovia solum & Alsatia, sed & Burgundia ac Belgium intelligi poterat. Unde patebat; ni caput hoc inane deberet haberi, distinctius id exprimendum esse. Tandem heic ad non plura adstringere Gallos volebat Avauxius, quam quæ vires & ratio belli permitterent. Quod etsi in se absurdum non foret, tamen quia verba ista obtentui poterant sumi omnibus hoc capite conventis eludendis, Salvius eadem omitti cupiebat; Avauxio contra nisi clausula hac inserta subscribere abnuente, differens in re ipsa conveniri; circa vocabula tantum discrepari: ac validius utique rem adversus Cæsarem, quam hactenus gerendam. Porro quo minus Galli inducias cum Hispanis in Italia & Belgio absque Suecorum consensu inire possent, nullo modo Avauxius fœderi inserere volebat; ni Suecia partem Hispanici belli capessere vellet. Confirmabat tamen id non facile futurum; ac si fiat tanto majores copias Regem in Germaniam missurum. Contra ut Gallis liceret pro lubitu pacem aut inducias cum Hispanis absque Suecia pacisci sine dubio contra mentem erat eorum, qui fœdus antehac fecerant; cum sub Austriacorum nomine tam Germanica, quam Hispanica stirps comprehenderetur, ac tanto magis hæc, quod Gallis eo tempore nullum esset apertum bellum adversus Cæsarem; ac Hispanus

Super induciis cum Hispano.

1640. spanus ob controversias Suecorum cum Cæsare naves horum hostiliter haberet.

Super augmento subsidiorum.

§. 59. Circa subsidia Sueci postulabant, eadem ad summam, quæ Vinariensi promissa foret, augerentur, præsertim cum pactum id ab istius Ducis morte expirarit. Tum ut genus monetæ exprimatur nummi unciales, ac ut solutio Hamburgi fiat. De posterioribus spem facere Avauxius, primum præfracte abnuere, ac eo postulato velut attonitum se ferre. Galliam nunc tanto pauperiorem, quam ante triennium; plebem ob onerum magnitudinem ad seditionem spectare. Neque Vinariensi, neque Hollandis plenam, quæ convenerat summam solutam, etsi utrique in clientela Regis fuerint, ille tanquam minister, hi comi observantia & cultu. Sueciam nemini obnoxiam æquali fœdere Gallis sociari, per se potentem, & cui belli continuandi necessitas etiam citra illa subsidia incumbat: tot per annos quadraginta myriadibus contentam, accurate eas exegisse, & accepisse. Jam plus exigere nil aliud esse, quam fœdus verbis probatum reipsa repudiare. Non credere se, isthoc à Salvio serio proponi. Rorteum sibi scripsisse, Rectores Sueciæ caput de bello in ditiones Cæsaris transferendo palmarium habere; de subsidiis augendis non nisi obiter, & subridendo mentionem fecisse: ac constare sibi, Salvio injunctum, remissione gradatim facta demum in quadraginta myriadibus adquiescere. Salvius contra pernegare, præter mandata quid à se dictum. Neque vero verbis suis opus esse, sed rem ipsam loqui. Cæsaris nunc exercitum Suecis prævalere; his, nisi valido supplemento fulciantur, ad oram maritimam receptum quærendum, ubi Cæsari facila fore modico cum exercitu ipsos detinere, totis viribus in Galliam versis. Tanto promtius Gallos propriam ob securitatem Suecis subvenire par esse. Ni in hæreditarias ditiones penetretur, Cæsarem nunquam ad æquam pacem descensurum. Verum ita exercitum firmare, ut in eas iterum perrumpere possit, Sueciæ opes non ferre. Regem quondam Gustavum instar quorumvis subsidiorum habuisse Germaniæ provincias tunc locupletes, & plerosque Ordines in partibus, quæ omnia nunc secus sint. Sane Suecis bellum etiam sine subsidiis gerendum; sed eo casu liberum fore peculiaribus tractatibus quandocunque commodum videatur pacem inire. Posse alius socius tantundem decerpi. Hollandos intra biennium parum aut nihil effecisse. Vinarienses propriis auspiciis velle rem gerere citra Galliæ ac Sueciæ respectum. Avauxius demum ferebat; difficilem exercitus Suecici conditionem sibi cordi esse, ac cupere eum valido auxilio sublevari: sed sancte dejerabat se licet diligenter super hac re scripserit, nil valuisse impetrare. Censebat igitur, in fœdere quadringenties mille uncialibus adquiescendum, inde in Gallia Regis liberalitatem ambiendam. Id quod cum Salvio ad palatum non esset, iste proponebat; ut fœdus nunc in triennium prioribus legibus prorogaretur; seqnentibus annis decem myriades ad finem usque belli adderentur. Ex quo spem conceperat Salvius statim initio renovati fœderis quinquaginta myriades annuendas. Mox tamen verba sua retractabat Avauxius, velut alia domo, mandata accepisset. Ac constabat, Gallorum animos successu rerum ad Turinum, & rebellione Cataloniæ non leviter intumuisse. Salvius cum diu hanc rem agitasset; tandem ne velut mendicando dignitatem Reginæ prostituere videretur, ex decoro ducebat non amplius eandem urgere. Tandem ut super Vinariensi exercitu Suecis satisfieret, Avauxius se diligenter in Galliam scripsisse ferebat; ac promittebat, si in Galliam ipse venerit, quo propediem evocandus sit, laboraturum, ut extra ordinem Banerio quid ad supplendum exercitum numeretur. Sed certi quid de hoc fœderi inserere præter mandata non audere. Quanquam & Salvius jussus erat circa hos nihil certi postulare, sed videre, num Avauxius quid oblaturus sit: ac si nihil obtineri queat, rem eam indecisam relinquere, si forte in posterum ea prætensio usui esse possit.

Super Vinariensi exercitu.

Nova Gallorum postulata de termino fœderis.

§ 60. Sed & Galli nova quædam postulata producebant, inter quæ primum erat ut non in triennium duntaxat. quod Salvius proponebat, sed ad communem usque pacem fœdus prorogaretur: nec alia lege ut fœdus subscriberet à Rege sibi injunctum. Nam verebantur Galli, ne triennio elapso difficiliores à Suecis conditiones exigerentur, opibus interim Galliæ exhaustis. Rectores Sueciæ utique Rorteo declarasse, se fœdus ad belli usque finem continuare velle. Quod Salvius ita interpretabatur; velle Sueciam in Gallico fœdere ad exitum usque belli persistere, sed non iisdem semper legibus, & ut elapso triennio leges si opus sit temporibus adaptentur. Etsi revera illud ab Avauxio confictum erat, ut Salvii sententiam expiscaretur; qua arte quondam in Borussia usus erat. Contra Avauxius diserte declarare: si Reginæ non placeat eousque fœdus porrigere, malle Regem fœdus nunc, quam post triennium expirare. Salvio nisi mandata obstitissent, lubido erat in hoc postulatum consentire, cum Galli utique sat causarum præbituri forent separatam pacem, si ea commoda offeratur, amplectendi, ut de fœdere violato accusari Sueci non possent. Nam alias in fœdus consentire, quo ad Galli pacem appetituri sint, & habituri qualem cupiant, iniquum, & periculosum valde, aut anceps rebus Suecicis erat. Sed quia Salvii interpretatione Avauxius adquiescebat, nec Salvius aliud in mandatis habebat, ab utroque res hæc ad superiores referenda erat. Sed & locum tractatibus instituendis mutandum postulabat Avauxius; & quanquam Salvius ostenderet, loca ab isto nominata à Suecia valde remota, & interjectis tot Principum terris incommoda; tamen is contendere; ni circa locum mutatio fiat, tractatus magis occasionem diffidii socios inter Reges, quam medium paci reducendæ fore. Quo curatius res in Gallia expendatur, eo difficilius deprehendi, duo Regna una mente in duobus locis ita dissitis tam ardua negotia expedire, cum neuter ex Agentibus, qui tractatibus utrinque interesse debeant, potestatem quidquam concludendi sit habiturus. Nec aliud inde secuturum, quam ut se mutuo maturata conclusione prævertere sint laboraturi Gallis nihil aliud propositum, quam communem pacem; quæ ista ratione comparari nequeat. Gallicos tractatus locum requirere Romanis ritibus adsuetum ob legatum Pontificis. Si ejusmodi locus prope Lubecam & Hamburgum inveniatur, sibi in eum consentire perinde fore. Ab induciis communibus, de quibus ab Avauxio movebatur, Salvius non valde abhorrere se ostendebat; quod tempora æque in deterius, quam melius iri possent, ac utilius videbatur per decem annos locorum nihil in Germania retinere, quam pace secuta omnibus cedere præsertim cum post pacem omnes incubituri sint ad Suecos iterum Germania expellendos, adversus quæ consilia per inducias sese obfirmandi spatium fore. Sed cum de conditionibus induciarum Salvius distincte proponere vellet, Avauxius frustra id nunc fieri excusabat. Promittebat tamen Regem una cum Suecis eo incubiturum, ut occupata tantisper retineantur, præter remotiora quædam, quibus cedi non iniquum fuerit. Quæ tamen pollicitatio non magni fiebat, quod super-

De loco tractatuum.

De induciis universalibus.

functo-

1640. functoria aut simulata opera facile liberari posset. Præcipua dissensio circa subsidia erat per inducias solvenda quæ ultra triginta myriades promittere nolebat Avauxius, increpito Salvio, quod hisce adquiescere nollet, cum antea Grotio de viginti duntaxat acceptandis mandatum foret. Tandem & de restituenda Osseda cœnobio Monialium in Osnabrugensi præsulatu vehementer instabat Avauxius; quin & novum caput de sacris Pontificiis eorumque cultoribus fœderi inserere cupiebat. Nam ducebant Galli & Catholicis sibi amicis, & Protestantibus in Germania opus esse.

De sacris Catholicis.

Artes Avauxii destinata sua obtinendi.

§. 61. Ut porro postulata sua obtineret Avauxius, diversos velut cuneos admovebat; quorum primus erat Liberatio Gustavi Hornii, qui ut cum Joanne Wertano permutaretur, Bavarus tandem annuerat. Nam expresse denuntiabat Salvio Avauxius, ni circa fœdus conveniret, Wertanum non dimittendum, nec permutationem faciendam. Contra Salvius ostendere; Wertanum à Suecico exercitu captum, & in Suecorum præsidia deductum, inde ultro in Galliam dimissum prægressa Regis cautione, si postuletur restituendum esse. Ejus dimissionem sæpius petitam, sæpius promissam. Nunc cum diuturno labore effectum sit ut Bavarus in permutationem consentiat, ex hoc negotio ansam tergiversandi arripi parum generosum esse. Hornium à Suecis maximi fieri egregias ob ob artes, & merita; sed si nulla alia causa sit, per solam hanc fœdus indecorum ab ipsis non extorquendum. Monuerant autem Rectores Sueciæ Salvium, impediret, ne Wertanus obstringeretur militia adversus Galliam abstinere; ne forte & Hornius scripto cavere cogeretur, se adversus Cæsarem non militaturum. Id quod parum decorum judicabatur. Porro cum non ignoraret Avauxius quantopere exercitui Suecico pecunia opus esset, non obscure denuntiabat, prorogatione fœderis non secuta, subsidia, quorum dies mense Novembri cesserat, solutum non iri. Imo cum Grotius scripsisset, ista jam Lutetiæ numerata esse, Avauxius id negabat; ac licet Hamburgi pervenissent se tamen nisi novis acceptis mandatis ne teruncium quidem solvere ausurum. Unde Salvio Banerii, & sua fide Hamburgi centena milla uncialium in usum exercitus mutuo sumenda erant; ad quæ tamen Avauxius de suo, uti dicebat, triginta millia conferebat. Sed & subinde hic superbiæ quid ostendebat, minasque interspergebat, velut fœdus hocce parum curaret; ante triennium Gallos continuato fœdere valde opus habuisse; nunc si equis legibus id obtineri queat, conclusuros: sed si utique ante pacem idem desinere debeat, satius fore id nunc statim, quam post expirare. Rarius quoque Salvium obtentu valetudinis adversæ invisere. Tum jactare; si Sueci diutius circa fœdus tergiversentur, id perinde habitum iri, ac si recusent. Falli Suecos, si peculiarem pacem meditentur; Sibi quo velint die pacem haberi posse mediante Pontifice. Tot loca hostium ab se detineri, ut iis restitutis statim honesta pace potiri queant. Enimvero his terriculamentis haut movebatur Salvius; ut ideo rem præcipitandam, aut aliquod in mora periculum judicaret. Præsertim cum valde cavendum foret, ne ullo modo crederent Galli, Suecis societatem ipsorum esse plane necessariam, aut valde expetitam; cum nihil aliud, quam ista opinio ipsos fecisset duriores. Nec enim credibile videbatur Gallos quæ tot millionibus quæsiverant, ita temere amissuros potius, quam subsidiorum augmento Suecis gratificarentur. Nec de peculiaribus Gallorum cum Cæsare tractatibus quidquam audiebatur. Et licet forte per Pontificem de iisdem propositum foret; tamen tota re accurate pensitata adparebat, Gallos malle fœdus continuare, quam tollere, ac una cum Suecis, quam seorsim tractare. Quanquam enim in Gallia populus omnis sub tributis & licentia militum gemens pacem anhelaret: Cardinalis tamen haut dubie bello in res suas, ac propinquorum suorum magnitudinem utebatur. Et hactenus iste disputationibus circa diplomata & titulos nil aliud egerat, quam ut odium tardatæ pacis in hostem rejiceret. Hostis nihil Galliæ habebat, Galli hostici multum. Si quid Regi humanitus eveniret, magnus Cardinali prætextus erat ad regimen Galliæ contra Reginam adipiscendum, bellum manens cum Hispanis, & ne consilia ad hostes emanarent. Præterea Hispani eo tempore validiores erant quam ut cogi possent ad relinquendum Gallis, quæ hi jam tenebant: & Galli secunda fortuna elatiores, quam ut armorum præmia amittere vellent. Quin Galli credebant Cæsarem longe facilius cum Suecis, quam cum ipsis transigere posse; quod unicum erat medium, per quod Sueci fœdus bonis legibus, & sine suo incommodo obtinere poterant. Denique & Drebbernum tentabat Avauxius, ut si Sueci circa fœdus hæsitarent Luneburgici Duces in istorum locum subirent, & quæ Sueci hactenus ceperint, subsidiis fruerentur. Apud ipsum Salvium idem jactare non dubitabat: si Sueci circa Vinariensem exercitum diutius litem moveant, aut illum ad se pertrahere conentur, Gallos aurum habere, & sat mediorum totum insuper Banerii exercitum alienandi. Quin ductores Suecici ab exercitu Hamburgum venientes ab Avauxio conviviis & ambitiosis salutationibus demulcebantur. Quo fine quoque Tupadelius ac Schmidbernius aureis onusti ad Vinariensem exercitum mittebantur; Suecicis ductoribus cum inopia fere luctantibus salivam moturi, ut sibi persuaderent solos, qui Gallis militarent, felices esse. Unde & Banerius monebatur, ut istorum machinationes probe observaret: præsertim cum Germanico militi oculi ægrescerent, cum Vinariensibus à Gallis pecuniam numerari viderent. Ast Salvius, ut Avauxio vicissim ægre faceret, Ennonem Wilhelmum Cnipbusium Hamburgensis præsidii præfectum subornabat, ut velut proprio instinctu Avauxio demonstraret, quam lautę conditiones Salvio à Cæsareis offerrentur, & cum se ipsum tum alios abhiberi ad Suecos fœdere Gallico avertendos. Ac si Banerius sentiat, Gallos de corrumpendo ipsius exercitu agitare, eum statim destitutis Gallis ac Vinariensibus ad Stalhantschium in Silesiam iturum: Quin raptim cum Cæsare tractaturum, ac Piccolomineo innuiturum, ut repente totam belli colluviem in Galliam effundat. Quæ Avauxio non parum scrupuli injicere videbantur, nec de corrumpendo Suecorum exercitu Regem cogitare testabatur; nec eo minus dejerabat, circa fœdus nil se aliud, quam obtulerit in mandatis habere. Et sane Chavignius jussu Regis Lutetiæ cum Grotio supra prorogatione fœderis disserebat; mirari Regem, jam per octo fere menses id negotium Hamburgi, extrahi, quod sperare videantur Rectores Sueciæ, posse aliquid conditionibus in commodum ejus Regni addi. Enimvero Regem nihil posse adjicere ad ea, quæ antehac præstita fuerint. Non pati id onera Regni, sociorumque Regni incumbentium. Nunc scire velle voluntatem Rectorum Sueciæ de fœdere, prorogare illud velint, nec ne, ut res suas possit ordinare. Nam nullam esse majorem pacis moram, quam quod hostis inter Galliam & Sueciam disjunctionem speret. Nec obscure perstringebatur Grotius, qui spem faciente Bullionio ærarii præfecto, scripserat, majora quam antea subsi- 14. Oct.

dia

1640. dia posse obtineri. Paulo post eadem Grotio Rex ipse dicebat: se neque ad pecunias, neque alias fœderis conditiones quidquam additurum. Etsi Grotius contra regereret: sola Oxensternæ autoritate & cura bellum hactenus sustineri, Sueciæ per annos maxime postremos grave, & quo agri colonis per delectus exhauriantur, ut multi fortibus ejus consiliis obnitantur, & quamcunque pacem malint. Igitur ni Galli partem onerum subire velint, facile ingratum quid Galliæ sequi posse. Imprimis autem alte penetrabat. quod magnam subinde insolentiam ostentaret Avauxius, Hollandos identidem *dependentes Galliæ* ob accepta subsidia appellans, nec obscure insinuans, à Suecis quoque eandem ideo comiter colendam. Unde Senatus Salvio scribebat; serio demonstraret Avauxio, si Gallia contumeliæ quid Reginæ afferat, certo sibi persuadeat, nullam amicitiam, aut fœdus ita carum ipsis esse, ut pati velint, majestatem Regni ullo modo delibari. Addebatur, ut ratihabitionem fœderis Latino utique sermone fieri à Gallis moneret; alias ab ipsis Suecica lingua eandem subnectendam.

Galli prorogationem fœderis in Suecia urgent. 21. Nov.

§. 62. Ast in Suecia Rorteus tradito libello apud Rectores agebat, ut fœdus ad finem usque belli prorogaretur variis adductis rationibus. Postulare id communem causam tam propter amicos, quam propter hostes. Adimi hoc modo hosti spem ambo Regna separandi, quod potissimum Ratisponæ consiliis fuerit agitatum, & Austriacorum destinata magnam partem turbari. Amicos, qui hactenus ob breve fœderis spatium hæsitarunt, animos sumturos, ac citra suspicionem in nostris partibus mansuros. Nec probabile esse, Sueciam quæ tot per annos auxilio Gallorum usa est, florentibus maxime utriusque armis ab ista se disjuncturam. Galliæ decretum esse opportunitate temporum & invitante ultro fortuna uti rebus suis stabiliendis, & in tutum reponendis. Ea commoda cum amicis suis istam partiri velle, ac ut ipsi quoque in rerum suorum incrementa vertant optare. Id de prudentia Sueciæ judicare, præbenti se occasioni manus injecturam, & certum pro incerto arrepturam; in quam eo affectu feratur Gallia, ut fortunas suas pro ista periculo exponere non sit dubitatura. Salvium primo dixisse, Suecis placere fœdus ad finem usque belli porrigi, post verba sua retractasse, ac non nisi de triennio consensisse, ut majora subsidia stipularetur. Id quod ipse iniquum judicet, ac anceps; cum non constet, quis utriusque Regni post triennium status sit futurus. Amputarent tædiosas moras, non parum de gratia conjunctionis delibaturas: tum & locum generositati Regis concederent, cui id ingenium sit, ut nihil videri velit coactus facere, & cuncta quæ facit sibi deberi cupiat.

Consultatio Rectorum Sueciæ. Rationes contra.

§. 63. De hoc postulato cum ad Senatum relatum esset, id quidem satis adparebat, quasdam ex allatis à Rorteo rationibus non nisi inani verborum sonitu constare. Neque verendum erat, ut ita repente Gallus se bello extricaret, aut ita facile pacem redimere vellet, restitutis quæ in Italia tenebat, tum Lotharingia, parte Burgundiæ, ac pleraque Artesia, & quam nuper invaserat, Alsatia & Brisaco. Nec dum memoria exciderant, quæ quondam Gallis injecta fuerant, ac quid damni rebus Suecicis per illos in Germania sub amicitiæ specie datum sit. Quid ab hoste infestius potuisse patrari, quam isti intercepto exercitu Vinariensi, & Brisaco fecerint? De quo si mentio à nobis, fiat istos nubem rationum prompta facundia effundere: quarum vanitate demonstrata demum humeros contrahere. Simplices esse Suecos, si credant, Gallis Sueciæ salutem æque cordi esse, atque propriam; aut eodem fœdere se non exsoluturos, ubi id è re sua esse judicaverint. E societate eos Suecorum sua emolumenta quærere, quid horum saluti fiat parum solicitos. Ubi hostes Suecis graves incubuerint, Gallos auxilio venisse, ne isti pessumdarentur. Suecicis rebus iterum surgentibus, eosdem paulatim manus subtraxisse, eousque evalescerent; ut propria potentia nixi eorum amicitiam negligere possent. Durum quoque esse necessitatem Sueciæ imponere tamdiu in bello manendi, quam Galliæ placeat: nec pacem posse amplecti, quando rebus suis, id commodissimum videatur. 1640.

Rationes pro fœdere.

§. 64. Enimvero quo minus Gallicum fœdus repudiaretur, subigebat omni ratione fortior necessitas. Ex hactenus actis constabat, neque Cæsari, neque Dano mediatori cordi esse, ut honesta pace Sueci potiantur. Pacem istos verbis utrumque jactare, reipsa nihil aliud agere, quam ut Sueciam Ordinibus Germaniæ exosam reddant, & à Gallia divellant. Et quanquam nulli Regno plus fiduciæ sit in altero locandum, quam in se ipso: manifestum esse tamen, nullius Regni rationes ita cum Suecia conspirare quam Galliæ. Easdem causas, quæ Gustavum quondam Regem ad bellum sumendum permoverunt, adhuc persistere: Austriacam potentiam vicinis formidabilem librare, ac Ordines Germaniæ in pristinam libertatem reponere. Quo fine & necessum nunc sit pacem Pragensem penitus evertere, dominatui Austriaco fundamenta ponentem. Idem ut fiat Galliæ non minus interesse. Sueciam equidem si sola tractet; facilius cum Cæsare transacturam: sed ejusmodi pacem parum firmitatis ac securitatis habituram. Nec dubium esse quin Gallis sociati Sueci facilius veterem Germaniæ statum instauraturi sint; quo Suecia cæterique vicini adversus Austriacorum conatus quam maxime protegantur. Quod si soli de pace agant Sueci, fortasse sibi peculiariter commodi quid stipulaturos; Ordinum libertatem separata pace hautquidquam stabiliendam. Quorum tamen utcunque meritorum commoda negligi à Suecis nequeant, ni seipsos mendacii velint convincere, cum eam hactenus inter præcipuas belli causas ostentaverint. Idque tanto magis faciendum, postquam jam Hassi ac Luneburgici arma sociarunt, quos prorogatum Gallicum fœdus Suecicis in partibus firmaturum sit: cum Longuevillii conjunctio non parum ad hæc consilia capessenda impulisse eos videatur. Esse præterea Suecis rem cum hoste non minus superbo quam potente; qui etiam florentibus quam maxime Suecorum armis ad justos cum iisdem tractatus descendere dedignatus sit. Quid futurum, si adversi quid contigerit? Dano præsertim mediatore, qui qualem Suecis pacem cupiat, non in obscuro esse. Denique nec Sueciæ, nec Germaniæ Ordinibus nisi communi pace, & sociatis eousque Suecorum Gallorumque armis consuli posse. Ex actis Ratisponæ adparere, quæ ludibria circa amnestiam agitentur, ac ut Ordinum deputati fucum sibi fieri patiantur quorum paucis ea perspicacia, ut Cæsaris artes intelligant, privati fere juris scientia turgidi, aut verbosis orationibus perstrepentes. A Cæsare nihil aliud nunc agi, quam ut Ordines pecunia emungat, qua ad Suecos opprimendos utatur. Esse & aliam rationem, quare fœdus Gallicum continuandum sit, quod isto à Suecis abdicato Danus statim in ipsorum locum apud Gallos subiturus sit, tanti amici accessione Sueciæ haut paulo formidabilior. Ad extremum si quid molesti fœdus illud habeat, subsidiis pensari, quæ defecerint, è Sueciæ opibus suppleri nequeant. Igitur omnibus placebat, nihil tutius statui

1640. tui Sueciæ, nec honestius apud amicos & hostes, quam in fœdere Gallico persistere, autoritatem & robur dare idoneo.

Rorteo respondetur.

§. 65. Ut tamen denuo tentaretur, num hac occasione lautiores fœderis leges obtineri possent, placebat Rorteo responderi: optionem Regi Galliæ relinqui; fœdus in triennium duntaxat iisdem, quibus nunc conceptum sit, legibus prorogare; aut si ad finem usque belli idem porrigi malit, in singulos annos centum millia uncialium conventis jam subsidiis addere malit. Preterea Gustavi Horni liberationem commendabant, ut is cum Wertano permutaretur. In mutationem loci tractatuum consentire se non posse, ob nimiam à suo Regno distantiam rebus suis valde incommodam. Reliqua si quæ incidere possint dubia in aulam Gallicam se remissuros, ac amice ibi cum Rege transacturos.

Regis Galliæ declaratio.

Vice versa Avauxio à Rege Galliæ jubebatur fœdus ad pacem usque porrigere, sed non nisi prioribus legibus. Quod si tamen Sueci in mutationem loci consentire velint, post elapsum triennium ad finem usque belli subsidiis augmentum quod a centum millibus uncialium non longe absit, promittebatur.

Negotiatio circa fœdus paulisper differtur.

Ea responsa cum Salvius & Avauxius invicem contulissent, facile patebat, ista non parum inter se discrepare. Ac ostendebat hic Salvio velut familiariter sua mandata, & cum Salvius nihilominus instaret, an non propiorem quandam declarationem haberet, quod non insolitum sit plura mandata mitti; hic multis cum execrationibus confirmabat, extremam eam Regis sui fuisse sententiam. Ita nihil aliud reliquum erat, quam ut res tantisper infecta maneret, quoad uterque ad superiores referret. Ac ferebat quidem Avauxius, se fœdus pro derelicto habere, etsi non eo secius Rex suus amicitiam cum Regina Sueciæ culturus sit. E gestibus tamen ejus satis adparebat, illum nunc tractatus haut quidquam abruptum ire. Unde & de subsidiis, circa quæ hactenus tergiversatus fuerat propiorem nunc spem faciebat. Ast Salvius consultissimum judicabat, rem in integro tenere; ac simul tentare, quid circa secretos cum Cæsare tractatus possit profici, pro re nata ad pacis, aut fœderis conclusionem descensurus.

Negotiatio cum Ragozio.

14. Febr.

§. 66. E Transylvania frequentes à Bisterfeldio literæ, & ab ipso demum Ragozio mittebantur, omnes eodem argumento: Regem Poloniæ per Koniespolskium ipsi arma dissuadere, oblata sua apud Cæsarem mediatione componendis controversiis. Sed & Cæsarem per Legatum Sigismundum Forgacium ipsi satisfacturum se promisisse; quicum ipse, si Regum legati morentur, transacturus sit. Et quia ex legato Gallico ad Portam intellexerit, à Rege Galliæ dudum aliquem ad ipsum destinatum, apertum esse, rem solos per Suecos hærere. Igitur decretum sibi, brevi ad Galliæ Regem mittere; ac si Suecia suam amicitiam negligat, cum eo solo transigere. Cæterum fama erat, Ragozium Portæ offensam incurrisse, quod Walachiæ Princeps cæsis Turcorum legatis in arcem Transylvaniæ vicinam confugisset. Unde credebatur, cupere ipsum Regibus fœdere jungi, quo horum opera apud Portam gratiam recuperaret. Avauxius ad hæc veterem propositionem repetebat; Regem Galliæ dimidiam subsidiorum partem soluturum, si Sueci & Batavi alteram dimidiam conferant. Quo super negotio Salvius nihil in mandatis habebat. Post aliquot septimanas Avauxius abiturienti tabellario id responsi tradit. Adesse Hamburgi mandata à Galliæ Rege cum Ragozio transigendi; ac penes solos Suecos moram esse. Salvius etsi amice istum hominem dimitteret, ne Ragozio ansa in hostium partes transcundi præberetur: non poterat tamen quin culpam à Suecis in ipsum Ragozium, aliosque devolveret. Sueciam fœderi dudum paratam, modo Angliæ Regis & Batavorum declaratio adsit quos simul societati illigare cupiat. Sed & ansam dedisse morarum ipsum Principem, qui primum proposuerit, ut omnes quorum interest legatos plena cum facultate Hamburgum mitterent. Mox Bisterfeldium nullis fiduciariis literis instructum venisse. Ex quo Anglo & Batavis suspicio excitata sit rem à Ragozio non serio agi. Et cum Princeps intutum judicet unum legatum Hamburgum mittere longe intutius fore plures in Transylvaniam ire spe ita ambigua; præsertim cum ea missione videri possint fœdus tamdiu agitatum velut emendicare. 1640.

§. 67. Isthoc anno non minus quam præteritis irriti pacis tractatus diversa via agitabantur. Ac in Bohemia quidem Banerius, cum nondum mandata de negotio Hamburgum remittendo è Suecia allata essent, Schlickio circa tractatus suscipiendos denuo monenti responderat: ne modicam moram ægre ferret; omnia adornandis tractatibus necessaria mox adfore. Interim quid super loco congressus videretur exponeret. Hinc Schlickius, de loco aliquo exercitibus interjecto proponebat; sicuti ad Casale inter Cæsareos & Gallos anno tricesimo, & inter Suecos ac Polonos in Borussia tractatum sit. Hoc si displiceat, posse oppidum aliquod superioris Saxoniæ eligi. Enimvero Rectoribus Sueciæ separati isti tractatus displicebant, ob fœdus Gallicum, & quia per hos libertati Protestantium satis caveri non poterat; quorum status rite firmatus Sueciæ plus securitatis adversus Austriacos præstare poterat, quam Pomerania, qua mox prævalente Cæsare iterum expelli poterant. Ac ludibria hostis sat pellucebant. Accedebat circa Banerii tractatus grande intervallum locorum, & periculum intercipiendarum literarum. Et quanquam erant, qui vererentur, ne Banerius ignominiæ duceret tractatus a se avocari; tamen quia is nunquam mandatum habuerat de pace agendi, sed tantum hostium mentem expiscandi, non videbatur respublica periculo exponenda ob incertam privati offensam declinandam. Banerius tamen, allatis licet Reginæ jussis de negotio pacis Hamburgum rejiciendo parum ex decoro judicabat, verba sua retractare, aut ita subito rem abrumpere, ne hostis ansam arriperet aversum à pace Suecorum animum diffamandi, ac gratiam expetitæ pacis sibi conciliandi. Igitur declinandæ exprobrationi inanis promissi literas Mithobii ad Salvium adhibet, quibus confirmaverat Tillium Comitem, & Gebhardum à Cæsare plena cum potestate Hamburgum mittendos, qui de pace cum Salvio agerent. Eas literas à Salvio in Sueciam missas, ac de eadem re tota Germanania rumorem ferri, ut jam dubitare incipiant Rectores Sueciæ, quos potissimum Cæsareos Commissarios ex tanta eorum multitudine debeant respicere. Haut eo minus tamen legatos missum ab se iri ubi de adversæ partis certa sententia constiterit. Ast Schlickius non à Tillio solum, sed & ipso Cæsare literas curabat, quibus ista omnia à Mithobio ficta declarabantur. Urgebat insuper Banerium, quam cito requisita sæpius promissa adfutura sint, ne sibi, tot mensibus frustra huic negotio insumtis diutius Pragæ morandum sit. Ita prætextus jam fere Banerium deficiebat suspicioni ludibrii à se avertendæ; ni discessu suo è Bohemia negotium ultro expiraturum vidisset. Igitur prioribus suis insistens Schlickio respondet: se statim ipsius literas in Sueciam misisse, nec dubitare, postquam Rectores Sueciæ aliter edocti fuerint, ipsis curæ fore, quæ ad promovendum

Tractatus secretus cum Banerio expirat.

15. Jan.

14. Febr.

2. Mart.

7. Mart.

nego-

1640. negotium faciant. Et quia literis Cæsaris insinulabatur manibus exceptionibus tempus extraxisse; suas dilationes defendebat: in tanti momenti negotio circumspectione utendum; ac si novi quid emergat, accurate inquirendum. Et cum non Sueciæ tantum, sed & tot aliorum intersit, non posse cæco impetu in tractatus rui. A Cæsare super Suecorum satisfactione, tum de Legatis, loco, & tempore tractatus sæpe mutatum; ex quo plus sinistræ suspicionis, quam fiduciæ de serio pacis studio ortum sit. Denique si Schlickio molestum sit diutius Pragæ hærere, expectatutum, quo alio loco iterum inveniri velit; ubi superiorum jussu

24. April. plura cum ipso communicaturus sit. Nec eo secius iste digresso jam è Bohemia Banerio scribebat: Cæsarem, quæ super satisfactione Sueciæ primo obtulerit, nunquam retractasse: Nec successibus armorum cupidinem pacis mutare. Dolere sibi tamen, tamdiu mandata ipsi è Suecia non missa, nec cum citra illa ad tractatus velle accedere. Cæterum etsi Cæsarei in hoc negotio serium præ se studium ferrent; suspectum tamen valde Suecis erat, quod istud ab hisce non sat secretum haberetur; sed omnia, quæ cum Oswaldo ac Schlickio acta erant, tota Germania divulgarentur, quin ipsis Gallis communicarentur. Sane Avauxius exempla literarum inter Banerium & Schlickium commutatarum Hamburgi octiduo citius, quam Salvius acceperat, non parum offensus, quod Banerius non statim citra dissimulationem Cæsareos à se Hamburgum rejecisset.

Lauenburgicorum instantis circa pacem conatus. §. 68. Pergebant quoque circa pacem satagere Lauenburgici, quorum nomine Mithobius Ratispona ad Salvium scribebat; secretos tractatus ad

28. Febr. suum adventum integros servaret, addito, literas tuti itineris utique à se allatum iri. Ast idem mox cum Duce Henrico Julio Hamburgum accedens nil promissarum literarum adferebat, sed potius à Salvio formulam petebat, qua socii Reges Ordinibus Imperii caveri vellent; incertum quo fine, cum paulo post negaret, spem esse illas

8. Mart. a Cæsare obtentum iri. In congressu cum Salvio Dux prolixe de studio Cæsaris in pacem testari; nec tamen negare, Legatum Hispanicum & cæteros Hispanicæ factionis vehementer obniti. Multis inde rationibus Suecos ad secretos & expeditos tractatus inducere. Cæsari immensas vires, socius Suecorum parum constantiæ. A Cæsare, Hispano, & Principe Oenipontana fœdere inito validum exercitum cogi. Curtium Comitem nuper plenipotentiam, sed nulla mandata habuisse, nisi de conjungendis cum Dano armis; id quod ipse fassus fit: de quo certam Cæsari spem Penzius fecerit. Quæ spes ne nunc quidem Viennæ evanuerit, præsertim prævalentibus in Bohemia Cæsareis copiis. Paratus bellicos in Polonia & Borussia verbo adversus Turcas, revera Cæsari in auxilium institui. Imperatorem Turcarum de omnibus, quæ per aliquot annos à sociis Regibus apud se acta sint, exempla ad Cæsarem misisse, ac de constanti amicitia confirmasse. Gallos per Bavarum separatam pacem Viennæ agitare, ac declarasse, se omnia redditnros, modo Cæsar actioni in Metim, Tullum & Virodunum renuntiet. Plerosque Cæsareorum ministrorum suadere, ut cum Gallis velut sacrorum sociis, quam Suecis, prius transigatur, præsertim cum Galli fœdus Cæsari, & auxilium adversus quosvis hostes offerant. Curtium ad Bavarum missum verbo ad copiarum conjunctionem, revera ad pacem Gallicam maturandam. Ita nullam esse spem vi armorum Cæsarem ad pacem compellendi: eoque tutissimum circa pacem Gallos potius prævenire, quam ab iisdem præveniri. Equidem posse solennes & communes cum Gallia tractatus succedere, si discrimen inter reconcilatos, & nondum reconciliatos Ordines admittatur, quo Cæsar nunquam desistere constituerit. Satius tamen videri, si Sueci seorsim ac promte cum Cæsare decidant. Eo fine proponebat, ut Regina instrumentum pacis, quale ipsa desideret, adornari curet, sibique tradat sidem Principis interpositurο, id fraudi eidem non fore: nec se dubitare, quin id à Cæsare subscriptum Vienna reportaturus sit, modo satisfactio Sueciæ intra insulam Rugiam, & Citeriorem Pomeraniam consistat. Amnestiam posse communem fieri, ut tamen omnia reponantur in eam statum, quo anno tricesimo, aut summum tempore pacis Danicæ conclusæ fuerant. Circa satisfactionem militum manere sententiam Cæsaris antea declaratam. Isthæc propositio etsi Salvio non absurda videbatur, siquidem de secretis Gallorum tractatibus, de quibus & fama ferebat, verum esset: quia tamen sua manu capita pacis consignare anceps erat, præsertim de hoc nihil in mandatis habenti; igitur non nisi forma privati sermonis de Reginæ in pacem studio testabatur. Simul ostendebat, quod scrupuli propositio ipsius habeat. Anno vicesimo nono jam Palatinum, & Meclenburgicos sua ditione exutos, edictumque circa bona sacra promulgatum: quæ omnia correctione indigeant, non nisi per tractatus facienda. De satisfactione Sueciæ solum Cæsarem statuere non posse, sed ut omnium Ordinum, aut saltem Electorum, præcipue autem Brandeburgici consensus accedat, necessum esse. Nec circa satisfactionem militum rem ad liquidum deductam. Promittebat tamen, se de hoc negotio ad Reginam relaturum. De cætero injunctum sibi ad communes cum Gallia tractatus omnia remittere, quos ut apud Cæsarem promoveret, Ducem rogabat. Si omnes quorum interest in uno loco congrediantur, rem melius expeditum iri. Ita Dux discessit; cujus opera tanto minoris Sueciæ erat, quod è Schlickii Comitis ad Banerium literis adparebat, quanti illa Cæsareis fieret. Eas, ut & Cæsaris literas Mithobio ostendebat Salvius, quibus etsi iste non parum confundebatur; post tamen, cum Noribergam abiret, fatigare non desistebat Salvium, ut saltem summa pacis capita paulo distinctius ederet, non quidem ut Cæsari communicentur, sed apud nonnullos alios partibus Suecorum faventes, ut metus hisce decedat, velut ipsis postulaturis, quæ præstari nequeant. Ac demum veterem cantilenam de secretis tractatibus ingerebat. Quæ Salvius silentio transmittebat. Nam neque Mithobius tantæ rei idoneus minister; & in universum Sueci secretos tractatus suspectabant, quos non alio fine ostentari judicabant, quam borum consilius turbandis, ac ut culpam extracti belli in eos devolverent: si durante cum Gallis fœdere tractatus abnuerent, apud cupidos pacis exosos redderent, tractatibus susceptis à Gallica societate divellerent. Nam si semel admissis secretis tractatibus postea latas à Cæsare leges abnuerent, & pace, & sociis non sine maximo ludibrio excidebant. Denique penitius faciem rerum inspicientibus facile adparebat, tempus tractatibus pacis nondum maturuisse.

§. 69. Conabatur quoque operam circa pacem navare Ernestus Saxoniæ Dux, qui mense Junio è Banerio sciscitabatur; num ipsi placeat se ad Archiducem Leopoldum Wilhelmum velut proprio motu accedere, ex eo percontaturum, an velit à se apud Banerium de pace atque induciis proponi? Id quod cum Banerius abnuere non posset, non pacem aversari diffamaretur, iste Neostadii ad Salam cum Archiduce hac de re loquebatur. Hic respondebat, quia præteritis tractatibus super induciis nihil propositum fuerit, Cæsaris sententiam sibi exquirendam. Aderat mox responsum Cæ- (Ernesti Ducis Saxoniæ circa pacem conatus.)

1640. ſaris in hunc ſenſum : Si Banerius, aut quiſquam alius idonea mandata pacis aut armiſtitii concludendi per Erneſtum Ducem, aut alium Archiduci oſtenderit, à ſe locum, tempus, ac Commiſſarios denominatum iri, queis de induciis, & per eas de pace agendi facultas ſit. Addebatur, Cæſarem ſuper legibus pacis mentem ſuam declaraſſe, ad quas viciſſim Reginæ ſententiam exponendam eſſe. Intelligebat ſatis ſolitas Cæſareorum

10. Jul. artes Banerius. Unde reſponſo ad Erneſtum Ducem rem in Sueciam, alioſque fœderatos rejiciebat; addito tamen, ſi idonea hoſpitia Suecico exercitui concedantur, ſuo periculo inducias in certum tempus initurum, idemque ut Longuevillio Duci perſuadeatur tentaturum. Nec deinceps Dux, id negotium non ſuorum humerorum ſentiens, de

Comitis Waldeccæ conatus.

eodem quidquam movebat. Sed & dum in caſtris ad Wildungam Banerius hæret, Volradus Waldeccæ Comes ſciſcitatur, num is mandatis circa pacem inſtructus ſit. Nam ſe hoc fine ab Archiduce & Piccolomineo in caſtra evocatum. Diſplicere illis quippe Hamburgum; & videri jam idoneum tempus tractandi, exercitibus ita propinquis; ac forte celerius hoc modo, quam per prolixos tractatus bellum poni poſſe. Sed Banerius ludibriorum feſſus aperte reſpondebat; à Regina juſſum ſe iſta omnia Hamburgum ad Salvium rejicere.

Rectores Sueciæ rejiciunt ſecretos tractatus.

§. 70. Enimvero Rectoribus Sueciæ in univerſum placebat repudiatis ſecretis tractatibus ad ſolennes & publicos negotium pacis deducere. Quanquam enim per iſtos inviſus mediator, & importuna colliſio evitabatur, Cæſare etiam in coſdem magis, quam hoſce prono, tamen cumprimis ſuſpectum habebatur, quod plerique Mithobius anſam præbuerat, dubium privata ambitione ſtimulatus, ut autor pacis audiret, an à Cæſareis ſubornatus illudendis Suecis. Et ſi maxime cum Commiſſariis Cęſareis omnia tranſacta eſſent, in proclivi tamen erat Cæſari negata ratihabitione conventa irrita reddere. Quin revera nihil hactenus aliud egiſſe Cæſar videbatur, quam ut Suecorum mentem expiſcaretur per Daniæ Regem, Schlickium, & Lauenburgicos, iſtamque cum Electoribus expenderet, & pro re nata conſilia adornaret. Quo fine & Banerium cum Salvio collidere conatus fuerat, ut communicatione inter ipſos ſublata alteruter forte quid incautius exprimeret. Nec adparebat, quomodo iſta Gallos omnia rimantes celari poſſent, quibus ſi de iiſdem innotuiſſet, Suecis violati fœderis crimen impacturi, ac ſubſidia ſubtracturi erant; quin nullo non impedimento objecto coſdem circa pacem præventuri metuebantur. Ac pervenerant jam pleraque ad Avauxii notitiam, quę licet hactenus cluſa eſſent, ad extremum tamen negandi color defuturus erat, cum utique à Cęſare ad Electores foret referendum. Unde & Salvius literarum cum Mithobio commercia amittere juſſus erat. Contra expenſis omnibus patebat, honeſtam & tutam pacem niſi Ordinibus Proteſtantibus aliiſque fœderatis intervenientibus conſtitui non poſſe; à quibus Suecos per ſecretos tractatus divelli Cæſaris quam maxime intererat. Denique & fœderis Gallici rationem haberi par erat.

An Cæſar pacem vellet dubitabatur.

§. 71. Quin & an ſerio pacem Cæſar vellet, dubium habebatur. Erant qui crederent, ſalva dignitate ipſum in pacem conſentire non poſſe, quamdiu Sueci ditiones ipſius perſultarent. Aliis contra idem multo difficilior putabatur futurus, Suecis per vim expulſis. Plerique tamen cenſebant, Ferdinando Martios ſpiritus non eſſe, eumque ad ſedatam & mollem vitam natura ferri: tum metum à Turcis, Ordinum omnium deſideria, & vaſtatum patrimonium ad pacem propellere. Sed præcipuum impedimentum ab Hiſpanis, & qui eorum partibus in aula Cæſaris addicti erant, provenire: quod Hiſpanis ad deſtinata ſua exſequenda expedire videatur, orbem Chriſtianum bellis implicitum agitari. Cæſari non difficultatibus conflictanti Hiſpanos velut comiter colendos: interim ipſos ad Rhenum pedem magis firmare, & recuperato Briſaco & Benfelda velut araneum in centro ſeſſuros oculis per omnem viciniam circummiſſis. Suecos, Proteſtanteſque diuturni belli feſſos, quibus ut vires reficere queant ſpatium non ſit concedendum. Suecorum ſucceſſus ignem è ſtipula eſſe, mox ultro in cineres conſeſſurum; qui bello extracto facile atterendi ſint. Nec eo ſecius tractatus pacis paulatim matureſcere videbantur, dum Hiſpani demum literas tuti itineris Batavis annuunt, etſi non ea qua hi voluerant forma, quod ab his mittendi non Legati, ſed tantum *aliqua perſona* vocarentur. Id ut corrigeretur, ipſorumque Legati pari cum Regiis honore haberentur Belgæ apud Cardinalem Infantem inſtiterant; utrumque ab hoc negatum. Contra offerebatur, ab iſtis miſſos eodem honore ab Hiſpanis affectum iri, quem Galli exhiberent: id quod tandem Hollandi admittebant. Et Richelius hiſce perſuaſerat, ne in ejuſmodi verborum formulis adhæreſcerent, cum & Gallicis Legatis non niſi Deputatorum & Plenipotentiariorum vocabulum ſit tributum; neu cum Veneta Republica in cunctis ſolennium obſervationibus adeo rigidam æqualitatem expoſcerent.

Galli cupidinem pacis præ ſe ferunt.

§. 72. Sed & Galli plenipotentiarios ſuos Coloniam mittendos denominabant, Avauxium Mazarinum, & Emmerium; ac confirmabat iſte Salvio, Regem & Cardinalem pacis cupidos eſſe, id quod tamen ſecreto haberi petebat, ne hoſtis eo intellecto pertinacior fieret. Ideo in ſalvis conductibus Cæſareis nodos non anxie quærendos. Titulum *Illuſtriſſima* Landgraviæ non tributum remoram negotio injicere non debere. Ut Ordinibus non niſi per Legatos Regios agere liceat, id Gallos quidem ut emendetur poſtulaturos; ſi tamen id obtineri nequeat, tanti hoc non eſſe, ut pax ideo differatur. Palmarium eſſe diſcrimen inter Ordines reconciliatos, & nondum reconciliatos: quod Ferdinando utique ſit extorquendum velut in compenſationem, quod Galli Cęſaris titulum eidem tribuere velint. Propter alios ſuos fœderatos Regem denominationem diei tractatibus inchoandis non dilaturum. Atque id Avauxius expreſſo ſe Regis mandato indicare ferebat, petens, ut Regina viciſſim quid ſentiat panderet. Salvius laudato Regis in pacem ſtudio eandem Reginæ mentem confirmabat; & ſe ad ipſam ſtatim relaturum. Cenſebat tamen Avauxius, ſi Cęſar vocabulum *nondum reconciliatos* omittere nollet, temperamentum à Dano propoſitum, ut cum proteſtatione & reſervatione diplomata accipiantur, admittendum non eſſe: ſed Cęſarem utique ad delendum iſtud verbum compellendum. Viciſſim Salvius Avauxio demonſtrabat, quæ ſuper ſecretis Gallorum cum Cæſare tractatibus conciliatore Bavaro ſpargebantur; de quibus Luneburgici Duces, Anglicus Legatus Rowius, & Vultejus ſignificaverant. Ac nuntiabantur apud Helvetios Einſidelæ Oiſonvillium cum Bavarico conſiliario per triduum eodem conclavi in diverſorio egiſſe, quod eodem fine factum credebatur. Id quod Avauxius conſtanter inficiabatur, teſtatus Regem ſuum neque pace neque bello à Suecis disjungi velle. Unde noſſe cupiebat, num quid præterea Sueci in ſalvis conductibus pro ſociis in Germania deſiderarent, ut juncta opera res urgeri; ac ſi diplomata illa è placito Regum formata exhiberentur, uterque Regum legatos ad deſtinata tractatibus loca mittere poſſit.

Luzovius à

§. 73. Porro circa pacem communem Hamburgi

1640. Cæsare Hamburgum mittitur.

gi diu nihil actum erat, Dano communicationem cum Salvio intermittente. Contra à Cęsare missus Conradus Luzovius aderat, qui nova de pace mandata adferre dicebatur. Is initio Lubecenses & Hamburgenses argentum poscebat non sine minis, ac Principes Inferioris Saxoniæ in Suecos incitare studebat. Mox tamen pacis negotium eadem qua Curtius via tentare instituit per Lunzmannum & Meurerum urbis Syndicos.

Ejus propositio.

Is de Curtii actis repetens testabatur, etsi iste instructionem non habuerit de pace tractandi; Cæsarem tamen ægre tulisse, eum Hamburgi non mansisse, ac tractatus continuasse. Unde se hunc à Cæsare mitti sciscitatum; num Salvio animus aut facultas sit tractatus suscipiendi? Habere se à Cæsare facultatem, clam, palam, seorsim, conjunctim tractandi; ac sibi perinde esse, quam viam Sueci eligant. Quod si tamen solennes tractatus placeant, sibi necessum videri prius peculiariter super Suecorum satisfactione transigi, reliqua cum Gallis & aliis communia ad solennes tractatus posse referri. Addebat, Cęsarem diplomata tuti itineris Imperii Ordinibus, quæ socii Reges postulent, concedere non posse. Ipsis quippe liberum esse proficisci quo velint, nec veniа aut conductu opus habere. Cæsari tamen secretos tractatus magis arridere interventu Syndicorum, ac optare, ut illorum ocyus initium fiat. Salvius quid respondendum foret hærere. Jussus à Regina fuerat secretos cum Lauenburgicis tractatus repudiare, & non nisi circa solennes operam navare. Tum & suspectum erat, Luzovium rerum ejusmodi insolentem potissimum adhiberi negotio tam arduo, & quod magnam Europæ partem tangeret. Ac potios metuebat, quia Luzovius circa explorandam Suecorum satisfactionem satagebat, ne si quid expiscaretur, statim Glucstadium abiret, & hac ratione ad Danum in arma pertrahendum uteretur. Fortasse etiam quia Electores & Ordines Norbergæ pacem flagitabant, istorum desideria elusum ibat eo obtentu, quod jam de pace cum Suecis agitetur: aut Avauxium cum Salvio, re saltem per sacerdotes prodita, committere tentabat. Contra non minus indecens videbatur, Luzovium ita abrupte protelare, ac Cæsareis ansam præbere Suecos diffamandi velut pacem plane adspernantes. Igitur audire istum statuebat, ac rem integram retinere, qooad mandatum à Suecia acciperet.

Salvii responsum.

Quo fine Luzovio, quem plenipotentia non instructum suspicabatur, significabat: Malle se quidem solennes & publicos tractatus; nec tamen, si res ferat, à secreta quam petat communicatione abhorrere. Sed ut res eo fidentius utrinque suscipiatur, cumprimis necessarium fore, utrumqne per fiduciarias literas autoritatem suam adstruere; quo facto super modo agendi constitui posse. Nec fefellerat Salvium sua suspicio. Nam etsi iste jactaret, fiduciarias literas non defore; tamen illæ nuspiam comparebant; ac tandem reponebat, se perlustratis chartis suis brevi responsurum. Interim cum Cæsar per Lauenburgicos novam declarationem circa Sueciæ satisfactionem ediderit, instabat, ut quid circa eam sibi videatur Salvius exponat; quo intellecto pro re nata tractatum continuaturus, suamque agendi autoritatem satis demonstraturus sit. Salvius regerebat: se meminisse capitum à Lauenburgicis præterito autumno transmissorum, qualia & ex Hollandia ac Gallia acceperit. Sed quia istis plenipotentiæ nihil adjunctum fuerat, dubitare, num à Cæsare eadem profecta sint, an privatum aliquem habeant autorem. Si quid Luzovio aut circa præparamenta, aut ipsam pacem agere sit injunctum, more inter omnes gentes recepto autoritatem suam demonstraret; post de modo agendi facile conventum iri. Sed cum is denuo Salvium urgeret, hic reponebat: Nemini amplius obscurum esse, à Cæsare pacem serio non quæri. Nam Curtium plenipotentiam habuisse citra instructionem; nunc ipsum venire cum instructione citra plenipotentiam. Quo audito Luzovius contractis humeris apposite responsum agnoscebat. Ita quidem istius negotiatio interquievit, eodem aliquamdiu in Westphaliam digresso. 1640.

Rectores Sueciæ Petro Wibio respondent. 15. April.

§. 74. Interea longo post intervallo Rectores Sueciæ excusata mora ad proposita mense Septembri à Petro Wibio respondent: Non minus sibi, quam Daniæ Regi Protestantium calamitatem, Arctoique Orbis securitatem cordi esse. Sed cum hocce bellum magnam Europæ partem tangat, mirum videri non debere, si pax multis difficultatibus sit implicita. A se nullam pacis occasionem neglectam, nec bello trahendo causam præbitam. Inconsultis sociis, & antequam super præliminaribus convenerit, tractatus ordiri insolitum esse; & hoc modo se à sociis divulsos longius à scopo pacis abstrahi. Non ignotum sibi concordiam inter Catholicos per Pontificem posse instaurari. Sed Gallum non discrimine sacrorum, verum per alias graves causas in Austriacos stimulari; de cujus fide & constantia prolixius sperent, quam & semper egregiis consiliis & actionibus fontem habeant. Cæsaris facta verbis hactenus non respondisse. Quid in Electorum opera fiduciæ reponendum, toto bello documenta extare. A Salvio diplomata, quibus solis nondum reconciliatis cavebatur, citra exceptionem probata sibi non constare; nec credere ipsum à mandatis discessisse. Si afflictis Protestantibus non liceat negotia sua per tractatus expedire, viam oppressioni eorundem sterni, simul perpetuum periculum hisce Regnis strui. Præparamentis nondum absolutis leges pacis edere præposterum, aut noxium esse. Quo vado tamen negotium adhærescat, acta quondam Mecklenburgico Duce mediante ostendere. De satisfactione Sueciæ ac militum parce à se actum; quam remittere aut intendere, prout adversa pars se gesserit, in suo arbitrio positum. Sed omnium Ordinum Protestantium restitutionem à se quam diligentissime commendatam omnibus, qui paci conciliandæ operam obtulerint. Nec dubitare se, quin Rex circa eandem satagerit; quo successu rem ipsam loqui. Quod si igitur Rex sua autoritate efficere possit, ut adversa pars in pristinum statum omnia reponat, solidum paci fundamentum substerni, ac de reliquis facile transactum iri. Hoc si impetrari nequeat, manifestum esse ab hoste nihil aliud, quam oppressionem puriorum sacrorum, & libertatis Ordinum Germaniæ quæri, & ut securitas horum Regnorum semper in ancipiti hæreat. Ni pax huic fundamento superstruatur, induciarum instar habiturum, post intervallum atrociore bello erupturo.

Danus circa pacem languide rem gerit.

§. 75. Cęterum eo tempore à Dano circa pacem parum movebatur; ac referebat Legatus Anglicus Glucstadio reversus, Regem quidem velle tractatus moderari: sed quia videat Cæsari juxta ac Suecis operam suam parum gratam, fortasse eam curam exuiturum. Eundem quoque Cæsari offensum, quod is mense Martio scripserat: Palatinam causam ipso mediatore non posse disceptari, sed eandem Colonię peragendam. Quo ipso tecte Regis mediationem repudiasse videbatur. Contra Galli desiderium pacis indies magis ostendere; & Avauxius Salvio confirmare. Se jussum, si paria Salvius mandata habeat, diploma Cęsaris pro Ordinibus Germanię ea forma, quam Cęsar velit, ac-

1640. ceptare interposita protestatione & reservatione, de qua ante annum Daniæ Rex monuerat. Et quia hic pacem parum amplius curet, nec Suecis mediator præter Venetos supersit, denuo formulam diplomatum legato Veneto Lutetiam transmittendam postulabat. In ejus margine cum adscribere Salvius vellet; si Cæsar vocabulum *nondum reconciliatos* omittere nollet, se tandem adquiescere; repugnabat Avauxius declinandæ Ordinum Germaniæ offensæ, ubi id hisce innotuisset. Censebat quoque, ut studium pacis Orbi adprobaretur, Commissarios Suecicos, aut unum saltem eorum quamprimum Lubecam se conferre. Nam tunc nondum de mutando tractatuum loco quidquam motum fuerat.

Luzovii cum Salvio colloquium. §. 76. Luzovius inde longum post silentium denuo Salvium monere, num ad formulam à Lauenburgicis Vienna huc transmissam mentem suam expromere velit. Quem licet Salvius obtentu deficientis plenipotentiæ eluderet, iste tamen non desistebat privatum ipsius colloquium affectare: ideo potissimum se missum ferens, quod Salvio antea familiariter cognitus esset. Atque id demum astu Lunzmanni procuratum, qui Salvium specie venalis bibliothecæ inspiciendæ in vicinum templum deducebat, ubi de compacto occurrit Luzovius. 14. Sept. Post mutuam salutationem hic ample de Cæsaris in pacem animo, non jejunius de Regina Salvius testari. Ille, in quo ergo negotium adhæresceret, interrogare; Salvius, in solis diplomatis ea forma, quam socii Reges desiderent; quæ concedi etiam Electores æquum judicent. Ad hæc Luzovius Ordines in quatuor in classes dispescere: quosdam plene, alios ex parte reconciliatos; quosdam post reconciliationem super læsione secuta queri; reliquos plane nondum reconciliatos. Priorum causam plene transactam. Secundam & tertiam classem querelas suas pro more in conventu Ordinum posse exponere, quibus ut se immisceant exteri Reges non magis fas esse, quam Cæsari alienorum civium patrocinium suscipere. Ultimæ classi Cæsarem petita diplomata daturum. Salvius id discrimen adspernari: Suecorum socios bis inconsultis transigere non potuisse. Pacem ab Electore Saxoniæ factam illegitimam; quæ reliquis invitis & inauditis obtrusa sit: & tamen vix promissa Pragensi pace servata. Ad firmam pacem necessarium esse omnium querelis ex æquo satisfieri, eoque omnibus ad tractatus accessum dandum. Luzovius; hæc à sociis Regnis obtentui sumi. Si Sueciæ pro sumtibus belli satisfiat, nihil superesse quod ipsa moveat. Petebat inde circa oblatas à Cæsare viginti quinque *tonnas* auri, & Rugiam insulam, ac Stralsundam in decennium pignoris loco, sententiam declararet; ad quas præstandas Cæsar adhuc paratus sit. Salvius; Regum sociorum maxime interesse novos tractatus fieri, ac universos pristinis fortunis restitui. Tum negare, à Cæsare circa satisfactionem Sueciæ quid oblatum. Luzovius exemplum ejus scripti statim depromere, memorans, quia Lauenburgici nomine Reginæ Pomeraniam citeriorem in feudum postulent, Cæsari persuasum, id à Salvio profectum; inde isthoc vicissim propositum. Ast Salvius negare, à se, aut ullo ministro Suecico hoc promanasse. Equidem aliquando à Mithobio tale quid sibi exhibitum, sed iisdem diebus è Batavis ac Gallia ejusdem exempla accepisse. Et quia Mithobius à Cæsare fiduciarias literas non ostenderit, illud à se pro commento otiosorum hominum habitum. Luzovius mirari; Salvium postulati de Pomerania autorem se abnuere. Sed quin ipse hæc à Cæsare proponere jussus sit, id dubium non esse, ac ex interceptis literis Salvio constare. Salvius denuo pernegare, istud à se profectum. Si Lauenburgici & Mithobius tale quid apud Cæsarem proposuerint, id ultro ipsos fecisse ex intempestivo studio pacem promovendi. Ea summa erat colloquii, quod in mutuas testationes super desiderio pacis desinebat. Privato sermone Luzovius Lunzmanno dixerat: se brevem pacis viam videre, si Cæsar Suecis Pomeraniam, Gallis Lotharingiam det. Enimvero id non futurum: Cæsarem jus suum nemini auferre posse; pecuniam & pignus non defore. Integros Principatus alienare speciem habere emtæ pacis, ac in dedecus Cæsaris redundare; cujus vires non usque adeo attritæ sint, ut tam duris conditionibus pacem mercari cogatur. Et ea communis tunc circa satisfactionem Suecorum erat opinio, circa pecuniam & hypothecam difficultatem non fore: sed ut Pomerania in feudum obtineatur id vix sperandum, præsertim ipsis Gallis clam obsistentibus, quibus cum propositum sit Germaniæ vires debilitare, hoc facto istæ augendæ videbantur, si novo membro cæteri Ordines recte uti vellent. 1640.

Cæsar diplomata ex mente Coronarum format. §. 77. Tandem Cæsar in formulam diplomatum, qualem Coronæ postulabant, consenserat, eaque Hamburgum ad Luzovium missa jusserat, quamprimum Legatos Suecicos in Germaniam adpulisse intelligeret, Regi Daniæ tradi cum Suecicis permutanda, inde tractatus pacis ordiendos. Quo intellecto Daniæ Rex statim misso Cleenio id Salvio denuntiat per contractus, num in mandatis habeat, 7. Nov. ubi diplomata allata fuerint, diem inchoandis tractatibus dicere. Salvius etsi priora ipsius mandata revocata non essent; tamen quia diu à Rege nihil cum ipso fuerat actum, ac res interea non exiguam mutationem subierant, quid sibi agendum foret dubitabat, præsertim nondum conspecto diplomatum exemplo. Hibernum quoque tempus Legatorum è Suecia itineri incommodum, ac de Galliæ Regis animo nondum constabat. Igitur Dano respondet: se id in Sueciam relaturum, ac cum Avauxio communicaturum. Mox Daniæ Rex, accepto per Luzovium exemplo, id peculiari legatione in Sueciam se missurum ferebat. Avauxio iste agendi modus à Dano adhibitus inhumanus & durus videbatur. Per biennium amplius de diplomatibus nihil auditum fuerat. Tandem aliquando Cæsari in mentem venerat ista indulgere: quæ nondum edita sint, nec constare, an non aliquid vitii contineant. Nunc ex sola de adventu eorum fama postulari, ut Legati velut in occursum eorundem ruant, & cæco impetu ad diem designandum provolent. Igitur quid animi sibi sit declarare abnuebat prius, quam diplomata allata essent, in quibus non solum vocabulum *nondum reconciliatos*, sed & per *Plenipotentiarios Regios* omissum, & sociis Principibus *Illustrissimi* titulus tributus esse deberet. Quibus postulatis cum is nuper cessisset, conjiciebatur Gallis pacem accelerari cordi non esse; præsertim cum Avauxius Salvium rogaret, ne Suecici ad pacem destinati Legati iter ingredi properarent. Declarabat tamen, si diplomata recte se habeant, in Galliam id se relaturum. Paulo post jussu Regis denuntiat; Legatum Venetum Regi confirmasse, Cæsarem diplomata pro Ordinibus Imperii, & Hollandus petita formula fieri jussisse, etsi ea nondum exhibita sint. Quo facto Regem Commissarios suos Coloniam missurum. Circa tempus Avauxio significatum erat, de eodem certiorem ipsum reddendum post diplomata inspecta & probata.

Luzovius secretos tractatus urget. §. 78. Eodem tempore Luzovius formulam pacis Salvio per Lunzmannum tradebat plane cum illa convenientem, quam ante annum Lauenburgici Vienna transmiserant; subinde super eo colloquium cum Salvio exposcens. Quanquam enim res ad solennes tractatus deducenda sit, tamen postquam jam diplomata pro voto concessa, ac Ratis-

ponæ

1640. ponæ super amnestia statuendum sit, ad pacem præter Suecicam satisfactionem nil restare. Circa quam Cæsar æqua omnia præstare paratus sit; nosse tamen cupere, in quo Sueci tandem adquieturi sint. De hac si publico Legati nomine pandere dubitet, privatim mentem suam exprometet: id quod citra fraudem ipsi fore promittebat. Salvius contra de ista parum sibi constare; & si maxime constet, plenipotentia Luzovii non visa nefas sibi pandere. Lunzmannum tamen subornat, ut quid Cæsar demum offerret expiscaretur. Is declarabat; Cæsarem provinciæ quid ægre daturum: insignem pecuniæ summam, (quam non exprimebat,) & hypothecam non defore. Saltem totam Pomeraniam nunc jure feudi concedi non posse. De parte aliqua in medio relinquebat. Paulo post tamen aliter disserere: Cæsari Pomeraniam tanti non esse, ut ideo ditiones suas hæreditarias periculo exponere velit. Electorem Brandeburgicum jam mortuum; filium, si cæterarum provinciarum investituram obtinere velit, de Pomerania ut Cæsari concedat facile compellendum. In eo scrupulum esse, quod Cæsari decorum non sit statim Pomeraniam largiri, velut victus pacem emat, & quia tertio invito jus suum adimi non possit. Ei scrupulo removendo proponebat, ut Regina Pomeraniam hypothecæ titulo acciperet, reluendi jure ad sexagesimum aut octogesimum annum dilato. Ita citra invidiam & dedecus eundem scopum obtineri. Idem quoque ferebat, se repetita sæpius mandata Vienna accipere de secretis tractatibus continuandis: Cæsarem malle amoto Dano transigere; eoque secretum colloquium solicite exposcebat Salvium monens, ne pacis, circa quam ipse tamdiu desudaverit, confectæ gloriam præripi sibi patiatur; quod certo futurum sic solenni tractatu instituto.

Ejus super satisfactione Sueciæ sententia.

§. 79. Salvius quid faciendum sibi foret, ambiguus hærere. Suspectum videbatur, quod per solum Luzovium res gereretur, cui sat ingenii, sed modicus rerum usus. Si serio Cæsar pacem affectaret, astutos magis, & rebus tractandis exercitatos mittendos fuisse. Et metus erat, prius istum deceptum, ut per eundem alii deciperentur. Fortasse etiam id tantum agebatur, ut aliquid eliceretur in calumniam patens, aut ut prorogatio fœderis Gallici impediretur. Unde magna circumspectione opus erat; præsertim quod de priore cum Luzovio colloquio, in quod ipse improviso inciderat, ad nonnullos emanasset. Contra multæ rationes persuadebant, Cæsaris è re magis esse seorsim cum Suecia, quam simul cum Gallia transigi; ac cum pluribus nunc causis ad repentinam transactionem, quam antes compelli. Copiæ ipsius afflictæ; Germaniæ Ordines pacis cupidissimi; Sueci ditionibus ipsius imminentes: Turca in Hungariam aut Poloniam quid agitare visus. Tum Marchio de Leganes deficiente argento in Mediolanensi Ducatu Helvetios exautorare coactus erat; Catalaunorum rebellio persistebat: Lusitania nutabat: Galli sequentem in annum immensas copias parabant: Anglus alia, quam Cæsar & Hispanus sibi persuaserant, consilia coquebat, & istius cum Batavis per connubium Arausionensis conjunctio altioris indaginis judicabatur. Urebat quoque fœdus Suecorum cum Hollandis, & rebus Cæsaris intempestiva mors Brandeburgici. Sed Dani mediatio non amplius à Cæsare curari videbatur, quod hic edictum promulgasset, ut qui in Comitatum Pinnebergensem quid actionis obtenderent, nomina sua Viennæ profiterentur; magna cum offensa Regis, qui istum cum Holsatiæ Duce jam diviserat. Quem & Brema inter Imperiales urbes recepta mordebat, & cumprimis edictum Cæsaris, quo omnes tam Germani quam exteri vetabantur vectigal ad Glucstadium exsolvere. Intellexerat quoque Salvius, Cæsarem à Schwartzenbergio Comite postulasse, Principi suo persuaderet, ut Pomerania sibi cederet, quo Suecis satisfieri possit. Ac profitebatur Luzovius, se tractatibus ingressum duntaxat struere; ubi super satisfactione Suecorum penitius intellectum fuerit, Curtium, aut Gebhardum adfore, qui una cum ipso paci colophonem impositurus sit. Has ob causas, & quia prorogatio fœderis Gallici opinione lentius procedebat, constituebat secreto cum ipso colloqui, non improbantibus Rectoribus Sueciæ illo duntaxat fine, ut adversæ partis sententia exploraretur. Congressus fiebat in domo Bartholdi Mœlleri, quo Salvius solito famulitio comitante, Luzovius primo plenipotentiam producere, cujus exemplum tamen Salvio tradere abnuebat, ne secretum id emanaret; nam Trautmansdorfium scripsisse; totam ejus plenipotentiæ vim in hoc consistere, ut secreta habeatur. Differebatur inde de triplici tractandi genere: ut vel socii Reges Noribergam mittant, id quod Ratisponæ propositum fuerat; vel ut per solennes tractatus Lubecæ, aut citra ambages heic transigatur. Primum ab Ordinibus cupitum Cæsarem abnuisse. Solennes tractatus Salvius octo per annos agitatos ferebat mediante Dano, ad quos Sueci semper parati fuerint. Sed Cæsareos ministros de Dano, hunc vicissim de illis queri, tractatu interim irrito. Qua occasione Luzovius asperis verbis in Danum invehi, qui nunquam serio rem egerit, ac Cæsareis ministris, rerum Saxoniæ Inferioris parum peritis, pro lubitu illuserit. (Intelligebatur inde, causas irarum esse, quod Cæsare Saxones ad bellum in Suecos incitante Danus obstiterat.) Cæsari jam patere, Dani opera nunquam pacem coalituram; qui summam securitatis suæ in eo collocet, ut Cæsar & Sueci vires suas mutuis cladibus atterant. Pace facta vectigal Albis ipsi omittendum. Hactenus à Cæsare expeditam Dani amicitiam; sed mox aliud appariturum, præsertim ubi secreti tractatus successerint; quos à Cæsare serio experti sancte asseverabat. Salvius Gallicum fœdus excusabat, quo minus certi quid decerni à se possit. Si Cæsari res cordi sit, se confestim diligenter ad Reginam relaturum. Luzovius adhæc; Cæsari persuasum, Salvio potestatem esse pacem concludendi sine ratihabitione; igitur ne moras necteret, quatuor aut quinque congressibus totum negotium confici posse. Sed cum circa ipsam rem disserere inciperet Salvius, quo istius mentem expiscaretur, hic recusabat; nunc sibi tantum fuisse propositum autoritatem suam demonstrare. Ubi literas suas notis occultis scriptas enodaverit, formulam se pacis concepturum, eamque Salvio transmissurum. Nec plus isto congressu actum.

Salvius circa Luzovii intentionem dubitat.

Salvius cum Luzovio colloquitur. 16. Dec.

§. 80. De conventu Electorum Noribergæ habito nonnulla tangere, quæ ad institutum nostrum faciunt, haut abs re fuerit. Deliberandum ibi proponebatur à Moguntino, mox & Cæsareo Commissario de restituenda Imperio pace, aut si per exteros ea obtineri nequeat, belli continuandi mediis. Adierant eum conventum aliorum quoque Ordinum Legati; quos inter Luneburgi, ne quid suspicionis apud Suecos excitarent, de instituto suo Banerio prius significarant. Hi tranquillandæ Germaniæ cumprimis urgebant, ut consultationes de bello ac pace non uti hactenus penes paucos, sed universos Ordines forent, quorum de corio maxime luderetur. Tum ut communes pacis tractatus instituerentur, ad quos omnes quorum interest admitterentur, manifesto jam secreti tractatus tristi effectu. Pro se super detento tamdiu

Conventus Noribergensis acta. 8. 9. Febr. Propositio.

Luneburgicorum monita.

1640.

Guelferbyto, causæque Hildesiensis & Tillensis injuria querebantur. Tum petebant, ut Electores sua consilia super pace communicent, quibus fulciendis ipsi fidelem operam navaturi sint. Hisce super communi tractatu instituendo succinebant Neoburgici, Meclenburgici, Francofurtenses, & Ulmenses.

Daniæ Regis consilium.

Daniæ quoque Rex maturandæ paci cumprimis utile suadebat, diplomata salvi conductus sociis Regibus ea, quam postularint, forma expediri, saltem ut Orbi demonstretur, si deinceps isti circa tractatus tergiversentur, penes Cæsarem non stetisse, nec iisdem, quod jactent, de libertate Ordinum Germaniæ agi, sed ut hoc obtentu dissidia in Imperio foveant, suisque commodis velificentur. Tum ut pro Belgis Fœderatis quoque diplomata curentur, subtrahendo Gallis morarum prætexto. Diffidentiæ tollendæ monebat, conventum omnium Ordinum induci, in quo ex sententia omnium de bello & pace statuatur, bellumque sociatis viribus efficacius geratur. Tum ut omnes amnestiæ includantur, eamque Cæsar ultro ante tractatus promulget, ut ejus facti gratia potius in ipsum, quam exteros redundet. Circa Palatinam causam peculiari tractatu componendam se mediatorem offerebat, quod ab Angliæ Rege ejus negotii moderamen sibi sit delatum. Circa Hassos monebat, ut impediatur, quo minus cum exteris hostibus se jungant. Tum ut Luneburgicis circa Guelferbytum, & Hildesiam, ac Tillense negotium satisfiat, ne nova alimenta bello externo accedant: Id quod curæ sibi fore

25. Febr.

Electores pollicebantur; qui literis ad Ducem Georgium datis ipsum dehortantur, ne copias suas cum Suecis conjungat. Idem & Landgraviæ ingeritur; addito, ut transactione cum Cæsare, in qua hic omnia ipsius postulata annuerit, adquiescat. Circa amnestiam plerique Evangelici cum Rege Daniæ consentiebant, etiam in eo, ut si utique nonnulli admissa non plane impune ferre debeant autoritati legum tuendæ: non ditionibus suis, sed pecuniæ summa multentur.

Gallicus minister Noriberga expellitur.

Regis Galliæ nomine aderat tunc Noribergæ Heppius; sed quia legationis suæ idoneam fidem facere non poterat, à Cæsaris Commissario protinus urbe jubebatur facessere. Cum spes fieret, omnium Ordinum conventum Ratisponæ indictum iri,

Meclenburgicus de Suecis ad Comitia vocandis agit.

Meclenburgicus Dux misso Wittio è Salvio sciscitatur, num Reginæ placeat, se aliosque Ordines inter Cæsarem, ipsamque mediatorum munus suscipere, magno studio à se gerendum, quo Danus velut clavo negotii dimoveatur? Tum an Regina, si invitetur, Legatos Ratisponam missura sit? quod idem Dux Georgius, multique alii Principes faciebant. Ac videbantur eo mittere, ubi Cæsar ipse aderat valido præsidio stipatus. Salvius prius sibi non displicere testabatur; de posteriore dubitabat, etsi hac ratione difficultates circa diplomata tolli, & facilius super satisfactione Sueciæ & militum transactum iri videretur. Ad Reginam

8. April.

tamen se relaturum promittebat. Luneburgici dehinc suffragantibus Meclenburgicis denuo Electores monent, apud Cæsarem instent, ut tractatus pacis ocyus decernantur, diplomata omnibus dentur, omnium Ordinum sententiæ audiantur.

Electores Luneburgicos & Hassos demulcent.

Contra ut hi à conjunctione cum Suecis averterentur, Electores de Guelferbyto spem ipsis faciunt, oblata mediatione sua in negotio Hildesiensi. Idem quoque denuo Landgraviam monent, ut Legatos mittat, quorum securitati scripto Cæsar sit cauturus: simul promittitur, circa sacra ipsi satisfactum iri. Quanquam autem paulo post tam hæc, quam illi copias suas Banerio jungerent. Lu-

22. Jun.

neburgici tamen Legati non minus Noribergæ remanent; factumque Ducum scripto apud Cæsarem Electoresque excusant: nunquam sibi animum fuisse à Cæsare & Imperio deficere, aut aliis Ordinibus molestiam inferre, sed ut sedem belli ditionibus suis arceant. Simul hortantur Electores, ad pacem omnibus modis connitantur, & ut exteri amica ratione solo Germanico dimoveantur, ac machinationes subvertendis Imperii legibus agitatæ destruantur.

28. Jun.

Contra Electores à Daniæ Rege literis petunt, apud Luneburgicos operam navet, ut hi copias suas à Suecis avocent, promissa cautione ipsos ab invasione exercitus Cæsarei tutos, nec hanc conjunctionem fraudi ipsis fore.

Comitia Ratisponæ indicuntur.

Cæterum Electores cum sentirent citra aliorum Ordinum operam super præsentibus negotiis statui non posse, conventu omnium Ordinum opus esse decernunt, qui & à Cæsare Ratisponam

18. Maji.

indicitur, initio intra duos menses faciendo.

26. Maji.

Ibi facta propositio.

3. Sept.

§. 81. Serius coeuntibus Ordinibus tandem propositio fit de tranquillando Imperii statu, & ut quoad pax obtineatur super belli subsidiis decernatur: dicis gratia de instauranda justitia addebatur, sopitis inter arma legibus. Consultatione cœpta omnibus quidem videbatur primo loco de pace agendum. Sed mox adparebat, omnem operam inanem fore, absente adversa parte.

De invitandis Coronis deliberatio.

Igitur deliberabatur, quomodo, quo, & per quos eadem invitanda foret. Proponebant aliqui, ut fœderati Ratisponam invitarentur. Sed Cæsar id abnuebat, velut suæ dignitati parum congruens: revera quod metueret, ne universi Ordines consilio cum exteris sociato fortius pro libertate loquerentur. Aliis placebat Noribergam iis assignari, ut è vicino cum ipsis agi possit; sed Cæsari non consultum videbatur utramque Coronam in eundem locum vocari. Unde tunc placebat, circa Coloniam pro Gallis, & Lubecam pro Suecis nihil mutandum. Id non satis ex dignitate judicabatur, Reges ab Electoribus invitari, ne pacem petere viderentur; sed ut Pontifex & Veneti apud Gallum, Daniæ Rex, qui denuo mediatorem se offerebat, apud Suecos ea de re ageret.

Diplomata conceduntur.

Super diplomatis salvi conductus tandem à Cæsare impetratum est, ut ex petito Regum formarentur, excluso vocabulo *nondum reconciliatos*.

14. Oct.

Id quod Electores Regi Daniæ significant, petentes apud Reginam Sueciæ instet, ut citra moram durantibus adhuc Comitiis Legatos cum idoneis mandatis Lubecam mittat, auspicandis tractatibus. Num induciæ interim ineundæ essent, Cæsaris, penes quem summa belli administratio, arbitrio committebatur.

Cæsar bellum magis quam pacem agitat.

Qui tamen in pacem non valde pronus videbatur instinctu maxime Hispanorum, qui manibus pedibusque paci obluctabantur, facto Madriti decreto, neque ex dignitate, neque ex usu Domus Austriacæ esse de pace nunc agitari. Bellum hactenus adversa fortuna gestum, ac insignia loca amissa. Unde ab hoste honestas conditiones obtineri non posse. Igitur satius esse bellum ducere fortunæque vices expectare, ac obfirmato in constantiam animo destinata prosequi. Ac spes erat exteros vi posse Germania depelli, conjunctis cum Cæsare omnibus Ordinibus. Quam ob causam & lenius cum Hassis atque Luneburgicis agebatur. Quorum hi vicissim arma sua excusabant obtentu avertendæ à finibus suis belli colluviei, de cætero prolixe animum Cæsari devotum testati. Iidem etiam graviter querebantur, se ad Comitia vocatos non esse, jactantes, Cæsarem non posse ad communes Imperii deliberationes descendere, nisi ipsis ad suffragia admissis. Unde & super tuto accessu literis sibi à Cæsare caveri postulabant. Quas Cæsar his, uti & Hassis indulgebat. Ad Luneburgicorum literas Ordines respondent laxioribus verbis nulla de suffragio

ipsorum

1640. Super amnestia consultatur. ipsorum facta mentione, velut omnia ad legatorum adventum integra servarentur. Amnestiæ pax Pragensis pro fundamento substernebatur, & illi, qui ista indigerent, quatuor in classes dispescebantur. Quosdam ab acceptata pace Pragensi iterum discessisse, quosdam eam nondum acceptasse; quosdam eadem exclusos; alios eadem certis legibus acceptata læsos se queri. Ad primam classem Luneburgici, ad alteram Hassi Cassellani referebantur; quorum legatos expectari placebat. Circa tertiam classem visum Cæsarem rogare, ut istis super tuto accessu literis caveat; utque Durlacensis Marchio, & Comes Nassovius Saræpontanus ab Electoribus, reliqui à suis agnatis moneantur, ut se sistant, spe facta ipsorum causam ex voto & brevi expediendam. Gravaminibus cognoscendis certi Ordines deputabantur, qui perspecta eorum æquitate Cæsari ista emendanda commendarent, ut tamen executio ad pacem usque differretur, & quæ lata per judices sententia niterentur, hautquidquam moverentur. Palatina causa ad peculiares tractatus seponitur. Palatina causa peculiari transactione seponebatur, in qua consensu Cæsaris Daniæ Rex mediator admissus, cui adjungebantur Electores, ad quorum Collegium id negotium cumprimis spectaret. Nec abnuere videbatur Bavarus quo minus à Cæsare statim locus & tempus negotio ordiendo designaretur. Ac in se recipiebat Cæsar, se ab Hispano obtenturum, ut in idem consentiret. Quin jam Hispanici Legati, quorum quatuor eodem tempore tunc in Anglia erant, Palatino Electoris titulum tribuebant. Quæ promittendo aliis suspecta videbatur; velut hoc quæreretur, ut Palatina Domus sociorum Regnorum patrocinio exuta apud communes tractatus tanto minoris esset. Suberat & alia causa, quare tunc Cæsar ac Bavarus Palatino conditiones aliquas, sed obscura spe ostenderent, quod Anglus pecuniis, ac proinde Parlamenti in se studiis egeret; Parlamentum autem rebus Hispanicis valde adversum esset. Inde metuebat Hispanus; ne ad preces Parlamenti fortibus se consiliis Anglus adplicaret; præsertim cum Galli per idoneos homines Parlamento insinuarent; si Rex Angliæ armis ipsorum sua jungere velit, paratos se polliceri, pacem nisi restituta Domo Palatina non facere. Unde Daniæ Rex multum causæ Palatinæ nocuisse credebatur, quod eam separatos ad tractatus rejici consensisset, idque ideo à Pontificiis Ele-
16. Nov. ctoribus aliisque ita cupide arreptum. Scribebat tamen ea de re ad Reginam Sueciæ Palatinus Elector, ne sinistre acciperet, quod oblatos peculiares tractatus non repudiaverit; nec eo minus cau-
29. Dec. sam suam ipsi commendabat. Idem cum post per Hamburgum ad Daniæ Regem iter faceret, per Bauerum Consiliarium Salvio significat; se in Sueciam & Galliam scripsisse, super propositis peculiaribus tractatibus consilia exquisiturum; Gallum eos suasisse; (quod tamen Avauxius apud Salvium inficiabatur,) è Suecia responsi nihil adhuc accepisse. Persuasum sibi esse, à Bavaro rem elusum iri; eoque communibus tractatibus rationes suas superstruere. Famæ tamen id fuisse dandum, ne ita abrupte oblatam negotiationem abnueret. Id ut in Suecia excusaret Salvius rogabat, ne sinistræ quid suspicionis excitaret. Cui Salvius; quid Rectoribus Sueciæ videatur se ignorare, se quid suadeat aut dissuadeat non habere; nisi quod Elector multis hactenus speciminibus edoctus sit, ab hostium sibi fraudibus cavendum esse.

De hospitationibus & contributionibus. §. 82. Quanquam autem aliqui Ordinum non prius ad alterum propositionis caput accedendum contenderent, quam super primo plane foret conventum: urgebat tamen Cæsar, ut super hiber-
15. Nov. nis, ac supplendo, alendoque exercitu absolvere- tur; in quod etiam major Ordinum pars consen- 1640.
tiebat. Petentibus à Cæsare propositum, ut exercitus partim per Westphaliam, partim per Franconiam in hibernis collocaretur, idemque ad octoginta bellatorum millia augeretur. Designatio sumtuum intra quinque menses faciendorum ultra nonaginta tres auri tonnas adscendebat. Hospitatio militum ab Electoribus & Principibus arbitrio Cæsaris committebatur, incassum queritantibus Urbibus, seque isti oneri eximi flagitantibus. Etsi dum isti Ratisponæ super eo negotio adhuc consultant, jam Cæsaris jussu legiones in hiberna properarent. Salzburgicus Legatus, cum in hospitiationum licentiam paulo liberius diceret, ab Austriacô Legato tacere jussus, ni malum habere velit. Urbici quia dum circa hospitationes sententiam dicunt, paulo acerbiores visi fuerant, à superioribus Collegiis non superfunctorie increpiti. Ut augendo exercitui supersederet ob inopiam Or- 5. Nov.
dines Cæsarem rogabant satis habiturum si qui in præsens sit servari queat. Huic alendo Austriaci & Bavari liberaliter centum quinquaginta menses Romanos; alii sexaginta & minus, Ratisponenses duodecim tantum annuebant. Urbicorum plerisque sexaginta, multis cum obtestationibus, ne plane ad incitas redigerentur. His deliberationibus de bello annus consumebatur, etsi Cæsar jam Kalendis Novembris monuisset, ut ad primum caput discutiendum rediretur; ut tamen de amnestia, quæ hactenus maxime agitata fuerat, silentio præteriret, & super Sueciæ satisfactione sententiam Ordinum exposceret; cum tamen de aliis rebus prius statuendum videretur. Quod eam ob causam factum credebatur, quia de Pomerania utique mentio erat injicienda, ut Daniæ Rex invidia stimulatus in Sueciam incitaretur.

§. 83. Eodem anno arctius Sueciam inter, fœ- Fœderis inter Sueciam & Hollandiam causa
dus coaluit, cui causam præbuere pro libidine Dani in freto Oresundico aucta vectigalia, queis præcipue Belgæ non sine maxima publicanorum ac magistratuum acerbitate premebantur. Quæ onera cum superiore anno missa legatione abolere, aut mitigare conati essent, frustra fuerant. Ei Danorum insolentiæ coërcendæ vix præsentius remedium judicabatur quam societas Suecica. Et ipsi Sueci eam occasionem captabant Belgis arctius sibi innectendi. Utrique tamen priores de fœdere compellari malebant, quam idem ultro ambire. Unde Sueci quidem ministris suis injungebant; si quæ ab Hollandis super fœdere moverentur, aurem præberent, eorum mentem explorarent, ultro tamen de eo ne proponerent. Etsi Belgæ in Gallia & passim spargerent; à Suecis fœdus suum ambire, si forte hoc terriculamento Daniæ Regem ad æquam transactionem compellere possent. Quin & quatuor è summo Collegio deputati Ca- 24. Febr.
merarium Legatum Suecicum accedebant declarantes, se pronos esse ad fœdus cum Suecia concludendum, offensivum seu defensivum placeat: & quamprimum iste mandata acceperit se tractatus cum ipso suscepturos. De missione tamen in Sueciam nullum verbum. Enimvero Suecis haut placebat illis se obtrudere, qui tot per annos renovando fœderi, quod dudum expiraverat, aurem præbere noluerant, & cum illos Sueciæ auxilio indigere viderent, ejus rei gratiam ultro delibare. Promulgaverant inde edictum Hollandi, ne quis suorum civium ad fretum Oresundicum, aut quemvis alium Danicæ ditionis locum navigaret velut metum Dano incussuri, ne omissa navigatione vectigal ipsius redderetur sterile. Ast Danus sat gnarus Hollandos Baltico mari carere non posse ac metuens, ne forte vim isti meditarentur, classem suam intra fretum statuit; castellum quo-

1640. que ligneum magna mole & impensa struit, medio in freto brevibus imponendum. Sed mobiles arenæ fundamentum operi negabant, ac fluctibus soluta compages magnam vectigalium partem non sine aliorum ludibrio in profundum trahebat. Paulo post tamen Hollandi edicto revocato navigandi ad fretum suis licentiam faciunt, ac ut quantum posceretur vectigal exsolverent permittunt. Queis publicani paulo humanius quam antea exceptis modicum quid de vectigali remittebant. Ast Hollandi cum expenderent, quam exitiosum suis commerciis esset, si diuturna Dani usurpatio vectigal pro lubitu intendendi in jus evalesceret, post longam deliberationem Legatos in Sueciam mittere constituunt. Eam Hollandorum cum Suecis conjunctionem ut Danus averteret, Angliæ Regem subornaverat, qui controversiis istorum se mediatorem offerret; Hollandis caute declinantibus, quibus istorum Regum amicitia suspecta erat. Tentabant etiam operam suam interponere Archipræsul Bremensis, & Holsato-Gottorpiensis Dux. Sed neque ille placebat Hollandis, tanquam Regi patri obnoxius, neque hunc Danus amicitiæ Hollandorum nimis innecti volebat, præsertim cum in edicto, quo Hollandi civibus suis navigationem ad ditiones Danicas interdixerant, Ducis Holsatiæ portus diserte excepti forent.

Consultatio super fœdere cum Hollandis.

§. 84. Mense igitur Julio in Sueciam ab Hollandis missi Legati veniunt Wilhelmus Borellus, Albertus Sonckius, & Epeus Aylva, qui etsi initio ostendebant, se consilium duntaxat à Suecis expetere adversus Daniæ Regis oppressiones; tamen cum satis pateret, inane fore consilium, nisi à fœdere pondus illi accederet, mature super isto in Senatu Utramque in partem disceptabatur. Ac sane non deerant rationes, quę fœdere isthoc supersederi suaderent.

Rationes contra.

Hollandos, ni magnis difficultatibus implicentur, Sueciæ fœdus hautquidquam fuisse quæsituros. Ipsos à Dani vexationibus liberari optantes Suecos cum isthoc committere velle, ut alieni periculi fructum ipsi percipiant. Solennes iisdem artes ligna congerere, & ignem accendere, ut ipsi ad alienam flammam se calefaciant. Eosdem Gustavo Regi, ut arma in Cæsarem moveret, multis rationibus persuasisse, ac magnifica subsidii promissione, quantum ante Regi Bohemiæ, & post Daniæ exsolverant. Dum fœdus adornatur, cum interea Regem jam in bellum erupisse cernerent, conclusionem elusisse, nec ad certa unquam auxilia se obstringere voluisse, pauxillum quid post importunas flagitationes non sine fastidio præstantes; ac infinitis dilationibus fere effecisse, ut exigere quid amplius tædio sit. Denique ab anno tricesimo ad hoc usque tempus non nisi quindecim mensium subsidia exsolvisse, sex promisisse, cum tamen antea jactassent, si vectigalia Borussica tollantur, se quinquagena millia florenorum menstrua collaturos. Præberi hoc fœdere occasionem novo certamini jam penitus bello Germanico immersis, in quo si adversi quid accidat, hostem undique visceribus Sueciæ imminere. Unde satius fore quiescere, ad postulata Belgarum humeros trahere, domi res firmare, Germanico negotio expediendo incumbere, adversus Danum moderata consilia animi magnitudine temperata ostendere, in omnem tamen eventum arma in promtu habere, quoad clavum Imperii Regina ipsa suscipiat. Quod si non necessariis bellis Regnum implicetur, verendum esse, ne plebs, duplicato onere fatiscens frænum mordeat. Neque vero ad liquidum perductum esse, utile sit Sueciæ, an noxium, Hollandorum commercia magnitudine vectigalium premi. Horum augmentis Dano lucri quid, modicum Sueciæ detrimentum accedere, cujus navigatio immunitate gaudens gliscere possit, quo durius aliorum navigia habeantur. 1640.

Fœdere concluso pro certo statuendum esse Sueciam bello cum Danis collisum iri, Hollandis occasionem præbentibus qui tamen parum constantiæ in hoc negotio exhibere visi sint. Præterito vere multum fervoris ostensum vetita ad Daniam navigatione; mox evanescente ferocia abrogato edicto nautas jussos citra tergiversationem vectigal exsolvere; cum alii credidissent, si quidem constare sibi vellent, valida cum classe Danum obruendum, aut exculto vectigali Balten perrumpendam: Quin Hollandos cæca invidia in Suecorum incrementa æstuare, ac limis oculis hos mare frequentantes adspicere. Nunc cupere, ut quod onus ipsi tangere nolunt, Sueci moliantur. Monebant denique nonnulli cum inevitabile ex hoc fœdere bellum consecuturum sit cogitandum quoque tutores ipsos, ac rationibus reddendis obnoxios esse; & ut maxime æque matura consilia, atque majorennis Rex capere queant, exsecutionem tamen inter multos fere languere.

Rationes pro fœdere.

§. 85. Plures tamen fœderis ejus occasionem ultro oblatam haut respuendam censebant. Danum odio, invidia, & metu infestissimis affectibus in Sueciam irritari. Adparere ex consiliis, quæ ipsi cum Cæsare, Hispano, Anglo agitantur; adparere ex actis, quæ illi nobiscum intercesserunt, fundamenta, jam posita esse, & adhuc poni, ut commoda occasione, & plausibili prætextu Sueciam invadat. Imminere bellum, si non hoc, tamen proximis annis; in quo magnum firmamentum sit accessurum amplectentibus id, ad quod jam invitentur. Socios quærere tunc demum, quando bellum ordiendum, serum nimis fore. Carolum Regem fœdus Hollandicum magnopere quondam affectasse; Gustavum Adolfum ambabus manibus arripuisse, majore quidem quam nunc necessitate ob bellum Polonicum & Moscoviticum; ut tamen quæ à fœdere absterrere possent, causæ tunc æque graves forent. Incrementa porro Sueciæ constare cultura mercaturæ, artiumque manuariarum, & ut oppida incolis munificis gliscant. Istis Hollandos quidem clam invidere, sed cum mare nobis pateat, eadem prohibere non posse. Solum Danum ista omnia, destruere, si uti cœpit dominatum in navigationem per fretum Oresundicum nostra patientia stabiliverit. Igitur hac occasione utendum ad amovenda augmentorum nostrorum impedimenta, adversus quæ nullam medicinam fore, ubi longo tempore in legem abierint. Sed & Danum omni studio id agere, ut Sueciæ opes minuat, & incrementa sistat. Cur pari jure adversus ipsum uti fas non sit? Quantum illi decedat, id Sueciæ accrescere. Premi hanc ab eodem, quantum potest: nemini quam huic paria ipsi reponendi occasionem magis in promtu esse. Præcipuos illi reditus è vectigalibus; quibus ad veterem modum redactis non multum superfuturum, quo terrorem aliis incutere possit. Equidem ut vectigal id plane tollatur, Sueciæ non interesse, sed ne idem ex libidine sua possit intendere, id & nostra & Hollandorum interesse. Nam vectigal, quod ab Hollandis solvendum est, mercibus imputari, quas hi nobis vendunt. Ita nostro ex sanguine Danum ditari. Præterea hoc fœdere concluso necessum Reginæ fore mediationem suam Dano offerre componendis cum Hollandis controversiis. Eam si Danus admiserit, eadem opera aboleri posse, quæ ab ipso nostris civibus in freto intentantur. Sin repudiet, tunc & Reginæ invisam Dani mediationem excutere integrum fore, aut molestiam, quam in Germanicis rebus nobis infert, cum fœnore remetiri. Denique ut fœdus id amplectamur

fat

1640. ſat rationis eſſe, quod Danus id tantopere impedire conatus ſit. Danum Hiſpanis & Anglicis fœderibus ſe munire, adverſus quos Sueciæ quoque novos amicos adjungendos. Habere Hollandos hoſtes communes; eoſdem non ita longe à Suecia diſſitos, quin commode poſſint auxilium ferre, nec ita propinquos, ut facile cum illis collidi queamus. Quod ſi Hollandi cum Dano circa vectigal Suecia præterita tranſegerint, ſola hujus commercia Dani vexationibus expoſitum iri. Aſt ſi Hollandi bello Daniæ Regis injurias exſequantur; Sueciam in medio interjectam apud utrumque extra gratiam, non extra periculum fore. Offenſum equidem iri hoc fœdere Danum; ſed & eundem offendi, quod domi concordia foris ſucceſſu armorum floreat Suecia. Denique cum eadem à Dano tanta per terrarum ſpatia Warthuſa Calmariam uſque cingatur, injuriiſque ejuſdem pateat, opibus inſuper in freto Oreſundico ipſius libidine expoſitis: an quidquam, quo iſte compeſci atque imminui queat, negligendum? Ita omnium conſenſu decernitur fœdus cum Hollandis eſſe amplectendum, quod ſatis pateret, ex tot Dani inſultationibus non poſſe non Sueciam demum bello cum ipſo implicari: ſatius autem eſſe cum ſociis, quam abſque illis ad arma deſcendere talibus præſertim, qui & potentes ſint, & communi utilitate jungantur.

Legati Hollandici non niſi obliquè fœdus inſinuant.

§. 86. Porro Legati Hollandici initio quidem de fœdere aperte non proponebant; etſi publica oratione fœdus quondam cum Guſtavo Rege gloriæ ſibi fuiſſe profiterentur, & primo cum Deputatis Regiis congreſſu agnoſcerent, ob ejuſdem Regis reſpectum non auſum Danum vetera circa vectigalis modum conventa infringere. Ut ſatis adpareret, pedetentim eos ad fœdus progredi velle, ac ut Sueci prius de iſto moverent expectare. Igitur prolixe de oppreſſionibus Dani memorabant, & quantum ſibi æque ac Sueciæ periculum ab iſto immineat, ni mature obviam eatur. Tum quid remedii adverſus iſtas adhibendum foret, conſilium Suecos poſcebant. Auctum ex libidine Regis vectigal, ac inter alia in centenas nitri libras quatuordecim uncialium vectigal impoſitum, pretium mercis æquans: tum capturam balænarum ſub Spitzbergæ litoribus turbari. Eundem & præterito anno quatuor Hollandicas naves ad Colam Lapponiæ Ruſſiæ ditionis oppidum abduxiſſe: & hoc anno iniquiſſimum edictum promulgaſſe, quo navis una cum mercibus publicari jubeatur etiam libra nitri reperta, quam nauta quantumvis ignarus profeſſus non fuerit. Sueci contra controverſiam circa Spitzbergam, quam Danus velut Groenlandiæ partem vindicabat, ad ſe ſpectare negabant. Naves ad Colam ſpecie repreſſaliarum abreptas. De vectigali tamen Oreſundico ſibi non poſſe non iniquiſſimum videri, præſertim cum Danus aperte jactare non dubitaverit; id ſibi competere velut partem ſummi imperii, ac prout viſum fuerit intendi ac remitti poſſe. Equidem ut Hafniæ aut Bergis vectigal quantum velit exigat Danus, neminem contradicturum. Sed in freto id capere, ubi nec litore nautæ utantur, nec naves exonerant, non plus rationis habere, quam ſi aut Anglus in freto Britannico, aut Hiſpanus in Gaditano idem exigere inſtituat. Nec ullo modo ferre poſſe, ut quis noſtrarum fortunarum arbitria invadere velit eo tantum nomine, quia præter litora ejus aperto mari navigatur; cum ſufficere debeat, quod antiquo more nationes, quæ id fretum tranſeunt, Suecis exceptis modicam quandam penſionem non tam adprobaverint, quam toleraverint. Quin Oxenſtiernam quondam Danicis Commiſſariis inter tractatus in os dixiſſe: Danorum in freto vectigal nullo jure, ſed ſola quarundam nationum ſocordia aut patientia niti. Sed 1640.
& Sueciam tangebat, quod tantopere nitrum velut mercem ad inſtrumenta bellica pertinentem Danus premeret; cum etiam hoc obtentu cannabis, lini, lignorum, picis, cupri, ferri, & ſimilium transvectionem ſui reddere arbitrii poſſet: quæ & ipſa bello terreſtri, aut maritimo inſerviunt. Porro iſti vectigali declinando Hollandi proponebant, num forte per lacus & flumina Sueciæ Holmia Gothoburgum uſque iter navibus inveniri poſſet: ſed cum id naturæ locorum repugnare oſtenſum foret, quid præterea conſilii reſtaret inquirebant. Sueci & conſilio & opera pronos ſe moleſtiis ipſorum levandis teſtabantur, ut tamen ſententiam eorundem prius audire mallent. Tandem Hollandis ſuam mentem expromere tergiverſantibus, & nihilominus reſponſum flagitantibus denuntiatur; quia publica oratione profeſſi ſint, fœdus cum Guſtavo Rege decori ſibi & firmamento fuiſſe, ac ab Ordinibus Generalibus decretum audiant, ut fœdus cum Suecia inſtauretur, ſi de iſto agere animus ſit, in ſe moram non fore. Id cum à Legatis avide acciperetur, ſtatim ad concipiendum fœdus acceſſum fuit: quod & citra difficultatem coaluit.

Diſceptationes circa formandum fœdus.

§. 87. Abnuebant Sueci bello Hiſpanico miſceri, quia nec Hollandi partem aliquam belli Polonici tangere voluerant. Termini maris Septentrionalis definiebantur ab extremo Scandinaviæ promontorio, cui *Nortcap* vocabulum ad oſtrum uſque Canalis; quo litora Flandriæ, Germaniæ, Daniæ, Norwegiæ, Angliæ, Scotiæ alluuntur. Nolebant quoque Sueci cavere navigationi ad Fanum Archangeli, aut halecum piſcaturæ; cum illa Ruſſum ſpectaret; & Sueci non magis Hollandorum cum Anglo controverſiis, quam iſti bello Germanico immiſcere ſe cuperent. Sed & nullo modo rationes Regni Sueciæ ferebant, ut quod iſti poſtulabant commercia promiſcue etiam per mediterranea loca exercere Hollandi poſſent. Ita in has leges conventum, ut ſecuritas & libertas navigationis & commerciorum Mari Baltico & Septentrionali, una cum utriuſque partis ditionibus defendatur. Quod ſi comperiatur, libertati commerciorum ac navigationis in iſtis maribus remoræ quid, aut oneris moleſtiæque utrorumque ſubditis injectum fuiſſe, contra jus gentium, receptam conſuetudinem, & parta privilegia; fœderati communi conſilio & opera iſta patrantem, amica ratione primo perſuadere tentent, ut navigationem & commercia priſtinæ libertati ac immunitati reſtituat: ſin is præfracte abnuat, eadem omnibus viribus terra marique vindicetur, nec prius cœpto deſiſtatur, quam læſo ſatisfactum, ac priſtina libertas reſtituta fuerit. Quod ſi res in præſens componatur, ſed qui offendit in poſterum odia coërcitæ injuriæ in alterutrum procunque prætextu expromere conetur, Fœderati terra marique auxilium invicem ferant. Ad bella quoque cum aliis orta Fœderati mutua ſibi auxilia ferant, (quæ adjecto pacto quatuor millibus militum definiebantur;) non tamen ut ulterius ſe, aut alia ratione, quam ſubmittendis ſubſidiis è pactorum præſcripto fœderatorum privatis litibus immiſcere, aut cultam hactenus amicitiam atque commerciorum uſum cum Fœderati hoſte abrumpere neceſſum ſit. Ne alter alterius hoſtes conſilio, ope, pecunia, annona, milite, navibus, nautis, armis, pulvere pyrio, aliiſque rebus bellicis juvet: navigatione & commerciis de cætero liberis cum hoſte, qui alia de cauſa, quam ob hoc fœdus bello cum fœderatorum alterutro fuerit implicitus; niſi quod ad obſeſſa oppida navigatio ſit ſuſpendenda. Utrique fœderato in alterius ditionibus militem conſcribere, naves nautas emere aut conducere, omniſque generis inſtru-

Summa fœderis.

menta

1640. menta bellica petere liceat. Hoc fœdere nihil derogetur juribus Regni Sueciæ in Mari Baltico; nec fœderibus, quæ utrique cum aliis Statibus intercedunt. Si alteruter bellum suscipere coactus sit in quo alter alteri vi hujus fœderis suppetias ferre teneatur, neutri liberum sit sine scitu & consensu alterius cum hoste pacisci, aut inducias inire. Ut utriusque subditis in utriusque ditioni quæsita aut deinceps quærenda privilegia salva sint, & defunctorum utrinque bona suis hæredibus relinquantur, simul jus citra moram utrisque dicatur. Terminus fœderi statuebatur in quindecim annos, in quod alii quoque Reges, Principes, aut Civitates recipi queant; ratihabitione intra sex menses permutanda, quæ & post dicto tempore secuta est. Postulabant tamen Legati, ut responsum ipsis scripto daretur in hunc sensum: Ipsos in Suecia fuisse, ac de Dani actionibus querelas movisse, ubi amice auditi, ac dimissi sint. Ut si forte in Daniam diverterent id ostendere possent fœdere dissimulato; idemque publice in consessu Ordinum Generalium exhiberent, ubi quinque tantum præter Arausionensem Principem fœderis hujus conscios ferebant.

Disceptatio circa ceremonias. §. 88. Enimvero circa rem ipsam facilius conveniebat, quam circa ceremonias; quod hi Legatis Regiis pares se haberi postularent ex decreto, superiore anno per Ordines Generale condito. Ac initio quidem cum Hamburgum transirent, neque Salvium, neque Avauxium salutaverant. Quod aliqui interpretabantur ideo factum, ne Salvium offenderent, si priore loco Avauxium adiissent: quod fere qui posterior salutatum venit, foribus arceatur. Vera tamen causa fuerat, quod ab istis priores salutari vellent; cum tamen Salvio ne adventum quidem suum more solito denuntiassent. Id quippe inter Legatos Regios, queis Veneti æquari volunt, ejusdem dignationis usurpari suevit, ut qui posterior venit, per aliquem è familia sua alteri adventum indicet. Tunc qui isto in loco prior fuit, ad eum aliquem è suis remittit, & tempus sciscitatur, quo eum qui advenit sit invisurus. Cęterum circa Belgas Luterię hactenus varie usurpatum fuerat. Nam eorum Legati, qui posteriores venerant, ad Danicum Legatum miserant, & priores quoque eundem adierant. Ast Comes Leicestrius, qui in Batavis centuriam militum habebat, cum ad ipsum Belgæ misissent, miserat & ipse, & prior eos inviserat. Quod exemplum & Grotius sequebatur, ne quid videretur dare memoriæ malorum, quæ in patria quondam passus erat. Quanquam factum id ad exemplum pertinere statim adparebat. Nam exinde legatus Florentinus, Sabaudus, Genuensis, eundem sibi honorem exhiberi voluerant, quod Belgarum nova republica minores se pernegarent. Ita omne Grotio colloquium cum ipsis intercisum erat, non sine utriusque incommodo. Galli tamen, qui semper autores erant aliis, ut quam plurimum cederent Belgis ipsi id non faciebant. Nam neque adire voluit Gallorum apud Venetos Legatus; nec eidem dare *Excellentia* nomen: neque in aula Gallica idem honor in introitu & prima admissione habebatur Belgis, atque Venetis; qui & ipsi exæquationem illam Belgarum secum non ferebant. Neque ulli Legato qui Regius non sit, Venetis exceptis, *Excellentia* titulus hactenus tributus fuerat. In Anglia quoque Sommerdyckius Belgarum legatus extraordinarius, & si ad eum finem multa moliretur, ut legati tam Gallus quam Venetus priores ipsum inviserent, id obtinere non poterat; eoque ipse ad Legatum Gallicum ultro accesserat. Cujus exemplo Venetorum quoque legatus prior ipsum compellare nolebat. Porro iidem Legati cum Holmiam pervenissent, literas Rectoribus Sueciæ afferebant, quarum inscriptio inter alia unum & alterum titulum præferebat, qui in mercatores, & id ordinis homines caderet; *circumspectis, & valde discretis.* Quas post aliquam dubitationem resignare tandem placebat, monitis tamen Legatis, si deinceps similes exhiberentur, non acceptatum iri. Id quoque velut insolitum observabatur, quod literis fiduciæ argumentum propositionis à Legatis faciendæ inseruissent. Ad solennem apud Reginam admissionem deducebantur, non uti Legatis Regiis fieri mos est per Senatores, sed ab aliis duobus egregiæ dignationis viris. Inter dicendum coram Regina ipsi ultro capita tegebant; quod magnopere ab elegantia aulici moris abhorrere videbatur; cum & Regii Oratores ad Reginas verba facientes etiam invitati non nisi momenta caput tegant, mox detegant. Ad colloquium cum Deputatis Regiis deducti ad imas scalas à duobus Senatoribus excipiebantur, ac mensæ sinistrum latus occupabant Deputatis Regiis in dextro considentibus; quibus eosdem, qui ipsis dabantur, titulos reponebant, *Dominationes, & illustritates.* Oxenstiernam quoque Cancellarium ipsos invisentem non nisi apud januam conclavis exceperant, nec longius abeuntem prosecuti; quod exprobratum illi utcunque excusatum ibant. 1640.

§. 89. Cum *Excellentia* titulum utique tribui sibi prætenderent, res in utramque partem in Senatu disceptabatur. Erant qui facile circa titulos concedendum contenderent. Belgas unicos esse è liberis Rebuspublicis unde subsidii quid sperari possit. Ob commercia & navigationem Suecorum fieri non posse quin literis invicem commutatis opus sit; ei negotio controversiam circa titulos impedimento fore. Opes ipsorum ita invaluisse, ut Suecia æque illorum auxilio, quam ipsi Sueciæ, indigere queat. Cavendum esse, ne heic repulsi cum Danię Rege transigant, qui ut Suecię ægre faciat fortasse æqua ratione cum ipsis sit transacturus. Sed plerisque placebat; videndum esse, quales deinceps erga Sueciam se exhibituri sint; ac pro re nata honoris signa dispensanda. In præsens tamen titulum Excellentiæ, & alia Legatis Regiis solita non tribuenda. Secuturos Suecos aliorum Regum exempla. Sane Venetos ista abnuere, ac in contractu matrimonii Gallos inter & Hispanos anno decimo quinto conventum, ut neutri Hollandorum Legatos Regiorum honori æquipararent. Et cur apud Gustavum Regem id non quæsiverint? Nunc tutoribus metuendum, ut forte aliquando nimiam heic liberalitatem Reginæ adprobare queant. Non constare, quid alii Reges facturi sint, quibuscum istis plus commercii intercedit. Posse id Suecis ab aliis Regibus vitio verti, & in ipsorum contemtum trahi. Cavendum etiam esse, ne fœdus velut assentando emisse videantur. Nec satis è dignitate omnia eorum postulata annuere; & cum ipsi in *rituali* suo nuper condito Sueciam ultimo loco nominarint, indignum esse Suecos inusitatum hactenus honorem ipsis obviam ferre. Ordinibus tamen, qui antea *Illustres* tantum vocati erant, titulum *Celsorum & Potentium*, & junctis *Celsitudinem Ordinum* haut gravatim tribuendum, quod iste ęqualitatem cum Regibus non involvat. Reipsa se illis amicos fore circa titulos & honoris signa aliorum Regum exempla secuturos: velut ex imperio nihil facturos. Post tamen anno quadragesimo quarto tractatibus pacis cum Dano susceptis *Excellentia* titulus Hollandorum legatis primum à Suecis datus. Monebantur quoque deinceps latine scriberent, ni vellent Suecica lingua sibi responderi. In reditu Hamburgi Legati Borelli frater Salvio persuadere conabatur, ut ipse prior Legatos inviseret: Hollandos

Consultatio super titulis.

1640. landos æque summo gaudere imperio, quam Reges: in fœderibus idem quod Reges præstare. Eo facto Hispanorum prætensioni præjudicatum iri; idemque firmandæ amicitiæ non parum collaturum. Respondebat Salvius: Suecos non solum velle ipsorum Remp. esse liberam; sed & ad eandem tuendam operam conferre paratos. Reginam in amicitia erga ipsos nemini concedere. Esse tamen discrimen inter Reges, & magistratus Rerump. id quod communi usu & velut gentium jure stabilitum sit. Legatis judicandum relinquere, utrum magis deceat, Regem ad ipsos accedere, quam ipsos ad Regem. Reginam cupere ipsis honorem exhibere; sed quod ea res omnes Reges tangat, non posse quid nisi aliorum Regum exemplis præeuntibus facere. Hæc tamen se velut privatum disserere; in dubio exemplum Avauxii secuturum. Reponebat iste; non opus esse, ut is ab Avauxii morositate dependeat. Inde percontabatur, num velut privatus istos adire velit. Id quod alio loco & tempore se facturum respondebat; ac vicissim eum ad convivium invitati venire velint rogabat. Quod & ipsum isti abnuebant. Ita neque Salvio, neque Avauxio viso discedebant.

§. 90. Eodem anno missus à Directoribus fœderis Scotici cum literis ad Rectores Sueciæ aderat Joannes Cocheranus tribunus, consilium opemque adversus Regem Angliæ petens. Is in Senatum deductus disserebat: Scoticę nationi eam semper fuisse mentem, ut obortæ inter Regem, ipsamque controversiæ amica ratione componerentur. Sed cum indies periculum glisceret, sacris per ritus Papisticos inquinatis, & imminente metu Hispanicæ cujusdam inquisitionis, tum libertate ac privilegiis subversis; Ordines Regni conventu habito deliberasse, dissimulanda isthæc, an media dispellendis malis circumspicienda forent. Suadente igitur pietate ac officio patriæ, animos addente causæ bonitate arma cepisse sacrotum ac patriæ libertati vindicandæ. Ea destinata vicinis Regibus ac Rebus publicis, ac cum primis Suecis significare voluisse, quorum affectum in se dudum experti fuerint, consilium opemque exposcentes. Memorabat inde artes à Rege adhibitas ad subvertendam Scotię libertatem. Procerum quosdam sibi obstrinxisse, reliquos muneribus exuisse. Jura summi imperii per Scotiam imminuisse & pedetentim ad Angliam traxisse, in Scotia non nisi inani nomine Senatus relicto de pace, bello, fœderibus non nisi in Anglia decerni. Comites, queis jure natalium in Senatu Regni locus fuerat, eo dejectos subrogatis novis hominibus: tum & Episcopos eodem intrusos, ut par Anglicanæ, & Scoticæ Ecclesiæ facies foret: qui color novitatibus obtendatur. Tum Archiepiscopo Cancellarii munus delatum, & Thesaurarium Regni Ordine Equestri periscelidis illigatum. Sacerdotibus datam potestatem inquisitionem instituendi, ac de capite, fama, bonisqoe summorum juxta ac infimorum statuendi. Adversus ista initio neminem mutire ausum, quoad circa sacra novaretur. Hoc facto plebem ac nobiles fremuisse, ac capita allevasse, tum conventu habito fœdere se invicem obstrinxisse. Num tacendum sibi fuisse, oppressa patria, juribus summi Imperii abolitis, majestate Regni eversa ac in provinciæ formam redacta? Sane Suecorum majores, ni Engelbrechto, & Gustavo primo autoribus paria consilia cepissent, nunc non minus duris legibus, quam Norvegi sub Danorum jugo acturos. Respondebatur laxioribus verborum formulis; sincero ipsos affectu ferri in nationem, cujus officiis Suecia per annos sexaginta sit usa; dolere illius vicem, & optare, ut idonea media inveniantur controversiæ componendæ.

Legatio Scotorum in Sueciam. 9. Jul.

Sed circa auxilium quod petitur, altioris indaginis rem esse. Excipiebat Cocheranus, non militem aut pecuniam peti, cum constet, quanto bello Suecia sit implicita, sed duntaxat naves aliquot rite instructas, quas bona fide Scoti redditurі sint. Re in consultationem deducta, etsi Angliæ Rex Suecis toto bello Germanico iniquus fuerat; haut tamen placebat intestinis Britanniæ litibus immisceri, præsertim cum Scoti nuper adhuc decrevissent, Carolum à se Regem agnosci; ac re inter ipsos composita tota belli moles in Sueciam devolvi posset. Suum non esse in ista causa velut sententiam ferre; ac commune Regum commodum in eo verti, ut istius modi se bello abstineant. Suecis quoque imminere Polonum, Danumque, occasionem invadendi ipsam captante, quæ nunc speciosius præberi queat. Angliæ quoque Regem, si repudiatis calidis sacerdotum consiliis moderatione uti, ac nonnihil concedere, Anglosqoe demulcere velit, Scotiam facile ad obsequium compositurum. Igitur prudentiæ leges non ferre, ut novis se difficultatibus involvat Suecia. Negotium quoque esse recentius nullo adhuc actu hostili patrato, quam ut exteri se huic ingerere possint. Tutissimum esse speculari, quoad adpareat, quo res evasura sit. Et quanquam Cocheranus differat; Scotis oppressis habere Sueciam quod sibi metuat; tamen non tam futura & incerta consideranda esse, quam quid præsens Sueciæ status ferat. Si bellum illud serio geratur, non dubium esse, quin alii quoque in partes sint descensuri: tunc pro re nata consilium posse capi. Tum Scotos esse partem debiliorem; & si penes Regem victoria fuerit, de Suecis acriter vindictam sumturum. Igitur Cocherano demonstrabatur; periculosum esse Suecię, tanto jam bello implicitæ, novis se turbis miscere, Anglosque & Hispanos insuper in se irritare. Anceps quoque adhuc esse, bellum an pax futura sit. Nec Scotos ut Suecia malum sibi arcessat postulaturos. Tandem cum Cocheranus nihil prçter cupri emendi facultatem peteret conflandis machinis bellicis: placebat, nihil super hoc velut publico consilio decerni; nec tamen inhibere, si per mercatores Gothoburgenses id exportare velint: quod etiam non petita venia integrum erat. Ac satis patebat; Cocherano id præcipue fuisse propositum, ut nationis suæ causam Succis adprobaret, eorumque favorem captaret. Ita iste dimittitur cum responso ad Directores fœderis, quod præter amica verba, & testationem affectus rei certæ nihil continebat.

§. 91. A Daniæ Rege Rostochienses petierant, operam Daret, ut vectigal ad Warnemundam aboleretur. Et paratus erat Rex castellum id invadere, & solo æquare, stimulante cumprimis Cornificio Ulfeldio, & Panzio. Sed conventu Coldingam indicto cæteri Senatores abrupta consilia improbabant; & ut Rex quantum possit, cum vicinis pacem coleret ingerebant. Nec eo secius Senatores isti ad literas Senatus Suecici responsum differebant differentes Suecis non nisi paucis verbis opus esse ad transitum bellicorum instrumentorum impetrandum, cum alias à vectigali immunes sint. Ut satis appareret, non nisi precario ipsos Suecis earum mercium transvectionem concessuros, simul expectare eosdem, quem eventum controversia cum Hollandis habitura sit, pro re nata responsum suum temperaturos. Etsi revera isto anno citra magnam difficultatem istis mercibus transitum concederent. Ac Stroemfeldio injunctum erat responsum frigidius urgere, quod fortasse usui esse possit rem in suspenso manere. Et si responsum accepisset non ex placito, id suo loco relinqueret. Cęterum speraverant Dani, Legatos Belgarum, qui in Sueciam destinabantur, prius 1640.

Dania.

Daniam

1640. Daniam adituros; quibuscum ut Rex moderate ageret, Senatus suaserat. Sed cum eos recta in Sueciam ivisse intellectum foret, nihil inde boni in universum Dani ominabantur, præsertim cum Rex ætate provecta sententiæ suæ pertinax nullo ad alios respectu omnia ex sua libidine agere instituerct, & nunc hunc, modo alium contumeliis lacesseret, exquisita in Belgas acerbitate; quorum conjunctionem Suecis ut libraret, legatos in Angliam & Hispaniam mittebat. Non tamen à Suecis aliquid mali prius verebatur, quam hi bello se Germanico extricassent. Inter hæc minutæ quædam offensiones incidebant. Rusticus quidam in Dania admisso facinore ad Smalandos confugerat, ibique uxore ducta prædium colebat. In id rusticorum manus noctu ingruens eum abreptum in Scaniam abducebat, statimque rotæ imponebat. Nauta quoque Danicus portum Gothoburgensem insultandi causa volitantibus de summo malo latis aplustribus ingressus erat; qui tamen ibi injecta manu in jus rapiebatur.

Regina Mater è Suecia profugit.

§. 92. Ast altissime penetrabat, quod per Danos Regina Mater è Suecia clam subducta esset. Dudum ista querelis Rectores Sueciæ obtuderat, modo reditus sibi non sufficere arguens, cum majore quam ulla ante ipsam Sueciæ Regina dotalitio gauderet, & quantæcunque opes ejus facultati non sufficerent; tum cœli solique asperitatem, ipsamque nationem aversabatur, stimulantibus pravis ministris; quorum præcipuos Rectores Sueciæ aula dimoverant, simul eandem frequenti cum Regina filia conversatione arcebant ne odium patrii soli ac civium huic instillaret. Unde acerrimum in istos odium, Oxenstiernam cumprimis conceperat, dolens etiam, uti credebatur, se ab iisdem in nullam Reip. partem vocatam; etsi nec Gustavus Rex tale quid cum ea communicare suevisset. Accesserant secreta cum ministris Danicis colloquia, quibus conscius, si non instigantibus, consilium è Suecia profugiendi conceperat. Sane præfectus ipsius aulæ Penzius à Danis, pendebat, Petrus Wibius velut consiliarium ejusdem agebat, quem Gripsholmiam arcessitum magnifice excipiebat. Fuerat quoque Woldemarus Comes in Suecia obtentu videndi fodinas cupri, revera ut secreta consilia cum ipsa misceret. Illa igitur destinatis dissimulandis in Gripsholmensi arce certis diebus jejunia agitare sueverat, queis se cum una aut altera puella conclavi includebat, unde in in subjectum hortum descensus erat; ac paululum cibi potusque adsumere solebat, nullo ministrorum præterea admisso. Consuetudo effecerat, ut nemo curiose animum adverteret. Itaque rebus ad profectionem paratis quinque in dies jejunia indixerat unicam puellam Buloviam conclavi secum includens. Sed mox sequenti nocte in hortum, inde ad aquam descendens, cymba, quæ parata 1640. stabat, in alteram ripam trajicit: ubi equis dispositis ad littus maris prope Nycopiam properans à celoce Danica excepta ad Gotlandiam trajicitur. Ibi Danicus navarchus, qui duabus cum navibus bellicis eam expectabat, susceptam lento itinere per oram Pomeraniæ & Meclenburgicæ vehebat, ac duodecim per dies jactis ante Travemundam ancoris hærens passim disseminabat, Reginam Sueciæ à se vehi. Inde Nicopiam Falstriæ eandem in terram exponebat. Equidem dissimulabat Daniæ Rex, se conscio illam fugam susceptam. Celocem privati cujusdam fuisse: naves bellicas alia ob negotia ad Gotlandiam stetisse; trajici in Daniam cupienti honeste negari non potuisse. Amicæ Reginæ hospitium utique non abnuendum. Enimvero constabat navarchum Ericum Ottonis F. obsignatis cum mandatis ad Gotlandiam missum non prius aperiendis, quam celox redisset. Naves illæ porro magnifice ornatæ, ac delicato penu instructæ, adjuncto musicorum & tubicinum choro. Cum celox adpulisset statim è navibus & arce Wisbyensi machinæ displodebantur, ac Ipsa regio paratu habebatur. Celocis magistro Hafniæ ducenti viginti unciales à Quæstore Regio persolvebantur. Ac Gyldenlœwius octo ante fugam diebus Hamburgi dixerat: brevi peregrinum fœminarum genus in Dania adfore magna cum omnium admiratione. Credebatur in eo ludibrium à Dano quæsitum quod naves delegisset Reginæ avehendæ, quarum uni *Patientiæ*, alteri *Cercopitheci* vocabulum erat. In Suecia initio dubitabatur, in Borussiam ad Brandeburgum Electorem, an in Daniam cursum vertisset. Mox cognitum, apud Daniæ Principem Nicopiæ in Falstria agere: Suecis quam maxime exacerbatis, ista à Dano in sui contemtum structa; aliis mirantibus, ab hoc admissum, quod immensum offenderet, offensis damni nihil inferret. Ut Reginam eo citius pœnitudo facti subiret, dotalitii reditus tantisper sepositi, & ejusdem mentio precibus publicis exclusa. Quorum hoc etsi Palatinus Princeps Joannes Casimirus consultus durum judicaret; tamen quia nonnulli sacerdotes injussi jam id fecerant, id retentum, invidia si qua inde esset in istos devolvenda. Aderant inde à Principe Daniæ Christiano literæ, 12. April.
nil nisi seram gratulationem, & inanes verborum formulas continentes; quia id honoris sibi contigisset, ut Reginæ Mater apud ipsum diverteret, se non potuisse non Reginam hisce literis salutare; illudendis Suecis, an ut facti invidiam à Danis amoliretur. Addiderat Regina mater literas, quibus liberam dotalitii administrationem sibi deposcebat. Cui tunc nihil responsum. Sed Principi par modus inanium verborum repositus, nulla Reginæ mentione facta.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DECIMUS TERTIUS.

EPITOME.

Banerii de invadenda Ratispona consilium. Kœnigsmarckius manum hostium fundit. Cæsar & Bavarus copias contrahunt. 2. Banerius sub Ratisponam excurrit. Idem Danubium transire non potest. 3. Guebrianus à Banerio se disjungit. 4. Banerius stativa Chami ponit. 5. Cæsarei sua destinata dissimulant. 6. Banerius Guebriani conjunctionem affectat. Hic tergiversatur. 7. Banerius in Bohemiam cogitat. 8. Hostis subito ingruit. 9. Slangius Neuburgi circumvenitur. Banerius in Bohemiam se recipit, instantibus Cæsareanis. Suecorum ad Prisnitiam periculum. 10. Guebrianus Banerio iterum jungitur. 11. Banerius morbo corripitur. Cæsarei propius movent. Dux Georgius moritur. 12. Luneburgici & Landgravia ad Banerium mittunt. 13. Guebrianus Salam transit. Banerii morbus recrudescit. Hostis ad Weissenfelsam vapulat. 14. Mersburgum frustra tentatur. Hostis ad Bernburgum Salam transit. Sueci Halberstadium recedunt. Banerius moritur. 15. Ejus elogium. 16. Circa exercitum Banerii Rectorum Sueciæ cura. 17. Lubricus rerum status post mortem Banerii. Ducum summorum ad cæteros propositio. Tribunorum postulata. Summi præfecti ista annuere coguntur. 18. Tribunorum in Sueciam postulata. Eorum confœderatio. 19. Sueci apud Quedlinburgum multantur. 20. Cum Luneburgicis Ducibus acta. Legatorum Luneburgicorum propositio. Suecici duces eorum postulatis annuere coguntur. 21. Hostis propius movet. 22. Idem Luneburgicos allicere studet. Dux Augustus cum Cæsareis tractare incipit. 23. Leopoldus tractatus simul, & arma Luneburgicis ostentat. Fœderati hostem præveniunt. 24. Prælium ad Guelferbytum. 25. Dux Augustus Leopoldo respondet. 26. Hassiaci adveniunt. Zuiccavia capitur. Cæsarei recedunt. 27. Arnheimius novum exercitum molitur. 28. Periculosus exercitus Suecici status. 29. Torstensonius dux destinatur. 30. Missi ab exercitu dimittuntur. 31. Cæsarei retrocedunt. Socii exercitus apud Guelferbytum consident. 32. Hassici à cæteris disjungi cupiunt. 33. Grubbius ad Luneburgicos Duces, & exercitum venit. 34. Hostis quædam oppida occupat. De ejus destinatis conjectura. Suecici ad Guelferbytum se sistunt. 35. Dorstena ab Hazfeldio premitur. 36. Suecico exercitui insidiæ struuntur. 37. Miseria in exercitu Suecico gliscit. Ductorum querelæ. 38. Luneburgici copias suas separant. 39. Hostes Liebenburgum & Bækelam capiunt. Cæsarei vapulant. 40. Luneburgici in hostem duci postulant. Miles pecuniam flagitat. 41. Tribunorum à Salvio postulata. Salvii responsum. 42. Alia exercitus irritamenta. Schiccardi machinationes; quibus obsistitur. 43. Ad Guelferbytum res languide procedit. Hostis propius accedit. Guelferbyti obsidium abrumpitur. 44. Dux Augustus in partes Cæsaris transit. 45. Sueci Sarstedii consistunt. 46. Danicæ machinationes circa corrumpendum exercitum. 47. Motus in exercitu subsidunt. Miles denuo pecuniam solicitat. 48. Dorstena deditur. Hassi discedunt. 49. Torstensonius in Germania adpellit. Is ad exercitum se conferre constituit. 50. Cæsarei Eimbeccam capiunt, & multa alia loca: Gœttingam frustra obsident. 51. Luneburgicorum postulata & promissa. Torstensonius Albim transgreditur. Legatorum Luneburgicorum alia propositio. 52. Torstensonius ad exercitum venit. Vinarienses discedunt. Torstensonii destinata turbantur. 53. Piccolomineus in hiberna discedit. Hazfeldius Erfordiam tentat. Cæsarei Heldrungam & Masfeldam capiunt. 54. Torstensonius exercitui satisfacit. Acta Torstensonii cum Luneburgicis. 55. Periculosa exercitus conditio Torstensonio ægrotante. Irritus hostium conatus. Hassi trans Rhenum abeunt; ut & Vinarienses contra quos Lamboius evocatur. 56. Acta per Silesiam. Stalhantschius Berolino minatur. Idem in Silesiam movet, Lubenam & Heinzendorfum capit: Hostem prævenit. 57. Hostis ab Odera iterum abit. Gorlicium obsidet. Stalhantschius Saganum procedit. Wanckio deditionis leges non servantur. 58. Hostium progressus per Silesiam. Stalhantschius in hiberna se recipit. Misera exercitus Suecici conditio. 59. Per Pomeraniam & Marchiam gesta. Sueci Havelandiam irrumpunt. Brandeburgici in pacem inclinant. 60. Axelius Lilius in Marchiam progreditur. Idem inde recedit sublatis in Brandeburgicos hostilibus. 61. Hermanni Boothii ma-

chinationes in Saxonia inferiore. Salvius illi obsistit. Boothius capitur. Idem à Præsule Bremensi dimittitur. Super abducto Soltavio querelæ. 62. Controversia Hamburgensium super vectigali in Albi: id quod omittitur. 63. Per superiorem Germaniam gesta. Oisonvillii irrita expeditio. Crucenacum à Cæsareis capitur. Gengenbacum & Friburgum frustra oppugnantur. Hohentwilæ irritum obsidium. 64. Circa fœdus Luneburgicum acta. Legatorum propositio. Res differtur. 65. Rectorum Sueciæ super eo fœdere sententia. 66. Alia Legatio valde minax. Legatorum propositio. Salvii responsum. Seckendorfii propositio. Negotiatio continuatur. 67. Temperamentum proponitur. 68. Sueci fœdus Luneburgicum ratum habent. Idem Fœdus fit irritum. 69. De Goslariensi tractatu. 70. Acta circa neutralitatem Brandeburgicam. 71. Legatus Brandeburgicus in Sueciam venit. Ejus postulata. 72. Super neutralitate concedenda consultatio. 73. Neutralitas cum Brandeburgici Legato concluditur. 74. Fœderis Gallici prorogatio tarde procedit. Avauxii artes. 75. Novæ ab Avauxio latæ conditiones. Idem varium se gerit. 76 Rectorum Sueciæ moderatio. Capita quædam seponuntur. 77. Fœdus Gallicum absolvitur. 78. Secreti tractatus cum Luzovio continuantur. Salvii considerationes circa secretos tractatus 79. A Luzovio oblata circa amnestiam, circa satisfactionem Sueciæ & militum. Luzovius Salvio dubia demere conatur. Idem minas spargit. 80. Salvius in secretos tractatus est proclivis. Luzovius Salvio pacem separatam persuadere nititur. 81. Salvius cum Luzovio colloquitur. Salvio oblatæ conditiones acceptandæ videntur. 82. Rectores Sueciæ secretos tractatus abrumpi jubent. 83. Legatio Danica super pace. Legatus in Senatum venire abnuit. Negotium de diplomatis Hamburgum rejicitur. Vera ejus legationis causa. 84 Salvi conductus Hamburgi utrinque adspiciuntur. 85. Novæ morarum causæ. 86. Gallica præliminaria Hamburgi quoque tractantur. 87. Avauxii tergiversationes. Difficultas circa titulum Sabaudæ. 88. Tractatus præliminaris. Circa loca conventus cautelæ. Diplomata salvi conductus enumerantur. 89. Tempus tractatui statuitur. De unitate tractatuum. 90. Difficultates circa titulum Cæsaris, & præcedentiam à Gallo prætensam. 91. Acta conventus Ratisponensis, circa pacem communem: 92. Circa amnestiam: 93. Circa gravamina: 94 Circa bellum. 95. Luneburgici & Hassici Legati mascule loquuntur. Iidem Ratispona expelluntur. 96. Circa Palatinam causam acta. Causa Palatina Viennam rejicitur. 97. Judicium de conventu Ratisponensi. 98. Palatina causa Viennæ denuo suscipitur. Hispanici Legati declaratio. Bavaricorum declaratio. 99. Transylvanica. 100. Lusitanicus legatus in Dania rejicitur. Idem in Suecia honorifice excipitur. Ejus propositio. 101. Fœdus commerciorum cum Lusitanis. 102. Danica. 103. Hollandica. 104. Legatio Ducis Holsatiæ.

1641. Banerii de Ratispona invadenda consilium.

PRincipio anni quadragesimi primi Banerium ut Ratisponam versus iter intenderet, spes subigebat hostem ibi deprehendendi copiis nondum contractis, atque imperatum. Simul immensam gloriam præbiturus erat Cæsar cum Ordinibus in urbe interceptus, aut trepida fuga disjectus. Et sæviens tunc gelu facilem Danubii transitum pollicebatur, quem hostis nisi conserta decretoria pugna prohibere non poterat. Eo fine Pfulium, quem cum aliquot legionibus in Misnia reliquerat, arcessit. (2. Jan.) Ipse Aurbacum progressus Kœnigsmarckium cum valida caterva hostium legionibus immittit, quæ circa Ambergam hærere nuntiabantur. (Kœnigsmarckius manum hostium fundit.) Hic apud Hambacum Druemulleri & Colbii tribunorum legiones cum delecta ducentorum peditum equitumque manu in campo ante se offendit, quas in fugam conjicit, cæso cum multis aliis præfecto vigilum, (3 Jan.) captoque præfecto turmæ cum multis gregariis; reliquos sub Ambergam usque persequitur. Eodem se subduxerant quatuor hostium legiones Suecorum adventu audito; quos quo minus invaderet Kœnigsmarckius, citato itinere defessi equi obstabant. (Cæsar & Bavarus copias contrahunt.) Erat tunc Ambergæ Mercius summus rei tormentariæ præfectus, Bavaricas ibi copias contracturus. Ast subito ingruentibus Suecis, istis ut ad Donawertam coeant imperat, simul equi, pecora, frumentum, pabulum in loca munita coguntur, quæ avehi non poterant corrumpuntur una cum molendinis, qua hostis iter facturus credebatur: Inprimis quicquid equorum in provincia erat suo militi rapiendos permittebat, satius judicans istos suis quam hostibus usui cedere. Tum ut suos Cæsar ocyus convocet, solicite instat. (7. Jan.) Cæsar ipse Ratispona non cedere certus, edicto Ordines pacem ad constantiam hortatur: qui & decreto facto mansuros se pollicentur; (1641.) monent tamen, ut super statu belli Cæsar subinde ipsos certiores reddat, ac de annona in urbem convehenda curet. Urbs quoque operibus, & quatuor millium præsidio firmatur. Tum quicquid copiarum per Sueviam & Franconiam vix in hiberna concesserat, Ingolstadium tendere jubetur. Quo & Gleenius accelerat, & Bruæus Comes è Bohemia novem cum equitum legionibus evocatur.

§. 2. Banerius interim per Filseecam, Hambacum, (4. Jan.) Schwandorfum, Burglengenseldamque Regenstausam cum exercitu pervenerat. (17. Jan.) Unde ipse cum magna parte equitatus ac mille peditibus machinisque nonnullis, sub ipsam Ratisponam excurrit pontem exploraturus, & quid hostis contra molturus esset: (Banerius sub Ratisponam excurrit.) qui plane immotum se intra urbem & adsita munimenta tenebat. Urbem ingens metus invaserat, super Cæsaris aulam tanta militum ac provincialium turba stipatam: cui brevi tempore atrox fames imminebat, si in Bavarico æque ac superiore Palatinatu subvectionem claudere licuisset. Enimvero remittens tunc gelu facultatem Danubium glacie constrictum transeundi, (Idem Danubium transire non potest.) aut pontem navalem cito extruendi fluitantia glaciei fragmina adimebant. Wittenbergius tamen cum aliquot legionibus Deckendorfum & Straubingam versus mittitur, pontibus ibi explorandis, tum Bruæum è Bohemia moventem excepturus. Sed qui de insidiis hostium certior factus, an contrariis acceptis mandatis, intra tutiora Bohemiæ se continebat.

§. 3. Neque tamen hoc licet successu frustratus Banerius spem belli in Bavari Cæsarisque ditiones transferendi abjecerat, (Guebrianus a Banerio se disjungit.) ne quod sub cineribus hactenus latitaverat dissidium, nunc in auspicato

erupisset,

1641. erupisset. Nam Guebriani miles hibernam expeditionem & angusta stativa aversatus ac laxioribus iohians à Suecicis disjungi instituerat, Banerio uon mediocriter commoto, qui fide ab ipsis data confusus huc processerat, alias vel plane illis se haut conjuncturus, vel tutiora consilia capessiturus. Is igitur separationem diligenter dissuadere ostenso evidenti periculo, cum hosti medium se illis interponere, unumque post alterum opprimere in proclivi sit futurum: tum orare, tamdiu apud se subsisteret, quoad ratio belli ferret laxiora hospitia invadere. Si ad opportunum usque divisioni tempus una manserit, se in Bohemiam transgressurum, toto superiore Palatinatu ipsi relicto, aut si ita malit propiora hosti loca insessurum, tutioribus Bohemiæ hospitiis in ipsum translatis. Enimvero causabatur iste, uoiversis suis copiis exitium imminere, ni ocyus disjungatur, ac omnem jam patientiam consumtam. Tupadelius ioprimis jactabat, equites Catholicis sacris addictos omnes in
18. Jan. Bavariam traosfugituros. Ita Banerio, qui invitos retinere uon poterat, patiendum erat istos abi-
19. Jan. re. Altero die, quam Regenstaufa Noribergam versus iter ingredi Guebrianus cœperat, Banerius ad digressum literas dat, quibus ostendit, hostem nunc quam maxime circa contrahendas copias satagere, haut omissurum opiuione citius se aut ipsum in angustias redigere. Igitur rogabat ita stativa capesseret, ut saltem intra tri-
21. Jan. duum, si opus sit, jungi iterum possint. Idemque mox aliis literis incassum ingerebat. Isthæc separatio intempestiva sane, & summæ rerum exitiosa variis rumoribus apud amicos æque ac hostes differebatur. Ac Ratisponæ quidem dicebatur, iuter discedendum parum abfuisse; quin Banerius ac Tupadelius manum consererent. Quod uti à veru alienum; ita constat Tupadeliom istum, veteranum quantumvis Suecicum ductorem, & qui Suecis pleraque fortunæ suæ incrementa debuerat, ejus separationis præcipuum autorem fuisse, qui tameo noo ita pridem tantam constantiam crepaverat.

Banerius stativa Chami ponit.

§. 4. Banerius inde decreverat Chamum invadere intercipiendæ hostis cum Bohemia commonicationi, ac ut tergum versus sylvam Bohemicam tutum foret. Inde ad Nabam flumen progredi, ac Guebriani conjunctionem solicitare. Ac circa Chamum quidem res facillime succedebat; cen-
21. Jan. turione, qui com centum sexaginta peditibus oppidum insidebat, absque teli jactu deditionem faciente: qui & mox Straubingam deductus capite ignaviam luit. Quæ oppido isti firmando è Bohemia adventabant copiæ in oppido Furto deprehensæ Wrangelio illuc misso citra exceptionem se dedunt. Chami & vicino tractu dispositæ legiones quietis nonnihil capiebant regione non inopi, excursoribus quotidie Passavium versus prædas agentibus. Guebrianus interim Banerii monitis insuper habitis Bambergam usque progrediebatur, cui Piccolomineus valida cum manu frustra insistebat, quod celeriter progressum assequi nou valeret. Rosa contra & Hassia in Hennebergicam regressus Mansfeldam arcem, denuo à Gillio Hasio obsessam liberarat, quatuor hostium cohortibus
31. Jan. deletis, ipsumque Hasium cum sex equitum, totidem peditum cohortibus Mainungæ inclusum tenebat. Banerius paulo post Pfulium cum aliquot equitum legionibus & sexcentis peditibus in Bohemiam mittit invadendo Brusco Comiti, qui cum copiis suis circa Teinam hærebat; qui tameo audito istius adventu trans Muldam Tabor se, & Moraviæ vicina receperat. Occupabat tamen Pfulius Glattaviam, Taussam, ac aliquot circum oppida, ubi annonæ & pabuli satis, pecuniæ nihil inveniebat, quod plerique incolæ oppidis pa- 1641.
gisque diffugissent, ac per prædatorias catervas omnia jam direpta essent, quorum licentiam nulla amplius edicta aut supplicia coërcere poterant, ipsis ductoribus in partem rapinarum veuientibus. Ita iste uullo invento hoste, nec alio operæ pretio
facto redibat. Wrangelius interim Kezdingam 16. Febr.
arcem jam eo compulerat, ut præsidiarii super deditione agitare inciperent; cum Copya subtribunus assultu repente dato inter tractandum in mœnia arcis enixos est. Unde obsessi citra exceptionem in potestatem pervenerunt. Falckensteina
tamen arx, adsito licet oppidulo incenso, frustra 14. Febr.
tentabatur.

Cæsarei sua destinata dissimulant.

§. 5. Quanquam aotem hostiles copiæ undiquaque inter Ingolstadium & Ratisponam cis Danubium colligerentur, inermibus aut ægrotis io Austriam transmissis; de motu tamen earum, aut conatu mirum erat silentium, ac diversa plane in vulgus spargebantur, quam quæ revers animo
agitabantur. Erat eo tempore ob Gustavi Hor- 4. Febr.
nii liberationem Ratisponæ Georgius Snoilskius, apud quem Leslæus Comes multa de studio Cæsaris in pacem disserebat, quam ut & Suecia vellet amplecti vehementer suadebat. Huic quippe in Gallis exiguam fiduciam esse reponendam, quæ diversa plane destinata spectet; Luneburgicorum nutantem fidem; Landgraviam unice Palatinum respicere, quem copiis suis præficere, & arctius sibi innectere meditetur. Suecicum exercitum, si Banerio quid accidat, momento dilapsurum. Cæsarem, ut novam ex Anglia belli procellam declinet, Palatino satisfacturum: super sacrorum libertate jam cavisse. Nunc ante omnia Cæsarem cum Suecis amicitiam instaurare velle, cojus & ipsos magis cupidos, quam effundendi amplius sanguinis credat. Quæ ab isto Banerio relatum iri satis norat. De exercitu Cæsareo vulgabatur; misere habitum, nullo Suecos aggrediendi animo, quorum motus trepide circumspiciat: fame insuper in exhausta regione affligi, & armis equisque parum instructum: tum dissidia Cæsareos inter & Bavaricos gliscere. Vix octo millia ex utroque exercitu ad rem gerendam idonea. Si Banerius ingruat, statim trans Danubium concessuros. Bavarum copias suas Piccolomineo conjungere nolle, quod Oisonvillius ad Rhenom se moveat; coi ut obsistatur Gleenium eodem iturum. Piccolomineum ad Tramitem, quem vocant, aureum stativa capturum, & excitis è Bohemia copiis Austriam adversus irruptionem Suecorum defensurum. Saltem ante finem mensis Aprilis nusquam in expeditionem proditurum. Quæ uti dandis iu securitatem Suecis spargebantur; non minus ac literæ infra memorandæ ab Ordinibus Imperii ad Sueciæ Ordines scriptæ: ita parum istis fidei adhibebat Banerius: qui sedulo operam dabat, ut Guebriani exercitum denuo sibi conjungeret.

Banerius Guebriani conjunctionem affectat.

§. 6. Is longius jam trans Mœnom concesserat, adscito iterum Rosa, qui tædio moræ Mainungæ obsidium deseruerat. Ab isto cum responsi nihil ad Banerii literas redderetur, hic scri-
bam primo suum, inde Reichwaldum subtribu- 9 Febr.
nom ad eundem cum mandatis mittit; ut pericu- 1. Febr.
lum demonstrarent, in quo uterque exercitus ita disjunctus versaretur. Orabat igitur, propius succederet, ut si opus sit, sociatis viribus hosti obsistere qoeant. Ac ut citra periculum id fieret, modico circuitu Egram aut sylvam Bohemicam peteret; cui ipse tergum ac latus tutum sit præstiturus. Guebrianus contra cæterique duces de ferocia militis sui conqueri, cujus furor ipsis quoque sit formidandus. Hactenus hospitiis suis fere

Hic tergiversatur.

1641. caruisse; quibus si nunc retro iter per vastatas regiones imperetur, paucos secuturos. Tum præcipue Guebrianus asseverare à Rege sibi injunctum, ne longius à Rheno interiora Germaniæ peteret: unde ipse in Bohemiam penetrare nec possit nec velit. Proponebat tamen, si Banerius retro Aurbacum concederet, se iterum ad ipsum iturum stativis Culmbaci captis. Aut si Banerius altius ad Danubium moveat, se cum ipso adversus hostem rem gerere non dubitaturum. Enimvero circa prius Guebriano ipsi notum erat, Aurbaci annonæ parum relictum, terris circum per excursiones vastatis: ac præcipue nullam pabuli copiam, nec graminis intra unum & alterum mensem facultatem fore. Sed & num annona & pabulum ad Danubium & in Suevia foret, dubium erat, ubi pleraque ab hoste absumta credebantur. Nec vero Cæsar curabat, quantumcunque Ordines bello atterrerentur, ni propria velut ipsius viscera invaderentur. Id quod Banerius Guebriano per Kœnigsmarkium demonstrabat; ac denuo ipsi persuadere laborabat, suscipiendæ ad inferiores Danubii partes expeditioni operam navaret, per quam ad æquam pacem Cæsar brevi adigendus videbatur.

Banerius in Bohemiam cogitat. §. 7. Cæterum Banerius præsenti rerum facie expensa judicabat, causam communem, & exercitum Suecicum nunquam propius exitio admotum fuisse. Guebrianum bello in Austriam & Bavariam transferendo manum pariter adjuturum nulla spes erat. Ac inter Vinarienses Nassovius quidem Comes, & Ohmius Suecis addicti, Tupadelius cum plerisque totus à Gallorum nutu pendere. Anceps insuper negotium erat tam refractarium sibi militem sociare. Landgravia scripserat; plus sibi hostium esse, quam quibus repellendis sufficiat. Georgius Dux ad Guelferbyti obsidium ultro Banerium pedestrem manum poscebat. Et in utroque parum fiduciæ ob fœdera nondum perfecta collocari poterat. Unde constabat, quia Guebrianus jam Banerio disjuncto, nec à Lauenburgicis aut Landgravia, proprio hoste sat districtis auxilii quid expectandum erat, Cæsarem omnes vires, quas summo studio contractum ibat, in se effusurum. Igitur cum conjiceret, soli Sueciæ totam hostium vim deinceps sustinendum, quæ in Palatinatu ceperat stativa tamdiu tueri statuebat, quoad citra periculum id fieri posset, ac postremam Guebriani declarationem expectare. Qui ubi conjunctionem abnueret, hostium multitudine superante, ne id post majore cum molestia & periculo fieret, mature in Bohemiam movere decreverat, ac sumto per Glattaviam, Rockezanam, & Rakonizam ad Albim itinere Raudnizæ pedem figere, ubi pontis extruendi copiam fore sperabat. Inde Albi superato animus erat Leutmericiam & Mœlniccam in potestatem redigere, ac communicationis lineam cum Stalhantschio iterum aperire. Eo fundamento posito arma per Bohemiam, Silesiam & Moraviam hinc inde circumlaturus erat, quoad Cæsarem tandem belli satias caperet. Ac ni plus copiarum in Bohemiam mitteretur, quam Bruæus habebat, ipsam Pragam tentare meditabatur. Interim ut Goltzius, qui apud Albim ipsi se objicere poterat, alio averteretur, Stalhantschius jubendus erat obsidio Glogoviæ intentato in se istum avertere, quoad ipse destinata sua ad Albim perfecisset.
27. Febr. Quo fine Wittenbergius cum sinistro cornu in Bohemiam præmittitur, ut Cæsareas legiones circa Pilsenam hærentes observaret, ac viam mox secuturo Banerio muniret.

Hostis subito ingruit. §. 8. Enimvero Banerii destinata hostis solertia prævertebat, dum isto Guebriani declarationem inter spem metumque expectante improviso infunditur, ut festinatum ad receptum confugiendum foret. Extructi erant à Piccolomineo hinc navales pontes, rumore didito velut in usum aulæ Cæsareæ mox Viennam abituræ: revera ut eo expeditius Kehlheimum, quo convenire jussus erat, exercitus è Bavaria, Suevia, Franconia, & Austriacis provinciis coire posset. Hinc ipse cum parte 3. 4. Mart. Cæsarei exercitus non procul Ratispona apud Sinzingam, Rodamque superato Naba, mox præter oppidum ad Aulam per Regi pontem Regenstaufam, & Schwandorfum iter accelerat. Ex altera 5. 6. Mart. parte Bavarici & Austria excitæ copiæ superato ad Straubingam Danubio in Suecos properant; qui ne forte de isto motu mature nuntium acciperent, portæ per triduum Ratisponæ clausæ tenebantur. Banerius cognito hostium adventu, quibus etiam non dimisso Wittenbergio impar erat, nullam salutis viam nisi celeri in receptu videbat, licet profundis luto viis difficillima machinarum vectura foret. Quo fine mox turmis retro ad Nabam & Filsam Schwandorfi, Nabburgi, Filseccæ, Aurbaci, & Burglengenfeldæ dispositis, quorum cura Slangio tribuno commissa erat, mandata misit, ut statim Chamum se conferrent. Inter hos qui Filseccæ hospitabantur, Birkenfeldii equites, & dragonum cohors ingruente hoste iter Waldmunchenam ingressi ad Furtam Banerio incolumes junguntur.

§. 9. Ast Slangius, qui Swandorfi stativa habuerat, cum legione sua multa adhuc nocte Neuburgum ad sylvam tertio à Chamo milliari venerat, qui dum Hœckingii, & Kinskii legiones Nabburgo expectat, ad alterum usque diem ibi moratus una cum hisce ab hoste ibi circumventus includitur. Slangius Neuburgi circumvenitur. 7. Mart. 8. Mart. Slangius inter tenuia licet oppidi munimenta, exigua peditum manu instructus, cum equitibus suis in quartum usque diem pertinacem 11. Mart. defensionem extrahit, mœnibus fere circumcirca dejectis, ac tribus assultibus non sine hostium strage depulsis. Ad extremum tamen citra exceptionem deditionem facere cogitur. Ita capti tribuni ductoresque, quos inter Carolus Magnus Badensis Marchio, tunc sub Slangii legione turmæ præ- 13. Mart. fectus, cum vexillis viginti sex Ratisponæ per triumphum ducuntur. Inter captivos Poloni quidam erant ex iis, qui olim militiam Cæsaream deseruerant, quos dispari a reliquis sorte habitos Cæsar Hispanico Legato donat ad remum dandos. Non modica hæc Suecis jactura erat, sed per quam longe gravius malum effugere dabatur. Nam ni hostis ad Neuburgum substitisset, sed recta Chamum properasset, fortasse totum exercitum, Suecicum opprimere, peditatu certe, atque machinis potiri licuisset. Banerius per Bohemiam se recepit, instantibus Cæsareis. Ast dum ibi moratur, Banerius receptum commode adornandi, & iter præcipiendi spatium nanciscitur; qui Furtam, & Taussam præmissis impedimentis cum toto exercitu eo- 8. 9. Mart. dem iter intendit. Ejus tamen extremo agmini decem millia equitum sub Gleenii, Bornevallii, & Bruæi ductu modico ex intervallo imminebant. Et Piccolomineus capto Neuburgo cum peditatu & machinis quantum poterat accelerabat. Sueci tamen primum hostium agmen, ubi propius subibat, subinde rejiciebant, Cæsareis gravioris cujuspiam conflictus copiam non facientibus. Cade- 16. Mart. næ Egra fluvius superabatur, inde ad sylvam Bohemicam Annebergam versus intendebatur, hostili equitatu non segnius insequente. At Piccolomineus cum peditatu & machinis Schlackenwaldam non paulo breviore itinere properaverat, ut Succorum ad Prisniciam periculum. Suecos apud angustias viæ ad Prisniciam anteververteret, & inter se atque equitatum interceptos uno ictu deleret. Et videbatur ea res utique successura, ni Sueci dimidiæ duntaxat horæ intervallo hostem prævenientes angustias eas evasissent. E

tantillo

1641. tantillo temporis spatio Succorum tunc & sociorum salus pendebat, quæ nunquam toto bello extremis periculis propior fuerat. Cæterum ut equitatus & majores machinæ cum impedimentis eo commodius sylvam transire possent, Banerius cum peditatu & levibus aliquot machinis post angustias consistens à meridie per reliquum diei, noctemque insequentem tubis majoribus & machinis cum hoste decertabat, nullo Succorum alicujus notæ læso: inde per concædes semel atque iterum via post se clausa reliquum agmen consequitur. Sic citra jacturam receptus iste, Torgensi non minus periculosus, peragebatur, nisi quod è prægressis equitum legionibus rapaces quidam coitione facta partem impedimentorum in sylva invaserant, ac aurigis diffugientibus diripuerant; quorum tamen aliqui ex arboribus suspensi poenas dabant. Hosti in prædam nihil relinquebatur præter fragmina majoris machinæ, quæ displosa dum Chami copiis signum datur, dissiluerat, fragmentis circa Banerii & adstantium capita volitantibus. Ea defessis equis Banerius abjici jusserat. Exercitui tantis pe-
20. Mart. riculis erepto tuta stativa Zwiccavia præbebat; etsi exhausta circum regio vix annonæ quid viris, aut pabuli equis sufficeret, quos inter continuos labores properatum iter non parum delassaverat.

Guebrianus Banerio iterum jungitur. §. 10. Zwiccaviæ ad Banerium iterum accedebat Guebrianus una cum Nassovio Comite. Is, cum primo Bambergam ad ipsum pervenisset Koenigsmarckius, postulata abnuerat, ac ad Rhenum iter intenderat. Mox tamen hujus persuasionibus cedens in Voigtlandiam iturum se pollicetur,
9. Mart. Succis ubi opus fuerit denuo jungendum. Eo fine Bamberga movens per Weismanum, Culmbacumque Voigtlandiam versus ire instituit. Sed cum Neustadii ad Salam annona ac pabuli copia esse nuntiaretur, tribuni, quod periculum in mora non crederent, ibi ut subsisteretur flagitabant. Quæ res ejus iter nonnihil tardabat. Sed Suecorum receptu cognito & ipse raptim Franconia facessens eodem tempore in Ruthenorum ditionem, quo Banerius Zwiccaviam, perveniebat. Huic igitur Banerius vivis coloribus depingebat gravissimam rerum conversionem è sola ejus exercitus longiore separatione ortam. Nec abnuere Guebrianus poterat melius fuisse, si Banerio junctus ad exsequenda in Austriam & Bavariam destinata simul incubuisset. Ostendebat, annonam pro exercitu sibi utique querendam fuisse; cujus nanciscendæ tamen viam Banerius ipsi ostenderat. Idem postea à Banerio digressus per Mortaignium testabatur; sibi eam separationem valde dolere, nec se volente eam factam fuisse, ni Vinariensium equitum importunitas subegisset, quorum nonnullæ legiones jam seditionem spectarint.

Banerius morbo corripitur. §. 11. Banerium inter hæc post tot labores interdiu noctuque exhaustos tertiana febris corripuit, non sine magna virium dejectione; qui hoste paulatim ingruente interiora Misniæ circa finem Martii petens stativa Altenburgi ipse capit, legionibus ad Salam usque distributis. Machinæ Halam deducuntur, ubi binis pontibus Sala insternitur. Guebrianus quoque è Voigtlandia movens circa Salfeldam & Rudolstadium considebat. Saxoniæ Elector cum crederet Banerium in Silesiam ad Stalhantschium cogitare, quicquid in Albi cymbarum ac pontonum inter Dresdam & Mulbergam inveniebatur, deprimi jusserat, ne ponti navali extruendo
Cæsarei propius movent. materia foret. Cæsarei contra primo circa Egram, Bavarici apud Culmbacum subsistebant; unde paulatim Voigtlandiæ infundebantur; quorum caterva Salfeldam usque excurrens ab hospitante ibi Guebriani milite profligabatur duodecim captis: qui constanter asserebant, Cæsareis animum esse 1641.
propius in Suecos ad Salam movere. Ita bellum denuo Saxoniæ inferiori advolvebatur; ubi Georgius Dux Luneburgicus post circumpositum Guelferbyto obsidium fato concedit, insigni par- Dux Georgius moritur.
tium Suecicarum & reipublicæ jactura, ac magno Banerii cum dolore, qui ea rerum facie firmum 2. April.
ab eo præsidium sibi pollicebatur, cui, summa autoritas, ac rei militaris arbitrium Luneburgica in Domo erat. Banerius contra motus licet impatiens lectica Altenburgo Mersburgum se deferri 9. April.
curat, ubi ipse stativa capit, legionibus infra ad Salam dispositis: Guebriano superiores ejus fluminis partes tuendæ committuntur. Cæsar cum ob jacturam ad Neuburgum, ac difficili receptu Suecicum exercitum non parum debilitatum crederet, nec consultum judicaret, spatium illi relinquere vires recipiendi, ocyus suos in istum tendere jubet Suecis præsertim ob Banerii morbum fere capite destitutis. Unde citra moram Cæsarei apud Zwiccaviam Bavarici sub Gleenio per Geram in Misniam irrumpunt, ac castris Cizæ positis pro- 20. April.
pius Suecis ingruunt.

§. 12. Mersburgum ad Banerium accedebant à Luneburgici & Landgravia ad Banerium mittunt. Landgravia & Luneburgicis missi Gunterrodius tribunus Hilmarus Obergius, & Otto Mauderodius, qui referebant, Luneburgicos Duces Guelferbyto jam propius vim admotum ire non sine spe eodem potiundi. Sed quia Hazfeldius cum decem 21. April.
minimum millibus isti liberando se accingat, Hassicos hunc detrahere constituisse, quibus firmandis Duces mille equites sint submissuri. Super hoc consilio quid Banerio videatur cognoscere cupiebant, tum quæ facies Suecicis copiis foret, ac num confidat se suffecturum avertendo primario Cæsaris exercitui, ne Ducibus à tergo incumbere possit. Banerius exercitum quidem suum ita constitutum censebat, ut Ducum auxilio non magnopere indigeret, etiam si justo prælio decertandum foret præsertim cum Vinarienses velut pœnitentia admissorum nunc promtos se exhiberent, ac Guebrianus, cæterique ejus exercitus duces cum Banerio subinde consilia & amicam operam conferrent. Quia tamen rumor percrebuerat de dissidiis Suecos inter, ac socios Principes obortis unde Cæsarei ingentes sibi fructus pollicebantur, & quia brevi decretoria pugna videbatur imminere; probatis de cætero Ducum destinatis necessarium judicabat, utrinque singula militum millia statim ad se mitti, extinguendis sinistris rumoribus, & majori in hostem firmamento. Simul petebat, Duces ocyus, significarent, quantis cum copiis in omnem eventum sibi subvenire possent, velintque; utque legiones in promtu habeant, ipso petente statim auxilio accursuras.

Guebrianus Salam transit. 20. April. §. 13. Guebrianus interim, quem in stativis suis circa Naumburgum trans Salam annona defecerat, in alteram fluminis ripam transierat; ponte tamen, ad Kesam valido præsidio, & excitatis circa munimentis firmato. Deserta ab ipso loca hostis subibat; sed urgente inopia Lipsiam versus flectens circa Pegaviam per aliquot dies subsiste- 25. April.
bat. Quod autem res indies magis ad prælium spectaret, Banerius Duces & Landgraviam quatuor equitum millia auxilium poscebat. Cui Augustus Dux respondebat; à se nihil citra reliquorum consensum statui posse; mox tamen congressu habendo sententiam declaraturos. Unde Hackium tribunum Banerius Brunsuigam & Hildesiam mittit auxilium instantius solicitaturum. Hostis inter hæc apud Weissenfelsam, ubi Guebriani statio erat, tota vi perrupturum se minabatur. Idquod Guebrianus Banerio significat, addito; se solum hosti sustinendo non sufficere. Banerius, remit-

1641. tente quantumvis morbo viribus adhuc defectus, ac debili loquela, ut quiete, & vitato aëre utique opus ipsi foret ut consilio saltem cæteris ducibus adesset, lectica se in campum ferri jubebat.

Banerii morbus recrudescit.

Enimvero ardorem animi vires corporis destituebant omnem jactationem aversantis, ac repente novus morbi impetus incumbebat, ut aliquot per horas pro semimortuo tractaretur. Remittente tamen malo spes vitæ redibat; ac valetudini recuperandæ sex minimum septimanarum quiete opus esse medici dictabant. Durante Banerii morbo

29. April. Hostis apud Weissenfelsam vapulat.

hostis exercitu circa Luzenam contracto apud Weissenfelsam favente loci situ inter fulminantes machinas Salæ pontem injicit, ac in altera ripa ad prius castellum à Suecis positum alterum quoque excitat; ut etiam invitis adversariis hac parte perrupturum se speraret. Enimvero utroque castello non modica suorum strage ejicitur, cæsis circiter quadringentis; ac ruptus incumbentium mole pons non pauciores aquis hauriendos effundebat, quos inter subtribunus: nec pauci una cum centurione capti.

Mersburgum frustra tentatur. 3. Maji.

§. 14. Dehinc mille selecti pedites cum aliquot equitum alis ad Mersburgum impetum faciunt, qui & extremam stationem in suburbium usque propellunt, ignemque ædificiis nonnullis injiciunt. Sed acriter ibi excepti peditatum in sua castra recedunt.

6. Maji.

Quibus tertio post die summo mane desertis præter Halam hostis Bernburgum properat; quo & Sueci cum sociis ruunt, ut istum transitu fluminis arceant.

Hostis ad Bernburgum Salam transit.

Sed prævertebat hostis prior viam ingressus, breviore itinere per interiores fluminis flexus, ac statim arreptis cymbis, quas ab incolis fortasse in usum hostium conquisitas signifer, qui cum trigiota peditibus arcem servabat, per socordiam citeriori ripa adplicuerat; idoneam peditum manum in oppidum trajiciunt. Tum edito ad arcem loco dispositis machinis circumfusam oppido planitiem globis infestant.

8. Maji. Sueci Halberstadium concedunt.

Ducibus Suecicis consilio habito etsi non adeo arduum videretur immisso in oppidum igne hostem iterum expellere: tamen inopi circa regione considere non licebat, cum hosti à tergo Albis ad subvectionem pateret; cui & Barbyæ transitum capere nullo prohibente integrum erat. Igitur placebat apud Halberstadium pedem figere, & penu ibi congesto frui, quoad Luneburgica & Hassica auxilia

9 Maji. 8. Maji.

adessent. Ita relicto Sala illuc iter intenditur. Quo & Banerius, cum Mersburgo exercitus movisset, lectica perlatus fuerat. Jactationes itineris ita morbum asperaverant, ut omnis vitæ spes decollaret.

Banerius moritur. 10. Maji.

Igitur firmato ad extrema animo sacrisque ritu Christiano expiatus, decimo Maji die hora quarta matutina mortalitatem explebat, postquam duos fere menses acres inter morbi molestias, nec minores ab hoste curas exegisset. Inter mortis præsagia habebatur mors multas ante septimanas Hamburgi passim, & ab ipso Augusto Duce vulgata; cujus causam in morbum ex laboribus contractum, aut convivium Hildesianum retulere, prout cuique credulitas, aut in partes studium fuit. Sane pro magnitudine odii, quo hostis in ipsum flagrabat, nullum flagitium supra fidem est. Et constat, eo ipso tempore sicarios aliquot in ipsius exercitu pecunia emtos egisse; quod isto sublato res Suecorum per Germaniam plane collapsuræ crederentur.

Joannis Banerii elogium.

§. 15. Porro gesta tanti viri cogitantibus longe ultra ætatem videntur, cum annum ætatis quadragesimum non multum excesserit. Prima pueritia in arce Hoerningsholmensi præalta è fenestra prolapsus nihil noxæ senserat. Ipse referebat à viro candidis vestibus amicto ulnis se exceptum, ac placide in terram depositum. Inde divinitus ingentibus rebus servatum & Gustavus Rex, & cæteri ominabantur. 1641.

Adolescentia haut per studia literarum, peregrinationesque, & addiscendis exterorum linguis exacta fuit; ac ritus exotici elegantia insuper habebantur; sed omnem ætatem meditatio militiæ vindicaverat. Tirocinia bello Moscovitico ac Polonico posita. Inde Gustavum Regem in Borussiam secutus illustriora subinde virtutis documenta edidit, ac per omnes militiæ gradus ad summum bellici imperii decus enixus nemini imperatorum hoc seculo gloria concessit. Consilio manuque juxta promtus. Castris locum capere, aciem struere, agmen disponere, prævalente hoste se recipere, situs locorum exquisite judicare, turbatos ordines restituere nemo perfectius illo callebat. Nec prælia magis, quam receptus sub oculis hostium per ingentia terrarum spatia virum illustravere. Fortuna ex gestis ipsius plus, an industria sibi vindicet haut facile discreveris. Nunquam notabili conflictu succubuit, superante licet sæpissime hostium multitudine. Circa obsidia oppidorum minor solertia, quæ solvere, ne periculum incurreret, facile solebat. Diversis conflictibus cæsa ab ipso octoginta amplius hominum millia, sexcenta signa hostibus erepta in Sueciam missa. Corpus robustum & quadratum. Invitatio liberalior nunquam ducis officia interturbabat. Fidem patriæ nulla promissa labefactarunt; ac nuper in Palatinatu agenti Cæsar dignationem Principis Imperii, & ut adversus Turcas dux foret obtulerat, si partes istas desereret, & Sueciam ad peculiarem pacem permoveret. Nec prodigalitatem, nec avaritiam culpaveris. Miles non minus amabat, quam timebat. Propositi firmus, laboris indefessus; qua manus miscebantur inter primos semper versari gaudens. Summa viri in eo gloria, quod prolapsas Norlingana clade Suecorum res, cum passim Protestantes Pragensi paci se submitterent, cum paucis ac parum fidis copiis paulatim instauravit, pristinæque gloriæ restituit, hostium viribus ad æquilibrium deductis.

Circa exercitum Banerii Rectorum Sueciæ cura. 24. Maji.

§. 16. In Suecia ubi de ingravescente istius morbo nuntiatum esset, Rectores in omnem eventum ad exercitum destinabant Joannem Lilliehoeckium cum titulo summi rei tormentariæ præfecti, ut Banerio viventi adsisteret, aut morientis vicis tantisper subiret. Scribebatur præterea ad singulos duces exercitus, cumprimis gente Suecos, ut hoc maxime rerum articulo fidelem Reginæ operam navarent. Id quod, ubi de obitu istius 29 Maji.

allatum esset, repetebatur, addito, ocyus alium exercitus imperatorem sufficiendum. Sed & Salvius ducibus spem pecuniæ à novo imperatore afferendæ faciebat, quæ Hamburgi ut in promtu esset opera navabatur. Et cum interea ducenta uncialium millia pro Vinariensibus Hamburgum allata essent, Salvius ab Avauxio petebat, ut ea pecunia tantisper supprimeretur, ne invidia ægros jam antea Suecicorum animos magis irritaret. Simul Avauxius, ne exercitus lubrico isthoc tempore obsequium exueret, ad Belloregardium scribebat; duces hortaretur, ut in fide Sueciæ persisterent, & si forte singuli, aut totus exercitus in Galliæ sacramentum transire vellet omnibus id modis dissuaderet, nec ut quenquam hæc agitatio subeat, ansam præberet: quod Galliæ Rex ne decimam quidem partem fructus ex eo exercitu suis sub auspiciis capturus sit, quam nunc dum Sueciæ sub nomine militat. Præsertim cum & hoc foederi propediem absolvendo adversa fronte repugnet.

Lubricus rerum status post

§. 17. Morte Banerii res Suecorum militaris non parum turbabatur, quod summus excubiarum præfectus apud cæteros ductores tantum autoritatis

non

1641. mortem Banerii.

non esset, ut hi istorum jussa qua par erat promtitudinę capessere vellent. Et plerorumque animos catenati labores præmiorum fere steriles efferaverant; qui Banerii reverentia utcunque coërciti nunc velut repagulo remoto in apertum erumpebant. Tres eo tempore apud exercitum erant summi excubiarum præfecti, Adamus Pfulius, Carolus Gustavus Wrangelius, & Arfuidus Wittenbergius.

14. Maji. Ductum summorum ad ceteros propositio.

Hi ubi post mortem Banerii cum exercitu, qui octo equitum, totidem peditum millia explere comperiebatur, Halberstadium venissent, convocatis tribunis, ac legionum præfectis triste ducis fatum exponunt, deque data fide monent, utque eam ad finem belli continuent, ac sibi subjectos ad officium faciendum incitent. De ipsorum emolumentis, præmiisque Reginæ curam fore. Se munia deinceps sicut antea exercituros integre, & ut nemini querendi causa sit futura.

Tribunorum postulata.

Responderunt tribuni; paratos se deinceps quoque sub auspiciis Reginæ ad causam communem conniti, ac ipsorum jussa capessere, quoad aliter ab ista circa summum exercitus imperium disponatur: constituisse tamen aliquos suorum in Sueciam mittere, per quos ipsi ministeria sua Reginæ offerre, eidemque commendare se velint; simul exquisituros, quid circa stipendia & præmia ipsis expectandum sit. Postulant quoque, ut negotia ad salutem exercitus spectantia, antequam exsecutioni dentur, cum deputatis ipsorum communicentur; etsi decretis factis mandata solo summorum præfectorum nomine edenda sint. Denique ut hospitia, ac munia militaria non favore, sed per sortem assignentur.

Summi præfecti ista annuere coguntur.

Ac circa postremum postulatum, quod æquitate nitebatur, nulla difficultas erat. Missio in Sueciam acriter contendentibus tribunis, cum prohiberi non posset, permittenda erat. Circa communicationem quoque vitandæ suspicioni annuebant, ut tamen secreta literarum commercia, & negotia quæ vocant status, ac summam reip. spectantia exciperent, quorum arbitria penes solam Reginam forent. Ita summi vigiliarum præfecti exercitus imperium administrare decreverunt, quoad aliter à Regina foret dispositum. Vinarienses quoque promtam adversus communem hostem operam offerebant. Eundem diem insigniverat quoque mors Joannes Ludovici Rheingravii, qui excursione facta apud Quedlinburgum aliquot hostium turmas ceciderat; ipse tamen è vulnere accepto extinctus.

Tribunorum in Sueciam postulata. 23. Maji.

§. 18. Conceperant porro isti tribuni literas ad Reginam sat feroces, quibus postulabant merita sua probe expendi, & dignis præmiis affici. Se deinceps quoque parem operam navaturos, modo circa istam remunerandam major quam hactenus cura suscipiatur. Ut diurius ita neglectim habeantur, nullo modo ferri posse. Quod si sua merita, & toties promissa præmia, quod non sperent, oblivioni tradantur, sibi culpam perituri mox exercitus haut quidquam imputandam. Literis hisce in Sueciam perferendis destinabantur subtribunus Otto Christophorus Rochovius & Christophorus Mortaignius centurio; quibus injunctum erat à Regina postulare duorum mensium stipendium, & supplendis numeris in singulas equitum turmas bina, in singulas peditum cohortes singula uncialium millia: Tum stata stipendia, quanta Vinariensibus Galliæ Rex dare solet; neque enim ex hospitiis Germaniæ passim vastatę ullam emolumenti spem;

Eorum confœderatio.

nec merita sua infra Vinariensium esse. Concipitur inde pacti formula, cui viginti tres tribuni, ut legionum præfecti subscripserant, non dissimilis illi, quæ Donawertæ quondam agitatæ fuerat. Ejus præcipua capita erant: Nequis illorum quid postulet, quod non in emolumentum Reginæ, & communis Protestantium causæ credat. Si cuipiam illorum injuriæ quid à summis præfectis inferiatur, id omnes velut sibi factum reputaturos. Si cui circa legioni suæ debita non satisfiat, id velut ad omnes spectans habendum. Si in quem legio sua aut ductores insurgant, ejus patrocinium universos suscepturos. Qui à Regina, summisque præfectis quocunque obtentu à præsenti pacto avelli se passus fuerit, infamiam subiturum. Occulti quid ob privatum commodum machinari, idque cæteros socios celare, flagitium fore. Novum imperatorem à se haut admittendum, nisi prius sibi satisfactum fuerit. Intereà munia sua apud legiones uti hactenus obituros. Hanc conventionem nihil aliud spectare, quam ut per Suecica arma honesta pax in Imperio obtineatur; quin sine necessum fore à summis præfectis nil magni peragi absque ipsorum præscitu. Si secus fiat, universos intercessuros, nec decreto parituros. Si quis hæc capita violaverit, eum hac confœderatione exclusum infamia notandum.

Sueci ad Quedlinburgum mulctantur. 11. Maji.

§. 19. Inter hæc hostis apud Barbyam & Rosenbergam Sala & Albi pontibus strato aliquot per dies trans Salam quiescebat. Inde improviso Quedlinburgum irrumpit per metatoris incuriam qui monitus licet cavere sibi neglexerat. In oppido deprehensi trucidantur, aut capiuntur. Mille quingentis equis potitum se hostis ferebat, quod multi mercatores castrenses ibi egissent. Post abductam tamen prædam oppidum statim deserebatur. 13. Maji. Saxonicus quoque miles arcem Querfurtanam opprimebat, non nisi ab optione & octodecim recens conscriptis peditibus infessam. Paulo 20. Maji. post hostis deserto Sala Eglæ castra metatur, catervis Halberstadium usque excurrentibus.

Cum Luneburgicis Ducibus acta. 11. Maji.

§. 20. Ast à Luneburgicis Ducibus rediens tribunus Hackius, quem à vivo adhuc Banerio missum diximus, referebat, cum ipsis nondum de hujus obitu innotuisset: propediem adfuturum, qui extremam ipsorum declarationem sit allaturus. Cæterum eosdem ostendisse stationes ad Guelferbytum à se firmari; & quia Hazfeldius circa Warendorfum decem millia amplius militum colligat, se una cum Landgravia copias ad Visurgim isti copiis oppositum ire, ne is Piccolomineo se jungere aut Guelferbyti obsidium solvere, sociorumve Regum exercitum à tergo infestare queat; qua ex re & istorum, & suæ Domus salus pendeat. Summi præfecti, cum hoc responso flagitatum auxilium in diem differri judicarent, statim Ducibus, 12. Maji. & Landgraviæ rescribunt: num forte placeat, ut ipsi nunc cum exercitu apud Guelferbytum considant. Simul tamen monebant, se Halberstadio digressis hostem ibi frumento in complures menses suffecturo potiturum; nec constare, unde sibi nova annonæ copia futura sit.

Legatorum Luneburgicorum propositio. 12. Maji.

Aderant mox Halberstadii à Luneburgicis & Landgravia Legati, quorum literæ, quibus legationis suæ fidem faciebant, non solis summis vigiliarum præfectis, sed universis pariter tribunis inscriptæ erant. Sed quia nupera cum tribunis conventione id indolis negotia excepta fuerant, & duces in hoc tractatu, cui Reginæ dignitas implicita erat, caute procedere constituerant, istas literas admittere abnuebant. Unde Legati scribæ errorem causantes tribunorum vocabulum delent. Quod auditum tribunos vehementer irritabat, qui præter conventa & huic & similibus negotiis ingerere se cupiebant frementes, si harum rerum cognitione à summis præfectis excludantur, nec se imperia illorum audituros; ac si illi cum legatis agere nolint, se cum iisdem tractaturos. Summi præfecti & si hæc negotia solis sibi vindicare percuperent, Wrangelio cumpri-

1641. mis protestante, nequid præjudicii Reginæ creetur, & acriter cum nonnullis tribunorum collisio; tamen majori parti cedendum erat, ac tribunorum nomine Bellingshausius, & Caspar Cornelius Mortaignius ad tractatus admittebantur. Cæterum proponebant legati, se venisse, ut super summa rerum decernatur, & quia Suecicis ducibus hostium vires optime sint perspectæ, quomodo illis ita obsisti queat, ut Guelferbyti obsidium continuetur, ac Brunsuicensis ditio protegatur, tum ingruenti ad Visurgim Hazfeldio obviam eatur. Quo fine Principes sui omnem sint operam collaturi. Ostendebant inde Piccolominei literas, & ingentia Cæsaris promissa; queis tamen insuper habitis Principes capta semel consilia firmiter persecuturos, & omnes fortunas discrimini exposituros; ut honesta, tuta, & communis pax in Imperio constituatur. Miscebantur tamen querelæ, se non uti fideles socios par sit, habitos. Toties exercitum Suecicum cum oppressione civium suorum sublevatum; esse penes se quatuordecim scripta, quibus Banerius super restituendis suis oppidis, & abolendis tributis pollicitus sit: nil tamen re ipsa adhuc præstitum; & tractatus Hamburgi à Salvio varia per effugia eludi. Ita cautum sibi non esse, nec constare, quo fine arma gerantur. In ancipiti hoc statu se diutius hærere non posse, sed ut sibi caveatur, & circa æqua sua postulata satisfiat utique cupere. Igitur à summis præfectis postulabant, ut communem ob securitatem conventio absolvatur. Sic omnem diffidentiæ causam tolli, & Principes tanto acrius in causam communem connisuros.

Suecici duces eorum postulatis annuere coguntur.

Summi præfecti circa id negotium velut ad se non spectans valde hæsitabant. Tamen quia Legati hinc tria millia equitum, mille pedites statim Suecicis juncturos se promittebant: unde, ni petita annuerentur, omnem conjunctionem recusarent, ob salutem provinciarum suarum Cæsaris promissa amplexuri: hactenus illis gratificandum statuebant, ut promitterent, missuros se Hamburgum, qui apud Salvium restitutionem Nienburgi, aliorumque oppidorum, tum abolitionem tributorum urgerent: tum se non solum pro viribus operam daturos, ut Ducum postulatis satisfiat, sed & uti fideles socios decet auxilium ipsis laturos, ac in partem victoriæ eosdem admissuros. Apud novum quoque è Suecia imperatorem effecturos, ut is hancce obligationem in se recipiat, quoad promissa repræsentata fuerint. Isthæc scripto comprehensa eodem die à summis præfectis, ac duobus qui adsuerant tribunis subscribebantur. Sed & postulantibus Legatis datum est, ut à reliquis tribunis viginti octo sponsio interponeretur.

20 Maji. Hostis propius movet.

§ 21. Ast cum hostis Egla propius Wanslebiam castra transtulisset, etiam Suecis statio mutanda erat, ne is forte subito Guelferbytum perrumperet.

23. Maji.

Ita Bodam fluvium versus Schwanbecam & Oscherslebiam conceditur, ubi Clitzingius nonnisi duo equitum Luneburgicorum millia adduxit, causatus mille equites ad Visurgim Hazfeldio fuisse opponendos, nec pedites obsidio Guelferbyti potuisse dimoveri. Eodem die caterva Suecicorum ducentos captivos in castra pertrahebat, quæ hostilem manum simulata fuga in insidias deductam circumvenerat, ut paucis admodum effugere daretur. Ibi aliquot per dies subsistebatur, quod transfugæ & captivi affirmarent, Cæsareos impedimenta sua Magdeburgum versus dimisisse. Ubi Luneburgica auxilia, quæ Schlestadii stativa habuerant, retro Hessendammum concedebant, quod nulla prælii spes, & pabuli penuria ob siccitatem cœli urgeret. Post tamen intellectum, Leopoldum Archiducem cum aliquot millibus ad Piccolomineum accessisse, eosque constituisse Guelferbyti obsidium utique disturbare. Igitur 1641. Luneburgicis instantibus, etsi non pauci contradicerent, decernebatur exercitum aggeri ad Kibitzam admovere, ut hosti Guelferbytum cogitanti occurri posset.

16. Jun.

Ubi ad medium usque mensem Junium persistebatur, Brunsuiga & Halberstadio commeatum non citra difficultatem suppeditante.

Idem Luneburgicos allicere studet.

§. 22. Cæsarei contra non minus satagebant, ut Luneburgicos societate Suecica abstraherent, ac Guelferbyti obsidium solverent. Quo fine Cæsar Piccolomineo & Hazfeldio injunxerat, militem suum Ducum provinciis plane abstinerent. Nam Guelferbyti detentionem Cæsari haut idoneam causam videri arma cum Suecis jungendi; cum is in hoc oppidum nihil juris obtendat, sed in eodem id statu, quo ante obsidium fuerat, relicturus sit, quoad super controversia Hildesiana transigatur: tunc deducto præsidio oppidum Ducibus restituendum. Ast Luneburgici & præcipue Augustus Dux circa recuperandam ejusdem possessionem magnopere laborabant; qua obtenta, ac si exercitum suum Cæsar ditionibus ipsorum abstineret, haut ægre in postulata ipsius consensuri videbantur. Cæsarei porro, quo propius finibus Brunsuicensibus accedebant, eo magis amica ratione destinatis suis potiri conabantur. Quo fine Piccolomineus statim atque Salam transierat, per literas Duci Augusto significat: se nolle ditionem ipsius tangere, modo ipse Suecos auxilio ne juvet, nec in ditionem suam recipiat, ac Guelferbyti obsidium solvat, quo citra sanguinem potiri facile queat. Et cum Dux quereretur, aliquot Cæsareorum catervas per agrum suum prædas egisse, asperrima sub pœna apud exercitum edicit; ne quis in Ducum ditiones excurrat, aut eorum militem hostili modo habeat. Simul insinuante id Duce Augusto literas tuti itineris mittit, si quos suorum transigendi causa in castra, aut Magdeburgum mittere velit. Quin cum quædam Ducum legiones jam Suecis se junxissent, nonnullos Luneburgicorum equitum non procul Suecicis castris deprehensos illæsos dimittebat.

Dux Augustus cum Cæsareis tractare incipit.

10. Jun.

Augustus contra Dux salvum conductum citra tergiversationem acceptare, ejusque exemplum statim Cellas & Hildesiam mittere, ac ut legatio maturetur instare. Idque Piccolomineo denuntiat: curaturum se, ut paucos intra dies deputati Domus suæ proficiscantur. Ut Guelferbyti obsidium solvatur inique postulari, antequam sibi cautum, aut satisfactum fuerit. Negabat quoque suorum quenquam cum Suecis aut Vinariensibus se junxisse, aut ut isthoc facerer jussum ni extrema necessitas subegerit. Partem duntaxat copiarum suarum ad fines dispositam ob ambigua temporum. Vitio sibi versum non iri, si quæ ratio belli ac defensio requirat suscipiant, ubi rejectis amicis quas proposuerint conditionibus Guelferbytum vi perrumpere Cæsarei velint.

Leopoldus tractatus simul & arma Luneburgicis ostentat.

§. 23. Dum Luneburgici legati tardius moliuntur, Leopoldus Archidux in Piccolominei castra perveniens datas ab hoc tuti accessus literas renovat, hortaturque, ut quia sibi à Cæsare & Ordinibus cum istis agendi facultas sit concessa, missis legatis amicos tractatus sine mora auspicentur. 14. Jun.

Sed eum constet Duces jam copias suas Suecis sociasse, ac circa solvendum Guelferbyti obsidium tergiversari; ob tractatus à re gerenda non cessaturum, sed cum exercitu fines ipsorum ingressurum. Addebat tamen, si copias suas à Suecis revocent, & obsidio Guelferbyti desistant, nil aliud se acturum, quam ut Suecos finibus ipsorum expellat, tutelamque adversus hostilem vim præstet. Ita non 16. Jun.
expectato responso castra movet, ac Schoeningam

1641. Fœderati hostem præveniunt. 17. Jun.

inter & Helmstadium recta Guelferbytum tendit. Hoc animadverso Sueci cum focis & ipsi castris ad Kibitzensem aggerem relictis eodem die superatis ad Hessendammum viæ angustiis per noctem iter tanto studio accelerant, ut postera luce circa meridiem ad Guelferbytum Luneburgicis copiis se jungerent; cum hostis, qui se à Suecis haut antevertendum putaverat, paulo tardius movens circà vesperam demum adpulisset. [18. Jun.] Cum hic postera die cis Guelferbytum progrederetur edito in monte castra positurus, Tupadelius interim & Naslovius Comes cum aliquot Vinariensium & Luneburgicorum alis aggerem sistendo flumini excitatum transgressi ultimum Bavaricorum agmen invaserant, cæsisque non paucis quatuor signa, multosque captivos abduxerant. Contra Suecici duces Caroli Ruthii legionem Halberstadio arcessierant, cui deducendæ Gustavus Hornius tribunus obviam mittebatur. Huic intercipiendæ tria millia cataphractorum & Croatarum non procul Hornburgo occurrebant. Ubi equites quidem diversa fuga salutem quærebant: sed Ruthius cum peditibus ad paludem se recipiens hoste strenue repulso ad exercitum sequenti mane incolumis perveniebat, impedimentis tamen desideratis. [19. Jun.]

Prælium ad Guelferbytum.

§. 24. Porro plerisque hactenus persuasum fuerat; quod Luneburgici nutabant, ac inter tot Duces parum concordiæ erat, hostem tempus extrahendo istorum dissidio aliturum potius, quam vim admovendo concordiæ velut necessitatem impositurum. Tamen is artibus suis diffisus, aut quia Hassici propediem expectabantur, ac turpe ducebat Guelferbytum non liberatum deserere, in sociatos exercitus invadere constituit. [29. Jun.] Igitur is summo mane per sylvam progressus aciem struere cœpit. Sed sociorum acie conspecta deprehendebat, si prælium committendum foret, montem sibi arboribus vestitum occupandum esse, ad quem copiæ Suecicæ, quæ dextrum cornu obtinebant, constiterant, tribus in ipso nemore phalangibus collocatis. Unde totus Cæsareorum peditatus dictum montem sylva tectum aggreditur, ac in tres illas phalanges, quæ dejectis arboribus ac fruticibus raptim frontem muniverant, magno impetu ruit, phalangibus in vicem pugnantibus, ac in fessarum locum integris succedentibus. Id quod & Sueci imitabantur. Ita atrox & cruenta pugna quinque per horas conseritur, donec tandem peditatus hostilis turbatis ordinibus à Suecis in fugam conjiceretur. Sinistrum hostilium equitum cornu, quod Bavarici componebant, dum Suecos circumire, & à tergo invadere parat, à Kœnigsmarckio, qui nuper ad exercitum redierat, aliquot cum equitum legionibus acriter exceptum profligatur. Reliquus Cæsareorum exercitus sub fœderatorum castra machinæ intra jactum processerat, in quem non segniter eminus fulminabatur. Qui nec meliorem quam reliqui sortem expertus fuisset, si Vinariensibus & Luneburgicis in illum ire placuisset. Sed hi intra munimenta sua immotos se tenebant, usque adeo, ut cum hostis in receptu fluentum apud Fimmelsam tenuato agmine superaret, ne tergum quidem ejus invaderent. Ita penes solos Suecicos ejus pugnæ gloria fuit, Wrangelio apud peditatum, Kœnigsmarkio apud equites curante; nisi quod Tupadelius duas legiones istis in auxilium adduceret. Eo prælio totus fere Bavaricus peditatus deletus fuit. In loco pugnæ tria millia octogenti humo mandabantur præter eos: qui per fruticeta, & sparsim ceciderant. E sola Hagenbachii legione, quæ octingenta capita ante pugnam implebat, vix quinquaginta cum duobus signiferis evaserant. Capiebantur tribuni Hagenbachius, & Geylingius, subtribuni duo, quatuor vigilatum præfecti aliique ductores non pauci, & quingenti amplius gregarii; quibus accesserant viginti quatuor vexilla. Apud Suecos Jeskius & Zwiebergius tribuni occubuerunt cum ducentis quinquaginta gregariis; sauciati quadringenti quinquaginta, quos inter multi ductores, ac tribuni Paicullius, & Hodicius Comes; quorum hic paulo post è vulnere decessit. Hostis ita repulsus statim intra stationem suam ad Guelferbytum se recipiebat. 1641.

Dux Augustus Leopoldo respondet. 19. Jun.

§. 25. Enimvero apud Augustum Ducem ea victoria cupidinem cum Cæsare transigendi haut quidquam impediebat, quo minus eodem die Leopoldo Archiduci responderet; partem copiarum suarum in finibus collocatam ad regionis tutelam, & ut si invaderetur, pro ratione belli iisdem uteretur; quæ tamen separata à Suecis stativa habuerit. Haut eo secius Archiducis exercitum biduo antequam ipsius literæ redderentur, in provinciam suam irrupisse. Ita Suecis necessitatem allatam, ut & ipsi huc penetrarent, (id quod hactenus immenso suo labore dilatum,) in medio Luneburgicarum copiarum capta sede, etsi nulla alias inter ipsos injunctio facta fuerit. Nec ideo se à studio pacis discedere, aut fidem, obsequium, cultumque, quo Cæsarem velut unicum & verum Imperii caput veneretur, exuere. Mox consultatione inter Duces Luneburgicos super tractatibus cum Archiduce habita, durissimus iste nodus judicabatur, quod Guelferbytum non redderetur, id quod tamen per transactionem cum Tillio, ac Pappenheimii cautionem, Cæsarisque defuncti mandatum dudum fieri debuerat. Quæ & causa inter alias conventui quondam Lipsiensi idonea fuerit visa, ut arma sumerentur. Displicebant quoque in salvo conductu hæc verba: *quod tractatus instituendus sit ad controversias inter Cæsarem Imperiumque & Domum Luneburgicam componendas.* Sibi enim cum Cæsare aut Imperio nullam litem; ac nil aliud quæri, quam ut suo iterum potiantur, ac sacris profanisque nullo turbante fruantur, tum oneribus belli eximantur. Unde verba ista dispungi petebant; simul ut Archidux exemplar procuratorii ederet, ac leges pacis proponeret, ut suos idoneis mandatis instruere queant. [26. Jun.] Ea postulata Archiduci per literas exponunt; addito, cum semper judicarint, Germaniæ salutem armis continuatis non instaurari, sed pace opus esse, panderent, num & facultas ipsi sit cum Landgravia, & exteris Regibus tractandi? Tandem ut exercitus provinciis suis educatur, & hostilia omittantur petebant.

Hassici adveniunt. 22. Jun. 3. Febr.

§. 26. Triduo post prælium Hassici ad Guelferbytum aderant, qui tantisper opimis Frisiæ ac Westphaliæ hospitiis egregie se refecerant, nulla re insigni gesta, nisi quod eruptione Lipstadio facta trecentos Eppii tribuni equites oppresserant; mox Caldenkerchæ in Juliacensi agro turmam equitum Cæsareorum interceperant: ac nuper ad Rietbergam eundem Eppium cum octingentis equitibus ipsorum catervis insidiantem fuderant, plurimisque cæsis trecentos captivos Lipstadium abduxerant tribuno cum exiguis reliquiis ad portas usque Paderbornæ fugato. Post Landgravia istos hibernis evocatos in unum contraxerat Hatzfeldii conatibus observandis; & isto tardius molitoti Guelferbytum ire jusserat: ubi sex millia, egregie instructus miles, adpellebant. Contra Leopoldo Bruæus summus vigiliarum præfectus tria millia militum adducebat, qui hactenus Zwiccaviæ obsidendæ vacaverant.

Zwiccavia capitur.

Id oppidum post Suecos è Misnia digressos Cæsarei, & Saxonici eminus clauserant; inde Bruæus vim propius admovebat. Contra obsessi intus tribunus Schliebius, & Behrius, cum inclusos se viderent, imbellem turbam, ac

inuti-

1641. inutiles equos oppido ejecerant. Nec tamen ad extremum durabat constantia, dum ea lege dedi-
7. Jun. tionem faciunt, ut pedes absque signis, & equites relictis equis oppido excederent; cum tamen neque annonæ, pabulive, nec pulveris penuria, aut vis hostilis urgeret. Et eo ipso die quo deditio fiebat, Bruæus binis mandatis jubebatur manum suam ad Piccolomineum adducere: ut si paucos dies restitissent obsidium ultro solvendum fuerit.
Cæsarei recedunt. 26. Jun. Porro Archidux his copiis firmatus, cum nonnihil receptis militis Guelferbyto immisisset, castris motis noctem diemque properabat, quoad aggerem ad Kibitzam attingeret, ultra quem in veteribus Suecorum castris considebat, ut fama erat, denuo Guelferbyti liberationem tentaturus postquam Haafeldius & Vehlenus suas cum ipso copias conjunxissent. Sueci cum intra angustias hærentem assequi non valuissent, cis easdem in edito monte castra locant.

Arnheimius novum exercitum molitur. §. 27. Dum hæc in Saxonia Inferiore geruntur novum incendium Misnia parturiebat, quod tamen morte primarii autoris sertus, nec tanto cum impetu erupit. Joannes Georgius Arnheimius denuo Cæsaris sacramento autoratus novum istis in oris exercitum struebat, fere ex illis constantem, qui Suecicam militiam non citra offensam deseruerant. In eo proximus ab isto locus destinabatur Francisco Alberto Duci Lauenburgico; Hubaldus inter pedites, Christovius apud equitatum summam vigiliarum præfecturam obiturus erat, quæstura in Mitzlafium collata. Crocovius Dresdæ fuerat, inde Dantiscum profectus ad novos delectus habendos. In promtu quoque erant aliquot Cosaccorum millia, instante Poloniæ Regina illum exercitum auctura. Penzius insuper legionem cataphractorum conscripturus ferebatur. Ac metus erat, ne legiones quas Daniæ Rex parabat, isti exercitui se jungerent. Sed & magnam spem in Clitzingio sibi cognato locasse Arnheimius putabatur, per quem Luneburgicos in
18. April. suas partes solicitaturus erat. Enimvero quam maxima circa hæc satagentem, contractu ipsius cum Cæsare jam subscripto, apoplexia extinxit. Designati operis executionem in se recepit Franciscus Albertus Dux; sed qui inter novæ conventionis
29. Jun. moras demum sub finem mensis Junii Ratispona dimittebatur, minore successus spe post amissum Arnheimium. Eam ob causam arx ipsius Stintenburgum, quod simulato contractu in fratrem Franciscum Carolum transtulerat, ab Erico Ulfsparrio Wismariæ præfecto occupatur, ne hostes in eo nidulati iter Hamburgum inter & Lubecam infestarent.

Periculosus exercitus Suecici status. §. 28. Enimvero Rectoribus Sueciæ Banerii mors eo majorem curam injecerat, quod & hostis eo casu intumuisset animis, nec summis vigiliarum præfectis id autoritatis, quod infinita meritorum opinione turgentes ductores compescere valeret, plerisque jam citra metum frementibus; nunc tandem tempus venisse, quo tam exercitæ militiæ præmia vel ab invitis extorqueant. Et quanquam summi præfecti ægros animos quacunque ratione placare satagerent, ac imperatoris vices pro virili supplerent: tamen inter precaria fere horum imperia militaris disciplina plane collabi, ac miles passim palari, prædasque agere rapiendi libidine aut per egestatem, ac signa numeris fere nudata destituere. Nec hostis hoc rerum articulo omittebat, quæ destruendo isti exercitui facere possent. Edicta avocatoria asperrimis pœnis à Cæsare sancita per Piccolomineum ad exercitum mitti: quidam & peculiaribus literis solicitari. Inter cæteros Pfulius, quem offensæ quid concepisse audierant, magnis promissis oneratur, si in partes Cæsaris transire vellet; oblata quoque ejusdem gratia, si deserta Suecica militia quiesceret. Quas literas ille accipiare, & aliis ostendere gaudebat, nulla legum militarium cura. Sed & ut Luneburgici Duces Suecorum partibus abstraherentur, enixa opera dabatur. 1641.

§. 29. His malis, & quæ plura inde proventura erant, ut medicina fieret, primum erat idoneum ducem exercitui summo cum imperio præficere. Torstensonius Dux destinatur. Huic muneri subeundo proponebantur Jacobus Gardius & Hermannus Wrangelius: sed uterque afflictas senio vires excusabat. Laurentius quoque Caggius post vulnus ad Donastaufam acceptum fragili valetudine, & continuis laboribus impar. Sed &, quod præcipue desiderabatur, omnes exercitui parum noti. Quod & Joanni Lilliehœckio deerat; quem summæ præfecturæ recentem reliqui parum æquo animo imperatorem laturi erant. Kingius Hamburgi tunc agebat. Sed Germani ductores Scoti imperium adspernabantur; & ignominiosum Sueciæ judicabatur in sua natione idoneum ducem non reperiri. Avauxius proposuerat, ut Guebrianus interim utrique exercitui imperaret. Id quod velut altius penetrans surda aure transmissum. Ita demum omnium suffragiis designatur Leonardus Torstensonius, summus rei tormentariæ præfectus, ætate integra, & exercitui notus, eundemque ipse noscens; tum moribus, atque multis virtutis speciminibus militis amorem & venerationem meritus: cujus & imperio jamdudum exercitus adsueverat, summo post Banerium loco, & tot per annos expeditionis socius. Quem & quondam Gustavus Rex ad Noribergam, una cum Nicolao Braheo, exercitui regendo parem judicaverat. Is igitur multo cum verborum honore delatum imperium, tandem suscipit cum aliquandiu podagræ incommoda, cujus tædio nuper militiam abdicaverat, & quæ modestia suggerebat, excusasset. Adjungitur Joannes Lilliehœckius, summi rei tormentariæ præfecti titulo auctus, & Laurentius Grubbius circa togata negotia operam ipsi navaturus. Injungebatur isti Saxoniæ Electorem & Landgravium Georgium hostili modo haberet, velut autores pacis Pragensis, ut tamen verbis testaretur, Suecos invitos huc descendisse, ac optare amicitiam posse instaurari. Reliquorum Protestantium terris in commodum exercitus uteretur, servata tamen disciplina, & humanitate verborum ubique adhibita. Adversus Catholicos studium in pacem communem præ se ferret, ac ad hancce promovendam ipsos hortaretur. Ut porro novus dux initio favorem exercitus sibi pigneraret, magna pecuniæ summa instruitur, & eam, quæ Hamburgi in promtu erat, Salvius ad ipsius adventum asservare jubetur; famam interim de ea premeret, nec nisi summa necessitate, ac parce quid inde decerperet. Sed & solito majora supplementa in Germaniam destinantur, quæ recens venienti ad exercitum duci non parum autoritatis ac firmamenti circumponerent.

§. 30. Missi porro ab exercitu Rochovius & Missi ab exercitu dimittuntur. Mortaignius, qui mense Junio Holmiam adpulerant, humanissime excipiuntur; Torstensonioque negotium datur, blandis verbis & pollicitationibus eos demulceret, ut ne moram ægre ferrent, quoad graviores circa bellum consultationes absolutæ forent. In Senatum deductis responsum: 5. Aug. negotia ab ipsis proposita matura deliberatione opus habuisse. Nunc novo duce constituto, & pecuniis conquisitis placere eos ad exercitum præmitti, de gestis suis benevole relaturos. Commilitonibus suis confirment, seu bellum continuetur, seu pax fiat, Reginæ curæ fore, ut pro merito-

1641. ritotum magnitudine iisdem satisfiat. Uterque grandi torque & mille quingentis uncialibus, tum peculiariter Rochovius sex uncialium millibus donatur, quod prædia ipsius ab boste vastata essent. Ac ut ductoribus adpareret, si cujus res non ferrent militiam amplius sequi, non inanem dimittendum, Friderico Bauero tribuno missionem tunc petenti, quatuor millia uncialium dabantur, addita in singulos annos mille uncialium pensione. Scribuntur quoque literæ ad ductores exercitus temporibus accommodatæ. Ne ob Banerii mormortem animis concidant. Gaudio sibi esse, quod fidem & obsequium retineant: sperare in posterum quoque perseveraturos, expromta semper virtute cujus nupera victoria tam illustre specimen ediderint. Torstensonium jam ducem designatum, dudum ipsis cognitum: tum valida supplementa mitti: ejus adventu desideriis ipsorum satisfaciendum. Si quæ per iniquitatem temporum in præsens præstari nequeant deinceps pensanda. Ad exercitum quoque proficisci jubetur Grubbius, ut concordiam ejus ad Torstensonii adventum servare, ac Luneburgicos à pravis consiliis quantum possit cohibere studeret. Is tanto magis properabat, quod Avauxius, secus atque receperat, nummos ad Vinarienses misisset; quo & Succieo militi invidia ęgrescenti spem propinquę pecunię faceret & maxime indigos modica summa sublevaret; quam Salvius velut à Torstensonio jussus depromebat.

Cæsarei retrocedunt. § 31. Interea cum uterque exercitus aliquot per dies hinc inde ad Kibitzensem aggerem substi-
1. Jul. tisset, Cæsarei annonæ & aquæ penuria urgente
2. Jul. primi castra movent, Gruningam primo, mox Eglam, & Oscherslebiam progressi. Profectio intempesta nocte, & summo cum silentio suscipiebatur, ut sequenti demum die Suecici istos discessisse animadverterent; nec Rosa cum duodecim alis tergo ipsorum immissus longius progressos adsequi valeret. Copiis passim coëuntibus firmatus inde hostis jactabat, denuo se cum Suecis manus consertutum, & Guelferbyti obsidionem plane disjecturum. Ejus oppidi præfectus à Cæsare extrema expectare jussus inopem atque imbellem turbam ejecerat, ac in quatuor sibi menses cibaria suppetere ferebat. Sed aquæ indies crescebant, quas objectis aggeribus Ocra fluvius restagnans jam editioribus oppidi partibus affundere cœperat. Hoste digresso inter sociatos exercitus

Socii exercitus apud Guelferbytum consident. quid porro suscipiendum deliberabatur. Nam peditatu quidem ipsi pares, equitatu longe infra erant. Unde in plana camporum sequi haut consultum videbatur. Et quia hostis equite ac pedite firmatus Guelferbytum iterum cogitare à captivis & transfugis constanter asserebatur, si castra quoad hostis ingrueret movere differrent, prælium vix declinari poterat, cujus aleæ summam rerum subjicere nullo supremo duce, præfecti non audebant. Quod si autem hostis improviso disturbata obsidione munito quopiam agri Brunsuicensis loco consedisset, metus erat, ne Duces belli tædio noxia Suecis consilia susciperent. Has ob causas, & quia indies hostium motus expectabatur, quo eum utique prævenirent in Brunsuigam & Guelferby-
11. Jul. tum castris munitis consident. Quanquam multi satius fuisse judicabant, si propius hostem ad Kibizensem aggerem, aut Scheppenstadium substitissent, ubi plus camporum à tergo, simul occasio hostem in angustias redigendi, Brunsuicensem agrum tegendi, nec minus obsidium continuandi. Ac licebat, ubi opus foret, hostem ad Guelferbytum prævertere, ac oppidis, quæ ab ipso deinceps invadebantur, subvenire. Quin confirmabant, si paucos adhuc dies tenuissent, hostem plane ea regione abiturum fuisse. Sane eo recessu Suecicus 1641. exercitus magnis miseriis conflictari cœpit. Nam neque annonæ quid suppeditabat Brunsuiga, oppidanorum morositate, & quia intercepto Ocra flumine molendina substiterant: & regio circum late exhausta jacebat. Nec prohibere poterant duces, quin per multa milliaria miles segetem demeteret, magna cum offensa Ducum Luneburgicorum. Et provinciales in desperationem versi, quos palantium militum comprehendere poterant, trucidabant, ut ea res plus militum, quam pugna cum hoste absumeret. Tum inter tot exercituum duces, qui peculiaribus singuli studiis ferebantur, discordia gliscebat. Quin inter Suecicos præfectos, etsi æmulatio utcunque dissimulabatur, ipsa tamen multitudo capitum consilia turbabat, non obscura Wrangelii, & Pfulii dissensione.

§. 32. Accedebat aliud malum, quod Hazfeldius Hassici à cæteris disjungi cœpiunt. cum Gleenio & Vehleno Dorstenam Hassis infessum oppidum obsidio premebat, à quo commercia cum Hollandis, & conservatio reliquorum in Monasteriensi præsulatu locorum dependere dicebatur. Unde Hassi ante omnia isti succurrendum contendebant: ac non hosce solum, sed & Vinarienses eodem abducere instituebat Eberstenius. Contra Sueci & Luneburgici ostendebant, quantum non Luneburgicæ tantum Domui, sed & communis causæ interesset, Guelferbytum post tot labores & sumtus impensos in potestatem redigi. Et quantum ignominiæ habent deditione tam propinqua discedere. Si juncti maneant, oppido ab hoste succurri non posse: separatis in proclivi fore fructum exhausti laboris intercipere. Si prælium hostis velit, commodiorem, quam circa Guelferbytum locum non esse, sin pugnare nolit, oppidum brevi dedendum. Rogabant igitur Hassos, manerent, & Dorstenam propugnantium virtuti ac fortunæ tantisper committerent: ac publicam potius, quam privatam utilitatem respicerent. Enimvero hi sententia haut quidquam dimovebantur; simul Vinarienses Rhenum respiciebant, obtentu Gillium Hasium eas per oras pro lubitu grassantem coërcendi. Quia tamen Avauxius, rogante Salvio, Guebrianum valde hortabatur, ne à Suecis discederet, spes erat eos ad tempus mansuros. Sed & his licet manentibus Hassi tamen discedentes auxilio se à cæteris firmari postulabant. Quæ si concederentur, Piccolomineus reliquos parum curaturus erat, equitatu jam ante potior; cujus validis catervis, qui commeatum longe vehebant, tegendi erant, summa expeditione penes eum futura, qui ad extremum annona abundaret. Contra Luneburgi fremebant, Hassis digressis se soluto Guelferbyti obsidio copias suas munita per oppida distributuros; quos insuper vastitas suæ provinciæ vehementer asperaverat. Ab ipsis porro ducibus varia & sibi repugnantia disseminabantur, prout quisque sententiæ id suæ firmandæ conducere putabat; quibus militum animi mire turbabantur. Luneburgici quoque, & Hassi Suecis exprobrabant; auxilia è Suecia dudum jactata, ac novum ducem incassum expectari ingruente jam autumno: Suecis contra asseverantibus; hautquidquam suis meritis eam gratiam à Regina relatum iri, ut se pro derelictis habeat. Igitur magnopere angebantur summi præfecti, quid post Hassorum discessum hoste ingruente, & Luneburgicis per oppida distributis sibi agendum foret. Nam si præsenti rerum facie ad receptum compellerentur, metus erat, ne exercitus plane dilaberetur, ductoribus juxta ac gregariis extrema cum egestate conflictantibus, tanto magis gliscente

1641.

cente ægritudine, quod Vinarienses pecuniis mactos conspicerent. Eoque omnes ducem, pecuniam, auxilia inclamabant; quæ tria ni mature adessent, deploratus exercitus videbatur.

Grubbius apud Luneburgicos Duces, & exercitum adpellit. 19. Jul.

§. 33. Inter hæc è Suecia missus Laurentius Grubbius Cellis & Hildesiæ apud Duces mandata exposuerat, queis hactenus gesta laudando, simul promisso Reginæ studio ad constantiam circa bonum publicum ipsos hortabatur. Quæ pronis auribus videbantur acceptari; & ipse Augustus Dux de affectu & constantia sua verbis prolixe testabatur. Quibus tamen non parum fidei detrahebant querimoniæ de onere belli sibi solis incumbente, de oppidorum suorum detentione, ægritudine exercitus Suecici, Hassorum & Vinariensium discessu, interjecta subinde pacis mentione, velut quæ ante omnia affectanda sit. Quæ haut parum animos Ducum alienatos arguebant. Ad exercitum quoque Suecicum accedenti Grubbio suspectum videbatur, quod ductores tam multa de pace ac togæ negotiis dissererent, velut ea sui arbitrii facturi. Quos inter Pfulius, cum Reginæ mandata exponerentur, ea quidem in speciem multo verborum honore accipiebat; sed prolixe simul disputabat de pace, de miseranda Germaniæ facie, de sua conscientia, quæ operam ad perdendos cives à se conferri aversetur. Sane se ac populares suos nescire, quid tam atroci bello quærat Suecia. Id ut quamprimum componatur optare, quod sua existimatio; ac patriæ salus in eo vertatur: alias quæ conscientia suggerit consilia capturum. Cui etsi Grubbius ostenso armorum Suecicorum scopo satisfecisse visus erat; quid tamen ægri animo subesset, haut obscure erumpebat.

Hostis quædam oppida occupat. 24. Jul. 27. Jul.

§. 34. Ast hostis novo milite auctus notis castris Osterwicum invadit, ac per triduum oppugnatum, cum jamjam assultus dandus esset, deditione capit. Quadringenti pedites præsidiarii cum armis & impedimentis ad suos dimittuntur, quinquaginta equites in oppido deprehensi pacto deditionis exclusi in captivitatem rediguntur. Mox & Hornburgensis arx deditur, situ edito & operibus munita flagitio præfecti, cui hostis cuniculi sub arcem acti terrorem incusserat, excavato raptim foramine, quod imperitus optio ad id inspiciendum missus pro cuniculo habuerat. Quæ credulitas præfecto capite stabat. Sladena statim imperata facit; & Goslaria, dimisso præsidio Luneburgico, Cæsaris obsequio se componit. Koenigsmarckius interim cum bis mille equitibus per Hercyniam sylvam itinere sumto occasionem hostibus nocendi frustra captaverat, qui caute intra castra se continebant. Unde is apud Liebenburgum arcem subsistens subtribunum cum ducentis equitibus propius hostium castra suggredi jubet. Ast hi de ejus excursione certiores facti totum sinistrum cornu ei immiserant, à quo apud Sladenam deprehensus subtribunus, statim in fugam conjectus capitur cum multis aliis, centum cæduntur. Qui superfuerant sub Liebenburgum usque arcem fugantur. Ea jactura pensata fuit sexaginta equitibus, quos hinc inde Koenigsmarckius interceperat.

28. Jul.

De ejus destinatis conjecturæ.

Porro cum sociatos apud exercitus consultaretur, quorsum iste hostium motus spectaret, aliqui censebant, Goettingam, Eimbecam, ac fortasse Hildesiam peti, transitumque Visurgis aperiri quærendæ cum Hazfeldio conjunctioni. Tum retro Eichsfeldiæ, Mulhusæque, & Erfordiæ possessionem affectari. Ast Suecici, & Gallici duces judicabant, id hostem machinari, ut optimam provinciæ partem populando & occupando Luneburgicos ad transigendum cum Cæsare compelleret. Tum ut per ista obsidia exercitus fœderatorum Guelferbyto abstraheret, mox repentino incursu opera ad hoc oppidum excitata destrueret. 1641. Ita soluto obsidio, Duces de ditionis suæ defensione desperantes obtentu extremæ necessitatis cum Cæsare transacturos, Suecicis inter hostem, & munita oppida velut indagine cinctis.

Suecici ad Guelferbytum subsistunt.

Has ob causas sociatis exercitibus è munitis ad Guelferbytum castris haut movere placebat, ne ipsis digressis repente conversus hostis, tot sumtibus ac laboribus excitata opera subrueret. Et cum copiæ urgendo pariter Guelferbyti obsidio, ac tuendæ provinciæ non sufficerent, minus malum videbatur hostem tantisper agros impune populari, quam obsidium istud abrumpere. Et quanquam Luneburgici, Hassique in hostem ruere cuperent, refragabantur tamen præfecti Suecici, defectum mandati excusantes, & quod ægrum animi militem ad prælium educere haut tutum putarent; ne forte tunc intempestive pecuniam exclamaret, aut ad hostem signo transferret. Sed satis habebant exercitum conservasse, quoad novus dux è Suecia adesset; cujus iter tamen, mense Julio suscipiendum, incumbens subito vis morbi ad initium usque Septembris extrahebat.

Dorstena ab Hazfeldio premitur. 16. Jul.

§. 35. Interim Hazfeldius, ut Fœderatos Guelferbyto distraheret, Dorstenam omni vi urgebat. Cui liberandæ agitabatur, ut Hollandi post expugnatam Geneppum Stirumium Comitem cum quadraginta equitum turmis, ac tribus peditum millibus tantisper Landgraviæ sacramento transscriberent; ejus oppidi obsidio solvendo; ne neutralitas, quam isti cum Cæsare colebant, aperte infracta videretur. Quo colore talia suscipere eo minus religio erat, quod & multi Hispani in Hazfeldii exercitu dicebantur esse, ac Cæsar haut dispari modo Hispanis auxilia adversus ipsos submitteret; & Lamboius fere per hiemen Cæsaris, per æstatem Hispani militiam profiteretur. Ac spem istius auxilii fecerant Hollandi, quod oppidum illud ipsorum finibus immineret. Sed cum inter multos expediendum negotium tarde succederet, Hassi subinde apud Guelferbytum instabant, ut ipsi magnis cæterorum stipati auxiliis dimitterentur; Luneburgicis contra frementibus, si isti abeant, se in munita oppida concessuros. Sed Regiarum copiarum duces cum neque in separationem consentire, nec aperte eam abnuere vellent, Hassis proponebant, ut Luneburgici castra ad Guelferbytum duorum mensium annona instruerent, ac duo millia equorum suppeditarent supplendo suo equitatui, simul quod peditum ipsis supererat arcesserent: tunc se quantum belli ac reipublicæ ratio permittat, Hassorum desideriis satisfactum.

Suecico exercitui insidiæ struuntur.

§. 36. Sed & alia clanculum agitabantur in perniciem exercitus Suecici per Schiccardum Luneburgicum tribunum, qui Hildesia Glucstadium ad Daniæ Regem absque literis fiduciæ missus fuerat tantum ut animum ipsius tentaret. Cui Rex per Penzium, & Hannibalem Sestedium denuntiarat, ut idoneis literis fidem negotiationis suæ faceret. Unde is postea à Duce Augusto & Clitzingio literas adferebat. Danus istum donis mactum ad exercitum remiserat, ut ductores in instituto suo confirmaret; de quo è sermone ipsius Schiccardi conjicere dabatur. Qui disseruerat: ab exercitu id clam agi, ut opera Regis Daniæ cum Cæsare pacem per se faciat, quod intelligat, exteris Regibus non salutem Germaniæ, sed Suecis Pomeraniam, Gallis Alsatiam cordi esse. Brevi quicquid est Germani militis in concordiam redigendum, paucis Gallis & Suecis vi ejectis. Pomeraniam unque Brandeburgico vindicandum. Si quid pecuniæ inter milites distribuatur; id minimam partem eorum facere, quæ ipsis debeantur.

Ista

1641. Ista tribunus Plato Salvi pendebat, stipulatus sibi, nomen suum silentio pressum iri.

Miseria in exercitu Suecico gliscit.

§. 37. Ast quę in oculos incurrebant mala in exercitu Suecico indies gliscebant. Nam uti Vinarienses post acceptas pecunias egregie se instruebant; ita Suecicum militem ad vendendos equos, ephippia, arma egestas cogebat, quo victum sibi ac vestes emeret. In castris nulla cibi copia. Si qua famis dispellendæ gratia vagaretur miles, ab agrestibus hostilem in modum trucidabatur. Unde summi 9. Aug. præfecti ad Luneburgicos Duces scribebant; saltem pro pedite panem in castra convehi curarent, quo excursiones sisti queant. Tum ne provinciales ita atrociter in militem sæviant ob nullum aliud delictum, quam quod non libentor fame perire velit. Nec intra solos gregarios paupertas subsistebat, sed & multi ductorum equos & sarcinas suas oppignoraverant. Eas miserias universi ductores per tribunos Mortaignium, & Dœrflingium apud Grubbium, de fide & constantia sua prolixe testati exponunt, postulantes; ut, nisi intra quatuordecim dies Torstensonius certo adfuturus sit, pecunia utique subleventur. Alias exercitum dilapsurum, ac se extra culpam fore malorum, quæ inde secutura sint. Et quanquam Grubbius confirmabat, adventu ducis ipsis subventum iri: tamen isti ostendebant, incumbentem militi necessitatem non verbis, aut spe in longum prominente, sed præsenti auxilio indigere. Ita summi præfecti una cum Grubbio ad Salvium scribunt; ni summam rerum everti velit, pecuniam exercitui destinatam ocyus mittendam. Addiderat Grubbius; ni argentum veniat, aut sibi aufugiendum, aut vitam inter infestos ponendam. Ita Salvius sexaginta uncialium millia mittit præter mandata, etsi factum ipsius à Rectoribus Sueciæ post probaretur.

Ductorum querelæ. 1. Aug. — 3. Aug.

Luneburgici copias suas separant. 8. Aug.

§. 38. Paulo post Luneburgici copias suas præter septingentos pedites, qui in castellis ad Guelferbytum remanebant, sub ductu Landgravö Joannis, & Clitziogii à Suecicis separatas per munita oppida distribuunt, hisce uti ferebant firmandis, & tuendæ messi. Equidem proposuerant præfecti Suecici, ut tres sibi legiones, ac inermes ipsorum equites tantisper traderentur, quibus Kœnigsmarckius manum è Westphalia addicturus, ac formato expedito exercitu hosti ad latus se collocaturus sit. Id tamen consilium Clitzingio & aliis valde probatum reliqui rejiciebant, ac in diversa abibant, ne relicto quidem Luneburgicorum Ducum nomine, quicum consilia Suecici conferre possent. Quod cum pacto nuper inito repugna- 9. Aug. ret, summi prępecti à Ducibus scripto petebant, ut saltem eorum nomine constitueretur, qui consultationibus adesset, ac super negotiis communibus decerneret. Augebat suspicionem quod Joannes Landgravius Pfulio antehac dixerat; quoad ipse maneret, Succis à Luneburgica Domo nihil metuendum: sed ubi ipse discesserit, causam esse, ut sibi caveant. Gemina Clitzingius innuerat. Sane Luneburgici consiliarii publice & privatim Suecorum consilia, & actiones pessime traducebant: istorumque culpa opera ad Guelferbytum imperfecta jacebant, quibus absolvendis iidem parum aut nihil contulerant. Nam agger quidem sistendo flumini altitudine ipsum oppidi aggerem superabat; sed quæ hunc tueri debebant castella vix inchoata jacebant. Sic ut parum amici ab hisce deinceps sibi expectandum Suecici præfecti satis perspicerent.

Hostis Liebenburgum & Bockelam capit.

§. 39. Hostis interim Liebenburgum tantum non in oculis sociati exercitus ceperat, Comite Hollachio præfecto cum pręsidiariis in captivitatem redacto. Bockela quoque Bruæo vim intentante statim imperata fecit. Ita hostis toto jam Halberstadiensi præsulatu potitur. Inde dimidio à Bockela 1641. 2. Aug. milliari inter duo flumina idoneo loco considet, à tergo Visurgim versus tutus, ac tota retro regione tributis subjecta. Nec quid amplius obstabat, quo minus Hazfeldium sibi qandocunque placeret, adjungere posset. Agitabat porro idem de invadenda Hildesia, qood certo consideret, hac ratione se fœderatos extra munimenta sua ad Guelferbytum extracturum. Quæ tamen destinata clades inopia turbabat. Nam Bruæus Comes cum Cæsarei vapulant. 14. Aug. duobus equitum millibus Hornburgum prægressus sub Hercynia sylva clam consederat, pabulatores Suecicos, & qua istos comitabantur tres legiones intercepturus. Ea re per equitem, qui propius hostium castra successerat, ac quosdam captivos prodita, hinc Suecicorum, inde Vinariensium caterva diverso itinere dimittitur, insidiatoribus opprimendis. Qui & inter Hornburgum & Scheppenstadium utrinque ingruunt. Et quanquam Suecici prius in conspectum venirent; tamen cum Vinariensibus, qui propius suggressi erant, primo manus conferuntur. Primo conflictu, qui asperrimus erat, è Vinariensibus Wilhelmus Otto Comes Nassovius, tribunus Mullerus, & complures alii ductores, gregariique cadunt: mox tamen postremo istorum agmine ac Suecicis incumbentibus Cæsarei duo per milliaria cæduntur, ut pauci cum Bruæo effugerent. Capiebantur Lœwensteinius, & Goldakerus tribuni, subtribuni duo, tres excubiarum, duodecim turmarum præfecti, & cum multis ductoribus aliquot gregariorum centuriæ, ac mille quingenti amplius militares equi. Ea clades hostium consilia circa invadendam Hildesiam turbabat, quod sat acres Fœderatorum impetus sentirent, sicubi occasio arrideret.

Luneburgici in hostem duci postulant.

§. 40. Cæterum cum Luneborgici Duces apud Suecicos magnopere instarent, ut exercitus in hostem duceretur, ac inprimis, ut Hildesiæ, Eimbeccæ, aliisque locis, si ab hoste invadantur, subveniretur, responsum flagitante peculiariter Christiano Ludovico Duce; Suecici præfecti quo minus id negotium cum tribunis communicarent, declinare non poterant, ne plura promitterent, quam præstare valerent. Eorum conventu habito illi declarabant; se quidem Ducibus quavis occasione subvenire velle; sed hac exercitus facie in expeditionem consentire non posse, ni idonea pecuniæ summa inter legiones distributa fuerit militi animando. Eam Miles pecuniam flagitat. summam ipsi tercentenis millibus uncialium taxabant, velut partem ejus pecuniæ, quam Torstensonius allaturus sit. Contra summi præfecti & Grubbius dandum eousque differri non posse, quoad ista pecunia ad exercitum adferatur, quod hostis in propinquo incumbat, & minis promissisque Duces solicitet, conclamata auxilii spe facile ad desperata consilia prolapsuros maximo cum causæ communis damno. Tum Salvio vetitum pecuniam tangere ante Torstensonii adventum, qui sine dubio omnibus sit satisfacturus. Enimvero isti postulata ingeminare, ni post tantam patientiam statim subveniatur, alia media, quibus hisce miseris se eximant, sibi circumspicienda. Alias facturos, quod honestos viros decet. Cum igitur summi præfecti publico noxium judicarent, si Ducibus spes auxilii adimeretur, minus malum videbatur tribunis permittere, ut super ea pecuniæ summa ad Salvium Fridericus Hassiæ Landgravius & Hackius tribunus mitterentur. Hinc summi præfecti Luneburgicis Ducibus scripto promittunt, si hostis longius in deditionem eorum penetret, aut unum alterumve insigne oppidum inva-

1641. dat, se cum aliis foederatis operam daturos, ut citra moram illis subveniatur.

Tribunorum à Salvio postulata.

§. 41. Porro ad Salvium missi velut pro imperio postulabant quater centena millia uncialium; tum ut declaretur, ob pacem, an ob praedam bellum geratur, ut foederatis Ducibus oppida sua utique restituantur; ac ne Torstensonius ad exercitum accedat, nisi praemissis, qui cum ductoribus transigant, quo modo, ac fine exercitus deinceps regendus sit. Addebantur sedatis affectibus, & placida voce, reipsa aspera dicta: sub Banerio ad mancipiorum instar se fuisse habitos; ab ejus morte quatuor fere menses elapsos, nec à se in Sueciam missos reverti: literas à Grubbio allatas forte Brunsvigae scriptas. Consiliarios quibus opus non habeant, mitti; pecuniam qua maxime indigeant, non mitti. Torstensonium neque venire, neque scribere. Ex eo, quod non Senator aliquis, aut magnae dignationis vir advenerit, se intelligere, nullam sui rationem in Suecia haberi. Omnem jam patientiam ex superante miseria & paupertate consumtam. Interrogabant igitur, num Salvius quater centena millia uncialium (de tercentenis duntaxat in mandatis habebant,) è vestigio soluturus sit tantisper, quoad Torstensonii adventu plene sibi satisfieret? Accepta pecunia se quod fortes viros decet facturos; sin minus, alia sibi consilia capessere decretum. Liberos se Germanos, non mancipia esse; nec diutius raptores ac vastatores patriae fore, quam inter funestam operam tantum non omnes ad mendicitatem sint redacti. Ad quae Salvius: Illorum incommoda sibi dolere: spem fuisse Luneburgicos ipsis necessaria suppeditasse. Torstensonium jam jam cum supplementis, pecuniaque adfore. Rectores Sueciae ipsos amare ac aestimare, ac literis ad summos praefectos super praestandis illorum postulatis cavisse. Tantum exiguam moram ne ita aegre ferrent. Super distribuenda pecunia sibi nulla mandata esse, sed eadem à Torstensonio allatum iri, qui indies exspectetur. Nec publicam se pecuniam pro lubitu dispensare posse. Quam maxime nunc laborari circa indicendum pacis communis tractatibus diem. In hoc rerum articulo si partes ipsi deserant, quid Germaniae libertati fore? quid sanguini pro hac effuso? quid ipsorum existimationi? Quod laborum praemium ipsos percepturos? Aut quam novam militiam sumturos? Anglum copias suas exautorare. Lusitanum multos, qui operam suam obtulerint, repudiasse. Dano hostem non esse, Caesareos, Hassos, Luneburgicos non meliore, quam ipsos conditione gaudere. Quocunque ituri sint, inventuros quod desiderent. Tum apud alios nova ipsis merita quaerenda, quae jam apud Suecos parta sint. Sane multa querendi causam non deesse. Sed longo tempore contracta debita momento exsolvere arduum esse. Reginam postulatis militum utique satisfacturam: tantum exiguam dilationem poscere; ob quam causam ab ipsis summam rerum everti indignum fuerit. Enimvero incassum eloquentia consumebatur, etiamsi Salvius Avauxii, Kingii, Deichmanni Cancellarii, & aliorum opera ad ipsos placandos uteretur: sed aut praesens auxilium flagitabant, aut ut plane sibi negetur. Ita cum periculosum esset istorum postulata abnuere, & mandata transgredi difficile, tandem declarabat Salvius, se quod argenti ad manum sit Brunsuigam remissurum, Grubbioque scripturum, ut quicquid ibi pecuniarum possit à mercatoribus acciperet, ac sibi Hamburgi solvendum assignaret. Hoc modo ductoribus tunc satisfactum. Attamen data opera trajectionem illam pecuniae ita adornabat Salvius, ut interea Torstensonius ad exercitum adesse posset.

Salvii responsum.

§. 42. Interim apud militem vulgabatur, Grubbium clam jactasse; adventu Torstensonii autores turbarum poenas daturos. Idque eo magis credebatur, quod Lilliehoeckius inter alia ad summos praefectos velut minabundus scripserat: militem non praemiis solum, sed & poenis in officio continendum: cum nesciret, quam lubrico statu res foret. Inde queis male conscia mens fremere; statim atque Torstensonius in Germaniam adpulerit, mittendos ad ipsum, qui adversus talia securitatem stipulentur. Aut potius infesta in se consilia praevenienda, ac quicquid Suecorum in exercitu sit trucidandum. Quin & agitabatur jam, ut summis praefectis manus injicerentur. Ac quidam aperte profitebantur; se istorum imperiis non amplius obtemperaturos. Augebatur consternatio, quod Augustus Dux Friderico Landgravio dixisset; missos ab exercitu in Sueciam in custodiam datos. Nam tanto autore falsa spargi non credebatur. Aegros jam antea animos magis irritabat Glucstadio reversus Schiccardus, qui multis crepabat; Regem Daniae ipsos jubere, ut ante oculos sibi ponant statum Germaniae maximam partem vastatae, & ab caeteris plane in solitudinem redigendae. Suecos nil aliud quaerere, quam ut regionibus late circum Pomeraniam destructis securitatem huic procurent. Inde Regem periculo proximum partibus ad pacem compellendis decrevisse triginta militum millia conscribere. Qui ad ipsum relicta militia Suecica transire velint, iis offerri sex mensium stipendia, & ad finem usque belli lauta hospitia; sed maximum ejus militiae fructum libertatem & gloriam Germanicae nationis fore. Sed & constabat istis turbas à Duce Augusto foveri, cujus consiliarii multa secreta cum Suecicis ductoribus miscebant, ac palam multa sinistra de Suecis spargebant. Ac fama erat, quosdam Vinariensium in eadem inclinare. Quanquam autem Schiccardus nihil scripti haberet, quo à se jactata demonstrare posset; ac summi praefecti, Grubbiusque vanitatis istum arguere satagerent: multi tamen capita conferre, nec obscure in Danum propendere, velut Imperii, & Saxoniae membrum, ac sibi subjectos in istas partes pertrahere; quod pacem in ejusdem manu sitam, simul pecuniae abundantem crederent. Hisce machinationibus disjiciendis Salvius Danicis ministris per fidos sibi homines insinuat; de Schiccardi negotiatione gnarum se; ac si huic aures praebeantur, magnam inter Regna Arctoa offensae causam fore. Isti contra disserebant: Daniae Regi animum non esse, ullum è Suecico exercitu corrumpere; sed si quis obtenta honesta missione operam suam offerat, eum à se repudiari non posse. Nec ipsum tam petulanti milite opus habere: ac militem conscripturum, sibi obtemperantem, non cui ipse obnoxius esse debeat. Quin vana pleraque ab isto sparsa credere. Ista literis aliorum sibi relata per idoneos homines Salvius inter ductores dedi curabat, quo Schiccardo fides demeretur. Ac inter haec missi in Sueciam, aliique regrediebantur, qui plene sibi satisfactum testabantur. Et inter alios Fridericum Landgravium quater mille unciales dono dati deliniverant. Insignem quoque circa conciliandos militum animos operam navabat Mortaignius, Hackiusque tribuni, qui multa in exercitu gratia & autoritate florebant. Quae omnia efficiebant, ne res apud exercitum in nervum erumperet.

1641. Alia exercitus irritamenta.

Schiccardi machinationes.

Quibus obsistitur.

§. 43. Interim ad Guelferbytum aqua eousque intumuerat, ut vix duae ulnae deessent, quo minus vallum superaret; ac jam propugnaculum unum prociderat, milesque casas suas in altiora subdu-

Ad Guelferbytum res languide procedit.

1641. subducere necessum habuerat. Ac credebatur, si machinas commodare voluissent Luneburgici, ut aqua simul & igne urgeri obsessi potuissent, oppidum brevi ad deditionem fuisse compellendum. Sed quos ea res maxime spectabat, minimum ad eam conferebant, labore in solos Suecicos, & Vinarienses devoluto, quibus inter maximos solis ardores opus faciendum erat. Ast hostis, cui Suecici exercitus conditio ignota non erat, propius succedere constituit, pabulo imprimis, quod longius petendum erat, intercepto munimentis ad Guelferbytum eos extracturus. Igitur desertis apud Bockelam castris cis Leichtenburgum apud vacuum Zedelam considet, ac nemine obsistente provinciam late populatur. Ea causa subigebat, ut sociati exercitus de obsidio Guelferbyti solvendo consilia capesserent. Nam nec deditionis certa spes erat, operibus segnitie Luneburgicorum tardius procedentibus, ac propinquo hoste in angustum redigebatur pabulatio. Hassi quoque hactenus ægre detenti, tandem novis acceptis mandatis utique discessuros se profitebantur. Contra metus erat, ne Hazfeldio è Westphalia ingruente fœderati hinc inde inclusi in arctum compellerentur, ni mature in alia se loca subducerent. Et jam secreto hactenus ab Augusto Duce tractatus cum hoste agitati in publicum erumpebant, dum iste per literas ab Archiduce petit ad se mitti, quibus cum colloquatur. Qui & hoc fine Wahlium Comitem, & Cancellarium Kaltschmidium Brunswigam ire jusserat, etsi hi, cum à Fœderatis insidias sibi strui intelligerent, iter differrent. Eam cum hoste collusionem summi præfecti apud Suecicos, & Vinarienses ægerrime ferebant, ac Luneburgicis in faciem exprobrabant, se à Ducibus, & qui horum consiliorum conscii fuerint, proditos. Unde habito consilio decernitur castra ad Guelferbytum deserenda. Nec mora, operibus raptim destructis; castris incensis summo mane ante lucem disceditur. Cum omnis exercitus transisset, agger perrumpitur, & aqua magno impetu Brunsuigam ruens non parum damni dederat; etsi paucas intra horas fluvius in veterem alveum rediret. Guelferbyti aqua dilapsa; valli magna pars in fossam desidebat. Miserat Archidux Mercium cum ter mille equitibus ad ultimum istorum agmen carpendum: sed qui longius digressis Fœderatis re infecta redibat. Ab eodem quoque Spigelius tribunus statim Brunsuigam ire jubetur denuntiaturus, aggerem non à se, sed à Suecis laceratum, & hisce damnum ab aquis datum imputandum; quo iisdem invidiam amicam apud urbem faceret. Fatebantur ductores Cæsarei, si Fœderatis annonæ ac pabuli copia fuisset, opera ista nulla vi expugnari potuisse; quæ nunc incassum deserebantur, maxima sumtuum; laboris, ac temporis jactura facta.

Hostis propius accedit.

Guelferbyti obsidium abrumpitur.

12. Aug.

4. Sept.

§. 44. Sociatis exercitibus digressis Wahlius Brunsuigam accedit, ubi honorifice à magistratu urbis; tum præcipue à Duce Augusto excipitur. Huic cum spes restituendi Guelferbyti facta esset, Vicecancellarium suum ad Archiducem mittit; mox ipse ad eundem Solderam proficiscitur, testatus; sibi hausquidquam in animo esse à Cæsare secessionem facere, sed isti atque Imperio placita sibi quoque probatum iri: vicissim expectare, quæ fido imperii Principe digna sint, ac præcipue, ut avita sedes Guelferbytum restituatur. Ad hæc responsum Archidux differebat, quoad quæ reliquis Luneburgicis Ducibus sententia sit constaret. Unde Dux ad Cæsarem scribit; se quidem omnem lapidem moturum, ut agnati sui ad eadem consilia permoveantur. Id tamen si obtineri nequeat, eorum facto se non teneri, nec quo minus postulatis suis satisfiat, ab istorum declaratione suspendi debere. Hinc diligentem is operam navabat, ut & illi in

Dux Augustus in partes Cæsaris transit.

7. Sept.

14. Sept.

Cæsaris partes pertraherentur. Quo fine sub exitum Septembris Goslariæ tractatus Cæsarem inter & universos Duces Luneburgicos instituitur, quo etiam Landgravia legatos destinabat, uti ferebat, ne Luneburgici consilia sua præcipitarent. Nec præfecti Suecici, interposita licet protestatione, conventum illum impedire poterant, etsi præter Augustum Ducem cæteri pollicerentur, bona fide se communicaturos, quæ ibi agerentur. 1641.

§. 45. Profecti Guelferbyto exercitus duo milliaria ultra Gifhornum processerant; ac initio quidem Suecis ad Albim conjunctioni cum Stalhantschio quærendæ, Vinariensibus & Hassis in Westphaliam abire sedebat. Sed quia reliqui Duces Luneburgici petebant, ne ita repente destituerentur, sed ut stativis intra ipsorum provinciam captis hostis sisteretur, quantum penes se foret auxilii offerentes; visum fuit cis Alleram regressis Sarstedii ad Leinam castris munitis considere. Contra hostis Peina, & Steinbrugga desertis cis Leinam regressus inter Alfeldiam & Gronoviam metatus, Visurgi ad Huxteram ponte strato Hazfeldium expectabat.

Suecici Sarstedii consistunt.

7. Sept.

9. Sept.

14. Sept.

§. 46. Sarstedii dum Suecicus exercitus hæret, secunda vice Glucstadio redierat Schiccardus multis denuo promissis, & hortatibus apud ductores instans, ut Daniæ Regis auspicia sequi velint. Qui licet plerisque vanitatis suspectus parum idoneus tantæ rei autor haberetur, non tamen deerant, qui eundem lapidem, jubente an inscio Rege incertum, volverent. Quos inter Bauerus nuper apud Suecos munifica missione potitus, nunc summi excubiarum præfecti dignatione apud Danos auctus, per Nienburgum & Mindam ad exercitum tendebat. Cujus iter etsi translata in alium locum castra interrumpebant; quid tamen animo agitaret, satis prodebant, quę passim ab eo differebantur. Germanis pacem utique inter se faciendam, circa quam Daniæ Rex, Germanus & ipse Princeps, operam navaturus sit. Hunc, quia exteros pacem adspernari, bellumque finibus suis propius advolvi sentiat, valido cum exercitu medium se bellantibus illaturum, ac conciliatis Cæsari Germanis exteros eliminaturum. Hoc fine ab Angliæ Rege pecuniam, & militem expectari sublevandæ Palatini causæ. Tum Batavos, aliosque Suecica societate abstrahendos. Regem ab omnibus Protestantibus, & parte Catholicorum ad hæc ausa solicitari. Et ne bellum ea occasione inter Daniam & Sueciam exardescat, Regem translato in filium Regno ista sub Ducis Holsatiæ persona peracturum. Initium rei gerendæ apud Visurgim futurum, obtentu Luneburgicis oppida à Suecis detenta restituendi.

Daniæ machinationes circa corrumpendum exercitum.

§. 47. Enimvero istis corruptelis prævalebat indies gliscens apud plerosque in Suecicas partes affectus, postquam aperte jam Augustus Dux ad Cæsarem transierat. Is quippe hactenus omni arte istos in exercitu motus aluerat; & clam cum Cæsare, Saxoniæ Electore, aliisque adversariis literarum commercia exercuerat; Daniæque Regem ad infesta Suecis consilia stimulaverat. Sed nunc manifesta ad Cæsarem defectione omnem apud milites fidem decoxerat; & segnius quam jactatum fuerat delectus Danici procedebant. Tum pecuniæ Hamburgo submissæ multorum inopiam sublevarant: ac reversi è Suecia Rochovius & Mortaignius grata omnia retulerant. Sic ut animorum mutatio non levis animadverteretur, ac præter summum ducem supplementa, & pecuniam nihil deesset. Sed quia Torstensonium cum Julio mense navem consensurus esset, familiaris morbus ad medium usque Septembrem Holmiæ detinebat, gliscente apud militem inopia, ductores Grubbium Hamburgum mittunt, ut petitam antehac à Salvio pecuniam extunderet. Quo fine & mox eodem Mortaignius

Motus in exercitu subsidunt.

Miles denuo pecuniam solicitat.

1641. tribunus destinatur. Huic scripto mandatum erat, percunctari, quid supra duce, & auxilio è Suecia mittendo expectandum sit: tum ut duorum mensium stipendium, ac in singulas insuper equitum turmas milleni unciales, in peditum cohortes quingeni exsolverentur, additis vestimentis; ut præterea quæ tormentaria res requirat, sufficerentur; captivi ductores de publico redimerentur, ac ipsi deinceps pari conditione cum Vinariensibus haberentur. Addebatur protestatio, ni postulata annuantur, sibi non iri imputatum mala, quæ redacto ad desperationem militi proventura sint. Hæc postulata quantumvis dura temperamentum admissura spes erat, quod ducem nunc è Suecia desiderarent, cujus hactenus exiguam cupidinem ostenderant. Inde prima Salvio cura erat, Mortaignium conciliare, magna inter ductores gratia, & autoritate; cui dignatio summi excubiarum præfecti, ac annua pensio, simul decem uncialium millia statim offerebantur, si circa temperanda exercitus postulata operam navaret. Id quod hic sedulo facturum se recipiebat; oblatam tamen summam accipere detrectabat, quoad promissum studium repræsentasset. Tum secreta hæc haberi petebat, quæ inter milites vulgata autoritatem ipsius destructura erant. Convenit inde servando in præsens exercitui tercentenis triginta millibus uncialium opus esse. Addebat Mortaignius, è re fore enormem legionum numerum coerceri; quod ne inviti admittant, ductoribus se persuasurum. Quanquam autem, cum ad exercitum rediisset, acta ejus initio ductores adspernarentur, & rem integram ad Torstensonii adventum servare mallent: mox tamen persuasi quod offerebatur acceptant, de reliquis cum Torstensonio transacturi. Ne tamen promissa eluderentur, è suo numero Hamburgum mittunt, qui in conspectu suo pecuniam à Salvio obsignatam certum apud hominem deponi curarent; quod eam ad exercitum deferri tutum non foret.

Dorstena deditur: 10. Sept. §. 48. Inter ista Dorstena, quam Geisius tribunus hactenus defendrat, honestis conditionibus Hazfeldio deditur; cui ut subvenire possent Hassi, tandem obtinuerant, ut non ipsi solum abirent, sed & à Suecicis & Vinariensibus aliquot equitum millia, & mille pedites è Westphalicis præsidiis sub Kœnigsmarckii ductu adderentur.
15. Sept. Sed cum jam apud Rintelium Visurgim transire pararent, nuntio deditionis accepto in castra re infecta redeunt; multum questi, dum aliena vindicatum eunt, sua se perdidisse. Ubi contendentibus licet Regis præfectis, circa summam rerum potissimum servandam esse connitendum; pervincebat tamen Eberstenius Comes, qui Hassicis copiis præerat, sibi utique laborandum esse, ne Landgraviæ res plane pessumdentur.
Hassici discedunt. 26. Sept. Igitur ut tuto stativa sua per Westphaliam Hassici attingere possent, bina equitum millia & mille pedites sub Wittenbergio præsidio adjunguntur. Ita post Hassos digressos soli Suecici & Vinarienses in castris ad Sarstedium remanebant. Nam Luneburgici jam antea in oppida sua discesserant, multa expostulantes, regionem suam ab hoste juxta atque amicis evastari.

Torstensonius in Germania adpellit. 4. Octob. §. 49. Adpellebat tandem Stralsundæ Leonardus Torstensonius, quem licet trium hebdomadarum adversa navigatione irritatus morbus iterum lecto affixisset, statim tamen copias undique excitat, quas ad exercitum junctim ducere constituerat, quo sibi autoritatem, sociis fiduciam adderet. Tum præmittuntur, qui apud Boizenburgum Albim ponte insternerent, ubi paulum subsistere constitueret; simul quia Cæsarei ministri circa comparandum nomine urbium Hanseaticarum exercitum Hamburgi satagebant, cui Clitzingius abdicata Luneburgicorum militia præficiendus erat. 1641. Et eo tempore Daniæ Rex Fulsbutelæ in Hamburgensium agro castra posuerat; de quo fide digni referebant, Leopoldo Archiduci promisisse, si circa Electorem Palatinum, & communem Amnestiam sibi satisfieret, copias suas Cæsareis juncturum Suecis Germanico solo depellendis, pertracta quoque in partes Domo Luneburgica. Et ferebatur consilium esse, postquam Torstensonius ad exercitum penetrasset, à tergo circumventum, marique seclusum delere, unoque ictu bello finem imponere. Ut omnino circumspectione aliqua opus foret, antequam à mari Torstensonius digrederetur. Enimvero exercitus Suecicus Sarstedii metatus, quo etiam Wittenbergius post deductos in Westphaliam Hassos reverterat, etsi premente non parum inopia ad bonam mentem fere redierat, ac novi ducis magnum præ se desiderium ferebat, egregia Mortaignii tribuni circa sanandos animos opera. Is ad exercitum se conferre constituit. Quem & una cum Dœrflingio tribuno Stralsundam miserant, ut Torstensonio de adventu gratularetur, avideque ipsum ab omnibus expectari testaretur, modo aliqua ratione militis inopiæ subveniretur. Quos cum Torstensonius percontaretur, quo modo exercitui satisfaciendum, & incommodis, quæ istum premerent, medendum censerent? ipso ad exercitum veniente omnia melius conventura respondebant. Christianus quoque Ludovicus Luneburgicus Dux, quem isti in itinere adierant, de extrema in partibus constantia testatus fuerat, modo promissum diu auxilium adveniret. Sed & in diem erat, quod Cæsarei apud Hanseaticos machinabantur, quorum conatibus eludendis Clitzingius à Salvio ad sumendam militiam Suecicam sollicitabatur, in quam etiam se magis, quam in adversam partem pronum ostendebat. Et Dani arma magis ad tuendos proprios fines, premendumque Hamburgum, & mediationi suæ pondus addendum spectare judicabantur, quam ut aperte Suecos tunc lacessiturus crederetur. Quæ & nondum eousque invaluerant, ut non, ubi se commovisset, intra primordia opprimi posset. Igitur placebat ocyus ad exercitum ire, comitantibus isti firmando sexaginta duobus equitum, quadraginta octo peditum signis. Proximus à Torstensonio locus adsignatus erat Joanni Lilliehœckio hactenus Pomeraniæ Ulterioris Gubernatori; indignante Pfulio, qui ne quis sibi præferretur apud Rectores Sueciæ institerat. Quibus rationes reip. & belli excusantibus, is abdicato munere Hamburgum se conferebat offensæ manifestus, nec unquam viso Salvio, à quo tamen magna pecuniæ summa ipsi numerata fuerat.

§. 50. Ast Cæsarei successibus mirum quantum inflati, & Suecicos magis indies spernentes Eimbeccam initio Octobris invaserant. Cæsarei Eimbeccam capiunt, & multa alia loca. Post factos accessus, & quassata machinis mœnia ignis injicitur, qui tertiam fere oppidi partem in cineres redigit. 13. Oct. Incendio grassante octo per horas in exteriora munimenta à Cæsareis assultus fit; quos tamen obsessi non sine clade acriter repellunt. Sed dum hostis ignes jactare pergit, oppidanis consternatis Gœrzkius excubiarum præfectus animo concidens oppidum dedit, Hamelam cum milite suo dimissus. Quo nomine mox pœnas capite luit, cæteris quoque præfectis, præter duos, ignominiæ causa missis. Mox & Northeimum, Spiegelberga, Ericiburgum, & alia invalida oppida imperata faciunt. Hazfeldius quoque post captam Dorstenam è Westphalia movens Mundam, & Duderstadium in potestatem redegerat, quorum hoc Gœrzkius tribunus una cum Gleichensteina arce duris legibus dediderat, præsidiario militi ad hostium sti-

1641. pendia transeundi potestate facta; ut abeuntem tribunum è trecentis non nisi quinquaginta sequerentur. Cassellæ eminus equitatu claudebantur, & excitatis ad Werram & Fuldam fluvios castellis magna vis frumenti congerebatur: ut omnia longe lateque Cæsareorum hospitiis paterent. Inde Goettingam Piccolomineus invadit, quam Schœnbergius & Oppermannus subtribuni cum mille provincialibus delectis tuebantur; quibus à Christiano Ludovico Duce injunctum erat, ut fræ-

Goettingam frustra obsidens.

26. Octob. num mordentes oppidanos vel cum cæde compescerent. Eodem quoque Rosa quingentis equitibus stipatus quingentos pedites in conspectu hostium immittebat; qui tamen in receptu per Hassiam incumbentibus Cæsareis ducentos suorum desiderabat. Sed quia id oppidum valido præsidio, & omnibus necessariis instructum erat, ingruente etiam hieme, & adpropinquante Torstensonio paulo post Cæsarei obsidium omisere.

Luneburgicorum postulata, & promissa.

§. 51. Vix Boizeburgum accesserat Torstensonius, cum à Christiano Lodovico Duce missus adest Otto Mauderodius, qui demonstrata præsenti rerum facie petebat, periculum Domui Luneburgicæ imminens averteretur; ac ut à Salvio & Grubbio promissa Nienburgi, aliorumque locorum restitutio repræsentaretur. Cui Torstensonius, exercitui, Ducumque ditioni ocyus se subventurum. De Nienburgo differebat, quoad perspiceret, quomodo res se daturæ essent, & quid à Ducibus expectandum foret. Nam quicquid de Salvii, & Grubbii pollicitatione fieret, mutata interim rerum facie, ac tractatibus Goslariæ ferventibus, haut tutum erat reddito Nienburgo res Suecorum per Westphaliam evertere. Aderat quoque à Friderico Cellensi Duce Harburgius, qui & ipse auxilium poscebat, simul percontabatur, quodnam iter ipse ingredi velit, ut annona exercitui parari posset. Uterque legatorum confirmabat, statim atque Torstensonius adfuerit, equitatum Luneburgicum hactenus paulisper à Suecico exercitu digressum, cum hoc denuo jungendum. Uterque amplissime de affectu & constantia Ducum in partibus testabantur.

Torstensonius Albim transgreditur. 10. Nov.

Inde cum copiis Albim transgressus Torstensonius Bleckedæ considet, longius inde progressus modico ab exercitu intervallo metaturus, ut si universus exercitus in potestate foret, suas copias cum isto jungeret: sin frænum idem morderet, in fide perstantes ad se pertraheret, pro re nata deinceps consilium capturus. Bleckedæ ipsum Luneburgici & Hassici Legati à conventu Goslariensi ad Danæ Regem missi adeunt, qui gratulatione super adventu defuncti petebant iter ab ipso accelerari, quo istorum ditio præsentibus malis liberetur. Tum causas conventus Goslariensis exponunt, demonstrantes, à se Noribergæ & Ratisponæ acta id effecisse, ut de justitia consilii sui omnibus pateat, ac reliqui Protestantes, quæ salutis ipsorum faciant, penitius perspiciant. Nec Goslariæ aliud à se agi, quam ut via communi paci muniatur. Hac autem ad Regem Daniæ missione id quæri, ut ostensa iniquitate conditionum Goslariæ sibi latarum is permoveatur, ad communis pacis tractatus acrius urgendos; idemque fulciendis Protestantium rebus arma expediat, aut saltem minetur. Unde, ne quid ex hac legatione suspicionis captetur, petebant. Denique ut circa restitutionem oppidorum præstentur, quæ in ipsius adventum promissa sint. Ad hæc Torstensonius; mox se auxilia Ducibus laturum adfore; communes pacis tractatus propediem ordiendos. De oppidorum restitutione forte coram cum ipsis Ducibus acturum de cætero pollicitus omnia, quæ tempus & ratio belli ferat. Ast Gunterrodius Legatus Hassicus secreto pandebat; esse Goslariæ, qui quacunque ratione cum Cæsare transigere ardeant. Eoque suadebat, ut exercitu propius admoto congressus iste turbaretur, ac maturato communis pacis conventu prætextum adversis consiliis adimeretur. Quin & fatebatur Schenckius, jamtum ad Guelferbytum infesta in Suecos consilia fuisse agitata, ni boni quidam obstitissent.

Legatorum Luneburgicorum alia propositio. 11. Nov.

1641. §. 52. Torstensonius inde per Medingam, Oldenstadium, & Hermsburgum, Winsenam ad Alleram progreditur; quo exercitus Sarstadio ob inopiam pabuli, ac ut eo commodius duci jungeretur se contulerat. Heic primum opus erat à Friderico, & Christiano Ludovico Ducibus consilium exquirere, quid in præsens suscipiendum foret. Qui post consultationem inter se habitam legatos ad ipsum se missuros respondent. Mox & Belloregardius, ac præcipui ductorum Vinariensium accedunt denuntiantes; sibi decretum propediem Rhenum versus movere, quod valida ibi supplementa è Gallia expectent, & firmato nunc Suecico exercitu præsentia sua opus non amplius sit. Hac ratione distractis per se hostium viribus, rebus Suecicis, & causæ communi plus emolumenti posse conciliari, quam si diutius juncti maneant; præsertim cum ægritudo exercitus recrudescere possit, si Suecicus miles videat, Vinariensibus denuo pecuniam numerari, cujus solutio flagitantibus ductoribus diutius differri nequeat. Vera tamen discessus causa erat, quod non solum opima sibi hiberna quærerent, sed & Rex Galliæ jussisset Guebrianum tantisper ea parte limitem Galliæ tegere, dum ipse totam belli molem ad fines Hispaniæ expugnando Perpigniano vertit. Contra Torstensonius ostendere: summæ rerum periculosum esse, ipsos ita repente rebus nondum rite dispositis, & antequam de hostium destinatis constet discedere. Etiam nunc ipsis junctis hostem equitatu prævalere; digressis se plane imparem fore, ac hoste pro lubitu grassante sat habiturum vim arcere; tandemque receptus necessitatem iri impositum iri, quo Luneburgici & Hassici ad desperationem, & consilia Galliæ juxta ac Sueciæ noxia sint compellendi. Hostem arma ipsorum ad Rhenum non magis curaturum, quam quondam Banerio ad Torgam circumsesso; quippe cui decretum sit Suecos primum tota vi obruere; inde cæteros evertere in proclivi fore. Ista semel iterumque ingerebantur Torstensonio in ipsorum stativa profecto, ac protestante, ut saltem eousque maneant, quoad iterum propius hostem progressus foret. Enimvero hisce insuper habitis isti per Mindam trans Visurgim in Westphaliam discedunt. Ea res Torstensonii destinata non parum turbabat, cui animus fuerat istis permanentibus statim in hostem movere: ac Erfordia liberata iter ad Stalhantschium aperire, ut hunc ad se evocare, aut eidem auxilio venire pro re nata posset. Sed nunc ab iisdem destituto, & incerta Luneburgicorum voluntate quiescendum erat, quoad de horum consiliis & hostium conatibus pateret. Et quia commeatus ac pabulum trans Alleram rarescebat magna cum molestia militum longe petendum, simul sparsi hostium invasioni patebant, totus exercitus cis Alleram retrahitur, stativis inter id flumen & Sulzam dispositis. Ipse dux Bergis prætorium statuebat.

Torstensonius ad exercitum venit. 15. Nov.

Vinarienses discedunt.

14. Nov. Torstensonii destinata turbantur.

1. Dec.

§. 53. Ast Piccolomineus post omissum Goettingæ obsidium, copias suas per Eichsfeldiam, Anhaltinam ditionem, & vicina loca in biberna deducebat, missis in Halberstadiensem ditionem aliquot legionibus, ut eandem adversum Suecorum invasionem firmarent, tum operam darent, ne quid annonæ istorum adventu superesset. Universæ autem hostium copiæ, Cæsarei, Bavarici, Haszel-

Piccolomineus in hiberna discedit.

1641.

Hazfeldius Erfordiam tentat.

Hazfeldius, & Saxonici, ita dispositæ erant, ut si res exigeret, facile conjungi possent. Ac Hazfeldius quidem in Thuringiam progressus copias inter Arnstadium & Gotham collocaverat, velut obsidium Erfordiæ minitans; non quod ad vim faciendam vires essent, sed quia spes erat varias per artes, & ostentata à Cęsare venia oppidanos in Suecos irritatum iri. Ferebantur quoque tractatus agitari inter eundem, ac Moguntinum Electorem super hujus jure in eam urbem in Hazfeldium transferendo. Quod jus in se derivare satagebat Saxoniæ Elector, & ne Hazfeldius solus res ad Erfordiam moderaretur, ipse eo se conferebat, quo captam urbem sibi vindicaret. Quæ res oppidanis evulgata parum grata erat, quod mallent ex veteri pacto Moguntinæ sedi subesse. Ita in Decembrem usque mensem Hazfeldius ibi quiescebat, nulla vi in urbem tentata: etsi copiæ ipsius interim non parum imminuerentur per desertiones, & catervis Suecicis ex urbe subinde carpentibus.

Cæsarei Heldrungam & Masfeldam capiunt.

Heldrunga tamen arce per id tempus Cæsarei potiebantur errore præfecti; qui cum Cæsareorum caterva adequitans pecora abigeret, ipse cum cæteris ductoribus, & septuaginta equitibus in in istos eruptione facta, plerisque suorum cæsis cum reliquis vivus in manus hostium incidit. Qui in arce restabant, licet strenue arma capesserent, ad arcendam vim impares erant. Masfelda quoque in Franconia arx perfidia præfecti natione Itali hosti traditur, qui & ideo Cæsaris, sacramento accedebat.

Torstensonius exercitui satisfacit.

§. 54. Torstensonio interim præcipua cura erat, ut super stipendiis exercitui satisfaceret; quod negotium difficilius opinione procedebat præfectis, summam initio propositam acriter flagitantibus. Post multam demum disceptationem pronuntiat; plus se quam obtulerit præstare non posse, utcunque res ceciderit. Inde additis in futurum promissis pauci primum, mox eorum exemplo plures, demum universi adquiescunt. Sed cum è Suecia destinatum non sufficeret, centum octoginta millia uncialium insuper privata Salvii fide à mercatoribus Hamburgensibus mutuo sumenda erant; quod alias dilata toties promissa solutione seditio exercitus, ac rerum Suecicarum per Germaniam eversio imminebat.

Acta Torstensonii cum Luneburgicis.

Inde cum Legatis Luneburgicis Thoma Grootio, Hodenbergio, & Ottone Mauderodio consultatur, Torstensonio de ratione belli gerendi, atque auxiliis proponente, istis super restitutione oppidorum ingeminantibus. Ac de primo quidem Luneburgicis videbatur ut Torstensonius quam primum exhausto jam Luneburgico agro in Halberstadiensem transiret. Sibi infessa ab hoste oppida Bockelam & Alfeldam expugnanda, ne Hildesiæ & Hanoveræ velut obsessi agant: quo fine mille quingentos pedites à Torstensonio commodari sibi petebant. Cui contra consultum non videbatur peditatum imminuere; eoque proponebat, se adjunctis Ducum copiis tentaturum, num ex itinere ista oppida expugnare possit. Id quod Luneburgici abnuebant, quod metuerent, ne deinceps eadem oppida milite Suecico insiderentur. Obtendebatur tamen exhausta provincia toti exercitui alendo impar: sed proprias copias ei negotio sufficere, præsertim si Suecici recta Goslariam, & ad Hercyniam sylvam progressi parum terga tuta præstent. Quod ad extremum Torstensonius annuebat, simul ut proprium militem locis expugnatis Duces imponerent, differrent tamen ea loca invadere, quoad ipse idoneam adversus hostes stationem cepisset. Offerebant præterea istis duas equitum alas Torstensonio conjungendas, non prius tamen quam Bockela & Alfelda capta; & ea quidem lege, ut non longius, quam ad Salam aut Onestrum abducantur, pari conditione cum Suecicis habeantur, solusque Torstensonii imperia excipiant. Tum si invadente domi hoste revocentur, ne detineantur; vicissim stipulati, si necessitas postulet vel toto cum exercitu Torstensonius ipsis subveniat. Id quod hic acceptabat, ut tamen de majore equitum manu instaret, quod hostes ea copiarum parte prævalerent. Ast restitutionem suorum oppidorum Luneburgicis exposcentibus ostendebatur: statuisse quidem Rectores Sueciæ Ducibus satisfacere; sed post ipsius è Suecia discessum, ubi de tractatu Goslariensi, & aliis mutationibus innotuisset, istos hæsitare. Unde fœdere à Ducibus nondum ratihabito, sibi novum ex Suecia mandatum expectandum. Quo responso offensi legati, cum de Ducum fide & constantia, exhaustis aut imminentibus malis, totiesque factis sibi promissis multa jactassent, spem sibi fuisse ferebant, tandem aliquando sibi satisfactum iri. Torstensonius quanquam Rectores Sueciæ in Nienburgi restitutionem haut consensuros nosset, & modica spes fœderis aut firmæ conjunctionis ostenderetur; tamen hac rerum facie Duces protelare tutum non rebatur; ne prætextum præberet Suecorum partibus abdicatis ad hostem transeundi, culpa invidiaque facti in Suecos devoluta. Pręsertim cum multi è Suecico exercitu, ipsaque Landgravia censerent duriter Duces detentis oppidis haberi. Unde super Nienburgi restitutione, quæ potissimum quærebatur, hanc conditionem ferebat, ut vel præsidiarii in Ducum æque ac Reginæ verba jurarent, vel præsidio deducto munimenta solo æquarentur. Addebat tamen, non prius hac se conditione teneri velle, quam ratihabito fœdere, & abrupto tractatu Goslariensi, omnibusque controversiis cum Cæsare ad communem pacificationem rejectis. Legati fœderis vocabulum repudiabant, licet à paris valoris conventione abhorrere non viderentur. Goslariensi tractatu asseverabant privata duntaxat Ducum negotia agitari, nullo sociorum Regum, aliorumque præjudicio. Satis se Pragensis pacis fructus degustasse, eoque omnia rempublicam spectantia ad communes tractatus reservare. Quod si tamen Goslariæ privatis Ducum desideriis consulatur, non esse, quare id repudient. Sociis Regnis offensæ ansam se haut præbituros, ac quantum in se operam daturos, ut Goslariæ, & Osnabrugæ Suecis satisfiat. Quanquam autem conditione à Torstensonio lata utcunque placati viderentur, instabant tamen, ut citra exceptionem oppida sibi sua restituerentur, ac Torstensonius diuturnis ipsos stativis quam primum liberaret. Hic de discessu annuere; super Nienburgo restituendo Reginam consulturum. Interim curaturum, ut in gratiam Ducum minoribus quibusdam locis præsidia deducantur, si prius sibi caveatur, munitiones plane destruendas, nec novum illis præsidium imponendum; tum ut tributa in usum sui exercitus prorogentur. Hoc responso accepto 23. Dec.
isti discedunt.

Periculosa exercitus conditio Torstensonio ægrotante.

§. 55. Inter hos tractatus Torstensonius acutissimo corripitur morbo, quo si extingui ipsum tunc contigisset, periculosissimo res Suecorum in Germania statu erant, nullo pari autoritate apud exercitum, & qui tot difficili ingenio homines temperare posset. Nam Lilliehœckius adhuc recens, 9. Dec.
Wrangelius alio aberat, Wittenbergius crure fracto decumbebat, Pfuhlus cingulum posuerat, solus Kœnigsmarkius apud equitatum, Mortaignius apud peditatum supererant. Intra paucos tamen dies è morbo refectus ducis munia iterum exercere incipiebat.

Irritus hostium conatus.

Alias ab hoste ad anni usque finem nihil tentatum, nisi quod mense Decembri Sperreuterus

1641.

terus

1641. terus cum quinque equitum millibus sinuato per Ulcenam itinere raptim stativa Suecorum incurrere conaretur, post oppressos quos poterat apud Winsenam trans Alleram successiturus. Sed Hœtingslebius subtribunus cum ducentis equitibus in Halberstadiensem agrum missus, ac manu isti impactus amissis suorum triginta de Sperreuteri adventu divulgabat qui deprehensum se sentiens re insecta ad suos redut. Apud hostes Hazfeldius in Superiorem Hassiam & Wetteraviam relicta Thuringia, tendebat reficiendis ibi copiis, & ut tractum Rheni inferiorem adversus Hassos & Vinarienses tueretur.

Hassi trans Rhenum abeunt.

Quorum illi à Suecis digressi, novisque in Westphalia copiis aucti sub finem Octobris Rhenum transgrediuntur, Santenamque, Sonsbecam, & Alpenam in potestatem redigunt. Cœptum tamen Ordingæ obsidium re infecta solvunt; conatu quoque in Keiserswertam fallente. Ac dum Hammum repentino assultu opprimere instituunt, centum quinquaginta suorum amisere. Propositum istis erat Coloniensem & Juliacensem agrum tributis subjicere; ac Piccolominei, & Hazfeldii conjunctionem Protestantium rebus tam perniciosam distrahere. Eodem quoque Ebersteinius Comes cum reliquis copiis, quæ præsidiis Westphalicis detrahi poterant, sequitur. Hisce repellendis agrestium complura millia conglobantur, quibus aliquot equitum se turmæ jungunt, quæ sub Eppio tribuno manum Hassicorum apud Alpenam opprimunt. E Westphalia quoque Vehlenus cum tribus militum millibus adproperabat. Tum fœdus mutuæ defensionis inter Coloniensem Electorem, Palatinum Neoburgicum, & Leodienses agitabatur, cui Melander præficiendus dicebatur; quem ad se nuper accedentem Cæsar omnibus gratiæ indiciis exceperat. Et idem statim Neoburgico, & Juliacensibus Ordinibus per literas injunxerat, omnem neutralitatem abrumperent; Gallis, Vinariensibus, Hassis receptum, transitum, stipendia ne præberent, sed hostilia iisdem intentarent.

Ut & Vinarienses.

Vinarienses contra post relictos Suecos, cum paulum in Osnabrugensi agro quievissent, & ipsi Hassos sequi instituunt. Ad finem tamen anni usque circa Vesaliam hærebant, quod cum præfecto ejus oppidi super transitu Rheni convenirent. Eorum adventus ingentem terrorem tractu Rhenano dabat. Et quanquam provinciales in Coloniensi agro, ac Juliacenses Ordines autoritate Cęsaris invito quantumvis Palatino arma ceperant; tamen tumultuariæ manui diffisi Lamboium quem nuper ægre extruserant, è Belgio evocant; qui & cupide trajecto apud Venloam Mosa istis obviam se ferre instituit.

Contra quos Lambojus evocatur. 27. Dec.

Acta per Silesiam.

§. 56. E Silesia Stalhantschius initio anni, postquam capta ibi loca idoneis præsidiis firmasset, versus Lusatiam Inferiorem, & Marchiam progrediebatur, cum jam Brandeburgicæ copiæ irruptionem in Pomeraniam agitarent.

Stalhantschius Berolino minatur.

Quæ audito hujus adventu raptim intra Berolinum se conjiciunt, ejus urbis defensionem ope civium & provincialium molientes, quo fine suburbia, ac vicina prædia incendunt, Stalhantschius aquis passim gelu constrictis urbem tentare instituit. In itinere Zossenam arcem centum quinquaginta dimachis infessam capit, captamque demolitur. Tum à Præsidibus Pomeraniæ auxilium sibi subigendo Berolino submitti postulat. Sed remittente frigore, ac vastitate Marchiæ territus in Lusatiam regreditur. Silesiæ simul rebus, ac Saxonicis, Brandeburgicisque in Pomeraniam conatibus observandis. Et quia à Banerio jussus erat, si hostis è Silesia in primarium Suecorum exercitum moveret, è vestigio insequi, legiones ita disponit, ut si opus foret statim contrahi possent. Duæ quoque equestres 1641. legiones Juterbocæ locantur, quæ una cum tribus Luccæ tendentibus hostem perpetuis incursibus fatigarent, ac si quid forte copiarum pontem ad Wittebergam transiret observarent. Ita Cæsarei per superiorem Silesiam, Sueci per Lusatiam hibernorum quiete fruebantur, nulla re memorabili gesta, nisi quod Wanckius Gœrlicii præfectus adscitis duabus Boleslaviæ hospitantibus equitum turmis Bischofswertam scalis admotis capit, ac integram equitum turmam opprimit. In reditu centum pedites Dresda egressos offendit, quorum viginti amplius concidit, reliquos captivos abstrahit.

Idem in Silesiam movet.

Post cum nuntiatum esset, aliquot hostium legiones è Silesia Zuiccaviam mitti, ac Banerii exercitum superato Sala in tuto esse, Stalhantschius statim versus Superiorem Silesiam movet, ut vel istarum legionum iter impediret, vel imminuto jam hosti aliqua noceret. Qui & statim Suecorum audito adventu apud Neissam, & Strelenam copias Gœtzio duce contrahit. In quem etsi Stalhantschio ire animus esset, tamen agris inter montes & Oderam plane vastatis, ac oppidis ab hoste infessis, unde militem aleret non reperiebat. Igitur ne frustra iter ingressus foret, de Glogovia majore subigenda cogitationem suscipit.

Lubenam; & Heinzendorfum capit; 2. Jun.

Ac ut tergum sibi tutum præstaret, Lubenam arcem, Ligniciam inter & Glogoviam sitam, sexaginta peditibus infessam capit, hoste se hautquidquam movente. Inde Heinzendorfum arcem petit, infestandis itineribus molestam, & situs opportunitate non spernendam. Cæsarei ad Kazbacum fluentum inter Ligniciam & Patchwitzam castris positis, novem licet bellatorum millia explentes Suecos quinque millia parum excedentes recta via invadere non audebant, quod hi impeditis locis consedissent. Sed repente inter Suecorum castra & Glogoviam ad Oderam properant, ut Beutenam & castra fluvio adsita interciperent.

Hostem prævenit.

Stalhantschio de hostium itinere nuntius veniebat ea ipsa hora, qua præsidium Heinzendorfii, quinquaginta militibus constans, super deditione agere inciperet. 16. Jun. Igitur ut eo negotio defungeretur, honestas illi conditiones indulget, ac firmata præsidio arce inter Beutenam ac hostem itinere properato dimidium ante diem, quam hostis Oderam attingit, ac celsiore loco aciem explicat. Mox & hostis instructis ordinibus intra quadrantem milliaris subit, præter leves velitationes nihil ausus. Stalhantschius cum hostem numero longe prævalere videret, per noctem loricam castris prætendit, quod crederet, sequenti die istum recta in se iturum. Sed is præter modicas velitationes nihil tentans, cum ad vesperam usque in acie constitisset, displosis omnibus tubis ac tormentis retro vertit, & quadrantem milliaris abhinc ad Oderam castra munit, quem & ponte insternit, Stalhantschio commeatum è Polonia, & qui adverso flumine subvehebatur, simul commercia cum præsidiis trans Oderam intercepturus. Ita sub finem Junii munitis utrinque castris considetur, duriore Suecicorum conditione, quibus frumenti copia non nisi è modicis suis stativis erat cum Cæsareis amica Polonia, & tota retro Silesia pateret, equitatu quoque longe prævalentibus. Dum ita in propinquo desidet uterque exercitus, quotidianis fere velitationibus certabatur, prosperiore ut plurimum Suecicarum fortuna, qui modicis, sed crebris damnis hostem carpębant; inter alia equitum triginta manu centum quadraginta hostilium equitum catervam intercipiente.

Hostis ab Odera iterum abit, 3. Jul.

§. 57. Enimvero post aliquot dies hostis castris excedere, ac celsiore in loco ordinibus explicatis ad vesperam usque consistere: unde Bobera flu-

1641. mine inter Sprottaviam & Boleslaviam superato recta in Superiorem Lusatiam tendere. Ubi primo Lauba peditum cohorte Suecica infessa magis oppidanorum proditione, quam vi armo-
Gœrlicium obsidet. rum subigitur. Inde Gœrlicium petitur, quod Wanckius subtribunus cum duodecim desultorum centuriis obtinebat, ab annona & adparatu bellico sic satis instructus. Adducebat eodem Saxoniæ Elector mille quingentos equites, duo peditum millia, Lusatiam isto oppido expugnato à Suecis utique purgaturus. Stalhantschius hostem quidem insequi ardebat; sed numero prævalentem prælio lacessere, ac summam rerum per Silesiam, à qua securitas Meclenburgicæ & Pomeraniæ magnam partem pendebat, aleæ subjicere rationis non erat. Unde placebat in arrepta statione subsistere, & supplementa è Pomerania expectare, cujus Præsides bis mille pedites totidem equites poscebat; quo apertis camporum par esset hosti Saxonicis nunc copiis aucto; ad quem etiam in castris apud Gorlicium ex aula Cæsareis accesserat Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux, Arnheimii consilia executurus, suscepto tunc summo in exercitum imperio, quem jussus erat ad decem peditum, quinque equitum millia augere, Oderamque & Havelam tueri. Quo fine & passim delectus fervebant; ad quos cum Hamburgenses ac Lubecenses pecuniam suppeditaturi dicerentur,
30. Jul. Rectores Sueciæ literis eos monebant, ne sublevarent expeditionem ipsis quoque demum exitiosam futuram. Porro Goerlicii Wanckius suburbia incenderat, ac parte oppidi in extremi usum refugii novis munitionibus abscissa, de auxilio securus Electori deditionem imperanti ferociter responderat. Nec segnius defensionem administrabat, ut opinione diutius obsidium extraheretur. Et cum Elector continuis fulminationibus neque pulveri neque machinis parceret, iste non nisi certos ictus dirigebat, quorum unus subtribunum ad latus E-
21. Aug. lectoris discerpebat. Post ruinam editam & incensos cuniculos validus assultus datur in quo præter ducentos Saxonicos octingenti Cæsarei cæsi aut sauciati, quos inter subtribunus, excubiarum præfectus, novem centuriones, aliique ductores.
30. Aug. In oppugnando quoque molendino centum quinquaginta hostium periere. Cæterum quia metuebat hostis, ne Stalhantschius obsessis subveniret, castra lorica circumdat, & castella idoneis locis excitat. Isti equidem bis mille octingenti milites è Pomerania accesserant, cum plures mittere Præsides provinciæ rebus apud primarium exercitum
Stalhantschius Saganum procedit. ambiguis non auderent. Horum accessione quanquam nondum hosti par, Brandeburgicis insuper copiis aucto; propius tamen subire constituit, si fors occasio daretur hostem infestandi. Unde re-
14. Aug.
16. Aug. lictis inter Beutenam & Glogoviam castris Saganum usque progreditur. Neque tamen hostem numero superiorem intra munita castra invadere tutum putabat, nec ob interjectas Sagano & Gorlicio continuas sylvas propiorem capessere stationem dabatur, omnibus circum ab hoste vastatis. Unde ibi subsistere necessum arat, ut tamen subinde catervæ in hostem emitterentur, simul obsessis, queis super adventu suo significabat, animus adderetur. Etsi vix ullum operæ pretium fieret, datis acceptisque damnis, quæ Suecis ob paucitatem gravius sentiebantur. Et acrius Gorlicium indies urgebat Elector vel cum excidio potiri oppido pervicax. Unde obsessis licet per continuas eruptiones renitentibus propius semper vis admovebatur.
12. Sept. Accedebat demum pulveris pyrii defectus; de quo Wanckius Stalhantschio significabat; ni cito sub-
Wanckio deditionis veniatur, non diutius sustineri posse. Cum igitur huic nulla facultas liberandi oppidi foret, Wanckius demum honestis conditionibus liberum 1641.
discessum paciscitur. Nec eo secius hostis abrupto leges non servantur.
pacto qui quondam sub Cæsare aut Saxone stipendia fecerant, post capti Suecicam militiam sumserant, abstrahebat, ut ex undecim centuriis, quæ oppido excedebant, vix trecenti à Wanckio Saganum deducerentur. Obtentui Elector sumebat, quod & antehac Loitii in Pomerania legioni suæ deditionis leges servatæ non essent, idque ipsum Cæsareis Wolaviæ contigisset. Conventum præterea fuisse, ut capti utrinque dimitterentur, & quod adparatus bellici supererat Saxonicis consignaretur; quorum neutrum Wanckio fuerit præstitum; quin insuper præfectum vigilum Saxonicum ab illis cæsum, signiferum sauciatum. Etsi Wanckius in eos, qui hoc facinus patraverant, è vestigio animadvertisset.

§. 58. Post expugnatum Gorlicium Franciscus Hostium
Albertus cum exercitu Boberam versus movens progressus
primo Boleslaviam per quatriduum incassum ten- per Silesiam.
tat. Inde Beutenam oppidum defensioni ineptum 17. Oct.
diripit, sed castellum in Oderæ insula positum post inanem vim quadringentis militibus eminus circumsidendum commendabat. Mox Freistadium tenui præsidio infessum citra laborem, arcem vi admota in potestatem redigit. Hinc Grunbergæ aliquot per dies subsistit, uti credebatur, Crosnæ inhians, qua obtenta receptus Suecicis præclusus videbatur. Sed quia præsidiari Crosnæ alacrem defensionem adornabant, ac in exhausta regione nihil annonæ occurrebat, Naumburgum flectit, 1. Nov.
ac denuo Bobera transmisso Sommerfeldæ considet, ubi ex utraque Lusatia subvectio patebat. Ita intra duo milliaria Suecorum castra circum circa ambierat, si forte in aperta camporum eos pertrahere posset. Enimvero Suecos multitudo hostium immotos apud Saganum subsistere subigebat magna cum miseria luctantes, cum hostis equitum numero triplo superior quotidie circa castra vagaretur; ut nemini longius progredi liceret. Et jam absumtis omnibus ne parsimoniæ quidem, qua tenuem hactenus penum aluerat Stalhantschius, locus supererat. Subsistendum tamen utique erat, ni præsenti se exitio objicere vellet, quoad hostis transmisso iterum Bobera spatium receptui dedisset. Et quia castra hostis apud Sommerfeldam po- Stalhantschius in
sita iter Crosnam versus absciderant, Stalhant- hiberna se
schius modico præsidio Sagani relicto Beutenam il- recipit.
læsus evadit; ibique superato Odero Zullicham de- 17. Nov.
scendit, ac legiones non melius habitas, quam si adverso è prælio profugissent, inter Oderam & Wartam fluvios in hibernis disponit. Stalhantschio digresso hostis nullo negotio Saganum, Sprottaviam, Lubenam, & Heinzendorfum recuperat, ac denuo circa Freistadium metatur. Unde metuebat Stalhantschius, ne forte per Oderam glacie constrictum hostis ingruens hiberna ipsius turbaret. Eoque diligenter ejusdem motus explorare, ac legiones paratas esse jubere, si res exigeret Landsbergam se recepturus. Sed eo metu soluta ipsum glacies liberabat, & quod Lauenburgicus superato apud Glogoviam flumine circa Guraviam copias in hiberna deduceret. Ceterum exercitus iste 17. Dec.
Suecicus tantum non ad extrema redactus erat. Misera exercitus Suecici conditio.
Legiones attritæ laboribus, ac numeris imminutæ. Regio quam insederant vix panem ad modicum tempus præbebat; nedum ut copiæ inde refici aut suppleri possent. Et jam ductores consumta patientia seditiosas voces spargere, ac lautiora hospitia, pecuniamque flagitare. Quibus malis Stalhantschius remedium per literas & misso Helmoldo Wrangelio apud Torstensonium quærebat, exposita quoque virium inæqualitate, cum Sueci vix tria equitum, totidem peditum millia additis

septin-

1641. septingentis explerent; hostis contra septem equitum, sex peditum millia in campum educere posset, novis insuper delectibus magis firmandus. Cui & Polonia non parum favebat, ubi quanquam sollicitante Legato Gallico Avaugurio publice interdictum esset, ne ex eo Regno miles trans limites educeretur, clam tamen omnibus modis Cæsarei sublevabantur. Nec pauci militum conquisitores Cæsarei in finibus Poloniæ versus Sternbergensem districtum hærentes Suecicos, qui ob inopiam frequentes deserebant, suis stipendiis addicebant.

Per Pomeraniam & Marchiam gesta.

§. 59. In Pomerania Suecos inter & Brandeburgicos mutuis excursionibus certabatur, his Pasewalci & circa prædas agentibus, illis duodecim infra Custrinum vicos aquis circumfluos aditum sternente glacie flamma delentibus, quod remissum subito gelu nihil avehi pateretur. At Schwartzenbergius Comes Marchiæ præses apud conventum Ordinum ejus provinciæ proposuerat de quatuordecim novis legionibus conscribendis, ac hisce licet abnuentibus, delectus ordiri cœperat, Havelandia & Tolboriensi districtu recens collectis in stationem assignata. Hisce conatibus disturbandis, ac ut Pomeraniam onere levaret Joannes Lilliehœckius tribunum Thuronem Bremium cum sedecim centuriis equitum peditumque excurrere jubet. Qui itinere per Zedenicum & Grenseam

6. Mart.

facto, Ruppinum cum adsita arce nullo negotio in potestatem redigit. Inde Havelbergam pro-

11. Mart. Sueci in Havelandiam irrumpunt.

gressus in itinere duas equitum turmas opprimit. Havelbergæ Basilica milite vacua reperiebatur. Sed qui oppidum insederat centurio cum quadraginta peditibus Suecorum adventu animadverso in Werbense castellum confugit. Ita oppidum istud, & magna Havelandiæ pars nemine resistente in potestatem venit, ac Ratenavia præsidio firmatur.

Brandeburgici in pacem inclinant. 5. Mart.

Enimvero in Marchia novo sub Electore alia videbantur consilia agitari. Quem Schwartzenbergius, cui dimovendo commoda occasio quærebatur, ægritudine animi extinctus non modica cura solvit, ne is forte Spandoam, Custrinumque in Cæsaris manus consignaret. Consilium Electori erat apud Cæsarem obtinere, ut suo nomine præsente tamen Cæsareo ministro, cum Suecis super legibus pacis agere possit, eoque fine inducias per Pomeraniam, & Marchiam cum his inire cupiebat. Quæ an Suecis placerent, per Schliebium tribunum è Præsidibus Pomeraniæ percontabatur. Ab Avauxio quoque scriptis literis petebat, ut per Salvium aliosque amicæ transactioni inter se, ac Suecos fundamenta poneret, aut saltem ut induciæ aut neutralitas sibi concederentur. Id quod Avauxius vehementer suadebat, qui spem inde Electorem in partes pertrahendi conceperat. Publice quoque Elector per Marchiam edixerat, ut hostilia adversus Pomeraniam, & agentes ibi Suecos omitterentur. Suspicionem tamen hisce excitabat, quod Cæsar per Martinicium Comitem ab eodem petierat, equitatum sibi suum concederet ad exercitum, quem sub Arnheimio & Lauenburgico formatum ibat. Id quod Elector annuebat majore parte eodem dimissa, qua Cæsar pro lubitu uteretur. Excusabant tamen Brandeburgici: equitatum istum Cæsari jam ante jurejurando devinctum, qui & ideo refractarium se Electori exhibeat, ac Marchiæ oneri magis quam commodo sit; cujus ideo missionem Ordines provinciales flagitarint. Ita istum occasionem eo se onere exsolvendi arripuisse. Et in septingentis non amplius equitibus exiguum momentum fore.

Axelius Lilius in

§. 60. Mox ipse Axelius Lilius cum aliquot peditum centuriis in Havelandiam proficiscitur, ubi secus quam crediderat, nil frumenti inveniebat, 1641.

Marchiam progreditur.

nisi quod incolæ hinc inde defoderant, ipsi Spandoam & Brandeburgum Vetus refugi. Posterius quoque oppidum, uti constituerat, invadere non poterat, quod Stalhantschius tres legiones è Silesia huc missas revocasset. Dum Nawæ metatur, mille amplius Brandeburgici equites ante oppidum se ostendebant; sed ipso contra progresso cum minore licet manu isti pugnam conserere non ausi retrocedebant, amisso signifero & aliquot gregariis. Ad eum inde Borgstorfius tribunus mittebat, qui denuntiaret; cum Electoris Legatus jam in Sueciam profectus sit instaurandæ amicitiæ, ipse Havelandia decederet; quo facto & Brandeburgicos nil hostile in Suecos extra Marchiam suscepturos. Habebat in mandatis Lilius, amicitiæ officiis cum Brandeburgicis paria facere; nec tamen occupatis locis decedere. Igitur dissimulata oppidorum restitutione in id consentiebat, ut hostilia utrinque omitterentur, modo copiis suis frumentum præberetur. Cujus & mox aliquantum Havelbergam convehebatur.

Idem inde excedit, stabiliis in Brandeburgicos hostilibus.

Sed quia interim mutata apud primarios exercitus rerum facie Cæsarei per Magdeburgum facile ingruere poterant, qui & Brandeburgicis operam suam ad Suecos expellendos obtulerant; simul nihil annonæ à provincialibus nisi per vim exprimi poterat, ac inter res ancipites Pomeraniæ cumprimis ratio habenda erat: igitur deportato Witstocum ex Havelandia frumento ipse in Pomeraniam cum peditibus redire constituit; ut tamen discessum suum Electori velut instaurandæ cum ipso amicitiæ susceptum, imputaret. Ruppini tamen & Witstoci equites, & pars peditum relinquitur; quibus interdicitur quidquam per vim provincialibus eripere, aut ullo modo ipsos lædere. Havelbergæ quoque præsidio imponitur obtinendo Havelæ transitu. Exadversum Ernestus Brandeburgicus Marchio è Borussia in Schwartzenbergii Comitis locum succedens, post obtentam Spandoam, cui Cæsarei jam imminebant, amicum se Suecis exhibere, ac statim edictum promulgare, ne quis suorum in Pomeraniam aut Meclenburgicam excurrat: tum & Lilliestrœmium olim captum dimittere, Saxone frustra intercedente. 5. Maji.

Apud Lilliehœckium quoque instat, ut copiæ Suecicæ è Marchia deducantur, quoad missa in Sueciam legatione super neutralitate convenerit. Cui iste multa cum verborum humanitate Reginæ sibi jussa expectanda excusabat. Ita hostilia inter Suecos & Brandeburgicos cessabant; & reliquis anni omnia per Pomeraniam pacata erant, nisi quod Crocovius delectibus agendis per Borussiam & Casiubium operatus nonnihil suspicionis excitabat; quem fama erat Lauenburgico è Silesia ingruente hac parte incubiturum. Nec eo secius idem literis ad Lilliehœckium, & Regni Cancellarium datis, ac per Goldsteinium tribunum operam suam Suecis offerebat. Queis tamen circumspectio adhibenda videbatur circa hominem bello quidem non spernendum, sed qui quondam citra missionem ipsorum partes deseruerat. At ille moræ impatiens, quod cupide suam operam arreptum iri speraverat, an quia rem serio non egerat, ac tantum summa pecuniæ Suecos emuncturum se crediderat, partibus Cæsareis constanter adhærebat nullo Suecorum sensu, quibus homo ingratus, seditiosus, & semper querulus parum cordi erat; sed non leviter indignante Goldsteinio, qui operam isti Suecorum militiæ adjungendo frustra sumserat.

Hermanni Boothii machinationes in

§ 61. In Saxonia Inferiore circa initium anni novum incendium moliebatur Hermannus Boothius, qui è Borussia cum aliis Cæsareis ductoribus veniens de conscribendis aliquot legionibus & loco

ad

1641. Saxonia Inferiore.

ad Mare Balticum occupando agitabat, ipsi quoque Wismariæ insidiatus. Tum super nova in Livoniam irruptione consilia miscebat; ut incitante Cæsare Cosacci Zaporoviani Poloniam pervaderent, quibus è Polonia manus à Korsio tribuno adjungenda foret. Et persuadere Polonis conabatur Cæsareus minister Greiffenclovius, ne Cæsarem circa Livoniæ occupationem impedirent, quod ea via Sueci quam commodissime Pomerania iterum avelli queant; ac Livonia à Cæsare possessa Poloniæ deinceps propugnaculi instar adversus Suecos & Russos futura sit. Enimvero turbandis Boothii conatibus Salvius socios aliquot ipsius pecunia corrupit; quos inter Soltavius quidam fuit Suecus ortu, qui è Suecia quondam ob delictum profugus, inde Cæsarea sub militia subtribuni munere fungebatur. Is accepta à Salvio pecunia, & promissa impunitate Boothium vivum aut mortuum una cum scriptis traditurum se pollicebatur. Sed cum Salvius animadverteret, nihil aliud à Soltavio agi, quam ut argento ipsum emungeret, alia via rem aggressus, Basthorstum, quod primo loco à Boothio invadendum erat, milite è Wismaria præsidio firmari curat. Inde per aliquem è sociis pecunia emtum, ut is Buxtehudæ detineretur, efficit, ubi rogante Duce Harburgico in custodiam ab Archiepiscopo Bremensi datur; id quod hic Salvio antea petenti abnuerat. Soltavium autem Salvius in ædes suas pellectum, mox rhedæ suæ impositum Lauenburgum, hinc Wismariam mittit. Unde in Sueciam deductus capite pœnas luit. Is inter alia fassus fuerat, Boothium in irruptionem in Livoniam à Poloniæ Rege adjutum. E reliquis Boothii ductoribus Salvius pecunia quosdam sibi adjunxit; reliqui venditis armis, quorum non modicum numerum iste Hamburgi paraverat, in diversa abiere. Ita ignis iste intra primas scintillas oppressus. Boothium tamen ut in manus sibi traderet Archiepiscopus, nullo modo impetrare Salvius valebat, quod is excusaret; jure gentium fas non esse, unum bellantium in alterius manus tradi ab eo, qui neutrarum se partium ferat: ac Cæsari tale quid petenti non minus se negaturum. Cæsarem jam ante sibi sat iniquum, id quod nuper in causa ipsius adversus Bremem urbem ostenderit; hoc facto plane irritandum. Tum à Duce Harburgensi se rogatum, ut istum sisteret, quo hic jure cum ipso experiri ob insidias oppido Harburgo structas, ac cum Duce Georgio negotium communicare queat. Nec eo minus Harburgico Duci responderat: Sibi constare, Boothium Cæsaris esse militem, cujus dimissionem Cæsareus legatus, & Buxtehudenses metu periculi in futurum instantes postulent. Igitur se accepta cautione istum dimissurum. Id quod & faciebat, licet rogante Harburgico, ut eum saltem detineret, quousque à Duce Georgio responsum accepisset. Ast super obducto Soltavio Luzovius apud Senatum Hamburgenses graviter queri; Cæsareæ militiæ istum esse subtribunum, ac Salvium ad satisfactionem ob id ausum compellendum. Nec minus Senatus arguebat jurisdictionem suam violatam; eoque abductum restitui postulabat. Adversus Luzovium Salvius demonstrabat; Soltavium annum abhinc ab Archiduce missionem accepisse; nec Boothio fidem de integro obstrinxisse, quippe qui mutuo perfidiam & proditionem exprobraverint. Regia pecunia per duos menses sustentatum; & cum Cæsareus miles non amplius sit, ad ipsum id negotium haut pertinere. Hamburgensibus reponebatur: Istum hominem subditum Reginæ esse, & in ædibus suis comprehensum. Legatis jus esse famulos suos domi suæ in custodiam dare & punire, non implorato magistratus ubi degunt subsidio; qui si Legatum tale quid suscipientem impedire velit, in Principis fastigium, & jus gentium delicturus sit. Legatorum porro privilegia ad vehicula quoque & naves eorum porrigi. Unde Senatum non habere, quod queratur, Soltavio in sua rheda per ipsorum solum transvecto; quæ violari salvo jure gentium non potuerit. Et cum alios suos ministros curru suo transvehere liceat, quare noxium ministrum non liceat? Jurisdictionem ipsorum ad Legatos summorum Principum non pertinere; eosque eandem à se violari non potuisse; quam nec violare animus sibi fuerit, sed tantum perfidum ministrum in custodiam redigere. Nec sui interesse, interposita protestatione jurisdictioni suæ cavere velint. Enimvero mox conticescebat & Luzovius, qui ob secretos quos agitabat tractatus Salvium irritare nolebat; & Senatus, qui in speciem magis quam serio rem egerat.

Salvius illi obsistit.

Boothius capitur.

13. Mart.

Idem à Præsule Bremensi dimittitur.

Super abducto Soltavio querelæ.

1641.

§. 62. Instituebant post Hamburgi conventum præcipui Hanseaticorum Lubecenses, Bremensesque ipsis cum Hamburgensibus deliberaturi, quid agendum sibi sit quod Cæsar acriter ipsos urgeret, ut ex decreto Ratisponensi exterorum Regum ductores & ministros amoveant, pecunias ipsorum ne trajiciant, nec annonam aut paratum bellicum iisdem vendant. Ea occasione gravis querela movebatur, quod præfecti Suecici oppidorum, quæ Albi alluuntur, velut suo nomine navigia mercibus onusta pecuniæ quid poscerent non vectigalis, sed *recognitionis* vocabulo, ut eo mollius res acciperetur. Et Daniæ quidem Rex ad Salvium scribebat; hoc onere illos etiam, quos bellum non tangeret, ac præcipue subjectos suos premi. Id quod Suecia sibi non sit arrogatura, nec tale quid ministris suis mandatura. Ac isti rei mature se medicinam facturum, ne inolitum malum majore conatu moliendum sit. Hamburgi quoque & Lubecæ, quod eodem tempore multi mercatorum currus pretiosis mercibus onusti à milite exspoliati forent, parum à tumultu res aberat. Et fremebat plebs, pecuniis Suecicis manus injiciendas, & Salvii domum diripiendam. Ac postulabant Hanseatici nova in Albi onera abrogari, ac spolia restitui, prædonesque plecti: aut aliam restitutionis viam à se ineundam. Ast Salvius & literis ad Daniæ Regem, & apud Hanseaticos rem excusare; non à Torstensonio, sed oppidorum præfectis militaribus id susceptum; qui non vectigal novum agitent; sed quia hostis omnem ad ipsos subvectionem vetuerit, hos talionis jure itidem commercia cum ipso abrumpere potuisse. Ne tamen pacatis noceatur modica accepta recognitione navigandi licentiam permittere voluisse. Id quod & jure gentium liceat, nec mercatoribus noceat, qui ista onera in pretia mercium imputent. Negotium tamen hoc superioribus se diligenter commendaturum. Ad Torstensonium quoque Hanseatici scribebant; merces à se transportari, quarum nullus aut exiguus in bello usus qualia commercia extra bellum positis jure gentium libera sint. Certificationes & visitationes mercatoribus molestissimas, & quocunque vocabulo istud onus incrustetur, vectigal esse. Toto hoc bello quid non exactum: & exemplo semel introducto cæteros quoque flumini adsitos Principes paria imposituros. Ita commercia plane oppressum iri Suecorum non minus quam hostium detrimento. Quibus Torstensonius reponebat; ista exigere sibi fas utique esse more omnium Principum bellantium. Quod si tamen ad se mittere velint mandatis instructos se ita acturum, ut æquitatem suam desideraturi non sint. Et Rectores Sueciæ censuerant cum Hamburgensis urbis favore ad hoc bellum utique

Controversia Hamburgensium super vectigalibus Albi.

23. Nov.

25. Nov.

5. Dec.

1641.

Id quod- ... ittitur.

utique opus sit, omittendum potius istum commodum, quam huic necessitatem imponendam, ut aut in Cæsaris partes transeat, aut Dani consiliis innexa per violentam viam onus id excussum eat. Ita navigatio in Albi libera permissa, ut tamen hæc concessio rationi belli, & juri gentium non præjudicaret, ac ea licentia non prius inciperet, quam hostili exercitu ab Albi digresso: tum ut vel singulæ naves apud Torstensonium profiterentur, id quod sub Banerio hactenus factum fuerat, vel ut uno donativo in universum defungantur. Quorum posterius Hamburgensibus probabatur.

Per superiorem Germaniam gesta. mense Februar. Oisonvillii irrita expeditio.

§. 63. Per superiorem Germaniam pauca eo anno memoratu digna gerebantur, mole belli in diversam partem incumbente. Oisonvillius Brisaci præfectus assumtis mille peditibus, quingentis equitibus laceram arcem Wilstadium, quatuordecim peditibus infessam vi, Oberkircham, quam turma equitum obtinebat, deditione in potestatem redigebat, vicinæ regioni stipendia imperaturus. Et fama erat, Hallerium pluribus cum copiis adventare. Cæsarei contra, ut progressus istos sisterent, simul Offenburgo annonam inferrent, duo millia è Landaviæ, Spiræ, Wormatiæ, Philipsburgi, & Heilbrunnæ præsidiis contrahunt; in quos jam ad quartum à Wilstadio milliare progressos Oisonvillius equites suos emittit, ut nonnullis interceptis de hostium statu penitius cognoscerent. (24. Mart.) Ast hos inconsulto ruentes Cæsarei cæsis aut captis ducentis rejiciunt; reliqui effusa fuga Wilstadium repetunt. Ubi Oisonvillius machinis in tuta subductis propere Brisacum remeat, Oberkircha deserta, sed Wilstadio centum quinquaginta peditibus firmato. Quo tamen mox à Cæsareis paucos intra dies deditione recuperatum. Qui & longius progressi Mahlbergam arcem quinquaginta peditibus infessam in potestatem redigunt, ac munimentis nudant. Inde Gillius Hassius adscitis aliquot Lambou legionibus, quæ ad Mosellam stativa habuerant, Crucenacum petit. Quod oppidum statim imperata facit, arx non ultra decimum diem resistit perfidia præsidiariorum; qui præfectum obnixe se tueri conantem Hasio in manus tradunt; quo facto arx juxta ac oppidum militi in prædam concessum. Contra Erlachius mille quingentis peditibus, mille equitibus in vallem Kinzingensem irrumpens Gengenbacum frustra oppugnabat, amissis ducentis repulsus, quos inter tribunus, & duo centuriones. Hasius post adjuncto Horstio excubiarum apud Bavaricos summo præfecto Friburgum Brisgoviæ oppugnare aggressus est. Sed acriter resistente Canofskio præfecto nullum operæ pretium fecit, nisi quod magnam partem messis corrumperet. Quod damnum tamen tum ipse, tum Wiederholtius Hohentwilæ præfectus excursionibus pensabant, quorum hic inter alia duas hostium cohortes Pfulligæ opprimebat, abductis qui cædi superfuerant. Erlachius post navigiis secundo Rheno excursionem facere instituit; ac jam circa Landaviam, Spiramque & ex altera Rheni ripa Badenæ vicinum tractum populabatur. Sed coeuntibus in eum Cæsareis trepidus in Alsatiam regreditur. Ast quia Hohentwilani Sueviam late infestam tenebant, Cæsarei primo tribus legionibus circumpositis excursiones eorum eludere conantur. Inde Sparrius, & Gillius Hasius coactis aliquot millibus vim propius admotum eunt certa cum fiducia arce potiundi. Quo fine multi fossores metallici Oeniponte adducti agendis cuniculis tum magna vis tormentorum & mortariorum adhibita. Quibus tamen omnibus nihil efficiebatur. Nam & duritia rupis, cui arx superposita, fodientium labores eludebat, & globi immensam ob altitudinem aberrabant, aut evanido impetu validissimis muris impingebantur, nullo quoque ignium effectu. Obsessi contra certiores desuper ictus dirigere, & continuis eruptionibus multos trucidare. Accedebat ad postremum sævitia frigoris, unde crebræ militum desertiones, quos hærentes in vicina Helvetia conquisitores Gallicis stipendiis autorabant. Igitur amotis machinis & omissa propiore vi, munitis, & ad oppidi fere instar extructis castris miles aliquandiu considet. Widerholtius interim præfectus minis promissisque incassum tentatur. Sollicitantur inde Scaphusani, ut ipsi persuadeant in Helvetiorum manus arcem consignare, aut neutralitatis leges accipere. Sed iste impenetrabilis ad honestam usque Germaniæ pacem arcem à se tenendam asseverabat. Tandem cum omnis labor frustra sumeretur, Hasius Sparrio discors cum copiis suis inde facessit. (12. Dec.) Et Erlachius interim valida manu coacta in cæteros numero valde imminutos irruere parabat. Cujus adventu audito Cæsarei tanta cum trepidatione facessunt, (31. Dec.) ut integris castris annonam paratumque bellicum, ac plerasque sarcinas relinquerent, desideratis inter obsidium bis mille amplius, cum obsessi cavillarentur, nullum istos aliud operæ pretium fecisse, quam quod duo loca dictu indecora globis disjecerint.

Crucenacum à Cæsareis capitur. 13. Maji. 23. Maji.

Gengenbacum & Friburgum frustra oppugnantur.

Hohentwilæ irritum obsidium.

Circa fœdus Luneburgicum acta.

§. 64. Super fœdere cum Luneburgicis Ducibus superiore anno concepto ut ratihabitio exhiberetur, subinde apud Salvium instabant Duces, iteratis querelis super injuriis præsidiariorum. Mox Legati à Ducibus eo nomine Hamburgum veniunt Joannes Christophorus Kœtteritzius, Justus Kipius, & Henricus Schraderus, Drebberno Cancellario Harburgico velut internuntii vices obeunte. Hi apud Salvium de permutatione ratificationis proponebant, (7. April.) ac ut postulatis Ducum satisfieret, tum de legibus & modo futuræ pacificationis, denique super distrahendis hostium armis, belloque gerendo. Sed altero mox die mors Ducis Georgii nuntiabatur. Unde Legatis res differenda, & alia mandata expectanda erant. Simul Salvius hæsitandi ansam arripiebat. Quanquam enim Dux Georgius filio successori testamento injunxerat cœptum opus constanter exsequi: tamen, cum novus Princeps vicesimum ætatis annum agens placido ingenio foret, eruditorum magis quam militum conversatione gaudens; summa rerum militarium penes avunculum ipsius Joannem Landgravium futura videbatur, suspecta etiam Consiliariorum ac provincialium Ordinum constantia. Unde Salvius petebat negotium differri, quoad declaratio Reginæ adesset & Gallicum fœdus absolveretur. Nec legati abnuebant, queis persuasum erat, Salvio ratificationis instrumentum jam transmissum, hoc nec affirmante, nec valde abnuente. Et isti discedentes ampliter pollicebantur, (1. Maji.) in eo quoque Salvii sententiam probantes honestæ ac securæ paci obtinendæ necessum esse duas Coronas ac Duces suos arctæ unioni inhærere; omnemque disjunctionis spem Cæsari adimere. Querebantur tamen, socios Duces Sueciæ tributarios esse, tot myriadibus in præsidia horum erogatis. Et Cratzensteinium Nienburgi præfectum durius nunc in provinciales, quam antea sævire, à quo uti & aliis sylvæ cædantur obtentu muniendorum oppidorum; revera materiam Hamburgensibus ac Bremensibus vendi extruendis navibus. Circa isthæc si Ducibus satisfiat, reliqua facile conventura.

Legatorum propositio.

Res differtur.

Rectorum Sueciæ super eo fœdere sententia.

§. 65. Enimvero Rectores Sueciæ jam dudum sat documenti ceperant, quantum fœderibus cum Germaniæ Principibus fidendum foret; queis solenne, si quid incideret ipsos peculiariter tangens, omissa summa rerum privatis commodis consultum

ire

1641. ire summo cum Sueciæ damno ac præjudicio; simul expensa ejus Domus conditione id fœdus modicæ firmitatis censebant. Fridericus Dux ætate ac natura timidior, ac ministris obnoxius fortasse parum in Sueciam pronis. Augustus Dux sibi soli obtemperans, ac ingenio vario, quandoque præter rationem mutabilis sæpius opinionis suæ pervicax. De Ducis Georgii filio ætas, de vidua sexus parum promittebat. Avunculo Ducis Joanni Landgrayio fas prudentiæ & bonarum artium, sed ambiguus in Suecos animus. Cæsar Ducibus Guelferbytum, imo & Halberstadium offerre dicebatur, si arma ipsi sociare vellent; aut neutralitatem, si exteris Regibus copias suas non conjungerent. Tum ingruebat exercitus Cæsareus, omnia amica ostentans, si Suecicas partes desererent, aut in abnuentes totam belli colluviem effusurus. Cæterum an oppida sua Ducibus restituenda forent, anxie anquirebatur. Durante bello Nienburgo & Minda cedi absque exitio rerum per Westphaliam non poterat; & eadem post pacem Pragensem in potestatem redacta ingens fortunæ beneficium fuerat. Præter Bleckedam nullus tunc Suecis transitus Albis obtinebatur. Securitatem non in verbis & promissis, sed in re sitam judicabant, & si eandem sibi præstare ipsi possent. Per fœdus alteri facultatem in manus dare res nostras perdendi, sapientis non esse. Notum, quales olim isti Duces in Suecos se exhibuerint, qua de causa arma junxerint, quomodo post conjunctionem se gesserint. Quod Ratisponæ mascule sententiam dixerint, in eo fortunam magis armorum Suecicorum, quam sua consilia secutos. Multo sapientiorem fuisse Gustavum Regem à Brandeburgico solida cautione exacta, quam qui postea Spandoa & Landeberga reddita viam ipsi velut muniverint ad pacem Pragensem amplectendam, & hostilia in Suecos sumenda. Improvidum esse, rem è manibus amittere, antequam constet, quæ isti consilia post obitum Ducis Georgii capturi sint. Abnegatam restitotionem forte obtentui sumendam à Suecis discedendi. Sed istis receptis expeditius id facturos, & majore Suecicarum rerum damno. Denique satius esse Salvii pollicita destitui, quam tantam noxam reipublicæ adferri. Nihilo secius quia satis adparebat, ni toties iteratis ipsorum desideriis aliqua ratione satisfieret, ab iisdem amici nihil expectandum esse, placebat cessione oppidi unius & alterius mediterranei, ac remissione pendentis inde tributi ipsos delinire.

Alia Legatio valde minax. 16. Aug. Legatorum propositio.

§. 66. Post Banerii mortem denun à Ducibus Hamburgum mittebatur Kœtteritzius & Hodenbergius, quibus à Suecico exercitu adjunctus erat Seckendorfius tribunus. Hi profitebantur, à Ducibus ideo literatos viros non missos, ne accurata negotiatione tempus extrahatur. Sibi tanquam viris militaribus injunctum Salvio absque circuitione dicere; Duces nolle diutius in ancipiti hærere, sed utique nosse cupere, reddenda sua oppida & tributa abolenda sint, an minus. Extollebantur inde merita in Suecos per biennium exhibita: transitum Albis concessum, annonam, receptum præbitum, arma cum ipsis in Cæsarem juncta. In gratiæ vicem sylvas suas à Suecicis præsidiariis cæsas, agros vastatos, subditos exhaustos, ut multi eorum exilii causa solum verterint. Sex millia uncialium menstrua ipsis extorqueri, à toto insuper exercitu regionem perdi. Cæsarem nunc omnia, quæ hactenus optaverint offerre; respuentibus proscriptionem, cædem, incendia intentare. Cui quid respondeant vix sibi constare. Unde nosse velle, num is ratihabitionem exhibere, ac loca sua reddere ipsis possit, aut velit. Si faciat, Duces Sueciæ adhæsuros, quoad honesta pax parta sit, vel cum omnium suarum fortunarum periculo. Sin minus, vitio sibi datum non iri, si alia ratione rebus suis consulant. 1641. Salvius contra pro officiis Sueciæ exhibitis gratias agebat, quæ in propriam ipsorum & patriæ salutem cesserint. Contra extollebat, quæ Sueci tam in commune, quam peculiare Ducum bonum fecerint. Alias ratificationem se exhibere nunquam recusasse, sed tantum dilationem petiisse, quoad fœdus Gallicum absolutum sit; id quod Sueciæ non magis, quam ipsis Ducibus commodo cedat. Nec eo segnius interim omnia præstita, quam fœdere ratihabito. Nunc non solum fœdus Gallicum haut absolutum, sed & Ducis Georgii obitum intervenisse, non absurdam dubitandi causam. Ejus filium juventa, Fridericum Ducem senio parum firmos, Augustum Ducem arcana literarum commercia cum hostibus miscere. Igitur sex hebdomadum dilationem petebat, quoad responsum è Suecia ad ipsorum & exercitus postulata allatum sit. Interim Gallico fœdere perfecto omnia ex voto ipsis exhibitum iri.

Salvii responsum.

Seckendorfii propositio.

Salvii sermonem Seckendorfius post prolatas ab exercitu fidei literas excipiebat. Universos ductores postulata legatorum justa censere. Duces utique in Suecorum partes transisse, copias sociasse, in Cæsarem hostilia sumsisse, præcipue ob detentum Guelferbytum. In Gallo ob diversa sacra parum fiduciæ collocandum, Luneburgicos Duces eorundem sacrorum participes, & Germana fide; quorum causam exercitus deserere non possit. Banerium quatuordecies scriptis ista promisisse, queis multæ exsecrationes accesserint. Ejus verba Salvio non eludenda; alias inusitata mala inde proventura. Plane fieri non posse, ut Duces quatuordecim millia propriorum militum, simul exercitum Suecicum alant, si sex insuper præsidiis opprimantur. Igitur aliquando moras amputandas. Isthæc commotiore gestu, animoque quam ipsi legati proferebat, velut Ducibus, non Sueciæ fidem addixisset. Quin cum Salvius ante congressum ipsius colloquium exposceret, id abnuebat, jactans, se nolle adulatorem videri. Sed una cum Legatis accedebat, ac plane ipsorum causam agebat. Addebat de indignatione exercitus, & aspero Banerii imperio, ductorumque paupertate, & ut dux sufficeretur militi acceptus. Seckendorfii verba Legati excipiebant: ultra annum se dilatos, nunc denuo rem extrahi. Se sat videre quo ista spectent. Duces juxta & exercitum rem, non verba expetere.

Negociatio continuatur. 17. Jun.

Salvius deliberandi spatio sumto postera die Legatos accedens moræ culpam denuo in tarditatem fœderis Gallici, ac mortem Georgii Ducis conferebat. Tum ne minus aperte ageret, de secretis literarum commerciis Augusti Ducis cum Francisco Alberto Lauenburgico, Saxoniæ Electore, & Cæsareis proferebat; in quarum una idem consilium, quod Schickardus subtribuno agitabat, inveniebatur, ut cum Germano milite pax concluderetur, pauci Suecis Gallisque in malam rem epulsis. Tum interrogabat; an non hæc sufficiant ad interponendum quid deliberationis, ne oppidorum traditio præcipitetur, quoad idonea cautio obtenta fuerit? Legati fatebantur, Augustum Ducem suo abundare sensu, eoque cæteros Duces expugnatum Guelferbytum in solius ejus manus nolle consignare. Causam tamen his præbuisse Suecorum tergiversationes, ac inter ista incerta non potuisse non hostium oblata audire, ac rem, quoad à Suecis plenam declarationem obtinuerit, in integro tenere. Quod si denuo mora quæratur, nihil se boni ominari. Se quidem Suecicis partibus addictissimos; sed quod alii quoque Ducum ministri tales sint, spondere non posse. Igitur saltem ut minora

1641. minora oppida concedantur postulabant, quoad perfecto fœdere Gallico reliqua tradantur, nec re plane infecta ad suos redeant. Salvius excusabat; nunquam sibi in milites imperium datum. Nec temere togatis ministris arbitria belli pacisque, ac fœderum committi, aut facultatem tanti momenti oppida condonandi. Si tale quid ipse audeat, præfectos oppidorum non parituros. Quin ipsa Ducum cum exercitu conventione rem istam in adventum novi imperatoris dilatam. Igitur denuo exiguam moram petebat, quoad à Regina responsum adesset. Id quod Legati cum Seckendorfio aspernabantur.

Temperamentum proponitur. §. 67. Cæterum super hoc negotio certum hominem ad Avauxium miserat Guebrianus; & Landgravio de eodem Deichmanno in mandatis dederat. Joannes quoque Landgravius ad Cniphusium, & Scotici ductores ad Averium Residentem Anglicum scripserant; omnes in eo conspirantes, Domum Luneburgicam & exercitum Suecicum in præcipiti stare, ac magnopere necessarium esse, ne isti legati re plane infecta redeant. Et Salvius commendatione summorum præfectorum Seckendorfio velut in viaticum quingentos unciales numerabat; quibus ille delinitus Salvii excusationes probare, ac velut mediatoris partes suscipere. Ab his ejusmodi temperamentum proponebatur. Obtinerent Sueci Mindam ad pacem usque, tunc Ducibus tradendam; & Bleckedam, quoad alio ad Albim transitu potiti sint. Nienburgum munimentis exueretur, vel Ducum præsidio custodiretur in Reginæ quoque verba adigendo: aut saltem Suecicum præsidium Ducibus quoque sacramentum diceret; quibus & cura ejus præsidii alendi relinquenda, prohibendis præfecti injuriis. Reliquis locis Sueci plane decederent, non nisi privato præfectorum lucro inservientibus. His legibus permutationem fœderis fieri posse. Quoad hæc perficiantur Salvius statim Wolfsburgum, & Walpam tradat, & tributa Nienburgum inferenda moderetur. Has conditiones acceptari suadebant Avauxius, Cniphusius, Seckendorfius, Deichmannus, Averius. Cum igitur Legati, ab iisdem licet solicitati, nullo modo dilationem vel minimam admittere vellent, Salvius tandem in plerasque conditiones consentiebat, & inprimis ut Wolfsburgum, & Walpa statim Ducibus redderentur. Ita Legati aliquo modo sibi satisfactum ostendebant; & quanquam circa Nienburgum & Bleckedam ut ita transigerent in mandatis non haberent, judicabant tamen, Duces has leges non abnuituros.

19. Jun. Ad extremum orabant, ut vel Nienburgi munitiones destruantur, vel alendo præsidio aliunde quid conferatur, quod provinciales circum in Oldenburgicam & vicina plane dilapsuri sint, quo facto præsidium sublatis vivendi mediis ultro interiturum.

Sueci fœdus Luneburgicum ratihabent. 2. Jul. §. 68. Ast Rectores Sueciæ, expensa præsenti rerum facie, fœdus superiore anno cum Luneburgica Domo à Salvio conceptum ratum habent, ac instrumentum eidem transmittunt. Simul summis exercitus præfectis scribunt. Ducibus circa expugnandum Guelferbytum, & tuendam provinciam fidelem operam navent. Et quanquam indignum judicarent, milites se huic negotio ingessisse, ac Duces coitione cum his facta restitutionem oppidorum velut vi extortum ivisse; ista tamen iniquitati temporum condonanda videbantur, modo Nienburgum & Bleckedam retinerent, saltem ut durante bello præsidiarii tam in Reginæ, quam Ducum verba adigerentur. Ad Cratzensteinium quoque Nienburgi præfectum scribitur; ut si Salvius de tradenda Walpa, Nienburgo subjecta, significaret, ipsi obtemperaret. Dantur quoque ad Luneburgicos Duces literæ; quibus causa moræ in fœdus Gallicum, & mortem Ducis Georgii confertur; nec inde tamen rem publicam detrimenti quid cepisse, cum interim utrinque nihil omissum sit causæ communi proficuum. Nunquam sibi in mentem venisse Ducum oppida in ipsorum fraudem detinere; tantum eorum custodiam in utriusque commodum adversus machinationes hostium sibi vindicasse. Salvio injunctum, ut circa ratificationem, & alia quæ desiderent maxima ex parte ipsis satisfaciat. Hæ literæ antequam Ducibus redderentur, hi Salvio scripserant; ut tandem postulatis suis satisfiat, & oppida sibi sua ocyus restituantur; nulla fœderis aut ratihabitionis mentione facta. Unde Salvius Regias literas illis transmittit, simul significat, sibi injunctum super cæteris negotiis cum ipsis transigere; quo fine ipsorum deputatos expectet. Ad quæ diu neque literæ neque deputati comparebant. Demum post mensem Drebbernus literas à Ducibus afferebat, quibus præter alia oppida etiam Mindam, quam antehac remiserant, tradi postulabant citra ullam conditionem, & antequam fœdus permutata ratihabitione firmaretur. Quod etsi non parum suspicionis injiciebat: tamen hac dissimulata Salvius significabat; si ratihabitionem permutare velint se reliqua loca præter Mindam, Nienburgum & Bleckedam ex mandato traditurum: super reliquis cum Torstensonio mox venturo conveniri posse. Sed ad hoc nihil respondebatur, ac fœdus illud plane expirabat Ducibus ad diversa se consilia flectentibus, ac tota mente in Goslariensem tractatum defixis. 1641.

24. Jul.

Fœdus Luneburgicum fit irritum. 25. Aug.

De Goslariensi tractatu. §. 69. Hujus summa capita heic referre non abs re fuerit, postquam sequenti anno ejusdem acta prælio ad Lipsiam in Torstensonii manus inciderunt. Cæsarei normam agendorum pacem Pragensem, ac novissimum Recessum Ratisponensem cum promulgata ibi amnestia ponebant: eoque postulabant, ut Duces à Cæsaris se hostibus disjungerent, omni fœdere & communicatione cum ipsis abstinerent, copias suas revocarent, nec ullum deinceps auxilium iisdem ferrent. Tum ut copias Cæsareo exercitui jungerent, ac sua præsidia in Cæsaris simul verba adigerent. Denique Hildesiam urbem cum præsulatu Electori Coloniensi restituerent; ac in partem tributorum & onerum communium venirent. Eadem ab Hassis postulabantur, quibus & Hirschfelda abjudicabatur, tum ut oppida per Westphaliam & Frisiam occupata dominis suis restituerent. Quanquam Cæsarei Commissarii nollent de Luneburgicorum & Hassorum causa simul agere jactantes, negotia disparia esse, & unum alteri impedimento fore; revera ne viderentur fœdus inter Luneburgicos & Hassos probare. Contra Luneburgici id cumprimis spectabant, ut onera belli ex utraque parte amolirentur, & *neutralitatem* obtinerent, licet id vocabulum declinarent. Unde fundamenti loco decretum Circuli Inferioris Saxoniæ anno tricesimo octavo factum substernebant. Pacem Pragensem non aliter admittebant, quam quousque legibus Imperii conveniret. Nuperum Recessum Ratisponensem agnoscere detrectabant. Circa disjungendas à Suecicis copias tam Luneburgici quam Hassici consentiebant. Fœdus tamen ullum adversus Cæsarem à se initum pernegabant. Tributa & onera belli obtentu vastitatis ditioni

1641. suæ illatæ deprecabantur. Peculiariter autem Luneburgici urgebant oppida sibi sua restitui, utque digressis Suecicis & Vinariensibus Cæsareus exercitus finibus suis excedat, ac ut Hildesiensis causa ad amicam transactionem deducatur. Sed Hassi longius procedebant, & quod Landgraviæ persuasum erat, peculiari pace rebus suis non consuli, non pro se solum cum Cæsare transigere volebant; sed ut cum exteris quoque Regnis simul agatur, atque istis pariter tractatibus utraque domus includatur. Tum ut Palatinus æquis conditionibus restituatur, amnestia ad initium usque belli Bohemici extensa. Hirschfelda velut bono titulo parta & possessa cedere abnuebant. Loca extra Hassiam suis præsidiis insideri, Cæsari atque Imperio proficuum contendebant, ne ista in adversæ partis manus inciderent, nec Cæsareus exercitus iisdem tuendis imminueretur. Quæ omnia à Cæsareis rejiciebantur, qui cumprimis armorum conjunctionem omnibus modis exigebant, quam Principum Legati plane abnuebant. Unde ne tractatus abrumperetur, placebat, rem utrinque ad superiores referri. Post tamen tractatu ad finem anni continuato Cæsareis hinc, inde Luneburgensibus aliquid remittentibus, simul operam navante Legato Danico Hagio, qui mediatoris partes obibat, inter hos quidem fere convenit. Hassos Cæsarei suspicabantur non serio rem agere, sed tantum negotiationem cum Luneburgicis turbatum ire, quos & maluerant nunquam ad hos tractatus accessisse. Lenius tamen deinceps & minus aculeatis verbis, quam ab initio, cum istis agebant, ne ipsos plane protelarent, & rem in integro retinerent.

Acta circa neutralitatem Brandeburgicam. 15. Maji.

§. 70. Elector Brandeburgicus uti novo principatu multum de odiis in Suecos remisisse videbatur; ita & Sueci animorum acerbitatem quantum possent mitigare conabantur. Quo fine ad Electorem ablegabatur Axelius Achatii F., alloquio super obitu Patris defuncturus, tum de propensione Reginæ ad amicitiam cum illo colendam testaturus, & ut exploraret, in quænam consilia Princeps iste inclinaret. Exquirere quoque idem jubebatur, quid animi circa Reginam matrem foret è Suecia profugam, ut commodiore quam nunc loco degeret. Nam in Sueciam ipsa reverti nolebat. Unde optabant Rectores Sueciæ, istam apud Brandeburgicum degere, certa pecuniæ summa ex ejus dotalitio solvenda quantum æs alienum ab ipsa contractum admitteret. Qua de re & postea cum Leuchtmaro agebatur: qui ad Principem id se relaturum recipiebat. Eodem tempore Elector Winterfeldium Hamburgum miserat cum Salvio acturum, ut hostilia utrinque omitterentur, Suecicus miles è Marchia deduceretur, commercia in Albi aperirentur, ac tabellariis liber transitus præstaretur, velut prævia futura compositioni. Cui Salvius: circa posteriora nullam fore difficultatem; ac ductoribus se Suecicis scripturum, ut Brandeburgicos subjectos mollius quam hostes habeant: sed tota provincia, antequam cum Electore transactum sit decedi non posse. Nec dubium tamen quin Holmiæ Electori sit satisfaciendum, si eo Legatum mittere placeat.

Legatus Brandeburgicus in Sueciam venit. 9. Jun.

§. 71. Venit inde in Sueciam ab Electore missus Leuchtmannus; cujus literæ, quas adferebat, fiduciariæ non uno nomine vitiosæ judicabantur. Nam & Reginæ titulus *Serena* tantum tribuebatur; cùm tamen inter Gustavum Regem, & defunctum Electorem conventum foret, ut Elector Regi titulum *Serenissimi*, hic isti *Celsissimi* tribueret: & Teutonica eædem lingua conceptæ erant; cum Latina adhibenda foret, ni Suecica sibi responderi vellet. Tum literæ ad Rectores Sueciæ non alio titulo inscriptæ erant, quam is propriis consiliariis tribuere solet. Sed cum literæ Legato redhibitæ essent, is culpam in imperitiam recentium scribarum conferebat, magnopere rogans, ut istæ interposita protestatione acceptentur, pollicitusque ista in posterum emendatum iri. Publica admissione præter solemnia de obitu veteris, & successione novi Principis, literas à conventu Ratisponensi reddebat, utque pax Reginæ cordi sit petebat. Ast privatim proponebat; Regina apud Landgraviam ageret, ut ipsius copiæ è Clivica & Marcana ditione deducantur, eidemque immunitas à belli molestiis indulgeatur: ut dotalitium Viduæ Electoralis oneribus bellicis eximatur; Ernesto Marchioni Ducatus Carnoviæ restituatur. Tum ut causæ Palatinæ futuris tractatibus ratio habeatur. Ad quæ expedita responsio erat: Tempora, & res Sueciæ non ferre, ut Clivico se negotio immisceant, quod Hollandorum & Landgraviæ rationes turbare nolint; & sua maxime intersit, per Westphaliam occupata retinere. Circa dotalitium Viduæ annuebat, modo par immunitas ab hoste obtineatur. De Marchione Ernesto, ac Palatina causa quantum in se pollicebantur: de hac tamen addebatur, modo cæteri quorum intersit opera & consilio, per arma aut tractatus rem promoveant. Nam si Suecia sola destituatur, excusatam eam habendam, si quem sibi proposuerit scopum non penitus assequi valeat. 1641.

Ejus postulata.

§. 72. Sed præcipuum erat, quod Elector bello, quo se Parens suasu pravorum consiliariorum induisset, exire cuperet: quo fine super induciis & neutralitate proponebat, de qua & Cæsar assenserit, permisso insuper ut Elector super Pomerania cum Suecis tractare queat. Ea de re cum in Senatu disceptaretur, quibusdam videbatur; in ea conventione parum fiduciæ collocandum. Esse insuper Electori modicas vires, nec hostium insigne momentum addere. Per inducias hospitia Suecici militis & tributa per Marchiam cessatura. Tum cavendum esse ne capiti postremo fœderis Pomeranici quid derogetur, neve Electori occasio pandatur Pomeranorum animos sibi conciliandi. Plerisque tamen placebat tractatus hosce repudiandos non esse. Jam vivo patre ostendisse Electorem, ejus consilia sibi parum probari, quæ nunc per ambages haut obscure damnet. Expulsos à patre ministros revocatos; & morte Schwartzenbergii conjunctionem cum Saxone non parum imminutam. Cessantibus armis Pomeraniam & Meclenburgicam ipsa cum Marchia iterum excolendam, magno cum Suecorum emolumento, etiam ubi post ad arma redeundum sit. Tolli hoc modo periculosas è Borussia in Livoniam machinationes. Futuris de pace tractatibus utile fore vel unum ex Electorali Collegio Sueciæ jungi. Quin ipsam instauratæ cum isto amicitiæ famam multorum animos in Germania mutaturam, aliosque ad paria invitaturam. Nec parum præjudicii hoc exemplo Pragensi paci adferri, præsertim si Cæsar ipse inducias probet; quæ & aliquid ad eludendos Lauenburgici conatus facturæ videantur. Denique ne quid Pomeraniæ rebus fraudis adferatur, satis provideri posse.

Super neutralitate, concedenda consultatio.

§. 73. Has ob rationes cum Legato in hac leges conventum. Per proximum biennium à

Neutralitas cum

permu-

1641.

Brandeburgici Legato concluditur.

permutata ratihabitione induciæ sint inter Reginam Sueciæ omnibus locis ab ipsa occupatis aut deinceps occupandis, inclusa quoque Meclenburgica, & Brandeburgicum Electorem, cessentque omnia invicem hostilia, nec quid utrinque tentetur, quo alteri fraudi sit: commercia utrinque libera sint, nec novo oneri obnuxia. Clivensis & Marcana ditio in præsenti statu relinquatur. Sueci retineant tantisper Driesenam, Landsbergam, Francofurtum, & Garlebiam cum adsitis districtibus, ex quibus præsidia illorum alantur; & ut omnia bona ad Ordinem Teutonicum spectantia. Post ratihabitionem quoque Suecis Werbense castellum & oppidum tradatur, aut vi expugnare id liceat, salvis de cætero induciis. Contra Sueci in Vetere Marchia Tangermundam, Stendaliam, Sehausam, & Osterburgum reddant. Elector hostibus transitum per Custrinum, Spandoam, & Peizam Pomeraniam versus ne concedat, nec commeatu eos juvet. Quod si tota mole idem ingruant, ac transitu arceri non possint. Suecis integrum sit in Marchiam ipsi obviam procedere, ac aut alias ratione belli exigente cum exercitu Marchiam transire, annonam suppeditantibus provincialibus. Prædatores utrinque prehensos punire liceat. Captivi utrinque absque lytro dimittantur. Si quis privatus in hæc pacta deliquerit, ipse damnum reparet, salvis de cætero induciis. Denique prohibeat Elector, ne miles à Cæsare in ipsius ditione colligatur, aut molestiæ quid Suecicis inde creetur. Pacto adjecto cavebatur, ut Reginæ ministrum Custrini habere liceat, qui observaret, ne quid à ministris Electoralibus adversus hoc pactum fiat, neu quid ab his aut aliis in fraudem Reginæ suscipiatur. Et si quid tale fieri deprehendat, ministros Electorales monere possit, ut ista corrigantur; & ab Gubernatorem Pomeraniæ referat. Tum ut subditis Sueciæ, si qua negotia in Marchia expedienda habeant, adsistat. Ea pacta à Commissariis Regiis, & Legato Electorali subscribebantur: ratificatio intra menses permutanda erat, ubi & per deputatos utrinque super hospitiis, ac tributorum residuis, præsidiorumque alimentis transigendum sit. Et quia Leuchtmanus ad hos tractatus peculiari procuratorio instructus non erat, scripto cavebat, se effecturum, ut istud intra id tempus in Suecorum manus tradatur. De matrimonio inter Reginam & Electorem per ambages jaciebat, quod nondum tempus maturum videretur, ut palam de eo ageretur. Alias non commodiore via controversiam circa Pomeraniam expediri posse. Addebat, se Suecis vitio non posse dare, quod durioribus conditionibus inducias adstrinxerint. Mox ad Lilliehœckium, Axelium Lilium, & Ericum Ulfsparrium mandata expediuntur, ut omni invasione in Electoris terras abstineatur, & subditis utrinque libere commeare liceat. Tum & mature ratihabitio in Pomeraniam transmittitur.

9. Sept. Nec aliter Brandeburgici præ se ferebant, quam quod & ipsi pacti ratihabere velint. Et scribebat Elector,

2. Nov. etsi jam post elapsum permutandæ ratihabitioni

14. Oct. diem, ad Præsidem Pomeraniæ: se suos Stetinum tractatibus absolvendis missurum, si quis ibi à Regina mandatis instructus sit.

12. Nov. Responsum ratificationem jam allatam, ac statim permutandam, ubi super iis, quæ restent conventum fuerit. Et cum monitum simul esset, tempus ratificationi permutandæ dictum elapsum esse; Elector moram excusabat, quod Leucht-

20. Dec. marus adversis ventis detentus è Suecia serius adpulisset; ac sibi Warsoviæ investitura Ducatus Borussiæ suscipienda fuerit. Mox quoque Stetini aderat Joannes Georgius Bornius Novæ Marchiæ Cancellarius, absque plenipotentia tamen & ratificatione, quam à Leuchtmaro mox secuturo allatum iri confirmabat. Interim hostilia utrinque omittebantur; & Stalhantschii miles quotidie Custrinum necessaria emendi causa nemine prohibente introibat. 1641. 18. Dec.

Fœderis Gallici prorogatio tarde procedit.

§. 74. Fœderis Gallici prorogatio tarde procedebat, dum nec Avauxius à latu antea conditionibus, nec Salvius à mandatis suis discedere vult. Ac testabatur Avauxius; quantum penes se fuerit jam præstitum. Mandata Regis sibi transgredi nefas. Si vel nunc nuntius peculiaris per Suecos conclusæ pacis adferatur, sereno eum animo se auditurum. Ac ut Salvio omnem spem augendorum subsidiorum demeret, super inopia pecuniæ in Gallia querelas movebat; cui Regno longe minores opes sint, quam vulgo jactentur. Bullionium Ducem, summum Quæstorem nuper defunctum Regi suasisse; cum aliis amicitiam & societatem coleret, sed subsidia nemini amplius daret, suasque opes suo militi augendo impenderet, finesque suos tueretur: nam alios per proprii status rationes utique teneri ad procurandam Europæ securitatem. Quod consilium nunc in aula magni habeatur. Nec minus tamen è gestibus ejus observabatur, ipsum fœdus non plane pro conclamato habere, ac id continuari, quam tolli malle. Et scrupulum eidem injecerant Ordinum Imperii literæ ad Reginam, inprimis, quod non alia in illis Galliæ mentio fieret, quam ut prorogationem fœderis cum eadem dissuaderent. Salvius vicissim testari dolorem negotii irriti; mandata nec sibi excedere fas fuisse; quæ tamen ipse æquissima judicaverit. Ast Rectores Sueciæ etsi fœdus pro desperato haberent, Salvio tamen injungebant, rem adhuc integram teneret, ac Avauxio persuasum esse pateretur, quasi Suecia adbuc fœdus continuare cuperet, quo diutius conjunctione Vinariensium copiarum fruerentur, etsi quæ parum grata offerebantur, obtentu ejus fœderis declinare possent. Quin si vel maxime id expiraret, Salvius non minus quam antea cum Avauxio amicitiam colere, & consilia communicare jubebatur, nec expresse fœderi renuntiare, ut cæteri non aliter judicare possint, quam fœderis adhuc spem esse; inprimis ne Luneburgici & Hassi ista ex causa forte ad transigendum cum Cæsare permoveantur. Sicuti nec rebus suis exinde aliud damnum metuebant, quam quod subsidiis destituta essent. Præsertim cum animadverteretur, Gallos non multo plus satisfactionis à Suecis obtineri cupere, quam Cæsar jam obtulerat. Qui & è mandatis Stenino Bielkio quondam datis, & cum capto Lilliestrœmio interceptis intellexerat, Suecos etiam minore præmio adquiescere tunc voluisse.

Avauxii artes.

Avauxius porro iisdem quibus antehac artibus Salvium compellere nitebatur ad acceptandas, quas ipse ferebat, fœderis leges. Præcipue differens, Regi suo in manu esse, quandocunque placeat peculiarem sibi pacem comparare, modo ut Brisacum restituere velit. Eundem à sacerdotibus suis continuo obtundi. Tum de subsidiis, quorum dies dudum cesserat, & quæ Hamburgi in promtu erant, nihil solvere; velut nova sibi mandata forent expectanda. De quorum solutione spem modo adimebat, modo faciebat.

Novæ ab Avauxio latæ conditiones.

§. 75. Ast idem postea literis ex aula acceptis quadringenta octoginta uncialium millia offerebat. Hamburgi binis pensionibus mense Majo & Novembri solvenda, cum alias viginti uncialium millia pecuniæ inter Amsteloda-

1641. mum & Hamburgum trajiciendæ detrahenda essent. Tum de bello in Cæsarem validius gerendo, ac liberando Gustavo Hornio pollicebatur. Sed vicissim loca tractatibus pacis antehac designata utique mutari cupiebat. Hos quippe alias ob Lubecæ & Coloniæ intercapedinem difficillimos, & tantum non impossibiles fore, ac certissimam Regnorum disjunctionem parituros. Quod si Suecia tantillam rem abnuat, toti orbi adpariturum, Regem pro causa communi omnia fecisse, sed à Suecia in tam minuta re destitutum; ac fœdus tunc plane conclamatum fore. Salvius uti in reliquis Gallorum conditiones adprobabat, (nam de subtili nimis subsidiorum computatione mercatoribus digna monere pudor prohibebat,) ita circa mutationem locorum annuere se posse negabat, nisi novis è Suecia mandatis acceptis.

26. Febr. Quibus accelerandis Avauxius San-Romanum in Sueciam propere mittit: tum residua subsidiorum statim exsolvit, ne longiore eorum detentione postulatum suum extorquere velle videretur.

Idem varium se gerit. Interim velut maturando negotio formulam fœderis concipiebat, id quod antea abnuerat: quæ cum nonnulla contineret, in quæ Salvius consentire non poterat, super iis in Sueciam erat referendum. Nec invito Salvio ea mora accidebat, quod fama esset Lusitanos fœdus cum Suecia affectare, & insignia subsidia offerre, forte retractanda, si intellexerint, Sueciam Gallico jam fœdere ad bellum continuandum obligari. Intermedio tamen tempore ita varium ac difficilem se exhibebat Avauxius, ut quid ab ipso expectandum foret, vix constaret. Nam & diem solvendorum subsidiorum mutabat: & si Salvius è Suecia declarationem accepisset, eandem se quoque in Galliam missurum ferebat, id quod moram negotio, novasque difficultates allaturum agnoscebat. Tum quæ super mutato solutionis loco absque mandato annuisset, dubitabat, num in aula adprobanda sint. Inprimis autem cum Salvius modeste moneret, ut super liberando Gustavo Hornio expresse fœderi insereretur, iste graviter excandescere, quod verbo Regio non sat fidei inesse censeretur: nec unquam hac lege fœdus à se ineundum. Hinc asperis in Salvium verbis invehi, ac plenas indignitatum literas scribere Salvio non minus aculeatas reponente. Quin & privatim convitia in Suecos jacere, pensionarios Gallorum vocitans; nec ipsorum arma post mortuum Banerium denario à se æstimari. Ni fœdus pro suo lubitu concludatur, se promisso quatuor mensium stipendio exercitum Suecicum corrupturum, & quæ Regno nunc solvantur subsidia militi impensurum.

Rectorum Sueciæ moderatio. §. 76. Ex ista importunitate Rectores Sueciæ quidem suspicabantur, à Gallis fœdus parum curari, ejusque abrumpendi occasionem captari, quod forte rebellione Catalaunorum confiderent, quorum legatis permissum fuerat apud Regem tecto capite verba facere, velut; à libero populo venientibus; & quod novo Lusitaniæ Regi prospere res succederent. Simul quod viderent Suecis se nocere posse avocatis Vinariensibus, & corruptis Suecorum ductoribus jam antea animo ægris. Quando tamen difficultates, quibus domi & apud exercitum premebantur, considerabant, haut expedire videbatur, hoc tempore fœdus Gallicum amittere, ac conjunctionem istam cum offensa abrumpere. Nam quæ Cæsar Ordinesque Ratisponæ super pace moliebantur, tarde procedebant; qui & num serio rem agerent, dubium adhuc habebatur. Unde imprudens fuerat, ob incertam pacis spem Gallicam amicitiam abjicere, & huic ansam præbere, adversus se utendi mediis, quibus ipsi frui poterant. 1641. Eoque modicarum injuriarum, suspicionumque sensum dissimulare satius habebant. Ac jubebatur Salvius istas scriptiones omittere, hisce injuriis ansam præbentes; ac si quid forte asperi incideret, ejus memoriam scripto ne consignare. Sed & in mutationem loci tractandæ pacis consentire placebat, quod ea res tanti non sit, ut ideo conjunctio cum Gallia abrumpenda foret. Et revera propioribus locis communicatio melius succedebat. Nam in eodem cum Gallis loco tractatus instituere nolebant ob difficultates è disparitate sacrorum, & collisiones circa præcedentiam orituras. Quod si autem Osnabrugam repudiarent Cæsarei ob præsidium Suecicum, consentiebant idem deduci, modo caveatur, irrito tractatu id denuo recipiendum. Quod si tamen pars adversa & mediatores in id oppidum consentire nollent, nec ipsi usque adeo Osnabrugæ alligari volebant, ut ideo negotium pacis sisti deberet; sed eo casu alia vicina loca communi consensu erant eligenda. Quod si tamen serio fœdus elusum iret Avauxius, Salvius id non curare jubebatur, sed rem in suspenso relinquere, quoad alia consilia à se capta essent. Ac sperabant, se non minus difficultatum Gallis conciliaturos esse, quam hi Sueciæ attractum irent. Nec curaret, quæ de præveniendo differeret Avauxius. Ita enim implicitos bello esse Gallos, ut raptim se extricaturi non sint. Hac declaratione Hamburgum allata Legati sepositis scrupulis ac diffidentia, privatisque offensis reip. condonatis ad absolvendum fœdus accingebantur.

Capita quædam seponuntur. Ac amputatis difficultatibus non pauca tantisper in medio relinquebantur; velut de exercitu Vinariensi & locis ad superiorem Rhenum, quod Avauxius constanter defectum mandati excusaret. Circa peculiares inducias Gallos inter & Hispanos in Italia & Belgio demonstrabat Salvius, quantopere istæ Suecorum consilia & arma turbarent: eoque super iisdem omittendis caput pacto inseri cupiebat. Sed Avauxio itidem defectum mandati obtendente, illud omittere visum. Neque de validius gerendo in Germania bello fœdere exprimi Gallus patiebatur, etsi Regem ad id paratum ostenderet. Et Sueci priore pacto satis cautum judicabant, modo id exacte à Gallis observaretur: ac quantumcunque solicite verbis cavetur, non plus illos tamen quam videretur facturos. Id quoque concedebatur, ut super permutando Hornio Legatus tantum verbo suo caveret.

Fœdus Gallicum absolvitur. §. 77. Circa subsidia conveniebat, ut ad finem usque belli annua quadringenta octoginta millia uncialium binis pensionibus fine Junii & Decembris mensis Hamburgi in *banco* quod vocant solverentur. Super loco tractatuum, cum jam Salvius Osnabrugam acceptasset, Avauxius novum scrupulum movebat, ac solam Osnabrugam pro Suecis, sed pro Gallis Monasterium aut Coloniam, & Francofurtum, aut Moguntiam designare cupiebat, obtendens, priori fœdere Suecis optionem relictam inter Hamburgum & Lubecam, Gallos soli Coloniæ adstrictos fuisse. Nunc vicissim par esse, Suecos soli Osnabrugæ obligari, ac Gallis optionem inter duo loca indulgeri. Idque tanto acrius urgebat, quod & Ordines Imperii Spiram aut Wormatiam, & Francofurtum aut Moguntiam proponerent, velut Osnabruga & Monasterio parum commodis. Sicuti & revera Osnabruga lacerum erat oppidum, à mari & flumine remotum; & octo hostilibus præsidiis circumdatum. Tandem novis ex aula mandatis acceptis Monasterio & Osnabruga adquiescebat, sed ut tamen post conclusum fœdus nihilominus super

Fran-

1641. Francofurto & Moguntia instare vellet. Inducias Sueci rebus suis haut proficuas judicabant. Nam interim Cæsar cum Ordinibus transigere poterat, indecita cum Suecia controversia; & retrudescente deinceps bello longe difficilius futurum erat exercitus & arma parare. Tum circa id tempus Polonicæ induciæ ad finem vergebant, aut novæ cum vicinis lites exsurgere poterant; quo casu & bellum, & tractatus molestiores futuri erant. Quin nec Gallis inducias tutas judicabant, quod Hispani per eas nil aliud quærerent, quam res suas domi firmare, internaque Galliæ mala fovere, illabefacta destinatorum suorum summa. Unde induciarum nullam in fœdere mentionem fieri malebant. Quanquam & credebant, oblatas licet inducias à Gallis acceptatum non iri, quod Richelii autoritas in armis & potentia exercitus verteretur; & Galliæ pro more magnorum imperiorum bello opus foret; quæ nec concessura erat, ut Hispani otium nanciscerentur subjugandis iterum Catalaunis, Lusitanisque. Acriter tamen urgente Avauxio, quod negotio tamdiu agitato tandem aliquando finis imponendus foret, demum & in has consentiunt, ut tamen inviti ad illas acceptandas non adstringerentur. Quo casu Galli trecenta millia uncialium annua Sueci promittebant. Tandem nova postulata circa sacra proponebat Avauxius, ut duo cœnobia in Westphalia, Offeda & Wietersheimum ad Melitenses Equites spectantia restituerentur. Quod negotium Salvius in Suecia commendaturum se recipiebat; quo & iste adquiescebat. Tum & de Catholicis in Germania inseri cupiebat, ut suis bonis *absque ullo onere* fruerentur. Id quod absurdum esse ostendebat Salvius, cum ejusmodi immunitatem ne Protestantibus quidem præstari ratio belli permittat: ac suspicionem concipiebat, occasionem quæri fœdus abrumpendi; aut Gallum omnia, quæ in mentem venirent, extorquere velle, quod nosset, quanta pecuniæ inopia exercitum premeret. Acrius tamen contendenti Avauxio hactenus indulgebat Salvius, ut pateretur Catholicis caveri super bonorum possessione, expunctis vocabulis *absque omni onere*: sed ut pari modo Protestantibus quoque caveretur. Sic ne inserto isto capite nihil obtineret Avauxius, quam ut studium suum in Romana sacra venditaret. Dubitatum quoque in Suecia fuerat, an non peculiari capite caveri vellent, ut Legati Suecici pari quo aliorum Regum Legati honore haberentur ob frequentes indignitates, quæ in Grotium Lutetiæ tentatæ fuerant. Rem tamen accurate expendentibus satius judicabatur nihil movere, ne ipsi non tam stabilisse, quam in dubium vocasse antiquissimi Regni fastigium viderentur. Declinandis tamen istis velitationibus decernebatur Grotium ex ista aula evocandum suffecto ministro Residentis duntaxat dignatione. Quem & alias ægre ferebant velut Legatum Suecicum libros publicare Pontifici, ejusque factioni non parum faventes; quod plerique Protestantes in sinistram partem accipiebant; etsi is amori in pacem id se dare excusaret. Ita negotiationi huic finis impositus, ac priori fœderi, quod ad finem usque belli prorogabatur, pauca tantum quæ memoravimus addebantur; quæ intra duos menses utrinque ratificanda erant; cum Avauxius pati nollet, ut Salvius Reginæ liberam ratihabendi facultatem reservaret.

30. Jun.

Secreti tractatus cum Luzovio continuantur. 3. Januar.

§. 78. Gallico fœderi impediendo Luzovius magno studio secretos cum Salvio tractatus agitaverat: qui & formulam pacis huic transmiserat, in qua venia promittebatur omnibus, qui ab anno tricesimo adversus Cæsarem arma gessissent amnestia ad illos Ordines restringebatur, qui pace exclusi hactenus in eam recepti non fuissent, hec ejusdem legibus satisfecissent. De satisfactione Sueciæ eadem repetebantur, quæ quondam Lauenburgico scripto oblata fuerant. Congressum hinc frequenter flagitanti Luzovio Salvius vario obtentu abnuebat; revera ne ostenderent, latas conditiones se dedignari; & quia verebatur, ne Luzovio nil aliud propositum esset, quam ipsum tentare, præsertim cum eodem tempore Cæsar Danum de prosequenda mediatione monuisset. Istam dubitationem Luzovius discutere nitebatur: Cæsarem non ita abrupte Dani mediationem tollere posse, quæ in speciem retineatur, si brevior via cum Regina transigendi detur; Danum valere jussurum. Enimvero quia jampridem Danus filii sui nuptiis Avauxio in faciem dixerat: se potius bellum decreturum, quam commissurum, ut Suecia pugnum terræ in Germania retineat; ac nuper Christianus Thomæ F. Cancellarius Penzio scripserat; hucusque Danos bellum hoc velut alienum adspexisse, sed statim atque animadverterint Suecos pedem in Germania figere velle, rem velut suam aggressuros: nullam commodiorem rationem ducebat Salvius infensam mediationem declinandi, quam secretos tractatus. Præsertim quod isto tempore Cæsar Dano non valde addictus videretur, quem iste circa causam Pinnebergicam, & vectigal Gluckstadiense non parum offenderet. Nec vero de Luzovio aliter judicare poterat, quam serio ipsum rem agere. Ac testabantur, qui eodem familiariter utebantur, ei persuasum, Cæsari hanc viam pacis concludendæ maxime placere: nec eundem de successu negotii dubitare. Accedebat nupera Cataloniæ & Lusitaniæ defectio. Unde censebat Salvius, si Reginæ non magis Europæ tranquillitas quam propria foret, ipsam commode nunc peculiari pace potiri posse, per secretos tractatus exclusa Dani mediatione. Ac satis adparebat, Gallos prorogato fœdere Sueciam diuturno bello involutum ire; ac præstare pacem propinquam amplecti, quam spe auxilii Gallici dubio eventui rem committere. Saltem Avauxio, si quid suboleret, stimulum additum iri, ut majore facilitate circa prorogationem fœderis procedat. Has ob rationes placebat denuo cum Luzovio congredi. Ne tamen à se quid elici posset, quo hostis post Ratisponæ, aut apud Gallos, Luneburgicos, Hassosve adversus Sueciam abuteretur, constituerat ita cum ipso agere, ut circa formulam oblatam solidis rationibus demonstraret, quid admitti non posset: sed quid ipse cuperet, Luzovio tantum conjectandum relinqueret; protestatus insuper extremam sententiam super tribus controversis capitibus à se pandi necdum posse. Ita fortasse quid ab isto expiscaturus erat. 1641.

Salvii considerationes circa secretos tractatus.

Ab Luzovio oblata circa amnestiam.

§. 79. Inde aliquoties apud dictum senatorem urbis congrediuntur, cujus domum Salvius solito comitatu, Luzovius mutata veste inter tenebras per posticum in aliam plateam exiens ingrediebatur. Hic circa amnestiam ostendebat, Suecia decreto Cæsaris & Ordinum Ratisponæ acquiescere par esse, qui sepositis Bohemis, provinciis hæreditariis, & causa Palatina inter irreconciliatos, gravatos, recidivosque pro ratione personarum, & delictorum discrimen faciendum fuisserint. Inprimis insinuabat, Palatini restitutionem certis conditionibus à Cæsare circumscribendam Reginæ satisfactionis loco tricies centies mille uncialium, mox Rugiam insulam, & Stralsundam in feudum Reginæ & masculis ejus hæredibus offerebat. Inde priori summæ decies centena uncialium millia addebat, & hypothecæ loco Rugiam, ac Citeriorem Pomeraniam ad Penam usque fluvium;

Circa satisfactionem Suecæ.

1641. quam demum feudi nomine pro Regina, ejusque masculis hæredibus ustentabat. Salvius contra demonstrare, pacis tempore è tota Pomerania ad Ducem non ultra octoginta tria uncialium millia rediisse; ut ad tolerandos aulæ sumtus pleræque ipsius præfecturæ oppignurandæ fuerint: quæ vix ter centenis uncialium millibus redimi queant. Regalia quoque Ducis valde modica fuisse. Ita totam Pomeraniam non suffecturam alendis ministris ac præsidiis, & revera Sueciæ uneri futuram. Tum incongruum esse feudum ad solam Reginam restringi, ejusque sobolem, cum vix inter privatos ad unicum hominem soleat respici. Luzovius de hac re ad Cæsarem diligenter se perscripturum ferebat quem quantum in se facturum speraret. Monebat tamen, temperaret postulata Salvius. Si Sueci inter membra Imperii adscribi cuperent, sed moderatis legibus potius deciderent; id quod arctiori deinceps conjunctioni occasionem præbiturum sit. Sin ista repudientur Cæsarem ad alia consilia descensurum. Militibus demum, qui post factam pacem Cæsaris sacramento accederent, duorum aut trium mensium stipendia pollicebatur Luzovius, deinceps pari cum Cæsaris milite conditione habendis. Heic excipiebat Salvius, istud pacem non sapere, exercitum augere, cum potius eradicandæ diffidentiæ miles utrinque sit dimittendus. Reponebat Luzovius, eo casu pacem cum Gallia non futuram; ut Cæsar evitare non possit; quin copias suas augeat. Super hu tamen omnibus pressiorem se Cæsaris declarationem expectare ferebat, rogans Salvium, ut rem tantisper integram retineat; qood hæc transigendi ratio sine dubio optima sit. Salvius contra: Cæsarem & Ordines literis ad Daniæ Regem solennes tractatus urgere; nec super Sueciæ satisfactione Ratisponæ, aut cum Brandeburgico super Pumerania adhuc actum. Ordinibus quoque Imperii persuasum penes solum Cæsarem non esse ipsorum citra consensum pacem concludere. Ad quæ Luzovius: Cæsarem non posse non ista libertatis simulacra Ordinibus relinquere. Si tamen breviore via pace potiri queat, id non repudiaturum, aut dilaturum. De Brandeburgici consensu certum jam esse; ac ejus negotii perficiundi causa Martinicium Cumitem Regium-Montem proficisci. Nec dubium quin Ordines adprobaturi sint, quæ ipse cum Regina concluserit. Addebat, ut fœderis Gallici prorogatio, aut saltem ratificatio differatur. Excipiebat Salvius; Cæsarem, dum internam Imperii pacem ab externa separat, nil aliud agere, quam ut, Ordinibus Imperii societate exterorum Regum divulsis, hos tantu acriore bello petat; quæ causa Reges ad fœdus arctius adstringendum compellat Luzovius; Consilium de Germania primum intus, post exterius tranquillanda a Dano originem trahere. Sed Cæsarei jam patere, hunc sub pacis vocabulo belli continuationem adversus utrumque Regnum spectare, quo ipse interim in turbido piscari & cupitis suis potiri queat. Unde Cæsarem Dano offensum malle secretos tractatus absque isto procedere. Et ut dictis fidem faceret, literas Cæsaris ostendebat notis conscriptas, sed quibus hic sua manu addiderat; Se licet captu Slangio, & pulsu Banerio latas Salvio conditiones non retractare, nec dubitare, quin bic jam cooclusurus, ac tam insigem provinciam Reginæ suæ conservaturus sit; quæ forte bello extracto ob eadem obtiuenda non sit. Repetitis hinc subinde hortatibus adspergebantur minæ, inflatis receptu Banerii animis: si placerent conditiones, tandem mentem suam declararet; tunc è vestigio pacem fore: alias indicta & infecta omnia esse, quæ hactenus dicta ac facta sint. Nec talia deinceps oblatum iri, sed Cæsarem extrema omnia tentaturum, ut Succis præmia gladio exsolvat. Ac conscius arcani congressus senator Bartholdus Moellerus jam novas Vesperas Siculas strui memorabat, ni leges pacis accipiantur. 1641.

& miletum.

Luzovius Salvio dubia demere conatur.

Idem minas spargit.

§. 80. Ast Salvio multas ob causas consultum videbatur super satisfactione cum Cæsare in antecessum convenire, solenni tractatu nihilo secius procedente. Bellum indies ingravescere, Arnheimii & Lauenburgici factionem gliscere: Ordines Imperii super amnestia ipsos transigere, circa quam corrigendam invitis quorum intererat opera incassum videbatur sumenda. Neque vero Galli ampliorem cupiebant satisfactionem Sueciæ obvenire, quam quæ nunc oblata fuerat. Tum Dano & Brandeburgico apud tractatus intervenientibus omnia futura erant difficiliora. Receptu quoque Banerii animus hosti additus; nec ulla exercitus sedes idonea præter Brunsuicensem ditionem, cum Silesia ac Moravia supererat. In illam si descendatur, vastitatem fore antequam æstas ingruat: totius Circuli animos, ob imminuta commercia jam ægros, plane alienatum iri accedente insuper Dani offensa, cujus filius Fridericus Georgii Ducis filiam ambibat. In Silesiam Vinarienses non secuturos. Ita ubi separati fuerint, exercitus, singulos hosti impares fore: conjunctos inopia atterendos. Nec adversus hæc incommoda consilii quid occurrere, quod ad diuturnitatem valeat. Nam ut pecuniæ quid fit parandis supplementis, rarum tamen nunc inveniri militem, ac deesse loca isti colligendo. Tum apud exercitum summos juxta ac imos belli tædium cepisse. Parum spei esse, Galliam majore conatu bellum in Germania sumturam. Lineburgicos & Hassos, ni plus emolumenti è Suecica societate capiant, quam hostis ustentet, facile hujus ac reliquorum sociorum solicitationibus cessuros, præsertim defuncto Duce Georgio, quo plurimum fidebatur. His porro abstractis ac ingrueute hinc Arnheimio & Lauenburgico, inde Cæsareis & Bavaricis, Suecicos quantumvis acerrime connixos numero obruendos. Accedebat valetudo Banerii, cui si quid humanitus contigisset, atrociora metuenda erant. His autem difficultatibus omnibus exiri posse, si cito honesta pace potiri detur. Unde à Luzovio petebat Salvius, hoc negotium ne abrumperet quoad à Suecia responsum ipse acceperit. Nam sibi id valde cordi esse. Inde conscius arcani senatur caput de satisfactione à Luzovio conceptum afferebat, quo Rugia ac Stralsundam cum tota Citeriore Pomerania in feudum Imperii Reginæ ejusque masculæ proli offerebatur; qua deficiente ea provincia Regno hypothecæ loco pro quadraginta auri tonnis obtinenda sit. Insuper Cæsarem polliceri, se nemini permissurum militem adversus Sueciam in Germania conscribere. Quin si Suecia quid vicissim offerat, ipsum eandem adversus quosvis hostes tutam præstitorum. Hæc ut acceptarentur, magna vis rationom adducebatur. Gallos peculiarem pacem prærepturos; Luneburgicos, quod à Suecis sibi non satisfiat, ad Cæsarem non transituros. Arnheimii & Lauenburgici arma gliscere. Suecicum exercitum jam cessim ire. Nulla in præsens obligatione Suecos stringi, quo minus citra ullius querelam suo arbitrio pacem concludere queant; & rebus ubique nutantibus honeste nunc acceptata pace imminentia mala declinari. Nil superesse Sueciæ, quod sperare queat, præter paucas Ulterioris Pomeraniæ præfecturas, mox à Regina aliis donandas. Obtineri quod maximum sit, sessionem & suffragium in Conventibus Imperii & Circuli Saxonici, simul portum in Germania, & idoneum conducendo militi adversus

Salvius in secretos tractatus procivis est.

24. April.

Luzovius Salvio pacem separatam persuadere nititur.

1641. sis vicinos locum. Si ulterius tergiversentur, Cæsarem cum Gallis transacturum, concessis in Superiore Germania, quæ heic Suecis destinaverat. Tum quæ Brandeburgico in Silesia ob cessam Pomeraniam daturus erat, Arnheimn & Lauenburgici delectibus impensurum. Internam Germaniæ tranquillitatem facile obtentum iri, si querulis Ordinum paulum quid indulgeatur. Inde ferro Suecis præmia exsolvenda. Nec deesse media Cæsari, quibus Danum Succiæ immittat.

Salvius cum Luzovio colloquitur.

§. 81. Congressu mox habito Luzovius caput circa amnestiam, prout id quondam Stralsondæ ab Oxensterna conceptum erat subscribere non dubitabat, modo anni decimi octavi mentio non fiat, & ut circa singulorum Ordinum querelas placitis Conventus Ratisponensis stetur. Quod si Suecia Palatini, Bohemorum, & hæreditariarum provinciarum patrocinium suscipere nolit, id quod Cæsar verebatur, lautius forte eidem, quam formula expressum sit, satisfactum iri. De tota tamen Pomerania spem plane non facere; sed de Stetino, ac vicis ad Oderam & similibus non valde abnuere. Quod in concessione feudi solius Reginæ & hæredum mentio fiat, Succiæ absque fraude esse. Nam à nemine unquam quadraginta auri tonnas exsolutum iri. Proferebat insuper literas à Cæsare prolixissimas, quibus præter dicta spondebat, se Succiæ super Pomerania adversus Polonum, Danum, Brandeburgicum, & quosvis cauturum, ac fœdus simul, si Reginæ conditiones ferre placeat, eo nomine initurum. Salvium, ut istas conditiones haut repudiandas judicaret, movebat Avauxii circa fœdus tergiversatio; & quod nuntiatum esset, Gallos separatam pacem à Cæsare anxie ambire; quo nomine Stella quidam dissimulata persona Ratisponam missus sit. Videbatur quoque Cæsari pax cordi esse, quod Turca finibus Hungariæ & Stiriæ minaretur. Tum præter lubricum apud exercitum & socios statum terrebant, quæ apud Danos ac Polonos infensa Succiæ consilia agitari dicebantur. Igitur censebat, tentandum esse, num secretam per negotiationem pax concludi possit, ut tamen solennes tractatus, & fœdus Gallicum non omittantur. Nam si res ista via non succedat, omnia fore integra. Paci secreto conclusæ Galliam pro more includi posse, suscepta inter hanc & Cæsarem meditatione.

Salvio hæ conditiones acceptandæ videntur.

Rectores Succiæ secretos tractatus abrumpi jubent.

§. 82. Enimvero Rectoribus Succiæ alia plane sententia sedebat. Hi secretos congressus non alio fine permiserant, quam explorandæ hostium menti; non quod eam viam idoneam ducerent tanto bello ponendo. Neque vero pars adversa aliud istis tractatibus speraverat, quam Succiam à sociis & amicis disjungere, ac orbis ludibrio exponere; cum satis constaret, Cæsari cum Brandeburgico nondum super Pomerania convenisse, neque de talibus statuere penes solum Cæsarem esse. Porro Succiæ securitatem, quam hoc bello inprimis spectaverant, in eo verti, ut Germania, ac præcipue viciniores Circuli pristinæ libertati restituantur. Eoque super plena amnestia primo omnium loco contenderant; de reliquis sub istius favore, aut pari passu. Nam si pax ex voto non procederet, in eo capite tractatus adhærescere honestissimum putabatur. Ast Luzovius hoc ordine inverso tantum de satisfactione Succiæ agere, quo hostibus calumniandi ansa præberetur, velut illa suo tantum commodo inhiaret, publica causa insuper habita. Sed nec quæ offerebantur tanti esse, ut ad ea amplectenda ita cupide ruendum sit; neque solum Cæsarem Pomeraniam posse dare; & si ea sola spectetur, satius fore cum Brandeburgico agere; uti plures ante annos Saxonem inter & Brandeburgicum super ista Succiæ cedenda tractatum fuerat. 1641. Propositionem quoque Ratisponæ factam monere, cavendum esse ab ejusmodi tractatibus, ubi negotiationis cum Banerio odiosissime mentio facta erat, dissimulata tamen non modice veritate. Nunc seposita solida securitate feudo malignis legibus circumscripto deliniri, quo fortasse ab hoste pro lubitu ejici iterum queant, nec tutum Succiæ nec honestum esse. Latas à Cæsare conditiones non alio spectare, quam Suecis à Gallia dissociatis paucos Germaniæ Ordines, qui adhuc Reginam respiciant, ad desperationem adigere, & quam aperta via nondum potuerunt, obliqua Succiam subvertere. Cæsarem insuper post pacem Suecicam exercitum non exautoraturum, sed Suecicæ accessione firmaturum, ac totam belli molem in Gallos versurum. Quibus oppressis aut ad iniquam pacem compulsis in Imperium ipse tanto succinctus exercitu rediturus sit, inermes Protestantes, Succiamque pro lubitu temperaturus. Igitur non in præsens modo, sed futurum quoque prospecturus nonnisi super communi pace laborandum. Eam plerosque Protestantes, Gallos insuper, Belgas, & Anglos optare; qui separata pace vel Succiæ nihil amplius fidei adhibituri sint; cum tamen eorum amicitia huic utique retinenda sit, ubi controversiæ quid cum vicinis oriatur. Quæ offeratur, pacem pro solo hostium lubitu staturam, aut majoribus molestiis, quam quas nunc amolitum erat, ipsos immersuram. Denique Luzovii minis pueros terrendos, non viros tanta secundarum, adversarumque rerum experientia. Et quia vix amplius quid à Luzovio elici posse videbatur, qui ferocius loqui incipiebat, Salvius jubebatur secretam istam negotiationem plane abrumpere, & omnia ad solennem tractatum rejicere, ac Luzovium ulterius instantem hortari, ut ad huncce promovendum pro virili connitatur. Quo responso & Salvius semel atque iterum secretos congressus postulantem amoliebatur.

Legatio Danica super pace. 16. Jan.

§. 83. Ast publicorum tractatuum primordia lente admodum procedebant. Mittebat Daniæ Rex Legatum in Succiam Georgium Windium Senatorem qui apud Reginam proponebat: Regi à Cæsare nuper splendida legatione significatum, literas salvi conductus pro Suecorum in Germania sociis ea, qua petitum fuerit, forma conceptas statim tradendas, atque intellectum sit eas acceptatum iri, ac vicissim hinc diplomata pro Cæsareis, Moguntinis, & Brandeburgicis legatis exhibeantur. Cæsareorum porro diplomatum eam esse formulam, ut Rex perspicere nequeat, quid in iis desiderari possit; (quorum apographum offerebat.) Et quia Cæsar jam omnia annuerit, quæ initio tractatuum ab ipso postulata fuerint, Regem sperare, in Regina moram non fore, quo minus tam diuturnum bellum tandem ad tractatus deducatur; tum Catholicis gloriandi materia adimatur, quasi major ipsis cura pacis sit, quam Evangelicis. Addebat de incommodis in viciniam ex eo bello redundantibus, & quod Regi magna cum impensa limites milite sint firmandi, commerciis quoque subditorum valde imminutis. Equidem causam bello jactari sacra ac libertatem Germaniæ, vicinorumque conservationem. Ast ædibus sacris, scholisque vastitatem illatam, sacerdotes ad mendicitatem redactos, oppida vicosque destructos, incolas gladio fameque superstites ad solum vertendum compulsos. Quibus malis sistendis nulla occasio prætermittenda sit. Ad extremum petebat adjungi sibi, quibuscum super tempore & loco tractatuum constituat. His dictis Legatus à Regina digrediens monebatur, se à Rectoribus Succiæ ac Senatu expectari. Sed is negans paratum ad

Legatus in Senatum venire abnuit.

1641. hoc se esse domum discedebat. Qua re offensi Rectores duos Senatores, qui Legatum comitabantur, prandium cum ipso capturos in Senatum revocabant, pensandæ contumeliæ. Ac placebat, non amplius ipsum monere, quoad ultro audiri

17. Jan. peteret. Sequenti die Petrus Wibius Cancellario Legati orationem coram Regina dictam scripto traditum veniebat. Sed quam hic accipere abnuebat. Minorennes apud Reges solennes tantum salutationes, seria negotiorum apud Tutores proponi. Cur iste statum Sueciæ reformare aggrediatur? Si præter exempla literarum Cæsarearum nihil adferat, legatione opus non fuisse, sed ea per Wibium potuisse. Et stabat sententia Senatui, ni negotium suum rite apud se exponat legatus; absque responso eundem dimittere: Eidem, cum apud Cancellarium salutatione se defuncturum denuntiaret, hic respondere jubebat: Si dedignetur apud Senatum audiri, nec se ipsius salutationem curare. Cæterum credebatur istum agendi modum Legato asperi alias ingenii viro præscriptum, ut Senatus Daniæ, qui hactenus Regem à bello in Suecos cohibuerat, in hosce irritaretur. Nec segniter increpitabatur Residens Wibius, quare is Senatum contumelia afficere, & instituta ipsius corrigere conaretur, quæ reliqui Legati omnes secuti sint. Offerebat hinc Windius, se orationem apud Reginam dictam in Senatu repetiturum. Sed

20. Jan. cum ne id quidem admitteretur, tandem posita pertinacia in Senatu negotium suum pro more exponebat: excusans institutorum Sueciæ ignorantiam, & culpa in Wibium collata, à quo melius edoctus non sit. Qui tamen fremebat; Legati munere suscepto ipsum nosse debuisse, quæ sibi

Negotium de diplomatibus Hamburgum rejicitur. agenda forent. Post circa exempla diplomatum à Legato tradita annotabatur, omissa quidem esse verba tantopere hactenus agitata, *nondum reconciliata*, ac insertum esse, ut locu Sueciæ *per se aut Coronarum plenipotentiarios* tractare queant: occurrere tamen nonnulla errata, quæ emendari oporteat. Inter quæ extantiora erant, quod licet Regina Cæsari plenum titulum dedisset; hic tamen eandem velut obiter nominarat *Serenissimam Reginam & Coronam Sueciæ.* Ast Landgraviæ in margine duntaxat adscriptum erat *Illustr.* ut discerni non posset, Illustrem an Illustrissimam dicerent. Quia tamen ipsa diplomatum autographa inspici necessum rejiciebatur, cui etiam diplomata pro Cæsareis & Electoralibus Legatis transmittenda erant. De loco tractatuum tunc nondum circa Hamburgum aut Lubecam mutatum erat. De die non nisi cum consensu Regis Galliæ per foedus statui posse, cui ejus rei maturatio commendanda sit. Ubi serio rem à Cæsare agi appareat, unum aut binos Senatores in Germaniam mittendos, tractatibus absque mora auspicandis. Monebatur insuper Rex, ut quia non nisi conjunctim cum Gallia tractatum ordiri queant, apud Regem Hispaniæ instet, ut pro Belgis quoque diplomata exhibeantur.

27. Jan. Quod responsum scripto conceptum illi tradebatur; simul solide destruebantur, quæ is verbis sat aculeatis exprobraverat, velut penes Suecos extra-

Vera ejus legationis causa. cti belli causa fuisset. Cæterum hoc quidem ejus legationis prætextum erat. Nam revera Windio isti inprimis propositum fuerat apud unum aut alterum privatim explorare, quid à Batavis Legatis heic superiore anno actum foret. Cui de compacto responsum: illos questos fuisse de insolitis oneribus rigidoque agendi modo, ac petiisse, Sueci veteres ipsorum amici operam conferrent, ut ista deinceps abrogentur. Quibus repositum fuisse; si quid Sueci contribuere possint ad controversias eas amica via componendas, libenter facturos. Idem quoque monitus, quare responsum ad literas Senatus Suecici tamdiu dilatum foret; non 1641. aliud habebat quod reponeret, quam Senatum semel duntaxat ex eo tempore Coldingæ convenisse, tam multis ibi negotiis obrutum, ut eo de negotio cogitare non potuerit. In reditu tamen se de eodem moniturum. Legatus iste discedens neque Reginam neque Senatum salutabat, nulla alia ratione allegata, quam quod diceret, iis molestum se esse nolle. Cum iste legationis suæ eventum Regi retulisset, hic respondebat: miram sibi rem videri; utramque partem cupidam se tractatuum verbis testari, utramque revera ab illis abhorrere.

§. 84. Paulo post diplomata salvi conductus à Rectoribus Sueciæ pro Legatis Cæsareis & Electoralibus justa forma adornati Hamburgum mittuntur, ut Salvius eadem cum Cæsareis, si hæc absque vitio invenirentur permutaret. Mox Daniæ Rege per literas tam Luzovium quam Salvium monente, autographa diplomatum Lucæ Langermanno Decano, cui Rex id negotium commiserat, traduntur, ac Legatis inspicienda permittuntur, inspectione facta Decano restituenda. In Cæsareis diplomatibus eadem vitia, quæ in exemplo Holmiensi, occurrebant, præterquam quod maculis & sordibus obsita, velut aquis corrupta forent. Quæ ut corrigerentur Salvius monebat; & quia Galli de mutando tractatuum loco agitabant, ut pro isto spatium relinqueretur. De quo & ipsum Regem literis monebat, pro more cavillantem; diplomata reipsa bona esse sed non ita secundum grammaticam concinnata, uti Salvius velit. Luzovius tamen ista se emendata huc iterum curaturum recipiebat. Accedebat & alia tractatibus mora, quod allatis licet emendatis diplomatibus ad designandum diem accedi non posset. Nam Avauxius negabat super die se staturum nisi diplomata pro Gallis & Belgis pariter heic exhibeantur: utque de hoc apud Daniæ Regem instaret Salvius, petebat. Contra Cæsar diplomata pro Gallis non Hamburgum, sed Coloniam missurus erat: & Danus quidquam cum Gallis negotii esse sibi negabat.

Salvi conductus Hamburgi utrimque inspiciuntur.

24. Febr.

10. Mart.

§. 85. Allata jam Hamburgum erant denuo Cæsarea diplomata pergameno inscripta cum pleno Reginæ titulo. Sed, cum pro Sueciæ sociis bina exempla conscripta essent, quorum unum Lubecæ & Hamburgi vocabulum, alterum nullo designato nomine tractatuum locum exprimeret; pro Suecicis Commissariis unum duntaxat allatum erat, quod Lubecæ & Hamburgi nomen præ se ferebat. Quæ una erat novæ moræ causa, quod interea Sueci Gallique convenissent Osnabrugæ & Monasterii tractatus suscipere. Quia porro Cæsar integrum Reginæ titulum expresserat, Luzovius postulabat, ut & integer Cæsaris titulus in omnibus diplomatis repræsentaretur, quæ compendiosum duntaxat continebant. Denique & Cæsar diplomata pro Gallis Coloniam videbatur missurus, ubi à Gallis nemo aderat, qui ista acceptaret. Quæ tamen antequam traderentur, Avauxius diem conventui designare abnuebat, nec Salvius per foedus poterat. Quæ impedimenta Salvius Daniæ Regi per literas significat, proponitque, ut dum diplomata ob titulum Cæsaris transscribuntur, ipse apud hunc agat, ut propter loca tractatuum adhuc dubia alternans vocabulum ponatur, amputandis novis moris: utque diplomata pro Gallis Hamburgum mittantur, quod Rex Galliæ nullibi quam heic plenipotentiarium habeat. Expetebat super hisce Salvii colloquium Luzovius; id quod ille abnuebat, ni simul cum Avauxio ageretur, quod ex foedere uni Coronarum citra alteram nihil statuere fas esset. Reginam

Novæ morarum causæ.

12. Maji.

id

1641. id multis ab annis monuisse, idemque nuper Ordinibus Imperii Ratisponam scripsisse, qui isthoc haut iniquum agnoverint. Cæsarem semper de studio communis pacis testatum. Quare igitur non æque apud unam, quam alteram partem novis moris finem imponat? Luzovius proponebat; referret Salvius omnia ad Avauxium, & mediatoris velut vicem obiret. Ast Salvius neutrum id decere censebat. Nam Gallos ignominiæ sibi ducturos, si cum ipsis per se agere dedignetur; & absurdum erat Suecos, tanquam adversam partem inter Cæsarem & Gallum mediatorum vices obire. Eas rationes Luzovio in scriptum redactas tradi curabat, misso quoque Ratisponam exemplo, ne quis moræ culpam Suecis impingere posset. Significabat tamen, sibi congressum non displicere, si iste ita instituatur, ut Avauxius velut ex improviso interveniat, & sic inter ipsos super eo negotio transigatur. Sed Luzovius excusabat, à Cæsare sibi injunctum mediante Salvio cum Gallo agere. Revera tamen iste metuebat, ne Avauxius Ferdinando Imperatorium titulum denegaret. Avauxius contra velut jussu Regis sui Salvio denuntiat; decretum Regi esse totam Lotharingiam restituere; multo minus circa Brisacum & Alsatiam moram fore. Usque adeo cordi eidem esse non fines Regni proferre, sed communem securitatem firmare; ne Sueci credant Regem ipsos infinito bello implicare velle. Ita cum circa præparamenta pacis neque solus Salvius posset, neque Luzovius pariter cum Gallo transigere vellet, negotium in Augustum usque mensem quiescebat.

Gallica præliminaria Hamburgi quoque tractantur.

§. 86. Effecerat interim Daniæ Rex apud Cæsarem, ut Galliæ quoque pacis præliminaria Hamburgum transferrentur, ac Luzovio super illis transigere mandaretur. Istis perficiendis à Dano Langermannus delegabatur. Heic nullo in Luzovium & Salvium difficultate Avauxius, antequam diem conventui diceret postulabat, Regis Hispaniæ consensum in tempus & locum tractatuum exhiberi, ac tria insuper diplomata, pro Treverensi Electore, pro Duce Subaudiæ tanquam tutrice filii, & Regente, ac pro universis Ducibus Luneburgicis. Quorum diplomatum neutrum cum Luzovio ad manum foret, nec minister Hispanicus adesset, & quo Regis istius sententia intelligi possit, novæ difficultates surgebant. Equidem cautionem suam interponebat Luzovius ista se curaturum. Quam usque adeo negligebat Avauxius, ut initio negotiationem plane suspendere vellet, quoad ista allata forent. Mox ne invidiam protracti negotii in se devolveret, ac ea tergiversatione turbas in exercitu Suecico accenderet, consentiebat, si Daniæ Rex scripto caveat ista brevi allatum iri, tempus conventui circa initium futuri anni designaturum, & reliqua diplo-
28. Aug. mata absque mora permutaturum. Enimvero abnuebat Rex cui de voluntate Cæsaris non consta-
1. Sept. bat, fidem suam periculo exponere, ac Salvio per literas proponebat, Avauxium permoveat, ut vel suo postulato desistat, vel Luzovii cautione adquiescat. Alias responsum Ratispona expectandum. Inde circa initium Octobris Cæsar Luzovio memorata tria diplomata transmittit, addito, se spondere ab Hispano rata habenda, quæ Luzovius super loco & tempore tractatuum transegerit. Cæterum quanquam ista Galli diverticula ægre ferrent Sueci, quæ haut quidquam ex foedere morari tenebantur, ac Luzovius identidem ad secretos tractatus invitaret; tamen quod argento Gallico vehementer exercitus indigeret, istæ molestiæ devorandæ erant; ac Luzovii solicitationibus semper foedus occinebatur. Ita October mensis incassum elabitur, dum neque Luzovius cum utroque Legato Regio tractare vult, & Daniæ Rex, in 1641.
quem iste negotium rejiciebat, ex Holsatia.

Avauxii tergiversationes. 8. Nov.

§. 87. Ablegatur inde Hamburgum à Daniæ Rege Langermannus, ut salvis conductibus permutatis certum diem auspicando tractatui diceret, ac præparamentis pacis aliquando summam manum imponeret. Enimvero tergiversabatur Avauxius Cæsaris tanquam hostis sponsionem pro Rege Hispaniæ vel misso Legato, vel scripto Hamburgi prius declaretur, quam præliminaria concludantur: tum ut novo diplomate Christina Sabauda Tutrix, & Regens nuncuparetur. Esse illam in possessione, ex testamento mariti; nec alio respectu tractatibus interfore. Minus grave Cæsari eum titulum dare, quam Duci eodem cedere; præsertim in præliminaribus, & per protestationem reservato jure tertii, cum inter tractatus ea lis sit decidenda. Nec se repugnare, si Cæsar ipsam modernam Regentem vocet. Reponebat Luzovius; eo titulo utique præjudicari non Cardinali solum Sabaudo, & Principi Thomæ, qui eam tutelam sibi vindicent; sed & Cæsari atque Imperio. Quam enim exemtionem ab Imperio obtendat Sabaudia, Cæsarem negare; eoque matrem agnatis superstitibus tutelam pupillorum filiorum gerere non posse. Hinc & Landgraviam titulum Tutricis apud Ordines suos provinciales, non apud Cæsarem & alios usurpare, nec ut is in diplomate exprimatur postulare. Ast Salvius obsecrare, & suadere, ne pax retardetur. Istoc ad bellum Germanicum, & foedus non pertinere: & moras hasce sociis Regnis ingentem invidiam conflaturas. Ac fortasse Luneburgicis statim stimulum inde addendum ad maturandos Goslariæ tractatus. Quæ cum parum curaret Avauxius, proponebat Salvius, ut in diplomate non Dux vidua sed minorennis Dux Sabaudiæ nominaretur. Sed quia nihilominus tempus labebatur, dum novum ex aulæ diploma petitur, aliud temperamentum inveniebatur, ut vel Avauxius diploma acciperet cum protestatione, Ducis juri nihil derogatum iri; vel diem conventui diceret hac lege, si diploma interim cum postulato titulo adferatur, & Daniæ Rex tantisper fidejubeat. Quorum hoc ab Avauxio acceptatum. Circa sponsionem Cæsaris pro Hispano placebat, ut quia Avauxius literis autographis ad Luzovium in manus traditis adquiescere nolebat, Daniæ Rex iis acceptis fidem suam interponeret. Qui & non ad conatum solum, sed & Avauxio acriter contendente, pure ad istud se tandem ad- 4. Dec.
stringebat.

Tractatus præliminaris. Circa loca conventus cautelæ.

§. 88. Ita demum ad concipiendam conventionis præliminaris formulam accedebatur. Et Suecicis quidem tractatibus Osnabruga, Gallicis Monasterium decernebatur, quibus placebat præsidia utriusque partis deduci oppidaque interim juramento, quo uni aut alteri parti obstricta forent, exsolvi, & plenæ neutralitatis legibus obligari; quæ interim proprio milite, aut per oppidanos custodienda sint. Frustra frementibus Cæsareis, ignominiosum id sibi, velut in publica Cæsaris atque Imperii fide minus securitatis foret. Tum ut magistratus oppidorum scripto toti conventui super fidelitate sua, ac tuendis legatis, eorumque comitatu ac rebus caveat; & si quid communi tractatuum bono cedens ab eo postuletur, morigerum se præbeat, ita tamen si omnium partium consensu id injungatur. Osnabrugæ Salvius peculiariter cavebat, ne quid circa sacra, & alia ibi novaretur. Tum securitati itinerum inter ista oppida prospiciebatur. Postulabat quoque Salvius, ut ob majorem securitatem, & commodiorem subvectionem præsidia vicinis oppidis Vechta, Cloppenburgo, Furstenavia, & Rhena deducerentur.

Nec

1641. Nec improbabat Luzovius, ſed nihil in mandatis ſuper eo ſe habere excuſabat. Unde Avauxio ſuadente ea res ad tractatus primarios rejecta, & ſimpliciter de libera annonæ ſubvectione expreſſum. Tandem cavebatur, ut ſi tractatus irriti abrumperentur, utrumque oppidum cum Petriburgo prope Oſnabrugam in præſentem ſtatum reponeretur. Inde ſuper numero diplomatum tuti itineris conſtituebatur. Sueci à Cæſare diplomata poſtulabant pro Plenipotentiariis Suecicis, pro Reſidente Gallico Obſnabrugæ negotiis interſuturo; pro Domo Palatina; pro Domo Luneburgica, pro Landgravia Caſſellana; denique pro omnibus Ordinibus Imperii Sueciæ ſociis & adhærentibus. Gallus tam à Cæſare, quam Hiſpano exigebat ſalvos conductus pro Plenipotentiariis Gallicis, pro Reſidente Suecico Monaſterii, pro Duce Sabaudiæ pro Belgis Fœderatis, pro deputatis Electoris Treverenſis, pro Carolo Ludovico Palatino, ejuſque fratribus; pro Ducibus Luneburgicis, pro Landgravia; denique pro omnibus & ſingulis Ordinibus Galliæ ſociis & adhærentibus, eorumve deputatis. Regii viciſſim exhibituri erant diplomata pro ipſorum ſociis in univerſum, ac ſeparatim pro Colonienſi Electore & Bavaro. Circa diploma Sabaudicum Avauxius expreſſe teſtabatur, ut Tutricis & Regentis titulus utique adderetur. Tum ne quid moræ circa diplomata Hiſpanica orietur, quod Cardinalis Infans Belgii Gubernator interim fato conceſſiſſet, patiebatur Avauxius, ut quæ ab eodem vivo ſcripta forent, valida eſſent, ſi ab Hiſpaniæ Rege adprobarentur.

Diplomata ſalvi conductus numerantur.

9. Nov.

Tempus tractatui ſtatuitur.

§. 89. Circa tempus ordiendis tractibus placebat, ut diplomata intra duos menſes ab hac conventione permutarentur. Ea permutatio ne diverſis locis ſuſcepta confuſionis quid, novæque moræ pareret, Hamburgi per miniſtros Danicos expedienda erat. Ab eo tempore intra menſem tractatui exordium fieret. Ita cum prævia conventio decimo quinto Decembris concluſa foret, initium tractatus in eundem diem menſis Martii incidebat. Quod anguſtum licet ſpatium Salvius admittebat, ſi forte Goſlarienſem, qui tunc fervebat, tractatum hoc modo elidere poſſet, ſi adpareret ad communes tractatus ita properari longe firmius Luneburgicorum rebus cauturos. His omnibus addebat Avauxius, ut uterque tractatus Gallicus & Suecicus unus tantum ſit & pro uno habeatur, eoque neuter ante alterum, niſi legibus utrinque conventis ſatisfactum fuerit, impletus cenſeatur. Quæ verba Suecico inſtrumento Salvius inſerere initio abnuebat, quod hoc modo Sueciæ expectandum foret quoad ſuper diplomate Sabaudico, & Batavico, Regiſque Hiſpaniæ conſenſu obtentum eſſet; quæ omnia ad bellum Germanicum, eique ſuperſtructum fœdus Gallicum non pertinebant. Quia tamen Avauxius declarabat, his verbis Reginam ultra fœdus non obligandam, tandem illa admittebat cum expreſſa reſervatione, ut eadem ultra fœderis ſenſum non porrigerentur: idque partim in Avauxii gratiam, partim ut hoſtibus omnem ſpem Coronas ſeparandi adimeret. Et quia de præliminaribus tantum agebatur, Sueciæ non magnum præjudicium inde naſci poterat.

De unitate tractatuum.

Difficultates circa titulum Cæſaris.

§. 90. Cum hoc modo circa rem ipſam conveniſſet, novæ ſuper titulo difficultates oriebantur; quod Avauxius in inſtrumento Cæſaris titulum Ferdinando dare abnueret, negans id ſibi licere, niſi *in ordine ad tractatus pacis*, adeoque non niſi in diplomatis ſalvorum conductuum, quando illa permutarentur. Nam forte metuebat, ut Cæſare non præſtante, quæ Daniæ ſpoponderat, ipſe retractare poſſet, quod Cæſari ſemel dediſſet. Unde iſtum Regis Hungariæ vocabulo duntaxat adpellatum, Hiſpano poſtponebat. Id quod neque Daniæ Rex, neque Luzovius admittere volebat, aut poterat. Et Salvio id ipſum diſplicebat; cum hoc inſtrumentum utique primus gradus, & velut introitus foret *in ordine ad tractatus pacis*. Et quia in enumeratione diplomatum Cæſaris nomen ponebatur; cur non in exordio & fine inſtrumenti idem exprimeretur? Pertinaciter tamen contranitente Avauxio placebat, eundem inſtrumentum non ſubſcribere, ſed Luzovio peculiare ſcriptum tradere, quo declararetur, Galliæ Regi hoc inſtrumentum probari cumque illi per omnia ſatisfacturum. 1641.

Tamdem & ſuper eminentia ſui Regis præ Regina & Regno Sueciæ movebat Avauxius, iſti conſenſu omnium populorum, inprimis Chriſtianorum præcedentiam præ aliis Regibus deberi. Eoque poſtulabat, ut in Suecico inſtrumento Monaſterium Oſnabrugæ, & Galliæ Regis nomen Reginæ proponeretur, ſaltem alternis vicibus. Nam in fœderibus, ſe tuliſſe, & adhuc ferre, ut in Gallico inſtrumento Regis ſui nomen, in Suecico Reginæ præponatur. Sed quia hoc inſtrumentum circa præliminaria tractatus in manus tertii, Cæſaris ac Dani, perventurum ſit, iſtud ſibi permittere haut licere. Id quod Avauxii nomine San-Romanus Salvio modeſtis tamen verbis ac geſtibus exponebat. Aſt Salvius non parum offenſus abſque circuitione teſtari: haut minus ſibi ſuæ Reginæ, quam illi ſui Regis dignitatem obſervandam. Per omnia ſacra obſecrare, ne hanc chordam tangat, ingratum valde ſonum daturam. Se talia in Sueciam ne referre quidem audere: quod exploratum ſibi ſit, amicitiam, fœdus, ſubſidia, auxilia potius inſuper habenda, quam talia ferenda. Sed cum Avauxius ipſe fateretur, hanc materiam valde delicatam eſſe, petebat temperamentum aliquod inveniri. Unde proponebat Salvius, ut vel nullum ſolenne inſtrumentum conficeretur, ſed uterque per epiſtolam duntaxat Regi Daniæ ſignificet, ſe in locum tempuſque dictum conſcoture, expreſſis quæ poſtulat diplomatibus: vel ut uterque inſtrumentum ſuum cum Luzovio formaret, nec unus de alterius nomine, tractatuve aut poſtulatis mentionem faceret. Id quod Avauxius adſpernabatur, quod cuperet, Sueciam ad obtinenda Galliæ poſtulata apud Cæſarem & Hiſpanum pariter incumbere. Igitur placebat, ut ipſe in ſuo inſtrumento Monaſterii & Galliæ Regis, Salvius in ſuo Oſnabrugæ & Reginæ vocabulum præponeret, idemque Luzovius faceret. Mittebat inde Avauxius San-Romanum in Galliam, id hac potiſſimum ratione excuſaturum, quod Cæſareus Legatus itidem pari paſſu cum Salvio tractare neceſſum habuerit, eoque non fuiſſe, quare ullam prærogativam heic ſibi arrogaret. Ita præliminari tractatui tot per annos agitato demum colophon impoſitus eſt, quem verbis conceptis heic inſerere viſum. 15. Dec.

& præcedentiam à Gallo prætenſam.

Sacræ Cæſareæ Majeſtatis & Imperii Aulico-Conſiliarius ad Circulum inferioris Saxoniæ, & ad Pacis Præliminaria cum Poteſtate deputatus Legatus, Conradus à Lutzovio, univerſis ac ſingulis, quorum intereſt, conſtare volumus, poſtquam multis retro annis agitari cœperunt rationes inſtituendæ de Pace univerſali Tractationis, atque aliæ ex aliis difficultates in Præliminaribus emerſerunt, tandem, Deo aſpirante, & Sereniſſimi Regis Daniæ, tanquam Mediatoris, interpoſita autoritate, factum eſſe, ut inter Nos, ſimul ac Sereniſſimæ Reginæ Regnique Sueciæ Aulæ-Cancellarium & Legatum, Illuſtriſſimum & Excellentiſſimum Dominum Joannem Adler Salvium dicta Præliminaria concluſa ſint, ſequentem in modum:

Lo-

1641. Loca universalis Tractatus sint Osnabruga & Monasterium in Westphalia, ex quorum utroque statim post commutatos (ut infra dicetur) salvos Conductus, educantur militaria partium præsidia, & durantibus congressibus, dictæ civitates, sacramento utriusque partis solutæ, ad Neutralitatem obligentur. Magistratui interim proprio cum milite & civibus sua cujusque urbis custodia relinquatur: Ipse vicissim dato reversali obstringatur ad fidelitatem ac securitatem toti conventui præstandam ac Tractantium res ac personas comitantiumque sanctè habendum & custodiendum. Et si quid ab eo, pro communi Tractatus bono, requisitum fuerit, præstet se quidem obsequentem, neutris tamen partis jussa exequatur, nisi ab utroque Legatorum corpore collegiatim insinuata.

Jura & Privilegia Civitatis Osnabrugensis interim salva maneant, & Templa, Scholæ, Curiæ penes Senatum. In cognominem vero Diœcesin neutra belligerantium pars plus juris factive sibi sumat, quam tempore hujus Contractus habeat.

Uterque Congressus pro uno habeatur, atque ideo non solum itinera inter utramque urbem omnibus, quorum interest, ultro citroque libere securequè commeari posse, tuta sunto: sed & quicunque locus interjectus particulari Tractantium conventui, pro mutua communicatione, videbitur commodus, eadem, qua dictæ urbes, securitate fruatur.

Libera quoque sit in omnia dicta loca literarum, Commeatus, & rerum omnium, tanto Conventui necessariarum importatio, exportatioque, nec ab ulla parte, ullove modo aut prætextu usquam turbetur, sed potius omni meliori modo promoveatur.

Si vero, quod Deus avertat, Tractatus re infecta dissolvi contigerit, recipiant Osnabruga, Petersburgum & Monasterium statum & præsidia, quæ nunc habent, omni ex parte, at sanctè religioseque servetur Neutralitas ad sex hebdomadas post abruptos Tractatus.

Salvi Conductus pro utroque Congressu commutentur utrinque omnes intra duos menses à die hujus conventionis. Et ne diversis distitisque proculi locis facienda commutatio implicet negotium, morasque novas afferat, fiat illa Hamburgi per Regios Daniæ Ministros.

Et quidem ad Congressum Osnabrugensem ex parte Augustissimi Imperatoris tradantur sequentes salvi Conductus:

1. pro Reginæ Regnique Sueciæ Plenipotentiariis.
2. pro Residente Gallico.
3. pro domo Palatina.
4. pro domo Brunsuicensi & Luneburgensi.
5. pro domo Hassiaca Cassellana.
6. pro universis Imperii statibus, Sueciæ Fœderatis & adhærentibus in genere.

Ex parte vero Serenissimæ Reginæ Sueciæ tradantur sequentes salvi conductus:

1. pro Imperatoris Plenipotentiariis.
2. pro Deputatis Electoris Moguntini.
3. pro Electoris Brandeburgici Deputatis.

Supradicti salvi conductus omnes & singuli, tam ex parte Romani Imperatoris, quam Reginæ Sueciæ, sub ea formula, quæ novissime per Mediatorum Legatos Communicata partibus, & ab iis probata fuit, concepti extradantur.

Singulis quoque salvis Conductibus supradicta Tractatus Universalis loca perspective inserantur. Et præsentis Tractatus Autographum, data singulis Legatis copia authentica, apud Serenissimum Regem Daniæ deponatur.

Dies autem auspicando utrique Congressui, Osnabrugensi & Monasteriensi, dicta constitutaque esto vigesima quinta Mensis Martii proxime venturi, quod felix faustumque Orbi Christiano det esse Deus. 1641.

Præsens autem Tractatus cum altero, super iisdem Pacis universalis Præliminaribus hodierna quoque die conclusæ, inter Nos, Conradum à Lutzoro, pro Imperatore Romano & Rege Hispaniarum ex una, & Illustrissimum Legatum, Dominum Claudium de Mesmes, Comitem d'Avaux pro Christianissimo Rege ex altera parte, unus idemque sit Tractatus, nec, nisi adimpletis utriusque conditionibus, alteruter pro impleto habeatur.

Quæcunque supra de die locisque tractatuum dicta sunt, ea à Principalibus utrinque nostris peculiari Instrumento rata habebuntur, eaque ratihabitio, una cum enumeratis salvis Conductibus præstituto tempore ac loco reciproce commutabitur.

In quorum omnium fidem roburque præsentes manibus nostris signatas, sigillis quoque mutuis firmavimus. Hamburgi die 25. 15. Decembris Anno 1641.

L. S. Conradus à Lutzoro

Legati Gallici peculiaris Ratificatio his verbis concepta erat: Christianissimi Regis per Germaniam Extraordinarius Legatus, Claudius de Mesmes, Comes d'Avaux, Universis, quorum interest, notum testatumque volumus, Nos de Tractatu super Pacis universalis Præliminaribus, qui inter Nos & Illustrissimos ac Excellentissimos Legatos, Dominum Conradum à Lutzoro, & Dominum Joannem Salvium, hodierna die respective conclusus, & ab illis subscriptus, atque in manus Serenissimi Daniæ Regis, uti Mediatoris, data Nobis authentica copia, depositus est, convenisse in omnibus ac singulis, ad rei substantiam pertinentibus, videlicet loca & diem congressuum, mutuamque salvorum Conductuum, qui in illo recensentur, & sub formulis, quæ ibidem declarantur, traditionem, prout per præsentes convenimus, parem vim habiturus, ac si dicto Tractatui Nos quoque subscripsissemus, ejusque conditiones omnes hic insertæ & repetitæ fuissent. In quorum fidem hasce, manu & sigillo nostro munitas, apud præmemoratum Daniæ Serenissimum Regem vicissim deposuimus, earundem ratihabitionem à sua Christianissima Majestate, una cum dictis salvis Conductibus, statuto tempore ac loco ptomittentes. Actum Hamburgi die 25. 15. Decembris Anno supra Millesimum sexcentesimo quadragesimo primo.

L. S. Claudius de Mesmes.

§. 91. Tandem & quæ Ratisponæ acta fuerint, quantum instituto nostro sufficit, strictim exsequemur. Ibi circa initium anni decernebatur, ut fœderatis Regibus Lubeca, Hamburgum, Colonia & Noriberga in locum tractatus proponerentur, optione ipsis relicta. Etsi nonnulli cupiebant Noribergæ potissimum negotium suscipi, quod propinquitate Ordinum id expeditius videretur suscipiendum. Quo fine & diploma tuti itineris Hamburgum transmittebatur, si Salvius isto uti vellet. Scribuntur hinc ab universis Ordinibus literæ ad Reginam Sueciæ, quibus ipsi persuadere cumprimis satagunt, à Cæsare se pacem serio quæri. Id Cæsarem ab aliquot annis egisse; hunc Conventum indictum investigandis paci maturandæ mediis; jam diplomata eo, quo postulatum sit, modo formata. Sperare se, Reginæ quoque cupidinem pacis, quam semper præ se tulerit, persistere

Acta conventus Ratisponensis.

Circa pacem communem.

17. Jan.

1641. ſiſtere: eoque petere, ſua quoqne diplomata ma-
turet, Legatoſque plenis cum mandatis Lube-
cam, Hamburgum, aut Noribergam mittat.
Pari argumento literæ ſcribebantur ad Rectores,
tum ad ipſos Sueciæ Ordines, quos tunc conven-
tum agitare crediderant. Hæ literæ per miniſtrum
19. Febr. Danicum redditæ magni momenti in Suecia vide-
bantur, quod juſtitiam armorum Suecicorum
27. Mart. non obſcure agnoſcere viderentur. Regina re-
ſponſo ſuo non abnegabat, nihil ſe hactenus æqui
ab adverſa parte expectaſſe; dum conſideraris, qui-
bus offenſis Guſtavus quondam Rex in arma per-
tractus; quibus artibus inde adverſa pars graſſata,
quo aſtu pax Pragenſis compoſita ſit morbos Ger-
maniæ exacerbatura, qui agendi modus circa pa-
cis tractatus obſervatus. Teſtatur tamen, utique
cordi eſſe ſibi pacem univerſos complexam æquis
conditionibus reduci. Poſtulat inde, ut errata
diplomatum emendentur, Bataviſque ſalvi condu-
ctus concedantur. Sua quidem diplomata dudum
Hamburgum miſſa, ubi Salvius Legatus plena
agendi facultate inſtructus degat. Tum ut & Or-
dines in Oſnabrugam & Monaſterium conſentiant
petit, de quibus ſibi cum Gallo convenerit. Ex his
literis cum pateret, Sueciam utique junctim cum
Gallia de pace acturam Ordines quoque conjunctos
cum Regnu focus tractatus decernnnt. Ac licet
propoſita Weſtphaliæ oppida minus idonea pleriſ-
que viderentur; placebat tamen in iſta conſentire,
ſi ea Regibus ſententia ſederet. Quo fine Luzo-
19. Jun. vio ſcribitur, ut ſi Galli Coloniam aut Worma-
tiam, Sueci Hamburgum aut Francofurtum ab-
nuant, Monaſterium & Oſnabrugam approbet,
ut tamen hac præſidium Suecicum prius deduca-
4. Jul. tur. Repetebant Ordines Imperii ad Reginam
literis de Cæſaris ſuoque in paeem ſtudio, & ut
ipſa idem conſervet hortantur. Quibus pari teſta-
25. Sept. tione à Regina reſponſum. Nec præter iſthæc
quidquam ibi gerebatur, quod ad communes pa-
cis tractatus ſpectaret; etſi pleriſque Ordines tan-
to magis ad eos reſpicere inciperent, quo minus in
iſthoc Conventu operæ pretium tranquillandæ
Germaniæ fieri cernerent.

Circa amneſtiam. §. 92. Viſum quippe univerſis fuerat, tollendis
belli cauſis cumprimis neceſſarium eſſe amneſtiam
ſanciri. Sed ſuper ejus modo in ſuperioribus Col-
legiis, diſcrepantes erant ſententiæ. Aliqui non
ullum præſentius reducendæ concordiæ internæ
remedium cenſebant, quam eandem abſque ul-
la exceptione fieri. Sed plures evincebant, ſe-
quenda eſſe pacis Pragenſis veſtigia, & adjunctum
huic inſtrumentum velut pacis publicæ obſtacu-
lum duntaxat tollendum; cum præſuppoſitis ta-
men & reſervatis pace Pragenſi expreſſis, aut
in legibus Imperii, ac communi jure fundatis. In-
jiciebant quoque novum ſcrupulum Auſtriaci,
qui, quod Bernhardus Dux in reatu obiiſſet, ſi
Alſatia recuperari non poſſit, actionem ſibi in hæ-
25. Jan. reditatem ipſius reſervabant: proteſtantibus Vi-
narienſibus, factorum ipſius ſe non fuiſſe partici-
pes, ejuſque portionem in ſe devolutam non jure
hæreditario, ſed ex pacto & providentia majorum.
Quin Cæſarem collata ante triennium inveſtitura
caviſſe, Bernhardi Ducis excluſionem ipſis fraudi
non fore. Initium porro amneſtiæ quidam ad pri-
mordia belli Bohemici retrahi cupiebant. Sed ma-
jor pars Pragenſi paci inhærens, ita concludebat,
ut annus viceſimus ſeptimus, & triceſimus ejus
initium eſſet; ſtatim tamen poſt perfectam amne-
ſtiam cauſæ diſſidiorum ſub titulo gravaminum
ſive ex pace Pragenſi, ſive aliunde ortæ ad initium
uſque belli tollerentur. Aſt circa exſequendam
amneſtiam Cæſar cum majore Ordinum parte cen-
ſebat; cum ejus ſcopus ſit pax, & tranquillitas præ-
cipue interna, eam hac conditione conceſſam in- 1641.
telligi, ſi quidem per eam ſcopus iſte revera obti-
neatur: eoque effectum ipſius ſuſpendendum,
quoad interna Imperii tranquillitas revera ſecuta,
omneſque Ordines adverſa parte disjuncti unani-
mes Cæſari uniti fuerint. Aliis tamen abſurdum
videbatur, effectum amneſtiæ ad internam uſque
tranquillitatem differri, cum ea ipſa medium cu-
randis malis inteſtinis eſſe debeat. Collegium quo-
que Urbium conſtanter contendebat, iſtam quam
lattiſſime extendendam, citra quam duraturæ con-
cordiæ ſpem eſſe negabant. Enimvero ſanio-
ra ſentientes numero vincebantur, & uſque adeo
Cæſarei à plena amneſtia abhorrebant, ut Traut-
manſdorfius jactare non dubitaret, malle ſe Cæſa-
ri ſuadere, ut tamdiu Madriti exulem agat, atque
Fridericus Palatinus in Hollandia egerit, quam
amneſtiam ab Evangelicis poſtulatam indulgere.
Quin &, cum ita ſollicite diſcrimen pacis internæ
& externæ inculcaretur, & amneſtiæ iſta lex addi-
ta eſſet, ut non valeret, niſi quicquid eſt Ordinum
ab exteris ſe disjunxiſſet facile patebat id a Cæſare
agi, ut unitis Germaniæ viribus exteros ad pacis
leges pro lubitu ſuo adigeret. Sicuti & tunc quam
maxime de novo Imperii, quem vocabant, exer-
citu ad Albim & Oderam formando agitabatur ſub
Arnheimio & Franciſco Alberto Lauenburgico;
& ferebatur iſte ſpem intercipiendi Hamburgi, ac
Stralſundæ per internas proditiones cepiſſe. Sed
& genium iſtius Conventus ſpectans Marchio
Durlacenſis, quantumvis amice invitatus, Ratiſ- 10. Febr.
ponam venire abnuerat ad communes pacis tracta-
tus provocans. Sed Treverenſis Elector, cum
quæ ferebantur ejus liberationi leges acceptare
nollet, cuſtodia haut emittebatur. Cæterum
cum per ipſos Ordines amneſtia tam multis condi-
tionibus & exceptionibus circumſcripta foret, Cæ-
ſarei in ſinu gaudebant, quod ipſi ſcopum ſuum
obtinuiſſent, & tamen invidiam hinc orituram in
Ordines derivare potuiſſent. De qua cum Feilt-
ſchius, Culmbacenſis Cancellarius apud Traut-
mansdorfium inſtaret, ut à Cæſare ejuſmodi amne-
ſtiæ declaratio fieret, quæ nemini juſtam queren-
di cauſam præberet, iſte reſponderat: ſi Ordines
eam bonam fecerunt eadem bona manebit. Et ſa-
ne cum iſta poſt promulgaretur, tam variis modis
circumſcripta & reſtricta ſatis patebat, nihil ultra
Pragenſem pacem promotum eſſe. Nec eo minus
generalis amneſtiæ vocabulo illa venditabatur, ac
velut ex conſenſu omnium Ordinum ſancita; cum
tamen non pauci è Collegio Principum diſſenſiſ-
ſent, & Collegium Civitatum conſtanter contra-
dixiſſet. Sane & cordatiſſimi è Cæſareis Conſi-
liariis eandem improbabant, quod effectus ejus in
longum promineret; cum mala Germaniæ præ-
ſentibus remediis opus habeant. Seminarium id
eſſe novi belli. Et quis eouſque vitam produxe-
rit, ut cum omnibus, qui bello hoc impliciti ſunt,
tranſigatur? aut quis Cæſari ſe ſubmiſerit, ſi no-
rit, ni & reliqui omnes idem fecerint, reſtitutio-
ne ſe re ipſa non gaviſurum.

§. 93. De gravaminibus conſignandis, è quibus Circa gravamina.
Ordinum inter ſe diffidentia pullulaverat, Cæſar
ipſe anſam præbuerat, & Catholici diſerte ſpem
iſtorum abolendorum fecerant: unde Evangelicis
ſua colligere & digerere cura fuerat. Sed cum in
rem præſentem veniendum eſſet; ac Evangelici
ſuper iſtis emendandis ad tractatus cum Catholicis
deſcendere cuperet, hi abnuebant. Ita iſthoc ne-
gotium dilatum, poſt plane intermiſſum fuit, non
parum annitente Legato Pontificis, qui circa id
tempus apud Cæſarem proteſtationem ſuper nego-
tio pacis & gravaminum interpoſuerat.

§. 94. De bello continuando major cura, cui Circa bellum.
ſuſten-

1641. sustentando Electores & Principes centum viginti menses Romanos, Civitates dimidiam duntaxat partem annuebant. Tum Helvetii solicitantur, ne Gallis transitum per suas terras, militem, annonam, arma aliaque bello necessaria præbeant; ac si Gallus Imperium novo exercitu petat, populares suos ipsi militantes avocent. Operam insuper dent, ut loca per Gallos occupata restituantur, ac inprimis Burgundiæ neutralitas indulgeatur; simul Hohentwila ad obsequium redigatur. Inde accidendis hostium viribus nova edicta avocatoria decernuntur promissis & minis mixta. Agitatum quoque ne hosti apparatus bellicus, & annona vendatur neu idem trajicienda per collybos pecunia juvetur; Urbicis contradicentibus, quod maritimarum cumprimis urbium salus exterorum commerciis staret.

[Luneburgici & Hassiaci legati mascule loquuntur.] §. 95. Porro ad huncce Conventum salvo conductu accepto accedentes Luneburgici, & Hassiaci Legati mascule disserebant: amnestiam universis citra exceptionem indulgendam, & causas amovendas, quæ bello huic originem aut fomenta dederint: externis bellis finem per amicos tractatus potius, quam arma imponendam. Adjungebant quereiam, quod ad conventum huncce rite vocati non sint, petentes, ut sessionem suam capere, & suffragia ferre integrum sibi sit. De quo Cæsar Ordinesque spem ipsis faciebant magnopere instantes, ut à Suecis se disjungant. Ad quæ isti animose reponere, injunctum sibi super communi pace, & socias adeo Coronas complexa agere: peculiari tractatu nec Principibus suis, nec Imperio consuli. Per illimitatam amnestiam, & sublatis gravaminibus internæ diffidentiæ semina exscindenda, & exteris eum belli continuandi obtentum præscindendum; tum an quid præterea causæ habeant querendum. De quo antequam constet, Principes suos haut quidquam cœco impetu in istos ruituros. Arma se sumsisse, ut pacem promoveant, ac vastitatem terris suis arceant: non ut cuipiam vim inferant. Ferendum quoque non esse, hactenus Cæsarem solis cum Electoribus belli ac pacis arbitrium sibi sumsisse, exclusis reliquis Ordinibus. Nam cum in Electorali Collegio Catholici suffragiorum numero vincant, semper in manu Cæsaris & Catholicorum fore Germaniam bello involvere. Ergo & his sua bella solis gerenda. Contra Cæsar nihil omittebat, ut istos in partes suas pertraheret, spe facta nullum militem ipsorum terras ingressurum, privatis quoque eorum desideriis satisfaciendum, ac neutralitatem usque ad pacem iisdem indulgendam; Halberstadiensi insuper præsulatu oblato, si à Suecis plane se dissociarent. Si hæc abnuerent, nunquam in gratiam deinceps eos receptum iri. Ac spes erat speciosas istas pollicitationes effectu non carituras, operam inprimis sedulam navante Francisco Alberto Lauenburgico, cui secreta cum Augusto Duce Brunsvicensi commercia intercedebant; qui & cum Ratisponam venisset, novas conditiones

22. Aug. conciliandæ Domui Luneburgicæ afferebat. Nec eo secius iidem, novis domo mandatis acceptis, in Ordinum consessu publice Principum suorum nomine testantur; si amnestia sine exceptione concedatur, præcipuis gravaminibus medela adferatur, cuique suum restituatur, & tractatus pacis cum exteris Regibus quamprimum suscipiatur, omne se obsequium Cæsari exhibituros, Orbique demonstraturos, à se præter tranquillitatem Imperii nihil spectari. Enimvero quia hæc graviter impugnabant amnestiam jam jam partui vicinam,

[Iidem Ratisbona expelluntur.] ista oratio aspere accepta. Unde statim salvi conductus beneficio privati, quantum possint Ratisbona excesse jubebantur frustra orantes, ut ad finem conventus, aut saltem quoad à Principibus suis mandatum acceperint, manere liceat. Abeuntibus tubicen Cæsareus additus, qui istos in tutum deduceret. 1641.

[Circa Palatinam causam acta.] §. 96. Accesserant quoque Ratisponam à Palatino Electore missi legati Pæplitzius tribunus, & Conradus Spina, quorum negotiationi præcipuum robur erat additurus Legatus Anglicus Thomas Rowius. Qui apud Batavos & alibi transiens jactaverat, hanc extremam fore Regis sui in hac causa legationem. Se non nisi jussum interrogare, num Palatinatum ultro restituere, an rem ad extrema deducere velint? Nec enim difficile fore vi armisque restitutionem quærere. Nam Parlamenta trium Regnorum Britannicorum decrevisse, viginti quatuor millia militum suis sumtibus emittere Palatinatui recuperando. Et revera magnum in causam Palatinam studium declarabant Parlamenta Anglicum & Scoticum. Ac in Sueciam cum literis destinabatur tribunus Ludovicus Leslæus, à Regina sciscitaturus, quousque negotium pacis in Germania processisset; simul petiturus, ne res præcipitetur. Regi ac Parlamentis decretum rem serio aggredi. Et sane magna erat populi inclinatio, ac si pecunia suppeteret, ingens brevi militum multitudo cogi poterat. Quæ tamen omnia mox ob recrudescentes istis in Regnis turbas incassum cadebant. Aderat quoque eandem ob causam à Daniæ Rege missus Cornificius Ulfeldius. Nam Rex iste Anglo & Palatino suaserat, ut sepositis armis amica via rem aggrederentur, mediatione sua oblata, Suecis jam antea eum qui sequebatur eventum ominantibus. Cui illudendo spes à Cæsare fiebat, Inferiorem Palatinatum statim restituendum, Superiorem data pecuniæ summa: Electoralem dignitatem post Bavari mortem in Carolum Ludovicum devolvendam. Etsi revera Cæsar expectaret, quomodo res se Britannicæ daturæ essent, aut quis armis ipsius in Germania successus maneret. Nam amoto metu facile erat tractatus eludere; & summam pecuniæ in immensum intendere. Cæterum prima morarum causa isto in negotio à Danico Legato oriebatur, quod literæ ipsius fiduciariæ titulum duntaxat *Cæsareæ dignitatis*, & *Dilectionis*, non *Majestatis* exprimerent. Id enim fastigio suo repugnare censebat Cæsar; Ulfeldio nequidquam excipiente, non à Duce Holsatiæ, sed à Daniæ Rege se missum, qui æque ac Cæsar neminem superiorem agnoscat. Nec permittente licet Cæsare tantisper ad negotii disceptationem accedere volebat. Ita dum novæ literæ adferrentur, mensis amplius frustra elabebatur. Anglicus tamen legatus, qui jam medio mense Julio causam adventus sui publice apud Cæsarem exposuerat, cum amnestiam properari cerneret, omnem lapidem movebat, ne ista festinatione Palatino præjudicii quid crearetur. Unde scripto Cæsari atque Ordinibus 20. Aug.
tradito petebat; ut publicatio edicti de amnestia ad finem usque tractatus differretur. Ad quod Cæ- 11. Aug.
sar reponebat; haut sibi in animo esse, Palatina causa ex amnestiæ edicto seclusa tractatui super ea peculiari moram injicere; quin si illa ante Conventus finem absolvatur, Recessui inserendam. Sin minus, futuro comprehendendam. Et utcunque tractatus cadat, istam exceptionem Palatinæ causæ præjudicio non futuram. Nec eo se- 16. Sept.
cius publicata post amnestia solennem adversus eandem interponebat protestationem Legatus; quam actis inseri à Moguntino Directorio petebat. Danicus legatus inter hæc acceptis à suo Rege, quales Cæsar postulaverat literis, publice verba faciens testabatur, Regem suum in hac causa æqui mediatoris partes obiturum. Actionis inde initium

1641. 20. Sept.

fiebat, ubi libello exhibito Palatini plenam suæ familiæ restitutionem postulabant, qualis anno decimo octavo fuerat, una cum pensatione damnorum, Principi, ejusque subditis ac terris hoc bello datorum. Bavarici contra non minus extremis inhærentes postulatis hisce plane contradicebant, jactantes, justo ab se titulo dignationem Electoralem cum superiore Palatinatu, & partibus Inferioris cis Rhenum sitis possideri. Si tamen Palatini moderata petant, se æqua vicissim oblaturos. Sed quia interim conventus ad finem tendebat, ac Cæsar Viennam festinabat; proponebatur, ut illi quorum intererat eodem se conferrent.

Causa Palatina Viennam rejicitur.

Id quod Bavarus initio abnuebat, Ratisponæ in conspectu omnium Ordinum se tractaturum crepans. Mox tamen ab Auersbergio Comite, quem Cæsar eo nomine Monachium miserat, persuasus flectebat; Regum quoque Legati consentiebant, modo certi sint, id frustra non fore. Electorum legati facile in Cæsaris sententiam pedibus ibant. Ita continuando Viennæ tractatui prima Novembris dies constituitur. Cæsar testandæ in Domum Palatinam clementiæ Rupertum Principem captivitate exsolvebat, ea duntaxat lege, ne arma adversus Cæsarem; Domumque Austriacam deinceps gereret.

Judicium de conventu Ratisponensi.

§. 97. Circa conventum istum annotabant rerum gnari, veterem suffragiorum morem ac libertatem hautquidquam observatum. Quidam astu circumventi, alii vi compulsi quæ nolebant censebant. Quibusdam decretis ex aula Cæsarea missis injungebatur, quid pro sententia dicere deberent. Aliquando numerus valebat, ubi per leges nullus istius respectus erat. In Electorali Collegio Catholici Cæsari addicti, nec minus Saxo. Brandeburgici reliquis dissoni numero vincebantur, quos & ob tractatus cum Suecis Cæsar torvo vultu adspiciebat. In Principum Collegio Austriaci præsidebant, qui & aliquot Principatuum quos possidebant nomine suffragia ferebant. Qui ex Electoralibus familiis erant, haut ægre Electorum ad voluntatem se componebant. Tum triginta amplius Evangelicorum suffragia aberant. Catholici blandimentis alliciebantur, & pudore, ne Evangelicis gloriam obsequii adversus Cæsarem concederent. Tergiversantes à Legato Pontificis, Hispanique, aut Cæsaris ministris increpabantur; anathema Pontificis, offensa Cæsaris, subtractio pensionis Hispanicæ ostentabatur. Quæ Urbici circa amnestiam & tributa contradixerant, in Recessu transibantur, velut inter ipsa Collegia numerus valeret. Legati Luneburgici & Hassici absque præscitu & consensu Ordinum Ratispona ejiciebantur. Quanquam autem Cæsar hoc modo quæ vellet obtinebat; præsertim quia ad extremum plerique moræ & sumtuum tædio domum anhelabant: nihil tamen circa adjungendos sibi Ordines profecisse intelligebatur. Plerique acerbas querelas movebant, servitium lege sancitum, & libertati publicæ exsequias hoc conventu ductas.

Palatina causa Viennæ denuo suscipitur. 9. Nov.

§. 98. Viennam dehinc tardius accedentibus Legatis Electoralibus Anglicus moræ impatiens, quod sibi certum agendi tempus à Rege suo præscriptum foret, libellum mediatoribus præsentibus exhibet, quo ab Hispano Legato declarari postulabat: num is mandatum habeat circa hoc negotium transigendi, & quod conventum fuerit exsequendi? Nec minus, an Bavaro animus sit, Electoralem dignitatem, & omnia, quæ Palatinorum anno decimo octavo fuerant, restituere? Quo casu ejusmodi se media propositurum, ex quibus adparituram sit, Regi suo scopum esse hac legatione pacem Germaniæ, & Orbis Christiani promovere. Sed ubi sua postulata abnuantur aut differantur, alia consilia à Rege suo capessenda. 1641.

Hispanici Legati declaratio.

Ad quæ Hispanicus legatus Marchio castelli Roderici reponebat. A Rege suo Cardinali Infanti, & ab hoc sibi mandata fuisse data, sed ea hujus morte expirasse. Unde novum sibi ex Hispania mandatum expectandum. Ostendebat tamen omnia, quæ circa Inferiorem Palatinatum concludenda sint, rata habitum iri his legibus, si per isthæc pax obtineatur, & Regi suo congrua satisfactio detur. Cæsar tamen hac declaratione mediatoribus tradita, negotium suscipi, non obstante Cardinalis morte, decernebat, absque conditione quod conclusum sit exsecuturum se recipiens. Ast Palatinis dictæ ab Hispano leges non parum scrupuli injiciebant, quod non caperent, quamnam pacem iste intelligeret, aut quam satisfactionem Hispanus postulare posset eo nomine, quod is per annos viginti & unum rei alienæ fructus percepisset.

7. Dec.

Inprimis autem Palatini Ludovici Philippi deputatus scripto oblato ostendebat; suum Principem innocentem pupillum per vim, & alieni belli calamitate patrimonio exutum, quod omni naturali ac civili jure restitui debeat. Unde sperare, à se Hispaniæ Regem nihil satisfactionis postulaturum; quin potius mediatores operam daturos, ut sibi de damno per injuriam dato satisfiat.

Bavaricorum declaratio. 22. Nov.

Contra Bavarici, quam Ratisponæ ediderant declarationem, denuo repetunt, omnia plane Palatinis abnuentes. Sed mediatoribus hortantibus, ut sepositis extremis moderata proponantur, idque utraque parte probante; jam quæstio oriebatur, à quonam temperamentum aliquod primo proponendum foret? Nam mediatores licet à partibus ad hoc invitati, id abnuebant. Bavarici in Palatinos id devolutum ibant. Hi contra contendebant, Bavaricis velut possessoribus id potius competere; præsertim cum nuntiatum sit, ipsis ejusmodi media suppetere, ex quibus spes amicæ transactionis sit.

7. Dec.

Cum mediatores eadem ingererent, illi, præmissa reservatione jurium sui Principis, & ut hæc indicta sint, nisi toto negotio absoluto, declarabant; Palatinatus Inferioris partem à se possessam in Cæsaris manus resignandam, qui eam post Palatino, prout ex usu reip. videatur esse, restituere possit: modo tamen & cum cæteris, qui alias Palatinatus Inferioris partes possident, itidem transactum sit. Quo modo Palatinis censebant egregie consuli, si reliqui exemplum Bavari sequantur. Mulhusæ quondam conventu Electorum decretum, si non spernenda pars ditionis Palatinis restituatur, ipsis adquiescendum esse. Unde si nunc de superiore quoque provincia movere velint, repellendos.

10. Dec.

Ast Anglicus Legatus hoc non contentus statim postulabat, ut & super Electorali dignitate, & Superiore Palatinatu mentem suam declararent. Se enim à Rege missum non ad portionem aliquam, aut alimenta vel stipem petendam, sed antiquum jus per Imperii leges firmatum innocentibus Principibus vindicandum. Si Bavarici declaratione jam facta inhæreant, operam heic ludi. Gemina Palatini Legati ingerebant, graviter questi, Mulhusino se decreto adstringi. Hinc utriusque partis declaratio Cæsari exhibebatur. In hoc statu id negotium ad finem usque anni hærebat, Anglico legato valde perturbato, & nihil fausti super successu ominante. Et in Angliam expressis idem verbis scribebat: mera ludibria heic agitari; & ocyus rem serio suscipiendam. Alias tempus frustra elapsurum, contracta illorum offensa, à quibus auxilium sit expectandum.

Transylvanica.

§. 99. Eodem anno Ragozius Andream Gaudium Hamburgum miserat; qui apud Regios Legatos acriter instabat, ut socii Reges vel legatos

in

1641. in Transylvaniam mittant, vel statim scripto caveant de iis, quæ nunc postularet: pollicitus Principem absque mora adversus Cæsarem bellum orsurum, ad quod paratus sit, modo aliqua sibi ratione a Regibus satisfiat. Postulata autem hæc erant: Datent operam Reges, quantum in se, ut à Porta Ottomannica Ragozio bellum suscipiendi licentia fiat: tum ut primo anno duæ auri tonnæ cum dimidia, sequentibus binæ numerentur. Nec ut in antecessum sibi solvatur, Principem postulare, sed bellum suis impensis orsurum, modo caveatur, in posterum conventam pecuniam repræsentatum iri. Multum affatim ipsi suppetere. Ad quæ Avauxius Regis sui nomine dimidiam conventæ pecuniæ partem offerebat; accensebat, etiam primo anno duabus auri tonnis cum Principe decidi posse; præsertim cum hic videatur aliis causis in bellum impelli. Ast Sueci, quanquam optabant Ragozium arma sumere, tamen non tanti quod ostentabatur censebant, ut ideo pecunia reliquæ militiæ subtracta eo impendenda foret. Nam publici boni causa eum nihil facturum: quæ privatum commodum exigat etiam absque fœdere facturum. Unde parum super propositis capitibus cum misso agebat Salvius, ac laxioribus duntaxat pollicitis oneratum dimittebat.

Lusitanicus Legatus in Dania rejicitur. §. 100. Novam is annus amicitiam Sueciæ peperit, dum Joannes IV. Lusitaniæ Rex post vindicatum id Regnum passim Legatos dimittit, ad plausum istius facti, aut auxilium quæsituros. Eam ob causam in Arctoa Regna mittebatur Franciscus Susa Cutinius, qui Hafniæ diu nullo ad Regem accessu hærebat, ut tandem re infecta discedere statueret. Quo audito Rex Fridericiburgum eum invitabat, convivii honore dignandum. Interroganti, an admittendus sit, tanquam Legatus Regius, an velut privatus è Lusitania nobilis? Rex reponebat; penes ipsum esse, quid de se statuere velit: literas tamen se Lusitaniæ Regis nolle acceptare, nec ejusdem se negotio immiscere. Hannibal quippe Sestedius tunc quam maxime in Hispania circa fœdus, ut credebatur, agitabat; & Cornificius Ulfeldius in aulam Cæsaris legationem adornabat; unde omni studio Austriacorum offensio declinabatur. Et judicabat Danus, Regis novi res stabiles non fore. Adiit tamen Regem Legatus tanquam privatus, nullo eximio honoris, signo accepto, nisi quod Danus in salutem Lusitaniæ Regis ipsi propinaret. Cæterum dissimulaverat ille, se in Sueciam iturum; quod eo nomine parum in Dania acceptum fore Hollandi monuissent. Unde & Regi de hoc interroganti responderat, clausa sibi mandata circa fututum iter tradita, non prius resignanda, quam rebus in Dania confectis. Igitur demum post negatam publicam audientiam de itinere suo in Sueciam fatebatur. Cui Ulfeldius reponebat; ibi ipsum inventurum inimicos inimicorum suorum. Igitur in Sueciam digressus cum Telgam pervenisset, præmittit ad Oxenstiernam Cancellarium, qui de adventu suo significaret, ac num gratus ille sit futurus percontaretur. Respondebatur ad morem Regiorum legatorum acceptum iri; & quia ipsius herus legitimus Rex agnoscebatur, *Excellentiæ* titulus ultro offerebatur. Fiduciariæ literæ hanc inscriptionem exprimebant: *Altissimæ & Potentissimæ Christinæ Reginæ Sueciæ & Gothiæ*. Monitus ignorantiam suam excusabat, quod longo tempore inter utraque Regna nihil commercii intercessisset. In posterum tamen id emendatum iri. Denuntiabatur inde Legato; si Latina lingua uti velit, eadem respondendum; sin vernaculam suam adhibere malit, Suecica responsum formandum, à Secretario interpretandum.

Idem in Suecia honorifice accipitur.

Accedenti Legato Regina tres passus obviam progressa manum porrigebat, quam ipse in genua se submittens osculabatur. Monitus inde à Regina Legatus caput tegebat. Mox latinam orationem orsus, nudato semper capite post solemnia honoris verba disserebat: De jure Ducum Brigantiæ in Lusitaniæ Regnum omnibus constare. Sed eodem ipsos Philippum II. Castellæ Regem astu ac per vim exclusisse. Hunc subacto isto Regno Ordinibus libertatem ademisse, privilegia evertisse, omnia confudisse, civium opes & sanguinem exhausisse. Eam se tyrannidem tolerare necessum habuisse, quoad tandem proximo mense Decembri Joannes Brigantiæ Dux ejus nominis Quartus Ulyssipone Rex proclamatus, ac paulo post coronatus fuerit. Eum successum velut propitium Divini Numinis signum tum aliis Principibus, tum per se significatum jam potentissimæ Septentrionis Reginæ, Magni Gustavi Filiæ, qui vivus ac moriens triumphavit. Huic se Regis sui nomine offerre fraternitatem, amicitiam, & antiquum, sed hactenus inter utriusque Regni cives intermissum commerciorum usum, abolitis oneribus, quæ per Inquisitionem, & tyrannica Castellanorum tributa sint imposita. Reliqua peculiaribus coram deputatis exposituri. Respondebatur ab Oxenstierna Cancellario oratione non minus honorifica. Secreto congressu idem Legatus super fœdere offensivo & defensivo proponebat, & ut Lusitaniæ Rex paci aut induciis in Germania ineundis includeretur: tum ut Eduardi fratris Regii liberatio procuretur, quem sibi militantem Cæsar in custodiam datum Hispano tradiderat, à quo in arcem Mediolanensem abductus fuerat. Demum ut navigatio, ac commerciorum libertas & privilegia instaurentur. Enimvero quo minus armorum societas iniretur, belli Germanici moles, & intercapedo locorum Reginam fat excusabat. Adparatus tamen bellici & armorum, quantum tres naves caperent, ipsi vendebatur. Tum circa præliminaria pacis jam fere convenisse, quæ ob novam hancce causam retractari nequeant. In ipsa tamen pacis negotiatione tum circa totam Lusitaniæ causam, tum circa Eduardum Principem facturos quantum possint: spem sibi tamen successus esse exiguam, nec ad certi quid posse obstringi. Fuerat alias Eduardus iste ante annum & amplius Hamburgi dissimulata persona, & Avauxio, Salvioque typis impressam Domus suæ genealogiam miserat. Quem iste ad fortia consilia, & vindicandum hæreditarium Regnum hortabantur, ut tamen non crederent, ita celeriter rem successuram. Inter alia ex Legato quærebat Oxenstierna; cum Bragantinis jus ad Regnum sibi competere asseverent, quare Castellani eam Domum non subvertissent? Cui Legatus; ob Nobilitatem Regni ei Domui studiis addictissimam id non ausos. De cætero Castellanorum vires domi valde debiles esse. Consulebat quoque Oxenstiernam Legatus; cum jussus sit à suo Rege ad Conventum Ratisponensem proficisci, quid sibi censeret faciendum? Cui iste; itinera per Germaniam in tuta, & Cæsarem Lusitanis inimicum: contumeliam ipsi à Daniæ Rege illatam ob Hispani amicitiam, quanto magis eam à Cæsare metuendam, quem ea res propius tangat. Rectius facturum Legatum, si in Lusitaniam regressus de statu Germaniæ Regem suum doceat, nec ita temere hujus dignationem ancipiti aleæ exponat. Si tamen utique ire velit, prius ad Cæsarem & Ordines scribendum, causasque Regni recuperati exponendas. Nam ex responso facile judicaturum, quam in partem isti eam rem accipiant. Simul literas tuti itineris Ratisponam petendas.

1641. 1. Jun.

Ejus propositio.

T t 3 §. 101.

1642. Fœdus commerciorum cum Lusitanis. 3. Nov.

§. 101. Enimvero potius isti erat circa fœdus commerciorum cum Suecis satagere, quod demum in has leges leges conclusum. Instauretur amicitia inter utramque gentem, ob usurpationem Castellanorum hactenus suspensa. Ne alter alterius hostes juvet. Liceat tamen commercia exercere cum alterutrius hoste ad loca obsidione non cincta. Commercia utrinque sint libera navibus tam privatorum, quam Regiis. Arma & frumentum in Lusitaniam advecta à vectigalibus sint immunia. Suecis è Lusitania omnis generis merces, & nummos exportare licitum sit. Naves utrinque ad angarias non compellantur, nisi volentibus navarchis pro conventa mercede. Ad vendendum nemo cogatur, sed merces liceat ab uno portu transferre in alium. Ubi vento adverso in portum alterius subducere se navis necessum habuerit, non adigatur ad merces suas vendendas, nisi ultro voluerit. Spolia Hispanis erepta liceat in alterius portubus vendere citra detractionem, soluto tantum portorio. Naufragis ad littus subveniatur, & quæ ex undis servata sunt Dominis sibi servare & avehere liceat nullo ob usum litoris onere. Liceat utriusque Regni civibus utrinque habitare commercii causa, nullo in capita aut bona onere aut censu imponendo. Bona utrinque defunctorum in altero Regno hæredibus exportare liceat, aut distrahere. Ne quis ejusdem nationis pro altero, qui solvendo non est, solvere cogatur. Lites privatas inter cives ejusdem Regni hujus minister componat, sine tamen aliqua coërcitione publica: crimina ad magistratus ordinarios spectent; Sed adversus indigenas magistratus loci jus reddat. Transfugas nautas magistratus loci teneatur restituere dominis; quibus & ipsis suos comprehendere fas sit. Si cui furto quid sublatum sit, magistratus loci operam accommodet investigando puniendoque furi, ac furtivam ad rem restituendam. Uterque Rex in alterius Regno possit habere Residentem protegendis Regis sui civibus. Is possit sibi adsciscere interpretem, & ministros quos velit, & rationem victus inire, quæ placeat, modo id sine strepitu & scandalo fiat: id quod ad cæteros utriusque Regni cives porrigatur. Residentis potus, & alia à vectigali & quovis onere sint libera: idemque securitate per jus gentium quæsita fruatur. Subditi utrinque libertate circa sacra fruantur, modo ne publico sint offendiculo. Designetur locus utrinque sepeliundis mortuis. Si quæ utrinque reperta fuerint mancipia ad alterutram nationem spectantia, libera dimittantur. Si unius bona publicari mereantur, alterius innocentis bona, quæ cum istis conjuncta fuerint, separentur, & domino serventur. Exigendis debitis adhibeatur ordinarius processus, non repressaliæ. Gaudeant utrinque subditi illis privilegiis, quæ aliis amicis ac fœderatis nationibus concessa sunt. Ratificatio intra sex menses fiat, Hamburgi inter ministros utriusque Regni permutanda. Cupiebant quoque Sueci libertatem ad Indiam Orientalem navigandi sibi pacisci. Sed cum abnueret Legatus, placebat de India nihil in contrarium fœderi inserere, ne quod præjudicium posteritati crearetur, neve Suecia juri ab ipsa natura concesso renuntiasse videretur.

Danica.

§. 102. Inter hæc omnia Daniæ Regis cœcæ machinationes Suecorum rebus non parum difficultatis conciliabant. Contraxerat is obtentu finium tuendorum copias non invalidas. Ac dum aliæ nationes Europæ bello invicem implicantur, vectigal Oresundicum pro lubitu intendebat, quod aliis otium non fore crederet ipsum coërcendi. Vectigal quoque Glucstadiense, cujus indulti tempus dudum elapsum erat, usurpare pergebat. Cum inde Suecos inter & Hollandos fœdus agitari intelligeret, ipse Legatos in Angliam, Hispaniam, Moscoviam circummittebat. Arnheimius quoque novam conjonctionem Danum inter, Polonum, Saxonem, Brandeburgicum, ac Luneburgicos molitus fuerat. Quæ omnia Suecos subigebant, ut classem militemque semper domi in promtu habere cogerentur, nec ea, quam res exigebat, supplementorum vi exercitus Germanicos firmare possent. Unde & Banerio, ac post Torstensonio in mandatis dabatur, semper oculos in Dani conatus reflecterent, ut si quo iste prorumpere vellet, statim in ipsum invadere possent; quod conservatio patriæ rebus Germaniæ potior foret. Etsi constabat, Senatum Danicum Regis sui consilus bellicis non parum obstitisse subinde ingerentem; res Daniæ bello sustinendo inhabiles. Deesse exteros amicos, qui tergum ipsis tutum præstent. Angliam intestinis malis laborare, ac per nuptias Arausionensis cum filia Regis Hollandiæ innecti. Hispaniam per Catalaunos & Lusitanos distineri. Nec eo secius Rex, cum bellum in Saxoniam Inferiorem devolvi cerneret, ac Suecicam classem paratam stare audiret, conjunctionem Suecorum cum Hollandis suspectans, offensum se Cæsari, ac Hamburgensibus iratum simulans, raptim exercitum contrahit, qui octodecim millia explere ferebatur. Obtentui sumebatur, ne forte Cæsareus exercitus finibus suis propinquans possessionem Comitatus Pinnebergici capesseret: revera ut instructus pro re nata consilium capere, idque statim exsequi posset. Quæ res diffidentiam Suecorum augebat, præsertim cum rumor ferret, fœdus inter Regem Saxonemque & Brandeburgicum cudi, ut Suecos quidem in ditiones Cæsaris hereditarias progredi paterentur, sed post à tergo iidem se objicerent, & intercluso reditu bellum uno ictu absolverent. Quicquid ejus esset, sane Rex castris non procul Hamburgo positis scriptum publicaverat, quo tantum non Cæsari bellum indixisse videbatur, aperte jactitans: satis perspicere animum Cæsari nunquam fuisse pacem inire, ac mediationem suam in mera ludibria desituram. Danici quoque ministri jam repente frigidius de tractatibus pacis disserebant, quibus paulo ante ita acriter institerant. Enimvero hisce, quæ palam spargebantur prudentiores parum fidei adhibebant, ac propius vero videbatur, armatam ipsum mediationem agitare. Certe in conventu Senatorum proponebat, suas copias neque ad vim inferendam, neque sustinendam sufficere; eoque nova tributa delectibus habendis eos poscebat. Cui Senatus reposuerat: vi illata opus non esse, cum hostis non sit. Si necessitas exigat, sat militum parari posse. Supervacuo motu suspiciones vicinorum non irritandas. Quo responso Rex iratus raptim se ex Dania in Holsatiam contulerat. Ita cum Dano bellum quidem nondum erat, nec arma tamen minus in promtu habenda, quam bello jam denuntiato. Vexationes interim Oresundicæ in annos gliscebant. Ad literas Senatus Suecici, quo remedium novationibus fieri à Senatu Danico postulaverant, responsum scripto conceptum extundi non poterat. Strœmfeldio tamen subinde monenti disserebant ministri Danici: stare sententiam Regi, ut quicquid adparatus bellici per fretum sit trajiciendum, scripto consignatum ipsi exhibeatur, addito loco, quo tenderet; utique Rex præsenti pecunia numerata retinere possit, quicquid placeat; frustra excipiente Strœmfeldio; id pactis Regnorum adversari, ac istas moras mercatoribus damno cedere. Idem responsum repetebat post Cancellarius Christianus Thomæ F. addito: Suecos de vexationibus publicanorum, hos de fraudibus certificationum queri. Igitur de remedio cogitandum esse, quo utriusque partis querelæ tollantur,

1641.

mense Octobr.

1641. lantur. Circa ea, quę ex Pernaviensibus pręter jus exacta erant, idem errorum publicanorum excusabat, velut credidissent, id oppidum in Pomerania situm. Nec tamen, ut scripto responsum exhiberetur, impetrari poterat. Sed & nova onera surgebant. Conventum inter duo Regna fuerat, ut si Suecicus miles legionatim aut turmatim transire fretum vellet, Danię Regis consensus requireretur. Id nunc longius porrigere Dani instituebant. Pauci ductores Suecici Stralsunda Gothoburgum conducto navigio trajecturi erant. In freto cum nauta quidnam veheret professus esset, iter suum pergere volebat; sed tormentis in navigium detonantibus ancoras jacere cogebatur. Et postera quidem die dimittebatur: postulatum tamen, ut & hoc casu venia peteretur. Denuntiabatur etiam Stroemfeldio bellicis Suecorum navibus significaret, ut dum Croneburgum prætervehuntur, summi mali aplustria demant: Danos idem facturos si Suecicam arcem prænternavigent. Quod & ante usu receptum non fuerat. Sed nec ferre volebant Dani, ut Suecię naves ex Oceano venientes tantisper in freto subsisterent, quoad certificatiooes è Suecia adferri sibi curassent; sed hæ aut statim exhibendæ, aut vectigal persolvendum erat. Tum si quando numerosa mercatoriarum navium classis in freto adpulerat, Suecicis navibus, aut quæ Suecicas merces vehebant, ad extremum usque, quoad cæteræ omnes expeditę forent, expectandum erat, spretis Stroemfeldii querimoniis. Disceptabatur quoque lis inter nautam Suecicum, & publicanum Danicum ob vectigal injuste extortum in summo Danię judicio. Cum Rex & Senatus rationem non viderent Suecum damnandi, ad collegium nauticum rem rejiciebant, ut saltem mora Suecum torquerent. Ejusmodi injuriæ per tot annos continuatæ non poterant non demum patientiam consumere.

Hollandica. §. 103. Isthanc porro inter Suecos Danosque diffidentiam in emolumentum suum vertere non negligebant Hollandi. Nam Danus horum cum Suecis conjunctionem metuens placidius cum istis in freto Oresundico agere cœperat; quo instigante etiam Archiepiscopus Bremensis se mediatorem controversiu illorum offerebat. Quam occasionem Hollandi respuendam non rati primo hactenus interpositionem Præsulis admittebant, ut de loco & tempore conventus cum eo transigeretur, quod alias iste parum idoneus arbiter in lite paterna videretur. 3. Maji. Ac maluerant Suecis mediatoribus uti. Quo fine & per ablegatum, qui rathabitionem fœderis Holmiam attulerat, petebant, ut Regina Legatos in Germaniam mittere velit, controversiis ipsorum cum Dano una cum Bremensi Præsule operam navaturos. Ad quod pronos se declarabant Rectores Sueciæ. Residenti tamen Spiringio injungebant, distinctius ab Hollandis percunctaretur, quam operam à Suecis sibi exhiberi velint. Nam ut mediatorum partes susciperent, id Hollandi suis literis non videbantur petiisse. Ut autem solummodo Hollandicis Legatis adsisterent, id superfluum censebant. Danus contra ad declinandam Suecorum interpositionem moderatum se adversus Hollandos exhibebat, relaxatis, quoque navibus, quæ apud Colam Lapponiæ detentæ fuerant. Ac aperte jactaverat; malle se rem ad bellum deduci, quam istam mediationem admittere. Unde Hollandi ne inviso mediatore causam suam redderent 21. Maji. difficiliorem & tamen recenti cum Suecis conjunctioni satisfacerent, per literas à Rectoribus Sueciæ petunt, Salvio injungerent, ut cum Legatis suis Stadæ tractatus cum Dano suscepturis consilia conferat. Qua super re Salvio mandata mittebantur, addito tamen, ut invitatus licet Stadam ne accedat. Nam quod hoc super negotio cum Dano 1641. nihil egissent, neque mediatoris neque partis vices subire poterant: & ultro se obtrudentibus contumelia aliqua inferri poterat, præterquam quod sociam cum Præsule operam navare adspernarentur. Quod si autem tractatus iste re infecta & irritatis animis abrumperetur, jubebatur Salvius Suecicam mediationem offerre, aut si hæc suffectura non videatur controversiæ tollendæ, apud Hollandos testari, Suecos pronos esse ad alia consilia cum illis capessenda. Alias malebant Sueci Hollandis cum Dano convenire, modo vectigal ad veterem modum reduci posset. Sin minus, jubebatur operam dare, ut res maneret in suspenso, caute tamen procederet, ne isti Sueciam ad auxilium ferendum tempore tam difficili obstringerent. Post tamen Rex, cum diligenter Legatos Hollandicos cum Salvio consilia conferre cerneret, per contemtum cavillatus fuerat; rem sane citra Suecos posse transigi. Cæterum ejus tractatus initio Hollandi proposuerant, mare Balticum & Oceanum esse liberum ac nullo jure Regem vectigal exigere: si quid datum sit, magis redimendæ molestiæ, quam ex debito datum. Naves à se non exonerari, sed maris & venti innoxio usu præterire. Tum si maxime vectigal solvendum sit, non plus se soluturos, quam anno superioris seculi quadragesimo quarto inter Carolum V. & Christianum III. Regem conventum sit, ubi usitati vectigalis mentio fiat. Sed reponebat Danus: nullo se modo passurum sua jura majestatis in dubium vocari. Pacta ista fuisse inita cum Domo Burgundica, nec ad Hollandos quidquam spectare, quorum respublica post ea tempora orta sit; in cujus Domus jura hi se successisse frustra ferant. Denique usitata vectigalia esse, quæ pro tempore ac re nata exigantur. Tandem tamen innuebat Rex, se passurum, ut super moderamine aliquo agatur, sicuti & cum Anglis factum sit. Id cum Hollandi proponere nollent, Rex demum declarabat, ut in proximum quinquennium eo modo vectigalia uterentur, qui anno hujus seculi tricesimo septimo fuerat. Sed & aliis Hollandorum postulatis satisfactum. Legati post Glucstadii à Rege honorifice habiti ac dimissi. Ea res composita magnum apud Danos excitabat gaudium, quod nunc à nemine amplius periculum sibi metuendum crederent; ac tanto securius Suecos contemnebant.

§. 104. Denique miserat & Fridericus Holsatiæ Legatio Ducis Holsatiæ. Dux Joannem Albertum Mandelsloium in Sueciam petitum, ut controversia, quę Reginę Matri cum Sueciæ Rectoribus orta foret, componatur, ipsique concedatur reditibus dotalitii sui extra Sueciam frui. Ejus in literis sinistre acceptum, quod 5. Mart. Dux nil præter nomen suum subscripsisset, nullo præmisso testandæ benevolentiæ vocabulo, (Itali *cortesiam* vocant.) Ipsi responsum; Mirum sibi videri, quod Duci persuasum sit, eam causam tantum Rectores Sueciæ tangere. Nam hos sane omnem honorem Reginę Matri semper exhibuisse, dotalitium ejus auxisse, æs alienum dissolvisse. Semel tantum monuisse, ne ejusmodi dicta jaceret, quæ aliquando ipsius filiam solio, si ista reipsa exprimeret, evolvere possint. Si quid ab ipsis peccatum fuerit, nimia lenitate peccatum. Ipsam pravorum hominum consiliis obtemperantem inaudito exemplo in contumeliam Regis quondam mariti, Reginæ filiæ totiusque nationis Regno profugisse; cum, si qua re offenderetur, amicorum interpositione uti in proclivi foret. Nolle se missa pecunia iter istud promovere in Regni ignominiam susceptum: ac reditus dotalitii dissolvendo æri alieno ab ipsa contracto impendendos. Ita re infecta legatus iste dimissus est.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DECIMUS QUARTUS.

E P I T O M E.

Torstensonius quiescere cogitur. Idem propius hostem movet. 2. Hostis vicissim in Suecos tendit. 3. Seckendorfius capite plectitur. 4. Hostis cis Albim venit. Ejus consilia. Caterva hostium in Mecleaburgicam præmittitur. 5. Torstensonii consilia. 6. Hostis trans Albim revertit. Novæ Pfulsi per Saxoniam machinationes. 7. Kœnigsmarckius Mansfeldæ obsidium disturbat. 8. Torstensonius in Silesiam cogitat. 9. Legatio Lauenburgicorum ad Torstensonium. Idem Goslariensem tractatum dissuadet; Legatisque respondet. 10. Idem Silesiam versus iter instituit. 11. Saeci tota Silesia expelluntur. Stalhantschius periclitatur. 12. Torstensonius occupat Luccam. 13. Gubbenam, Soraviam, Saganum, Glogoviam Majorem, Guram, Ereistadium, Wolaviam, Drochenbergam, Militschiam, Parchwitzam, Jauram, Strigaviam. Schweidnitia obsidetur. 14. Ei Franciscus Albertus Lauenburgicus succurrere conatur. Idem profligatur capitur, & moritur. 15. Schweidnitia capitur. Torstensonius Cæsareos frustra insequitur. Idem capit Olmucium, Littam, & Neustadium Moraviæ. 16. Lilliehœckius Neissam capit. Oppela expugnatur. Briega incassum obsidetur. 17. Ei Cæsarei subveniunt. Torstensonius obsidium solvit. 18. Cæsarei Suecos sequuntur. Suchius ad Cæsareos transfugit. 19. Kœnigsmarkius in Saxonia mittitur. Torstensonius Gubbenam usque recedit. 20. Cæsarei Glogoviam obsident. Auxilia è Suecia adveniunt. Torstensonius ad liberandam Glogoviam se movet. Glogoviæ obsidium solvitur. 21. Reliqua auxilia adveniunt. Heinsendorfum destruitur. Boleslavia inflammatur. Zittavia occupatur. 22. Conventio super captivorum redemtione & permutatione. 23. Kœnigsmarckii acta. 24. Torstensonius in Misniam movet; Lipsiamque obsidet. 25. Cæsarei ad liberandam Lipsiam veniunt. Leopoldus prælium committere statuit. Acies Cæsareorum. Acies Suecorum. 26. Prælium ad Lipsiam. Cæsareorum clades. 27. Torstensonius obsidium Lipsiæ repetit. 28. Electoris filius super neutralitate proponere incipit. Lipsia deditur. 29. Cum Electoris filio incassum tractatur. 30. Torstensonius in Bohemiam cogitat. Idem Freibergam obsidet. 31. Cæsarei in Bohemia se colligunt. 32. Excursiones Suecorum per Moraviam & Silesiam. 33. Kœnigsmarckius Ascaniam & Querfurtum occupat. 34. Hermannus Boothius vapulat. 35. Erfordiensium excursiones. 36. Vinariensium & Hassicorum gesta. Hi Lamboium invadunt. Eorundem victoria. 37. Iidem multa oppida per Coloniensem & Juliacensem ditionem occupant. 38. Gaebrianus Lechnicham oppugnat. Cæsarei ingruunt. Joannes Wertanus vapulat. 39. Guebrianus cis Rhenum abit. Idem in Franconiam effunditur. 40. Cæsarei & Bavarici in Franconiam tendunt. 41. Per superiorem Germaniam gesta. 42. Excursiones è Polonia in Pomeraniam, Caroli Gustavi Palatini periculum. Res Pomeraniæ ordinantur. 43. Acta tractatuum super induciis Brandeburgicis. Luchtmari propositio. Oxenstiernæ responsio. Disceptatio de plenipotentia: 44. De pacto adjecto: de præsidiis: de tributis: 45. De bonis Equitum Teutonicorum. Brandeburgici varios se gerunt. Iidem re infecta discedunt. 46. Tractatus Stetini instauratur. Brandeburgici denuo re infecta discedunt. 47. Nova Brandeburgicorum in Sueciam legatio. Motus animorum ob eam legationem. 48. Legatorum negotiatio de Regina Matre: de induciis: 49. De matrimonio Reginæ cum Electore Brandeburgico. 50. Negotiatio de pace communi. Sueci præliminarem tractatum ratihabent. 51. Luzovius Hamburgo avocatur. Cæsarei æque ac Galli pacem nolunt. 52. Cæsar præliminarem tractatum ratihabere noa vult. Literæ Cæsaris ad Regem Daniæ. 53. Daniæ Regis ad Legatos Regios missio. Legati Regii Cæsaris literas improbant. 54. Censura Cæsarearum literarum. 55. Legati Regii dubia sua ministro Danico exponunt. Danus apud Legatos utrinque instat. Horum responsio. 56. Cæsar separatos tractatus captat. Luzovius discedens de separata pace movet. Salvii responsum. 57. Coronæ eo magis junguntur. Rectorum Sueciæ super his judicium. 58. Cæsaris factum defenditur & arguitur. Danus Cæsaris tergiversationem improbat. 59. Cæsar denuo Suecos ad secretos tractatus solicitat. 60. Danus Cæsarem

sarem ad ratificandum hortatur. Cæsar præliminarem tractatum firmat. 61. Id Daniæ Rex denuntiat. Legati respondent. 62. Danus in Sueciam scribit. Dani circa mediationem secus acta. Avauxius in Galliam abit. Tractatus pacis hærent. Cæsarei denuo separatos tractatus tentant. 63. Desiderata circa ratificationem Cæsaream Tractatus per Cæsarem extrahuntur. 64. Cæsarei ex morte Richelii mutationem sperant. Galli Suecos confirmant. 65. Cæsarei separatos tractatus urgere non desistunt. 66. Galli de induciis cum Electoribus Catholicis proponunt. Eas Sueci repudiant. 67. Goslarienses tractatus concluduntur. 68. Tractatus Goslariensis Brunsuigæ recoquitur. Judicium Rectorum Sueciæ de isto tractatu. 69. Landgravia se excusat. 70. Guelferbytum non evacuatur. Hildesia neutralitatem ambit. Luneburgici exauctorati Cæsaream militiam adspernantur. 71. Circa Palatinam causam Viennæ acta. Cæsaris declaratio. Anglicus & Palatini Legati re infecta discedunt. 72. Angliæ Regis in Sueciam missio. 73. Cum Ragozio acta. 74. Danica. 75. Nova Suecia.

1642. Torstensonius quiescere cogitur.

TOrstensonius, quanquam adventu ipsius sanatus animis miles, pecuniaque auctus ad rem gerendam probe instructus esset, quo minus tamen in hostem confestim movere posset, Guebriani discessus effecerat, & quod promissa à Luneburgicis equitatus conjunctio haut repræsentaretur; simul quia exitum tractatus Goslariensis operiebatur, ac è gravissimo morbo vires tarde reficiebantur. Cæsarei contra ac Bavarici ad Salam & Onestrum hærebant Suecorum motus speculatori, uti equestribus copiis prævalentes, ita peditatu inferiores. Cæterum Torstensonium ut castra moveret inopia subigebat, & quos eques à septimo jam milliari pabulum petere cogeretur. Unde morbo licet nondum plane liberatus, Berga Wittingam hostem propius concedit: Kœnigsmarckium cum parte equitatus transitus Alleræ ad Wolfsburgum Fosfeldam, & Usfeldam observare jubet. Cum pars copiarum per Marchiam Veterem stativa caperet, provinciales renitebantur, & agrestes desertis vicis in paludes Drœmlingenses refugi in palantes milites sævire non dubitabant. Quos tamen reposita vis & edicta suorum præfectorum mox coërcebant. Mittebatur eo nomine ab Ernesto Marchione ad Torstensonium Otto Suerinus, qui super ingressu exercitus in provinciam, & exactionibus, ac militum injuriis non sine verborum acerbitate querebatur: quæ nisi confestim corrigantur, inducias pro ruptis habitum iri. Torstensonius contra rationem belli & necessitatem excusabat, quo casu & transitum, & alimenta Sueci pacto induciarum sibi stipulati sint. Amice primo imperatum frumentum, à detrectantibus vi fuisse exigendum. Injuriarum initium ab agrestibus profectum. Tum pacta induciarum ab Electore nondum ratihabita. Et quia ex pacto castellum Werbense Suecis non fuerat traditum, sed inter tractatus solo æquatum, Veterem Marchiam priore in statu hostilitatis remansisse. Pollicebatur tamen se quamprimum ratio belli ferat, ea provincia excessurum. Sed quo minus hisce stativis statim digrederetur, causa erat, quod qui adducebantur captivi de consiliis hostium nihil referrent, & quia de Luneburgicorum destinatis dubitabatur. Ipsi quippe nondum cum Cæsare sibi convenisse asseverabant; ac missus eo fine Hildesiam Belloregardius minister Gallicus, retulerat, negotium in longum extrahi, & speculari Duces progressus armorum & tractatuum pacis communium. Et tamen Goslaria nuntiabatur, omnia ibi transacta, & ratihabitionem tantum expectare, quo id negotium evasurum esset, antequam istis oris discederetur, ne forte novus è tergo hostis postea consurgeret. Accedebat humido coelo invium machinis iter, & ob præmaturum motum recrudescens Torstensonii morbus.

Torstensonius propius hostem movet. 2. Jan.

Hostis in Suecos movet.

§. 2. Hujus fama ad hostem perlata cum excitaverat, ut denuo in Suecos ire decerneret velut duce destitutos. Nam & fato functum rumor vulgabat. Et Conradus Bertramus Pfulius Adami frater in Cæsaris partes transgressus, nunc tempus esse monebat rem tentandi. Tum spes erat, propius suggresso Archiduce quosdam è ductoribus Suecicis, qui clandestina cum hoste literarum commercia alebant, sacramento Cæsaris accessuros. Eam ob causam Archidux, Piccolomineus, & Wahlius cum universis Cæsaris ac Bavari copiis per profundas luto vias magna cum militis defatigatione in Marchiam tendunt, stativis Stendaliæ captis. Torstensonius motu hostium cognito, cum vis morbi interni remisisset, vexante licet manuum pedumque malo, Wittinga Soltquellam lectica defertur, exercitu retro id oppidum disposito. Tum Garlebia milite & paratu bellico firmatur, ac Kœnigsmarckius Apenburgum progredi jubetur, per dimissos passim exploratores hostium iter observaturus. Per hunc cum intellexisset Torstensonius, universas hostium vires circa Stendaliam, & Tangermundam consistere, à tergo securus exercitum cum tormentis per Soltquellam Arnseam deducit. Kœnigsmarckius cum legionibus aliquot transitus Uchtæ fluvii, qui à Garlebia præter Osterburgum, & Sohusam Albi illabitur, custoditum mittitur. Sed jam Croatarum manus Osterburgum præceperat, quam licet Kœnigsmarckius immisso cum quingentis equitibus sub tribuno iterum inde exturbaret: ingruente tamen cum sinistro hostium cornu Bruæo Comite Sueci oppido iterum excesserunt; quod duabus dragonum legionibus hostis insedit. Ad has expellendas Wrangelius cum quinque peditum phalangibus, & aliquot equitum legionibus mittitur; cujus vim Cæsarei non expectantes deserto oppido ad suos citra damnum se recipiunt. Recuperatum oppidum, & omnes ad Albim usque transitus valida manu insidentur, ut facile hostis si vim tentaret, arcendus videretur.

1642. 28 Jan. 23 Jan. 5. Febr.

Seckendorfius capite plectitur.

§. 3. Dum eo loci exercitus hæret, in lucem erumpunt, quæ à Seckendorfio tribuno cum hoste agitata clam erant commercia. Quod negotium paulo altius est repetendum. Superiore anno apud Guelferbytum captus fuerat Geylingius tribunus, qui fide sua obstricta in castris liber agebat multa cum ductoribus Suecicis familiaritate. Is animadversa animorum ægritudine, ut erat callidus, ambiguis sermonibus turbidos magis accendere tanto audacius, quod modica tunc imperantium autoritas, & inopia plerisque militiæ tædium fecisset. Hac occasione arrepta passim de studio Cæsaris in pacem disserere, & qui respectus plurimos hactenus in arma egerit, neque Cæsarem sacra Protestantium oppugnare, neque Suecos ob eadem asserenda bellum gerere; quo paulatim fidem in Suecos, studiumque labefactaret. Et præ cæteris aurem præbuerat Seckendorfius, qui inde consilium capiebat desertis Suecorum partibus Cæsareæ militiæ accedere. Id quod post obtentam

1642. rite missionem nefas non erat; sed is dum perver-
sa rem via aggreditur deprehensus capite poenas
luit. Geylingius ad suos postliminio reversus, ut
cœptam à se telam persequeretur, literas ab Ar-
14. Sept. chiduce impetrat, quibus hic testabatur, gratum
sibi esse Germanos hosti militantes in se tandem
descendere, ac patriæ sortem expendere, cujus
exitio extranei immineant. Tempus jam esse,
quicquid Germanorum est juncta opera extero-
rum jugum excutere, & internæ concordiæ in-
staurandæ operam dare, quam hactenus suspicio-
nes è sacrorum diversitate ortæ potissimum turba-
rint. Hæc à Cæsare non infestari ipsum Geylin-
gium testari posse, qui diversus licet ritu non mi-
nus Cæsari æstimetur: nec inferiorem Protestan-
tium quam Catholicorum numerum ipsi militare.
Quin nuper Francisco Alberto Lauenburgico
summam imperii per Silesiam delatam. Ergo adi-
meret ipse Germanis ductoribus inter Suecos mili-
tantibus eam diffidentiam, Cæsarisque & suo ver-
bo illis caveret, huc transeuntibus veniam præte-
ritorum, sacra salva præmia, honoresque pro cu-
jusque meritis præsto fore. Has literas, ut res eo
secretior esset, Leopoldus sua manu scripserat,
quarum autographum inter suppellectilem Sec-
kendorfii post repertum. Eas porro Geylingius
huic clam submiserat, addito, ut lectas & idoneis
amicis ostensas sibi remitteret. Sed retinuerat li-
teras Seckendorfius, forte ut sibi magis caveret;
& compluribus easdem ductoribus tam è Vinarien-
si quam Suecico exercitu ostendebat, eosque in
Cæsaris partes pertrahere nitebatur; quorum non-
nulli jam id polliciti fuerant. Neque tamen de ne-
gotio inter tam multos vulgato quispiam aut sum-
mis præfectis, aut post Torstensonio indicium fe-
cerat, magno nutantium animorum argumento.
Seckendorfius inde non Geylingio tantum, sed
& Piccolomineo scribere qui gratiam Cæsaris &
stipendia pollicebatur, si à Suecis digressus legio-
nem pro Cæsare instruere vellet. Iste insuper po-
stulabat, sibi super residuis apud Suecos stipendiis
satisfieri, quæ discessu suo amissurus sit; ostendens
alios agminatim secuturos, si lantis ipsum condi-
tionibus potiri videant. Enimvero Cæsari persua-
sum erat, Suecorum exercitum eo jam redactum,
ut ductoribus necessum sit gratiam Cæsaris ultro
ambire; nec istorum transitionem sibi tam care
12. Oct. 41. emendam. Unde idem per literas fratri Leopoldo
injungebat; illis tantum ductoribus subjectas sibi
turmas secum adducerent, pro ratione dignationis
præmia polliceretur: cæteris, qui soli venirent,
veniam præteritorum absque ullo præmio offerret,
prout avocatorium edictum exprimebat: pensa-
tionem residuorum apud Suecos stipendiorum ut
iniquam abnueret. Et malebat transfugia grega-
riorum, quam procerum onerosis sub conditioni-
bus. Eam ob causam Geylingius aliquandiu Sec-
kendorfio scribere omittebat, quod promissa à se
præstari non posse videret: quo de silentio hic po-
25. Nov. 41. stremis literis querebatur. Atque idem cœpti per-
vicax ut citra suspicionem literas ad hostem mitte-
re posset, à Torstensonio literas commeatus pro
uxore impetraturum, ut Hamburgo Erfordiam
proficisci possit. Idemque post cum intelligeret,
Conradum Bertramum Pfulium ad Cæsaris exer-
citum se conferre, Hamburgum versus propera-
bat, ut cum isto colloqueretur; quem tamen Bre-
mervœrdæ jam abiisse intelligebat. Quin & post
duos turmarum præfectos transfugas cum manda-
tis ad Geylingium præmiserat. Tandem impatiens
destinati tubicinem è stativis suis ad castra hostium
dimittebat, cui dicis causa scheda aperta ad Gey-
lingium dabatur super commeatu uxori suæ impe-
16. Jan. trando. Sed tribus obsignatis literis ad Geylin-
gium & Pfulium petita sua repetens certum re- 1642.
sponsum exposcebat. Tum ut in speciem pro uxo-
re, sed serio pro se & aliis, qui cum ipso transitu-
ri essent, commeatus literæ mitterentur, addita
pollicitatione, si honestis ipse conditionibus ma-
ctetur, plures exemplum imitaturos, indies gliscen-
te apud Suecicos animorum ægritudine. Tum pe-
tebat, Magdeburgi præfectum moneri, in quod
oppidum obtenta missione statim se collaturus sit.
Apud tubicinem literarum argumentum fingeba-
tur de ære alieno transfugarum præfectorum. Tu- 30. Jan.
bicen Apenburgi à statione excubitorum interro-
gatus, Garlebiam, inde ad castra hostium pergere
se responderat ob tribuni sui negotium cum summi
ducis venia. Cum jam aliquo usque progressus es-
set, suspecta res præfectis videri; qui per aliquot
equites raptim missos Apenburgum eum retra-
hunt. Inspecta aperta scheda, nihil secreti præ se
ferebat; sed Torstensonii commeatus paulo vetu-
stior scrupulum injiciebat. Igitur tubicen ad Kœ-
nigsmarckium, qui ibi præerat, mittitur, & apud
sodalem tubicinem in alterum diem detinetur, cu-
jus intercessione ad herum suum ut revertat con-
ceditur. Iter ingressurus sentit literas, quas in the-
ca, qua minores tubi ad ephippium gestantur, ab-
diderat, amissas, queis in stabulo frustra investi-
gatis, & quod exigui momenti esse crederet negle-
ctis, ad tribunum redit. Seckendorfius, cum iste 31. Jan.
de successu itineris amissisque literis narraret, has
quidem parum curare se simulabat. Cæterum ad
præfectos, qui tubicinem suum stitissent, Apen-
burgum mittit, & ipse Soltquellam ad Torstenso- 1. Febr.
nium abit, super injuria sibi illata graviter questus,
quam ipse, ni sibi satisfiat, ulturus sit. Interim
Apenburgi in tubicinis hospitio catulus forte epi-
stolas è fimo protractas ludibundus hinc inde ra-
ptabat. Quod cum adstantes observarent, inspe-
ctis literis illæ ipsæ deprehendebantur, quas tubi-
cen amiserat, Seckendorfii manu ad Geylingium,
& Pfulium scriptæ. Quæ confestim Soltquellam
missæ eo ipso tempore, quo Seckendorfius de in-
juria sibi illata expostulatum venerat. Qui statim 3. Febr.
in custodiam datus judicio sistitur, quod duo sum-
mi vigilum præfecti, sex tribuni, quatuor subtri-
buni componebant, omnes natione Germani, &
Seckendorfii amici, juramento adacti. Cum fa-
ctum aperte legibus militaribus repugnaret, ac
nulla reo idonea defensio suppeteret, damnatus
omnium calculis capite truncatur. Torstensonius
cum hujus supplicio autoritatem imperii sui non
parum stabilisset, expedire censebat in conscios non
inquirere, eosque pœnitentiæ suæ emendandos re-
linquere; tum curam uxoris, liberorumque par-
vulorum Erfordiæ suscipere, quæ morituro præ-
cipua solicitudo fuerat.

§. 4. Ast hostis cum apud Suecos tranquilla omnia Hostis cis
cognovisset, ac ipsos retro flumen, & profundas Albim ve-
tunc uligines consistere, ubi invadere istos non au- nit.
debat, mox & premente annonæ ac pabuli inopia
Tangermundæ binis pontibus navalibus Albim
transit. Propositum ipsi fuerat in Meclenburgi- 2. Febr.
cam descendere, quod ea regione orti nobiles, qui Ejus con-
Cæsari militabant, confirmassent, vel in annum silia.
alimenta exercitum ibi inventurum. Simul cre-
debatur, omnes Albis transitus, Hamburgum
usque istum occupaturum, abductisque navigiis
& pontonibus Suecos ora maris Baltici exclusu-
rum, uno aut altero è primariis ibi oppidis invaso.
Quanquam Torstensonio cumprimis verosimile
videbatur hostem id agere, ut Suecos denuo cis
Albim retractos vastatam per regionem in angu-
stum compelleret, paucis eodem è Germanicis
ductoribus secuturis, & per inopiam seditione Caterva
eruptura; de qua Seckendorfius spem fecerat. Eo hostium in
fine

1642. Meclenburgicam præmittitur. sine Guldackerus tribunus cum octingentis Croatis, & levis armaturæ equitibus mature eo præmittitur; qui cum frustra Salvio, Hamburgum post habitum Wismariæ cum Joanne Oxenstierna Legato colloquium revertenti insidias struxisset, præfectum turmæ Neurothum, qui istum deduxerat, incautius agentem apud Witebergam Inferiorem oppresserat, cæsisque reliquia ipsum cum metatore captivum abduxerat. (2. Febr.) Inde apud Dœmitzam trans Albim progressus, Slangii legioni Dannebergæ & Hizcaræ hospitanti imminebat. (9. Febr.) Sed hac ad excipiendum hostem parata, re infecta cis Albim reversus de intercipiendo Boizenburgo & Lauenburgo agitabat. Ac jam quæstor militaris Rostochii adpulerat, annonam & necessaria pro exercitu Cæsareo congesturus. (15. Febr.) Unde territi Meclenburgici Duces Leopoldo per literas miseram faciem provinciæ exponunt, rogantque ob manifestam paupertatem annonam illi imperare parceret, nec cum exercitu huc concederet Goldackero revocato.

Torstensonii consilia. §. 5. Contra Torstensonius, qui post digressum Guebrianum de Silesia invadenda cogitaverat, hostis motu istis destinatis exclusus non parum quid sibi suscipiendum foret anxius agebat. Quid circa tuendam oram maritimam Regina mandasset, sat notum erat; & credebat adhuc viam sibi dari, ut superato Albi inter istam & hostem medium se objiceret. Enimvero scrupulum movebat prævalens numero hostium exercitus, quem quinquaginta sex validæ equitum alæ, præter Croatas & dragones ac undecim peditum phalanges quingentorum fere capitum componebant. Cum Suecis peditatu licet prævalentibus quadraginta duntaxat, eæque parum numerosæ alæ forent. Qua manu hostem ultro lacessere nulla ratio erat, præsertim objectu Havelæ tutum. Quod si autem satis habere vellet hostem arcuisse, nullam annonæ expediendæ rationem perspiciebat, cum hosti subvectu Albis pateret, ipsi præter inopem regionem, & oppida litoralia vix suis præsidiis alendis suffectura nihil restaret. Et gravissimus metus erat, ne pressus miseria exercitus in seditionem erumperet, cui deliniendo nihil pecuniæ suppetebat, nuper data absumta, aut oblivioni tradita, ut jam paulatim novam poscere inciperent. Ac forte plerique ductorum in eas se angustias conjicere abnuituri erant. Igitur judicabat, quæ hostu de expeditione sua mare versus sparserat ipsi illudendo, & in eas oras pertrahendo inventa. Et si utique eo se conferret hostis, præter populationes agrorum hac anni tempestate vix aliud operæ pretium facturum, validis oppidis modico cum peditatu tentandis impar, aut si tentasset, certo suorum exitio. Nec ipse tam longe aberat, ut non laborantibus oppidis mature subvenire posset. Igitur statuerat eo quem ceperat loco hostis conatus speculari, num forte uti fama erat, Bavarici à Cæsareis disjuncturi se sint. Quo casu cis Albim regressus prælio Cæsareos lacessiturus erat, milite suo adhuc sat alacri ad rem gerendam. Quod si autem istud citra periculum summæ rei tentari non posset, ac hostis opportunis ad Albim locis se teneret, ipsius in Silesiam intercluso itinere, in Westphaliam & ad Rhenum penetraturus erat, hoste non sine maxima molestia eodem secuturo; ubi ipsi contra Gallorum & Hassorum conjunctio patebat. In quem eventum Stalhantschio defensionem oræ maritimæ commendaverat, ut peditatu per oppida distributo, cum equitatu Pomeraniæ Ulterioris, & Novæ Marchiæ aditus tueretur, quoad aperto mox mari è Suecia auxilia submitterentur.

Hostis trans Albim revertitur. §. 6. Enimvero hostis paupertate Meclenburgicæ mox perspecta, isto itinere omisso in Marchia aliquantisper subsistere constituerat; quo fine ejus Præsidi Ernesto Marchioni annonam imperabat. Qui cum inopiam provinciæ demonstrasset, iste ne inutiliter exercitum consumeret, retro pedem ferre cogebatur. (18. Febr.) Unde diversa quam venerat via Servestam, inde Aquas inter & Barbyam ponte navali trans Albim redit; quo per fluitantia glaciei fragmenta abrupto ultimum agmen Witebergæ flumen transit. Ut tamen Suecos à tergo distraheret, Conradum Bertramum Pfulium cum Ulrico Pentzio Hamburgum mittit. (Novæ Pfulii per Saxoniam machinationes.) Proposuerat iste de novo ad Albim exercitu formando. Esse sibi ad manus Adamum Pfulium fratrem, quatuor tribunos, complures altiorum graduum ductores è Suecico exercitu magnum numerum gregariorum ex eodem abducturos, unde adjunctis novis delectibus duodecim millia confici possint; quibus Cæsareorum octo millia accessura sint. Pecuniam & commeatum ut suppeditent Hamburgenses cum Lubecensibus & Bremensibus per privilegia in Hispania, aliaque promissa inducendos. Consilii hujus summam in Albi flumine obtinendo verti. Unde primam exercitus sedem circa Dœmitzam fore. Quo fine & Magdeburgum, & Luneburgum oppidum cum arce Calcberga sibi tradenda, & omne vectigalium jus in Albi flumine; cujus a:co ę Principes præcipua ditionum suarum parte sint exuendi, ut vires in Cæsarem quid deinceps tentandi adimantur, nec plus relinquendum, quam unde commode vivere queant. His adempta dictis urbibus, & bene meritis militibus addicenda. Quanquam autem non constat, quousque Leopoldus ista consilia effectui dari posse censuerit; tamen quia vel modicus eorum successus destinata Suecorum non parum turbaturus erat, autor Pfulius magnifice donatus cum idoneis mandatis ad urbes & conducendum militem mittitur data non modica pecuniæ summa. Etsi, quod post referemus, pauca tanto hiatu digna sint præstita.

§. 7. Dum cis Albim hostis hæret, Torstensonius Kœnigsmarckium miserat ad hostem arcis Mansfeldæ obsidio depellendum. (Kœnigsmarckius Mansfeldæ obsidium disturbat. 15. Febr.) Qui cum aliquot equitum legionibus raptim profectus, famamque sui præveniens obsessores improviso oppressit. Eorum magna pars cæsa. Capti subtribunus Richardus, Schafgotschius excubiarum præfecti, totidem centuriones, aliique ductores cum ducentis gregariis, omnibusque impedimentis. Equitum nonnulli fuga evaserant. Arx inde ad tempus annona firmata. Sed quia ex interceptis Piccolominei literis Kœnigsmarckius intellexerat, eum Suecis ad arcem liberandam accedentibus Albi transmisso è latere incursurum, hic circum Herciniam sylvam retro iter capit, Croatis Northusam usque eminus frustra insequentibus. Ejus subtribunus ad latus incedens præfectum turmæ cum quadraginta equitibus Eimbecca progressum opprimit, ac cæsis quibusdam cum reliquis captum abducit. Cæterum hostis aliquot septimanas per inopes regiones aspera anni tempestate vagatus non minorem hominum equorumque jacturam fecerat, quam si justo prælio victus fuisset. (Bavarici & Cæsareis separantur.) Bavarici inde statim à Cæsareis separati præter Erfordiam, qua erumpentes catervæ non paucos eorum interceperant, in Franconiam, & Fuldensem præsulatum progrediebantur, viris jumentisque pessime habitis. Equitum quasi duo millia, præter eos, qui magno numero equis amissis ad pedes redacti erant, peditum duodecim centuriæ supererant. Cæsarei contra Itala Salfeldam usque per Misniam & Thuringiam hospitia ceperant fœda immanitate in provinciales grassati, obscœna cumprimis petulantia in ædes sacras per vicos exercita, sacrisque Romano ritu per oppidorum templa factis. Quibus

1642. bus super injuriis gravissime cum Leopoldo expostulabat Saxoniæ Elector, cum Archidux ad ipsum diverteret celeribus equis Viennam tendens, ut Cæsarem fratrem de conditione belli edoceret.

27. Mart. Torstensonius in Silesiam cogitat.

§. 8. Ast Torsteusonius famelica stativa relinquere certus ac commodiore jam valetudine tres sibi vias patere videbat; unam recta in hostem, alteram cis Albim in Silesiam, tertiam trans Visurgim in Westphaliam Rhenum versus. Hostem equidem in præsens viribus æquabat, aut superabat. Sed per vastatum agrum Magdeburgicum & Halberstadiensem exercitu ducto Piccolomineum opportunis inter Salam & Onestrum locis considentem invadere, suosque exesa in regione inter hostilia circum præsidia periculis, & molestus objicere rationes non videbatur. In Westphaliam aut superiorem Germaniam si tenderet, Cæsarei iterum Bavaricis juncti ad latus ipsi incessuri erant; nec Vinariensium sibi coojunctionem exoptandam ducebat, quod experientia comperisset, Suecici militis animos ægrescere lautioribus istorum stipendiis cominus inspectis. Interim Lauenburgicum gliscentibus indies delectibus, Stalhantschio ad Wartam propulso in Pomeraniam perrupturum; nec sibi deinceps tam longe digresso ei provinciæ opem ferre in proclivi fore. Igitur stabat sententia in Silesiam penetrare, infessoque Odera Pomeraniam tegere libera inter hanc, & ipsum communicatione; adjuncto Stalhantschio ardui quid suscipere, hostique obsistere par. Et hostis in Misniam ac Thuringiam concedens eam viam ultro velut aperuerat. Eo fine pons navalis apud Werbenam extruitur.

Legatio Luneburgicorum ad Torstensonium.

§. 9. Inter hæc à Luneburgicis Ducibus aderant Legati Thomas Grootius, Fridericus Schenkius, & Hodenbergius; qui prolixe rationes, queis Duces ad suscipiendos & persequendos tractatus Goslarienses permoti sint, explicabant: quos tamen nondum conclusos asseverabant. Equidem conceptam fuisse formulam, & rumorem esse Cæsaris ratihabitionem ad Leopoldi Cancellarium Kaltschmidium allatam: sed quia hic Ducibus nondum ejus exemplum edere voluerit, Duces decrevisse, ni latas à se conditiones obtineant, cum Cæsare non depecisci, sic ut de eventu tractatuum adhuc incertum sit. Ita tamen à se actum, ut isti sociis Regni fraudi non sint; ac in posterum quoque eandem viam instituros. Unde & noluisse copias suas Cæsari jungere, sed quas ipsi non retinerent citra exceptionem exauctoraturos, qui sine dubio exercitui Suecico sint accessuri. Tandem percontabantur, si demum cum Cæsare transigerent absque tamen detrimento Sueciæ, quid ab ipso & exercitu Suecico sibi expectandum sit. Addebantur querelæ super nonnullis militum injuriis, utque oppida sibi sua restituerentur eo præcipue colore, quod Cæsarei hoc casu locorum à se occupatorum restitutionem promiserint, Alfelda jam & Bockela reddita.

Torstensonius Goslariensem tractatum dissuadet.

Torstensonius Goslarienses tractatus disjicere cupidus Legatis ostendebat; instare communis pacis tractatus, in qua ipsorum solida securitas vertatur. Peculiaria pacta intuta, & quamdiu horum Cæsari spes sit, ægre ad istos adduci; ac bellum interim cum sociis Regnis continuari; cujus onera in ipsos redundent. Parum superesse ipsis quod amittant, aut metuant. Primarium ipsorum hostem Coloniensem Præsulem magna nuper clade afflictum, Vinarienses victoria alacres, Bavaricos abiisse. Cæsareis modicas vires, Suecicum exercitum vegetum, & Cæsareas ditiones invadere paratum: ipsis manum non spernendam esse. Inde spem sibi, Duces abruptis cum hoste tractatibus bello ac pace operam Suecis sociaturos. Enimvero persistere in sententia sua Legati, ac si acrius urgerentur, ægre id ferre, 1642. tum de sincero Ducum animo testari, & ne ad desperationem compellantur obsecrare. Torstensonius re per aliquot dies deliberata videbat fieri posse, ut plane rejecti Duces propius se hosti innecterent, quam forte ab initio constituissent; nec sibi volenti licet integrum in ditione ipsorum hærere, aut quicquid consilii capturi essent prohibere. Tum transactione hoc modo, uti Legati asseverabant, temperata, Suecorum partes parum jacturæ, Cæsaris non multum incrementi cepisse. Ductores quoque Germanicos, si Duces asperius habeantur, id ægre laturos; aut hosce forte ad tertias partes tamdiu agitatas cum Dano, Hassia, & Hanseaticis compulsum iri.

Legatis respondetur. 10. Mart.

Igitur Legatis ita respondet; se denuo suadere Ducibus, ut tractatus Goslariæ abrumpant, & in partibus firmi ad pacem usque communem persistant, ubi Regina causam istorum non minore studio quam propriam actura sit, ut quam uberrime ipsis satisfiat. Sed re non amplius integra, etsi parum amice à Ducibus factum, tamen quia ardua res sit, ac Legati de nonnullis conditionibus caverint, quarum rationem Regina fortasse sit habitura, se diligenter de hoc negotio ad illam relaturum, & mandata expectaturum; interim amicitiam continuaturum. Indicium tamen amici ipsorum animi fore, si quas dimissuri sint copias, sibi relinquant. Legati hoc responso læti, libenter se copias suas Suecis concessuros testari, id tamen aperte non audere. Nosse tamen, ductores nullam quam Suecicam militiam præoptare. Circa oppida ne quid à se postularetur, Torstensonius rogabat; nosse ipsos, quousque Regina de istis antes annuerit. Nunc longe difficilius quam tunc concedi posse, dum secreti cum hoste tractatus agitantur, & hic jam oppida quædam reddiderit. Cæterum nuper Nienburgi præfectus Cratzensteinius castrum Bruchusam Veterem occupaverat hoc obtentu, velut Daniæ Regem præsidium imponere meditantem prævertere voluerit. Id redditurum se Torstensonius promittebat hac lege, ut munitionibus dejectis neque Duces præsidium ipsi imponerent, neque hostem paterentur. Eo responso cum plane sibi satisfactum 17. Mart. Legati ostenderent, Soltquella Hamburgum proficiscuntur. Ac fortasse ad Daniæ Regem pergere constituerant. Nam insinuaverant, se ejus Regis intercessione apud Reginam usuros. Quibus significatum, non minus gratum fore, si Duces ipsi ad Reginam scribere, aut Legatos mittere velint. Confirmabant quoque isti Legati, Landgraviam omnes hosce tractatus adprobasse. Id quod tamen Hassici ministri cum exprobraretur abnuebant.

Torstensonius iter Silesiam versus instituit.

§. 10. Torstensonium per aliquot adhuc dies morabantur annona Hamburgo subvehenda, & navigia ponti extruendo necessaria, quod Albis ineunte Martio mense fragmentis glaciei fluitaret. Illis difficultatibus superatis exercitui ut ad Wer- 19. Mart. benam se colligeret, edicitur. Ne tamen hosti de ipsius destinatis in antecessum innotesceret, per viam, qua in Westphaliam itur, annona imperatur. Kœnigsmarckius inde valida cum caterva, quæ primi agminis speciem referebat, recta versus hostis stativa progredi, ac tumultum excitare jubetur; qui & irruptis Croatarum Quedlinburgi hospitiis non paucos cæcidit, quinquaginta cum insigni præda captivos abduxit. Inde cura Veteris Marchiæ, & locorum, quæ Suecis adhuc per Brunsuicensem agrum obtinebantur, Tobiæ Du- 21. Mart. walio commendata, Torstensonius tandem Soltquella movens per Araseam, & Sehusam Werbe- 24. Mart. nam procedit. Ubi lustratus exercitus biduum Albi superando insumpit. Post Havelam apud Ha- 26. 27. Mart.
velber-

1642. 30. Mart. velbergam transmissum Zigesar exercitus eluctatur difficili itinere, sed nullo ab hoste accepto damno, nisi quod caterva hostium apud Dessaviam Albim transgressa Doerfflingii subtribunum cum quadraginta equitibus oppresserat. In omen faustæ expeditionis accipiebat Torstensonius, quod ab hoste spatium sibi relictum foret, ut medium se Piccolominei & Lauenburgici copiis inserere posset, & quod inter tantam inopiam exercitui obsequium, & ad rem gerendam promtitudo constaret; cui vinculi instar erat amor in ducem, & opimorum spes hospitiorum; etsi hic ut pecunia & supplementa sibi è Suecia mature submitterentur, rogaverat.

Sueci toto Silesia expelluntur. 10. Jan. §. 11. Ita quidem tunc in Silesiam recta tendebat Torstensonius, ubi hactenus Suecorum res plane prostratæ fuerant. Quin & per Sternbergensem districtum dispositæ Stalhantschii legiones sub initium anni parum ab exitio aberant, dum conniventibus Polonis Cæsareorum equitum tria fere millia circuitu per Poloniam capto repente ingruunt, ni cum jamjam impetum daturi essent, Stalhantschius legiones raptim contraxisset. (Stalhantschius periclitatur.) Unde isti panculis tantum impedimentis direptis eandem, qua venerant, viam re infecta relegebant. Eo super facto Stalhantschius apud vicinos Poloniæ præfectos per literas expostulabat velut induciis adversa, & ne talia deinceps hosti permittantur. Alias & sibi necessitatem injungi intra Poloniæ fines hosti occurrendi. Et sane eo minus istam cum hoste collusionem expectaverant Sueci, quod Poloni ipsorum catervis transitum abnuerent. Paulo ante Franciscus Albertus Lauenburgicus Dux Carlatum arcem impetu ceperat, cæsis omnibus quos intus invenerat. Inde apud Glogoviam Oderam transgressus castella apud Beutenam à Stalhantschio in insula fluvii excitata aggreditur, queis Calovius excubiarum præfectus præerat, idoneo annonæ & paratus bellici provisu. Sed prima munitio à Suecis ultro deserebatur: alteram hostis vi expugnabat. Unde territi, qui in primario castello erant, honestas abitus leges pacti id de-
24. Jan. dunt: quod à Cæsareis statim solo æquatum. Inde Boleslavia petitur, cujus præsidiarii in arcem se recipiebant; qui tamen eadem tormentis acriter ver-
4. Febr. berata mox citra exceptionem se dedunt. Nec Lemberga, cum vis intentaretur, moram faciebat; & præsidium honestis conditionibus oppido dedito Crosnam dimissum. Ita Lauenburgicus post expulsos tota provincia Suecos copias late ad Moraviam usque per hiberna dispergit. Interim agendis delectibus Crocovius, Christovius, Mitzlafius, alii acri studio operabantur, magna vi pecuniæ à Cæsare suppeditata; ac parabatur in proximam æstatem exercitus viginti millia bellatorum expleturus. Sollicitabat etiam Lauenburgicus per secretarium suum Daniæ Regem, ut ex Holsatiæ latere Suecos invaderet, & Meclenburgica expelleret. Interim Stalhantschii copiæ è Pomerania
11. Mart. utcunque reficiebantur nulla re gesta, nisi quod Helmoldus Wrangelius repentino assultu Grunbergæ centuriam Croatarum oppresserat; quoad ingruente in Silesiam Torstensonio ut huic se jungerent excirentur.

7. April. Torstensonius occupat Luccam. §. 12. Hic quippe Zigesare movens; capto per Briezam & Jutervocum itinere Luccam perveniebat, quam Delovius excubiarum præfectus cum
6. April. ducentis peditibus Saxonicis insidebat. Is deditionem imperanti Torstensonio ferociter responde-
7. April. bat. Unde suggestibus per noctem excitatis sequenti manè duæ turres, & munimentum portæ antepositum, inde moenia machinis verberantur, & omnia assultui dando parantur. Ita territus præfectus de tradendo oppido pacisci cupit. Qui etsi nihil placidi meruerat, exigua tam cum manu invalido 1642.
loco exercitum sistere ausus, & quia Saxones Goerlicii pacta non servaverant: tamen tot innocentium in oppido miseratione tactus Torstensonius, & ad majora properans annuit, ut ipse cum suis discederet, redditis desertoribus. Oppido imponitur valida equitum & dimacharum manus observandis Saxonicorum motibus, & ut per excursiones eorum delectus impedirent. Ea occasione Torsten- 12. April.
sonius Saxoni per literas violata Goerlicii pacta exprobrat, & quod captivos ita duriter habeat compedibus oneratos, & servilibus operibus admotos. Quæ crudelitas ni omittatur, paria se relaturum. Elector prioris facti culpam responso suo à se amo- 2. Maji.
liri; circa captivos spreta Cæsaris ac sua edicta avocatoria obtendere, ob quæ ditione sua oriundi asperiorem castigationem mereantur. Ac solo sacrorum obtentu civem adversus Principem suum arma gerere ne Torstensonio quidem probatum. Lucca Caloviam itur, ubi quanquam rumor in- 11. April.
crebesceret, Piccolomineum & Saxonem trans Albim, Lauenburgicum cis eundem copias contrahere, haut eo secius in Silesiam pergebat Torstensonius, prælium haut detrectaturus, si occasio detur. Erant illi peditum septem millia, bene habitus miles, equitum quinque millia, & insuper tria, qui equis morbo amissis incedebant. His Stalhantschius bina equitum, totidem peditum millia adjungebat. Hostis contra non supra quinque peditum millia in aciem educere poterat: equitum tria millia Piccolomineus, quinque Lauenburgicus, duo Elector habere censebatur. Ut vires utrinque prope pares essent.

§. 13. Interim Stalhantschius Gulbenam, quam 2. April. Gulbenam;
quatuor equitum, quinque dragonum turmæ cum ducentis peditibus insidebant, post vim acrius illatam repulsamque subigit hac lege ut superioribus ductoribus abeundi facultas daretur, inferio- 12. April.
res arbitrio se ipsius traderent. Ex quibus, qui antea Suecicam militiam secuti erant, ad vetera signa redibant: reliqui equis ademtis dimissi. Apud 17. April.
Soraviam idem cum suis Torstensonio jungitur. Soraviam;
Soraviam centurio insidebat cum centum viginti peditibus, qui arma sumere abnuentibus oppidanis in arcem se confert, quam sequenti die dedit. Centurio ille, quia ex pacto milites quosdam Sue- 15. April.
cicos non tradiderat, in custodiam cum suis datur. Saganum inde proceditur ab hoste desertum. Præ- Saganum; 19 April.
mittebatur cum majore parte equitatus Wittenbergius, ut Glogoviam majorem eminus cingeret: reliquus exercitus mox insequitur. Oppidum ope- 21. April.
ribus & milite sat firmatum post adventum Suecici exercitus ducenti pedites ingressi erant, quod tumidus aquis Odera à Suecis non statim transiri posset, ut ex illa parte oppidum nondum circumsessum foret. Dum obsidio omnia parantur, intelligit Torstensonius à Lauenburgico copias contrahi oppido liberando; & exigua annonæ copia erat, ut exercitus eo loco diu ali non posset. Igi- Glogoviam majorem:
tur amputandis moris placebat ex omni parte assultum dare. Impressio ita acriter suscepta, ut nul- 24. April.
la licet ruina edita, Basilica primum trans Oderam, inde ipsum oppidum primo impetu expugnaretur, exigua Suecici militis jactura. Præsidiariorum pars cæsi, reliqui cum præfecto Augusto Mauritio Rothavio tribuno, & aliis ductoribus captivi facti. In oppido magna vis frumenti, ac paratus bellici, ac quindecim tormenta ænea inventa. Oppidum, antequam efferatus miles sedari posset, direptum; quo in tumultu ignis templum cum octodecim domibus absumsit. Interim in alteram Oderæ ripam quindecim equitum alæ non sine labore traductæ erant; & quia fama ferebat, eo ipso die, quo oppidum expugnabatur, Lauenburgicum ad succurrendum

rendum

1642. rendum suis adventare, Schutzius subtribunus
cum ducentis quingaginta equitibus Hundesslo-
cum versus exploratum præmittitur; qui primo in
quinquaginta pedites incidit, quos partim cædit,
partim capit. Inde & centum octoginta equites
profligat capto qui eos ducebat subtribuno: de ad-
ventu majorum copiarum nihil audiebatur. Unde
Guram; Kœnigsmarckius cum quindecim illis alis Guram
pergit, quam altero assultu expugnat, cæsis omni-
Hemstadium; bus qui in armis reperti erant. In citeriore Oderæ
ripa Stalhantschius ab exercitu digressus Sprotto-
Sprottoviam; Freistadium; viam & Freistadium in potestatem redigit, præsi-
diariis citra exceptionem se dedentibus. Torsten-
sonius cum Glogoviæ validum præsidium sub
Neurotho tribuno imposuisset, Oderam ibi trans-
6. Maji. gressus versus superiorem Silesiam pedem infert,
ut hostem cominus urgeret, & quod his oris omnia
Wolaviam essent vastata. Wolavia machinis statim verberata.
Unde qui oppido præerat excubiarum præfectus
Falckenbergius super deditione agere cœpit. Sed
cum defensionem præmature omisisset, Suecicus
miles per portam, aut ruinam mœnium irrumpit
pacto nondum absoluto. Ita ductores captivita-
tem subiere; gregarii Suecicis legionibus admixti.
Duæ cohortes erant, dragonum una, peditum al-
Drachenbergam, tera cum aliquot equitibus. Drachenberga inde
Militschiam; & Militschia expugnata, ne à tergo relictæ inter
exercitum & Glogoviam commeantes infestarent.
13. Maji. Et Drachenberga quidem post paucos tormento-
rum ictus deditionem fecit. Ductores capti, gre-
garii sacramento Suecorum adacti. Citius opinio-
ne res confecta est, quod præsidiarius inter se di-
scors, præmature defensionem loci non invalidi de-
14. Maji. sereret. Ad Leubnsam Odera vado iterum tran-
Parchwitzam: situr. Parchwitza arx sine exceptione deditur.
Ligniciam catervæ equitum circumsultant qui-
dem; sed tunc prævalidi oppidi obsidio se implica-
19. Maji. re consultum non visum. Igitur omisso isto Jau-
Jauram; ram itur, ex qua optio cum quinquaginta pedi-
Strigaviam tibus profugus Strigaviam se contulerat. Id oppi-
dum admotis machinis statim deditur; ac centurio
20. Maji. cum centum quinquaginta peditibus dimittitur,
quadraginta equites, qui exploratum missi forte
in oppido deprehendebantur, equis multantur.
Schweidnicia obsidetur. Schweidniciam in potestatem utique redigere pla-
cebat opportuno situ ad coërcendas è montanis ar-
cibus excursiones, & infestandis Bohemiæ finibus,
& quæ speculæ vice esset observandis, si quæ ex
Moravia aut Bohemia submitterentur, auxilia. Sed
& annona quærebatur exercitui, in quo omnibus
circum vastatis plerique panem aliquot per dies
non acceperant. Oppido tres tantum cohortes ine-
rant Burreo sub tribuno; minor numerus, quam
20. Maji. pro tuendis latioribus operibus. Igitur statim Kœ-
nigsmarckius primo cum agmine præcurrere jube-
tur prohibiturus, ne quid copiarum amplius, op-
pido immitteretur.

Franciscus Albertus Dux Lauenburgicus Schweidnitiæ succurrere conatur. §. 14. Cæsarei sub Lauenburgico Duce tarde in
hiberna concesserant, ac late tota regione dispersi
agebant. Unde dum lente iterum coëunt, Suecis
occasio nascebatur res suas in Silesia magis quam
unquam antea firmandi. Tandem Dux contractis
legionibus inter Wratislaviam & Weidam conse-
derat, omnibus circum accessibus munitis, ut non
prius in Suecos moturus videretur, quam Picco-
lominei copiæ adessent, quarum pars jam advene-
rat, reliquæ propediem expectabantur. Sistendis
tamen istorum progressibus constituerat Schweid-
nicæ plus militum & annonæ immittere, quod
ipse maxima cum equitatus parte deducturus erat.
Interceperant ea nocte tres Wratislavienses cives
Sueci, qui nuntiabant, vidisse se hostem apud ur-
bem decem cum legionibus flumine superato huc
tendere. Unde statim Kœnigsmarckius monetur,
ut sibi caveat; & Wittenbergius cum suo cornu 1642.
ut propius istum subeat jubetur, quo sibi invicem
auxilium ferre possint. Postero die Torstensonio 21. Maji.
à Kœnigsmarckio nuntius venit, Lauenburgicum
cum universo equitatu, tribus tantum legionibus
exceptis, quingentis insuper dimachis, & quatuor
tormentis magna diligentia Schweidniciam versus
iter facere. Igitur & ipse toto cum exercitu quan-
tum potest, eodem accelerat, ut hostem præver-
teret; ita felici cum successu, ut cum copiis suis ad
oppidum consisteret, cum jam ad quadrantem mil-
liaris Lauenburgicus suggressus esset. Igitur dux
Suecicus postquam validis stationibus aditus, qui
ad oppidum ferebant, sepsisset, gravioribus ma-
chinis & impedimentis relictis, quibus tuendis duæ
peditum phalanges, sex equitum alæ adsistebant,
cum reliquo exercitu hosti obviam tendit, præ-
missa equitum manu, quæ istum lacesseret & mo-
raretur, ne absque prælio pedem referre posset.
Lauenburgicus huc se redactum videns, ut aut Idem profligatur & capitur.
pugna esset committenda, aut confusis ordinibus
abeundum, cum equitatu suo sub radicibus mon-
tis, cui Zotenbergæ vocabulum, consistit. Sue-
ci cominus subeuntes tela emiserunt. Primam im-
pressionem sustinebat sinistrum hostium cornu;
sed cum reliquæ turmæ titubare inciperent, omnes
repente terga vertunt, ac turbatis ordinibus in fu-
gam effunduntur. Quos Sueci diversis viis ad quin-
que milliaria persequuntur, plurimis cæsis captis-
que. Adjuvit fugientes nullis angustiis impedita,
ac tenui sylva obsita planities. Inter captivos erat
ipse Dux graviter saucius, Hanovius summus ex-
cubiarum præfectus, Warlofsnius tribunus, sub-
tribunus Knochius, quinque vigiliarum, novem
turmarum præfecti, duo centuriones, aliorum du-
ctorum septuaginta amplius, gregariorum præter
eos, qui statim signis Suecorum succedebant, un-
decim centuriæ. Potiebantur quoque Sueci qua-
tuordecim vexillis, quatuor tormentis; exigua
suorum jactura, nisi quod Munebusius tribunus
brachium sauciatus foret. Hostis ter mille am-
plius equites desiderabat. Sed maximum erat in
ipso Duce capto momentum, penes quem summa Idem moritur.
rei istis in oris cura: quo ex vulneribus decedente 31. Maji.
tela consiliorum ab Arnheimio cœpta in irritum ca-
debat. Corpus exanime gratis remissum, facili &
decora adversus hostem liberalitate. Ex inventis
apud eum scriptis cognoscebatur, quæ destinata
animo agitaverat, & quantam molem belli in Sue-
cos excitaturus fuerat, ni casus hic eum interce-
pisset. Judicabant periti, extremo tempore gravi-
ter ipsum peccasse, quod Glogoviam validiore præ-
sidio non firmasset, & solo cum equitatu accessis-
set hoste tam propinquo. Nec parum ipsius militis
ignavia increpabatur.

§. 15. Hac victoria parta Torstensonius ad Schweidnicium capitur.
Schweidniciam regressus omnem vim admovet,
Burreo deditionem adspernante; donec ruina mœ- 24. Maji.
nium edita, & parato assultu, ignibus quoque &
saxis volitantibus, oppidani præfecto discordes cla-
to albo vexillo deditioni se paratos ostenderunt.
Ita fracta Burrei pertinacia, qui per ipsam ruinam
ad Torstensonium descendere cogebatur, ob im-
portunam ferociam statim in custodiam datus.
Præsidiarii, quorum tres centuriæ, traditis vexil-
lis, plerique Suecorum sacramento accessere.
Equites quinquaginta militiam abnuentes adem-
tis equis dimissi. Exercitus hinc Neissæ admove- 27. Maji.
tur. Sed quia nuntiabatur, reliquas Lauenburgi- Torstensonius Cæsareos frustra insequitur.
ci copias, quibus Fernamondus & Bornevallius
imperabant, ad Wratislaviam castris desertis per
Troppaviam in Moraviam tendere, Cæsareis in
Bohemia jungendas; Torstensonius statim Reich-
waldum tribunum valida cum manu versus Kœ-
nigs-

1642. nigsgræciam mittit. Major peditatus pars cum aliquot equitum alis sub Lilliehœckio, & Mortaignio ad Neissæ obsidium continuandum relinquitur. Ipse cum reliquis copiis hostem propere insequitur. Reichwaldus re infecta redibat Torstensonius quantum posset festinans præter Troppaviam intactam cursum Hosam intendit. Sed hostis asperos ad sinistram montes ingressus sequentis impetum eludebat. Nam eo penetrare haut tutum erat equitatu defesso, & modica peditum manu, hoste jam longius progresso. Immissæ tamen expeditæ catervæ paucos interceperunt. Quos inter Helmoldus Wrangelius Rebbeckii legionem pedestrem trecentorum capitum apud Sternbergam oppressit, & gregariis plerisque cæsis, ductores & alios, queis ferrum pepercerat, captivos abduxit. Recta inde Olmucium Moraviæ tendit Torstensonius, quod tenuiore præsidio, quam pro spatii captu infessum cognoverat. 31. Maji. Cum propius accessisset, nunciatur, ordines provinciales, qui in oppido congregati fuerant simul opulentissimos civium pretiosis rebus convasatis Austriam versus fugam arripuisse. Ad quos persequendos cum centum quinquaginta equitibus mittitur Rochovius subtribunus, qui istos quinto ab Olmucio milliari assecutus erat, ni è montibus Bohemicis prorumpens Madelovius tribunus eos conatu disturbasset ipso Rochovio capto. Helmoldus tamen Wrangelius à priore excursione redux cum trecentis equitibus ad sextum Vienna milliare progressus multos insignes viros intercipit, opimaque præda potitur. Idem Olmucium capit. Cæterum Olmucium tuebatur Miniatus tribunus cum octo centuriis à Crocovio recens conscriptis præter oppidanos. 1. Jun. Torstensonius cum exercitu accedens suburbio capto stationes equitum circa disponere; per pedites propius subire, machinis fulminare. Heic Plantingius subtribunus, dum accessus ad oppidum cominus lustrat, globo trajectus occumbit, ob virtutem suis multum desideratus. Quanquam 4. Jun. autem Torstensonio sat peditum non esset ad vim 5. Jun. faciendam; obsessi tamen quarto die deditionem pacti sequenti Brinam deducuntur. Oppido validum præsidium imponitur sub Georgio Paiculio tribuno, cui Hammersteinius tribunus, & Wanekius adjungitur; tum omnia providentur, quæ ad vim sustinendam facerent; quod summam belli hac in provincia in id oppidum conferre decrevisset. Olmucio capto Kœnigsmarckius Littam & Neustadium Moraviæ occupat. & Littam ac Neustadium Moraviæ. Littæ modicum præsidium impositum parum valido oppido; cujus præfecto injungitur, ut si vis major ingrueret, Neustadium ista deserta se reciperet.

§. 16. Torstensonius hinc è Moravia ad relictas in Silesia copias regreditur tentaturus, num reliqua ad Oderam loca in potestatem redigere posset, ne qua hostilia præsidia à tergo relinquerentur. In itinere Troppavia milite vacua Suecos ultro admittit. Lilliehœckius Nissam capit. 6. Jun. Interea Lilliebœckius Nissam egregie munitam ad deditionem compulerat; cujus præfectus Wachenheimius tribunus cum paucis suis peditibus Pragam dimissus. Sed subtribunus legionis Borrianæ, quod legibus pacti non exacte satisfecisset, detentis quibusdam qui antea Suecis militaverant, cum ductoribus in custodiam datus; legio Suecicis cohortibus admixta. Apud Coselam Torstensonius Lilliehœckio iterum jungitur. Id oppidum impetu expugnatur; arx citra exceptionem se dedit; cujus præfectus Ungarus tribunus in captivitatem redigitur. Inde mox fide de revertendo data dimissus, promissi incuriosus arma adversus Suecos iterum exercuit. Munimenta tam oppido quam arci detracta. Oppela expugnatur. Oppela mox post editam mœnium ruinam assultu capitur, præsidiariis in arcem refugientibus. Trecenti dimachæ erant; qui post 1662. biduum citra exceptionem se dedunt, ac ad Suecorum militiam transeunt. 14. Jun. Briegam inde operibus & præsidio munitissimam, cui Mœrderus tribunus præerat, Torstensonius aggreditur, 16 Jun. Briegæ terrium obsidium. ut Wratislaviam in angustum redactum vel in partes pertraheret, vel ad neutralitatem permoveret. Quam urbem etiam per literas tentaverat; 20. Jun. sed quæ ostentata in Cæsarem fide omnia pacta adspernabatur; ferociam tamen exutura credebatur post Briegam expugnatam, nec Ligniciam moram amplius facturam. Hoc modo Pomeraniæ securitati cumprimis cavebatur, & stabilis bello sedes intra hæreditarias Cæsaris provincias ponebatur. Enimvero apud Briegam pugna asperrima surgebat. Sueci munimentum exterius expugnaverant, 30. Jun. & promoto ad fossam gradu cuniculorum opera eandem impletum ibant. Contra obsessi acriter reniti, & cum numero pollerent, (mille quingenti erant, veteranus miles) crebris eruptionibus obsessos fatigare; pertracto inter cæteros in oppidum subtribuno Antonio. Multi quotidie tam ductores, quam gregarii cadebant. Sauciabantur inter alios Mortaignius summus vigiliarum præfectus, Conradus Oppelius summus metator, Rosencrantzius, Simon Grundelius. Et quia robur peditatus, & egregios duces Torstensonius per occupata loca distribuerat, pauci supererant, qui in curarum partem subirent. Nec minus equos gravis morbus infestabat, quorum decem millia, ex quo tempore ab Albi exercitus discesserat, procubuerant. Et quanquam plurimi per Moraviam & superiorem Silesiam equi interciperentur, illi tamen in privatos usus cedebant exiguo in publicum emolumento. Et qui equis carebant, palantes prædam malebant agere, quam in castris munia obire. Ita magnis implicitus difficultatibus hærere Torstensonius. Quibus tollendis pecuniam mitti postulabat cum adparatu bellico & tormentis ad firmanda adversus obsidiones oppida. Tum ut supplementa militum è Suecia, (duo equitum, sex peditum millia trecenti expectabantur,) venire properarent, quo hosti tota mole ingruenti par foret. Et quia sub autumnum soliti sibi morbi impetum metuebat, missionem suam, & ut alius exercitui præficeretur, à Regina petebat. Cæterum 14. Julii magna militis Suecici cum jactura jam Briega ad extremum redacta videbatur, & segnius ex oppido, nulla amplius ex arce tela emittebantur. Et cognoscebatur post intra biduum obsessos deditionem fuisse facturos.

§. 17. Enimvero Cæsar ad sistendos Suecorum Cæsarei Briegæ subveniunt. successus omnes vires exciebat. Contraxerat apud Brinam Piccolomineus, qui è Lauenburgici exercitu supererant; è Bohemia copias adduxerat Bucheimius Comes; quæ in Belgium destinabantur legiones revocantur; ex Hungaria quoque auxilia aderant. Cæsareum exercitum duodecim equitum millia, in septuaginta quinque alas distributa, præter Croatas, & octo peditum millia explebant. Cum Torstensonio quadraginta octo tantum equitum alæ essent, nec ultra quater mille pedites in aciem educi possent; quod Briegæ obsidium plurimos absumsisset, & Glogoviæ Olmucioque quinque millia præsidio imposita forent. Jamque Leopoldus Archidux cum Piccolomineo Brina movebant, ut Briegæ succurrerent. Primum agmen cis sylvam adproperabat, ut Slangium tribunum cum sua legione Troppaviæ interciperet. Quem se recipientem ad quartum usque à Suecicis castris milliare persecutus fuerat hostis non paucis interceptis. Torstensonius, hoste numero in tantum prævalente, haut consultum judicabat summam rerum ancipiti aleæ exponere, præsertim

1642.

Torstensonius obsidium solvit. 15. Jul.

cum propediem auxilia è Suecia expectaret, & injunctum sibi esset caute agere, & ante omnia exercitus conservationem præ oculis habere. Igitur quo intempestivum prælium declinaret, soluto Briegæ obsidio, Oderam vado transit: qui tamen mox ita aquis tumescebat, ut eo loco transitus non amplius pateret. Hinc per Bernstadium & Oelsam Guram recedit, ut ab auxiliis adventantibus propius abesset, nec quo minus cum istis conjungeretur, prohiberi posset. Olmucium interim, arx Oppelensis, & Schweidnicia validis præsidiis tenebantur. Sed Neissa, quæ oumerosum nimis militem requirebat adversus hostem & infensos partibus oppidanos, destructis portis turribusque defensioni inutilis reddebatur.

Cæsarei Suecos sequuntur.

§. 18. Ast Cæsarei, qui Olmucium tribus equitum legionibus, & selectorum provincialium manu eminus circumsessam reliquerant, validis aliquot catervis frustra ad carpendum abeuntium agmen immissis, parvis itineribus secundum Oderam descendebant, extructo apud Wratislaviam ponte.

25. Jul.

Nec aliter judicabat Torstensonius, quam istos propius suggressos prælio ipsum lacessituros, aut in angustias redacturos. Sane omnes captivi referebant, Archiducem prælio paratum venire. Igitur apud Guram subsistebat Torstensonius, quoad de istius conatibus certiora intelligeret; pro re nata tamen circa Glogoviam, aut alibi ad Oderam stationem capturus, quoad submissus è Suecia miles adveniret.

Suchius ad Cæsareos transfugit.

Dum ad Guram hæret exercitus Suchius tribunus in Poloniam, hinc ad Cæsareos transfugit, quod de Stalhantschio, dum is solus in Silesia rem gerit, multa sinistra ad primarium exercitum scripsisset. Id qnod cum Stalhantschius rescisceret, comprehensum in jus vocat. Archidux benigne exceptum statim pecunia ad scribeodam legionem instruit.

Kœnigsmarckius in Saxoniam mittitur. 29. Jul.

§. 19. Cæterum quia in Saxonia novam flammam excitatum ibat Conradus Bertramus Pfuhlius cum sociis, qui novis delectibus, ac ut Luneburgicis exautoratos sibi adsciceret, operam dabat, Torstensonius Kœnigsmarckium in Misniam, Thuringiam, & Saxoniam mittit istis turbis mature opprimendis. Additur ipsi modica manus, quam è præsidiis per istas oras, & per novos delectus, qui mire ipsi succedere solebant, aucturus erat. Injunctum, ut quantum possit istum tractum, inprimis Augusti Ducis Brunsvicensis ditionem tributis subjiceret, quod hic multis modis infensum se exhibuerat, præcipuus autor Luneburgicis ad deserendam Suecorum societatem. Reliquis tamen Luneburgicis Ducibus, si liberum ipsi transitum concederent, nec ab se exautoratos militia Suecica arcerent, & de cætero amicos se exhiberent, nihil molestiæ inferret. Kœnigsmarckio vix digresso Croatarum caterva usque sub Suecorum stationem succedebat; ac nuntiabatur, hostem in altera Oderæ ripa Parchwitzam usque progressum, ac Steinaviæ flumen ponte navali jungere. Torstensonio diutius Guræ subsistere jam ante molestum erat, regione circum & retro plane exhausta; ac à fronte hostis valido cum equitatu imminebat. Tum metus accedebat, ne hic catervis suis ipsum cis Oderam distringeret; interim ex altera ripa Glogovia præterita Crosnam modice munitam raptim oppnmeret, ac medius inter ipsum ac mare interpositus venientia auxilia accessu excluderet. Nec deerant, qui assevararent, hosti de transitu Custrini concedendo cautum esse; quo casu huic aditus in Pomeraniam pandebatur, communicatione cum ea provincia Suecico duci intercepta. Quod si hostis recta in ipsum tenderet, prælio nunc impar forte ad intempestivum receptum compellendus erat. Uode satius habebat maturo in tutiora receptu conatus hostium antevertere. 1642.

Ita Gura movens prater Glogoviam in ripa Oderæ Polonica per Zullicham, Crosnam proficiscitur, ibique transmisso fluvio, ac ulterius apud Gubbenam retro Neissam fluvium concedit, & qua hic Oderæ miscetur castris locum capit. Sic frontem ipsius Neissa tegebat; à latere Lusatia pabulationi patebat; à tergo auxiliis tutus accessus muoiebatur. Quod si Lusatia non sufficiente è Marchia quid petendum esset, id salvis induciarum legibus, quæ necessitatem & rationem belli exceperant, fieri poterat. 30. Jul.

Ast Cæsarei Parchwitza recuperata Steinaviam moverant, tota provincia nullum non immanitatis ac libidinis geous velut in hostico exercentes. 2. Aug.

Inde ad oppugnandam Glogoviam majorem vertuntur; quos Sueci crebris excursionibus inquietabant. 4. Aug.

Inter alia Slangius tribunus cum quatuordecim alis Freistadium usque progressus, Bruæum Comitem cum aliquot legionibus ibi in suburbiis hospitantem deprehendit, ac injecto tectis igne multos cædit, tribunum Heisterum, tresque turmarum præfectos cum multis aliis captos abducit. Partem tamen suburbii defendebat Bruæus; & quia Slangius intelligebat, dextrum hostium corou noo procul abesse, haut diu moratus incolumis in castra revertit. 16. Aug.

Cæsarei Glogoviam obsident.

§. 20. Cæsarei porro apud Glogoviam uno tantum loco juxta flumen accessus agebant. Basilicam trans Oderam plane intactam relinquebant, nisi quod validæ catervæ noctu diuque subjectos campos persultarent; magno obsessis levamento, qui totas vires ad tuendum oppidum conferre poterant. Hi ab initio crebris eruptionibus hosti non parum damoi dederant, quoad ita caute hic procederet, ut per erupiiooes noceri ipsi amplius oon posset. Inde tormentis obsessi quantum possent subeuntes infestabant, simul omoia repellendis assultibus adornabant. Semel jam hostis ad impetum dandum copias disposuerat: sed animadverso, apud obsessos omnia ad vim excipiendam parata, suis receptui signum dabat. Interim complura navigia adducebantur, ratesque struebantur, quibus à latere, quod flumeo alluit, vis fieret; & quicquid obsessi obniterentur per arenosum solum accessus facile ad fossam procedebant, quæ quod aquis careret, facilem aditum ad radices valli præbebat. Nec dubium erat, quio hostis omni ex parte assultum tentaturus esset ad oppidum, quod in utramque partem tanti momenti, erat. Torstensonio, qui toto animo in id liberandum ferebatur, nihil præter auxilia è Suecia deerant, quorum mora res prope extremum periculum pervenerat.

Auxilia è Suecia adveniunt. 17. Jul.

Adpulerant tandem quatuor peditum millia è Suecia, Carolo Gustavo Wrangelio deducente; sed equitum duæ tantum turmæ portum adhuc tenere poterant. Hæc manus primo Greiffenhagam progrediebatur, ceteros qui sequebantur expectatura.

18. Aug. Torstensonius ad liberandam Glogoviam se movet.

Sed urgentibus à Torstensonio nuntiis transmisso apud Gartzium Odera Suetam, uide preter Francofurtum ad exercitum properant. Torstensonio primum placuerat per ripam Polonicam ad liberandum oppidnm tendere, quod exercitus hostilis citra fluvium altioribus locis consisteret; nec ipsius accessum impedire posset, ni soluto obsidio, & deserta loci opportunitate trans flumen obviam ipsi procederet. Quo facto ipse scopo suo potitus erat; & prælii committendi necessitatem facile declinare licebat. Simul auxiliis, quæ via Landsbergensi expectabantur, eo securiorem accessum fore, si forte hostis in Sternbergensi districtu occurrere istis vellet. Sed cum hæc per citeriorem ripam præter Francofur-

tum

1642. tum breviore via adventare audiret, in eadem ri-
pa consistere placebat; metuens quoque, ne per
24. Aug. longiores moras oppidum amitteretur. Ita cum
Wrangelius Francofurtum attigisse nuntiaretur,
motis castris Crosnam procedit certus prælio con-
fligere, cujus & miles cupidus erat. Nec major
equitum numerus timebatur, quod illi conflictu
ad Schweidniciam animo debilitati, reliqui recens
26. Aug. collecti judicarentur. Lissæ Wrangelius cum
auxiliis Torstensonio jungitur. Unde per Grun-
bergam, & Wartenbergam Neustadtam proce-
ditur; ubi aciem disponebat Torstensonius, suo
cuique loco assignato. Cum nuntiaretur novem
alas hostilium equitum circa Beutenam consiste-
re, missus cum sinistro cornu Slangius sub ca-
stra usque hostium eos insequebatur. Pervenerat
jam Torstensonius ad alterum à Glogovia millia-
re: sed nec hostis munitis quæ insederat locis se
movebat, nec intra illa citra periculum invadi po-
terat. Et quanquam inter velitandum Piccolo-
30. Aug. mineus per tubicinem Hæckingio tribuno denun-
tiaverat, se crastino die in loca æqua descensu-
rum, ac prælio certaturum; tamen aliis ex indi-
ciis haut colligebatur serio id ipsum velle. Unde
Torstensonius ut eo tutius ad oppidum penetra-
ret, in alteram ripam transire constituit, qua ho-
stis nullos accessus egerat, nec locorum opportuni-
29. Aug. tate juvabatur. Eo die vada late explorantur; nec
tamen inveniebatur, quo machinæ transvehi pos-
30. Aug. sent. Sed insequenti nocte appulsu mobilium are-
narum uno milliari supra Beutenam vadum adpa-
rebat, quo quinque intra horas totus exercitus
cum machinis & impedimentis ita celeriter tran-
Glogoviæ obsidium solvitur. sit, ut hostis eum motum vix sentiret. Obortis
tenebris ad octavam milliaris partem à Glogo-
via Sueci silentio consistebant. Observatum fuit
dimidia post hora, quam exercitus transgressus
esset, arenis dilabentibus vadum eo loco delusse,
ut ne eques quidem amplius ibidem transire posset.
Cæsarei hoc animadverso, statim desertis accessi-
bus, & flumine in castra locis altioribus sita ita ce-
leriter se recipiunt, ut licet Torstensonius cum
aliquot turmis per oppidum adproperaret, nemi-
nem amplius deprehenderet; & in celsiora loca
eniti rationis non erat. Ita orta luce Lubenam
Cæsarei digrediuntur, mille ducentis eo obsidio
desideratis.

Reliqua auxilia adveniunt. §. 21. Torstensonius apud Glogoviam in ripa
Polonica suis quietem concedebat, quoad equi-
tatus è Suecia missus adesset; quod hostis eo vi-
rium genere prævaleret, qui & insuper tria Hun-
garorum millia, & quæ Olmuciam circumsidebant
9. Sept. legiones evocabat. Postquam cum isto equitatu
Axelius Lilius adesset, Torstensonius statim mo-
tis castris per Glogoviam in citeriorem ripam trans-
it, Heinzendorfum arcem Glogoviensi præsidio
infestam occupaturus; inde Schweidniciæ provi-
surus, & si occasio detur prælium commissurus.
Glogoviæ Neurothus relictus, qui per obsidium
rem bene gesserat, cum idoneo peditum numero &
centum equitibus; reliqui in expeditionem edu-
11. Sept. Heinzendorfum destruitur. cuntur. Heinzendorfum postera die citra exceptio-
nem se dedit; & quia præsidio id tenere superfluum
visum, munimentis dejectis tecta igne absumuntur.
Boleslavia inflammatur. Boleslaviam hinc itur, quam centurio cum centum
peditibus insidebat. Cum oppidani arma caperent,
Torstensonius ignis injici jubet, queis oppidum in
cineres redactum. Miles irrumpens quæ poterat di-
ripiebat. Præsidiarii in arcem refugerant. Sed cum
Torstensonius intelligeret Leopoldum, qui ad la-
tus incedebat, Lembergam tendere, ut ipsum præ-
verteret, haut operæ pretium ducebat arci oppu-
14. Sept. gnandæ tempus impendere. Igitur statim Lem-
bergam properatum, ubi aliquot Cæsareorum ca-
tervæ se ostendebant, quibuscum velitatio com- 1642.
missa. Sed prævertebat Torstensonius, omnibus
circa montibus & opportunis situ locis præreptis,
Cæsarei sesquimilliari inde Lehnæ consistebant.
Et quanquam sequente luce aliquot alæ accede- 15 Sept.
rent; tamen cum interim Lemberga, quam cen-
tum viginti dragones tuebantur, assultu capta es-
set, plerisque cæsis, ac Cæsareæ turmæ recederent,
nihil tunc amplius gestum. Archidux Schneid- 12. Sept.
bergam, Torstensonius Laubam tendebat, ut
suis de pane prospiceret, simul hostem circa desti-
nata sua incertum redderet. Laubæ triginta Saxo-
nici desultores intercipiebantur. Hinc Torstenso-
nius per viam, quæ Gœrlicium fert, milliare unum
progressus, mox converso itinere ad turrim prope
Fridlandam succedit. Nam quia Archidux Frid- 18. Sept.
bergam verterat, suspicio erat, eum præter hoc op-
pidum in Bohemiam iturum. Id quod Torstenso-
nius impedire, simul ad prælium eundem compelle-
re cupiebat, invitante ratione belli, & loci opportu-
nitate. Unde sequenti die fluentum ad Fridlandam 19. Sept.
transgressus celsioribus locis aciem explicabat. Cæ-
sarei propius suggressi illo ipso vico, quo proxima
nocte Sueci egerant, considebant. Per biduum ibi
præter modicas velitationes nihil gestum, queis in-
ter alios è Cæsareis Sperreuteri subtribunus, è Sue-
cicis Brinckius tribunus occubuit. Torstensonius 24. Sept.
inde Zittaviam accedebat; Leopoldus postero die 25. Sept.
insequebatur, dimidio abhinc milliari considens,
sine dubio isti oppido subventurus. Unde Torsten- Zittavia
sonius propius movens in ipso suburbio stationem occupatur.
capit, ac machinis admotis munimentum exterius
occupat. Mox deditio citra pactum facta, & præ-
fectus cum centum viginti præsidiariis in captivita-
tem redactus. Hæc in conspectu Cæsarei exer-
citus gerebantur. Heic aliquot dies quieti dabat
Torstensonius. Cæsarei non procul inde sub Gre-
fensteina arce immoti consistebant; ac videban-
tur Suecis semper à latere incessuri, prohibendæ
horum in Bohemiam irruptioni. Inter hæc mu-
tuis excursionibus certabatur memoratu indignis;
nisi quod Reichwaldius tribunus cum aliquot equi- 29. Sept.
tum centuriis noctu Croatarum stativa, quæ extra
Cæsareorum castra in vico erant, aggressus, incen-
so vico plurimos eorum interfecit, & subtribunum
Palsium Comitem cum aliis ductoribus, & quin-
gentis equis in castra pertraxit.

§. 22. Dum in propinquo hærent exercitus, con- Conventio super captivorum redemtione & permutatione.
ventio super omnium captivorum permutatione,
& modo lytri in posterum initur, flagitantibus id
ductoribus ob incerta belli, præsertim, qui ditioni-
bus Cæsareis oriundi erant. Simul non exigui mo-
menti videbatur, hoc modo avocatoria Cæsaris edi-
cta velut retractari, & oblatam in iis veniam ina-
nem reddi. Illi adornandæ è parte Suecorum con-
grediebantur Wittenbergius, Mortaignius, Gu-
stavus Otto Steinbockius, & Duglassius; è Cæsa-
reis Bucheimius Comes, Antonius Webelius, Mi-
slickius, & Ranftius, bini utrinque summi excu-
biarum præfecti, & tribuni. Sub finem negotii
Wittenbergius Cæsareos deputatos, quibus & alii
utrinque se adjunxerant, convivio excepit. Cum
inde discedentes hosce Sueci modico spatio honoris
gratia prosequerentur, Cæsareus tribunus Spiege-
lius Duglassium lacessere, inde diploso tubo peri-
culosum vulnus pectori infligere. Sed Spiegelium
statim tres turmarum præfecti, qui Duglassium
comitabantur, multis vulneribus conficiebant.
Neque tamen is casus cæteros in rixam pertrahe-
bat. Conventum heic, ut quicquid utrinque ca-
ptivorum esset, statim permutaretur. Si quis dein-
ceps caperetur, oblato lytro citra moram dimitte-
retur, ni ratio belli aliquantisper eum detineri sua-
deret, nec ad mutandam militiam cogeretur. Ex-

1642. cipiebant Sueci Saxonicos nisi qui nunc sub Piccolomineo ductu capti forent, quoad Elector à se captos ita duriter habere desineret. Circa duces tribunis superiores supremis utrinque ducibus statuendi facultas relinquebatur. Cæterum lytrum tribuno statuebantur unciales mille, subtribuno quingenti; præfecto excubiarum trecenti; præfecto turmæ ducenti, centurioni centum quinquaginta; optioni quinquaginta, signifero quadraginta, metatori triginta. Inferiores ductores equestres denis, aut duodenis, pedestres octonis aut senis taxabantur. Gregario equiti octo unciales, pediti quatuor statuti erant. Qui rem tormentariam curabant, & cæteri heic non expressi menstruo stipendio redimendi erant. In hoc lytro muneris tantum militaris, non natalium ratio haberetur, ni forte summi belligerantes in unum aut alterum peculiarem actionem extra belli rationem haberent.

Kœnigsmarckii acta. §. 23. Ast Kœnigsmarckius Guræ à Torstensonio digressus Albi apud Pretscham superato præter Lipsiam in Thuringiam appropetat; 6. Aug. ubi assumtis Erfordiæ trecentis equitibus, sexaginta dragoni- 21. Aug. bus, & quadringentis peditibus Northusam invadit, in qua Cæsareus subtribunus Columbus le- 23. Aug. gioni conscribendæ operabatur. Is ad deditionem citra exceptionem actactus cum sex turmarum præfectis, quinque optionibus, totidem signiferis Erfordiam mittitur, gregariis trecentis Succorum militiæ adscriptis. Duderstadium & Gleichensteina arx à selectis provincialium insessa ne repugnare quidem audebat. Inde Gandershemum in Brunsvicensem agrum concedit, & ei ditioni una cum Halberstadiensi, & Magdeburgica stipendium imperat, conquisitoribus militum late dimissis. Interea hostis Cizensem arcem, cui Kœnigsmarckius centurionem cum quadraginta dimachis imposuerat, oppugnabat; cui liberandæ hic Gandershemio in Misniam advolat. Sed hostis duas tantum ante horas præcipitem se subduxerat, ut nonnisi centum pedites in ipsius manus inciderent. Hinc Naumburgum se convertit, ubi Goldackerus tribunus hospitabatur, à reliquis copiis seclusus. Post editam mœnium ruinam assultu facto in oppidum perrumpi non potuit. Ita centum quinquaginta suorum, partim cæsis, partim sauciatis re infecta inde se recepit. Sed præcipuus ipsi labor erat septuaginta alas equitum, duodecim cohortes desultorum, octo peditum recens conscribere. Mittebat quoque Laurentium Lindanum subtribunum Cassellas ad Landgraviam super jungendis copiis; de quo ipsa spem faciebat: simul collecta per Westphaliam manus arcessebatur. Inde hostilia stativa per Misniam, Magdeburgicam, Halberstadiensem præsulatum, & Franconiam pervadere agitabat; hosti non parum formidatus, quod magnus ad ipsum confluxus militum fieret, & brevi validum equitatum collecturus videretur. Interim aliquot Cæsareæ, & Saxonicæ catervæ pul- 19. Sept. sabantur. Inter alias ducenti quinquaginta equites Ascanis progressi Arnstedii pabulationi vacabant. Hos Mansfeldæ præfectus onustis jam curribus abituros invasit, & Eichfeldio subtribuno cum quadraginta cæsis Calenbergium præfectum equitum cum octo ductoribus, & viginti quinque captivis abduxit. Audierat quoque Kœnigsmarkius turmam equitum centum viginti capitum in finibus Bohemiæ districtu Elnbogensi hærere. Ad eam opprimendam caterva mittitur, quæ præfectum turmæ cum quadraginta equitibus captivum abstrahit, reliquis cæsis.

Torstensonius in Misniam movet. §. 24. Torstensonius cum neque in Bohemiam penetrare obsistente hoste, nec ad prælium eundem pertrahere posset, ac altioribus locis consistentem invadere temerarium esset, premente insuper 1642. inter hostilia circum præsidia annonæ ac pabuli inopia, cum hosti tota retro Bohemia pateret; paulo inferius ad Albim se convertere instituit, quo exercitui laxius prospiceret, & Kœnigsmarckium eo tutius ad se arcesseret. Igitur Zittavia movens, 7. Oct. quantum anni tempestas & moles exercitus ferret, adproperabat, catervis hostium continuo à latere incumbentibus. Budissina & Camentia prætereitur. Haynam Majorem invadere animus erat. Sed cum rumor esset, qui falsus dein deprehensus, hostem copiis auctum Camentiam pervenisse, ut Haynæ subvenire satius videbatur prehenso Albi Kœnigsmarckio jungi. Is fluvius apud Torgam superabatur partim ponte, partim vadis hinc inde repertis. Inde Lipsia petebatur, duabus duntaxat Lipsiam obsidet. cohortibus insessa. Et quia nuntiabatur, Goldackerum tribunum, qui cum legione sua Naumburgi hærebat, ab Electore istuc ire jussum, Helmoldus Wrangelius cum sex equitum alis eo properare jubetur, ut istum accessu prohibeat. Goldackerus cum se jam Naumburgo Weissenfelsam contulisset, ingruente hinc Kœnigsmarckio, inde Wrangelio, neque Lipsiam progredi, neque retro Naumburgum vertere poterat. Ita Weissenfelsæ hærendum erat, quoad audito prælii eventu in Bohemiam se subduceret. Soyus quoque Baro, qui per Voigtlandiam hospitabatur, Cizam usque progressus erat, ut Lipsiæ militem immitteret. Sed Kœnigsmarckius & Wrangelius omnes aditus obsepserant; & Torstensonius totum mox exercitum 17. Oct. admovebat, spe oppido potiundi, aut si hostis subveniret, prælii occasionem inventurus; cujus committendi cupidus erat, quod hostili exercitu integro sat idonea suis hiberna deessent. Stalhantschio summi ducis seu Generalis in equitatum dignatio, antehac inusitatus titulus, confertur, ut si quid ipsi & Lilliehœckio accidisset, exercitui caput non deesset, quoad à Regina alius dux summo cum imperio sufficeretur. Post triduum universus peditatus circa oppidum disponitur, velut tota vi assul- 20. Oct. tum facturus. Præmittitur præfectus excubiarum cum selecta manu ruinam mœnium ad Collegium Paulinum exploraturus. Sec hic mandata sinistre exsecutus alium, quam jussus erat locum petierat, relictis quoque scalis, quæ in fossam deportandæ erant. Prima hinc phalanx per errorem injussu ducis in fossam se penetrabat. Sed scalis non repertis, queis exteriorem pomœrii murum, antea non conspectum, superaret, inter continuas obsessorum displosiones pedem firmare non poterat. Ita re infecta ad accessus suos se recepit, amisso Kiliano excubiarum præfecto, & quibusdam aliis ductoribus, ac sexaginta gregariis.

§. 25. Cæsarei interim, quibus Lipsiam liberare Cæsarei ad liberandam Lipsiam veniunt. quantivis habebatur, Albim transierant, quibus Saxo duas adhuc equitum legiones, unam dimacharum, & quingentos pedites addiderat. Eorum adventu nuntiato Torstensonius vim adversus oppidum adhibere omittit, stationibus tamen circa obtentis. Sequenti luce Bucheimius Comes cum si- 21. Oct. nistro cornu equitatus hostilis aliquot milliaria reliquum exercitum prægressus dicebatur. Unde Torstensonius sub vesperam cum universo equitatu castris egreditur, illum si posset invasurus. Tenebris ingruentibus caterva præmittitur, certius rem exploratura; abs qua interceptus captivus narrat, hostem inter Wurcenam & Grimmam sesquimilliari abhinc consistere. Igitur Suecicus dux ad peditatum se suum mature recipit, quid hosti in animo esset speculaturus. Sequenti mane cum ho- 22. Oct. stem Lipsiæ paulatim propinquare animadverteret, haud placebat eo quem ceperat loco consistere,

1642. stere, quod hoc positu Lipsiam à tergo, hostem à fronte habiturus esset. Et quia hactenus hostis oblatam pugnæ facultatem aliquoties detrectaverat, ut huic persuaderetur, Suecos timore correptos cessim ire, relicta à tergo Lipsia per angustum transitum unum milliare cum exercitu recedit. Eas angustias dum exercitus filatim superat, leves cum præcursoribus hostium velitationes committebantur. Et conabatur hostis Carolum Gustavum Wrangelium, qui cum sua phalange postremus in suburbio substiterat, reliquo exercitu excludere; qui tamen in conspectu hostium postremo suorum agmini magna cum dexteritate illæsus se conjungebat.

Leopoldus prælium committere statuit.

Archidux numero equitum potior, qui sexaginta validas alas exceptis Croatis & Hungaris componebant quibus undecim peditum phalanges accedebant, favente insuper camporum planitie, & quia Guebrianus cum Vinariensibus propediem sese Suecis juncturus credebatur; Torstensonium absque prælio dimittendum haut censebat. Eoque hoc recedente, & ipse mox angustiis superatis noctem apud vicum Sehusam exigebat.

Acies Cæsareorum. 23. Oct.

Summo mane Cęsarei in acie consistebant. Dextri cornu curam susceperat Marchio Hannibal Gonzaga, cujus primam aciem Bruæus Comes alteram Bornevallius ducebat. Sinistro cornu Bucheimius Comes præerat. Peditatum administrabat Marchio Camillus Gonzaga, cum Fernamondo, & Antonio Webelio. Machinas Suisius Comes curabat. Summam rerum Archidux Leopoldus Wilhelmus, & Piccolomineus moderabantur.

Acies Suecorum.

Torstensonius cum videret Cæsareos paulatim apertis campis in ipsum progredi, suos quoque in aciem explicatos hosti obviam ducit. Ejus dextrum cornu Stalhantschius, & Wittenbergius, sinistrum Kœnigsmarckius & Slangius, peditatum Lilliehœckius cum Carolo Gustavo Wrangelio & Mortaignio curabant. Postremam aciem ad improvisos casus dispositam Axelius Lilius regebat. Quia autem Cæsarei frontem versus occidentem; Sueci versus Austrum obverterant, simul hostis sinistrum eorum cornu à latere invadere instituebat, Torstensonius repente suorum aciem circumagit, ut æquata fronte cum hoste concurrere posset.

Prælium ad Lipsiam.

§. 26. Ita machinis primo in Cęsareos Sueci fulminare cœperunt; illi non segniter respondent justo altius primo ejaculati, mox certiore ictu. Globi consertim emissi magnam utrinque stragem dederunt. Inter alia paulo post cœptum prælium globus ut credebatur catenatus ingens rebus Suecicis malum minabatur. Idem quippe Torstensonii equum retro ephippium dorso impactus discerpebat, abrepta parte exterioris amiculi. Inde Caroli Gustavi Palatini Comitis, qui post Regno Sueciæ potitus est, equum vulnere per collum affecto, tum Rabenavii turmæ præfecti equum prosternit, lacerata quoque hujus tunica pellibus suffulta. Laurentius Grubbius Consiliarius medius divellitur; Martino Quastio scribæ femur aufertur. Ista ab uno globo. Porro sinistrum Cæsareorum cornu turmis nondum rite explicatis, Wittenbergius cum prima, mox cum secunda acie Stalhantschius irruens, statim turbabat. Equidem aliquot alæ è prima Cæsareorum acie, & duæ vel tres è secunda sat acriter initio resistebant; plerique tamen solutis ordinibus in fugam effundebantur, nec præter paucos ad instaurandam pugnam permoveri poterant, quantumvis ipse Archidux ante legiones consistens hortatu, precibus, increpando, demum verbera miscendo ductores æque ac gregarios ad repetendum certamen excitaret. Pulso hoste dextrum Suecorum cornu medio campi spatio consistebat, ne à reliqua acie nimium avelleretur. Contra sinistrum Suecorum cornu primo impetu pellebatur, cæso inter alios Erico Slangio 1642.
summo excubiarum præfecto. Et impedimentis tantus jam terror afflabat, ut quidam calonum solutis à curribus equis aufugerent. Magno tamen ducum labore turbati ordines reparabantur, strenuam inter alios operam navante Carolo Gustavo Palatino, ut idem cornu denuo acrem in hostes impressionem faceret. Peditum conflictu phalanx tribuni Danielis Ouvris quæ sinistrum latus primæ aciei claudebat, ab hoste impellebatur, capto ipso tribuno. Sed cæteræ legiones utrinque immotæ persistebant post consumtos globos sarissis gladiisque rem gerentes, aut inversis tuborum scapis se mutuo dedolantes. Sed quia Cæsareus peditatus è sinistro latere fuga equitum nudatus fuerat, Lilliehœckius è secunda acie subductum Duglassium cum quatuor legionibus è transverso in illum ducit. Unde Cæsarei cessim ad propinquam sylvulam se recipiebant. Quos ut prævetteret Lilliehœckius, eorumque terga invaderet, longius cum aliquot turmis progressus in cohortem Leopoldi prætoriam suis auxilio submissam incidebat, quæ ipso ingruente post fossam constiterat. In hanc dum ipse cum paucis ministris prægreditur, turmæque ita celeriter fossam transire, & manum conserere haut valerent, isti magna vi irruentes multis vulneribus prostravere. Interveniebat isti conflictui Carolus Gustavus Palatinus, quem qua acerrima pugna surgebat, laborantibus subsidio suus ardor rapiebat; cui Lilliehœckius ad necem saucium se sentiens, uxorem liberosque commendabat. Lilliehœckius mox fusa illa hostium manu extra prælii tumultum elatus ad vesperam usque protracto spiritu victoriam suorum inter extrema solatium mortis habuit. Interea dextrum Suecorum cornu, quod medio campo paulisper consistens speculabatur, num è profugo sinistro hostium cornu quispiam pugnam instaurare vellet, in dextrum hostium cornu à tergo citato gradu vadit. Unde qui isto cornu constiterant Cæsarei, cum à fronte & tergo hostem sibi imminere cernerent, effusa fuga in diversa abeunt. Sed peditatus Cæsareus etsi cruenta pugna defunctus sylvulam attigisset, à Suecis tamen acerrime incumbentibus in aperta camporum iterum propellitur; ubi ab equitatu circumfuso pars cæsa; alii salutem inclamabant Suecicæ militiæ se offerentes; & catervatim ipsis cum vexillis ad Suecos transeuntes. Tribunus quoque Daniel Ouvris initio prælii captus magno cum hostium agmine ad suos revertit. Ita universus hostium peditatus qui cædi superfuerat, in Suecorum potestatem redigitur. Equitatus Cæsareus tribus se viis, Witebergam, Grimmam, & Dresdam proripiebat; quem Sueci per tria milliaria insequuntur interceptis omnibus impedimentis. Causam cladis quidam in Hungaros & Croatas retulere, qui manum conserere abnuentes statim se subduxerant, cum si pugnam capessere voluissent, quando sinistrum Suecorum cornu initio vacillabat, magnum momentum suis adferre potuissent.

Cæsareorum clades.

Major culpa penes sinistrum Cæsareorum corno, quod Suecis ingruentibus nondum rite dispositum fuerat, ac semel pulsum pugnam repetere non audebat. Cæsareorum qui in loco pugnæ, aut in fuga cædebantur, circiter quinque millia numerabantur. Inter quos è primariis ducibus occubuerant summus excubiarum præfectus Soyus Baro, tribuni Munstetus, Nicola, Wineius, Heisterus, Pallavicinus Marchio Archiducis cubicularius. Sauciati, quantum nobis constat tribuni Vorhauerus, Pompejus Comes, Moncada, Warlofskius, Coloredus junior, & subtribunus Pallavicinus. Capiebantur summi rei tormentariæ præfecti Suisius Comes, & Fernamodus,

1642. mondus, tribuni Felix Gusmannus de Zuniga, Ranstius, Wachenheimius, Kraftius, tres summi quos vocant Adjutantes, decem subtribuni, totidem excubiarum, septem turmarum præfecti, triginta duo centuriones, septuaginta septem optiones, undecim equestres vexilliferi; centum duodecim inferiores ductores, quatuor millia quingenti amplius gregarii, centum è ministris Leopoldi aulicis. Ipse Leopoldus maximum periculum incurrerat, lateri jam admoto sclopeto equestri, quod ignem non conceperat, ac bis inde Suecorum manibus equi velocitate ægre subductus. Potiebantur Sueci sexaginta novem equestribus, centum viginti & uno pedestribus signis, quadraginta sex machinis æneis, Archiducis tabulario, & suppellectile magni pretii. Quanquam nec ipsis victoria incruenta foret, cœso Slangio, Laurentio Grubbio, tribunis Bibovio, & Sehlibio, subtribunis Trotzigio & Stingio, centurione Joanne Banerio, pluribusque aliis ductoribus, & bis mille circiter gregariis. Sauciati Stalbantschius, Gustavus Otto Stenbockius, Galbrechtus, Meierus, Gustavus Lœwenhauptius, alii, & gregariorum duo quasi millia. Gustavus Banerius Petri filius & ipse saucius primo conflictu ab hoste captivus abstrahebatur. Sed præcipua jactura habebatur summi rei tormentariæ præfecti Joannis Lilliehœckii, ob virtutem, animi magnitudinem, & prudentiam insigniter æstimati, qui & si Torstensonio quid humanitus accidisset, aut is missionem obtinuisset, summo in exercitum imperio destinatus fuerat.

Torstensonius obsidium Lipsiæ repetit.

§ 27. Exercitus Suecicus quantumvis victor cruento prælio non parum fatigatus erat, ut confestim longo itinere in hostem duci non posset. Nec equi in promtu erant, queis tot hosti ereptæ machinæ trahi possent. Sic ut quanquam forte expediebat absque mora tam egregiam victoriam persequi, sauciis non minus quam cæteris quies aliqua foret indulgenda. Et pedes ingruente hieme vestibus instruendus erat. Simul ductores Torstensonium pecuniam poscebant, cui vix erat, unde vexilla offerentibus præmia ut solet exsolveret. His incommodis Lipsia medicinam allatura sperabatur, in qua & alias magnum momentum erat. Igitur postquam Kœnigsmarckium in Saxoniam Inferiorem dimisisset, cum peditatu & parte equitum ad Lipsiam iterum considet, reliquus equitatus circa Cizam, saucii per vicina oppida distribuuntur. Sed quia plurimi è prælio in oppidum profugerant, quatuor armatorum millia cum præsidio explentes, Torstensonius initiò citra vim Joachimum Schleinicium, & senatum oppidanum ad deditionem permovere tentabat; à quibus & deputati ad ipsum mittebantur. Sed cum hi præter summam pecuniæ ut oppido decederet nihil offerrent, ad vim conversus arcem Pleissenburgum invadere instituit, quod ea capta, oppidum statim imperata facturum esset; cum hoc licet capto circa expugnandam arcem novus labor sumendus esset. Lipsienses cum viderent serio rem agi, petiere, ut sibi Dresdam liceret mittere, qui conditionem oppidi Electori

9. Nov. demonstraret. Ita ipsi ferebant. Id quod à Torstensonio concessum, ut tamen haut secius acces-

7. 8. Nov. sus interim ad fossam usque promoverentur. Inde valida turris machinis perforata, ad defensionem inutilis redditur. Propugnaculum quoque verberatur, subinde globis ignivomis & saxis in-

12. Nov. jectis. Contra obsessi subito erumpere, & in suggestu ad crepedinem fossæ aliquot tormenta clavis configere; mox ipsum suggestum inflammare, cæso centurione Ulfsaxio, & captivis aliquot abductis. Intulerant terrorem manuarii globi ignivomi, quos dum Sueci declinant, turbabantur, adeo ut nisi Palatinus Princeps Carolus Gustavus cum Wrangelio accurrens suos in hostem incitas- 1642.

set, opera vacua destituta forent. Sensit postea Princeps Palatinus globum sibi per femoralia transiisse, cute non perstricta. Cum eadem fre- 15. Nov.

quentius tentarent obsessi, Sueci demum audacius subeuntes ita excipiunt, ut viginti amplius cæsis, quatuor captivis desideratis in oppidum repellerentur. Ita erumpendi libido retusa.

§. 28. Interim reversis quos Dresdam miserant Lipsienses, denuo colloquium instituitur irrito successu, quod hi præsidium admittere abnuerent, neutralitatis tantum leges subituri. Petentibus tamen denuo concessum, ut Dresdam mittere liceret. Venerat cum deputatis Lipsiensibus Dresda subtribunus Knockius, qui allatis à primogenito Electoris filio patri cognomine literis, queis pro Lipsia intercedebat, ac de neutralitate aut induciis mentione injecta quibus legibus in eas Torstensonius consentire vellet, exquirebat. Cui hic reponebat; traditis in cautionis vicem Magdeburgo, Witteberga, & Lipsia, expeditisque ad alenda præsidia stipendiis se hostilia adversus Electoris ditionem inhibiturum, modo ab se acta Regina rata habeat.

Electoris filius super neutralitate proponere incipit.

17. Nov.

23. Nov. Interim Sueci fodiendo sub propugnaculum arcis progressi, id ancenso subtus cuniculo magnam partem in fossam dejecerant, ut via ad tentandum assultum pateret. Et jam alius cuniculus parabatur proruendæ turri, & propugnaculi reliquus; eoque redacti erant obsessi, ut obsessoribus nihil amplius nocere possent. Igitur serio

25. Nov. Lipsia deditur. super deditione agere incipiunt Christophorus Trandorfius arcis, Joachimus Schleinicius oppidi præfectus. Ac primo quidem petebant, ut Sueci præsidium arci imposuisse contenti, oppido neutralitatem concederent. Sed Torstensonio id aspernante, Trandorfius in has leges paciscitur, ut ipse cum suis in tuta deduceretur; arx cum omni paratu bellico, machinis, & annona illo ipso die traderetur; quam mox C. G. Wrangelius cum cohortibus Suecicis per ruinam intrat. Pariter Schleinicius sibi suoque militi discessum more militari paciscitur, tradita simul arce Weissenfelsensi, quæ ipsius imperio suberat. Si qui tamen è suis ad Suecos transire vellent, id liberum erat. Cavebatur quoque securitati ministrorum Electoralium, & tabellariorum. Qui è prælio in oppidum refugerant captivorum loco habebantur. Sed de 27. Nov.

oppido & civibus Schleinicius ob continuas inter ipsos offensas in pacto nullam mentionem fecerat. Quod ab Electore graviter acceptum, cum capta licet arce nonnulla in favorem oppidi pacisci licuisset. Poterat sic de oppido Torstensonius pro lubitu statuere; satius tamen ducebat modica pecuniæ summa decidere, instruendo ad futuram expeditionem peditatui, quam id militi diripiendum concedere. Igitur in centum quinquaginta millia uncialium convenitur. Et quanquam longe majorem summam extorquere licuisset, extraneorum mercatorum mercibus manu injecta; tamen in futurum utilius rebatur, immodica exactione cives non exhaurire, aut extraneos à frequentandis nundinis absterrere. Hamburgensium imprimis mercibus prospectum. A civibus fides exigitur, ut nundinarum tempore multorum hominum in oppidum confluxu stationes obeant, ne quid ab hoste tunc tentetur. Ut nihil literarum cum hostibus in fraudem Reginę commutent; & si quid consilii adversus oppidum agitari intelligant, præfecto significent, idemque pro virili impediant. Si quæ literæ ab Electore aut ducibus Cæsareis ad ipsos dentur eas non resignatas præfecto tradant. Si quem suorum infesti quid moliri sentiant, eum coërceant, aut præfecto tradant. Ad ordinandas ejus oppidi & vicini tractus res Axelius Lilius relictus.

1642. ctus. Præsidio è Suecis constanti Petrus Ribbingius præficitur.

Cum Electoris filio incassum tractatur.

§. 29. Veniebat inde ab Electoris filio primogenito missus Haugwicius, qui primo testabatur, propositos de induciis tractatus haut derogaturos obligationi Electoris, qua Cæsari & imperio obstringatur. Postulabat inde, ut Torstensonius, retento uno atque altero quem occupasset loco, de modo stipendii mentem suam exprimeret. Tum ut si utique per Electoris ditiones exercitui Suecico transeundum foret, iter maturaret; hospitia, & militi recens conducto stativa adsignare parceret. Torstensonio animus erat, tractatus hosce alere, & Principem quantum poterat demulcere, ut si ditione Electoris excedendum foret, à tergo sibi cautum esset: de cætero res ita disposituros, ut ne si velit quidem Elector nocere possit. Præsertum cum hac rerum facie reliqua Electoris oppida absque detrimento exercitus vi oppugnari non possent, cui utique quiete opus erat. 10. Dec. Igitur Haugwicio respondet: Electoris se obligationem turbare nolle, modo is consilia sua ad communem Protestantium salutem temperet. Loco idoneo ad Albim sibi opus esse ad sui securitatem. De modo stipendii deinceps transigendum. Transitum per Electoris ditiones liberum sibi fore, quem quantum possit maturaturus sit, ut tamen exercitui annona præbeatur. In has leges se cum Electore, si ipse velit, conventurum salva Reginæ ratihabitione, cum ipse super hoc negotio nihil in mandatis habeat. Quanquam autem è Consiliariis Electoralibus quidam scripto demonstrarent, ejusmodi transactionem ex necessitate, & ad servandos suos susceptam officio in Cæsarem, & Imperium non repugnare; simul offensæ quid Electori cum Cæsare intercederet; unde & hic suorum manum Zuccaviæ Saxonico præsidio adjunxerat, velut Electori diffisus: tamen instanti licet filio nondum manus dare volebat Elector. 16. Dec. Id quod & iste per literas Torstensonio significat; ne id in sinistram partem accipiat, & se excusatum habeat. Tum ut innocentibus civibus parcat. Si quæ tamen occasio tractandi allubescat, eam se haut omissurum.

Torstensonius in Bohemiam cogitat.

§. 30. Torstensonius refecto utcunque exercitu, & sanatis plerisque prælio saucis in Bohemiam movere instituebat; etsi illuc irrumpere sat difficile videbatur futurum, nisi Guebrianus in Franconiam tendens partem Cæsarei militis in se averteret. Ut hostis ambigeret, qua parte venturus esset, 18. Dec. pontem apod Torgam refici jubet. Præmissus cum equitatu Wittenbergius Chemnitiam, quam sexaginta tantum Saxonici milites insidebant, nullo repugnante in potestatem redegit. Torstensonius cum machinis & octo egregiis peditum phalangibus, ut viam sibi in Bohemiam muniret, Freibergam accedit, equitatu intra duo milliaria circum disposito.

Idem Freibergam obsidet. 28. Dec.

Ad hoc oppidum ut aliquantisper subsisteret, hiberni cœli asperitas itineri importuna suadebat; & quod relatum esset, oppidum ultra octiduum vim sustinere non posse. Quo capto ingenti quoque annonæ vi potiturum se sperabat; quæ & causa fuerat, quare hanc potius, quam Quiccaviam impeteret.

Cæsarei in Bohemia se colligunt.

§. 31. Cæsarei interim fusas apud Lipsiam copias colligere, & futuræ expeditioni instruere. Venerant quoque in Franconiam ab inferiori Rhenò Hazfeldius & Bavarici; quorum ille omni alio respectu seposito in Bohemiam ire jubebatur. Cum Bavaro agebatur, ut Wahlius ad fines Bohemiæ in Superiore Palatinatu accederet, Archiducis Leopoldi imperia accepturus. His omnibus junctis pares se Suecis, aut superiores arbitrabantur fore. Acuendæ in posterum suorum virtuti, in Madelovii tribuni legionem, quæ prælio ad Lipsiam prima fugam arripuerat, atroci supplicio animadversum. 1642. Combusta per carnificem vexilla, gladii ante ora fracti, quorum fragmina clavorum usum ad patibulum subiere. Ductores & decimus quisque gregariorum sorte ducti laqueo necati; reliqui infamia notati.

Excursiones Suecorum per Moraviam & Silesiam.

§. 32. Absente Cæsareo exercitu Olmucii præsidiarii longe lateque excurrebant, oppressa inter alia Lischwicia Ducatus Carnoviæ oppido; unde magna vis annonæ Olmucium convecta. In Silesia Oppelæ præsidium Strelenam, oppidum diripuerat. Oelsam quoque subtribunus Closius subito impetu oppressit, interceptis quatuor Cæsareorum cohortibus, quæ ibi agebant. Sed dum moras nectit, ab Holkirchio summo exercitus Legato ibi includitur; qui post ruinam mœnium editam oppidum impetu capit, cæsis quos deprehenderat. Reliqui in arcem refugi absque exceptione se dedunt. Plerique tamen gregarii post ad suos revertebant: & Gronsfeldius turmæ præfectus Wolavia excurrens docentis quinquaginta hostilibus equis potiebatur. Turrius Comes, qui Laubæ hactenus stativa habuerat, jussu Torstensonii id oppidum Reichwaldo tribuno cedebat, Hirschbergæ hospitium capessiturus, obi Cæsareum præsidium agebat. 22. Dec. Sed dum iste scalis admotis oppidum expugnatum it, acriter repulsus ipse cum præfecto excubiarum cadit, multi sauciantur: reliquos subtribunus re infecta reducit.

Kœnigsmarckius Ascaniam & Querfurtum occupat. 22. Dec.

§. 33. Kœnigsmarkius post prælium à Torstensonio digressus Ascaniam primo expugnat, præsidiariis sub sua signa distributis. Inde assumtis, qui è Westphalia venerant, mille circiter equitibus ac dragonibus Querfurtiam invadit; ubi Cæsarei, qui arcem defendebant, post admotas machinas abitum paciscuntur; etsi plerique gregarii Suecorum sacramento ultro accessere. Sed mox à Torstensonio in Misniam revocatus dum circa Glaucham & in Voigtlandia hospitabatur, caterva hostilis è Bohemia ingruens Funckium tribuoum, qui cum legione sua equestri & quatuor cohortibus dimacharum Meranæ tendebat, repente opprimit, cæsis, qui deprehendi poterant, equitibus, quos inter ipse tribunus, dum per medios hostes erumpere conatur, cadit. Dimachæ tamen in cœmeterium refugi Cæsareos acriter repulere, qui haut diu ibi morati cum præda & aliquot captivis ad suos se receperunt.

Hermannus Boothius vapulat. 17. Oct.

§. 34. In Saxonia Inferiore tandem Hermanni Boothii & Adami Henrici Penzii conatus erumpebant, quorum ille cum trecentis quinquaginta desultoribus, hic cum ducentis equitibus Hamburgo proficiscebatur, honoris causa ad unum milliare prosequente Auerspergio Comite Legato Cæsareo. Hos insidiis excepturus Carolus Ruthius tribunus raptim collecta ducentorum equitum manu ad Billam fluentum sylva tectus adventantes expectat. Postero die dum isti apud Schiffbecam duobus Hamburgo milliaribus annonam suis distribuunt, ac læti epulis vacant, sexaginta equites à Ruthio exploratum præmissi subito ingruunt, ac septuaginta dimachas cædunt, moltos sauciant, quosdam capiunt. Reliqui in fugam effunduntur. Ipse Boothius præceps cymba Billam trajiciens Hamburgum se trepidus proripit. Penzius tamen cum suis equitibus instauratis ordinibus Suecos numero inferiores Steinbecam usque rejicit, tribus cæsis. Longius persequi nolebat, cum non procul inde Ruthius consisteret. Collegerat tamen Boothius iterum centum quinquaginta dimachas, qui non procul Hamburgo consederant. Hisce per subornatos à Salvio homines persuadetur, Suecos noctu irrupturos globis ignivomis

1642. instructos. Unde isti perterriti in diversa se proripiunt necem ductoribus intentantes, qui ipsos retinere satagebant. Boothius hinc ab Auerspergio Comite munere suo exutus omnibus ludibrio erat, & quia is in custodiam eundem daturus erat, nullibi comparebat. Penzius tamen collectis centum viginti equitibus trajecto ad Blanckenesiam Albi Magdeburgum demum perveniebat, cui cum hospitium indulgere in urbe nollet Trandorfius, ipse cum quadraginta equitibus pransum ibi tantisper remanet, cæteris Burgum oppidum versus dimissis. In hos Schœnherrus tribunus à Kœnigsmarckio emissus incidit, qui partem eorum cædit, quosdam capit. Qui supererant, cum subtribuno per Havelbergam Dœmitzam se recipiunt. Penzius Magdeburgi de clade suorum audiens, & ipse eodem sequi instituit. Sed Duwalius Garlebia manum equitum apud Tangermundam trans Albim miserat, qui Penzii catervam dum flumen trajicere parat, deprehendunt, ac triginta equos instratos, viginti homines Garlebiam captos abducunt. Ipse Penzius pedes aufugiens latebris captivitatem declinabat. Ita istorum hominum conatus magno hiatu cœptus inglorium finem sortitus est.

Erfordiensium excursiones. 30. Mart. §. 35. Qui Erfordiæ præerat Ermes tribunus eo anno crebris excursionibus non spernendam operam navabat. Inter alia cum alam Croatarum Grausliæ hospitari cognovisset, ducentos pedites cum aliquot equitibus eo mittit; qui nondum orta luce admotis scalis in oppidum penetrantes plerosque cædunt, paucis exceptis quos latebræ tegebant. Præfecti cum quibusdam gregariis & ducentis quinquaginta equis Erfordiam deducti. Suecorum tres duntaxat desiderati. 24. April. Rudolstadii duæ legiones Wolferamsdorfii, & Kraftii, sed infrequentes, stativa habebant. In eas subtribuni Laurentius Lindanus, & Balthasar Rædigerus cum trecentis equitibus, quadringentis peditibus Erfordia sub vesperam pluvio cœlo profecti, sed per tenebras recta via aberrantes orta jam luce ad oppidum pervenerunt. Cæsarei quanquam orto tumultu equos raptim conscenderent; incumbentibus tamen Suecis post acrem conflictum non paucis desideratis per aversam portam trans Salam plerique evasere. Sueci tamen omnibus impedimentis, tribus vexillis, qua ringentis equis, & 4. Maji. viginti captivis potiti sunt. Post & caterva Erfordiensium integram equitum turmam è Fourii legione Friburgi interceptam abducebat. Iidem quoque late sub Noribergam usque, & in Palatinatum Superiorem excurrebant, præsulatu Wurtzburgensi stipendiis subjecto. Mainungam etiam scalis admotis occupant; omnibus, qui ibi inveniebantur interceptis. Oppido centum peditum præsidium impositum vicino tractui coërcendo. Cæterum Erfordienses imbelles animos & hostium solicitationibus titubantes subinde ostendebant; quos literis Regina & Torstensonius confirmatum ibant. Ea urbs ut eminus circumsideretur Sigismundus Heusnerus omnem lapidem movebat, contranitentibus Altenburgi & Vinariæ Ducibus, qui Electori suæ ditionis vastitatem inde orituram demonstrabant. Iidem Duces Consiliarium in urbem mittebant, velut super tributis cum præfecto transacturum; revera clam Senatui urbis de neutralitate propositurum, ad quam hic valde pronum se ostendebat. Sed præfectus Ermes re intellecta legato acriter exprobrabat, quod se inscio de tanti momenti re cum Senatu egisset, penes quem de ista statuere non esset; cum talia apud Reginam aut Torstensonium quærenda sint.

Vinariensium & §. 36. Hassi sub finem superioris anni trans Rhenum in Præsulatum Coloniensem irruperant. Iis Guebrianus cum Gallis & Vinariensibus superato 1642. apud Vesaliam Rheno jungitur. Juncti Ordingam modico præsidio insessam occupant. Inde Linam proxime adsitam, quam valida manus obtinebat, accedunt. Lambojus contra cum quatuor equitum, quinque peditum millibus Hulstæ, Kempenæ, & circa tendens Electori Coloniensi scripserat; non opus esse Hazfeldii copiis trans Rhenum ductis; se solum hosti sufficere. Cui tamen Elector responderat; ne prælium tentaret, quoad Hazfeldius ipsi se junxisset. Cujus copiæ licet longo ab Erfordia itinere fatigatæ quietem optarent; tamen instante Electore è Weteravia Coloniam versus iter instituunt, primo agmine jam Andernacum progresso. Ipse Hazfeldius Bonnam pervenerat, cum Electore consilia collaturus. Sed & Venloæ jam mille equites, ter mille pedites convenerant, Hispanicus miles, Lambojo si opus foret sociandi; è quibus quadringenti sclopetarii se ipsi junxerant. Ita magna moles in Vinarienses & Hassos surgebat, ni subito impetu coeuntem undique hostem prævertetent. Ea causa Guebrianum & Ebersteinium Hassis imperantem subigebat, ut citra moram cum Lambojo prælio decernerent. Contraxerat iste copias suas intra munimentum agreste, objecto triplici fossa, duplici aggere, & densa arbustorum serie, quæ equos non transmitteret. In istam munitionem Guebrianus cum selecta peditum manu impetum primo faciens repellitur. Sed mox universus peditatus post acrem conflictum irrumpit hoste rejecto; & ut equiti via pateret, raptim ligonibus agger æquatur. Ita equitatus labantem acri peditatus impressione hostem plane impellit, & in fugam effusum persequitur. Asperrima pugna committebatur à tribus Hassicis phalangibus, quæ machinas hostium à veteranis legionibus, & cataphracto equite defensas jam semel arripuerant; sed Lambojo contranitente extra munitionem in aperta camporum iterum propulsæ, & ab Ebersteinio recollectæ instaurato impetu denuo aggerem irruperunt, ac extortas hosti machinas in ipsum converterunt. Commodo victoribus fuit, quod hostium machinæ propius aggerem celsiore loco positæ, globos justo altius ejacularentur, & assultu ita repentino parum damni dare possent. Cum contra fœderatorum tormenta longius remota arcuato jactu non modicam stragem ederent. Insignis ea clades erat, quod pauci admodum ductores hostium evaderent. Capiebatur ipse Lambojus, summus excubiarum præfectus Mercius, tribuni quindecim, quos inter Ladronius Comes, Eppius, Hiacynthus de Vera, Rodovanus, Saverius, Broeckius, undecim subtribuni, novem excubiarum viginti octo turmarum præfecti; triginta novem centuriones; quinquaginta & unus optiones, quinque metatores, triginta duo signiferi equestres, quadraginta pedestres, reliquorum ter mille amplius. Ereptæ quoque fuerant hosti sex machinæ, centum octo signa pedestria, quinquaginta octo equestria, cum omnibus impedimentis. Vinarienses contra tribunum Flersheimium, Hassi aliquot centuriones, desiderabant, præter quadringentos cæsos aut saucios. Eo prælio profugi mille quasi equites iterum se collegerant, qui per Juliacum ad Hazfeldium se recipere constituerant. Eos Rosa inter Durenam & Karpenam deprehensos ita multabat, ut pauci evaderent. Tribunus Zellius Baro cum aliquot præfectis, & multis gregariis, tribusque signis capiebatur. Sed & mox 11. Jan. Guisenei tribuni legio trecentorum capitum à sexcentis equitibus Hassicis apud Dormagum opprimitur, ut pauci homines effugerent; omnes equi in istorum manus inciderent.

Hassicorum gesta. 2. Jan. 4. Jan.

Vinarienses & Hassi Lambojum navadunt.

Eorundem victoria.

§. 37.

1642. Iidem multa oppida per Coloniensem & Juliacensem ditionem occupant. 21. Jan.

§. 37. Victores inde Novesium; post Kerpenam oppidum deditione capiunt. Ea nocte trecenti pedites Geldria submissi accedebant, ignari oppidum jam ab hoste teneri; quorum quadraginta in oppidum recepti; cæteros dum errore cognito retrocedunt, Hassi erumpentes trucidant. Arcem Gronsfeldius aliquandiu acriter defensam ad extremum citra exceptionem dedidit: quadraginta præsidiarii victorum cohortibus admixti. Capta quoque Castera, Grefenbrucum, Benheimum, Durena, Lina, Hulcrota arx, Tolbiacum, Euskircha. Duorum posteriorum præsidiarii ultro victoribus sacramentum dixere. Immensa isto tractu præda, & magna imprimis equorum vis parta. Mox omnes ad Mosellam usque imperata facere. Palatinus Neoburgicus, & Aquisgranum neutralitatem solicite ambire; quorum exemplum Leodienses secuti. Quin & de eadem obtinenda Ordines Colonienses legatos Novesium mittebant, sed re infecta, cum immensam pecuniæ summam poscerentur. Ita quidem Fœderatis porta ad majora gerenda pandebatur. Sed iidem post primum impetum languide victoriam persequebantur, multis mirantibus. Nec ulla pactorum servandorum cura; sed omnia diripiebantur & perdebantur, velut parta diu possidere nollent. Id quod ipsis Hassicis ducibus vehementer displicebat; cum alias rite administrata in longum sufficere potuissent, majoribus gerendis adminiculo futura.

Guebrianus Lechnicham oppugnat. 9. April. 29. April.

§. 38. Guebrianus inde optimis refectas hospitiis copias Lechnichæ admovet, quam obsessi acriter tuentur, donec prostratis mœnibus, incenso oppido in arcem se reciperent. Interim ad sistendos fœderatorum progressus hostes undique coibant. Hazfeldius suos evocabat, Enckefortius è dissipatis Lamboji copiis tria millia iterum collegerat. Ingruebat quoque cum Bavaricis copiis Wahlius; & cum sua manu Lotharingiæ Dux. Guebrianus cum prævalidæ arcis mœnia nequidquam verberasset, etsi Cæsarei non longius quam Aldenkir-

17. Maji.

cham in Seinensi Comitatu processissent, obsidio tamen soluto ad resistendum hosti se componit. Eidem in auxilium miserant Hollandi triginta peditum cohortes, ducis causa prius exauctoratas; quas iste per occupata oppida distribuebat, suo milite inde educto. Hassis Novesium, Lina, & Ordinga conceditur, augendo numero eorum, quos in campum educturus erat. Inde castra ad Erpam flumen ponit, ubi omnes copias contrahebat, adjunctis recentibus è Gallia auxiliis quatuor millium

Cæsarei ingruunt. 5. Jun.

quingentorum Britannorum. Ast Cæsarei evocato etiam è Westphalia Velleno, Rhenum apud Coloniam transgressi recta in Fœderatos tendunt. Zonsæ primo castra metati: inde Grimmelinghusam transitum. Ita ut atrox prælium imminere videretur, si Fœderati pedem figere vellent. Sed hi statione apud Grefenbrucham deserta inter Linam & Rurortam consederunt, munimentis sibi circumpositis. Arausionensis quoque Princeps cum viginti duobus millibus inter Rheinbergam & Orsojam adpulerat, ut isti exercitus mutuo sibi auxilio esse possent, si res exigeret. Etsi de cætero Fœderatorum conditio non optima foret, qui omnibus ubique dissipatis nullibi penum congesserant, ut vix isto loco diu viderentur subsistere posse. Ita munitis utrinque castris immoti hærebant, nulla re memorabili gesta, nisi quod excursores subinde collideruntur; & Cæsarei Angerortam cis Rhenum sitam, Neoburgici præsidio infessam, occuparent. Subinde tamen isti copias suas augebant; simul cum Francisco de Melos super conjunctione Hispanici exercitus agebant; nullo successu, postquam hic duras nimis leges proponeret, & Arausionensis Coloniensi Electori denuntiaret, si Hispanus Hazfeldio sociaretur, se neutralitate seposita Guebriano accessurum. Unde Hispanus dux cum maxima copiarum parte in Brabantiam & Artesiam concedit, relicta sub Fontano Comite manu ad observandos Arausionensis motus. Advenerat quoque ad Cæsareos Joannes Wertanus, postquam pro Gustavo Hornio ipse una cum Hofkirchio & Buchemio Comite libertati restitutus esset. Qui ut erat impiger crebris excursionibus Vinarienfium ad mille quingentos equos intercipiebat. Post tamen cum Liedbergam arcem, horæ tantum itinere à Guebriani castris sitam, inva-

16. Sept.

deret octingentorum equitum caterva stipatus, à Rosa ita excipitur, ut magna catervæ parte cæsa, multi caperentur; quos inter duo fuberiburi, unus excubiarum, quinque turmarum præfecti. Ipse cum tribuno Wolfio ægre pedes per paludes evadebat.

Joannes Wertanus vapulat.

§. 39. Mense Septembri, cum Arausionensis castris apud Orsoiam motis in hiberna concederet, terga Guebriani nudabantur; quem &, copiosa licet annona, pabuli inopia premebat: ac Cæsarei interceptis paulatim propioribus locis in angustius eum redigere laborabant. Igitur cum Hassis cis Rhenum abire constituit; & ne hostes ipsius itineri obsisterent, Mosam velut respiciens repente Vesaliam flectit, & superato Rheno, inde Amasi per Comitatum Teclenburgicum in Osnabrugensem usque agrum copias diffundit, late populatione facta. Sed cum exhaustæ antea regiones cito migrandi necessitatem imponerent, superato infra Hamelam Visurgi in Hildesiensem agrum abiit numeris ita diminutis, ut præsidii causa viginti quatuor Hassicorum equitum turmæ prosequerentur, reliquis sub Eberfteinio Comite circa Coesfeldam in hiberna discedentibus. Guebrianus inde per Osterodam & Mulhusam Onestrum versus pergit, à Torstensonio circa expugnandam Lipsiam satagente solicitatus, quod de adventu hostium rumor esset, ut sibi necessitate exigente auxilium ferret. Cujus operâ etsi post non indigeret Torstensonius, tamen Buxstadium ad ipsum accedit de futuris in hostem destinatis consiliis collaturus. Et quia hostis omnes copias contractum ibat, Torstensonius ipsi persuadere conabatur, ut paulisper copias secum sociaret, quoad de hostium destinatis liquidius constaret: etsi de cætero Rectores Sueciæ nollent, eum conjunctionem cum Guebriano affectare, nisi extrema necessitate urgente. Sed quicquid rationum ille adhiberet, Guebrianus ad Mœnum sibi utique & Rhenum abeundum pertendebat. Quo ut tuto pervenire posset, Landgravia præter memoratas turmas peditum quoque manum addebat. Nam etsi equitatum duceret non spernendum, peditum tamen vix duo millia erant, & ex auxiliis nupero vere è Gallia missis sexcenti non amplius supererant, reliqui mortui, aut in patriam iterum dilapsi fuerant. Inde itinere per Langensaltzam, Isenacum, Smalcaldiam, & Mellerstadium capto Gemundam properat. Ibi superato Mœno Mergentheimi hospitium ipse capit, copiis circum dispositis, quæ longe lateque Franconiam & Sueviam populabantur eo importunius, quod immensa calonum vis exercitum sequeretur, & numerus equorum, quos passim raptos secum trahebant, ad nonaginta millia adscendere dicerentur.

Guebrianus cis Rhenum abit. 24. Sept. 3. Oct.

15. Nov. Idem in Franconiam effunditur.

§. 40. Ast Cæsarei & Bavarici Fœderatis digressis loca ab his occupata recuperarunt post Bebberam & Hulcrotam deditione captam Novesin obsidium circumponere parabant. Sed audito Guebrianum Kœnigsmarckio jungendum in Franconiam tendere, & ipsi eodem proficisci constituunt. Duppa tamen obiter occupata, cujus præsidiarii etsi

Cæsarei & Bavarici in Franconiam tendunt. 10. Oct.

1642. etsi stipulati essent, ut Vesaliam deducerentur; in itinere à Bavaricis spoliati, & ad mutandam militiam compulsi fuerant, Hazfeldio factum improbante. Cum vix in Franconiam pervenissent equitatum valde attritum refecturi, Hazfeldius à Cæsare in Bohemiam propere excitur. Norimbergenses; cum circa suam urbem Cæsareos lustrari cernerent, se peti metuentes clam ad Salvium scribi curant, ut duces Suecici, si a Cæsareis urbs invadatur, huic subveniant. Sibi enim decretum, agris populationi hostium expositis mœnia tueri. Sed Hazfeldius in Bohemiam recta ibat. Bavarici autem per Palatinatum superiorem, & circa Donawertam hospitia capiebant provinciis suis tegendis, & ut Guebrianum observarent. Interim Hassi, nullo ad Inferiorem Rhenum hoste, totum à Mosella tractum stipendiis subjiciebant.

Per Superiorem Germaniam gesta. §. 41. Per superiorem Germaniam mole belli alio conversa, modicis tantum excursionibus certabatur. Wiederholtius Hohentwilæ præfectus, cum quæ hactenus eminus eum obsederant copiæ ad Hazfeldium descendissent, libertatem nactus longe lateque excurrebat, non paucos hinc inde intercipiens, magnasque prædas agens. Austriaci cumprimis subditi gravibus tributis exercebantur, quorum plurimi superiorum jussu solum vertebant. Cæsarei contra Villinga excurrentes propius Friburgum suggressi non modica præda onusti revertebant; quos tamen Canofski equites Friburgo insequentes deprehensos ita multant, ut centum cæsis aut captis vix duodecim evaderent. Melius succedebat res Bissingero subtribuno, qui Philipsburgo, & vicinis præsidiis sexcentorum militum manum contractam Drusenheimi trans Rhenum ducebat, ac Hagenoensium pecora abigebat. His servandis cum Hagenoæ præsidiarii fidentius erumperent; circumventi cæsis viginti centum amplius captivos hosti cum pecoribus abducendos reliquerunt. Cæterum Bavarico exercitu in Coloniensem ditionem digresso, ne forte Brisacenses impressionem in Sueviam tentarent, Mercius Bavaricus Dux tria peditum millia circa Villingam, Dutlingam, & Rotwilam contrahebat. Trans Rhenum Lotharingiæ Dux, qui hactenus ad Mosellam & Saram populationibus, & tributis extorquendis operatus fuerat, in Alsatiam
24. Jul. movet, ac Molzheimum præsidio vacuum occupat, è qua vicinam circa regionem evastat. Credebatur iste Mercio junctus Hagenoæ obsidium suscepturus; quo fine apud Stolhofiam ponti navali extruendo omnia parabantur, & machinæ Heidelberga arcessebantur. Mercius quoque è
31. Jul. stativis versus Inferiorem Marchionatum movere incipiebat. Sed eos conatus turbabat Wildensteina Danubio adsita arx à Widerholtio per insidias intercepta, opportuno admodum situ infestandæ regioni. Quam tamen paulo post Mercius recuperavit, atrocibus minis perterrito præfecto, ut citra necessitatem arcem dederet, liberum sibi abitum stipulatus. Ast Lotharingus Molzheimo movens post tentatum frustra Ehenheimum Supe-
7. Aug. rius, repente in Dambatum oppidum vertit, viginti quatuor peditibus insessum; qui deditionem bis imperanti ferociter respondent. Eodem à Mosero tribuno Benfeldæ præfecto missus centurio cum triginta peditibus penetrabat. Dux quanquam consumtis omnibus globis, & ruina mœnium edita per quatriduum omnem vim adhibuisset; tamen obsessis strenue resistentibus infecta re
8. Aug. discedit, Hallerum Lamottæ obsidio depulsurus. Eo digresso Oisonvillius Brisaci præfectus Badenam oppidum & vicina loca diripit; Mercio tamen se movente propere in tuta remeat. Interim Widerholtius Homburgum arcem non procul Zella ad lacum sitam vi expugnat, direptamque flammis dat. Mox & Zellæ præfectum Rostium subtribunum cum sexaginta equitibus opprimit, ac parte cæsa ipsum cum reliquis captivum Hohentwilam abstrahit. Cum inde Mercius in Superiorem Palatinatum evocatus esset, Erlachius collectis apud Brisacum tribus millibus Hohentwilam primo accedit. Inde post Cœnobium Petershusam apud Constantiam, & Meinaviam frustra tentatam incensis circa oppidum ædificiis Dutlingam vertit, octoginta peditibus insessam, cui raptim Creuzius Cæsareus subtribunus duabus ante horis, quam Erlachius adveniret, centum viginti pedites immiserat. Eum propere insecutus cum equitatu Erlachius in suburbio Ehingæ cum septem turmis oppressit; quarum maximam partem delevit. Interim Widerholtius, qui cum machinis & peditatu apud Dutlingam remanserat, post ruinam edi- 23. Nov.
tam impetu in oppidum perrumpit, ac præsidiarios partim cædit, reliquos in captivitatem dat. Balinga inde direptionem pecunia redimere cogitur. Widerholtius hinc ad oppugnandam Blumbergam arcem sibi valde infestam accingitur; & Erlachius longius in Sueviam penetraturus erat. Sed cum Mercius propere ingrueret, mature se recipit, & cum captivis ac præda salvus Brisacum pervenit. 2. Dec.
Widerholtius quoque soluto Blumbergæ obsidio machinas intra Twilam suam revehit. Ita irritus Mercius iram in Dutlingam & Balingam effundit, quibus Erlachius pepercerat, ac ea oppida militi suo in prædam concedit. Sub finem anni Fribur- 25. Dec.
genses Freibergam arcem astu interceperunt.

§ 42. Per Pomeraniam prævalentibus in Silesia Excursiones e Polonia in Pomeraniam.
Suecorum armis eo anno omnia tranquilla. Nec eo secius ingens periculum, dum per eam ad exercitum proficiscitur, incurrebat Carolus Gustavus Palatinus Princeps. Is ex peregrinatione redux otiosæ domi vitæ impatiens formandæ aut exercendæ virtuti occasionem anxie quærebat, quam Germanicum bellum splendidissimam offerebat. Ipsius tamen pater tentandis procerum animis super illo ad Senatum referebat, quid ipsi potissimum suscipiendum censerent? Senatus, quo ista tenderent, satis intelligens, cum tunc temporis omnia integra servare vellet; non publicam eam curam esse, sed privatam patris, quid super negotiis & fortuna filii statuere velit; nec habere se, quod publico nomine heic decernant. Velut privatum tamen suadere, ut volonis tantisper vocabulo sub Torstensonio bellandi artes addisceret. Nam ullam imperii partem ipsi tunc tradere verebatur ob juventam & nonnulla diffidentia, ne exercitum sibi adjungeret. Et quia pater nihil postulabat, quam ut privatus in exercitu esse posset, quo colore id abnuerent non inveniebant. Ita in Pomeraniam delatus Princeps mense Septembri prosequente cohorte Finnica per Landsbergam in Silesiam iturus erat. Sed cum nullum periculum Caroli Gustavi Palatini periculum.
subesse crederet, Finnos illos Stargardia ad sinistram versus Landsbergam præire jubet, ipse venatione se interim delectaturus. Enimvero viginti quatuor Cæsarei equites clam è Polonia progressi, medio itinere apud Wansinum vicum advenientem excepturi subsidebant. Commodum accidebat, ut Merbachius turmæ præfectus cum viginti equitibus & ipse ad exercitum profecturus, Principem comitaretur, quindecim suorum equitum Landsbergam præmissis; qui apud dictum vicum ad catervam hostilem amicos esse rati intrepide accedunt. Cæsarei & ipsos amice salutant, & num quid de Palatino audissent percontantur. Illi cum præfecto suo & turma Finnorum mox adfore respondebant. Quo audito Cæsarei, impares se fore judicantes, statim quatuor istorum cædunt, aliquot

1642. quot captivos abducunt, & raptim Poloniam versus facessunt. Ita periculum, in quod alias Prin-
24. Aug. ceps præcipitaturus erat, declinatum. Sed & paulo ante caterva sexaginta equitum è Polonia Novum Stetinum improviso irrupit, ac direpto oppido nonnullos cives trucidavit, arce tantum non intercepta; magnaque cum præda in Poloniam se recepit. Ea manus Polonorum fuisse credebatur, qui Cæsareos se milites tulerant, facie sordibus deformata, ne agnosci possent. Sane interfuerant duo Poloni nobiles in finibus habitantes Tarnovius, & Pigilofskius. Culmensis Palatinus Melchior Weierus abducta pecora exiguo pretio à raptoribus emta spoliatis iterum reluenda offerebat. Sed & aliæ prædatorum catervæ apud Suetam semel atque iterum Oderam transgressæ rapinas exercuerant; quibus coercendis præsidia idoneis locis disposita. Rectores Sueciæ istis è Polonia excursionibus auditis, Joanni Oxenstiernę, qui tunc Pomeraniæ res ordinabat, scribunt; circa exprobrandam Poloniæ induciarum violationem caute ageret, neque eo nomine ad ipsum Regem literas daret; sed tantum ad ministros Reipublicæ quid actum foret exponeret, & ut ista corrigantur postularet; ne præcalidis querelis induciæ intempe-

Res Pomeraniæ ordinantur.

stive abrumperentur. Cæterum quia Sueci jamdudum fiduciam retinendæ Pomeraniæ ceperant, ei in mandatis dederant, ut regimen ejus provinciæ velut ad interregnum delapsæ instauraret. Ab hoc igitur Consilium quod vocant Status, duo tribunalia, Consistorium Ecclesiasticum, & Academia reposita, eorumque Assessores & ministri in Reginæ verba adacti, cujus & nomine deinceps jus dictum, omniaque negotia publica expedita. Magno provincialium gaudio, nisi quod pauci proceres, qui in Brandeburgicum inclinabant, protestationem scripto conceptam, & decem sigillis
14. Jan. obsignatam per Notarium publicum ministris Reginæ insinuatam irent, de cujus argumento quia jam constabat, libellus acceptatus non fuit. Miserant etiam Stetinenses eo tempore ablegatum ad Daniæ Regem super moderatione vectigalis in freto Oresundico acturum. Quod ubi Oxenstiernæ innotuit, arcessitos oppidi decuriones graviter increpuit, velut violato Reginæ jure. Qui Hanseatici fœderis vi, & Lubecensium exemplo id se fecisse excusabant; de cetero culpam deprecantes, nec in posterum tale quid admissum iri polliciti.

Acta tractatuum super induciis Brandeburgicis.

§. 43. Initio hujus anni de perficiundis cum Electore Brandeburgico induciarum pactis agitari coeptum; qui nomine ab Electore missi Bornius Cancellarius, & Leuchtmarus Stetinum venerant; quibuscum ut tractarent, ab Joanne Oxenstierna Lilliestroemius & Gerhardus Reenschildius delegati erant. Proponebant Brandeburgici, ut negotium Stetini absolveretur, cum Suecici Stargardiæ mallent; & nonnulla in pacto Holmiensi remitterentur. Cum delegati Suecici negarent de talibus se in mandatis habere, Leucht-
15. Febr. marus Stralsundam abit, ubi Oxenstierna tunc agebat. Apud eum cum super loco tractatuum leviter tetigisset, de arctiore cum Regina tractatu per ambages jacere cœpit: Electori à puero displicuisse dissidia, quæ ipsius patri cum Suecis instinctu pravorum consiliariorum exorta fuerint; ipsumque eo nomine gratia paterna fere excidisse; usque adeo nullam eorum culpam penes eundem hærere. Nil magis in votis esse, quam amicitiam cum Regina & Regno Sueciæ instaurare. Et si Oxenstierna arctiores tractatus suspicandi facultatem habeat, ab Electore statim Legatos cum plenis mandatis adfore. Inde ad formulam tractatus inter Axelium Oxenstiernam, & Sigismundum Goerzium Moguntiæ anno tricesimo quarto delineatam de-

Leuchtmari propositio.

volvebatur, in qua fundamentum amicæ trans- 1642.
actionis positum judicabat; etsi ista adhuc plenius discuti, & alia media tollendæ controversiæ inveniri possint. Oxenstierna contra testari; Reginam non minus illis dissidiis indoluisse, eaque ut tollantur dudum optasse, idque acceptatis induciis declarasse. Eos tractatus specimen & fundamentum amicitiæ, & arctioris tractatus fore; quos ideo perfici necessum sit. Nam Moguntinum negotium intra nudam delineationem stetisse; & faciem rerum ab eo tempore valde mutatam. Tractatibus adornandis Golnoam proponebat, ni Stralsundæ eos suscipere mallet. Leuchtmarus velut absque collegæ consensu nihil decernere posset, Stetinum regreditur. Unde paulo post cum 8. Mart.
Bornio, & tribus quæstoribus provincialibus Stralsundam revertit. Habito congressu Leuchtmarus primo plenipotentiam ad Holmienses tractatus, ad quam curandam scripto se obstrinxerat, exhibet; quæ idonea agnoscitur. Ad præsentes tractatus nullam novam plenipotentiam; sed tantum literas fidei ad Oxenstiernam attulerat; qua nec opus esse ferebat, cum præsens tractatus accessorium duntaxat Holmiensis sit, ubi de summa rei jam sit conventum. Eoque Electori persuasum fuisse per istam plenipotentiam sibi ad præsens negotium sat autoritatis conferri. Accessisse insuper literas fidei; & munitias has esse scrupulos circa plenipotentiam movendo negotium extrahere, cum satis constet Electoris se consiliarios esse, ad hanc rem expediendam peculiariter missos. Ast delegati Suecici reponebant: Præsens negotium, etsi à pacto Holmensi promanans, revera novum & nondum decisum esse, Commissariis insuper, tempore, & loco mutatis. Ad accessoria quoque propriam plenipotentiam desiderari. Sic anno vicesimo nono in Borussia tractatum de sequestro, & teloniorum modo accessorium fuisse tractatus induciarum; nec eo minus plenipotentiam postulatam, & exhibitam. Literas fiduciæ ad Oxenstiernam directas, in quibus nec de hoc negotio expressa mentio facta sit; cum Electori satis constiterit, non per Oxenstiernam, sed per alios hunc tractatum obeundum. Nec ignotum esse, quæ vis literis fiduciæ insit. Viros negotiorum publicorum peritos plenipotentiam inter munitias habere non posse. Ministros aliquid in emolumentum Principum suorum posse concludere velut negotiorum gestores sub spe rati; sed ut concludatur aliquid Principi obligationem allaturum velut à Commissariis, procuratorio opus esse. Ideo se quoque à Regina plenipotentia instructos, quæ sibi ab istis eo magis nunc exigenda sit, quo utrinque æqualitas observetur. Huic difficultati tollendæ Brandeburgici scriptam cautionem offerebant, se procuratorium ante finitum tractatum exhibituros. Id quod Oxenstierna, etsi culpa moræ in Brandeburgicos devolvi posset, probabat, ne abrupta negotiatione negotium in principio sisteret, & Electorem protelaret, cujus Legati tam longum iter fecerant; præsertim cum pari ratione cum Leuchtmaro in Suecia actum foret. Addidit tamen, intra quatuor septimanas istud exhibendum; ac si citius res conficiatur, Legatis non secius discedendi libertatem fore.

Oxenstiernæ responsum.

Disceptatio de plenipotentia.

§. 44. Inspectis inde ratihabitionum instrumentis, in Suecico Brandeburgici quod desiderarent nihil habebant. Sed in Brandeburgico pactum adjectum plane omissum erat, & non nisi principalis conventionis capita exprimebantur. Hinc Suecici delegati ostendere; se nisi ratihabito pacto adjecto longius progredi non posse. Leuchtmarus contra; se in Suecia valde contendisse, ut id omitteretur: Electorem istud ægerrime tulisse, quod in fraudem

De pacto adjecto. 11. Mart.

1642. fraudem ipsius Statui vergat, & dignitati atque fidei non parum deroget; ejusdem quoque finem lenioribus remediis posse obtineri. Sed Sueci reponere; Sibi non injunctum jam transacta rationibus stabilire; sed conclusa perficere. Tandem Brandeburgici caput id tantisper seponi petebant, quoad responsum ab Electore accepissent. Quod & ipsum Oxenstierna annuebat, & ut alia interim discuterentur, præsertim cum ratihabitio nisi transactis omnibus permutari non posset. Addidit tamen; nisi ratihabito pacto adjecto ad conclusionem perveniri non posse.

De præsidiis. Inde controversia oriebatur circa castellum Werbense, quod à Brandeburgicis solo æquatum nuper fuerat: à quo instaurando usque adeo hi abhorrebant, ut mallent Veterem Marchiam Suecorum arbitrio relinquere; de quo & pacto cautum erat. Assensere tamen, ut Suecis id reficere, si velint, integrum sit. Postulabant inde, ut Garlebia, Francofurto, & Lœckenitza præsidia Suecica deducantur; Suecici contra negabant in conventis se mutare quidquam posse. Et Lœckenitzæ in pacto mentionem non factam (hac enim ratione Brandeburgici nitebantur,) ob tenuitatem loci, qui Stetino suburbani propugnaculi instar sit, & transitum per Randoviam flumen præbeat. Ita Brandeburgici adquiescebant.

De jurisdictione. Circa jurisdictionem in locis per præsidia Suecica obtinendis placebat, eam penes Electorem in oppidanos manere. Sed ubi inter militem & oppidanum lis sit, ea per depntatos ab utriusque magistratu decideretur. Si militi adversum paganum actio sit, ne is per appellationem ad aulam Electoris trahi possit.

De tributis. Ad alenda præsidia Crosnæ, Francofurti, Landsbergæ, Driesenæ, Garlebiæ, & castelli Werbensis Sueci designationem exhibebant, quæ ad quadringenties decies octies mille unciales adscendebat. Brandeburgici summæ magnitudine consternati non nisi octodecim millia uncialium annua offerebant. Quod uti Sueci adspernabantur, ita dictæ summæ aliquid detrahi posse ostendebant. Sed Brandeburgici adhoc definiendum conventu Ordinum provincialium opus esse asserebant.

De bonis Equitum Teutonicorum. §. 45. Postulabant quoque Brandeburgici, ut Sonnebergum, & reliqua bona Ordinis Equitum Teutonicorum restituerentur, Leuchtmaro asseverante, ni hoc obtineatur, tutum sibi ad aulam accessum non fore ob indignationem Equitum. Enimvero quia de hoc pacto Holmiensi conventum erat, & Elector idem in ratihabitione sua expresserat, Sueci judicabant, eam rem Electori parum cordi esse; qnod non crederetur hunc retractare velle, quod jam annuerat; præsertim cum Elector sibi pacto Holmiensi de hisce facultatem deinceps agendi reservasset. Ita cum Brandeburgici nihil amplius obtinere possent, Suecicis defectum mandati obtendentibus, isti constituebant de actis ad Electorem referre, & rem in unum & alterum mensem differre, quoad consilio cum Ordinibus provincialibus habito ab Electore plene constitutum sit. Id quod Oxenstiernæ per codicillum insinuant, addito, ut alius locus tractarui deinceps assignetur parcendis sumtibus. Quanquam autem Oxenstierna suspicaretur, Brandeburgicos magis venisse, ut aliquid circa majoris momenti rem expiscarentur, quam quod pactum Holmiense ratificare vellent; visum tamen istos

19. Mart. denuo cum delegatis Suecicis congredi. Heic Brandeburgici liberalius centum millia uncialium annua offerebant, additis viginti millibus frumenti modiis. Simul postulatis, quæ hactenus ursebant, desistere; & id tantum petere, ut recenti instrumento inseratur: ipsos ut sua postulata obtinerent omnem operam consumsisse, sed à Suecicis impetrare non potuisse, quod omnia Holmiæ definita forent. Quod annuere Suecicis facile videbatur. Ita spes erat tractatus feliciter absolutum iri, & jam concinnando instrumento manus admovebatur.

1642. *Brandeburgici varios se gerunt.* Sed mox Brandeburgici incertum qua de causa omnia fere quæ nuper placuerant, retractabant defectum mandati excusantes, & aliquot hebdomadum dilationem postulabant. Interim se Stetini Principis sui declarationem expectaturos, & curaturos, ut conventus provincialium maturetur expediendis præsidiorum alimentis. Simul in Oxenstiernæ arbitrium referebant, si delegatos Stetinum mittere velit tractatui continuando, ubi Electoris declaratio venisset.

5. April. *Iidem re infecta discedunt.* Ita isti Stralsunda Stetinum discedebant, non repugnante Oxenstierna. De arctiore conjunctione à Leuchtmaro insinuata nihil actum, quod neque hic amplius quid super ea tangeret; neque illi consultum videretur talia ultro movere. Alias expedire videbatur Suecis, quod ratificatio eo tempore permutata non foret. Nam quæ tunc Electoris ditioni per hospitia Stalhantschii, & transitum Torstensonii per Marchiam molestia dabatur, melius obtentu dilatæ per ipsum Electorem ratihabitionis excusari poterat. Nec minus hostilitas cessabat, & omnes provinciæ reditus in Suecorum potestate manebant, quibus post ratificationem cedendum erat.

Tractatus Stetini instauratur, 11. Maji. §. 46. Paulo post Stetini, quo & Oxenstierna se interim contulerat, negotium denuo suscipitur. Ubi Brandeburgici quidem Legati procuratorium, quod Stralsundæ desiderabatur, exhibebant. Sed in ipso negotio iidem motis antea difficultatibus plures addebant, ut omnia pacti capita refingere velle viderentur. Equidem de pacto adjecto Sueci demum cedere statuerant, modo primaria conventio salva persisteret. Ast Elector in reparationem castelli Werbensis consentire abnuebat, aut ut Vetus Marchia in Suecorum manibus relinqueretur. Tum præsidiariis Lœckenitzæ *servitia* quæ vocant è Marchia Uckerana denegare, tributi moderationem, & ut reditus sibi sui relinquantur postulare; monopolium insuper salis, & ut Francofurtanis jus stapulæ adversus Stetinenses salvum esset: tum navigatio Wartæ fluminis Polonis iterum aperiretur. De bonis Equitum Teutonicorum ut ad futuram tractationem rejiceretur concedebat; modo isti ratam partem ad onera Marchiæ conferrent, velut qui inter hujus Ordines censerentur. Addebat, vim eorum, quæ Holmiæ conclusa forent, plane ab Electoris ratihabitione suspendi; quæ quanquam hujus manu ac sigillo firmata penes se sit, injunctum tamen sibi eam non tradere, nisi hisce concessis. Cum ista neque annuere Suecici, nec iisdem desistere Brandeburgici vellent, tandem hi contendebant, ut hoc negotium vel ad Electoris è Borussia in Marchiam adventum, vel aliam ipsius legationem in Sueciam differatur. Interea nihilo secius hostilia cessent, & uti Electori accessus, & commoratio in Marchia, abitusque omni periculo & offensa vacuus sit. Circa quod ad extremum maxime satagere videbantur, & ut scripto super isto caveretur postulabant. Sed Oxenstierna primario negotio adhuc imperfecto ad tale quid se astringere, quod soli Electori proficuum, Reginæ forte onerosum esset futurum, haut consultum ducebat; eoque super ista re mandata Reginæ sibi expectanda reponebat.

Brandeburgici iterum re infecta discedunt. Ita Bornius raptim insalutato Oxenstierna Custrinum abibat. Sed Leuchtmaro valedicenti Oxenstierna super Pomerania differendi ultro occasionem suppeditabat; quod ille inter alias rationes restituendi bona Equitum Teutonicorum jactasset; cum Elector Reginæ totam Pomeraniam in biennium concedat, Suecos vicissim ipsi tantilla Mar-

chiæ

1642. chiæ particula gratificari posse. Sed iste id negotium declinare, & ad Electoris adventum omnia rejicere. Et satis adparebat, à Brandeburgico controversiam de Pomerania pacto connubiali, quod agitabant, inserendam. Paulo post Legatorum discessum Custrinenses navigio Suecico, quod machinas & paratum bellicum Landsbergam, & Driesenam devehebat; transitum abnegaverant, quam antea non gravatim permiserant. Ejus mutationis causam sciscitanti per literas Oxenstiernæ (8. Jun.) Ernestus Marchio respondebat: ab Electore id prohibitum, & talium rerum transvectionem prȩter ejusmodi oppida ægre concedi solere. Id quoque Electori apud Cæsarem & Imperii Ordines fraudi esse posse. Mox tamen Elector ultro quibusvis rebus promiscue transitum concedendum rescribebat. (28. Jun.) Idem dehinc Leuchtmari literis, & post misso Schulenburgio Oxenstiernæ significat; decretum sibi cæptum negotium absolvere. Interim hostilia cessent, nec subditis ob dilatos tractatus molestiæ quid inferatur; tum ut frumentum per Wartam & Oderam Custrinum devehere integrum sit. Utrumque annuebat Oxenstierna, testatus tamen, ratihabitionem pacti Holmiensis futuræ negotiationi utique fundamenti loco substernendam. Cæterum ex isthoc tractandi modo Succi judicabant, ab Electore data opera tempus extrahi, ut quo belli fortuna se datura esset, discerni posset. Nec Sueci eam moram ægre ferebant, quibus in lucro babebatur, si tractatus ille succederet.

(Nova Brandeburgi in Succiam legatio. 10. Aug.) § 47. Adpulerant post in Suecia ab Electore missi Sigismundus Gœtzius Cancellarius, & Leuchtmarus. Ea legatio totius prope Christiani orbis animos advertebat, quod super connubio inter Reginam Suecię, & Electorem actum iri ubique erederetur. Equidem Legati illi palam id tantum jactabant, super Regina Matre ejusque dotalitio & tractatu ioduciarum nondum completo à se actum iri. Enimvero nemini prudenti persuadebatur tam modici negotii causa vergente in autumnum anno missum Gœtzium Consilii secretioris caput, virum senio debilem. (Motus animorum ob eam legationem.) Inprimis autem ea res ingentem Polonis, Danisque scrupulum injiciebat. Isti jam ante erebras Leuchtmari hinc inde itiones sinistre acceperant, usque adeo, ut nuper Stetino reversus Gedani sistendus esset, ni propere is eam urbem transisset. Nunc isthæc legatio suspicionem augebat. Eoque Poloniæ Rex Magnum Cancellarium Ossalinskium cum insigni ducentorum hominum comitatu Regio-Montem ad Electorem mittebat, obtentu controversias circa homagium Borussiæ nomine ab isto præstandum componendi; revera ut scopum ejus legationis expiscaretur, & Electorem ab eo matrimonio averteret, quod Cæsari quoque atque Hispano formidabatur. Tribunus Artischofskius eo tempore è Belgio redux, quo à Poloniæ Rege missus fuerat, Cniphusio Hamburgi prȩfecto dixerat; si matrimonium id succederet, Regem Uladislaum quiescere non posse; atrocibus insuper verbis in Electorem invectus, quod is Poloniæ Vasallus Regnum affectaret, quod Rex sibi deberi pertenderet. Danus quoque incrementa potentię Suecicæ horrebat; ad quem tune à Polono Baudisius missus erat sub specie offensam ob abreptas quondam à Dano ad Gedanensem portum naves abolendi, veteremque amicitiam restituendi; simul operam Poloni circa componendam pacem oblaturus; revera ut quid Dano animi foret exquireret, & eum in casum arctiori fœderi Polonum inter & Danum viam sterneret. Belgis Fœderatis id connubium non ingratum fore credebatur, etsi Bohemiæ Regina & Princeps Arausionensis cum sponsum suis filiabus præoptabant. Eidem & Anglicanum Parlamentum favebat; nam de ipso Rege dubitabatur. Sane Averius Anglicus Hamburgi minister ejus successum palam optabat. Avauxius judicium suum in suspenso tenebat; & quia id connubium non vehementer suadebat, dubitare videbatur, num id Galliæ expediret. Protestantes Germaniæ Ordines Suecis non insensi id exoptatissimum ducebant, velut ea conjunctione solidum paci fundamentum substernendum foret. Ast apud exercitum præfecti juxta ac milites futuro matrimonio magna jam poculorum vi fausta ominabantur; ac credebatur, quicquid foret Evangelici militis isto succedente ad Suecos agminatim confluxurum.

(Legatorum negotiatio de Regina Matre.) §. 48. Enimvero Legati, quanquam publica audientia testati essent: eo se fine missos, ut amicitia superiore anno inter Reginam & Electorem instaurari cæpta amplius firmetur; tamen post neque scripto, neque congressu cum deputatis à Senatu habito præter memorata capita de Regina Matre, & induciis quidquam movebant. Et de eo quidem facile conventum, ut Regina Mater in Borussia degeret, cujus usibus Electori quotannis triginta uncialium millia Gedani exsolvenda essent. Nam eandem tunc ne volentem quidem in Sueciam recipi consultum videbatur, ne minorennem filiam in Senatum instigaret, aut si discors filiæ ageret, majore desormitate; tutius reditura si vellet, postquam filia suscepto regimine se stabilisset: id quod & post anno 1649. factum. Remoram tamen huic negotio injicere conabatur Rex Daniæ, cujus nomine Petrus Wibius apud Rectores Sueciæ proponebat; (22. Aug.) Regem suadere non posse, ut Regina in Borussiam se conferat, sub alieno ibi nutu victura, libertatis cujus amantissima sit expers. Unde malle ipsam in Dania retinere; quoad filia regimen capesseret; non hostem se, sed benevolum vicinum esse, eique amica omnia exhibiturum. Aut si ipsa malit, posse eam Schœningam ad sororem suam Gabrielis Betleni Viduam se conferre. Addebat, ut de dotalitio disponere ipsi concedatur. Huic responsum; (16. Sept.) Reginæ filiæ satius videri, eam apud Electorem degere, quicum jam eo nomine conventio sit inita, ad quam ipse Rex ante viam velut muniverit. Quod si Rex utique istam migrationem dissuadere velit, ferendum, quod emendari non possit. Se tamen Deo & hominibus excusatum iri, si pietatem adversus matrem citra suam culpam expromere impediatur. Quanquam revera Rex ista in speciem tantum movebat, qui jamdudum sumtuosam hospitem honeste amittendi occasionem optarat; & ipse aliquoties ad Electorales Viduas scripserat, ut Reginam Matrem ad se pertraherent. Mittebant Legati nobilem Holmia in Daniam ad Reginam, de migratione in Borussiam significaturum. Quæ initio responsum differebat, quoad cum Rege, qui tunc in Holsatia aberat, locuta esset. (Et de induciis.) Tandem tamen sequenti vere in Borussiam abituram se respondebat. Induciarum tractatus quo minus absolveretur obstabat, quod Brandeburgici alendis Succorum prȩsidiis centum millia uncialium, viginti millia modiorum frumenti offerrent, ad quam summam etiam Vetus Marchia ratam collatura erat; cum Sueci isti summæ quadraginta uncialium millia annua addi postularent. Unde hæc res denuo ad Oxenstiernam pressius disceptanda remittebatur. Sed & Stetinenses querebantur, ab Electore merces per ipsius terras transeuntes novis vectigalibus onerari; ad quod expressis pacti verbis repugnabat. Ad quæ Legati parum quod reponerent habebant; ignorari à se ista; Electori jus esse talia in suis terris constituere; eadem ab Electoris patre introducta ante initam conventionem: nec Stetinensibus fraudi esse, qui pretia mercium hoc nomine augeant. Sed denuntiabatur, vix in-

1642. duciarum pacta perfectum iri, nisi onere isto abolito.

De matrimonio Reginæ cum Electore Brandeburgico.

§. 49. Enimvero super connubio Reginæ cum Electore Legati privatis tantum sermonibus procerum animos tentabant. Sane constabat Gustavo Regi ad connubium valde expetitum, quod magnis rebus circa Pomeraniam, Borussiam, & ipsam Poloniam fundamentum substernebat. Sed ab istius excessu ingens rerum mutatio contigerat. Et tunc Regina autoritatem patriam sequi tenebatur. Nunc Tutoribus circa minorennem hautquidquam par potestas; & plena Reginæ ætas utique expectanda erat, ut liquido consensu ipsa de se statuere posset. Et Rex Gustavus dixerat; Principem in Suecia educandum, ut linguæ moribusque Suecicis, simul sacris adsuesceret. Quanquam Elector circa id tempus conciliandis Lutheranorum & Reformatorum sententiis operam dabat Regio-Monte inter Bœhmium, & Bergium Theologos colloquio instituto; ut multis, Danis præsertim, persuasum esset, Electorem sacra Lutherana professurum. Legatis tamen id, quod ambiebant, haut aperte abnegatum: sed super eo ad Reginam, & Senatum, Ordinesque referendum, & mature deliberandum, placide reponebatur. Cancellarii tamen Oxenstiernæ mens erat, id connubium Sueciæ non expedire. Nam præter discrepantiam circa sacra, Principem eum pervicaci videri ingenio, cui cum splendidum patrimonium sit, Sueciam minus cordi fore. Extraneis Regibus solitum Sueciam opibus exhaurire, easque cum præcipuis muneribus in populares suos transferre. Nec suevisse eum cum Ordinibus tractare, & eorum libertatem ferre. Fortasse & ipsum amitæ exemplo cœlum, solumque Sueciæ fastiditurum. Ipsam Reginam alloquendi legatis nulla facultas dabatur, quæ tunc Regni provincias circumibat, ut subditos nosceret, & ab iisdem nosceretur. E cujus absentia, & aliis indiciis homines profunda prudentia judicabant, Suecis id matrimonium parum cordi esse; eoque honestius suo Principi, quæ forte in mandatis habebant solenniter non expromere. Et sane absentia Reginæ eo magis affectata videbatur, quod initio ejus anni, quem ipsa sextum decimum ætatis ingrediebatur, Senatui placuisset, effulgente jam supra annos & sexum mentis lumine, cum ipsa magni momenti negotia communicari; quo tractandis negotiis publicis, eorumque oneri ferendo assuesceret, nec imperium ad ministros transmitteret, per ludicra aut vana tempore producto. Et quia non defuturi erant, qui sinistram illi de Rectoribus & Senatu opinionem impressuri erant, utile videbatur eandem in Senatu assidentem quid ageretur arbitrari, & quid utile Regno, quid noxium foret è bonis ministris percipere; ut ipsa vana solidis discernere posset, si qui deinceps sinistra instillare aggrederentur. Ab hoc instituto tam salutari Reginam præter necessitatem distractam haut sine gravi causa factum videbatur. Legati tamen publice spargebant, negotiationem suam Electori plane satisfecisse. Sane in Polonia post ipsorum reditum ea suspicio usque adeo imminuta non erat, ut in capitibus futuro Ordinum conventu proponendis id quoque exprimeretur: quid faciendum, quod Elector Regni vasallus matrimonium cum inimica Domo agitet, ex quo multum periculi Poloniæ provenire queat? Cæterum ad tractatus induciarum in Pomeraniam remissos Regina statim post legatorum discessum novum procu-

11. Oct. ratorium transmittebat. Sed Elector lentius age-

19. Dec. bat; ut tamen circa finem anni literis ad Joannem Oxenstiernam moram excusaret. Iter quippe in Marchiam varias ad causas fuisse differendum; quod tamen mox ingressurus sit; & è propinquo 1642.

negotium facilius expediendum.

Negotiatio de pace.

§. 50. Paci reducendæ Sueci hactenus nihil idoneorum mediorum omiserant; quos domi incommoda belli indies magis premebant, exhaustis per delectus provinciis, & peregrini militis constantiæ parum fidebatur. Unde & à Rectoribus Sueciæ præliminaris tractatus statim ratihabebatur, triplici ejusdem instrumento ad Salvium transmisso; quorum primo transactio super loco & tempore tractatuum firmabatur, omissis reliquis capitibus. Sed secundo & tertio tota conventio verbotenus inserebatur, hoc tantum discrimine, quod in uno Cæsaris & Luzovii, in altero Regis Galliæ & Avauxii nomen præponeretur. Salvio injunctum, nisi primo repudiato posterioribus non uti; utque tentaret, num Cæsarei illud acceptare velint, quo Galliæ Regis nomen præponebatur. Simul jubebatur diligenter operam dare, quo tractatus utique procederent. Quid si tamen Gallia, uti suspicio erat, tractatibus nondum parata foret, ita rem temperaret, ne amicitia cum eo Regno abrumperetur, & invidia moræ à Suecia in alios devolveretur. Tum ne quid Sueciæ posset imputari, Joannes Oxenstierna, & Salvius jam in Germania erant, plenis mandatis super pace tractanda instructi; quo & Thuro Bielkius, qui tertius destinabatur, pro- 11. Jan.

pediem profecturus erat. Oxenstierna quoque, & Salvius Wismariæ congressi super mandatis suis consilia contulerant; ac placebat ut statim atque Salvi conductus permutati essent, Oxenstierna Hamburgum se conferret. Sed & Ordines Sueciæ, qui tunc Holmiæ conventum agitabant, probatis Rectorum hactenus actis petebant, ne ulla 25. Febr.

occasio honestæ & tutæ pacis omitteretur. Quia tamen illa vix obtineri posse videbatur, nisi bello acriter gesto, delectus militum, & tributa ab iisdem prompte offerebantur.

Sueci præliminarem tractatum ratihabent.

Luzovius Hamburgo avocatur.

§. 51. Enimvero omnium animis in permutationem diplomatum tuti itineris intentis, à Cæsare negotio remora injicitur revocato Luzovio, qui hactenus Hamburgi circa preliminarem tractatum adornandum sategerat; in cujus locum Joannes Weicardus Aurspergius Comes mittebatur. Istum licet Daniæ Rex ob aculeatas in ipsum scriptas literas avocari à Cæsare petiisset; tamen jam antequam Regis literæ Viennam perlatæ essent, super eodem amovendo decretum erat. Incurrerat is offensam apud Cæsarem, quod super preliminaribus solenni ac scripto tractatu convenisset, eoque destinata Cæsaris turbasset, cui in animo erat bellum extrahere, & culpam dilatæ pacis in socia Regna devolvere; de quo multis indiciis sat constabat. In aula Cæsaris paucus de pace sermo, & Electoralibus Viennæ præsentibus Legatis nondum de ea quid significatum. Et quamvis Germaniæ Ordines pacem summopere optabant, in quam etiam Ferdinandi genius inclinabat: Hispani tamen, à quorum consiliis ipse plane dependebat, à pace tunc abhorrebant, ob nimios Gallorum progressus; interna Galliæ mutatio expectabatur per mortem Regis, Cardinalis Richelii, & Pontificis Urbani VIII; & si quis casus faciem armorum alterare posset. Animos addebant prorogatæ in decennium cum Turcis induciæ, decretum Ratisponense ad placitum Cæsaris formatum, recuperata per Lauenburgicum Silesia, classis Americana argento onusta in portum incolumis deducta; prosperæ Hispanis in Catalonia res, Protestantes Ordines Germaniæ plane pessumdati, Suecia diuturno bello exhausta, opes Galliæ indies minuentes. Huc insuper consilia vertebantur, ut Luneburgicos, Hassosque Regnis avulsos sibi adjungerent, ipsaque Regna invicem suspecta

Cæsarei æque ac Galli pacem nolunt.

reddita

1642. reddita dissociarent; inde Sueciæ tanquam debiliori, qualem ipsi vellent, pacem separatam obtruderent, eandem cum Pragensi eventum sortituram, ut inde tota vi Gallia in vadi possit. Insuper de Anglo & Dano in partes pertrahendo laborabatur; quarum illi spes Palatinum restituendi, huic vectigal Glucstadiense, & Comitatus Pinnebergicus ostentabatur. Ac graviter impegisse censebatur Luzovius, quod Danum irritasset: id quod Cæsarei artibus Salvii, & Hamburgensium adscribebant. Eodem spectabant separati tractatus per Cæsareos subinde Suecis oblati, & quod Aurspergius, tractatibus pacis Germanicę non expectatis, Hispanicis initium dare festinaret. Nec ipse Aurspergius Lucæ Langermanno Consiliario Danico fateri dubitabat; id se optare, ut Coronę separentur. Cui hic reponebat; Regem quoque Daniæ omnem lapidem, ut id fieret movisse, sed nullo successu. Unde Sueci judicabant eo rem redusse, ut vel ipsi armis in provincias Cęsaris translatis hunc ad communem pacem acceptandam vi compellerent; vel ipsi in angustias redacti leges a Cæsare admitterent. Sed & Gallis pax tunc parum cordi erat, queis animos addebat obtenta nuper à Vinariensibus & Hassis victoria, Hohentwila servata, scriptus apud Helveticos miles, Pontifex Gallicis rebus studens, Suecorum & Batavorum exercitus integri, bellum Lusitanicum, proprii armorum in Cataloniam adparatus. Et gaudebat Avauxius à Cęsare morarum occasionem præberi, cum alias modicam apud Regem gratiam initurus fuisset tam prupere absoluto tractatu præliminari. Ita Hispani Cæsarem, Galli Suecos à pace retrahebant; Cæsar insuper Suecos Gallis, utrosque Germaniæ Ordinibus divellere laborabat, quo prætextum amnestiæ istis subtraheret.

Cæsar præliminarem tractatum solenniter ratihabere non vult.

Literæ Cæsaris ad Regem Daniæ.

§. 52. Porro Aurspergius comitante caterva Suecica Hamburgum deductus diem decimum quintum Februarii permutandæ ratificationi præliminarium destinatum silentio elabi patiebatur, nulla significatione edita, num illam secum haberet, an minus. Literas tamen à Cæsare Kalendis Februariis datas ad Regem Daniæ mittebat, per quas, nec alio modo, Cæsar prævios tractatus firmare cupiebat. Iis literis fundamenti loco substernebatur, omnia quæ à Luzovio interventu Langermanni cum Salvio & Avauxio acta essent, ab ipsius & aliorum quorum intererat adprobatione pendere. Quare autem Cæsar tractatum ea, qua conceptus erat formula, ratihabere abnueret, hi prætextus ferebantur, quod Luzovius cum Regiis Legatis tanquam par cum paribus tractasset, neque Cęsaris nomen titulumque ęque in Suecico & Gallico, quam suo instrumento præposuisset. Tum quod Osnabrugam & Monasterium neutri bellantium parti addictas declarasset, concesso insuper, ut illæ urbes juramento suo tantisper exsolverentur, & toti conventui per earum urbium magistratum scripto caveretur. Quorum hoc Cæsari contumeliæ cedat, velut parum cautionis istius diplomatis insit, illud vero Imperio fraudi sit, cujus jurisdictioni hæc oppida eximantur. Nec ferendum judicabat Cæsar, hæc verba instrumento inserta fuisse, *quod altio cum Suecis & Gallis pro una eademque sit habenda*; quasi Cęsar hoc ipso fœdus inter ea Regna adprobet. De cætero literis ad Daniæ Regem scriptis idem salvum conductum pro Sabaudio annuebat ea forma, quam Galli expetebant, ut tamen is ab Aurspergio non prius tradatur, quam cæteris omnibus circa pręliminaria transactis, & ut universum negotium à sola ejus diplomatis traditione pendeat; tum ne ea res Cardinalis Sabaudi, & Principis Thomæ juri circa tutelam fraudi sit. Præterea quanquam Avauxius ad talia cum Cęsareo ministro transigenda procuratorium non exhibuerit, quin 1642. ultro fassus sit, idem absque mandato à se agi: concedebat tamen Cæsar pro se & Rege Hispaniæ, ut Monasterii & Osnabrugæ tractatus instituerentur, ac post permutata diplomata præsidiis inde deductis utrumque oppidum proprio militi & oppidanis custodiendum relinqueretur; Osnabrugæ quoque privilegia ac sacra salva forent. E superfluo quoque fratri Leopoldo, & cæteris ducibus injungendum erat, ut postquam Legati eam intrassent, adversus Osnabrugam & Petriburgum nihil hostile tentarent. Idemque pro Rege Hispaniæ, Bavaroque, & Saxone spondebatur; ut tamen pars adversa pari modo caveret. Probabat quoque Cęsar, quę super itinerum & tabellariorum securitate conventa fuerant; & ut abrupto tractatu intra sex septimanas adversus Osnabrugam & adsitum castrum nil hostile susciperetur, Suecicoque præsidio reverti eodem integrum esset: quo jure & Monasterium frueretur. Circa diem permutandorum diplomatum, & inchoandi congressus declarabat, quo maturius iste fieret, eo gratius id sibi Regique Hispaniæ fore; ac jam pridem Commissariis suis, ut in procinctu sint, injunxisse: præstolari quoque, ut minister Gallicus requisita ab ipso diplomata rite concepta exhibeat: ab Aurspergio diem auspicando tractatui diplomatibus inserendum, eaque Regi tradenda. Loco fratrum Palatinorum, Ducum Brunsvicensium fratrum, & cognatorum, & Landgraviæ consentiebat Cæsar, ut Domus Palatina, Brunsvicensis & Luneburgensis, ut & Hassica Cassellensis in diplomatis perscriberetur. Circa locum Osnabrugæ & Monasterio interjectum congressibus legatorum probaturus erat, quicquid inter Legatos conventum foret. Parcendo tempori omnia diplomata, etiam quæ ab Infante Hispaniæ Lutetiam ad Legatum Venetum transmissa fuerant, Hamburgum curanda. Ad Regem Hispaniæ super firmandis ab Infante datis diplomatis primo quoque tempore scripturum, ut tamen nihilo secius tractatus, antequam responsum inde veniat, inchoentur. Addebatur, quicquid in illa transactione autoritati Cæsareæ & Imperii adversum comprehendatur, ei se haut quidquam assentiri, neque id adprobare: simul ut Rex adversam partem permoveat, ut congressum hunc sincere, absque fraude & captione suscipiat. Aurspergio injunctum, ut si Regi placeat unum & alterum planius exponat. Præter hæc Aurspergius ferebat, omnia penes se diplomata pro Suecis Gallisque ad pacem Germanicam spectantia esse, quę statim permutari queant. Diem tamen auspicandis tractatibus differre posse, quoad Hispanica, quæ propediem expectet, advenerint: moræ causam in mortem Infantis, & Madriti intervallum rejiciens. Interim Germanicæ pacis tractatus apparandos.

§. 53. Daniæ Rex inde Legatis Regiis exemplum Cęsareę epistolæ per Langermannum ostendi curabat, addito, sibi videri eam ratificationi æquivalere, cum quæ per prævios tractatus definiri soleant annuantur. Probari à Cæsare locum tractatus, diplomata Aurspergio transmissa; eidem facultatem datam diem congressus nominandi. Offerebat insuper, se ejus epistolæ autographum, aut exemplum fide dignum transmissurum. Salvius desiderio pacis initio censebat, cum Cæsar primaria tria capita annuerit, diplomata ad pacem Germanicam spectantia posse permutari; idemque Avauxio persuadere conabatur. Ast huic solennis Cæsaris ratificatio utique exigenda videbatur. Et utrique mox re maturius expensa adparebat, præterquam quod è dignitate sociorum Regnorum non esset, istas literas in ratihabitionis locum admittere, neque rationes quæ addu-

Daniæ Regis ad Legatos Regios missio. 22. Febr.

Legati Regii literas Cęsareas improbant.

1642. cebantur sufficere, quo minus Cæsar tractatus prævios solenni modo confirmet, neque literas illas ita formatas esse, ut ratihabitionis vicem subire possint. Cæsaris & Imperii fastigio à se nil detrahi; sed nec passuros à Cæsare sociorum Regnorum dignitatem imminui. Sane hæc ad Cæsaris majestatem ne, comiter quidem colendam teneri; eoque deinceps non aliter, quam ut pares cum paribus solent, tractandum. Ut loca tractatuum bello utrinque eximantur, ad æqualitatem tractatuum facere. Nec Cæsarem ad locum alterutrius Regni ditioni subjectum Legatos missurum; nec sociorum Regnorum Legatos oppida Cæsari obnoxia subituros. Iniquum esse Suecos amore pacis Osnabrugæ præsidium deducere, & eandem Cæsari juramento devinctam manere. Cæsarea diplomata suo loco relinqui; nec tamen memoria excidisse, eadem Brandensteinio Comiti prodesse non potuisse, quo minus in carcere apud Saxoniæ Electorem extinctus sit. Statum medium istis oppidis ad tempus indultum neutri partium fraudi esse, & abruptis tractatibus omnia in pristinam conditionem reponenda. Imo non Cæsari, sed Sueciæ quid inde decedere, in cujus potestate nunc Osnabruga sit. Ut Cæsar foedus Suecorum cum Gallis probet, non magis à se desiderari, quam ut ipsi Cæsaris cum quibusvis foedera probent. Utrique Regno stare sententiam, arma simul gerere. Ita quo magis adparebat hostem circa dividenda socia Regna laborare, eo arctius ista, eorumque ministri se mutuo amplectebantur.

Censura Cæsarearum literarum.

§. 54. In literis porro Cæsareis frustra fundamenti loco ponebatur; in arbitrio Cæsaris & sociorum relictum Hamburgi conventa firmare velint, an minus. Nam Luzovius plena potestate circa præliminaria instructus non sub libero, sed necessario rato concluserat. In exordio literarum Avauxius observabat, etsi Daniæ Rex tam pro diplomate Sabaudico, quam consensu Hispanico fidem suam interposuerat, Cæsarem de priore tantum mentionem fecisse, altero plane prætermisso. Idem quoque ægre ferebat, à Cæsare scriptum; facultate agendi ipsum instructum non fuisse; & absque mandato egisse; adductis eo fine suis ad Regem Daniæ literis. Plenipotentiam suam ad prævios æque ac primarius tractatus jam ante triennium Curtio Comiti exhibitam. In literis ad Daniæ Regem obiter indicasse; se in ipsius honorem conventui diem dixisse ante permutata diplomata, liberalius quam mandata sua fuerant, ne paci remora objiciatur: addidisse tamen, Regem Galliæ conventa utique probaturum. De cętero nihil à se sine mandato actum, & se paratum Regis sui ratihabitionem exhibere. Absurdum esse, cum Cæsarei tantum pacis desiderium jactent, eosdem ita sinistre interpretari, quæ ipse studio pacis fecerit. Idem super loco tractatuum desiderabat, quod cum Cæsar circa Osnabrugam & Petriburgum cavere voluerit, ne à ducibus suis impeterentur, de Monasterio siluerit, velut ampliorem Suecicis, quam Gallicis tractatibus securitatem præstiturus. Nec ad rem facere, quod Monasterium Coloniensi Pręsuli sit subjectum, eoque tali cautione opus non habeat. Nam Osnabrugæ parem rationem post deductum præsidium Suecicum esse; si hæc consideretur velut Osnabrugensi Præsuli subjecta, aut armis Suecicis subacta. Nam priore casu Cæsarem non plus cautionis Osnabrugæ, quam Monasterio præstare debere: alteru casu à Suecis non plus cautionis pro Osnabruga exigi debere, quam ipse pro Monasterio præstet. Suspecta quoque videbantur verba, *postquam nostri & alterum Regum ac Principum Legati Osnabrugam intraverint.* Nam forte urbi cautum non foré ingressio uno aut altero Regiu Legato, antequam Cæsarei adfuerint, aut deducto præsidio Suecico, antequam omnes Legati advenerint. Et cum de hac cautione antea conventum non sit, novas nunc per eam moras quæri. Sed & Salvio displicebat, quod cum Cæsar permisisset, ut abruptis forte tractatibus Sueci suum præsidium Osnabrugæ iterum inducerent, circa Monasterium idem fieri debere adderetur. Cum tamen illorum oppidorum dispar foret conditio, quod Monasterium non nisi proprio milite obtineretur, idemque Cæsareum præsidium admissurum non esset. Unde cum posterior conditio dicto casu cessatura foret, verebatur, ne inde prætextum arriperetur præsidium Suecicum intra Osnabrugam iterum haut admittendi. Porro diplomatis Cæsar laxe tantum mentionem fecerat, non expresse, an illa exhibiturus sit, quæ Luzovius in tractatu præliminari promisisset, & illis adquieturus, quæ Regii Legati vicissim obtulerant. Quin & eo tempore novi quid movebat Cæsar circa Ducem Lotharingiæ, pro quo Regem Galliæ peculiare diploma poscebat; Aurspergio vetito citra istud reliqua permutare: idemque ut apud Avauxium urgeret, à Rege Daniæ postulabat. Præterea scripturum quidem Cæsar se ad Regem Hispaniæ ferebat super firmandis ab Infante datis diplomatis: ut tamen responsu non expectato tractatus incipi vellet: cum tamen Luzoviu non pro se solum, sed & pro Hispano tractare mandasset, & hic Hispanorum æque ac Cæsareorum diplomatum permutationem stata die recepisset. Tandem neque diem congressui ordiendo Cęsar expresserat, sed tantum obsoletam formulam repetierat, *quo citius, eo gratius.* Et eo ipso dum scribebat, Aurspergio se injunxisse, super uno & altero uberiorem declarationem edere, nova transactione opus futurum erat, super qua Regii Legati mandata non habebant; sed potius jussi erant priori conventioni insistere, ejusque ratificationem cum Cæsarea permutare. 1642.

Legati Regii dubia sua Ministro Danico exponunt.

§. 55. Has ob rationes Legati Regii Langermanno ostenderunt: Cæsari idoneam causam non esse solennem ratihabitionem abnuendi; literas ejusdem ad Daniæ Regem ratihabitionis loco admissum non iri, mendis præsertim magni momenti refertas. Se quod suum erat præstitisse, concluso tractatu & ratihabitione obtenta. Jam potestatem suam circa præliminaria expirasse. Sibi propria autoritate à superioribus firmata abolere fas non esse. Ut super re cum Legato Cæsaris, plenis mandatis instructo, & sub necessario rato conclusa novus tractatus suscipiatur cum novo Legato Cæsareo, de cujus plenipotentia sibi non constet, novis sibi mandatis opus esse. Non posse non intentionem Cæsaris à se suspectam haberi. Luzovium tractatu concluso avocatum: forte & Aurspergium, si cum ipso transactum fuerit, avocandum tertio Legato substituto. Igitur se non posse non solennem Cæsaris ratificationem urgere. Non sperare se, Cæsareo ex mandato per laboriosam Regis Daniæ operam conclusa, & jam omnibus quorum interest denuntiata à Cæsare retractatum iri cum ludibrio sociorum Regnorum: aut eundem tam aperto indicio orbi Christiano fidem facturum, pacem sibi cordi non esse. Se tamen ad superiores relaturos, & responsum expectaturos: interim omnia in integro mansura. Ita tractatus quiescebant, quoad à superioribus responsum allatum esset. Et quanquam post Aurspergius indicaret Hispanica diplomata allata; tamen neque de forma illorum constabat, & eadem non sufficiebant deficiente adhuc Cæsaris ratihabitione. Inter hæc dies quoque ordiendis tractatibus dicta elabebatur.

1642. batur. Circa finem tamen mensis Martii Langermanno à Rege Daniæ injungebatur, ut apud Aurspergium instet; Cæsaris ratihabitionem promoveat, aut saltem rationes, ob quas hic tergiversetur, scripto edat; simul Legatis Regiis persuadeat, re ipsa obtenta formulas non adeo anxie aucupandas.

Danus apud Legatos utrimque instat.

Horum responsio.

Isti Aurspergius respondebat: se Legatorum Regiorum scrupulos Cæsari significasse; responsum nondum accepisse. Vix credere, à Cæsare mutatum quid iri. Rationes, quæ Cæsarem moveant, scripto concipere superfluum, quas ipse ex sermone suo facile colligere potuerit. Salvius reponebat; ni ab initio partibus juxta ac mediatori placuisset, omnia scripto transigi, forte acquiescere se potuisse summa rerum obtenta. Sed nunc cum sociæ Coronæ ad certi quid obligare se non dubitarint, ut lubricum hostem firmius stringerent, eo minus nunc mutari quidquam posse, quo clarius appareat, culpam non penes se, sed partem adversam esse, quo minus conventa impleantur. Eidem quoque ratihabitionem Reginæ ostendebat; & ut apud Cæsarem super eadem instaret petebat. In eundem sensum & Avauxius isti se respondisse ferebat.

Cæsar separatos tractatus captat.

§. 56 Enimvero Cæsarei uti communes tractatus aversabantur, ita separatos cum Suecis omni studio captabant. Nam dum ista publice disputantur, Aurspergius aliquoties Salvio denuntiabat; se cum ipso solo super pace acturum; nec dubitare, quin facile inter ipsos conventurum sit, ac Suecos lautioribus conditionibus potituros, quam multis persuasum sit. Se jam animo prospicere, licet ad communes tractatus res deducatur, ob Gallos à pace alienos nil confectum iri. Eadem Werdenhagius per literas Lubeca ingerebat. Nec tamen ista ita secreto agebantur, ut non & alus, qui Cæsarei ministri non erant, innotescerent: Quin & ante Aurspergii adventum Joannes Christophorus Bulovius, Holsatiæ Ducis consiliarius, Salvio scripserat; illum eo fine venire, ut secretos cum Suecis tractatus tentet. Sed & Luzovius Hamburgo discedens eadem chorda oberrabat. Is ad ædes Salvii accedebat ipsi valedicturus, petens ut ad se descenderet in aream templo circumjectam, ad quam domus ipsius sita erat, aut in ipsum templum. Salvio inhumanum videbatur id officii aversari, eoque descendens arbitris utrinque ministris cum ipso colloqui statuit. Luzovius post gratias actas de tuti itineris literis, infelicem se querebatur, præliminari tractatu non ad mentem Cæsaris confecto. Se hominem esse errandi periculo non immunem; nec sententiam aulæ satis assecutum. Subtilitatum istarum insolentem facili à Salvio & Avauxio magis exercitatis supplantari potuisse. Tamen etiam hinc digresso animum pacis cupidum perstiturum, & ad eam deinceps promovendam pro virili incubiturum. Inde Cæsaris acta probare, Gallos perstringere, quorum rationes pacem non ferant; eoque frustra communes tractatus adornari; quos conciliare nimis arduum sit, nec eo magis in pacem desituros. Salvius quotiescunque ista moverentur, Suecorum in pacem studium, circa candorem Cæsareorum diffidentiam ostenderat: de cætero propositas conditiones neque annuens neque repudians, num forte plura expiscari posset.

Luzovius discedens de separata pace movet.

31. Mart.

Salvii responsum.

Sed Luzovio tunc respondebat: Gratiarum actionem pro tuto commeatu superfluam esse. Molestum sibi ejus discessum, cujus animum paci pronum norit; nec penes illum culpam esse, quod conventa non firmentur. Eundem nil posuisse, aut poni passum esse, quod à ratione abhorreat; & à Daniæ Rege, qui & ipse inter Ordines Imperii sit, omnia probata. Aulam Viennensem ab Hispanis regi; per hos Cæsarem à pace retrahi. Hactenus non citra speciem veri jactatum, Gallos à pace abhorrere: sed nunc illos oblata sua ratificatione excusatos omnem invidiam in Cæsarem vertisse. Nil heic aliud superesse, quam ut Cæsar ratificationem suam exhibeat. Ni iste tractandi modus succedat, ab altero parum expectandum. Ubi ad communes tractatus perventum fuerit, multos intervenire pacis cupidos, qui Gallos quoque ad eandem omni studio compulsuri sint. Si tunc hi nullo modo æquas leges admittere velint, demum de separatis tractatibus agendi tempus fore. Ab ipso latas conditiones ita scrupulosis conditionibus circumscriptas, ut facile appareat; à Cæsareis rem serio non agi. Demum frustra ipsum de Regnorum separatione cogitationem suscipere. Quæ omnia Salvius Avauxio mox communicabat. 1642.

Coronæ eo magis junguntur.

§ 57. Et sane quo magis pellucebat, quid per isthæc quæreretur, eo arctius sociorum Regnorum ministris consilia miscere visum, ne per divisionem Austriaci scopo suo potirentur. Et quid separatis tractatibus obtinendum foret, jam exempla in Germania omnium oculis exponebant. Eoque stabat, junctim arma ac pacem prosequi; cum quæ sociatis tractatibus obtineri non possent, à separatis sperare frustra foret. Et quanquam Sueci ex foedere quod tantum res Germaniæ spectabat, Hispanica diplomata morari non tenerentur; tamen quod Avauxius absque illis ad tractatus Germanicos descendere abnueret, & ipsi pedem figere cogebantur. A Gallia quippe divulsi hujus amicitiam & auxilia amittebant, incerti num Cæsar honestam pacem daturus esset. Ita utrinque irriti ludibrium omnibus debituri erant. Igitur Regii Legati inter se conveniunt, solennem Cæsaris ratificationem urgere, suam præsentem ostentare, omnemque moræ invidiam in Cæsarem devolvere.

Rectorum Sueciæ super his judicium.

Idem & Rectoribus Sueciæ placebat, queis præter dignitatem videbatur, solenniter conclusos tractatus nuda ad Regem Daniæ epistola velut obiter firmari. Et si Cæsari integrum foret ita solenniter conclusa abrumpere, sat adparere, quid ab ipso circa primarios tractatus expectandum. Et quia novæ difficultates inter Cæsarem & Gallum orituræ videbantur, eædem melius componi posse judicabantur, si conceptis jam formulis inhærerent; quod hisce irritis ad incerta novorum tractatuum abripiendi sint. Quod si tamen Aurspergius utique à Luzovio conclusa iterare vellet, id demum concedi posse, modo Avauxius consentiat, nec novum instrumentum alia, quam prius, formula concipiatur. Sed & plane repudiare separatos tractatus placebat; etsi communes, qui in longum extrahendi videbantur, magnis difficultatibus non carerent. De amicorum constantia non satis cautum esse. Cum diversi tam diversa postulent, arduum fore leges pacis invenire omnibus placituras. Adornandas tot Principum intricatissimas rationes, Cæsaris, Hispani, Poloni, Dani, Belgarum; quæ separatis tractatibus melius componantur. Gallos quoque loca capta restituere abnuituros ob securitatem sui Regni. Cæsarem absque Hispano non conclusurum. Sueciæ emolumenta sub Dano mediatore tractare anceps fore. Defuturum tandem exercitibus unde alantur, quos hostis in angustum redigere laboret. Domi tenuitatem ærarii premere, ac satis haberi præsidia oræ maritimæ sustentare. Contra exemplo conventionum cum Saxone & nuper cum Luneburgicis satis adparebat, bonam pacem separatis tractatibus hautquidquam obtineri posse: per eosque Cæsarem id egisse, ut istos Regiis partibus abstraheret, inde conventorum nihil præstaret. De Cæsaris mente satis ex eo patere, quod prævium conventionem firmare

1642. abnuat, quæ parum ipsi præjudicii afferat. Multo minus pacem ab ipso ratihabendam; nec ansam defore totum negotium evertendi. Luzovio æque ampla mandata fuisse, quam Aurspergio; quem & superiore anno, cum Belgas Fœderatos ad separatam pacem movere conaretur, hi repudiaverant. Deserta Gallia aliorum reprehensionem incursuros, à Cæsare nihil solidi obtenturos. Igitur tutissimum, res Sueciæ per peculiares tractatus periculo non exponere: sed firmo pede incedere, & unitu tractatibus insistere. Id fas fœderum & promissa exigere; id orbem Christianum expectare.

Cæsaris factum defenditur & arguitur.

§. 58. Ast Aurspergius literis ad quosdam Imperii Ordines missis Cæsaris factum defendebat hoc colore, quod licet solennis ratihabitio Cæsaris defuerit, ipse tamen ad permutanda salvi conductus diplomata paratum se ostenderit; indignum clamitans ob tantillam causam, quod ratihabitio ad Daniæ Regem, & non ad partem adversam directa fuerit, tam salutare opus inhiberi. Testabatur insuper, quantopere Cæsar cupiat congressum inchoari, de cujus felici successu eo minus dubitandum, quo magis osores pacis circa eum eludendum laborent, quod prævideant cæptis tractatibus facile conclusionem secuturam. Contra Salvius retundendis illis criminationibus epistolam sub *Amici ad Amicum* vocabulo publicat, qua seriem negotii exponit, ac refutatis rationibus Cæsaris culpam dilatæ pacis in ipsum devolvit. Avauxius quoque sat acerbas in epistolam Cæsaris ad Daniæ Regem *Notas* edebat, per quas imprimis aulæ Gallicæ demonstratum ibat; prudenter à se factum properato præliminari tractatu, quo invidia, qua Cæsar Coronas onerare satagebat, in ipsum reciderit. Quas & jussu Regis sui ad Danum mittit. Cui Cæsaris rationes exigui ponde-

26. Maji.

ru videbantur; & præcipue circa primam communis Regum causa verti videbatur. Ac meminerat, sibi cum Cæsare parem quondam controversiam fuisse, cum Cæsar postularet, ut Rex ad ipsum scriberet, *Vestra Cæsarea Majestas & Dilectio*, Rex contra non aliter scribere vellet, quam *Vestra Dilectio & Cæsarea Majestas*, illud velut Rex Daniæ, hoc velut Holsatiæ Dux. Eoque Regiorum postulata improbare non poterat. Iste Langermannum hunc Hamburgum ad Salvium

Danus Cæsaris tergiversationem improbat.

13. Jun.

mittit sciscitatum, num ipse circa literas Cæsaris idem cum Avauxio sentiat, an forte aliud desideret? Cui Salvius respondet. Avauxii Notas se

16. Jun.

nondum vidisse; sed ex epistola *Amici ad Amicum* suam mentem sat intelligi posse. In eo sibi cum Avauxio convenire, si Cæsar prævium pactum, uti Reges fecerint, firmare velit, super tempore congressus facile conveniri posse. Interea Aurspergius negare non desinebat, Avauxio plenipotentiam esse, & ut is autoritatem suam demonstraret postulabat; tunc se novos cum ipso tractatus orsurum. Contra Avauxius ratificationem sui Regis ipsi ingerere, quavis plenipotentia potiorem, ac ut iste parem à Cæsare ratihabitionem procuraret, postulabat. Eadem & Salvius occinebat.

Cæsar denuo ad secretos tractatus Suecos sollicitat.

§. 59. Enimvero aulæ Viennensis gnari facile judicabant, Cæsarem nisi armis compulsum communes tractatus non admissurum. Unde & invisa maxime erat illa clausula, *quod uterque tractatus pro uno debeat haberi*, qua admissa, gravissime à Luzovio erratum arguebant, etsi ipsi palam dolorem suum profiteri erubescerent. Interim ad peculiares tractatus Suecos solicitare non desistebant. Luzovius ad secretarium suum Vienna Hamburgum scribebat; Cæsarem in separatos cum Regina tractatus valde pronum esse. Id quod hic Sal-

4. Jun.

vio ostendebat, sciscitatus, num in hos consentiendi facultatem habeat. Sed iste reponere: ipsos fidem apud se consumsisse: curaret Luzovius, ut Cæsaris ratificatio adferatur; tunc tractatus mox successuros. Pari modo Aurspergius subinde apud Salvium super istis movebat. A quo cum eadem semper reponerentur, ista ab Adolfo Friderico Meclenburgicæ Duci per literas petebat; fidum ad se hominem mitteret, cui singulare quid ad pacem faciens pandere velit. Eo fine Hamburgum veniebat Ducis secretarius Simon Gabriel *Zur Nedden*, qui jussus erat ab Aurspergio proposita cum Salvio communicare. Huic Aurspergius memorarere de studio Cæsaris in pacem, de difficul- 6. Jun.

tatibus apud communes tractatus infinitis, & exitum non habituris. Gallos ob prosperum belli successum a pace alienos, eorundem societatem intutam & lubricam, queis fœdera non ultra quam collibitum serventur: & mox pacem exclusis Suecis inituros, in excusationem allata ratione status. Nuper Torstensonium in agro Brunsvicensi, quicquid iste contra testaretur, inter belli molem destituisse. Ad extremum Suecos ab istis deceptum iri. Richelium penes quem summa consiliorum Galliæ, in ea aula solum hactenus partes Suecicas sustinuisse. Eum jam civiliter mortuum, Regis gratia tepefacta. Unde consilia deinceps non in usum Sueciæ ibi capienda. Ita præstare ocyus ante Gallos bello excedere, & cum Cæsare transigere. Eo fine à se peculiares Salvio tractatus oblatos; quos cum iste abnuerit, & sibi nihilo secius persuasum sit, si Regina nosset, quam lautæ conditiones per tales tractatus à Cæsare obtineri queant, hos ab illa rejectum non iri; igitur se constituisse illas Joanni Oxenstiernæ secreto pandere: & malle cum isto agere, quam Hamburgi cum Salvio, imminente arcanis Auvauxio. Inde petebat, ut Dux commeatum Petro Schmalzio ab Oxenstierna obtineret, quem clam Stetinum missurus sit, adornandis secretis tractatibus. Hæc ne Salvio quidem panderet. Ast Meclenburgicus minister cum, uti jussus erat, ad Salvium omnia retulisset, hic meras offucias id judicare, ut Suecos à præliminari tractatu avulsos, vanaque spe illusos Gallica societate abstraheret, culpa pacis protractæ in ipsos devoluta, si lubricas aut iniquas leges acceptare abnuerent. Hanc conditionem Reginæ nunquam probatum iri; nec id indignitatis admittendum, ut cum Petro Schmalzio tractetur, desertore patriæ, qui ob prave gesta negotia in custodiam datus, indeque elapsus Cæsareo se servitio addixerit, abnegatis sacris, & fide patriæ debita. Integrum tamen Duci esse tentare quid Oxenstierna responsurus sit. Sed quia suspicabatur, Schmalzium fortasse ideo ad Cæsarem transfugisse, ut insigni officio reditum sibi in patriam sterneret, haud abs re judicabat, ex illo destinata hostium expiscari. Præsertim cum etiam ipsi Galli aliquam mutationem aulæ suæ imminere judicarent. Sane & Avauxium pater literis monuerat, ne fidem suam, uti aliquoties fecerat, apud mercatores interponeret, expresse addito, si Richelio aliquid humani accidisset, se neque pro subsidiis neque pro reliquo fœdere cauturum. Ast Oxenstiernæ omnes secreti tractatus suspecti habebantur, eoque Salvium monebat, aurem istis plane occluderet, nec Gallis diffidentiæ ansam præberet. Nec validiorem rationem esse, quare fœderata Regna firmiter invicem cohærere debeant, quam quod circa ista dissocianda Cæsar tantopere laboret. Negotium cum Schmalzio inane ludibrium esse. Nam si Cæsari cordi foret per æquas conditiones Reginæ satisfacere, alio quam Schmalzio ministro opus fore. Idem præfecto aulæ Ducis Meclenburgici ad se misso respondebat: à Regina nihil se in mandatis super se-

cretis

1642. cretis tractatibus habere, quæ utique velit rem ad
communes tractatus deduci, ad quos conventio
præliminaris referatur. Ducem ex hoc negotio
perspicere, quantopere Cæsari plena Germaniæ
quies cordi sit, dum tali modo separatos tracta-
tus molitur. Schmalzium impurum & stolidum
hominem esse, ineptum juxta atque indignum id
genus negotiis. Hæc Meclenburgico ablegato vi-
va voce respondebantur; nam nec ipse scripto ne-
gotium proposuerat. Ita & iste Cæsareorum cona-
tus in irritum cecidit.

Danus Cæsarem ad ratificandum hortatur.

§. 60. Cum ita neque Cæsar solennem ratifica-
tionem exhiberet, & sociorum Regum Legati
quo magis ille tergiversaretur, eo firmiùs postu-
latis suis insisterent, invidia belli extracti in Cæ-
sarem devoluta; Daniæ Rex, qui negotium rite
confectum judicabat, idem none fere pro despe-
rato habebat. Et quia Aurspergius propius ad rem
13. Jul. non accedebat, per literas Cæsarem hortatur, ut
in tam arduo negotio, ex quo salus Germaniæ de-
pendeat; ita se gerat, ut cupido pacis, quam ha-
ctenus exhibuerit, ne ab adversa quidem parte
argui possit. Aurspergio inde Glucstadium ad Re-
gem profecto, ut Cæsari legiones quasdam suas,
simul licentiam in Holsatia militem conducendi
concederet, utrumque abnuebat. Idem tamen
in negotio pacis aliquot septimanarum dilationem
petebat, intra quas Cæsar extremam declaratio-
nem suam circa ratificationem editurus sit. Quan-
quam autem plerique crederent, à Cæsare per si-
lentium tempus extractum iri, quod diserte con-
firmationem pacti abnuere nimis invidiosum, &
nunc annuere parum honestum foret, velut arma
Circa præliminarem tractatum firmat. Suecica in provincias ipsius penetrantia metum in-
cussissent: Viennæ tamen decreto idem firmatur;
simul Aurspergio injungitur, ut statim ad Regem
Daniæ, ubicunque locorum agat, se conferat.
14. Jul. Hic accepto instrumento citra moram ad Regem
abit. Sed præcipuum negotium fuisse intelligeba-
19. Jul. tur, à Rege duodecim militum millia, & sexcen-
ties mille unciales mutuo petere, oblata vicissim
vectigalis Glucstadiensis prorogatione, ac Pinne-
bergici Comitatus, ac Bremensis Præsulatus con-
firmatione. Sed circa pacem conveniebat, ut per-
mutando ratificationis instrumento, tum ordien-
dis tractatibus dies decerneretur.

Id Daniæ Rex denunciat.

§. 61. Dat inde Rex ad Salvium literas, jam ab
Aurspergio omnia allata, quæ Cæsari ex conven-
tione per Luzovium inita sint præstanda. Quæ ab
13. Aug. Hispaniæ Rege desiderentur propediem affore.
Unde se diem vicesimum nonum Augusti permu-
tandis instrumentis ratihabitionis, ac diplomatis
salvi conductus dicere: sed ut Cæsari spatium sit
Hispanica diplomata coraudi Kalendis Decembris
tractatibus initium fore: qui dies ut & ipsi placeat
postulat. Eadem Avauxio scribebantur, addito,
ut iter, quod in Galliam adornabat, cousque dif-
ferret. Regiis Legatis lætum erat ratificationem
Cæsaris tandem allatam, quæ ab se acta non ob-
scure probabat, ac istum ultro iniquitatis, ac belli
citra causam protracti arguebat. Hactenus Cæsa-
rei ministri sermonibus ac scriptis jactaverant, tra-
ctatum præliminarem fastigio Cæsaris & Imperii
repugnare, ac ferri plane non posse. Luzovius
gravis erroris insimulabatur, ac à Legatione re-
vocabatur. Aurspergius isto repudiato omnem la-
pidem movebat, ut ad nova pacta Legatos Re-
gios deduceret. Nunc repente omnia rite peracta
erant, Luzovius erroris expers, dignatio Cæsa-
Leg. ti respondent. ris & Imperii nullibi violata. Nec eo secius unus &
alter scrupulus incidebat, qui in causa erat, ut Legati
non statim postulato Regis assurgere possent. Rex
hisce inconsultis diem nuncupaverat, nullo in-
strumentorum exemplo exhibito, ut num omnia
rite concepta forent intelligi posset. Et quia Hi- 1642.
spanica diplomata deficiebant, metus erat, ne
Cæsar, ubi è re sua id judicaret communes tracta-
tus non procedere, elabendi rimam sibi reserva-
ret; interim sua ratificatione exhibita favorem
captaret, post invidiam extractæ pacis denuo in
socios Reges devolveret; quod facile prospiceret
fore, ut Galli absque diplomatis Hispanicis ad tra-
ctatus descendere non velint, & Sueci absque Gal-
lis non possint. Et quanquam Rex ostenderat,
Aurspergium promisisse illa propediem adfore:
Legatis tamen Regiis ea cautio parum idonea vi-
debatur. Nam & Luzovio sat facultatis fuerat ad
tractandum, & Daniæ Rex fidem insuper suam
interposuerat; nec eo magis conventa suo tempo-
re repræsentata fuerant. Eoque nec Aurspergii
autoritas sufficere censebatur ad factum tanti Re- 18. Aug.
gis præstandum. Ea de causa Avauxius Regi re-
spondet; se neque à verbis pacti, neque à suis
mandatis discedere posse, quo jussus sit plenam
& præsentem Cæsaris atque Hispani ratificatio-
nem exigere. Eam si Rex procuret, penes se &
Suecos moram non fore. Iter se tamen in aliquot
dies dilaturum magis in honorem Regis, quam
ob operæ pretium. Sed Salvius diem permutandis
instrumentis probabat: circa diem autem ordien-
di conventus Regi considerandum relinquebat,
num id gentium moribus, ac tot Principum di-
gnitati & securitati congruum sit, eos ad certum
diem locumque convenire, aut saltem ad conve-
niendum invitari nondom acceptis diplomatis.
Quod si forte quæ desiderantur instrumenta, vel
plane non exhibeantur, vel non justa die aut for-
ma, ut per ea congressus honeste & tuto suscipi
non possit; decentius fore nominanda die superse-
deri, quam tot Principibus illudi. Igitur urgeret
Rex partem adversam, ut totam conventionem
Hamburgensem plene præstaret.

§. 62. Dederat quoque Rex in Sueciam literas, Danus in Sueciam scribit.
à Petro Wibio post exhibitas: Cæsarem ipso in-
stante desideratam ratificationem misisse, cujus au-
tographum Aurspergius sibi ostenderit, in ipsius 7. Aug.
placitum collato, quem diem statuere velit, rati-
ficationi & diplomatis permutandis. Huic permu- 22. Aug.
tationi Regem Kalendas Decembris dixisse, si Re-
ginæ & Galliarum Regi ita videatur. Quod ut
adprobet, ac intra eum diem sua instrumenta præ-
sto sint, petere. Nam & Aurspergium recepisse
omnia quæ à parte Cæsaris & Hispani promissa sint,
tunc adfore. Wibio statim respondetur; Regi-
næ eum diem vel inchoandis tractatibus gratum fo-
re. Sed quia Wibius nullum exemplum ratihabi-
tionis exhibebat, certi quid declarari non poterat;
quam quod Salvio injungendum sit; cum Legato
Gallico rem mature expenderet, & quæ salva ra-
tione, dignitate, & securitate fieri possint, face-
ret, quæ absolvendæ conventioni præviæ requi-
rerentur; ac si ab hoste serio res agatur, ne horam
negligeret, quo minus tractatus statim suscipiatur.
Eundem diem Kal. Decembr. Rex Daniæ post
exceptione sua ad legatorum literas exprimebat,
non uti antea auspicandis tractatibus; sed permu- 12. Aug.
tandæ ratihabitioni & diplomatis; quibus recte se
habentibus dies inchoandis tractatibus dici queat.
Sed quia Legati animadvertebant, Regem non so-
lum à se acta defendere, id quod facile ferri pote-
rat; sed & ab adversa parte errata levi tantum bra-
chio tangere, & ipsorum rationes variorum præ-
textuum vocabulo notare, quos suo loco relinque-
ret; illi denuo acta sua tueri, moræ culpa in Cæ- 30. Aug.
sareos conjecta, quæ oblique ipsis à Rege impin-
gebatur; de cætero dictum à Rege diem permu-
tandis instrumentis acceptabant. Mirum tamen Dani circumedia,
ipsis videbatur, Regem literis septimo Augusti

1642. Hafnia ad Reginam scriptis Kalendas Decemb. permutandis instrumentis proposuisse; paulo post decimo tertio Augusti literis ad ipsos eidem actui vicesimum nonum Augusti, Kalendas Decembr. ordiendis tractatibus nominasse. Unde suspicio oriebatur, Regem præfixo tam angusto spatio permutandis diplomatis id captasse, ut dum idem isti acceptare detrectant, occasio præberetur culpam morarum iisdem impingendi. Saltem id manifestum erat, tantum negotium non ea, qua par erat, circumspectione tractari, labili Regis per senium memoria aut quia ministri Glucstadienses, quid Hafniæ scriptum foret, ignorarent. Sed & hoc iniquum videbatur Legatis, à Rege omnes ipsorum literas Cæsareis ministris statim communicari, ipsis autem nunquam aut raro ea, quæ Cæsar ejusve ministri scripsissent. Qua de re uterque apud Regem querebatur.

Avauxius in Galliam abit. Inter hæc Avauxius in Galliam abibat, relicto Hamburgi San-Romano instrumentis permutandis, si apud adversam partem omnia se recte haberent. An autem iste diem quoque, ordiendis tractatibus nuncupaturus esset, Avauxius dubitabat, antequam ipse in Gallia faciem rerum exposuisset; ex quo nova pacis mora metuebatur. Interim in suspenso manebat negotium à parte Cæsaris, quod Hispanica diplomata adessent à Francisco de Melos duntaxat subscripta; quæ Avauxius acceptare abnuerat. Unde Aurspergius tandem intra Kalendas Decembr. illa rite adornata adfore recipiebat.

Tractatus pacis hærent. Quæ & Sueci, quantumvis bellum Hispanicum ipsos non tangeret, expectare cogebantur; quod Gallus cum Cæsare non prius, quam cum Hispano tractare vellet; nec Sueciæ rationes ferrent à Gallia disjungi. Nam etsi ex fœdere ad morandos Hispanicos tractatus non tenerentur; tamen quia bellum utique gerendum erat, haut consultum visum tam potentem socium amittere, qui suppeditata pecunia, & distractis ad Rhenum hostibus non parum ipsorum arma sublevabat. Et cœptis licet absque Gallia tractatibus, de pace non eo magis cautum erat. Etsi adversus Gallos Sueci subinde testarentur, id non ex debito, sed ex benevolentia fieri, & haut eo secius salvum fœdus & omnia sibi integra fore. Igitur placebat, à Gallis non disjungi, nec initium tractatuum designare, nisi allatis diplomatis Hispanicis. Præsertim cum conventione Hamburgensi cautum id foret, cujus unum caput si perrumpere Cæsari permitteretur, plura forte mox moliturus erat. Et constabat, Cæsarem ad tractatus nisi consentientibus Hispanicis descendere non posse.

Cæsarei denuo separatos tractatus tentant. Interim Aurspergius antequam Cæsarea ratificatio adferretur, per Cniphusium tribunum Salvii secretum colloquium expetierat; ac post denuo ad Meclenburgicum Ducem super salvo conductu Schmalzii scribebat. Quorum prius Salvius abnuebat; & Oxenstierna tam fœdum internuntium aversari pergebat. Et quanquam nuntiaretur, Gallos ministro Stella secreto cum Bavaro tractatus agitare; haut ideo communem congressum deserendum censebant Sueci, nec illam negotiationem communi causæ obfuturam. Et quanquam pro captu temporum consilia mutari soleant; & Avauxii discessus nonnihil scrupuli injiceret; tamen haut vero simile videbatur, Gallos ita repente bello, quo cum Cæsare & Hispano altissime immergebantur, sese extricaturos.

Desiderata circa ratificationem Cæsaream. §. 63. Circa finem demum mensis Septembris Salvio per Langermannum exemplum Cæsareæ ratificationis tradebatur; quod dum iste curiosius rimatur, ne forte latibula quædam sibi pars adversa struxisset, notabat inter alia, à Cæsare probari *formam conventionis*, quæ dictio hautquidquam ipsi satisfaciebat, cum cavillandi ansam præbere posset, velut à Cæsare non materia conventionis, sed forma, structura tantum capitum, non contenta firmaretur. 1642. Expressa quoque erat permutationi instrumentorum, & ordiendo tractatui dies, quæ dudum cesserat. Neque Luzovio titulus Legati tributus erat, sine dubio ne faterentur, quod hactenus negaverant, ipsum tali modo conventionem formare in mandatis habuisse. Sed nec Salvius Legatus vocabatur, quod in contumeliam Reginæ redundabat. Id quoque supinam negligentiam arguebat, quod æquipollentia verba eadem periodo posita erant, *vigore præsentium & harum vigore literarum*. Denique & in fine omissa erat clausula; conventa bona fide impletum iri. Quæ Salvius è vestigio Langermanno indicabat, & mox scripto latius deducebat. Adhibitis inde in consilium San-Romano & Deichmanno, illo Gallico, hoc Hassico ministro, Gallus quidem oblata morarum ansa vehementer lætabatur, eosque notas statim publicare cupiebat. Sed Hasso satius videbatur, isthæc per Langermannum Aurspergio insinuari, num ille eadem citra ambages corrigenda suscipere velit; quo casu ea divulgari supervacuum erat. Sin hoc abnueret, ad Regem Daniæ ista referenda, ut intra Kalendas Decembris emendentur. Id consilium Salvius hactenus sequebatur, ut publicationem scripti sui ad Kalendas Decembris differre statueret, ne moras nectendi occasionem aucupari videretur; interim Langermannus velut privato sermone ista apud Aurspergium exponeret, moneretque ut citra strepitum intra Kal. Decembr. corrigantur. Id quod hic tam apud Regem, quam Aurspergium velut proprio motu faciebat. Monebant tamen Rectores Sueciæ Salvium, ut circa notas istas caute procederet, neve diffidentiam adversus Cæsarem ita aperte apricaretur; nec scrupulosus nimis foret circa ea, quæ rem ipsam proprie non tangerent; præsertim cum mediator Danus omnia in sinistram partem caperet. Cæterum mox San-Romano in mentem veniebat, Suecos longius velut gradum promovisse, quod Salvio exemplum ratificationis Cæsareæ exhibitum fuerat, atque idem quæ desideraret, jam Aurspergio per Langermannum insinuaverat; quorum neutrum ipsi contigerit. Unde licet omnia isto conscio & probante acta forent; tamen veritus, ne forte tractatus dispari gradu procederent, à Salvio petebat, ut neque sermone, neque scripto mentem suam Aurspergio circa instrumentum ratificationis panderet, tum ut sibi quoque ejusdem exemplum exhiberetur. Quorum prius serum jam erat. Posterius abnuebat Aurspergius, quod San-Romanus legationis suæ fidem nondum fecisset, nisi Daniæ Rege id postulante. Ita Regis opera exemplo iste potitur, testatus tamen, non prius mentem suam se expositurum, quam è Gallia responsum acceperit. Inde ut omnia pari passu procederent, cum Salvio convenit, ut nec hic scripto mentem suam ante Kalendas Decembr. exponeret; etsi quid ipse desideraret, jam è Langermanno Aurspergius didicerat.

Tractatus per Cæsareos extrahuntur. Ita res ad Decembrem mensem extrahebatur, cujus Kalendæ permutationi instrumentorum destinatæ, silente non minus Aurspergio, quam Daniæ Rege elabebantur. Neque Regius movere quid placebat, cum omnibus constaret, se paratos esse, ne viderentur anxie pacem velut mendicare. Tandem tamen ipsis placebat, *13. Dec.* notas Salvii typis publicare, detegendis artibus Cæsaris, queis pacis differendæ moras nectebat; simul apud Regem Daniæ solennem protestationem interponere. *31. Dec.* Sed mox aderat à Rege Daniæ missus Langermannus, qui Salvio denuntiat, Hispanica diplomata Bruxellas perlata, inde Viennam mittenda, mox Hamburgi adfore, cum in-

instrumen-

1642. strumento ratificationis ad ipsius mentem emendato; eoque petebat, ne modicam moram ægre ferat, & ut dies permutationi dictus prorogetur. Cui Salvius; Sibi San-Romanoque prorogatione opus non esse, dudum paratis. Aurspergius, qui dilationem peteret, indicaret, quo spatio sibi opus sit rebus suis adornandis, ni Rex illi diem præfigere malit; aut ni satius sit, nullam diem certam statui, Cæsare ultro ita festinaturo, pront cupido pacis subigeret. Quæ omnia Langermanno æqua videbantur.

Cæsarei ex morte Richelii mutationem sperant. 24. Nov. §. 64. Inter hęc Richelius Cardinalis fato functus erat, cujus moribundi hoc dictum inter alia notatum fuerat: Multa se fecisse, quæ non omnibus probarentur; sed ita se judicasse pro persona, quam sustinebat, & rerum statu non debuisse aliter fieri. Rogasse quoque Regem dicebatur, ut per biennium adhuc bellum continuaret; sic pacem parari posse, qualem velit. Cæterum quia iste præcipuus architectus consiliorum fuerat adversus Austriacos ejus mors ingenti horum gaudio excipiebatur, nec jactare quidam dubitabant, naturam isto sublato haut ignobilius tropæum erexisse, quam Suecos victoria nuper ad Lipsiam parta. Sic ut jam communes fere tractatus negligerent, & mutationes rerum in Gallia captarent; cum antea Suecos ad separatam pacem pellicere satagissent, quibus Pomeraniam æquo animo daturi fuerant. Sed nunc defuncto Richelio spes erat, cum Gallia ipsis conventurum. Chavignius quippe & Noyerius inter se discordes; Mazarinus exterus, & sub Hispani imperio natus, qui & Pontifici fere addictus habebatur, tunc Gallis iniquiori. Regi parum vitę restare videbatur, quem & viventem belli tædium brevi subiturum sperabatur. Eundem & jam pœnitebat declarationis adversus fratrem; simul restitui cęperant, quiopera Richelii gratia ipsius exciderant. Denique & affinitas & communia sacra tandem vim habitura credebantur ad conjungendos eorum animos, quos Richelii ambitio velut per violentiam distraxerat. Contra Gallię Rex Reginam Sueciæ literis confirmabat: Regni negotia eodem quo hactenus vigore processura: fœdus se constanter culturum, subsidia præbiturum, neque segnius arma gesturum, quoad communis pax orbi Christiano parta fuerit, tali fundamento innixa, ut non facile inposterum turbari queat. Et constabat Principem Condæum pro sententia dixisse, ut Rex circa externas res Richelii consilia sequeretur, circa interna & domestica non item, ubi ille multum suis affectibus tribuerat. Quæ sententia Regi valde probata fuerat. Eadem Ministri Regii Salvio Hamburgi ingerebant, tantum non ignominiæ loco accipientes, si quis crederet, cum Richelii morte fortia consilia collapsa esse. Addebant, sibi satis constare, hostem æque apud Suecos, quam apud Gallos distractionem moliri. Sed uti ipsi ejus solicitationes insuper habębant, ita paria de Suecis spęrare. Quos ad constantiam Salvius hortatus, de Suecorum fide securos esse jubebat.

Cæsarei separatos tractatus urgere non desistunt. §. 65. Inter hæc Cæsarei separatos tractatus tam apud Torstensonium, quam Salvium tentare non desinebant. Et isti quidem Rectores Sueciæ injunxerant, ut Cæsareis communes tractatus ingereret, interim de prono Reginæ in pacem animo semper testaretur. Nec eo secius velut proprio motu expiscari conaretur, num serio rem isti agant, & quas conditiones Cæsar Sueciæ & Ordinibus Imperii dare velit. Cautissime tamen procederet, ut neque Gallis offensæ ansam præberet, neque ullam occasionem negligeret honestam Sueciæ & Germaniæ pacem arripiendi. Hamburgi Aurspergius internuntio utebatur Cniphusio tribuno. 1642.
Scripserat quoque ad Brandium Consulem Hamburgensem Franciscus de Melos Belgii Gubernator, & Legatus Hispanicus in aula Viennensi, ut Cæsaris & Hispaniæ Regis nomine Suecis non bonam tantum pacem, sed & arctiorem conjunctionem offerret. Jactabant isti; optari quidem à se communes tractatus, sed difficillimos eorum & lentissimos progressus animo prospicere. Ideo cum Suecis separatim prius transigere velle, inde communes tractatus prosequi, & cum Gallis quoque pacisci, modo æquas isti rationes admittant; sed si adversus æquitatem hi pertendant, pacem saltem Suecicam perfecturos. Exponeret modo Salvius, quas pacis conditiones Suecia optet; se tales daturos, quales illa Gallis juncta obtentura non sit. Ut negotio secretum constaret proponebatur, ut inter Salvium & Cniphusium, aut Consulem Brandium solos res ageretur, & omnia characteribus numerorum conciperentur: aut si Salvius forte fraudem subesse suspicaretur, nihil ipse scripto conciperet, ut si forte res emanet, eo constantius factum abnegare possit. Eodem fine re transacta Cæsarem instrumentum pacis sua manu & sigillo firmatum Salvio traditurum: Salvio contra integrum fore Suecicum instrumentum obsignata à se theca clausum tantisper apud Cniphusium deponere, quoad communium tractatuum successus tentatus sit. Et agebat Brandius rem eo majore studio, quod ipse velut Hamburgensis Daniæ Regem mediationis munere excludi optaret, ne hic forte confirmationem vectigalis Gluckstadiensis à Cæsare præmium operæ ferret. Aurspergius super legibus pacis cum Cniphusio disserens de restitutione Domus Palatinæ dixerat: Cæsari graves esse caussas, ut malit dignitatem Electoralem ad Palatinos reverti, quam penes Bavarum manere, secreta cum Gallis commercia semper alentem, & qui Cæsareum diadema suo potius capiti, quam Austriaci cujuspiam optet. Ferdinandum II. consilia sua præcipitasse collata in Bavarum Palatini dignitate & ditione; melius facturum, si Hispanorum consilia secutus rem integram reliquisset, & utramque Domum in suspenso tenuisset, quoad de eventu rerum constaret. Jam facta difficilius emendari. Nec tamen ubi ad tractatus perventum sit, temperamentum defore. Nec super Pomerania difficultatem futuram; ac publicum bonum privati alicujus rationibus antehabendum. Ostendebatur inde lubricus Galliæ status, qui Sueciæ suadeat, pacem ocyus occupare. Idem Aurspergius ut Salvii animo irreperet, nuntiabat, ad Cæsarem se scripsisse, ut ipsi securitatis literæ amplissima forma mitterentur, quo extra urbem libere proficisci possit; paresque sibi à Regina curari petebat; testatus honorem colloquii ipsios à se optari. Sed & iste sedes, quas Joannes Oxenstierna Hamburgi conduxerat, clam perlustraverat, id præcipue percunctatus, num illæ plura ono ostia haberet, si is Hamburgum pervenisset, clam ad ipsum invisendi. Salvio difficultates communium tractatuum satis perspectæ erant, nec absimile vero videbatur, Cæsarem & Hispanum, queis res in angusto cæperant esse, pacem & amicitiam Reginæ cupere; ac fama erat, Catholicos Francofurti cum Gallis mira consilia agitare. Rectores tamen Sueciæ, queis per hæc omnia nil præter dissociationem Regnorum quæri persuasissimum erat, istos tractatus declinare ipsum jusserant. Unde is Aurspergium ad communes tractatus remittebat. Literas securitatis Reginam non abnuituram; sed eas superfluas esse, cum publica diplomata præsto sint, sat cautionis habentia; nec deinceps colloquii occasionem defore.

§. 66.

1642. *Galli de induciis cum Electoribus Catholicis proponunt.*

§. 66. Eodem tempore nuntiabatur, Electores Catholicos cum Gallo clanculum super fastigio Regis Romanorum in ipsum conferendo agitare. Tum & Stellam cum Bavarico ministro in Helvetia secreta colloquia habuisse, ac Bavaro quantumvis decrepito idem diadema obtulisse. De quo uti nobis parum compertum, ita constabat super neutralitate inter Gallos & Bavarum, cæterosque Electores Catholicos tractatum. (25. Oct.) Ac indicabat Salvio San-Romanus Regis sui nomine, Bavarum Lutetiæ per Nuntium Pontificis Regi neutralitatem pro se & reliquis Electoribus obtulisse. Sed quia Rex absque præscitu & consensu Reginæ nihil statuere velit, nosse cupere, num ipsa id è re communi judicet. Regem credere istam non repudiandam, quod tunc Cæsar tanto acrius premi queat.

Eas Sueci repudiant. Enimvero Rectoribus Sueciæ id negotium valde displicebat, quod censerent hanc viam tentari, cum alia non succederet Sueciam à Gallia divellendi, ut in illam omnes suas vires effundere Catholici queant. Nam Bavarum nimis arcte Cæsari innexum; Moguntinum & Coloniensem Hispanicis stipendiis autorari; qui & hoc modo Vinarienses Coloniensi agro dimotum eant. Gallum fœdus cum Electoribus affectare, Bavarique secretas cum eodem rationes sat notas esse. Istum quoque id respicere, ut Germanici belli cura solutus omne robur in Hispanum vertere possit: quo casu, totam belli colluviem in Suecos ruituram. Vinarienses exautoratos ad Cęsaris stipendia transituros; aut si ad Suecos accedere velint, satis constare, conjunctionem cum alienis exercitibus nunquam rebus Sueciæ bene cessisse. Istos argento & lautis hospitiis inhiare, quæ fido ipsorum militi subtrahenda sint. Etiam sub ducis Suecici imperium compositis æmulationem adversus cæteros permansuram. Semel à Gallo disjunctis facile offensæ ansam incidere posse. Tunc in proclivi ipsi fore junctis cum Cæsare consiliis Germania Suecos exturbare, simul quicquid est Protestantium pessundare. Igitur evocatum ad se Rorteum hortabantur; quantum in se impediret, ne periculosa ista consilia locum inveniant, sed omnia ad communes tractatus remittantur. Post ejusmodi inducias universæ Germaniæ vires in Suecos ruituras: nec Sueciæ rationes ferre, ut omne robur adversus Germaniam vertat; cum Regni fines tribus è lateribus contra vicinos firmandi sint. Bavarum jam ante viginti annos Gallis illusisse. Eundem & inanibus tractatibus Gustavo Regi fucum fecisse. Eadem Salvius Hamburgi San-Romano inculcabat. Uterque vicissim testabatur, Galliæ mentem haut quidquam esse fœderi quid adversum facere; cui hoc tantum spectetur, ut dissensiones inter Cæsarem & Electores serantur. Nec incommodi quid inde verendum, quod citra consensum Reginæ Rex nihil heic suscepturus sit.

Goslarienses tractatus concluduntur.

§. 67. Goslariæ circa exitum superioris anni inter Cæsareos & Luneburgicos pleraque convenerant. Ac Cæsarei quidem id præcipue urgebant, ut Duces citra exceptionem Pragensi paci, ac nupero decreto Ratisponensi subscriberent, ac malebant super conjunctione copiarum remittere. Ipsos jam ante scripto pacem Pragensem professos, quam Recessus Ratisponensis interpretetur; & si qui scrupuli sint, eos hac conventione amoveri. Ita amplectebantur pacem Pragensem cum Ratisponensi decreto Duces; ut tamen sibi quoque bono cessurum paciscerentur, si quid deinceps publicis Imperii conventibus circa eam declaretur, corrigatur, aut mitigetur. Tum ut præsens conventio futuræ paci communi præjudicio non sit, cujus emolumenta sibi quoque reservabant. Tam parum huic tractatui fortunas suas superstruebant. Consequens erat, ut Duces omnibus fœderibus 1642. cum extraneis aut aliis Imperii Ordinibus contra Cæsarem & Imperium initis renuntiarent. Qualia à se facta Duces negabant. Militem, quo Duces ad tuenda sua oppida opus non haberent, ut vi Pragensis pacis sibi adjungerent, Cæsarei postulabant, saltem quando hostis ditione ipsorum plane expulsus fuerit. Interim copias suas statim ab hostibus revocarent, nec hisce subsidii quid ferrent. Luneburgici contra reponebant; pacem à se quæri, non hostis mutationem: & Suecos, ubi ipsi Cæsareis se junxerint, sine dubio hostilia induituros. Neque id se postulare, ut neutrarum partium habeantur, sed ut statum suum ipsis conservare liceat. Igitur mediam viam tenendam, per quam & pax inveniatur, ac novum & majus periculum declinetur. Id quod separatione copiarum suarum à Suecis obtineri queat; qua facta hosti parum roboris deinceps ex Inferiori Saxonia accessurum. Si conjunctioni armorum insistant Cæsarei, Landgraviam ægre ad transactionem pertractum iri. Secuturos suum exemplom Evangelicos ductores & milites, qui licet ad signa Cæsaris non transeant, ad otium tamen concessuri sint. Cæsarei cum considerarent, quantum rebus suis conduceret Luneburgicos à Suecis disjungi; simul metuerent, ne si nimis urgerentur, per desperationem denuo Torstensonio se sociarent, tracto fortasse in partes Rege Daniæ, aliisque ejus Circuli Principibus; id quod aliquoties ingerebat Henricus Langenbeckius, cujus eo tractatu primariæ partes erant; de conjunctione remittebant; & ut copiæ exautorarentur satis habebant, hac tamen lege, ut Archiduci statim index turmarum exhiberetur, eorumque exautoratio isto præscio institueretur, ut statim eum dimissis de subeundo Cæsaris sacramento agi queat; ad quod & ipsi Duces operam conferrent, tum ne ad Suecos transirent impedire studerent. Quæ cum Duces abnuerent, tandem Cæsarei satis habebant exautorationem aperte & bona fide fieri, nulla cum hoste collusione. Negabant tamen Duces eam fieri posse, quoad Sueci æque ac Cæsarei sua ditione excessissent, & excursiones cessarent. Quod Cæsarei admittebant, modo discessus tantum Suecici exercitus, non etiam abductio præsidiorum Suecicorum intelligeretur. Nam credebant isti Suecis cis Albim rejectis, Luneburgicos ultro Cæsareorum conjunctionem affectaturos, siquidem oppida sua à Suecis recuperare vellent. Postulaverant quoque Cæsarei, ut præsidiarius Ducum miles Cæsaris pariter sacramento adstringeretur. Sed Duces nullam circa sacramentum suorum mutationem admittere volebant; fidem tamen suam Cæsari obstringere parati, operam se daturos, ne oppida sua in hostium potestatem veniant, neve ex illis damnum Cæsareis inferatur. Se in Cæsaris, milites in sua fide fore. Ita Cæsarei adquiescebant, stipulati tamen, ut innoxius suis in munita oppida aditus, forumque, tum si opus sit transitus per provinciam concedatur, ipsi vicissim periculosis cum hoste commerciis abstineant. Placebat quoque à Ducibus non nisi viginti mensium Romanorum tributum exsolvi, quibus tamen detrahendum sit, quod alendis suis præsidiis Duces impenderint. Restitutionem occupatorum locorum in casum jungendarum copiarum initio promissam Cæsarei post retractabant; jactantes opus sibi utique esse tegendo his in oris suo exercitu, quoad hostis plane depulsus foret. Sed contranitentibus Ducibus demum Cæsarei annuebant, omnia à se occupata loca esse restituenda, peculiariter quoque expressa Eimbecca. Duces contra in minoris præsulatus Hildesiensis restitutionem

con-

1642.

consentiebant, extincta ob fructus percipiendos actione: reliqua eo in statu permanerent, qui anno tricesimo hujus seculi fuerit. Circa Hildesiam oppidum Duces non tam restitutionem ejus abnuebant, quam ne Coloniensis Electoris præsidium imponeretur. Cæsarei contra super eo sibi otique caveri cupiebant. Igitur placebat, è Cæsareo exercitu præsidium imponi, sed quod nulli ex Ordinibus Imperii obstrictum foret. Vicissim Cæsarei Guelferbyti restitutionem pollicebantur, quod libenter cum Hildesia permutare volebant, commodiore in media provincia situ, & quod Hamela quoque hoc obtentu potituros se sperarent, velut ad Hildesiensem præsulatum spectante, etsi istum respectum tunc dissimularent. Controversia circa majorem præsulatum ad amicos tractatus seponebatur.

6. Jan.

In has fere leges Cæsareos inter & Luneburgicos Gostariæ tonc conclusum. Tractatui firmando Kaltschmidius Archiducis Cancellarius Viennam proficiscitur. Hassos quoque invisissimos Cæsarei jam humanius excipiebant; etsi cum conceptam ab istis formulam Landgravia improbaret, negotiatio irrita foret.

Tractatus Goslariensis Brunsvigæ recoquitur.

§. 68. Viennæ tamen nonnulla Goslariæ conventa ulterius ventilanda videbantur, Coloniensi præsertim & Bavaro intercedente; & quod Cæsar nullo modo Goelserbyto cedere vellet. Igitur tractatus Gostaria Brunsvigam transfertur; quo etiam Landgravia à Christiano Ludovico Duce invitatur, addito; ni ipsa suos Legatos mittat,

24. Mart.

se haut eo secius in negotio processurum. Eam porro spem Duces de successu tractatuum ceperant, ut jam defuncti Ducis Georgii corpus, & machinæ majores Hildesia Cellam deveherentur: Cæsarei contra Alselda & Bœckela præsidium deducerent. Ac Brunsvigæ quidem denuo inter Cæsareos & Luneburgicos conveniebat. Id quod

28. April.

Fredericus, & Christianus Ludovicus Duces Torstensonio per literas significant, petentes, exhaustas à suis subditis molestias ad animum revocaret, nec quid noxæ amplius iisdem à suis inferri pateretur. Ipsi à se vicissim hostile nihil verendum. Eadem Drebbernus Salvio ingerebat, addito; Duces nihilo secius Suecis amicos fore: simul ut legato, quem hi propediem in Sueciam mittere constituissent, placidam admissionem præpararet. Et tamen constabat, eosdem latas nuper à Cæsare leges acceptasse, ac Landgraviæ persuasisse, ut & ipsa Reinardum Schæferum, ac Vice-cancellarium Deinhardum, alias ad transigendum cum Cæsare valde proclivem, Brunsvigam ad instaurandos tractatus ablegaret.

Judicium Rectorum Sueciæ de isto tractatu.

Cæterum Rectoribus Sueciæ ista Luneburgicorum cum Cæsare transactio haut mira aut inopina acciderat, queis crebris experimentis compertum erat, sub favore Suecicorum armorum Germaniæ Principes viam sibi ad transactionem cum Cæsare munire, & eosdem neque cura boni publici, neque per fœdera retineri, quo minus, si privatis ipsorum desideriis satisfiat, Cæsari accedant; & intempestiva à partibus secessione, ac limitata amnestia acceptata, causam publicam apud communes futuros tractatus reddant difficiliorem. Gaudebant tamen, quod de munitis oppidis, pro ut isti flagitaverant, non concessissent. Torstensonio scribebatur, ne hoc facto ad hostilia in Duces induenda moveretur: utque istorum terris ad exercitus conservationem uteretur. De cætero satius haberet, Suecica præsidia istorum oppidis vi expelli, quam ut eadem ultro deducantur. Unde tam iste quam Salvius super neutralitate & restituendis oppidis sat intempestive quidem moventibus, amice respondebat; melius quidem facturos fuisse, omissis istis tractatibus communem pacem expectare; desideria tamen ipsorum Reginæ de meliore nota commendaturos. 1642.

Landgravia se excusat.

§. 69. Sed & Landgravia tractatus suos cum hoste apud Rectores Sueciæ excusatum ibat, quæ dudum postulaverat, demum concedi sibi monens. Isti judicabant, eam destinatis suis non dimovendam, sive postulata ipsius annuerent, sive minus, ac nihil aliud quærere, quam ut Sueciæ onerosam obligationem impingeret, ipsa à vinculo immunis, utque culpam in Suecos devolveret, ubi commoda cum hoste transigendi occasio arrideret. Undo placebat, postulata ipsius blande differre, tractatus cum hoste dissuadere, benevolentiam testari, reliqua tempori committere. Sane isti Principi solenne erat, cum hoste tractatus semper alere ob incerta belli, ut pro re nata ad pacem via pateret, & conclusionem vario obtentu eludere: apud Suecos subinde testari, nihil à se in fraudem communis causæ conclusum iri.

Guelferbytum non evacuatur.

§. 70. Cæterum quanquam ratificatio Cæsarea Goslariensis tractatus mense Junio adferretur; constabat tamen Guelserbyti evacuationem non secuturam, intercedente Coloniensi & Bavaro, & quia horum copiæ Hildesia exclusæ forent. Unde & Guelferbyti præfectus jactabat; se nullius, nisi Bavari imperium agnoscere; simul ingentem pecuniæ summam ob sumtus in structuram munimentorum, & residua tributorum exigebat; etsi Goslariæ aliter conventum foret.

Hildesia neutralitatem ambit.

Sed & Hildesiensibus Cæsareum præsidium admittere detrectantibus certum tempus præfigebatur, intra quod ipsi immunitatem ejus oneris à Cæsare impetrarent, aut præsidium utique admitterent. Illis tamen ob progressus Suecicos permissum, proprio milite orbem suam custodire. Iidem ut à Fœderatis quoque Regibus neutralitatem obtinerent, per Hanseaticos apud Salvium, & Avauxium agebant. Qui ad Principes suos se relaturos pollicebantur, spe optati responsi facta. Interim hostile nihil illatum iri. Et non ingratum erat Rectoribus Sueciæ, ut oppidum isthoc extra belli onera poneretur, modo & Cæsarei idem indulgerent. Nam præterquam quod Hanseaticis gratificari cuperent, etiam hoc modo Cæsari ansam præbere volebant eo pertinacius Guelferbyto inhærendi; qui arcem utique obtinendam sibi ducebat frænandæ Inferiori Saxoniæ. Et commodiore erat situ Hildesia ubere circum agro, quam Goelferbytum, ubi omnia late exhausta erant; cujus detenti injuria Luneburgicis offensæ in Cæsarem causam præbitura erat. Spargebatur post Cæsarea præsidia Guelserbyto, Eimbecca, & aliis locis educta alibi adversus Suecos rem gestura; mox tamen Kœnigsmarckius illis oris ingruens obtentui sumebatur, quare Guelferbyto excedere non tutum ferrent.

Luneburgici exauctorati Cæsaream militiam aspernantur.

Spes porro Cæsaris erat è Luneburgicorum exautoratis copiis validam se manum conflaturos; qua Suecos toto Albi depulsos intra Wismariam compingerent. Circa quod negotium cumprimis satagebat Cunradus Bertramus Pfulius, solicitato Clitzingio, aliisque à Suecica & Luneburgica militia digressis ductoribus. Quos inter & frater ipsius erat Adamus Pfulius, offensæ in Suecos causam obtendens prælatum sibi Lilliehœckium, qui & eo tempore missionem suam è Suecia per literas petebat aculeatis verbis refertas, ac additis minis; etiam negata missione arrepturum se, quæ offeratur, fortunam. Cui cum Rectores Sueciæ publice respondere dedignarentur, Axelius Oxenstierna quasi privato nomine ingratum animum exprobrat, in aula Regis Gustavi educato, & cui omnes fortunas debeat, ex gratia magis quam merito multis præstantioribus prælato; cui & fœdum per ejusmodi literas à Regina missionem flagitare. Minas

ipsius

1642. ipsius flocci haberi. Ita iste quantumvis iratus quiescebat suasu uxoris & amicorum, & quod florentia Suecorum arma conspiceret. Sed & Conradi Psulii delectus languebant, deficiente argento, & Saxoniæ Ordinibus hospitia abnuentibus, & quia miles Suecica quam Cæsarea signa sequi malebat. Et jam Salvius per Drebbernum plerosque Luneburgicorum ductorum in Suecicas partes pertraxerat, ut ad Cæsareorum solicitationes, & promissa aures obstruerent. Sic ut Cæsarei cum viderent frustra ab se illum militem captari, à Ducibus peterent, ut exautorationem differrent. Et Psulius tædio istius militiæ captus haut difficulter ad Suecicas partes rediturus videbatur, si tanti fuisset istum solicitare.

Circa Palatinam causam Viennæ acta.

§. 71. Circa Palatinam causam Viennæ oleum & opera perdebatur. Cæsaris declaratio laxis verborum formulis constabat; cęterorum quorum intererat nemo præter Bavarum sententiam suam ediderat. Unde mediatores apud Cæsarem instare; sua autoritate partem alteram permoveat, ut propius ad rem accedat. Inter quæ tamen non parum temporis incassum elabebatur, quod Mediatores absque Cancellario Moguntino, qui tunc è podagra decumbebat, in causa nihil suscipere possent, aut vellent; Anglico Legato ægre ferente non moram magis, quam futilem ejus prætextum. Videbatur tamen ideo præcipue tempus extrabi, quod Hispanicus Legatus procuratorio instructus non esset. Id quod iste per obitum Cardinalis Infantis excusabat; ac ei obtinendo nuntium à se in Hispaniam missum. Cæterum Hispanici Legati propositionem cum Palatini digerere non possent, à Rege Hispaniæ ante triennium Legato Anglico datam declarationem exhibent, qua Rex promiserat, loca Inferioris Palatinatus à se citra refusionem restitutum iri, quam primum super eo cum Cæsare convenerit. Tum & expetebant, ut Cæsar mentem suam distinctius explicaret circa præfecturam Germersheimensem, tum qualem pacem, aut satisfactionem Hispanus in propositione sua intelligat, & qua lege Bavarus à se occupata

3. Febr. restituere velit. Quæ capita Cæsari per mediatores exhibebantur. Bavarici contra instantibus mediatoribus denuo testantur; si Palatini à se oblata circa partes Inferioris Palatinatus acceptarint, se passuros, ut æquis conditionibus de superiore provincia & dignitate septemvirali tractetur. Ast Anglicus Legatus Mediatoribus scripto discessum suum denuntiabat, ni majore studio quam hactenus res agatur. Petentibus tamen mediatoribus, & studium suum in causa pollicentibus, iter differre

18. Febr. se ostendebat. Cæsar inde Mediatoribus instantibus profitebatur; cum Hispanico Legato procuratorium desit, se Regis Hispaniæ, ac Claudiæ Archiducis partes, quæ super præfectura Germersheimensi actionem intendebat, in se suscepturum, ea lege, si Legatus Anglicus Regis sui nomine fœdus cum Cæsare & Imperio adversus hujus hostes inire velit, de cujus Legibus cum mediatoribus consultandum sit. Ad quæ Legatus

17. Febr. Anglicus statim reponebat: constare sibi prius debere, quid circa restituendum non Inferiorem modo, sed & superiorem Palatinatum simul cum Electorali dignitate decernendum sit. Tunc demum ex mandato sui Regis ad negotium fœderis

24. Febr. accessurum. Igitur Bavaricorum sententiam super restitutione mediatores extunderent. Bavarici ad hæc priori declarationi insistere, testari, plura se in mandatis non habere; addito, si quod ab initio placuerat, de Inferiore Palatinatu transactum sit, Principem suum circa reliqua nil omissurum, quod finiendæ liti faciat. Inter alia isti jaciebant: Inferiorem provinciam proprium & antiquum Palatinorum patrimonium esse; superiorem ex vetere sua indole ad Bavarię Ducatum spectare. Huic sententiæ cum Bavarici firmiter inhęrerent, Mediatoribus placebat illos non amplius urgere, quoad circa Inferiorem Palatinatum omnia convenissent. Inde mittendo in compendium negotio, causa Viduæ Senioris Palatinæ, ejusque filiæ Catharinæ, tum & Ludovici Philippi Palatini seponitur, quos innoxios belli alieni calamitas involverat, & quibus per ipsam pacem Pragensem injuste ablata restitui debebant. Cæteris qui circa Inferiorem Palatinatum actionis quid moverent, ut Cæsar certum tempus

2. Mart. præfigeret edendis suis postulatis petebatur. Quanquam autem Legato Anglico Bruxellis transeunti dictum fuerat, ex Hispania plenipotentiam haut secuturam, quod ibi moris non sit, super ejusmodi rebus, & cum talibus extra Regnum tractare: accipiebat tamen Legatus Hispanicus procuratorium, uti ipse ferebat, amplissima cum facultate tractandi, concludendi, exsequendi. De quo per Mediatores Anglico Legato significat, ex eo sciscitatus; num ipsi placeat par procuratorium obtinere; ac num in ejusmodi arduis negotiis consensu Parlamenti opus sit. Ad quæ Anglus reponebat: tantopere jactatam Hispani plenipotentiam esse privatam Regis epistolam non ad Cæsarem, Reges, Electores & Principes, sed ad subditum suum directam, non justo sigillo munitam, & chartæ, non pergameno inscriptam; ac sua multis partibus inferiorem. Unde se infecta re discedere, quam aliam petere malle. Circa Parlamenti consensum respondebat; penes solum Regem esse jus belli ac fœderum, sic ut in ipsius arbitrio sit, super talibus ad Parlamentum referre velit, an minus. Tum Parlamentum utrumque pro causa Palatina enixius fere studium, quam ipsum Regem ostendisse. Tractatibus absolutis

31. Martii ejusdem approbationem facile obtentum iri. Id Angli responsum mediatores Cæsari exponunt, ac promtam circa principale negotium declarationem petunt. Enimvero id satis constabat, à Cæsare potissimum respici, quid emolumenti Angliæ Rex Domui Austriacæ vicissim pro restituto Palatinatu præstare possit, ac velit. Sane de fœdere offensivo & defensivo, armorumque conjunctione Legatus Anglicus scripto & sermone pollicitus fuerat; si negotium Palatinum ex voto componeretur. Id quod & Hispanus Legatus per *congruæ satisfactionis* vocabulum insinuaverat. Et eodem fine super consensu Parlamenti motum fuerat, quod metueretur, à Rege promissa inania fore, ni Parlamentum consentiret. Sed & Danicus Legatus circa id fœdus combinandum satagebat. Enimvero Rex tunc Parlamento discors ne suis quidem rebus consulere valebat. Unde Cæsar nulla sibi ex Anglia spe ad vetera ludibria revolutus, post

Cæsaris declaratio

tædiosas moras tandem declarabat: si Palatini scripto, aut per Legatos Cæsari se debito modo

16. Aprilis submittant, & omnibus fœderibus præsentibus & futuris contra Cæsarem, Imperium, & Domum Austriacam renuntient, Cæsarem delicti ab ipsis aut eorundem Parente admissi veniam daturum, in Palatinatum Inferiorem eosdem repositurum, pro Germersheimensi præfectura sortem, pro qua pignori opposita illa sit, redditurum; quin & superiorem Palatinatum restituturum, ubi Rex Angliæ aut Palatini tredecim milliones florenorum una summa exsolverint diluendo debito, quo Cæsar Bavaro obstrictus sit, pignore in Austria super Anasium constituto: quoad dicta summa exsoluta sit, Bavarum velut legitimum dominum in possessione Superioris Palatinatus mansurum. Excipiebatur tamen Comitatus Cham,

qui

1642. qui priscis temporibus Ducatus Bavariæ, non Superioris Palatinatus pars fuerit. Addebatur, ut Romani ritus, & omnia Monachorum ac Jesuitarum cœnobia ac collegia in præsente statu relinquantur; validæ persistant à Cæsare aut Bavaro factæ donationes, infeudationes, ac res judicatæ: nulla sit Palatinis actio adversus possessores super fructibus perceptis, aut damno dato. Dignitas Electoralis sit penes Maximilianum ejusque hæredes masculos, tum penes tres insuper alios ex linea Wilhelmina: tum demum ea dignitas alternis inter Wilhelminam & Palatinam lineam geratur; alterutra harum extincta id fastigium penes superstitem maneat. Ex adverso fœdus, super quo jam conveniendum, implendum, eoque nomine idonee cavendum esse. Hujus quippe respectu hanc declarationem à Cæsare fieri; quo non secuto hanc quoque invalidam fore. Hæc declaratio non solenni forma Cæsareo sigillo, & Vice-cancellarii atque secretarii manu munita, sed solius *Latini Registratoris* nomine subscripta exhibebatur. Quod quibusdam mediatorum indignum videbatur; reliqui id excusabant, quod forte Cæsar dubitarit, num illa acceptanda sit. Et sane Palatini eam Principi suo contumeliosam, iniquam, & quæ præstari plane non possit, judicabant: ad quam nihil reponere dignaturi sint, ni prout æquitas & ratio exigat, refingatur. Ac Anglus ostendebat, ante omnia Palatinatum Inferiorem eodem jure, quo anno hujus seculi decimo octavo fuerat, restituendum: tunc demum super Electoratu & Superiore provincia tractatus se admissurum. Idem cum mediatores super tredecim millionibus instarent, reponebat; super offerenda pecunia nihil sibi mandatum; extra mandatum tamen & sub spe rati sexcenties mille unciales offerre. Id quod Bavari adspernabantur: à Principe suo hautquidquam sibi injunctum de remissione crediti sui cum Anglo aut Palatinis movere, sed Cæsari tanquam legitimo debitori, & constituto pignori incumbere, penes hunc relicto, in quas leges cum Palatinis transigere velit. Cæsaris declaratione in Angliam missa, Legatus una cum Palatinis Vienna domum reverti jubetur. Anglum valedicentem Cæsar blande habitum magnificeque donatum dimittebat pollicitus, ad decimum diem Januarii sequentis anni eos tractatus instaurandos; tum se Palatinis circa præfecturam Germersheimensem satisfacturum, ac operam daturum, ut Bavari creditum dissolvatur: Offerret Angliæ Rex idoneam summam, & Palatinos ab extremis postulatis dehortetur; seipsum insignem partem ejus summæ in se suscepturum; forte & Bavarum non nihil remissurum. Circa dignitatem Electoralem tractare ne festinaret: fata viam inventura. Cum cæteris quorum interest facile conventurum. Quibus verborum blandimentis utcunque satisfactum sibi Legatus Anglicus ostendebat.

Anglicus & Palatini Legati re infecta discedunt.
3. Jun.

Angliæ Regis in Sueciam missio.
19. April.
30. Aug.

§. 72. Dum ista Viennæ aguntur, Angliæ Rex Ludovicum Lesleum tribunum cum literis in Sueciam miserat, quibus Palatini causam Reginæ commendabat. Ei responsum; facturam se quantum possit, modo Rex & alii, quorum interest, suam quoque operam conferre velint. Ac dudum Palatinæ Domus res melius habituras fuisse, nisi ipsa à cæteris sola destituta fuisset. Scripserat quoque Elector Palatinus; se non potuisse propositos à Cæsare tractatus abnuere, quanquam sibi illusum iri sat prævideret; ne Cæsar invidiam in ipsum conjiceret, & sequente Ordinum conventu plane excluderet. Ad eas literas respondebatur; ut is Regem Angliæ permoveret ad auxilia Suecis submittenda, quo Palatinatus armis recuperari queat. Etsi cum tranquillis Angliæ rebus nihil auxilii impetrari potuisset, multo minus nunc aliquid sperandum inde foret, aperto inter Regem ac Parlamentum flagrante bello. Super cujus causis judicabat Axelius Oxenstierna: cavendum esse Regi ab extremis consiliis ac ne libero populo dominatum introducere aggrediatur. Quia porro illhoc tempore Rex dixerat, ut omnes exterorum Statuum ministri negotia sua apud ipsum exponerent, quæ ipsa Parlamentum contrario edicto ad se pertrahere conabatur, Rectores Sueciæ, ne obliqua via isti controversiæ immiscerentur, utque omnem utrinque offensæ occasionem declinarent, Residenti suo in Anglia Michaeli *Le Blon*, qui tunc in Hollandiam excurreret, injungunt, tantisper heic subsistat, nec nisi novis acceptis mandatis in Angliam redeat.

Cum Ragozio actio.

§. 73. E Transsylvania mense Junio profectus nuntius spem fecerat, Ragozium instante autumno, arma in Cæsarem sumturum; modo socia Regna ad ipsum mittant, & super postulatis ejusdem caveant. Istius Principis conjunctio in se quidem hautquidquam spernenda videbatur. Nam & opinio conciliabatur, velut in diversa quoque terrarum parte Sueci moliri quid valerent; & Polono ad istam societatem oculi erant reflectendi. Ac si revera in arma prorumperet, haut modicum momentum daturus erat; ubi ea spes fefellerit, nihil jacturæ accipiebatur. Ac jam spretum se à Suecis querebatur, offensæque causam in hos concipiebat. Sed quare hactenus id negotium à Suecis segnius actum foret, præcipua causa fuerat, quod pecunia non suppeteret, quam suo exercitui detractam in istum erogarent, nondum satis cauto, num res ab ipso serio agatur; & quia ex hactenus actis, rerumque ipsius conditione judicabatur, eundem adversus Cæsarem in Hungaria nihil moturum, ni Turca simul eodem ingrueret. Unde quia Turca jam cum Russo bellum de Assaco posuerat, prius expectandum videbatur quid iste suscepturus esset, quam cum Ragozio fœdus concluderetur. Turcam autem aliquid moliturum suspicio erat, quod alias rationibus magnorum imperiorum repugnet diu quiescere; ac credebatur Ragozius clam explorasse, à Turca Cæsarem peti. Eam ob causam placebat Torstensonio tribunos Dœrflingium & Plettenbergium ad Ragozium mittere, ut ad bellum in Cæsarem hunc impellerent, aut si is abnueret, tentarent, num manum aliquam cogere possint, qua irruptio in ditiones Cæsaris susciperetur. Iter isti 30. Jul. sumebant per Poloniam, ductores se ferentes, qui missione obtenta, fortunas suas alibi locorum quæsituri sint. Cum mense Septembri apud Ragozium mandata exposuissent, hic certa capita concipiebat, à Regina Sueciæ, ejusque fœderatis annuenda, quorum summa hæc erat. Impetrarent Fœderati Reges consensum Imperatoris Turcici, ut is Ragozium cum familia sua bonisque in protectionem suscipiat, ei si opus sit auxilium ferat, ubi ab alio invadatur, aut terris suis forte expulsum armis restituat. Ad parem tutelam quoque socii Reges se obstringant. Si ipse, aut post sua fata uxor, liberique bonis in Hungaria & Transsylvania sitis expellantur annua quadragena uncialium millia exsolvantur, quoad in sua bona restituti sint. Tueantur socii Reges libertatem, privilegia, ac præsentia sacra Hungariæ & Transsylvaniæ adversus omnes, qui violare ista aggrediantur; ut tamen hujus protectionis nomine nullam actionem in Regnum Hungariæ, aut Transsylvaniam prætendant. Primo belli anno exsolvant ducenta mil-

1642. lia uncialium, sequentibus centena quinquagena millia. Tum ter mille pedites extraneos Principis exercitui conjungant, & plenis semper numeris præstent, Principis tamen sacramento obstrictos, ejusque imperio obnoxios. Principi quoque integrum sit in Fœderatorum terris militem conscribere. Ne pacem aut inducias ineant, nisi cum consensu ipsius, aut se defuncto, Ordinum Hungariæ & Transsylvaniæ, quæ ipsis fraudi non sint, & queis iidem includantur, quo juribus & bonis suis tuto frui queant. Si post pacem factam Princeps à Domo Austriaca invadatur, Fœderati Reges defensionem ejus suscipiant, & auxilium mittant. Denique operam dent, ut quæ Transsylvaniæ à Solimanno concessa est pax, firma persistat. His capitibus acceptis Rectores Sueciæ, re cum Rorteo ministro Gallico communicata, formulam fœderis concipiunt; ac Torstensonio in mandatis dant, ut super isto cum Ragozio transigat, cumque permovere studeat, ut quamprimum in bellum contra Cæsarem erumpat.

Danica. §. 74. Hoc anno Dani molestias, queis Suecorum commercia in freto Oresundico premebant, usque adeo non remittebant, ut novis potius vete-
16. April. res cumularent. Redibant è Lusitania tres naves Regiæ bellicæ, nonnihil salis vehentes. Illis transitum concedere per fretum Dani recusabant, etsi nossent, & naves, & sal quod vehebant, ad Reginam spectare; eo obtentu, quod *certificationes* non haberent. Unde navarchis Hafniam erat proficiscendum impetrandæ transitus veniæ. Constituerant Dani ingentem pontonem ad brevia non procul freto, queis Lappæ vocabulum est. Eum cum duę naves Suecicę ex America venientes prętenirent, è pontone tormentum displodebatur; unde Suecicis navarchis necessitas fiebat anchoras jaciendi, & ad pontonem accedendi, multa *Rosa nobilis* irrogata, quod per diplosionem machinæ monendi fuissent. Tum apud Hafniam subsistere cogebantur, quoad à præfecto Regio veniam proficiscendi obtinerent. Hactenus quoque frumentum Regium, quod Revalia in Hollandiam vehe-
3. Nov. batur, à vectigali in freto immune fuerat. Sed jam navis ejusmodi frumento onusta, & Gubernatoris testimonio munita, ad exsolvendum vectigal compellebatur, obtentu sumto, quod Regis Daniæ merces Rigæ, & alibi vectigali onerentur, & revera omne istud frumentum ad Hollandos spectet.
29. Nov. Veniebat Wismaria celox, quo nuntius victoriæ apud Lipsiam in freto vehebatur. Is cum exposito in terram nuntio domum reverti vellet, comprehensus & Hafniam deductus; nautæ velut captivi in arcem pertracti; mox tamen inspecto testimonio dimissi. Causa ferebatur, quod in teloneo nomen suum professi non essent; cum tamen præter nuntium nihil veherent. Jusserat etiam Rex certificationes Suecicas annorum quatuor ex teloneo Hafniam deferri, ut computaretur, quanto Suecicæ merces per fretum transvectæ superarent eas, quæ à Danis in Sueciam importarentur. Quod Stetinensem transactionem ita interpretari vellet, velut Suecis non plus immunitatis in freto competeret, quam quanti illa foret, qua Dani in Suecia fruerentur. Tum & aliam Suecicæ libertatis interpretationem meditabantur, velut eadem ad istas duntaxat merces spectaret, quæ per fretum in Sueciam, non quæ ad alia loca Mari Baltico adsita vehuntur. Ac palam Ministro Suecico denuntiabat Cancellarius; si Sueci id pertenderent, Regem alia media dispecturum. Cum porro isthoc tempore duplum vectigal in freto præter Gedanenses & Livonos nemo exsolveret, Stroemfeldius id onus pro Livonis deprecatus, rejiciebatur; Danos quoque ingens in Livonia vectigal exsolvere. 1642.
Cum tamen non plus quam aliæ nationes darent. Tandem & quatuor fere post annos ad querelas Senatus Suecici ad Daniæ Senatum respondebatur; quod anno tricesimo nono arma quædam in freto detenta fuerint, id Regis Angliæ rogatu factum, & mox emendatum. Sibi non constare navium Suecicarum iter in freto impediri, ni ipsæ abusu & vitiis certificationum causam præbeant. Circa Pernavienses ex errore factum, quod telonæ credidissent id oppidum in Pomerania situm. Cæterum omnibus armis transvehendis peculiarem Regis consensum obtinendum, quod & pactis anno vicesimo quarto in finibus Regnorum initis conforme sit. Etsi à Stroemfeldio satis ostensum foret: ea pacta duntaxat ad illa arma pertinere, quæ tunc Gustavus Rex ex Hollandia adferri curabat in usum belli, quod in Livonia & Borussia contra Polonum gerebatur. Nequaquam autem ad illa arma extendi debere, quæ in Suecia confecta ad amica utrique Regno loca vehantur, non certo bello destinata, sed ad instar aliarum mercium venalia. Ac difficultates istas circa id genus arma demum anno tricesimo sexto moveri cæptas, quando ab Hollandis enorme in nitrum vectigal extorquebatur. Quanquam & eodem anno Angli novis oneribus in freto premerentur, obtentu sumto, quod Angliæ Rex tractatum à Rowio Glucstadii conclusum ratum non habuisset. Revera autem in turbido piscari animus erat, confuso tunc Angliæ statu, & ostentando quod in freto obtendebat juri, ac ut iniquo tempore Anglos ad transigendum ex ipsius libidine compelleret. Sed & periculosissimum tunc Sueciæ negotium Danum inter & Russos coquebatur, dum Danus Woldemaro filio suo è secundaria uxore genita Annam (Irenem alii vocant,) Czaris filiam in uxorem ambit; cui dos petebatur Novogardia Magna, & Plescovia cum prætensione Russorum ad Ingriam & alia loca à Suecis possessa; quæ quondam ad Russiam spectaverint: quæ per arma aut tractatus recuperanda forent. Etsi Russi Casanum dare malebant. Ei negotio promovendo in Woldemarum præfectura insulæ Oesaliæ conferebatur hac lege, ut nemini super reditibus rationem reddere teneretur. Idem juventa, ac forte somniis novi Regni Livonici ferox, cum ab Oesalia Hafniam veheretur, navem Suecicam bellicam non procul Bornholmia occurrentem tribus tormentis displosis monebat, ut ejus navarchus velum demitteret, ac ad ipsius navem accederet. Quod cum Suecus adspernaretur, Woldemarus omnibus tormentis in istum fulminare ardebat, ni Andreas Bildius Daniæ archistrategus, qui simul vehebatur, attinuisset ostendens, Suecum potius demergi navem suam passurum, quam id faceret. Ita Suecus præter navigabat. Nec eo secius super hoc facto apud Rectores Sueciæ querelam movebat Petrus Wibius, petito, ut navarchus iste pœnas daret. Cui ostendebatur, Danum potius pœnam promeritum, intentata pręter morem, & pacta contumelia. Cæterum quanquam Senatus Daniæ Regi ingereret, ut nisi lacessitus bello se haut immisceret; quo fine & ab eodem petebat, ut in Dania, quam Glucstadii agere mallet, & Legatos extraneos nullibi, quam Hafniæ audiret: tamen ea monita haut sufficiebant compescendis infestis in Sueciam consiliis; præsertim cum Rex non paucos in Senatum legisset, qui plane ab ipsius nutu pendebant. Tunc quoque Hafnia novis munimentis firmari cæpta, refragante primum Equestri Ordine, mox permittente, cum apud vicinos quoque circa emunienda oppida laborari ostenderetur.

§. 75. Hoc anno Joannes Priacius in Novam Sueciam

1642 Succiam in America Septentrionali sitam Gubernator mittitur, novæ provinciæ res ordinaturus: quo aliquot ante annos mercatores quidam Batavi auspiciis Reginæ Christinæ colonias deducere cœperant. Hi cum barbaris ejus regionis indigenis ac dominis convenerant, ut Novæ istius Sueciæ fines essent in longitudinem à promontorio Hinlopen supra latus occidentale Sinus Godvini (*Godvins Bay*) ad ripam magni fluminis Australis (*Sud River*) usque ad Minquel Kil, ubi Castellum Christina situm est; inde longius per ripam dicti fluminis, usque ad locum indigenis dictum Sankikas, ubi extremum Suecicum castellum est. 1642 Qui tractus triginta quasi milliaria Germanica in longitudinem patet. In latitudinem autem versus interiora conventum fuerat, ut Suecis quantum terrarum vellent, occupare liceret. Sed Hollandi qui ad orientalem fluminis Australis ripam castellum Nassovium extruxerant, jus obtendebant in omnem tractum à Suecis ad occiduam ejusdem ripam occupatum; quem & aliquot post annos exclusis Suecis sibi vindicarunt.

SAMUELIS PUFENDORFI
RERUM SUECICARUM
LIBER DECIMUS QUINTUS.

EPITOME.

Obsidium Freibergæ. 2. A Luneburgicis missi Torstensonium adeunt. Cæsarei Freibergæ succurrunt. Torstensonius Freiberga discedit. 3. Is Augusto Saxoniæ Duci commeatum retractat. Idem Albim transit. Bruæus vapulat, ut & tribunus Ungarus. 4. Cæsarei in Bohemiam abeunt. 5. Torstensonius in Bohemiam irrumpit: Albim transit: in Moraviam tendit. 6. Gallasius eodem sequitur. 7. Sueci multa Moraviæ loca capiunt. 8. Suecici vapulant. 9. Torstensonius castra mutat. 10. Conventio super redemtione captivorum. 11. Bucheimius Comes vapulat. Torstensonius hostem lacessit. 12. Cæsaris irritum iter. Cæsareorum caterva vapulat. 13. Eulebergα capitur. Gallasius Miraviam capit. Torstensonius in Holsatiam abire jubetur. 14. Idem in Silesiam transit: 15. De induciis proponit: per Silesiam descendit: 16. Cum Polonis literas commutat: 17. E Silesia versus Holsatiam movet. 18. Gallasius Suecos in Lusatiam usque sequitur. Idem Lubenam, Lembergam, & Zittaviam capit. 19. Kœnigsmarckii acta. Is Halberstadium intercipit. 20. Crocovius in Pomeraniam irrumpit. Idem Poloniæ fines transit. 21. Kœnigsmarckius in Pomeraniam properat. 20. Idem Crocovium apud Belgardum obsidet. 23. Poloni in antecessum se excusant. Crocovius per Poloniam evadit. 24. Danus loca quædam Meclenburgicæ captat. Dœmitzæ obsidium. 25. Guelferbytum à Cæsareis evacuatur. 26. Hassorum gesta. 27. Guebriani gesta. Lotharingus Bavaricis jungitur. Wertamus vapulat. Gœppinga expugnatur. 28. Guebrianus ad Rhenum recedit. 29. Idem tarde se movet; Hohentwilam se confert: 30. frustra in Wurtenbergicam irrumpere nititur: ad Rhenum se vertit: 31. Circa Benfeldam copias distribuit. 32. Bavarici Rhenum transeunt. Auxilia è Gallia adveniunt. Guebrianus in Sueviam movet. 33. Rotwila à Gallis expugnatur. Guebrianus è vulnere obit. Bavarici in Gallos movent. 34. Gallorum & Vinariensium ad Dutlingam clades. Ejus cladis magnitudo. Rotwila à Bavaricis recuperatur. Turennius ad exercitum venit. 35. Tractatus induciarum cum Brandeburgico adhuc hæret. 36. Acta circa pacem communem, à qua Cæsarei abhorrent. Emendata à Cæsare ratificatio adest. Id Aurspergius Dano significat. 37. Eorum exempla exhibentur. In illis desiderata. Rectoribus Sueciæ mutatio displicet. 38. Circa Hispanica diplomata defectus. 39. Rex Daniæ diem ordiendo tractatui dicit. Ejus agendi ratio non probatur. 40. Cæsarei separatos tractatus captant, quos Sueci adspernantur. Aurspergius suspectas securitatis literas petit. 41. Cæsareorum secreta in Galliam missio. Ea rejicitur. 42. Prævia conventio tandem permutatur. Salvius mutationem rerum timet. 43. De initio tractatuum Ordinibus Imperii significatur. Cæsar studium pacis præ se fert. 44. Loca tractatuum juramento exsolvuntur. Difficultates circa deducendum Osnabrugæ præsidium. 45. Legati tarde iter moliuntur. 46 Causam suam commendat Elector Palatinus, ut & immediata Imperii Nobilitas. 47. Ex morte Regis Galliæ mutatio metuitur. Fœdus inter Suecos & Gallos confirmatur. 48. Aurspergius denuo de separatis tra-

Statibus movet. Suspectus Galliæ status. 49. Osnabruga evacuatur. Legati Cæsarei mature accedunt. Alii paulatim sequuntur. 50. Polonica Legatio dissuadetur. 51. Dani moram ægre ferunt: quibus respondetur. 52. Invitatio Ordinum adhuc differtur. Salvius Osnabrugam accedere constituit. 53. Ordines Imperii à Suecis ad tractatus invitantur. 54. Fœderatorum Regnorum scopus. 55. Salvius Osnabrugam ingreditur. Cum Danicis Legatis congressus. 56. Legati Gallici iter ingrediuntur. Hispanici Legati Monasterium veniunt. 57. Salvius præter destinatum Osnabrugæ manet. 58. Lusitani ad pacis tractatum admitti cupiunt. 59. Acta Deputationis Francofurtensis. Legatorum Electoralium Viennæ sententia. 60. Brandeburgico conventus ille displicet. Ordinum inclinatio. Fit propositio. Ordines ante omnia de pace agi volunt. 61. Austriaci de interna, Ordines de externa pace prius agi volunt. Burgundus bellum suadet. Reliqui contradicunt. 62. An Principale Collegium ad tractatus venire debeat? Austriaci repugnant; Principales eo mittere utique volunt. 63. De modo missionis. De causis hujus belli inquiritur. Cæsar conventum eum dissolvi cupit. 64. Electorales nolunt à Principalibus ad tractatus pacis mitti. Principales contra nituntur. 65. Missiones circulares hærent. Principes Deputationem ad locum tractatuum transferri cupiunt. Austriaci eam translationem impedire student. Electorales ab utrisque dissentiunt. 66. Cæsarei de negotiis Ordinum in tractatibus pacis agi nolunt: 67. Et missionibus ad loca tractatuum repugnant. Ordines contra tendunt, Electores in diversa abeunt. 68. Res ad Cæsarem refertur. Principales protestantur. 69. Cæsar conventum Francofurti continuandum decernit. Principales consultationes suspendunt. Principalium consilia. 70. Circa Palatinam causam acta. 71. Circa amnestiam agitata. 72. Circa gravamina Ordinum conatus. 73. Transsylvanica. Super fœdere cum Ragozio consultatio. 74 Torstensonius Ragozium stimulat. Ragozius pronum se bello ostendit. Torstensonius in Transsylvaniam mittit. Bellum à Ragozio in Cæsarem sumitur. 75. Poloni machinationes. 76. Danorum cum Russis machinationes. 77. Dani Hamburgenses argento emungunt. Iidem Suecis Pomeraniam invident: 78. Sub Rudena à Suecis vectigal exigunt: Suecorum navibus in Oresunda manus injiciunt. 79. Sueci initio modeste queruntur. 80. Consultatio super bello Danico. Rationes contra. 81. Rationes pro bello. 82. Bellum in Danum decernitur. 83. Consultatio super cedenda Pomerania. Rationes pro ea retinenda. 84. Rationes pro eadem cedenda. Ea cedendum certo modo decernitur. 85. Missio ad Brandeburgicum. 86. Dani ut injurias emendent frustra monentur. 87. Conventus Ordinum Regni. 88. Exteris de hoc bello significatur.

1643. Obsidium Freibergæ.

SUperioris anni exitu Torstensonius post captam Lipsiam Freibergæ animum adjecerat, ut gemino velut compede Misniam stringeret. Oppidum istud, quod muri turribus interjectis cum fossa sat profunda cingebant, nullo ad recentiores artis regulas munimento tuebatur Schweinicius subtribunus, vir strenuus, cum aliquot peditum centuriis. Tum oppidani, & magnus metallicorum numerus, & profugi provinciales arma intrepidi ceperant; queis animum addebant per meatus subterraneos subinde ab Electore penetrantes nuntii. Dum situs oppidi exploratur, aliquot dies primum elabuntur. Hinc propugnaculum rotundum portæ Petrinæ & moenia utrinque verberantur: simul cuniculus ad exterius fossæ labrum agitur; sed eo fal-
2. Jan. lente assultus dari tunc non poterat. Sequen-
3. Jan. ti die post repetitam verberationem, & cuniculum ducenti pedites assultum auspicantur; qui & in ruinas mœnium enituntur. Sed nullo modo per objectos palos & abscissos aditus perrumpere dabatur. Cadebant ibi è Suecicis duo centuriones cum quinquaginta gregariis centum sauciati. Unde majore mole accessus moliendi erant, qui continuas ob pluvias lente procedebant. In-
7. Jan. ter ista Torstensonius assumto equitatu & selecta peditum manu versus Bohemicos montes procedit, num Cæsareis per hiberna dispersis noxæ quid inferre possit. Sed profundæ luto viæ, & morbus ducis non nisi viginti equitibus interceptis mox in castra redire subigebat. Morbo Tor-
9. Jan. stensonius per mensem lecto affixus tenebatur, haut exigua obsidii remora. Simul fœda tempestas obsessores urgebat, ac metallici contrarios agendo cuniculos subterraneum laborem eludebant.

§. 2. Ad hoc oppidum hærentem Torstensonium à Luneburgicis Ducibus missi adeunt, quibus & Augustus Dux ablegatum addiderat. Hujus literæ ad Leopoldum prælio apud Lipsiam interceptæ, ac de infenso ejusdem in Suecos animo testantes ipsius ablegato à Torstensonio legendæ exhibebantur; simul admissio negabatur, ni cæteri intercessissent. Petebant isti stipendia ditionibus ipsorum imperata remitti aut mitigari; tum Wælpam & Hoyam deducto præsidio munitionibus nudari; ac discessuris Cæsareorum è sua provincia præsidiis tutum iter concedi. Torstensonius stipendia ad certum modum deducebat. Circa Wælpam annuebat ea lege, ut vicissim Ehrenburgum à Cæsareis insessum mœnibus nudetur. De Hoya differebatur. Cæsareis præsidiis tutum iter promittebatur, si in Bergensem agrum descendere vellent. Cæsarei interim contracto apud Launam equitatu subitam incursionem in Suecorum stativa meditabantur. Quibus Torstensonius cum maxima exercitus par- 24. Jan.
te Frauensteinam usque obviam procedit. Sed cum hi Suecorum motu cognito recessissent, ad Freibergam reditur. Ubi jam turris portæ Petrinæ imposita à Suecis tenebatur, unde in plateas quasdam despectus. Vicinæ turri, ne à Suecis occupari posset, oppidani ignem injecerant. Post priorem cuniculum irritum alius sub ipsa mœnia agitur; qui magna eorum parte dejecta latum obsessoribus aditum præbebat. Sed quo minus assultus fieret, progressus in vicina hostium 16. Febr.
exercitus efficiebat novem equitum, quinque peditum millibus constans: & equitatus quidem Dippoldiswoldam, peditatus Glashuttam processerat. Cum hoc etsi manu conserere non dubitaret Torstensonius; verebatur tamen, ne hostis propius admotis castris pabulatores in angustum

1643. A Luneburgicis missi Torstensonium adeunt.

Cæsarei Freibergæ succurrunt.

1643. gustum compelleret. Nec arcta jam annona ibi locorum diutius hærere patiebatur, cum hosti à tergo Bohemia, à latere Dresda & Zwiccavia commeatum præberet. Igitur iste relicta Freiberga facto per Dæbelam itinere Strelenæ ad Albim considet, consilia hostis speculaturus. Discedenti Croatas immittebat Piccolomineus, quos postremo agmini ingruentes ita repellebat Kœnigsmarckius, ut denuo impetum dare haut libido foret. Desideraverant eo in obsidio mille quingentos milites Sueci, partim cæsos, partim ad vetera Cæsareorum signa refugos. Freiberga liberata hostis non parum gloriabatur, quod Sueci præter amissos milites, temporis non exiguam jacturam fecissent, inhibita persecutione tam egregiæ victoriæ. Contra nec Torstensonius operam lusisse videbatur, quod id saltem obtinuerat, ut Cæsarei commodissima hiberna Pilsenam ultra ad Danubium porrecta, queis vires insigniter reficere potuissent, per preces Electoris aspera anni tempestate relinquere cogerentur, per viginti amplius milliaria equitatu ita afflicto, ut mox è Misnia quinque millia equitum amissis equis in Austriam dimittendi forent.

Torstensonius Freiberga discedit. 17. Febr. 20. Febr.

§. 3. Porro cum post captam Lipsiam Elector Saxoniæ moderatiora consilia agitaturus crederetur, Torstensonius filio ejusdem Augusto commeatum dederat Halam se conferendi, atque Mauritioburgi sedem capiendi. Sed quia interim iste de acerbissimo in Suecos odio nihil remiserat, & hic præsulatus Magdeburgici regimen arripuerat, indicto etiam Circulis Inferioris Saxoniæ conventu; Torstensonius retractato commeatu ipsi, ut Dresdam se conferat, denuntiat. Quo nuntio Dux valde perturbatus id saltem temporis sibi indulgeri rogabat, quo in Sueciam scribere, & responsum inde expectare posset. Quod eo facilius concedebat Torstensonius, quia indictum Circuli conventum ipso postulante omiserat. Porro Torstensonius apud Strelenam superato Albi Elsterwerdæ prætorium figit, exercitu circum disposito, ut quiete se reficeret. Contra Piccolomineus circa Dresdam hærebat, Suecorum motus observaturus. Ab hoc emissus Bruæus Comes cum duobus equitum millibus Wittenbergium Muckenbergæ stativa habentem invadere meditabatur. Ejus consilio cognito Torstensonius Elsterwerda cum majore equitatus parte progressus, Bruæum Senftenbergæ in suburbio deprehendit. Ubi licet Cæsareis arma parandi spatium esset, vi tamen perrumpentibus Suecicis plurimi cæduntur, reliqui dimissis equis per fossam in oppidum se conjiciunt. Sueci sexcentis equis instructis, quatuor insuper turmarum præfectis, aliisque ductoribus captivis potiuntur. Paulo post Torstensonius ob commodiora stativa in Lusatiam progressus Budissinam, & Reichenbacum copias distribuit. Ubi recens militum manus è Westphalia, cui hostis in via frustra insidias struxerat, deducente Kœnigsmarckio ad exercitum pervenit. Qui tamen cum imminutis quibusdam legionibus iterum trans Albim mittitur, supplendis numeris, ac observando, si quid ad Albim & Visurgim hostis moveret; si opus foret Torstensonio auxilium properaturus. Eo loco Suecicus exercitus in Aprilem usque mensem hærebat, frequentibus excursorum catervis hostem carpens, quarum pleræque multa cum præda & captivis revertebant. Inter alia tribunus Ungarus cum trecentis equitibus propius Suecorum stativa succedens aliquot Suecicos interceperat. Eum Reichwaldus tribunus, Zittaviæ hospitans in Bohemia non procul Fridlanda in villa cum suis pernoctantem deprehendit, ac incensa villa plerosque cecidit, quos inter subtribunus cum aliquot turmarum præfectis erat, reliquis incendio absumtis, aut captis; quos inter ipse tribunus cum duobus excubiarum præfectis. Sueci quos iste interceperat liberantur. Istum Ungarum superiore anno captum, & super revertendo fide data dimissum, cum ea neglecta reverti neglexisset, Torstensonius manibus pedibusque vinctum Zittaviæ in carcerem compingit, quoad precibus aliorum motus pari cum reliquis captivis conditione frui pateretur. Idem Reichwaldus paulo post Hofkirchium Oppelæ obsidio depulerat. Hic dilatandis suis hospitiis Closium subtribunum cum majore parte suæ legionis Oelsæ oppresserat. Inde Oppelam impetu expugnare aggressus in ruinam murorum à se editam assultum dederat; sed amissis suorum centum quinquaginta aliquandiu eminus oppido adsidebat, donec adventante Reichwaldo Briegam se reciperet. 1643.

Torstensonius Augusto Saxoniæ Duci commeatum retractat.

25. Febr.

Idem Albim transit.

Bruæus vapulat.

Ungarus tribunus vapulat. 22. Mart.

§ 4. Cæsarei contra intellecto Suecicorum apud Elsterwerdam motu in Bohemiam recedebant, assumtis legionibus Saxonicis, quas Elector coercendis Lipsiensibus retinere maluerat. Inde cum circa Leutmericiam paulum hæsissent, in districtum Kœnigsgræcensem progrediuntur, Suecis si in Moraviam penetrare vellent se objecturi. Ab exercitu Cæsareo Archidux Leopoldus Passavium discesserat, Trautmansdorfio Comiti uti creditur offensus. Piccolomineus ad Hispani militiam transibat. Unde imperium exercitus iterum Gallasio deferebatur, lætantibus Suecis, quod solitum isti nossent Cæsareos exercitus destruere. Firmaverat is exercitum tribus millibus recens conscriptis, ac Florentinus Dux manum Italorum adducebat, simul quicquid undique copiarum restabat excitur. Et quia Hispanicum aurum deficiebat, Cæsar mutui vocabulo ingentem pecuniæ vim subditis extorquebat. Suecicum exercitum tunc quinque peditum millia, veteranus & selectus miles, tredecim equitum componebant, sed quorum sex millia amissis equis ad pedes descenderant. Tum premente pecuniæ inopia acerbis omnia questibus personabant. Torstensonius ægros, & missionem in Sueciam meditantes monitis, precibus, promissis componere, ad pecuniam curandam Alexandro Erskemo Hamburgum misso. Huic proficiscenti magnus se ductorum numerus adjunxerat; quibus deducendis Torstensonius centum quinquaginta equites, quinquaginta pedites addiderat, monito ut per Breslavium viam caperent, & primis diebus magna itinera properarent. Ast illi Laubam abeuntes minutis itineribus incedebant. Unde emissi à Cæsareis trecenti sexaginta equites, raptim percursis quindecim milliaribus eos Freienwaldæ summo mane invadunt, ac equites incensis ædibus, queis hospitabantur dissipant, sarcinasque diripiunt. Pedites tamen carragine facta acriter resistunt, ac cæsis quibusdam hostes Goerlicium recedere cogunt. Apud Suecicos tribunus Beckerus occubuerat, Plato tribunus graviter sauciabatur. Cæteri incolumes Crosnam pervenere.

Cæsarei in Bohemiam abeunt.

15. April.

§. 5. Ast Torstensonius stativis apud Budissinam movens, cum Seidenbergæ exercitum lustrasset, assumto equitatu & duabus peditum phalangibus in Bohemiam Turnaviam ad Gezeram flumen properabat, unde occupato ibi ponte hostem per stativa sparsum opprimere posset. Sed eos conatus vis morbi reddebat irritos, quæ complures per dies lecto affixum detinebat. Præmissus tamen Wittenbergius Zwiani Croatarum sarcinas ac trecentos equos, cum subtribuno & excubiarum

Torstensonius in Bohemiam irrumpit. 7. April.

13. April.

1643. rum præfecto, aliisque intercipit; cæteri raptim in tuta se subduxerant. Inde per Boleslaviensem districtum multa loca diripit. Reliquus exercitus per Fridlandam, Reiffenbergam, Munchen-Græciam itinere facto Lockowitzam pervenit; ubi Torstensonius prætorium statuit, legionibus
18. April. per vicina dispositis. Heic à Wrangelio Scala, à
23. April. Mortaignio Nebra, montanæ arces non invalidæ, in potestatem rediguntur. Boleslaviensem arcem subtribunus Rebenstockius subigebat, Leipensis
22. April. arx impetu expugnata. Alia quoque oppida & arces per octo circum milliaria præsidiis hostium insessa à Suecis occupantur. Caterva Suecicorum
17. April. Zittavia progressa post Plascowitzum direptum cum Leutmericiam accessisset, tantum terrorem militi, qui oppidum custodiebat, intulerat, ut eo deserto trans Albim in castellum se reciperet. Ita nullo impediente in Bohemiam penetratum; ac Gallasio à Cæsare injunctum dicebatur, ne cum hoste manum consereret, sed destinatis istius se objiceret, ac per catervas eundem carperet. Idem ut Suecos aditu Moraviæ arceret, copias trans Albim contraxerat Kœnigsgræciæ prætorio statuto; tum equitatum secundum fluminis ripam Brandeisiam usque distribuerat. Evocatur huc quicquid alibi supererat copiarum, & quæ Olmucium hactenus circumsetierat manus huc evocatur; quæ tamen Suecicos adeo arcte intercludere non poterat, ut non subinde excursionibus hosti damnum darent, capto inter alia Schoenkirchio tribuno, qui Vienna magnam pecuniæ summam militibus in stipendium allatum veniebat. In Poloniam quoque à Cæsare Starenbergius Comes mittitur, militem & pecuniam petiturus. Sed pecunia Polonis non suppetebat; circa militem submittendum Ordines dubitabant, ac non parum istius petitis obsistebat Avaugurius Legatus Gallicus. Unde Starenbergius insalutatis Ordinibus tacite Warsovia discedebat. Torstensonius Stal-
5. Maji. hantschium è Pomerania, & alias è Silesia copias expectans, urgente commeatus ac pabuli inopia Lockowitza movens, ac apud Turnaviam superato Gezera prætorium Munchen-Græciæ constituit. Quo oppido per incuriam militum flammis absumto castra Boleslaviam Novam transferuntur. Per id tempus nil nisi per excursorum catervas gestum. Etsi cum hostis trans Albim se teneret, pauci captivi intercipi possent; & ob sylvas montesque insidiis opportunos, ac hostiles circum arces Suecicum exercitum diffundi rationis non esset. Venerant inde è Silesia Otto Sackius, & Meierus tribuni, ille cum equestri, hic pedestri legione ac machinis quibusdam, ac paratu bellico. Qua in provincia nuper quadringenti circiter equites Suecici direpto Uratislaviæ suburbio magnas prædas egerant. Qui & post Bernstadium expoliant, superveniente tribuno Awackio cæsis compluribus in fugam conjecto. Igitur quanquam absente adhuc Stalhantschio Torstensonius morbo jam liberatus in hostem ire constituit, antequam hic nimium se firmasset. Et quia in Koenigs-Græciæ opportunis locis consederat, impressione in diversam partem facta latibulis suis eum extrahere
20. Maji. constituit. Ita Mælnicca petitur, centum duntaxat peditibus insessa, qui statim arbitrio se ipsius
22. Maji. permittunt. In oppido insignis annonæ copia re-
Idem Albim transit. perta. Eodem die cum parte equitatus Albim vado transgressus, mille selectos hostium equites sub Henningo tribuno deprehensos partim Pragam, partim Brandeisiam persequebatur, non paucis ductoribus ac gregariis interceptis. Structo hinc ponte apud Mælniccam, exercitus Albim
27. Maji. transit, inter id flumen & Muldam castra metatus, quoad Stalhantschius cum quadringentis equitibus, totidem peditibus adesset. Eo Suecici exer- 1643.
citus motu Gallasius Kœnigs-Græcia extractus ad Brandeisiam consederat. Torstensonius inde toto 31. Maji.
cum exercitu in aciem disposito intra machinæ jactum sub castra hostium succedit, num his forte lubido foret prælium conserendi. Enimvero castris nemo prodibat, præter tres Croatarum catervas, quæ eminus campum percurrebant. Unde Torstensonius Pragam conversus, per vicinas urbi vineas trans Proficium montem iter capit, insultandi causa eandem displosis aliquot machinis salutans; quo ipso die tribuni Madelovius, & Fou- La Four.
rius ob fugam prælio Lipsiaco arreptam ibidem pœnas capite luebant.

§. 6. Ita Moraviam versus progreditur nemine Idem in
obsistente, quod Cæsarei non credidissent, ipsum Moraviam
viam inter hostilem exercitum, & Pragam cape- tendit.
re ausurum. Iter inde per Brodam Bohemicam, Kuttenbergam, Mestitiam, Crudinam, Leutomischelam, Zweitam, & Triebam properatur, donec apud Mugliciam castra ponerentur. Animus Torstensonio erat, Olmucium & Neustadium Moraviæ annona ac paratu bellico instruere, ac si occasio daretur, prælio decertare. Gallasius contra, tunc novem equitum, sex peditum millibus instructus, quia de tam celeri Suecicorum profectione suspicatus non fuerat, magnam equitatus partem pabulatum ire permiserat. Unde in campum prodire non ausus Croatas tantum & levium equitum catervas Suecorum vestigia legere jusserat, qui acriter repulsi, ac nuspiam se dispandente Suecico milite nullum operæ pretium fecerant. Gallasius, quo tutior incederet, Gallasius
Brandeisiæ Albim superans Parduwitzam tendit: eodem se-
ubi iterum id flumen transgressus à dextris Suecos quitur.
prætereiens Brinam contendebat, castra Suecorum inter Zweitam & Triebam Moraviæ modico ex intervallo prætergressus, ut pars agminis, & impedimenta inde conspici possent. Unde & Torstensonius statim copiis in aciem dispositis, ac displosis machinis Cæsareos ad pugnam provocabat; qui hunc nihil morati, cœptum iter urgebant.

§. 7. Interim à Wrangelio Litta, à Plettenber- Sueci mul-
gio tribuno Sternberga arx subigitur. Mox & ab ta loca Mo-
isto Blumelavia arx octoginta peditibus insessa, à raviæ ca-
Mortaignio Trieba arx capitur, qua miles & in- piunt. 9. Jun.
colæ tecta via in vicinam sylvam profugerant. 11. Jun.
Cremsieram Torstensonius assultu expugnat; sed 14. Jun.
incendium ipsos per hostes, an ab irrumpente mi- 16. Jun.
lite, excitatum ingentem annonæ vim corrumpebat. Legio ibi dimacharum Passuæi tribuni, & centum quinquaginta selecti equites capti. Cæsarei ad subveniendum isti oppido jam intra quartum milliare suggressi erant; sed cum id captum audirent, Austerlitzam recedunt. Hinc Dobitschoviam se vertit Torstensonius, situ firmissimum locum; cui quod Gallasius utique subventurus crederetur, omnia prælio disponuntur. Sed Gallasio non apparente præfectus deditionem properat; quo nomine mox apud suos capite pœnas luit. Trecenti præsidiarii ultro ad Suecorum militiam transiere. Magna ibi præda reperta. Vicissim Cæsarei in Bohemia Boleslaviensem arcem, fusis ducentis equitibus, qui Zittavia subventum ibant, capiunt; quinquaginta qui insederant dimachæ Cæsareis cohortibus admixti. Torstensonius inde non procul Dobitschovia, Gallasius apud Coietinum munitis natura locis considet, quicquid ubique Cæsari restabat militum ad se evocans. Et jam duodecim equitum millia in castris habebat, peditatu quoque Suecis superior. Cum Torstensonio sex equitum millia quingenti non amplius essent, equis & armis instructi, magna parte pedibus incedente; peditatus quindecim legionibus absol-

1643. absolveretur. Sed Suecicus miles veteranus, Cæsareus magnam partem recens conscriptus erat. Torstensonio, ut suos equis instrueret, sedula opera dabatur. Tum Kœnigsmarckium cum novis delectibus in Bohemiam evocare decreverat. Ac si supplementa è Suecia advenirent, fiducia erat, hostem trans Danubium propulsum iri. His in castris Carolus Gustavus Princeps Palatinus, qui hactenus voluntaria conditione in exercitu egerat, jussu Torstensonii certam functionem suscipit, ne si forte ab hoste caperetur, difficilior redemtio foret, tunc ex natalibus, non militari munere æstimandus; quem, cum inter tirocinia superiorem gradum ipse deprecaretur, Torstensonius turmæ suæ prætoriæ præficiebat.

Suecici vapulant. §. 8. Metantibus ita in propinquo exercitibus inter excursores crebris velitationibus certabatur, meliore ut plurimum Suecicorum successu, nisi quod aliquando duo Cæsareorum signiferi cum ducentis equitibus rem prospere gesserunt. Petierant à Torstensonio Dewicii, Berneri & Duglassii legiones, ut sibi in assignata per montanam provinciæ partem hospitia discedere liceret conquirendæ ad instruendos se pecuniæ. Quod dux cum non esset, unde indigentes sublevaret, abnuere non poterat; impedimenta tamen & signa in castris relicta. Isti in montana digressi vico quopiam consederant, nullis circa excubiis dispositis. Unde intempesta nocte, dum securi somno vacant, ab ingruentibus illis signiferis opprimuntur. Dœkinius subtribunus cum quibusdam aliis cæditur: Bernerus tribunus è vulneribus mox obit, ductores plerique, & multi gregarii equites capiuntur: reliquos dispersos latebræ tegebant, quorum plerique in castra revertebant. Major ignominia, quam clades accepta. Dewicius tribunus cui in reliquos imperium fuerat, & cujus socordiæ id malum debebatur, è captivitate redux damnabatur, ut ignominiosa missione ab exercitu pelleretur. Precibus tamen fœminarum datum, ut solito modo militiam abdicare liceret. Ea res Viennæ insolenti gaudio accepta, & machinæ circa vallum displosæ. Interim Cæsarei intra dimidium milliare à Suecis consederant excitis undique copiis, ut hosce numero non parum excederent. Bucheimius Comes tria peditum millia nuper adduxerat, & mox complura Hungarorum millia adfore nunciabantur. Unde annona Suecis arctior, & pabulum è longinquo non citra periculum petebatur, Cæsareis equitatu prævalentibus, ac provincialibus infestis. Tum & morbi gliscebant, quod castra tuto quidem inter duo flumina loco, sed ob uliginem insalubri posita essent.

Torstensonius castra mutat. §. 9. Igitur Torstensonius impedimentis & machinis per noctem silentio præmissis, sequenti die
24. Jul. cum exercitu secutus Mestevicii dimidio à Prera-
25. Jul. via milliari considet, fertilibus & pabulo abundantibus agris; ac castra per vallem metatur, montibus circum munitam. En Suecicorum motu sexcenti Cæsarei præsidium Preinicii agitantes, terrore consternati Brinam se recipiunt. Heic loci maturæ jam fruges, & pabulum equitibus laxius; qui & aliquoties catervis in hostem strenue rem ge-
30. Jul. rebant, inter alia trecentis equis interceptis. Gallasius hunc ipsum in locum castra transferre destinaverat, ni Torstensonius prævenisset; unde isti intra vetera castra subsistendum erat. Heic hærentibus Suecis Slawackæ seu Walachi necessaria sedulo subvehebant, utut semel atque iterum à catervis Cæsareis graviter multarentur, ac Cæsar edicto veniam illis polliceretur, si commercio cum hoste abstinerent. Qui tamen ideo favorem in partes Suecicas non exuebant. Aliquando tamen Croatæ & Hungari per insidias non modicam vim 1643.
equorum, sarcinis vehendis adhibitorum, longius à castris pascentium abegerant enormi iterum Cæsareorum gaudio. Inter hæc ingens manus Croatarum & Hungarorum in castra Cæsarea adpulerat, quos licet major prædas agendi, quam pugnandi amor teneret, ipsis tamen passim persultantibus gravioris armaturæ equiti parcebatur, Suecicis non parum defatigatis. Et major eorum numerus ab ipso Cæsare adducendus expectabatur, cujus itineri magna pecuniæ vis à subditis extorquebatur. Sed quanquam abundante in Cæsareis castris annona, ingens tamen fœtor, equorum cadaveribus passim stratis, & immensa muscarum colluvies homines juxta ac jumenta misere infestabat.

§. 10. Heic loci renovabatur conventio super captivorum redemtione, superiore anno ad Zittaviam inita, quæ nunc ad superiores duces extendebatur, apud omnes quoque per universam Germaniam copias valitura; Suecicis id ducibus ob incerta bellorum flagitantibus. Respectus ibi habebatur solius functionis militaris, nullius dignitatis, aut natalium. Taxabatur Generalis locum tenens, qui supremus Cæsareæ militiæ gradus, quindecim millibus aureorum, Campi-mareschallus decem, summus rei tormentariæ præfectus quinque, summus equitatus aut peditatus dux tribus, summus vigilum præfectus duobus millibus aureorum. Aliæ functiones militari statui inservientes menstruo stipendio æstimabantur. Sacerdotes, fœminæ, pueri, corpora exanima absque lytro dimittenda, uti & inermia ductorum ministeria. Tum & actiones abolitæ, quæ in unum vel alterum captivum extra causam belli esse possent. Qui fidem captori datam negligeret, à judice castrensi ter monendus erat; ni ad hostem reverteret, aut idoneam causam adducere posset, ignominia notandus. Qui incolumitate accepta post datam fidem profugeret, ad hostem remittendus erat; aut si graves fugæ rationes habuisset, lytrum haut eo secius exsolvendum. Captivus post acceptatam incolumitatem nil hostile tentaret, aut si id fecerit, promissa salute non amplius gauderet. Qui captivum post salutem acceptatam per vindictæ ardorem occideret, in jus vocatus pœnas daret.

Contentio super redemtione captivorum.
9. Aug.

§. 11. Cæterum decreverat hostis facta per Crocovium in Pomeraniam impressione Suecos provinciis hæreditariis extrahere, quo & Bucheimius Comes cum mille quingentis equitibus destinabatur. Is præter Hollitschoviam a Suecis missam in Silesiam tendebat, aliasibi è Bohemia copiis sibi 16. Aug.
adjuncturus. Ejus profectione audita Torstensonius cum valida equitum manu è vestigio insecutus, quarto a castris milliari deprehensum citra pugnam in fugam propellit, ac ultra Teschinum Vetus persequitur. Major hostium pars ibi cæsa aut capta. Ipse Bucheimius tertio equo ægre elapsus Troppaviam evadebat, ubi sexcentos quasi suorum iterum colligebat. Torstensonius ut Gallasio isthunc revocandi necessitatem adferret, & quia Cæsar cum multis Hungarorum millibus adventurus spargebatur, propius hostem urgere instituit, præsertim deficiente iterum pabulo, quod inter arces hostium præsidiis infestas longe petendum erat. Igitur impedimenta Olmucium mittuntur accelerando agmini. Hinc vado 21. Aug.
Moravam amnem iste transgressus ad hostium ca-
stra accedit, queis se hautquicquam commoventi- 22. Aug.
bus Wischoviam tendit, dimissis passim catervis, quæ plurimos hostium intercipiunt, ac populationem terroremque late circumferant. Ab illis quoque Brinæ suburbium diripitur, & flammis datur, ubi quatuor turmæ è Schœnkirchii tribuni legione

Bucheimius Comes vapulat.

Torstensonius hostem lacessit.

1643. ne tendebant; quarum major pars cæditur, reliqui capiuntur; quos inter subtribunus, & Hispanicus tribunus Didacus de Villa Lobos. Sed quia Gallasius intra castra se sua tenebat, revocato etiam ad se Bucheimio, haut consultum visum ab impedimentis longius digredi.

25. Aug. Igitur retro ad castra hostium, & longius Olmucium versus recedit Torstensonius, assumendis impedimentis. Inde recta Brinam movet, oppidum istud tentaturus, aut hostem in prælium protracturus. Ejus consilio animadverso Gallasius statim sexcentos pedites, centum cataphractos oppido immitti. Ipse mox cum universo exercitu eodem sequitur, ac inter Brinam & Mederzitzam celso monte castra metatur, profunda valle & palude à Suecis divisus, qui retro Cœnobium Oberdawitzam consederant. Paucos post dies flumen transgressi Cæsarei sub ipsa Spilberga arce tendebant. Sed quanquam utraque castra vix majoris machinę jactu distarent; montibus tamen & viarum angustiis impedita regio hostem invitum ad prælium pertrahi non patiebatur, Nec intra hostilia circum præsidia diu consistere licebat, apertis agrorum late vastatis. Igitur cum Torstensonius de Crocovii in Pomeraniam irruptione audiret, iterum Olmucium revertebat, infesta illi oppido loca quantum dabatur occupaturus, ac quoad posset in ea statione hæsurus. Decreverat alias supplementa è Suecia submittenda per Westphaliæ præsidia distribuere, educto inde veterano milite: tum per Kœnigsmarckium impressione alibi facta partem hostium à se avertere, aut illum ad se evocare. Ita superior hoste aut illi par, facile pedem in ditionibus Cæsaris figere poterat. Sed nullis è Suecia copiis eo anno missis ob instans bellum Danicum, & Kœnigsmarkio adversus Crocovium occupato ea consilia irrita erant.

Cæsaris irritum iter. 17. Aug.

§. 12. Cæsar interim magno cum comitatu Niclasburgum pervenerat. Causam aliqui ferebant, ut sua præsentia Gallasii segnitiem corrigeret, qui tot millibus auctus nihil tentare in hostem ausus fuerat; an ut Hungaros in Suecos excitaret. Quo fine & statim Scalitzam se conferebat, ut Hungaris eo propior esset, quorum multa millia adventura sperabantur. Et jactabant Cæsarei, exercitum ad triginta sex bellatorum millia augendum, ipso numero Suecos obruiturum. Sed è quindecim Hungarorum millibus, quæ sperabantur, vix tria millia adventabant, plerisque indictam à Palatino expeditionem abnuentibus, quod per privilegia extra Regni fines militare non tenerentur; quæ per tot secula acinace defensa, ut & nunc farta tecta servarent, Episcopus Jaurioensis monuisse dicebatur. Forte & aliquid ad rem fecerat, quod Torstensonius literis ad Palatinum scriptis confirmarat; Hungariæ à se nihil hostile metuendum, ac capitis pœna suo militi se interdixisse, ne quis

7. Sept. ejus Regni limites ingrederetur. Ita Cæsar ne visis quidem suis castris Viennam redit, cui maximum à Suecica caterva periculum imminebat, ni hanc error viæ alio avertisset. Quo nomine & post Viennæ supplicatio indicta. Ægre quoque istius catervæ manus evaserat Legatus Hispanicus: currus tamen aliquot, queis Austriaci proceres vehebantur, intercepti insidiatoribus non modicum operæ pretium fuerant. Torsteosonius inde arcis Blumelaviæ munimentis disjectis, ac Holitschovia, Petzoravia, aliisque oppidi militi in prædam concessis, Olmucio movens Sternbergam inter & Neustadium sub montibus, qui Silesiam Moravia discernunt, considet. Ex itinere Joannem Wittenbergium tribunum cum trecentis equitibus magnos boum & ovium greges Olmucium deducere jusserat, instruendo penu. Is oppido re-

Cæsareo- 1643. rum caterva vapulat.

means in sexcentos hostium equites uno à Sternberga milliari incidebat; quibus cum par non esset, cessim Sternbergam versus se recipiebat. Commodum hoc in oppido agebat Torsteosonii legio prætoria; cujus subtribunus cum Wittenbergium cedentem conspiceret, statim cum suis auxilio accurrens cum isto in hostem ruit. Ita hujus magna pars cæditur. Gerstorfius tribunus, ac Fridmannus subtribunus cum aliquot ductoribus & multis gregariis capiuntur, præfecto vigilum cum paucis evadente.

Eulenberga capitur.

§. 13. Hac regione dum Torstensonius hæret, Eulenbergam arcem Suecicis præsidiis valde infestam oppugnare instituit, edito in monte sitam. Cum tormenta parum proficerent evibrata ingentibus mortariis Saxorum vis militem angusto spatio inclusum vehementer turbabat, simul actus per rupes cuniculus partem arcis cum quinquaginta militibus in sublimi eliserat. Unde territus præfectus Lichtensteinius subtribunus, accedente quoque aquæ penuria, ut Neissam deducatur, paciscitur. In arce magna vis annonæ ac paratus bellici reperta; tum opes provincialium eo congestæ, millione uncialium taxatæ.

26. Sept. Præfectus Viennæ de propera deditione arguebatur; etsi alii censerent ad extrema redactum sustinere amplius haut valuisse.

Gallasius Miraviam capit.

Gallasius contra Torstensonium Olmucio digressum statim à latere insequitur, ac transito Morava flumine Littam, inde Muglitzam & Miraviam tendit; quarum hanc præsidio Suecico infestam, cum non sine magno labore veteres muros disjecisset, assultu tandem capit, cæsis centum & triginta qui eam tuebantur præsidiariis. Bruæus quoque Comes per insidias Jordanum tribunum circumvenerat, sexaginta cæsis, 23. Sept. centum ipso cum tribuno captis. Ast Torstensonius post Eulebergam captam communicationem cum præsidiis Silesiacis hactenus fere interclusam iterum aperuerat. Ea causa Jacobum Tœrnschildium Oppelæ jam diu detinuerat, quem mense

25. Maji. Torstensonius in Holsatiam abire jubetur.

Majo Rectores Sueciæ cum literis miserant, quibus sub Hiemem in Holsatiam penetrare iste jubebatur. Eo nuntio accepto lætus statim in Silesiam transire constituebat. Sed dissimulandis destinatis spargebat, se propius Pomeraniam movere, ne firmatus pluribus copiis Crocovius ad mare belli sedem figeret. In Moravia Olmucium, Neustadium, & Eulenberga valido præsidio, & omnibus necessariis instruuntur; reliqua loca munimentis nudantur.

Idem in Silesiam transit. 3. Oct.

§. 14. In Silesiam transgressus Torstensonius unum & alterum diem ad Carnoviam subsistebat, quam machinis & ignibus infestabat. Sed cum, oppidanis ac milite acriter resistentibus ita raptim expugnari oppidum non posset, eo relicto Glogoviam Minorem tendit, Hotzeplotza in itinere direpta. Circa Glogoviam aliquot per dies exercitui quies indulgetur, tum ut hosti si vellet pugnandi copia præberetur. Quanquam enim hostium exercitus hac æstate numeroso subinde equitatu auctus fuerat; tamen pestis per castra sæviens non minorem numerum absumserat; quæ præcipue Hungaris incubuerat; quorum & quingenti apud Suecos capti hærebant, reliqui catervatim domum refugerant. Et licet adhuc levis equitatus numero prævalerent Cæsarei; Torstensonius tamen veterano confisus milite prælii committendi occasionem dari optabat. Ast Gallasius caute procedere, ac pugnæ se non præbere, idque tantum agere, ut Suecos Bohemiæ ingressu arceret. Igitur tribus à Suecis milliaribus apud Carnoviam

30. Sept. considebat. Nihil hic memorabile gestum, nisi quod Croatarum caterva multaretur, quadraginta captis. Suecorum quoque postremo agmini immi-

1643. imminens Starschedelius subtribunus cum qua-
dringentis equitibus ita excipiebatur, ut vix cum
centuria ad suos reverteret. Cæterum ex inter-
ceptis literis constabat, Gallasio persuasum esse,
Torstensonium in Pomeraniam properare ad
Crocovium opprimendum. Unde & ei scripserat,
pro re nata se inde subduceret, quod per fameli-
cam regionem nullo modo exercitus subvenire ipsi
posset.

Torstensonius de induciis proponit. §. 15. In castris ad Glogoviam Minorem Tor-
stensonius, prout à Rectoribus Sueciæ jussus
erat, apud Gerstorfium tribunum, libertati tunc
restitutum velut obiter insinuabat super induciis
obtentu instantium pacis tractatuum, qui nunc
partibus in æquilibrio constitutis facilius sint pro-
cessuri, quam si fortuna in alterutram partem ver-
gens victori ad repudiandas æquas conditiones spi-
ritus adderet. Revera tamen Cæsareos tantisper
amoliri, & tergum sibi tutum præstare cupiebat,
ut eo acrius Danum premere posset. Ac jussus erat
Torstensonius, si Cæsarei in eas serio consentirent,
ad extremum per Moraviam & superiorem Sile-
siam occupata loca Cæsareis restituere. Gallasius
ac reliqui duces ab iis non alienos se ostendebant:
sed quia absque præscitu Cæsaris nihil certi respon-
dere poterant, res Viennam relata. Ast ibi dila-
tum responsum, & longius interim digressis exer-
citibus, ac irruptione in Daniam evulgata nego-
Idem per Silesiam descendit. tium irritum fuit. Torstensonius porro, ut Cæ-
sareos æque ac Danos consilia sua cælaret, iter
suum variis ambagibus implicat, ac Glogovia Minori
3. Oct. movens, præter Falckenbergam itinere facto,
primo cum agmine Briegam circumdari jubebat,
velut obsidium suscepturus. Sed mox velut
11.12. Oct. Schweidniciam iturus Grotcoviam, inde Strele-
nam vertit. Hinc ad unum à Wratislavia milliare
12. Oct. per unum & alterum diem considet. Ubi aliquo-
ties tubicines ac tympanotribæ ad urbis portas ac-
21. Oct. cedentes vini, aromatum, ac aliarum rerum emen-
di facultatem petebant; quorum neminem oppi-
dani admissione, aut responso dignabantur. Iste
Suecici exercitus regressus, citra necessitatem su-
sceptus, omnes admiratione afficiebat: sed qui al-
tius expendebant, facile secreti quid subesse judica-
bant. Hostis Suecos à sinistris semper sequebatur,
sed ut intra secundum milliare non accederet, &
sub radicibus montium iter faciens Bohemiam te-
geret. Et captivi quidem confirmabant, Schweid-
niciam ab isto invadendam; optante sane Torsten-
sonio, quod oppidum isthoc egregio milite, ac re-
liquis necessariis foret instructum, destruendo ex-
ercitui Cæsareo ansam præbiturum. Sed ingruens
gelu ea destinata si quæ fuerant impediebat, præ-
sertim cum Torstensonius è propinquo subventu-
rus suis videretur. Sed quia his, queis Torsten-
sonius tendebat, locis omnia vastata erant, & Cro-
covius adhuc Pomeraniæ inhæreret, data occasio-
ne à Gallasio firmandus, simul ob asperum frigus
21. Oct. miles sub tecta deducendus erat; transmisso Ode-
ra circa Wohlaviam, Drachenbergam, & Oel-
sam copias distribuit, aliquandiu heic substiturus,
ut Kœnigsmarckio circa Crocovium satagenti ter-
gum tutum præstaret. Nam & Gallasius Hotkir-
chium cum legionibus aliquot per Bohemiam in
Misniam miserat, si qua inde in Pomeraniam pe-
netrare posset; tum turmæ aliquot transito apud
Briegam Odera per Poloniam eodem pervadere
4. Nov. agitabant. His ut mature se opponeret, Glogo-
viam Majorem descendebat, si opus foret, in Po-
meraniam iturus extinguendo ejus provinciæ in-
cendio, priusquam novo se bello immergeret. Sed
jam avertendo Hotkirchio Axelius Lilius Baltha-
sarem subtribunum cum turmis aliquot Crosnam
miserat custodiendis Oderæ transitibus. Et à Tor-
stensonio Helmoldus Wrangelius tribus cum le- 1643.
gionibus Wartam & Notetzam flumine observare
jubetur, Kœnigsmarckio si opus sit præsto fu-
turus.

§. 16. Ipse cum exercitu iterum trans Oderam
regreditur, ne excursores sui Polonis querelarum
causam præberent; in omnes interim motus ho-
stium intentus, ac inprimis num Poloni cum ho-
ste colluderent, indulto ipsi transitu. Nam eo ca-
su Oderam remensus hostem sibi in Polonia depre-
hensum seu alibi sequi constituerat. Quod & ipsum Idem cum
citra ambages Schlichtingio judici provinciali per Polonis
literas denuntiabat, quibus super concesso Croco- literas
vianis transitu expostulabat, addito, ne reditus commutat.
iisdem indulgeretur. Ad eas literas à Schlichtin- 29. Oct.
gio transmissas Opalinskius Palatinus Posnaniensis
respondebat: Crocovium inscio & invito Rege & 3. Nov.
Senatu transitum sumsisse, nec de tali conatu ipsos
in pacata regione cogitasse: eundem tamen regres-
su arcendum. Quod si tamen aliqua manus furtim
transeat, id Regno imputari non posse nec pro
violatione pactorum habendum. Ita spatiosam esse
Poloniam, ut fines ejus ubique custodiri nequeant;
præsertim nullæ in limitibus arces extent, quas
veluti libertati adversas majores non toleraverint.
Ne Torstensonius quid committeret, quod ad
violanda pacta pertineat. Alias Regi necessum fo-
re militem è Lithuania evocatum in finibus dispo-
nere; ex quo facile ingentibus turbis ansa dari
queat: saltem commercia eo facto impeditum iri.
Torstensonius tamen ad ista reponebat; se offen-
sarum occasionibus declinandis trans Oderam con-
cessisse. Quod si tamen Cæsarei ipsis conniventi-
bus per Poloniam quacunque ratione transitum
machinentur, sibi eis fluvium redeundum, & ho-
stem ubicunque deprehendatur persequendum.
Inde excusatum se velle haberi, nec causam penes
se fore, ut pacta violentur. Nec à se quidquam
suscipiendum, nisi urgente necessitate: offensæ
ab se initium præbitum haut iri.

§. 17. Sed cum à Crocovio nullus amplius me- Idem è Silesia versus Holsatiam movet.
tus esset, ac jam tempus de hibernis cogitare mo-
neret, mandatam è Suecia, expeditionem quam
tectissime suscipere constituit. Unde Tœrnschil-
dium in Sueciam dimittit nuntiatutum, intra qua-
tuor aut quinque Septimanas in Holsatia se futu-
rum; cujus adventus magna solicitudine Recto-
res Sueciæ liberabat, quod nullo ad literas quas
tulerat responso accepto, quid ipsi factum esset,
ignorarent. Glogovia Majore movens Torstenso-
nius per Triebelam, Forstam, Hoyerswerdam,
Luccam, & Juterbocum progrediebatur. Apud 26. Nov.
Torgam ponte navali Albim insternere jusserat
sparso rumore, aliquot dierum quiete, peditem
in Misnia recreandum; inde facto per Superiorem
Palatinatum itinere in Bavaria hibernaturum. Et
jam tantus terror Bavariam afflaverat, ut provin-
ciales ad arma vocati in finibus disponerentur. Sed
Torstensonius præterito isto ponte Jervestam ten-
debat, jactans apud Barbyam Albim se transitu-
rum, hibernis per Magdeburgicum, Halbersta-
diensem, & vicinum agrum sumtis. Interim San-
daviam descendens apud Tangermundam pontem
extrui curat velut Albim ibi superaturus. Havel- 6. Dec.
bergam delato nullus amplius color erat destinatis
dissimulandis. Itaque ducibus convocatis manda-
ta Reginæ exposuit, ac opima hiberna per Holsa-
tiam ac Jutiam post tot exhaustos labores sperare
jussit. Ea re miles magno gaudio affectus alacriter
absoluto itinere, medio mense Decembri Holsa-
tiam velut diluvio inundavit.

§. 18. Gallasius contra cum audisset, Torsten- Gallasius
sonium apud Glogoviam Oderam transisse, ne is Suecos in
forte subito in Bohemiam se eoojiceret, & ipse Lusatiam
apud

1643. usque sequitur. apud Wratislaviam idem flumen superat, ac præter Ligniciam, Fridlandam, Schmidbergam versus, hinc in Lusatiam Superiorem properat. Ubi audi-
30. Nov. to Suecos longius digressos, eos sequi haut placebat, præsertim cum exploratores, qui Havelbergam usque excurrerant, retulissent, per exhaustam regionem inclementi cœlo militem citra exitium duci non posse. Ut tamen aliquod operæ pretium faceret, Lubenam ab optione & viginti pe-
Idem Lubenam, Lembergam & Zittaviam capit. dinbus custoditam occupat. Lemberga, quam Oesterlingii legio insidebat, deditione capitur; præsidiarus Francofurtum more militari discedere permissum. Circa Zittaviam plus laboris insumtum, quam tribuni Reichwaldus, & Brandeshagius acerrime tuebantur. Sed cum Elector Saxoniæ majores machinas, & alia necessaria suppeditaret, continua verberatione, & cuniculis munimenta quatiebantur. Assultum inde tota vi Cæsarei dant; sed plurimis suorum desideratis, reji-
19. Dec. ciuntur. Ita tandem ad deditionem faciendam compelluntur, relictis, qui antea sub Cæsare aut Saxone stipendia fecerant, quæ maxima pars fuerat. Et ipse tamen hostis octingentos suorum eo obsidio desideraverat. Eo facto Gallasius male habitum militem per provincias Cæsaris in hiberna distribuit, eminus circumsessis, quæ Sueci tenebant, locis.

Koenigsmarckii acta. §. 19. Kœnigsmarckium à Torstensonii exercitu digressum, supra memoravimus. Is repente in Misniam vertebat, magna circa Dresdam Veterem populatione facta, ut Electorem belli malis ad mitiora consilia flecteret. Inde Albi superato in Voigtlandiam ibat; ubi Kinskium tribunum Curiæ Variscorum relinquebat, supplendæ suæ legioni, quæ late Bohemiam percurrebat. Ipse Culmbaco copias admovet, ac Marchiones terrore ad tributa compellit. In easdem leges Bambergensis Præsul adigitur. Wurtzburgensis Bavaro, ac Lotharingo confisus tergiversabatur. Sed cum Bavaricos Guebrianus distineret, Lotharinginci impares è Franconia in Sueviam facesserent, Kœnigsmarckius terrendo Præsuli circa Kitzingam vicos aliquot egregios inflammat. Inde Mellerstadium impetitur, trecentis peditibus custoditum; qui assultu bis repulso, tandem deditione facta
19. Maji. Kœnigshoviam dimittuntur. Inde & Georgius Landgravius ad stipendium, & hospitia præbenda compellitur. Francofurtenses imperata tributa abnuebant; ut tamen Suecicis urbem introire liceret permittebant. Et jam late tractum Rheno vicinum hospitiis ac tributis amplecti parabat, cum in Saxoniam Inferiorem vocatus Fuldensibus in transitu pecunia emunctis in Thuringiam vertit, ac per Eichfeldiam in Saxoniam properat, ut Magdeburgicis messem corrumperet, ac hostem Halberstadiensi agro exturbaret. Sub ejus adventum Erfordiæ præfectus Ermes Lohram arcem in Hohusteinensi Comitatu sitam, quam centurio cum triginta peditibus insidebat, absque exceptione ad deditionem compulit. Contra ad Kinskium Curiæ opprimendum Cappuninus tribunus è Bohemia ingruebat; qui hujus adventu animadverso cum diffusum oppidum tueri non posset, in arcem se confert, assultantibus non sine jactura repulsis. Haut longius tamen ibi morari ausus, arce præsidio firmata discedit; ac tributis exigendis intentus tandem Rhembdæ ab hoste opprimitur, ubi ipse cum plerisque suorum, quos pernix fuga non eripuerat, capitur. Ast Kœnigsmarckius Oschersle-bia, aliisque locis subito impetu oppressis, Hal-
Idem Halberstadium intercepit. 13. Jul. berstadium insidiis petit. Quadringenti pedites per noctem in desertis ædibus ac cellis portæ vicinis occultantur; ducenti equites in proximo vico subsistunt. Ipse cum sua, ac Bartschii legione paulo longius subsidet. Porta aperta excubitores 1643.
pro more prodibant circumspecturi num quid extra insidiarum lateret, & propius licet Suecicorum latibula progressi, his silentibus nihil suspicati in oppidum recedunt. Prodeunt inde sex milites Suecici agrestium habitu, secures humeris, tergo fasces graminis gestantes, brevioribus sub veste sclopetis occultatis. Ad portam accedentes percontantibus excubitoribus rusticos se respondent, & ad opus faciendum in oppidum tendere. Mox rixa oborta excubitores trucidant, abscissis funibus, queis pensilis pons attrahebatur. Mox cæteri latebris erumpere, & eques advolare: tum occupata porta stationem primariam in foro dissipare, ac quidquid militum in plateis occurrebat cædere. Reliqui terrore correpti in turres, queis mœnia distinguuntur, confugiunt. Nec multum tamen ab exitio aberant, qui in oppidum penetraverant, quod Cæsareorum quidam animo collecto portam iterum occupassent depulso qui eam tuebatur centurione, ac reliquis aditum præstruxissent. Cum tamen cæteri, qui in turres confugerant, descendere non auderent, Suecici porta denuo expugnata Kœnigsmarckium cum suis admittunt. Ita tentata nequidquam defensione Cæsarei manus dederunt. Captivitatem heic subibant Tattenbachius Comes, tribuni Heisterus, & Petrus Jacobus, subtribunus Creutzius, cum sex centurionibus, totidem optionibus & signiferis; quadringenti amplius gregarii militiam Suecicam profitebantur. Sueci tamen Bartschium à proprio milite per imprudentiam trajectum, & Claubergium, tribunos desiderabant. Kœnigsmarckius rebus heic dispositis Magdeburgo copias admovet, corrumpendæ messi; Bebrio tribuno in altera Albis ripa excubare jusso, ne forte Dæ-
mitzæ obsidium inde turbaretur. Hinc Sladena 6. Aug.
arx assultu expugnatur, cæsis præsidiariis. Osterwicum lata & profunda fossa firmabat, cujus defensionem Nicolaus Inomvillius veteranus ductor strenue suscipiebat. Unde non sine labore accessus moliendi, cæsis aut saucis Suecicorum ducentis.
Poterat tandem præfectus citra exceptionem ad 17. Aug.
deditionem compelli; sed quod gravius negotium Kœnigsmarckii operam desideraret, eidem permissum, ut honestis legibus Guelferbytum deduceretur.

§. 20. Nam ne diutius his in oris tempus terere Crocovius in Pomeraniam irrumpit.
posset Kœnigsmarckius, ortum in Pomerania incendium efficiebat, ad quod restinguendum ocyus is advolare jussus erat. Gallasius ut Torstensonium ditionibus Cæsareis averteret, res Pomeraniæ turbare instituebat. Ei expeditioni destinatur Joachimus Ernestus Crocovius, summa vigiliarum præfectura jam auctus, cui velut indigenæ illa provincia notissima, & qui cognatos, popularesque suos facile in partes tracturus credebatur. Is adsumtis tribus equitum dragonumque millibus è Bohemia in Luzatiam tendit, per præmissum tribunum Ludecam Francofurtum ad Oderam si
possit intercepturus. Qua spe evolutus flumen id 17. Aug.
ratibus trajicit; quarum tamen nonnullæ solutæ quinquaginta circiter milites, ac duas minores machinas in aquas effudere. Hinc in Sternbergensem districtum progressus, ut Wartæ transitum inveniret, castellum ad Zantocham oppugnare
instituit. Sed à tribuno Kyhlio ibi repulsus, cum Idem Polonicæ fines transit.
qua Suecica præsidia tenebant via præcluderetur, in Poloniam vertit, ac Suerini objectam ab oppidanis trabem transversariam vi perrumpit, ubi superato Warta, inde Noteza flumine, in Ulterio-
rem Pomeraniam irruit. Expostulanti super isthoc 20. Sept.
ausu Posnaniensi Palatino Crocovius negabat, id se conscio factum, sed dum ipse morbo decum-

bit

1643. bit ductores se ignaro eam viam ingressos. Nec id
tamen pactis inter Poloniæ & Bohemiæ Regna re-
pugnare, nec solere amicis innoxium transitum
denegari. Mittebatur & Posnaniam desertor pa-
triæ Petrus Smaltzius eidem facto excusando. In-
gressus Pomeraniam Crocovius Stargardiæ stativa
capit, excursoribus nemine prohibente sub Dam-
mum usque persultantibus. Statim ad Ordines
provinciales literæ dantur, quibus conciliandis
cæptorum autorem Brandenburgicum Electorem
laudabat. Stipendia mox & frumentum provin-
cialibus imperantur, ac apud Belgardum idoneus
castris locus dispicitur, receptui serviturus, quem
munimentis circumdat magna annonæ vi eodem
congesta; ut ni mature expelleretur, magnopere
ibi se firmaturus esset.

Kœnigsmarckius in Pomeraniam properat. §. 21. Huic compescendo propere Halbersta-
diensi agro excitur Kœnigsmarckius; qui in Mis-
niam transgressus initio aliquot duntaxat legiones
mittere destinaverat. Sed mox periculi magnitu-
dine intellecta, & urgentibus Torstensonii jussis
2. Sept. Lipsia cum universis suis copiis movens Torgæ
9. Sept. Albi Crosnæ Odera superato, non recta Lands-
bergam tendit; sed ut hosti à tergo ingrueret, ea-
dem fere qua Crocovius via per Suerinum Poloni-
29. Sept. cum Driesenam vertit. Eo transitu pacta violata
repetitis literis exprobrabat Opalinskius Posnaniæ
3. Oct. Palatinus, præsertim quod vici aliquot direpti, &
innocentes cæsi dicerentur. Omitterentur in po-
sterum talia, nec abrumpendæ paci ansa præbere-
tur; alias universos nobiles ad arma vocandos, &
adversæ parti jungendos, ac vim vi repellendam.
7. Oct. Cui Kœnigsmarckius reponebat: Literarum ipsius
sensum adsequi se non satis potuisse. Pactis uti-
que vetari, ne Poloni alterutri in Germania bel-
lantium parti auxilium ferant. Nec obscurum esse,
utrum magis accusandi sint qui Cæsareis transitum
concesserint, quam qui hostem necessitate, &
belli ratione exigente, ubicunque cum deprehen-
derint, persequi instituant. Super vicis direptis
neminem apud se quæstum. Si tamen autores
damni dati indicentur, id reparatum iri, noxiis
pœnam infligendam. Si Poloni tam levi de causa
pacta abrumpere, & hostibus Sueciæ se jungere
velint, ferendum quod corrigi nequeat: sibi ta-
men ejus rei causam imputatum non iri. Nam se
necessitate compulsum ipsorum fines tetigisse;
ipsos ad ultroneam vim descendere. Sapientum
haut esse ad extrema statim provolare. A se trans-
itus initium non factum. Ne Poloni deinceps ho-
stium turmis transitum, nec Crocovio cum suis
regressum concederet. Se quidem deinceps fini-
bus ipsorum abstenturum. Kœnigsmarckius por-
ro manu peditum è præsidiis Pomeraniæ, & ma-
chinis aliquot auctus hostem statione sua exturba-
re, aut inclusum, fame conficere instituebat: Is
dum nemo adest, qui resisteret, per provinciam
pro libidine grassatus fuerat, ac præter Belgar-
dum, Schiselbeinam, Cœrlinumque, & Cæsli-
num in potestatem redegerat. Treptoæ cives
clausis portis assultantes repellere ausi erant: sed
ab irrumpentibus pessime habiti, sedecim trucida-
tis, oppido per triduum in prædam concesso. Cam-
minum quoque præsidio vacuum hostes occupa-
rant, ac jam in Wollinensem insulam transmitte-
re parabant. Sed ingruente Kœnigsmarckio pro-
pere deserto Cammino Belgardum in castra se re-
cipiunt, egregie munita & commeatu instructa.

Idem Crocovium apud Belgardum obsidet. §. 22. Kœnigsmarckius primo Vorbauerum tri-
bunum, qui valida cum manu machinis Stetino
advectis insidiabatur, acriter castigat, cæsisque
compluribus, centum captivis potitur. Inde Schi-
selbeinam tendit, interceptis in itinere centum
octoginta equitibus, & tribuni Suchii impedi-
mentis. Circa arcem tamen expugnandam tem- 1643.
pus tunc terere non visum, ne hosti castra sua ma-
gis firmandi spatium relinqueretur. Ad quæ ipse 23. Sept.
accedens machinis è vicino monte in oppidum &
adsita castra fulminabat exiguo fructu, quod mi-
les munimentis tegeretur, & eludendis ignibus
tecta ædium demolitus esset, contignationibus
arena stratis. Unde cum hoc loco parum effice-
ret, Cœrlinum se conferebat, si forte isto è latere
commodior ad hostem accessus foret. Ejus oppi-
di arcem qui custodiebant triginta duo dimachæ
paululum resistentes citra exceptionem se dedunt.
Stativa hinc ad Parsantam flumen capiuntur. Oe- 27. Sept.
sterlingus tribunus cum manu peditum Cæslinum
mittitur, trecentis dragonibus, octoginta equiti-
bus insessum, qui admotis machinis deditionem
paciscuntur. In ejus pacti legibus quia omissum
erat, ut obsessi sine mora & recta via, (id quod
in delineatione pacti expressum fuerat,) ad aliquod
è proximis Cæsareorum præsidiis deducerentur;
emissi per varias ambages hinc inde raptabantur,
tandem per Landsbergam & Crosnam deducti se-
xaginta non amplius Garlicium perveniunt, reli-
quis in itinere absumtis aut dilapsis. Denuo inde
ad castra apud Belgardum accedit Kœnigsmarc-
kius, quæ tamen equitatu licet validus deficiente
pedite vi oppugnare non poterat, globis magno
numero incassum emissis. Sed & cum una tantum
ex parte obsidere hostem posset, quod copias divi-
dere tutum non esset, excursiones istius plane
prohibere non dabatur. Et quo minus excitatis
circa castellis idem coerceri posset, paucitas itidem
peditum obstabat. Spes tamen erat, quod mul-
ta equorum millia è Pomerania raptorum in castris
essent, pabuli inopiam cito discessum imperatu-
ram. Interea Oesterlingus tribunus peditum ac 14. Oct.
dragonum manu succinctus Schiselbeinam recu-
perat; ejus præfectus decem duntaxat gregariis
comitantibus ad suos abit; reliqui sexaginta Sue-
cicam militiam sumsere. Sed quia aspero autumni
cælo morbi Suecicos inter gliscebant, Kœnigs-
marckius ut militem sub tecta deduceret Parsanta
flumine superato circa Massoviam per vicos mili-
tem distribuit; ut tamen ad hostium usque castra
stationes disponerentur. Crocovius altera parte
liber statim catervas aliquot emittebat, quarum
una Cœrlinum nullo præsidio insessum inflammat;
alia per tenebras Cæslinum prætergressa Zano-
viam diripit. Sed quæ Cæslini tendebant duæ equi-
tum turmæ è vestigio insecutæ præda consarci-
nanda districtos cædunt, aut capiunt, trecentis
equis potitæ. Mittuntur quoque nongenti equi-
tes ad arcem Stetini Novi recuperandam; qui tre-
centos hostium in itinere deprehensos cædunt,
octoginta captivis abductis. Alia quoque Sueci-
ca caterva centum quinquaginta, alia quadragin-
ta octo equos multis cum captivis in castra addu-
cebat.

§ 23. Cum ita castigati passim Cæsareani im- Poloni in antecessum se excusant.
proviso per Poloniam evasuri viderentur, an ut
promissum clam transitum dissimularet Posnaniæ
Palatinus, antevertendis Suecorum querelis Kœ- 12. Oct.
nigsmarckio scribit; si qua hostis repente irrumpe-
ret, sibi ne imputaret; se justo exercitui ad pugnam
parato transitum negare non posse. Ideo limitem
milite firmare neglexisse, quod alta pace & pactis
cum utroque bellantium confisus nihil hostile me-
tuerit. Sed Kœnigsmarckius eam excusationem
adspernatus isti per literas diserte denuntiabat: Si 20. Oct.
Cæsareis transitus concedatur, sibi quoque neces-
sum fore istos in Poloniam sequi; & quod Poloni
se non posse profiteantur, id per suos effecturum,
ut Pomerania ex hac parte non amplius infestetur.
Nam intercluso transitu brevi exitium hosti immi-
nere.

1643.

nere. Sibi Poloniæ conditionem non adeo incognitam, ut non intelligat, si serio ipse velit, sat virium esse ad Crocovium transitu arcendum. Eoque non prohibito transitu pacta non posse non violata videri.

Crocovius per Poloniam evadit. 2. Nov.

Nec eo secius Crocovius paulo post relictis sarcinis summo silentio è castris ad Belgardum se proripit. Kœnigsmarckius motu ejus nunciato statim ad castra se confert, quæ tamen quod à postremo hostis agmine post meridiem usque tenerentur, de ejus profectione ita liquido intelligere non poterat. Sed postremo agmini digresso Landgravium Fridericum cum expedita manu abeuntibus immittit; qui tribus à Belgardo milliaribus apud transitum Parsantæ fluvii illos assequitur. Sed quia hostis pontem destruxerat, provolutis in aquas tribus machinis, per noctem ibi subsistendum erat, quoad pons reficeretur. Postera die idem citato cursu præter vehicula aliquot & captivos deprehendere nihil poterat, quod hostis multum viæ præcepisset, dejectis post se pontibus, qui non sine mora reparabantur. Interim ille per pontem ad Schneidemuhlam in Poloniam evaserat, quo si per binas tantum horas Poloni ipsum arcuissent, in manus Suecorum inciderat. Kœnigsmarckius quanquam Opalinskio minatus fuerat, se Crocovium in Poloniam secuturum; tamen absque mandato, & insalutatis Poloniæ Ordinibus suscipere non audebat, quod dissidio inter duo Regna ansam præbere posset; præsertim si hostis longius in Poloniam se conjiceret, nec pecunia sibi in promtu esset, qua suis copiis necessaria quævis ibi emeret. Igitur satis habebat ad limitem Poloniæ hostem persequi; præsertim cum Poloni transitum ultro concedere abnuerent, nec ipse vi perrumpere consultum duceret. Ita relictis quinque machinis & impedimentis evadebat Crocovius cum mille circiter ducentis suorum, qui è tribus, queis initio venerat, millibus superaverant. Ipse in Poloniam concedebat præda non plane vacuus; copias Warlosskio in Silesiam deducendas dabat. Castra ita muniverat, ut vel validum exercitum diu arcere posset. Hac irruptione licet Pomeraniç non leve damnum illatum esset, gaudebant tamen Sueci hostem ita propere ejectum, qui longe majora dare mala poterat. Kœnigsmarckius per Landsbergam, & Crossnam retro iter legens apud Luccam in Lusatia Torstensonio jungebatur; à quo tamen statim trans Albim missus per præsulatum Hildesiensem copias suas distribuebat; jussus Cæsaris, Dani, Bremensis Præsulis, aut Luneburgicorum delectus dissipare, ac Landgraviæ si opus foret auxilium ferre.

Danus loca quædam Meclenburgicæ captat.

§. 24. Jam superiore anno super expugnanda Dœmitza agitatum fuerat, Suecorum rebus per Meclenburgicam valde molesta, & ob quam plura ejus provinciæ loca præsidiis firmanda erant. Sed cum alia obstacula id negotium impedirent, Duci Meclenburgico suggeritur, ut apud Cæsarem præsidium id deduci peteret. Quo obtento placebat munimentis arcem exuere, ne denuo hostis nidulari ibi posset. Sed ista perita Cæsar rejecerat.

26. April.

Apud eundem mox Daniæ Rex instabat, ut eadem arx sibi concederetur, quippe quæ inter oppigneratas sibi Meclenburgicæ præfecturas esset, citra quam reliquas non sat commode vindicare, aut tueri possit, pollicitus se illam ita servaturam, ut in alterius manus ne incidat, neve Cæsareis ex ea damnum detur. Cui petito pronum se declarasse Cæ-

8. April.

sarem ferebatur. Sed & idem Rex apud Rectores Sueciæ per literas ac Petrum Wibium postulaverat, ut præfecturæ illæ Meclenburgicæ hospitationibus militum & tributis eximerentur, quippe in quibus quondam Matri suæ ob pecuniam creditam hypotheca foret constituta. Id postulatum Rectoribus Sueciæ altius videbatur penetrare; nec sat causæ adparebat, quare Dano circa id gratificarentur. 1643. Nam & hic quondam pace sua Duces Meclenburgicos exclusos Cæsari in prædam exposuerat, neque hactenus de ista hypotheca mentionem fecerat. Eam provinciam à se hosti ereptam, ac jure belli possessam, quam Duces post acceptatam Pragensem pacem, quæ Suecos hostes declarat, magis ipsorum concessione & indulgentia, quam suo jure obtineant. Placebat tamen caute procedere, ne forte Danus ad suscipiendum quid permoveretur, quod consilia Suecica præcipitaret; ac rem extrahere, si tempus forte consilium suppeditet. Et quia intutum judicabatur cum illo disceptare, qui in bellum erumpere posset ipsis adhuc imparatis: igitur respondebatur: Regem Gustavum eam provinciam ab hoste recuperasse; nec sperare se Regem quid postulaturum, quo rationes suæ ibi turbentur, aut hosti emolumentum concilietur. Regem sequestrem optime facturum, si ad pacis tractatus id negotium seponat. Nec in obscuro esse, quare ipsi durante bello illis locis cedere nequeant. Nec aliud respondebatur, cum Danus reponeret; eam rem in commodum Ducum cedere, qui commiseratione digni sint; nec id negotium ad pacis tractatus spectare, cum hypotheca sua utique in dubium vocari nequeat. Neque Suecicis armis fraudem quæri, cum Cæsarei in suam gratiam istis locis abstenturi sint. Enimvero prævertendis Dani machinationibus placebat obsidium ejus arcis properare, cujus administratio Erico Joannis Ulfsparrio, Wismariç præfecto committebatur.

Dœmitzæ obsidium.

Et invitabat occasio quod nullus in propinquo hostilis exercitus obsessores turbare posset. Igitur è Pomeraniæ & Mecleoburgicæ præsidiis septendecim peditum centuriæ contrahuntur; tum septingenti amplius equites trans Albim disponuntur arcendis, si qui inferre quid arci velint. Illis equitibus conglobata agrestium Luneburgicorum manus ingruere conata, ita excipitur, ut fere quadringenti horum cæderentur.

16. Jul.

Primo igitur impetu hostis ex adsitis insulis in oppidum repellitur. Accessus inde ad oppidum simul & arcem aguntur. Cæterum paucis ante obsidium diebus Warasinus Magdeburgo missus, Locatello veteri præfecto successerat. Ei discors Locatellus petebat oppido se emitti, & addito præsidio Lubecam deduci, quod exuta militia domum sit concessurus. Quod cum haut ægre annueret Ulfsparrius, iste oppido exce-

18. Jul.

debat. Sed quod nusquam de tempore quo Lubecam deducendus erat, expressum foret, & ratio belli suaderet, ut non statim dimitteretur, præsertim cum secum haberet designationem annonæ & adparatus bellici, quo arx instructa esset, quam exhibere nullo modo volebat, (nam vim adhibere durum videbatur;) igitur tantisper Neuhausam deducitur, ac liberaliter ibi habetur, quoad mense Augusto liber dimitteretur.

11. Aug.

Oppidum inde post binos assultus irritos tertio impetu capitur exiguo Suecorum damno, licet acriter resistente hoste. Qui ferrum aut captivitatem evaserant, in arcem se receperunt. Inde arx tribus è suggestibus verberata jam spem propinquæ expugnationis præbebat, cum de motu Crocovii vulgatur. Qui cum ad Dœmitzam liberandam venire crederetur, Ulfsparrius majores machinas Albi Bleckedam devehi curat, ipse interim cum copiis in oppido subsistens.

25. Aug.

Sed cum istum in Pomeraniam vertisse constaret, revocatis machinis verberatio instauratur exiguo obsessorum damno, quos vallum tegebat. Ita obsidium in Octobrem mensem extractum. Et quia ingens Pomeraniæ à Crocovio periculum imminere videbatur, Ulfsparrius à Rectoribus Sueciæ jubetur pedites, quos Pomeraniæ oppidis detraxerat, eo remittere, & obsidium solvere. Hic tamen

1643. meri exhaustum laborem haut frustra perditurus, cum solis quingentis, quos Mecl enburgicis præsidiis decerpserat, obsidio immoratur. Ac jam per machinas & eliso cuniculo assultaturus accessum
31. Oct. fecerat, cum Warafinus honestas deditionis leges paciscitur. Eum, cum ex pacto Magdeburgum deducendus esset, è ducentis & quadraginta, vix viginti sequebantur; reliqui ultro Succorum militiæ accedebant: quos & viginti ægroti, qui adverso Albi navigiis subvehendi erant, imitabantur. In arce paratus bellici aliquantum, annonæ parum repertum.

Guelferbytum à Cæsareis evacuatur. §. 25. Absoluti hoc anno demum fuerant diu dum agitati Cæsarem inter & Luneburgicos tractatus; quibus conventum, ut Cæsaris præsidia Guelferbyto, Eimbecca, & aliis in Brunsvicensi agro locis deducerentur. Pro hisce tuti itineris literas a Legato Oxenstierna Augustus Brunsvicensis Dux petebat. Is etsi hunc discessum Succorum rebus valde proficuum judicaret; tameo cum talia in mandatis non haberet, ac vereretur, ne Cæsareiipsius cautionem adspernarentur, rem ad Tor-
15. Sept. stensonium rejiciebat. Nec eo minus Cæsarea præsidia Guelferbyto, Eimbecca, & Goslaria, tum arcibus Lewenpurgo, Peina, & Hornburgo excedebant, Huxteram usque equitatu Luneburgico prosequente. Tribus horis, antequam Guelferbyto Cæsarei exirent, tabellarii duo, à Cæsare unus alter à Moguntino ad præfectum arcis missi aderant; quos cum sinistri quid adferre Dux Augustus suspicaretur, aditum ad præfectum non concedebat, quoad egressis Cæsareis suus miles introisset. Nec fefellerat istum sua conjectura. Nam jubebatur præfectus oppido non excedere, & variis obtentibus Ducem eludere. Unde cum præfectus lectis ante portam literis, retro se cum suis ad portam verteret jactans, peculiare quid sibi Cæsaris nomine cum Duce agendum esse, revera ut pontem pensilem occuparet; eo jam subducto irritus discedebat. Ita compede exutus iste Dux post & in conventu Deputatorum, & in tractatibus sententiam super Republica multa cum libertate dixit. Paulo post à Christiano Ludovico Duce
5. Oct. Luneburgico Bulovius ad Legatos Suecicos Joannem Oxenstiernam, & Salvium tunc Mindæ agentes mittitur, qui de milite Suecico suæ ditionis oppidis educendo petebat, quod & Cæsar sua præsidia amovisset tum ut Hildesiensi oppido & præsulatui neutralitas indulgeretur. Utrumque negotium ad Torstensonium rejectum. Sed eo minus rationis erat ista annuere, quod Dux non parum in Daniæ Regem inclinaret recentem ob affinitatem; & de adparatu armorum per Inferioris Saxoniæ Circulum suspicio esset, de quibus in nuptiis Friderici filii cum Ducis sorore Rex Gluckstadii egerat. Postulabat quoque iste Dux, ut octo præfecturæ Hildesiensis præsulatus, quas Goslariensi transactione obtinuerat, Succorum tributis eximerentur; magni imputans, quod Legati suæ Domus ita mascule pro republica in Conventibus publicis loquerentur. Quod uti laudandum erat; ita melius facturus fuisse Suecis videbatur, si & re ipsa operam ad sublevandam causam communem jungere, nec totum belli onus in solam Sueciam devolvere voluisset.

Hassorum gesta. §. 26. Hassi post digressos inferiore Rheni tractu Cæsareos Novesium, ac Linnam munimentis firmabant adigendis ad tributa vicinis regionibus. Ac Juliacenses quidem Ordines decem millibus uncialium menstruis deciderant. Coloniensibus ad transigendum compellendis Woringa, Tolbiacum, alia loca diripiuntur, multis oppidanis Novesium abductis. Unde moti provinciales deputatos Novesium mittunt; qui cum in sex mille quingentos unciales menstruos conve- 1643.
nissent, Clerici pactum aversabantur, eas pecunias melius proprio militi scribendo, quam alieno alendo impendi jactantes. Et præfectus Kempenæ à Guebriano constitutus parem summam sibi deposcebat, vi statim totenta. Unde & Hassi abrupto pacto vi grassantur, ac multos provinciales Novesium abstractos non modicis lytris taxant. In Westphalia ab istis circa initium an- 27. Mart.
ni nihil gestum, nisi quod manus Lipstadio progressa, duas Cæsareorum turmas apud Wertam opprimebat. Interim Velhenus contractis apud Zonzam copiis Oedam arcem prope Kempenam expugnabat, & credebatur ipsam Kempenam tentaturus, ni Hassi subito è Westphalia ingruissent; qui statim eam arcem recipiunt, in qua tria tormenta ænea, ingens mortarium, & insignis adparatus bellicus inventus; obsidio Kempenæ adhibendus: quo avecto munimenta arci detracta. Guebriani inde jussu Kempena Hassis traditur, sic ut bisce solis tributa Transrhenanæ regionis cederent. Post in Westphaliam regre- 2. Maji.
diuntur, ubi Paderbornam nocturno assultu tentant; ac jam exteriora munimenta perruperant; sed excubitoribus alacriter resistentibus, quoad præsidiarii & oppidani armati accurrerent, non sine strage repelluntur. Dortmunda quoque ab Ebersteinio Comite frustra nec sine jactura suorum tentata. Nec minus ad Bruelam irriti erant 16. Maji.
Hassi, ubi Elector Coloniensis cum Coadjutore Maximiliano Henrico, & trecentis militibus agebat. Heic quippe isti per noctem ingruentes rejecti inflammatis circum vicis abeunt. Eodem tempore super deducendis Frisia Orientali præsidiis cum Laodgravia agebatur; quæ utrogari desineret, tandem consentiebat, sed sub conditionibus, quæ rem in longum extraherent, ac ut conventa non aliter rata essent, quam si socii Reges consentirent. Imposuerat inde præsidium Ebersteinius arci Gronsfeldæ non procul Trajecto ad Mosam sitæ, ut ex ea Leodiensem agrum tributis subjiceret. Ast Leodienses sub ducto Ca- 18. Jul.
nonici Karcumi quinquies mille amplius numero tormentis admotis Kawerbergium præfectum ad deditionem compellunt. Mox arcem ingressi istum insuper habito pacto trucidant, & vestibus exutum exanime corpus pro fenestris suspendunt: tum & reliquos octoginta numero cædunt, sex exceptis, quos latebræ tegebant. Hinc cum plerœque Cæsareæ copiæ istis ex oris in Lucenburgicam Hispanis subsidio ivissent, Ebersteinius cum 29. Aug.
quinque millibus Hassicorum apud Vesaliam Rheoum transgressus post Brodenbendam occupatam Durenæ obsidium circumponit, quam Mandelslovius cum trecentis non amplius militibus tuebatur. Post rem utrinque strenue gestam ad extrema redactis obsessis Neoburgicus Palatinus obtinet, ut Cæsareo præsidio educto oppidum extra commercia belli utrinque poneretur, nullo milite insidendum; quam in rem Hatzfeldius, & Ebersteinius fidem suam interponebant. Inde ab Hassis territorium Aquisgranense tributis subjicitur. Ebersteinius postquam id effecturus fuerat, ut Cæsareos Hispanis abstraheret, instructis rite præsidiis eis Rhenum reversus circa Lipstadium copias distribuit. Interim Lautersheimius cum octingentis equitibus per Marpurgum, & Corbacum Stadbergam processerat, ut Cæsareum militem Brunsuicensibus oppidis eductum, qui circa Huxteram hærebat, in tutum deduceret. Ejus itinere intellecto Landgravia Gesium summum excubiarum præfectum cum viginti novem equitum turmis, septingentis selectis peditibus mittit. Is summo mane votus seu inferius oppidum impetu irrumpit, ac plurimis cæsis, præ-

1643. ter sexcentos equos instructos septuaginta ductores
ac gregarios capit, quos inter & Adolfus Herman-
nus Comes Lippiensis. Reliqui latebris teguntur,
aut in superiorem oppidi partem se subducunt. Pa-
tebat Geisio major occasio rei bene gerendæ, si sex-
centos equites, qui intra tres horas cum tribu-
no Bosio adfuturi eraot, excipere, aut recenti ter-
rore in Cæsareos ad Huxteram tendere voluisset.
Sed monitus licet utrumque nescio qua de causa
omittebat. Ita Cæsareos istos Hatzfeldius post cis
Rhenum concedens sibi conjungebat. Hoc digres-
so Cotzius tribunus Novesii præfectus cum mille
militum manu superiorem Coloniensis præsulatus
partem irrumpit tributis exigendis, ac post dire-
ptos complures vicos Rheinbacum oppidulum ten-
tat. Ubi jam nonnulli per portam petarda disjectam
irruperant; sed decem desideratis per oppidanos re-
pelluntur. Inde Rheinshemio arci sat munitę sexa-
ginta militum præsidium imponit, ac præda onu-
10. Oct. stus Novesium redit. Ea tamen arx cum machinæ
28. Oct. tantum in conspectum ductæ essent, per ignaviam
deditur; ac præsidiarii ab illis ipsis, per quos in tu-
tum deducendi erant, spoliati trucidantur. Inde
ab Hassicis Bergershausa arx centum militum prę-
sidio, novisque munimentis firmatur. Cæterum
toto istboc anno super parandis copiis ad defensio-
nem Circuli Westphalici agitatum fuerat. Id ne-
gotium in eo cumprimis hæserat, quod Cęsar sum-
mam earum copiarum directionem ex legibus pa-
cis Pragensis sibi vindicare vellet; id quod Ordini-
bus displicebat, ne Cæsar istas suos ad usus adhibe-
ret. Inde Colonieosem ioter & Neoburgicum su-
per imperio in eum militem certabatur; quorum
illi Cæsar, huic plerique Ordinum studebant. De
hoc quia conveniri non poterat, res exitu caruit.
Demum cum Hatzfeldius cum suis in superiorem
Germaniam tenderet, ut Gallis ibi obsisteret, Has-
si facili oegotio Kirchaina, & Alsfelda occupata per
superiorem Hassiam hospitia capiuot. Sed mox cla-
de Gallorum soliciti, oe forte Hatzfeldius totam
molem belli in ipsos devolveret, Kœnigsmarckii
auxilium, si res ferat, sibi exposcunt.

Guebriani gesta. §. 27. Initio hujus anni Guebrianus cum Gallis
& Vinariensibus per Franconiam hospitabatur, ob
digressos inde Cæsareos late grassatus, ut tamen
Bavaricis locis diligenter abstineret. Hinc in Wur-
tenbergicam procedens, prætorio Canstadii posi-
to multa loca parum munita in potestatem redige-
bat; ac ni frigus obstitisset Heilbrunnam videbatur
tentaturus, tenui tuoc præsidio firmatam. Huic
sistendo Bavarici sub Mercio, & Wertano con-
tractis apud Donawertam copiis præter Norlin-
gam, Dunckelspulam, & Halam Neccarsulmam
descendunt. Quorum adventu cognito Guebria-
ous statim in planitia apud Waiblingam copias suas
in aciem disponit prælii copiam facturus. Sed Ba-
varici nuspiam prodibant, antequam Lotharingi-
ci advenissent. Lotharingiæ quippe Ducem, ut
Rheno superato suis aut Bavari copiis jungeretur,
Cæsar crebris ountiis solicitaverat; quibus ille re-
posuerat: per triennium oullam sui rationem ha-
bitam, nec hospitia sibi, aut stipendia præbita:
Lotharingus Bavaricis jungitur. unde copias expeditioni haut idoneas. Sed Bava-
ri summum in suas copias imperium offerentis so-
licitatione permotus, trajecto apud Wormatiam
18. Jan. Rheno circa Heilbrunnam Bavaricis jungitur,
summumque in eas imperium suscipit, è consi-
21. Jan. lio cæterorum ducum gerendum. Exercitu
apud Botwarum lustrato, Wertanus assumta va-
lida equitum dragonumque manu in Guebrianti-
cos per hospitia divisos irruptionem suscipit. Ho-
rum tres equestres legiones cum quadringentis
dimachis Hoppaci hospitabantur, proximo vi-
co aliæ quatuor legiones non per tecta dispersæ,
sed instructis semper equis. Wertanus apud Hop- 1643.
pacum Remsam flumen transiturus pontem doliis
saxo impletis obstructum iovenit, quem & duode-
cim milites custodiebaot. Ista dum amoventur,
Guebrianticis spatium dabatur se instruendi, quos
& excubitorum displosiones jam adverterant. Un- Wertanus vapulat.
de cum Wertanus in vicum irrumperet, acre cer-
tamen consertum, accurrentibus & è proximo vi-
co legionibus. Ita Bavarici profligati in fugam
conjiciuntur ducentis eorum cæsis, quos inter Ste-
phanus Wertanus Joannis frater turmæ præfectus;
Wolfios tribunus sauciatur. Complures ductores,
ac centum gregarii capti; ipse Wertanus cum mul-
tis aliis Remsam fluvium nando transmittere cogi-
tur, quo non pauci mergebantur. Bavarici hinc
motis castris velut Laugingam & Donawerdam
ituri, cum ultra Schorndorfum processissent, subi-
to Gœppingam vertunt, quam quinquaginta equi-
tes, septuaginta pedites tuebantur. Ubi post non- 24. Jan.
nullos assultus repulsos, tandem per ruinam mœ- Gœppinga expugnatur.
nium irrumpunt, omnibusque puberibus interfe-
ctis oppidum diripiunt. Miles ac pręcipui oppidani 26. Jan.
in arcem refugi arbitrio se hostium dedunt; grega-
rii Bavaricis admixti, centurio captus. Ipsi tamen
ducentos cum subtribuno inter oppugnandum
amiserant. Magnam in oppido præda parta. Sed
& fœda libidinis ac sævitiæ specimina à milite cum-
primis Lotharingico edita. Bavarici hinc Kirchei-
mum sub Tecca tendunt, ubi ipsis Guebrianus
occurrit, suis Gœppingæ auxilium sero laturus.
Heic uterque exercitus opportuno sibi loco per bi-
duum in acie consistit, ut tamen neuter in locum
iniquum descendere, aut ex eo hostem iovadere
auderet. Bavarici hinc à tergo Guebrianum cir- 31. Jan.
cumituri videbantur. Unde hic Reutlingam, in
qua quadraginta Bavaricos interceperat, stativa
transfert, hoste non procul inde Metzingæ in val- 2. Febr.
le Auracensi tendente.

§. 28. Interea Oisonvillius Brisaci pręfectus con- Galli Uberlingam intercipiunt.
tracta manu, & Widerholtio adjuncto Blumber-
gam arcem machinis verberatam in potestatem 19. Jan.
redegit. Sed majus operæ pretium fuit Uber-
linga, ubi Widerholtius per exploratores co-
gnoverat, unam portarum nullis clathris pensi-
libus, sed tribus duntaxat simplicibus valvis mu-
nitam. Igitur hoc autore eo tenditur, ac pri-
mo crepusculo per summum silentium extremis
valvis petarda admovetur. Cujus strepitu exci-
tati oppidani è celsa turri nonnollos ingruentium
telis prosternuot; sed cæteri perfractis valvis acri-
ter perrumpuot. Primo impetu cæsi oppidano-
rum quindecim, qui in armis deprehendebantur:
plures qui navigiis Constantiam tendebant, lacu
mersi; oppidum per quinque horas militi concedi-
tur diripiendum. Maxima in eo præda parta, octo-
ginta amplius machinæ minoris formę; armorum,
annonæ, vini maxima vis, qua Widerholtius Ho-
hentwilam egregie instruebat. Oppidum octin-
gentis peditibus octoginta equitibus ab Oisonvil-
lio insidetur, qui cives sacramento Galliæ adigit,
agrestibus ejectis. Vicissim Guebriantici Roten-
felsa arce in Wurtzburgensi præsulatu sita, &
Hornecca ad Nicrum expulsi fuerant. Eos ta-
men, qui Stetenfelsam arcem non procul Heil- 3. Febr.
brunna obsidebant, missa à Guebriano caterva Wertanus Guebrianticos carpit.
dispulerat. Ast Wertanus excurrendi indefessus,
cum bis mille selectis equitibus insolita via per
Achlam Guebrianticis noctu ingruebat, abrepta
in stativis legionis Witgensteinianæ parte impe-
dimentorum & jumentorum. Sed assultantibus
undique Guebrianticis ad castra usque Bavarica
repellitur, desideratis centum amplius ductori-
bus & gregariis. Eodem tempore caterva Gue-
brianticorum Tubingæ imminens à Drucmulle-
ro repel-

1643. ro repellitur, triginta cæsis. Guebrianus inde pabulo deficiente Rotenburgum ad Nicrum transit; Bavarici Tubingæ castra metantur. Heic
10. Febr. tres Guebrianticæ legiones Hammersdorfi tendentes, repente à Wertano invaduntur; quæ licet strenue pugnam capesserent, tamen numero obrutæ cessim ire, & ad proximas legiones se recipere cogebantur, peditibus quinquaginta, & equitibus paucis desideratis. Sed trium legionum impedimentis Wertanus plane potiebatur. Atterebant modica hæc damna Guebrianticos; & quia Bavarici numero prævalebant, ac nova supplementa expectabant, veritus Guebrianus, ne à tergo infestaretur, per Sylvam Nigram & Kenzingensem vallem ad Rhenum movet, in itinere intercepto Gengenbaco, ubi optio cum septuaginta peditibus hærebat, simul Orteuburgo & Wilstadiensi arce. Animus erat
23. Febr. circa Stolhovam & Badenam legiones quiete reficere.
Guebrianus ad Rhenum recedit. Sed mox cum Bavaricos Cuppenheimo militem immisisse intelligeret, direptis circa oppidis retro vertens à Kenzinga Laufenburgum usque sub Nigræ Sylvæ radicibus legiones distribuit, novas è Gallia copias expectans: cujus præsidia, quæ Mildenburgi in Franconia & Lauffæ reliquerat, interim ab hoste expugnata fuerant. Bavarici satis habebant, lautis Wurtenbergicæ hospitiis eos expulisse, haut parum gloriabundi, quod cum ipsi Guebrianticos tam crebris irruptionibus turbassent, hi contra nil unquam tentare ausi fuissent. Inde per Wurtenbergicam hospitia capiunt, quam provinciam quadringentis amplius mensibus Romanis emungunt, acriter cumprimis multatis, apud quos Guebrianus hospitia ceperat, velut hosti favissent. Sed & Lotharingiæ Dux pro lubitu in Franconia hospitabatur, brevi tempore locis, quæ stativis complexus fuerat, trecentos amplius menses Romanos extorquens.

Idem tarde se movet. §. 29. Cæterum Guebrianus novam expeditionem sat tarde moliebatur, utut pecunia & supplementa è Gallia sub finem Aprilis mensis advenissent, & equitatus sic satis se refecisset. Bavarici contra Offenburgum, ne forte à Guebriano opprimeretur, annona & milite instruunt. Tum apud Spiram Rhenum navali ponte sternunt, ac validum isti oppido præsidium imponunt prohibendo Guebriano, si forte Moguntiam versus descendere vellet. Trecenti quoque equites trajecto apud Germersheimum Rheno circa Bensheldam magnam populationem fa-
4. Maji. ciebant. In Durlacensi ditioni, Pfortzheimi cumprimis & Grabæ, provinciales ad sacra Pontificia vi compelli à Bavaricis cœperant. Novam inde moram Guebriano adferebat mors Galliæ Regis, & quia Teutonici ductores licentius, ut novo imperio solet, scripto postulabant, ut præter acceptam pecuniam menstruum adhuc stipendium solveretur; Brisaci præsidium æquali Germanorum ac Gallorum numero constaret, & si quæ loca magni momenti caperentur, eorum custodia utrique nationi pariter committerentur; addito ne castra moverentur, antequam hæc postulata expedita forent. Solicitabat quoque clam Germanicos ductores Bavarus, ut Gallis desertis ad se transirent. Quos ta-
9. Junî Guebrianus Hohentwilam movet. men Guebrianus dextre delinitos in officio continebat. Tandem hic contractis copiis Hohentwilam versus movet. Consilium ipsi erat inter lacum Bodamicum ac Danubii fontes pedem figere, ac hosti necessitatem adferre, vel prælio certandi, vel iter ipsi Illarum fluvium versus concedendi inde ad Licum & Donawertam usque processuro, ac provinciarum à tergo tributis fruituro. Sed quia regio, quam transitu- 1643.
rus erat, plane exhausta commeatu fuerat, apud Hohentwilam tantisper consistere constituerat, quoad seges in agris maturesceret, annona interim è vicina Scaphusia petita. Eis castris dum hæret recens è Gallia miles parcæ diætæ insolens per Helvetios magno numero domum aufugere, eques ob toleratam diu inopiam fremere; Hohentwilam vicinos sibi agros plane evastari dolere. Tum duces inter se discordes, Germani Gallique milites æmuli, asperati plerorumque ductorum Germanorum animi. Imminutus quoque exercitus Hassorum discessu, qui hactenus Guebrianticos prosecuti, quod parem cum illis laborem tolerassent, stipendiorum se expertes indignabantur. Illi concedente Galliæ Rege dimissi mille quingenti numero, accelerando itineri pedites Rheno devehunt. Inde supra Germersheimum exscensione facta infra Heidelbergam Nicro superato Handschuchsheimi prætoriam Lotharingi turmam ejusque suppellectilem opprimunt, ipso Duce ægre Manheimum evadente. Is enim, quanquam super eodem cum Gallia reconciliando Aurelianensis Dux satagebat, à Bavaro persuasus denuo imperium in ejus copias susceptum ibat. Ast Bavarici, & Lotharingici ad sedecim millia aucti Guebriani destinata elusuri circa Moskircham & Pfulendorfum se huic objiciunt. Ita propinquos inter exercitus crebris excursionibus certabatur, prosperiore ut plurimum Guebrianticorum successu; inter alia ducentis quinquaginta Bavaricis inter Hohentwilam & Uberlingam deletis. Ac ita acriter se mutuo infestabant, ut facile hostilitatem bona fide invicem exerceri diceres.

§. 30. Sed inopia subigente Guebrianus incen- Idem frustra in Wurtenbergicam penetrare nititur.
sis castris Salmanoweileram movet; cui Bavarici apud Maresdorfum se objiciunt duarum horarum inter utrumque exercitum intervallo. Sed cum Bavaricis è Suevia annonæ affatim subveheretur, cujus penuria Guebrianus iterum premi 5. Jun.
cœperat, prior castra movere necessum habebat, 12. Jul.
ac inter Wurtenbergicam versus per Stockachum, Dutlingam, & Speichingam arripit. In itinere Rotwilam expugnare conabatur, quam tormentis verberatam quatuor locis noctu assultibus tentat. Sed oppidanis acriter resistentibus viginti suorum cæsis, triginta sauciis, Sultzam pergit cum spe Horbam & Rotenburgum ad Nicrum attingendi. Enimvero Bavarici per Sueviæ Alpes adproperantes, interposita à Guebriano ad Rotwilam mora, hunc prævertunt; ac Empfingæ inter Sult- 16. Jul.
zam & Horbam occupato altiore loco accessu Horbæ eum excludunt. Postero die Guebrian- 17. Jul.
tici Holzhusæ, Bavarici Empfingæ instructa utrinque acie constitebant. Sed Guebriano certandi cupido Bavarici pugnæ copiam non faciebant. Hinc 18. Jul.
iste Nicrum apud Oberdorfum, Bavarici apud Sulzam transeunt, à latere eidem semper incedentes tam opportuno locorum delectu, ut Guebriano neque perrumpendi, neque ipsos invadendi occasio præberetur. Ita nil supererat quam deserta 19. Jul.
Suevia per Kensingensem vallem iterum ad Rhenum vertere, peditatu non parum imminuto. Bavarici dextrum ipsi latus semper claudebant, ne qua in Wurtenbergicam se vertere posset. Hinc Guebrianus ad Rhenum vertit.
in Badensem provinciam progrediuntur, quo Guebrianum plane trans Rhenum pellerent, ponte insuper apud Philipsburgum structo, quo & ultra Rhenum eundem premerent. Guebrianus complures dies in valle Kenzingensi terit, mortibus equorum, & per famem exercitu valde debilitato. Inde in Inferiorem provinciam Badensem se conferre instituit, traducturus quiete exercitum apud Argen-

1643.

toratum indulta, quo sibi necessaria ex ista urbe miles coemere posset. Sed hostis instituto ejus cognito, simul moris ab ipso interpositis, duo millia equitum Rastadium miserat. (9. Aug.) Quo cum & Guebriani primum agmen verteret, jam iter sibi illa parte præclusum inveniebat. Ita hic indignabundus vestigia retro legit, ac inter Wilstadium & Kehlam considet, Oberkircha præsidio firmata, ne hostis ea via irrumpere posset. Inde ponte apud Rheinaviam struendo animum adplicat.

Idem circa Benfeldam copias distribuit.

§. 31. Benfeldæ præfectus Fridericus Moserus cum suum districtum peti videret, à Guebriano postulabat, ut vel Brisaci, vel alio loco Rhenum transiret, ne hospitia sua, quibus & nuper à Galliæ Rege cautum erat, vastarentur. Sed cum ista insuper haberet Guebrianus, Moserus Ehenheimum superius & Dambacum Andloamque, simul præcipuas Nobilium arces milite firmat ac provinciales monet, ut quicquid suarum rerum possent, intra munita loca conferrent. Ita Guebrianticus miles circa Benseldam per hospitia distribuitur; ubi in omnem licentiam effusus rapiendo, perdendo, veterem Vinariensium gloriam non parum imminuebat. Unde & Argentoratenses illos in urbem admittere, aut forum præbere nisi ductoribus abnuebant. De cætero misera sat ejus exercitus facies. Equitum tria, peditum totidem millia supererant; calonum enormis numerus; famelici omnes, & animis turbidi. Quod Gallorum supererat in patriam diffugere studebat. Vinarienses respectus ductorum utcunque continebat, & quia norant, se perisse, si dissolverentur. Omnes proditionem, & pravam belli administrationem arguere, ac alium ducem circumspicere. Nec obscure Tupadelius fremere: Summum ducem, & qui juxta ipsum curarent, nulla peritia belli è libris disserere, ac consilia capere supra vires posita. Tum solos se sapientes judicare: aliorum consilia suis diversa adspernari: imo odisse, qui non adplaudant. Hostem ab ipsis semper contemni; si quis secus sentiat suspectum haberi. In consilio unam semper vocem audiri; hostem profligandum: ubi in rem præsentem ventum fuerit, plurima istis ansis deesse. Interim nullo annonæ provisu militem circumtrahi ac perdi. Cæterum & Benfeldenses eam hospitationem ægerrime ferebant, qua sibi unde viverent subtrahebatur; cujus injuriæ ratio credebatur, quod superiore Alsatia, inter ductores fere distributa & exculta, parcere vellent; an ut subtractis Benfeldæ mediis unde sustentaretur, Suecis necessitas adferretur id oppidum Gallis tradendi.

18. Aug.

§. 32. Bavarici contra propius Argentoratum suggressi transitum pontis, aut navigia postulabant. Id quod Argentoratenses abnuebant; sed forum præbitum. (*Bavarici Rhenum transeunt.*) Oberkirchæ & Wilstadii à Guebriano relicti citra exceptionem subiguntur. Inde cum per Inferiorem Marchionatum aliquot dies quievissent, ponte apud Lauterburgum structo Rhenum transeunt, (8. Sept.) ac circa Weissenburgum consident. Nec Guebriano ulla cura fuerat istos transitu arcendi; & usque adeo animum deposuerat Inferioris Alsatiæ tuendæ, ut Montaussierus Marchio superioris Alsatiæ præfectus gravi sub pœna ediceret, ut provinciales, quicquid frumenti haberent præter unum saccum Colmariam ac Sletstadium deferrent; velut de hac quoque provincia defendenda desperatum foret. Bavarici tamen præcepta statione immoti hærere, nec longius tendere nec validas versus Superiorem Alsatiam catervas dimittere, velut ex compacto quiescerent. Bischweileram tamen Christiani Palatini sedem conglobata prædatorum manus plane diripit, quantumvis Princeps ille Cæsareis, & Bavaricis partibus eximie faveret. Sed circa finem Septembris cis Rhenum iterum concedunt excitis undique copiis, quod post captam Theonvillam Guebriano novus è Gallia miles adveniret. (*Auxilia è Gallia adveniunt.*) Eum adducebat Enguianus Dux in decem equitum, undecim peditum legiones digestum; quibus apud Dachsteinum lustratis ipse in Galliam remeabat, translato in Ranzovium earum copiarum imperio, ut tamen summa rerum penes Guebrianum foret. (21. Oct.) Ita veteribus copiis juncti apud Rheinaviam cis Rhenum vadunt, Benfeldensibus insignem annonæ vim subministrantibus. Etsi hi pontem navalem observare nollent, ne Gallis deinceps viam huc vertendi occasio foret. (*Guebrianus in Sueviam movet.*) Consilium erat in Superiorem Sueviam, & si res ferret in ipsam Bavariam penetrare, quo Principi huic desiderium pacis nasceretur, aut ut saltem intra proprios limites revocato exercitu molestias belli, quas in alios devolvere ars ipsi erat, degustaret. Et Ranzovius aperte jactabat; propediem se Monachii futurum, aut periturum. Iter denuo per Kenzingensem vallem, & Nigram Sylvam in Sueviam sumitur. Aliquot mortaria & quindecim tormenta exercitum sequebantur. Bavarici, qui mature cis Rhenum recesserant, Mahlbergæ Neuenburgum inter & Etlingam castra muniunt, qua Gallis in Palatinatum, aut Heilbrunnam descensuris iter capiendum erat; quos huc versuros certo sibi persuaserant. Excitis præterea Lotharingicis, legionibus aliquot Hispanicis, & Hatzfeldio cum præsidiis Saxoniæ deductis ingentem exercitum conflaverant.

§. 33. Primum Gallicis copiis damnum à Sporckia tribuno iuferebatur, (28. Oct.) qui mille quingentis equitibus stipatus, tres legiones equestres Geislingæ non procul Balinga hospitantes noctu invadebat, octo signis ereptis, ac uno excubiarum, quinque turmarum præfectis, aliisque ductoribus, insuper ducentis gregariis captis. Ipse Rosa supremus excubiarum præfectus ægre in arcem evaserat. (*Rotwila à Gallis expugnatur.*) Inde Rotwilam Galli invadunt parum munitum oppidum; sed ubi insignis annonæ copia congesta erat. Huic primo per quinque dies otiosus miles adsidebat, quod machinæ diversam viam ingressæ essent. Inde obsidium suscipitur sævum inter gelu, ac nullo circum commeatu, aut pabulo. Post admotam vim oppidani ac miles acerrime resistebant, quoad lata murorum ruina edita foret. Unde territi oppidani arma ponunt, & subtribunus Tobadus cum quingentis dimachis, inter quos multi sauciati erant, deditione facta Balingam dimittitur. (9. Nov.) Id oppidum magno nimis constabat Gallis, quorum exercitus quindecim millibus constans jam ad decem millia decreverat, recentibus cumprimis Gallia per Helvetios, Venetias, aut in patriam refugientibus, magno quoque numero per vulnera, frigus, ac famem extincto. (*Guebrianus è vulnere obit.*) Ipsi Guebriano brachium globo collisum, quo postea abscisso extinguebatur. (13. Nov.) Oppido Fridericus Dux Wartenbergicus imponitur. (12. Nov.) Fatigatus hoc obsidio miles Dutlingam ducitur, ut eo tractu nonnulla quiete se reficeret. Ast Bavarici cum præter opinionem Gallos per vallem Kenzingensem iter sumsisse comperissent, (26. Oct.) in Wurtenbergicam progressi Rotenburgum ad Nicrum tendunt, ubi quæ expectabant, copiæ illis junguntur. Heic consilio habito placebat recta in Gallos ire. (12. Nov. *Bavarici in Gallos movent.*) Sequenti die Danubius apud Simmeringam superatur, & Moskircham usque proceditur, (13. Nov.) ubi per noctem exercitus in aciem disponitur. Heic exploratores referunt, Gallos ad Danubium Dutlingæ, Mulheimi, & Mæringæ divisis copiis consedisse. Igitur placebat recta Dut-

lingam

1643. lingam ire, ubi summi duces cum machinis tendebant: quibus oppressis reliquos facile turbatum iri sperabatur. Occultandis destinatis impedimenta Bavariam versus iter ingredi jubentur, velut aditus Bavariæ Gallis obstructum irent; quæ ut Gallis nuntiarentur, multis captivis ad suos elabendi ultro occasio præbebatur. Ita hic velut nullo periculo citra curam agebant. Et intercepti magno numero à præcursoribus Bavaricis uno ore affirmabant; in Gallicis castris non aliter credi, quam hostem in Bavariam abire, nec de ejus accessu quidquam constare, ac militem pabulatum dimitti.

Gallorum & Vinariensium ad Dutlingam clades. 24. Nov.

§. 34. Ita Bavarici magna spe rei bene gerendæ instincti per noctem superata sylva summo mane ante eandem ordinibus in aciem explicatis consistunt. Præcedebat Joannes Wertanus cum duodecim alis expeditissimorum equitum, quem Reuschenbergius cum peditatus parte sequebatur. Primum agmen ducebat tribunus Wolfius, qui mille aureorum promisso per Mercium animatus subito impetu stationem equitum ante Dutlingam opprimit, mox machinas in cœmeterio extra oppidum dispositas in potestatem redigit, duobus tantum suorum saucius. Interim Mercius, & Hatzfeldius cum aliquot legionibus superato Danubio ex eo latere opportunum locum capiunt. Ita summa celeritate Dutlinga undique cincta nemini exitus aut introitus ibi patebat, ut Gallicæ legiones divulsæ sibi invicem succurrere non possent. Rosa, qui Mœringæ cum octo equestribus legionibus, aliquot peditum phalangibus tendebat, audito tumultu impedimenta addito valido præsidio nota via Lauffenburgum mittit, ipse cum suis Dutlingæ subventurus. Quo cum propinquaret, Mercium & Hatzfeldium ante se reperit; qui statim cum equitatu in ipsum movent, peditatu pone sequente. Hic cum imparem se videret Rosa, Rotwilam abit, multis veterum Gallorum propriaque phalange incolumi, secum abductis. Cæteræ quoque phalanges servari poterant, si ipsi obtemperare voluissent. Sed cum illæ è stativis discedere nollent, injussu Montaussieri, qui Dutlingæ inclusus erat, post paucas horas circumventæ plane delebantur. Octo insuper legiones equestres, septem peditum phalanges sat confusis ordinibus Lauffenburgum evadebant, relictis impedimentis; quas hostis *amissa Rotwila lite Lauffenburgum provocasse* non infacete cavillabatur. Inde Dutlinga, in qua plerique superiorum ducum agebant, machinis acerrime verberata arbitrio se victorum permittit.

25. Nov. Mulheimi quoque, & Neidingæ octo legiones Gallicæ, quæ cum Ranzovio recens venerant, simul Scotica, & Italica legio, quod injussu ducum loco se movere nollent, ab hoste cinguntur. E quibus Scoti atque Itali strenue pugnam capessebant, & obnixe in vestigio stabant; sed numero tandem obruti, cæsis gregariis ductores capiuntur. Galli undique circumventos se conspicati salutem petunt & obtinent. Hac clade Bavarici tria millia cæsa re-

Ejus cladis magnitudo.

ferebant. Id quod liberalius jactatum videbatur, quod Germanicæ legiones omnes tam equestres quam pedestres salvæ evasissent, præter pedestrem Klugii, quæ Dutlingæ capta, & Badensem equestrem, quæ in receptu signum unum cum aliquot equitibus amiserat. Maxima strages legionibus recens è Gallia adductis incubuerat, quæ jam ante numeris valde imminutæ fuerant, & pleræque captivitatem subierant. Captorum numerum quatuor millia implesse facilius creditur. E ducibus superioris gradus præter Tupadelium, Rosam, & quæstorem exercitus Tracium nemo evaserat. Dutlingæ capti Ranzovius, Ohmius, Schonbeckius, Montaussierus, Sirotus, Normentierus, Klugius, Nothaftus, multi alii; duæ quoque cohortes è milite Regis prætoriano, præter insignem prædam Fœminæ tamen cum rhedis suis, non direptis sarcinis Scaphusiam dimissæ Mœringæ Vitrius Marchio, Mulheimi Montmedius, Mouseronus, & plures præfecti, tum viginti quinque centuriones è Reginæ & Cardinalis legione intercepti. Ea clades per supinam negligentiam accepta præter ignominiam id quoque mali pariebat, quod Bavaricis nunc pro lubitu hospitia extendere, & futuræ se expeditioni firmare, simul Hatzfeldium insigni accessione auctum Westphaliæ immittere liceret. Et quanquam Gallia huic damno reparando sat potens erat, quæ & acriore studio ad eluendam ignominiam à vetere amico, quicum occulta semper commercia coluerat, illatam incubitura credebatur; non ita facile tamen exercitus Bavarico par iterum contrahi posse credebatur, quod Germani militis scribendi nulla copia, & Galli in Germaniam inviti trahebantur, ac ad ejus asperitatem statim fatiscebant. Rot-

Rotwila à Bavaricis recuperatur.

wilæ ubi farinæ & adparatus bellici nihil, Rosa dimidiam fere partem veteris peditatus Guebriaotici reliquerat, sub imperio Friderici Ducis Wurtenbergici. Id oppidum Bavarici statim circumsident, ac continua verberatione magnum mœnium ruinam faciunt. Nec obsessis initio alias deditionis leges, quam Dutlingæ, concedere volebant. Tan- 25. Nov. dem permissum, ut ductores liberi abirent. Gregarii Bavarico sacramento adacti; simul septuaginta vexilla tradita. Ita iterum tres Germanicæ, duæ Gallicæ legiones amissæ, ut è veteri peditatu duæ tantum superessent, Hatsteiniana, & Flava. Quæ cladi superfuerant copiæ per Suntgoviam, & Superiorem Alsatiam distribuuntur, quibus reparandis

Turennius ad exercitum venit.

multa cum pecunia Turennius mittitur, Germano militi jam sub Bernhardo Duce cognitus, & præ aliis Gallis dilectus atque æstimatus. Is imperium exercitus suscipiebat, præter alia trium mensium stipendia residua, & unius mensis extra ordinem annuens instruendo militi. Peditum duo millia, totidem equitum supererant. Pollicebantur tamen præfecti, se propediem quatuor millia equitum præstituros. Bavari contra tot captivis, & novis delectibus aucti magna cum mole sequenti anno in expeditionem ituri metuebantur.

Tractatus induciarum cum Brandeburgico adhuc hæret. 15. Febr.

§. 35. Elector Brandeburgicus è Borussia in Marchiam redux statim de adventu suo Joanni Oxenstiernæ per literas significat; tum se super induciis perficiundis cum Ordinibus suis deliberaturum; magnam adversus istum, ac alios præfectos Suecicos humanitatem ostendens. Aderant inde Stetini Gœtzius Cancellarius, & Leuchtmarus, cum nonnullis ex Ordinum provincialium numero. Cum his circa reliqua nondum decisa facile conveniri posse videbatur. Sed circa modum tributi negotium hærebat, cum Oxenstierna ducenta uncialium millia, ad extremum centum quadraginta millia postularet: Brandeburgici ultra viginti quatuor modiorum frumenti, ac centum & quindecim uncialium millia offerre, ac præstare se posse negarent, vastitatem ac miseriam Marchiæ allegantes. Ita tunc nihil conclusum, sed utrinque res ad Principes relata ac omnia in præsenti statu relicta. Cæterum Legati Brandeburgici magnam spem arctioris inter Reginam & Electorem conjunctionis ostendere. Simul super Pomerania movebant, sciscitati num Oxenstierna mandatis esset instructus ferentes dubium sibi non esse, quin idonea transigendi super eadem ratio sit invenienda. Sed quia Oxenstiernæ ideo hæc moveri videbantur, ut ipsius sententia super satisfactione, quam Sueci instantibus pacis tractatibus postulaturi essent, exploraretur, is parum ad ista

1643. respondebat. Unde & cum isti demonstrarent, Electori gratum fore, si commodo loco colloqui posset, is iter ad tractatus pacis mox suscipiendum, excusabat. Sane constabat, Electorem adhuc connubium cum Regina animo agitasse; quo fine

28. Jun. & Baronem ab Efferen cum secretis mandatis Sueciam mittebat; qui Lilhestroemio confirmabat; Electori sedere, pro isthoc matrimonio omnia sua periculo exponere.

Acta circa pacem communem, à qua Cæsarei abhorrent.

§. 36. Initio hujus anni fœderatorum Regum ministri Hamburgi agentes querebantur, quod cum urgente Daniæ Rege Kalendas Decembres nuper præteritas permutandis præliminarium instrumentis acceptarint, à Cæsareis tamen adhuc res extrahatur. Ac Salvius cumprimis exprobrabat, Joannem Oxenstiernam Legatum jam sesquiannum in Germania egisse magnis cum sumtibus, non sine ludibrio; qui nisi tandem serio res agatur, forte proximo vere in Sueciam sit revocandus, haut ita temere deinceps inani pacis spe inde extrahendus. Et constabat, Cæsaris Consiliarios censuisse, prævalentibus Suecorum armis de pace agere non consultum, quod ab hisce nunc leges accipiendæ sint; sed arma prius ad æquilibrium reducenda, & æquam pacem inditum opera conficiendam. Ac Cæsari differenti; occupandam pacem antequam major clades accipiatur, ne post duriores leges subire necessum sit; Trautmansdorfius responderat: si nunc Cæsar pacem faciat omnia amissum iri, quæ Catholici suæ Ecclesiæ à temporibus Rudolfi II. adquisiverint. Haut

Emendata a Cæsare ratificatio adest.

eo secius tamen Vienna aderat nova & emendata prævii pacti ratihabitio, qua non forma tantum conventionis, sed ipsa conventio confirmabatur, ac Salvio titulus Legati tribuebatur. Dies scriptionis eadem, quæ primo instrumento, exprimebatur secunda Julii anni superioris. Sed quia dies permutandis instrumentis ac auspicandis tractatibus statuta dudum erat elapsa, addebatur alia declaratio Cæsarea decima quinta Decembris data, in Aurspergium facultas conferebatur cum adversa parte super alia die transigendi. Circa hæc instrumenta etsi Langermannus Decanus statim operam suam offerret; placebat tamen Aurspergio ad Daniæ Regem scribere, ut iste diem permutationi statueret. Qui & alias omnia ad eum Regem referre sueverat, vel huic demulcendo, vel negotio extrahendo, an quod Langermanno non satis fideret.

Id Aurspergius Dano significat. 7. Jan.

Forum exempla exhibentur. 3. Febr. In illis desiderata.

§. 37. Exempla inde ratificationis Cæsareæ cum adjuncta declaratione, ac diplomatum ex parte Suecica ad tractatus Osnabrugenses requisitorum Salvio exhibentur; nec minus Gallico Ministro San-Romano, quæ Monasteriensibus præstare Cæsar tenebatur; Regiis vicissim suorum instrumentorum apographa tradentibus. In ratificatione Salvio suspecta cumprimis videbantur ea verba, adprobationi præliminarium subnexa; *quantum per rerum naturam licuit & licet*, velut per eam ansa quæratur omnibus conventis eludendis. Adjecta declaratio supervacua habebatur, quia nova ratificatio, in qua præliminare pactum ad verbum exprimebatur, Regiis ratificationibus plane similis erat. Diplomata salvi conductus, à formula, ante biennium Rectoribus Sueciæ exhibita & probata, consentiente Salvio nonnihil mutata erant. Cum enim antea tam Cæsareorum, quam Regiorum eadem esset formula, Salvio placuerat addi, ut non solum præfectorum bellicorum, sed & Electorum, Principum & Ordinum, per quorum ditiones Legatis transeundum foret, mentio fieret. Unde & Cæsarei omissa priore formula ea diplomata ad modum in Cæsarea Cancellaria receptum expedierant; quæ Salvius, cum Reginæ dignitationi nihil detraheretur, & securitati Legatorum satis caveretur, acceptanda censebat. In diplomate Palatino, & Hassico Domus Palatina, & Hasso-Cancellana exprimebatur, ministris horum id malentibus, declinandæ controversiæ ob negatum Electoris titulum, & quia totam Domum quam singulos Principes exprimi amplius erat. Luneburgicorum diplomata renovata non fuerant, quod ipsi plane cum Cæsare transegissent, simul operam suam circa componendas cum extraneis Coronis controversias obtulissent. Unde à Cæsare non inter partes, sed sequestrium numero habebantur, quibus salvo conductu opus non foret. Rectoribus tamen Sueciæ ista mutatio parum arridebat, etsi re ipsa in melius facta; quod circa rem transactam uni parti absque altera nihil plane innovare fas sit. Sic tractatibus cum Dano Polono omnia è condicto esse concepta, ut ne apex quidem mutari debuerit. Ipsi porro non aliam formulam viderant, quam quondam à Georgio Windio exhibitam, & post à Cæsare paulisper correctam. Unde primo Salvius postulare jubebatur, ut illa ad conventam formulam expedirentur. Nec ideo tamen negotio mora injiciebatur, quod priora illa diplomata adhuc Hamburgi extarent, ac Salvio utra mallet eligendi potestas foret. Ita ut Sueci circa præliminaria nihil amplius desiderarent. Probabantur quoque Gallico Ministro Cæsarea in usum Galliæ instrumenta. 1643.

Rectoribus Sueciæ mutatio displicet.

Circa Hispanica diplomata defectus.

§. 38. Sed circa Hispanica negotium hærebat, quæ non aderant aut saltem non proferebantur; & quæ Aurspergius exhibebat parum idonea censebantur. Circa diplomata salvi conductus Aurspergius diversis gradibus utebatur. Nam primo iterum proferebat à Francisco de Melos edita; quæ à Rege octavo Octobris superiore anno Saragossæ confirmata erant. Sed quia in pacto prævio non Francisci de Melos, sed Cardinalis Infantis mentio facta erat, utut ille in hujus provinciam successisset, à San-Romano illa repudiabantur. Edebat inde Aurspergius procuratorium ab Hispaniæ Rege Cæsari datum, quo facultas ipsi dabatur requisita ex Hispanica parte diplomata eadem qua sua formula expediendi. Quæ à Cæsare confecta nunc Aurspergius offerebat. Sed quia San-Romano constabat, Cæsarem ab ipso Hispaniæ Rege subscripta diplomata Aurspergio dudum transmisisse, ea ut proferrentur instabat. Ita tandem 3. Febr.

horum exempla Langermanno exhibentur. Inter hæc diplomata deerat id, quod Suecico apud Monasterium Residenti debebatur: reliqua non ad conventam formulam concepta erant. In exordio notabatur, quod scriptum foret; Regem à Cæsare de mutatione loci Colonia Monasterium intellexisse; cum is utique velut primaria pars hæc per se sciverit, aut scire debuerit. Tum diplomate exprimebatur tantum liber transitus per Hispanicas ditiones, & ubi horum arma & exercitus reperirentur: de tuta commoratione in loco tractatuum nulla mentio. Insuper nec pergameno erant inscripta diplomata, nec spatium inserendis Legatorum nominibus, & diei tractatuum relictum. Sed uti primum non magni erat momenti; ita ad alterum Aurspergius reponebat; Cæsarem cujus summo imperio loca tractatuum subsint, securitati commorationis suis diplomatis sat cavisse. Quin & communi jure in itu etiam de reditu, multoque magis de commoratione in loco pro intermedio tempore cautum intelligi. Omissionem spatii per multitudinem negotiorum irrepsisse. Eos tamen defectus diplomatibus à Cæsare vi mandati confectis, & exhibita ratificatione cum inserto pacto intra diem congressus se suppleturum. Circa illam quippe ratificationem major adhuc scrupulus erat.

Equi-

1643\. Equidem Rex Hispaniæ eodem scripto, quo Francisci de Melos diplomata firmarat, etiam præliminarem conventionem Hamburgensem probarat, sed paucis duntaxat verbis, ut neque tempus, quo illa inita, neque nomina Legatorum, per quos conclusa foret, exprimerentur; idque valde superfunctorie, velut eadem non ipsum spectaret; cum tamen ea conventio tam ipsius quam Cæsaris nomine à Luzovio confecta foret. Nec ratihabitio aderat ad debitam formulam, inserta tota conventione, uti à Cæsare & sociis Regnis factum. Unde pertendebat San-Romanus ejusmodi ratificationem ab Hispano exhibendam, antequam dies auspicandis tractatibus nuncupari queat. Id quod & ipsi diserte ex aula injunctum erat. Nam Gallis istud necessarium censebatur ob eam maxime clausulam, *ut uterque tractatus pro uno habeatur*, tum ut locus tractatuum bello eximeretur, & securitas tertio loco intermedio præstaretur, in quo Regii Legati quandoque congredi possint. Aurspergius cum tale instrumentum à Rege Hispaniæ nondum haberet, (etsi San-Romano secus esset persuasum,) nec constaret, an ita brevi istud procurare posset, proponebat, se ejusmodi ratificationem à Cæsare Hispani nomine ex vi mandati exhibiturum intra id temporis spatium, quo literis hinc inde mittendis opus foret; scripto insuper cauturus, talem ratificationem ab ipso Hispaniæ Rege intra diem congressus, aut certe initio tractatus adfore.

4\. Febr. §. 39. Cum & hoc acceptare San-Romanus dubitaret, Aurspergius nomine Cæsaris & Hispani à Daniæ Rege petit, ut insuper habitis adversæ partis scrupulis certum conventui diem præfigat, cumque partibus significet. Ita Rex vicesimum octavum Aprilis permutationi instrumentorum præliminarium, decimum quintum Maji ordiendo congressui designat.

Rex Daniæ diem ordiendo tractatui dicit.

11\. Febr. Quibus de causis hoc à Rege Aurspergius petierit, è Regiis liberis colligebatur. San-Romanum à promisso discessisse arguebat, quod nunc diplomatis Hispanicis, & proposito à se temperamento adquiescere nolit. Atqui San-Romanus hactenus duntaxat ab Aurspergio proposita non rejecerat, ut de iis deliberaturum se responderet. Sed plane se iis adquieturum nusquam promiserat; & ipse Aurspergius literis suis fatebatur, ipsum aliquot dierum dilationem petiisse. Addiderat Aurspergius; San-Romanum ne verbo quidem significasse, quare Hispanica diplomata non probaret. Cum licet eas causas literis ad Langermannum, queis super formula diplomatum querebatur, non expressisset; eas tamen jam antea Aurspergio significasset, cui & illæ sat notæ erant. Quod autem Aurspergius Romani exceptiones inutiles, & quæ alium potius, quam Regium Ministrum decerent, vocaret, id ab ipso velut adversario utcunque ferre, & suo loco relinqui poterat. Sed quod Daniæ Rex easdem invalidas tanto negotio differendo, & plane futiles pronuntiarat, id speciem habebat animi aperte nimis in alteram partem vergentis. Præterea non ministri solum Regii sed & horum Principes sinistre capiebant; ipsis inconsultis velut pro imperio diem designatam, quod utriusque partis consensu fieri decebat. Tum & mirum videbatur, diem permutandis instrumentis tam longe prolatum; congressus diem ita angusto limite inclusum, ut vix duarum hebdomadarum spatium interponeretur. Id quod & ipse Aurspergius absurdum censebat; qui ad anticipandum permutationis diem paratum se ostendebat. Sane utut omnia instrumenta tunc recte se habuissent; tamen à Salvio dies congressus Oxenstiernæ significandum; tum & huic iter ingrediendum, & uterque decoro paratu instruendus

Ejus agendi ratio probatur.

erat; præsidium quoque Osnabruga deducendum: 1643.
ad quæ omnia tantillum spatium non sufficiebat. Id quod multo magis circa Gallicos Legatos locum habebat, & alios remotiores, ad quos ita cito diplomata circummitti non poterant, nedum ut ipsi dicto die Osnabrugam aut Monasterium accedere possent. Igitur suspicio erat, id à Rege non alio fine factum, quam ut Regiis ministris ansam præberet proposita à se abnuendi; quo ipse invidiam protractæ pacis in hos devolvere posset. Id quod 17. Febr.
Salvius Langermanno Regiis literis traditis in os exprobrabat. Nec omisissent Ministri Regii Dano statim respondere, ni aliunde affulgens boni successus spes eos tantisper attinuisset. Langermanno interim significabatur; se dictum à Rege diem non aversari; quod si tamen Aurspergius citius se parare possit, Regi non adversum fore, si permutationem anticipent, eaque facta diem ordiendo tractatui nuncupent, prout Principibus suis, & aliis quorum interest id commodum judicaturi sint.

§ 40. Inter has moras Cæsarei separatos tractatus apud utramque Coronam captare non cessabant.

Cæsarei separatos tractatus captant.

Eos Hamburgi Aurspergius Cniphusio interprete Salvio proponebat, multa cum asseveratione, Suecos ni huc descendant, à Gallis utique aliquando illudendos. Circa conditiones tamen ejus pacis valde tectum se gerebat; simul id omne procul Gallorum notitiam habendum ferebat. Nec eo secius fama tota urbe vulgabat; Cæsarem malle seorsim cum Suecia, quam cum utroque Regno simul transigere. Quod ideo sparsum de industria ab Aurspergio credebatur, ut Galli separatam cum Cæsare pacem occuparent. Sed & Gallis accurate constabat, quid singulis diebus Aurspergius ageret, per sacrificum Germanum, cujus opera Avauxius ante, nunc San-Romanus utebatur, qui familiariter cum Aurspergii Jesuita versabatur. Langermannum quoque Gallicis partibus Avauxius devinxerat, ut quid rerum Aurspergius gereret, fideliter referret. Ac fortasse ipse Cniphusius Gallica pensione illigatus erat, ut forte non adeo religiose secretum servaret. Unde satius visum San-Romano ultro pandere, quid Aurspergius affectaret, quam ut ab aliis id rescisceret. Qui candor Gallo valde probabatur. Rorteus tamen Gallicus Holmiæ minister solicitus, ne forte istis aures præberet Salvius, Rectores Sueciæ urgebat, interdicerent huic quævis cum Aurspergio secreta commercia. Hi quanquam antea Salvio permiserant hac via Cæsareorum mentem super conditionibus pacis expiscari; tamen præsens rerum facies suadebat, ista exploratione plane supersederi, ne Gallis ulla sinistre suspicandi occasio præberetur. Et satis patebat, id negotium ita secreto tractari non posse, ut non aliqua ad Gallos emanaret, ac semina diffidentiæ in horum animis spargeret; id quod adversæ parti unice quærebatur. Simul perspiciebant, suis rebus nihil utilius, quam Gallorum amicitiam colere, quibus solis è reliquis sociis tuto confidere poterant. Unde Salvio denuo injunctum, omnia ad communes tractatus rejicere; utque de sua constantia Gallicos ministros securos esse jubeat. Petierat quoque Aurspergius per Langermannum, obtineret Salvius à Regina literas securitatis, ut ipse quinque aut sex milliaria circa Hamburgum exspatiari possit; pares Salvio literas à Cæsare offerens. Salvio id innoxium videbatur, quod nullus in vicinia locus esset, ubi plura in Suecos machinari, quam Hamburgi posset. Simul utile judicabat, se eas literas à Cæsare accipere, quod is per has commorationem suam Hamburgi probaret; cum antea subinde Hamburgensibus institisset, ut ipsum & Gallicos ministros urbe amoverent.

Quot Sueci adspernantur.

Aurspergius suspectas securitatis literas petit.

1643.

rent. Sed & San-Romanus censebat, id humanitatis Aurspergio facile exhiberi posse; paresque à Galliæ Rege literas offerebat, si à Cæsare sibi quoque tales præstarentur. (31. Febr.) Nec in Suecia super his literis scrupulus occurrebat quin statim Salvio transmitterentur. Quia tamen Rorteus censuerat, rem exigui in se momenti suspicionem in Gallia excitare posse, velut secretis congressibus occasio quæratur, Salvius denuo caute jubebatur agere, & non citra San-Romani consensum. Quin ne quidem si negotium succederet, ista licentia uti; quod Cæsarei si ipsum deprehenderint, manus injicere non sint omissuri. Id tamen facile Aurspergio annuebatur, ut literæ hinc inde missæ Lipsiam citra impedimentum transierent; cum in commune utilius esset, literarum commercia non turbari.

Cæsareorum secreta in Galliam missio.

§. 41. Sed & in Galliam sub finem superioris anni missus fuerat Georgius Herbersteinius Monachus Dominicanus cum literis fidei à Trautmansdorfio ad Richelium; quo defuncto is codicillum Mazarino Cardinali offerebat; cujus initio studium Cæsaris circa pacem Orbi Christiano reddendam, veteremque cum Gallia amicitiam instaurandam, tum avertendum à Catholica religione exitium multis extollebat, culpam eorum malorum à Cæsare amolitus, qui intestinis Germaniæ dissidiis velut torrente abstractus sit. Memorabat inde, quod die per Luzovium statuta partium deputati congressum non obierint, penes Gallos culpam esse, quorum nomine nemo Hamburgi comparuerit. Igitur Cardinalis apud Regem instaret, ut ministrum cum idoneis mandatis eo mitteret. In fine addebatur; se singularia nunc non tangere, quod Rex communi tractatui inhæreat, ac sine dubio separatam negotiationem adspernetur.

Ea rejicitur.

In Gallia graviter acceptum, ab isto Monacho culpam protractæ pacis Cæsari detractam Gallis impingi. Unde dato responso late ostendebatur; penes Galliæ Regem non stare, quo minus Europa pace fruatur; sed Viennæ desiderium pacis in speciem tantum per aliquot annos ostentatum captandæ auræ populari. Tum falso argui Kalendis Decembris neminem Galliæ nomine Hamburgi fuisse, cum Viennę satis constet post Avauxii discessum San-Romanum Residentis munus obiisse. Id quod Rex Galliæ Daniæ Regi disertis literis significarit; à quo iste pro publico ministro agnitus sit. Denique Cæsarem non melius de studio suo in pacem testaturum, quam si ocyus Hamburgi conventa impleat. Non opus habuisse Trautmansdorfium hac in Galliam missione; cum ipse in manu teneat, quod tam procul quærat. Optime de bono publico meriturum, si Cæsari & Hispaniæ Regi persuadeat, ut conventioni Hamburgensi satisfaciant. Verum ultima codicilli verba sat arguebant, ipsum secretos tractatus captasse. Unde & simul insinuarat; si quidem communis pax non ita cito perfici possit, Cæsarem separatæ cum Gallia paci pronum esse. Ferebant tamen Galli, ista abrupte rejecta; de cætero humaniter habitum, & accepto responso cum præsidio ad fines deductum. Ista Chavignius statim Salvio communicabat, ostentando circa pacem Gallorum candori, & quod separatos secum tractatatus neque admittere, neque dissimulare velint.

Prævia conventio tandem permutatur.

§. 42. Interim Batavi formula diplomatum, quam Hispani exhibuerant, adquiescere se significarant, de quo San-Romanus dubitaverat ob clausulam ambiguam & obscuram; *non permitterent, ut ipsis tam in itu, quam in reditu quidquam molestiæ aut impedimenti adferatur.* E Gallia quoque San-Romanus jubebatur, si res ipsa in adversæ partis instrumentis recte se habeat, apices non morari; ut tamen omni modo id ageret, quo Hispanica ratihabitio cum inserto prævio pacto exhibeatur. 1643. Igitur cum quæ in diplomatis tuti itineris desiderarentur, rem ipsam parum tangerent, istis adquiescebat. Sed quia diploma pro Residente Suecico Monasterii deerat una cum solenni ratificatione; huic defectui supplendo Aurspergius sat plausibilia temperamenta proponebat, multa de promtitudine sua jactans, & inutilis moræ Regios arguens. Unde quo res tandem finem sortiretur, nec Regii in mora essent, cum serum foret ratihabitionem ex Hispania afferendam, aut Cæsaream ex vi mandati Vienna expectare, aut Daniæ Regis sponsionem exposcere, Salvius San-Romano persuadet, ut Aurspergius citra exceptionem scripto se adstringat ad ea, quæ desiderabantur, instrumenta intra initium tractatuum exhibenda. Hinc de die auspicandis tractatibus agi cæptum; quem Regii non nisi post tres menses à permutatione instrumentorum constitui posse censebant, de quo & in mandatis habebant; & tanto spatio opus erat, ut omnibus quorum intererat significatio rite fieret: Aurspergio frustra clamitante; nil aliud quæri, quam ut labente interim magna æstatis parte judicari queat, quo se belli alea datura sit. Ita tandem finem obtinebat præliminaris negotiatio, & omnia instrumenta ex condicto permutabantur. (23. Mart.) Rectores Sueciæ, ne qua nova mora foret, Salvium mutata diplomata acceptare jusserant. Ast ille, antequam eæ literæ advenissent, utraque diplomata, vetera & mutata, tradi sibi curaverat, ne omissis quidem illis, quæ pro Luneburgica Domo postulata fuerant, etsi illis non amplius opus esset; cum ipsa pacto Goslariensi stipulata esset, ut istis tractatibus sibi adesse integrum foret. Gallico ministro Aurspergius caverat intra initium tractatuum Hispanicam ratihabitionem adfore, exhibita interim ea, quam Cæsar procuratorio nomine confecerat. Dies auspicandis principalibus tractatibus Kalendæ Julii statuebantur, (1. Julii) super quo scripta conventio à Cæsareo & Regiis ministris perficiebatur. Eo negotio confecto Aurspergius insigne præ se gaudium ferebat, celeribus nuntiis eo nomine Viennam, & Francofurtum ad Mœnum missis. Sincerior apud Suecos lætitia; Langermannus pro navata opera à Regina torque donabatur. Tunc demum (25. Mart.) Salvius ad Regis Daniæ literas undecimo Februarii scriptas respondet; etsi pars adversa quæ debuerit non præstiterit: tamen in honorem Regis, & amore pacis temperamentum admissum. A Rege designatos dies lubenter admissurum fuisse; Sed cum temporis ratio aliquam mutationem requisiverit, Regem non ægre laturum, quod unus dies anticipatus, alter prolatus fuerit.

Salvius mutationem rerum timet.

Cæterum quia hoc tempore ob ingravescentem Regis Galliæ valetudinem magna rebus mutatio imminere metuebatur, velut cum morte ipsius Suecico fœdere expiraturo, ut jam nemo mercatorum Hamburgi in spem subsidiorum Gallicorum pecuniæ quid credere vellet: Salvius Sueciæ interesse censebat, si difficillimæ leges pacis in antecessum cum Aurspergio præformarentur, antequam Osnabrugam iretur, declinandæ etiam mediatoris iniquitati: ita negotiationem in compendium redigi posse. Enimvero id Rectoribus Sueciæ displicebat, quibus fixum erat, cum Gallia simul bellum gerere, ac finire. Fortasse Galliæ res mutationi obnoxias; sed præsentius malum, quod nihil sinceri ab hoste obtineri queat. Rege licet extincto rationes Regni non expirare: nec defuturos patriæ amantes, qui Regis & Richelii consilia sint persecuturi; imo quos ad eadem arripienda necessitas compulsura sit, ni patriam è summo, quo nunc splendescat, fastigio in ruinam pertrahere velint. Cæsarea Ratificatio

Pacti

1643. Pacti Præliminaris his verbis concepta erat. *Ferdinandus* III. *&c. agnoscimus & notum facimus, tenore præsentium, Universis, quod cum inter Consiliarium nostrum Imperialem Aulicum, Conradum a Lutzoro speciali mandato instructum, pro Nobis & Serenissimo Hispaniarum Rege Catholico, Consobrino & Fratre nostro charissimo ex una; ac Serenissima Regina ac Regni Sueciæ Legatum & Aulæ Cancellarium, Joannem Adler Salvium, ex altera, partibus, conventio, quoad Præliminaria Pacis Universalis Hamburgi 25. Decembris anni proxime elapsi, millesimi, sexcentesimi, quadragesimi primi, in eum, qui sequitur, modum, conclusa fuerit (Tenor Conventionis ad verbum.) Nos perinde nihil in Nobis desiderari cupientes, quod ad tam salutare pacis negotium promovendum pertinere ullo modo possit, præinsertam Conventionem per omnia confirmavimus, ratihabuimus, & approbavimus, prout vigore præsentium confirmamus, ratihabemus, & approbamus, non contra facturi Nos Ipsi, neque ut ab aliis quicquam contra fiat, permissuri. In cujus rei fidem hasce, manu nostra subscriptas, Sigilli nostri Cæsarei impressione muniri jussimus. Quæ dabantur in Civitate nostra Vienna, die vigesima secunda Mensis Julii, anno Domini millesimo quadragesimo secundo, Regnorum nostrorum Romani sexto, Hungarici decimo octavo, Bohemici vero decimo sexto.*

FERDINANDUS.

FERDINANDUS COMES CURTIUS.

Ad mandatum S. cræ Cæsareæ Majestatis proprium

JOAN WALDERODE.

Renovata Cæsaris Ratificatio talis erat. *Ferdinandus* III. *&c. Universis & singulis, quorum interest, & quomodo libet interesse potest, notum testatumque facimus, Cum ad aures nostras pervenerit, circa Ratificationem super Conventione quoad Præliminaria ad Tractatus Pacis Universalis, inter Consiliarium nostrum Imperialem Aulicum, Conradum a Lutzoro, speciali mandato instructum, pro Nobis & Serenissimo Hispaniarum Rege Catholico, Consobrino, Affine & Fratre nostro charissimo, ex una, & Serenissimæ Reginæ Regnique Sueciæ Aulæ Cancellarium & Legatum, Joannem Adler Salvium, ex altera parte, Hamburgi, vigesima quinta Decembris anni proxime præteriti, conclusa, a Nobis vigesima secunda Julii nuperi expeditam, scrupulos ac dubia nonnulla excitata fuisse, Nos declarasse, prout præsentium tenore declaramus, non fuisse, nec esse aliam mentem vel intentionem nostram, quam præhabitam Conventionem in omnibus suis Punctis, clausulis & articulis, quantum per rerum naturam licuit & licet, confirmare & ratificare, prout adhuc, & tenore præsentium, autoritate Imperiali, omni meliori modo ex superabundanti confirmamus & ratificamus; ad terminos vero, tam extradendis Salvis Conductibus, aliisque Instrumentis, quam Congressui ipsi auspicando præfixos, quod attinet, cum ii tempore Ratihabitionis, dicto videlicet vigesimo secundo Julii a Nobis expeditæ, pridem elapsi fuissent, atque idcirco confirmari non possent, illi defectui (per quem tamen cætera utilia nequaquam vitiari aut inutilia reddi posse, explorati juris est) supplendo non tantum Consiliario nostro Imperiali Aulico, & pro tempore ad accommodanda Præliminaria Pacis deputato Legato, Magnifico, nostro & Sacri Imperii fideli Dilecto, Joanni Weicarde, Comiti in Auersberg, Libero Baroni in Schœn & Seissenberg, Ducatus nostri Carniolæ supremo hæreditario Mareschallo & Camerario, in mandatis dedisse, ut de aliis terminis præfigendis cum altera parte vel partibus quantocyus conveniret, verum etiam Serenissimum Regem Daniæ & Norwegiæ ad hanc rem promovendam benevole requisivisse: Prout Serenitas sua amice fecit, quantumque in se fuit, studium & operam in hoc suam Reip. laudabiliter præstitit, adeoque inter Partes de Termino ad* 1643. *extradendos Salvos Conductus, & alia Instrumenta de novo conventum fuit. Ac tametsi quidem de his omnibus publice notissimum sit, attamen ex superabundanti de hac mente, intentione & voluntate nostra testatum facere voluisse, & facere, cum hac insuper declaratione; quod quicquid per prædictam Conventionem Conclusum fuit, & imposterum quoad hæc Præliminaria a dicto Legato nostro concludetur, id totum firmum & ratum apud Nos erit, & debitæ executioni demandabitur, harum vigore literarum, manu nostra subscriptarum, & Sigillo nostro Imperiali munitarum. Quæ dabantur in Civitate nostra Vienna, die decima quinta mensis Decembris Anno Domini millesimo, sexcentesimo quadragesimo secundo; Regnorum nostrorum, ut supra.*

Regis Galliæ Ratificatio hæc erat. *Louis par la Grace de Dieu, Roy de France, & de Navarre, a tous ceux, qui ces presentes Lettres verront, Salut. Ayant veu en nostre Conseil la declaration faitte par nostre aymé & feal Conseiller en nos Conseils, Commandeur de nos Ordres & nostre Ambassadeur extraordinaire en Allemagne le Sr. Conte d'Avaux le 25. Decembre, mil six cents quarante & un, sur le Traitte conclu le même jour, touchant les Preparatoires à la Paix par l'entremise de nostre tres-cher & tres-aymé bon Frere, Cousin, Allié, & Confederé, le Roy de Dannemarck, entre le dit Sr. Conte d'Avaux & les autres Ambassadeurs y denommez, de laquelle Declaration la teneur s'ensuit. (tenor Declarationis ad verbum) Sçavoir faisons, que pour le desir, que Nous avons, de voir une bonne Paix & Tranquillité establie dans la Chrestienté, Nous avons agreé, Approuvé, & ratifie, Agreons, & ratifions par les presentes signées de nostre main la dite Declaration faite par nostre Ambassadeur extraordinaire, voulons observer & executer tout ce, à quoy il s'est obligé en Nostre Nom par icelle; Car tel est nostre plaisir. En tesmoin de quoy Nous avons fait mettre nostre Seel a ces dites presentes. Donné a Valence le 26. jour de Fevrier l'an de Grace Mil six cents quarante, & de nostre Regne le trente deux.*

LOUIS.

par le Roy.

BOUTHILLIER.

§. 43. Visum inde, à Legatis Suecicis super ordiendo pacis tractatu Ordinibus Imperii significari; non quod ea res illorum notitiam fugeret, sed testando Reginæ affectui, curæque, ac tractatum illum non Sueciæ solum, sed & ipsorum commoda spectare. Et quia Oxenstierna tunc in Pomerania agebat, Salvius suo tantum nomine eam denuntiationem facere jubebatur, quam post ab utroque Legato junctim repetenda esset. Is igitur prolixe memorabat, quanto labore per septem annos opus fuerit, quoad tandem postulata diplomata extunderentur. Quod si Regina fœderatos ac sacrorum socios ut destitueret in animum inducere potuisset, rem facile ac dudum confectam fuisse. Sed quia Ipsa publica privatis anteposuerit, ac aliorum causam non minus quam suam cordi habuerit, simul quia ita decebat, in commoda belli hactenus per virtutem, & constantiam superanda fuisse. Nunc indicto Osnabrugæ & Monasterii conventu, ne quispiam, quem hoc bellum ullo modo spectat, prætereatur, communia diplomata à Cæsare impetrata, quorum exempla deinceps transmittenda sint. Id se in antecessum Ordinibus significare, ut si & ipsi calculum suum reducendæ paci addere velint, Legatos suos mature instruere, aliosque ad eadem hortari queant. Ni externa Germaniæ pax junctim cum interna tractetur, neutram obtentum iri; eamque longe atrociore cum

De initiis tractatuum Ordinibus Imperii significatur,

exteris

1643.
30. Jun.
idem post plusculos dies Lauenburgum proficiscitur; ubi cum Salvio congressus commorari ibi statuit, quoad de aliorum Legatorum, cumprimus Danorum, accessu constaret. Eadem & reliquis mens erat, in alios respicere, ac lente festinare, ne diu incassum expectare necessum foret, prostnuta Principum suorum dignitate; nec tamen ita segniter movere, ut culpa retardati tractatus in ipsos devolvi posset. Sane Suecicis Legatis diserte injunctum erat, ne Osnabrugam primi accederent, nemine alio præsente irrisui futuri.

Causam suam commendat Elector Palatinus.
21. April.
§. 46. Spe tractatuum ita propinqua, illi quorum intererat causam suam commendare Legatis incipiebant. Quos inter Elector Palatinus ab Oxenstierna petierat, ut causa sua, cui tranquillitas publica non parum inniteretur, diserte tractatui pacis insereretur. Id quod & ab Agnato suo Carolo Gustavo Palatino contendebat, ut eandem Reginæ &

31. Maji.
Senatui de meliore nota commendaret. Quę quantum in se ample promittebat; monito tamen, ut Elector apud Reges Gallię, ac Danię ac Imperii Ordines itidem instet, ut ea in causa operam sibi suam jungant, ne ipsa in tam difficili negotio sola destituatur, ac tota invidiæ moles sibi incumbat, velut sola Palatinatus restitutionem moliri audeat; cum Suecorum facta jam antea calomnus sint satis obnoxia. Ita quidem Palatinus causam suam utique communi in tractatu disceptari cupiebat; quo & Cæsar eandem traditis diplomatis remisisse videbatur. De quo ipso Elector apud Conventum Francosurtensem

27. Maji.
insistebat. Etsi Bavarus id omnibus modis impedire conaretur, persuaso Francofurtensi conventu, ut à Cæsare peterent, peculiarem tractatum instaurari, qui adid pronus Calendas Octobris statuebat, quo ea res ante tractatus communes decideretur. Scripserat quoque idem ad Daniæ Regem, ut ea causa ad peculiares tractatus remitteretur; jactans ea diplomata à Cæsare adhibita esse tantum, ut Gallis & Suecis acriter contendentibus satisfieret; nec ibi expressum, ut illa causa utique Osnabrugę decideretur. Quasi ideo Palatinis data forent diplomata, ut alienæ fabulæ otiosi adsiderent spectatores. Id quod ne Regina permitteret Palatinna

18. Aug.
literis petebat. Ac Danię Rex ad Electorum literas reponebat: sibi fas non esse Palatinum ad peculiares tractatus in aula Cęsarea remittere declinandę Gallorum ac Suecorum suspicioni, si ea causa, unde præcipuus diffidentiæ fons, præteriri, ac separatos

Ut & Immediata Nobilitas.
ad tractatus trahi debeat. De immediata Nobilitate in Pragensi pace tam circa amnestiam, quam sacra mentio facta erat. Sed dum Palatina, Durlacena, & Mansfeldica actio excipitur, plurimi ejus ordinis exclusi erant. Non pauci etiam ex eo tempore Suecorum partes secuti fuerant; quorum si oulla in pace mentio fieret, metuebant, ne in ipsos deinceps faba cuderetur. Sed & circa libertatem sacrorum Pirnensis formula de subjectis eorum diserte expresserat; quod Pragensi pace mutatum substituta clausula; *prout pax religiosa fert.* Cujus pacis verba & jam dudum, & edicto illo Cæsareo anni vicesimi noni haut parum detorta fuerant. Unde verebantur, ni sibi caveatur, fore, ut nec illi quorum bona publicata fuerant, restituerentur, & plures fisco adscriberentur; cæterorum sacra mutarentur. Eoque à Regina per literas petebant, Legatis suis injungeret, ut ipsorum causam suscipiant, ne sibi per secreta pacta, aut reservata periculum damnumve creetur.

Ex morte Regis Galliæ mutatio metuitur.
7. April.
4. Maji.
§. 47. Inter hæc Galliæ Rex Ludovicus XIII. cum extrema sibi imminere sentiret, Reginę administrationem Regni, & tutelam Filii cognominis commendaverat, cui certum Consilium super summa rerum circumponebat. Inde quarta die Maji hora secunda pomeridiana, qua die, horaque ante triginta tres annos pater ipsius confossus fuerat, animam exhalahat, veneno, ut medici judicabant potionatus. Ejus mors à novo Rege Ludovico XIV, & Matre Regente Anna Austriaca Reginæ Sueciæ per literas nuntiabatur; quarum initio etsi fœderis mentio facta esset; tamen sequentibus verbis cum operam suam circa communem causam, pacisque instaurationem offerrent, de fœdere silentio involverant. Quo innui videbatur, Gallos quidem ad causam communem operam navaturos, sed ut fœdere stringi nolint. Ac scribebat Grotius è Gallia; se ex omnibus colloquiis cum Ministris Regiis observasse, ipsos cupere, ut Suecis non aliter persuasum sit, quam Gallos constanter fœdere staturos; de industria tamen tam scripto quam sermone declinare disertam de observaodo foedere mentionem, ut à morte Regis integrum ipsis sit fœderi inhærere, aut decedere, prout ex usu videretur. Ea res Rectoribus Sueciæ non mediocrem scrupulum injecit, eoque necessarium visum à novo Rege ejus fœderis confirmationem postulare. Etsi Gallici Ministri de istius continuatione dubitare fas non esse confirmabant, quod id non inter Reges solum, sed & Regna, & ad certum tempus conclusum sit. Unde & subsidia in tempore solvenda, & Guebrianum divertendæ à Suecis hostium moli rem gestu-

20. Jun.
rum. Sed mox Galliæ Rex monitus fœdus firmabat solenni instrumento, cui tamen ipsa fœderis formula inserta non erat. Ea in ratificatione nonnihil scrupuli injiciebant ea verba; *nos id adprobavimus, in quantum opus est, aut erit.* Quæ verba tamen San-Romanus ita explicat, *in quantum opus est Regina Sueciæ, non Regi Christianissimo*; velut affatim cavere velit Rex Reginæ; hautquaquam autem ipse aliqua duntaxat parte obligationis defungi, aut fidem commodo suo metiri. Quæ scrupulositas ideo non superflua videbatur, quod Grotius monuisset; in Gallia magnos

Fœdus inter Suecos & Gallos confirmatur.
esse cavillatores. Mazarinus quoque confirmabat, ob mortem Regis in consiliis Gallicis nihil mutatum iri. A Rectoribus Sueciæ simili instrumento fœdus Gallicum firmatum. Confirmationis tam Suecicę quam Gallicę formulam heic adponere placet. *Nos Christina, &c. constare volumus Universis & singulis, quorum interest, quod, cum divino Numini visum fuerit, de mortali vita Serenissimi quondam ac Potentissimi Principis, Fratris, Consanguinei, & Fœderati nostri Charissimi, Domini Ludovici* XIII. *Franciæ & Navarræ Regis Christianissimi, laudatissimæ recordationis, nuper disponere, atque in paternum deinceps solium Regnumque collocare Serenissimum itidem ac Potentissimum Principem, Fratrem, Consanguineum & Fœderatum nostrum charissimum, Dominum Ludovicum* XIV, *Franciæ & Navarræ Regem Christianissimum, Nos, sicut Fœdus, quod Nobis cum vivo Domino Parente & Prædecessore sua Serenitatis, Regnoque Galliæ intercessit, sancte semper coluimus, ita cum moderno Rege filio dictoque Regno ad ipsum in ejus Serenitatem propagatum pari conatu ac proposito servare decrevimus. Quanquam vero non modo inter Reges, sed Regna quoque ipsa Sueciæ & Galliæ fœdera mutuo sancita sint, ut omnino illibatus ipsis vigor constare debeat, non obstante, si quid alteri Pœderatorum humani accidat; cum tamen moderno Christianissimo Regi, ejusque Serenitatis Dominæ Matri Regenti, Sorori nostra charissimæ placuerit, Fœderis, ac nominatim Anno* 1641. *ceu postremo percussi renovatique, tabulas singulari Instrumento, quoad opus est vel erit, approbatas confirmare, Nosque certiorare, de constanti suæ Serenitatis animo ac proposito, in Fœdere Nobiscum, Regnoque nostro persistendi. Idcirco, quo luculentius constet suæ Serenitati, certiorque illa esset de nostra sententia atque Proposito insistendi fœderibus mutuis, quorum postremum Anno* 1641. *die ultima mensis Junii inter Legatos utrinque nostros tractatum, renovatum, ac conclusum, nec non die* 20. *proxime sequentis Julii ejusdem anni à Nobis solenni Instrumen-*

to

1643. *te confirmatum fuit; Nos dictum fœderis tractatum, singulosque ejusdem Articulos, quoad opus est aut erit, approbavimus, & ratihabuimus, prout tenore vigoreque præsentium illum illosque approbamus & ratihabemus, fide verboque regio promittentes, Nos illum illosque servaturas, nec passuras, ut a Nostratibus ullo modo violetur aut violentur. In quorum majorem fidem præsentes sigillo Regni nostri, nostrorumque ac Regni Sueciæ respective Tutorum & Administratorum manuum subscriptione roboravimus. Dabantur in Regia nostra Stockholmensi die vigesima octava Julii, Anno supra Millesimum, sexcentesimum quadragesimo tertio.*

Petrus Brahe. Gustavus Horn. Claudius Flemming. Axelius Oxenstierna. Gabriel Oxenstierna.

Louis, par la Grace de Dieu, Roy de la France & de la Navarre, a tous ceux, qui ces presentes lettres verrons, salut. Nostre Intention étant de demeurer avec les Amis & Alliéz de cette Couronne, qui ont concurru avec le defunct Roy nôtre tres-honoré Seigneur & Pere au bien & repos de la Chrétienté, Nous Nous sommes fait representer en nôtre Conseil, la Reine Regente nôtre tres-honnorée Dame & Mere y étant presente, les Traitez d'Alliance, que le defunct Roy nôtre Seigneur & Pere a fait durant sa vie avec divers Roys, Princes & Etats, & entre autres le dernier fait entre luy & le Royaume de France d'une part, & nôtre tres-chere & tres-aimée Sœur, Cousine & Alliée, la Reine de Suede & la Couronne & Royaume de Suede, d'autre, le dernier Juin 1641. ratifié, par le defunct Roy, nôtre tres-honnoré Seigneur & Pere le 12 Aoust 1641. Lequel Traité, & un chacun des Articles d'iceluy ayant été leuz en nôtre Conseil. Nous l'avons de l'advis de la Reine Regente, nôtre Dame & Mere, autant que besoing est, ou seroit approuvé, agreé, ratifié & confirmé, approuvons, agreons, ratifions & confirmons par ces presentes signées de nôtre main. Promettons en foy & parole de Roy, de l'observer & executer inviolablement sans y contrevenir, ny permettre, qu'il y soit contravenu de nôtre part en quelque façon & maniere, que ce soit, directement ou indirectement. Car tel est nôtre plaisir. En Tesmoing de quoy Nous avons fait mettre nôtre séel a ces presentes. Donné a Paris le 20. jour de Juin l'an de Mil six cent quarante trois & de nôtre Regne de premier.

LOUIS.

Par le Roy, la Reine Regente, sa Mere presente.

BOUTHILLIER.

25. Jul. / 11. Maji.

Sed & Regina Regens ultro prævíam conventionem, & omnia diplomata probabat, idque instrumentum Hamburgum ad San-Romanum mittebat, qui id statim Regi Daniæ Glucstadii reddendum curabat. Porro quanquam Cęsar literis ad Reginam Galliæ consolatoriis confirmasset, quæ cum defuncto Rege super tractanda Monasterii pace convenissent, rata fore, denuo transmissis pro legatione Gallica diplomatibus; multi tamen asseverabant, ex Hispania nullos Legatos adfore, ac Cæsarem Hispani negotia ex mandato acturum. Quin credebant multi, Monasteriensem tractatum inanem fore, Hispanis in bellum magis quam pacem pronis. Id quod & sententia à Burgundo in Conventu Francofurtensi dicta innuebat. Ea tamen consilia, si quę fuerant, clades ad Rocrojom immutaverat. Certe Aurspergius, quæ de Hispanorum emansione fama ferebat, constanter inficiabatur. Et Antonius Brunus literas tuti itineris à Salvio postulabat, obtinebatque.

Aurspergius denuo de separatis tractatibus monet.

§. 48. Haut minus tamen Aurspergios ingens desiderium cum Salvio colloquendi ostendebat. Ac percontatus erat à Rectoribus Sueciæ Salvius post permutata instrumenta, num oblatam ab Aurspergio visitationem admittere debeat. Cui responsum fuerat; prius quæreret, num & junctim San-Romanum apud se invisurus sit: solitarium colloquium declinaret. Si tamen acriter instet, rem cum San-Romano communicet; qui vix videatur abnuere posse congressum, præter inania verborum nil habiturum. Caute tamen ageret, nec Gallis suspicionem moveret. Sed quia San-Romanus non obscure innuerat, ea colloquia sibi parum probari, mirum & ille congressus repudiandus erat. Ite exclusus colloquiis Aurspergius, per Medicum quendam Lusitanum, religione Judæum, Francisci de Melos quondam pręceptorem, Salvio aureos montes pollicetur, si peculiarem tractatum acceptare velit, multa ostentans, quę sperari metuique possint. Mithobius quoque apud Salvium literas fidei à Francisco Carolo Lauenburgico Duce proferebat, ut ipsum Reginæ commendare velit ad obtinendum Mindensem Præsulatum. Idem Henrici Julii Ducis nomine insinuabat; si Regina Domum Palatinam, Bohemos, ac ditionum hęreditariarum incolas destitueret, de Pomerania ipsi cedenda dubium non fore. Nec deerant, qui hæc post Galliæ Regis mortem non repudianda censerent. Regina Regens Hispaniæ Regis, & Augustæ soror erat. Ea post obitum Regis ultra ipsius dispositionem ampliorem potestatem acceperat, ut majori suffragiorum parti non adstringeretur. Quid consiliorum Aurelianensis Dux, & Condæus hactenus agitassent, non obscurum erat. Reliqui consiliarii ab ipsa negligi cœperant, quibus & duos sibi addictissimos adjunxerat, Præsidem Baileulium, & Episcopum Bellovacensem. Chevreusiæ & Castronovano, quos inter extrema adhuc Rex proscripserat, in aulam redire permissum. Tum & Guisia Domus iterum caput efferre, Jesuitis mancipata, Evangelicis infestissima. Quæ omnia de constantia consiliorum Gallicorum suspicionem injiciebant, ac ut facile inter fratrem & sororem conveniret, quicquid de sociis fieret. Accedebat, quod hactenus Hispanorum Viennæ Legatus Ordinarius Castel-Rodrigus, cum per Saxoniam Inferiorem in Westphaliam tenderet, Scheningę apud Ducissam differuerat; se quovis pignore cum ipsa certaturum, intra mensem à die cœpti tractatus inter Hispaniam & Galliam pacem fore. Unde suspicio erat, super controversiis inter ipsos clam transactum, & communes tractatus non nisi solenni promulgationi inservituros. Unde non pauci Salvio, ut idem faceret, suadebant, postquam Aurspergius invitabat. Enimvero ista omnia rejicere Salvius jussus erat; quod Rectores Sueciæ certam spem concepissent, Galliæ opera honestam pacem obtentum iri, florentibus ubique ejusdem armis, & ita propinquo communi tractatu, per quem longe facilius commoda & securitatem suam obtinere posset, quam clandestina conventione. Tum fiducia erat apud Reginam Regentem affectum in filium, & rationes status vinculo sororio longe potiores fore. 1643. / 12. Maji. / Suspectus Galliæ status.

Osnabruga evacuatur.

§. 49. Interim Oxenstierna ut aliqua negotii specie tempus traheret, Bleckedę, Soltquellę, & Garlebiæ præsidia lustrabat, ne præmaturo Osnabrugam accessu Reginæ dignitatem prostitueret, nec moræ culpa ipsi posset impingi, in propinquo versanti. Et hactenus moram aliquam injecerat Osnabrugę pręsidium nondum deductum, Cęsareis valde quærentibus præviam conventioonem violari, cujus vi jam tres ante menses oppido decedendum fuerat. Id quod & Gallasius literis ad Torstensonium urgebat. Et quia Hassici Coesfelda excurrentes cœnobium Divi Mauritii Monasteriensi oppido adsitum noctu exspoliaverant, abductis quibusdam sacerdotibus, & oppidanis, Cæsarei urgebant, ut de utriusque oppidi neutralitate per Suecica & Hassica castra publicaretur. Mandatum tamen è Suecia Gustavisonio tergiversationem adimebat, ut deducto Osnabruga & Petriburgo præsidio utriusque claves Senatui oppidano traderet, accepta ab isthoc cautione, omnibus se, quæ præliminari tra- 10. Jul. / 8. Jul.

ctatu

1643. ctatu continerentur, staturos, & tractatu irrito Suecicum præsidium recepturos, salvis suis privilegiis. Arx per quadraginta oppidanos deinceps custodiebatur. Eo facto Aurspergius, acceptis à Salvio literis tuti itineris mox Osnabrugam se conferebat, ubi jam & Cranius erat. Joannes Ludovicus Comes

14. Jul. Nassovius Cæsaris itidem Plenipotentiarius Colonia Monasterium ibat, quo & Isaacus Volmarus, & Antonius Brunus è Conventu Francofurtensi tendebant. Eadem porro dignationis gradu cum Nassovio & Lambergio Volmarus & Cranius diplomati plenipotentiæ inserti erant, cum alias in Germania usu receptum foret, ut solennium legationum caput esset illustri loco natus, splendori sustinendo, cui Doctor adjungeretur inferiori gradu, quæ sermonis aut calami decus exigant obiturus. Sed nunc Volmarum præ Longuevillio Duce superiorem obtinere locum, alias in publico tam modico apparatu ut id multis ridiculum videbatur. Hac matura ad tractatus profectione Cæsarei cupidinem pacis ostentare, ac benevolentiam Ordinum Imperii captare, tacite accusata Coronarum velut à pace abhorrentium tarditate. Dubium tamen erat, num solus Aurspergius & Cranius auspicari negotiationem possent, quod rumor esset, plures à Cæsare eo mittendos, & Viennæ adhuc circa concinnanda eorum mandata laborari. Noluerat Daniæ Rex suos præmature accedere, antequam de reliquorum mediatorum adventu constaret, quod uterque tractatus pro uno habendus esset. Mox tamen & isti, Justus Hœckius Regni Cancellarius, Gregorius Krabbius Senator, & Lucas Langermannus Decanus Hamburgensis, (nam Lippius jam aderat,) Osnabrugam ingrediuntur, familia centum tribus capitibus constante, ac sexaginta equis comitantibus. Paulo tardius movebat Legatus Venetus Aloysius Contarenus, qui acceptis à Salvio tuti itineris literis Francofurto Coloniam descendebat non numeroso, sed eleganter culto comitatu. In Gallia huic legationi obeundæ Claudio Memmio Avauxio Comiti Chavignius collega erat destinatus; in cujus locum surrogabatur Abel Servientus Comes, quod istius opera ad arcana Regni negotia Regina uti mallet. Qui tardi causam itineris in motus à Beaufortio Duce adversus Mazarinum excitatos referebant, in Octobrem usque mensem Parisiis hærentes; unde in Hollandiam cogitabant, cum Ordinibus super legibus pacis, & modo procedendi collocuturi. Ad quorum adventum & Hollandi Legatorum suorum mandata adornanda distulerant. Inter Hispanus Didacus Savedra Consilii Indicæ Assessor mense Julio per Galliam in Belgium proficiscebatur, quem Regina suspicioni apud fœderatos declinandæ Lutetiam accedere noluerat, sed recta ad Belgarum fines deduci jusserat. Quis præter Brunum ab Hispanis ad tractatus destinatus esset, nondum constabat. Galli moræ causam in Hispanos, hi in Gallos rejiciebant; neuter prior in loco tractatuum adesse volebat. Ab Electoribus nemo adhuc comparebat; quod ipsi Regiis ac Veneto Legato suos pares haberi vellent. Ne à reliquis quidem Ordinibus quisquam adhuc iter ingressus erat, quod Cæsar quidem in eorum arbitrio reliquerat, num ad loca tractatuum accedere vellent, non tamen permisso suffragii jure. Inter quæ Galli postulare cœperant, ut Lusitaniæ quoque Regis Legatus ad tractatus admitteretur. Sed quia prævidebant Cæsarem & Hispanos manibus pedibusque repugnaturos, nec opus sibi esse propter Lusitanos negotiationem sistere; quantum res ferret duntaxat pro isto initi decreverant.

Alii paulatim sequuntur. (margin, beside "ri. Noluerat Daniæ Rex")
26. Aug. (margin, beside "Lippius jam aderat")
23. Sept. (margin, beside "Legatus Venetus")

Polonica Legatio dissuadetur. §. 50. Sed & Poloniæ Rex Legatos eodem mittere cupiebat Sigismundum Gyldenstiernam Stumi Castellanum, & Borastum, utrumque gente Suecum, ut ibi controversia sua cum Suecis disceptaretur, quod isti tractatus *universales* dicerentur. 1643. Inde & Mediatoris partes affectabat; ac ferebatur Dano proposuisse, ut seposito bello Hispanico primum circa pacem Germaniæ adornandam laboraretur. Cui consilio Avaugurius Gallicus in Polonia Legatus obsistebat, ostendens, Regem haut pro dignitate facturum missa legatione, cum nesciat, an & quomodo admittenda sit; neque de hoc instituto partibus antea rite significatum fuisse; neque Danum in consortium mediationis ipsum recepturum. Ita repudiatum orbi ludibrium debiturum. Sane Cæsar Poloni mediationem plane recusaverat, ne Danum offenderet. Rectores tamen Sueciæ in eum casum Legatis suis in mandatis dederant; si Poloni proprium negotium proponere velint, amice cum illis agerent, sed rem integram servarent. Sed si operam suam velut mediatores oblaturi venirent, modeste id declinarent, defectum mandati causantes; nec constare sibi, an ista mediatio Reginæ Sueciæ oblata, & ab eadem acceptata sit. Tum inprimis ostenderent, quid difficultatis ipsis cum Dano circa priorem locum sit ortuntum, ac istum ægre in societatem functionis, super qua tot per annos satagerit, alios admissurum, quo invidia recusatæ mediationis in istum devolveretur.

19. Aug. (margin, beside "offenderet. Rectores tamen Sueciæ")

Dani moram ægre ferunt. §. 51. Porro Legati Suecici Joannes Oxenstierna, & Salvius Mindam tandem delati Scheringium Rosenhanium Osnabrugam præmittunt, ut Cæsareis ac Danicis Legatis confirmaret, istos statim adfore, quamprimum spes propinqua tractatuum appareret. Ast hi moram istam ægre ferebant, & Aurspergius per Langermannum literis Salvio promissum suum in mentem revocabat, quo declaraverat, statim atque Danici Legati adfuerint, se Osnabrugam iturum. Addebat querelam Langermannus, se accusari, quod Collegis suis suaserit ita mature in viam se dare, postquam nunc Succi Osnabrugam accedere tergiversentur, priusquam alios appropinquare videant. Cui Salvius reponebat: Hactenus promisso se satisfecisse, quod statim atque Danici Glucstadio discesserint, & ipse Hamburgo moverit. Confestim Osnabrugam pervolare à se non promissum; ubi non sit, quod solus agere queat; cum sibi per fœdus Gallicum non liceat absque Gallis tractatus ordiri. Multos alios prævio pacto nominatos, qui adhuc desiderentur, Venetum Legatum, Electorum & Principum deputatos, qui ante cœptos tractatus expectandi sint. Num Cæsari absque Ordinibus pacem concludere fas esse? Mediatorum esse paulo promtius accedere, quo cæteros suo exemplo ad maturandum iter permoveant. Paria Legati Danici junctim repetebant, paria à Suecicis reponebantur: cum de reliquorum adventu nihil certi adhuc audiatur, ipsorum accessu opus non esse. Jactabant inde Dani, se per duas adhuc septimanas expectaturos; intra id tempus ni cæteri Legati veniant, discessuros. Quod quidem lubentibus Suecis facere poterant, quibus istorum mediatio plane suspecta, & invisa erat. Galli autem impatientiam ridebant, & quam parum deceat tam mature tædio satisfcere, qui tanto in negotio sequestris partes suscipere ausus sit. Avauxium quondam ad mediatoris munus Suecos inter & Polonos missum in Borussia integrum semestre hæsisse, antequam partes ad congressum deducere valuerit.

28. Aug. (margin, beside "Rosenhanium Osnabrugam præmittunt")
15. Sept. (margin, beside "pareret. Ast hi moram")
16. Sept. Quibus respondetur. (margin, beside "quare videant. Cui Salvius reponebat")
23. Sept. (margin, beside "Danici junctim repetebant")

Invitatio Ordinum adhuc differtur. §. 52. Porro Legatis Suecicis in animo erat Minda salvum conductum & invitatorias literas ad Imperii Ordines mittere, ansam inde arrepturi moram suam eo in oppido excusandi, simul istis Osnabrugam pertrahendis. Inprimis utile videbatur ad Conventum Francofurtensem scribere, quod Cæsar Ordines nonnulla indulgendo, aut minis ad nutus suos disponere agitaret; ac metus esset, ne pauci, qui fortiter loquebantur, mora Regiorum Legatorum in

1643.

dominis Alsatia promisisse; quod & facturos se denuo declarabant.

Salvius Osnabrugam ingreditur.

§. 55. Porro Salvius Osnabrugam accedere hactenus distulerat, quod Gallis id displiceret, ac ne isti super separato tractatu suspicarentur, præsertim cum Mithobius talium rerum internuntius circa finem Octobris Hamburgo Osnabrugam se contulisset. Sed quia jam certi nuntii adferebantur, Gallicos Legatos in iter se dedisse, qui & acceleraturi eam ob causam credebantur, Osnabrugam demum ingreditur. (17. Nov.) Consistebant ante urbem in armis cives. Ad portam senatus oratione exceptum, inde currum ejus prægressus ad hospitium deducebat, displosis dum portam intrat tribus machinis. Vinum hinc, avena, & pisces, quæ urbium Germanicarum lautitia sunt, donabantur. (Cum Danicis Legatis congressus. 20. Nov. 22. Nov.) A Danicis Legatis primum salutatus, eundem honorem post biduum reponebat. Utrinque alteri in sua domo prior locus deferebatur. Nil ibi præter ceremonias, nisi quod Dani super pertinacibus circa præcedentiam controversiis, inter Gallos præsertim, Hispanosque, querelas moverent, quæ conventum tamdiu extraxerint. Inprimis in Gallos invecti, quos à pace alienos esse sibi constare ferebant. Addebant, si Succi sentiant Gallos tergiversari, sat causæ istis esse aliam viam bello ponendo circumspicere. Salvius contra ostendebat; Succiam semel atque iterum fœdus cum Gallis non nisi in triennium conclusisse, aliquando per sesquiannum suspendisse non sine subsidiorum jactura. Sed cum qui à Cæsare ostentabantur tractatus mera ludibria fuerint, ad finem usque belli fœdus fuisse prorogandum, ut juncta opera pax honesta obtineretur. Sic adversæ parti omnem spem separati tractatus ademtam. Gallicis Legatis licet præsentibus nihil suscipi posse, quoad Ordines Imperii adsint, quos Cęsar stabiliendo suo dominatui, non ea qua ipsi postulant conditione ad tractatus admittere velit; quæ maxima morarum causa sit futura. Dani confirmabant, à suo quoque Rege agnosci, Cęsarem ad dominatum adspirare, eoque Ordinum præsentia utique opus esse, qui hauquidquam emansuri sint.

Legati Gallici iter ingrediuntur.

§. 56. Tandem & Gallici Legati iter ingressi erant, qui Mezieræ, ubi naves ingredi volebant, secundo Mosa Trajectum descensuri ab Hispanis duodecim per dies detinebantur, quod hi nomina functionesque omnium, qui Legatos comitabantur, edi sibi vellent, ob Lusitanos & Catalaunos deputatos, qui sub ipsorum comitatu & protectione proficiscebantur. Sed cum Galli constanter abnuerent Hispanis super comitibus suis rationem reddere, tandem nullo examine dimittebantur. (23. Oct.) Trajecto Bredam, inde Hagam abibant. Causa ejus diverticuli ferebatur, ut Batavos hactenus circa communem causam paulo frigidiores excitarent, tum de legibus pacis, & modo tractandi consilia conferrent. Inter alia obtinebant, ut Batavi validam equitum manum in finibus suis disponerent, (8. Dec.) tuendo si opus sit Hassorum tergo. Sed cum diutius Hagæ morarentur, Avauxius literis ad Legatos Suecicos datis excusabat ob mortem Regis mandata sua tardius adornata, ac mirandum adhuc esse novo Regis pueri imperio intra quatuor menses ista potuisse absolvi. Tum per tres septimanas se ab Hispanis detentos. Iter in Hollandiam pacis bonique publici causa susceptum. (13. Nov.) Porro istorum Hagæ commorationem, in quartum mensem protractam Hispani acriter increpabant, velut ex quo aversus paci animus pelluceret, subinde minati, se protestatione interposita hinc abituros. Sed vera morarum istarum causa erat, quod Galli Ordines permovere vellent ad Deputatos suos Monasterium mittendos, quo junctim cum ipsis pacem aut inducias concluderent: eoque stipulabantur, ne una pars in tractatibus longius quam altera progrederetur, tum ut mutua actorum communicatio fieret, nec una pars citra alteram concluderet. Idque ideo postulabant Galli, ne Belgæ separatim Hagæ cum Hispanis tractarent, ubi Castelrodricus sæpius ipsis nomine Hispaniarum Regis chartam quam vocant blancam obtulerat. Tum quod sperarent, Belgas hoc congressu obnoxios ipsis futuros, quorum opibus sibi sociatis insigne rebus suis emolumentum præcipiebant, pace, aut belli continuatione. Et hinc Belgarum, inde Suecorum armis firmati nihil metuendum sibi ducebant, aliis potius leges præscripturi. Contra Belgas duo scrupuli urgebant, quod & splendidius ipsis foret, si Domi suæ tractatus peragerentur: nec Monasterium prius accedere vellent, nisi Venetis pares haberentur. Ac sane Arausionensis Princeps Gallis denunciabat, haut tutum Gallię tractatus Belgicæ pacis in septem homines transferre procul à provinciis, qui statim atque Hispanos adspicerent, horum blanditiis & promissis capiendi sint, natura pecuniem avidissimi, & corrumpi faciles, pacemque cum Hispanis exclusa Gallia facturi. Et præstare cum Hispanis negotiationem Hagæ institui, ubi diversitas sacrorum, affectuum, & commodorum conclusionem commoditura sit longe difficiliorem. Enimvero prudeos id consultum, eventu post probatum, tunc à privati commodi studio profectum credebatur, quod Arausionensi Domui non pax aut induciæ, sed bellum, & imperium placeat. Sed & tunc novam cum Belgis conventionem inibant Galli super bello continuando, ut inter arma lautioribus pacis conditionibus potirentur. Præmittebatur inde Rorteus, qui Osnabrugę Salvio confirmabat, Legatos circa Kalendas Januarias Monasterii fore. Simul petebat, ut statim atque isti eo pervenissent, Succi intermedio loco cum ipsis congredi velint super legibus pacis, ac modo tractandi consilia collaturi, & qua via vasti Austriacorum spiritus ad moderationem sint disponendi. (18. Oct. Hispanici Legati Monasterium veniunt.) Interim Hispanici Legati Lopez Zapata Comes qui complures per annos Coloniensi conventu otiosus desederat, & Brunus Monasterium ingressi fuerant paratu infra mediocritatem, Gallis cavillantibus, Monasterienses cives exiguum operæ pretium fecisse totum diem in armis consistentes tantilli spectaculi causa. Cęterum Brunus etsi quondam literatum vitę genus professus, tamen ab aliis ejus ordinis hominibus plane divisus agebat, aula elegantium exprimens; qui & antea Dolam natale oppidum adversus Condæum Principem defenderat, & hoc conventu revera pacem cum Belgis conflaverat, etsi fama penes Pegnerandam foret, Gallicam quoque confecturus, si Hispanus natione fuisset ac autoritate indigenas æquasset. Quia porro Zapota, Zavedra, Pegneranda mediocri conditione viri erant, non nisi vocabulum & speciem plenipotentiarum habebant, ipsa vi penes Marchionem Castelrodricum Belgii tunc Gubernatorem herente, à cujus autoritate istis pendendum erat. Unde prudentes judicabant, eos magis implendo numero, quam tractatibus serio concludendis missos. Mediatores tamen Monasterii nondum adpulerant, Pontificis Nuntio excusante, se nondum Roma rubram mitram, & crucem accepisse.

Salvius præter destinatum Osnabrugæ manet.

§. 57. Constituerat initio Salvius haut ita diu Osnabrugæ morari. Sed Gallorum ad Dutlingam clade Cæsarei tantos spiritus sumserant, ut per Danicos Legatos ipsi denuntiarent; isto discedente se quoque abituros, ac tractatibus longum vale dicturos: sat contumeliæ sibi illatum adversam partem quatuor per menses expectare coactis, ut diutius heic irriti desideant, sibi opus non esse. Judicabant Legati Suecici, Cæsari nil magis in votis esse, quam plausibili obtentu tractatus solvere, Suecico exercitu circa id tempus Cæsareis provinciis digresso, & Gallis profligatis, simul quod Ordines eo, quo ipsi cupiebant, modo ad tractatus pacis admittere nol-

1643. let. Et jam ante Gallicam cladem agitaverat potius tractatum abrumpere, quam Ordinibus liberum aditum eo concedere: aut indictis Comitiis hos divertere. Huic rei obtentum subministrare nolebant Sueci; tum ne Ordines uti Salvii Osnabrugam accessum læti perceperant, ita eo iterum digresso tractatu desperato cum Cæsare utcunque transigerent. Sed & plerosque Germanicos ductores in Suecico exercitu belli tædium ceperat, quos ni propinquæ pacis spes retineret, metus erat, ne magna eorum pars militiam exueret. Quin & Gallici Legati Salvio Osnabruga digresso longiores moras jam post cladem Duilinganam nexuri metuebantur, ne per pusillanimitatem properasse viderentur, cum antea magnam spem concepissent, Guebriani in Bavariam irruptione adversam partem paci facilem fore. Has ob causas placebat Salvio Osnabrugæ manere, Oxenstierna interim Mindæ subsistente.

Lusitani ad pacis tractatus admitti cupiunt. 31. Aug. § 58. A Lusitaniæ Rege Holmiam missus fuerat Rodericus Botellus, qui apud Reginam alloquium Lusitanica lingua exponebat, cui Suecico idiomate responsum. Cum Regina ei annueret, ut caput tegeret, id faciebat, & quamdiu loqueretur tecto capite adstabat. Sed & eum primum ingredienti Regina manum osculandam offerret, id omittebat: ast post finitam orationem, & acceptum responsum accedens in utrumque genu submissus Reginæ manum osculo delibabat. Petebat iste, ut tanquam Legatus Regius apud tractatus admitteretur, aut si id obtineri nequeat, privatus in comitatu Suecicorum Legatorum adesset, utque Regina Regis sui causam ibi susciperet. Ejusdem causam Rex Galliæ quoque Reginæ diligenter commendabat. Regina (19. Oct.) etsi Lusitano favebat, tamen eum ea admissio ex prævio pacto postulari non posset, metus erat, ne si acriter contenderet, tractatibus abrumpendis occasio nasceretur. Igitur responsum; præliminarem conventionem immutari non amplius posse; ni calumniam hanc in se Sueci pertrahere velint, ipsis pacem cordi non esse, quam novis difficultatibus eludere instituant. Ubi tamen omnes Legati convenerint, Suecicos cum Gallis & Batavis operam daturos, ut is sub Legati dignatione admittatur. Id si obtineri non possit, in Legatorum comitatu acturum. Circa Lusitanicam causam quantum in se facturam. Is inde literis tuti itineris instructus navi bellica Wismariam, hic addito præsidio Mindam deducitur.

Acta Deputationis Francofurtensis. § 59. Non parum ad illustranda eorum temporum consilia faciet, si quid tum in Conventu Deputatorum Francofurti agitatum fuerit, strictim recenseamus. Jam superiore anno Electoris Catholici Moguntiæ super defensione tractus Rhenani decreverant (13. Maji. 1642.), simul ut Legatio Romam mitteretur ad orandum Pontificem, quo sua autoritate apud Galliæ Regem pacem permoveat. Monebatur quoque Saxo & Brandeburgicus, apud Daniæ Regem instarent, ut iste Suecos & Landgravium ad amplectendam pacem disponeret. Visum inde Conventum Deputatorum, de quo in Comitiis Ratisponensibus decretum fuerat, ad Kalendas Augusti Francofurtum ad Mœnum indici. Ejus causa præscribebatur instauratio judiciorum publicorum, sed quia inter arma leges silent, plerisque satius videbatur super reducenda pace agitare, quæ stabilita dein facile justitiam paritura sit. (29. Jun. 42.) Id quod & Ordines Circuli Franconici, & alii peculiaribus hinc inde congressibus censuerant. Legatorum Electoralium Viennæ sententia. 12 Jul. 42. 29. Jul. Interea Cæsar à Legatis Electoralibus, qui Viennæ ob negotium Palatinum hærebant, per decretum exquisiverat, quæ ratio commodissima videretur objecta per adversarios pacis tractatibus impedimenta amoliendi. Qui pro sententia decebant; Bavarus & Saxo apud Galliæ Regem explorarent, qua de causa is Legatos ad designata tractatibus loca mittere tergiversetur; ac si intelligant, à communi ipsum pace abhorrere, sciscitarentur; num is solus, aut junctis fœderatis cum Cæsare & Imperio transigere velit? 1643. Quo ex responso Cæsari metus oriebatur ne destituto Hispano ad solam pacem Germanicam incumberetur. Unde impediendæ isti Legationi Cæsar reponebat (29. Jul. 42); ea opus non esse, cum de hoc negotio melius in communi conventu agi queat; ac expectandum, num Gallicus Hamburgi Minister diplomata permutaturus sit Moguntiam Gebhardus mittitur, discutiendæ legationi Romanæ. Cui Elector pronum se declarabat (29. Jul.), ut ea legatio ad Conventum usque Deputatorum differatur; ac si utique procedat, Hispani commoda hautquidquam neglectum iri.

Brandeburgico Conventus ille displicet. § 60. Tardius porro procedebat ille Conventus propter absentiam Saxonis & Brandeburgici. Unde cum ob cladem interim ad Lipsiam acceptam maturatis consiliis opus, Moguntinus cum Coloniensi, ac Bavaro utrumque Electorem per literas hortatur (16. Nov. 42.), ocyus suos mittant super pace consilia collaturos. Et à Saxone quidem paulo post Joannes Leuberus aderat. Brandeburgicus autem censebat (7. Dec.); Francofurti non plus effectum iri, quam antea Norimbergæ, & Ratisponæ; quod absente adversa parte nihil certi concludi queat. Unde satius esse communes pacis tractatus respicere, ubi alterius partis postulata percipi possint; citra quod tempus & opera ludatur. Ordinum inclinatio. Quanquam autem propositio Francofurti nondum facta esset, Ordinum tamen Legati utriusque religionis privatis inter se sermonibus agitabant Hispanorum causam à turbis Germaniæ separandam, ac Cæsarem ad hoc omnimodo permovendum. Ni velit, ipsos inter se decreturos, bello Hispanico se non miscere, nec ad illud quid conferre. Quo ab Hispanis intellecto Antonius Brunus, Burgundiæ Cancellarius eo mittitur, ut sociata cum Cæsareis opera isthæc consilia disturbaret. Post multam tergiversationem demum à Cæsareis Legatis, Ernesto Oetingensi, & Georgio Ulrico Wolckensteinio Comitibus proponitur super justitia instauranda, obiter addito, quid circa pacem hactenus factum sit (Propositio fit. 11. Febr. 43.). Sed cum inde ad consultationes in Senatu Principum accederetur (16. Febr.), plerique de pace agendum contendebant, Austriacis plane adspernantibus: super justitia à Cæsare propositum; de qua & Recessu Ratisponensi expressum; nec Conventibus Deputatorum alia tractari suevisse, quam quæ proximis Comitiis huc rejecta sint. Moguntini Electoris indictione de ista sola expositum; & quanquam idem postea aliis Ordinum significarit, etiam super pacis negotio heic agendum; ad Cæsarem tamen nihil relatum, qui & propter ditiones, & propter merita præteriri non debuerit. Ex adversa parte neminem adesse; communes tractatus hoc ipso impediri, mediatores turbari, hostes tardiores ad pacem reddi. Vix ulli distincta super pace mandata esse, quæ si domo demum petenda sint, multum temporis frustra elapsurum. Sane sibi super hoc capite nihil in mandatis datum. Si cæteri utique de pace agere velint, protestatione interposita suffragium sibi suum reservaturos ac omnia prius ad Cæsarem relaturos. Ast reliqui omnes, excepto Burgundo, de pace prius, quam justitia agendum contendebant. (Ordines ante omnia de paci agi volunt.) Hanc esse pacis filiam, & quæ præcipue per bellum collapsa sit. Gravissimum malorum primo loco tollendum; inde reliquis faciliorem medicinam fore. Conventibus Deputatorum præcipuam esse materiam tranquillitatem Imperii. Et si leges de hoc sileant, ipsam necessitatem urgere, & periculum in mora esse. Ita reliquorum è Collegio Principum sententia adversus Austriacos, & Burgundos prævalebat, ad stipulante etiam Electorali Collegio.

Austriaci de interna Ordines de externa pace prius agi volunt. § 61. Hoc pervicto jam distinctius super negotio pacis in Collegio Principum proponendum erat. Id quod Austriaci, penes quos ejus Senatus tunc directorium erat, abnuebant, defectum mandati excusan-

1643. cusantes. Si tamen reliqui sententias dicere velint, se illas protocello excepturos, ac ad Cęsarem relaturos. Id cum insolens videretur, Luneburgico autore placebat reliquis sententias non præcipitare, sed quid Electoralibus super hoc capite videatur expectare, Austriacis & Burgundo frustra contranitentibus. Visum porro Electoralibus fuerat, de externa prius, quam interna pace dispiciendum. Contra Austriaci eam ipsam ansam contradicendi arripiebant. Non ferendum, ut Electorales sibi persuadeant, Principale Collegium modo ipsis placito adstringi. Ratisponæ de interna prius, post externa pace agitatum. Si exteri pacem adspernentur, arma ipsis utique opponenda; quæ nisi unito intus Imperio parari nequeant. Eosdem, si Ordinibus inter se convenire audiant, eo facilius æquas paces leges admissuros, sublato belli prætexto, velut restitutionem Ordinum quærant. Ac si ne tunc quidem arma ponere velint, Orbi adpariturum isto obtentu illos nil aliud quæsivisse, quam fines suos proferre, & Germaniam lacerare. Enimvero cęteri in alia omnia discedebant. Exteros in visceribus Imperii hærentes indies magis diffundi, cui periculo ante omnia occurendum. Ad internam pacem nisi per externam pertingi non posse. Pragensi pace, quæ circa intestinas controversias tantum satagebat, nihil profectum. Per tractatus, non per arma huic malo medendum. Qui internam pacem turbant, ab exteris fulciri. His ergo pacatis, & illis quietem ultro redituram. Adversus hæc Burgundus pro sententia dicebat: Non tutius, nec idoneum magis paci reducendæ medium, quam bene instructa arma, quibus neglectis frustra de pace agitari. Una manu gladium, altera leges pacis adversæ parti ostentandas, siquidem æqua pax obtinenda sit. Mollem agendi viam fractas vires arguere, hosti pertinaciam addere. Ergo concordiam intus priore loco stabiliendam. Si Ordines se unanimes Cæsari adversus hostes jungant, hos brevi Germania pulsos pacem avide amplexuros. Sed reliqui omnes secus censebant: Arma hactenus male cessisse; tentandum nunc an per tractatos pax obtineri possit. Fœderatorum Regnm potentiam in se magnam, eosque ita pedem fixisse in Germania, ut vix per vim dimoveri iterum queant. Maritimis præcipue oppidis Suecos ægre depellendos, quamdiu mari subveniri istis queat. Germanię opes exhaustas bello longius continuando; & quæ supersunt, exterorum æque ac propriis ipsorum usibus patere. Ita decernebatur, media potius obtinendæ pacis, quam belli continuandi esse dispicienda.

Burgundus bellum suadet.

9. Mart.

Reliqui contradicunt.

An Principale quoque Collegium ad tractatus pacis mittere debeat?

§. 62. Movebatur inde quæstio: an & quomodo Collegium Principale pacis futuræ tractatibus interesse debeat? Austriaci, & Burgundi Latius ducebant, universi Principum Collegii nomine missionem omittendam; ac singulis Ordinibus, quibus terrarum quid ademtum, integrum relinquendum, quibus mandatis suos instruere velint. Id decreto Ratisponensi insinuari, ut singuli potius, quam Collegiatim mittant. Futuros tractatus ad controversias, si quæ Cæsari cum Ordinibus intercedant, nôn pertinere, quæ jam pace Pragensi, decreto Ratisponensi, ac peculiaribus transactionibus compositæ sint, ut ex illis nihil turbarum in Imperio metuendum sit. Cæsarem per se observaturum, quę ad salutem Imperii faciant. Iu controversiis tractatus in longum una cum bello extractum iri, pacem difficiliorem reddi. Paucos Deputatos cæteris omnibus ægre satisfacturos; & omnia tamen ad absentes referri infinitum fore. Nec dum expeditum, num isti Deputati una cum Cęsareis & Electoralibus Legatis consultationibus adesse; an duntaxat desideria sua ad Cæsareos referre, ac horum decisionem expectare debeant? Talia quoque occursura, quæ ob discrimen Sacrorum, alia dissidia remoram tractatibus injicere queant. Denique quem mandata istis Deputatis formaturum, ut omnibus ad palatum sint? Et omnium sententias exquiri, aut in unum digeri non posse. Hassis tamen monentibus Austriaci disputabant, non tam queri num Principibus mittendi jus sit, quam an expediat? Ast cęteris omnibus hæ rationes tanti non videbantur; ut ideo Principum Collegio jus suum negligendum sit. De potestate belli & pacis cum Cęsare omnes Ordines participare, nec circa jus suffragii uni præ reliquis prærogativæ quid competere. Id quadrare ad formam reipublicę, legesque, & usum ad belli hujus initia usque receptum. Quæ ab anno vicesimo tertio Conventibus Electoralibus acta sunt, potius iniquitati temporum condonanda, quam ut ideo Electoribus potestas de bello & pace statuendi in fraudem Principalis Collegii concedenda sit. Esse Electoribus eximia quædam jura, ac gradum dignitatis eminentiorem; in cæteris Principes ipsis æquales in hac prę sertim causa, quę hosce ęque ac Electores tangat. Unde si Electores jus suffragii heic obtendant, Principibus quoque idem concedendum. Idque eo pressius nunc urgendum, quod jus Principum hactenus multis modis neglectum sit. Unde concludebatur; à Principibus è suo Collegio aliquos ad instantes paces tractatus cum plena suffragii potestate mittendos, non solum tuendo suo juri, & vitando prejudicio, sed & quia ipsorum æque ac aliorum intersit. Idem ut Urbici pro se contendebant.

Austriaci repugnant.

1643.

Principales eo mittere utique volunt.

§. 63. Intricatior inde consultatio surgebat; quinam & per quos deputandi, & quibus mandatis instruendi? Ubi tandem placebat, per singulos Circulos habitis conventibus super mandatis deliberandum, ac cujusque Circuli nomine certos delegandos qui in loco tractatuum una cum Electoribus suffragia ferant, ac concluso formando manum admoveant. Quod idem & orbici sibi deposcebant. Sed quia ad formanda deputatorum mandata necessarium videbatur nosse, quas ob causas hactenus in Germania bellatum sit, ante omnia in penitissimam belli originem inquirere placebat. Austriaci eas notorias esse jactabant. Per viginti tres annos bellum gestum, tot libris id argumentum prębuisse, tot Conventus agitatos, ubi causæ belli juxta, ac remedia discussæ sint. Si nunc demum de his inquiratur, Cæsarem argui, velut ipse veram belli causam non intellexerit. Socios Reges, ac Gallos cum primis armis suis speciosum colorem obtendere, Ordinum libertatem restituere ac stabilire; cum ipsis propositum sit, suæ Monarchiæ fines proferre, Germaniam lacerare, & Franciam Orientalem cum Occidentali jungere. Enimvero Austriacis regerebatur: Si mature in causas belli cœpti aut prorogati juxta leges Imperii inquisitum fuisset, bellum cum exteris declinari, ac meliore cum successu geri, faciliusque poni potuisse. Sed quia inscius & inconsultis Principibus, & Ordinibus bellum decretum & gestum sit, sit inde separationes & confusiones ortas: & multos, cum ab utraque parte male haberentur, ac causas belli ignorarent, non dijudicasse, pro se, an contra bellum gereretur. Interim omnes promiscue belli calamitatibus obnoxios fuisse. Ea mala vitari potuisse, jure Ordinum circa bellum ac pacem ab initio rite observato. Nunc cum de pace agendum sit, ad quam per amotas belli causas perveniatur, utique cognitione causarum belli opus esse; ni imperitos medicos imitari velint, qui non perspectis morbi causis remedia adplicant. Heic igitur quibusdam videbatur, eas optime cognitum iri, postquam ad tractatus pacis perventum fuerit. Aliis serum id videbatur, easque in antecessum explorandas. Austriaci cum suffragiorum onmero [illegible]entur, proponebant, à Daniæ Rege petendum; ut quia socios Reges à pace abhorrerere adparcat,

De modo missionis

De causis hujus belli inquiritur.

 parcat,

1643. pareat, ex istis sciscitetur, quibus causis ad bellum continuandum impellantur. Sed cum ea via plerisque anceps videretur, quod fœderati Dano non exacte responsuri, aut hic illos præsertim Gallos, quorum negotiis se miscere nolebat, non libenter interrogaturus sit; placebat ab Electoribus consiliorum, quæ Cæsari super hoc negotio sæpius suggessissent, communicationem postulari. Ita ab Electoribus quædam scripta huc facientia exhibentur, addita tamen protestatione, id deinceps sibi præjudicio non fore. Eam protestationem egre ferebant Principes, qui pertendebant, jus sibi esse communicationem postulandi eorum, quæ omnes Ordines tangerent; præsertim cum Electoribus circa talia cæteris Ordinibus præteritis nihil decernere liceat. Ita tam Catholici quam Evangelici Ordines magno studio ad pacem incumbebant, singulari inter se concordia, præter Austriacos, & Bavaricos, aliosque qui privatis commodis inhiabant. E quibus Bavarici id quoque agebant, ut Franconicum, Suevicum & Bavaricum Circulos suo arbitrio subjectos tenere, ac hospitationibus; tributisque pro lubitu emungere possent. Ex Electorali Collegio Saxonici vehementer urgebant, suspensionem effectus amnestiæ tolli, Palatinam causam Francofurtum evocatam decidi, gravamina circa religionem hoc Conventu componi. Primarius Moguntini Legatus Schwalbacius jactabat; se non imitaturum eos, qoi nuper Ratisponam missi fuerant, qui Hispanico auro emti cum Austriacis conspiraverint, ac bono publico non parum obstiterint. Hispaniam & Belgium non usque adeo ad Germaniam spectare, ut hæc ideo tam exitioso bello perdi debeat. Cæsareis haut quaquam placebat Ordines ita libere loqui, ac negotio pacis penitus se immiscere velle. Unde Conventum hunc dissolvi malebant, quo nomine & Cæsar misso Wertino Moguntino Electori persuadere conabatur, ut soluto Deputatorum Conventu de Comitiis convocandis dispiceret, ubi de negotio pacis commodius agi possit. Id quod Elector adspernabatur, qui turbidis hisce temporibus universos Ordines haut vocari posse statuebat.

Cæsar Conventum cum dissolvi cupit.

§. 64. Quanquam mox de Comitiis iterum silebatur, quod Electorales, ac Bavarus cum primis Cæsari obsecundantes instituto Principum & Ordinum circa missionem ad tractatus pacis obsistere decrevissent. Electorales quippe, quare ista Principum missione supersedendum sit, multis rationibus ostendere conabantur. Consultationibus inter tam multos diffusis omnia facile ad partem adversam emanatura. Ne ipsos quidem Electores nuperis Comitiis Collegialem missionem decrevisse; sed depotatos duntaxat quosdam absque suffragii jure Cæsari velut intimos Consiliariorum adfore. Fortasse & absentibus Ordinum eam missionem probatum non iri. Tractatibus moram iri injectum tarde inter variantes tot Principum sententias adornandis mandatis; ac nondum obtento pro ea legatione tuti itineris diplomate. Daniæ Regi à Cæsare & Electoribus mediationem delatam, nullo Principalis Collegii facta mentione. Ratisponæ decreta per paucos Ordines subverti non fas esse. Diffidentiam denique ostendi adversus Cæsarem, eique adjunctos Electores, velut simul cum Dano pacem Imperio salutarem condituri non sint. His de causis postulabant; desisterent consiliis istis Principales, ac satis haberent, si quorum peculiariter interest apud tractatus pacis comparere, Cæsareisque Commissariis sua negotia exponere queant. Enimvero Principes, & Ordines contra contendere: In negotiis, quæ salutem Imperii spectent, inter quæ vel præcipua sint bellum & pax, nullo se modo preteriri debere. Sua æque ac Electorum interesse. Habere Electores peculiarem sibi potestatem eligendi Cæsares, ac munia illa hereditaria: alias inter ipsos & reliquos Principes nullum discrimen, sed pares honores, paria onera. Non obscure destrui jura sua, & exercendum nunc ab Electoribus actum cum exclusione Principum, adversus hos deinceps allegandum. Id quod legibus, consuetudini ad præsentis usque belli initia exercitæ, dignitati, ac saluti suæ, sanæ denique rationi repugnet. Anno superioris seculi nonagesimo quarto, & hujus seculi tertio tractatibus inter Hispanos, ac Belgas agitatis Ordinum legatos pari juri ac mandato Commissariis Cæsareis adjunctos, etsi Ordinum tunc peculiariter non interesset. Fœderata Regna id postulare, ut alii quoque Ordines adsint, ac nolle, ut soli Electores totius Imperii nomine agant. Facilius negotia in tractatibus expeditum iri Ordinibus præsentibus, qui de negotiis suis citra moram Conventum edocere queant. Suos deputatos æque silentii tenaces esse posse, quam Electorales; nec ob istum respectum aliis Imperii negotiis Ordines excludi. Non persuaderi sibi, Electorales tractatibus adesse velle tantum ut mutos spectatores: Saltem suos non alia conditione adfuturos, quam Electorales. Non obscure diffidentiam adversus Principes ostendere Electores, quod tam solicite ipsos tractatibus pacis arcere studeant. Hoc modo Ordioes paulatim à summis Reip. negotiis excludi, & omnia ad solos Electores revocari. Diffidentiæ tollendæ oon præsentius remedium, quam universos Ordines tractatibus adhibere. Nuperam pacem eo maxime nomine non omnibus satisfecisse, quod multi questi sint, sua desideria non fuisse audita. Testabantur tamen se Cæsareo fastigio, ac Electorum eminentiæ nil detractum velle, nec se congressibus Cæsareos inter & Regios Legatos ingesturos. Esse penes Cæsareos totius negotii directionem ut tamen Principum deputati æque ac Electorales deliberationibus adhibeantur, & quæ salutem Imperii spectant, ipsorum cum consensu expediantur. Quanquam autem nonnulli, quos inter Wurtzburgensis, removendis quæ per Electorales movebantur difficultatibus censerent, è singulis Circulis singulos tantum deputandos; contradicebant tamen reliqui ob discrepantia inter Ordines sacra, & quod inferioris gradus Ordines, Prælati, Comitesque præteriri se nollent. Inprimis testabantur Urbici, suum Collegium per Principes absque peculiari mandato oon posse repræsentari; memoratis inter Hispanos & Belgas tractatibus Norimbergam, & Coloniam inter deputatos fuisse. Non deterius sibi circa talia jus, quam Principibus esse. 1643.

Electorales nolunt à Principibus ad tractatus pacis mitti.

9. April.

Principes contra nituntur.

19. April.

§. 65. Electorales cum cæteros Ordioes à sua sententia dimovere non possent, nec tamen ut illis consentirent in mandatis haberent, rem ad Principes suos domum referunt, eoque negotio tantisper seposito ad alia convertuntur. Cæsarei Commissarii cum sententiam suam rogarentur, simpliciter ad decretum Ratisponense provocabant. Num autem Principes, Ordioesque cum jure suffragii admittendi essent, silebant, sperantes ipsum tempus ansam mutandis Principum destinatis allaturum. Interim quo eos à sententia deducerent, nulli operæ parcebant; quæ nec inanis erat. Quanquam enim priori sententiæ de missionibus Circularibus aliquandiu inhærerent Principales, excepto Monasteriensi, qui sententiam suam retractabat; tandem clausula addebatur; si commodius remedium invenitur, id se non repudiaturos. Electorales quoque lenius jam cum cæteris Ordinibus agere, ac per Colonienses ac Bavaricos Legatos declarare: Sibi haut quicquam in animo fuisse ipsorum jura in dubium vocare; sed ista duntaxat à se mota ostendendis Circularium missionum difficultatibus. Mox postulabant, ut, cum per mandata sua probare nequeant, Ordines collegiatim cum jure suffragii ad

Missiones Circulares hærent.

15. April.

22. April.

28. April.

tracta-

1643.

tractatus pacis mittere; ipsi ex vi clausulæ nuper decreto suo additæ compendiosiorem viam proponerent. Consultatione habita Principales perspiciebant, si dissentientibus Electoralibus missiones Circulares decernerentur, dissidiis ansam præberi, & scopum admissionis ad tractatus obtentum non iri. Decretum quoque suum ab Austriaco, Bavarico, Burgundico, Westphalico, Rhenano Electorali, & superiore Saxonico repudiandum; reliquos ob diversa sacra, & studia ægre conventuros, ac unitos licet evincendo negotio non suffecturos. Ac revera multitudinem Legatorum silentio servando parum idoneam fore. Unde primum Wurtzburgensis proponebat: Quia hic Deputatorum Conventus omnes Circulos repræsentet, quem & utrique religione addicti Ordines agnoscant, eum prorogandum, & vel ad locum tractatuum transferendum, vel Francofurti relinquendum ad illa citra moram expedienda, quæ pacis negotium requirat, ac servandis Ordinum juribus. Id verò à Cæsareis cupide arreptum, & Austriaci in consensu Principalium id vehementer suadebant. Etsi enim Deputatorum Conventibus alias solitum non sit de pace externa agere; ipsos tamen multa jam circa pacem agitasse, nemine contradicente, sed omnibus potius applaudentibus. Nec ipsos Electorales intercedendi causam habituros, quod insuper habito Ratisponensi decreto de pace heic agitare cæperint. His reliqui eo facilius adstipulabantur, quod Cæsarei nondum quid animo volverent, aperuissent, ac perinde sibi esse ostenderent, Conventus Francofurti maneret, an alio transferretur. Ac vix aliud medium aptius censebant servandis Ordinum juribus, suoque scopo obtinendo, & tollendis per Electorales motis difficultatibus. Sed cum propius ad rem accedendum esset, Austriaci eam translationem ad locum tractatuum rationibus hinc inde consarcinatis impedire nitebantur. Cæsarem sub initium tractatuum in propiorem hisce locum concessurum, cui ut Ordines præsto adsint, è dignitate esse. Tum postulatis horum facilius à Cæsare, quam apud tractatus pacis satisfieri posse. Præsertim cum causa Palatina in aula Cæsaris decidenda sit; id quod præsente Deputatione commodissime fieri queat. Fortasse quoque Electorales reliquorum Ordinum exemplu decretam ad tractatus legationem omissuros. Eoque censebant, Deputationem ad locum ubi Cæsar acturus sit, transferendam. Austriacis se cæteri Ordines acriter opponebant, translationem Deputationis ad locum tractatuum ita necessariam censentes, ut perinde ducerent, domi plane manere, quam loco tertio convenire. A se translationem Deputationis decretam, non ut otiosi tractatus eminus spectare velint, sed ut & ipsi operam suam conferant. Et quia Electores eo utique missuri sint, se deteriore quam ipsos conditione esse nolle. Electorales contra neque prorogari Deputationem, nec transferri volebant; Bavaro cum primis metuente, ne causa Palatina ad Conventum Deputatorum traheretur. Ac maluissent ab Ordinibus circulatim, aut quavis alia ratione mitti, modo non per formam Collegii, ut revera ista missio sine autoritate, ac pondere foret. Idque ut Ordinibus persuaderent, suam quoque legationem citra Collegii formam fore asserebant. Inde ab Austriacis pro sententia dictum: Cæsarem graves ob rationes Deputationem transferri haut consultum ducere, sed ut ea Francofurti continuetur velle; adducta inter alias ratione, quod ex dissensu inter Electorale & Principale Collegium in loco tractatuum multa mala oritura; ac Legati Ordinum suis concertationibus ludibrium exteris sint debituri. Ea propositio Ordines non parum turbabat, destinatis suis plane adversa, & quod metuerent; ne Electoribus in suas partes tractis Cæsarea sententia prævaleret. Unde in eum casum certas cautelas meditabantur; puta, ut arctior quædam Deputatio è numero Ordinum Osnabrugam, & Monasterium mitteretur, quæ æque ac Electorales Legati negotiis interesset, ac quæ gererentur ad Collegium Principale referret. Tum ut singulis Ordinum, qui vellent, eo mittere liberum foret. Ita jus Ordinum conservari, ac ipsis sat consuli posse. Quas conditiones Cæsari non ingratas fore Austriaci spem faciebant.

Principes Deputationem ad locum tractatuum transferri cupiunt.
29. April.
5. Maji.
Austriaci eam translationem impedire student.
12. Maji.
Electorales ab utrisque dissentiunt.
10. Jun.
12. Jun.

§. 66. Dum ista prolixis consultationibus in cassum agitantur, Cæsarei quoque censebant; apud tractatus pacis non nisi controversias cum exteris Regnis disceptandas: reliquas omnes, ex pace religiosa aut profana promanantes, & quę Ordines inter se spectent, aut si quæ alia remedio videantur opus habere ad receptos in Imperio conventus remittenda; ne exteris Regibus arbitria rerum Imperii deferri videantur. Id quod salva dignitate Cæsaris, atque Ordinum fieri nequeat. In hoc cum Electorales Cęsareis conspirarent, illi ut per Austriacos in consessu Principalium id proponeretur faciunt, utque super hoc decretum fieret, postulant. Spem esse exteros Reges privatas illas lites parum curaturos. Plerisque tamen Ordinum videbatur, super hoc in presens nihil concludendum, sed expectandum, quid exteri Reges propositturi sint. Jam nuperis Comitiis permissum, ut cuilibet Ordinum liceat suas querelas eo deferre. Cavendum, ne dum facilitati tractatuum consultum itur, ab eorundem scopo aberretur. Saltem super amnestia Regios esse propositturos. Uti autem Cæsarei isthæc negotia tractatibus pacis subtrahere cupiebant; ita vicissim ostendebant; Hispanos ita luculenter de Imperio meritos, ut eorum causam cumprimis circa Burgundiam, ac Belgium negligere, ac à pace Imperii separare non possint.

Cæsarei de negotiis Ordinum in tractatibus pacis agi nolunt.
18. Maji.

§. 64. Porro super translatione Deputationis ad loca tractatuum multa Francofurti disceptatio, Cęsareis differentibus, Cæsari plenam in negotio pacis directionem jure majestatis competere, nec ipsum ad Ordines jure suffragii admittendos teneri; sed eorum consiliis ex placito uti posse. Quo fine exempla à Gallia, Suecia, aliisque Monarchiis, sat quidem at intempestive, adducebantur. Metua quoque erat, ne Ordines in communibus tractatibus à commodis Hispanorum & Austriacorum peculiaribus se disjungerent; ac cumprimis Evangelici, ni postulatis & querelis eorum satisfiat, sociis Regnis denuo se innecterent, armisque jus suum persequerentur. Principales contra, quare Conventus hic ad loca tractatuum transferendus sit, multa adducebant: Conventu Francofurti continuato scopum suum non assecuturos Ordines; relationes à locis tractatuum non sat mature, aut perfecte Francofurtum allatum iri. Multa negotia tantam moram non ferre. Tum quimodus consultandi Francofurti sit tenendus, nondum expeditum. Lente hinc processuros tractatus, si modo in Ordinum sententia momentum aliquod esse debeat. Electores non obstante Deputationis prorogatione ad tractatus missuros, queis tanta præ cæteris Ordinibus prærogativa non sit concedenda. Arctiore è Senatu Principum Deputatione novas difficultates oriri. Ipsas Coronas ideo prę Colonia & Hamburgo elegisse Monasterium, & Osnabrugam, oppida minus commoda, ut eo expeditior foret communicatio. Suecos cum solo Cæsare atque Electoribus absque aliorum Ordinum interventu non tractaturos. Unde præstare ab initio se eo conferre, quam post longam disceptationem demum cogi. Paucos Ordines Francofurtum missuros, sed omnes potius ituros, ubi de summa rerum agatur, multis præsertim jam ea, quæ hactenus heic acta sunt, cavillantibus. Ita dum alii heic, cæteri alibi negotia agitant, omnia confusionis & distractionis plena fore,

Cæsarei suasionibus ad loca tractatuum repugnant.
Ordines contra tendunt.

1643.

re. In loco tractatuum Ordines conventus suos seorsim acturos, modica cum exteris communicatione. Si qui ex Ordinibus sinistra consilia agitent, facilius ab universis compesci posse. Unde Principalibus placebat has rationes Cæsari demonstrare, quo & is in translatinnem Conventus consentiat, Electoribus quoque in eandem sententiam pertractis. Ast hi Francofurti subsistendum contendebant: Penes Cęsarem esse super Deputationum locn statuere. Tum Monasterium potius, an Osnabrugam eundum; Illic Suecos, heic Gallos offensum iri. Ad utrumque locum Deputatis missis parum concordibus consilus nmnia actum iri. Igitur censebant, è sententia Cæsaris conventum Francofurti continuandum, qunad pateat, quomodo tractatus pacis daturi se sint, ubi pro re nata tolli hic aut prorogari possit. Ista quidem ab Electoralibus palam jactabantur: revera autem hoc modo sibi eminentiam præ Principibus quæsitum ibant. Tum & Bavarus metuebat, ne boc modo Palatina causa ad communes tractatus traheretur; & Saxn, ne pax sua Pragensis acrem castigationem subiret.

Electorales in diversa abeunt.

Res ad Cęsarem refertur.

§. 68. Dum ita neutri sua sententia decedunt, Electorales tandem ad Cęsaream decisionem provocabant. Principales etsi alias in hujusmodi Conventibus solitum, dissidentes Collegiorum sententias ad Cæsarem referre; diserte tamen testabantur, se hoc negotium decisioni Cæsareæ submittere non posse, quod jam in antecessum constet, Cęsarem cum Electoribus facere. Nec eo secins tamen cum à Directorio Moguntino sententiæ Collegiorum adductis utrinque rationibus conciperentur, clausula addebatur: hæc ad Cæsareos Commissarios referenda, & expectandum esse, num Cęsar in propositam à Principibus translationem sit consensurus, an continuationem Francofurti probaturus. Eo scripto publice prælecto per festinationem Directorii super ea clausula tunc nihil moneri poterat, & sic absque ulteriore deliberatione à consessu discedebatur. Mox tamen cum eam clausulam sibi prejudicio fore metuerent Principales, velut Cæsareæ decisioni se submisissent, eandem sibi à Moguntinis communicari petunt. Sed hi abnuebant, causati, id citra fraudem Electoralis Collegii fieri non posse: nam talia scripta in pleno concessu prælecta, annotatis jam omnium monitis, deinceps uni vel alteri corrigenda concedi non posse. Austriaci quoque idem se sentire ferebant; nec Cæsarem ad transferendum utique conventum ab ipsis obstringi posse. Contra principales apud Directorium Austriacum protestationem scripto interponunt; se eam clausulam pro mera submissione non agnoscere, ac in omnem eventum rem sibi integram, & jus suum reservare. Quanquam enim alias decisionem Cæsaream abnuere odiosum esset; tamen cum de libertate ac salute ipsorum ageretur, ea reverentia tantisper seponenda erat. Cæsarei hinc & pars Electoralium, cumprimis Bavarici, apud Catholicos Ordines nstiatim circumire, preces minasque miscere, num ipsos hac sententia dimovere possent; de religione agi clamantes, si Evangelici in loco tractatuum Suecis patrocinantibus postulata sua urgere possint. Contra Luneburgicus Legatus Langenbeckius, & alii monere, ne isto obtentu defensionem libertatis, ac jurium suorum omitterent. Ubi Vorburgius inprimis Wurtzburgensis Legatus insignem constantiam apud Evangelicos declarabat; Mirum videri Catholicos Ordines tam simplices haberi, velut post tot annorum experientiam prætextus à veris belli causis discernere haut nnrint, & sub inani sacrorum colore ob alieni Regni commoda bello diutius se atteri sint passuri. Tum Evangelicos monebat, ne sacra profanis misceant, ne ipsis necessitas imponatur Catholicis bellum extrahere volentibus se adjungendi. Ex Electoralibus quoque Brandeburgicus Matthæus Wesenbecius plane cum Principalibus sentiebat. Et Coloniensis Buschmannus rationibus Principalium convictus pro translatione Conventus connisurum se testabatur. Et Ordinum constantia Cæsareos non parum movebat; præsertim cum Brandeburgicus, & alii è Principum Collegio jactarent; si Deputatio Francofurti continuanda sit, se domum discessuros. Inde enim cæteros ad repræsentandam Imperii personam non suffecturos; ac plerosque Ordinum quocunque modo ad loca tractatuum abituros; ut satius videatur, si universus Conventus eo transferatur. Unde Cæsarei demum judicabant; si translatio nullo modn impediri possit, satius esse Conventum Monasterium, quam Osnabrugam transferri, ne Evangelicis occasio sit consilia cum Legatis Suecicis miscendi. Et huc spectabant etiam illi Catholici, qui cum Evangelicis circa translationem consentiebant. In quorum gratiam, & ut hos sibi conjunctos retinerent, Evangelici non repugnandum censebant, quod sperarent, demum quoque idem circa Osnabrugam obtentum iri.

13. Jul.

Principales protestantur.

17. Jul.

§. 69. Veniebat post responsum à Cæsare, quale prævisum fuerat; ut Deputatio Francofurti continuaretur, quod ipse in vicina conferre se velit, ut cominus consilia Ordinum exquirere possit. Legati Principum quibus neque id annuere, neque Cæsareis rationibus rejectis dissolvendo Conventui ansam præbere mandatum erat, decernebant tandem ad modicum tempus consultationes suspendere; interim Legatis liberum fore Francofurti hærere, an domum abire, ne tamen abrumpere Conventum videantur. Quo institutum cum per Electorales, atque Austriacos nullis rationum momentis dimoveri possent; Moguntinum tandem Directorium declarabat: id utcunque ferri posse, modo discessuri ocyus revertant; interim pro captu temporum, & in rebus moram non ferentibus, consessus non plane intermittendos. Ita Luneburgicus, Wurtzburgensis, & Noribergensis discessere, polliciti postridie Kalendas Octobres iterum se adfore; quo die consultationes instaurandas decernebatur. Eo tempore elapso, etsi Evangelici Luneburgicum expectari peterent; Austriacum tamen Directorium formulam decreti promulgat, qua ex decisione Cæsarea in prorogandam Francofurti Deputationem consentitur. Quo decreto artibus suis extuso haut dimovebatur, quicquid reliqui obtenderent, ac Luneburgicus indignabundus aliquandiu consessibus abstineret. Interim cum Daniæ Rex missis ad Electorales literis Principalium postulata probaret, his animus iterum addebatur, ut de illato sibi præjudicio corrigendo dispicere conarentur. Quod tamen abrumpendo Conventui ansam præbere nollent, placebat prorogationem Francofurti diserte non probare, sed rem in suspenso relinquere, quoad appareret, quousque socia Regna hanc causam susciperent, aut alia via panderetur. Interim quocunque modo ad tractatus ire sedebat, quicquid de jure suffragii ac Collegiali missione fieret, modo destinata sua obtinerent. Ita inanem fore Francofurtanum Conventum, si Ordines in ipsis tractatuum locis causam suam agerent. Tum & Suecis per Landgraviam demonstrandum; si Ordinibus jus suffragii circa bellum & pacem adimatur, nunquam æquilibrium istud, quod ipsis tantopere cordi sit, obtentum iri, Ordinesque invitos ad ferenda belli onera à Cæsare cogendos. Quæ monere tanto magis necessarium erat, quod Sueci alias videbantur Evangelicorum commoda reipsa curaturi; sed num illi cum jure suffragii, & velut Collegium ad tractatus venirent, parum pensi essent habituri. Statuebant tamen non alio modo accedere, quam velut membra & Ordines Imperii una cum Cæsare & Catholicis, nequaquam ad accusatorum instar querelas

Cæsar conventum Francofurti continuari decernit. 17. Aug.

Principales consultationes suspendunt. 4. Sept.

2. Nov.

Principalium Consilia.

1643. relas suas adversus Cæsarem atque Catholicos expo-situri, ne propius Sueciæ innexi speratam cum Catholicis concordiam abrumperent, divolso plane Imperii corpore. Et ea quidem Principum, qui Conventum transferri volebant, mens erat. Queis Electorales obnitebantur tuendæ propriæ eminentiæ, quo cæteros Ordines consultationibus super bello & pace excluderent. Nec minus Cæsarei, ut Ordines Osnabruga diverterent, omnem lapidem movebant, sparso inter alia, proximo vere Noribergæ, aut Ratisponæ Comitia indicenda.

Circa Palatinam causam acta.

§. 70. Ad eum gustum reliqua negotia ad solidam Germaniæ tranquillitatem facientia isto in Conventu tractabantur. Ac Palatina quidem causa ut Francofurti decideretur inter alios Saxo urgebat; Bavaricis contra, qui Ordinibus diffidebant, valde repugnantibus. Qui disputabant, eam causam Ratisponæ mox Viennæ agitatam, cui nunquam Principes se immiscere voluerint; id si nunc postuletur, Daniæ Regi & Electoribus ignominiæ fore. His plerique ex Electoribus assentiebant, ea potissimum de causa, quod id negotium plurimum temporis absumturum esset; interim Conventui finem imponendum. Quibus & Principales accedebant hactenus, ut à Cæsare peteretur, eam causam ocyus expediret, Francofurti mentione non facta. Monebant tamen aliqui, Ludovici Philippi Palatini mentionem peculiariter faciendam, qui cum nullam partem hujus belli attigerit, citra exceptionem sit 23. Jul. restituendus. Sed istis literis ad summam causæ nihil promotum.

Circa amnestiam agitata.

§. 71. Circa amnestiam Saxonici cumprimis suadebant; suspensionem effectus ejusdem Ratisponensi decreto sancitam esse abolendam; quod rationi repugnet, illos, qui dudum cum Cæsare in gratiam redierunt, bonis suis excludi propter eos, qui adhuc adversis partibus adhæreant, cum istorum 31. Maji. nulla plane culpa sit. Idem à Franconico Circulo delegati ingerebant. Wurtenbergicus præcipue Dux, ut ante tractatus pacis plene restitueretur, contendebat, par esse hanc gratiam à Cæsare occupari, quam alias exteri Reges in se derivaturi sint. Austriaci tamen à nupero decreto Ratisponensi recedendum non censebant. Contumaces Ordinum haut eo secius apud hostem mansuros, qui spem suam non in clementia Cæsaris, sed in communi tractatu reposuerint. Hinc & Wurtembergicis expectandum. Bavarici contra Wurtembergici postulatis ea lege annuendum censebant, si per fratrem suum, qui inter Vinarienses militabat, eas copias in 3. Jun. partes Cæsaris traduceret. Post multam disceptationem tandem conclusum, ut decreto Ratisponen-14. Aug. si staretur. Paulo post tamen placebat Ordinibus Cæsari suadere, ut eam suspensionem tolleret, Austriacis priori sententiæ, & Ratisponensi scito mordicus inhærentibus. Nullam mutationis causam apparere. Decretum pacti vim habens à tam paucis Ordinibus tolli non posse. Illis, qui cum exceptione restituti sint, cogitandum esse, in Cæsaris tunc arbitrio fuisse gratiam illis impertire, an bonis suis exutos eosdem rejicere. Contra Ordines ostendebant; hoc concesso ingentem gratiam Cæsarem initurum illustri cum clementiæ fama. Eidem parum decorum fore, si per exteros id exprimatur. Unionem Ordinum per hoc insigniter promovendam, quæ exteris causam præbitura sit ad æquas pacis leges eo facilius admittendas, prætexto isto sublato. Et consentiebant ea in re cum Principalibus Electorales. Cum in eam rem decretum jam factum esset, Austriaci nomine Archiducis Claudiæ protestationem interponebant, ne Ahla, Hohenstauffa, & Blaubeura Wurtenbergico restituerentur, velut quæ loca ad Domum Austriacam pertineant. Bavaricis tamen instantibus Electorales decreverant Cæsarem rogandum, ut restituto fierit juxta amne- 1643. stiam Ratisponensi decreto promulgatam, quod Pragensem pacem respiciebat. Nam circa Palatinam causam Bavarum pace potissimum Pragensi, & dicto decreto niti. In Principali Collegio sententiæ discrepabant. Evangelici, inprimis Luneburgicus, & Pomeranus, (cujus vicem Brandeburgicus Legatus obibat,) censebant; Consultum non esse, Ordines adeo presse Pragensi paci, ac Ratisponensi decreto se adstringere. Exteros ea repudiata laxiorem amnestiam agitare. Cum his an pro Ratisponensi amnestia velut pro aris & focis certandum? Turpius post fore ab ea decedere, si nunc denuo stabilita sit. Diversum censebant Prælati, qui ægre Cœnobiis Wurtenbergicis cedebant; privatum commodum multa juris specie adornantes. Etsi alii Catholici, & ipse Constantiensis publicum bonum privatis paucorum respectibus anteferendum disserent. Post longam disceptationem per plura suffragia decretum, ut Cæsar rogaretur, suspensionem effectus amnistiæ Ratisponensi decreto sancitam plane aboleret; operam suam circa reliquos Ordines hostium partibus abstrahendos polliciti. Haut eo secius tamen Austriaci, ac Bavarici rem miscebant, ut in formula omnium Collegiorum nomine con- 17. Aug. cepta insereretur de amnistia ad decretum Ratisponense exigenda; indignantibus licet Luneburgico, & Pomerano, ut tamen istud decretum neque diserte adprobarent, neque eidem contradicerent. 13. Oct. Quanquam autem Daniæ Rex literis ad Electores scriptis vehementer suaderet, amnestiam ac restitutionem citra exceptionem fieri, quo sociis Regni ansa subraheretur Ordines beneficio sibi devinciendi: tamen Cæsar ad literas Deputatorum Francofurtensium respondere differebat, velut re ista in Comitiis decidenda; quod decretum Comitiale per Deputatos corrigi nequeat, neque jus ex illo quæsitum aliis adimi debeat. Ac facile judicabant periti, nisi admota vi istorum nihil obtentum iri.

Circa gravamina Ordinum inanis conatus.

§. 72. Denique & tollendis inter utriusque Religionis Ordines *Gravaminibus* placebat novam Deputationem pari utrinque numero designari; quid tamen ab hac expediendum foret, non inter omnes conveniebat. Equidem Catholici censebant, omnia huc trahenda, nec quidquam talium ad tractatus pacis, ne postulantibus quidem exteris Regibus, revocandum, ut pote quæ solius Cæsaris atque Ordinum, non exterorum arbitrio subjecta sint. Et huc etiam inclinabant Cæsarei, qui obtentu novæ hujus Deputationis, quæ in favorem unius vel alterius Ordinis apud tractatus pacis proponenda forent, eludi, & sub gravaminis vocabulo Francofurtum remitti posse sperabant. Evangelici contra etsi videri non vellent gravamina ad tractatus pacis trahere, aut exterorum arbitrio subjicere velle; tamen quod constaret exteros Reges indecisas adhuc nonnullas Ordinum controversias inter belli causas adducere, ac legibus pacis ultro inserere velle, simul ut omnia in eum statum, qui ante bellum fuit, reponantur; non videbant, qua ratione omnia ista tractatibus pacis subtrahi possent. Igitur censebant, ut hæc Deputatio non obstet illis, quæ à sociis Regois ultro apud tractatus pacis proponenda forent, illis tantum controversiis ad Deputationem remissis, quæ per pacem decisæ non essent. Sed nec de tempore ejus Deputationis conveniebat. Austriaci ex peculiari jussu Cæsaris una cum reliquis Catholicis censebant, id negotium semestri post conclusam pacem suscipiendum. Tractatus pacis brevi successuros; nec periculum in mora esse, quod per Pragensem pacem possessio bonorum Ecclesiasticorum in quadraginta annos sit firmata, ac decennium eadem pace constitutum tentandæ transactioni nondum elapsum. Nec metuendum esse Evangelicis, id negotium à Catho-

licis

1643. licis in longum iri extractum; cum hi gravatos se querantur; & negotio discusso non pauca bona recuperaturos se sperent; ut proprii emolumenti caussa moras sint amputaturi. Evangelici contra judicabant, magis è re ac dignitate Imperii esse, ista gravamina ocyus ante tractatus pacis, aut simul componi, una cum communi amnestia, ac restitutione. Hae in consultatione cum Catholici numero suffragiorum vincerent, (21. Aug.) Directorium Austriacum istorum sententiæ velut majoris partis Evangelicos quoque adstringere conabatur; his contra ostendentibus, in rebus circa pacem sacrorum suffragia non numerari, sed eas utique per amicam partium transactionem componendas, interposita quoque protestatione. Ita Austriaci caput hoc relationi ad Cæsarem inserere omiserunt.

Transsylvanica. Super fœdere cum Ragozio consultatio.

§. 73. Hoc anno, quæ diu cum Ragozio agitata fuerant, ad maturitatem veniebant; Dærflingio, quem Torstensonius è Transsylvania reversum eo nomine in Sueciam miserat, confirmante, istum Principem belli in Cæsarem per se cupidum ab Ordinibus Hungariæ stimulari, qui exactiones, & nova quædam onera sibi imposita indignabantur. Igitur super eo fœdere in Senatu denuo deliberabatur. Qui fœdus id insuper habendum suadebant, disserebant; ingenia ejus nationis lubricæ fidei, ac non parum è barbarie trahentia. Parum opulentam eam esse regionem, ac pauper vulgus. Grave esse ad Portam Ottomannicam incerto eventu mittere petendæ pro Ragozio veniæ, ut ipsi in Cæsarem arma movere liceat. Gallos quoque non valde in id foeinclinare videri. Alii contra ostendere; Ragozio se movente Cæsari copias suas adhibendas tuendis proprii provinciis, quibus novo bello exhaustis eum facilius ad pacem compulsum iri; præsertim cum ipsi ab Hispania undique nunc pressa parum auxilii expectandum sit. Potentem esse Ragozium, & multa bellatorum millia educere posse, cui & fortasse Hungari se adjuncturi sint. Demendæ nobis suspicioni declarasse, non prius se pecuniam nos poscere, quam post mota jam arma. Ferri insuper Principem candido esse animo, ac stata ætate extra juvenilem inconstantiam; & cui non modicus thesaurus sit congestus. Igitur placebat, super hoc negotio cum Gallis consilia sociare, ac Torstensonio in mandatis dare, ut si commode possit, eo negotio colophonem imponeret.

Torstensonius Ragozium stimulat. a 5. Febr.

§. 74. Ast Torstensonius audito, Ragozium militem & arma in promtu habere, simul perspiciens, quantopere hac ratione Cæsaris consilia turbari possint, literis eum in bellum irritare instituit. præsertim cum Cæsarei circa istum demulcendum anxie satagerent. Negotium tamen fœderis Hamburgum remittit, ubi cum Gallis quoque simul agendi commodus sit locus; quo si Legatum mittere placeat, postulatis ipsius satisfactum iri. Quia tamen illa Hamburgum missio in longum prominebat, sua fide spondebat, quæ ipse nuper Dœrflingio ac Plettenbergio proposuisset, à Regina Sueciæ, & Galliç Rege ratihabitum iri.

Ragozius promtum se bello ostendit.

Ad hęc Ragozius ostendebat; se sola Reginæ ratihabitione contentum fore si hæc spondeat, Gallicam intra semestre secuturam. Sed cum Torstensonius istius ratificationis tarditatem intercapedine locorum, & intuitu viarum excusaret, ac se vi mandati sui ista ratihabiturum; proponebat Ragozius, ut is autographum sui mandati sibi transmitteret, quoad Reginę ratificatio allata esset. Tum consensu Portæ opus esse, saltem ut conniveat, nec diserte bello ipsi interdicat. Sed quod omnia ibi auro sint venalia, ac sexaginta uncialium millia ei consensui obtinendo requirantur, de suo se viginti millia præbiturum, si reliquam summam socii Reges contribuerint. Tum fidum hominem ad se mittendum, quicum consilia conferre queat, & qui inde ad Portam profectus una cum Gallico, ac suo ministro rem ibi confectam det. 1643. Ubi super priori convenerit, expeditionem se suscepturum. Consensum Portę facile obtinendum. Torstensonius, quod Ragozius ita acriter de ratificatione instaret, citra eandem ipsum arma non sumturum judicabat. Unde Reginam, ut illam properaret, rogabat. Sua tamen mandata Ragozio mittere dubitabat, quod non solenni instrumento concepta, sed epistolæ inserta forent, quæ multa insuper secreta continebat.

Torstensonius in Transsylvaniam mittit.

Igitur placuit Rebenstockium subtribunum in Transsylvaniam ablegare cum ratificatione propositorum à Ragozio capitum, sua manu & sigillo ex vi mandati facta. Et quo minor diffidentiæ causa esset, offerebat Ragozio, ut è Suecico exercitu duos duces eligeret, obsidum loco ab ipso tantisper custodiendos, quoad Reginæ ratihabitio advenisset, simul exemplum mandati sui transmittit. His ad Ragozium perlatis, hic (15. Aug.) Conventum Ordinum suorum indicit, super hoc negotio cum ipsis deliberaturus. Sed quod censeret hos in bellum vix consensuros citra Reginę ratificationem, quam tamen ita cito adferri non posse perspiciebat, ut autographum mandati sui Torstensonius Legenizam mitteret postulat, unde id suo periculo in Transsylvaniam adferendum curaturus sit, post allatam Reginæ ratificationem bona fide restituendum. Sed cum Rebenstockius Ragozio caussas ostenderet, quare Torstensonius id mittere dubitaret; hic contra Ordines suos utique Sueciæ sigillum ac Rectorum manus videre velle testaretur; proponebat Ragozius, ut Torstensonius partem epistolæ, quæ alia secreta contineret, obtegeret, apertis relictis quæ negotium ipsius spectarent. Super consensu Portæ obtinendo Legatus Gallicus Hayus literis (15. Jul.) Constantinopoli scriptis operam suam offerebat; non tamen velut à Rege suo jussus. Quibus literis initio iste nonnihil perturbabatur, quod à se potissimum rem ibi agendam videret. (22. Aug.) Denuo tamen Legatum Gallicum, & suum ibi hortabatur, muneribus consensum Turcarum obtinerent, saltem ut ad hoc bellum connivere velint. Simul utile censebat Sueciæ quoque nomine aliquem Constantinopolim mitti. Ostendebat dehinc Ragozius, ni Rebenstockius in mandatis habeat sociarum Coronarum postulata vicissim proponere, fœdus nunc concludi non posse. Hic etsi nullo plane mandato, solo rei conficiundæ ardore quæ sibi æqua videbantur Regnorum nomine capita concipit, præsertim super tribus peditum millibus cum Ragozii exercitu conjungendis, qui vicissim aliquot Hungarorum equitum millia Suecis transscripturus sit. Nam de tribus illis peditum millibus, ac centum uncialium millibus Ragozio cumprimis cordi erat. Torstensonius inter has moras rei gerendæ tempus amitti dolens iterum proponebat, ut Transsylvaniæ Ordines certum ad se hominem ablegarent inspiciendis sui mandatis. Tum Rebenstockium Constantinopolim ad Legatum Gallicum proficisci jubet, ut, quousque Ragozii negotium in ea aula promovisset, cognosceret, ac ad idem conficiendum hortaretur. Sed ad Vezierum scribere, aut ut Rebenstockius cum hoc ageret, consultum non videbatur ob ceremoniarum ambages, & quia accessum ad istum non nisi turgida crumena aperire poterat. De tribus peditum, ac centum uncialium millibus nulla mentio fiebat; quod istis innotescere nollet, pedite se carere non posse, nec pecuniam in promtu esse. Interim Transsylvaniç Ordines propositum à Ragozio fœdus & bellum in Cæsarem decreverant. Unde per totam provinciam statim copiæ lustrantur, ac per Hungariam equites conscribuntur. Id ut Torstensonio Rebenstockius significet jubetur, tum ut Principis ac Ordinum nomine postulet, autographum mandati ab isto Legenizam mitti. Id quod & Torstensonius,

ne

1643. 17. Sept.

ne his destinatis mora injiceretur, facit, simul ad rem gerendam hortatur, de tribus Germanicorum peditum millibus, quantum rationes belli laturæ sint spem faciens, ubi in arma is erupisset. Tum obtinendo Portæ consensu Rebenstockium Constantinopolim mittit. Ubi Gallici, Hollandici, ac Ragozii Ministrorum opera eo res deducitur, ut Turcarum Imperator posita quam è propinquantibus Suecorum armis ceperat suspicione, Transsylvano non solum arma in Cæsarem sumere permitteret; sed & Walachiæ, ac Moldaviæ Principibus, ac Budensi Purpurato mandaret, equitatum, & si quæ alia peteret auxilia ipsi præstare.

Bellum à Ragozio in Cæsarum sumitur.

Eo cum responso Rebenstockium ante finem anni Albam Juliam revertebat; quo accepto Ragozius bellum decernit. Mox à Torstensonio petit, ut ubi ipse cum exercitu agat, sibi significaret, quo suas copias ipsi jungere, aut si ea conjunctione opus non sit, saltem promissos equites mittere possit; vicissim dimidiam annui subsidu partem, ac tria peditum millia in promptu haberet. Sed istæ literæ à Cæsareis non procul Woblavia intercipiebantur, earum latore male habito.

Poloni machinationes.

§. 75. Eodem anno apud Sueciæ vicinos infestorum huic consiliorum structuræ tanto clarius erumpebant, quo propius apparebat, à Suecis gloriosum finem bello Germanico imponendum. Ac apud Polonos quidem variis indiciis colligi poterat, quid consiliorum in secreto agitarentur. In Comitiis, quæ hoc anno Warsaviæ habebantur, nono loco fuerat proponendum; quod Princeps Feudatarius connubium agitet in Domo inimica, unde magnum Reipublicæ periculum deinceps provenire queat. Etsi post Cancellarius propositione facta id caput omittebat, nec super eo connubio ita fervide ut antea differebatur, quod fortasse aliam de isto sententiam concepissent. In Comitiis tamen consultationes secreto habitæ multum suspicionis injiciebant, quod iste consultandi modus antea in usu non fuisset. Exceptæ quoque fuerant Regis voces; Suecos esse gentem quiescere nesciam, ac eosdem jam Dunæ & Oderæ fluminibus vincula injectum ire. Id quoque altius penetrabat, quod in Pomerelliæ Conventu Stargardiæ articulo decimo quinto propositum fuerat: ut Rex Poloniæ è Suecis sciscitaretur, an æternam pacem cum Polonia concludere velint, ut si oblatam pacem abnuerint, eo maturius ad bellum se parare queant. Et quanquam Legatus Gallicus Avaugurius contraniteretur, ut ne durante bello Germanico tractatus cum Suecia super pace perpetua urgerent: scribebat nihilo secius sub finem anni ad Reginam Jacobus Dux Curlandiæ, operamque suam circa conciliandam Suecos inter Polonosque pacem offerebat, incertum serio, an ut occasio quæreretur abrumpendis induciis. Sane judicabant prudentiores, haut consultum esse isto tunc tractatus suscipi. Respondebatur tamen Duci; operam ipsius gratam esse, sed quo negotium ita arduum cum aliqua spe successus suscipiatur, bene facturum, si rem ad Mediatores referat, ac interim partium animos paci admittendæ præparet. Ita honesto colore res eludebatur. Sed & acres Polonis stimulos admovebat missus à Cæsare Comes Starenbergius, multis ostendens Poloniæ imminens periculum, si tanta fortuna Suecos prosequi pergeret. Ipsam jam à Suecis velut indagine cingi; hos fœderi cum Ragozio innecti; finem belli Germanici principium Polonici fore. Et quia prævidebat Senatores isti bello obstituros, suadebat, ut Polonus Danum in Sueciam incitaret, eumque auxiliis tecte sublevaret. Tum ut Woldemari Comitis desideria apud Russos commendaret: Quin eo usque progressum accepimus, ut Regi proponere non dubitaret, prætensionem suam in Sueciam Dano transscriberet accepta refusione, quod illa sibi haut usui videatur futura. Eam prætensionem post à Dano in Woldemarum filium transferendam, ut tanto splendidior Czaris gener incedere possit. Ita si hinc Danus, inde Russus invadat, Suecos non solum Germania dimovendos, sed & domi periclitaturos. Quibus tamen consiliis Avaugurius acriter obnitebatur, ad disjicienda infesta Sueciæ consilia a Galliæ Rege tunc missus. Haut ex decoro facturos Polonos, si ad alendum id bellum operam conferre velint, circa quod componendum ab aliis laboretur. Tum ista consilia Proceribus suspecta reddere, velut contra libertatem Reipublicæ tendentia. Quibus & id præ oculis versabatur, quod vergente Regis valetudine brevi mors ipsius imminere crederetur; cum incidente interregno nationem bello implicitam agere haut consultum ducerent. Imprimis autem, quæ cum Dano agitabantur, suspecta erant, ad quem à Polono Baudisius missus fuerat, literis fiduciariis instructus non à Rege solum, sed & à præcipuis Poloniæ Senatoribus, Sapieha, Principe Dominico, Koniespolskio, Ossalinskio Suecis cum primis infestissimo, aliisque. Qui cum Gedanum reverteret, spargebat, rem à se ex voto confectam. Privatim tamen Schliebio tribuno dixerat: multa belli movendi consilia in Polonia, Daniaque agitari; sed remoram injici, quod uterque Rex rei gerendæ per se cupidus Senatui suo sit obnoxius, qui à bello abhorreat. Sed & tractatum fuerat de utriusque Regis colloquio Uratislaburgi apud Pautzkam, aut in Olivæ Cænobio instituendo; ac jam è Polonia missi aderant, qui diversoria Olivæ adpararent; etsi Danus post eo venire abnueret. Eorum consiliorum scenam paulo apertius pandebat Grieshemius Eichsfeldiæ quondam præfectus, nunc Regis Poloniæ Cubicularius, quem Rex Monasterium miserat citra Legati dignationem explorandi causa, & ut cum Danicis Legatis assidua literarum commercia exerceret, ipse tamen Osnabrugam ne accederet. Is spe præmii, & ut erepta sibi in Eichsfeldia recuperaret Legatu Suecicis prodebat, quæ ex Poloniæ Regis ore audisse se multis cum exsecrationibus testabatur. Causam machinationum inter Polonum ac Danum, queis & Russum illigare conentur esse, quod credatur, Suecos pensandis belli sumtibus Pomeraniam postulaturos: hi ne quid terræ in Germania retineant, istos manibus pedibusque obniti constituisse. A Dano cumprimis id negotium fervide agi; qui Cæsari ac Brandeburgico cessionem eam omnibus modis dissuadeat: asseverans, malle se bellum Suecicum in se trahere, quam pati, ut Suecis Pomerania concedatur. Polonum tamen credi non aperte in bellum descensurum, sed clam pecunia & milite Danum sublevaturum. Nuper Cæsare Niclasburgum profecto, cum in aula Polonica rumor percrebuisset, Cæsarem cum Torstensonio seorsim transacturum, Regem valde perturbatum ne Pomerania forte daretur, ad Schlickium Comitem scripsisse ejus negotii impediendi causa. Woldemari connubium huc spectare, ut Russus in Sueciam incitetur. Polono tamen circa id scrupulum esse, qui uti non ægre laturus sit, à Russo Ingriam recuperari; ita ut hic in Livonia pedem figat, haut è re Poloniæ videri. Brandeburgicum potius, quam Pomerania cedat, extrema quæque tentaturum; quod & ipse cum aliis tum Landgraviæ declaraverit. Suspicionem tamen Regibus injicere, quod iste connubii

cum

1643. cum Regina Sueciæ spem nondum exuerit. Quo fine & eundem duorum Theologorum Bergii, & Agricolæ sententiam super discimine sacrorum Lutheranorum & Reformatorum exquisivisse; quibus ex voto respondentibus magnopere lætatum. Unde utrumque Regem judicasse, eam conjunctionem sibi plus molestię, quam bellum Germanicum daturam. Sane cum Legatus Brandeburgicus in Dania Reginæ Matris profectionem in Borussiam ea æstate expeditam daret, neque sumtus præbitos, neque donum abeunti oblatum, neque illus è Senatorio Ordine, aut ministris Regiis eum inviserat. Eosdem porro fundamentum consiliorum suorum in eo collocasse, ut Gallia à Suecis sejungeretur; de quo Polonum apud Mazarinum diligenter institisse, cujus amicitiæ conciliandæ Cardinalitium pileum, Poloniæ debitum in istius è sorore nepotem transtulisse. Legibus pacis inter Cæsarem & Gallum adornandis, quæ circa Brisacum & Alsatiam maxime hæsuræ videantur, à Polono in Gallia propositum fuisse matrimonium inter juvenem Archiducem Oenipontanum, & Ducis Aurelianensis filiam, quæ dotis nomine ista loca Domui Austriacæ sit illatura; idque consilium patri puellæ valde probari. Quanquam autem Avaugurius confirmaret, à Polonia tunc nihil apertæ hostilitatis imminere, qui & impedierat, ne Crocovio è Polonia ac Borussia auxilia submitterentur: Sueci tamen haut eo secius oppida Livoniæ munimentis, præsidiis, annona firmare, militemque in promtu habere, eique provinciæ Hermannum Wrangelium expertum bello ducem præficere.

Danorum cum Russis machinationes.

§. 76. Inter Russos quoque Danosque crebræ isto anno missiones, per quas infesta Sueciæ consilia coqui constabat. Aprili mense duo celeres nuntii è Russia per Gedanum in Daniam tendebant. Baudisius Hamburgi differere; si Polonus, Danus, & Russus Sueciam diversis in locis invaderent, brevi pacem in Germania fore. Sane Russorum animos Danicis consiliis non parum infectos indicio erat, quod cum novus Residens in Petri Krusbiærnii locum Muscoviam mittendus esset, Russi eum admittere abnuerent; quin Krusbiærnio denuntiarent; domum discederet, ipso heic præsente opus non esse; quod super Residente pacto æternæ pacis nihil cautum sit, nec ipsi ea functione ministrum Holmiæ habeant. Super Woldemari Comitis matrimonio cum Czaris filia Petrus Marcelius à Dano in Russiam mittebatur. Eo in Daniam reverso Woldemari iter in Russiam instruebatur, magnifico paratu, ac Rege magis circa hunc satagente, quam circa Friderici Filii nuptias. Istius quoque prandio Hafniæ signum tubis ac tympanis Principum more dabatur. Adjungebantur ipsi duo Legati, qui ex itinere cum Poloniæ Rege inter alia super conjunctione inter Daniam, Poloniam, ac Russiam agerent, retundendis Suecorum per Germaniam nimium florentibus armis. Et jam ante Poloniæ Regi per Baudisium Danus caverat; id connubium ipsi nunc aut inposterum fraudi non fore; sed id præsidium sibi circumponere, ubi ad manus cum Suecis ventum fuerit.

Dani Hamburgenses argento emungunt.

§. 77. Enimvero uti istorum conatus in diem prominere videbantur; ita quæ Daniæ Rex eo anno expromebat ferri amplius non poterant. Ejus anni initio terra marique arma parabantur obscuro primum fine; mox Hamburgum peti adparebat. Inter causas irarum in eam urbem adducebatur, quod Hamburgenses differerent; eo minus reverentiæ sibi in tuenda sua libertate adhibendum, quod civitati suæ res non cum Daniæ Rege, sed cum Holsatiæ Duce sit. Quas argutias Rex nullo modo ferre poterat, quod utique Daniæ Regis personam tangant, quæ vel sub Oldenburgici Comitis, vel Holsatiæ Ducis vocabulo inferantur; cavillatus, si quis Albertum ab Euzen in lutum provolvat, Consulem utique Hamburgensem sordibus coopertum iri. Jussus fuerat Salvius, si Hamburgenses valde instarent, mediationem Suecicam Regi offerre; insuper habito, si vel paulo indignius ea rejiciatur, aut ipse insolentius ab eodem tractetur. Quod si tamen sentiat rem ad transactionem spectare, occulte impediat, ne finem ea sortiatur; interim Hamburgensibus animos addat, ac de Suecico auxilio certos esse jubeat. Sed illi grandi quantumvis summa decidere, quam bello commercia sua turbari malebant. Quanquam autem post emunctos argento Hamburgenses classis, ac miles provincialis domum dimitteretur, exauctorata conductitii parte; ac multi censerent, Regem ætate provecta quietem magis quam bellum meditari; Suecis tamen pacati in ipsos animi fidem haut quidquam faciebat. Id hactenus iste captaverat, ut clade aliqua fracti Sueci Germania cum ignominia pellerentur; quo ipse portam sibi aperiri sperabat ad istos domi pro lubitu insultandos. Sed superiore anno cum debilitati Cæsarei Suecos ingruentes utcunque propulsare satis haberent, & apud Polonos modo magnitudinem Austriacam parum decente auxilia procarentur; non amplius se capiebat invidia. Unde obtentu Hamburgum castigandi exercitus contrahitur, quo armatus pacis leges pro lubitu Suecis dispensare posset; Germania excedere ultro nolentes armis cogeret. In ea consilia solicitabantur Bremensis Præsul, Oldenburgicus Comes, & Luneburgici, qui adscito Coloniensi, aliisque quibusdam Catholicis tertias partes formare meditabantur. Ipse ad Baudisium frequenti convivio in ea verba eruperat; serius ocyus se cum Suecis utique collisum iri. Ejusdem Viennæ Residens Badenbachius à Cæsare petierat vectigal Gluckstadiense prorogari, Comitatus Pinnebergensis possessionem firmari, Hamburgense privilegium aboleri, ipsosque Holsatiæ obsequio addici, matrimonium Bremensis Præsulis firmari, tum ut consentiat Cæsar, possessionem præfecturarum per Meclenburgicam sibi oppignerataturum, ac Dœmitzæ à se apprehendi, concessa insuper insula Rugia. Ea si Cæsar annueret, ac pro re nata auxilia sibi subministraret, pollicebatur intra semestre Suecos se Germania pulsurum. Venerat quoque ad Salvium ab Holsatiæ Duce Frederico missus Johannes Christophorus Bulovius, super instantibus paces tractatibus ipsi gratulaturus; cæterum valde vereri se addens, ne ob Pomeraniam Sueci ac Dani inter se committantur. Unde Ducis nomine secreto rogabat, si res in arma eruperit, ut sibi suæque ditioni parcatur, velut qui nullam ejusmodi consiliorum partem attigerit. Et cum Salvius responderet; de Pomerania hactenus parum actum; quid deinceps futurum sit, nescire, ac mandata nondum accepisse; iste concusso capite innuebat, sat sibi de illis constare, quæ in Dania agitarentur. In eandem sententiam cum Salvio differebat Bremensis Cancellarius Theodorus Reinkingius, modica pensione Sueciæ auctoratus; Pomeraniam pomum Eridis fore, ac metuere se, ne Dani ac Poloni acrius, quam ullus Germanorum se opponant. Non credere se quidem Dano cum Cæsare jam foedus esse; non futurum esse, haut quidquam præstiturum. Quin & Cæsareus Legatus Volmarus Rosenhanio Suecico ministro inter privatos sermones dixerat; Danum mediatorem Suecis plus obfuturum, quam profuturum.

Iidem Suecis Pomeraniam invident.

18. Maji

14. Jul.

§. 78.

1643.

Sub Rudena Dani à Suecis vectigal exigunt.

22. April.

§. 78. Sed vectigalis vocabulo vexationes clara in luce exercebantur. Miserat armatam navem sub Rudenam insulam Daniæ Rex. Ejus præfectus Joanni Oxenstiernæ tunc Pomeraniæ res ordinanti scribebat; vectigal pro omnibus bonis ad Coronam Sueciæ pertinentibus, quæ illac præterirent, exsolvendum esse. Addebantur rationes, quod Regi Daniæ non constet, Sueciæ immunitatem à vectigali isto loco competere, ac eundem pro asseribus & armentis quibusdam, quæ ad prædium defuncti sui filii Ulrici in Buzoviensi præsulatu situm devehebantur, Wismariæ vectigal exsolvisse. Hoc modo vectigali Danico subjiciebantur omnia, quæ in usum militis Suecici in Pomeraniam vehebantur. Rectores Sueciæ suis scribebant, paterentur istum pro lubitu agere, protestatione tamen semper interposita. Nam satis adparebat, adversus istas vellicationes brevi fortius remedium fore adhibendum. Præsertim cum vexationes in Oresunda hoc anno eousque excessissent, ut jam nullo amplius modo ferri possent. Obtentui sumebatur à Dano, Suecos pacta violare, dum exteris nationibus certificationes suas accommodando Danorum vectigalia defraudent. E tabulis vectigalium constare, Suecos intra paucos annos immunitate viginti sex auri tonnarum in Oresunda fruitos fuisse; cum contra Danorum in Sueciæ portubus immunitas exigua valde fuerit. Constare sibi de opibus Suecicorum civium, ad quos nullo modo spectare queant omnes merces, quibus eorum nomen obtenditur. Esse Ludovico Geerio opulentos in Hollandia socios, qui sub ipsius vocabulo immunitate fruantur. Alios modico accepto præmio nomen suum certificationibus accommodare. Igitur & sibi fas esse naves sistere, quoad inquisitum ac probatum sit, num certificationes recte se habeant: si fraus deprehensa sit, usurum se jure Regio; nec recusare, quo minus in Suecia par jus in suos statuatur. Addebatur, Regem Gustavum anno vicesimo quarto tantum non vi ac minis iniqua pacta Danis extorsisse; ea nunc hac temporis opportunitate se correcturos, immunitate Suecica sublata aut circumcisa. Hoc igitur fine Rex Februario mense conventu Senatorum habito de ista Suecorum immunitate inter alia proposuerat, cujus abusu reditus sui valde imminuerentur. Sed cum præcipui Senatorum, Christophorus Ulfeldius, Tago Tottius, & Justus Hoeckius, qui Suecos hoc tempore lacessi nolebant, Regis mentem intelligerent, propterea Hafnia discedebant, ne Senatus-consultum posset fieri, Rege non parum indignante. Nec ideo destinata sua exsequi omittebat Rex; quibus ut eo minus remoræ per Senatum injiceretur, Proregem constituerat Cornificium Ulfeldium generum suum, acerbi virum ingenii, ac Suecis infestissimum. Instrumentum calomniarum nacti fuerant quendam Danielem *de Rees*, qui suo exemplo fallacias certificationum probatum ibat, aliquot per annos Holmiæ se habitasse, jure civitatis non potitum; nec eo secius aliquot navibus Oresundam transeuntibus nomen suum accommodasse. Westerwici quoque affinem suum Joannem Philippi F. Consulem haut paucas falsas certificationes confecisse. Is igitur hac flagitiorum, si quæ revera fuerant, professione tantam sibi fidem conciliaverat, ut velut arbiter navium Suecicarum in Oresunda constitueretur, quas postquam à publicanis expeditæ fuerant, ipse novæ inquisitioni subjiciebat, prout lubitum dimittens; aut imposito milite Hafniam abstrahens ad causam coram Collegio navali dicendam. Adjunctum is habebat quendam Nicolaum Kockium, qui quondam apud Gedanum ob fraudes admissas à Spiringio multatus magna cum acerbitate odium in Suecos expromebat. Hos Sycophantas magno Daniæ malo causam fore, ipsi publicani, & cordatiores Danorum ominabantur. Hafniæ, si nulla fraudis suspicio hæreret, naves post molestam vexationem demum dimittebantur, magna temporis jactura facta, nulla in delatores calumniæ pœna, nec præstita ab his damni reparatione. At si in ullam mercem, quæ viginti uncialium esset, qualiscunque fraudis suspicio quadraret, è nupero Regis edicto navis cum omnibus mercibus fisco addicebatur, nullo nocentium, aut innocentium discrimine facto. Novum illud judicium ex vilibus, aut obnoxiis hominibus constans in speciem tantum exercebatur, cui fere à Prorege Ulfeldio sententiæ dictabantur, qui & ipse in partem prædæ veniebat. Iidem ibi actores ac testes. Nautæ qui judicio sistebantur, rerum fere ignari quid responderent non habebant, nulla advocati facta copia. Quæ Minister Suecicus obtenderet, non curabantur; ciu ut examinibus nautarum interesset, non concedebatur. Isto judicio damnati ut ad Regem Senatumque provocarent, Suecis consultum videbatur, ut quid iste facturus esset adpareret. Ubi nonnulli quidem absoluti, ac bona sua recipere jussi, quinta tamen parte penes delatores manente. Sed quia bona navesque jam distractæ erant, Ulfeldius non sine morositate vix tertiam pretii partem offerebat. Et Rex ipse videri volebat non tam jure, quam ex gratia restituere, severo vultu pronuntians; alia vice non sic abituros. Rationis tamen erat non omnia restitui, quo vexationibus istis color non deesset. Præcipuum prætextum jactabatur; certificationes non rite conceptas, queis expressum non foret, ea bona illius esse propria, cujus nomen exprimeretur. Quod tamen neque pactis cautum, neque hactenus usitatum fuerat. Insuper & à peregrinis portibus vectigal exigebatur, velut Stetinensi pacto illi ab immunitate exexcepti forent. Et cum reponeretur; quare ergo tot per annos id exigere omisissent; cum irrisu responsum; eam suam culpam esse, ac sibi damno cessisse. Ne bonis quidem Reginæ parcebatur; si immunitate gaudere vellet, eam à Daniæ Rege fuisse petendam; cum tamen totum Sueciæ Regnum ea libertate gauderet. Tum ne cavillandi color deesset, mensuram navium Suecicarum explorabant; quod & antea inusitatum erat, & cum illis navibus immunitas competeret, supervacuum. Isthoc porro processu ita terrebantur nautæ Suecici, ut licet indubiis certificationibus instructi vectigal quantumvis duplicatum exsolvere mallent, ipsis publicanis id suggerentibus, quod licet certificationibus à se probatis nihilominus denuo inquisitioni subjiciendi, & Hafniam deducendi forent. Eadem acerbitas & reliquas nationes ita terrebat, ut eo anno navigatio per Oresundam solito tenuior fuerit.

Dani Suecorum navibus in Oresunda manus injiciunt.

§. 79. Super his injuriis cum initio ad Rectores Sueciæ referretur, isti quidem satis judicabant, Dano ferociam accessisse, quod persuasum haberet, Batavos se haut commoturos, ac Polonos invidia erga successus Suecicorum ab armis non temperaturos. Tum & satis animadvertebant,

Sueci initio modeste queruntur.

1643. tebant, Danum obtentu litis cum Hamburgensibus copias contraxisse, ut si Sueci se commoverent, ipse paratus imparatis subito ingruere posset. Enimvero his satius videbatur injuriarum exsecutionem in opportunum magu tempus differre. Eoque placebar bellum clam parare, Dano in arma erumpendi occasionem haut præbere, insultationes ferre, vectigal solvere, Danicis civibus nihilo secius immunitatem in Suecia relinquere. Strœmfeldius jubebatur modeste, & citra minas queri, ac demonstrare, talia pactis adversari; si quid fraudis admissum sit, id expresso in pactis modo expediendum; innocentes cum nocentibus plecti iniquum esse. Si quid novi antevertendis fraudibus comminisci velint, id prius cum Regina Sueciæ communicandum, & ex utriusque gentis consensu sanciendum. Si quid peccatum esse à quopiam Sueco demonstratum fuerit, Reginam in istum animadversuram. Tum ut Senatus Daniæ talibus se interponeret, ne amicitia inter duo Regna minuatur. Interim quid ab ipsis ageretur, accurate observaret. Ad hæc Prorex Ulfeldius, cui istas querelas exponebat Strœmfeldius; fraudibus Suecicorum civium non aliud remedium potuisse adhiberi. Ab Holmensibus civibus certificationes peregrinis mercatoribus ultro offerri; talium misso in Curiam aureo affatim haberi posse. Tum & Danicos cives in Suecia sat duriter haberi. Istas fraudes non amplius ferri posse, quidquid commercia inde turbatum iri jactetur. Talia porro ad paucos duntaxat privatos, non ad ipsa Regna pertinere. Prorsus velut eversis commerciis ipsum Regnum nihil detrimenti caperet. Etsi Christiano Thomæ F. Cancellario, aliisque moderatis viris ista valde displicere constaret. Nonnihil tamen suspicionis Danis injiciebatur, cum nulla eo anno supplementa in Germaniam mitti, ac Gustavum Hornium in Suecia manere audirent, quem Torstensonio tam frequenter ex morbo decumbenti successurum crediderant. Unde & aliquantisper placidius loquebatur Ulfeldius, quam antea, & acta aliquo modo excusare velle videbatur. Sed mox ad priorem acerbitatem reditum, eo tamen discrimine, ut minus pretiosis mercibus onustæ, aut exiguæ naves citra molestiam transmitterentur, opulentu, & ubi aliquod calumniæ pretium insidiæ potissimum struerentur.

Consultatio super bello Danico. §. 80. Tali modo cum Suecorum commercia plane subvertere, ac suæ libidini subjicere conaretur Danus, quid agendum foret præsente in Senatu Regina, imperio quantumvis nondum suscepto, expensis utrinque rationibus inquirebatur.

12. 13. 16. Maji. Versabatur ante oculos periculum non solum ab Austriacis, sed & Dano, Polono, Russo imminens, qui ad turbanda Sueciæ consilia, fortunamque subruendam incumbebant, immensæ stimulis invidiæ agitati, ut Germanicum bellum inglorio fine, nulla securitate, aut emolumento parto clauderetur. Id porro hactenus Dano negotium fuisse patebat, Sueciam contemnere, alios in ipsam irritare, vires imminuere, domi si posset res ejusdem turbare. Ista hactenus tolerata aut elusa, quamdiu citra extrema conatus isti subsistebant. Nunc talia intentabantur, quæ citra certum Sueciæ exitium, ac irreparabile damnum ferri non poterant, pactisque insuper habitis per eversa commercia privatæ juxta publicæque opes subruebantur. Tum pro imperio omnia agere Danus, hostilibus retorsionibus sævire, velut abrupta jam pace. His dissimulatis ferocius insultandi eosdem ansa præbebatur, velut ex facili tolerantes, aut timiditatem impotentiamque suam fatentes. Nec aliud supererat, quam ut post tantam patientiam ferrum jugulo exciperetur. Quanquam autem eo res videretur rediisse, ut non amplius quæreretur, declinari bellum posset, nec ne; sed inferre bellum præstaret, an ex hostis commodo id admittere; non tamen deerant, qui quantalibet injuriarum tolerantia bellum Danicum inpræsens vitandum suaderent. Duras quidem digestu Dani injurias, sed satius esse minore malo defungi, quam intempestivo remedio in majus exitium præcipitare. 1643.

Rationes contra. Ignominiam à Danis illatam eo minoris esse, quod Angli, Batavique eadem toleraverint, transactione quamvis dura importunitatem istius redemisse satis habentes. Neminem non Principem lucro suo invigilare, nec adeo indignandum, si quis terrarum aut aquarum suarum reditus quantum possit excultum eat. Si asperrime expostulatum fuerit, culpam in publicanos ac ministros conjectum iri. Sat gravi Sueciam bello jam implicitam hærere. Novo bello consiliorum telam Regi Gustavo cœptam plane abrumpi. Deserenda esse Moraviæ ac Silesiæ loca, per quæ honestæ pacis leges à Cæsare redimi poterant. Surrecturum forte & in Livonia bellum, in quod Polonus dudum pronus sit, Dano nunc invitante. Si uno duntaxat bello implicemur Polonum ac Russum haut temere se commoturum. Sed duplici bello districtis verendum esse, ne ipsa in nos occasio istos pertrahat. Tum si quid cladis acceptum fuerit, neminem non ad aliquam naufragii nostri tabulam rapiendam accursurum. Peritura quæ per Germaniam tanto cum labore parta sunt, si bello isto nondum posito, novum ordiamur; adversus tot tamque validos hostes viribus nostris haut quidquam suffecturis. Sueciam longo bello viris exhaustam, accisas opes tanto oneri haut pares. Deserto bello Germanico subsidia Gallica cessatura, maximi hactenus momenti ad sumtus belli tolerandos. Jam ad ipsum limen pacis Germanicæ perventum cujus conciliatorem Danus agat: eos tractatus bello cum Danis orto hæsuros, aut pace facta omnia per Germaniam æque ac Daniam parta restituenda, implicitis utriusque belli rationibus. Gallicum fœdus in lubrico fore, si adpareat, Germaniæ rebus posthabitis circa Daniam nos satagere. Ita novum bellum orsis vetere nondum posito summam rerum discrimini exponi. Id denique potius agendum, ut pacatam Regni administrationem Regina suscipiat, quam duplicis belli cura inter primordia imperii obruatur.

Rationes pro bello. § 81. Ast queis bellum non amplius differendum videbatur, post injurias Dani atque insultationes longo ordine enumeratas disserebant; si diutius ista tolerentur, nec modum, nec finem injuriarum fore. Daniam nunc officinam esse, ubi infesta in Sueciam consilia cudantur, per Polonos ac Russos expromenda, ni mature interrumpantur. In promtu arma Danum habere, ut nostris in Germania commodis obstet, istiusque exitum sibi gloriosum, nobis indecorum struat. Turbata navigatione omnia Regni incrementa, omnes nervos incidi, cives ademtia rem quærendi mediis ad desperationem agi, vectigalibus interceptis ærarium subverti. Sub Rudenam ipsum annonam ac paratum bellicum,

quo

1643. quo miles noster in Germania sublevandus, suæ libidini subjicere. Ni obsistatur gliscente ipsius audacia ad Livoniæ portus naves suas dispositurum, ac ibi quoque vectigal exacturum. Non expectandum, quoad is omnia, quæ in Sueciam parturit, consilia excluserit. Experientia constare, quo majore animo mascula in Danum consilia cepèrimus, eo melius res nostras se habuisse, ac eo citius infensis eundem machinationibus supersedisse; tolerantia importunitatem ejusdem incrementa sumsisse. E nostris opibus rem eum quæsitum ire, ut tanto validior nobis ingruere queat. Ulfeldium non dubitasse fateri; Danum eo Suecos redacturum, ut nulla amplius Suecica navis Oresundam transeat: id si iste effectum dederit, de Suecia actum esse. Si à nostris injuriam sibi factam credidisset, querelam ad nos deferre, ac viam pactis publicis designatam inire debuisse. Nunc istis insuper habitis, imperare, exsequi, auferre, velut servitio suo addictis. Quo diutius bellum differatur, eo magis Sueciam enervatum iri. Per insidam cum Dano pacem nec domi securitatem constare, ac res per Germaniam languide administrandas. Ita nec. huic bello finem nos invenire, ac domi frustra atteri. Falso credi oblatis tractatibus hisce malis medicinam posse fieri. Ex historiis patrus constare, Danos tractatus semper eousque extraxisse, quoad intra fines nostros se conjecerint. Quamdiu in ancipiti res nostræ per Germaniam fluctuarint, quievisse Danum; nunc postquam in Cæsareis provincus pedem nos fixisse viderit, & ipsum arma parare, ut vel indecoras pacis leges nobis obtrudat, vel Cæsari se adjungat. Quo minus hactenus nos invaserit, id unum obstitisse, quod arma nostra in Germania adhuc erecta steterint. Illis ubi infausti quid accidat, & ipsum in nos erupturum. Ac si ullum è bello Germanico fructum speramus, Danum nobis prius frangendum. Id ni fiat, serius ocyus illum Germania nos expulsurum: eo contuso, omnia nobis destinata facilius successura. Si strenue rem suscipiamus fieri posse, ut bellum Danicum se ipsum alat. Invadente hinc in Scaniam Hornio, inde in Jutiam Torstensonio, tum impetitis è Pomerania insulis brevi res ipsi in angusto fore. Silentio tantum opus esse, ne destinata nostra antevertat, ac consilia turbet. Ut in Germania miles ipsi nequeat conscribi, nos facile prohibituros. Esse nobis socios, esse amicos, quorum rationes nostris rationibus hoc bello sint implicitæ. Nec ita temere otiosos spectatores acturos Batavos, etsi prono in Angliæ Regem Dano amicum Arausionensi. Favere Scotos, favere Parlamentum Anglicanum; qui si aliud nihil præstent, Regi obstituros, ne auxilia Dano mittere queat. In Germania ita res disponendas, ut hostium vis tantisper ibi propulsari queat. In Danum omnes vires effundendas, ac primum ictum ita librandum, ut iste in vertiginem detur; ac quæ nobis meditatur in ipsum devolvenda. Cæsari non ita in proclivi fore brevi nos omnibus Germaniæ locis expellere, firmata præcipue Olmutio, Glogovia, Erfordia, Lipsia. Erepto licet uno alteroque oppido ad summam rerum parum profici. Quod si in Daniam sequantur Cæsarei, eo majorem eidem vastitatem illaturos. Daniam nobis Germania propiorem, ac proprii Regni salutem magis nos tangere, quam Germaniæ Ordinum commoda. Propiorem ac nocentiorem quoque hostem Danum, quam Austriaços. Denique cum necessitatem belli incolumitas nobis nostra ac libertas imperet, dubitandum adhuc esse, nostro an hostium tempore bellandum, opprimere an opprimi satius sit? 1643.

§. 82. In hanc sententiam cum ab omnibus itum esset, placebat eo anno supplementa in Germaniam non mittere, ac partem præfectorum, militumque domum revocare tironibus admiscendam. Torstensonius jubebatur bellum per æstatem extrahere, ac vergente in hiemem anno in Holsatiam penetrare, copiasque Danicas dissipare, ac quæ possit loca opprimere. Quod si interrogetur, cujus jussu id faciat; responderet, necessitate coactum hiberna quærere; si tamen à Regina mandata accipiat, in tempore se inde abiturum. Holsatiæ Ducem amice haberet, si is extra belli consortio se removeat. Inde omnia domi nullo cum strepitu ad bellum disponi, arma, pecunia, classis parari, munimenta oppidorum refici. In Ingria quoque, & Livonia omnia ad vim excipiendam adornantur. Non tamen in Suecia prius prorumpere visum, quam Torstensonium in Holsatiam appulisse constaret. Ea consilia tot consciis capta exquisito silentio tegebantur, ut ad Danum nihil emaneret, antequam Torstensonius in Holsatiam se infudisset. Num à Gallis auxilium adversus Danos petendum foret, aliquandiu dubitatum. Sed re curatius expensa placuit id omittere, ne ista occasione consilia ante tempus vulgarentur, ac illi forte subsidia retraherent, si nossent, aliud præter Germanicum bellum parari. Et quia belli hujus rationes Galliam parum tangebant, vix inde quid levamenti expectabatur. Sed nec Belgas Fœderatos in auxilium vocare visum, quoad bellum cæptum esset. Bellum in Danum decretum.

§. 83. Decreto bello Danico, cujus successus atque exitus prævideri non poterat, & ordiendis mox pacis Germanicæ tractatibus, id quoque disceptabatur; num postulandæ in satisfactionem Pomeraniæ utique insistendum, an vero ea potius cedendum esset? Nam suspicio erat, circa hanc præcipue tractatus hæsuros. Id quod hac rerum facie quam maxime declinare cupiebant Sueci, ne ista occasione rationes belli Germanici cum Danico implicarentur, quas separatas manere cupiebant; neve utroque bello in longum extracto, agglomerantibus se pluribus hostibus utrinque sperato fructu exciderent. Quanquam enim illa nondum aperte à Suecis petita fuerat; omnibus tamen persuasum erat, in eandem oculos ab iis conjectos. Quæ circa eandem omni modo retinendam laborandum suadebant, non pauca erant. Possessionem ejus idoneo titulo partam expulsis inde Cæsareis. Jus belli post in fœdus mutatum, quod Brandeburgicus vivo Gustavo Rege subscribere noluerit, quin post hostilia in nos sumserit. Si quid terrarum in Germania habendum sit, nullam Sueciæ magis opportunam. Ea dimissa periculum olim Sueciæ oriri posse, cujus prævertendi causa Rex Gustavus quondam inter alia bellum moverit. Retentam non parum momenti conferre posse, tuendæ adversus malevolorum machinationes Sueciæ. Ex ea commode Oresundam infestari posse, ac sedem belli Danici è Westrogothia, Smalandiaque diverti. Per eam in Conventibus Imperii, & Superioris Saxoniæ suffragium obtineri, quod Gustavus Rex cupide affectaverit, observandis & impediendis infensis Sueciæ ibi consiliis. Possessione maritimæ oræ Sueciam adversus invasiones

Consultatio super cedenda Pomerania.

Rationes pro ea retinenda.

1643. nes Austriacorum muniri. Sedem ibi esse conducendi militis Germanici. Ex ea cominus conatus hostium observari posse, ac si opus sit, ex eadem à tergo istos invadi. Resurgente potentia Austriaca Brandeburgico forte non satis virium ad eandem tuendam fore. Ordines Germaniæ ea à nobis retenta pacis securitati amplius cautum credituros. Nec Cæsarem magis ægre laturum, Suecos Pomerania, quam Danum Holsatia potiri. Dani, Polonique invidiam etiam cessa Pomerania non desituram; quin istum crediturum, sui metu eam nos retinere non ausos. Ei provinciæ si renuntiaverimus, Ordinibus Germaniæ parum curæ deinceps fore, ut nobis satisfiat. Ex eadem septem intra horas Daniæ insulas invadi posse; cum alias à Suecia classis longo itinere adversus Daniam educatur; quæ & nunc è Pomerania commeatu refici possit. Ea mediante non Danum solum distrahi posse; sed & per eandem in Borussiam, ac Poloniam iter patere.

Rationes pro eadem cedenda. §. 84. Ast qui eadem cedendum censebant, demonstrabant; magna cum invidia nobis objici, quod Gustavus Rex initio belli declararit, nil aliud sibi quæri, quam ut res Germaniæ in pristinum statum reponantur. Jus belli in fœdus esse versum, ac Brandeburgicum jus sibi suum integrum reservasse. Ut ea durante bello retineatur affatim rationum esse; sed secuta pace eam utique restituendam, Brandeburgico exclamaturo, iniquum esse, ut ipsi soli aliquid decerpatur, cum tam acriter à nobis pro cæterorum restitutione certetur. Lubricam ejus provinciæ possessionem Sueciæ fore. Eam opibus exhaustam, nobiles juxta plebemque animo à nobis aversos, præcipuos Brandeburgico addictos. Stralsundam morosam esse ac refractariam, quæ potius quam castellum admittat, ad Danum sit transitura. Florentibus nostris armis eandem à nobis stare: si fortuna reflaverit, tergum obversuram. Tum ita enormia esse ejus provinciæ privilegia, ut ipsi Principi leges præscribere queant. Æmulos nostros credituros, tam magnum ex ea nobis fructum percipi, ut quieturi non sint, antequam nos inde exturbaverint. Porro ut isti succurratur totis classibus opus esse, quibus per hibernos menses iter plane clausum sit. Exemplo Angliæ satis patere, quam difficile sit divisas mari provincias retinere. Stetino capto reliqua provincia nos expellere in proclivi fore. Solam Pomeraniam Brandeburgicum à nobis alienare, ac conjunctioni Danum inter, Polonumque causam præbere. Quinquies centenis uncialium millibus, simul decem militum millibus opus esse ad eam provinciam idoneis præsidiis tuendam; ex qua tamen etiam alta pace Principibus quondam non supra centum viginti millia redierint, nobis etsi portoria retineamus ultra ducenta millia redire nequeant. Ne isthac potiamur manibus pedibusque obnixuros Cæsarem, Polonum, Danum, Brandeburgicum; nec cum postremo borum, nisi ea cessa, fidam unquam amicitiam fore. Nec obtenturos nos eandem, nisi prævalentibus nostris armis; id quod præstare penes nos non sit, nec in pace tuituros absque magnis præsidiis; præsertim ubi cum aliis vicinis bellum nobis intercesserit. Contra eadem cessa, Brandeburgicum commodis nostris obstringendum, quo connivente iter nobis per Borussiam in Poloniam, si opus sit, patere queat. Si Polonus in eam irruperit, nullum nobis à Cæsare aut Imperio auxilium ferendum. Igitur ultro eam potius Brandeburgico dandam, quam ut eadem ab ipso aut Cæsare nobis eripiatur. Hoc facto reliquas pacis conditiones longe faciliores fore. 1643.

Ea cedendam certo modo decernitur. Pacis causa dimissam quondam Borussiam Pomerania longe potiorem; nec hæc æque nobis opus esse, atque Livonia. Brandeburgico nunquam animum decessurum eam recuperandi; ac tandem aliquando nos inde nulla refusione facta ejiciendos. Rationibus utrinque expensis placebat declinandæ invidiæ, & eludendis vicinorum machinationibus, ubi ad tractatus perventum foret Pomeraniæ mordicus non inhærere; idque Brandeburgico oblique insinuandum, ut eo acrius pro nostra satisfactione connitatur, aut saltem ne hostibus se nostris societ. Sed ingentem potius pecuniæ summam stipulari, retenta interim hypothecæ nomine parte Pomeraniæ, & Wismaria sub lege commissoria, ni solutio conventa die fiat. Ac facile sperari posse, solutionem non futuram, aut aliquam temporum mutationem interventuram, ut illa absque invidia ad nos devolvatur. Interim commoditatibus ejus adversus vicinos uti nos posse. Inprimis videndum, quis tractatuum juxta, bellique successus sit futurus. Dano in Ordinem redacto totas vires in Cæsarem effundere integrum fore. In tractatibus pacis primo loco amnestiam urgendam, quæ & securitatem Sueciæ præstitura sit adversus Austriacos potentia eorum per Ordines librata, & gloriam velut pro aliena libertate certantibus. Inde super militum, ultimo loco de Reginæ satisfactione agendum. Interea fata viam inventura. Extremum in satisfactione militum duos milliones, in Reginæ sex fore. Hanc summam accipere satius esse, quam bellum grave ac periculosum gerere, aliud fortasse pariturum. Hoc modo pacem in Germania parari; saltem tam æquis conditionibus latis orbem judicaturum, bellum deinceps à Suecis non ex habendi cupidine, sed necessitate geri. Pro captu tamen futuri temporis consilia temperanda esse.

§. 85. Ea cum sententia staret, Joachimus Transæus *a Rosenec* cum commendatitiis Reginæ literis Berolinum mittitur, velut privati negotii expediundi causa, revera ut oblique Electori insinuaret, Reginam à restituenda Pomerania non alienam esse, quo ipsi adversus Danum & in tractatibus pacis faveret, aut saltem ne cum Dano consilia sociaret. Nam constabat Regem Daniæ Brandeburgico obtulisse, si ipsi se conjungere velit, se vel Coronam suam periculo expositurum, ut ipsi Pomerania restituatur. Ac si pro temporum ratione illa utique reddenda foret, decentius erat, sponte id fecisse videri. Qua de causa tamen ea missio nunc potissimum fieret, ipsi Transæo indicium non fiebat. Jubebatur is ostendere, ideo se privati habitu missum, quod solennes Electoris in Sueciam missiones tanto rumore agitatæ sint, ac vicinorum fœderibus ansam præbuerint. Tum exponeret, Reginæ cordi esse, Evangelicos Ordines in statum anni decimi octavi restitui, pacem Pragensem subverti, Palatinum reponi; & ad eundem finem Electorem hortetur. Si de Pomerania Elector mentionem injecerit, reponeret; Elector operam det, & alios urgeat, ut Sueciæ satisfiat; de quo ubi convenerit, rem circa Pomeraniam fore facilem. Quam tamen satisfactionem Suecia postulet, non exprimeret, nec ad certi quid se obstringeret; tantum velut privato sermone jaceret,

Missio ad Brandeburgicum. 10. Jun.

1643. ret, se iotellexisse, Reginam à restituenda Pomerania, Ulteriore præsertim, non alienam esse, si alia ratione sibi satisfieri queat. Extolleret magnitudioem sumtuum, adduceret exemplum Saxoois & Bavari adversus ipsum Cæsarem, & Dani adversus Suecos circa Elfsburgum, qui haut timide calculum posuerint. Omnia tameo Reginæ integra servaret, ac magis Electoris mentem expiscaretur, quam suam panderet, ac spe recuperandæ Pomeraniæ delinitum à coospiratione cum Sueciæ hostibus averteret. Ad quæ Elector declarabat; sibi quoque placere pacis Pragensis antiquitationem, & ut abolita in universum ante actorum memoria omnia in integrum restituantur.

Dani ut injurias emendent frustra monentur.

§. 86. Quanquam autem Sueci justis ac necessariis causis in bellum Danicum agerentur, visum tamen ad Senatum Daniæ scribi, quia ita decebat, & ut Ordinibus Regni, & reliquis omnibus hæc destinata eo facilius probarentur. Iis literis ostendebatur, quam inique cum Sue-

3. Jun.

cicis civibus io Oresunda agatur; postulato, ut apud Regem ista corrigi curent. si quis convinceretur fraudis quid admisisse, oon impune laturum. Interim oon universa commercia turbanda. Pactis & recepta hactenus consuetudine aliam viam designari querimoniis componeodis. Ad eas literas cum Cornificius Ulfeldius,

21. Jul.

& Christianus Thomæ F. responderent; jure facta esse, quæ accusarentur; Rectores Sueciæ altera vice literas dare decreverant; oe quid intermisisse viderentur, quod ad declinandum bellum faceret. Quas tamen paulo asperius temperare visum, ut in omnem eventum clarigationis vicem subire possent. Eoque diserte exprobratur; pacta esse violata, injuriam illatam; quam nec possint, oee velint ferre. Eas literas

15. Aug.

in Daniam Joannes Stalhantschius perferebat; à quo tamen Prorex & Cancellarius illas accipere, aut publice eundem admittere nolebant, excusantes; sibi non esse fas exteri Principes internuntios audire inscio Rege. A Strœmfeldio tamen ordinario ministro eas se accepturos. Id

21. Sept.

factum dein Petrus Wibius excusabat, Regem esse ætate provecta veterem dominandi, ac suspicacem. Senatum ipso imperante ter multatum. Cancellarium inter juniores Senatores esse, Regis metuentem. Ad eas literas Senatus

26. Oct.

Daniæ reponebat: mirari se, omnia quæ hac æstate io Oresunda contigere, ita sinistre accipi, eum è ducentis oavibus, quæ hoc anno fretum transierunt octo tantum detentæ sint, è quibus tres iterum relaxatæ. Suecicis civibus injuriam non esse factam; Regem ipsum in supremo judicio præsedisse. De peregrinis potulentis per pacta cautum, ut Sueci non plus solverent, quam Danici cives: in hos autem paucos ante annos eo nomioe vectigal impositum. Ad rationes tamen Suecici Senatus nihil reponebatur. Ac satis adparebat, ab istis rem extrahi, quoad paratis omnibus in arma erumpere pos-

3. Nov.

sent. Sane valde ferociter Cornificius Ulfeldius cum Strœmfeldio expostulabat: Mirum esse Suecos tanto bello immersos oovum agitare. Nam posteriores Senatus Suecici literas noo nisi pro denuntiatione belli à se posse haberi. Sibi satis adparere, quo ista pertineant. Unde facturos, oe imparati ioveniantur. Se talem contumeliam haut laturos. Ita Tribsesæ aut Malchini consuli solere scribi. Neque vero ex præcipitantia animi, sed deliberato consilio talia scripta fuisse, ac plus in recessu habere. Ejusmodi literas hinc inde exaratas belli prænuntias esse solere. Quanquam in Suecia multi veterani sint præfecti ac milites, se tamen media via occursuros. Immunitatem in Oresunda ad merces tantum Suecicas pertinere, quæ Suecicis navibus proprios per oautas vehantur. Bello commisso si ea semel amissa fuerit, nunquam recuperandam. Regem Daniæ dudum à Cæsare & Polono ad arma in Suecos sumenda solicitatum; ni quiescerent, sat ipsis omni è latere negotii facessendum. Singulis annis Oresundam querelis resonare, ac bellum pace infida præstare. Hæc ex impotentia animi jactaret, an ut Strœmfeldium expiscaretur, aut terreret, incertum est. Sat tamen constabat, Regis ac Senatus animos commotos fuisse, ac omnia belli paratibus strepere cœpisse. Ac jam duo millia in Scaniam missa ad fines Sueciæ disponebaotur. Etsi breve ad tempus animum recepisse viderentur, quod clade Gallorum ad Butlingam Torstensonii destinata turbata crederent. 1643.

Conventus Ordinum Regni.

§. 87. Cæterum in Suecia, cum Torstensonium exsequendis in Holsatiam destinatis propinquare pateret, Ordines Regni convocabantur, è quorum numero selectis quid circa bellum Danicum decretum esset, secreto communicabatur. Qui etsi optabant, eo bello supersederi 24. Oct.

potuisse: id tamen justum ac necessarium, simul inevitabile agnoscebant. Tempus erumpendi, modusque Reginæ arbitrio relinquebatur. Illo Conventu miles, pecunia, frumentum decernebatur; tum ut Regina ætatis anno decimo octavo plenam Regni administrationem susciperet. Nam quod Recessu Norcopensi definitum erat, ut Reges Sueciæ si dictum annum ingrederentur, dimidiam regiminis partem susciperent, id quomodo expedire posset, non constabat. Nam ejusmodi divisum imperium videbatur lubricum, sine autoritate, ineptum negotiis cum extraneis expediendis. Ac jam decreto Nicopiensi anno hujus seculi undecimo priori Recessui derogatum fuerat.

Exteris de hoc bello significatur.

§. 88. Scribebatur inde ad Joannem Oxenstiernam, & Salvium; negotium pacis ne abrumperent; apud omnes confirmarent, Suecos velle Germaniam in pristinum statum reponere. Gallos & Landgraviam aoimarent. Interim rem servarent integram, tempusqoe extraherent. Inprimis Gallis ostenderent, id bellum non potuisse declinari, testati Reginam non minore constantia communem in Germania causam exsecuturam. Io Hollandiam mittebatur Ludovicus Geerius, ut si Ordines Generales in societatem belli pertrahi non possent, à privatis triginta naves bellicas conduceret. Ac sane optatum accidebat Belgis, rem inter Suecos & Danas ad arma deduci. Quanquam enim post fœdus cum Suecis mollius eosdem habuisset Danus, acerbitate in Suecos potissimum expromta: satis tamen perspiciebant, his oppressis se Dani arbitrio exponendos. Malebant tamen Suecos armis suis ferociam Dani frangere, ut ipsi extra periculum positi ex alieno certamine emolumentum captarent, ostentato comious metu ad commoda sibi pacta Daoum adacturi. Ac Arausionensis Princeps Suecis iniquior horum commodis quantum poterat obstabat. Etsi alias isto anno novæ quid offensæ inter Danum, Hollandosque inciderat, quod Daniæ Rex in

1643. Oresunda contra pacta ante biennium inita à nautis Hollandicis pecunias extorsisset. Super qua re Ordines Belgii ad Regem scripserant: si tali modo agere pergeret, satius esse commercia simul & semel aboleri; multis minacibus verbis additis. Earum literarum latorem Prorex Ulfeldius laqueo necandum jactabat, si jure ageretur. Miserat idem Rex ad Batavos paulo ante literas, quibus *clementissimam suam salutationem* praescripserat. Eas cum ministro Danico 1643.
isti redhibuissent; Rex reposuerat; ita antiquitus à Daniæ Regibus ad illos scribi solitum; nec dignationem Hollandiæ jam majorem, quam antea: si quid potentiæ accessisset, id esse ex spoliis vicinorum. Cæterum quia bellum isthoc Danicum tribus nitidissimis libris *Joannes Henricus Baclerus* composuit, id à me interpolari supervacuum fuerit.

SAMUE-

